TOLETI
In
Evangelia

A
17-186

i 1186175

Biblioteca Universitaria
GRANADA
Sala A
Estante 17
Tabla
Número 186

3-7-940
3a-4-417

R. 6592

FRANCI[illegible] TOLETI

E Societate IESV,

S. R. E. PRESBYT[illegible] R[illegible]

Tit. S. Mariæ Tran[illegible]

COMMEN[illegible]

IN SACROS. IESV C[illegible]

Euangelium secundum[illegible] N.

AD SANCTISS.

CLEMENTE[illegible]

Pont[illegible] M[illegible]

CVM PR[illegible]

[illegible] LIBRERIA
[illegible] L COLEGIO MAYOR
P[illegible]niao de Santa Cruz, y
Santa Catalina.
E. 4º C. 80 N. 15.

i1186175

Biblioteca Universitaria
GRANADA
Sala A
Estante 17
Tabla
Número 186

3-7-960
3a-4-417

to 2

5

R. 6592

FRANCISCI TOLETI

12-186.

E Societate IESV,

S. R. E. PRESBYT. [illegible] R[illegible]

Tit. S. Mariæ Tran[illegible]

COMMENT[illegible]

IN SACROS. IESV C[illegible]

Euangelium ſecundum [illegible] N.

AD SANCTISS.

CLEMENTE[illegible]

Pont[illegible] M[illegible]

del colegio Mr. y Sr. Univ.d de Gda

CVM PR[illegible]

[illegible] LIBRERIA
DE [illegible] COLEGIO MAYOR
P[illegible]niao de Santa Cruz, y
Santa Catalina.
Æ. 4º C. 8º N. 15.

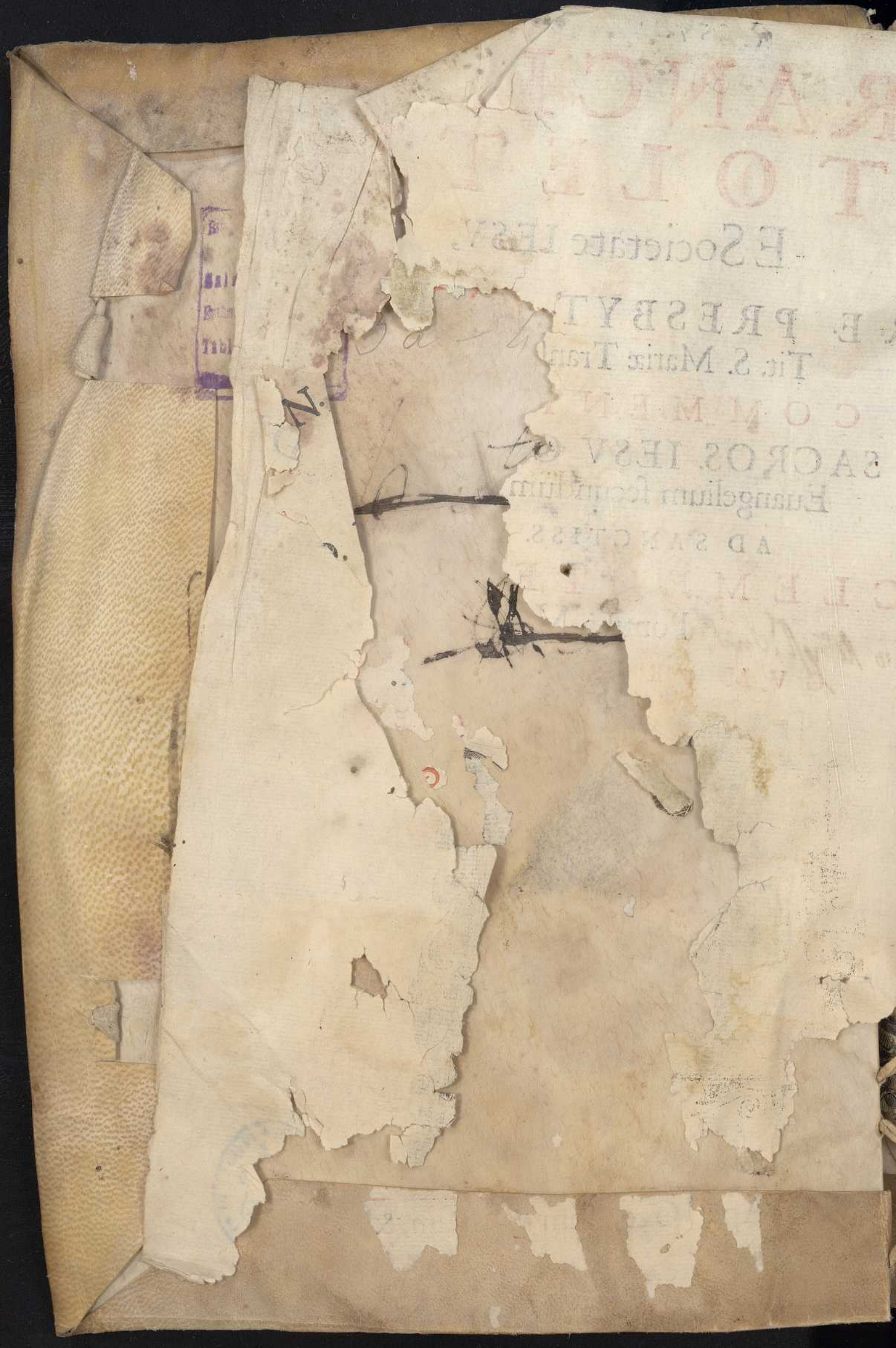

SANCTISSIMO
Domino Nostro
CLEMENTI III.
PONT. MAX.
MICHAEL VASQVEZ
è Societate IESV Felicitatem.

DEBENTVR BEATISSIME PATER, quicumque ex arbore fructus proueniunt, satori suo, a quo persæpe non minus huiusmodi partus, quàm parens ipsa diligitur. Etenim nemo est, qui labores suos germi[illegible]re non gaudeat. Quare non dubito, [illegible]RANCISCI TOLETI fœtus, quos æta[illegible] matura pulcherrimos tulit, Sanctitati Tuæ periucundi fut[illegible] quandoquidem a Te ille tum semper in oculis, ac plane [illegible]bus habitus est; tum vero maxime supremis annis; cum [illegible] in Ecclesiæ regimine vsui foret magis, in cœtu[illegible] eiusdem Ec[illegible]esiæ Cardinalium transcriptum arctiore Tibi [illegible]ulo coniun[illegible]iti. Et ille [illegible]dem, cuius volucre ingenium no[illegible]tium modo, [illegible]n posterorum etiam bonum fereba[illegible]nihil sibi iam [illegible] subtraxerat, [illegible]o suos in Lucam C[illegible]ntarios, o[illegible]annos plurimos [illegible]ceptum, natum t[illegible]em apud [illegible]a fœtura, profe[illegible]o, meritis Tuis, idest votis [illegible]a ratione satisface[illegible] Atque vtinam talem virum [illegible]petrare in æuum [illegible]rnius potuissemus: [illegible] Tua sapientem

æque, ac peramantem filium, in quem paternæ ſolicitudinis non parum oneris declinares; haberet Chriſtiana res pulcherrima monumenta, quæ animus ille ceſſationis impatiens meditabatur: ego uero fruerer ſingulari patrocinio, ac beneuolentia, cuius vel ipſa memcordatio vehementer oblectat. Sed quando illud non licuit, his ſaltem nos egregijs lucubrationibus, expreſſis perilluſtris ingenij notis oblectemur: ac Tu in primis, BEATISSIME PATER, qui tanto quàm cæteri magis Auctorem in opere quaſi ſpirantem agnoſces, atque amabis, quanto olim plus operæ in illum tuæ collocatæ repe-
ries. Ego interim præclaram nactus occaſione, mdebitum Sanctitati
Tuæ ſtudi[illegible] declarandi (quo & priuata in me merita Tua, &
hoc ipſum [illegible] Te iubente imprimendum curaui, volentem
ducunt) in[illegible]poſſe a me, Tibi quidem non nihil ſatisfieri,
ipſi vero [illegible]rimum: quando melius de eius opere mereri
non [illegible], q[illegible]illud in manus iſtas Tuas plane cœleſtes tradorem, quibus eam lucem acciperet, quam Orbi terrarum referret
vniuerſo. Vale.

na
hi P
ſane
ſint:
nani

MICHAEL VASQVEZ

E Societate IESV Theologus,

LECTORI.

ETSI Franciſci Toleti nomen & dignitate, [illegible] intum ſit, quantum eius monumenta teſtantur, quia tamen in illorum [illegible] intueri eruditorum, ideſt non omnium, oculorum eſt, ideo hoc loco viri laudi[illegible]ero, & delectu temperatas in conſpectum dare commodum duxi: non quidem meo præconio, quod male de ſuſcepta cauſa mererer, ſed eorum a quibus laudari glorioſum eſt, luculento principum virorum, laudatorumque teſtimonio. Accipe igitur, Lector, quæ de Franciſci Toleti virtute, atque doctrina Summorum Pontificum inter cætera extant oracula, in quibus multo poſſit æquius gloriari, quam qui olim hominum ſapientiſſimus Delphico reſponſo ferebatur. Et Gregorius quidem huius nominis XIII. in quodam Breni Romæ dato XVI. Kal. Decemb. Anno Domini 1584. Toletum ipſum alloquens hæc habet: Tanta eſt doctrina, prudentia, fides, & diligentia tua, quæ grauiſſimis in muneribus longo, & intimo vſu nobis cognita ſunt, ac perſpecta, vt tua ſcripta, ſicut cæterorum, aliorum iudicio, & examini ſubijci æquum non ſit. Itaque Commentaria illa cum Annotationib. in D. Ioannem, quæ ſummo cum labore, ac vigilantia abs[illegible]e lucubrata eſſe ſcimus, ſine alterius cuiuſquam approbatione, aut licentia, quandocumque tibi videbitur, in lucen[illegible]edendi ac imprimi faciendi, harum auctoritate plenam ac liberam tibi damus & concedimus facultatem. Quid illuſtrius, quam tanti Pontificis ſuffragio a communi hominum conditione ſcerni? ſed neque illud prætereundum, quod idem Greg. in litteris ad Gerardū Card. Leodien. datis XIIII. Kalen. Februar. 1580. Harum, inquit, rerum ſolicitudo facit, vt mittamus dilectum filium Franciſcum Toletum Concionatorem noſtrum, virum excellenti doctrina, pietate, prudentia præditum, atque omni laude cumulatum. Nec alia fuit Sixti Pont. Max. de eodem ſententia, quam, tum alias ſæpe, tum in litteris ad eundem Toletum miſſis ſub Annulo Piſcatoris VIII. Kal. Maias 1590. declarat in hæc verba. Spectata tua in nos, & Apoſtolicam ſedem merita ab eminenti doctr[illegible]a profecta, qua in verbo Dei Romanis Pontificibus prædeceſſoribus noſtris, & nobis in ſpiritu, & veritate, [illegible]ſumma cum eloquentia per viginti vnum & amplius annos prædicando, incredibili omnium Theologorum [illegible]ratione, & eorundem prædeceſſorum noſtrorum, ac noſtra, totiusque S. R. E. Cardinalium Collegij approbatione pracellis, a nobis ſuo quaſi iure requirere videntur, vt tuis commoditatibus, ijs præſertim, quibus ſpiritualis anima conſolatio augeatur, benigne, ac fauorabiliter annuamus. Sane cumulatius quicquam, aut ſpecioſius, quamuis laudis amantiſſimus, exoptare potuit nemo. Verum his omnibus longe adhuc præſtat S. D. N. Clementis VIII. teſtimonium: is enim in litteris ad eundem Card. V. Non. Aprilis 1596. datis: Cum tu inquit, antequam fel. record. Pij Papæ V. Prædeceſſoris noſtri mandato Apoſtolici prædicatoris officio fungereris (in quo poſtea ſumma eum laude diu es verſatus) in Societate IESV religioſam vitam duxeris, & in Collegio Romano Philoſophiam, & Theologiam publice tanta cum auditorum vtilitate docueris, vt permulti, te magiſtro, in eiſdem facultatibus excelluerint, ac deinde ſtudiorum ipſius Collegij Romani præfecturam ita geſſeris, vt omnes tibi, non doctrinæ ſolum, ſed auctoritatis etiā præcipuum locum meritum tribuendum cenſuerint. Videas quam diligenter, & [illegible]i per otium huius reſ geſtæ a Pontifice celebrentur. Quare mirum non eſt, ſi ex his maximis capitibus tantum laudis in Toletum deriuatū ſit, vt ex illo in Patriā, domum, ac gentem plurimum redundarit. Natus eſt Cordubæ, in Vrbe prouinciæ Bæticæ illuſtrium virorum frequentia nobili, ſiue armorum, ſiue doctrinæ [illegible]de præſentium: quam tamen vrbem non minus ipſe doctrina, prudentia, eloquentia, religione, morum integritate, [illegible]a[illegible], quam ab ea ſplendoris acceperit iure optimo videri poteſt. Adijt, vbi per ætatem licuit, inſignem Salmanticenſem Academiam, in qua ita docentes audijt, quaſi breui docturus audientes: ita non totus ſtudijs dilexit in ſtudijs, vt alio mentem, aurem alio ſine vtriuſque detrimento diuideret: ſuam ni[illegible]. [illegible]nte cauſam Deo, largiuſque in eius animum influente, vbi uberior ſibi ſeges exiſteret. In ipſo enim [illegible]hię curriculo, quam ille tanta Academia plaudente docebat, ad Societatem noſtram diuino impulſus numine properauit: atque in ipſo Religionis tyrocinio Romam miſſus

qualem

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

qualem se uirum prestiterit,ex relatis paulo ante summorum Pontificum litteris peti potest. Illud omissis alijs, non omittam. Nunquam Cardinalium creandorum expectatio imminebat,quin Toleti nomen in primis communi omnium voce Romæ exaudiretur,& tantum non acclamaretur; dum interim ille plus adeo honorem subsequentem fugeret,quam alij fugientem subsequuntur. Quin etiam vbi præclusum sibi vndecumque aditum ad honore vidit,impetrari ab eo non potuit,vt hilari fronte Cardinalatus insignia, quæ iamdiu Toleti complexum,expetere videbantur, admitteret: nec admissurus erat,nisi coactus obedientia illius, qui ei præcipere poterat, peccati lege proposita. vsque adeo auidior Toleti visus est honor,quam honoris cæteri. Hoc ad quotidianos labores onere superaddito,& grauissimorum cura negotiorum distractus, præsertim verò ieiunio quadraginta dierum,quod sibi ante Assumptæ Virginis festum diem seuere quotannis indixerat,male acceptus, in grauem sane morbum sub id tempus incidit,in quo non tam medicorum monitu, qui huiusmodi viris ægre ista denunciant,quam incremento morbi,& familiarium,amicorumque aspectu(qua in reme nō inficior illi fidē extitisse)instantem sibi mortem cognouit,seque continuo comparauit ad vitam. Et quidem qua pietate,& cultu accersita Ecclesiæ sacramenta susceperit: quo animi sui sensu modo Deum,modo Dei Matrem, quibuscum vsque ad extremum Spiritum suauissime collocutus est,vt sibi adesset,in supremo vitæ periculo precaretur, nec locus referri,nec obortæ iam mihi in sola rei memoria lacrymæ patiuntur. Enimuero quantum ille ab huius vitæ rebus emineret,argumento vel in primis fuit,quod cum quidam ei ex religiosis, qui illic aderant,viris suggeret,vt cum S.Martino or[illegible] Domine,si adhuc populo tuo sum necessarius,non recuso laborem, ijs sibi minime opus esse respondit.ad[illegible]um Pauli votum proposuisset, Cupio dissolui & esse cum Christo; hoc vero,inquit,ad me: atque illi[illegible]is vocibus identidem repetens obdormiuit in Domino, relicto vna cū præclarissimarum virtutum [illegible]ui etiam desiderio incredibili. Bibliothecam Collegio Romano delegauit;corpus, & quæ superarent bona in Basilica B.Mariæ Maioris deponi voluit, quo in loco magnificum sane sepulchrum e regione Ioannis Patricij,atque vxoris eiusdem Ecclesiæ fundatorum a Capitulo,gratæ in tantum virum voluntatis ergo,constructum est. Hæc de auctore. De opere illud ausim dicere,Toletum in cæteris videri posse sui similem,hic vero seipso superiorem existimandum,non solum quia posteriora tonsilia meliora sunt, sed præcipue,quod in hunc Euangelistam,vt amores suos,sic vires conatus operam omnem tamdiu contulerat: credo quia in eo frequentior incideret mentio de Sanctissima Dei Matre,cuius erat studiosissimus diserendi; vt vel hinc B.Virgini addicti hæc perlegendi cupiditas excitetur. Porro in hoc opere non aliud eius institutum fuit, quam quod in Ioanne expenondo erat: primum enim a commentatione textus exordiens,breuem ac perspicuā verborum explicationem proponit.addit,deinde notas,quibus difficultatum capita,& vari etatem,quam in textus interpretatione SS.Patres,Scriptoresque antiquiores docuere,complectitur. dum interim, & quæ textui quadrent magis,mirabili ingenij perspicitate dyudicat, & morales sententias,quibus conciones aspergere prima cum laude solitus erat,suo loco reponit.atque hæc inter se omnia ita connectit, vt dum intimos quosque doctrinæ recessus accurata disquisitione rimatur,tum maxime per summa rerum cacumina moralium flores sensuum non sine fructu lecturus,spatiari videatur. plane vt inter Theologos oratorem Dei habeas, inter Oratores Theologum. Atque vtinam inchoatum opus potuisset absoluere, vt enim mihi dicere solebat, non erat quod alij a se in Marcum,& Matthæum commentarij expectarentur, cum in hunc vnum illorum interpretationem conferre meditaretur. Sed quando hoc factum optare,est dolere non factum,hisce tu Lector duodecim Capitibus,quanta maxima a me potuit cura in iustum volumen redactis fruere.

CLEMENS PAPA VIII.
Ad futuram Rei Memoriam.

CVM sicut accepimus, dilecti filij Ioannes Antonius Francinus, & Hæredes Hieronymi Francini, & Ioannes Sonnius Bibliopolæ Vrbis magno eorum sumptu, & multis laboribus Commentaria bon.me. Franciſci Cardinalis Toleti in Sanctum Lucam typis cudi fecerint. Nos ipsorum impressorum indemnitati, ne ex impressione huiusmodi nimium dispendium patiantur, prouidere eosque specialibus fauoribus, & gratijs prosequi volentes, & a quibusuis excõis, suspensionis, & interdicti, alijsque Ecclesiasticis sñijs, censuris, & pœnis a iure, vel ab homine quauis occasione, vel causa latis, si quibus quomodolibet innodati existunt, ad effectum præsentium dumtaxat consequendũ, harum serie absoluentes, & absolutos fore censentes. Motu proprio, & ex certa nostra scientia, ac de Apostolicæ potestatis plenitudine, vniuersis & singulis vtriusq; sexus Christi fidelibus, præsertim librorum impressoribus, & Bibliopolis, tam in Vrbe, quam in toto statu temporali S.R.E. mediatè vel immediatè subiecto, sub quingentorum ducatorum auri de Camera, & amissionis librorum, & typorum omnium, pro vna videlicet accusatori, & alia Cameræ Apostolicæ, pro reliquis vero tertijs partibus dictis Hæredibus applicandorum pœna, toties quoties contrauentum fuerit incurrenda, ne prædicta Commentaria dicti Franciſci Cardinalis, vel quamcunque eius partem sine speciali Ioannis Antonij, ac Hæredum prædictorum, vel ab eis causam habentium licentia, tam in magno, quam in paruo folio, etiam sub prætextu additionum, Annotationum, aut declarationum imprimere, aut etiam ab alija sine huiusmodi licẽtia impressa vendere, seu venalia habere, vel proponere, ad quindecim annos proximos a primæua dictorum Commentariorum impressione computandos, audeant, seu præsumant. Mandantes prout ea vniuersis & singulis Venerabilibus fratribus, Archiepiscopis, Episcopis, & aiijs locorum ordinarijs, ac Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, & Prætorib. in statu nostro ecclesiastico hniusmodi, vt pœnam supradictam in contrauenientes eo ipso irremissibiliter exequãtur, ipsiusque Ioanni Antonio, ac Hęredib. seu ab eis deputatis, vel causam habentib. in premissis efficacis defensionis præsidio assistant, Contradictores per prædictas, & alias eis beneuisas pœnas, ac opportuna iuris, & facti remedia appellatione postposita compescendo, inuocato etiam ad hoc si opus fuerit auxilio brachij secularis. Non obstant constitutionib. & ordinationib. Apostolicis, ac statutis, & consuetudinibus etiam iuramento, confirmatione Apostolica, vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & literis Apostolicis in contrarium præmissorum quomodolibet concessis, confirmatis, & approbatis, cæterisque contrarijs quibuscumque. Volumus autem vt præsentium transumptis, etiam in ipsis voluminibus impressis, manu alicuius Notarij publici subscriptis, & sigillo personę in dignitate Ecclesiastica constitutę munitis eadem prorsus fides adhibeatur, quę præsentib. adhiberetur, si forent exhibitę, vel ostensę.

Dat. Romę apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris, die 14. Decemb. M D X CIX. Pont. Nostri Anno VIII.

M. Vestrius Barbianus.

RODOLPHVS Secundus diuina fauẽte Clementia electus Roman. Imperator, semper Augustus, ac Germanię, Hungarię, Bohemię, Dalmatię, Croatię, Sclauonię, &c. Rex, Archidux Austrię, Dux Burgundię, Stiriæ, Carintnię, Carniolę, & VViertembergę, &c. Comes Tirolis, &c. Notum facimus tenore præsentium vniuersis. Exponi nobis curarunt fideles sincere nobis dilectus Ioannes Antonius Frãcinus, cęterique illius Socij Typographi Romani, se in communẽ rei literarię vtilitatem & commodum, Reuerẽdissimi in Christo Patris, Domini Cardinalis Toleti Cõmentarios super S. Lucã typis edere decreuisse. Ne igitur ipsi per aliorum fraudem qui vel vltiosa imitatione vel alijs siniſtris machinationibus vt fieri solet, laborum suorum fructu & emolumento, quę inde sperent, destituantur, humiliter nobis supplicarunt, vt sibi authoritate Cęsarea, ac priuilegio nostro clementer subuenire dignaremur. Nos itaque eorum indemnitati, qui de re literaria bene mereri studeut, neq; vlli vel sumptui, vel labori parcunt maxime consultum cupientes. Considerantes etiam quam Commentarij illi his præcipuè, qui sacrarum litterarum cognitioni operam nauant, vtiles ac proficui futuri sint. Tenore præsentium ex certa nostra scientia statuimus, & sancimus. Ne quis omnino per totum Romanum Imperium, Regnaque Prouincias nostras hęreditarias, cuiuscumque status gradus, aut conditionis existat, prædictos Commentatios per viginti Annos a primo illius editionis die computandos sine præfati Ioannis Antonij, aut Sociorum suorum consensu, in totum, vel in parte simili, uel alio caractere, modo, vel forma imprimere, æmulari, recudere, vendere, distrahereuè, publicè, vel occultè, ausit sub pœna confiscationis illius, quod sic contra mandatum, ac Priuilegium hoc nostrum perperam quidem excusum aliunde adductum, vel uẽditum est, ac decem insuper marcarum auri puri mulcta, pro dimidio Fisco nostro Cęsareo fraudis uindici, ac reliquo ipsis Francino, & illius Socijs sine spẽ veniæ pendenda; dummodo tamen & ipsi Commentariorum illorum exempla suis sumptibus quamprimum ad Cancellariam nostram Imperialem trensmittant. Mandamus ergo vniuersis & singulis nostris, & Sacri Romani Imperij, Regnorumque, & Dominorum nostrorũ hęriditariorum subditis, & fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis, quàm Sæcularibus, cuiuscumque status, gradus, ordinis, vel conditionis exiterint præsertim vero ijs, qui in Magistratu constituti sunt, ac vel Superiorum, vel suo ipsius nomine, & loco Iuris & iustitiæ administrationem exercent: Ne quenquam hoc Priuilegium, seu interdictum nostrum impune violare, spernere, vel neglige re patiantur, sed si quos contumaces compererint, præscripta pœna plecti, & quibuscunque rectè fieri potest, modis coerceri curent; quatenus & ipsi grauissimam indignationem nostram, & eandem mulctam incurrere noluerint. Harum testimonio literarum, manu nostra subscriptarum, & sigilli nostri impressione munitarum. Datum in Arce nostra Regia Pragę, die 29. Mensis Iunij Anno Domino M D C. Regnorum nostrorum Romani vigesimoquinto, Hungarici vigesimoctauo, & Boemici itidem vigesimoquinto.

Rodolphus.

Io. Baruitius.

Ad Mandatum Sac. Cæs. Maiestatis proprium.
Rod. Coradueuis.

HEN-

HENRY PAR LA GRACE DE DIEV ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE.

A NOZ aymès,& ſeaulx Conſigliers les gens tenans noz Courtz de Parlemens de Paris, Theulouze, Rouan, Bourdeaulx, Dijõ, Aix, Grenoble,& Bretagne, Baillix, Preuotz,& Seneſchaux dediſctz lieux,& a tous noz aul tres officiers Salut. Auons, receu l'humble ſupplicatiõ de noz chiers & bien aymès Iehan Anthoine Franzini & heritiers de Hieroſme Franzini libraire de Rome,& Iehau Sonnyus libraire de meurant en noſtre Ville de Paris, contenãt quilz ont recouuert vng liure intitulè, *Franciſci Cardinalis Toleti in Sacroſanctum Lucæ Euangelii Cõmentarii*. lequal liure ilz vouldroient volentier fair imprimer, mais ilz doubtẽt qu'altres Imprimeurs & libraires qu'eux ne voulluſſent faire le ſemblable,& les fruſtrer par ce moyẽ de leurs labeurs. fraiz & deſpẽces, ſi pars nous ne leur eſtoit pourueu & permis dicelluy imprimer. Pour ces cauſes deſirans iceulx Franzini & Sõnius neſtre fruſtrez de leurs labeurs fraiz,& deſpẽces, leur auons permis,& par ces preſentes peemettoos de pouuoir faire imprimer, ou imprimer ledict liure, auec Inhibitions & defences a tous aultres Imprimeurs & libraires de noſtredict Royaume de l'imprimer, ny far Imprimer & metrre en vente ſans le voulloir, cõgè & conſentement deſdictz Franzini & Sonnius, & ce iuſques a douze ans prochainnemẽt venantz a compter du Iour,& Datte, que l'Impreſſion premiere dudict liure ſera acheuee d'imprimer, ſur peine de mille eſcuz, confiſcation deſdictz liures, d'amẽde arbitraire, ou autres plus grande peine, ſil y eſchect, deſpens dommaiges & Intereſtz deſdictz Franzini & Sõnius. Si vous mandens & chacun de vous aultres commettons en droict foy, ſi comme a luy appartiẽdra, que de noz preſens priuiliges & de tout le contenu en iceus vous faictes & ſouffrez iceux ſupplians ioir & vſei plainnement & paiſiblement enſemble ceux qui auront charges deux,& ce faire ſouffrir,& obeir contraignez tous ceulx qui pour ce ſeront a contraindre par toutes voies & maniere deues & raiſonables,& voullant que en mettant par les ſupplians a la fin, ou au cõmencemẽt de chacun deſdictz liures par bref le cõtenu en noſtre preſent priuilege il ſoit tenu pour deuemẽt ſigniffie. Car tel eſt noſtre plaiſir. Donne a Paris le 26. Iour de Nouembre l'an de grace 1599. Et de noſtre Regne le vnzieſme.

Par le Royen ſon Conſeil. *Perrochet.* Dupp.^{t2}

CAVTVM eſt Priuilegio Philippi III. Catholici Regis Hiſpaniarum, ne quis in Regno Neapoli,& Siciliæ, per decennium a data imprimere, aut imprimi facere, in totum, vel in partem, ſub quouis prętextu, etiam quorumcunque additionum, aut alibi quomodolibet impreſſum vendere audeat librum inſcriptum: *Commentaria in Euangelium S. Lucæ Euangeliſtæ, Illuſtriſſimi, & Reuerendiſſimi D. D. Cardinalis Toleti Societatis Jeſu*, abſque licentia permiſſione,& conſenſu Ioannis Antonij,& Hæredum Hieronymi de Franzinis, & Georgij Variſci Bibliopolarum deſuper ſupplicantium, ſub pœnis in eodem Priuilegio contentis. Datum Neapoli die 20. Iulij 1600.

PHILIPPVS DEI GRATIA REX, &c.

DON ENRICVS De Caſtro, Comes de Lemos,& de Andrada, Marchio Sarriæ, Comeſque Villalue, & in præſenti Regno præd. Regiæ, & Cathol. Maieſtat. Vicerex; Locu, & Cap. Generalis Magnif. Viris Ioãni Antonio Francini, Hęredibus Hieronymi Francini, ac Georgio Variſco, Regijs fidelib. dilect is gratiam Regiam,& bonã voluntatem. Pro veſtrum parte fuit nobis præſentatũ memoriale tenoris ſequen. Mag.& Eccell. Sig. Gio. Antonio Frãcini, gli Heredi di Gieronimo Francini librari Romani, & Georgio Variſco libraro in Venetia, fanno intend. a V. E. che eſſi con grãde loro ſpeſa,& cõ molte fatiche metteno alle ſtãpe li Cõmentarii di Frãceſco Card. Toledo ſpora gl'Euang. di S. Luca: Supplicano però l'E. V. reſti ſeruità di prouedere all'indẽnita loro,& farli gratia ordinar, che nõ ſi poſſano ſtampare in queſto Regno li detti Cõmẽtarij, ne in tutto, ne in parte, ne cõ additione, ne ſenza, ne altroue ſtampati uendere per lo ſpacio di X V. Anni ſeguẽti, ſenza licenza di eſſi ſupp. ſotto le pene ſolite,& lo haueranno gratia, vt Deus,&c. Super quo quidem prę inſerto memoriali fuit per nos prouiſum q. Reue. P. F. Auguſtinus de Ebulo videat, & referat, per qué fuit facta nobis relatio ſequen. Illuſtriſs. & Eccl. D. opus ſupradictum eſſe Chriſtiana pietate refertum, nihilque continet niſi pias,& fm orthodoxos Patres expoſitiones Euang. Ideo imprimi poteſt. die 18. Martij 1600. Ego Frater Auguſtinus de Ebulo manu propria,& viſo per nos inſerto memoriali. Veſtris ſupplicationib. in hac parte inclinati tenore præſentiũ de certa noſtra ſciẽtia deliberate,& conſultato, ac ex gratia ſpeciali præſenti maieſtatis nomine cũ deliberatione & aſſiſtẽtia Regij Collegij, Concilij, ſtatuimus,& decernimus quod per Annos X. a die datæ præſentiũ in antea numerandos, nemini, liceat in hoc Regno dictũ opus prædicto inſerto memoriali mentionatũ imprimere, uel imprimi facere, neque ipſum alibi impreſſum in hoc Regno vendere, abſque permiſſione veſtrorum Ioannis Antonij Frãcini, Hæredum Hieronymi Francini,& Georgij Variſco, ſiue veſtrorũ Hæredum,& ſucceſſorum, vel aliorum a Vobis cauſam habentium pro tempore Annorum X. ab hodie in antea decurrendorũ, dum modo præſens opus ſit nouiter per vos Impreſſum, & in lucem datum. Volentes, & decernentes expreſſe. quod ſi quis contra præſentem noſtram ordinationem facere attentauerit, ipſo facto incurrat in pœnam Vnciarum 500. △ auri, Vobis, & dictis veſtris hæredibus, & ſucceſſoribus, pro medietate, pro alia medietate Regio fiſco applicanda: opera ipſa vobis deuoluant, &c. & ſint veſtrorum prædictorũ Ioanni Antonij, Heredum Hieronymi,& Georgij, vel dictorum veſtrorum hæredum, & ſucceſſorum, mandantes propterea per has eaſdem Vniuerſis,& ſingulis officialibus. & Subditis Regnis maioribus,& minoribus quocunque nontine nuncupatis titulo, officio, authoritate, poteſtate, iuriſdictione fungentibus, præſentibus, & futuris, ad quos ſeu quem ſpectat,& præſentes peruenerint, ſeu fuerint quomodolibet præſentatæ vnicuique in ſua Iuriſdictione, quatenus uobis, ſeu alteri legitime perſonæ pro ueſtrorum parte præſtent præſtarique faciant omne auxilium, conſilium,& fauorem neceſſarium,& oportunum pro exactione d. pœnæ,& conſecutione dictorum operum in caſibus præmiſſis, aduertendum, Adeo quod pro præmiſſis ad Nos recurſum habere uobis neceſſe non ſit, & ſi ſecus factum fuerit, ſtatim ncurrant in iram, & indignationem Regiam, ac pœnam Ducatorum mille: In quorum fidem præſentes fieri fecimus, Regio Sigillo a tergo impreſſas præſentãti ſingulis uicibus Remanſuris. Datum in Regio Palatio Neapolitano, die 20. Menſis Iulij M D C.

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſs. M. S. P. P. Epiſcopus Iſarnien. Viſceg.

Imprimatur,

Fr. Io. Maria Braſichellen. Sac. Pal. Mag.

INDEX LOCORVM SACRAE Scripturæ, qui vel explicantur, vel citantur.

Geneſis.

C.1 Actũ eſt veſpere & mane dies vnus. 353. a. 31 col. 1.

Benedixit eis dicens: Creſcite & multiplicamini. 567. com. 5.

2 Aſcendebat fons de terra. 486. an. 68. col. 2.

3 In ſudore vultus tui veſceris pane tuo. 669. ann. 10. col. 1.

Maledicta terra in opere tuos, tribulos & ſpinas germinabit tibi. 443. an. 84. col. 1.

Maledixitque terræ, & ſerpenti. 414. an. 44. c. 2.

Aperti ſunt oculi eorum. 304. an. 34. col. 1.

Adam vbi es? Et: Vbi eſt Abel frater tuus? 543. an. 39. in fi. col. 2.

4 Vltio dabitur de Cain, de Lamech vero ſeptuageſies ſepties. 279. com. 2.

8 Senſus & cogitatio cordis humani in malum prona ſunt ab adoleſcentia ſua. 514. an. 29. col. 2.

9 De manu hominis, & de manu viri, & de manu fratris requiram animam hominis 720. an. 98. col. 1.

Maledictus Chanaam, ſeruus ſeruorum eris. 144.

13 Homines Sodomitæ peſſimi erant, &c. 131. a. 16. col. 1.

14 Da mihi animas, cætera tolle tibi. 616. ann. 124. col. 2.

17 Delebitur anima illa de populo. 617. ann. 124. col. 2.

24 Pone manum tuam ſuper femur meum. 529. an. 62. col. 1.

Bibe Domine. 453. an. 10. col. 1.

28 Cunctorum, quæ dederis mihi, decimas offeram tibi. 714. an. 89. col. 1.

42 Peccauimus in fratrem, videntes angustias illius, cum deprecaretur nos, & non audiuimus 719. an. 96. col. 2.

49 Lauabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine vuę pallium ſuum. 789. com.

50 Loquimini ad aures Pharaonis, &c. 529. annot. 62. col. 1.

Exodus

VOcate eum, vt commedat panem. 669. ann. 10. col. 1.

2 Quid proximum tuum percutis? 755. an. 27. colum. 1.

3 Ego mittam te ad Pharaonem. 720. an. 97. col. 2

12 Renes veſtros præcingetis. 777. an. 62. col. 2.

12 Sexcenta fere millia virorum abſque paruulis, &c. 566. an. 28. col. 2.

15 Magnificatus eſt in nobis, equum, & aſcenſorem proiecit in mare. 667. an. 6. col. 1.

19 Eritis mihi in peculium de cunctis populis. 669. an. 11. col. 1.

20 Non loquatur nobis Deus. &c. 587. an. 64. col. 1.

21 Qui percuſſerit ſeruum ſuum, vel ancillam virga. 556. an. 6. col. 2.

23 Si videris aſinum inimici tui iacentem, ne prætereas, niſi prius alleues illum. 412. an. 4. col. 2. in fine.

28 Principem populi non maledices. 414. an. 44. colum. 2.

32 Orabat Moyſes, dicens: Cur Domine iraſcitur furor tuus contra populum, quem eduxiſti de terra Aegypti in fortitudine magna, & manu robuſta? 677. an. 24. col. 2.

32 Aut dimitte noxam populo huic, aut dele me de libro uita. 749. an. 20. col 1.

Leuiticus.

C.1 OPortebat ergo ut conſpectui ſacerdotis ſe leproſus offerret. 349. com. 2.

14 Hic eſt ritus leproſi, quando mundandus eſt, adducetur ad Sacerdotem. 351. an. 27. col. 1.

18 Turpitudinem patris tui non reuelabis. 277. an 159. col. 2.

Turpitudinem ſororis tuæ ex patre, ſiue ex matre. &c. 277. an. 59. col. 2.

19 Diliges amicum tuum, ſicut teipſum. 652. an. 52. col. 1. & 653. an. 55. col. 2.

Poſtquam meſſueritis ſegetem terræ, non ſecabitis eam vſque ad ſolum, &c. ſed pauperibus, & peregr. &c. dimittetis eas. 364. uel. 384. an. 2. col. 2. & 1.

24 Educ blaſphemum extra caſtra, & lapidet eum omnis populus. 313. an. 49. col. 1.

27 Omnes decimæ terræ, ſiue de pomis arborum ſiue de frugibus, Dom[illegible]ni ſunt. 715. annotatio 90 col. 1.

INDEX.

Numeri.

C.1 Accipite summam omnis cognationis filiorum Israel per cognationes suas, & per domos familiarum suarum, &c. 639. an. 28. co. 1.

5 Adiurabit eam sacerdos dicens: si declinasti a viro tuo. &c. 529. an. 62. col. 1.

11 Descendit Dominus per nubem, & locutus est ad eum, &c. 612. an. 115. col. 1.

22 Veni, & maledic Iacob. 414. an. 44. col. 2.

30 Si vouerit, vt per ieiunium, vel aliarum rerum abstinentiam affligat animam suam. 376. ann. 70. col. 1.

36 Quia vnusquisque in hæreditate Tribus suæ patriæ adhærebunt filij Israel, &c. 275. a. 58. c. 1

Deuteronomium.

C.1 Interfectis viris, mulieribus, & paruulis. 566. an. 28. col. 2.

6 Non tentabis Dominum Deum tuum. 296. cō. 3

6 Dominus Deus solus adorandus est, eique soli est

10 seruiendum. 294. com. 3.

14 Vt sitis ei in populum peculiarem. 669. an. 11. c. 1.

Decimam partem separabis de cunctis frugibus tuis, quæ nascuntur in terra per cunctos annos. 715. an. 90. col. 2.

18 Prophetam de gente tua, &c. 587. an. 64. col. 1.

Bene omnia sunt locuti. Prophetā susciabo, &c. 596. com. 1.

Prophetam suscitabo eis de medio. 592. com. 1.

Qui non audierit verba, quę loquetur in nomine meo, ego vltor existam. 643. an. 35. col. 1.

Prophetam suscitabit tibi Dominus, &c. 465. anno. 31. & 562. an. 18. col. 2. & 570. an. 36. co. 2.

19 In tribus testibus stat omne verbū. 582. a. 54. c. 1.

22 Nō arabis in boue, & asino simul, &c. 379. cō. 2

24 Non occidentur patres pro filijs, neque filij pro patribus, sed vnusquisque pro peccato suo morietur. 720. an. 98. col. 1.

25 Pondus habebis iustum, & verum, &c. modius æqualis & verus erit tibi. 435. com. 2.

Si habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis, &c. 273. an. 56. col. 2.

27 Non dedit uobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, &c. 506. an. 18. col. 2.

31 Congregato omni populo, tam viris, &c. 566. an. 28. col. 2.

32 Seruierunt Dæmonijs, & non Deo. 764. a. 42. c. 2

Iosue.

C.1 In noxij erimus a iuramēto quo adiurasti nos, 529. an. 62. col. 1.

Sol contra Gabaonem ne moueare, & Luna contra vallem Aialon. 362. an. 44. col. 1.

Ite & inuocate Deos vestros, quos elegistis. &c. 391. an. 64. col. 1.

Iudicum.

C.6 Si inueni gratiam coram te, da mihi signum quod tu sis. 701. 67. col. 1.

Lib. 1. Regum.

C.1 Nomen eius Helcana filius Ieroboam, &c. 275. an. 57. col. 2.

Sicque faciebat per singulos annos, &c. 488. an. 68. col. 2.

2 Veniebat puer sacerdotis, 449. an. 1. col. 2.

Si delinquēdo peccet vir aduersus virum, orabūt pro eo domimum: si autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo? 741. an. 17. col. 2.

Si peccauerit vir in uirum, placari ei potest Deus; si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? 741. col. 2. & 751. an. 22. col. 1.

5 Dominus est, quod bonum est ante oculos suos faciat, 640. an. 31. col. 2.

8 Non te abiecerunt, sed me. 638. an. 27. col. 2. & 341. an. 63. col. 1.

Greges uestros addecimabit. 717. an. 89. col. 1

14 Adiurauit Saul populum dicens: Maledictus qui comederit panem, &c. 529. an. 62. col. 1

17 Tulit lapides, & misit illos in peram suam. 557. an. 8. col. 1.

18 Spiritus Domini irruebat in Saul. 297. an. 25. c. 1.

21 Fugiens enim Dauid a Saul uenit in Niobe ad sacerdotem Achimelech, & cum esuriret Dauid, &c. 385. com. 3.

Lib. 2. Regum.

C.1 Vocauit Dauid unum de pueris suis, 459. anno. 1. col. 2.

8 Filij Dauid sacerdotes erant. 276. an. 58. col. 2.

11 Mortuo puero surrexisti. 449. an. 1. col. 2.

13 Noli frater mi, noli opprimere me, quin potius loquere ad Regem, &c. 277. an. 59. col. 2.

14 Deleamus hæredem, & quærunt scintillam meā, &c. 462. com. 2.

16 Sinite illū, Dominus enim præcepit illi, &c. 426. an. 59. col. 2. & 434. an. 70. col. 1.

22 Misit fulgura, & consumpsit eos. 637. an. 25. c. 2

25 Dixit Dauid, Benedictus Deus, qui iudicauit causam opprobrij mei de manu Nabal. 642. anno. 35. col. 2.

Lib. 3. Regum.

C.2 Accessit enim Bersabee petens Salomonem, ut Adoniæ fratri Abisai Sunamitē in uxorem daret, &c. 341. an. 14. col. 2.

5 Non est satan, neque occursus malus, 685. a. 39. col. 1.

14 Non fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata mea, & secutus est me in toto corde suo, 650. an. 50. col. 2

Dormitque Roboam cum patribus suis. 547. an. 106. col. 1

17 Cum uenisset Elias ad portam ciuitatis, apparuit ei mulier uidua, &c. 312. 46. col. 1

Ingressus es ad me, ut rememorarentur peccata mea, 336. an. 11. col. 2.

18 Exaudi me Deus, ut discat populus iste, quia tu es Dominus Deus, & cecidit ignis, &c. 362. a. 44. col. 2.

19 Domine prophetas tuos occiderunt, & altaria tua suffoderunt. 719. an. 96. col. 1.

INDEX.

Lib.4.Regum.

C.1 Si homo Dei sum, ignis descēdet de cęlo, & deuoret te, &c.414.a.44.co.2.362.a.44.col.2.
4 Elisæus Sunamitidi hospitæ suæ sterili filium impetrauit, &c.337.com.1.
Si occurrerit tibi homo, nō salutes eum, &c.626 an.8.col.1.
Venit vir de Baalsalisa, deferrens viro Dei, panes, &c.557.an.8.col.1.
Aperi oculos pueri.304.an.34.col.1.
17 Coluerunt immunditias, de quibus præceperat Deus, ne facerent verbū hoc.547.an.100.col.2
Iosias conuersus est ad Deū in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysis.651.an.50.col.2.
23 Iosias contaminauit Tophet, quod est in valle filiorū Ennon, vt nemo consecraret filium suū, aut filiā suā per ignem Moloch.733.an.8.co.2.

Lib.1.Paralipomenon.

C.21 Consurrexit Satan aduersus Israel.685.anno.39.col.1.

Tobias.

C.2 Filij sanctorū sumus, & vitā illam expectamus, quā Deus daturus est illis, qui fidē suā nunquam mutant ab eo.650.an.48.col.1.
4 Eleemosyna ab omni peccato, & a morte liberat, & non petietur animam iret in tenebras.714.an.88.co.1.
5 Inuenit Tobias iuuenem splendidum stantem prę cinctum, quasi paratum ad ambulandum.777.an.62.col.2.
10 Misimus baculū senectutis nostræ.556.a.6.c.2.
12 Eleemosina a morte liberat, & ipsa est, qua purgat peccata, & facit inuenire misericordiam, et vitam æternam.650.an.48.col.1.

Iudith.

C.4 Vt offerrent Deo sacrificia pręcincti cilicijs.777.an.62.col.2.
8 Iudith vidua filia Merari, filij Idox, filij Ioseph, &c.276.an.58.col.1.
13 Iussit vt mitteret caput Holofernis in param suā.557.an.8.col.1.

Iob.

C.8 Donec impleat os suum risu, & labia sua iubilo.401.com.
14 Non dedi ad peccandum guttur meum, vt expeterē maledicens animam eius.414.an.44.col.
15 Condemnabit te os tuum, non ego.705.a.74.c.2
24 Ad nimiū calorem transiet ab aquis niuiū, & vsque ad infernum peccatū illius.733.an.8.col.2.
34 Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.293.an.18.col.2.
38 Accinge sicut vir lumbos tuos.777.an.62.col.2.
39 Qui præparat corno escā suā, &c.767.a.48.co.2

Liber Psalmorum.

Ps.1 In lege Domini voluntas eius, & in lege Domini meditabitur die, ac nocte.650.a.49.c.1
2 Reges eos in virga ferrea.556.an.61.col.2.
2 Postula a me, & dabo tibi gentes in hæreditatē tuam, & possessionem tuā terminos terræ.644.an.38.col.2.
4 Filij hominum vsquequo graui corde.363.a.45.col.2.in fi.
A fructu vini & olei sui.305.an.35.col.2.
6 Discedite a me omnes, qui operamini iniquitatē, quoniam exaudiuit Dominus vocem fletus mei.485.an.64.col.1.
7 In eo parauit uasa mortis.690.an.51.col.1.
8 Domine Dominus noster quam armirabile est nomen tuum, &c.444.com.2.
9 Desiderium pauperum exaudiuit Dominus.355.an.30.col.2.
10 Qui diligit iniquitatem, odit animam suam.409.an.37.col.1.
13 Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.358.anno.39.col.2.
15 Prouidebam Deū in conspectu meo semper.663.com.2.
Non derelinques animā meam in inferno, &c.467.an.34.col.1.
16 Vt non loquatur os meum opera hominum.571.an.38.col.1.
17 In die, qua eripuit eum de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul.747.an.19.col.1.
Misit fulgura, & conturbauit eos.637.a.23.c.2.
Populum humilem saluum facies.469.a.38.c.2.
Præcinxisti me uirtute ad bellū.777.a.62.col.2
21 Deus, Deus meus respice in me.599.com.1.
22 Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sūt.556.an.6.col.1.
Parasti in conspectu meo mēsam aduersus eos, qui tribulant me, &c.484.an.63.col.2.
23 Dominus fortis, & potens, Dominus potēs in prælio.690.an.53.col.1.
26 Diriget mansuetos in iudicio, &c.469.a.38.co.2
28 Vox Domini præparantis ceruos.637.an.26.c.1
29 Conuertisti gaudium meum in planctum.480.an.56.col.1.
30 Quoniam respexisti humilitatem meā, &c.599.com.1.
31 Firmabo super te oculos meos.613.an.118.col.2.
32 Confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino.640.an.30.col.1.
33 Accedite ad eum, & illuminamini.449.a.3.c.2.
34 Humiliabam in ieiunio animam.650.a.49.co.2.
37 Qui tribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi.an.42.col.2.
39 Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem, &c.372.an.64.col.1.
42 Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me.761.an.37.col.1.
43 Humiliata est puluere aīa mea.650.a.49.col.2.
44 Diffusa est gratia in labijs tuis.308.an.40.col.2.
Virga æquitatis, virga regni tui.556.an.6.co.2.
Obliuiscere populum tuum, &c.621.an.132.
48 Confitebitur tibi cū benefeceris ei.640.a.30.c.1.
50 Cor contritum, & humiliatum Deus non despicies.303.com.1.

54 *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique, & si is, qui oderat me maligna locutus fuisset aduersus me. &c. 413. an. 43. col. 1.*

55 *Lætabitur iustus cum viderit vindictam. 643. an. 36. col. 2.*

58 *Conuertentur ad Vesperam. 546. an. 100. col. 2.*

61 *Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. 764. anno. 42. col. 2. 399. an. 27. col. 1.*

67 *Aethiopia præueniet manus eius Deo. 546. anno. 100. col. 1.*

68 *Tempus beneplaciti Deus. 596. an. 81. col. 2. 305 an. 36. col. 1.*

Fiat mensa eorum ipsis in scandalum, obscurentur oculi eorum, ne videant. 697. an. 61. col. 2.

Obscurentur oculi eorum, ne videant, &c. 415. an. 44. col. 1. 509. an. 23. col. 2.

71 *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. 790. an. 81. col. 1.*

Reges Arabum, & Saba dona adducent. 705. anno. 74. col. 1.

75 *Factus est in pace locus eius. 546. an. 99. col. 1.*

77 *Non crediderunt mirabilibus eius. 700. ann. 65. col. 2.*

78 *Effuderunt sanguinem tanquam aquam in circuitu Hierusalem. 719. an. 96. col. 1.*

Redde inimicis nostris septuplum in sinu suo. 435 com. 2. in fi.

79 *Domine virtutum conuerte nos, ostende faciem tuam, & salui erimus. 667. an. 7. col. 2.*

81 *Imple facies eorum ignominia, & quærent nomẽ tuum. 311. an. 44. col. 1.*

84 *Ponet in via gressus suos. 502. an. 12. col. 1.*

85 *Respice in me, & miserere mei. 599. com. 1.*

88 *In beneplacito tuo exaltabitur cornu nostrũ. 305. an. 36. col. 1.*

Visitabo in virga iniquitates. 556. an. 6. col. 2.

90 *Angelis suis mãdauit Deus de te, &c. 296. cõ. 2*

Super aspidem & basiliscũ ambulabis, &c. 296. an. 23. col. 2.

96 *Nubes, & caligo in circuitu eius, 592. anno. 73. col. 1.*

102 *Benedic anima mea Domino. 761. an. 37. col. 1.*

103 *Ponis nubem ascensum tuum. 592. an. 73. col. 1.*

105 *Memento nostri Domine in beneplacito tuo. 596. an. 81. col. 2.*

Dominati sunt eorum, qui oderunt eos, & tribulauerunt eos inimici eorum. 413. an. 43. col. 1.

106 *Confitemini Domino quoniam bonus. 640. a. 30. col. 1.*

Errare fecit in inuio, &c. 764. an. 42. col. 1.

111 *In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit. 639. an. 28. col. 1.*

Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum sæculi. 775. & 776. com.

117 *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. 661. an. 72. col. 1. & 771. a. 64. co. 1.*

Bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus. ibid.

Confitebor tibi Domine, quoniam exaudisti me. 640. an. 30. col. 1.

118 *Beati immaculati in via. 502. an. 12. col. 1.*

Confitebor tibi in directione cordis mei, & deprecatus sum faciem tuã in toto corde meo, & exquisiui te in toto corde meo. 651. an. 50. col. 2.

Latum mandatum tuum nimis. 411. an. 39. col. 1.

Ignitum eloquium tuum vehementer. 788. ann. 78. col. 1.

Redime me a calumnijs hominum vt custodiam mandata tua. 415. an. 45. col. 1.

122 *Propter proximos meos loquebar pacem de te, 488. an. 68. col. 2.*

124 *Non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem iustorum. 556. an. 6. col. 2.*

131 *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. 276. an. 58. col. 1. & 278. an. 56. col. 2.*

138 *Nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. 781. com.*

144 *Iustitia tua exultabunt. 643. an. 36. col. 2.*

146 *Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. 303. com. 1.*

Qui alligat contritiones eorum. 303. an. 33. co. 1.

Qui dat iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum. 767. an. 48. col. 2.

Nõ in tibijs viri beneplacitum est Domino. 305. an. 36. col. 1.

148 *Laudate Dominum ligna fructifera, & omnes cedri. 770. an. 51. col. 2.*

149 *Beneplacitum est Domino in populo suo. 270. an. 51. col. 1. & 305. an. 36. col. 1.*

Prouerbiorum.

C. 11 *Qui parcit baculo odit filium suum. 555. anno. 6. col. 2.*

14 *Putredo ossium inuidia. 311. an. 44. col. 1.*

15 *Non amat pestilens eum, qui se corripit. 313. com. 1*

Cor gaudens exhilarat faciem. 407. an. 39. col. 2.

19 *Fœneratur Deo, qui miseretur pauperis. 764. an. 43. col. 2.*

22 *Diues, & pauper obuiauerunt sibi, vtriusque operator est Dominus. 760. an. 36. col. 2.*

24 *Septies in die cadit iustus. 499. an. 6. col. 1.*

25 *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit da ei aquam bibere. 412. an. 40. col. 2.*

30 *Diuitias, & paupertatem ne dederis mihi, sed victui meo tantum tribue necessaria. 669. an. 10. col. 1.*

31 *Ridebit in die nouissimo. 401. com.*

Ecclesiastes.

C. 2 *Risum reputaui errorem, 407. an. 35. col. 2.*

3 *Tempus flendi, & tempus ridendi. 407. a. 35. col. 2.*

5 *Qui amat diuitias, fructum non capiet ex eis, & hoc ergo vanitas. 761. com.*

7 *Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti. 407. an. 35. col. 2.*

Non sis stultus, ne moriaris in tempore non tuo. 782.an.69.col.1.

Cantica.

C.2 *Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas, &c.529.an.62.col.2.*

Sapientia.

C.2 *Inuidia diaboli mors intrauit in orbem terrarum.527.an.57.col.2.*

4 *Condemnat iustus mortuus impios viuos,& iuuentus celerius consummata longam vitam in iusti.705.an.74.col.2.*

5 *Quid nobis profuit superbia,aut diuitiarum iactã tia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam vmbra, & tamquam nuncius, &c. 762.an.39.col.1.*

9 *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt,&c.596.an.81.col.2.*

11 *Misereris omnium Domine, & nihil odisti eorũ, quæ fecisti,dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam.748.an.20.col.2.*

14 *Creaturæ Dei in odium factæ sunt, & in tentationem animabus hominum,& in manuscipulam pedibus insipientium.689.an.48.col.2.*

Ecclesiasticus.

C.2 *Fili accedens ad seruitutem Dei,præpara animam tuam ad tentationẽ.673.a.16.c.1.*

12 *Da bono,& noli recipere peccatorẽ.420.a.51.c.1*

18 *Ecce verbum super datũ bonũ.312.an.46.col.1.*
Ne uerearis vsque ad mortem iustificari.653. an.55.col.2.

19 *Corripe amicum, ne forte non intellexerit.509. an.23.col.1.*

20 *Quam bonum est arguere,quam irasci.661.anno.72.col.2.*

22 *Super mortuũ plora: defecit enim lux eius.463. com.2.*

23 *Aufer a me concupiscentias ventris, &c.673. an.15.col.2.*

24 *Qui elucidant me,vitã æternam habebunt.650. an.48.col.1.*

28 *Memorare testamenti altissimi, & despice ignorantiam proximi.434.an.70.col.1.*

29 *Qui facit misericordiam fœneratur proximo suo. 425.an.57.com.2.*
Abscõde eleemosynam in corde pauperis,& hæc pro te exorabit ab omni malo,&c.750.& 776 com.

30 *Zelus,& iracundiam minuunt dies,311.a.44.c.1*

35 *Septies reddet tibi,&c.499.an.6.col.1.*

36 *Sicut in conspectu eorum sanctificatus es in nobis,sic in cõspectu nostro magnificaberis ab eis. 666.an.6.col.2.*

38 *In mortuum produc lacrymas.463.com.2.*

41 *Sapientia abscondita,& thesaurus occultus.627. an.9.col.1.*

Isaias.

C.1 *Derelinquetur filia Sion vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerariosq; ciuitas,quæ deuastatur.725.a.101.c.1.*

Audite verbum Domini principes sacerdotũ.&c. 631.com.1.

Erunt terebinthus decidentibus foliis.440. ann. 79.col.1.

2 *Repleta est terra eorum auro, & argento.400. an.27.col.2.*

Incuruauit se homo,& humiliatus est vir, ne ergo dimittas eis.749.an.20.col.2.

5 *Cantabo dilecto meo cãticum patruelis mei,&c. 720.*

Quid est quod debui facere uineæ meæ, & non feci?429.com.2.

Diruam maceriem eius,& erit in conculcationẽ, auferam sepem eius,& erit in direptionẽ, &c. 697.an.61.col.1.

6 *Audite audientes,& nolite intelligere, & uidete visionem,& nolite cognoscere,&c.508.an. 22.col.2.*

7 *Si nõ credideritis,non intelligetis.511.an.25.c.1*

Pete tibi signum a Domino Deo tuo,& dixit Achaz: Non petam.dictum est ei: Non satis uobis est molestos esse hominibus,&c.701.a.67. col.1.683.an.35.col.2.

Vocabitur nomen eius fortis.690.an.53.col.1.

8 *Adhibui mihi testes fideles,Vriam, & Zachariã filium Barachiæ.723.ann.100.col.1.*

Vocabitur princeps pacis,multiplicabitur eius imperium,& pacis non erit finis.790.an.71.col.1

11 *Egredietur uirga de radice Iesse.278.a.59.col.2*

11 *Requiescet super eum spiritus Domini.599.ann. 81.col.1.*

14 *Contriuit Dominus baculum impiorum,& virgã dominantium.556.an.6.col.2.*

Quomodo cecidisti Lucifer.636.an.25.col.1.

15 *Lumbus Moabitidis clamat.777.an.62.col.1.*

17 *Viuificat spiritum humilium.469.an.38.col.2.*

23 *Mulieres opulẽtæ surgite, & audite vocem meã, filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum.498.an.4.col.2.*

26 *Viuent mortui,& interfecti mei resurgent.469. an.37.col.2.*

In alijs linguis, & in alijs labijs loquar populo huic.&c.509.an.23.col.1.

29 *Erit vobis uisio omnium,sicut uerba libri signati,&c.697.an.61.col.2.*

30 *Væ filij desertores,dicit Dominus.405.a.33.co.1*

Cum alligauerit Dominus vulnera populi sui. 303.an.33.col.1.

Præparata est ab heri Tophet, a rege præparata profunda,& dilatata nutrimentum eius ignis est,733.an.8.col.2.

31 *Væ qui descẽdunt in Aegyptum ad auxilium.405 an.33.col.1.*

35 *Ipsi videbunt gloriam Dei, & decorem Dei nostri,confortate manus dissolutas, &c. & nolite timere.364.an.48.col.1.in prin.*

Ecce Dominus ueniet, & saluabit uos,tunc aperientur,&c.468.an.79.col.1.&644.a.37.c.1

Aperientur oculi cæcorum.304.an.34.col.1.

42 *Dedi spiritum meum super eum.300.an.30.co.1*
Posui te fœdus,& in lucem gentium, &c.304. an.34.col.1.
43 *Ego sum qui deleo iniquitates tuas.358.a.41.c.2*
45 *Mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.706.an.77.col.1.*
48 *Deus redẽptor tuus,sctũs Israel.644.an.37.co.1*
49 *Tẽpore placito exaudiui te,&c.305.an.36.c.o.2*
52 *Ecce qui loquebar,adsum.501.com.2.*
Recede a me,noli me tangere,quia mundus sum, 486.an.66.col.2.
53 *Brachium Domini cui reuelatum est? 687.ann. 43.col.2.*
Absconditus vultus eius, & non erat ei species, neque decor.580.an.51.col.1.
Nos autem putauimus eũ quasi leprosum, &c. 395.an.80.col.1.
Oblatus est,quia ipse uoluit.588.com.1.606.an. 105.col.1.
55 *Ecce testem populis dedi eum.ducem, & præceptorem Gentibus.644.37.col.2.*
58 *Omnes debitores vestros repetitis.421.a.53.c.2*
59 *Timebũt,qui ab occidente,nomen Domini.464. com.5.*
61 *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c.282.an.1.col.2.300.com.4.*
Ad annunciandum mãsuetis misit me.469.a.38.

Hieremias.

C.1 *TV ergo accinge lumbos tuos,& surge, & loquere ad eos omnia,quæ ego præcipio tibi 777.an.62.col.2.*
2 *Maculata es in iniquitate coram me.547.a.100. col.2.*
4 *Væ nobis,qui uastati sumus.405,an.33.col.1.*
5 *Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manib.suis,& populus meus dilexit talia.408.com.1.*
7 *Misi ad uos omnes seruos meos prophetas per diẽ, consurgens diluculo,& mittens,&c. 719. ann. 96.col.1.*
10 *A signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes ab eis.772.an.54.col.2.*
14 *Noli orare pro populo isto.750.an.21.col.1.*
15 *Si Moses,& Elias steterint coram me,non exaudiam.411.an.39.col.2.*
22 *Non plangent eum,uæ frater,uæ soror,405. an, 33.col.1.*
23 *In nouissimis diebus intelligetis consilium eius. 546,an.100.col.2.*
25 *Iudicium Domini cum gentibus.707.an.77.co.1*
31 *Redemit Dominus Iacob,& eripuit eum de manu fortioris.689.an.47.col.1.*
43 *Tollẽs uiros,mulieres,& paruulos.566.a.28.c.1.*

Thren.

C.1 *VIde Domine quoniam tribulor.599.com.1.*
3 *Occidisti,nec pepercisti.749.a.20.col.1.*
4 *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei pecca to Sodomorum.631.com.1.*
5 *Væ nobis,quia peccauimus 405.l.1.an.33.col.1.*

Ezechiel.

C.2 *SCriptæ erant in eo lamentationes,& carmen, & uæ.405.an.33.col.1,*
16 *Cinxi te byssо.&c.777.an.62.col.1.*
Iustificasti sorores tuas in omnibus peccatis tuis. 481.an.58.col.2.
18 *Anima quæ peccauerit ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris.720.an.98.col.1.*
Nunquid uoluntatis meæ,est mors impij, & non magis ut conuertatur,& uiuat? 748.annot.20. col.2.
Via Domini non est æqua: patres enim peccauerunt, & dentes filiorum obstupuerunt.772.an. 98.col.2.
33 *Sanguinem eius de manu tua requiram.720.an. 98.col.1.*
34 *Vę pastorib. Israel qui pascebant semetipsos,&c. 406.an.33.col.1.& 775.com.*
39 *Comburent arma,clypeum, & hastam, arcum, & sagittas,baculos manuum, & contos. 556. an.6.col.2.*

Daniel.

C.2 *OMnia in quibus habitant filij hominum dedit in manu tua.363.an.45.col.1.*
4 *Septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur Altissimus. 795. ann.90. col.1.*
Cognoscant uiuentes, quoniam excelsus dominatur,&c.293.an.18.col.2.
Peccata tua eleemosynis redime.423.a.58.col.1. 714.an.88.col.1.
7 *Ecce in nubibus cœli, quasi filius hominis ueniebat.363.an.45.col.2.*
9 *Non erit populus eius, qui eum negaturus est. 696.an.60.col.2.*
12 *Euigilabunt,alij in uitam æternam, alij in opprobrium.650.an.48.col.1.*

Osee.

C.1 *VOca non populum meum, quia uos non populus meus,& ego non ero uester Deus. 696.an.60.col.2.& 697.an. 61. col.1.*
2 *Vocabo non plebem meam,plebem meam,seu nõ populum meum populum meum.747.an.100. col.2.*
3 *Multos dies expectabis me,non fornicaberis, & non eris uiro.696,an.61.col.1.*
Dies multos sedebunt filij Israel sine Rege, & sine Principe,& sine sacrificio, & sine altari,& sine Ephod.&c.725.an.101.col.2.
Reuertentur ad Dominum Deum suum in nouissimo dierum.546.an.100.col.2.
6 *Misericordiam uolo,& non sacrificium.388.an. 8.col.1.*
13 *Perditio tua Israel.579.com.1.*

Ioel.

INDEX.

Ioel.

C.2 DEus benignus,& præstabilis super malitia.748.an.20.col.2.
Filiæ Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro:quia dedit vobis doctorem iustitiæ.498.com.1.
Dedit vobis doctorem iustitiæ.644. an.37.col.2.
3 In tempore tribulationis peccata dimittis. 749. an.20.col.1.

Abacuch.

C.1 OPus fiet in diebus vestris, quod nemo credet,cum narrabitur.365.an.49.col.2.
3 In medio duorum animalium cognosceris. 585. an.59.col.2.
Cornua in manibus eius,ibi abscondita est fortitudo,ante faciem eius ibit mors,& egredietur diabolus ante pedes eius.690.an.53.col.2.

Zacharias

C.3 SAtan stabat aduersus eum, vt aduersaretur ei.685.annot.39.colum.2.
4 Duæ oliuæ super illud,&c.585.an.59.col.2.
8 Apprehendunt fimbriam viri Iudæi.542.an.91. col.1.
9 Tu quoque in sanguine testamenti tui.467.a.34. col.1.
13 Et erit in die illa,disperdet Dominus nomina Idolorum de terra,&c.530.an.63.col.1.
Spiritum immundum auferam de terra. 316. an. 53.col.2.

Malachias.

C.1 SI pater ego sum,vbi est honor meus?dicit Dominus.Si ego Dominus, vbi timor meus? 664.com.3.
3 Sedebit quasi ignis conflans.788.an.78.col.2.
4 Mittã vobis Eliã Thesbytẽ,&c.587.a.64.co.2.

1.Machabæorum.

C.2 DEcreuerunt pugnare sabbato contra aduersarios irruentes, ne dum ociarentur, ab illis occiderentur,388.an.8.col.2.§.pen.
10 Deprecabantur Deo præcincti cilicijs,777.a.62. col.2.

2.Machabæorum.

C.11 MAchabæus,& qui cum ipso erant,rogabant Deum.&c.455.an.15.col.1.

Matthæus.

C.1 QVod enim in ea natum est de Spiritu sancto est.746.an.18.col.2.
Non cognouit eam, donec peperit filiũ, 794.an.90.col.1.
2 Ioseph audiens quod Archelaus regnaret pro patre suo,timuit illuc ire.732.an.7.col.1.
3 Appropinquabit regnum cælorum. 687.ann.45. col.2.& 498.an.2.col.2.
Esca autem eius erat locustæ, & mel siluestre. 472.com.1.
Baptizabantur in Iordane, confitentes peccata sua.640.an.30.col.1.
Qui post me veniet fortior me est.473. anno.44. col.2.
Hic est filius meus.269.an.50. col.1.& 596.an. 82.col.1.
4 Ductus est spiritu in desertum.not.2.col.1.
Cum ieiunasset 40.diebus,& 40.noctibus,postea esurijt.400.an. 28. (deberet esse sed pro ea posita est 46.)col.2.
Relicta ciuitate Nazareth, venit, & habitauit in Capharnaum.353.an.30. col.1.in fi.
Cæpit Iesus prædicare,& dicere:pœnitentiam agite.370.com.1.
Circuibat Galilęam,docens in Synagogis eorum, & 298.com.2.
Obtulerũt ei oẽs male habẽtes,&c.600.a.89.co.1
5 Videns turbas ascendit in montem.349.com.1.
Beati mites, quoniam ipsi possidebũt terrã. 469. an.38.col.2.
Cum dixerint omne malum aduersum vos mentientes.&c.415.com.
Merces uestra copiosa est.&c.403, an.31.col.1.
Vos estis lux mundi.779.an.66.col.2.
Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris,&c.371.an.64.col.2.
Qui petit a te, da ei, & volenti mutuare a te ne auertaris.421.an.53. col.1.
Dictum est antiquis, diliges amicum tuum, odio habebis inimicum tuum,409.ann.38.col.1.& 653.an.55.col.2.
Diligite inimicos vestros, & benefacite ijs, qui oderũt uos,ut sitis filij patris vestri.411.& 412. an.40.col.2.& 1.
Publicani hoc faciunt.423.an.58.col.1.
Si salutaueritis fratres uestros tantum, quid amplius facitis,nõne & Ethnici hoc faciunt? 409. an.38.col.2.& 772.an.55.col.1.
Estote perfecti sicut pater uester,&c.409.a.37. col.2.428.an.63.col.2.
6 Amen, amen dico uobis,receperunt mercedem suam.405.an.32.col.1.
Nolite multum orare,sicut Ethnici faciũt. 772. an.55.col.2.
Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus,&c.431.an.68.col.2.
Libera nos a malo.&c.43.an.3.col.1.
Si dimiseritis hominibus peccata eorum,dimittet uobis pater uester cęlestis,&c.432.an.68.com.
Cum ieiunatis,nolite fieri sicut hypocritæ tristes, &c.374.an.67.col.1.
Nolite thesaurizare uobis thesauros in terra. 764.an.42.col.1.
Thesaurizate uobis thesauros in cęlo, ubi nec erugo,nec tinea demolitur,&c.404. an.31. col.2.
Si lumen, quod in te est, tenebræ sunt, tenebræ quantæ erunt.709.an.80.col.1.
Non potestis Deo seruire, & Mammonę.764. an.42.col.2
Nolite esse soliciti in crastinum; & nolite.&c. 556.an.8.col.1.
7 Quam mensuram mensi fueritis, remetietur uobis.425.an.73.col.1.

Nolite condemnare,& non condẽnabimini.705. an.74.col.2.

A fructibus eorum cognoscetis eos.429. ann.65. col.2.

Non omnis qui mihi dicit domine, domine intrabit in regnum cœlorum, sed qui facit, &c.444. an.86.col.2.

Multi dicent in illa die,Domine nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus? &c.638.com.3.

Descendit pluuia,& venerunt flumina,& flauerunt venti,&c.445.an.88.col.1.

Admirabantur turbæ super doctrina; erat enim docens eos,&c.315.an.52.col.1.

8 Iacet paralyticus,& male torquetur, 448.comment.2.

Vespere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes,326.an.72.col.1.

Salua nos, perimus.458.an.21. col.1.

Imperauit ventis,& mari.325.an.70.c.4.col.1.

Homines mirati sunt,dicẽtes, Qualis est hic,quia venti,&c.315.an.51.col.1.& 456.annot.18. col.2.

9 Impone manum super illam.458. an.21. col.2.

In principe dæmoniorum eijcit dæmonia.682. anno.34.

Messis quidem multa,operarij autem pauci. 624 an.4.col.1.

10 Dedit eis potestatem spirituum immundorum,vt eijcerent eos.554.an.2.col.1.

In viam gentium non obieritis,&c.537. an.81. col.2.

Euntes prædicate dicentes,appropinquauit regnũ cælorum.554.an.3.col.1.

Nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini. 638.an.27.col.2.

Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri.371.an.63.col.1.& 638.an.27. col.2.

Non est discipulus super magistrum,&c.437.annot.76.col.2.

Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius?686.an.42.col.1.

Nihil est opertum,quod non reueletur,& occultum quod non sciatur,730.an.4.col.1.

Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.736.an.12.col.1.

Qui amat patrem plusquam me, non est me dignus,790.an.81.col.2.

11 Cæci vident,claudi ambulant, leprosi mundãtur, &c.308.an.41.col.2.

Pauperes euangelizantur.469.an.38.col.1.& 302.com.1.

A diebus Ioannis Baptistæ vsque nunc regnum cælorum vim patitur,& violenti rapiunt illud, &c.477.an.52.col.1.

Cui similem æstimabo generationem istam.479. an.55.col.1.

Venit Ioannes,neque manducans, neque bibens. 376.an.61.col.2.480.an.57.col.2.

Venit filius hominis manducans,& bibens.376. annot.70.colum.2.

Væ tibi Betzaida,væ tibi Curozaim.405. an.33. col.1.

Si signa,& uirtutes,quæ facta sunt in te,facta erant in Tyro,& Sidone,&c.505.an.16. col.2.

Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde. 469.an.38.col.2.

Onus meum suaue est.427.an.62.col.2.

12 Esurientes cœperuut vellere spicas,384.anno.2. col.1.

Non legistis quid fecerit Dauid quando esurijt, 371.an.64.col.1.

Non legistis in Lege, quia sabbatis sacerdotes, &c.371.an.64.col.1.

Exeuntes Pharisæi consilium faciebant aduersus eum,quomodo perderent eum, 392. an.15. col.1.

Ecce puer meus,quem elegi,dilectus meus, &c. 270.an.51.col.1.

Oblatus est ei dæmonium habens cæcus,& mutus, &c.315.an.51.col.1.

Omnis ciuitas,uel domus aduersum se diuisa non stabit.684.an.38.col.1.

Si ergo in nomine Beelzebub eijcio dæmonia,&c. 611.com.2.

In spiritu Dei eijcio dæmonia.746.an.18.col.1.

Qui non est mecum,cõtra me est.612.an.116.1.

Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum,aut facite arborem malam,&c.444.ann. 86.col.1.

Quomodo potestis loqui bona,cum sitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur.439.com.1

Magister volumus a te signum videre.683.ann. 35.col.1.

Sicut Ionas fuit in uentre ceti tribus diebns, & tribus noctibus,&c.703.an.71.col.1.

Sic erit generationi huic pessimæ.479.annot.55. col.1.

13 Exiens Iesus de domo sedebat secus mare,& congregatę sunt ad eum turbæ multę,&c.501. an. 9.col.1.

Alia ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam,&c.503.an.13.col.1.

Alia ceciderunt in terram bonam,& dabant fructum,aliud centesimum,&c.505.an.17. col.1.

Quare in parabolis loqueris eis?507.an.19.co.1.

Quia uobis datum est nosse mysteria regni cælorum,illis autem non est datum. 507. annot.20. col.2.

Auditu audietis,& non intelligetis,& videntes, uidebitis,& non uidebitis.508.an.22.col.2.

Vestri oculi beati,quia uident,& aures, quia audiunt.647.an.44.col.1.

Solicitudo seculi istius,& fallacia diuitiarum suffocat verbum,& sine fructu efficitur. 759. an. 33.col.2.

Nonne bonum semen seminasti.504. a.15.col.1.

Edissere nobis parabolam zizaniorum.507.ann. 18.col.2.

Messis consumatio seculi est, messores autem Angeli sunt.624.an.4.col.2.
Nonne fratres eius sunt,nonne sorores?520. an. 40.col.2.
14 *Audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu, &c. 562.an.20.col.1.*
Quod cũ audisset,secessit inde in nauicula, &c. 564.an.22.col.2.
Modicæ fidei quare dubitasti?524.an.50.col.1.
Obtulerunt ei omnes male habentes, &c. salui facti sunt.545.an.96.col.1.
Multi rogabant Christum, vt vel fimbriam vestimenti tangerent.542.an.91.1.
15 *Accesserunt scribæ,& Pharisæi,dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur,&c.710.an.83 col.2.*
Irritum feciſtis mandatum Dei propter traditiones vestras.371.an.64.col.2.
Quod intrat per os coinquinat hominem,346.an. 21.col.2.
Omnis plantatio,quam nõ plantauit pater meus eradicabitur.711.an.84.col.2.
Cæci sunt,& duces cæcorum,audite, & intelligite,non quod intrat per os,coinquinat hominem, &c.711.an.84.col.2.
Edisſere nobis parabolam istam.507.an.18.co.2
Non sum missus,nisi ad oues, quę perierunt domus Israel.537.an.81.col.2. 331.com.1. 555. an.5.col.1.
O mulier magna est fides tua.458.an.21.col.1.
Vnde nobis in deserto panes tantos, &c.565.an. 25.col.1.
16 *Accesserunt ad eum Pharisæi, & Saducęi tentantes, & rogauerunt eum, vt signum de cęlo ostenderet eis.702.an.col.2.& 983.an.35.co.2*
Vespere facto dicitis,serenum erit: rubicundum enim est cęlum.790.an.81.col.2.
Caro & sanguis non reuelauit tibi,sed Pater meus,642.an.33.col.2.
17 *Surgite,nolite timere.592.an.73.col.1.*
Increpauit illum,& exijt ab eo dęmonium. 693. an.57.col.1.
Hoc genus Dæmoniorum non eijcitur nisi in ieiunio,&c.376.an.70.col.2.
Magister vester non soluit drachma, &c. 609. an.110.col.1.
Petrus hamo traxit piscem illũ,in cuius ore,&c. inuentus est nummus ille,sol.&c. 341. ann.12. col.2.
18 *Quis putas maior erit in regno cęlorum.609.an. 110.col.1.*
Bonum est tibi ad vitã ingredi debilem,aut claudum,quam duas manus aut duos pedes habentẽ mitti in ignem æternum,&c.661.an.72.col.2.
Nõ dico tibi septies,sed septuagesies septias.279 com.2.
Omne debitum dimisi tibi, quia rogasti me. 671. an.13.col.1.
Si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus uestris,431.an.66.col.2.
19 *Si vis ad uitam ingredi,serua mandata. 668.anno.8.colum.1.*
Si uis perfectus esse,uende quæ habes,& ueni sequere me.399.an.27.col.2.
Diues difficile intrabit in regnum cælorum. 399. an.27.col.2.
20 *Quod iustum fuerit dabo uobis.403. an.31.col.2.*
Amice non facio tibi iniuriam.546.an.98.col.1
Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, & Scribis.606.an.105.col.2.
21 *Inuenietis asinam alligatam.535.an.76.col.2.*
Numquam legistis,quia ex ore infantium,& lactentium.&c.371.an.64.col.1.
Venit ad vos Ioannes in via iustitię,& non credidistis ei,&c.478.an.54.col.1.
Auferetur a uobis regnum Dei.687.an.45.co.2.
22 *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet.652 an.53.col.2.*
Christus quando venerit,cuius filius est. 327.an. 74.col.2.
23 *Omnia opera sua faciunt,ut ab hominibus uideãtur.407.an.36.col.2.*
Secundum opera eorum nolite facere. 443. cõ.1.
Alligant onera grauia,& importabilia,& imponunt in humeris hominum, digito autem suo nolunt ea mouere.717.an.93.col.1.
Omnia opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus,439.an.79.col.2.
Clauditis regnum cælorum ante homines, uos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare.682.an.33.col.2.
Mundatis quod deforis est calicis,& paropsidis, intus autem pleni estis rapina, & immunditia, 711.an.84.col.1.
Cæce munda prius quod intus est calicis, & paropsidis,vt fiat id,quod deforis est mundum.713. an.87.col.2.
Væ vobis scribæ,& pharisæi hypocritę,quia similes estis sepulchris dealbatis, &c.443. com.2. & 716.an.91.col.1.
Vt veniat super uos omnis sãguis iustus,&c.306. an.37.col.1.& 520.an.65.col.1.
Relinquetur domus uestra deserta, 697.a.61.co.1.
24 *Prædicabitur Euangelium regni in vniuerso mũdo,352.an.28.*
Videbunt filium hominis uenientem,&c.580.anno.50.col.1.
25 *Ecce sponsus venit,& quę paratę erant intrauerunt cum eo ad nuptias.780.an.65.col.2.*
Ne forte non sufficiat nobis & uobis ite ad uendentes,& emite uobis.506.an.17.col.1.
Nescio uos.543.an.93.col.2.
Vigilate,quia nescitis diem,neque horam,778.co.
Venite benedicti patris mei, possidete uobis paratum regnum a constitutione mundi.773. anno. 57.col.1.
26 *Quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam. 606.an.105.col.2.*

Pater

UNIVERSITARIA DE GRANADA

Bonum erat illi, si natus non fuisset homo ille. 310 an.43.col.2.
Pater mi, si non potest calix hic transire. 665. an.5.col.2.
Orate ne intretis in tentationẽ. 672. an.15.col.2.
Filius hominis tradetur in manus peccatorum. 606.com.2.
Amice ad quid venisti? 546.n.98.col.2.
Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, &c. 529.an.62.col.2.
Videns Iudas, qui tradidit eum, quod damnatus esset, &c. 607.an.105.col.1.
Prætereuntes blasphemabant eũ. 358.a.39.co.2
Quæ luceſcit in prima ſabbati. 353. an.31.col.1.
28 *Qui audientes a militibus Christum resurrexisse, pecuniam dederunt eis suadentes, vt dicerẽt discipulos venisse, & furatos esse corpus.* 702. an.70.col.2.
Docete omnes gentes baptizantes eos in nomine patris, &c. 269.an.50.col.2.779.an.64.col.2.

Marcus.

C.1. *Expulit eum spiritus in desertũ.* 283.a.2.col.1.
Erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, &c. 284.an.3.col.1.
2 *Auditum est, quod in domo esset, & confestim cõ uenerunt tunc multi, &c.* 354. an.32.col.1.
Venerunt ad eum ferentes paralyticum. 355.an. 35.col.1.
Erant quidam de scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis, &c. 358. an.39.col.1.
Egressus est rursus secus mare. 365. an.50.col.1.
Cœpũt progredi, & vellere spicas. 384.a.2.c.1.
Nunquid legistis, quid fecerit Dauid, quando habuit necessitatem, & esurijt? 386. an.4. col.1.
Sabbatum propter hominem factum est, non autem homo propter sabbatum. 387. an.7.col.1.
3 *Exeuntes Pharisæi statim cum Herodianis consilium faciebant aduersus eum, &c.* 392.an.15. col.1.
Vocauit ad se quos voluit ipse. 393. an.18.col.1.
Fecit vt essent duodecim cum illo, &c 394. ann. 19.col.1.
Dedit potestatem curandi infirmos, & eijciendi dæmonia. 554.an.2.col.1.
Conuenit ad eum turba, ita vt nec posset manducare panem, 349.com.1.& 669.ann.10.col.1. 557.com.1.
Beelzebub habet: & quia in principe dæmoniorũ eijcit dæmonia. 682.an.33.col.1.
Conuocatis eis in parabolis dicebat illis. 684.an. 37.col.1.
Si domus super semetipsam dispartiatur, non potest domus illa stare. 684.an.38.col.2.
Qui blasphemauerit in spiritum sanctum, &c. 358.an.40.col.2.
Ecce mater tua, & fratrrs tui foris quærunt te. 518.an.38.col.1.
Qui fecerit voluntatem Dei, hic meus frater est. 668.an.8.col.1.
4 *Iterum cæpit docere ad mare, & congregata est ad eum turba multa, &c.* 501.an.19.col.1.
Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt. 507.an.20.col.2.
Vt videntes videant, & non videant, & audientes audiãt, & nõ intelligant, &c. 509.a,23.co.1
Non est aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factum est occultum, quod nõ veniat in palam. 730.an.4.col.1.
Magister non ad te pertinet, quod perimus? 659. an.60.col.1.
5 *Legio mihi nomen est, quia multi sumus.* 422. an.68.col.1.
6 *Admirabãtur in doctrina eius.* 308.an.49.col.1. & 315.an.51.col.2.
Exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent. 554.an.3.col.1.
Quem ego decollaui Ioannem, ipse a mortuis surrexit. 562.an.20.col.1.
Ait illis: Venite seorsum in desertum locum, &c. 562.an.22.col.1.
Erant qui veniebant, & redibant multi, & nec spatium manducandi habebant. 518.n.37.co.2
7 *Conueniunt ad eum Pharisæi, & quidam de Scribis venientes a Hierosolymis, & cum uidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, &c.* 719.an.83.col.2.
In vanum me colunt, docentes doctrinas, & præcepta hominum. 711.an.74.col.2.
8 *Qui perdiderit animam suam propter me, &c. saluam faciet eam.* 403.an.30.col.1.
9 *Si quid potes, adiuua nos.* 458.an.21.col.2.
10 *Qui reliquerit domum, aut fratres, aut sorores, aut agros propter me. &c.* 403.an.30.col.1.
Venit filius hominis, vt ministraret, & daret animam suam in redemptionem pro multis. 644. an.37.col.1.
12 *Nec scripturam hanc legistis: lapidem quem reprobauerunt, &c.* 371.an.64.col.1.
16 *Maria Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia.* 499.com.2.
Dicite discipulis eius, & Petro. 747. an.19.col.1.

Lucas.

C.1. *Spiritus sanctus superueniet in te, & quod nascetur ex te sanctum.* 746.an.18.col.2.
Salutem ex inimicis nostris, & de manu omniũ, qui oderunt nos. 413.an.43.col.1.
2 *Vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore.* 278.an.59.col.2.
4 *Agebatur spiritu in desertum.* 283.an.2.col.1.
Reuersus est in Galilæã in virtute spiritus. 746. an.18.col.1.
Euangelizare pauperibus misit me. 469. an.38. col.2.

5 Quis est hic, qui loquitur blasphemias. 494. ann. 78. col. 1.

6 Virtus de illo exibat, & sanabat omnes. 544. an. 96. col. 2.
Beati pauperes, quoniam vestrum est regnum Dei. 469. an. 38. col. 1.

7 Cum appropinquaret portæ Ciuitatis. 527. cō. 2.
Remittuntur tibi peccata tua. 677. an. 24. col. 1. 749. an. 20. col. 1. & 754. an. 26. col. 1.

8 Exierunt ab eo dæmonia, & intrauerunt in porcos. 693. an. 57. col. 1.
Noli vexare magistrum, mortua est puella. 458. an. 21. col. 1.
Ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt. 458. an. 15. col. 1.

9 Sanauit puerum, & reddidit matri suæ. 449. an. 1. col. 1.

10 In quamcunque ciuitatem intraueritis, &c. 538. an. 81. col. 1.
Qui vos audit me audit. 593. com. 1.
Dedi vobis potestatem calcandi serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici. 779. an. 64. col. 2.
Multi reges, &c. voluerunt audire, quæ vos auditis, & non audierunt, &c. 506. ann. 18. col. 2.

11 Cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus. 469. an. 36. col. 2.
Peruenit in vos regnum Dei. 498. an. 2. col. 2.
Mulier extollens vocem dixit: Beatus venter, qui te portauit. 315. an. 52. col. 2.
Beatus venter qui te portauit, & vbera, quæ suxisti. 648. an. 44. col. 2.
Cum loqueretur, rogauit illū quidam Pharisæus 597. an. 83. col. 2.

12 Præcinget se, & transiens ministrabit illis. 777. an. 62. col. 2.
Quis putas est fidelis seruus, & prudens, quem cō stituit dominus super familiam suam? 394. an. 19. col. 2.

13 Quam alligauerat Satanas ecce decem & octo annis. 304. com. 2.

14 Cum introisset Iesus māducare panem. 557. cō. 1.
Beatus qui manducabit panem in regno. ibid.
Qui non odit patrem, & matrem, &c. 309. a. 42. col. 1. & 503. an. 13. col. 1. & 2.

15 Gaudium est super vno peccatore pœnitentiam agente, &c. 370. an. 63. col. 2.

16 Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. 776. com.
Recipient vos in æterna tabernacula. 435. a. 72. col. 1.
Vos estis, qui iustificatis vos coram hominibus, 653. an. 55. col. 1.
Recepisti bona in vita tua, Lazarus vero mala, nunc autē hic consolatur, tu uero cruciaris. 401. com. & 405. an. 32. col. 1.

17 Si septies in die peccauerit in te. 499. an. 6. col. 2.
Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro, &c. 455. an. 16. col. 1. & 356. an. 36. col. 1.
Præcinge te, & ministra mihi. 777. a. 62. col. 2
Nunquid gratiam habet seruo illi, &c. 422. ann 56. col. 2.
Regnum Dei intra uos est, quia medius vestrum stetit, quem vos nescitis. 687. an. 45. col. 2.

18 Decimas do omniū, quæ possideo. 714. an. 89. co. 2
Descendit iustificatus ab illo. 481. an. 58. col. 2.
Gaudiū est in cœlo super vno peccatore, &c. 371. an. 63. col. 2.
Cum audiret turbam prætereuntem. 461. com.

19 Non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. ibid.
Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. 642. an. 33. col. 1.
Non relinquent in te lapidem super lapidē, &c. 306. an. 37. col. 1.

21 Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiāt. 697. an. 61. col. 1.

22 Euntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo, &c. 482. an. 61. col. 1.
Væ homini illi, per quem filius hominis tradetur. 405. an. 33. col. 1.
Ecce satanas expetiuit cribrare vos sicut triticū. 692. an. 54. col. 1.
Quando misi uos sine sacculo, & pera, &c. 558. an. 9. col. 2.
Orate, ne intretis in tentationem. 673. an. 16. co. 1.
Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarū. 296. com. 4. & 692. an. 54. col. 1.
Mulier noui illum, &c. 357. an. 37. col. 2.

23 Hunc inueniemus subuertentem gentē nostram. 328. an. 74. col. 1.
Vere hic filius Dei erat. 702. an. 70. col. 2.

24 Vna sabbati valde diluculo, &c. 353. an. 31. col. 1
Oportebat Christum pati, &c. 587. com. 1.
Conturbati, & conteriti, existimabant se visum videre. 524. an. 50. col. 2.

Ioannes.

C. 1 FVit homo missus a Deo. 473. com. 2.
Quotquot receperunt eum, &c. 595. ann. 78. col. 2. 640. an. 31. col. 2.
Dedit eis potestatem filios Dei fieri. 434. com. 2
Nemo Deum vidit vnquam, Vnigenitus, qui e in sinu Patris, & ipse reuelauit. 464. com. 1.
Ipse est, qui post me venturus est. 473. an. 44. co. 2
Super quem uideris spiritum descendentem, &c. 466. an. 34. col. 1.
Ecce qui tollit peccata mundi. 494. com. 1.
Tu vocaberis Cephas. 572. an. 38. col. 2.

2 Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? soluite templum hoc, & tribus diebus excitabo illud. 702. an. 70. col. 2.

3 Quomodo potest homo nasci denuo, cum sit senex? an. 52. col. 2.
Quomodo possunt hæc fieri? &c. 502. an. 12. col. 2

Quod scimus loquimur, & quod uidimus testamur. 646. an. 41. col. 2. & 467. an. 42. col. 2.

Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, 269. com. 2.

Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, &c. 429. an. 64. col. 2.

Misit Deus filium suum, vt mundus saluetur per ipsum. 644. an. 37. col. 1.

Lux uenit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, &c. 503. an. 12. col. 1. & 2.

Qui facit uerit atem, venit ad lucem. 628. an. 10. col. 1.

Non sum ego Christus, sed quia missus sum ante illum, &c. 375. com. 1. 7

Pater diligit filium, & omnia dedit in manu eius 644. an. 38. col. 2. 269. com. 2.

4 Iesus fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. 453. an. 11. col. 2.

Discipuli in via acceßerunt ciuitati, ut cibos emerent. 558. an. 9. col. 1. 8

Alius est qui seminat, alius qui metit, &c. 624. an. 4. col. 1.

Cum uenissent in Galilæam, excceperunt eum Galilæi, 296. com. 1.

Nisi signa, & prodigia uideritis, non creditis, operibus credite, 458. an. 21. col. 1. & 701. ann. 67. col. 1.

Domine descende, priusquã moriatur filius meus. 453. an. 10. col. 2. 458. an. 21. col. 1.

5 Domine hominem non habeo. 453. an. 10. col. 2.

Iesus declinauit a turba constituta in loco, &c. 348. com. 2.

Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. 746. an. 18. col. 1.

Sicut pater habet vitam in semetipso, sic & filio dedit, &c. 315. an. 52. col. 2.

Qui non honorificat filium, non honorificat patrẽ 310. an. 43. col. 1.

Qui uerba mea audit, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam. 356. an. 27. col. 1. in pri.

Veniet hora in qua mortui audient uocem, &c. 464. com. 2.

Scrutamini in Scripturas, illæ testimonium, &c. 586. an. 64. col. 2. 678. an. 25. col. 2.

Quomodo potestis credere, qui gloriam abinuicẽ accipitis, & gloriam, quæ a solo Deo est. non quęritis? 408. an. 36. col. 1. & 443. com. 2.

Si credieretis Moysi, credieretis, & mihi. &c. 586. an. 64. col. 2.

6 Vnde ememus panes ut manducent isti? 558. an. 9. col. 1.

Discubuerunt uiri quasi quinque millia. 566. an. 28. col. 1.

Hic est propheta, qui uenturus est in mundum, 465. an. 31. col. 1.

Cum cognouisset, quod uenturi essent, ut raperẽt eum, &c. 348. com. 2.

Descendi de cęlo, vt non faciam uoluntatem meã, sed voluntatem eius, qui misit me. 668. a. 8. c. 1

Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi. 669. an. 10. col. 2.

Nemo potest uenire ad me, nisi pater meus traxerit illum, 387. an. 66. col. 1. 576. an. 44. co. 2. & 642. an. 33. col. 2.

Erunt omnes docibiles Dei, 502. an. 12. col. 1. & 510. com. 1.

Qui credit in me, habet vitam æternam. 310. an. 43. col. 1.

Sciebat Iesus ab initio, qui essent non credentes. 505. an. 16. col. 1.

Verba vitæ æternæ habes. 510. com. 1.

Ambulabat Iesus in Galilæam. 331. an. 79. co. 4.

Nondum credebant in eum fratres eius. 518. an. 37. col. 1.

Mirabantur Iudæi dicentes: Quomodo hic literas scit. 315. an. 51. col. 2. 309. an. 41. col. 1.

Hic est uere propheta. 465. an. 31. col. 1.

Ego testimonium perhibeo de meipso. 746. an. 18. col. 1. 8

Quæretis me, & in peccato vestro moriemini. 509. an. 23. col. 2.

Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. 296. com. 1.

Nisi credideritis, quia ego sum, moriemini in peccato vestro. 310. 43. col. 1. & 642. an. 35. col. 2.

Cum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum. 702. an. 70. col. 2.

Quę placita sunt ei facio semper. 596. an. 81. col.

Hæc eo loquente, multi crediderunt in eum. 611. an. 114. col 1.

Vos ex patre diabolo estis, &c. 296. com. 4. 589. an. 68. col. 1.

Qui ex Deo est, verba Dei audit. 596. com. 1.

Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dæmonium habes? 716. an. 96. col. 2.

Ego non quęro gloriam meam: est qui quærat, & iudicet. 642. an. 35. col. 1.

Abraham exultauit, vt uideret diem meum, uidit, & gauisus est. 648. an. 45. col. 2.

9 Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. 726. an. 102. col. 2.

Maledixerunt ei, tu ex discipulis eius sis. 415. an. 44. col. 2.

In hoc enim mirabile est, quod uos nescitis unde sit, & aperuit oculos meos, scimus autem, quia Deus peccatores non exaudit. 304. an. 34. co. 1. & 745. an. 18. col. 2.

In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui nõ uident, uideant, & qui uident, cęci fiant. 642. anno. 32. col. 2.

10 Veni, ut uitam habeant, & abundantius habeãt. 371. an. 62. col. 2.

Nemo tollit animam meam a me, ego pono eã. 606. an. 105. col. 1.

Potestatem habeo ponendi animam meam, &c. 588. com. 1.

Ego uitam ęternam do eis, & non peribunt in ętern ũ, & nemo rapiet eas de manu mea. 639. c. 1.

Multa

Multa bona opera ostendi vobis a patre meo, propter quod horum vultis me lapidare? 413. *ann.* 42. *col.* 2.

Homo cum sis, facis teipsum Deum. 458. *an.* 21. *col.* 2.

Si autem facio, & si mihi non vultis credere, operibus credite, &c. 310. *an.* 43. *col.* 1. & 449. *an.* 24. *col.* 1. & 456. *a.* 18. *col.* 1. & 458. *a.* 21. *c.* 1.

Multi crediderunt in eum. 611. *an.* 114. *col.* 2.

11 *Infirmitas hæc non est ad mortem, sed per gloria Dei, &c.* 310. *an.* 43. *col.* 1.

Nunc quærebant te Iudæi lapidare, &c. 625. *an.* 6. *col.* 1.

Lazarus dormit, vado ut a somno excitem illum. 547. *an.* 106. *col.* 2.

Domine si fuisses hic, non fuisset mortuus frater meus. 458. *an.* 21. *col.* 2.

Quæcumq. poposcris a Deo dabit tibi Deus. 345. *an.* 19. *col.* 2. §. *vlt.*

Ecce quomodo amabat eum. 789. *an.* 80. *col.* 1.

Nonne dixi tibi, quod si credideris, videbis gloriam Dei. 719. *an.* 96. *col.* 2. & 327. *an.* 74. *co.* 2

Hæc dixi propter populum, qui circumstat, vt credant, &c. 310. *an.* 43. *col.* 1.

Si dimittimus eum sic, venient Romani, & tollent gentem nostram, &c. 399. *an.* 27. *col.* 2.

12 *Iudas loculos habebat, & ea, quæ mittebantur, portabat.* 558. *an.* 9. *col.* 1.

Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. 692. *an.* 54. *col.* 1. & 306. *an.* 37. *col.* 2.

Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. 702. *an.* 70. *col.* 2.

Adhuc modicum in vobis lumen est, ambulate dum lucem habetis, ne tenebræ vos comprehendant. 794. *an.* 89. *col.* 2.

Non poterant credere, quia Isaias dixerat. 511. *an.* 25. *col.* 2.

Propter metum Iudæorum multi ex principibus non confitebantur, & dilexerunt magis gloriã hominum. 399. *an.* 27. *col.* 2. 402. *an.* 36. *col.* 1.

13 *Cum diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas.* 296. *com.* 4. & 511. *an.* 26. *col.* 1.

Sciens, quia omnia dedit Pater in manus. 644. *an.* 38. *col.* 2.

Quod ego facio, tu nescis modo, scies autẽ postea. 507. *com.* 3.

Vos uocatis me Magister, & bene dicitis. 644. *an.* 37. *col.* 1.

24 *Creditis in Deum, & in me credite.* 356. *ann.* 36. *col.* 1.

Ego sum via, veritas, & uita: nemo venit ad Patrem, nisi per me. 646. *an.* 41. *col.* 2.

Pater in me manens ipse facit opera. 746. *an.* 18. *col.* 1.

Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet. 362. *an.* 44. *col.* 1.

Qui seruat mandata mea, ille est, qui diligit me. 651. *an.* 50. *col.* 2.

Venit princeps huius mundi, & in me non habet quicquam. 692. *an.* 54. *col.* 1. 286. *an.* 7. *col.* 2.

Vt cognoscat mundus, quia diligo patrẽ, &c. 606 *an.* 105. *col.* 1.

15 *Sine me nihil potestis facere.* 668. *an.* 8. *col.* 1. 510. *an.* 24. *col.* 2.

Diligetis inuicem, sicut dilexi nos. 408. *ann.* 37. *col.* 2.

Maiorem dilectionem nemo habet, quam vt ponat quis animam suam pro amicis suis. 411. *an.* 39. *col.* 2. & 732. *an.* 6. *col.* 2.

Vos dixi amicos, quia quęcumque audiui a Patre meo, nota feci uobis. 732. *an.* 6. *col.* 2.

Si mundus uos odit, scitote quoniam me priorem uobis odio habuit, &c. 402. *an.* 29. *col.* 2. *in fi.*

Si non venissem, & locutus fuissem peccatum nõ haberent. 697. *an.* 61. *col.* 1.

Si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, &c. 310. *an.* 43. *col.* 2.

Odio habuerunt me gratis. 412. *an.* 42. *col.* 1.

Quem ego mittam uobis a patre. 302. *anno.* 32. *col.* 2.

16 *Absque Synagogis facient uos, &c.* 403. *ann.* 30. 402. *com.* 2.

Sed uenit hora, ut omnis, qui interficit uos, arbitretur se obsequium præstare Deo. 736. *ann.* 12. *col.* 1.

Multa habeo uobis dicere, 608. *an.* 107. *col.* 1.

Non dico uobis quod ego rogabo Patrem, 750. *an.* 21. *col.* 2.

Exiui a patre, & ueni in mundum, &c. 613. *ann.* 117. *col.* 2.

17 *Dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne, quod dedisti ei, det eis vitam æternam.* 644. *annota.* 38. *col.* 2.

Hæc est uita æterna, ut cognoscant te uerum Deũ, &c. 349. *an.* 24. *col.* 1. 310. *an.* 43.

Pater ego te clarificaui super terram. 310. *a.* 43. *col.* 1. & 666. *an.* 6. *col.* 2.

Rogo pro ijs, quos dedisti mihi, quia tui sunt: mea omnia tua sunt: & tua mea sunt: & clarificatus sum in eis. 643. *an.* 35. *col.* 2.

18 *Sinite hos abire.* 635. *an.* 76. *col.* 2.

Ego palam locutus sum mundo, &c. 299. *com.* 4.

Gens tua, & Pontifices tui tradiderunt te mihi. 606. *an.* 105. *col.* 2.

Ego ueni ut testimouium perhibeã ueritati. 644. *an.* 37. *col.* 1.

19 *Tradidit eum illis, ut crucifigeretur.* 607. *an.* 105. *col.* 1.

20 *Vna autem sabbati Maria Magdalena.* 353. *an.* 31. *col.* 1.

Domine si tu sustulisti eum. 453. *an.* 10. *col.* 1.

Vade ad fratres meos, & dic eis: ascendo ad patrem meum, &c. 519. *an.* 40. *col.* 1.

Ascendo ad Patrem meum, & Patrem uestrũ. 665. *an.* 5. *col.* 2.

Accipite spiritũ sanctũ, quorum remiseritis peccata, &c. 359. *an.* 41. *col.* 1. & 788. *an.* 78. *col.* 1.

Dominus meus,& Deus mous.453.an.10.co.2
Beati,qui non viderunt,& crediderunt.648.an. 44.col.2.& 547. an.100.col.2.
21 *Pasce oues meas,pasce agnos meos.572. an.38. col.2.*
Sic eum uolo manere,donec ueniam.581.an.51. col.2.

Actorum.

C.1 *Illis præcepit Hierosolymis ne discederent,sed expectarent,&c.574.an.42.col.2.*
Accipietis virtutem superuenientis in vos Spiritus sancti.&c.574.an.42.col.2.746.a.18.c.2.
Nubes susceptit eum ab oculis eorum.592. a.73. col.1.
3 *Hic Iesus, qui assumptus est a vobis, &c. 613. com.1.*
Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum.&c.581. an.52.col.2.
Omni tempore,quo intrauit, & exiuit ad nos Dominus Iesus,&c.271.an.54.col.1.
3 *Argentum,& aureum non est mihi.557.a.9.c.1*
4 *Fideles illi,qui possessores erant ægrorum, aut dominorum,ea vendentes afferebant pretia,& ponebant ante pedes Apostolorum.775.a.60.c.1*
5 *Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto,&c.631.an.15.col.1.*
Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt,&c.404. an.31.col. 2.in fine.
6 *Non est æquum nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis.756.an.28.col.1.661. ann. 72.col.2.*
7 *Dura ceruice,& circumcisi cordibus, &c. 602. com.1.*
Vos Spiritui sancto resistitis.745. anno.18.col.1. 700.an.65.col.2.
Factum est, quando prædicante Stephano Iudæi aures continuerunt.697.an.61.col. 1.
8 *Pecunia tua tecum sit in perditionem.414. ann. 44.col.2.*
Spiritus Domini rapuit Philippum, & inuentus est in Azoto.291.an.15.col.1.
13 *Habebatur autem lectio prophetarum,&c.300. com.1.*
Post lectionem autem legis, & prophetarum miserunt principes Iudæi,&c.300.an.29.col.1.
Crediderunt, quotquot erant præordinati ad vitam æternam.628.an.16.col.2.
Excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconiũ. 560.an.14.col.1.
14 *Per multas tribulationes oportet nos, &c.577. com.1.*
15 *Quid tentatis Deum? imponere iugum super ceruices,&c.380.com.2.*
19 *Adiuro vos per Iesum, quem Paulus prædicat 529.an.62.col.2.*
20 *Non subterfugi quo minus annunciarem vobis omne consilium Dei.478 an.54.col.2.*
Oportet meminisse verbi Iesu, quoniam ipse dixit: Beatius est dare,quam accipere.434. com. 719.an.96.col.2.
23 *Percutiet te Deus paries dealbate. 414. ann. 44. col.2.*
24 *Docebat eos Paulus de continentia,de iustitia, et spe vitæ æternæ.779.an.64.col.1.*
28 *Vade ad populum illum,& dic: Aure audietis,et intelligetis,&c.506.an. 18.col.2.*

Ad Romanos.

C.1 *Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem.278 no.59.col.2.*
Non erubesco Euangelium.580. an.50. col.2.
Tradidit illos Deus in desideria cordis eorũ.535. com.1.
Non solum qui agunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.719.an.96. col.1.
2 *In quo alium iudicas, teipsum condemnas, &c. 430.com.431.an.67.col.1.*
Reddet vnicuique iuxta opera sua.404. ann.31. col.1.
Iis,qui sunt ex contentione,&c.628.an.10. col.2
3 *Est Deus verax,sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis.478.an.53.col.2.*
Arbitramur hominem iustificari per fidem, sine operibus legis.641.an.31.col.1.
5 *Gloriamur in spe filiorum Dei.664.com.3.*
Gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.514.an.70.col.1.
Commẽdat Deus charitatem suam in nobis, &c. 411.an.39.col.2.
Delictum ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. 491. 491.an.72.col.1.
Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in uitam ęternam.667. an.7.col.1.
6 *Existimate uos mortuos esse peccato. 340.an.12. col.2.*
Non regnet peccatum in uestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentijs eius.667.an.7.c.1. 651.an.50.col.2.
Neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato.689.an.48.col.2.
Exhibete mẽbra uestra, arma iustitiæ Deo.650. an.49.col.2.
Gratia Deo,quod serui fuistis peccati, nunc autẽ obedistis in eam formam doctrinæ.642. an.35. col.1.
7 *Seruiamus in nouitate spiritus,& non uetustatæ literæ.381.an.78.col.2.in.fi.*
Mente seruio legi Dei,carne autem legi peccati 651.an.50.col.2.
8 *Qui spiritu Dei agũtur,filij Dei sũt.283.a.2.c.2.*
Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore.474.com.2.595.an.80.col.2. 269. a.50. col.1.664.com.3.
Si filij,& hæredes: hęredes quidem Dei, coheredes autẽ Christi.666.an.5.col.1.& 667.com.1.

INDEX.

Actorum.

C.1. Illis præcepit Hierosolymis ne discederent, sed expectarent, &c. 574. an. 42. col. 2.
Accipietis virtutem superuenientis in vos Spiritus sancti, &c. 574. an. 42. col. 2. 746. a. 18. col. 2.
Nubes suscepit eum ab oculis eorum. 592. ann. 73. col. 1.
3 Hic Iesus, qui assumptus est a vobis, &c. 613. com. 1.
Quemadmodum vidistis eum ascendentem in cœlum, &c. 581. ann. 52. col. 2.
Omni tempore, quo intrauit, & exiuit ad nos Dominus Iesus, &c. 271. ann. 54. col. 1.
3 Argentũ & aurũ non est mihi. 557. ann. 9. col. 1.
4 Fideles illi, qui possessores erant agrorum, aut domorum, ea vendentes afferebant pretia, & ponebãt ante pedes Apostolorũ. 775. an. 60. col. 1.
5 Præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine isto, &c. 631. an. 15. col. 1.
Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quoniam digni habiti sunt, &c. 404. ann. 31. col. 2. in fi.
6 Non est æquum nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis. 756. an. 28. col. 1. 661. ann. 72. col. 2.
7 Dura cervice, & circumcisi cordibus, &c. 602. com. 1.
Vos Spiritui sancto restitistis. 745. an. 18. col. 1. 700. an. 65. col. 2.
Factum est, quando prædicante Stephano Iudæi aures continuerunt. 697. an. 61. col. 1.
8 Pecunia tua tecum sit in perditionem. 414. an. 44. col. 2.
Spiritus Domini rapuit Philippum, & inuentus est in Azoto. 291. an 15. col. 1.
13 Habebatur autem lectio prophetarum, &c. 300. com. 1.
Post lectionem autem legis, & prophetarum miserunt principes Iudæi, &c. 300. annot. 29. col. 1.
Crediderunt, quotquot erant præordinati ad vitã æternam. 628. an. 10. col. 2.
Excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconium. 560. an. 14. col. 1.
14 Per multas tribulationes oportet nos, &c. 577. com. 1.
15 Quid tentatis Deum? imponere iugum super ceruices, &c. 380. com. 2.
19 Adiuro vos per Iesum, quem Paulus prædicat. 529. an. 62. col. 2.
20 Non subterfugi quo minus annunciarem vobis omne consilium Dei. 478. an. 54. col. 2.
Oportet meminisse verbi Iesu, quoniam ipse dixit: Beatus est dare, quam accipere. 434. com. 719. an. 96. col. 2.
23 Percutiet te Deus paries dealbate. 414. an. 44. col. 2.
24 Docebat eos Paulus de continentia, de iustitia, & spe vitæ æternæ. 779. an. 64. col. 1.
28 Vade ad populum illum, & dic: Aure audietis, & non intelligetis, &c. 506. an. 18. col. 2.

Ad Romanos.

C.1. QVI factus est ei ex semine Dauid secundum carnem. 278. an. 59. col. 2.
Non erubesco Euangelium. 580. annot. 50. col. 2.
Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum. 535. com. 1.
Non solum qui agunt, sed etiam qui consentiũt facientibus. 719. an. 96. col. 1.
2 In quo alium iudicas, teipsum condemnas, &c. 430. com. 431. an. 67. col. 1.
Reddet vnicuiq; iuxta opera sua. 404. an. 31. c. 1.
Is, qui sunt ex contẽtione, &c. 628. an. 10. col. 2.
3 Est Deus verax, sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis. 478. an. 53. col. 2.
Arbitramur hominem iustificari per fidem, sine operibus legis. 641. an. 31. col. 1.
5 Gloriamur in spe filiorum Dei. 664. com. 3.
Gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem. 514. an. 70. col. 1.
Commendat Deus charitatem suam in nobis, &c. 411. an. 39. col. 2.
Delictum ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. 491. an. 72. col. 1.
Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam. 667. an. 7. col. 1.
6 Existimate vos mortuos esse peccato. 340. ann. 12. col. 2.
Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius. 667. ann. 7. col. 1. 651. an. 50. c. 2.
Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. 689. an. 48 col. 2.
Exhibete membra vestra, arma iustitiæ Deo. 650. an. 49. col. 2.
Gratia Deo, quod serui fuistis peccati, nunc autem obedistis in eam formam doctrinæ. 642. an. 35. col. 1.
7 Seruiamus in nouitate Spiritus, & non vetustate literæ. 381. an. 78. col. 2. in fi.
Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. 651. an. 50. col. 2.
8 Qui spiritu Dei agũtur, filij Dei sũt. 283. a. 2. c. 2
Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore. 474. com. 2. 595. an. 80. col. 2. 269. ann. 50. col. 1. 664. com. 3.
Si filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. 666. ann. 5. col. 1. & 667. com. 1.
Intra nos gemimus, adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis nostri. 667. cõ. 1. & ann. 7. col. 2.
Spe enim salui facti sumus. 779. com.

Quid

Qui sine vxore est, solicitus est, quæ Dei sunt, quo modo placeat Deo. 513. an. 29. col. 2.

9 Nunquid non habemus potestatem mulieres sorores circumducendi, sicut & cæteri Apostoli faciunt? 498. an. 4. col. 2.

Si non Spiritualia nostra seminauimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus. 628. com. 2. 771. an. 53. col. 1.

Væ mihi, si non euãgelizauero. 621. a. 132. c. 2.

Qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium. 404. an. 31. col. 1.

10 Petra erat Christus. 509. com.

Non in pluribus beneplacitum est Domino. 270. an. 51. col. 1.

Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis. 691. an. 54. col. 1. 297. an. 25. col. 1. 672. an. 15. col. 2.

11 Qui manducauerit panem hunc, & biberit calicem, &c. 454. an. 13. col. 1.

Dormiunt multi. 547. an. 106. col. 1.

Si nosipsos iudicaremus, nõ utique iudicaremur. 429. an. 65. col. 2.

12 Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. 510. an. 24. col. 2. 639. a. 29. c. 1.

13 Charitas benigna est, patiens est, &c. 425. an. 59. col. 2.

14 Quoniã æmulatores estis spirituũ ad ædificationẽ Ecclesiæ, q̃rite vt abundetis, 404. an. 31. col. 2.

Nolite pueri effici sensibus, &c. 610. a. 111. c. 2.

Occulta cordis eius manifesta fiunt. 360. an. 42. col. 1.

Quidam dormierunt. 547. an. 106. col. 1.

15 Gratia eius in me vacua non fuit. 515. a. 31. c. 1.

Abundãtius omnibus laboraui, nõ ego, sed gratia Dei mecũ. 510. an. 24. col. 2. 371. an. 64. col. 2.

Non ego sed gratia Dei mecum. 422. com. 1.

Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur. 547. an. 106. colũ. 1. & 706. an. 77. col. 1.

Hæc est mortis victoria, & mors mortis. 547. an. 106. col. 1.

2. Corinth.

C. 3. SI ministratio damnationis in gloria est, &c. 586. an. 63. col. 1.

Non sicut Moyses ponebat velamen super faciẽ suam, &c. 592. an. 74. col. 2.

Nos autem reuelata facie gloriam domini speculantes. 592. an. 74. col. 2.

4 Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, &c. 634. an. 21. col. 1.

5 Scimus, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cælis. 641. a. 31. c. 2.

Omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque, &c. 404. an. 31. col. 1. 506. a. 17. col. 1. & 706. a. 77. col. 2.

6 Exhortamur ne gratiam Dei in vacuum recipiatis. 510. an. 24. col. 2. & 515. an. 31. col. 1.

Quæ participatio iustitiæ cum iniquitate? &c. 318. an. 56. col. 1.

7 Tristitia huius sæculi mortem operatur. 401. an. 29. col. 2.

8 Abundatis fide, sermone, & scientia. 458. an. 21. col. 1.

9 Qui parce seminat, parce & metet, &c. 436. an. 73. col. 1. 510. an. 24. col. 1.

10 Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, &c. 626. an. 6. col. 1.

12 Parco autem, ne quis me existimet supra id, quod videt in me, aut audit aliquid ex me. 772. an. 54. col. 2.

Nõ quæro, q̃ vestra sũt, sed vos. 771. an. 53. c. 1.

Et lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerunt. 401. an. 29. col. 1. (pro qua an. posi. est 4.)

Galathas.

C. 1. SI hominibus placerem, seruus Christi non essem. 407. com. 2.

Cum placuit ei, qui me segregauit ab vtero matris meæ, &c. 366. an. 54. col. 1.

Vt reuelaret filium suum in me. 642. a. 33. c. 1.

2 Per legẽ legi mortuus sũ, ut Deo viuã. 380. cõ. 3.

Dilexit me, & tradidit, &c. 606. an. 105. col. 2.

Si per legem esset iustitia; ergo Christus gratis mortuus est. 381. an. 79. col. 2.

3 O insensati Galatæ, quis uos, &c. 712. an. 85. c. 1.

Lex pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificaremur. 381. an. 79. col. 1.

Non est Iudæus, neque Græcus, non est seruus, neque liber, &c. 449. com. 1.

4 Quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt a seruo, cum sit dominus omnium, &c. 381. an. 79. col. 1. 165. an. 4. col. 1.

Cum venit plenitudo temporis, misit Deus filiũ suum, factũ ex muliere, factum sub lege, &c. 269. an. 50. col. 1. 640. an. 31. col. 2. & 665. an. 4. col. 1.

5 Si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit. 380. com. 3.

Desideria carnis non perfeceritis. 576. a. 45. c. 2.

Caro concupiscit aduersus spiritum, & Spiritus aduersus carnem. 403. an. 31. col. 2.

Qui sunt Christi, carnẽ suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscentijs. 576. an. 45. col. 1.

Si spiritu viuimus, spiritu ambulemus. 779. a. 63. col. 1.

6 Bonum facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus, &c. 778. com.

Ephesios.

C. 1. IN laudem gloriæ gratiæ suę. 270. com. 2.

Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ, &c. 270. com. 2.

Secundum beneplacitum eius, quod posuit in eo. 305. an. 36. col. 2.

Christus omnia instaurauit, quæ in cœlis, & quæ in terris. 644. an. 38. col. 2.

Deus det vobis Spiritum sapientię, & reuelationis in agnitionem eius, &c. 513. an. 28. col. 2.

2 *Ipse est pax nostra.790.an.81.col.1.*
3 *Christum habitare per fidem in cordibus Vestris radicati in charitate,&c. 513. a.28.c.2.*
4 *Et ipse quosdam dedit Apostolos, quosdam prophetas.720.an.97.col.2.*
Omnis amaritudo,ira,&c. blasphemia tollatur à vobis.358.an.39.col.1.
5 *Estote imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate,&c.428.com.1.411.an.34.al.40.*
Tradidit semetipsum pro nobis oblationẽ, &c. 606.an.105.col.1.
Fructus lucis est in omni bonitate,iustitia, & veritate,510.com.1.
Redimẽtes tempº, quoniam dies mali sũt. 680 an.28.col.1.
6 *Nõ est nobis colluctatio aduersus carnem,&c. sed aduersus principes, & potestates.403.an. 31.col.2.*
Accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo,& in omnibus perfecti stare; state ergo succincti lumbos vestros in veritate. 778. an.62.col.1.

Philipp.

C.2. *OVI syncera affectione pro vobis solicitus sit.766.an.44.col.2.*
3 *Factus obediens patri vsque ad mortem. 606. an.105.col.2.*
Ad destinatũ persequor, ad supernę uocationis brauium.403.an.31.col.1.
Multis ambulant,&c.& flens dico, inimicos Crucis Christi, quorum finis interitus,quorum Deus venter est,qui terrena,&c.503. an.12. col.1.
Quorum Deus venter est,& gloriam in confusionem ipsorum, qui terrena sapiunt. 761.col.
Conuersatio nostra in cælis est.666.an. 5.col.2. 780.an.64.col.1.
4 *Nihil soliciti sitis.766.an.44.col.1.*
7 *Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo.667.com.1.*

Colossenses:

C.1. *POstulantes vt impleamini agnitione voluntatis in omni sapientia,&c.513.annota.28. col.1.*
In omni virtute confortati secũdum potentiam claritatis eius,in omni patientia,&c.513.an. 28.col.2.
3 *Quę sursum sunt quęrite,vbi Christus est in dextra Dei sedens,&c.771.an.53.col.1.*
Mortui estis, & uita vestra abscondita est cũ Christo in Deo.341.ann.12.col.1.
Mortificate membra vestra,quæ sunt super terram, immunditiam,libidinem, &c.666.a. 5. col.2.778.an.62.col.1.
Expoliantes veterem hominem cum operibus suis.576.an.45.col.2.
Supportantes inuicem, & condonantes vobismetipsis,&c.431.com.2.
Verbum Christi habitet in vobis abundans.515. an.31.col.1.
4 *Sit sermo vester semper in gratia,sale conditus. 308.an.40.col.2.*

1.Thessalonic.

C.2. *CVM audissetis verbum auditus Dei, accepistis illud, non vt verbum hominum, sed verbum Dei.511.an.25.col.2.*
4 *Nolumus vos ignorare fratres de dormientibº, vt non contristemini,&c.547.ann.106.col.1. 772.an.55.col.2.*
5 *Aduenict dies Domini,vt fur. 782.an. 68. col.1.*
Spiritum nolite extinguere.788.an.78.col.2.

2.Thessalonic.

C.1. *SVpercrescit fides vestra; & abundat charitas,&c.458.an.21.col.1.*
3 *Qui non vult operari, non manducet.766.ann. 44.col.1.*
Si quis non obedit verbo nostro per epistolam. 370.an.62.col.2.

1.Tim.

C.1. *BLasphemus fui,& cõtumeliosus,sed ignorãs feci in incredulitate.747.a.19.c.2.*
Ideo misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci.746.an.20.col.1.
4 *Reddat illi Dominus secundum opera eius. 414. an.44.col.2.*
5 *Nemini cito manus imposuerit.393.an.17.c.1.*
6 *Qui volunt diuites fieri, Incidunt intentationẽ, & laqueum diaboli, &c. 405.a.32. col.2. & 764.an.42.col.2.*
Radix omnium malorũ cupiditas.400. a.27.2.

2.Tim.

C.1. *CVpio te uidere memor lachrymarum tuarũ. 485.an.65.col.1.*
2 *Nemo militans regno Dei implicat se negotijs secularibus.755.an.27.col.2.*
Non coronabitur, nisi qui legitime certauerit. 403.an.31.col.2.
Si sustinebimus,& conregnabimus, præterea cũ patrem habeamus Deum, ipsius faciem desideramus.667.com.1.
Erit vas in honorem sanctificatum,& vtile Domino ad omne opus bonum paratum. 778.a. 62.col.2.
Seruum Dei oportet esse mansuetum, ad omnes docibilem,patientem,&c.509.an.23.col.1.
3 *Omnes, qui pie viuere uolunt in Christo persecutionem patientur.577.com.1.*
Ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus,&c.716.an.32.
4 *Tu uero uigila,in omnibus labora.774.a.72.2.*
Fidem seruaui, &c.774.com.
Reposita est mihi corona iustitię.422.a.56.c.2. 403.an.31.col.1.
Penulam,quam reliqui Troade apud Carpum, &c.558.an.10.col.2.
Alexander aerarius multa mala mihi ostendit, reddet illi Dominus secundum opera eius, quẽ & tu deuita,&c.742.annotatione 17.columna.1.

Tit.

C.1. *SEcundum spẽ uitæ æternæ, quam promisit, q non mentitur,&c.404.an.31.col.1.*

INDEX.

Ad Hebræos.

C.1 MVltifariam, multisque modis Deus olim loquens, &c.595.a.78.col.2.
Nouissime locutus est nobis in Filio. 646.an. 41. col.2.
Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præillis nomen hæreditauit.269. com.1.
5 Nec quisquam sibi honorem assumit, nisi qui vocatur à Deo.393.com.2.
6 Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c.745.an.17.col.1.
9 Noui testamẽti mediator est,&c.588.a. 65.2.
10 Patientia vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes reportetis, &c. 514.com.
11 Quibus mũdus non erat dignus.559.a. 13.c.2.
13 Non habemus hic ciuitatem permanentẽ, sed futuram,&c.779.com.
Talibus hostiis promeretur Deus,&c.371. an. 64.col.2.
Obedite præpositis vestris,&c.787.com.

Iacob.

C.1. POstulet in fide,nihil hesitans.356. an. 37.1.
Vnusquisque,cum tentatur,a propria concupiscentia tentatur.672.an.15.
Estote factores verbi,& non auditores tantum, nam si quis est auditor,&c.504.ann. 14.col.1.
Si quis auditor est verbi,& non factor comparabitur viro,&c.446.com.2.
2 Quid prodest fratres,si fidem quis dicat se habere, opera autẽ nõ habeat,&c.504.an.14.c.1.
Ego ostendam tibi meam fidem ex operibus. 356.an.36.col.2.
Dæmones credunt,et cõtremiscũt.290.a.13.2.
5 Patientes estote fratres vsque ad aduentum Domini.515.an.30.col.2.
Multum valet deprecatio iusti assidua. 676. a. 22.col.1.

1. Petri.

C.1. SVccincti lumbos mentis vestræ,sobrij perfecte sperate, &c.778.an.62.col.1.
2 Obsecro vos,abstinete à carnalibus desiderijs, quæ militant,&c.779.an.64.col.1.
Hæc est gratia,si propter Dei conscientiam sustinet, etc.422.an.56 col.1.
Si benefacientes patienter substinetis, hæc est gratia apud Deum.422.an.56.col.1.
Christus passus est pro nobis,vobis, relinquens exemplum.&c.433.an.70.col.2.
Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius.640.an.30.col.1.& 2.
Qui cum malediceretur non maledicebat. 414. an.44.col.1.
3 Non reddentes maledictũ pro maledicto. 414. an.44.col.1.
5 Neque vt dominantes in Cleris.784.a.72.c.2.
Omnem solicitudinem proijcientes in ipsum, quoniam ipsi est cura de vobis.766.a.44.col.1.
Sobrij estote,& vigilate, et resistite fortes, &c.779.an.64.col.1.
Aduersarius vester diabolus circuit quærens quem deuoret.685.a.39.col.1.793.a.87.c.1. 778.com.
Resistite fortes in fide.513.an.28.col.2.

2. Petr.

C.2. MElius enim erat illis non cognoscere viam iustitię, quam post agnit.&c.505.a.16. col.2.310. an.43.col.2.

1. Ioan.

C.1. SI dixerimus quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus,& veritas in nobis non est.650.an.50.col.1.
2 Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem,&c.748.an.20.col.1.
Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. 494. com.1.
Qui diligit fratrem, Deus in illo manet. 408.a. 37.col.2.
Qui odit fratrem suum,in tenebris est. 409. an. 38.col.2.
Quicquid est in mundo, aut est concupiscentia oculorum,aut concupiscentia carnis aut superbia vitæ.402.an.29.
3 Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur,& simus.640.an.31. col.2.665.an.4. col.1.
Omnis q odit fratrem suum, homicida est.409. an.38.col.2.
Qui viderit fratrem suum necessitatem habere & clauserit viscera sua ab eo,quomodo charitas Dei manet in illo? 714.com.
4 In hoc apparuit charitas Dei, in nobis,&c. 270. com.1.
Quisquis confessus fuerit,quoniam Iesus est filiꝰ Dei,Deus in eo manet. 640.an.30.col.1.
5 Hæc est charitas, si mandata eius custodiamus. 651.an.50.col.2.
Qui non accipit testimonium eius mendacem facit Deum.746.an.18.col.2.
Est peccatum ad mortem,non pro eo dico vt roget quis.749.an.21.col.1.
Mundus totus in maligno positus est.674.a.17. col.2.

Apocalypsis.

C.12. VAE secũdum abijt,& venit væ tertium. 405.a.33.col.1.
14 Vt requiescant a laboribus suis.403.an.31.c.1.
Vidi de ore Draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ exire,&c.317.c.4.a.53. col.1.error talidus pro talibus.com.1.
Sunt Spiritus dæmoniorum faciẽtes signa.316. an.53.col.1.
Vidi Angelum descendentem de cęlo habẽtem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua, & apprehendit draconem, &c. 691. an.54.col.1.
20 Diabolus,qui seducebat eos,missus est in stagnũ ignis,& sulphuris,etc.674.ann.17.col.1.
Qui non est inuentus in libro vitę scriptus, missus est in stagnum ignis.639.com.1.
22 Qui iustus est,iustificetur adhuc. 653. ann. 55. col.2.

FINIS.

INDEX

INDEX RERVM,
& verborum copiosissimus.

A

Abel quomodo Propheta dictus, & cur eiusdem mentio facta sit Luc. 11. 723. ann. 99. col. 1.

Abia princeps fuit octauæ familiæ inter 24. in quas diuisi fuere sacerdotes. 10. a. 4. col. 1.

Abnegare seipsum ex Patrum sententia quid sit. 576. an. 45. col. 1.

Aborsus sexto mensem non contigit à causa intrinseca. 101. com. 2.

Abrahae, non autem omnibus, concessum est nosse præcisũ diem aduentus Christi. 649. a. 45. col. 2.

Abraham duplicem habuit posteritatem. 81. an. 90. col. 1.

Abraham vidisse diem Domini, quid significet. 649. an. 45. col. 1.

Abscondere quid sit; quid vero reuelare, in illo Euangelij (Confiteor tibi Pater, &c.) 642. an. 33.

Abscõditum ad quid referatur; ad quid vero apertum. Luc. 12. 730. an. 3. col. 2.

Abyssus quid sit, & pro quo in scriptura accipiatur. 533. an. 69. col. 1.

Actionum peccatricis mulieris spiritualis interpretatio, & significatio. 486. an. 65. col. 1.

Adam primus sicut exterius tentatus fuit. sic & secũdus Adam. 286. an. 7. col. 1.

Adam accommodatur parabola hominis descendentis de Hierusalẽ in Hierico, q̃ incidit in latrones. 657. a. 63. col. 1.

(Ad Virginem) verbum Euangelistæ est, & magna mysteria continet. 46. an. 52. col. 1.

Adiurare quid sit, & quomodo in sacra scriptura accipiatur. 529. an. 62. col. 1.

Admiratio non semper est eorum, quæ ignorantur, sed eorum etiam, quæ captum nostrum excedunt, etiam si nobis notificata sunt. 199. an. 51. col. 1.

Admiratio dupliciter sit. 198. an. 51. col. 1.

Admirationis origo quæ sit, & cur Christus admiratus dicatur. 457. an. 19. col. 1.

Adoratio quid in Scriptura significet. 295. an. 21. col. 1.

Aduentus Magorum quando fuerit. 211. an. 64. col. 2.

Aduentus duo Christi, & quam diuersi. 580. an. 50. col. 1.

Aduentus sui diem cur aduentui furis comparauerit Dominus. 782. com.

Aduentus Christi quis significetur illis verbis: qua hora nõ putatis Filius hominis veniet. 782. an. 69. col. 1.

Aduerbium, donec, quomodo in scriptura accipiatur. 794. a. 90. col. 1.

Aduersarius quis dicatur Luc. 12. ibi. Cum autem vadis cum aduersario tuo, &c. 793. ann. 87. col. 1.

Adulator inuido contrarius. 511. an. 44. col. 1.

Adulterium illud incestuosum ab Herode admissum quale fuerit. 263. an. 41. col. 1.

Aedificator bonus quomodo à malo differat. 446. a. 89. col. 1.

Aegyptiacæ seruitutis liberatio figura fuit liberationis generis humani. 35. an. 38. col. 2.

(Aequalia) vox explicatur. 424. an. 57. col. 1.

Aequitas, bonitas, & liberalitas Dei, quibus orationis dominicæ verbis manifestetur. 671. an. 14. col. 2.

Aequitatem præcepti dimittendi quatuor cõmendant. 453. an. 70. col. 2.

Aetas Ioseph, quando B. Virginis sponsus factus est, quæ fuerit. 51. an. 59. col. 2.

Aetatis nomine quid hic significetur. 228. an. 87. col. 1.

Affectio compassionis in Maria Virgine dolorem corporeę longe excessit. 296. an. 57. col. 1.

Affectuum animi philosophicus discursus insignis. 64. a. 74. col. 1. & 2.

Agnum Paschalem extra Hierusalẽ edere nulli licebat. 213. an. 68. col. 2.

Agnus, seu in pauperibus turtur, vel pullus vnus columbarum, in holocaustum offerebatur. 190. an. 38. col. 1.

Alabastrum quale fuerit, & vnde confectum. 484. ann. 63. col. 1.

Alberti Magni explicatio de particula (ex hoc) reijcitur. 122. an. 127. col. 1.

Alligatio, seu ligatio Dæmonis, de qua Luc. 11. quomodo differat ab illa de qua in Apocalypsi. 692. an. 54. col. 1.

Almaph cum emphatica littera ה puram virginem significas, ter solum in Scriptura reperitur. 104. an. 11. col. 1.

Altare thymiamatis extra velum erat. 17. com. 2.

Altissimi nomine quænam Trinitatis persona intelligatur. 147. an. 157. col. 1.

Altissimus sæpe in Scripturis vocatur Deus, & quare. 77. an. 88. col. 1.

Ambitioni non est tribuendum Christi, quod miracula fecerit. 310. an. 43. col. 1.

Ambrosij de gladio sententia magis est spiritualis, quam literalis. 205. an. 56. col. 1.

Ambrosij de Centurione verba sane ītelligẽda. 451. a. 8. col. 1.

Ambrosius notat quosdam hamo, quosdam verò reti ad Ecclesiam trahi. 341. an. 12. col. 2.

Amentia Pharisæorum. 392. an. 15. col. 1.

Amici, parentes, familiares secundum carnem non raro, nos à Christo auertunt. 217. an. 72. col. 2.

Amici nomine quid ostendatur ibi Amice commoda mihi tres panes. 674. com.

Amici plus sunt diligendi, quam inimici. 411. annotatione 39. col. 1.

Amicorum est necessitatibus mutuo se iuuare, 674. com.

Amicos cur vocet Christus suos Discipulos. 731. cõ. & 732. an. 6. col. 1.

Amicum cur appellet ille, de quo Lucas in illis verbis (Amice commoda mihi tres panes) 674. com.

Amicum, an inimicum diligere vtrum maius sit, 412. a. 34. al. 40. col. 1.

Amicitia plus est, quam dilectio. 732. an. 6. col. 1.

Amoris, & gratiæ differentia. 57. ann. 66. col. 1.

(Ancilla) humilitatem Deiparæ profundam declarat. 107. a. 113. col. 1.

Andronici, & Seueriani hæretici feminam satanæ opus esse astruebant. 46. an. 53. col. 2.

Angeli quomodo Deo fruãtur, & maiestatem eius considerent, & bonitate eius delectentur. 120. com. 1.

Angeli quomodo locum mutent. 174. an. 22. col. 1.

Angeli claritas quid significauerit. 168. an. 16. col. 1.

Angeli boni potestate à Deo data bene vtuntur, mali male. 18. an. 15. col. 2.

Angeli boni apparitio quomodo à mali angeli apparitione dignoscatur. 19. an. 17. col. 1.

Angeli duplici modo cum hominibus locuti sunt. 55. a. 64. col. 1.

Angeli multis modis corporali visione se manifestant. 54. an. 62. col. 1.

Angeli corpus illud, in quo apparent, ex materia externa cõstant, condensatis humoris &c. 54. an. 62. col. 2.

Angeli tribus modis hominibus manifestant, quæ Deo præcipiente eis reuelant. 53. annotatione 62. columna 1.

Angeli, quando hominibus apparent, non habent, sed sumunt corpus, 54. an. 62. col. 2.

INDEX.

Angeli & ſpiritus, & flamma ignis ob diuerſa genera officiorum vocantur. 39. an. 42. col. 1.
Angeli verba filij incarnationem ſignificant. 92. a. 100. col. 1.
Angeli ab officio, cui deſeruiunt, nomen ſortiti ſunt. 40. an. 46. col. 1.
Angeli in hominum iudicio Dei ſunt exactores. 763. com.
Angelorum trium Michaelis, Gabrielis, & Raphaelis Explicatio. 40. an. 46. col. 2.
Angelorum ſanctorum proprium eſt, quando nunciant, q̃ lætitiæ ſunt. vti verbo. Noli timere. 67. com. 2.
Angelis inferioribus Deus manifeſtat per ſuperiores ſuam Voluntatem. 41. an. 47. col. 1.
Angelum ſalutantem vtrum B. Virgo nouerit, necne, & affirmatiue ſoluitur. 64. an. 73. col. 1. & 2.
Angelus, q̃ paſtorib. apparuit, Gabriel fuit. 167. an. 15. col. 1.
Angelus quatuor aſſignat cauſas, quare paſtores nõ debeãt timere. 168. com. 3.
Angelus, bonus, & malus, Domini Angelus vocatur triplicem ob cauſam. 18. an. 15. col. 1.
Angelus. & Eliſabeth eadem prorſus B. Virgini annunciarunt. 11. an. 118. col. 1.
Angelus, & Iſaias quomodo conueniant, cum hic Emmanuelẽ, ille vero Ieſú dicat Dñm appellãdũ. 74. an. 86. col. 1.
Angelus, eſt idem quod nuncius. 38. an. 42. col. 1.
Angelus quatuor cauſas, cur paſtores gaudere debeant, adfert. 169. com. 1.
Angelus Domini in Scriptura, tam pro malo, quam pro bono accipitur. 18. an. 15. col. 1.
Angelus non vtitur exemplo Eliſabeth. vt Mariam inducat ad credendum. 98. an. 107. col. 1.
Angelus ter locutus eſt B. Virgini. 108. an. 113. col. 2.
Angelus vſus eſt exemplo Eliſabeth ad maiorem confirmationẽ eorum, quæ dicebantur. 99. an. 107. col. 1.
Angelus qua hora diei B. Virgini apparuerit, ex Scriptura nõ poteſt cognoſci, ſed doctorum auctoritate, & rationibus probatur. 55. an. 63. col. 1.
Angelus cur in ſalutatione B. Virginem proprio nomine cõpellauerit. an. 78. col. 1.
Angelus in annunciatione B. Virgini; quatuor præſtitit. 56. comment. 1.
Angelus ſe B. Virgini per ſpecies viſibiles præſentauit. 54. a. 62. col. 1.
Angelus multis de cauſis adiunxit verbum illud, (in vtero) 69. an. 81. col. 1.
Angelus quatuor de cauſis non ſolam filij conceptionem, ſed etiam partum nunciat. 70. com.
Angelus cur non dixerit, Deus tecum, ſed Dominus tecum. 62. an. 70. col. 1.
Angelus cur dixerit (vocabitur Altiſſimi filius) & cur non dixerit (erit Altiſſimi filius. 77. an. 88. col. 2.
Angelica natura circumſcripta eſt. 30. an. 31. col. 1.
Anima mea) nemo, præter Chriſtum, ita perfecte dicere potuit, ac B. Virgo. 119. an. 124. col. 2.
Anima per id, quod intus eſt; corpus vero per id, quod deforis eſt, ſignificatur Luc. 11. 713. an. 87. col. 2.
Anima quomodo, & à quib⁹ peccatis per eleemoſynas mũdetur. 713. an. 88. col. 1.
Anima Chriſti eodem temporis inſtanti, quo caro Chriſti organizata ẽ, creata, & ĩfuſa, & illi carni vnita fuit. 90. cõ.
Anima quomodo magnificare dicatur, ſpiritus autem exultare. 120. an. 125. col. 2.
Anima, & ſpiritus in quo differant. 120. an. 125. col. 1.
Anima quid ſignificet in illo loco Luc. 12. Nolite ſoliciti eſſe animę veſtræ quid manducetis, &c. 766. an. 46. col. 1.
Anima quid ſignificet Luc. 12. ibi: Anima habes multa bona poſita in annos plurimos &c. 761. an. 37. col. 1.
Anima quietis, ac perturbationis præcipua eſt cauſa. 761. cõ.
Anima diuitis. Luc. 12. cur nocte repetatur. 763. an. 40. col. 1.
Animæ cur cibus attribuatur Luc. 12. dum dicitur. Nolite ſolliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis. 767. a. 46. col. 2.
Animæ impiorum ante corporum reaſſumptionem cur in inferno torquentur. 734. an. 9. col. 1.
Animam perdere propter Chriſtũ quid ſit. 578. a. 48. col. 1.
Animam à Deo factam putant Manichæi, non autem corpus. 712. an. 85. col. 2.
Animam noſtram incorpoream, ac ſpiritualem eſſe certa fide tenendum. 734. a. 9. col. 1.
Animam rationalem corpoream eſſe, ſubtiliorem tamen qs ſenſerit. 733. an. 9. col. 2. & 734. & col. 1.
Animi paſſiones quid in homine efficiant. & quomodo generentur. 64. an. 74. col. 1.
Animus oratione, corpus ieiunio Deo ſeruit. 209. com. 3.
Animus, & intentio maledicentis in maledictionibus obſeruanda. 415. an. 44. col. 1.
Animalia multa naſcuntur ſine ſexus admixtione 103. ann. 111. col. 2.
Anna, & Caiphas num eodem tempore fuerint Pontifices. 233. an. 5. col. 1.
Anna, quę prius prophetiſſa erat, nato iam Chriſto facta ẽ eius Apoſtola 210. com. 2.
Anna per excellentiã vocata eſt prophetiſſa. 208. a. 59. col. 2.
(Ante faciem præire) Grægorius ſpiritualiter videtur explicare. 147. an. 158. col. 1.
ἀντί particula viciſſitudinem ſignificat. 210. com. 1.
Anxietas auari quanta ſit. 759. an. 33. col. 1.
Apocryphis libris quæ continentur non ſemper ſunt falſa. 724. an. 100. col. 2.
ἀπογραφεῖς idem quod deſcribere. 159. an. 3. col. 1.
Apoſtoli quales, & quomodo ſerui fuerint. 783. com.
Apoſtoli quomodo à Chriſto inſtructi ſint ante profectionem ad prædicandum 555. an. 5. col. 1.
Apoſtoli quomodo omnia vidiſſe dicantur, quæ de Chriſto tradiderunt. 5. an. 6. col. 1.
Apoſtoli quinam dicti ſint: 720. com. & an. 97. col. 2.
Apoſtoli, & Prophetæ, etiam in Veteri Teſtamento, quidã dicti ſunt. 720. an. 97. col. 1.
Apoſtoli omnes fuerunt Prophetę, non contra. 720. com.
Apoſtoli cur multas legis obſeruantias cum doctrina Euangelij obſeruent. 380. an. 76. col. 2.
Apoſtolus quid ſit. 394. an. 20. col. 1.
Apoſtolus quid ſignificet. 720. an. 97. col. 2.
Appetitus vindictæ quando, & quomodo non ſit contra p̃ceptum diligendi inimicos. 410. an. 39. col. 1.
(Apud Deum & homines) explicatur. 229.
Aquæ diluuij vndecim menſes durarunt. 35. an. 38. col. 1.
Aquæ diluuii menſe Martio intra ſuos antiquos terminos concluſæ fuerunt. 35. an. 38. col. 1.
Arbitrii vſus an in Ioanne perſeuerauerit etiam poſtquam natus fuit. vbi affirmatiue aſſeritur. 113. an. 118. col. 1.
Arbitrium hominis terrę comparatur. 515. an. 31. col. 1.
Arborem bonam malos fructus non poſſe facere, nec malã bonos quomodo verum ſit. 442. an. 82. col. 2.
Archiſynagogus Chriſtum Deum eſſe non credebat, quãuis in ipſo diuinam uirtutem agnoſcebat. 540. a. 87. col. 1
Areæ nomine quid intelligatur. 261. an. 38. col. 1.
Argumentario ex impoſſibili efficax eſt, & vna ex elenchis Ariſtotelis. 390. an. 12. col. 1.
Argumenta quinque, quibus Chriſtus Phariſæorum calumniam repellit. 388. an. 8. col. 1.
Argumenti, quo hominum timor nobis prohibetur, efficacia ex quibus ſumatur. 737. an. 13. col. 1.
Argumenti, quod ex illis Chriſti verbis (ſi in digito Dei eijcio Dæmonia &c.) oriri poteſt, ſolutio. 688. an. 46.
Argumentis quinque demonſtratur, Eliſabeth non commoraſſe exultationem infantis in vtero, vt B. Virginem ad firmius Angelo credendum induceret. 116. a. 121. col. 2.
Argumentis quatuor Ioannes Baptiſta Iudæos ad pœnitentiam adducere conatur. 251. com. 1.
Argumento quo vtatur Chriſtus ad probandum ſe in Beelzebub non eiicere dæmonia. 684. com.

INDEX.

Argumẽtũ philoſophicum Paganorum contra Virginitatẽ matris Dei, eiuſq; philoſophica ſolutio. 103. an. 111. col. 2.
Argumentum à ſtatura corporis augenda ad eſcas prouidendas, quo Chriſtus vſus eſt Luc. 12. an. valeat a minori ad maius. 768. an. 49. col. 1.
Argumentũ qdnã ſcripturæ ſacrę familiare. 772. a. 55. col. 1.
Argumentum quadruplex, quo tibi panes amicus ab amico impetrare conatur Luc. 11. 675. com. 1.
Argumentum a minori, probans Deum orantibus tantum quæ bona ſunt concedere, eſt illud Luc. 11. (Si ergo vos cum ſitis mali &c.) 679. com. & 680. an. 28. col. 2.
Argumentum probans omnes homines eſſe proximos. 656. an. 62. col. 1. & com.
Ariani, & Neſtoriani refutantur. 226. an. 86. col. 1.
Ariani reprehẽdũtur, q ex illis verbis (Et erat ſubdit⁹ illis) Chriſtũ ſecundũ diuinam naturam Patre inferiorem dicebant. 224. an. 84. col. 1.
Ariani verbis D. Pauli abutentes filiũ patre minorẽ dicũt, eorumque confutatio. 82. an. 91. col. 2.
Ariani, quo Scripturæ loco abuſi ſint, ad probandũ Filiũ eſſe minorem Patre. 644. an. 38. col. 1
Arianorum argumẽtum optime ab Auguſtino ſolutũ. 225. an. 84. col. 1.
Arius Filium Patris inſtrumentum in rerum creatione eſſe dicebat, quod impium eſt. 89. an. 98. col. 2.
Ariſtotelis, & aliorũ philoſophorum de vipera opinio. 246. an. 22. col. 2.
Ariſtoteles columbam fel habere dicit, ſed exiguum admodum. 268. an. 48. col. 2.
Arma Diaboli quæ ſint. 688. com. & 689. an. 48. col. 1.
Arma fortis quomodo Chriſtus abſtulit, vaſa diripuit, & ſpolia diuiſit. 692. an. 55.
Armatus, & fortis cur dicatur Dæmon, ibi (Cum fortis armatus, &c.) 688. com. & 689. an. 48.
Artificium Euangeliſtæ in deſcribenda paſtorum vigilia oſtenditur. 65. an. 13. col. 2.
A ſeculo, quid ſit, explicatur. 139. an. 148. col. 1.
Aſini, & bouis nomine, qui in ſtabulo erant, quid intelligatur. 163. an. 10. col. 2.
Aſſarium quid ſit. 735. an. 11. col. 1.
Aſſertiones ad explicandam difficultatem de blaſphemia in Spiritum ſanctum. 744. a. 18. col. 1.
Aſſumptionis nomine quid hoc loco intelligatur. 613. a. 117. col. 1.
Athanaſii, & Hieronymi de blaſphemia in Spiritum ſanctum ſententiæ eædem ſunt. 743. an. 17. col. 1.
Athanaſij Symboli ſententia declaratur, 94. a. 102. col. 1.
Atria fuerunt tria in templo. 724. an. 100. col. 1.
Atrium dæmonis quod ſit. 690. an. 50. col.
Atrium quid ſit. 689. an. 50. col. 2.
Auctoritas prælatorum quanta ſit, & quanta debeant polle re ſanctitate. 634. an. 21. col. 2.
Auctoris ſententia de blaſphemia, quæ à venia excluditur. 745. an. 18. col. 2.
Auctoris expoſitio illorũ verborum, Nolite in ſubliue tolli. Lucæ 12. vnde optima eſſe probetur. 773. a. 56. col. 1.
Auctor quidam deceptus, arbitrans Auguſtinũ ſenſiſſe Lucam B. Mariæ generationem texuiſſet. 274. a. 56. col. 2.
Auctores, qui his verbis (quid eſt, &c.) Chriſtum parentes reprehendiſſe arbitrantur, reiiciuntur. 222. an. 80. col.
Auaritia quomodo ab omni ſit cauendum. 757. a. 30. col. 1.
Auaritia, de qua Chriſtus Luc. 12. quomodo Græce exprimatur, & ratio nominis. 757. an. 30. col. 1.
Auari diuitis quanta ſit miſeria. 759. an. 33. col. 1.
Auarus quis dicatur. 757. an. 30. col. 1.
(Aue) verbum gaudii, & congratulationis eſt. 56. a. 65. col. 1.
Auguſtinus, quod ſentiat dici peccatum ad mortem, & ꝙ alij Doctores. 75. an. 21. col. 1.
Auguſtinus quatuor diſtinguit modos productionis hominis, 86. an. 95. col. 2.
Auguſtinus contra hæreticos huius tẽporis explicatus. 651. an. 50. col. 1.
Auguſtinus quam cenſuerit blaſphemiam in Spiritum ſanctum dici. 742. an. 17. col. 2.
Auguſtinus cuiuſnam, quæſtionis difficultatem fateat vt ſe in concionisque ſemper vitaſſe. 740. anno. 17. col. 1.
Auguſtinus quomodo limitet illa Dominicæ orationis verba (Dimitte nobis, &c.) 672. an. 14. col. 2.
Auguſtus Cæſar ſecundus Romanorum Imperator fuit, cuius ab interfectione Iulii Cæſaris an. 42. natus eſt Chriſtus. 157. com. ſecundo.
Auxilia diuina. 632. an. 18. col. 1.
Azymorum dies ſeptem erant. 214. com. 2.

B.

BAlaam cur loco maledictionis benedictionem impertitus ſit populo Dei. 753. an. 24. col. 1.
Bactroperitæ philoſophi dicto Euangelico Quomodo reprehendantur. 557. an. 8. col. 2.
Baptiſmi forma cur ſub iis verbis (In nomine Patris. &c.) inſtituta ſit 665. an. 4. col. 1.
Baptiſmum pænitentię prędicare quid ſit. 236. annotio. 9. col. 1.
Baptiſmatum variæ differentiæ. 260. an. 37. col. 1.
Baptiſmum Ioannis quomodo conſilium Dei interpretetur Euthymius. 478. an. 54. col. 1.
Baptiſmum cur appellet Chriſtus mortem ſuam. 789. com.
Baptiſmus Chriſti, & Ioannis in quibus cõueniant. 258. an. 35. col. 1.
Baptiſmus Ioannis quare baptiſmus pęnitentię ſit dictus. 236. an. 10. col. 1.
Baſilius quid theſauri nomine intelligat. 443. annot. 57. al. 85. col. 1.
Beatiſſima Virgo an fidem verbis Angelis habuerit, quadruplex doctorum ſententia 98. an. 107. col. 1.
Beata Virgo duplici beneficio à Deo affecta ſuper oẽs homines. 122. com. 2.
B. Virgo cur non dixerit, cuius nomen ſanctum eſt. 123. cõmento 1.
B. Virgo cur ſe ancillam Domini vocet, cum Eliſabeth appellat eam matrem Domini. 115. a. 120. col. 1.
B. Virgo, cum altiora myſteria nouerit, qnomodo fili ſermonem non intellexerit. 223. an. 82. col. 2.
B. Virgo quid à Paſtoribus didicerit. 177. an. 27. col. 2.
B. Virgo ſicut in reliquis virtutibus quotidie creſcebat, ita etiam creſcebat in fide, & quomodo 223. an. 82. col. 2.
B. Virgo cur feſtinanter dicatur iuiſſe in montana, plures dãtur cauſę. 110. com.
B. Virgo, & Ioſeph nũ negligentiæ ſint reprehendẽdi, quod Chriſtum quæ fuerint. 223. an. 81. col. 2.
B. Virgo ſciuit filium, vel ſponte à via abetraſſe, vel a ſe, & Ioſeph receſſiſſe. 216. an. 71. col. 2.
B. Virgo quomodo per diem integrum non viderit filium. 215. an. 70. col. 1.
B. Virgo vtrum Chriſtum tamquam mater corripuerit. 220. a. 78. col. 1.
B. Virgo quando cum infante in Aegyptum fugerit. 210. an. 64. col. 2.
B. Virgo de quo doluerit. 221. an. 79. col. 1.
B. Virgo recte cum Chriſto ſola locuta eſt, & quare. 20. cõmento primo.
B. Virgo quando viſitauerit Eliſabet. 109. an. 115. col. 2.
B. Virgo ſine dolore peperit. 162. an. 9. col. 1.
B. Virgo integritate ſeruata per eum locum, quo cæteræ fœminæ filium. 161. an. 7. col. 1.
B. Virgo vtrũ aſino vecta fuit, dũ iret, vt deſcriberet, incer

tum est.161.an.6.col.1.
B.Virgo in die iudicij nihil patietur.205.an.56.col.1.
Beata Virgo in singulis virtutib⁹ excelluit.59.annotat.167. col.2.
B.Virgo in passione filij vt in dilectione vehemētissima, ita fuit & constantissima.205.an.56.col.1.
B.Virgo non habuit Ioseph viæ socium,quando in montana abiit.110.115.col.2.
B.Virgo quare præ cunctis mulieribus benedicta dicatur. 62.an.71.col.1.
B.Virgo multis de causis gra plena vocata ē.57.a.67.col.1.
B.Virgo cur non statim Angelo salutāti respōderit.67.a.77. col.1.
B.Virgo miraculorum virtute in hoc sæculo vsa nō est.58. ann.67.col.1.
B.Virgo præ omnibus Deo grata fuit.60.an.67.col.1.
B.Virgo & Ioseph vterque de stripe Dauid erant.160.commento secundo.
B.Virgo cur matrimonium voluerit contrahere,cum virginitatem conseruare decreuisset.50.an.57.col.1.
Beata ex hoc solo dici potuit Maria Virgo,quod Dei mater effecta sit.699.an.64.col.1.
B.Virginis in itinere sedulitas.216.com.2.
B.Virginis turbatio vnde orta fuerit,& Doctorum de ea opinio.66.an.74.col.1.
B.Virginis in respondendo prudentia commendatur.82.cō mento primo.
B.Virginis integritatem negantes hæretici reprehēduntur. 105.111.col.2.
B.Virginem etiam post partum conseruasse virginitatē,aliquot rationes congruentes suadent.86.annotatione 69. columna secunda.
B.Virginem diem,& horam partus præsciuisse, probabile est.160.com.4.
B.Virginem esse matrem Dei, quo fundamento Nestorius negauerit.69.an.80.col.2.
B.Virginem vouisse virginitatem ex eius verbis tripliciter deducitur.84.an.94.col.1.
Beati, in Scriptura,varijs de causis appellantur.648.an.44. col.2.
Beatos, cur suos Discipulos vocet Christus.647.com.
Beatitudo quare in Euangelio vocata sit merces, brauium, corona,hæreditas.405.an.31.col.1.
Beatitudo electorum quibus verbis significetur.781.com.
Beatitudines illæ (Beati pauperes,quia vestrum,&c.)diuersæ sunt ab illis,quas Matthæus refert.499.al.399.an.27. col.1.& ibid.patrum sententiæ.400.
Beatitudinis magnitudo, quam boni prælati habituri sunt, ostenditur.784.com.
Beelzebub quid sit.682.an.33.col.2.
Benedictio non ad solos sacerdotes pertiner,sed ad maiores etiam non sacerdotes.199.an.52.col.2.
Benedictio Christi super quinque panib⁹ qualis fuerit.568. an.32.col.1
Benedictionem loco maledictionis cur populo Dei imperti tus sit Balaam.753.an.24.col.1.
Beneficia non sunt danda,vt ea recipiamus.426.annotatione 60.col.1.
Beneficentia proprie, & perfecta, quæ sit.424.com.1.
Beneficio duplici super omnes homines B.Virgo à Deo affecta est.122.com.2.
Beneficiorum commemorationem à Beata Virgine factam communia beneficia referentes refelluntur.124.annotatione 129.col.1.
Beneficiorum libera collatio vsque ad Dei similitudinē nos extollit.428.an.63.col.1.
Beneficium nemo perfecte agnōscit,nisi qui suam indigentiam nouit.675.com.
Benignitas,ac clementia Christi.487.an.66.col.1.
Benignitas in quo consistat.427.an.26.col.1.
Bernardi sententia de verbis B.Virginis. Quomodo fietʒ istud,probatur.84.an.93.col.2.
Bethlehem non solum ciuitas Dauid vocata est, sed ēt arx Sion,quia ibi habitabat Dauid, ciuitas Dauid vocata est. 160.com.1.
Bernardi sententia de tempore natiuitatis Ioannis Baptistæ expenditur.34.an.36.col.1.
Blasphemia in Spiritum sanctum cur ita dicatur.746.a.18. col.1.
Blasphemia in Spiritum sanctum,quę sit. Item quid verbū in filium hominis,variæ sententię.740.an.17.col.2.
Blasphemia in Spiritum sanctumr ex Augustini sententia, quæ sit.742.an.17.2.
Blasphemia omnis in Christum hominem an sit verbū in filium hominis, de quo Luc.12.747.an.19.col.2.
Blasphemia in Spiritum sanctum, de qua agitur Luc.12.q̄ sit proprie.745.an.18.col.2.
Blasphemia in Spiritum sanctum,& peccatum in Spiritum sanctum, sint longe diuersa.744.an.18.col.1.
Blasphemia in Spiritum sanctum, etiam ante baptismū cōmitti potest.744.an.18.col.1.
Blasphemia hæreticorum Spiritus sancti diuinitatem negātium,cur non sit blasphemia,de qua agitur Lucę 12.745. annot.18.col.2.
Blasphemia in Spiritum sanctum quare, & quomodo difficulter dici possit remitti.749.an.20.col.1.
Blasphemia cum non remittenda dicitur,de qua remissione agatur.749,an.20.col.1.
Blasphemia in Spiritum sanctum non est negare ipsum esse Deum.752.an.23.col.2.
Blasphemia in spiritum sanctum, & peccatum ad mortem, num idem sint.751.an.21.col.2.
Blasphemia in Spiritum sanctum, & peccatum in Deū, nū idem sint 752.an.22.col.2.
Blasphemiā in Spiritum sanctum; neque in hoc, neq; in futuro seculo remittendam: peccatum vero in Filium hominis remittendum esse, quomodo intelligatur.746.annotatione 20.col.2.
Blasphemiam hanc Luc.11.(In Beelzebub principe Dæmoniorum,&c.)quinam protulerint.682.an.33.col.1.
Blasphemantes ipsum in Beelzebub eiicere dęmonia cur minus acriter reprehenderit Christus,quam petentes signa.701.annotat.68.
Blasphemare quid significet,& quibus modis Deus blasphemetur,358.an.40.col.1,
Bona minora quandoque ob maiora prætermittenda 620. commento 2.
Bona quænam appellabat diues, Luc.12.760.com.& a.36. col.1.
Bona temporalia cur malis, & reprobis concedantur in hoc seculo 758.an.32.col.1
Bona temporalia Regnum Dei quærentibus cur adiicienda non autem danda dicantur in Euangelio.774.commento.
Bonitas,liberalitas,& æquitas Dei, cur his verbis (Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, &c.)manifestentur. 671.an.14.col.2.
Bonauentura triplicem horum verborum. Dispersit superbos,adfert significationem.124.an.130.col.1.& 2.
Bouis, & asini nomine, qui in stabulo erant, quid significetur.163.an.10.col.2.

C

CAEli,& terrę nominibus, in illo Euangelij loco(Confiteor tibi Pater,&c.) tria mysteria significantur.641. an.3.col.1
Cęli nomine quid intelligatur, cum Luc.11. petunt signa de cælo,973.an.35.col.1.

INDEX.

Calum, dum Christus baptizaretur, cur, & quomodo apertum fuerit. 267. an. 47. col. 1.
Cæsaris edictum nato Ioanne Baptista promulgatum est. 157. com. 1.
Cain cur septuplum tantum Lamech vero septuagesies septies puniri, aut puniendi dicantur. 721. an. 98. col. 1.
Cainam quomodo à Luca enumeretur, cum nec in Hebræo textu, nec apud Lxx. reperiatur 279. an. 61. col. 1.
Caiphas, & Anna num eodem tempore fuerint Pontifices. annot. 5. col. 1.
Calcei a sandaliis differunt, & quomodo. 559. an. 11. col. 1.
Calumnia Pharisæorum. 374. an. 67. col. 1.
Calumnia Marcionis cõtra Euangelium exploditur. 420. a. 51. col. 1.
Calumnia graue malum est. 415. an. 39. al. 45. col. 1.
Calumniæ Iudæorum respondentes Patres, quomodo intelligi debeant. 80. an. 89. col. 2.
Capharnaum cur vsque ad cælum dicatur exaltata. 633. an. 20. col. 2.
Carnem de Virgine quinque de causis Christus sumere voluit. 47. an. 54. col. 1.
Carnem de muliere quatuor ob causas cõueniens fuit Christum assumere. 46. an. 53. col. 1.
Caro omnis quomodo Christum sit visura, explicatur. 245. annot. 20. col. 1.
Castellum, de quo agitur apud Lucam illis verbis (factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum (quidnam fuerit. 657. com. 2. & an. 64. col. 1.
Casui instrumenti quando prępositio additur, Hebraismus est. 116. com.
Causa timoris discipulorum triplex ob vocem in monte auditam 597. a. 84. col. 1.
Causa quadruplex, cur pueris in circumsione soleret nomẽ imponi. 131. an. 124. al. 139. col. 1.
Causa quænam sit, quod quædam terræ pars trigesimum, a sexagesimum, alia centesimum fructum profert. 515. an. 31. col. 1.
Causæ quatuor dantur ab Angelo, quare non debeant timere pastores. 168. com. 3.
Causæ adducuntur, ob quas Christus in montem ascenderit, & qualis mons iste fuerit. 582. an. 55. col. 1.
Causæ ob quas Christus sæpe Petrum, Ioannem, & Iacobũ assumpserit. 548. an. 104. col. 1.
Causæ variæ dantur, cur Romani nomen infantibus nono die solerent imponere. 130. an. 138. col. 2.
Causæ dantur, ob quas homo ille Euangelicus prohibetur ire ad sepeliendum patrem suum. 619. an. 129. col. 2.
Causas varias assignant Doctores, cur Christus de Virgine desponsata nasci voluerit. 47. an. 55. col. 2.
Causis naturalibus aliquando infantes contingit in vtero moueri. 116. an. 121. col. 1.
Catholica doctrina ex verbis Angeli (ideo quod) traditur. 96. ann. 106. col. 2.
Catholica, & notatu digna doctrina de anima, & corpore Christi. 109. an. 114. col. 1.
Centesimi, sexagesimi, & trigesimi fructus nomine quid intelligatur. 506. an. 18. col. 1.
Centurio quo sensu dixerit Christum solo verbo posse sanare, 455. an. 15. col. 1.
Centurio vtrum fide leprosum superauerit. 460. annot. 23. col. 1.
Centurio Iudæus ne, an Gentilis fuerit. 448. anno. 1. co. 1.
Centurio credidit Christum esse Deum. 455. annotatione 16. col. 1.
Centurio quomodo Christum roge:, vt veniat, si iam venié tem precetur, vt non accedat, 450. an. 4. col. 1.
Centurionis historia à Matthæo copiosius tractata quam à Luca. 460. an. 24. col. 1.
Centurionis fides quatuor modis magna fuit. 458. annotatione 21. col. 1.
Centurionis comparatio de suorum subditorum obedientia qualis sit, & quare ea vsus. 456. an. 18. col. 1.
Centurionis modestia, & prudentia. 455. an. 15. col. 2.
Centurionis fides, quare cæterorum Israelitarum fidei sit p̃posita. 458. an. 22. col. 1. & 2.
Centurionis virtutes à sanctis patribus commendatæ. 453. ann. 12. col. 1.
Centurioni puer ille, pro quo Christum orabat, aliquot de causis carus erat. 449. an. 2. col. 1.
Christi clementia, ac benignitas. 487. an. 66. col. 1.
Christi & Ioannis baptismus, in quibus conueniant. 258. ann. 35. col. 1.
Christi patria secundum Matthæum, quæ fuerit. 353. ann. 30. col. 1.
Christi, ac parentum eius paupertas. 188. com.
Christi, regnum optime cornu comparatur. 138. an. 146. al. 147. col. 2.
Christi passiones naturales, & supernaturales fuere. 285. a. 6. col. 1.
Christi conceptio cur toti Trinitati non tribuatur, sed Spiritui sancto. 90. an. 99. col. 2.
Christi matrem, non Christum, beatificant illa verba: Beatus venter, &c. 698. com.
Christi anima eodem temporis instanti, quo caro Christi organizata est, creata, & infusa, & illi carni vnita. 90. com.
Christi duo officia fuerunt, Redemptoris nimirum, seu Saluatoris, & Doctoris, seu Magistri. 643. com. & an. 37. col. 1. & 2. & 644. an. ead. col. 1.
Christi aduentus quis significetur illis verbis: Qua hora nõ putatis filius hominis veniet. 782. an. 69. col. 1.
Christi munus, ad quod venit, proprium. 787. com.
Christo, Elia, & Moyse in nubem intrantibus, cur discipuli timuerint. 593. a. 76. col. 2.
Christo quare nunciatum fuerit matrem, & fratres adesse. 518. an. 38. col. 1.
Christo vt homini, reuelatio de ipso facta cur fuit beneficiũ 643. an. 35. col. 1.
Christum fuisse baptizatum initio anni trigesimi quomodo probetur. 273. an. 55. col. 2.
Christum vix inuenit qui parentum affectui indulget. 217. ann. 72. col. 2.
Christum demissis oculis solitum concionari asserentes refelluntur. 398. an. 26. col. 1.
Christum sequi quomodo intelligatur. 577. an. 47. col. 1.
Christum veram matrem, & veram carnem habuisse cur p̃betur etiam illis verbis: Quinimmo beati, qui audiunt verbum Dei, &c. 699. an. 64. col. 1.
Christũ negare oredummodo non corde licitum esse, qui asseruerint. 739. an. 16. col. 1.
Christus cur alii Ioannem putauerint, alii vnum ex prophetis. 570. an. 36. col. 1.
Christum quare ore, & corde teneamur confiteri: 739. ann. 16. col. 1.
Christum opere ẽt confiteri qũo teneamur. 739. a. 16. col. 1.
Christum non sequentes, sed ipsi aduersarii, in nomine tamen Christi quinam dæmonia eiecerint. 686. annot. 41: columnia 1.
Christum quo pacto anxium reddebat mors futura. 789. com. & a. 80. col. 1.
Christum cur interrogauerit Petrus Luc. 12. his verbis: Domine, ad nos dicis hanc parabolam, &c. 782. a. 70. col. 1.
Christum quando negauit Petrus, an blasphemauerit, seu dixerit verbum in Filium hominis. 752. annotatione 23. columna secunda.
Christus quoties illam sententiam: Qui dixerit verbum in filiũ hominis, &c. prorulerit & eiusdem cum superiorib. verbis connexio. 752. an. 23. col. 1.
Christus quomodo venisse dicatur non pacem, sed separationem missurus. 790. an. 81. col. 1.
Christ⁹ quomodo, & cur in suo secũdo aduẽtu spõso cõparetur.

retur.780.com.& an.65.col.1.
Christus cum caput sit Ecclesiæ triumphantis,& militantis, quam ad vtramque rationem habeat. 780. annotatione 65.columna primâ.
Christus cur aliquando interrogarione vsus sit. 783.com. 784.ann.73.col.1.
Christus cur in Euangelio dicitur transiens ministraturus; & cur se præcincturus.781.commento, & annotatione 66.columna prima.
Christus cur Luc.12.quem prius dispensatorem, postea seruum appellat.784.com.
Christus cur aduentus sui diem furis aduentui cõparet.782. commento.
Christus an verbis illis:Nolite soliciti esse animæ vestrę qd manducetis,&c,prohibuerit curam victus ac vestitus aut asseruari cibos in posterum.766.ann.44.col.1.
Christus cur parabolis sperit vsus.758.com.
Christus,cum,quia Deus erat,potestatem super omnes haberet,quomodo potestatem suam in hæreditate diuidenda negauit?755.an.26.col.1.& an.27.col.1.
Christus cur de diuisione hæreditatis inter fratres rogatus interrogatiue responderit.754.com.& an.26.col.2.
Christus vitæ puritatem in Ioanne commendat.472.annotat.43.col.
Christus qualiter manus Nazaræorum euaserit.314.annotatio.50.col.1.
Christus quare inconsultis Maria, & Ioseph,remanserit in templo.214.an.69.col.2.
Christus in stabulo animalium natus est, 163.annotatione 10.col.1.
Christus cur noluerit de lapidibus panes facere.289.annotat.13.col.1.
Christus quos iustos vocare non venerit.370.an.63.col.1.& de eo Patrum sententiæ.ibid.
Christus merito famis mentionem facit,quæ tempore Eliæi fuit.312.an.46.col.1.
Christus quare prius animæ peccata remiserit,quam corpori sanitatem contulerit.357. an.38.col.1.
Christus cur semetipsum filium hominis vocauerit.363.annot.45.col.2.
Christus cur rogauerit nauem a terra reduci,qui non rogauit,vt eam ingrederetur.334.an.3.col.2.
Christus quibus de causis orauerit.392.an.16.col.1.
Christus dum cordium cogitationes cognouit,diuinam in se habere virtutem insinuauit.360.an.42.col.1.
Christus interrogãs,quis me tetigit,vtrum ex ignoratione hoc dixerit.543.an.93.col.2.
Christus quare leproso præceperit, ne miraculum factum manifestaret.349.an.24.col.1.
Christus cur leproso præceperit,vt se sacerdoti ostenderet, 350. an.25.col.11.
Christus baptizatus aqua a Ioanne Ioannem baptizauit in Spiritu sancto 270.an.52.col.1.
Christus non necessitate,sed voluntate parentibus obediebat in rebus communibus.215.an.69.col.1.
Christus quorsum post baptismum orauit. 266. annotatione 46.col.
Christus quare leprosum tetigerit, cum id lege prohiberetur.346.an.21.col.1.
Christus pluribus de causis paupertatem commendat, 400. an.27.col.2.
Christus puer cum inter doctores sederet,cur interrogatione vsus sit.218.an.27.col.1.& 2.
Christus cur circumcidi voluerit.179.an.30.col.1.
Christus cur pastoribus,non autem Scribis,aut Pharisæis, alijsve nobilibus natiuitatem suam annunciari voluerit. 166.an.14.col.1.
Christus cur Spiritu sancto plenus dicatur.282.an.1. col.1.
Christus cur non indiguerit circumcisione,nec sub circumcisionis signo fuerit comprehensus.179.an.30.col.2.
Christus cur reliquarum beatitudinum,quarum apud Matthæum meminit,hic nullam mentionem faciat 402. annotat.49.al.29.
Christus quare mercedis nomine vsus sit 404.an.31.col.1.
Christus ratione humanitatis benedictus dicitur.115.ann. 119.col.
Christus varijs de causis Spiritu sancto agi,& duci dicitur. 283.a.2.col.1.
Christus fructus ventris vocatur,vt vera eius caro indicetur contra blasphemiam Phariseorum,&reliquorum hęreticorum.115.an.119.col.2.
Christus,vt alios instrueret,propriam deseruit matrẽ. 215. anno.69.col.2.
Christus mirabilis in verbis,& operibus.315 an.51.col.1.
Christus dicendo paralytico(Surge)an se Deum esse voluerit probare.362.an.44.col.1.
Christus multoties sanitatem contulit ægrotis ob petentiũ fidem 356.an.36.col.1.
Christus homo obedientiam patri debebat,non matri, nec legi,& quare.225.an.an.84.col.2.
Christus cur inter Iudæos pastoribus, inter Gentes Regibus primum annuncietur.166.an.14.col.2.
Christus cur opera patris ea vocet. quæ ipse vt redemptor exercebat;223.an.81.col.1.
Christus quare præcipiat inimicos diligere, & odientibus benefacere.413.an.43.col.1.
Christus perfectissimam dilectionem insinuat.421.annotation.51.col.
Christus cur ieiunare voluerit.285.an.6.col.2.
Christus an fuerit primogenitorum lege comprehẽsus.185. an.36.col.1.
Christus risisse nusquam legitur in Euangelio. 407. anotatione 35.col.2.
Christus nomine Saluatoris intelligitur.196.an.48.col.1.
Christus cur quem a legione dæmonum liberauerat,secum ire non permiserit.538.an.83.col.1.
Christus qua ætate baptizatus fuerit,tripliciter Patres sentiunt.272.an.55.col.1.
Christus sine opera matris,ac obstetricis egressus est.162. anno.8.col.2.
Christus quare Gentium lumen.& Hæbrẽorum gloria dicatur.197.an.50.col.1.
Christus cur hominibus paucis,& non plurimis statim innotescere voluerit.165.com.1.
Christus varijs de causis a sexto mẽse natiuitatis Ioannis cõceptus est.37.an.40.col.2.
Christus cur dæmoni silentium imposuerit.320. annotatione 60.col.
Christus secundum carnem ex sola matre substantiam accepit.206.an.57.col.2.
Christus quare panes multiplicandos proprijs manibus acceperit.567.an.30.col.1.
Christus cur non dicatur regnaturus in domo Abrahã, aut Isaac,sed in domo Iacob.81.an.90.col.1.
Christus cur voluerit baptizari,varias dant rationes sancti Patres.265.an.45.col.1.
Christus cur primo dæmonem permiserit loqui,quem postea prohibuit.321.an.60.col.1.
Christus quo anno Augusti natus sit.157.com.2.
Christus cur mensem Martium ad suam conceptionem elegerit.35.an.38.col.
Christus cur quid de se discipuli sentiunt,exquirat.571. ann.37.col.1.
Christus cur tres tantum discipulos secum assumpserit in montem.582.an.54.col.1.
Christus pastor vocatur.36.an.38.col.1.
Christus iusts,& iustificans.36.an.38.col.1.
Christus discipulos suos defendens,Ioannis non damnat. 374.ann.68.col.1.
Christus quare Spiritu sancto vnctus dicatur,& non à patre,&

tre, & Filio, 303. an. 31. col. 2.
Christus vt homo, & vt Deus est, potest considerari. 95. a. 105. col.
Christus longe aliter, quam homines magnus est. 76. a. 87. col. 1.
Christus solus Ecclesiæ Rex est, Pontifices, & prælati vicarij solum sunt. 81. an. 90. col. 2.
Christus quomodo dicatur conceptus de Spiritu sancto, vnde sensus articuli fidei intelligitur. 89. an. 98. col. 1.
Christus quamuis nunc in Ecclesia regnet, tamen post seculi finem perfectius regnaturus est. 82. an. 91. col. 1.
Christus quomodo, & de Bethlehem, & de Nazareth fuerit. 44. an. 51. col. 2.
Christus vt Deus, quatuor ob causas filius Dei est, 95. a. 105. col. 1.
Christus quinque de causis carnem de virgine sumere voluit. 47. a. 54. col. 1.
Christus omnibus modis sanctissimus fuit. 95. a. 104. col. 2.
Christus tribus modis legem impleuit. 42. an. 49. col. 1.
Christus cur vermis sit dictus. 105. an. 111. col. 2.
Christus cur in Abraham non sit decimatus. 85. annotatione 95. col. 2.
Christus cur de Virgine desponsata nasci voluerit, varias Doctores causas assignant. 47. an. 55. col. 1.
Christus è Virgine desponsata nasci voluit, vt dæmonibus celaretur. 48. an. 55. col. 1.
Christus, quomodo seminator vocetur. 501. an. 10. col. 2.
Christus conceptus fuit in æquinoctio verno, & Ioānes in æquinoctio hiemali. 33. an. 39. c. 1.
Christus vt homo, & vt Deus est, filius Dei est. 95. ann. 105. col. 1.
Christus quare ex rationibus allatis inimicorum, & non amicorum dilectionem commendet. 425. an. 58. col. 1.
Christus à quo dicatur in manus hominum tradendus: 606. ann. 105. col. 1.
Christus vt homo habuit dominium, & potestatē supremā in omnes creaturas. 535. an. 76: col. 1.
Christus cur sine viri copula conceptus sit. 85. an. 95. col. 1.
Christus num de corporis, an vero de mentis autibus loquatur. 506. an. 18. col. 1.
Christus tribus de causis loculum tetigit. 463. annotatione 30. col. 1.
Christus cur etiam Euangelium prædicare voluerit non pa. rituris. 505. an. 16. col. 1.
Christi sanctitas superexcellens. 95. an. 304. col. 1.
Christus Ioannis stabilitatem constantiamque commendat, 471. a. 42. col, 1.
Cheistus cur voluerit Moysen, & Eliam adesse in sua trās. figuratione 786. a. 64. col. 1.
Christus quomodo in parabolis locutus sit Iudæis, vt vidētes non viderent. 507. an. 21. col. 1.
Christus quare absentibus discipulis Ioannem laudauerit, 470. an. 40. col. 1.
Christus suscitaturus puellam, cur manū eius tenuerit. 550. ann. 107. col. 2.
Christus cur præceperit mysterium Transfigurationis celari vsque post resurrectionem. 598. an. 85. col. 1.
Christus cur non miserit Apostolos in Iudæam, 625. a. 6. c. 2
Christus quorsum illis verbis vsus est, (Inter. natos mulierum.) 475. an. 49. col. 1.
Christus quare Apostolis virgā prohibuerit. 557. a. 7. col. 1.
Christus futurę tēpestatis præscius quare obdormiuit. 521. a. 43. col. 1.
Christus vere dormiebat inter nauigandum, sed aliter quā nos. 521. an. 43. col. 1.
Christus cur eos, qui verbo Dei obediunt, non patrem, sed matrem & fratres appellet. 519. an. 40. col. 2.
Christus cur multiplicaturus panes in cęlū suspexerit, 567. an. 31. col. 1.
Christus cur tempestatem maris pmiserit. 521. ann. 46. col. 1.
Christus cur, cum puellam suscitaret, omnes inde, prætet quinque eiecerit, 550. an. 107. col. 1.
Christus per cucurbitę radicem arefactam significatur, qui veterem legem aboleuit. 105. an. 111. col. 1.
Christus vnica persona diuinam, & humanam habens naturam, modo ratione vnius loquitur, modo ratione alterius, 647. an. 42. col. 2.
Christus, præterquam quod ratione vnionis ad Verbū peccati expers fuerit, etiam plane sanctam habuit conceptionem. 88. annot. 97. col. 1.
Christus in Ecclesia, quę est domus Iacob, regnat modo particulari, quod comparatione ostenditur, 81. an. 90. col. 1.
Christus quos coram Patre confiteatur. 739. an. 15. col. 1.
Christus cur discipulos præmiserit. 623. an. 3. col. 1.
Christus à scribis, & Pharisęis legis trāsgressor reputabatur. 649. com.
Christus quo argumento probet Luc. 11. Deum petentibus tantum bona concedere. 679. com. & 680. an. 28. col. 2.
Christus cur cum Apostolos mitteret, ipsis non diceret (ecce ego mitto vos, &c.) sed discipulis reliquis solum dixerit. 625. an. 6. col. 1.
Christus quamobrem à Gerasenis discesserit 537. a. 81. col. 1.
Christus varias ob causas voluit à dæmone tentari. 284. a. 5. col. 1.
Christus etiam ante a scensionem Dei filius vocatus est. 77. an. 88. col. 2.
Christus quando, & quibus verba hæc dixerit: Beatius est dare, quam accipere, non inuenitur. 719. an. 96. col. 2.
Christus quomodo fortior dicatur, & quid fecerit aduersus Dæmonem fortem. 690. an. 53.
Christus cur Nazaræis infidelibus miracula negauerit, qui Capharnaitis non credituris ea concessit. 310. ann. 43. colum. 2.
Christus vtrum solam paralytici fidem, an portātium respexerit. 355. an. 36. col. 1.
Christus quomodo hic Apostolis pecuniam prohibeat, quā alias concessit. 558. an. 9. col. 1.
Christus cur sexto mense à conceptione Ioannis cōcipi voluerit. 37. an. 40. col. 1.
Christus duas ob causas de Spiritu sancto secundum carnē dicitur conceptus, 89. an. 98. col. 1.
Christus quorsum Samaritanis miserit nuncios. 613. an. 119. col. 1.
Christus plures ob causas huius viduæ misertus est. 462. an. col. 1.
Christus quare mulierem hæmorrhoissam vocet filiam, & quantum eius fides apud Christum valuerit. 545. a. 98. c. 1.
Christus Regiam potestatem habuit ab instanti incarnationis. an. 89. col. 2.
Christus lumine Euāgelij vmbras legis, & tenebras gentiū dispulit. 36. an. 38. col. 2.
Christus ter hac similitudine vsus est in Euangelio (non est arbor bona, &c.) 441. an. 81. col. 1.
Chuzę vxor Ioanna de consensu mariti Christum sequuta. 500. ann. 7. col. 1.
Chrysostomus cur hunc paralyticium Lucæ contendat non esse eundem cum illo Ioannis 5. 354. an. 34. col. 1.
Ciborum multitudo taxatur illis verbis (Porto vnum est necessarium) 660. com.
Cibos multiplices prouidere cum maius sit, quam corp' augere, cur tamen hominum respectu minus appareat illud opus, quam istud. 768. ann. 49. col. 1.
Cingulorum, seu præcinctorum genera quot legāt in Scritura. 777. an. 62. col. 2.
Cingulum quodnam præcipue intelligatur in illis Domini verbis: sint lumbi vestri præcincti. 778. an. 62. col. 2.
Circumcisio antiquitus non in Synagoga, sed in domibus, in quib. natus erat infans, solebat fieri. 129. annotat. 137. columna 1.
Circumcisio cur octaua die fieret. 130. an. 138. col. 1.

INDEX.

Ciuitas Iuda, in quam abijt B. Virgo quæ sit, varie Doctores sentiunt, 111.an.116.col.1.
Ciuitas illa, in qua mulier peccatrix cum alabastro ad Christum accessit, quænam fuerit, 482.an.61.col.1.
Ciuitatis nomine non metropolis Tribus, sed illa significetur, in qua alicuius familiæ caput habitabat. 159.a.2.col.2
Clamor in puero illo Lunatico, & ad dæmonem, & ad puerum potest referri, 600.an.90.col.1.
Clauis scientiæ quæ sit, Luc.11.725.com. & an.102.col.1.
Clemeutia, & mansuetudine summa cur responderit Christus calumniantibus, ipsum in Beelzebub eijcere demonia.184.an.37.
Clementia, ac benignitas Christi.487.an.66.col.1.
Cœnæ, in qua ministrabit Dominus Beatis triplx qualitas 781.com.
Cogitatio quid significet, 609.an.109.col.1.
Cognatio inter B. Virginem, & Elisabeth multis modis à Catholicis Doctoribus explicatur.99.an.108.col.2.
(Cognosco) omne tempus complectitur.84.an.94.col.2.
Columba, quæ Spiritus sancti signum erat, quare super Christum descenderit, 267.com.2.
Columba ex doctrina Aristotelis fel exiguum habet.268. an.48.col.2.
Commendatio, qua apud Lucam Christus legisperito dixit (Recte respondisti) quid effecerit, 653.an.55.col.2.
Commodandi verbum ad quæ proprie referatur.675.an.19. col.1.
Communicatio cum peccatoribus quomodo, & quando licita.369.an.62.col.1
Compassio aliquando virtus est, aliquando non, 149.an.161. col.2.
Compassionis affectio B. Virginis dolorem corporeum lõge excessit.206.an.57.col.1.
Conceptio fœtus in generatione naturali quot diebus communiter perficiatur.88.an.97.col.2.
Conceptio ac Natiuitas Christi commendantur verbis illis Beatus venter, &c.698.com.
Conceptio Ioannis Baptistæ mirabilior fuit conceptione Isaac.16.an.12.col.1.
Conceptio Christi in æquinoctio verno fuit, Ioannis vero in hiemali.33.an.36.col.2.
Conceptio Christi quid ex superuentione Spiritus sancti, & ex Altissimi obumbratione habuerit, 96.an.106.col.1.
Conceptio Ioannis Zachariæ nunciata antequam fieret: Christi vero Iosepho, postquam facta esset, & quare.73. an.84.col.1.
Conceptio Christi quomodo differat à conceptione B. Virginis, & Ioannis Baptistæ, 94.an.103.col.1.
Conceptio Christi cur Spiritui sancto tribuatur, cum sit opus totius Trinitatis.89.an.98.col.1.
(Concipies) quam vim habeat, 69.an.80.col.1.
(Concipies) quatuor hæreses confutantur.69.an.80.col.2.
Concluſa, & sterilis in quo differant. 101.an.109.col.1.
Concordia Euangelistarum de spiritu à quo Christus in desertum ductus est.283.an.2.col.1.
Concordia Euangelistarum de morte filiæ Archisynagogi, 540.an.89.col.1.
Concordia Euangelij cum historia libri.1.Reg.de comestione panum propositionis Dauidis 386.an.5.col.1.
Concordia scripturę de præcepto Diligendi Deum.651.an. 51.col.1.
Concupiscentiæ motu prorsus carere homo non potest, non consentire vero, nec secundum eam ambulare potest per gratiam, 651.an.50.col.2.
Condemnatio quot modis fieri possit, 705.an.74.col.2.
Condonatio qualis debeat esse, & à quid debitoribus repetendum.432.an.68.col.1.
Confessio Christi quomodo, & qnid sit, 640.cõment.& columna 2.
Confessio in Scripturis quotuplex legatur.640.an.30.col.1.
Confidentia quædam erga Christum, quæ in Martha fuit, perfectis quibusdam sanctę Ecclesiæ operarijs quare conueniat, 659.an.69.col.2.
Confitendi triplex modus in Scriptura, 210.an.62.col.1
Confiteri Christum quomodo ore, & corde teneamur.739. an.16.col.1.
Conformitas humanæ voluntatis Christi cum Diuina in quo exprimatur.643.an.36.col.1.
Cõfortari, & crescere spiritu quomodo differant 154. ann. 166.col.1.
Confutatio errorum variorum circa illa Domini verba: Nã sicut fuit Ionas signum Niniuitis, &c. 703.ann.71.
Congratulari alicui quid sit. 129.an.136.col.1.
Connexio, & ordo tempestatis, qua discipuli iactati fuere, ostenditur. 524.an.51.col.1.
Consensum B. Virginis quare requisiuerit Deus. 107.anno. 112.col.2.
Consideratio duplex columbę, & paternæ vocis. 268.anno. 49.col.1.
Consolatio Israel à Simeone prædicta quænam fuerit. 191. annot.40.col.1.
Cõsuetudo vetus lauandi pedes hospitum.489.an.70.col.1.
Consuetudo scripturæ cur sit post generale explicare particulare.747.an.19.col.1.
Continentium vita cur plerumque (vt ait Greg.) sæculariũ actione confundatur.655.an.60.col.2.
Contumelia quid sit, & quomodo à conuitio differat. 716. an.92.col.1.
Contemplatio Dei, quæ in altera etiam vita perdurat, fuit pars Mariæ.661.an.73.col.1.
Conuersio gentium, & repulsa Iudæorum indicatur. 104. an.11.col.2.
Conuersio mulieris peccatricis plurima continet admiratione digna.484.an.64.col.1.
Conuicium, & contumelia qui differant.716. an.92.col.1.
Copula non est de substantia matrimonij.49.an.56.col.2.
(Coram Domino astare) quid sit.30.an.31.col.1.
Coram Domino, variè explicatur.22.an.20.col.1.
Cor terræ quid dicatur apud Matthæum 704. an.72.
Cor aliquando pro mente, aliquando pro voluntate accipitur in scriptura.651.an.51.col.1.
(Corda patrum conuertere ad filios) quid significet. 28.ann. 26.col.1.
Corde bono & optimo verbũ retinentes qui dicantur. 514. an.30.col.1.
Corde, voce, & opere Deus magnificatur.119.an.124.co.2.
Cornu salutis cur Deus erexerit, plures dantur causæ 141. com.1.com.2.& 142.com.2.
Cornu salutis ecclesiasticam potest significare potestatem. 139.an.146.al.147.col.2.
Cornu salutis quid dicatur. 138.an.146.al.147. col.1.
Cornu aliqñ pro interitu ponitur.138.an.146. al.147. col.2.
Cornu in scriptura pro potentia & robore sumitur. 138.an. 146.al.147.col.1.
Cornu pro Regia potestate cur vsurpetur. 138.anno.146.al. 147.col.1.
Cornu illud modicum à Daniele visum Antichristi potestatem denotat. 138.an.146.al.147.col.2.
Corporis ablutio animam non lauat, vt male putant Iudęi. 711.com.
Corpus pro quo accipiatur ibi: si ergo corpus tuum lucidũ fuerit, &c.11.709.an.81.
Corpus, quod ab Angelis assumitur, quale sit, & quomodo fiat.54.an.62.col.2.
Corpus ieiunio, anima oratione Deo seruit.209. com.3.
Corpus Luc.11.significatur per id, quod deforis est; anima vero per id, quod intus est. 713.an.87. col. 2.
Corpus augere cum minus sit respectu Dei, quam nutrire, cur tñ maius illud appareat, quam istud. 768.an.49.col.2.
Correctio quomodo differat à cõtumelia, & conuicio. 716. an.92.

an.92.col.1.
Correllatiua simul esse necessarium est.656.an.62.col.1.
Corui quomodo Eliam pauerint tempore famis.768.an.48.col.1.
Corui natura ex Aristotile.767.an.48.col.2.
a Coruis cur exemplum sumpserit Dominus Luc.12.vt Discipulos à cibi solicitudine amoueret.768.an.48.col.2.
Coruorum cur potius,quam aliorum altilium mentio fiat. Luc.12.dum dicitur : Considerate coruos, &c.767.an.48.col.1.
Creatio Patri sanctificatio Spiritui sancto tribui solet, licet opus sit totius Trinitatis.92.an.100.col.2.
Crescere, & confortari spiritu quomodo differant.154.an.166.col.1.
Crimen incredulitatis admisit Zacharias, quærendo ab Angelo modum, & signum, quo sibi filius nasceretur.29.an.29.col.2.
Crucem tollere quid sit.577.an.46.col.1.
Crudelitatem prætereuntis in illo Lucæ(Homo quidam descendebat de Hierusalem &c.)quomodo exprimat Christus.654.com.
Cubiti cur meminerit Dominus ibi Luc.12.quis autem vestrum cogitando &c.768.an.49.col.1.
Cucurbita radice arefacta significatur Christus, qui veterem legem aboleuit.105.an.111.col.1.
Culpam originalem quomodo homines contrahunt, & Christus quomodo eam contraxerit.85.an.95.col.1.
Culpæ grauitas eorum, qui non suscipiunt Euangelium.560.an.15.col.2.
Culpæ reus efficitur nemo peccato alterius.722.an.98.col.1
Culpæ, & peccati ratio vnde magis attenditur.696.an.61.col.2.
Cura, seu prouidentia, & solicitudo quomodo differant.765.an.44.col.2.
Cyrinus Syriæ Præses Iudæam cũ Syria descripsit.158.cõ.

D

DAemon quomodo, & vbi ligatus dicatur à Christo, & qualis fuerit hæc alligatio variæ sententiæ.690.691. & 692.an.54
Dæmon qui vni peccato præest,cur in tentando adiuuetur ab alio,qui vni peccato præsit peccato.695.an.59.col.2.
Dæmon quomodo armatus dicatur,& fortis, ibi (cũ fortis armatus &c.(688.com.&.689.an.48.
Dæmon vbi dicatur nõ inuenire requiem.694.an.57.col.1.
Dæmon vnus alterum expellere quot modis possit.682.an.34.col.1.
Dæmon qua ratione tentauerit obscurare Virginitatem Deiparæ.103.an.111.col.1.
Dæmon quando hominẽ dicatur arripere.531.an.65.col.2.
Dæmon pluribus de causis dicit Christo,(sine).318.com.2. & 319.com.2.
Dæmon quid significet.316.an.53.col.1.
Dæmon quomodo tentet.286.an.6.col.1.
Dæmon cur in corpora humana sæuiat.317.an.54.col.1.
Dæmonis domus quæ dicatur.689.an.49.& quod, eius atrium.p.eadem.an.50.
Dæmonis vasa quæ sint.690.an.51.col.1.&.2.& quæ eiusdem spolia.p.eadem.an.52.
Dæmonis regnum quomodo adhuc duret,nec omnino sublatum sit per Christi regnum.688.an.46.col.1
Dæmonis confessio de Christo qualis.529.an.60.col.1.
Dæmonis mendacium deregitur.293.an.18.col.1.
Dæmoni nomen Satan,quod,aduersarium significat,quomodo approprietur.685.an.39.col.2.
Dæmone vexati non sẽper sunt in peccato 695.an.59.col.1.
Dæmone possideri quot modis possit aliquis.695.annotat. 59.col.1.
Dæmones occultis de causis delectantur magis in vno, quam in alio loco.533.an.71.col.1.
Dæmones primo spoliant hominem virtutibus,deinde peccatorum sauciant vulneribus.654.an.57.col.1.
Dæmones non omnes æqualiter peccarunt.695.annotat. 59.col.2.
Dæmones humana corpora ingredi certum est.317.an.54. col.1.vbi reprehenditur eorum error,qui humoribus melancholicis id tribuunt.ibi.
Dæmones vtrum nouerunt Christum esse Messiam.328. an.75.col.1.
Dæmones singuli,qui multos sub se inferiores habent,singulis præsunt peccatis.695.an.59.col.2.
Dæmones alij alijs potentiores, sceleratores, & nequiores sunt.695.an.59.col.2.
Dæmones cum mutuo se odio habeant, quomodo tamen sint concordes.695.an.59.col.2.
Dæmones omnes ad omnia peccata non tentant.695.an. 59.col.1.
Dæmones ter Iesum confessi nunquam Christum vocarunt.327.an.74.col.1.
Dæmones multipliciter cruciantur.529.an.61.col.1.
Dæmunes an nouerit Christum esse Filium Dei 328.an. 75.col.1.
Dæmones potestate in rectum finem à Deo sibi data abutuntur.534.an.74.col.1.
Dæmones nouisse Christum esse Filium Dei, ratione probatur.329.an.75.col.1.
Dæmones plures in vno homine esse possunt, & quare id Deus permittat.532.com.2.
Dæmones cur duos illos homines à se possessos in sepulcris detinerent.527.an.57.col.1.
Dæmones cur in porcos ingredi petierint, & cur Christus id nisi petentibus permiserint.533.an.72.col.1.item.534. an.73.col.1.
Dæmones habent superiores, & inferiores, vt inter se homines;nec omnes habent æqualem virtutem.681.com.3.
Dæmonia septem verè à Maria ciecta.499. an.6.col.1.
Dæmonia eijci à Christo in principe dæmoniorum, cur fieri non poterat.685.an.40.col.2.
Dæmonia ciecta raro in infernum detruduntur.694.an. 57.col.1.
Dæmonia nomen plurale, cur ponatur ibi: In Beelzebub principe Dæmoniorum,&c.)685.an.40.col.2.
Dæmonia in inferno magis torquentur.694.an.57.col.2.
Dæmonia eijcere in principe Dæmoniorum an quisquam possit.682.an.34.col.1.
Dæmonio aliquem corporaliter,& spiritualiter vexari quo modo contingat.695.an.59.col.1.
Dæmonium quomodo dicatur mutum.680.& an.30.
Dæmonium vnum ab altero expelli non potest sine diuisione,& ruina illorum regni.685.an.40.col.1.
Dæmonium,Luc.11.quando eiecerit Christus, & an illud idem fuerit cum eo,de quo Matt.9.680.an.29.
Dæmoniorum, cum sint in statu damnationis, quæ sit requies.694.an.57.col.2.
Damnatis quænam maius inferant tormentum, quam ignis.762.an.39.col.1.
Damnatorum planctus, ac querimoniæ, 762.an.39.col.1.
(Daturum se nobis)difficulter explicatur ob varias Doctorum opiniones.143.an.153.col.1.
Dauid an solus,vel cum socijs fuerit quando comedit panes propositionis.386.an.6.col.1.
Dauid quomodo ab Irenæo sacerdos dicatur.386.an.4.col.1
Dauid duas ob causas puer vocatur.138.com.1.
Debita nostris debitoribus à nobis dimitti cur velit Deus, prius quam ipse nobis dimittat;& vbi alias idem præcepe rit.671 an.14.
Debita,id est,peccata in orat.dom.cur non prius nobis dimitti quã victum quotidianũ petamus.670.an.13.col.1.
Debitis quinam maioribus Deo obligentur.787.com. & an.77.col.1.
Debitorum dimissionis petitionem,qua lege Dominus coarctauerit.

arctauerit.671.com.&an.14.
Debitorum nomine in orat. dom. quid significetur, 670. com.& an.13.col.2.
Decimæ minutorum, vt mentæ.rutæ,& c.an fuerit lege præceptæ.715.an.90.
Decimarum mentionem, in minimis quidem sed bene olentibus, cur fecerit Christus. Luc.11.714.an.89.col.2.
Decimare quid significet ibi: Qui decimatis mentam, & rutam,&c.Luc,11.714.com.& an.89.col.1.
Dei miracula,quibus mundum regit,cur homines non mirentur,769.an.49.col.1.
Dei misericordia erga diuitem illum Luc.12.vnde appareat.763.an.41.col.1.
Dei exactores in hominum iudicio sunt Angeli.763.com.
Dei nomen sanctificare quid sit.666.com.
Dei voluntas quænam semper impleatur; quæ vero non semper,668.an.9.col.1.
Dei largitas erga iustos præcantes.21.an.19.col.2.
Deigara nec ante conceptionem filij, nec post partum eius menstrua passa est, 185.an.35.col.1.
Deipara non fuit comprehensa lege purificationis,183.an.35.col.1.
Deipara cur plusquam martyr fuerit,206.an.57.col.1.
Deipara inter cruciatus Christi semper integra sensibus permansit,206.an.57.col.1.
Deipara quid crediderit,& quid ab Angelo interrogauerit, 83.an.93.col.1.
Deipara quando in montana abierit.109.an.115.col.1.
Deiparæ responsũ varie exponunt patres.107.an.112.col.1.
Derparam moriente Christo,in fide dubitasse afferens reijciuntur:204.an.56.col.2.
Deiparam dolore mortuam reuixisse non est timere, siue auctoritate asserendum.206.an.57.col.1.
Deo in lege Euangelica coram ipso seruimus.145.com.1.
Deo cum sit omnium dominus, facere licet quodcumque vult absque vlla iustitia.640.an.31.col.2.
Deo dives qui dicatur, & quid sint diuitiæ in Deum,763. com.& 764.an.43.col.1.
Deos duos Hæretici quidam finxerunt.722.an.98.col.2.
Deum alius noui, alium veteris testamenti esse qua Euangelij sententia probauerit Marcion hæreticus.755.col.1.
Deum tentare quid sit.296.com.4.
Deum,& verbis;& factis magnificamus.119.an.124.col.1.
Deum carnem muliere assumere quatuor de causis conuenientissimum fuit.46.an.53.col.1.
Deum diligere corde,anima,viribus,& mente,quid sit.650 an.49.col.1.
Deum quis sanctificet.666.an.6.col.2.
Deum accendentibus, vt oremus, quid nobis faciendum. 975.com.
Deum Patrem Christi non esse Deũ veteris testamenti,sed alium, quomodo probabat Marcion.646.an.42.col.1.
Deus cur Deus Israel voluerit appellari.136.an.145.col.1.
Deus quomodo hominem magnificet.129.an.124.col.1.
Deus inducere in tentationem quomodo dicatur.673.an. 15.col.1.
Deus cur dicatur pater in cælo.679.an.28.col.1.
Deus qua ratione à Iudæis; qua vero à Gentibus sanctificabatur.666.an.6.col.2.
Deus tribus modis respicere dicitur.121.an.126.col.1.
Deus qñ castiget in quartam generationem 717. a.94.c.2.
Deus si sacrificijs honoretur, cur misericordiam proximis exhibitam illis præferat.372.an.64.col.1.
Deus quare misericordiã sacrificio preferat.372.a.64.co.1.
Deus corde,voce,& opere magnificatur.119.an.124.col.2.
Deus merito visitasse, & redemptionem plebis suæ fecisse dicitur.136.com.2.
Deus quando maxime nos exaudiat; & si nobis exaudiri non videmur.674.com.& 678.an.26.col.2.
Deus quantam vim contulerit verbis matris suæ.112.an. 117.col.1.
Deus aliquando etiam per malos & infideles operatur miracula.611.an.114.col.2.
Deus quomodo visitauerit plebem suam.465.annotatio. 32.col.1.
Deus varijs de causis per veram generationem factus est homo.71.an.83.col.1.
Deus quomodo Angelis loquatur.39.an.42.col.2.
Deus cur in scripturis sæpissime Altissimus vocetur.77.an. 88.col.1.
Deus quia nobis beneficia præstat, docemus & proximis benefacere.429.an.64.col.1.
Deus eum hominibus esse tripliciter dicitur in Scriptura. 61.an.70.col.1.
Deus quatuor de causis noluit nouam carnem, quam assumeret,creare est nihilo, sed iam creatã assumere.46.an. 52.col.1.
Deus quare Virginis consensum requisierit.107.an.112. col.2.
Deus quæ,& quando in oratione petita neget.678.com.& an.26.
Deus cur non per hominem, sed per Angelum Beatæ Virgini annunciationem miserit 40.an.44.col.1.
Deus aliter quã homines nomina imponit,73.an.84.col.1.
Deus cur potius virilem sexũ,quam muliebrem assumpserit multæ causæ assignantur,71.an.82.
Deus cur dæmones in humana corpora permittat intrare, 317.an.54.col.2.
Deus inferioribus Angelis per superiores manifestat voluntatem suam,41.an.47.col.1.
Deus quo fine det alicui diuitias.760.an.36.col.2.
Demensum quid dicatur.784.an.72.col.1.
Descriptio misericordiæ,149.an.161.col.1.
Descriptio orbis quando facta fuerit,158.an.1.col.1.& 158. com.
Descriptio hæc prima dicitur, quia nulla alia præcesserat. 158.an.2.col.1.
Desertum,in quo ad Ioannem factum fuit verbum, quodnam fuerit,234.an.7.col.1.
Diabolus quomodo hac tentatione Christi diuinitatem explorauerit,288.an.24.col.1.
Diabolus in his tentationibus hominem, Angelum Lucis, & denique Satanam se ostendit,288.an.24.col.1.
Diabolus quo fine Christum tentauerit.287.an.9.col.1.
Diabolus quomodo potuerit regna orbis terræ ostendere. 291.an.16.col.2.
Diabolus tribus hoc loco nominibus nuncupatus,511.an. 25.col.1.
Diabolus cur in homines sæuiat.512.an.27.col.1.
Diabolus qua ratione tollere dicatur verbum de cordibus audientium,511.an.26.col.1.
Diabolus vnde suspicatus sit Christum Deum esse.287.an. 8.col.1.
Diaconus olim electos, qui pauperum ministerio incumberent paret Act.6.661.an.72.col.2.
Dicta Sanctorum Patrum de responsione sancti Petri,571. an.38.col.1.
Dicta patrum de hypocritis,440.an.79.col.1.
Dictum grauissimum Hilarij, de sacræ Scripturæ lectoribus.148.an.160.col.2.
Diem Domini vidisse,& Vidisse Dominum multum differunt,649.an.45.col.1.
Diem aduentus sui cur aduentui furis comparet Christus, 782.commento.
Dies purgationis quot fuerint.183.an.34.col.1.
Dies Azymorum septem erant,214.com.2.
Diebus Herodis,pro tempore Herodis Hebraismus est.9. an.1.col.1.
Differentia multiplex inter baptismum Ioannis & Christi, 258.an.35.col.1.

INDEX.

Differentia inter ſuperbos, & humiles. 107. an. 113. col. 1.
Differentia inter Chriſti, & cęterorum hominum gratiam. 228. an. 88. col. 2.
Differentia multiplex eſt inter ſex illa miſſionum genera, quæ in Scriptura commemorantur. 38. an. 41. col. 1.
Differentiæ variæ baptiſmatum. 260. com. 1.
Difficultas duplex circa hæc verba (In quamcumque ciuitatem, &c.) & reſolutio. 629. an. 14. col. 1.
Difficultas enata ex verbis Domini apud Lucam (Quis horum trium videtur tibi proximis fuiſſe illi, &c.) ſoluitur. 656. an. 62. col. 2.
Difficultas horum verborum (Quia Dominus &c.) ex verbis Marci ſoluitur. 387. an. 7. col. 1.
Difficultates duæ circa verba (Et dicebant, nonne hic eſt filius fabri? tractantur. 308. an. 41. col. 1.
Digitus Dei quis intelligatur, ibi (ſi in digito Dei ejcio Dæmonia. 687. an. 44. col. 1.
Dignitas duplex poteſt in Euchariſtiam ſuſcipiente conſiderari. 454. an. 13. col. 2.
Dilectio inimici latior, & purior, & perfectior eſt dilectione amici. 411. an. 39. col. 1.
Dilectio amicorum num ſit meritoria. 422. an. 57. col. 1.
Dilectio mulieris peccatricis quomodo intelligenda, 492. an. 75. col. 1.
Dilectio amicorum quo ſub præcepto ſit. 527. an. 61. col. 1.
Dilectio inimicorum partim ſub præcepto, partim ſub conſilio cadit. 410. an. 38. col. 1.
Dilectio à Deo præcepta oibus excellétior. 409. an. 37. col. 2.
Dilectio, quæ in martyribus dolorem minuebat, in B. Virgine agebat. 206. an. 57. col. 2.
Dilectio non ſolo affectu, ſed etiam effectu eſt. exhibenda. 511. an. 34. al. 40. col. 1.
Dilectionis genus triplex. 423. an. 57. col. 1.
Dilectionum genera quatuor ſunt, 409. an. 37. col. 1.
Diligere Deum toto corde, tota anima, &c. quid ſit. 651. an. 50. col. 1.
Diluuij aquæ vndecim menſibus durarunt. 35. an. 38. col. 1.
Diluuij aquæ menſe martio intra ſuos antiquos terminos concluſæ fuerunt. 35. an. 38. col. 1.
Diluuium cur ſecundo menſe anni, id eſt, in Aprili factum ſit, pulchra ratio. 35. an. 38. col. 1.
(Dimittere contractos in remiſſionem) vnde ſumptum ſit, cum in Hebræo non habeatur, 304. an. 35. col. 1.
Dioſcori impius error de duabus Chriſti naturis. 94. an. 102. col. 2. 1.
Dipondium quid ſit, 735. an. 11. col. 1.
Diſcenſus Dæmonia à puero, qui Lunaticus erat, quomodo intelligendus. 601. an. 92. col. 1.
Diſcipuli cur timuerint interrogare de verbo à Chriſto prolato: 608. an. 108. col. 1.
Diſcipuli quomodo ignorauerit verba Chriſti de ſua morte loquentis, 607. an. 106. col. 1.
Diſcipuli vellentes ſpicas immerito arguuntur tranſgreſſionis, 384. an. 2. col. 1. & 2.
Diſcipuli cur audita voce (Tu es filius, &c.) in monte, timuerint, & nō quando eandem in baptiſmo audierunt, 597. an. 84. col. 2.
Diſcipuli quales ſerui fuerint, 783. com.
Diſcipuli quare in faciem dicantur cecidiſſe, 597. ann. 84. col. 1.
Diſcipuli tempeſtate perterriti quomodo ad Chriſtum acceſſerint, 522. an. 46. col. 1.
Diſcipuli quomodo modicæ fidei à Chriſto arguantur, 523. a. 49. col. 1.
Diſcipulis cur potiſſimum (licet omnibus fidelibus communia ſint) tradiderit Chriſtus tria præcepta ad Regnum Dei ſeu aduentum ſuum expectandum. 779. an. 64. col. 2.
Diſcipulorum fides quare ob Chriſti præſentiam non fuerit minor. 648. an. 44. col. 2.
Diſcipulos volentes igne cæleſti ciuitatem Samaritanorum comburi, Chriſtus increpat, 615. an. 123. col. 1.
Diſcipulos cur amicos vocauerit Chriſtus, 731. com. & 732. an. 6. col. 1.
Diſcipulos ſuos Chriſtus quo maxime beneficio volebat gaudere. 637. an. 25. c. 2. & p. 638. com.
Diſcipulos vt à cibi corporalis ſolicitudine amoueret, cur curuorū exemplum vſus ſit Dominus. 768. an. 48. col. 2.
Diſcipulus quis fuerit, de quo cap. 11. agitur ibi (Vt ceſſauit, dixit vnus ex Diſcipulis, &c.) 664. an. 77. col. 2.
Diſcuſſio in iudicio quotuplex ſit. 706. an. 77. col. 2.
Diſpenſatorem quem prius vocauit Chriſtus Luc. 12. cur poſtea ſeruum appellat. 784. com.
Diſpenſatoris mali pœna, 785. com. 2.
Diſpenſatoris mali vita, & mores. 785. com.
Diſpenſatoris munus quod fuerit. 784. an. 72. col.
(Diſperſit ſuperbos) triplicem B. Bonauentura adfert ſignificationem. 124. an. 130. col. 1. & 2.
Diſſidia ſeminare diabolicum. 368. an. 59. col. 1.
Diuerſitas odientium quadruplex. 413. an. 42. col. 1.
Diuerſorium quid ſignificet. 164. ann. 11. col. 1.
Diuinitas humanitati Chriſti non ex meritis, ſed ex dono gratiæ fuit vnita, 96. an. 106. col. 2.
Diuiſio quæ, & quotuplex ſignificetur Luc. 12. ibi. & diuidet eum, &c. 785. an. 74. col. 1.
Diuiſionem hæreditatis, quam à Chriſto frater aduerſus fratrē poſtulabat ſolus narrat Lucas, 654. an. 25. col. 1.
Dives ille Luc. 12. cur peccauerit fructus in futurum reſeruando. 761. an. 37. col. 2.
Dives ſuperflua in eleemoſynam non erogando quomodo peccet, 760. an. 36. col. 2.
Diuitem eſſe in Deum quid ſit, & quæ in Deum diuitiæ dicantur. 763. com. & 764. an. 43. col. 1.
Diuitis illius Luc. 12. plura vitia. 762. an. 39. col. 2.
Diuitis auari miſeria; & anxietas quāta ſit. 759. an. 33. col. 1.
Diuitiæ quam ſint periculæ. 405. an. 32. col. 2.
Diuitiæ in Deum quæ dicantur, & quid ſit diuitem eſſe in Deum. 763. & com. 764. an. 43. col. 1.
Diuitias quo fine det alicui Deus, 760. an. 36. col. 2.
Diuitijs ac theſauris accumulandis incumbere an abſolute ſit malum. 764. an. 42. col. 1.
(Docere in poteſtate) quid ſit patres diuerſimode declarant. 315. an. 62. col. 1.
Doctrina Ioannis non ſolum militibus cōuenit, ſed etiam omnis generis ſtatibus 255. an. 32. col. 1.
Doctrina præclara Gregorij Prælatis neceſſaria, 256. annotatione. 33. col. 2.
Doctrina Catholica, & notatu digna de anima & corpore Chriſti, 109. an. 114. col. 1.
Doctrina moralis notanda, 605. an. 102. col. 1.
Doctrina moralis Gregorij de non portando ſaculo, calcea mentis, &c. 627. an. 9. col. 1.
Doctrinam Chriſti multis, de cauſis admirabantur Iudæi. 315. an. 52. col. 2.
Doctrina Catholica ex verbis Angeli (ideo quod) traditur. 96. an. 106. col. 1.
Doctores, & concionatores aliquando locos quoſdā pro ſe allegant, qui contextui Scripturæ, illiusque ſenſui litterali non conueniant. 207. an. 58. col. 1.
Doctores varie explicant verba illa (daturum ſe nobis) eiuſque difficilis explicatio. 143. an. 253. col. 1.
Doctores ſubſtantias ſpirituales in tres diuidunt hierarchias. 40. an. 45. col. 1.
Doctores aliter de gratiæ, quam ſapientiæ profectu loquūtur, 228. an. 88. col. 1.
Doctores, qui B. Virginem & Ioſeph Chriſtum quæſiſſe dicunt, tamquam alio migraſſet, refelluntur, 216. ann. 71. col. 4.
Doctores quidnam eo tempore, quo puer Ieſus inter ipſos ſedit, egerint, 218. an. 75. col. 1.
Doctores aliqui antiqui, Spiritum ſanctum velut ſemen, ex, quo

ex quo Christus est conceptus, dicentes explicantur.89. an.98.col.1.
Doctorum antiquorum varia opinio cur Elisabeth quinque mensibus se occultauerit,34.an.37.col.1.
Doctorum varia opinio,de præsentia B.Virginis in natiuitate Baptistæ.127.an.134.col.1.
Doctorum varia explicatio circa hæc verba(rectas facite semitas eius.241.an.17.col.1.
Documenta ad mores spectantia.297.an.25.col.1.
Documentum morale interrogatione Christi inter Doctores sedentis desumptum ad prædicatores spectans.218. annot.75.col.1.
Documentum morale Origenis. 225.an.84.col.2.
Documentum triplex morale 217.an.71.col.1.
Dolor in partu ex duplici causa prouenit,162.an.9.col2.
Dolor,quem B.Virgo in passione Christi sustinuit, cur vehementissimus fuerit.206.an.57.col.1.
Dominus cur in Euangelio dicitur transiens ministraturus,& cur se præcinturus,781.com. & an.66.col.1.
Dominus cur in præsepe sit reclinatus,164.an.10.col.1.
Dominus Deus, cur sæpius dicatur in veteri, quam in nouo testamento,26.an.24.col.1.
(Dominus tecũ)duo caute notãda continet,61.an.69.col.1.
Dominus quare permiserit mulieres eũ seq.498.an.4. col.1.
Dominus cur binos misit discipulos simul.623.an.2.col.1.
Domus Iacob omnes tribus complectebatur.80.com.
Domus in Scriptura aliquando familiam, aliquando Tribuum significat,160.an.4.col.1.
Domus Simonis,de qua Euangelista loquitur,quare in Capharnaum fuerit,324.an. 67.col.1.
Domus ornata Dæmoniorum respectu,quę dicatur 694.an. 58.col.2.
Domus Diaboli quæ dicatur.689.an.49.& quod eiusdem atrium.ead.p.an.50.
Domus scopis mundata Luc.11.quid significet.694.com.& an.58.
Druthmari interpretatio horum verborum (Ne nos inducas in tentationem, &c.) cur reiecta.673.an.16.col.2.
Dubitatio cur Euangelista sermonem de Christi profectu reperat cũ ante dixerit, crescebat, & confortabatur,229. an.90. col.1.
Dubitatio duplex de timore, quo Zacharias loquitur, & quid Doctores de eo sentiant.145.an.154.col.1.
Dubitatio B.Virginis non infirmitatis fidei sed rerum visarum admiratio,stuporque fuit.205.an.56.col.1.
Dubitatio,quomodo B.Virgo fuerit cognata Elisabeth.99. an.108.col.1.
Dubium,& eius solutio,vtrum præsente Angelo,Verbum caro factum sit.108.an.114.col.1.
Dubium, vtrum B.Virgo Angelum salutantem nouerit,affirmatiue soluitur.64.an.73.col.1.& 2.
Duodenarius numerus Apostolorum multis figuris præsignatus.394.an.19.
Duplici via potest agi contra paganos pro virginitate Deiparæ.103.an.111.col.2.

E

EBionitæ Christum de viro,& muliere,vt cæteros homines natum asserunt.203.an.55.col.1.
(Ecce) particula explicatur,68.an.80.col.1.
Ecclesia per domum Iacob designatur,81.an.90.col.1.
Ecclesia cur domus vocetur,81.an.90.col.2.
Ecclesia quomodo verba Centurionis in Eucharistiæ distributione vsurpet,454.a.13.col.1.
Ecclesiæ prælatis quãtus sit habẽdus honor.350.a.26.col.1.
Ecclesiæ Rex solus Christus est: Pontifices vero,& Prælati solum Vicarij sunt,81.an.90.col.2.
Ecclesiæ ministri quales esse debeant.393.an.17.col.1.
Ecclesiæ,tam triumphantis,quam militantis cum sit caput Christus quã ad vtranq; rationẽ habeat,780.an.65.col.1
Eder,gregẽ sonat aut collectionẽ peccatorũ,165.a.12.col.1.
Edictum Cæsaris promulgatum est nato Ioanne Baptista, 157.commento.1.
Effectus diuersi in animis Iudæorum ex eisdem Christi miraculis.682.an.35.col.1.
Effectus inuidiæ tres sunt.311.an.44.col.1.
Electorum beatitudo,quibus verbis significetur in Euangelio,781.com.
Eleemosyna arbori comparatur, 776.com.
Eleemosyna quomodo,& à quibus peccatis animam mundet.713.an.88.col.1.
Eleemosynæ bonum quintuplex deductum ex illis Domini verbis Luc.12.facite sacculos, &c.775.776.& 777.cõ.
Eleemosynam superfluam, & abundantem cum non dant diuites,quomodo peccent.760.an.36.col.2.
Eleemosynam cur præ cæteris operibus commendauerit Christus Discipulis,775.com.& an.60.
Eliam quomodo pauerint corui.768.an.48.col.1.
Elisabeth,& Zachariam tria impediebant, quo minus filium possent habere.16.an.12. col.1.
Elisabeth à Spiritu sancto potius, quam à Zacharia fuisse de filij noie edoctã, probabilius est.132.a.139.al.140. col.1.
Elisabeth idẽ sonat, quod Dei iuramentum.11.an.6.col.1.
Elisabeth,& Angelus eadem prorsus B.Virgini nunciauerunt,118.an.123.
Elisabeth non ex exultatione pueri in vtero, sed reuelatione Spiritus sancti cognouit B.Virginem esse Dei matrẽ 116.an.121.col.1.
Elisabeth cur se occultarit quinq; mensibus, varie Doctores antiqui docent.34.an.37.col.1.
Emendationis difficultas non semper supponit grauius esse peccatum.697.an.61.col.1.
Energia verborum illorum Luc.12.Quia complacuit patri vestro dare vobis regnum.775.com.
Energumeni qui dicãtur, & cur sic dicantur.695.annotat. 59.col.1.
Eos particula, quam vim Græcis habeat.209.an.60.col.1.
Epiphanij de matrimonio B.Virginis verba explicãtur.49. an.56.col.2.
Epiphanij opinio,arbitrantis Ioseph,quãdo cum B.Virgine nuptias celebrauit,viduũ fuisse, & ex alia muliere filios genera sse,qui fratres Domini sunt appellati, refelli tur.51.an.59.col.1.
Episcopi successores sunt Apostolorum, cæteri autem sacerdotes aliorum discipulorum.623.an.1.col.2.
Error Macedonianorum refutatur,645.an.40.col.1.
Error scriptorum legentium Melchi pro Matat,demõstratur.274.an.56.col.1.
Error quorumdam, qui cum reuera male agant, & Christum insensum habeant,bene tamen se agere arbitrantur 217. an.72.col.1.
Error Iudæorum de aduentu, & temporali Messiæ Regno 80.a. 89. col.1.
Error eorum, qui Deiparam moriente Christo,in fide dubitasse dicunt,reijcitur.204.an.56.col.2.
Error Pelagij de gratia.97.a.107.col.1.
Error Origenis de creatione animarum cauendus. 109. an.114.col.1.
Error Nestorij damnatus duas in Christo naturas,& personas ponens.94.an.102.col.2.
Error quorundam hæreticorum natiuitatem Christi negãtium confutatur.91.an.100.col.2.
Error Timothei presbyteri Constantinopolitani,B.Virginẽ martyrio affectã asserẽtis,exploditur.204.an.56.col.1.
Error Iosephi in cõstituendo duas descriptiones.158.col.2.
Error Iuliani Pelagiani damnabilis,negantis verum matrimoniũ fuisse inter B.Virginem,& Ioseph.49.an.56.col.1.
Error impius Priscilianistarum exploditur, asserentium Christum necessitati stellarũ,& fato subditum fuisse.36.

annotatio

annotatione.38.col.1.
Error quorundam hæreticorum, solos viros à Christo redemptos asserentium.46.an.53.col.2.
Error Manichæorum dicentium aliquas animas natura esse malas 441. an.82. col.1.
Errores varij circa hęc Domini verba: Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis,&c.603.an.71.
Exuries corporalis apud Lucam; apud Matthæũ vero Spiritualis laudatur.400.an.46.al.28.col.1.
(Et ipse Iesus erat incipiens.&c.) quomodo Patres legant. 271.an.53.col.1.
(Et diem retributionis)diuersis modis Patres explicãt.305. an.37.col.1.
(Et subductis in terram,&c.)vtrum eadem sit historia cum illa Matthæi 4.& Marci 1.342.an.15.col.1.
(Et agebatur Spiritu, &c.)Spiritus nomine vtrum Spiritus sanctus sit intelligendus.283.an.2.col.1.
(Et Mater eius conseruabat; &c.) quidnam sit intelligendum.226.an.85.col.1.
(Et erat pater eius,&c.)diuersimode ab alijs legitur,& quot hæretici in eo errarint.198.an.51.col.1.
(Et in signum,&c.)varie legunt Doctores.203.an.55.col.1. item diuersimode exponunt ibid.
(Et videbit omnis caro, &c.)quomodo explicetur.244.an. 20.col.1.
(Et erunt praua directa,&c.)explicatur.244.an.19.col.1.
Etymologia Sanctissimi nomini Iesu, quatuor diuersæ sententiæ, & explicationes reijciuntur.73.an.85.col.1.
Etymologia Nezareni.43.an.50.col.1.
Etymologiæ tres sacrosancti nominis Mariæ.53.a.61.col.1.
Euangelij duo effectus.790.an.81.col.2.
Euangelij locum quem assumant hæretici nostri temporis vt probet Prælatos ecclestasticos non debere se negotijs secularibus immiscere.756.an.28.col.1.
Euangelij lumine Christus vmbras legis,& tenebras Gentium depulit.36.an.38.col.2.
Euangelista cur principatus Gentium,& Iudæorum memi nerit.233.an.5.col.2.
Euangelista cur in prędicatione Ioannis meminerit Imperatoris Romani.231.an.1.col.1.
Euangelista cur Herodis meminerit in principio Euangelij.9.an.1.col.1.
Euangelista cur non dixerit mense primo anni, sed sexto à conceptione præcursoris.36.an.39.col.1.
Euangelistæ artificium in perscribenda pastorum vigilia ostenditur.165.an.13.col.2.
Euangelistæ non omnia semper narrant.214.an.notatione 68.col.1.
Euangelistæ cur nõ B.Mariæ genealogiam scripserint, sed Ioseph.& quomodo illa ad Christum pertineat.275.an. 58.col.1.& sequenti pag.
Euangelistarum in hoc textu (Quia nemo commissuram, &c.)ostenditur.377.an.73.col.1.& 2.
Euangelistarum concordia in illis verbis (at illi dixerunt ad eum.) 373.al.313.a.66.col.1.& 2.
Euangelistarum concordia de homine obsesso,qui Christo egredienti è naui occurrit.526.an.55.col.1.
Euangelistarum concordia de Spiritu,à quo Christus in desertum ductus est.283.an.2.col.1.
Euangelistarum concordia in narratione historiæ de aduẽtu Matris,& fratrum Christi.518.an.38.col.1.
Euãgelium quomodo ignis,& quomodo gladius dici possit 790.an.81.col.2.
Euangelium quomodo lege sit antiquius.381.an.79.col.2.
Euangelium quomodo Iudæis fuerit, & Gentibus via ad consequendam pacem.153.an.165.col.1.
Euangelium cur inuitis etiam sit prædicandum, cum tamẽ nemo debeat cogi ad credendum Euangelium.630.an. 15.col.1.
Euangelium cur non sit annunciatum omnibus non credituris,sed quibusdam tantum,505.an.16.col.2.
Euangelium cur non prædicetur multis, qui si audirent, crederent.505.an.16.col.2.
Euangelium non suscipientium quomodo sit maius peccatum,quam Sodomorum.631.an.16.col.2.
Euangelium cur in Iustis medium sit inter statum legis,& statum gloriæ.665.an.4.c.2.
Eunomij error impius.476.an.51.col.1.
Euthymij sentẽtia de cordium reuelatione reprobata.207. a.58.col.1.2.
Euthymius quomodo iustitiam,& sanctitatem interpretetur.146.an.155. col.1.
Euthymius quomodo sit intelligendus, quædam peccata hic,& in futuro mundo puniri asserens.631.an.16.col.1.
Eutychetis, & Dioscori impius error de duabus Christi naturis.94.an.102.col.2.
(Ex hoc)explicatur.122.an.127.col.1.
Exemplo coruorum cur vsus sit Dominus Luc.12.vt Discipulos à cibi solicitudine ammoueret.768.an.48.col.2.
Exorcistę apud Iudæos,quomodo ejecerunt dæmonia.685. com.& 686.an.41.col.1.
Exorcistæ ante Christi aduentum fuerunt in populo Iudaico.686.an.41.col.1.
Exorcistas futuros Iudices calumniatorum Christi, quomodo intelligatur,ibi(Ideo ipsi Iudices vestri erunt,686. commen.& an.42.
Explicatio loci illius Luc.12.Non in abundantia cuiusquã vita eius est,&c.758.an.31.col.1.
Explicatio sententiæ illius 1.Reg.2.(Si peccauerit vir in virum,placari ei pôt Deus; si autem in Dominum peccauerit,quis orabit pro eo?)751.an.22.col.1.
Explicatio loci illius(suscepit Israel puerum suum)vbi rejciũtur aliquot diuersę expositiones.126. a.131. col.1.& 2.
Explicatio mystica,& litteralis de tempore pariendi Elisabeth.128.an.135.col.1.
Explicatio verborum Christi de visione cadentis de cælo Satanæ.636.an.25.
Explicationes varię horum verborum (hic est filius meus) adducuntur.594.an.79.col.1.
Expositio,loci,(Sicut locutus est ad Patres nostros,) & relectio aliarum explicationum.127.an.133.col.1.
Exultatio Ioannis in vtero fuit præ gaudio præsentia Saluatoris,& matris eius.116.an.121.col.1.
Exultatio Christi quæ ostenditur illis verbis (In ipsa hora exultauit in Spiritu sãcto,&c.)qualis,& quibus de causis fuerit.639.com.& an.29.col.1.
Exultandi verbum quid significet.120.an.125.col.2.
Εὐδοκίας significatio. 174.an.125.col.2.

F

FAciens Christi quomodo dicatur altera facta in transfiguratione.583.an.47.al.57.col.1.
Facta Hebræis verba solent vocari.134.com.2.
Familia de quibus proprie dicatur.784.an.72.colum.1.
Famis mentionem tempore Elisæi factæ merito Christus mentionem facit.312.an.46.col.1.
(Fecit redemptionem plebis suæ,& non plebi suæ,cur,dicatur Scriptura 137.an.146.col.2.
Femina,& vir quidnam in naturali generatione prębeant, 88.an.97.col.2.
Feminæ non minus quam viri descriptæ sunt.160.annotatione.5.col.1.
Feminæ plures inter mulieres benedictæ pronunciatæ sũt, & quomodo sint illæ benedictiones inferiores benedictione B. Virginis.63.a.71.col.1.
Fermẽtum,de quo Luc.12.diuersum est ab eo,de quo Matth.16.& Marc.3.loquitur Dominus.729. an.2.col.1.
Feruorem & perseuerantiam in oratione vbi doceamur, 675.an.19.
Festuca quid sit,& trabas.438.an.79.col.1.
Fidei nostræ à fide illorum veteris testamenti discrimen,

650.an.48.col.2.
Fidelium congregatio cur à Domino pusillus grex appelletur.774.an.59.col.1.
Fidem Christi non abiecit Petrum, cum ipsum negauit. 752.an.23.col.2.
Fides quomodo accipiatur ibi Luca.11.Pusillæ fidei, & c. 770.an.52.
Fides æque illis testamenti veteris necessaria fuit, ac nobis. 950.an.48.col.2.
Fides Naaman in multis ostenditur.312.an not.47.col.1.
Fdes nec sine operibus nec opera sine fide sufficiunt ad salutem, sed vtraque est necessaria.652.an.54.col.1.
Fides Centurionis quatuor modis magna fuit 158.ann.21. col.1.
Fides Centurionis cur cęterorum Israelitarum sit præposita.458.an.22.col.1.& 2.
Fides dupliciter dicitur, & viroque modo eam habuerunt portatores paralytici.356.an.37.col.1.
Fides ob cuius modiciiatem discipuli reprehenduntur.524. an.50.col.1.
Fides aliorum corporis, & animæ salutem impetrauit alijs. sed non eadem modo.356.an.36.col.2.
Fiduciam vt in aliquo habeamus, quæ in eo requirantur. 773.com.1.
Fœnum Luc.13.ibi, si autem fœnum, quod hodie est,&c. quid significet.779.a.51.col.1
Filiationis duæ in Christo sunt.96.an.105.col.2.
Filij hominis nomine Christus in Euangelio significatur 747.an.19.col.1.
Filij sponsi,uel nuptrarum,vel thalami qui dicantur.375. an.69.col.1.
Filiorum nomine quid intelligatur.ibi(filij vestri in quo eij ciunt.)687.an.41.col.1.
Filius pacis quis dicatur.627.an.10.col.1.
Fimbria quid sit, & cur mulieri fluxum sanguinis patiens solam fimbriam tetigerit.542.an.91.col.1.
Fimbriæ tactū mirabilis effectus sequutus,542.an.92.col.1.
Firmare faciem in aliquē.locū quid significet.613.a.118.c.1.
Fœtus conceptio in naturali generatione, aut quadraginta, aut octoginta diebus perficitur.88.an.97.col.2.
Fomes peccati varijs modis excitat carnis appetitum contra mentem,& ea,quæ legis Dei sunt an.58.an.67.col.2.
Fomes peccati etiam ante conceptionem filij in B. Virgine extinctus fuit ibid.
Fortis, & armatus cur dicatur Dæmon ibi(Cum fortis armatus,&c.)688.com.689.an.48.
Fragilitate quinam peccent,qui vero ignorantia,& qui malitia.744.an.18.
Fructus pœnitentiæ qui dicantur.249.an.25.col.1.
Fructus nomine quid hic intelligatur.442.an.82.col.1.
(Fructus ventris)filij solent vocari,114.com.4.
Furis aduentui cur Christus aduentus sui idem comparent 782.commento.
Furtum,cum restitutio sit necessaria, quomodo eleemosynis,mundari dicatur,714.an.88.col.2.
Futurum pro præterito, sine perfecto vsurpat Hebræa phrasis.488.a.69col.2.

G

GAbriel Pastoribus apparuit in natiuitate Christi. 167. an.15.col.1.
Gabriel cur potius quam alius Angelus ad nuncium B. Virgini deferendum sit electus,40.an.46 col.1.
Gabriel Latine dicitur fortitudo Dei.30. an.31.c.2.
Gabriel angelus ex infimæ hierarchiæ secundo ordine est. 40.an.45.col.2.
Galilæa pars est Palestinæ,quæ sorte obtigit duabus tribus Zabulon,& Nephtalim.42.ann.48.col.1.
Galilæa trāsmigratio vocatur,& mystica eius interpretatio. 42.an.49.col.1.
Galilæa duplex est.42.an.48.col.1.
e Galilæa in Hierusalem euntes, cur ascendere dicantur,& contra.654.com.
Galilæa quasi reuolutio dicitur,& de mirabilius reuolutionibus à Christo patratis.42.an.49.col.2.
Galilæa populos cur in tenebris dicatur sedere.152.an.164. col.1.
Galilæa nomine mysteria aliquot designata fuerunt.42.an. 49.col.1.
Gastrimargia reprehenditur.406.com.1.
Gaudium quod prohibeatur à Christo suis Discipulis.638. com.& an.27.col.1.
Gaudium discipulorum ob eiectionem Dæmunum.635. an.23.c.1.& an fuerit laudabile.ibid.an.24.col.1.
Gedeone contra Madianitas pugnante milites in manibus lampades tenebant.780.an.64.col.2.
Gehenna quid sit.733.an.8.col.1.
Gehenna nominis interpretatio.733.an.8.col.1.
Gehennæ duæ, vna ignis altera frigoris.733.an.38.col.2.
Gehenna vbi,& quid fuerit.733.an.8.col.1.
Genera præcinctorum, seu cingulorum quot in scriptura legantur.777.an.62.col.2.
Genera missionum à Christo facta sex in Scriptura leguntur.37.an.41.col.1.
Generatio,itemque generatio mala, & adultera cur Scribæ,& Pharisæi dicantur a Christo 700.an.65.col.1.
Generationis nomine hoc loco quid intelligatur.479.an. 55.col.1.
Gentes olim verba Christi de percussione maxillæ, & de ablatione tunicæ legibus contraria esse, & moribus asse rebant.419.an.50.col.1.
Gentes,& Iudæi diuersimode in tenebris sedebat.151.com.
Gentium conuersio, & repulsa Iudæorum indicatur.164. an.11.col.2.
Gentiles,& Hæretici refutant, falsa de Christo sentientes, quia filius hominis diceretur.363.an.45.col.1.
Gentilis ignorantia,quæ sit, & quæ Iudæi.697.an.61.col.1.
Gerasenorum,& Gersenorum regio eadem.526.a.54.col.1.
Gladii,& ignis nomina quomodo Euāgelico aptētur. 790. ann.81.col.2.
Gladius quid significet hoc loco ex patrum sententia.205.a. 56.1.
Gladius, qui B:Virginis animam pertransiuit,idem fuit, q Christi fuit ex patrum consensu.205.an.56.col.2.
Gladius potius est id,quod est causa doloris,& cruciatus, q̄ ipse dolor.205.a.66.col.2.
Gladius à Simeone pronunciatus,varie accipitur à Patrib⁹. 204.an.56.col.2.
Gladius à Simeone pro cruce positus est,in qua Christus erat moriturus.204.com.
(Gloria in excelsis Deo, & in terra,&c.)quomodo intelligatur.173.an.21.col.1
Gratia opus fuit Christo ad munus suum obeundum, & quale id munus fuerit.212.com.2.
Gratia Dei qua ratione in Christo esse dicatur.213.an.67 col.2.
Gratia Dei in homine,cum homine,& super hominem esse dicitur.213.an.68.col.1.
Gratia tria significat.57.an.66.col.1.
Gratiæ aguntur pro beneficijs acceptis.642.an 35.col.2.
Gratiæ nomine quid significetur in illis verbis(& in verbis gratiæ)308.an.40.col.1.
Gratiæ partes in duplici sunt differentia.88.an.67.col.1.
Gratiæ & amoris differentia,57.a.66 col.1.
Gratiæ hoc loco significatio,422.an.56.col.1.
(Gratiam inuenire)quid sit,explicatur,68.an.79.col.1.
Gregorij pulchra in illa verba(Dignus est enim operarius, &c.)expositio,629.an.13.col.1.
Gregorij,& Hieronymi sententia de tentationibus Christi cæteris præferenda,291.an.15.col.1.

præferenda. 291. an 15. col. 1.
Gregorij pręclara doctrina, prælatis neceſſaria. 256. an. 33. col. 1.
Gregorius, qui videtur ſentire, Martham non ſediſſe ad pedes Domini docentis, explicatur. 659 an. 68 col. 1.
ישוע Hebræum nomẽ appellatiuum, & proprium eſſe ſolet. 74. an. 85. col. 1.

H.

HAered itatis diuiſionem, quam à Chriſto frater aduerſus fratrẽ poſtulabat, Lucas ſol⁹ narrat. 754. a. 25. c. 1.
Hæreditatis diuidendæ poteſtatem ſe habere quomodo negauerit Chriſtus. 755. an. 26. col. 1. & an. 27. col. 2.
Hæretici noſtri temporis quo Euangelii loco abutantur, vt probent prælatos eccleſiaſticos non debere ſe negotiis tẽporalibus immiſcere. 756. an. 28. col. 1.
Hereſes quorundam circa Chriſti conceptionem Lucæ teſtimonio conuincuntur. 96. an. 106. col. 1.
Hæreſis Marcionis verbis Euangeliſtæ conuincitur. 36. ann. 39. col. 1.
Hæreſis illa triplex, quæ ſe virginitati Deiparæ oppoſuit, vnico Angeli verbo conuincitur. 106. an. 111. col. 1.
Hęreſis eorum, qui non aqua, ſed igne baptizabant, refelli tur, 259. an. 36. col. 1.
Hæretici B. Virginis Virginitatem poſt partum permanſiſſe negantes refutantur. 105. an. 111 col. 2.
Hæretici negantes B. Virginem in partu permanſiſſe Virginem, refutantur 105. an. 111. col. 2.
Hæretici votum virginitatis reiicientes conuincuntur. 85. an. 94. col. 2.
Hæretici aliqui ſolos viros fuiſſe redemptos aſſeruerunt, & non feminas. 46. an. 53. col. 2.
Hæretici hoc loco (fides tua ſaluam te fecit) ad ſuam impietatem abutentes confutantur, 495. an. 79. col. 1.
Hæretici, & Gẽtiles falſo de Chriſto ſentientes, quia filius hominis diceretur, refutantur. 393. an. 45. col. 1.
Hæretici, negãtes Chriſtum veram ſumpſiſſe carnem, refutantur 519. an. 39. col. 1.
Hæretici prius ſuos cofingunt errores, & poſtea conantur verba Scripturæ ad eos detorquere. 148. a. 160. col. 2.
Hæretici noſtri temporis in quo condemnentur à Legiſperito, de quo Lucas. 750. an. 48. col. 2.
Hæretici quidam duos Deos finxerunt. 722. an. 98 col. 1.
Hæretici cur peioris ſint conditionis, quam gentiles. 696. an. 61. col. 2.
Hæretici reprehenduntur ob negatam B. Virginis integritatem. 105. an. 111. col. 2
Hæreticorum Spiritus ſancti diuinitatem negantium blaſphemia cur non ſit blaſphemia, de qua agitur Luc. 12. 745. annotat. 18. col. 2.
de Hæreticis, & Schiſmaticis quinam interpretati ſint locũ illum Luc. 11. (Qui non eſt mecum contra me eſt, &c.) 693. an. 56. col. 2.
Hæreticorum de ieiunio praua perſuaſio, 209. an. 61. col. 1.
Hæreticorum veſania, & impugnatio contra ſalutationem Angelicam. 63. an. 71. col. 1.
Hereticorum expoſitio ſuper hæc verba (Et aliud cecidit in terram bonam. &c.) exploditur. 505. an. 17. col. 1.
Hæretiçorum ſectæ circa Virginitatem Deiparæ tres ſunt. 105. 111. col. 1.
Hereticorum aliquorum verbis illis (quod in ea natum eſt) ſuum errorem defendentium confutatio. 95. an. 203. c. 1.
Hæreticorum quorundam error, natiuitatem Chriſti negãtium, explicatur, & confutatur. 91. an. 100. col. 2.
Hębrea phraſis futurum pro præterito, ſiue perfecto ponit. 488. an. 69. col. 2.
Hebræi, cum perſonam familiarem, ac communem compellant, qua voce vtantur. 754. an. 26. col. 1.
Hæbræi quomodo vocem, Nazar, explicent. 43. an. 50. c. 2.
Hebraiſmus eſt, quando caſui inſtrumenti apponitur p̃ poſitio. 116. com.
Hebron ciuitas fuit ſacerdotum. 111. ann. 116. col. 2.
Helcheitarum hæreticorum error. 739. an. 16. col. 1.
Heluidij error. 49 an. 56. col
Hermiani, & Seleuciani igne baptizantes refelluntur, 259. an. 36. col. 1.
Herodes, & puella Herodias puniti ob necem Ioannnis, & quænam fuerit ea punitio. 263. an. 42. colum. 1. & 2.
Herodes cur dictus ſit Tetrarcha. 561. an. 17. col. 1.
Herodes tres fuerunt, & de quo Lucas loquatur 9. an. 2. c. 1.
Herodes cur Ioannem in carcerem coniecerit. 264. ann. 43. col, 1.
Herodes nõ adulterij ſolum, ſed aliorum etiam ſcelerum à Ioanne arguebatur. 262. an. 40. col. 1.
Herodes quomodo dicatur à Luca Rex, à Matth. & Marco Tetrarcha 561. an. 17. col. 2.
Herodes, quia precariò regnum ab Auguſto acceperat, ideo Iudæos cenſeri paſſus eſt. 158. col. 2.
Herode mortuo, Regnum eius in prouincias fuit à Romanis diuiſum. 232. an. 2. col 1.
Herodis de Chriſto opinio. 651. an. 20. col. 1.
Herodis ſtultitia, & obſtinatio 563. an. 20. colum. 2.
Hieronymi verba contra Heluidium explicantur. 184. an. 35. colum. 1.
Hieronymi, & Gregorij ſententia de tentationibus Chriſti cæteris præferenda. 291. an. 15. colum. 1
Hieronymi, & Athanaſij de Blaſphemia in Spiritum ſanctum ſententiæ eædem ſunt. 743. an. 17. col. 1.
Hieruſalem ciuitas eſt Iudææ, Hierico vero Galilææ. 653. commento 2.
Hilarij dictum grauiſſimum de ſacræ Scripturę lectoribus. 148. an. 160. col. 2.
Hilarij, Epiphanij, & Theophylacti verba de matrimonio B. Virginis explicantur. 49. a. 56. col. 2.
Hippolyti ſententia de cognatione inter B. Virginem, & Eliſabeth ab Auctore probatur. 100. an. 108. col. 2.
Hiſtorię hæc de orando Lucæ 11. ſitne eadem cum illa Matth. 6. 664. an. 2.
Hiſtorię ſeries ex tribus Euangeliſtis de paralytico. 353. an. 30. col. 1.
Hiſtoriæ ſeries de baptiſmo Chriſti à Ioanne in Iordane ſuſcepto. 265. an. 45. col. 1.
Hiſtoriam aduentus Matris, & fratrum ad Chriſtum Matthæus, & Marcus ordine, Lucas vero non deſcripſit. 517. an. 36. col. 1.
עלמה virginem ſignificans, quam à Iudęis explicetur malitioſe 104. an. 111. col. 1.
חרה varie ſeptuaginta interpretes verterunt. 69. annot. 8. col. 1.
נערה Naara adoleſcentulam ſignificat, ſiue virgo ſit, ſiue corrupta. 104. ann. 111. col. 2.
Hodie in orat. Dom. cur dicatur; variæ expoſitiones. 670. com. & an. 12.
Homicida, licet grauius peccet, tamen facilius conuerti poteſt, quam carnalis. 696. ann. 61. col. 2.
Hominis verbum multis modis fallax. 102. an. 110. col. 1.
Hominis arbitrium terræ comparatur. 115. an. 31. col. 1.
Hominis partes quot, & quę ſint. 650. an. 49. col. 1.
Homines illi quos Matthęus miratos dicit ex timore, quinam ſint 525. ann. 52. col. 1.
Homines quomodo culpam originalem contrahunt, & Chriſtus eam non contraxerit. 85. an. 95. col. 1.
Homines illi, qui in nomine Chriſti dęmonia eijciebant, vtrum eſſent ex numero credẽtium. 611. an. 114. c. 1. & 2.
Homines cur mali generaliter dicantur à Chriſto. 679. an. 28. col. 2.
Homines quo pacto rerum temporalium agendarum prudentiam ad ſpirituales conferre debeant. 793. com. & an. 87. col. 1. & 794 an. 89. col. 1.
Homines Dei miracula, quibus totum vniuerſum regit, cur non admirentur. 794. an. 49. col. 1.

INDEX.

Homines ſeculi huius quam valde decipiantur.763. an.41. col.2.
Homini deſcendenti de Hieruſalem in Hiericho quatuor mala intulerunt latrones.654.com.
Hominum vocatio quorſum capturæ piſcium comparata. 340.an.12.col.1.
Hominum duplex genus ſemini ſec⁹ viam lapſo comparatur.502.an.12.col.1.
Hominem dæmones cur primum virtutibus ſpolient. 654. ann.57.col.2.
Homo liberatus à peccato ſi recidit, grauius recidit.695. a. 59.col.2.
Homo infidelis quotupliciter poſſit eſſe peioris cõditionis, quam alter,etiam infidelis.696 an,61.col.2.
Homo ille, qui ſe offert Chriſtum ſequi,quis fuerit, & qua re ſpretus,& alter vocatus.617.an.20.col.1.
Homo,qua ratione Deum iuſtificare dicatur.477.a. 53.c.1. ibidem Patrum ſententiæ.
Homo per gratiam à peccato liberatus quidnam præſtare debeat.551.an.109.col.1.
Homo,quantumcumque iuſtus, non eſt , qui ſine peccato viuat,651.an.5.col.1.
Homo ille non vocatus à Chriſto, & tamen accedens,quis fuerit.620.an.131.col.1.
Hora mortis incerta innuitur.781.com.
Hoſpitalitas magna virtus.658.com.
Hoſpitio Marthę ad quid vſus ſit Dominus.661.an.73.c.2.
Hoſpitum pedes lauandi vetus conſuetudo. 489.anno. 70. col.1.
Hoſtes quatuor acerrimi virginitatem matris Dei impugnare conati ſunt.103.an,111.col.1.
Humanitas Chriſti eſt velut inſtrumentum coniunctum, nos vero velut inſtrumentum ſeparatum Dei ſecũndum Theologos·213.an.67.col.2.
Humanitati Chriſti diuinitas quomodo vnita fuerit. 96.a. 106.col.2.
Humilitas,vt eſt virtus animi,Græce ſemper ταπεινοφροσυνη vocatur:quando afflictionem,aut abiectionem ſignicat, ταπεινωσις..121.126,col.1.
Humilitatis verbum triplicem habet in Scriptura ſignificationem.121.an.126.col.1.
Humilitatem B·Virginis varie Doctores interpretantur. ibidem col.2.
Humilium,& ſuperborum differentia.107.an. 113. col.1.
Hypocrita quis dicatur.716.an.91.
Hypocritę ſignificatio quæ.439.an.79.col·1.
Hypocritarum mos.730.com.
Hypocritas cur turbas Chriſtus appellet.Luc.10.ibi.Hypocrytæ faciem cæli,&c.792 com.

I.

IAcob cur vaſa iniquitatis vocauerit Simeon,& Leui.Geneſ.49.69.an.51.col.2.
Iacobus,& Ioânes an fuerint miſſi nuncii ad Samaritanos. 614.an.122.col.1.
Idolo Moloch vbinam immolabant filios, filiasque ſua Iudæi.733.an.8.col.1.
Ieiunii tempus nullum veteri lege indictum fuit, quamuis fuerit frequens vſus.376.an.70.col.1.
IESVS adhuc puer inter Doctores conſedit diuino conſil. 218.an.74.col.1.
IESVS apud Hebræos idem ſonat,quod Latinis ſalus.72. com.& 73.an.85.col.1.
Ignem,quo Chriſtus venturus baptizaturus dicebatur multis modis explicant Doctores.260.an.36.col.1.
Ignis quomodo animas, & dæmones cruciet.734.an.9.c.2.
Ignis corporei proprietates.688.com.
Ignis quid ſignificet.Luc.12.ibi:Ignem veni mittere in terram &c.787.com.& 788. an.78.col.1.
Ignis poſt Chriſti paſſionem in terram mittendi efficacia 789.com.
Ignis ſimilitudinem quænam habeant ſpiritualiter. 788.a. 78.col.1.
Ignis ſpiritualis,qui Spiritus ſanctus eſt, cum corpore collatio.788.comm.
Ignis, & gladij nomine quomodo Euangelio aptari poſſint.790.an.81.col.2.
Ignorantia Iudæi quæ ſit,& Gentilis.697.an.61.col.1.
Ignorantia quinam peccent, qui vero fragilitate,& qui malitia.744.an.18.col.2.
(Illuminate)dubios reddit auctores.151.an.163.col.1.
Immunditia legalis qua lepręſpecie contraheretur. 344 a. 16.colum.1.
Impænitentia finalis non eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum.752.an.23.col.2.
Impænitentia,ſiue finalis,ſiue non finalis,non eſt blaſphemia in Spiritum ſanctum.745.an.18.col.1.
Impiorum animę ante reaſſumptionem corporum in inferno cur torquentur.734.an.9.col.1.
Improbitas quid ſignificet in parabola.Luc.11.676.an. 22. colum.1.
Improbitas effectus eſt impudentię.676.an.22.
Imprudentia, ac incuria turbarum cur reprehendatur. 791. & 792.com.& an.86.col.1.
impudentia, vt non ſemper eſt vitium ,ita pudor aliquando eſt vitioſus.676.an.22.col.1.
(In brachio)Hebraiſmus eſt 124.com.
In myſteri› Incarnationis tria ſponſaliorum genera celebrata fuerunt.39.an.43.col.1.
In,prępoſitio loco propter,ſeu,per,in Scriptura vſitata.150. an.162.col.1.
(In remiſſionem)variè legunt,& explicant Doctores. 148. ann.160.col.1.
(In ſpiritu,& virtute)quid ſit, & vtrum idem ſit.27. an.25. colum.1.
(In te complacuit mihi)diuerſimode legunt Patres , ſed idẽ eſt ſenſus.270.an.51.col.1.
(In teſtimonium illis)quæ de his verbis ſit Patrum ſententia.351.an.28.col.1.
(In vtero) multis de cauſis Angelus adiunxit.69.an.81.c.1.
Incarnatio Verbi ſummum Dei beneficium eſt.126.com.1.
Incarnationis myſterium tribus modis potuit manifeſtari. 39.an.42.col.1.
Incarnationis myſterium per Angelum cur ſit B. Virgini annunciatum.39.an.43.col.1.
Incarnationis myſterium prius Angelis, quam hominibus innotuit.39.an.42.col.1.& 2.
(Incedere ſiue querela)quid ſit,15.ann.11.col.1.
Incredulitas Zachariæ in quo conſiſtat.30.an.30.col.2.
Incredulitas Zacharię vtrum peccatum mortale fuerit. 32. an.33.colum.1.
Incredulitas Phariſæorum, & Scribarum omnino damnãda.478.an.54.col.1.
Incredulitatis crimen admiſit Zacharias,ab Angelo modũ & ſignum quærendo,quo ſibi filius naſceretur.29.a.29. colum.2.
increduli qui dicantur,& qui prudentes.28.an. 27. col.2.
increpare mare quid ſit.523.an.38.col.1.
increpare quid ſit.604.an.100.col.1.
infantes aliquando in vtero contingit moueri cauſis naturalibus.116.an.121.col.1.
infantes etiam nonnulli à Dæmonio vexantur.695. an.59. colum.1.
infantes quomodo intelligantur aliquando puniti pro parentum delictis.722.an.98.col.1.
infantium vita in magno verſatur periculo vſq; ad octauũ diẽ tum ob cauſas perticulares, tum ob impreſſionem orbium cęleſtium.130.an.138.col.2.
infideles, & impij quomodo reſurrecturi ſint.706.ann.77. col.2.& 707.eiuſdem an.col.2.
infidelis vnus quotupliciter poſſit eſſe peioris cõditionis, q̃ alter,

alter.696.an.61.col.2.
Ingrati qui sint,427.an.62.col.1.
Inimicis quæ bona sint optanda,& qua de causa diligendi, 408.an.37.col.1.
Inimicis quomodo mala optare liceat,410.an.39.col.2.
Inimicos diligendi præceptum partim naturale,partim supernaturale.410.an.38.col.2.
Inimicos diligere maxime est rationi consonum, & facile 425.an.59.col.1.& 426.an.eadem.col.1.
Inimicorum dilectio partim sub præcepto,partim sub consilio cadit,410.an.38.c.1.
Inimicorum dilectionis vtilitas.425.an.59.col.2.
Inimicum an amicum diligere vtrum maius sit.412.an.34. al.40.col.1.
Inimicus,& odio habens quo differant,413.an.43. col.1.
Iniustitiæ in Deo cur nihil esse possit, faciendo, quicquid vult.640.an.31.col.2.
Insidiantes Christo cur dicantur Iudei Luc.11.726.com.& an.105.col.1.
Intellectus operatio duplex ad fidem requiritur.97.an.107. colum.1.
Intellectus vtraque operatio ad fidem donum Dei est, & gratia,97.an.107.col.1.
Intercessor à tribus circumstantijs solet commendari; quibus B.Virginē prędictam fuisse ostenditur.72.a.83.col.2.
Interpretatio mystica horum verborum,(surge,& tolle lectum tuum.)363.an.46.col.1.
Interpretatio nominis trium Angelorum Michaelis, Gabrielis,& Raphaelis.40.an.46.c.2.
Interpretatio Tertulliani de Domino Sabbati probatur, 387.an.7.col.2.
Interpretatio varia vocis huius,partem,Luc.12.ibi: Partēque eius ponet,&c.786.an.75.col.1.
Interpretatio quam auctor attulit illorum verborum: Nolite in sublime tolli.Luc.12.vnde optima omnium probetur.773.an.56.col.1.
Interpretatio varia verborum illorum:sint lumbi vestri prę cincti.777.com.& an.62.col.1.
Interpretationes variæ Patrū super his verbis (Quia nemo commissuram &c.)278.an.74.col.1.
Interrogatio sapiens aliquando fortissimum est argumentū veritatis.218.com.2.
Interrogatio quænam sit commendabilis.649.com.
Interrogatio discipulorum an statim post parabolam sit facta.507.an.19.col.1.
Interrogatione cur numquam Dominus vtatur.783.com. & 784.an.73.col.1.
Interrogationē,qua Legisperitus apud Lucā Christū interrogat.(Et quis est meus proximus)quidā in bonā; quidā vero in malam partem interpretantur.653.an.55.col.1.
Interrogationes diuersis modis in Scripturis fieri consueuerunt.220.an.78.c.2.
Inuidiæ natura quę sit.310.an.44.col.1.
Inuidia effectus tres sunt.311.an.44.col.1.
Inuidus adulatori contrarius.311.an.44.col.2.
Ioanna vxor Chusa Christum de cōsensu mariti sequebatur.500.an.7.col.1.
Ioannes multis de causis Angelus dictus.239. an. 16.col.2.
Ioannes quomodo vox dictus sit.238.an.13.col.1.
Ioannes Baptista Iudæis grauitatem,& antiquitatem peccatorum obijcit.245.com.2.
Ioannes cur baptizare,si per eius baptismum non remittebantur peccata.237.an.19.col.1.
Ioannes optime sic vocatus fuit ab euentu.133.com.5
Ioannes merito lucerna appellatus est,240.a.16.col.1.
Ioannes quomodo eos increpauerit,quorū vitam,& mores ignoraret.227.an.13.col.1.
Ioannes cur prænuncietur magnus futurus.22.an.20. co.1.
Ioannes Baptista paucis verbis misericordiam proximo exhibendam comprehendit.252.com.3.
Ioannes vocatus est Angelus,lucerna,& vox ob tria munera,quibus functus est.239.annot.16.colum.1.
Ioannes quomodo maior cæteris dicatur.474.an. 47. col. 1.
Ioannes cur in deserto prædicare cœperit.239.an.15. col. 1.
Ioannes quid voluerit clamans indicare.238.an.14.col.1.
Ioannes quomodo baptismum pœnitentiæ prædicauerit in remissionem peccatorum.236.an. 11.col.1.& 2.
Ioannes semper se negans Christum esse,suum baptismum Christi baptismo cur postponat.257.a.34.col.1.
Ioannes singulari modo propheta Altissimi dictus est, & quare, 147.an.158.col.1.
Ioannes vtrum ab infantia in desertum secesserit, 154. an. 167.col.1.
Ioannes Baptista cur plusquā ppheta dicat,648.an.44.c.1.
Ioannes tametsi à Christo baptizatus fuit,tamen statum,& conditionem filij non fuit adeptus.476.an.50.col.2.
Ioannes Baptista fuit etiam Apostolus 720.an.97.col.2.
Ioannes Baptista cur non filius spōsi,sed amicus dictus sit. 376.a.71.colum.1.
Ioannes cur loco filij B. Virgini fuerit, moriente Christo. 206.an.57.c.2.
Ioannes quomodo pararet Domino plebem perfectam. 29. an.28.col.1.
Ioannes cur à vino,& sicera abstinuerit.23.an.22.col.1
Ioannes cum exultauit in vtero,vtrum accepefit gratiam, reliquasque virtutes,& vsum arbitrij,& nouerit Saluatorem.113.an.118.col.1.
Ioannes gratia Dei dicitur.21.com.1.
Ioannes varijs de causis magnus erat coram hominibus. 22.a.21.col.1.
Ioannes quomodo Christum venturum prenunciauerit. 473.a.44.col.1.
Ioannes quibus rebus cæteros superauerit,ita vt illis maior dici meruerit.475.an.48.col.1.
Ioannes qua ratione propheta,& plusquam propheta dicatur.473.an.44.col.1.
Ioannes Baptista quorsum(quasi dubius de Christo)quærat quod nouerat.466.an.34.col.1.
Ioannes ob triplex munus triplici à Christo nomine insignitus fuit.28.com.
Ioannes cur nullum miraculum fecerit.27.an.25.col.2.
Ioannes Baptista cur plusquā ppheta dictus sit.36.a.39.c.2.
Ioannis,& Christi baptismus in quibus conueniat. 258.a. 35.col.1.
Ioannis Baptistæ stabilitatem,& constantiam laudat Christus.471.an.42.col.1.
Ioannis conceptio cur Zachariæ reuelata sit antequam fieret:conceptio vero Christi,Ioseph, postquam iam facta esset. 73.a.84.col.1
Ioannis Baptistæ interfectionis cur non meminerit Christus.Luc.11.725.an.100.col.2.
Ioannis in vtero exultatio quare facta.116.an.121.c.1.
Ioannis Baptistę personam, & munus plurima commendant.234.an.6.
Ioannes Baptista nato promulgatum est edictum Cęsaris, 157.com.1.
Iob fuit sacerdos.191.an.39.col.1.
Ionas quomodo fuerit figura Christi.703.an.71.col.2.
Isaia locus cap.61.explicatur.302.an.32.col.1.
Iordanis è duobus fontibus oritur, & à mari mortuo absorbetur.235.an.8.col.1.
Ioseph & B.Virgo vterque de stirpe Dauid erant.160.cō.2.
Ioseph idem quod auctus,seu accrescens.51.an.58.
Ioseph non senex,sed maturę ętatis fuit,quādo B. Virginis sponsus factus est.51.an.59.col.2.
Ioseph erat de domo Dauid.52.an.60 c.1.
Ioseph cura pictoribus senex pingatur.52.an.59.c.2.
Ioseph semper virgo permansit.51.an.59.col.1.& 2.
Ioseph quomodo Christi pater sit dictus.198.an.51.c.1.
Ioseph error in cōstituēdo duas descriptiones.158. a..co.2.

INDEX.

Iosias Rex Iudę cur contaminauerit Tophet.733.a.8.col.2.
Irruere hoc loco quid significet.333.an.1.col.1.
Isaias,& Angelus quomodo conueniant,cũ ille Emanuelẽ hic vero IESVM Dominum appellandum dicat.74. an.86.col.1.
Isai Dauidis Bethlehemita erat.159.com.1.
Itineris ratio apud Iudæos.214.an.58.col.2.
Iudæi niſi crebero lauerint manus,non manducant.710.an no.83.col.2.
Iudæis multis de cauſis doctrinam Chriſti admirabantur. 315.an.52.col.2.
Iudæi quare Chriſtum extra ciuitatem eiecerint, dum volebant ipſum præcipitare.313.an.49.col.1.
Iudæi cur Chriſto fuerint irati.313.an.48.col.1.
Iudæi,quod ſigna petant, cur à Chriſto reprehendantur. 701.an.67.col.1.
Iudæi quot modis Chriſto contradixerunt.202.com.
Iudæi quare ſurrexiſſe dicantur, qui in Chriſtũ crediderũt. 202.an.54.col.1.
Iudæi mixtim habitare potuerunt,prout libuit,ſed poſſeſſiones mutare non poterant 42.an.48.col.1.
Iudæi quare viperarũ ſint geminima vocati.246.an.22.c.1.
Iudæi nomẽ(עלמה) virginẽ ſignificãs,malitioſe interpretantur.104. an.111.col.1.
Iudæi,& gentes diuerſimode in tenebris ſedebant.151.com.
Iudæi Virginitatem B.Virginis negantes,ſeptuaginta interpretatum auctoritate refelluntur.104.an.111.col.2.
Iudæi virginitatem Deiparæ negantes ſacratum ſcripturarum teſtimonijs,& auctoritate conuincuntur.104.a.111. col.1.
Iudæi tribus anni ſolemnitatibus in Hieruſalem aſcendebant ex Deiparæ præcepto.213.an.68.col.1.
Iudęi immerito Chriſtum reijciunt,quia Nazarenus eſt.44. an.51.col.1.
Iudæi Virginitatem B.Virginis negantes quomodo conuincantur.104.111.col.1.
Iudæi vbinam filios filiaſq. ſuas immolabant.733.a.8.c.1.
Iudæi grauitas,& antiquitas peccatorum à Ioannne Bapſta obiecta.245.com.2.
Iudæi menſem Martium primum anni habebant.35.com.
Iudæi,in veteri teſtamento,vitæ æternæ notitiam promiſſionem,& ſpem habuerint.650.an.48.col.1.
Iudæi ignorantia quæ ſit,& quæ Gentilis.697.an.61.col.1.
Iudæi quamobrem puniendi dicantur pro omnibus homicidijs,quorum plurima non commiſſerunt,variæ ſententiæ.720.ann.98.col.2.
Iudæi,cum & dixerint,& cogitauerit Chriſtum in Beelzebub eijcere dæmonia,cur ipſe ad cogitantes eorum tantum reſponderit.783.com.&an.36.col.1.
Iudæi etiam, & alij increduli,qui Chriſtum viſu corporeo, & aure viderunt,& audierunt,cur cõprehendantur illis verbis(Beati qui vident,&)648.an.44.col.1.
Iudæi quoties à Chriſto petierint ſignum.702.an.70.col.1.
Iudæi increduli quomodo nunc in peiori ſtatu eſſe dicantur,quàm fuerint idolatriæ ſtatu.696.1.& 697.col.1.
Iudæis cur vera dictum ſit(Erunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.697.an.61.col.2.
Iudæis mos fuit populos p familias deſcribere.159.an.3.c.1.
Iudæis cur ſignũ Ionæ ſolũ promittat Chriſtus;cũ tñ multa alia ediderit.702.an.69.c.2.& a.70.c.2.703.cõ.& 704.a.73.
de Iudæis quomodo explicẽtur verba illa.Luca.11.(Tunc uadit aſſumit ſeptem alios ſpiritus, &c.)696.an.60.col.1.
Iudæorum ſtulta opinio de Dæmonibus.682.an.33.col.2
Iudæorum error de temporali Meſſiæ Regno.80.an.89.
Iudæorum,& Gentium in Dei ſanctificatione diſcrimen. 66.an.6.col.2.
Iudæorũ ruina diuerſis vocibꝰ in ſcriptura notat.199.cõ.3.
Iudęorum calumniæ reſpondentes Patres,quomodo intelligendi 80.an.89.col.2.
Iudęorum incredulitatem Chriſtum non recipientium, qa Nazarenus erat nullo modo poſſe excuſari,multis rationibus probatur.an.89.col.2.
Iudęorum conuerſionis difficultas ex ſcripturis oſtenditur. 697.an.61.col.1.
Iudæorum qui Chriſtum non receperunt duo genera.709. an.76.col.1.
Iudęorum malignitas in quo longè maior oſtendatur, quã Magorum Pharaonis.682.com.1.
Iudęorum malitiam reprehendens Chriſtus cur patrum eorundem meminerit.700.an.66.
Iudęorum graue peccatum quod fuerit.792.an.85.col.1.
Iudęus legem veteris teſtamenti non obſeruans cur peccet, cum tamen ea ſit ipſi mortifera.697.an.61.col.2.
Iudaici populi ſtatus quadruplex.696.an.60.col.1.
Iudam cur Chriſtus elegerit, quem proditorem nouerat. 396.an.23.col.1.
Iudas vnde ſit dictus Iſcariotes.395.an.23.col.1.
Iudas,& cæteri Apoſtoli quare non ſint ob vnam vnctionem indignati,vt ob aliam.487.an.67.col.1.
Iudex quis intelligatur,quis vero Princeps.Lu.12.ibi:Cum autem vadis cum aduerſario tuo,&c.794.an.88.col.1.
Iudices calumniatorum Chriſti quo futuri intelligãtur ipſorũ filij.ibi(ideo ipſi iudices veſtri erũt).686.cõ.& a.42:
Iudicia,iuſtitię, mandata, & teſtimonia quomodo in ſcriptura differant.14.an.10.col.1.
Iudici tempore omnes etiam infideles, comparebunt.706. an.77.col.1.
Iudicium duplex, vnum diſcuſſionis, alterum ſententię. 706.an.77.col.2.
Iuliani Pelagiani error damnabilis, negãtis verum matrimonij inter B.Virginẽ,& Ioſeph fuiſſe.49.an.56.col.1.
Iulianus,& Porhyrius Matthæi vocationem irridentes,refelluntur.366.an.55.col.1.
Iuramentum Abrahæ præſtitum quodam fuerit.143.an. 152.col.2.
Iuramentum quomodo à teſtaméto diſtinguatur.142.cõ.2.
(Iuſiurandum)ſine verbo poſitum varias inuexit explicationes recentiorum.142.an.152.col.1.&2.
Iuſtificandi verbum in ſcriptura quomodo ſæpe accipiatur. 653.an.52.col.1.
Iuſtificare in illo Lucę(volens iuſtificare ſeipſum,&c.)quid ſignificet.653.an.55.col.2.
Iuſtinus Spiritum ſanctum ipſum filiũ Dei vocat.87.an. 97.col.1.
Iuſtitia ſanctitas parẽtum quatuor modis filijs prodeſt.13. an.9.col.1.
Iuſtitia Regni Dei cur bona dicãtur.774.com. &an.58.c.2.
Iuſtitia eſt triplex.14.com.
Iuſtitia duplex eſt,alia ex lege,alia ex fide Chriſti.12.an.8. col.1.
Iuſtitię eſt,quod vni Deus lumen ſuum neget;quod vero alteri infundat miſericordię.642.an.35.col.1.
Iuſtitię,& ſanctitatis nomine quid intelligatur.145.com.
Iuſtitię mandata,iudicia,& teſtimonia in Scriptura quomodo differant.14.an.10.col.1.
Iuſtitiam moralem.aut legalem nemo poteſt perfectè ſine fidei iuſtitia aſſequi.14.com.
Iuſti ante Euangelium in ſtatu ſeruorum erant.665.an.4. col.1.
Iuſti cur vtribus comparentur.380.an.29.al.col.1.&2.
Iuſtorum opera quomodo alijs profint.404.an.31.col.1.

L

LAbor improbus quid ſit.676.an.22.col.1.
Lampades in manibus tenebant milites Gedeone aduerſus Madianitas pugnante.780.an.64.c.2.
Lancea,quę Chriſti aperuit latus illę eſt gladius,qui B.Virginis animam pertranſiuit.205.an.56.col.2.
Lapis offenſionis,& petra ſcandali quomodo inter ſe differant.201.an.53.col.1.
Lapidis,Serpentis, & Scorpionis nominibquid ſignifice.t

INDEX.

Luc.11.678.com.& 679.an.27.
Lapidum nomen quidnam intelligatur.250.an.27.col.1
Largitas Dei erga iustos peccantes,21.an.19.col.2.
Latrones sunt,qui in vijs deprædantur.654.com.
Laudare,gratias agere,benenicere quomodo differāt.195. an.49.col.1.
Laus,& benedictio hominum quænam improbetur.407. an.36.c.1.
Laus est manifestatio quædam virtutis.642.an.35.col.2.
Lazari cur mentio non fiat apud Lucam,ibi(Et mulier quę dam Martha nomine excepit eum,&c.)658.an.65.c.1.
Lectio varia sententiæ illus.Luc.12.Et quid volo,nisi vt ac cendatur.788.an.79.col.1.
Lectio interpretatio varia illius loci(si in digito Dei eijcio dæmonia,&c.)687.an.43.
Lectio varia Euangelistarum circa verba(Patris,& sancto rum Angelorum.(580.an.51.col.1.eorumque verborū explicatio.581.an.52.col.1
Lectio varia textu Græco de annis viduitatis. Annæ prophetissæ.209.an.60.colum.1.
Lectio varia huius loci(Imperauit febri.325.a.77.c.1.
Lectines variæ de istis verbis(quem dicunt esse turbæ)citantur.570.an.35.col.1.
Lege purificationis non fuit comprehensa Deipara. 183. a. 35.col.1.
Legem veteris testamenti non nosse cur Iudæo melius esset.697.an.61.col.2.
Legis transgressor à Scribis, & Pharisæis Christus reputabatur.649.com.
Legio quid sit,& quid per eam hoc loco significetur. 532. an.67.col.1.
Legisperiti responsio apud Lucam cur à Christo commendetur.652.com.1.idem quomodo rectè respōderit, pag. eadem.an.53.col.1.
Legisperiti historia,quam Lucas refert, an sit eadem cum ea,quam Matthæus,& Marcus referunt de Legis docto re,649. an.46.col.1.
Legisperitus de quo Lucas,quo animo ad Christum accesserit.649.com.& an.47.colum.1.
Legisperitus,apud Lucā,sapienter post primum legis præceptum,secundum expoluit.651.com.
Legisperitus,apud Lucam,quos putabat solū proximos esse 656.an.62.col.1.
Lepra aliquis duplici modo esse potest plenus.344.a.19.c.1.
Leprosi reuerentia fuit vera adoratio,344.an.18.c.1.
Leprosi prudentia multis circumstantijs declaratur. 346. an.20.col.1.
Leprosi verborum duplex sensus,& vter textui accommodatus.345.an.19.col.1.
Leprosum cur Iudæis fuerit prohibitum tangere, donec lepra tutum corpus nō concupasset, naturalis ratio datur. 130.an.138.col.1.
Leprosum cur tetigerit Christus, cum id lege prohibitum esset.346.an.21.col.1.
Leprosus iste Christi diuinitatem credidit,344.an.19.col.1.
Leprosus quomodo non violauerit Christi præceptum,eius miraculum reuelando,352.an.29.col.2.
Leprosus vtrum solo Christi verbo,vel solo tactu,an vtroque simul sanus sit factus.348.an.23.col.1.
Leprosus cur miraculum manifestauerit, quod Christus manifestare prohibuerat.352.a.29.colum.1.
Leuitica tribus nullam certam possessionem in diuisione terræ promissionis obtinuit.11.an.116.col.2.
Leui,& Iuda tribus nobilissimæ fuerunt.11.com.
Lex vetus cur cessauerit adueniente Euangelio.381.ann.79. colum.1.
Lex non prohibuit tangere leprosum,sed tangentibus indixit immunditiæ pœnam.347.an.21.col.1..
Lex,& Euangelium.ab eodem spiritu profecta, sed diuerso fine,& effectu.615.an.123.colum.1.
Lex vetus numero quinario cur fuerit comprehensa 37.an. 40.col.1.
Lex Deuteron.24.quid prohibeat.722.an.98.col.1.
Lex naturalis,& eorum,quæ facere oportet, notior est Iudæo, quam Gentili,697.an.61.col.2.
Lex veteris testamenti cur Iudæo sit mortifera,eam tamē si non obseruet,peccet.697.an.61.col.2.
Liberatio à seruitute Aegyptiaca figura fuit liberationis generis humani.35.an.38.col.2.
Ligatio,seu obligatio,qua Luc.11.dicitur à Christo ligatus Dæmon,quomodo differat ab illa,de qua in Apocalipsi. 692.an.54.col.1.
Ligatus Dæmon quomodo,& vbi dicatur à Christo,&qualis fuerit eius alligatio,variæ sētētiæ.690.691.& 692.a. 54.
Liliorum exemplo ad amouendam vestimentorum à Discipulis solcitudinem cur vsus sit Dominus.769.a.50.col.2.
Litteera T.mysterium crucis indicat;74.ann.85.colum.2
Loca inaquosa Luc.11.siue arida,vt est apud Matth. quid significent 695.an.57.
Loci illius Luc.12.Nolite in sublime tolli,varia interpretatio.772.an.54.col.1.
Loci illius(Videbam Satanam,&c.)varia expositio.637.an. 25.col.1.
Loci illius: Verumtamē quod superest date eleemosynam &c.Luc.11.varia expositio.712.an.87.col.1.
Loci illius Luc.11.(Cum immundus spiritus exierit, &c.) expositio.693.com.& an.57.
Locus Isaiæ 71.exponitur.302.an.32.col.1.
Locus Pauli de regno Christi explicatur.82.a.91.c.1.
Locus Marci de vnctione infirmorum explicatur. 561. an. 16.col.1.
Locutio Christi comparatiua est in his verbis(non veni vocare iustos)371.an.63.col.1.
Locus Matthæi.11.(Inter natos mulierum)explicatur.202. an.54.col.2.
Locus Lucæ(venisti perdere nos)explicatur.319.an.57.co.1.
Locus Numer.11.explicatur.612.an.115.col.1.
Locus 2.Petri 1.de voce,explicatur.594.an.77.col.1.
Locus Isaiæ septimo explicatur.511.an.25.col.2.
Locus ille(Porro vnum est necessarium)variè interpretatus & quæ interpretatio optima sit.660.an.71.
Locus ille Luc.11.(qui nō est mecū,&c.) explicatus 692.cō.
Locus ille(& cum proiecisset,&c.)quomodo Doctores exponant.321.an.62.col.1.& 2.
Loculum tribus de causis tetigit Christus.463.an.30.col.1.
Locutiones Patrum de vnitate personæ Christi cum limitatione legendæ.94.an.102.col.2.
Lotiones varias cur spreuerit,ac reprehenderit Christus in Pharisæis.711.an.84.col.1.
Lotiones ante cibos facientes Iudæos quoties reprehenderit Christus.711.an.84.col.1.
Lucas cur seriem generationis Christi vsque ad Adam produxerit.280.ann.62.col.1.
Lucas cur dæmonium vocauerit immundum.316.a.53.c.1.
Lucas multa dicitur à B.Virgine didicisse de infantia Saluatoris.5.an.6.col.2.
Lucas q̄ particulā omiserit orationis dominicę.665.a.5.c.1.
Lucas multa scripsit, quæ alij Euangelistæ reliquerant, & quænam ea sint,6.an.9.col.1.
Lucas cur vnius tantum Gentium imperatoris, & quatuor Principium Iudæorum meminerit.233.an.4.col.2.
Lucas cur non,Matthęus,dicit Mathat genuit Heli, sed tā tum asserat,qui fuit Heli,&c.275.an.57.col.1.
Lucas his verbis(Anno quintodecimo Imperij,&c.)tres prophetias de Christi aduentu esse completas indicat, 231. an.1.col.1.
Lucas cur post baptismum Christi eius genealogiam recensuerit; Matthæus vero ante natiuitatem. 275. a. 57.col.2.
Lucas cur ascendendo,Matthæus vero descendendo Christi scripserint genealogiam 275.an.57.col.1.

INDEX.

Lucas ſolus cur præfatione vtatur.pag.3.col.1.
Lucas cur ſuum Euangelium à Ioannis Baptiſtæ cõceptione,& natiuitate exordiatur.9.com.
Lucas cur dicat multos conatos eſſe Euangelium ſcribere, & de hac re Doctorum opiniones.3.col.1.
Lucas ſolus narrat hiſtoriam diuiſionis hæreditatis, quam à Chriſto frater aduerſus fratrẽ poſtulabat.754.a.21.c.1.
Lucernæ accenſæ,de qua in Euangelio, varia interpretatio,707.an 79.col.1.
Lucernæ parabolam quoties,& cur protulerit Chriſtus, 707.an.78.col.1.
Lucernas ardentes habere in manibus quid ſit,778.com.& an.63.col.2.
Luctus,de quo Lucas loquitur,diuerſus ab eo, quem Matthæus refert.401.an.49.al.29.col.1.
Lumen quid ſignificet ibi: Vide ergo ne lumen, quod in te eſt,&c.Luc.11.709.an.80.
Lumine Euangelij Chriſtus vmbras legis,& Gentium tenebras depulit,36.an.38.col.2.
Lunaticum eſſe,& ſpiritum malum habere vtrum idem ſit 600.an.89.col.1.
Lyſanias,cuius Euangeliſta facit mentionem, quis fuerit, non conſtat.233.an.4.col.1.

M.

MAcedoniani hæretici quo ſcripturæ loco abuſi ſint,ad probandum Spiritum ſanctum minorem eſſe Patre, nec eiuſdem ſubſtantiæ cum eo.645.an.40.col.1.
Machabæos,qui mortẽ elegerũt potius,quã porcinis veſcerentur,cur inter Martyres reponit Eccleſia.739.a.16.c.1.
Magi Pharaoni,quid intellexerint per digitum Dei.687.a.44.col.2.
Magiſtratus Poteſtas,& Synagogas quo differant. 753.cõ.
Magorum aduentus quando factus ſit.211.an.64.col.2.
Magna quomodo quædam dicantur, cum ſint parua.689. an.48.col.1.
Magnificandi modus triplex eſt,119..an.24.col.1.
(Magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa) phraſis Hebræa eſt,eiusque ſignificatio.129.
Magnus tribus modis aliquis dici poteſt 22.an.21.col.1.
Mala ſine gratia,& ex nobis facimus;bona vero in gratia, & virtute Chriſti.738.an.14.col.2.
Maledicere quot modis contingat.414.an.44.co.1.
Maledicere quando alicui liceat.414.an.44.col.2.
Maledicere quid ſignificet.114.com.
Maledictionis loco cur benedictionem populo Dei impertitus Balaam 753.an.24.col.1.
Mali cur homines vniuerſaliter dicantur à Chriſto. 679.a.28.col.2.
Malis,& reprobis cur in hoc ſeculo bona temporalia concedantur.758.an.32.col.1.
Malitia quinam peccent,qui vero fragilitate,qui ignorantia.744.an.18.col.2.
Malitiam Iudæorum reprehendens Chriſtos cur patrum corundem meminerit.700.an.96.
Malum omne tentatio eſt.674.an.17.col.2.
Malum in petitione ſeptima Orationis dominicæ quid ſignificet.674 an.17.
Mandata,iuſtitiæ,iudicia,& teſtimonia quomodo in ſcriptura differant.14.an.10.col.1.
Manichęi,Valẽtinus,& alij hęretici falſo ſuum errorem loco illo Matthæi(quod in ea natum eſt)defendũt,eorumque confutatio,95.an.103.col.1.
Manichæorum error,712..an.85.col.2.
Manichæorum error,dicentium aliquas animas eſſe naturamalas.441.an.82col.1.
Manſuetudo,ac clementia Chriſti ſumma,reſpondendo calumniantib. ipſum in Beelzebub eijcere dęmonia,quid ſibi velit.684.an.37.col.1.
Manus,id eſt,virtus Domini,multis modis in Scriptura vſurpatur.135.an.143.col.1.
Manus cur nõ abluerit Chriſtus ante prandium, cum eſſet inuitatus à Phariſæo.710.com.& 711.an.84.col.2.
Manuum,aliasque lotiones cur ſpreuerit,ac reprehenderit Chriſtus in Iudęis.711.an.84.col.1.
de Manuum,alijsque lotionibus ante cibos quoties Phariſæos reprehenderit Dominus.711.an.84.col.1.
Marcion hæreſis conuincitur,640.an.31.col.1.
Marcion Euangeliſtæ auctoritate conuictus.350.an.26.c.1.
Marcion alium Deuum noui,alium veteris teſtamenti aſſerens exploditur.380.an.76.c.1.
Marcioni hæreticus qua Euãgelij ſententia probabat alium Deum eſſe noui,alium veteris teſtamenti.755.a.27.co.1.
Marcion Hæreticus quæ Euangelij verba eraſerit, & cur. 722..an.99.col.1.
Marcion hæreticus,probans Chriſtum Veteri Teſtamenti contrarium,confutatur.347.a.22.c.1.
Marcionis calumnia contra Euangelium exploditur. 420. an.51.col.1.
Marcionis error verbis Lucæ conuincitur.36.an.39.c.1.
Marcionis hæretici ſtolidiſſimus error varie confutatus, 646.an.42.col.1.
Marcionitę Chriſtum omnino de muliere generatum negãt,203.an.55.ccl.1.
Marci verba ex Iſaia ſumpta cap.6.quomodo ſint intelligẽda.509.an.23.col.1.
Marcus,Matthæo,& Lucæ de virga loquentibus concordatur.555.an.6.col.1.
Marcus,& Lucas,quomodo conueniant,cum hic dicat dæmonem diſcerpſiſſe hominem,ille vero ei nihil nocuiſſe. 322.an.63.col.1.
Maria Magdalenæ ſoror fuit Lazari,& peccatrix,499. an. 5.col.1.
Maria,& Ioſeph vterq; erant de domo Dauid.52.a.60.c.1.
Mariam Virginem toto vitæ tempore nullum actuale peccatum habuiſſe,dogma eſt fidei.671.an.13.col.2.
Martha cur prudenter ad Chriſtum, non ad ſororem ſermonem conuertit,659.com.
Martha,cur ſola dicatur recepiſſe Chriſtum in domum,nõ autem Maria.6.58.com.
Martha Martha,vox hęc ſic geminata quid ſignificet. 660. com.& an.70.col.2.
Martha ſuum præferens officium petebat Mariam à propoſito remoueri,661.an.72.col.1.
Martha non incuſat Chriſtum,ſed ſororẽ illis verbis(Domine non eſt tibi curę.659.com.2.& an.69.col.1.
Marthę cõquerentis verba vnde ꝓceſſerint.659.an.69.co.1.
Marthę cur ꝓparãdi cõuiuij cura magis incũbebat.658.cõ.
Martha ob quid reprehenderit Chriſtus,ibi(Martha, Martha,&c.)varię ſententię.660.an.70.col.1.
Martham diſcurrendo,& tranſeundo vidiſſe Dominum, non legitur in Euangelio,quod autem ſederit inſinuatum habemus.659.an.68.c.2.
Martham etiam cum Maria ad pedes Domini docẽtis cõſe diſſe vnde colligatur.658.com.& aõ.66.col.1.
Martius menſis cur à Domino electus ſit ad conceptionem ſuam ſecundum carnem.35.an.38.col1.
Martius primus fuit menſis anni ſecundum computationem Iudęorum.35.com.
Martyrium B.Virginis quomodo contrarium fuerit martyrio Sanctorum.206.an.57.col.1.
Martyriũ baptiſmꝰ ſãguinis appellat à Patrib.738.a.15.c.1.
Mater Dei ſine peccato concepta fuit ex priuilegio,non autem natura propagationis.115.an.119.col.2.
Mater Chriſti,non autem Chriſtus ipſe, beatificatur illis verbis.Beatus venter,&c.698.
Matris felicitatẽ,qđ eũ genuerit,vtrũ neget Chrs verbis illis:Quinimmo,btĩ q audiũt verbũ Dei,&c.699.a.64.c.1.
Matthæi locꝰ(inter natos mulierũ)exponit.202.an.54.col.1.
Matthęo conuiuium exhibente cur tot Publicani eo conuenerunt.367.an.57.col.1.

Matthæus cur maxillę dexteræ mentionem faciat, non vero Lucas. 418. an. 49. col. 1.
Matthæus, & Lucas quomodo conciliandi in hac Christi sententia (vt videntes non videant). 508. an. 21. col. 1.
Matthæus, & Marcus circa prohibitionem calceorum concordantur. 558. an. 11. col. 1.
Matthæus si omnia reliquerat, quomodo Christo conuiuium facere potuerit. 367. an. 56. col. 1.
Matthæus cur Christo conuiuium fecerit. 367. an. 56. col. 1.
Matthæus tentationes Christi eo ordine, quo factæ sunt, describit. 290. an. 15. col. 1.
Matthæus cur descendendo, Lucas vero ascendendo Christi scripserint genealogiam. 275. an. 57. col. 2.
Matthæus, & Lucas, quomodo in Ioannis Baptistæ verbis conueniant. 245. an. 21. col. 1.
Matthæus cur non simul cum alijs Apostolis vocatus sit. 366. an. 54. col. 1.
Matthæus cur ante Natiuitatem Christi, Lucas vero post Baptismum eius genealogiam recensuerint. 275. an. 57. col. 2.
Matthæus, & Lucas, quomodo in proxima sententia conueniant, (& stetit in loco cãpestri.) 396. an. 13. al. 24. col. 1. & 397. an. eadem, auctoris sententia.
Memoria Dei eorum quos in ciues cælorum elegit, cur liber dicatur, in quo illi scripti sunt pag. 639. an. 28. col. 1.
Mendacium dæmonis detegitur. 293. an. 18. col. 1.
Mercenarius dignus est mercede, &c.) quomodo sit intelligendum. 559. an. 12. col. 1.
Messiam Iudæi quomodo soliti erant appellare. 681. an. 32.
Messias appellatur à Iacob, desiderium collium æternorum. 648. an. 45. col. 1.
Metaphora messis cur Christus sit vsus, & quæ sit hæc messias. 624. an. 4. col. 1.
Milites, Gedeone contra Madianitas pugnante, lampades in manibus habebant. 780. an. 64. col. 2.
Milites tribus plerumque peccatis obnoxij sunt, & quæ nã illa sint. 255. com...
Militiæ cęlestis in Scriptura duplex acceptio. 171. a. 19. c. 1.
Ministri Ecclesiæ quales debeant esse. 393. an. 17. col. 1.
Minor in regno cælorum quomodo maior Ioanne dictus sit. 476. an. 50. col. 1.
Minutum quid sit. 794. com.
Mirabilia tria mense Martio acciderunt. 35. an. 38. col. 1.
Miracula eadem Christi quàm diuersos in Iudæorum animis effectus produxerint. 682. an. 35. col. 1.
Miracula cur signa appellet Christus. 700. com. 2. & 702. an. 69. col. 2.
Miraculorum virtute cur in hoc sæculo non sit vsa B. Virgo. 58. an. 67. col. 1.
Miseria diuitis auari quanta sit. 759. an. 33. col. 1.
Misericordia Dei erga diuitẽ illum Luc. 12. in quo appareat. 763. an. 41. col. 1.
Misericordia Christi in tactu leprosi elucet 347. anno. 21. col. 2.
Misericordia Samaritani in eum, qui inciderat in latrones, licet conditionem Samaritani longe superet, nomini tamen optime respondet. 655. com.
(Misericordiam volo nõ sacrificiũ,) quid sit. 371. an. 64. col. 1. & 2.
Misericordiæ est, quòd vni Deus lumen suum infundat; quod autem alteri neget, Iustitiæ pag. 642. an. 35. col. 1.
Misericordiæ mentionem, & non dilectionis potius, cur Scriptura sæpe faciat. 150. an. 161. col. 1.
Misericordiæ descriptio. 149. an. 161. col. 1.
Missionum genera à Deo facta sex in Scriptura referuntur 37. an. 41. col. 1.
Modestia, & prudentia Centurionis. 455. an. 15. col. 2.
Modestiæ causa non dixit Christus, qui me videtis, sed, qui vident, quę vos videtis, 647. com.
Modum sese mundandi quem doceat Christus Pharisæos. 712. com.
Montana Iudęę quę nam illa fuerint, in quę abijt B. Virgo. 110. an. 115. col. 2.
Montani Hæretici quadragesima exploditur. 376. ann. 72. co. 1.
Mors in Scriptura somnus, & mori dormire vocatur. 549. an. 106. col. 1.
Mors futura quomodo anxium reddebat Christum. 789. com. & an. 80. col. 1.
Mortem suam cur baptismum appellet Christus. 789. com.
Mortis hominum hora incerta vbi nam in Euãgelio significetur 781. com.
Mortis nomine regio significatur à gẽtibus idolatris habita ta. 152. an. 164. col. 1.
Mortui mortuos sepelientes qui sint. 619. an. 129. col. 1.
Mortui illi tres à Christo suscitati quid significent. 461. an. 27. col. 1.
Mortuorum suscitatio quomodo fuerit signum aduentus Messiæ. 469. an. 37. col. 1.
Mos fuit Iudæis populos p familias describere. 159. an. 3. c. 1
Mos Scripturæ cur sit post generale explicare particulare. 747. an. 19. col. 1.
Moyses, & Elias an locuti sint cũ Christo de eius excessu. 587. an. 65. col. 2.
Moyses, & Elias quomodo in transfiguratione Domini dicti sint visi à Discipulis. 586. an. 62. col. 1.
Moyses fuit Propheta, & Apostolus. 720. an. 97. col. 1.
Moyses, & Elias à quibus sint visi, & quomodo in transfiguratione apparuerint. 585. an. 61. col. 1.
Moyses, & Elias quare loqueretur de morte cum Christo. 588. an. 65. col. 1.
Moysis prœceptum de oblatione pro Leprosi emundatione quomodo intelligendum. 351. an. 28. col. 1.
Mulier alabastrum habens, vt Christum vngeret, quomodo peccatrix fuerit. 482. an. 61. col. 2.
Mulier post partum cur diceretur immunda. 183. an. 34. c. 1.
Mulier peccatrix, qnomodo multum dilexerit, antequam sciuerit peccata sibi remissa. 492. an. 74. col. 1.
Mulieri peccatrici quando sua peccata fuerint remissa. 494. an. 76. col. 1.
Mulieres Christum sequentes Christo, & Apostolis inseruiebant. 500. an. 8. col. 1.
Mulieris hęmorrhoissę gratitudo. 546. an. 99. col. 2.
Mundus in Martio creatus fuit. 35. an. 38. col. 1.
Munus, & personam Ioannss Baptistę plurima commendant. 234. an. 6. col. 1.
Muti omnes naturaliter surdi sunt. 31. an. 32. col. 1.
Muti num semper etiam surdi. 680. an. 30. col. 2.
Mutam cur dicatur Dęmonium. 680. & an. 30.
Mutus Luc. 11. an ad solã expulsionem Dęmonis locutus sit. 681. an. 31.
Mysteria, quę sub hoc Patris testimonio (Tu es filius meus) contineantur. 269. an. 50. col. 1.
Mysteria plurima noĩe IESE includuntur. 74. an. 85. c. 1.
Mysteria diuina quibusdam reuelari; alijs vero abscondi: quodq; hi credãt; illi autem nõ; vnde procedit. pag. 652. a. 35. col. 1.
Mysteria aliquot Galilæa nomine insinuata fuerint, & quę nam sint. 42. an. 49. col. 1.
Mysteria quatuor pœcipua, ob quæ Christus in Martio cõcipi voluit. 35. an. 38. col. 2.
Mysteriũ incarnationis tribus modis potuit manifestari. 39. an. 42. col. 1.
quodnam sit. 546. an. 100. col. 1.
Mysterium miraculo sanationis hæmorrhoissę inclusum
Mysterium incarnationis prius angelis, quam hominibus innotuit. 39. an. 42.
Mysterium incarnationis cur per Angelum Deus Beatę Virgini nunciauerit, & non per se. 39, an. 43. col. 1.
Mystica significatio nauis Petri. 334. an. 1. col. 1.

INDEX.

N.

NAaman fides in multis ostenditur. 312. an. 47. col. 1.
Nascendi verbum apud Philosopos necessario significat. 95. annot. 13. colum. 2.
Nasci duplici modo in Scriptura accipitur. 64. annot. 103. colum.
Natiuitas dupliciter accipitur. 25. an. 23. col. 2.
Natiuitas Ioannis cur timorē hominibus incusserit; Natiuitas autem Saluatoris gaudium. 134. com. 1.
Natiuitas Christi cur pastoribus, & non Pharisæis annunciata sit. 166. an. 14. col. 1.
Natura Angelica circumscripta est. 30. an. 31. col. 1.
Natura inuidiæ quæ sit. 310. an. 44. col. 1.
Naturalis via conceptionis secūdum philosophos. 44. a. 36. colum. 1.
Nauis Petri mystica significatio. 334. an. 2. col. 1.
Nauis reductio à terra quid significet. 334. an. 3. col. 1.
Nauis in altum mystica reductio. 335. an. 5. col. 1.
Nauium submersio quid indicet, 238. an. 10. col. 1.
Nazar explicatio Hebræorum. 43. an. 50. col. 2.
Nazareni etimologia. 43. an. 50. col. 1.
Nazarenorum manus qualiter Christus euaserit. 314. a. 50. colum. 1.
Nestorij error damnatus in Christo naturas, & personas ponens, 94. an. 102. col. 2.
Nestorius, quo fundamento nixus, negauerit. B. Virginem matrem Dei esse. 69. an. 80. col. 2.
Nestoriani, & Ariani refutantur, 226. an. 86. col. 1.
Nocte cur repetatur anima diuitis Luc. 12. 763. an. 40. co. 1.
Noctem in quot vigilias diuiderent Hebræi. 781.
Noctis vigiliæ cū sint quatuor, cur quartæ non meminerit Christus. 781. an. 67. col. 2.
Noctis in quatuor vigilias diuisio, & quot horas singulæ vigiliæ haberent. 165. com. 2.
(Noli timere) propria locutio Angelorum bonorum, quando læti aliquid nunciaturi sunt 67. com. 2.
Nomen cur pueris in circūcisione imponeretur, causa qua druplex datur. 131. an. 124. al. 139. col. 1.
Nomen quid hoc loco significet. 403. an. 30. col.
Nomen sanctum eius, Hebraismus est 122. com. 2.
Nomen Græcum τἀβὸ'ας tripliciter sumitur. 556. an. 6. col. 2
Nomen sacrosanctum Mariæ tres habet etymologias, 53. an. 61. col. 1.
Nomen vxoris non aufert virginitatem, 160. comi 3.
Nomen, IESVS, quomodo nouum dici possit. 75. ann. 86. colum. 1.
Nomina hæc, panem, piscem, & ouum, Luc. 11. quid significent. 679. an. 27. col. 1.
Nomina vestra scripta sunt, & non potius, vos scripti estis, cur dicat Christus 639. an. 28. col. 1.
Nominis illius (stulte) quo Deus Luc. 12. Diuitem compellat, energia. 762. com.
Nominis sanctissimi IESV etymologia: quatuor de ea diuersæ sententiæ reijciuntur, 73. an. 85. col. 1.
Nominis Tophet interpretatio 733. an. 8. col. 2.
Nominis Gehennae interpretatio 733. an. 8. col. 1.
Nominibus his, Pater, & Domine cæli, & terræ, cur Christus vsus sit, corūque varia interpretatio, & discrimen, 640. an. 31. colum. 1.
Nominibus lapidis, serpentis, & Scorpionis Luc. 11. quid significetur. 678. com. & 679. an. 27.
(Non in solo pane,) diuersis modis explicant. 289. anno. 12. colum. 1.
Non maledicere præceptum est, benedicere vero maledicentibus consilium. 414. an. 44. col. 1.
Non omnes virgines stuprum admittentes comburi solebant, sed solæ sacerdotum filiæ 47. an. 55. col. 1.
Nouatianus veniam pœnitentibus dari negabat. 739. an. 16. colum. 2.
Nubes illa in monte Tabor, an à terra fuerit eleuata 539. an. 76. colum.
Nubes, quæ Christum, Moysem, & Eliam circumdedit, cur sit facta lucida. 592. an. 74. col. 1.
Nubes illa, quæ Christum, Moysem, Eliam circūdedit, cur, & ex qua materia sit facta, 592. an. an. 73. col. 1.
Nubes ab occasu surgens cur pluuiæ signum esset Iudæis, 791. com. & an. 84. culum. 1.
Numeri imparis cur ponat exemplum Christus, separationem explicans ob Euangelium futuram. 790. an. 82. col. 1.
Numero quinario cur lex vetus fuerit comprehensa. 37. an. 40. col. 1.
Numerus quadragenarius in scriptura mysterijs refert eſt. 284. an. 3. col 1.
Numerus senarius primus numerus perfectus est. 39. a. 40. colum. 1.
Numerus duodenarius Apostolorum multis figuris præsignatus. 394. au. 19. col. 2.
Nutritio pueri, dum est in vtero, per vmbilicum fit. 130. an. 138. col. 2.

O

OBedientia puerorū duodecimo anno perfecta est 215. an. 69. col. 2.
Obiectio duplex, quod non fuerit opus sine virili copula Christum concipi, earumque solutio. 85. an. 95. col. 2.
Obiectio triplex ex scriptura contra hanc sententiam (orate pro calumniantibus vos.) 416. an. 47. col. 1.
Obiurgatio Christi dæmonem increpantis qualis fuerit. 320. an. 59. colum. 1.
Obligationem erga Deum quinam habeāt maiorem. 787. com. & an. 77. col. 1.
(Obumbrabit tibi) diuersimode Patres exponūt. 91. an. 100. colum. 1.
Obumbrare hoc loco idem quod fœcundare. 92. a. 100. c. 2.
Oculi corporei, & aures corporeæ intelliguntur illis verbis (Beati q vident, &c.) non autē spirituales. 648. an. 44. c. 1.
Oculus, qud significet, ibi si oculus tuus fuerit simplex; & varia sententiæ com. & an. 79. col. 1.
Odio habere quid sit. 413. an. 42. col. 1.
Odientium diuersitas quadruplex. 413. an. 42. col. 1.
Odientibus benefacere an præceptum sit, vel consiliū 413. an. 43. col.
Officium Christi, ad quod venit, prium. 787. com.
(Omnia petentia re tribue) vtrum absolutè vel cum limitatione accipiendum. 419. an. 51. col. 1.
(Omni petenti à te) vtrum Ecclesiasticarum rerum œconomos etiam comprehendat, 420. an. 52. col. 1.
(Omnis vallis implebitur, &c.) varie explicant Patres. 242. an. 18. colum. 1.
Onera, siue sarcinæ, de quibus Luc. 11. q̄ sint. 717. a. 93. c. 1.
ὠφενέω viuo, emolumentum capio. 579. an. 49. col. 1.
Opinio eorum, qui B. Virginem prę dolore mortuam dicūt reijcitur. 205. an. 57. col. 1.
Opinio dicentium Christum demissis oculis solitum concionari, refellitur 398. an. 26. col. 1.
Opinio varia doctorum de pręsentia B. Virginis in natiuitate Baptistæ. 127. an. 134. col. 1.
Opinio eorum, qui Zachariam ex stupore mutum, euasisse arbitrantur, refutatur. 31. an. col. 1.
Opinio Epiphanij de vita Inseph, qnando cum B. Virgine nuptias celebrauit. 51. an. 59. col.
Opinio recentorum de occultatione B. Elisabeth refellitur 35. an. 37. col. 2.
Opiniones variæ Patrum de Ioseph, quem Matthæus filiū Iacob, Lucas filium Heli appellat. 272. an. 56. 1.
Opiniones aliquot Patrum de ruina à Simeone prædicta reijciuntur, 200. an. 53. col. 2.
Opera bona, & fructus, & semen dicuntur, 510. an. 24. c. 1.
Opera quę, quando, & quo animo facere liceat, etiamsi no bis inde tentationē incutiendā sciemus, 673. an. 16. col 1.
Opera iustorum quomodo alijs prosint, 404. an. 31. col. 1.

Opere, corde, & voce Deus magnificatur. 119. annotat. 124. colum. 2.
Opere, etiam Christum cõfiteri quomodo teneamur. 739. 16. colum. 1.
Operatio vtraque intellectus ad fidem necessaria donum, & gratia Dei est. 97. an. 107. col. 1.
Operatio duplex intellectus ad fidem requiritur. 97. annot. 107. colum. 1.
Operationũ Christi quædam cũ alijs hominibus erant cõmunes, quædam propriæ Redemptoris. 215. an. 69. col. 1.
Opertum ad quid referatur; ad quid vero abscõditum. Luc. 12. 730. an. 3. col. 2.
Oppositio trium, quæ in malorum perpessione sunt, tribus quę in mercede reperiuntur. 403. com. 2.
Opus bonum ex se, quando sit vitiosum. 709. an. 79. col. 1.
Opus præcipuũ ad iustitiã regni pertinens quod sit. 775. cõ.
Opus augendi corporis quomodo sit minimum ipsi Deo. 769. aan. 49. col. 2.
Orandi qualitas. & modus. 678. com. & an. 26.
Orans. si quęcunque petit, accipit, ad quid quærendum, & pulsandum sit. 677. an. 25.
Oranti pro calũniatoribus quid sit petẽdũ. 416. a. 46. col. 1.
Orare pro peccatoribus impœnitentibus quomodo liceat. 751. colum. 1.
Orare, quomodo intermiserit aliquando Christus, cum in perpetua fuerit Dei contemplatione, 963. com. 1
Orare pro calumniatoribus an ex præcepto, vel consilio teneamur, 416. an. 39. al. 45. col. 2
Orare pro calumnitatoribus multis modis iubemur. 415. a. 39. al. 45. col. 2.
Oratio Zachariæ quęnã fuerit, quando Angelus ei apparuit. 20. an. 18. col. 1
Oratio duo obseruanda continet. 974. com.
Oratio quæ, & quando petita a Deo non obtinet. 678. com. & an. 26.
Oratio, quam Ioannes Baptista docuit, quænam fuerit, cur scriptura non dicat. 664. an. 3.
Orandum pro reprobis, & quomodo. 416. an. 46. col. 1.
Orationis dominicæ verbis (Sicut & nos dimittimus, &c.) quod manifestetur. 671. an. 14. col. 2.
Orationis assiduitas tanti fructus est, vt, qui petit, maiora quam petat obtineat. 676. com.
Orationis Christi vis. 663. com.
Orationis vehementer constantis, ac perseuerantis, eiusque efficaciæ exempla ex Scriptura 667. an. 24.
Orauerit cur frequenter Christus. 663. com.
Orbis totus in hac descriptione synecdochie accipitur pro orbe Romano. 157. com. 3.
Orbis descriptio quando facta fuerit. 258. an. 1. col. 1.
Ordo narrationis diuersus non mutat veritatem 698. an. 62. col. 1.
Ordo duplex in scientijs est, doctrinæ, & rei, seu 7. a. 10. c. 2
(Oriens) varie Doctores interpretantur. 150. a. 16. col. 1.
Origenes explicans illud (sine timore) refellitur. 145. ann. 154. col. 1.
Origenes, arbritrans Ioannem Baptistam more cæterorũ infantium non esse nutritum lacte, reijcitur. 128. an. 134. col. 2.
Origenes fuit deceptus, arbitrans Leui non esse Matthęũ. 365. an. 52. col. 1.
Origenes Beatissimam Virginem in passione Domini non fuisse constantem asserens refutatur. 205. an. 56. col. 1.
Origenes, & Chrysostomus quid de aduentu Matris & fratrum Christi sentiant. 517. an. 47. col. 1.
Origenis sententia de oblatione turturũ, & pullorũ columbarum refutatur, & quod aues à B. Virgine oblatæ non fuerint alterius naturæ. 190. an. 38. col. 1.
Origenis error de creatione animarũ cauẽdus est. 109. an. 114. col. 1.
Origo admirationis quæ sit; & cur Christus admiratus esse dicatur. 457. an. 16. col. 1.
Ornata domus respectu Dæmoniorum, quæ dicatur. 694. a. 58. col. 2.
Os opprimere Luc. 11. quid significet. 726. an. 104. col. 1.
Os Zachariæ cur non in natiuitate Ioannis, sed in circumcisione apertum fuerit, plures dantur causæ. 133. an. 104. al. 141. col. 1.
Oscæ verborum a Christo prolatorũ sensus. 371. a. 64. col. 2.

P.

PAcem non missurus, sed separationem, quomodo venisse dicatur Christus 790. an. 81. col. 1.
Pacem quam non missurus venisse dicatur Christus. 790 ann. 81. col. 1.
Pacis cuiusnam princeps dicatur Christus 790. an. 81. col. 1.
Pœnitentiæ sacramentum peccantibus post baptismum dari de fide est tenendum. 743. an. 17. col. 1.
Pœnitentiæ fructus qui dicantur. 249. an. 25. col. 1.
Pœnitentib. veniam dari negabat Nouatianus. 739. a. 16. c. 2
Pagani inpossibilitatem Virginati Deiparæ oppossuerunt. 103. an. 111. col. 1.
Paganorum argumentum Philosophicum contra Virginitatem Deiparæ eiusq. philosophica solutio. 103. a. 11. col. 2
Panes tres in parab. Luc. 11. quomodo quidam interpretentur. 676. an. 23.
Panes amicus ab amico, Luc. Vndecimo quibus argumentis impetrare conetur. 675. com. 1.
Panis nomine in orat. dominica, & passim in Scriptura quid inteligatur. 669. an. 10.
Panis, pisces, & oui nominibus, quid significetur. Lu. 11. 679. an. 27. col. 1.
Παρὲκ præpositio dandi casui iuncta, Latinis, iuxta, seu prope significat. 68. an. 79. col. 2.
Parabola de missione manus ad aratum ex Patrũ doctrina declaratur. 621. an. 132. col. 1.
Parabolæ Luc. 11. scopus quis sit. 679. com.
Parabolæ hominis descendentis de Hierusalem in Hierico qui incidit in Latrones variæ expositiones. 657. a. 65. c. 1.
Parabolis, seu similitudinib⁹ cur vsus fuerit Christ⁹. 758. an.
Paradisus quid dicatur. 703. an. 71. col. 2.
Paralytico salus animæ, & corporis data propter portantiũ fidem. 357. an. 38. col. 1.
(Parate viam Domini & rectas facite semitas eius) pro eodem accipienda. 241. an. 17. col. 1.
Parentes quid in Christo admirati fuerint. 219. an. 77. col. 1.
Parentes, amici, familiares secundum carnem non raro à à Christo nos auertunt. 217. an. 72. col. 2.
Parentes honorandi, sed Deo postponendi. 619. an. 129. col. 1.
Parentes Christi quomodo ascendere ausi sint in Hierusalẽ viuente Archelao: & num ascenderint illis annis, quibus in Aegypto morati sunt 214. an. 68. col. 1. & 2.
Pariendi tempus à natura præscriptum non est semper nouem mensium completorum. 128. an. 134. col.
Pars Mariæ, quam dominus ab ea non auferendam dicit, quæ sit. 661. com. & an. 73.
Pars quid significet. Luc. 12. ibi; Partemque eius ponet cum infidelibus. 786. an. 75. col. 1.
Partes gratiæ in duplici sunt differentia. 58. an. 67. col. 1.
Partes illę tres terræ Euangelicæ conuenienti ordine sunt positæ. 504. an. 14. col. 1.
Particula (intra se) quo sensu intelligenda 358. an. 29. col. 1.
Particula (Sanctificetur nomẽ tuũ) varie exposita. 666. a. 6.
Particulã (&) aliquando loco (etiam) ponitur. 101. com. 1.
Particula (noster) in oratione dominica, quid significet. 665. an. 5. col. 2.
Particula, (donec,) quo accipit in Scriptura. 794. a. 90. col. 1.
Particula (ex) confutantur nonnulli errores cum B. Virginis maternitate pugnantes. 94. an. 103. col. 2.
Particula (solicite) explicatur. 450. an. 5. col. 1.

Particula(væ) quatuor modis in Scriptura sumpta.405.an. 33.c.1.
Particulæ(quasi)explicatio.128.an.135.col.
Particulæ(Sicut & nos)in orat. dom. varia lectio.671.an.14 col.1.
Particulæ(Qui es in Cælis)Varia expositio.666.an.5.col.1.
Particulæ(Sicut in cœlo, & in terra)expositio varia.668.an. 9.col.1.
Particulam orationis dom. (Fiat voluntas tua)Lucas omisit.668.an.8.col.1.
Paruulos quos appellat Christus; quos vero sapientes, & prudentes.641.com.& an.32.col.1.
Passeres duos asse vendi quomodo dixerit Dominus apud Matt. apud Lucam vero quinque duobus assibus.735.an. 11.col.1.
Passionem suam cur baptismum appellet Christus.789.cō.
Passiones animi qd in homine efficiant, & quomodo gene rentur.64.an.74.col.1.
Passiones Christi naturales,& supernatuales fuere.185.an. 6.c.1.
Pastores quomodo Christi præsepe inuenerint.170.an.18. col.2.
Pastores quatuor de causis iubentur gaudere.169.com.1.
Pastores quid cognouerint de Verbo ipsis nunciato.176. a.26.c.2.
Pastores vbi vigilarint.165.an.12.col.1.
Pastoribus Angelus, Magis vero stella cur apparuit.167.a. 15.col.2.
Pater in cælo,& de cælo cur dicatur Deus.679.an.28.col.1.
Pater quis vere dicatur.89.an.99.col.2.
Pater mi dicere Christi; nostrum autem, pater noster.665. an.5.col.2.
Pater, & Domine in illo Euangelij (Confiteor tibi.&c.)ad quid referuntur, & quomodo legenda sint.640.an.31. col.1.
Pater à Filio, & Filius à Patre aliter cognoscuntur,quam à nobis.646.an.42.col.2.
Pater quando proprie dicatur tradidisse omnia filio.644.a. 38.2
(Patrem habemus Abraham.&c.) quomodo intelligatur 449.an.26 col.1.
Patrem de quibus laudet,& commēdet Christus,illis Euāgelij verbis (Confiteor tibi pater,&c.) 641.com.& 642. an.35.col.1.
Patrem esse,aut filium,in Deo,cur sit maius,quam esse Dominum.640.an.31.& col.2,
Patres, Iudæorum calumniæ de regno Christi respondētes, quomodo sint intelligendi.80.an.89.col.2.
Patres Ioannē in limbo etiam præcursoris officio functum esse asserentes..quomodo intelligendi.467.an.34.col.1.
Patres qui Christum ex duabus naturis compositum appellant,quomodo sint explicandi.94.an.202.col.2.
Patres multis modis verba illa Simeonis, Tuam ipsius animam,&c. exponunt,quorum aliqui reijciuntur.204.an.
Patres quibus Deus locutus est,sunt Abraham,Isaac,Iacob & Dauid.126.com.2.
Patres ruinam à Simeone prædictam diuersimode interpretantur.200.an.53.col.1.
Patri creatio, Spiritui sancto sanctificatio tribui solet, licet opus totius sit Trinitatis.92.an.100.col.1.
Patris nomine vt Deum appellemus cur iubeat Christus. 655.an.4.col.1.
Patris nomen in oratione dominica cur optimum sit orandi principium, & quæ ex eo bona colligamus.664.com.
Patria Christi secundum Matthæum quæ fuerit.353.an.30. col.1.
Patrum peccatis consentire cur dicantur Pharisæi Luc.11. quod Prophetarum sepulchra ædificarent.717.commē. & an.95.col.2.
col.2.
Patrum aliquot opiniones de ruina à Simeone prędicta reijciuntur.200.an.53.col.2.
Patrum diuersa interpretatio horum verborum. (Et iustificata est sapientia,&c.)481.an.58.col.1.
Patrum sententię de progressu Christi in sapientia referuntur,& explicantur.226.an.86.col.1.
Patrum sententia de homine promptum se ad sequendum Christum offerente.616.an.125.col.1.
Patrum diuersa horum verborum(Et dimittemini)explicatio.432.an.69.col.1.
Pauli locus de Regno Christi explicatur.82.an.91.col.2.
Pauli verba ad Rom.8.(Quid oremus,sicut oportet, nescimus)quomodo explicentur.674.an.18.
Pauli locus Corinth.9.explicatus.735.an.11.col.2.
Paulus cur vas electionis dicatur act.9.600.an.51.col.2.
Paulus quid vocet Spiritualia nequitiæ.695.an.59.anl.2.
Paupertas Christi ac parentum eius.188.com.
Paupertatem pluribus de causis commendat Christus.400. an.27.col.2.
Pauperum nomine quid intelligatur.303.an.32.col.1.
Pauor super timorem addit admirationem.322.an.64.coli.
Pax multiplex est.790.an.81.col.1.
Pecuniæ nomine quid Apostolis prohibitū.557.an.9.col.1.
Peccantem vtrum ille, qui in peccato est,debeat corrigere. 440.an.56.al.80.col.1.
Peccantium ad mortem duo genera.750.an.21.col.1.
Peccata cur debita dicantur in orat. dom.671.an.13.coli.
Peccata aliorum puniuntur sępe in alijs, qui non sunt illa imitati, immo & quibus ignota fuerunt.721.a.98.col.1.
Peccata qui habet occulta, & bona opera facit manifesta, quando peccet,& quando non.716.an.
Peccata,quæ significētur per verba in orat.dom.671.an.13. col.1.
Peccata etiam ea, quæ non sunt blasphemia in Spiritum sanctum,non semper dimitti hominibus vnde cōstet.748. an.20.col.2.
Peccata licet omnia sint contra totam Trinitatem, diuersimode tamen attribuūtur personis.744.a.18.col.2.&746.
Peccata quædam habent excusationem, & quasi causam impetrandi veniam.749.an20.col.1.
Peccata quænam in Deum dicantur, & quæ in hominem. 751.an.22.col.1.
Peccati, & culpæ ratio vnde præcipue attendatur.696.an. 61.col.2.
Peccati grauitas maior non semper est ex maiori difficultate emendationis.697.an.61.col.1.
Peccati fomes carnem ad malum irritat.58.an.67.col.2.
Peccati fomes etiam ante conceptionem filij Dei in B.Virgine extinctus fuit.58.an.67.col.2.
Peccatis patrum cur dicantur Pharisæi consentire, quod Prophetarum sepulchra ędificarent.717.com. & an.95.c.2.
Peccati singulis singuli dæmones prasunt, qui multos sub se inferiores habent.695.an.59.col.2.
a Peccato liberatus,si recedit,grauius recidit.695.an.59.c.1.
Peccato vni prænidens Dæmon, cur ab alio Dæmone, qui alteri peccato prędet, plerumque in tentādo adiuuetur. 695.a.59.1.
Peccator,seu culpę reus peccato alterius nemo efficitur.722 an.98.col.1.
Peccatores quos exaudiat Deus.676.an.22.col.2.
Peccatores,non solum iustos,à Deo etiam exaudiri,quibus Euangelij verbis ostendatur.676.an.22.col.2.& 677.an. 23.col.2.
Peccatoribus impænitentibus,& perseuerantibus in peccato quomodo pro eis orare liceat.751.an.21.col.1.
Peccatorum remissionis petitio quibus necessaria sit.671. an13.col.2.
Peccatorum grauitatem,& antiquitatem Iudæis objcit Io

annes

annes Baptista.245.com.2.
Peccatorum remissionum ex dilectione,an dilectio ex peccatorũ remissione ꝓuenerit.491.a.73.1.ibi.Patrũ sẽtẽtię.
Peccatorũ nomine qui accipiantur:& quomodo difficultas huius sententiæ soluenda.423.an.56.col.1.
Peccatorum duo genera sunt,sicut & præceptorum.751.a.22.col.1.
Peccatum in Filium hominis remittendum; Blasphemiam vero in Spiritũ sanctũ,nequaquã,neque in hoc sæculo, neque in futuro quomodo intelligatur.749.an.20.col.2.
Peccatum ad mortem quod dicatur à Sancto Ioan. 1.ep.3.749.an.21.col.1.& 750.col.1.
Peccatum graue Iudæorum quod fuerit.792.an.85.col.
Peccatum ad mortem,& blasphemia in Spiritum sanctum num sint idem.751.an.21.col.2.
Peccatum in Deum.& blasphemia in Spiritum sanctum, num idem sint.652.an.22,col.2.
Peccatum,pro quo pullus columbarum offerebatur, quod nam fuerit.189.an.38.col.1.
Peccatum nullum actuale B. Virginem habuisse toto vitæ tempore, dogma est fidei.671.an.13.col.1.
Peccarum in Spiritum sanctum. & Blasphemia in Spiritũ sanctum sunt longe diuersa.744.an.18.col.1.
Peccatum omnino nullum à venia excludi in hac vita ꝓbatur varijs rationibus.748.an.20.col.1.
Peccatum rapinæ, cum reddenda sit res aliena, quomodo eleemosyna mundetur.714.an.88.col.2.
Peccatum vnius quot modis in altero vindicari possit.721. an.98.col.2.
Peccatum quomodo in omnibus iustis dicat habitare,non tamen regnare.58.an.66.col.1.
Peccatricis mulieris conuersio plurima admiratione digna continet.484.an.64.col.1.
Peccatricis nomẽ consuetudinẽ peccati indicat. 482.a.61.2.
Pedes hospitum lauandi vetus consuetudo.489.a. 70.col.1.
Pelagij error de gratia.97.an.107.col.
Pera quid sit, & quomodo eam Christus Apostolis prohibuerit.557.an.8.col.1.
Personæ publicę maxime ab alijs inquirere debent,quæ de se spes sit.570.an.35.col.2.
Personam,& munus Ioannis Baptistæ plurima commendant.234.an.6.col.1.
Personarũ tria genera in Scriptura cõmẽdãtur.469.a.38.1.
Perseuerantia non solum vti in oratione,sed etiam contẽtione.& seruore maiori vbi doceamur.674.an. 19.
Perseueranuæ ac constantiæ vehementis in orando, eiusq; efficaciæ exempla ex scriptura.677.an.24.
Personas sex quomodo nominet Christus de diuisione ob Euangelium futura loquens;cũ paulo ante quinque tantum meminerit.791.com.& an.83.col.1.
Persuasio praua hæreticorum de ieiunio. 209. an. 61.col.1.
Petere cur non sufficiat, sed quærendam , & pulsandũ sit in oratione; ñ quicumque petit, accipit.677.an.25.
Petite, quærite, & pulsate.Luc. 11. num eadem ; an vero distincta sint.678.an.25.
Petitio septima orationis Dominicæ, cur non perfecte in hoc sæculo compleatur.674.an.17.col.1.
Petitio septima orat.dom.(Sed libera nos à malo,&c.)a Luca omissa, & eius expositio.673.an.17.
Petitio quinta(Dimitte nobis &c.)in orat.Dom.quibus ne cessaria sit.671.an.13.c.2,
Petitionis sextæ orat.dom.(& ne nos inducas, &c.) multiplex expositio.672.an.15.
Petitionis, inquisitionis,& pulsationis in orando fructus. 677.com.2.
Petra scandali,& lapis offensionis quomodo differant.201. an.25.col,1.
Petri verba de ædificando in monte tabernaculo quo sensu sint prolata.589.an.68.col.1.
Petri confessio de Christo multa dogmata cõplectitur.572. an.39.col.2.
Petri nauis mystica significatio.334.an.2.col.1.
Petro soli cur sit dictum(eris homines capiens.)341. an.13. col.1.
Petro soli cur dicatur (duc in altum)& non soli,sed cæteris etiam (laxate retia)336.an.74.al.7.col.1.
Petrus quare Dominum recusare precetur.339.an.11.c.1.
Petrus timore magis quam reuerentia præsentiam Domini recusat.339.an.11.col.1.
Petrus cum suo socio cur socios nutibus. non vocibus vocarit.347.an.8.col.1.
Petrus quomodo dicatur nescisse quid loqueretur. 591. 71.col.1.ibid.an.72.col.1.
Petrus quomodo illos viros,qui Christo adstabant in trãsfiguratione, nouerit fuisse Moysen, & Eliam.790,an.70. col.1.
Petrus à Doctoribus arguitur ob verba in monte prolata. 590.69.col.1.
Petrus cur in recensendis Apostolis semper prior ab Euangelistis numeretur,ĩ cæteris aũt ordo variet. 395.a.col.1.
Petrus quomodo exauditus sit rogans Dominum,vt à se exiret.341.an.14.col.1.
Petrus, cum Christum negauit, an dixerit verbum in Filium hominis, seu blasphemauerit.752.an.23.col.2.
Petr' cur Dominum interrogauerit Luc.12.his verbis:Domine,ad nos dicis hãc parabolã,an & ad oẽs?782.an.80. col.1.
Pharisæi,& magistrum,& discipulos reprehendere conantur.369.60.col.1.
Pharisæi,quod Prophetarum sepulchra ędificarent,cur patrum peccatis cõsentire dicãtur.717. com. & a. 95.col. 1.
Pharisæorum amentia.392.an.15.col.1.
Pharisæorum calumnia.374.an.67.col.1.
Pharisæorum,& Scribarum incredulitas omnino damnãda.478.an.54.col.1.
Pharisæos quories reprehenderit Christus de lationibus in cibis capiendis.711.an.84.col.1.
Pharisæus multis modis peccat,dum Christum, & peccatricem temere iudicat.486.an.66.cnl.1.
Pharisæus Luc.11.quo animo Christum ad prandium inuitauerit.710.an.82.col.2.
Philosophi in affectibus animi duo distinguunt. 64.an.an. 74.col.1.
Philosophorum opinio de vipera.246.an.22.col.2.
Philosoph.cus discursus insignis de affectionibus animi. 64.an.74.col.1.2.
Phrasis hebræa(magnificauit Dominus misericordiam cũ illa eiusque significatio ibidem. 139.com.1.
Phrasis est Scripturæ visitata, ponere(in) loco(propter)seu (per)150.an.164.col.1.
Pictores cur Iosephum senem pingant. 44.an. 59.col. 1.
Pilatus cur Christum Iudæis ostenderit. 206.an. 57. col.2
Plebs Domini quinam sint vocati. 148.an.169.col.2.
Πλεροφορία vox quomodo exponenda.213.an.67.col.1.
Πλεροφορία duplicẽ ĩ Scriptura significationẽ hẽt. 4.a.3.c.1.
Plures sunt hæretici,qui Christum penitus a prophetis nõ prædicatum asserunt. 203.an.53.col.2.
Pœna dæmonum triplex.530.an.63.col.2.
Pœna alterius quo pacto gaudere liceat.643.an. 36. col.2.
Pœna mali dispensatoris.789.com.
Pœnam timere malũ non esse,quomodo probetur.734.cõ.
Pœnarum inferni diuersitas,ex quibus Euangelii verbis deducatur.786.an.76.col.1.
Ponere in corde quid significet.134.an.142.col.1.
(Ponere in corde) Hebræorum more dicitur.134.a.142.c.1.
Populi Iudæi status quatuor.696.an.60,col.1.
Populi nomine tam Gentes,quã Iudæi intelliguntur. 168. ann.17.col.1.
Populus Galilææ cur dicatur in tenebris sedere. 152. ann. 164.col.1.

Populus Gentium plures ob similitudines mulieri Hæmorroissæ comparatur. 547. an. 100. col. 1.
Populus Iudaicus mense Martio à seruitute Aegyptiaca liberatus fuit. 35. an. 36. col. 2.
Populus Iudaicus quomodo nunc in peiori statu esse dicatur, q̃ fuit in idolatriæ statu. 696. an. 61. c. 1. & 697. col. 1.
Porphyriuj, & Iulianus Matthæi vocationem irridentes, refelluntur. 366. an. 55. col. 1.
Positiuum pro comparatiuo sepe simi in Scriptura paret variis auctoritatibus. 661. an. 72.
Possessionē nullā ī diuisione terræ ꝓmissionis obtinuit Leuitica tribus. 111. an. 116. col. 2.
Potestas, Magistratus, & Synagoga quomodo differāt. 753. commento.
Potestas faciendi miracula duplex est. 358. an. 41. col. 1.
Potestas regia multo perfectius fuit in Christo, quā in Dauide. 78. an. 89. col. 2.
Potestas spiritualis, & temporalis ad eam ordinata, est in Romano pontifice. 80. an. 89. col. 1.
Potestatem Regiam habuit Christus ab instanti generationis. 79. 89. col. 2.
Potestatem se habere in hereditate diuidenda quomodo negauerit Christus. 755. an. 26. col. 1. & an. 27. col. 2.
Portio quæ seruis assignari solita sit apud antiquos. 784. an. 72, col. 1.
Præcepta diligendi Deum, & diligendi proximum quomodo inter se differant. 652. an. 52. an. 52. col. 2.
Præcepta tria, seu triplicem præparationem ad regnū Dei, & aduentum suum expectandum, quibus potissimum tradiderit Christus. 779. an. 64. col. 2.
Præceptorum vt duo geneta sunt, ita & peccatorum. 751. ann. 22. col. 1.
Præceptum diligendi inimicos partim naturale, partim supernaturale. 410. an. 38. col. 2.
Præceptum ne sit, an consilium Christi sententia de percussione maxillæ. 418. an. 49. col. 2.
Præceptum de diligendis inimicis quomodo implendum. 409. an. 28. al. 38. col. 1.
Præceptum diligendi inimicos quænam sub se comprehendat. 412. an. 41. col. 3.
Præceptum Christi, qui etiam irrationalibus imperabat, quale fuerit. 321. an. 61. col. 1.
Præceptum Moysis de oblatione pro leprosi emundatione quomodo intelligendum. 351, an. 27. col. 1.
Præceptum Christi de dilectione Dei, de impossibili esse intellexerunt nostri temporis hæretici. 651. an. 50. col. 1.
Præceptum quotuplex in Euāgelio tradatur ad Christi aduētū, seu Dei regnū expectāndum. 776. com. & a. 64. c. 1.
Præcinctorum, seu cingulorum genera quot in Scriptura legantur. 777. an. 62. col. 2.
Prædicatores verbi Dei ab humana laude maxime debent abhorrere. 408. an. 36. col. 2.
Prælati quales esse debeant. 784. an. 72. col. 1. & an. 73. col. 2.
Prælati boni quantam beatitudinem habituri sint ostenditur. 784: com. 1.
in Prælatis quæ requirantur. 787. an. 77. col. 1. & com. seq.
Prælatis Ecclesiæ quantus sit honor habendus. 350. annot. 26. col. 2.
Prælatos ecclesiasticos administrare temporalia, nec Christus, nec Apostolus voluerunt. 756. an. 28. col. 1.
Præmij ac beatitudinis bonorum prælatorum tutura excellentia ostenditur. 784. comm.
Præparatio ad Dei regnum quotuplex in Euangelio tradatur. 779. com. & un. 64. col. 1.
Præparationis triplicem modum, ad Regnum Dei, seu aduentū suū quibus potissimum tradiderit Christus. 779. an. 64. col. 2.
Præsepij nomen quid significet. 162. com.
Prandium Pharisæi cur Dominus acceptauerit. 709. com.
Præputium Saluatoris nostri, vbi, & quando fuerit inuentum, & quę miracula ediderit. 180. an. 31. col. 1. & 2.
Primogenita quare in veteri lege offerebantur. 185. com. 2.
Primogeniti olim tribuū primo præsentabantur Deo, post modum quinque siclis redimebantur. 194. an. 44. col. 2.
Primogenitus quis dicatur. 161. com. 2.
Primogenitus omnibus, excepto Christo, commune est vuluam matris, aperire. 188. an. 36. col. 1.
Princeps quis intelligatur, quis vero Iudex. Luc. 12. ibi: Cū autem vadis cum aduersario tuo, &c. 794. an. 88. col. 1.
Princeps sacerdotum non est idem qui Pontifex, vel Sūmus Sacerdos. 10. an. 3. col. 2.
Principis nomine reliqui, qui sub eo militant, aut militarunt, intelliguntur. 637. an. 25. col. 2.
Prisciliani starum impius error exploditur, qui Christum fato, aut stellarum necessitati subditum arbitrabantur. 36. an. 381.
Priuilegio, non natura propagationis Mater Dei sine peccato concepta fuit. 115. an. 119. col. col. 2.
Productionis hoīs quatuor modi ex August. 69. a. 65. col. 2.
Prohibitio, qua Christus Apostolis prohibuit, ne cui dicerēt, se esse Christum Dei, qualis sit. 573. an. 41. col. 1.
Prohibitiuane sint, an vero instructiua verba illa (Verumtamen hoc nolite, &c.) opin. varię. 638. an. 27. col. 1.
Promissio Diaboli qualis fuerit. 292. com. 2.
Promissio Diaboli qualis, ibid.
Pronomina, hic, &, meus, quid significent. 594. an. 77. co. 1.
Propheta hic magnus, de quo populus Iudaicus dicebat, qs fuerit. 665. an. 31. col. 2.
Propheta quare non sit acceptus in patria sua. 311. ann. 44. col. 1.
Prophetæ non fuerūt Apostoli, Apostoli vero omnes fuerunt prophetę. 720. com.
Prophetę & Apostoli, etiam in veteri testamento, quidam dicti sunt. 720. an. 97. col. 1.
Prophetę. & iusti multi, qui Christū secundum carnē ante cesserūt, fide, & visu spirituali ipsū viderūt. 648. a. 44. c. 1.
Prophetæ quinam dicti sint. 719. com.
Prophetarum occisorū sanguis quo pacto à Iudæis exquirēdus, varij modi. 825. an. 101. col. 1.
Prophetia Zachariæ omnes temporis differentias complexa est. 136. an. 144. col. 2.
Proprietas, ac virtus eleemosynæ quintuplex deducta ex illis Domini verbis, Facite vobis sacculos, &c. Luc. 12. 775. 776. & 777. comm.
(Propter quod vnxit me) diuersimode legitur. 301. an. 31. col. 1.
Προσδοκῶ quas habeat significationes. 256. an. 33. col. 1.
Prouerbio illo (Non est discipulus super &c.) duplici, & diuerso modo vsus est Christus 437. an. 76. col. 1.
Prouidentia Dei probatur. 735. com.
Prouidētię, seu curę, & solicitudinis discrimē. 765. a. 44. c. 2.
Proximi nomine qui comprehendantur. 652. an. 52. col. 1.
Proximi nomē multipliciter ī Scriptura accipit. 652. a. 55. 2.
Proximos esse omnes homines, etiam extraneos, & aduersarios. qua ratione ostendit Christus. 656 an. 62. & com.
Proximus quis magis iudicandus sit. ibid. col. 2.
Proximus non tantum quo ad affectum, sed etiam, quādo opus est. quo ad effectum diligendus. ibid.
Prudentia in secularibus negotiis quomodo ad spiritualia conferenda sit. 793. com. & an. 87. col. 1. & 794. a. 89. c. 1.
Prudentia, & modestia Centurionis. 455. an. 15. col. 2.
Prudent, a B. Virginis in respondēdo cōmendatur. 82. cō. 1.
Prudētia in sacra Scriptura pro sapiētia ponitur. 213. cō. 2.
Psalmus CX. non de Christo, sed de iustis intelligendus. 290. an. 23. col. 1.
Publicani nū Iudęi, an ex Gētilibus fuerint. 253. an. 30. c. 1.
Pudor vt aliquando est vitiosus ita impudentia non semp est vitium. 676. an. 22. col. 1.
Puella Herodias, & Herodes puniti ob necem Ioannis, & quæ ea punitio fuerit. 263. an. 42. col. 1.

Puella, Herodias, & Herodes puniti ob necem Ioannis, & quæ ea punitio fuerit. 26. an. 42. col. 1
Puella Archisynagogi quomodo Iudaicam legm significauerit. 551. an. 112. col. 1.
Puer autem crescebat, &c. (variæ legunt Doctores. 211. anno. 65. c. 1.
Puer, dum est in vtero, per vmbiliculum nutritur. 130. co. 2.
Puerorum perfecta obediētia est duodecimo ætatis e. 215. a. 69. col. 2.
Puerorū nomine in parabola illa Luc. 11. quid intelligatur 675. an. 21.
Pueris olim ab euentu vel re ipsa nomina imponebantur. 131. an. 124. al. 139. col. 2.
Pullus columbarum pro quo peccato soleat offerri. 189. an. 38. c. 1
Pulsatio cur vocibus addita in parab. Luc. 11. 676. com.
Pulueris excussio à Christo præcepta quid significet. 560. an. 14. 1.
Puniti pro alijs multi quomodo intelligantur. 722. an. 98. col. 2.
Purgationis dies quot fuerit. 183. an. 34. col. 1.
Puritatem vitæ in Ioanne commendat Christus. 472. a. 43. col. 1.

Q

QVadragenarius numerus in Scripturas mysterijs plenus est. 284. an. 3. col. 1.
Quadragesima Mōtani hæretici explicatur. 376. a. 72. 1.
(Quę cum audisset) variæ expenditur. 63. an. 72. col. 1.
(Quæ Patris sunt) quomodo intelligenda. 223. an. 82. col. 1.
Quęnam sint ea, quæ B. Virgo cum Ioseph sit admirata. 198. an. 51. col. 2.
Quęstio cur rēte piscium multitudine ante Christi resurrectionem rumperetur, postea vero non. 337. an. 7. col. 1.
Quæstio, vtrum eadem sit Maria cuius Euangelistę meminerunt. 483. an. 62. col. 1.
Quæstio proponitur, vtrum miraculum maius sit paralyticum sanare, an peccata dimittere. 363. an. 47. col. 1.
Quæstio est, vtrū generale fuerit præceptum de celebrandis matrimonijs cum feminis eiusdē Tribus. 277. an. 59. c. 1.
Quæstio, vtrum maius sit donum Dei, peccata dimittere, an præseruare, nē committantur. 493. an. 75. col. 2.
Quæstio quomodo verum sit minus diligere, cui minus dimittitur, & cui magis, magis diligere ibid. col. 1.
Quæstio vtrum sola Christi facies, an vero totum corpus fuerit transfiguratum. 584. a. 58. col. 1.
Quæstionem quam difficilimam censeat Augustinus. 740. an. 17. col. 1.
Qualitas triplex cœnę, in qua beatis ministrabit Dominus. 781. commento.
(Quasi particula exponitur. 128. an. 134. col.
Quatuor acerrimi hostes virginitatem matris Dei impugnare conati sunt. 103. an. 111. col. 1.
Quatuor sunt, quæ æquitatem precepti dimittendi commēdant. 433. an. 70. col. 2.
Quatuor in conceptione Christi sunt simul facta. 90. com.
(Quia impleta est hodie scriptura, &c.) latius explicat. 307. an. 38. col. 1.
Qui expectabant redemptionem Israel) varie legitur. 210. an. 63. col. 1.
Quid est quod me quærebatis, &c.) tria insinuant. 221. an. 79. com. 2.
Quid per inimicos, & eos, qui nos oderunt, significetur. 140. com.
Quinarij numeri cur potius meminerit Christus, quam vnius, separationē explicās, ob Euāgeliū futurā. 790. an. 83. col. 1.
Quinque argumentis demonstratur Elisabeth non cōmemorasse exultationem infantis, vt beatam Virginē ad firmius Angelo credendum induceret. 116. an. 121. col. 2.
(Quis ostendit vobis fugere, &c.) diuersimode patres explicant. 248. an. 24. col. 1.
(Quod nascetur ex te) & cur nō dicatur (qui nascetur ex te, copiosè explicatur. 93. an. 102. col. 2.
(Quomodo fiet istud) varie Doctores antiqui interpretantur. 83. an. 92. col. 1.
(Quotidianum) in orat. Dom. quod, & quam varias habeat interpretationes. 669. an.

R

RAdices, quarum defectu verbum Dei non fert fructū, quæ sunt. 513. an. 28. col. 1.
Radix solicitudinis bonorū temporaliū quæ sit. 774. com.
Rapinę peccatum cum restitutio facienda sit, quomodo eleemosynis mundetur. 714. an. 88. col. 2.
Ratio naturalis istius præcepti diuini de nō tangendo lepro sum, donec lepra totum corpus occupasset. 130. a. 138. col. 1.
Ratio triplex, ob quam angelus bonus, & malus Angelus Domini vocentur. 18. an. 15. col. 1
Ratio itineris apud Iudęos. 214. an. 58. aol. 2.
Ratio pulchra, cur diluuium secundo mense anni, id est in Aprili est factum. 35. an. 38. col. 1.
Ratione humanitatis Christus benedictus dicitur. 115. an. 119. col. 1.
Rationes aliquot à Doctoribus assignatæ, cur Christus baptizari voluerit. 265. an. 45. col. 1.
Rationes dantur nōnullę, ob quas Ioannes puerulus in desertum abijt. 234. an. 7. col. 2.
Rationes, ob quas Ioannes baptizaturus in Iordanem descenderit. 235. an. 8. col. 2.
Rationes adducuntur, ob quas Dominus noluit à dæmonibus Christus nuncupari. 327. an. 74. col. 1.
Rationes diuersæ, ob quas Christus à dęmone voluit tentari. 284. an. 5. col. 1.
Recentiores reprehenduntur, qui illud (ex te) legendum esse negant. 93. an. 101. col. 1.
Recentiores refelluntur aliqui, qui cōmemorationē beneficiorū à B. Virgine factā ad communia beneficia referūr.
Recentiorum opinio de occultatione Elisabeth. refellitur. 35. an. 37. col. 2.
Recentiorum opinio (signum) pro portento interpretantiū refellitur. 203. an. 55. col. 2.
Redimere in Scriptura duo significat. 137. an. 146. col. 1.
Reductio mystica nauis in altum, 335. an. 5. col. 1.
Rductio nauis in terram quid denotet. 234. an. 3. col. 1.
Reges Christi Domini vocantur. 192. an. 42. col. 2.
Regina austri, de qua Luc. 11. quæ fuerit. 705. an. 74. col. 1.
Reginam Austri saluum esse cur deducendum non sit ex illis Christi uerbis (Regina austri surget in iudicio, &c.) 706. an. 75.
Regio vmbræ mortis Iudæorum est eorum, qui proxime habitabant Gentilibus. 252. an. 164. col. 1.
Regio à Gentibus habitata mortis nomine significatur. 152. an. 164. col. 1.
Regni huius seculi tempus ob breuitatem dies vocatur. 9. a. 11. c. 1.
Regna orbis terræ quænam intelligantur. 291. an. 16. col. 1.
Regnum Herodis post mortem eius à Romanis in prouincias diuisum. 232. an. 2. col. 1.
Regnum Dei quid hoc loco significet. 498. an. 2. col. 1.
Regnum, de quo in orat. Dom. agitur, cur non bene de regno spirituali Dei in nobis interpretatur. 667. an. 7. col. 2.
Regnum Sathanæ quid sit. 685. an. 40, col. 1.
Regnum Dei quid significet eo loco (Peruenit in vos regnum Dei. 687. & 688. an. 45.
Regnum Dæmonis quomodo adhuc duret, nec sabbatum sit per Christi regnum. 688. an. 46.
Regnum quod sit, quod petitur in orat. Dom. variæ sententię. 667. an. 7.
Regnū cęleste cur merito petat in Euāgeliço statu ibid. cō.
Regnum Dei adipiscendi quod sit medium. 668. an. 8. col. 1.
Regnū Christi optime cornu vocatur. 138. a. 146. al. 147. c. 2.

Re-

Regnum Dei in Scriptura plures habet significationes.773 an.57.col.1.
Remissio peccatorum ex dilectione, an dilectio ex remissione peccatorum prouenerit.491.a.73.col.1.ibi.Patrũ sniæ.
Renunciare quid significet.620.an.31.col.1.
Reprehẽsio Christi(O generatio infidelis,&c.) ad quos sit referenda.602.an.94.col.1.& an.95.col.1.
Reprehensione digni,qui nõ vocati ad dignitates Ecclesiasticas accurrunt.393.an.19.col.1.
Requies dęmoniorum quæ sit, cum sint in statu damnationis.694.an.57.col.2.
Requiem non inuenire vbi dicatur dæmon.ibid.col.1.
Respicere tribus modis dicitur Deus.121.an.126.col.1.
Respõsũ Deiparę varie à patribus exponitur 107.a.112.c.1.
Responsum frequenter in Scripturta pro quocumq.sermone vsurpatur.219.an.36.col.1.
Resurrectio omnium erit, tam infidelium, quam fidelium; non autem sic immutatio.706.an.77.col.1.
Resurrectione in vltima,non resurgent superflua capillorum,& vnguium resecata.736.an.12.col.2.
Resurrectionem à Simeone dictã varie doctores accipiũt. 201.an.54.col.1.
Rete piscium multitudine refertum ante Christi Resurrectionem,cur rumperetur,postea vero non.337.a.7.co.1.
Reuerentia leprosi vera fuit adoratio.344.an.18.col.1.
Rex Iuda aliud est.quam Rex Iudææ.9.an.2.col.2.
Risus qualis à Christo damnetur.407.an.35.col.2.
Rogari,ac peti à nobis cur Deus vlit.676.an.22.col.2.
Romani cur nono die solerent imponere nomem infantibus,plures dantur causæ.130.an.137.col.2.
Rusticus ignoranter errans melioris est conditionis,quam vir doctus similiter errans, etiamsi in paucioribus. 696. an.61.col.2.
Ruina Iudæorũ diuersis vocibus in Scriptura significatur. 199.com.3.
Ruinam à Simeone prædictam Patres explicant.200.ann. 53.col.1.

S.

SAba quotuplex,& quæ fuerit Regina Saba,de qua ĩ scriptura.705.an.74.col.1.
Sabbatum secundo primum quid.383.an.1.col.1.
Sabellij Gregales ab Athanasio refutari.645.an.40.col.2.
Sacerdos,& Leuita cur deflexerint a via iuẽto illo,q in latrones inciderat, semiuiuo,de quo Lucas.654.an. 58.& 665.an.59.
Sacerdotibus valde necessaria abdicatio amoris erga cognationem,& amicos secundum carnem.217.an.72.col.2.
Sacrificium turturum,aut pullorum columbarum non ꝓ filio,sed pro matris parientis purgatione offerebat. 179. an.37.col.1.
Salathiel,& Zorobabel à Matthæo,& Luca numerati vtrũ ijdem sint.278.an.60.col.1.
Saluatoris præputium vbi, & quando inuentum fuerit, & quæ miracula ediderit.180.an.31.col.1.
Salus animæ & corporis paralytico data propter fidem portantium.357.an.38.col.1.
Salutatione peracta,tria in B. Virgine facta sunt.63.com.
Samaritani cũ Deo Israel vero,falsos deos colebãt. 655.có.
Samaritanus vinum,& olcum,in plagas infundens, quid moraliter significet,ex Greg.655.an.61.col.1.
Samaritanus in parabola illa(Homo quidam descendebat de Hierusalem in Hiericho.&c.)In cuius rei signum ponatur.655.an.60.col.1.
Samaritanus,custos interpretatur.655.com.
Idem cur Christum significet.657,an.63.col.1.
Samson figura Christi fuit.43.an.50.col.1.
Sanctificatio Dei cur primo petatur in oratione Dominica. 666.com.
Sanctitas Christi superexcellens.95.an.104.col.1.
Sanctitas cultus,ac religionis nomen est.666.an.6.col.2.
Sanctitas,& iustitia parentum quatuor modis prodest filijs.13.ann.9.col.1.
Sanctitatis,& iustitiæ nomine quid intelligatur.145.com.
Sanctorum beatitudo, quibus verbis significetur in Euangelio.781.com.1.
Sanguinem alicuius requirere,vel inquirere ab altero quid sit in scriptura.720.an.98.col.1.
Sanguis Abel quare a Iudæis exquirendus dicatur.723.an. 99.col.1.
Sanguis occisorum Prophetarum:quo pacto a Iudæis exq rendus.725.ann.101.col.1.
Sapientes quos appellet Christus, quos vero paruulos.641. com.& an.32.col.1.
Sapientia Dei summa in quo eluceat.642.a.35.col.2.
Sapientia admirabilis Saluatoris in illius hominis, vocatione,quem Lucas refert, elucet,618.an.128.col.1.
Sapientia in Christo nunquam creuit, etsi corpus eius creseeret.212.com.1.
Sapientia Dei in illis verbis propterea & sapientia Dei dixit,Luc.11.quid significet.719.com.& an.96.col.1.
Sarcinæ,siue onera,de qb⁹.Luc.11.quæ sint.717.a.93.c.1.
Satan,quod significat aduersarium, quomodo appropriat Dæmoni.785.an.39.col.2.
Satã cur fulguri à Christo cõparet,variæ sniæ,637:a.25.c.i.
Satanæ nomine cur cæteri Angeli praui intelligantur in illis verbis)Videbã Satanã sicut fulgur.&c.)637. an. 25.c.
Satanæ regnum quid sit 685.an.40.col.1.
Satanæ nomen varie interpretatum.684.an.39.
Satanam,& omnes eius milites,cui serpentum,& scorpionum nomine appellet Christus.537.com.
Saturitas quænam damnatur 406.an.34.col.1.
(Scientiam salutis(phrasis Hebraica est pro scientia salutari.148.an.159.col.1.
Scelus graue est in homines sanctos sæuire. 264.an.44.c.1.
Scopis mundata domus Luc.11.quid significet.694. comm & an.58.
Scribæ.& Pharisæi cur à Christo dicantur generatio,itemque generatio mala, & adultera.700.an.65.col.1.
Scribarum error circa verba (Quis potest dimittere peccata) ostenditur.359.an.41.col.1.
Scriptura sacra multa refert,quasi ante dicta,quæ tamẽ scripta non sunt.719.an.96.col.2.
Scriptura sacra quo argumento plerũque vtatur.772. a.c.1.
Scriptura cur dicat(Fecit redemptionem plebi suæ) & non. plebis suæ.137.an.146.col.2
Scriptura,q̃ gratiæ sunt Spiritui sancto tribuit.90.a.99.c.2.
Scripturæ nos cur sit post generale explicare particulare. 747.ann,19.col.1.
Scriptura sacra, quomodo impedimento sit Iudęis ne conuertantur.697.an.61.col.2.
Scripturæ concordia de præcepto dilectionis Dei.951.ann. col.1.
Sectæ hæreticorum circa virginitatem Deiparæ tres sunt. 105.ann.111.col.2.
Sedulitas B.Virginis in itinere 216.com.2.
Seleuciani, & Hiermiani, igne,non aqua baptizantes, refutantur.359.an.36.col.1
Semen naturale tria habet.88.an.98.col.2.
Semen secus viam lapsum, quod intelligatur.502.a.11.c.1.
Semẽ sup petrã lapsi,quos homines. significet.503.an.13. col.1.
Semen materiale tria requirit,vt fructificet.515.an.31.c.1.
Semiuiuo legatur,siue,Semimortuo in illo Lucæ(Et plagis impositis,&c.)idem sensus est.654.a.57.col.2.
Senarius numerus primus numerus perfectus est.37.ann.
Seniorum ratio expenditur.351.an.7.col.1.
Sensus sententię illius 1.Reg.2.(.Si peccauerit vir in virũ, placari ei potest Deus:Si autem in Dominum peccaue-

rit,orabit pro eo?)752.an.22.col.1.
Sensus verborum Christi(Et qui aufert quæ tua,&c.)tripli citer potest exponi.421.an.53.col.1.
Sensus verborum Oseæ à Christo prolatorũ.371.a.64.co.1
Sensus spiritualis horum verborũ)exi a me Domine) 339. an.11. col.2.
Sensus articuli si dei explicatur in illis verbis (Cõceptus de Spiritu sancto.)89..an.98.col.1.
Sensus eorum verborum(Si quis vult venire post me)latius explicatur.575.an.44.col.1.
Sensus duplex horum verborum (quia magno timore tenebantur) exponitur.537.an.80.col.1.
Sensus litteralis, & spiritualis horum verborum (Nemo autem Lucernam accendens,&c.)eruitur.516.an.32.c.1.
Sensus literalis quando ex propria verborum significatione haberi potest, non est ad figuratum recurrendũ. 637. an.25.col.1.
Sensus sententiæ illius Luc.12.Et quid volo, nisi vt accendatur,788.an.78.col.1.
Sensus illorum verborum. Nolite in sublime tolli, ab Auctore allatus, vnde vetissimus appareat.773.an.56.col.1.
Sententia Patrum triplex de Christi ætate quando baptizatus fuit.272.an.55.col.1.
Sententia Patrum de filijs sponsi.375..an.70.col.1.
Sententia illa 1.Reg.2.(Si peccauerit vir in virum , placari ei potest Deus: in autem in Dominum peccauerit, quis orabit pro eo?) varie explicata.761.an.22.col.1.
Sententia illa . Qui dixerit verbum in Filium hominis, &c. quoties à Domino prolata,& connexio eiusdem cũ superioribus,752.an.23.col.1.
Sententia D.Bernardi de tempore natiuitatis Ioannis Baptistæ expenditur.34..an.36.col.2.
Sententia Patrum de non salutando quempiam per viam. 626.an.8.col.1.
Sententia illa (scio te quis sis , &c.) varie interpretata. 319. an.59.col.1.& 2.auctoris vero de ea opinio.120. an. 58. col.1.& 2.
Sententia Ambrosij de gladio, spiritualis potius, quam litteralis.205.an.56.col.1.
Sententia Bernardi de verbis B.Virg.(quomodo fiet istud) probatur.84.an.92.col.2.
Sententia eorum , qui Christum per quadraginta dies variis tentationibus vexatum fuisse à Dæmone dicunt,reijcitur,284.an.4.col.1,
Sententia Patrum dicentium Christum matris vuluã nõ aperuisse, probatur.187.an.36.col.1.
Sententia Hieronymi, & Gregorij de tentationibus Christi cęteris præferenda.291.an.15.col.1.
Sententia illa Luc. 12. Quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum,verbotenus explicata.775.com.
Sententiæ Patrum de progressu Christi in sapientia explicantur.& referuntur.226.an.86.col.1.
Sententiæ illius Luc.12.Nolite in sublime tolli.varia expositio,772.an.54.col.1.
Sententiæ illius)sint lumbi vestri præcincti.(varia expositio.777.com.& ann.62.col.1.
Sententię illius,Et quid volo,nisi accendatur Luc.12.varia lectio.788,an.79.col.1.
Sententiæ illius Luc.21.Non in abundantia cuiusquam vita est, &c.explicatio.758.an.31.col.1.
Sententiæ illius,Nolite soliciti esse,animæ vestræ quid mãducetis, &c.Luc.12.explicatio.765.com.& an. 44. col.1.
Sententiam eorum verborum (quod in spinas cecidit , hi sunt,&c.) Parres quomodo explicent.513.an.29.col.1.
Sententiam de quinque panibus quomodo Euangelistæ tenuerint.565.an.37.col.1.
Separatio qualis futura ob Euangelium.790.com.
Separationem,non pacem missurus quomodo venisse dicatur Christus.790.an.81.col.1.
Separationem ob Christi Euangelium futuram explicans Christus, cur numeri imparis exemplum adferat.790. an.82.col.1.
Sepulchra Prophetarum ædificare cum laudabile sit,cur id Christus in Pharisęis reprehendat.717.com.& 718.ann. 95.col.2.
Series historiæ de baptismo Christi à Ioanne in Iordane susceptо.265.al.268.annotat.45.col.1.
Sermonis nomine non Christus, sed prædicatio intelligit. 6.annotat.7.colum.1.
Sermones isti,quos Dominus præcipit discipulis mente retinere qui sint.606.ann.104.colum.1.
Serpentum,& scorpionũ nomine qd significet Christ⁹, cũ dicit(Ecce dedi vobis potestatẽ calcandi.&c.637.a.30.c.1.
Serui mali diuisio quæ, & quotuplex significetur. Luc.12. ibi.Et diuidet cum.785.ann.74.colum.1.
Seruis , quæ portio assignari solita apud antiquos. 784. an. 72.colum.1.
Seruorum infidelium quot genera, & quæ cuiusque pœna futura sit.786.com.
Seruus infidelis quis sit.786.an.75.col.2.
Seueriani & Andromici hæretici feminam Satanæ opus esse asserebant.46.an.53.col.1.
Sex sunt in regno Christi completa, quæ de Regno Dauid erant prænunciata.78.ann. 89.col.1.
Sexagesimi,centesimi, & trigesimi fructus nomine quid intelligatur.506.an.18.col.1.
Sexum virilem, cur potius Deus assumpserit,quam femininum,multæ dantur causæ.51.an.82.col.1.
Sexus vterque de Christo in templo testificatus est, quia sexum vtrumque venerat liberare.208.com.1.
Sicera nomen Hebræum omne illud,quod inebriare põt , significat.23.ann.22.col.1.
Signa in scriptura alia sunt cognitionis , alia probationis. 170.ann.18.col.1.
Signa petentes Iudæi cur à Christo reprehendantur. 701. annotat.67.col.1.
Significatio duplex militiæ cælestis in Scriptura.175.an.19. col.1.
Significatio triplex verborum (dispersit superbos)à Bonauẽtura adfertur.124.ann.130.col.1.& 1.
Significatio mystica nauis Petri.334.an 1.col.1.
Signum Ionæ solum cur Iudæis promittat Christus;cum tamen multa alia ediderit.702.a.69.col 2.& au.70.col.1.& 703.com.704.ann.73.col.2.
Signum quoties à Christo petierint Iudęi 702.an.70.col.2.
Signum Ionæ quod fuerit.703.an.70.col.2.
Signum de cælo cur petant à Christo Iudæi.682.cõ.& ann. 35.col.1.
Simeon,& Leui cur vasa iniquitatis dicãtur Gen.46. 960. an.51.col.1.
Simeon quia sacerdos erat. B.Virgini,& Ioseph benedixit. 199.52.col.1.
Simeon sacerdos fuit.194.an.45.col.1.
Simeon multiplici pace donatus⁹ fuit.196.an.47.col.1.
Simeonem fuisse sacerdotem valde probabile est.190. ann. 39.col.1.
Simeonis prophetia per partes explicatur.200.com.
Similitudinib⁹,seu parabolis cur vs⁹ fuerit Christ⁹. 758. cõ. (Sine querela incedere) explicatur.15.an.11.col.1.
Sociorum nomine quid mystice significetur.338. an.9.c.1.
Sodomi qũo dicantur in vltimo iudicio remissius puniẽdi, quam illi,qui Euangelio non crediderunt,632.a.16. c.2,
Sol cur non sit pater multorum animalium è terra productorum,98.an.99.col.2.& 99.col.1.
Sol in signo Arietis creatus est.35.col.2.
Solicitudo rerum temporaliũ quãtũ noceat.514.a.29.co.1.
Solicitudo quid sit.765.an.44.col.1.
Solicitudo quomodo differat a cura,& prouidentia. 765. a. 44.col.1.
Solicitudo quotuplex,& q̃nã ,phibita sit.766.an. 44. col.1.

Solicitudo licet nõ ĩ corporali, ĩ ſpirituali tñ cibo eſſe debet. ibid.col.2.
Solicitudinem victus, & veſtitus cur ad ſolos Diſcipulos, non autem ad turbas conuerſus prohibuerit Dominus 765.comm.& 766.an.44.col.2.
Solicitum eſſe, & quærere an ſint idem. 770.com. & 771. an.53.col.1.
Somus diſcipulorum in transfiguratione qualis fuerit. 588. an.66.col.1.
Spes aliquid recipiendi in mutuo vtrum inducat vſuram. 426.ann.60.
Spelunca, in qua Chriſtus natus eſt, intra vrbem, non ext. fuit. vbi obiectiones refelluntur. 163. an.10.col.2.
Spinæ cur ſemen, & non potius ſemen ſpinas ſuffocet. 524. ann.29.col.2
Spiritualia nequitiæ quid vocet Paulus 695.ann.59.col.2.
Spiritui ſancto cur Chriſti conceptio tribuatur, cum ſit opus totius Trinitatis. 89.an.98..col.1.
Spiritum ſanctum negare eſſe Deum, non eſt blaſphemia in ſpiritum ſanctum. 752.an.23.col.2.
(Spiritus Dñi ſuper me) auctor late explicat. 300.anno. 30. col.1.
Spiritus ſanctus quot modis in aliquo eſſe dicatur. 192. an. 41.col.1
Spiritus quomodo exultare, anima vero magnificare dicatur. 120.an.125.col.2.
Spiritus ſanctus in B. Virginem ſuperuenit, & quantũ ad gratiam & quantum ad naturæ opera. 88.an.97.col.2.
Spiritus ſanctus ſuperuenit, vt ſine mora incarnationis opus perficeret. 68.an.97.col.2.
Spiritus malus vtrum à Chriſto fuerit increpatus, an puer Lunaticus. 604.an.101.col.1.
Spiritus ſolet pro dono ſitto Spiritus ſancti accipi. 27. ann. 25.col.1.
Spiritus ſanctus ſuperueniens viri viccs ſuppleuit. 88.ann. 97. col.1.
Spiritus boni nomine quid intelligatur Luc. 11. (Quanto magis Pater veſter dabit, &c.) 679.an.28.col.2.
Spiritus ſanctus vnus eſt, ob cuius donorũ multitudinem multi dicuntur ſpiritus. 615.an.123.col.1.
Spiritus ſanctus non eſt dicendus pater Chriſti ſecundum carnem. 89. ann.99.col.1.
(Spiritus ſanctus ſuperueniet in te,) explicatur. 87.a. 97. c.1
Spiritus, & animæ differentia. 120.an.125.col.1.
Spiritus ſanctus in ſcriptura digit⁹ Dei cur appelletur. 687. annotat.44.colum. 1.& 2.
Spritus ſanctus aliter in B. Virginem, aliter in Apoſtolos ſuperuenit. 87.an.97.col.2.
Spoli a Dæmonis quomodo Chriſtus diuiſit, arma abſtulit, & vaſa diripuit. 692.an.55.
Spolia Dæmonis quæ ſint. 690.an.52.
Sponſo, quomodo, & cur comparetur Chriſtus in ſuo ſecũdo aduentu. 780.com.& an.65.col.1.
Status quatuor populi Iudaici. 696.a.69.col.1.
Sterilis & concluſa in quo differant. 101.an.109.col.1.
Stulititia diuitis Luc.12. ac aliorum diuitum. 762. com. & 763.comm.& ann.41.colum.1.
Stultos quomodo Phariſæos appellet Chriſtus. 712.an.85.
Submerſio nauium quid ſignificet. 338.an.10.colum.1.
Subſtantię ſpirituales in tres diuiduntur hierarchias à Doctoribus. 40.an.45.colum.2.
Suffocandi verbo merito vtitur Chriſtus. 504.an.14.colum na 2.
Superborum & humilium differentia. 107.ann. 113.col,1.
Superiores, & inferiores ſunt inter dæmones, ſicut inter homines. 681.com.3.
Superuentio Spiritus ſancti in B. Virginem quatuor continet. 87.an.97.col.2.
Supplicia diuerſa inter peccatores, pro peccatorum grauitate. 731.an.16.col.1.
Suſcitatio mortuorum quomodo fuerit ſignum aduentus Meſſiæ. 469.an.37.col.1.
Syllogiſmus, ſeu argumentum quo refutat Chriſtus calũniantes ipſum in Beelzebub eiicere Dæmonia, quomodo ſupplendus. 684.comm.
Symboli Athanaſii ſententia explicatur. 94.an.102.columna 1.
Synagoga, Magiſtratus, & Poteſtas quomodo differãt. 753. commen.

T.

Littera myſterium Crucis deſignat. 74.ann.85.columna 2.
Tactum fimbriæ mirabilis effectus ſoquutus eſt. 542. ann. 92.colum.1.
Tactus triplex inſinuatur hoc Chriſti verbo (quis me tetigit) 543.ann.95.col.1.
Talitha cumi vox Hebræa quid ſignificet. 550. annotatione 108.colum.1.
Telonium quid ſit. 366.an.53.col.1.
Temperantia, & frugalitas panis ſolius mentione in orat. dom.commendatur. 669.com.ann.10.col.1.
Templi reædificatio quando completa ſit. 724.an.100.col.2.
Templum tria habuit atria. 724.an.100.col.1.
Temporalia adminiſtrare Prælatis Eccleſiaſticis, nec à Chriſto, nec ab Apoſtolo eſt vetitum. 756.an.28.col.1.
Temporalia cur Regnum Dei quærentibus adiicenda, nõ autem danda Luc.12. Chriſtus dixerit. 774.com.
Tempore præſenti cur vtatur Dominus, ibi, Beatus ille ſeruus, quem cum venerit Dominus, inuenerit ita facientem. 784.comm.
Tempus ieiunij in veteri lege nullum fuit indictum, quam uis frequens fuerit vſus. 376.an.70.col.1.
Tempus regni huius ſeculi dies vocatur ob breuitatem ei⁹ 9.annotat.vel 5.col.1.
Tempus pariendi a natura præſcriptum non eſt ſemper noue menſium completotum. 128.an.134.col.1.
Tempus præſens pro præterito poſitum. 490.an. 72.col.2.
Tempus pariendi Elisabeth cur impletum dicatur, myſtica & litteralis explicatio. 128.an.135.col.1.
Tentandi verbum apud Euangeliſtas quando in mala partem accipiatur. 649.an.47.col.2.
Tentandi numera Dæmonibus eſſe diuiſa, nec omnes ad omnia tentare peccata. 695.an.59.col.1.
Tentatio non omnis a Diabolo eſt. 672.an.15.col.1.
Tentatio quænam intelligatur in orat.dom. 672.an.15.c.1.
Tentationum genus duplex. 673.an.15.col.2.
Tentationis effectus varij. 672.cõ.& quid per eam intelligatur.an.15.col.2.
Tentationem vt aggrediatur homo ratiſſimum eſt: eam autem pati, & inferri frequentiſſimum 672. an.15.col.2.
Tentationem aliquam à nobis auferri, aut, ne proueniat, quando liceat petere a Deo. 673.an.16.col.1.
Tentationem inducere quomodo dicatur Deus. 673. ann. 15.col.1.
Tentationem vt omnem impediat, & vt nullam permittat, cur neutrum à Deo petendum ſit. 673.an.16.col.1.
Tentationes Chriſti eo ordine, quo factæ ſunt, à Matthæo deſcribuntur. 290.an.15.col.1.
Tentat aliquis aliquando vt diſcat, non vt calumnietur. 649.ann.47.col.2.
Tentator cur præcipue diabolus dicatur. 672.an.15.col.1.
Terrę triplicis hominum generis comparatur inimici. 504. an.15.col.2.
Tertuliani interpretatio de Domino Sabbati probatur auctori. 387.an.7.col.2.
Tertullianus tract.in orat.dom.legens prius (Fiat voluntas tua (quam aduenìat regnum tuum) quam rationem adducere poſſit, & quomodo illi reſpondendum. 668.annotatione

notatione 8.
Tertullianus, aiens B. Virginem in partu virginem nõ mã fisse, refutantur. 187. an. 36. col. 2.
Testamenti veteris legem non nosse cur Iudæis melius foret. 697. an. 61. col. 2.
Testamenti noui, & veteris discrimen, quoad filiorum adoptionem. 665. an. 4. col. 1.
Testamenti, & iuramenti differentia. 142. com. 2.
Testamentum sanctum quid sit. 142. an. 151. col. 2.
Testimonia iustitiæ, mandata, & iudicia quomodo in Scriptura differant. 14. an. 10. col. 1.
Tetrarcha, & Tetrarchia quid significent explicatur. 232. a. 3. col. 1.
Theologorum recentiorũ doctrina de triplici Christi sciẽtia explicatur. 227. an. 86. col. 1.
Thomas cur, eo quod viderit postponitur ijs, qui non viderunt, & crediderunt. 648. an. 44. col. 2.
Theophilus ille cui suum Euangeliũ dedicauit Lucas, quis fuerit varia est Doctorum opinio. 7. an. 11. col. 1.
Theophilacti verba de matrimonio B. Virginis eludcidantur. 49. an. 56. col. 2.
Theophilacti error circa paradisum. 703. an. 71. col. 2.
Thesauri verbo duo significantur. 443. com. 2.
Thesauri nomine quid intelligat Basilius. 443. an. 57. al. 85. col. 1.
Thesauris ac diuitijs accommodandis incumbere in absolute reprobetur. 764. an. 42. col. 1.
Thesaurizare sibi quid significet Luca. 12. 764. an. 42. col. 2.
Tibicines qui dicerentur. 588. al. 105. col. 1.
Timor vtrum causa incredulitatis, vel incredulitas fuerit Discipulis causa timoris. 524. an. 50. col. 1.
Timoris quis, & quando malus non sit. 734. an. 10. col. 1.
Timor cur inuaserit hominem in natiuitate Ioannis, in ortu autem Saluatoris gaudium. 134. col. 1.
Timorem an prohibeat Christus, cum dicit, ne terreamini ab his qui occidũt, &c. & de quo timore hic agatur. 732. com. & an. 7. col. 2.
Timothei presbyteri Hierosolymitani error, qui B. Virginem martyrio affectam esse asserebat, exploditur. 204. an. 56. col. 1.
Tophet pro inferno in scriptura accipitur. 733. an. 8. col. 2.
Tophet cur à Iosia Rege sit contaminatum. 733. a. 6. col. 2.
Topher in sacra scriptura quid sit. 733. an. 8. col. 1. & 2.
Tunicæ duplicis prohibitio quomodo intelligenda. 558. an. 10. col. 1.
Traditionis verbum, ibi (omnia Mihi tradita sunt, &c.) quomodo intelligendum. 644. an. 38. col. 1.
Transgressorem legis se non esse quomodo ostendat Christus. 650. com.
Tres dies, & tres noctes, quibus Christus in corde terræ, fuisse dicitur, quomodo interpretentur Doctores. 704. a. 71. col. 1.
Tria intercessorem commendant, & quod B. Virgo tribus illis prædita sit, ostenditur. 72. an. 83. col. 2.
Tria sunt ex parte proximi, quæ nos ad dimittendum inuitant. 434. an. 70. col. 1.
Tria sunt ex parte Dei, quibus admonemur, vt dimittamus 433. an. 70. col. 1.
Tria impediebant Zachariam, & Elisabeth, quo minus filium possent habere. 16. an. 12. col. 1
Tria solent impedire, quo minus dicenti credamus. 98. an. 107. c. 2.
Tribus Iuda, & Leui nobilissimæ fuerunt. 11. com.
Tribus Leuitica nullam certam possessionem in diuisione terræ promissionis obtinuit. 111. an. 116. col. 2.
Tribus à Patribus, & non à matribus sumebantur. 100. an. 108. c. 1.
Tribus Iuda, & Aaron solitæ fuerunt commiscerì, non autem tribuum hæreditates. 100. an. 108. col. 2.
Tributum Iudæorum in singula capita, & quod Romanis pendebatur, quantum fuerit. 158. an. 1. col. 1.
Triduum quomodo intelligendum. 217. an. 73. col. 1.
Trigesimi, sexagesimi, & centesimi fructus nomine quid intelligatur. 506. an. 17. col. 1.
Triticum, de quo Luc. 12. vt det illis in tempore tritici mensuram, &c. quid significet. 784. an. 72. col. 1.
Turbarum imprudentia, ac incuria cur reprehensa. 791. & 792. c. & an. 86. col. 1.
Turbatio B. Virginis vnde orta fuerit: & Doctorum de ea opinio. 66. an. 75. col. 1.
Turbatio B. Virginis qualis fuerit. 65. an. 74. col. 1.
Turbationes quibus Zacharias, Deipara, & Christus turbati fuerunt, in quibus conueniant, & differant. 65. an. 74. col. 1.
Turbationes tres in Sacra Scriptura commemorantur. 65. an. 74. 1.

V

VAde in pace, explicatur. 495. an. 80. col. 1.
Væ particula quatuor modis in scriptura sumpta. 405. an. 33. col. 1.
Vasa Dæmonis quæ sint. 690. an. 51. col. 1. & spolia. pag. ca an. 52.
Vasa Dæmonis quomodo Christus diripuit, arma abstulit, & spolia diuisit. 692. an. 55.
Ventus, & mare quomodo Christo obedire dicuntur. 526. a. 53. 1.
Ventilabrum quid significet. 261. com. 1.
Verba singula prophetiæ Simeonis explicantur. 200. com.
Verba illa: Capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Luc. 11. quomodo intelligantur. 736. com. & an. 12.
Verba illa Luc. 11.) Domus supra domum cadet) quomodo intelligenda. 684. an. 38.
Verba de Domino messis Euangelicæ latius explicantur. 624. an. 5. col. 1.
Verba, & sensus) quia filius Dei es tu) explicantur. 327. an. 73. col. 1.
Verbi incarnatio summum Dei beneficium est. 126. com. 1.
Verba illa) Qui non est aduersum vos, &c.) explicãtur. 612. an. 116. col. 1.
Verba illa, Nihil opertum est, quod non reueletur, neque absconditum &c. quoties à Christo prolata sint, & quis eorum sensus. 730. an. 4. col. 1
Verba Christi (Et te percutit in maxillam vnam, &c.) quomodo Patres interpretentur. 417. an. 48. col. 1.
Verba illa (Et non iudicabimini) diuersimode à Doctoribus explicantur. 430. an. 66. col. 1.
Verba Christi (Beatus qui non fuerit scandalizatus in me) quorsum dicta. 470. an. 39. col. 1.
Verba Lucæ de præcipitatione porcorum in stagnum clarius explicantut. 535. an. 75. col. 1.
Verba Matthæi (venisti ante tempus torquere nos) explicantur. 530. an. 63. col. 1.
Verba Christi, (Nam noui virtutem de me exisse (latius explicantur. 544. an. 96. col. 1.
Verba hæc: Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, &c. cur ad solos Discipulos conuersus pronunciauerit Dominus. 765. com. & 766. an. 44. col. 2.
Verba illa (quod enim habet, dabitur illi, &c.) bis in huius parabolæ explicatione vsurpantur. 517. an. 35. col. 1.
Verba illa (Et Iustitiam eius Luc. 12. quinam legant, qui vero non. 774. an. 58. col. 1.
Verba singula sententiæ illius Luc. 12. (Quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum explicata. 775. com.
Verba Christi (quæ est Mater mea, &c.) non sunt increpationis, vt Chrysostomus, & Tertullianus opinantur. 519. an. 39. 2.
Verbi (expectandi) duplex significatio. 210. an. 63. col. 2.
Verbi Dei prædicatores maxime ab humana laude debent abhorrere

abhorrere.408.an.36.col.2.
Verbis, Quærite, & Pulsare Luc.11.quid significetur, varia expositio.677.ann.24.
Verbis illis: Nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis, &c. an prohibuerit Dominus, curam victus, ac vestitus, aut cibos in posterum asseruari.766.an.44.col.1.
Verbis, & factis Deum magnificamur.119.an.124.col.1.
Verbis illis (Nolite iudicare) quid prohibeatur.429.a.65.col.1.
Verbo præsenti cur vtatur Christus ibi: Beatus ille seruus, quē, cū venerit Dominus inuenerit ita facientē.784.cō.
Verborum illorum Luc.11. (Qui non est mecum, contra me est, &c.) sensus.692.com.& 693.an.56.
Verborum illorum (Cum immundus spiritus exierit de homine. &c.) Luc.11.sensus.693.com.& ann.57.
Verborum Leprosi duplex sensus, & vter textui accommodatus.345.an.19.col.1.
Verborum eorum difficultas (Quia Dominus est, &c.) ex verbis Marci soluitur.387.an.7.col.1.
Verborum illorum Luc.12.et quid volo, nisi vt accendatur, varia lectio, 788.an.79.col.1.
Verborum illorum: Nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis, &c. Luc.12.sensus.765.com.& ann,44.c.1.
Verborum illorum: Nolite in sublime tolli. Luc.12. Varia expositio.772.an.54.col.1.
Verborum illorum Luc.12. Non in abundantia cuiusquam vita eius est, &c. explicatio.758.an.31.col.1.
Verborum illorum Luc.12. (Sint lumbi vestri præcincti) varia interpretatio.777.com.& an.62.col.1.
Verbum, hoc loco quid significet.323.an.66.col.1.
Verbum humilitatis triplicem habet in Scriptura significationem 121.an.126.col.1.
Verbum fructum non faciens vnde impediatur.504.ann.15.col.1.
Verbum illud (iusiurandum) cum sine verbo sit positum, à quo regatur, varias interpretationes redentiorum inuexit.142.an.152.col.1.& 2.
Verbum πρόσωπον ambiguum est.254.an.31.col.1.
Verbum in filium hominis quod sit.746.a.19.col.1.& 747.ann.eadem col.1.
Verbum an præsente Angelo caro factum sit, dubitatur, & soluitur, 108.an.114.col.1.
Verbum illud (Ancilla) insignem Deiparæ humilitatem declarat.107.an.113.col.1.
Verbum Dei quid sit in illis verbis: Beati, qui audiūt verbū Dei &c.699.an.64.col.2.
Verbum Dei cur semen vocatum sit.510.an.24.col.1.
Verbum auditum quidnam intelligatur.511 an.25.col.1.
Verbum hominis multis modis fallax.102.an.110. col.1.
Verbum duobus modis accipitur.ibid.
Verbum hoc de morte Christi diuina prouidentia Discipulis fuit occultatum.608.an.107.col.1.
Verbum (Virum non cognosco) perpetuam B.Virginis virginitatem indicat.86.an.96.col.1.
Verbum commodandi ad quæ proprie referatur.675.a.19.col.1.
Verbum in Filium hominis remitti, Blasphemiam vero in Spiritum sanctum non remitti quid sit, aut quomodo intelligatur.747.an.20.col.1.
Veritatem non mutat ordo narrationis diuersus.698.ann.62.col.1.
Veritas rei ex intentione pendet.718.an.95.col.2.
Vesania hæreticorum in oppugnando salutationem Angelicam.63.an.71.col.1.
Via naturalis conceptionis secundum philosophos. 34.an.36.col.1.
Victum corporis in orat.Dom.cur prius petamus, quā peccatorum remissionem.670.an.13.col.1.
Videbam, non, video, cur dictum sit ibi (Videbam satanam sicut fulgur, &c.637.an.25.col.2.
Videndi verbum generale est cognitioni auditus 5.a.6.c.1.
Vigilæ noctis cum quatuor sint, cur Christus quartæ non meminerit.781.ann.67.col.2.
Vigilias quotuplices innuant illa Christi verba: Et si in secūda uigilia, & in tertia vigilia venerit, &c.781.a.67.c.1.
Vigilias quot habuerit nox apud Hebræos.781.com.
Vim vi repellere licitum.412.an.41.col.2.
Vim maximam contulit Deus verbis matris suæ, 112.ann.117.col.1.
Vincere posse, & vincere longe distincta sunt.672.ann.15.col.2.
Vindicta quomodo beneficium esse possit; & pro ea gratiæ agi.642.an.35.col.2.
Vindictam sumi in tertiam, & quartam generationem quomodo intelligatur.722.an.98.col.1.
Vindictam à Deo contra calumniantes exorare non licet.416.ann.39.al.45.col.1.
Vir, & femina quid in naturali genaratione conferant.88.an.97.2
Virgines non quæuis stuprum admittentes solebant comburi, sed solæ filiæ sacerdotum.47.an.55.col.1.
Virginitatem matris Dei; quatuor accerrimi hostes impugnare conati sunt.130.an.11.col.1.
Virginitatis votum reijcientes hæretici confutantur.85.a.94.col.2.
Virginitatis vox tria significat.208.com.3.
Virgo B.cur, etsi nullum habuit actuale peccatum, vsa sit tamen hac oratione (Dimitte nobis, &c.) 671.ann.13.col.2.
Virgo B.quomodo mater, & ancilla fuerit, 108.an.113.columna 1.
Virtus naturalis est finita, & in tempore agit, virtus vero Spiritus sancti infinita, & in momento agit.88.anno.97.col.2.
Virtutem quomodo interpretentur Doctores, ibi (Ecce dedi vobis potestatem calcandi, &c.) 638.an.26.col.1.
Virtutem de Christo exire quid sit.544.an.96.col.1.
Virtutis nomine quid intelligatur.92.an.100.col.1.
Vitutis, & potestatis hoc loco quæ sit differentia.554.an.2.col.2.
Vis illius vocabuli (dilectus) elucidatur.595.an.80.col.1.
Vis, ac proprietas eleemsynæ quintuplex deducta ex Domini verbis Luc.12. Facite vobis sacculos &c. 775.776.& 777.com.
Viscera misericordiæ Dei, cur memorentur, & non ipsa misericordia.149.an.161.col.1.
Visitare in bonam, & malam partem accipitur.136.com.2.& 137.an.46.col.1.
Vita hæc terrena, cum absq; peccatis, saltem venialibus, esse non possit, quæ sunt præter voluntatem Dei quomodo intelligitur illud Sicut in cœlo, & in terra.668.an.9.col.1.
Vitanfantium vsque ad octauum diem in magno versatur periculo, tum ob causas particulares; tum ob cælestium orbium impressiones.130.an.138.col.2.
Vita, ac mores mali dispensatoris.785.com.
Vitę generum quodnam perfectissimum sit.661.anno.73.col.1.
Vitę genera duo in Martha, & Maria significantur, & quæ.661.an.73.col.1.
Vitæ puritatem commendat Christus in Ioanne.472.ann.43.col.1.
Vitam æternam consequendi inter nos, & illos veteris testamenti discrimen.650.ann.48.col.2.
Vmbra mortis quid significet.152.an.164.col.2.
(Vna dierum) quid intelligatur.353.an.31.col.1.
Vnicus; & vnigenitus quomodo differant.462.an.28.colū na 1.
Vocabitur Altissimi filius) cur dixerit Angelus, & non (erit Altissimi filius.) 77.an.88.col.2.

Vocatio hominum quòrsum capturæ piscium comparata. 340.an.12.col.1.
Vocatio quorundam Apostolorum cur scripta sit, aliorum non 372.an 65.col.1.
Voce illa(concipies)quatuor hæreses confutantur.69.a.90. col.2.
Voce, corde, & opere Deus magnificatur.119.an.124.col.2.
Vocis huius, partem, Luc.12.ibi) Patremque eius ponet cũ infidelibus)varia interpretatio.786.an.75.col.1.
Vocis illius (Stulte) qua Deus Luc.12.Diuitem compellat, emphasis.762.com.
Vocis istius, Donec, significatio in Scriptura.794.an.90.c.1.
Voluntas Dei cum semper fiat, tam si mala fiat, quam bona, cur petatur eius voluntatem fieri.668.an.9.col.1.
Voluntatem Dei fieri cur iustius, & melius petamus, quã vt nostra fiat.668.an.8.col.2.
(Vox clamantis in deserto, &c.) duobus modis explicatur. 238.an.13.col.1.
Vox(magnificat)explicatur.118.com.2.
Vox illa in monte Tabor facta est à tota Trinitate, & quomodo Patri tribuatur.594.an.77.col.1.
Vox illa(sanctum)quomodo cum antecedentibus, & consequentibus connectatur.95.an.104.col.1.
Vox illa(crede) quomodo hic intelligenda.548.an.103.c.1.
Vsus arbitrij an perseuerauerit in Ioanne, etiam postquam natus fuit, affirmatiue asseritur.113.an.118.col.1.
Vtilitas dilectionis inimicorum.425.a.59.col.2.
Vultures solent aliquando sine sexus commixtione concipere, & prolificare.103.an.111.col.2.
Vxoris nomen non aufert Virginitatem.160.com.3.

Z

Zacheus cur gaudens Christum recipiat; Cẽturio vero Christi ingressum prohibeat.454 an.2.col.2.
Zachriæ prophetia omnis temporis differentias complexa 136.an.144.col.2.
Zachariæ os cur nõ ĩ natiuitate Ioãnis, sed in circũcisione apertum fuerit, plures causæ assignantur.123. an. 140. al.14
Zachariæ tẽporibus mos erat nomina parentum filijs imponere 132.a.125.al.139.col.2.
Zachariæ quot nominẽtur tuo in Scriptura.713.a.100.c.1.
Zachariam non fuisse summum sacerdotem probatur ex tẽpore conceptionis Ioannis Baptistæ.22.an.36.col.2.
Zachariam ex stupore mutum fuisse arbitrantes refelluntur 31.an.33.col.1.
Zachariam non solum mutum, sed & surdum fuisse probabile est ex pluribus argumentis.31.an.32.col.1.
Zachariam, & Elisabeth tria impediebat, quominus filium possent habere.16.an.12.
Zahariam filij nomen scribi fisse negandum non est.133.a. 130.al.141.col.1.
Zacharias de quo timore loquatur, dubitatur, & quid de eo Doctores sentiant.145.an.154.col.1.
Zacharias, de quo Luca.11.quis fuerit.724.an.100.col.2. Idem cur, & quando occisus fuerit, variæ sententiæ.723. an.100.col.2.
Zacharias quare sermonem ad filium conuerterit.146.ann. 164.col.2.
Zacharias idem quod memoria Dei est.11.an.6.col.1.
Zacharias vtrum pro filio obtinendo orauit, quando Angelus ei apparuit.20.an.18.col.1.
Zacharias in pœnam, non in signum mutus factus est. 31 ann.32.1.
Zacharias quærendo modum, & signum ab Angelo, quo sibi filius nasceretur, incredulitatis crimen admisit.29.an. 29.col.2.
Zorobabel, & Salatiel à Matthæo & Luca enumerati vtrum ijdem sint.278.an.60.col.1.

FINIS INDICIS.

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA ORATORIO

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT PRIMVM.

QVONIAM quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum: sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, & ministri fuerunt sermonis: visum est & mihi, assecuto omnia à principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, vt cognoscas eorum uerborum, de quibus eruditus es, veritatem. Fuit in diebus Herodis, regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia, & vxor illius de filiabus Aaron, & nomen eius Elisabeth. Erant autem iusti ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus Domini sine querela, & non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis. Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur, in ordine vicis suæ ante Deum, secundum consuetudinem sacerdotij, sorte exijt vt incensum poneret, ingressus in templum Domini: & omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. Apparuit autem illi angelus Domini, stans à dextris altaris incensi. Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua: & vxor tua Elisabeth pariet tibi filium, & vocabis nomen eius Ioannem: & erit gaudium tibi, & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt: erit enim magnus coram Domino: & vinum, & siceram non bibet, & Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ: & multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum: & ipse præcedet ante illum in spiritu, & virtute Eliæ: vt conuertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam iustorum, parare Domino plebem perfectam. Et dixit Zacharias ad angelum: Vnde hoc sciam? ego enim sum senex, & vxor mea processit in diebus suis. Et respondens angelus dixit ei: Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum: & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare. Et ecce eris taceus, & non poteris loqui vsque in diem, quo hæc fiant, pro eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo. Et erat plebs expectans Zachariam: & mirabantur quòd tardaret ipse in templo. Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuēs illis, & permansit mutus. Et factum est, vt impleti sunt dies officij eius abijt in domum suam: post hos autem dies concepit Elisabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens: Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines. In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid, & nomen Virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam dixit: Aue gratia plena, Dominus tecum: Benedicta tu in mulieribus. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius, & cogitabat qualis esset ista salutatio. Et ait Angelus ei: Ne timeas Maria, inuenisti enim gra-

tiam apud Deum : ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius IESVM. Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius : & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum : Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco ? Et respondens angelus dixit ei : Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque, & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. Et ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua : & hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis : quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. Dixit autem Maria : Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione, in ciuitatem Iuda : Et intrauit in domum Zachariæ, & salutauit Elisabeth. Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, exultauit infans in vtero eius : & repleta est Spiritu sancto Elisabeth : & exclamauit voce magna, & dixit : Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui. Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me ? Ecce enim vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo. & beata, quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. Et ait Maria :

Magnificat anima mea Dominum : & exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.
Quia respexit humilitatem ancillæ suæ : ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.
Quia fecit mihi magna qui potens est : & sanctum nomen eius.
Et misericordia eius à progenie in progenies timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.
Esurientes implenit bonis : & diuites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ.
Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, & semini eius in sæcula.

Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium. Et audierunt vicini, & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa, & congratulabantur ei. Et factum est in die octauo, venerunt circumcidere puerum, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam. Et respondens mater eius, dixit : Nequaquam, sed vocabitur Ioannes. Et dixerunt ad illam : Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebant autem patri eius, quem vellet vocari eum. Et postulans pugillarem scripsit, dicens. Ioannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi. Apertum est autem illico os eius, & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum. Et factus est timor super omnes vicinos eorum : & super omnia montana Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc : & posuerunt omnes, qui audierant in corde suo, dicentes : Quis, putas, puer iste erit ? Etenim manus Domini erat cum illo. Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit, dicens,

Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ :
Et erexit cornu salutis nobis : in domo Dauid pueri sui.
Sicut locutus est per os sanctorum, qui à sæculo sunt prophetarum eius.
Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium, qui oderunt nos :
Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris : & memorati testamenti sui sancti.
Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis :
Vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, seruiamus illi.
In sanctitate, & iustitia coram ipso, omnibus diebus nostris.
Et tu puer, propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius.
Ad dandam scientiam salutis plebi eius, in remissionem peccatorum eorum.
Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos, oriens ex alto.
Illuminare his, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu, & erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

PRAE-

PRAEFATIO EVANGELISTAE.

Quoniam quidem multi conati sunt.

COMMENTARIA.

CAusam, cur Euangelicam historiam texendi munus susceperit, reddit; ea autem est, quia multi aggressi sunt eam scribere, quos tacite fugillat, quasi imperfecte, & non ad veritatis normam scripserint, si enim perfecte scripsissent, non erat, cur laborem hunc Lucas assumeret.

ANNOTATIO. I.

AVGVSTINVS lib. 4. de consen. Euang. c. 8. hãc præfationem non ad Euangelij narrationẽ pertinere censet, idq; verum est. Posset autem quispiam interrogare, cur solus Lucas inter ceteros Euangelistas præfatione vtatur. Cui interrogationi Titus Bostrenus tacite respõdere videtur. Ceteri, inquit, Euangelistæ ab ipsis statim rebus initium faciunt, Lucas vero tamquam grãdia quædã expositurus breui exordio præmisso aggreditur. Hæc causa si quid probaret, Ioannes etiam præfationem vti debuit, qui à maioribus sumpsit exordium, & Marcus, qui non à minoribus exorsus est. Quidam recentiores alias comminiscuntur causas. Mihi tres videntur præcipuæ, quæ ex ipsius præfationis verbis deducuntur. Vna est, vt rationem redderet, cur post multos, qui Euangelium scribere conati erant, ipse etiam idem efficeret, cum Dominum non audierit: altera vt sibi fidem scribendorum conciliaret, explicando se licet Dominum non viderit, tamen omnia diligentissime perquisitasse ab ijs, qui viderũt, & audierunt: tertia, vt eam narrationẽ se Theophilo dedicare declararet. Fateor potuisse Lucã præfatione non vti, sicut potuerunt ceteri tres eã p̃mittere, hoc .n. est ex genere eorũ, quæ si fiant, benè fiunt; si verò prætermittãtur, non ob id malũ aliquod cõmittiur.

Cur Lucas solus præfatione vtatur inter alios Euangelistas.

Auctoris sentẽtia.

Maior tamen est difficultas in explicatione huius verbi (*conati sunt*) quod græcè dicitur ἐπεχείρησαν concors enim Doctorũ sententia in malam partem accipit, quasi eos Euangelista fugillet, & eorum conatum accuset, licet non omnes Doctores eodem modo explicent. Quidam enim dicunt eos dici conatos esse, quia sine diuinæ gratiæ adminiculo quasi temere id fecerunt, ac proprio iudicio ducti id aggressi fuerunt, sic interpretantur Origenes hom. 1. in Lucam, & Titus Bostrenus, & Epiphanius hære. 51. Quidã alij interpretantur eos dici conatos, quia non potuerunt complere, ac perficere quod adorti sunt, sicque Augustin. lib. 4. de consen. Euang. ca. 8. exponit. Ambrosius autem vtrumq; complectitur, scilicet non potuisse complere, vtpote diuinæ gratiæ præsidio destitutos. Euthymius explicat, quomodo non potuerunt perficere, ac complere, nempe, quia à veritate permistis erroribus longe aberrarunt. Sic Doctores hi in malam partem interpretantur hunc conatum, eaq; ratione excipiunt Matthæũ, & Marcum, qui etiam si iam scripserant Euangelium ante Lucam, tamen non dicuntur conati, tum quia Spiritu sancto afflati scripserunt, tum quia complerunt, & eorum conatus opere ipso perfectus est.

Quo multi conati Euangelium scribere dicãtur à Luca.

Qui sint illi multi quos Lucas significat conatos Euangeliũ scribere.

Quòd si petas, qui sũt hi multi, quos Lucas significauit? Non vna est prædictorũ doctorũ responsio. nam Origenes quidẽ hoc esse dictũ censet propter Euangelia conscripta à multis, quorũ vnum diceba tur secũdum Aegyptios, alterum secundũ Basilidẽ ab ipsomet conscriptum, tertium secundum duodecim Apostolos, quartum secundum Thomam, quintum secundum Matthiam, aliaq; multa, quæ se legisse affirmat Ambrosius eorũdem meminit præter Aegyptiorum Euangeliũ. Epiphanius vero propter Euangelium Cerinthi, & Euãgelium Merinthi, & aliorum dictum interpretatur. Titus Bostrenus aũt & Theophylactus de Euãgelio secũdũ Aegyptios, & secundum duodecim Apostolos intelligũt. Beda idem dicit, quod Ambrosius, addens etiam dictum hoc propter Euangelium secundum Apellem. Augustinus demum nihil in particulari dicit, sed solũ eos intelligi censet, qui scripserunt, & nulla eorum in Ecclesia extat auctoritas. Hæc sunt, quæ Doctores antiqui in hac parte sentiunt.

Auctoris sententia.

Quid autem in hac difficultate mihi sit visum, sequentibus dictis aperiam. Primò quidem probabilius, & accommodatius est contextui, verbum non accipi in malam partem, tum quia significatio verbi, tam Græci, quam Latini indifferenter accipitur, siue in bonam, siue in malam partẽ, idem enim significat, ac aliquod aggredi, aut opus aliquod faciendum suscipere: tum quia illa particula (ἐπειδήπερ) quam postea Euangelista adhibet, nempe (*visum est & mihi*) significat se etiam pariter velle conari, & opus aggredi; si igitur in malam partem acceptum illud esset, non debuisset se illis coniungere, dicendo se etiam id opus adoriri. quod argumentum me multum mouet, vt sentiam verbum hoc accipi generaliter, tam in bonam, q̃ in malam partẽ, vt vtramq; complectatur. Secundò, vera est communis, & concors Patrum sententia, hic fugillari eos, qui non, vt par erat, scripserant, tamen id non verbo (conati sunt) significatur, sed alio modo tacite insinuatur à Luca, dum dicit proprerea se scribere, quia ipse assecutus esset omnia, adhibita diligentia, igitur illi non erant omnia assecuti, quæ gesta fuerant, nec diligentiam debitam adhibuerant in ijs perquirendis, quam Lucas se feciſse testatur; aliter enim si illi ea præstitissent, non erat, cur ipse scriberet. Tertiò, horum numero nõ comprehendit Matthæum, nec Marcum, quia hi non scripserant Græce, sed ille Hæbraice, hic Latine, Lucas autem Græce, & ad Græcos scribens, de his scriptoribus loquebatur, qui eodem scripserant idiomate. Quartò, per hos multos nõ potuit intelligi Basilides, vt putat Origenes, nec etiam Apelles, vt existimat Beda; ratio manifesta est, nã hi duo fuerunt rempore posteriores Luca, & consequenter nondum conscripserant Euangelia, nam Lucas de his loquebatur, qui suo tempore scribere conati erant. Fuisse autem Basilidem posteriorem Luca, constat ex Eusebio, li. 4. de hist. Eccl. c. 7. Apellem verò Basilide posteriorem ex eodem manifestum est lib. 5. capitu. 13. idem etiam sentiendum

est de Cerintho, & Merintho. nam etiam hi posteriores fuere, vt deducitur ex eodem Eusebio lib. 3. cap. 22. Quintò, de alijs prædictis incertum est, qui ante Lucam scripserint, hoc vero certum est nonnullos Græcè scripsisse, quorum Euangelia cum A alijs, quæ postea scripta fuerunt, vtpote vana, & falsa continentia, ac imperfecta, Ecclesia reiecit, retentis ac probatis Quatuor, quæ hucusque conseruantur, & diuino Spiritu conscripta confitemur, & fide credimus, quę in eis contenta sunt.

Ordinare narrationem.

COMMENTARIA.

EXponit, quid illi multi conati sint, ordinare, inquit, narrationem, idest texere historiam, & ea, quæ gesta sunt, distincte, & ordinate describere. Euangelium enim Lucæ, ac ceterorum, historia quædam est ordinata, ac distincta narratio gestorum, ac doctrinæ Christi.

ANNOTATIO. II.

VErbum ordinare non significat omnia, quæ B gesta sunt ordine recensere, hoc enim non semper effecerunt Euangelistæ, nam quædam præposuerunt, quædam vero alia postposuerunt, non secundum temporis ordinem, quo facta sunt; at vero in præcipuis, ac plurimis id obseruarunt, nempe temporum ordinem sequentes, omnia vero inter se conuenienti ratione disposuerunt, etiam in ijs, in quibus temporis ordo non tenebatur.

Quæ in nobis completæ sunt, rerum.

COMMENTARIA.

EXplicat, quæ sint hæc, quorum narrationem ordinare multi conati sunt, ea nempe, quorum nobis certa fides facta est, & quæ explorata, ac certa fide tenemus; illa scilicet, quæ Christus gessit, ac docuit, hæc Lucas ipse Act. 1. explicuit, dicens: Sermonem feci de omnibus, quæ cœpit Iesus facere, & docere. res autem appellat, quia non fabulæ, aut figmenta, sed res verissimæ sunt. In nobis autem dicit completas; quia ea omnia facta, & gesta esse, fide indubitata credimus.

ANNOTATIO. III.

Duplex in scriptura significatio. verbi πληροφορέω

VErbum græcum πεπληροφορημένων, quod interpres vulgatus vertit (completæ) participium passiuum est à verbo πληροφορέω, quod in scriptura duas habet significationes. Significat enim idem, quod perficio, seu compleo; & idem etiam, quod certam fidem facio de aliqua re. In priori significatione accipitur. 2. Timot. 4. Ministerium tuum imple, idest perfice, nihil prætermittas ex ijs, quæ tuũ officium postulat. in posteriori vero vsurpatur in eodem capite: Dominus, inquit, confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, idest persuadeam hominibus ea, quæ prædico, & eorum plenam, ac exploratam fidem faciam. Eadem significatio etiam est Rom. 4. Plenissime sciens, quòd qui promisit potens est facere; idest persuasus, certamque fidem tenens Deum posse facere, quæ promisit, & Rom. 14. Vnusquisq; in suo sensu abundet, idest de eo, quod iudicat, ac sentit, sit plene persuasus, loco enim illius verbi (abundet) Græce habetur hoc idem verbum. Iuxta hanc duplicem significationẽ, duplex est sensus huius sententiæ. Prior est secundum priorem significationem, nempe, res dici in nobis completas, quia in Euangelio per Christum perfecta sunt, quæ in lege fuerant promissa. quam significationem Ambrosius amplexus est, & ei magis accedit vetus interpres. Posterior est iuxta alteram significationem, nempe res has completas dici in nobis, quia de earũ veritate fides perfecta, ac firma facta nobis est per Apostolos, certique sumus de eis, non quasi ex humano auditu, & opinione, aut cũ dubietate aliqua. Hic sensus est cõmunissimus apud interpretes, quẽ sequuntur Orig. hom. 1. in Lucam, Athanasius in Epist. ad Ammum monachum, Titus Bostrenus, Eusebius lib. 3. hist. Eccles. cap. 8. Theophylactus, & Enthymius; & idcirco eum nos amplexi sumus, & verbum latinum (completæ) in eam traximus significationem, sicut trahi etiam debet in alijs locis Pauli citatis. Notat autem Titus Bostrenus appositè dictum esse (rerum) neque enim, inquit, Dominus Iesus imaginaria, vt hæreticis nugari lubet, sed vera naturaliq; carne inductus in mundum huc venit. nam vt ipse veritas est, ita quæcumque patrauit, aut pertulit, vere patrauit, ac pertulit. Hæc ille.

ANNOTATIO IIII.

ALtera dificultas in eisdẽ occurrit verbis, nimirũ, quid illud (nobis) indicet. Origenes enim hom. 1. in Lucam, & Titus Bostrenus interpretãtur de ipso Luca solo, quasi dicat, se certa fide, & indubitata persuasum esse de his, quæ scribere aggreditur. Hæc tamen expositio non videtur accõmodata, nam nondum de seipso loquitur vsq; ad illa verba (visum est & mihi) tuncq; numero singulari vtitur. Verius dicunt Ambrosius, & Euthymius, nempe de omnibus fidelibus loqui, qui non viderunt,

nec

nec audierunt Christum, sed fidem ex auditu conceperunt, certique erant de ijs rebus, quas Christus gessit, & docuit. Quod autem quidam recentiores ad Lucam, & Theophilum referunt, nullo probabili nititur fundamento. nam in ceteris fidelibus erant etiam completæ res, ac earum fides erat illis perspecta.

Sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt.

COMMENTARIA.

REfertur hæc sententia ad primam, in hunc sensum: Multi conati sunt ordinare narrationem rerum, sicut ab ijs, qui viderunt, traditæ nobis sunt; nō quòd eas ipsi viderint, sed quòd ab alijs audierint, & tamquam traditas scribere conati sint. Isti porro qui tradidisse dicuntur, sunt Apostoli, & ceteri Discipuli, qui à principio prædicationis, & manifestationis Christi eum sunt comitati, iuxta illud Ioan. 15. Vos testimonium perhibebitis, qui ab initio mecum estis.

ANNOTATIO. V.

ORigenes hom. 1. in Lucā, & Titus Bostrenus, ceterique fere expositores hanc sententiam connectunt cum proxima præcedenti, in hunc sensum (nobis completæ sunt res, sicut tradiderunt, qui ab initio viderunt) idest credimus, ac certa fide persuasi sumus de rebus, sicut ab Apostolis traditæ fuerunt; siue de Luca sit sermo, siue de omnibus fidelibus, vt in præcedenti annotatione discussimus. Significat ergo Lucas ea, quæ vel ipse credit, vel ceteri etiam fideles credunt, ab ijs, qui Christum viderunt, fuisse quasi per manus accepta; vt ex hoc eorum veritatem confirmet, aut suam in scribendo auctoritatem comprobet. Mihi multo facilior, & accōmodatior explicatio visa est, si ad illos multos referatur hæc sententia in eum sensum, quem in commentario exposui, nimirum, quoniam multi conati sunt texere historiam rerum fidei nostræ, sicut ab Apostolis traditę sunt, idcirco mihi etiam visum est idipsum aggredi, quia diligentissime omnia ab eis perquisiui, & didici, ex quo veritatem narrare certo potero, quasi non omnes illi, aut ab ijs audierint omnia, aut non ita diligentes in perscrutandis, & conseruandis fuerint. Hunc existimo sensum esse legitimum. Hic facile soluitur altera difficultas, ad quid nempe referatur verbum illud (videtur) nam Doctores allegati referunt ad illud, quod sequitur (sermonis,) quasi diceret, qui viderunt sermonem, & ministri fuerunt ipsius sermonis; at mihi probabilius visum est referre ad præcedētem sententiam, nempe illud (rerum) in hunc sensum: quidam conati sunt ordinare narrationem rerum, quę fide nobis perspectæ sunt, sicut tradiderunt qui ab initio eas viderunt, testesque ex visu fuerunt, hoc tamen in sequeuti annotatione magis manifestabitur.

ANNOTATIO. VI.

Quō Apostoli dicantur vidisse omnia, quæ de Christo tradiderunt.

POsset quispiam opponere, Apostolos, & Discipulos non vidisse omnia, quæ tradiderunt. nam Natiuitatem Domini non viderunt, nec Angelum annunciantem Zachariæ, ac Beatæ Virgini, nec alia multa. Respondeo vidisse oculis proprijs maiorem partem rerum, nam & viderunt Christum, & miracula ipsius, doctrinam eius audierunt, resurrectionis ipsius, passionis, & mortis testes oculati fuerūt, cetera ab ore ipsius perceperunt, & hoc satis est, vt dicantur vidisse. Est enim verbum videndi generale cognitionis etiam auditus, non enim viderūt sermonem, sed audierunt vocem eius, nam & Exo. 20. dicitur populus vidisse voces. Quidam dicunt Lucam à Beata Virgine multa didicisse de Annuntiatione, & infantia Saluatoris, quæ postea scripsit, quod quidem verum existimo, nam eius imaginem vt supra diximus depinxit, quod argumento est, illum eam vidisse. tamen hoc non satisfacit difficultati, nam nec Zachariam vidit, de quo tamen scripsit, nec hæc sententia de Luca prolata est, sed de ijs, à quibus Lucas accepit, nempe ab Apostolis, vt dicit Irenæus lib. 3. cap. 14. nec etiam hoc consonat sequenti sententiæ, nam ij, qui viderunt, dicuntur ministri sermonis, nempe missi ad prædicandum, idcirco probabilius est, quod dictum est prius.

Lucas à B. Virgine multa didicisse fertur de infantia Saluatoris.

Et ministri fuerunt sermonis.

COMMENTARIA.

COnnectitur hæc sententia præcedenti, tradiderunt enim res fidei nostræ, qui viderunt eas, & qui constituti, & destinati fuerunt ad prædicandum, & eas mundo manifestandum. Hoc est ministros esse sermonis, non enim omnes, qui Christum, & miracula eius viderunt, ac doctrinam audierunt, facti sunt ministri sermonis, ac prædicationis, sed Apostoli præcipue, ac Discipuli ipsius; quod quidem veritatem narratarum rerum maxime commendat: maior enim fides exhibetur narranti, qui vidit, & simul institutus est à Domino minister doctrinæ.

ANNOTATIO. VII.

Sermonis nomine quid significet Lucas in præcedenti sẽtentia.

ORigenes hom. 1. in Lucam, Amb. & Euthym. in commentarijs suis, & Hiero. in præfatione in Marthæ. hunc sermonem, Christum ipsum interpretantur, & ad eum referunt vtrumq; verbum, nempe viderunt Christum ipsiq; ministrarunt, qui Verbum, & sermo Patris est. Trius Bostrenus ambiguum censet, nempe aut Christũ, aut doctrinam Christi. At vero prior interpretatio non videtur mihi satis accommodata, nã maior captatur auctoritas in ijs, à quibus res fidei traditæ sunt per hoc, quòd ministri sunt prædicationis facti, & Doctores à Deo constituti, quàm per hoc, quòd Christo ministrarunt ipsi inseruientes, & adhærentes, mulieres enim multæ ministrarunt ipsi, quæ non fuerunt ministræ sermonis, & prædicationis à Christo destinatæ. Nõ igitur sermo hoc in loco pro Christo, sed pro eius prædicatione, seu doctrina accipitur, cuius ministerio Apostoli ab ipso Christo sunt destinati. Vnde conuenientins illud (viderunt) ad res ipsas, de quibus ante dictum erat, hoc autem (ministrarunt) ad sermonem referimus, quasi Apostoli dicti sint, & res vidisse, earumq; oculatos fuisse testes, & ad prædicandum, ac annunciandũ eas mundo, prędicatores esse institutos. His adiunge, quamuis vernm sit Christũ esse sermonem, seu Verbũ Patris, Græce enim dicitur λόγος, tamen peculiaris est hic modus loquendi Ioanni, nec enim in ceteris Euangelistis id vocabulum pro Christo sumptũ legimus.

Visum est mihi.

COMMENTARIA.

COnclusio est præcedentium, nempe, cum multi conati sunt ordinare, & texere historiam rerum, quarum fides nobis perspecta est, quasque tradiderunt, qui Christum viderunt, visum etiam mihi est ea ordinare, sicut & illis visum est. Particula (&) hunc indicat sensum, scilicet, multis visum est ordinare narrationem, ideo etiam mihi idem visum est, cur sibi visum sit, statim exponit.

ANNOTATIO VIII.

Non videtur probabile Lucã dictante, aut hortãte Paulo, seu iubente Petro scripsisse Euangelium, vt aliqui dicunt.

APparet hic probabilitate carere, quæ nonnulli dicunt, nempe Lucam scripsisse Paulo dictante, siue quod alij affirmant, ipso hortante, siue quod Euthymius asserit, illius permissu; siue etiam, quod alij scribũt, iussu Petri. Si enim hæc ita essent, Lucas tam insignẽ auctorẽ, cuius ductu scribebat, non tacuisset, nec absolute dixisset, visum est mihi. Non tamen per hoc consilium Spiritus sancti excluditur, qui eum ad scribẽdum suo instinctu induxit, vt recte affirmauit Epiphanius hære. 51. Cum enim inquit, post Matthæi, & Marci Euangelium hæretici generationem Christi diuinam negarent, non legentes Spiritus sancti descensum in eum, nisi post Baptismum: Spiritus sanctus impulit Lucam, vt Euangelium enarraret, & diuinam eius Conceptionem describeret, vt illum conceptum, & natum Deum omnes intelligerent. Quia vero Spiritus sanctus inspirans consilium hominis requirit, dicitur enim Act. 15. Visum est Spiritui sancto, & nobis, idcirco Lucas dicit, visum est mihi.

Assecuto omnia à Principio diligenter.

COMMENTARIA.

ECce causa, cur ipsi visum sit scribere Euangelium, quia assecutus est omnia à principio diligentia magna, & inquisitione facta ab ijs, qui viderant, & ministri sermonis fuerant, à quibus accurate perueștigauit, & intellexit cuncta, quæ gesta sunt, ex quo fidelissime, & plenissime narrare ea potuit. Insinuat illos, qui conati sunt scribere non omnia perfecte assecutos fuisse. A principio vocat à Ioannis conceptione, & missione Angeli ad Zachariam. Hinc enim videtur quasi incepisse Christi aduentus, & eius historia, nempe à Præcursore illius. His etiam verbis sibi legentium fidem conciliat, quippe qui ab ipsis Apostolis ea omnia perceperit, quæ scripsit, vt ait Iræneus lib. 3. cap. 14.

ANNOTATIO. IX.

Lucas multa scripsit, quę alij Euãgelistę tacuerunt, & ea quę sint.

REcte Ambrosius notauit Lucã omnia nouisse, nõ tamen ea omnia scripsisse, sed ex omnibus elegisse, quæ scribenda iudicauit, vt etiam dicit August. lib. 4. de consen. Euang. ca. 8. Nam multa, quę Matthæus, & Marcus scripserant, prætermisit, multa etiam, quæ postea Ioannes narrauit, & ipse etiam nouerat, diuino consilio siluit. At vero plurima, quæ cæteri tacuerunt, & quidem admiranda exaratuit. exorsus enim est à Ioannis Baptistæ conceptione, & natiuitate, deinde conceptionem & Natiuitatem Saluatoris nobis manifestauit. Quæ autem sint ea, quæ à solo Luca scripta habemus, Irenæus notauit lib. 3. capitu. 14. cuius verba referre libet, vt ea ante oculos legentium proponamus, sic enim inquit: Plurima, & magis necessaria Euangelij per Lucam cognouimus, sicut Ioannis generationem, & Zachariæ historiam, & aduentu Angeli ad Mariam, & exclamationem Elisabeth, & Angelorum ad Pastores descensum, ea, quæ ab illis dicta sunt, & Annæ, & Simeonis de Christo testimonium; & quòd duodecim annorum in Hierusalem relictus sit; & Baptismum Ioannis; & quot annorum Dominus baptizatus sit, & quia in quintodecimo anno Tiberij Cæsaris; & in Magisterio illud, quod ad

diuites

diuites dictum est; Væ vobis diuites, quoniam percipitis consolationem vestram; & væ vobis, qui satiati estis, quoniam esurietis, & qui ridetis nunc, quoniam plorabitis; & væ vobis, cum benedixerint vos homines omnes. Secundum hæc enim faciebant, & pseudoprophetis Patres vestri: omnia huiusmodi per solum Lucam cognouimus; & plurimos actus Domini per hunc didicimus, quibus & omnes vtuntur; & multitudinem piscium, quam concluserunt hi, qui cum Petro erant iubente Domino, vt mitterent retia. Et illa, quæ per octodecim annos passa curata fuerat mulier die Sabbatorum. Et de hydropico, quem curanit Dominns die Sabbatorum, & quemadmodum disputauit quòd curauit in hac die. & quemadmodum docuit Discipulos primos discubitus non appetere. Et quoniam pauperes, ac debiles vocare oportet, qui non habent retribuere. Et qui pulsauit nocte sumere panes, & propter instãtiam importunitatis sumit. Et quomodo apud Pharisæum recumbente eo peccatrix mulier osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat, & quæcumq; propterea dixit ad Simonem de duobus debitoribus. Et de parabola diuitis illius, qui reclusit, quæ ei nata fuerant, cui & dictum est: In hac nocte expostulabunt animam tuã à te, quæ autem præparasti cuius erunt? Similiter autem & Diuitis illius, qui vestiebatur purpura, & iucundabatur nitide, & egeni Lazari. Et eam quam ad discentes suos dixit responsionem, quando dixerunt ei: Adijce nobis fidem. & eam quæ ad Zachæum publicanum facta est, confabulationem: & de Pharisæo, & Publicano, qui simul adorabant in templo; & de decem leprosis, quos simul emundauit in via; & quoniam de vicis & plateis claudos, & cęcos iussit colligi ad Nuptias. Et parabolam iudicis, qui Deum non timebat, quem instantia Viduæ fecit, vt vindicaret etiam. Et de arbore fici, quæ erat in vinea, quæ non faciebat fructum. Et super hæc omnia post resurrectionem in via ad discipulos quæ locutus est, & quemadmodum cognouerunt eum in fractione panis, & alia multa quæ inueniri possunt à solo dicta esse. hæc Irenæus. Quæ omnia profecto ostendunt exquisitam Lucæ diligentiam in perueſtigandis ijs, quæ scripsit, & quàm vtiliter ac plene scripsit. Ręcte autẽ dixit Irenæus alia multa vltra narrata Lucam solum scripsisse, nam & sudorem Christi, & ab Angelo factam confortationẽ ab eo nouimus, similiter & illud, Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti, quinimmo beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud; & & totũ illud; Lucetna corporis tui est oculus tuus; & copiosum illum sermonẽ in loco campestri post electionem Apostolorum. Sunt etiam alia, quæ facile vnusquisque inueniet, quamuis nonnulla prætermiserit, quia ab alijs scripta nouit. Vt autem ceteris Euangelistis consentire videretur, multa communia illis enarrauit, sic enim vnicum esse Euangelium cum Matthæo, & Marco ostendebatur.

Ex ordine tibi scribere.

COMMENTARIA.

EXplicat, quid sibi visum sit, scribere nempe ea, quæ ab Apostolis prædicata sunt, ac dicta, ex ordine, idest distincte, & ordinatè, non quòd omnia eo ordine relata sint, quo gesta sunt, sed quòd multa quidem eo ordine sint exarata: in aliquibus verò ijs maxime, quæ de Christi doctrina scripta sunt, connexio quædam, & distinctio accommodata ad docendum, seruata sit, vt supra in Annot. 2. dictum est.

ANNOTATIO. X.

Lucas an seruauerit in vĩb. ordinem temporis, quo gestę res fuerunt.

QVidam recentiores ex hoc loco colligunt Lucam seruasse in omnibus, ordinem temporũ, quibus gesta sunt, quorum tamen opinio facile conuinci potest à veritate aberrare, cum constet nonnulla per anticipationẽ quandam narrata ab eo esse. seruauit quidem ordinem temporis in præcipuis, in nonnullis autem prętermisit, & alio loco nonnulla constituit. qui quidem ordo, magis narrationi, & doctrinæ elucidationi accommodatus erat, cum nõ instituisset omnia simpliciter scribere, vti supra diximus. Ex ordine igitur scripsit omnia, sed non in omnibus eundem ordinem seruauit. nam & in humanis scientijs tradendis non idẽ ordo tenetur, quamuis omnia ex ordine tradantur; est enim & ordo doctrinæ, & ordo rei, seu naturæ, cum autem Euangelium non tantum sit historia gestorum, sed etiam doctrina, & instructio fidelium, vterque ordo seruatus est in eo scribendo.

Optime Theophile.

COMMENTARIA.

FIdelis quidam est, non mediocris conditionis, ac pietatis, cui Euangelista suum volumen destinauit; sic appellatus, cui etiam Acta Apostolorum post hoc nuncupauit, ut constat ex ca. 1. eundem enim hunc & illum non ex solo nomine colligimus, sed etiam ex eo, quod Euangelium illi esse prius dedicatum Lucas in eodem capite insinuauit.

ANNOTATIO. XI.

Theophilus, cui nũcupat Lucas volumen suũ, qs fuerit.

MVltiplex est doctorũ opinio de hoc Theophilo, primo quidem nonnulli putant non esse nomen proprium, nec certum aliquem virum significari, sed omnem fidelem, ac pietatis cultorem, ad quem hoc dirigitur Euangeliũ, ita sentiunt Origenes hom. 1. in Lucam, Ambrosius in commentarijs & Epiph.

& Epiphan. hæres. 51. dicitur autē fidelis Theophilus, quasi à Deo dilectus, vt dicit Origen. siue quasi diligens Deum, & dilectus à Deo, vt inquit Ambrosius. Secundo, quidam alij certum virum signari, & nomen proprium affirmant. in qua sententia sunt Chrysostomus hom. 1. in Acta, Oecumenius Act. 1. & August. lib. 4. de consen. Euang. cap. 8. & Euthymius. Tertio, alij virum certum indicari existimāt, tamen ambiguū relinquunt, an id fuerit proprium eius nomen, an vero sic sit appellatus, eo quòd pietatis cultor esset, ac fidelis. huius opinionis est Titus Bostrenus. Harum opinionum prima non videtur probabilis, tum quia sermo est in singulari, tibi, inquit, optime Theophile, & iterum (vt cognoscas), tum quia subiungitur, de quibus eruditus es, quod non cuilibet fideli accommodatur, cum sit sermo præteriti temporis: tum etiam ex epitheto (optime) quod vnum certum indicat. Igitur quidam particularis vir designatur. Tertia vero opinio non videtur etiam probabilis, illud enim epithetum (optime) nomen proprium indicat esse, quod sequitur, aliter enim vtrumq; esset epithetum sine nomine. Secunda igitur opinio legitima est, scilicet nomen Theophili esse proprium viri cuiusdam.

Quis autem is fuerit, incertum est. Oecumenius existimat fuisse præfectum alicuius prouinciæ, similiter Euthymius, addens eum, vel fuisse ordinis Senatorij, vel alicuius prouinciæ præfectum, idq; probat ex epithetò (optime) quod Præfectis, aut Primatibus dabatur, vt constat Act. 23. & 24. vbi dicitur optimus Felix, qui erat præfectus, & Act. 26. Festus, qui præfectus erat. De hac, vt dixi, re nihil certi statui potest, nec argumentum ab epithetis efficax est, cum sæpe honoris causa ea impartiamur etiam ijs, qui officio & munere carent.

Inquirunt Chrysostomus hom. 1. in Acta, & ibi Oecumenius, cur vni viro totum Euangelium conscripserit, ac propter vnum tantam diligentiam adhibuerit. Respondent id Lucæ humanitati apostolo dignæ adscribendum, audierat enim Christum dicentem. Non est voluntas Patris mei, vt vel vnus pereat ex pusillis his. Hæc responsio, qua parte dicitur Lucas Christum audisse, superius reiecta est, quo ad alteram vero partem vera est. licet fortasse, facilius dicere possimus, etiam si vni scripserit, non tamen pro illo solo scripsisse, sed pro omnibus, sicut & Paulus multas epistolas, aut hominibus particularibus, aut Prouincijs scripsit, quæ tamen in vtilitatem totius Ecclesiæ ordinabantur. fortasse hic Theophilus erat homo publicus, & eius auctoritas multis vtilitatem adferre poterat, ideoque inscribitur ei Euangelium, vt is instructus veritate alios ad eandem pertraheret. August. lib 4. de consen. Euang. c. 8. videtur existimare incertum, an iste Theophilus sit is, cui Acta Apostolorum etiam nuncupauerit; an alius eiusdem nominis. At vero id non in dubium reuocandum videtur, cum in principio Actorum mentio fiat Euangelij, quod prius illi fuerat inscriptum, sicq; Chrysostomus, Oecumenius, & alij tenent.

Vt cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.

COMMENTARIA.

ECce causa, & finis, cur inscribat hoc volumen Theophilo, vt nempe ò Theophile hæc legens, cognoscas veritatem, ac firmitatem earum rerum de quibus ante fuisti eruditus, seu cathechizatus, ideſt viua voce instructus. cum enim legeris eadem, quæ sermone concepisti, multum in fide firmaberis, eorumque certitudo, & firmitas magis tibi innotescet. Hebraismus est, verborum, ideſt rerum.

ANNOTATIO. XII.

Theophilus an fuerit Lucæ discipulus.

THeophylactus existimat Theophilum Lucæ Discipulum fuisse, ab eoq; viua voce prius Euangelium accepisse, nunc autem ad eum scribere, vt scripto magis firmetur in illorum, quæ audiuit, fide. solent enim, vt inquit, homines liberius loqui, quàm scribere, & scripta magis considerare, quàm verba, idcirco illa maiorem fidem conciliant, quàm hæc. Qua de causa Lucas dicit se scribere Theophilo, vt agnoscat veritatem eorum, de quibus verbo instructus fuerat. Hæc Theophylacti sententia, qua parte Theophilum affirmat Discipulum fuisse Lucæ, ab eoq; viua voce instructum, incerta est, immo potius ex textu deducitur contrarium. indicat enim Theophilum ab alijs instructum fuisse de rebus fidei, ad quem, vt eum magis in fide suscepta confirmaret, veritatemq; rerū, de quibus instructus erat, ostenderet, decreuit volumen scribere præmissa diligentissima inuestigatione omnium eorum, quæ ille nec ita plene, nec ita ordinate audierat, sicq; fidei veritatem recognosceret. iam enim ante veritatem multorum nouerat, cum fidelis esset, nunc tamen recognouit, & in fide auctus, & roboratus est.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

Fuit in diebus Herodis Regis Iudæ.

COMMENTARIA.

Quib. de causis Lucas exordiatur à Ioannis Baptistæ conceptione & natiuitate.

EXORDITVR Euangelium Lucas à Ioannis Baptistæ conceptione, & natiuitate; tum quia Christi, cuius doctrinam, & opera describit, ille præcursor erat; tum, vt quam dignus fide testis sit Ioannes, omnibus patefaciat. Venit enim Ioannes, vt testimonium perhiberet de Christo: tùm demum, vt ex ipsius Ioannis aduentu, quem ante faciem Christi venturum Prophetæ prædixerant, Christum verè veniſſe apud incredulos compro baret. Tempus ergo conceptionis, & natiuitatis, quod etiam commune fuit Christo, indicat, vt facti veritas magis innotescat; & propterea regni Herodis primi meminit, nam id Iudæis, & gentibus erat manifestius. Dicitur autem Herodes rex Iudææ, quia in tota terra Iudæorum super Iudam, & ceterarum tribuum reliquias dominabatur. Hic fuit primus ille Herodes alienigena.

ANNOTATIO. I.

Quare Euangelista memi nerit Herodis regnantis.

DIebus Herodis. Hebraismus est pro eo, quod dicimus tempore Herodis. Est autem appositalocutio, vt tempus regni huius sæculi, dies appelletur, ad breuitatem eius indicandam. Cur autem regni Herodis mentionẽ fecerit, duas alias causas adfert Theophylactus. Vna est, vt morem Prophetarum seruaret, qui prophetias suas à tempore tunc dominantiũ regũ exordiebantur, quod Lucas nunc fecit, quia de Zacharia, & Elisabeth, qui Prophetæ erant, loquebatur. Altera est, vt insinuaret diem aduentus Christi appropinquasse, ablato iam regno à Iuda, & ad alienigenam Herodem trãslato iuxta Prophetiam Iacob Gen. 49. Non auferetur sceptrũ de Iuda, nec Dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est. Huic doctrinæ addendum, quidam recentiores existimant, non solum regnum à Iuda ablatũ, & in alienigenam translatum esse, sed etiam omndm potestatem iudicandi, quæ residebat in Septuaginta iudicibus de tribu Iuda appellatis Sanhedrim, cessasse, quos Herodes in principio regni occidit, vt refert Ioseph. lib. 14. Antiq. cap. 17. nam si solum regnum ablatum esset, non erat sufficiens signum aduentus Christi; cum in captiuitate Babylonica regnum Iuda abscissum esset, sed oportebat etiã cum regno de Iuda auferri omnem iudicandi potestatem, cum Iacob & regnum, & ducem, seu scribam debere tolli in aduentu Christi prænunciauerit. Hæc adnotasse sufficiat, nam de veru sensu prophetiæ Iacob alibi plura dicendi dabitur occasio.

ANNOTATIO. II.

Quot fuerint Herodes dicti, & qs eorũ hic, de quo Lucas loquitur.

TRes extiterunt dicti Herodes, primus fuit filius Antipatri alienigena, vt auctor est Ioseph. li. 14. antiq. c. 17. dictus Ascalonita, quẽ Cæsar Augustus regem Iudææ instituit. Habuit autem hic ex diuersis vxoribus multos filios, quorũ duos Aristobolum natu maiorẽ, & Alexandrũ incolumis ipse occidit, tertium vero Antipatrum appellatum mor ti proximus interfici fecit, tres vero superstites fuerunt Archelaus, & Herodes dictus Antipa, & Philippus. Hic secundus Herodes, filius nempe primi à Romanis factus est Tetrarcha Galilææ. Tertius Herodes fuit filius Aristoboli, qui filius fuit Herodis primi, quẽ Pater occidit, superstite filio hoc dicto Herode Agrippa, cum sorore Herodiade. Hic ad maiorem euectus est dignitatem, quam patruus eius Herodes Antipa, nam fuit rex, id quod ægre ferẽs Herodias soror eius, & vxor Herodis Antipæ, maritum impulit Romã adire regiæ dignitatis obtinendæ causa, sed contra euenit, nam ab Herode Agrippa per litteras apud Caium Cæsarem accusatus, priuatus est Tetrarchatu, & in exilium perpetuum Lugdunum est relegatus, & Tetrarchatus Calilææ regno Herodis Agrippæ accusatores accreuit, vt auctor est Ioseph. lib. 18. antiq. cap. 9. Primus ergo Herodes magnus dictus est, de quo nunc memi nit Lucas, qui occidit etiam infantes innocentes. Huius trigesimo primo regni anno cõceptus est, & natus Ioannes, similiter & Christus; regnauit enim annis triginta septem, à tempore, quo à Romanis rex est creatus, vt refert Ioseph. li. 17. antiq. cap. 10. Secundus Herodes huius filius Tetrarcha Galilææ fuit tempore passionis Domini, qui & occidit Ioannem Baptistam. Tertius vero Herodes filius Aristoboli occidit Iacobum fratrẽ Ioannis, cuius fit mentio Act. 12. hic vermibus perijt diuino iudicio, vt refertur eodem ca. 12. relicto filio in eadem dignitate regia, qui vocatus est Agrippa, & hic est, quo cum locutus est Paulus Act. 26. Lucas ergo sermonẽ de primo Herode faciẽs, à reliquis duobus, filio, & nepote distinxit, regem enim appellans ab Herode secundo discernit, qui fuit, non rex, sed Tetrarcha dicens autem regem Iudææ, distinguit à tertio, qui rex fuit, sed nõ Iudææ, sed Trachonitidis, & Galilææ.

Regis Iudæ, & reliquæ Iudææ discrimẽ.

Attende autem esse diuersa hæc duo (rex Iuda, & rex Iudææ) Reges Iuda dicti sunt, qui duarum tribuum tantum reges erant, Iuda, & Beniamin, diuisis, & separatis decem tribubus sub alijs regibus, dui dicti sunt reges Israel. At res Iudææ omnibus tribubus, & in tota terra promissionis dominabatur; tota enim illa regio dicta est Iudæa, cuius rex Herodes iste fuit, quo tempore facta sunt, quæ nunc Lucas noster enarrare incipit.

Sacerdos

Sacerdos quidam, nomine Zacharias.

COMMENTARIA.

PArentes describit, certior enim est conceptio, & natiuitas, cuius parentes certi sunt, vt eam nemo inficiari possit, eaque de causa, & nomen, & dignitatem refert. Sacerdos erat Zacharias nomine, est etiam huius descriptionis altera causa, quia nempe de eis multa & præclara narranda erant. Consulto autem Euangelista dignitatem nomini præmittit, non enim dicit, Fuit quidam vir nomine Zacharias Sacerdos; quæ enim gesta nunc narrabat, ad dignitatem spectabat, scilicet adolere incensum in altari; dum enim hoc geritur, conceptio Ioannis ab Angelo prædicitur, idcirco, fuit, inquit, Sacerdos quidam. Si summus Sacerdos fuisset, vtique Euangelista id indicasset, nec nomine simplicis Sacerdotis vsus esset, id quod etiam, quæ sequuntur, confirmant.

ANNOTATIO. III.

Zacharias nō fuit summus Sacerdos.

AMbro. in præsenti, & Aug. tract. 49. in Ioan. Zachariam summū Sacerdotem fuisse existimant, & eiusdem sententiæ fuit Crisost. hom. 2. de incomprehensibili Dei natura. cui adhæserunt Theophyl. & Euthym. eo argumēto ad hoc affirmādum moti, quòd adolere incensum solius esset summi sacerdotis, idq; semel in anno, quando Sancta Sanctorum ingrediebatur. quod quidem argumentum iunititur fundamento non vero, existimarunt enim prefati doctores altare thymiamatis seu incensi fuisse intra Sancta Sanctorū, quod si verum esset, vtiq; argumentum erat firmissimum. at ita non est. erat enim altare hoc iuxta velum, quod diuidebat Sancta Sanctorum à reliqua parte templi, sed non intra, sed extra Sācta, sicq; alijs etiam sacerdotibus licebat adolere thymiama, seu incensum. Zachariā autem non fuisse summum Sacerdotem efficacius ostendunt verba Lucæ, cum enim omni ex parte historiam hanc describeret, vt testimonium Ioānis commendaret, non dissimulasset aperte narrare Zachariam summū fuisse Sacerdotem, si reuera esset. Adde si summus esset Sacerdos, nō diceretur de vice Abiæ, nec forte exisse, vt incēsum adoleret. quod enim dicitur fuisse tunc temporis duos summos Sacerdotes contra legem, non probatur vlla ratione. hoc enim longe post factum est, vt constat ex historia Iosephi. Diximus de hac re super Ioan. cap. 18. Annot. 1. ideirco nil aliud in hac parte adiungendū, aut repetendum duximus. Quidam recentiores asserunt fuisse principem Sacerdotum, erāt enim inter Sacerdotes quidam velut capita familiarum, nam lib. 1. Paralip. cap. 24. cum distinxisset Dauid Sacerdotes in viginti quatuor familias, singulis singulos præfecit, qui tamen omnes summo ac supremo Sacerdoti suberant, qui etiam Pontifex dicebatur, probabile est autem perdurasse semper hos præfectos secundum generationes, & dicebantur hi Principes sacerdotes, seu etiam sacerdotum principe, quorum vnus Zacharias fuisse creditur, non est tamen omnino certum.

De vice Abiæ.

COMMENTARIA.

AVcto numero Sacerdotum ab Aaron per Eleazarum, & Ithamar progenitorum, diuisit eos Dauid in viginti quatuor familias, singulis Principes, & capita præficiens sub vno tamen summo Sacerdote, easque disposuit, vt ordine, & alternatione quadam suis temporibus templo inseruirent, ne aliquis inueniretur otiosus, neve multitudo confusionem generaret, aut occasionem dissensionum, aut ambitionum præberet. Sorte autem ordinem in eis constituit. Octauum ergo locum sortita est familia, quæ erat Abiæ, qui tunc fuit Princeps familiæ. habentur omnia hæc 1. Paralip. cap. 24. ex hac familia ortus erat Zacharias, ideoque de vice Abiæ dictus est, græcè ἐφημερία dicitur, quia secundum dierum alternationem, vnaquæque familia suis statutis diebus in templo viciſſim ministrabant. Hoc quoque verbum indicat Zachariam non fuisse summum Sacerdotem, sed vnum ex multis, quorum erat vicissitudo, & alternatio in ministerio, vt habetur 1. Paralip. cap. 24.

Abia Princeps fuit octauæ familiæ inter 24. in quas diuisi fuere Sacerdotes.

ANNOTATIO. IIII.

THeophylactus, Euthymius, & Titus Bostrenus Zachariā & Abiā duos collegas in Sacerdotio, & Symmistas extitisse existimāt, qui alternis vicibus ministrabant, interpretantur ergo posita verba sic, de vice Abiæ, idest post vicem Abiæ qui ei in ministerio templi succedebat. quàm violenta sit hæc interpretatio nemo non videt. Probabilius multo & verius cum Ambrosio dicimus Abiam hunc fuisse vnum ex Principibus illis, quos Dauid in viginti quatuor familias sorte diuisit, vt ex ordine,

ne, vicciſſimq; miniſtrarent, cui octaua ſors cõtigit, vt habetur. 1. Paralip. ca. 24. Erat autem Zacharias de poſteris huius Abiæ, idcirco nunc dicitur de vice eius, quia ſecũdum ordinem ſtabilitum à Dauid eo tempore miniſtrabat, quod deputatum erat poſteriori Abiæ. Illud autem (vice) Græcè ἐφημερίας nõ tantum ſignificat alternationem in miniſterio, ſed etiam numerum præſcriptum dierũ, quibus ſingulæ familiæ miniſtrabant. Theophylactus hebdomadam exiſtimat & ante eum Ioſephus lib. 7. antiquit. cap. 11. quaſi ſingulæ per hebdomadam miniſtrarent, ſicq; inuicem ſibi ſuccederent. quod probabile eſt, quamuis non omnino ſit certum, parum tamen refert, quot diebus ſinguli miniſtrarent, cum teneamus hanc alternationem multorum Sacerdotum ſecundum ordines per familias deſcendentes ab illis primis.

Et vxor illius de filiabus Aaron.

COMMENTARIA.

ZAchariam fuiſſe de tribu Aaron ex ipſo Sacerdotio manifeſtum erat, nemo enim inter Iudæos Sacerdos eſſe poterat, niſi qui originem ab Aaron trahebat, idcirco Euangeliſta tribum Zachariæ non alijs verbis expreſſit, at vxorem de Aaron eſſe non conſtabat, tum quia poterat eſſe de tribu Leuitica, etiam ſi non eſſet de familia Aaron, tum quia qui erant de Aaron, coniungebantur cum alijs tribubus, maxime cum tribu Iuda, vt dicemus inferius, ea igitur de cauſa vxorem eſſe de Aaron, Euangeliſta verbis apertis indicauit, vt eo etiam ſignificaret Ioannem Baptiſtam fuiſſe nobiliſſimæ, & honeſtiſſimæ familiæ. erant enim tribus Iuda ob regiam poteſtatem, & tribus Leui ob miniſterium templi Dei omnium tribuum præſtantiſſimæ. Inter familias autem Leuitica, quæ erat ex Aaron eminebat ceteris, quia nemo ad ſummum Pontificatum, nec ad Sacerdotium admittebatur ex Dei inſtituto, niſi qui erat ab Aaron; miniſtri enim inferiores à familijs ceteris Leuiticæ tribus deſumebantur. Familiæ autem claritatem Euangeliſta recenſet, vt Ioannis teſtimonium de Chriſto, eo magis commendaretur. nobilioris enim cõditionis, & originis homines, ceteris paribus, fide digniores ſunt. Filias Aaron appellat poſteritatem fœmineam eius.

ANNOTATIO. V.

EXiſtimo cauſam vnam ex potiſſimis, ob quam Euangeliſta tribum, ſeu familiam matris adnotauit, eam fuiſſe, vt omnem falſam ſuſpitionem depelleret ab animis Iudæorum; vt enim ipſemet Lucas cap. 3. refert, cogitabat populus, an forte Ioannes eſſet Chriſtus. Huic dubitationi obuians ea de Ioanne proponit, quibus ex Scripturis plane conſtat eum non potuiſſe eſſe Chriſtum. erat enim futurus Chriſtus de tribu Iuda, at Ioannes & ex patre, & ex matre erat de Aaron, ſi enim mater eſſet de Iuda, potuiſſent forte Iudæi ſuſpicari eo ipſo impletam eſſe prophetiam, quæ de Iuda futurum eſſe Chriſtum prædixerat.

Et nomen eius Eliſabeth.

COMMENTARIA.

NOmen etiam matris deſcribitur, vt eo certior, & manifeſtior ſit Ioannis conceptio, & natiuitas, vtriuſque enim parentis notitia diſtincta filij natiuitatem illuſtrat, præſertim propter ea, quæ in ipſa diuinitus geſta ſunt.

ANNOTATIO. VI.

Quid nomina, Zacharias, & Eliſabeth indicent.

NOn inutiliter adnotandã exiſtimo vtriuſq; nominis ſignificationem, cũ enim ſit conceptio, & natiuitas Ioannis plena myſterijs, nomina etiam parentum myſterio vacare non eſt credendum. Zacharias apud Hebræos idem ſignificat, quod latine, memoria Dei. Eliſabeth autem idem, quod Dei iuramentum. Vtrumq; quadrat Ioannis cõceptioni, & natiuitati, præcurſor enim futurus Chriſti, eius aduentum proximum indicabat, in quo quidem Chriſti aduentu, Deus & recordatus dr eorum, quę promiſerat, & impleuit, quæ iurauerat. De priori Beatiſſima Virgo dixit; Suſcepit Iſrael puerũ ſuum recordatus miſericordiæ ſuæ. quod etiam prædixit Dauid Pſal. 97. Notum fecit Dominus ſalutare ſuũ, in conſpectu gentium reuelauit iuſtitiam ſuam, recordatus miſericordiæ ſuæ. De poſteriori locutus eſt ipſemet Zacharias, Iusiurãdum, quod iurauit ad Abraham patrem noſtrũ, daturum ſe nobis. Zachariæ ergo, & Eliſabeth præcurſoris parẽtes, ipſis ſuis nominibus indicabant futuram ex ſe prolem, quæ Domini aduẽtum ſuo præconio proxime præcurreret. Eſt & aliud in eiſdem nominibus adnotandũ, nempe nomen Dei eſſe in vtroq; nomine, vt eo ſignificaretur Dei virtutem ad Ioannis conceptionẽ in vtroque parente miraculum perpetraſſe, nam & pater grandæuus, per ætatem generationi ineptus erat, & Eliſabeth ſterilitatis, & ſenectutis vitio laborans concipere non valebat, in vtroque igitur parente Altiſſimi virtus, & potentia effecit, vt & ille gigneret, & hæc conciperet ſupra naturam.

Erant

Erant autem iusti ambo ante Deum.

COMMENTARIA.

NOn sola parentum nobilitate, sed etiam eorum iustitia & sanctitate celebratur Ioannes, erant enim parentes eius secundum carnem quidem generis dignitate illustres: secundum vero animum, iustitia insignes, ea autem iustitia, quæ vera est iustitia, & quæ hominem apud Deum ipsum iustum facit. de qua Paulus Rom. 4. dicit, Si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam. quasi diceret Abraham: viua ac perfecta promissionum Dei, & venturi Christi fide iustificatus est apud Deum, peccatorum remissionem, & reconciliationem cum Deo obtinuit, eiusq; amicus factus est. Hac iustitia iusti erant Zacharias & Elisabeth. Nec iustitia parentum minus prodest filijs, immo multo magis, quàm nobilitas corporis, quod in Annotationibus sequentib. expositum inuenies.

ANNOTATIO. VII.

Cur iustitia parentum Præcursoris cõmendatur.

TRia discutienda sunt in proxima sentẽtia. Vnũ est quare iustitiæ amborum parentum Euangelista meminerit. Alterum, quæ sit hæc iustitia, tertium, quo pacto cedat in laudem, & vtilitatem filij. Quod ad primum spectat, ratio vna in textus explanatione proposita est, nẽpe vt Ioannis commendatione firmius eius constet testimonium de Christo, qui claritatem generis, & parentum sanctitatẽ habuit coniuncta. Altera est, vt ipsorum parentum prophetia narranda maiorẽ conciliaret fidem; multa enim & Zacharias, & Elisabeth Spiritu sancto inspirante pronunciarunt. Tertia est, vt Euangelista obuiaret hominum sinistræ de illis opinioni. Vna enim ex pœnis contra legis illius transgressores à Deo fulminatis videbatur sterilitas. nam Exo. 23. & Deutero. 7. obseruatoribus legis promissum erat: Non erit sterilis in te. à contrario ergo sensu transgressoribus comminari videbatur Deus sterilitatem: ne igitur propria ipsorum culpa caruisse prole viderentur, iusti pronunciantur, vt diuinum in hoc mysterium, non autem eorum vitium agnoscatur.

ANNOTATIO. VIII.

Quæ fuerit iustitia in parentibus Ioannis commendata.

SEcundo loco discutiendum est, quæ sit hæc iustitia, qua hi ambo iusti esse dicti sunt. Augustinus lib. 2. de peccat. meri. capitu. 13. distinguit iustitiam duplicem; vnam quæ ex fide Christi est, qua vere homo iustus est, & Deo gratus: alteram, quæ ex lege est, nempe quæ tunc temporis posita erat in obseruantia mandatorum exteriorum legis. quæ quidem iustitia perfecta per se non erat, nemo enim per legem iustificari à peccato potuit, erat tamen quædã iustitiæ species, de qua Paulus Phllip. 3. dicit, vt inueniar in illo non habens meam iustitiam, quę ex lege est, sed illam, quæ ex fide est Iesu Christi. Dicit ergo Augustinus de hac posteriori iustitia esse hanc sentẽtiam intelligendam, quę non facit hominem immunem à peccato. Quod si obijcias verbum illud (ante Deum) quo vera & interior iustitia indicatur, respondet id non aliud significare, quam quidquid in illis ambobus erat iustitiæ huius, non esse simulatum, & ad homines, sed verum, quia legem illam vere obseruabant, non simulate. Censet ergo Doctor hic egregius, ac primarius hanc iustitiã esse, de qua Paulus loco allegato testatur, quæ mihi fuerunt lucra, hæc propter Christum arbitratus sum detrimenta, & arbitror, vt stercora. In hanc sententiã inductus est Augustinus argumento Pelagianorum, hi enim docentes hominem sine peccato esse posse, vtebantur inter alia hoc loco Euãgelij, Erant iusti ante Deum, quasi sine vllo peccato essent. quibus Augustinus respondens affirmat hanc iustitiam esse intelligendam de iustitia legali, & exteriori, quæ non excludit peccatum, nec vere iustũ efficit. Huic expositioni videtur, siue accessisse, siue eam prius excogitasse Hier. epist. ad Algasi. q. 8. hunc enim locum ad idem propositum adferens, de iustitia exteriori interpretatur.

At vero Origen. hom. 2. in Lucam, & Ambrosius hoc in loco de iustitia vera, quæ hominem iustum facit coram Deo, & peccatum excludit, hanc interpretatur sententiam; & vere sic est intelligenda. hoc enim est, quod commendat Euangelista in his parentibus, nempe iustos, & Deo charos fuisse, nõ enim solum dictum est, incedentes in omnibus mandatis, & iustificationibus, quod ad exteriorem iustitiam pertinet, sed præmissum illud etiam est, iustos esse coram Deo, quod præcipuum & primũ est, & vt id etiam argumento comprobemus, fieri non potuisset, vt in omnibus mandatis & iustitijs incederent nisi iustitia vera, quæ per fidem, & dilectionem est, præcessisset interius. Docte igitur Grego. lib. 35. Mora. cap. 6. de cordis etiam iustitia hunc locum intellexit, & Chrysost. hom. 4. in Matthæum, hãc iustitiã omnem virtutem complecti affirmat, quasi dictum esset, erant omni virtute perfecti. Nec erat, cur Sanctus Augustinus ad hanc iustitiam confugeret, vt Pelagianis responderet, nam iustitia hæc, quæ ex fide est, & amicum ac iustum ante Deum facit, in hoc sæculo nõ ita perfecta est, vt nullum peccatũ admittat, cum iusti, etiam Apostoli, sine veniali peccato non vixerint: augetur quidem iustitia hæc magis, ac magis, non tamen ad terminũ vllum peruenit, in quo sine peccato vllo reperiatur; iustus enim ita viuit, vt sine mortali peccato esse valeat, gratia & iustitia ad illa omnia superanda ministrante virtutem, sine veniali non itẽ. Errabant ergo Pelagiani ex iustitia horum parentũ deducentes nullum habuisse peccatũ, cum huic iustitiæ

ſtitiæ non repugnent multa leuia peccata, ſolum de ducendum erat, nullum habuiſſe peccatũ mortale, quod iuſtitiæ Dei repugnat. perfecta.n. iuſtitia, quæ ſine vlla ruga, & ſine vlla culpa eſt, illa eſt, quam in futuro ſæculo expectamus. Sic eſt intelligẽdus Ambroſius, quem ipſe Auguſt. lib. 1. de gratia Chriſti contra Pelagianos ca. 48. interpretari ſtudet, & neſcio an de eius mente, cum ille de peccato mortali loqueretur, quod hominem à Dei iuſtitia auertit. In hanc etiam ſententiam, ſeu expoſitionem ipſe Hieronymus inclinauit Epiſt. ad Ruſticum. dicit enim hos ambos iuſtos fuiſſe, quales illos, de quibus dictum eſt, Septies in die cadit iuſtus. quæ iuſtitia profecto eſt etiam cordis, & vera, quæ ſecum admittit venialia, & quæ non ita conſtans eſt, vt amitti non poſſit. nam qui iuſtus eſt in hoc ſæculo, cadere ab ea iuſtitia poteſt. Concludo hos dictos iuſtos vera iuſtitia, quæ per fidem, & dilectionẽ erat, quæ tamen quantumvis magna augeri poteſt, & cum peccatis venialibus eſt, & adhuc conſtans non eſt, per peccatum enim, quod voluntarium eſt homini, amitti poteſt.

ANNOTATIO. IX.

Parẽtum iuſtitia cedit in laudem filiorum.

TErtio loco conſiderandum eſt, quo pacto iuſtitia parentum cedat in laudem filiorum. Ambroſius enim parentes iuſtitiæ laudari affirmat, quia eam in filios tranſmittunt. Sic enim inquit, Scriptura docet parentes oportere laudari, vt veluti trãſmiſſæ immaculatæ puritatis hæreditas in ijs, quos volumus laudare, præcellat. Et rurſus: Iſaac à parentibus nobilitatem pietatis accepit, quam poſteris dereliquit. Rurſus etiam: Tales maiores habere debuit prænuntius Chriſti, vt nõ repente conceptam, ſed à maioribus acceptam, & in ipſo infuſam iure naturæ prædicare ſi dem Dominici videretur aduentus. Hæc omnia habet Ambroſius.

Iuſtitia parẽtum, quo modo tranſfundatur in filios.

Inquirendum igitur eſt, quomodo parentes iuſti in filios iuſtitiam tranſfundant, & qua ratione eorum iuſtitia filijs proſit. In primis illud certum eſt, & in confeſſo apud omnes, iuſtitias parentum non ita tranſmitti in filios, vt parentes iuſti iuſtos filios generent, cum ſiue iuſti, ſiue peccatores parentes ſint, generent filios peccatores. omnes enim naſcimur filij iræ, & in peccato concepti. nec iuſtitia Zachariæ, & Eliſabeth efficere potuit, quominus Ioannes Baptiſta in peccato originali conciperetur. id .n. ſolis primis parentibus conceſſum erat, ſi non peccaſſent, vt ipſi iuſti filios in originali iuſtitia genuiſſent. Præterea illud ẽt pro certo habendum eſt, nec ſic prodeſſe iuſtitiam parentum filijs, vt minus peccatores concipiantur. In cuius declarationem aduerte, quoſdam exiſtimaſſe patres peccatores generare filios nõ ſolo originali peccato, quod ab Adæ peccato trahitur, infectos, ſed etiam maculatos peccatõ originali, quod ab eorum peccatis deriuatur, vnde filij peccatorum hominum in grauiori, & multipliciori originali concipiuntur, quia non ſolũ Adæ, ſed & eorundem peccata in illos tranſmittuntur originaliter. quam ſententiam Auguſt. Ench. c. 46. 47. & Leo primus Epiſt. 86. non improbabilẽ eſſe cenſuerunt, iuxta quam iuſtitia parentum dici poſſet prodeſſe filijs, & in eos tranſmitti quantum ad hoc, q minori labe peccati concipiuntur. At hoc non eſt probandum, vt recte Anſ. ſentit lib. de concep. Virg. c. 23. cuius ratio ea eſt, quia iuſti nõ tranſmittũt iuſtitiam in filios, non enim filij iuſtorũ iuſti naſcuntur, aut concipiuntur, non igitur peccatores propria tranſmittent peccata, vt eorum rei efficiantur filij. Multis alijs ea doctrina impugnari poſſet, quæ cum non ſint præſentis inſtituti, libens prætermitto. Supereſt ergo, vt iuſtitia parentum multis alijs modis filijs proſit, quorũ quattuor proponam. Primus eſt inclinatio. quod ſic explico, in peccato reperiuntur ſæpe duo, nempe & culpa, & praua quædam conſuetudo, dicimus enim hominẽ ebriũ, ab actu ipſo ebrietatis, in quo eſt culpa, & ebrioſum, qui multis ebrietatibus aſſuetus prauum habitũ ad nouas ebrietates inclinãtem acquiſiuit, ſic etiam in ceteris vitijs euenit. Non ſemper autem remiſſa culpa hæ prauæ conſuetudines auferuntur, ſed manent etiã poſt culpæ veniam expellendæ per actus plures contrarios, quæ quidem etiam ſi culpæ non ſint, ad culpam & peccatum perpetrandum inclinant, dicunturq; plagæ peccatorum, quæ remanent etiam ipſis non remanentibus, ſicut excuſſa ſpina remanet plaga. Huiuſmodi igitur malos habitus, & prauos mores, ſeu conſuetudines in filios transferri ſæpe experientia docet; ex ebrioſis enim non raro filij ebrioſi, & in id vitium inclinati naſcuntur. Similiter ex furibus, & aſſuetis ad alia vitia, naſcuntur filij ad eadem propenſi, quæ res argumento fuit quibuſdam antiquis exiſtimandi animas fieri ex traduce, vt refert Aug. lib. 2. de origine animę c. 6. quod autem in vitijs euenit, id etiam in virtutibus conſpicimus, nam parentes dediti exercitijs quibuſdam bonis, filios in eadẽ inclinatos generant. quamuis autem hæc non ſemper, plerunq; tamen fiunt, iuxta quem modum dicimus iuſtitiam parentum immitti in filios, eiſq; prodeſſe. Secundus modus eſt educatio. prodeſt enim iuſtitia parẽtum filijs educatione, & hoc mirum in modum, boni enim patres educant filios in ſanctitate, vt à primis annis diſcant timere Deum. quantum autem hoc proſit, ſenſere Gẽtiles, quorum quidam dixit: Quo ſemel eſt imbuta recẽs ſeruabit odorem teſta diu. Experimur etiã nos, quot enim nunc Chriſtiani ſi parentes habuiſſent infideles, in eadem nũc infidelitate inuenti eſſent, quotque nunc ſunt inter infideles, qui fideles eſſent, ſi tales obtinuiſſe parẽtes eis datum eſſet. donum enim & magnũ Dei eſt parentes fideles, & inter fideles habere bonos propter educationem. quod Paulus nos docẽs. 2. Tim. 1. dicit: Gratias ago Deo meo, cui ſeruio à primogenitoribus meis. Tertius modus eſt imitatio, nam quales patres filij experiuntur, tales & ipſi ſæpe ſunt, plurimum enim refert exemplaria recta, & bona habere quotidie ante oculos. nam conuerſatio filiorum, & parentum cõtinua, & diuturna eſſe ſolet, & eorum memoria retinetur, iuſtitia ergo parentum imitatione quodam modo tranſmittitur in poſteros, ſicut etiam malitia, de qua Act. 7. dicitur, Spiritui ſancto vos ſemper reſtitiſtis, ſicut & patres veſtri.

Quattuor modis Parentum sãctitas filijs proderſe ſolet.

Quartus eſt impetratio. iuſti enim parẽtes multa bona filijs impetrant, & temporalia, & ſpiritualia; de tẽporalibus habemus 3. Reg. 11. Peccantib. filijs Dauid, Salomone, & Roboam, propter iuſtitiã Dauid Salomoni non abſtulit Deus regnũ, Roboamo aũt reliquit duas tribus Iudam & Beniamin, quod etiam ſæpiſſime Deum facere dubitandum non eſt. Contra autem malitia parentum nocet filijs, quate-

nus sæpe puniuntur propter peccata patrum, temporaliter, sicque Greg. lib. 15. Moral. capit. 31. filios portare iniquitatem patrum, interpretatur. De spiritualibus vero multa sunt exempla, illud tamen efficax est, vt Augustinus ab infidelitate liberaretur matris sanctitas à Deo impetrauit. nocere autem malitiã parentum filijs spiritualiter, affirmat Ansel. lib. de concep. Vir. c. 24. ob malos etiam patres sępe Deus negat auxilia, & beneficia multa spiritualia filijs, quib. acceptis boni efficerentur, quamuis necessaria, quib. possint boni esse, si velint impartiatur. quod etiã scriptura docet, nam 2. Reg. 12. ob Dauid peccatũ permisit Deus ipsi Absalõ bellum in patrẽ gerere, & concubinis eius abuti, quod peccatũ impeditũ esset, si Dauid nõ peccasset, quamuis Absalom non excusatus sit à culpa, quia sponte & libere fecit, quod si noluisset, non fecisset, auxilio Dei non denegato, quo peccatũ tale euitare potuisset, non tamẽ datũ est illud, quo omnino id peccatũ nõ perpetrasset pp culpã patris. Propter peccata ẽt & incredulitatẽ Iudęorũ, posteris ẽt est regnũ Dei ablatũ. Matt. 21. Quãuis & posteri non omnino priuentur oĩ auxilio, vt valeãt in regnũ ingredi, si velint. De hoc detrimento tã tpali, quàm spirituali proueniente filijs ob peccata patrũ, illud Ps. 108. intelligendũ est: In memoriã redeat iniquitas patris eius, & peccatũ matris eius nõ deleatur. Iustitia ergo parentũ prodest, & quia bona impetrat, & quia mala multa auertit à filijs tã temporalia, quàm spiritualia. Ecce quibus modis iustitia parentum filijs prosit, & quanto consilio in laudandis filijs parentum iustitia commendetur.

Incedentes in omnibus mandatis, & testificationibus Domini sine querela.

COMMENTARIA.

PErgit parentum iustitiam explicare. est autem triplex iustitia. Prima est interior, quæ in fide, & in dilectione, quibus homo gratus, & amicus Deo efficitur, consistit. Altera est moralis, quæ in exercitio bonorum operum, & virtutum sita est, qualis est obseruantia Decalogi, & eorum quæ ad ipsum spectant, quę externas actiones complectitur. Tertia est legalis, quæ in illius veteris legis obseruatione consistebat, & ad Dei cultum & religionem spectabat, quæ etiam exterior erat. Hæ duæ ab illa prima deriuabantur, propter quam multum proderant, & sine qua ad iustitiam coram Deo pertingere nec poterãt, immo nec ipsæ omnino consistere valebant. Iustitiam enim moralem, aut legalem perfecte nemo potest assequi sine fidei iustitia, per quam habetur Dei gratia, quæ sola facit, vt cæterę iustitiæ perfecte habeantur. Iustitia ergo moralis illo exprimitur verbo (incedentes in omnibus mandatis) legalis vero, & cærimonialis, quæ ad religionem Dei pertinebat, illo (in iustificationibus Domini) quasi clarioribus verbis diceretur; omnibus virtutum operibus, & cultui, ac religioni erga Deum incumbebant, adeo vt irreprehensibiles essent ab hominibus, qui vix parcunt cuiuis etiam sancto, quin oblatrent, & detrahant ei. horum autem iustitia erat ita perfecta, & accepta, ac nota, vt nemo occasionem habuerit rephendendi eos in aliquo. Illud autem verbum (incedentes) continuum, & indefessum operum bonorum studium indicat, quo in via Dei semper maiores progressus fieri debent. nec vnquam standum, aut indulgendũ est otio, & pigritiæ, vt enim inquit Gregorius, vita iusti est velut cimba vecta contra aquæ fluxum, cui stare est regredi.

ANNOTATIO. X.

Quo differãt in scriptura mãdata, iustitiæ, iudicia, & testimonia.

DVo consideratione digna sunt in verbis proxime explanatis. Vnum est, quę sint mandata, & quæ iustificationes, in quibus ambo parentes incessisse dicuntur. Irenęus lib. 3. capit. 11. legit (in iustitijs) quod idem est. quæ autem sit iustitia hæc, nõ explicat. Origenes hom. 2. in Lucam, & Ambrosius eum sequens, mandata interpretatur Dei prędicta, qui enim diuinis prędceptis obtemperat, in Domini mandatis incedere dicitur. per iustificationes vero intelligunt iudicia, quibus de alijs indicamus, qui ergo de alijs iudicat congrue, & vt par est, in iustificationibus Domini incedit. Euthymius autem mãdata ad præcepta morum, iustificationes vero ad legalia refert. Restrictius autem loquens Titus Bostrenus, iustificationes cærimonias interprętatur, quę ad Dei cultum pertinent. At vero, vt hęc res perfectius dilucidetur, adnotandum est, in lege illa, quatuor hęc maxime fuisse contenta, mandata, iustitias, sed iustificationes, iudicia, & testimonia. Mandatũ quod in Hebręo dicitur מצוה ad mores pertinebat, qualia erant Decalogi prędcepta, & quę ad eius obseruantiam ordinabantur, quibus homo ad virtutum opera inducebatur. Iustitia, seu iustificatio dicta in Hebręo חקת ad cęrimonias, & religionem, ac cultum Dei spectabat, qualia erant sacrificia, & sacri ritus, aliaque ad cultum diuinum pertinentia. Iudicium in Hebręo dictum משפט ad politiam humanã institutum erat, quales sunt apud nos ciuiles leges. Deus enim clementissimus hęc omnia populo illi tradidit, & legem ei omni ex parte completam prębuit, nimirum ea, quę ad rectos mores, & quę ad religionem, & quæ ad humanam conuersationem necessaria erãt. Horum trium distinctionem habemus Ps. 89. Si in iudicijs, inquit, meis non ambulauerint, si iustitias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint. Testimonia vero ad diuinas promissiones spectabant, Deus enim illo populo multa, ac prędclara, & maxime Filij sui de illius semine secundũ carnẽ aduentum promisit, quę dicta sunt testimonia, in Hebræo autem עדות de quibus dictum est Ps. 118. Testimonia tua credibilia facta sunt nimis.

Miran-

Mirandis enim operibus fidē suis promissionibus Deus conciliauit, vt quamuis res futuras, nō autem præsentes continerent, omni essent digne fide.

Horum quatuor proprietates docuit nos Dauid Psal. 18. Testimonium, inquit, Domini fidele, sapiē tiam præstans paruulis. Fidele appellat propter certitudiuem euentus, quæ enim promittit Deus, infallibiliter efficiet. Rom. 3. Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? absit. est Deus verax, omnis homo mendax. Sapientiam dicitur dare paruulis, quia testimonia, & promissiones Dei Christum venturum redemptorem, & Saluatorem ignorantibus indicarunt, quod nosse summa sapientia est. Prosequitur Dauid: Iustitiæ, inquit, Domini rectæ, lætificantes corda. Religio & cultus veri Dei rectus dicitur, quia in verum Deum dirigit, qui finis est, & principium verum, qui enim Deos falsos colit, obliquam ambulat viam, quia à suo vero principio & fine diuertit. Lætificat autem corda vera religio, iuxta illud Psal. 104. Lætetur cor quærentiū Dominum. quia in vero fine quies est, & lætitia. Pergit. Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos. Præceptum, & mandatum idem sunt, & ad mores spectant, quod lucidū dicitur, & illuminans; illuminans quidem, quia ea docet, quæ facienda, & ea prohibet, quæ fugienda sunt. Lucidum autem, quia in se est adeo manifestum, vt lumine naturali facile maiori ex parte agnosci queat, quod ex eo liquet, quòd gentibus absque externo magisterio innotuerit. Rom. 2. Gentes, quæ legem non habent, naturaliter quę legis sunt faciunt. Postremo iudicia Domini vera, iustificata in semetipsis; leges enim à Deo latæ ad politicam illam gubernationem, verę dictę sunt, quia nihil iniquum, aut vitiosum in eis reperiri, aut esse potuit. in semet autem iustificatæ, quia vel ex ipsismet statim agnoscit homo, quàm iustæ sint. vt enim lex sit perfecta, iusta debet esse, tanto autem perfectior est, quanto magis eius iustitia est manifesta. in Diuina autem hac lege est adeo clara, vt vel ex ipsarum, legum notitia statim earum iustitiam agnoscas.

His igitur suppositis Lucas ait hos parentes Ioānis incessisse in omnibus quidem mādatis Domini, quia in omni bono & studioso opere versabātur, diuinaque mandata ad mores spectantia diligēter seruabant: in iustificationibus vero, quia ijs, quæ ad diuinum cultū, & religionem erant instituta, summo studio incumbebant. Dices, cur non dicti sunt in iudicio etiam ambulasse? Respondeo, quia potius hoc ad Principes spectabat, quorū est, leges iustas edere, & secundum eas iuste iudicare. Vnde de filijs Dauid in regno succedētibus dictum est Psal. 86. Si custodierint filij tui legē meam, si in iudicijs meis ambulauerint. vel quia etiam hoc nomine vtramque partem concluſit Euangelista, tā legalia, quę ad politiam, quàm quæ ad cærimonias pertinebant. nam in Scriptura hæc nomina incerte confunduntur, & vnum pro alio, aut pluribus accipitur. Prior responsio magis placet. Postremo addo Euthymiū reddidisse causam, cur legalia dicta sint iustificationes, nimirum, quia plena erant iustitiæ, & quia incidentes in ipsis iustificarent, quæ quidem doctrina non est absolute recipienda, nam nec legalium; nec cærimonialium, immo nec moralium virtute vlli data est iustitia coram Deo, quę remittit peccata, & ei reconciliat, sed virtute fidei viuæ, & formatę Christi. hac iustitia ex gratia à Deo obtenta, obseruantes iustificationes iustificabantur, quia augebant iustitiam, quatenus ex prima illa radice procedebant. Sed hoc non est peculiare legalibus, sed commune est etiam moralibus. Legitima causa cur dictæ sint iustificationes, illa est, quoniā religio est quędā iustitia, per quam exhibemus Deo, quod ipsius est proprium, nimirum cultum, & reuerentiā ac latriam, sicut per iustitiam virtutem moralē exhibemus proximo, quod eius est. In religione autem reperitur maius debitum, quàm in iustitia particulari. sumus enim magis debitores Deo quàm hominibus, idcirco pręcepta religionis dicuntur iustitia, seu iustificatio, quia ea implentes facimus, quod maxime iustum, & debitum est. Hactenus de primo.

Quomodo parentes Ioānis incessisse dicuntur.

ANNOTATIO. XI.

Quid sit sine querela incedere.

Secundo loco considerandum est, quid sit sine querela incedere. in eadem sententia illud verbum (sine querela.) Quidam hęretici, vt refert Augustinus Epist. 95. hoc loco abutebantur in sui erroris confirmationem. contendebant enim hominem omni posse carere peccato, cuius erroris paulo superius meminimus. Augustinus autem illis cōfutatis sensum huius verbi ita explicat, vt dicat nō quod cūque peccatū venire in querelam, sed graue, quod alias dicimus mortale, sine quo certum est iustos viuere posse. quæ autem sit ista querela, non explanat, tamen videtur significare esse reprehensionem, & querimoniam, qua homo alterius hominis factū aut opus reprehendit. nam apud Deum omne peccatum etiam leue reprehēsibile est. Origenes hom. 2. interpretatur de reprehensione, & querela apud Deū, dicit tamen tunc nos mandata, & iustificationes Domini sine querela facere, quando quę bona sunt, bene, & iuste facimus. contingit enim bona non bene facere, quando opus in se bonum quidem est, tamen ex vana aliqua gloria procedit, aut aliqua circumstantia vitiosa inficitur. Cum autem bonum bene fit, sine querela efficitur, propter quod dictum est Deuter. 16. quod iustum est, iuste exequeris. At profecto hoc difficile accommodatur: quis enim est, qui in omnibus mādatis & iustificationibus Domini ita incedat, vt omnia iuste, & bene corā Deo peragat. Ambrosius de vtraque querela interpretatur, erant enim sine querela apud Deum, & homines. iuxta illud Rom. 12. Prouidentes bona coram Deo, & hominibus. Mihi certe placet prima opinio, si eam sensit Augustinus, si minus, hanc legitimam existimo, vt dicti sint incessisse sine querela, quia nemo hominum, apud quos versati sunt, quidquam habuit, quod iure in eis reprehendere posset. de iustitia enim coram Deo, iam dixerat fuisse eos iustos ante Deum, quo verbo vsus est Paulus in eodē sensu Philip. 2, Vt sitis, inquit, sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione in medio nationis prauę & puersę. & Philip. 3. Secundum, inquit, iustitiā, q̄ ex lege est, conuersatus sine querela, nēpe hominum. Idem enim est sine querela, ac sine reprehensione, nam Grece idem significat, ac si dictum esset, erāt incedētes in mandatis, & iustificactionibus irreprehensi, nimirum, vt eorū vita aequeat reprehendi ab vllo hominum. & Tit. 2. Verbum sa-

num, irreprehensibile, vt is, qui ex aduerso stat, ve reatur, nihil habens malum dicere de nobis. non imperat ibi Paulus, vt Episcopus nullũ peccatum habeat, nec etiã leue, sed ab ijs abstineat, quæ iure ab hominibns reprehendi solẽt, qualia sunt grauia, sine quibus iusti viuunt.

Et non erat illis filius.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiam. Sensus est, prole, & spe eam habendi priuati erant. illud enim vetbum (erat) omnem differentiam temporis, præteriti, præsentis, & futuri complecti tur, nempe nec fuerat illis filius, nec de presenti erat, nec futurum sperabat: quem sensum sequentia verba indicant, estque phrasis scripturæ. Rom. 3. Est Deus verax, nempe fuit, de præsenti est, & erit. Isai. 48. Non est pax impijs: Sunt multa huiusmodi testimonia, in quibus verbum, actum, & potestatem, omnemque differentiam temporis significat. Non erat igitur his filius, quia nec vnquam habuerant, nec habere naturali virtute poterant, sed priuati actu, & potestate secundum naturam erant, quo quidem Ioannis conceptio, & natiuitas valde commendatur, & testimonio eius futuro de Christo, multum roboris accedit.

Eo quòd esset Elisabeth sterilis, & ambo processissent in diebus suis.

COMMENTARIA.

DVas causas, cur filius illis non erat, refert. Vna est, quia Elisabeth sterilis erat, quæ quidem causa generalis est, omne tempus amplectens, vt nec habuerit, nec haberet, nec habere posset filium. sterilitas enim priuat omni ex parte, & omni tempore filiorum generatione. Altera est, quia etiam si illa sterilis non fuisset, tamen tam ipsa, quàm Zacharias cõiux erant in eam ætatem prouecti, in qua virtus naturalis gignẽdi deficere solet, hoc est processisse in diebns suis Hæc posterior causa confirmat eum sensum, in quem sumus interpretati verba præcedentia. si enim tantum significatum esset, non esse illis filium, non erat accommodata hæc causa, quia ambo processerãt in diebus suis, nam antequam processissent, potuerunt habere. illa igitur sententia significat non solum non habuisse filium, sed etiam spe habendi vnquam priuatos esse, cum Elisabeth sterilis esset & ambo ętate processissent, & vel hoc solo nomine apti non essent generationi.

ANNOTATIO. XII.

Quid sit sine querela incedere.

ADuerte tria impedimẽta, quominus filius illis esset. Duo erant ex parte feminæ, sterilitas, & ætas prouecta, quorum vtrumque per se porens erat generationem impedire. Tertium ex parte viri, nempe ætas, quæ eò iam peruenerat, vt generare non posset; si tamen aliquis inquirat, an Zacharias ita fuerit ætate prouectus, vt non solum de vetula, quamuis sterilis nõ esset, sed nec de iuuene gignere potuerit, sicut de Abraham emortuo inquirit Augustinus lib. 16. de Ciuit. c. 28. huic nihil habeo certi, quod sine dubitatione respondeam. Existimo tamẽ vtrumque parentem ad eam ætatem peruenisse, vt netuter omnino naturali virtute generare, aut cõcipere potuisset. Vnde Elisabeth, licet sterilis non fuisset, in ea ætate erat, vt nec de iuuene viro concipere posset emortua eius vulua, & muliebribus deficientibus, sicut de Sara dictum est Gen. 18. Simili etiam modo Zacharias nec de vetula, nec de iuuene etiam non sterili, poterat generare. hoc enim verba Euangelistæ significare videtur, ambos nempe processisse in diebus suis, idque in causa esse, quod filiũ habendi spe priuati essent, quod etiam in Abraham, & Sara euenit, vt diximus in commentarijs epis. ad Rom. cap. 4. Vnum tamen non prætermittendum existimo generationem, seu conceptionem Ioannis Baptistę mirabiliorem extitisse, quàm Isaac ex Abraham, & Sara. In hac enim Ioannis tria impedimenta conuenerunt, vti diximus, at in ea quæ fuit Isaac duo tantum, non enim ex Scriptura habemus Sarã naturaliter sterilem fuisse, quamuis id affirmet Augustinus lib. 16. de Ciuit. ca. 28. nam Gen. 13. solum dicitur muliebria ei defuisse, quo quidem tempore non poterat naturaliter concipere, at quod aate sterilis esset, Scriptura non refert, immo contrarium indicat, cum causam aliam non exprimat, cur concipere non posset, quàm prædictam. quod etiam ex Paulo Rom. 4. cõfirmatur, dicit enim corpus Abrahæ emortuum, & vuluam Sara emortuam, non tamen sterilem dicit, sicut Abraham emortuus erat, non tamen naturaliter sterilis. quod etiam compro batur Gen. 17. audiens enim Abraham promissionẽ filij, dixit: Putansne cẽtenario nascetur filius? & Sara nonagenaria, pariet? nihil de sterilitate opposuit, quæ si fuisset, vtique meminisset, quia ea rem creditu difficiliorem faciebat. Origen. in Epist. ad Rom. cap. 4. vuluam Sara emortuam dicit propter mortificationem, quã Sancts in suis corporibus exercẽt, de qua dictum est; Mortificate membra vestra. Nec obstat, quod Gen. 16. ipsa Sara dixit, nempe: Conclusit me Dominus, ne parerem. non enim inde infertur sterilitas naturalis, sicut etiam Gen. 20. dictũ est: Concluserat Dominus omnem vuluam domus Abimelech propter Saram. non tamẽ inde sequitur illas fuisse naturali constitutione steriles, sed impedisse eas Dominum ne conciperent. Dices, cur ergo non concepit ex Abraham iuuene, si sterilis non erat? Respondeo, hoc diuino misterio adscribẽdum esse, quod si rationem aliquam naturalem quæras, scito nõ satis esse ad generationem filiorum, vt vterque parens sit fecundus, sed oportere vtriusque

qualitates

qualitates nõ diſſidere inter ſe ſe, vt Philoſophi docent, & præcipue Stoici; fieri enim poteſt, vt duo ſimul coniuncti generare nõ poſſint, qui tamẽ ſeiuncti ex aliis, & generarent, & conciperent. In Abraham vero potius ad diuina myſteria recurrẽdũ eſt, quia Deus filiũ naſci nõ permiſit, niſi quãdo diuina myſteria ſignificanda erant. Adde etiam, non ſemper generationem filiorum fieri, quamuis neuter parentum ſit ſterilis, vt ipſa experientia docet. multa enim neceſſaria ſunt ad generationẽ, etiam vbi ſterilitas non eſt. Cauſas autem naturales ſterilitatis perſcrutari alienum valde eſt ab inſtituto noſtro.

Factum eſt autem, cum Sacerdotio fungeretur Zacharias in ordine vicis ſuæ ante Deum.

COMMENTARIA.

QVo tempore filij promiſſio facta ſit Zacharię narrat Euangeliſta, nempe, quando munus ſacerdotis exercebat. Sẽſus ergo eſt, cũ Zacharias ſacerdotij munus exequeretur in templo, ordine vicis ſuæ id exigente, cum alternantibus vicibus ſacerdotum, miniſterium peruenisſet ad poſteros Abiæ, inter quos erat Zacharias, quo miniſtrante, & ſacerdotis munere fungente factum eſt, quod ſtatim narratur. illud (ante Deum) templum, in quo ſacerdotes miniſtrabant, ſignificat.

Secundum conſuetudinem Sacerdotij ſorte exijt, vt incenſum poneret ingreſſus in templum Domini..

COMMENTARIA.

QVid factum ſit fungente ſacerdotio Zacharia ſecundum vicem ſuam, exponit, videlicet, vt ſortiretur, ſeu ſorte obtineret templi miniſterium ad adolendum incenſum, iuxta conſuetudinem ſacerdotum, quorum erat ſingulis diebus in altari thymiamatis mane, & veſpere adolere incenſum, ſeu thimiama. Exo. 30. cum enim multi ſacerdotes de vice Abiæ ſimul inſeruirent, diuerſa ſacerdotij munera ſorte inuicem diuidebant, adolẽdi igitur incẽſum ſors Zachariæ contigit. Templum Domini appellat eam templi partem in qua erat altare thymiamatis, quod erat poſitum ante velamen, quod diuidebat Sanctum Sanctorum, vbi erat archa, & quo ſolus ſummus Sacerdos ſemel in anno ingrediebatur, vt partim indicauimus ſupra, partim dicemus infra. Altare vero hoc erat exterius iuxta velamen, dicitur autem ingreſſus in templum, quia ante eam templi partem erat alia, vbi erat altare holocauſtorum, & alia pars, quę dicitur foris, in qua multitudo populi conueniebat, non enim licebat ad illam templi partem accedere, niſi ſolis ſacerdotibus.

ANNOTATIO. XIII.

Quo genere ſortiũ vterentur Hæbræi.

ILud (ſorte exijt) Græce habetur ſortitus eſt, quidam vertunt, ſorte illi obuenit, ſermo autem hic iudicat plures Sacerdotes ſimul conueniſſe ex eadẽ familia, & vice, ſortitionemque fieri, quis eorum ingrederetur in templum ad adolendum incenſum. Quod genus ſortis hoc eſſet, ignoratur. quidam ex verbo illo (exijt) occaſionem accipientes affirmarũt, factam fuiſſe ſortibus in vrnam immiſſis, ſic enim ſors dicitur exire, aut ſorte exire is, cui ſorte obuenit, idque ita fieri potuit, tamen certum nõ eſt, cum vocabulum Grecum non aliud ſignificet, quam latine ſortiri, ſeu ſorte aliquid obuenire. illud autẽ verbum (exijt) poſitum eſt imperſonaliter, quaſi dicerẽtur, ſorte accidit, aut ſorte obuenit. Hęc ſors probat, Zachariam non fuiſſe ſummum ſacerdotem, qui illo tunc temporis, vnus cum eſſet, non eligebatur ſorte, de eoque incenſo, & thymiamate ſermo eſt, quod ſingulis diebus adolebatur, vt in textu diximus à ſacerdotibus.

Et omnis multitudo Populi erat orans foris hora incenſi.

COMMENTARIA.

PAratum erat teſtimonium futuri miraculi, vt tanto illuſtrior efficeretur conceptio, & natiuitas Præcurſoris. dum igitur ſacerdos in ea parte templi, vbi erat altare incenſi, illud adolebat coram Domino, populi multitudo foris erat, nempe in parte antetiori templi, vbi eodem tempore preces ad Deum fundebat, communis enim erat oblatio, & quæ pro toto populo offerebatur.

Apparuit autem illi Angelus Domini stans à dextris Altaris incensi.

COMMENTARIA.

DVm Zacharias incensum adolet, Angelum Domini videt stantem in dextra parte altaris, vbi adolebatur incensum. Visio hæc corporea fuit, oculis enim corporis Angelũ, non quidem in suamet substantia, sed in figura corporea, qua sæpe Angeli vsi erant, aspexit. Stabat autem Angelus, non autẽ sedebat, tum, vt ministrum se esse Dei, & quæ dicturus erat, tanquã nũcium Domini referre, significaret, tum etiam vt se illuc tunc venisse Zachariæ causa, moxque reuersurum indicaret. A dextris autẽ altaris stetit, vt qui prospera, & bona nunciaturus venerat. Additum est illud (incensi) vt altare thymiamatis, vbi hoc gestum est, ab altari holocaustorũ, quod extra erat, Euangelista distingueret. Attende autẽ, cũ dicitur Angelus Domini visus à Zacharia, significari ita visum Angelum à Zacharia, vt noue rit eum esse Angelum Domini bonũ, quamuis quis Angelus esset, tunc ignorauerit. quod autem videretur, & vt Domini Angelus agnosceretur, non facultate naturali oculis Zachariæ, sed Dei gratia, ac munere singulari effectum est, vt recte dicit Orig. hom. 3. in Lucam.

Angelus quomodo à Zacharia visus dicitur.

ANNOTATIO. XIIII.

Zachariæ corporeis oculis vidit Angelum.

NOn est hoc in loco Græce idem verbum, quo vsus est Matthæus cap. 2. dicens; Apparuit Angelus Domini in somnis Ioseph. hic enim verbum est ὤφθη, quod ad visionem exteriorem refertur, & non ad eam, quæ imaginatione sola efficitur. rem enim creditu valde difficilem persuasurus, exteriori, & sensibili vsus est locutione, hæc enim efficacius mouet mentem. Factum etiam hoc est aliam ob causam, nempe, vt sua visibli præsentia Angelus significaret verum, & sensibilem filium à Zacharia esse generandum. Posset autem aliquis interrogare, cur non apparuit etiam Elisabeth, nõ enim minus difficile erat ipsi Elisabeth credere se sterilẽ & uetulam concepturam. Respõdeo, quod factum est cum Zacharia per Angelum accedente nouo miraculo, quia mutus euasit, signum fuisse sufficiens Elisabeth ad credendam promissionem. Adde non fuisse necessarium, nã mulier subdita viro est, uiro autem persuasio ad mutuum obsequium inter se exhibendum, amplius non requirebatur, quamuis interius à Spiritu sancto Elisabeth motã fuisse ad credendum, nemini dubium esse debet.

ANNOTATIO. XV.

Angelus Domini in Scriptura tam bonus quam malus dicitur.

ADnotandum est in Scriptura, & bonũ, & malum Angelum appellari Angellum Domini. De bono habet Psal. 33. Immittet Angelus Dñi in circuitu timentium eum. Act. 5. Angelus Domini per noctem aperuit ianuas carceris. De malo uero dicitur Psalm. 34. Fiant tamquam puluis ante faciẽ uenti, & Angelus Domini coarctans eos. & iterũ: Fiãt viæ illorum tenebræ, & lubricum, & Angelus Domini persequens eos. Vtrumq; locum Hieronymus ibidem de malo Angelo interpretatur.

Sunt autem tres causæ communes, propter quas vterque Angelus dictus est Domini. Prima est Hieronymi loco allegato ratione dominij, & creationis; Deus enim & bonũ & malũ Angelũ creauit, & vtriusque est Dominus, non quòd malitiam fecerit aut malum creauerit. nã vt Basilius homilia, quòd non sit Deus creator malorum, inquit, Deus creauit naturam Angeli, & bonum fecit; ipse tamen sua electione malus factus est, sicut & hominem creauit bonum, ipse tamen sua voluntate se effecit malum, & peccatorem, non tamen propterea definit esse creatura Dei, sub eius domnio posita, eaque de causa Angelus Domini etiam dicitur.

Altera causa est ratione ministerij, nõ solũ enim in ministerio erga homines Deꝰ vtitur Angelis bonis, de quibus dicitur Heb. 1. Omnes sunt administratorij spiritus, missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis, sed etiam malis, tum ad punitionem malorum hominum, vt docet Basil. Isai. 13. reddens rationem, cur opera Dæmonum vtatur Deus ad infligendas pœnas. nimirum, inquit, quia sæui sunt, & nulla cõpassione mouentur, idcirco ad hoc opus sunt apti. De hoc ministerio dicitur Psal. 77. immissiones per Angelos malos, tum etiam ad correctionem eorundem hominũ malorum, vt resipiscãt, & emendentur. 1. Cor. 5. Iudicaui, inquit, tradere huiusmodi hominem Satanæ, in interitũ carnis, vt spiritus saluus fiat. tum demum ad probationem, & exercitium iustorum, vt eorum iustitia cõseruetur, augeatur, notificetur, & amplius coronetur. 2. Cor. 12. Datus est mihi stimulus carnis Angelus Satanę, quem locum graues Doctores de malo Angelo interpretantur. Hoc docet Ambros. lib. 1. de pœnit. cap. 13. vbi Dei potentiam commendat qui dæmonis opera vtitur contra eundem dæmonem, nam & malos conuertit, & bonos exercet tentatione, & afflictone per dæmones inflicta, cum ipsi nihil magis aduersentur, quàm bonũ hominem exemplo vtitur medici, qui vtitur vipera contra venenum viperæ.

Tertia causa est rõe potestatis, nihil enim Angeli tam boni, quam mali, erga homines faciunt, nisi potestate à Deo accepta, quod Augustin. docet Psal. 77. & probat illo Iob. cap. 1. Dominus dedit, Dominus abstulit. cum ruina illa dæmonis opera fuerit facta, Dominus abstuliſſe dictus est, quia potestas data est dæmoni à Deo. hoc idem docet liber de natura boni, contra Manichæos c. 31. adducens illud Rom. 13. Omnis potestas à Deo est, affirmans id verum esse etiam in malis Angelis. Longe enim differunt potestas, & vsus potestatis, potestas bona quidem est, sed ipsi dæmones abutuntur bona potestate, boni vero ea bene vtuntur. nam intentione nocendi nobis, & odio contra nos potestatem mali Angeli exercent, boni vero charitate, & obedientia

Angeli boni aliter vtuntur potestate à Deo accepta, quã dæmones.

dientia erga Deum. Potestas ergo malorum bona est, voluntas vero seu intentio mala, sicut in ministro iustitię, qui reum sibi traditum puniendũ, odio & voluntare nocendi punit, sic dicit Gregor. lib. 2. Moral cap. 3. & lib. 8. cap. 6. adducens illud 1. Reg. 18. Spiritus Dñi malus irruebat in Saul. Quomodo, inquit, si malus spiritus, Domini dicit? Domini, inquit, propter potestatẽ; malus, propter eius voluntatem. Sicut in exemplo potito illum dicere licet ministrum iustitię malum, iustitiæ, propter legitimam potestatem, malum, propter intẽtionem, & voluntatem siniſtrã. tam ergo bonus, quàm malus Angelus dicitur Domini propter creationẽ, & dominiũ, & propter ministerium, & propter potestatem; Angelus verò bonus vltra has causas dicitur Domini, propter voluntatem bonam, qua Domino inseruire intendit, & eius voluntatem exequi conatur, & propter Dei dilectionem, quia ei charus, & gratus est. Sic in præsenti loco vsurpatur; hæc enim opera per solos Angelos bonos Deus efficit, & paulo inferius ipse se Gabrielem esse manifestat.

Et Zacharias turbatus est videns, & timor irruit super eum.

COMMENTARIA.

AFfectus, actus quidam sunt animæ, & cum quadã corporis alteratione fiunt, sanguis enim, & bilis, ceterique humores cũ spiritibus commouentur, cum timemus, tristamur, similibusque affectibus agitamur. hæc duo Euangelista ex visione Angeli Zachariæ accidisse narrat, cum enim mortẽ sibi imminere existimaret, corporis eius humores exagitantur, & animo horret, ac refugit, idcirco turbatur, & timet. Dicitur autem timor irruisse super eum, tum quia timor hic inuoluntarius erat, naturali quadam necessitate conceptus; tum etiam, quia magnus, & vehemens fuit, quasi superans vires eius, quique propterea impediri non potuit.

ANNOTATIO. XVI.

Zacharias cur timuerit.

NOn immerito posset aliqs interrogare, quare Zacharias timuerit, præsertim cum sciuerit Angelum esse Domini, qui ei apparuerat; nõ enim credere debemus Zachariã existimasse fuisse Angelum malum, vt dictum est in superiorũ verborum explanatione, cur ergo timuit, si illum esse Angelũ Domini nouerat: Respondeo cum Exo. 20. dictum esset, Non videbit me homo, & viuet, fuisse opinionem inter Iudæos diuolgatam, qui Angelũ Domini videbat, statim eum esse moriturũ. hinc est, quod Exod. 20. dicebant Iudęi: Nõ loquatur nobis Deus, ne forte moriamur, & Iudic. 6. de Gedeone habetur sic: Videns Gedeon, quòd esset Angelus Domini, ait, Heu mihi Domine Deus, qa vidi Anggelũ Domini facie ad faciem. Dixitque Dominus: Pax tecũ, ne timeas, non morieris. Prętera Iudic. 13. dicitur: Statim intellexit Manue Angelum Dñi esse, & dixit ad vxorem suã: Morte moriemur; quia vidimus Dominũ. & Tob. 12. Tobias pater, & Tobias filius audientes esse Angelũ Domini, qui loquebatur eis, turbati sunt, & tremẽtes ceciderunt super teram in faciem suam. Eodem modo turbatur nunc Zacharias, & eius turbatio, & timor argumento sunt eum credidisse, quem videbat, Angelum esse Domini.

Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia.

COMMENTARIA.

TVrbatum, & timentem Angelus confortat. Ne timeas, inquit, verbo hoc; virtute Domini per suum Angelum operante, animum Zachariæ serenat, timoremq; expellit, vt animus tanto nuncio percipiendo vacare attẽtius valeat; hac de causa nomine proprio vtitur, quo quandam beneuolentiam captat, & familiaritatem indicat. Potuit Angelus impedire timorem, ne insurgeret, sicut & insurgentem amouit; tamen id non effecit, & vt nunciantis maiestas repræsentaretur, & vt eo ipso ad credendum ei, animus Zacharię prępararetur. timor enim ille ad concipiendam magnam opinionem illius, qui loquebatur, inducebat, facilius autem credimus ijs, quos plurimi facimus, & quos multum veremur.

ANNOTATIO. XVII.

Quo differant boni & mali Angeli apparitiones.

ATh anasius, in vita S. Antonij tradit cõmune esse Angelo, tã bono, quàm malo a principio quando apparent, timorem incutere; hoc tamen est inter vtrumque discriminis, quod bonus post timorem consolationem adhibet; malus vero non item, sed eius timor permanet, Idẽ etiam Theophyl. hoc in loco adnotat. Quod quidem nunc obseruatum inuenimus, bonus enim Angelus timentem Zachariam confortat, & consolatur. Non est autem verbum reprehensionis, Noli timere, quasi Zacharias male fecerit timendo, cum timor naturalis non sit vitiosus. & timor voluntarius erga Angelum, reuerentia quędam debita, & honesta sit; sicut etiam nec fuit verbum reprehensionis, quod idem Angelus dixit postea beatissimæ Virgini: Ne timeas Maria. Bonus ergo timor erat, sed in eo non oportebat perseuerare, vt animus misterio tanto nunciãdo attẽtius, & deuotius incumberet, idcirco bonũ expellitur, vt quod melius introducatur, nã & perfecta charitas foras mittit timorẽ, qui tamen initium est sapientię.

Quoniam exaudita est deprecatio tua.

COMMENTARIA.

NOn solo vocis imperio timorem depellit, sed etiam ratione, & argumento; nam inquit, tua deprecatio, quã ad Deum fudisti, exaudita est, si igitur quod petebas, & desiderabas, consecutus, es, ad idque annunciandum venio, non est cur turberis, & timeas, sed quòd læteris, & exultes. Loquebatur Angelus Zachariæ scienti quid deprecatus esset, propterea non explicat, quod petierat, se tamen Dei Angelum declarat, qui Zachariæ petitionem, & Dei exauditionem, priusquam opere esset manifestata, nosset. Quantùm autem ex colloquij tenore coniici potest, aduentum Messię in populi salutem Zacharias precabatur; hæc enim oratio communis erat iustis illis, ac Prophetis, oratio profecto digna Sacerdote, cuius est, & suæ & populi saluti consulere.

ANNOTATIO. XVIIII.

Zachàrias qd dũ orabat, peperit.

AVgustinus lib. 2, quæst. Euãgel. c. 1. de hac Zachariæ dectepatione duo dicit. Vnum est non sic esse intelligẽdum quasi Zacharias pro obtinenda prole deprecaretur. Hoc duobus argumentis comprobat. prius est, quia desperauerat se iam filium habere posse, nemo autem petit, quod desperat, eo autem processit desperatio, inquit, vt Angelo nuncianti, & promittenti, non crediderit. Posterius argumentum est quia aquum non videbatur, vt Sacerdos offerens incensum pro populo; qui tunc orabat foris stans, relictis publicis votis incumberet proprijs, & filium peteret. Alterum dictum Augustini est, deprecationem hanc fuisse pro totius populi saute, & peccatorum remissione, quæ erat facienda per Christum. Huic secundo dicto consentiunt Chrysost. hom. de natiui. Ioan. Bapt. quę habetur tom. 2. & hom. 2. de incomprehẽsibili Dei essentia, quæ habetur tom. 1. Ambrosius etiam in prę sentia, Theophyl. & Euthym. Quidam autem recentiores deprecationem Zachariæ de prole consequenda fuisse affirmãt. idque sequentibus Angeli verbis confirmãt; pprosequitur enim sic: Et vxor tua Elisabeth pariet tibi filium. illud [Et] more Hebrẽorum loco [nam] positum esse affirmant, quasi diceret, nã vxor tua pariet tibi filium. Et certe si sic dictum esset ab Angelo, argumentum erat probabile quidem sed non necessarium, Zachariæ orationẽ fuisse pro filio. at id sibi recentiores assumunt sine auctoritate aliqua, nam particula [Et] quamuis loco causalis aliquando sit posita, id tamen nõ discernitur, nisi quãdo ratio contextus ad eam interpretationem nos cõpellit, frequens enim vsus eius est, vt copulatiue teneatur. Cum igitur in præsenti non sit vrgens ratio interpretandi causaliter, debet potius secundum cõmunẽ vsum intelligi, sicut & antiqui Doctores intellexerunt, idque probat deprecationem Zachariæ non fuisse pro prole, quandoquidem vltra exaudi-

tionem adiungitur [Et vxor tua pariet tibi filium.] Quisi dictum esset, vltra id, quod deprecantes es, obtinebis filium quem non petebas. Expositio igitur Patrum est retinenda, & sequẽda, Zacharię nẽpe orationem fuisse pro Christi aduentu, in quo salus populi, & remissio peccatorũ posita erat, quemque illi Patriarche, & Prophetæ summopere desiderarũt, iuxta illud Gen. 46. donec veniat desiderium collium aternorum. Hoc tamen addendum existimo argumenta Augusti: probabilia quidem esse, nõ autem necessaria. Responderi enim ad primum posset, Zachariam tunc temporis non deprecatum esse pro habendo filio, quem iam se habiturum non sperabat, superiori vero tempore antequã senuerat, & quãdo sterilitas coniugis nondum experientia perspecta erat, id ipsum summopere fuisse deprecatũ, quod etiam antiqui Patres fecerunt. Illa ergo deprecatio videbatur quidem illi non exaudita, quæ vere exaudita, sed dilata erat, donec oportuno tempore compleretur; sæpe enim id Deus facit, vt ipsemet Augusti. tract. 102. in Ioan. docet; quędam, inqui petuntur, quæ differuntur, vt congruo tempore à Deo exaudiantur. hoc igitur Angelus nunciat temporis cõgruitate adueniente. deprecatio, inquit, tua exaudita est, & vt Zacharias, qui multis deprecationibus vsus fuerat, multaq; alia petierat, intelligeret, Angelus declarans deprecationem subiũgit: Vxor tua pariet filium, illudque [Et] aut declaratiue, aut causaliter teneri potest, iuxta vsum scripturarum. Ad secundum idem respondere possumus, tunc non orasse pro filio obtinendo, sed ante, quam uis etiam si tunc deprecatus fuisset pro prole, nihil iniquum commisisset, si nõ propterea vota publica reliquisset, votis enim publicis cõiungi etiam priuata possunt, certum tamen est tunc non id petijsse, quia id consequendi spem iam deposuerat.

Et vxor tua Elisabeth pariet tibi filium.

COMMENTARIA.

SIgnum exauditæ orationis Angelus exhibet, quasi diceret, exauditam esse deprecationem tuam, Christumque, pro cuius aduentu orabas, iamiam aduentare; ex hoc agnosces, quod mirandam quandam rem experieris, nempe vxoris tuæ puerperium, quo pariet tibi filium. Ne vero putaret Zacharias filium sibi promitti ex alia vxore futura, additum est nomen vxor, inquit, tua, quam nunc habes Elisabeth. Ne autem hæc ex alio viro, Zacharia mortuo, conceptura crederetur, additum est [tibi] quasi diceret, tu ipse ex hac eadem

sterili

sterili tua vxore filium generabis. Ne denique existimaret concepturam Elisabeth filium, fætum tamen conceptum non edituram in lucem, quòd soleant aliquando senes concipere quidem, sed virium imbecillitate ad perfectionem prolem non perducant, adiecit verbum, pariet, nam quæ parit, concepit, non autem quæ concipit, semper parit. Promissio igitur distinctissima est.

ANNOTATIO. XIX.

Quorsũ superiora verba dicta sint.

CHrysost. hom. 2. de incompræhensibili Dei essentia, fatetur quidem hæc dicta esse ab Angelo, tamquam indicium exauditæ deprecationis, tamen in hunc modum interpretatur: Cum deprecaretur Zacharias pro peccatorum populi remissione, Angelus dixit, Oratio tua exaudita est · & hoc erit indicium, quòd vxor tua pariet filium, qui ostendet eum, qui peccata remissurus est, dicendo, Ecce qui tollit peceata mundi. Ita connectit Chrysostom. & cõsentiunt Euthym. & Titus Bostrenus. at mihi accommodatior connexio visa est, vt conceptio ex sterili, & sene in signum, & argumentum sit data Zachariæ aduenientis Christi, pro quo ille deprecabatur. hoc enim est, quod repetens idem Angelus Beatissimæ virgini dixit. nam post annunciatã filij Dei conceptionem addidit signũ, Et ecce, inquit, Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filiũ in senectute sua. Illud non est silentio prætereundum, quod adnotauit Ambrosius, q̃ largus sit Dominus Deus in exaudiendis orationibus suornm, concedit enim, quæ petunt, & adijcit plura, quàm petunt. deprecabatur Zacharias pro Christi aduentu, Deus autem non solum exaudit eum, quia Filium suum mittere dignatur, sed etiam adijcit, quod ille non petebat; immo nec petere ausus esset, idest filij, & tanti filij generationem. Eandem doctrinã adnotauit Hiero. Isa. 38. alio exemplo Ezechiæ, qui ægrotus petijt sanitatem, Dominus autem non tantùm eam concessit, sed etiam quindecim anuos vitæ, & victoriam contra inimicos, quæ ille non petebat, promisit.

Dei largitas erga deprecantes in stos.

Et vocabis nomen eius Ioannem.

COMMENTARIA.

NOn tantum est prędictio futuri nominis, sed etiam præceptum nomine Dei factum, conuenit autem nomẽ officio, qui enim futurus erat præcursor auctoris gratiæ, nomen accipit ab ipsa gratia, nam Ioannes gratiam Dei significat, quam non lex, sed Christi fides dabat, nomine igitur ipso Christum iamiam venturum indicabat, per quem gratia, & veritas factæ sunt.

Et erit gaudium tibi, & exultatio.

COMMENTARIA.

SAepe euenit filios nondũ natos in summis votis esse parẽtibus, natos vero molestiam, & dolorem adferre, non sic fiet in Ioanne, sed erit tibi causa gaudij, & exultationis, idest lætitiæ animi, & corporis. Exultatio enim est lætitia, quæ præ magnitudine intra animũ detineri non potest, sed quibusdam corporis gesticulationibus, & motibus foras erumpit. illud [erit] refertur ad Ioannem, quasi dictum esset, erit tibi gaudio, & exultationi, seu erit gaudium, & exultatio, id est causa gaudij, & exultationis.

Et multi in natiuitate eius gaudebunt.

COMMENTARIA.

NOn priuatum tantum, sed publicum erit gaudium. multi enim eius natiuitate, seu propter eius natiuitatem gaudebunt. Hebreismus est frequens casui insttumenti præponere particulam [in] gauisi sunt quidem multi, cognati nempe, & vicini, vt dicetur inferius, at nemo patris lætitiam æquauit. idcirco patri gaudio, & exultationi, cæteris gaudio futurus prædicitur.

Erit enim magnus coram Domino.

COMMENTARIA.

CAusam gaudij communis parentibus, & alijs multis explicat, simulque prænunciat, qualis filius hic futurus sit; erit enim, inquit, magnus corã Domino. magnus, inquit, sanctitate, & officio; sanctitate quidem, quia Spiritu sancto replebitur adhuc ab vtero matris, &

tris, & accepta sanctitate miros perfectionis progressus faciet. Officio, quia præcedet in spiritu, & virtute Eliæ parare Domino plebem perfectam. Dicitur autem magnus corã Dño, seu in conspectu Dñi, vt Græce habetur, quia præibit ante faciẽ Christi, vt præcursor, illum populo ostensurus. Hæc n. verba Angelus ipse sequẽtibus verbis exponit, & interpretatur. 1.

ANNOTATIO. XX.

Quorsũ Angelus prænũciet Ioannem futurum magnum.

QVod ad litteralem sensum spectat, quidã recentiores reddi rationem, seu causam nominis existimant, nempe, cur Ioannes sit appellandus, quasi gratia, seu donum Dei, nimirum, quia erit magnus coram Domino, accommodatius tamen ad gaudium patri, & multis commune refertur. Tunc autem posset dubitare aliquis, nõ enim videtur hæc causa gaudij ex Ioannis natiuitate cõcepti, quia magnus futurus erat coram Domino, nam hæc magnitudo fuit post natiuitatem, quando adultus, suæ sanctitatis specimen magnũ exhibuit, & officium præcursoris exercuit, hoc aũt loco causa adfertur eius lætitię, quam parentes, & cognati, ac amici eius natiuitatis causa perceperunt. Respondeo, ex mirabili natiuitate Ioannis, omnibus manifesta eius futura magnitudo perspecta est. præterea reuelante Spiritu sancto nouit Zacharias in natiuitate Ioãnis, quãtus ille erat futurus, idq; publice omnib. manifestauit, quando prophetãs, dixit; Benedictus Dominus Deus Israel, &c. magnitudo igitur hæc Ioannis futura etiam à natiuitate innotuit multis. Hæc duo indicat Euãgelista inferius, Super omnia, inquit montana Iudææ diuulgabãtur omnia verba hæc, & posuerant omnes, qui audierant in corde suo dicẽtes, Quis putas puer iste erit? etenim manus Domini erat cum illo. merito ergo dictũ est, multos eius natiuitate esse gauisuros, quia magnus coram Domino futurus erat. Illud autem [coram Domino] multi pliciter explicatur. Primo Ambrosius positum putat, vt distingueret Angelus hãc magnitudinem ab ea, quæ est corporis, & potentiæ secularis; magnitudo enim Ioannis sanctimoniæ, virtutis, & officij futura erat. Secũdo Theophyl. dictum interpretatur, vt distingueret ab hypocritis, qui coram hominibus magni sunt. Tertio, quidã recentiores phrasim Hebræam existimant, ad denotandam singularem quãdam præstantiam, sicut Gen. 10. dictum est: Nembrot robustissimus venator coram Domino.

Quid est coram Domino magnũ esse.

Mihi dicendum videtur hanc locutionem sæpe in scriptura vsurpatam esse, non tamen in omnibus locis idem significare. Supra enim dicti sunt Zacarias, & Elisabeth iusti ante Dominũ, seu in conspectu Domini, vt veritas iustitiæ illorum significaretur. Dictus etiam est Zacharias fungi Sacerdotio ante Dominum, quia in templo Domini. Dictus etiam est Nembrot robustissimus venator ante Dominum, seu coram Domino, non propter excellentiam, & præstantiam, nam verbum illud robustissimus id significauerat, sed quia id munus non erat Deo ingratũ. In omnibus his locis eadem est phrasis, non tamẽ significatio eadem. in præsenti autem nihil horum significat, sed indicat præsentiam Christi, coram quo Ioannes officio, & magnitudine sua insignis & clarus futurus erat ipsum indicando, baptizando, de eoque testimonium perhibendo, & ad eum recipiendum vt verum Messiam, populum exhortando, quem sensum, & Angelus exposuit dicens: Præibit ante faciem Domini, & pater etiam ipsius: Præibis ante faciem Domini. hoc idem est, quod non dicitur [coram Domino] Christus enim Deus & homo est, quem nũc Dominum appellat. & articulus Græcus hoc loco emphasim habet, coram illo Domino. Nec erat opus, cur Angelus hoc verbum apponeret ad distinctionem prædictam, nam qualis esset ista magnitudo verbis sequentibus ipse Angelus apertissime declarat. *Auctoris expositio.*

ANNOTATIO XXI.

Magnus trib. modis aliqs dici põs.

QVod vero ad doctrinam quamdam moralem spectat, aduerte tribus modis contigere aliquẽ dici magnum, coram seipso, coram hominibus, coram Domino. Ille magnus dicitur coram seipso, qui se magnum putat. de hac magnitudine Basil. interpretatur illud Isa. 10. Inducit super montem magnam. qui autem sic magnus dicitur, non est vere magnus, immo hoc ipso, quo aliquis se magnũ existimat, efficitur vere paruus, hæc enim est superbi conditio, qui se magnũ putat, vt eo ipso sit paruus. quod recte docet Grego. lib. 3. Pastor. c. 1. admoni. 18. Quanto, inquit, magis se eleuat, tanto magis cadit, & tanto est inferior, quanto maior sibi videtur. Ioannes noster nõ sic magnus futurus dicitur, nam huic magnitudini contradicit humilitas, quæ tanta fuit in eo, vt cum habitus esset à populo Christus, & vt dicit Aug. tract. 4. in Ioan. potuisset homines fallere, & persuadere se esse Christum, rñdit, nõ sum ego dignus soluere corrigiam calceamẽti eius.

Ioannes fuit magnus ẽt coram hoĩb.

Ille magnus est coram hominibus, qui hominũ opinione magnus habetur. Hæc magnitudo, quę in hominum opinione posita est, in Ioane inuenitur, & quidem mira. Primo, quia vti diximus paulo ante, tantæ fuit sanctitatis habitus, vt Christus, & Messias crederetur à multis, vt habetur Luc. 3. etiã si de tribu Aaron extiterit, certumq; esset apud Iudæos Christum futurum de Iuda. Secũdo, quia eius testimonium compellebat Iudæos credere Christo; de quo ille testimonium perhibebat, quod non posset fieri, nisi esset singularis & mirandæ opinionis apud illos. Tertio, quia omnes Euangelistæ eius testimonio vsi sunt cõtra incredulos ad veritatẽ Christi confirmandam, & eum maximum fuisse in hominum opinione ostendit. Quarto, quia ad hanc magnitudinem peruenit sine miraculis, quæ nulla fecit, sed vitæ sanctitate, & splendore, quod fieri nõ posset, nisi eius viuendi ratio præstantissima planeque admirabilis omnibus visa esset. Ergo magnus etiam coram hominibus videri potest. fuit aũt hæc magnitudo necessaria ad officium, & munus Ioannis, quo testimoniũ perhibebat populo de Christo. siquidem tantæ rei præconem magna apud ómnes auctoritatis, ac sanctitatis opinione valere oportebat, vt mysterio fidem sibi & assensum conciliaret.

Non est vere magnus qui apud homines talis est.

Hæc magnitudo, quę in opinione hominum fita est, si per se consideretur, non est absoluta magnitudo, nec facit hominem vere, & absolute magnum, sed comparatione quadam, scilicet ratione eorum, qui illum existimãt magnum, & hoc multis de causis. Primo quidem, quia sæpe homines collocant magnitu-

magnitudinem in ijs, quę magna non ſunt, vt in diuitijs, honoribus, dignitatibus, & potẽtia, ceterisq. ſimilibus huius ſæculi bonis. Secundo, quia etiamſi aliquando collocẽt in ijs, quę vere magna ſunt, qualia ſunt, qnę ad ſanctitatem vitæ, hoc eſt virtutes, & gratiam Dei, & morũ innocentiam ſpectant, fallũtur ſæpe, dum quempiam exiſtimant talem eſſe qui reuera non eſt. Tertio, quia etiamſi non omnino fallantur, iudicio tamen eorum nonnihil à veritate receditur, dũ magnũ aliquid exiſtimant, quod non eſt reuera tantum quantum ipſis apparet. quo fit vt plerũque iuſtorum hominũ virtus, & probitas ſparſam apud reges ſanctitatis famam, atq; opinionem non aſſequetur. infirmis enim conualeſcens ſanũs, & cæcis, vt dicitur monoculus acri ꝓſpectu, & oculorũ acie præſtare videtur. hoc accidit nobis in hoc ſæculo conſtitutis, quibus ſanctitas hominũ maior apparet, quàm ſit iudicanda, & ſæpe minus malus, bonus cenſetur, nõ ergo magnitudo hæc quæ ab hominum iudicio pendet abſolute magnum facit.

Vere magnus Ioãnes, qui apud Deũ talis eſt.

Ille demum eſt magnus corã Domino, qui vere, & abſolute magnus eſt, qui ea habet, in quibus magnitudo conſiſtit, & tantus in eis eſt, vt apud eum, qui falli non poteſt, & qui infinitę, & illimitatę perfectionis, & magnitudinis eſt, magnus iudicetur. talis & tantus fuit, & futurus nũc prædicitur Ioannes noſter, quod facile inteliges, ſi & virtutem, & officium eius conſideres, in his enim eius magnitudo abſoluta conſiſtit. Officio quidem omnes ſuperauit Prophetas, qui ante ipſum extiterunt. Luc. 7. Chriſtus de eo loquens ait, Maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptiſta nemo eſt. Et rurſus: Vtique dico vobis, pluſquam Prophetam. Virtus autẽ, & ſanctitas vitę ex nonnullis apparet. Primo ex admirabili eius pœnitentia, cum enim, vt inquit Athanaſius ſerm. 4. contra Arrian. nullum habuerit vmquam mortale peccatum, tãta carnis mortificatione ſe domuit, vt Dominus Matth. 11. dixerit de eo, Venit Ioannes, neq; manducans, neque bibens. Secundo ex eius caſtitate, & puritate, vt enim, inquit, Hieronymus. Epiſt. ad Ruſticum, de viuendi forma, à teneris annis fugit in deſertum, matremque propriam reliquit, ne ex eius aſpectu, aut alterius feminę, vel minimũ aliquid inhoneſti conciperet. ſeruare enim voluit mentem & oculos puros, vt Chriſtum videret, & indicaret. Tertio ex eius humilitate, qui, vt diximus ex Auguſt. tract. 4. in Ioan. cum facile pro Chriſto hẽri poſſet, & ad Chriſti nomen, ac munus admittendum inuitaretur, reſpondit: Non ſum ego Chriſtus. Quarto ex eius zelo, qui ne ad teſtimoniũ de Chriſto reddendum, aliqua ex parte minus idoneus videtetur, irreprehẽſibilem vitam inſtituit, de quo Cyril. lib. 2. theſau. cap. 4. vnum dignum adnotatione docuit, nempe cum Iudæi Chriſtum legis tranſgreſſorem appellarẽt, Ioannem ne teſtimoniũ ſuum minueretur, propter legem mori voluiſſe, & eam cõtra Herodem defendendo morti ſe expoſuiſſe, vt teſtimonium de Chriſto exhibitum firmũ maneret, & obuiaret falſæ exiſtimationi contra Chriſtum, qua ſignificare vellet, non eſſe legis tranſgreſſorem eũ, de quo qui teſtimonium perhibebat pro lege mori non recuſaret. Quinto ex eius conuerſatione, qui triginta annorum ex deſerto egreditur, in quod ſe puerulus receperat, & per tot annos conuerſatione angelica, & mentis eleuatione in Deũ vixerat. Poſtremo ex eius ſanctitatis antiquitate, qui in vtero matris exiſtens, gratia Spiritus ſancti repletus eſt, & Chriſtũ venientem in vtero matris agnouit, & adorauit, in qua vitæ ſanctitate ſẽper creuit vſque ad mortem, eamque vitam martyrio cõſũmauit. Vere igitur magnus coram Domino. Multa alia dici poſſent, ſed ex his paucis facile ea agnoſcet, qui meditatus fuerit. Nos vero ſequentibus commentariis, & annotationibus aliqua referemus.

Et vinum, & ſiceram non bibet.

COMMENTARIA.

EXponit Angelus, quæ ad magnitudinem ſanctitatis, & officij ſpectant, incipit autem à ſanctitate, & duo prænunciat. Vnum eſt abſtinentia mira Ioannis. Vinum, inquit, & ſiceram non bibet, quaſi diceret, à vino, & omni eo, quod inebriare poteſt (hoc enim ſicera ſignificat) abſtinebit. fuit quidem Ioannes temperatiſſimi, & parciſſimi cibi, melle enim ſilueſtri, & locuſtis vtebatur, vt dicetur inferius. tamen potus facta eſt mentio, tum quia difficilius eſt à potu, quàm à cibo abſtinere; tum vt ab hac abſtinentia vitam Ioannis totam Deo conſecratam fore indicaret. erat enim hæc abſtinentia Nazaræorum, de quibus habetur Num. 6. & quod hi ad tempus faciebant, Ioannes toto vitæ tempore effecit, quaſi Domino perpetuo conſecratus. Hoc idem de Samſone illo fortiſſimo Angelus prænunciauit. Iud. 13. Vinum & ſiceram non bibet.

ANNOTATIO. XXII.

Ioannes à vino, & ſicera cur abſtinuerit.

SIcera nomen eſt Hebræum à verbo שכר quod ſignificat inebriari, inde nomẽ ſicera ſignificans potum quemcumq;, qui inebriare poteſt, ſiue ex vuis, ſiue ex palmarũ fructu, ſiue ex quauis alia materia ſit confectus. Vſus eſt autem Ioannes abſtinentia hac, tum ob carnis puritatem, Epheſ. 5. Nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, tum etiam ob mentis aciem, vt aptior contemplationi fieret, Eccl. 2. Cogitaui, inquit in corde meo abſtrahere à vino carnem meam, vt animum meum transferrẽ ad ſapientiam, & deuitarem ſtultitiam. His de cauſis, cũ ſacerdotes in templo miniſtrabant, à vino abſtinere tenebantur, vt habetur Leuit. 10. & Ezech. 44. Ioannes autem ſummæ puritati, & contemplationi deditus eriam à ſicera abſtinebat. tum maxime, vt ſe teſtem Chriſti exhiberet dignum fide, & populi opinionem magnam ſibi conciliaret, non in propriam gloriam, ſed vt hac via ad Chriſti fidem Iudęos cõuerteret ſuo teſtimonio, quod reuera euenit. nam in eam admirationem ſui homines ita excitauit, vt perſecutores, qui numquam deſunt Sanctis, nõ humanis viribus, ſed dæmonis virtuti eius abſtinentiam tribuerent,

tribuerent, dicit enim Dominus de eo: Venit Ioannes neque manducans, & bibens, & dicunt: Dæmonium habet. Iusti vero, & fideles diuinæ virtuti maxime in eo elucenti adscribebant, ideoq; fide dignissimum reputabant: atque hæc causa est, cur eius abstinentiæ Angelus meminit.

Et Spiritu sancto replebitur adhuc ex vtero matris suæ.

COMMENTARIA.

PRosequitur Angelus magnitudinem sanctitatis Ioannis explicare, & post abstinentiã, quę ad corpus maxime pertinet, quod ad animam spectat, prænunciat, nec singularum virtutum ordinem, & distinctionem enumerat, sed ad omnium virtutum, donorum, gratiarumq; fontem recurrit, replebitur, inquit, Spiritu sancto. nemo plenus est Spiritu sancto, qui non eminenti gratia, insignibus donis, ac virtutibus præcellat. Nec tempus incertũ relinquit Angelus, quando hoc futurum erat; adhuc, inquit, ab vtero matris. sunt quidam pleni Spiritu sancto, nam & mater eius Elisabeth paulo inferius repleta dicitur Spiritu sancto. & Act. v. Apostoli repleti sunt Spiritu sancto, & Stephanus Act. 7. plenus eodem Spiritu fuit, sed adulti hanc Spiritus sancti plenitudinem acceperunt, at Ioannes ab vtero ipso incipiet repieri, & extra vterum, & per totum vitæ tẽpus perseuerabit, & maius, ac maius continuo complementum accipiet, in dieśque in sanctitate, & magnitudine gratiæ, ac Spiritus proficiet. Appositè autem Angelus abstinentiæ à vino, & sicera cõnectit hanc Spiritus sancti plenitudinem. abstinentia enim, & sobrietas corporis multũ disponit animum ad Spiritus sancti receptionem, vt quo magis euacuatur corpus cibo, & potu, propter Deum, eo magis anima Dei gratia impleatur. propter quod Paulus Ephes. 5. Nolite, inquit, inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto. Ioannes autem ab vtero prædicitur implendus Spiritu sancto, non solum propter gratiam, & virtutes, sed etiam propter Prophetiæ munus, quod in matris vtero exercuit, non loquendo, sed exultando, vt dicemus inferius, extra vterum vero perfectissime executus est.

ANNOTATIO. XXIII.

Qualis fuerit hęc Spiritus sancti plenitudo, Ioanni cõmunicata.

QVod ad litterã spectat, Ambrosius legisse videtur [in vtero] cum tamen & Græci codices, & & Latina exemplaria habeant [ab vtero] quod longe diuersum est. nam illud [in vtero] significat terminum plenitudinis, quasi intra vterum acceperit plenitudinẽ: at illud (ab vtero) indicat exordium, nimirum incipiet impleri, & continuabitur plenitudo vsque ad vltimum vitæ tempus. quod verum est, nam semper Ioannes augmentum habuit in sanctitate, & gratia, ac donis Spiritus sancti, & in ipsa Prophetia. Quod autem ad sensum spectat, dubitatio est, quid hæc Spiritus sancti plenitudo significet: cui dubitationi facile esset respondere, nisi Augustinus nobis difficultatẽ ingessisset, nam epist. 57. ad Dardan. sanctificationem Hieremiæ, quę in vtero facta est, vt dicitur cap. 1. Priusquam te formarem in vtero noui te, & antequam exires de vulua sanctificaui te. & hanc sanctificationem Ioannis ẽt in vtero factam edifferens, docet, non esse sic intelligendas, quasi in vtero gratiam acceperint, per quam homines renascuntur in Christo, & efficiuntur templum Dei. Cui sententiæ videtur etiam fauere Hieronym. Hierem. 1. qui vtriusq; sanctificationis. Hieremiæ scilicet, & Ioannis mentionem faciens, cẽset esse intelligendas secundum eundem sensum, quo Paulus Gala. 1. de se pronunciat, dicens. Tũ placuit ei, qui me segregauit ab vtero matris, non quòd sancti Spiritus gratiam acceperit Paulus in vtero matris, sed quòd ab vtero sit destinatus, vt esset Apostolus Christi futurus. quem sensum sequens Theodoret. Hierem. 1. interpretatur illud verbum, antequã exires de vulua sanctificaui te, ideśt seperaui te. Augustinus vnico argumento sibi hanc suã sententiam persuadet, quia qui gratiam iustificantem accipiunt, & membra viua Christi efficiuntur, dicũtur, & sunt renati, at nemo dicitur renatus, nisi sit prius natus, cũ igitur, qui intra matris vterum sunt, nondum sint nati, non possunt esse renati. Conceptio enim, quæ intra vterũ est, non est natiuitas, aliter bis nasceretur homo, nempe cum in vtero cõcipitur, & cum ex vtero egreditur. quidquid sit de Hieremia, de quo nõ est nostrum præsens institutum; mirum est profecto Sanctum Augustinum in eam veniśe opinionem, quæ vix scripturæ accõmodari potest, & cui patres etiam antiquiores aduersati sunt. Vt autem ab his incipiam Athan. Ser. 4. contra Arian. Permulti, inquit, fuerũt Sãcti puri omnis criminis, siquidem Hieremias ex vtero sanctificatus fuit; & Ioannes dũ adhuc à grauida matre gestaretur, exultauit in gaudio ad vocem Deiparæ Virginis. Cyprianus Epist. 73. quæ est ad Iubaianum de Ioanne loquens, gratia, inquit, diuina in vtero matris est impletus. Ambrosius etiam in præsenti dicit, prius in Ioanne fuisse Spiritum gratiæ, quàm vitæ. Appellat spiritum vitæ aerem, quem continua respiratione accipimus, quasi diceret, in vtero nondum respirabat corpore, & habebat Spiritum gratiæ, idem tenet lib. 5. de fid. cap. 4. Cyril. Hierosolym. Catechesi 3. multa dicit de Ioanne, quæ inferius referemus, ad rem vero nostrã id facit, qui in vtero, inquit, matris cum gestaretur, à Spiritu sancto sanctificatus est. Gregorius etiam, qui post Augustinum fuit, non solum id affirmat, sed & Augustini argumentum taciteè refellit. nam lib. 3. Moral. cap. 5. inquit, de Ioanne loquens,

Ioannes vere fuit sanctificatus in vtero.

loquēs, prius vt ita dixerim renatus, quam nascere-tur. Illud autem verbum Gregorij (vt ita dixerim) adiecit, ne quis existimaret, ante conceptionem re-natum fuisse, nam conceptio est principium natiui-tatis, quæ completur, quando emittitur ex vtero, vt statim dicam. Bernardus etiã in sermone de san-cto Ioanne Baptista sic habet: Neminem vmquam mortalium intra materna viscera sãctificatum legi-mus præter Hieremiam, & Ioannem Baptistam. sed longe minor Hieremiæ sanctificatio, quàm Ioãnis, ille quidem in vtero matris sanctificatus est, hic re-pletus Spiritu sancto fuisse cognoscitur. multo quip pe excellentius est Spiritu sancto repleri, qnàm san-ctificari, ibi enim sanctificatio emundationem, hic repletio inundationem signat. denique & Apostoli, qui manibus suis tractauerunt de verbo vitæ, cum Spiritum sanctũ accepissent de Saluatoris afflatu, vix quinquagesimo à resurrectionis die ad illũ gra-dum potuerunt peruenire, vt diceretur de eis, repleti sunt omnes Spiritu sancto. & licet Spiritus sãctus largiore tunc munere credẽtium corda repleuerit, hoc tamen Ioannes legitur in vtero assecutus, quod Apostolica celsitudo tandem longiori permissione meruit obtinere. Hæc Bernardus. & rursus: Hiere-miæ, inquit, admiranda sanctificatio, qua etiam in peccato conceptus est, nascitur tamen sine peccato, antequã enim exiret de ventre sanctificatus est, nec poterat nasci non sanctus, qui in vtero matris san-ctificatus. Mira res, etiam à transactis sæculis non audita, hominem conceptum in peccatis, nasci sine peccato, Ioannem vero longe gloriosior virtus im-pleuit, qui & sanctificatus est à peccato, & ita domi nãte Spiritu superfusus, vt & purgatus exeat, & re-pletus. Hæc Bernard. Scriptura etiam hoc ipsum manifestat. Quis enim audebit dicere plenum Spiri tu sancto esse eum, qui est in peccato, & filius iræ, & Deo inimicus? talis enim est, qui est in originali peccato. Profecto nemo. aliàs Apostolorum status, & Stephani, qui dicuntur pleni Spiritu sancto, es-set nobis incertus pro illo tempore, si hæc plenitu-do non excludit peccatum. Præterea dicitur ab vte-ro replendus, atqui ea, quæ subsecuta est plenitudo extra vterum fuit gratiæ veri Dei, quæ hominẽ iu-stificat, & non sola prophetiæ, igitur hæc incepit esse in Ioanne etiam in vtero existente. Adde credi-disse in vtero in Christum, adorasse eũ, & dilexisse, vt inferius dicemus, quãdo de exultatione illius age mus. idque sensit communis consensus Patrũ, quos illic proferemus, ergo gratiam iustificantem accepit intra vterũ, per quam ab originali, in quo erat con-ceptus, liberatus fuit, quod factum est, quando habi tus est dignus, qui à Christo intra vterũ matris suæ existente visitaretur, vt dicendum erit postea. Argu mentum aũt Augustini non videtur tale, ac tantum vt dimoueat nos ab hac veritate. In primis si argu-mẽtũ hoc firmũ esset, nõ possent baptizari infantes intra vrerum matris, quando partem aliquã corpo-ris, manum videlicet, aut pedem, aut aliam quam-piam emittunt, periculumq; mortis imminet, cuius contrarium vsus Ecclesiæ recepit, solent enim bapti zari, & etiam si postea manum retrahãt, & nunquã nascantur, sed moriantur in vtero, sũt baptizati, & renati. Simile huic est, si prægnans moriatur, & sta-tim aperiatur vterus, si fœtus viuus inuenitur, bapti zatur, ecce renascitur, & tamen nondum natus est, nec nascetur. Et hæc praxis solida est, & vera, quam obseruat Ecclesia. Vt autem ad argumentum respõ-deamus, aduerte natiuitatem dupliciter accipi. Vno modo ꝓ generatione ipsa, qua homo gigni dicitur; & hæc est vera, propria, & substantialis natiuitas, à qua homo dicitur genitus etiam intra vterũ, & di-citur filius Adæ, & per eam contrahit peccatum ori ginale. huius natiuitatis etiam scriptura meminit. Matth. 2. quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. hæc sufficit, vt possit homo renasci in Christo. nam non solum renati, sed regenerati dicuntur in Chri-sto, & dicitur regeneratio secundum Spiritum. sic genitus erat Ioannes, quãdo regeneratus est per gra tiam Spiritus sancti. Altero modo accipitur natiui-tas pro egressu ab vtero, quæ quidem est cõplemen-tum quoddam generationis, & prioris natiuitatis, qua non fit de nouo homo, quia iam factus est, sed mutat statum quẽdam vitæ, vt viuat extra vterum, hæc non est necessaria, nec ad nascendum in Adã, & contrahendum peccatum, nec ad renascendũ in Christo, cum per gratiam datam in vtero ante egres sum sit homo regeneratus, & iterũ genitus in Chri sto, sicut per generationem naturalem in vtero erat genitus in Adam, præsertim cum hoc nõ ordinaria lege, sed priuilegio Spiritus sancti factũ sit in Ioan-ne, & in Hieremia. Natiuitas ergo substantialiter accepta, quæ est generatio viuẽtis, est ante egressum ab vtero, & hæc necessaria est, vt hõ renatus, & re-generatus dicatur. Vnde Ioan. 3. cum dictum est Nicodemo, Oportet nasci denuo, vsus est Euange-lium verbo Græco, quod significat gigni, seu gene-rari. non ergo quia Ioannes non erat ab vtero ma-tris egressus, ob id non potuit gratiam Spiritus san-cti regenerationis accipere, cum iam genitus esset carnali generatione, & peccatum contraxisset ex Adam. Ratio etiam vltra hæc omnia hoc ipsum comprobat, non enim inficiandum est tam miram Christi, & matris visitationem attulisse Ioanni pec-cati medicinam.

Natiui-tas du-plex, in vtero, & ab vtero.

Et multos filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

COMMENTARIA.

QVæ ad officium futurum Ioannis spectant, prænunciat Angelus. in duobus autẽ præ-cipue munus Ioannis positum erat. Primum est, cuius nunc Angelus meminit; mul-tos, inquit, ex Iudeis pertrahet ad fidẽ Messiæ, vt credant in eum, & recipiant eũ, Dicit aũt (filiorum Israel) quia Ioannes non ad gentes, sed ad solos Iudæos fuit à Deo mis-sus. Hoc fecit Ioannes digito eum populis, quos baptizabat, demonstrando, Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est, qui post me venit, cuius ego non sum dignus sol uere corigiam calceamenti eius. Propter testimonium autem Ioannis omni fide digniss-imum multi crediderunt in Christo, de quorum numero fuerunt ipsius Ioannis discipuli,

quos

quos ad Christum conuertit, e quibus nonnulli discipuli Christi, & Apostoli facti sunt, sicut Petrus, & Andreas. Messiam, & Christum appellat Dominum Deum ipsorum, tũ quia de Iudæorum semine carnem accepit, tùm quia illi ante aduentum ipsius in eum sperabãt, & credebant: tum etiam, quia veri Dei cultus, & religio apud solos Iudæos tunc vigebat, mundo erroribus, & idolatrijs obscurato. Psalm. 75. Notus in Iudæa Deus, in Israel nomen eius. tum demum propter particularem curam, & prouidentiam, quam Deus habuit de illo populo, iuxta illud Psalm. 94. Ipse est Dominus Deus noster, nos autem populus eius, & oues pascuæ eius. Insigne profecto munus hoc fuit Ioannis, & cum Apostolis commune, propter quod plusquam Propheta dictus est à Domino.

ANNOTATIO. XXIIII.

Dominus Deus, frequentius in veteri quàm in nouæ scriptura reperitur.

NOn est absque consideratione prętereundum, in veteri scriptura frequentissime dictum esse, Dominũ Deum; & dominiũ copulatum esse cum diuinitate, eaq; de causa etiam nunc ab Angelo repetitur. Quod idcirco factũ existimo, vt admonerentur filij Israel status legis, sub qua tenebantur, erat enim status seruitutis, quod Paulus ad Gala. 4. docens, inquit, Cum essemus paruuli, sub elementis mundi huius eramus seruientis; at vbi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. & ad Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorũ. Status enim euãgelicus est filiorũ adoptionis Dei, idcirco Matth. 6. docens nos Christus orare præcepit, vt Deum Patrem inuocaremus, quod nomen maioris dilectionis, & prouidẽtiæ Dei erga nos est, & quod etiam nos magis ad Deum amandum, & colendum obligat, & inducit. Plura de hac re diximus in commentarijs super Ioannẽ. Hæc autem sic intelligas, nõ quod Deus desierit esse Dominus, aut nos serui nõ simus, cum hæc perpetuo maneãt, sed quòd Deus, qui semper Dominus est, nobiscũ egerit, vt Pater, & nos in filios eius etiã adoptati simus, qui serui tantum natura eramus.

Et ipse præcedet in spiritu, & virtute Eliæ.

COMMENTARIA.

ALterum, in quo Ioannis officium positum erat, Angelus declarat. Præcedet, inquit, in spiritu Eliæ, ideſt, idem officium prẽstabit, quod Elias, quando veniet, nam præcurret ante Dominũ, & erit Præcursor eius in priori aduentu, sicut etiam Elias futurus est præcursor in secundo, de quo sciebat Zacharias prædictum esse Malachiæ 4. Ecce ego mittam vobis Eliam Thesbitem, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis. Nec solum erit præcursor, sicut Elias, habebitque similem spiritum, & officium, sed etiam erit similis in virtute ad munus tale exequendum, ideſt zelo, & vehementi quodam studio diuinæ legis, quod in Elia apparuit 3. Reg. 19. quando dixit: Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel. dicitur autem præcessurus ante illum, seu coram illo, quia sic præcedet, vt sit ei proximus tempore, non vt Prophetæ, qui præcesserunt, sed multo ante. at Ioannes incœpit prædicare prius quàm Christus, sed attigit tempus prædicationis ipsius. cum audis similitudinem, non inferas paritatem Eliæ, & Ioannis, hic enim maior fuit, quia plusquam Propheta. Relatiuum [illum] refertur ad antecedens [Dominum Deum ipsorum] ex quo irrefragabile sumitur argumentum Christi diuinitatis. si enim Ioannes præcursor fuit, & præcessit ante Christum, Christus autem est Dominus Deus filiorum Israel. Christus igitur verus, & sempiternus est Deus; filij enim Israel verum Deum colebant, & credebant. Præterea, si Christus Deus ille est, qui erat filiorum Israel, & quem Iudæi colebant, ergo idem Deus est, qui dedit legem, & qui auctor est Euangelij contra Marcionem, & quosdam alios impios contrarium asserentes. Non est autem idem conuertere filios Israel ad Christum, & præcedere ante Christum. Illud enim fecit Ioannes, quando Christum præsentem populis demonstrabat, vt diximus & populos instruebat, & ad pœnitentia hortabatur, eosq; præparabat, vt ipsis præparatis, & per pœnitentiam dispositis Christum prædicaret, ne si impræparati essent, à fide in eum concipienda retraherentur. Erat enim fides venturi mutanda, & transferenda in nouum statum, videlicet in fidem prẽsentis, idcirco vt capaces

fierent

fierent tantæ translationis, dispositio præcessit, vt in sequentibus verbis explicabitur. Arduũ enim erat credere dicenti, hic ipse, quem videtis, est Christus, & Messias, quem sperabatis, & in quem venturum ante credidistis. Propter prius dictus est Ioannes, plusquam Propheta, propter posterius Propheta. Angelus autem incœpit narrare, quod posterius tempore fuit, quia id erat præcipuum munus Ioannis, & causa prioris.

ANNOTATIO. XXV.

An spiritus & virtus pro eodem sumpt̃ur hoc loco.

QVod ad verba spectat] illud in spiritu & virtute] positum est loco [cum spiritu & virtute (sicut Luc. 21. dictum est, Videbunt filium hominis venientem cum potestate magna, & maiestate. Sic nunc dicitur venturus Ioannes cum spiritu, & virtute Eliæ. Aduertendum etiam est quosdam neotericos illud [&] interpretari, quia, quasi ista sententia sit causa præcedentis. quam significationem fateor aliquando in scriptura talem particulam haberi, vt notauimus super Ioannem. tamen hoc in loco non pro (quia) posita est, sed copulandi virtutem habet, cum sint distincta opera, nec inter se necessario connexa hæc duo, populum disponere ad Christum suscipiẽdum, & eum populo demonstrare, quæ Ioannes exercuit, vt diximus in Commentario. Quod vero ad sensum pertinet, non cõuenit inter omnes in explicandis his duobus ([spiritu & virtute) Titus Bostrenus spiritum gratiã Spiritus sancti interpretatur, virtutem vero munus, & ministerium, & in priori cõuenit etiam Euthymius, secus in posteriori, nam virtutem interpretatur efficaciam, quã Ioannes habuit in sui muneris exercitio. Nõnulli recentiores virtutem eam intelligunt, quæ ad mores spectat, quomodo dicimus virtutem temperantiam, iustitiam, reliquasque similes, quod non videtur accommodate dictum. nam vocabulũ Græcũ δύναμις potentiã, & facultatem significat, quæ interdum minus latine virtus dicitur. Mihi igitur cum Greg. homil. 7. in Euang. visum est sentire, vt spiritus ad munus, & officium Ioannis referatur. solet enim spiritus pro dono ipso, & munere Spiritus sancti accipi, sic dicimus spiritum prophetiæ, spiritum scientiæ, spiritum euangelizandi, & Paulus Apostolatũ sibi concessum vocat spiritum suum. habuit ergo Ioannes eundem spiritum cum Elia, quia præcursor Saluatoris vterq; est, licet non in vno, eodemq; aduentu. Elias enim præcurret posteriorem, Ioãnes vero præcursor annunciatur prioris. Virtus autem non ad virtutes morum, sed ad efficaciam & zelum, vehementemq; animi ardorem spectat, in quo consentio cum Euthymio. Fuit enim Ioannes maximo animi robore in annunciando Christo, sicut erit Elias quando veniet. Nec intelligas de virtute miraculorum, nam Ioãnes nullum miraculum fecit, idq; ex diuina prouidentia, ne homines fallerentur putantes Messiam esse, cum præsertim multi id existimarent etiam sine miraculo. Fuit ergo virtus, & potentia eius in admiranda vitæ sanctitate, & prædicationis efficacia, ac libertate collocata. Illud tamẽ dubitationem facit, nam quidam etiam Patres antiqui virtutem, & spiritum Eliæ ad ea, quę præterierunt, referunt. nam Elias etiam si vẽturus sit, tamẽ multo ante vixit, & adhuc viuit. comparãt ergo ad virtutem, & spiritum, quę in Elia apparuerunt. sic videtur Ambrosius sentire, & consentiunt quidam recentiores multas similitudines proponentes inter Eliam & Ioannem, vt enim ille Achab regem impium reprehendit, sic hic Herodem, vt ille zelator legis, ita & hic, vt ille zona pellicea præcinctus erat, ita & hic, & sunt alia huiusmodi. At profecto difficile accommodatur hoc, nam Elias nondum præcursor Domini factus est, hoc autem in loco cõfert Angelus vtrunque in officio præcurrendi, & populum disponendi, & præparandi, vt verba sequentia cõprobant, idemque postea Dominus significauit Matt. 11. loqueus de Ioanne. Ipse, inquit est Elias, qui venturus est. i. ipse est præcursor, qui nunc venire debuit, sicut Elias postea venturus est. Oportet ergo spiritum, & virtutem Ioannis cõferre spiritui, & virtuti, quæ apparebunt in aduentu futuro Elię, quando præcursor erit Domini. Alias profecto, nec verba Angeli aptari poterũt, nec similitudo procedit perfecta, nam alij multi Prophetæ extiterunt similes Eliæ, in ijs, quæ gesta per ipsum sunt.

Vt conuertat corda Patrum in filios.

COMMENTARIA.

CVm Ioannes præcursor sit futurus sicut Elias, idem efficiet, quod & Elias faciet in aduẽtu posteriori, hic enim præcedet, vt duo munera præstet. Vnum est conuertere cor patrum ad filios, vt scriptum est Malac. 4. Id ipsum etiam Ioannes in aduentu priori facturus prænuntiatur, restituet enim sua prædicatione, & reuocabit illam fidem, & deuotionẽ patrum, Patriarcharum nempe, ac Prophetarum antiquorum erga venturum Messiam in filijs, & posteris, vt & ipsi viua fide, & deuotione, ac codis puritate Messiam prosequantur, illudque ardentissimum desiderium patrum iam multis vitijs refrigeratum, accendet in filijs. hæc enim dispositio debuit præcedere in ijs, quibus paulo post demonstrandus, & ad oculum ostendendus erat Christus, eaque de causa Ioannes prius tempore, quàm Christus apparuit, prædicans populis pœnitentiam, & annuntians imminentem Christi aduentum.

ANNO-

ANNOTATIO. XXVI.

HIeronymus Malach. 4. hanc sententiam explicat, sicut & in textu dictum est, hoc enim est corda patrum conuertere ad filios, illorum mentem, fidem, desiderium, & deuotionem erga venturum Christum excitare in posteris, vt & filij imitentur patres illos, de quibus dictum est Ioan. 8. Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum. Et Luc. 10. Multi Reges, & Prophetæ desiderauerunt videre, quæ vos videtis, & audire, quæ vos auditis. Eundem sensum amplexus est Aug. lib. 20. de ciu. cap. 29. & Grego. lib. 11. moral. cap. 9.

Et incredulos ad prudentiam iustorum.

COMMENTARIA.

ALterum Eliæ in posteriori aduentu munus est conuertere cor filiorum ad patres, vti scriptum est Malach. 4. id ipsum etiam Ioannes in priori aduentu præstiturus prædicitur, Angelus autem non secutus est verba Malachiæ, sed sensum. quod enim Malachias dixerat, conuertet cor filiorum ad Patres, Angelus de Ioanne dixit; conuertet incredulos ad prudentiam iustorum. Tria effecit Ioannes ordine hoc gesta. Primo quidem prædicauit Iudæis pœnitentiam, & mandatorum Dei obseruantiam, vt peccatis abiectis, quæ sunt opera tenebrarum, clariori fidei luce Christum agnoscerent, & reciperent, quem iam adesse annuntiabat. Secundo quia multi increduli erant, nec Christum adesse credebant, eos reuincebat per signa, quæ Deus per Prophetas de aduentu Christi dederat, vt vel ex his crederent iam tempus Christi esse impletum. Tertio Christum ipsum digito ostendit affirmans illud ipsum esse, quem prius annuntiauerat. ratione primi lucerna ardens appellatus est, ratione secundi Propheta, ratione tertij plusquam Propheta. propter primum ergo, & secundum dicitur conuersurus corda patrum in filios. propter secundum vero conuersurus incredulos, non solum quidem ad fidem, sed ad prudentiam iustorum, nempe vt signa à Deo data aduertant, & diligenter considerent, eaque considerantes credant, id enim prudentiæ opus est, & hoc idem est conuertere cor filiorum ad patres, nimirum contemplari, & meditari signa aduentus Christi à Deo per patres reuelata. Appellat iustos, vel illos sanctos patres, vel homines pios, & sanctos illius temporis, quorum erat diligenter attendere, & obseruare omnia signa, quibus aduentus Christi significabatur.

Tria Ioannis munera, ob quæ tribus nominibus à Christo fuit insignitus.

ANNOTATIO. XXVII.

GRæcè legitur ἀπειθεῖς, quod quidam rebelles, quidam alij inobedientes vertunt, vulgata habet incredulos, vel quia legit ἀπίστους, vel quia rebellio, & inobedientia illa ex infidelitate proficiscebatur, vnde vnum nomen pro altero vsurpatur. Illud autem ad prudentiam, græce habetur ἐν φρονήσει id est in prudentia iustorum, sensus non mutatur, idem enim est cõuertere incredulos in prudẽtia, & in prudentiam iustorum. Quidam vertunt ad frugalitatem iustorum, sed parum accommodatè. Hæc quo ad verba annotata sint, quod verò ad sensũ spectat, aduerte Dominum Deum, cũ præuideret aduentum Filij sui in carne futurum in humilitate ad saluandum nos morte, & passione sua, ne homines eum non agnoscerent, & in ea ignoratione, & infidelitate perirent, per suos Prophetas multa documenta, & signa dedisse, & prænuntiasse, quibus eum agnoscerent. nam & huius humilitatis eos præmonuit, locum etiam, patriam, tribum, tempus, miracula, & multas alias circũstantias præsignauit, iniungens illis, vt attenti, & vigilantes essent, ne incuria, & incõsideratione in infidelitatem laberentur. sic enim dictum est Prouerb. 8. Beatus vir, qui obseruat ad postes ostij mei, & vigilat ad fores meas quotidie, qui inuenerit me, inueniet vitam. Christus etiam ipse aduenies ad hanc considerationem inducebat eos dicens Ioan. 5. Scrutamini Scripturas, illæ enim sunt, quæ testimonium perhibent de me. Hæc obseruantia, & attentio ad quandam prudentiam pertinebat. prudẽtiæ enim spiritualis erat, prouide, & caute agere semper in ijs inspiciendis, quibus agnitio Christi venientis habenda erat. Nõ solum Dominus Iudæos de ijs omnibus præmonuit, sed eorum imprudentiam, & inconsiderationem, vnde orta est infidelitas, per eosdem Prophetas prænuntiat, & incusat obijciens eis animalium irrationalium prudentiam naturalem. Hierem. 8. Miluus, inquit, in cœlo cognouit tempus suum; turtur, & hirundo, & ciconia custodierunt tempus aduentus sui, populus autem meus non cognouit iudicium Domini. Isa. 1. Cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui, Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Qui igitur prudentes erant, & obseruarunt tempus cum omni fide, deuotione, & diligentia, agnouerunt Christum, & hi iusti dicuntur, ad quorum prudentiam Ioannes præcursor reducere incredulos vehementer conatus est.

Qui increduli, & qui prudẽtes dicantur.

Parare Domino plebem perfectam.

COMMENTARIA.

SCopus Ioannis in his duobus prædictis erat parare Domino,& Christo venienti populum bene dispositum,& instructum ad suscipiendam Christi doctrinam & prædicationem.Ioannes quidem non perficiebat populum, quia baptismus eius gratiam non conferebat,nec ipse auctor erat salutis,& iustitiæ,eum tamen ornabat & præparabat, vt per Christum aduenientem perficeretur.instructus enim populus scripturarum notitia, & bonis moribus dispositus,facilius poterat Christum agnoscere,& doctrinam eius amplecti. Hæc sunt,quæ Angelus Zachariæ de promisso filio prænuntiat.

ANNOTATIO. XXVIII.

Quomodo Ioannes pararet Domino plebem perfectam.

ILlud (parare) græcismus est,latine autem , paret Domino.Illud autem(Domino) Christum significat, de quo paulo ante dixerat, multos filiorum Israel cõuertet ad Dominum Deum ipsorum. Illud (perfectam græce κατεσκευασμένον,quod quidam vertunt,instructum,quidam ornatam,aut paratam,& reuera vtrunque complectitur, nam Ioannes instruxit doctrina,& ornauit,seu parauit populum pœnitentia,& mãdatorum obseruantia, ad quam ipse inducebat,& exhortabatur;quod quidem ad quandam populi perfectionem pertinebat,nõ quod perficeret gratia,& iustitia,qua Christus sua prædicatione,& virtute effecit,sed quod ad ea dispoſuerit dispositione perfecta; nam quod recte dispositum est, dicitur etiam perfectum in ratione dispositionis.

Et dixit Zacharias ad Angelum;Vnde hoc sciam?

COMMENTARIA.

INtellexit Zacharias Angeli verba,tamen ad eis fidem præstandam signum,& argumentum petit,Vnde inquit,sciam hoc?id est quod mihi signum,& argumentum erit vt hoc credam , & dictis tuis assentiar . Culpabilis est hæc incredulitas , cum Angelum Dei esse nouerit,eius promissioni fidẽ non adhibere,sed argumentũ, & signũ ad credendũ petere.

ANNOTATIO. XXIX

Superioris.sententiæ sensus expenditur.

GRece habetur,per quid,seu secundũ quid sciã? Sẽsus idem est.Chrysostomus hom.2.de incõprehensibili natura Dei,interpretatur sic, vt modũ scire petierit, quo hæc futura erãt, ex hæsitatione tamen,& incredulitate.acommodatior autem sensus est, vt intelligamus de signo, & argumento, hoc enim significat illud (per quid) præterea etiam, quia de re ipsa hæsitabat,ideo argumentum credendi petijt,similibus fere verbis vsus est Abrahã erga Deũ promittentem terræ illius hæreditatem. Genes. 15. Quomodo,inquit,sciam quod possessurus sim eã ? at non fuit similis sensus.verbum enim Abrahæ nõ ex infidelitate processit,de quo dictum est, credidit Abraham Deo,& reputatum est ei in iustitiam . neque signum,aut argumentum petijt, vt crederet, sed modum,quo illam terram esset possessurus,scire & intelligere postulauit,vt dicit Ambrosius li.2. de Abraham ca.8.quem modum statim Deus illi reuelauit;at Zacharias non modum scire quærit, sed argumentũ,& signum credendi postulat,idcirco in fidelitatis crimen incurrit.

Ego enim sum senex,& vxor mea processit in diebus suis.

COMMENTARIA.

CAusam suæ incredulitatis,& cur signum petat,affert Zacharias.nam ego,inquit, sum senex,qui generare non possum,vxor etiam mea est ætatis prouectæ , quæ concipere non valet,cum igitur vtriusque ætas verbis tuis contradicat,resque,quam annuntias, sit supra naturę ordinem,argumentum,& signum,vt tibi credam me petere non mireris.Incredulitas Zachariæ in eo fuit,quòd non credidit Angeli verba vera esse,huius tamen sententiæ in sequenti annotatione perfectiorem explicationem inuenies.

ANNOTATIO. XXX.

SImilia fere verba dixit Abraham Deo promittẽti filium Gen.17.Putasne,inquit,centenario nascetur filius & Sara nonagenaria pariet?at hęc non dubitantis fuerunt,sed præ miraculi,& fidei magnitudine admirantis,vt docet Augustin.lib.16.de ciu. cap.29.Verba autem Zachariæ dubitãtis,& nõ credentis fuere,vt ex Angeli reprehẽsione deducitur: eam enim incredulitatẽ exprobrauit,[& propter eã

pœnam taciturnitatis inflixit. Quæ autē fuerit ista incredulitas, explicatione indiget. Attende igitur Zachariam credidisse quidem Deum posse facere, vt quamuis senex esset, filium ex vxore ętate proue cta generaret, nec in hoc incredulus fuit, quamuis Chrysostomus, mihi quidem videtur minus proba biliter hom. 2. de incomprensibili Dei natura, id affirmauerit. sciebat enim Zacharias sacerdos ex Scriptura Abraham senem ex Sara, cui per senectu tē muliebria defecerāt, Dei virtute filiū genuisse, no uerat etiam Rachelem, & Annam quę steriles erāt, cōcepisse, Deum etiam omnia verbo ex nihilo creas se, & nihil illi impossibile esse didicerat, non igitur de virtute Dei dubitauit. si enim Zacharias non credidisset Deum posse id facere, non petijsset signum, sed absolute respōdisset nulla ratione id fieri posse. Incredulitas ergo Zachariæ ea fuit, quia non credidit Angelum vera narare, nec eius dictis fidem habuit, sicut inter nos accidit, qui sæpe difficilia narrantibus non credimus. sic Zacharias, quamuis nō dubitaret posse Deum facere, quæ promittebantur, de Angeli tamen dictorum veritate dubitauit, an vera prænuntiaret, magnitudo enim promissionis excedentis ordinem, & potestatem naturæ eum n hāc dubitationem, & incredulitatem impulit. Huic explicationi verba Angeli valde accommodantur, vti in eorum expositione liquidum erit.

Et respondens Angelus dixit ei, ego sum Gabriel, qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, & hæc tibi euangelizare.

COMMENTARIA.

QVia Zachariæ incredulitas in eo posita erat, quod de veracitate personæ annuntiantis dubitauit, Angelus personæ suæ excelentiam, & cuius nomine loquatur aperte denuntiat, vt se omni exceptone superiorem, & omni dignum fide declaret. Ego, inquit, sum Gabriel, qui non sum de Angelorum qualiumcunq. numero, sed asto ante Deum, ideſt de primis, qui astant ante Deum, iussa eius executuri. Alludit ad illud Tob. 12. Ego sum Raphael, vnus ex septem, qui astamus ante Deum. Præterea non mea auctoritate tecum locutus sum sed missus à Deo; verba ergo Dei sunt, quæ dixi tibi. Præterea non infausta tibi pænuntiaui, vt timore futuri mali occasionem aliquam non credendi arriperes, sed euangelizaui, & bona annuntiaui: igitur nulla te ratio compulit, vt de meis dictis dubitares, quāuis magna, & supra naturam annontiauerim. Nouerat Zacharias Gabrielē ex Scriptura Dan. 8. & 9. vbi eius facta est mētio. Sciebat etiā à principio Zachatias bonū Angelū Dei illum esse Gabrielem, tamē eum esse ignorabat, donec Angelus id ei manifestauit. Attende non fuisse hæc verba nuda, nam nec eis fidem Zacharias dedisset, sed coniuncta diui næ virtuti, quę intellectum Zachariæ illustrauit, vt agnosceret vera esse, quæ nunc proferebantur, quod quidem, paulo post magis explicabitur.

ANNOTATIO. XXXI.

Quid sit coram Domino astare.

GRæce illud (asto) habetur in prēterito παρεστηκώς, quod significat se tunc primum de cælo descendisse, , vt prædicta nuntiaret. est autem natura angelica circumscripta, vt cum vno est in loco, non sit in alio, & cum est in terra, non sit simul in cælo, vt recte dicit Damascenus lib. 2. de fide cap. 3. quamuis enim vbicunque sint Angeli boni, beati sint, & Deum videant, tamen non sunt vbicumq. si mul. Quidam recenriores Hebraismum existimant præteritum enim pro prēsenti positū est, quod etiāsi verum sit in multis alijs locis, tamen in hoc peculiarem habet rationem, cur in præterito dictum sit, vt explicaui. Adstare autem ante Deum, non tantum significat esse in cælis, quod est commune omnibus Angelis bonis, sed indicat in ministerio quādā principalitatem, vt diximus in cōmentario iuxta illud Tob. 12, Ego sum vnus de septē spiritibus, qui adstamus ante Deum. Habet autem quandā emphasim, & argumentum simul illud nomē Gabriel. idē enim significat, quod latine fortitudo Dei, vt vel ipso suo nomine respondeat Angelus rationi, quam attulerat Zacharias suę dubitationis, nimirū quia senex erat, & eius vxor processerat in dieb⁹ suis. Ego, inquit, sum Gabrriel, ideſt Dei fortitudo, quia per me magna, & ardua, & quæ naturę virtutem superant, solet operari, nihil ergo meo nomini cotrarium annunutio. Cuius autem ordinis fuerit inter angelicos spiritus, & ad quam Hierarchiam pertineat Gabriel, & de nomine ipso Angeli, dicemus paulo inferius, cum de eo iterum loquemur, hic enim missus est ad Beatissimam Virginem.

Et ecce eris tacens, & non poteris loqui vsque in diem, quo hæc fient pro eo, quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo.

COMMENTARIA.

POstquam Angelus veritatem suorum dictorum confirmauit, Zachariam pœna eius incredulitati conuenienti corripit, ecce inquit, quia meis verbis fidem non habuisti, loquendi facultate priuaberis, & eris mutus, nec verbum facere poteris vsque ad illud tempus

tps,qñ fiĕt,quæ tibi nũtiaui,& quæ tu non credidisti. tu .n.non credidisti Elisabeth pariturã tibi filium,eris ergo tacens vsq; ad illud tempus, meaq; verba implebuntur tẽpore suo destinato,& decreto à Deo,quasi diceret, tu quidem pœna afficeris, tamen incredulitas tua veritatem verborũ Dei non euacuabit,nec protrahet, sed suo statuto tempore implebuntur,quo erant implenda, etiam si tu credidisses.Ordo accommodatus est correctionis, vt prius conuincatur errati sui,qui deliquit, postea corripietur,sic enim prodest correctio. illud(ecce) admonentis est,vt ex inflicta pęna,delictum agnoscat,& illius pœniteat.

ANNOTATIO. XXXII.

Probabile est q. Zacharias nõ solum mutus, sed ĕt surdus manserit.

ADuertendum est illud (tacens) græce σιωπῶν, Theophylactũ interpretari, eris surdus,quasi pœna Zachariæ fuerit,vt simul & mutus, & surdus esset.fuitq; accommodata pœna delicto, quia enim audiens verba Angeli nõ credidit, priuatur auditu, & quia verba protulit incredulitatis,priuatur loquela,pro qua interpretatione multa faciũt. Primo quidem nomen ipsum.nam σιωπή,silentium significat, & σιωπάω fileo, quasi silentium patiens, quia oĩa illi silent, quod surdis maxime cõuenit.Secũdo quia superfluum videtur, eris tacens, & non poteris loqui, nisi illud ad auditum,hoc ad loquelã referatur. Tertio, quia Zacharias vtramq; passus videtur pœnã ex ijs quæ dicuntur inferius.Innuebant, inquit, patri eius.Nã si audiret, vtique non erat opus nutibus,sed sermone.Et ibi Ambr. adnotat eũ,& mutũ fuisse simul, & surdum, quod etiã censet Euthym. in illo verbo(& permansit mutus)vnde non est improbabilis interpretatio Theophylacti, maxime quia muti omnes naturaliter surdi sunt.

Non in signum sed in pœnam mutus permansit.

Et secundo aduertendum nonnullos recentiores existimare pœnam hanc inflictã esse Zachariæ in signũ,vt crederet, quasi dictũ esset,tu petijsti signum vt scires,& crederes verbis meis. Ecce signum, eris mutus, vsque ad tempus,quãdo hæc fiant, vt experientia agnoscas potẽtiam Dei ea facientis. Hanc tamen sententiam nõ probo,quando enim pœna hæc infligebatur,iam Zacharias fidẽ adhibuerat, audiẽs enim,ego sum Gabriel &c. credidit. punitus autem est propter præcedentem incredulitatem,quod verba Angeli confirmant. nõ enim dictum est, eris tacens,quia non credis, sed quia non credidisti; quasi iam crederet, & propter precedentem incredulitatẽ corriperetur.nec est verisimile Zachariam audientẽ verba mirifica Angeli dicentis se esse Gabrielẽ, & à Deo missum, adhuc pseuerasse in sua incredulitate.

Est tertio aduertendum illud,vsque in diẽ quando hęc fiant,nõ referri ad omnia per Angelum prænunciata, quæq; impleta sunt,cum Ioannes peregit officium suũ, sed ad ea quæ præcipue à Zacharia nõ fuerunt credita, nẽpe quod ex Elisabeth habiturus esset filiũ,hoc.n. est,quod aĩum Zachariæ à credẽdo auertit, quo impleto perfecte, quia non est locutus vsq; ad octauũ diẽ,qñ Ioanni adhibita est circuncisio,& nomen impositum, nam eo tempore iam partus confirmatus est,& spes vitæ eius concepta, idcirco ante octauum diem non circuncidebatur,quãuis etiam hoc factũ sit propter significationẽ mysterij.

Est quarto aduertendum illud verbum (non credidistis verbis meis)indicare Zachariæ incredulitatem non eam fuisse, vt negaret Deum posse facere, vt ex Elisabeth filium gigneret, quamuis senex, sic enim dictum esset,quia non credidisti Deo, sed dictis Angeli non credidit, putans nõ sibi narrari vera,nec futura, quæ dicebantur, est enim à fide difficultate deterritus, vti diximus paulo superius.

ANNOTATIO. XXXIII.

Contra dicentes Zachariam ex admiratione mutum euasisse.

DE hac Zachariæ taciturnitate adnotãdum est Isidorum Pelusiotam lib. 1. epist. 131. referre quendam nomine Timothæũ existimasse eã ex stupore ab Angeli visione concepto prouenisse, quam sententiam merito ipse reijcit, argumento tamẽ nõ admodum firmo.ait enim Zachariam diuinos prospectus,atq; angelicas visiones habuisse familiares, quasi dicere vellet,non obstupuisse angelica illa apparitione. Hoc tamẽ textui non est consentaneum, siue enim assuetus fuerit Angelorũ visionibus; siue non,certum est isto Angelo vehementer esse cõturbatum,& timorem irruisse super eũ, quod dictum non esset, nisi magno quodam horrore esset correptus. Efficacius illa sententia refutatur duobus alijs argumentis.Vnum est,quod post illum timorem,& stuporem locutus est,& dixit, vnde sciam hoc, &c. non igitur stupor vocẽ abstulit. Alterum est, quod Angelus adiunxit, quia non credidisti verbis meis, non poteris loqui, ex quo apparet taciturnitatem fuisse incredulitatis pœnam,non autem stuporis effectum,si enim credidisset, non fuisset profecto tanto supplicio affectus. Nec etiam est simpliciter probanda ratio, quam ipse Pelusiota affert, illud silentium typum fuisse silentij legis, quæ cessatura erat, id, quod repetit eodem libro Epist. 257. nam si intelligatur, quasi ea sit integra causa silentij, non est recipienda, cum silentium non typus tantum, sed pœna fuit incredulitaris, quòd si velit dicere eam pœnam fuisse typum legis silentij, nõ est reijcienda eius sententia, cum sit valde probabilis. quam Ambrosius,& Euthymius sequũtur.hoc tamen difficultatis in hac sentẽtia inest,quòd similitudo claudicare videtur, nã Zacharias mutus postea locutus est, lex autem ablata,non restituetur amplius,nisi quod dicere possumus nõ esse in omnibus similitudinem quærendam. Hæc igitur sunt ex lectione euangelica certa, Zachariam peccasse, & eius peccatum incredulitatis fuisse, & propter id ad tempus esse mulctatum, quæ Doctores etiam Catholici affirmauerunt, ex quibus aliquot testimonia proferam. Irænæus libro tertio ca. 11. Zacharias, inquit,desinens mutus esse,quod propter infidelitatem passus fuerat nouello spiritu adimpletus noue benedicebat Deũ. Gregorius Nazianzenus oratione prima de pace sic habet. Vinctam Zachariæ linguam Ioannes in lucem editus soluit, neque enim vocis parentem prodeunte voce silere cõueniebat, sed quemadmodum illa non credita linguam constrinxerat, ita etiam æquum erat, vt in lucem proditus patrem, cui fauste præuunciata fuerat,in libertatem assereret.Hæc

Gregorius. Accedat Ambrosius Zacharias, inquit, qui non credidit, & statim silentio condemnatur. Augustinus hom. 44. quia, inquit, non credidit, tacuit. Sunt etiam alij multi in eadem sententia.

Zachariæ incredulitas quale peccatum fuerit.

Quòd si quis interroget, quale, & quantum peccatum hoc fuerit? Respondeo me relinquere iudicium hoc Deo, qui nouit omnium corda, & optime scit opera metiri. Valde probabiliter mihi videtur dicendum non fuisse mortale peccatum, neque enim Deus iustum hominem, qui in omnibus mandatis, & iustificationibus sine querela vsq; ad illam horam incesserat, cuiusque orationem exaudierat, & cui tantam promissionem prænuntiari fecerat, permitteret in tale peccatum ruere, vt gratiam, & iustitiam amitteret, crederem ergo fuisse veniale, licet graue, quamuis enim nesciret tunc fuisse Gabrielem, nouerat tamen Angelum esse Domini bonum, pœna autem inflicta est propter peccatum, vt natiuitas Ioannis clarior, atque illustrior redderetur.

Et erat plebs expectans Zachariam; & mirabatur, quòd tardaret ipse in templo.

COMMENTARIA.

PLus temporis insumptum est in ijs, quæ gesta sunt, quàm solerent Sacerdotes in adolendo incenso impendere, ideo plebs, quæ in oratione foris stabat, longiori expectatione, quasi lassata, mirabatur, quòd in templo tamdiu moraretur. Templum appellatur ea pars templi, in qua erat altare thyamiamatis prope velum, vt supra diximus.

Egressus autem non poterat loqui ad illos, & cognouerunt quòd visionem vidisset in templo.

COMMENTARIA.

EX mora, & carentia vocis collegerant ij, qui foris stabant, eum in templo visionem vidisse, tribueruntq; silentium illud stupori, quem ex visione conceperat. solet enim stupor, & vehemens pauor vocis prolationem impedire, neque enim cognoscere potuerunt, Zachariæ incredulitatem hac iusta pœna diuinitus fuisse mulctatam. Visionem appellat externam Angelorum apparitionem.

Et ipse erat innuens illis.

COMMENTARIA.

CVm Zacharias illis tunc diebus in templo ministraret, & cum populo loqui multa oporteret, voce deficiente, nutibus, & signis vtebatur. Illud (erat) quandam continuationem temporis significat, quasi diceret illis diebus, quibus cum populo agebat, vtebatur signis loco vocum.

ANNOTATIO. XXXIIII.

QVidam recentiores illud (&) causaliter interpretantur quasi loco (nam positum sit, iuxta quam interpretationem, hęc sententia connecti deberet præcedenti in hunc modum, cognouerunt q; visionem vidisset, quia innuebat eis, id est ex hoc nouerunt eum loqui non posse, quia nutibus, & figuis vtebatur loco vocũ; non enim statim, ac egressus est, & loqui uon potuit, nouerunt eum priuatum voce, nisi postquam viderunt illum vti nutibus. Hæc tamen expositio non videtur accommodata; nam populus ex solo silentio, quando egressus est, maxime aliqua mora intercedente, nouit eum loqui non posse, indeque eum visionem vidisse deduxit. Quid sit autem innuere, explicat Titus Bostrenus hunc in modum, nimirum populum causam silentij interrogasse, illum vero nutibus indicasse, idque probabile est, non quòd de filij promissione, neque de sua incredulitate aliquid reuelarit, sed quòd significauerit se visionem vidisse, quam populus ex eius taciturnitate, & silẽtio agnouerat: mihi tamen probabilius est, Euangelistam non hoc narrare voluisse, sed ab eo die, quo Angelum vidit, in posterum apud populum nutibus vsum esse Zachariam loco vocum, nam permansit in ministerio templi aliquot diebus, vt suum ministerium expleret.

Quid innuebat Zacharias egressus de templo.

Et permansit mutus.

COMMENTARIA.

CAusa est præcedentis sententiæ, quia permansit mutus, etiam post illud tempus, quando egressus est, idcirco innuebat, seu signis vtebatur apud populū. Permansit autem mutus iuxta verbum Angeli vsque ad tempus ab eo prescriptum. Hoc populum confirmauit in ea opinione, quòd visionem vidisset, immo credibile est, omnes aliquod magnū concepisse mysterium, cum facile intelligerent stuporem solum non efficere potuisse tam lōgum silētium, nisi mysterium aliquod esset, præcipue vero quia illis iam temporibus visiones Angelorum rarissimæ essent, sicut & Prophetiæ.

ANNOTATIO. XXXV.

GRæce illud (mutus) habetur κωφός, quod verbum Euthymius significare affirmat, & mutum, & surdum, ex eoque deducit Zachariam vtramque pœnam sustinuisse, quod etiam supra diximus ex Ambrosio, & Theophylacto, idq; est probabilissimum. Illud autem, Et, causaliter positū est, iuxta frequentissimum Hebraismum in scriptura, eaq. mihi accōmodatissima expositio visa est, quam in commentario posui.

Et factum est, vt impleti sunt dies officiæ, abiit in domum suam.

COMMENTARIA.

SIlentium non impediuit Zachariam à ministerio templi, sed in eo peragendo mansit vsque ad præfinitos dies, quibus secundum vicem suam ministrabat, propterea dictum est supra, quòd erat innuens illis, nempe populo loquebatur toto illo tempore, non vocibus, sed signis, & nutibus, quibus muti vti solent, vt mentis suæ sensū explicent. Completis autem diebus ministerij, & functionis suę, in domum suam abijt, nō enim habitabat in Hierusalem, sed in montanis Iudææ, venerat autem in Hierusalem gratia ministrandi in templo. Commendanda est Zachariæ religio, tanto enim promisso accepto non prius profectus est in domum suam, vbi erat Elisabeth, Ex qua filium erat susceperus, quàm diuinum ministerium impleret.

Post hos autem dies concepit Elisabeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque.

COMMENTARIA.

MVlta Prætermittit Euangelista, quę postquam domum redijt Zacharias, gesta sunt, nam & Elisabeth admiratam fuisse silentium viri, & Zachariā nutibus indicasse omnia probabilissimum est, copulæ etiam maritali operam dedisse certū est, at Euangelista ea omnia insinuans, ad narranda, quæ Angelus prænuntiauit, præparat, post hos igitur dies ministerij, Elisabeth ex Zacharia concepit. Insinuat Euangelista dicens, (post hos dies) parum intercessisse temporis. Hęc autem agnoscens se concepisse, vt solent feminę signis proprijs comprehendere, occultauit conceptionis miraculum spatio mensium quinque ob causam, quam Euangelista ex verbis ipsius Elisabeth in sententia sequenti refert.

ANNOTATIO. XXXVI.

Mēses hi quinq;, à quo tempore computandi.

HI quinque menses computantur à die conceptionis Ioannis Baptistæ, quando animatus est fœtus, & menstruus sanguis conuerti incipit in alimentum concæptæ prolis, sic efficitur, vt Ioannis conceptio præcesserit Christi secūdum carnem conceptionem sex mensibus. nam vt statim dicitur, sexto mēse missus est Angelus ad Beatam Virginē. Cum igitur Christus conceptus sit in æquinoctio verno, quod tunc erat vigesima quinta die mensis Martij, vt asserit Augustinus libro quarto de Trinitate capit. 5. dicens Ecclesiam tenere Christum conceptum octauo Kalendas Aprilis, consequitur Ioānis conceptionem fuisse in æquinoctio hiemali mēse Septembri, vt testatur Chrysostomus sermone de natiuitate Ioannis Baptistæ tom. 2. Sic enim potuerunt computari hi quinque menses, quibus se Elisabeth occultauit ante mensem sextū, quādo Saluatoris annunciatio facta est, & eius conceptio peracta.

Sententia Bernardi expenditur.

Quod quidem cum verum sit, sequitur vix posse sustineri sententiã Bernardi in sermone de Natiuit. Ioan. Baptistæ affirmantis promissionẽ Angeli ad Zachariam factam fuisse in festo expiationis, quãdo summus Sacerdos ingreditur in Sancta Sãctorũ; existimat etiã Zachariam fuisse summum Sacerdotem, & dum ingrederetur in Sancta ad adolẽdũ in cẽsum, qui ingressus illo solo die licebat, vt habetur Leuit. 16. & ad Hebr. 9 tunc Angelum ei aparuisse, & prænuntiasse, quæ dicta prius sunt. Hæc autem consistere nõ possunt, nam si Ioannis conceptio facta est in æquinoctio hiemali, vt probatũ est, necesse fuit præcessisse dies quadraginta formationis fœtus; naturalis enim via conceptionis secundum omnes Philosophos est, vt in maribus quadraginta dierum spatio formetur fœtus, priusquam animam recipiat, & dicatur conceptus. non ergo in festo expiationis facta est annunciatio, nam hoc festum agebatur die decima Septembris, ut constat Leuitic. 16. quando Zacharias erat in Hierusalẽ, immo aliquot diebus ibi Zacharias permãsit, antequam rediret in domum, si igitur post reditum numeremus quadraginta dies, fiet ut ab vltimo, quando est conceptus animatus, & conceptio dicitur facta, nõ possint numerari quinq; menses ante mẽsem Martij, qui fuit sextus quando cõceptus est Saluator, & hoc probat etiam Zachariam nõ iniisse summum sacerdotem.

Adde cum dictum sit superius impletos esse dies functionis. & officij eius, non posse nos de festo expiationis id intelligere, quod vno solo die perageba tur. Facta est ergo Angeli apparitio, & prænuntiatio mense Augusti, sic conceptio perfecta est mẽse Septembri, & Elisabeth potuit se quinq; mensibus integris occultare, vsque ad sextum, quando missus est Angelus ad Beatam Virginem, & vnico instãti, vt dicemus, formatio, & conceptio Saluatoris effecta. Ex hoc sumitur argumentũ efficacissimũ altare thymiamatis non fuisse collocatum intra Sancta, quò semel in anno licebat ingredi, idq; soli summo sacerdoti, & in expiationis festo, si igitur Zacharias in eo adolet incensum extra diem expiationis quando Angelus apparuit, non erat profecto intra Sancta, nec ipse erat summus sacerdos, vt superius diximus.

Dicens, quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines.

COMMENTARIA.

CAusam, cur se occultaret, Elisabeth ipsa exponit, quia inquit, quando placuit Domino auferre opprobrium meum inter homines, id est sterilitatis infamiam à me tollere, id non effecit, cum eram iuuenis, facileque mihi narranti concepisse me vel primo mense crederetur, at nunc cum sim ætatis nimis prouectæ, nemo asserenti fidem habebit, quousque vterus ita intumescat, vt si non verbis, saltem factis credatur. Sterilitatem appellat opprobrium, & infamiæ notam apud homines, non autem apud Deum, nam populus sterilitatem adscribebat peccato, & vitio, at Deus etiam iustissimos fecit esse multo tempore steriles, idque magno mysterio, & beneficio. Attende Elisabet grati animi significationem, fidem, & prudentiam, gratam quidem volũtatem, quia opus hoc Deo auctori tribuit; inquit enim, respexit Dominus, & mecum benigne egit. fidem autem, quia natiuitatem, & facilem partum credebat. & expectabat. sic enim opprobrium inter homines erat auferendum; prudentiam vero quia conceptum non euulgauit, quamdiu apud audit ores fidem se non inuenturam existimauit.

ANNOTATIO. XXXVII.

Quare Elisabeth per menses se occultarit.

OBscura est superior sententia, quam primo loco nonnulli antiqui Doctores interpretantur. Elisabeth erubescentia quadam. & pudore se occultasse, pudebat enim eam apud homines significare se liberis in ætate nimium prouecta operam dedisse; ita dicunt Ambrosius, Euthymius, & Titus Bostrenus. Elisabeth, inquit mulier erat grauis, & pudica, ea propter rubore quodammodo suffundebatur, ꝙ in senectute concepisset. Hæc expositio mihi difficilis visa est, cum enim fidelis, & iusta Elisabeth, in hoc diuinam virturem agnosceret, verisimile nõ est rubore, & verecundia quadam humana tantum Dei opus occultare tanto tempore voluisse. is profecto rubor nõ videretur laudi, sed vitio potius tribuendus. crediderim magis occultasse se toto hoc tempore, vt virtus diuina cognosceretur, & commendaretur; si enim à principio, quãdo ipsa primũ nouit, tunc id manifestasset, Dei opus hominum ludibrio exponeret, nemo enim credidisset; quin potius ei omnes illusissent. Quocirca eo potius tempore aperiendum, & declarandum censuit, cum iam negari non posset, quod prudentiæ, & religionis erga Deum non autem verecundiæ humana fuit, quæ suæ potius famæ, quàm diuinæ gloriæ rationẽ habuisset. Prudenter autem nõ vsque ad ipsum partum occultauit, ne si inexpectatus, & præter omnium opinionem, partus aduenisset, suppositus non autem proprius eius filius ab omnibus crederetur, eius sanæ calumniæ semina vel hac maxime ratione extincta sunt, cum ante nonnullos menses multis prægnans palam visa est, tunc enim euulgari cœpit, vt dicit Ambrosius, quando in sexto mẽse à Virgine visitata est, & Ioannes in vtero eius exultauit. quod eo argumento probatur, quia Beata Virgo ex Angeli reuelatione Elisabeth grauidam esse primũ nouit, quod si iam ante diuulgatum id esset vtique Beata Virgo sciuisset. Prætermissa ergo sententia hac antiqca nonnullorum patrum, secundo loco Gregorius

gorius in librum. 1. Regum lib. 4. cap. 4. ſpiritualiter hanc occultationem interpretatur. Occultabat ſe, inquit, menſibus quinque, qui enim ſpirituales, ac fortes eſſe nequeunt, adhuc per quinarium numerum deſignantur: quæ autem recens cõcipit, quinq; ſe mẽſibus celat: quia per ſenſus corporis bona agit, ſed quia ſpiritualis, ac fortis in hoc bono opere non dum eſt, ea, quæ agit, ſapienter abſcõdit. Hęc Greg. quæ ad moralem potius, quàm ad litteralẽ ſenſum ſpectant. Tertio loco recentiores quidam parum cõſiderate ſic interpretantur, cauſam occultationis eam fuiſſe, ne argueretur ab alijs, ſi minus res ipſa euenisſet. nam ſi ad maturitatem conceptus nõ peruenisſet, vitio datum fuiſſet Eliſabeth, quod ſe grauidam euulgaſſet. Hæc autem expoſitio omnino eſt improbabilis, & reijcienda. præſupponit enim Eliſabeth nõ credidiſſe perfectè diuinę promiſſioni factę marito, cuius contrarium verba ipſius indicant. nam opprobrium eius ablatum eſſe à Deo confeſſa eſt credens, & certo ſperans filium ſe pariturã. Vera igitur cauſa, & legitima expoſitio ea eſt, quam dixi mus, & in commentario explanauimus. 24.

In menſe autem ſexto.

COMMENTARIA.

INterrupta Ioannis hiſtoria ordinem temporis proſequens, quę geſta ante natiuitatem illius ſunt, Euangeliſta deſcribit, intertexit autem narrationem annuncitationis Beatiſſimæ Virginis per Angelum factæ, & Chriſti Saluatoris cõceptionis, quam narrationem ſo li Lucę inter Euangeliſtas debemus, vt adnotat Ireneus libro tertio, capite quarto, Hiſtoriã ergo ſecundũ temporis ordinẽ continuans, tempus annunciationis tradit. In ſexto, inquit, menſe à cõceptione Ioannis poſt quinque illos, quibus ſe Eliſabeh occultabat, qui fuit mẽſis Martius, primus anni ſecundũ Iudęorum computationem. Nemo vitio dabit, ſi in hiſtoria tã admirabili, in qua noſtri Redemptoris cõceptio deſcribitur, aliquanto diffuſius eam per annotationes explicando immorabimur, ſunt enim ſingula verba plena myſterijs,

ANNOTATIO. XXXVIII.

Menſis Martius cur à Domino electus ad conceptionem ſuam ſecundum carnem.

NOnnulla digna adnotatione hoc in loco ſc offerunt. Primum eſt, quare Dominus hunc menſem elegit conceptioni ſuæ ſecũdum carnem, ſi enim vt inquit Gregorius libro ſecũdo Moralium capit. 2. Quando in Scriptura notãtur tempora, myſteria indicãtur, multo magis in hoc ſummo myſterio id factum eſſe credendum eſt. Huius rei poſſumus tres cauſas adferre ex tribus mirãdis operibus in hoc menſe geſtis.

Primo quidẽ in hoc menſe mũdus creatus eſt, vt enim affirmant Athanaſ. quæſt. ad Antioch. 9. & q. 17. Auguſt. in quæſt. ex veter teſtament. capit. 8. & quæſt. ex vtroque miſtis quæſt. 106. & Anſelmus libro ſecundo de fide, capite ſeptimo. Sol in ſigno Arietis creatus eſt, quod eſt æquinoctium vernum, & menſis Martius, quamuis quidam aſſerant mẽſe Septembri in æquinoctio hiemali creatũ eſſe, illud tamẽ longe probabilioribus rationibus nititur. Chriſtus igitur Verbum Dei, quo omnia creata ſunt, veniens ſecũdum carnem, vt quæ, creauerat repararet conuenienter eo menſe concipitur, quo illa creauerat, vt idem creator, & reparator ſignificetur. Hac ratione vſus eſt Athanaſius loco citato.

Alterum opus mirabile factum eſt in hoc mẽſe, in eo enim aquæ diluuij, quæ totam terram inundauerũt, intra proprios, & antiquos terminos cõcluſę ſunt, ſic enim habetur Gen. 8. Incœpit enim inundatio menſe Aprili, vt recte adnotat Ambroſ. lib. de Noe, & arca cap. 17. & per vndecim menſes perduraũt, vſque ad Martium, qui erat primus, quando imminutæ ſunt. Conuenienter autem ſecũdo menſe diluuium accepit exordium, quia peccatum poſt creationem hominis fuit, creauit enim Deus hominem rectum, ipſe poſtea peccatorem ſe conſtituit, reparandus tamen erat per eum, qui eũ rectum à principio creauit, idcirco Filius Dei carnẽ induit, vt hominẽ repararet in eo mẽſe, in quo homo creatus eſt rectus, & bonus, quia per Chriſtum ad rectitudinẽ & bonitatem reſtituendus erat.

Tertium inſigne opus Dei in hoc mẽſe geſtũ fuit liberatio populi iudaici à captiuitate illa Aegyptiaca, vt habetur Exo. 12. quę quidem liberatio figura fuit admirandæ liberationis generis humani à captiuitate dæmonis, & peccati, & mortis per Chriſtum efficiendæ, idcirco cõuenienter carnẽ in qua, & per quam liberaturus erat mundum, ſumit eodem menſe, vt figurę adaptetur veritas, qua etiam de cauſa in eodem menſe paſſus eſt, & redemptionem noſtram perfecit.

Senſibilibus ad ſalutem noſtram efficiendã cur Deus frequentiſſime vſus eſt.

His cauſis connectuntur, & aliæ à ſignificatione sũptę. Deus enim in noſtra ſalute efficienda frequẽtiſſime rebus ſenſibilibus vſus eſt, & vtitur, tũ quia nobiſcum agit, qui ſenſibus ſumus præditi, tum etiã vt ſe auctorem & factorẽ etiam rerum ſenſibilium oſtẽdat, tum demum, vt per eas ſpiritualia, & intelligibilia myſteria ſignificet. His de cauſis in lege veteri ſacrificia ſenſibilĩ creaturarũ inſtituit, & in nouo ſacramenta gratiæ in ſenſibilibus collocauit. Eãdem etiã rationem in tempore aſſumendæ carnis tenere dignatus eſt, elegit enim hũc menſem, vt in eo multa ſignificaret myſteria eius, qui carnem induebat, ſunt autem precipue quatuor ſignificata.

Primo quidẽ in hoc menſe Sol materialis ingreditur ſignum, quod appellatur Aries, quo quidem ſignificauit, quę in hoc mundo facere veniebat, ipſe enim Sol eſt iuſtitiæ, qui illuminat mundum luce fidei, & gratiæ, vt poſtea illuminet lumine gloriæ. cõiungitur Sol, & accedit Arieti, quia ſe hoſtiã, & ſacrificiũ facturus erat pro nobis. Aries enim erat vnũ ex ſacrificijs, quod maxime offerebatur pro peccatis, vnde & ipſe Agnus dictus eſt Io. 1. Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mũdi, quia futurus erat hoſtia pro peccato, & vt adnotãt Cyril. lib. 2. in Io. c. 2. & Orig. hom. 2. 10 Nũ. eadẽ de cauſa Gẽ. 22. ſignificatur ẽt illo arietę, quem Abrahã inter vepres cornibus hęrentẽ reperit & obtulit holocauſtum Deo.

Christus pastor noster.

Secundo, vt hoc ipso indicaret se futurum Pastorem nostrum, qui suo corpore, & sangine, & donis spiritualibus nos erat pasturus, sicut pastor pascit arietes; implendumque fore illud, quod per Ezechielem cap. 34. dictum erat; Suscitabo super eas Pastorem vnum, qui pascat eas. & Ioan. 10. Ego sum Pastor bonus. Non quod Christus fato, aut stellarum necessitati subditus esset, vt impie, & falso asseruerunt Priscillianistæ referentibus August. tract. 8. in Ioa. & Gregor. hom. 10. in Euang. sed quòd sua spõtanea volũtate, tamquam omnium Dominus elegerit conceptionis tempora apta ad significanda, ea, factus erat.

Christus iustus, & iustificãs.

Tertio in hoc mense fit æqualitas quædam dierũ, ac noctium, qua de causa Ambrosius lib. de Noe cap. 17. affirmat hoc mense significari natalem homins. iusti, nã iustitia æqualitatis causa, & custos est; cum igitur Christus & iustus sit & iustificans, quia in se plenus iustitia fuit, & nobis est iustitiam impertitus

ANNOTATIO. XXXIX.

Cur Euãgelista nõ dixerit mense primo anni, sed sexto à conceptione Præcursoris.

SEcundo adnotandũ est, hunc mensem fuisse primum, & anni exordium. Iudei enim ab hoc mẽse initiũ sui anni sumebãt, præcipiẽte Domino Exo. 12. à principio etiam mundi ab eo numerus mensiũ anni computabatur, nã in Geneſis historia, quando dicitur mẽsis decimus, aut vndecimus, aut septimus computatio fiebat à primo Martio. Cum igitur hæc ita sint, cur Euangelista non dixit, mẽse autem primo, maxime cum historiam Christi describere inciperet, sed dictum est, mense sexto à præcedenti anno initio computationis accepto; nam quinque menses ad annum præcedentem spectabant? Nemo sibi persuadeat hæc inconsiderate, aut leui de causa, humanitus facta esse; sunt enim ea omnino plena altissimis mysterijs, nec enim satis est, si quis dixerit, id esse sic dictum, vt mensis proximus quinque præcedentibus indicaretur, si enim diceret, primo mense, nõ significaret, an anni proximi, an sequẽtis. sed hæc causa non euacuat difficultatem, nam potuisset dicere, primo mense proximo, maiora igitur & profundiora nobis significauit Spiritus sanctus p. suũ Euangelistam. Proponam quædam, quæ mihi videntur accommodatiora.

Vnus & idẽ Deus auctor veteris & noui testamenti, contra Marcionem.

Primũ est, vt significetur idem Deus auctor veteris, & noui testamẽti, qui veteribus noua cõtexuit, & quæ imperfecta præcesserant, perfecit; nam cum dicitur sexto mense, annus posterior cum priori cõiungitur, quinque enim menses ad anteriorem, sex tus ad præsentem spectant, sic vnus Deus indicatur qui veterem instituit legem, & Euãgeliũ condidit, idcirco Matth. 13. regnum cælorum simile perhibetur patrifamilias, qui de suo thesauro profert noua, & vetera. Quo quidem facto hæresis antiqua reprobatur Marcionis, qui vt refert Tertull. in libris contra ipsum, & Epiph. hær. 42. alium Deum dicebat, Creatorem cæli, & terræ, auctoremque veteris testamenti, alium autem auctorem Euangelij, & Patrem Saluatoris nostri Christi, cum sit vnus, & idẽ, qui prius creauit omnia, postea legem dedit, & per Prophetas futura nũciauit, & postremo Christum Filium suum misit in mundum, noua semper veteribus adiungens, quod & Aggeus Propheta ca. 2. vnico verbo significans dixit: Adhuc ego mouebo cælum, & terram, & veniet desideratus cunctis gentibus. Illud (Adhuc) hanc vnitatem Dei opera operibus contexentis indicat, vt notat Chrysost. hom. 32. in Epist. ad Hæbreos. Isaias etiam cap. 44. id ipsum alijs verbis indicans dicit: Ego primus, & ego nouissimus. Conuenienti ergo ratione annus nouus veteri coniungitur, dum dicitur, sexto mense.

Christus lumine Euangelij vmbras legis, & tenebras gentium expulit.

conuenienter hunc mensem elegit, in quo carnem indueret, vt eam iustitiam nobis indicaret de qua dictum est Iere. 23. Suscitabo Dauid germen iustum, & faciet iudicium, & iustitiam in terra.

Quarto in hoc mense incipiũt augeri dies, & noctes decrescere, electus igitur hic mẽsis est, vt significaretur futurum esse per Christum, vt diminutis vmbris legis, & tenebris gentium, lumen Euangeli cum inciperet crescere in Christo, & per Apostolos eius mirum in modum augeri, & expandi in ętatis tempus, quãdo segetes metuntur, & congregantur. ea propter non in æquinoctio autemnali concipi voluit, quando dies decrescunt. Ob quam causam Ambros. lib. 4. Hexam. ca. 5. tempus legis diebus autumni comparat, tempus vero Euangelij diebus æstiuis, quandò lux, & calor multum vigent, quæ fidem auctiorem, & charitatem perfectionem significat. His igitur septem de causis in mense hoc sexto concipi filius Dei decreuit.

Christo Domino qui venit, idem qui per Prophetas dictus, & promissus.

Secundum est, vt significaretur idem Christus, qui venit, & qui per Prophetas prænũtiatus, & promissus fuit, quique in vmbris, & figuris legis illius cõtinebatur, quam ob causam à Paulo ad Hebreos 13. dicitur, Iesus Christus heri, & hodie, ipse & in sæcula. qui enim prius promissus, & figuris significatus est, ipse postea venit & Euangelium instituit, & veniet postremo iudicare, & vitam æternam corporibus resumptis dare, & Apocal. cap. 22. Ego sum Alpha, & Omega, principiũ, & finis. Hac igitus de causa præsens annus veteri connectitur sexto mẽse.

Christus Saluator omnium.

Tertium est, vt hoc eodem significetur Christus Saluator omnium, nõ tantũ eorum, qui post eum secutam eorum, qui ante eum secundum carnem fuerunt, quod Paulus Rom. 3. alijs verbis significat dicens, Quem proposuit Deus propitiatorẽ in sanguine ipsius, &c. propter remissionem præcedentium delictorum. Ea propter paulo inferius Euangelista noster generationem secundum carnẽ Christi describens ad Adam vsque perducit. Cuius etiã figura præcessit Num. 13. in palmite illo vuæ, quem duo homines ligno pendentem portabãt, qui populum priorum, & posteriorem significabant, quos Christus suo sãguine redemit, vt interpretãtur Ambrosius serm. 72. & August. serm. 100. de tempore. Hoc idem significatur nunc temporis cõputatione facta, ab anno superiori, & sequenti, cum dicitur sexto mense. *Num. 13.*

Ioannes Baptista cur plusquã Propheta dicitur.

Quartum est, quia Ioannes quodã modo ad Euãgelium pertinebat, quia præcursor Christi fuit, eaque de causa dicitur plusquam Propheta, terminusque legis, & initium quoddam Euangelij, Luc. 16. Lex, & Prophetę vsque ad Ioannẽ, ex eo regnũ Dei euangelizatur, & Matth. 11. A diebus Ioãnis Baptistę regnum cęlorum vim patitur. ipse enim incœpit prædicare aduentum Christi præsentem, & demũ, quia Ioannis conceptio facta est propter Christum ipsum, ideo recte tempus vtriusque coniungitur.

ANNO-

ANNOTATIO. XL.

Quare Christus sexto mense à conceptione Præcursoris concipi voluit.

TErtio adnotandũ est non septimo, aut octauo, aut quarto, aliove mense, sed sexto conceptionẽ Domini factam fuisse post Ioannis cõceptionẽ. non est hoc silentio prætereũdum, nam vt aduertit Augustin. lib. quæst. in Genes. 152. numeri in scriptura sunt sacratissimi, & magna indicant Misteria. Attende igitur senarium esse primum numerũ perfectum, qui constat ex omnibus suis partibus, quas Arithmetici aliquotas appellant, quinarius autẽ proximus est perfecto, sed à perfectione recedit, nec eã attingit, eapropter lex numero quinario exprimitur, vt asserit Augustinus tract. 17. in Ioan. Lex enim illa proxima erat senario perfecto, quia pædagogus erat in Christo, vt dicitur Galat. 3. & ad fidẽ eius perducebat, tamen ipsa per se non iustificabat, quia vt habetur Hebr. 7. nihil ad perfectum adduxit lex. Christus verus, & perfectus senarius iustitiam effecit, & virtute sua per fidem nos iustificauit, & in illa etiam lege iustificabat per fidẽ eandem, non autem per legem. Abac. 2. Iustus meus ex fide viuit. Hinc lex illa quinque libris concluſa erat, vt eius imperfectio quinario significaretur. erat igitur Ioãnes legis figura, vt idem Augustinus dicit serm. 20. de sanctis, idcirco quinque mensibus præcedit eius cõceptio, sexto autem concipitur Christus, qui Euangelium perfectionis instituit.

Senarius primus numerus perfectus.

Adhuc tamen vnũ desideratur, quod quarto loco adnotandum est, nimirũ, cur hi sex menses non à natiuitate sumuntur, nempe vt sexto à natiuitate Ioãnis mense Christus Dominus conceptus sit. nec enim hoc vacat misterio, quod nonnullis de causis factum esse existimo. Primo quidem, vt verus & perfectus præcursor significaretur, scriptum nãque erat de eo Malach. 4. Ecce ego mittam Angelũ meum, qui præparabit viam tuã ante te, debuit ergo conceptio conceptionem, & natiuitas natiuitatem præuenire. Secundo vt eius testimonium esset plenius, sic enim, & intra ventrem, & extra vẽtrem matris potuit testimoniũ perhibere de Christo. Tertio vt intelligeremus omnes indigere Christo in vẽtre, & extra ventrem. concepti enim sumus in peccato, in quo & nascimur, Ioannes ergo in ventre matris visitatus à Christo purgatur à peccato, vt sãctus nasceretur, nos vero in vẽtre nõ sanctificati nascimur in peccato, sed indigemus Christo non solũ propter peccata, quæ extra ventrem adulti cõmittimus, sed etiam propter peccatum, quod in ventre contraximus. His omnibus de causis constat, quãto cum misterio dictum sit, in mense sexto.

Cur à sexto mense natiuitatis Ioãnis Christus Dominus conceptus sit.

Missus est Angelus Gabriel à Deo.

COMMENTARIA.

QVod factum est sexto mense narrare incipit, describit autem missionem quandam, personam missam, personam mittentem, personam, ad quam missio facta est, & demum quæ per missionem effecta sunt. Verbis autem propositis, tria prima comprehensa sunt, missionem, verbum, missus, significat, missa persona Angelus Gabriel; mittens Deus ipse est.

ANNOTATIO. XLI.

Sex missionum genera à Deo facta referũtur in Scriptura.

MVlta in proximis verbis notatu digna occurrunt, quorum primum est in illo verbo (missus est) sex enim missionũ genera à Deo facta legimus in Scripturis sacris. Prima est, per quam Filius Dei missus est à Patre homo factus, de qua dicitur. Galat. 4. Misit Deus Filium suũ factum ex muliere. eius enim incarnatio missio dicta est. Altera est per quã Spiritus sanctus missus est sub visibili specie in discipulos post Christi in Cœlos ascensionẽ, de qua dicitur Ioan. 16. Si abiero, mittam eum ad vos. Vtrã que existimo prænuntiatam à Dauid Ps. 42. illis verbis. Emitte lucem tuam, & veritatem tuam. Veritas Filium, lux Spiritum Sanctũ significat. Tertia est, per quã Spiritus sanctus idem mittitur inuisibiliter per gratiam, & dona sua in corda hominũ, ad ea sanctificãda, purificanda, & perficienda, de qua dicitur Rom. 8. Misit Deus Spiritum Filij sui in corda vestra. Quarta est, per quam Deus mittit Angelos ad aliquid annuntiandum, vel ad aliquod opus in hoc mundo peragendũ, de qua scriptum est Act. 1. Misit Deus Angelum suum, & eripuit me de manu Herodis. Quinta est, per quã mittit etiam Deus hominem ad aliquid etiam annunciandũ, aut faciendum, de qua dicitur Ioan. 1. Fuit hõ missus à Deo. Sexta est per quã creaturas irrationales mittit Deus ad aliquid efficiendũ, de qua scriptũ est Ionæ. 1. Misit ventum magnum in mare, & facta est tempestas magna in mari. Et Ps. 77. Misit in eos cœnom yam, & comedit eos, ranã, & disperdidit eos. Sũt harum sex missionũ plurima testimonia, à quibus breuitatis cã, & quia res notissima est, supersedeo. Si ordo tpis cõsideretur, vltima missio est Spiritus sancti in Apostolos, & penultima Filij missio in carnẽ, nõ q̃ reliqua missionũ genera non fiant post has duas, sępe. n. fiunt, & factæ sunt, sed q̃ ante illas duas in veteri scriptura legamus factas ceteras quatuor. nam Spiritus Sanctus inuisibiliter missus est in corda illorum iustorum, qui secundum carnem Christum præcesserunt, & in Prophetas, per quos locutus est. missi etiam sunt Angeli, & hic idem Gabriel prius ad Zachariam missus erat, missi sunt etiam homines, nam Deus misit Prophetas, missæ sunt etiam creaturæ irrationales, vt constat ex locis allegatis. si igitur tẽpus spectetur, antiquiora sunt quatuor missionum genera duobus primis. at si ordo causalitatis, & efficientiæ spectetur, omnium prima est missio Filij, nam ceterarũ causa est. missus enim est Spiritus sanctus visibiliter in homines, quia missus erat Filius. Ioan. 7. Nondum erat Spiritus datus, quia nondum erat Iesus glorificatus. Quotquot autem ante Christum secundum carnem Spiritum sanctum acceperũt, propter Christum acceperunt, nisi enim vẽturus esset, & futurus homo, nemo vnquam iustificatus esset. Angeli, & Prophetæ propter hoc idem missi sunt ad homines, & creatura etiam irrationales magna ex parte missæ sunt ad corrigendum

dum hoïes, ob hoc mysterium, quod futurũ erat. oïs enim gratia, & beneficium spirituale Dei erga hoïes factum, originẽ, & causam habuit; quia Filius Dei carnẽ pro hominibus susepturus erat. Si etiam ordo dignitatis cõsideretur, hæc missio est oïum prima, non solum earũ, in quibus creaturæ mittuntur, sed etiam eius, quæ fuit Spiritus sancti, nam quamuis quantum ad personã missam sit eadẽ dignitas, quia æqualis, & consubstãtialis est Filio Spiritus sãctus; tamen ex parte termini maior est, & dignior missio Filij, qa Spiritus sanctus nõ est vnitus creaturis illis visibilibus, in quibus apparuit, nec est vnitus donis suis, at Dei filius vnitus est naturæ humanæ, & factus est hõ, idcirco ex parte termini dignior est, & excellẽtior hæc missio, quã sit missio Spiritus sãcti.

Multiplex inter has missiones differentia.

Considerandа etiam est inter has missiones differentia multiplex. Prima quidem est inter tres priores, & tres posteriores, istæ enim communes sunt toti Trinitati, nam Pater, Filius, & Spiritus sãctus, vnica, indiuidua missione mittunt Angelos, homines, & creaturas irrationales, at tres illæ priores nõ sunt comunes toti Trinitati, quantum ad principiũ ipsum missionis. nã solus Pater misit Filiũ, Pater, & Filius miserunt, & mittunt Spiritum sanctũ. vt enim docet Augustinus lib. 4. Trin. cap. 19. missio duo habet, vnũ ex parte mittentis, & hoc est producere; alterum ex parte termini, & hoc est effectus ipse exterior, qui resultat ex missione: missio ergo Filij à Parre, est produci à Patre quantũ ad primum, & carnem indui: quantum ad secundũ missio Spiritus sãcti est produci à Patre, & Filio, & per gratiã vniri mentibus, seu cordibus hominũ, seu per formas visibiles apparere, & significari. quantũ igitur ad principium solus Pater mittit Filium, quia solus Pater producit eum; solus Pater & Filius mittunt Spiritum sanctum, quia à solis eis duobus procedit: at vero quantum ad terminum missionis, tota Trinitas est causa, nã Pater, Filius, Spiritus sanctus produxerunt & crearunt illam humanitatem, quæ Christo est vnita, tres ẽt eadẽ psonæ producunt gratiam, per quã Spiritus sanctus vnitur cordibus fideliũ, in missionibus vero tribus posterioribus non sic est, sed totæ tres personæ ẽt quantũ ad principium missionis mittũt Angelos, hoïes, ceteraſque creaturas. Hac de causa Ambr. lib. 2. de fid. c. 4. & August. tract. 63. de verb. Dom. illud Gala. 4. Misit Deus Filium suum, de solo Patre mittente interpretati sunt.

Hinc requiritur secũda differentia, tres enim missiones priores non sũt ex imperio, & dominio, non enim Pater misit Filiũ imperando ei, vt homo fieret, nec Pater & Filius mittunt Spiritum sanctũ imperando, & præcipiendo, sed mittũt ex virtute productiua. quia enim Pater generat Filium, dicitur mittere Filiũ, quia Pater, & Filius producũt Spiritum sanctum, dicuntur mittere Spiritum sanctũ, quãuis non ex hoc solo sit missio, nisi ex parte termini accedat effectus exterior, vt quod fiat hõ, aut per gratiam vniatur homini. hi effectus fiunt à tota Trinitate ex imperio, & dominio, quo cuncta creãt, ceteræ vero missiones ex solo imperio, potestate, & dñio fiunt, quo Deus Angelos, hoïes, & creaturas mittit tamquã earũ Dñus, & potestatẽ in oïa habẽs.

Hinc est tertia differẽtia, solus Deus est qui mittit Filiũ, & Spiritum sanctũ, at reliquæ tres missiones à creaturis: fiũt nam & Angelus Angelum, & hoïem mittit. de Angelo habetur Zach. 2. Ecce inquit, Angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & ecce Angelus alius egrediebatur in occursũ eius, & dixit ei: Curre, & loquere ad puerum istũ. vt enim dicit Greg. hom. 34. in Euãg. Angelus superior mittit inferiorẽ. Quod Angelus mittat hominem habetur 4. Reg. 1. dixit Angelus ad Eliã, Surge, & ascende in occursum nũtiorũ Regis. Homo etiam hominẽ mittit, quod probatione nõ indiget, cũ sit res manifestissima. etiã Angelus, ac homo mittũt creaturas diuina virtute, vt cõstat in multis miraculis. deniq. tres posteriores cões sunt Deo, & creaturis, quãuis non æqualiter, at tres priores soli Deo propriæ.

Postrema differẽtia est inter vltimã, & quintam ac quartam. nam quando homo, aut Angelus mittitur, cum sint creaturæ rationales, agnoscũt imperiũ eius, à quo mittunt; creatura vero irrationalis nõ sic mittitur, quasi agnoscat impiũ, sed eã mitti nõ aliud est, quàm à Deo excitari, & per eas effectus illos efficere, quos intendit. Vnde Hieron. in illud Matth. 8. Imperauit ventis, & mari, inquit, imperauit, nõ errore illorum, qui putãt omnia esse animata, sed maiestate conditoris. Hæc Hierony. vti enim potestate erga creaturas, hoc est mittere, & imperare eis. Cũ igitur tot sint missionum genera, in præsenti sermo est de ea, per quam Deus misit Angelũ notificando ei, quod per eum fieri volebat, & iubẽdo, vt faceret, & ad locum, in quo id facturus erat, destinando. Fuit ergo missio ex dominio, & imperio, quo Deus vtitur erga Angelos. Fuit etiam missio hæc à tota Trinitate, vt paulo post dicemus. Pater enim, Filius & Spiritus sanctus miserunt Angelum, vti dictum est, non sicut in missione Filij, aut Spiritus sancti.

ANNOTATIO. XLII.

Quid nomen Angelus significet, et quibus modis in Scriptura vsurpetur.

SEcundo adnotandum est Angelum nomen esse græcũ idem significans, quod apud Latinos nuntium, id est, vnius voluntatis apud alterum expositorem, & interpretem, in scriptura autem Angeli dicuntur, qui voluntatem Dei alijs explicant. Triplici autem vsurpatur hoc nomen in eadẽ Scriptura. Vno modo, vt est nomen officij tantum, sic autem quicunque nuntius, & interpres diuinæ voluntatis ad eam explicãdã ordinatus dicitur Angelus, quamuis homo sit quantũ ad naturam. iuxta quam significationem Christus dictus est Angelus. Malach. 3. Angelus testamenti, quem vos vultis, Episcopi etiã dicuntur Angeli. Apoc. 2. Angelo Ephesi scribe. Sacerdotes etiam, qui verbum Dei prædicant, Angeli appellantur Malach. 2. Legem de ore eius requirunt, quia Angelus Dei est.

Secũdo modo vsurpatur, vt est nomen officij, & naturę, pro, substantijs illis spiritualibus, & incorporeis, quæ Dei voluntatem annuntiant, iuxta quã significationem appellamus omnes illas substantias Angelos, vt enim inquit Dionysius lib. de cœlesti Hierarch. cap. 5. omnes illæ sunt nuntij voluntatis diuinę. non quidem omnes respectu hominum, sed quædam nuntiant hominibus, quędam vero inuicẽ inter se supiores inferioribus, vt paulo inferius dicemus. Sic vsurpatur ad Heb. 2. Nusquam Angelos apprehendit. Et ad Hebr. 1. Tanto Angelis melior effectus. Nec putes officium Angelorum solum esse nuntiare, nam per eos multa alia facit Deus, vt dicit Greg. hom. 34. in Euãg. Castigat enim homines, & per eosdẽ beneficia confert. Hinc Basilius, & Theodoret. exponunt illud Psalm. 103. qui facit Angelos

ſuos ſpiritus, & miniſtros ſuos flmmam ignis, dicunt Angelos dici ſpiritus, quando benefacit Deus per eos, quando vero caſtigat, flammam ignis. Sunt etiam multi ex his hominum cuſtodes, & magiſtri. Matth. 18. Angeli eorum ſemper vident faciem Patris. Ab illa operatione, quæ notior, & communior eſt, ſumptum eſt nomen,

Tertio vſurpatur, vt eſt nomen officij, naturę, & ordinis, iuxta quam ſignificationem, cum ſint tres Hierachiæ, & in ſingulis tres ordines, vltimum ordinem dicimus eſſe Angelorũ. hi enim frequentius ad nos ſolent mitti, & ſic diſtinguimus Angelos ab Archangelis, principatibus, ceterisq. ordinibus. in qua ſignificatione accipitur ad Rom. 8. Neque Angeli, inquit, neque Principatus. Cum igitur in ſcriptura hoc nomen tripliciter vſurpetur, ſcito hoc in loco accipi ſecundo modo, nempe generaliter pro omni ſubſtãtia illa ſpirituali, & incorporea cęleſti; nam Gabriel non erat de ordine Angelorum, ſed de ſuperiori ordine, vt paulo inferius dicemus. dictus tamen eſt Angelus cõi ſignificatione, qua omnes ordines illi dicuntur Angeli, & ſic etiam accipitur ſuperius, quãdo dicitur, Angelus apparuiſſe Zachariæ, & ad ipſum loqui, nã idẽ eſt ille Angelus, qui nunc etiam miſſus eſt ad beatiſſimã Virginem.

Myſteriũ Incarnationis ĩnotuit prius Angelis quam hominibus.

Hinc deducimus myſteriũ incarnationis prius notũ fuiſſe Angelis, quam hominibus, pro cuius rei intelligentia aduerte, myſteriũ incarnationis tribus modis potuiſſe manifeſtari. Vno modo quantũ ad factum ipſum, nempe Deum carnẽ ſumpturũ eſſe, & ſic ab exordio mũdi, & Angelis & hominibus innotuit, & à Deo eſt eis reuelatum, ſic tamẽ, vt Deus per Angelos hominibus indicauerit, ita docet Auguſt. lib. 7. de ciui. c. 32. ex quo fit prius Angelos noſſe, cũ p eos homines nouerit. Altero modo, quãtum ad tẽporis circunſtantiã, nempe quando caro hæc erat ſumenda, & quo tẽpore Filius Dei futurus homo eſſet, q etiã prius Angelis reuelatũ eſt, & per ipſos hominibus, Danieli enim reuelatũ eſt tẽpus, ſed per Angelum. Tertio modo, quãtum ad p̃ſentiã facti nẽpe quantum ad horã determinatã, qua etiã ratione prius reuelatum eſt Angelis, nã Gabriel, q nuntium portabat beatę Virgini, nouit id myſteriũ prius, quàm nuntiaret. Deus enim reuelauit antea Gabrieli, quod futurum erat, & omnia, quæ nuntiauit prius nouit, vt recte dixit Chryſoſtom: hom. 2. in Matthæum. Deus enim loquitur Angelis, quando mittit eos, ſignificans quæ facturi, aut dicturi ſunt. loqui autem Deum Angelis, nihil aliud eſt, vt notat Gregor. lib. 2. moral. c. 5. quàm manifeſtare, & reuelare eis occulta, quæ fieri per illos vult, prius ergo quantum ad determinatum tempus, & preſentiã Angelus myſterium nouit, & per eum homines nempe beatiſſima Virgo, ita affirmat Dionyſius de cæleſti Hierachi ca. 4. hunc locum Lucæ explicans. poſt beatam autem Virginem primus nouit celebratum myſterium Ioãnes Baptiſta in vtero matris, & tertio loco Eliſabeth, quando exultante in vtero Ioãne exclamauit: Vnde hoc mihi, vt veniat Mater Domini ad me, & poſt eam Ioſeph, quando volens dimittere ſpõſam ab Angelo audiuit, quod in ea natum eſt, de Spiritu ſancto eſt. Hæc eſt communis doctrina Patrum, quamuis nõ ſit omnino certum, an Gabriel nouerit horam præciſam incarnationis prius, quàm beata Virgo, nam licet myſterij nuntium detulerit, non conſequitur ipſum ſciuiſſe ſtatim poſt Virginis beatiſſimæ conſenſum, celebrandum eſſe myſterium, tamẽ tenendum eſt cum Dionyſio nouiſſe, idq. eſt pluſquam probabile. Ne autem exiſtimes, quando dicimus Angelis prius innotuiſſe, me velle dicere omnibus Angelis fuiſſe id manifeſtatum, non enim ita eſt, ſed quibuſdam.

ANNOTATIO. XLIII.

Quare Deus non per ſe, ſed per Angelum reuelauerit Marię myſteriũ Incarnationis.

TErtio loco poſſet nõ immerito aliquis interrogare, cur Deus in hoc myſterio vti nuntio dignatus eſt, cum potuerit per ſe ipſum reuelare beatiſſimæ Virgini? fateor, ſi id Deo placuiſſet, fieri potuiſſe, & quidem conuenienter, tamen multo conuenientius, & congruentius fuit nuntio ſvti, cuius congruentiæ aliquot cauſas adferre non eſt inutile. Prima quidem eſt, quia hac via fides beatiſſimæ Virginis magis exercebatur, & perficiebatur; quo enim difficilius fuit tãtum myſteriuum credere Angelo nuntiãti quã Deo ipſi per ſe reuelanti, tanto maior, & robuſtior fides credentis apparet, & efficitur. Huius fidei magnitudo commẽdatur poſtea à beata Eliſabeth dicente, Beata, quæ credidiſti; cum enim beatiſſima Virgo prius debuiſſet Filium ſuum mente, quàm ventre concipere, congruentiſſime fidei eius exercendæ, & roborandæ per nuntium prębetur occaſio. Hanc cauſam inſinuat Tertul. in lib. de carne Chriſti, dicens: & Crediderat Eua ſerpenti, credidit Maria Gabrieli, quod illa credẽdo deliquit, iſta credendo deleuit.

Secunda cauſa ea eſt, in hoc enim myſterio celebranda erant tria ſpõſaliorum genera. Primum eſt inter Deum Patrem & beatiſſimã Virginem; deſpõſauit enim eã ſibi, & qui Filium generauit ab ęterno Deum, ex ea in tẽpore genuit hominem, dicitur namq; paulo poſt, virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Vnde Auguſtinus ſerm. 14. de natali Domini, beatã Virginem appellat ſponſam Dei. Alterum inter Filium Dei & naturam humanam; vnio enim verbi æterni cum humanitate ſponſaliorum ſpeciem quãdam refert, & vterus Virginis ea de cauſa thalamus dictus eſt. Pſalm. 18. Ipſe tamquam ſponſus de thalamo ſuo. De his nuptijs ſcriptum eſt Cant. 3. Videte filiæ Sion regem Salomonẽ cum diademate, quo coronauit illũ mater ſua in die deſpõſationis illius.

Tertium fuit inter Chriſtum & Eccleſiã Euãgelicam, quam ſibi in fide, & charitate ſpondebat; beatiſſima ergo Virgo in his ſponſalitijs cõſenſum prębuit, nomine proprio, tanquam ſpõſa Patris, & nomine humanæ naturæ de ſua carne aſſumendæ, nomine etiam Eccleſiæ, vt pręcipunm, & primum mẽbrum eius. Solet autem in nuptijs intercedere nuntius, & paranymphus quidam, qui & conſenſum mittentis defert, & conſenſum eius, ad quam mittitur, recipit, debuit ergo interuenire nuntius hic in tot ac tantis ſponſalitijs. Vnde Auguſt. ſerm. 14. de natali, hunc nuntium paranymphum appellat.

Tertia cauſa congruentiæ traditur ab Auguſtino eodem ſermone, nempe, vt eadem via reſtitueretur homo, qua perditus erat. Dæmon enim per ſerpentem aggreſſus eſt Euam, vt eam perderet, Deus igitur per Angelũ beatiſſimę Virgini loquitur, vt mũdum in ea reuocet. Hanc cauſam adfert Bernard. ſerm. 2. de Pentecoſte dicens: Miſſus eſt coluber tortuoſus à diabolo, vt venenum per aures mulieris in ipſius mẽtem transfunderet, & ſic refunderet in totius poſteritatis originem; miſſus eſt interim Angelus

lus à Deo, vt verbum Patris per aurem Virginis in mentem, & ventrẽ ipsius eructaret, vt eadem via intraret antidotum, qua venenum intrauerat. Hæc Bernardus.

ANNOTATIO. XLIIII.

Quare nõ per hominẽ sed per Angelum facta fuerit hęc annuntiatio.

QVarto loco inquirendũ est, quando quidẽ nũtio Deus vti voluit, cur Angelo nõ hoie vsus est, aut cur aliquẽ Prophetã ad id munus nõ elegit? Multę rõnes huius rei reddi pñt. quarũ Prima ex parte Dei mittẽtis, cũ enim ipse Deus esset carnẽ sũpturus, cõueniens fuit aliquẽ ex suis curialibus destinare nũntiũ, non ex ijs, q in terra degunt, Angelus aũt ex ijs erat, qui semp vidẽt faciẽ Dei. Secũda causa est ex parte psonę, ad quã mittitur, erat enim Virgo purissima sine vlla labe peccati, debuit ergo mitti Angelus, q nulla labe culpę infectus fuit; hãc rationẽ adsert Chrysost. in orat. de annuntiatione. Tertia causa est ex parte psonę mittẽdę, vt enim vn⁹ ex Angelis fuit causa ruinę hominũ, nẽpe Angelus malus, ita congruũ erat, vt vnus etiã ex Angelis in eorundẽ reparatione operã poneret. Hanc causã adfert Iren. lib. 5. c. 19. Quẽadmodum, inquit, Eua per angelicũ sermonẽ seducta est, vt effugeret Deũ, prę uaricata verbũ eius: ita & hęc nẽpe beata Virgo per angelicũ sermonẽ euangelizata est, vt portaret Deũ obediẽs eius verbo. Quarta est ex parte eiusdẽ personę mittendę, cũ enim Deus angelicã naturã nollet assumere, sed humanã, fuit cõgruũ eos nõ omnino excludere a participatione tanti mysterij, idcirco nũtios effecit, maxime cũ & hoc mysteriũ etiã ad eos spectaret, nã illorũ ruinę implẽdę erant. Quinta causa est ex parte mysterij, ꝙ agebatur, erat enim Deus ex vna parte, ex altera homo, natura nãq; humana diuinę erat copulãda, nuntius igit̃ medius eligitur inter vtrũq;, cui⁹ natura inferior est diuina & superior humana. Sexta causa est ex parte ipsius Christi Dei, & hominis, cũ enim ipse sit nõ tm̃ hominum, sed etiã Angelorũ caput, rex, & Dñs, congruũ erat vti Angelorũ ministerio. Postrema ẽ ex parte dispositionum prędecentium aduẽtum Christi; à principio enim mundi vsus est Deus erga hominũ salutẽ, Angelorũ opera. p eos enim reuelauit multa hominib⁹, p eos dedit legẽ, p eos eduxit populũ de Aegypto; p eos introduxit i terrã ꝓmissionis; p eos victorias pfecit multas cõtra inimicos, multaq. mirabilia patrauit, q̃ omnia gratia huius aduẽtus facta sunt, cõgruebat igit̃ vti eis in hoc pagẽdo. His igit̃ de causis apparet, q̃ rationabiliter Deus vti Angelo tam q̃ internũtio in tanti mysterij celebrationẽ voluerit.

ANNOTATIO. XLV.

Qualis Angelus sit Gabriel.

QVinto loco adnotandũ est, qualis Angelus sit Gabriel. Aduerte sacros Doctores secutos Dionysium lib. de cœlesti Hierarchia, subsũtias spirituales in tres Hierarchias diuidere, supremam, mediam, & infimã, & singulas Hierarchias in tres ordines partiri, Supremum, medium, & infimum. In prima quidẽ & suprema sunt hi ordines, Seraphim Cherubim, & Throni, eo ordine distributi, quo numerantur. In media sunt Dominationes, Virtutes Potestates. In vltima sunt Principatus, Archangeli, Angeli. Hic est ordo secundum Dionysium, quem Gregor. hom. 34. in Euang. aliqua ex parte narrando immutauit, tamen Dionysij potius amplectẽda est doctrina, cui accessit Athanan. in hom. de Deipara. De vltima Hierarchia affirmat Dionysius esse omnes quotquot in huius inferioris mundi operibus, & gubernatione Deo inseruiunt. Principatus quidem sunt, qui curam habent, & prẽsunt Regnis & Prouincijs, & his subdũtur in hoc ministerio ordines inferiores eiusdem Hierarchiæ, nempe Archangeli, & Angeli. De ijs Principatibus est illud Daniel. 10. Princeps Persarum restitit mihi viginti vno diebus, & ecce Michael vnus de Principibus primis venit in adiutorium meum. In hoc ordine constituunt Michaelem Dionys. cap. 9. & Athanas. hom. de Deipara. De eisdem Principibus est illud Deuter. 32. Constituit terminos populorum secundum numerum filiorum Israel. Septuaginta legũt, secundum numerũ Angelorum. & Basil. lib. 3. contra Eunomi. ita legit. Similiter Damas. lib. 2. de fid. c. 3. vbi nomen Angelorum vsurpant, vt commune est toti Hierarchiæ vltimæ, sicut etiam Dionysius. Principatus enim sunt, qui prouincijs præsunt. De ordine vero Archãgelorũ sunt, vt dicit Greg. hom. 34, in Euang. qui magna & insignia nũtiant. ex Angelis vero, seu ex vltimo ordine, qui minora nũtiat, & qui sunt custodes singulorum hominum priuatorum. His suppositis dico secundum Doctorum cõmunem opinionem Gabrielem esse de ordine Archangelorum, qui sunt supra Angelos, & sub Principatibus. Hæc est sentẽtia Ambros. lib. 1. de Spiritu sancto c. 7. Iren. lib. 5. c. 21. Aug. serm. 14. de natali Domini & Gregor. hom. 34. in Euangelia. Non autem esse de Principatibus videtur ex scriptura deduci, nam Daniel. 8. legitur, virũ quẽdã dixisse Gabrieli, Gabriel fac intelligere istam visionem. Hieronymus ibi affirmat virum hunc esse Michaelem, igitur Michael est superioris ordinis, vti enim diximus ante, solus superior Angelus mittit inferiorem, cum igitur Michael sit de Principatibus, cõsequitur Gabrielem esse ordinis inferioris cum mittatur Michaele. non tamẽ de ordine Angelorum vltimo, sed de medio, qui enim mysterium supremum annuntiaturus erat, de numero supremorum nuntiorum assumendus erat, quales sunt Archangeli.

ANNOTATIO. XLVI.

Quare Gabriel præ alij ad hoc munus fuerit electus.

SExto. nomen ipsum Gabrielis est considerandũ, ex eo enim deducitur causa & ratio, propter quam inter Archangelos hic est in nuntium tanti mysterij elect⁹. Aduerte igitur nomina Angelorũ, quorum in scriptura fit mentio, sumpta esse ab ijs officijs præcipuis, ad quæ peragenda sunt missi. Hinc est, quod Origen. lib. 1. peri arch. cap. 8. & Hieron. Daniel. 8. tria illa nomina celeberrima Gabrielis, Michaelis, & Raphaelis sic interpretantur. Dicũt enim Michaelem esse præpositum precibus, supplicationibus, & oblationibus fidelium, ob idq. appellatur Michael, quod idem significat, ac Latine, quis sicut Deus? quasi diceretur, vt inquit Hieron. nullius est propitiari peccatis, nec preces exaudire, nisi Dei. Raphael autem præest sanitati corporum, idcirco ad illuminandum Tobiã missus est, & nomẽ idem significat, ac medicina Dei. Gabriel vero præest prœlijs, ac bellis, hominum, idemq. significat, ac fortitudo

Michaelis, Raphaelis & Gabrielis etymologia.

fortitudo Dei, seu robustus Dei. quam etiam Etymologiã tradit Gregor. hom. 34. in Euangelia, ex qua Hieronymus, & idem Gregorius causam inferunt, cur ad hoc mysterium annuntiandũ Gabriel sit missus, nempe quia Christus, qui annũtiabatur, bellum gesturus erat contra Diabolũ, & de eo victoriam reportaturus. Psal. 23. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis, & potẽs in prælio. & Luc. 11. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt, quæ possidet; at si fortior eo superuenerit, vniuersa arma eius auferet. Veniebat etiam Christus bellum illud inferre inter homines, de quo dictum est Matth. 10. Non veni pacem mittere in terrã, sed gladiũ. ea de causa Isa. 9. inter alia nomina Christus fortitur illud, quo appellatus est, fortis. in Hebræo גבר ea propter nuntius præmittitur nominis eiusdem particeps, Gabriel, qui prælijs, & bellis præesse solet. recte autem fortitudo Dei dicitur, quia Christus virtute diuinitatis victoriã consecutus est. Matth. 12. in digito Dei eijcio dæmonia. Hæc est nominis significatio, & vna causa, cur Angelus hic missus sit nũtius. Est etiam alia ratio, & etymologia non spernenda, apud Hebræos גבר idem significat, quod apud Latinos vir, quod quidem nomẽ est ætatis, & sexus, nec enim femina, nec masculus paruæ ætatis dicuntur vir, sed solus masculus ætatis perfectę à verbo גבר quod est præualere, confortari, seu confirma re; inde nomen, quasi robustus corporis viribus, quod fit in ætate matura. Sunt multa loca scripturæ, in quibus hoc nomen eam retinet significationẽ. Iob. 38. Accinge sicut vir lumbos tuos. Treno. 3. Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua. Sunt alia etiã testimonia huiusmodi. Ab hoc nomine trahitur nomen Gabriel, adiuncto nomine, אל quod significat Deum. quasi Latine dictũ esset, Vir Deus, quod soli conuenit Christo, hic enim est homo Deus, seu vir Deus. Est autem ex mysterio huic Angelo nomen id inditũ, quia annunciaturus erat eum, qui futurus erat vir Deus, & Verbũ caro, quamuis enim multo ante hoc nomen fortitus sit, tamen ex præuisione eius quod futurũ erat, illud accepit à Deo, cui futura sunt præsentia.

Itaq; quando placuit Altissimo reuelare præcise tempus huius aduentus, Danieli numerum hebdomadarum præscribens, tunc Gabrielem ad hoc annuntiandum misit, vtpote quem destinauerat suo tempore tanti mysterij nũtium futurum. Hanc nominis etymologiam tradiderunt Proculus in ho. de natiuit. quæ habetur in Actis Conc. Ephes. tom. 6. cap. 7. & Theophyla. in præsenti, Gabrielem, inquiunt, missum esse nuntium, quia nomen idem significat, quod homo Deus. His adiungo, non tantum significare idem, quod homo Deus, sed etiam, quod vir Deus, vt significaretur Christus futurus homo, quantum ad naturam, & ætatis, ac corporis progressus facturus, tamen quantũ ad animam atque intelligentiam semper futurus vir, quia in ventre matris adhuc existens summa scientia, & charitate etiam quantum ad actum, & rationis vsum fuit plenus. De quo graues Doctores interpretantur illud Hierem. 31. Mulier circumdabit virum, quo in loco est nomen hou גבר. Deniq; quia annunciandus futurus erat bel lator fortis, & vir Deus, Gabriel Angelus mittitur nuntius, cuius nomine vtrumque mysterium significabatur.

ANNOTATIO. XLVII.

Deus inferioribus Angelis per superiores manifestat voluntatẽ suam.

POstremo adnotandum est illud (à Deo) quo significatur persona mittens, vt diximus quidẽ superius hoc in loco totam Trinitatem significare, nõ enim missus est Angelus, sicut Filius, & Spiritus sãctus, Filius enim, quia à solo Patre est, ideo à solo eo mittitur: Spiritus sanctus vero, quia à Patre & Filio est, à solis Patre, & Filio mittitur, non autem à se ipso, quia à seipso non procedit. Angelus vero, quia creatura est, à tota Trinitate mittitur, sicut à tota Trinitate creatus est. Vnde non naturali processione, sed ex imperio Dei mittitur. Vt autem quomodo à Deo missus dictus sit, magis exprimatur, aduertenda est doctrina Dionysij de cælesti Hierarch. cap. 9. nempe Deum ea, quæ vltimæ Hierarchiæ committit facienda in terris, non immediate illi manifestare, sed per superiorem, in his enim rebus per superiores illuminat inferiores, & suam eis explicat voluntatem. Hac de causa Dan. 8. per Michaelem mittitur Gabriel ad Danielem, & per illud Dei voluntas ei reuelatur, iuxta quam doctrinam ita missus dicitur Gabriel à Deo, qui non à Deo immediate accepit præceptum, nec quæ dicturus erat, sed per superiores spiritus medios, quos elegit Deus ad hoc munus præstandum: sic etiam Deus hominibus sæpe dicitur loqui, & præcipere per Prophetas, per Apostolos, & denique per alios medios, ad Hebr. 1. Locutus est Deus olim Patribus in Prophetis, nouissime locutus est nobis in Filio. Hac ratione interpretanda est doctrina Chrysost. hom. 2. in Matth. dicentis, Deum locutum esse Gabrieli, Vade in ciuitatem Galilææ, &c. Quamuis enim Deus possit cuncta per se operari sine creaturis, tamen id non vult semper facere, sed ordinem seruat, & vtitur creaturis; nam id in honorem & dignitatem cedit creatoris. Ex hoc consequitur mysterium hoc prius innotuisse quibusdam, aut vni, aut pluribus primæ Hierarchiæ, & per hos manifestatum esse ordinate per inferiores ordines vni, aut pluribus vltimæ, nempe Principatibus, & per hos ordini medio vltimę Hierarchiæ Archangelorum, nempe Gabrieli, qui iussa Dei intelligens promptissimo, & gratissimo animo excepit, & de cœlis ad terras descendens venit in ciuitatem Nazareth, & qui prius Zachariæ prænuntiauit prȩcursorem, idem nunc sexto mense annuntiat beatissimę Virgini Saluatorem.

In Ciuitatem Galilææ.

COMMENTARIA.

DEscribitur locus, quo à Deo missus est Angelus, in ciuitatem quandam, inquit, Galilææ, ibi enim commorabatur tunc beatissima Virgo, qnę conceptura, ac paritura erat mundi Saluatorem. Huius rei mysterium, & loci declarationem in adnotatione inuenies.

ANNO-

BIBLIOTECA UNIVERSITARIA GRANADA

ANNOTATIO. XLVIII.

De duplici Galilæa, & vtra earũ hęc fuerit.

PAlestinæ, quam post captiuitatem Aegyptiacam duodecim tribus incolebant, Galilæa pars quædam est; in diuisione autẽ per Iosue facta, hæc Galilæa sors fuit duarum tribuum, nempe Zábulõ, & Nephtalim. Iudæam vero, in qua erat Hierusalem habitabant tribus Iuda, & Beniamin. Partitio autẽ hæc inter duodecim tribus facta fuit, quantum ad agros, & possessiones, quas singuli habebãt secũdum proprias sortes, licebat tamen commorari vbi vnicuique placebat. nam qui erant ex Iuda, in Galilæa, & qui erãt ex Galilæa, in Iuda habitare poterant, sortes tamen semper singulorum in ea erant parte terræ, quæ propriæ Tribui obuenerat. beata ergo Virgo, & Ioseph, cum essent de tribu Iuda, partem suam habebant in regione Bethelem, quæ erat de sorte Iuda, tamen habitandi gratia venerãt in Galilæam, & ibi commorabãtur, quãdo missus est Angelus. Huius Galilææ duæ sunt partes, quas Hieronym. lib. de locis Hebraicis appellat duas Galilæas, inferiorem, & superiorem. Inferior erat versus meridiem, quæ habitabatur à tribu Zabulõ, vbi erat mare Tiberiadis, & ciuitas Nazareth. Superior vergebat ad Septentrionem, & incolebatur à tribu Nephtalim, & hanc Hieronymus appellat Galilæã gentium. In ea Salomon assignauit Hiram regi Tyri viginti oppida in pretium eorum, quæ contulerat pro templi ædificatione. 3. Reg. 9. & erat coniuncta Tyro, & Sidoni, eaq. de causa quidã affirmant Galilæam gentium dictam esse, quia gentibus erat cõfinis, & à gẽtibus multis habitabatur; maxime post quam à Salomone tradita sunt oppida Regi Tyri. Quidam vero totam Gallilæam appellãt gentium: quia totam multæ gentes habitabant, ita affirmant Ioseph lib. 3. de bello Iudaico c. 4. & Strabo c. 16. vbi de Galilæa agit. Angelus ergo missus est in partẽ inferiorem Galilææ, ibi enĩ sita erat ciuitas Nazareth.

ANNOTATIO. XLIX.

Galilææ nõie mysteria aliqua designata.

COnsideranda sunt mysteria aliquot hoc nõie significata, non enim casu, sed diuino consilio ac prouidentia factum est, vt Christus, qui de tribu Iuda futurus erat secundum carnem, in Galilæa, in alienaq. tribu conciperetur. Nonnullas huius tanti mysterij causas ex nominis etymologia inuestigare conabimur: sunt. n. varię nominis huius rationes, & deriuationes, ex quibus aliqua, quæ ad rem faciunt deducemus. Primo quidem apud Hebræos גל idẽ significat, quod apud Latinos, tumulus, inde גלל id est terminus, seu cõfinium, nã tumulus, seu aceruus lapidum frequẽter statui pro confinio solet. Galilæa ergo consilium, seu terminum significat. Vnde illud Isai. 9. Via maris trans Iordanem Galilææ gentium, quidam vertũt loco. Galilææ, terminũ, & Hieronym. ibi vertit tumulum, quia tumulus lapidum solet poni loco confinij, & termini. Iuxta hãc significationem sumimus causam, cur Dominus in Galilæa homo factus est. nimirum, quia ipse futurus erat terminus legis, & initium Euangel. Rom. 10. Finis legis Christus ad iustitiam omni credenti. illud (finis) non solam finalem causam, propter quã res est, significat, sed ẽt terminũ, & complementum, qm̃ Christus vtrũque habuit, ipse. n. scopus est, & finis, propter quem lex instituta est, & quem lex significabat, & in quem omnia illa, quæ in lege erant, tendebant. Gal. 3. Lex pædagogus noster fuit in Christo; idem etiam fuit terminus legis, propterea subiunxit Paulus: Vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.

Christus tribus modis legem impleuit.

Tribus ergo modis Christus legem impleuit. Primo quidem quia præceptis illius vltro obtemperauit. circunciſus enim est, & festa legis, ceterosq. ritus diligenter obseruauit. Altero modo, quia quæ in lege prædicta erant, ac significata de illo, re ipsa præstitit. horum duorum meminit August. lib. 7. contra Faust. c. 6. Tertio vero modo, quoniam sacrificijs illis, ac cærimonijs antiquis finem imposuit, propter hoc ergo in Galilęa, & confinio homo factus est.

Galilæa quasi trãsmigratio dicta, trãslationem Ecclesiæ à Iudæis ad Gentes denotat.

Secũdo nomen hoc Galilæa, potest trahi à verbo גלה quod idem significat, quod apud Latinos transmigrare, inde Galilæa, quasi transmigratio, quam etymologiam secutus est Gregor. hom. 21. in Euang. iuxta quam significationẽ aliud mysterium indicatur, fit enim homo in Galilæa, id est, transmi-

Galilæa quasi reuolutio Latine & Christus mirabiles reuolutiones aduentu suo effecturus erat in mundo.

gratione, significet religionem, ac fidem abiectis maxima ex parte Iudæis, populo illo repudiato migraturam in gentes, quod ipse Christus Matth. 21. comminatus est Iudæi. Auferetur, inquit, à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius, & Rom. 11. Nolo vos ignorare mysteriũ, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, vt plenitudo gentium intraret. Quod Hieremias cap. 14. prędixit, de Christo enim loquens ait: Quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi vir declinans ab manẽdũ. ibi Hieronym. exponit, cur dictus sit, vir declinãs; quia trãslaturus, inquit, erat religionem ad gentes. quam migrationem Apostoli fecerunt Act. 13. dicentes: Quia repellitis illud, & indignos vos facitis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. In huius ergo rei significationem carnem sumit in Galilæa.

Tertio hoc idem nomen deriuari etiam põt à verbo גלל quod idem significat, quod Latine voluere, seu rotare, vnde גלגל id est rota, & Galilęus, quasi rotator, seu reuoluens, & Galilęa, quasi reuolutio. Hanc etymologiam secutus est Gregor. Nyssen. orat. 2. de Resurrectione, ex qua deriuatione, & significatione sumimus causam aliã, cur Christus homo factus sit in Galilęa, & Galilęus esse, & dici voluerit, multiplicem enim, & admirabilem reuolutionem, & vt ita dicam rotationem suo aduentu effecturus erat in mundo. Prima fuit, qua populum Iudæorum, qui erat prius populus, & dilectus Dei, factus est vitio suo non populus, & non dilectus, contra vero gentiles qui erant non populus, & non dilecti effecti sunt Dei misericordia populus dilectissimus, mirabilis rota hæc est, ille erectus deprimitur, hic depressus erigitur. Hanc reuolutionem predixit Oseas cap. 1. Voca, inquit, nomen eius. Non populus meus, quia vos non populus meus, & ego non ero vester Deus. & cap. 2. Dicam non populo meo, populus meus es tu. quem locum interpretatus, & citãs Paulus Rom. 6. Vocabo, inquit, non plebem meam plebem meam, & non dilectam, dilectam, & non misericordiã consecutam, misericordiam consecutam, & erit in loco, vbi dictum est, Non plebs mea vos. Postremo autem mundi tempore postquam intrauerit plenitudo gentium, tum populus Iudæorum depressus,

iterum

irerum erigetur,& accedet Ecclesiæ Christi, vt habetur Rom 11.mira ergo reuolutio hæc est,meritoque in Galilæa homo fit,Galilæusque dictus est. Altera reuolutio est qua totam gentium religionem falsam euertit,& idola omnia,ac eorum cultum deiecit,penitusque deleuit,ac veram fidem,religionem, & cultum erexit, & confirmauit. De qua 1.Thess.1. dictum est. Quommodo conuersi estis ad Deum à simulachris seruire Deo viuo, & vero. Hac ratione vtitur Gregor.Nyssen.loco citato ad ostendendum, quare Christus in Galilæa conceptus, & educatus est,prædicauit,ac discipulos congregauit. Ad quã forsan etymologiam,& rationem Angelus allusit, quando Christo ascendente in Cælum Act.1.Discipulis admirantibus dixit: Viri Galilæi, quid statis aspicientes in Cælum ? quasi diceret,ò viri, qui debetis mundum reuoluere, & per quos gentes à falsis dijs,ad verum Deum, sunt conuertendæ, quid hic statis ? non enim hæc est vestra mansio. Tertia reuolutio est,quę etiam nunc fit,& fiet, vsq; ad finẽ sęculi,qua corda hominũ reuoluit,& cõuertit mira, & diuina conuersione,& ex lupis agnos mãsuetos, & ex leonibus oues facit, ac terrenis cupiditatibus obstrictos,sensibusque deditos,& voluptatibus sæculi immersos extrahit,& cõmutat in homines spirituales,& purissimos,& sanctissimos,& contrarijs vitijs depulsis in mores Angelicos euehit. Ephes. 5.Eratis tenebræ,nũc autẽ lux in Domino. Et Col. 1.Eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ. Postrema reuolutio est inimicorum. victorem enim dæmonem, qui de homine triumphabat,vicit, & superauit. & qui in ligno vincebat,in ligno victus est, & vincit, carnem,& mũdum,& mortem,quorum imperio sub debamur,redegit in nostrã seruitutem,victores sub egit,ac superauit,& victis victoriam dedit.Rom.5. Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Christum.& 1.Cor.15.Gratias Deo qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum. Propter has igitur quatuor insignes reuolutiones significãdas merito in Galilæa, id est in reuolutionis, & conuersionis prouincia homo fieri elegit.

Cui nomen Nazareth.

COMMENTARIA.

NOmen ciuitatis indicat.digna enim nominis claritate erat ciuitas, in qua tãtum mysteriũ celebratum est,& in qua mater futura Dei commorabatur & a qua nomẽclatura m Christus accepit.Dictus enim est Nazarenus à patria,vt habetur Matth. 2. eamque in cruce signari voluit Ioan.19.Erat aũt scriptum,Iesus Nazarenus rex Iudęorum.Est autẽ Nazareth ciuitas parua in Galilęa inferiori in monte fũdata,& prope mõtem Thabor sita.

Christus qua ratione Nazaræus dictus fit.

ANNOTATIO. L.

HIeronymus Isa.11.tractans qua ratione Christus sit dictus Nazarenus, refert duas huius nominis etymologias. Vna est,quam ipse probat,nẽpe,vt scribatur cum ז zain,& tunc deriuatur à verbo נזר nazar,quod idẽ significat,ac latine separo, sanctifico,consecro. Nazarenus ergo idẽ est, & latine separatus,sanctificatus,consecratus,quod nomen Christo Domino optime conuenit . ipse enim fuit separatus ab hominibus,quia hi omnes peccatores sunt,ipse vero solus sine peccato est,vere sanctificatus & consecratus, qui diuinitatẽ ipsam habuit vnitam suæ humanitati,de quo Paulus Hebr. 7. sic dicit: Talis decebat,vt nobis esset Põtifex, sanctus, innocens,impollutus, segregatus à peccatoribus. Iuxta hanc etymologiem clare liquet optimo consilio elegisse ciuitatem Nazareth,à qua dictus est Nazarenus, vt ex nominis significatione,qualis esset,qui in ea conceptus est,significaretur. Et hanc causam, cur in Nazareth concipi voluerit,sumptam ab hac significatione, & etymologia adfert Euseb. lib.7. demonstr. Euang.cap.5.iuxta hanc etiam etymologiam in veteri lege quidam se vel ad tempus , vel perpetuo Deo dedicabant,& se à communi viuẽdi modo separabant iuxta præscripta Num 6.& dicebantur Nazaræi,quasi separati ab alijs, & Deo consecrati,de quorum numero fuit Sampson.Iudi.13. qui fuit Christi figura.Hac eadem significatione vsus Gregor.Nazianzenus orat.de funere patris sui, appelat religiosos Nazaræos,quia modo quodã peculiari se dedicant Deo,& à communi vita ceterorum Christianorum segregantur.

Altera etymologia est, quam Hieronymus dicit esse sapientum Hebræorum , qui asserunt nomen hoc Nazareni scribendum esse cum littera צ stade,cui apud Hispanos respondet c, cum puncto inferiori,quam ipsi appellant, cerilla, tunc autem deriuatur à verbo נצר quod idẽ significat,quod latine custodio,præ seruo,obseruo, seu à nomine נצר quod significat florem. Hæc etymologia non placet Hieronymo,quia littere tsade non respõdet latine litteram z,zain,sed s, at Nazarenus scribitur cum zain . At profecto etymologia hæc non videtur spernenda, nec tam facili argumento repellenda,quę efficacioribus atgumentis nititur.Primo quidem in titulo crucis vero,qui Romæ asseruatur maxima veneratione, habetur scriptum nomẽ hoc cum tsade,quod argumento magno est Christũ tũc appellatum sic esse.Nec est alicuius momenti quorundam recentiorum euasio,illum nempe titulum scriptum esse à Romanis militibus,qui ignari idiomatis Hebręi sic scripserunt.hæc inquam euasio est valde incõsiderate prolata,tum,quia titulus ille maxima diligentia fuit cõfectus,quod vel ex eo liquet, quod tribus idiomatis fuit conscriptus, Hebraice, Græce & Latine.tum quia non casu,aut hominum consilio id factum est,sed diuina plane prouidẽtia , neque sine mysterio,vt omnes Doctores sacri fatentur. nec est facile admittendum errorem tanti momenti fuisse permissum à Deo in re tãta. tum etiam quod est valde notandum,quia si ignorantia militũ aliquid in hoc peccasset, potius quod scribendum erat cum tsade scripsissent illi cũ littera notieri qualis est Zain , non autem cum tsade,quæ est Latinis planè ignota, quippe qui nullam habent literã ipsi correspondentem, habent autem, quæ respondet Zain.porro ignari solent scribere litteris sibi notis , non autem litteris ignotis cum igitur scripserint cũ tsade,quæ est propria Hæbæis,non autem Latinis,

Aliæ Hebręorum etymologia, quæ cõtemnenda non est.

nec

nec Græcis, profecto argumento est illos scripsisse, vt Hebraice scribendum erat. Demum, quia nomẽ illud notissimum, & vulgatissimũ tunc erat tempo ris apud omnes. Christus enim Nazarenus omnib⁹ tũc notus dicebatur Nazarenus, nõ ergo in eo erra runt. Secundo hæc etymologia confirmatur, quia nomen Nazareus cum zain, quo appellabantur illi qui secundum legem erant Nazaræi, semper Græce scriptum est cum Alpha, at Christus Nazaræus, seu Nazarenus cum omega, vt constat Ioan. 18. & Luc. 18. quod ea ratione credimus factum, quia cum Græci non haberent litteram tsade, & loco eius vtendum esset littera zain, nequis existimaret Chri stum dictum Nazaræum, sicut illos, qui secundum legem erant Nazaræi, Euangelistæ dixerunt littera proxima, & Christum appellarũt Nazarenum, seu Nazaræum, præter Marcum, qui Romæ scribens propter Latinos vsus est littera Alpha, nunquam ta men inuenimus illos, qui secundum legem erant Nazareni, dictos fuisse Nazareos, cum omega. Adde Epiphanium hæres. 29. affirmãtem Christum dictum Nazoræum, & Christianos Nazoræos, nõ au tem Nazarenos, sicut illos legis. Tertio comprobatur hoc idem ex Euãgelio, quod Matthæo adscribitur Hebraice scriptum cap. 2. Scriptum enim est no men hoc cum tsade, venit, inquit, in ciuitatem Nazareth, vt impleretur, quod scriptũ est per Prophetas, qui Nazaræus vocabitur. Nec argumẽtum Hie ronymi multum roboris habet. nam incumbit illi probare litteram tsade non habere latine respondẽtẽ zita, hoc enim negamus, immo maxime respõ det, quia tsade fortiorem habet pronuntiationem, littera s, simplex, & est maxime vicinus sonus eius sono litteræ zain, seu zitæ, quamuis in principio dictionis aliquando Latini, & Græci loco illius vtan tur, Sigma. vt in nomine Sion. Non est igitur spernenda etymologia hæc, secundum quam apparent diuina mysteria, cur in Nazareth carnẽ sumpserit, & ab ea appellationem sumere dignatus sit. Primo quidem, si à verbo נצר deriuetur, tunc idem est, ac ciuitas custodiæ, quo quidem significabatur ex ea proditurus verus custos Christus, talis enim appellatus est Iob. 7. Qui faciam tibi, ò custos homi num. qui homines seruauit, præseruat, & conseruat à dæmonis potestate, à peccatis, & morte, ne pereãt. Hic est bonus ille Pastor, qui suas oues sic custodit, vt dicere vere possit Ioan. 10. Ego cognosco oues meas, & sequuntur me, & vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manu mea. Hic est ille vineæ, & Ecclesiæ fidelissi mus custos, qui animam propriam posuit, vt il lam custodiret, vt vere diceret Cant. 1. Posue runt me custodem in vineis: vineam meam non custodiui, quia propriæ animæ, seu vitæ non peper cit, vt nos saluaret. Secundo si deriuetur à nomine נצר quod significat florẽ, tunc Nazareth erit quasi ciuitas floris, seu florida, quia in ea conceptus est flos ille, de quo Cant. 2. dictum est, Ego flos cam pi verus, & perfectus flos, præcurrens fructum vẽ turum, sic Christus flos iustitiæ, sanctificationis, & gloriæ fructum prænuntiauit, & effecit. Rom. 6. Ha betis fructum vestrum in sanctificationem, finem verò vitam æternam. Quadrat autem similitudo floris, nam flos, vt fructum adferat, ipse destruitur; & quandiu integer manet, fructus non apparet: sic Christus Dominus morte sua fructũ animarũ no strarum sanctificationis attulit, non allaturus, nisi moreretur. Isa. 53. Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longæuum. Ioann. 12. Nisi gra nũ frumẽti cadẽs in terram mortuum fuerit, nullũ fructum ad fert, si autem mortuum fuerit, multum fructum adfert. Et rursus: Ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Tertio, est etiam aliud mysteriũ, nam nomen hoc etiam significat, idem, quod germen, seu surculus; ciuitas ergo surculi, & germinis Nazareth, in qua productum est illud mirabile germen, de quo dicitur Hierem. 23. Suscitabo Dauid germen iustũ, seu germen iustitiæ in terra peccatorũ, & transgressorũ vbi nulla erat iu stitia, quæ hominẽ iustũ efficeret coram Deo, produ citur Christus, qui factus est nobis iustitia, & sancti ficatio, 1. Corinth. 1. Hæc omnia, & plura mysteria significata credimus hac electione diuina, secundumquam in Nazareth homo factus est, Filius Dei.

ANNOTATIO. LI.

Immerito Iudæi verum Christum non admittũt, quia Galilęus, & Nazarę-us est.

ADnotãdum etiam est, vnũ ex ijs, quæ Iudęos maxime remouerunt à credẽdo in Christum, & quo suę incredulitatis excusationem prętexebãt, illud fuisse q̃ Christũ, Galilęũ, & Nazarenũ existi marunt, cũ tamẽ per Prophetas scirent futurum de Bethlehẽ, quę erat in Iuda. cũ enim Herodes, vt re fertur Mat. 2. in aduẽtu Magorum nosse vellet, vbi Christus nascereturus, sapiẽtes Iudęorũ respondẽrũt in Bethlehem nasciturum, sic enim scriptum esse p Prophetam Michæam cap. 5. Et tu Bethelem terra Iuda, nequaquam minima es in principibus Iuda, ex te enim exiet Dux. Hac ratione, seu excusatione moti Christum repellebant tanquam Nazarenum & Galilæum. Legimus enim Ioan. 1. Nathanaelem audientẽ à Philippo: Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ inuenimus Iesum filiũ Ioseph à Naza reth, admiratum esse, & obiecisse patriam, A Nazareth, inquit, potest aliquid boni esse? quod verbum, non affirmantis, vt Augustinus extimauit, sed opponentis est, vt interpretatus est Cyrillus, & ibi nos explicauimus. Præterea Ioã. 7. diss ẽlione facta inter maiores Iudæorum, quibusdam dicentibus, hic est Christus, quibusdam negãtibus, oppositio ea facta est; Nunquid à Galilæa venit Christus? Nõne Scri ptura dicit, quia de semine Dauid, & de Bethlehem castello, vbi erat Dauid, venit Christus. Præterea, vt ibidem refertur, Nicodemo partes Christi agenti Pharisæi obiecerunt dicentes: Nũquid tu Galilęus es, scrutare Scripturas, & vide quia à Galilæa Pro pheta non surgit.

Huic Iudæorum excusationi, & oppositioni re spondendũ esse existimo quibusdã assertionibus se quentibus. Prima est, Christus, & de Bethelem fuit simul & de Nazareth, neq; vnũ alteri repugnat. In hoc quidẽ errarunt Iudæi, quia erat Nazaræus, infe rẽtes nõ esse Bethlehemitã, cum vtrũq. sit cõplexus, conceptus quidẽ in Nazareth, & educatus, tamẽ na tus in Bethlehem, vt cõstat ex historia Euangelica.

Secunda assertio. Vtrunque prædictum fuit per Prophetas, & Nazaræum futurũ, & Bethlehemitã. De posteriori apertum est testimonium Michæę, cu ius paulo ante meminimus, & refert Matthęus c. 2. Et tu Bethlehem terra Iuda, nequaquam minima es in principib⁹ Iuda, ex te enim exiet Dux De prio ri vero certum est ex Euãgelio per Prophetas illud esse prædictum. Nam Matthęus inquit, Venit in ci

uitatem

uitatem Nazareth, vt impleretur, quod dictum est, per Prophetas; quoniam Nazaræus vocabitur, at apud quem Prophetam reperiatur hoc testimoniū, certant sacri Doctores. Chrysost.hom. 9.in Matth. Affirmat multa monimenta Prophetarum esse deperdita, nec eorū integra haberi à nobis volumina, in illisque hoc testimonium contineri. Auctor imperfecti homi. 2. asserit allegari à Matthæo Prophetas alios, non hos, quos nunc habemus, illorum autem scripta non extare. Secundum hos Doctores in libris, quos nunc habemus testimonium hoc non continetur. Hæc tamen solutio parum satisfacit, non enim eorum assertio firmo nititur fundamento, nempe probādum erat, quod supponunt. At Hieronymus Matth.2.recurrit ad significationē nominis, nā Nazaræus significat Sanctū, si scribatur cum zain, vt ipse Hieronymus scribendum censuit, Sanctum autem futurum Christū multi Prophetæ prænuntiarunt. Hęc tamen responsio nō videtur accommodari posse Euāgelio, nā Matthæus dicit prædictum esse per Prophetas Christū Nazaræum vocandum esse, quia de patria Nazareth, non autem quia Sanctus futurus erat. nam Sanctus dici poterat, etiam si non esset de Nazareth, at Christus vocatus Nazaræus à patria, imò Matthæus id adnotasse videtur, vt occurreret obiectioni Iudæorum Christum non recipientiū, quia Nazaræus erat, quibus Euāgelista opponi id etiam per Prophetas prænuntiatum fuisse. Quidam recentiores scribentes nomen cum zain affirmant testimonium hoc haberi Iudic. 13. vbi de Samsone in figura dicitur, Erit Nazaræus Dei ab infantia sua. Simile etiā Gen. 49. dicitur de Ioseph qui fuit etiam figura Christi. Fiant inquit in capite Ioseph, & in vertice Nazaræi inter fratres suos. At quia Christus non dictus est Nazaræus, vt illiqui secundum legem erant, sed Nazaræus à patria, & cum littera tsade scribitur, vt dixi supra, aliter existimo respondendū, Euangelistam videlicet allegasse illud Isa. 11. secundum litteram Hebraicam vbi enim nos legimus, flos de radice eius ascendent, in hebræo נצר seu נצר quod sapiētes hebręorū, & Hiero. ibi, & Matth. 2. refert, nomen esse appellatiuū affirmāt, quasi dictū esset, & Nazaræus de radice eius ascendet, & connectitur cum præcedēti, Egredietur virga de radice Iesse, qui fuit pater Dauid, & Bethlemita, de hac autem radice ascendet Christus, qui Nazaræus erit. Hieronymo nō placet hæc etymologia, quia scriptū putat Nazareth cum zain; at vt supra diximus, multo probabilius est, scriptum esse cum tsade. Vulgata autem significationē interpretans vertit, flos ascēdet, quia nomen נצר significat florem, si tamen ibi sit nomen appellatiuum, vt esse potest, tunc est testimoniū expressum, quod à Matthæo citatur, nec est inconueniens quod vtitur numero plurali, per Prophetas scriptum est, nam apud Hebręos sæpe pluralis numerus pro singulari, & ecōtrario vsurpatur. firma ergo manet assertio, per Prophetas prædictum fuisse Christum futurum, & de Bethlehem, & de Nazareth.

Nullarō ne excusari pōt. Iudæorum incredulitas.

Tertia assertio, Iudæi non potuerunt sui erroris, ignorantiæve excusationem vllam prætexere, nec grauissima culpa vacarunt, quod Christum, vt Nazarenū, & Galilæum repulerunt. Hæc assertio multis probatur rationibus. Primo quidem Scripturas non obseruarunt diligenter, in quibus prænunciatū erat Christum fuisse Nazarenum, nec aduerterunt verba Michęæ, vt enim recte adnotat Chrysost.ho. 7.in Matth. Michæas dixit. Ex Bethlehem egressurum Ducem Christum, non autem dixit ibi permānsurum, aut commoraturum, ac vere egressus est, quia ibi natus est, & in Aegyptum profectus, & in Nazareth reuersus. Secūdo eius Natiuitas in Bethlehem fuit manifestata aduentu Magorum, quando venerunt in Hierusalem, publice annuntiantes Christi natiuitatem, & proficiscentes in Bethlehem inuenerūt Christum, quis excusare poterit Iudæos, qui tunc nullam diligentiam fecerunt, nec miserūt Bethlehem ad veritatem indagandam. Tertio, historia pastorū, quibus Angelus apparuit, & qui festinātes venerunt Bethlehem, & inuenerunt Christum, ignorari non potuit; si solliciti fuissent Iudæi, vt par erat, habuerunt vnde nosse potuissent, natum in Bethlehem. Quarto facinus illud Herodis horrendum, contra infantes mundo manifestauit Christum in Bethlehem natum, & inde discessisse, cum non fuerit inuentus ab Herode. Scire enim poterat in Scriptura Herodem non potuisse tunc occidere Christum, nec impedire, quæ prædicta erant à Deo per Prophetas. Quinto quando tot, ac tanta miracula Christi viderunt, & doctrinam eius audierunt, cur non diligenter inuestigarunt eius natiuitatem, cum Virgo Beatissima adesset, cum testimonia habere poterant, modo enim quādo inquisitio aliqua fit ad dignoscendā hominis alicuius prosapiam, occultissima, & difficillima scitu, clarescunt & in lucem prodeunt, potuerunt ergo, & debuerūt tanti hominis, quantus Christus etiam illis videbatur, inuestigare natiuitatem, & educationē, & omnia minutissima, si sic vtique fecissent, inuenissent, & Bethlehemitam fuisse, & nō tantum Galilæum. Sexto opera, ac miracula Christi fuerunt talia, ac tanta, vt quamuis ignorassent in Bethlehem natū, debuissent potius interpretari Scripturam, & existimare dictum Christum futurum de Bethlehē, quia oriundus erat secundum carnem de Bethlehem. nā notum omnibus erat Beatam Virginē, & beatum Ioseph esse de familia Dauid, & à Bethlehem oriundos esse. nam in descriptione illa à Cæsare indicta vterque in Bethlehem profectus est, quia oriundi erant ab illa, non igitur excusationem iustam suæ incredulitatis, nec causam æquam repellendi Christum, quia Nazaræus erat, habuerunt.

Ad Virginem.

COMMENTARIA.

DEscribit Euangelista personam, ad quam Angelus missus est, Virgo erat mente, & corpore, talem enim matrem decebat Christum habere, vt nouus homo, nouo modo conciperetur, & uascretur; & purissimus corpore, & anima, de purissima ex omni parte Virgine procederet. Cetera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. LII.

Quatuor assignantur rõnes ob quas noluit Deus nouam carnem quam assumeret ex nihilo creare, sed iam creatam assumere.

VErbum hoc (ad Virginem) multa & magna cõtinet mysteria, è quibus nonnulla cõsiderabimus. Primo quidem, quare Deus volens fieri homo non sibi creauit de nihilo carnem, sed de ea, quæ facta erat, assumpsit. Secundo, quãdo sic voluit carnẽ assumere nõ nouam sibi creando, quare de muliere eam accepit. Tertio, quare de Virgine. Quantum igitur ad primum attinet, potuisset quidẽ Dei Filius sicut animam de nihilo creauit, etiam de nihilo corpus creare, & sibi vnire, homoq; fieri, aut saltim carnem seu corpus de terra formare, sicut fecit corpus Adæ; noluit tamen, sed de carne humana carnẽ accepit. Huius mysterij aliquot rationes, & causas inuestigabimus.

Prima est Tertul. lib. de carne Christi, quia id in Christi gloriam cedebat, venerat enim vt in carne euacuaret hominum peccata; glorioſum igitur illi erat id in ea carne perageret in qua erat peccatum. nempe magnum est in carne noua non peccatrice peccatum destruere, at maius fuit in carne eadem, quæ infirmabatur peccato, peccatum delere, non quòd ipse pecauerit, aut peccatum acceperit, sed quòd de carne, in qua erat peccatum carnem, sumpsit, qua destruxit peccatum. Hanc huius mysterij causam etiam Chrysost. serm. 13. in epist. ad Rom. adfert, & insinuatur a Paulo Ro. 8. Deus inquit mittens Filium suũ in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus.

Secunda causa est, vt perfectius, multoque clarius diuina iustitia appareret. Obseruandum est enim Deum humanam carnem assumpsisse, non tãtum vt hominem à peccato liberaret, & in salutis statum reuocaret, id enim facere potuit etiam carne non assumpta. Nec etiam tantum, vt pretium redemptionis nostræ redderet Patri, nam id potuit etiam facere sumpta natura Angelica, in qua mereretur nostram liberationem, & offerret Patri merita sua pro nobis, ac spirituali sacrificio nos redimeret. Nec etiam, vt in eadem natura fieret satisfactio, in qua facta erat iniuria, id enim fieri poterat sũpta carne de nouo creata, aut de terra formata, quæ procul dubio fuisset eiusdem substãtiæ. Non hæc in quam solum intendit Deus, cũ homo fieri decreuit, sed etiam vnũ aliquid quidpiã vltra prædicta, nimirum vt in illa ipsa peccatrice carne, in qua facta fuerat iniuria, fieret satisfactio, & hõ qui debitor erat solueret; hãc enim Dei Filius purificans ab omni labe sibi assumpsit, & sic in natura, in qua erat debitũ, fit solutio, quod perfectiorem iustitiæ rationẽ complectitur. hanc causam tradit Iren. lib. 3. cap. 31. & latius lib. 5. cap. 21.

Tertia causa vt ostenderet Deus se esse eundem Deum, qui nostram naturam creauerat. si enim aliã carnem, seu aliunde eam sibi assumeret, non defuissent, qui cogitarent aliũ fuisse auctorẽ carnis huius peccatricis, & alium qui in alia carne reparauit, quã doquidem etiam si eandem carnem sumpserit, fuerunt impij Marcionistæ, qui alium creatorem, aliũ redemporem finxerunt, contra quos efficax militat argumentum, quòd de ea carne, quæ creata erat, caro sumpta est, in qua illa est reparata, sic enĩ ostẽditur vnus, & idem creator, & redemptor hominũ, qui plasma, quod creauerat, & se peccati macula infecerat, restituit, & sanctificauit. Hæc ratio est Iren. lib 5. c. 19. quo eodem facto conuincuntur Manichæi, qui naturam ex se malam esse affirmarũt, & à malo principio conditam, at si natura ex se mala esset, malitia ab ea separari non potuisset, Christus vero de eadem massa carnem sibi purificatã accepit, igitur malitia separabilis est à carne nostra. hanc rationem attulit Chrysost. ser. 13. ad Rom.

Quarta causa est, vt illa natura, quæ ceciderat, in Christo exultaretur, & qui eò mali deuenerat, vt esset filius iræ, & perditionis & seruus peccati, in tantam eueheretur dignitatem, vt in Christo vnirẽtur diuinitati, & esset homo, qui simul esset Filius consubstantialis æterno Patri. His igitur de causis congruum admodum videtur Filium Dei hominẽ fieri volentem carnem accipere de eadem carne, quam venerat reparare.

ANNOTATIO. LIII.

Quatuor de causis conueniẽs fuit, non aliter q̃ de muliere Deum carnẽ assumere.

QVod spectat ad secundum, quare de muliere carnem hanc accepit, aduerte potuisse Dei Filium de carne peccatrice carnẽ sibi etiam assumere, & non de muliere, sed de viro eam sibi formando, sicut de Adæ costa corpus Eua construxit, & illa sic assumpta effecisset omnia, quæ in præcedenti anno tatione dicta sunt, at non de viro carnem voluit assumere, sed de femina. Hoc enim congruentissimis causis etiam effectum est, quarum nonnullas proponemus.

Prima est, vt ab ea initium reparationis fieret, à qua ruina sumpsit exordiũ. Orsus est enim Dæmõ hominem destruere, ac perdere à femina, incipit etiam Filius Dei à femina hominem reparare, vt sicut Eua initium fuit mortis, ita altera felix Eua exordium fieret vitæ, quod comminatus est Deus tunc ipsi serpenti dicens Gen. 3. Inimicitias ponam inter te & mulierem, inter semen tuum, & semen illius, ipsa conteret caput tuum. Hæc causa simul cum testimonio scripturæ allegato est Iren. lib. 5. cap. 21. & August. in qq. ex vete. testam cap. 8. Quomodo, inquit peccatum factum est, sic emẽdatum est: per mulierem factum est, per mulierem sublatum est, regnũ per ligni gustum amissum est, per lignum quæsitum est.

Secunda causa, vt sic sexus vterq. honoraretur: erat enim per peccatum multum abiectus, & depressus. sexus quidem virilis clarificatus est eo, quòd carnem virilem assumpsit, clarificanda ergo erat femina, vt ex ea caro acciperetur. Hæc causa est Aug. lib. de fide, & symb. 4.

Tertia causa, vt eo facto significaret se esse seminæ plasmatorẽ. nouerat enim Dei Filius impios hæreticos dicturos feminam non esse Dei, sed Satanæ opus, quales extiterunt Seueriani, & Andronici, vt refert Epiph. hæres 45. item impios quosdam alios affirmaturos aliquãdo solos viros fuisse redemptos, non autem feminas, qui omnes hoc facto confunduntur, & conuincuntur, quòd caro, in qua sumus redempti, de femina sumpta est, igitur femina opus Dei est, nec is sexus à redemptione repulsus est, qui carnem exhibuit, in qua redemptio perficeretur.

Quarta

Quarta cā eſt, vt ſic Dei Filius ſignificaret, qualis ad nos accedebat, veniebat enī nō vt iudex, ſed vt Saluator, non ad damnandum, ſed ad cōpatiendum, & ad miſerendum, idcirco carnē de femina accepit. Sexus enim femineus eſt multum procliuis ad compatiendum, & ſubueniendum & miſerendum, tali enim epitheto ſcriptura hunc ſexum exornat. Threno. 4. Manus mulierum miſericordium coxerunt filios ſuos. Baſil. in homil. in aliquot ſcripturæ locos, affirmat Deum teneritudinē quandam mulieribus dediſſe propter filiorum educationem, ob eamque cauſam fuiſſe à Deo hunc ſexum dulcio rem, & humaniorem creatum. merito ergo de femina carnem aſſumpſit, qui miſereri veniebat, quique ad filios ſibi faciendos, & educandos deſcendebat, vt affectum ſuum erga eos eo facto indicaret. De quo affectu Matth. 24. ipſemet pronuntiauit: Quoties volui congregare filios ſuos, ſicut gallina congregat pullos ſuos ſub alis, & noluit. eſt enim gallina feruentiſſima, & affectuoſiſſima erga pullos ſuos. & Hebr. 4. Non habemus Pontificem, qui non poſſit compati infirmitatibus noſtris. His igitur de cauſis congruū maxime videtur, vt carnē de femina Chriſtus Dominus aſſumpſerit.

ANNOTATIO. LIIII.

Quinque de cauſis fuit conueniens vt de Virgine carnē ſumeret.

QVod ad tertium attinet, nimirum, quare de virgine caro ſumpta eſt: non eſt dubitandū illam potuiſſe de corrupta, ſeu de nō virgine ſumi, etiam per modum conceptionis, natiuitatis, ſicut de virgine ſumpta eſt, inferius dicemus, ſed id noluit Deus, ſed puriſſimam Virginem elegit, vt in ea, & ex ea homo fieret, idq. non ſine congruentiſſimis rationibus.

Prima quidem, vt medicinæ ordo reſponderet morbi progreſſui. Incepit enim peccatum à muliere virgine, quia nondum Eua cognita erat, quando peccauit, & peccato ſuo traduxit ad ſe Adam, in quo tota eſt natura humana infecta, debuit ergo ſalus à muliere virgine incipere. Hanc cauſam adferūt Iuſtin. in dialog. cum Trypho. & Irene. lib. 3. cap. 33. & Tertul. lib. de carne Chriſti.

Secunda, cum Chriſtus eſſet ſecundus Adam reparaturus quod primus perdidit, debuit quandam cum eo ſimilitudinis proportionem habere: primus autem de terra virgine nondum hominum manibus tractata ſeu culta fuit formatus: ſecundus ergo de intacta virgine ſibi etiā carnem formata induit. Hanc cauſam proferunt Iren. lib. 3. cap. 31. Ambro. ſerm. 37. & Auguſt. ſerm. 5. de natiuit. Dom.

Tertia cauſa eſt propter ſignificationem, Deus enim factus homo eſt, vt hominem ad integritatem quādam, & ſpiritualem virginitatē reuocaret, iuxta illud 2. Cor. 11. Deſpondi vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto, ea propter de Virgine puriſſima carnem ſibi formauit. hanc cauſam adducit Greg. Nyſſ. orat. de Natiuit. Dom. Decebat, inquit, eum, qui propter integritatem, & incorruptibilitatē vniuerſitatis in humana carne verſatus eſt, initiū facere ab ea, quæ natiuitati eius inſeruiret integritate, & incoruptibilitate.

Quarta cauſa, quia ſine opera virili concipiēdus erat, vt paulo inferius dicemus, debuit ergo Virginem intactam eligere, ne eius conceptio vlla via poſſet tribui copulæ precedenti.

Quinta eſt, vt quantū ſibi virginitas, & caſtitas placeret, indicaret, hæc eſt Auguſt. ſerm. 7. de natiu. Dom. Diligamus, inquit, caſtitatem, quia vt hāc ſibi placere Deus indicaret, pudicitiam vteri virginalis elegit. Plura de hac virginitate in ſequentibus dicturi ſumus. Iam vero inquirendum erat, quare per modum conceptionis, & natiuitatis de Virgine caro ſumpta eſt; præterea qualis, & quanta fuerit hæc virginitas: hæc tamen & alia ſuis in locis explicanda reſeruamus, cum de verbis Angeli, & reſponſione Beatiſſimæ Virginis ſcribēdi occaſio dabitur.

Deſponſatam viro.

COMMENTARIA.

VIrgo erat, ſed viro deſponſata. decuit enim Filium Dei matris honori conſulere, & ſcandalum hominum præcauere. Si enim deſponſata viro non eſſet, eius partus vitio, & peccato matris ab ijs, qui myſterium ignorabant, tribueretur. Cetera in annotationibus perlege.

ANNOTATIO. LV.

Aſſignantur rationes ob quas de deſponſata naſci voluit.

CVr Dei filius naſciturus ex Virgine, eam deſponſatam elegerit, Sacri Doctores varias proferunt cauſas. In primis Origen. hom. 1. in diuerſos locos. & Hierony. Matth. 1. cauſam hanc afferunt, cur de deſponſata naſci Chriſtus voluerit, nimirū ne B. Virgo à Iudæis lapidaretur, quaſi quæ ſtuprū cōmiſiſſe putaretur. Hęc doctrina difficile ſuſtineri poteſt, nam in ſcriptura veteri non inuenitur tale ſupplicium latū contra ſtuprū. Nam Leui. 21. virgo quidem ſtuprum cōmittens flammis cōburebatur, non tamen omnis, ſed quæ ſacerdotis erat filia, vt ſignificaretur, quāta debeat in domo ſacerdotis caſtitas eſſe; at Beata Virgo non erat filia ſacerdotis, quippe quæ non de tribu Leui, vt ſacerdotes, ſed de tribu Iuda erat, in quo lapſus eſt, vt inferius copioſius docebimus. Fauſtus hæreticus, vt refert Augu. lib. 23. contra eundem cap. 4. qui affirmans Beatam Virginem filiam fuiſſe Ioachim ſacerdotis, conſequenter aſſeruit eam eſſe de Tribu Leui, qđ eſt falſum. Nec credibile eſt Hieronymū, & Origenē exiſtimaſſe B. Virginem filiam fuiſſe ſacerdotis, non ergo hoc Leuitici præcepto comprehenditur. Adde hanc non lapidari, ſed iuſſam eſſe comburi. Deuteronomij autē 22. non lapidabatur quæcūq; virgo ſtuprū cōmittens, ſed illa quæ erat deſpōſata; ſi vero deſponſata non erat, nō puniebatur, ſed tantum vir ſtuprās cogebatur dare patri puellæ quinquaginta ſiclos argenti, & illam ducere, nec toto vitæ tempore dimittere eam poterat. Præterea Exod. 22. habetur, ſi ſeduxerit quis virginem necdum deſponſatam, dormieritque cum ea, dotabit eam, & habebit eam in vxorem. Non igitur lapidabatur, quæ ſtuprum perpetrabat, ſi deſponſata non erat. Hæc igitur cauſa deſponſationis nō videtur firma. Qua-

propter ea dimissa, alias inuestigabimus probabilio res. Quarum quædam ex parte Christi, quædam ex parte Virginis; quædam vero ex parte matrimonij; quædam demum ex parte credentium summuntur.

Prima, vt mysterium celaretur, dæmonib.

Prima ergo est ex parte Christi, qua multi Doctores vtuntur, vt dæmonibus hoc mysterium occultaretur, vt enim Basil. hom. de humana Christi generatione: & Damasc. lib. 4. de Fid. cap. 15. asserunt, dæmon ex illo Isai. 7. testimonio, Ecce Virgo concipiet, nouerat Christum de virgine nasciturum, ea propter diligentissime virgines obseruabat. vt eius aduentum agnosceret, vt ergo Dominus illum eluderet, & in sua astutia comprehenderet, elegit Virginem viro desponsatam, vt partum non virginitati, sed matrimonio dæmon adscriberet. Hæc causa assignatur ab Ignatio epist. ad Ephes. Origen. hom. 16. in Lucam, & hom. 1. in diuersos locos. Basil. loco citato, Ambros. Luc. 1. & Hieronym. Matth. 1. ob quorum Doctorum auctoritatem causa hæc declaranda est. Prima enim facie non videtur efficax, cũ dæmon cognoscere possit virginitatẽ feminæ, sicut & homo, quòd si impeditus est à Deo, potuit etiam impediri, ne cognosceret, quamuis coniugata non esset. In primis illud certum est Dominum voluisse aduentum suum celare dæmonibus, tum vt dicit Ambr. ne impedirent mortẽ eius, qua erat mundũ redempturus, 1. Corint. 2. Nemo Principum cognouit, si enim cognouissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent; tũ vt inquit Bernardus hom. 2. de beata Virgine, vt eodem ordine, quo homo ceciderat, repararetur: cecidit autem sic, nam dæmon seduxit feminam, & postea virum cadere fecit, nũc autem factũ est, vt in semina prius deciperetur dæmon, ac postea à viro Christo caperetur, & destrueretur. Præterea certum etiam illud est, dæmonem sui intellectus subtilitate, & acumine naturali potuisse cognoscere beatam Virginem post partum mansisse virginem, & incorruptam. nã si homini nota, & manifesta esse põt feminæ virginitas, multo magis dæmoni, Deo tamen permittente, & volente dæmon nõ animaduertit. cernens enim illam esse coniugatam, cetera speculari contempsit, matrimonio omnem illi impediente suspicionem, creditque partum esse ex viro, cui sciebat esse feminã desponsatam, sicque deceptus est per desponsationem, non quòd non posset virtute naturæ suæ dæmon agnoscere virginitatem, sed quod inuestigare in coniugata non curauerit, eaque de causa non prius conceptio Christi annuntiatur, quàm Virgo esset viro desponsata. Dæmon enim ijs, quæ recte, & iuste fiunt, parum intendit. Causa igitur à tot, tantisque Doctoribus tradita, hac via, & modo intelligenda est. Huius rei figuram Rubertus lib. 11. de victoria Verbi Dei cap. 19. asserit præcessisse in Saule. 1. Reg. 16 quo ignorante vnctus est Dauid in regem à Samuele.

Secunda, vt ostenderetur Christum esse de semine Dauid.

Secunda causa ex parte Christi est Hieronymi Matt. 1. & lib. aduersus Heluidium, vt generationis ordo texeretur, & Christus de semine Dauid, sicut promissum erat, esse significaretur. non enim erat consuetudo Iudæorum generationis ordinem a feminis sumere, sed a solis viris. Si autem beata Virgo desponsata non esset, Christus habitus esset, vt ex incerto, & obscuro patre genitus, accepissentque Iudæi apparentem occasionem negandi eum esse Messiam, quippe quem de semine Dauid esse non constaret, at putantibus eum esse ex Ioseph, ablata est occasio contradicendi; mysterio autem detecto apparuit esse de sola matre, quæ erat de semine Dauid; vt igitur Iudæis scandalum, & impedimentum tolleretur, ne Christum de semine Dauid esse negarent, idcirco de desponsata nasci voluit. Hæc ratio Hieronymi sic est explicanda.

Tertia, vt maior fides haberetur Mariæ.

Tertiam, quæ est ex patre beatę Virginis, causam profert Ambrosius in præsẽti; nimirum vt testimonio beatæ Virginis maior accresceret fides, dum suam tuetur virginitatem; si enim desponsata non esset, impij homines opponerẽt eam suam virginitatem defendere, vt peccatum suum occultaret, & ne ex fornicatione concepisse putaretur, at cum sit desponsata, id opponi non potest, cum absque vllo peccato, & dedecore femina cõiugata filios habeat. Quando igitur apud homines eius testimonium profertur, de Spirito sancto, non de viro concepisse, non est, vnde calumniam pati possit.

Quarta, vt Virginis fama consulatur.

Quarta causa ex parte Virginis est eiusdem Ambros. & Bernar. Serm. 2. super Missus est, vt ea ratione bonæ opinioni, & existimationi Beatæ Virginis apud homines consuleretur. hoies enim ignari mysterij, Filium peperisse videntes, de stupro cõcepisse censerent, quam notam infamiæ matri purissimæ Filius inuri ab hominibus nõ est passus. quin potius, vt Ambros. hic, & lib. de institut. Virgi. cap. 6. Recte, inquit, maluit Christus ad tempus putari de viro natus, quàm Virginem matrem tali vitio in hominum opinione denigrari. Non solum autem matris honori hac via consultum fuit, sed etiam aliorum scandalo obuiatum est. nam graue scandalum patiuntur homines, quando ab ijs, quos sãctos ac iustos ipsi putabant, scelus aliquod committi intelligunt. Vnde Origen. hom. 7. in Ezech. affirmat dæmonem maxime incumbere pertrahendis viris iustis ad aliquod malum perpetrandum, vt in eis multos homines scandalizet, & perdat. Cum igitur beata Virgo deuotissima, ac purissima haberetur, vt vere erat, religiosis parentibus orta, in templo educata, Sanctorum hominum secundum carnem cognata, profecto si de stupro concepisse arbitrarentur, maximum scandalum in ea paterentur, præsertim cum per tot annos Filius eius apud eam mansurus esset, omnia hæc impedita sunt per desponsationem.

Quinta, vt custodem, & socium Mariæ haberet.

Quinta causa etiam ex parte Beatæ Virginis est, Damas. lib. 4. de fid. cap. 15. qui præter primam superius allatam, hanc etiam adiungit, vt custos esset beatæ Virginis. teneræ enim ætatis beata Virgo, & honestissima multis ministerijs indigebat, quæ per solum virum decenter fiunt. nã in peregrinatione in Aegypto, & in quotidianis ministeriis, quæ ad victum pertinẽt, viri opera necessaria erat, datus est igitur matri Dei fidelissimus, & diligentissimus minister, potius sic appellandus, quàm custos, vt autem omnis sinistra hominum suspicio repelleretur, sponsus eius factus est.

Sexta causa etiã ex parte Beatæ Virginis est Ambros. in præsenti propter significationẽ. Beata enim Virgo figura erat Ecclesię, hęc autem virgo, & sponsa Christi est, cõgruum igitur erat etiam Dei matrẽ Virginẽ, & sponsã esse. Adnotat autẽ Ambr. in hac similitudine, & figura, sicut Beata Virgo vni fuit nupta, tamen ab altero repleta, scilicet à Spiritu sancto, sic Ecclesiam exterius nuptam esse Sacerdoti visibili, tamen à Spiritu sancto repleri, vt filios

lios adoptionis faciat, iuxta illud 1. Corinth. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incremẽtum dedit, sed neque qui rigat, neque qui plantat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus.

Septima, vt status matrimonij honoraretur.

Septima causa est ex parte matrimonij, vt vterq; status virginum, & coniugatorum honoraretur, & probaretur. Quidam hæretici statũ virginitatis, qui dam alij nuptias improbarunt, at dum virgo, & nupta eligitur in Dei matrem, vterque status approbatur, & à Deo esse conuincitur.

Octaua vt medicina morbo conformaretur

Octauam huius desponsationis causam, quæ est ex parte matrimonij, affert Iren. lib. 3. c. 3. vt esset quædam proportio inter morbum & medicinam. Vna enim Virgo viro desponsata per virũ ruinæ humanæ causa fuit, Eua videlicet, quæ Adæ matrimonio copulata nondũ tamen cognita principium fuit peccati; congruum ergo fuit vnam virginẽ viro desponsatam per virũ, filiũ scilicet suum, principium fieri reparationis, vt salus à matrimonio proficisceretur, à quo etiam infirmitas prodierat.

Nona, vt ostenderetur Mariam eiusdẽ naturæ uobiscũ esse.

Postrema causa quæ ex parte credentiũ, est Athanas. epist. ad Epictetum, vt ex spõso cognosceremus Beatã Virginem eiusdẽ substantiæ nobiscum fuisse, sicut erat etiam sponsus eius, quo efficeretur, vt corpus Christi eiusdem esse etiam nobiscum substantię manifestaretur, de illa sumptum esse, non enim defuerunt hæretici, qui beatam Viginem alterius substantiæ à nostra fingerent, Deumq; eam fuisse dogmatizarent, vt refert Epihan. hæres. 78. de qua re infra dicemus. His igitur de causis valde congruum fuit Dei filio, de virgine desponsata, & matrimonio copulata carnem accipere.

ANNOTATIO. LVI.

Verũ fuit matrimoniũ inter Mariam, & Ioseph.

Iuliani Pelagiani error.

QValis autem hæc desponsatio sit, inquirẽdum est, nam in hac parte errarunt hæretici multi, quidam autem Catholici Doctores non vt oportet, locuti videntur. In primis Iulianus Pelagianus, vt refert August. lib. 5. contra eundem cap. 9. inter Beatam Virginem, & Ioseph non verum Matrimoniũ sed tantum hominum opinione extitisse dixit: eo autem argumento motus est, quia non fuit copula, nec futura erat, non igitur potuit verum esse matrimonium, existimabat enim hic hæreticus copulam esse de substantia matrimonij.

Heluidij error.

Secundo loco Heluidius, vt refert Hieronymus aduersum eũ in principio. affirmauit quidem verũ fuisse matrimoniũ, eodẽ tamen, quo Iulianus, argumento deceptus, in contrariã partẽ declinauit, asserens copulã fuisse inter Beatã Virginem, & Ioseph, post natum Dominum. Contra quam hæresim disputandum est paulo inferius. Cum autem hi duo hæretici in Euangelio legerent desponsatã esse Beatam Virginẽ viro, & Ioseph dictã esse cõiugẽ, simulque de substantia matrimonij copulam esse arbitrarentur, partes contrarias elegerunt; ille tamẽ ne copulam admitteret, maluit detorquere verba scripturæ, & affirmare dictam esse desponsationem, quãtum ad opinionem, non autem quantum ad veritatem. Hic vero ne detorqueret verbum Euangelij, copulam induxit, & tam hic, quam ille ignorantiã suã prodiderunt, cũ & verũ matrimoniũ, & simul copula nulla interceſſerit, vt modo declarabimus.

Tertio loco, Catholici quidam, & graues Docto. res, vt vtrumque errorem vitarent, medium quiddã inuenerunt, asseruerunt enim fuisse sponsalia, & desponsationem veram, quæ sine copula est, negarunt tamen matrimonium, aut nuptias fuisse. Ita cẽsuere Hilarius Matth. 1. & ibidem Theophylact. atque Epiphanius hæres. 78. hi tamen sacri Doctores explicandi sunt, quod paulo post fiet.

Quarto loco Augustinus lib. 1. de nupti. & concupisc. cap. 14. & lib. 23. contra Faust. cap. 8. & lib. 2. de consen. Euang. cap. 1. ac alibi sæpe verum fuisse matrimonium censet, etiam sine vlla omnino copula, lib. autem 5. contra Iulian. cap. 9. eam sententiam probat, & confirmat illo testimonio Matth. 12. Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, coniux enim nõ diceretur, nisi verum matrimonium esset. Addit etiam secundum argumẽtum, quia si verum matrimonium non fuit, non erat cur genealogia Ioseph describeretur ab Euangelistis. Id ipsum comprobatur, nam si matrimonium non fuit, sed tantũ sponsalia, non celebatur partus diaboso, nec consulebatur honori Beatæ Virginis, nec obuiabatur scã dalo, nec alia procedebant, quæ diximus paulo ante, quãdo causas adduximus, propter quas Virgo desponsata electa est. Adiungẽda etiã sunt verba Euãgelij. Matth. 2. vbi Beata Virgo vxor, & Ioseph vir eius dicitur, quæ verum matrimonium indicant, & hæc est sententia vera, & legitima. Hilarius autem, & ceteri citati, non sic intelligendi sunt, vt dicere velint desponsationem solam, quæ est promissio de futuro matrimonio, interfuisse inter Beatã Virginẽ, & Ioseph, hoc enim reijciendum est, sed desponsationem appellarunt matrimonium de præsenti, in quo copula non est: Solet enim nomine sponsaliorũ etiã tale matrimonium appellari, non tamen propterea negandũ est veras nuptias, & verum matrimoniũ fuisse & in hoc loquendum, & sentiendũ est cũ Augustino. Falluntur autẽ hæretici existimãtes copulam esse de substantia matrimonij, vt enim recte dicit Augustin. lib. de bono viduit. c. 8. nõ sem per matrimonia celebrantur propter copulã, sed aliquãdo etiã propter humanitatis solatium, & mutua obsequia inter coniugatos. & lib. 1. de nupt. & concupiscen. c. 11. matrimonia fide mutua perfici tradit. & idem August. l. de bono coniugij c. 3. & ante eum Ambros. lib. de institut. Virgin. cap. 6. affirmat verum posse esse matrimoniũ inter eos, qui copulam carnis non intendunt, quod intellige, quando naturalis potentia non deest. Ea propter licet coniugibus ex voto communi à copula abstinere, nec tamẽ ob id desinunt esse coniuges, aut separandi inter se sunt, cum præter copulam multa obsequia sint, propter quæ matrimonium & celebrare, & continuare liceat. Fuit ergo verum matrimonium inter Beatam Virginem, & Ioseph, quamuis, nulla vnquam intercesserit copula. Hac de causa Christus est dictus filius Ioseph multo verius, & perfectius, quàm per adoptionem, vt docte adnotat Augustin. lib. 1. de nupt. & concupisc. cap. 11. non quòd genuerit Christum, sed quòd verus, & legitimus vir fuerit eius, quę genuit eum, & in hunc finem Deus instituit, & præordinauit hoc matrimonium, vt proles talis nasceretur, etiam si daremus prolem esse necessariam in matrimonio (copula enim non per se, sed propter prolem instituta est) huic matrimonio non defuit, cum ex vno coniugum, nempe Beatissima Virgine. Spiritus sancti opera proles tanta concepta, & genita est.

Copulam nõ est de substantia matrimonij.

ANNOTATIO. LVII.

Cum Maria decreuisset Virginitatem seruare, quorsum voluerit matrimoniũ cõtrahere.

NOn minus grauis difficultas se offert, cum Beata Virgo non intenderit copulam, sed in sua virginitate perseuerare, quare, aut qua ratione matrimonio se coniungere voluit, quoue animo id celebrauit? Augustinus libro de sancta Virginitate c.4. respondet Beatam Virginem etiam si non intendisset copulam, matrimonio tamen se copulasse, quia mores illius temporis id postulabãt. quibus verbis significat Augustinus tunc matrimonium fuisse in legis præcepto. nam & lib. de bono viduit. c.8. asserit, tunc temporis matrimonium fuisse obsequium legis, nunc vero infirmitatis remedium. Accedit auctoritas Hieronym. aduersus Hæluidi. prope fiaem, vbi affirmat, illo tempore lege fuisse obligatas tam feminas, quam viros ad matrimonium cõtrahendum. Nec dissentit Epiphanius hæres. 78. dicens Beatã Virginẽ traditã fuisse Ioseph propter legm, indicatque matrimonium tunc in precepto legis fuisse, quam doctrinam quidam Scholastici Doctores magni nominis receperunt, confirmantes eã illo Deutorono. 7. & Exod. 23. Non erit apud te sterilis vtriusque sexus. Aduersus haanc tamen doctrinam hoc maxime facit, quod in tota veteri scriptura tale præceptum non reperitur, fuerat quidẽ à principio quando pauci homines erant, illis tamen postea multiplicatis cessauit in singulis, nemo enim obligatur contrahere in particulari, manssit tamẽ præceptum in communi, sicut & modo in Euangelio, necesse est matrimonium contrahere, nemo tamen in particulari absolute obligatur. Illa autem testimonia Deuteronom. & Exod. allegata ad rem nullatenus faciunt, non enim sunt verba præcipientia, sed potius promittentia, ijs enim qui lege obseruarent, inter alia bona terræ, hoc quoq; promisit Deus, inter eos ne in pecoribus quidem non futuram sterilitatem. Inde autem non licet inferre matrimoniũ fuisse singulis præceptum. Contra eandem doctrinam etiam vrget multos tempore legis extitisse aut virgines, aut saltem sine vllo matrimonio, quos nemo audebit damnare, quasi legis trãsgressores. Hieronymus ipse lib. 1. contra Iouinian. refert virginitatem seruasse Iosue, Eliam, & Eliseum. idem dicendum est de Ioanne Baptista, & alijs, quorum memi nit Ignatius Epist. ad Ephes. Iosephus etiam lib. 18. Antiquitatum, refert sectam extitisse Essenorum, qui vitam Anachoriticam agebãt in deserto Iudææ virginitati vacantes. Facit etiam aduersus eam doctrinã, nã si Beata Virgo propter legis præceptum matrimonio se iunxit, debuit etiã in copulã consensum habere, ea enim ratione matrimoniũ præcipiebatur, ne esset sterilis in Israel, oportebat ergo indulgere copulæ, si ea verba præceptum continent.

Aliam viam sequuntur Damascenus lib. 4. de fid. cap. 15. & Epiphan. hæres. 78. & Gregor. Nyssenus orat. de Natiuitate Christi. Hi Doctores affirmant Beatam Virginem à pueritia fuisse in templo præsentatam, id quod etiam Augustinus probat Serm. 14. de natiuit. Domini, traditamque fuisse Sacerdotum curæ, ac custodiæ, qui eam adultam, & nubilẽ matrimonio copulare decreuerũt ijs ergo Beata Virgo obsecuta est. Addit tamen Gregorius, Sacerdotes propter legis pręceptum id feciſſe. Iuxta doctrinam hanc respondere possumus Beatam Virginem consensisse matrimonio, vt Sacerdotibus obediret, quorum potestati, & curæ tradita erat. Quod si interroget aliquis, qua ratione non consensit in copulam, si in matrrimoniũ consensit, etiam si id ex obedientia acceptauerit? Respõdent Doctores allegati, eam traditam fuisse à Sacerdotibus Ioseph ad solam custodiam, & desponsationem sine vlla copula, sicque celebratum fuisse matrimoniũ sine copulæ voluntate, aut consensu ex parte Beatæ Virginis, & ex parte Ioseph. Huic doctrinę consonat illud Hieronym. aduersus Heluidium in fine, dicentis, Ioseph fuisse custodem, non maritum Beatæ Virginis. Aduersus autem hanc doctrinã illud militat, si tale matrimonium eo modo celebratum esset, aut omnibus, aut Sacerdotibus manifestũ fuisset nullã inter eos copulam futuram esse, quando igitur Christus natus est, profecto, ignorãtes mysterium, existimassent Ioseph infidelem, aut Beatã Virginem adulterã, neutro aũt modo consulabatur honoti Beatæ Virginis, nec probanda essent multa ex ijs, quæ, diximus propter quę voluit Christus nasci de desponsata.

Probabile matrimonium hoc diuina reuelatione fuisse contractum.

Difficile est profecto inuenire viam, per quam omnis in hac parte euacuet difficultas, vt simul in matrimoniũ consenserit, & animũ à copula alienũ habuerit. Existimo tamen probabiliter dici posse, Beatam Virginẽ, siue à Sacerdotibus, siue à parentibus tradita matrimonio fuerit, diuina inspiratione, & reuelatione in matrimoniũ consensisse, certã, suã semper virginitatẽ Deo conseruandam; non enim dubitandum est eã, quæ mater Dei futura erat, sicut ex priuilegio omni caruit peccato, ita in omnibus suis actionibus directam & gubernatam esse à Spiritu sãcto, maxime in ijs, quæ ad huius mysterij celebrationem spectabãt, quapropter & matrimonium acceptauit, & simul copulæ non consensit, nec matrimonium eius purissimę corporis, & animæ virginitati quicquam detraxit. Vnum hoc in loco inquirẽdum videbatur, nempe an voto virginitatis Beatissima Virgo se obligauerit, id tamen remittimus examinandum in verborum illorum explanatione [quoniam virum non cognosco.]

Cui nomen Ioseph.

COMMENTARIA.

NOmen viri manifestatur, non solum vt quis fuerit sponsus beatæ Virginis, distincte cognoscatur sed etiam vt virtus, & excellentia eius ipso nomine significetur. quod quidem in annotatione explicatum inuenies. Hebraismus autem est ab ijs, quæ vltimo dicta sunt, incipere; erat enim dictum ad Virginem desponsatam viro, idcirco à viri

nomine

nomine exorditur. quamuis etiam huius rei ratio sit, vt veritatem matrimonij indicet, capnt enim vxoris vir est, etiamsi enim sponsæ sanctitas absque vlla proportione maior fuerit, tamen quod ad desponsationem, & matrimonium spectat, vir præcedit, eaque de causa etiam Angelus Matth. 2. ad Ioseph loquitur, Tolle, inquit, puerum, & matrem eius.

ANNOTATIO. LVIII.

Commendatur magnitudo beatissimi Spōsi Matrię Virginis.

QVod attinet ad nomen Ioseph idem significat apud Hebræos, quod apud Latinos auctus, seu accrescens. Ad hanc significationem alludens Iacob Gen. 49. quando filio suo Ioseph benedixit, sic locutus est: Filius accrescens Ioseph, filius accrescens. quasi diceret; vere ò fili Ioseph auctus es, & accreuisti, sicut nomen tuum significat, nam excelluisti, & in dignitatem prouectus es tantam, vt omnium fratrum tuorum sis supremus, & qui natu penultimus erat effectus, sis primus honore. Hoc idem nomen sponsus beatæ Virginis ex diuino consilio sortitus est, vt potiori iure de eo dicere possimus, vir accrescens Ioseph, vir accrescens in tantam enim euectus est dignitatem, vt matris Dei, cui inter puras creaturas sanctitate, & dignitate nihil est æquale, meruerit esse verus spōsus, & vnigeniti Filij Dei pater nuncupatus. Quibus duobus priuilegijs, & titulis auctus est super omnes Patriarchas, & Prophetas, qui ante eum fuerunt, quibus si adiungas, quòd quem Reges, & Prophetę desiderauerunt videre, & non viderunt, & audire, & non audierunt, ipse eum non solum vidit, & audiuit, sed in vlnis sæpe portauit, frequenter amplexus, & exoscu latus est, per plures annos cibauit, vestiuit, & paternis officijs ipsi ministrauit, iure profecto hoc nomen adeptus videbitur. Si vero virtutem animi spectes, non inferiorem, aut æqualem illi Patriarchæ filio Iacob, sed longe superiorem inuenies. In Ioseph enim illo castitas mirifice commēdatur, qui vt refertur Genes. 39. dominæ sollicitanti ad peccandum, non solum non acquieuit, sed etiam elegit potius iram Domini sui pati, & peccatorem reputari, quàm crimen contra Deum committere. Vere magna castitas hæc est, at quis non admiretur supra modum nostrum Ioseph, qui per plures annos cum Virgine pulcherrima sponsa sua ita cōuersatus est, vt tamen nec vllo verbo, nec cogitatione, nec motu interiori, quæ minus cum summa puritate conuenirent, quæq. solent in sanctissimis viris, vel ex aliqua leui causa subrepere, fuerit inquinatus. Talem profecto sponsum, & consortem habere decebat illam, in qua summa puritas erat, Deiq. Filium matri suæ si non parem, saltem nō degenerem sponsum eligere æquum erat. nam quibus Deus munus iniungit, pro muneris qualitate solet communicare perfectionem. Multa dici possent de viri tanti sanctitate, quæ ad conciones reseruamus. Hoc vnum adnotasse contenti, Si qui in terris deuoti sunt Matris Dei mirabiles in sanctitate progressus faciunt, quantos putabimus fecisse eum, qui per multos annos cum ipsa viuere ac familiariter agere meruit? si quibus ad horam Christum videre aliquādo licet, ij spiritus feruorem ardentissimum concipiunt; quantam charitatis flammam existimabimus in illo fuisse, qui illum educauit, quem Filium Dei, & mundi Saluatorem non solum perfectissime credebat, sed suis obsequijs præsens venerabatur? Hęc de nomine.

ANNOTATIO. LIX.

Ioseph sẽper virgo permānsit.

NOn sunt duo quædam silentio prætereunda. Vnum est Epiphanium hæres. 78. affirmasse, Ioseph, quando cum Beata Virgine nuptias celebrauit, fuisse viduum, ex alteraque vxore filios genuisse, qui fratres Domini dicti sunt. Huius etiam sententiæ mentionem fecimus in commentarijs supra Ioannem, quæ nullo argumento probabili, aut testimonio efficaci fulcitur. Probabilius, & certius est, quod Hiero. aduersus Heluid. & Augustinus serm. 18. de tempore, asseruerunt, Iosephum fuisse Virginem. quam quidem sententiam vel ipsius doctrina Epiphanij cōfirmat, ipse enim Epiphanius ibidem tradit passionis tempore Ioanni Euangelistæ Beatā Virginem fuisse commēdatam, quia ille virgo erat, decebatq. virginem virgini commendare, quam ēt causam attulerant Hieron. lib. 1. contra Iouinian. & Ambros. lib. de institut. virgin. ca. 7. Si ergo virgo commendata est Ioanni, propter eius virginitatem; profecto nō minus decebat virgini tradi Virginem in matrimonium, immo magis congruum id videbatur, nam Ioanni data est in matrem, qui titulus aufert omnem suspitionem inhonestatis, at Ioseph data est in sponsam, qui titulus copulæ coniecturā admittit, maxime cum matrimonij tempore Beata Virgo fuerit adolescens, non autem passionis tempore, vt igitur castitas omnino comprobaretur, virgini Virgo tradenda erat, & ita tenendum est.

Non grẽ dæuus sed maturæ ętatis erat Ioseph cũ Virgine nupsit.

Alterum quod silentio prætereundum non est, eundem Epiphanium existimasse Ioseph prouectæ ætatis extitisse, octuagesimum enim excessisse annum, quādo Beatæ Virginis sponsus factus est, quæ quidem sententia pugnare videtur cum causis desponsationis superius adductis. Nec enim bonæ Virginis apud homines opinioni consulebatur, quæ ex tam prouecto sene concepisse nequaquam facile crederetur, ex quo etiam calumnia cōtra Christum ab incredulis Iudæis sequebatur, opponerent enim eum de semine Dauid non fuisse, nec etiam sic partus celebratur Diabolo. Præterea ministerio, ad quod fuit electus, vt Beatæ Virgini, & ipsi Christo in ijs, quæ ad corpus spectant, ministraret, tam prouecta ætas inepta erat, indigebat enim potius ipse alieno obsequio, quàm ille alteri id posset exhibere. Hoc etiam virtutis ac castitatis excellentiæ ipsius detrahit, vt enim inquit Basilius oratione 8. de temperantia & incontinentia. temperantia, quę est in senectute, non tam temperantia, quàm libidinis, & incontinentiæ quædam est imbecillitas. Non igitur Ioseph ita grandæuum credimus, sed eius fuisse ætatis, quæ omnem falsam suspitionem

nem copulæ vitiosæ impediret, & in qua facultas ministeria, & obsequia Filio, ac matri necessaria suppeditandi vigeret. Nec est, quod aliquis obijcere audeat, propter periculum incontinentiæ senem fuisse electum, cum id affirmare esset diuinæ gratiæ iniuriam inferre. qui enim eam elegit in tantam dignitatem, eam potuit illi gratiam impartiri, & vere impartitus est, vt puritatem omnimodam consequeretur. plus enim potest gratia, quam ætas, castiorq. euadet, quem gratia adiuuat etiam in viridi ætate, quàm quem ætas longa sine gratia corporis viribus extenuat, vt enim Augustin. lib. 13. de ciui. c. 16. recte dicit aliquando deficiente corpore animi libido non deest. contra vero dicere possumus gratia Dei iuuante, etiam corpore vigente, & animi, & corporis puritatem adesse. Nec obstat à Pictoribus Ioseph in ætate senili depingi, id enim ad repræsentandam nobis eius castitatem factum est. Quantum autem temporis Ioseph cum beata Virgine vixerit, ignotum est, scimus vsque ad duodecimum ætatis Christi annum vixisse, vt inferius dicetur, an vero plures annos superuixerit, incertum est. Ambrosius existimauit eum superstitem fuisse tempore passionis Christi, quod non videtur probabile. De hac autem re, & super Ioānem scripsimus, & illo etiam loco super Lucam repetemus.

De Domo Dauid.

COMMENTARIA.

NOn tantum nomen, sed etiam prosapia, seu progenies viri describitur. Erat, inquit, de domo Dauid, id est de stirpe, & progenie Dauid. Origo Ioseph notatur, tum vt Beatę Virginis, ex qua Christus secundum carnem natus est, generatio agnoscatur, & constet impletum esse, quod prius fuerat Dauidi promissum. De fructu ventris tui ponam super sedē tuam Ps. 131. erat enim ipsa beata Virgo de eadem domo cum Ioseph, tum etiam vt eiusdem promissionis omni ex parte veritas constet, quandoquidem etiam ex parte eius, qui pater Christi habitus, & sponsus matris Christi electus est, Prophetia compleatur.

ANNOTATIO. LX.

Maria et Ioseph erant de domo Dauid.

CHrysostomus hom. 2. in Matthæum, hunc locum Lucæ interpretans, sic legit, erat de domo & familia Dauid, & nō solum ad Ioseph, sed etiam ad beatam Virginem refert. Quod autem ad primum dictum spectat, ferre omnia exemplaria Latina, & Græca habent in hoc loco, vnum tantum, nempe (de domo Dauid) quamuis in quodam exemplari Græco vtrumque legitur. lectio tamen communis est probanda, scriptum quidem est vtrumq; inferius. cap. 2. eo, inquit, quod esset de domo, & familia Dauid. hoc tamē in hoc loco vnum tantū reperitur, quia sola cognatio, & prosapia significabatur. Quare autem inferius additum sit de familia, dicemus, cum ad illud exponendum perueniemus. Quod ad secundum dictum Chrysostomi spectat, interpretatione opus est, si enim velit quantum ad verborum contextum, hoc referri ad Beatam Virginem, durum est, & difficulter accommodatur, nam de solo Ioseph videtur Euangelista locutus, sicut etiam quando nomen eius narrat, dicit enim, cui nomen erat Ioseph, de domo Dauid. Sicut igitur nomen ad Ioseph ipsum, ita domus ad eundem refertur, maxime quia cōsequitur (& nomen Virginis Maria) si eam de Domo Dauid verbis exprimere intendebat, dicendum erat sic, cui nomē erat Ioseph, & nomen Virginis Maria, de domo Dauid; hoc modo secundum litteram ad vtrumq; referri poterat. Non igitur sic est intelligendus Chrysostomus, sed aliter, nempe hoc ad beatam Virginem referri per consecutionem, nam si Ioseph de domo Dauid erat, consequebatur etiam beatam Virginem de Domo eadem esse. qualis autem sit ista consecutio, ipse explicat Chrysostomus, nempe quia viro non licebat, nec feminæ accipere in coniugium aliquem, nisi de eadem tribu, & cognatione. viri ergo stirpe, & prosapia exposita etiam sponsæ progenies explicatur. Hoc autem diligenter examinare differimus in proprium locum, nempe cap. 3. quando genealogia Saluatoris ab eodem Euangelista describitur, hoc nūc adnotasse sufficiat Beatam, Virginem absq; vllo dubio fuisse de semine & progenie Dauid. Qua autem ratione Ioseph origo describatur, cum non fuerit pater verus Christi, & quare non à beata Virgine genealogia narretur, & an consequatur, si Ioseph fuit de domo Dauid, etiam beatam Virginem de eadem Domo extitisse, in eo loco, quem diximus, inquirendum est, & ibi qui scire volet scriptum inueniet.

Et nomen Virginis Maria.

COMMENTARIA.

QVæ dicta sunt de Ioseph, occasione quadam narrantur, nempe ad beatam Virginem describendam, idcirco postquam eam desponsatam viro dictum est, nomen eius explicatur, vt historia, quæ de ipsa sequitur, accommodatius texatur, quod non ita fieret, si à principio sic scriptum esset, Missus est Angelus ad Virginem, cui nomen Maria, desponsatam viro, cui nomen erat Ioseph. Quale autem, & quantum nomen Mariæ sit in annotatione lege.

ANNO-

ANNOTATIO. LXI.

Sacrosanctum nomen Mariæ tria significat.

HVius sacratissimi nominis tres sunt etymologiæ, quarum prima hæc est, apud Hebræos מר significat amaritudinẽ, & ים mare, inde מרים quasi mare amaritudinis, seu amaritudo maris. Ambrosius lib. de institut. Virgin. cap. 5. admittit hanc etymologiam, negat tamen ab hac significatione sumptum esse nomen Beatæ Virginis sed conuenire dicit Mariæ sorori Moysis, cui idem nomen erat, quod & Beatæ Virgini. Non tamen omnino reijcienda est, nã & in Beatissima Virgine aliquando completũ est, vt mare amaritudinis esset, nempe in passione Filij sui, quando gladius pertransiuit animam eius, iuxta figuram Noemi; Ruth. 1. vbi legitur Elimelech, & Noemi Bethlemitas famis vitandæ causa recessisse in regionẽ Moabitarũ, ibique marito mortuo feminam viduam in patriam reuersam, cumque audisset vocari se Noemi, quod nomen significat pulchrã, nolite vocare me Noemi idest pulchram, sed Marah, idest amarum, quia amaritudine repleuit me Omnipotens. Profecto incõparabiliter maior, & acerbior fuit dolor compassionis Beatissimæ Virginis, vt vere dicere posset, vocate me Marã, id est mare amaritudinis, nec est opus vt etymologiæ significatio semper conueniat ei, cui nomen est impositum, nam & lapis dicit à lędendo pede, non tamen semper lædit, satis est, si aliquando læserit. Illa autem etymologia, quam adfert Ambrosius, vt idem significet Maria, quod Deus ex genere meo, non inuenio, qua ratione trahi possit ab idiomate Hebræo, aut Græco.

Secũda etymologia nominis huius est ab idiomate Syro, simul & Hebræo, apud Syros enim מר significat mare, inde Maria, quasi Domina maris. Hanc etymologiam secutus est Damascenus libro 4. de fide capit. 15. vbi affirmat nomen Mariæ idem significare, quod domina, ratione autem huius significationis vere Beatæ Virgini nomen conuenit, vt enim recte ibi dicit Damascenus, quia Dei mater est dominium habet super omnes creaturas, & domina merito appellatur, nemo quippe Sancto rum dominus est, quod si interdum eos dominus appellamus, id eis potius honoris gratia quam propter dominium tribuitur. at Beatissima Virgo domina est ex dominio, non solum inferiorum creaturarum, sed & cęlestium, hocque epitheto ab Ecclesia nuncupatur, O glorioſa domina. & Aue domina Angelorum, Aue regina Cælorum. Hanc doctrinam docte tradidit Athanasi. sermo. in Euãgelium Deiparæ prope finem. vbi sic inquit, Quia ipse est rex, qui natus est ex Virgine, idẽq; & Dominus, & Deus, ea propter & mater, quæ eum genuit, & regina & domina, & Deipara proprie, & vere censetur, licebitq; nobis ista congruenter dicere, dum ad ipsam, & ad eum, qui ex ipsa genitus est, nisi cum filium respicimus. Hæc Athana. Nec abs re dicitur domina maris, quamuis enim omnium sit domina, hominũ tamen, qui in hoc mundo, velut in periculoso, & turbulento mari, nauigant, peculiarem habet prouidentiam, & affectum, vbi continenter inuocatur eius auxilium, & perpetuis laudibus celebratur iuxta ipsius Prophetiam Luc. 2. Beatam me dicent omnes generationes.

Tertia huius nominis etimologia est à nomine Hebreo מאור idest luminare. Gen. 1. Fecit Deus luminare maius, & luminare minus, ĩ Hebræo hoc nomen legitur. Maria ergo idem est quasi luminare, vel illuminatrix. in sancta enim Ecclesia, quæ cælo comparatur, Christus est sol iustitiæ, luminareq; maius illuminans omnem hominẽ venientem in hunc mundum; Sancti autẽ velut stellæ, qui suo exemplo, & doctrina illustrant hominum mentes; Beatissima vero Virgo luminare minus, & luna est, minor Filio, Sanctis vero longe maior, in qua virtutes omnes super omnium Sãctorum virtutes splendent, & iure illuminatrix dicitur, quæ solem vitæ nobis peperit, iuxta has tres etymologias nomen hoc accommodari potest Beatæ Virgini.

Et ingressus Angelus ad eam.

COMMENTARIA.

PRosequitur Historiam, ingressus Angeli indicat eam non in plateis, aut in vijs, vt quidam recentiores Hæretici fabulantur, sed domi tunc fuisse, vt recte adnotat Euseb. homi. de annunti. & quidem in cubiculo clausam, & in domus penetralibus solam sine comite, vt asserit Ambros. lib. 2. de Virgini. & lib. 1. offic. cap. 18. immo orans inuenta est ab Angelo ingrediente, & ostium clausum penetrante, vt dicit Bernar. hom. 3. de Beata Virg. credendum enim est, Deũ, qui eam formauerat, & elegerat in matrem, cunctasq; illius actiones mirabili prouidentia disponebat, mentem eius in perfectissimam, & altissimam contemplationem excitasse tunc temporis, quando conceptura erat Dei filium, & efficienda Dei mater; & valde consentaneum videtur rationi eam diuinum hoc mysterium aduentus Dei tunc considerasse, nihil tamen de se tale præ profundissima sua humilitate cogitasse, aut suspicatam esse.

ANNOTATIO. LXII.

Angeli trib. modis manifestant hoc minibus q̃ Deo præcipiente eis reuelant.

INgressum hunc Angeli ad B. Virginem prænuntiatum fuisse ab Esaia, testatur Epipha. hære. 78. inquit enim Esaias c. 8. Accessi ad Prophetissam & concepit & peperit filium. Prophetissa B. Virgo est, accessus est Angeli nuntiantis, ingressus conceptio, & partus, filij est conceptio, & natiuitas Christi opera Spiritus Sancti facta. Pro intelligentia autem huius angelicæ apparitionis sunt nonnulla adnotãda. Primo quidẽ, quantum ex scripturis sacris licet deducere, Angeli tribus modis manifestant hoĩbus, quæ suo ministerio illis Deus significari vult. vt docet Aug. lib. 12. super Gene. ad liter. c. 7. & seqq. Vno mõ intellectualiter, nimirum producẽdo in intellectu hoĩs species, & lumen, quibus intelligãt, & sciãt ea, quæ eis intendunt reuelare. hoc mõ vsus est Angelus, qñ Matth. 2. Ioseph reuertẽti ex Aegypto indicauit,

dicauit, ne rediret in Iudæã. Admonitus, inquit, secessit in partes Galilææ. Illa admonitio fuit vere intellectualis per species in intellectu ab Angelo productas. Altero modo spiritualiter, quando non tantum intellectum hominum excitant per species, & lumen, sed etiam imaginationem, & sensus exteriores mouent per aliquam speciem corpoream, qua apprehendunt vocem aut figuram aliquã, sicut nobis accidit in somnis, quam visionem, seu locutionem appellat Augustinus spiritualem, quia non fit ad sensus exteriores, sed ad solos interiores. sic Angelus locutus est Ioseph Matth. 2. quando ei dixit, vt fugeret in Aegyptum. Angelus, inquit, Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens: Tolle puerum, & matrem. dicitur apparuisse, & dixisse, quia imaginatiuam, seu phantasiam Ioseph mouit, vt apprehenderet figuram corpoream, & voces similes exterioribus Angeli significantis, quæ illum facere volebat. Tertio modo corporaliter, & sensibiliter, quando non solum hominis interiora excitant, sed etiam sensibus exterioribus apparẽt imprimẽdo species vel vocum, vel figurarum exteriorum, vt paulo post dicemus. Hanc reuelationem, seu modum significandi appellat Augustinus visionẽ. quamuis enim fiat aliquando sensibus alijs præter visũ, nempe per voces, tamen à principali sensu omnis reuelatio sensualis visio denominatur. sic apparuit Angelus Zachariæ, quando à dextra altaris visus est in forma corporea, & voces eius exteriori auditu percepit. Sunt multa exempla harum reuelationũ Angelicarum in scriptura veteri, ad intelligentiam vero sufficiunt, quæ posita sunt. Hæc Angeli apparitio fuit tertij generis, quia in figura corporea, & per voces exteriores facta est.

Angeli multis modis corporali visione se manifestant.

Secundo adnotandum est huiusmodi apparitionem, quæ dicitur visio, & fit sensibus exterioribus, multipliciter fieri. Primo quidem per solas voces in aere formatas, sic Angelꝰ apparuit Abrahæ Gen. 22. quando clamauit, Abraham, Abraham, ne extendas manum super puerum. Secundo, quando pars aliqua corporis apparet, vt Daniel. 5. accidit Balthasari, quando vidit extrema digitorum humanorum scribentium in pariete. Mane, Thecel, Phares. Tertio quando apparet in figura humana integra, sic Tob. 5. Angelus multis diebus apparuit Tobiæ, & locutus est cum illo in via. Quarto, quando apparet nõ in humana figura, sed in specie alterius corporis aut animalis, sic Ezech. 1. apparuit in specie leonis, vituli, & aquilæ, & Exo. 3. apparuit in specie ignis. Multa harum apparitionum exteriorum exempla in scriptura inueniuntur. Apparitio autem quæ facta nũc est Beatissimæ Virgini, visio fuit, nã Angelus visui exteriori ipsius per species visibiles se præsentauit; & vocibus exteriorbus aures eius excitauit, & figura humana, non feminea, sed virili visus est. talem apparitionem indicant verba Euãgelistę. dicitur enim ingressus, & locutus, quæ duo significant humanam figuram, & voces. Idem affirmant sacri Doctores, inter quos sũt Hierony. Epist. ad Eustochi. & Aug. ser. 14. de Nat. Domi. vbi affirmat apparuisse tanquam iuuenem facie rutilãte, veste corruscante, ingressu mirabili. Ambros. lib. 1. offic. cap. 18. asserit apparuisse in forma peregrina quasi de re noua, & peregrina nuntium portantem. Congruum autem valde fuit Angelum sic apparere, cum enim annuntiaret Deũ carnem humanam iam iam assumpturum, debuit nuntius in humana, & visibili forma apparere, vt & dictis, & factis nuntium quod deferebat, exprimeret; si enim in lege, & ante legem Angeli visibili, & humana specie sæpe visi sunt, vt indicarent Angelorum Dominũ aliquando carnem humanam sumpturum, profecto quando tale mysteriũ celebrandum erat, conueniebat nuntium in humana specie visibili apparere, quam existimo fuisse pulcherrimam visu, & auditu suauissimã, quia annuntiabat speciosum forma super filios hominum, & eum, qui locuturus erat verba vitæ æternæ, qualiter nemo ante locutus erat. Præterea cum quæ significanda, & reuelanda erant, essent difficillima creditu, & maximi momenti, debuerũt reuelatione efficacissima manifestari, qualis est, quę non intellectu solo, & sensu inteiori, sed quæ etiam sensibus exterioribus fit. Præterea, cum Beatissima Virgo mente, sensu exreriori, & interiori tunc Deo seruiret, & in diuinas laudes inuigilaret, decuit, vt nuntium acciperet mente, & sensu tam interiori, quàm exteriori. An autem tunc Beata Virgo eum nouerit, dicemus inferius.

Tertio adnotandum est Angelos huiusmodi corpora nõ habere ex se, quasi eorum substantia ex his sit composita, sicut conflata est hominum natura ex corpore & anima. Extitit olim inter sacros Doctores non vulgaris controuersia, an Angeli corpora connaturalia haberent, eorumq; substantia ex corpore & spiritu constaret. multi enim & grauissimi Doctores affirmarunt, inrer quos sunt Orige. lib. 2. Periarch. capit. 2. & 3. Tertull. lib. de carne Christi. & lib. de velan. Virgin. Basil. lib. de Spiritu Sancto. cap. 16. Lactant. lib. 2. diuin. institut. capitu. 15. cum alijs, quos prætermitto. Augustinus autem fuit in hac re dubius, & varius, nam in nonnullis locis affirmauit eos esse corporeos, vt in Epist. 115. ad Nebridi. At lib. de fid. & symb. cap. 59. & lib. 15. de ciu. cap. 23. difficultatem excitauit, & insolutam reliquit. Communior tamẽ Doctorum sentẽtia est Angelos esse incorporeos, & immateriales, sicut animas secundum se: ita habent Iustin. in quæstion. de incorporeis, respõ. 4. & ante illum Dyonisius Areopag. lib. de cælesti Hierarch. cap. 2. vbi Angelos appellat essentias omnino immateriales. Idẽ Athanas. lib. de communi essentia patr. fil. & Spir. Sãcti. vbi definit Angelum viuentem, rationalem, materię expertem. Consentiunt his Cyril. lib. 4. in Ioan. cap. 10. Damasc. lib. 2. de fid. cap. 3. & Greg. lib. 4. moral. cap. 9. cum alijs. Quorum sententia est omnino amplectenda, quam etiam probauit Concil. Lateranen. Vnde desumptum est cap. firmiter de summa trin. & fid. catholi. vbi creaturarum diuisio fit in incorpoream, corpoream, & hominem ex vtraque compositum, quod etiam scriptura confirmat, nam Angelos appellat spiritus, quasi materię expertes. Id autem est aduertendum, Doctores illos, qui Angelos corporeos esse existimarũt, nõ sic eos corporeos sensisse quasi figuram humanam haberent, aut aliquam aliam ex ijs, in quibus apparuisse leguntur, ex quo fit, nemine dissentiente hoc corpus, in quo Angelus Beatæ Virgini apparuit, non fuisse proprium, aut de substantia Angeli, sed assumptum eo modo, quem sequentibus verbis explicamus.

Angeli non hẽnt, sed sumũt corpus quũ hominib. apparent.

Quarto igitur aduertendum est, Angelos huiusmodi corpora, in quibus apparent, ex materia externa conflare, & conficere, ex vaporibus condensatis, & varijs coloribus, non tam qualitatum mistione, quàm luce, seu lumine illustratis, sicut accidit

Quarõne Angeli corpora assumãt.

cidit in nubium coloribus ex varia luminis reflexione prouenientibus, diuina enim virtute boni Angeli id efficiunt; mali vero naturales creaturarum virtutes applicando. Quibus quidem corporibus Angeli non vniuntur, sicut anima corpori, sed in ipsis sunt præsentes, & eis tanquã instrumẽtis vtũtur ad opera corporea, nec enim per ea opera vitæ exercẽt, quasi videant, audiãt, aliaue simili vitæ opera exerceant, sed apparent cum hisce membris, & per ea voces proferunt, aut motus corporeos exercent, vnde Tob. 12. inquit Angelus, videbar vobiscum manducare, & bibere, sed ego cibo inuisibili, & potu vtor, qui ab hominibus videri non potest. accipiebat quidem Angelus cibos, & conterebat corporis assumpti dentibus, sed in substantiam suam nõ conuertebat, quasi illis nutriretur, ideo non dicitur vere manducare. sonos etiam proferebat formatos in modum vocum, tamen non procedebant à Spiritu exhalato, vt in nobis, corpus deniq; verum erat, sed non pars Angelicæ substantiæ, nec animatum, aut viuificatum ipso Angelo, sed vt instrumentum motum ab illo, post vsum, vero corpora hæc dimittuntur, & dissoluũtur, sicut nubes, aut vapores dissolni solent. Vtuntur autem Angeli his corporibus propter nos, tum vt nobis se adaptent, & ea quæ dicunt aut faciunt, vehementius nostris mentibus imprimant; tum vt suas spirituales virtutes per signa corporea quodammodo nobis significẽt. Sic solent Angeli depingi. & vt adnotat Chrysost. hom. de incomprehensibili natura Dei. Gabriel aliger depingitur ad significandas eius sublimes virtutes, & vt eum de cælo ad terras descendisse exprimamus. In huiusmodi ergo eleganti, & speciosõ corpore, non proprio, sed assumpto Virgini Beatissimæ se nunc præsentat nuntiaturus exteriori sono, & voce summum incarnationis Filij Dei mysterium.

ANNOTATIO. LXIII.

Quahora diei vel noctis Angelus Mariæ apparuit.

CONsideratione dignum videtur, quo diei tempore Angelus nuntium detulerit, & mysteriũ hoc celebratum fuerit, vt enim inferius dicemus, statim post Angeli discessum Verbum caro factum est. In hac re non habemus scripturę testimonium, sed solam Sanctorum Doctorum auctoritatem, nõ omnium quidem, sed paucorũ, & rationes aliquot probabiles, & congruentes. In primis Athanas. in sermo de Deipara. prope finem, in exordio diei dicit Angelum salutasse Beatam Virginem, appellat diei exordium, quãtum existimo post mediam noctem, quando solent horę matutinę decantari. Dies enim Ecclesiasticus à media nocte in mediam noctem cõputatur. ratio etiam idem probat, nam cum Christus Dominus natus sit noctu, vt ex Euangelio constat, consequens est cõceptum fuisse noctu, sic enim nouem menses perfecte numerantur à cõceptionis hora vsq; ad partũ, conceptionis enim, & natiuitatis Christi tempus fuit ordinatissimum, sicut autem vigesima quinta Decembris natus est noctu, ita vigesima quinta Martij cõceptus est noctu. Præterea, quemadmodum noctus natus est ad significãdas tenebras ignorantię Dei, quibus mũdus premebatur, quasq; ipse expulsurus nascebat, sic eadẽ rõne eodẽ tẽpore cõceptus est. Prẽterea, vt veritati figura cõueniat, Angelus enim missus ad occidenda primogenita Aegyptiorũ; & liberandos Iudęos de captiuita te figura fuit aduentus Saluatoris in carne ad liberandos homines de captiuitate dæmonis, & deleda peccata eorum, venit autem ille media nocte. Sap. 18. Cum quietum silẽtium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus exiliens de cælo a regalibus sedibus durus debellator in mediam exterminij terram prosiliuit. ergo Christus etiã nocturno tempore cõceptus est, nam conceptio aduentus quidam est; tunc enim Deus factus est homo, & descẽdisse de cęlis vere dicitur per incarnationem suam, vt dicere similia verba de ea conceptione liceat, cum quietum silẽtium tenerent omnia &c.

Dixit.

COMMENTARIA.

NOn tantum in humana specie ingressus Angelus apparuit, sed humanis etiã vocibus vsus est, ea verba proferẽs, quæ à summo Deo, à quo mittebatur, proferẽda acceperat.

ANNOTATIO. LXIIII.

Angeli quãdoque Dei personam, quãdoque vero propriã repræsentant.

ANgeli in humana forma bifariam locuti sunt cũ hominibus, priori quidẽ modo agentes personam Dei, cuius nomine loquebantur; sic Gen. 18. tres viri apparuerunt Abrahæ, & locuti sunt quasi Deus, cum Angeli essent, quia personam Dei repręsentabãt; sic etiam Abrahæ, & Prophetis sæpe apparuisse, & locutos esse legimus. Posteriori modo Angeli apparuerunt propriam personam agentes & tãquam Dei ministri, & nuntij loquentes; sic Gabriel apparuit, & locutus est cũ Daniele c. 10. & Raphael cum Tobia cap. 12. Hoc igitur modo loquitur nunc Angelus cum Beata Virgine, non quidem Dei personam repræsentans, sed propriam, quasi nuntius Altissimi: vnde verba omnia, quæ pronuntiat, sunt à Deo mittente ordinata, & ea loquitur, quę in mãdatis accepit. Dixit autẽ de re nouissima, altissima, honestissima, vtilissima, & delectabilissima. Quid enim æque nouum, ac Deum fieri hominem, & virginem parituram, ac matrem simul futuram? quid ita excellens, & altum, ac hominem Deum esse, & humanitatem vniri diuinitati? Quid sic honestum & sanctum; velut conceptio Spiritu Sancto superueniente & virtute Altissimi obumbrante facta? Nihil æque vtile, ac redemptionis, & salutis æternę opus, nec sic delectabile, vt concipi Saluatorem hominum, victorem mortis, Diaboli, & inferni, ac peccatorum. Dixi breuissimo compẽdio, quę si scribenda, & calamo exaranda essent, mundus libros capere non posset.

Aue.

COMMENTARIA.

Gabriel Angelus quatuor præstitit in annunciat one B. Virginis.

QVatuor Angelus facit. Primo quidem Beatam Virginem salutat. Secundo nuntium explicat. Tertio modum perficiendi rem annũtiatam indicat. Quarto difficultatem, quæ de re ipsa concipi poterat, euacuat. A salutatione incipit, tum vt suum ingressum pacificum, & eximij cuiusdam boni causa factum esse significet; tum, vt ipsa salutatione ad magnitudinem mysterij attendendam animum excitet; tum etiam vt personã eius, quæ iamiam futura erat Dei mater, veneretur; tum demum, vt ad consensum rei nuntiatæ Beatam Virginem quodam modo inducat. Verbũ autem Aue, exhortãtis est ad gaudium, & congratulantis Beatæ Virginis ipsius priuatam ac propriam & communem salutem. Est autem salutationis initium valde accommodatum, nam, & salutem, & gaudium annuntiat ei, quæ coceptura, & paritura erat auctorem salutis, & gaudij, primum ipsius Virginis, & deinde totius generationis humanæ.

ANNOTATIO. LXV.

Aue Verbi est gaudij & congratulationis.

NOuam, & insolitam salutationem hãc esse adnotant Origenes hom. 6. in Lucã, & Ambrosius in præsenti. & recte. nemo enim hominum audiuit ab Angelo, & quidẽ verba Dei referente, Gratia plena, benedicta tu in mulieribus. Hieronymus in serm. de assump. B. Virg. affirmat, Angelum ipsum admiratum fuisse Beatę Virginis excellẽtiam, quæ tanta erat, vt merito dicere ei posset. gratia plena, &c. Verbum eius primum explicatione indiget χαῖρε, apud Græcos idem est, quod apud latinos Salue, & gaude. Sacri Doctores posteriorẽ amplectuntur significationem, vt Basilius hom. de Chri humana generatione. Maria, inquit, edocta, & iussa est ab Angelo gaudere. Gregorius Nisse. orat de nat. Dom. & Euthymius in præsenti, & Titus Bostren. ad gaudium referunt, id quod Augustinus etiam insinuat ser. 15. de natiu. Dom. Non est autem hoc loco vox imprecantis, sed annũciantis, & exhortantis ad gaudium, & lætitiam, tum de proprio, tum de communi bono: proprio quidem, quia super omnes creaturas etiam cœlestes exaltanda erat, mater futura Dei, de quo gaudio ipsa paulo post protulit illud. Exultauit spiritus meus in Deo salutari meo: quia fecit mihi magna, qui potẽs est: De communi vero, quia fructus ventris eius totius mundi salus, & redemptio erat. Est etiam altera huius verbi ratio, quam adferunt Augustinus, & Gregorius Nisse. locis allegatis, nempe vt Angelus Beatam Virginem Aueę illi primæ opponeret, indicans illã principium futurum salutis, sicut Aeua initiũ mortis, & miserię. Primum enim verbum contra Aeuam prolatum Gen. 3. illud fuit: Multiplicabo ærumnas tuas; primum igitur Beatæ Virgini verbum allatum contrariũ est, gaude, quasi diceret: primæ mulieri tristitia primo annunciata est, quia initium fuit mortis, at tibi annunciatur primo gaudium, quia futura es mater vitæ. De causis gaudij in Saluatoris aduentu dicendũ erit inferius c. 2. in explicatione illius sententiæ: gaudium euãgelizo vobis. Possumus etiam hoc idem salutationis verbum interpretari simul, vt etiam significet idẽ. quod, Salue. non quod Angelus imprecetur salutem ei, quam sciebat matrem salutis futuram, sed quod salutem per eam annuntiat futuram, quasi diceret, Salue, quia salus mundo per te aduenict, & in te medicina vitæ, ac sanitatis conficietur. Præterea est verbũ cõgratulationis, quo Angel⁹ Beatæ Virgini cõgratulatur, & lætitiã præ se fert de maximis donis, quib⁹ à Deo illa erat affecta, & proxime afficiẽda, qua ratione Ecclesia nunc decantat: Salue Sancta parẽs, enixa puerpera Regẽ. Verbum igitur hoc & salutis, & gaudij est, atq; exhortantis, annuntiantis, & congratulantis, vt declaratum est.

Gratia plena.

COMMENTARIA.

Salutationis Angelicę connexio.

SAlutatio hæc tacite misterij annuntiationem continet, quam à Beata Virgine nondũ perceptam dilucidioribus postea verbis explicat. Connectuntur autem omnia tria salutationis verba, nempe gratia plena, Dominus tecũ, benedicta tu in mulieribus, verbo, Aue, quasi tres causæ gaudẽdi. Primum est, gratia plena, quasi dicat gaudere te, & lætiere iubeo, quia gratia plena. Tu præ tua humilitate profundissima, talem te non reputas; at à summo Deo, à quo mittor, qui falli non potest, hoc nomine digna iudicaris, & ab eo te hoc nomine salutandi mandatum accepi, Et vere gratia plena es, quæ supra omnes Deo sic placuisti, & grata, & accepta facta es, vt filiũ suum de te carnem assumere decreuerit. Aue ergo gratia plena. Plura habes in annotatione.

ANNO-

ANNOTATIO. LXVI.

Gratia tria significat.

GRatia plena, est Græce vnum verbum, κεχαριτωμένη quod est participium à verbo κεχαριτόω, quod trahitur à nomine χάρις. Oportet ergo explicare, quid χάρις. quod latine gratia dicitur, significat. Aduerte igit' & in sacra scriptura, & apud prophanos etiam scriptores nomẽ hoc tripliciter vsurpari. Primo quidem pro quadam complacentia affectus, secundum quam dicitur homo homini placere: sic Gen. 39. dicitur: Inuenit Ioseph gratiam coram domino suo, ideſt placuit, & acceptus est domino suo, & Esther 2. Inueniebat Esther gratiam apud oẽs, qui videbant eam, ideſt placebat, & grata erat oculis videntium, & omnibus complacebat. Illa igitur complacentia, quam videntes erga Esther, aut dominus erga Ioseph concipiebant, dicitur χάρις. & gratia. Non est autem idem gratia, & amor: nam amor est affectus quidam, quo alteri bonum volumus; gratia vero affectus, quo aliquis nobis placet & gratus, ac acceptus est: ideo noia distincta sunt apud græcos χάρις, & Ἀγάπη. Amamus etiam sæpe eos, qui nobis non placent, nec accepti sunt, quales sunt inimici, ideo gentes idolatræ finxerunt aliã Deam amoris, aliam gratiæ.

Gratia et amor differunt.

Secundo hoc nomen significat id, quod in illo, qui nobis placet, & acceptus est, causaq; est vt nobis placeat, hinc est gratiam significare leporẽ, venustatem, elegantiam, deniq; quid quid illud est, in quo complacemus. Dan. 1. Dedit Deus gratiam in cõspectu Principis Eunuchorũ. Eccl. 26. Gratia super gratiã mulier sancta, & pudorata. Col. 4. Sermo vester sit in gratia sp sale cõditus. Sicut aũt in priori significatione distinguebatur ab amore, ita ẽt in hac posteriori distinctio est, nam quod amorẽ conciliat aliorum dicitur Philtró, quod vero gratiam, & acceptationem, & complacentiam, gratia seu χάρις.

Tertio significat beneficiũ, quod ex gratia & cõplacentia procedit, ijs enim, qui nobis placent, solemus beneficia conferre, ideo ipsum beneficiũ gratia dicitur, Eccles. 29. Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris. Gen. 12. Viuat anima mea ob gratiam tui. Non autem quodcunq; beneficium gratia dicitur, sed quod gratis, & sine vllo pretio, aut merito, sponte, & libenter confertur. Rom. 11. Si gratia, iam non ex operibus. In præsenti ergo accipitur in secunda significatione, vt gratia sit illud, quod est in aliquo, quod gratum, & acceptũ facit alteri, siue quo vnus placet alteri, siue Deo, siue homini, nam etiam Deo placent homines, & accepti sunt. Ab hoc nomine χάρις. iuxta secundã significationem trahitur verbũ χαριτόω, significans idem, quod latine gratum facere, seu efficere, vt aliquis placeat alteri. sic Eph. 1. dictum est. In laudem gratiæ ipsius, in qua gratificauit nos in dilecto Filio suo, ibi est verbũ hoc. Deꝰ enim per Christum fecit nos gratos sibi, donans ea quæ ipsi placent, & quæ ei nos aceptos, & gratos efficiunt. inde deriuatum est participium passiuum in feminina terminatione κεχαριτωμένη, quasi grata facta Deo, in qua ea sunt, quæ Deo maxime placẽt, & accepta sunt. erat talis Beata Virgo gratiosa in oculis Dei, ita tamen vt eam gratiam à Deo ipso obtinuerit. potest enim participium locũ nominis verbalis tenere, vti fieri solet. Attende autẽ participia, siue verbalia nomina, quæ deriuãtur à verbis terminatis in [ό ω,], significare quandam abundantiã, & plenitudinem, vt non quouis modo gratã, sed abũdãtissime, & plenissime gratam fuisse indicet, quod latinus interpres sapiẽter considerans vertit, gratia plena. Illud enim participium nominaliter accepit, ideo non vertit, gratia repleta, sed plena gratia, vt maiorem in hoc abundantiam significaret, certum enim erat Deo esse acceptam. Fuit autem illa vere plena gratia, quæ ita accepta fuit, & placuit Deo, vt in matrẽ vnigeniti Filij sibi consubstantialis electa esset ab æterno Patre. Hinc patet, quantum errent Neoterici quidam, qui hanc vocem reijciunt, quasi græco vocabulo minus accommodatam, & vertendum censent, Aue gratia dilecta; aut gratiosa, alijsue modis, contra receptissimam, & ab Ecclesia receptam versionem, Aue gratia plena, quæ supra omnes eorum interpretationes perfectius explicat vim vocis græcæ, & gratiam Beatæ Virginis verius magnificat. Cui accedit auctoritas grauissimorum Patrum, Ambrosius enim in præsenti, & lib. 1. de Spiritu Sancto c. 7. & Augustinus serm. 14. & 15. de Nat. Dom. ita legunt & interpretantur. quibus nequis falso opponat, non fuisse in Græco idomate multum versatos, adiungo Græcos Patres doctissimos, Athanasius in hom. de Deipara hoc participiũ cecharitomeni interpretans dicit, Beatam Virginẽ ea de causa sic esse appellatum, quia adimpletione Spiritus Sãcti omnibus gratijs abũdaret, quid apertius dici potuit, quo verbum nostrum probaret, Gratia plena? Accedat Epiphanius hære. 78. prope finẽ vni, vt significationẽ participij cecharitomeni explicaret, addidit verbum expressum [secundum oĩa] cecharitomẽni quo plenitudinẽ, & abundantiã exprimeret, quæ eo nomine insinuata erat. Hieronymus etiam, qui etsi latinus sit, propter sermonis tamen græci insignem peritiam inter græcos computandus, in serm. de Assumpt. Beatæ Virg. vertit (gratia plena) sicq. exponit, vt paulo inferius dicemus. Hæc de voce hac dicta sint.

ANNOTATIO. LXVII.

De multiplici plenitudine gratiæ, qua Maria à Deo cumulata est.

VT merito iureq. optimo Beatam Virginem gratiã plenã dici intelligamus, q̃ sit hæc abundantia, & plenitudo indagandũ est. Multiplici de cã B. Virgo gratia plena appellata est, multosq. gratię plenitudinis modos obtinuit. quorũ primus est quantũ ad partes, seu diuisiones gratiæ, vt. n. à Paulo docemur 1. Cor. 12. diuisiones gratiarũ sunt, quas Deus non singulis oẽs cõfert, sed pro sua voluntate distribuit. Alij, inquit, datur sermo sapientiæ, alteri gratia sanitatũ, alteri opera virtutũ, alij sermo prophetiæ. Deniq; Spiritus Sanctus non oẽs vni, sed singulis partem pro suo beneplacito donat. At B. Virgini gratiam quo ad oẽs suas partes contulit, & in ea oĩum diuisionũ membra cumulauit, vt supra oẽs Sanctos gratia plena sit. Hãc plenitudinem tradidit Athan. hom. de Deipara, vbi sic inquit: Ita quoque Spiritus sanctus descendit in Virginẽ cum oĩb. suis essentialibus virtutibus, quæ illi per rõnẽ principatus diuini adsunt, imbuens eã in gratia, vt in oĩbus gratiosa esset, atq; idcirco gratia plena cognominata est, eo quod adimpletione Spiritus sancti oĩb. gratijs abundaret. Hæc Athanas. Accedit Hiero. ser. de Assump. B. Virginis, Bene, inquit, plena, quia ceteris per partes præstatur, Mariæ vero se tota infudit plenitudo gratiæ.

gratiæ. Et paulo inferius inquit: In Mariã totius gratiæ plenitudo, quæ in Christo est, venit, quãuis aliter, quia ẽtsi in sanctis Patribus, & Prophetis gratia fuisse creditur, non tñ eatenus plena. Docte igitur S. Thomas de Aquino 3.p.q. 27. ar. 5. dicit, Beatam Virginem, quamuis omnes gratias habuerit, nõ tamen omnium vsum habuisse, nam miraculorũ virtute in hoc sæculo non est vsa, licet eam obtinuerit.

Plenitudo gratiarum an fuerit B. Virgini collata ante, vel post incarnationem Filij.

Hanc plenitudinem gratiarum in Beata Virgine fuisse non est dubitandum, an vero hæc plenitudo fuerit ei collata ante Filij incarnationem, an vero post, id est in controuersia. nã Athanasius, & Hieronymus locis allegatis affirmãt eam gratiam Spiritu Sancto superueniente. quando filium cõcepit, consecutam fuisse. At S. Tho. asserit ẽt ante conceptionẽ Filij illi fuisse datã: mihi probabilius videtur, quod Athanasius, & Hieronym. tradunt, nõ tamen propter hoc excludenda est plenitudo hæc à verbo Angeli, nam vt hi patres dicunt gratia plena salutatur, non à sola gratia præsenti, sed ab ea etiam, quæ iam iam implenda erat. quod enim proximum est præsenti, pro præsenti habetur, maxime ab Angelo, qui, quæ futura in hoc mysterio erant, nouerat, & hunc Spiritus Sancti aduentum prænuntiaturus venerat.

Gratiæ partes in duplici sunt differentia.

In cuius rei declarationem, & vt certa ab incertis distinguamus, aduerte, gratiæ partes in duplici esse differentia, quædam. n. perficiunt hoiem absolutè, quæ nimirũ ad rectitudinẽ, & sanctitatem, & innocentiam habentis pertinent, qualia sunt donum gratiæ iustificantis, fides, charitas, spes, ceteræq. virtutes, dona Spiritus sancti, fructus, & beatitudines. Quædam aliæ perficiũt hoiem in ordine ad alium, nec homini dantur pp vtilitatem præcipue propriã, sed pp alios, qualia sunt donum linguarum, donum prophetiæ, virtus miraculorum, & gratia sanitatũ, ceteraq. similia, quę dicuntur gratiæ gratis datæ. De prioribus non est in controuersiam vertẽdum Beatam Virginem habuisse plenitudinẽ ante Filij conceptionem, ijs. n. gratijs disposita, & præparata est à Deo, vt dignum Filij habitaculum effici mereretur, eratq. perfectissima, & sanctissima, Deoq. acceptissima super omnes creaturas, vt vere dicta sit ab Angelo gratia plena, & gratiosissima apud Deum. De posterioribus controuersia est, vti diximus, & sententiæ Athanasij, ac Hieronymi adhęsimus, vti iam dictum est, nimirum hanc plenitudinem post Filij conceptionem consecutam fuisse, cum primum mater Dei effecta est. Hæc igitur est prima plenitudo.

B. Virgo etiam ex parte subiecti gratia plena.

Secunda plenitudo fuit ex parte subiecti recipientis gratiã. Sunt .11. in homine plures partes, scilicet, aĩa, & corpus, seu spiritus, & caro, seu intellectus, & sensus, rõ, & appetitus, quę quidem partes in hominibus iustis nõ replentur gratia. Etenim iusti, & sancti in hoc sæculo non eam gratiam acceperũt in aĩa, quæ à carnis appetitu auferret illam legem peccati aduersantem spiritui, de qua Rom. 7. dicit Paulus: Video legẽ in mẽbris meis repugnantẽ legi mẽtis meæ, & captiuantẽ me legi peccati, & paulo post. Menti seruio legi Dei, carne aũt legi peccati, quamuis. n. gratia efficiat, vt mens, & spiritus non succũbat carni, & appetitus impulsibus, præbeatq. victoriam, non tamen subijcit carnem, ne contra spiritũ insurgat, eumq. impugnet, licet non expugnet. Vnde in oĩbus iustis dicitur inhabitare peccatum, longe. n. aliud est regnare peccatũ in corpore, seu carne, & inhabitare: regnat quidẽ, qñ ratio, mensque cedunt, & consentiunt carnis impulsui contra legẽ Dei, vincitq. caro spiritum; at inhabitat tantũ, quãdo caro quidem impellit, & luctatur contra spiritũ, tamen non vincit, sed viucitur, & reprimitur. Dicitur autem peccatum inhabitare tunc, nõ q̃ impulsus ille sit peccatum, non accedente rationis consensu, vt recte dicit Aug. lib. 1. de ciui. c. 25. sed q̃ inclinet, & instiget ad peccatũ, & sit etiam effectus peccati, nam ex originali culpa solutus est appetitus à rationis imperio perfecto. Hanc differentiã nos docuit Paulus, qui Rom. 7. dicit: Nõ ego illud operor, sed quod inhabitat in me peccatum, & Rom. 6. Nõ, inquit, regnet peccatũ in vestro mortali corpore, in carne igitur Pauli inhabitabat peccatũ, sed non regnabat. Hunc appetitum effrenem, & rebellem contra spiritum pugnantem appellat Aug. Cõcupiscentiam 1. de ciu. c. 25. & legem peccati lib. 2. de peccat. mer. c. 28. & fomitem peccati epist. 29. ad Hieron. quo vocabulo Theologi vsi sunt, & recte, ppter similitudinem. vt enim fomes facile inflammatur, & ignem accendit, sic appetitus iste solutus & rebellis qui à peccato processit, in peccatũ trahit, nisi spiritus per Christi gratiam eum cõprimat. Hic aũt fomes non vno modo carnis appetitum excitat cõtra mentẽ, & ea, quæ legis Dei sunt, sed multis. Nã aliquando delectatione carnalium, aliquando timore rerum difficilium, aliquando tędio, & torpore spiritualiũ, idq. multis modis, & inducendo in malo, & retrahendo à bonis, Iam. Nemo Sanctorũ eam plenitudinem gratiæ accepit, vt caro eius subdita oĩno spiritui esset, sed cõtra eũ pugnaret, & reluctaretur, hoc est B. Virgini priuilegium concessum, vt anima & corpore, spiritu & carne, subdita esset oĩno Deo, nec quicquam in ea esset quod reluctaretur diuinæ voluntati, & legi, ablatus. n. est fomes ille, id est appetitus carnis subiectus est spiritui. decuit. n. illam carnem sacratissimam, de qua Verbum caro factum est, purgatissimam, & puritissimã esse ab oĩ eo, quod legi Dei aduersatur. Eapropter gratia plena dicta est ex parte subiecti. Hanc gratiã concessam B. Virgini affirmat Leo ser. v. de Nat. Immaculata, inquit, virginitas concupiscentiã nescivit, quo verbo Leo insinuat ẽt ante Filij conceptionem fomitẽ hunc ablatum ei fuisse, dum. n. dicit, Virginitas nescivit concupiscentiam, significat, q̃ antiqua virginitas fuit, fuisse etiam concupiscentiæ ignorationem, i. fomitis ablationem, à sua ergo conceptione caruit fomitẽ, & cum gratia accepit priuilegium illud. Quamuis autem Richardus de Sancto Victore lib. 2. de Emmanue. c. 28. asserat ablatum esse illi fomitem, quando Filium cõcepit, tamen certius est & verius, quod Leo affirmauit: si enim ante conceptionẽ Filij habuisset fomitem, à veniali peccato ante hanc conceptionem vix fuisset immunis, quod Catholico iam post Concilium Tridentinum dicere nõ licet, vt paulo inferius explicabitur. Semper ergo fuit plena gratia ex parte subiecti, & à ventre matris.

Fomes peccati carnalis modis omnibus appetitum contra mentẽ, & quæ legi Dei sunt.

Fomes ablatus ante filij conceptionem ex eius fuit in B. Virgine.

Tertia plenitudo gratiæ fuit ex parte eorum, quæ aduersantur ipsi gratiæ, & charitati, aut disponunt ad illa, qualia sunt peccata, nempe originale, mortale, & veniale. nemo. n. iustus in hoc sæculo fine aliquo peccato fuit, omnes quidem in originali cõcepti sunt, & quamuis quidam adulti per gratiam à mortali præseruati fuerũt, venialia tamẽ habuerũt, à quibus per gratiã ordinariam nemo est immunis. ex quo factum est, vt nullus merus homo ab oĩ peccato fuerit purus: at Beata Virgo eam sortita est gratiam à Filio, quæ oẽ peccatum impediuit, nec enim

Quõpeccatum in omnibus iustis dicitur inhabitare, non tamen regnare.

Gratia oĩa sibi contraria impedit à Maria.

orginale

originale contraxit, nec vllum actuale, non solum mortale, sed nec veniale admisit, quæ gratia ex priuilegio diuino illi concessa est & quidē quantū ad actuale Conc. Trid. sess. 6. ca. 23. credendum statuit tanquam firmam Ecclesiæ confessionem B. Virginem nullum actuale, nec veniale quidem peccatum perpetrasse in vita. Vere ergo gratia plena fuit, & inter oēs sola hanc consecuta est plenitudinem, quam August. non est ausus inficiari; nam lib. de natura, & gratia c. 36. hēt hæc verba: Excepta Virgine, de qua pp honorem Filij nullam prorsus, cum de peccatis agitur, hēre volo quæstionem. inde enim scimus, quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum oī ex parte peccatum, quæ concipere, ac parere meruit eum, quem constat nullum habuisse peccatum. Hæc August. Sunt aūt cōsideranda verba Sancti, & egregij Doctoris; pp honorem, inquit, Filij, igitur spectabat ad honorem Filij matrem oī carere peccato. Rursus nota cām (meruit concipere, & parere) igitur añ conceptionē Filij oī carebat peccato, si quia meruit concipere, inde est nullum habuisse peccatum. Nota illud oī ex parte, igitur loquitur de oī peccato actuali, atq; originali, & si honor fuit Filij matrem non hēre veniale, igitur nec originale, nam hoc grauius est, cum priuet Dei gratia, & efficiat filiū iræ, & inimicū Deo. Præterea ibi August. de oī peccato agit ēt originali, nam generaliter probat oēs habuisse peccatum ēt infantes, & vtitur illo testimonio Pauli Rom. 5. Oēs peccauerunt, igitur B. Virginem ab oī peccato immunem fuisse asseuerat, & hæc est gratiæ plenitudo ex parte contrariorum, de qua nūc loquimur. Hæc aūt plenitudo non solum aduersantia peccata remouet, sed ēt ea, quæ disponunt ad peccatum, qualia sunt hebetudo mentis, repugnantia affectus, ignorātia rerum spiritualium, & alia hmōi, quæ in Beata Virgine non fuerunt, in qua nullum oīno nec veniale peccatū fuit.

Concordabant operæ Mariæ cum gratia, & donis, quib⁹ ditata fuit.

Quarta plenitudo est ex parte actuum, & operationum; ad cuius declarationem attende, quamuis gratia iustis cōcessa eos Deo gratos, & acceptos faciat, nō tñ per eam possunt oīa opera, & actus suos rectos, vt oportet facere. hinc est, q̄ labuntur in venialia saltem peccata: quotus enim quisque est, qui nullum verbū vnquam otiosum, nullam imaginationē inutilem, nullum vel oculi intuitum, aliquēve actum minus rectū proferat, sed in oībus, & singulis sanctum, & iustum se exhibeat? nēmo profecto. At Virgo Beatissima nullum actū, nullam cogitationem, nullam operationem habuit, quæ non esset sancta, iusta, Deoq; accepta: si. n. aliter se habuisset, sine peccato vitam non egisset, quod tamen nunquam commisisse certum est. Prēterea, quis est, qui nihil omittat, vel leue saltem ex ijs, quæ omittēda non erant? at in Beatissima Virgine nulla omissio, vel minima reprehēsione digna reperta est. Prēterea, non quelis gratia est sufficiens, sed requiritur abūdans ad actus & operationes heroicas, & excellentes virtutes. Virgo autē sanctissima eam habuit gratiā, per quā ad quoscumq; virtutū actus eminentes, & arduos exercendos erat præparata. Actus. n. eminentissimus fidei erat, verbis Angeli enuntiantis ea, quæ oēm superabant captū, credere, & tñ per gratiam acceptam assensit. De qua fidei magnitudine dicendum est postea; q̄ autem de fide dicitur, idē de alijs omnibus virtutibus est sentiendū, vt in progressu manifestabimus. Vere ergo fuit gratia plena.

Quinta plenitudo gratię fuit ex parte eminentiū virtutum, quas Dñs Deus Sanctis suis distribuit. Quamuis. n. Deus iustis suis virtutes oēs singulis concesserit, tñ non datum est singulis in oībus eminere, sed pro suo beneplacito partitus est excellētias virtutum. quidam. n. Sancti eminuerunt temperantia, quidam castitate, quidam humilitate, quidā fortitudine, quidā contemplatione, quidam charitatis feruore, deniq; diuersis sunt diuersa dona hmōi prę stita, & Sanctorū Ecclesia ēt in hac parte circūdata est varietate. in Beatissima vero Virgine oēs virtutū excellentiæ collectæ sunt. idcirco in multis feminis egregijs, quæ diuersis donis eminuerūt, fuit figurata. in Abigail propter prudentiam, in Iudith pp fortitudinem, in Ruth pp honestatē, in Anna pp religionē, in Iahel propter sapientiā, in Esther propter charitatem proximi, & alijs, quas facile est inuenire in scriptura veteri. Quod autem hāc plenitudinem mirū in modum explet, illud est, q̄ non solum eminentiæ virtutum, & donorum alijs diuisim concessæ in Beatissima Virgine conuenerunt, sed incōparabiliter maiores, & superiores, q̄ in singulis Sāctis ēt noui testamenti extiterunt. Magna profecto fortitudo S. Laurentij, insignis charitas S. Ignatij, mirabilis humilitas S. Francisci, impenetrabilis sapiētia Pauli, deniq; quotquot in Apostolis, Martyribus, Confessoribus, Virginibus, Patriarchis, & Prophetis, omnibusq; iustis, immo & Angelis ipsis eminuerunt virtutes, & dona, superatæ sunt plusquam dici possit à B. Virgine. Mira est hęc plenitudo, quam ille Magnus Gregorius nos docuit in Comment. super lib. Reg. fere in principio, vbi inter alia, q̄ paulo post referemus, sic inquit: Mons sublimis Maria, quæ vt ad conceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorū vertice supra oēs Angelorū choros, vsq; ad solium deitatis erexit. Huius. n. montis præexcellentissimā dignitatem Esaias vaticinans ait: Erit in nouissimis præparatus mons Dñi in vertice montiū. mons quippe in vertice montium fuit, quia altitudo Mariæ supra oēs Sanctos refulsit. Hæc Gregorius, qui hanc plenitudinem ante Filij conceptionē fuisse docet. Hierony. ēt ætate prior in Serm. de Assumpt. B. Virginis sic inquit: Patribus per partes est gratia distributa, at in B. Virgine totius gratiæ plenitudo fuit. Vere igit de Beatissima Virgine illud Psal. 86. possumus affirmare: Fundamenta eius in mōtibus sanctis. Mōtes sancti sunt eminentiæ, & culmina virtutum, & donorū Sanctis concessa, quæ fundamenta sunt, quia supra eas, sicut super fundamenta erigitur ædificium, ita altitudo sanctitatis Beatissimæ Virginis se extulit. Hæc est plenitudo quinta.

Maria eminebat ī singulis: & in vniuersis virtutibus.

Sexta plenitudo fuit sufficiētiæ, & dignitatis. hęc aūt est, qua ad eum gradum sanctitatis ascendit, vt digna esset, quę Filium Dei conciperet, & mater efficeretur eius, qui consubstantialis est æterno Patri. Huius plenitudinis magnitudo ex ipsa dignitate cognosci pōt, esse. n. Dei matrē oēm superat dignitatē, & excellentiā puræ creaturæ, post illud. n. quod supra oīa creata est, nēpe esse hoiem Deū, proximum est Virginem esse matrem Dei. tantæ igitur, & tām admirādæ dignitatis mater digna effecta est per gratiam. Hanc dignitatis plenitudinē confitetur Ecclesia, sic Deum orans: Oī potēs sempiterne Deus, qui gloriosæ Virginis matris corpus, & aīam, vt dignū Filij tui habitaculum effici mereretur, Spiritu sancto cooperante, præparasti. Et in quodam hymno decantat: Quem mertuisti portare, resurrexit, sicut dixit: August. etiam lib. de natura & gratia ca. 36. &

Maria quo digna fuit, quæ Dei mater eligeretur.

Serm.

Serm. 14. de Nata. meritum hoc confirmat, non q̃ vllus mereri potuerit vt Deus homo fieret, sed postquam gratis voluit Deus nostram carnẽ sumere, sic disposuit B. Virginem, vt digne ex ea conciperetur, adeoque ipsa quadam ratione meriti supra oẽs mereretur effici Dei mater. Hoc idem Greg. in lib. Regum prope principium affirmat, sic dicens: Beatissima Dei genitrix mons fuit, quę omnem electæ creaturæ altitudinem electionis suæ dignitate transcendit, quæ vt ad conceptionem æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem supra oẽs choros Angelorum vsq; ad solium Deitatis erexit. Ante Augustinum etiam & Gregorium Ambro. lib. 1. de Spiritu sancto c. 7. non solum hanc plenitudinem dignitatis, & sufficientiæ docet, sed ẽt affirmat in verbis Angeli eam esse significatam. Verba Ambrosij sunt: Aue, inquit, gratia plena, spiritualem vtique in ea declarans gratiam, q̃ in ea Spiritus sanctus superueniret, & plenum gratiæ vterum verbo esset habitura cœlestis. Quæ verba intellige de gratia, qua obtinuit, vt Spiritu sãcto supueniẽte Dei Filiũ cõcipet.

Maria præ omnibus fuit grata Deo.

Septima plenitudo est acceptionis, per gratiam enim Deo sumus accepti, & grati, Beata aũt Virgo eam gratiæ plenitudinẽ accepit, vt super oẽs hoĩes, & Angelos sit dilecta, & accepta Deo. post Christũ enim Dei Filium & hominẽ, neminem diligit eque Deus, ac matrem, cuius gratia longo interuallo superat Sãctorum gratiam & acceptationem, qui hac dignitate matris multo sunt inferiores.

Ecce quibus modis Beatissima Virgo gratia plena dicta sit. in quibus aduerte, non sic nunc dici plenam, quasi plus gratiæ postea non acceperit: non enim hoc ita est; nam post salutationem hanc, magnam adhuc copiam gratiæ accepit à Spiritu sancto superueniente, quam etiam eminentissimis meritis operum, & virtutum per totum vitæ tempus in hoc sæculo auxit. Plenitudo ergo hæc abundantiam quandam & copiam significat, non autẽ talem perfectionem, vt nequeat plus accipere, nã de facto accepit. sola enim humanitas Christi eam gratię plenitudinem ab instanti incarnationis habuit, quę augeri non posset. Solet autem scriptura copiam & abũdantiã nomine plenitudinis significare, Act. 6. Stephanus plenus gratia & fortitudine dicit'. & in hoc eodem capite Elisabeth repleta Spiritu sancto dicta est. Sic Beata Virgo plena nunc dicitur, quamuis hęc plenitudo & abundantia omnem cõcessam hominibus longe superauerit, vti diximus. Hinc deduces, quanta sit nunc Beatissima Virgo in cœlis, quæ ante Verbi conceptionem gratia plena fuit, & in conceptione referta est gratia, & post conceptionẽ, & partũ merita à nobis immẽsurabilia, & indicibilia cumulauit. Omnis aũt hæc plenitudo matris à Filij merito, & gratia processit, quia de plenitudine eius omnes acceperunt. Ioan. 1. Erit ergo plenitudo hęc matris ab illa perfectissima, & absolutissima plenitudine Christi, impletumq; est illud Psal. 46. Sanctificauit tabernaculũ suum Altissimus, hoc enim tabernaculum de B. Virgine interpretatur Athanasius ser. m. de Deipara, quamuis Basil. hom. in eundem Psal. de Christi humanitate, quæ fuit tabernaculum diuinitatis, explicet. vnus tamen sensus alteri non aduersatur, sed simul stat vterque, nam Dei Filius suam humanitatem, & matrem, quamuis nõ eodem modo, sanctificauit. Attende etiam hoc loco ab Angelo gratia plenã dictam non solum propter sanctitatis acceptationem apud Deum, sed etiam q̃ ad eam gratiam euectã erat, vt Filium Dei, concipere ret, ficq; Deo grata foret, vt in matrem Filij eius esset electa, hoc enim insinuat Angelus hoc verbo, quod postea ipsemet explicatius enuntiauit.

ANNOTATIO. LXVIII.

Conuenięs fuit Deũ non peccatricẽ, sed Sanctissimã matrẽ eligere.

CVm igitur Virgo Deo grata, & omni virtute referta electa sit in matrem, inquirendum est, quare Dei Filius feminã sanctam, & gratia plenam elegit matrẽ. Hoc quidem non ex necessitate factũ est, nam potuit Dei Filius de peccatrice femina carnem sibi sumere, & homo fieri sine vlla labe peccati inde cõtracta, vt recte affirmauit, & docuit Anselmus lib. de concep. Virg. ca. 18. cum enim eadem sit peccatricis, & sanctæ feminæ substantia, & caro, potuit ex vtraq; corpus sibi Filius Dei formare, & sibi vnire, nec ob id contagione peccati inficeretur, quia non per commistionem viri & feminæ ex Adã concipiebatur, nec erat merus homo, sed homo simul & Deus, cui repugnat peccatum. Caute ergo legendus est Rich. de S. Vict. lib. 2. de Eman. c. 26. dicens, Si virgo Beata ab omni peccatorum contagio purgata non fuisset, Dei filium generare non posset, vt ergo Virgo conciperet, Virgo pareret, summa puritate opus habebat. Hæc interpretari debemus non quidem absolute, sed suppositа diuina ordinatione, per quam sanctam eligere decreuit. Inuestigandæ igitur sunt causæ congruentes, propter quas ita factum est. Quatuor aũt sunt huius mysterij causæ. Vna ex parte totius Trinitatis, quæ ad Filium carne induendum cooperata est; secunda ex parte Christi concepti, & carne induti; tertia ex parte ipsius Virginis matris; quarta ex parte finis ĩcarnationis huius.

Prima ergo ex parte sanctissimę Trinitatis tradit' ab Anselmo loco proximę citato, ea aũt est, Pr̃ diligit Filium suũ sibi consubstantialẽ, decuit ergo Patrem non peccatrici, & inimicę, sed sibi dilectissimę Virgini talem Filiũ dare. Præterea per incarnationem Filius Dei factus est Filius B. Virginis, & ipsa Virgo eius mater, decuit ergo Filiũ diligere matrẽ, qđ non fieret, nisi esset sancta & gratiosa. Præterea Spiritus sãctus sua opa interuẽturus erat in Christi conceptione, vt nasceretur Sãctus, decuit ergo Spiritũ sanctum ipsam Virginẽ sãctificare, adeoq; totã Trinitatem Virginẽ sanctã in Dei matrẽ assumere.

Ex parte Christi etiam id fuit valde congruum, cum enim ipse conceptus sit Sanctus, & immaculatus, congruum fuit eligere matrem concepturam sibi valde similem, vt scilicet esset Sancta, & immaculata, non solũ tunc, quando concepit, sed etiam ante, & post. Præterea cum ipse Filius auctor sit matris, ipsãq; suum sibi fecerit tabernaculum, condecens fuit, vt dignum se illud efficeret, cumque filiorum sit benefacere parentibus, cum possunt, eum, qui erat omnipotens multo magis benefacere matri conueniebat, beneficium autem gratiæ, & sanctificationis est potissimum & supra oĩa naturalia. Adde si Euam seruã fecit Sanctam, & creauit in gratia, multo magis Virginem matrem.

Ex parte etiam Virginis id congruum fuit, cum enim mater Dei, & Domina omnium creaturarum futura esset, non decuit vnquam filia & serua peccati, & dęmonis esse. Prẽterea, qui accedit maxime Soli, maxime iluminatur, cum ergo Beatissima Virgo ma-

go maxime accesserit Deo, cum eius mater vera sit effecta, supra omnes illuminata est lumine gratiæ, debuit sanctitas eius esse supra omnium Sanctorum sanctitatem, nēpe vt nullius peccati fuerit particeps, sed sancta vndequaque.

Ex parte etiam finis congruitas est, venit enim Christus, vt nos sanctificaret. Rom. 6. Habetis fructum in sanctificationem. conueniens ergo fuit, vt in matre hoc maxime exerceret, supraque omnes eam sanctificaret: Ecce cur sanctam Virginem elegerit Deus.

Dominus tecum.

COMMENTARIA.

ALteram causam gaudij, simul etiam mysterij partem Angelus prænutiat, Dominus, inquit, tecum, id est auere te oportet, quia iamiam fiet, vt Dominus sit tecum ad perficiendum in te, & per te mysterium altissimum, & opus admirabile, nam Pater tecū, quia eius virtus tibi obumbrabit; Spiritus Sanctus, quia in te superueniet, Filius autem, quia in vtero tuo, & de substantia tua fiet homo. Hoc secuundum cum primo connectitur tanquā eius causa quædam, quasi dictum esset, gratia plenam te saluto, & prædico, quia obtinuisti, vt Dominus tecum sit.

ANNOTATIO. LXIX.

Citat hæc verba, Dominus tecum, duo caute attēdenda.

CAuere hoc loco duo debemus, primum quidem hęr esim quorundam affirmantium hanc salutationis vocem, Aue gratia plena, Dominus tecum, esse ipsam Filij Dei, & æterni Verbi hypostasim, & substantiam, hancque ingressam fuisse in Virginis vterum, & carne indutam. huius meminit Athanasius, eamque reijcit in Sermo. de Deipara, quæ quidem assertio impia est, & blasphema, nam vox hæc fuit sonus quidam in aere formatus, & articulatus ab Angelo, sicut humanæ voces ab homine formantur, quæ ad aures audientium pertingunt, & pereunt cum sono ipso, manente specie in sensibus interioribus, & significatę rei in mente: at Verbi æterni hypostasis & substantia insensibilis est, & permanet semper, ab illa voce Angeli differens, sicut creator a creatura, multo magis quam homo à sua propria voce, siue verbo. Secundo quorundam assertionem dicentium ad huius vocis Angelicæ prolationem, Dominus tecum, fuisse Verbum æternum hominem factum, carneque in vtero Virginis indutum. ita videtur sensisse Petrus Episcopus Alexandriæ & martyr, cuius fit mentio in concil. Ephesi. tom. 2. cap. 7, & Concil. Calced. Sect. 1. cuius verba hæc sunt: Verba Euangelista prædicat, dum ait. Et Verbum caro factum est. Tunc videlicet, cū Angelus sacram Virginem eiusmodi oratione salutauit, Aue gratia plena, Dominus tecū, hoc est Dei Verbum nunc tecum est, nam illa Gabrielis salutatio Deum Verbum in vtero Virginis natum, & carnem factum significat. Hæ Petrus Alexandrinus, cui sententię accessit Nicephorus lib. 1. Histori. cap. 8. affirmans præsente Angelo, & cum ipsius voce Verbum Dei æternum intransibiliter descendisse, & naturam nostram induisse. Hæc vero doctrina reijcienda est, nec vlla ratione probanda, quę & verbis Euangelicis, & Patrum communi sententiæ aduersatur, nam post salutationem, respōdet sacra Virgo: quomodo fiet istud? quasi nondum sit factum. Angelus etiam verba de futuro profert: Ecce concipies. & Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit. demum est responsum sacræ Virginis: Fiat mihi secundum verbum tdum. Igitur ad salutationis illius prolationem Verbum caro nō est factum, expectabatur enim sacræ Virginis cōsensus, quod etiam Patres confirmant, Athanasius loco citato affirmat conceptionem Verbi secundum carnem peractam fuisse post Angeli discessum, tantum abest, vt sit facta ad prolationem illius verbi: Dominus tecum: Augustt. Serm. 18. de Sanctis, Noli inquit, morari Virgo, nuntio respōnde festinanter verbum, & suscipe Filium: da fidem, & senti virtutē Hæc Augustinus. Damascenus etiam lib. 3. de Fid. c. 2. docet post sacræ Virginis consensum Verbum esse carne indutum. Gregorius lib. 18. Moral. ca. 27. & post consensum, & post superuentionem Spiritus sancti verbum carnem factum docet. Nō igitur illud Angeli verbum: Dominus tecum, ita interpretari debemus, quasi tunc cum proferebatur, Verbū caro fieret, sed cum iamiam immineret mysterij cōplementum, annuntiat quasi præsens, quod proximum est. præsertim cum vox [Dominus tecum] careat verbo presentis temporis, absoluteque sit prolatum, quod ad futurum etiam trahi potest.

ANNOTATIO. LXX.

Trib⁹ modis Deus dicitur, & se cum hominibus.

ADuerte Deum dici esse cum hominibus in scriptura tripliciter. Primo quidem per auxilium, protectionem, aut defensionem. Iudi. 6. Dixit Angelus Gedeoni, Dominus tecum virorum fortissime, idest Dominus auxiliator, & protector tuus est. Isai. 41. Ne timeas, quia ego tecum sum, Hierem. 1. Ne timeas à facie eorum, quia ego tecum sum, vt eruam te. Secundo per gratiam, ratione cuius dicitur Deus esse in homine, & cum homine, quia per eam vnitur cum ipso, & in eo habitat. Sap. 9. Mitte sapientiam de Cœlis sanctis tuis, vt mecum sit, & mecum laboret. Tertio per quandam coniunctionem ratione naturæ humanæ assumptæ, secundum quam in terris visus, & cum hominibus conuersatus est Matth. 1. Vocabitur nomen eius Emmanuel, quod est nobiscum Deus. Fuit autem cum beata Virgine Dominus non tantum per auxilium, & protectionem, nec etiam per solam gratiam, sed per quandam particularem coniunctionem: quia ex ea genitus est, & in eius ventre fuit, qua ratione solus Filius Dei cum ea fuit. At vero ad hoc operandum mysterium tōta Trinitas cum ea erat, vti in commentario diximus. quem modum Ange

lus præcipue significauit, quod enim iam instabat, quasi præsens annuntiat, sic Bernardus Sermo. 3. super (Missus est) interpretatur. dicens: Tota Trinitas tecum, Pater, cuius virtus obumbrabit; Spiritus sanctus, qui superueniet; Filius, qui carne induetur à te, ideſt de tua substantia, & in te. Augustinus Sermo. 18. de Sanctis idem alijs verbis dicit: Dominus inquit, tecum, tecum in mente, tecum in auxilio, tecum in ventre. Aduerte præterea Athanasium in Epist. ad Marcellinum, de interpretatione Psalmorum, interpretari illud Psal. 44. Audi filia, & vide, quia concupiuit &. de Beata Virgine prædictum esse, illudque (Quia concupiuit rex speciem tuam) idē significare, quod (Gratia plena) illud autem (Quoniam ipse est Dominus Deus tuus) esse idem, quod (Dominus tecum.) Optat ergo Dauid consensum Beatæ Virginis ad nuntium Angeli, ex quo pendebat Verbi conceptio, ob id dicit, Audi filia, & inclina aurem tuam.

Quare Angelus non dixerit, Deus, sed Dominus tecum?

Non est autem sine consideratione prætereundum, cur Angelus non dixit, Deus tecum, sed Dominus tecum. Athanasius in Sermo. contra omnes hæreses, asserit Angelū appellasse Dominum, vt significaret se communem Dominum habere cum Beata Virgine, Deus enim & Angelorum, & hominum Dominus est. Causa autem accommodata mihi ea videtur, scilicet, cum Angelus intenderet Beatam Virginem ad consentiendum tanto nūtio inducere, nomine Domini tamquam argumento quodā vsus est. Si enim Dominus est, eius dicto obediendum est, & imperio ipsius consentiendum, quasi diceret, ò Virgo sacra attende me præcepta Domini tibi annuntiare, Dominumque esse, quem tecum futurum annuntio; oportet igitur te non dissentire ei, cui summa debetur obedientia. Huic sensui respondet verbum sacræ Virginis, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, quasi diceret, cum Dominus sit, quis eius voluntati, & iussui refragetur? Sic habemus 1. Reg. 3. Dominus est, q̄ bonum est in oculis suis faciat, & Exod. 20. Legem daturus dicebat Deus: Ego Dominus Deus tuus. Hic igitur dominum proponit Angelus, vt ijs, quæ annuntianda erant, Beata Virgo præberet consensum, simul etiam vt indicaret, se non proprio arbitrio accedere, sed iussum, & missum à Domino.

Benedicta tu in mulieribus.

COMMENTARIA.

TErtiam causam gaudij, & mysterij partem prænuntiat, Benedicta, inquit, tu in mulieribus; fiet enim ex hoc, quòd Dominus sit tecum, vt Filium concipias, & parias, quo cunctas benedictiones prolificas feminis factas exuperes, & antecellas. Concipies enim & paries hominem, qui sit Filius simul Dei, virginitatem etiam maternitati sine dolore coniunges, vt & prole, & concipiendi ac pariendi modo sis inter omnes singularis. Hanc benedictionem beata Elisabeth paulo post explicuit, repleta Spiritu Sancto clamans, Benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus vētris tui, ideſt benedicta tu in mulieribus, quia fructum benedictum concepisti, & paries. Hoc verbum Angelus non expressit, sed tacite insinuauit, expressurus salutatione perfecta. Aduerte igitur hanc Angeli salutationem, tacitam quandam fuisse mysterij annuntiationem, quam Beatæ Virgini non assequenti explicuit verbis disertioribus. Gratia dicitur, quia inuenerat gratiam apud Deum, vt in matrē eligeretur, Dominus tecum, quia tota Trinitas cum ea futura erat, Pater quidem obumbrans, Spiritus vero Sanctus superueniens, Filius denique carnem induens. Benedicta vero pronuntiatur, quia conceptura, & partitura erat Filium talem ac tantum. Sunt autem tres hæ causæ gaudendi, & vna alterius causa, Aue, & gaude, quia graatia plena, quia Dominus tecum, quia benedicta in mulieribus. Præterea, quia gratia plena est, ideo Dominus tecum, & quia Dominus tecum, benedicta tu in mulieribus.

ANNOTATIO. LXXI.

Quare Mariæ p̄ cūctis mulieribꝰ benedicta dicatur.

QVod ad verba spectat, illud (in mulieribus) Augustinus Serm. 10. & 11. de Natali Domini, & Ambrosius legūt (inter mulieres.) Hieronymus vero in Serm. de Assumpt. legit vt nos, In mulieribus, & interpretatur, scilicet, plus benedicta, quàm omnes mulieres. sensus idem est, vtrouis modo legas, ad verbum in Græco est, in mulieribus. Quod vero ad sensum pertinet, quidam recentiores benedictam interpretantur, quia digna est, vt omnes de ea bene loquantur, parum tamen accommodata est expositio, licet vera sit doctrina. Aduerte igitur inter multas benedictionum species, quas Deus confert, vnam esse fecunditatem ad multiplicandam prolem, de qua dicitur Genes. 1. Benedixit illis Deus, & ait, Crescite, & multiplicamini, & replete terram. Gen. 49. Omnipotens benedicet tibi benedictionibus vberum, & vuluæ. Tob. 7. Deus Abraham, Isaac, & Iacob, coniungat vos, impleatque benedictionem suam in vobis. Hanc benedictionem nunc Angelus significat; idcirco benedictam in mulieribus pronuntiauit. Quamuis in alijs bendictionibus absolute, in omnibus etiam viris benedicta fuerit, sic exponit Augustinus Sermo. 11. de Natali Dom. cum dixit, inquit, benedicta tu in mulieribus, virginitatis eius benedictum fructum expressit, & Serm. 10. Benedicta, inquit, tu inter mulieres, quia ecce concipies, & paries Filium. Fuit autem sacratissima Virgo supra omnes feminas

femina benedicta, cuius fecunditas tanta fuit, vt Filium Dei conciperet, & pareret, tamque mirabilis, vt sine grauamine grauida, sine corruptione mater, sine dolore puerpera esset. Sunt quidem in Scriptura quædam mulieres benedictæ super alias pronuntiatæ, Iud. 15. Benedicta inter mulieres Iahel. Iudith. 13. Benedicta es tu filia à Domino præ omnibus mulieribus; at nulla talem ac tantam consecuta est benedictionem, qualis ac quanta ab Angelo nunc profertur. Fuit etiam multis alijs modis non super mulieres solas, sed & super omnes viros, imò & Angelos benedicta, de quibus dicemus, cũ inferius hæc eadem verba ab Elisabeth repetita explanabimus.

Cõtra impugnãtes Angelicæ salutationis vsum.

Hic aduertẽdum est Ecclesiam, & fideles hac vti salutatione quotidie, adiunctis verbis Elisabeth, Benedictus fructus ventris tui, & quibusdam, quæ pro statu presenti nostro faciunt, Ora pro nobis peccatoribus, Amen. Quam salutationem hæretici nostri temporis ferre nõ possunt, vano argumento decepti, quod iam Annuntiatio peracta est, & res ipsa, quam talis salutatio prænuntiabat; quasi non essent modi, & sensus multi alij, in quibus eadem verba frequenter repeti possent. Athanasius ille magnus in Sermone de Deipara, Angelicas Hierarchias in cælis hisce eisdem verbis Beatissimam Virginem laudare perpetuo affirmat, clamant enim omnes: Aue gratia plena, Dominus tecum, benedicta tu in mulibus, & benedictus fructus ventris tui, ab hisque Hierachijs cælestibus nostram terrestrem hierarchiam didicisse asserit. Quid ergo nobis vitio id dant hæretici, quod nouem Angelorũ chori etiam nunc decantant, & quod ab eisdem didicimus decantare? Non autem hæc verba proferimus, quasi annuntiare velimus, quod futurum est, sed mulris alijs modis. Primo quidem in memoriam tanti beneficij, quantum per sacram Virginem recepimus, cuius fide, & consensu effectum est, vt mysterium salutis nostræ implerent. Secundo, in gratiarum actionem, dum enim hanc repetimus salutationem, Deo immenso, qui Filium suum carnem indui de nostra substantia voluit, ipsique sacræ Virgini, quæ se Ancillam promptam exhibuit, gratias agimus. Tertio, quadam sancta, & spirituali congratulatione, congratulamur ipsi sacræ Virgini, quòd tot ac tanta à Deo beneficia acceperit, vt mater Dei dignissima fit facta. Quarto ob quandam laudis acclamationẽ, qua eam magnificamus, & implemus, quod ipsa prædixit, Beatam me dicent omnes generationes. Quinto propter cultum & reuerẽtiam quam ipsi præstamus, vt serui Dominæ, & reginæ nostræ, ac matri Dei. Hac de causa solemus Psalmos cantare Domino, quamuis sint de rebus iam transactis. Sexto ad contemplationem, qua eius mirabilem perfectionem, gratiam, sanctitatem, ac dignitatem intuemur. Septimo in inuocationem, & petitionem, qua eius auxilium, opem, & intercessionem imploramus, reducentes velut in memoriã verba Angelica, quando prouecta est in tantum celsitudinem, vt pro nobis posset apud Filium, magna sane cum fiducia intercedere. Non ergo est cur ab hac salutatione repetenda retrahamur, sed quòd intimo cordis affectu, & mentis attẽtione, cum gaudio, & humilitate deuotissime, & frequentissime eam recitemus, & sacratissimæ Virgini offeramus.

Quæ cum audisset.

COMMENTARIA.

DEscribit Euangelista, quæ salutatione peracta, in Beata Virgine facta sunt; hæc autem tria fuere. Primum, audiuit salutationis verba. Secundum turbata est. Tertium, cogitauit, qualis esset ista salutatio. Primum verbis propositis exprimitur, audiuit Beata Virgo salutationis verba auditu exteriori, & verborum significationem mente apprehendit.

ANNOTATIO. LXXII.

Loci huius lectio expenditur.

ADnotãdum est exemplaria Græca habere [quę cum vidisset] & ita legit Ambrosius, & interpretatur, propterea que existimat ad visum Angeli in viri specie turbatam fuisse Beatam Virginem, vt paulo post explicabimus. Communis tamen lectio est [cum audiset] & sic legit Bernardus homil. 3. super [Missus est] & hæc lectio accommodatior est, nam statim sequitur, cum audisset, turbata est in sermone eius. Sermo autem non ad visum, sed ad auditum pertinet: si autem dictum esset [cum vidisset oportebat dicere, turbata est in visu eius. Quam verborum connexionem perpendit Ambrosius, & popterea legendum putauit, Turbata est in introitu eius, quæ lectio, vt inferius dicemus, aduersatur exemplaribus Græcis, & Latinis. Legendum igitur est (cum audisset. (etiam si autem Grecus codex haberet (cum vidisset) interprætari oportet, cum audisset. est enim verbum vidẽdi in Scriptura omnibus sensibus commune, vt adnotauit recte Augustinus tractatu 121. in Ioann. nam Exod. 20. dicitur, Cunctus populus videbat voces. & Marc. 15. Vide in quantis te accusant; quibus in locis vsurpatur pro auditu. & Ioan. 21. Affer digitum tuum huc, & vide manus meas. vbi pro tactu accipitur. Sunt multa huiusmodi testimonia: ita nunc dicendum est, cum vidisset, ideſt cum audisset, nam verbum sequens, turbata est in sermone eius, indicat non pro visu, sed pro auditu accipi debere.

ANNOTATIO. LXXIII.

An Maria ab nitio salutationis Angelum nouerit.

DVbitatio est, an Beata Virgo nouerit Angelum salutantem? dico salutãtem, nam nouisse eum postea, quando mysterium annuntiauit, certum est, & sine controuersia; difficultas autem est, an à principio agnouerit, quando ingressus eam salutauit. Ambros. lib. 2. de Virginit. affirmat, Gabrielem solitum esse apparere Beatæ Virgini, tamẽ quãdo ingressus est ad salutandũ, in viri forma visum esse, & ideo non agnitum fuisse; postea vero nomen ipsum Virginis pronuntiantem, Ne timeas Maria, agnitũ esse. Hieronymus epist. ad Eustochium, de custodia virginitatis, asserit adeo cõsternatam fuisse Beatam Virginẽ, quia Gabriel in forma viri apparuit, vt respondere continuo non potuerit, tamen audito nũtio, quẽ hominem formidabat, cũ Angelo fabulatur intrepida. Bernardus Serm. 3. super [Missus est] affirmat Beatam Virginem sciuisse, Angelũ Satanæ solitum se transformare in Angelum lucis, idcirco cogitasse, qualis esset salutatio, maxime quia præ sua humilitate ab Angelo lucis tantam salutationem non sperabat. Conueniunt hi tres Doctores à principio non nouisse Angelum. discrimen autem est inter eos, nam Ambrosius, & Hieronymus sentire videntur Beatam Virginem existimasse hominem esse, qui salutabat. Bernardus vero, nouisse non hominem, sed Angelũ esse; dubitasse vero, an esset Angelus bonus, an malus. Athanasius in qq. ad Antiochum q. 12. dicit Beatam Virginem mente vidisse nudam Angeli substantiam, & ei soli in hoc sæculo id priuilegium fuisse concessum, at non distinguit tempora Athanasius, an à principio, an postea, ex quo tamen absolute loquitur, sentire videtur etiam à principio nouisse, vtpote quæ nudam essentiam intellectu aspiciebat.

In hac parte quædam mihi videtur probabilora. Primum est, Beatam Virginem non existimasse hominem esse, quem videbat, tùm quia clausa cum esset in cubiculo, nocturnoque & intempestiuo tempore etiam domus fores clausæ essent, non erat, cur arbitrata esset hominem eum, qui tunc repente illic apparebat, maxime cum solita esset Angelorum colloquijs vti, vt idem testatur Ambrosius. Præterea, vt Augustinus Serm. 14. de Natiuit. Domini dicit, corporis ab Angelo assumpti effigies adeo lucida, & pulchra erat, vt hominum pulchritudinem naturalem superaret. Præterea, quia tunc non in sermone, sed in visu eius turbata diceretur. Demum, quia verba salutationis, non ab homine profecta esse videbantur, sed ab Angelo. Secundum est Beatam Virginem non dubitasse, an Angelus esset bonus, an malus, sed certam fuisse bonum Angelum esse, etiam à principio. Hoc mihi probabilius est; si enim dubia de hoc esset, potius cogitasset, quis is esset, quàm qualis esset eius salutatio. Rursus, verisimile non est in tanto, ac tam ad credendum arduo mysterio, Dominũ permisisse, vt nuntius incertus videretur. Adde Beatam Virginem inter gratias tunc à Deo acceptas consecutam fuisse spirituum perfectam discretionem, nouit ergo bonum fuisse Angelum. Postremo si Zacharias Angelum nouit à principio, non videtur, cur Beata Virgo eũdem non agnouerit, quæ Zachariam multis partibus antecellebat. Nouit ergo à principio, an autem viderit essẽtiam Angeli distincte, vt Athanasius dicit, argumenta efficatia id affirmandi non inuenio, sicut nec negandi.

Turbata est.

COMMENTARIA.

HOc est secundum, audiens Beata virgo Angeli salutationem, turbata est, id est timuit cum quadam corporis commotione, quæ solet animi timorem comitari, præcipue cum magnus est, vti diximus superius de turbatione Zachariæ.

ANNOTATIO. LXXIIII.

Quid animi passiones sint, et efficiant.

ADuerte animi affectus, nempe timorem, tristitiam, gaudium, iram ceteroſque similes appellari turbationes, vt affirmat Augustinus trac. 60. in Ioan. causa autem, cur hoc nomine vocentur ea est, quia fiunt cum quadam corporis commotione, & alteratione. bilis enim, sanguis, ceterique humores commouentur, & alterant cor, parteſque corporis vitale interiores, & aliquando ad exteriores peruenit turbatio, nam pallescunt, qui timent, rubescunt, quos pudet, aliasque mutationes patiũtur. Propterea à Philosophis hi affectus etiã passiones appellari solent. Non quidem, quòd temere, irasci, sperare, & cetera sint omnino passiones corporeæ, cum sint actus animi, & appetitus, sed quòd coniuncti sint corporis passionibus, & alterationibus huiusmodi. Hinc Philosophi in scolis distinguunt duo in affectibus istis: formale, quod vocant, nempe actũ animi, & naturale, corporis scilicet alterationẽ. Ex apprehensione. n. obiecti fit primo in animo, & appetitu actus ipse timendi, vel desiderãdi, vel amãdi, vel alius similis, & hic cõmotionis in corpore causa est, quæ quidẽ commotio maior, aut minor est pro varietate affectuum, & pro magnitudine singulorũ. Solẽt hæ turbationes & animo, & corpori nocere; corpori quidem, quia ægritudinis causa aliquando sunt; animo vero, quia multum immutant ipsũ dũ obiecta faciunt aliter apparere, quàm sunt vt enim linguę & oculo extraneis humoribus affectis, obiecta solẽt aliter repræsentari, q̃ sint, & apparent iuxta humorum qualitatem, ita hę perturbationes intellectui obiecta immutant, corprris enim ministerio intellectus vtitur ad intelligendũ. Vnde Ambros. in Psal. 118. Ser. 6. ver. 3. dicit mentem non videre perfecte sua obiecta his turbationibus existẽtibus, sicut nec oculus, quãdo humorib. extraneis est alteratus. quod qudẽ intelligere, non q, meus videre nequeat, sed quòd difficile id sit. Hinc est turbatos affectibus male iudicare de rebus frequentissime, sed non semper. non enim est mens, sicut oculus, nam hic discursu, & ratione caret, illa vero pollet. Hi autẽ affectus & commotiones, si ratione temperẽtur, solẽt multũ acuere, & excitare animũ ad opera virtutis exequẽda: turbatio enim fortem animosiorem facit. Attẽde demũ, quamuis affectus hi quantũ ad actus animi, liberi sint, & in potestate hoĩs, vt recte docet Grego. Nisen. lib. 5. de Philosophia cap. 2. tamen sæpe sunt necessarij,

neceſſarij, inſurguntq. ex obiecti apprehẽſione etiã nolẽtibus nobis, prẽueniuntque rationem, & dicuntur naturales affectus, id eſt nõ à libero animo procedentes: turbationes vero corporeæ, ex actu animi ſiue libero, ſiue neceſſario conſequuntur ex neceſſitate, etiamſi enim aliquando liberum ſit nobis excitare animum ad timendum, poſito tamẽ timore liberum non eſt efficere, ſeu impedire, quominus timor hic turbet corpus. Hæc breuiter dicta ſint de his affectibus pro intelligentia huius loci, quem nunc explicauimus.

Qualis fuerit Mariæ turbatio.

Eſt igitur inquirendum, quæ, & qualis fuerit turbatio Beatæ Virginis, & de primo nulla eſt difficultas; turbationem enim hanc fuiſſe timorem Doctores ſine controuerſia aſſerunt, idq. Angelus ipſe confirmauit, nam ſubiunxit, ne timeas Maria, quaſi diceret, turbata es timore, Ne timeas, Dicta autem eſt turbata, quia non ſolum animo concepit timorem, ſed ex timore ſacratiſſimum corpus ipſius comotum, & alteratum eſt, vt ſolet timentibus accidere: id autem cõuenientiſſime factum eſt ex diuina prouidentia; timor enim initium eſt ſapientiæ, & diſpoſitio quædã ad gratiam, quę igitur corpore receptura erat Filium Dei, & nouo modo eius anima repleda erat gratia ex ſuperuentione Spiritus ſancti, timorem animo, & corpore concipit.

Qualis autem fuerit turbatio hæc, difficilius eſt inueſtigare. Aduerte igitur tres extitiſſe turbationes. Prima fuit Zachariæ, de qua ſupra dictum eſt, Turbatus eſt Zacharias. Secunda hæc eſt Beatæ Virginis. Tertia eſt ipſius Chriſti Domini. Ioan. 12. Nunc anima mea turbata eſt. & Ioan. 15. Turbatus eſt ſpiritu. & Ioan. 11. Turbauit ſeipſum, & dixit. O mnes hæ turbationes conueniunt in vno, ſed differunt in multis. Conueniunt quidem, nam cum quadam corporis commotione factæ ſunt: in Chriſto enim corporis motionem agnoſcimus ex Ioan. 11. dicitur enim, turbauit ſemetipſum, & paulopoſt lachrymatus eſt, quæ lachrymatio interiorem commotionem corporis indicabat. De Zacharia autem, & Beata Virgine non eſt dubitandi cauſa; non enim dicuntur timuiſſe, ſed eſſe turbati. Non quidem fuit æqualis turbatio, ſeu commotio omnibus, nec eadem animi affectio, nam in Beata Virgine, & Zacharia timor erat, in Chriſto vero non omnes tres allegatæ affectiones fuerũt timori, vt in Commentarijs ſupra Ioãnem explicuimus. Hoc tamen commune eſt fuiſſe cum quadam corporis motione tã in Chriſto, quàm in Beata Virgine, & Zacharia. Eſt tamen diſcrimẽ. Primo quidem affectus in Zacharia potuerũt eò peruenire, vt rationem perturbarent, & à recto abducerent, immo illa perturbatio, & timor ſic excreuit, vt mentem illius ad incredulitatem reprehẽſione dignam inclinaret: at in Beata Virgine ita affectus hi omnes erant ordinati. vt rationem à recto nunquam abducere poſſent. Secundo in Beata Virgine non ſolum affectus eò peruenire non poterant, vt rationem abducerent, ſed neque contra rationem inſurgere; in Sanctis enim hominibus affectus inuenti ſunt, qui cõtra rationẽ reſilirent, quamuis diuina gratia ratio contra eos præualeret, nec illis ſuccumberet, de quibus dicitur Rom. 7. Sentio in membris meis legem repugnãtẽ legi mentis meæ. Beatæ vero Virgini ex diuino priuilegio conceſſum eſt, vt nullos tales affectus, aut motus pateretur, qui non ſolum non expugnarent mentem ac rationem, ſed nec etiam oppugnarent; in Chriſto autem non ſolum hoc fuit, ſed etiam omnes eius affectus erant voluntarij, & liberi; non enim timebat, nec iraſcebatur, nec triſtabatur, nec ex reliquis aliquem affectũ habebat, niſi quando volebat, & quomodo volebat. idcirco affectus eius nõ paſſiones, ſed propaſſiones à Theologis appellãtur, idque ſumptum eſt à Hieronymo Matth. 26. in illud: Cœpit contriſtari, hoc enim nomine Chriſti affectus appellat; nobis autem ex neceſſitate, & nolẽtibus ſæpe accidunt, vt hæc tria in noſtris affectibus patiamur, & quòd nolentibus in nobis ſæpe fiant, & quod contra rationem inſurgant, eamque impugnent, & quod eis aliquando, quamuis id libere faciamus, ſuccumbat ratio. nihil horum in Chriſto fuit, in Beata autem Virgine duo poſteriora certum eſt non fuiſſe, an tamen tertium ſit ei conceſſum, vt omnes eius affectus in ipſius fuerint poteſtate, & liberi, non ita certum eſt, nec habemus expreſſam in hoc Patrũ doctrinam, eſt tamen probabile. & rationi conſentaneum id etiam habuiſſe, vt qualis Filius talis etiam & mater, licet, non in æquali excellentia, & perfectione extiterit, nec eadem cauſa; Chriſtus enim id habuit ratione perſonę, quia Deus erat Beata vero Virgo ex priuilegio ſicut, & quod vterq; nullum peccatum habuit, non quidem pari cauſa. Ad hoc affirmadum maxime inducor, quia quòd affectus in nobis rationem præueniant, & inuoluntarij, ſint ex originali peccato prouenit, quo omnes ſumus affecti, cũ autem Beata Virgo tali peccato infecta non fuerit, conſequitur nec habuiſſe tales affectus. Si igitur nũc turbata eſt, voluntarie turbata eſt, & affectus timoris hic non paſſio, ſed propaſſio dicenda eſt.

Quibus conueniãt & differant turbationes, quæ de Zacharia Deipara, & Chriſto in Euangelio leguntur.

In ſermone eius.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, nempe cauſa timoris, & turbationis, hæc autem fuit ſermo Angeli ſalutatorius; ex verbis enim illius ſuſpicata eſt aliquid ad conceptionẽ ſpectãs, quodque mious cum virginitate conſtaret, dubitabatque ne forte Dominus vellet eam maritali copulæ indulgere, vt virum aliquem inſignem conciperet, & pareret, & ignara myſterij, virginitati ſuæ, quæ in ſummis ei votis erat, timuit, & turbata eſt; verba enim Angeli, vt dixi mus, conceptionem, & partum inſinuabant. Eximius igitur amor virginitatis, ac puritatis, cauſa fuit timoris ex verbis ſalutantis Angeli concepti, quaſi aliquid, quod virginitati non conueniret, annuntiantis, maxime cùm ſe matrimonio copulatam cerneret, & cum ex ſcriptura didiciſſet Angelos conceptionem, & partum hominibus aliquando prænuntiaſſe. Eſt autem Hebraiſmus [in ſermone] pro [ſermone.]

ANNOTATIO. LXXV.

Vnde orta fuerit Mariæ turbatio.

QVod ad litterã spectat, Ambrosius hic, & lib. 1. Offici. cap. 18. & lib. 2. de Abraham cap. 9. legit (in introitu eius) lectio tamen singularis est, cum ceteri omnes, fauentibus Græcis, & Latinis exemplaribus, legant (in sermone eius.) Quod vero ad sensum attinet, nõ caret difficultate scire, quæ fuerit causa timoris, & turbationis huius proxima. In qua re multæ Patrum extitere sententiæ. Primo loco Origenes hom. 6. in Lucam, causam timoris asserit fuisse excellentiam, & magnitudinem salutationis; solemus enim timere rerum excellentium, & insolitarũ præsentiã. vt enim inquit Athanasius in vita S. Antonij: Timor non solum ex imminenti mali cõsideratione, sed etiam ex rerum magnarũ aspectu incutitur. Huic doctrinę obstat, quod sequitur, Cogitabat, qualis esset ista salutatio. dicendum enim erat, iuxta Origenis sententiam, quanta esset ista salutatio. Præterea, quia cogitatio hæc, qualis esset ista salutatio, indicet timorem ex rei futurę meditatione ortum esse; cogitabat enim, quò tenderet ista salutatio. Præterea, quia Angelus, vt timorem removeret, dixit, Ne timeas, quia inueniſti gratiam apud Deum. Si rei magnitudo timoris causa erat, potius hæc verba timorem auxissent, quibus rei magnitudo amplificabatur.

Secundo loco Ambrosius lib. 2. de Abraham ca. 9. & lib. 1. Offici. cap. 18. timoris causam affirmat fuisse Angeli visionem, qui in forma viri insolita, & peregrina apparuit, quæ causa non accommodatur verbo [in sermone eius] dicendum enim erat in visione eius, nec etiam verbo seqnenti [cogitabat qualis esset salutatio.]

Tertio loco Hieronymus in Epist. ad Eustochiũ de custodia virginitatis, nõ solum insolitam viri faciem, sed etiam salutationem; quia nunquam à viro salutata erat, timorem incussisse dixit. Huic tamen obstat; quod dicitur [in sermone eius, & qualis esset ista salutatio] non igitur persona, sed sermo illius causam timoris attulit.

Quarto loco Euthymius, timoris, & turbationis causam eam asserit extisset quia dubitabat, an esset Angelus lucis, an Satanæ, & dolosus. idem dicit Bernard. Serm. 3. ī Missus est. Huic repugnat, quod sequitur [in sermone eius, & qualis esset ista salutatio] cogitasse etiam potius quis esset, & ex eo timuisse diceretur.

Quinto loco idẽ Bernardus Serm. 3. sup Missus est, virginalem verecundiam causam timoris fuisse dicit, quæ etiam tuta timere solet, sed nec hoc accõmodatur sequentibus verbis. non enim verecundia hæc faceret cogitare, qualis esset ista salutatio; cogitatio enim indicat nondum percepisse salutationis sensum.

Pro rei huius explicatione illud ante oculos proponendum est, cũ Beatissima Virgo plena esset tũc gratia, & Spiritu sancto in omnibus suis actionibus duceretur, maximisque & heroicis esset ornata virtutibus, non est verisimile illam concepisse timorem huiusmodi, qui imperfectioni alicui esset coniunctus, minusq; statui tam eminenti congrueret. Hinc sequitur non satis accommodatam videri sententiã Hieronymi, & Ambrosij, timere enim ad viri faciẽ pugnat cum fortitudine, & roboris magnitudine, quæ erant in Beata Virgine, potius dicenda esset timiditas, quæ imperfectorum est, quam timor. eadem de causa Euthymij sententia nõ videtur probabilis; timor enim ille imperfectionem indicat, cũ spiritus discernere non valeret. Nec etiam sententia Bernardi, verecundia enim illa naturalis quædam passio est, rationem præueniens. Quod autem dicit Origenes, vt diximus, contextui non accommodatur. Mihi igitur probabilius visum est timorem Beatæ virginis à ratione incœpisse, & ad partem sensitiuam peruenisse, cuius causa fuit insignis amor virginitatis: cum enim in Angeli verbis aliquid, quod prolem, & conceptionem redoleret apprehendisset, & modum adhuc ignorasset, timuit dubitans virginitatem se conseruare non posse, quamuis enim Angelum Dei agnosceret, & quod futurum erat Dei voluntatem esse non dubitaret; ipsique se in omnibus conformem exhiberet, virginitatem tamen cõseruare summopere optabat. sciebat enim Deum ita quæ' præcipit velle nos facere, vt non displiceat, in eisdem nos dolorem concipere. nam cum iussit Abraham filium suum occidere, non displicebat Deo dolor Abrahæ de filio occidendo, ita nũc Beata Virgo Dei voluntati obedire paratissima, virginitatem amittere timebat, qui timor perfectissimus, & honestissimus fuit, dignusque tanta Virgine. Hanc causam insinuat Augustinus Serm. 2. de Annũciat. Domini. Ne timeas, inquit, inueniſti gratiã apud Deũ, ne à conspectu meo terrearis mater Domini mei, ego conceptionis tuæ minister adueni, non vt virginitatem amitteres, interueni. Hæc Augustinus, & Gregorius Nyssenus orat. de Christi natiuitate. Angelus, inquit, partum denuntiat, illa virginitatem complectitur, castitatem prẽferens Angelicę apparitioni, non ꝙ non esset obediens diuinę voluntati, sed quòd vellet, si posset virginitatem conseruare.

Auctoris sententia.

Et cogitabat, qualis esset ista salutatio.

COMMENTARIA.

HOc est quartum, cum enim nõdum percepisset plene Angelicę salutationis sensum, cogitauit, qualis esset ista salutatio, nempe quo tenderet, & quis finis, quæue causa eius esset. Sicut autem timere fuit eximiæ castitatis, ita cogitare, & secum inuestigare salutationis causam, insignis prudentię erat, vtrumque autem tam timor. quàm cogitatio, quę effectus erat timoris, voluntarium fuit.

ANNOTATIO. LXXVI.

EVthymius in præsenti. & Bernardus Serm. 3. (Missus est) suam interpretationem prosequentes, hanc sententiam sic explicant, nimirum cogitabat, qualis esset ista salutatio, an à Deo, an à Dæmone, ab Angelo lucis an ab Angelo Satanæ. Origenes iuxta suam etiam interpretationem exponit, qualis ideſt quanta esset salutatio ista. Legitima tamen explicatio est, quam in commentario

adhi-

adhibuimus. Suspicata enim est Beata Virgo ex salutationis verbis aliquid, quod ad prolem, & generationem spectabat; idcirco timuit castitati suæ, nõdumque de ea re certior facta, diligenter cogitabat, quo tenderet salutatio, an scilicet esset id quod timebat, verbum etiam Græcum ποταπὸς, hunc sensum admittit, sicut & Latinum illi respondens (qualis.) inuestigabat eum qualis esset salutatio, nimirum an eius esset generis, quæ fieri solet ad prolem aliquam annuntiandam, an ad aliud quidpiam significandum.

Et ait Angelus ei.

COMMENTARIA.

NOuit Angelus diuino lumine illustratus Beatę Virginis timorem, & cogitationem, quæ eam detinebat, ne responderet, idcirco iterum affatur, ait, inquit, non aũt dicitur respondisse, sed dixisse, quia Beata Virgo nondum verbum aliquod protulerat, vt Angelus ei responderet. Prudentissime autem responsum detinuit Beata Virgo, quousque secum examinaret, & inuestigaret, quo salutatio teneret.

ANNOTATIO. LXXVII.

Cur non statim Maria respõdit Angelo.

CVr Beata Virgo Angelo salutanti non statim responderit, nec eũ resalutauerit, causam Hieronym. Epis. ad Eustochium, de custodia Virgini. existimet eã fuisse, quia perterrefacta Angeli visione respondere non potuit. Huic tamen terrori aduersatur fortitudo perfecta, quæ erat in Beata Virgine, idcirco non videtur causa legitima, maxime vti diximus, cum timor ille fuisset voluntarius. Ambrosius vero lib. 1. Offici. cap. 18. aliter sentit, nimirum præ verecundia non resalutasse, ac cum hęc verecundia non sit cum perfectione virtutis, quod enim impedit, & retrahit ab officio debito, nimirũ salutãtem resalutare, imperfectum est, idcirco nec causa hæc probanda videtur. Potius igitur ad prudentiam referẽdum id est, quam etiam prudentiam ipse Ambrosius in commentarijs Lucę cõmendat. verbi enim nondum sensu percepto respondere imprudentiæ est, quæ à Beata Virgine longe aberat. sciebat enim illud Ecclesiast. 11. Priusquam audias, non respondeas verbum, quod nõ ad auditum exteriorem tantum, sed etiam ad intelligentiam pertinet, respondendum enim nõ est, priusquam intellectum sit, quid dicatur. Beata ergo Virgo cogitare, & intelligere prius voluit, quam responderet, dumque cogitaret, præuẽta est ab Angelo verbis sequẽtibus. noluit .n. Angelus Deo sic iubente permittere Beatam Virginẽ diu cogitare, & inuestigare sensum, & intelligentiam, quam non erat assecutura, nisi eodẽ Angelo manifestante.

Ne timeas Maria.

COMMENTARIA.

ANgeli salutatio duo effecerat, timẽdi, & cogitandi causam Beatę Virgini prebuerat, idcirco vtrique satisfacit, duo item explicans, nempe causam nullam timoris esse, illamque Filium Dei concepturam, ac parituram, Messiæq; matrem futuram. Est autem integer sensus hic, non est, quòd timeas ò Beata Virgo, inuenisti .n. gratiã apud Deũ, ꝙ non timendi, sed gaudendi causa est. Nec etiam fatigeris cogitando, qualis sit, quòue tendat mea salutatio, Ecce enim concipies, & paries filium, & vocabis nomen eius &c. depone igitur timorem Maria. Proprium est Angelorum Sanctorum, quando nuntiant, quæ lętitiæ, & salutis sunt, vti verbo, Noli timere. sic Zachariæ dictum est, sic ẽt alijs in veteri testamẽto, vt supra dictum est. Merito autem Angelus eam, vt timorem remouerat exortatur, non solum quia causa non erat timendi, sed etiam quia altissima reuelaturus erat mysteria; vt enim recte Hieronymus Matth. 28. in illud [Nolite timere] adnotat, quando augustior apparet visio, timor expellitur, vt mente paccata possint, quæ dicuntur, audiri. Noĩe autem proprio eam alloquitur vocãdo Mariam, vt quanta beneuolentia eam Deus prosequatur, quàmque illi sit chara significet, qui enim nobis chari sunt, eos nomine proprio nominamus, iuxta illud Exod. 33. Noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me.

ANNOTATIO. LXXVIII.

Cur Angelus in salutatione nomine proprio Mariam vocat.

AThanasius, epist. ad Marcellinum, de interpretatione Psalmorũ, adnotat Angelum vocasse Mariam, quasi à suo genere diuersam, cum Angelus incorporeus, & spiritualis, illa vero corporea substantia esset, Dauidem vero vtpote hominem, & de cuius semine erat procreãda, appellasse filiam. Psal. 44. Audi, inquit filia, & vide. Præter causam autem in commentario assignatam, cur proprio nomine vsus sit ea etiam est, vt gratiæ Dei magnitudinem commendet, & ad eam contemplandam animum audientis euehat, quasi diceret, cum sis Maria, & femina quædam de filiabus hominum, in tantam es prouecta maiestatem, & altitudinem, vt gratiam inueneris apud Deum, qua efficieris mater Filij æterni Dei. S. Bonauentura existimat nominis meminisse, vt insinuaret illud scriptum esse in Cælo, iuxta illud Luc. 10. Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælo.

Inuenisti enim gratiam apud Deum.

COMMENTARIA.

CAusam adhibet timoris deponendi, & quia Beata Virgo ex verbis salutationis illius nondum plane perceptis timorem conceperat, incipit exponere, & est sensus, timuisti Beata Virgo, quia te gratia plenam dixi, inde aliquid humanum, seu opera humana efficiendum suspicaris, at ne timeas, quia gratia plena es apud Deum, inuenisti gratiam apud eum, & illi facta es gratiosa, quod in te fiet, non hominis opus, sed solius Dei erit, apud quem gratiam obtinuisti.

ANNOTATIO. LXXIX.

Quid sit gratiam inuenire.

GRæcum verbum εὗρες, idem significat, quod Latine inuenisti, quod aliquando de eo dicitur, quod nihil tale cogitanti, aut speranti obtigit, ad significandã magnitudinem, & singularitatem gratiæ, quam Beata Virgo nacta est, vt mater Dei efficeretur, quam ipsa nec opinabatur, nec sperabat. Est autem phrasis scripturæ, inuenire gratiam apud aliquem, tam Deum, quàm hominem pro eo, quod est valde ei placere. Esther. 2. Inuenit, inquit, gratiam in conspectu illius, scilicet Assueri. & cap. 7. Si inueni gratiam in oculis tuis ò Rex. Iudith. 12. Inuenisti gratiam coram me. Sunt verba Holophernis. Apud Deum autem etiam dicitur gratia inueniri. Gen. 6. Noe inuenit gratiam coram Domino. Gen. 18. Si inueni gratiam coram oculis tuis. Act. 7. Dauid inuenit gratiam ante Deum. Sunt multa huiusmodi testimonia, Angelus ergo Beatam Virginem inuenisse gratiam dicit, non quidem apud hominem, sed apud Deum, quo quidem suspicionem de Virginitate non cõseruãda extenuat. Gratia enim inquit, qua te plenam annũtiaui, nõ est vt hominibus, sed vt Deo placeas, grataq; illi sis, nõ igitur virginitati tuæ timeas. Est autem aduertendũ multo excellentius, & singularius dictum esse de Beata Virgine inuenisse gratiã, quàm de ceteris omnibus, quorũ scriptura meminit, hi namque inuenire gratiam pronunciãtur coram Domino, aut ante Dominum, aut in cõspectu Domini, aut in oculis Domini, his enim quatuor locutionũ modis scriptura de alijs locuta est; at noua est hæc forma loquendi [apud Deum] vt enim Græci auctores recte tradunt Prępositio παρα casui dãdi iuncta, vti nunc legitur idẽ significat, quòd Latine, iuxta, seu prope, quasi dictũ sit, inuenisti gratim prope Deum. Latinus autem interpres vertit apud Deum, gratia enim hac effectum est, vt Deum ipsum in suo ventre reciperet, ipsũque gigneret per carnem, quod nemini præter ipsã cõcessum est. Recteque dicitur apud Deum, & non apud Dominũ, quia cum omnes simus serui, Deumque Dominũ habeamus, ipsa consecuta est, vt mater etiã esset, idcirco inueuisse gratiam apud Deum dicta est, quãuis enim natura sit serua, & ancilla, in tantã tamen electa est gratiã, vt etiam mater Dei sit, & relatione seruitutis, ac maternitatis ad Deum referatur.

Ecce concipies in vtero.

COMMENTARIA.

EXplicitis verbis exponit nuntium Angelus, & cogitationis ambiguitatem tollit: Ecce, inquit, concipies in vtero. particula [Ecce] hoc in loco temporis, quo, quæ annuntiantur, futura sunt, propinquitatem, & instãtiam significat, vt recte Athanasius Serm. de Deipara interpretatur, quasi diceret, iamiam adest temdus, quando concipies in vtero &c. verbo cõcipiendi adijcitur particula (in vtero) vt propriam, realem, & corporalem conceptionem significet, qua fęminæ concipiunt filios, vt distinguat à conceptione metaphorica, & spirituali, qua mente dicimur concipere, quæ postea facturi sumus. Cetera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. LXXX.

Quid particula, Ecce, indicet.

IN primis illa particula [Ecce] consideranda est, præter id enim, quod dictum est in commẽtario, duo quædam alia indicat. Vnũ est allusio quædam tacita ad prophetiam illam Isa. 7. vbi hoc ipsum, quod Angelus annũtiat, prędictum est, Ecce, inquit Virgo concipiet, & pariet filium, &c. Vtitur ergo

nAgelus

is hac eadem particula [Ecce] quasi diceret, es illa Virgo prænunciata ab Isaia, concec paritura Filiũ. Nec præter Angeli intentio oc videtur, cum idemmet cum Ioseph allo-, & mysterium significare volens eandẽ pron expresse allegauerit Matth. 1. Hoc, inquit, factum est, vt adimpleretur, quod dictũ est iino per prophetam dicentem: Ecce Virgo in abebit, & pariet filium, quæ quidem verba Euãgelista tamquã sua, sed quasi ab Angenunciata referri testantur Tertullianus lib. 4. Marci. & Iren. lib 4. cap. 40. Alterum est, eandem particulam iudicare magnitudinẽ, & lentiã mysterij, quod annunciatur, solet. n. hæc cula in Scriptura in ea significatione accipi, m habet in illo loco Isa. 7. allegato: Ecce Virgo cipiet. & Ierem. 1. Ecce ego constitui te hodie per gentes, & super regna. Sunt multa loca hmõi.

Est etiam considerandũ verbum (concipies) Græce haberi συλλαμβάνω, quod compositum est, sicut & verbum latinum simplex vero est λαμβάνω in hæ- raeo autem est verbũ הָרָה. Est autem aduertendũ Septuaginta interpretes verbum hoc nõ eodẽ modo semper vertisse, nam aliquando per verbum συλλαμβάνω, vt Gen. 4. Eua concepit Cain. concepit, & peperit Enoch, & alias sæpe, aliquando aliter nempe ἐν τῇ γαστρὶ ἕξεις, id est in vtero habebis, vt Iud. 13. de matre Samsonis dicitur; Ecce in vtero habebis & Gen. 38. de Thamar dicitur, De viro, cuius hæc sunt, concepi. Septuaginta habent: In vtero habeo. At vero Isai. 7. de Beata Virgine prophetia est: Ecce Virgo concipiet, vertunt modo distincto, nempe simplici verbo: In vtero accipiet, quod Ambrosius lib. de incarn. Domin. sacram. cap. 6. ad virtutem Spiritus Sancti refert, quasi dictũ esset, accipiet virtutem Spiritus Sancti, & pariet Filium. Significare enim voluerũt virginitatem illius, quæ conceptura erat, & paritura filium, idcirco non sunt vsi verbo composito, nam συλλαμβάνω, idest, concipio, quasi simul capio, seu accipio significat, videbantur non sic exprimere virginitatem. Matthæus autem cap. 1. locum Isaiæ citans, vertit, Ecce Virgo in vtero habebit, quasi non de viro proles esset, ideod; abstinuit à verbo composito. At Lucas noster vsus est verbo composito cõcipiendi, quia explicaturus statim erat illam coniunctionem duorũ significatam verbo cõposito non hominis, & feminæ, sed virtutis Dei, & Spiritus sancti, ac feminę futuram. Magis autem exprimitur veritas mysterij verbo concipiendi, quã verbo accipiendi, aut in vtero habendi, nam illud significat Beatam Virginem ministrasse materiã, & substantiam, ex qua conceptus est Filius, hoc enim est cõcipere, nempe accipere virtutem in se ab alio, & simul ministrare ex se, suaq; substãtia, vnde generetur, seu gignatur proles, non enim vas dicitur concipere liquorem in se existentem, quia non ex se illum habet, nec ignis concipit ignem, sed femina cõcipit vere filium, seu prolem, quia ex sua substantia & intra se gignit, accipiendo virtutem etiam ab alio ob id concipit, & simul accipit. Ceteræ quidem feminę de viro, Beatiss. vero Virgo de Spiritu sancto.

Voce illa (cõcipies) quatuor expugnantur hæreses.

Hoc igitur verbo confutantur quatuor hæreses & dogmata fidei quatuor stabiliuntur. Prima hæresis fuit Manichæorum negantiũ Christi carnẽ fuisse veram, contra quos verbum hoc irrefragabiliter pugnat. si enim vera Christi caro non esset, nulla ratione Beata Virgo Christũ concepisse dici posset, vnde docte Athanasius lib. de Assumpt. hois, hoc Angeli verbo talem hæresim euertit. Altera hæresis fuit Valentini, & quorundam aliorum, qui vt referunt Tertullianus lib. de carne Christi, & Iræn. lib. 3. cap. 32. affirmabant Christi carnem alterius esse substantiæ à nostra, & non de B. Virgine sumptam, sed aliunde in eius vtero positam. conuincuntur autem hi hæretici verbo eodem, non enim concepisse diceretur, nisi de eius substantia caro illa sumpta esset, hoc enim est gignere, seu concipere. Tertia hæresis fuit eorundem Hæreticorum, qui, vel quia carnem Christi veram non esse, vel quia alterius esse substantiæ existimarunt, negarunt Beatam Virginem matrem fuisse Christi, vt refert Augustin. lib. de fid. & symb. capit. 4. Hæc autem hæresis eodem verbo refutatur, si enim concepit, genuit, si autem genuit, mater vera fuit, nec enim stant simul hæc, concepisse filium, & matrem non esse. Quarta hæresis fuit Nestorij, & quorundam aliorum, admittebant quidem matrem esse Christi, negabant tamen matrẽ esse Dei: meminit huius Damascen. lib. 3. cap. 12. & Histor. tripart. lib. 12. cap. 4. Vtuntur autem hæretici isti hoc argumento, non genuit diuinitatẽ, igitur non est mater Dei. Soluitur autem à Cyrillo in Concil. Ephesi. congregato contra hanc hæresim tom. 1. cap. 1. inter homines enim meros femina dicitur mater hominis, & tamẽ non genuit animã, cũ sit à solo Deo creata, nã vt mater hominis dicatur, satis est si materiã corporis præstet, cui anima vniatur, & fiat homo: sic Beata Virgo carni, materiam exhibuit, cui diuinitas est vnita, si ergo argumẽtum illorum efficax esset, contra eosdem procederet nam nec mater Christi dicenda esset, cum nec animã genuerit, vere ergo & mater Christi, & mater Dei, Christotocos, & Theotocos esse definit, idq. verbũ concipiendi demonstrat. Error autem Nestorij ex alia radice procedebat, negabat enim vnionem Verbi cum natura humana, duasq; personas in Christo diuidebat, idcirco negabat Beatam Virginem esse Dei matrem, hic autem error illis Ioan. 1. verbis euertitur, Verbum caro factum est, vt in eorum expositione diximus, posita ergo vnione Verbi ĩ vnitate personæ diuinæ cum natura humana, consequitur Beatam Virginem esse matrem Verbi, seu Dei, quamuis non fuerit causa Verbi, sicut, & femina mater est hominis, quamuis animam non fecerit, vti diximus. Hæc occasionem verbi huius dicta sunt inferius etiam nouis occurrẽtibus occasionibus explicabuntur, & fusius tractabuntur.

ANNOTATIO. LXXXI.

Multis de causis Angelus addidit verbum illud (in vtero.

SVpereſt illud tertium verbum consideratione & expositione dignum (in vtero). hoc autem positum est nonnullis de causis. Primo quidem vt distinctio fiat à conceptionibus spiritualibus, & secundum animam, quarum scriptura meminit Isa. 26. A facie tua concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. Psal. 7. Concepit dolorem, peperit iniquitatem. Iacob. 1. Concupiscentia cum conceperit, pariet peccatum. Cum autem conceptio, quæ annunciabatur, futura esset secundum carnem, & corporaliter, idcirco additum est (in vtero). Secundo est quædam tacita allusio ad ęternam generationem, secũdum quam Filius Dei erat ab æterno ex vtero Patris genitus, eiq; consubstantialis,

quasi

quasi dictum esset, concipies in vtero, efficieturq. tibi consubstantialis secundum carnem, ille idem, qui ex vtero Patris ab æterno processit, estq; Patri cõsubstantialis, ac Filius Dei æternus, fiet Filius tuus verus, & realis in tempore. De æterno autem illo vtero dictum est in Psal. 109. In splendoribus Sãctorũ ex vtero ante luciferum genui te. Ambrosius lib. 4. de fide, cap. 4. interpretatur Filium dici ex vtero Patris gentium, vt ostendatur vera, & realis generatio Filij à Patre, ita vt sit in ipsomet Patre eiusdẽ prorsus cum ipso substantiæ. Tertio hoc idem verbum est quędam cõfirmatio promissionis factę Dauid à Deo Psal. 130. De fructu, inquit, ventris tui ponam super sedem tuam. Adnotat autem Iren. li. 3. c. 27. ventrem, seu vterum hunc non esse ipsius Dauid, non enim vir dicitur ex vtero, aut ventre generare, sed significari Beatissimam virginem, quæ erat de semine Dauid, quasi dictum esset de vtero cuiusdam feminę, quæ erit de tuo semine, ego concipi & gigni faciam virum, qui sedebit super sedem tuam. Hic est vterus, de quo nunc dicit Angelus, Ecce concipiet in vtero, nempe illo promisso, & prænũtiato à Deo, sicq; implebitur in te promissio illa. Sacratissimus est, & admirabilis vterus hic, in quo mira gesta sũt, scilicet caro Christi futura hostia pro omnium peccatis fabricata est ex purissimo Beatæ Virginis sanguine, anima Christi plena gratia, & veritate creata est, & carni copulata: substantiaque ex anima & corpore composita æterni Filij hypostasi vnita; & Filius Dei factus est homo, perq. nouẽ menses habitauit, & nutritus est. Hic est thalamus, à quo egressus est sponsus ad perambulandam viam redemptionis nostræ. ratione huius dicta est Beata Virgo domus Dei, ciuitas, templum, sanctuarium, multaq. alia huiusmodi sortita est encomia. Bernardus in sermone inscripto, de Beata Maria, affirmat figuratum fuisse hunc vterum per Arcam illam testamẽti, & profecto id verum est. Arcam enim illa vrnam habentem mana, tabulas legis, & virgam Aaron continebat, vt testatur Paulus ad Hebr. 9. hæc omnia Christum significant, erat enim Christus manna cæleste in vrna terræ, nempe diuinitas in humanitate, erat etiam Rex, & legifer, qui præcepta & leges vitæ daturus venerat, idq; tabulæ legis significabant; erat etiam summus Sacerdos, & Pontifex, oblationem nouam, & mirandi fructus efficacem oblaturus, quod virga Aaronis indicabat, recte ergo vterus, qui eum continebat, Arcæ confertur, tanto dignior, & excellentior illa, quanto figuratum maius est quàm figura, & creator Christus, quàm creatura. Nec est contrarium Paulo, quod legitur 3. Reg. 6. nimirũ, in Arca nihil aliud fuisse nisi tabulas legis. sensus enim est ex lege nihil aliud in Arca fuisse reseruatum, nisi tabulas lapideas decalogi, non autem excluduntur virga, & vrna quę etiam intra Arcam erant, vt dicit Paulus.

Et paries.

COMMENTARIA.

Quatuor de causis non solam Filij conceptionem sed etiam partum Angelus nuntiat.

NOn solam conceptionem, sed etiam partum Angelus prænuntiat nonnullis de causis. Primo quidem ad perfectionem fœtus concipiendi significandam, nam non omnes fœminæ, quæ concipiunt pariunt, abortum enim multæ faciunt, multæ etiam in partu pereunt, nec partum edunt, de quibus dicitur Isa. 37. Venerunt filij vsq; ad partum, & virtus non erat pariendi, at tecum, ò Beata Virgo, non sic fiet, concipies enim, & paries. Secundo ad indicandum modum, quo conceptus in lucem proditurus erat, refert enim Damas. lib. 4. de fide ca. 15. errorem quorundam dicentium Christum de ventre matris per eius latus exisse, contra quos Angeli verbum facit, paries, inquit, sicut & feminę parere dicuntur. Tertio ad indicandum partum singularem futurum, sicut & conceptionem, concipies sine viro, & paries sine dolore, quod tibi erit singulare. Vnde Bernardus sermo. de B. Maria, sicut inquit in conceptione non fuit voluptas vlla, ita nec in partu dolor, aut tristitia, impletumque est illud Isa. 66. Antequam parturiret, peperit, antequam veniret partus eius, peperit masculum. quis audiuit vnquam tale? aut quis videbit huic simile? quæ verba Damasc. lib. 4. fid. c. 15. de Beata Virgine interpretatur, quæ sine dolore peperit, hoc est enim parere, antequam parturiret. Quarto ad ostendendam permanentem virginitatem in conceptione, & in partu, quasi dictum esset, concipies integra, & Virgo, & talis permanẽs paries. Fuerunt hæretici, qui etsi virginitatem in conceptione affirmarent, in partu tamen negarunt, vt refert Ambrosius epist. 81. ad Syritium, contra quos ipse Ambrosius ab Isaia vtrunq; cõiunctum asserit, Ecce Virgo concipiet, & pariet. idem in verbis Angeli dicendum est, idipsum prænuntiauit Dauid Psalm. 21. Quoniam inquit, tu es, qui extraxisti me de ventre, quod Augustinus Epist. 120. ad Honorat. cap. 12. de Christo interpretatur, qui de vcntre seruata virginitate extractus est. quid enim, inquit, proprium est Christo, vt dicatur à Deo extractus à ventre, nisi quia sic de ventre egressus est, nam & Iob. 10. dicitur, Quare de vlua eduxisti me? si igitur illud est Christo singulare, matris integritatem in partu confiteri oportet.

Filium.

Filium.

COMMENTARIA.

PRosequitur Angelus prænuntiare mysterium, Filium, inquit, concipies, & paries, eritque partus etiam ex hac parte perfectus, vt nõ filiam, sed filium gignas, filiorum enim procreatio maiori, quàm filiarum, gaudio & honore afficit parentes. Ioan. 16. Cum autem peperit puerum, iam non meminit pressurę propter gaudiũ, quia natus homo in mũdum.

ANNOTATIO. LXXXII.

Magis cõueniens fuit Deum virilẽ sexum, quam femineã assumere.

POtuisset Dei Filius naturam humanã in sexu femineo assumere, in eoque liberare hominem si voluisset; tamen conuenientissime effectum est, vt naturam nostram in virili sexu indueret. In primis masculus, & femina non substantia, aut natura, sed accidenti differunt; in cuius rei argumentum dicit Ambrosius lib. de Paradi. cap. 10. Deum non ex terra, sed ipsius Adde costa feminam formasse. Hunc sexum fęmineum honorauit in, matre, nam eam in tantam prouexit dignitatem, vt Deum concipere, & parere, & mater eius fieri mereretur, ipse vero sexum virilem assumpsit; & in eo vtrumque reparauit. cuius conuenientissimæ dispositionis prima causa ea esse potest, nimirum quia à viro totius generis hominum corruptio magis quàm à femina permanauit, si enim sola Eua peccasset, peccatum eius in omnes nos nõ pertransisset, vt docet Anselmus lib. de concept. virgin. c. 6. Adam vero peccante tota posteritas infecta est, Rom. 5. Per vnũ hominem peccatum in hunc mundum introiuit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors, in quo omnes peccauerunt. conueniens ergo fuit, vt ab eo sexu exiret reparatio, à quo ruina emanauit, quod, & Paulus Rom. 5. insinuans, inquit, sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem, sic per vnius iustitiã in omnes homines in iustificationem vitæ. Secũda causa est, nam Christus caput est Ecclesiæ, ad Colos. 1. Ipse est caput corporis Ecclesiæ, expediebat ergo viri sexum sumere, vir enim est caput mulieris. Tertia causa, quia opera Christus gessit, quę virum magis, quàm feminam decẽt, vt docere, discipulos congregare, & prędicare. Quarta, quia Sacerdos futurus erat, & quidem summus Pontifex seipsum in cœna, & in cruce Patri oblaturus, & in Ecclesia per Sacerdotes ministros celebraturus, hoc autẽ munus non fęminę, sed viro magis conuenit, igitur conuenieus fuit sexum virilem assumere. Postremo, vt qui Filius erat Patris secũdũ diuinitatem, Filius etiam esset matris secundum humanitatem. Paries ergo filium. Attende autem Filium dici non per solam relationem ad æternũ Patrum, quasi sensus sit, paries eum, qui Filius est Dei secundum diuinitatem, sed etiam per relationem ratione humanæ naturę ad Beatam Virginem, nẽpe paries, & habebis prolem, quę vere sit Filius tuus, ex quo etiam consequitur Beatam Virginem matrẽ veram, & realem fuisse Christi, non enim filiatio sine maternitate, aut paternitate & vbi filius est, mater, vel pater est, cũ autẽ secundũ humanã naturam nemo fuerit Pater Christi, erit igitur mater.

ANNOTATIO. LXXXIII.

Multis de causis Deus non aliter qua per verã generationẽ factus est homo.

EX præcedenti sententia (concipies, nempe, & paries Filium) constat Dei Filium non tantum carnem nostram induisse, sed etiam modo quodã nostro, nempe per conceptionem, & partum, vt vere conceptus & genitus dici possit, & sit. Potuisset quidem, vt recte adnotat Augustinus lib. 9. super Genes. ad liter. cap. 16. de costa Beatę Virginis sibi carnem assumere, sicut de costa Adę Eua facta est, & in ea sic assumpta salutem nostram operari. at noluit sic homo fieri, sed conceptione, & generatione, idq; multis rationabilibus de causis. Prima quidem Tertulliani lib. de carne Christi, nimirum, vt sic ostenderet veram nostram carnem assumpsisse, id enim multo magis elucet, cum ex femina cõceptus, & genitus dicitur, quàm si de eius costa esset producta caro, quandoquidem ex vno vnius speciei, potest fieri aliquid alterius speciei, & naturę, quod autem genitum est, eiusden est speciei, & substantię cum eo, ex quo genitum est. Secunda causa est, vt sic magis nobis cõiungeretur, & vniret, recte enim dicunt Irenęus lib. 3. cap. 21. & Cyrillus lib. de recta fide ad Reginas. Si Dei Filius carnem sumpsisset non nãscendo, sed modo quouis alio carnem sibi vniendo, & producendo, fuisset quidem homo, sed non Filius hominis, sicut Eua quamuis de costa Adæ procreata, non tamen fuit, nec dici potuit eius filia, si autem non esset Christus Flius hominis, cõsequenter nec esset Filius Dauid, nec de eius semine dicendus; dum autem concipitur, & gignitur, Filius hominis, & homo est, de semine Dauid, & frater nostere efficitur, & nobisque multo maiorem propinquitatem secundum carnem habet. Tertia causa ea est, vt omnia, quę Adam peccando infecerat, sui prędentia repararet, & sanctificaret, Adã autem nostram corrupit, & infecit conceptionem, partum, infantiam, & adolescentiam, seu vitæ augmentum, quia in peccato concipimur, & nascimur, & in miserijs infantia nostra versatur, ac in peccatis adolescimus, Christus ergo reparator noerr hęc omnia debuit transcurrere, & sua prędentia sanctificare, dum concipitur, nascitur, & extra vterum adolescit. Hęc causa insinuatur ab Hilario lib. 2. de Trinit. vbi sic inquit: Dei imago inuisibilis pudorem humani exordij non recusauit, & per conceptionem, partum, vagitum, & omnes naturę nostrę contumelias transcurrit. Quarta causa est, vt se Dei Filium esre significaret; cum enim vt Deus à patre nascedp diuinam naturam acceperit. secundum quam est Deus Patri cõsubstantialis, conueniens fuit, vt naturam humanam, quam sibi vniebat,

vniebat,& per quam homo efficiebatur, etiam nascendo assumeret, vt natiuitas sensibilis,& temporalis signum esset natiuitatis inuisibilis,& æternę, ac qui erat Filius Dei, non tantum homo, sed Filius etiam esset hominis. Quinta causa est vt indicaret id, quod in nobis facturus venerat, venit enim nouam nobis daturus natiuitatem, vt filij Dei adoptione efficeremur. Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, congruum ergo erat, vt ipse fieret filius hominis,& ipse nasceretur ex homine, vt nos nasceremur ex Deo. Hęc causa affertur à Leone Ser. 5. de natiu. Originem, inquit, quā sumpsit in vtero Virginis, posuit in fonte baptismatis. Est etiam eadem causa insinuata à Paulo Gala. 4. Misit, inquit, Deus Filium suum factum ex muliere, vt adoptionem filiorum reciperemus. quasi diceret filiatio eius, quā habuit vt homo, nostram protulit filiationem, qua filij Dei nominamur, & sumus. Sexta causa est, vt vel sic magnitudo diuini erga nos amoris manifestaretur, qui se sic pro nobis, & vt nos exaltaret, humiliauit, ac depressit, vt nō tantum homo fieret, sed conceptionem natiuitatemque sustineret,& in ventre feminę per nouem meses incrementa carnis susciperet,& infantiam, ac pueritiam nostram degustaret, quæ adeo vilia visa sunt peruersis hominibus, vt veritatem eius carnis negandi inde occasionem arripuerint, vnde maioris beneficij accepti vinculo tenebantur, & efficacius argumentum diuini erga eos amoris acceperant: Quod quidem Gregorius lib. 29. morali cap. 1. detestans, inquit: Natiuitas carnis despecta visa est sapientibus mundi, contempserūt enim infirma humanitatis, indigna Deo iudicantes; cui tanto magis homo debitor fuit, quo magis pro illo indigna susceperit. Hæc Gregorius,& ante eum Hilarius lib. 2. de Trinit. enumeratis conceptione, natiuitate, partu, infantia,& reliquis, ait: Hæc si quis indigna Deo recolet, tāto se maioris beneficij obnoxium confitebitur, quanto minus hæc Dei cōuenerint maiestati. Septima causa est, vt Beatam Virginem in maternitatis dignitatē eueheret; nisi enim illa concipiendo,& pariendo carnem ministraret, mater Dei, aut Christi dici non posset, titulus autem hic,& ipsi Beatæ Virgini, ac nobis eximium honorem,& copiosam cumulauit vtilitatem Fuit sane titulus hic honori,& vtilitati Beatæ Virgini; honori quidem, quia omnem purę creaturæ dignitatem titulus maternitatis antecellit, cuius causa cultus quidam debetur Beatæ Virgini supra omnes creaturas, & post Deum, eiusque Filium primum locum supra choros omnes Angelorum,& Sanctorum omnium tenet, Regina, & Domina omnium effecta. Vtilitas autem, quia inde in gratiam,& gloriam multo superiorem ea, quæ ceteris est] concessa elata est. Nobis etiā honori est,& vtilitati,& honori quidem, dum ea, quæ ex nostro genere est, in reginam,& Dominam omnium etiam Angelorū promouetur. multum enim familię hominum nobilitatur, quando quidam eorum in altam dignitatem euehūtur, præcipue autem à sexu femineo dedecus auertur, à quo initium sumpserat peccatum. Vtilitati vero comulatissime nobis is titulus est, nā eius intercessio plurimum valet apud Deū, preces enim matris à Filio plura,& maiora impetrant, quàm seruorum à Domino, immo filiorum adoptionis à Patre, idcirco enim Deus voluit sibi matrē assumere, vt plurima, ac mxima beneficia nobis impartiendi,& peccatoribus veniam concedendi causam,& argumentum haberet ex parte nostra Quantū autem eius intercessio apud Deum possit, ex his intelliges. tria enim intercessorem maxime commendāt, nempe, vt is possit plurimum apud eum, apud quem intercedit, quod sit si ei est gratissimus. Quid autem est, quod nequeat impetrare mater à filio,& dilectissima super omnes à dilectissimo, Præterea, vt etiam sapiat,& prudenter agat ea, quibus opus nobis est,& quomodo subueniēdum est, Beata autem Virgo prudentissima est,& sapientissima, nihil ignorat eorum, quibus indigemus. Præterea, vt velit, quid enim prodest, si possit,& sapiat, si nolit intercedere; at Beata Virgo maxime cupit nostrā salutem, vt pote, cuius charitas erga nos omnem Sanctorum charitatem lōgo interuallo superat. nemo enim ita nos diligit post Filium, sicut mater ipsa; sumus enim pretiosissimo sanguine dilectissimi Filij eius redepti, sumus eius serui,& Filij,& ipsam matrem adoptionis habemus in ipso Ioanne prope crucē adoptati; eius ergo intercessio efficacissima est,& inter beneficia inenarrabilia à Deo accepta magnum locum tenet hoc, quòd matrem Dei habemus intercedentem, in quo status Euāgelicus supra legis illius statum plurimum inter cetera eminet. Ecce igitur quibus de causis conceptus,& genitus Filius est.

Et vocabis nomen eius Iesum.

COMMENTARIA.

POst conceptionis,& Partus nuntium, Filio nomen imponendum prædicit, quod quidem ab eo, quod facturus venerat, acceptum est. Filius enim hic humani generis salutem operaturus erat, eaque de causa concipi,& nasci dignatus est, idcirco Iesu nomenclaturam sibi assumit,& per Angelum manifestat, Iesus enim apud Hebræos idem significat, quod apud Latinos salus, aut Saluator, quasi ipse sit, qui hominibus salutem conferret.

ANNOTATIO. LXXXIIII.

DAmascenus lib. 3. de fide cap. 2. & Gregorius Nyssen. orat. de Christi Natiuitate & ante eos Iustin. Apolog. 2. ad Antonin. imperat legunt: sic. Vocabis nomē eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum, at hæc adiunctio non habetur apud Lucam, sed est desumpta à Mathæo, vbi Angelus loquēs cum Ioseph talem protulit sententiam, modo autem Beatæ Virgini verba proposita tantum dixit. Quod igitur ad rem attinet, nomina filijs imponenda, quandoque Deum præscripsisse, parentibusque per Angelos manifestasse, idque modo patribus, modo matribus, scriptura commemorat, nam Genes. 16. Agar dictum est: Paries Filiū,& vocabis nomen eius Ismael.& Ge. 17.

dictum

dictum est Abrahæ, Sara vxor tua pariet tibi filium, vocabisq; nomen eius Isaac. In nouo autem testamento Luc. 1. legimus Zachariæ Angelũ præcepisse: Vocabis nomen eius Ioannem. Quamuis enim nomen filijs imponere munus sit præcipue patrũ, cum pater sic caput, tamen quando à Deo ipso præscribitur, modo vni, modo alteri fit reuelatio.

Quare Ioannis cõceptio antequam fiat, Zachariæ reuelatur; Conceptio vero Christi Ioseph manifesta tur iam facta.

Non vacat autem mysterio, quòd conceptio Ioãnis soli Zachariæ reuelata est antequam fieret, & per ipsum Elisabeth, at conceptio hæc prius Beatæ Virgini manifestata est, nõ autem Ioseph, nisi postquam est completa. Zacharias enim futurus erat pater prolis concipiendæ, idcirco Angelus ei locutus est, at non Ioseph, sed sola Virgo Beata genitura erat Filium Dei, eaq; de causa ipsi primum conceptio, partus, & nomẽ annuntiantur antequam fiant, Ioseph vero cõceptio iam peracta reuelatur, & partus & nomen prædicũtur, quia verus pater nõ erat, occasione autem quadam, ne prolẽ ex adulterio esse existimaret, quod factum erat, per Angelum significatum est, Matth. 2. Quod in ea natum est, de Spiritu sancto est, pariet autem Filium, & vocabis nomẽ eius Iesum. Erat enim sponsus, & habitus pater Christi, ideo nomen imponendum ei etiam prænuntiatur.

Aliter Deus q̃ hõnomina imponit.

Quod autem ad nominis impositionẽ spectat, ad uertenda, quæ ab hominibus fit, longe ab illa, quã Deus facit, differre: quæ enim ab hominibus fit, aliquando casu quodam, aliquando consulto facta est: casu quidem quando homo filio nomẽ imponit nihil aliud intendens, quam propria quadam nomẽclatura eum ab alijs hominibus secernere. consulto vero, quãdo vltra nomẽclaturę distinctionem aliud quippiam ex tali nomẽclatura prætendit, nimirum cum nomen aui, aut proprium pater filio imponit, vt eorum memoria in filio conseruetur, aut imponitur nomen viri cuiusdam excellentis, vt filius ex nomine ad illum imitandũ excitetur, aut alijs de causis, vt fieri solet. Est autem impositio hominũ sæpe fallax, & mendax, fallax quidem, quia non semper euenit, quod in impositione prætendebatur, multotiesque hoĩes in contraria diuertunt ab his, propter quæ nomina cõsulto sortiti erant: mẽdax vero, quia sæpe nominum significatio aduersatur moribus sortientium talia nomina. filius ille Dauid dicebatur Absalom, quod idem significat, quod latine patris pax, at re ipsa fuit bellum patriś. Appellabatur ille Ananias act. 5. idest gratia Dei, mores autem eius contra Dei gratiam fuere. Sunt multa exẽpla huiusmodi, & in scriptura, & apud nos. At vero impositio nominum, quæ à Deo fit, non casu, sed consilio fit, semperque est certa, & vera. prętermissis autem exemplis, quæ in scriptura sunt satis manifesta, in hoc filio aperte demonstratur, qui quam nomine salutem præ se ferebat, re ipsa cumulatissime effecit, in cuius nomine significatione, & veritate explicandis sequens versatur annotatio.

ANNOTATIO. LXXXV.

Nomen IESVS vnde dictum.

MVlta diximus de hoc nomine in cõmentarijs super Ioannem cap. 1. his autẽ addenda nonnulla sunt. In primis certa res est nomen hoc hebræum esse, quod significat salutem, seu Saluatorem, de riuatum à verbo ישע significante saluum facere, reperitur enim in scriptura in tertia coniugatione Hebræa, quam etymologiam Angelus nos docuit Matth. 2. Vocabis, inquit, nomen eius Iesum, ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Vbi notanda est cãusa nominis, nempe dicitur salus, seu saluator, quia saluum faciet populum, ergo nomen trahitur ab effectu, & operatione saluum faciendi, & à verbo eam actionem significante, quasi latine dictum esset, vocabitur Saluator, quia saluabit populum suum.

Ex dictis falsitatis arguũtur quatuor diuersę sẽtięntię.

Hinc nonnulla consequuntur. Primo quidem error, & blasphemia quorundam Iudæorum, qui nomen Iesu faciunt trium litterarum ישו Iesu, auferuntque litteram ain ע ne à verbo ישע deriuetur, quod significat saluum facere. nolunt enim admittere nomen Christi significare Saluatorem, at Euangelij veritas eos condemnat. Secundo reijcitur etymologia quorundam Catholicorũ. qui nomẽ hoc trahi existimant à verbo ישה quod significat esse, à quo est celebre illud nomen Dei tetragrammaton יהוה idest, qui est, huic nomini interponendum existimãt litteram sin ש post Iod faciuntque nomen quinque litterarum יהשוע Ieshouath, illam enim litteram additã putant vt significetur qui est, idest Deus, carne assumpta factus homo, & visibilis. Cõtra hos autem facit locus allegatus ex Matthæo. Angelus enim ab operatione saluandi nomini etymologiam accipit, nõ igitur à verbo illo deriuatur, nec cum illis litteris scribitur nomen Iesus. Tertio loco quidam alij catholici rectius sentientes à verbo saluandi ישע deriuãt nomen Iesu, scribendum tamen censent quinque litteris nempe iod, schin, vau, ain, & in vltimo ה quasi ישועה qui quantũ ad deriuationẽ, & quatuor litteras priores, vere dicunt: quantum autem ad illud additamentum litteræ ה in vltimo, non videntur probandi, nam in titulo crucis, qui maxima reuerentia, & custodia nunc Romę asseruatur, scriptum reperimus sine illo ה cum quatuor solis prioribus litteris ישע. Nec dubitare rationabiliter vllus potest, tunc temporis nomen Christi ignoratum, aut non recte scriptũ esse, cum titulus ille non solũ accuratissime ab illis tunc fuerit conscriptus, sed diuino mysterio, & prouidentia dispositus. Quarto eodem argumento reijcitur quorundam recentiorum opinio existimantium Christum non Iesum, sed Iehosuah appellatum, sicut, & illum Ducem magnum; adduut enim litterã ה post iod, dicentes hoc esse nomen concretũ significans idem, quod latine Saluator significat, at ישוע idem esse, quod salus, nec videri nomen viri. At aduersus horum sententiam non solum pugnat argumentum ex titulo acceptum, sed etiam scriptura, nã in ea legimus multos viros hoc nomine appellatos cum quatuor litteris prædictis, vt constat 1. Paralip. c. 31. & 1. Esdr. 3. & Nehem. 12. pugnat etiam mysterium ipsum, nam vt recte Dionysius nos docet, nomina abstracta magis proprie de Deo prædicantur, quam concreta, vt dicatur sapientia potius, quàm sapiẽs, iustitia, quàm iustus, vt significemus eum non participatione, sed substantia esse talem. Sic nunc factum est, nam meri quidam homines particularem salutẽ attulerunt, nimirum vi, & armis liberando populum quempiam ab hostibus, idcirco non salutis, sed Saluatoris nomen merito sunt consecuti, at Christus noster mundo perfectam salutem attulit, idcirco salutis nomen

verius

verius sortitus est, quàm omnes alij, qui eiusdem nominis participes aliquãdo fuerant. Ex his omnibus concludimus nomen esse quatuor litterarum à verbo ישע originem trahens, quasi Saluator, seu salus latine diceretur, idq; conuenientissime factum est, duo.n. opera insignia fecit Deus; prius fuit mundi creatio, & ab hac dictus est iehouah, ideſt, qui est, quia dedit esse mundo, qui ab ipso, & in ipso est. Posterius est reparatio, & recreatio mundi in homine deperdito, & opus hoc carne assumpta perfecit. ab illo igitur nomine tetragrammaton iure optimo appellatur, ab hoc vero Iesus ideſt salus seu Saluator, quod est proprium verbi incarnati, tũc enim impositum est illi quãdo sibi carnẽ copulauit, vt opus reparationis humanæ perficeret. Aduerte autem pro exactiori huius rei intelligentia nomen ישוע esse appellatiuum, seu commune, & esse proprium, sicut nomen latinum Saluator potest esse commune multis, proprium alicuius viri; priori modo toti conuenit Trinitati, sicque in scriptura frequenter dicitur Deus Saluator, & salus nostra, in quibus locis habetur nomen hoc ישוע posteriori modo soli verbo incarnato conueni t, ipsum enim est, quod nomine proprio vocatum est Iesus, vt ab Angelo prænuntiatur, quia etiã si salus à tota Trinitate sit, per Verbum tamen in carne facta est, quatenus, Christus Dei Filius, & hõ satisfecit pro peccatis nostris, passione, & morte sua, & meruit nobis remissionem, & reconciliationem cum Deo cum ceteris bonis omnibus, quæ ad plenam pertinent animæ, & corporis redemptionem.

Hebræũ nomen & appellatiuũ, & proprium esse solet.

Plura mysteria in nõe IESV includuntur.

Aduerte etiam in hoc nomine multa mysteria significari, vt enim inquit Hieron. Epheſ. 3. in diuina Scriptura, dictiones, syllabę, pũcta, & apices mysteria indicant diuina. quod etiã Basi. lib. de Spiritu sãcto c. 1. docuit; cum igitur hoc verum sit, in tanto nomine, quantũ hoc est, ipsas litteras magna, & multa significare mysteria, non est dubitandum, è quibus duo tantum consideranda proponam. Primum est nomen hoc duas cõtinere litteras nominis illius ineffabilis Dei tetragrammaton יהוה nempe Iod, & Vau, Iod enim Patrem, Vau autem Spiritum sanctum significat, sicut ה Filium, in hoc autem nomine littera Patris, & littera Spiritus sancti, positæ sunt ad indicandum Christum Deum & hominem virtute Patris, & opera Spiritus sancti conceptum esse secundum carnem. Alterum est in veteri scriptura, quando Christi mentio fit, nomen ישוע quatuor modis scriptum inueniri, primo quidem absque vlla additione, sed solis quatuor litteris expressum, tuncque aduentus eius in carnem ad saluandum significatur Psal. 84. Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis. Secundo inuenitur cum additione litteræ ה in fine, vt sit nomen quinque litterarum. Sic legitur Psal. 117. vbi nemini dubium est de Christo sermonem fieri. Factus est mihi Dominus in salutem, terq; reperitur. Similiter Isa. 12. Laus mea Dominus, & factus est mihi Dominus in salutem, & paulo inferius, Haurietis aquas de fontibus Saluatoris. In his locis habetur ישועה cum quinque litteris, hoc autem mysterium significat, salutem effecturum Deum per Filium, & verbum incarnatum quod significat littera ה vti diximus. Tertio inuenitur cum littera tau ת in principio iod, quasi תשוע tesuac Psal. 33. Salus autem iustorum à Domino. indicatque salutem hanc efficiendam per crucem, vt enim inquit Hieronymus Ezech. 13. littera Tau mysterium crucis significat, sicq; interpretatur locum illum Prophetæ, vbi legimus eos saluos factos, qui in fronte litteram Tau scriptam habebant, adnotatque Samaritanos etiam vsq; ad eius tempora litera Tau signo, seu charactere crucis scripsisse, Quarto inuenitur hoc idem nomẽ cũ eadem littera ת tau in fine, quod significat in fine etiam mundi Christum venturum, tuncque signum crucis appariturum, iuxta illud Matth. 24. Tunc apparebit signum Filij hominis in cælo, quod Chrysostom. ho. 77. crucis signum interpretatur. Habemus locum insignem Gen. 49. vbi de vltimo aduentu loquens, qui post Antichristum fiet, vt recte exponit Gregorius lib. 31. mora. cap. 10. sic prophetat Iacob. Fiat Dan, coluber in via, & ceraſtes in semita mordens vngulam equi, vt cadat ascensor eius retro, salutare tuum expectabo Domine. illud salutare cum tau in vltimo scriptum est. Similiter Isa. 52. Viderunt omnes fines terræ salutare Dei nostri, quod de vltimis mundi diebus Hieronymus exponit. Multa alia dici possent, hæc sufficiant, in hac parte.

ANNOTATIO. LXXXVI.

Quo conueniat Angelus, & Isaias, cũ ille Iesũ, hic vero Emanuelem dicat Dominum appellandum.

DVæ supersũt breues dubitationes de hoc nomine, Prior est, videtur enim dissonantia quædam inter verba Angeli, & prophetiam Isaiæ. Hic enim cap. 7. prædixit, Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel. Angelus vero nuntiat, vocabis nonen eius Iesum. Esse autẽ diuersa nomina Iesus, & Emanuel, nemo non videt, qua igitur ratione hæc consona sibi erũt? tHãc apparentem discrepãtiam nobis obiecerũt Pagani; vt refert Iustinus qq. adu. genti. resp. 135. eandem oposuerũt Iudęi, vt meminit Theophylactus Matt. 1. nec eam tacuerũt hæretici, inter quos est Marcion, vt scribit Tertullianus lib. 3. contra eũdem. Ad hæc respondet Iustinus loco allegato duo, alterum est Christum dici etiam Emanuelem, ac vtrumque nomen habere. Alterum vero Christum multa alia nomina fortitum esse; relicta vero fuisse cetera, & Christi nomen retentum esse, quia in eo illa omnia continebantur. Accommodatior tamẽ videtur responsio Chrysostomi hom. 5. Matth. Theophyl. Euthym. Matth. 1. & Tertulliani loco prædicto. nimirum Isaiã non prædixisse nomẽ Emanuelis perinde quasi futurum esset proprium & ex impositione, sed appellatiuum, & quantum ad significationem, & re ipsa Christum futurum Emanuelem, scilicet Deũ, & hominem, hoc enim significat nomen Emanuel ideſt uobiscum Deus, vnde Cyrillus exponens illud Isa. 7. inquit Dabit vobis signum Deus ipse, Ecce Virgo concipiet, &. pariet Filium, quod tale erit, vt vocetis, ideſt confiteamini ipsum esse Deum & hominem, seu Deum hominem factum, hoc autem est Emanuel; idemque repetit Cyrill. lib. 12. thesau. ca. 14. & affirmat etiam Ambrosius lib. de incarnat. Domini. sacram. cap. 6. quod autem ita sit, confirmatur primo ex Matth. cap. 1. qui prophetiam referẽs, inquit, Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod est nobiscum Deus, quid enim causæ esse dicemus, quod interpretatur

tatur Matthæus nomẽ Emanuelis dicens, quod est nobiscum Deus, Lucas autem nõ interpretatur nomen Iesu, qui est Saluator? nimirum, quia illud nõ erat nomẽ proprium, nec ex impositione, sicut hoc, sed nomen appellatiuum, & quãtum ad significationem in Christo implendum. Confirmatur secundo ex phrasi scripturæ frequenti, vbi nõ nomina ex impositione, aut propria, sed quantum ad significationem, & rem ipsam significantur. Isa. 8. dicitur. Voca nomen eius, accelera spolia detrahere, festina prædari. Ecce dicitur, voca nomen eius, scilicet Christi, accelera spolia, &c. & tamen nemo censet hoc esse nomen proprium, quasi vocandus esset, accelera spolia detrahere, festina prædari, sed esse nomina appellatiua, quæ de eo prædicanda erant. Iterum Isa. 9. Vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, princeps pacis, pater futuri sæculi. hæc autem non propria, sed appellatiua sunt. Præterea Zach. 6. Ecce vir oriens nomen eius, quod Iudæi de Zorobabele interpretantur, qui tamen nunquam sic vocatus est proprio nomine, nomen autem oriens, est in Hebræo צמח & nos vere de Christo exponimus, nec tamen nomen proprium eius dicimus, sed appellatiuum, & secundum rem significatum. Obmutescãt igitur Iudæi, & omnes impij contrarias existimantes scripturas Spiritus Sancti, quæ valde cõsonæ sunt, Emanuel enim dicitur nomine appellatiuo, quia vere Deus & homo est, at nomine proprio Iesus, quod Angelus prædixit, quodque ipse Euangelista postea declarauit dicens: Postquam impleti sunt dies octo, vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius, Iesus, quod dictum est ab Angelo prius quàm in vtero conciperetur; significans Angelum de nomine proprio, & ex impositione locutum esse, hoc enim infantibus tunc temporis imponebatur in circunciſione, sicut nunc in baptismo, vt cõstat Gen. 21. Imposuit nomen Isaac, & circuncidit illum octauo die.

Qua ratione nomen Iesus nouum dici possit.

Posterioris dubitationis est causa Cyrillus li. 5. de Trin. qui illud Isaiæ vaticinium c. 62. Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit, interpretatur de hoc nomine Iesu, quod quidem si ita est, locus interrogationi, & inquisitioni datur, qua ratione nomen hoc nouum dici posset, cum siue Iesus, siue Iehosuah dicatur, inueniãtur multi in scriptura ante aduentum eius in carnem, ea nomina sortiti. In primis nõ omnes Doctores sacri illud vaticinium eodem modo interpretãtur, nam primo loco Athanasius in disputa. contra Arrium coram Probo, in symbolo; nomen id explicat, quo fideles in Euãgelio Christiani appellantur, vt enim cõstat Act. 11. Apostoli fideles, qui ante discipuli dicebantur appellandos decreuerunt Christianos, cui expositioni adhæserunt Chrysostomus hom. 19. in Ioan. & Eusebius lib. 2. demonst. Euang. cap. 49. nomen autem hoc inuidens Christianis Iulianus Apostata non Christianos, sed Galilæos vocabat, vt refert Gregor. Nazian. orat. 1. contra eundem. Secundo loco Hieronymus in illum locum Isaiæ extẽdit hoc non ad solum nomen Christianorum, sed etiam ad nomen Ecclesiæ, quæ non iam Hierusalem, aut Sion, vt ante, sed Ecclesia Christi appellatur sic Domino appellãte Matth. 16. Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.

Tertio loco idemmet Cyrillus lib. 12. thesauri c. 14. ad nomẽ Emmanuelis refert, quod Christus habuit. Est igitur inter has sententias discrimen. quidam enim ad ecclesiam, seu fideles, quidam ad Christum referunt hoc nomen nouum. & reuera si attẽdamus contextum, & seriem verborum, illa prior opinio accommodatior est, nam etsi Propheta cum Hierusalem, quę Ecclesiam repræsẽtabat, loquitur nõ tamen propter hoc probabilitate caret interpretatio Cyrilli, nam dicere possumus, factam esse apostrophen ad Christum, cuius mẽtionem fecerat; est autem familiaris Prophetis in sermonibus mutatio personarum. Est igitur difficultas, quomodo nomẽ Iesus sit dicendum noum; si enim de Ecclesia, aut de Emmanuele, aut de Christianorũ nomine interpretaretur, facilis esset responsio, quia nomina illa noua erant, at de nomine Iesus non est ita facilis propter causam dictam. Ea autem mihi videtur, quam Cyrillus vtroque loco allegato, exponit, & cõmunis est nomini Iesu, Emanuelis, nimirum nouum nomen dici, quia Dei Filius antequam carnem sumeret, nunquam nomẽ habuit Emmanuelis, idest Dei hominis, seu nobiscum Dei, nec nomen Iesus, quasi proprium, quod est nomen diuinitatis in carne, & per carnem operantis salutem; vti enim nouũ fuit Deo carni vniri, ita & nouum fuit nomẽ id habere, quod eum carni vnitum significat; non igitur nomẽ Iesus nouum dicitur, quasi nemo ante eo nomine nuncupatus fuerit, sed quod Dei Filius numquam sic fuerit proprio nomine prius nominatus, & propterea dicitur. Vocabitur tibi nomen nouum, tibi inquit nouum, quia non sic ante vocabaris, vt sit sermo cũ Dei Filio. Hæc est legitima interpretatio, cui adiungere possumus duo alia, nempe nouũ dici propter verbum, quod sequitur, nempe quod os Domini nominauit, imposuerat quidẽ Deus ante quibusdam nomina, nam filium Abrahę ex Agar iusserat Ismaelem apellari, & filium ex Sara Isaac, & qui prius Abram dicebatur, vlouit Abraham nominari, & quæ prius dicebatur Sarai, præcepit dici Sara, at neminem Iesum appellari iussit, nisi solum Christum, nouum ergo nomen est inter ea, quæ os Domini nominauit. Alterum est, quosdam hoc Iesu nomine appellatos quantum ad vocem, & quosdam quantum ad aliquam particulam significationis, at nominis significatio plena soli Christo competit, ipse enim vere est, qui saluat, & salutis ex omni parte causa est; quantum ergo ad significationem plenam nouum est nomẽ hoc, quod Christo imponendum prænuntiatur, quod copiose tradit Bernar. ser. 15. in cantica.

Hic erit magnus.

COMMENTARIA.

Multis modis magnus fuit Christus.

QValis, quantusque futurus hic Filius esset, Angelus prenũtiat, hic inquit, erit magnus. Loquitur autem Angelus de hoc Filio, vt homine, ratione humanæ naturæ, secundum quam concipiendus, & in lucem edendus erat. Deum autem nõ determinat

nat Angelus magnitudinis materiam, sed absolute magnum futurum prædicit, perfectissimam, & omni ex parte completissimam excellentiam eius indicat futuram, quam vtcumque explicare nobis ex scriptura licet, erit enim magnus virtute, sermone, opere, officio, obsequio. Virtute quidem, nimirum sanctitate & iustitia, de quo dictum est Isa. 12. Magnus in medio tui Sanctus Israel, & Act. 3. Sanctum & iustum negastis, & Ioan. 10. Quem Pater sãctificauit, & misit in mundum; sermone, ideſt doctrina, & prædicatione, de quo dictum est Ioã. 6. Verba vitæ æternæ habes, & Ioan. 7. Nunquam sic locutus est homo. & Ioan. 8. Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum. Opere, & miraculis, de quo dictum est Ioan. 15. Si opera non in eis fecissem, quæ nemo alius fecit. & Ioan. 9. A sæculo nou est auditum, quòd quis aperuit oculos cæci nati, & Ioan. 3. Nemo potest facere opera. quę tu facis, nisi esset Deus cum eo, & Ioan. 5. Pater omnia demonstrat ei, quę ipse facit, & maiora demonstrabit, vt vos miremini, & Luc. 24. Vir. potens opere, & sermone. Officio, quia redemptor est, & Saluator mundi, quia etiam Pastor, Ioan. 10. Ego sum Pastor bonus, & animam meam pono pro ouibus meis. Et quia summus Sacerdos, qui suo sacrificio Patri mundum erat reconciliaturus, de quo Hebr. 7. scriptum est: Hic manet in æternũ, sempiternum habens sacerdotium, vnde & saluare in perpetuum potest, qui non habet necessitatem quotidie offerre hostiam pro peccatis populi, hoc enim semel fecit. Præterea quia Propheta, de quo dicitur Luc. 7. Propheta magnus surrexit in nobis, & Ioan. 6. Hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum. Demum quia Rex, de quo scriptum est Apoca. 19. Rex regum, & Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra, magnus ergo est officio. Obsequio autem, quia eius Euangelium, & religionem mundus amplexurus erat, & ei cultus toto orbe exibendus, iuxta illud Dani. 2. lapis paruus crenit in montem magnum, repleuit vniuersam terram, & Matth. 12. Granum sinapis creuit in arborem magnam, & Psal. 71. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes seruient ei. Hic igitur erit magnus virtute, sermone, opere, officio, & obsequio.

ANNOTATIO. LXXXVII.

Christus longe aliter magnꝰ est quam homines.

AMbrosius in presenti, & Cyrillus, lib. 12. in Leuiti. seu Origen. hom. 12. in Leuiti. hãc magnitudinem ab Angelo prædictam, eã esse interpretantur, quæ primo loco exposita est, nempe virtute, seu sanctitate, idque verum est, non tamen excludẽdæ sunt ceteræ magnitudines, quę insignes sunt, & verè ab Angelo prænuntiatæ. Adnotant autem prędicti Doctores tria, Vnum est Ambrosij, nimirum Angelum de Ioanne prænuntiasse, eum futurũ magnum, sed adiecisse, corã Domino, quia ille homo merus erat, non Deus, nec Dominus, sed Domini seruus ac minister. Ioan. 1. Non erat ille lux, sed vt testimonium perhiberet de lumine, at Christus lux vera, simpliciter prænuntiatur magnus, non autem coram Domino quia ipse est Deus, & Dominus, vti ipsemet Angelus verbis proximis explicat. Alterũ est Cyrilli, seu Origenis, nempe in scriptura quosdam appellatos magnos. Exo. 11. Fuit Moyses magnus in tera 4. Reg. 18. Ezechias factus est magnus valde. 1. Reg. 15. Nabal erat homo magnus diues. Sunt alia huius rei testimonia. Dicunt tamen Cyrillus, & Origenes has magnitudines fuisse relatiuas seu comparatiuas, nam collatione minorum illi magni dicebantur, qua ratione granum milij dicimus magnum relatione minimorum. at Christus absolutam, & perfectam habuit magnitudinem, quantam nemo vnquam consecutus est, aut consequetur. Ad dẽ nonullos illorum magnos dictos existimatione hominum, non autem re ipsa, quia diuitijs, põtentiaue temporali eminebant, quę mundus magna putat: at Christus magnus est in his, quæ verè magna sunt, de qua duplici magnitudine diximus supra, cũ de Ioanne locuti sumus. Tertium est eorũdẽ scilicet peccatores non posse absolute magnos esse, deest enim verũ & proprium bonum, in quo perfecta magnitudo est; quamuis enim reges, & diuites, & nobiles sint, si gratia Dei careant, nõ habent, quod verum bonum est, quodque absolute magnos facit.

Et Filius Altissimi vocabitur.

COMMENTARIA.

PRosequitur Angelus explicare, quis, & qualis sit Filius concipiendus, & nasciturus, & cum, quæ humanitatis eius erant, exposuerit, nempe concipies, & paries, vocabitur Iesus, eritq; magnus; quæ ad eius diuinitatem spectant, nũc declarat. Vocabitur, inquit, Filius Dei, quasi diceret: Dixi te ò Beata Virgo, concepturam, & pariturum Filium, ne propterea tuũ tantum Filium futurum arbitreris, vocabitur enim Filius Dei; non solam naturam seu substantiam, quam abs te nascendo accipiet, habebit, sed simul naturam aliam longe superiorem, secundum quam natus est Filius Dei, nascetur quidem ex te homo, eritque vere Filius tuus, sed idem ab æterno natus est ex Patre e consubstantialis. Deũ appellat altissimũ, tũ quũ in scriptura frequẽter sic est appellatus, tũ vt mysterij profunditatẽ magis ex

primat,

primat,quasi diceret,cum sit Filius Altissimi,sic humiliabitur,vt fiat homo,& nascatur de femina.qua de causa etiam Ioannes dixit; Verbum caro factum est. Sapienter autē dictum est (vocabitur) & non (erit)ne quis Filium Dei adoptionis intelligeret,qui de nouo fieret, & ante non esset,propterea dixit (vocabitur)nam Filius Altissimi ab æterno est, neque propterea,quòd nouam accipit natiuitatem,de nouo est,aut incipit esse. Vsus etiam est Angelus eo verbo,vt simul indicaret fidem populorum qui Filium Dei, non hominem tātum sed etiam,vt vere est,Filium Dei in carne,& crediturī corde,& ore prædicaturi erant.

ANNOTATIO. LXXXVIII.

Angelus ijs verbis subindicat Mariæ quod Dei Filiū pariturā, & virgo sit permā sura.

NOnnulla obseruanda sunt in præcedenti sententia. Primo quidem tacite Angelum Beatæ Viginis dubitationi occurisse; dubia enim erat, an virginitati,ꝙ annuntiabatur,aduersaretur, præcipue cum salutationis verbis conceptionem, & partum Filij Angelus adiungeret, idcirco dubitationi occurrens dicit,Filius Altissimi vocabitur,quasi diceret: ò Beata Virgo,cum audis te concepturam Filium,nec cogites de Patre terreno,sicq; timeas virginitati tuæ, non sic erit,nō enim alium habebit patrem,quam Altissimum ipsum,erisque mater sine viro,& Filius hic sine terreno patre habebit te matrē. Neque huic soli dubitationi occurrit Angelus, sed etiam alteri quæ ex verbis prophetiæ oriri poterat, scilicet,quomodo Angele dicis vocandum Iesum,cū Isaias eum appellandum Emanuelem præ dixerit? huic tacite respondet,erit etiā Emmanuel, nā Filius Altissimi vocabitur, hoc est Emmanuel, id est nobiscum Deus. Hæc tunc Beata Virgo nōdū percepit, idcirco interrogauit modum cōceptionis, quem Angelus verbis apertioribus explicauit.

Quare Deus in scripturis frequēter Altissimꝰ dicatur.

Secundo in Scriptura Deus sæpe Altissimus sine substantiuo appellatus est. Deutero. 32. Quando diuidebat Altissimus gentes. Psal. 38. Tu solus Altissimus super omnem terram. Psal. 90. Qui habitat in adiutorio Altissimi. Eccles. 24. Ego ex ore Altissimi prodiui. Isa. 14. Ero similis Altissimo. Quod ea ratione factum existimo, vt à falsis dijs distingueretur: adorabant enim Iudæi verum Deum, quem Altissimum dicentes, profitebantur eum solum esse verum, ceteros falsos, qui de terra erant, & altissima non fecerant. Psal. 112. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat: & Psal. 123. Adiutorium nostrum in nomine Domini, qui fecit cęlum & terram. & Psal. 95. Omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit. Vsus autem est Angelus ac voce, vti diximus in commentario, vt Christū Filium Dei verum, & naturalem significaret, & humilitationis magnitudinem exprimeret, qui cum Altissimi Filius esset, infimis nasci voluit.

Tertio, verbum hoc (vocabitur) non appellationem nominis solam sine existentia significat, quasi non sit vere filius Dei, sed hominum opinione, & acclamatione tātum appellandus, sed reuera vnico verbo, vtrunque complectitur, est enim sensus, vocabitur Filius Dei, & re ipsa erit, qui sane loquendi modus in scriptura frequens est: nam paulo inferius dicitur de Elisabeth, quę vocatur sterilis, & tamen re vera erat. Isa. 26. Domus mea, domus orationis vocabitur, quæ etiam erat. & Isa. 61. Vos Sacerdotes Di vocabimini. & Gen. 21. In Isaac. vocabitur tibi semen. Suntque alia multa testimonia. Potuisset quidem Angelus dicere: Erit Filius Dei, nā qui nasciturus erat homo, vniendus erat diuinitati, & futurus simul Filius Dei, non quod initium acciperet Filius Dei in se, sed quod homo de nouo fieret Filius Dei: tamen vt magis exprimeret Filij Dei æternitas, & immurabilitas, dictum est, qui ex te nascetur, vocabitur Filius Dei. Præterea vt diximus in cō mentario, vt fides copiosa credentium exprimeretur, quæ non significabatur verbo (erit) at dum dicitur (vocabitur) indicatur non solum esse Filium Dei sed vt talem recipiendum, & colendum.

Quare Angelus non dixit erit sed vocabitur Altissimi Filius.

Quarto Christus adhuc in terris existimens, vocat se Filium Dei, & non tantum post suam ascensionē idque ab ipso Patre, ab hominibus, & à dęmonibus à Patre quidem Matth. 17. Hic est Filius meus dilectus. Ab hominibus Ioan. 11. Ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei viui. Matth. 16. Tu es Christus Filius Dei viui. Ioā. 9. Tu credis in Filium Dei? credo Domine. A dæmonibus Mar. 5. Quid mihi & tibi Iesu, Fili Dei Altissimi? Post Ascensionem vero perfecte impleta est hæc appellatio, & cōfessio, quæ est, & erit in Ecclesia per fidem vsque ad sæculi consummationem, & erit in cælis in æternum per claram visionem.

Christus etiā ante Ascensionem suā vocatus est Filius Dei.

Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid Patris eius.

COMMENTARIA.

QVæ spectabant ad naturam diuinam huius Filij prænūtiati, Angelus exposuit, nunc explicat quæ ad humanam pertinēt. Sēsus est, sedem, seu regnum Dauid hactenus deperditum, & abscissum, Dominus Deus in eo restaurabit, ac restituet; sedebit enim in solio Dauid, à quo secundum carnem descendet, quique propterea pater eius erit quod de te, quæ filia es Dauid, nascetur. Notanda sunt verba: non enim dicit, restituet, sedē Dauid, sed dabit illi Dominus Deus sedem Dauid. Primo quidem, ne iure hæreditatis humanæ, quasi filius secundum carnem Dauit sicut ceteri, sedem hanc obtenturus existimaretur, cum alijs nobilioribus titulis eam sedem habitutus esset, & præcipue ex vnione diuinæ naturæ, quia Filius Dei homo ille erat Secūdo, ne quis sedem illam Dauid, qualis fuit in Dauid ipso, in Christo futuram putaret; cum tamen hæc sit multo amplior, & excellentior. Dicit autem Dominum Deum, vt indicaret sedem hanc Christum accepturum

ratione humanæ naturæ qua minor est Patre,& Dominum,Deum habet,ac Filius est Dauid. Meminit autē Dauid,vt insinuaret promissionem in eo implendam, quam Deus per Prophetas factam Dauid,per ipsummet prænuntiauit.Psal.131.Iurauit Dominus Dauid,& non frustrabitur eum,de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Isa. 9. Super solium Dauid & super regnum eius sedebit.Hisce verbis Angelus significat Filium hūc esse Christum,& Messiam promissum in lege,& Prophetis.Hic enim est in quo solo regnum ablatum erat restituendum,quasi clarioribus verbis diceret:ò Beata Virgo hic,quem te cōcepturam,& parituram prænuntio,erit Messias ille per Prophetas promissus, & à cuncto populo expectatus.

ANNOTATIO. LXXXIX.

In Christi regno completa sunt sex quę de Regno Dauid in scriptura prę nunciata.

HOc est vnum ex multis,quæ perfidi Iudæi nobis obijciunt contra Christi veritatē:sic enim disputant.Cum per Prophetas prænūciatū sit Christum futurum esse regem,ac sessurum super solium Dauid,in eoque reparandum regnum illius deperditum; Christus vero non videatur regnasse in suo aduentu? nec sedisse super solium Dauid,non est verus Messias credendus. At quātum isti errent, & in media luce cæcutiant non intelligentes scripturas, nec facti veritatem percipientes,explicādum est breuiter. Ante omnia igitur aduertendum est, de hoc regno prænunciata fuisse sex. Primo, antequam regnum institutum esset in tribu Iuda, fuit prædictū futurum:nam Genes. 49. Iacob benedicens filijs, quando peruenit ad Iudam dixit: Iuda te laudabūt fratres tui,manus tua in ceruicibus inimicorū tuorum,adorabunt te filij matris tuæ.Hæc adoratio significabat regnum,& regiam potestatem futuram postea in Tribu,& semine Iuda . vnde subiunxit: Non auferetur sceptrum de Iuda; igitur sceptrum erat futurum in Iuda,quod impletum est in Dauid & multis de posteritate eius. Secūdo postquam hoc regnum erectum est in Dauid,& filijs eius, prædictum fuit abscindendum, & posteritatem regiam in familiam priuatam reuocandam esse. Sic Hieremias prędixit de Iechonia rege cap.22. Pone virum istum sterilem,virum qui in diebus suis nō prosperabitur,nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid,& potestatem habeat vltra in Iuda.Durauit enim regnum à Dauid vsq; ad Sedechiam,qui vltimo regnauit.Tertio prædictum erat hoc regnum abscissum,& deperditum, restituendū aliquando, & reparandum in eadem tribu Iuda; Amos vlt.In illa die suscitabo tabernaculū Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturā murorum eius, & ea, quæ corruerant, instaurabo . Quarto prædictum est hoc regnum abscissum,non ante instaurandum,quàm Christus veniret, & eo ipso reparandum,& renouandum. Hæc duo prophetauit Ezechiel cap.21.Auser,inquit, cydarim,& tolle coronam, & paulo post:donec veniat, cuius est iudicium, & tradam ei nota illud (donec veniat) & illud (tradam ei). Hæc eadem prædixit Isaias ca. 11. Egredietur,inquit,virga de radice Isse, in Hebræo illud (radice) est יִשַׁי id est truncus,de trunco Iesse egredietur virga, נֵצֶר id est sceptrum, & regia potestas;truncum appellat,quia abscindēdi erant rami, id est regia potestas auferenda à familia,& posterita te Dauid,mansurusque erat truncus vsque ad virgā hanc, quæ Christus est. Hieremias etiam cap. 23. Suscitabo,inquit,Dauid germen iustum, & regnabit rex, & erit sapiens , & faciet iudicium,& iustitiam in terra,& hoc est nomen,quod vocabūt eum, Dominus iustus noster . quam prophetiam esse de Christo nemo dubitat. Quinto prædictum est non tantum regnum hoc in Christo renouandum,& reparandum, sed amplificandum,multoque latius,ac maius futurum,quam in ipso Dauid,aut posteritate eius præcesserat,sub eiusque domino non modo Iudæos sed etiam gentes esse futuras.Psal. 71. Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos obis terrarum; coram illo procident Aethiopes,& adorabūt eum omnes reges terrę,omnes gentes seruient ei.Isa.11.In illa die radix Iesse. qui stat in signum omnium populorum,ipsum gentes deprecabuntur.quod etiam Iacob Gen.49. prænunciauit:Non auferetur,inquit, sceptrum de Iuda,& Dux de femore eius,donec veniat, qui mittendus est,& ipse erit expectatio gētium. Sexto prædictum est,non solum amplificandum, & multiplicandum,sed etiam non habiturum finem, nec amplius abscindendum,sed futurum perpetuum,& ęternum.Isa.9.Multiplicabitur eius imperium,& pacis non erit finis:vbi notant ipsi Iudæi cum Catholicis multis,illud verbum (multiplicabitur)quòd in Hebræo est lemarbe,habere,m,clausum in principio,quod solet semper esse apertum,ad insinuandā perpetuitatem ipsius regni,quam apertioribus verbis idem Propheta prædixit subiungens:super soliū Dauid,& super regnum eius sedebit, vt confirmet illud,& corroboret in iudicio,& iustitia,amodo,& vsque in sempiternum.Hæc sunt sex, quę de regno hoc inter alia prædixerunt Prophetæ.

Primus locus regię potestatis Christi quem habuit in Dauid.

Aduertendum est secundo,Christum vt hominem habuisse regiam hāc potestatem multo perfectiorē, quam fuerit in Dauid, Salomone, vllo ve rege homine ex omnibus, qui regnant aut regnarunt in terra,quæ quidem perfectio ex multis constat. Primo quidem ratione tituli,& iuris,quo hoc obtinet dominium;homines quidem regiam potestatem ab hominibus accipiūt,quatenus humanæ reipublicæ sibi vnum præesse statuunt, & ei potestatem supra ceteros omnes cōferunt,eius dominio sponte se subdentes.At Christus pluribus, & nobilioribus titulis regiam consecutus est potestatem, qui quinque præcipue sunt.Primus est iure vnionis hypostaticę, ex quo enim ille homo Deus est,& humanitas diuinitatem sib coniunctam habet omnium creaturarū spiritualium,& corporalium,cęlestium , & terrestrium dominium,& potestatem habet. Huius tituli meminit Athanasi⁹ in serm.de Deipara, & Cyrillus lib.3.in Ioan.cap.2. & lib. 11. cap. 15. vbi docet Christum vt hominem accepisse à Patre potestatem super omnia,ex quo nimirum homo ille diuinitatem accepit,quam filius habet à Patre.De quo titulo illud est Mat. 11. Omnia tradita sunt mihi à Patre meo.idem Damascenus orat.1. de Nat. B. Virg. Secundus est iure redemptionis: ex quo enim suo san-

sãguine nos redemit, Dominus est absolutus noster multo magis, quam Dominus serui emptitij. quod ius habuit ab instanti incarnationis; quamuis enim tunc nondum sanguinẽ effudisset, tamen effundere decreuit, & eius efficacem voluntatem Pater acceptauit, & nostram Christus promeruit redemptionẽ, quod dominium etiam est vniuersale omnium creaturarũ, nõ solum terrestrium, sed etiam cælestium, terrestrium quidem, nam harũ homo Dominus est; cum autem ipse ad plenum dominium Christi iure redemptionis pertineat, etiam quæ ipsius sunt, pertinebunt, cęlestium vero, quia fructus redemptionis etiam in illorum vtilitatẽ redundauit, ciuitas enim illa cælestium spirituum perfecta est hominum redemptione. De quo titulo, est illud Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra, nimirum postquam cõpleta est redemptio, hoc enim dictum est post resurrectionem: datã autem sibi dicit potestatem quantum ad exercitium, & vsum, nã quantum ad facultatem, obtinuit eam ab instãti incarnationis, vti diximus. Meminit huius & præcedentis tituli Bernardus lib. 3. ad Eugeni. Christus inquit possessionem sibi vindicat iure creationis, & merito redemptionis, & dono Patris. Hæc Bernardus. Ius creationis habet, vt Deus, meritum redemptionis, & donum Patris, vt homo. donum Patris appellat, vnionem diuinitatis: nam vnire diuinitatem humanitati, donũ fuit Patris, concessum humanitati illi. Tertius est iure hæreditatis; ex quo enim ille homo filius erat, & est Dei, Paternam obtinet hæreditatem, quæ est Dominium plenum omnium rerum: si enim filius est, & hæres. Rom. 8. de quo titulo est illud Psal. 2. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuã. & Matth. 21. Hic est hæres & ad Hebr. 1. Locutus est nobis in filio, quem cõstituit hæredem vniuersorum. Quartus est iure donationis; data enim sunt à Deo omnia Christo homini in dominium, & regnum, de quo Ioan. 13. dictum est, Sciens, quia tradidit ei omnia Pater in manus. & Ioan. 17. Dedisti ei potestatẽ omnis carnis. Quintus est iure meriti, ex quo enim homo ille Patri satisfecit, & honorem peccatis hominum læsum propria morte reparauit, meruit ab ipso patre omnem honorem, & dignitatem. cuius tituli meminit Paulus Philip. 3. Humiliauit semetipsum vsque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod exaltauit illum Deus, & dedit ei nomen super omne nomen, vt in nomine eius omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei patris. His igitur modis regnum Christi perfectus est omni potestate, & dominio humano ex parte tituli, & iuris. Secundo perfectius etiam est ex parte plenitudinis potestatis, & dominij; reges enim inter homines nõ habent plenam potestatem in ipsos, nec possunt imperare quęcumq; velint, nec subditi regum sunt eorum serui: at Christus plenum dominium, & potestatem habet supra homines, potestq. præcipere quæcunque, & obligare nos ad ea omnia, quæ velit, vitæque, ac mortis nostræ habet integrum imperium. vnde potestas eius non tantũ est temporalis, sed etiam spiritualis, nimirum regia, & sacerdotalis. Tertio perfectius est ex parte eorum quibus dominatur; est enim vti diximus omnium rerum Dominus; imperat enim Angelis, dæmonibus, ac creaturis insensibilibus, & obediunt ei omnia, etiam quæ sensu carent. Si autem loquimur de dominio, quod habet in homines, regnum eius. & potestas supra oẽs gentes est, nec solum viuos, sed etiam mortuos complectitur: ex his autem non eos solos, qui sunt in cælo, sed etiam eos, qui in purgatorio, & in inferno sunt: dominatur enim etiam in his per iustitiam suam. Quarto ex parte superioris, neminem enim habet supra se, sed illa humanitas soli est diuinitati subdita, sub se habens omnes potestates, inde rex est regum, & Dominus dominantium. Quinto ex parte durationis, hominum enim principatus morte complentur, post quã non iam reges, principes sunt, aut vllam in alios habent potestatem. Psal. 48. Cum interierit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria eius. at Christus morte non amisit potestatem, sed permanet eius imperium, & manebit in æternũ, neque vnquam dissoluetur, aut ei alius succedet, Daniel. 2. In diebus regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnũ eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum; quod ideo dictum est, quia sæculo hoc consummato cessabũt oẽs principatus, & regna hominum: at regnũ Christi, eiusq. dominium, & potestas permanebit etiam in futuro sæculo sine fine. Aduertendum est, tertio habuisse quidem Christum hanc regiam potestatem, vti diximus, ab instanti incarnationis, cum ex vnione verbi præcipue emanauerit, vnde & à Magis tãquã rex q̃ritur, & in cunabulis adoratur, & muneribus afficit. Matt. 2. Vbi est qui natus est rex Iudeorũ? & ingressus Hierusalem cum pompa regium nomen nõ refutat sed acceptat. Luc. 19. Benedictus q venit in nomine Domini rex Israel. Et Iudæorum principibus id ægre ferentibus respondit: Si isti tacebunt, lapides clamabunt. Et passionis tempore regem se esse non negauit. Io. 19. Tu dicis, quia rex sum ego. & in titulo crucis nomen regis deleri non permisit; illa enim Pilati vox. qđ scripsi, scripsi, ex diuina dispositione emanabat. Fuit igitur verus rex etiam dum in hoc mundo visibiliter conuersabatur? tamen non exercuit potestatem hanc, sed repressit, obediens factus etiam hominibus vsq; ad mortem: non enim venerat iudicare, sed saluare, non ministrari, sed ministrare, & animam suam dare in redemptionem pro multis. quod tanto magis eius humilitatem cõmendat, quod cum rex regum esset, & Dominus omnium, subditum se fecit etiam pessimis hominibus propter nos. Præcesserat figura huius rei in Dauid, qui multo ante fuit vnctus rex à Samuele, quàm regnaret, & potestatem exerceret Saule regnante, à quo multa passus est. Non tamen ita se huius suæ potestatis exercitio spoliauit. quin etiam ante mortem exigentibus causis quibusdam eam exercuit, vt exterioribus operibus eius, quæ latebat, significationem aliquam præberet. nam Luc. 8. legionem eorum dæmoniorum in porcorum multitudinem magnã ire permisit, & occidi fecit, tanquam rex, & Dominus omnium: eo enim opere placuit vti ad suæ diuinitatis ostẽsionẽ. & Luc. 22. eadem potestate asinam, & pullum solui, & sibi adferi iussit dicens: dicite, Dominus his opus habet. & Ioan. 2. Eiecit de templo oues, boues, & vendentes; & effudit æs nummulariorũ, & mensas subuertit, quod insignis fuit potestatis, & dominij. & Marc. 2. ficum exsiccauit. & Io. 8. Adulterã à pena legis Mosaicæ liberauit, & à Magis adorari voluit, & acclamationes regias, vti diximus, admisit. Et passione imminente militibus præcepit, vt discipulos suos liberos abire permitterẽt. Hæc om-

nia potestatis sunt regiæ, non qualiscunque, sed absolutæ, & perfectæ, qualis erat in homine veri Dei filio. Post resurrectionē vero plenū potestatis exercitum assumpsit. Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cœlo, & in terra, quod quidem ipso opere significauit, mittēs discipulos in vniuersum orbem prædicare Euangeliū, & legem omnibus imponēs, nulla regum, aut principum facultate requisita, tanquam verus Dominus dominātium, & rex regum, & modo in cœlis regit, & gubernat inuisibiliter. Vt enim rex in vna ciuitate residens, ceteras regni partes regit: sic Christus residens in cœlis, quæ mundi huius sunt, gubernat per scientiā, & potentiam omnia attingens; illinc punit delinquentes in hoc sæculo; illinc Ecclesiam suam defendit, dirigit, & protegit. cum hoc tamen Vicarios visibiles in hoc mundo habet, quibus magnam suæ potestatis partē communicauit, & communicat, vt regant, & gubernēt, & dirigant homines ad vitam æternam, & ea, quæ ad salutem spiritualem pertinent; reliquit enim Petrum, & eius successores Pontifices Romanos, in quibus est potestas spiritualis, & tēporalis ad illam ordinata, per quos in Episcopos, & alios ministros potestas deriuatur plus, aut minus secūdum gradus singulorum; omnes autem ministri sunt illius regis regum, qui & regiam, & sacerdotalem, spiritualem, & temporalem habet potestatem. Ecce igitur, quo pacto sedem Dauid regiam habet Christus, amplio rem tamen, perfectiorem, & durabiliorem, vti explicatum est.

Errabant Iudæi intelligentes Messiam futurum temporalem Regem.

Ex his error, & ignorantia Iudæorum detegitur, & conuincitur; errabant enim isti, existimantes regnum Dauid sic excitandum in Christo, quasi futurus esset rex temporalem habens potestatem, sicut Dauid, aut Salomon, aut ceteri reges habuere; qui quidem error ex parte, discipulorum mentes tunc temporis tenebat. inde enim factum est, vt illi duo per matrem sibi dexteram, & sinistram dari peterēt, Matth. 20. illi etiam alij duo ante resurrectionē dicerent: Nos sperabamus, quod ipse redempturus esset Israel. Luc. 24. Post resurrectionem etiam interrogarent, si in tempore hoc restitues regnum Israel. inde etiam Iudæi occasionem acceperunt dicendi, Ioan. 19. Omnis, qui se regem facit, contradicit Cæsari: putabant enim Christum sic fore regem Iudęorum temporalem, vt ceteris omnibus regnū adimeret, neq; vllius hominis dominatum pateretur. Decepti sunt autem valde, nam Christus quidem rex est potestatem habens in omnibus, sed supra, non contra temporales reges, & gubernatio eius amplissima est, & perfectissima, & æterna atq; ab humana dominatione longe diuersa. vnde verissime de Tribu Iuda, & de stirpe Dauid iuxta antiqua vaticinia egressus est vnus, in quo soliū Dauid reuocaretur, sed amplificatum, corroboratum, & omni ex parte perfectum; multo enim excellentius est regnum, & potestas Ecclesiæ, quàm quæ erat in Dauid, quippe dominium Christi est, cuius potestas extenditur etiā in cœlum, & in infernum, & durabit in æternum.

Qualiter intelligendi sint Iudæorum errores, & dæmonia. Christum regnare dentes.

Ex his etiam facile est intelligere, quæ Doctores sacri in hac parte, vt Iudęorum calumniam reprimerent, docuerunt. Athanasius in sermo. de Deipara, huic obiectioni sic respondet, nimirum Christum habuisse sedem Dauid, sed trāstulisse à Iudęis in gentes, quibus Ecclesiam dedit, & in qua regnant Christiani; ponderatq. illud verbum Angeli (dabit ei sedem Dauid) dicens esse simile illi Matth. 21. auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur gēti facienti fructum eius. Bernardus hom. 4. in (missus est) respondet, regnum hoc Christi esse spiritualem potestatem quæ est in Ecclesia, quæ vere est regnum Christi, & sedes Dauid promissa. Epiphanius autem hære. 29. dicit, Christum duas potestates comprehendisse, regiam, & sacerdotalem, & vtranque communicasse Ecclesiæ, & residere in Pōtificibus, quæ quia Christi est, qui est de semine Dauid, idcirco dictum est solium Dauid in Christo restauratum. Hæc omnia vere dicuntur, sed non plene. veritas est, quam explicauimus, nempe Christum de semine Dauid fuisse & esse Regem gentium, & Iudęorum multo perfectius, quàm fuit Dauid; nam potestas Christi extenditur ad omnes gentes, & ad viuos, ac mortuos, & regnat in cælo, & in terra, & in abyssis summo & potētissimo dominio, & pars huius potestatis est in Ecclesia, in qua regnat per Vicarium visibilem, in multis operibus; tamē ipse etiam inuisibiliter regit & gubernat, multaq; ac miranda opera & spiritualia & temporalia facit, tanquam absolutus & verus Dominus, cuius potestas manet in æternum, etiam cessante hac Ecclesiæ potestate ministerialis. Dicitur autem restauratum solium Danid, quia de eius stirpe, à qua regia potestas erat ablata, surrexit Christus, qui est Rex regum, & Dominus dominantium, qui à principio incarnationis Rex fuit, quamuis non statim eam potestatem exercuerit, vti postea factum est.

Et regnabit in domo Iacob in æternum.

COMMENTARIA.

SOlium Dauid in principio non fuit perfectum; nā septē primis annis regnauit super Iudā, postea vero super alias etiam tribus: in posteritate aūt eius, nempe Roboam, & successoribus eius diminutū est solium: nam regnarunt tantū super Iudam & Beniamin, quo tpe abscissum est regnum à domo Dauid. ne quis igitur solium Dauid in Christo restituendum arbitraretur, sicut erat in diebus, quibus abscissum est, cum re vera perfectissimum futurū esset in Christo, idcirco adiunxit Angelus, Dabit Deus illi solium Dauid perfectum, & plenū, vt regnet in domo Iacob. domus. n. Iacob oēs Tribus cōplectebatur, q̄ à duodecim filijs eius deriuatæ sunt. Ne aūt quis putaret, iterum hoc Regnum abscindendum, & in alterius potestatem deuolutum iri, addidit in æternū. Regnū. n. Christi perpetuū erit, nec vmquam abscindetur, vt eo abscisso populus eius alterius sit. Dan. 2. in æternum non dissipabitur, & eius Regnum alteri populo non tradetur. Hisce verbis significat Angelus Ecclesiæ Euangelicæ regnum, quod amplissimum est ex omni gēte, tribu, & natione, & numquam antiquandum, sicut antiquata est Synagoga. Cetera in Annotatione perlege.

ANNO-

ANNOTATIO. XC.

Regnat Christus in Ecclesia quę domus Iacob dicitur.

HAEC Angeli sententia Regnū Ecclesiæ significat, in qua modo quodam particulari Christus regnat: vt enim Deus, cum in toto mundo potentiam, & generalem gubernationē semper regnet, peculiariter in synagoga illa regnare dicebatur, quia ibi cultus, religio, & lex Dei obseruabatur, ideoque populus Dei peculiaris appellatus est: ita & Christus Deus, & homo potestatem habet regiā in omnibus, & Rex est supernorum, & infernorū, fidelium, ac infidelium; tamen in Ecclesia regnare dicitur, in qua fides, religio, sacraēmta, sacrificium, gratia, remissio peccatorum, ius ad gloriam, quorum ipse causa est vigent. Hoc autem est regnare in domo Iacob, in qua dicitur in æternū regnare, quia Euāgelium non est, vt synagoga, seu lex illa vetus, vt recte adnotat Cyrillus lib. 10. Ioan. cap. 25. Lex enim illa & synagoga abolita est & euacuata p Euāgelium: at Euangelium nō abolebitur vnquam, aut euacuabitur per aliud Euangelium, aut legem, sed manebit vsque ad sæculi cōsūmationem, quod Paulus Hebr. 13. docuit, dicēs: Iesus Christus heri: & hodie, ipse, & in sæcula; doctrinis varijs, & peregrinis nolite abduci. Ex hoc facile soluetur dubitatio, quę suboriri poterat, cur nempe non dicitur regnaturus in Domo Abrahæ, aut in Domo Isaac, cū etiā his sit Christus promissus, sed in domo Iacob. Respondeo, Abraham duplicem habuisse posteritatem, vnam ex Isaac, in qua facta est ꝓmissio, & cui data est circuncisio, & lex, & prophetia, & sacrificia: Alteram ex Ismael, quæ ab his bonis repulsa est: in illa autem significabatur Ecclesia, nō in hac, vt docet Paulus, Gala. 4. Non sumus, inquit, filij ancillæ, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberauit. Non ergo tota domus Abrahæ Ecclesiam repręsentabat. Hoc idē in Isaac. factum est; habuit enim duos filios, à quibus duo populi effluxerunt, Esau, & Iacob; ille à bonis prædictis exclusus est: hic vero ea obtinuit, iuxta illud: Iacob dilexi, Esau odio habui. non igitur in tota domo Isaac Ecclesia significabatur. Iacob vero duodecim habuit filios, & omnes hi legem, & circuncisionem, & cetera acceperunt à Deo, & populus eius peculiaris facti sunt, id eo tota domus Iacob Ecclesiam repræsentabat, eaque est causa cur nunc Christus in domo Iacob regnaturus dicatur. peculiare enim eius regnū significatur, quo in fidelibus, & in Ecclesia sua regnat, quæ non ex materialibus tribubus illis cōficitur, sed ex tribubus secundum spiritum, siue Iudæi, siue gētiles secundum carnem sint; omnis enim natio, & gens, ac populus credens, & Christo adhærens dicitur de domo Iacob, iuxta illud Rom. 9. Non omnes qui ex Israel sunt, Israelitæ sunt, sed qui secundum repromissionem.

Quare nō dicitur Christus regnatur⁹ in domo Abraham & Isaac, sed in domo Iacob.

Sunt autem aduertēda duo verba (Domo Iacob) & (regnabit) Domus Iacob dicitur, quia Iacob non fuit Rex; regnum enim, Saul expulso, incepit in Dauid, propterea regnum, seu solium Dauid, Iacob vero domus dicit̄. In hac ergo domo Christus regnaturus prænuntiatur, quia Ecclesia per domum Iacob repræsentata euehenda, & extollenda erat in dignitatem ampliſſimam,, & supremam, vt fieret regnum Christi, & haberet Christum in regem, & caput: quasi diceret ex domo fiet regnum. Præterea solus Christus regnaturus dicitur; Ecclesiæ enim nemo hominum Rex est, sed ille solus, qui ædificauit eam Christus: Pontifices enim, & Prelati eius, non domini nec Reges, sed Vicarij sunt illius, qui è Cælo regnat in Ecclesia 1. Cor. 4 Sic nos existimet homo tamquam ministros, & dispensatores.

Christus solus Eccl. Rex est Pontifices & Prælati, Vicarij solū sunt.

Cōuenienter autem dicitur Ecclesia domus propter multa. Primo quidem, ad indicandam prouidē tiam peculiarem, quam habet Christus de sua Ecclesia, sicut Rex de domo sua. Secundo, sicut homines in domibus proprijs habent suam supellectilē, & pretiosa quæqe recondita, sic Christus noster in Ecclesia repositos habet thesauros suos, sacraēta, sacrificium, religionem, dona Spiritus Sancti, & reliqua salutis instrumenta. Tertio propter habitationem; ꝓprie enim homo domi habitat; sic Christus quandam habet in Ecclesia habitationem particularem: Præterquam enim quod habitat in cordibus fidelium spiritualiter, præsentiam quandam habet in Ecclesia etiam corporalem: nam in Sacraēto Eucharistiæ adest, vt impleatur illud Matth. 28. Ego vobiscum sum vsque ad cōsūmationē sęculi. Quarto, ad significandam familiaritatem quandam & dilectionem, vnionem, quam nobiscum habet, & nos cum eo, & inter nos habere debemus, sicut ij, qui eiusdem domus sunt. hac de causa Paulus, Eph. 2. appellat fideles, domesticos Dei: licet enim in Ecclesia variæ, & diuersæ sint hominum nationes; tamen caritas, fides, sacramenta, & religio eadē sunt, & fratres in Christo omnes sum⁹. His de causis Ecclesia, domus dicta est, etiam ante Angeli nūtium. Psal. 25. Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis tuæ. Prouerb. 9. Sapientia ædificauit sibi domum. qua voce etiam Paulus vsus est. 1. Timoth. 3. vt scias quomodo oporteat te ambulare in Domo Dei, quæ est Ecclesia Dei viui.

Ecclesia Dei meritò Domus appellatur.

Et regni eius non erit finis.

COMMENTARIA.

NOn solum regnabit Christus in domo, & Ecclesia in æternum, quia eius regnum nō euacuabitur per aliud, sicut Synagoga euacuata est per Ecclesiam, & lex per Euangelium, quod durabit vsque in sæculi consummationem, sed etiam regnum Christi in æternū manebit. nam etiam consumato sæculo præsenti, & Ecclesiæ statu completo, permanebit regnum Christi in cælis sine fine. Prȩcedens igitur sententia hoc indicat regnum Ecclesiæ non abolendum vnquam per aduentum alterius Ecclesiæ, aut Euangelij. Hæc vero sententia significat regnaturum Christum sine fine, etiam consumato sæculo.

ANNOTATIO. XCI.

Christus regnat nunc in Ecclesia, sed perfectius post finem sæculi regnaturus est.

ADVERTE, Christum regnare nunc in hoc sæculo, & in Ecclesia, tamen nondum, vt ita dicamus regnum obtinet pacificum: nam nondum omnes inimici expulsi & deleti sunt; superati sunt quidem & deuicti, tamen nondum extirpati & euulsi; nam permanet dæmonis tentatio, peccatū, mors; Sunt multi etiam rebelles præceptis ac legibus Christi, & contra ipsius misericordiam libero pugnant arbitrio, hæc vsque ad finem sæculi erunt, post quē regnum erit pacatum, regnabitque Christus fugatis inimicis, & rebellibus eradicatis: nam mors euacuabitur per resurrectionem, nec iam vltra erit. Dæmon in æternum carcerem neminē iam tentaturus detrudetur, peccatum amplius non erit, quia peccatoribus licentia peccandi auferetur, nec amplius de nouo peccabunt: iusti autem perpetuam munditiem, & puritatem obtinebunt in gloria, carne omnino subiecta spiritui. tunc erit perfecta redēptio, & regnabit pacifice Christus in æternum, eius inimicis perpetuas luentibus pœnas; amicis autem sine fine gloria fruētibus. In hac ergo domo Iacob, vbi lucta est, supplantatio regnabit quidem in sempiternum, id est, Ecclesia & Euangelium vsque ad finem sæculi perdurabunt; at consumato sæculo regnum Christi omnino pacificū erit, cuius nō erit finis. Hæc Paulus docuit 1. Cor. 15. sic dicens: Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo, & Patri, cum euacuauerit omnē principatum & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus eius; nouissime autem inimica destruetur mors: omnia enim subiecit sub pedibus eius: cum autem illi subiecta fuerint omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Hæc Paulus. In qua sententia nonnulla aduertēda sunt. Primo, illud (oportet regnare, donec ponat inimicos suos) significat Regnum Christi præsens, quod habet in hoc sæculo, & dicitur regnare in domo Iacob in æternum, quādo inimicos quidem superauit, & vicit, tamen nondum depulit, ac abolebuit. Illud autem (cum fuerint ei subiecta omnia) indicat regnum alterius sæculi, de quo dicitur, Regni eius non erit finis, quando inimici euacuabuntur, & abolebuntur, vti diximus. Secūdo, illud (donec) non indicat, non regnaturum, postquam inimicos posuerit, sed tantùm quòd regnabit quousque subiecerit sibi inimicos; est enim phrasis hæc scripturæ, vt adnotat Hieronymus in illud Matth. 1. Non cognouit eā donec peperit filium: non enim inde deduci potest, ergo cognouit eam postquā peperit. ita & nunc regnabit, donec ponat inimicos, non recte colliges: ergo post depositionem inimicorū, non reghabit: nam etiam postea regnabit: additur enim, (cum subiecta ei fuerint omnia) tunc autem regnū erit omni ex parte pacatum per obediētiam omniū; nam inimici luent pœnas secundum eius iustitiam statutas; amici autem & iusti in æterna pace, & conformitate cum ipso erunt. Tertio, hoc testimonio Ariani abutebantur, dicentes filium minorem Patre, quia dicitur futurus ei subiectus. Decipiuntur autē & errant, nam vt recte Athanasius lib. de incarnatione Christi prope finem dicit, Paulus loquitur hic de Christo ratione corporis mystici, quod quidem in hoc sæculo non est omni ex parte subiectū Deo, cum multi fideles, qui membra sunt eius, & ad corpus Christi pertinent, peccent, & diuina transgrediantur mādata; in sæculo vero futuro totum Christi corpus mysticum erit subiectum Deo quando tota Ecclesia triumphans erit sine macula, & ruga, & mali, ac peccatores ab hoc corpore erunt abscissi, resecti, & abiecti. Quamuis autem Paulus de Christo loqueretur in se, nihil inde Arianus contra veritatē haberet, cum Christus ratione humanitatis minor sit Patre, & ipsi subijciatur.

1. Cor. 15.

Dixit autem Mariam ad Angelum.

COMMENTARIA.

VErba sunt hæc Euangelistæ, historiam connectentis & referentis, quid Beata Virgo ad Angeli nuntium responderit. Notandum est autem verbum illud [ad Angelum] non enim dictum est tantum [dixit Maria] sed etiam [ad Angelum] vt eo verbo significaret Euangelista, Beatam Virginem nouisse Angelum esse, qui secum loquebatur. Commē danda est profecto prudentia respondentis, quæ Angeli sermonem non interrupit, sed totum attenta audiuit: sunt enim qui, antequam perfectus sit sermo loquentium, respondent, quod imprudentiæ adscripsit Sapiens Prouerb. 18. Qui prius, inquit, quam audiat, respondet, stultum se esse demonstrat.

Quomodo fiet istud.

COMMENTARIA.

MEnte percepit Beata Virgo Angeli nuntium, eique fidem adhibuit, quo tamen modo conceptura talem Filium esset, non est omnino assecuta, idcirco interrogat, quo modo fiet istud? quasi diceret, intelligo, & credo beneficium insigne, quo me Deus prosequitur, dum me tanti filij matrem facere dignatur; quo autem modo id futurum sit, non assequor, scire tamen cupio, ideo qui rem mihi nuntias, modū quęso rei perficiēdæ expone.

ANNO-

ANNOTATIO. XCII.

Diuersę expositiones superioris sententiæ.

MVLTIPLEX est antiquorum doctorum huius interrogationis interpretatio. Primo loco Origenes hom. 1. in Genes. affirmat, huiusmodi interrogationem ex incredulitate processisse, solet enim in Scriptura hæc particula in ea significatione aliquando vsurpari, vt non credentis animũ indicet. Ioan. 6. Quomodo potest hic carnem suam nobis dare? Consentit huic opinioni Euthymius in præsenti loco, & Greg. Nyss. orat. de Christi Natiuitate. Secundo, Athanasius in serm. de Deipara, & Chrysostomus, hom. 49. in Genes. tẽperatius loquentes, dicunt esse verbum hæsitantis, & dubitantis: considerabat enim Beata Virgo, (vt ipsi affirmant) quod naturæ erat, non autem quod diuinæ virtutis, idcirco hæsitabat, & dubitabat admirata, & obstupefacta, vt dicit Crysostomus. Terrio Ambrosius lib. 2 de Abraham cap. 8. & in presenti loco, dicit non esse verbum incredulitatis, aut hæsitationis, seu diffidentiæ, sed interrogationis, & percunctationis: modum enim ignorabat, quo mysterium perficiendum esset, idcirco interrogat, vt sciat. vtitur exemplo Ambrosius ex Gen. 15. vbi Abrahã audiens promissionem Dei magnificam, non incredulus mysterii, sed cupidus sciendi modum, quem ignorabat, dixit: Vnde scire potero, quod possessurus sum terram hanc? quem modũ statim Angelus ei aperuit; ita nunc factum esse existimat. Huic sententiæ accessit Augustinus lib. 16. Ciu. cap. 24. & Bernardus hom. 3. in Missus est. & eandem probare visus est Damascenus, lib. 3. de fide cap. 2. & re vera hæc sententta est legitima & amplectenda, quam multa persuadet, & demonstrant. Primo quidem, quia incredulitas hæc vix à culpa excusari potest, quam longe à Beata Virgine abfuisse nõ est dubitãdum. Habemus exemplum Zachariæ, qui dictis Angeli non credens peccauit, & peccati pœnam sustinuit. Cum igitur Beata Virgo multis partibus illum superauit, perfectorisque virtutis fuerit, si hæsitasset, aut non credidisset, eius incredulitas grauioris culpæ notam induceret, reprehẽsibiliorque esset, nec excusari posset ea ratione, quam Athanasius, & Chrysostomus adferunt, nempe quod considerauit virtutem naturæ, non Dei. At profecto hæc inconsideratio, reprehensibilis esset; vbi enim de mysterio & nuntio Dei agebatur, quamuis propriam virtutem considerare ad humilitatem exercendam esset laudabile, tamen ad dubitandum de veritate, multum esset reprehensibile. Nec etiam excusaretur eo, quod dicit Euthymius, nimirum Zachariam admonitum esse per pœnam, quia non credidit ea, quorum in scriptura legerat exempla, nempe in Sara, Rebecca, & Rachel: at Beata Virgo non habuerat exemplum vllum, Virginem scilicet aliquando concepisse. Idcirco inquit, quamuis incredula fuerit sicut Zacharias, per pœnam tamen admonita non est; hæc inquam excusatio nõ est efficax: quia nondum Angelus expresserat, illam salua virginitate concepturam. Preterea, etiam si expressisset, incredulitas à culpa non vacasset; nam sciebat Beata Virgo maiora Deũ fecisse, & facere adhuc posse, cum nihil illi impossibile esse etiam ex scriptura didicisset. Adde etiã, quòd à culpa omni Beata Virgo vacabat. si autem incredula fuisset, non esset à culpa immunis. Rectius ergo Ambrosius in præsenti dicit, cuius verba sunt: Videtur hic non credidisse Maria, nisi diligenter aduertas, neque enim fas est, vt electa ad generandum vnigenitum Dei filium, fuisse videatur incredula. Quo autem fieri modo posset, (licet salua sit prærogatiua matris, cui profecto fuit amplius defendendum, & vt prerogatiuæ maior, maior etiam fides ei debuit reseruari,) vt Zacharias, qui non crediderat, silentio cõdemnaretur, Maria autem, si non credidisset, Spiritus Sancti infusione exaltaretur? Hæc Ambrosius. Eadem sententia confirmatur secundò: nam videtur incredulitas, quam hi Doctores affirmant, aduersari verbis à Spiritu Sancto per Elisabeth prolatis. Beata, quæ credidisti, quoniam perficientur quæ dicta sunt tibi à Domino. qua ratione tanto encomio fides Beatæ Virginis commendari posset? qua veratione fructus tantus ei fidei adscriberetur, quoniã inquit perficientur quæ dicta sunt tibi à Domino, si incredula exitisset à principio? Tertio hoc idem comprobatur, quia Beata Virgo nouerat esse Angelum Dei: si autem incredula fuisset, oportebat de Angelo dubitare, quod perfecto absonum est à tantæ Virginis perfectione, cum quilibet de Populo sciret Angelum Dei Sanctum non mentiri, sed verba eius esse vera. Postremo, quia si non credidisset, aut dubitasset, dixisset, vt recte Bernardus adnotauit, An fiet istud? aut Quomodo potest fieri hoc? sicut illi increduli dixerunt, Ioan. 6. Quomodo potest hic dare nobis carnem suam? Non igitur dubitauit, aut incredula fuit, sed certa de nuntio; modum perficiendi mysterij ignorabat, idcirco interrogauit, & responsum audire meruit. vt enim rectissime Ambrosius dicit, non vsurpat sibi diuina, quasi diceret, noluit suo ingenio credere, & à seipsa modum excogitare, quẽ maxime probaret, sed præ humilitate sibi diffidens, scire modum quærit ab eo, à quo tantum nuntium acceperat. Superest autem vt explicemus quis sit modus hic, quem ignorabat, & scire cupiebat, quod in sequenti Annotatione fiet.

Superiora verba non dubitãtis sed interrogantis sunt.

ANNOTATIO. XCIII.

Quid Dei para credideris, & quid ab Angelo interrogaueris.

IN annotatione præcedenti ostendimus Beatam Virginem modum perficiendæ eius rei, quæ annunciabatur, interrogasse, non autem incredulam fuisse, aut de re ipsa hæsitasse, seu dubitasse, & cum Ambrosio, & Augustino discessimus ab eorum sententia, qui contrarium existimabant. nunc inquirendum videtur, quid sit illud, in quo illi Doctores affirmarunt Beatam Virginem hæsitasse, seu incredulam fuisse, & quod nos diximus, credidisse, nõ enim sunt Doctores consentientes in eo explicando, nec est facile illorum sententias distinguere, & explicare fideliter. Primo igitur loco Euthymius, qui affirmauit Beatam Virginem incredulam fuisse, sicut & Zachariam, sic sentit, nimirũ intellexisse ex verbis Angeli, se salua virginitate cõcepturam. hoc autem, quippe præter naturæ ordinem, ne dum nouum, & nunquam visum, non credidisse. hoc idem sentire videtur Chrysostomus hom. 49. in Genes. & Greg. Nyssen. orat. de Christi natiuitate. Origenes vero hom. 1. in Genes. quamuis asserat incredulam extitisse, non declarat, quid sit id quod non credidit. Hæc sententia non potest sustineri; præterquam enim quod nõ est admittendum, Beatam Virginem fuisse incredulam, vt ostẽsum est in præcedenti An-

notatione, tamen etiam si id admitteremus, adhuc non potest accómodari verbis: nam quæ sequuntur verba, essent superflua, & inconsona. qđ manifestũ est, si verba Angeli sic cóponamus. Ecce concipies & paries salua virginitate tua, si ipsa Beata Virgo id non credidisset, dixisset tantum, Quo fiet hoc? non autem addidisset, Quoniam virũ non cognosco, vt quisq; facile intelliget; diceret enim Angelus: immo hoc est quod annuntio; fiet enim hoc, quia virum non cognoscis. Non ergo dici potest, incredulã fuisse in eo, qđ virginitate salua se cõcepturam audiuit.

Secundo loco Athanasius serm. de Deipara affirmat quidẽ hæsitasse Beatam Virginem, & in eo hæsitasse, quòd sine viro concepturam se intellexit: at vero ex quibus verbis Angeli id nouerit, explicat, quod Euthymius non fecit. dicit ergo Athanasius, Angelum annuntiasse cõceptionẽ iam iam, & sine mora futuram. cum autem Beata Virgo sciret se Virginem esse, & numquam virum nouisse, existimauit conceptionem hanc sine viro futuram, ideo hæsitauit. quod clarius sic exponi potest, si Beata Virgo virum nouisset, quando Angelus conceptionem, & partum annuntiabat, existimasset conceptum, & partum futurum ex copula præcedenti. Si etiam Angelus annunciasset conceptionẽ, non quidem instantem, sed post moram temporis, cogitasset de viro futurã, quem postea nosset: at dũ ei, quæ non nouerat virũ, instantẽ nunciat conceptionem, significauit sine viro futurã, ideoq; Beata Virgo hęsitauit. Hęc est sñia Athanasij fideliter explicata, cui etiam aduersatur idem verbum (virum non cognosco) dicendum .n. erat, quoniam non noui virum. Hæ sunt sententię eorũ, qui incredulitati descripserunt verbum Beatæ Virginis, Quomodo fiet istud?

Tertio loco, Greg. Nysse. orat. de Christi natiuitate. aliter sentit, nimirum eum existimasse Angelũ sibi annuntiare conceptionem virginitate non permanẽtem; cũq; votũ ipsa virginitatis haberet, auersata est eum, etiam si sciret Angelum de Cælo, nec credidit dictis eius. Hoc tamen sustineri non potest, vt ex præcedenti Annotatione constat.

Quarto loco Ambrosius in præsenti negat incredulam fuisse, & verbum illud interrogantis fuisse affirmat. conuenit cum Doctoribus primæ, & secundæ sententiæ in hoc, quod intellexit se virginitate salua concepturam, & parituram; dicit tamen, illam modum interrogasse, qui nempe modus tenendus esset in conceptione perficienda cum virginitate, quem Angelus explicauit, dicens. Spiritus Sanctus superueniet in te, &c. Addit Ambrosius, modum hunc non fuisse reuelatum Isaiæ Prophetæ; nouit quidem virginem concepturã, & parituram, quando prædixit: Ecce Virgo concipiet; tamen quo modo virgo erat concepturа, ignorabat, immo inquit superioribus potestatibus erat modus hic absconditus. Virgo igitur nouit se Virginem concepturam, & credidit, tamen quo modo futurum hoc esset, ignoranti, & interrogauit, ac ab Angelo didicit. Huic sententiæ plurimum aduersatur verbum idem (quoniam virum non cognosco) nec video, qua ratione possit accommodari; si enim Angelus annunciasset salua virginitate eam concepturam, idq; credidisset, & modum interrogasset, solum dicendum erat, Quo modo fiet istud? nam causa interrogationis adiuncta non cohęret, immo nec vera causa esse potest; non enim erat causa interrogandi, quia virum non cognoscebat, sed ignorantia altitudinis mysterij: dicendum enim erat, Quomodo fiet istud, si virum non sum cognitura? Adiunge vnum, quod tribus recitatis sententijs contrarium est, Angelum nondum aperte significasse Virgini Beatæ, eam salua virginitate concepturam, sed insinuasse tantum, vti dictum est. at Beata Virgo non fuerat id tunc assecuta. percepit quidem conceptionem, & partum filij tanti, quo autem modo futurum id erat, an nempe salua virginitate, an copula viri superueniente, ignorabat, quamuis crederet potuisse Deum omnia facere. Nec obstat, Isaiam prædixisse, Virginem concepturam, & parituram; præterquam enim quod textus hic non erat omnibus plane intellectus, nondum Beata Virgo perfecte intellexerat id in se esse implendum; paulatim enim & per incremẽta illuminabatur à Deo in hoc mysterio, vt eius fides exerceretur, & liberum arbitrium, à quo pendebat consensus, maturius deliberaret. Quinto igitur loco est sententia Bernardi serm. 4. in Missus est. quam existimo veram & legitimam esse, qui tenet, quod paulo ante dicebam, nimirum intellexisse mysterium conceptionis, ignorasse tamen modum, an salua virginitate (quod posse Deum facere credebat) an alio modo Deo placeret id perfici. Huic expositioni consonat verbum sequens, Quoniam virum non cognosco, vt in eius interpretatione magis innotescet. Hæsitabat ergo & dubitabat, non in verbis Angeli, nec in conceptione, sed an viri coniunctione, an modo alio diuino, futura esset Mater tanti Filij. Hanc Bernardi sententiam multo ante Augustinus docuisse visus est lib. de Sancta virgin. cap. 4. si verba eius diligenter perpendantur.

Quoniam virum non cognosco.

COMMENTARIA.

PRudentissima Virgo non tantum interrogat, sed etiam causam interrogationis exhibet, quasi diceret: O Angele Dei, ex vna parte conceptum, & partum mihi annuncias, ex altera ego virum non cognosco, ideſt, meam virginitatem Deo dicaui, nec mihi iam viro accedere fas est, explica modum, quo hæc fieri debeant, an uempe Deo placeat me virginitati renunciare, an modum alium tenere velit, qui omnia potest.

ANNOTATIO. XCIIII.

Hęc Virginis Verba indicãt quod Virginitatem vouisse.

CVm hæc sñia sit antecedentis causa, nimirum, quo modo concipiam, dũ virũ non cognoscã, consequuntur tria. Primum est, Beatam Virginem nondum ex verbis Angeli percepisse, se virginitate salua concepturã; si. n. id assecuta fuisset, nõ adiecisset hanc cãm, vti superius ẽt diximus: at quia dubia erat, & ignorabat modũ, idcirco interrogauit, causã dubitationis exhibens, scilicet quia copulæ vacare ei fas non erat: si autem conceptura erat, modus alius, quo Virgo permanens conciperet, futurus videbatur. Alterum est, hoc verbum (cognosco) tempus cẽ complecti, quasi diceret, non cognoui, & me non cognituram esse decreui, meq; Deo astrinxi; si enim tantum significaret, se non virum nouisse, nec futu-

ræ copulæ facultatem auferret, non erat congruens causa interrogationis, sicut si modo cuidam virgini spem copulæ habenti diceretur: concipies filium, non esset apta responsio, dicere. Non cognosco virum, nam si non nouit, poterit cognoscere. Beata ergo Virgo causam hanc, cur modum interroget, ex hibens, significat omnino se copulæ facultate priuatam, vt nec nouerit, nec nosse vnquam illi sit liberū. Ex quo recte Augustinus lib. de Sãcta Virginitat. 4. & Greg. Nyss. orat. de Christi natiu. & Bernardus hom. 4. in Missus est, deducunt, votum habuisse virginitatis, quo se Deo astrinxerat? sic enim cõueniẽs est causa interrogationis, Quomodo fiet istud? quia virum non cognosco. Addit Augustinus, etiã si hæc verba non protulisset Beata Virgo, sed sola illa dixisset, Quomodo fiet istud? indicabat se votum habere virginitatis, nec copulam illi liberam fuisse; si enim hoc non esset, non erat cur modum inquireret. Nec efficax est responso, iuxta sententiam Athanasij in Annotatione precedenti citati, nimirum Angelũ significasse iam iam sine mora illam conceptura, ita vt non esset tempus futuræ copulæ. Nam re vera non apparet in verbis Angeli tanta celeritas, vt non posset Beata Virgo existimare copulam futuram, maxime quia erat coniungata viro, nec multum tẽporis interessisset, si viri copula necessaria fuisset: nã & Isaias eadem protulit verba. Ecce Virgo cõcipiet, & tamen non ita celeriter impleta sunt, & Iud. 13. Vxori Manue dixit Angelus. Ecce concipies & paries filium: & tamen non indicatur tanta celeritas, vt non intercederet viri copula. Nec etiam efficax est responsio ex doctrina eorum, qui asserunt, Angelum significasse, illam virginitate salua concepturam, nam nec id apparet in verbis Angeli, sicut nec in ijs, quæ dicta sunt vxori Manue. Præterea, quia superflua & incõsona tunc essent hæc verba, Quoniam virum non cognosco. Oportet ergo confiteri, hæc verba indicare votum virginitatis, quo se Beata Virgo astrinxerat. Heretici enim nostri temporis vota huiusmodi respuentes, conuincuntur hoc testimonio, nec quicquam acommodate respondent. Tertium est, in his verbis splendere admirandã castitatem & puritatem Beatæ Virginis, cuius conseruandæ desiderio flagrans, etiam cùm tanti filij conceptio nunciaretur, non est voti oblita, sed eam conseruare cupiebat, simulque certare videbatur, gaudium concipiendi Flium Dei, & timor amittendi virginitatem, ideoque obtinuit vtrumque.

ANNOTATIO XCV.

Quare Christus siue viri copula conceptus sit.

NOn est sine consideratione prętermittendum, cur sine viri copula Christus conceptus sit. diximus quidem superius aliquot causas, cur Virginem in matrem elegerit, hunc tamen in locum, peculiarem hanc considerationem reseruauimus, duæ communis est: nam etiam de non Virgine potuit sine culpa viri nasci; quod autem Virgo sit electa, vt de ea sine copula nascetur; & quod Virgo etiam post partum permanserit, argumento sunt sine copula fuisse conceptum; si enim ante aut post corrupta fuisset, opponerent increduli, sine virili copula non fuisse conceptum. Virginitas ergo perpetua probat sine copula Christum conceptum fuisse, non autem quod non posset sine copula concipi, nisi Virgo præfuisset, aut Virgo post partum permansisset; vnde verba Basilij sunt sano modo intelligenda: in homilia enim de humana Christi generatione, sic inquit. Donec dispensabatur Christi generatio, necessaria erat Virginitas. quid vero postea sit factum, ad mysterij huius doctrinam non anxie coniungendum est. Hæc Basilius. Intellige autem, necessariam fuisse virginitatem, donec dispensabatur Christi generatio, non quidem absolute, quia de non Virgine, & iam ante corrupta, potuit sine copula viri Christus concipi: sed necessaria dicitur virginitas ad dispensationem ex suppositione, quia non solum sine viro conceptura prænũciata erat per Prophetas, sed etiam virgo integra & pura, idque cõuenientissimis rationibus factum esse, supra ostendimus. Consideratione igitur peculiari opus est, cur sine copula conceptus sit. Augustin. lib. 1. de nup. & concupiscen. cap. 12. huius rei vnam adfert causam, nimirum quia sine peccato Christus concipiendus erat:

Quarõne hoẽs contrahãt, & Christus nõ contraxerit culpam originalem.

Ea igitur de causa viri commistio nõ debuit intercedere, ad cuius rationis declarationem aduerte, eos peccatum originale contraxisse & contrahere, qui in Adam fuerunt, & ipso peccante peccarunt, non autem in Adam fuisse dicuntur, nisi qui virtute in illo continebantur, nimirum qui naturali propagatione ab eo originem trahunt, & procreantur; in causa enim illi effectus præexistũt, quos virtute sua producere causa ipsa potest, sicque Adam virtute omnes homines continebat, qui virtute naturali ab eo geniti sunt, siue per se, siue per filios naturaliter propagatos: pater enim virtutem naturalem producendi cõicat filijs, & hi rursus alijs, vnde à primo illo ois virtus deriuatur, ac propterea in eo oẽs prętfuerunt, qui naturali virtute ab ipso procreantur. Hinc consequitur (quod docte adnotauit Anselm. lib. de concep. virgin. c. 11. & lib. 2. cur Deus hõ c. 16.) si quis homo purus de sola femina per miraculũ absq; viri coniunctione & semine nasceretur, eum non contracturum peccatum originale, sed sine vllo peccato nasciturum, cum secundum virtutem actiuã non fuerit in Adam; sicut etiam si de costa alicuius hoĩs aut feminæ Deus virtute sua hominem quempiam produceret, is vtiq; peccatum nõ contraheret, quia naturali propagatione ab Adam non descendit, nec in virtute illius præfuit. Cum igitur Christus non sit ex viri semine, nec naturali propagatione conceptus, non potest dici fuisse in Adam, aut in Dauid, aut in vllo alio ex Patribus, quamuis de eorũ semine & substãtia sit progenitus, vt docuit Athanasius in oratione, quod vnicus sit Christus: sũt enim hæc longe diuersa, esse in aliquo, & esse de aliquo. fuit Christus de Adam, Abraham, & cæteris Patribus, quia carnem, quæ de ipsis erat, iuduit; tamen in eis non fuit, quia virtute naturali actiua ab ipsis deriuata non est propagatus, sed virtute Dei. Hæc est causa, cur Christus nõ dicitur decimatus in Abraham, quãdo decimas soluit Melchisedech, quia Christus non erat in lumbis eius, sicut fuerũt omnes, qui naturaliter propagati sunt ab illo; & per hoc probat Paul. Heb. 7. Sacerdotium Christi fuisse, & esse nobilius sacerdotio legis, quia legis sacerdotes in Abraham decimati sunt, non autem Christus. Cum igitur hæc ita sint, cõsequitur, etiamsi Christus merus homo esset, & non Deus, non contraxisse tamen peccatum Originale ex Adam, quia nõ de viro, nec naturali propagatione ab illo genitus est.

Obijciet aliquis duo, quæ ad maiorem declarationem huius mysterij tendunt: Primo quidem sic. Christus erat Dei Filius, & sic non erat capax peccati, etiam in natura assumpta propter vnionem: igi-

tur

tur non erat opus nasci sine viri copula, vt à peccato esset immunis. Respõdeo, ét si id ita esset, q̃ Christus propter vnionem nõ posset nasci peccator, si tñ de viro genitus esset, propagationem habuisset infectã, & quantũ est ex parte illius propagationis, non fuisset à peccato immunis, immunis aliunde, nempe pp vnionem illud non cõtraxisset: at dum sine viro concipitur, non solũ ex parte vnionis, sed ét ex parte propagationis liber est à peccato, & macula; talẽ enim oportebat cõcipi eum, qui venerat tollere peccata mundi, vt & propagatione, & vnione à peccato esset alienus. Potest secundo obijci, ex his enim quæ dicta sunt, consequi videtur, Beatam Virginem peccatum contraxisse ab Adam, à quo naturali propagatione descendit. Respondeo, ex vi propagationis contracturam fuisse peccatum: at præseruatam fuisse à gratia, ne macularetur. & hac ratione Beata Virgo dicitur sine peccato concepta, non quidem quod ex natura propagationis suæ immunis esset à labe, cum Adæ filia esset, & in lumbis eius extitisset, sed quia ne peccato inficeretur, præseruata est Dei gratia. At Christus non sic, sed etiam ex parte propagationis peccato inquinari non poterat. & hic est sensus, & explicatio argumenti Augustini, Christũ nempe sine viri commistione fuisse conceptũ, quia sine peccato cõcipi debuit, non solum ex parte personæ conceptæ, sed etiam ex parte propagationis.

Altera etiam huius mysterij causa est, cum enim Christus, qui concipiebatur, Deus esset & hõ, conueniens erat, vt vtrunq; in cõceptione innotesceret; conceptio enim ipsa hominem esse declarabat, non enim conciperetur, nisi homo esset, ac conceptionis modus ostendit esse etiam Deum; concipi enim de virgine sine viro, indicabat, qui concipiebatur plus esse, quam hominem. Hanc causam conuenientiæ adfert Origenes, hom. 1. in diuersos. & Maximus hom. 3. de natiuitate, quæ sic est intelligenda, non quidem quod id sit argumentum, aut signum necessarium; nam posset Deus merum hominem de virgine producere, etiam per viam conceptionis, & natiuitatis, sed quod cum Christus sit Deus & homo, debuit nouum conceptionis modum habere, qualẽ non habent ceteri homines. Tertia causa est Ambrosij epist. 82. vt qui in cœlo erat filius Dei sine matre, esset homo in terris sine Patre. quam etiam causam Lactantius lib. 4. de vera sapientia adfert, vt esset inquit in terra apator, qui erat in cœlo amitor. Quarta est Augustini serm. 20. de natiu. nouum asserit conceptionis esse modum, quia nouus erat fœtus concipiendus. distinguit autẽ modos quatuor productionis hominis. Primus fuit sine viro, & sine femina, quo Deus Adam de limo terræ produxit. Secundus, de viro sine femina, Eua de costa Adæ formata est. Tertius de viro, & femina, & quo omnes nos naturali propagatione concipimur. Quartus supererat, de femina sine viro, quo conceptus est hominũ Saluator. Quinta est Damasceni lib. 4. de fide. ca. 15. & Cyrilli Hierosolym. catech. 12. id factum dicũt, vt sic solueret femina debitum quoddam viro; nam quædam femina de solo viro formata est: at nunc inuenta est femina, Beata scilicet Virgo, de qua sola vir quidã conceptus est. Sexta est Tertulliani lib. de carne Christi. Conceptum asserit de sola femina, quia cum Pater æternus potens esset sua virtute de femina sola producere filium suum Christũ, superfluum quodam modo videbatur, virtutem viri admisceri, & patrem nouũ inducere. Has huius mysterij causas, seu congruentias, Doctores docuere.

ANNOTATIO. XCVI.

Ex superioribus Mariæ verbis, ostenditur perpetua eius Virginitas.

VErbum hoc (virũ non cognosco) non tantum probat virginitatem matris ante cõceptionem filij, sed etiam virginitatis perpetuitatem; quia Virgo ét permansit. Et quamuis de hac virginitate ante partum, in partu, & post partum contra paganos, & hæreticos plura dicemus in illorũ verborum explanatione (non erit impossibile apud Deum oẽ verbũ) & quædam ad explicationem, & congruentiam huius mysterij iam diximus; tamen non pigebit in præsentia pauca commemorare. Dico igitur, hæc verba Beatæ Virginis, Virũ non cognosco, esse argumentum efficacissimum virginitatis eius perpetuæ; vt nõ tantum virgo in partu, sed etiam post partum permanserit, nec vnquam viri copula fuerit maculata. Est autem argumentum tale. Si ad Christi filij Dei conceptionum annunciatam per Angelum, Beata Virgo se virum nõ cognoscere oppossuit, & audiens modum concipiendi per Spiritum Sanctum, & virtutem Altissimi, non aliter acceptauit, nisi dicendo: Fiat mihi secundum verbum tuum; qua ratione potuit postea viro copulari, ad filios, meros homines, immo peccatores procreandos, de quibus Angelicã non habuit annuntiationem? profecto vanissimum est id asserere, & qui id confinxerunt, vel hoc vnico argumento, omissis alijs multis, quæ postea dicẽtur, facile conuincuntur. Verum quidem est, quod dicit Basilius homil. de humana Christi generatione. ad mysterij dispensationem magis referre, quod Virgo præfuerit, quam quod permanserit post partum; nisi enim illud esset, Virgo non concepisset, & peperisset: at etiam sine hoc, scilicet quod Virgo permanserit, potuit virgo concipere, & parere. Magis ergo dispensationem mysterij facit, quod Virgo fuit ante conceptionẽ filij, quam quod Virgo permansit post partum; tamen vtrumq; fuit verum, & vtrumq; Catholica fides confitetur.

Deum Mariã post partũ Virginem permanere.

Sunt aũt nonnullæ rationes congruentes, quod Virgo permãserit. Primò quidem, quia sic mysteriũ magis confirmabatur apud hominũ mentes; suspectum. n. visum esset incredulis, Virginem concepisse, & peperisse Christum, si post eius partũ, de viro alios concepisset filios. Secundò, decebat in eo ventre neminem concipi peccatorem, in quo Christus filius Dei, & homo genitus erat; si enim in sepulchro, vbi conditũ fuit corpus eius triduo, nemo antẽ nec post iacuit, propter maiestatis reuerentiam; quanto magis id fieri debuit in vtero virginali? Vnde recte Augst. lib. 4. Trin. ca. 5. confert in hoc vterum virginis illi sepulchro. Tertiò, cum secundum diuinam naturam Christus primogenitus, & vnigenitus sit Patris, debuit secundum humanam pariter primogenitus, & vnigenitus fieri matris. Quartò, id etiam ad Beatæ Virginis dignitatem maximè pertinebat. quæ enim mater erat effecta Regis Regũ, & Dñi oĩum, nõ debuit fieri mater naturalis seruorũ; & quæ conceperat sanctum de Spiritu Sancto, non erat consentaneum, eam concipere de peccatore peccatorẽ. Quintò, quia cum ipsa sit perfectissima inter omnes, debuit statum perfectissimum consequi, talis est virginum status, coniugatorum, & continentium statum longe superans. Sextò, quia qualis filius, talis & mater futura erat; Christus perpetuam virginitatem coluit; congruum igitur erat, vt & mater virgo esset perpetua. Postremo, quia in Beata Vir-

ta Virgine Ecclesia Sancta repræsentatur; hæc autē Virgo est perpetua. ita Gregorius in psal. 4. pœniten. affirmat dicens: Sicut, inquit, Dei Mater Christum peperit Virgo, & post partum Virgo permansit incorrupta; ita & Mater ecclesia filios Dei sine dolore generat, & Virgo semper illibata perseuerat. hæc Gregorius. plura dicemus inferius, quādo pro hoc argumēto in paganos, & hęreticos inuehemur.

Et Respondens Angelus dixit ei.

COMMENTARIA.

NOn incredula, sed de virginitate, atque integritate sua solicita, modum concipiendi, & pariendi inquisiuerat, idcirco Deo sic disponente ab Angelo responsum, quo plane modum edoceretur, meruit audire; quę enim Angelus respondit prius ipse Deo reuelā te cognouit, & Beatę Virgini interrogaturæ respondenda in mandatis habuit.

Spiritus Sanctus superueniet in te.

COMMENTARIA.

EXponit Angelus modum conceptionis huius, & ad id, quod Beata Virgo scire primo cupiebat, nempe cum non cognosceret virum, quo modo conceptura esset, respondet: Spiritus Sanctus superueniet in te, id est, quod viri virtus in concipiendo fœtu præstat, ipse Spiritus Sanctus efficiet; ideo etiā si virū non cognoscas, salua virginitate cōcipies & fęcunda beris, Nec hoc solū Spiritus Sanctus operabitur, sed superueniet in te per eā gratiā, qua concipias filiū Sanctū, & omni gratia plenū; hoc enim vir non facit: nam quæ fœcū datur à viro, non solū virginitatē deperdit, sed etiam filiū concipit peccatorem. At tu hac superuentione Spiritus Sancti sine coruptione vlla filium sanctum concipies.

ANNOTATIO. XCVII.

Quid sit Spiritum Sanctum superuenire.

ADuerte, Iustinum in Apolog. 2. ad Antonin. Imperat. per Spiritum Sanctum interpretari ipsum filiū Dei, immo eūdē intelligi dicit per virtutē Altissimi, qui superueniisse, & obumbrasse dicitur Beatam Virginem per suum aduentum, & carnis assumptionem ex ea. At vero communis Doctorū consensus per Spiritum Sanctum, personam tertiā exponit, & ita est; ex hac enim superuētione dicitur Christus conceptus de Spiritu Sācto, non autē de se ipso. Aduerte præterea, Spiritū Sāctū in aliquem hominē venire dici ratione effectus, quē in eo operatur, Ioan. 14. Ad eū veniemus, & mansionē apud eū faciemus. Superuenire aūt, vltra effectū aliquid aliud indicat, nimirum effectū illū esse supra naturę humanę potestatē, & cęlestis esse virtutis; quasi idem sit superuenire, quod desuper venire: immo Hilarius lib. 2. de Trini. sic legit: Spiritus Sāctus desuper ueniet in te, qua ratione Paulus Rom. 3. de iustitia fidei loquens, quā nec lex, nec humanæ vires attigerunt, inquit: Iustitia Dei in omnes, & super omnes. Ruffinus in suo symbolo legit. Spiritus Sanctus veniet super te. Solet etiam verbum hoc significare, aduentum præcedentem eiusdem Spiritus Sancti: cū enim aliquid operatur in homine, & iterum operatur, dicitur superuenire. sic act. 1. Accipietis virtutē Spiritus Sancti superuenientis in vobis; acceperant enim Apostoli Spiritū Sāctū primo die resurectionis, quando Ioan. 20. dictū est: Accipite Spiritū Sanctum. promittitur iterū nouus aduentus, ad alios eiusdem Spiritus Sancti effectus: idcirco dicitur superuenturus, quin etiā tertio significat efficaciam, & energiam Spiritus Sācti ad insignia, & excellentia quędam opera, ideo enim Spiritus Sāctus superuenturus promittitur Apostolis, quia efficaciter in eis operaturus erat miros, & insolitos effectus, vti factum est in die Pentecostes. His tribus de causis dicitur nunc ab Angelo Spiritus Sanctus superuenturus in Beatā Virginē, tum quia quę facturus in ea erat, omnē creatā facultatē superabant; tū quia multa iam ipsius Spiritus Sancti dona Beata Virgo acceperat, vt merito in ea, non quidem vēturus, quasi prius non veniisset, sed superuenturus dictus sit: rū demū quia insolita, & nūquam ante visa mira quadam planeq; diuina facultate effecturus erat in ea.

Quamuis autem ob eadem hęc tria in Apostolos superueniisse dici posset; tamen multo aliter in Beatam Virginem hic promittitur superuēturus, vt recte adnotauit Athanasius serm. de Deipara. in Apostolos enim superuenit quantum ad abundantiā donorum, gratiarum, & virtutum, quibus perficiendi erāt, vt Euangeliū mundo digne annunciarent: at superuentio hæc longe superior est, & illius principium, & origo; nisi enim hæc præcessisset, nunquā illa facta esset. Superuentio igitur ista quatuor continet, quorum duo ad gratiam Beatæ Virgini cōcessam, duo ad conceptionem pertinent: quæ quidem quatuor Doctores sacri non quidem omnia omnes sed alij aliud tradiderunt; ex omnibus tamē colligitur perfecta doctrina, & legitima huius verbi intelligentia. Primo igitur superuenturus promittitur quantum ad Spiritus Sancti donorum, & gratiarū abundātiam, & copiam singularem: quamuis enim tunc quando Angelus ei loquebatur, & ante esset sanctissima, & donis Spiritus Sancti refertissima, vt diximus in expositione illius (gratia plena) tamen superuenit in ea Spiritus Sanctus post annuntiationem abundantissime, vt eam disponeret, ac perficeret, vt digna prorsus esset, quæ filium Dei conciperet, & vt sanctificaret ilud corpus, de cuius substantia caro Christi vnienda verbo Dei, erat formanda; de qua sanctificatione corporis, & animæ est illud q̄ Ecclesia canit. Omnipotens Deus, qui glorioſę Virginis corpus & animā, vt dignū filij tui habitaculum effici mereretur, Spiritu Sancto cooperante præparasti. Eandem magnificat Gregorius Nyss. orat. de Christi natiuit. sic dicens: In cæteris omnibus

Aliter in Mariam quam in Apostolos superuenit Spiritus Sanctus.

bus vix anima pura Spiritus Sancti præsentiã capit; hic vero corpus Spiritꝰ Sãcti receptaculũ fit. De hac superuẽtione hũc locum interpretatur Athana. ser. de Deipara, & comparat eam superuẽtioni Apostolis factę, quamuis multo copiosior sit ea, quę Beatæ Virgini facta est, quod intellige de animæ sanctificatione; nam Beata Virgo accepit etiam eã quæ est corporis, vti diximus, quæ apostolis nõ fuit concessa: de qua Augusti. lib. qq. nou. & vet. testa. cap. 49. inquit. Spiritus Sanctus purificauit, quod de Virgine in corpus Saluatoris processit, Sancta ergo & anima, & corpore Beata Virgo effecta est.

Spiritus Sãctus superuenit in Mariã vt etiam ex vi conceptionis proles Sãcta esset.

Secundò, superuenit Spiritus Sãctus in Beatam Virginẽ, vt conceptionem etiã sanctificaret, quem effectũ vt intelligas, aduerte doctrinam Ambrosij Epist. 71. ad Irenæũ, & Anselmi de concep. Virg. c. 2. si enim Adam non peccasset, non solum ipse sanctus fuisset, sed. sanctitatem, & gratiam acceptã cõmunicasset filijs, & posteritati suæ; procreasset enim filios sanctos, & gratiam Dei habẽtes. quo casu duo contigissent: nam & fœtus, seu filius conceptus fuisset, & productus cum gratia, & sanctus, & ipsa etiam conceptio fuisset sancta, quia per eam, vt per quoddam medium gratia deriuabatur, & communicabatur filio, quatenus filius gratiam cõsequebatur, ex eo quod ab Adamo Sancto descendebat, & filius eius erat: illo autem peccante duo hæc in contrarium sunt conuersa: nam & proles in peccato concipitur, & conceptio infecta est, quia per eam peccatum transit, quatenus proles peccatum contrahit, quia de Adã genita est. Aduerte præterea, Christum præterquam quod ratione vnionis ad verbum omnis peccati expers, omniq; gratia plenus erat, cõceptionem habuisse plane sanctam, atq; innocẽtem quatenus Beatę Virgini ea gratia data est, & Spiritus ita in eam superuenit, vt ex illa conceptione, nõ nisi sanctus cõcipi posset. Quã autẽ hæc duo distincta sint, superius exposui, & iterũ explico. Si Deus in instanti conceptionis, quãdo homo merus concipitur, & qñ Deꝰ animã creat; & vnit corpori, grãtiã illi infunderet ita, vt peccatũ non contraheret, is homo sanctus & iustus esset, sine peccato, & in gratia conceptus; tñ eius cõceptio sancta non esset, sed infecta, quia filius est Adę, naturaliter ab eo descẽdẽs, & ex vi conceptionis, & propagationis, peccatũ erat contracturus, sicut diximus de Beatæ Virginis conceptione. Præterea, si Adã in puris naturalibus creatus esset, & ante peccatum gigneret filium; tũc filius hic sine peccato esset, tamen non haberet gratiã, & conceptio non infecta quidẽ, nõ tñ sancta esset. At Christo nõ sic factũ est; ipse enim gratiã habuit ex vnione, qua in se sanctus est, & eius cõceptio sãcta fuit, quia de Sancta Virgine, & de Spiritu Sancto conceptus est, nec existimes, gratiã Beatæ Virginis causam fuisse gratię Christi; neq; enim res ita habet, sed Christus filius Dei etiã antequã cõciperetur meruit & obtinuit matri hanc Spiritus Sancti superuẽtionem, vt sancta sancte & sanctũ conciperet. Atq; hoc est, quod secundo loco, in hac superuentione diximus contineri; quod quidẽ paucis, sed doctissimis verbis exposuit Auctor operis imperfecti in Matthęũ hom. 1. cũ dixit, Spiritũ Sãctũ supueniſſe ĩ Beatã Virginẽ, vt cõceptio esset sancta, & immaculata.

Spiritus Sãctus superueniẽs Viri vices supplenit.

Tertiò, superuenit Spiritus Sanctus quantum ad efficaciam & energiam cõceptionis, vt Beata Virgo sine viro conciperet, Spiritu Sancto, quod virtutis viri est, supplente; hanc superuentionẽ explicat Damascenus lib. 3. c. 2. Pro quo aduerte, in natutali generatione fœminam præbere materiam, ex qua formãda est caro fœtus, neq; id solũ, sed ad locũ cõcipiẽdi emittere, cõcoquere, præparare, quæ nõ efficit per solã virtutẽ suã sed virtute viri accedente, quę organizat, & format materiã illam, vt capax sit & receptiua animę inducendæ, seu infundendę, & infusam vnit, & copulat materiæ illi, vt fiat viuens & animatus fœtus. in hac autem generatione, & cõceptione hæc facta sunt, sed non à viro, aut virtute eius, sed à Spiritu Sãcto cooperante Beata Virgine in his, q̃ fœminæ sunt; exhibuit quidem materiam, id est sanguinem purissimum; ex hoc enim, vt recte adnotat Damascenus lib. 4. c. 13. formata est Christi caro: at non sola ad locũ conceptionis produxit, sed de Spiritu Sancto adiuuãte, nec sola dipositi, sed Spiritus Sanctus sua infinita efficacia perfecit, organizauit, & præparauit, & animam infusam carni vniuit. & ad hæc omnia perficiẽda superuenit. Hæc doctrina est non solius Damasceni, sed & Ambrosij lib. de institu. virg. c. 16. vbi dicit, opera Spiritus Sancti corpus Christi esse formatum. & Augustini lib. qq. vete. & nou testã. c. 51. vbi docet, Spiritũ Sanctũ superueniſſe, & Beatã Virginem sanctificasse, atq. effecisse corpus sancũ ex ea, in quo filius Dei nasceretur.

Quartò, superuenit, vt mira celeritate conceptio illa perficeretur, & sine mora vlla Deus homo fieret & Beata Virgo Mater Dei ictu oculi fieret; in generatione enim naturali, spacio multorũ dierũ, nẽpe quadraginta, aut octuaginta cõceptio fœtus cõplet totũ enim hoc tẽpus consumit in pparãda, disponẽda, & organizanda materia; & corpusculo hominis vt animę capax fiat, & eã recipiat. nec fit femina mater statim, ac virtutẽ recipit viri; virtus enim naturalis est & finita, & agit in tẽpore: at cũ virtus Spiritus Sancti infinita sit, sine mora, sine tẽporis spacijs, illũ purissimũ sãguinẽ de sacratissimis venis Beatæ Virginis excisum cõcoxit, disposuit, organizauit, suisq; membris omnibus, quãuis in parua quantitate, distinxit, animamq. illã Christi benedictã, creatam, & infusã vniuit, ac copulauit corpori disposito, & conceptio peracta est, & filius Dei homo factus est; ac Beata Virgo Mater tanti Dei effecta. Hæc non humanæ, ac creatę virtutis fuere opera, sed omnipotentis Spiritꝰ Dei. Hæc doctrina est Basilij homi. de humana Christi generatione, & Damasceni lib. 3. defid. c. 2. asserẽtiũ, corpus illud Christi sine tẽporis mora & absq dierum spacijs formatũ, & membris singulis, quãuis in exigua quantitate, opera Spiritus Sancti fuisse dispositũ. hæc duo sunt, q̃ Spiritus Sãctus in Beata Virgine effecit, quãtũ ad cõceptionẽ Christi secundũ carnem, & in quibus nõ solũ viri opeã suppleuit, sed superauit: propter q̃ Hilarius lib. 2. de Trinit. dixit, Spiritũ Sanctũ se humanæ naturæ immiscuisse, & qđ alienũ à se erat, vi sua operatũ esse. Hæc dicta sunt ab Hilario, vt significaret, Spiritum Sanctũ, quę ad naturalẽ generationẽ spectãt, in hac mirabili cõceptione effecisse, vti dictũ est. vt igitur epilogũ reducamus omnia hæc, Spiritus Sãctus superueniſſe dicitur, & quantum ad gratiam, & quantũ ad naturę opera: nã primo quidem corpus Beatæ Virginis sanctificauit nouo sanctificationis modo, vt de eius substantia digne sumeretur caro illa diuinitati vniẽda. Secundò, vt conceptionẽ ipsam sanctam faceret. Tertio, vt quæ naturalis virtutis viri erant, suppleret, & quòd virginis naturale erat, perficeret, & adiuuaret. Quarto, vt celeriter, & sine

mora

mora ſupra curſum naturaliũ agentium conceptionem Chriſti perficeret. In his adhuc nomina alia explicanda deſiderantur, quorum explicationem ſequentes duæ Adnotationes continent.

ANNOTATIO. XCVIII.

Quæ rõne Chriſtus dicatur cõceptus de Spiritu sãcto.

EX ijs facile intelliges ſenſum articuli fidei; dicitur enim Chriſtus conceptus de Spiritu Sancto, iuxta illud Matt. 1. Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sancto eſt. vbi diligenter attende, Chriſtum ſecundum carnem dici conceptum de Spiritu Sãcto duas ob cauſas. Vna eſt ipſius Spiritus Sãcti virtus, qua effecit quod viri erat, formando, & organizando, ac animando carnem Chriſti, quod Auguſtinus Ench. cap. 37. docet interpretãs illud Mathęi: Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sancto eſt, quaſi Angelus diceret. Ioſeph tu exiſtimas coniugem tuam de viro concepiſſe, non ſic eſt, ſed quod in ea natum eſt, de Spiritu Sancto eſt, qui eam fœcundam fecit, & lib. 3. contra Maximin. cap. 17. his verbis Mathęi probat Spiritum Sanctum nõ ſolum ad ſanctificandam Virginem ſuperueniſſe, ſed etiam ad carnem Chriſti fabricandã; non enim aliter diceretur Chriſtus de Spiritu Sancto conceptus. vnde caute intelligendus eſt Athanaſius, qui in ſerm. de Deipara, inquit, Spiritum ſuperueniſſe ad ſanctificandam Beatam Virginem; conceptionem autem perfectam fuiſſe per virtutem Altiſſimi. Athanaſius vero per Altiſſimum, Spiritum Sanctum eundem ſignificari credit, vt ſit ſenſus. Spiritus Sãctus ſuperueniet, & eius virtus obumbrabit; non enim negare licet, Spiritũ operatum eſſe, quod viri eſt, & formaſſe carnem Chriſti; aliter enim non poſſet Chriſtus dici conceptus de Spiritu Sancto, nec locus Matthæi (de Spiritu Sãcto eſt) intelligi poteſt de ſola ſanctificatione ſed de operatione etiam ad concipiendum; aliter enim verba Angeli non eſſent ad rem, nec reſpondiſſet Angelus Ioſeph putanti de viro cõcepiſſe, cui falſę opinioni obuiauit dicens, non de viro, ſed de Spiritu Sancto concepit. quæ antitheſis probat Spiritum Sanctum conceptionẽ Chriſti operatum fuiſſe, vt docte annotauit Auguſtinus. Altera cauſa, propter quam dicitur, de Spiritu Sancto conceptus, eſt ſanctificatio conceptionis, quia ſanctam effecit generationẽ Chriſti, vt explicauimus in Annotatione præcedenti in ſecundo effectu ſuperuentionis, atq; hæc eſt cauſa, vt paulo inferius repetemus, cur conceptio tribuatur Spiritui Sancto, dũ ſit opus totius Trinitatis; nimirũ, vt ſignificetur ſanctitas cõceptionis: ſi enim ad conceptionem, quantum ad formationem tantum, & alia, quæ natutę ſunt, ſupplenda cõcurriſſet, nõ eſſet cur magis Spiritui Sancto quam Patri tribueretur conceptio: at quia ad ſanctificandam etiam cõceptionem, & corpus illud Beatæ Virginis, quo caro ſumenda erat, ſuperuentio hæc facta eſt, idcirco Spiritui Sancto attribuitur. Hęc igitur duo articulus ille fidei ſignificat, qui quidem articulus eundem habet ſenſum, quem & hæc verba. Spiritus Sanctus ſuperueniet in te, vt recte adnotat Chryſoſtomus hom. 2. in Symbolum: quia enim ex ſuperuentione Spiritus Sancti cõceptus eſt ideo de Spiritu Sancto conceptus dicitur.

Quare Spiritui Sancto tribuatur Chriſti cõceptio.

Ex his etiam facile interpretaberis, quod quidam antiqui Doctores parum proprie loquentes affirmarunt, Spiritum Sanctum fuiſſe velut ſemen, quo Chriſtus eſt conceptus. Ita dixerunt Tertullianus lib. 3. de fide cap. 2. quod quidem ſic intelliges, ſemen enim naturale tria habet. Primo quidem continet materiam, ex qua conficitur fœtus, & ſic impium eſſet exiſtimare Spiritũ ſanctum fuiſſe ſemen carnis Chriſti conceptæ. Secundo habet virtutem effectiuam, quæ organizat, diſponit, & animat fœtum. Tertio eſt inſtrumentum agentis principalis, nẽpe Patris; non enim virtus ſeminis efficax eſt per ſe, ſed vt inſtrumentum quoddam ſeparatum agentis præcipui, qui eſt pater. Spiritus Sanctus ergo ſemen dicitur tantum, quia effecit quod virtus naturalis efficere ſolet, non autem propter tertium, quaſi ipſe Spiritus Sanctus id fecerit, vt inſtrumentum alterius, cũ ipſe Spiritus Sanctus fuerit ipſum agens principale, qui locum patris ſupplet modo eminentiſſimo, & altiſſimo. Sic iſti Doctores interpretandi ſunt, non autem in eũ ſenſum, quem obtrudunt quidam recentiores, dicentes, Spiritum Sanctum fuiſſe velut quoddam ſemen diuinum, Patrem autem, vt generantem: quorum ſententia omnino eſt reijcienda, ex qua conſequitur, Chriſtum non de Spiritu Sancto, ſed de Patre eſſe conceptum contra verbũ Angeli, Quod in ea natum eſt, de Spiritu Sãcto eſt: & contra articulum fidei, Qui conceptus eſt de Spiritu Sancto: non enim dicimus conceptum hominẽ ſeu generatum à ſemine, ſed à patre, à quo ſemen eſt. Angelus autem, vti diximus ex Auguſtino Enchir. cap. 37. loquens cum Ioſeph, hoc voluit ſignificare, non de viro, ſed de Spiritu Sancto conceptũ Chriſtum eſſe; viro autem Spiritum Sanctum contrapoſuit, quaſi generantem, ſeu conceptionis cauſam agentem principalem. Adde abſurdum eſſe, Spiritum Sanctum æqualem, & conſubſtantialẽ Patri, inſtrumentum Patris facere, quod Arianũ quid ſonat; Filium enim Patris inſtrumentum in rerum creatione Arius aſſerebat, quod eſt impium, ac ſæpius ab Eccleſia damnatum: non eſt autem diſſimile ſi quis in filij ſecundum carnem cõceptione Patrem locum generantis, Spiritum Sanctum autem locũ ſeminis tenuiſſe, affirmet; vnde merito reprobatur hæc aſſertio à Damaſo in ſymbolo, vbi ſic habet. Non vt quidam ſceleratiſſime opinatur, Spiritum Sanctum dicimus fuiſſe pro ſemine, ſed poteſtate ac virtute Creatoris operatum. Preterea, ſicut Spiritus Sanctus ſupernenit ad ſanctificationem, vt cauſa principalis; ita etiam dicendum eſt ſuperueniſſe ad conceptionem. Demum, ſi loco ſeminis fuit, Pater autem loco generantis, dicendum erat, Virtus Altiſſimi obrumbrabit tibi, & Spiritus Sanctus ſuperueniet in te; ſic enim ordo conſeruatur, nam prior eſt generans, quam ſemen ipſius. His igitur reiectis tenenda eſt doctrina Patrum expoſita, & ſi qui improprie locuti ſunt, interpretatione recta & propria declarandi.

Quidã antiqui Doctores quo pacto explicentur.

Semen naturale tria habet.

ANNOTATIO. XCIX.

Spiritus Sanctus non eſt dicẽdus Pater Chriſti.

SVpereſt autem tribus dubiolis ſatisfacere, quæ Auguſtinus propoſuit, quorum reſponſione intelligentia huius ſententiæ perficitur. Primum eſt, an Spiritus Sanctus dicendus ſit pater Chriſti ſecũdum carnem, cum viri opus ſuppleuerit; hanc dubitationẽ excitauit Auguſtinus Enchir. cap. 38. & 39. & concludit, nullo modo dicendum eſſe, nec fuiſſe Patrem. Satis autẽ obſcure inſinuat huius cauſam, quæ quidem apertioribus verbis ſic exponitur; non enim Pater dicitur qui ſolum virtutem actiuam, ſeu

effe-

effectiuã confert agendo, organizando, & formando; sed qui etiam de sua substantia confert aliquid, ex quo fœtus conceptus consistit, & constituitur. Hæc causa est, cur Philosophi censent, Solem non esse patrem murium, & ranarum, & multorum animalium, quæ virtute eius ex terra, aut elemẽtis producuntur: non .n. Sol particulam aliquam suæ substantiæ confert, sed solam exhibet efficiẽtiam. Cum igitur Spiritus Sanctus, vti Sol immensi splendoris, & virtutis effecerit, & operatus fuerit conceptionẽ illam; non autẽ aliquid de sua substantia ministrauerit, ex qua caro illa sit conflata, non potest dici Pater Christi, secundum carnem. Adde, non satis esse aliquid de substantia præbere, sed vt productum sit simile in specie producenti: nec enim pulices, aut vermes generati ex corporum nostrorum substãtia, dicuntur filij nostri, nec nos patres eorum, aut matres; non.n. eiusdem nobiscum speciei sunt. Quamuis igitur Spiritus Sanctus suppleuerit, quod viri est, quantum ad efficientiam, Pater non est Christi dicendus, tum quia non est eiusdem speciei cũ Christo secundum carnem, tum, vti diximus, quia non contulit aliquid ex sua substantia; quod enim ad illius carnis constitutionem opus fuit, totum de Beata Virgine sumptum est; quæ tanto magis est mater Christi secundum carnem supra cæteras oẽs matres; quanto plus ministrauit ex sua substantia, quam cæteræ matres: hæ enim partem exhibent viro etiam concurrente, & partem ministrante, vt ex vtroque caro fœtus consistat: at Beata Virgo totã materiam contulit, ex qua Christi corpus constitutum est. Vere ergo Christus secundum carnem, solam matrem habuit sine Patre, qui vt Deus solum Patrem habet sine matre. Hæc differentia inter Spiritum Sanctũ, & Beatam Virginem; quod ille efficientiam, & virtutem, hæc substantiam exhibuerit in filij cõceptione significata in symbolo, quando dicitur. Qui conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine. In illa præpositione. de. significatur efficientia Spiritus Sancti. In illa autem. Ex. significata est materia, & substantia exhibita à Beata Virgine, ex qua per Spiritum sanctum formata est caro Christi.

vnde docte Ambrosius lib. 2. de Spiritu Sancto c. 5. interpretans illud Matthæi (de Spiritu Sancto est) dicit, præpositionem, de, potestatem, nõ autem substantiam significare. *Ambr.*

Alterum dubium est. Cum omnia opera, quæ extra se Deus operatur, communia sint quãtum ad efficientiam toti Trinitati, cõsequitur, illam carnem, non à Spiritu sancto solo, sed etiam à Patre, & Filio, indiuisa actione fuisse formatam; vt enim sanctificatio, ita & cõceptio quantũ ad virtutem, opus est totius Trinitatis. Quid ergo causæ est, quod soli Spiritui Sancto tribuitur? hoc etiam dubium excitauit Augustinus Enchir. cap. 38. & soluit capitu. 40. sic. Commune quidem fuisse toti Trinitati carnẽ illam formasse, & conceptionem perfecisse, tamẽ Spiritui Sancto tribui, ad significandam conceptionem hãc, Deumq; hominem fieri, gratuitum quid esse, & ex puro Dei dono, non vllis præcedentibus hominum meritis; solet enim scriptura, quæ gratiæ sunt, Spiritui Sancto tribuere, quia per voluntatem à Patre, & Filio procedit. Huic adiungẽda est illa potissima ratio ad insinuandum conceptionem Christi, non solum non fuisse infectam, sed etiam sanctam; & eum qui concipiebatur, non solum sine peccato, sed Sanctum Sanctorum esse; ad insinuandum etiã finẽ aduentus, & conceptionis illius, nempe vt per eum qui concipiebatur, mundus sanctificaretur. Ex his soluitur dubiolum tertium, quod idem Augustinus libro quæstionum veteris, & noui testamẽti cap. 59. etiam excitat; nempe quomodo Spiritus Sãctus carnem Christi formasse dictus sit, cum scriptura id tribuat Filio ipsi. nam Prouerb. 9. dictum est: Sapientia ædificauit sibi domum. respondet. Cum totius Trinitatis sit opus, vti diximus, tribui potest singulis personis, ideo etiam filius dicitur sibi carnem formasse. nec hoc vetat quo minus peculiaribus de causis Spiritui Sancto tribuatur. adde. sicut Spiritui Sãcto tribuitur, quia hęc efficienia cõiuncta est sanctificationi, ita etiã tribuitur Filio, quia opus fuit sapientiæ Dei; sapiẽtia autẽ Filio tribuit, qui ex intellectu paterno procedit. Hæc omnia manifestant sententiã propositam: Spiritus sãctus superueniet in te. *Quare Trinitati nõ tribuitur quod soli Spiritui sancto.* *Scripturæ quæ gratiæ sunt, soli Spiritui Sancto tribuere.*

Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.

COMMENTARIA.

Tex. PRosequitur Angelus modum. Cum autem exposuerit quod spectabat ad humanitatẽ illius, qui concipiebatur, narrat, quæ diuinitatis sunt. Et sensus est, superueniẽte Spiritu Sancto in te, vt ex tua substantia carnẽ, & corpus prolis concipiendæ salua virginitate tua, formet, & animet, in eodem tpis momento virtus Patris obũbrabit tibi, id est, illi carni per Spiritum Sanctum formatæ, & aĩatæ Pater altissimus sua virtute, & potentia immensa filiũ suum vniet, & copulabit, vt qui conceptus est, non tantum hõ, aut filius hoĩs, sed ẽt filius Dei Altissimi sit, & tu non hoĩs solius, sed simul ẽt filij Dei mater efficiaris. Aduertendum est eodem tpis instanti, quo caro illa Christi organizata est, aĩam Christi creatam, & simul infusam, & vnitã esse carni illi, simulq; naturã ex aĩa, & carne cõpositã vnitã fuisse diuinitati in psona filij Dei, ita vt simul oĩa hæc facta sint, formatio carnis, creatio aĩæ, & copulatio cũ carne, vuio cũ diuinitate in vnitate personæ filij: non ergo illa natura humana subsistentiam, aut personalitatem, quam vocant, propriã habuit, sed eã, quæ est filij Dei, qui simul ac qđ opus summæ virtutis, & potentiæ fuit. idcirco quãuis à tota Trinitate sit, quantũ ad efficientiam, & actionem; tamen Patri attribuitur. Dicitur aũt Pater obũbrare Beatam Virginem, id est, grauidam, & fœcundam facere Filio suo, vt vere cõcipiat, & sit mater non hoĩs meri, sed filij cõsubstãtialis eterno Patri, quod in annotatione pfectius explicatũ inuenies.

ANNO-

ANNOTATIO. C.

Patres diuersi modo exponunt illud obumbrabit tibi.

QVod ad litteram ſpectat (obumbrabit tibi) locutio eſt Græca, Latine obumbrabit te, & ſic legit Irenæus lib. 3. cap. 26, & lib. 5. cap. 1. Quod vero attinet ad ſenſum. In hac explananda ſententia antiqui Patres multum ſunt inter ſe, & ſibi etiam quidam diſcordes quorum interpretationes proponam, & explicabo. Primo loco Hilarius li. 2. de Trinitate, ſic inquit: Ne quid per humani corporis imbecillitatem deſſideret, virtus Altiſſimi Virginem obumbrat, infirmitatem eius veluti per circũfuſam vmbram confirmans, vt ad ſementinam inuẽtis ſpiritus efficaciam corporalem diuinæ virtutis obumbratio temperaret. Hæc Hilarius. quorum verborũ ſenſus hic eſſe videtur, cum Spiritus Sanctus ſuperuenerit, locum viri ſua infinita actiuitate ſupplens, & Virginem fœcundam faciens, vt ipſa Virgo tantam poſſet corporalem actiuitatem ſuſtinere, virtute altiſſimi roboratur, & confirmatur, quæ cõfirmatio obumbratio per quandam metaphoram dicitur ſicut enim corpus vmbra protectũ caloris, ſeu lucis radios facilius ſuſtinet; ſic B. Virgo virtute altiſſimi protecta Spiritus Sancti actiuitatem in concipiẽdo filio tanto ſuſtinuit. Hæc expoſitio & contextui parum accõmodatur, & veritati doctrinę minus inſeruit. non aptatur quidem contextui, quia, quod ſequitur verbum (Ideo quod ex te naſcetur ſanctũ vocabitur filius Dei) non poteſt deduci, nec connecti ſententiæ huic ſic explicatæ. Non ſatis autem veræ doctrinæ fauet, quia Spiritus Sãctus eſt agens liberum, & agit quantum opus eſt ad effectum producendum, nec indiget alio temperamento. Quod autem Hilarius dicit, procedit, & locum habet in agẽtibus neceſſarijs, qui agunt ſecundum vltimum ſuę potentiæ, & virtutis, nec liberum eſt eis ſuam temperare actiuitatem.

Hilarius.

Ambroſius & Auguſtinus.

Secundo igitur loco Ambroſius libro de ijs, qui myſterijs initiantur, cap. 3. interpretatur hanc obumbrationem Spiritus Sancti, eiuſdem gratiam, qua Beata Virgo protecta eſt, ne in hac cõceptione æſtũ aliquem libidinis, aut concupiſcentiæ perſentiret; ideo enim obumbrata dicitur ex eadẽ metaphora; calorẽ enim, & æſtum vmbra temperat. Acceſſit huic expoſitioni Auguſtinus lib. 50. homiliarum, homilia 44. & Epiſtola 57. ad Dardanum, qui alijs in locis aliter explicuit: hoc tamen diſcriminis eſt inter Ambroſium, & Auguſtinum, quod ille per altiſſimi virtutem Spiritum Sanctum intelligit, hic vero non explicat an Spiritum Sanctum, an Patrem intelligat. Hæc autem expoſitio præterquam quod difficile ſequentibus accommodatur, vt in eorum explicatione apparebit, non videtur doctrinę veritati ſatisfacere: nam B. Virgo multo ante conceptionem filij ab omni libidinis motu libera erat per gratiam conceſſam, qua præuenta eſt, ne originale peccatum contraheret. Et quamuis ſic præuenta non fuiſſet, non tamen videtur obumbratio hæc neceſſaria, cum non viri, ſed Spiritus Sancti opera conceptio iſta ſit effecta. Hæc duæ ſententiæ conueniunt in duobus, nimirũ quod ſuperuentioni Spiritus Sancti tribuunt conceptionem Chriſti, quantũ ad carnis formationem, & quantum ad vnionẽ cũ diuinitate in perſona Filij; ac etiam quòd per virtutem Dei, gratiam, ſeu auxilium interpretantur, quo Virgo Beata cõfirmabatur, aut protegebatur, vt aut ferret Spiritus Sancti efficaciam in conceptione, aut ne libidinis alicuius motu agitaretur.

Tertio loco Athanaſius in ſermone de Deipara, virtutem hanc Dei filium intelligit, qui carnẽ formatã per Spiritũ Sanctũ induit, & homo factus eſt: incarrnationem autem hanc affirmat obumbrationem Virginis dictam, quia effecit, vt Beata Virgo agnoſceret ſe concepiſſe Filium Dei, non quidem eũ in eſſentia videndo, ſed ex ſignis quibuſdam velut lineamentis, & vmbris, ſicut qui animam habet, agnoſcit ſe eam habere ex ſignis; ita Filius Dei carnẽ ſibi vniẽs Virginem illuminauit ad eius agnitionẽ vmbris, & ſignis. Hæc eſt ſententia Athanaſij, quæ non cohæret ſequentibus verbis Angeli, & ſenſum habet parum ad myſterij explicationem, cui exponendo Angelus incumbebat, facientem. *Athanaſius.*

Quarto loco Origenes homil. 3. in librum Ioſue virtutem interpretatur Dei Filium, & obumbrationem, eius incarnationem, & in his duobus cũ Athanaſio conuenit; tamen cauſam, cur incarnatio obũbratio dicta ſit, diuerſam profert, nimirum, quia Chriſti aduentus prior obſcurus, & obumbratus erat in humilitate, & paſſione, idcirco obumbratio dicitur: cui expoſitioni illud aduerſatur, quod ſi is eſſet ſenſus, dicendum potius erat, virtus Altiſsimi obumbrabitur in te, non autem obumbrabit te, ſeu tibi. *Origenes.*

Quinto loco Ambroſius ſermone 5. in Pſal. 118. verſu. 5. in eiſdem duobus cõuenit cum Athanaſio, & Origene, tamen cauſam aliam aſſignat, cur virtutis, ſeu Filij incarnatio dicatur obũbratio, nimirũ quia Dei Filius carnem induebat mortalẽ; eſt enim vita hæc noſtra velut vmbra quædam: cui expoſitioni illud idem repugnat, quod non dicitur, Virtus Altiſsimi obumbrabitur in te, ſed obumbrabit te. *Ambroſius.*

Sexto loco Auguſtinus lib. quæſtionum veteris & noui Teſtamenti c. 51. in eiſdẽ duobus conuenit; ſed cur obumbratio dicta ſit incarnatio, aliter interpretatur, nimirum, quia Dei filius, & virtus velut temperata eſt, & accõmodata per carnem, vt à B. Virgine concipi poſſet; non enim illa aliter concipere potuiſſet Dei virtutem, & filium, niſi carni fuiſſet cõtemperatus. Huic expoſitioni acceſſit Bernardus ſermone 4. in Miſſus eſt. hoc autem, ſi ſermonis proprietatem conſideremus, non eſt ombumbrare B. Virginem, ſed ſeipſum. *Auguſtinus.* *Bernardus.*

Septimo loco Gregorius Nyſſenus oratione de Chriſti Natiuitate cõſentit pdictis doctoribus, filiũ eſſe virtutem, qui per incarnationẽ obũbratus eſt; cauſam autem adfert diſtinctam, nempe, quia ſicut vmbra effigies quædam eſt corporis, in qua corpus ipſum quodammodo agnoſcitur: nam vtrum arbor animal, aut homo ſit ex vmbra diſcetur; ſic Filius Dei in illa aſſumpta natur humana ſic latebat, vt ex illa, & operibus quæ per eam efficiebat, agnoſci poſſet filius Dei, vnde naturaa aſũpta velut vmbra erat diuinitatis eius. Hoc verum eſt, tamen ſententiæ non accommodatur eadem de cauſa; dicendum enim erat, Virtus obumbrabit in te. *Gregor. Niſſ.*

Poſtremo loco Gregorius lib. 13. Moral. cap. 12. cum eiſdem conuenit, virtutis nempe obumbrationem eſſe filij incarnationẽ; cauſam tamen nominis accõmodatiorẽ exhibet: vt enim lux interpoſito opaco, vmbrã facit in corpore obiecto, ſic Filius Dei carnem ſuſcipiens, velut virginem matrem obumbrauit per carnem interpoſitam inter ipſum, & matrem. Hæc ſunt, quæ Patres antiqui ſenſerunt, qui omnes, præter eos, qui primo, & ſecundo loco ſunt *Gregor. Papa.*

numerati, in hoc conueniunt, quod virtus Altissimi sit ipse Filius Dei, cuius incarnatio obumbratio quę dam dicta est.

Quid autem mihi dici posse videatur, paucis aperiam: in primis reijcienda est hæresis, cuius meminit Athanasius in sermone de Deipara, eorum, qui Christi natiuitatem negantes, dicebant hanc virtutem Altissimi esse quandam energiam, & virtutem Spiritus Sancti creatam, quæ illi carni indita est, vt posset opera miranda facere, quæ Christus postea fecit, hancque dicebãt incarnatam, & obumbratam, nõ autem quod ipsa diuinitas illi carni vnita sit. Vt enim Act. 1. cum dictũ est Apostolis: Donec induamini virtute Spiritus Sancti superuenientis in vobis, hanc virtutem, nõ diuinitatem interpretamur, quæ vniatur Apostolis, sed Spiritus Sancti donum infusum, quo effecerunt mira opera; sic isti interpretabantur superuẽtionem, & virtutem istam, Quæ doctrina impia est, & contra scripturam, aduersatur verbis ipsis Angeli: dicit enim: Ideo, quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Apostoli autem etiam virtute accepta, nunquã effecti sunt filij Dei, sed homines manserunt puri: at homo cõceptus de Spiritu Sãcto obumbrante virtute Altissimi, verus erat Filius Dei. non igitur donum accepit, sed ipsa essentia diuinitatis vnita est in Filij Dei hypostasi, seu persona, quod Ioannes c. 1. explicans dixit: Verbum caro factum est. Sunt innumera testimonia, quibus hæresis hæc refutatur, & Christi vera diuinitas comprobatur, sed a nostro instituto præsenti id alienum est. Missa igitur facta blasphemia, & hæresi ista.

Quid hoc loco nomine virtutis significetur.

Dico secundo, Virtutem hoc in loco non significare filium Dei, sed potentiam, & virtutem Patris, qua facit quęcunq; vult, & quæ nulla naturali virtute fieri possunt, & propter quam dictum est inferius: non erit impossibile apud Deum omne verbũ. quæ communis est Trinitati, tamen Patri tribuitur vt principio, à quo est Filius, & Spiritus Sanctus, sicut & creatio ipsi Patri adscribitur, licet totius sit Trinitatis. Et in hoc conuenio cũ Hilario, Ambrosio, & Augustino citatis, nempe virtutem hoc in loco non significare Dei filium; si enim Angelus indicare vellet filium, non erat cur eũ appellaret virtutem, & non filiũ: præterea quia ab hoc mysterio nõ erat excludenda actio attributa Patri; nã Filius erat qui carne induebatur, & cõcipiebatur. igitur obumbratio hæc ad Patrem refertur.

Angeli verba Filij incarnationem significẽt.

Dico tertio, hac sententia exprimi incarnationẽ Filij, & assumptionem naturæ humanę in vnitate personæ verbi. In cuius declarationem, aduerte, duo intercessisse opera in hoc mysterio, vnico, & eodẽ momento temporis facta. Vnum est, quod ad humanitatem spectabat, nẽpe de purissimis sanguinibus Beatæ Virginis formare, & organizare carnẽ & corpus Christi, atq; animam illam tũc à solo Deo creatã, & infusam vnire carni, & corpori illi, quod opus in hominibus efficit viri virtus concurrente femina, in Beata autem Virgine effecit Spiritus Sanctus sine opera viri, sed non sine opera ipsius Beatę Virginis. & ratione huius operis Virgo Beata, mater hominis est facta. Alterum opus ad diuinitatem Christi pertinebat, nempe hanc humanitatẽ sic constitutam eodem momento temporis vnire diuinitati in persona Filij, seu hypostasim Filij communicare, & copulare humanitati, ita vt vna persona esset in duabus naturis, diuina, & humana, & hoc opus est Filij incarnatio, opus profecto summæ potentię, & hoc effecit Pater sine opera Beatæ Virginis, vt docte dixit Ambrosius lib. de Institut. Virg. cap. 16. vt enim solus Deus sine opera hominis creat animã, quæ corpori inditur; ita solus Deus sine opera Virginis Filij hypostasim vniuit naturæ illi humanæ, & effecta est Beata Virgo mater Dei; sicut p primũ opus mater est hominis. Hoc opus tribuitur Patri, & hoc est, quod dicitur: Virtus Altissimi obumbrabit tibi, id est, Pater æternus sua virtute infinita conceptę carni cõmunicabit Filij personam, ac veniet eidem carni diuinitaem, & faciet te fęcundam Filio suo, vt sis Mater Filij Dei.

Dico quarto. Vtrumq; opus totius esse Trinitatis quantum ad efficientiam, tamen tribui Spiritui Sãcto, & Patri, sicut sactificatio, & creatio tribui solent: illud quia opus est bonitatis; hoc quia opus est potentię: tres ergo personæ vnica, & indiuisa actione humanam carnem sine viri opera formarunt. & animarunt; & huic carni diuinitatem in persona Filij cõiunxerunt; solus tamẽ Filius homo factus est, quia hypostasis eius non Patris, nec Spiritus Sãcti cõmunicata fuit illi carni. Tota ergo Trinitas incarnauit, vt ita dicam, Filium, solus autem Filius incarnatus est.

Obumbratio hoc loco significat fœcundare.

Dico quinto obumbrare idem esse, quod fœcundare, & grauidam facere. Pater enim æternus fœcũdam fecit Beatam Virginem Filio Dei, & effecit, vt esset Mater Dei præcedente prius natura opere Spiritus Sancti, quo conceptio carnis perfecta est: est enim verbum honestum, sumptũ a metaphora: vir enim obũbrat feminã in opere generationis, quasi diceret. Pater amplexabitur te, in sua virtute te fœcundam efficiet.

Ideoque, & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

COMMENTARIA.

EX duobus præcedentibus Angelus dubitationi, seu interrogationi Beatæ Virginis satisfacit, & ea, quæ annuntiauerat confirmat. Est autem sensus, quia Spiritus Sanctus superueniet in te, ideo ex te sola nascetur sine viri mixtione, & non solum ex te nascetur, sed quod nascetur etiam, Sanctum nascetur; hoc enim illa particula (&) indicat, nimirum, nascetur ex te sine viro, & Sanctum etiam nascetur, seu concipies sine copula, & concipies etiam sanctum, non solum Sanctum post cõceptionem, sed ex ipsa, & ab ipsa conceptione Sanctum, eaque de causa non dicitur, Sanctum erit, sed nascetur Sanctum, quia cum conceptione, & ex conceptione, Sanctitatem habebit. Quia vero virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideo quod nascetur ex te non tantum Sanctum, sed etiam Filius Dei vocabitur, & erit; clarioribus verbis sensus est, nascetur ex te sola, & quidem Filius Dei, & homo, non quidem homo peccator, sed homo in se habens sanctitatem ipsam, vtpote de Spiritu Sancto con-

conceptus. Verba sunt adnotanda: nō enim dicitur, qui nascetur, sed, quod nascetur, vt neutro genere insinuet non hominem merum, nec solum Deum, sed vnum, qui vtramq; naturam complectatur, diuinam, & humanam. Dicitur etiam, nascetur ex te, ad significandā Christi naturam humanam, quæ accipiebatur ex sola Virgine sine viro, & secūdum quam Christus concipiendus erat de Spiritu Sancto, & quæ per eundem Spiritum Sanctum sanctificabatur. Hoc autem loco nasci dicitur non tantum, quando ab vtero progreditur, sed etiam quando in vtero concipitur, iuxta illud Matthæi 1. Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est. Additur particula (&) id est (etiam) in hunc sensum, quod nascetur ex te, erit etiam Sanctum, sicut principiū de quo est, Sanctum est. Non autem dicitur sic de Ioanne; Replebitur Spiritu Sancto, sed Sanctum nascetur, vt recte adnotat Cyrillus lib. 2. in Io. c. 3. quia ille donum Spiritus Sancti accepit; hic vero ipsam Spiritus Sancti diuinitatem, quæ vnita est humanitati in persona Filij. Præterea vocabitur Filius Dei; nō autem dicitur (erit Filius Dei, quamuis vere futurus esset Filius Dei: sed ne putaretur Filius Dei incipere in se, cum ab æterno esset, etiam si in humana natura tunc appareret, ob id dicitur, Vocabitur Filius Dei, vt annotat Cyrillus lib. 2. in Ioann. c. 3. Postremo non dicitur. Erit Sanctum, & vocabitur Filius Dei, sed vnico verbo vtrunq; connectitur. Quod nascetur Sāctum, vocabitur Filius Dei, quia vnica erat persona, quæ simul homo, & Deus, simul Sanctus, & Filius Dei erat. Hac sententia confirmat Angelus præcedentē, qua dixerat, erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, quasi diceret, superueniet in te Spiritus Sanctus, virtus Atissimi obumbrabit tibi, ideo implebitur quod dixi, Erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur. Cetera in Annotatione require.

ANNOTATIO. CI.

IN primis quædam, quæ ad verba attinent, annotanda occurrunt. Irenæus lib. 3. cap. 26. Cyprianus lib. 2. contra Iudæos cap. 9. legunt in loco illius (ideo) (quapropter) Augustinus autem lib. 3. contra Maximin. cap. 17. legit (propterea) & ad sensum nihil facit legere, ideo, quapropter, aut propterea; quamuis si legamus (ideo) superflua est particula (que) cum nec Græce habeatur, nec ad sensum necessaria sit, sufficit enim particula sequens (&) Præterea idē Cyprianus legit in masculino genere (qui nascetur ex te sanctus) & verum continet sensum, tamen Græce habetur in neutro, & sic Doctores Græci, & Latini legunt, eaq: lectio multo est significantior, vt in Commentario annotatum est, & in sequenti annotatione explanabitur. Illud autem ferendum non est, quod, quidam recētiores parum in Doctorum sacrorum lectione versati, temere annotant, nempe illud (ex te) non esse legendum, vtpote non repertum in Græcis codicibus, aut apud veteres Patres, legendumque cēsent. Quod nascetur Sāctum vocabitur Filius Dei. Quantum autem isti errent, & temere reijciant duo hæc verba, facile ex antiquissimorum Patrum tam Græcorum, quam Latinorum communi consensu demonstrabo, præterquam quod in Græcis exemplaribus antiquis habetur, nec ab his Patribus legeretur, & perpenderetur, nisi in eorum exemplaribus passim esset repertum. In primis Athanasius oratione illa contra Arianos, quod ex Deo Deus est verbum, & sermone contra omnes hæreses, & Epistola ad Epictetū, nō solum legit, nascetur ex te, sed perpendit, & animaduertit illud (ex te) inde deducens veritatem carnis Christi, sumptæ de Virgine Beata. Epiphanius etiā Hæresi 76. hanc totam Epistolam Athanasij refert, & illud idem (ex te) ab Angelo pronunciatum perpendit, & Hæresi 30. eandem; habet lectionem. Cyrillus etiam libro 2. in Ioannem c. 3. Ter repetit hoc verbum Angeli, nascetur ex te Sanctum. Gregorius Nazianzenus oratione de Fide, quæ est quadragesima nona numero, eandem tenet lectionem, & explicat natū Deū esse hominē Christū, quia dictū est, Spiritus Sāctus superueniet, & virtus Altissimi obumbrabit, & rursus, ex te; illud enim (ex te) humanam probat naturam. Eādem lectionē seruat Chrysostomus hom. 2. in symbolum Apostolorum. Inter Latinos autem Irenæus lib. 3. c. 26. & Cyprianus li. 2. contra Iudeos c. 11. & Augustinus lib. 3. contra Maxim. c. 17. ita legunt. Ambrosius etiam libro de Incarnatione Domini sacram. c. 6. non solum legit, sed vtitur his verbis: (ex te) cōtra hæreticos. Accedat his doctoribus Gregorius lib. 18. Moraliū c. 27. Omnes hi cum alijs, quos libens prætermitto, hanc sequuntur & obseruant lectionem: nemo igitur iure negabit. ita esse legendum, & verba hæc esse ab Angelo prolata. Quod etiam ratio persuadet; nam Angelus non explicaret modum cōcipiendi, nisi ea verba exprimeret, quibus vere Beata Virgo concepisse dicebatur, quia ex ea, & de eius substātia caro Christi formanda erat. Præterea, hoc (ex te) correspondet illi (superueniet in te) nimirum, Spiritus Sanctus superueniet in te, vt ex te nascatur, & concipiatur Sanctum. Hæc de ijs, quę ad litteram spectant.

Quis sensus sit, quod nascetur ex te.

ANNOTATIO. CII.

EA vero quæ ad sensum attinent, consideranda nunc sunt. Primo igitur, dicitur (quod) non autem (qui), si enim dictum esset (qui) vnam personam cum vnica natura esse eum, qui nascebatur, nempe, aut solum Deum, aut solum hominem, facile aliquis conijceret, at illud (quod) magis explicat rei veritatem: erat enim Deus, & homo, & vnica persona cum duplici natura: propter vnitatē ergo personæ dicitur in singulari (quod, non autem (qui) propter duarum naturarum coniunctionem in genere neutro ponitur. Est enim Christus persona diuina in duplici natura perfecta subsistens, diuina, & humana. propterea Athanasius sermone de Deipara, Christum dicit esse vnum quid, & duo. Vnum quidem ratione personæ, Duo vero ratione naturarū, quia vna persona in duabus subsistit naturis. Hinc licet veram intelligētiam illius similitudinis in Symbolo Athanasij traditæ assequi. Sicut,

Sententia Symboli Athanasii exponitur.

inquit, anima rationalis, & caro vnus est homo, ita Deꝰ, & homo vnus est Christꝰ. qua similitudine ante Athanasiũ vsus est Iustinꝰ in libro de recta fidei expositione, imo nõ vt sua, sed tanquã ab alijs tradita; declarat aũt qua rõne sit intelligẽda. Est aũt similitudo hęc in duobus posita. vnũ est sicut est vna hominis psona, quæ tñ duas cõtinet distinctas naturas, animã, & corpꝰ; sic Christꝰ vnica est psona, cõtinẽs duas naturas diuersas, diuinã, & humanã; sicq; idẽ Athanasius hãc similitudinẽ interpretatur libro de Incarnatione Christi, & Augustinus Epistola 3. ad Volusianũ. Alterũ, in quo similitudo hæc posita est, secũdũ Instinũ est, sicut anima est, q̃ operat, ipsa enim cogitat, discurrit, decernit, amat, &c. corpꝰ vero est instrumentũ, p quod q̃ cogitat, & vult, exequitur; sicut natura diuina est, q̃ miracula principaliter facit, humana vero est velut quoddã instrumẽtũ, & in qua nascitur, moritꝫ, resurgit, ceteraq; fiunt, q̃ per diuinã sunt dispositа. In his similitudo ista est, quãuis ꝑcipue posita sit ad explicandã vnitatẽ personę Christi in duabus naturis. Cauẽdũ aũt est, ne similitudo plus iusto & vero extẽdat; sunt enim multa in quibus dissimilitudo consistit. Primo qdẽ ex anima & corpore vnica cõflatꝫ natura, q̃ dicitur humanitas seu humana substantia, in Christo autẽ natura diuina & humana nõ cõficiũt vnã tertiã naturã ab vtraque distinctã. Secũdo, anima & corpus sunt naturę impfectę, q̃ per se nõ faciũt psonã, nec p se aptę sunt subsistere subsistẽtia psonali: at in Christo sunt duæ naturæ pfectę, aptę subsistere p se; nã Filius Dei in sua natura diuina subsistebat etiã ante tcarnationẽ; humana aũt natura, quãuis nõ aliã haberet subsistẽtiã, quã illã, quę est Filij Dei, per q̃ vnio facta est, tñ apta est subsistere ꝓpria substãtia, vt videre est in ceteris hominibus. Tertio ex anima, & corpore vnitis inuicẽ, & vnicã cõponentibus naturã persona cõsequitur, & ex illa vnione resultat, vnione vero ablata, factaq; partiũ separatione inter se non permanet: at in Christo non sic, nã persona diuina ꝓcesit in natura, sicq; copulat humanã sibi vt etiã si deponeret talẽ naturã, permaneret eadẽ persona. Postremo sic, homo animã, & corpus habet, quod nõ subsistit iu vtroq;, id est anima non subsistit immediate, nec corpus, sed natura cõposita ex vtroq; est q̃ subsistit immediate, & ex humana natura, & subsistẽtia fit p sona: at Christus nõ sic se habet, sed subsistẽtiã, qua subsistit diuina natura, cõmunicat humanæ naturę vt vere natura humana subsistat, nõ propria quidẽ subsistentia, sed diuina, vndẽ cõfitemur de Christo, eũ subsistere in natura vtraq;, & duas habere naturas subsistentes, diuinã quidẽ subsistẽtia propria, humanã eadẽ sed cõmunicata subsistentia, ideo vnica est psona in duplici natura, Deus, & homo. Hinc facile quilibet intelliget, qua rõne, quoue sẽsu accipiẽda sit doctrina à multis Patribus tradita, & antiquis Cõcilijs stabilita, docuerũt enim Christũ esse cõpositũ ex duabus naturis, & vnionẽ hãc esse secundũ cõpositionẽ factã. Ita affirmauit Damascenus, inter alios, lib. 3. de fide c. 7. Gregorius aũt Nazianzenus sermone de Paschate, de hoc mysterio loquens, inquit: O mistura noua, o temperamentũ mirãdũ. Et Augustinus Epist. 3. ad Volusianum, mysteriũ hoc appellat, misturã Dei, & hominis. Quæ, & similia nõ sic dicta accipias, quasi ex diuina, & humana natura vnica tertia conflata resultauerit, vt Eutyches, & Dioscorus impie dogmatizarunt, vt refert Damascenus li. 3. c. 3. sic enim Christꝰ nec Deus esset, nec homo; sed quod sicut in cõpositione, & mistione reperiũtur multa, & vnũ, sic in Christo est vnitas, & multitudo: vnitas quidẽ psonæ, multitudo vero naturarũ. Hãc enim cõpositionis vocẽ induxerũt Patres antiqui, vt Nestorij errorẽ, & hæresim damnarẽt, q ita diuidebat Christũ vt duas naturas, & duas personas in eo esse dogmatizaret. At Patres, vt vnicã personã in duabus subsistentẽ naturis eũ esse indicarent, appellarũt personã cõpositã, ceteris; locutionibus vsi sunt, quæ tamen sano modo, & cũ limitatione sunt accipiẽdę. Hinc intelligere etiã licet verba, quę in Põtificali cõtinẽtur in Episcoporũ cõsecratione, quæ ex Cõcilijs & Patribus sunt desumpta; interrogatur enim sic Episcopus: Credis in vnicum Filiũ Dei in duabus, & ex duabus naturis? & respondetur, Credo. Dicitur Christus in duabus naturis ꝓpter pluritatẽ naturarũ inconfusarũ, impermistarũ cõtra errorẽ Eutychetis, & Dioscori. Dicitur autem ex duabus, ꝓpter vnitatem personæ, qua in vtraq; subsistit contra hæresim Nestorij. Quæ cũ ita sint; recte dictum est: (Quod nascetur.

Patres, Christum duabus naturis positũ esse pellere, qua ratione.

Eutyches & Dioscorus.

Nestorius hæresiarcha.

Pontificale cur de vnitate personæ cõplectatur limitatione accipiẽdę.

ANNOTATIO. CIII.

Nasci ꝓ natiuitate in vtero, & extra vterũ, vsurpatur.

SEcundo loco considerandũ est illud (nascetur ex te), quod autẽ ad verbũ spectat, nasci in Scriptura aliquãdo dicitꝫ illud, quod in ventre cõcipitꝫ, etiã priusquã foras egrediatur, id em est vere nasci, vt superius diximus. iuxta q̃ significationẽ Matthæi 1. dictũ est; Quod in ea natũ est, de Spiritu Sãcto est. Aliqñ dicitꝫ nasci, quod de vẽtre matris egreditꝫ. Matthæi 2. Cũ natus esset Iesus in Bethleẽ. Hoc loco, nõ posteriori solummodo, sed priori etiã accipitur; nã nõ tm̃ qñ de matris vẽtre Christꝰ egressus est, sãctꝰ fuit, sed etiã in vẽtre cõceptus, vt nõ prius cõceptus, quã sanctus, quin etiã ipsa cõceptio sãcta, quippe de Spiritu Sãcto fuit, nõ de viro, vti pauloante explicauimus. ꝙ si cõceptio, & natiuitas hęc prior Sãcta est, necessario sequitꝫ, vt & posterior sãcta sit; sãctus ergo cõceptus est in matris vẽtre, sanctus etiã est egressus. In quo differt à Ioãne Baptista; hic enim de vẽtre matris sanctus natus est, at nõ est in vẽtre matris natus sanctus, sed peccator, & Dei gratia postea in vẽtre matris sãctificatus. Differt etiã à Beata Virgine, q̃ nata est sancta de vero matris suę, & in eodẽ vtero sancta cõcepta, sine peccati macula, & gratia sãctificata; sed cõceptio eiꝰ nõ fuit sãcta, qa de viro, & femina ꝓcessit, & nisi gratia ꝑuẽta fuisset, sancta nõ esset cõcepta, at Cꝛus natus sãctꝰ de vẽtre matris & in eodẽ sãctꝰ cõceptꝰ, & cõceptio sancta, ita etiãsi gratiã ex vnione non habuisset, eã obtinuisset ex vi cõceptionis; qa nõ de viro, sed de Spiritu Sãcto cõceptꝰ est, vt supra diximus, & paulo iferius dicemus.

Christi cõceptio à Ioãnis & Marię cõceptione quo differat.

Quod vero attinet ad illud (ex te) aduerte particulã hãc explicare modũ conceptionis, quẽ Beata Virgo scire cupiebat, nimirũ eã sine viri copula cõceptura. Est enim sẽsus, Spiritꝰ Sãctꝰ supueniet in te, ideo nascet ex te, nẽpe sola; nã sicut superuẽtio ꝓmittitꝫ futura in eã solã, ita & cõceptio ex ea sola futura ꝓnũtiatur, vnde particula hęc est valde necessaria ad sẽsũ sine qua nõ explicabitꝫ, sine viro ꝓlẽ hãc cõceptũ iri.

Partic. la (ex te) confirmatur ri. cũ Matth. te pugnet.

Hæc etiã particula probat B. Virginẽ de sua substãtia ministrasse partẽ, ex qua corpus, & caro Christi formaretur, propter quod mater Christi dicitur. ꝙd verbũ multos hæreticos cõuincit. Primo qui dẽ Manichæos, qui verã Christi carnẽ negabãt, quę si vera non esset, vtiq; non esset verum, quod ex Virgine Beata natus est. Secũdo Valentinum, & quosdam

dam alios, qui carnem Christi veram dicentes, negabant esse eiusdem substantię cum nostra: affirmabāt aūt esse spiritualem & cœlestem, de cælo allatā, non de nostra formatam, vt referunt Tertul. lib. de carne Christi, & Irenæus lib. 3. ca. 32. hinc dicebant Christum natum in ea, non ex ea. Similiter, transisse per eam, quasi per canalem, nihil tamē sumpsisse ex ea. Hoc autē verbum Angeli eorū confutat vanitates, & errores (Nascetur), inquit, (ex te), quod verbum Paulus confirmans Gal. 4. dixit; Christū factum ex muliere secundum carnem, & Rom. 1. ex semine Dauid. Nec obstat illud Matth. 1. Quod in ea natū est. quo loco hi hæretici suā tuebātur hæresim, non, inquam, obstat, vt enim recte Tertullianus respondet, in ea, & ex ea natus est Christus, nec vnum alteri aduersatur, imò in ea natus est, si ex ea natus est. Angelus autem illud Ioseph, hoc Beatę Virgini annuntiauit. Adde quod verissimum est, & apud eos, qui vel mediocriter versati sunt in Philosophia, dubitationem nullam habere ipsum verbum nascēdi, sed necessario significare; quod enim nascitur, necesse est, vt ex principio coniuncto nascatur; non enim nasci dicuntur homines, nisi quia de matrum substātia formantur, hoc enim est feminam concipere, & filium nasci: si ergo Beata Virgo concepit, & Christus natus est, profecto ex ea natus est, & de eius substantia caro illius formata est. vnde vel hoc solo verbo errores prædicti confutantur, & euertuntur.

ANNOTATIO. CIIII.

Quarōne vox illa Sanctū, cum ante eā dētibus, & sequē tibus connectatur.

TErtio loco considerandum est illud (sanctum). Quod aūt spectat ad connexionē verborū, Cyrillus lib. 2. in Ioan. c. 3. connectit cum sequenti verbo in hunc sensum: sanctū, quod ex te nascetur, vocabitur Filius Dei. Cui expositioni adhæret Euthymius, sic explicans: Ideo sanctus infans, qui ex te nascetur, vocabitur Filius Dei. Refert tñ alios, aliter cōnectentes, nēpe; Ideo quia Spiritus Sāctus superueniet in te, qđ nascetur ex te, sanctum erit. Cyprianus vero lib. 2. contra Iudæos c. 9. & Augu. lib. 3. contra Maxim. c. 17. connectunt cum verbo (nascetur) nempe, quod nascetur sanctū; & hæc est legitima lectio, & sensus, quo significatur conceptio Christi sācta. Si n. diuideremus, sanctū erit, posset aliquis intelligere, post conceptionē habuisse sanctitatem; Si autē connectitur cū verbo sequenti, sanctum, quod ex te nascetur, vocabitur Filius Dei, posset de sanctitate, vt Deus est, exponi: at dū dicitur, quod nascetur ex te sanctum, significatur sanctitas Christi, vt hō est, quam habuit in conceptione, & per conceptionē, qa de Spiritu Sācto est, vt superius interpretati sumus, per talē. n. conceptionē nō potuit nasci nisi sanctus.

Super excellens Christi sāctitas.

Quod vero spectat ad sensum. Aduerte Christū, vt Deum, sanctū esse æterna sanctitate, & innocentia, qua diuinitas longe abest ab omni labe ac sorde peccati. de qua dictū est Isa. 6. Sāctus, Sāct⁹, Sāctus, nēpe Sāctus Pater, Sāctus Filius, Sanctus Spiritus Sanctus; vt hoiem vero sanctū fuisse ab incarnationis, & conceptionis initio, per excellentiā, seu antonomasiam quandā iure appellatū testatur Isa. 54. Redēptor tuus Sanctus Israel. & Ps. 15. Non dabis sanctum tuū videre corruptionē. Fuit aūt Christus, vt hō, sanctus, noua, & nunquā ante concessa vlli sanctitate; nēpe diuinitate ipsa; humanitas. n. illa vnione diuinitatis in persona Filij Dei sanctificata est supra oēs Sanctos, quam alijs verbis Apostoli vnctionem appellarunt. Act. 10. Qūo vnxerit eum Spiritu Sancto, id est, ipsa diuinitate Spiritus sancti; pp hāc. n. vnionem ille homo erat sanctissimus, ab oi macula segregatus, & Deo acceptissimus. Coloss. 2. In quo ois plenitudo diuinitatis habitat corporaliter. de qua sanctitate scriptum est, Psal. 45. Sanctificauit tabernaculū suū Altissimus. Basil. in hom. eiusdem Psalmi interpretatur de sanctificatione illius humanitatis Christi per immediatā diuinitatis vnionem. Damasc. etiam lib. 4. de fide c. 6. illud Ps. 44. Vnxit te Deus oleo lætitiæ præ cōsortibus tuis, interpretatur hanc humanitatis sanctificationem per vnionē diuinitatis, supra oēs hoīes, soli illi cōcessam, de qua inferius plura dicendi dabitur occasio. Præter hanc habuit illa humanitas plenitudinem gratiarū, infusorumq; donorū Spiritus Sancti. Etenim, inquit Damasc. lib. 3. de fide c. 22. propter vnionem ad Verbū ditata est illa humanitas Christi omni sapientia, & gratia Spiritus Sancti, de qua in annotatione 106. plura, ad loci huius declarationem necessaria dicemus. Vtramq; sanctitatē Christus habuit ab ipso cōceptionis instanti; natus. n. est, & cōceptus sanctus.

Oībus modis Christus Sanctissimus est.

Hinc facile conijcere licet, quanta fuerit, quamq; sublimis Christi sanctitas; si. n. sanctum accipias pro eo, quod Deo dicatum est, quid sanctius inueniri potest eo, qđ inseparabiliter diuinitati in vnitate personæ Dei copulatum est? si aūt sanctū appelles, quod Deo acceptum est, ac gratum, quid dabis ita acceptum, ac gratum illi, atq; eum, in quo diuinitas habitat corporaliter? de quo dictū est Matth. 17. Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Si deniq; sanctum dicas, quod purum ac sincerum est, & ab omni malitiæ macula segregatū, quid excogitabis eo purius, in quo non tantum peccati macula reperta nō est, sed etiam nec reperiri potuit: Christus enim etiam vt homo, non tantum quia Filius Dei erat, & actiones suppositorum sunt, peccare nō potuit; sed ēt quia illa humanitas sanctificabatur, & grata erat à diuinitate vnita sibi, cum qua multo minus poterat esse macula peccati, quā cū gratia infusa: stante ergo vnione diuinitatis, ille homo non poterat peccare. Quam impeccabilitatem nobis tradidere Patres antiqui. Athanasius enim libro de Incarnatione Verbi, multis eam cōfirmat. Idem Cyrillus lib. 12. in Io. c. 11. Damasc. lib. 3. de fide c. 21. & Anselmus libro 2. Cur Deus homo ca. 10. & 16. cum alijs multis docuere. De qua re diximus in Cōmentarijs in Ioannem cap. 8. merito ergo Danielis 9. Christus Sanctus Sanctorum appellatus est, & nunc ab Angelo prænuntiatur, (Nascetur ex te sanctum).

ANNOTATIO. CV.

Christo Deo, & Christo homini cō petit Filium esse Dei.

QVarto loco considerandū est illud (Filius Dei) in primisque adnotandum est, de Christo loqui nos posse dupliciter, aut vt hō est, aut vt Deus est, vt Deus est, tūc est Filius Dei, vt inquit Hilarius lib. 7. de Trinitate. nomine, natura, potestate, professione; Nomine quidem, quia Filius Dei appellatus est. Natura vero, quia eiusdem est substātiæ cum Patre, à quo nascendo eandem cum ipso accepit naturam. Io. 10. Ego, & Pater vnum sumus. Potestate, quia eiusdem est virtutis, & potentię cum ipso. Io. 5. Quæcumque ille facit, hæc similiter & Filius facit. Professione, quia se esse Dei Filiū & docēdo, & operando monstrauit. Ioan. 10. Si mihi non creditis, operibus credite, vt credatis, quia ego in Patre, & Pater

in me est: professione item, quia à fidelibus, vt Dei Filius verus creditur, colitur, & adoratur. Si vero de Christo, vt homo est, loquamur, sicut filius Dei est, vnione, non natura, id est, quia illa humanitas vnita est diuinitati in persona Filij Dei, inde ille homo Filius Dei est, & humanitas sortita est filiationē Dei naturalem, non natura, sed vnione, quia Deo placuit hypostasim æternā Filij sui illi communicare, & in ea suam diuinitatem illi copulare. Ita docet recte Bernardus sermo. 4. in Missus est. Vna igitur est filiatio Dei, qua Christus, vt Deus, & vt homo filius Dei dicitur, & est, sed eam ratione diuinæ naturæ habet ab æterno, & nascendo de Patre, hanc vero, vt homo, habet ex vnione facta in tempore.

Aduertendum est præterea, Christū vnicam quidem esse personā, tñ pp duas natiuitates, & naturas (natus enim est ab æterno Deus; natus est etiam in tpe homo) duas habuisse filiationes, æternam ad Patrem, secundum quam erat Filius Dei; tpalem ad matrem, secundum quam erat Filius hoīs, Angelus autem illam expressit: Vocabitur inquit, Filius Dei. hanc autem insinuauit (Nascetur, inquit, ex te) si n. nasciturus dicebatur ex ea, consequens erat illū eius Filium futurum: qui enim ex femina nascitur, filius eius est, & ipsa illius mater. Et quia hæc superuētio, & obumbratio ad id præcipuæ à Deo concessæ erāt, vt qui concipiebatur, Filius esset Dei, idq; erat credi tu difficilius, propterea apertius debuit explicari.

Filiationes duæ in Christo qua ratione dicendæ.

ANNOTATIO. CVI.

Christi cōceptio qd ex superuentione Spiritus Sancti, et ex Altissimi obumbratione habuerit.

QVinto, & postremo loco annotāda est illa particula (ideo), quæ quandam deductionem, & illationem indicat; quia enim ex superuentione Spiritus Sancti, & obūbratione virtutis Altissimi Christus conceptus est, idcirco Sanctus & Filius Dei est; illud quidem ad superuentionem, hoc ad obumbrationem refertur. Aduerte Christum non solum, sine viri copula, sed etiam ex ipsa conceptione Sanctum conceptum esse; tametsi enim potuit, vti superius diximus, Deus & de femina sola merum hominem formare, etiam per conceptionem sine vllo peccato, sine gratia, & sanctitate; quia tamen Christus vtrumq; habuit, qui sine viro & sanctus cōcipitur, idcirco eius conceptio Spiritui Sancto tribuitur, rectēque deducitur, quia Spiritus Sāctus superueniet in te, non solū sine viro, sed etiam sanctū concipies.

Doctrina Catholica ex hoc Lucę loco ab Angelo tradita.

Aduerte præterea Augustinum lib. de correp. & gratia c. 11. ex hac particula collegisse doctrinam quandā catholicam, continentem duas partes. Vna est, Christum non sic esse Filiū Dei, quasi prius natus sit merus hō de Virgine, & postea per liberū arbitriū bene viuendo, & sine peccato, bonaq; opera faciēdo, meruerit fieri Filius Dei. Altera est, in vtero Virginis Verbum carnem factum esse, nec prius fuisse hominem merum, postea Filium Dei, sed simul hominē, & Filium Dei esse; hoc enim Christus est, vnica nēpe psona in duabus naturis, diuina & humana subsistens. Confirmat autē Augustinus hanc doctrinam hisce Angeli verbis: Spiritus Sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obūbrabit tibi, quapropter quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Si ideo, inquit, quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei, quia Spiritus sanctus superueniet, & virtus Altissimi obumbrabit: ergo non præcedentibus meritis liberi arbitrij, nec post conceptionem ex Virgine, sed simul in conceptione, & non præcedentibus meritis natus est Filius Dei.

Hæresis quorundā circa Christi conceptionem Lucę testimonio conuincitur.

Quamuis aūt Augustinus dicat neminē tanta huius rei, & fidei Catholicæ ignorantia cæcum esse, vt audeat oppositū dicere; post eū tñ non defuerūt hęretici, qui in eam prolaberentur cæcitatem. nā Gregor. lib. 18. Moral. c. 27. & lib. 9. epist. 61. refert Hæresiarcham quendam id affirmasse, nempe cōceptū prius fuisse hoīem, & per merita operū postea obtinuisse vt Filius Dei esset. aduersus quem Gregorius hoc etiam Angeli testimonio vtitur; multum. n. efficaciæ habet illud (ideo) ex superuentione enim, & obumbratione deducit conceptum de Virgine sanctum, simulque Filium Dei esse. Eadem particula conuincitur hæresis Ebionis, cuius meminit Epiphanius hæresi 30. & Faustī, quam refert Augustinus lib. 23. contra eundem. Hi etiamsi de meritis nihil dixerint, affirmarunt tamen non in vtero Virginis hominem Filium Dei factum, sed longo post tempore, nimirum quando baptizatus est, & Spiritus Sanctus descendit super eum, & vox Patris audita est. at eisdem verbis eademq; particula conuincuntur; ex superuentione enim Spiritus Sancti in Beatam Virginē, & ex obumbratione eius factum est, vt quod ex ea nasceretur, Filius Dei esset.

Non ex meritis sed ex diuino gratie Diuinitas vnita fuit humanitati Christi.

Aduertę præterea Augustinum lib. 2. de peccat. meri. c. 17. quantū ad illud, quod dictū est de merito vnionis cū diuinitate, vnum aliud superaddere; nā in loco prius allegato solum affirmare videtur, Christum non meruisse Filium Dei fieri per opera arbitrij humani, sed in vtero Virginis ab ipsa cōceptione fuisse Deū, & hoīem, quo insinuabat se agere de operibus, & meritis sequentibus conceptionē. At in hoc loco apertius significat ēt ipso conceptionis instanti non fuisse vnitā diuinitatē illi humanitati pp merita aliqua voluntatis humanæ, sed ex dono grātuito Dei, ex quo consequitur, gratiam, charitatem, ceteraque dona, & virtutes, quæ illi humanitati ab ipso, & in ipso conceptionis instanti infusa sunt, nō prēcessisse ipsam vnionē diuinitatis cum humanitate, sed esse effectus ipsius, sicut qñ sol creatus est, lumen in eodē instanti fuit, non quasi dispositio creationis ipsius solis, sed quasi effectus cōsequens ipsū solem, vnde non fuit prius natura lumen quam sol, sed cōtra potius sol prior natura, & origine, quā lumen: ita gratia illa, & charitas, ac dona Christi non fuerunt infusa humanitati, quasi dispositio p̄cedens natura & origine vnionē cum verbo, sed quasi effectus ipsius, quāuis totum in eodē instanti tpis fuerit pactū. Si. n. p̄cessit charitas, & gratia vnionē, confiteri dēmus, meritum fuisse in humanitate, vt verbo vniretur, qđ negat Augustinus maxime; quia in instanti illo non quantū ad habitū solū, sed ēt quantum ad actū, fuit charitas, & virtutes ceteræ. Ex vnione igitur humanitatis ad verbū effluxit omnis perfectio humanitatis illius. quod clariorib. verbis docet Damasc. lib. 3. de fide c. 22. vbi sic inqt; Si caro Dei verbo in ipso ortu vnita extitit, ac personalē cū ea identitatē habuit; quid tandem afferri pōt, quin oīb. potius sapientiæ, gratiæq; opibus affluxerit; non ipsam gratiam more nostro percipiens, nec in partē eorū, quæ verbi erāt, p gratiā veniens, quin potius ob psonalem vnionē tum diuinarū, tum humanarū rerū, quæ vnius Christi factæ erant (quādoquidem idem simul Deus, & homo erat) gratiam, & sapientiam, ac denique omnium bonorum cumulum, mūdo fontis instar effundens. Hæc Damascenus. Hinc consequitur, Spiritum Sanctū superuenisse in Beatā Virginem, & in Christi humanitatem, sed illa superuentio

uentio prior natura & origine fuit, quam obumbratio virtutis Altissimi, nã prius debuit formari caro sũpta de Beata Virgine, quã verbo vniretur. at hęc quę est in Christi humanitate, quantum ad dona & virtutes ipsi infusas, posterior est origine quã obumbratio; nam ob vnionem cũ Verbo illa humanitas plenitudinem donorum, & gratiarum Spiritus Sãcti accepit, omnia tamen hæc eodẽ temporis momẽto facta sunt. Atque hæc dicta sint de huius sententiæ explicatione.

Et ecce Elisabeth.

COMMENTARIA.

MIrabilis conceptionis futuræ annunciationem Angelus confirmat, non, vt Beatæ Virgini, quasi dubiæ, & non credenti persuadeat; nihil enim tanta promissione, & mysterio hęsitabat, sed vt rem in se difficillimam & arduam, ac in insolitam argumẽto corroboret; hoc enim in scriptura legimus factũ sępe. nã 1. Regũ 10. vncto Sauli in regem, nec de ea re dubitanti, Samuel signum adiecit, Hoc, inquit, tibi signum, quod vnxerit te Deus in regem. ita nunc Angelus de annuntiato mysterio, non Beatæ Virgini hæsitanti argumẽtum veritatis cõfirmandæ apposuit: Ecce, inquit, Elisabeth, quæ cum senex, & sterilis esset, filium iam concepit; qui autem potuit efficere, vt senex, & sterilis conciperet; poterit etiã, vt Virgo concipiat, facere. Particula (&) continuat, & connectit sententiam cum præcedentibus.

ANNOTATIO. CVII.

GRauis hoc loco occurrit dubitatio, qua ratione, quave de causa Angelus hoc factum Elisabeth in medium produxerit, scilicet, an ad persuadendum Beatæ Virgini nuntij sui veritatem, quia forsan dubia erat, nec fidẽ dictis prioribus adhibuerat, indigebatque probatione, & argumento ad fidẽ concipiendam. In cuius rei explicationem aduerte oportet, ad fidẽ duas operationes intellectus esse necessarias: Vna est, qua percipimus ea, quæ credenda sunt; nemo enim credit, nisi prius intelligat, & apprehendat ea, quæ crediturus est, & hæc operatio dicitur intelligentia, siue intellectus, de qua est illud Lucæ 2. & 18. Ipsi vero non intellexerunt. & Matthæi 15. Adhuc vos sine intellectu estis? Altera operatio est, qua rebus apprehensis assentimur, & eas ita esse iudicamus, quæ dicitur credulitatis, siue assensus, in quo fides consistit: idque est omnino credere. Ioan. 10. Credis in Filium Dei? credo Domine, id est, assentior, & iudicio, & mente probo te esse Filium Dei. Est autem magnum discrimen inter vtramq; operationem, prior enim sine posteriori esse potest; multis namque prædicata est veritas Euangelica, & audierunt, ac perceperunt, quæ dicebantur, tamen auditis, atque perceptis non præbuerunt assensum. Ioannis 10. Loquor vobis, & nõ creditis. Act. 2. Qui receperunt sermonem eius baptizari sunt, prædicante enim Petro multis, eorum quidam assenserunt prædicationi, quidam non, & illi dicti sunt recepisse sermonem, hi vero non. Posterior autem operatio sine priori esse non potest. nemo enim potest assentiri, nisi prius percipiat, & apprehendat ea, quibus assentiendum est. Rom. 10. Quomodo credent in eum, quem non audierunt? Vtraque operatio, donum & gratia Dei est, nempe vt reuelentur ea, quae credenda sunt, & vt credantur. de priori dicitur Ioannis 1. Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. & Matthæi 13. Vobis datum est nosse mysteria regni cælorum. de posteriori Ephes. 2. Gratia estis saluati per fidem: In quo errauit Pelagius, qui priorem, non posteriorem gratiam fatebatur. Dicebat enim gratiæ esse Dei, quod reuelentur, & manifestentur homini, quæ credenda sunt, quod vero ctedat, virtus, & potestas est solius arbitrij humani sine gratia, quod æque impiũ, ac falsum est. nam credere est auxilij gratię, sine quo arbitrium hominis non est sufficiens. de qua re plura dicere non est præsentis instituti. Præterea prior illa operatio aliquando per Angelos fit, per quos Deus nonnumquã reuelat fidei mysteria, & ea quę credi debẽt, vt docet Cyrill. lib. 1. in Ioan. c. 9. idque Scripturarũ testimonio cõfirmat. Aliquãdo (& hoc cõmune est) per homines. sic per Apostolos mundo fidei veritatem Deus manifestauit, vt homines apprehenderent, & intelligerẽt, quę occulta erãt fidei. Rom. 10. In omnẽ terrã exiuit sonus eorũ; sic enim sæculis succedentibus per homiens, & verbi prædicatores id effectũ est, quorũ munus est, docere, & aperire ea, quæ credi debent, & inducere homines in notitiam Euangelij, quæ ad priorem operationem pertinent. quod autem assentiantur, & ea credant, hoc nõ est munus hominis prædicantis, sed virtutis Dei, hominis intellectũ, & affectũ illustrantis. & inducẽtis, seu mouẽtis, ac excitantis. 1. Cor. 3. Ego plãtaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit. Sũt quidẽ concionatores vt seminatores, qui semen spargunt in terram; quod autem terra cõcipiat & germinet, hoc est virtutis cæli, & astrorum, terræ virtutẽ excitãtis, & adiuantis, ac promouentis. hoc Apostoli docebant Lucę 10. dicebant namque non credentibus: Extergimus puluerẽ, qui de ciuitate vestra adhæsit nobis; verũtamẽ hoc scitote, quoniã appropinquabit Regnũ Dei. & Act. 30, Non subterfugi quominus annuntiarẽ vobis omne consiliũ Dei.

Ad fidem duę operationes intellectus requirũtur.

Pelagij error de gratia

Cum igitur in fide hæc duo sint, certum est Beatam Virginem percepisse, & intellexisse modum cõcipiendi per Angelum significatum, seu reuelatum, quod clarius explico: audiens Beata Virgo; Spiritus Sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, & cetera, penetrauit intellectu quid ista significarent, & quid Angelus per ea dicere vellet, idque perfecte, & sine ambiguitate, non vt nos, qui in varios sensus distrahimur, & sensum proprium nõ statim attingimus. quo fit, vt varias adducamus interpretationes. At non sic cum Beata Virgine factum est, quę sensum eundem percepit, quem Angelus indicare prætendebat, id quod multa persuadẽt. Primo quia Angelus non confirmasset qud dixerat facto Elisabeth, nisi Beata Virgo iam percepisset, quod dictum erat: nemo enim dictum suum confirmare argumentis conatur, prius quam sciat intelle

ctum & apprehensum esse ab eo, cui illud persuadet; vsus esset potius Angelus verbis clarioribus ad idem explanandum, si nõdum Beata Virgo intellexisset. Secundo ex verbis ab ipsa Virgine prolatis idem apparet: ait enim: Fiat mihi secundum verbũ tuum. igitur intellexerat verbum Angeli, idque antequam factum Elisabeth narraret. hoc enim ad intelligentiam prædictorum verborum nihil cõducebat. Tertio, quia Deus erat, qui per Angelum nuntiabat, & Beatam Virginem docebat. quãdo autem Deus doctor est, facile qui audit penetrat, & percipit, quæ traduntur: non enim Deus perinde atque homo docet, & manifestat, quę vult. nam homo audienti non potest lumen infundere intellectus, vt capiat, quæ dicuntur; atque idcirco qui ab homine discit, non semper capit, nec penetrat, quæ audit, quando non pollet ingenio, vnus etenim alio melius, & perfectius intelligit, vt cum Deus ipse illustrare possit hominum intellectus, & incapaces ac rudes facere capacissimos, quãdo docet, etiam si profunda nimis sint, & verbis breuissimis significẽtur, homo autem rudis, & hebes sit, perfecte tamen percipit, dat enim Deus intellectũ, & lumen perfectius multò, quam natura; cum autem Angelum miserit Deus, vt manifestaret Beatæ Virgini modum conceptionis huius, dubitãdum non est, lumen infudisse Beatæ Virgini, quo dicta Angeli optime perciperet, & sine obscuritate intelligeret, non ergo difficultas est in hac operatione priori, sed in posteriori, nimirum, An verbis Angeli intellectis, & eorum sensu comprehenso, statim fidem adhibuerit; an potius remorata fuerit in credendo, ita vt facto Elisabeth opus fuerit vt fidem præberet.

An Virgo Beatissima fidẽ habuerit verbis Angeli.

In qua re sũt quatuor Doctorũ sentẽtię. Prima est Chrysostomi homilia 49. in Genesim, vbi affirmat, Angelũ vsũ esse facto Elisabeth, vt Beatã Virginẽ ad fidẽ prouocaret, induceretq; ad credendũ dictis; quibus verbis indicat Beatã Virginẽ nondum credidisse dictis Angeli donec Elisabeth factũ intellexit.

Altera sententia est in altero extremo, Bernardi sermo 4. in Missus est, qui asserit Beatam Virginẽ credidisse dictis Angeli absque alia confirmatione, factum autem Elisabet non esse ab Angelo propositum ad fidem Beatæ Virgini conciliandam, sed vt ei reuelaret factum hoc, & ipsa audito, gauderet, ac gaudium gaudio cumularet.

Tertia sententia est media, Euthymij dicẽtis, Angelũ proposuisse exẽplũ Elisabeth Beatę Virgini, vt eam certiorem redderet, quasi Angelus diceret, qui ventri anus sterilis fructu carenti dedit fructũ, ipse quoque in te faciet, quod per me tibi locutus est.

Quarta sententia est Ambrosij, quę legitima est, nempe in veritatis ipsius maiorem confirmationẽ, exemplũ propositum fuisse: Morale, inquit, est, vt q qui fidẽ exigunt, fidẽ astruant; & ideo cum Angelus absc̃dita nuntiaret, vt fides astrueretur exemplo, senioris feminæ sterilisque cõceptum Virgini Mariæ nuntiauit, vt possibile Deo omne, q̃ ei placuerat, assereret. Hæc Ambrosius. cuius sententia non multum differt à tertia. Hæ sunt sententię Patrum.

Angelus nõ vtitur exemplo Elisabeth vt Mariã inducat ad credendum.

In huius difficultatis dilucidationem tres sunt sta biliendæ assertiones.

Prima est, Angelum non proposuisse hoc exemplum Elisabeth, vt induceret Beatã Virginẽ simpliciter ad credẽdum, quasi ipsi opus esset hoc administriculo, aliter nõ credituræ. Hanc assertionẽ multa cõfirmãt. Primò, quia hoc miraculum inferius est eo, quod annuntiabat; minus enim est sterilem concepisse, quàm Virginẽ concipere, & parere. nõ aũt sufficiens est probatio, quæ vtitur minus difficili ad p̃suadendũ difficillimũ creditu ei, qui nõ credit. Secũdò, quia hoc exemplũ nõ erat manifestũ Beatæ Virgini. sed ex solo Angeli testimonio notũ erat tunc, q̃n proferebatur; quæ autem assumuntur ad p̃bãda difficilia, debẽt esse manifesta, & nota per se creditu ro. Nec dici potest, Angelũ retulisse exemplum, vt postea, q̃n Beata Virgo visitaret Elisabeth, & illud experta esset, crederet mysterio nuntiato, hoc inquã dici nõ põt, nã Angelus fidẽ præsentẽ poscebat, cũ statim mysteriũ nũciatũ peragẽdũ esset, & ipsa Beata Virgo Angelo p̃sente crediderit. Tertio, quia Beata Virgo nuntio crediderat dicenti: Ecce concipies, & paries, & cetera. modum autẽ interrogauit. Cum igit̃ crediderit rẽ nuntiatam, absq; dubio dignum creditu iudicauit nuntiãtẽ Angelum, cõsequit̃ ergo credidisse ei nuntianti modum, præsertim cum ipsa Beata Virgo ab eo petierit; & ipsa petitione se ei fidẽ adhibiturã significauerit. Qurtò, quia non erat causa, q̃ fidẽ eius impediret. Ex tribus enim causis, puenire solet ne quis alterius dictis fidem adhibeat.

Tria obstare solent quo minus dicẽti credamur.

Vna est ex parte audientis, quando male dispositus est, aut praue affectus erga dicentẽ; quos enim odio habemus, eorum dictis nõ facile credimus, qui etiã malis est moribus, & vitijs deditus, sæpe non recipit quæ fidei sunt, vtpote contraria ijs quæ ille amplectitur, & quæ intellectum eius excæcant. cum enim dogmata fidei non sint manifesta, nec demonstrationibus cõfirmẽtur, necessarius est affectus in clinans intellectum ad assensum, quẽ quidẽ affectum perturbãt vitia & praui mores. Habemus exẽpla in Scriptura huius causę. Ioan. 5. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab inuicẽ accipitis? ecce vana gloria, & ambitio impediens homines à credendo prædicationi Domini. & Lucæ 16. Audiebãt hæc Pharisæi, qui erant auari & deridebant eum. ecce auaritia impedimentum est fidei.

Secunda cã est ex parte dicentis, q̃n. n. qui loquitur, prauis est moribus, aut mendax reputatus, aut ignarus, fidem audientium non conciliat in ijs, quę sola dicentis auctoritate firmantur. Hæc etiam causa ex Scriptura habetur. Ro. 2. Propter vos blasphematur nomen Dei, id est, vestris malis moribus efficitis, vt gentes nõ credant fidei, quã profitemini, & 2. Cor. 6. Nemini dantes vllã offensionem, vt nõ vituperetur ministerium nostrum, id est, ne sitis malo exẽplo alijs, ne testimoniũ nostrũ, quo fidem prędicamus, debilitetur, efficiaturq; minus fide dignum.

Tertia causa est ex parte eorum, quæ dicuntur; quando enim sunt ardua, & supra communem hominum rationẽ, fit, vt homines aliquando auertantur à credendo, quod etiam Scriptura docet Ioan. 6. Quo modo potest hic nobis dare carnem suam ad manducandum? Ioan. 3. Quomodo si dixero vobis cælestia, credetis? Hæc causa Zachariæ incredulitatis fuit; Angelo enim non credidit de sterili, & sene se senem, filium generaturum.

Applicemus hæc nostro instituto. Nulla causa ex his tribus interfuit in hac annuntiatione, quæ sola sunt impedimenta fidei: igitur Beata Virgo credidit absque argumento, & exemplo, nam qui annuntiabat, Angelus erat Dei, idque Beata Virgo, vt ante diximus, credebat; ipsa Beata etiam Virgo omni virtute, & dono erat cumulata, nullumque affectum sinistrum habebat, cumque sciret ea quæ dicebantur, ab Angelo bono esse, qui mentiri non poterat, consequens erat ipsam credere,

omnia

omnia illa à Deo esse: quamuis ergo ardua,& difficilia essent, non deterrebatur à credendo, cum certa esset, Deo nihil esse impossibile. quod vt perfectius explicem, attende miracula, quæ ad fidem confirmãdam fiunt, ad hoc præcipue institui, vt sciant homines, quæ prædicantur esse à Deo: nemo enim est ita demens, qui si sibi persuadeat Euangelium esse à Deo,& Dei verbum esse quod prædicatur, non credat verum. difficultas credendi ea est, an sit verbum Dei, quod prædicatur Euangelium, & hoc est quod miracula indicant,& probant, non autẽ quod Deus sit verax; hoc enim per se notum est. Si igitur innotescat homini aliqua ratione absque miraculo & argumento, à Deo esse quod dicitur, sine dubio credit. Cum igitur Beata Virgo lumine supernaturali nouerit Angelum esse Dei, nec hæsitauerit à Deo esse, quæ dicebantur, non indigebat probatione simpliciter ad credendum, sed declaratione & manifestatione eorum, quæ nuntiabantur. His omnibus satis liquet assertum primum, nempe hoc exemplum Elisabeth non fuisse propositum, quasi aliter Beata Virgo non fuisset creditura.

Angelus vsus est exemplo Elisabeth ad maiorẽ confirmationem eorum, quæ dicebantur.

Secunda assertio est. Exemplum Elisabeth propositum est ad maiosem confirmationem,& corroborationem eorum, quæ dicebantur. Habemus, vt in Commentario diximus, exempla in Scriptura. illis enim, quæ promittuntur, etiam si credantur ab ijs, quibus dicta sunt; tamen in maiorem confirmationem,& stabilimentum veritatis signa adiungũtur, & præter exemplum adductum in commẽtario, est etiam aliud 4. Regum 19.& Isaiæ 37. vbi Isaias promisit Ezechiæ liberationem ab exercitu Sennacherib,& credenti, nec de promissione dubitanti, signũ adiecit. & Lucæ 2. Angelus annuntians pastoribus Saluatoris natiuitatem,& statim credentibus signũ etiam adhibuit. ita etiam nunc factum est cum Beata Virgine; exemplum enim Elisabeth nuntiato mysterio angelus addidit, non vt crederet, quasi aliter non creditura, sed vt mysterium altissimum confirmaret,& veritatem magis corroboraret. Hac de causa fideles multis fidei veritatibus rationes naturales adhibent, quare simplici fide credebantur. Solemus etiam in disciplinis tradendis aut dum aliqua persuademus, multas rationes cumulare & necessarijs probabiles annectere, nõ vt rei fides simpliciter adhibeatur, sed, vt veritatem dictorum magis, ac perfectius stabiliamus. Eadem etiam de causa signa etiã multiplicantur, quod Genesis 41. probatur, vbi sic dictum est: Quod vidisti secundò, ad eandem rem pertinens somniũ, firmitatis indicium est, eo quod fiat sermo Dei,& velocius impleatur. Quod autem hoc exemplum sit propositum ad fidem dictorum confirmandam, & non tantùm ad annuntiandum factum Elisabeth, eo argumento conuincitur: nam post narrationem adiungit Angelus. Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum, quasi concludens ex exemplo veritatem mysterij annuntiati, vt fides Beatę Virginis magis ac magis confirmaretur: vti enim diximus supra, quamuis esset perfectissima, omniq; virtute refertissima; tamẽ proficiebat, & augmentũ in acceptis virtutibus accipiebat, quod etiam inferius magis declarabitur.

Alias ẽt ob cas Angelus vtitur exemplo Elisabeth.

Tertia Assertio. Hoc exemplum Elisabeth nõ in solam veritatis annuntiatę confirmationem propositum est, sed etiam alias ob causas: si enim propter illud solum esset in medium productum, vt qui Angelus ex scripturis protulisset testimonia maiora, quibus Deum Virginem fœcundam sine viro posse facere ostenderet, quæ testimonia erant iam Beatæ Virgini manifesta, nec ex dictis Angeli dependebant; aliud ergo etiam prætendebat hoc exemplo, nimirum factum illud reuelare Beatæ Virgini, vt ipsa eo cognito ad visitãdum Elisabeth excitaretur, & sua visitatione & Ioãnes à peecato originali præsentia Saluatoris purgaretur, & Elisabeth à Spiritu sancto repleretur. Præterea, vt indicaret eum, qui ex Elisabeth conceptus erat, præcursorem esse Filij, qui ex ea concipiendus annuntiabatur, quasi diceret, nascetur ex te Christus,& ecce iam eius præcursor conceptus est, & præuenit eum; decebat enim matrem Christi nosse eius præcursorem. Præterea etiam ne tantum miraculum, quod propter Christum factum erat, Beata Virgo ignoraret, aut cum euulgaretur, ab hominibus disceret, quin potius quando ab alijs ignorabatur, ipsa diuina reuelatione agnosceret. Exemplum igitur hoc & ad veritatis annunciatæ confirmationem,& ad mysterij alterius reuelationem pertinet.

Cognata tua.

COMMENTARIA.

CVm mirabile factum narraturus esset de Elisabeth Angelus, ne B. Virgo quampiam aliam existimaret, multæ enim eo nomine appellabantur, adiecit (cognata tua) vt personam distingueret; senectus enim,& sterilitas huius omnibus notam, facile mentẽ Beatæ Virginis ad cogitandum de alia inclinassent, nisi distincte Angelus illam significasset. Vt etiam fidem promissionis factæ confirmaret, cognationis appellatione vsus est, quasi diceret, incepit iam Deus mira tecum operari: nam & cognata tua, quæ & spe,& potestate concipiendi carebat, filium diuina virtute concepit. Erat autem Elisabeth cognata Beatę Virgini ex parte matris.

ANNOTATIO. CVIII.

Cognatio inter Beatam Virginem & Elisabeth multis modis à Catholicis doctoribus explicatur.

Qualis cognatio fuerit inter Deiparã, & Elisabeth.

DVbitatio occurrit, quo modo Beata Virgo, quæ erat de Tribu Iuda, potuit esse cognata Elisabet, quæ erat de Tribu Leui,& familia Aaron. cum Tribus mutuis matrimonijs inter se non miscerentur, iuxta præceptũ Domini. Num. 27,& 36. Epiph. hæresi 78. multos refert hæreticos ignorasse genealogiam Saluatoris; idque opposuisse, dicentes: Quo ea, quæ est de Tribu Iuda, & Dauidis, cognata esse potest Elisabeth, quæ est à Leui? Multis modis Catholici Doctores hanc cognationem interpretãtur.

Primo. Quidam recentiores dicunt, hanc cognationem esse generalem, qua omnes Iudæi, quia vna gens sunt, cognati sibi dicuntur. quod Paulus ad Rom. 9. confirmat, dicens de omnibus illis: co-

gnati mei sunt secundum carnem. Hæc interpretatio parum habet probabilitatis: nam si non arctior quædam alia cognatio intercessisset inter B. Virginem, & Elisabeth, nisi generalis, non diceret Angelus ei, Ecce Elisabeth cognata tua; loquebatur enim de persona coniuncta, & nota, ac familiari ipsi; secundum autem cognationem generalem, multæ aliæ erant Elisabet nomine appellatæ. Nec etiam B. Virgo eam visitasset, nisi ptopinquitate sanguinis esset sibi coniuncta; propter quod & tribus mẽsibus mansit apud illam.

Secundo loco Beda, & Theophilactus cognationem hanc interpretantur minus large, dicunt enim Aarõ fratem Moysis, qui erant de Leui, duxisse vxorem Elisabeth sororẽ Naasso, filiãq; Aminadab, qui erat de Tribu Iuda, ex qua quatuor suos illos filios susceptt, à quibus familia Aaronica emanauit. hinc factũ est, familia Dauid, quæ descẽdebat de Naassõ, fuerit coniuncta sanguine cum familia sacerdotali, quæ erat de Aaron, sicq; B. Virgo, q̃ erat de Iuda, & Dauid, cognatã habuit Elisabeth de Aarõ. Hæc autem interpretatio nimis etiam larga est, & contra eam procedunt illa, quæ contra precedentem obiecimus. Hoc tamen habet vtraq; ista interpretatio, quod ratio dubitandi in principio posita contra eam non militat, nempe de præcepto Domini, quod Tribus inuicem matrimonio non miscentur; in prima enim interpretatione dicitur, non fuisse talẽ cognationem, in qua Tribus miscerentur; in secunda vero illam mixtionem Tribus Leui cum Iuda fuisse ante illud præceptum, quod postea earum fuit.

Tertio loco Augustinus lib. 83. quæstio. quæst. 63. propinquiorem cognationem assignat, Nathã filiũ Dauid duxisse vxorem ex Tribu Sacerdotali, vnde B. Virgo, quæ erat ex Nathan, vtramque Tribum complectebatur, hinc Elisabeth cognata dicta est. Contra quam interpretationem militant eadem argumenta, & illud etiam, quod ex Scriptura non cõstat, Nathan duxisse vxorem ex Aaron, seu familia sacerdotali.

Quarto loco. Idem August. lib. 7. Quæst. in lib. Iudic. q. 47. dicit feminas solitas fuisse nubere viris de quacumque Tribu, sicq; vnam de Aaron nupsisse viro de Iuda, & ex hac parte erant cognatæ B. Virgo, & Elisabeth; quo autem gradu & quomodo non explicat, sed hoc solum, quod vna de Aaron nupsit viro de Iuda, & inde origo emanauit B. Virginis.

Quinto loco Ambros. lib. 3. in Luc. c. de genealogia Saluatoris, dicit ambas, tam B. Virginem, quã Elisabeth fuisse de Tribu Iuda; quod si esset, facile intelligi posset, eas esse cognatas, non tantũ generaliter, sed speciali etiam quadam coniunctione ac propinquitate; probat autem Ambros. Elisabeth fuisse de Iuda; nam de B. Virgine tanquam res indubitata probatione non indigebat; argumentum autem eius est, quia Elisabeth habitabat in Ciuitate Iuda; ascendit enim B. Virgo in Ciuitatem Iuda, & visitauit Elisabeth. Hæc sententia difficile sustineri potest; nã ex Euangelio Luc. 1. habemus Elisabeth fuisse de filiabus Aarõ; argumentum autẽ Ambros. si valeret, consequeretur etiam Zachariam de Tribu Iuda fuisse; dicit enim B. Virgo ascendisse in Ciuitatem Iudæ, & intrasse in domum Zachariæ. Præterea quia cum Leuitica Trbus non esset sortita partem separatam in terra promissionis, permista erat ceteris Tribus, sicq; habitare potuit in ciuitatibus Iuda. Forsã Ambros. dicere voluit, Elisabeth aliquid habuisse de Tribu Iuda ex parte matris, aut auiæ; id vero non satis erat ad affirmandum, fuisse de Tribu Iuda; nam à patribus Tribus sumebant, vnde filij Aaron erant de Leui propter patrem etiamsi mater fuisset de Iuda.

Sexto loco Epiphan. hæresi. 78. affirmat Tribus illas duas Iuda, & Aarõ mutuis matrimonijs cõiungi solitas, id eq; factũ, vt B. Virgo, & Elisabeth cognatæ sibi essent. Quo aũt modo, an vnus de Iuda duxerit vxorẽ de Aaron, an vnus de Aaron duxerit vnã de Iuda, quoue gradu cognationis coniũctę fuerint, non explicat Epiphanius. Consentit Theodoretus lib. quæst. in Num. q. vltima, vbi affirmat illas Tribus Regiam, & Sacerdotalem, inuicem coniungi solitas propter Christum, qui Rex, & Sacerdos futurus significabatur.

Septimo loco, quidam gradum hũc cognationis distinctius explicantes referunt, Annam matrem B. Virginis, & matrem Elisabeth dictam Ismeriam, fuisse sorores, & ambas de tribu Iuda, filias cuiusdam dictæ Emerẽtianæ de Tribu Iuda, quæ nupsit viro eiusdem Tribus. iuxta quã sententiã Elisabeth erat de Iuda, ex parte matris, & cognata B. Virginis, quæ sententia placet recentioribus, quibusdam non paruæ auctoritatis, atq; doctrinæ viris. *Hyppolit. sententia de cognatione inter Mariam, & Elisabeth magistratur ab autore.*

Octauo loco Hippolytus referente Niceph. lib. 2. Hist. c. 3. affirmat Annam, & matrem Elisabeth sorores fuisse, aliter tamen texit historiam. refert enim quendam dictum Mathan Sacerdotem de Aaron, ex vxore nomine Maria tres genuisse filias, Mariã, Sobam, & Annam. prima nupsit viro, & peperit Salomon obstetricem, secunda nupsit, & genuit Elisabeth, tertia, quæ Anna est, genuit B. Virginem. Erant ergo Elisabeh, & Beata Virgo ex parte matrum de Aaron filiæ duarum sororum, sed Beata Virgo ad Tribum Iuda, & familiam Dauid pertinebat, quia patrem habuit Ioachim, qui fuit de Iuda, vt tradit August. lib. 32. contra Faustum c. 9. at vero Elisabeth erat de Aaron, quia patrem etiam habuit de eadem familia. Hæc sentẽtia propter antiquitatẽ, & auctoritatem Hippolyti à multis recipitur, & mihi placet, vti omnium probatissima, nihil tamen certi constituere in hac parte possumus, sed id solum, quod licet B. Virgo de Iuda, & Elisabeth de Aaron essent, cognationẽ tamẽ habere potuerunt, & habuerunt ex parte matris, aut alicuius auiæ propinquæ, ac precedentis. Nec argumentum illud ex præcepto. Num. 27. & 36. efficax est, de quo plenius dicemus inferius c. 3. vbi de Genealogia Saluatoris tractabimus: nunc aũt illud tantum respondemus, Tribus has duas solitas fuisse commisceri, Tribum nempe Iuda, & Aaron, vt ex Epiphanio, & Theodoreto notauimus, & Scripturæ testimonijs cõprobatur, non solum ante præceptum illud, sed etiam post: nam Iudc. 19. dicitur Leuita de sorte Ephraim duxit vxorẽ de Tribu Iadar. & lib. 2. Par. 22. Iosabet filia Regis Iorã de Iuda nupsit Ioiadæ Pontifici. & Deut. 21. præcipitur Pontifici, vt ducat vxorem virginẽ, non tamẽ præscribitur vt sit de eadem familia, vnde accipiebat aliquãdo ex Iuda, quæ erat Tribus nobilissima, non enim præcepto continebatur Leuitica tribus à principio, quando conditũ illud fuit; ne enim hæreditates Tribuũ cõfunderentur, & vna ad aliam transirent, præceptum fuit à Domino, ne matrimonijs pmiscerent, sed vnusquisq; intra Tribum propriam contraheret: cum autem Leuitica nõ haberet determinatam hæreditatem terra, nulla confusio ex ipsius permixione sequebatur, idcirco illo

illo præcepto non fuit cõprehensa: miscebatur ergo Tribui Inda pp nobilitatem eius,& propter mysterium Christi venturi, vt diximus ex Theodoreto.

Hoc vnum postremo loco notandum est, ex hac cognatione non certo deduci, B. Virginem habuisse aliquid de origine sacerdotali, licet id deducat Augustinus lib. 2. de consen. Euang. cap. 4. & libro 83. Quæst. q. 61. nam vti ex relatis constat, potuit Elisabeth aliquid habere de Iuda, sicque cognatio inter eas consistere, vt nõnulli dixerunt. Habuit quidem Christus, & ex Iuda, & ex Aaronica stirpe originem, regiamq; ac sacerdotalem coniunxit; præcipue tamen, & absolute ex Iuda, id tamen non ex hac cognatione necessario concluditur, de hoc tamen inferius cum de genealogia Christi agemus, plura tractabimus.

Et ipsa concepit filium in senectute sua.

COMMENTARIA.

MAgnitudinem miraculi exponit: concepit, inquit filium, & in senectute, & sua. Filium quidem, quia maioris est virtutis, seu roboris filium, quam filiam concipere: in senectute. senem enim concipere difficile est. Adiunxit (sua) non enim in quacunq; senectute, sed sua; processerat enim illa in diebus suis, & nimis prouectæ ætatis erat. Nota illud (ipsa) nam facilius est iuuenem de viro sene concipere, quàm senem feminam de viro iuuene; ipsa autem senex, & de viro sene concepit. magnũ profecto hoc opus est, & solius virtutis Dei. Nota etiam particulam (&) quę est loco (etiam) posita, quasi diceret, etiam ipsa concepit filium, sicut tu concipies. eiusdem est potentię hoc, & illud facere, & tam certum est factum esse hoc cum Elisabeth, quam certum, & infallibile hoc tecum efficiendum.

Et hic est sextus mensis illi.

COMMENTARIA.

AMplificat miraculum. Non solum, inquit, concepit filium, sed iam est sextus à conceptione mensis; est enim sextus mensis argumentum vigoris concipientis; nam post sextum mensem non contigit aborsus à causa intrinseca, sed ab accidenti extrinseco: quæ enim femina ad sextum mensem perduxit fœtum, perfectæ virtutis est in concipiendo, & generando: nam si contingat, vt vetula concipiat, tamen non nutrit fętum, nec ad sextum perducit mensem, sed aborsum patitur: at huic iam sextus est mensis, vnde non virtutis propriæ, & naturalis, sed Dei opus hoc est. tacite insinuat Angelus partum futurum.

Quæ vocatur sterilis.

COMMENTARIA.

PRosequitur Angelus. Non senex tantum, sed sterilis erat Elisabath, & naturali potentia, etiam si iuuenis esset, ad generandum, seu concipiendum destituta, adeoque sterilis, vt omnibus manifesta esset eius sterilitas, eoque nomine nota esset apud omnes. Connectitur hæc sententia præcedenti sic: illa, quæ sterilis erat, quamque omnes hoc nomine appellabant, tantam virtutem à Deo est consecuta, vt fœtum ad sextum iam mensem perduxerit, quod est signum perfectæ conceptionis, & partus futuri. Diximus de hoc miraculo, & facto Elisabeth in præcedentibus.

ANNOTATIO. CIX.

Quo differat sterilis à concluſa.

ADuerte, in Scriprura differre sterilem, & conclusam. concluſa est, quæ potentia concipiendi naturali non est priuata, sed est impedita ne concipiat. sicut 1. Regum 1. dicitur de Anna: Concluserat Dominus vuluam eius. & Genes. 20. Conclusit Dominus omnem vuluam domus Abimelech. Sterilis est, quę priuatur potentia proxima naturali, eo quod corporis partes non sunt aptum instrumentum ad concipiendum, etiam si cognita sit à viro, quod accidit aliquando ex obstructione venarum, & pororum matricis, quæ naturali arte, aut virtute remoueri non potest; tunc enim vere sterilis est; & hæc erat olim opprobrio in lege, talis erat Elisabeth. Hęc autem sterilitas non agnoscitur, nisi longo tempore, & vsu. nam quædam fœminæ post multum temporis concipiunt, vnde non statim sterilitas certa esse potest, nisi post longam experientiam: idcirco dictum est, quæ vocatur sterilis, quasi temporis longitudine talis ab omnibus iudicata.

Quia

Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

COMMENTARIA.

CONfirmat Angelus vtrumque opus, nempe & quod annuntiauerat Beatæ Virgini de conceptione, & partu futuro, & quod reuelauerat de Elisabeth; quia, inquit, non est impossibile apud Deum omne verbum, quasi diceret, nihil habent incredulitatis quæ dico, & annuntio, & quod tu Virgo concipies, & quod senex, & sterilis conceperit, quia apud Deum, qui auctor est vtriusque, non est impossibile verbum vllum, id est, potens est facere quæcumque dicit, quantumvis magna, & ardua illa sint. Et bene apud Deum dicitur; quia hæc facultatem creatam superant. Insinuat Angelus omnia quæ nuntiauit, verba esse Dei, & se nomine, & iussu Dei loqui. Non est autem Deus, vt homo; hic enim promittit sæpe facere, quæ non potest, & narrat fecisse, quæ nondum fecit, nec efficere valet: at Deus non sic se habet; potens enim est quæcumque dicit facere, & opere complere. Alludit Angelus ad illud Ieremiæ 32. Domine Deus, tu fecisti cœlum, & terram, & non est tibi difficile omne verbum. Verbum appellat opus, seu rem verbo, vel voce significatam.

ANNOTATIO. CX.

Verbum pro voce, & pro re ipsa vsurpatur.

ADuerte, Verbum duobus modis accipi. Vno quidem pro voce ipsa significante rem, siue sit p. nissionis vox, siue narrationis, assertionis, aut negationis. Plena est scriptura huius significationis. Matth. 15. Audito verbo hoc scandalizati sunt. & Matt. 12. Qui dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei. Lucæ. 2. Nunc dimitis seruum tuũ Domine, secundum verbum tuum in pace. Psal. 119. Memor esto verbi tui seruo tuo. Altero modo accipitur pro re ipsa, verbo, seu voce significata. Lucæ. 2. Videamus hoc verbum, quod factum est, id est, hoc opus nobis annuntiatum. Exodi. 9. Cras faciet vobis Dominus hoc verbum in terra, id est rem hanc, quæ dicta, & manifestata est. frequens est Scriptura in huiusmodi locutionibus. Vbi adnotandum est (verbum) non significare opus seu rem absolutè, sed rem, quæ dicta, aut voce significata est. Hoc posteriori modo accipitur in hoc loco Verbum. Hinc facile est intelligere huius sententiæ sensum. Non est impossibile apud Deum omne verbum. id est, nihil eorum, quæ Deus dicit, quouis modo id dicat, siue promittendo, siue comminando, siue annuntiando, impossibile illi est; omnia enim quæcumque dicit facere potest. Sic exponunt Euthymius in hoc loco, & Bernardus homilia quarta in Missus est. quanuis enim plura sint possibilia Deo, quam ea, quæ loquitur, & locutus est, tamen hoc loco eum sensum sententia habet; de illis enim, quæ dicta erant, Angelus loquebatur. Quidam, verbum interpretãtur rem: nã in ea significatione accipitur aliquãdo, vt sit sensus, omnis res possibilis est Deo. Sed facilior, & accomodatior est sensus prior. Asserit autem Bernardus dictum esse verbum, non autẽ opus, vt significarer Angelus tam facile esse Deo facere opus, quam homini dicere verbum.

Verbũ hominis multis modis fallax.

Ad maiorem autem declarationem aduerte, verbum hominis multas pati discordantias, vt ibidem etiam Bernardus annotat. Primò quidẽ discordat, & dissentit à mente loquentis, nã homo sæpe loquitur aliter, ac sentit, promittit, quæ implendi non habet animum; affirmat, & negat, quæ aliter se habere putat, quam pronunciat. & hoc mendacium est: cui opponitur virtus, quæ dicitur veritas, seu veracitas, quę conformitas est mentis cum verbis, & vocibus. Hæc discordia longè est à Deo. Rom. 3. Deus verax est, omnis autem homo mendax. Secũdò discordat verbum hominis à facto, etiam si cõsentiat menti: euenit enim, vt homo promittat, quæ implẽdi animum habet; tamen postea mutat animum, & non facit, quæ promisit, & implere decreuit. quod vitium infidelitas appellatur, eique aduersatur virtus fidelitatis, quæ dicta, & facta concordat, & in Scriptura aliquando veritas, seu veracitas etiam vocatur; magis tamen proprie Fidelitas dicitur, nam qui promisit animo implendi, si postea non impleuerit, non dicitur mendacium dixisse proprie, si enim mendacium esset, numquam liceret non implere promissa, quod tamen licet. Vt enim recte dicit Seneca lib. 4. de beneficijs. cap. 36. fine vitio potest aliquis nouis causis rationalibus emergẽtibus promissa non implere, immo aliquando est virtus non implere, & vitium potius implere. quando ergo non impletur promissum, quod sine vitio impleri potest, infidelitas est, à quo remotissimus est Deus, qui immutabilis est. Psalm. 144. Fidelis Deus in omnibus verbis suis. Propter primam, & secundam perfectionem dictum est Num. 23. Non est Deus quasi homo, vt mentiatur, neque sicut filius hominis vt mutetur. Tertio discordat verbum hominis ab eiusdem potestate, ea enim sæpe facturum se pollicetur, quæ implendi non habet potestatem. quod ad imprudentiam, iactantiam, malitiam, aliaque vitia, aut ignorationem, seu errorem pertinet. huius radix est infirmitas, quia valde limitatæ sunt humanæ vires: in Deo autem talis discordantia non est; quæcunq; enim loquitur, & promittit, potest per omnipotentiam implere. Psal. 136. Omnia quæcunque voluit Dominus, fecit in cœlo, & in terra. de hac nunc dicitur: Non est impossibile apud Deum omne verbum. Hæc enim consensio verbi ad potestatem maxime núc erat necessaria, vbi de facto supra omnem potestatem creaturæ agebatur, nimirum, vt virgo conciperet Filium Dei, & quod sterilis, ac vetula filium concepisset.

Veracitatis definitio.

ANNO-

ANNOTATIO. CXI.

DVO sunt, quæ maxime Angelus Deo esse possibilia affirmauit, nempe, & quod Virgo concipiat, ac pariat, & quod Filius hic non hominis tantum, sed Dei etiam sit, quod est Filium Dei carnem assumere, ac hominem fieri. Hæc enim duo, vt pote in se ardua, & insolita, tali sententia cõfirmauit. De vtroque autem nonnulla dicere instituti nostri esse videtur. Prius ergo de virginitate Matris agendum est, quã quatuor accerrimi hostes impugnare, & labefactare conati sunt, euertere autem, aut expugnare nõ valuerũt. Hi sunt dęmõ, Pagani, Iudæi, Hęretici. De quorum singulis agendum sub breuitate est

Quattuor accerimi hostes virginitatem Matris Dei impugnare conati sũt

Primus omnium dęmon est primus quidẽ tempore, malitia, & astutia; tẽpore, quia ante Christi aduẽtum, priusque quam Virgo conciperet, hoc mysteriũ tẽtauit obscurare, vt modo explicabim⁹. malitia aũt, quia ceteri tres hostes huic virginitati Matris contradixerunt ignoranter, non enim sibi persuasẽrũt virginem peperisse, licet ignorantia eorũ nõ fuerit excusabilis, sed omni potius digna reprehensione. Pagani enim, Iudæi, & hęretici non credẽtes virginẽ cõcepisse, aggressi sunt oppugnare veritatẽ, quã reuera, si voluissent, Deo adiuante, cuius auxilium nemini defuit, agnouissent: At dęmon non sic sed sciens virginem concepturam, ac parituram, posteaque concepisse, ac peperisse, veritatem euertere curauit. Astutia vero, quia præuenit veritatem, idq; medio peracuto, ac subtili. Quæ omnia declarantur ex doctrina quadam tradita à Iustino Martyre in Apologia ad Antoninũ Imperatorẽ. Dęmon enim ex scripturis Prophetarum intelligens multa futuri Euangelij mysteria, quę suo erant tempore complẽda, & populis in salutẽ credentium prædicãda, multo ante induxit gẽtes in opiniones quasdã rerũ fictarũ, & fabulosarum, quæ quãdã similitudinem haberent cum veritatibus futuris, vt quando hæ adueni rent, & annuntiarentur, gentes aut existimarẽt eas esse fabulosas, sicut illas, quas audiuerant, aut esse similes illis, minorisque fieret diuina veritas, sicque à fide Euangelij auerterentur. Hinc est, quod cum ex scripturis cognosceret Christum Filiũ Dei futurũ, & de Virgine nasciturũ, multosque à languoribus curaturum, & in cælos ascensurum, præoccupauit mentes hominũ fictionibus, fabulisque, quandã veri similitudinem habentibus, nam finxit, multisque persuasit quendã dictũ Perseũ de Virgine natũ, quẽdã aliũ Bellerophontẽ cælum ascẽdisse, Deũ filios genuisse, & in humana forma apparuisse, Aesculapium morbos curasse, ceteraque similia. Hinc Pilatus audiens Christum Dei Filium, timuit, nonqui dẽ vt recte annotat Cyrill⁹ li. 12. in c. 20. ex vera fide, sed ex errore illo diabolico, quo multos deos, & filios deorum arbitrabatur. Hac arte dæmon mysterium virginitatis veræ euertere, & ab hominũ mentibus propellere conatus est, nec in vanum fuit nonnino eius conat⁹ cessit; multos enim à principio nascẽtis Euangelij decepit, non tamen efficere potuit quin Euangelica veritas agnosceretur, & ab infinita credẽtium multitudine reciperetur. Hæc fuit oppugnatio dæmonis.

Qua ratione dæmon tentarit Deiparæ virginitatẽ obscurare.

Secundo loco, Pagani aduersus hoc mysterium insurrexerunt, ei cõtradicentes eo capite, & prætextu, quod rẽ impossibilem iudicarent, Virginem sine viro cõcipere, & parere, vt refert August. Epist. 3. ad Volusianum; fides aũt nostra non solum possibile, se factũ prædicat, & quamuis articuli fidei demonstrari nõ possint à nobis, tamẽ contra Paganos eos negantes, duabus vijs agere possum, quarum altera est, vt eorum fundamenta, & argumenta soluamus cum sint falsa, quia verum vero contrarium esse nõ potest. Altera vt quibusdam manuductionibus vtamur, quæ ad fidẽ conciliandã multũ possunt. Quod autẽ ad priorẽ viã spectat, duo nobis, maxime Pagani opponere potuerunt contra virginitatẽ hanc, ad probandũ esse de numero eorũ, quæ fieri nõ potuerunt. Vnũ est quia principiũ passiuũ sine actiuo nullo modo potest effectũ producere; cum igitur femina sit principiũ passiuũ, vir autem effectiuũ, siue actiuũ, nõ potest sola filiũ concipere. Cui argumẽto nos obijcimus, dato quod femina sit principiũ passiuũ, multa animalia nasci sine sexus admixtione, etiã ex ijs, quę solent ex vtriusq; sexus cõiunctione generari, nã ex terra, quæ est velut mater, multa talia producuntur, & in aere etiã ex vaporibus sępe gignuntur. Respondent illi in huiusmodi generationibus nõ deesse principiũ actiuũ; nã sol, & astra supplent virtutẽ causæ efficiẽtis particularis & sexus vnius. Ex hac responsione nos euertimus argumenta eorũ; nã non dicimus solã virginẽ sine principio actiuo concepisse, sed sine viro, intercedente tamen virtute Altissimi, & Spiritus Sancti superuentione supplente viri efficaciam: nõ ergo negamus actiuũ principiuũ, sed quoddã principiũ, nempe virum. Obijcient illi: in animalibus imperfectis, Sol, & astra supplent virtutẽ sexus, tamẽ non in perfectis qualis est homo: at nos respondemus, saltẽ illud principiũ illorũ nõ esse verũ, ex cõmistione sexus debere animal produci, quia passiuum principium nõ est sine actiuo. quod vero in animalibus imperfectis, nõ autem in perfectis sol suppleat virtutẽ sexus, fatemur, sed nos non dicimus solẽ locũ viri suppleuisse, sed Deũ ipsum, qui auctor est solis: et si Sol potuit animal imperfectũ de terra gignere, cur nõ Deus ipse in visceribus Virginis potuit perfectũ animal, nempe hominẽ generare, & Virginẽ fęcundare? Alterũ quod Pagani opponere potuere, est insolitũ est Virginẽ sine viro generare. cui nos respondemus. Primo cũ Augustino li. 10. Ciuitatis c. 29. cũ is qui concipiebat sit singularis, nec similis homo ante visus, non mirũ si eius cõceptio singularis est. Secũdo: Si agens naturale huius conceptionis principiũ esset, profecto insolita res nõ esset, sed plures huiusmodi experiremur conceptiones: at cum sit ipse Deus solus, qui quando vult, & quæ vult, operatur, non est argumẽtum contra veritatẽ ex eo, q̃ res insolita est.

Duplici via cõtra Paganos pro Virginitate Dei paræ agi potest.

Altera via cõtra Paganos est manuductio ex quibusdam exemplis, & similitudinibus, in cuius rei gratiã notanda est Basilij doctrina hom. 8. Hexameron, & Isa. 7. vbi de hoc eodem mysterio loquens dicit Deum prouidum omnium, cum præsciisset fidei nostræ articulos multa continere supra naturæ virtutẽ, & communẽ cursum causarum, effecisse quosdam effectus naturales, in quibus quædam similitudo licet imperfecta, inueniretur, vt per eos, velut quadam manductione inducerentur homines in assensum illarum supernarum veritatum, ne omnino incredibiles, aut ridiculæ quædam crederentur. Cõtra Paganos autẽ pro virginitatis hui⁹ mysterio opponit Basilius vultures, quos eorundẽ Paganorum naturales historię narrant, sępe sine sexus commistione concipere, & prolificare. Hoc eodem exemplo vulturum vtitur Ambrosius lib. 5. Hexam. ca. 6.

Qui d Pagani oppugnant Virginitati Deiparæ.

Lactan.

Lactan. etiã lib. 4. de vera sapientia c. 11. pro hoc eodẽ mysterio contra Paganos, profert multa animalia sine coniunctione concipere, sed solo vento fœcũdari, & refert equas Hispanas quasdã sine masculis vento grauidari. quod & Poeta. 3. Georg. fatetur, & graues auctores cõfirmãt, vt Ambros. li. 4. Hexam. c. 21. & August. li. de bono coniug. c. 2. Vtuntur etiã pro hoc mysterio, exẽplo apũ, quas prolificare sine cõmistione affirmant, non solũ ipsi, sed multi alij Doctores, & idẽ Virgilius loco allegato. Aristo. etiã li. 4. historię animaliũ c. 11. tradit, nonnulla aquatilia sine coitu generare: nõ igitur simpliciter impossibile est feminã sine commistione concipere. Quod si *Isaiæ 7.* id inter homines naturaliter non fit, at nõ esse in se rẽ repugnantẽ exempla producta comprobant, nec nos virtuti naturali id tribuimus, sed Deo ipsi, qui est supra naturam, & ipsius naturæ auctor.

Tertio loco Iudæi hunc articulum impugnant, *Iudęi impugnant Marię Virginitatem.* contra quos efficacius, quã contra Paganos procedere possumus: cũ Paganis enim nõ habemus vllũ cõe fidei principiũ, quo eos reuincamus; habemus autẽ cũ Iudæis: nã & hi admittunt sanctarũ veterũ Scripturarũ veritatẽ, earundẽ igitur testimonijs efficacissimis reuincendi sunt. In primis hi nõ possunt confugere ad Paganorũ fundamenta, nimirum id impossibile esse; nam Scriptura eos falsitatis huius cõuincet. Ier. 32. Dñe Deus tu fecisti cælũ, & terrã, & nõ est tibi difficile omne verbũ. Præterea ex Genes. 1. Si enim fecit Deus de costa viri feminam, cur non & virũ de substantia feminę efficere poterit? Iudei ergo non possunt negare potẽtiã, id solũ sibi negare posse videntur, nẽpe factũ, quia Deus nihil tale vnquã fecit, aut faciet. contra quos Scripturę testimonia pugnant, quibus id futurũ esse prædictũ, & promissum est. ex quibus nonnulla proferemus, idque sub breuitate. Est igit illud insigne testimoniũ, quod Matthæus refert ex Isaia c. 7. Ecce Virgo cõcipiet, & pariet filiũ, quod Iudęi sentientes illo se conuinci, quærunt, & efficaciam eius minuere, vt referunt Origenes li. 1. contra Celsum, & Tertullianus cõtra Iudęos c. de probatione Natiuitatis Christi. Obijciũt ergo Iudæi, in Hębreo nomen עלמה Almah non virginẽ, sed adolescẽtulã, siue sit virgo, siue corrupta. Contra hanc autem calumniam Iudæorum multa faciunt. Primo quidem in hoc loco non est nomẽ simpliciter positũ, sed cum littera ה emphatica ha Almah. quo modo ter tantũ in tota Scriptura reperitur positũ. Primo Genes. 24. vbi de Rebeccą dictum est; Puella decora nimis, & pulcherrima virgo, & incognita viro. statim adiũgitur de eadem; puella quæ egredietur ad hauriendam aquam. Quo loco habetur ha Almah. ex præcedentibus autem constat virginem, & viro incognitam fuisse; non igitur adolescentulam solum, sed virginẽ simul significat. Secundo Exod. 2. de Maria sorore Moysis dicitur: Puella perrexit, & vocauit matrẽ, ibi scriptum est ha Almah, erat autem tunc illa duorum annorum, vnde virginem fuisse certissimum est. Tertio, hoc in loco Isaię reperitur, nõ autem alibi præter hæc loca. Cum igitur in duobus præcedentibus, hoc nomen virginem significet, non est dubitandum, in hoc loco etiam idem significare,

Secundo cõtra Iudęos facit ipsum nomen etiam sine littera, seu articulo positum, virginem adolescẽtulã significare in Scriptura, quod Basilius Isa 7. probat ex illo loco Scripturæ Deut. 22. Si quis inuenerit in agro puellam despõsatã, & vim intulerit ei, interficite eum, puellæ autem nihil faciatis. ibi legitur Almah. certũ est autẽ ibi virginẽ nondũ cognitam significare. Similiter ex illo 3. Regum 1. vbi Sunamitis illa, quę Dauid senẽ calefaciebat, Almah dicitur, & tamẽ virgo erat. Sunt etiã loca Scripturæ alia, in quibus nomen hoc semper pro virgine vsurpatur.

Tertio facit cõtra Iudæos etymologia nominis, nã trahitur à verbo עלם quod significat Latine abscondo, inde nomen Almah, quasi femine abscõdita, & adhuc hominum aspectibus occulta, vt notat Hieronym⁹ Isaiæ 7. Hinc est quod significat virginẽ adolescentulã parentũ domibus reseratam, & clausã, nondumque viro traditã. Sunt enim tria nomina, vt Hieronymus linguæ Hebręę peritissimus li. 1. contra Iouin. annotat נערה Naarã quod significat adolescẽtulã, siue sit virgo, siue corrupta, & בתולה Betulah, quod significat virginem, siue adolescentula sit siue ætate prouecta, & עלמה Almah quod vtrũque comprehẽdit, nimirũ virginẽ adolescentulam, & teneræ ætatis, talis erat Beata Virgo, qñ concepit Filiũ Dei, idcirco hoc nomine vsus est Isaias, mysteriũ futurũ prenũtiãs. Nec hoc tm̃ significat, sed virginẽ absconditã, & ab hominũ cõspectu semotã, quo quidẽ Hieronymus in q̃stionibus Hebraicis sup Genesim significari dicit virginitatẽ etiã, ac puritatẽ mentis Beatæ Virginis, quę & mente & corpore Virgo erat purissima.

Facit quarto contra Iudęos auctoritas 70. Interpretũ, qui Christũ secũdũ carnẽ præcesserũt; cumq; Hebræi idiomatis essent peritissimi, verterũt nomẽ illud Græce παρθένος, id est virgo. Notat aũt Basilius Isa. 7. illos maluisse dicere παρθένος, quamuis non exprimeret nomen hoc ætatẽ; nã etiã virgo ætate procta dicitur παρθένος, quam vertere νεάνις, quod significat iuuenẽ, seu adolescentulã, siue Virgo sit, siue corrupta: nã illo nomine mysterium significarũt, quod virgo conciperet, non autẽ exprimebatur, si dictum esset adolescentula concipiet. Chrysostomus homi. 5. in Matt. vtitur hoc argumento, nimirũ, auctoritate. 70. Interpretũ, qui virginem significari per Prophetam sua versione testati sunt. Hinc optimo iure reprehendit Irenæus lib. 3. c. 24. illos, qui hunc locũ vertentes dixerũt. Ecce adolescentula cõcipiet, cũ Virginitatis mysterium hoc nomẽ nõ significet.

Facit quinto contra Iudęos id, quod annotant Origenes lib. 1. contra Celsum. & Basilius, & Cyrillus Isaiæ 7. Isaiam ea verba protulisse tanquam quoddam signum mirabile Regi Achaz, renuenti accipere, seu petere signum, Ecce, inquit, Dominus ipse dabit vobis signum, Virgo concipiet, &c. Si autem non Virgo, sed femina corrupta conceptura prænuntiatur, nihil mirabile prædicebat, nec signũ erat ita admirandum, vt ceteris signis, quæ obtulerat, præponeretur: nouum ergo, & efficacissimũ est testimonium virginitatis cum maternitate. Aduerte autem in Hebræo verba habere expressiorẽ significationem: non enim est verbum, Virgo concipiet, id est, quæ virgo est, concipiet postea viri cõiunctione, at in Hebræo nomen est, quasi Latine dictum esset, Ecce Virgo grauida, seu, Ecce Virgo habens in vtero, quod magis explicat mysterium, quamuis etiam idem significatur, quando dicitur: Ecce Virgo concipiet. Aduerte etiam Prophetam nõ solum significasse virginitatem in concipiendo, sed etiam in pariendo: Ecce, inquit, Virgo concipiet, & pariet. Quod annotauit Ambrosius Epistola 81. ad Siricium. De hoc tamen postea dicemus. Hæc de hoc testimonia dicta sint. Est etiam testimoniũ Isaię 53. Ascẽdet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de

terra

terra sitienti, quod testimonium copiosius explicabi tur paulò inferius.

Nunc vero illud est annotandum de terra sitiēti, id est, sicca, & sine humore aquæ non receptæ, ad significandum Beatam Virginē, de qua nasciturus erat Christus, qui & virgultum, & radix dicitur. Verè erat illa terra sitiens, quę sine viri semine concepit. aliter enim terræ siccæ conferri non posset, sicque ibi Hieronymus aduertit, & perpendit verbum hoc. Concilium etiam Constantinopolitanū sextum act. 8. idipsum annotauit. Extant etiam ante Isaiam testimonia veritatis huius: nā Gen. 3. à mūdi principio idipsum indicauit Deus: diabolo enim comminatus dixit: Inimicitias ponam inter te, & mulierem, inter semen tuū, & semen illius. Proferant Iudæi causam, cur dictum est, semen mulieris; si enim de viro conceptus est Christus, potius viri semen, quàm feminæ dicendus esset. si igitur semen mulieris dictum est, futura ergo erat mulier quæ sine viro conciperet. hanc nos dicimus Beatam Virginem Christi matrē. Vnde merito Cyprianus hoc testimonio vsus est lib. 2. contra Iudæos capit. 8. ad hanc virginitatem confirmandam.

Post hoc est testimonium Leuitici. 12. in quo significatum est idem mysterium ab ipso Deo: Mulier, inquit, si suscepto semine pepererit, immunda erit. Respondeat Iudæus, cum non sit in sacra Scriptura verbum superfluum, & sine mysterio positum, quid est, quod lex illa à Deo limitata est, si suscepto semine, immunda erit, cum satis esset dicere, si pepererit. profecto ratio & causa alia non est, nisi quia futura erat mulier non suscepto semine paritura, quæ lege immunditiæ non esset comprehensa. quo testimonio vsi sunt ad Virginitatē hanc defendendam, Origenes homilia 8. in Leuiticum seu Cyrillus lib. 8. in Leuit. & Theophylactus Lucæ. 2. de hoc autem testimonio plura dicemus cap. 2. annot. 35. cui testimonio cōsonant, quæ præcepit Deus Exodi. 13. & Num. 8. Sāctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam: futurus enim erat primogenitus, qui matris vuluam non aperiret, sed matre integra nasceretur. de hoc autem loco plura dicemus in sequenti capite secundo, ibique perfectius explanabitur. Perseuerauit etiam Deus in hoc mysterio indicando. nam etiā Dauid 2. Regum. 7. dixit: Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo. Quis est iste vterus Dauid? nam filius nō est de vtero, sed de lumbis viri, vterus enim non viri, sed feminæ est; & filius de feminæ vtero nascitur. certe vterus est hic virginis matris, de qua egressus est Christus semē Dauid promissū, sine lumbis, aut semine viri. Intellexit mysterium ipse Dauid sibi significatum, nam Psal. 131. repetens promissionem sibi à Deo factam dixit. Iurauit Dominus Dauid: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. fructus enim hic Christus est, qui non viri lumbos sed matris ventrem solū nouit. Quo testimonio vtitur rectè Ireneus ad Virginiatē hanc comprobandam lib. 3. cap. 27. & Tertullianus lib. 3. contra Marcion. Hac de causa Christus ipse vermi cōparatus est, qui de terra sine sexus cōmistione nascitur. Ionæ. 3. vermis ille rodit cucurbitæ radicem, & arefacta est. ibi significatur Christus, qui de Virgine natus legem veterem aboleuit, & cessare fecit. non enim propter natiuitatem Christus vermi confertur, vt annotauit Ambrosius sermone. 3. & August. Epist. 49. ad Deogratias quęstione. 6. & ante eos Origenes homilia. 14. in Lucam, & post hos Maximus in sermone de Dominica Palmarum, & Bernardus in sermone de passione Domini, interpretantes omnes hi illud Psalmi. 21. Ego sum vermis, & non homo, affirmāt Christum vermem dictum esse similitudine quadā natiuitatis, vermis enim intra terrā, aut intra lignū, concipitur & nascitur virtute solis, sine sexus cōmistione. sic Christus sine viro intra viscera Beatæ Virginis virtute Spiritus sancti superuenientis, & Dei obumbrantis genitus est. Sunt multa testimonia huiusmodi. sed hæc pro breuitate instituti præsentis sufficiant. Quæ si omnia incredulos conuincunt, ostendunt tamen virginitatem cum prole esse insinuatam in Scriptura.

Quare Christus vermis dictus sit.

Quarto loco huic mysterio contradixerunt Hæretici, negantes Virginis integritatem, non quasi rē Deo impossibilem, sed quasi rem non factam, qui profecto sunt maiori reprehensione digni, quia Euangelium profitentur, & media in luce cæcutiūt. Sunt autē in tres sectas diuisi. Quidam enim virginitatem negarunt ante partum, dicentes Beatam Virginem concepisse de viro, & Christum filium esse Ioseph, sicut cæteri homines filij sunt propriorum parentū. Hāc hæresim dogmatizauit Cherintus, vt refert Irenæus lib. 1. cap. 25. quam aliqui secuti sunt, quos libens omitto. ea tamē facile euertitur Matthæi verbis cap. 1. generatione enim Christi secundū carnē enarrata, dixit: Iacob genuit Ioseph virū Mariæ, de qua natus est Iesus, qui dicitur Christus. Perpēde de ceteris dictum esse: Dauid genuit Salomonē; Salomon genuit Roboam, & sic continuando dictum est, Iacob genuit Ioseph: at quando ad Christum peruentum est, mutata est forma dicendi. non enim dictum est Ioseph genuit Christum, sed Ioseph virum Mariæ: ne quis etiam suspicaretur nomine viri significasse coniunctionem adiunxit: De qua natus est Christus. non autem dixit: De quibus. Testimonium igitur apertum non de viro, sed de sola matre natum esse Christum. Hac de causa fuit figurata Beata virgo Exodi. 3. in Rubo ardenti sine combustione, vt dicit Gregor. Nyssenus oratione de Christi natiuitate; Christus autem in vellere Gedeonis Iudicum. 6. quod de carne natum, sine carnis lesione tondetur, vt dicit Bernardus sermone secundo in Missus est.

Hæretici Mariæ Virginitatem negantes, refutantur.

Tres hæreticorum sectæ circa Deiparę virginitatem. Matth. 1.

Exod. 3.

Iudic. 6.

Quidam alij hæretici confitentes Christum non de viro, sed sine commistione de sola femina conceptum, dixerunt Virginem fuisse in conceptione, sed non in ipso partu, nec integritatem conseruasse dū peperit. fuit ergo secundum horum dogma Virgo ante partum, sed non in partu, quia Virginitatis claustrum in partu apertum existimarunt. Refert Ambrosius hanc hæresim Epistola. 81. ad Siricium. Augustinus autem lib. 1. contra Iulianum cap. 2. tribuit eam Iouiniano. Quam heresim multo ante refellit Dauid Psal. 21. vbi in persona Christi loquēs ait. Tu es, qui extraxisti me de ventre, ab vberibus matris meę in te proiectus sum ex vtero. quod testimoniū perpendit Augustinus Epistola. 120. cap. 12. sic. Dum nemo sit qui de ventre matris egrediatur, nisi Deo opitulante, quid est, quod de Christo peculiariter dicitur, Tu es, qui extraxisti me de ventre matris? concludit, ea de causa dictum esse, quia solus Christus, integra, & incorrupta matre perseuerante, per Dei virtutem de vētre egressus est. Ambrosius cōtra hanc hæresim adfert illud Isaię 7. Ecce Virgo concipiet, & pariet. vtroque enim Virgo futura prænuntiatur.

Contra hęreticos negantes B. Virginem in ipso partu virginem permansisse.

Quidam alij confessi sunt virginitatem ante partum

tum, nimirum in conceptione, & etiam in partu; negarunt tamē eam post partum, asserentes post filij, seu Christi partum, copulæ indulsisse, & filios de Ioseph genuisse. Huius hæresis meminit Epiphan. Hæresi 78. & Augustinus lib. de hæresibus cap. 56. referuntq; huius hæresis dogmatizatores dictos esse Antidicomaritas, quasi ipugnatores, & aduersarios Mariæ. Hanc hæresim amplexus est Heluidius, contra quē scripsit Hieronymus. Quam etiam Spiritus Sanctus multo ante refutauit per Ezechielē cap. 44. dicentē: Conuerti me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad Orientem; & erat clausa, & dixit Dominus ad me, porta hęc clausa erit, & non aperietur, & vir non transiet per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa Principi. Hæc verba non possumus accomodare illi Templo materiali, nulla enim talis porta in eo erat, quæ principi esset clausa; per quam Dominus Deus ingressus est: necesse est igitur eam esse Beatam Virginē, per quā Christus ingressus est in hunc mundum. quæ si verba consideres, ter dicta est clausa, quia ante partum, in partu, & post partum Virgo permansit: immo causa adfertur, qua re post partū Virgo fuit: quia, inquit, Dominus ingressus est per eam: non enim decebat hominem peccatorem per eam ingredi portam, per quam ingressus fuit Saluator hominum. Hoc testimonio vtūtur Patres antiqui ad probādum mysterium hoc, inter quos sunt Ambrosius lib. de institut. Virginum. cap. 7. & 12. & Epistola 81. Hieronymus in Cōmentarijs illius loci, Chrysost. homilia de Ioanne Baptista, Augustinus sermone 14. de Natiuitate Domini, & Damascenus lib. 4. de Fide cap. 14.

Tres hæreses superadictę vnico Angeli verbo conuincuntur.

Omnes hę tres hæreses verbis huius lectionis nostræ confutantur, & euertuntur. Primo quidem Beatæ Virgini dicētii Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco, Angelus respondet, Spiritus Sanctus superueniet in te, quasi diceret, non concipies hunc filium viri cognitione, sed Spiritu sancto superueniente; sic enim responsio accōmodatur interrogationi: Si autem viri copula intercederet, non sic respondendum erat. Prima igitur hæresis refutatur, & Virginitas ante partum comprobatur. Secundo. Hæc superuentio Spiritus sancti non ad cōcipiendū solum, sed etiam ad pariendum facta est, & ab Angelo promittitur: nam dixerat; Ecce concipies, & paries; inquirenti autem, quomodo fiet istud, nempe, vt concipiam, & pariam, dicitur, Spiritus sanctus superueniet: igitur Virgo est etiam in partu, & secunda hæresis repellitur, vtramque etiam verbum sequens improbat. Non erit impossibile apud Deum omne verbum, quasi diceret, natura quidem hunc partum efficere non potest, efficiet autem is, apud quem nihil est impossibile: igitur, & partus, & conceptus supernaturales sunt, & virtuti naturæ non concessi, quod nō esset, nisi Virgo in partu, & ante partum extitisset. Tertio, illud (virum non cognosco) hæresim tertiam refutat; vti enim in eius expositione diximus, non solum dicit, se de præsenti virum non nosse, sed omne tempus concludit, scilicet, non noui, nec noscere vnquam licet. Ratio etiam ipsa id confirmat: nam si reuelanti Angelo Filij Dei conceptionem, opposuit Beata Virgo, se non cognoscere virum, qua ratione inducī potuit postea eum cognoscere propria voluntate, Angelo non reuelante, & ad concipiendum hominem merum, & peccatorem? profecto alienum ab omni intellectu id est. Multa de hac materia dici possent, quæ ad librum potius particularem, quam ad Commentarium pertinent. Satis videntur hæc esse pro instituto præsenti, & huius lectionis explicatione.

Dixit autem Maria.

COMMENTARIA.

VErba sunt Euangelistæ continuantis historiam, & connectentis, quæ Beata Virgo respondit. Verbum autem (Dixit) indicat perfectam intelligentiam, qua Beata Virgo diuino lumine illustrata comprehendit totum id, quod Angelus de modo mysterij peragendi respōderat, simul ēt & fidem, qua his, quæ intellexerat, credidit: plena igitur interius dono intellectus, & fidei, profert exterius responsum. Quique animam illustrauerat ad intelligendum Deus, ipse etiam vocem excitat, & dirigit, vt loquatur verba digna Deo.

Ecce Ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.

COMMENTARIA.

COnsensum præbet Beata Virgo ijs, quæ Angelus annuntiauerat, non qualemcumque, sed plenum obedientia, humilitate, fide, & prudentia. Obedientiam quidem particula (Ecce) indicat, ecce inquit, quasi diceret, promptissima & parata sum, non repugno, non contradico, non detrecto: Humilitatem, verba (ancilla Domini) ostendunt; cum enim futura mater filij Dei annuntiaretur, ipsa ancillam se, Dominum autem filium, & Deum, quem conceptura erat, appellat, & concipere ac parere, ancillari, ac ministrare, & seruire Domino vocat. Quo etiam verbo suam obedientiam magis commendat; paratam enim in se, & obedientem offert, vt par est ancillis obedire Dominis suis, maximè autem tanto Domino. Fidem vero, verbum (fiat mihi) commendat. credidit enim omnia, quæ Angelus locutus ei erat, & Deum ipsum auctorem huius mysterij confitetur; non enim inquit, faciam quod dicis, sed fiat mihi, id est, operetur Deus in me, quæ tu eum facturum annuntias, non hoc opus mihi arrogo, aut vsurpo, sed virtutem omnipotentis agnosco. Prudentiam demum verbum illud (secundum verbum

tuum

tuum) manifestat,nō enim consensum suum generaliter exhibebat,nisi ad concipiēdum sine viri copula,iuxta formam ab Angelo præscriptam,idcirco prudenter adiunxit secundum verbum tuum.quod etiam plenitudinē consensus significauit,vt fierent in se omnia, quæ Deus per Angelum indicabat.quod verbum castitatem miram ipsius, & profundam humilitatem significat; puritatis enim,& castitatis ardētissimus amor induxit eam,vt quā uis sciret,non aliter se concepturam,quam annuntiabatur,verbis etiam exprimeret, cum hac conditione se præbere consensum.Humilitas autem effecit,ne expresse verba Angeli magnifica,& gloriosa repeteret,dicēdo,fiat mihi ita,vt superueniat Spiritus sanctus in me, & virtus Altissimi obumbret mihi,sed tacite indicauit,secundum; inquit,verbum tuum.

ANNOTATIO. CXII.

Deiparæ responsum varie exponitur à Patribus.

QVod ad verba attinet, Ambrosius in hoc loco legit(cōtingat mihi)quod nos dicimus(fiat mihi)accōmodatior est aūt lectio nostra . Quod vero ad sensū spectat; variāt doctores in eo interpretādo. Primo quidem Athanasius sermone de Deipara sic interpretatur, vt sint verba optātis, & hæsitantis in hūc sensum. Vtinā fieret quod dicis,de,quo hęsito. Hæc tamē expositio omnino recipi non debet, quæ multum perfectioni Beatæ Virginis detrahit,& sēntiā ipsam detorquet:crediderat enim Beata Virgo Angelo nuntianti.Secundo, Ambrosius asserit illud verbum,fiat mihi,seu,contingat mihi, esse voti,& desiderij,coniuncti tamen cum fide; credebat enim,& simul desiderabat. idemque sentit Euthymius,quasi diceret,credo quod dicis,& desidero, ac opto vt mihi fiat.quę quidem expositio videtur nōnihil detrahere humilitati Beatæ Virginis , quæ ita de se depresse sentiebat,vt non esset causa desiderare,sed solum id præstitit quod Dominus exigebat, nēpe cōsensum.Tertio loco Bernardus homilia 4. in Missus est,negat esse verbū optationis,dicit tamē esse verbū orantis,& deprecantis, quasi deprecata esset,vt tale mysteriū in ea perageretur.quæ expositio cadē de causa,qua præcedens non videtur accōmodata. Quarta igitur est sententia Augustini,quæ legitima videtur sermone 17.de Sāctis , nimirū esse verba cōsentientis,& assensū præstātis diuinę volūtati;hunc enim consensum Angelus expectabat,& hic solū quęrebatur.solet aūt Scriptura eo verbo vti in ea significatione.Danielis 14.Dixit Daniel Regi, fiat iuxta verbū tuū, id est, assentior, vt fiat,sicut dicis.Iosue 2.Dixit Raab ad exploratores, sicut locuti estis,fiat.ita nunc in præsenti dictū est:Fiat mihi secundū verbū tuū.Est autē verbū solius cōsensus expressiuū,non aūt rei effectiuū,nec sicut illud Christi Matth. 15.Fiat tibi sicut vis,hoc enim non solū significatiuū consensus,sed factiuū rei fuit: at verbū Beatæ Virginis solū significatiuū,quo se consentire significauit,efficere autem quod anuntiatum erat, Deo ipsi propriū erat. Solet etiā Scriptura eo vti verbo in significatione optādi,& deprecādi,vt ex multis locis constat:tamē in hac sentētia verbū est assentientis & acceptantis.Dubitatio autē se offert , cum potuisset Deus concipi , & nasci de Beata Virgine, eius consensu non requisito; sicut etiam de Adā dormiente Euam formauit , cur ipsius consensum habere voluit? Respōdeo, cōueniētissime id esse factū. Primo quidē,quia in hoc mysterio sponsalitia cele brabantur Dei Patris cū Beata Virgine,& Filij Dei cū humana natura,& Christi cū Ecclesia , vt supra explicuimus:decuit ergo interuenire consensū eius quæ sponsa Patris erat,& naturam humanā, ipsam que Ecclesiā repræsentabat:in sponsalitijs enim cō sensus vtriusque partis est.Secundo,vt sicut per cōsensum feminæ ruina hominū sumpsit exordiū;ita etiā salus,ac reparatio,per feminæ consensum progrederet.Tertio vt significaret Deus aliter in creatione nostra,aliter in reparatione se habere voluisse; creauit enim nos,deditque esse sine nostro cōsensu, at salutē nō impartitur nisi volentibus: idcirco Euā dormiēte Adā; Christi vero carnē, Virgine beata vigilante,& consentiente,formauit . Quarto , vt nos omnes obligaret Beatæ Virgini strictissimo vinculo charitatis.magno quippe affectu est à nobis prosequēda ea,cuius arbitrio salus hominū est cōmendata:nō enim aliter voluit Deus homo fieri pro nobis,quam Beata Virgine libere cōsentiente. Multū profecto illi debemus,& quod caro Christi de ea sūpta est,& quod consensum liberum exhibuit. Quinto vt nō solum efficeretur mater filii Dei , sed digne eum conciperet:fuit autem multū dignificata, quādo vltra gratiam habitualem receptam,eximiam fidem,obediētiam,humilitatem,charitatem in eo cōcipiendo exercuit.quod factum est quando nuntio Angelico consentiens dixit: Ecce ancilla Domini , fiat mihi secundum verbum tuum.

Quare Deus Virginis consensum requisierit.

ANNOTATIO. CXIII.

Insignis Mariæ humilitas in hoc verbo resplendet

VErbū illud(ancilla)profundę humilitatis Beatę Virginis est argumentum.vt enim Ambrosius annotat,quæ mater Dei eligitur,ancillam se appellat,quod humilitatis est tanto profecto maioris , quāto inferius est esse ancillam,quam esse matrem; esse seruam,quam esse Dominam.Vt autem hęc humilitatis profunditas intelligatur,notāda est Gregorij doctrina lib.34.Moralium cap.7.hoc nempe inter superbos,& humiles interesse discriminis:superbi enim si quid boni,aut recte facti habēt,in eo oculos mentis infigunt,& à multis , quæ minus recta

Differentia inter superbos & humiles.

sunt in eis,auertunt. humiles vero contrario se gerunt modo;ea enim in se,quæ minus recta, aut digna sunt,considerant,nec mentem ijs considerandis,quæ laudabilia sunt,applicant, sicque in humilitate positi depresse de se sētiūt;quod enim in se bonum, perfectum, & magnum est in Deum referunt,quod vero imperfectum , aut minus est , sibi tribuunt . Hoc nunc impletum cernimus in Beata Virgine; nam Angelus eam futuram esse matrem filij Dei,concepturāmque,ac parituram filium , qui regnaturus esset in æternum,prænuntiauit;ipsa vero,id

ro, id tribuens Deo, mentem in id quod humilius videbatur, conuertit, nempe quod ancilla sit, seque in hoc opere, ex parte sua ancillari, & seruire Domino confitetur; quod quidem verum est: vt enim inquit Augustinus libro de Natura & gratia contra Pelagianos cap. 34. Humilitas virtus tunc est, quando est cũ veritate cõiuncta; in mendacio enim non nititur virtus: erat autem verissimum Beatam Virginem esse ancillam, & matrem, concipere & ancillari, quamuis diuersis rationibus, vt docte tradit Gregorius libro 9. epistola 61. Mater enim erat, & filiũ concipiebat, quatenus de eius substantia caro Christi opera Spiritus sancti formata est. Ancilla autem quatenus is, cui caro formabatur, Deus erat: vnde eius opera & concipere, & ancillari, & famulari fuit. Conuertit igitur oculum mentis in id, quod depressius videbatur, & se, quæ mater eligebatur, ancillam appellat, & concipere, ac parere, famulatum, ac ministerium vocat, & filium Dominum confitetur, quod profundæ eius humilitatis insigne est argumentum. Fuit autem humilitas hæc cum fide cõiuncta: non enim ancillam filij, nec conceptionem appellasset famulatum, nisi Deum esse crederet, quem erat conceptura. Aduerte autem aliud miranda humilitatis argumentum. Prænunciatur conceptura, & paritura filium Dei superueniente Spiritu sancto in eam, & obumbrãte virtute Altissimi: ipsa vero nõ magnitudine promissionis illecta, sed obedientia iubentis Domini tracta consentit, quasi diceret: O Angele Dei magna mihi, & admirabilia promittis, sed scito me consentire, non tam ob excellentiam promissionis, quam vt voci Dei obediã, eo quod ancilla sum Domini, non quod mater futura sum Dei. plus apud me valet, quod Deus vult, quam quod magna sunt, quæ mihi promittũtur. miræ humilitatis, & obedientiæ profecto verbum est hoc. Non minoris autem fidei argumẽtum est illud verbum (secundum verbum tuum) si enim consentit, vt fiat secundum verbum Angeli; credidit ergo omnia, quæ ei Angelus dixerat: ea autem profecto magna sunt. nam etiam Trinitatis mysterium, & filij incarnationem, opus redemptionis, & regnum Ecclesiæ, & salutem æternam continent; hæc enim omnia nobis iam illuminatis verba ipsa significãt, quæ sine hæsitatione vlla credidit Beata Virgo. Vnde merito Ambrosius hãc fidei magnitudinẽ cõmẽdans, inquit: Sacerdos Zacharias non credidit senem concepturam hominem, & puella sanctissima credidit Virginem cõcepturam Deum, & hominẽ, meritò audiuit: Beata quæ credidisti: Hæc Ambrosius. Postremo aduerte, ter locutum esse Angelum, nẽpe quãdo magnificis verbis salutauit, quãdo mira annũtiauit, quando modũ occultissimũ reuelauit. His tribus sententijs Beata Virgo perceptis, & toto mysterio iam cognito satisfacit tribus verbis: Ecce, inquit, ancilla, quã tu Angele gratia plenam, & benedictam supra omnes mulieres salutasti. Fiat mihi id quod annuntias, nempe: Ecce concipies in vtero & paries filium, &c. Secundum verbum tuum, nimirum Spiritu sancto superueniente, & virtute Altissimi obumbrante.

Beata Virgo & mater & ancilla quomodo fuerit.

Aliud profundæ humilitatis argumentũ B. Virginis.

Angelus ter locutus est B. Virgini.

Et discessit ab illa Angelus.

COMMENTARIA.

NE quis Angelum cooperatum esse aliquid in hac conceptione arbitraretur, cum solam nuntiantis personam egerit, Euangelista, præstito Beatæ Virginis consensu, illũ discessisse cõmemorat. Non enim Angelorũ opera, sed Spiritus sancti, & Altissimi virtute formata est caro illa Christi, & mysterũ incarnationis cõfectũ. Est etiã huius rei altera causa, nimirũ, vt per hoc Euangelista significaret Angelũ nõ tantum ad nuntiandum, sed etiã ad requirendũ Virginis Beatæ consensum fuisse missum: hinc enim est, quod non post suorum verborum prolationem, sed post sacræ Virginis responsum discessisse narratur.

ANNOTATIO. CXIIII.

ATHanasio sermone de Deipara duo in his verbis annotat. Vnum est Euãgelistam huius discessus meminisse, ne quis Angelum, aut eius verbum carnem assumpsisse arbitraretur, cum non ille sed filius Patri consubstantialis, verbumque subsistens, & æternum, carnem induerit. Alterum est Angelo recedente continuo Verbum factum hominẽ esse, non quidem Angelo præsente, nec post eius discessum mora temporis intercedente. Hoc autem secundum assertum non omnes receperunt: vti enim diximus supra in annotatione 69. quidam existimarunt præsente Angelo, & ad prima salutationis verba, Dei filium induisse carnem, quam opinionem tanquam falsam, & verbi Euangelistę dissonam ibi reiecimus: non enim Verbum caro factum est, nisi postquam Beata Virgo consensum prębtitit. Duo autem sunt, quæ potest aliquis merito in dubitationẽ reuocare. Vnum est, an saltem Angelo præsente post Virginis Beatæ cõsensum, Verbum caro factũ sit, in quo non est tanta certitudo, quanta in eo, quod non sit factum ante cõsensum. Euthymius id affirmat; inquit enim, discessisse Angelum simul ac Beata Virgo cõceperat. Athanasij autem auctoritas plurimi facienda est in hoc, idque Euangelistæ verbis cõsentaneum videtur: si enim Angelo præsente celebratum esset incarnationis mysterium, prętmisisset vtique Euangelista quod factum erat, antequam Angelus discederet. Fauet etiam huic sententiæ ratio: nam cum Angelus solam Nuntij personam sustinuerit, & consensum Beatæ Virginis exploraverit, his peractis non erat cur amplius moraretur.

Post Angeli discessum Verbũ caro factum fuit.

Dubiũ duplex de incarnatione Verbi.

Secundũ vero est, an continuo Angelo recedente Filius Dei carnẽ susceperit, vti Athanasius dicit. Hoc autem certius est, & à pluribus Patribus comprobatum. Sic enim docuerunt, Augustinus sermone 18. de Sanctis. Damascenus libro 3. de fide cap. 2. & Gregorius libro 18. Moralium cap. 27. ac Bernardus homilia 4. in Missus est: Respondę, inquit, verbum, & suscipe verbum, profer tuum, & suscipe diuinum, emitte transitorium, & amplectere sempiternum; quæ verba nonnulla ex parte sunt Augustini. Gregorius autem sic habet: Nuntiante Angelo, &

lo,&aduenientе Spiritu mox Verbũ in vtero,mox Verbum carnẽ,manente incõmutabili eſſentia quę ei eſt cum Patre, & cum ſancto Spiritu coæterna, aſſumpſit intra Virginea viſcera. Hæc Gregorius. Eſt autem hoc loco cauẽdum ab hæretico quodam dogmate,quod Origenes ſcripſit libro 2. Periarch. cap.6.quodque Damaſcenus libro 4.de Fide,cap. 6. damnat,& deliramentum Origenis appellat,& habetur in quodam libro 2.de Incarnatione,inſcripto Auguſtini nomine,cum reuera non Auguſtini,ſed Origenis ſit talis doctrina. Hoc autem eſt, Verbũ vnitum fuiſſe animæ ſoli à principio creaturæ;aſſerebat enim animas ſolas multo ante corpora creatas,tũcque animã Chriſti aſſumptam à Verbo, corpus vero ſumptũ eſſe,qñ facta eſt per Angelum annuntiatio: immo dicebat Origenes aliter Verbum vniri carni,ſeu corpori non potuiſſe nиſi prius animæ vnitum eſſet. Hæc autem doctrina, quãtum ad vtramq; partem, Catholicę fidei aduerſaria eſt: fide enim tenere,& confiteri debemus,animam Chriſti non extitiſſe ante corpus,ſed tunc cum formata eſt caro,eſſe creatam,ſimulque corpori ſeu carni infuſam,ipſique copulatam. Verbumque eodem tempore,& inſtanti compoſitam ex anima & corpore,naturam aſſumpſiſſe,ſuæque copulaſſe perſonæ; ſicq; verbum æternum naturam humanam induiſſe, vt & animam & carnem ſibi etiam immediatè copularit.cui ſentẽtiæ argumento eſt mors ipſius Saluatoris,in qua ſic anima eſt ſeparata à corpore, vt vtrũq; permanſerit diuinitati vnitum, & verbi perſona in vtroq; ſubſtiterit.quod nõ eſſet, niſi quia ſic natũ cõpoſitã ex anima,& corpore induerit, vt vtrãq; partẽ ſibi immediatè copulauerit. Quod ſi Auguſtinus lib. 10. Ciuit. Cap. 29. affirmauit, Verbũ Dei per animã aſſumpſiſſe corpus, non ſic intelligendus eſt, quaſi prius animã poſtea sũpſerit corpus, aut quod immediatè animã, mediatè vero corpus ſibi copulauerit, cũ ſimul vtramq; partẽ immediatè ſuæ vniuerit diuinitati; ſed id voluit docere, Verbum nõ ſumpſiſſe carnem, niſi quia animæ rationali erat vnita: niſi enim corpus animatum eſſet,& quidem rationali anima,à Verbo ſumptũ non eſſet,eo quod quãuis corporis,& animæ Saluator ſit,animę tamen ſalutem prę cipue allaturus veniebat.& hoc Catholici Doctores indicant,quando dicũt ſumptum corpus mediante anima,tamen reuera immediatè vtrumq; diuinitati copulatum eſt, idque ſimul. fallitur ergo Origenes multum in ijs,quod ſcripſit, & in eo etiã quod tradidit,non poſſe Verbum vniri carni, niſi vniatur animę,cũ certũ ſit,in triduo mortis, etiam corpori ſine anima,quę corpus informaret,vnitum permanſiſſe. Hæc fuſius proſequi non eſt præſentis inſtituti: quæ autem dicta ſunt ad ſententiæ propoſitæ intelligentiam ſufficere videntur.

Cauendus Origenis error.

Exurgens autem Maria in diebus illis abijt in montana.

COMMENTARIA.

POſt Angeli annuntiationem,& filij Dei conceptionem,quid proxime Beata Virgo fecerit,enarrat Euangeliſta;audito enim nuntio de Eliſabeth conceptione, continuo à Galilæa profecta eſt in Iudæam,vt illam viſitaret. Dicit ergo,illis diebus,nimirum conceptioni proximis,atque nondum menſe illo ſexto completo,exurgens Maria abijt in montana,loca montuoſa Iudææ,in quibus erat ciuitas,vbi habitabat Eliſabeth. Dicitur autẽ exurgens abiiſſe,primũ ad ſignificandũ ſitũ loci; erat enim ciuitas Nazareth,à qua proficiſcebatur,humilior,atque depreſſior montanis Iudææ. qua de cauſa,quãdo Chriſtus è Galilæa in Iudæam proficiſcebatur,aſcendere dicebatur. Matth.20. Et aſcendens Ieſus Hieroſolimam dixit: Ecce aſcendimus Hieroſolymam. deinde etiam ad inſinuandam continuam Beatæ Virginis quietem,qua ſolita erat intra domus ſuæ parietes incluſa manere;nunc autẽ Spiritu ſancto ducta,imo impulſa,ſurgens egreditur in montana. demum ad indicandam alacritatem animi,qua hoc iter ſuſceperat. Cætera in Annotatione perlege.

ANNOTATIO. CXV.

TRia ſunt in hac ſententia inquiſitione digna. Primo quidẽ,qñ Beata Virgo iter iſtud ſuſceperit. Secundo qua de cauſa Eliſabeth viſitauerit. Tertio,q̃ ſint hæc montana,in quę abijſſe dicta eſt.

Quod ad primum ſpectat, S. Bonauẽtura. diluculo illius diei,ſeu noctis,in qua concepit, profectam eſſe exiſtimat. Hoc tamen dictũ ex Euãgelica lectione deduci nõ poteſt,immo cõtrariũ verba ipſa oſtẽdunt. dicit enim illis verbis abijſſe,non igitur tanta celeritas fuit in itinere ſuſcipiendo,vt intra paucas horas ſit profecta: ſi enim ita factum eſſet, non ſic Euãgeliſta ſcripſiſſet. dum igitur dictũ legimus, in illis diebus, nõ continuo,nec eodẽ die iter ſuſceptũ eſſe ſignificatur,ſed vno,aut altero die intercedẽte; idque eſt multum verſimile; non enim credibile eſt vicinis inſalutatis repẽte receſſiſſe,ne quid ſiniſtrũ cogitandi populo occaſionẽ daret. quamuis autem certus numerus dierum ignotus ſit,hoc tamen certum eſt,non multo poſt eſſe profectam.

Maria quando abijt in montana Iudææ.

Quod vero ad ſecũdum attinet,varia eſt Doctorum reſponſio. Primo quidem reſpondet Theophylactus, Beatam Virginem tamquam prudentiſſimã viſitaſſe cognatam, vt maiori certitudine certior fieret,num vera dixiſſet Angelus de Eliſabeth cõceptu vt ex hoc de ſuo magis confirmaretur. Bonauẽtura autem huic ſententiæ cõſentiens inquit,illam abijſſe ad explorandam veritatem. Secundo loco reſpondet Euthymius abijſſe,vt infante in vtero exultãte, & illa prophetante maiorẽ conciperet certitudinẽ. Tertio loco, Ambroſius aliter reſpondet. verba eius ſunt: Vbi hoc audiuit Maria,nõ quaſi incredula de oraculo,nec quaſi incerta de nuntio, nec quaſi dubitans de exemplo, ſed quaſi lęta pro voto,religioſa pro officio, feſtina præ gaudio, in montana perrexit. Hæc Ambroſius.

Quare Maria viſitauerit Eliſabet.

In huius difficultatis reſolutionem nonnulla dico. Primo quidem, ſi principium efficiens quærimus,certum eſt Spiritu ſancto inſpirante, & excitãte Virginem Beatam iter hoc ſuſcepiſſe. Et in hoc nõ eſt controuerſia, non quod Spiritus ſanctus reuelauerit ei, vt abiret, quandoquidem id Euangeliſta expreſſiſſet, ſi factum fuiſſet, ſed quod animum

eius impulerit ad tale iter; quod Ambrosius sentit, dicēs: nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia. Hoc dictum constat tum ex ipsius Virginis Beatæ excellentia, & gratiæ plenitudine, quę in suis actionibus peculiari quadam prouidentia à Spiritu sancto dirigebatur, tum ex ipsius itineris effectu conse cuto; Ioannes enim ab originali mundatus peccato, vna cum matre Elisabeth aduentum Christi diuina reuelatione cognouit, ipsaque adeo Beata Virgo mira quædam diuino instinctu prophetauit. Cū igitur hæc effecturus esset Spiritus sanctus, per hāc Virginis profectionem, nemini dubium esse debet, excitasse Beatam virginem, ipsique inspirasse iter illud suscipiendū. Secundo mihi est valde probabile, Beatam Virginē ex ipsius Angeli verbis cognouisse Dei voluntatē, vt Elisabeth inuiseret, idemq; Angelum insinuasse, quando dixit: Ecce Elisabeth cognata tua, cū enim diuino lumine esset illustrata, plura ex verbis Angeli comprehendit, quā nos, & quicūque alij, qui eā luminis claritatē nō habent. Deo igitur inspirante, & Angelo insinuāte profecta est mater Dei; non enim credibile est, proprio cōsilio solo ductam huiusmodi peregrinationem suscepisse. Tertio. Alius fuit Spiritus sancti, excitantis Beatam Virginē ad iter peragendū, alius ipsius Beatę Virginis finis. Explico. Spiritus sanctus intendebat p hoc iter ea efficere, quæ facta sunt, queq; in primo dicto exposuimus, nēpe Ioānē sanctificare, aduētū Christi in carne præsentem reuelare, & cetera, quæ in eo mysterio explicando narrabimus, at Beata Virgo cum hæc nesciret, non immediate intendebat, nisi eō ipso, quo voluntatem Dei exequi & in hoc, & in omnibus studebat. dico nescisse hæc à principio, quia non habemus certitudinē vllam neque ex Scriptura, nec ex Ecclesiæ traditione, nec ex Patrum doctrina, Beatam Virginem hæc omnia nouisse tunc cum perfecta est. Quarto. Causa quam Theophylactus adfert, nullatenus est recipienda: nam ei Euangelica verba aduersantur. si enim id locum haberet, fatendum esset Beatam Virginem nō credidisse Angeli testimonio, cuius oppositum ex Euangelio constat; Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Quomodo diceret, fiat mihi secundum verbum tuum, si non credidisset? Quod si dicas credidisse id, quod de ea annuntiatum erat; non autem quod de Elisabeth, hoc profecto nemo rationabiliter dicere potest: nam si credidit, quod difficilius erat, certe quod facilius fuit, etiam credidit: & à contrario, si non credidit facilius, & quod in confirmatione prioris adferebatur, cōsequitur, vt nec hoc crediderit. Præterea inquit Theophylactus hoc iter suscepisse, vt de suo conceptu magis confirmaretur. Quod dictum etiam veritati aduersatur: nam sciebat, se iam concepisse filium Dei: non ergo erat, cur confirmationem quæreret. Tenē dum ergo est cum Ambrosio, Beatam Virginem, quæ omnia Angeli dicta perfectissime crediderat, & se concepisse iam erat experta, hoc iter non suscepisse propter fidem: Quinto. Non etiam est probanda causa Euthymij, nempe abijsse, vt maiorem reciperet celsitudinem. quamuis enim id Spiritus sanctus intēderit, tamen Beata Virgo nondum sciebat, quod futurum erat, nec quid Deus in hac visitatione facere vellet. Vnde non potuit ea de causa iter suscipere. Sexto. Existimo Beatam Virginem iter suscepisse, vt voluntatem Dei exequeretur, quam ex Angeli verbis Deo ipso inspirante, & excitante asse cuta est: & quamuis congratulatura cognatę suę, & & seni officiū exhibitura venerit ex charitate, & desiderio mirabile opus Dei proprijs oculis cernendi, vt dicit Ambrosius; tñ hæc non fuissent talia, vt iter hoc susciperet, cū sciret se filium Dei habere in vtero, nisi accessissent illa duo, quæ dicta sunt, nimirū, verbum Angeli Dei voluntatem insinuantis, & Spiritus sancti instinctus & excitatio; Virgo enim iuuencula, & filium Dei in vtero habens, Spiritus sancti, & Altissimi virtute operantibus, numquam aliter ad tale iter suscipiendum se accinxisset.

Quod vero ad tertium spectat, nempe, quæ sint montana hæc. Aduertendum Græcę esse in singulari numero ὀρεινὴ. Euthymius autem esse putat proprium nomē ciuitatis illius, in qua Elisabeth habitabat. cui expositioni aduersantur verba ipsa: nam sequitur: in ciuitatem Iudæ. Si autem illud esset nomen proprium ciuitatis, dicendum erat, in ciuitatem, quæ vocatur Montana, sicut dictum est supra de Nazareth, aut in Montana ciuitatē Iuda, vt hoc secundum esset expositio prioris: at non sic dicitur, sed appositа est propositio (in) quasi aliud sit hoc à priori. Probat hoc ipsum, quod inferius dicitur: In omnia Montana diuulgabantur verba hęc: etiamsi enim sit in singulari (in omni montana) tamen constat non esse nomen proprium vnius ciuitatis, sed commune loci, seu regionis; pars enim illa Iudææ, quæ montibus plena erat, & in qua multę ciuitates seu oppida sita erant, dicebatur, Montana, & in hac inter alias erat ciuitas, in qua erat Elisabeth. Euangelista autem non solum narrauit Ciuitatem, sed etiam Regionis qualitatem, vt iter magis commendaret, & ex mysterio factū esse indicaret, erat enim difficile. & arduum, vt esse solet iter, quod per talia loca cōficitur. Inquirunt quidam recentiores, an cū sponso Ioseph fuerit profecta, & respondent affirmatiue, quorum responsio non est vlla ratione recipienda: si enim cum sponso abijsset, nouisset vtique Ioseph mysterium conceptionis, Elisabet clamāte, & ad salutationem Beatæ Vrginis dicente; Vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me? & ipsa Virgine respondente, Magnificat anima mea Dominum, &c. Constat autem ex Euangelio, Ioseph multo post nouisse mysterium, quādo voluit dimittere eam, & ab Angelo didicit quod gestum erat. nū ergo profecta est cum Ioseph. Credibile autem est pro communi honestate, & decentia, aliquam feminam comitem habuisse viæ, nec solam iter hoc longum suscepisse.

Quæ fuerint hæc montana Iudęę.

Maria nō habuit Ioseph sciū itineris quando abijt in montana.

Cum festinatione.

COMMENTARIA.

FEstinanter, & properanter iter conficit, quippe quæ voluntatem Dei exequebatur, quem mira quædam ad suam gloriam declarandam hac Mariæ visitatione perfecturum sperabat. stimulabat etiam illam charitas erga proximum, feruensque & ardens desiderium maximæ vtilitatis, quam Elisabeth, & Ioanni iampridem concepto, hoc iter diuina voluntate susceptum allaturum non dubitabat.

His

His accedat, festinatione hac effeciſſe, vt à locis publicis, & hominum aſpectibus cito euaderet, & in domus Eliſabeth penetrale ſe abſconderet. Hoc verbo diuinum eſſe cõceptum Beatæ Virginis Euangeliſta oſtendit: duobus enim temporibus grauidis motus interdicitur, in principio videlicet conceptionis, cum cõceptus mollis, & tenerrimus eſt, ac facile à matrice ſolubilis: atque etiam prope finem, poſt ſextum ſaltem menſem, quando grauis eſt fœtus, & pondere ſuo per motum matris ſeipſum ſua grauitate abrumpit: at conceptus hic diuinus eſt, qui nec motu matris in principio conceptionis ſoluitur, quamuis iter longum, & & aſperum, ac cum feſtinatione ſuſceptum ſit, quod etiam poſtea confirmatum eſt, quando vicina etiam partui, iter ſimile confecit.

In Ciuitatem Iuda.

COMMENTARIA.

IN regione montana oppida multa ſita erãt in ſorte, ſeu poſſeſſione Tribus Iuda, in quorum vno habitabat Eliſabeth, in quod peruenit Beata Virgo de Galilæa. Quæ autem ciuitas ſit hæc, in annotatione require.

ANNOTATIO. CXVI.

Quæ fuerit hæc ciuitas Iudæ.

ALbertus Magnus, & Bonauentura, quibus recentiores quidam conſentiunt, ciuitatẽ hanc exiſtimant eſſe Hieruſalẽ. quibus ſi obijcias, eã non ad Iuda, ſed ad Tribum Beniamin pertinere, reſpõdent dictam eſſe ciuitatem Iuda, quia Dauid de manu Iebuſæorum eam accepit, vt habetur 2. Regum 5. idcirco eius tribui fuit adſcripta. Huic ſententiæ obſtat, quod nunc in Scriptura legimus, Hieruſalem eo nomine eſſe appellatam, nec credibile eſt Euãgeliſtam nouum nomẽ inducere voluiſſe, cum multo potius, apertius diceret in Hieruſalem. Quidam alij affirmant eſſe Bethleem, eo quod in quodam exemplari Græco ſe legiſſe teſtantur (in ciuitatem Dauid) quæ lectio ſi vera eſſet, dubitationi locus non daretur, cum eo nomine Bethleem dictam legamus Ioan. 7. Nonne Scriptura dicit, quia de ſemine Dauid, & de Caſtello vbi erat Dauid? Cũ vero exẽplaria fere omnia & Græca, & Latina habeãt (ciuitatem Iuda) ſicque etiam antiqui Doctores interpretentur, nec eo nomine appellata ſit Bethleẽ, non videtur ea ſignificari. Dicendum ergo eſt Euãgeliſtam non explicuiſſe in particulari nomẽ oppidi huius, ſed tantum regionem montanam, & vnam quandam ciuitatem illius. Quod ſi hiſce verbis aliqua in particulari ſignificata eſt, forſan non improbabiliter dici vnum poteſt. In cuius declarationem annotanda ſunt, quæ ſcribũtur Ioſue 21. cum enim duodecim Tribubus tota terra promiſſionis diuiſa, & diſpertita eſſet, in ſingulis portionibus Tribuum oppida aſſignata ſunt pro Leuitis, quæ nullam certam ſeu ſeparatam partem obtinebãt, ſed per ſingulas erant diuiſi, vt ſuo miniſterio inſeruirent omnibus; ijs autem, qui erant de Aaron, vtpote ſacerdotibus, in tribus Tribubus, quæ ſibi erant confines, aſſignata fuerunt tredecim oppida, nempe in Tribu Iuda, Simeon, & Beniamin, ea de cauſa, vt ſacerdotes eſſent vicini Templo ædificãdo in Hieruſalem. Inter ciuitates autem de Tribu Iuda, & Simeon aſſignatas pro ſacerdotibus, prima numerata eſt Hebron, quæ in monte ſita eſſe ibi narratur; hæc enim erat præcipua pro ſacerdotibus. forſan ergo Euangeliſta hanc ſignificare voluit, quando dixit: in Mõtana in ciuitatem Iuda, volẽs indicare Hebron, quę in monte ſita, vna erat ex ciuitatibus aſſignatis in Tribu Iuda ꝓ Sacerdotibus, qualis erat Zacharias. Quod ſi hoc non placet, ſaltem ſic intelligendus eſt Euangeliſta, vt ſignificare voluerit tantum, vnam fuiſſe ciuitatem ex ijs, quæ aſſignatæ erant pro habitatione Sacerdotum in portione Iuda; nã alię etiam aſſignatæ ſunt pro eiſdem in Tribu Simeon, & in Tribu Beniamin. Ex hoc tamen conſtare poteſt, nõ eſſe Hieruſalem, nam hæc non eſt computata inter tredecim illas aſſignatas, ſicut nec Bethleem.

Et intrauit in domum Zachariæ.

COMMENTARIA.

CVM eſſet Eliſabeth cognata Beatæ Virgini, ea familiaritate vſa eſt, qua ſolent homines vti cum cognatis; in eorum enim domos diuertunt etiam non inuitati, hoc etiã Beata Virgo præſtitit, & maxime cum Dei inſtinctu duceretur, & ignara nõ eſſet, ſuam præſentiam, & hoſpitium magnum commodum allatura ipſi Eliſabeth. Domus autẽ à ſexu principaliori appellata eſt, nempe à viro, qui erat Zacharias, quamuis non propter eum præcipue venerit.

Et salutauit Elisabeth.

COMMENTARIA.

BEata Virgo præuenit ipsam Elisabeth salutatione, hic enim mos communis est, vt qui ad alios accedunt, ipsi primi eos salutent. fecit etiam hoc feruens caritas, & profunda humilitas ipsius Beatæ Virginis, quæ in huiusmodi officijs nō permisit se præueniri. Zachariam autem salutasse non narratur, vel quia absens tunc erat, vel quia prima ei occurrit, disponente sic Deo, Elisabeth, quod certum esse non dubito. Præterea quia mutus & surdus cum adhuc esset, verbis salutari nō potuit. quod si postea signis id factum est, ad historiam eorum, quæ narranda erant ab Euangelista, id describere nihil faciebat, idcirco prætermissum est. Quibus autem verbis vsa sit Beata Virgo in salutando, nescimus. Quanta vero salutationis eius fuerit virtus, hoc ex Euangelista didicimus.

Et factum est, vt audiuit salutationem Mariæ Elisabeth.

COMMENTARIA.

QVantæ efficaciæ, & virtutis salutatio Beatæ Virginis fuerit, ex ijs, quæ per eam Deus effecit, Euangelista describit: Factum est, inquit, audita salutatione Mariæ Elisabeth. Verbum illud (factum est) opus insigne, & mirabile, & à cōsilio, non casu factū indicat. non enim dictum est, vt audiuit salutationem Elisabeth, sed factum est, quasi opus diuina prouidentia dispositum, ac quid excellens, quod ad communes hominum salutationes non fit. quid autem factum sit, statim exponit. perfectiorem explicationem in annotatione perlege.

ANNOTATIO. CXVII.

Quantam vim Deus contulerit verbis Matris suæ.

ATtende salutationem Beatæ Virginis, verbaque ipsa non tātum significatiua, sed etiā effectiua fuisse, velut instrumēta quædam, per quę diuina Omnipotentis virtus operata est in Ioāne, & Elisabeth, quæ sequentibus verbis narrantur. Sicut enim verba hominis, per quos Deus mira operatus est, erant significatiua, & efficacia, quale fuit illud verbum Iosue 10. Sol, cōtra Gabaonē ne mouearis, & Luna contra vallē Alialon. quod Solē stare fecit Deo operāte per hominis verbū. Et sicut verbū Petri Act. 3. Surge, & Ambula, claudū ambulare fecit, fuitque instrumentum virtutis Dei: Et sicut verbū sacerdotis: Ego te absoluo, aut Ego te baptizo, non tantum significant, sed etiam efficiūt; ita etiam verbum salutationis Beatæ Virginis significatiuū fuit, & effectiuum, per quod Deus & Ioānem purgauit à peccato, & ipsum, & matrem Spiritu sancto ad fidem veram Christi incarnati profitēdam, & ad mira prophetanda, impleuit. cum enim Christus Beatæ Virginis Spiritu sancto plenæ, verum quasi nouus hospes incoleret, voce matris uti uoluit loco uocis propriæ, ad salutē efficiendam in Ioanne, & Elisabeth, quod significat Euangelista dicens: Factum est, ut audiuit salutationem Mariæ Elisabeth, quasi diceret: Salutatio aures Elisabeth exteriores sono uocis attigit, sed intra eā diuina uirtus per illas uoces operata est. Hæc doctrina ante me tradita est à Cyrillo libro de recta fide, ad Reginas, capite ex Euangelio secundum Lucam, ubi recitatis hi uerbis, & illis, quæ Elisabeth protulit (Vt facta est uox salutationis tuæ in auribus meis) sic inquit: Salutatio sanctæ Virginis Mariæ adhuc secum Iesum ferē tis in utero, mouit Ioānem ad prophetiam, quomodo non Deus Christus etiam in utero Virginis diuino more Bapistam ad prophetiæ virtutem moueret? Hæc Cyrillus; probat enim Christum in vtero Deum esse, quia per matris vocem Ioanni in vtero matris suæ donū prophetiæ infudit. quod enim voce, & salutatione sua Christus effecisset, extra si vterum esset, hoc ipsum per matris salutationem effecit: confirmat hoc idem Ambros. lib. Instituit. Virg. c. 7. vbi sic habet: Tanta gratia Mariæ, vt non solū in se Virginitatis gratiam reseruaret, sed etiam ijs, quos viseret, integritatis insigne conferret. Visitauit Ioannem Baptistā, & in vtero matris, priusquā nasceretur exultauit. Ad vocem Marię exultauit infantulus, obsecutus, autequam genitus. Nec immerito mansit interger corpore, quem tribus mensibus oleo quodam suæ præsentiæ, & integritatis vnguento Domini mater exercuit. Hæc ille.

Exultauit

Exultauit infans in vtero eius.

COMMENTARIA.

ECce vnum ex ijs, quæ diuina Christi virtus per matris salutationem effecit, nimirum, vt Ioannes intra vterum exultaret. Sicut enim per os matris locutus est Christus, ita per aures Elisabeth Ioannes persensit. Hoc enim ipsa mater statim explicat. propterea Euangelista non omnia verba refert, reseruans narrationi verborum matris, in quibus adiectum est verbum (in gaudio) quod causam exultationis explicat. gauisus est enim infans in anima, & gaudium præ magnitudine in corpusculum se dilatauit, motuque corporeo matri significauit gaudium, quod mente conceperat. Si gauisus est Ioannes in vtero, necesse est, mente obiectum aliquod gaudij præsensisse: non enim voluntas sine mentis cognitione mouetur. gauisus est autem, quia nouit præsentiam Christi, Virginis, & matris, quam motu exultationis loco vocis significauit; gauisus est etiam donis sibi collatis, purgationis à culpa, prophetiæ, ac gratiæ fidei, ceterarumque virtutum.

ANNOTATIO. CXXIII.

An cum Ioannes exultauit in vtero acceperit gratiam, reliquas virtutes, & vsum arbitrij.

SVperius in annotatione 23. disputauimus de sanctificatione Ioannis in vtero, propter Augustinum, qui id negabat in Epist. 57. ad Dardanum. Nunc considerandum est, an quando in vtero exultauit, nouerit Saluatorem, donumque prophetiæ acceperit, cum gratia, ceterisque infusis virtutibus, (loquor autem nõ de solo habitu, sed etiam de actu ipso) ita vt vsum rationis liberique arbitrij acceperit. Fatetur Augustinus hanc exultationem in gaudio, fieri non potuisse, nisi operatione Spiritus sancti. Confitetur etiam accelleratum esse vsum rationis & in ventre nouisse Saluatorem, idq; ex gratia, seu beneficio singulari. Cum vero Augustinus ipse neget sanctificatum fuisse Ioannem intra vterum, difficile sustineri poterit quod affirmat, nempe habuisse Ioannẽ donũ prophetiæ actuale, vsumque arbitrij; si enim tunc credidit, nouitque Saluatorem, profecto vix potest negari fidem illam viuam fuisse, & consequenter sanctificatum esse. At vero communis Patrum consensus est, non solum in vtero sanctificatum, sicut per baptismum sanctificantur infantes, vsu arbitrij, & rationis carentes; sed etiam nouisse actu Saluatorem, testimoniũque motu exultationis reddidisse, & prophetam ab vtero extitisse, liberique arbitrij vsum obtinuisse, mutuoque infantes se agnouisse, sicut & matres. quam sententiam communem profecto verbum illud (in gaudio) quod mater ipsa expressit, significat: exultatio enim non solum motum corporis, sed gaudiũ animæ significat: quod tam vehemens est, vt intra mentem se continere nõ valẽs, ad corpus ipsum etiam se dilatet. hoc autem gaudium nemo non videt esse non posse sine vsu rationis, & mentis notitia. Idipsum ratio ipsa ex Euangelica historia desumpta comprobat. Si enim mater Elisabeth ad Virginis salutationem, & Christi præsentiam impleta est Spiritu sancto, quomodo non est impletus & filius, qui causa præcipua erat visitationis, à Spiritu sancto suggestæ, & ab Angelo insinuatę? Hoc etiã ipsa eius mater significauit; Ecce, inquit, vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit infans in gaudio. Repleta erat mater Spiritu sancto, & prophetabat, & salutante Beata Virgine id effectum erat, non tamen hoc refert Elisabeth, sed in quod filij erat intendens, quasi per eum ipsa recipiens, exultationis eius meminit. Accedat his auctoritas communis Patrum. Irenæus lib. 3. cap. 18. de Ioanne loquens, inquit: Cognouit Dominus in vtero, & salutauit exultans. Ambros. lib. 5. de fide c. 4. Exultatione, inquit, cognouit. Et Sermone 63. in vtero prophetasse dicit. Cyrillus etiam, libro de recta fide ad Reginas cap. de Euangelio secundum Lucã, quod paulo ante citauimus, probat Christum in vtero Deũ fuisse, quia Ioannem ad prophetandum mouit; solius autem est Dei inspirare prophetas. Cyrillus etiam Hierosolymitanus Catechesi. 3. de Ioanne sic inquit; Qui cum gestaretur in vtero, à Spiritu sancto sanctificatur est. erat quidem Ieremias sanctificatus in vtero, sed non prophetauit in vtero; solus Ioannes in vtero existens exultauit in gaudio, & corporeis oculis nihil vidẽs Spiritu Dominum cognouit. Chrysostomus in homilijs aliquot in Ioannẽ, homil. 2. Tomo 3. Nouit, inquit, Christũ ab infantia, immo in vtero matris nouit, & eum salutauit. Leo ser. 4. in Ephipa. nondum natus, inquit, Ioannes prophetica exultatione commotus est, quasi etiã intra matris viscera iam clamaret: ecce agnus Dei, hæc ille. Gregorius etiam lib. 3. Moraliũ c. 5. intra matris, inquit, vterũ spiritu prophetiæ repletus est. Accedat his Ecclesiæ auctoritas, quæ hoc ipsũ in officio canonico festiuitatis Ioannis confitetur, sic enim. inquit. Ventris abstruso recubans cubili, senseras regem thalamo manentem. Hinc parens nati meritis vterque abdita pandit. Interrogabit aliquis. An vsus hic arbitrii, & rationis perseuerauerit in Ioanne, an solo illo tempore, quo visitatio facta est, perdurauerit. Non desunt recentiores, quid id sentiunt, existimantes non permãsisse vsum illum rationis in Ioãne, sed recessisse vsque ad tempus, quando cæteris infantibus aduenire solet, sicut spiritus prophetiæ datus alicui non semper perseuerat. Sed contraria est sentẽtia Ambrosij, nempe vsum arbitrij perseuerasse in Ioanne: dicit enim mansisse Beatã Virginẽ tribus mensibus ad profectum Ioannis; non autem proficere potuisset nisi arbitrio vsus esset, idque ratio ipsa conuicit; si enim ad Saluatoris, & matris Virginis præsentiam vsum recepit arbitrij, cum eadem prẹsentia perseuerauerit vsque ad eius natiuitatem, profecto etiam perdurauit rationis vsus. Nõ est etiam verisimile dono, quod habuit in vtero, fuisse priuatum extra vterum.

Vsus arbitrij an perseuerauit in Ioãne etiam postquam natus fuit.

Et repleta est Spiritu sancto Elisabeth.

COMMENTARIA.

Ecce alterum, quod per salutationem Beatæ Virginis virtus Christi existentis in vtero effecit: repleuit enim Elisabeth Spiritu sancto, nempe fide, vt agnosceret Saluatorem, & prophetia, vt occulta, & quæ futura erant, mysteria prænunciaret; prius tamen impletur filius, postea impletur & mater. reuelato enim Christo Ioanni, reuelatur etiam ipsi Elisabeth, audiuit vocis sonum prior mater, sed vocis virtutem prior recepit filius; vterque tamen à Christo per verbum Virginis, in cuius vtero gestabatur. Verbum replendi abundantiam donorum Spiritus significat, quæ Elisabeth sunt infusa.

Et exclamauit voce magna, & dixit.

COMMENTARIA.

CVm repleta esset Spiritu sancto Elisabeth, voce magna clamat, non quod Beata Virgo ad audiendum clamore vocis indigeret, sed quod magna, & admiranda, ac insperata, quæ sibi reuelabantur, erant, & ad quæ propalanda vehementia Spiritus sancti impellebatur, quæque non pro se sola, sed etiam pro filio ad matrem, & ad filium loquebatur. duas ergo, & propriam, & filij personas agens, ad duosque, nempe Christum, & matrem sermonem dirigens, clamat.

Benedicta tu inter mulieres.

COMMENTARIA.

SAlutat Elisabeth matrem, & filium: prius quidem matrem, cuius vocem audierat; posterius filium, cuius virtutem senserat. Salutat autem per verbum non optantis, sed asserentis, & confitentis, ac congratulantis: Benedicta, inquit, tu es inter mulieres, talem te credo, & confiteor, tibique toto cordis affectu congratulor, quæ tanto beneficio à Deo affecta es, vt filium Dei Virgo conceperis, qua benedictione cunctas feminas excellis. Nimirum Spiritu sancto reuelante nouerat Elisabeth omnia, quæ facta fuerant Angelo nuntiante, & diuina potentia operante; idcirco Angeli salutatione vsa est, & Beatam Virginem à tanti filij conceptione commendat. hæc enim est benedictio, propter quam maxime prædicat eam super omnes feminas benedictam.

Et benedictus fructus ventris tui.

COMMENTARIA.

CAusa est, explicans, cur benedictam inter mulieres eam confessa fuerit: Benedictus, inquit, fructus ventris tui. ea de causa, ò Virgo beata, te benedictam prædico, quia fructum benedictum in tuo ventre concepisti, & portas, benedicta es tu, & benedictus est fructus ventris tui, sed ideo tu benedicta, quia ille benedictus est. Est autem fructus conceptus benedictus, quia filius Dei est, illaque caro de te concepta diuinitate ipsa sanctificata est, vt non homo merus, sed Deus, & homo sit, indeque omnium benedictionum fons, & origo. Particula (&) causalis est, vt alijs in locis Scripturæ vsurpari solet. Fructus autem ventris filij dici solent. Psalm. 126. Filij merces fructus ventris. Alludit autem ad Prophetiam Psal. 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Apertis verbis sensus totus est, Benedicta mater super cunctas feminas, quæ concepisti filium benedictum super omnes.

ANNO-

ANNOTATIO. CXIX.

Qua vñe Christus dicatur benedictus.

AVgustinus Epistola 57. ad Datdanum legit: Beata tu inter mulieres, & beatus fructus ventris tui. Græca tamen magis sonant benedictam, & benedictum, nec est idem vocabulum cũ eo, quod inferius dicitur, Beata, quæ credidisti. Quod autem ad sensum spectat, Christus ratione humanitatis, secundum quam conceptus erat de Virgine, benedictus dicitur, tum propter se, tum propter nos; propter se quidem, quia humanitas illa summis est beneficijs à Deo affecta, quippe quæ diuinitati est vnita in persona Filij Dei, & ab ea, vt à fonte inexhausto omnibus donis, gratijs, ac virtutibus est referta, & cumulata. Ioannis 1. Vidimus gloriam eius quasi vnigeniti à Patre, plenum gratiæ, & veritatis. Propter nos autem, quia omnis nostra benedictio spiritualis ab ipso, & propter ipsum est. Ephes. 1. qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in Christo. & 1. Corint. 1. Ipse factus est nobis sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redẽptio. Vtrumque autem coniungitur Colossen. 1. In ipso, inquit, complacuit omnem plenitudinem diuinitatis habitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem Crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cœlis sunt. Aduerte autem omnem fructum mulierum fuisse, & esse maledictum, quia omnes in peccato concipimur; solus Christus benedictus fuit, quia sanctus, & de Spiritu sancto conceptus, quæ benedictio propria, & singularis est Christo: quamuis enim, vti sæpe diximus, Mater Dei fuerit sine peccato concepta, id tamen fuit ex priuilegio, & non ex natura propagationis. merito ergo Elisabeth vtramque benedictionem commendat, & admiratur: nunquam enim femina extiterat, quæ talem filium concepisset, neque filius vllius fœminæ, qui de Spiritu sancto esset. Vtraque benedictio noua, & singularis erat, nec ante, nec post habitura similem, aut æqualem. Aduerte præterea, dum fructum ventris, Christum appellat, veram Christi carnem, non apparentem tantum, vt Pharisæi blasphemãt, de Virgine etiam assumptam, & eiusdem cum ipsa substantiæ, non, vt Valentinus, alijq, simi les dogmatizarunt, confitetur, & vere quidem, vt pote Spiritu Sancto repleta. Attende etiam Elisabeth vocasse Christum fructum; hoc enim nomine confitebatur Elisabeth, in nostram vtilitatem & salutem Christum carnem sumpsisse; sicut fructus est in cibum, & nutrimentum, ac vtilitatem comedentium. sic enim Isaiæ 7. dictum est: Paruulus natus est nobis, & filius datus est nobis. Et Ioan. 3. Vt filium suum daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

Quorsum Elisabeth fructum ventris Christum appellat.

Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini ad me?

COMMENTARIA.

QVę matrem, & filium commendauerat, suam nunc indignitatem prædicat, seque indignam confitetur, quæ à matre Dei visitetur, & sicut postea filius eius Ioannes, cum Christus ad eum accederet, indignum se vocauit: ego, inquit, debeo baptizari à te, & tu venis ad me: ita nunc & mater simili vtitur confessione. Vnde, inquit, hoc mihi, vt veniat mater eius, qui Dominus meus est, ad me. Illud (Vnde hoc mihi) non est ignorantis, sciebat enim Elisabeth, non proprijs meritis, sed summa Dei benignitate, & largitate se id obtinuisse, sed admirantis est, ac omne meritum ac dignitatem propriam negãtis, quasi diceret: Nihil est in me meriti, propter quod debuerim tanto honore affici, sed ex summa, & admirabili Dei beneficientia hoc est. Dominum suum appellat, quia Christus Deus erat, ac Dominus. & vt Angeli verbis conformetur, qui dixerat, Dominus tecum. Perpende quantam confitetur matrem, vt ea, quæ tantum filium, quantus Ioannes erat, tantoque miraculo conceperat, indignam se censeat, quæ ab illa visitaretur. Matrem autem appellat etiam ante partum, iam enim conceperat filium.

ANNOTATIO. CXX.

Quare Maria ancillam se nominet, et Elisabeth matrẽ Domini eam appellet.

CYprianus lib. 2. contra Iudæos. nu. 8. legit, vnde hoc mihi contingit? sensum potius secutus quam verba; nam supplendum est illud, aut simile verbum. Interrogabit autem aliquis. cur Beata Virgo se ancillam Dñi, Elisabeth aũt matrẽ Dñi appellauit? Vtrumq; quidem verum est, nã & ancilla, & mater erat, vt ante diximus; sed hæc rõ nõ satisfacit interrogationi. Si. n. vtrumq; verum erat, cur Beata Virgo non vocauit se matrem, aut cur Elisabeth nõ dixit Ancillam? Rñdeo. Quando Beata Virgo illud protulit, nondũ erat mater, quia nondum conceperat, idcirco ancillam se dixit; at nunc quando visitauit Elisabeth, conceperat filium, ideo ab ea mater appellatur, vt enim Elisabeth mysterium iam celebratum esse significaret, matrem vocauit, quod non significabat, si ancillam dixisset. Præterea cur se indignam iudicaret, vt ab ea visitaretur, cãm proferebat; hæc aũt non erat, quia ab ancilla Dñi, sed quia à matre Dñi visitabatur. Huc accedit qđ verba magnifica, quæ in ore proprio non probantur, in alieno commendantur, iuxta illud Prou. 27. Laudet te alienum, & non os tuum. Attende maximam fuisse virtutum excellẽtiam B. Virginis, tñ Elisabeth hoc in ea magnificat, eiusque causa se indignam appellat, quod mater Dei erat, quem Dominum vocat, vt magis suam indignitatem confiteatur. Dici-

tur enim Dominus respectu serui; seruam igitur se fatetur, tantoque indignior, quanto magis esse matrem, & esse Dominum excedit conditionem seruorum. Suum autem dicit, cum sit omnium Dominus, & vehementia, & magnitudine affectus, quo erga eum ferebatur, sicut & Thomas Ioannis 20. Dominus, inquit, meus, & Deus meus.

Ecce enim, vt facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultauit in gaudio infans in vtero meo.

SEntentia hæc causa est præcedentis, idque particula (enim) indicat. Est autem sensus: Matrem Domini mei te appellaui: hoc enim ipse effectus ostendit, nimirum, quod mater Domini sis. Ecce, inquit, simul ac vox salutationis tuæ ad aures meas peruenit, infans, qui in vtero meo est, præ gaudio exultauit, Domini præsentiam, & eius aduentum sentiens. Illud (in gaudio) Hebraismus est, quo casui instrumenti apponitur præpositio. Latine sensus est, præ gaudio, seu gaudij magnitudine exultauit, quodque voce corporis non potuit efficere, quia infans, & in vtero clausus erat, id motu, exultationeq; corporis significauit, impletumque est verbum Angeli ad Zachariam, ante pronuntiatum: Spiritu sancto replebitur adhuc ab vtero matris suæ. Particula (Ecce) magnitudinem miraculi indicat, & effectus celeritatem, quasi diceret, simul ac facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, infans exultauit. Res profecto admiranda, & præsentiæ Domini matris efficax argumentum.

ANNOTATIO. CXXI.

Vnde orta sit Ioannis exultatio in vtero matris.

NOuit, Spiritu Sancto reuelante Elisabeth, motum Ioannis in vtero, fuisse præ gaudio mentis de præsentia matris, ipsiusque Saluatoris concepto. nam contingit aliquãdo moueri infantes in vtero causis alijs naturalibus, & maxime ad vehementem aliquam matrum turbationem. Quòd vero Ioannes præ gaudio illo mentis in vtero exultauerit, id mater Elisabeth ex Spiritus sãcti reuelatione cognouit, vt tradit Augustinus epist. 57. ad Dardanum. Sicut etiam eodem Spiritu sancto reuelante, nouit Beatam Virginem cõcepisse Saluatorem. Diximus paulo superius de hac exultatione, quando verba Euangelistæ eam narrantis exposuimus. Nunc autẽ dubitatio quædam occurrit explicãda. Causam autem dubitationis adfert particula (enim) indicat namq, exultationem infantis proponi ab Elisabeth tamquam causam, & argumentum, cur confessa sit Beatam Virginem matrem esse Domini, quasi argumẽtum faceret ab effectu, exultauit infans in vtero meo: ergo tu es mater Domini mei. Argumentum autem hoc non videtur efficax: quamuis enim illa exultatio fuerit non sine miraculo, & sine virtute Dei facta, tamen potuit alijs de causis fieri. Si enim Elisabeth grauida visitasset aliam feminam quandã in vtero habentem, effici potuit, vt ad præsentiam Præcursoris infans illius feminæ exultasset, non tamen propterea colligebatur, Elisabeth esse matrem Domini. Sunt pro resolutione aliqua annotanda. Primo Elisabeth nõ cognouit ex exultatione infantis Beatam Virginem esse Dei matrem, sed ex Spiritus sancti reuelatione: dictum enim est: Repleta est Spiritu sancto Elisabeth, & exclamauit. Secũdo: Eadem Spiritus sancti reuelatione cognouit exultationem infantis in vtero esse præ gaudio præsẽtiæ Saluatoris, & Beatæ Virginis matris eius: nisi enim reuelasset Spiritus sanctus, exultasset quidem infans, tamẽ nõ nouisset Elisabeth illum exultasse præ gaudio illo, nec causam intellexisset, sicut nec Rebecca habens in vtero Esau & Iacob colluctãtes, agnouit inditium esse duorũ populorum inuicem aduersantium, nisi Deo reuelante. Tertio: Beata Viigo non indigebat eo argumento ad credendum se esse matrem Domini: crediderat enim iam Angelo nũtianti, ac Deo ipso manifestante nouerat Verbum carnem factum eodem momento, quo ipsa consẽsit. Quarto: Sciebat Elisabeth ex eadem Spiritus sancti reuelatione, Beatam Virginem nosse se concepisse Saluatorem, nec indigere probatione, aut argumento vllo ad credendum illud. statim enim dixit Elisabeth: Beata quæ credidisti. Ex his consequitur quinto, Elisabeth non hoc dixisse, vt Beatam Virginem induceret ad firmius credendũ verbis Angeli, vt affirmat Euthymius dicẽs, Elisabeth suis verbis effecisse, vt Beata Virgo Angeli verbis firmiꝰ crederet. Quod non videtur dicendum. crediderat enim iam, vt ipsa Elisabeth testatur. Beata, inquit, quæ credidisti, & firmissime crediderat, quippe quæ experta erat se concepisse filium Dei, cuius præsentia illustrabatur super omnes Prophetas, multoq; perfectius, quam Ioannes, & Elisabeth. Sexto. Exultatio infantis præ gaudio, & repletio Spiritus sãcti facta Elisabeth effectus fuit Christi operantis per verba salutationis matris suæ. hoc enim confessa est Elisabeth. Ecce, inquit, vt facta est vox salutationis tuæ. &c. Postremo. Non effectus tantum, sed etiam argumentum, & inditium fuerunt, nõ quidem necessarium, quasi sola exultatio infantis inducere potuisset Elisabeth in agnitionem, sed simul accedẽte reuelatione Spiritus sancti, qui & lumine infuso, & infantis exultatione significauit illi matrẽ Dei adesse. Potuit qdẽ Elisabeth solo lumine nouisse matris Dei præsentiã, sed Spiritus sanctus etiã filij exultationẽ adiecit. Elisabeth autẽ profert Beatæ Virgini factum hoc, non vt eam confirmet in fide, sed vt narret, quod gestum est, & vt causam explicet, cur matrem Dei appellauerit, quæ causa ipsi Beatæ Virgini scienti se esse Dei matrem, sufficientissima erat.

Et beata

Et beata quæ credidisti.

COMMENTARIA.

COmmendat fidem Beatę Virginis, quam Angelo nuntianti adhibuerat: Beata, inquit, quæ credidisti. Miranda profecto fides fuit credere Angelo prænuntianti, Virginem concepturam Filium Dei consubstantialem Patri, Spiritu Sancto superueniente, & virtute Altissimi obumbrante. Est autem quædam tacita incredulitatis sui viri reprehensio, quasi diceret, credidisti, non vt vir meus Zacharias, qui eidem Angelo multo faciliora nuntianti non credidit, & incredulitatis pœnam adhuc mutus, & surdus sustinet. Hoc etiam Elisabeth Spiritus Sancti reuelatione nouit, nimirum Beatam Virginem Angelo nuntianti credidisse.

ANNOTATIO. CXXII.

QVod ad litteram spectat, Græca quædam exẽplaria, & quędam manuscripta Latina, legunt in tertia persona, Beata quæ credidit: communis tamen lectio cum Ambrosio est, quã nos sequimur, vt in secunda persona accipiatur, Beata, quæ credidisti. Quod vero ad sensum attinet, Hæretici nostri temporis se validum argumentum habere putãt ex his verbis: Ecce, inquiunt, beata prædicatur, quia credidit; sola igitur fides est, quæ iustificat. Ex hoc tamen loco nihil omnino deduci potest ad eorum errorem vlla ratione persuadendum, quod multis rationibus constat. Primo quidem non hic de iustificatione à peccato agitur; quando enim Beata Virgo Angeli verbis fidem adhibuit, iam erat iustificata, & sanctificata, & ab ipso Angelo gratia plena prædicata. non ergo per fidem hanc, quæ post Angeli annuntiantis verba consecuta est, fuit à peccato iustificata, maxime cũ nullum peccatum habuerit. Secũdo. Etiam si de iustificatione sermo esset, nihil haberent hæretici contra nos: hæc enim credulitas non excludit charitatem, spem, humilitatem, ceteraſque virtutes, quas Beata Virgo exercuit, quando dixit, Ecce ancilla Domini. nõ enim de fide sola, ac mera, sed de perfecta, qualem Beata Virgo exhibuit, sermo est. Tertio. Etiã si de sola fide sermo esset, adhuc nihil deducitur pro hæreticis; immo potius est hoc verbum contra illos. non enim dictum est, Beata, quia credidisti, sed quæ credidisti, quia perficientur, quæ dicta sunt tibi. Si igitur credidisset, & quæ dicta sunt, perfecta non fuissent, sic beata non diceretur. Quarto. Sensus est omnino diuersis ab eo, quem illi somniant: nam beatitudo hæc non significat iustitiam illam, qua homo iustificatur coram Deo, sed prærogatiuam, & excellentiam, quam Beata Virgo à Deo super omnes creaturas obtinuit, quã quidem nisi credidisset Angelo nuntianti, non obtinuisset: non enim Filium Dei concepisset, non quod Deus non potuisset sine fide illa carnem de ea assumere, sed quod sic disposuit, ac voluit. Beata ergo, quæ credidit.

Hæretici, falsò ex iis verbis deducunt solam fidẽ iustificare.

Quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino.

COMMENTARIA.

CVr Beatam prædicauerit, causam explicat, quia, inquit, quæ tibi dicta sunt à Domino, complebuntur, & fient. Multa Dominus per Angelum annuntiauit Beatæ Virgini, quorum nonnulla erant tunc impleta; filium enim conceperat Spiritu Sancto superueniente, & virtute Altissimi obumbrante; quædam alia tunc implenda supererant. nam nondum pepererat, nondum vocatus erat Iesus, nondum in domo Iacob regnauerat, nondum salutem hominum operatus erat, quæ ipso nomine, & regno significabantur, & promittebantur. Hæc perficienda, & complenda erant, quæ omnia ad insignem beatitudinem Virginis faciunt, vt ipsamet in suo cantico confitetur. Illud (à Domino) idem significat, quod nomine Domini, seu ex parte Domini. quæ enim Angelus nuntiauit, non proprio nomine, sed Dei ipsius nomine, & ex ipso, seu ex parte ipsius, vt dici solet, dicta sunt. Admiranda profecto est notitia prophetica, quam Elisabeth à Spiritu Sancto consecuta est. totam enim annuntiationem factam nouit, & intellexit tam quæ facta, quam quæ adhuc futura & perficienda erant, omnemque partem prophetiæ complexa est; vt enim, inquit Gregorius homilia 5. in Ezechielem, Prophetia omne complectitur tempus, præteritum, præsens, & futurum. Elisabeth ergo præterita prophetat: Beata, quæ credidisti; præsentia verum occulta indicat: mater, inquit Domini mei. futura prænuntiat: perficientur, ait, quæ dicta sunt tibi, vt merito Spiritu Sancto repleta dicta sit. Quod quidem totum nobis ad confirmationem mysterij annuntiati per Angelum efficacissimum est argumentum.

Elisabeth vera Prophetissa.

Prophetia omne complectitur tempus.

ANNO-

ANNOTATIO. CXXIII.

Superiora verba expenduntur.

QVi verba præcedentia in tertia persona legũt, consequenter etiam legunt hæc, Quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt ei à Domino. Vti autem diximus, lectio legitima est in secunda persona. Illud autem (à Domino) quidam coniungunt verbo (perficientur) quasi Dominus sit, qui ea perfecturus sit; conuenientius autem connectitur cum verbo (dicta sunt) non quod à Domino immediate dicta sint, sed vti in commentario diximus, idem significat quod, dicta sunt nomine Domini. Verbũ autem (perficientur) indicat integrum complementum omnium promissionum factarum, ac certitudinem earum. Nume. 23. Non est Deus, quasi homo, vt mentiatur, nec vt filius hominis, vt mutetur, dixit, & non faciet; locutus est, & non implebit. Lucæ 21. Cœlum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Aduerte autem Elisabeth Spiritu Sancto repletam, seu potius Spiritum Sanctum per Elisabeth oĩa confirmasse, quæ Angelus Beatæ Virgini nũtiauerat, seu Dominus per Angelũ significauerat: nã Angelus primo loco eam salutauerat, benedictã in mulieribus prædicando: hoc idem Elisabeth repetijt. Secundo. Angelus conceptionem prænuntiauit; Elisabeth eam concepisse confitetur: Benedictus, inquit, fructus ventris tui, &, Mater Domini mei veniat ad me. Angelus dixit, Paries filium, & vocabis nomen eius Iesum, & dabit illi Deus sedem. Hæc omnia Elisabeth perficienda nuntiat. Postremo. Beata Virgo credidit, & consensit, hoc Elisabeth prædicat dicens; Beata quę credidisti, quæ omnia facta sunt, vt veritas tanti mysterij confirmaretur magis, & Beata Virgo tantum testimonium audiens in ea fide, quam adhibuit, nouo gaudio perfrueretur. mirum enim in modum se credidisse gauisa est, quando rei, quam crediderat, tantum argumentum audiuit, eiusque fidei adminiculum fuit quoddam nõ quidem necessariũ ad fidem, cum perfecte credidisset, sed ad fructum abundantiorem fidei, & gaudium in Spiritu sancto, vt ex Cantico eius deducitur. atque hæc est vna causa, cur Spiritus sanctus eam ad visitandam Elisabeth excitauit, Angelo id insinuante, vti diximus supra.

Elisabeth confirmat eadẽ prorsus quæ Angelus nuntiauit Mariæ.

Et ait Maria.

COMMENTARIA.

ELisabeth repleta Spiritu Sancto clamare dicitur, Beata autem Virgo simpliciter dixisse refertur, ne tunc primum, quando hæc proferebat, repleri Spiritu Sancto crederetur. ait igitur Maria, sed tamen illo Spiritu Sancto, quo iam plena erat, excitante, & Dei filio, quo erat fœcunda, dictante. Admirandum profecto colloquium Spiritus Sancti, per Elisabeth sterilem, ac fœcundam exclamantis, & verbi incarnati per Virginem, & Matrem respondentis, inuicem laudantium, inuicem prophetantium. Beata igitur Virgo Dei beneficia & propria, & communia commemorat, sua scilicet, & populi, tam ea, quæ ante aduentum Christi facta sunt, quam quæ in ipso aduentu. quo quidem se ad Dei ipsius laudem excitat, ac audientis Elisabeth animum ad eiusdem Dei magnitudinem, & bonitatem contemplandam euehit. In prima ergo parte Cantici à proprijs beneficijs acceptis exordiens ait,

Magnificat anima mea Dominum.

COMMENTARIA.

EXperta erat Beata Virgo incomprehensibilem Dei virtutem, ac eius ineffabilem bonitatem. Virtutem quidem, quia Deum hominem fieri, & de femina Virgine concipi, solius omnipotentis est opus; Bonitatem vero, quia ad hoc tam admirabile opus, eam inter omnes Adæ filias eligere, singularis gratiæ, & bonitatis diuinæ fuit. Horum primum contemplans, Dei magnitudinem confitetur. secundum considerans, in eius benignitate exultat. illud eximiæ fidei, hoc ardentissimæ dilectionis efficacissimum est argumentum. Magnificat anima mea Dominum. Confiteor, & palam prædico ineffabilem Dei virtutẽ, ac magnitudinem, quam ex ipso opere in me facto experta sum. Magna in me agnoseo, sed ea non in me, sed in Dominum, qui magnus est, & ea fecit, refero. Verba hæc sunt credentis, laudantis, & gratias agentis. Notanda sunt singula. Magnificat, inquit, non quod magnum faciat, sed quod eius magnitudinem confiteatur. Vt autem hanc confessionem non ore solo, sed etiam intimis præcordijs fieri indicaret; anima, inquit, mea, quasi diceret, quod ore profero, tota mente confirmo. Vsa est etiam hoc verbo ad significandam Dei magnitudinem, quam os exprimere non potest; plus enim anima cogitatione assequi, quam os voce exprimere valet. Mater autem cum esset, filium appel-

lat

lat Dominum, vt respondeat ipsi Elisabeth, quæ eam matrẽ Domini vocauerat, & vt suam retineat ac præseferat humilitatem, quæ se ancillam Domini exhibuerat, & demum, vt personam indicet Patris, cui virtus, & potentia, qua fuerat obumbrata, tribuitur.

ANNOTATIO. CXXIIII.

Deipara Deo refert quæ accepit dona.

FAmiliare est, ijs, qui humilitatis virtute præditi sunt, quando laudari se sentiunt, laudum causam subtrahere, aut propriam occultando excellentiam, si possunt, aut in Deum, quæ in se sunt laude digna, referendo, si illud facere nequeunt. Magna profecto encomia à Beata Elisabeth audierat sacra Virgo, quorum causas occultare nec suum erat, nec debebat, nõ quidem suum erat, quia illa Spiritu Sancto repleta loquebatur. non autem debebat, quia quæ ad fidei testimonium, & Dei gloriam confirmãdam spectant, quando tẽporis occasio, & personarum ratio postulat, silentio non sunt inuoluenda, etiam si ad laudem propriam faciunt, quando ex illorũ manifestatione gloria propria non quæratur; nam & Christus se Dei Filium palam confiteri non recusabat. qui gloriam propriam non quærens, sciebat vitam æternam in eo positã, vt agnoscerent homines verum Deum, & quẽ misit Iesum Christum. Cum igitur Beata Virgo tantum mysteriũ occultari non debere animaduertisset, ob suã humilitatem alteram partem elegit, nempe totum, quod in se laude dignum erat in Deum auctorem referre. Magnificat, inquit, anima mea Dominum, quasi diceret. Confiteor me magna habere, & matrẽ Domini esse, sed hoc non mihi tribuo, sed in eum refero, qui magnus est, & à quo magna hæc profecta sunt. Adu-

Et verbis & factis Deum magnificamus.

uerte pro huius sententię maiori declaratione, posse quempiam alterũ duobus modis magnificare; Verbis, videlicet, & factis. Verbis quidem, quando alterius excellentia prædicatur, siue id fiat verbis, aut signis exterioribus siue interioribus cordis; magna enim sentire, aut enunciare de aliquo, est ipsum verbis magnificare; factis autem, quando alicui ea conferuntur, quæ eum magnum, & commendabilem faciunt, vt idem sit magnificare, ac magnum facere. Inuenimus autem Deum magnificari ab homine, & hominem magnificari à Deo, hominẽ deniq; magnificari ab homine, cũ discrimine tamẽ; nã

Deus quõ hominem magnificet.

Deus magnificat hominẽ, eũ magnũ faciendo; confert enim homini ea, quæ eum magnum, & spectabilem, & coram ipso Deo, & coram cæteris hominibus efficiunt. 1. Paralipom. 29. Magnificauit Dominus Salomonem super omne Israel, & dedit illi gloriam regni, qualem nullus habuit ante eũ Rex Israel. Rom. 8. Quos autem sanctificauit, hos & magnificauit. Homo autem Deum magnificat, non quidem eum magnum faciendo, nihil enim homo Deo conferre potest, quo maior fiat, sed magnificat laudando, prædicando magnitudinem, quæ in illo est, cęteriq; hominibus annuntiando, & declarando. Ps. 33. Magnificate Dominum mecum, & exultemus nomẽ eius in idipsum. Rom. 15. Magnificate eum omnes populi. Homo autem hominem utroque modo magnificat, & laudando, & prædicando magnitudinem alterius. Act. 5. Magnificabat eos populus, Ecclesiast. 10. Non magnifices virum peccatorem diuitem. Atque etiam magna conferẽdo 1. Machab. 10. Misit Demetrius Epistolã verbis pacificis ad Ionatham, vt magnificaret eum, id est, contulit magnam potestatem ei. Hoc igitur in loco homo Deum magnificat, nẽpe Beata Virgo magnificat Dominum, Dominus quidem prius ipsam magnificauerat, magna ei dona conferendo, de quibus ipsa dicit. Quia fecit mihi magna, qui potens est. postea vero illa magnificat Dominum, prædicãdo eum auctorem magnitudinis, sibi ab eo collatæ. Magnificatur etiam Deus ab homine corde, ore, & ope re. Corde quidem, quando mente, & affectu ipsius immensam magnitudinem, perfectionem, & excellentiam contemplamur, recognoscimus, & veneramur. Voce, quando verbo, aut signo exteriori prædicamus, & pronuntiamus. Opere vero, quando studiosis operibus ipsi inseruimus, bona enim opera nostra voces sũt, quibus alijs declaramus Dei nostri sanctitatem, & magnitudinem, iuxta illud Matt. 5. Vt videntes opera vestra bona, glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. Beata ergo Virgo corde & voce Deum magnificat, dum anima hæc exhibet; etiã magnificat opere; hæc enim magnificatio opus quoddã est insigne fidei, dilectionis, religionis, & humilitatis. Est igitur perfecta magnificatio, quam homo Deo exhibere potest. Aduerte autem neminem

Magnificam⁹ Deũ corde, voce, & ope.

Nemo vt Deipara, dicere potuit, anima mea.

præter Christum ipsum, ita vere ac perfecte dicere potuisse, aut posse, (anima mea) sicut Beata Virgo, idque propter tria maxime. Primo quidem integrã suæ volũtatis habebat potestatem: si enim verũ est, vti re vera est, hominem eius esse quodammodo seruum, cui extra modum afficitur, est enim auarus seruus pecuniæ, & carnalis seruus voluptatis, cæterique similes serui sunt eorum, in quibus male collocant affectũ, nemoque est, qui vel passionibus proprijs modo aliquo non subijciat aut affectum, vel leuiter saltem male collocet, consequitur neminem dicere posse perfecte, animam suam esse suam, cum pars eius sit cui inseruit, si multum, multum, si parum, parum, cũ nemo sine peccato, aut sine passionibus intemperatis viuat. Beata igitur Virgo, quæ ab omni peccato, & inordinato affectu libera omnino erat, nullique rei creatæ vllo mõ seruiebat, ipsa potuit perfecte dicere (anima mea.) Secũdo. Quia cum ipsa omni ex parte Deo placeret, totaq; anima illi inseruiret, proculdubio animam suam Deo ipsi integram tradiderat. cum igitur Deum animæ suæ filium habuerit, quæ filij erant, ipsius etiam erant, vnde anima eius filio tradita, in eius potestatem integra reuertebatur, perfecteq; dicit, anima mea; tota enim ipsius erat, quæ tota à filio, quantum ad omnes eius partes possidebatur. Tertio Propter affectũ dilectionis; quo enim Deum aliquis magis diligit, eo magis diligit animam suam. Cum igitur Beata Virgo Deum maxime super oẽs homines dilexerit, nullumque peccatum commiserit, suam profecto animam maxime diligebat. Quod autem diligimus, præ dilectione nostrum appellamus. quæ igitur animam suam sic dilexit, eam vere suam vocauit.

Et exul-

Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo.

COMMENTARIA.

CVius commendauerat potentiam, eius nunc bonitatem in ea exultando manifestat: exultaui, inquit, in Deo Saluatore, id est, Verbo carne de meis visceribus accepta pro omnium salute induto. Hæc est illa inenarrabilis lætitia, & exultatio, qua perfusa est in filij conceptione, quando Verbum caro factum est. Deum Saluatorem appellat filium Dei factum hominem ad nos saluandos. Suum autem, quia de ipsius substantia carne vestitus, ipsiusque filius factus erat. Illud (salutari meo) Græce est Saluatori meo, apud Hebræos, Iesu meo. Sumptum enim videtur hoc ex illo Abac. 3. Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Quamuis non eodem sensu vterque verbum pronuntiauit. Abacuc enim suum Saluatorem appellabat, quia de eius gente carnem erat sumpturus; at Beata Virgo, quia de suis visceribus proprijs carnem iam acceperat; ideoque vsa est præteriti temporis verbo, exultauit, quia Verbum iam conceperat, quando hęc loquebatur. Spiritus autem, inquit, meus exultauit, quia gaudium hoc à plenitudine Spiritus sancti, qua repleta erat, procedebat. vt in annotatione perfectius explicabitur. Angeli, qui Deo fruuntur, vt inquit Augustinus, in expositione huius Cantici, hæc duo præstant, nimirum contemplantur maiestatem, & eius dulcedine, ac bonitate delectantur.

ANNOTATIO. CXXV.

Quo differant anima et Spiritus.

TRia sunt, quæ difficultatem faciunt. Primum. Quod sit discrimẽ inter animam, & spiritum. deinde, Cur B. Virgo anima magnificare, spiritu autem exultare se dicat. demũ, quid sit exultare in Deo salutari suo. Quod ad primũ spectat, recte Augustinus in huius cãtici expositione dicit, in homine animam & spiritum nõ re ipsa, sed sola ratione differre; eadem enim res est, anima dicitur, quia corpus viuificat; spiritus autem, quia in se substantia quædam spiritualis est, per se habens esse, etiam à corpore separata. iuxta quam significationem dictum est, 1. Corinth. 15. Factus est homo in animam viuificãtem. & Lucæ 23. In manus tuas commendo spiritum meum. hinc est vt vegetare, & sentire ad animam, vti vero ratione, & contemplari ad spiritum referamus. In hac significatione hæc duo non accipiuntur in præsenti. Habẽt autem hæc in scriptura peculiarem aliam quãdam significationem. Anima enim dicitur, quæ in his, quæ terrena sunt, & naturalia, occupatur, etiam si ratione, & discursu vtatur, Spiritus vero quatenus gratia perficitur, & ijs quæ Dei sunt, attendit, & incumbit. quam significationem animaduertẽs Paulus Hebr. 4. dixit: Viuus est sermo Dei, pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus. Fit autem diuisio animę, & spiritus, quando ita viuit homo secundum carnem, vt ea, quæ Dei sunt perfecte exequatur, & iis, quæ caro aduersus Deum concupiscit, resistat. Eandem significationem Paulus prosequens 1. Corint. 3. dixit Animalis homo nõ percipit quæ sunt spiritus. Animalem appellat eũ, qui ijs quæ ad corpus, & mundum spectant, totus incumbit, quę Dei sunt oblitus; anima ergo quantũ ad naturalia, spiritus, quantum ad ea, quæ gratiæ sunt, dicitur. Hanc significationem nunc Beata Virgo secuta est, & anima Dei magnitudinem confitetur, & spiritu in Verbo incarnato exultat. Occurit statim secunda difficultas. Quare anima magnificat, & spiritu exultat? Respondeo quia tunc magnitudo Dei, virtusque ipsius magis agnoscitur, cum naturæ humanæ imbecilitas consideratur. Animaduertebat enim Beata Virgo, quæ propriæ naturæ erant, & tũc immensam potentiam Dei, quæ tam admirabile opus in ea effecerat, apprehendens dicebat: Magnificat anima mea Dominum. At dum se Spiritus sancti gratia plenam contemplabatur, & per hanc Filium Dei concepisse cognoscebat, eius spiritus exultabat, & gaudebat. Ex ijs tertiæ difficultati satisfacere facile est. Exultat in Deo salutari suo, quia quod Deum concepisset, qui ad saluandum venerat, gaudij materiam ministrabat; exultabat & in aduentu Saluatoris, & in eo quod venientem conceperat. Est autem verbũ exultandi vti aliàs diximus, gaudij concepti magnitudinem, & vehementiam exprimens.

Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.

COMMENTARIA.

CAusam, cur Dominum magnificet, & exultet, adiungit, quia, inquit, paruitatem, & vilitatem meam non est auersatus; sed ancillam abiectæ conditionis fauoribus, & beneficijs admirandis est prosecutus, quibus suam ipse Deus potentiam & virtutem ostendit, & spiritus meus causam exultationis habuit. Antithesis quædam est verborum. Magnificat anima mea Dominum, & humilitatem respexit meam: tanto enim magis Dei potentia elucet, quanto abiectior, & inferior est persona, quæ sublimatur, & euehitur. Humilitatis eximiæ, & religionis singularis fuit Virgini

Beatæ

Beatæ, ſuam paruitatem conſiderare, & confiteri, vt in ea etiã cõfeſſione Deus exaltaretur, & eius gloria manifeſtaretur. Conſiderauit Beata Virgo exiguitatẽ naturæ ſuæ, quia homo erat; ſexus, etiã, quia femina, conditionis, quia pauper, & humanis opibus, & fauoribus deſtituta, vt eo magis diuina virtus, & bonitas eluceſceret, quę talẽ in tantã gloriã extulit, vt eſſet digna Dei mater: ancillã autẽ ſe appellat, quia loquitur de tẽpore, quando nondũ erat mater Dei, hæc enim fuit virtus ſumma, & bonitas Domini, ex ancilla matrem, ex abiecta, & parua, beatam ſuper omnes creaturas effeciſſe. Cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. CXXVI.

Deus tribus modis reſpicere dicitur.

IN ſacra Scriptura, vt recte annotat Auguſtin⁹ in expoſitione huius Cantici, Deus tripliciter reſpicere dicitur, nimirum ſecundum cõtemplationem, gratiam, & iudicium. Reſpicit enim Deus omnia, quia omnia cognoſcit, nihilq; eum latet. Pſal. 112. Humilia reſpicit in cælo, & in terra. Reſpicit etiam quando fauet, & beneficio proſequitur, & complacet ſibi in aliquo. Geneſ. 4. Reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius; ad Cain autem non reſpexit. Exodi. 2. Reſpexit Dominus filios Iſrael. Reſpicit demũ quãdo caſtigat, & punit. Abac. 1. Quare non reſpicis ad iniquitatẽ? Pſal. 103. Qui reſpicit terram, & facit eam tremere. Hoc in loco vſurpatur in ſecũda ſignificatione. Reſpexit enim Dominus eã, quia cõplacuit ſibi in ea, quia ſummis eã eſt proſecutus beneficijs, & ab humilitate, & paruitate in ſummam gloriam eam auexit. Reſpicit ergo Deus, ſiue quando conſolatur, ſiue quando cõplacet in aliquo, ſiue qñ beneficijs proſequitur, metaphora ſumpta ab ijs, qui auertunt oculos ab ijs, quæ ſibi diſplicẽt.

Quid humilitas hoc loco ſignificet.

Quid autẽ per humilitatẽ intelligẽdum ſit, nõ itafacile eſt iudicare, non enim antiqui Doctores in eius verbi ſignificatione conueniunt. In cuius rei explanatione aduertendum hoc verbũ Latinũ Humilitatis tripliciter in Scriptura vſurpari. Primo quidẽ ſignificat abiectionẽ, depreſſionẽ, paruitatẽ, & vilẽ conditionem. Deuteron. 26. dixerunt Iudęi in Aegypto: Reſpexit Dominus humilitatẽ noſtrã, & laborem, & anguſtiã. Iacobi 1. Glorietur dives in humilitate ſua, quia ſicut flos feni pertranſibit. Sũt enim verba dicta per Ironiã. Philipen. 3. Reformabit corpus humilitatis noſtræ. Prou. 29. Superbũ ſequitur humilitas, humilẽ ſpiritu ſuſcipiet gloria. Secundo ſignificat afflictionem, ſeu tribulationem. Pſal. 24. Vide humilitatẽ meã, & laborem meum. Eccl. 20. In humilitate patientiã habe. Tertio. Significat animi virtutem, q̃ opponitur ſuperbiæ, & elationi. Epheſ. 4. Ambuletis in omni humilitate, & manſuetudine. Philip. 2. Nihil per contentionem, neque inanẽ gloriã, ſed in omni humilitate. Coloſſ. 3. Induite viſcera miſericordiæ, benignitatẽ, humilitatẽ. Dixi autẽ hoc verbũ Latinũ, nã Græcũ ei reſpondens non ſic ſe habet: qñ enim in prima, & ſecunda ſignificatione accipitur nomen eſt ταπείνωσις, at quando pro virtute animi, frequentiſſimum eſt ταπεινοφροσύνη, vt in locis allegatis pro tertia ſignificatione habetur, vixque nomẽ ταπείνωσις pro animi virtute oppoſita elationi accipitur, ſed pro abiectione, paruitate, aut afflictione. His igitur ſic ſuppoſitis, quidam hanc humilitatem eam interpretantur; quę eſt virtus animi, in qua Beata Virgo ſupra omnes Sanctos eminuit. Huius ſententię ſunt, Origenes hom. 8. in Lucã, Auguſtin⁹ in expoſitione huius Cãtici, & ſerm. 2. de Aſsũptione Beatæ Virginis; Beda in huius loci cõmẽtario, & Bernardus ſermo. 42. & 45. in Cãtica. Hęc enim humilitas virtute gratiſſima fuit Beata Virgo Deo, & per eã effecta eſt digna, vt Dei Filiũ cõciperet, vt ſupra dictũ eſt. Quidã alij humilitatẽ hãc intelligunt paruitatẽ, & depreſſam conditionẽ, ſeu vilẽ, qualis homo Deo cõparatus, & quales ſunt homines pauperes, & cõtemptibiles mundo. Hanc expoſitionem ſequuntur Theophylactus, & Euthymius, quibus nonnulli recentiores conſentiunt, & mihi accõmodatior viſa eſt, propter eas rationes quas proponam. Primo quidem, quia vix in ſcriptura Græcum vocabulum, quo Euangeliſta eſt vſus, ταπείνωσις, pro virtute animi accipitur, ſed in prima aut ſecũda ſignificatione, vti diximus. Secũdo, quia hæc ſententia cauſa eſt illius, Magnificat anima mea Dominum, cui magis cohęret iſta ſignificatio; nam magnitudo Dei non virtuti, ſed paruitati, & depreſſæ noſtrę conditioni opponitur, tãtoque ipſe magis ſuã oſtendit virtutem ac potentiam quanto magis paruos, & abiectos euehit. Tertio, quia ipſa humilitis virtus, qua Beata Virgo prædita erat, accepta fuit ab ipſo Deo, & in ipſum referenda erat, & propter eã Beata virgo Dominũ magnificabat, ſicut etiam propter alia multa beneficia accepta, Quarto quia cum his verbis Dominũ magnificaret, & eius potentiam, bonitatemque ac gratiam commendare intenderet, nõ debuit humilitatis huius meminiſſe quaſi ob eam fuerit à Deo reſpecta, cum, & humilitatem, & omnem virtutem, & excellentiam habuerit, quia reſpecta eſt à Deo. Adde, quæ tanta humilitatis virtute pollebat, non eſt probabile eam commendare voluiſſe ſuam virtutem, ſed potius ſuam cõfiteri indignitatem ac paruitatem; quod quidem magis humilitatis virtuti conuenit. id quod tllud verbum adiunctum comprobat (ancillæ ſuæ) hoc enim paruitatem pertinet, non ad virtutem animi: humilem ergo ſe exhibuit, nõ quidem virtutem humilitatis verbis profitendo, ſed vilitatem ſuam & abiectionem confitendo, qua ſe abiectam, & ancillam prædicabat. Simile locutionis genus in Scriptura reperitur Iudith 6. Intuere Domine ſuperbiam eorum, & reſpice humilitatem noſtram, id eſt, abiectionem & imbecillitatem. & Gen. 29. Vidit Dominus humilitatem meam, nũc amabit me vir meus.

Ecce enim ex hoc Beatam me dicent omnes generationes.

COMMENTARIA.

PArticula (enim) cauſam indicat, & hanc ſententiam cum præcedentibus connectit. Diceret enim aliquis, cur manignificas Deum, & exultas in eo, quia reſpexit te, cauſam

sam explicans, inquit: Quia ex hoc, scilicet tempore, quo me respexit Deus, beatam me dicent omnes generationes: magna ergo mihi causa magnificandi Deum, & exultandi in eo est, quod me respexerit, quia effectum est, vt tantis me cumulauerit beneficijs, & tam singularibus donis me sit prosecutus, vt cũ humilis, & abiecta ancilla fuerim, omnibus sim anteponenda generationibus; prædicabunt enim me omnes beatam, & felicem, quia non solum beatam, & felicem me fecit Deus, sed omnium beatissimam; agnoscent enim omnes me maioribus affectam bonis ac muneribus diuinis, ideo omnes beatam me dicẽt, ac confitebuntur. Illud (ecce) positum est propter duo. Primũ vt magnitudinem virtutis Dei cõmendaret, quasi diceret: Perpende incõprehensibileẽ Dei potentiẽ, quantoq; iure Deũ magnificẽ, quia cũ humilis ancilla essem, in ea me euexit dignitatem, vt omnibus anteponar. Deinde, vt verbo Elisabeth respõderet, hoc enim dixerat (beata q̃ credidisti) & Beata Virgo in causam altiorem beatitudinem refert, quasi ea sit causa præcipua, ecce prior, & maior causa, quia nempe respexit me Dominus, fiet enim, vt posthac non tu sola beatam me dicas, sed omnes venturæ generationes. Prophetat Beata Virgo repleta Spiritu sancto, quo excitante, & inspirante Dei beneficia accepta commendat, quod nõ est laudem propriam quærere, sed Dei auctoris beneficam potentiam commendare. omnes cum audis generationes, nõ ad singulos homines referas, sed ad credentes in Christum, quorum ore perpetuo beata prædicatur & in cælo, & in terra, vt annotauit Origenes hom. 8. & Euthymius.

ANNOTATIO. CXXVII.

Quid verbum (ex hoc) significet.

ILlud (ex hoc) Albertus Magnus ad humilitatis meritum refert, quasi dicat, ex hoc meæ humilitatis merito fiet, vt me beatam prædicent omnes generationes. Hæc autem expositio legitimo sensui, quem secuti sumus, aduersatur; nõ enim Beata Virgo in opus aliquod suum, sed in magnitudinem virtutis, & bonitatis Dei refert suam exaltationem. Ac cõodatius Augustinus serm. 3. de Assumptione Beatæ Virginis, & in expositione huius Cantici, & Beda referunt ad verbum præcedens: Quia respexit Deus humilitatem meam. ex hoc beatam me dicẽt omnes generationes. Et reuera Beata Virgo in hoc referebat beatitudinem hanc, quia à Deo respecta est. quantum tamen ad litteram, non refertur illud (ex hoc) ad verbum, sed ad tempus, vt sit sensus, post hac, de cætero, seu, ex hoc tempore quo me respexit Deus, prædicabor beata; significans non fidei aut virtuti vlli suæ tribuendam esse exaltationem, sed Deo ipsi, qui potenter gratis & benigne eam respexit. quem sensum verbum Græcum cõfirmat; additum enim est (ex hoc nunc) id est ex hoc tempore præsenti ἀπὸ τοῦ νῦν, quo enim tempore fides in Christum incepit, Beata Virgo beata est prædicata, nam & Elisabeth beatam acclamauit, & mulier illa, quæ Lucæ 11. extollens vocem dixit, Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti. id quod in Euangelio omnes credentes implent. Hanc sententiam à Beata Virgine spiritu prophetico pronũciatam affirmat Basilius Isai. 8. illud verbum (accessi ad prophetissam) de Beata Virgine interpretans, quam etiam interpretationem secuti sunt Cyrillus in eodẽ loco, & Epiphanius hæresi 78. Verba autem Basilij sunt hæc: Quod Maria prophetissa fuerit, ad quam proxime accessit Isaias per prænotionem spiritus, nemo contradixerit, qui sit memor verborum Mariæ, quę prophetico afflata spiritu elocuta est. Quid enim ait, Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Quod si animum accõmodaueris vniuersis eius verbis, nõ vtique per dissidium negaueris eam fuisse prophetissam, quod Domini spiritus in eam superuenerit, & Virtus Altissimi obumbrauerit ei. Hæc Basilius. Cur autem beata dicta sit, & vere fuerit, ipsamet sequenti sentẽtia enarrat, & explicat.

Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius.

COMMENTARIA.

Quibus beneficijs Maria cumulata sit à Deo potenti & Deo Sancto.

PArticula (quia) causam indicat cur sit beata prædicanda ab omnibus generationibus, quia, inquit, magna in me operatus est ille, qui potens est, & cuius nomen sanctum est. Græce est, magna fecit mihi ille potens. Illud autem (nomẽ sanctum eius) Hebraismus est. Psalmo 10. Dominus in cælo sedes eius, id est, cuius sedes est in cælo. ita nunc dicitur: Fecit mihi magna, qui potens est. & nomen sanctum eius, id est, cuius nomen sanctum est. Quibus verbis Beata Virgo significat duplicia beneficia magna se accepisse à Deo sup omnes homines, propter quæ beata ab omnibus erat prædicanda. Priora quidẽ fuerunt beneficia potentiæ, & virtutis Dei; concepit enim nõ hominem merum, sed filiũ Dei, effectaque est

femi-

femina mater filij Dei ſine opera viri, Virginitate permanente, in eam elata dignitatem, vt omnium cæleſtium, & terreſtrium facta Regina, & domina. Hæc opera ſunt diuinæ potentiæ, propterea dicit: Fecit mihi magna ille potens, ſiue qui potens eſt. Poſteriora ſunt beneficia ſanctitatis, & bonitatis: repleta enim eſt Spiritus ſancti gratijs, & omni benedictione ſpirituali benedicta, & ſanctificata, vt nullius peccati macula vnquam infecta fuerit, & in eũ ſanctitatis gradum ſit promota, & euecta, nullus vnquam homo perueniet, imo omnes etiam Angelici ſpiritus longe ſint inferiores. Hæc beneficia ſunt ſanctitatis, & bonitatis, de quibus dicit. Fecit mihi magna is, cuius nomẽ ſanctum eſt. Propter hæc igitur, inquit, vere omnes generationes me beatam confitebuntur, & prædicabunt, non enim fecit taliter omni nationi: merito ergo magnificat anima mea Dominũ, & ſpiritus meus exultauit in Deo ſalutari meo. Aduertendum autem eſt, non dixiſſe, qui potens eſt, & qui ſanctus eſt, ſed cuius nomen ſanctum eſt, vt ſignificaret perſonam Spiritus ſancti, cui tribuitur effectus ſanctitatis, & ſanctus per quandam appropriationem appellatur. nam Beata Virgo his duobus verbis alluſit ad duo verba illa Angeli. Virtus Altiſſimi obumbrabit tibi, &, Spiritus ſanctus ſuperueniet in te. Prpter illud dixit (fecit mihi magna qui potens eſt) propter hoc vero (& nomen ſanctum eius) quaſi apertioribus verbis diceremus. Quia obumbrauit me virtus Altiſſimi, & Spiritus ſanctus ſuperuenit in me, beatam me dicent omnes; illa enim duo me talem feceruut.

Quare Maria dixerit, cuius nomen Sanctum eſt.

ANNOTATIO. CXXVIII.

QVod ad cõnexionem huius ſententiæ ſpectat, Beda eam ad primam illam refert, nimirum, Magnificat anima mea Dominum, quia fecit mihi magna, &c. quod quidem verum eſt, ſi tamen fatea mur immediate referri ad precedentem, nempe Beatam me dicẽt, quia magna mihi facit: ſunt enim cauſæ in his ſententijs contentę, inuicem ſubordinatę, ſcilicet, Magnificat anima mea Dominum, quia reſpexit humilitatem meam, quia hoc factum eſt, vt beata ſim, & prædicer, beata autem, quia fecit mihi magna qui potens eſt. Referuntur ergo omnia ad illam ſententiam, Magnificat anima mea Dominũ, ſed ordine quodam. Illud autem (& ſanctum nomen eius) recentiores quidam ad ſententiam ſequẽtem referunt, & diſiungunt ab illa: Fecit mihi magna qui potens eſt, quaſi incipiat Beata Virgo commendare ſanctitatem Dei, & miſericordiam Dei, vt ſtatim dicit. Et miſericordia eius à progenie, &c. Hęc tamen connexio non eſt accommodata, & qui ſic connectunt, non videntur aſſecuti ſenſum huius partis, quem in Commentario explicuimus: Beata enim Virgo magna accepit à potẽte, & ſancto, quia cumulata eſt ſuper omnes beneficijs ſingularibus potentiæ, & ſanctitatis Dei, propterea beata vere eſt, & prædicatur. Auguſtinus in expoſitione huius Cantici connectit quidem cum præcedenti, ſed in hunc ſenſum, nimirum, Fecit mihi magna qui potens eſt, & idcirco nomen eius ſanctũ eſt. id eſt, quia verbũ in me caro factũ eſt, quod eſt magna mihi facere; hinc enim prouenit, vt nomen, id eſt fama, & notitia Dei ſit ſancta, quia per verbum carnem factũ gloria Dei manifeſtata eſt in mundo. Vera quidẽ eſt doctrina; ſed contextui parũ accommodata, vt apparet ex ijs, quæ in Commentario dicta ſunt.

Quomodo hęc cũ ſuperioribus ſint connectenda.

Et miſericordia eius à progenie in progenies timentibus eum.

COMMENTARIA.

HAec eſt pars Cantici ſecunda, in qua beneficia communia populo ante aduentum Dei in carnem, collata decãtat, incipitque à miſericordia, qua ſemper vſus eſt Deus, cum primis illis Patribus Iudæorum, qui eum coluerunt, Abraham, Iſaac, Iacob, & cæteris, quos ſumma, & perpetua miſericordia proſecutus eſt, & cũ eorũ poſteritate, quæ Deũ timuit, & coluit; nõ ſolũ enim promiſit illis, de eorũ ſemine carnem ſe ſumpturũ, ſed à periculis multis liberauit, & multis fauoribus miſericordiæ ſuæ cumulauit. de qua miſericordia dictum eſt Pſal. 102. Et miſericordia eius ab æterno in æternum ſuper timẽtes eũ, & ijs, qui ſperant in miſericordia eius. vt eruat à morte animas eorũ, &, alat eos in fame. Quod autem dicit, (à progenie in progenies) ſignificat continuam, & perſeuerantem Dei miſericordiam erga Patres, & poſteros. Addit (timentes eum) nẽpe pios, & cultores, & fideles, qui eius verbo obedierunt: nam incredulos, & præuaricatores ſeuere puniuit.

Pſal. 102.

ANNO-

ANNOTATIO. CXXIX.

Quorũdã recentiorũ expositio refellitur.

NON me latet, recentiores hanc & sequentes sententias interpretari generaliter de communibus beneficijs, quæ generi humano Deus cõfert, & de ijs, quos propter superbiam deprimit, & nonnulla horum ad dæmones referunt, quorum superba mens depressa est, multaque similia deferũt, quę si doctrinam respicias, vera sunt, si autem contextui applicare velis, profecto mihi videntur parum accommodari, cum Beata Virgo in hoc Cantico, de illo populo Iudaico, qui erat tunc electus, & fidelis ac colens Deum, loquatur, progressum misericordię quo vsus est cum illo enarrans, vsque ad aduentum in carnẽ, qui fuit complementũ, & perfectio omniũ misericordiarum, & beneficiorũ. quæ expositio ex ipsarum sententiarum explicatione confirmabitur.

Fecit potentiam in brachio suo, dispersit superbos mente cordis sui.

COMMENTARIA.

PRosequitur hanc perseuerantem misericordiam, & beneficia populo illi collata enarrare: post misericordiam enim illam, qua vsus est multorum annorum curriculo cum Patribus illis, ante ingressum in Aegyptum, & dũ ibi diu perseuerarẽt, exponit quo pacto populum ab illa captiuitate eripuerit, & à iugo duræ seruitutis in libertatem eum vindicauerit. Fecit, inquit, potentiam in brachio suo, id est, manu potenti extraxit ab Aegypto. Hebraismus est, in brachio, pro, brachio. fecisse autem potentiam brachio dicit, quia mira virtutis opera in eis liberãdis vsus est. nam per Moysen miracula effecit, quibus Magi Pharaonis superati sunt, mare diuisit, & iter sic cum præbuit, aliaq; multa insignia opera præstitit, nec solum hoc, sed superbos dispersit mente cordis sui, id est, cogitationes, & voluntates superborum Aegyptiorum, Pharaonis, & populi eius, qui populum seruitute premebant, & eum insequentes, comprehendere se posse existimabãt, & cupiebant, dispersit, & irritas fecit, submergendo aquis omnes eos. Dispergere mente cordis sui, idem est, ac cogitationes, quæ ex iniquo corde procedebant, irritas, & inanes efficere, vt ad effectum nequaquã producerentur. quod factum est, quando Pharaonem, & exercitum eius proiecit in mare, & saluum custodiuit populum timentem se. De hac protẽti liberatione dicitur Deuteron. 5. Memento quod seruieris in Aegypto, & eduxerit te Dominus Deus tuus inde in manu forti, & brachio exteno. & Deuter. 7. Recordare quæ fecerit Dominus Deus tuus Pharaoni & cunctis Aegyptijs, plagas maximas, quas viderunt oculi tui, signa atque portenta, manumque robustam, & extentum brachium, vt educeret te Dominus Deus tuus. De hac autem dispersione Aegyptiorum est illud Psal. 77. Excussit Pharaonem, & virtutem eius in mari rubro. Merito autẽ Aegyptios superbos appellat, qui suis opibus, & viribus, vero Deo contempto cofidebant, & populum, quem Deus omnipotens defendebat, & protegebat, subijcere, & superare se posse existimabant.

ANNOTATIO. CXXX.

BOnam autẽ tura huius sententię: Dispersit superbos mente cordis sui. tres adfert expositiones. prima est, qua connectit illud (mente cordis sui) cum illo (superbos) interpretatur autem superbos mente cordis, id est mente per præsumptionem, corde per ambitionem. at hæc expositio non videtur satis accommodata: si enim is esset sensus, dicendum erat (mente, & corde suo) Secunda expositio est, qua illud (mẽte cordis sui) cõnectit cũ verbo, (dispersit) interpretaturque, superbos dici dispergi mente cordis sui, quia Deus definitione consilij sui diuini, quæ dicitur mens cordis Dei, superbos dispergit, at ista expositio nullo modo sustineri potest: nam mens cordis sui ad superbos refertur, nõ autem ad Deum, vt constat ex textu Græco, vbi legitur: ac si Latine dicas (mente cordis eorum) Tertia expositio est, qua connectit cũ verbo, & mẽtem cordis ad superbos refert, vt vere connecti, ac referri debet; tamen sic interpretatur, quasi id sit dispergere mente cordis eorum, ac diuino iudicio cor superborum tenebricoso obliuionis velamento dispergi, quæ expositio non videtur accommodata. Ea autem est legitima, scilicet superbos mente cordis eorũ dispergi, cum Deus cõsilia ac cogitationes, quæ prauitate sui cordis sibi proposuerũt, dissipat, ac irritas facit, ne exitũ suum consequantur. iuxta illud Iob. 5. Dissipat cogitationes malignorum, ne possint implere manus eorum quod ceperant. Isa. 3. Inite cõsiliũm, & dissipabitur; loquimini verbum, & non fiet. & illud 2. Reg. 15. Dissipa Domine consilium Achitophel. hæc expositio est accommodatissima, quam in Commentario explicuimus,

Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.

COMMENTARIA.

QVAE in egressu de Aegypto Deus mira cum populo illo gessit, explicuit; nūc quæ in ingressu in terram promissionis fecit, exponit. Deposuit, inquit, potentes de sede; multas enim gentiū nationes potentes, & Reges multos euertit, & de suis regnis, possessionibus, ac sedibus, seu thronis, vel regalibus solijs eiecit, & Iudæos humiles, ac abiectos introduxit, & in illorum sedibus collocauit. Ex sacra Scriptura nemo est qui ignoret, quot populos nationum, Principes, ac Reges potentissimos Deus debellauerit, & regnis spoliauerit, vt Iudæos introduceret, & in eorum sedibus collocaret. Totus liber Iosue in his enarrandis versatur. Magnum profectò opus diuinæ misericordiæ erga populum illum. De hac depositione potentium, & humilium exaltatione est illud Deut. 7. Cum deleuerit gentes multas coram te, Hethæum, Gergezæum, & Amorrhæum, Chananæum, & Pherezæum, & Heuæum, & Iebusæum, septem gētes multò maioris numeri, quā tu es, & robustiores, &c. & illud Psal. 34. Percussit reges magnos, & occidit reges fortes, Seon regē Amorrhæorum, & Og regem Basan, & dedit terram eorum hæreditatem, hæreditatem Israel seruo suo. Quia in humilitate nostra memor fuit nostri.

Esurientes implenit bonis, & diuites dimisit inanes.

COMMENTARIA.

QValitatē terræ, in quam introductus est popul⁹, indicat; terra enim erat fertilissima, lactis, ac mellis copia, & omnibus diuitijs affluens, & terræ fructibus abundans. His affluentijs bonorum homines illos incolas priuauit, à proprijs locis ablegando. Et hoc est: Diuites dimisit inanes, & vacuos; populum autē Iudæorum afflictum, & esurientem, qui pauperi cibo alebatur, vixque dabatur ei tempus eum sumendi præ nimia vexatione, & oppressione, quiq; in Aegypto, & in deserto per quadraginta annos ducebatur, de quo dicitur Psal. 106. Esurientes, & sitientes, anima eorū in ipsis defecit: in hoc abūdātissimo loco collocauit. honorem ergo, & abundantiam populo humili, & abiecto, ac pauperi contulit, eum exaltando, & bonis replendo, depositis potentibus, & eiectis diuitibus. De hac abundantia est illud Deuteron. 8. Dominus Deus tuus introducet te in terram bonam, terram riuorum, aquarumq;, & fontium, in cuius campis, & montibus erumpunt fluuiorum abyssi, terram frumēti, atque hordei, & vinearum, in qua ficus, & malogranata, & oliueta nascuntur, terram olei, & mellis, vbi absque penuria vlla comedes panem tuum, & rerum omniū abundantia perfrueris; cuius lapides ferrum sunt & de montibus eius eris metalla fodiūtur. Hæc Deus cum populo illo fideli gessit. Et hæc est secunda pars Cantici, in qua breuissimo, ac perfectissimo epilogo Beata Virgo beneficia ante aduentum collata populo descripsit.

Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ.

COMMENTARIA.

HAEC est tertia pars Cantici, in qua narrat, quomodo post tot beneficia illi populo facta, tandem carnem induit Deus ex illo, sicut misericorditer promiserat. Suscepit, inquit, Israel puerum suum, id est carnem sumpsit de populo illo seruo suo, scilicet, in quo cultus, & religio eius pseuerabat. Recordatus, inqt, misericordiæ suæ. misericordia hęc est,

qua humanam naturam sumere decreuit. Verbi enim incarnatio summum misericordiæ
Psal. 88. Dei beneficium est & argumentum, de qua dictum est Psal. 88. Misericordiam mem non dispergam ab eo, & Psal. 50. Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam. per quandam enim antonomosiam, dicta est misericordia, quia Verbum carnem fieri pro nobis summum fuit misericordiæ opus, & quod de Iudaica gente caro sumpta est, eximiæ clementiæ erga populum illum argumentum, non ex vllis illius gentis, aut ceterorum hominum præcedentibus meritis. Dicitur autem Deus recordatus huius misericordiæ, non quod vmquam oblitus fuerit, sed quod multum temporis interceſſerit ab eo, quãdo Deus misericordiam hanc faciendam significauit, vsque ad illud, quando facta est.

ANNOTATIO. CXXXI.

Nonnullę expositiones refelluntur.

QVidam sic interpretantur: Suscepit Israel seruum suum, vt memor esset misericordiæ suę. Quæ interpretatio non videtur probanda: nã si particula (vt) significat finalẽ causam, apertum est, Deum non suscepisse Israel eo fine, & causa vt recordaretur misericordiæ suæ: si autem significet consecutionem, nec sic accommodabitur, quia non ex eo quod susceperit, consequitur eum recordatum esse, sed potius ex eo quod recordatus est, consequitur suscepisse. Legitima est ergo expositio, Deum recordatum promissionis antiquæ, quam ex misericordia secerat, suscepisse carnem ex Israel, vt hæc duo concomitantiam, & cõiunctionem quandã significent. Quidam hanc susceptionem ad auxilium, quod illi populo depresso præstitit, referunt. Hoc tamen minus apte dici verba sequentia indicant; Sicut, inquit locutus est ad Patres. quæ ostendunt hanc susceptionem esse aduentum Verbi in carnem, quam de illo populo suscepit, sicut multo ante promiserat. Hic sensus quadrat instituto presenti; cũ enim Elisabeth meminerit aduentus, & incarnationis huius, æquũ videbatur Beatam Virginem eum cõprobare, sicut cætera verba ad Elisabeth dicta comprobauerat, eo maxime quod Christi mater esset prædicata, ac ipsa in hoc Cantico Deum magnificabat, beneficiaque populo Iudaico à Deo collata referebat. Quæ omnia ad hoc vltimum, & omnium maximum, nempe, carnis susceptionem tendebant.

Sicut locutus est ad patres nostros.

COMMENTARIA.

ANtiquam, & perfectam misericordiæ huius recordationem declarat, quasi diceret: Multo ante locutus erat, & promiserat Deus patribus Iudæorum hãc susceptionem carnis, quam quidem sicut promiserat, impleuit. Locutus, idem significat ac promisit. Recordatus ergo est, sicut locutus fuit, id est, fecit sicut promiserat. Possumus etiam illud (sicut) interpretari loco relatiui, nempe Recordatus misericordiæ, quam locutus est, & promisit ad Patres nostros. Hi autem Patres sunt Abraham, Isaac, Iacob, & Dauid; quibus promissio facta est de venturo Christo ex eorum genere. Communes Patres hos, Elisabeth, & Beata Virgo habebant; ideo, nostros appellat.

ANNOTATIO. CXXXII.

QVidam per parenthesim hanc sentẽtiam dictã censent. Accommodatior lectio, & expositio est, vt continua sit præcedenti, reddens causam verbi illius (recordatus) & explicans perfectam Dei veritatem in implendis, quæ dixit, & promisit. Recordatus est ergo, qu a multo ante promisit, & fideliter impleuit, quia sicut promisit, ita fecit. Potest etiam per parenthesim non inepte explicari.

Abraham, & semini eius in sæcula.

COMMENTARIA.

HAEC particula non præcedentibus cõiectitur, sed illis: Recordatus misericordię suę, quæ scilicet facta est Abrahamo, & posteritati eius in sæcula, seu in perpetuum. Hæc enim misericordia in vtilitatẽ cessit ipsius Abtahæ, & posteritatis eius, nõ solũ pcedẽtis, sed futuræ

futuræ vsque in sæculum, & in mundi finem. Verbi enim incarnatio non tantum præcedentibus fidelibus, sed futuris vsque in sæculum attulit benedictionem. Semẽ appellat posteritatem Abrahæ, quam vt significet comprehendere futuram in finem, addidit, in sæcula. Hanc autem posteritatem, non carnalem illam, sed spiritualem, quę secũdum fidem est, intelligere oportet, iuxta illud Rom. 8. in Isaac vocabitur tibi semen, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. His verbis Beata Virgo fructum aduentus, & misericordiæ huius explicuit. Cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. CXXXIII.

Aliorum expositio refellitur.

OMnes interpretes, quot vidi, verba hæc cum præcedentibus connectunt, quasi sint eorum expositio, nimirum locutus est ad Patres nostros, qui sunt Abraham, & eius posteritas. quam expositionẽ non posse accommodari contextui, vel illud satis manifeste comprobat, quod Euangelista casũ nominum commutauit; cum enim diceret; Locutus est ad Patres nostros in accusandi casu, postea adiũxit, Ipsi Abraham, & semini eius. quod profecto non alia de causa factum est, nisi vt hæc posteriora non ad ea, quę immediate præcesserant, referrentur. Est etiam aliud huius nostræ interpretationis argumentum: nam non videtur verum Deum locutum Abraham, & posteritati eius; qui enim absolute posteritatem dicit, vniuersaliter loquitur, & totam, aut maiorem indicat partem: at promissio illa diuina paucis fuit facta, nempe duobus filiis Isaac, & Iacob, & multo post Dauid. Præterea, quia si ad illa referatur, solum declarat, qui sint Patres illi, quibus locutus est Deus, nec explicatur quod maxime explicandum erat, nempe huius misericordiæ magnitudo, & vtilitas ac fructus. Præterea, quia si coniungamus cum illis (Recordatus misericordæ Abraham ipsi, & posteritati) sensus est accõmodatissimus, & est phrasis Hebręa, & prophetia Dauid, Psal. 97. Recordatus est misericordiæ suæ, & veritatis suę Domui Israel. ita nunc: Recordatus est misericordiæ suæ ipsi Abraham, & eius posteritati. Sic fiet, vt recedamus ab illis, quia omnia hæc verba nimirum (Sicut locutus est ad Patres nostros, Abraham, & semini eius in sæcula) per parẽthesim dicta censent. ab illis etiam, qui à dicta parenthesi excipiunt illud (in sæcula) & connectunt cum (recordatus est misericordiæ in sęcula) quæ omnia violenta sunt, & aliena à vero sensu. Connecti ergo debẽt verbo illi (recordatus misericordiæ) id quod sæpe in Scriptura fit. Matt. 5. Dixerint omne malum aduersum vos, mentientes, propter me. illud (propter me) non illi (mentientes) sed verbo (dixerint.) copulatur. Ioan. 11. Lazarus mortuus est, & gaudeo propter vos, quia non eram ibi. hoc (quia non eram ibi) conuectitur verbo (gaudeo) sic nunc (recordatus misericodiæ) connecti debẽt (Abrahã & semini eius in sæcula) sensus enim, & ratio verborum sæpe postulat interpositionem quandam.

Mansit autem Maria cum illa, quasi mensibus tribus, & reuersa est in domum suam.

COMMENTARIA.

TEmpus, quo Beata Virgo cum Elisabeth cõmorata est, Euangelista indicauit, vt eam partui, Ioannisque natiuitati interfuisse significaret; mensium enim trium spatium deerat, vt ad nonum mensem conceptionis Ioannis Elisabeth perueniret, quando solent feminæ parere: sextus enim à conceptione mensis agebatur, quando Beata Virgo venit ad Elisabeth. cui si addas hos tres, tempus nouem mensium efficitur, quando natus est Ioannes. nec est necessarium nouem integros impleri menses, dummodo in nono fiat partus: hoc enim tempus est à natura præscriptum, quamuis & illud (quasi) non semper minuat, sed certum, & integrum tempus ostendat, vt in annotatione explicabitur. toto hoc tempore, de consensu etiam Ioseph Beatam Virginem cum cognata mansisse non est dubitandum, vt Euthymius dicit.

ANNOTATIO. CXXXIIII.

Num Dei para natiuitati Ioãnis interfuerit.

AN Beata Virgo natiuitati Ioannis interfuerit controuertunt Doctores. quidam negant, qui dam affirmant; negant quidem Theophylactus, Euthymius, & Nicephorus lib. 1. histor. capit. 8. eo argumento ducti, quia moris erat, Virgines, quæ eiiam in eadem domo erant, recedere, quando prægnantes parituræ erunt, propter concursum eorum qui gratulandi causa aduenire solebant. Beata ergo Virgo deuitans eos, qui ob natum infantem in domum Zachariæ concurrere debebant, ante partum recessit. Adfuisse autem Beatam Virginem etiam nato Ioanne asserunt Origen. hom. 10. Ambrosius & Beda, quorũ sententia probanda videtur. Primo quidem ratio moralis id confirmat; ijs enim qui norant toto illo tempore Beatam Virginem permãsisse cum prægnante, inciuile videri posset, si eam desereret proximã iam partui, quando solent amicæ, & cognatæ accurrere auxilij præstandi causa. Secundo, quia non videtur ratio vlla assignari posse, cur tribus mẽsibus mansisset, nisi quod natiuitatis, & partus tempus expectabat, & idcirco hoc tempus ab Euangelista descriptum est, vt eo indicaret, par-

tum expectasse. Tertio, quia cum Angelo indicante, Beata Virgo accesserit ad Elisabeth, vt tantum miraculum oculis ipsis cerneret, non est credibile non expectasse cõsummationem, & partum. Quarto, quia sciebat illum esse filij sui præcursorem. quę autem ratio potuit persuadere, vt post breuissimum tempus nasciturũ, oculis, & brachijs amplecti nollet? Quinto, quia non erat priuandus Ioannes Baptista, qui in vtero Beatam Virginem exultatione salutauerat, tanto aspectu, vt liceret oculis corporis Dei matrem cernere. Nec argumẽtum illorum doctorum obstat. Ad quod dici potest in primis, de more illo inter Iudæos obseruato nõ omnino constare. Rursus, turbam concurrentium vitari potuisse, si statim post natum Ioannem Beata Virgo discessisset, id quod Euthymius dicere videtur, non quod partui non interfuerit, sed quod cito post natũ Ioannem discesserit. Rursus, quia Beata Virgo erat desponsata, & iam apud vulgus nõ inter virgines omnino computata, vnde non erat, cur ceterarum morem obseruaret. Posset autem aliquis huic sententię duo alia ex Euangelistæ verbis obijcere. Vnum est, quod dicitur (quasi mensibus tribus.) non igitur completi erant tres menses. ex quo fit, quod cum nec esset completus sextus, quando annunciatio facta fuit Beatæ Virgini, Elisabeth nondum nonum mensem compleuerit, quando reuersa est Beata Virgo. Hoc argumentum nullum facessit negotium. nam vti diximus in commentario, tempus à natura pariendi præscriptum non semper est nouem mensium completorum; quædam enim citius pariunt, quædam tardius, quædam nono cõpleto. Præterea quando dicitur (quasi) non per hoc significatur, quod non fuerint tres integri menses: nam ea particula aliquando numerum integrum significat. nam Matth. 14. dicitur: Fuit numerus manducantium quinq; millia virorum. cum tamen Ioan. 6. dictum sit: quasi quinque millia. immo potest etiam significare numerum maiorem. nam si tres menses sunt, & pauci aliquot dies, dicimus, quasi tres menses. Alterum, quod obijci potest, illud est. Euangelistã post verba illa (reuersa est in domum suam) dixisse (impletum est tempus pariendi. Videtur ergo, quando reuersa est Beata Virgo, nondum peperisse. Hoc autem facile soluitur: non enim reuersam in domũ narrat, quasi antequam Elisabeth pareret, discessisset, sed vt historiam Beatæ Virginis compleret, & totam Elisabeth historiam coniungeret, propterea vtrumque diuisit. Tenendum ergo est, Beatam Virginem vsque ad natum Ioannem mansisse cum Elisabeth. Quamuis non negem sententiam contrariã esse valde probabilem. Hoc autẽ mirabile est, quod nihil eorum, quæ his tribus mensibus beatæ matres collocutæ sint, & gesserint, narratum est, sed silentio occultarunt Euangelistæ. facile tamen nonnulla ingenio inuestigamus, quæ Origenes optime cõsiderans homil. 9. sic inquit: Si enim eo, quod tantum venit Maria ad Elisabeth, & salutauit eã, exultauit infans in gaudio, & Spiritu sancto plena prophetauit Elisabeth ea, quę in Euangelio scripta sũt, & in vna hora tãtos profectus habuit, nostræ conjecturæ relinquitur, quid in tribus mẽsibus Ioannes profecit, assistente Maria Elisabeth. Valde quippe indignum est in puncto horæ atque momento exultare infantem, & quodam modo lasciuisse, repletãque esse Spiritu sancto Elisabeth, per tres vero menses, nec Ioannem, nec Elisabeth ex vicina Matris Domini, & ipsius Saluatoris præsentia profeciſſe. Exercebatur ergo, & quodammodo in athletico à sancta matre, & per tres mẽses vngebatur Ioannes, & præparabatur in matris vtero, vt mirabiliter natus, mirabilius nutriretur; quod enim extra consuetudinem nutritus est, nõ refertur scriptum, quomodo matris fuerit lactatus vberibus, quomodo in sinu gerulæ constitutus, sed statim sequitur: Et erat in desertis vsque ad diem ostensionis suæ ad Israel. Hæc Origenes. Cuius vltima verba non sunt suscipienda, vt Ioannes nõ sit lacte nutritus more infantum, sed quod nihil horum narretur, ad significandum miram Ioãnis supra ceteros hoies infantiam; vsu enim rationis pollens, vt inquit Ambrosius, cito mẽbra tenera vsibus adultorum accommodauit,

Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, & peperit filium.

COMMENTARIA.

HIstoriam prosequitur Euangelista; impletum autem fuisse tempus ipsi Elisabeth, refert, non solum, vt secundum naturæ ordinem, natũ Ioannem significet, sed etiam, vt quod Angelus promiserat Zachariæ, nempe vxorem eius filium illi pariturã, adimpletum esse confirmaret.

ANNOTATIO. CXXXV.

Quorsum dicatur, tempus pariẽdi fuisse completum.

ORigenes homilia. 9. in præsenti refert multos existimasse superflue dici, Elisabeth impletum est tempus vt pareret. Quæ enim mulier potest pare re, nisi tempus pariendi compleuerit? ipse vero non superflue dictum esse censet, dicitque tam in veteri, quam in nouo testamẽto, ficubi scriptum est, de ortu peccatoris, numquam repertum esse dictum, impletum est tempus pariendi, sed vbicumque iustus nascitur, ibi completi dicuntur dies; ortus enim iusti plenitudinem habet, peccatoris natiuitas, vt ita dicam, vacuitatem, & inanitatem. Idem annotat Ambrosius. Hæc spiritualis est ratio; ad literam autem illud facit, quod in Commentario dictum est, vt scilicet Euangelista diuinam promissionem per Angelum factam completam significaret, & Ioannem licet diuina gratia, ac potentia conceptum, tempus tamen à natura præscriptum in ortu suo non mutasse ostenderet.

Et audie-

Et audierunt vicini, & cognati eius, quia magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa.

COMMENTARIA.

AVdierant iam ante vicini,& cognati,Elisabeth grauidam: post quintum enim mensem illa non se amplius occultabat; partus tamen maiorem admirationem, & notitiam fecit. nam non semper quæ apparet,est vere grauida,nec quæ vere est, fœtum ad partum perducit. Partus igitur certitudinem, & perfectionem attulit: idcirco tunc vicini, & cognati diuinam virtutem, & misericordiam agnouerunt. Est autem phrasis Hebræa (magnificauit Dominus misericordiam suam cum illa) pro eo quod dicitur,magna quadam, & singulari misericordia vsus est Deus cum illa, qui sterili & seni filium concessit. tanta euentus nouitas celeriter, & longe,partum euulgauit.

Et congratulabantur ei.

COMMENTARIA.

GAuisi sunt vicini & cognati, & commune gaudium verbis ei significabant; hoc autem est congratulari ei. Quod quidem Euangelista refert, vt verbum Angeli impletum esse ostendat, quod superius dixerat: Et multi in natiuitate eius gaudebunt. Quibus enim ante dolorem attulit Elisabeth sterilitas deplorata, ijs gaudio fuit, quod ex Dei misericordia proles mascula illa contigisset, ideoque commune cum illa gaudium exterius testabantur.

ANNOTATIO. CXXXVI.

Quid sit alicui congratulari.

GRæce illud (congratulabantur) ad verbum est (congaudebant) à verbo, συνχαιρέω, quod est congaudeo. Latinus tamen interpres recte vertit (congratulabantur.) nam congaudere alicui idem est, ac gratulari, id est gaudium conceptum verbis, aut signis testari. Fieri autem potest, vt quidam cõ gaudeant, & non gratulentur, qui nimirum gaudium, & lætitiam animo concipiunt, sed eam exterius non exprimunt. Quidam vero gratulantur, sed non gaudent, qui quam animi lætitiam non habẽt, verbis erga alios ficte ostendunt. quorum gratulatio nec perfecta, nec vera est: qui enim vere gratulatur,& gaudet animo,& gaudium animi alteri,de cuius bono gaudet exteriori signo testatur. Sic congratulabantur vicini, & cognati Elisabeth; vere enim gaudebant. Verbum autem compositum congratulandi, commune multorum gaudentium testimonium indicat. Quod autem hoc in loco nõ gaudendi solum,sed etiam gratulandi verbum sit legẽdum,ratio ipsa ex textꝰ verbis deducta probat. nam non videtur alia causa efficax dari posse, cur magis Elisabeth,quam Zachariæ congratulati fuerint,nisi quia gratulatio maxime verbis fieri solet: cum autem Zacharias &mutus,& surdus tunc esset,gratulatio nõ ei,sed Elisabeth exhibebatur,quamuis gaudium animi fuerit & cum Zacharia commune. Possumus autem alteram huius rei adferre causam (nam & credibile est signis,& nutibus multos cum Zacharia fuisse cõgratulatos) nimirum quia maior erat causa gratulandi Elisabeth, quæ præterquam, quod sine filiis erat quod,malum commune erat cũ Zacharia, ipsa sola sterilitatis opprobrium patiebatur, ob idque dictum est prius, Dominum magnifi casse misericordiam suam cum illa.

Et factum est in die octauo venerunt circumcidere puerum.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiam,& quid temporis successu gestum sit, narrat: Octauo, inquit, die venerunt circumcidere puerum. venerunt, inquit, ij nempe, quorum erat circumcidendi munus,quique etiam celebritatis causa conuenerant: venerunt autem in domum Zachariæ,vbi Ioannes natus erat, & pater, ac mater manebant: domi enim vbi erat puer, fiebat circumcisio; die autem octauo à natiuitate circumcidebatur puer, secundum legis præceptum. Genes. 17. Filius octo dierum circumcidatur inter vos. & Leuit. 12. Die octauo circumcidetur caro præputij viri. circumcisio enim figura quædam erat, & signaculum fidei,Christi aduentum,& sanguinem significans, quo vitia, & peccata erant abscindenda, ideo die octauo fiebat,qui est post hebdomadam completam,indicans post legem Euangelium futurum. qua etiam de causa die octauo Christus resurrexit.

ANNOTATIO. CXXXVII.

NOn in Synagogis circumcisionem fuisse celebratam olim, sed in domibus ptoprijs, aut locis, vbi erant infantes, ex hac lectione satis efficaciter deduci potest. Si enim in Synagoga celebrata esset,

ta esset, dicendum erat: Tulerunt puerum vt circumciderent eum, sicut inferius capite 2. dictum est: Tulerunt puerum, vt sisterent eum Domino, quia in Templum vt præsentaretur, portabatur. at dum dicitur, hic venerunt, vt circumcideretur, deducitur, ad locum, in quo puer manebat, ventum esse, vt circumcideretur. Quod etiam in eo magis confirmatur, quod hoc verbum (venerunt) non ad parentes Ioannis referendum est, sed ad illos, qui foris erant, qui venerant circumcisionis causa. nã de his statim dicitur: Et vocabant nomine patris eius Zachariam. quod verbum manifeste constat, non esse dictum de parentibus Ioannis: nam Pater mutus erat, & mater renuit sic vocari. Qui igitur foris erant ministri, & amici, ac cognati, venisse dicuntur in domum Zachariæ. Hoc ipsum alio etiã argumento efficaci corroboratur: nam matrem interfuisse circumcisioni Euangelista indicat; refert enim matrem audientem, velle vocare illos pueri Zachariam, dixisse: Nequaquã, sed vocabitur Ioannes. si igitur mater aderat, consequitur domi circumcisionem esse factam; non enim est verisimile, puerperam octo dierũ domo egressam fuisse, & maxime quod præcepto Domini Leuit. 4. quadraginta diebus manebat in sanguine purificationis, cui non licebat sanctum vllum tangere, nec sanctuariũ ingredi; idem confirmatur testimonio Epiphan. qui hæres. 20. contra Herodianos, cap. de præsentia Christi, Christum circumcisum esse in ea spelunca in qua natus est, affirmat. Hæc dixerim propter quosdam, qui in Synagoga factã existimant, eo ducti argumento, quod Iudæi nũc in Synagogis circũcidunt. quibus profecto, si id facere se dicant, quia olim ita factũ est, nulla fides est adhibenda, vt pote tenebris infidelitatis obcæcatis, cũ Scriptura sacra circumcisionẽ non in Synagogis, sed domibus, aut locis alijs extra Synagogas factam esse commemoret. sic Genesis 17. legimus Abraham vno die se & Ismahel, vernaculos, & cunctos domesticos circumcidisse, quæ circumcisio nõ in Synagoga, quæ tunc non erat, sed domi facta est. Præterea Exodi 4. Sephora in diuersorio dum iter faceret, circumcidit filium suum petra, ne ab Angelo interficeretur. Et Iosue 5. ipse Iosue circumcidit filios Israel in valle præputiorum. nõ ergo locus à lege fuit præscriptus, in quo circumcisio celebraretur. vnde, & domi, & in agro, & in quouis loco, vbi parentes pueri erant, circumcidi licebat. an aliqui in Synagogis circumcidi voluerint, non constat. Hoc certum tamen est, tunc non fuisse id necessarium, nec in consuetudine aut vsu communi, cum compertum sit, Ioannẽ domi fuisse circumcisum.

ANNOTATIO. CXXXVIII.

Quare octauo die fiebat circumcisio.

INquirendum nunc est, quare octauo die circumcisio infantis fieret; non autem causas hic morales, aut spirituales inuestigamus, quæ multæ sunt, & à sacris Doctoribus traditæ, quasque alio in loco enarrabimus; sola nunc causa naturalis quæritur: multa enim ex diuinis illis præceptis præter spirituales significationes, naturales etiam causas continebãt; cumque multa possint in medio exempla proponi, vnum producam Leuit. 13. vbi Dominus præcepit Iudæis leprosũ non tangere, dum aliqua particula carnis viuida, & nõ infecta manebat, cum vero tota caro lepra erat affecta, non amplius tangi prohibebatur. miræ sunt huius rei significationes, tamen causa naturalis ea est, quia quando tota caro lepra est conspersa, tunc putrefactio est in suo termino, & est completa, iamque euaporatio quæ alios inficit, cessat; experimur enim canes, vel alias carnes mortuas, dum putrefiunt, pessimum generare odorem, & inficere circumstantes; cũ vero putrefacio est terminata, cessare illam euaporationem nociuam, & molestam. hac de causa, dum caro leprosi adhuc viuida erat, vitandum præcepit Dominus; tunc enim putrefactio peragitur, & euaporationes cõtagiosæ sunt; cum vero tota iam caro exterior infecta est, argumento est completam esse putrefactionem, & euaporationem cessasse. Vides igitur quanta doctrina naturalis præcepto Domini continetur. Hoc idem in circumcisione inuenies; infantium enim masculorum vita, vsque ad septimum die inclusiue in magno versatur periculo, tum propter causas particulares, tum propter cælestium orbium impressiones, quæ in corpora plurimum possunt. Hãc causam habemus in Aristotele, qui lib. 7. Histor. animal. cap. 12. de infantibus loquens, sic inquit; Plurimi ante septimum diem intereũt, unde fit, vt nomina septimo die imponantur, tamquam saluti iam pueri magis credamus. Eãdem causam apud Romanos attulit Plutarchus in libro Quæstionum cẽturiatarum Romanorum, nempe cur nono die nomen masculis imponeretur. Dies enim septimus, inquit, anceps erat, octauus autem, quia feminis numerus par adscribebatur, relinquebatur, & ad nonum differebatur. addit etiã vmbilicũ die septimo resolui in plurimum, & vsq; ad diem illum ancipitem esse vitam, & quasi plantam hominem, reputari, cũ maneat vmbilicus, per quem more plantæ nutriebatur. Deus igitur noluit ante octauũ circumcisionem fieri, ne periculo periculum adderet. adde quod cum nondum vita hominis certa esset, nõ de numero populi computari. His igitur de causis dies octauus electus, quãdo vita infantium periculum illud euasit, & in ceterorum hominum numero magis potuit conscribi.

Et vocabant eum nomine patris sui Zachariam.

COMMENTARIA.

CIrcumciso puero nomen continuo imponebatur. Qui ergo venerãt vt circũciderent puerum, nomen patris Zacahariam illi imponere volebant: hoc enim significat verbum imperfectum (vocabant) id est, de nomine patris illi imponẽdo agebant. Hanc tunc temporis fuisse consuetudinem, vt nomina parentum pueris imponerentur, præsens factũ indicat: non enim alia ratione Ioannem nomine patris Zachariam vocare voluerunt.

ANNO-

ANNOTATIO. CXXIIII.

Quare in circumcisione nomen imponebatur infantib.

NOnnulla annotanda occurrunt. Primo quidē nomē apud Iudæos in circūcisione pueris imponi solitum, sicut apud nos in baptismo, quod nō ante, sed post circumcisionē fieri Theophylactus asserit, & ex textu deducitur; post circumcisionis enim verbum cōsequitur nominis impositio, quod etiam inferius significatur capite 2. Postquam, inquit, impleti sunt dies, vt circumcideretur puer, vocatum est nomen eius Iesus. Causa autem cur illo tēpore nomen imponeretur, hæc potissimū à Theophylacto adfertur, quia per circumcisionē puer de populo Dei efficiebatur, & vere inter Iudæos cōputabatur, quā causā diffusius explicat Chrisostomus homil. 9. de laudibus Pauli, exponēs cur Sauli, nomine mutato vocatus sit Paulus. vbi docet in signū potestatis herilis, & dominij noīa solita fuisse mutari, & imponi; solent enim Domini emptis seruis, noua, inquit, nomina imponere. hac etiam de causa dicit Adam nomina imposuisse rebus, quippe qui earum dominium accepisset, id quod etiam testatur Damascenus libro 3. de Fide cap. 30. Eadem de causa refert Chrysostomus regem Babyloniorū abductis ī captiuitatē Ananiæ, Azariæ, & Misaeli nomina mutasse. Cum igitur per circūcisionē de populo Dei efficerētur, & in nouum statum transirēt, merito nempe tunc imponebatur, quæ eadem causa cur in baptismo nomē Christianis īponatur, assignari potest. Est etiam altera huius rei causa, quam Cyprianus in tract. de circumcisione adfert, vbi affirmat, eodem octauo die quo celebratur circumcisio, nomen etiā puero imponi cōsueuisse. verba eius sunt hæc. Hoc cum octaua die iussum sit celebrari, & nomē circumciso aptari, intimatū est his, qui digni consortio sanctorum censebantur, quod eorum nomina scriberentur in cælis, & æternæ beatitudinis, qui post vitæ huius septimanam octaua consequitur, hæredes fierent & consortes, quicunq; vitæ innocentia, & cælibatus sanctimonia sese Domino consecrassent. Hæc Cyprianus. Est ēt tertia causa, quam in annotatione præcedenti significauimus: nam ante octauum diem puer nondum est in vita confirmatus, & quasi nondū homo reputatus vsque ad octauam. qua de causa, vti diximus, refert Plutarchus in quæstionibus centuriatis Romanorū, Romanos solitos die nono masculis nomē imponere, quod die octauo non faciebant, quia cum sit numerus par, feminæ potius, quā masculo inani superstitione aptabatur, idcirco in nouum trāsferebant sicut è contrario feminis octauo die nomen imponebatur, cum vsque ad sextum vita illarum non sit confirmata; vnde septimo eis nomen imponendum erat. at quia hic sexui masculo eadem ratione tribuebatur, in octauum transferebatur, qui feminis conueniens erat, cum sit par. Romani ergo etiam si circumcisione non vterentur; tamen recenter natis nondū nomē imponebant, vsq; ad octauū vel nonum diem. Quarta causa est Bedæ Lucæ 2. cum de Christi circumcisione loquitur, dicit: Eo die, quo pueri circumcidebantur, nomen imponi solitum, quia quo die Abraham accepit mandatum circumcisionis, eodem ei, & vxori nomina mutata sunt: hęc enim ex Sarai, Sara, ille vero ex Abram Abraham apellati sunt.

Temporibus Zachæ viæ mos erat filijs nominapatrum imponere.

Secundo annotandū est ius ætatis, in qua natus est Ioannes, morem fuisse, parentū nomina imponere filijs, id quod indicant, non solum verba illa: vocabant eū nomine Patris sui Zachariā; sed etiā quæ sequūtur. Audientes enim nomen Ioānis, dixerunt: Nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine, quasi solitum tunc esset talia nomina pueris imponere. Antiquus tamen mos, qui veteris Scriptura legitur, nō is erat: nā nec Adam vlli filio nomē suū imposuit, nec ceteri Patres ante diluuiū, nec Abraham, nec Isaac, nec Iacob nec Dauid; nam cum nondum illis maxime temporibus homines, & populi multiplicati essent, ideo noua singulis imponebantur nomina; cum autem maxima hominū multitudo excresceret, noua fabricari fortasse pertæsum est, & recepta parentum nomina sumpserunt.

Olim filijs nomina imponebantur à rebus ipsis, & euentibus sumpta.

Tertio aduertendum est, primis illis sæculis quādo nomina noua imponebantur, ex euentu aliquo plerumque nomina sumpta esse. sic Genesis 4. Euæ filio primogenito Cain nomen imposuit, dicens: Possedi hominem per Deum: & tertiū vocauit Seth dicens. Posuit mihi Deus semen aliud pro Abel. Et Lamech, Genesis 5. filium suum vocauit Noe, dicens, quia iste consolabitur nos ab operibus, & laboribus manuū nostrarum in terra, cui maledixit Dominus. Abraham etiam vocauit nomē filij Isaac Genes. 25. quia dixerat Sara: Risum fecit mihi Dominus. Et Iacob dictus est, quia supplantauerat fratrem, & Esau, quia rufus. Genes. 26. & Phares, quia maceriam vteri diuiserat Gen. 33. & Moyses vocauit filium suum Gersan, dicēs: Aduena fui in terra aliena. Sunt huius materiæ multa testimonia; veterem ergo morem parentes Ioānis Spiritu sācto dictante sequentes, ab ipso euentu nomen filio indiderunt, vt paulo inferius explicabimus.

Et respondens mater eius dixit.

COMMENTARIA.

COgnouit mater voluntatem eorum, qui nomine Patris puerum vocabant, siue quia interrogata est, siue quia cum adesset, voces colloquentium audiuit, & illorum voluntati obsistens, respondit, dicens quę sequuntur. Aduerte in Scriptura aliquando respondere dici eum, qui aggreditur loqui etiam non interrogatus; & quamuis nemo ante locutus sit. Matth. 11. Et respondens dixit, Confiteor tibi pater. Dicitur aūt respondere etiamsi non sit interrogatus, quoties præcessit aliquod dictum, aut factū, cuius occasione loquitur.

Nequaquam, sed vocabitur Ioannes.

COMMENTARIA.

PRohibet puero nomen Patris, & Ioannem vocari iubet; repleta enim Spiritu sancto, sicut salutante Beata Virgine nouit mysterium Verbi incarnati, ita & quidquid de filio suo Zachariæ ab Angelo dictum fuerat, intellexit, & Spiritu sancto illuminata puero nomen Ioannis imponi vult.

ANNOTATIO. CXXXIX.

Probabilius est, Elisabeth à Spiritu sancto, quam à Zacharia fuisse edoctam de filij nomine.

ELisabeth ab Angelo, qui Zachariæ in templo apparuit, edoctam non legimus; à marito autem surdo, & muto nomen, quod ei ab Angelo significatum fuerat, accepisse vix est credibile, quamuis & id non sit omnino improbabile; nam scripto potuit vxori indicare omnia, quæ cum illo gesta fuerant; cũ vero Spiritu sancto repletam nouerimus, & prophetica intelligentia mysterium annuntiationis factæ Virgini affectam esse sciamus, multo probabilius asserimus, per eundem Spiritum sanctum nouisse Elisabeth filij nomen, & omnia, quæ cum marito in Templo gesta erant. idque affirmant Origenes homil. 9. Ambrosius, Theophyl. Euthymius, & Beda. Verba Ambrosij sunt hæc: Ille mutus intimare vocabulum filij nequiuit vxori, sed per prophetiam Elisabeth didicit, quod non didicerat à marito.

Et dixerunt ad illam, quia nemo est in cognatione tua, qui vocetur hoc nomine.

COMMENTARIA.

MOrem illius ætatis opponunt, vt à nomine Ioannis puero imponendo matrem auertant. Hoc autem de præsentibus, aut qui non ita pridem defuncti ex illa familia fuerunt, intelligendum est: idcirco dicitur (qui vocetur) non autem (qui vocatus sit) nam inter maiores eius plerique nomine Ioannis vocati fuerant. Aduerte cognatos, & vicinos secundum carnem, quæ carnis, & mundi sunt considerantes, ab ijs quæ spiritus sunt retrahere, quantum in ipsis est; potentiorem tamen esse veritatem Spiritus sancti.

Innuebant autem patri eius quem vellet vocari eum.

COMMENTARIA.

MAtris voluntati cognati, & vicini non acquieuerunt, sed Patris voluntatem exquirunt, cumque mutus esset, & surdus, nutibus & signis id significant; sic enim surdis loqui, seu eos rogare solemus. hoc est autem innuere.

Et postulans pugillarem scripsit.

COMMENTARIA.

EIsdem nutibus, & signis, quibus interrogatus fuerat, vt inquit Euthymius, pugillarem postulauit, vt scriberet nomen, quod voce proferre non poterat; sunt autem pugillares tabellæ cereæ, aut ligneæ, aut alterius materiæ, in quibus stylo scribimus, quorum antiquissimum vsum etiam profani auctores testantur.

Ioannes est nomen eius.

COMMENTARIA.

NOmen indicat, quasi iam impositum à Spiritu sancto per Angelum, non quasi id ipse de nouo tunc imponeret, vt tali assertione contradicentium ora concludat. Vnde recte Ambrosius inquit: Ioannes est nomen eius, hoc est, non nos ei nomen imponimus, qui iam à Deo nomen accepit. Habet nomen suum, quod agnouimus, non quod elegimus. Habent hoc merita Sanctorum, vt à Deo nomen accipiant. Hæc Ambrosius. Recte autem nomen hoc sortitus est ab euentu; cum enim præcursor esset Christi, per quem

gratia

gratia facta est, Ioannis nomen accipit, quod Dei gratiam significat, non quam ipse daturus, sed quam ostensurus populo mittebatur.

Et mirati sunt vniuersi.

COMMENTARIA.

ADmirantur nominis nouitatem, quod non erat in cognatione illorum; admirantur patrem, qui nihil de his, quæ Elisabeth responderat, vt pote surdus audierat, eidem consensisse; admirantur nominis significationem in puero diuinitus nato; admirantur demum verbum Zachariæ nomen quasi à Deo positum significantis, à quo tot cognati, & amici illum remouere non potuerunt.

Apertum est autem illico os eius, & lingua eius soluta est, & loquebatur benedicens Deum.

COMMENTARIA.

PRotinus ac nomen scripsit, os, & lingua muti soluta sunt à silentio, quo ne loqui possent, tenebantur; merito autem Zacharias post tantum silentium, verba ad Deum benedicendum, ipsumque laudandum profert, vt auctorem suæ vocis profiteatur, ipsiq; gratias rependat. Manifestum est autem; vt dicit Euthymius, auditum pariter solutum esse; sicut enim pariter erat ablatus, ita quoque pariter est restitutus.

ANNOTATIO. CXL.

Negandū non est qd Zacharias filij nomen scripserit.

AVgustinus, siue quisquis est auctor illorum librorum, libro 3. de mirabilibus sacræ Scripturæ, c. 1. existimat Zachariam non scripsisse nomen, sed dum scribere tentasset, verbo pronūciasse, Ioannes est nomen eius, sic enim inquit: Nomē filij scribere tentans dixit: Ioannes est nomen eius. id quod etiam Iuuencus scriptor antiquus sensisse videtur, sic canens.

Sed proh mira fides, tabulis cum scribere tentat,
Implicitam soluit per verba sonantia linguam.

Hæc tamen sententia nullo modo est recipienda, vt pote Euangelicis verbis aduersa; nā dicitur, scripsit: Ioannes est nomen eius. non autem dicitur (dixit) & adiungitur: Illico apertum est os eius, nimirum, postquam scripsit. Sicque interpretati sunt Patres omnes, inter quos Tertul. lib. de Idololatria, sic inquit: Zacharias tēporali vocis orbatione mulctatus; tamen animo collocutus, linguam irritā trāsit, manibus suis à corde dictat, & nomē filij sine ore pronunciat. loquitur in stylo, auditur in cera, manet oī sono clarior, littera omni ore vocalior. Hæc Tertul. Non tamen est sine consideratione prętereundum,

Quare nō in natiuitate, sed in circumcisione infantis, os Zachariæ apertum fuerit.

quod in natiuitate pueri, sed post octo dies, & dum nomē imponitur, Zachariæ silentium soluitur. Euthymius hanc dubitationem excitauit, & respōdet, id ea ratione factum, vt verbum Angeli adimpleretur, quo dixerat: Mutus eris donec hæc fiant. Illud (hęc) ad natiuitatem, & nomen referuntur, quorum Angelus fecerat mentionem. Hoc quidem verum est, sed in eo animus non quieuit: nam adhuc interrogare possumus, animusq; scire auet, cur Deus id sic disposuerit, quod per Angelum etiam manifestauit. Beda huic dubitationi satisfacit, quandamq; rationem adfert: Pulchre, inquit, Zacharias octauo die editæ prolis loquitur, quia per Domini resurrectionem, quæ octauo die, hoc est, post septimam Sabbati facta est, occulta sacerdotij legalis arcana patuerunt, linguaq; Pontificum Iudæorum, quam diffidentiæ vincula strinxerant, intelligentiæ rationabilis est voce soluta. Hęc Beda. Quibus alias possumus adiūgere causas. Prima est, vt noua nominis futura impositio (nemo .n. in eius cognatione Ioannes vocabatur) nouo quodam miraculo confirmaretur, ob idq; non dum circumciditur, sed dum nomē imponitur, lingua aperta est; nomen enim hoc magni mysterij signum esse eo facto ostendebatur, vt vere erat; Ioānis enim nomen aduentum gratię per Christum imminentem significabat. Secunda est, quia natiuitas Ioannis celebrata erat miraculo magno, & lætitia; sterilis enim mater filium pepererat; eius circūcisio altero erat celebranda opere, & gaudio, nimirū muti loquela; sic enim Ioannis primordia mirabiliora efficiebātur. Tertia, quia Zacharias magna erat mysteria prolaturus; debuit ergo diem expectare celebriorem, & quando copiosior fit hominum conuentus, nempe quando infans circumciditur. Quarta, quia cum ad infantem sermonem conuersurus esset, tempus expectatur, quo infantis vita confirmata est, & inter homines, vti diximus, incipit computari. Demū ne Ioannis nascentis virtuti loquela patris adscriberetur, sed illi, quem Zacharias adueniisse significauit.

Et factus est timor super omnes vicinos eorum.

COMMENTARIA.

HOmines mortales, & Deo longe inferiores, quando eum potentiam suam exerere animaduertunt, timent, non solum illius maiestatem reuerentes, quod ēt cæleſtes

potestates

potestates faciunt; sed etiam ne eam contra peccatores conuertat, magnopere formidant. Hinc prodigia, & portentia, quæ certo Dei potentiam referunt, terrere homines solent. Hic timor factus est in omnes vicinos Zachariæ, & Elisabeth, qui Dei potentiam in tot, ac tantis gestis clare animaduerterunt, idcirco non in natiuitate timuerunt, quia non ita clare Dei potentia ac virtus in ea exercebatur. De hoc timoris genere scriptum est, Marci 4. Timuerunt timore magno, & dicebant alterutrum, Quis putat est iste, quia venti, & mare obediunt ei? & cap. 5. Venerunt ad Iesum, & vident illum, qui à dæmonio vexabatur, sedentem, & vestitum, & sanæ mentis, & timuerunt. Merito autem in Ioannis natiuitate timor, in ortu autem Saluatoris gaudium interceſſere; nam venerat Ioannes ad arguenda peccata, & inducendos homines in pœnitentiam, & timorem iræ Dei contra peccantes: Quis, inquit, ostendit vobis fugere à ventura ira? Lucæ 3. & iam securis ad radicem arboris posita est. Saluator autem ad dandam remissionem, & recõciliandos homines nascebatur. Lucæ 19. Venit filius hominis quærere, & saluum facere, quod perierat. Ioan. 10. Veni vt vitam habeant, & abundantius habeant.

In natiuitate Ioannis timor, in natiuitate Christi gaudium inuenitur.

Et super omnia montana Iudææ diuulgabantur verba hæc.

COMMENTARIA.

FAma non in vicinos solos, sed in totam illam regionem, in qua sita erat Ciuitas Zachariæ, peruagata est. Aduerte totam in loca plana, quæ campestria dicebantur, & in loca montibus eminentia, quæ appellabantur Montana, diuisam esse. in his erat Ciuitas vbi commorabantur Zacharias & Elisabeth, in qua natus est Ioannes. In huius ergo regionis Ciuitates omnes enulgata sunt verba hęe, id est, quæ gesta sunt, nempe partus sterilis, silentium Zachariæ, loquelæ restitutio, nominis noui impositio. Facta enim solent vocare Hebræi verba, quia facta verbis exprimuntur. In Græco (omnia montana iu numero est singulari, vt supra annotauimus. Hæc omnia magnam populorum fidem futuræ prædicationi Ioannis conciliabant.

Et posuerunt omnes, qui audierunt in corde suo.

COMMENTARIA.

OMnes, qui hæc gesta mira audierunt, in corde suo posuerunt, id est, cogitarunt apud se, & animo reputarunt, quid ea sibi vellent, & quid portenderent; magnam enim opinionem, ac spem euentus alicuius admirandi conceperant, vti re vera euenit. Prudentis animi est, ac religiosi, quæ præter communem ordinem veniunt, cogitatione peruoluere, & quid sibi velint, animo inuestigare, vt si quid inde sibi faciendum sit, opportune exequatur.

ANNOTATIO. CLXII.

Quid sit ponere in corde.

POnere in corde, more Hebræorum dictũ est aliquando quidem pro cogitare rem aliquam apud se, & mente reputare, quid sibi velit, quove tendat; sicut, ponere in auribus sermones aliquos, pro audire diligenter. sic Lucæ 9. dicitur: Ponite vos in cordibus vestris sermones istos. Aliquando pro memoria tenere, & animo infigere rem aliquã. sic Lucæ 21. scriptum est: Ponite in cordibus vestris non præmeditari, quemadmodum respondeatis. Dicitur etiam ponere cor ad aliquid, quod quidem idem significat, quod ponere in corde. Deuteron. 32. Ponite corda vestra in omnia verba mea 1. Regum 25. Ne ponat Dominus meus Rex cor suum super virũ istum iniquum, id est ne recorderis, nec rationem habeas huius viri. Psalm. 47. Ponite corda vestra in virtute eius, id est, tenete memoria opera mirabilia eius. Sunt multa alia huius locutionis testimonia.

Dicentes, quis putas puer iste erit.

COMMENTARIA.

QVod animo conceperunt, verbo expressérunt, inuicem dicentes, Quis putas Puer iste erit? id est, magna profecto, & illustria noua hæc, & singularis pueri na-

ri natiuitas portendit, insignis est, & egregius vir euasurus, cuius in ortu talia, ac tanta diuinæ potentiæ argumenta præcedunt, quanta in nullo ante propheta facta sunt.

Etenim manus Domini erat cum illo.

COMMENTARIA.

VErba sunt Euangelistæ, reddentis causam, quare omnes tam magnifice senserint de puero, atque in cordibus suis posuerint, & dixerint: Quis putas puer iste erit? Ea autem est, quia Dei virtus, & potentia quæ manus Domini dicitur, ex circumstantijs, & ijs, quæ gesta sunt in eo apparebat, quod magna eum ac inaudita patraturum ex tam præclaris, & singularibus præludijs, animis omnium certam spem ingenerabat.

ANNOTATIO. CXLIII.

Manus, id est virtus Domini multis modis in Scriptura vsurpata.

MAnus Domini in Scriptura sacra Dei virtutē ac potentiam, quæ supra vires hominū operatur, significat. Hæc ex varijs circunstantijs varios indicat effectus; aliquando enim est ad opera mirabilia patranda, aliquando ad auxilium ferēdum, & protegendum, 1. Paralip. 4. Si fuerit manus tua mecum. Ezechiel. 3. Manus Domini erat mecum. aliquando ad miserendum. Psal. 37. Confirmasti super me manum tuam. Psal. 118. Fiat manus tua, vt saluet me. aliquando ad puniendum & flagellandum 1. Reg. 7. Facta est manus Domini sup Philistheos. Exo. 9. Ecce manus mea erit super agros tuos. aliquando ad prophetandū. 3. Reg. 7. Facta est manus Domini super eum. aliquando ad fortitudinem conferēdum, 3. Reg. 18. Facta est manus Domini super Eliam, & accinctis lumbis currebat. aliquando ad Euangelium fructuose prędicādum. Act. 11. Et manus Domini erat cum eis. aliquando ad miracula facenda. Et, vt vno verbo dicam, cum ex Dei virtute inumeri effectus siue gratiæ, siue iustitiæ, siue potentiæ, siue misericordiæ procedant, varijs modis in Scriptura vsurpatur, & ex circunstantijs significatio est explicanda. Quod autem ad locum prędictum spectat, aduertendum est, Græce non esse particulam causalem, sed copulantem (καὶ) Latine (&) vnde quidem hanc sententiam non præcedētis causam interpretantur, sed continuantem, quasi connectat historiam Euangelista, vt postquam de parētibus, & vicinis, ac cognatis dixerit, ad Ioannem, & Zachariam particulariter conuertatur. De Ioāne autem inquit: Et manus Domini erat cum illo. Sic explicat Euthymius, & per manum Domini virtutem, & gratiam interpretatur, quæ erat in Ioanne. Virtus quidem dicitur si licet eius expositioni adiū gere, quia multa supra ætatem operabatur, vtpote vsum rationis habens; gratia vero, quia plenus erat Spiritu sancto, & in dies implebatur magis, ac magis; non enim hæc verba de vno die dicta esse intelligendum est, sed Ioannis indole, & ætatis seu infantiæ incremento. Et re vera particula (&) sensum habere causalem solet, quod sæpe annotauimus, id que vetus interpres animaduertēs causalem particulam vertit, & accomodate quidem, eumque sensum prosequētes, manū Domini interpretati sumus virtutem, & potentiam Dei. quæ dicta est esse cum Ioanne, quia ex admirandis operibus, quæ in eius natiuitate effecta erant, apparebat, & agnoscebatur virtus Dei in illo esse, & per eum magna Deus operaturus credebatur; eaque de causa dicebant: Quis putas puer iste erit?

Et Zacharias Pater eius repletus est Spiritu sancto, & prophetauit dicens.

COMMENTARIA.

PRimo impletus est Ioannes in vtero, salutante Virgine beata Matrem, post eum repleta est tunc Elisabeth; nunc autem repletus est Zacharias, non quod non ante Spiritum sanctum habuerit; vt enim recte annotat Origenes homil. 10. Beata Virgo tribus mensibus in domo Zachariæ commorata est, non, vt solus Ioannes Saluatoris præsentia proficeret, sed & ipsa Elisabeth, ac Zacharias: nec enim est credendum, infidelitatis suæ Zachariam ante natiuitatem filij non pœnituisse, nec Spiritus sancti gratia profeciſſe. pœnituit quidem eum, & Saluatoris, Beatæque Virginis præsentia, in mysterij agnitione, & Spiritus sancti gratia progressum magnum fecit: nunc autem repleri dicitur Spiritu sancto, quia nouum donum accepit, ac gratiæ gradum; vehementi enim spiritus ardore inflammatus, & præclaro prophetiæ lumine illustratus palam Canticum mysterijs refertum pronuntiat. Repletur ergo Spiritu sancto, vt actu prophetet. Illud enim (prophetauit) effectus est Spiritus sancti in illum superuenientis, & causa, cur repletus Spiritu sancto dictus sit. Perpende largitatem diuinæ misericordiæ. Qui prius mutus erat, & vocem, & donum, ac verbum prophetiæ singulare recepit.

ANNO-

ANNOTATIO. CXLIIII.

PRophetat Zacharias, & de Christo, & de filio suo Ioanne. Continet autem Prophetia partim præterita, seu presentia, partim futura: nam aduenisse in carne Dei filium annũciat, & redemptionẽ per eum futuram prædicit. Ioannis etiam officium, quod futurum erat, vaticinatur: vt enim, inquit, Greg. homil. 1. in Ezechiel. Ptophetia non solũ est de futuris, sed etiam de præteritis, ac præsentibus, quæ occulta sunt, omneque tempus prophetia complectitur. Zacharias igitur à prophetia de Christo exorditur.

Prophetia Zachariæ omnis temporis differentias complexa est.

Benedictus Dominus Deus Israel.

COMMENTARIA.

A Laude, & gratiarum actione de Christo incipit prophetare; vbi enim de beneficijs acceptis agitur, tale exordium conuenienter sumitur. Benedicere autem Deum non aliud est, quam eum laudare, eiusque beneficia gratiarum actione prædicare. Appellat autem Deum Israel, cum sit omnium Deus, tum quia religio Dei, & cultus vigebat in illo populo, gentibus idololatriæ deditis. Psal. 75. Notus in Iudæa Deus, in Israel magnum nomen eius; tum propter promissiones illi populo factas, inter quas illa erat, quod de eius semine carnem Dei filius sumpturus erat. Rom. 9. Quorum est adeptio, & legislatio, & promissa, quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem. Merito ergo Deum Israel nunc appellat, quasi impleuisset illud, quod promiserat, cuius causa Deus Israel dicebatur. iuxta illud Psal. 40. Benedictus Dominus Deus Israel à sæculo, & vsque in sæculum. fiat, fiat. Hæc benedictio Zachariæ prophetica est, quia laudat Deum, & gratias agit pro beneficio aduentus, quem per prophetiam nouerat.

ANNOTATIO. CXLV.

Quare Deus Israel sit appellatus.

DEus & Iudæorum, & gentium omnium Deus & Dominus est, vt dicitur Roman. 3. tamen voluit olim sic appellari, non solum ob prædictas causas, quia in Israel colebat, vt inquit Euthymius, & quia de Israel carnem erat sumpturus secundum promissiones illi populo factas; sed etiam, vt à falsis dijs gentium secerneretur, ipseque solus Deus verus agnosceretur. Ps. 71. Benedictus Dominus Deus Israel, qui facit mirabilia magna solus Deutero. 32. Non enim est Deus noster, vt dij eorum, & inimici nostri sunt iudices. Daniel. 6. Paueant Deũ Danielis, ipse enim est Deus viuens, & æternus in sæcula. Supra annotauimus hominẽ homini benedicere, & Deum homini, hominemque Deo; multo tamẽ differentius. Benedicit Deus homini benefaciendo, homo vero Deo, beneficia ab eo accepta recognoscendo, confitendo, prædicando, ac gratias pro eis agendo; homo vero homini vtroque modo.

Quia visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ.

COMMENTARIA.

Merito Deus visitasse, & redemptionem plebis suę fecisse dicitur.

CAusam explicat benedictionis: Quia visitauit, inquit, & fecit redemptionem plebis suæ, id est, carnem sumpsit, vt plebem suam redimeret, & saluaret. Miro artificio vtrumque coniunctum est verbum. nam visitare dicitur aliquando Deus quando punit, & flagellat. Visitat etiam quando miseretur, & benefacit. Visitatio autem hæc misericordiæ est, nõ iustitiæ; potuisset enim Deus carne sumpta plebem visitare ad iudicandum, & damnandum. at non misit Deus filium suum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum; idcirco visitasse, & fecisse redemptionem dicitur, quasi diceret, homo factus est, vt nos redimeret, & saluaret. Fecit quidem Deus aliquando redemptionem, & liberationem populi, sed non visitando, nimirum, quando carne nondum sumpta, populum à temporalibus miserijs liberauit. nunc autem homo factus venit ad redimendum hominem, etiam à malis spiritualibus, ideo visitasse, & fecisse simul redemptionem dicitur. Visitatio ad carnis assumptionem, redemptio ad passionem, & mortem refertur, per quam redempti sumus. Nec mireris, quod redemptionem fecisse dicitur, cum nondum esset mortuus, quia Prophetarum mos est, præterito loco futuri vti ad rei certitudinem significandam, quamuis hoc in loco peculiaris quædam ratio & causa sit, nimirum, quia redemptio iam tunc inchoata erat sumpta carne. Non autem redemptio hæc carnalis est

lis est, sed spiritualis, per quam à dæmonis potestate, & peccatorum iugo liberauit Deus in carne plebem suam, de qua scriptum est Psalmo 129. Copiosa apud Deum redemptio. Et ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius. Fuit quidem generalis hominū redemptio, & visitatio; tamen quia Christus inter Iudęos natus est, & cum eis conuersatus, & apud eos mortuus, & ipsis promissio facta est, & salus illis prius erat annūtianda, propterea dicitur, facere redemptionem plebi suæ, nempe, quam promisit plebi suæ. De hac visitatione, & plebe illud est Luc. 7. Quia Propheta magnus surrexit in nobis, & quia visitauit Deus plebem suam. Et Luc. 2. Gloriam plebis tuæ Israel. Cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. CXLVI.

Deus visitat vt misereatur, & vt puniat.

CYprianus lib. 2. contra Iudæos num. 7. sic legit; Benedictus Dominus Deus Israel, qui prospexit redemptionem Populo suo. Vetus tamen interpres verba Græca magis expressit & distinxit. Aduerte autem verbum visitādi in Scriptura in bonā, & in malam aliquando partem accipi. Certum quidem est Deum semper adesse nobis, omniaque nostra prospicere, tamen quando aliquo exteriori opere se præsentem demonstrat, tūc visitare dicitur. Visitat autem vno modo, quando damnat, punit, flagellat, aut vlciscitur, sicque aliquando dicitur visitare homines, quos punit, & aliquando exprimtur causa, propter quam castigat, & punit, & dicitur visitare peccata, aut super peccata, seu super idola. Et aliquando explicatur flagellum in plaga, virga, egestate, & his similibus, quibus castigat. Sunt huiusmodi multa testimonia, è quibus vnum, aut alterū producam. Isa. 26. Visitasti & contriuisti eos, & perdidisti omnem memoriam eorum. Num. 14. Visitas peccata patrum in filios. Tre. 4. Visitabit iniquitatem tuā filia Edon. Psal. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum: Ierem. 27. In gladio, & in fame, & in peste visitabo super gentem illam Ierem. 21. Visitabo super sculptilia Babylonis. His oibus modis exprmitur hæc visitatio. quæ est ad pœnam, & punitionem. Altero modo dicitur visitare, quando misericordia vtitur consolando, liberando, defendendo, benefaciendo Exodi. 4. Audierunt, quod visitasset Dominus filios Israel. Psal. 64. Visitasti terram, & inebriasti eam. Vtroque modo accipitur nomen visitationis. In malam quidem partem Isa. 10. Quid facietis die visitationis? Ierem. 23. Afferā super eos mala, annū visitationis eorum, ait Dominus. Ezechiels. 9. Appropinquauerūt visitationes vrbis. In bonam vero Isa. 60. Ponam visitationem tuam pacem. Hinc est quando Dominus veniet iudicare orbē, dicitur visitans, & actus visitatio, quia tunc & malos puniet, & bonis mercedem tribuet. 1. Petri 5. Vt nos exaltet in die visitationis. Dicitur autem Deus peculiari, & præcipuo quodam modo visitasse, quando carne assumpta venit ad liberādum nos, & actus ipse visitatio appellatur. Ezechiel. 34. Requiram oues meas & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum. Et Luc. 16. Eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Sic accipitur in presenti; visitasse enim dicitur Deus plebem, quia carnem sumpsit, & homo factus est inter nos, vt nos saluet.

Redimere in Scriptura duo significat.

Verbum autem redimendi, & redemptionis in Scriptura, quamuis in bonā partem semper accipiatur, tamen dupliciter vsurpatur. Vno modo, pro eo quod est liberare, seu eripere à captiuitate, seu ab inimicis, seu à malis aliquibus. Sic dicitur Deus redemisse populū ab Aegipto Exo. 6. Ego Dominus qui educam vos de ergastulo Aegyptiorum, & eruā de seruitute, & redimā in brachio excelso. Psal. 100. Redemptionem misit Dominus populo suo. Ps. etiā 118. Redime me à calumnijs hominum. Psal. 101. Redemit eos de manu inimici. Altero modo accipitur proprie pro eo, quod est pretio, seu æquiualente soluto emere. Exo. 13. Omne primogenitum pretio redimes. Leuit. 27. Non redimetur, sed morietur. Hoc modo redemit nos Christus de potestate dęmonis, & à peccatis nostris, soluto scilicet pretio sanguinis sui, de qua redemptione dictum est Isa. 43. Noli timere, quoniam redemi te. Iere. 31. Redimet Dominus Iacob. Gala. Christus redemit nos de maledicto legis: Apocalyp. 5. Redemisti nos Deus in sanguine tuo. Et de hac redēptione dicitur 1. Tim. 1. Qui dedit redemptionem semetipsum. Christus etiam dicitur Redemptor Iob. 19. Scio, quia Redemptor meus viuit. Isaiæ 44. Redemptor eius Dominus exercituum. Maior fuit hæc redemptio, quam cum Populus fuit ab Aegypto redemptus, non solū ex parte effectus, quia illa à tēporali seruitute, ac captiuitate, hac vero à spirituali liberatus fuit; sed etiā ex parte modi redimēdi: illic enim populus ereptus est potentia, & virtute liberatoris Dei; at hic carne sumpta, & soluto pretio, & facta satisfactione pro omniū peccatis, propter quæ debitor homo sub potestate dęmonis tenebatur, & mortis ęternę reus erat. idcirco hæc redemptio dicitur copiosa apud Deum Psal. 129. Erat enim Deus creditor, homo vero debitor, nec vnde solueret habebat: factus est igitur Deus homo, & in natura humana habuit pretium, quod solueret, nempe sanguinē, passionem, & mortem suam in carne, & per eam Deo creditori soluit, & soluto pretio hominem debitorem liberauit, & à vinculis æternis soluit, & à dęmonis potestate eripuit, & à peccato mundans Patri reconciliauit. De hac redemptione nūc dictum est: Fecit redemptionem plebi suæ. Attendendum est autem non esse dictum: Fecit redemptionem plebis, sed plebi. Plebs hæc Iudaicus populus erat, de cuius semine secundum carnem venit Redemptor, & cui soli redemptio, & aduentus promissa fuerunt; redemptio autem non illius solius, sed etiam populi gentium facta est; nam per Christum vterque populus redemptus est, & in vnam Ecclesiā, & populum Dei congregatus, soluta lege illa, quę erat quasi maceries diuidēs, vt habetur Ephes. 2. idcirco dicitur feciſſe redemptionem plebi suæ, nempe quam plebi promiserat, & ad quam adimplendam præsentiam suam illi populo exhibuit, non tamen plebis suæ solius, sed & omnium gentium redemptio facta est, quod valde annotādum est; hoc enim Zacharias Spiritu sancto illustratus significauit, & Euangelista ea locutione indicare nobis voluit.

Quare dixerit plebi & non plebis.

Et ere-

Et erexit cornu salutis nobis, in domo Dauid pueri sui.

COMMENTARIA.

ALtera causa benedicendi Deum, hęc est, quia erexit nobis cornu salutis, id est, regem excitauit, & Saluatorem, quod Petrus Act. 5. significauit dicens: Hunc Principem, & Saluatorem Deus exaltauit dextera sua ad dandam pnĩam Israeli & remissionem peccatorum; cornu .n. regiam potestatem, ac potẽtiam significat, quæ quidem erat olim apud Iudæos in Dauid, & eius posteris, per multa annorum curricula; erat aũt iam deiecta, & velut extincta, at in Christo reparata est, & mirum in modum extẽsa, & aucta. Fuit aũt hæc regia potestas, & regnum salutis, quia ad nos saluandũ venit, & à iugo peccati, mortis, & dæmonis eripiendum, & ad id præstandum erexit hoc reguum: istud igitur est quod dixit: Erexit cornu salutis, id est, regiam potestatem, & virtutem reparauit, & restituit nobis Iudæis, à quibus hæc potestas regia iamdiu ceciderat. Erexit autem hanc regiam potestatem in domo Dauid, quia de eius semine caro Christi regis sumpta est, & de eius familia rex natus est, vt sicut ab illo regnũ ceciderat, ita in eo repareretur, & erigeretur. Appellat autem Dauidem puerum suum, id est, seruum Dei, non solum, quia Deo gratus extitit, eiusq; voluntatem fecit, sed quia Rex fuit, & minister Dei. Psal. 77. Elegit Dauid seruum suum. Videtur alludere Zacharias ad Prophetiam Psalmi 131. Illuc producam cornu Dauid, id est, florere seu germinare faciam regiam potestatem Dauid, quæ iam abiecta erat, & ceciderat. Diximus multa in explicatione verborum Angeli de hoc Christi regno.

ANNOTATIO. CXLVII.

Cornu pro potentia, & robore sumitur.

COrnu in Scriptura potentiã, ac robur, seu fortitudinẽ significat, sumpta metaphora ab animalibus cornigeris, quorum fortitudo in cornu est. Deutero. 33. Cornua Rinocerotis cornua illius. Ps. 43. In te inimicos nostros ventilabimus cornu. Accipitur autem in vtramque partem, & bonã & malam. Psal. 74. Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti. Dicitur autem cornu salutis, quando robur datur ad saluandũ, & ad victoriam. 2. Regnum. 22. Scutum meum, & cornu salutis meæ. & Psal. 17. Protector meus, & cornu salutis meæ. Cum autem potentia, & robur maxime in Regibus, & Principibus vigeat, hinc est, qđ cornu regiam potestatem, & dignitatem significat, vt constat ex multis locis, præcipue autem Danielis 8. vbi describuntur bestiæ multæ habentes cornua, quæ postea ibidem explicantur significare reges futuros. Euthymius affirmat, cornu significare regnũ, quia reges vngebantur oleo, quod erat in cornu. Quod quidem etiam si in Regibus Iudaicis verum habeat aliquãdo, non tamen certum est reges cæteros sic vngi consueuisse, qui tamen omnes significãtur per cornu; accommodatius dicitur cornu significare regnum, eo quod robur, & potentia maxime in Regibus reperitur. Vtramque significationem, nempe fortitudinem, & regnũ huic cornu applicat Euthymius; nã in Christo erecta est fortitudo salutis; ipse enim vicit, & superauit inimicos nostros, nobisque virtutem ad eos deuincendos suppeditat. Ipse etiam regnum instituit æternum, qui Rex regum est, & Dominus dominantium, & regnare facit suos & in hoc sæculo per gratiam, & in æterna vita per gloriam consummatam. Sicque de semine Dauid surrexit Christus, in quo regnum deperditũ renouatum est; multo tamen auctius, perfectius, & durabilius, quam illud fuit. Hanc autem posteriorẽ significationem credimus accommodatiorẽ esse his verbis Zachariæ; alludit enim ad cornu illud, de quo 1. Regum 2. dictum est: Dominus iudicabit fines terræ; & dabit imperium Regi suo, & sublimabit cornu Christi sui. Et illud Psal. 88. In nomine meo exaltabitur cornu eius. Et illud Psal. 131. Illic producam cornu Dauid, id est, germinare, & reflorescere faciam regnum ipsi Dauid, quod erat deiectum, & ablatum. Dicitur autẽ cornu salutis, quia non venit Christus ad damnandum, sed ad saluandum. Luc. 9. Filius hominis non venit animas perdere, sed saluas facere. Legimus in Scriptura cornua ad ruinam, & mortem, de quibus dictum est Zachar. 1. Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per singulos viros, & nemo eorum leuauit caput suum, & venerunt isti deterrere, vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu super terrã Iuda, vt dispergerent eam. & Daniel. 8. Egressum est cornu vnum modicum, & factum est grande cõtra Meridiẽ, contra Orientem, & contra fortitudinem. Hoc cornu est Antichristi potestas, quæ erit ad nocendum; cornu verò Christi salutis est. Regnum autem Christi merito per cornu significatur, nam & cornu percutit animal, sicque percutit, vt procul abijciat inimicum; Christus enim percussit diabolum, & peccata nostra procul abiecit, ne regnet in nobis. Ioan. 12. Princeps huius mũdi eijcietur foras. Micheę 7. Deponet iniquitates nostras, & proijciet in profundum maris omnia peccata nostra. Illud autem (erexit) Cyprianus lib. 2. contra Iudæos num. 7. legit (excitauit) magis autem accedit verbo Græco (erexit) seu (exaltauit) quod Gregorius lib. 1. Expositionis lib. Regũ cap. 2. egregie interpretatur, dicẽs: In Deo salutari nostro exaltatum est cornu nostrũ, quia sublimitas Ecclesiasticæ potestatis in humanitate nobis erecta est Redẽptoris. Vnde & de eodem redemptore per Zachariã dicitur: Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum prophetarum suorum. Et quia exaltatum cornu suũ

Cornu pro regia potestate.

refert,

refert latenter indicat, quia ante cornu habuerat, quod exaltatum non erat. Sancta quippe Ecclesia ante Redemptoris aduentum cornu habuit, quia in Patriarchis, & prohetis, tam recte viuendi ordinẽ quam delinquentes corrigẽdi potestatem diuinitus accepit; sed tamen cornu exaltatũ non habuit, quia etsi viuere iuste poterat, tamen ad paradisi gaudia sine Redemptoris præsentia redire non poterat: nũc autem Sanctę Ecclesiæ cornu exaltatum est, quia iam mundi Redemptorem recepimus venientẽ, per cuius gratiam non solum recte possumus viuere, sed ad Paradisi gaudia transire. hæc, & alia Greg. ibi, & lib. 6. eiusdem expositionis cap. 3. sic inquit: Sublimauit cornu Christi sui. Hinc namque per Zachariam dicitur: Erexit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui. Cornu quippe salutis quid est, nisi sublimitas Ecclesiasticæ potestatis? nam quod antiquis nusquã dicitur, modo vniuersali Ecclesiæ dicitur: Quodcunque ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis: & quodcunque solueris super terram, erit solutum & in cælis. Hæc ibi.

Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum eius.

COMMENTARIA.

TErtia causa benedicendi Deum hæc est, nempe impleuisse, quod per Prophetas promiserat, Erexit, inquit, cornu salutis in domo Dauid, sicut prius locutus est, & promisit per Prophetas antiquos. Est autem causa magna Deum laudandi impletisse promissa, quod ad fidelitatem pertinet. Rom 3. Numqid incredulitas illorum, fidem (id est fidelitatem) Dei euacuabit? Significat Zacharias hoc cornu salutis esse Christũ, eiusque regnum prænunciatum, & promissum per Prophetas. Prophetæ Sancti dicuntur in distinctionem pseudoprophetarum, quorum sæpe Scriptura meminit. Illi quidem nõ proprio spiritu, sed Dei ipsius locuti sunt, idcirco Deus per eos loqui dictus est. 2. Petri. 2. Non humana voluntate allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines. Hinc est, quod in Symbolo fidei confitemur Spiritum Sãctum, qui locutus est per Prophetas. Per hos promisit Deus Christum salutis auctorem, & de familia Dauid venturum, in quo regnum erat suscitandum, & exaltandum. Sunt tot, ac tam aperta vtriusque veritatis testimonia Scripturarum, vt superfluum sit aliqua producere. sufficiant quæ Christus in Euãgelio testatus est dicens: Lucæ. 24. O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ. nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suã? & incipiens à Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quę de ipso erãt. Et Ioan. 5: Scrutamini scripturas, in quibus vos putatis vitam ęternam habere: illæ sunt quæ testimonium perhibent de me. Dicuntur autem Prophetæ à sæculo fuisse, id est, olim, & ab antiquo. Phrasis enim est Hæbrea, Genesis, 6. Isti potẽtes, qui à sæculo fuerũt. Et Psal. 24. Reminiscere miserationum tuarum, & misericordiarum tuarum, quæ à sæculo sunt, id est antiquarum: iuxta illud. Psal. 88. Vbi sunt misericordię tuę antiquæ. ita nunc etiã dictum est, qui à sæculo sunt. cui est simile illud Pauli ad Hebr. 1. Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissime locutus est nobis in filio.

ANNOTATIO. CXLVIII.

Quid verbum illud (à sęculo) significet.

ILlud (à sæculo) quidam recentiores intelligunt quasi dictum esset, ab orbe condito, seu à mundi exordio; accommodatius tamen intelligitur locus hic de Prophetis, quorum testimonia sacra Scriptura continet, qui fuerunt missi ad populum illum Iudaicum, cui facta est promissio Saluatoris, qui à sæculo dicuntur, quia ab antiquo fuerunt, quando populus Iudęorum initium sumpsit. Hoc autem (Sicut locutus est per os Prophetarum) refertur ad cornu salutis, & ad id, quod in domo Dauid sit erectum. Vtrunque in priori sententia affirmatũ est, & vtrũque Prophetæ prædixerunt, nempe Christum salutis auctorem, & de domo Dauid vẽturũ. Quamuis Beda referat ad secundum tantum, nempe quia in domo Dauid sit cornu hoc salutis erectũ. Per Prophetas autem Deũ locutum esse & promisisse cornu salutis non aliud est, quam promisisse Christi Regnum, eiusque aduẽtum saluaturũ homines, quod ab antiquo prænũciatum est. Isa. 25. Ecce Deus iste, expectauimus eum, & saluabitur, nos. Item. 23. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen, quod vocabũt eũ eum, Dominus iustus noster. Osee. 1. Saluabo eos in Domino Deo suo. Soph. 3. Dominus Deus in medio tui fortis, & ipse saluabit nos. Sunt multa huiusmodi testimonia.

Salutem

Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium, qui oderunt nos.

COMMENTARIA.

EXponit quid sit hoc cornu salutis: Salutem, inquit, ex inimicis, id est, eum, qui saluabit, & liberabit nos ab inimicis nostris, & de manu, ac potestate eorum, qui nos oderunt. sicque connectenda est tota hæc sententia, quasi quædam appositio, & explicatio illius, quod dixerat cornu salutis. Similis locutio habetur inferius capite 2. Viderũt oculi mei salutare tuum. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel. Sicut lumen, & gloria per quandam appositionem dicta sunt illius (salutare tuum) ita nunc per appositionem illius (cornu salutis) dicitur, Salutem ex inimicis nostris. Salutem dicit, id est, causam salutis, aut loco Saluatoris. Sic enim sæpe in Scriptura vsurpatur. Psal. 26. Dominus illuminatio mea, & salus mea. Ps. 34. Dic animæ meæ, salus tua ego sum. Ioan. 4. Salus ex Iudæis est. Distinguit autem Zacharias inimicos, & odio habentes, à quibus liberandi sumus, iuxta illud Psal. 105. Saluauit eos de manu odientium, & redemit eos de manu inimici. Inimicos, & odio habentes habet homo; inimicos quidem, qui ei nocent spiritualiter, carnem, & mundum, à quibus multis modis patimur, ab his liberati sumus per Christum, dũ tãta nobis virtus, & gratia eius visitatione, & redemptione collata est, vt eorũ nocumentum vitare possimus, & eis vti ad iustitiæ, & præmij augmentum valeamus. Rom. 7. Quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christũ. Galat. 1. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, vt eriperet nos de præsenti sæculo nequam. Qui vero oderunt, & dæmones sunt & homines, sæpe ab illis instigati, qui nostram salutem impedire conantur, à quibus per Christum eodem modo liberati sumus, non quod illi non tentent nocere, sed quod non noceant; non quod non impugnent, sed quod non expugnent nos. Gal. 6. Induite vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli, quoniã nõ est nobis colluctatio aduersus carnũ, & sanguinẽ, sed aduersus principes, & potestates tenebrarum harum. Liberauit ab his nos Christus, non vt non insurgant contra nos, sed ne vincant, si nolumus: Hoc est de manu odientium saluare, nempe, ne præualeant aduersus nos. Hæc in hoc sæculo fiunt; nam in futuro, & æterno perfecta est salus, vbi nullus aderit inimicus, nec aduersarius, nec qui nos odio habeat, quando ponet fines pacem, & adipe frumenti nos satiabit.

Quid per inimicos, & quid p eos q nos oderunt significetur.

ANNOTATIO. CLXVIIII.

Superioris sententiæ expositio confirmatur.

EVthymius, Theophyl. & Beda interpretantur hanc sententiam per appositionem quandam dictam, connectentes cum illa: Et exit cornu salutis nempe, Salutem ex inimicis nostris, quorum interpretationi nos in Commentario adhęsimus. Quidã vero recentiores connectunt cũ verbo (locutus est) vt sit sensus: Et exit cornu salutis, sicut locutus est, & promisit per Prophetas, salutem ab inimicis, & de manu odientium. Immo & multa, quæ sequũtur eum eodem verbo connectunt. Quorum expositio licet probabilitate non careat; multo tamen accommodatior visa est illa, quam antiqui sequuntur, eamque in Commentario & probauimus, & explicauimus, cui locutioni præter id quod in Commẽtario protulimus, simile illud etiam est 1. Corint. 1. Christum prædicamus crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Gẽtibus autem stultitiam ipsis autẽ vocatis Iudæis, atque Græcis Christum, Dei virtutem, & Dei sapientiam. Illud autem (de manu eorum, qui oderunt nos) quidam repetitionem quandam Hebræis vsitatam existimant, vt idem sit, ex inimicis & de manu eorum qui oderunt. At quia hæc duo non vt idem significantia in Euangelio legimus. Matt. 5. Diligite inimicos vestros, benefacite ijs, qui oderunt vos, & re vera idem non sint: inimicorũ enim nomine non semper cõprehenduntur, qui oderũt; nam, & caro, & mundus inimici nostri sunt; non tamen dicuntur odio nos habere, & inter homines ipsos, non semper qui odio habent, inimici sunt. nam inimicus est, qui signo exteriori conceptum contra nos odium ostendit. Et sunt qui odio habẽt; signa tamen amicorum, & opera sæpe præbent; idcirco in hoc loco distincta reputamus, vt in Commentario explicuimus. Vtroque tamẽ nomine omne genus inimici comprehenditur; sunt enim inimici visibiles, & inuisibiles, occulti, & manifesti, homines, & dæmones. creaturæ rationales, & irrationales, & omne vitium inimicum nobis est, à quibus omnibus per gratiam Saluatoris liberati sumus, in hoc quidem sæculo, ne nobis nolentibus noceãt, in futuro vero, quando inimica occidetur mors, ne etiam nocere attentent. In Scriptura autem sacra sæpe hæc duo coniunguntur. Pal. 17. Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab ijs, qui oderunt me. Et ibidem: Inimicos meos dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti. Et Psal. 20. Inueniatur

manus

manus omnibus inimicis tuis, dextera tua inueniat omnes qui te oderunt, ideſt, contra inimicos occultos & manifeſtos, qui oderunt occulti, qui manifeſti inimici dicuntur. Sunt multa alia huiuſmodi loca.

Ad faciendam miſericordiam cum Patribus noſtris.

COMMENTARIA.

CAuſas cur cornu hoc ſalutis erexerit Deus, eiuſque fructus, & vtilitates enarrat; illi enim ſententiæ connectitur iſta, quæ ſequitur nunc. Prima igitur cauſa eſt, vt miſericordiam faceret cum Patribus noſtris. Non autem cum ſolis illis Patriarchis, & Prophetis, ſed etiam cum omnibus iuſtis, qui præceſſerant, Deus carne aſſumpta fecit miſericordiam. Primo quidem, quia illis peccata remiſſa fuerunt in fide, & ſpe huius aduentus, & futuri cornu ſalutis; pretio enim veluti credito remittebantur illis peccata. Facta eſt igitur miſericordia cum illis, dum mittitur pretium peccatorum illorum, ſeu dum miſericordia inchoata ante aduentum, in ipſo aduentu perficitur, & completur, ſicut qui captiuum de poteſtate inimici liberat, pretio nondum ſoluto, ſed credito miſericordiam inchoat, quam conſummat quando illud exhibet. Rom.3. Quem propoſuit Deus propitiatorem per fidem in ſanguine ipſius, ad oſtenſionem iuſtitiæ ſuę, propter remiſſionem præcedentium delictorum in ſuſtentatione Dei. Secundo, quia detinebantur iuſti illi, cum è viuis diſceſſerant, etiam purgati in carcere, ſeu limbo, ne viderent Deum, & gloria fruerentur, donec per hoc cornu ſalutis liberarentur. Zach.9. Tu quoque in ſangui ne teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Vnde Chriſtus reſurgens, & in infernum deſcendens, eos illinc extraxit, & ſecum in Paradiſum introduxit. Vtrumque opus miſericordiæ fuit; remiſſio enim peccatorum non iuſtitiæ hominum, ſed gratiæ, & miſericordiæ eſt per Chriſtum. Liberatio etiam illorum à carcere, & introductio in gloriam, licet opus ſit iuſtitiæ, qua Deus mercedem promiſſam iuſtis præbet, tamen à radice miſericordiæ procedit, per quam gratiam dare, qua iuſti conſtituerentur, & promittere dignatus eſt. idcirco etiam miſericordia dicitur. Matth.5. Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. Hanc igitur miſericordiam Chriſtus aduenies fecit cum Patribus illis. Patres enim appellat priores tempore, qui iam mortui fuerant.

Rom.3.

ANNOTATIO. CL.

Magis expendũtur verba hęc.

ILlud (ad faciendam) Græce infinitiuus eſt, (facere miſericordiam) ſicut etiam quod ſequitur (memorari) quamuis Interpres vnum verterit per gerũdium, alterum per infinitiuum, vti fermo Græcus habet. Latine dicimus, vt faceret miſericordiam, & vt recordaretur teſtamenti ſui. Sicque clarior efficitur ſententia, licet ſenſus non mutetur in lectione Interpretis. Erexit ergo cornu ſalutis Deus, vt faceret miſericordiam, ſeu, ad faciendam miſericordiã. Origenes ho. 10. Theophylactus, Euthymius, Beda, cæteriq; antiqui Patres cõnectunt illi ſententiæ (Erexit cornu ſalutis) vt diximus in Commentario. Quidam vero recentiores coniungunt verbo (locutus eſt) ſicut & præcedentem verſiculum, in hunc ſenſum: Sicut locutus eſt fore, vt ſaluaret nos ab inimicis noſtris, & faceret miſericordiam cum Patribus noſtris, & memoraretur teſtamenti ſui ſancti. Dura tamen, & parum accommodata eſt conne xio, vt intuenti facile eſt videre. Potius verba hæc ratio ſunt, cur cornu ſalutis erexit, vti diximus. Quę autem ſit hęc miſericordia, quam fecit Deus per hoc cornu ſalutis, Origenes explicat generaliter, nimirum, quia aduentus, & præſentia Chriſti illis profuit, & vtilis fuit. Quæ autem fuerit hæc vtilitas non exponit; nos autem in Commentario explicuimus, nec eſt quod repetamus.

Et memorari teſtamenti ſui ſancti.

COMMENTARIA.

SEcunda cauſa, cur cornu ſalutis erexerit Deus, annectitur, nempe vt recordaretur teſta menti, pacti, ſeu promiſſionis ſuæ, quam fecerat olim Patribus, quaſi diceret, vt re ipſa oſtenderet ſe memorem eſſe. Recordari enim Deum promiſſionis, non aliud

est, quam implere quod promiserat: vt igitur misericordem, & fidelem se exhiberet erga Patres, carnem sumpsit, & cornu salutis erexit. Quomodo misericordem Patribus se præbuit Deus suo aduentu, in Commentario præcedenti diximus: fidelem autem se exhibuit implendo, quod promiserat. Fuit namque misericordiæ promisisse; at impleſſe, fidelitatis. Testamentum appellat fœdus, & promissionem, seu pactum, quod fecit Deus cum maioribus illis Iudæorum de aduentu suo, & carnis assumptione ad saluandum, & redimendum hominem, quod appellat Sanctum, vt distinguat ab alijs pactis, quæ fecit Deus de rebus temporalibus: hoc autem est de Christo venturo, qui Sanctus sanctorum est, & ad nos sanctificandum datus.

ANNOTATIO. CLI.

Hæc sententia magis explicatur.

ADuerte quosdam recentiores, vt in præcedenti annotatione diximus, copulare etiam hæc cum verbo (locutus est) accommodatior tamen est connexio, vt sit causa quædam, cur cornu salutis Deus erexerit, vt Euthymius, Theophylactus, & antiqui sentiunt. Aduerte etiam ex his verbis, Deum in suscipienda carne habuisse rationem statuum, qui præcesserunt; venit enim vt illorum misereretur, & quod eis promiserat adimpleret. Hæc duo prædixit, & promisit Deus Dauid Psalmo 88. Misericordia, inquit, mea, & veritas mea cum ipso, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Perpende (cornu eius) nimirum Christū de domo Dauid, eiusque semine: præterea illud (misericordia mea cum ipso, quod nunc dicitur (ad faciendam misericordiam) (& veritas mea cum ipso) id est (memorari testamenti sui sancti) quasi dicat: Erigam cornu in domo Dauid, vt factam misericordiam cum ipso, & fidelem me exhibeam, implendo quod promisi. Statim explicat ibi sanctitatem, & stabilitatem promissionis huius. In æternum, inquit, seruabo illi misericordiam meam, & testimonium meum fidele ipsi. Si dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint. Si iustitias meas profanauerint, & mandata mea non custodierint. Visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non auferam ab eo, neque nocebo in veritate mea: Neq; profanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis, non faciam irrita. Hæc omnia præsentem Zachariæ sententiam explicant. Testamentum autem sanctum dici quidam recentiores putant, quia inuiolabile sit, & firmum; sed accommodatius dicitur sic appellatum, vt indicet illud pactum de Christo venturo, ad distinctionem pacti de rebus temporalibus, & terra promissionis Iudæis tunc danda.

Psal. 88.

Iusiurandum, quod iurauit ad Abraham patrem nostrum.

COMMENTARIA.

CAusa tertia hæc est, cur cornu salutis erexerit: Iusiurandum, inquit, quod iurauit ad Abraham; id est, vt seruaret, & compleret iusiurandum, quod iurauit. Est autem in acculandi casu, & connectitur eidem verbo, Erexit cornu salutis; Iusiurandum nempe quod iurauit. Est enim phrasis Hebræa similis illi Abacuc 3. Suscitabis arcum tuum, iuramenta Tribubus, quæ locutus es, id est, vt impleres iuramenta, quæ iurasti, & locutus es. ita nunc, Erexit cornu salutis, iusiurandum, quod iurauit, scilicet, vt redderet iuramentum quod iurauit. Distinguit iuramentum à testamento, seu promissione, non solum quia distincta hæc sunt; iuramentum enim promissioni maiorem firmitatem, & immutabilitatem adiungit, sed etiam quia hoc iuramentum peculiare est, quod Deus præstitit Abrahæ Gen. 22. vt in annotatione explicabitur; Abraham patrem appellat nostrum, quia est Iudæorum primus parens, cuius fidem, & circumcisionem amplectebantur, & in quo acceperant promissiones. Ioan. 8. Scio quia Abrahæ filij estis, & Pater noster Abraham est. Refert autem Abraham; nam etiamsi ad Dauid etiam iurauit Deus. Psalmo 131. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum; non fuit tamen iuramentum tale, quale hoc, quod fecit ad Abraham, quodque sequenti sententia explicatur.

Abac. 3.

ANNOTATIO. CLII.

Sensus superioris sententiæ magis explicatur.

ACcusatiuus ille (iusiurandum) cum non appareat verbum, à quo regatur, varias induxit interpretationes recentiorum. Quidam enim legendum censent iusiurandi) facile enim potuit error

Græce

Græce incidere propter similitudinẽ littera ypsilon cum ni, ὅρκιον ὄρκον. Si aũt legamus in gignendi casu, tunc facilis est sensus: connectitur enim cum verbo (memorari) quasi expositio illius (testamenti sui sancti) nempe iusiurandi, &c. Cum autem omnes codices Latini, & Græci legant in accusandi casu, & antiqui expositores sic exponant, & legendum annotent, vt paulo post dicemus, non est admittenda recentiorum istorum emendatio. Quidam alij supplendam præpositionem κατα, seu Latine (secundum) existimauit, vt sit sensus: Secundum iusiurandum, quod iurauit ad Abraham. Oportebat autem Scripturarum testimonijs hanc similem additionem solitam probare, quod non fit, idcirco nec probanda est horum interpretatio. Quidam alij connectunt cum verbo sequenti (daturum) quod Græcis est infinitiuus (dare nobis) vt sit sensus: Vt daret nobis iusiurandum, quod iurauit ad Abraham. Violenta autem hæc est transpositio, præterquam, quod improprie dicimus, dare iuramentum, pro eo quod est implere quod iuratum est, idque tam Græce, quam Latine. Quidam alij connectunt cum illo verbo (locutus est) cui etiam, vt diximus, connectunt illud (salutem, & reliqua) sed dura nimis efficitur locutio. Postremo inter antiquos, Euthymius, Theophylactus, & Beda connectunt cum verbo præcedenti (memorari) quod vtrumque casum etiam Græce regit, nempe gignendi, & accusandi, & ab vno casu transit in alium, sicut supra retulimus multos interpretatos esse illud: Sicut locutus est ad patres nostros Abraham, & semini eius. Hanc interpretationem non possum mihi facile persuadere. Si enim Euangelista verbum præcedens exponere voluisset, numquam casum mutasset, sed aut vtrumque in gignendi, aut in accusandi casum mutasset; idcirco potius arbitror Euãgelistam casum mutasse, ne ad verbum præcedens (memorati) referri existimaremus, sicut supra etiam annotauimus in illis verbis (Abraham, & semini eius.) Separandum ergo est iusiurandum à præcedenti sententia, & referendum ad illam primam (Erexit cornu salutis) quasi sit noua quædam causa illius, sicut cæteræ præcedentes, vti in commentario explicatum est. Quod autem ad hoc iusiurandum spectat, recte Theophylactus annotat illud esse, quod Dominus Abrahæ, filium ad Dei vocem sacrificare volenti præstitit, dicens: Per memetipsum iurauí, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam, quæ est in littore maris. Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gẽtes terræ, quia obedisti voci meæ. Huius iuramenti tamquam insignis cuiusdam facti meminit nunc Zacharias, distinguens à testamento, seu promissione de Christo venturo, quam fecerat eidem Abrahæ sine iuramento cap. 12. & 18. & quam sine iuramento fecerat Isaac Gen. 27. & Iacob Gen. 28. Iuramentum autem Abrahæ factum est tunc, cum Isaac filium ad Dei vocem sacrificare voluit, idcirco huius nunc particularis mentio facta est. Iuramentum autem Dei, promissionis immobilitatem, & firmitatem auget. Quamuis enim simplex Dei promissio firma sit, quia Deus verax est, & mentiri non potest, iuramentum tamẽ auget, quasi geminata firmitate, vt docet Paulus Hebr. 6. huius iuramenti mentionem faciens: Homines, inquit, per maiorem se iurant, & omnes controuersiæ eorum finis ad confirmationem est iuramentum, in quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandũ, vt per duas res immobiles, quibus est impossibile mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus. Homo quidem, cuius promissio fallax est, firmitatem accipit à iuramento, quod Deo fit tanquam maiori; Deus autem non habens maiorem, per seipsum iurat.

Quod fuerit iuramentum Abrahæ præstitú.

Daturum se nobis.

COMMENTARIA.

EXplicat quid hoc iusiurandum contineret, quidque iurauerit Deus patri nostro Abraham, hoc nempe, se, ideſt, Deum daturum nobis ea, quæ sequenti sententia enarrantur. Illud (se) refert Deum: Iurauit, inquit, Deus se daturum nobis. nec est loco appositi, quasi diceret: Iurauit Deus, quod daturus esset seipsum nobis, sed est loco suppositi: Iurauit se daturum, seu, quod ipse daturus esset nobis, quæ sequuntur.

ANNOTATIO. CLIIII.

Quid de superiori sententia Doctores senserint

NOn modica difficultas est in sensu præcedentium verborum assequendo. Communis sententia est, connecti debere cum præcedenti sententia, quasi sit quædam explicatio iusiurandi, quod iurauit Deus: Iurauit, inquit, se daturum nobis, vt sine timore de manu inimicorum liberati seruiamus illi. ita Origines homilia 10. Euthymius, Beda, & multi ex recentioribus affirmant. Et reuera hunc sensum amplexus est vetus interpres noster. Cui expositioni verba Græca obstare videntur, est enim infinitiuus cum articulo τὸ δοῦναι μῖν; periti autem huius linguæ annotant, articulum illũ indicare causam, supplendumque esse ἕνεκα vt sit sensus, vt daret nobis, seu ad dandum nobis, similis enim locutio habetur. Matth. 2. Herodes, inquit, quærit animam pueri ad perdendum eam. illud (ad perdendum eam) est infinitiuus cum eodem articulo. Si igitur sic legamus, non potest connecti cum præcedenti verbo, nec ad iuramenti explicationem pertinet, sed est noua sententia, sicut illæ præcedentes (ad faciendam misericordiam cum Patribus) & (vt memoretur testamenti sui sancti) ita etiam dictum est, vt daret nobis, quo sine timore inimicorum liberati seruiamus illi. Eritque quædam alia causa, cur Deus hoc cornu salutis erexerit, nec negari potest eam esse congruentem expositionem

tionem, & valde accomodatam, si verba Græca quæ nunc legimus, consideremus, quam lectionem inueni apud Irenæum lib. 3. cap. 11. vbi sic legit: Iusiurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, vti det nobis sine timore ex manu inimicorum ereptis, seruire sibi in sanctitate. Hæc Iren. illud (vti) loco (vt) positum est. Vetus autem interpres videtur infinitiuum sine articulo regisse, quasi dictum esset. Iusiurandum, quod iurauit dare nobis. Vt sine timore inimicorum liberati seruiamus illi. Ac cum omnes hanc recipiant lectionem, & Græci ipsi auctores, qui idiomatis proprij peritissimi erant, eam sequantur, & inter recentiores etiam linguæ huius valde peritos nonnulli Græcis verbis accommodari posse affirment, existimauimus consultius esse sic interpretari, ideoque in commētario cum præcedenti verbo coniunximus, nempe Deum iusiurandum iurasse se daturum nobis, quæ sequenti sententia dicuntur. Non desunt autem graues Doctores, qui illud (se) appositum existimant, nempe, Deus iurauit quod daret seipsum nobis. Deus enim seipsum nobis dedit, quando carnem pro nostra salute accepit. Ita interpretati sunt S. Bonauentura, & Albertus Magnus, immo ante eos. Augustinus, siue is, cui tribuitur liber de diligendo Deo, cap. 17. Cum autem in nullo codice Græco habeatur illud (se) credendum est ab interprete positum elucidandi causa, debetque non vt appositum, sed, vt suppositum intelligi, sicut antiqui legunt.

Vt sine timore de manu inimicorum liberati seruiamus illi.

COMMENTARIA.

HOc est quod iurauit Deus Abrahamo, se nobis daturum, nempe vt liberati de manu, & potestate inimicorum, sine timore seruiamus illi. Connectitur autem illud (sine timore) verbo illi (seruiamus). Est enim quædam Hyperbaton. Sunt autem in his verbis tria, quæ iurauit dare nobis Deus, quæque per Christum veræ salutis cornu accepimus. Primum est quod de manu, id est, de potestate peccatorum, diaboli, carnis, & mundi liberati sumus, quod supra declarauimus. Alterum est, seruire Deo facile possumus, quod maxime statui Euangelico peculiare est: qui enim erant in legis statu, non ita pure Deo seruiebant, de quibus Galat. 4. dicitur. Quomodo conuertimini ad infirma, & egena elementa, quibus denuo seruire vultis? Porro illi Moysi discipuli erant. Ioan. 10. & quodammodo ei seruiebant, legem Moysis obseruantes: at nos qui Deo ipsi absque vmbris, & figuris seruimus, ipsius sumus discipuli. Ioann. 6. Erunt omnes docibiles Dei, legem, & præcepta Christi, qui verus est Deus, obseruamus. Dicitur etiam seruire Deo ipsi per Euangelium; per ipsum enim efficitur, vt non iam peccato, nec affectibus seruiamus, de quibus dictum est Rom. 6. vt vltra non seruiamus peccato. & iterum: Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ. Lucæ 16. Non potestis seruire Deo, & Mammonæ. Tertium est, quod Timor excludit, non tamen omnis, sed seruilis, & quo præcipue pœna timetur, quo verbo Zacharias significat Christum suo aduentu spiritum illum legalem timoris, & seruitutis abiecturum, & spiritum dilectionis, & filiorum inducturum. Hæc tria egregie Paulus nos docuit; duo quidem priora ad Rom. 6. Gratia, inquit, Deo, quod fuistis serui peccati; obedistis autem ex corde in eam formam doctrinę, in quam traditi estis; liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. liberati, inquit, à peccato, ecce quod nunc dicitur, (de manu inimicorum liberati;) nam per peccatum regnat diabolus in nobis: Serui, inquit, facti estis iustitiæ, ecce, quod nunc dicitur (seruiamus illi.) sequenti autem versiculo huius seruitutis, quæ vera libertas est, qualitas explicatur. Iterum adiungit ibidem Paulus; Cum serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Eadem duo repetit capite septimo eiusdem Epistolæ: Cum, inquit, essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, vt fructificarent morti: nunc autem soluti sumus à lege mortis, à qua detinebamur, ita vt seruiamus in nouitate spiritus. De tertio autem idem Paulus eiusdem Epistolę Cap. 8. inquit: Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba, Pater, hoc est, quod nunc dicitur (sine timore) nempe seruorum, quia Euangelium à seruitutis statu in statum filiorum Dei nos transtulit.

Rom. 6.

ANNO-

ANNOTATIO. CLIIII.

Origenis expositio refellitur.

ORigẽ.homi. 10.illud(sine timore)verbo(liberati)copulat,vt dicamur per Christũ sine timore liberati de manu inimicorum: Crebro, inquit, de manu hostium aliqui liberantur,sed non absque timore;cum enim metus,& discrimen ante præcesserunt,&ita de inimicorum manu quis fuerit erutus, liberatur quidem,sed non sine timore.Porro aduentus Domini IESV de manu inimicorum absque timore nos eruit: non enim sensimus inimicos nostros,nec eos vidimus repugnantes, sed nescimus, quomodo repente de faucibus eorũ, & insidijs erepti sumus, in puncto, atque momento transtulit nos in hereditatem,partemque iustorum. Hęc Origenes. Quæ expositio non explicat spiritum Euangelij,quem nobis attulit Christus,qui spiritu timoris,& seruitutis,qui illius legis erat,reiecto,induxit spiritum dilectionis,& libertatis filiorũ Dei. Hoc enim est, quod Zacharias nunc significat. Præterea illa doctrina nõ est omni ex parte vera;timor enim inimicorum præcessit:nam peccatum per legẽ agnoscebatur.Rom.7.Per legem,inquit,cognitio peccati.Nouerat homo etiam carnis pugnam contra spiritum,& lex ipsa vetus timorem incutiebat:non igitur sine timore liberati dici possumus. Verius ergo est,& accommodatius,quod dicit Euthymius, nempe esse quandam hyperbaton, & connecti sic debere:sine timore seruiamus: quæ connexio sensum accommodatissimum facit,quem in commentario secuti sumus.

De quo timore loquatur Zacharias.

Duplex hic occurrit dubitatio, vna est, quis sit hic timor, sine quo seruiendum est Deo in Christi aduentu,& Euangelij statu. Quidam de timore inimicorum interpretantur,qui per gratiam modo quodam expellitur,nimirum,vt non timeãtur inimici, quasi superari nequeant,cum per gratiam effecti simus illis superiores, si velimus. Talis igitur timor excluditur per Christum,& fiducia nobis datur, de qua dicitur Ioan.14.Confidite, ego vici mundum. Quidam alij de timore seruili intelligunt,quo timetur præcipue pœna,qui proprius est seruorum, quique in statu legis erat,vtpote quæ ex vi sua à peccato non liberabat,nec gratiam conferebat,; ideo qui sub lege erant,in statu seruitutis erant, à quo Christus nos liberans,& in statũ filiorum trãsferens, seruitutis illius timorem abiecit, & spiritum dilectionis & libertatis filiorũ attulit,quod Lucæ 12.significans,dixit:Nolite timere pusillus grex.quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.quasi diceret, abijcite timorem seruilem,quia iam filij estis,& patrem habetis Deum,qui vos in regnum aduocauit, in quo regnetis,& non iam amplius,vt olim seruiatis.Hic est timor,de quo nunc dicitur:Sine timore seruiamus illi.Verum est,hoc timore excluso, etiã illum remoueri,qui est inimicorum,de quo illi hũc locum interpretabantur;tamen præcipuum intentum Zachariæ est,significare timorem legis expulsum esse per Christum,& gratiam dilectionis,& filiationis datam.

Dubitatio altera est cum dictum sit,Deum iurasse ad Abraham daturum nobis,& hoc iuramentum sit illud,quod scriptum est Gen.22.Quæret aliquis quibus illic verbis tale iuramentum sit contentum. Respondeo,illis veribs(Possidebit semen tuum portas inimicorum suorum:& in semine tuo benedicẽtur omnes Gentes)hoc,& quod sequitur comprehẽsum,& significatum esse: nam possessio portarum inimicorum significat hanc liberationem de manu inimicorum., quam Christus facturus erat semini Abrahæ, nempe his,qui Euãgelio crediturierat. Benedictio autem illa in semine,scilicet Christo,reliqua omnia complectitur.

In sanctitate,& iustitia.

COMMENTARIA.

EXponit,quæ ad Euangelium pertinent.Venit enim Christus non solum, vt liberaremur ab inimicorum potestate,& sine timore seruiremus ipsi, nõ autem mundi huius elementis, aut peccatis,vel affectibus,& passionibus carnis:sed etiam,vt seruiremus in sanctitate,& iustitia.Sanctitatem appellat eam,quam Paulus Christianis sæpe tribuit. Rom. 1. Dilectis Dei vocatis Sanctis.Ephes.5.Nec nominetur in vobis,sicut decet sanctos.1. Cor·3. Templum Dei sanctum est,quod estis vos.Sanctitas autem hæc est non tantum immunitas à peccato,sed quædam diuinitatis participatio,quæ est per gratiam,qua homo extollitur,vt sit Dei filius,& consors diuinæ naturæ.1.Petri 1.Magna,inquit, & pretiosa promissa donauit,vt per hoc efficiamini consortes diuinæ naturæ.1.Ioannis 3.Videte qualem charitatem dedit nobis pater,vt filij Dei nominemur, & simus.Abiecto ego seruorum timore effiecit, vt seruiamus quasi filij Dei, & consortes eius naturæ facti, hoc est, in sanctitate. Iustitiam autem appellat eam, quæ iustos facit apud Deum, quæ vera est, & supra legis Iustitiam, & in fide, dilectione, quibus Deo reconciliamur, & perfecta mandatorum Dei obedientia,quæ ex illis duobus procedit,consistit.1.Corinth.1.Factus est nobis iustitia, sanctificatio,& redemptio.De hac Paulus Philiph.3.ait:Et inueniar in illo nõ habẽs meam iustitiam,quæ ex lege est,sed,illam,quæ ex fide est Christi,quæ ex Deo est.

Quid nomen sanctitatis & iustitiæ intelligatur.

ANNOTATIO. CLV.

Qua ratione Euthymius sanctitatem, & iustitiam distinguat.

S'Anctitatem, quæ Græce ὁσιότης, dicitur, Euthymius cultum Dei interpretatur; iustitiã autem eam, quæ est ad proximum, vt hæ duæ partem vtrãque virtutis amplectantur; sanctitas quidem illam, quæ est ad Deum; iustititia vero illam, quæ est ad proximum. Mihi tamẽ accommodatius visum est, si dicamus, iustitiam significare eam, quę vere iustũ facit apud Deum, quæ est in fide, & dilectione, ex qua omnis mandatorum obedientia procedit, & tam ea, quæ ad Deum, quam quæ ad proximum sunt, complectitur, quæ perfecta est, nec per legem est data, sed p fidem Christi, & Euangeliũ. Sãctitatẽ autem non significare hic pietatem ad Deum, quæ sub iustitia continetur, sed id, quod nos facit naturæ diuinæ consortes, & Dei filios, & in esse quoddam diuinum prouehit; sanctum enim est, quod consecratum est, & Deo dicatum. de quo dicitur Ephes. 1. Vt essemus sancti, & immaculati in conspectu eius in charitate. quod Zacharias dixit, in iustitia, Paulꝰ dicit, in charitate; hæc enim iustificamur, hac mandata Dei perficimus. Immaculatos autem appellat, propter peccatorum ablationẽ; sanctos vero, quia consecratos, & in diuinum esse promotos, & euectos.

Coram ipso omnibus diebus nostris.

COMMENTARIA.

In lege Euangelica Deo seruimus coram ipso.

ALias duas circunstantias adhibet, præter quinque præcedentes; non solum per Christum liberati sumus de manu inimicorum, ac sine timore, & Deo ipsi seruimus in sanctitate, & iustitia; sed etiam coram ipso, & omnibus diebus nostris. Coram ipso, potest referri ad iustitiam, & sanctitatem, vt hæ dicantur coram ipso, quia iusti efficimur, & sancti vere, & in conspectu Dei, non simulate, aut apud homines solos. Accommodatius autem refertur ad verbum seruiendi; nos enim non seruimus Christo, sicuti Patres illi, qui fide solã eum præsentem habebant, carne nondum sumpta; at nos coram ipso, quia, homo factus est, & in conspectu eius sumus. Præterea quia etiam inter nos est, & nobiscum est quotidie in Sacramento Eucharistiæ. Matth. 28. Ego vobiscum sum vsque ad consumationem sæculi. Dicitur autem (omnibus diebus nostris) quod non solum perseuerantiam significat, sed etiam status Euangelici à legis statu differentiam; lex enim per Christum cessatura erat: vnde cum Christus expectaretur, nemo illorum poterat certus esse se sub lege seruiturum Deo omnibus diebus vitæ suæ: at Euangelium durabit vsque ad finem mundi, nec per legẽ aut Euangelium aliud euacuabitur, sicut euacuata est lex: idcirco seruimus Deo omnibus diebus nostris. Hæc sunt, quæ Euangelium præstat, & Zacharias Spiritu sancto illuminatus prophetauit, quæque Genes. 22. illa benedictio, qua gentes erant benedicendæ per Christum, indicauit.

Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis.

COMMENTARIA.

HAEC est secunda pars Cantici. Est autem quædam apostrophe, seu conuersio Zachariæ ad filium suum Ioannem, quæ accommodatissime præcedentibus connectitur; à cęteris enim omnibus illum secernit, quasi diceret, cæteri omnes seruiemus in sanctitate & iustitia omnibus diebus nostris coram ipso; tu vero Puer nõ solum seruies in sanctitate & iustitia coram ipso, sed etiam eris Propheta Altissimi, qui ad filium, Altissimi virtute cõceptum, & ei consubstantialem annunciandum mitteris, hocque nomine celebraberis, & voce publica nominaberis. Græce Puer diminutiuum est: Tu puerule, & leporem habet sermo, & energiam prophetæ indicat, qui nunc es paruulus, & infans, propheta eris singularis Altissimi.

Quare Zacharias sermonem suum ad filium conuerterit.

ANNOTATIO. CLVI.

POsset quisquã interrogare, qua ratione Zacharias ad puerum recenter natum, qui intelligẽtiæ capax non videbatur, sermonem cõuertit. Ad quod duo respondemus. vnum est, non esse nouum in Scri-

Scriptura sermonem hēri ad res inanimatas,& quę intelligere nequeunt. nam & Dauid 2. Regum 1. montibus loquens,inquit: Montes Gelboe nec ros, nec pluuia veniant super vos.& Lucæ 23. Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos, & collibus, operite nos. & est apostrophe valde vsitata, non tātum in Scripturis sacris, sed etiam apud profanos auctores, exprimens affectum vehementem loquentium. Alterum est, Ioannem rationis vsum tunc habuisse,& qui potuit in ventre matris vocem salutantis audire, ac percipere; intellexit etiam extra ventrem vocem patris prophetantis. Hoc affirmant,& annotant Origenes hom.10.Ambr.Theophyl. & Beda. quem enim rationis vsum in ventre diuino dono obtinuit,semper cōseruauit. quod Zacharias eodem spiritu prophetico agnouit, & vt id significaret, ad puerum sermonē conuertit, vt qualis futurus esset puer ille,circumstantes agnoscerēt. illud autem(Propheta Altissimi)non qualemcumq; prophetam significat. Erant quippe omnes,qui prę-

Ioannes singulari modo Propheta Altissimi dictus.

cesserāt, Altissimi prophetæ, quia à Deo missi sunt, & quidem ad prænunciandum filium Dei venturum. Ioannes vero singulari quodam modo Altissimi dicitur propheta, quia nimirum ad filium Dei aduenientem ostendendum,& ad populos, vt eum agnoscerent, disponendum, missus est. quod ipse Christus Matth.15.declarans dixit: Quid existis videre,prophetam ? etiam dico vobis, & plus quam prophetam. Illud autem (vocaberis)vt supra annotauimus, Hebræa quædam est phrasis, id est, eris. quamuis etiam hoc in loco amplius aliquid significet,nimirum, celebrandum à populis esse nomine Præcursoris,& prophetiæ prænuncij Christi, quod quidem etiam si non sit perfectē impletū quamdiu vixit, propter Iudæorum incredulitatem, qui nec Christum,nec eum receperunt; adimpletum est tamen postea perfectissime in Ecclesia, in qua voce fidelium communi Propheta Dei, Præcursor, & plusquam Propheta vocatur.

ANNOTATIO. CLVII.

Quæ Trinitatis persona nomine Altissimi sit intelligēda.

CHrysost. hom.2. in Matt.Beda in præsenti,& Idatius Clar.lib.3.contra Varimantum Arianum, Altissimum interpretantur Dei filium.Hocq; loco probāt, Idatius quidē, filium Dei in Scriptura appellari Altissimum; Chrysostomus vero, Filium Dei habere prophetas. Estque satis accommodata expositio: accommodatior tamē mihi visa est,si Altissimum interpremur Patrem ipsum. sic verbum Zachariæ respondet sermoni Angeli; Virtus Altissimi obumbrabit tibi, conuenitque cum prophetia illa Malachię 3.vbi Pater loquens Filio,inquit: Ecce Ego mitto Angelum meum, ante faciem tuam, vt præparet viam tuam ante te. quo testimonio vsus est Dominus Matth.11. Quadrat etiam sequentibus, Altissimi propheta vocaberis; parabis enim vias Domini, id est, Christi,qui filius est Altissimi. ad hoc enim solum Ioannes missus est: priores quidem Prophetæ ad alia etiā munera missi sunt,Ioannes vero ad Christum ostēdendum. Fateor quidem in Scriptura Dei Filium vocari etiam Altissimum. Psal.86.Homo natus est in ea,& ipse fundauit eam Altissimus.quem locum Hieronymus de filio explicat, & Beda citat in præsenti,applicatque sententiæ propositæ. at expositio prædicta aptior videtur.

Parabis enim ante faciem Domini parare vias eius.

COMMENTARIA.

CAusam explicat,cur Altissimi Propheta futurus esset: Præibis enim ante faciem Domini, nempe Christi, vt vias eius præpares. Præiuit Ioannes, & ante faciem Christi præiuit quidem, quia prior incepit annunciare, & prædicare. ante faciem autem, quia ipsum præsentem ostendit, & populis manifestauit. Parauit etiam vias Christi, quia populos disposuit per pœnitentiam,& doctrinam ad fidem Christi aduenientis, vt eum reciperent,& confiterentur; viæ enim Christi fides, dilectio,& cultus eius sunt, quibus in corda nostra recipitur,ad quas parandas Ioannes per quandam metaphoram præiturus dicitur,quia viarum impedimenta, idest, peccata per pœnitentiam, & ignorationem per doctrinam remouebat.Isa.40.Vox clamantis in deserto, parate viam Domini. Hæc sunt quæ supra Angelus prædixerat Zachariæ, ipse vero tunc incredulus non recepit: nunc autem Spiritu sancto afflatus, quæ non crediderat, palam confitetur, & suæ incredulitatis palinodiam cantat. Præpotens est profecto virtus Spiritus sancti, quæ hominum corda emollit, & illustrat, ac miranda mutatione conuertit.

ANNOTATIO. CLVIII.

Gregorius aliter exponit.

GRegorius lib. 2. in libros Regum cap. 8. spiritualiter interpretari videtur hoc,quod ante faciē præire dicitur; sic.n. inquit: Præcursori Redēptoris paterni oraculi laude promittitur : Tu puer propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Ante faciem quidem Domini præire describitur, qui in ministerio suo non erat secuturus arbitrium superioris hominis, sed inspirationem diuinitatis. Hæc Gregorius. Vbi ante faciem alicuius præire, seu ministrare, interpretatur, secundum arbitrium eius facere. Idem autem Gregorius libro 19. Moralium cap. 3. optime explicat quid sit viam hanc, per quam venit Dominus, parare, vbi hunc locum allegans, inquit: Quisquis prędicando à sordibus vitiorum corda audiētium mundat, viuenti sapien-

tiæ viam præparat. Habet ergo viam sapientia, habet & locum. Venire sapientiæ est, per illuminationem mentis indicare præsentiam maiestatis suę. Hæc Gregorius.

Ad dandam scientiam salutis plebi eius.

COMMENTARIA.

QVam ob causam puer paraturus esset vias Domini exponit, nempe, vt indicaret, & ostenderet Iudæis Christum: hunc enim agnoscere, & in eum credere salus illorum spiritualis, & vita æterna erat. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.

ANNOTATIO. CLVIIII.

Superior expositio magis confirmatur.

GRæce infinitiuus est cum articulo, sicut illud (daturum se nobis) τὸ δοῦναι, quod, vt ibi annotauimus, causam indicat, quasi diceret, parabit viam causa dandi scientiam, seu ea de causa, vt scientiam det salutis, & instruat populum Iudæorũ fide Christi, à qua salus eorũ pendebat. Hinc consequitur, nõ esse accommodatam expositionem illorum, qui existimant hanc sententiam esse explicationem illius (parare vias Domini) cum non explicatio, sed finis, & causa sit, propter quam parabat viam Domini: nec etiam interpretationem Theophylacti, qui salutem ipsum Christum intelligi dicit, cum salus non sit hoc in loco dictus Christus, sed quã ipse Christus in nobis per scientiam, seu fidem sui perfectam, ac viuam operatur. Attende antem non solum salutem spiritualem Iudęorum, & ęternam vitam, sed etiam vitam, & regnum temporale posita esse in credendo in Christum. Si enim Christum non negassent, nec occidissent, à Romanis numquam deuastati essent, vt explicauimus in commentarijs in Ioannem cap. 11. Fides ergo Christi, scientia salutis erat. Hebraismus est, pro eo, quod dicimus, scientiam salutarem. Plebem Domini vocat illum populum Iudæorum, cui solus missus est Ioannes Baptista, vti baptizaret, & annunciaret, & prædicaret.

In remissionem peccatorum eorum.

COMMENTARIA.

QVæ sit ista salus explicat. est enim remissio peccatorum eorum, id est, Iudæorum, seu plebis; cum enim sit collectiuum, non tam vocem, quam significatum respexit Zacharias, dicens (eorum.) Est autem contextus talis: Ad dandam scientiam salutis, quæ quidem salus est per remissionem peccatorum, seu in remissione peccatorum. hæc enim sunt sicut morbus grauissimus, & lethalis infirmitas, qua mundus tenebatur oppressus. Christus autem salutem, ab hac infirmitate nos liberans, attulit per sui agnitionem, scientiam, seu fidem. non ergo Ioannes salutem dedit, sed induxit ad agnitionem illius, per quem salus, & remissio peccatorum erat. Matth. 3. Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi.

ANNOTATIO. CLX.

Diuersæ doctorum expositiones.

GRæce (in remissione) legitur. Estque præpositio ἐν, Latina (per) vel (in.) Quidam autem interpretantur, cõnectentes cum (scientiam salutis) sic; agnitus est Christus per remissionem peccatorum, seu, quia peccata remittebat. Præterea Ioannes etiam dedit scientiam salutis, id est, agnosci fecit Christum: Ecce, inquit, qui tollit peccata mundi. ita Theophylactus interpretatur. Quidã alij Latinã sequentes interpretationem, exponunt: Ad dandam scientiam salutis in remissionem, vt per scientiam hanc salutis consequantur remissionem peccatorum. Euthymius vero, & Beda, quibus nos consentimus, hoc coniungunt cum verbo (salutis) quasi sit eius explicatio, nempe ad dandam scientiam salutis, quæ salus est in remissione, aut per remissionem peccatorum, eorum, id est, credentium, & assequentium hanc scientiam, seu agnitionem, & fidem Christi. quæ expositio Græco sermoni respondet, nec à Latino dissentit. nam præpositio (in) loco (per) aliquando ponitur; illa vero recentium quorundam hæreticorum interpretatio sanæ mentis lectori ridicula censebitur, nimirum hanc esse scientiam salutis, cognoscere peccata sibi esse remissa. qui sensus ab oi prorsus verborum proprietate alienus est: non enim dictum est, cognitionem remissionis peccatorum, sed ad dandã scientiam salutis per remissionẽ peccatorũ, quibus verbis ille sensus accommodari, nec ex huiusmodi verbis cõcipi potest. Hæretici vero prius suos confingunt errores, & postea conantur verba Scripturæ ad eos significandos detorquere. contra quos recte, & vere dixit Hilar. lib. 1. de Trin. Optimus, inquit, lector est, qui dictorum intelligentiam expectet ex dictis potius, quam imponat, & retulerit magis, quam attulerit, neque cogat id videri dictis contineri, quod ante lectionem præsumpserit intelligendum. Hæc Hilarius.

Per viscera

Per viscera misericordiæ Dei nostri.

COMMENTARIA.

COniungenda sunt hæc præcedenti verbo, in remissionem peccatorum, quæ non ex operibus, aut meritis nostris est, sed propter ardentissimã Dei nostri misericordiam. Tit. 3. Non ex operibus iustitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum misericordiam suam saluos nos fecit. Salus igitur nostra, quæ est per remissionem peccatorum, à visceribus miseri cordiæ Dei procedit, non ex operibus aut meritis nostris: non aũt per misericordiam tantũ, sed etiam per viscera misericordiæ dicit, quia Deus non tantum nobis subuenire voluit, quod misericordiæ nomen explicat, sed etiam nobis condolere, & miseriam nostram in se suscipere per carnem assumptam, in qua se exinaniuit, egens factus est, & vir dolorum, & infirmitatum. Hoc viscera misericordiæ indicant. & per hæc viscera remissionem peccato rum, & salutem nobis dedit, qui potuit per solam misericordiam sine his visceribus saluare. Illud autem perfectissime misericordiæ opus est, ex nimia dilectione erga nos procedentis. Cætera in annotatione lege. Deum nostrum appellat Zacharias, qui peculiari quadam ratione, vt supra diximus, Deus dicebatur Iudæorum, quia nimirum ipsi à Deo peculiaria quædam, & insignia beneficia acceperant, & Deus ab eis agnoscebatur ac colebatur, gentibus fere omnibus Idololatriæ deditis.

ANNOTATIO. CLXI.

AMbrosius lib. 1. Voca. gent. cap. 7. legit (propter viscera misericordiæ) & Græca præpositio διὰ, id etiam significat; immo ipse vulgatus interpres ita alijs in locis vertit. Ephes. 2. Propter nimiã charitatem suam, qua dilexit nos, cõuiuificauit nos. Vbi est eadem Græca præpositio, in eoque sensu explicanda est præpositio (per.) Illud autem (Dei nostri) Ambrosius legit (Domini) nempe, (Propter viscera misericordiæ Domini.) Videtur tamẽ magis secutus sensum, quam verba; codices enim etiam Græci habent (Dei nostri) & ita legendum videtur.

Quare viscera misericordiæ Dei memorentur.

Sunt autem duo consideratione digna. Vnum est, quare non dictum est propter misericordiam, sed propter viscera misericordiæ, cum etiam illud vere dici potuisset. Quidam existimant dici viscera misericordiæ, ad significandum veram, & ex intimo corde misericordiam: sunt enim qui effectu miserẽtur, quia miserijs indigentium subueniunt, tamen non ex affectu, & cordis misericordia, sed humanis rationibus ducti, hi misericordiã præstant; sed nõ misericordiæ viscera habent: Deus autem noster nõ effectu solum, sed etiã affectu non quidẽ passionis, sed simplicis voluntatis misertus est nostri, nostrãq; salutem operatus est. Quidam alij id dictũ putant, ad significandum affectum paternum Dei erga nos. in quẽ sensum Chrysost. & Oecum. illud Colos. 3. Induite viscera misericordiæ, interpretãtur, vt Paulus exortetur ad habendum affectum paternum erga proximos, quali patres prosequuntur filios, quos ex suis generant visceribus. sic Deus, quia paterno nos est prosecutus affectu, viscera misercordiæ habere dicitur. Hæc omnia recte dicuntur, & vere; tamen perfectum, & legitimum sensum nondum explicant. Aduertendum igitur est diligenter, misericordiam esse voluntatem subueniendi alterius calamitatibus, & miserijs, quæ tunc vera, & perfecta est, quando ex dilectione erga eum, cui subuenimus, procedit; solet tamen non semper ex dilectione alterius procedere, sed ex quodam compassionis affectu, quo pars inferior ac sensitiua afficitur in alterius calamitatibus, quam quidẽ mirabili prouidentia Deus dedit hominibus, vt alijs cõpatiantur, non quod hæc sit per se virtus misericordiæ, sed vt ea nos impellat ad subeniendum; quia non semper diligimus eos, quorum miseremur. si enim diligeremus vehementer, vt oportet, non esset opus appetitus compassione. qui ergo compassione moti subueniunt indigenti, magna ex parte sibi subueniunt, dum alteri subuenientes propriam minuũt compassionẽ. hac de causa huic virtuti misericordiæ cõiungimus viscerum nomen: non enim dicimus viscera castitatis, iustitiæ, aut humilitatis, sed misericordiæ, quia hæc particulari quodam corporeo, & viscerũ affectu excitatur. sicque intelligendum est illud Philipp. 2. Si qua viscera misericordiæ in vobis. id est. Si qua compassio. Deus autem noster non habet hunc compassionis affectum, quia impassibilis est, nec indiget, quia vehementissime amat nos: amor autem est præcipua causa miserendi, ac subueniẽdi. quod igitur in homine facit compassio cordis, & viscerum, hoc in Deo ipso fecit amor, & dilectio eius ardentissima erga nos. Io. 3. Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenuirum daret. Aduertendum est rursus, hanc compassionẽ, quando præcedit actum misericordiæ, nempe voluntatem subueniendi, virtutem non esse, sed ad virtutem impellere: at quando sequitur actum misericordiæ, nimirum quia voluntaria est, & qui miseretur non tantum vult subuenire, sed etiam condolere, tunc est virtutis effectus, & ex magna, & perfectissima misericordia procedit. alterius enim calamitates non tantum auferre volumus, sed etiam in nos per compassionem quandam transferre. De hac compassione locutus est Gregorius lib. 20. Moral. cap. 26. & ad hæc viscera nos exortat Paulus Ephes. 2. Induite viscera misericordiæ. Hæc viscera misericordiæ Deus suscipere voluit; tãta enim eius fuit misericordia, vt non solũ subuenire, quod Dei in se ipso erat, voluerit, sed etia nostrã calamitatẽ magna ex parte suscipere, quod fieri non poterat nisi carne suscepta. Hæc explicauit Paulus mirabilibus verbis Ephes. 2. Deus, inquit, qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Christo. Nota, diues est in misericordia,

Coloss. 3.

Philip. 2.

Compassio quando sit virtus.

cordia, abundans, & superabundans; nam qui per solam voluntatem potuit subuenire, quod misericordiæ solius est, voluit etiam per compassionem carne susceptą; procedebat hoc ex nimią charitate, quia dilexit, quæ dicitur nimia, quia plus, quam necessarium erat, contulit ad salutem. Hæc sunt viscera misericordiæ, de quibus nunc loquitur Zacharias. O nimia, & admiranda Dei charitas, quæ induit viscera misericordiæ propter nos, quibus sine his subuenire poterat, nec ad hæc visceribus, seu compassione precedenti motus est, sed dilectio eum indui visceribus fecit.

Quare misericordiæ, & non dilectionis diuinę mentio fiat.

Alterum consideratione dignum est, cur sæpe Scriptura misericordiæ mentionem faciat in redemptione, & salute nostra, cum radix, & primum principium fuerit amor; misertus est enim Deus nostri, quia dilexit nos. Respondeo. Verbum misericordię distinctius exprimere beneficij magnitudinem; nam dilectio non indicat duo, quę in hoc opere obseruāda sunt. nam primum quidem erat miseria extrema hominum, in qua positi eramus; qui enim dilectionem dicit, non semper significat miseriam dilecti; nam diligere possumus eos, qui non indigent, nec miseria premuntur: at qui verbum miserendi profert, miseriam, ac calamitatem indicat. Deinde vero, verbum dilectionis non excludit semper meritum: nam diligimus aliquando, qui digni sunt, vt diligātur: at misericordia magis excludit meritum, quia solam miseriam, & calamitatem respicit. atqui nullum meritum in homine præcesserat, quo salute dignus esset; immo multa, & magna demerita, idq. inter eius miserias annumerabatur. idcirco frequentius misericordiæ Dei mētio fit in nostra efficienda salute. De hac misericordiæ virtute multa dicemus in sequentium capitum expositione, pauca hæc nunc sufficiant.

In quibus visitauit nos oriens ex alto.

COMMENTARIA.

COnnectuntur hæc præcedentibus, per viscera misericordiæ Dei, quæ per carnem induens, siue quibus per carnem indutus is, cui oriens dicitur, nempe Christus, visitauit nos ex alto diuinitatis suæ. cum visceribus ergo misericordię venit Christus, quasi oriēs, illuminaturus omnes, qui in tenebris sedēt, & qui in diuinitate misericors est, misericordiæ viscera per humanitatem induit, & his ad nos venit. Hic est sensus. Metaphorice Christus oriens dicitur: Vt enim sol ab Oriente surgit paulatim mundum illustrans; ita Christus sol verus iustitiæ quodā progressu ætatis, & prędicationis, ac operum suorū, vitæ spiritualis lumen sparsit. (Oriens) autē non participium, sed nomen est substantiuum, quo Christus appellandus prædictus erat Zach. 6. Ecce vir, Oriens nomē eius. Illud aūt (ex alto) verbo coniūgitur, visitauit nos ex alto, quo diuinitas Christi significatur; propter nos enim homines descendit de cælis, & incarnatus est. Cætera in annotatione inquire.

ANNOTATIO. CLXII.

Superiora verba expendun tur.

QVædam annotanda in præcedenti sententia se offerunt. Primum est illud (in visceribus) ab Euthymio sic explicari, propter quæ viscera visitauit nos. Phrasis est in Scriptura vsitata, vt (in) ponatur loco (propter, seu, per) Psalm. 30. Saluum me fac in misericordia tua. Psalm. 20. In virtute tua lætabitur rex. Ezech. 18. Hic non morietur in iniquitate patris. Secundo annotandum est illud (ex alto) quosdam connectere illi nomini (oriens) vt distinguant orientem, qui de alto oritur, nēpe de sinu Patris, à Sole materiali, qui de terreno orizonte oriri videtur; at cum nō participium, sed nomen sit illud (oriens) non videtur accommodate illi connecti posse illud (ex alto) sed potius verbo (visitauit) de cœlis enim venit ad nos, id est, cum Deus esset, homo factus est propter nos. Io. 3. Nemo ascēdit in cęlum, nisi, qui descendit de cœlo filius hominis, qui est in cœlo. Difficilius est quod tertio loco annotandum est, nempe de nomine (oriens) quod Græce ἀνατολή dicitur. Quidam enim recentiores existimantes hoc esse illud nomen, quod Zachariæ 3. dicitur: Ducam seruum meum orientem. & Zach. 6. Ecce vir, nomen eius Oriens. vertunt hoc in loco, germen, ea moti ratione, quod in locis illis in Hebræo est צמח, quod germen significat à verbo צמח, quod est germinare. reijciunt autem nomen Orientis, quia hoc ortum Solis, aut Lunæ, aut stellarum significat; sicque in illis Zachariæ locis vertendum cēsent. Quantum autem hi à veritate aberrent, ex ipso Euangelista constat. nam vsus est nomine Græco ἀνατολή, quod ortum siderum proprie, immo Solis & Lunæ tantum significat; non autem herbarum, aut arborum, nisi per quandam similitudinem. Verbum etiam quod sequitur idipsum conuincit: Illuminare, inquit, ijs, qui in tenebris sedent. Hoc profecto non est germinis, sed orientis solis, aut sideris. Quidam alij recentiores arbitrantur quidem non (germen) sed (oriens) vertendum esse, significareque ortum sideris, siue Solis, eaque ratione Christo applicari. existimant tamen nostrū Zachariam non alludere ad illā prophetiam ex Zacharia allegatā, quia ibi habetur nomen צמח quod non siderum ortum, sed germen significat; putant autem ad alias prophetias fieri allusionē, nempe Malach 4. Orietur vobis timētibus nomen meū, Sol iustitię. Isa. 60. Illuminare Hierusalem, quia venit lumen tuum. Hi iudicio meo reprehensione digni sunt: nam Septuaginta interpretes illis locis Zachariæ 3. & 6. vbi habetur nomen, Oriens, verterūt ἀνατολή, quod vti dixi, proprie ortum Solis, aut stellarum significat. Quis autem audeat dicere, illos ignorasse nominis significationē? Ne autem aliquis forsan respondeat, illos nomen ἀνατολή, applicuisse ortui herbarum, & germinationi per quandā similitudinem, vti forsan fecerūt, vertentes illud Ierem. 23. Suscitabo Dauid germen iustum; vbi idem est nomen Hebræū, & illi interpretati sunt ἀνατολή, loco illius (germen) audiat testimonium eorundem Septuaginta, quod eam omnino reijcit responsionem. Isaiæ. 4. Erit, inquit, germen Domini in magnifi-

Oriēs hoc loco nomē proprium est, non participium.

magnificentia. ibi est nomẽ eius צמח & illi usi sunt verbo ἐπιλάμψει, id est, lucebit Dominus, quo aperte significauerunt, se de ortu siderũ intellexisse. Illud etiam Ierem. 33. vbi nos habemus, suscitare faciam Dauid germen iustitiæ. estque idem nomen Hebræum, illi verterunt βλαστὸν, quasi germen, seu ramum; intelligebant enim illi viri, proprij idiomatis eruditissimi, nomen illud Hebræum vtramq; habere significationem. quod Hieronymus confirmat cum enim Zacha. 3. illud צמח interpretatus esset per oriens, postea Zach. 6. in terpretatus est per germen & reuera ratio ipsa persuadet: nam multa sunt nomina apud nos, quæ geminam habent significationem, vnam propriam, alteram per quandam similitudinem; ridet enim homo, ridẽt & prata per quandam similitudinem: sic etiam צמח dicitur germen propria significatione, tamen sol etiam oriens dicitur, per similitudinem quandam צמח. vt enim germen incipit paulatim, & ex minima quantitate exurgere de terra, sic Sol egreditur ab horizonte, quando oritur, vnde eodem nomine appellatur, quod etiam Christo conuenire ipsemet nos in Euangelio parabola quadam Matt. 13. docet Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod minimum est omnibus seminibus; cum autem creuerit, maius est omnibus. ea de causa tẽpus illud aduentis Saluatoris auroræ confertur, quæ paulatim in diem clarum, & lucidum excrescit. nõ ergo est, cur cum primis recentioribus, nec cum posterioribus sentiamus; dicimus enim non germen hoc in loco, sed (oriens) esse legendum, quod Soli competit, & Christum Solem iustitiæ significat, recteque Zachariam nostrum hoc vsum esse vocabulo, vt primordia Christi aduenientis significaret. Affirmamus etiam allusisse ad locum Zachariæ 3. & 6. vt indicaret illum aduenisse, cuius nomen Oriens erat, nempe Messiam illuminaturum mundum, cui argumẽto est, Euãgelistam illo vsum vocabulo, quo Septuaginta verterunt illa loca Zachariæ, nempe ἀνατολὴ, quod nec Malachiæ 4. nec Isaiæ 60. habetur. Confirmat hoc Hieronymus, qui Zach. 3. illã prophetiã: Ducam seruum meum orientem, cum his Zachariæ verbis concordat: Visitauit nos oriens ex alto. Non ergo recentiores hi debuerunt auctoritati Septuaginta, Hieronymi, immo & Euangelistæ se opponere.

Illuminare ijs, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedent.

COMMENTARIA.

ACcommodate satis connectitur verbum hoc præcedenti. Visitauit nos oriens, vt illucescat, & lumen adferat ijs, qui sedent in tenebris, & in vmbra mortis. Per tenebras ignorationem, per vmbram mortis peccata significat; his enim mũdus premebatur. Vtrũque autem commune gentibus, & Iudeis erat, licet non eodem modo: in tenebris quidem erant gentes, quia ignorationem veri Dei habebant, & in erroribus innumeris contra diuinitatem versabantur, similes ijs, qui lumen oculorum non habent. Iudei vero Dei veri notitiam habebant, tamen venturum Christum expectantes, nec signis eius aduentus agnoscendis intendebant, nec intelligentiæ Prophetarum incumbebant, nec legis intelligentiã exquirebant, similes dormientibus, qui cum lumẽ habeant, vt videre possint, oculis clausis non vident. multis etiam præter hæc erroribus detinebantur, vt ex Euangelio constat. Vtrisque igitur, Iudæis, & gentibus, qui in tenebris sedebant, venit Christus, vt lumẽ veritatis suæ infunderet. Vmbra etiam mortis communis erat vtrisque, licet non eodem modo, nam gentes Idololatriæ maximè deditæ erant, & multis alijs sceleribus, & criminibus; Iudæi vero ab idololatria, quando venit Christus, abhorrebant, vitijs tamen, & peccatis grauissimis immersi erant. Venit ergo Christus, vt his, & illis lumen iustitiæ suæ communicaret. Sedisse autem tam hi, quam illi dicti sunt, propter consuetudinem longam: nam & sedendi verbum apud Hebræos significat habitare, seu commorari. Psal. 136. Super flumina Babylonis illic sedimus. dicitur autem in malam partem iacere, & esse prostratũ ad modum infirmorum, seu mortuorum, qui se erigere nequeunt. Thren. 2. Quomodo sedet sola ciuitas, id est, quomodo iacet desolata.

Idei & gentes in tenebris, & vmbra mortis sedebãt, sed diuersimode.

Psal. 136.

ANNOTATIO. CLXIII.

Multiplex huius sententiæ lectio, diuersas peperit expositiones:

ILluminare, Græce ἐπιφάνναι potest esse modus imperatiuus actiuæ vocis, nempe appare, seu illuce sce. potest etiam esse infinitiuus, nempe apparere, seu illucescere. Verbum autem Latinum potest etiã esse imperatiuꝰ vocis passiuæ, & infinitiuus actiuę. Hinc sumpta est occasio à nonnullis recentioribus interpretandi hanc sententiam in hunc modum, vt sit quędã deprecatio Zachariæ facta Christo Domino, connectaturq; cũ superioribus sic: O oriens ex alto, p viscera misericordiæ appare, seu illucesce ijs, qui in tenebris, & in vmbra mortis sedẽt. Illud ergo (illuminare) quasi imperatiuum vocis passiuæ interpretantur, id est, esto illuminatus, seu illucesce. Quidam alij eodem modo verbum hoc interpretantur, non tamen coniungunt præcedentibus, sed hanc sententiam solam, quasi deprecationem quandam exponunt, vt sit apostrophe ad Christum: Appare, inquit, & illucesce ijs, qui in tenebris sedent. Hæ interpretationes præter quam quod sunt contra communem antiquorum interpretationem, sunt impropriæ, & violentæ; si enim vox Latina vulgati interpretis cõsideretur, nõ dicitur proprie, illuminare, id est,

est,esto illuminatus:nam Christus est,qui illumina turus omnem hominem venit, (illuminare) autem passiuæ vocis est lumen recipere,iuxta illud Isa. 60. Illuminare Hierusalem. Vnde inepte,& improprie adiungitur casus transitiuus (ijs,qui in tenebris sedent)in Græco sermone accommodatius id fieri posset,sicut si Latine diceretur, appare, seu illucesce. Vulgatus ergo interpres ipso verbo illuminandi in dicauit,se infinitiuo vti voluisse,nec mirum, quod non dixerit,illuminare eos,sicut phrasis Latina postulabat.secutus est enim casum verbi Græci. Quod autem priores recētiores dicunt,connectentes hāc sententiā cū pęcedentibus,ne no non videt esse valde violentum:legēdum est igitur verbum infinitiui modi,sicut in pęcedētibus,vt sit sensus:Visitauit nos oriens,vt illuminaret eos,qui sedebant in tenebris.

ANNOTATIO. CLXIIII.

Exponitur locus Isaiæ c.9.

DVbitatio quædam posset alicui suboriri non spernenda, an Zacharias noster alludat hac sententia ad illud Isa.9. Populus, qui sedebat in tenebris,vidit lucem magnam,habitantibus in regione vmbræ mortis lux orta est eis. quidam enim id affirmant. In cuius declarationem aduertendum est, quantum ego existimo,prophetiam Isaiæ intelligendam esse de Galilæis, apud quos nutritus est Christus, & primo incepit miracula edere, & frequentissime prædicauit,& ex eis Apostolos euocauit,& elegit. Quod quidem mihi persuadet testimonium Matth.4. Venit,inquit,& habitauit in Capharnaum ciuitate maritima in finibus Zabulon, & Nephtalin via maris trās Iordanem Galilææ gētium.populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam,sedentibus in regione vmbræ mortis,lux orta est eis. Hæc verba indicāt impletam illam prophetiam Christi præsentia,& prædicatione in illa Galilææ regione. quocirca statim Matthæus vocationem Apostolorum quatuor enarrat ibi factam. Dicitur autem populus ille in tenebris ambulare, quia ibi habitabant multi Gentiles: postquam enim decem Tribus ductę fuerunt in captiuitatem, manserunt quidem Iudæi ex illis Tribubus, tamen non multi, vt ante esse solebant, & Gentes habitarunt illam regionem,etiam à temporibus Salomonis,qui Regi Tyri dederat viginti oppida pretium eorum,quæ ille in templi ædificium erogauerat. Populus ergo, q sedebat in tenebris ignorationis Dei & fidei, vidit lucem magnam, nimirum, Christum Dominum,radios suæ lucis per opera miranda, & per prædicationem salutis spargētem. Potest etiam nō de Gētilibus ibi habitantibus,sed de Iudæis ipsis intelligi,qui multis erant erroribus, vti in Commētario diximus,inuoluti:magis tamē probo intelligi de Gentilibus inter Iudęos commorātibus.hi enim dicuntur ambulare in tenebris:Iudæi vero dicūtur habitare in regione vmbrę mortis. Galilęa enim,& præcipue eius superior pars erat populis gentium idololatrarum coniuncta, vnde confinium gētium dictum est,eaque de causa nūc appellatur regio vmbræ mortis. Mors regionem significat quam habitabant Idololatræ gentes. Regio autem vmbræ mortis erat Iudæorum regio, quæ proxima erat populis gentilibus. Vmbra enim proxima est corpori, cuius est vmbra;ad has enim partes Christus peruenit prædicatione,& operibus mirabilibus suis, vt ex Euangelica historia constat. Recte autem Isaias huius rei meminit;erat enim maxima dignū consideratione, quod partem abiecti simā populi Iudæorum Christus honorificare,& glorificare,tot,ac tantis priuilegijs voluerit. Ex his deduco, Si Zacharias noster ad hanc prophetiam Isaiæ alluserit, verba eius in eodem esse interpretanda sensu, quem explicuimus. At vero quia verba nostri Zachariæ generaliora sunt,& de fructu in vniuersum,quem Christus attulit mundo suo aduentu,procedunt,tamque genti bus, quam Iudæis conueniunt, quos Christus & per se,& per Apostolos,& per Ecclesiam illuminauit, & illuminat: idcirco aliter interpretanda sunt verba eius,vti in commentario factum est. nec ad illa verba Isaiæ allusisse Zacharias noster videtur, sed ad alias multas Scripturæ prophetias, de huiusmodi illuminatione prænunciatas. Isa.60. Surge,illuminare Hierusalem,quia venit lumen tuum, ecce tenebræ operient terram,& caligo populos; super te autem orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur,& ambulabunt gentes in lumine tuo, & Reges in splendore ortus tui. Sunt multę aliæ huiusmodi prophetiæ, iuxta quas dicebat ipse Dominus. Ioan.8. Ego lux sum mundi,qui sequitur me, non ambulat in tenebris. Ioan.3. Lux venit in mūdum, & dilexerūt homines magis tenebras,quam lucem. & Ioan.1. Erat lux vera,quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ita nunc Zacharias dicit; Oriens visitauit nos, vt illuminaret eos,qui in tenebris,& in vmbra mortis sedēt. Quæ autem tenebrę sint,in Commentario explicuimus; quæ vero sit vmbra mortis, paulo diffusius explanare oportet. Quid autem apud Isaiam regio vmbræ mortis significet,exposuimus iam præter hanc autem significationem in Scriptura hæc præfis alias significationes habet. Primo quidem grauia,& immi nētia pericula mortis,dicūtur vmbra mortis, quasi mors sit vicina, & proxima; vmbra enim præsentiam corporis indicat.iuxta hoc dicitur Psalmo 22. Si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala,quoniam tu mecus es. Secundo,tristissima rerū facies,tępusq; calamitosum, & luctuosum,captiuitatis, & carcerationis,infirmitatis, aut ceterarū miseriarum significari solet per vmbram mortis,sumpta metaphora ex obscuris, & vmbrosis mortuorū sepulchris,quibus nihil tristius videri potest, iuxta hoc dictum est Psal. 106. Eduxit eos de tenebris,& vmbra mortis. Tertio longa obliuio dicitur etiam vmbra mortis. Iob. 16. Obscurent eum tenebræ, & Vmbra mortis. Hanc secutus significationem Gregorius li.4.Moral.c.20.sic inquit:In vmbra mortis sedere,est à diuini amoris notitia in obliuione latescere. Postremo peccatum mortale vmbra mortis dicitur:sic in hoc loco vsurpat,& Hieron. illud Isaiæ 9.expositum superius,in eadem accipit significatione,quam significationem optime explicat; mortem enim dicit significare damnationem æternam,vmbram vero mortis peccatum ipsum ante iudicium, & damnationem. Vere profecto dictum, vmbram mortis,quia proximum damnationi æternæ. immo si diligenter consideres, significationum omnium causæ peccato conueniunt. Qui enim in eo est statu in summo periculo versatur, maxima premitur calamitate,ac misera,& vt dicebat Gregorius, obliuioni traditus est quia à diuino amore separatus, & demum proximus damnationi æternæ.

An Zacharias superiori sentētiæ aliquē Isaiæ locū sub indice meruit?

Quid Vmbra mortis significet.

Psal.22.

Psal.106.

Iob.16.

Isai.9.

Ad di-

Ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.

COMMENTARIA.

APpositè connectuntur verba hęc verbo præcedenti, illnminandi; solemus enim vti lumine, ne offendamus in via, aut ne aberremus ab ea. Psalm. 118. Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis. Venit ergo Christus vt illuminaret nos, vt in via pacis ambularemus, & pedes nostri nec offenderent, nec aberrarent, sed in eam dirigerentur. Via pacis est, per quam consequimur veram pacem, quæ cum Deo est, solutis inimicitijs peccati, & consequimur æternam requiem, mortis vinculis ruptis, & inimicorum impugnationibus ablatis. vtramque pacem nobis Christus exhibuit, in præsenti per gratiam, in futuro per gloriam. Eph. 2. Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ, inimicitias in carne sua; legem mandatorum decretis euacuans, vt duos conderet in semetipso in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo, per crucē interficiens inimicitias in ipso, & veniens euangelizare pacem vobis, qui longe fuistis, & ijs, qui prope; quoniam per ipsum habemus accessum ambo in vno spiritu ad Deum. Hæc Paulus. Via consequendi hanc pacem Euangelium est, quo vera fides, & Christi agnitio, Dei dilectio, & charitas, mandatorum eius obedientia, sacramenta, & sacrificium, quibus hanc pacem assequimur, continentur. In hanc viam pedes nostros aberrantes conuertit Christus, & in ea direxit, & dirigit, vt ad pacem perfectam perueniamus. De via hac illud est ex Psalmo 13. & Isa. 59. à Paulo allegato: Viam pacis non cognouerunt. Qui ergo sedebant in mortis vmbra, & in tenebris illustrati per Christum uerum Orientem, uiam salutis ac pacis agnouerunt, perambulauerūt, & ad pacem consequendam peruenerunt. Dicitur etiam Euangelium via pacis, quia commune est Iudæo, & Gentili, & illorum diuisionibus, ac differentijs refectis, per fidem in unum populum sunt conuocati, ut loco citato Ephes. 2. docuit Paulus.

Quæ sit pacis via.

Eph. 2.

ANNOTATIO. CLXV.

ERant Gentes ante Christi aduētum extra viam Dei, errantes in infidelitate; Iudæi vero erant quidem in via, quia venturi Christi fidem habebāt, tamen ipso aduenīente commutanda erat fides hęc, vt quem venturum credebant, aduenisse crederēt; secus enim qui erant in via, manebant extra viam, & qui erant populus Dei, conuertebātur in non populum. Christus venit, vt vtrosque illuminaret; Gentes quidem, vt à via aberrantes reduceret in viam veram salutis, de quibus dictum est Isaiæ 42. Educam cæcos in viam, quam nesciunt, & in semitis, quas ignorauerunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras eorum in lucem, & praua in recta, Iudæos vero, ne offenderent, & caderent, & à via pacis & vitæ, in viam mortis declinarent. Ioan. 10. Veni vt vitam habeant, & abundantius habeant. Hinc est, vt non credentibus in eum dictus sit lapis offensionis, & petra scandali. Isa. 8. & 22. Offenderunt enim in eum, & ceciderunt. Rom. 9. illuxit ergo Christus omnibus, vt pedes eorum dirigeret in viam pacis.

Quæ ratione Euangelium Iudæis, et gētib. via fuerit ad pacem consequendā.

Isaię 42.

Puer autem crescebat, & confortabatur spiritu.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiam Euangelista, & ad Ioannem reuertitur: Crescebat, inquit, corpore, id est, secundum corporis incrementum, & confortabatur spiritu, quo ad animam; augebatur enim in dies in eo spiritus gratiæ, dum progressus in gratia, & virtute continuos faceret. Quo verbo Euangelista, quod etiam supra annotauimus, indicat etiam ab infantia vsum rationis habuisse; aliter .n. non poterat confortari spiritu, sicut crescebat in corpore; infantium enim gratia data non augetur nisi vsu liberi arbitrij, & humano studio. Spiritus, gratiam ipsam Spiritus sancti significat. Dictum est etiam inferius de Christo, creuisse ætate, & gratia, nō tamen eodem modo; gratia enim Christi fuit à principio summa, nec augmentum in eo habuit, sed in operibus exterioribus maior ac maior apparebat, & demonstrabatur, vt illic explicabimus: at Ioannis gratia in se ipsa suscipiebat augmentum, sicut in ipsis operibus, quæ perfectiora in dies erant. Non autem dictum est, crescebat spiritu, sed confortabatur, vt indicaret Euangelista Ioānem maiora, & perfectiora opera fecisse, quam ætas, & vires corporis postulabant, quod sequens sententia magis explicat.

ANNO-

ANNOTATIO. CLXVI.

Quo differat crescere, & confortari Spiritu.

ORigenes hom. 11. ad spiritum vtrumque refert: Crescebat, inquit, & spiritu confortabatur. incrementum ad augmentum gratiæ, & virtutis pertinet; confortatio vero ad robur spirituale contra carnis infirmitatē: spiritus enim promptus est, caro autem infirma. Euthymius cōsentire videtur, & dubium non est, verbum crescendi etiam ad spiritum aliquando referri. Ephes. 4. Veritatem facientes in charitate crescamus in illo. 2. Petri. 1. Crescite in gratia. Sicut etiam confortari aliquando pertinet ad corpus. Gen. 48. Confortatus sedit in lecto. Act. 9. Cum accepisset cibum confortatus est. At cum idem verbum crescendi etiam ad corpus referatur, Gen. 21. Creuit puer, & ablactatus est, & verbum confortandi etiam ad spiritum. Rom. 4. Confortatus est in fide, Coloss. 1. In omni virtute confortati; satis accommodate exponunt quidam, quibus consentimus, vt vnum ad corpus, alterum ad animum referatur.

Et erat in desertis vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.

COMMENTARIA.

DEscribitur conuersatio, & vita Ioannis à pueritia vsque ad tempus prędicationis eius, vnico verbo: Erat, inquit, in desertis, id est, latuit in deserto, vsque ad tempus, quo cœpit prædicare populo, & disponere ad Messiæ aduentum celebrandum, seque præcursorem declarare, quod ipse Euangelista describit cap. 3. is fuit annus ætatis suæ trigesimus. Indicat Euangelista Ioannem à prima pueritia in solitudinem secessisse. Verbum autem (ostensionis suæ) denorat, Ioannem latuisse in deserto, & ab hominum conuersatione semotum, toto hoc tempore vixisse, pœnitentiæ, & diuinæ contemplationi vacantem perpetuo, vt ex alijs locis Euangelistarum deducitur.

ANNOTATIO. CLXVII.

Num ab infantia Ioannes in desertum secesserit.

ORigenes hom. 11. existimat Ioannem ab infantia ipsa in desertum secessisse, nec more cæterorum infantium nutritum fuisse, quod etiā hom. 9. affirmauit. Eius verba hom. 11. sunt hæc: Conceptus Ioannis stupendum quid habuit, quādo exsultuit infans in vtero, & suum, necdū genitus, Dominum recognouit, & natiuitas non impar miraculū, quando ad eum velut audientem Zacharię prophetantis sermo conuertitur, dicens: Et tu puer propheta Altissimi vocaberis. digne igitur qui sic cōceptus fuerat, & natus, non expectauit vt à patre nutriretur vsque ad diem ostensionis suæ ad Israel, sed recessit fugiens tumultum vrbium, populi frequentiam, viciniam Ciuitatis, & abijt in deserta, vbi purior aer erat, & cęlum apertius, & familiarior Deus, vt quia nōdum baptismi, nec prędicationis tempus aduenerat, vocaret orationibus; & cum Angelis conuersaretur, appellaretque Dominum, & illum audiret respondentem: Ecce adsum. Hæc, & alia Orig. In homil. autem 9. sic, inquit; Per tres menses vngebatur Ioannes, & præparabatur in matris vtero, vt mirabiliter natus mirabiliter nutriretur; nam extra consuetudinem nutritus est: non enim refertur scriptum, quo modo fuerit matris lactatus vberibus, quomodo in sinu gerulæ constitutus, sed statim sequitur: Et erat in deserto vsque ad diem ostensionis suæ in Israel. Hęc Origenes. Quibus videtur affirmasse tēpora infantiæ in deserto peregisse à primis annis, quod difficile est creditu. Quando cæteris vsus rationis illucescere incipit, Ioannem in desertum secessisse mihi probabile est, idque Ecclesia recipere videtur, quando canit. Antra deserti teneris sub annis, Ciuiū turmas fugiens petisti: Ne leui saltem maculare vitam, Famine posses. ergo eo tempore recessit, quo loqui poterat. Quod autem ab infantiæ ipsius tempore, lacte matris neglecto, recesserit, non videtur probabile: esset enim nouum miraculum, & quidem insigne, cuius nullus Euangelista meminit, cum tamen fere omnes Ioannis historiam texuerint. Apud populum autem, cui eius natiuitas nota erat, suspicionem magnam ingenerasset, fuisse quid fictitium, & arte magna factum, si per paucos apparuisset dies, & numquam amplius visus esset.

FINIS CAPITIS PRIMI.

FRAN-

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT SECVNDVM.

FActum est autem in diebus illis, exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis. Hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Cyrino: & ibant omnes, vt profiterentur singuli in suam ciuitatem. Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam in ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem: eo quod esset de domo, & familia Dauid, vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante. Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret. Et peperit Filium suum primogenitum, & pannis eum inuoluit, & reclinauit eum in præsepio: quia non erat eis locus in diuersorio. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, & custodientes vigilias noctis super gregem suum. Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos, & claritas Dei circumfulsit illos, & timuerunt timore magno. Et dixit illis angelus: Nolite timere: ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salnator, qui est Christus Dominus in ciuitate Dauid. Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio. Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cælestis laudantium Deum, & dicentium: Gloria in Altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Et factum est, vt discesserunt ab eis Angeli in cœlum: pastores loquebantur ad inuicem: Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam, & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes autem cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc. Et omnes, qui audierunt, mirati sunt: & de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos. Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & viderant, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo vt circumcideretur puer: vocatum est nomen eius Iesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur. Et postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi, tulerunt illum in Ierusalem, vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur. & vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce homo erat in Ierusalem, cui nomen Simeon, & homo iste iustus, & timoratus, expectans consolationem Israel, & Spiritus sanctus erat in eo. Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. Et venit in spiritu in templum, Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo: & ipse accepit

pit eum in vlnas suas, & benedixit Deum, & dixit:

Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundum verbum tuum in pace:

Quia viderunt oculi mei salutare tuum,

Quod parasti ante faciem omnium populorum

Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.

Et erat pater eius & mater mirantes super his, quæ dicebantur de illo. Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrem eius: Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel: & in signum, cui contradicetur: & tuam ipsius animam pertransibit gladius, vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, de tribu Aser: hæc processerat in diebus multis, & vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, ieiunijs, & obsecrationibus seruiens nocte, ac die. Et hæc ipsa hora superueniens, confitebatur Domino: & loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel. Et vt perfecerunt omnia secundum legem Domini, reuersi sunt in Galilæam in ciuitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat, & confortabatur plenus sapientia: & gratia Dei erat cum illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Ierusalem, in die sollemni Paschæ. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Ierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Iesus in Ierusalem, & non cognouerunt parentes eius. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos, & notos. Et non inuenientes, reuersi sunt in Ierusalem, requirentes eum. Et factum est, post triduum inueuerunt illum in templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes, qui eum audiebant, super prudentia, & responsis eius. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis? nesciebatis, quia in his, quæ patris mei sunt, oportet me esse? Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos. Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis. Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum, & homines.

CAPVT SECVNDVM.

Factum est autem.

COMMENTARIA.

HISTORIAM Natiuitatis Christi à Matthæo prætermissam refert Lucas. Designat autem locum, vbi natus est, tempus item, quando natus, & quid eo nato acciderit. Edicti autem Cæsaris ideo meminit, ne quis obijceret; Qui fieri potest, vt Christus natus sit in Bethlehem, cum paulo ante idem Euangelista dixerit, Beatam Virginem concepisse in Nazareth? Causa fuit, quod oportuerit eam venire ad censum persoluendum, vt edicto Imperatoris obsequeretur, Factum, inquit, est. Non quidem casu accidit; sed diuina prouidentia effectum est, vt eo potissimum tempore Augustus Imperator vniuersum orbem describi decerneret, & ea occasione Beata Virgo in Bethlehem veniret, ibique pareret, vbi prædictum erat à Prophetis Christum nasciturum. Mich. 5. atque vt Imperatore orbem in familias distribuente, eodem tempore Beata Virgo & Ioseph publice coram tota Tribu Iuda profiterentur, se esse de familia Dauid, cæteris ex eodem genere præsentibus, & consentientibus, eorumque nomina, & numerus in publicos libros redigerentur, ita vt & ad Augustum deportari possent, Cæsareaque auctoritate confirmaretur, fœtum, quo Beata Virgo grauida tunc erat, esse ex familia Dauid; Diuinis enim consilijs omnia, etiam humana inseruiunt.

Illis die-

Illis diebus.

COMMENTARIA.

NAto scilicet Ioanne Baptista: tunc enim temporis promulgatum est edictum Cęsaris, post cuius publicationem facta est descriptio, quo tempore B. Virgo proxima erat partui. Factum igitur est, vt in Bethlehem, quo edicti causa profecta erat, impleretur tempus, ibique pareret Christum.

Exijt edictum à Cæsare Augusto.

COMMENTARIA.

HIs igitur diebus in publicum emanauit edictum à Cæsare Augusto Romanorum secundo Imperatore, cuius Imperij anno à Iulij Cæsaris interfectione quadragesimo secundo natus est Christus. Fuit hic Octauius Cæsar, qui post Iulium Imperatorem nomen Augusti primus à Populo Romano accepit.

Vt describeretur vniuersus orbis.

COMMENTARIA.

HOc est, quod edictum continebat, descriptio nempe eorum, qui Romano subiecti erant Imperio, quæ quidem fiebat per capita singula. Est autem Synecdoche in Scripturis vsitata; neque enim totus orbis Romani Imperatoris imperio parebat, vnde nec totus orbis describi potuit, sed maior eius pars, quæ sub Romanis erat. Tale illud etiam est Matth. 2. Turbatus est Herodes, & omnis Hierosolyma cum illo, & Matth. 21. Commota est vniuersa ciuitas, multaque sint huius testimonia.

ANNOTATIO. I.

Quare Christus nasci voluerit qñ describebatur orbis.

NOnnullæ se offerunt difficultates, quarum prima est. Quanta fuerint hæc descriptio; recentiores enim quidam solam Syriam descriptam affirmant. quo autem efficaci argumento id sibi persuadeant, non inuenio, cum verba Euãgelistæ contrarium significent, & communis doctorum opinio illis aduersetur. idcirco ea reiecta sententia, opinio recepta pluribus retinenda est, nimirum orbẽ Romano Imperio subiectum esse descriptum. Magno autẽ mysterio effectum est, tunc natum esse Christum, quãdo orbis describitur, Primo quidem, vt inquit, Ambrosius, vt per hanc orbis sæcularem professionem & censum significaretur spiritualis futura professio per fidem, & Euangelium. Secundo, vt dicit Gregor. Hom. 6. Euang. Nascituro Dño mundus describitur, quia ille apparebat, qui electos suos describeret in æternitate. Tertio, vt tempus aduentus Christi promissum manifestaretur, quando iam Iudæi sub alieno Principe erãt, qui etiam ipsis, & Gentibus imperaret, tunc enim venturus promissus est. Genes. 29. quãdo sceptrum Iudæorum defieeret, & sub alienigenæ essent potestate. Quarto, quia ille nascebatur, qui pro singulis Iudæis, & Gentibus passurus veniebat, omnes quantum ex se est à tributo peccatorum, & subiectione diaboli liberaturus. Postremo, vt significaret suo aduentu nó esse regna temporalia euertenda, sed perficienda, & confirmanda; non .n. eripit mortalia, qui regna dat cælestia. Accedat, quod supradictũ est, ea occasione natũ esse in Bethlehẽ, sicut prædictũ erat, vt eũ de Tribu esse Dauid euidẽtius declararetur, & cõfirmaretur.

Quærsum hęc orbis descriptio facta fuerit.

Secunda difficultas est, qualis fuerit ipsa descriptio; duabus enim de causis Principes faciunt populos describi. vna est, vt sciant quot sint sub eorum potestate, quantumque virium habeant ad bellicos casus. Hac de causa Dauid 2. Regum 24. Populum numerari iussit. Altera est, vt sciant quantum pecuniæ exhtrahere possint ac vectigal aliquod in singula capita imponant. Quidã igitur existimãt priori de causa hanc descriptionem esse factam, nempe vt constaret numerus omnium, qui sub Romano essent Imperio; pace enim generali orbi præstita decreuit Imperator orbem describi, vt cognosceret quam late eius pateret imperium. Communis autẽ opinio est Ambrosij, Euthymij, Bedæ, & aliorum, qui posteriori de causa censent esse factam. quam quidem sententiam amplectendã esse nonnulla probant. Primo, testimonium Iosephi lib. 18. Antiqui c. 1. vbi huius meminit descriptionis, refertq; Cyrinum Consularem virum missum fuisse ab Augusto in Syriam Præsidem, & Censorem, quod non fieret nisi imponendi vectigalis causa; refert præterea Iudam Galeonitem, de quo Act. 1. fit mẽtio ea de causa populum commouisse. quasi Iudæis non liceret profanis regibus tributum soluere. Hinc orta est illa contentio Pharisæorum, & occasio tentandi Christum, de qua dicemus inferius, & habetur Matth. 22. Licetne tributum dare Cæsari? Secundo hoc ipsum probat, quod refert Tertullianus lib. 4. aduersus Marcionem, nempe hanc descriptionem in Romanorum Archiuijs suo tempore esse seruatam. Quid autem attinebat eam asseruari in Archiuijs, nisi census causa? Tertio, quia cum nulla tũc temporis belli esset suspitio, nõ

potuit hæc descriptio fieri, vt numerus tantum subditorum sciretur. erat igitur census causa, non enim ob solá numerationem descriptio tãta fieret. Quantum autem tributi Iudæi tunc in singula capita soluerent (de Gentibus enim minor est coniectura) non omnino constat. Quidam existimant tantum eis impositum fuisse, quantũ ipsi Deo, Temploque soluere solebant, mediam scilicet partem Sicli, duas nimirum drachmas, vt habetur Matth. 17. Tradit enim Iosephus de bello Iudaico lib. 7. cap. 26. Vespasianum cẽsum imposuisse Iudæis, iussisseque singulis annis binas drachmas in Capitolium deferre. Est autẽ verisimile hunc cum primo censu Augusti congruum fuisse, certum tamen non est.

De tributo à Iudæis cum describebantur, soluendo.

Quo tempore facta fuerit hæc descriptio.

Tertia difficultas est, quo tempore sit facta: Iosephus lib. 18. Antiqu. cap. 1. ait esse factam postquam Archelaus, qui Herodi patri successerat, priuatus regno Viẽnã in exilium missus est, & Coponius fact⁹ est Præses Iudææ. Hoc tamẽ esse nõ potest; nam Archelai priuatio, & missio Coponij factæ sunt anno 51. Imperij, hæc vero descriptio anno 42. quando natus est Christus, vt refert Euangelista. Quidam hanc Iosephi descriptionem aliam ab ea, cuius Lucas meminit existimant, illa particularis Syriæ, hæc generalis Orbis & tempore prior fuit. Quidam alij probabilioribus innitentes fundamentis, eandẽ existimant, affirmantque errasse Iosephum in computatione, idque verius est. Quod vero ad descriptionem attinet, sunt, qui existimeut multo ante decretum emanasse, quam descriptio fieret, propter Iudæorum contradictionem. cum autẽ ex Iosepho constet, nullam talem contradictionem Iudæornm decretum retardasse; haud enim difficile receperunt decretum; ideo probabilius est, decretum publicatum nato Ioanne Baptista, vt supra diximus, idque Euangelista significare visus est: In illis, inquit, diebus exiit edictum, nimirum Ioanne nato, cuius natiuitate descripserat capite præcedenti.

Quarta difficultas est quomodo viuente Herode Rege Romani censere potuerunt Iudæos, illisque vectigal imponere. Hæc autem facile soluitur. Herodes enim ab Augusto regnũ precario acceperat, vnde ad ipsius nutum populum regebat, & ipse regebatur Herodes, vt ex historia Iosephi constat.

Hæc descriptio prima facta est à Præsidẽ Syriæ Cyrino.

COMMENTARIA.

HAec descriptio prima dicitur, quia nulla talis vmquam antea est facta. peracta autem fuit per Cyrinum Syriæ (cui Iudæa adiuncta erat) Præsidem anno XLII. imperij Augusti. Nec est mirum, descriptionem non esse per Herodem Regem tunc factam, sed per Præsidem Syriæ, quia non Iudæa sola, sed Syria tota, cui Herodes non imperabat, describebatur. Vnde Iudæa pars prouinciæ per totius prouinciæ Præsidem censenda erat.

ANNOTATIO. II.

Vulgata lectio retinenda in hac sententia.

IN Cyrini nomine dissentiunt auctores. Quidam Cyrenum, quidam Cyrinum, quidam Quirinum legendum existimant; patum hoc videtur ad sensum facere. Difficiliora sunt duo, quorum vnum est, quod Græce non habetur prepositio illa (à) sed dicitur Cyrino præside, quod significat non ipso auctore, aut per ipsum, sed ipsius tempore, dum is Syriæ præsidebat, esse peractam descriptionem; sicque legunt, & interpretantur Ambrosius, & Euthymius, & Beda cum alijs multis. At vero cum vulgatus interpres legat (à Cyrino) nõ video, quod inconueniens sit dicere, per hanc factam esse descriptionem Cæsaris auctoritate, & Senatus consulto, nec enim ex historijs antiquis aliquid proferri põt, quod huic lectioni, & veritati aduersetur. Alterum est illud (Prima) quod multipliciter explicatur. Quidam enim, primam dictam existimant, non quidẽ respectu aliorum, quæ factæ sunt postea, sed quia nulla talis prius facta est ab orbe condito. Huiusmodi expositionis meminit Beda, qui refert aliam; nempe dictam primam, ideſt, primo inceptã, quasi edictum ante publicatum esset, nec fuerat incepta descriptio, nisi tunc primum, quando Cyrinus missus est præses. Quidam alij (primum) appellatam affirmant respectu alterius, quæ ab eodem Augusto facta est, licet non generalis, vt ante diximus. Quidam alij primam interpretãtur etiam respectu Præsidis Cyrini, nam per eundem ab eodem Augusto postea altera descriptio facta est, quamuis non totius orbis. Mihi prima expositio, quam refert Beda, & est Orosij, vera videtur, nec vlla appareret ratio, cur duæ illæ descriptiones afferãtur, quas quidam recentiores inducunt, cum sit multo certius, vnam esse descriptionem, & hanc, quam refert Lucas, & cuius etiam meminit Iesephus, Iosephus autem fuit deprecatus in tempore, quando facta est; existimauit enim factam anno 51. quæ vere facta est anno 42. Hoc certe mirũ est, quosdam interpretes affirmare eandem esse descriptionem, quã tradit Iosephus, cum hac, quam refert Euangelista licet ille erret in tempore, & tamen istimet cõcedunt legendum (Cyrino præside) non autem (à Cyrino præside) cum ex ipso Iosepho constet Cyrinum tũc missum præsidem, & censorem, nempe, vt per ipsum fieret descriptio. Maiorem tamen ingerit difficultatem id quod alij proferunt, nimirum tempore nascẽtis Christi, quãdo descriptio generalis facta est non Cyrinũ, sed Varum aut Saturninum præsidem fuisse Syriæ, si Iosepho credimus. cui difficultati nõ male quidam respondet, vt Iosephi auctoritas conseruetur, Cyrinum tunc temporis adiunctum fuisse collegam Varo ad hoc munus obeundũ; nõ enim hoc insolitum Romanis erat, vnde vterque Præses appellabatur: meminit autem Cyrini Euangelista, quia per hunc descriptio effecta est.

Quare hæc descriptio prima dicatur.

Num Cyrinus Præses fuerit Syriæ, quando Christus natus fuit.

Et iterum

Et ibant omnes, vt profiterentur singuli in suam ciuitatem.

COMMENTARIA.

PArticula (&) consecutionem ex præcedentibus indicat. Cum enim edictum exisset, vt omnes describerentur, factum est, vt proficiscerentur ad profitendum, id est, vt se describi facerent: ibant autem vnusquisque in ciuitatem suam, non in qua ortus, sed in eam, quæ erat caput familiæ; non enim Iudæi omnes habitabant, aut nati erant in ijs locis, vbi qui capita familiarum suarum erant, nati sunt. Erat enim Iudæorum habitatio permista, & multi ex vna Tribu, & familia habitabant in locis alterius, erat tamen nota vnicui que habitatio propria, & Metropolis, ex qua oriundus erat. Cum igitur nunc singuli per familias essent describendi, qui aliena loca habitabant, proficiscebantur in eam ciuitatem, & locum, vbi familiæ caput erat, hacque de causa Beata Virgo cum sponso venit Bethlehem, à qua erat oriundi, cum essent de familia Dauid, qui Bethlehemita cum patribus suis fuit.

ANNOTATIO. III.

Quę fuerit ista singulorum professio.

VErbum Græcum ἀπογράφεσθαι. idem est cum illo, quod superius habetur) Describeretur vniuersus orbis. vnde potuit hic locus sic verti) vt describerentur) sensus autem per hoc non mutatur, & verbum ipsum vtrumque significat. Profiteri ergo est ex parte illorum, qui describebantur; nomina enim sua, vt describerentur censoribus proferebāt, describere autem est ex parte eorū, qui cēsebant; sensu ergo nihil detrahitur, siue hoc, siue illo modo legas, proprius tamen locutus est vulgatus Interpres. Ibant autem omnes vt profitentur. hoc enim ipsorum erat, nomina sua nēpe exprimere Cēsoribus, suamque subiectionem Imperatori Romano reipsa confiteri. Aduerte morem fuisse Iudæis populum describere per familias, vt constat Iosue 7. & 1. Regum 10. & 2. Reg. 24. ideoque à Romanis seruatus est. quo autem modo Gentium descriptio facta sit, non cōstat. Quæstio autem hoc in loco est, in quam quisque ciuitatem ire debuerit. In qua re sunt variæ opiniones. Prima est Euthymij, affirmantis vnumquemque iuisse in eam Ciuitatem, quæ erat Metropolis Tribus. sic Hierusalem erat Metropolis Tribus Beniamin, Bethlehem autē Tribus Iuda. Huic sententiæ quidam recentiores consentiunt. Secunda opinio est affirmantium vnumquemque iuisse, vbi domum, & bona sua haberet, ideoque Beatam Virginem, & Iosephum in Bethlehem profectos esse, quia ibi domum, licet pauperem habebant. Huic recentiores quidam adhærent, confirmantque ex Cypriano, qui sermone de Natiuitate Christi sic habet: veniūt in Bethlehem, quam prædixit Gabrielo inuenitur Emmanuel. ciuitas parua, domus pauper cula, supellex exigua, nulla domus ambitio, nisi reclinatorium in stabulo, mater in fœno, filius in præsepio. Hæc Cypria. Huic rei consentit Nicephorus lib. 1. histo. c. 13. vbi existimat, & in Bethlehem, & in Nazareth domicilium ac possessiones habuisse. Quidam alij putant, iuisse vnumquemque in ciuitatem vbi natus erat; alij demum in ciuitatem à qua oriundus erat. Mihi autē probabiliora videtur quæ subiungam. Primo quidem, per Ciuitatē nō intelligitur Metropolis Tribus. Hoc est contra primā opinionem, & satis cōfirmari videtur hoc dictū ex Euāgelistę verbis, dicit enim: Eo quod esset de domo, & familia Dauid: Vbi non ad solam Tribū, sed ad familiam refert profectionem in Bethlehē. Secūdo. Non est necessariū recurrere ad possessiones, & domos habitas in Bethlehem, vt dicit secunda opinio; hoc enim tributum nō reale, sed personale erat. Tertio, non est certum habuisse domum in Bethlehem; nam si ita esset, non iuissent in diuersorium, & in præsepiū, nec Cyprianus id affirmat; vt enim ex subiunctis verbis ipsius apparet, domum exiguā appellauit eā, in qua natus est Christus, Quarto, ciuitas hic non est ea, in qua quisque natus erat; nam, vt dicitur ex Marco Cap. 6. in Nazareth nati sunt beata Virgo, & Ioseph, si quidem ciues illius vrbis affirmarunt ibi esse fratres, & sorores, & totam eorum cognationem. Consequitur ergo ex his, ciuitatem, in quam singuli ibant, eam esse, in qua erat familiæ caput, vt in Commentario dictum est.

Quę ciuitas vnius cuiusque propria censeretur vt illā iret professurus.

Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam in Ciuitatem Dauid, quæ vocatur Bethlehem.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiam. Cum autem omnes irent in Ciuitatem suam ad profitendum, ascendit etiam Ioseph, qui vnus erat ex illis, qui edicto comprehendebantur: ascendit autem in Bethlehem. Caput enim familiæ eorum erat Isai pater Dauid, qui fuerat Bethlehemita. 1. Regum 16. Notat autem Euangelista prouinciam, & ciuitatem prouinciæ, à qua profectus est, prouinciam etiam, & locum prouinciæ, in quam profectus est. Ascendit enim à prouincia Galilæa, & de ciuitate quadā Galilæę dicta Nazareth. Ascendit autem in prouinciam dictam Iudæam, quæ erat Tribuum duarum Iudæ, & Beniamin, ascenditq; in ciuitatem Iudææ quandam nomine Bethlehē, que appellatur ciuitas Dauid, non solum

quia ibi natus erat cum patribus suis, sed etiam, quia eam primus nobilitauerat, quamuis in veteri testamento ciuitas Dauid sit etiam arx Sionis, quia à Dauid ædificata est. Dicitur autem ascēdisse de Galilæa in Iudæam ratione situs terræ; erat enim in sublimiori loco sita Iudæa, vnde qui à Iudea in Galilæam proficiscebantur, dicebantur descendere, qui vero à Galilæa in Iudæam, ascendere. Perpende quam distincta enaratione Euangelista vtatur, ut Christi ortum singulis manifestet.

Non sola Bethlehē dicebatur Ciuitas Dauid.

Eo quod esset de domo, & familia Dauid.

COMMENTARIA.

CAusam annectit, cur in Bethlehem ciuitatem Dauid ascēderet, nimirum quia erat de Domo, & familia Dauid. de domo quidem, id est, de Tribu Iuda, de qua fuit Dauid: de familia vero, id est de stripe, & prosapia Dauid; non enim omnes, qui erant de Tribu Iuda, à Dauid originem ducebant: habuit enim multos filios Iuda, à quibus multæ emanabant familiæ: Ioseph autem de Tribu ac stirpe Dauid cum Beata Virgine sponsa sua erat. Vtrumque autem necessarium erat ad ascendendum in Bethlehem; si enim solum de domo, & Tribu Dauid essent, poterant non ascendere in Bethlehem: nam erant multæ aliæ ciuitates Iudæ Tribus, at quia & de Tribu & stirpe Dauid erant, idcirco ascendunt in Bethlehem, quæ erat ciuitas Dauid.

ANNOTATIO. IIII.

Domus & familiam & tribū significat.

DOmus in Scriptura aliquando familiā, aliquā do Tribū significat, idque fuit causa, cur Euangelista vtrumque coniungeret, ne dum domum solum diceret, Tribum solam significare videretur. Domus autem Dauid accipitur pro Tribu Iuda, in qua erat regnum, quod à Dauid ortum habuit. Ita Hieronymus interpretatur illud Isai. 7. Audite domus Dauid, id est, Tribus Regia. & paulo superius; Nunciauerūt domui Dauid. Eadem est significatio illius Psal. 121. Sedes super domum Dauid. Illi enim iudices, qui sedebāt in Hierusalem, erant de Tribu Iuda. Vt igitur causa explicaretur, cur in Bethlehem ascendisset Ioseph, dictum est eum non esse solum de Iuda, sed etiam de stirpe Dauid, qui erat de Bethlehem.

Isai. 7.

Vt profiteretur cum Maria desponsata sibi vxore prægnante.

COMMENTARIA.

CAusa cur ascenderet, communis fuit cum alijs, nempe vt profiteretur, seu describeretur cum desponsata sibi vxore, quæ tunc quando ascendebat, erat grauida. Meminit Euangelista eam esse tunc grauidam, vt connecteret historiam partus. Singuli autem tam viri, quā feminæ describebantur. Nomen vero Vxoris non aufert Virginitatē, sed verū Matrimonium significat. Clare ex his verbis deducitur, B. Virginem eiusdem familiæ fuisse, cuius & Ioseph.

ANNOTATIO. V.

Viri & vxores describebantur.

QVidam recentiores, viros solos, & hos nō omnes, sed qui erant patres familias, descriptos existimant. Iuxta horum autem sententiam non potest reddi ratio, & causa, cur B. Virgo, & præcipue grauida cum Ioseph ascenderit, si edictum descriptionis eam non arctabat. Veritas tamen est, tam viros, quam feminas descriptos fuisse; ideoque B. Virginem ascendisse cum Ioseph. Illud autem (cum Maria desponsata sibi vxore prægnante,) quidā connectunt cum verbo præcedenti (ascendit.) Quidam alij, quod probabilius est, cum verbo (profiteretur) Illud vero (cum despōsata sibi vxore prægnante) nō facit sensum, fuisse prægnantem, quando despōsata est, sed prius desponsatam; tempore autem, quando profitebantur, fuisse prægnantem, vt in Commentario expositum est.

Factum est autem, cum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret.

COMMENTARIA.

NON casu, sed diuina prouidentia factum est, vt cum in Bethlehem essent, tempus pariendi impleretur, Vt supra diximus. Illud autem verbum Euangelistæ (cum ibi essent) indicat non statim, aut eo die, quo peruenit, sed dum ibi aliquot diebus moraretur, peperisse. An autem B. Virgo diem, & horam partus præscisset, certum omnino non est:

pro-

ptobabiliter tamen,& rationabiliter creditur; vt enim non ignara mysterij ad visitandam Elisabeth à Spiritu sancto ducta est,sic quæ futura erant in Bethlehem,eodem spiritu præsciens,eò venit.

ANNOTATIO. VI.

Vterus Virginis nullo mõ grauis, aut molestꝰ ei fuit.

VVlgo creditur B. Virgo asino vecta, id tamen incertũ est, nec auctoritate vlla probatur. hoc autem constat,vterum ei grauẽ, aut molestum non fuisse,sicut solet cæteris mulieribus esse,vt recte annotauit August. serm. 11. de Natali Domini: Cum esset, inquit, grauida, salubri leuitate gaudebat; lumen enim,quod intra se habebat, pondus habere non poterat. Hæc ille. Quin potius ab illo, quem portabat, portabatur. Quamuis igitur à Nazareth in Bethlehem iter esset quatuor fere dierum,& ipsa proxima partui, potuit facile pedes iter conficere, sicut confecit, quando visitauit Beatam Elisabeth. Improbabile tamen non est, asino vectam esse, nec id paupertati eius repugnat; parum enim ad diuitias facit asellus, quo etiam vectam fuisse in Aegyptum,credibile est. Vtrumque tamen affirmare certo non possumus.

Et peperit filium suum primogenitum.

COMMENTARIA.

IMpleto igitur tempore filium suum peperit,qui recte suus dicitur, quem nõ ex Ioseph, sed ex sola sua substantia sine viri commistione conceperat. Appellatur autem Primogenitus,non quod post eum alium pepererit. (vt impius Heluidius affirmabat) sed quod ante eum,neminem alium peperit,vt supra annotauimus contra Hæreticos perpetuæ Virginitatis aduersarios. Vt enim Christus ratione diuinitatis Vnigenitus, & Primogenitus dicitur Patris,vt constat ex Ioanne cap. 1.& Paulo ad Hebr. 1. ita etiam ratione humanitatis Vnigenitus,& Primogenitus appellatur Matris. De quibus duobus nominibus plura diximus in Commentarijs in Ioannem in illud (quasi vnigeniti à Patre.)

ANNOTATIO. VII.

Qũ Dei-para filiũ suum pepererit.

ADuertendũ est, verbum pariẽdi significare, B. Virginẽ, quamuis integritate seruata, per genitalia tamen emisisse filium, sicut cæteras mulieres aliter enim non diceretur peperisse. Quod Hieron. confirmat libro aduersus Heluidium,idq; Hilarius lib. 2. de Trinit. significauit dicens Christum humani partus lege prolatum; quod intellige quantum ad egressionem per genitalia, non quantum ad aperitionem. Qui enim in vulua feminæ carnem sumere,& in ea nouẽ menses coalescere dignatus est, per genitalia eius nasci non abhorruit, quod Ecclesia confitetur, dicens: Beata cæli nuncio, Fœcunda sancto spiritu, Defideratus Gentibus, Cuius per aluum fusus est. Constat ergo errasse eos,qui per latus B. Virginis Christum de vtero egressum esse fabulati sunt, vt refert Damascen. lib. 4. cap. 15. de quare supra etiam diximus. Aduerte etiam Cyrillũ lib. de recta fide, dubitationem mouere, quomodo vnigenitus Dei filius dicatur Primogenitus. Respõdet ratione humanitatis dici primogenitũ; sic enim est factus in multis fratribus; multos enim habuit eiusdem naturæ participes, nostram enim naturam suscepit. Hæc autem responsio non euacuat difficultatem: nam Christus dicitur hoc in loco Primogenitus respectu B. Virginis, quę non peperit alium, nec fideles nascimur de ea. Præterea etiam ratione diuinitatis dicitur Primogenitus, vt constat ex Paulo ad Hebr. Legitima ergo responsio est, dici Primogenitum, quia ante eum nemo alius genitus est; non autem quod post eum alij nati sint, vt in Commentario diximus. Verba porro Cyrilli sunt hæc: Vnũ & solum peperit filium suum primogenitum, cum non pepererit secundum post illum, sed manserit Virgo. Nominatus est primogenitus Vnigenitus Dei Verbum; nam particeps fuit carnis, & sanguinis,& societatem nobiscum habuit; sicq; factus est in multis fratribus primogenitus, & nihilominus adoratur,tum à nobis,tumà supernis spiritibus. *Quare Primogenitus dicatur.*

Et pannis eum inuoluit.

COMMENTARIA.

PRæparauerat Beata Virgo fascias, quibus solent infantes recenter nati inuolui, vt filio nato id officium exhiberet,non quod eo indigeret, vt cæteri infantes indigent, qui ne eorum membra enormiter difluant, panno obligantur; sed qui veritatem carnis nostræ assumpserat,verum se esse hominem demonstrare volebat. non autem sericos aut pretiosos pannos fuisse existimare debemus,sed viles, quales pauperi conueniebant; non tamen sordidos,sed puros,ac mundos,quales præstare matris puritatem,& diligentiam decebat. Is ergo, qui nos à peccatorum vinculis soluere veniebat, eaque in se punienda accipiebat, vt id significaret,fascijs constringi dignatus est,vt recte Greg. Nyssenus Oratione de Natiuitate Domini,& Ambrosius annotarunt.

ANNOTATIO. VIII.

Referuntur alia obsequia infanti præstita antequam pannis inuolueretur.

PAnnis inuoluit.) Græce ad verbum (infasciauit) Prætermisit Euangelista ministeria quædam præcedentia, contentus ea insinuasse: nam cũ Christus in vtero matris sanctissime coaluerit ad modum communem hominum, nẽpe cohærẽs matri, & per neruũ vmbilicarem sanguinis nutrimentum accipiens, vt Annotatione sequẽti dicemus, necessaria fuit nerui huius præcisio: præterea cum in vtero esset membranis obtectus, vt cæteri infantes, opus erat lotione, post quas actiones inuolutus est pannis. Solent hæc obstetrices præstare: cum autem nulla ibi fuerit, B. Virginem exhibuisse hæc omnia ministeria credendum est; non probo quod quidam recentiores affirmant, nempe Angelorum ministerium in his interfuisse, eademq; opera ablutum esse corpusculũ Christi, sed potius manib. purissimis B. Virginis ea sũt tribuenda. Christus ergo sine opera matris egressus est, separat⁹ ab vtero, illa ĩtegra pmanẽte; nato vtero, vmbilicaris abscissus est neruus, & ablut⁹ ille est à B. Virgine, & postea pãnis inuolut⁹.

Et reclinauit eum in præsepio.

COMMENTARIA.

Quatuor mysteria in Christi præsepio subindicata.

BEata Virgo Infantem recens natum, & fascijs inuolutum loco cunarum, præsepio, quo pabulum bestiarum reponi solet, reclinauit. Latent in hoc diuina mysteria, multaque præsepium hoc indicat. Primo quidem abiectissimum statum, in quẽ propter peccatum homo deciderat; cum enim in honore esset creatus, peccando comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Secundo, admirandam humilitatem Christi nascentis, per quam iacentem mundum erigere veniebat. Tertio infantem ipsum futurum cibũ, & pabulum, quo homo similis irrationalibus effectus, mortuusque peccato, spiritum, & vitam cœlestium adipisceretur. Quarto, gentium conuersionem; quæ maxime post Idololatriam bestiarum conditioni proximæ erant, de quibus inquit Paul. 1. Corinth. 12. Cum gentes essetis, ad simulacra muta prout ducebamini euntes.

ANNOTATIO. IX.

Deipara sine dolore peperit, nec obstetrice indiguit.

EX hoc præcedenti ministerio per B. Virginem exhibito, nẽpe quod pannis inuoluit infantem, & quod præsepio reclinauit, adiunctis etiã illis, quæ in Annotatione octaua diximus, non leue sumitur argumentum, B. Virginẽ sine dolore peperisse; talia namque aliter præstare non potuisset. quod ijs, quæ cũ dolore pariũt, experiẽtia docet, in quibus ea munera exhibẽt obstetrices, quarũ nullã in hoc iterfuisse partu Euãgelista verbis enarratis satis aperte indicauit, cui Hieronym⁹ adhærẽs aduersus Heluidiũ inquit: Nulla ibi obstetrix, nulla mulierecularum sedulitas interfuit, ipsa pannis inuoluit infantẽ, ipsa mater, & obstetrix fuit. Cyprian. etiã orat. de Natiu. Christi: Panniculi, inquit pro purpura, pro byssо in ornatu Regio laciniæ congeruntur, genitrix est obstetrix, & deuotam dilectæ soboli exhibet clientelam, attrectat, amplectitur, iungit oscula, porrigit mammã, totum negotium plenum gaudio, nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. Hæc Cyprianus. q post ministeria enarrata adiũxit nullus dolor, nulla naturæ contumelia, quasi diceret, quæ talia potuit præstare, absque dubio sine dolore, immo cum gaudio magno peperit. & in Oratione eadem paulo inferius reddens rationẽ, inquit: Quoniam sine tormento peperit, quæ in conceptione caruit voluptate. quod etiã August. serm. 14. de Natiuitate cõfirmans in persona B. Virginis, inquit: Nec in conceptione inuenta sum sine pudore, nec in parturitione inuenta sum cum dolore. Damasc. etam lib. 2. de Fide, cap. 15. sic ait: Quam voluptas non anteiuit, nec dolor partus secutus est. Quo spectat illud Prophetæ Isa. 14. Antequam parturiret peperit. & illud: Antequam pariendi tẽpus veniisset, effugit, ac masculũ peperit. Hęc Damascenus. Greg. etiam Nyssenus Orat. de Natiu. Christi: Ad mulierem, inquit, prima vox edita est, nunc ad Virginem sermo fit; illa in dolores in partu tolerãdos propter peccatum condemnata est, in hac per gaudium ejicitur dolor; in illa dolores partum præcesserunt, in hac vero gaudium partui obstetricauit. Hæc Greg. Ex his habes B. Virginem, non solum sine dolore vllo, immo cum summo gaudio peperisse, nec illa lege comprehensam fuisse contra mulierem lata: In dolore paries; quæ eas solas complectebatur, quę de viro concepturæ erant; non autem Virginem, quæ de Spiritu sancto conceperat. Vt autem hoc perfectius explicetur, attende, ex causa duplici dolorem in partu procedere. Vna est auulsio infantis à vulua matris, cui per vmbilicarem neruum, & secundas ei velut insertus, & infixus est. Altera est apertio vuluæ, & membrorum genitalium, per quæ egreditur infans. Quod ad hanc causam posteriorem spectat, nullus inde dolor prouenire potuit, quia B. Virgo absque vlla ruptura, integritate seruata peperit, vt dicemus inferius, quando illud explicabimus (omne primogenitum aperiens vuluam sanctam Domino vocabitur.) Quod vero ad priorem causam attinet, fuit quidem Christus in vtero sicut cæteri infantes matris vuluæ cohærens: aliter .n. nõ potuisset de matris sanguinibus ali, qui namque de sanguinibus illius secundum carnem conceptus erat, eisdem nutriebatur, & augebatur, vnde debuit matri cohærere. quod Hilar. lib. 2. de Trinit. conuenienti vocabulo explicuit: Inenarrabilis, inquit, à Deo originis vnus Vnigenit⁹ Deus in corpusculi humani formã sanctæ Virginis vtero infertus accreuit. Hæc Hilar. Perpende verbum: Insertum enim vtero Virginis accreuisse corpusculũ Christi dicit; quando ergo natus est auelli debuit: sed hæc auulsio nullũ ĩtulit B. Virgini matri dolorẽ, quia virtute Christi nascẽtis id factũ est, quod Cyprianus egregia similitudine annotauit orat. de Natiu. Christi. Vltro, inquit, maturus ab arbore baiula fructus elapsus est, nec oportuit vellicari quod spõte prodibat.

Vnde parturientes dolores prouenerint.

Hæc

Hæc Cyprianus. Hoc idem Dauid in persona Chri
Psal. 21. sti loquens ꝓdixit: tu inquit, es, qui extraxisti me de ventre. Singulare hoc est Christo, vt diuina virtute extrahat, & auellatur à vētre, seu vtero matris, quia sine vllo dolore, vt fructꝰ maturꝰ ab arbore ſpōte ſe ſeparans, ſegregatus eſt; noluit enim, qui ſine carnali delectatione adhæſerat Matri, cum dolore ſeparari ab ea; vt enim pulchre, & vere dixit Leo, ſerm. 2. de Natiu. nō hic cogitetur pariētis cōditio, ſed naſcētis arbitrium, qui ſic homo natus eſt, vt volebat, & poterat. Hæc Leo. De hac inhæſione, & euulſione locutus eſt Tertullia. lib. de carne Chriſti. cuius verba ſunt: Accipe, inquit, Dauid Dño Patri eloquēte, Quia tu es, qui auulſiſti me ab vtero matris meæ. auulſiſti, inquit, ex vtero. qd auellitur? niſi quod inhæret, quod infixū, innexū eſt ei, à quo vt auferatur auellit? ſi nō adhęſit vtero, quomodo auulſus eſt? ſi adhęſit, q auulſus eſt, quomodo adhæſiſſet, niſi dū ex vtero eſt, ꝑ illū neruum vmbilicarē quaſi folliculi ſui traducē annexus origeni vuluæ? etiā cum quid extraneū extraneo adglutinantur, ita cōcarnatur, & cōuiſceratur cū eo, cui adglutinatur, vt cum auellitur, rapiat ſecū ex corpore aliquid à quo auellitur, quaſi ſequelā quandā corruptæ vnitatis. Hæc Tertullianus. Ex quibus ne in feras auulſionē hanc dolorē intuliſſe, quaſi violētā (nā Tertul. ibi agebat contra hæreticos, qui negabāt Chriſtum natum de Virgine, aut aliquid ab ea ſumpſiſſe, contra quos vehementer inſurgit, vnionē, & connexionē Chriſti cum Matre deducendo ex auulſione, quā Dauid cōfitetur; per eā enim probat de Virgine natum eſſe, & de ea carnē ſumpſiſſe) idcirco acrius loquitur de auulſione, quaſi violenter ſit facta. at vero non ita auulſus eſt Chriſtus, vt carnem matris ſecum auueleret, aut dolorē incuteret, vti diximus. Cętera autē, quæ de inhæſione per neruum vmbilicarem, & ſeparationem dicit, vera ſunt. Cōſtat igitur Virginem in partu nullum paſſam fuiſſe dolorem.

ANNOTATIO. X.

De ſpelunca & præſepio.

SVNT nonnulla aduertenda. Primo quidem, Chriſtū natū eſſe in ſtabulo, poſtea vero in præſepio, quod in eodē ſtabulo erat, reclinatū. Eſt aūt ſtabulū locus beſtiarū, ī quē B. Virgo, & Ioſeph, excluſi à diuerſorio, ſe receperāt; hoc enim vocabulo vtūtur Latini Patres. Cyprianus in Oratio. de Natiu. Domini: Nulla, inquit, domus ambitio, niſi reclinatoriū in ſtabulo, Mater in fęno, Filius in ꝑſepio. Aug. etiā ſerm. 2. de Epiphania: Abſcōdebatur, inquit, in ſtabulo, & agnoſcebatur in cęlo, vt agnitus in cęlo, manifeſtaretur in ſtabulo. Quod autē Latini Patres ſtabulū dixere, Gręci diſtinctius loquētes affirmarunt ſpelunca m; immo quidam illorum excauatam in petra dixerunt. Inter hos eſt Iuſtinus in Dialogo cum Tryphone, vbi dicit Ioſephum cum non haberet in vico locum, in quo diuerſaretur, in ſpelunca diuerſatum eſſe. Addit autem Iuſtinus hanc ſpelun
Iſaiæ 33. cam prædictam fuiſſe Iſa. 33. Iſte, inquit, in excelſis habitabit, munimēta ſaxorum ſublimitas eius erit. Quem locum Septuaginta ſic legunt: Hic in excelſæ petræ fortis ſpelunca habitabit. Epiphanius etiā hæreſi 51. ſic inquit: Lucas dicit faſcijs involutum eſſe puerum recens natum, & iacuiſſe in præſepe, & in ſpelunca, eo, quod non eſſet locus in diuerſorio. Grego. Nyſſenus Orat. de Natiuitate Domini: Quid, inquit, ſibi vult, quod Dominus in ſpelunca diuerſatur? quod in ſpelunca decumbit? cum ſpelūcam videris in qua naſcitur Dominus ſubterraneā, ac lucis expertem, hominū cogita vitam, in qua verſatur is, qui illuceſcit, & apparet ijs, qui in tenebris, & in vmbra mortis ſedent. Hæc Grego. Theodoretus etiam li. 8. de curā. Græc. affecti. ſic inquit; Tophaceum ſpecum vident, in quo præſepe, in quo pauperculam Virginem, in quo tenui faſcia obuolutū infantem, ipſo in præſepis ſinu humiliter reclinatū. His omnes Doctores ſtabulum ſpeluncam fuſſe affirmant in petra, ſeu topho exciſam, in qua erat præſepe, vbi natus, & reclinatus eſt Dominus.

Spelunca non extra ſed intra Bethlehē erat.

Secūdo aduertendū eſt, eundē Iuſtinū in eodem dialogo affirmaſſe ſpelunca hanc nō fuiſſe intra Bethlehem, ſed prope: qm, inquit, Ioſeph non habebat in loco illo, vbi diuerſaretur, in ſpelūcam quandā q̄ vico propinqua erat, diuerſatus eſt: ibi cū eſſet, Maria Chriſtū peperit, eumq; in præſepio collocauit. Hæc Iuſtinus. Quā ſentētiā ſecuti ſunt nonnulli recentiores, idq; probāt: tū quia ſi intra vrbē locus ille fuiſſet, nō potuiſſēt Magi Chriſtū adorare, quin ab omnib⁹ ciuibus viſi fuiſſēt, nec potuiſſet Herodē id latere: tū qa nō potuiſſent etiā Paſtores, qua nocte Chr̄s natus eſt, in media vrbe locū inuenire. Ad id cōtrariū eſt ꝓpheticis, & Euāgelicis verbis, q̄ Chriſtū in Bethlehē natū aperte ſignificāt. at q nat⁹ eſt ꝓpe verbē, nō dicit ꝓprie in vrbe nat⁹. idcirco verior eſt sētētia cōis, nēpe ſtabulū, in quo natus eſt Chriſtus, intra Bethlehē fuiſſe, nec argumēta in cōtrariū efficacia ſunt: ad primū enim reſpondemus, nō ſatis fieri difficultati ꝓ hoc, quod ſtabulum erat extra Bethlehē: nā cū aduētus Magorū fuiſſet celeberimus, haud dubiū quin multis notus, ſit locus, in quē perueuerunt; diuina tñ ꝓuidētia factū eſt, vt Herodē lateret, deceptū forſan ſpe reditus eorū vt ex ipſius verbis deducit. Ite, & cū inueneritis, renūtiate mihi. Quidā recētiores exiſtimant Magos non inueniſſe Chriſtū in ſtabulo, ſed in domo quadā, quia dictū eſt Matth. 2. Intrantes domum inuenerūt puerū. id quod docuit etiā Epiphanius Hæreſi 51. vbi affirmat poſt duos annos à Natiuitate adueniſſe Magos, & inueniſſe Chriſtū in domo, nō in ſtabulo; at hoc nō eſt ꝑſentis inſtituti; ptinet enim ad locū Matthęi; id tñ certū eſt argumentū nō habere robur; nā domū appellat habitationē quācumq;. Antiqui aūt Patres ſenſerūt Magos inueniſſe Chriſtū in ſtabulo; Iuſtinus enim ipſe in ſpelūca Chriſtū à Magis adoratū aſſerit. idēq; Gregorius Nyſſenus loc citato. Auguſtinus etiam ſermone 1. de Epiphania dicit, Magos Chriſtum in præſepio poſitum vidiſſe. Illud autem de paſtoribus nullius eſt momenti; Angelico enim ductu inuenerunt Chriſtum, vt infra dicemus.

Tertio, aduertendum eſt, quoſdam recentiores affirmare ſtabulum hoc ſeparatum locum fuiſſe a diuerſorio, neſcio qua ratione ductos, cum multo veriſimilius ſit ad diuerſoriū pertinuiſſe, tāquā ad locum, in quo animalia eorū, qui hoſpitio recipiebātur, manebāt, ſicut fieri videmus nunc in hoſpitijs.

Aduertendum eſt quarto, tunc temporis in ſtabulo bouem, & aſinum fuiſſe, vt veteres Patres ſenſerūt ita enim affirmārūt Origenes homilia 13. Ambroſi⁹ hoc in loco, & Gregori⁹ Nyſſenus Oratione de Natiuitate Chriſti, cum alijs, qui omnes impletā prophetiam illam aſſerunt Abacuc 3. vbi iuxta 70. legitur (In medio duorum animalium cognoſceris) quod Vulgatus ait (In medio annorum viuifica illud)

illud fuit autem in medio animaliũ cognitus à Pastoribus, qui positum in præsepio agnouerunt, & adorauerũt, quo facto, indicatum est, mysterium futuræ per Christum vnionis in ecclesiã vnam, populi Iudaici significari per bouem, & populi Gentium significati per asinũ. Quæ duo animalia præfati Doctores per Isaiã prædicta esse affirmant cap. 1. Cognouit inquit, bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui; Israel autem me non cognouit, & populus non intellexit. Bos enim, & asinus hi Christum Deum, & dominũ omniũ, cuius omnia sunt, agnouerunt, dum à præsepio recesserunt, dantes locum infanti; Iudæi autem tam mirabili Pastorũ, & Magorũ aduentu moniti non intellexerunt. Nõ est autem exiit animandum, bouem, & asinũ fuisse ipsius Ioseph, & Beatæ Virginis, qui pauperes erãt, sed eorum, qui illuc conuenerant, vt describerentur iuxta edictum Imperatoris; quamuis enim illud quidam affirment; tamen nullo firmo argumento probatur.

Isai. 1.

Quare in præsepio Dominus reclinare voluerit.

Postremo, aduertẽdum est, Athanasium in illud Matthæi 21. Ite in Castellum, quod contra vos est, causam tradere, cur Dominus in præsepe sit reclinatus, cuius in Commentario inter alias meminimus. sic enim inquit: Fortasse obistum pullum Iesus in præsepio reclinatus fuit, alioquin verisimile non est, Ioseph um virum nobilem, de stripe Regia oriundum, qui filius Dauidis appellatus est, locum in diuersorio, aut alibi mansionem obtinere non potuisse. An diuinæ dispensationis erat, quod tunc agebatur? Hæc Athanasius. Gregorius autem libro 7. Moralium. capite 4. cur Dominus in præsepio reclinatus fuerit, duas attulit causas, cuius verba sic habẽt: Quia per prophetam dicitur: Omnis caro fœnum, vniuersatis conditor ex nostra substantia carnem sumens, fœnum fieri voluit, ne nostra in perpetuũ caro fœnum remaneret. Hanc ergo herbam onager inuenit, cum Gentilis populus gratiam diuinæ incarnationis accepit, tunc bos vacuum præsepe non habuit, cum plebi Iudaicæ eius carnem expectanti lex exhibuit, quem diu expectatum prophetauit, vnde & natus Dominus in præsepio ponitur, vt videlicet significaretur, quia sancta animalia, quæ ieiuna diu apud legem inuenta sunt, incarnationis eius fœno satiarentur. Præsepe enim natus impleuit, qui cibum semetipsum mẽtibus mortalium præbuit, dicens: Qui comedit carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo. Hæc Gregorius, exponens illud Iob. 6. Numquid rugiet onager cum habebit herbam; aut mugiet bos cum ante præsepe plenum steterit?

Quia non erat ei locus in diuersorio.

COMMENTARIA.

CAusa, cur Beata Virgo ad stabulum duceretur, fuit quia in hospitio locum mansionis non inuenit; multitudo enim eorum, qui erant ex semine Dauid, tunc causa descriptionis conueniens, & loci, siue ciuitatis Bethlehem angustia, & Beatæ Virginis paupertas non habentis hospitij pretium, quod similibus temporibus carum, & magnum esse solet, causæ fuerunt, cur in stabulum recesserit, diuina præcipue prouidentia id disponente, vt mystetiũ significaretur. cuius paulo superius meminimus, & sequenti annotatione etiam plura dicemus.

ANNOTATIO. XI.

Diuersorium quid significet.

QVidam recentiores interpretantur fuisse quidem locum in diuersorio, in quo manere posset Beata Virgo, sed nõ cõmodum ad partum; meo tamen iudicio, hi à verborum Euangelistæ proprietate, & à veritate recedunt; absolute enim dicitur: Quia non erat ei locus in diuersorio. Quid autem diuersorium hoc in loco significet, quod Græce κατάλυμα dicitur, adhuc recentiores requirunt. quorum quidam domum propriam Ioseph, & Beatę Virginis quã in Bethlehẽ possidebant, interpretantur, cum & verbum Græcum, non solum pro hospitio publico, sed etiam pro quacumque habitatione accipi soleat. Hæc tamen interpretatio aduersatur tum communi Patrum sententiæ, qui diuersorium commune hospitiũ, quo solebant viatores diuertere, interpretantur; tum etiam ipsi Euangelistæ, qui si propriam illorum domum significaret, nõ adferebat cõuenientem rationẽ, cur in in præsepe diuertissent: nam si non fuit eis locus propriæ domus, cur non ad hospitium commune diuerterũt? Voluit ergo significare Euangelista illos domo propria cum caruissent, ad commune hospitiũ recurrisse, in quo locum non habentes, in stabulum diuerterunt. Et hic est sensus legitimus verborum. Cur autem non diuerterint in alicuius sibi noti atque cosanguinei priuatam domum, causa fuit, aut quia forsan locum nõ inuenerunt, cũ omnia occupata essent, aut quia præ modestina id non tentarunt.

Gentium conuersio, & Iudæi repulsa subindi casur.

Quod autem ad mysterium spectat, factum hoc duo significat. Vnm Iudæorum incredulitatem, qui Christum non receperunt. de qua dictum est Ioan. 1. In propria venit, & sui eum non receperunt. Ioã. 5. Ego veni in nomine Patris mei, & nõ accepistis me. hoc est, locum non inueniisse diuersorio; erat enim populus ille diuersoriũ, quia primo Deus in eo habitabat per fidem, & cultum verum, eratque Populus Dei peculiaris, ad quem Christus missus non inuenit fidem; nec enim ille ei credidit. Vnde consequenter alterum significat, scilicet illius populi repulsam; nam abiecto populo incredulo, ad præsepe Gentium se conuertit, quæ eum receperunt, de qua re dictum est Psal. 17. Eripies me de contradictionibus populi, & constitues me in caput Gentiũ. *Psal. 17.* Matth. 21. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. & Matth. 23. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. & Actuum Apost. 13. Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad Gentes. Sunt huiusmodi multa loca.

Et Pasto-

Et Pastores erant in regione eadem vigilantes.

COMMENTARIA.

STatim ac natus est Christus, voluit hominibus innotescere, tum vt salutem hominum quam operari venerat, inciperet eis impartiri; ea enim in eius fide, & agnitione posita est. Ioan. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te Deum verum, & quē misisti Iesum Christum: tum vt suæ natiuitatis, quæ humilis, & nimium latens erat, testes aliquot haberet. Nō autem plurimis apparuit, ne eius notitia peruenire ad Herodem, qui illum ad interficiendum quæsiturus erat. Nec etiam se omnibus manifestauit, ne mors eius, per quam saluare venerat, impediretur. Hos igitur testes, & primos fideles Christi Lucas describit: Erant, inquit, in illa regione Bethlehemitica, pastores quidam vigilātes; erat enim nocturnum tempus, quando solent pastores inuigilare super greges, ne eos lupi deuorent, aut latrones deprædentur.

ANNOTATIO. XII.

Quo loco pastores vigilarēt.

MVlta exemplaria Græca habent ἀγραυλοῦντες, quod idem significat, ac Latine, in agro stabulantes, seu sub dio cubantes, ac pernoctantes, vt facere nūc etiam solent pastores in regionibus calidis, aut temperatis; noster vero interpres vertit, vigilātes, aut quia sensum respexit, aut quia aliter legit nempe γρηγοροῦντες, id est, vigilantes. locus autem vbi hi pastores vigilabant, secundum S. Hieronymum erat iuxta turrim quandam inter Bethlehem, & Hierusalē, sitam non procul à Bethlehem, dictā Eder, vbi Iacob reuersus à Mesopotamia pauit pecora sua. de qua turri fit mentio Genes. 35. fuit enim extructa turris in loco pascuosissimo, vt esset domicilium gregis, in quod se reciperent pastores contra cæli iniurias, & tempestates, ex qua re nomen inuenit: nam Eder, gregem aut collectionem pecorum significat. Verba Hieronymi in traditionibus Hebraicis sunt hæc; explicās enim locū Genes. 31. (Profectus est Israel, & extendit tabernaculum suum trans rurrim Eder) inquit: Hunc locū Hebræi esse volunt, vbi postea templum ædificatum est, & turrim Eder turrim gregis significare; hoc est, cōgregationis, & cætus, quod & Micheas testatur dicens: Et tu turris gregis nebulosa filia Sion; illoque tempore Iacob trans locum vbi templum ædificatum est, habuisse tentoria. sed si sequamur ordinem viæ pastorum, iuxta Bethlehem locus est, vbi vel Angelorum grex in ortu Domini cecinit, vel Iacob pecora sua pauit, loco nomen imponens, vel quod verius est, quodam vaticinio futurum iam tunc mysterium mōstrabatur. Hæc Hieronymus. Idem etiā in Epitaphio Paulæ ad Eustochium sic inquit: Haud procul inde descendit ad turrim Eder, id est, gregis, iuxta quam pauit Iacob greges suos, & Pastores nocte vigilantes audire meruerunt: Gloria in excelsis Deo, & super terram pax hominibus bonæ voluntatis. Hæc ibi. Hinc manifestum est, cur dictum sit in regione eadem.

Gen. 31

Et custodientes vigilias noctis super gregem suum.

COMMENTARIA.

VIgilabant, seu in agro erant, quatuor noctis vigilias in ordine suo agentes? diuisa enim erat nox in quatuor vigilias seu custodias, quarum singulæ ternas horas habebant, nocte in duodecim horas diuisa: vicariam igitur hi pastores custodiam agebant, quibusdā alternatim vigilantibus, & quiescentibus, vt grex perfectius custodiretur; si enim omnes simul vigilassent, facile vigiliæ longitudine lassati dormitassent, & obdormissent.

ANNOTATIO. XIII.

De pastorum vigiliis, & qua ratione fuerint probatissimi Dominicæ Natiuitatis testes.

GRæce est eadem etymologia verbi, ac si Latine diceremus, custodientes custodias noctis, aut cubantes excubias noctis. Interpres vigilias vertit, quas Græci custodias appellant, sensum potius quam verbum sequens. Auctor scholasticæ historiæ scribit morem fuisse antiquis, in vtroq; solstitio vigilias noctis custodire ob Solis venerationem, eumque morem ad Iudæos peruenisse; hoc tamen nullo firmo nititur fundamento. potius credēdū est à militari disciplina id promanasse; diuisa enim erat nox apud milites in quatuor interualla, vt qui tota nocte vigilare non poterant, quarta vigilarēt parte, essentque semper qui per quaterna noctis interualla alijs somno, aut labore depressis, integri succederent. quod igitur milites propter hostes facere solebant, id pastores propter bestias, aut fures erga suos greges fecerunt. Est autem tam in hac, quam in præcedenti sententia Euangelistæ artificium. Cum enim pastores testes essent Natiuitatis Christi, eorum testimonium fide dignum descriptis circunstātijs ostendit. Primo quidem plures dicit, ne vnius tantum testimonium quispiam inualidū esse opponeret. Secundo, vigilantes, & custodientes vigilias, ne fuisse somnium vllus putaret. Tertio, Pastores,

quibus

quibus ineſt ſimplicitas,& à dolis,& figmentis abſunt,ne quis malitiæ,& mẽdacio illorum id tribueret. Quarto in eadem regione, & prope Bethlehem eſſe narrat; de longinquo enim facilius error euadere poteſt; proximis autem,& vcinis res notior eſſe ſolet.& rurſus ipſi noti erant omnibus. Ignotos enim,& remote agentes allegare teſtimonium non ita firmam fidem facit. Demum nocturno tempore proprium deſeruiſſe gregem, & ad infantem confluxiſſe rei veritatem commendat.

ANNOTATIO. XIIII.

Quas ob cauſas Dominus noluerit primis Iudæorũ, ſed paſtoribus ſuam Natiuitatẽ nunciari.

NON immerito dubitabit quiſpiam,cur Dominus non Scribis,aut Phariſęis,alijſue nobilioris conditionis hominibus ſuã Natiuitatẽ anunciari voluit,ſed paſtoribus. Multas cauſas ſacri Doctores huius rei reddunt,quarũ nonnullas producam, hoc vno ſuppoſito. Primã cauſam omniũ fuiſſe liberam,ac ſpontaneã Dei voluntatem,quia ſic ei placitum eſt; potuiſſet quidẽ eligere quoſcumque voluiſſet,& eos ſua ope,& virtute traxiſſe ad ſe, ſicut traxit Paſtores; noluit autẽ quia ſic placitũ eſt ante eũ; nemini enim debet,& quos vocat,ex gratia,& miſericordia vocat. Mat. 11. Abſcondiſti hęc à ſapientibus,& prudentibus ,& reuelaſti ea paruulis.ita Pater,quoniã ſic placitũ fuit ante te. Sunt aũt quędam cauſæ inferiores,& congruentiæ,cur paſtores elegerit. Quarũ quatuor colligit Euthymius. Prima eſt eorũ ſimplicitatem; eſt enim genus hoc hominum ſimplex,ſine verſutia,& dolo,facilioreſque ad fidẽ. eſt autem cum ſimplicibus ſermocinatio eius. Hæc cauſa aſſignata fuit à Cypriano ſerm.de Nat. Dom. vbi ſic habet: Electa adeſt perſonarum humiliũ ſimplicitas,vt poneretur regula,& indiſſolubilis daretur forma,quod non niſi pauperibus ſpiritu Chriſti pateret humanitas,nec ſuperbos ad intuitũ ſui poſſit admittere veritas. Et in eodem ſerm. paulo inferius: Paſtorũ,inquit,innocentia,& ſimplicitas electa eſt,vt laus Chriſti perficeretur. quin piſcatores, & paſtores ſequẽtibus ſpiritibus cõfunderent Oratores,& à pauperibus,& humilibus prædicatio paupertatis haberet initium. Hæc etiam eſt Ambroſij ſerm. 13. vbi ſic inquit: Non mirandum eſt,ſi Chriſti gratiam ante ſcire meruerit innocentia,quã poteſtas,& prius cognoſcere veritatem ſimplex ruſticatio quã ſuperba dominatio; quod enim cognouerũt paſtores, Principes cognoſcere nequiuerunt. Hæc Ambroſius. Eadem cauſa eſt Auguſtin. ſerm. 2. de Epiph. Prędalet,inquit,imperitia in ruſticitate Paſtorũ. Secunda cauſa Euthymij eſt,quia veterem illum viuendi modum Patriarcharũ,qui Deo dilecti fuerunt,apprehenderant: quam cauſam Cyprianus docuit orat.de Nat.Dom. Huiuſmodi,inquit, officiũ ab initio auctoritatẽ obtinuit,& Abel paſtor munera de gregibus ouium obtulit,quæ in eo,quod cælitus inflammari viſa ſunt,quod grata eſſent Deo, cunctis innotuit. Paſtores Abrahã,Iſaac, & Iacob, Viri Deo familiares: Paſtores Patriarchæ duodecim; Paſtor ipſe Moyſes,qui in Eremi receſſu dũ ſequitur pecudes,in rubo conſpicit Deũ, & poteſtate ſignorum collata,populi recipit principatum. Heliſæus de aratro Propheta conſtituitur. Dauid de poſtfetantes accipitur,& in regni ſolio collocatur . Hęc Cyprianus. Tertia cauſa Euthymij eſt ob ſignificationem; Chriſtus enim Paſtor erat Populorum . ſic enim Ioan. 10. ipſe pronũciauit: Ego ſum Paſtor bonus.& de eo dicit Petrus 1. Epiſt.c.2. Conuerſi eſtis nũc ad paſtorem,& Epiſcopum animarũ veſtrarũ. quod multo ante per Ezechielẽ prędictũ erat,qui c. 34. inquit: Suſcitabo ſuper eos Paſtorẽ vnũ,qui paſcat eos. Recte ergo Paſtor paſtoribus primo apparet. Hæc ratio fuit etiam Sedulij ſic canentis: Tunc prius ignaris paſtoribus ille Creator emicuit, quia paſtor erat. hanc etiã canit Eccleſia in hymno Natalis Domini: Angeli.inquit,canunt Deo, palamq; fit Paſtoribus Paſtor creator omniũ. Quarta cauſa Euthymij eſt ad ſignificandũ, Paſtoribus rationaliũ ouiũ diuina myſteria primũ ante alios reuelari; per illos enim populi doctrinã recipiũt, iuxta illud Ephe.4. Dedit alios Paſtores, & Doctores ad conſummationẽ Sanctorũ in opus miniſterij,in ædificationem corporis Chriſti,& in Eccleſia ſua primo loco Apoſtolos inſtituit, quos miſit in mũdũ prędicare Euangelium,quos eidẽ Eccleſiæ cõtulit Paſtores præeſſe. Quam cauſam adducit Origen. homil. 12. in Lucã. Notat aũt Ambroſ. ſerm. 13. quo pacto paſtores iugiter cuſtodiæ ouium inuigilãtes ab Angelis non deſeruntur; vt hinc Epiſcopi diſcant inuigilare ſuper homines ſibi commiſſos. Quinta huius rei cauſa aſſignatur ab Auctore librorũ de mirabilibus Scripturæ,qui Auguſtino tribuũtur,li. 3. c. 2. nẽ pe cũ Chriſtus agnus eſſet,in mundi ſalutẽ offerendus,de quo Ioan. 1. dictũ eſt: Ecce agnus Dei, ecce qui tollit pęccata mundi; conuenienter Paſtoribus primus apparet. Vtramq; iſte Auctor cauſam connectit,nempe hãc,& tertiam ſuperius dictã; erat enim Chriſtus Agnus,& Paſtor,idcirco, & paſtoribus, vt Agnus apparet,& vt Paſtor apud greges.

Quare inter Iudæos paſtoribus,inter gẽtes vero Regibus primum Chriſtus annuncietur.

Ex hac autem reſponſione oritur dubium, cur ex Iudæis paſtoribus,ex Gẽtilibus autẽ, Regibus apparuerit. hi quidẽ ſapientes,nobiles,& diuites; illi vero indocti,ignobiles,& pauperes fuere. Reſpondeo his primitijs Iudæorum, & gentium indicatum eſſe,quales futuri erant illi,qui creditnri erant Chriſto,& eius Euangelio; nam inter Iudæos ſapientes, & principes,ac Phariſæi Iudæorumque primi increduli fuerunt,& obcæcati ſunt; minores vero, & pauperes ac indocti illuminati ſunt: ita ipſi Iudæorum primi confeſſi ſunt Ioan. 7. Nunquid inquit,ex Principalibus aliquis credidit in eum,aut ex Phariſæis? ſed turba hæc,quæ non nouit legem.& Chriſtus ipſe hoc ſignificans dixit, Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni,vt qui non vident, videant,& qui vident cæci fiant.& Matt. 11. Abſcõdiſti hæc à ſapientibus,& prudentibus, & reuelaſti ea paruulis. quod Luc. 14. in parabola illa ſignificauit; excuſantib. enim ſe quo minus ad nuptias venirent illi,qui inuitati erant,nimirum Iudæorum primi,dicitur: Exi in plateas,& vicos Ciuitatis, & pauperes,ac debiles,& cæcos,& claudos introduc huc. vt igitur qualis futura erat meſſis Iudæorũ in Euãgelio indicaretur,præmittuntur ſimiles primitiæ; at vero ex Gentibus non minores tantum,ſed etiã Reges,& Principes,nobiles, & ſapientes conuertendi erant: idcirco tales eliguntur primitiæ: de qua conuerſione prædictum eſt Iſa. 60. Ambulabunt gentes ĩ lumine tuo, & Reges in ſplẽdore ortus tui. & poſt pauca. Tunc videbis,& affluues,& mirabitur,& dilatabitur cor tuum,quãdo conuerſa fuerit ad te multitudo maris,fortitudo Gentium venerit tibi, inundatio Camelorum operiet te,

Et ecce

Et ecce Angelus Domini stetit iuxta illos.

COMMENTARIA.

DVm vigilarent, & noctis vigiliam custodirent, subito, & improuiso Angelus Domini visibilis apparuit prope illos astans, particula (ecce) rem subitam, & inopinatam indicat; nihil enim minus illi expectabant, aut cogitabant, quam reuelationem aduentus Christi. Fuit autem Angelus hic Gabriel, qui Zachariæ, & Beatæ Virgini apparuerat, cuiq; huius mysterij cura demandata erat.

ANNOTATIO. XV.

Cum vulgata legẽdum est astitit.

VErbũ Græcum ἐπέστη, quidam vertunt superastitit, quasi Angelus de cœlo superuenerit, & supra pastores sublimis constiterit. Ambrosius legit stetit ante illos. Noster vero vulgatus Interpres vertit, astitit iuxta illos: nam præpositio Græca ἐπί, omnes eas hẽt significationes, vt supra, ante ac (iuxta) & videtur accommodatior lectio: nam allocutus est Angelus pastores, sicut hõ hominem alloquitur, idcirco prope illos astitisse recte dicitur, vt propinquitas indicetur, quã non significat præpositio (super), nec (ante). Accedat his, Angelũ ea propinquitate significasse Christum natũ prope esse; erat. n. in Bethlehem. Solent autem Angeli, quæ verbis significant, gestu, & habitu exteriori etiam indicare. Quis autẽ hic Angelus fuerit, Cyprianus expresse tradit, Gabrielem fuisse; nam in orat. de natiu. Dom. loquens de pastoribus, sic inquit: Veniunt in Bethlehẽ, quã prædixit Gabriel, inuenitur Emanuel. idẽ insinuat Ambrosius; quamuis alicui contrarius videatur. nã sic inquit: Angelus Mariã, Angelus Ioseph, Angelus Pastores edocet, non satis est semel missum esse; duobus enim, & tribus testibus stat oẽ verbũ. Hæc Ambrosius. In eo, quod dicit, non semel missũ, indicat eundem esse Angelũ, qui missus est B. Virgini, Ioseph, & pastoribus. Illum aũt esse Gabrielem nemo dubitat; quin ét teste Aug. ser. 14. de Nat. Do. Missus etiam est ad Ioseph, vt annunciaret cõceptũ esse de Spiritu sancto, quẽ B. Virgo gestabat in vtero. Obijciet aliquis, verba sequẽtia indicare nõ fuisse eundem; inquit enim: In ore duorum, vel trium stat omne verbum. Respondeo hoc ipsum indicare vnum, & eundem Angelum: nam videtur Ambr. imitare voluisse verba Pau. 2. Cor. 13. vbi de se ipso loquens, inquit: Tertio venio ad vos, in ore duorũ, vel trium stat omne verbũ. non quod alius ipse esset à seipso, sed aduentus suos plures vocat testes. ita Ambrosius tres vnius Angeli aduẽtus, tres appellat testes, seu tria testimonia. Videri etiã alicui Chrysostomus posset contrarius Cypriano: nã serm. ij. in Io. sic hẽt. Pastoribus Angeli; Ciuibus pastores; Mariæ, & Elisabeth Gabriel; his, qui in templo erant, Anna, & Simeon annunciauerũt. Hæc Chrysosto mus, quæ non sunt contraria: nam pastoribus Gabriel primus, postea vero alij etiam Angeli apparuerunt; Chrysost. aũt non de priori, sed de posteriori locutus est apparitione.

Gabriel fuit, qui pastoribꝰ apparuit.

Occurit autem hoc in loco dubitatio, quam Gregor. hom. 10. in Euang. proponit, vbi sic habet. quẽrendum nobis est, quid nam sit, quod Redemptore nato Pastoribus in Iudæa Angelus apparuerit? atque ad adorandum hunc ab Oriente Magos non Angelus, sed stella perduxit? Quia videlicet Iudæis tamquam ratione vtẽtibus rationale animal, id est, Angelus prædicare debuit: Gentibus vero quia ratione vti nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducuntur. Vnde etiam per Paulum dicitur. Prophetiæ fidelibus datę sunt, non infidelibus; signa autem infidelibus, non fidelibus. Hæc Greg. in cuius sententiæ declarationem adnotandum est, appellasse Angelos animalia rationalia, non quod vellet affirmare esse eos corporeos, & discursiuos, vti nos, sed quod sint substantię viuentes, & intellectuales, quamuis nonnulli antiqui Patres eos esse corporeos existimaucrint; de qua re non est instituti præsentis agere. Huiç rationi, & causæ Gregorij adiungere possumus aliam, nempe solitum esse Deum hominum moribus, & consuetudinibus se in operibus gratiæ accõmodare, & per ea, in quibus quisq; versatur, operari diuina. Erant autem Magi dediti Astrologiæ, & cursuum cœlestium obseruatores; Angelorum autem nulla erat apud eos cognitio; idcirco per ea, quę eis nota erant, & quibus ipsi fidem adhibebant, illis reuelat mysteria, quamuis non sine illustratione Spiritus sancti interius operantis: At Iudæis Angelorum apparitiones erant frequentes, & ipsi eorum notitiam ex Scriptura habebant; idcirco hos per Angelos alloquitur. Præterea post peccatum gentibus magisterium creaturarũ relictum est, vt per ea, quæ videntur, inuisibilia Dei scrutarentur. & maxime per cœlestia corpora, quæ enarrant gloriam Dei super cæteras creaturas. Iudais vero per Angelos lex data est, propterea hos, & illos docet nunc, iuxta vtrorumque magisterium.

Quare pastoribus Angelus, Magis vero stella apparuerit.

Et claritas Dei circumfulsit illos.

COMMENTARIA.

APparuit Angelus splendenti, & fulgenti corpore, omnique ex parte pastores splendor circumdedit, qui & noctis tenebras discutiebat, & Angelo apud eos, quibus Saluatoris annunciabatur aduentus, fidem conciliabat, ac nascentis Christi maiestatem, & diuinitatem indicabat; idcirco claritas dicitur Dei, vt pote quæ erat argumentum, Angelum à Deo missum, & natum infantem Deum esse. circum circa autem lumen effunditur, & Pastores circumfulsisse dicitur, quia etsi in humana figura Angelus apparebat: natura tamen eius excellentior, & superhumana erat.

ANNO-

ANNOTATIO. XVI.

Quid Angeli claritas significauerit.

CLaritas Græce δόξα multipliciter accipitur, & aliquando ab Interprete nostro verti solet gloria. Ioan.8. Ego non quæro gloriam meam; aliquando, Maiestas, Luc.9. Viderũt maiestatem eius. aliquando claritas. Ioan.17. Clarifica me pater claritate, quam habui. hoc autem in loco accipitur pro splendore, seu fulgore; idcirco recte vertit claritatem. estque idem sensus cum illo Act.9. Circumfulsit eum lux de cœlo. Est autem adnotandum illud, quòd obseruauit Beda, nunquam in veteri testamento legi Angelum apparuisse fulgentẽ, vti nunc, & recte quidem; exorto enim iam Sole iustitiæ Christo, Angeli tamquam solares radij lucidi, & fulgentes apparent.

Et timuerunt timore magno.

COMMENTARIA.

ANgeli maiestas timorem pastoribus incussit, subitus, & insolitus eius aspectus illum auxit, ideo timore magno timuisse dicuntur. Hebraismus est frequens (timore magno timuerunt) pro eo, quod est vehementer timuerunt. Non fuit autem timor hic alicuius mali, sed humanæ infirmitatis, in quam per peccatum incidimus. Diximus plura de hoc timore supra, cum de Zacharia locuti sumus.

Et dixit illis Angelus: Nolite timere.

COMMENTARIA.

PEculiare est Angelo lucis timorem incussum repellere, & consolari verbis eos, quos suo aspectu terruit; eo maxime quia læta, & salutifera nunciare veniebat. Non fuit autem verbum hoc Angeli solum significatiuum, sed etiam efficax; nam verbo significauit pastoribus, vt timorem deponerent, & ipsius efficacia verbi, quia Nũcius Dei erat, operatus est, & effecit, vt timorem abijcerent. Ac sicut præsentia sua timorem incussit, ita verbo eundem timorem remouit. Merito autem timor hic à Pastorum cordibus est expulsus, vt tranquillo animo mysterium annunciandum facilius perciperent; vt enim aqua turbata imperfecte figuras obiectas recipit, sic & animus passionibus agitatus, spiritualia, ac cælestia minus apprehendit.

Ecce enim euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo.

COMMENTARIA.

QVatuor causas Angelus reddit, quare pastores timere non debeant; idque particula illa (enim) quæ causalis est, indicat. Prima est, quod gaudium magnum nunciaturus veniat. Secunda quod non priuatum, sed publicum gaudium sit: erit, inquit, gaudium omni populo. Tertia, quod hoc gaudium non alijs, sed ipsis annunciat: vobis, inquit, euangelizo; quod quidem singularis, & magni beneficij erat, eo maxime; cum illi essent pastores, & in populo, cui gaudium commune erat, relicti essent nobilioris conditionis multi, quibus non erat tale nuncium factum. Quarta est præsentia gaudij: ecce, inquit, quasi diceret: Adest iam causa gaudij, & lætitiæ. Gaudium autem magnum vocat Nuncium, quod gaudij magni materiam præbiturum erat. Vsus est autem verbo, Euãgelizandi, quod bona nunciare significat, vt re ipsa, & verbo læta nunciaret, & Euangelium iam Christi quodammodo iuitiaret. Per populum autem, Iudaicum intelligit, qui eum venturum sperabat, & cui Christus ipse suam præsentiam corporalem exhibuit, prædicauit, & miracula fecit. iux. illud Matth.15. Non sum missus, nisi ad oues, quæ perierant Domus Israel, & Rom.15. Christus minister fuit circumcisionis.

ANNOTATIO. XVII.

An populi nomine Iudæos ãtum, vel etiam Gẽtes intellexerit.

THeophylactus, & Beda populum non solum Iudæorum, sed etiam Gentium intelligunt, eo quod Christus maius gaudiũ Gẽtibus credentibus, quam Iudaeis non credentibus attulerit, & re ipsa ita est. Nam Christus Iudæis, & gentibus salutem contulit, & in ipso omnes etiam gentes benedicendæ erant: tamẽ hoc in loco populum Iudaicum intelligit, tum vt Angelus pastorum intelligentiæ se accommodaret; tum quia de corporali Christi præsentia loquebatur; quæ Israelitico populo exhibẽda

tunc

tunc annunciabatur, tunc etiam quia gẽtium salus, & ad Euangelium vocatio ad populi Israelitici gaudiũ pertinebat. iuxta illud Isa. 60. Videbis, & afflues, *Isa. 60. 5* mirabitur, & dilatabitur cor tuum quando conuersa fuerit ad te multitudo Maris, fortitudo gentium venerit tibi. absque dubio loquitur Isaias de Ecclesia, quæ primum fuit collecta ex Iudæis, cui inserta est gentium credentium multitudo. Quod si obijcias, non totum populum Iudæorum gauisum esse aduentu Saluatoris. Respondeo nec etiam omnes gentes, quibus prædicatum est Euangelium Christi, esse lætatas, sed dictum est gaudiũ futurum toti populo ex parte rei ipsius, quia causa, & materia gaudij sufficientissima ministrata est. licet nõ omnes ob eorum infidelitatem gauisi sint, sicut etiam Christus dicitur Saluator omnium, quia omnibus propositus est in salutem.

Quia natus est vobis hodie Saluator.

COMMENTARIA.

Quatuor rationes gaudij pastoribus indicantur.

MVltas huius gaudij magni causas Angelus adfert. Prima est natiuitas Saluatoris, quia inquit natus est Saluator; nihil lætius esse potest, quam nuntium salutis, & Saluatoris aduentus: eo præcipue tempore, quo inimici maxime insæuiunt, ac deprædantur, & quo infirmitates vndique grassantur, ac quo extrema imminent pericula. Is enim status erat Iudæorum, quantum ad spiritualia, quando Christus aduenit. Altera causa gaudij est, vtilitas propria, natus, inquit est vobis, id est, pro vestra salute; aliorum quidem salute, & bono gaudere solemus, at quando ad nos etiam ipsos salus, & bonum perueniunt, vehementius lætamur, quamuis autem illud (vobis) Iudæos significet; tamen maiorem habet vim erga ipsos pastores, quibus primis nunciabatur Saluatoris aduentus. Tertia causa gaudij est naturæ humanæ exaltatio, quia natus inquit est; hoc enim verbo natura Saluatoris, in qua veniebat, indicatur, quasi diceret, Natus est homo, & eiusdem naturæ vobiscum factus est, quasi Angelus diceret, natura humana vestra super nostram sublimata est; non enim Angelos sed semen Abrahæ apprehendit. Tanto igitur honore, & exultatione maxime vobis ô pastores gaudendum est. Quarta gaudij est causa, temporis breuitas, hodie inquit natus est, non multum temporis est transactum, recens est natiuitas; hoc enim eodem die natus est. Nouitas quidem rei gaudium auget, eo maxime, quod si Angelus diceret, modo natus est, & modo vobis innotescere vult, à vobisq; agnosci, & videri cupit, moras vestræ salutis non sustinet. hoc profecto amoris ardentissimi erga vos magnum est argumentum, & causa, vt summopere gaudeatis, efficacissima.

Qui est Christus Dominus.

COMMENTARIA.

NE qualemcumque Saluatorem Pastores intelligerent; nam & Iosue saluator Populi fuit, exponit esse illum verum, & perfectum, qui Christus, & Messias promissus, & expectatus est, quem Dominum appellat, vt non hominem purum, sed Deum etiam significet; quem enim Angelus absolute Dominum prædicat, sine dubio Deus est, qui & hominum, & Angelorum Dominus appellatur. & hæc est quinta causa gaudij magni, quasi diceret. En promissiones, quæ tanto tempore desideratæ, & expectatæ fuerant, adimpletæ sunt; & quod Patriarchis, & Prophetis reuelatum est futurum, quodque tantopere videre desiderarunt, iam adest; hoc profecto magnæ lætitiæ materia, & causa est.

In Ciuitate Dauid.

COMMENTARIA.

CONnectitur hoc cum verbo (Natus est) natus, inquit, est Christus in Bethlehem, quæ Ciuitas Dauid dicitur, vt paulo superius explicuimus. Locũ Natiuitatis diligenter Angelus notauit, propter veritatem prophetiæ Micheæ 5. cuius meminit Matthæus cap. 2. vt verum esse Christum, ac Messiam eum, quem natum annunciabat, ostenderet, cumque posset nomine proprio Bethlehem significare, Ciuitatem Dauid appellauit, vt distinctius indicaret eum esse de genere Dauid, & stirpe regia, ac impletpm esse in illo quod ipsi Dauid erat ante promissum. Psal. 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Atque

hæc

hæc est sexta causa gaudij, nempe non procul à pastoribus Christum natum esse, vt facile, & cito eum videre possent. Sicque Angelus fidem dictis suis conciliat; non enim quæ sunt remotissima, ad quę aditus difficillimus est narrat, sed quæ prope, & breuissime eorum veritas sensibus pater potest.

Et hoc vobis signum: Inuenietis infantem pannis inuolutum, & positum in præsepio.

COMMENTARIA.

SIgnum, quo Pastores natum Christum agnoscant, & discernant, exhibet: inuenietis, inquit, infantem, quasi diceret, quem Infantem inuenietis inuolutũ pannis, & in præsepio positum, ipse est Christus Dominus, hoc signo eum agnoscetis. Nec tamen signum agnitionis, & discretionis hoc est, sed simul argumẽtum, quo Angelus se vera narrare comprobat; quasi diceret, hoc erit vobis argumentum me vera dicere, quod quando vos peruenietis in Bethlehẽ, inuenietis Infantem inuolutũ pannis, & positum in præsepio. Simile quoddam argumentum, & signum dedit Samuel Sauli, dictorum suorum veritatem confirmans 1. Regum 2. Cum abieris, inquit, hodie à me, inuenies duos viros iuxta sepulchrum
1. Reg. 2. Rachel in finibus Beniamin in Meridie, dicentque tibi, inuentę sunt asinę, ad quas ieras perquirendas; scire enim Pastores ituros esse ad videndum, & eos inuenturos esse locum, & quando ad locum peruenissent, tunc Christum pānis inuolutum, & in Præsepio positum esse, humanam supra cognitionem erat. Erat igitur hoc signum, simulque argumentum quoddam. Notanda est Angeli sapientia, ne paupertas Infantis repente à pastoribus visa, eos à tanti mysterij fide retineret, aut auerteret; in signum, & argumẽtum eam proponit, vt non solum agnita non minuat fidem, sed potius confirmet, & augeat.

ANNOTATIO. XVIII.

De signis cognitionis, & probationis.

IN Scriptura, quantum ad Præsens pertinet institutum, Signum duplex legimus, vnum est cognitionis, seu distinctionis. Alterum est probationis: illo vtimur ad rem discernendam, & agnoscendam, hoc ad ijs, quæ dicta sunt, assentiendum, & credendum. de priori dicitur Matth. 24. Quod signum aduentus tui, & cõsummationis sæculi? Matt. 26. Qui tradidit eum, dedit eis signũ: De posteriori Luc. ij. tentantes signum de cælo quærebant ab eo. Ioan. 4. Nisi signa videritis nõ creditis. Miracula enim, quibus homo inducitur ad fidem, signa dicuntur; quasi argumenta quędam probantia veritatem. Est igitur difficultas, vtro modo signum hoc ab Angelo datũ accipi debeat. nã per hoc, quod inueniretur Infans pannis inuolutus, & in præsepio positus; nõ videtur probari posse eum, qui natus erat, esse Christum Dominum, sed ex illo potius videi potuisset contrarium, cum panni illi, & præsepe non potentiam Christi, & diuinitatem, sed tantum infirmitatem humanæ naturæ declarent. Duæ sunt igitur æpiniones Interpretum. Quidam signum distinctionis, & agnitionis intelligunt, non autem probationis. quæ opinio est Bedæ in præsenti, vbi sic dicit. Notandum solertius, quod signum nati Saluatoris datur, nõ Tyrio exceptum ostro, sed pannis squalentibus inuolutum; non in ornatis auro stratorijs, sed in præsepibus inueniendum. Huic videtur adhæsisse Bernar. serm. 4. de Natiu. Dom. vbi inquit, neque enim sine certi narratione mysterij pannis Saluator obuoluitur, & ponitur in præsepio, quãdo id manifeste in signum nobis cõmẽdatur ab Angelo, hoc inquit, vobis signum: inuenietis Infantem pannis inuolutum. in signum positi sunt panni tui Domine Iesu, sed in signum, cui à multis vsque hodie contradicitur, multi quippe vocati, sed non multi electi, ideo nec signati. Agnosco certe, agnosco Iesum magnum, sordidis opertum vestibus, dum altercaretur cum Diabolo. Hæc Bernardus. Quidam alij signum modo posteriori interpretantur, quasi hoc argumento vsus sit Angelus in confirmatione suorũ dictorum; ita sensit Euthymius; qui hæc exponens verba, ita dixit: signum hoc vobis argumentum, quod verũ dicam. qua autem ratione pannis inuolutum, & in præsepio positum esse, argumentum sit, quod vera sint, quæ Angelus dixerit, non explicat Euthymius: tamen Cyprianus in serm. de Natiuit. Christi breuissimis verbis id nobis expositum, inquit enim, hũc in cunabulis adorauerũt Pastores, & paruulum confitentes Deum simpliciter argumento, si in spiritu, & veritate, quem adorauerũt, nouerunt; fuerat quidem miraculum, quod apertis cælis lux fulgoris insolita nocte super eos fulserat, quod auditi Angeli, & conspecti, quod ab ipsis fuerant edocti, & instructi pastores. Hæc Cyprianus. vbi inter miracula narrat, quod Angelus prænunciauit pastoribus, quæ futura illis erant, nempe eos inuenturos esse Infantem pannis inuolutum, & in præsepio positum. Si igitur miraculum fuit, constat secundum Cyprianum, signum hoc modo posteriori accipi debere. Nos in Commentario vtramq; coniunximus sententiam interpretantes signum hoc fuisse distinctionis seu agnitionis, vt per id pastores Christum natum agnoscerent; simul etiam fuisse confirmatonis, vt se vera dicere Angelus comprobaret, ea prædicendo, quæ ventura erant, vt in commentario ex plicuimus. Inquirunt hoc in loco quidam recentiores, qua ratione pastores nosse potuerunt præsepium, in quo Christus positus erat; respondentque illud fuisse tunc temporis locũ omnibus, notissimũ vt vel ipso nomine illud agnoscerent. quę responsio solido caret fundamento: nam verba Angeli non aliud continent, quam quod inuenirent in præsepio

Vtro modo signum Angeli intelligẽdũ sit.

Quar tione pastores Christi præsep numer

Infan-

Infantem positum; nemo autem præsepij nomine illud, in quo Christus erat positus, intelligere posset, nisi vnum tantum esset in Bethlehem, quod affirmare vanũ est, & omnino inueriũmile; aut nisi præsepe illud fuisset insigne, & omnium primũ, vt per quandam Antonomasiam illo communi nomine significaretur, quod quidem gratis affirmatur, immo veritati aduersari videtur; nam erat locus paruus, & tunc temporis obscuri nominis. in præsepia autem celebria solet multitudo animalium confluere, nec in talibus locus patuisset B. Virgini, quam (credibile est) in solitarium, & fere derelictũ locum recessisse. Dicendum ergo est, pastores ab Angelo veritatem edoctos, ipsius inuisibili ductu peruenisse ad locũ, & præsepe, in quo Christus erat, & quo diuino agebantur spiritu, vt intelligerent, & crederent, eodem ducebãtur, vt inuenirent. & hoc etiam ad miraculum signi ab Angelo dati pertinet. Hæc tradit Cyprianus in sermone illo de Nat. Chri. vbi inter cætera sic habet. Pastores illi amplius mente, quam oculis carnalibus illuminati ad conspiciendũ Emanuel festinant, & edocti intus inuisibili magisterio Spiritus sancti, quem paruulum vident, confitentur immensum, & piæ ei deuotionis affectum præsentant. Hæc Cyprianus.

Et subito facta est cum angelo multitudo militiæ cælestis laudantium Deum, & dicentium.

COMMENTARIA.

CVm Angelo, qui pastoribus natũ Christũ annunciauerat, signumq; illis dederat, repẽte, & ex improuiso adfuit multitudo Angelorũ; vt .n. inquit Leo ser. 9. de Nati. Dom. Angeli prędicationi exultatio innumerabiliũ iungitur Angelorũ, vt excellentius fieret testimoniũ, cui militiæ cęlestis multitudo concinit Angelorum, tamq; ille, quam hi Deum laudabant, & dicebant, quod sequitur: conuenienter autem completo nuncio, & à pastoribus percepto, multitudo Angelorũ sentitur; oportebat .n. præcedere nunciũ, & postea veritatis annũciatæ testimonium consequi. In hoc quod Euangelista dicit, facta est, seu adfuit multitudo cum Angelo, indicat apparuisse multos Angelos visibiliter, sicut & primus apparuerat; simul et am & Angelum primum, & qui apparuerunt post eum, cecinisse Gloriam Deo, expressam sequẽti sententia. Militiam autem cęlestem appellat Angelos hoc in in loco, cum potuisset dicere, Facta est multitudo Angelorum; tũ quia illud plus maiestatis hẽt, principatumq; nati Infantis ẽt super Angelos explicat, tum quia aduentus Christi qualitatem significat; venit .n. aduersum Diabolum bellum gerere, & fortem armatũ fortior ipse superueniens vincere. Luc. 11. tum ẽt quia Angelorũ multitudo maior, hoc adiecto militię verbo exprimebatur; tum demum quia non ex vno ordine, aut Hierarchia cęlestium spirituum, sed ex pluribus illa Angelorum multitudo conuenerat, sicut in militia, & exercitu multi ordines sunt. Perpende ergo testium Christi aduenientis multiplicationem; sat erat pastores fuisse admonitos ab vno Angelo, cum haberet gloriæ Dei symbolum; tamen vt illi magis in fide confirmarentur, & mysterij altitudo euidentior fieret, multitudo militiæ cœlestis apparuit, vt quanto magis Diuinitas carne, pannis, & præsepio se in terra occultauerat, tanto euidentius cœlestium testimonio illustraretur.

ANNOTATIO. XIX.

Vnde illæ Angelorũ multitudo, & an audita tantum, vel etiam nisi fint à pastoribus.

EVthymius, & Beda de cœlo aduolasse illam Angelorum multitudinem post nuncium ab Angelo factum existimant. Quidam recentiores simul cũ Angelo aduenisse; non tamen agnitos fuisse à pastoribus, nisi post nũcium acceptum putant. Vtrumq; probabile est: probabilius tamen est prius. Quidam etiam Angelorũ hanc multitudinẽ nõ visam fuisse, sed auditam tantum à pastoribus opinantur; quidã alij etiam visã affirmant, quod probabilius videtur; tum quia verba Euangelistæ id indicant: dicitur .n. multitudo facta cum Angelo, quia vnà cum ipso apparuit, hunc autem visum fuisse certum est; tum quia veritas natiuitatis visibilis ea rõne magis significabatur; tum etiam, quia multitudo illa, quæ maiestatem nascentis repræsentabat, & cętera, quæ diximus in Commentario, non exprimebantur, si tantum audita fuisset vox eorum. Aduerte autem militiam cœlestem in Scriptura dupliciter accipi. Vno modo pro stellarum multitudine 4. Reg. 17. Adorauerunt omnem militiam cæli. & cap. 21. extruxit altaria omni militiæ cœli. Deuter. 17. Adorantes Solem, & Lunam, & omnem militiam cœli. Altero modo pro Angelorum vniuersitate. Isa. 40. educit in ęo numero militiam cœlorum. ipsiq; Angeli milites Dei dicũtur. Iob. 25. Nunquid est numerus militum eius? recte autem hæc duo, militiæ, seu exercitui comparãtur propter tria; nam sicut in exercitu est ordo, fortitudo, & maiestas; sic in Angelis est ordo, est fortitudo, est maiestas. Similiter in astrorum multitudine admirandus est ordo motuum, & dispositio, actionis virtus, & fortitudo, in quibus Dei maiestas elucet, & repræsentatur; cœli enim enarrant gloriam Dei. De his tribus dicitur Cant. 6. Terribilis vt castrorum acies ordinata. verbum (ordinata) ordinem militiæ indicat; terribilitas, fortitudinem, & maiestatem significat, quę maxime Angelorum militiæ insunt, idcirco eorum vniuersitas, cœlestis militia, seu exercitus, in Hebræo antem צבא dicitur, cuius magna pars pastorib. reddit nati Christi testimoniũ, vocibus laudis, & lætitiæ.

Quare militia cęlestis, Angeli dicantur.

Gloria

Gloria in Altissimis Deo.

COMMENTARIA.

DVæ sunt partes hymni Angelorum, Deum laudantium. Primùm quidem Deum laudant, prædicantes gloriam, quam habet apud Angelos in cœlis: deinde laudant Deũ, prædicantes pacem, quam fecit in terra cum hominibus, vt significent eundem esse Deũ, qui in Altissimis glorificatur ab Angelis, & qui in terra pacem est operatus cum hoĩbus ex suo beneplacito, vt qui prius erat in cęlis Deus purus, nunc carne sũpta, sit & in terra Deus, & homo. Prior ergo pars est, Gloria in Altissimis Deo, sensus est, nato Christo, in Altissimis est gloria Deo; Angeli enim in cœlis habitantes, Deum glorificant, & summis encomijs laudant boniratem, sapientiam, potentiam, ac iustitiam, seu veritatem Dei, quas Christo nato manifestauit: gloriose enim in hoc opere magnificatus est. merito autem in cœlis Dei gloriam annunciant, & prædicant Angeli, ne humilis Christi natiuitas, eius diuinitatis occultandæ occasio esset Pastoribus. Angelos glorificare Deum nato Christo non aliud est, quam Deum omni laude dignum ob hoc opus confiteri, & virtutes, quas in eo opere exhibuit, prædicare. Multitudo autem hæc Angelorum Deum laudat, annunciando, & prædicando eius gloriam, quam habet in cœlis apud illic habitantes, cuius gloriæ dignum fide testimonium perhibent ij ipsi, qui de Altissimis descendebant.

ANNOTATIO. XX.

Verba hæc sunt canticum laudis.

GRæce legitur ὑψίστοις, id est Altissimis, nempe Cœlis. Patres autem Latini multi legunt, in excelsis, quod idem est quantum ad sensum. sic legunt Irenæ. lib. 3. c. 11. Ambros. ser. 13. Hiero. Epist. ad Theodorã, in Epitaphio Lucinij, & Augu. lib. 2. de sermone Domini in monte cap. 10. quos Ecclesia secuta canit in Missa, Gloria in excelsis Deo. Quod autem ad sensum spectat, illud aduertendũ est, hoc Angelorum cãticum esse laudem quandam, & encomium Dei; hoc enim Euangelista testatur in præcedenti sententia, idque Patres communiter docẽt; in primis Greg. Nazian. apolog. 1. de hoc enim cantico loquens, Angeli, inquit, cœlestem primum, deinde terrestrem laudem celebrant. Iren. etiam lib. 3. c. 2. de eodem loquens, glorificauerũt, inquit, Deũ, qui est factor supercælestium, & eorum, quæ super terram sunt, & qui suo plasmati, id est, hominibus salutem de cœlis misit. Ambros. etiam sermo 13. de hoc cantico inquit, digna plane, & iusta sententia, quæ in natiuitate Christi, & Deo honorem repræsentat in cœlis, & hominibus pacem præsentat in terris. His accedit Euthymius, qui verba esse laudis has Angelorum voces affirmat. Hinc sequitur, non videri accommodatam Theophylacti sententiam, affirmãtis hoc canticum esse gratiarum actionis, quasi Angeli gratias agant Deo pro beneficio præstito in natiuitate Christi. longe enim aliud est gratias agere, & laudare: consequitur etiam non esse supplendum verbum optandi, quasi dictum esset, gloria sit Deo; hoc enim est imprecari, non laudare: laudamus enim cum alterius virtutes, & glorioſa facta interiori, aut exteriori verbo apud nos ipsos, aut apud alios prædicamus, nec differunt in hac parte laudare, & glorificare, nisi in eo, quod glorificatio egregiã, & insignem quandam, ac præclaram laudem significat; glorificamus enim eũ, cuius egregia, & admiranda gesta notificamus, seu prædicamus. debet ergo nõ optandi, sed indicandi verbum suppleri, nempe, gloria est in Altissimis Deo. sicut etiam in sequenti sentẽtia simile supplendum est verbum, & in terra est pax hominibus. superest ergo examinare sensum huius sententiæ, gloria est in Altissimis Deo. Primo quidem iuxta Iren. lib. 3. cap. 11. vt ex verbis ipsius paulo ante citatis apparet, sensus est: Glorificamus Deum, qui est Auctor supercælestium spirituum: tres enim videtur causas glorificationis huius interpretari, quæ toto hymno comprehenduntur, nimirum glorificamus Deum, quia fecit supercælestia, & quia fecit, quæ sunt in terra, & quia salutem hominibus attulit. Secundo loco Ambrosius, vt ex eius etiã verbis allegatis deducitur, sic intelligit, glorificamus Deum, qui est in Altissimis, & pacem annunciamus hominibus, qui sunt in terra. Tertio Gregorius Nazianz. paulo ante allegatus, obscure quidem, tamẽ vere indicat expositionem, quam in Commẽtario amplexi sumus; inquit enim, primum cęlestem, deinde terrenũ laude celebrarunt. Hæc Gregorius. Consideremus ergo quomodo Angeli terrenum laudarunt; eius nimirum opus annunciantes, & prædicãtes, in terra, inquiunt, pax est hominibus. laudare enim est insigne opus, aut virtutem alterius prædicare: eodem modo etiam laudarunt Deum cœlestem, nempe gloriam, quam in cœlis apud Angelos habet, manifestantes, & dicentes: Gloria est in Altissimis Deo, quasi nato Christo Deum Angeli in Altissimis glorificant, & in terra homines bonæ voluntatis, pacẽ assequuntur. hoc est, laudare, & glorificare Deum. Causa autem glorificationis, & laudis Christus natus est. ea enim de causa in Natiuitate hanc laudem decantant, vt significẽt propter eam laudari. Debet ergo referri laus hæc ad natiuitatem, vt ea sit causa glorificationis huius, & laudis. Hic sensus Gregorij sic explicatus nobis placet, & legitimus videtur, ad quem idemmet Gregorius respiciens in orat. de Natiuit. Christi, sic inquit: Lætentur cœli, & exultet terra, nimirum propter cœlestem, deinde terrestrem. Ex qua interpretatione consequitur illud (in Altissimis) non esse coniungendum cum (Deo) vt quidam recentiores connectunt exponentes, gloria

Examinatur sensus superioris sententiæ.

Deo

Deo,qui est in Altissimis, coniugendum est potius cum verbo præcedenti,nempe in cęlis apud Angelos est gloria Deo. Sic enim respondet sequẽti,& in terra est pax hominibus: quem sensum secutus est August. lib.2.de serm.Domi.in monte cap.10.Non est autem silentio prætereundum,in Scriptura frequentẽ vsum esse huius vocabuli,Altissimi,seu Excelsi; Deum enim Altissimũ,& in Altissimis habitare legimus,quod ideo factũ est, vt à falsis dijs secerneretur.sic enim dicitur Psal. 112. Quis sicut Deus noster qui in altis habitat.quasi dictum est, non est alius verus Deus præter nostrum, qui in Altissimis est.Ps.49.Redde Altissimo vota tua, nimirum vero Deo,non Idolis,& falsis dijs,qui in Altissimis non sunt.Vsi autẽ sunt Angeli hoc verbo,vt verũ Deum Pastoribus significarent,& idololatriam per Christum euertendam,& Deum verum glorificandum esse insinuarent,vti factum est,& fiet.

Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.

COMMENTARIA.

ALtera hymni pars hæc est,laudant Angeli Deum,qui pacem in terra hominibus fecerit.Pax,inquiũt, est hominibus in terra,quia nempe,qui in cęlis glorificatur, in terra est,& factus terrenus.Pax autem est hominibus bonæ voluntatis,id est, ex Dei beneplacito,ac gratuita eius voluntate,non ex eorum meritis.quod ad laudem, & commendationem maximam Dei pertinet,qui pro suo beneplacito,& bona,ac gratuita voluntate homines sibi reconciliauit,& ex inimicis,& seruis,filijsq; iræ, amicos, filios,& Regni heredes fecit per Christum.Nec hac sola pace contentus,duos etiam populos diuisos, & disiunctos, *Ephes. 2.* Iudæorum, & Gentium,copulauit in vnum,& quę eos diuidebant,euertit.Huius vtriusq; pacis meminit Paulus Ephes.2.Ipse,inquit,est pax nostra,qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ soluens,inimicitias in carne sua:legem mandatorũ decretis euacuans,vt duos condat in semetipso,in vnum nouum hominem, faciens pacem, vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo,per Crucem interficiens inimicitias in semetipso.Hæc Paulus.Nec adhuc in hac pace finem fecit,sed etiam cum Angelis ipsis, qui in cælis sunt, quique à nobis peccatoribus dissidebant,Dei partes sequentes,pacificauit,nobisque in socios,& charos protectores conuertit,eorumque sedes communes nobis effecit, & in eo- *Coloss. 6.* rum consortium sempiternum perducet.de qua Pace idem Paulus Coloss.1. Complacuit, inquit,per eum reconciliare omnia in ipsum pacificans per sanguinẽ Crucis eius,siue quæ in terris,siue quæ in cælis sunt.Hęc est pax,quam nato Christo Angeli canunt,& annũciãt: & pro ea Deum laudant,qui pro suo beneplacito per Christum eam fecit. Ne autem existimes,Christo nato,statim omnia hæc effecta fuisse;sed pax prædicatur eo adueniente, qui pacis auctor,& effector erat.

ANNOTATIO. XXI.

Patres dissident in lectione superioris sententię.

IN superioris sententiæ lectione,& in eius expositione Doctores multum dissentiunt. Quod enim ad lectionem attinet,Hiero.Epist.ad Theodoram.& lib.contra Heluidi.legit (super terram.)Cęteri vero (in terra.)hoc tamẽ nõ est magni momẽti, cum in eundem sensum recidat vtrũque; ac maioris momẽti est,quod quidam diuidunt sic,in Terra pax;hominibus bona volũtas,vt hymni huius tres sint partes,gloria in Altissimis Deo,& in terra Pax; hominibus bona voluntas.Sicque nunc in Græcis codicibus legimus.Hanc lectionẽ secuti sunt Theophylac.Euthymi.immo ante eos alij etiã Patres insignes.Athanasius enim in lib.de Passione,& Cruce legit, Gloria in Excelsis Deo,& in terra pax, & in hominibus bona voluntas.Basilius etiam in homi. de humana Christi generatione,legit,Gloria in Excelsis Deo,& in terra pax, hominib⁹bona volũtas. q̃ lectionẽ visus est etiã amplecti Gregor. Nyss. Orat.de Christi natiu.vt ex contextu verborum apparet.similiter Epiph.hæres.30.& Eusebi,li.4.demonstra.Euang.c.10.Quidam alij connectunt,duasque partes faciunt sic. Gloria in Altisimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis,quam lectionem inter Græcos amplexi sunt Origen. homi.13. in Lucam. & Chrysost,homi.de Natiu. Dom.& in serm.De pace,& Cyril.Hierosoly.cathe.12.quod argumẽto est hos Patres exẽplaria habuisse Græca,in quibus ita legebatur.inter Lationos aũt eam lectionem sequũtur Iren.libro 3.ca.11.& Hierony.Epist. ad Theodoram.in Epitaphio Lucinii.Cypria.serm. de Natiu.Christi. Hilar. lib. 2. Trinit. Ambrosius serm.13.August.li.14.cui.cap. 8.& lib.50.homiliar. hom.3.eo serm.1.& 9.de Natiui. Gregor. homi. 9. Euang.& li.28.Moral.c.7.Bernar.serm. 2.in cantica, eamque recepit Ecclesia, & accommodatiorem sensum habet.Nam sicut cum dicitur,Gloria in Altissimis,adiectum est illud (Deo) qui glorificatur; ita cum pax in terra dicitur, adiungi debuit is, cui pax ista confertur,nempe,in Terra pax hominibus, non enim explicata erat sententia,si dictum esset tãtum,in terra Pax.Præterea quia si seiungas sic.Hominibus bona volũtas,Videbitur pax in terra alijs dari, quam hominibus,cum hi separentur, & ad bonam voluntatem referantur. Præterea si tantum legas (pax in terra)non explicatur mysteriũ,nempe vnde ista pax proueniat,& quod vrget etiam, nõ fa-

cile apparet, quomodo hoc verbum pertineat ad laudem Dei, cũ dictum sit, sententiam hanc esse hymnũ, & laudẽ. Amplectenda ergo lectio hæc est cum vulgato interprete, & cum Ecclesia, & antiquis etiam Patribus.

Patres nõ minus in expositione quã in lectione dissẽtiunt.

Quod autem ad sensum, & expositionem spectat, in duobus dissentiunt doctores & in connexione, seu in illius particulæ (&) explicatione, atq; in illius (bonæ voluntatis) interpretatione. Quod ad primũ spectat, primo loco Theophylactus, & Euthymius particulam (&) causalem intelligunt in hunc sẽsum: Gloria in excelsis Deo, quia in terra pax est. est tamen discrimen inter eos: nam Theophylactus qui priora verba interpretatus est esse gratiarũ actionem, sic explicat; Gratiarum actio fit in Altissimis Deo pro tanto beneficio collato, quia in terra pacem fecit. Euthymius vero existimans priora esse verba laudis, sic interpretatur: Laudamus Deum in Altissimis, quia pacem fecit in terra. conuenit autem vterque doctor, hanc sententiam causam esse precedẽtis. Secundo loco Irenæ. lib. 3. cap. 11. vt paulo superius diximus, non solam hanc partem, sed etiam præcedentem causalem intelligit in hunc sensum: Glorificamus Deum, qui auctor est supercælestium, & eorum, qui sũt in terra, & qui suo plasmati salutem fecit. Relatiuum autem (qui) causam continet, vt omnibus cõstat. Tertio loco Ambrosius copulatiue hanc sententiam exponit, non quasi causam præcedentis; sic enim in serm. 13. inquit: Digna plane, & iusta sententia, quæ in natiuitate Christi, & Deo honorem repræsẽtat in cælis, & hominibus pacem præsentat in terris. In eadem sententia est Gregorius Nazian. in Apolog. 1. de hoc enim hymno loquens subtiliter, dicit, Angelos laudare primũ cælestem, deinde terrenum; qui enim erat prius solum cælestis Deus, factus est etiam terrenus carne sumpta; ideo cælestem primo loco glorificant, dicentes: Gloria in Altissimis Deo; deinde Deum hominem laudant, dicentes: In terra pax. Ex quibus constat verbis ad mentem Gregorij, etiam hanc partem esse laudis, & commendationis diuinę, vt in cõmentario diximus, & Euangelistæ verbis cõuenit, dicentis: Angelorum laudantium hunc esse hymnum. inter has patrum sententias, accommodata magis mihi visa est tertia; licet enim particula (&) aliquando causalis sit; id tamen raro fit, nec admittenda est ea significatio, quando accommodatum, & conuenientem sensum aliter habere possumus.

Quid nomine bonæ voluntatis, sit intelligendum.

Quod ad secundum spectat, bona voluntas Græcè, εὐδοκία, dicitur, hanc Hieronymus in epistola ad Theodoram. Ambros. serm. 13. & August. lib. 14. de Ciuit. cap. 8. & lib. 50. homiliar. homil. 8. interpretantur voluntatem hominum, & affectum erga bonum, vt sit sensus, pax hæc non quibuscumque hominibus datur, sed ijs, qui voluntatem habent bonam, & affectum bene operandi, & viuendi, & ad pacem quæ annunciabitur propensum. Leo autem sermo. de natiuitate Domini sic interpretatur, in terra pax conceditur, quæ homines facit bonæ voluntatis. Græci vero patres, inter quos sunt Gregor. Nyssenus oratio. de natiuit. Christi, Euthymius, Theophylactus, & alij, non hominum voluntatem, sed Dei intelligunt, non quamcumque, sed eam, qua sponte, & gratis nullis præcedẽtibus meritis voluit saluare mõdum. iuxta Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, quæ voluntas dici solet beneplacitum Dei. Pax ergo est hominibus bonæ voluntatis, siue genitiuus ad pacem, siue ad homines, quod verius est referatur, idem est sensus, nempe: Pax hæc est hominibus ex Dei beneplacito, & gratuita eius voluntate, siue hominibus, quos bona voluntate Deus est prosecutus est, & quos amauit ac dilexit. de qua bona voluntate dicitur Ephes. 1. Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ secundum beneplacitum eius; quod proposuit in eo. Quod enim bona sua, & gratuita voluntate Deus facere disposuit, nempe saluare mũdum, hoc per Christum filium suum impleuit: non ergo ille genitiuus restringit, quasi non omnibus hominibus pax hęc impertiatur, sed declarat pacem omnibus offerri, & effici, quantum est ex parte Dei non ex ipsorum meritis, sed ex spontanea, & gratuita illius voluntate. Et hæc legitima videtur expositio, quam secuti sumus in commentario.

Et factum est, vt discesserunt ab eis angeli in cælum: pastores loquebantur ad inuicem.

COMMENTARIA.

PErsuasis pastoribus, verbumque Dei esse credẽtibus quod eis annunciatum erat, Angeli in cælum, vnde venerant, recesserunt, nec fuit pastorum fides otiosa, nec tarda, sed quod auribus audierant, menteque conceperant, statim opere ipso perficere conantur, & ad adorandum Christum prænunciatum venire se accingunt; inuicemque loquuntur; alij ad alios mutuo se excitantes, & exhortãtes ad iter in Bethleem suscipiẽdum. particula (vt) indicat nullam moram pastores fecisse, sed statim Angelis recedentibus mutuo ad iter se excitasse, & præcinxisse, vtile nobis documentum relinquentes, vt quæ diuinis inspirationibus, sæpeque Angelorum ministerio factis didicimus; opere sedulo compleamus, nec moras salutis nostræ procurandæ protrahamus.

ANNOTATIO. XXII.

REcentiores quidam, veræ, atque Catholicæ fidei parũ sectatores Angelorum discessum in cælum, sic interpretantur, vt sit quædã euanescẽtia ab oculis nostris, nec esse necessarium, cum Angeli de cælo descendere, aut in id ascendere dicuntur, locorum spatia emetiri, cum ubicumque Deus sit cęlum sit; Deus autem ubique sit, & Angeli semper faciem patris uideant. dicuntur ergo esse in terra, cum uisibiliter apparent in terra. Hæc tamen doctrina fidei contraria est? quamuis enim Angeli ubicumq; sint, Deum uideant; tamẽ non sunt ubiq;, uti Deus est. Vnde cum sunt in cælo præsentialiter, nõ sunt in terra

in terra,& cum sunt in terra,non sunt in cœlo; mutant ergo loca,& ab vno in alium transmeant:mali .n. Angeli, & in cęlo erant in principio creationis; peccantes vero ab eo iecti sunt in Infernum, & in Regionē hanc elementarē, de quibus dicitur Apoc. 28.neque amplius inuentus est locus eorū in cœlo: Vnde qui sunt in Inferno,nō sunt in Regione hac, quæ oia Damasc. vere, & docte tradit lib. 2. de fide c.3.non igitur discessus eorum est sola euanescentia ab oculis nostris,sed ēt mutatio loci,quantū ad prę-sentiam substantiæ,& essentiæ eorū.solus est Deus, qui vbiq; est, & oia implet, & in cœlo esse dicitur, quia ibi intellectibus beatorum se manifestat. Non quod oīno pares eos faciamus in hoc nobiscū, cum sint perfectius in loco, quam nos, & velocius loca mutent,quam creaturæ corporeæ; de his tamen nō est præsentis instituti plura dicere. Aduerte in Grę-co legitur. (Homines pastores loquebantur) quasi sit Antithesis quædam, Angeli discesserunt, homines vero illi,qui erāt Pastores, inuicem loquuntur.

Transeamus vsque Bethlehem, & videamus hoc verbum quod factum est.

COMMENTARIA.

VErba sunt Pastorum mutuo se exhortantium ad suscipiendum iter in Bethlehem, & videndum infantem natum, sicut Angelus annunciauerat. Sensus ergo est: Nullas protrahamus moras, sed proficiscamur in Bethlehem, vt videamus rem hanc, quæ facta est: Hebraismus est; verbum enim pro re,seu opere accipitur, vt supra etiam notauimus. Attende illud (videamus hoc verbum,quod factum est) non enim veniunt Pastores experiendi causa,an verbum hoc factum sit; crediderant enim Angelo reuelanti,& multitudini Angelorum testificanti,vt sequentia etiam verba demonstrant; sed veniunt, vt videant oculis,& infantem Christum agnoscant, & venerentur excitati, & inuitati ab Angelo dicente: Inuenietis infantem positum in præsepio.

ANNOTATIO. XXIII.

Superioris sñiæ sēsus, magit examinatur.

PRetermissa est ab interprete particula Græca δή, quam quidam vertunt (iam) quasi dictum esset, transeamus iam vsque Bethlehem. cū enim certiores facti simus de tanto mysterio, proficiscātur, nec immoremur; est enim particula exhortantium, & moram increpantium, aut prohibentium. illud autem (verbum) Ambros. in presenti, & Bernar. serm. 22.in canti. interpretātur Christum, de quo dictum est: Verbum caro factum est. Et in principio erat Verbū, quod videri dicitur ratione carnis iuxta illud 1. Ioan. 1. quod vidimus oculis nostris de verbo vitæ. Hæc autem expositio non videtur multum accommodata, tum quia nō legitur in hoc loco λόγος, sed, ῥῆμα, tum quia non dicitur Verbum factum; licet enim Verbum factum sit caro; tamen non dicitur absolute factum. accommodatior ergo est expositio Euthymij; vt verbum idem sit, quod res, seu opus. quæ significatio frequens est Hebræis. 2. Reg. 1. quod est verbum, quod factum est? indica mihi 1. Reg. 3. ecce ego faciam verbum in Israel 3. Reg. 3. quia postulasti verbum hoc. sunt huiusmodi multa testimonia.

Quod Dominus ostendit nobis.

COMMENTARIA.

DVæ insinuantur causæ,quibus se mutuo excitant, & exhortantur ad transeundum in Bethlehem,vt videant verbum hoc. Vna est, quia Dominus dignatus est notificare,& manifestare,altera,quia nobis ostendit. habet vtrunq; verbum energiam quandam; illud quidem (nobis) quasi diceret,mysterium singulare, & admirabile nobis Pastoribus, ac pauperibus dignatus est Dominus, & quidem per Angelos significare. Habet etiam energiam illud (ostendit) non solum enim manifestauit Infantis Christi natiuitatem, sed signa exhibuit, vt inuenire possemus: esset autem ingrati, & irreuerentis animi, tantum Dei beneficium, summo, quo possumus studio non amplecti; transeamus ergo in Bethlehem.

ANNOTATIO. XXIIII.

Non oēs eodem modo legunt superiora verba.

PRæcedentis sententiæ varia est lectio. Græca exemplaria, & Latina multa legunt, vt in cōmentario expositum est,sicq; legunt Ambrosius, & Euthymius,eaq; lectio in emendatis biblijs probatur. Beda vero legit sic.quod fecit Dominus, & ostendit nobis.& hæc lectio sensum habet valde aceommodatum, & mysterij magis significatiuū; opus enim hoc factum esse à Domino dicitur, nō quod cæteta opera facta non sint ab eo, sed quod hoc sit supra cursum, & virtutem totius naturæ. Deum enim, & hominem simul, & de Virgine integerrima nasci singulare Dei opus est, dicique singulariter potest: à Domino factum est illud.

Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariam, & Ioseph, & infantem positum in præsepio.

COMMENTARIA.

His verbis tria efficit Euangelista, historiam texit; pastorum diligentiam commendat, quod festinantes venerint; & Angeli annunciantis veritatem indicat; inuenerunt. n. infantem positum in præsepio, sicut ille prædixerat. Nec mireris, si prætermisit illud (pannis inuolutum) quod Angelus expresserat: nam satis duxit, breuitatis causa insinuasse; si enim in præsepio positus erat, facile intelliget vnusquisque pannis fuisse inuolutum, præsertim cum verba Angeli referens id narrasset. Angelus autem Christum annunciare intendens, nec Matris, nec Ioseph meminit, sed facile eos indicauit. Euangelista vero historiam integram describens, vtrumque refert. Ad mores facit, eos inuenire Christum, qui eius præuijs inspirationibus obtemperant, & duci se sinunt. Auctor enim viæ non potest à termino errare, cum sit ipse viæ terminus.

ANNOTATIO. XXV.

Gregorius spūaliter exponit superiorē sententiā.

Gregorius lib. 31. moral. cap. 2. exponens illud Iob. 39. (nunquid Rhinoceros morabitur ad præsepe tuum, hunc locum Lucæ adducit, & præsepe hoc spiritualiter interpretatur dicens, Præsepe hoc loco non incōuenienter sacra Scriptura accipitur, in qua verbi pabulo animalia sancta satiantur, de quibus per Prophetam dicitur. Animalia tua habitabunt in ea. Hinc etiam natus Dominus à Pastoribus in præsepi reperitur, quia eius incarnatio in ea, qua nos reficiunt, Prophetarum scriptura cognoscitur. Hæc Gregor.

Videntes autem cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc.

COMMENTARIA.

Cvm vidissent infantem pastores, compererunt vera esse, quæ sibi Angelus de hoc infante dixerat; crediderunt quidem prius, at viso infante, & agnitis signis ab Angelo datis, confirmati, & roborati sunt in fide, qua crediderunt Saluatorem, & Christum illum esse, hoc est, quod nunc dicuntur cognouisse. simile est quodammodo illud Ioan. 4. iam non propter loquelam tuam credimus, ipsi enim audiuimus, & scimus, quia hic est vere Saluator muudi: ita & hi Angelis dicere poterant; viderunt enim Cnristum non quidem prædicantem vocibus, sed lucis suæ diuinæ radio eorum mentes mirabiliter illustrantem, & corda inflammantem.

ANNOTATIO. XXVI.

Verbum (cognouerunt) Græce ἔγνωσαν ambiguum est; significat enim cognoscere, seu notum facere, aut diuulgare. Hinc factum est, vt duplex sit huius loci expositio. Priorem, quam Vulgatus interpres sequitur, & in commentario explicuimus, vt ad Pastorum notitiam referatur: ipsi enim cognouerunt verū fuisse, quod audierant ab Angelis de Puero nato. Posteriorem sequitur Theophyl. & Euthym. nēpe Pastores diuulgasse, quæ audierāt ab Angelis de Puero, quorū expositioni adhærent quidam recentiores, argumento tracti, quod huic sensui sequentia, nēpe (& qui audierāt, mirati sunt) respondeant, qui enim audierūt, quæ Pastores narrauerant, admirabātur. Hoc tamen argumentū, quod eos induxit, potius remouere debuit, nā sequētia eorum expositioni aduersantur: nā dictū est, qui audierāt admirati sunt, & de his quæ dicta erant Pastoribus ad ipsos. illa particula (&) non potest stare cum horum expositione, esset enim repetitio quædam inutilis. Propterea qui illorum expositionem amplectuntur, non legunt particulam (&) tuncque expositio conueniens est, nec Theopyl. nec Euthymius legūt particulam, nec modo in exemplari Græco habetur. At vero cum vulgatus interpres eam habeat, non est recedendum ab eius interpretatione, præsertim cum sit sensus talis accommodatus. Vnum dubiolum se offert erga sensum; nam dicitur cognouerunt de verbo, quod dictum erat illis, posset quispiam interrogare, quod est hoc verbū, quod cognouerunt? nam Angelus prænuntiauit Infantē natū, qui Saluator mundi, & Christus erat, & vltra hoc dedit signum, & argumentum agnoscendi Infantem Christum, vti supra expositum. Respōdeo, Pastores dici cognouisse non solum quia inuenerunt Infantem ab Angelo prænunciatum, sed etiam, quia cognouerunt esse Saluatorem, & Christum. Obicijes, hoc non patebat oculis, sed sola fide tenebatur, viderunt quidem Infantem positum in præsepio, sed eum esse Saluatorem mundi videre non poterant, sed credere: non ergo agnouerunt, quod dictum erat ab Angelo. Respondeo, verum quidem esse Pastores nō vidisse, sed credidisse Infantem illū esse Saluatorē, & Christū, quod iam antea crediderant, sed dicuntur nunc cognouisse, quia ex signo

Quid cognouerint pastores de verbo ipsis nunciato.

signo viso,& argumento fortiorem fidem concepe runt,confirmata enim,& roborata fides signo exte riori,dicitur in Scriptura cognitio,& scientia,sicut patet in loco adducto in Commentario ex Ioan. 4. Iam non propter tuam loquelam credimus,ipsi au- diuimus, & scimus, quia hic est Saluator Mundi. Hoc idem constat Ioan.7. Et me scitis, & vnde sim scitis.cap.14.tanto tempore vobiscum sum, & non cognouistis me?

Et omnes,qui audierunt,mirati sunt: de his quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.

COMMENTARIA.

FActum præcedens admirationem induxit omnibus,qui audierunt natum puerum, & aduentum pastorum ad eum adorandum,& præterea illa,quę pastores narrabāt.quod ergo gestum erat per pastores,& quæ ipsi narrabant,omnibus audienibus causa admiratio nis fuit; noua enim,& insolita,præsertim magni momenti admirationem excitant.Ex hoc sumitur argumētum,multis innotuisse in Bethlehem Natiuitatem Domini, & pastorum aduētum,ipsosque pastores non solis Beatę Virgini,& Ioseph,sed multis etiam alijs narrasse omnia,quæ ab Angelis audierant,quæque viderant.Vnde Ambrosius inquit: A pastoribus populus ad Dei reuerentiam congregatur: mirati enim sunt de ijs,quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos.Hęc Ambrosius.Multos ergo admiratos rei nouitatem,ac magnitudinē, nullum tamen talem fidem adhibuisse pastoribus,vt Christum inquisierint, legimus. Pastorum autem testimonium eo credibilius erat,& fide dignius,quo simpliciores erant, de quibus dolus,& fraus minus præsumi poterat; vt enim recte hoc in loco dicit Ambrosius Non medicore fidei tibi hoc videatur exemplum,non vilis persona pastorum. certe quo vilior ad prudentiam,eo præciosior ad fidem.Non gymnasii chris referta sapientia,sed plebem Dominus simplicem requisiuit,quæ phalerare audita,& fucare nesciret; simplicitas enim quæritur,non ambitio desideratur.Hæc illic.

ANNOTATIO. XXVII.

Particula,& retinenda hoc loco iuxta vulgatā.

VTI in præcedenti adnotatione diximus,particula(&) non habetur in Græco exēplari, nec legitur à Theophylacto,nec Euthymio,nec ab his, qui in præcedēti sentētia loco verbi (cognouernnt) vertunt (diuulgarunt) vt lectio talis (diuulgarunt verbum,quod dictū erat illis de puero hoc, & omnes qui audierant,mirati sunt de his,quæ dicta erāt à pastoribus ad ipsos.) Nos vero sequentes vulgatum Interpretem legimus particulam(&)quam,certum est, in Græco vulgatum interpretem legisse, quæ lectio aduersatur illorum lectioni,& expositioni;& videtur verior,& accommodatior. Occurrit autem dubitatio quædam in hoc loco in verbis Ambrosij; loquens enim de Beata Virgine,inquit: A pastoribus etiam Maria fidem colligit. & paulo infe- rius: Si Maria à pastoribus discit,cur tu declinas discere à sacerdotibus? Quæ verba non sic sunt accipienda,quasi velit Ambrosius dicere, Beatam Virginem didicisse à pastoribus natum esse Saluatorē mundi,& Christum ipsum: hoc enim nō ita est; ab Angelo enim id accepit,antequam in vtero conciperet,multaque etiam mysteria alia,quę pastoribus non sunt reuelata tunc,vt constat ex Angeli nūcio superius expositō; sed sensus Ambrosij est, didicisse à pastoribus,quod cum illis factum erat, nēpe Angelum ei annunciasse natiuitatem, & Angelorum multitudinem hymnum decantasse. hæc non ante sciuit B. Virgo fuisse gesta, quam à pastoribus cognouisset,vt dicit Ambrosius.

Quid Maria à pastoribus didicerit.

Maria autem conseruabat omnia verba hæc, conferens in corde suo.

COMMENTARIA.

QVAE à Pastoribus dicta erant; quæque cęteri audientes admirati sunt, Virgo prudentissima,& deuotissima non obliuioni mandauit,sed in animo reposuit;atque conseruauit.Nec hoc satis esse duxit,sed ea etiam conferebat,& comparabat ijs, quæ iam experta erat,mysterijs nempe,quæ Angelus Gabriel nunciauerat,& quæ impleta tunc erant.Virgo enim conceperat,ac pepererat,quibus quæ à Pastoribus narrabantur, conferens,consona esse,& mutuo respondere intelligebat,omniaque Deum esse eum,quem pepererat,probare cognoscebat,summeque lętabatur,& nouis fidei argumentis, fidē,quàm à principio concipit,confirmabat.hæc autem non cum alijs,sed tacita secum in corde suo conferebat,non minus ore,quàm corpore pudica,vt inquit Ambrosius.

ANNOTATIO. XXVIII.

Quæ fuerint illa, q̃ Deipara cõseruauit & contulit in corde suo.

BEDA generaliter hanc sententiã interpretatur, nimirum B. Virginẽ omnia quæ secum acta à Domino erant, conseruasse, & cum ijs, quę per Prophetas scripta erãt, contulisse. verba Bedæ sunt hæc: Quia sanctas Scripturas legerat, & sciebat Prophetas, conferebat ea, quæ secum sunt acta de Domino cum his, quæ nouerat à Prophetis scripta de Domino, & collata ad inuicem cognouit instar cęlestium Cherubim, socia sui vultus luce concordia. dixerat enim Gabriel: Ecce concipies in vtero, & paries filium; prædixerat Esaias, Ecce virgo concipiet, & pariet: prædixerat Mirheas filias Sion in turrim Gregis aduenturas, & potestatem primam tunc esse vẽturam; dicebant Pastores supernę sibi Ciuitatis in turre Gregis apparuisse cohortes, quæ natum canerẽt Christum. Legebat Maria, Bos cognouit Possessorem suum, & Asinus præsepe Domini sui, videbat in præsepi filium suum vagientem, qui homines saluat, ac iumenta; & in his singulis, atque huiusmodi conferebat, quę legerat, & comparabat ijs, quæ audiebat, & videbat. Hæc Beda. Cũ autẽ illud (verba hæc) referri videatur ad præcedentia, nempe ad dicta à Pastoribus, de quibus etiam audientes, mirati sunt, non satis est accommodata hæc expositio Bedæ, nec etiam in eo, quod de prophetis dicit; cum collatio hæc, vt Euangelista insinuat, facta nõ sit, nisi eorum quæ à pastoribus intellexerat, cum ijs, quæ experta iam erat, vt in commentario explicuimus. adhærentes Euthymio. & Tito Bostreno. illud autem (in corde suo) ad vtrumque refertur, nimirum ad verbum, & participiũ, obseruabat enim omnia verba non in chartis materialibus, sed in corde, & tacita secum corde, & animo conferebat omnia.

Et reuersi sunt pastores glorificantes, & laudantes Deum in omnibus, quæ audierant, & viderant, sicut dictum est ad illos.

COMMENTARIA.

REuersi sunt Pastores ad gregem suum glorificantes, & laudantes Deum, tum in ijs, quæ audierant ab Angelis, tum in ijs, quæ viderant conformia Angeli dictis: viderunt enim omnia, quæ ab Angelo nunciata eis fuerant; aduertenda autẽ sunt duo participia (glorificantes, & laudantes) nam duo in natiuitate Infantis agnouerant, Vnum est, quod ad diuinitatem, & maiestatem eius pertinet, nempe quod Saluator sit, quod Angeli eũ celebrent hymnis cælestibus, canentes; Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus. hæc ad dignitatem, & amplitudinem spectant, & in his dicuntur pastores glorificasse Deum: glorificare enim ad maiestatem refertur, cumque magna opera Dei, aut eius excellentiam cõfitemur, eum glorificare dicimur. Alterum erat, quod ad humilitatem, & depressionem spectat, vt quod pannis sit inuolutus, & præsepio reclinatus. & in hoc laudant Deum, singularem eius in hoc virtutem prædicantes, nempe bonitatem, amorem, misericordiam, quæ in hoc emicuerunt, & apparuerunt. glorificant ergo Deum in magnis, & laudant in paruis, quę in Natiuitate Christi conuenerunt. illud autẽ (sicut dictum est ad illos) connectitur verbo (viderant) viderant enim omnia sicut audierant ab Angelo; reuertuntur autem Pastores ad gregem agnito Christo; non enim Euangelium tollit vocationes, & exercitia hominum, quæ honesta, & licita sunt, dummodo tamen fides, charitas, & opera Christiana, conseruentur. Vnde Paulus 1. Corin. 7. inquit: Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. seruus vocatus es, nõ sit tibi curæ. hoc etiam Euangelista docere voluit nos, referens reuersos quidem fuisse Pastores, tamen glorificasse, & laudasse Deum in fide suscepta, & Euangelio agnito.

Pastores glorificauerũt maiestatem, & laudauerunt humilitatem in fantis.

Et postquam consummati sunt dies octo, vt circumcideretur puer.

COMMENTARIA.

POst natiuitatis historiam, quæ ad circuncisionem spectant, quæ octauo die secundum legem fiebat, Euangelista narrat; est autem sententia hæc sequenti connexa, cuius sensus est: cum consummati essent dies octo, id est, cum octauus dies accessisset, quando puer circumcidi debuit, post peractam circumcisionẽ eodem die nomen Iesus impositum illi est. Consummatos autem dies octo appellat, non quidem transactos, quasi nono die circumcisio fieret; sed quando dies octauus agebatur.

ANNOTATIO. XXIX.

Verborũ sensus magis declaratus.

ATtende non esse dictũ, postquã consummati sunt dies octo, circũcisus est Puer, & vocatum est nomen eius Iesus, sed postquã consũmati sunt dies octo, vt Puer circũcideretur, vocatũ est nomen eius; nec dẽt subintelligi verbũ, quod quidã Interpretes apponũt, nẽpe postquã consũmati sunt dies octo, vt circũcideretur, circũcisus est, hoc inquã nõ est subintelligendum; oportebat .n. tũc diuidere sequentia sic. & vocatũ est nomen eius: cũ aũt non sit diuisio, snĩa debet terminari. in illo, vocatũ est, nec est quicquã subintelligendum. hac .n. dicẽdi forma Euãgelista multa significat. Primo quidẽ legẽ circũcisionis extitisse, vt octauo die circumcisio celebraretur, quasi diceret, postquam cõsummati sunt dies octo, quod tps est ad circumcisionem secundum legem deputatum. Secundo significat eo tempore, seu die, quo etiam circumcisio fiebat, nomẽ imponi solitum, quod non ita significabatur, si dictum esset, circumcisus est, & vocatum est nomen eius. Tertio significat prius circumcidi, & postea nomen imponi. Quarto quod maxime aduertendum est, significat non æqua ratione, & causa circumcisionẽ, & nomẽ acceptũ à Christo, circumcisus est .n. quia voluit se similem cæteris agnosci, & legem illã suo facto à Deo fuisse comprobare, nõ tñ veniebat, nec carnem assumebat pp circumcisionem, nec quasi ea permansura esset; at nomen indicat officiũ, propter quod venit in mundum, nempe saluare hoies, & qđ in Euãgelio permanet, lege, & circumcisione ablatis, idcirco Euangelista noluit sententiam in circũcisione complere, sed quasi per transennam, & obiter eã insinuare, & in noie ipso Saluatoris consistere.

ANNOTATIO. XXX.

Rationes afferuntur, propter quas Christus voluit circumcidi.

DE tempore, quando circumcisio fiebat, & de causa; cur octauo die, & de loco vbi celebraretur, diximus supra c. 1. annot. 137. vbi ex Epiph. ostẽdimus Christũ in spelunca, seu stabulo, in quo natus erat, fuisse circumcisum. nũc vero quædam alia peculiaria considerãda sunt, & primo quidem, cur Christus sit circumcisus, qui circumcisioni finẽ impositurus erat? Huius rei Epiph. hær. 30. nonnullas adfert causas, quarum prima est, vt ostenderet suæ carnis veritatem, quo Manichęorum error conuincitur, qui carnẽ Christi non veram, sed apparentem fuisse impie docuerunt: at nisi re vera, & realis caro non esset, circumcidi non posset. Secũnda, vt carnẽ suam non solũ veram, sed nostræ ẽt consubstantialem esse declararet; non consubstantialẽ diuinitati, vt Apollinaris; non naturæ cœlestis, vt Valentinus tradiderunt. si .n. talis caro illa fuisset, vt hi mentiebantur, non esset circumcisa. Tertia, vt confirmaret circumcisionẽ Patrum vtilem, & à Deo datã, & institutã fuisse. quam ẽt cãm affert Cyprianus, de rõne circumcisionis, sic .n. inquit. Nec hõe sacramentum consuetudini antiquæ subtrahere voluit Christus, & licet non esset in hoc tpe necessarium; tamen ne antiqua religio prorsus reproba videretur, in se voluit circumcisionis aptari signaculum. Hæc Cypr. quo argumento conuincuntur Manichæi, qui legẽ illã veterẽ, tanquã à malo principio datã reprobant; & idcirco circumcisionẽ damnabant, vt refert August. lib. 6. contra Faustũm c. 2. & 3. Quarta cã est, ne occasionẽ acciperent Iudæi non recipiendi eum tanquam verum Christum; dicerent .n. non recepimus illum, quia nõ erat circumcisus, & consequenter nec de semine Abrahæ. Hanc cãm tradidit etiã Aug. qq. vet. & nou. test. 2. p. c. 22. iõ, inquit, debuit circumcidi, vt ipse probaretur esse, qui Abrahę promissus esset. eandem dat Euthymius. Quinta cã est, vt circumcisus circumcisionẽ ipsam rationabiliter dissolueret, & aliam maiorem ostenderet, nempe spiritualem, de qua Rom. 2. circũcisio cordis in spiritu, non litera, non velut, qui nõ haberet, & sibi ipsi constitueret; sed vt qui haberet quidem; ostenderet aũt quod hac non amplius esset opus, sed maiore. Hæc cã est ẽt Amb. epist. 74. ad Hontianũ. Si Christus inquit peccatum factus est, vt nostra mundaret peccata, si maledictum pro nobis factus est, vt legis maledicta vacuaret, ea ratione & circumcisus pro nobis est, vt circumcisionem legis auferret, daturus salutem Crucis. Hæc Ambrosius. est ẽt Aug. ser. 9. de Nat. Dñi. Christus inquit suscepit circumcisionẽ ablaturus circumcisionẽ, ipsam; suscepit vmbrã daturus lucẽ, suscepit figuram, impleturus veritatem. Hanc eãdem causam generaliter docuit Paulus, de tota lege loquens Galat. 4. Misit, inquit, Deus filium suum factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret. Hæ sunt quinque causæ, quas Epiph. tradidit. Sextam ex Leone addere possumus ser. 2. de Natiu. Dñi, vt per eam diabolo occultaretur, cum inquit, misericors, omnipotensq; saluator ita susceptionis humanæ moderaretur exordia, vt virtutem inseparabilis à suo homine deitatis per velamen nostræ infirmitatis absconderet, illusa est securi hostis astutia, quæ natiuitatem Pueri, in salutem generis humani procreati, non aliter sibi, quam oĩum nascẽtium putauit obnoxium: vidit enim vagientẽ, atque lachrymantem, vidit pannis inuolutum, circumcisioni subditũ, & legalis sacrificij oblatione perfunctum. Hæc, & alia Leo. Aduerte aũt Christum non indiguisse circumcisione, nec sub præcepto circumcisionis fuisse cõprehensum, sed voluntate subiecisse se legi propter causas dictas. ratio autẽ huius assertionis est, quia circumcisio erat signaculum iustitiæ fidei, vt habetur Ro. 4. at Christus nõ fide iustificatus est, sed ex vnione ad verbũ omni iustitia repletus; & auctor iustitiæ fidei effectus est. Præterea circumcisio signũ erat peccati, quod in oẽm ab Adam progeniem, per generationem deriuatum est; ideo .n. in ea parte, quæ generationis est instrumentum, fiebat, vt dicit Augu. tract. 30. in Ioan. & ante eum Athan. in orat. in illud: oĩa tradita sunt mihi à Patre: at Christus nullum habuit peccatum, nec ex viro, sed ex Spiritu Sancto conceptus est. Præterea circumcisio erat remediũ peccati paruulis, quib. exhibebatur, vt docẽt Cypr. de rõne circumcisionis & Augu. lib. 2. de nupt. & concup. c. 11. & Greg. lib. 4. mor. c. 2. at Christus oĩ peccato carens nõ indigebat purgatione. Prẽterea circũcisio erat in signũ, vt Populus Iudæorum distinctius appareret à Gentibus, vt dicunt Amb. epist. 77. ad Cõstantiũ; & Chrys. ho. 39. in Gen. At Christus, gentium, & Iudæorum Saluator, in quo oẽs populi erãt benedicẽdi, hoc signo non arctabatur. Non ergo tenebat lege circumcisionis, sed voluntarie, rõnabiliter tñ eã suscepit. ita docet Beda, adiungens aliã cãm, cur circumcidi voluerit, quę septima numero cũ prędictis erit. Huiusmodi, inquit, remedijs egent, qui de peccati traduce propagati in iniquitatibus concepti, & in delictis

Rom. 4.

sunt nati. Redemptor aũt noster, qui, vt peccata mũdi tolleret, sine peccato venit in mundum, sicut suo baptismate nobis remedia procurauit. id est nostris abluendis sceleribus aquarum, quæ subijt, lauacra consecrauit, ita ét circumcisione, quam suscepit, nõ sua, quæ nulla erant, admissa purgauit; sed nostræ in se naturæ vetustatẽ docuit innouandã, & nũc videlicet eã per se à vitiorũ labe purgandã, & in nouissima die significans ab ipsa multisariæ mortalitatis, ac mortis peste penitus esse restaurandã. Hæc Beda.

ANNOTATIO. XXXI.

ANtiquã cõcertationẽ extitisse de ꝓputio Christi, ostẽdit Titus Bostrenus, qui in hoc loco sic scribit. Illos vero, qui de circũcisi præputio q̃stionẽ mouẽt, anxieq; & curiose, quid de eo factũ sit, disputant, veluti qui circa incerta, planeq; inaccessa occupentur, missos hic facimus: siquidẽ sacris litteris nihil de ea re proditũ extat; Qui dicerẽt, vt crucis tpe immaculatus illius sanguis vna cũ aqua in terrã defluẽs, terrã, in quã dimanabat, sanctificauit; ita præputiũ p circũcisionẽ ablatũ, terrã, in quã ferebatur, contactu suo sanctificasse, is meo iudicio à veritatis scopo haud procul aberraret. Vtcũq; res hẽt, certũ est, qui spõte se circũcidi passus est, eũ modis, & rõnibus, quas ipse cõpertas hẽt, totũ illud, qđ p circũcisionem à corpore decesserat, ita conseruasse, vt resurrectionis tpe nihil eorum oĩum, quæ ad perfecti corporis constitutionem deposcuntur, oĩno desideratũ fuerit, adeoque vt integer, omnisq; prorsus vitij ét, quod ad hanc patrem attinet, expers, à mortuis in vitam redierit. Nam & nos quoque communis resurrectionis momento, corpus nostrum integrum, omniq; ex parte perfectum recipiemus. Hæc Titus.

De inuento Seruatoris nostri Præputio Narratio.

INtellectũ est ex tribus illustrissimis feminis, nimirũ Magdalena Strotia, quõdam Flaminij Anguillaræ coniuge, & ex Clarice filia ipsius, q̃ Sciarrę Columnæ nupserat; denique ex Aemilia Vrsina Magdalenæ cognata, quæ Virginio Anguillarę matrimonio iuncta fuit; anno 1527. quo tpe Roma in hostiũ direptionẽ cessit, ex augustissima Lateranẽsi Basilica, loco, qui Sancta Sanctorum religiosissime nuncupatur, Præputium Christi Dñi cum alijs reliquijs militẽ quendã sustuliſſe, qui vrbe discedens à rusticis captus, Calcatã (pagi hoc nomẽ est, qui Anguillaræ familiæ subest, & Roma viginti dumtaxat millibus passuum distat) deductus, in cellariaq; pro cãrcere detrusus, quẽ subripuerat thesaurum sacrile gus defodit. Non multo post libertate donatus Romã reuertitur, ac morbo correptus, sese in xenodochium S. Spiritus in Saxia recipit, Vbi morti proximus, in pago Romæ vicino (nois non meminerat,) familiæ Anguillaræ sanctissimas reliquias se terra obruisse perhibuit. Id vbi ad Clem. Pontif. VII. perlatum fuisset, Ioanni Baptistæ Anguillaræ Lucretię Vrsinæ marito (is erat Calcatæ, Stabij, & Massanæ Dñs) scribi mandauit, oẽm vt diligentiam in perquirendis reliquijs adhiberet. Fecit ille, quod iussus fuerat, nec tñ inuentum quicquam. Mense tandem Octobris 1557. placuit diuinæ bonitati, vt ab aduena Sacerdote, qui Calcatæ SS. Cornelij, & Cypriani præerat Ecclesiæ, cui iuncta erãt cellaria, in quę inclusum fuisse militem diximus, reperirentur: repositæ sãctissimæ reliquię in scriniolo ex chalybe erãt medij palmi longitudinis, quatuor vero digitorum altitudinis, arcuato operculo desuper clausæ. Scriniolum ad Magdalenam Strotiam loci illius herã, quę id tpis Stabij, vno miliari à Calcata morabatur, Sacerdos defert. Hæc igitur nobilissima femina vna cum ipso Sacerdote, Lucretia Vrsina, Clariceq; filia, septem, vel octo annorum, aperto scriniolo, peruetustis sericis pãniculis inuolutas inueniũt reliquias, quibus singulis in perpolita membranula adiuncta erãt nomina, temporis diuturnitate adeo consumpta, vt ægre legi potuerint. Eas ergo vt honorifice componeret, sigillatim Magdalena euolutas (complures enim erant) in argenteo pollubro reponebat, nouisque ex serico sacculis, adiunctis itidem singulis nominibus, inserebat. Inter cætera primo inuenta est particula carnis Beati Valentini Martyris, nucis magnitudinem æquans, quæ quidẽ eo ipso tempore recens præcisa videbatur. Reperta ibidem secundo fuit pars maxillæ cũ vno dẽte Sanctæ Marthę, Diuę Magdalenę germanę. Augebat lætitiam intuenti thesauri inueniẽdi expectatio. Iuglandis instar tertius erat serico panniculo sacculus cõfectus, cui nomen IESVS inscriptũ erat, eius dũ Magdalena primũ filum soluere aggreditur, sentit manus rigere; eas, vt moris est, confricat, & rursus, quod cœperat, soluere filum conatur; sed iterũ magis quam ante stuporem manuum, cum eorũ, qui aderant, admiratione percipit, ignara quidnam in saccello lateret. Quare mente erecta, desuper implorandum præsidium rata, corde ita Deum optimum alloquitur; Quamquam me peccatricem, ideoq; indignissimam, quæ diuina attingam, profitear, animus tamen meus testis mihi est, nõ arroganter, sed humiliter, non vt sacra contemnã, sed vt honorate conseruem, id muneris me suscepisse. Stupefacta itaq; tertio cum maiore rigore, sed pari exitu, digitis nondum adeo difficilẽ soluendi percupida fasciculum sacrum prehensans, binos vtriusq; manus admouere molitur digitos, quos ex tẽplo itidem rigore induratos persensit, vt è metallo confecti viderẽtur. Et quod miraculi magnitudinem auget mirificẽ, nec digitos coniungere, nec sacratissimum globulum cõtingere potuit. Spectaculum stuporẽ, stupor adstantibus, ipsique Magdalenæ, in primis, vberrimas elicit lachrymas. Tum Lucretia veluti diuinãs: Crediderim, inquit, Sacrosanctum Christi præputium hic contineri, de quo Clem. Pon. Max. Ioanni Baptistæ coniugi meo aliquando scripsit. Hæc vbi solertissima femina prolocuta est, suauissimũ repente ex eodem globulo afflari odorem percipiunt, cuius cõpositionẽ ne imaginatione quidem consequi potuerũt. Neq; vero locum dumtaxat illum, in quo reliquias contemplabantur, odor ille compleuerat, sed per oẽs ædium partes ita sparsus erat, vt Flaminius Magdalenæ maritus propere ad vxorem miserit, qui intelligeret, quisnam odor esset ille, qui è suo cubiculo diffundi videbatur; sed mulier prudenter admodum maluit pro tempore id, quod gerebatur, dissimulare, quã temere secretum, cuius & ipsa fuit inscia, reuelare. Interea timore nõ mediocre perculsis, ac dubijs, quid agant, quo se vertãt, Sacerdos, qui aderat, rei nouitate & ipse perterritus, id offert consilij, vt Claricem tenerrimam Virginem, supremam per difficili operi manum imponere sinerent. Consenserunt quæ aderant matronæ, felicem se mater arbitrata, si in soluendo nodulo à filia superaretur.

tur. Accipit igitur cum reuerẽtia globulum Clarix, ſine mora & difficultate reſoluit, euoluit, & ſeparat, ac in pollubro argenteo cum cæteris reliquijs ſacroſanctũ Chriſti deponuit præputium, & tandẽ in vaſculo argenteo collocat; quod quidem denſũ, ac criſpum inſtar rubri ciceris erat. Tantum apud Deum opt. vitæ ſemper valuit innocentia, & corporis integritas. Porro tã matris, quam filiæ manibus odor ille diuinus ita inſperſus fuerat, vt per biduum continuo durauerit. Perſecutæ ſunt poſtmodum contueri, & adaptare cæteras reliquias, è quarum tamẽ explicatione nullus odor emanabat, quemadmodum neq; ex prioribus, nec aliquem in eis euoluẽdis, vel accommodandis conatum adhibere fuit neceſſe. Denique in idem ſcriniolum ſummo honore depoſita omnia Calcatenſe templum deferenda Magdalena ſacerdoti tradidit, quem cum nonnihil mali de eo ſuſpicaretur, paulo poſt dimiſit, in cuius locum alium ſuum ſubditum ſuffecit. Res ea diu latere non potuit, ſed cum eſſet breuiſſimo tempore diuulgata, verita Calcatæ Domina, ne cuiuſquam malitia tantus theſaurus ſubriperetur eum in Eccleſiæ ſacrario, loco nimirum tutiore, aſſeruari voluit.

Demũ Anno 1559. ipſis Calendis Ianuarijs Dei inſtinctu mulieres quædam ex Sanctæ Vrſule ſodalitate Maſsano, (q locus Calcata vno diſtat miliari) cauſa viſẽdi ſacroſãctas reliquias, religioſe poſt meridiem cãdelas accẽſas in manibus geſtantes iter ſuſcipiunt, quibus ſeſe viri complures ipſi quoque faces præferẽtes, cum ſuis liberis adiunxerunt. Vbi Calcatam peruentum eſt, in planitie, in qua ſitũ eſt templum, humi ſe maxima animorum ſubmiſſione proſternunt vniuerſi, & ſic genibus nixi limen Eccleſiæ, in qua eædem reliquiæ conſeruabantur, attigerunt. Mox ab Ariſtante ſacerdote, viro integerrimo exhiberi ſibi ſacroſanctum pręputium petierũt, elatũ è ſacrario in Altari ſacerdos deponit: Et ecce ſubito (res omnem excedit admirationem) Templum nubes implet, quæ ſanctiſſimas reliquias, ſacerdotem, altareque ipſum obnupſit, vt nihil eorũ à quoquam per quatuor horarum circiter ſpatium videri potuerit præter nubem, ſtellas, & ignis flammas. quę ſurſum ac deorſum per Eccleſiã ferebãtur. Eo ſpectaculo vniuerſi, qui aderãt, merito conſternati, miſericordiam intenſa voce prout lachrymæ, & ſingultus permittebant, implorare cæperunt: nõ deſuere, qui campanis pulſatis non Calcatenſis modo verum & Stabij, Maſſanique Pagi multitudinẽ ſonitu aduocarent: multi foribus tẽpli excluſi tecta conſcenderunt, teguliſque auulſis aditum ſibi ad ea, quæ viſebantur, ſpectãda parauerunt. Perſenſit cãpanarum ſonũ Flaminius loci herus, qui id temporis animi gratia venatum longius abſceſſerat, & ſine mora ex ſuis familiaribus, qui rem inueſtigaret, miſit. redijt ille celerrime, ſeque in Templo nubem, ſtellas, & flãmas cum multitudine videre aſſeruit. aduolat herus ipſe, in cuius in pagum regreſſu, Dei voluntate diſparuerunt omnia. Retulit poſtmodũ ſacerdos, ſe toto illo tẽpore ſenſu omni & cogitatione captum fuiſſe. Nõ multo poſt Magdalena Romã venit, & de omnibus Paulum IIII. Pont. fecit certiorẽ, à quo Pipinellus, & Attilius Cecius Lateranẽſis Baſilicæ Canonici Calcatã miſſi, vt plenius de facti veritate edocerẽtur. Hi ergo aduocatis lectiſſimis feminis, Magdalena, Lucretia, & Clarice, ab eis requiſierunt, eaſdemne reliquias recognoſcerẽt, quas ante ſibi à Sacerdote exhibitas fuiſſe narrabãt. Aſſeuerauerunt illæ, quemadmodũ publicis tabulis, ac teſtimonijs cõſignatum eſt. Dum hæc geruntur mẽſe Maio 1559. (dies erat longe pulcherrimus) accidit aliud inſigne miraculum. Prior enim ille Canonicorũ binis vtriſque manus digitis Chriſti præputium durum ne ſit, an molle pertentat, & vt eſſet certior, comprimens, in duas partes incautus diuulſit: quo facto (dictu mirabile) quę tonitrua, quæ fulgura, quam obſcuratus ſit ſuper eum locum aer, ita vt media luce lucem aſtantes deſiderarent, metu cõterriti omnes animã agere videbantur. Depoſitis reliquijs Canonici Romã regreſſi, viſa et audita Põtifici retulerũt, teſtificatiq. ſunt oĩbus ingenue, veras eſſe Seruatoris noſtri reliquias, ijdẽque auctores ferunt in per antiquis codicibus inueniri hoc sãctiſſimũ Chriſti præputium olim in cryſtallino, quod vtrinq; à duobus Angelis ex auro affabre elaboratis ſuſtẽtabatur, ad sãcta ſanctorũ aſſeruatũ fuiſſe. Porro in hodiernũ diẽ Calcatæ ĩ Aede SS. Cor. & Cyp. sũma veneratione cuſtodiuntur, vbi hęc, & in dies plura Deus opt. miracula operat. Qui locus, vt eſſet eò celebrior Aemilia Vrſina Magdalenæ cognata, mẽſe Iulio 1584. à Sixto V. plenariam indulgentiã, in eadẽ Eccleſia ipſo Circũciſionis Dñi die, vt ex literis Apoſtolicis conſtat, per decenniũ impetrauit.

Vocatum eſt nomen eius Ieſus.

COMMENTARIA.

CIrcumciſo Domino nomen imponitur, quod ſumptum eſt ab eo munere, quod peragere venerat in mundum, nempe ſalutem conferre: Ieſus enim idem apud Hebræos, quod apud Latinos Saluator ſignificat. recte autem in huius nominis aſſumptione ſanguis eius ſpargitur: indicabat enim per crucis mortem, & ſanguinis ſui effuſionem ſe mundi ſalutem operaturum: nam ſanguis eius in Cruce effuſus, pretium fuit, quo redempti, & medicina, qua ſanati ſumus. vocatum eſt autem nomen tum à B. Virgine, tum à B. Ioſeph; vtrique enim Angelus Dei nomine iuſſerat, vt vocaret nomen eius, primum quidem illi, deinde huic.

ANNOTATIO. XXXII.

IN nonnullis Græcis exemplaribus habetur, καὶ, vnde quidam vertunt (&) & vocatum eſt nomẽ, tamen in vulgata non habetur, & nemo non videt talem particulam abundare, nec recte connecti poſſe antecedentibus. Multa dicenda occurrunt de nomine hoc, quæ quidem partim in Commentarijs in Ioannem cap. 1. annot. 74. partim in his Commentarijs ca. 1. annot. 84. & ſequentib. expoſuimus, ideo hoc in loco duximus prætermittenda; facile enim erit vnicuique ea loca repetere.

Quod

Quod vocatum est ab Angelo priusquam in vtero conciperetur.

COMMENTARIA.

NOn humano consilio nomen hoc vocatum esse, sed diuino, indicat Euangelista, dicens, ab Angelo Gabriele, priusquam in vtero conciperetur Christus, hoc nomen ei datum fuisse. fuit quidem ante Christi conceptionem dictum B. Virgini, vocabis nomẽ eius Iesum, & fuit etiam post conceptionem hoc ipsum repetitum ab eodem Angelo ipsi Ioseph; Euangelista vero nõ huius, sed illius vocationis meminit, vt de sola Beata Virgine; non autem de Ioseph Christũ conceptum significaret. simile illud est Matth. c. 1. cũ enim diceret: Iacob genuit Ioseph virum Mariæ, prætermisso Ioseph, adiunxit, de qua natus est Iesus, qui diciur Christus.

ANNOTATIO. XXXIII.

TItus Bostrenus ex hoc loco efficax argumentũ deducit contra illos, qui ad prolationem verborum Angeli (Dñs tecum) Christum conceptum, & verbum carnem factum esse dixerunt, quorum illic meminimus, & eorũ spiam plane refutauimus, & hæc verba eum errorẽ euertunt: si enim antequã conciperetur Christus, prænunciauit Angelus vocandũ Iesum; ergo quando angelus dixit B. Virgini: Vocabis nomen eius Iesum: nondum erat cõceptus Christus: constat autem hæc verba post salutationem illam fuisse ab Angelo prolata; non igitur ad salutationis prolationem conceptus est Christus.

Et postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi.

COMMENTARIA.

PRætermisit Lucas historiam aduentus Magorum, quæ purificationem præcessit secũdum probabiliorem, & receptiorem sententiam. hanc enim Matthæus, qui prior Luca Euangelium scripsit, narrauerat: Purificationem autem, quam Matthæus omisit, describit; impletis ergo diebus purgationis eius, nempe B. Virginis, quos dies lex Moysis præscripserat, quadraginta scilicet ab Infantis natiuitate. His enim diebus femina immunda reputabatur, nec sancta tangere, nec Templum intrare ei licebat; expleto autem dierum numero accedebat Templo cum sacrificio, & mundabatur, vt habetur Leu. 12. dicitur autem lex Moysi, non quod à Deo data non esset, sed quod per Moysem sit promulgata, & ab eodem scripta. cætera in annotatione perlege.

ANNOTATIO. XXXIIII.

Quam lectionem, & sẽsum in superiori sententia debeamus retinere.

VAria sunt Græca exemplaria, vnde effectum est, vt multiplex sit Doctorum expositio. est autem varietas in illo (eius) quædam habent αὐτῶν, (eorum) quædam habent αὐτὸ (eius.) masculi generis, vt referatur ad Christum quædam αὐτῆς, (eius) feminini, vt referatur ad Beatam Virginẽ. Primam lectionẽ habẽt Origen. hom. 14. Chrysost. de occursu, seu purificatione, & Euthym. quasi Latine dictũ esset, impleti esset cũ dies purificationis eorum. quãuis autẽ prędicti Doctores in lectione conueniãt, in sensu discordãt; Origenes enim interpretatur purgationem eorũ, nempe Christi, & Beatæ Virginis, seu Infantis, ac Matris. Chrysost. vero purgationẽ eorum, nempe B. Virginis, & Ioseph. Euthymius verò omnes tres complectitur, vt purgatio hæc sit Christi, B. Virginis, & Ioseph. Secundam lectionẽ videntur amplecti ij, quos paulo inferius referam, quando explicabitur illud (vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo). Tertiam lectionem sequitur Titus Bostrenus, idemq; videtur Beda sentire, vt ad Beatam Virginem referatur purgatio; apud vulgatum autem est ambiguum nam (eius) & ad beatam Virginem, & ad puerum referri potest. Vnde Glossa interlinealis interpretatur disiunctiue pe Christi, vel Matris: tamẽ sensus Ecclesiæ in eam sententiam inclinat, vt ad Beatam Virginem referatur: nam in Missalibus positum est, cum impleti essẽt dies purgationis Mariæ, & ea est lectio legitima, & vera, quæ eo argumento efficaci confirmatur, quod purgatio secundum legem Moysi erat feminæ, non pueri, nec viri; id autem ex ipsa lege manifestẽ constat, quę habetur Leui. 12. cuius verba sunt. Mulier si susceperit semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus, iuxta dies separationis menstruę, & die octauo circuncidetur infantulus; ipsa verò triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suę. omne sanctum non tãget, nec ingredietur in sanctuarium, donec impleantur dies purificationis suę. sin autẽ feminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus, iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Hæc ibi. vbi nota verbum (immunda erit) ipsa quidem, nõ Infans; & rursus (manebit in sãguine purificationis suæ, omne sanctum non tanget, nec ingredietur in Sãctuarium) hæc feminam respiciunt, non virum, nec infantem. Præterea paulo inferius, vbi agitur de mundatione, dicitur (Sacerdos orabit pro ea, & sic mundabitur à profluuio sanguinis sui) purgatio igitur hæc ad feminam spectabat; vnde legendum est

cum

(cum impleti essent dies purgationis eius) nempe B. Virginis de qua paulo ante dixerat: Maria aũt cõseruabat omnia verba hæc. in sequentibus aũt multo magis elucidabitur, & confirmabitur expositio hæc. Superest aũt explicandũ, q, & quot dies isti sint; & quare Dñs id pceperit; vt aũt ex allegatis verbis cõstat, erãt dies quadraginta purgationis, qñ Infans erat masculꝰ, octauaginta vero, si femina: loquamur prius de masculo, in quo erãt quadraginta; ita tñ, vt septẽ primis diebus mulier esset immunda ea immũditia, quã contrahebat mẽstruata, seu femina, qñ tẽpus menstrui erat, de qua Leui. 15. statũtũ erat sic: Mulier, quæ redeũte mense patitur fluxum sanguinis, septẽ diebus separabitur, omnis qui tetigerit eã, immundus erit vsq; ad vesperã; & locus in quo dormierit, vel sederit diebus separationis suæ, polluetur. Qui tetigerit lectũ suũ, lauabit vestimenta sua, & ipse lotus aqua pollutus erit vsque ad vesperã. Si coierit cũ ea vir tẽpore sanguinis mẽstrualis, immũdus erit septẽ diebus, & omne stratũ, in quo dormierit, polluetur. hãc immunditiam patiebatur mulier menstrui tẽpore, & eandẽ cõtrahebat mulier pariẽs masculũ septẽ primis diebus à partu; reliquis vero triginta tribus diebus immunda erat, sed non tanta immunditia, sed ea, quę ibi expressa est. nẽpe omne sanctum nõ tanget, nec ingredietur in sanctuariũ. Quando vero pariebat feminam, duplicabãtur dies nã loco septẽ erãt quatuordecim, loco triginta triũ erãt sexaginta sex. cũ ergo Beata Virgo masculũ peperit, dies purgationis eius per legẽ erant quadraginta à partu, vti explicatum est. Vnde non est probanda sententia Hidelphonsi Archiepiscopi Toletani serm. 1. de purificatione, vbi affirmat quadraginta sex dies fuisse purgationis ĩ masculo. Scripturam aũt solere numerum fractum cõplecti sub numero perfecto, ideoq; dici quadraginta, hoc inquã, probãdũ non est, cũ expresse Scriptura numeros diuidat in septẽ, & triginta tres. numerus ergo erat quadraginta dierũ tantũ, vt recte docent Ambros. li. 2. de Abraham c. 8. & August. in qq. in Leuit. q. 40. Causa aũt, quã Archiepiscopus adfert, est, inquit enim purificationis tempus sumptũ esse à numero dierũ quibus fœtus in vtero matris ad perfectionẽ membrorũ pducitur; hi aũt sunt quadraginta sex dies in maribꝰ. quod etiã docuit Augustin. li. 88. qq. c. 56. Cyrillus aũt li. 15. de adoratione in spiritu. hac vtitur ratione, sed numerũ quadraginta dierũ præcisum ponit; & Aristoteles li. 7. historiæ anim. c. 3. mares formari dicit circiter quadragesimum diem, & feminas circiter nonagesimum: & quamuis dicat hæc incerta esse; tamẽ in plurimum hoc dierũ numero fœtus est formatio in maribus. Ex hac aũt Augustini doctrina, nemo accipiat occasionẽ existimãdi, Augustinũ arbitratũ fuisse Christi corpus organizatũ fuisse diebus quadraginta, aut quadraginta sex, cũ, vt supra diximus, organizatũ, & animatũ, ac assumptũ à diuinitate fuerit breuissima mora tẽporis: sed sensus Augustini est, quadragesimũ sextũ dierum numerum in se multiplicatum efficer tot dies, quot Christus fuit in vtero Beatæ Virginis, nempe nouẽ menses. quod etiam adnotauimus in Commentarijs in Ioan. cap. 2. adnotat 24. Ratio autem, cur numerus dierum hic stabilitus, & hæc lex condita est, fuit tũ ob significationem, tum ob ipsam rei naturam: de significatione nõ est præsentis instituti nunc dicere; quod vero ad rẽ ipsam pertinet, id est: notãdum post partum sanguinem illum, quo fœtu alebatur in vtero, ipso fœtu iam egresso, cum solitus esset defluere in vterum alendi fœtus causa, etiã post partum multis diebus permanere, pluribus autẽ in feminarum partu, vt refert Aristoteles li. 7. historiæ ca. 9. idcirco Deus iussit parturientẽ multis quiescere diebus, donec iam fluxus ille consummaretur, & purgaretur. septẽ autẽ primis arctius fuit præceptum, tum propter maiorem fluxum, tum propter matris requiẽ, ne viri vxoribus accederẽt, nondum curato labore qui parientes consequitur, vt recte adnotauit Euthymius: erat autem maior immunditia, & prohibitio in illis primis diebus, quia lassiores sunt parturiẽtes, & maior sanguinis copia defluit. causas autem omnes huius legis perscrutari (vti dixi) non est loci huius, satis sit rem ipsam explicuisse.

Quare tot diebꝰ puerpera reputabatur immunda.

ANNOTATIO. XXXV.

An Deipara cõprehẽsa sit in lege purificationis.

AD huius rei perfectam intelligentiam spectat inquirere, an Beata Virgo cõprehensa fuerit hac lege ita vt purgatione indiguerit. Orig. hom. 14. in Lucã affirmat tã ipsam, quã Christum purgatione indiguisse; audax quidẽ est sententia, vt ipsemet fatetur; cõis vero Doctorum sensus est, B. Virginẽ nõ indiguisse purgatione, nec cõprehensam fuisse ea lege. ita sentiunt Basilius Isaiæ 7. Cyrillus li. 8. in Leui. siue Origenes, cui libri illi solent etiã tribui. idẽ etiã Cyrillus li. 15. de adoratione in spiritu, similiter Chrysost. hom. de occursu Christi. Euthy. Titus Bostr. Hidelphonsus ser. 1. de purificat. Bern. serm. 2. de purifi. cũ alijs. Rationẽ autẽ, seu causam cur in lege nõ fuerit cõprehensa, omnes prædicti auctores præter Chrisost. eã esse asserũt, quia in lege dictum est: Mulier si suscepto semine peperit, immũda erit. quod quidem verbum (suscepto semine) positum censent ad excludendam B. Matrem Christi, quę peperit non suscepto semine, sed Virgo intacta; aliter enim superfluum erat verbum; nulla enim alia potuit parere, non suscepto semine. indicata ergo est Virginitas matris, & à lege excepta; seu potius lege non concluſa. Dixi autem præter Chrysostomum, non quod idem non sentiat, sed quod non expresse hanc indicet causam, sed tacite: Virgo, inquit, nulla purgatione indigebat. Cæteri vero Doctores eã exprimunt, & verbũ illud (suscepto semine) ppendunt. Quidã autẽ recentiores, forsan vt aliquid sapere videãtur, Patrum doctrinã eneruant, dicentes, semen accipi in hoc loco pro prole ipsa, nõ pro semine, ex quo fit proles; sic autẽ Beata Virgo dici potuit suscepisse semẽ, quia concepit prolẽ, cum in Hebræo sit verbum in cõiugatione Hiphil, quod idẽ significat ac seminificare. At valde errant, tum quia Hebræi omnes vertũt id verbum, quę effuso, seu suscepto semine conceperit, inquiruntque de semine mulieris, an sit generationis principium: tum quia septuaginta vertunt in voce passiua, nẽpe si vt ita barbare dicã, spermatizata fuerit, id est, semen in se susceperit, cui verbum in Hebrœo respõdet; nõ enim in Hiphil sed in Hophal, quæ est coniugatio passiua legẽdum est, sicut legerunt Septuaginta, qui nõ vtebãtur punctis nostris. Latine autẽ vertẽdum est cum vulgato, si suscepto semine, nẽpe, si per seminis susceptionẽ conceperit. quod Beatæ Virgini non conuenit, quæ nec viri, nec proprio semine concepit. nam ex purissimis sanguinibus illius opera Spiritu sancti sine humano semine formatus est Christus. Demum, superfluum etiam esset verbum, si seminauerit, & peperit: nam quæ parit, seminificauit, vere ergo adic-

adiectum est ad Virginem indicandam, quæ tãtum peperit, & nõ seminauit, nec semen suscepit, & hęc lege illa immunditiæ non conprehendebatur. Est etiã alia causa manifesta, cur lege illa nõ obligabat: nã lex posita erat propter fluxũ sanguinis mẽstrui, qui post partũ pmanet in parturientibus: at hic fluxus nõ erat in Beata Virgine, tũ quia Virgo peperit & sine vlla ruptura: nã Christus nõ vi auulsus fuit ab vtero, sed sponte prodijt sine vulnere Matris, vt supra diximus, & paulo inferius dicemus: tũ etiam quia cũ opera Spiritus sancti cõcepisset, ille solus sãguis defluebat à B. Virgine qui ad nutrimentũ fętus in vtero necessarius erat, quo fętu egresso ab vtero, sanguis ille totus conuersus est ad vbera, & factus lac in cibũ Infantis nati. nullus ergo supfluus erat sanguis, qui defluere iam in vterũ: vnde nulla erat immundities, nec purgationis necessitas. quod Cyprianus orat. de Natiu. Christi tradit, dicens: Nec locus ibi erat lauacris, quæ solẽt puerperis præparari, quippe nec aliqua naturæ iniuria Matrẽ Domini lędserat. Hęc Cypria. Legẽ ergo impleuit, vt recte dicit Chrysostomus, ne contemnere visa esset apud ignaros mysterij, & vt omni ex parte legẽ veneraretur, quę Dei erat. Vnde recte Benardus in paruis sermonibus serm. 7. inquit: Quid est quod dicimus B. Mariã purificari? Quid vero, cũ ipsum Iesum dicimus circũcidi? Enim uero tam non indiguit illa purificatione, quam nec ille circũcisione. nobis ergo, & hic circũciditur, & illa purificatur, præbentes exẽplum pœnitẽtibus, vt à vitijs continẽtes, primũ per ipsam continentiã circumcidantur, deinde à cõmissis per pœnitentiã purificentur. Hæc Bernardus. Non ergo B. Virgo lege immũditiæ tenebatur, q̃ nõ suscepto semine pepererat, & sanguinis fluxũ post partũ nõ patiebatur. Possent autẽ cuipiam scrupulum ingere in hac parte verba Hieronymi contra Heluidiũ; sic enim inquit: Iunge si libet, & alias naturæ contumelias, nouẽ mẽsibus vterũ insolescẽtẽ, fastidia, partũ, sanguinẽ, pannos ipse sibi describat Infans, tegmine membrorum solito conuolutus, ingerãtur dura præsepia, vagitus paruuli, octauæ die circũcisio, tẽpus purgationis, vt probetur immundus, non erubescimus, non silemus, quanto sunt humiliora, quæ pro me passus est, tanto plus illi debeo. Hæc Hieronymus. Quę verba S. Hidelponsus serm. 2. de purificatione, hic interpretatur: Quamuis, inquit, Doctor Hieronymus in eo opere, quod contra Heluidium ex hoc egit, videatur excessisse, & in eo loco, vbi ait, de hospitio vulue nouem mensiũ, & de veritate nascendi, quod ille hęreticus insultando propusuerat, quasi Maiestati diuinę esset indignũ ad tãtã indignationẽ se humiliasse, vt inter viscera in vtero vesaret Virginis; vt inter fœmora feminea nascereť tã sordidus; sic enim omnia opponens in contrariũ quasi hæreticus, vt destrueret fidei catholicæ veritatẽ. cui è contrario egregius ille veritatis assertor, nõ credẽdo, vt isti volunt, sed dignationẽ gloriosissimę humilitatis Dei amplius cõmendando ait, quãto viliora, & inhonestiora pro nobis illa maiestas diuina susceperit, aut sustinuit, tanto carius nos redemit, & propensius honorandus est. tali nãq; sensu, etsi non eisdem verbis in quantũ recolo, eisdẽ respõdens hęretico, videtur B. Virginis non infamiã vllius collusionis, at pœnã peccati intulisse, sed dignationem diuinã, & exinanitionẽ immensam, & in forma serui reuerenter satis cõmendasse, non vt Virginẽ vexatã à Domino, & exhonoratã ostenderet, sed vt clemẽtiã pij conditoris, etiã huiusmodi hæreticis demonstraret. Idcirco non cessit istis cũ Heludio errãtibus sed corripuit, vt discerent, nõ infamare Virginẽ, & Domini non derogare in forma serui humilitatẽ. Non enim pudicitiã eius in aliquo læsam docet, qui tantũ in eius laude triumphat; neq; ad horã cessit aduersarijs, qui pro ea tantũ, & tãdiu dimicauit verbi gladio; cui Deus contra hostes eius tantã resistendi contulit gratiã, reuincendi præbuit virtutem, vt nemo cõtra eũ audeat insurgere. Hæc Hidelphonsus. Ex quibus cõstat eũ sensisse sic ab Hieronymo dicta, nõ quasi ea assereret, sed vt dignationẽ humilitatis diuinã cõmendaret, quam Hæreticus insultabat, quasi diceret: etiã si ista essent, adhuc nõ erat insultandũ, sed magis diuina clemẽtia cõmendanda. Quæ interpretatio difficile accommodatur. Nã Heluidius non negabat Christi natiuitatẽ, immo dicebat, si nos nõ erubescimus confiteri Christũ de vulua natũ, cur erubescimus dicere Beatã Virginem post partũ nupsisse, & alios concepisse filios? cui respondet Hieronymus, verũ esse Christũ de vulua natũ, immo adde (si libet) cætera, quæ iam supra cõmemorauimus: tamen hęc confitemur, qui scripta legimus; illud autẽ de filijs negamus, quia scriptum non est. hic est sensus Hieronymi, & quamuis dici posset illud, quod adiecit, desumptũ esse ex Tertulliano lib. de carne Christi, quẽ citauerat, tãquam hominẽ extra Ecclesiã: tñ quia dicit non erubescimus, silemus: & paulo inferius, scripta legimus, videtur de mente propria dixisse. Declarãda igitur verba Hieronymi. Vterũ insolescẽtẽ appellat, quia spatio nouem mẽsiũ magis, ac magis solito intumescebat, crescente enim fętu necesse erat vterũ magis excrescere. vsus est eodẽ verbo Tertullianus lib. de carne Christi: non tamen inde sequitur, quod grauedinem intetulerit Matri, quæ fuit sine grauedine grauida. Appellat aũt fastidia, non quæ mater pertulit, sed quæ ipse Infans in vtero clausus passus est; Christus enim intra Virginis vterum vsu rationis, ac sensibus pollens, sensit angustiã loci, & alia quæ patiuntur Infantes: si enim extra vterũ pati tãta dignatus est pro nobis, quomodo intra vterũ etiã non est passus? Partũ appellat, quia Beata Virgo Christũ peperit integra quidẽ, & sine dolore, sed p vuluã, sicut & cæteræ pariũt, quod ad diuinã humilitatis dignationẽ ptinet qui ꝓ nobis sic est humiliatus. Difficultas est in verbo (sanguinẽ) quod nõ ad sanguinẽ mẽstrũ de fluẽtẽ ex Beata Virgine referri debet, qui solet immunditiã inferre, & qui in Beata Virgine nõ fuit, sed sanguis hic est ex nerui vmbilicaris præcisione: Christus enim etiã si nõ viri semine sed Spiritu sancto formatus sit; tamen in vtero corpus eius nutritum est, & coaluit ad modum cæterorum hominum, membranis duabus obtectus, & per vmbilicarem neruum sanguinem ex purissima Virgine sugebat nouem mensium spatio. quando ergo egressus est ex vtero, nullam Matri intulit corruptionem, vt paulo inferius dicemus; tamen vmbilicarẽ secũ neruũ attulit, sicut cæteri infantes, qui præcisione indigebat, ex qua modicꝰ sãguis emissus est, qui quidẽ sanguis nõ efficit immũditiam Matri. & de hoc locutꝰ est Hieronymus, q̃n partui sanguinẽ cõiunxit. nõ enim debemus miracula introducere, quę nec scriptura nec traditione cõstant, cõfitemur quidẽ Christũ de Virgine spiritus sãcti virtute conceptũ, & de Virgine integra natum. Cętera similia sunt cęteris hominib. quantũ ad ꝓdicta. Præstitit ergo Purissima virgo, & mater hęc ministeria Christo, q̃ solẽt Obstetrices ministrare: nã & neruũ vmbilica-

Quomodo intelligendæ sunt uerba Hieronymi cõtra Heluidium.

bilicarem præcidit, & corpusculum lauit. & pannis inuoluit. Hæc sunt, quæ pro nobis Christus subire dignatus est; qui enim in cruce mori voluit, & eius contumeliam pati, nostræ etiam naturæ exordia non abhoruit, sed per omnes nostræ naturæ contumelias transcurrit, vt recte notauit Hilarius lib. 2. Trinit. hęc sũt, quæ Hieronymus significare voluit verbis allegatis.

Deipara, nec ante filij conceptionem, nec post eius partum menstruæ passa fuit.

Hoc autẽ in loco vnũ adnotasse iudicaui, quod mihi probabilissimum est, B. Virginem nunquam passam esse menstrua, aut muliebria, nec immunditiam legis contraxisse, quæ pnrissima semper fuit, tam ante conceptionem filij, quam post. quæ enim fomite, & omni carnis rebellione semper caruit, menstruas etiam fluxiones, quæ à generandi potentia excitantur, quodã diuino priuilegio non habuit: quamuis enim, quando fœtus est in vtero, naturale sit sanguinem in eius nutrimentum effluere: tamen extra hoc tempus menstrua pati, peccati effectus, & pœna quædam est; non enim innocentiæ statu futura erant. ab omni igitur peccato cum præseruata fuerit, hisce menstruis caruisse nõ est dubitandum. Inueniuntur etiã apud nos feminæ, quæ menstrua non habent, sed id infirmitatis est, & morbi causã. ante pubertatem etiam, & in senio muliebria non sunt. quod ergo impuberras, & senium, & infirmitas efficiunt, id diuina quædam gratia in Virgine pubere, & iuuene salua sanitate efficit, vt vas illud cæleste, quo Christus erat reponendus, ab omni immunditia legali expers esset.

Tulerunt illum in Ierusalem.

COMMENTARIA.

QVID post dies quadraginta purgationis factum sit narrat Euangelista, portarunt, inquit, parentes Infantem Christum in Hierusalem à Bethlehem, vbi diebus illis purgationis cõmorati erant; oportebat enim illum in Templo præsentari, & sacrificia pro purgatione offerri, quæ necesse erat fieri in Templo: idcirco veniunt Beata Virgo, & Ioseph cum Infante in Hierusalem, vbi templum erat.

Vt sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege Domini: quia omne masculinum aperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur.

COMMENTARIA.

DVabus de causis venerunt parentes cum Infante Christo in Hierusalem. Vna fuit propter ipsum Infantem, nempe vt sisterent eum Domino, id est vt præsentarent eum in Templo, & Deo offerrent, & dedicarẽt tanquam primogenitum, iuxta præceptum Domini. nam Exo. 13. & Num. 18. Iussit Deus pro illo insigni beneficio liberationis Populi ab Aegypto primogenitis Aegyptiorum occisis, omnia primogenita Iudæorũ, tam in hominibus, quam in animalibus sibi consecrari, & dedicari, quorum quędam in holocaustum occidebãtur, vt in animalibus mundis, quædam immunda pro animalibus mũdis commutabantur, quædam in ministerio, cui offerebantur, permanebant, nempe primogenita ex Leuitica Tribu, quædam alia nempe primogenita cæterarum tribuum, postquam Deo offerebantur, pretio redimebantur, & à parentibus resumebantur. Tulerunt ergo parentes Infantem Christum in Hierusalem, vbi templum erat, vt Domino sisterent, & offerrent iuxta præceptum, & legem prædictam, quia primogenitus erat; hoc enim lex significabat: omne, inquit primogenitum aperiens vuluam, id est, ante quem nemo natus erat sanctificabitur Domino, & ei offereretur, in ipsius Dei, & Templi ministerium. Aduerte duo distincta præcepta legis. Primum purgationis iuxta numerum dierum quadraginta, aut octoginta, de quo in verbis antecedentibus dictum est. Alterũ de offerendo primogenito in Templo, quod post purgationis tempus implendũ erat. vtriusq; cã venerant in Hierusalem, illud primum in omni filio, aut filia procedebat, siue primogenitis, siue secũdo, aut tertio, aut quovis numero natis; semper enim lex purgationis obseruabatur; hoc autem in primogenitis tãtum, & quidem masculis procedebat. Legem Domini appellat, quam prius legem Moysis vocauerat, vt vnum, & eundem esse auctorem indicet, qui & Moysi locutus est, & per eum cęteris præcepta promulgauit. Chrysost. hom. de occursu, alteram adiunxit causam, nimirum quia illud magis ad vmbram & figuram pertinebat, hoc vero ad sanctitatem. cætera in Annotatione perlege.

ANNOTATIO. XXXVI.

An Christus Dñs superiori primogenitorũ lege fuerit comprehẽsus.

GRauis est difficultas, an B. Virgo, seu Christus hoc præcepto comprehenderetur. Sunt enim duæ antiquorum, & illustrium Doctorũ sententię. Quidam existimant adeo Christum ea lege cõprehensum fuisse, vt propter ipsum solum institutum sit hoc generale præceptũ. Quidam alij tenent nulla ratione esse comprehensum, imò verba quædam in eo pcepto posita fuisse, vt Christus excluderetur ab eo. Auctores primæ sententiæ ea ratione dicunt Christum comprehensum, & propter ipsum solum esse institutum præceptũ hoc, quia dictum est, omne primogenitum aperiens vuluam: nemo autem

aperit

aperit vuluam matris, nisi solus Christus. Nam cęteri primogeniti apertam inueniũt viri commistione, quæ conceptum præcedit: at Christus sine viri opera conceptus clausam inuenit quando natus est. idcirco ipse solus est primogenitus. vuluam Matris aperiens. quomodo autem hæc apertio intelligenda sit, explicabimus postea, si prius auctores huius sententiæ, & ipsorum verba retulerimus. In primis Origenes hom. 14. in Lucam, omne inquit masculinum, quod aperit vuluam, sacratum quippiam sonat, quemcumque quippe de vtero matrem effusũ dixeris, non sic aperit vuluam matris suæ, vt Dominus Iesus, quia omnium mulierum, non partus Infantis, sed viri coitus vuluã reserat; Matris vero Domini eo tempore vulua referata est, quo & partus editus, quia sanctum vterum, & omni dignatione venerationis venerandum ante natiuitatẽ Christus masculus omnino nõ tetigit. Hęc Origenes. & paulo inferius propter quod, inquit, quia omne masculinum, quod aperit vuluam, sanctum Domino vocabitur, ductus est in Hierosolymã, vt appareret ante conspectum Dei. Hæc ille. Ambros. in præsenti in loco idẽ tradit. Quia, inquit, omne masculinum aperiens vuluam, sanctum Domino vocabitur. verbis legis promittebatur Virginis partus, & vere sanctus, quia immaculatus. Denique ipsum esse, qui lege signetur, in eundem modum ab Angelo repetita verba declarant, quia quod nascetur, inquit ex te sanctum, vocabitur filius Dei; non enim virilis coitus vuluæ virginalis secreta reserauit, sed immaculatum semẽ inuiolabili vtero Spiritus sanctus infudit; solus enim per omnia ex natis de femina sanctus Dominus Iesus, qui terrenæ cõtagia corruptelę immaculati partus nouitate non senserit, & cælesti maiestate depulerit: nã si literam sequamur, quomodo sanctus omnis masculus, cum multos sceleratissimos fuisse non lateat? sed ille sanctus, quem in figura futuri mysterij pia diuinæ legis præcepta signabãt, eo quod solus sanctę Ecclesiæ Virginis ad generandos populos omnes immaculatæ fæcũditatis aperiret genitale secretũ. Hic ergo solus aperuit vuluam. Hæc Ambrosius. & paulo inferius, qui dixerat ad Prophetam, priusquam te formarem in vtero noui, & in vulua matris sanctificaui te, qui ergo vuluam sanctificauit alienam vt nasceretur Propheta, hic est, qui aperuit Matris suæ vuluam, vt immaculatus exiret. Hæc ille. Accessit Hieronym. lib. 2. contra Iouinian. de vtero, inquit, virginali natus est Christus, de quo scriptum est. Omnes Hęretici errauerunt, non intelligentes mysterium natiuitatis eius, magisq; ad natiuitatem Saluatoris, quã ad omnium hominum referri potest hoc, quod dicitur, qui aperit vuluam sanctus Domino vocabitur. Solus Christus enĩ clausas portas vuluæ virginalis aperuit: quæ tamẽ clausæ iugiter permanserũt. Hęc Hieron. consẽtit Chrysostomus in hom. de occursu Christi, quæ habetur apud Surium, & in homiliario. Omne, inquit, masculinum aperiens vuluam Sanctum Domino vocabitur, hæc oratio, & lex tota, & causa legis posita est propter eum, qui erat aperiturus vuluam. Vniuersa primogenita animalium, & hominum, nunquam aperuerunt vuluam, sed erant solum ptimogenita; quæ autem Virgo peperit, ipse solus aperuit. vide ergo totius legis descriptionem propter eum, qui erat nasciturus ex Virgine. Hæc Chrysostom. idem tradit Greg. Nysse. ho. de occursu Christi, quę habetur in homiliario, de hoc enim præcepto loquens, inquit legis decretum propositum in solo Deo, qui carne est indutus, definite, & ita vt nulli alij conueniat, cernitur impletum: solus enim ipse ineffabiliter conceptus, nuptijs nõ prius apertam vuluam virginalem aperuit, signacula Virginitatis illæsa conseruans etiam post processum admirabilem, & solus spiritualiter masculus est creditus, vt qui nihil adferret ei vitij, quod quidem est feminarum, & mulierum cõueniens. vnde & re vera sanctus iure est vocatus. Quomodo etiã Gabriel viuifici fœtus ad Dei parentem ferens nuncium, & veluti prius latam, & ad ipsum solum spectantem legem in memoriam reuocans: quamobrem, inquit, & quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius Dei, vtpote quod sancti cognomen proprie cõueniat ei; qui virgineam vuluam diuino aperuit miraculo. Et in alijs quidẽ primogenitis ea vocanda esse sancta, diligẽter intuens profunditatẽ perfectio pronũciauit Euãgelica, vt pote quod Dei consecrationem sortita essent, vt sic vocarentur: in primogenito autem omnis creaturæ sanctum id, quod nascitur, dixit Angelus, vt quod hoc fit proprie, & eam quæ est vere sanctitatem in emendando vitio, & bono eligendo, simulatque natus fit, vt propheta dicit, ostenderit. Hæc Greg. in quibus verbis nota illud, Angelũ in annunciatione, quãdo dixit, quod nascetur ex te sanctum. ad hoc præceptum legis respexisse, omne masculinum aperiens vuluam sanctum Domino vocabitur, quasi solus Christus esset, propter quẽ hæc lex fuerit instituta. In eadẽ sẽtẽtia est Anphilochius Iconij Episcopus, in homilia de purificatione, qui non solum idem cum alijs sentit, sed quo pacto illorum doctrina sit intelligenda, declarat; sic enim inquit. Quod Scriptura dicit, omne masculinum aperiẽs vuluam sanctum Domino vocabitur, ad solum Dominũ Iesũ refertur, non ad alium quempiam, licet communiter dictum sit; talis enim est vniuscuiusque virginis natura, vt primum viri congressu aperiatur vulua ipsa, deinde pariat: sed in Saluatoris nostri ortu nõ ita factum est: nam nulla præeunte viri cognitione in Virgine matre, ipse sine virginitatis illius corruptione ortus est. Itaque dictum illud, omne masculinum adaperiens vuluam sanctũ Domino vocabitur, vere ac proprie ad Dominum referebatur. Nunquid Cain sanctus fuit, quoniam omnium primus ex materno vtero editus est? nunquid sanctus vocabitur, qui nefariam vitam terminauit? num Esau vir bellicosus, & gladij hæres sanctus dicetur, quia prior natus est, quã Iacob? An Ruben sãctus quia primus ex vtero matris editus, quippe, qui patris cubile cõmaculauit? nemo istorum Sanctus fuit, omnes rei extiterunt. Ex his igitur manifestũ est Scripturæ dictum illud, omne masculinum aperiens vuluam sanctum Domino vocabitur, proprie ac vere ad solum Dominum Iesum spectasse, idque confirmatur illo Gabrielis ad Virginẽ testimonio, Spiritus sãctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Sunt autem qui nostris dictis aduersantes hæc nobis obijciũt. Si Scripturæ locus ille, omne masculinum aperiens vuluam sanctum Domino vocabitur, ad Iesum solum refertur, nõ igitur virgo ipsa remansit Virgo, cũ Scriptura dicat omne masculum aperiens vuluam. Animaduerte, & prudenter intellige, quicumque de virginea illa natura verba facis, quod scilicet nullo mõ virginalis illa porta patefacta sit, eius prouidentia, & voluntate, qui antea in ipsa conceptus est. Hoc

enim

enim futurum prædixit Spiritus sanctus, cũ per prophetã dixit: Hæc porta clausa erit, & nõ aperietur, & vir nõ transibit per eã: qm̃ Dominus Deus Israel ingredietur, & egredietur per eã, & porta ipsa erit clausa. Quãtũ igitur pertinet ad virginẽ naturã, Virginis claustra nullo modo aperta sunt; quod vero pertinet ad potentiã geniti Domini, nihil clausum, oĩa aperta, nihil quod impedimẽtũ adferre potuerit, cũ omnia ipsi Domino sint referata. quãobrẽ & superiores potentiæ clamãtes dicebant: Tollite portas principes vestras, & introibit Rex gloriæ. Amphiloch. Accessit his Isidor⁹ Pelusiota li. 1. Epist. 23. cui⁹ verba sũt: in Scriptura dictũ est; Omne primogenitũ aperiẽs vuluã, sanctũ Dño vocabitur; nõ de omni primogenito dictũ est (ne hoc imperiti homines existimẽt) verũ de vno illo, ac solo, q̃ in partu vuluã aperuit; etenim omnẽ quidẽ vuluam cõcubitus, & venereus cõplexus aperiũt; eã, q̃ Dominũ Iesum peperit, ipse sine semine conceptus aperuit, ac rursus clausã, & obsignatã reliquit, vere nimirũ homo effectus, ac vere itẽ Deus existẽs. Hæc Isidorus. Theophylactus, & Euthymius eandẽ secuti sũt sentẽtiã. verba Euthymij sũt hęc: Primogenita iã apertã vuluã aperiũt: aperitur enim in viri congressu, cũ semẽ infunditur; solus aũt Christus nondũ apertã supernaturaliter aperuit, & clausã naturaliter seruauit, quia etiã hic solus ꝓprie sanctus est Domino, & secundũ diuinitatẽ, quia filius eius est, secũdũ humanitatẽ, vtpote vnitus filio eius: Itaque licet de omnibus primogenitis prẽsens verbũ statutũ est, sõlũ tamen Christũ directe respicit. Hæc Euthymius.

Patres in affirmant Dominum matris vuluã aperuisse, vt integrã cõseruaße fatcantur.

Omnes hi Doctores sunt in hac priori sententia, vt hoc legis præcepto cõprehẽdatur Christus, adeo, vt propter ipsũ solũ de omnibus alijs generaliter sit statutũ; proprie tñ ad ipsum spectet: cõueniunt aũt omnes in hoc, quod Christus sit cõprehẽsus in hoc præcepto proprie, propter illud verbũ (adaperiẽs vuluã) quidã aũt eorũ idẽ affirmant, non solũ propter verbũ (adaperiẽs vuluã) sed etiã propter alterũ, quia vere, ac proprie sanctus sit. ita ex citatis Doctoribus tenent Ambrosius, Gregorius Nyssenus, Amphilochius, & Euthymius, vt ex verbis eorum rẽlatis cõstat. cõueniũt etiã omnes, Christũ dici aperuisse vterũ B. Virginis quod non sic intelligendũ, quasi vellent affirmare, integritatẽ Virginis in partu nõ fuisse seruatã, cũ re vera id non intenderint docere, sed hoc tantũ aperire vocarũt, quod est peruiũ esse, nec impedimẽtũ transeunti Christo facere, quãuis nulla fuerit apertura. de quo Damsc. orat. de dormit. B. Virginis, sic inquit: Qui Deus erat, homo efficitur, atq; modo naturã superante partus tẽpore procreatur, ac vuluã ita aperit, vt interim virginitatis claustra minime labefactet. Hæc Damascenus. hæc aũt significatio in Scriptura vsitata est. Matth. 3. Ecce aperti sunt ei cæli. Mar. 1. vidit cęlos apertos, non qđ in cęlis apertura sit facta, sed quod de cęlis vox sit audita. Act. 7. Video cęlos apertos, nimirũ, quia Christũ in cęlis existentẽ sine impedimẽto videbat. Mar. 7. Apertæ sũt aures eius, quia vox iã audiebatur. Isa. 64. Vtinam disrumperes cælos, & venires. nemo in his omnibus rumpi cęlos dicet: ita hi doctores vluam B. Virginis apertam dixerunt, quia sine impedimento Christus transiuit per eam, non tamẽ quod re ipsa aperta sit; quo sensu intelligendum est illud Isa. 45. aperiatur terra, & germinet Saluatorẽ. Quidã interpretantur, propter fęcũditatẽ, dictã esse vluam apertã, nã in Scriptura dicitur Deus aperuisse vuluas feminarũ, qñ fœcunditatẽ concessit, etiã antequã aperirẽtur. hoc tñ nõ placet; nã sermo hic est de ipso fętu, qui dicitur aperire vuluã, & illarũ semi narũ vuluæ apertæ dicuntur propter facultatem futuri partus, & apertionis. verius est quod primo diximus, & ita explicuit Amphilocius, & Gregorius Nyssen. vt constat. ex verbis eorũ. & cęteri patres id ipsum verbis eisdẽ indicarunt. Nã Hieronymus sẽ per clausam vuluã fuisse dixit, nec licet Catholico aliter sanctos hos patres interpretari, & in sensum peruersũ retorquere: Ambrosiũ aũt ita sensisse constat ex epistola 81. eius ad Syrciũ, in qua B. Virginẽ etiã in partu ipso Virginẽ extitisse cõfirmat. & Hieronymus in eod. li. 2. aduers. Iouin. id ipsũ testatur. Hęc dixerim de his patribus. nã de Tertul. vix ita dici potest, qui satis expressis, & multiplicatis verbis tradit, Beatã Virginẽ in partu virginẽ non fuisse, & vuluã eius apertã, ac patefactã fatetur. in quo ertauit grauiter: nam li. de carne Christi sic inquit: Virgo quantũ à viro; non virgo quantũ à partu. Et rursus scriptũ omne masculinũ aperiens vuluã sanctũ Domino vocabitur, quis vero sanctus, quã Dei filius? quis vere vuluã adaperuit, quã qui clausã patefecit; & rursus: magis patefacta est, quia magis clausa, vti quę magis nõ Virgo dicenda est, q̃ Virgo, saltu quo dã mater, antequã nupta. & quid vltra de hoc retractandũ est, cũ hac ratione Apostolus nõ ex Virgine sed ex muliere editũ filiũ Dei pronunciauit: agnouit adapertę vuluę nuptialem passionẽ. Hęc Tertul lian. falso, & impie, cũ & Ecclesię cõfessione, & sanctorũ Patrũ traditione, & Scripturę testimonijs cõstet, Virginẽ nõ ante partũ, aut post partũ tantũ, sed etiã ipso partu integrã extitisse: de qua re diximus supra. non ergo patrũ sententia coniungenda est cũ errore Tertuliani, licet cõueniant in hoc, quod legis p̃ceptũ hoc sit Christo maxime cõueniẽs; aliter tamẽ illi apertã vuluã, aliter hic interpretantur. Hæc omnia dicta sunt pro priori ista sententia, quæ Christum eo præcepto comprehensum dicit.

Est autem posterior sententia omnino opposita, quæ censet hoc præcepto non esse Christum cõprehensum; immo ob eadẽ duo verba posita excluſum: nã non aperuit vuluã, qui integritate matris seruata egressus est ab vtero, & qui nõ sanctus Domino vocabitur, sed Sanctus sanctorũ Dominus: vt enim supra notauimus, Ioannes dictus est futurus magnus corã Dño: at Christus simpliciter magnus: hici, inquit, Angelus, erit magnus, qa ipse est Dñs. & quod inquit, nascetur sanctũ, vocabit filiũ⁹ Dei. nõ aũt dicitur, erit sanctũ Dño. cũ igitur nec proprietas verbi aperiendi aptari Christo possit, nec sanctus Dño dicatur is, qui Dñs est, nõ videtur cõprehẽdi posse sub hoc p̃cepto, aperiẽs vuluã sãctũ Dño vocabitur; immo verba ipsa excludũt Christũ ipsum, qui sicut circumcidi uoluit spõte, legẽ obseruans, ita & offerri. Hæc sententia mih magis probatur, quæ non est sine patrũ antiquorũ auctoritate; eã enim amplexus est Cyrillus Hierosolymitan⁹, qui in hom. de occursu Christi sic inquit: omne masculinum aperiẽs vuluã sanctum Dño vocabitur; nam Samuel quidẽ, & Isaac, & similiter etiã Iacob, & Ioseph, & alij multi qui præter spẽ nati sunt ex sterilibus, & aperuerunt infertiles vuluas matrũ, sãcti Domino vocati sunt. Christus autem solus ex solo vnigenitus cum virginales portas non aperuerit, nõ est sanctus Domino sed Sanctus sanctorum, & Dominus dominorũ, & Deus deorum. & primogenitus primogenitorum,

Probatur magis sententia patrũ, affirmantium Christum non fuisse hac lege comprehẽsum.

Prin-

Principesque & Rex regnantium, & vocabitur & creditur, & nunc in templo à Simeone prædicabitur. Hęc Cyrillus. est etiã Ambrosius in eadem sententia in sermone quodam de purificat. qui habetur inter opera eius in Vaticana Typographia excusa, in princ. tomi 6. vbi sic inquit: Cúctis fidelibus liquet, nequaquam Redemptoris matrem ex eius natiuitate maculam contraxisse, quæ illorum dierum spatio, à sacris ædibus abstinens, purgaretur, quæ sine humana concupiscentia, sine humano cõcubitu virgo concepit, sine aliqua corporis corruptione virgo peperit, & sine fine virgo permãsit, ac p hoc nec masculus ex ea natus vuluam eius aperuit, sed hoc iuxta legis narrationem Euãgelista contexens, claudit impijs sacramentum diuinæ Incarnationis, Matremque legem obseruantem introducit. Nec mirũ si mater obseruat legem, quam eius filius non venerat soluere, sed adimplere. sciebat quo ordine conceperat, quo vsu pepererat, quis esset, quem genuerat, sed legẽ communẽ obseruans celauit filij maiestatem. Hæc Ambros. Aimon in eadem est sentẽtia. Horum Doctorũ sensui accedẽdum existimo, tum propter rationes factas, quia verba legis in significatione propria accipienda sunt; Christus autem nec proprie vuluam aperuit, nec sanctus Domino dicitur: tum etiam quia lex hæc generalis est pro omnium animalium primogenitis posita, quæ non improprie, sed proprie & vere vuluam aperiunt: nec verbum hoc commune esse potest Christo, & illis, nisi æquiuoce: est autem equiuoca locutio fugienda maxime in præceptis, & legibus statuendis. Quod eo magis nunc fieri debet, quia verbum, aperiendi, commune est hæreticis, negantibus virginitatẽ sanctissimæ Matris. Cauendum ergo est ab hac locutione, vt dicamus apertum vterum, à qua etiam Patres recesserunt, vtentes verbo contrario. Augustin. de fide ad Petrum cap. 2. Dum conciperetur, inquit, veritatem carnis accipit ex Virgine, & cum nascereretur, integritatem Virginitatis seruauit in matre. Et Gregor. homil. 26. Euang. Illud, inquit, corpus Domini intrauit ad discipulos iannuis clausis, quod ad humanos oculos per natiuitatem suam clauso exiit vtero virginis. sunt plurima huiusmodi testimonia. Quamuis autẽ vulua animalium, & hominũ aperta quodammodo dicatur per coniunctionẽ maris & feminæ; tamen non ita perfecte, vt fit in partu. id circo tunc dicitur aperiri vulua. quod eo probatur: nam in Scriptura steriles dicũtur conclusę, seu clausæ, quia non pariunt, quamuis copula virilis intersit: fœcundæ autem apertam vulũ habent, propter partum, ad quem sunt habiles factæ. Obiiciet quispiam, cur ergo dicitur Leuit. 12. Primogenitum aperiens vuluam, cũ satis esset dixisse primogenitum? Leuit. 12. Respondeo, quãtum ad mysterium, sic esse dictum ad Christum indicãdum, qui cum primogenitus esset, vuluam non erat aperturus. quantum autem ad significationẽ, quia primogenitus potest esse inter masculos; tamen non aperuit vuluam, quia femina prius nata est; primogenitus autem aperiens vuluã, est, qui non tantum primus masculus est, sed etiam primus ante omnes natus est. Præterea potest esse primogenitus viri, non autem feminę, vt si femina, habens iam filium alteri nubat, à quo filiũ suscipiat hic non censetur primogenitus, quia non aperuit vuluam, licet si primogenitus patri. de his autem plura prosequi ad locum Leuitici pertinet. Quod autem primogenita dicantur sancta, nõ eo factum est, quod boni, & iusti significentur, nã & animalia sancta, & vasa, & vestes, & homines etiã mali, sancta dicuntur quia, diuino ministerio dedicata sunt.

Commune est omnib⁹ primogenitis vuluã matris aperire.

Et vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

COMMENTARIA.

ALtera causa cur venerint in Hierusalem, est ex parte parentum, vt darent hostiam, & sacrificium offerrent Domino, iuxta præceptum legis. est autem cõnectenda sententia hæc præcedenti sic: tulerunt eum in Hierusalem: id est, venerunt parentes cum puero in Hierusalem post tempus purgationis, tum vt sisterent &, præsentarent Domino, iuxta legis præceptum; tum vt offerrent par turturum, aut duos pullos columbarum, iuxtã alterum præceptum legis, illud propter puerum, hoc propter parentes factũ est. hæc ergo pars non debet referri ad illud (eum) nempe Christum, sed ad verbum (tulerunt in Hierusalẽ) qua parte significat eos veniisse in Hierusalẽ. Legis præceptum hoc habetur Leu. 12. vbi sic præcepit Dominus per Moysem. Cum expleti sunt dies purgationis suæ pro filio, siue pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturis pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij, & tradet sacerdoti, qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & sic mundabitur à profluuio sanguinis sui. Ista est lex parientis masculum, aut feminam; quod si non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures, vel duos pullos collumbarum, vnũ in holocaustum, & alterum pro peccato, orabitque pro ea sacerdos, & sic mundabitur. Hæc ibi. Hoc præceptum à priori est diuersum: illud enim particulare erat pro masculis, primogenitis; hoc vero omnibus masculis, & feminis primogenitis, & non primogenitis; erat enim ad immunditiæ purgationẽ. hanc legem impleturi venerunt parentes, cumq; essent pauperes, non agnũ anniculũ, sed turturẽ aut pullum columbæ obtulerunt in holocaustum, & alterum in hostiam pro peccato. Idcirco Euangelista hanc legis particulã retulit omissa illa de agno. Notanda autem est magna, & & vera paupertas Christi, & parentũ, quę tanta erat, vt agnum Deo ipsi offerre non potuerint, & verba legis in eis sint verificata, nempe (si non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum) cętera ad declarationem perfectiorem necessaria in Annot. perlege.

ANNO-

ANNOTATIO. XXXVII.

Pro quo asserendum esset sacrificiũ turturũ, aut pullorũ columbarum.

GRauis est difficultas, pro quo istud sacrificium turturum, aut pullorum fieret: plurimi nãque Patres pro Christo, seu infante ipso, qui presentabatur, factum censet. in qua sententia sunt Origenes hom. 8. in Leuit. & hom. 14. in Lucam Ambros. in serm. de purific. superius allegato. Augustin. in qq. in Leuit. q. 40. Chrysost. homil. de occur. Leo ser. 2. de natiui. vbi Christum circumcisum, & oblatione perfectum esse affirmat. Euthymius, & Beda in præsenti; & Hidelpon. sem. 1. de purificatione cum aliis multis. fundamentum potissimum huius sentẽtiæ, sunt verba paulo inferius ab Euangelista dicta, nempe cum inducerent parentes eius, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo. ita legunt Doctores allegati præter Leonem, qui non recitat Scripturæ verba: Augustinus autem non solũ legit, sed etiam perpendit verbum hoc (pro eo.) vltra hoc fundamẽtum, profert Augustinus alterum ex Leuitico, cap. 12. quod in commentario recitauimus. sic enim habetur. Cum expleti fuerint dies purgationis suæ pro filio, siue pro filia, deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, sine turturem pro peccato, censent enim Augustinus, illud (pro filio, siue pro filia) connectendum verbo sequenti, nempe defert pro filio, siue pro filia agnum holocaustum. At quia possent hæc verba cõnecti præcedenti verbo, nimirum cũ expleti fuerint dies purgationis ꝓ filio, siue filia, nimirũ quadraginta, aut octuaginta, Augustinus ipse repellit hanc cõnexionem auctoritate Euangelij allegata (cum inducerent Parentes, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo) asseritq. talem connexionem cum præcedenti, aduersari verbo Euangelico allegato. Quamuis autem ista sententia tantorum sit virorum auctoritate suffulta: vix tamen potest accommodari Scripturæ verbis, ponderanda enim sunt verba, in commentario ex Leuitico addu

Leui. 12. Non pro filio sed pro matris purgatione offerebatur sacrificium.

cta; sic enim dicitur (deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ pro peccato, & tradet Sacerdoti, & orabit pro ea, & sic mũdabitur à profluuio sanguinis) aperta sunt verba de ipsa femina, deferet nimirum mulier, quæ peperit, tradet etiam ipsa sacerdoti, Sacerdos orabit pro ea, mundabitur ea à profluuio sanguinis. nihil de filio, nihil de viro, omnia verba præcepti sunt singularia de femina: adeo efficax est hoc argumentum, vt Augustinus ipse loco citato fateatur pro femina offerri, & ipsam mundari: tamen dum ipsa purgatur, etiam purgari & filium, & pro eo etiã oblationem fieri dicit. Huic tamen expositioni obijcitur, quod ipse Augustinus ponderat. nam cum Euangelista dicat (vt facerẽt secundum consuetudinem legis pro eo) ii in Leuitico connecti debet, pro filio, vel filia deferet. igitur non pro matre; cum nullum sit argumentum, vnde constet pro matre esse offerendum. Adde cum verba sint admodum expressa, & multiplicata, mulier deferet, tradet, sacerdos orat pro ea, ipsa mundatur, non video, quomodo ad infantem extendi possint, nisi verbis illata extorsione. vt autẽ hoc magis confirmetur, attende distincta esse præcepta sistendi puerũ, & offerẽdi pullos aut turtures, siue agnum: nam illud erat de primogenitis, hoc autem de parturientibus quemcumq. masculum, siue feminam. Vnde si ante quadragesimum diem moriebatur infans, hoc sacrificium fiebat pro feminæ purgatione; immo si non erat etiam primogenitus superstes, nõ sistebatur Domino nec portabatur in Templum, & tamen præceptum matris purgandæ, obligationis huius faciendæ obseruabatur. si mulier etiam mortua erat, vir non tenebatur hæc præstare; mulier vero etiam mortuo viro ante tempus purgationis tenebatur hoc præcepto: igitur manifesto probatur, hoc sacrificium non pro nato, nec pro marito, sed pro sola ipsa muliere, quæ profluuio sanguinis immunda erat offerri. Caute ergo Euangelista non dixit, quãdo huius oblationis meminit, par turturum, aut duos columbarum, (pro eo,) ne oblatio pro puero facienda putaretur, immo diuisit à præcepto præcedenti de puero, nempe vt sisterent eum Domino, hoc enim est pro puero, & vt darent hostiam, hoc est pro Parentibus, non quod vterque indigeret, seu pro vtroque fieret, sed pro matre. Quod autem postea dictum est, vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo, non de hoc præcepto oblationis, sed de præcepto sistendi eum Domino, loquitur, vt in eius loci expositione manifesto ostendemus. fauet etiam huic, quod verba illa Leuitici pro (filio, siue filia) non possunt apte sequentibus connecti: nam si sic cõnectas, aduersabuntur verba sequentia, nimirum, deferet pro filio vel filia, & sacerdos orabit pro ea, nimirum matre, & mundabitur. dicendum namque tunc erat, orabit pro filio, vel filia, & mundabitur: necesse est ergo connecti cum precedentibus, vti diximus, nimirum eum expleti fuerint dies purgationis pro filio, vel filia: pro illo quadraginta, pro hac octuaginta: Ex his existimo veritati, & Scripturæ conformius esse, holocaustum hoc, & hostiam pro purgatione mulieris offerri, vt expletis illis diebus, munda secundum legem censeretur. Quod si obijcias, virum immundum fuisse, quia conuersatus est cum immunda. Respondeo si ante octauum diem eam tangebat, immundum esse, non tamen auferebatur hæc immundities hoc sacrificio, sed aliter mundabatur, vt habetur Leui. 15. & vt supra diximus in Annota. 34. Idem dico de infante ipso; sola vero immũdities parturientis feminæ hoc sacrificio purgabatur.

ANNOTATIO. XXXVIII.

Quod fuerit peccatum pro quo pullus columbæ offerebatur.

EST etiam altera difficultas in hoc loco: nam cum vnus pullus, aut turtur in holocaustum alter in hostiam pro peccato offerri deberet pro mulie re purgãda, posset merito quispiã interrogare, quod est hoc peccatum, pro quo offerebatur hostia; & pro quo Sacerdos orabat? non enim peccatum hoc nuptijs adscribi debet, nam actus coniugalis, quando debitis fit circumstantijs, nõ est peccatum. Augustin. qq. in Leuit. q. 40. dicit esse peccatum originale, quod per actum etiam nuptialem deriuatur ab Adã in prolem. quæ sententia difficultatem habet; nam peccatum pueri originale iam in circumcisione erat ablatum; peccatum autem matris iam antea etiam ablatum est. non ergo videtur, pro quo peccato fieret oblatio hęc, nisi dicas peccatum esse infantem in peccato gignere, quod dicere fides Catholica abhorret, hoc enim est damnare nuptias. Quidam recentiores affirmãt esse peccatum, quod frequẽter committitur in cõmistione carnis etiã in matrimonio, dum non fit circũstantijs omnibus, quibus fieri debet.

bet, quæ sententia parum est probabilis: nam etiam si sine peccato fieret vllo, hostia offerri præcipiebatur. Quidam alij pro peccato in genere offerri asserunt, sine quo nemo viuit. si autem hoc esset, profecto etiam vir, & quicunque non immundus offerre debuisset hāc hostiam. Quidam Iudæi vane affirmant pro periuro, quia mulieres sentientes partus dolores, iurant se non amplius debitum viro soluturas. quæ sententia digna est suis Auctoribus. Quidam postremo docēt esse quoddam genus sacrificij, quod dicebatur peccatū, nimirum quia pro peccato offerebatur: sic Christus dicitur peccatum, quia sacrificium pro peccato factus est. Hoc autem non solum pro peccatis offerebatur, sed etiam pro malis, & pœnis, quę vt plurimum propter peccata inferuntur: Vnde Leuit. 15. leprosus sanatus offert sacrificium pro peccato. similiter patiens fluxum seminis: sic etiam parturiens offert hostiā pro peccato, id est, pro profluuio illo, quia illud pœna peccati originalis est in parturiente, vt recte tradit Isichius Leuit. 12. profluuium ergo peccatum dicitur, quasi peccati pœna ea enim de causa lex immunditiem introduxit, vt id significaret: tolli autem dicebatur, quia immundities legis, quæ impedimentum quoddam erat, per hostiam remouebatur, & hæc est legitima sententia. Agnus ergo seu in pauperibus turtur, vel pullus vnus in holocaustum offerebatur: quia totus cōburebatur in honorē Dei, vt recognosceretur ipse auctor & procreator omnium, & qui fœcunditatem impertitus erat. Alter autem turtur, aut pullus columbæ victima erat, quæ non tota comburebatur, sed pars Sacerdoti reseruabatur, & hæc erat, vt femina à pœna peccati liberaretur. Multa in his mysteria significata sunt: omnia enim illis in figura contingebant; ab his tamen pertractandis abstinemus, ne ab instituto nimium recedamus. illud tamen aduertendum est, ne Origenis sententiam sequamur in duobus, quæ homi. 24. in Lucam tradit. vnum est, oblationem esse factam in turturibus, & pullis columbarum simul. hoc autem non est probādum; nā in Scriptura Leuitici, & apud Euāgelistā disiunctiuus est sermo, nempe aut par turturum, aut par pullorum columbæ. vnde incertum est, an turtures, an pulli columbarum oblati sunt pro Beatę Viginis purgatione. Alterum est, volucres has, quæ oblatæ fuerunt pro Christo, (vt ipse putat) non fuisse veras, & reales volucres, quales sunt, quæ per aera volitare solent. in quo multum errat. Verba ipsius sunt, quæ sequuntur. Sicut noua fuit generatio Saluatoris, non ex viro & muliere, sed ex sola tantum Virgine; sic & par turturum, & duo pulli columbarum non fuerunt tales, quales oculis carnis aspicimus, sed qualis Spiritus sanctus est, qui in specie columbæ descendit; & venit super Saluatorem, quando in Iordane baptizatus est: tale fuit & par turturum; non erant illæ volucres, vt istę, quæ per aerem volitant, sed diuinum quoddam, & humana cōtemplatione augustius sub specie columbę, & turturis apparebat, vt non talibus victimis, qualibus omnes homines, ille qui pro toto Mundo nascebatur, & pati habebat, coram Domino mundaretur; sed vt dispensatio eius noua omnia, ita quoque nouas haberet hostias secundum voluntatem oīpotentis Dei in Christo Iesu. Hæc Origenes. sed vltra id, quod supponit pro Christo oblationē esse factam. quod verum non est, volucres non esse cōmunes, quales pro alijs offerri consueuerant. videtur figmentū nulla auctoritate, aut ratione fundatum. qui enim legem impleri voluit, ea quæ secundum legem erant, offeri decreuit.

Origenis sñia in duobus reijcienda.

Et ecce homo erat in Hierusalem, cui nomen Simeon.

COMMENTARIA.

DEscripsit hactenus aduentum Parentum Christi in Hierusalem, & duas huius aduentus causas. quid autem factum sit in accessu ad templum, cuius causa venerant, narraturus, præmisit historiam, & narrationem hominis cuiusdam, qui in Hierusalem tunc temporis commorabatur, quem multis signis, & virtutibus describit, vt eius testimonium, quod de Christo exhibiturus erat commēdet, & dignum fide ostendat; à nomine autē, & loco incipit: erat, inquit, in Hierusalem homo, cui nomen Simeon. Particula (ecce) non solum rem ipsam præsentem indicat, quasi dictum esset, eodem tempore, quo Parentes Puerum tulerunt in Hierusalem, homo hic aderat; sed etiam hominis excellentiam, & mysterij magnitudinem significat.

ANNOTATIO. XXXX.

Num Simeon sacerdos fuerit.

AN Simeon iste fuerit sacerdos, quispiam interrogare posset. Theophyl. & Euthym. negāt ea ratione, quia si esset Sacerdos, id dicere Euangelista non prætermisisset, cū præsertim multas qualitates eius descripserit. Consentiunt recentiores huic opinioni. Mihi autem magnā ingerit difficultatē, quod inuenio multos grauissimos, & antiquissimos Patres affirmantes illum fuisse Sacerdotem. ita habent Athanas. in libr. de communi Patris, Filij, & Spiritus sancti essentia. Epiphani. libr. de vitis Prophetarum, & Cyrillus Hierosolimitanus in homil. de occursu Christi. Verba Athanasij sunt hæc. Videmus igitur, num spiritus habeat edendi oraculi potestatem: Simeoni certe, & Sacerdoti, & seniori oraculum redditum est à Spiritu, nequaquam morieris quin prius videris Christū. Hæc Athanas. Verba autē Ephiph. sunt hæc: Simeō Sacerdos e tribu Aaron emicuit. Hic quippe est, qui oraculum accepit à Spiritu sancto, neutiquā visurum esse mortem, quousque Christum Dominū incarnatū videret. Hæc Epiph. Cyrilli verba sunt hæc: Audi Israel, audite omnes Gentes, quem ego Sacerdos vester Simeon vlnis gesto, magnaque voce in hoc Templo prædico, & testimonio meo palam commendo, hic Deus, & Dominus est. Hæc Cyrillus. Hoc idem sensisse videtur Augusti. qui serm. 9. de natiuit. Domini Simeonem appellat senem, probatum, & coronatū, non autem videtur, quæ sit hæc corona, nisi Sacerdotis mitra. Ex alia parte Ambrosius, & Damascenus ora. 1. de natiu. B. Virginis, & alij Patres mētio nē facientes Simeonis nihil de eius sacerdotio dixerūt: verisimileq; est eos dicturos esse, si id sensissent, sicut & noster nūc Euangelista. Hoc tamē argumētum cum sit negatiuum, non videtur habere multū roboris,

roboris existēte tot grauiū Doctorū auctoritate, qui expresse id affirmarunt, accedente quadam velut antiqua traditione, quia in Ecclesia depingi solet in habitu sacerdotali; nec caret fundamento rationis etiā ex Euangelio sumptę ista sententia Patrū. Primo quidem accepit Simeon Christum à Parentibus: non est autem causa vlla, cur acceperit, nisi quia Sacerdoti offerebatur Puer, qui nomine Dei eum accipiebat & donec redimebatur, non reddebat Parentibus; quæ ratio in verborum expositione magis explicabitur. Secundo quia benedixit Parētibus, quod eum fuisse sacerdotē indicat, vt in eius expositione declarabitur inferius. Tertio quia dicitur, cū inducerent parentes, vt facerent secundum cōsuetudinem legis pro eo, Simeon accipit eum. non erat autem dicendum sic, nisi fuisset Sacerdos, cū quo peragebatur legis consuetudo: dicendum enim erat, postquā fecerunt secundum consuetudinē legis pro eo. Scio non esse argumēta hæc demonstratiua: sunt tamen multum probabilia, & accedēte tantorum patrū testimonio efficacia ad persuadendum, fuisse illum sacerdotem; nec argumentum in contrarium alicuius est roboris. Nam Euangelista expresse nō dicit esse Sacerdotem, quia ex his, quæ agebantur, & narrabantur, id deducebatur, sicut etiam omnes fatentur fuisse senē, & ætate prouectum: tamen Euangelista expresse id nō affirmauit, sed verbis tacite insinuauit; ita etiā de Sacerdote. Atque hæc sententia mihi probatur, patrum enim antiquorum, & ita grauiū auctoritas non ita facile repellenda est, nec argumētum, quod ex verbis Euāgelij sumitur, probat quicquam contra hoc; erat, inquit, homo, si Sacerdos esset, diceret vtique; erat Sacerdos. hoc inquam nihil obstat; nam cum mores eius describere intenderet, hominem vocauit. simile est Iob. 1. Erat inquit vir in terra Hus, nomine Iob, & erat vir ille simplex, & rectus, & timens Deum. Iob autem fuisse Sacerdotem testatur Hieronymus ex sententia multorū patrum Græcorum. Epistol. 126. ad Euargium. Quidam recentiores affirmant hunc Simeonem fuisse Magistrum Gamalielis, ad cuius pedes Paulus fuit eruditus, & vnum ex auctoribus magnæ congregationis, qui in Talmudicis libris Simeon iustus appellatur. Quidam alij hoc refellunt, parum mihi momenti hæc res videtur, cum patrum antiquorum auctoritate non fulciatur.

Et homo iste iustus & timoratus.

COMMENTARIA.

QValis Simeon fuerit, describit Euangelista: iustus, inquit, erat, & timoratus. iustus quidē, quo ad homines: quia erga proximos mandata seruauerat; timoratus autē quo ad Deū, quia studio religionis incubuerat, & deditus erat; timor enim in Scriptura pro Religione aliquādo accipitur, timoratusq; dicitur, id est religiosus, & pius erga Deū. contrarius erat hic Simeon illi Iudici. Luc. 18. qui nec Deum timebat, nec hominē reuerebatur. Similis autem Iob, de quo dicitur cap. 1. erat simplex, & rectus, & timens Deum, & recedēs à malo. Hæc duo multum testimonium Simeonis commendant; qui enim iustus, & timoratus est, verax etiam esse declaratur.

Expectans consolationem Israel.

COMMENTARIA.

TErtia qualitas Simeonis hęc est, expectabat consolationem Israel, id est, Messiam, qui venturus ad redimendum, & consolandum Populum Iudæorum credebatur. expectabat, quasi impleto Aduentus tempore, iam iam aduentantem. Attēde autem quod nō dicitur, credens aut sperans, sed expectans; nam qui multo tempore Christum per carnem præcesserant, credebant, & sperabant venturum, confisi, & certi promissionibus à Deo factis, at non expectabant, quia post plurimos vitæ illorum annos venturum esse, reuelatum eis erat; Simeon vero non solum credebat, & sperabat, sed expectabat etiam, quia iam proximum eius aduentum nouerat. dicit autem consolationem Israel: Isa. 40. Consolamini, consolamini Populē meus, dicit Deus vester. & c. 51. Consolabitur Dominus Sion, & consolabitur omnes ruinas eius. c. 16. ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarē captiuis indulgentiā, & clausis apertionē, & prædicarē annū placabilē Domino, & diem vltionis Deo nostro, & consolarer omnes lugentes. expectabat ergo consolationē hanc promissam in Christo iam implendam. Verbo hoc etiam desideriū exprimitur, quasi vnus ex ijs, qui hac consolatione multum indigebat, cum eo tempore Populus Iudæorum calamitatibus, & miserijs grauissimis, etiam spititualibus premeretur.

ANNOTATIO. XXXX.

Quę fuerit hęc cō solatio Israel.

TItus Bostrenus hanc consoltionem à Simeone expectatam interpretatur liberationē Populi credētis à Romanorum dominatu, Herodisque hominis alienigenæ tyrannide. de qua liberatione illud Luc. 24. dictum est: nos sperabamus quod ipse esset redempturus Israel. Et Act. 1. Domine si in Tē pore hoc restitues Regnum Israel. Euthym. vero intelligit reuocationē ab erroris seruitute. Mihi autē non aliā videtur Simeon expectasse consolationem quam eam, quæ erat promissa in Prophetis, hæc autem vera, spiritualis est, nempe à peccatorum seruitute liberatio, à Dęmonis potestate ereptio, gratiæ

diuinæ collatio, cum Deo reconciliatio, hæreditatis æterhæ promissio, cæterorumque bonorum quæ per Christum nobis obuenerunt, collatio, quæ tantam hominibus credentibus consolationem impartiunt, vt aduersitates temporales dulces videantur, Rom. 5. In qua stamus, & gloriamur in spe glorię filiorum Dei, non solum: sed etiam gloriamur in tribulationibus. 2. Corin. 1. Sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Hanc consolationem Simeonem intellexisse id persuadet, qđ Spiritus sanctus erat in illo, & eius magisterio, & promissione edoctus expectabat consolationem hanc communem Israel.

Et Spiritus Sanctus erat in eo.

COMMENTARIA.

QVarta qualitas Simeonis est: erat, inquit, in eo Spiritus sanctus, per donum nēpe prophetiæ; reuelarionē enim de Christo à Spiritu sancto acceperat, & multa de eo, postquam illum vidit, prędixit. in Scriptura prophetia Spiritui sancto tribuitur. Psal. 50. Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. & 2. Pet. 1. Spiritu sancto inspirati locuti sunt Sancti Dei homines.

ANNOTATIO. XLI.

Spiritus sanctus quæ ratione fuerit in Simeone.

DVpliciter Spiritus sanctus in aliquo esse dicitur. Vno modo per gratiam sanctificantem, & iustificantē. Altero modo per donum prophetię, aut donum linguarum, aut virtutem miraculorum, aut aliquam aliam gratiam gratis datā, (vt dicitur) quæ in peccatore esse potest. de quibus habetur, 2. Corin. 12. Quidam modo priori interpretātur; at cum iam verbis antecedentibus id dictum sit; dum iustus & timoratus prædicatur, potius quod sequitur ad prophetiam referēdum est cū Euthymio, quasi sit quædam ratio sequentis sententiæ, quod responsum acceperit à Spiritu sancto, non visurum se prius mortem, quam videret Christum.

Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini.

COMMENTARIA.

MAgnum hoc priuilegium Simeonis est; erat enim ei diuino oraculo reuelatum; seu promissum, illum non ante moriturum, quam oculis corporeis Messiam præsentē videret. quo dono Simeon omnes Patriarchas, & prophetas excelluit. Nam his per Spititū sanctum reuelatus, & promissus fuit Christi aduentus: nulli tamen eorum est promissum, quòd oculis corporalib. in hoc sæculo Christū visurus esset, quamquā id quisq; summis votis exoptasset; Simeoni autem vtrumq. concessum est; nā & promissum est ei, & vidit. Luc. 10. Beati oculi, qui vident, quę vos videtis. dico enim vobis, quod multi Prophetę, & Reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt. Perpende autem quam recto ordine Euangelista procedit: Simeon enim primus dicitur iustus, postea timoratus, & expectans consolationem Israel, & Propheta; his enim gradibus processit, vt sanctum donum assequeretur, quod promissionem videndi Christum, & ipsum videre obtinuit.

ANNOTATIO. XLII.

Quādo Simeō responsum hoc acceperit à Spiritu sancto.

REsponsum acceperat, non significat, quod ipse Simeon petierat ante à Deo, sed tantum, quod Deus id ei reuelauit. Simile verbum habetur Matt. 2. de Magis. Et responso accepto, ne redirent ad Herodem. Quando autem, & quomodo id fuerit reuelatum, nescitur. Vnde quod Nicephorus, lib. 1. histor. cap. 12. dicit nullo fundamento nititur, nimirū legenti Simeoni oraculum Isa. 7. Ecce Virgo concipiet, idq. solicite, Angelum astitisse, & nunciasse nō prius morituru, quam Christum, de quo illic agebatur, suis vidisset oculis. Quod autem dicit Augustinus, Serm. 3. de verb. Apost. nimirum, Simeonē multis precibus à Deo petijsse Christi aduentum, illudque dixisse Psal. 84. Ostēde nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis, ob idq; dictū esse accepisse responsum, probabile est: tamē ex verbi significatione id nō conuincitur: nam de Magis nō petentibus dictum est, responso accepto, ne redirent ad Herodem. illud autem (videre mortem) Phrasis est Hębrea, pro experiri mortē, seu mori, vt etiam adnotauit Beda, sicq; dicitur Psa. 88. quis est homo, qui viuet, & non videbit mortem? dicitur etiam gustare mortem. Ioan. 8. Mortem non gustabit in ęternum, & Matt. 16. Qui non gustabunt mortem. Appellatur autem Messias Christus Domini, non propter similitudinem ad Patrem, vt dicit Euthymius, sed quia filius est patris, & Patris diuinitate vnct⁹. Reges enim dicebātur Christi Domini, quia vncti iussu Domini: at Christ⁹ vnctus est Spiritu sancto, vt dicitur act. 10. Duo autē sunt de Simeone notanda. vnū est quod refert Niceph. lib. 1. hist. c. 12. nempe vitā illi ad multū seniū fuisse propagatā vt Christū videre posset, quod probabile est, & Augustini sentētia comprobatur, qui Serm. 9. de nati. Domini de Simeone loquēs, inquit: differebatur exire de sæculo, vt videret natū, per quem factū est sęculū. & in eodē sermone appellatur senex, & annosus. omnes autem Patres illum ętate prouectū fuisse affirmant, idq; Euāgelista indicat, vt paulo inferius dicemus. Alterum est, quod scriptum est in præfatione quadam Celsi ad Vigilium in altercatione Iasonis, & Papisci, quæ ponitur inter opera Cypriani, vbi Simeon cæcus ante fuisse dicitur, & tunc visum recepisse, quādo Christum in vlnis recepit.

De Simeone duo referūtur illi præstita beneficia.

pit. Verba sunt hæc. Simeon quoque iustus, qui in cæcitate cõstitutus diuino monitu audierat se non ante moriturum, quam vidisset Christum, cum in Tẽplo omni Populo præsente Infantẽ secũ inferret Mater, & in spiritu natum esse Christũ sentisset, acceptum in manibus puerum vidit, & benedicens Deum in conspectu, & auditu omnium dixit. Nũc dimittis seruum tuum Domine secundum verbũ tuum in pace. Quia viderunt oculi mei salutare tuum. Simeon, quod cæcus audierat euidenti veritate perfectum est; & veritatem, quam accepto lumine viderat, benedicẽdo palam, Deum Populo prædicabat; ad hoc enim viderat, vt referret, & reuelatione sua, quod Christus natus fuisset, ostenderet: perfidi Populi initia prima incredulitatis instrueret. Hæc ibi: quæ apud nullum alium Auctorem legi, retulisse satis sit.

Et venit in Spiritu in Templum.

COMMENTARIA.

MAgnum hoc etiam est donum, à Deo Simeoni concessum; adueniente enim iam tempore promissionis implendæ, ducitur in templum Simeon Spiritu sancto reuelante, & monente vt veniret in Templum: eo enim Christum, quem expectabat, tunc esse venturum. Hoc est Simeonem in Spiritu venisse in Templum.

ANNOTATIO. XLIII.

Qui sit superioris sniæ sensus.

VEnisse spiritu, duos patitur sensus; vnus est impulsu Spiritus sancti venisse in Templum, nõ tamen tunc nouisse Spiritus sancti finẽ, propter quẽ ducebatur: multi enim ductu Spiritus sancti quædam agunt, ignorantes, & se duci Spiritu sancto, & quid Spiritus sanctus per ea opera intendat. Roma. 8. qui filij Dei sunt, hi Spiritu Dei aguntur. Hunc sensum sequitur Orige. homi. 15. Theophil. & Euthy. Alter sensus est non solo impulsu Spiritus sancti, sed etiã monitu, & reuelatione Spiritus sãcti venisse, quasi Simeon venerit, certus se visurum Christum promissum. & hunc sensum sequitur Iuuẽcus sic canens: Isque vbi curuato defessus corpore Templum, iam grauior penetrat, mouit, quod spiritus Auctor. Ecce simul paruum gremio Genitricis Iesum ad Templũ sensit venisse. Hæc Iuuenc. Cyprianus etiam hoc idem sensit: nam lib. de mortalitate, sic inquit: Cum Christus infans in templum cũ matre venisset, Simeon agnouit in Spiritu natum esse iam Christum, de quo sibi fuerat ante prædictum. Hæc Cyprianus. Thimotheus etiã presbyter Hierosolymitanus in ho. de propheta Simeone, quę habetur in homiliario, in eadem est sentẽtia, sic inquit: Cum Simeõ meditabundus domi sederet, Deũque apud se rogaret, vt quod acceperat oraculum, exitũ aliquãdo sortiretur, Iosephusq;, & Maria soli in eo iam essent, vt puerum Iesum iam ad Templũ deferrent, & per legis consuetudinem sacrificium pro eo offerrẽt, Spiritus sanctus respõsum exhibiturus præsto fuit, Simeonemq; eiusmodi oratione excitauit: Surge senex, quid dormis? tempus est quo oraculũ expleri debet, matura cito: prẽsto est enim, qui te absoluat, præpara sepulchrũ, dispone domui tuæ, adest qui te missũ faciet; venit Emanuel celeriter ad Tẽplum transcurre; in templo autẽ meo constitutus sacra de sacro vaticinare. Simeon itaque quasi ætate innouatus, animiq; desiderio, perinde ac alijs quibusdam vehementer concitatus, & à Spiritu sancto impulsus, & subleuatus, celerrime cucurrit, Iosephũq; & Mariam, qui recta ad templum cõtendebãt, anteuertit, templũque ante illos ingressus iuxta Aedis sacra adyta constitit, Spiritus sancti reuelationẽ ibidẽ expectaturus. Hæc ille. qui in hoc differt à Cypriano, quod hic prius B. Virginẽ templũ ingressã, quam Simeon veniret, affirmat. Horum sententiæ adhæreo: ratio aũt etiam persuadet; nam cũ non potuisset nosse determinate Christum, nisi ei reuelatũ esset; Euangelista non aliis verbis indicauit hanc reuelationem, nisi hisce, nempe quod venit in spiritu, & postea in templo in vlnis accepit, per quæ significauit Spiritu reuelante certum venisse de aduentu & de eo qui Christus erat. est autem hæc phrasis etiam in Scriptura. Matt. 4. Ductus est in desertũ à spiritu, & Luc. 4. Agebatur in spiritu in desertum, nimirũ per spiritum cognoscens causam, ob quam ducebatur.

Et cum inducerent Puerum Iesum Parentes eius.

COMMENTARIA.

DEscriptis tam aduentu Parentum Christi in Hierusalem, vt sisterent eum Domino, & offerrent hostiam, quam aduentu Simeonis in templum in spiritu, Euangelista contexit historiam, dicens, cum Parentes inducerent Puerum in templum, vt sisterent eum Domino iuxta legem; tunc Simeõ, qui in Templum à Spiritu sancto ductus erat, accepit eum in vlnas suas. Hic est contextus. Parentes appellantur Beata Virgo, & Ioseph, quia tales credebantur, licet B. Virgo sola fuerit parens secundum veritatem.

Vt facerent secundum consuetudinem legis pro eo.

COMMENTARIA.

COnnexa sunt hæc verba præcedentibus: dicitur autem vt facerent per legis consuetudinem pro eo. cum enim duo essent facienda. Vnum pro Beata Virgine, nempe offerre par turturum, aut pullorum columbæ in purificationem, Alterum pro Christo, nempe sistere, & præsentare eum Domino, & postea pretio quinque siclorum illum

redimere, Euangelista significare volens, quo tempore, & qua occasione factum est, quod de Simeone narrat, adiecit (pro eo) nimirum, quando Parentes aggressi sunt facere, quod lex præcipiebat de sistendo Puero, tunc Simeon illum accepit.

ANNOTATIO. XLIIII.

Sensus superioris sententiæ magis examinatur.

HAec sententia propter illud verbum (pro eo) occasionem, & causam dedit multis doctoribus existimandi, hostiam illam turturum, aut pullorum oblatã fuisse pro Christo, vt superius diximus in annotatione 36. sic enim habent Orig. hom. 14. in Lucam, & hom. 8. in Leuit. & August. in Leui. q. 4. & cæteri, quos illic retulimus. cum enim legissent illud (pro eo) collegerunt sacrificium factum esse pro Christo. Quidam respondent, non reperiri in Græcis exemplaribus illud (pro eo.) Hæc tamen responsio probanda non est: nam communis doctorum consensus eam recipit, vt in annot. allegata dictum est, & Euthym. Græcus auctor legit, & quod magis vrget, vulgatus interpres ab Ecclesia receptus eam particulam habet, quã nos admittimus, & necessariam ad perfectum sensum exprimendum censemus; in alium tamẽ longe diuersum sensum, quẽ legitimum putamus, eam interpretamur; nimirum, vt explicet Euãgelista quod de Simeone narrabat, non tunc gestum esse, quando obtulerunt hostiam pro purgatione Beatæ Virginis; sed quando sistebãt Domino puerum, & cætera facere aggrediebantur, quæ erant per legem, nimirum cum pretio redimere; tunc enim temporis, & ea occasione Simeon accepit illum in vlnis. Dicitur autem secundum consuetudinem legis, vt non sola præsentatio, & exhibitio pueri, sed etiam redemptio significetur. Primogeniti .n. omnium Tribuum præter Leui, Deo primum præsentabãtur, & offerebãtur, & postea quinque siclis redimebantur, vt habetur Num. 18. Eo autem tempore, quo Deo dedicabantur, redimi soliti erant post oblationem, & non post mensem, vt quidam existimãt. Quod enim dicitur Num. 18. vt post mensem fiat redemptio, intelligitur à natiuitate, seu potius circumcisione, nempe quando matrum purgatio fiebat. induxit ergo B. Virgo puerum, vt sisteret eum Domino, quẽ paulo post quinque siclis argenteis redemit. quo autem tempore eum Domino sistebat, eum Simeon sacerdos tamquam Deo oblatum in vlnis accepit. *Num. 18.*

Et ipse accepit eum in vlnas suas.

COMMENTARIA.

COmplent hæc verba sententiam præcedentem, cum parentes inducerent puerum, vt facerent secundum legis consuetudinem pro eo, nempe, vt Domino eum sisterent, Simeon in vlnas eum accepit. Particula (&) ad matrem ipsam pueri refertur, nempe etiam Simeon accepit in vlnas suas, quem in vlnis suis mater ẽt gestabat. Demonstrant hęc verba Simeonem sacerdotem fuisse, qui puerũ Iesum Dño oblatum accepit de manibus matris sistentis, & offerentis illum Domino. Perpende Dei largitatem, plus dedit, quam promisit. Promissum est .n. Simeoni videre: datum aũt ei fuit videre, & in vlnis portare; ausus tamen non esset id facere, nisi sacerdos esset, qui infantes oblatos Deo accipere solitus erat.

ANNOTATIO. XLV.

Particula (&) quid hoc loco significet.

QVidam recentiores illam particulam (&) ornatus causa positã dicunt. Quidã alij loco (tunc) positam censent. Quidam alij loco (etiam) & ad sacerdotes referunt, quasi dictum esset, etiam Simeon accepit, sicut & sacerdotes acceperant. Verior sententia est, loco (etiam) positam esse: tamen ad matrem referri, quæ in vlnis suis infantem gestabat, de cuius manibus illum Simeon accepit. ita tradit Irenæus lib. 3. cap. 18. vbi sic habet: Simeon ille, qui responsum accepit à Spiritu sancto nõ visurũ eum mortem, nisi prius videret Christum Iesum, hunc ex manibus accipiens Virginis, benedixit Deũ. Hęc ille. Ex quo efficax trahitur argumentum, Simeonẽ fuisse sacerdotem; non enim aliqua alia causa rationabilis excogitari potest, cur ipse acceperit infantẽ, cum Domino sistebatur. quod Athanas. lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti explicans, inquit: Illum adhuc infantulum gestat mater, & offert Simeoni sacerdoti. ille in vlna capiens Saluatorem, ad eum ita loquitur, & dicit: Nunc dimittis seruũ, &c. Hęc Athanasius. Magnum profecto, & vtile donum recepit Simeon, qui in vlnis Christum habere meruit. de quo Origen. homil. 15. inquit sic: fimbriam vestimenti Iesu mulier tetigit, & sanata est; si illa ad extremam partem vestimẽti tantum emolumenti habuit, quid putandum est de Simeone, qui in suas vlnas accepit infantem, & brachijs tenens lætabatur, atque gaudebat, videns paruulum à se gestari, qui ad vinctos venerat resoluendos, seque ipsum nodis corporis liberandum, sciens neminem posse de claustro corporis quẽpiam emittere cum spe futuræ vitæ, nisi eum, quem in brachijs continebat. Hæc ille.

Et benedixit Deum, & dixit.

COMMENTARIA.

ACcepto Infante in vlnis, & quod sibi promissum erat, impletum contemplans, Deũ benedixit, & post benedictionem dixit, quæ sequuntur: Nunc dimittis, &c. Si Euangelista dixisset (benedixit, dicens ea quæ sequuntur) ad benedictionem pertinere significasset; dum autem ait, benedixisse, & dixisse, Nunc dimittis, indicat aliam fuisse benedictionem, quæ precessit canticum sequens. Benedixit autem Simeon Deum, tum propter

propter insigne opus incarnationis.quia misit filium suum, vt homo fieret; tum propter eximium,& singulare beneficium sibi concessum,vt Dei filium incarnatum,& videret,& in vlnis gestaret. quid autem sit Deum benedicere, in annotatione habes explicatum,

ANNOTATIO. XLVI.

Differũt inter se laudare, gratias agere, & benedicere.

DIfferunt hæc, laudare, gratias agere,& benedicere,tam erga homines,quam erga Deum; laudamus enim,siue hominem,siue Deum,cũ eius virtutem, excellentiam, aut singularia facta confitemur,& prædicamus. Gratias autem agimus, quando in beneficij accepti recognitionem aliqua verba pronunciamus. Benedicimus,vero, quando ei bona imprecamur; est enim verbum contratium verbo maledicendi. Deo autem nihil boni imprecari possumus, quod ad ipsius perfectionem sit necessarum, cũ vndequaq; sit in se perfectius,& infinitus: quæ autem extra eum sunt, imprecamur,& desideramus,vt quod ab omnibus cognoscatur,diligatur, exaltetur, colatur,& laudetur. sic enim homo Deũ benedicere potest. conuenienter autem nunc Simeon Deum benedixit, optando, & precando, vt tam singulare,& admirandum eius opus omnes recognoscant, summis laudibus attollant,& omni deuotione,ac cultu venerentur,quod & ipsemet faciebat. Euthymius dicit, Simeonem benedixisse Deum incarnatum; accommodatius autem est, benedixisse Deũ ipsum in se, propterea quod carnem induerit filium. Sicque intelligit Irenæus lib.3.ca. 18. Ipse, inquit, erat Christus, quem portans Simeon, benedixit Altissimum.

Nunc dimittis seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace.

COMMENTARIA.

LAudat Simeon Dei veritatẽ,per qnam,quod promisit, impleuit,& simul gratias agit pro beneficio accepto. sensus est: nunc morior contentus,& lætus, vt promisisti mihi Domine. loquitur in tertia persona de se,seruum se Dei appellans: mortem autem verbo dimittendi significat: nunc, inquit, dimittis me ab hoc sæculo in pace quietum,desiderio meo cõpleto,secnndum verbum tuũ, id est, vt mihi promisisti, nẽpe me non visurum mortem,nec dimittendũ ab hoc sęculo,nisi viso Christo,vidi quod optabã,implesti,quod promisisti,lætus,& contentus dimittor.simile illud est quod Genes.46. dixit Iacob,viso Ioseph,quem à multo tempore mortuũ existimabat: Lætus, inquit,moriar, quia vidi faciem tuam,& superstitem te relinquo. *Gen.46.* Et Tob.3. Nunc,inquit, Domine secundum voluntatem tuam fac mecum,& præcipe in pace recipi spiritum meum. *Tob.13.* Est autem vnũ,quod Simeoni peculiare in hac pace fuit, nempe quod Christum præsentem vidit, qui reconciliare venerat Deum cum hominibus; propter quod 2. Eph. dicitur pax nostra. In pace ergo dimitti se profitetur,quia in Pacificatoris,& pacis ipsius aduentu recedebat; hoc enim insinuare voluit in hoc verbo,consentitque verbo Angelorum; In Terra pax hominibus.

ANNOTATIO. XLVII.

Dimissionis nomine mortẽ intelligit.

QVædam adnotanda occurrũt. Primo quidem Ambrosius hic, & libro de bono Mortis cap. 2. legit: Dimitte. & verbum optantis esse affirmat, quasi Simeon optet iam à corpore solui viso Christo. Athanasius etiam, si Interpres fidelis est, legit (dimitte)lib.de cõmuni Patris, & Filij, & Spiritus sancti essentia.Græca exẽplaria nunc habent,dimittis,præsentis indicantis, & sic Euthymius legit, & interpretatur.Secundo annotandum est,conuenire Doctores, hanc dimissionẽ esse solutionẽ à corpore per mortem temporalem, quam sibi iam imminere ex Oraculo accepto nouerat: inquit enim Cyprianus lib. de mortalitate: Sic Simeon ille iustus, qui vere iustus fuit, qui fide plena Dei præcepta seruauit, cum ei diuinitus responsum fuisset, quod ante non moreretur, quam Christum vidisset, & Christus Infans in templum cum Matre venisset; agnouit in spiritu natum esse iam Christũ, de quo fuerat sibi ante prædictum; quo viso sciuit se cito moriturum. lætus itaque de morte iam proxima, & de vicina accersitione securus, accepit in manus Puerum,& benedicẽs Deum exclamauit, & dixit: Nunc dimittis seruum tuum Domine secundũ verbum tuum in pace. Hæc Cyprian. Verbi autem dimittendi significationem optime explicat Ambrosius libro de bono mortis cap.2. Quasi necessitate quadam, inquit, tenebatur in hac vita, non voluntate; ita dimitti poscit, quasi à vinculis quibusdam ad libertatem festinaret. Sunt enim velut vincula quædam huius corporis, & quod est grauius, vincula tentationum, quæ nos alligant,& ad iniuriam captiuitatis adstringunt, quadam lege peccati. Denique in exitù ipso videmus, quemadnodum anima decedentis paulatim se soluat vinculis carnis, & ore missa euolet, tanquam carcereo corporis huius exuta ergastulo. Hæc Ambrosius. Tertio annotandum est,pacem hanc non eodem modo ab oĩbus intelligi. Euthymius quidem multipliciter interpretatur. Primo in pace cogitationũ: antequã enim impletum esset oraculum, variæ cogitationes mentem Simeonis agitabant; eo autem impleto, tranquillatus est eius animus, quasi diceret: Nunc quæ me turbabant de diuina incarnatione cogitationes sũt pacificatæ. Secundo sunt in pace intrepiditatis; timebat enim mori propter profundam senectutem: at viso iam Christo,securus erat,se nõ moritu- *Simeon multiplici pace donatus.*

rituram Christo non viso. Tertio, in pace gaudij, quasi diceret, deinceps non contristabor propter libertatem Israelis, quia vidi iam libertatem. Hæc Euthymius. Quarto Cyprianus lib. de moralitate, pacem interpretatur securitatem, quæ est à mundi huius periculis; non enim est iusto securitas, dum in hoc versatur sæculo. Verba ipsius sunt: Probans atque contestans, tunc esse seruis Dei pacem, tunc liberam, tunc tranquillam quietem, quando de istis turbinibus mundi extracti, sedis, securitatis æternæ portum petimus, quando expuncta hac morte ad immortalitatem venimus: est enim nostra pax, illa stabilis, & firma, & perpetua securitas. Cæterum, quid aliud in mundo, quam pugna aduersus diabolum quotidie geritur? quam aduersus iacula eius, & tela cõflictationib. assiduis dimicatur? Hæc & alia Cyprianus. Quinto Origenes homil. 15. intelligit pacem cum Deo, in qua iustus moritur. Mihi huic loco accommodata interpretatio ea videtur vt pax sit desiderij complementum, quando homo moritur, nihil habens, propter quod hoc in sæculo desideret permanere: priusquam autem Simeon vidisset Christum, viuere desiderabat, & inter mortẽ & desiderium pugna erat: at viso eo, propter quem vitæ erat desiderium, nec habens iam quod eum detineret, dicit se in pace dimitti: hoc enim erat ei promissum, vt diximus de Iacob, & Tobia in Commentario, atque etiam Genes. 15. dicitur de Abraham, qui filios habere desiderabat: tu autem, inquit, ibis ad patres tuos in pace, nempe impleto desiderio, nec in hoc sæculo iam habens, quod desideres; quamuis, vt in commentario exposui, cum hoc aliud altius Simeon insinuabat, nempe Christum pacem Dei cum hominibus efficere venisse, cuius pacis tempore ipse dimittebatur ab hoc sæculo. Quod etiam partim docuit Irenæ. lib. 3. cap. 18. dicens, Simeonem confessum Christum pacem eorũ, qui in dormitione sunt. Quarto adnotandum est Theophylactum, & Euthymium referre illud (Domine) ad Christum, quasi Simeon ad Christum loquatur. Quidam alij ad Patrem. at melius Athanasius lib. de communi Patris, & Filij, & Spiritus sancti essentia, ad Spiritum sanctum refert, à quo oraculum acceperat, id quod indicat illud verbum (secundum verbum tuũ) vnde hoc loco probat Athanasius Spiritus sancti diuinitatem. verba eius sunt: Cum induceretur puerulus in templum, & gestaret eum in vlnis Simeon, responsum est ab illo: Nunc dimitte seruum tuum Domine, secundũ verba tua in pace. Igitur Spiritus Dominus, & herus est: Hæc Athanasius. Re ipsa ad Deum ipsum, qui Pater, & Filius, & Spiritus sanctus est, oratio dirigitur, cum sit consubstantialis Trinitas: tamen Spiritus sancti persona exprimitur, à quo acceperat responsum, non visurum se prius mortẽ, nisi videret Christum Domini.

Verbum illud, (Dñe) ad Spiritum sanctum referendũ est.

Quia viderunt oculi mei salutare tuum.

COMMENTARIA.

CAusam reddit præcedentis sententiæ, cur se dimitti in pace secundum verbum dicat, quia viderunt, inquit, oculi mei Christum, quem salutare appellat, id est, salutis Auctorem. tuum autem: quia de Spiritu sancto, cum quo Simeon loquebatur, conceptum; & in quo Deus salutem hominum operari dignatus est; nemo enim salutem hanc efficere potuit, nisi Deus. hoc nomine appellatus est sæpe in veteri testamento Christus. Gen. 49. Salutare tuum expectabo Domine. Psal. 118. Defecit in salutare tuum anima mea. Psal. 84. Salutare tuum da nobis. Multa sunt huiusmodi testimonia. Est autem Pleonasmos, viderunt oculi mei, quæ tamen habet emphasim, sicut dicimus, hisce oculis vidi; est etiam antithesis quædam, oculi mei, salutare tuum, exprimens singulare quoddam beneficium, vt oculi senis hominis obtinuerint videre salutare Dei, & Deum ipsum in carne.

ANNOTATIO. XLVIII.

Saluatoris nomine Christum intellige.

EVthymius Salutare interpretatur incarnationẽ Dei, quæ in salutem hominum facta est. Basilius vero in homil. supra Psalm. 61. in illud (quoniam ab ipso salutare meum) Christum in hoc loco intelligit, qui ab effectu salutis hominum dicitur Salutare, eodem modo interpretatur Athanasius libro de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Attende autem dici salutare Dei, & salutare hominum. Nam in Psalmis aliquando dicit Dauid: Salutare meum, aliquando salutare tuum, cum Deo loquens, & vtrumque verum est; diuersa tamen ratione. Salutare quidem hominũ, quia eorum salutem operatus est, salutare Dei; quia Dei patris filius est, & quia vt homo Spiritus sancti opera, & virtute conceptus est, & quia salutem hanc nemo alius præter Deum efficere potuit. Quidam recentiores vertunt (salutem tuam) dicitur enim Christus salus; quia salutis causa; aptius tamen dicitur Salutare. Græce σωτήριος; recte autem notat Theophylactus in Simeone videri impletum illud, quod Ps. 99. dictum est; Longitudine dierum implebo illum, & ostendam illi salutare meum. *Ps. 99.*

Quod parasti ante faciem omnium populorum.

COMMENTARIA.

NOn solum Saluatorem præsentem agnouit Simeon, sed etiam in salutem omnium venisse intellexit, tam Iudæorum, quàm Gentium, inquit enim, quod salutare ò Domine tu parasti ante faciem omnium populorum, vt omnes ab eo salutem consequi valerent. Verba sunt attendenda; parasti, inquit, salutare, quia filium tuum carne induisti, & hominem fecisti, hoc est Saluatorem, seu salutare parare, ante faciem, inquit,

populorum

populorum,quod significat non solum manifestationem, vt omnes Saluatorem agnoscere valeant,sed etiam libertatem eorum;vt si velint,salutem paratam adimpisci queant.iuxta illud Eccles.15. Ante hominem vita, & mors, bonum, & malum, quod placuerit ei, dabitur. Illud autem(omnium)tam Iudæos, quam Gentes complectitur, pro quibus saluandis venit Christus.

ANNOTATIO. XLIX.

Verbum (parasti) quid significet.

PRocopius Isa. 25. illud (parasti) ad æternam Dei prædestinationem refert . disposuit enim Deus ab æterno in salutem omnium mittere filium hominem factum . Quidam recentiores accõmodatius effectum ipsum temporalem interpretãtur,nẽpe , quia in tempore misit Deus filium suũ incarnatum pro nobis omnibus.illud autem (parasti) significat opus Dei in salutari hoc conficiendo : filium enim carne induit, sicque factus est Saluator,& Redemptor: non enim salutẽ effecit,nisi homo factus. Admiranda est prophetia Simeonis , cui reuelatum est mysterium vocationis Gentium ad Euangeliũ , & salutis futuræ communi omnibus per Christum, quod Apostolis etiam post Domini resurectionem, & Spiritus sancti aduentum, non plene statim patefactum est, vt constat actor. 10.de Petro misso ad Cornelium gentilem baptizandum, quando vas illud immundis animalibus plenũ vidit,& viso Cornelio, mysterium hoc intellexit dicens: in veritate comperio,quia non est Personarum acceptor Deus sed in omni gente, quæ timet eum , & operatur iustitiam, acceptus est illi.

Lumen ad reuelationem gentium, & gloriam plebis tuæ.

COMMENTARIA.

QVod salutare appellauit,appositione quadam,lumen,& gloriam vocat: lumen quidem ad Gentium illustrationem,quod nimirum gentibus illucescat,easq; illuminet errorum,& idololatriæ tenebris depulsis,& veri Dei fide suscepta; gloriam vero Israel,quia per Christum populus Iudæorum glorificatus est; in magnam enim populi illius cessit gloriam,& honorificentiam , quod Christus Mundi Saluator de illo carnem susceperit. Ioan. 4. Salus ex Iudeis est. prædicta fuere hæc duo per Prophetas. primũ quidem Ps. 97. Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gẽtium reuelauit iustitiam suã. Isa.42.Dedi te in lucem gentium,vt aperires oculos cæcorum; & educeres de conclusione vinctum ; de domo carceris,sedentes in tenebris.Secundum vero Is.44. Egredietur Dominus de Iacob,& Israel glorificabitur. 62.videbunt cuncti Reges Inclytum tuũ. 70. gloriam tuam.illa autem apostrophe(plebis tuæ Israel)habet quandam energiam,quasi exhortantis Israel ad gloriandum in Christo præsenti,& excitantis affectum Iudæorum ad eum amplectendum,ac suscipiendum,qui tantam illis gloriam adferebat. Perpende quatuor eximia Epitheta,quæ Simeon confitetur de Christo,& quibus eum plurimum commendat, nempe quia pax est Dei cum hominibus , quia Saluator est omnium populorum , quia lumen gentium , quia gloria & honorificentia populi Iudaici . quibus Epithetis Christum indicat Mediatorem,Redemptorem,Doctorem,& Deum,qui carne sumpta de populo Israel , in eximiam euexit eum dignitatem,& gloriam .

Simeõ exi mia quædam de Christo prædicat.

ANNOTATIO. L.

Quare Christus gentium lumen,& Hebræorum gloria dictus sit .

QVidam connectunt sententiam hanc cum verbo (parasti). Quidam cum verbo illo(salutare tuum) quasi appositiue dictum.vtrumque probabile,hoc vero probabilius videtur. Præterea illud(gloriam) quidam coniungunt cum illo (lumen) vt sit sensus, lumen quod est ad reuelationem gentium , & ad gloriam plebis Israel : vt enim lumen illustrationem,& decorem adfert; sic Christus gentes illustrauit , & Iudæis gloriam attulit . Quidam alij accommodatius vtrumque per appositionem dictum interpretantur , nempe viderunt oculi mei salutare tuum , quod gentibus est lumen , Iudæis autem est gloria, & honor. Aduertendum est autẽ, Christum lumen attulisse Gentibus , & Iudæis ; omnes enim lumen aduentus, & Euangelium receperunt,& illuminati sunt; ideo Christus dicitur lux mundi. Io. 8. Ego sum lux mundi ; & Io.3. Lux venit in mundum. de Iudæis etiam dictum est Isa.60. Surge illuminare Hierusalem . quia vero gentes ante Christi aduentum erant sine fide,erroribus,ac ignoratione Dei obscuratæ; Iudæi autem Dei veri agnitionem , & venturi Christi fidem habebant , idcirco Gentes illuminatæ dicuntur . Sicut è contra Christus gloriam attulit gentibus,& honorem: tamen quia hoc peculiari beneficio Iudeos prosecutus est,quod carnem de eorũ genere sumpsit, dicitur gloria eorum esse. Titus Bostrenus huic adiũgit alteram causam , nempe quia multos ex genere Israel in cœlestem gloriam euexit. Hoc tamen non videtur accommodate dici: nam commune est cum gentibus,immo plures ex his ad se traxit , & saluauit ; reliquiæ enim Israel saluæ factæ sũt,vt dicitur Rom. 11. Simeon autem , quod Iudæis particulare fuit,significare voluit, hoc autem est,quod de eorum Patribus est Christus secundum carnem, vt dicit Rom. 9. de hac illuminatione plura diximus supra in explicatione illorum verborũ (illuminare his, qui in tenebris, &c.) illud aũt (ad reuelationem) idem significat,quasi dictum esset, lumẽ, quod patefaciendum erat gentibus,eisque illucescere debebat,vt à tenebris eriperentur.

Et erat

Et erat pater eius & mater mirantes super his, quæ dicebantur de illo.

COMMENTARIA.

ADmirabantur B. Virgo, & Sanctus Ioseph de his, quæ Simeon significabat, non quod ignorauerint ea, sed quod illa eximia essent, & captum, humanamque virtutem excederent; hæc enim admirari solemus, etiam postquam nobis reuelata sunt.

ANNOTATIO. LI.

Diuersi diuersimo de legit hanc sententiam.

DVo sunt hoc loco adnotanda. Vnum est, in Græcis exemplaribus loco (Pater) legi (Ioseph) & sic habetur apud Euthymiū: tamen Latina legūt (pater). Sicque legit Hieronymus aduersus Heluidium. Sicque habet vulgatus noster interpres cum Latinis expositoribus. Alterum est, in hoc eodem verbo (pater) errasse multos hæreticos. existimantes Ioseph fuisse verum patrem Christi per carnem, non animaduertentes, quod supra nunciauit Angelus, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi. & quod Matth. 2. dixit iterum ipsi Iosepho. quod in ea natum est, de Spiritu sancto est. In hanc hæresim inciderunt Hæbionæi, vt refert Irenæ. lib. 3. ca. 24. Cherintiani, vt dicit Epiphanius hære. 28. & Fotiniani, vt meminit Beda. qui omnes testimonijs allegatis, multisque alijs facile conuincūtur, superiusque multa diximus pro virginitate Matris, quæ repetere superfluum est. non ergo Ioseph vere pater fuit, nec de eo genitus est Christus, sed ex sola Beata Virgine, iuxta illud Matth. 1. Iacob genuit Ioseph, virū Mariæ; de qua natus est Christus: non enim dictum est (de quibus.) quo autem modo Ioseph pater Christi vocatus sit, varie Doctores explicāt. Primo quidem Origenes hom. 16. Lucæ dictum patrem esse censet, quia nutritius erat. Secundo loco Hieronymus aduersus Heluidium, dicit Patrem appellatum opinione, & fama, quia reputabatur pater à multis, qui tunc ignorabāt mysterium conceptionis eius. quam sententiam Beda probat, pro qua facit illud, quod Luc. 3. dictum est. Ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioseph. Tertio loco August. lib. 2. de consen. Euang. cap. 1. modum quendam adhibet alium, quem etiam probat Beda, nimirum dici patrem, quia verus coniux erat Beatæ Virginis, quæ Christi mater erat. si enim adoptione efficitur quispiam filius alterius, licet non genuerit; multo magis matrimonio ipso, quod cum Matre contrahitur: erat autem matrimonium verum inter Beatam Virginem, & Sanctum Ioseph, licet copula non intercesserit, ideireo Pater Christi dicitur, qui erat filius B. Virginis præsertim quod propter ipsum Christum B. Virgo sponsata fuit Ioseph. Videtur Epiphanius hāc sententiam amplexus. nam hæres. 15. dicit Ioseph non patrem verum, sed loco patris fuisse, eo quod Deo sic visum fuit. Hæc sunt, quæ Doctores senserunt, nec est quod vna sententia alteri præferatur, sed potius omnes coniūgamus, & dicamus Ioseph dictum patrem, tum quia nutritius erat, tum quia communi opinione pater reputabatur, tū quia vir, & maritus erat Beatæ Virginis Matris Christi.

Ioseph qūo Christi pater dict⁹ sit.

Miramur qnādoque de rebus, qñque de p-sonis.

Tertio quod adnotandum se offert, est in verbo (mirantes) est enim duplex admiratio, vna de rebus ipsis, altera persona loquentis, aut facientis. aliquādo. n. miramur ea, quæ dicuntur, aut fiunt, quia magna, insolitaque sunt, aliquando miramur personam, quia talia fecit, seu nouit, sicut Ioan. 4. Discipuli mirati sunt, quod Christus cū muliere loqueretur, non quod res ipsa in se sit mirabilis, sed respectu psonæ, quia insolitus erat Christus sic loqui; sic etiam Ioan. 7. Iudæi mirabantur dicentes: quomodo literas hic scit, cum non didicerit? in presenti non hanc admirationem posteriorem, sed priorē fuisse conueniūt Doctores, licet non desint, qui de posteriori interpretentur: tamen cōmunis expositio est de priori, idque verba euangelica indicant: dicuntur enim mirantes super ijs, quæ dicebātur de illo, nempe Christo, non autem super his, quæ dicebantur ab illo, puta Simeone, aut super persona, vel super fidem, & notitiam illius, qui ea pronunciauit. Altera difficultas est, quæ sint ea, quæ admirata est Beata Virgo cū Ioseph? Origenes enim homil. 16. refert admirationem, non ad ea tantum, quæ Simeon pronunciauit, sed ad ea etiam, quæ ante à pastorib. audierat. Euthymius vero de iis solis, quæ Simeon dixerat, hanc admirationem interpretatur, cuius sententia videtur accommodatior: ratio autem ea est, quia verbum (super his, quæ dicebantur de illo) proxima respicit, non autem ea, quæ remota sunt, & quæ multis ante diebus gesta fuisse narrata sunt. Tertia difficultas est, cum admiratio sit eorum, quæ noua, seu inopinata sunt, & eorum, quorū ratio latet, vt dicit Augustinus epist. 101. ad Euodium; & ex ignoratione quadam procedit; quæ igitur sunt hæc, quę dixit Simeon, & Beata Virgo cum sponso admirata est, quasi prius ignorata? Aduerte Simeonem hæc de Christo pronunciasse, nempe Saluatorem esse verumque Messiam promissum; eum etiam Gentes per Euangeliū suū illuminatorum; Israeli autem gloriam, & splendorem allaturū. Hæc omnia B. Virgo non ignorabat: nam Christum Messiam promissum esse ipsa in suo cantico confessa est: Suscepit inquit Israel puerum suum recordatus misericordiæ suæ, sicut locutus est ad patres nostros. eum autem Saluatorem esse, ab Angelo priusquā ille conciperetur, didicerat: dictum enim ei est, & vocabis nomen eius Iesum, cuius etimologiam idem Angelus interpretatus est ipsi Ioseph: saluum, inquit, faciet populum suum à peccatis eorum. Hinc manifestum erat, eum gloriam populi futurum, vtpote Messiam ipsum, qui regnaturus erat in domo Iacob in æternum, & filiū Dei qui carnem de illo populo susceperat. Quod autem Christus Gētes illuminaturus esset per Euāgelium, & eis salutem daturus, quamuis id ignorauerit Petrus etiam post aduentum Spiritus sancti & act. 10. dictum sit, multos fideles ex Iudæis conuersos, obstupuisse, quod gratia Spiritus sancti etiam in Na-

Quæ illa fuerit de quib. Dei para admirata fuit.

in Nationes effusa esset: tamen vix persuadere mihi possum, Beatam Virginem id ignorasse, cum in promissione Abrahæ, quam ipsa, cum à B. Elisabeth salutaretur, retulerat, sit expressum. In semine, inquit, tuo benedicentur omnes Gentes. Quis autem negabit hanc promissionem, B. Virginem Spiritu sancto illustratam, non intellexisse perfecte? quando dixit, Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad Patres nostros Abraham, & semini eius. Præterea ex Magorum gentilium aduentu, & adoratione, ac stellæ admiratione id potuit intelligere etiam Virgo sapientissima, & omnium obseruantissima. nihil ergo eorum, quæ Simeon decantauit, ignorabat B. Virgo, vt existimat Euthym. præter illud, quod ille manifestauit, scilicet se promissionē à Deo accepisse de videndo Christo ante obitum suum; hoc enim tunc nouit, quando Simeon pronunciauit, sed id non fuit admirationis huius causa. Cum ergo hæc non sint ignorata, saltem à B. Virgine, quid est, quod dicitur admirata fuisse? Respondeo non semper admirationē esse eorum, quæ ignorantur, sed eorum etiam, quæ captū & virtutem nostram superant, etiam si nobis iam notificata sint. Sancti enim viri sæpius admirantur mysteria diuina, immensitatem bonitatis Dei, multaq; alia huiusmodi, etiam si iam ante sint ab eis fide percepta: nam admiratio ex fide sæpe procedit, vt non aliud sit admirari, quam magnificare. hoc modo B. Virginem admiratam esse existimo ea omnia mysteria quæ Simeon pronunciauit, nō quod ignota ei fuerint, sed quod humanā mentem, & virtutem, vt pote opera solius Dei, excederent; ideoque magnificabat ea B. Virgo cum Ioseph. Sicque interpretatur hanc admirationem Chrysost. in hom. de occursu Christi, quæ habetur in homiliario dom. infra octau. Natiuit. Domini, & est legitima explicatio. Nec propterea negare intendo, Beatam Virginem temporis successu multa alia nouisse mysteria, quæ ante nesciebat; eius enim fides augebatur, non quidem ex parte roboris, & firmitatis in credendo, sed ex parte eorum, quæ per fidem innotescunt, vt paulo inferius dicemus.

Et benedixit illis Simeon.

COMMENTARIA.

RElatiuum illud (illis) ad parentes refertur, de quibus paulo superius dixerat Euangelista (& cum inducerent parentes eius, &c.) his benedixit, non quod melior, aut sanctior, sed quia sacerdos, cuius erat benedicere. Num. 6. & felicia populo à Deo precari. quo modo Heli sacerdos benedixit Annæ, quando Samuelem filium suum in templo obtulit.

ANNOTATIO. LII.

Simeon quia sacerdos erat Deiparæ, & Iosepho benedixit.

QVi Simeonem negant sacerdotem, hanc benedictionem non solemnem, nec quæ ex auctoritate fit, interpretantur: sed communem, qua ex voto bona alteri precari, aut eos beatos, ac felices prædicare solemus; his enim modis duobus benedicere contingit; verius tamen est de benedictione solemni Euangelistam loqui; cum enim narraret à parentibus Christum esse præsentatum in Templo, nec vllius alterius sacerdotis mentionem faceret, cum verisimile sit, & ex Scriptura deducatur, Sacerdotibus pueros præsentari; infertur Simeonem ipsum fuisse sacerdotem, eumque recepisse, & acceptasse præsentatum Infantem, consequenterq; parentibus impertisse benedictionem. Attende autem benedictionem non ad solos sacerdotes pertinere, sed ad maiores etiam nō sacerdotes: nam Iosue c. 8. & 22. ipse benedixit populo. similiter & Dauid 2. Reg. 6. & Salom. 3. Reg. 8. qui omnes sacerdotes non erant. de qua benedictione dicitur Heb. 7. fine vlla contradictione, quod minus est à maiore benedicitur; Simeon autem nunc dignitate sacerdotali præminebat; ideo benedixit eis.

Et dixit ad Mariam matrem eius.

COMMENTARIA.

AD Matrem conuertit prophetiæ sermonem, tum quia sola ipsa, non Ioseph Christum genuerat; tum quia quo tempore implenda erant, quæ prædicebat, ipsa sola futura erat superstes; vt enim diximus in commentarijs super Ioannem cap. 2. multo ante Christi passionem Ioseph è viuis decessit; quamuis Cyprianus, & Ambrosius contrarium scripserint; illud tamen verius est.

Ecce hic positus est in ruinam.

COMMENTARIA.

Iudæorū ruina diuersis in Scriptura notatur vocibus.

PRædicit multa; quorum primum est. Christum positum esse in ruinam multorum in Israel: multi enim Iudæi, qui venturum Christum credebant, eaque fide iustificabantur,

bantur, ob idque quasi stare dicti sunt Rom. 11. Tu autem fide stas. postea in aduenientem non crediderunt, ideoque à fide ceciderunt, quia eam amiserunt, & in infidelitatem lapsi sunt; vt enim inquit Paulus ad Rom. 9. offenderunt in lapidem offensionis. Hæc est ruina, quam nunc prænunciat Simeon, & quam Paulus Rom. 11. appellat cæcitatem: Cæcitas, inquit, ex parte contigit in Israel; appellat etiam ibidem casum; quia à fide, quam habebant, in infidelitatem prolapsi sunt. vide, inquit, in eos, qui ceciderunt, seueritatem Dei. Vocat etiam fractionem, quia à populo Dei, & corpore Ecclesiæ abscisi sunt: propter incredulitatem, inquit, fracti sunt; & Dominus ipse Matth. 21. qui ceciderit, inquit, super lapidem istum, confringetur. & 1. Corin. 1. appellat scandalum. prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, quia in eum offenderunt, seu impegerunt, & ceciderunt à fide. scandalum dicit Christum, quia scandali, & casus, in eo occasionē acceperunt Iudæi. Verba prophetiæ perpende. Ecce, inquit, non solum attentionem ad mysteriorum magnitudinē capiendam excitat, sed proxima, & imminētia esse, quæ prædicit, significat. Præterea vtitur pronomine demonstratiuo (Hic) Christum, quē in vlnis gestabat, indicans, nec vllo nomine determinat; sic enim plura significat, quam si diceret, hic Infans, hic Deus, hic homo; omnia enim hæc concludit, dum absolute (Hic) dicit, insinuat autem eo pronomine mysterium, nempe quia visibilis, & demonstrabilis oculis filius Dei factus est, vt dici posset, & demonstrari digito: nam indè Iudæi occasionem incredulitatis acceperunt. Præterea dicitur positus, tū vt non casui detur, quod in ruinam, & resurrectionem multorum sit, cum consilio diuino factum sit, vt etiam si multorum ruina præuisa sit; Christus tamen venerit: tum etiā dicitur positus, quasi firmus, & stabilis, velut lapis ingens, in quē etsi offenderint, & ceciderint multi, non tamen propterea ille mouetur: sic Christus Ecclesiæ caput stat in æternum, licet in eum offenderint plurimi. 1. Corinth. 3. Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Nec solum stat, sed Saluator perseuerat, & est, etiam si multi pereant, vt explicat Chrysost. hom. 5. in 2. Corin. similia verba Pauli interpretans: bonus, inquit, odor Christi sumus his qui pereunt, & ijs, qui salui fiunt. Nota tam his, quam illis bonū odorem Apostolos esse. sic Christus saluator permanet, immo inde ruinæ causam maximam contraxerunt, quod salutem minime receperūt. Vnde verum illud est, quod ante dixerat. Quod parasti ante faciem omnium populorum. Deum dicitur positum in ruinam, non quod in hunc fidem Christus aduenerit, vt in eum offenderent, & caderent multi, sed quod multi culpa eorum, & vitio in eum non credentes voluntariè ceciderint, & fidem amiserint: hac enim phrasi vtitur aliquando Scriptura Sap. 4. Creaturæ Dei in odium factę sunt, & in tentationem animabus, & in muscipulam pedibus insipientium. Hac ergo sententia multorū Iudæorum incredulitatem in Christum Simeon prædicit. In Annotatione sequenti hæc explicatiora inuenies.

Singulæ verba Simeonis optime perpendūtur.

ANNOTATIO. LIII.

Patres diuersimode ruinā hāc interpretantur.

MVltipliciter hāc ruinam Doctores interpretātur. Primo quidem Orig. hom. 17. in Lucam in bonam interpretatur partem, nempe, vt sit ruina, & casus peccati, ijque ruere dicantur, quia à peccatis liberantur. Christus ergo in ruinam multorum positus dicitur, quia multi per eum peccatorum remissionem obtinuerunt; sicut Paulus ad Ro. 6. mortuos peccato appellat, qui à peccatis erepti peccare desinunt. Hanc interpretationē amplexus est Titus Bostrenus in hoc loco, immo etiā Hieronymus Ezech. 32. in illud verbum (Gladius Babylonis veniet tibi) gladium enim interpretatur sermonem Dei, & ruinam hanc dicit eam esse, qua multos male erectos humilitate commutat, nempe quia ex superbis humiles facit. Secūdo loco Ambrosius in presenti ruinam intelligit damnationem æternā, & Christum positum esse in ruinam, non aliud esse quam constitutum esse Iudicem, qui peccātibus inferet damnationē. Tertio loco Gregorius Nyssenus in cathena citatus, hanc ruinam eam esse dicit, quā Iudæi increduli à Romanis passi sunt, quādo ipsi in mortem, & in captiuitatem, eorum Ciuitate deuastata, traditi sūt Iudicio diuino, de qua dicitur à Domino Luc. 19. non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod nō cognoueris tempus visitationis tuæ. & Luc. 23. Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? & per Isaiam ca. 66. prædictum est, omnes cæde corruetis: numerabo vos in gladio, quia locutus sū, & non audiuistis. Quarto loco August. lib. qq. ex vtroque testamento, siue quisquis sit illius libri Auctor. q. 105. Ruinam hanc interpretatur spiritualem, quia multi ex Iudæis fidem amiserunt, quam ante habebant, dum non crediderunt venienti Christo. quæ expositio etiam est Euthymij, & Bedæ. Hæc sunt quæ Doctores sentiunt. Quod autem ad primā sententiam spectat, improprie valde verborum significationem interpretatur, nec in Scriptura vnquam ruina hominū dicitur, peccatorum remissio, & expulsio; potius enim ruina est peccatorum, quam hominum. quod si aliquando dicitur homo cadere, quando peccatum expellit, id fit in peccatis quibusdam, per quæ homo se exaltabat, diciturque cadere non à peccato, sed ab illa altitudine, in quam per peccatū se extollebat: sic superbus dicitur cadere à superbia; sicque Hieronimus locutus est. at in alijs peccatis non ita fit. Quantum autem ad secundam sententiam verum quidem est Christum Iudicem esse, qui peccantibus damnationem

Reijciuntur nonnullæ superiorum expositionum.

nem infert: tamen hoc non solum cum Iudæis, sed etiam cum gentibus efficit: at hoc in loco particularis quędam ruina Iudęorũ asseritur: positus, inquit, est in ruinam multorum in Israel, Adde non esse sermonem de iudicandi potestate, quã Christus nõ exercuit in primo suo aduẽtu, dũ extitit apud nos, sed de eo, quod ipso præsẽte factum est; multi enim ruerunt, multi surrexerunt. Quantum vero ad tertiam spectat interpretationem, verum quidem est, Iudæorum multos in eam incidisse ruinam propter incredulitatem in Christum, & huius meminit Saluator Math. 21. illis verbis, Super quem ceciderit lapis, comminuet eum. & Petrus 1. Epist. cap. 2. testimonio Isaiæ. 8. vtens, appellat Christum petram scãdali, quia cecidit super eos, acerbissime illos puniẽs, & velut comminuens per Romanos. Vnde fuit vere illis in ruinã: tamen nõ huius meminit Simeon, sed alterius, nempe quia ceciderunt à fide, propter quam ruinam dicitur Christus lapis offensionis 1. Pet. 2. Longe enim aliud est lapis offensionis, & petra scandali: Lapis enim offensionis est, in quem offendit homo, & cadit; petra vero scandali est lapis ingens, cadens super hominem, qui solet comminuere, & conterere. Fuit quidem Christus vtrumque Iudæis. Primum lapis offensionis, quia nõ crediderunt in eum, & à fide aberrarunt, ac ceciderũt: Petra vero scandali, quia propter infidelitatem, & offensionem cecidit super eos puniens eos acerbissime. & recte lapis offensionis dicitur; lapis enim etiam patuum lapidem significat, quia offenderunt in Christi humilitatem, quę apparuit in hoc sęculo, at petra ingens lapis est, quia post ascensionem, & exaltationem illos puniuit. Vere igitur est vtraque ruina: tamen prioris meminit Simeon, nempe ruinę à fide. quod eo persuaderi potest, quia loquitur de eo, quod sanctum est, dum Christus in hoc erat sæculo. rursus quia opponit ruinã resurrectioni multorũ, cumq; resurrectio sit spiritualis ad fidem, gratiã, & statum filiorum Dei, ruina videtur spiritualis etiam. Vnde sẽtentia quarta est omnium accõmodatissima. Attende autẽ, rectè Iudæos dictos ruisse in Christo; erant enim prius fideles, & credebant in venturum; ac cum ipse venit, fides futuri conuertenda erat de præterito, seu præsenti, nempe credere eũm, quem futurum sperabant, venisse: qui ergo hoc non crediderunt, fidem omnem amiserunt: nã credere venturũ, qui iam venerat, fides esse nõ potest, quia falsa; credere autẽ venisse noluerũt: ideo fide priuati sunt, dicũturq. cecidisse ab ea fide, in qua prius stabant; Gẽtes vero quæ Euãgelio nõ credidere rũt, nõ dicũtur cecidisse à fide, quia eã nõ habebant vtpote Idolis seruientes, & verum Deum ignorantes. Quapropter Paulus 1. Corinth. 1. Christum dixit Scandalum, id est, ruinam non Gentibus, sed Iudæis; hi enim soli stabant ante per fidem veri Dei, & venturi Christi.

Quo differant lapis offensionis, & petra scãdali.

Et in resurrectionem multorum in Israel.

COMMENTARIA.

HOC est secundum, quod Simeon de Christo prænunciat: positus, inquit, etiam est in multorum in Israel resurrectionem; sicut enim multi in eo ceciderunt per infidelitatem, veram fidem amittentes; sic etiam multi in Israel surrexerunt, quia credentes in eum in vera fide. statu mutato, perseuerabant, & qui in peccatis fuerant, cæteris in peccatis, & in infidelitate manentibus, mundabantur, & ad statum filiorum Dei ab illo seruitutis statu per Euangelium euehebantur. Ioã. 1. Quot quot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, iis, qui credunt in nomine eius. Nõ sic autem positus est Christus in resurrectionem, sicut in ruinam; ruinæ enim vitium incredulorum, & Christum non recipientium causa erat, qui occasionem ruinæ in eo sua eotum culpa acceperunt; at resurrectionis causa Christus fuit, non quidem necessaria, quasi quempiam ad credendum cogeret, sed efficax: libero tamen arbitrio credentium, & per fidem surgentium manente. qui ergo voluerunt in eum credere, surrexerunt; qui vero noluerunt, ceciderunt. Hanc vtramque sententiam Christus alijs verbis pronunciauit Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident, videant, & qui vident cæci fiant. Significans simplices, & indoctos in eum credidisse, & vidisse lumine fidei accepto; qui vero se doctos & sapientes existimabant cæcos factos, & à fide antiqua cecidisse. ille genitiuus (Multorum in Israel) ad vtrãque sentẽtiam refertur, nempe positus est in ruinam multorum, & in resurrectionẽ etiam multorum, non quidem eorundem; quidam enim ceciderunt per infidelitatem, quidam vero alij per veram fidem surrexerunt.

Ioan. 9.

ANNOTATIO. LIIII.

QVOD ad verbum spectat, Tertullian. lib. de carne Christi legit, positus est in suscitationẽ multorum, sensus idem est, ac in resurrectionem. Quod vero ad ipsum sensum pertinet, multipliciter variant Doctores in huius etiam interpretatione sententiæ. Primo quidem Origen. hom. 17. resurrectionem hãc refert ad eosdem, ad quos referebatur ruina; nempe, vt qui ruerunt in Christo, ijdemmet surrexerint, sicque interpretatur, ruerunt peccato, sed surrexerunt gratiæ, & iustitiæ; Christus enim in hoc venit, vt ablatis peccatis iusti efficeremur. Peccatorum ergo ablatio ruina, iustitiæ vero acceptio, surrectio dicitur, quæ ad eosdem pertinet; nemo enim surgit iustitiæ, nisi qui peccato cadit, & à peccan-

Resurrectionẽ hanc diuersemode Patres exponunt.

peccando desistit. Titus etiam Bostrenus hanc interpretationem sequitur, & Hieronymus Ezech. 32. quem annotatione præcedenti citauimus; Sic enim habet. Ecce hic positus est in ruinam, & in resurrectionē multorū; iacentes eleuat, & male erectos humilitate cōmutat. Hæc ille. qui ergo iacebāt per peccatum, eleuantur per gratiam, & ijdem quia male se erigebant, humiliantur per verā humilitatē, sicque ruunt, & surgunt; ruūt humilitate, surgunt iustitia. Hæc interpretatio ex eo procedit quod ruinā in bonam accipit partem, vti diximus in annotatione superiori; cum autē hoc fundamentū nō sit firmū, vt ibi probatū est, consequitur resurrectionē ad alios pertinere, vt alij ruere, alij surgere dicantur. Secūdo loco quidā recentiores genitiuū (multorū in Israel) non referūt ad præcedentem, sed ad solā resurrectionem, quasi per hoc significatum sit paucos cecidisse multos vero surrexisse. Quorū sententia præterquam quod cōi estaduersaria, sibi etiam opponitur, nā plures significantur, quādo absolute dicitur, erit in ruinam; absoluta enim sententia generalitatē indicat. pugnat etiā cū veritate; nā maior fuit numer⁹ incredulorū, quā tunc credētium Christo, quod Paulus etiā significat Rom. 11. reliquias appellans eos, qui crediderunt respectu multitudinis nō credentium. Reiecta ergo hac sententia, tertio loco Ambrosius sicut superiorē sententiā ad iudicium referrebat, ita & hanc, vt sit sensus. Christus erit in ruinā, quia malis pro eorū demeritis inferet damnationē, bonis vero pro meritis præmiū conferet, quę sententia generalis est omnibus; quæ vero à Simeone profertur, particularis est Iudæis. Quarto loco, sunt Augustinus, Euthymius, & Beda, quos in superiori annotatione produximus, qui resurrectionē interpretātur spirituālē, in quam Christus fuit credentibus eum, Sicq; videtur sensisse Greg. Nazian. orat ad Ciues Naziāzenos. Christ⁹ inquit in ruinā & resurrectionē multorū positus est: in ruinā nimirū incredulis; in resurrectionē aūt ijs, qui fide præditi sunt. & hæc est legitima expositio. Vnus tñ explicatione indiget, nimirum quare qui Christo crediderunt, resurrexisse dicti sint; si enim omnes in peccato prius essent; facile dici posset, surrexisse, quia à peccato in gratiā reuocati sunt. At quia non omnes erant peccatores: nam & Nathanael iustus erat, quando in Christum credidit; aliosq; huiusmodi extitisse non est dubiū, nā de Simeone nostro nemo id negare potest: idcirco explicādū est, cur omnes tā iusti quā peccatores, qui in eū crediderunt, surrexisse dicantur. In cōmentario hanc soluimus difficultatē; nimirū quia credentes in Christum potestatem acceperunt filos Dei fieri, vt Ioan. c. 1. tradidit. Erat enim status legis illius seruorū, & timoris, vt habetur Rom. 8. Euāgelium vero stat⁹ dilectionis, & filiorū adoptionis Dei, per quod aperiuntur ianuæ Regni cælestis iustis, quæ illis erant prius clausæ. idcirco eriguntur, & extolluntur in admirabilem, & excellentem dignitatem illi, qui in eum credunt, vt dici possint surrexisse; erant enim omnes prius sub elementis huius mundi seruientes; at cum venit plenitudo tēporis, misit Deus filium suum clamantem Abba pater. Hic viddetur legitimus sensus illius Matth. 11. Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne: qui autem minor est in Regno cælorum maior est illo. Ioannes enim sanctitate multos excelluit ex ijs, qui in Euangelio viuunt; at Christianus etiam multo sanctitate inferior, maior est illo, quantum ad statum; quia ille ad statum legis, Christianus ad statum Euangelij pertinet; ille seruorum, hic filiorum est. Christus ergo multis in Israel positus fuit in resurrectionem.

Quare surrexisse dicantur Iudæi, qui credidérunt in Christū.

Exponitur locus Matth. 11.

Rom. 11.

Et in signum cui contradicetur.

COMMENTARIA.

HOC est tertium, quod Simeon de Christo prænunciat, significans nouam militiam spiritualem, quam inuecturus erat in mundum, & persecutiones, quas passurus erat propter eam. Signum appellat vexillum quod in exercitu erigitur, sub quo milites congregantur ad bellandum contra hostes. hoc Christus extulit, quando sua prædicatione, & doctrina Iudæos ad Euangelium conuocauit, & quando Apostolos in mundum misit annunciare aduentum suum. Sicut igitur vexillis solent aduersari hostes, qui contraria sequuntur signa, & vexilla; ita Christus in hoc mundo, quando militiam suam instituit, habuit multos ex Iudeis, qui ei contradixerunt, ipsumque insecuti sunt. Positus ergo hic est in vexillū, cui contradicetur, id est, in vexillum contradictionis, & oppugnationis. Contradixerunt enim Indæi doctrinæ eius, legis transgressorem, & populi seductorem eum esse, dicentes. contradixerunt miraculis, Principi Dęmoniorum ea tribuentes. contradixerunt moribus, voracem, & vini potatorem vocantes. contradixerunt conuersationi, amicum publicanorum, & peccatorum accusantes. contradixerunt personæ, eum esse Samaritanum conuitiātes, & à Deo esse negantes; at nihil effecerunt, nam hic positus, & firmus permānsit in vexillum contradictionis, & sagittæ paruulorum factæ sunt plagæ eorum Habuit etiam contradictores, quando per Apostolos annunciatus est, & velut vexillum erectus in gentibus. act. 28. Quidā dixerunt Paulo: de secta hac certum est nobis, quod vbique ei cōtradicitur. Hoc vexillum prædixit Isaias cap. 11. Leuabit signum in Nationibus, & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor ventis Terræ. & paulo ante: in illa die radix Iesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, Simeon vero de Iudæorum contradictione, quæ in personam Christi facta est, intelligere est visus, vt verba sequentia indicant. Militię autē nomine Euangelium Christi significari docet Paulus 2. Corinth. 10. Arma militiæ nostræ non sunt carnalia. & Dominus ipse Luc. 11. cū fortis arma

Personæ, doctrinę, vitę, & ceteris Christi rebus contradictum fuit à Iudęis.

Isaię 11.

tus

tus custodit atrium suum, in pace sunt in ea, quæ possidet; si autem fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & vniuersa spolia eius distribuet. qui ergo contradicebant Domino, partes Aduersarij Diaboli agebant, & sectabantur.

ANNOTATIO. LV.

Doctores diuersimo de legunt superiora verba.

QVod ad verba attinet, Græce habetur (contradicitur) quod impersonaliter acceptum, & idem significat, ac signum contradictionis, cui ab alijs cõtradicitur. Tertullianus de carne Christi legit de futuro, & non (cui) sed (quod) nempe (signũ quod contradicetur) vulgatus legit de futuro sic cui contradicetur. Sic etiam August. lib. qq. in Num. q. 36. & lib. 2. de consen. Euang. cap. 5. & Orig. hom. 17. in Luc. & Ambros. de fide resurre. legunt. in re autem non videtur discrimen, quouis legatur modo. Quamuis ex recentioribus, quidam dictum de presenti existimet, quia iam contradictio ab Herode inchoata erat: tamen ad eam non videtur Simeon respexisse, sed ad illa, quæ ipso prædicante euentura erant. nec obstat Græce verbum esse præsentis; nam pro futuro ponitur, sicut illud supra: Quod nascetur ex te sanctum, Græce enim præsentis est tẽporis. Quod autem ad sensum spectat, varia est Doctorum interpretatio. Primo quidem Tertul. libro de carne Christi prope finem, signum hoc interpretatur illud, de quo Isa. 7. dictum est. Dominus ipse dabit vobis signum. Ecce Virgo concipiet, & pariet: conceptus ergo Virginis, & partus, miraculum, & signum fuit, cui à multis incredulis contradictum est, qui Virginitatem, & in conceptione, & in partu negarunt. eandem expositionem sequitur Ambr. de fide resur. Secundo loco quidam incarnationem Christi, nimirũ, quod Deus homo factus sit, signum exponunt, cui contradictum est: cuius expositionis meminit Euthymius. Tertio loco Crucifixionẽ, seu Crucem signum hoc affirmãt, quia amoris diuini erga humanũ genus argumentum est: cui tamen quasi rei probrosæ contradictũ est; Christus enim crucifixus, gentibus stultitia, Iudeis scãdalum fuit. meminit etiã Euthymius huius expositionis, & eam amplexus est Titus Bostrenus, Amphilochius, & Chrysost. in hom. de occursu Domini, quæ habentur in homilia Domin. infra octauam Natiuit. de quo signo dictum esse Amphilochius affirmat illud Matt. 12. Signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ. Quarto loco Orig. hom. 17. Lucæ oĩa hæc, & plura complexus, totam Christi historiam dicit esse signum contradictionis. verba eius sunt. omnibus, quæ narrat historia de Saluatore, cõtenditur, Virgo Mater est, signum est, cui contradicitur; Marcionitæ contradicunt huic signo, & aiunt penitus eum de muliere non esse generatum. Ebionitæ contradicunt signo, dicentes ex viro, & muliere ita natum esse, vt nos quoq; nascimur. Habuit corpus humanum, & hoc signum est, cui contradicitur. Alij enim dicunt eum veniisse de cœlis. Alij tale, quale nos, corpus habuisse, vt per similitudinem corporis etiam nostra corpora redimeret à peccatis, & daret nobis spem resurrectionis. Resurrexit à mortuis, & hoc quoque siguum est, cui contradicitur; quomodo resurrexit, & vtrum ipse, & talis, qualis mortuus est, an certe in melioris substantiæ corpus surrexit, & est infinita cõtentio, alijs dicentibus, fixuram clauorum Thomæ ostendit in manibus suis, alijs è regione tractantibus, si idem corpus habuit, quomodo clausis ingressus est ostijs, & stetit? Vides igitur, quemadmodum argumentis varijs, etiam, & resurrectioni eius quæstio concitetur, vt sit signum, cui contradicitur; sunt enim & plures hæretici, qui asserunt eum à Prophetis penitus non esse prædicatum, & quid me necesse est plura prosequi? omnia, quæ de eo narrat historia, signum est, cui contradicitur, non quod cõtradicant hi, qui credunt in eum, nos quippe scimus omnia vera esse, quæ scripta sunt; sed quia apud incredulos vniuersa, quæ scripta sunt de eo, signum sit, cui contradicitur. Hæc Orig. Omnes hæ quatuor Anti quorum expositiones veram cõtinent doctrinam; tamen ad sensum præsentis prophetiæ non admodum facere videntur. loquitur enim Simeõ de ipso Christo, quem persecuti erant Iudæi vsque ad interfectionem, quam verbo sequenti significat dicens: tuam ipsius animam pertransibit gladius, persecuti autem sunt eum propter doctrinã eius, quia se Messiam, seu Christum, filiumque Dei prædicabat, quod erat legis complementum, & Euangelici status initium. Vnde Christum assimilat signo, & vexillo, cui contradictio fit, quodque ab aduersa parte oppugnatur; sic enim Iudæi contra nouã doctrinam salutis prædicantẽ insurrexerunt, & sagittas, & arma in eum direxerunt, donec eum morti traderent, & hic videtur sensus Simeonis. Quidam recentiores quinto loco signum pro portento interpretantur, Christumq; in portentum dicunt esse positum, quia noua, & insolita miracula fecit, quibus nouum aliquid portendebat; iuxta illud Is. 8. erit in signum, & portentum. Hic tamen locus potius est contra eos. Nam Septuaginta Interpretes distinctis vocabulis interpretati sunt illa (signum, & portentum) signum autem verterunt σημεῖον, portentũ autem verterunt, τέρατα, id est portenta: at Euangelista nunc vsus est priori σημεῖον. si autem significare voluisset portentum, non hoc vsus esset, sed illo. σημεῖον, autem vexillum etiam significare certum est. nam Isa. 11. Leuabit signum in nationes, quod omnes interpretantur vexillum, & in Hebræo (נס) Septuaginta vertunt σημεῖον, quod sine dubio vexillum significat. Quidam alij sexto loco signum pro scopo interpretantur, vt Christus dicatur velut scopus, in quem sagittæ proijci solent. iuxta illud Threno. 3. Posuit me quasi signum ad sagittam. & illud Iob. 16. Posuit me quasi signum sibi; sed huic expositioni obstant duo. Vnum est verbum sequens (cui contradicitur) non enim scopo contradicitur. Alterũ est, quod etiam si Latine dicatur in illis locis (signum) tamen Septuaginta non vsi sunt verbo σημεῖον, quo vsus est Euangelista, nec hoc vocabulum Græcum significat scopũ. Propterea omnium accommodatissima expositio visa est ea, quam in commentario sum secutus: veritas autem doctrinę, quæ in omnibus expositionibus est, apparere facit eas omnes probabiles. Non ergo signum hoc in loco pro miraculo, nec pro prodigio, seu portento, nec pro scopo, sed pro vexillo accipitur, sumpta metaphora à vexillis, quæ in militia eriguntur, aduersus quæ multi ex aduerso insurgunt oppugnatores.

Patres diuersimode signũ hoc exponũt.

Quorundam recẽtiorum sẽtentia reijcitur.

Et tuam

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius.

COMMENTARIA.

HOc est quartum, quod Simeon prædicit, id autem ad filij mortem, & B. Virginis cruciatum, doloremque animi spectat. Sensus autem est: eo perueniet animam dolore, quo afficieris, cum eum interfici fetro videbis. Ille ergo gladius, & ferrum, quod filium tuum corporaliter interficiet, tuam animam penetrabit, dum te summo dolore & cruciatu afficiet. Gladius hoc in loco est Crux, quæ corporalem mortem Christo intulit. Hæc dicitur animam Beatæ Matris pertransisse, quia doloris intimi de morte filij causa fuit. Solemus enim dicere, quando quispiam charus noster ense percussus obijt, ensis ille, qui corpus illius transfixit, animam meam penetrauit. Prudenter autem Simeon non expresse mortem, & interfectionem Christi Matri indicauit, sed tacite insinuauit: gladius inquit tuam animam pertransibit, tacite subintelligendo gladium filij. Illud autem (ipsius) ad Beatam Virginem refertur, habetque maiorem expressionem, tuam ipsius animam, ne quis existimaret animam filij dicere, quæ dicitur Matris per summam dilectionem eius, at uon hanc sed ipsiusmet Beatæ Virginis significabat.

ANNOTATIO. LVI.

QVod ad verba spectat, Græce habetur particula (autem) quasi dictum esset (& tuam autem animam) sic connectenda est sententia. hic positus est in signum, cui contradicetur; tuam autem animam gladius pertransibit. coniunctio (&) auget, quasi dicat, etiam contradictio ad te modo quodam perueniet, quia animam tuam gladius pertranfibit. Nos secuti sumus Vulgatum interpretē, apud quē non est particula (autem.) Quod ad sensum spectat, multiplex est huius sententiæ expositio apud antiquos Patres, quorum sententias proponam, si prius duo, quæ facillime refelluntur, referam. vnum est Hugonis viri pij, & docti. hic illud (ipsius) ad Christū refert, dupliciterq; interpretatur hāc sententiā. Primo quidem, gladius nimirū passionis pertransibit animam ipsius, nempe Christi, quæ tua est per dilectionem magnam, qua eum prosequeris. Secundo gladius passionis pertrāsibit animam tuam, quæ ipsius est Christi, præ dilectione, quam erga te habet. Ad animam ergo Christi refert gladium, & ad animam Beatę Virginis; quia anima Christi dicitur B. Virginis, & anima B. Virginis dicitur Christi præ dilectione. vtraq; expositio nititur falso fundamento, nempe illud (ipsius) ad Christum referri, quod verba Græca facile reijciunt; nam est relatiuum feminini generis, nec ad Christum referri potest, sed ad solam B. Virginem. Alterum, quod refellendum est, nō ad opinionem, sed ad errorem spectat. Quidam. n. errarunt in hoc loco deducentes ex eo Beatā Dei matrē morte affectā gladio, & subijsse martyrium. ita refert Timotheus presbyter Hierosolymitanus homil. de prophetia Simeonis, quæ habetur apud Surium; & in homiliario in festo Purificationis. Hanc autem doctrinam Ecclesia nō recipit; nō enim gladio materiali legimus B. Virginem absoluisse vitam, vt recte hoc in loco adnotauit Ambros. & Hieronymus in sermone de assumptione beatę Virginis, nec ex verbo Simeonis id deducitur, si enim de morte temporali ageret, non diceret, gladius animam tuam, sed corpus pertransibit. Augustinus ser. 35. de sanctis. videtur hoc reliquisse sub dubio; quod tñ hodie communis sensus certū iam tenet. verba Augustini sunt hæc. Nec inuenitur apud Latinos aliquis tractatorum de eius morte quidquam dixisse aperte. nam illum Euangelij vericulum, & tuam ipsius animam pertransibit gladius, beatæ recordationis Ambrosius cū tractaret, ait. Nec historia, nec littera docet Mariam gladio vitam finisse. Hinc & Isidorus: incertum, inquit, est per hoc dictum, vtrum gladium spiritus; an gladium significet persecutionis. & quid de his, de quibus loquor, dicam? cū nec ipse, qui hanc accepit ante crucem Domini in sua, id est, Ioānes Euangelista de hoc posteris aliquid retinendum scriptis mandauerit? nullus enim hoc fidelius narrare potuit, si illud Deus manifestare voluisset, quam ille, qui hāc nutriendā suscepit. restat ergo, vt homo mendacitet non fingat apertū, quod Deus voluit manere occultū. Hæc ille. Eius tamen sententia non est probāda, cum ex B. Dionysio traditio habeatur certa de dormitione B. Virginis, quæ non fuit gladio materiali effecta, cuius ipsemet fuit testis, allegaturq;, & probatur à Damasceno orat. de assumptione illius. His duobus relictis, ad patrum sententias referendas, & considerandas deueniendum est. Primo igitur loco Origenes hom. 17. gladium hunc interpretatur anxiam ambiguitatem, & hæsitationem, quam tempore passionis habuit de filio suo, quasi dubia in fide, & hęsitans de virtute, & resurrectione ipsius, à qua hæsitatione in filij resurrectione liberata est. putat enim Origenes eā in filij passione scandalū passam fuisse, sicut & discipuli passi fuere. hanc expositionem receperūt Amphilochius in homilia de occursu Domini, quæ habetur in homiliario in Dom. infra oct. Nati. Domini. eandem prosecutus est Titus Bostrenus in hoc loco, affirmantq; B. Virginem de resurrectione filij dubitasse. & Auctor qq. veteris & noui testam. quæst. 73. qui ponderat illud (pertransibit, quia dubietas, & hæsitatio illa non permansit; nam resurgente filio recessit, & Beata Virgo confirmata est in fide. quæ ponderatio est parui momenti. nam verbum Græcū idem significat, quod (penetrauit) seu transfixit. Ista expositio non est recipienda, vt pote parum consentanea virtuti fidei, & gratiæ amplitudini, quam Ecclesia de Beata Virgine confitetur, quam nullum peccatum actuale, nec veniale quidem habuisse definit Concilium Tridentinum. hæc autem hęsitatio sine peccato esse non potuit, sicut hæsitatio discipulorum; imò grauius in ea esset, quia maiorem quam illi, acceperat gratiam, & fidē.

Deus, quæ falsa sint reijciuntur.

Quid Patres nomine gladij intelligant.

Reijciuntur, quæ sensum Deiparæ Christo morienti in fide defuisse.

in passio-

in passione ergo filij, eius fides nullâ passa est tẽtatio nẽ, nec dubitationem, nec cogitationẽ aduersâ, sed sicut in dilectione vehementissima fuit, ita constantissima in fide. Patres vero, qui sententiæ Origenis fauere aliquo modo videntur, vt Chrysost. hom. de occursu Dñi, quæ habetur in homiliario, & Dominica infra octauâ Natiuitatis Dñi. Basil. in epistola ad Optimũ, quẽ citat D. Thom. 3. p. q. 27. ar. 4. ad 2. Damasc. 4. de fide c. 15. interpretatur aliqui. cum D. Thom. in eodẽ loco, quasi dubitationẽ non infirmitatẽ fidei, sed rerũ visarũ admirationẽ stuporemq; appellauerint; quorũ pietatẽ non possum nõ laudare. Secũdo loco Hilarius in ps. 118. litera Gimel, gladiũ hunc interpretatur seueritatẽ diuini iudicij, quâ subitura est Beata Virgo in die Iudicij; cuius verba sũt hæc. An cũ ex omni otioso verbo rationẽ simus p̃stituri, diẽ Iudicij concupiscimus, in quo nobis est indefessus ignis obeundus, in quo subeũda sunt illa grauia expiandæ à peccatis animæ supplicia? Beatæ Marię animâ gladius pertransiuit. vt reuelẽtur multorũ cordiũ cogitationes; si enim in Iudicij seueritatẽ capax illa Dei Virgo vẽtura est, qs audebit à Deo iudicari? Hæc ille. q̃ etiâ doctrina nõ est probãda; licet enim Beata Virgo sit iudicãda in vltimo, iudiciũ illud non adferet seueritatẽ, nec afflictionẽ vllâ illi, quæ non solũ nullum peccatum cõtraxit, sed plena omni gratia super omnes creaturas Mater est ipsius Iudicis, & omniũ iudicãdorum Regina, & Domina. Quomodo ergo iudicij gladius, qui dolorẽ sua significatione indicat, animâ illi⁹ penetraturus dici potuit? Nõ igitur sentiẽdũ est cũ Hilario in hoc nec quantũ ad expositionẽ, nec quãtũ ad doctrinã. Tertio loco Ambrosius in p̃senti, & li. 3. de Virginibus, gladiũ hunc interpretatur sermonẽ seu Verbũ Dei, de quo scriptũ dicit Hebrę. 4. viuus est, & efficax sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti, ptingens vsq; ad diuisionẽ animę, & Spiritus. Hic penetrauit Beatæ Virginis animâ per fidẽ, & dilectionẽ excellentissimã, quâ habuit. Hic tñ sensus magis spiritualis, quâ literalis est, nec accõmodari potest antecedentibus (cui contradicetur) nec sequẽtibus (vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes) q̃ ad Christi passionẽ pertinent; immo nec ipsamet verba quadrant; loquitur enim de futuro, quasi de re, quæ nõ dũ erat: at fides Beatæ Virginis iã animâ eius penetrauerat, & à Spiritu sancto per Elisabeth erat commẽdata. Beata, inquit, quæ credidisti. Quarto igitur loco Timotheus p̃sbyter Hierosolimitan⁹ in hom. de prophetia Simeonis, paulo ante citata, gladium hunc interpretatur afflictionẽ, & dolorem, quæ passa est Beata Virgo, quando filium perdidit, de quo dictũ est paulo inferius: Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. verba ipsius sunt; tuâ ipsius animâ ptransibit gladi⁹, gladi⁹, inq̃ doloris, gladius inquisitionis, per quem eum quærebat, qui perierat. & post multa, inquit, afflictionẽ, & dolorẽ, tamquã gladiũ animæ ancipitẽ Simeon futurũ videns præsignificauit, dicens: tuâ ipsius animâ pertrãsibit gladius, hoc est, paruo tempore dolore afficieris, & affligeris, & statim à dolore, & afflictione liberaberis. Hæc ille. quamuis autem verum sit, vehementissime Beatã Virginẽ tunc doluisse, vt vere gladius doloris animã eius pertransierit: tñ non hũc prædixit Simeon. quod quidẽ duo persuadent. Vnum est verba sequẽtia (vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes) q̃ huic interpretationi accõmodari non possunt. Alterum est quia dolor & gladius hic nõ fuit solius Matris, sed cõmunis etiã cũ Ioseph. Ecce, inquit, Pater tuus, & ego dolẽtes quærebamus te. Quinto igitur loco August. Epist. 59. ad Paulinũ, qui eum de ea re interrogauerat epist. 58. præcedenti, gladiũ doloremquidẽ, & cruciatũ interpretatur cũ præcedenti sententia; illũ tñ, quẽ pertulit in filij passione. quâ expositionẽ etiã sequitur Euthymius, & Beda in præsenti, & placet multis recẽtioribus. Et quidẽ verissima doctrina est, Beatã Virginẽ summo tunc dolore, & cruciatu affectã fuisse, conuenientibus summa eius dilectione erga filiũ, & multiplici, ac acerbissima filij passione, & tormẽto: tamen hic dolor, & cruciatus nõ videtur dici gladius; gladius enim potius est id, quod est causa doloris & cruciatus. Ideo sexto loco est expositio, quâ in commentario amplexi sumus, *Quæ expo sitio probã da sit.* nimirũ gladiũ hunc fuisse eũdem, qui fuit Christi; quod enim Christo intulit mortẽ carnis, idipsũ Beatæ Virginis animâ cruciatu summo affecit. nec est phrasis hæc ab Scriptura abhorrẽs. nam Psalm. 104. de Ioseph ferreis compedibus ligato dicitur, ferrum pertransijt animâ eius, & vt in cõmẽtario diximus, vulgaris loquendi modus, ensis, qui occidit corpus amici vnius, cor alterius penetrasse dicitur. Non caret aũt hæc expositio Auctore dignissimo, nã sic interpretatus est Hieronymus serm. de assump. B. Virginis, cuius hęc sunt verba. Beata Dei genitrix, quia spiritualiter passa est ei⁹ caro gladio passionis Christi, plusquã Martyr fuit. Hæc ille, explicãs verbum Simeonis, tuã ipsius animam pertransibit. Nota passam esse beatam Virginem gladio passionis Christi, spiritualiter tamen; idem enim gladius in Christo causa fuit passionis carnis corporaliter, in Beata Virgine causa passionis animæ. Hanc etiam secutus est Bernardus in sermone quodam de Beata Virgine, super verba Apocalyp. 12. signum magnũ apparuit in cælo, sic inquit: vere tuam, ò Beata Mater, animâ gladius pertransiuit, alioquin non nisi eam pertransiens carnem filij tui penetraret. Hęc ille. Perpende gladium, qui carnem Christi penetrauit, hunc animam Beatæ matris pertransisse, doloremque vehemẽtissimo affecisse. subdit Bernardus. Et quidem postquã emisit spiritum tuus ille Iesus, ipsius plane non attigit animam crudelis lancea, quæ ipsius nec mortuo parcens, cui nocere nõ potest, aperuit latus; sed tuam vtique animam pertransiuit. Hæc ille. rursus ediungit post pauca. An non tibi plusquam gladius fuit sermo ille re vera pertãsiens animam, & pertingens vsq; ad diuisionem animæ, & spiritus? Mulier ecce filius tuus. Hęc & alia Bernardus, quibus hanc nostram comprobat expositionem, quam existimo legitimam esse.

Reijcitur secũda ex positio.

ANNOTATIO. LVII.

Reijcitur eorum sententia qui sentiunt Deiparã prædolore vere mortuã fuisse.

PRO complemento eiusdem sententiæ explicãdum est, quomodo gladius hic animam dicatur pertransisse, seu transfixisse. Quidam recẽtiores existimant Beatam Virginem in filij morte ita affectã fuisse dolore, vt animâ exhalauerit, ac vere mortua fuerit huius doloris, ac compassionis vehemẽtia, sic que gladius dicitur animam pertransiuisse. Ego nõ solum non potui mihi vnquam hoc persuadere, sed etiam reputaui doctrinam temerariam, & erroneã contra patres omnes antiquos, qui, vt ex eorum expositionibus allegatis constat, aperte senserunt, Beatam Virginem non fuisse tũc mortuam. aduersatur etiam Scripturæ; nam iam iam moriturus Christus Virginẽ Virgini cõmẽdauit: Hic est filius tuus. Hęc

est Mater tua. Quod autē fingunt, reuixisse postea, præterquā quod est audax præsumptio, inducere miracula absq; vlla auctoritate, aut testimonio Scripturæ, etiā nō videtur accōmodate, & cōuenienter dici posse; si enim tunc reuixit, quomodo potuit viua subsistere, manente eadē causa doloris, nēpe filij morte? nisi dicas post resurrectionē, animā ad corpus redijsse, quod verbo Christi repugnat allegato. Ecce filius tuus; loco enim moriētis Christi accepit Ioannē, vt nunquā Beata Virgo sine filio maneret, etiā in triduo illo. Superfluū existimo in impugnanda hæc fictione plures rationes cumulare. Quidam alij tēperatius loquētes, censent nō mortuā, sed exanimatā fuisse præ dolore, deliquiūque passam fuisse. Quę sententia magnitudini fidei, & fortitudini insigni B. Virginis repugnat: nā ēt si dolor fuerit acerbissim⁹, ea tn fide Resurrectionis, ac animi robore, ac diuinæ voluntati conformitate, eminebat. vt imperturbato animo, & ratione perfecta semper cōsisterit. Quod eo comprobatur, quia post filij flagellationē, & crucifixionē, adhuc ita integra manebat, vt audire posset: Mulier ecce fili⁹ tuus. & quid dico audire, immo nouā, & quidē vehementem causam doloris recipere; hoc enim verbū Christi mirum in modū afflictionē Matris auxit, vt diximus in annotatione præcedenti, ex diuo Bernardo. Recedant ergo istæ recentes doctrinæ, Beatæ Virgini iniuriam inferentes; non enim sic anima eius pertansiuit gladius, sed multo acerbius, & grauius: nā qui exanimatur, aut cuius anima exhalatur, nō sentit dolorē aut hebetudiuem sensus, & rationis stuporē minus percipit; At Beata Virgo imperturbata ratione, & sensu integro permanens, doloré, & cruciatū supra id, quod dici potest, persensit, sicut de Christo etiam dicimus, quātū ad corporis dolores, quos maximos habuit; quia tactus carnis illius non fuit heberatus, vt accidere solet ijs, qui frequētes percussiones accipiunt. Non est ergo aliud, gladiū animā pertrāsisse, q̄ vehemētissime doluisse, & cruciatā fuisse filij passione, & morte. Nā psal. 104. dicitur, ferrū pertrāsisse animā Ioseph, nec propterea fingimus eū fuisse exanimatū, aut animā exhalasse. de hac doloris vehementia recte dicit Damascenus li. 4. de fide ca. 15. quos in partu, inquit, dolores effugerat, passionis tē pore sustinuit, vt quę pro materno affectu, viscera sibi lacerari senserit. Propter hoc Hieronymus serm. de assumptione Beatę Virginis, censet eam plusquā martyrē fuisse; inquit enim sic: Virgo Dei genitrix, & Martyr, & Virgo fuit, quāuis in pace vita finierit. Hinc quoq; quod vera passa sit, testatur Simeō prophera loquens ad eā: tuā ipsius animam pertransibit gladius. ex quo cōstat, quod supra martyrē fuit. Alij nāque sancti, et si passi sunt pro Christo in carne; tn in anima, qa immortalis est, pati nō potuerunt: Beata vero Dei genitrix, quia in ea parte passa est, quæ impassibilis habetur, ideo (vt ita fatear) quia spiritualiter & eius caro passa est gladio passionis Christi, plusquā Martyr fuit. Vnde constat, quia plus omnibus dilexit, propterea & plus doluit in tantum, vt animā eius totā pertrāsiret, & possideret vis doloris ad testimoniū eximiæ dilectionis; quæ quia mente passa est plusquā Martyr fuit, nimiūque eius dilectio amplius fortis quā mors fuit, quia mortē Christi suā fecit. Hęc ille. Bernardus etiā in illo sermone allegato in fine annotationis præcedētis, tuā, inquit ergo pertransiuit animam vis doloris, vt plusquam martyrem merito prędicemus, in qua nimirum corporeæ passionis sensum excesserit compassionis affectus; & paulo inferius respōdēs obectioni cuidam, inquit: sed forte quis dicat, nūquid nō eū præscierat moriturū? & indubitanter. Nunquid non sperabat continuo resurrecturū? & fidenter. Super hæc doluit crucifixū? & vehemēter. Alioquin quisnā tu frater, aut vnde tibi hæc sapientia, vt mireris plus Mariā cōpatientē, quā Mariæ filiū patientē? ille enim mori corpore potuit, ista corde cōmori non potuit? fecit illud charitas qua maiorē nemo habuit, fecit ēt hoc charitas, cui post illā similis altera non fuit. Hęc Bernardus, acute profecto, & docte. si enim nō impediuit, nec minuit doloré carnis in Christo, celeris eius futura resurrectio, nec etiā impediuit, nec minuit cōpassionis doloré Matri fides resurrectionis cito futuræ filij: Quantus aūt dolor fuerit hic, quo Beata Virgo affecta sit, licet nemo perfecte explicare valeat: tn ex nonnullis capitibus potest aliqua ex parte inuestigari. Primo ex obiecto ipso, super quo dolebat; erat enim filius vnicus, non qualiscumque sed totus ipsius Matris; cæteri enim filij non ex matris solius, sed ex patris etiā substātia sunt, Christus autē secundū carnē ex sola Matre substātiā accepit, vtpote Spiritus sancti opera cōceptus. Vnde erat filius ipsius supra cæteros omnes. Quantū aūt filiorū incommoda tangant matres, nemo ignorat. multo ergo magis tetigit passio Christi talē matrē. Secūdo ex acerbitate passionis, quam filius patiebatur, quæ tanta fuit, quantā nemo vnquā passus, aut passurus erat. Sperabat Pilatus dura, & saxea, seu poti⁹ ferina Iudæorū corda aspectu Christi flagellati ad commiserandum prouocare. Quanta ergo cōpassio fuit matris, etiā post crucifixionē? Si feminas illas, quæ nō erant coniunctæ ita permouit, vt super eum fleret, & lamentarentur, Lucæ 23. quātum putabimus matri ipsi excitasse dolorem? Tertio ex præsentia, quia præsentē vidit filiū in tormentis positū. Genes. 21. Agar non sustinuit Ismahelē puerū præ siti morientē oculis cernere, sed recessit, ne videret; quantis ergo vulneribus cor Beatæ Virginis laceratū esse credemus, quæ proprijs oculis morientē, & patientem cernebat? experimur aūt multos nō posse ferre reorū crudelia tormenta absq; graui passione; at Beata Virgo innocentem filium super omnes nocētes torqueri aspiciebat. Quarto à tēporis longitudine; multę enim horæ ab apprehensione vsq; ad mortem intercesserē. Quinto ex solitudine, quia consolantem non solum non habuit, sed etiam omnes experiebatur aduersarios, & super filij passione illudentes, & gaudentes; Discipulos Christi in fugam conuersos, Ioannem, & feminas paucas ita turbatas, vt consolatione egerent. Sexto quia horribiles blasphemias, & scelera Iudæorum perpetratas contra Deum audiebat, quæ eam summopere affligebant. Postremo ex dilectione vehemētissima, qua Christū prosequebatur, quæ quanto maior erat, tanto acerbioris passionis, & cruciatus causa ei fuit. Notat Gregorius hom. 3. Euang. vehemēriam amoris, & dilectionis solere minuere corporis passionē, quod in Martyribus cōpertū est; quāto enim feruētius Deū, & Christū, propter quē patiebantur, diligebant; minus ea sæpe, quæ patiebantur, sentiebant: at in Beata Virgine non sic, sed augebatur dolor compassionis quāto erat maior eius dilectio: nā dilectio causa erat cōpatiendi, quanto q; causa potentior est, tanto effectus fit maior. in quo filio patienti similis erat; in eo enim dilectio non minuit passionis vehementiam, vt in martyribus, sed auxit. Multa alia dici in hac parte possent, instituto præsenti hæc sufficiunt.

Deipara integra sē sibus semper permā sit inter cruciatus filij.

Deipara plusquam Martyr fuit.

Vnde cōiecturā magnitudo doloris Mariæ.

Dilectiō in Martyribus minuebat, in Maria augebat dolorem.

Vt re-

Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.

COMMENTARIA.

HIC gladius, qui tuam animam transfiget, occasio erit, vt cogitationes multorum cordium, quæ prius occultæ erãt, reuelentur. quod re vere euenit. nam multo tempore antequam Christus occideretur, illi Principes, & primi Iudæorum in animo habebãt eum interficere; timore tamen Plebis nihil in eum tentare ausi sunt. de quibus cogitationibus dictum est Ioan. 5. Quærebant eum Iudæi interficere, quia patrem suum dicebat Deum. & Ioan. 7. quid me quæritis interficere? Iudæi autem occultantes has suas cogitationes, respõderunt, Dæmonium habes, quis te quærit interficere? Demũ Ioan. 11. Cogitauerunt, inquit, vt interficerent eũ. Has cogitationes rei euentus reuelauit. His verbis indicat Simeon mortem Christi futuram, ex insidijs, & dolis Iudęorũ, & multo tempore præcogitatã ab eis particula (vt) non finem, sed consecutionem significat, vt sæpe in Scriptura fieri alias notauimus. Hæc autem consecutio non ex eo, quod Beatæ Virginis anima transfigenda prædicitur, sed ex ipso gladio, & passione filij intelligenda est, vt sit sensus; ita huic contradicetur, vt gladio sit interficiẽdus, qui & tuam pertransibit animã, & peruersas Iudæorum cogitationes, quæ occultæ erant, manifestabit.

ANNOTATIO. LVIII.

Reijciuntur nõnullæ superioris suiæ expositiones.

VAriant Doctores, & in connectenda hac sententia cum præcedentibus; & in explicando, quæ sit hæc cogitatonũ reuelatio. Primo loco Origenes hom. 17. reuelationem hanc interpretatur cõfessionem peccatorum, quia qui peccauit, suum retegere peccaum ad pænitentiam non veretur: connectere autem videtur, non cum Beatæ Viiginis dolore, sed cum passione, & cruce Christi, quæ illi doloris fuit causa. Quæ quidem crux causa futura dicitur, vt multi sua agnoscat, & fateantur peccaa. Dura profecto, & à proposito aliena expositio videtur; non enim dictum est (Peccata) sed cogitationes cordium; confessio autem non tantum cogitationũ sed etiam operationum, & verborum fit. Secũdo loco Hilarius in psal. 118. litera Gimel, cuius superius meminimus. de reuelatione, q̃ in vltimo iudicio fiet, hanc intelligit sententiam, cui illud fauet. 1. Corint. 4. Quousque veniat Dominus, qui illumi nabit abscondita tenebrarum, & manifestabit cõsilia cordium. & illud Roman. 2. inuicem inter se cogitationibus accusãtibus; aut etiam defendẽtibus in die, cum iudicabit Dominus occulta hominum secundum Euangelium meum per Christum. cõnectere autem videtur Hilarius nõ cum cruce, & passione Christi, sed cũ transfixione animę Beatæ Virginis, quasi in hunc sensum. si Beata Virgo subibit iudicium, & eius cogitationes reuelandæ sunt, quãto magis cæteri omnes? nimis profecto violentia explicatio apparet, quam nec Hilarius adhibuisset, si commentarios in Lucã edidisset; sæpe enim Doctores loca Scripturæ aliquot ad suum propositum adducentes, sensus quosdam sequuntur, qui ad ea, quæ pertractant, maxime, dum de moribus agunt, facere potius videntur, quam ad contextum Scripturæ illius, sensumque litetalem. quod aliquando Cõcionatoribus accidit. Tertio loco Augustinus epist. 59. ad Paulinum, prope finem, reuelationem hanc eam esse dicit, qua insidiæ Iudæorum, & discipulorum Christi infirmitas, in eius passione patuerunt: illi enim suam nequitiam aperuerũt in Christo interficiendo; hi suam timiditatem manifestarunt fugiẽdo. quæ expositio, vt paulo post dicã. probabilis est. Quarto loco Euth. ad B. Virginis dolores refert quasi ex eo, quod animam ipsius pertransibit gladius, futurum esset, vt multorum cordium cogitationes reuelandæ essent. Hanc autem reuelationem sic explicat. Multi inquit, attendentes ad ea tantum, quæ diuinitatis Christi erant, suspicabantur eum tantum Deum esse, & Beatam Virginem non esse matrem illius: intuentes autem eam in passione, tã amare dolentem, plurimumque lugentem, naturæque cedere, crediderunt quod mater eius esset, ei re tegebant, & prodebant cogitationes cordium suorum, quæ ex suspicione processerant. Hæc ille. Videtur autem ad huius rei quandam explicationem facere, quod 3. Reg. accidit Salomoni, qui contendẽtibus duabus mulieribus de puero, vtramque suum filium esse defendente, iussit puerum diuidi, & partem vni, & partem alteri dari. quæ autem vera mater erat cõmota fuit miseratione filij, maluitque totũ dari alteri, dummodo viueret filius. ex qua commiseratione Salomon eam veram fuisse matrem agnouit, & iudicauit. Quamuis autem hoc ita sit, expositio remotissima videtur, & incerta doctrina: non enim constat multos tunc extitisse tales, qui matrem Christi illam fuisse non crederent. Quinto loco Titus Bostrenus hanc sententiam ad immediate precedẽtem referre videtur, & reuelationẽ multipliciter explicat, nimirum vt cunctis clare constet, qui ex omnibus ex animo eum dilexerint, eamque dilectionem constanter vsque ad mortẽ declarauerint. Qui rursum fucatæ minimeque syncerę fidei in eum extiterint, graueque scandalum propter crucem passi fuerint. Qui illum tandem in mortem tradiderint, crucique eiusdem insultauerint. Hæc ille. Sexto loco Beda ad omnia præcedentia refert. positus est in ruinam, & resurrectionem, & in signum, & cetera, sicque interpretatur. Incertum, inquit erat quondam, qui Iudęorum gratiam Christi, quam vẽturam vtique nouerant, recipere, qui autẽ respuere mallent; at eius natiuitate audita, reuelatis mox cordium cogitationibus, Herodes Rex turbatus est, & omnis Hierosolima cum illo Pastores cũ timore, & gaudio Deo laudẽ resonant, hominibusque pacis nuntium pandunt; eius autem doctrina, & virtute diffamata, alij ad eum quasi magistrum veritatis confluunt: alij ab eo quasi seductore refugiunt. Eius crucis signo erecto, hi quasi iuste morti datum blasphemantes irridentꝫ illi, quasi vitę auctorem mori acriter dolent, sed & vsque hodie, & vsq;

Lib. 3. Re.

ad cõsummationẽ sæculi p̃sentis Ecclesię a̅iam gladius durissimæ tribulationis pertransire non cessat, cũ signo fidei ab improbis contradici, cũ audito verbo multos iã Christo resurgere, sed plures à credulitate ruere gemebũda ptractat, cũ reuelatis multorũ cordium cogitationibus, vbi optimum Euãgelij semen, ibi zizania vitiorum, vel plus iusto prævalere, vel etiam, quod dictu graue est, sola germinare ac regnare conspicit. Hæc ille. Multa recentiores dicunt, quæ ex sententijs antiquorum decerpta sunt, sententiamque istam referũt ad illud (cui contradicetur) voluntque quasi parenthesim dictum (tuam animam gladius pertrãsibit) Mihi vero, quæ dixi in commentario, & partim cum Augustino cõsentiũt, visa sũt accommodatiora, ad quæ id me mouit, quod dicitur (reuelentur cogitationes:) tunc autem cogitationes reuelari dicuntur, quando præcesserũt cogitationes tales; incidere enim in nouas cogitationes, non est reuelari cogitationes. Hinc est quando discipuli scandalizati sunt in morte, & passione Domini, non posse dici eorum cogitationes tunc esse reuelatas, quia non cogitauerant prius in occulto, Christum deserere; si enim de eo deserendo prius cogitassent, reuelatæ cogitationes dicerentur, quando eo patiente fugerunt. Similiter eorum, qui in Christum venientem non crediderunt, non dicuntur cogitationes reuelatæ, quia non prius cogitauerant; aliud enim est probare animum alicuius, aut cor, aliud detegere cor; cogitationes ergo eorum dicuntur reuelatæ, qui prius cogitauerãt Christum occidere: occultarũt tamen se, donec occasionem habuerunt eum occidendi, & morti tradendi. horum cogitationes reuelatę sunt; fuit etiam cogitatio impia, & dolosa Iudæ reuelata, quæ prius latebat, & innotuit postea, quando Dominum tradidit. De his, & similibus dictum nunc est, vt reuelentur cogitationes multorum cordium: reuelatæ autem sunt non in eo, quod gladius pertransiuit animam Beatæ Virginis, sed in gladio ipso nempe Cruce, & passione Christi.

Quæ expositio ab auctore probetur.

Erat Anna Prophetissa, filia Phanuel de tribu Asser.

COMMENTARIA.

TEstimonio Simeonis mulier accedit, vt vterque sexus in Templo testificetur de eo, qui vtrumque sexum venerat saluare. sensus est: erat nimirum illis diebus in Hierusalem quædam mulier nomine Anna, quæ prophetiæ spiritum habebat, cuius pater appellabatur Phanuel de Tribu Aser. Propter historiæ enim certitudinem, & fidem conciliandam nomen eius proprium, ac patris, Tribusque refertur, vt ab alijs, quæ eodem nomine vocabantur, secerneretur. Spiritus autem prophetiæ, & nobilitas generis testimonium hominis commendant, & veracem esse ostendunt.

ANNOTATIO. LIX.

NON improbabile mihi videtur, si quis dixerit hoc in loco illud (Prophetissa,) non tantum indicare Annam spiritum prophetiæ habuisse, sed etiam eo nomine communi voce fuisse nũcupatam, propter frequentem, & celebrem prophetandi vsum; sæpe enim communia nomina per antonomasiam quandam propria fiunt; mouet me ad hoc affirmãdum, quod Euangelista nomini proprio cõiunxit Prophetissæ vocem, ante nomen Patris, & ante cæteras qualitates, quasi eo nomine nuncuparetur, & communi voce Prophetissa per quandam excellentiam appellaretur. Quod quidem testimonium eius plurimum commendat.

Hæc processerat in diebus multis.

COMMENTARIA.

AEtas describitur, vt eius testimoninm dignum fide constet. Processerat inquit, in diebus multis. Hebraismus est, id est, erat valde prouectæ ætatis, & diu iam vixerat; ne.n. iuuenili feruore ducta videretur, senectus eius describitur; est enim in senio maturitas, & prudentia, ideo senum tectimonium plurimum commendatur. Daniel. 13. dicitur: credidit eis populus, quasi sennibus.

Et vixerat cum viro suo annis septem à virginitate sua.

COMMENTARIA.

NOtatur continentia, quæ etiam ad testimonium comprobandum plurimum facit; est enim argumentum hominis, passiones & affectus animi moderantis, quæ solent à vero, & honesto multum retrahere. hæc inquit semel nupsit, & quidem in prima pubertate sua, solisque septem annis cum viro permansit, quia mortuus est: illud (à virginitate sua) indicat tria, & quod semel nupsit, & quod in pubertatis anno viro fuit tradita; virginitatis enim nomen pubertatem hoc loco indicat; & quod virgo ante matrimonium erat: à virginitate ergo sua, & à prima pubertate, in qua virgo viro fuit tradita, septemque annis cum eo permansit. quod dictum est, vt continentia eius commendetur, quæ cum adolescens viro superstes esset, non alteri nupsit, sed vidua permansit.

Et hæc

Et hæc vidua vsque ad annos octuaginta quatuor.

COMMENTARIA.

PRosequitur præcedentem sententiam, cum septem solis annis virum superstitem habuerit. Vidua facta innupta permãsit reliquo vitę tẽpore, quod ad octuagesimũ quartum annũ protractum est. cõtinentia ergo eius cõmendabilis est; quæ virgo ante matrimonium fuit, & in matrimonio solũ virum cognouit, & post matirmonium innupta permansit, & quidem multis annis, cum octuaginta quatuor vixerit, & in adolescentia orbata fuerit viro. quibus efficitur, vt eius sit dignum fide testimonium, & ipsa de Christo testificari meruerit, de qua Ambrosius sic inquit: Ideo Anna & stipendijs viduitatis, & moribus talibus inducitur, vt digna fuisse plane credatur, quæ Redemptorem omnium venisse nunciaret.

ANNOTATIO. LX.

ILlud (vsque ad annos octuaginta quatuor) Græcè legitur (circiter seu ferme annis octuaginta quatuor) habetur enim particula ἕως. vulgatus autẽ Interpres legisse videtur ἑως, id est, vsque. Est autẽ ambiguũ an referebatur ad viduitatem, nẽpe, vt vidua permanserit annis hisce, vltra tempus virginitatis, & matrimonij, an potius ad totũ vitæ tempus. Ambrosius superiori modo interpretatur, posteriori Euthymius, & hunc secuti sumus, qui verbis Græcis accommodatior est.

Quæ non discedebat de Templo.

COMMENTARIA.

RElegionem eius, ac pietatem erga Deum narrat. non, inquit, discedebat de Templo, non quod in templo habitaret, sed quod illud valde frequentaret, nec tempus vllum ex ijs, quę in templo Dei obsequijs impendi solent, prætermitteret, sicut & Paulus ad Coloss. 1. dicit Non cessamus pro vobis orantes.

Ieiunijs, & obsecrationibus seruiens die ac nocte.

COMMENTARIA.

NON ociosa in tẽplo erat, nec viduitatis tpe voluptati indulgebat, sed ieiunijs, & orationibus seruiebat Deo, nocte, ac die. obseruabat illud Dauidicũ elogium: Beatus vir, qui in lege Domini meditatur die ac nocte. coniungitur aũt oratio ieiunio; vt enim ieiunio corpus, ita oratione mens Deo inseruit, ieiuniumque corpus aptum orationis instrumentum reddit, & oratio corporis abstinẽtiam reficit; vtrumque vero ad cultum Dei pertinet; non enim dicitur, quod seruiebat orationibus & ieiunijs, quasi illis operam daret, sed quasi per illa seruiret Deo. Vnde non dandi sed instrumẽti casus sunt illa duo, quibus respondet datiuus Græcus.

ANNOTATIO. LXI.

FAlluntur ergo nostri temporis Hęretici, falso docentes ieiunium corporis esse mortificationem, nõ autem cultum Dei, nisi quatenus ad orationem refertur. at Euangelista contrarium docet, dicens, vtroque officio. nimirum ieiunio, & oratione Annam seruisse Deo, nec vnum ad alterum refert. Vnde Orig. hom. 17. sancta inquit mulier spiritum prophetandi meruit accipere, quia longa castitate, longisque ieiunijs ad hoc culmen ascẽderat. & Cipria. de oratio. Domini, Annam ieiunijs, & orationibus Deum promeruisse testatur.

Et hæc ipsa hora superueniens confitebatur Domino.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiam: Hæc, inquit, nempe mulier, qualis, & quanta descripta iam est, hac eadem hora, quando Simeon in vlnis habebat Christum, & hymnum decantabat, superueniens, quasi eodẽ spiritu, quo Simeon, ducta, vt eius testimonio suũ etiã adiũgeret, cõfitebatur Domino, id est, laudibus prosequebatur Christum ipsum. habet autem verbũ Græcum maiorem impressionem, quasi dictum esset viciſſim confitebatur, id est Simeoni succinebat, & sicut ille confitebatur, confitebatur & ipsa. Particula enim Græca ἀντὶ in

compositione vicissitudinem indicat eius rei, quam verbum, cui adiungitur, significat, sicque Anna vicissim confitebatur cum Simeone.

ANNOTATIO. LXII.

Triplex confitendi modus in Scripture reperitur.

CONfessionē triplicē in Scriptura legim⁹. Vna est laudis, de qua dicitur. Confitemini Domino, quoniam bonus. Altera gratiarum actionis; de qua illud est: Confitebor tibi Domine, quoniā exaudisti me. Tertia est professionis, de qua Rom. 10. dicitur: Si confitearis in ore tuo Dominū Iesum. & iterum: ore fit confessio ad salutem. Sunt in Scriptura multa testimonia harum confessionum. Titus Bostrenus, & Euthymius hanc Annę confessionem interpretantur actionem gratiarum: agebat enim gratias omnino pro beneficio aduentus Christi. Alij intelligunt confessionē, hanc, laudē; quia aduenientis Christi virtutes commendabat, sicque in commēta rio exposuimus; possumus etiam vere, & accommodate interpretari professionem, quia profitebatur illum, qui in vlnis Simeonis gestabatur, verum Christum esse: aut etiā omnibus his tribus modis Domino confitebatur, gratias agendo, laudando, profitendo, quod etiam Simeon fecerat.

Et loquebatur de illo omnibus, qui expectabant redemptionem Israel.

COMMENTARIA.

NON solum Domino confitebatur, sed ijs, qui adstabaut fideles, quique expectabant redemptionem Israel per Christum futuram, loquebatur de illo, annuncians eum esse Christum, & Messiam promissum, per quē expectata redemptio, & salus efficiēda erat; & quæ prius prophetissa erat, facta iam Christi est Apostola. Hoc est vltimū testimonium Christi aduenientis, quod Euangelista multis prænarratis adiunxit, de quibus compendio quodam Ambrosius inquit. non solum ab Angelis, & Prophetis, & à Pastoribus, & à Parētibus, sed etiam à Senioribus, & iustis generatio Domini accepit testimoniū; omnis ętas, & vterque sexus, venturorū miraculorum fidem astruunt: Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, Magus adorat, vtero clausus exultat, vidua confitetur, lustus expectat: Hæc ille.

ANNOTATIO. LXIII.

Nō omnes eodem modo superiorem sentētiā legūt.

IN Græcis exemplaribus legitur (qui expectabāt redemptionem in Hierusalē) vt significet Euangelista multos expectasse redemptionē hanc, præter eos, qui habitabant Hierusalē. Annā tamen nō omnibus, sed his Christum annunciasse. Sicque legit Euthymius. Quidam etiam vetusti codices habēt. (redemptionem Hierusalē) Origenes tamen homi. 17. & Augustinus libr. 2. de consensu Euang. cap. 5. cum vulgato legit (Israel) ad redemptionemque refert, sicut paulo superius de Simeone dictū est, quod ipse expectabat consolationem Israel. Dices, nonne omnes Iudæi expectabant? Respondeo, expectasse quidem omnes: tamen hoc in loco, sicut in superiori allegato, verbum expectandi, non solam spem significat, sed etiam quandam propinquitatem, vt expectasse dicantur, qui iam iam vēturum Christum sperabant, quod ex fide perfecta ꝓcedebat, nec hoc solum coniuncto etiam quodam desiderio aduentus ipsius, quod dilectionis erat. His igitur, quorum numerus quidam tunc temporis in templum confluxerat, Anna annunciabat Christum.

Et vt perfecerunt omnia secundum legem Domini, reuersi sunt in Galilæam in Ciuitatem suam Nazareth.

COMMENTARIA.

COmpletis omnibus, tam quæ ad purificationem Beatæ Virginis, quam quæ ad præsentationem, ac redemptionem Infantis, secundum legem prescripta erant, reuertuntur in Galilæam, & in ciuitatē suā Nazaret: quamuis enim oriundi à Bethlehem essent; tamen quia fixum iam diu domicilium in Nazareth habebant, ciuitas eorum dicta est.

ANNOTATIO. LXIIII.

Quando B. Maria cum infante fugerit in Aegyptum.

QVæstio est, an postquam perfecerunt ea, quæ secundū legē erant, reuersi sint statim in Galilęam, & in ciuitatem Nazareth, an potius e Hierusalem profecti sint in Aegyptū, dicēte Angelo. Surge, & accipe Puerum, & Matrem eius, & fuge in Aegyptum, quod Matthęus c. 2. describit: sunt enim tres Doctorum sententiæ. Prima est Augustini li. 2. de consensu Euangelistarum ca. 5. affirmantis. Post quam perfecerunt hæc, quæ narrata sunt in Hierusalem, tunc apparuisse Angelum monentem, vt in Aegy-

Aegyptum fugerent, ideo è Hierusalem fugisse in Aegyptũ, & post reditum impletũ esse, quod dicit Euangelista noster(reuersi sunt in Galilæã in ciuitatem suam Nazareth)vñ nõ sunt hæc immediate, & cõsequẽter facta, sed interclusitfuga in Aegyptũ, quã descripsit Matthæus, Lucas vero ptermisit. Secunda sentẽtia est Euthymij, asserẽtis, hæc, quæ dicit Lucas, consequenter esse facta, nimirũ impletis hisce, quæ legis erant, in Hierusalẽ, reuersos esse in Galilæã, & in ciuitatem Nazareth, ibiq; Angelum apparuisse, & monuisse fugã. vnde quod dicit Matthæus, secessit in partes Galilææ, & habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, nõ est idem cũ eo, quod Lucas narrat nũc(reuersi sunt in Galilæam) vt affirmat Augustinus, sed illud post reditũ ab Aegypto, hoc post purificationem factum est. Tertia sententia est Epiphanij hæres. 51, qui conuenit cum Euthymio in hoc, quod post purificationem redierint in Galilæam: tamẽ dissentit & ab Augustino, & ab Euthymio; existimat.n. post duos annos Angelum apparuisse, & monuisse fugã. dicit enim post duos annos reuersos esse in Bethlehem, & tunc Magos veniisse, & Angelum postea apparuisse, eosque fugisse in Aegyptum. quod quidem multos Doctores habet contrarios, qui tradũt Magos veniisse ante purificationis dies, & nõ multis post diebus fugisse in Aegyptũ, vt Augustinus, & Euthymius affirmant. de hac tamen re non est instituti præsentis longius disputare. Quod vero ad propositam difficultatem spectat, suã Augustini probabilem esse negare nemo potest. Mihi tamen probabilior visa est sentẽtia Euthymij, quã Origenes hom. 18. indicat, & quę accommodatior est verbis Euangelistæ, dicentis (vt perfecerunt omnia secũdum legem, reuersi sunt in Galilæam) particula illa(vt) indicat consequentiam quandam, & in continuationẽ temporis. quasi dictum esset, cum impleuerunt, quæ secũdum legem erant, tunc reuersi sunt in Galileã, vbi Angelus apparuit. videtur etiam, quædam conuenientia, vt redirent prius in Nazareth, vbi domicilium fixũ habebant. Cum.n. in Aegypto aliquot annis permansuri essent, tempus, breue saltẽ datum est eis, vt quę domi habebant, componerent, aut aliquid, quod ad tantum iter necessarium erat, inde acciperent.

Puer autem crescebat, & confortabatur.

COMMENTARIA.

DEscripta Saluatoris infantia, tempus pueritiæ breui compendio absoluit. Cum autem Christi humanitas, & corpore, & anima constaret, quæ ad corpus pertinent præmittit: crescebat inquit Puer, nimirum corporis mole, & confortabatur, membrorum scilicet robore; temporis enim progressu, & statura procerior, & membra robustiora efficiebantur. in his enim similis nobis fieri dignatus est.

ANNOTATIO. LXV.

Non vna lectio, nec eadem omnium est superioris sententiæ interpretatio.

IN Græcis codicibus legis(confortabatur spiritu, sicque legit Epiphanius in Ancorato, & Euthymius. At vulgatus noster illud (spiritu) non habet, neque etiam Origenes hom. 17. & hom. 18. immo censet non legendum, discrimẽ in hoc ponẽs inter Ioannem Baptistam, & Christum. de illo namque scriptum est, confortabatur spiritu; de Christo vero non, sed confortabatur. plenus sapientia, cũ vulgato, præter Origenem, legunt Cyrillus lib. de fide ad Reginas, & Titus etiam Bostrenus: Ambros. lib. de incarnatio. Dominic Sacrament. cap. 7. & Vigilius martyr lib. 2. contra Eutychen. & lib. 5. similiter & Gaudentius in responsione ad Paulũ Diaconũ, & Beda, qđ argumẽto est, illud (spiritu) in alijs Græcis codicibus non reperiri, variaque fuisse exemplaria Græca, & forsan adiectũ est ab aliquo, ex illo loco superiori de Ioanne Baptista. quid autẽ sit confortari, non eodẽ modo explicatur ab interpretibus. Primo igitur loco Orig. hom. 18. & 19. verbũ hoc ad sequentia refert, vt confortatio sit sapientia, & gratia in hunc sensum: confortabatur, quia nimirum implebatur sapiẽtia, & gratia Dei erat super illum. Secundo loco Euthymius legens sic (cõfortabatur spiritu) dupliciter interpretatur, vno modo, cõfortabatur, inquit, aduersus malitiam, spiritu, id est, diuinitate sibi vnita. alio modo, confortabatur Spiritu sancto, quia sicut Spiritu sancto superueniente incarnatus erat, ita per cooperationem illius conuersabatur, & cooperabatur. Tertio loco Cyrillus lib. de fide ad Reginas, & Titus Bostrenus ad membrorum robur, confortationem referunt in eum sensum, quem in Commentario secuti sumus, qui nobis accommodatior visus est; cum enim Christi humanitas & corpore cõstaret, & anima, duobus verbis explicuit Euangelista, quæ ad corpus spectabãt, nimirũ crescebat, & cõfortabatur, sicut & duobus vsus est in ijs, quæ ad animam attinebant, nempe plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo. Verba Cyrilli ibi hunc Lucæ locum interpretantis sunt hæc: Inanitionis conditioni vere congruere tribuimus corporale incrementum accipere. & etiam corroborari in particulis corporis paulatim solidantis. Hæc Cyrillus. Titus autem Bostrenus, secundum corpus inquit crescebat; & cõfortabatur, membrorum nimirum robore, vna cum ipsa corporis mole adolescente. Hæc ille.

Plenus Sapientia.

COMMENTARIA.

HAec cum sequenti sententia ad animam spectat. plenus, inquit, erat sapientia: non est autem dictum (& implebatur) sicut dictum est de corpore crescebat, & confortabatur, sed dicitur plenus sapientia, vt animæ perfectio distincta indicaretur ab ea, quæ erat corporea; corpus quidem ad staturam perfectam, & membra ad soliditatem, & robur suum paulatim reducebantur; ideo crescebat, & confortabatur; anima vero Christi non sic ad perfectionem, quæ in sapientia, & gratia posita est, perducebatur, sed

totam simul accepit sapientię plenitudinem ab exordio ipso creationis suę,& vnionis cum diuinitate; idcirco plenus sapientia dicitur, quasi dictum esset,cum esset plenus sapientia, quantum ad animam: temporis tamen progressu corpore crescebat, & confortabatur. hoc peculiare Christo est; in cæteris enim & anima, & corpus paulatim ad suæ perfectionis complementum perducuntur.

ANNOTATIO. LXVI.

Quæ lectio, & quæ expositio hoc in loco probanda sit.

GRæce loco (plenus) est participium passiuum presentis temporis,vel imperfecti πληρούμενον, quod vertunt quidam recentiores,quasi loco verbi positum (& implebatur;) immo Ambros.lib.de incar.Domin.sacra.cap.7. legit (& implebatur) similiter Orig.hom.18.& 19.& Gaudentius in responsione ad Paulum Diaconum; eamq; significationē secuti sunt Titus Bostrenus, & Cyrill. lib. de recta fide ad Reginas, cum alijs, eaque excitauit difficultatem, nēpe qua ratione Christus dici potuerit impleri sapientia; nā participium hoc indicat progressum,& motum ad plenitudinem sapientiæ: nō autem quod plenus ab exordio fuerit, varijsq; modis hanc rem doctores explicāt, quos referemus in annotatione inferiori super illa verba (proficiebat sapientia,ætate, & gratia.) Quantum autem ad hunc locum spectat, Ambrosius loco citato de scientia humanitatis interpretatur,quam per sensum humano more Christum acquisisse dicit. Titus vero Bostrenus scientiam diuinam intelligit, quæ non habuit progressū in se,sed in sui manifestatione; paulatim enim sapientia illa latens se prodebat,idq; dici nunc impleri,interpretatur. At vero quia vulgatus interpres vertit,non quidem (& implebatur)sed (plenus) quasi non perductus sit Christus ad huius sapientiæ perfectionē progressu temporis,sed simul ab exordio eā habuerit; idcirco huius lectionis rationē reddere tētabimus. In primis participia apud Græcos,sicut & apud Latinos pro nominibus sæpe poni,nemo vel mediocriter in eo idiomate versatus ignorat, traditumq; est, & exemplis confirmatum ab Eustachio in primo Iliados. nihil ergo absurdi est, si hoc in loco participium πλησούμενον, positū pro nomine πλήρης, dicamus cum vulgato interprete, Quod si quis dicat, id fieri non debere, nisi causa aliqua ad id nos cogat, id ego fatebor; causam vero eam profero,quia si participij significationem recipimus,& vertamus(& implebatur) necesse erit fateri Christum sapientem progressu tpis factum: non autem à principio,vt dixit Ambrosius; quod quidē non esse recipiendum inferius estendemus in annotatione allegata. Nec aptari potest huic loco, quod Titus Bostrenus dicit, nempe sapientia impleri, nō quod sapientia augmentū in se receperit, sed quantum ad ostensionem, quia videbatur Christus impleri sapientia paulatim, dum maiora quotidie sapientiæ argumenta proferebat: hæc tamē interpretatio non habet locum in præsenti: nam Euangelista loquitur de tempore infantiæ Saluatoris,quando nec quantum ad ostēsionem impleri dici potuit. hac ergo de causa vulgatus loco nominis participiū positum cēsuit. Præterea etiam si vim participij habeat; adhuc tamen non est vertēdum verbo imperfecti temporis (& implebatur;) in sacris enim litteris hoc verbum πληρόομαι, non motum ad plenitudinem, sed terminum plenitudinis significat, vel vt clarius dicam, non plenum fieri, sed plenum esse. extat enim exemplum Iosue 3. ὁ οὐ ἰορδάνης ἐπληρέθη, nō est sensus, Iordanis implebatur, sed plenus erat; ita etiam nunc (plenus erat sapientia) non autē (implebatur sapientia) dicendum est. fauet huic sensui, qui idem est cum præcedenti, nempe si participium pro nomine accipiatur,testimonium Ioan.1. habitauit in nobis, plenum gratiæ,& veritatis. plenitudo hæc veritatis,& gratiæ fuit simul cum habitatione; habitasse autem nemo non videt ab exordio incarnationis.igitur ab eo tempore fuit plenitudo sapientiæ. hunc sensum aduertentes Vigilius lib.2.contra Eutychen. legit, confortabatur,repletus sapientia: quo verbo expressit terminum plenitudinis. Verum ergo sensum vulgatus obseruauit, quem in Commentario secuti sumus.

Lectio versionis vulgatæ hoc loco est amplectenda.

Et gratia Dei erat cum illo.

COMMENTARIA.

HAec etiam sententia ad animam spectat. gratia, inquit, Dei erat in illo; non quidem quæ progressu temporis ad perfectionem perduceretur; sed quæ ab exordio ita fuit, sicut & sapientia.Dicitur autem gratia Dei ad distinctionem: nam etiam est gratia hominum, quæ nos gratos facit hominibus. Est autem gratia hæc, qua non solum ille homo charus, & Deo gratus erat, quaque ad omne bonum faciendum, malumque cauendum roborabatur: sed etiam à qua omnis gratia in omnes homines deriuatur: nam de plenitudine eius omnes accepimus. Respondent aūt hæc duo, sapientia & gratia, duobus prædictis de corpore,nimirum,crescebat,& confortabatur: nā sapientiæ plenitudo staturæ perfectæ corporis, & gratia membrorum robori comparatur; Christo enim ad munus suum obeundum erat necessaria, quoniam venit docere, & conciliare nos Deo.Plenus igitur sapientia est,vt Doctor,& gratia Dei erat in illo,vt Mediator inter Deum,& homines.Merito autem Euangelista noster gratiæ,& sapientię meminit; narraturus enim proxime erat opus Christi, quod à sapientia & gratia procedebat, nempe quando Doctoribus in Templo diuinæ suæ lucis radios quosdam emisit,eosque in stuporem permouit.

ANNO-

ANNOTATIO. LXVII.

CYrillus lib.de recta fide ad Reginas, hunc locum Lucæ adferens, interpretatur illud (Dei) in hunc sensum gratiam Dei esse in Christo, id est, vt decet Deum: erat enim ille homo Deus. Simile illud est Ioan. 1. Gloriam quasi vnigeniti à Patre, id est, vt decet Vnigenitum. hoc recte quidem dicitur; tamen ad sensum magis facere videtur, si positum dicamus ad distinctionem. nam & est gratia hominum, vt dictum est in commentario. Quidam autē ad verba spectāt. Ambro. lib. de incarnatione Dom. sacra. capitu. 7. legit (gratia Dei erat cum illo.) Origenes autem hom. 18. & Vigilius lib. 2. contra Eutychen, legunt (gratia Dei erat super eum) Vulgatus noster vertit (erat in illo.) Et re vera gratia Dei vere dicitur esse cum homine, super hominem, & in homine, diuersis tamen rationibus. in homine quidem, quia ei inest, sicut scientia, & virtutes dicuntur esse in homine, quia ei insunt; gratia enim donum Dei est infusum hominibus; dicitur cū homine, quia cooperatur homini, & ad recte, & sancte operandū adiuuat. iuxta illud 1. Corinth. 15. Abundantius illis omnibus laboraui, non autem ego, sed gratia Dei mecum. Dicitur etiam super hominem, quia nō ex hominibus est, aut ex naturalibus principis, aut virtute eorum, sed desuper à Deo concessa supernaturaliter. Sic etiā dici potuit gratia Dei in eo, id est, in humanitate, super eum, & cum eo. in eo quidem, quia animæ Christi infusa erat; cum eo, quia cooperabatur ipsi; super eum, quia super naturam humanitatis. At vero hæc omnia non sunt dicta de Christo, sicut de cæteris hominibus. Nam gratia humanitati Christi eōcessa emanabat à diuinitate, cui erat vnita; erat enim natura illa nō humano supposito, sed diuino sustentata; ideo gratia à supposito, cui adhærebat, emanabat in ipsam. non sic in nobis, qui proprijs sustentamur suppositis: vnde erat super eum gratia, si nudam humanitatem respicias, sed non super eum, si totum consideres Christum, nempe suppositum, siue personam diuinam, habentem naturam humanam; erit enim ille homo, non purus homo, sed Deus, & homo. Eadem etiam ratione dicitur esse cum eo gratia, nō vt nobiscum: nam Deus, qui gratiā illā cōseruabat, & per eā operabatur, & cooperabatur humanitati, coniūctus erat ipsi: at nobis nō est coniūctus, quasi nobis vniatur in supposito. Vnde recte Theologi dicunt, humanitatē Christi esse velut instrumentū coniunctum; nos vero vt instrumentum separatū Dei. Est autem instrumentum coniunctum, quod operanti coniungitur, & vnitur, vt manus corpori; separatum vero, quod non vnitur, vt calamus manui. Hęc omnia dicta sunt, vt veritatem locutionū quas Patres tradiderunt, & explicem, & defendam. In præsenti autem loco omniū accommodatissima lectio est, quam vulgatus habet, nempe gratia Dei erat in illo. nam hæc locutio exprimit perfectum sensum Euangelistæ, & rem ipsam: nam gratia nō solum erat in Christo modis prædictis, sed etiam tanquam in causa, & fonte, ac principio, à quo deriuāda erat in homines. Gratia enim ipsius causa fuit gratiæ omnium nostrum, quia ipse est, qui nos Patri, & Deo reconciliauit, & gratos fecit. erat igitur gratia Dei in ipso; hæc enim phrasis in Scriptura causam efficientem indicat. Ioan. 1. In ipso vita erat, id est, ipse causa vitæ nostræ est Act. 4. Non est in aliquo alio salus, id est, nemo alius est causa salutis. ita nūc gratia Dei erat in illo, non solū quia in ipso erat, sed etiam, quia ipse erat causa per quem omnes grati Deo efficiendi eramus. Eph. 1. Gratificauit nos in dilecto filio suo. Hinc facile est dubitationi cuidam satisfacere posset; enim quispiam interroga re cur sicut dictum est plenus sapientia, non etiam simul dictum est (& gratia) nimirum (plenus?) Respondeo hanc locutionem, gratia Dei erat in illo explicuisse, Christum causā esse nos Deo gratificandi, & reconciliandi, quod fuit præcipuum eius munus. id autem non sic exprimebatur illo dicendi genere.

Gratia Dei in homine cum homine, & super hominem esse dicitur.

Quæ rōne Gratia Dei in Christo esse dicatur.

Ioann. 1. Actor. 4.

Et ibant parentes eius per omnes annos in Hierusalem in die solemni Paschæ.

COMMENTARIA.

DE Saluatoris pueritia, vsque ad annum eius duodecim nihil aliud Euangelista narrat præter hoc, quod Parentes eius singulis annis ascendebant de Galilæa in Hierusalem ad celebrandum Pascha; sic enim præceperat Dominus Deute. 16. hoc autem refert Euangelista, vt connectat historiam de Christo remanente in Hierusalem, quod huius ascensus occasione in duodecimo ætatis eius anno factum est.

ANNOTATIO. LXVIII.

De præcepto ascendendi in Hierusalem trib⁹ anni solemnitatibus.

PRæceptum erat Domini Exo. 23. & Deutero. 16. tale. Tribus, inquit, vicibus per annū apparebit omne masculum tuum in conspectu Domini Dei tui, in loco, quem elegerit: in solemnitate Azymorum; in solemnitate Hebdomadarum: & in solemnitate Tabernaculorum. tenebantur ergo Iudæi ter in anno ascendere in Templum. Euangelista de primo ascēsu meminit, quādo in Paschate ascendebāt ad celebrandum festum agni, & Azymorum. quamuis autem hoc præceptum nō obligaret feminas, sed solos masculos: non tamē prohibebātur illæ deuotionis causa etiam ascendere. Virgo ergo piētissima, & deuotissima cum Ioseph & Puero Iesu ad Templum singulis annis ascendebat. Euangelista nō expresse dixit, parentes cum Puero ascendisse singulis annis: id tamen insinuauit. Neque enim verisimile est vtroque parente eunte in Hierusalem, puerum solum remansisse, id etiam affirmat Beda, & Iuuencus, qui sic ait. Ad templum lætis puerum perducere festis, omnibus annorū vicibus de more solebāt. Inquirunt recentiores quidam, cur non etiam ascēderint in alijs duabus solēnitatibus; respondentq;, id factum esse, quia longe distabant à Hierusalē, itinere nempe trium dierū. quo casu dispensabatur in illis duabus solemnitatibus; non tamen in tertia scilicet Paschatis, quæ maxima erat, & omnino prohibebatur paschalem agnum edere extra Hierusalē, vt habetur Deuter. 16. Hæc responsio non videtur probanda

probanda: non enim Euangelista negat, etiam alijs duabus solemnitatibus ascendisse; sed solum refert ascendisse in festo Paschæ, quod ea de causa meminit: quia quæ narraturus erat, hoc tempore, & hac occasione venerunt, cæteras vero solemnitates prætermisit, quæ ad hoc non spectabant. non autem licet inde colligere in illis solemnitatibus non venisse in Hierusalem. non enim, quia Euangelista non narrat, ideo non fuit, cum sciamus non omnia Euangelistas narrasse.

Quo ausi sint ascendere in Hierusalē, viuente adhuc Archelao.

Maior difficultas est, quam mouet August. lib. 2. de consens. Euangelist. cap. 10. nimirum cum reuersi de Aegypto timentes Archelaū regnantem in Iudæa, recesserint in Galileā, quomodo ausi sint ascēdere in Hierusalem, cum Archelaus adhuc regnaret? Respondet dupliciter. Vno modo loqui Euāgelistam de annis post relegatum Archelaum. Altero modo quod etiā si regnaret ille, ascendebant adhuc præferentes timorem Domini timori illius. eo præsertim, quia fieri poterat, vt per diem festum, inter tam ingentem turbam latenter ascenderēt, mox reuersuri: vbi ramē alijs diebus habitare metuerēt, vt ne solemnitate prætermissa essent irreligiosi, nec continua mansione conspicui. Hæc August. Prior solutio non est multum probabilis, cōstat enim ex Ioseph lib. 17. antiqui. ca. 15. post Herodem, Archelaum regnasse, antequam relegaretur, decem annis in Iudæa. Vnde necesse erat illius tempore ascendisse Beatam Virginem cum Ioseph, maxime cum Euangelista generaliter dicat per omnes annos ascēdisse in templum. Posterior solutio vera est, quamuis facile dici posset, reuertentem Ioseph de Aegypto timuisse ire in Iudæam habitandi causa, nunc autem dicitur venisse in Hierusalem, non vt habitaret, sed vt paucis moraretur diebus. in continua autē habitatione facile deprehendi ab Archelao posset, non autem in tam breui mora, præsertim in tāta multitudine confluente vndiq; Iudæorum. Illud vero sine cōtrouersia est, annis, quibus in Aegypto commorati sunt, non ascendisse Hierosolymam. Lucas enim supponit totam historiam Magorum, & fugam in Aegyptum, quam Matthæus narrat.

Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi.

COMMENTARIA.

SVspensa est sententia vsque ad illud (remansit puer in Hierusalem) est enim contextus hic, cum esset annorum duodecim, & illi ascenderent in Hierusalem, & perfectis omnibus redirent, remansit ille solus ignorantibus Parentibus, tacite insinuat eum illis etiam eum ascendisse: dicuntur ascendisse secundum consuetudinem diei festi, id est, vt solebant ascendere, cum dies festus Paschæ adueniebat. quòd ideo positum est, vt ascensionis huius causa, & tempus significaretur: multis enim alijs de causis, & varijs temporibus de Galilæa in Hierusalem ascendi poterat.

Consummatisque diebus, cum redirent.

COMMENTARIA.

SEptem dies erant Azymorum, vt habetur Leuit. 23. & Deuter. 16. nec ante redierunt, quam omnes celebrassent pro insigni Religione, & pietate sua, cumque iter, festi celebrandi causa, tantum susceptum esset, eo peracto tempore in Galilæam rediere.

Remansit puer Iesus in Hierusalem, & non cognouerunt parentes eius.

COMMENTARIA.

NEscientibus Parentibus, & reuertentibus in Galilæam, remansit solus IESVS in Hierusalem, non errore, aut casu, sed certo consilio; non etiam ex inobedientia, sed vt ostenderet, quale esset suum officium, ad quod peragendum à Patre missus erat. Quomodo autem Parentes ignorare potuerint, verba sequentia indicant, existimabant illum esse in comitatu, id est, cum comitibus eiusdem viæ, aut cum cognatis, & notis.

ANNOTATIO. LXIX.

GRæca exēplaria non habent (non cognouerūt parentes eius) sed (non cognouit Ioseph, nec Mater eius) sicq; legit Euthymius. At vulgatus Interpres habet (non cognouerunt parentes eius;) sicque legunt Origenes hom. 19. & Hieron. aduersus Heluidium, & Beda. Sicque Euangelista eos in hoc capite appellauit (cum inducerent, inquit, Puerum parentes eius) Rursus, ibant Parentes eius per omnes annos, quamuis enim Ioseph non fuerit verus pater Christi: tamen vt supra diximus, Pater reputabatur. adiunximus etiam alias causas, cur pater dictus sit. Adnotat in hoc loco Beda cōsuetudinem tunc fuisse, vt venientes ad festiuitates, sic iter facerent, vt viri viris, feminæ feminis coniungerentur, Pueris vero tam his, quā illis copulari liceret, hacque de causa parentes ignorauerunt Iesum remansisse; putabat enim beata Virgo illum cū Ioseph venire; Ioseph vero contra putabat venire cū Matre. hoc tamen nullo probabili fundamento nititur, immo Euangelista aliter sensisse videtur; nam dicit putasse parētes illum venire in comitatu, id est, vię socijs, notis, & cognatis. Nō immerito autem posset quispiam interrogare, quare Christus parentibus inconsultis, immo & nescientibus remanserit in Hierusalem. Euthymius respōdet hoc factum esse diuina prouidentia, ne si scirent, prohiberent eum quasi

Quare Christus inconsultis Matre, & Ioseph remanserit in templo.

quasi puerum, & sine literis (remanserat enim vt Doctoribus colloqueretur) Hæc responsio nō videtur probanda, qua parte dicit parētes prohibituros Christum cōmiscere se Doctoribus ob pueritiam, & quia sine literis erat; sciebant enim ipsum Deum esse, & de Spiritu sancto conceptum plenum gratię & vertitatis. vnde existimare non poterant eum ineptum, & ignorantem. Beda aliter respondet, nimirū remansisse illis ignorantibus, vt ostenderet Christus se aliū Patrē habere verū in cęlis. Hęc etiā responsio non omnino perfecta est: nā nec hoc ignorabant Beata Virgo & Ioseph, qui illū filiū Dei credebant. legitimā responsionē huius difficultatis ipsemet Christus docuit verbis paulo inferius subiunctis, qñ dixit, in his, quæ patris mei sunt, oportet me esse. In cuius declarationem aduerte, Christi operationes in duplici fuisse differentia; quædā enim cōmunes, quas vt homo operabatur, sicut & cæteri homines; non enim otiosus inter nos fuit, nec singularis, sed multa faciebat, sicut solent homines facere quædā erant propriæ, quæ vt Redēptor faciebat, & & quæ ad diuinitatē eius magis pertinebant, vt docere, miracula facere, discipulos conuocare, & alia huiusmodi, quæ patris opera appellauit, ob eas rationes, quas in loci citati explicatione adferemus. inter has operationes vnū inter alia discrimē erat, qđ in cōibus voluit subijci parentibus, & illis obedire, sicut & cęteri homines, nō quidē necessitate, sed voluntate, vt etiā inferius declarabitur. in proprijs vero soli ęterno patri subditus erat, nec tales operationes ad parentū nutū, sed ad Dei patris voluntatem, & præceptum faciebat, quod adultus iam factus sæpe declarauit: Ioan. 2. de miraculo couersionis aquæ in vinum loquens, respondit Matri, nondum venit hora mea. & Matth. 13. verbum Dei prædicans, interpellare volēti ob Matris præsentiam: Ecce, inquit, Mater tua, & frattes tui foris stant, quærentes te: respondit: quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? significans se in his operationibus non dependere à matre, nec à carne, & sanguine, sed à solo patre. ob id subiunxit: Quicumque fecerit voluntatem patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, & soror, & mater est. Hoc est mysterium, quod præsenti facto significare voluit. Doctoribus enim se commiscere, eos interrogare, & audire, & respondere, & cum illis colloqui, opus erat non commune, sed propriū quod ex officio suo ei incumbebat; erat enim quoddam genus prædicandi aduentum eius. Idcirco non in eo matri, aut Ioseph subiectus erat, sed æterno patri. Voluit ergo nescientibus parentibus remanere, vt qui in multis hactenus parētibus obedierat, significaret se habere quædam alia, in quibus non ipsis subdebatur, sed patri cælesti. atque hæc est causa, cur non requisiuit eorum consensum, ne videretur in his pendere ab illis. Eadem etiam de causa non expectauit ætatem adultam, vt hoc faceret, sed cum duodecim annorum esset, id effecit, quia hoc tempus est, quando maior est obedientia filiorum ad parentes; ante enim duodecimū annum puerorum opera sūt velut infantię, quę nō ducitur perfecto arbitrio, sed velut necessitate quadam, ideo non apparet perfecte obedientia in illis, at iam in duodecimo anno arbitrium perfectū est, & obedientia eo tempore perfecta esse potest. In adultis autem videtur quędam libertas, & quasi iuris sui sunt in multis. Electum ergo est tempus hoc, in quo magis obedire debere videbatur, vt ostenderet se in his, quæ propria habebat, non subdi parentibus, sed Deo, cuius erat filius; atque hæc mihi videtur causa, cur remanserit parentibus non cognoscētibus. In sequentibus hæc & alia in hoc mysterio explicabuntur. Significare etiam voluit salutem spiritualem proximorum prępōnēdam commodo temporali proprio, ac carni, & sanguini, idcirco vt alios instrueret, propriam deseruit matrem. hanc causam indicat Tertullianus lib. 4. contra Marcio. vbi hunc locum edisserens, fidem inquit, pręposuit carni, & sanguini.

Operationum Christi quędā cū aliis hominib⁹ cōmunes, q̄dam Redēptoris proprię erāt.

Ioan. 2.

Matth. 12.

Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiā; Iesu remanēte in Hierusalem, parentes inde profecti cōfecerunt iter vnius diei, existimantes illum venire in comitatu, id est, cum socijs, & comitibus eiusdem itineris; non enim soli venerant, sed cum amicis, & notis, cum quibus Christum venire arbitrantes, integrum diem in itinere consumpserunt, non cognoscentes remansisse solum eum in Hierusalem. Quod ergo non cognouissent parentes illum remansisse, causa fuit, quia existimarunt illum venire cum comitibus.

ANNOTATIO. LXX.

Quomodo Maria p diem integrū filiū in itinere non vidit.

NON caret admiratione, quod Beata Virgo, quę summe diligebat filium, sustinuerit per integrum diem eius priuari præsentia, maxime cum ille in ætate tam tenera esset, & in itinere extra patriam, & habitationem propriam, quod vix communes matres ferrent. inuestigandæ igitur huius causę sunt, cuius duę mihi videtur. Vna est diuina prouidentia quæ sic disposuit, & ordinauit. Altera est reuerētia, & veneratio, qua Beata Mater prosequebat filium suū, quē etsi paruū ætate carnis, Deū tñ esse non ignorabat, idcirco eius arbitrio multa permittebat, secura, nihil inde præter illius voluntatem euenturum. His etiam accedat consuetudo illius tunc temporis, vt ex Euangelistæ verbis constat; comites enim viæ multi erant, & quidam præire, quidam sequi solebant vsque ad terminum diei, quando conueniebant ad diuertēdum in locum quietis, solebāt etiam paruuli accedere notis, & amicis, aut sponte, aut ab ipsis tracti. noluit ergo pijssima Mater negare filio, quod suis etiam filijs aliæ matres cōcedebant, non ex amoris erga eos tepiditate, sed potius ex vehementia, nolentes illorum votis contradicere. his forsan de causis Beata Virgo integro die à filio afuit, quod non vlli negligentiæ, sed amori, & reuerentiæ est adscribendum.

Et re-

Et requirebant eum inter cognatos, & notos

COMMENTARIA.

SVplendum est, quod Euangelista non expressit, sed insinuauit, nempe non inuentum esse à parentibus in comitatu, siue apud viæ comites, & socios, ideo requirebant eum inter cognatos, & notos, si forsan cum eis venisset. Quanto putas dolore, & timore cor Beatæ Virginis concuti incepit, quando in comitatu filium non inuenit? quantaque solicitudine ad cognatos, & notos recurrit?

Et non inuenientes regressi sunt in Hierusalem, requirentes eum.

COMMENTARIA.

EO non inuento reuertuntur in Hierusalem, ibi illum remãsisse arbitrantes; certi enim erant eum non præisse, iterque ante eos prosecutum esse, cum iam esset finis diei, cæterique mansionibus, & hospitijs incumberent. quod argumento est, Beatam Virginem sedulam in itinere conficiendo fuisse, integrumque diei iter, quod cæteri conficere solebãt, confecisse: aliter enim dubitasset, an filius longius cum alijs processisset. Existimandum est Beatam Virginem cum Ioseph non quieuisse, sed Christo in fine diei non inuento, iter statim arripuisse in Hierusalem, corpore nimirum defessam, & animo vehemẽter afflictam.

ANNOTATIO. LXXI.

Reijcũtur Doctores, qui sentiunt Mariã & Ioseph infantẽ quę fisse existimãtes alio transmigrasse, aut in cęlos ascendisse.

DVbitatio est non modica, quomodo parentes quæsierunt Christum; ex hoc enim dependet intelligentia sequentium sentẽtiarũ. Origen. hom. 19. censet non idcirco quæsiuisse, quia putarent illum aberrasse à via, aut perijsse, sed quærebãt eum, inquit ne forte discessisset ab eis, ne relinquens eos ad alia trãsmigrasset, aut quod magis puto, ne reuertisset ad cælos, cum illi placuisset iterum descensurus; nec enim poterat accidere, vt Maria, q̃ sciebat se de Spiritu sancto concepisse, quæ Angelum loquentem, & currentes pastores, & Simeonem audierat prophetantem, timeret, ne puerum perderet oberrantem. Hęc Origenes: adfertque exemplum: Quomodo, inquit, vt si quãdo Scripturas legis, quęris in eis sensum cum dolore quodam, non quod Scripturas errasse, aut perperam quid habere arbitreris, sed quod illę intrinsecus habeant veritatis sermonem, & rationem, & tu nequeas inuenire, quod verum est; ita, & illi quærebant. Titus Bostrenus in in eadem est sententia, cuius verba sunt: Nunquid obsecro quærebant, eum tamquam qui perijsset, aut ab itinere, vt pueri solent, aberrasset? absit: neque enim sapientissimæ Virgini matri, cui plurima iam ante de eius diuinitate patefacta, compertaque erãt, tale quippiam in mentem venire potuit, sed nec ipsi Ioseph. Quærebant autem illum perinde, ac si quis Scripturam, vel abditæ cuispiam Scripturæ sententiam quærat. constat namque anxie, & dolenter illum inquirere, nõ quidem, vt errantem, aut falsam aut fallentem, sed vt veram, misticamque doctrinam continentem, necdum tamen proditam. Ad eum ergo modum illi quærebant Dominũ; soliciti enim erant, ne forsan ab eis discessisset, ipsosue deseruisset. Hęc ille. in eadem sententia est Theophylactus, eaque placet recentioribus; mihi tamen difficilis apparet, & vix accommodari cõtextui posse videtur. Primo quidem, si parẽtes existimassent, Christum eos deseruisse, & in alia transmigrasse, aut in cęlos reuertisse, doluissent quidem, sed non requisiuissent eum: nemo enim quærit sine inueniẽdi spe. quæ autem spes esse poterat parentibus, existimantibus Christum, quem Dei filium nouerant, eos deseruisse, aut in cælos reuertisse? profecto nulla. esset hoc quidem materia dolendi, sed non causa requirendi. Secundo, ea existimatio, & cogitatio non conuenit cum fide perfectissima B. Virginis, quam Elisabeth commendauit, dicens. Beata quæ credidisti, quoniam perficiẽtur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. Estque argumentum efficax tale: si Christus discessisset eosq; reliquisset, non cõgrueret istud cũ promissionibus factis per Gabrielem in annũciatione, nec cum verbis Elisabeth, nec etiã cũ prophetia, quam ipsa Beata Virgo decantauit. Beatam, inquit, me dicent omnes Generationes: at ipsa Virgo de his omnibus nullatenus dubitauit, & ea omnia fide constanti credidit. igitur de suo filio talia, qualia isti Doctores docent, non potuit existimre. Vnde non probo, quæ Timotheus presbyter Hierosolimitanus, quem supra citauimus, dicit in oratione quadam de prophetia Simeonis, cuius verba sunt: Quãdo mater visa esset cũ perdidisse, querens tribus diebus, clamabat dicens, ò calamitatem! quando expectaui felicitatem, tunc damnum sensi. Hei mihi! quis thesaurum surripuit? quis pretiosas opes mihi abstulit? quis me mea spe est frustratus? Hei mihi! Non dicar amplius benedicta in mulieribus. Non amplius dicent. Beatus venter, qui te portauit. extabui, non autem beata euasi. Hæc, & alia huiusmodi, inquit ille, quæ reijcienda sunt, vt pote contraria fidei integerrimæ, & perfectissimæ, qua Beata Virgo fuit prædita, quæ nec in filij passione, & morte, vel minimum titubauit. Dicendũ ergo aliter est. in cuius gratiam aduertendum est, Beatam Virginẽ ex vna parte firmiter credidisse, Christũ Dei filium esse, omni scientia, & sapientia plenum, cui nihil à casu, nihil ex errore accidere poterat. Ex altera vero parte, experta erat, eum ab infantia humano more processisse, & sicut cæteros adoleuisse. Neque enim in infantia loquebatur, nec firma membra corporis, vt ambularet, accepit, nec proprijs manibus induebatur, sed auxilio, & opera Matris vsus est, reliquasque infantibus, & pueris fragilitates communes habuit, patiebatur fitim, famem, lachrymas, vagitus, & alia huiusmodi; nouerat

Maria filium quęsiuit scies illum ipsum vel à via aberrasse vel ab se & Ioseph discessisse.

uerat profecto Virgo Beata, filium Dei non ex infirmitate, sed sponte, & voluntate hæc pati, vt nobis similis esset, quos saluare venerat. Ex hoc factum est, vt cogitaret etiam more puerorum illum aberrare voluisse à via, pre tanta multitudine tunc confluente, vt solent sæpe pueri à parentibus aberrare, non quidem vt cæteros, qui nolentes errãt, sed volentem, sicut & cæteras hominis infirmitates huiusmodi volens assumpsit. hæc cogitatio, & existimatio non est contraria fidei Beatæ Virginis, quæ etiam si putauit filium perditum, non id infirmitatis, aut necessitatis, sed volũtatis esse credebat. Hinc factum est, vt doluerit, sicut & matres dolent; nam in morte etiam illius doluit, quam tamen voluntariam esse non ignorabat; non solum autem doluit, sed velut errantem quæsiuit. cõtra hanc sententiam sic explicatam argumentum Origenis non militat; militaret quidem, si quis diceret Beatam Virginem cogitasse Christum errasse, sicut cæteros pueros ex ignorantia, & contra voluntatem: at hoc non dicimus, sed quod existimauit eũ aberrare, & similem aliis pueris etiam in hoc fieri; sponte tamen noluisse. hoc idem cogitauit & Ioseph, eaque de causa reuersi sunt quærentes Dominum. cum autem Beata Virgo filium in Templo inter doctores inuenit, non iam quia errare voluit, vt cæteris pueris accidit, eum remansisse cognouit, sed studio, & consilio particulari. propterea videns admirata est, vt explicabitur in sequentibus.

ANNOTATIO. LXXII.

Triæ documenta ad mores spectãtia, notantur.

NOnnulla, quæ ad mores spectãt, in his sententijs notare licet. Primum est, quod supra dictum est, nempe puerum Iesum remansisse in Hierusalem, & parentes non cognouisse, sed existimasse eum habere secum. quod quidem significat nonnullos esse, qui putant se bene ac recte agere, Christoque placere, cum re vera male agant, illique displiceant, existimantque se Christum habere propitium, cum habeant infensum; vt enim inquit Gregorius lib. 9. moral. cap. 13. vitia sæpe decipiunt sub specie virtutum. Sunt qui zelo iustitiæ moueri putant ad aliquid agendum in proximum, cum re ipsa moueantur vindictæ animo. sæpe auaritia decipit specie temperantiæ, sæpe exterius bona opera fiunt, interius autem ambitio est, quæ ad ea excitat. Hi sunt, qui secum Christum habere putant, & nõ habent. Secundum est, quod notat Origenes hom. 10. in Lucam. Parentes requirunt Christum inter cognatos, & notos, & non inueniunt. quod quidem significat humanam cognitionem non posse per se Christum indicare, diuini luminis hoc est. Matth. 16. Caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus. Præterea parentes, amici, familiares secundum carnem non raro à Christo auertunt, vixque Christum inuenit, qui eorum affectui indulget. Vnde Ambrosius libro de fuga sæculi cap. 1. valde necessariam docet, maxime sacerdotibus, abdicationẽ amoris erga cognationem, & amicos secundum carnem, explicans illud Matth. 12. quæ est Mater mea? & qui sunt fratres mei? Tertium est, cum primum nouerunt parentes Christum secum nõ habere, reuersi sunt in Hierusalẽ, nec vlterius in itinere processerunt, malueruntq; laborem, & expensam facti itineris perdere, quam Christum non habere. quod condemnat eos, qui cum tempus, & operã multam in negotijs iniquis consumpserint, viderintq; iam se causam malam prosequi, ne quæ apposuerũt perdant, potius prosequi malunt, quam retrocedere. quod vitium est multorum antiquorum, & eorum qui vane tempus, & labores suos collocarunt. Non sic autem est faciendum, sed cum primũ homo nouerit se Christum non habere, & à via recta aberrare, redire oportet ad mentem, & iter inire bonum, etiam si multũ tempus in illis rebus consũpserit, habendũq; est in mẽte verbũ Dauid: Ps. 118. Cogitaui vias meas, & cõuerti pedes meos in testimonia tua.

Et factum est, post triduum inuenerunt illum in Templo.

COMMENTARIA.

CVm redijssent in Hierusalem, eumque requirerent, inuenerunt post triduum, id est, die tertio; primus enim fuit, quando à Hierusalem profecti sunt; secundus, quando reuerunt, & partim requisierunt in Hierusalem, tertius, quando etiam requirere perseuerantes inuenerunt eum in Templo. Sanctus enim, & de Spiritu sancto conceptus, in templo loco sancto inuenitur.

ANNOTATIO. LXXIII.

Triduum hoc quo intelligendum.

DVbium est quomodo sit intelligendũ (post triduum) an nimirum eo toto transacto, ita vt quarto die sit inuẽtus, an potius tertio ipso die. Niceph. lib. 1. c. 24. modo priori interpretari videtur; Euthym. vero modo posteriori interpretatur, idẽq; sentit Ambrosius, qui triduum hoc comparat morti, & resurrectioni; similiter Iuuencus sic canens: Lux vbi tertia venit, ad templum propere remeat, Vatumq; choris inuenit in sertum. Horum sententiæ cõsentio, eo maxime, quia ea est phrasis Scripturæ. Marci 8. Oportet, inquit, filium hominis occidi, & post tres dies resurgere, id est, tertia die, vt ipsemet Marc. c. 10. dicit. Præterea Matth. 27. dixit adhuc viuens: post tres dies resurgam. supra ẽt in hoc capite dictũ est: Postquam impleti sunt dies octo, id est, die octauo. hoc .n. circumcidebantur pueri.

Sedentem in medio Doctorum.

COMMENTARIA.

INter Doctores sedentem inuenerunt: speciemen enim quoddam suæ futuræ prædicationis dantem; qui enim ab vtero veritatis doctor, ac magister erat, noluit eo tempore, quo pueri cæteri disciplinæ capaces sunt, ita latere, quin admirandæ doctrinę,

quam

quam intus retinebat, signum aliquod proderet; non autem inter doctores sedet, quasi vnus ex illis, sed quasi discipulus: solent enim discipuli apud doctores, & magistros considere, sicut nunc apud nos in disputationibus, & lectionibus fieri videmus.

ANNOTATIO LXXIIII.

Diuino cõsilio factũ est, vt adhuc puer sederet Iesus inter doctores.

HEbraismus est (in medio doctorum) id est, inter Doctores. Ioan. 1. Medius vestrum stetit, quem vos nescitis, id est, inter vos. Luc. 22. Ego sum in medio vestri, sicut qui ministrat. ita nunc dicitur in medio doctorum cõsedisse, non quod locum doctoris occupauerit, sed quia apud eos esset; credibile enim est doctores locum eminentiorem quendã obtinuisse; cæteros vero, qui audituri venerant, aut discere ab eis cupiebãt, in loco inferiori sedisse; in eo tamen loco, qui ad hoc munis erat duputatus in Tẽplo: & hoc est sedere in medio Doctorum: diuino autem consilio factum est, vt Dominus adhuc puer annorum duodecim, specimen muneris sui ederet, tum vt excitaret Doctores, & sapientes ad cogitandum, & inquirendum de Christi aduentu, vt quem admodũ infans Magorum aduẽtu mirando promouit illos ad inuestigandum de Christo: ita puer etiã verbis, & doctrina sua induxerit eos ad idem præstandũ; tum ne eius futura manifestatio inopinata, & repẽtina nimis videretur, & vt dicit Euthymius oportebat hoc fieri, vt cum postea doceret, facilius ab illis reciperetur.

Audientem illos, & interrogantem eos.

COMMENTARIA.

PArtes discipuli agit, ætatis suæ rationem habens, qui reuera erat magister, & doctor de cælo veniens, vt omnibus prębeat exemplum humilitatis, ne sibi ipsis plus, quam par est, arrrogent: interrogat autem illos, non vt discat, sed vt erudiat; nam interrogatio etsi discentis esse videatur, aliquando docentis est; & sapienter interrogare, est instruere; immo sapiens interrogatio aliquando est fortissimum veritatis argumentum, quo etiam aduersarij conuincuntur, cum enim ex vna parte modestiam ætati conuenientem conseruare vellet: ex altera autem erudire, & veritatem inducere, interrogatione vsus est, quæ vtrique deseruit; nam docet, cum discere velle videatur. credibile autem est de Messia in lege, & Prophetis promisso, & prænunciato, sermonem habuisse. frequens enim erat apud Iudæos verbum hoc, eo maxime tempore, quando proxime venturus expectabatur. ex multis namque signis per prophetas traditis tempus aduentus eius immunere, omnibus erat manifestum.

ANNOTATIO. LXXV.

Credibile est, quod inter doctores de aduentu Christi ageretur, quando ille cum ipsis reman sit

TItus Bostrenus, & Euthymius auditum, & interrogationem hãc de legalibus, & ijs, quæ ad ritus, & legales sanctiones faciebant interpretatur. Mihi autẽ verisimilius est de Christi aduentu, & ijs quæ ad ipsum spectant, illos tunc disputasse. Christus enim id hoc suo facto intendebat, eos nempe inducere ad inuestigandas Scripturas de Christo, vt sic disponerentur ad recipiendum, & confitendum eius aduẽtum. quod ipse Dominus in principio fere suæ predicationis fecit, quando in Patria sua intrans in Synagogam, surrexit vt legeret, & tradito sibi Isaiæ libro locum de Christo explicauit, vt refert Lucas cap. 4. & merito quidem de Christo sermo iste habitus est, qui totius legis, & Prophetarũ finis erat. Est etiam obseruandum id, quod Origenes homi. 19. dicit, quia paruulus inquit erat, inuenitur in medio, non eos docens, sed interogans, & hoc pro ætatis officio, vt nos doceret, qui pueris, quamuis sapientes & erudit sint, conueniret, vt audiant potius magistros, quam docere desiderent, & se vana ostentatione non iactent: atque hæc est vna causa cur interrogatione sit vsus. Altera est, quam tradit Gregorus homil. 2. in Ezechi. & 3. p. pastor. admoni. 26. Vigilanti inquit consideratione pensãdum est, quod cum Iesus duodecim annorum dicitur in medio Doctorum sedens, non docens, sed interrogans innuenitur; quo exemplo ostenditur, ne infirmus docere quis audeat, si ille puer doceri interrogando voluit, qui per diuinitatis potentiam verbum scientiæ ipsis suis Doctoribus ministrauit. Hęc Gregorius. in quo illud verbum (doceri voluit) declarãdum est, nempe voluisse doceri quantum ad exteriorem formam, quia apparebat discere velle: tamen intus non indigebat illorũ doctrina, qui plenus erat sapientia; potius ipse interrogando dirigebat eos, illustrabat, & erudiebat. atque hæc est tertia interrogatione vtendi causa, vt recte Orige. homil. 19. dicit, Interrogabat, inquit magistros, non vt aliquid disceret. sed vt interrogans erudiret. Ex vno quippe doctrinæ fonte manat, & interrogare, & respondere sapienter, & eiusdem scientiæ est scire quid interroges, quidve respondeas. vbi addit quartam causam: Oportuit, inquit, primum saluatorem erroditæ interrogationis magistrum fieri, vt posset interrogationibus respondere iuxta rationem Dei, atque sermonem. Hæc ille.

Stupebant

Stupebant autem omnes, qui eum audiebant.

COMMENTARIA.

EFficacia,& potentia verbi Christi stupere fecit Doctores,& omnes qui eum audiebāt: nouum enim quid,diuinum,& inauditum videbatur illis, quod etiam postea euenit, quando adultus prædicauit. Matth.7. Admirabantur turbæ super doctrina eius, erat enim docens eos sicut potestatem habens.& Mar.6. Multi admirabantur in doctrina eius,dicentes: Vnde huic hæc omnia? & quæ est sapientia,quæ data est illi? hoc eodem stupore,& admiratione correpti sunt nunc isti audientes pueri Iesu doctrinam.

Super prudentia,& responsis eius.

COMMENTARIA.

STupebant autem,& admirabantur prudentiā,& responsa eius. prudentia Græce σύνεσις, hoc loco pro intelligentia ponitur; acutissime enim,& supra pueri,immo etiam hominis communis captum interrogabat;& quæ dicebantur,pefectissime capiebat. hæc ad intellectum,seu intelligentiam pertinent,cuius intelligentiæ manifesta signa erant responsa eius,id est ea,quæ loquebatur,super quę etiā admirabantur,quia profunda,& occulta Scripturæ sensa referabat,quod sapientiæ magnum erat argumentum.

ANNOTATIO. LXXVI.

Responsū frequēter in Scripturis pro quocunq; sermone usurpatur.

REsponsum hoc loco ponitur pro sermone quocunque,etiam si non præcesserit interrogatio. quod superius adnotauimus, explicantes illud (responsum accepit Simeon à Spiritu sancto) Verbum etiam respondēdi Scriptura in ea significatione aliquando vsurpat: quod si quis velit sic interpretari, quasi Doctores illi etiam Christū interrogauerint, & super responsa eius admirati sunt, non ibo inficias: nā & hoc probabile est, mihi primū accōmodatius est visum, tum propter Euangelistæ præcedentia verba (audientem,& interrogantem) tum quia hæc nostra interpretatio complectituir vtrumque, nempe: quæ interrogabat,& quæ interrogatus respondebat. illud autem verbum, prudentia, Græce σύνεσις, pro intelligētia in Scriptura accipitur, quod verbum est Isa.11. Spiritus sapientiæ,& intellectus & Psal.118. Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam. & Matth.15. Adhuc & sine intellectu estis?

Et videntes admirati sunt.

COMMENTARIA.

NON admirantur Parentes sicut Iudæi; hi enim communem hominem Christū existimantes stupuerunt propter intelligentiam;& responsa eius altiora,& profundiora censentes,quam ætati puerili conuenirent; illi vero filium Dei plenum gratiæ, & veritatis agnoscentes non admirantur propter intelligentiam,& responsa eius, eo maxime, quod eum loquentem nondum audierant,sed quiæ præter eorum opinionem,& Christi cōsuetudinem inter Doctores disputantem viderunt, indeque nouerunt non remansisse, quia aberrare voluit,sicut cæteri pueri aberrant,sed à consilio,& proposito.

ANNOTATIO LXXVII.

Quid Parentes in Christo admirati fuerint.

EVthymius tsferit parentes admiratos fuisse, nō propter intelligentiam tantum. & responsa illius; verum etiam propter audaciā: quæ autem fuerit hęc audacia, non explicat, an quia cum Doctoribus disputare sit ausus, an quia ipsis inconsultis remāsit. ex quo fit, vt admirati sint propter id, ob quod Iudæi obstupuerūt,& propter aliud etiā peculiare, nempe quia visus fuit, aut ipsis nescientibus remanere; aut in ætate puerili cum Doctoribus congredi. Neutrum dictum mihi placet. nō quidē primum, quia statim ac viderunt Christū, admirati sunt, quādo nondum audierant verbum aliquod, idque Euangelista satis aperte distinxit. de Iudæis enim inquit, qui audierant eum, stupebant; at de Parentibus: Videntes inquit admirati sunt. nō ergo admiratio fuit de verbo, sed de facto ipsius, quod nondum audito verbo videbatur. Non secundum, quia cum non ignorarent eum Dei filium esse, audaciæ adscribere non poterant tale factum. mirati sunt igitur, tum propter rem nouam & insolitam, ac præter eorum opinionem, quia nunquam tale quicquam fecerat Christus; tum quia inde intellexerunt consilio remansisse in Hierusalem ipsis non cognoscentibus.

Et dixit

Et dixit Mater eius ad illum.

COMMENTARIA.

REcte mater eius sola locuta est Christo, quæ sola ipsa sine viri copula cõceperat, & pererat eum. Non est autem existimandum, in præsentia doctorum, dum audiret, & interrogaret eos, matrem accessisse, & sermonem interrupisse, sed postquam Christus recessit ab illis, & ad Parentes se conuertit. Nam & Matt. 12. inuenit semel Mater eum prædicantem in Templo, nec tamẽ accessit, sed foris mansit, donec sermonem cõpleret. Quod enim quidam accesserunt dicentes: Mater tua, & fratres tui foris stant, & quærunt te, non à Matre missi fuere, sed ipsi se ingesserunt, vt Christum à prædicatione auerterent, aut forsan existimantes se rem gratam illi facturos.

Fili, quid fecisti nobis sic?

COMMENTARIA.

INterrogatio quædam est, non quidem reprehensionis, aut correptionis alicuius; non enim ignorabat Beata Virgo omni eum carere culpa, qui filius Dei, & conceptus de Spiritu sancto erat, sed cuiusdam admirationis ex materno, ac tenerrimo erga filium affectu, ac fiducia procedentis. Admirata est enim Beata Virgo, causam ignorans cur Christus, qui de ea carnem sumpserat, & nasci dignatus erat, & ab infantia semper ei adhæserat, quique ab ea summo amore diligebatur, remansisset in Hierusalem. ipsa cum Ioseph nesciente, permississet que triduo illos errabundos, & dolentes huc, & illuc permeare, donec ipsum inuenirent. Nota verba, fili quid fecisti nobis? sicut si diceret: Admiramur, nec causam scire possumus, cur feceris sic; id est, vt nobis incõsultis remanseris, nosque errare permiseris, cum sis filius, & hoc nobis, qui te summopere diligimus, feceris, idque non errore, sed consilio, & propria voluntate feceris. si filius non esses, aut si cum extraneis fuisses, aut si non consilio, sed casu, vel errore fecisses, nõ erat cur admiraremur: at fili tu nobis cur fecisti sic? causam, quam ignorabat, (& propterea admirabatur) à filio suo ex materna fiducia scire desiderat. Perfectiorem declarationem in Annotatione quære.

ANNOTATIO. LXI.

Sensus superioris interrogationis examinatur.

CLare ex verbis hisce colligitur, Beatam Virginẽ, postquã vidit Christũ disputantẽ in medio Doctorum, non iam existimasse eum errore, aut casu aliquo ipsis parentibus nõ cognoscẽtibus, remansisse; inquit enim: Quid fecisti sic? Quantũ autem ad sensum spectat, Bonauentura existimat verbum hoc esse cuiusdam correptionis, quasi Beata Virgo, tamquam mater filium corripuerit, quod sic remanserit. Quæ sententia non mihi placet, tum quia, vbi nulla culpæ ratio est, nõ potest esse insta correptio, Beata autem Virgo filiũ Dei nõ ignorabat Christũ esse, omnis culpæ expertem, cuius gratia & ipsa omni culpa vacabat. Iniusta ergo esset talis correptio, qualem non debemus existimare de Beata Virgine procedere potuisse: tum quia etiã si mater esset, ancillam se vere profitebatur, & quidem omni humilitate prædita erat, vnde nec ausa esset Dominum corripere, eo maxime, quod admirata iam erat tam insigne filij diuinitatis argumentum, quãdo vidit, & inuenit inter doctores sedentem. Quidam recẽtiores existimant verba esse cuiusdam querimoniæ ex affectu materno procedentis quasit cum filio suo conqueratur, quod remanserit, ipsa nesciente, ex quo eam maximus cruciatus, & solicitudo, & labor tenuerunt. Nec est indecẽs querimonia: nam in Scriptura legimus quosdam pio quodam affectu querimonias habere ad Deum, quod sibi nõ exaudiri ab eo videantur. & Hieronymus Matth. 27. illud, vt quid dereliquisti me, querimoniã quandam interpretatur. ita potuit Mater conqueri de filio, quod sit derelicta, non quidem filium increpando, sed vehementem suum erga eum affectum exprimendo. accommodate hoc dici potest. Mihi tamen accommodatior visa est expositio, quam secutus sum in commentario, vt sit interrogatio admirantis, & causam ignorantis, cur sic cũ ea, & Ioseph voluntarie filius fecerit; solẽt enim in Scriptura interrogationes fieri etiã ex admiratione quadam, vt patet Isai. 14. Quomodo inquit cecidisti de cælo lucifer, qui mane oriebaris? & Zach. 13. qd sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Scriptura enim sacra frequentibus vtitur interrogationibus, licet nõ eodem sensu, quædam enim sunt simplices interrogationes, quæ fiũt, vt responsum detur. Ioan. 18. Quem quæritis? Ioan. 9. Quis est vt credam in eum? Quædam fiunt per modum indignationis cuiusdã. Matth. 17. O generatio incredula, quousque ero vobiscum; vsque quo patiar vos, quedam per modũ reprehensionis, & increpationis. Matth. 15. Quare Discipuli tui transgrediuntur traditionem Seniorũ? Quare vos trãsgredimini mandatum Dei? Quædam per modũ depręcationis. Psalm. 43. Exurge, quare obdormis? Quædam

Auctoris sententia.

Interrogationes diuersis modis in Scriptura fieri consueuerunt

dam per modum piæ querimoniæ. Psal. 73. vt quid Deus repulisti in finem? Quędam per modum commiserationis. Thren. 1. Quomodo sedet sola ciuitas plena populo? Quædã per modum repulsæ. 2. Reg. 16. Quid mihi & vobis filij Saruię? Quædã per modum negationis. Rom. 11. Quis cognouit sensum Domini? qnis consiliarius eius fuit? Quædam per modum propriæ iustificationis, & defensionis. Ps. 21. & Matt. 27. Deus meus, vt quid dereliquisti me? quasi diceret, in me culpa nulla est, ob quam sum derelictus. sunt infinita testimonia, multiplicesque sensus interrogationum. in præsenti loco interrogatio est admirationis, vti dictum est.

Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.

COMMENTARIA.

AVget causam admirationis: Ecce, inquit, pater tuus, & ego, quasi diceret, eo magis admiror, quod nobiscum sic feceris; eo enim facto causa fuisti, vt summo dolore affecti te quæreremus, quod te non ignorasse scio, particula (ecce) non solum cruciatus, & doloris vehementiam indicat, sed causam huius in Christum refert, quod quia sic fecerit, eos tali, tantoque cruciatui exposuerit. Patrem appellat Ioseph, non quod vere sit, sed vti supra diximus, quia loco patris erat, & quia talis reputabatur, & ne qui audirent, filium fornicationis existimarent; prius nominat Ioseph, quam seipsam, cum vera mater esset, tum præ humilitate, & modestia, tum vt matrimonij à Deo instituti rationem haberet, in quo vir caput est. qua etiam de causa Matth. 2. Angelus apparuit Iosepn, dicens: Tolle puerum, & matrem eius. vtramque hanc causam notat Augustinus lib. decimo & septimo sermonum, sermo. 2.

ANNOTATIO. LXXIX.

De quo doluerint Maria, et Ioseph.

DVbium quoddam se offert, nimirum, quid sit id, de quo doluerit Beata Virgo cum sponso Ioseph. huius dubij resolutio ex his, quæ dicta sunt in annotatione 69. præcedenti facilis est. ibi enim citauimus Origenem, & Titum Bostrenum affirmantes, doluisse, quia existimarunt eum recessisse ab illis, & ad alia transmigrasse, aut in cęlum reuertisse. quam sententiam non probaui ob causas ibi adductas. vnde aliter dicendum existimo, nępe doluisse de filij absentia, quem putabat à via erasse, sicut cæteros pueros, licet non eodem modo: in qua absentia B. Virgo sibi persuadebat incõmoda multa illum passurum, deficiente illi ministerio solito exhiberi ab ipsa, & Ioseph. Quamuis enim filium Dei crederent: nouerant tamen in his, quæ ad corpus spectabant, noluisse virtute sua vti, sed communem hominũ seruare cõsuetudinem. dolebant ergo Parentes, & de absentia, & de illius incommodis, eo magis, quia ignorabant, quamdiu hæc durarent, & an inuĕturi essent in Hierusalem. affligebat ergo eos etiam incertitudo tęporis, & loci, & tanto acerbior erat dolor, quanto vehementior eorum amor.

Et ait ad illos: Quid est quod me quærebatis?

COMMENTARIA.

AD duo, quæ mater eius dixerat, respondet. incipit autem à posteriori, nempe pater tuus, & ego quærebamus te. quid est, inquit, quod me quærebatis, nimirum dolentes, & anxij? Interrogatio hæc negandi sensum habet, quasi diceret. non erat causa vobis me quærendi, quasi errantem; hoc enim ex consilio, & instituto feci, vt solus remanerem. Non sunt hæc verba reprehensionis, sed instructionis, & consolationis, & defensionis cuiusdam: instructionis quidem, docet enim quod factum est ab illo, consilio, & mysterio diuino gestum esse, vt ijs, quæ patris sunt, incumberet. quod statim verbis sequentibus clarius explicat: consolationis vero, quia causam dolendi, & solicite inquirendi non fuisse dicit; nec enim quicquam mali ex ijs, quæ ipsi timuerunt, intercessit in hoc facto. defensionis autem, quia causam illis dolendi, & anxie quærendi dedisse tacite negat, quasi diceret: Non ego vobis causam huius cruciatus, & inquisitionis dedi; non enim feci quicquam, propter quod reuera me dolentes quærere debuissetis. Vos pro amore vestro, & quia ignorabatis rei mysterium, causam vobis ministrastis. Quamuis autem sola mater locuta sit, vtrique respondet, quia causa vtrique communis erat, & quia nomine etiam Ioseph fuerant verba à matre prolata.

Hæc Christi verba instructionem, consolationem, & defensionem important.

ANNOTATIO. LXXX.

Reijciuntur existimationes Christum his verbis Parentes reprehendisse.

AMbrosius in præsenti Matrem à filio hisce verbis argui affirmat, nec explicat qua de causa arguatur, & re vera nulla est, vbi enim nulla est culpa, cessat omnis arguendi aut reprehendendi causa: sunt potius verba consolationis, & defensionis, vt in commentario interpretati sumus. recte autem Euthymius explicat, quid est inquit, quod me quasi errantem quærebatis? Obijciet quispiam, si non erat causa, cur quæsiuerint, vana ergo erat inquisitio, & consequenter vitiosa. Respõdeo non esse rectam hanc consecutionem; fieri enim potest quempiam recte aliquid facere, motum aliqua existimatione probabili, quamuis re ipsa non existat, quod arbitrabatur, seu existimabat; si quis enim existimans quendam indigere ministret ei, & conferat eleemosynam, opus virtutis facit, licet ille vere non indigeat. Nec caruit laude adoratio illa Ioannis Apoca. 19. quando existimans Deum esse, quem videbat, Angelum, vti Deum adorauit, quousque fuit admonitus. Nec vitio sunt dandæ lachrymæ Iacob super Ioseph, quem à bestia occisum existimabat, cum reuera viueret. sũt multa huiusmodi exempla. non ergo reprehendenda, sed laudanda fuit B. Virginis solicitudo, & inquisitio; nam rationabiliter existimare potuit filium suum paruulum accommodare se voluisse cæterorum puerorum naturæ, sicut in alijs multis fecerat, quo casu quærendus, & quidem cum solicitudine erat; existimatio ergo rationabilis, licet res non ita se habeat, non tollit actum virtutis.

Nesciebatis, quia in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

COMMENTARIA.

PRobatio est præcedentis sententiæ, nimirum non esse causam requirendi eum quasi errantem. Est autem sensus, scire, & cogitare poteratis, me ob negotia Patris mei, quibus me oportet incumbere, remansisse. quod si hoc cogitauissetis, non vtiq; sic dolentes quæsissetis me. Sciebant Beata Virgo, & Ioseph Christum Dei filium esse, ac venisse in mundum, vt opus salutis nostræ perficeret, quod hoc in loco ea, quæ Patris sunt, appellat; non tamen cogitarunt ea tunc de causa remansisse solum in Hierusalem. Hoc est, quod dicit Christus illis: Sciebatis me debere ea, quæ patris sunt, facere. hinc colligere poteratis causam absentiæ meæ, sicque non doluissetis tan anxie me quærentes. Hæc sententia tacite respondet ad prius illud dictum. Cur fecisti sic? nimirum, quia oportet me esse in his, quę patris sunt, in quibus non pendeo à vobis, nec vobis subijcior, sed soli patri, sicut ille præcepit, sic facio. opponit autem Parentibus patrem æternum, quasi diceret: vos dicitis, pater tuus, & ego quærebamus te; at ego cum Patrem habeam in cœlis, quia filius Dei sum, habeo alia negotia, quæ illius sunt, in quibus nihil mihi est vobiscũ, & illis oportet me incumbere. recte autem dicit (mei) non (nostri) vt ostendat se habere Deum Patrem naturalem, & sibi substantialem, nos vero adoptionis. Ioan. 20. Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum. hoc notat Cyrillus Alex. lib. de recta fide ad Reginas, hunc locum Lucæ explicãs. Aduerte illud (nesciebatis) sensum facere affirmatiuum; nam interrogatio ipsa vnam habet negationem; verbum autem (nesciebatis) habet alteram, nempe (non sciebatis) vnde vtraque simul affirmat, quasi dictum esset absq; interrogatione, sciebatis, quia in his, quæ patris mei sunt, oportet me esse. Simile est illud 1. Cor. 9. Nescitis, quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? id est scitis, quod omnes qui in stadio currunt, omnes quidem currunt. Aduerte quia Christus remanserat, vt opus diuinitatis suæ exerceret, in quo parentibus non subdebatur, propterea vtitur hoc genere locutionis, quasi ex imperio quodam, non vt purus homo, sed vt simul filius Dei.

ANNOTATIO. LXXXI.

De germano sententiæ superioris sensu.

ORigenes hom. 20. in Lucam. Epiphan. hær. 30. Titus Bostrenus, Euthy. & inter Latinos August. lib. dec. & sept. sermonum ser. 2. & Leo epist. 4. ad Episcopos per Siciliã constitutos ca. 2. id quod dicitur (ijs, quæ patris mei sunt) interpretatur templum. Templum enim domus est Dei. Ioã. 2. Nolite facere domũ patris mei, domũ negotiationis: erit ergo sensus iuxta hanc interpretationẽ, scire poteratis me esse in Templo Dei: vnde nõ erat cur me quæreretis quasi errantem. Hæc expositio non videtur accõmodatum sensum facere: non enim quia Templũ erat Dei, inde sequebatur, oportere Christũ ibi manere: nam non semper erat in Templo. magis ad rem facit, quod in commentario dictum est, opera, quæ diuinitatis erant, quæq; non vt homo communis, sed vt Redemptor, faciebat, appellasse ea quæ Patris sunt. quo sermonis genere sæpe est vsus postea. Ioan. 4. Cibus meus est, vt faciam voluntatẽ patris mei, vt perficiam opus eius, Io. 9. Me oportet operari opera eius, qui misit me. Io. 17. opus consummaui, quod dedisti mihi, vt faciã. Tale erat opus, quod Christus in Templo nunc fecit: nã iam iam doctrinam suam mundo manifestare, & ad eius aduentum agnoscendum doctorum corda excitare incipiebat. ideo dicit, in ijs, quæ Patris mei sunt, oportet me esse. In huiusmodi autem operationibus non erat subiectus parẽtib⁹, sed Patri, vti diximus supra Annot. 67. idcirco sine consensu parentũ remãsit in Hieru-

Hierusalem, vt tale opus exercefet. Occurit dubitatio in hoc loco, qua de causa opera huiusmodi, quæ vt Redẽptor faciebat, Patri tribuat, & appellet Patris opera, cũ vere Christus Deus, & homo ea faceret. Respondeo, dici opera Patris, primo quidẽ, quia ptopter hęc à Patre missus est in mundũ; non enim ideo venit Christus, vt ambularet, comederet, dormiret, cęteraque faceret, quę puri homines faciunt; sed vt prædicaret, miracula faceret, redimeret, cæteraque similia, quæ dicuntur opera redẽptionis, propria exhiberet. Luc. 4. Quia alijs, inquit, ciuitatibus oportet me prædicare, quia ad hoc missus sum. Ioã. 18. Ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mũdũ, vt testimoniũ perhibeam veritati. Secundo, quia ẽt si Christus esset Deus & homo, sicque Redemptor: tamen redemptio præcipue erat à diuinitate, miracula enim faciebat Deus & homo: tamẽ diuinitas præcipua causa erat, similiter efficacia, & valor operum eius maxime procedebant ab eo, quia Deus erat, idcirco Patri tribuit cuius filius erat, & à quo habebat diuinitatẽ. Tertio, quia vt homo accepit præceptum à Patre de huiusmodi operibus faciendis. Ioan. 14. Sicut mãdatũ accepi à Patre meo, sic facio. & nunc dicit (oportet me esse.) verbum (oportet) præceptum indicat Patris. de qua re plura dixi in Cõmentarijs in Ioãnem. Quarto, quia nemini vt homo se subiecit in his, nisi soli Patri æterno nõ matri nõ Ioseph. id quod significauit verbo eodem (Oportet.) vbi perpende, quanti sit faciendum diuinum præceptum; Christus enim tẽerrime diligebat Beatam Virginẽ, sciebat eo facto maximo dolore cruciãdã: superauit tamen hoc diuinũ mandatum, & Patris negotium. Quanti ergo homo purus, & peccator debet facere, quæ Dei, & Domini sũt, Christus Dei filius tanti fecit opus patris? Rectè aduertit Orig. homil. 20. hoc verbo significasse Christum se non tãtũ esse Deum, sed etiam Dei filium. Notat etiam Epihan. hære. 30. eodem verbo conuinci hæresim Ebionis, & similiũ qui dicebant non fuisse Christum filium Dei vsque ad Baptismũ, quando fuit annorum triginta: at hæc verba contrariũ probant, erat enim annorum duodecim, & patrem suum Deũ vocat. dubitatio etiam est in illo verbo (nesciebatis) quod vti diximus in cõmẽtario, vim habet verbi affirmatiui, nempe sciebatis. Est aũt talis: cũ Beata Virgo, & Ioseph nouerint Christũ filiũ Dei, & habere opera Patris, quæ illum facere oportebat, videtur reprehensibiles, eo quod non cogitauerint illam absentiam ea de causa factã fuisse. Respõdeo, nullam culpam prorsus commisisse, nec vlla dignos reprehensione, si id non cogitarunt, sed potius quia errare voluerit; nam vtrumq; esse potuit; & quod remansisset, volens in hoc alijs pueris similis fieri, sicut in multis fecerat; & quod diuinum opus Patris facere, & se Dei filium ostendere voluisset, habuitque Beata Virgo probabilem rationem cogitandi illud prius, quia non erat experta in toto pueritię tempore præcedenti, Christum simile quid egisse. Amor præterea vehementissimus erga filium impulit ad timendum illi, & cogitandum ne errare volens, multa pateretur, vt diximus.

Quare Christus Patris appellet opera, quæ ipsemet vt Redẽptor exercebat.

Num Maria & Ioseph aliqua iuris negligentię in hac re sint augendi.

Et ipsi non intellexerunt verbum, quod locutus est ad eos.

COMMENTARIA.

BEata virgo, & Ioseph tunc non plane assecuti sunt, nec apprehenderunt sensum, responsionis, non intelligentes, quę appellauerit ea, quæ Patris sunt, & quid sibi vellet, oportere eum in his esse. Etsi enim nouerint illum esse Christum Dei filium, ac saluatorem: rationem tamen, qua ille munus obiturus erat, & rationem eorum, quæ iam ab illo agebantur, gebatur, Nec derogat quicquam perfectioni Beatæ Virginis, & Ioseph, quæ plus in charitatis magnitudine, quam in fidei extẽsione consistebat. Neque enim quicquam eorum, quę ad statum eorum tunc pertinebant, ignorabant,

ANNOTATIO. LXXXII.

Proximæ sententiæ sẽsus examinatur.

DOctores interpretantes ea, quę Patris sunt, de templo, vti dictum est in annotatione superiori; consequenter hæc verba explicant in eundem sensum, vt non intellexerint parentes, quod de templo dixerat, sicque explicat Euthymius. At nos secuti sumus expositionem, aliter intelligentes ea, quæ patris sunt, & iuxta eam diximus Beatam Virginẽ non statim id verbum intellexisse. Durum videtur quibusdam recentioribus verbum hoc, idcirco, violentas, & singulares proferunt expositiones. Quidam asserunt referendam esse hanc sentẽtiam non ad Beatam Virginem, & Ioseph, sed ad auditores illos, de quibus superius dictum est, stupebant, qui eum audiebant, hosque dictos non intellexisse affirmant. quæ expositio quam dura sit nemo non videt, cum relatiuum (ipsi) proximas personas referat. Quidam alij de solo Ioseph interpretantur, per synecdochen positũ esse vtrumq; pro vno solo affirmantes. hæc expositio parũ est accõmodata: nam sicut ad vtrũque sermo Christi factus narratur absq; synecdoche, ita etiam de vtroque simul dictum est. quod sequitur. Nec est inconueniens vllum affirmare Beatam Virginem non omnia mysteria à principio intellexisse; sicut enim in gratia, & charitate suscepit augmentum, ita in fide, non quantum ad certitudinem, & firmitatem, quia semper constantissime credidit, sed quantum ad dilatationem, & extensionem quandam, quia multa temporis successu nouit, quæ prius nõ nouerat. Quoad vero Trinitatis mysteriũ, & ipsius Christi diuinitatẽ, & incarnationem & officium, quia Saluator erat, multaq; alia huiusmodi, fides eius fuit eximia, nec quicquam ex his ignorabat. hunc fidei progressum fatentur Origen. homi. 20. & Titus Bostrenus, & alij plurimi, id que Euangelista hic, & alibi manifesto docet.

Maria sicut in reliquis virtutibus, ita ẽt in fide indies crescebat.

Dubitatio tamen quædam se offert consideratione digna, quomodo Beata Virgo non intellexisse dicitur verbum hoc Christi, quæ Angeli annuntiantis verba maiora, & profundiora mysteria significãtia percepit, & comprehendit? Respondeo, nec hæc nec illa assequi potuisset, nisi Deus illius mentem illuminasset; non enim naturale lumen sufficit, nisi diuino

Quomodo Maria, q̃ altiora mysteria nouerat superiorẽ filij sermonem nõ intellexit.

diuino adiutum ad fidei mysteria apprehendēda. sicut igitur in annūciatione diuino lumine illustrata quæ dicta erant ab Angelo, intellexit, non intellecturā, si lumen non recepisset; ita non intellexit verbum hoc, quia non ei datum fuit tunc tēporis. quod si prosequatur quispiā interrogare; quare ei datum non fuit? Respondeo conuenientissime factum id fuisse propter multa. Primo quidem, vt sic notum esset nobis discrimen inter filium, & ipsammet; ille enim plenus sapientia, & gratia à principio nullum in se augmētum recepit; nec enim sciuit aliquid progressu temporis, quod ante nesciebat, nec iustior factus est quam prius fuit: at Beata Virgo licet magnā gratiæ, & fidei copiam acceperit in cōceptione sua, & quando filium concepit, tamen & fide & gratia ac sanctitate in dies augebatur; non enim erat illius natura vnita diuinitati, à qua plenitudo perfecta emanaret, sicut in Christo factum est. Secundo, vt nobis innotesceret posse multa ignorari mysteria absque vlla culpa, nec Christianæ iustitiæ perfectionem consistere tam in scientiæ, & notitiæ multitudine, quam in charitatis magnitudine; maior enim erat causa, & gratia dilectionis in Beata Virgine, quam scientia & notitia diuinorum mysteriorum. Tertio, vt sic ostenderetur omnia accepta esse à Deo, ex gratia, & beneuolentia, si homo quidem virtute propria mysteria diuina inuestigare posset, efficax tunc esse argumentum. Intellexit quod maius & difficilius est; ergo etiam quod minus est: at in his, quæ non propria virtute, sed diuina gratia assequimur, argumentum non valet: nā sæpe datum est maiora agnoscere, non minora, vt sic manifestū nobis sit, & hæc, & illa à diuino pendere nutu. Exē pla huius rei Scriptura nos docet. Genes. 27. Isaac senex non nouit Iacob præsentem, existimans esse Esau, & tamen nouit futura multa, & cognitu difficiliora. Similiter 4. Regum 4. Eliseus nouit Eliam raptum iri, & tamen 4. Reg. 2. non nouit Sunamitidem plangentem coram eo propter filium mortuū. Sunt alia huiusmodi multa. Quarto ad humilitatis exercitium; hac enim de causa Gregor. lib. 3. Dialogorum cap. 14. docet Deum seruis suis maiora concedere, & minora negare. Quinto, propter meritū, vt nostram etiam adhibeamus operam, & faciamus quod in nobis est, quod euentus rei indicauit: nam & Beata Virgo omnia verba hæc conseruasse dicitur, scrutans corde diuina mysteria. Demum, quia non erat tunc tempus intelligendi hæc verba, quia per multos annos Christus postea opera talia patris non erat exercitaturus. vnde paulo post dicitur; Descendit cum illis, & erat eis subditus. Satis fuit insinuasse, & velut iactasse semen, quod suo tempore fructum faceret, propterea quod Beata Virgo verba conseruabat, & hæc est potissima ratio.

Et descendit cum eis, & venit Nazareth.

COMMENTARIA.

DEscendisse dicitur cum eis, quia à Hierusalem proficiebatur in Galilæam, quæ ratione situs inferior est, & humiliori sita loco, quam Iudęa, in qua erat Hierusalem: reuertuntur ergo Beata Virgo, & Ioseph cum Christo in ciuitatem Nazareth, à qua venerant, vt Pascha celebrarent.

ANNOTATIO. LXXXIII.

Bernardi verba notatur.

BErnardus hom. 19. in Cantica significat Parentes non acquieuisse responsis Christi, quasi vellent retrahere, & reducere eum in Nazareth. inquit enim sic; Cū remāsisset in Hierusalē, & dixisset, in his, quę Patris sui erant, oportere se esse, non acquiescentibus parentibus eius, sequi eos in Nazareth nō despexit, magister discipulos, Deus homines, Verbum, & sapientia fabrum & feminā. Hæc ille. dura sunt hæc verba, nec video, quo argumento probari possit, illos nō acquieuisse Verbis Iesu, cum dictum sit de matre, conseruasse omnia verba hæc: nouerat ergo quid diuinum in facto, & verbis, nec refragata est filio, sed omnino conformem voluntati se exhibuit, nec si immorari plus tēporis ibi voluisset, retrahere eum tentasset. venit ergo in Nazaret, sponte, non inductus à parentibus.

Et erat subditus illis.

COMMENTARIA.

NE videretur in omnibus subtrahere se ab obedientię velle, quam voluntarie parentibus, non solum vero, sed etiam secundum opinionem, qualis erat Ioseph, illam impēdere decreuit, idcirco subditum se exhibuit illis in eis, quæ communiter pueri exhibere solent erga parentes, vt omnibus esset exemplū diuinū mandatū de parentibus honorādis adimplendi, vt sicut in eo, quod remanserat solus sine parentū consensu, Deum se esse declarauerat, ita etiam in subdendo se illis, hominem se esse comprobaret, eumque opera diuina, vt Dei filium, & humana vt filium hominis habere esset, omnibus manifestum.

Ariani immerito hoc ex loco deducūt filiū secundū naturā diuinā inferiorē esse Patre.

ANNOTATIO. LXXXIIII.

AButūtur hac sentētia Ariani, ex hac subiectione, & obedientia inferentes, Christum etiam secundum naturam diuinā inferiorem esse patre, vt refert Augustinus lib. 3. cōtra Maximinum ca. 8. argumenta-

gumentabantur autem sic: Christus, vt homo propter naturã humanam susceptam à matre, subijciebatur illi: ergo Christus vt Deus propter naturam diuinam à Patre susceptam multo magis subijcitur Patri: si ergo subijcitur, igitur non est æqualis, sed minor Patre. Cyrillus lib. 10. Thesauri cap. 8. explicans illud 1. Corinth. 15. Tunc & Filius subijcietur ei, admittit Filium subijci Patri secundum etiam naturam diuinam, quia secundum naturã diuinam facit, quæ placita suut Patri; negat tamen inde inferri inæqualitatem naturæ, sicut homo homini subditur; natura tamen est æqualis in eis. At vero cæteri patres dissentiunt, negantes Filium secundum naturam diuinam Patri esse subiectum. ita habent Ambrosius. lib. 5. de Fide cap. 6. Hilarius lib. 11. de Trinitate. Hieron. epist. ad Amandum, vbi citat Hilarium. Basil. etiam lib. 4. contra Eunomium, & re vera doctrinæ Cyrilli in hac parte præponenda est cæterorum Patrũ sententia, nec illius euasio valet: nam vbi est subiectio, necesse est distincta esse voluntatem, intellectum, & potentiam obedientis, & eius, cui obeditur, hoc enim est obedire alteri, sentire, velle, facere, quod sentit, vult, præcipit; alter. cum igitur in Patre, & filio sit eadem voluntas, intellectus, & potentia, sicut & essentia, non potest esse vnius ad alterum obedientia, aut subiectio, sicut nec eiusdem hominis ad seipsũ. Si igitur admittitur obedientia, & subiectio filij ad patrem, necesse est distinctã habere voluntatem intellectũ & potentiam, & consequenter naturam: data autẽ natura distincta, consequetur Filiũ minorem, quia hæc natura erit à Patre facta, vt affirmabat Arius. Si autem ratio Cyrilli efficax esset, ideo filium subdi Patri, quia quæ placita sunt ei, etiam secundum diuinam naturã facit, inferre oportet, etiam Patrem subijci Filio, quia Pater etiam facit, quę filio placẽt; quam subiectonẽ etiam admittit Cyrillus, vt & Filius Patri, & pater filio subijci dicatur. quæ locutiones sunt improprijssimæ, & nõ probãdæ; vbi enim subiectio, & distinctio est voluntatum, & inæqualitas quædam, quæ in patre, & filio non sunt: non ergo Christus secundum diuinam naturã est patri subditus. Ad argumentum igitur Arianum proposi tum aliter respondendum est cum Augustino lib. 3. contra Maximinum cap. 18. supra allegato, cuius responsio, & doctrina consistit in nonnullis dictis. Primo quidem, Filius in humanis, nõ ea de causa subditur parentibus, quia genitus est, & naturã accepit ab eis; si enim hoc esset, semper subijceretur dum viueret, nec daretur emancipatio legis, nec posset filius fieri superior patre, nec rex, nec prælatus nec princeps super eum, quæ omnino falsa sunt. Secundo, Filius subditur humanis parentibus propter naturæ acceptæ conditionem, quia accipit eam ita imperfectam, vt indigeat in primis annis nutriri corpore, & erudiri animo. Tertio, consequitur ex his, cum filius in diuinis non sic accipiat naturam à patre, sed absque vlla imperfectione, & æque perfectam, nõ subditur secundum eam naturam patri, sicque soluitur argumentum Arianorum. Adde Christum naturam humanam habuisse distinctam à Matre, sicque potuisse subdi ipsi: at naturam diuinam habet eundem omnino cum patre ideo ei subdi non potest. Arius vero affirmans subiectionem hanc, distinguebat naturas, negans Patris, & Filij consubstantialitatem. quæ doctrina fidei Catholicæ aduersatur. Superest igitur subiectũ dici ratione humanę naturę, in qua & distinguit à patre, & minor est illo. In hac igitur subditus fuit patri, & parentibus, illisque obediuit, cum discrimine tamen, quod notat Ambrosius: nam patri obedientia erat debita, & secundum naturam, quia vt homo erat minor patre, & natura erat ipsius opus; creata est enim humanitas Christi, ideo Deo subdita: at obedientia parentibus non erat debita, nec secundum naturam, cum esset æqualis cũ parẽtibus, sed volũtaria, quia voluit illis subdi; sicut enim carnis infirmitates voluntarie fuscepit, ita & obedientiam matris; non autẽ ratione animę, quia nõ habuit ignorãtiã, nec indigit erudi tione. nõ ergo potuit non esse subditus patri, çũ homo esset, potuit tamẽ nõ subdi parentibus, si voluisset. Quando autem dico cum Ambrosio, obedientiam hominis Christi fuisse debitam patri, nõ intelligas Christum legi subditum ex legis ipsius Iudaicæ oblatione, & vi; non enim sub lege comprehendebatur, nec ex vi ipsius obediuit, sed quia voluit, aut quia sic voluit pater, vt legem, quia non comprehendebatur, impleret. obedientia ergo hęc debita erat in his, quæ pater ei mandauit, qualia sunt quæ ad redemptionem pertinent: hæc enim iniuncta sunt ei à patre, immo quod legem impleret, quod parentibus subditus esset, qua ratione pater sic voluit, debita erat obedientia; ratione vero legis, aut parentum ipsorum, voluntaria, & non debita fuit, nec necessaria, qua non ratione naturæ. Quod autem ex hoc loco ad mores facit, recte notauit Orig. homi. 20. Discamus, inquit, filij, subiecti esse parentibus nostris, maior minori subijcitur; nã quia maiorem Ioseph videbat ætate, propterea cum parentis honore coluit, omnibus filijs exemplum tribuens, vt subijciantur parentibus, Quod si patres ijs non fuerint, subijciantur ijs, qui patrum ætatem habẽt. Quid loquor de parẽtibus, & filijs? si Iesus filius Dei subijcit Ioseph, & Marię; ergo nõ subijciar Epo, qui mihi à Deo ordinatus est pater? non subijciar presbytero, qui mihi. Dñi dignatione prępositus est? Puto quod intelligebat Ioseph, quia maior se erat Iesus, qui subijciebatur sibi, & sciens maiorem esse subiectum, trepidus moderabatur imperiũ: videat ergo vnusquisque, quod sæpe melioribus prę positus sit inferior, & nonnumquam accidat, quod ille, qui subiectus est, melior sit eo, qui sibi videtur esse præpositus; Quod cum intellexerit dignitate sublimior, non eleuabitur superbia ex eo, quod maior est, sed sciet ita sibi meliorem esse subiectum quod & Iesus subiectus fuit Ioseph. Hæc ille.

Sententia Cyrillinõ probãda.

Arianorum argumentum optime ab Augustino soluitur.

Christus homo obedientiam debebat patri, non matri, nec legi.

Morale documentum Origenis.

Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.

COMMENTARIA.

ET si Virgo Beata, quæ fecerat, & dixerat filius, non plane tũc assequebatur, intelligebat nihil ominis diuina, & humano sensu sublimiora esse, ideo non excipiebat ea tamquam à puero duodecim annorum, sed tamquam à Filio Dei, & omni scientia prædito dicta & facta, conseruabatque in corde suo, expectans à Spiritu sancto, cuius opera conceperat, eorum omnium opportuno tempore intelligentiam.

ANNOTATIO. LXXXV.

Quid per oĩa verba hæc, sit hoc loco intelligendum.

TItus Bostrenus illud (verba) ea, quæ dicuntur, interpretatur, refertq; non tantum ad ea, quæ dixerat nũc Christus, sed ẽt ad ea, quæ ab Angelis, Pastoribus, Simeone, & Anna audierat. Hęc oĩa B. Virgo conseruasse nũc in corde suo dicitur. Euthy. ad dicta quidem refert, non tamen ad oĩa præceden tia, sed ad proxima, nimirum, (in ijs, quæ patris mei sunt, oportet me esse.) Et quidem probo ad proxima, & immediate præcedentia referendam esse hãc sententiam, id quod relatiuum illud (hæc) indicat; non tamen ad verbum à Christo prolatum tantum refero, sed etiam ad ipsum factum, quod remãserit solus in Hierusalem, inter doctoresq; repertus sit, & quod post hæc subditus illis permanserit. omnia hæc mira erant, & profundã causam præferebant, nec tunc B. Virgo perfectam omnium rationem, & intelligentiã assequebatur, ideo conseruabat in corde suo. Moueor vt hoc affirmẽ, eo argumento, quia si ad dicta à Christo sola hoc referendũ esset, Euangelista statim post verbum Christi adiunxisset hanc sententiam. at nõ ita fecit, sed dixit, Descendit cum illis, & venit Nazareth. post omnia autem hæc addidit: Mater conseruabat omnia verba hæc. Nec nouum est in Scriptura Verbi nomen non solũ dicta, sed etiam facta significare, vt notauimus superius ibi: (videamus hoc verbum, quod factum est.)

Et Iesus proficiebat sapientia.

COMMENTARIA.

A Duodecimo ætatis anno vsque ad trigesimum quid Christus gesserit, breuissimo compendio Euangelista percurrit, triplicem progressum eius describens. Primus est in sapientia. Proficiebat, inquit, & augebatur in dies sapientia, non quod habitus ipse in se sapientiæ augmentum reciperet, sed quod in dies sapientiora verba, & opera proferret: verba enim, & opera sapientiam Euangelista appellat.

ANNOTATIO. LXXXVI.

Ariani et Nestoriani hęresi reijciũtur.

NON modica est in huius sententiæ explicatione cõtrouersia. In primis quidem Ariani hũc sapientiæ progressum in diuinam Christi naturã referebant, indeque deducebãt Dei filium minorem esse Patre, quippe qui tempore sapiẽtior fieret. Meminere huius rei Athanasius, serm. 4. cõtra Arianos & Ambros. lib. de incarnatio. Domini. sacra. cap. 7. & vterque illos redarguit verbo Euangelistę sequẽti, nimirum (proficiebat ætate) quod non diuinitati, sed humanitati conuenit: igitur sapientiæ profectus nõ est diuinitatis. Procedebat autem hic error ex altero; existimabant enim Ariani in Christo non esse animã rationalẽ, sed diuinitatẽ loco animæ vnitã esse, hinc sapientiæ profectũ, quæ animæ rationalis est, in diuinitate collocabant. Hanc autem refutare hæresim instituti præsẽtis non est. Quidam alij hæretici profectum sapiẽtiæ ad humanitatem pertinere asserebant, tamẽ in altero errabant; existimantes enim sapiẽtiam, quę erat Christi humanitatis, auctam, & incrementum secundum ætatem accepisse inferebãt purum fuisse hominem, & habuisse personam humanam, quæ nõ vniebatur diuinæ, nisi ratione gratiæ, & virtutum, per quas Deus in illo homine erat; non enim capiebat, qua ratione, si hypostatice vnitus esset verbo, & vnica persona diuina illi esset humanitati coniuncta fieri poterat illum hominem in sapientia profeciisse. ita Nestoriani dicebant, referente Damasceno lib. 3. de fide, cap. 22. His vero reiectis erroribus, ad eos, qui Catholice in hac parte sentiunt, accedamus. omnes enim conueniunt, in diuina sapientia, seu ratione diuinæ naturæ non fuisse hũc profectum. Quo autem modo fuerit, varie explicant. Primo quidem Damascenus lib. 3. de fide. cap. 22. ratione corporis mystici affirmat, Christum dictum esse profeciisse sapientia; non quidem in se, sed in eius fidelibus. Hæc tamen explicatio etiam si sit quorundam aliorum Patrum, non est satis accommodata, nec in ipsa ipse Damascenus conquiescit, sed aliam adiungit, nam in contextu hoc, vt ex antecedentibus liquet, sermo est de Christo in se, non de corpore eius mystico. Illud etiam verbum adiunctum (ætate) idipsum probat, quod quidem dictũ est de Christo ratione corporis proprij. Adde illo, tunc temporis nondum Christo prędicante, nõ videtur corporis eius mystici factus profectus. Secundo igitur loco Orig. homil. 1. in Hieremiam, hunc locum de Christo ipso interpretatur; affirmat tamen Verbum ipsum profeciisse non quidem in se, sed in humana natura; profectus autem fuit hic, quia quæ in se, vt Deus sciebat sumpta natura humana nouo modo sciuit, nẽpe humano, vnde humana natura scientiã acquirẽte, ipsum verbũ proficiebat in sapientia, nouo sp modo res ipsas cognoscens, quas prius sua sapientia diuina cognouerat. profectum ergo refert ad Verbum ipsum propter nouitatem modi cognoscendi res. Improprie profecto loquitur; non enim aliter Deus proficere dicitur, nisi ex communicatione idiomatum, quia ille homo, qui Deus est, proficiebat. Tertio loco Athanasius, ser. 4. contra Arianos, & Cyril. lib. 10. Thesau. cap. 7. hunc profectum in Christo ratione suæ humanitatis interpretantur. sic tamen quod à principio incarnationis non fuerit à diuinitate illi communicata tota sapientia, sed paulatim, & temporis progressu illustrata fuerit, & sapientiam receperit, magisque ac magis sapiens euaderet. nec hoc dicunt repugnare vnioni hypostaticæ eius cum Verbo, exemplum adferentes de morte ceterisque passionibus; nam sicut quod humanitas passibilis, ac mortalis fuerit, sitim, famem ceteraque similes infirmitates pateretur, non fuit impedimento, quin vnita esset diuinitati; ita etiam de sapientiæ profectu: quamuis enim non habuerit à principio totam sapientiam; sed paulatim receperit, non ob id effectum est, quo minus Verbo vnita fuerit. Vnde iuxta hanc sententiam admittenda est in Christi humanitate ignorantia aliqua, aliter enim sapientior euadere non posset, sicq; eam admittit Athanasius loco citato. Quarto loco Ambr. lib. de incarnat. Dom. sacr. c. 7. Profectũ in natura humana ponit, sicut Atha. & Cyrill. ita vt à principio nõ oĩa nouerit Christus, sed progressu temporis. Est tamen discrimen inter Ambrosium, & Athanasium, ac Cyrillum, hi enim sic ponũt profectum in scientia humanitatis

Patrum sententiæ de Christi progressu in sapientia, referũtur.

Christi

Christi, vt dicant eam ab ipsa diuinitate communicari, paulatim reuelante animæ cognitionem: at Ambrosius non sic in ea profeciſſe dicit, sed per sensus acquirendo, sicut nos homines facimus. Quantum aũt ad profectum nõ distinguit, an à diuinitate reuelante, an per sensus humanos prouenerit. consentit Euthymius, immo videtur Augustlib. 3. contra Maximin. cap. 23. idem senſiſſe. nam excludit profectum in sapientia diuina, affirmãs ratione humanæ naturæ profeciſſe, licet idemmet Augustlib. 2. de peccator. merit. & remiſſ. cap. 29. doceat in Christo etiam infante propter vnionẽ ad Verbum, nullam fuiſſe ignorantiam. Deserta est hac sententia à multis alijs Patribus, qui etiã ratione humanę naturæ non admittunt Christum in sapientia profeciſſe, sed affirmant ex vnione ad Verbum, plenum fuiſſe sapientia, & gratia. Vnde alium modum quinto loco excogitarunt, quo profeciſſe dictus sit sapientia, nimirum, quãtum ad ostensionem, & manifestationem. nam tẽporis progressu sapientior videbatur, eiusque latens plenitudo sapienter paulatim exterius magis ac magis elucebat. Hic modus est Gregorij Nazianzeni in oratione in laudẽ Basilij, cuius verba sunt: ille, vt ætate, & sapientia, & gratia proficiebat, non quod hæ in illo incremẽtum caperent (quid enim illo quod à principio perfectum est, perfectius esse potest?) sed quod paulatim patefierent, & elucerent. Hæc Gregor. Idem habet Hieronymus super illud Iere. 31. (Mulier circumdabit virum,) Iuxta incrementa, inquit, ætatis per vagitus, & infantiam proficere videbatur sapientia, & ætate, sed perfectus vir in ventre femineo solitis mensibus cõtinebatur. Hæc Hieronymus. Idem habet Titus Bostrenus, Epiphanius in Ancorato, & Damascenus lib. 3. cap. 22. Nicepho. lib. 1. histor. c. 14. Anselmus lib. 1. cur Deus homo c. 9. & Bernar. serm. 2. in Missus est. Et licet videatur Cyrillus loco allegato id sentire, reuera non ita est: nam loquitur de sapientia diuina, quæ magis, ac magis apparebat in ipsa humanitate, dum eam in dies illustrabat. Sexto loco post Patres antiquos superuenere scholastici Doctores, qui rem hanc explicatius tractantes, præcipue illam scientiam, & sapientiam, quam Christus, vt Deus habet, quæ eadem est ac Patris, & Spiritus sancti sapientia, distinguũt in humanitate eius tres sciẽtias. Vna est, quam visionis Scientiam appellant, qua videbat intuitiue diuinitatem ab exordio incarnationis, sicut beati vident, & in ipsa diuinitate creaturas cunctas. cuius scientiæ meminit Augu. lib. 4. de consensu Euangelistarum cap. 10. & in hac nullum fuiſſe augmentum dicunt, sed totam plenitudinem animã illam accepiſſe ab incarnatione Verbi. Altera est, quam infusam vocant; vt enim Angelis, & Adæ in principio etiam scientiam Deus infudit; ita & animæ Christi, quæ ita perfecta fuit, vt nihil creatum ignorauerit; per eam tamen nihil sciuit, quod per scientiam visionis non sciuerit, sed scientia hæc nouum sciendi modum attulit; per visionis enim scientiam nouit omnia diuina essentia, per hanc vero infusam nouit res in seipsis. Tertiã scientiam adiungunt, nimirum acquisitam, & experimẽtalem: nam etiamsi sciret iam omnia, tamen ipsa re, & effectu ex rebus visis, & sensu præceptis accedebat scientia acquisita, vt quod ante infusa nouerat, etiam speciebus sensu perceptis, sciret per acquisitam. quibus positis interpretantur locum hunc, nimirum profeciſſe sapientia acquisita, non quod sciret de nouo quod ante ignorabat, sed quod sciret nouo modo id, quod ante quidem sciebat, sed non eo modo. Forsan hæc fuit mens Ambrosij, supra citati. quia vero ipse non meminit alterius scientiæ in Christo vltra diuinam, nisi huius acquisitæ, idcirco separauimus eius sententiam ab alijs.

Recentiorum Theologorũ sententia de triplici Christi scientia explicatur.

In hac parte mihi nonnulla videntur. Primo in Christo fuiſſe scientiam quandam experimẽtalem, quam vocant, eamq; non ab exordio incarnationis perfectam, sed progressu temporis sensuum exercitio auctã, ideoq; in hac eũ scriptura dicit profeciſſe, vt sacri Doctores docent, nam Isaię. 7. dicitur. Butyrum, & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. & rursus: Antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam. quem locum Augustinus libr. 8. super Geneſim ad literam, cap. 14. interpretatur de Christo, distinguens in eo prudentiam, & experientiam. Est etiam illud Hebr. 5. Didicit ex his, quæ passus est obedientiam. quem etiam locum interpretans Oecumenius, scientię huius experimentalis meminit nec in hac parte dissentiunt Doctores. An autem hæc scientia acquisita, siue experimentalis sit habitus distinctus ab habitũ scientiæ infusæ, relinquatur scholis; non enim nostri instituti est hoc diffusius prosequi. De huius scientiæ, seu experientiæ profectu nõ videtur mentio fieri in hac sententia, tum quia dicitur profeciſſe apud homines: profectus in experientia potius fuit apud ipsummet Christum, tum quia sapientia hæc coniungitur gratiæ, vnde non de experimentali, quæ est rerum sensibilium, sed de diuina sermo est; tum etiam, quia verbum Græcum σοφία, nunquam in Scriptura sumitur pro hac scientia, quæ dicitur proprie γνῶσις.

Secundo, non est affirmandum, Christum profeciſſe in sapientia ita, vt aliquid de nouo cognosceret, quod non ante cognoscebat; vt enim vere dicit Damasc. lib. 3. de fide cap. 22. ex vnione ad Verbum fuit illa anima omni gratia, & sapiẽtia repleta. quod etiam Ioannes cap. 1. nos docuit, vbi habitaſſe inter nos Verbum carnem factum testatur plenum gratiæ, & veritatis. & noster Euangelista paulo ante dixit: Crescebat plenus sapientia. nec enim noster Adam cœlestis inferioris est conditionis, Adamo terreno, cui omnis scientia fuit infusa, & non progressu temporis accepta. Sicut igitur ab initio vnionis anima Christi habuit arbitrij vsum, ita & perfectionem quantum ad scientiam, & gratiam, in quo conueniunt scholastici Doctores cum multis Patribus supra citatis. Tertio, valde probabilis est expositio Patrũ, affirmantium profectũ hunc in sapientia fuiſſe quantum ad ostensionem: vt. n. Solem dicimus obscuratum nubibus, & dum paulatim hæ diſſoluuntur, afferimus Solẽ clarescere, & elucescere, quãuis in se semper luceat; sic Christus in se plenus sapientia obscuratus videbatur infantia carnis, dum radios suos non emittebat; paulatim aũt procedente ætate pandebatur, ideoq; proficere dicitur, nõ quod in se sapiẽtior fieret, sicut nec Sol lucidior; sed qđ sapientior videretur. Quamuis aũt ita sit, hẽt aliquid difficultatis hęc interpretatio, tũ quia Euangelista æqualẽ videtur feciſſe profectũ sapiẽtiæ, ætatis, & gratię; qui aũt ętatis est, non in ostensione tantũ, sed in re ipsa positus est: ergo & reliqui duo similem dẽnt hẽre rõnem. Scio in Scriptura eadem verba in eodem contextu hẽre diuersam significationem, vt Matth. 8. Sine mortuos, nempe anima, sepelire mortuos suos. s. corpore. & Ioã. 17. Ascendo ad Patrem

Probabile est ideo in sapientia profeciſſe, quia ideo vere sapientior se ostẽdebat.

Matt. 8.

meum, nempe naturalem, & vestrum, nimirum adoptionis. tamen in his est distinctio quædam. hi enim sepeliunt, illi sepeliuntur. hic meus, ille vester dicitur, vnde significatio variari apte potest; at hoc in loco vnicum est verbum tria hæc complectens. debet ergo vnicam significationem proportione quadam habere: tum quia iuxta hanc expositionem dicere etiam possumus, Verbum, seu Christum ratione naturæ diuinæ profecisse, quod asserere isti Doctores reformidantes, confugiunt ad naturam humanam. at quantum ad ostensionem, dici etiam posset profecisse, quia Verbi sapientiam paulatim se prodebat per humanitatem illam; tum etiam, quia imporpria est significatio verborum, proficere, id est, videbatur proficere, seu paulatim se ostendebat. ad impropriam autem significationem verborum non est reuertendum, nisi impellente necessitate, aut vrgente ratione: cum autem possimus interpretari verba accommodatissime, seruata proprietate, non est cur improprietate vtamur. Idcirco aliter mihi accommodatius dicendum videtur: sapientiam enim non ipsum habitum sapientiæ appellat, sed opera ipsa, & verba, quæ à sapientia procedunt. in his autem vere Christus secundum ætatis incrementum proficiebat, quia opera sapientiora edebat, & verba sapientiora loquebatur; non enim omnia externa opera æqualem sapientiam habent contingit sapienter, & sapientius operari, & loqui. Christus autem licet plenitudinem intus sapientiæ haberet; exterius tamen verba, & opera sapientiora proferebat pro ætatis incremento. Non est autem inusitatum in Scriptura, verba, & opera externa, quæ à sapientia procedunt, appellare sapientiam, immo frequenter id fit. 2. Paralipom. 9. dicitur de Regina Saba: Postquam vidit sapientiam Salomonis. & 3. Regum 4. Ad audiendam sapientiam Salomonis; sicut etiam Lucæ 11. Venit audire sapientiam Salomonis. Prouerbiorum. 2. Audiat sapientiam auris tua. 1. Corinth. 2. Loquimur sapientiam. Dicta ergo, & facta sapientia procedentia nomine appellantur sapientiæ: in hac Christus ratione humanæ naturæ progressum vere fecit. sicut in ætate. Atque hæc explicatio mihi sane accommodatior, & proprior videtur.

Quid in hac re Auctor sentiat, exponitur.

Et ætate.

COMMENTARIA.

HIc est secundus profectus; ætate autem proficiebat, quia secundum carnem ab infantia ad pueritiam, & à pueritia ad adolescentiam, & ab hac ad iuuentutem, & virilitatem annis decurrentibus progrediebatur, sicut cæteris hominibus euenit. Coniunxit autem Euangelista sapientiæ ætatem, vt significaret Christum per ætatis incrementum, sapientiam, qua præditus erat, protulisse, & in ea exterius profecisse.

ANNOTATIO. LXXXVII.

Qui l ætatis nomine significetur.

AEtate, Græce ἡλικία, quod ætatem, & staturam significat. vnde quidam vertunt staturã, nempe proficiebat statura, sicque videtur Athanasius intellexisse serm. 4. contra Arrianos: hũc enim locum exponens, ad dimensionem quãtitatis corporeæ refert, ex hoc probans, non posse competere diuinitati, quæ corporis expers est. Vulgatus vero interpres vertit ætatem, eamque significationem secuti sunt Titus Bostrenus, & Damascenus lib. 3. de fide capit. 22. qui duo Doctores hæc verba in eum sensum, quem in commentario secuti sumus, interpretantur, nempe dictum esse, profecisse sapientia, & ætate, quia pro ratione ætatis crescentis in sapientia proficiebat.

Et gratia.

COMMENTARIA.

HIc est tertius profectus, nimirum gratia, qua Deo gratus erat, illiq; acceptus, & sanctus, non quod sanctior, aut gratior progressu temporis factus fuerit, qui ab exordio incarnationis plenus gratia erat, sed quud per ætatis incrementa, perfectioribus gratiæ, & sanctitatis operibus incubuerit; quamuis. n. quoduis opus, & verbum Christi, ratione personæ operantis esset æqualis sanctitatis, non tamen ratione ipsius operis, & verbi; gratius. n. opus fuit ratione operis ieiunium quadraginta dierum, quam vnius tantum. Gratiam aũt in Scriptura, sicut & sapientiam accipi pro dictis, & operibus, quæ ex gratia emanant, frequens est. Psalm. 44. Diffusa est gratia in labijs tuis. Eccles. 10. Verba oris sapientis gratia. Act. 24. Volens gratiam præstare Iudæis. 1. Petri. 2. Hæc est gratia apud Deum.

ANNOTATIO. LXXXVIII.

Aliter de gratiæ, quam de sapientiæ profectu loquũtur Doctores.

CVm Christi gratia, quæ animæ infusa erat, ex vnione Verbi procederet, totã eius plenitudinem accepit à principio, habitauitq; in nobis Verbum ratione carnis plenum gratiæ, & veritatis, vt docte annotauit Damasc. lib. 3. de fide capit. 22. nec Catholici Doctores in ea progressũ illũ, sicut in sapientia interpretantur, nimirũ vt in se suscipiat augmentum, licet qui profectum in ostẽsione sapientię explicant, idem dicant de gratia. Nos vero gratiam opera ipsa gratiæ explicamus, vt in Commentario dictum est, sicut opera religionis dicuntur Religio. Iacobi. 1. Hæc est religio, visitare pupillos. In his ergo profectus fuit, non autem in gratia secundum habitum. Pro cuius explicatione notãdum est multiplex discrimẽ, quod inter Christi gratiam infusã, & eam, quæ nobis per ipsum datur, interest. Primo quidem

Multiplex ... Christi & ... rum ... num ... tiam ... rẽtia

quidem gratia in nobis est ab extrinseco; non enim nec ex personæ nostræ, aut naturæ ratione consequitur, sed ex Christi merito gratis nobis à Deo impartitur, immo nec Angelis data est gratia, quasi ex virtute naturæ, aut personæ ipsorum cõsequeretur, sed ex puro Dei beneplacito: at in Christo gratia infusa procedit, & emanat ex diuinitate vnita illa naturæ, ita vt natura humana, quia coniuncta est diuinitati, & vnita personæ assequatur, & recipiat plenitudinem omnem gratiæ, quod supra Angelus significauit; Ideo, inquit, quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius Dei. Vbi annotauimus, tum ex virtute conceptionis, quia homo ille de Spiritu sancto conceptus est, tum ex vi vnionis, quia ille homo filius Dei est, gratiam perfectã habuisse; nos vero nec ex conceptione, nec ex persona, aut natura nostra eam habemus. Vt enim inquit Damascenus loco citato ditata est illa natura humana propter vnionẽ verbi omni sapientia, & gratia. Secundo, gratia nobis collata facit de peccatore iustum; fumus enim concepti prius in peccato, quod gratia subsequens delet, etsi non essemus in peccato concepti, qualis Adam fuit, & Angeli gratia, si non de peccatoribus iustos, & sanctos, saltem de non sãctis sanctos, & de non acceptis ac gratis gratos Deo faceret sicut corpus de non albo fit album per albedinem, quando nulla præcessit nigredo, quia non haberet Angelus, aut homo acceptationem & sanctitatem nisi ab infusa gratia; at Christi gratia infusa non sic se habuit; erat enim si non tempore, saltem origine pri⁹ illa natura humana gratificata, & Deo acceptissima per diuinã personam Filij Dei illi vnitam; nam ille homo, quia Filius erat Dei. acceptissimus erat Deo, gratia autem infusa consecuta est, & emanauit, sicut splendor, & radius à luce Solis; vnde nec fecit de anno grato gratum, de non bono bonum, sed bonum, & gratum ornauit, vti dicebat Dei filium. Hoc Matth. 3. significatur; Hic, inquit, Filius meus est, in quo mihi bene complacui. vbi quia filius erat, complacuisse dicitur. Quod etiam Augustinus lib. 3. contra Maximin. c. 23. docuit, dicens per gratiam non effectũ Christum de nõ bono bonum. Id etiam tradidit Basilius hom. Psal. 45. exponens illud (sanctificauit tabernaculum suum Altissimus) humanitatem Christi ipsa diuinitate vnita sanctificatam dicit. inde est, vt non sit dicendus filius adoptionis, sicut nos, qui de non filijs per gratiã efficimur, sed naturalis, vt docuere Hilarius lib. 12. Trinit. & Cyril. lib. 2. in Ioan. cap. 12. Tertio, gratia in nobis per opera bona augetur, in diesque crescit, magisque ac magis sanctificamur; at in Christo nõ sic; cũ enim ex vnione procederet, vnio autem à principio perfecta fuit, idcirco gratiæ plenitudo data Christo semel fuit. Multæ aliæ intercessere differentiæ. ad nostrum institutum hæc sint satis.

Apud Deum, & homines.

COMMENTARIA.

HAec verba ad præcedentia tria referuntur, nimirum (proficiebat sapientia, ætate, & gratia apud Deum, & homines) apud Deum quidem, quia erat augmentum, & profectus non solum in apparentia, respectu hominum, sed re ipsa apud Deum; erant enim sapientiora, & gratiora in se in dies, sicut & ętas prouectior.

ANNOTATIO. LXXXIX.

Sensus in commentario traditus magis explicatur.

TItus Bostrenus, qui hunc profectum Christi interpretatur secundum ostensionem, & demonstrationem, verbũ illud (apud Deum) sic intelligit nimirum (Deo disponente) sic .n. disposuit Deus, vt Christus secundum ætatis incrementa, maiora suæ sapientiæ, & gratiæ argumenta hominibus præberet, seque illis manifestaret. nos vero qui non rõne solius ostensionis, sed re ipsa profectum hunc esse diximus, scilicet operibus ipsis, & verbis, quæ noie sapientiæ, & gratiæ appellantur, explicuimus illud (apud Deum) pro eo, quod dicitur, vere; sæpe .n. hominibus aliud videtur, quam est; at Deo ipsi nuda veritas adstat: idcirco dicitur profeciſſe apud Deũ, quia vera opera sapientiæ, & gratiæ faciebat. Additum ẽt est (apud homines) quia sæpe contingit, quod verum est apud Deũ, non vt tale ab hominibus recipi; at Christus proficiebat & apud Deum, & apud homines; magnificabatur enim ab eis, & à Deo.

ANNOTATIO. XC.

Quorsum Euangelista repetat sermonem de Christi proiectu, cum paulo ante dixerit, crescebat & confortabatur.

DVbitatio quædam occurrit, quare Euangelista repetit hanc sententiam, nam paulo ante dixerat (crescebat, & confortabatur, plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo) Respondeo illam priorem sententiam dictam esse de Christo ab infantia ad duodecimum annum, quo tempore suæ sapientiæ, & gratiæ nondum hominibus specimen dederat. vnde plenitudo illa sapientiæ, & gratiæ erat apud seipsum; semper enim infans gratiæ, & sapientiæ actibus eminuit: exterius tamen nondum apparere voluit, nec opera externa suæ sapientiæ, & gratię talia edidit, quæ homines in admirationem, & considerationem eius conuerterent: at à duodecimo anno, quando iam vsus rationis perfectus solet hominibus inesse, tunc apud homines etiam proficere incepit sapiẽtiæ, & gratiæ operibus. Qui ergo apud Deum semper profecit, quod dictum est in priori sententia, à duodecimo vero anno vsque ad trigesimum, cuius opera statim describere incipit Euangelista, etiam apud homines profecit. Et hoc est, quod in hac posteriori sententia dictum est: nam profectus iste complectitur totum illud tempus Christi, quod fuit vsque ad baptismum, & prædicationem eius, cuius sequẽti capite meminit Lucas, nec aliud habemus ab Euangelistis ex ijs, quæ Christus fecit, & dixit hoc toto medio tempore, quæ absque dubio egregia, & miranda fuere; sanctissimam enim super omnes sanctos vitam agebat, & magnam apud homines sui opinionem conciliabat, donec se esse Christum manifestare à baptismo incepit.

FINIS CAPITIS SECVNDI.

FRAN-

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT TERTIVM.

ANno autem quintodecimo imperij Tiberij Cęsaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ, & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilinę tetrarcha, sub principibus sacerdotum Anna, & Caipha: factum est verbum Domini super Ioannem, Zachariæ filium, in deserto. Et venit in omnem regionem Iordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, sicut scriptum est in libro sermonum Isaiæ prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini: rectas facite semitas eius: omnis vallis implebitur: & omnis mons, & collis humiliabitur: & erunt praua in directa, & aspera in vias planas: & videbit omnis caro salutare Dei. Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant vt baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, nec cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Iam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas, similiter faciat. Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis. Interrogabant autem eum & milites, dicētes: Quid faciemus & nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neq; calumniam faciatis, & contenti estote stipendijs vestris. Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus: respondit Ioannes, dicens omnibus: Ego quidem aqua baptizo vos: veniet aūt fortior me, cuius non sum dignus soluere corigiam calceamentorum eius: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni: cuius ventilabrum in manu eius, & purgauit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. Multa quidem, & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes aūt tetrarcha cum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris sui, & de omnibus malis, quæ fecit Herodes, adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcere. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato, & orante, apertum est cęlum, & descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum: & vox de cęlo facta est: Tu es Filius meus dilectus, in te cōplacui mihi. Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur, filius Ioseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahū, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit Eliakim, qui

fuit

fuit Melea, qui fuit Mẽna, qui fuit Mathata, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, q fuit Booz, q fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſrõ, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathuſale, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam. qui fuit Dei.

CAPVT TERTIVM.

Anno autem quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris.

COMMENTARIA.

SVperioribus capitibus Saluatoris ortum, & infantiam Euangeliſta deſcripſit, eaq; narrauit, quibus eum etiamſi infantulum, Chriſtum tamen eſſe, verumq; Deum, & hominem comprobauit. Nunc in hoc tertio prætermiſſis, quæ à pueritia vſq; ad triceſimum ætatis ſuæ annum geſſit, exponit, quomodo Ioannis præcurſoris per prophetas prænunciati teſtimonio, & prædicatione fuerit manifeſtatus. Vt aũt amplius oſtendat aduenisse tempus Meſſiæ, Imperatorem notat, quo regnante, prædicatio incepit, & annum numerat decimum quintum Tiberij Cæſaris, qui proxime Auguſto ſucceſſit. Moris .n. erat Prophetarum & nomina, & annos Regum, ſub quibus prophetabant, deſcribere; cũ autem iam Regnum Iudææ à naturalibus abſciſsum ad exteros, nempe Romanos decidiſſet, eorum nomen, & tempus obſeruauit. Erat igitur annus decimusquintus imperij Tiberij, quando quæ narrare incipit, geſta ſunt.

ANNOTATIO. I.

Quare Euangeliſta in prædicatione Ioannis, meminit Imperatoris Romani.

DVbitare poſſet quiſpiam; cum in ortu Ioannis, Euangeliſta temporis narrationem ab Herode ſumpſerit, dicẽs eſt .n. c. 1. Fuit in dieb. Herodis Regis Iudææ ſacerdos quidam; cur in prædicatione non eandem ſeruauit rationem. Cui facile reſpondetur, rerum ſtatum fuiſſe commutatum. in ortu .n. Ioannis, & Saluatoris Iudæa proprium habebat Regem; licet .n. Herodes ille alienigena eſſet, tamen Rex erat Iudææ, & ipſa Regni nomen cõſeruabat, at prædicationis tẽpore ablatum erat Regni nomẽ à Iudæa, & in prouinciam translata, ac Syriæ annumerata, idcirco tempus non à proprijs Regibus, ſed ab eo, qui toti prouinciæ imperabat, deſcribitur. Ex hac aũt temporis notatione, annus, quo Chriſtus, & Ioannes prædicare cœperunt, manifeſtatur; natus .n. eſt Chriſtus anno quadrageſimo ſecundo imperij Auguſti. Hic, vt Ioſephus teſtat, quinquaginta ſeptẽ annis imperauit, cui ſucceſſit Tiberius, eiuſq; decimoquinto anno prædicatio incepit. tam ergo Ioannes, quã Chriſtus trigeſimum ætatis ſuæ annum agebant, quãdo prædicare cœperunt. Ioannes .n. ſex menſibus Chriſto tempore maior erat. Eſt autẽ hoc loco maxime obſeruandum, Euangeliſtã diuino conſilio diligentiſſime, & imperium, & imperij annum notaſſe, vt ſic comprobaret Meſſiæ tempus, & regnum aduenisse, fidemq; ſuæ hiſtoriæ de Chriſto faceret. Quæ res, vt manifeſta fiat, attende inter multas alias de futuro tunc Chriſto prophetias tres fuiſſe, quæ tempus aduentus ipſius maxime indicabant. Prima erat Gene. 49. Non auferetur, inquit, ſceptrum de Iuda, nec dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus eſt. Hoc autem tempus aduenisse, ea quæ nũc Euãgeliſta narrat, manifeſto probãt; adeo enim erat iam ablatum regnum à Iudæis, vt non ſolum Regem de Iuda non haberent, ſed nec Iudea ipſa Regni dignitatem obtineret, redacta in prouinciam ſub imperio Tiberij Cęſaris. Hãc prophetiam notat Titus Boſtrenus ab Euãgeliſta indicatã. Erat altera prophetia Dan. 2. vbi Nabuchodonoſor ſub figura quadam ſtatuæ, ex varijs metallis confectæ quatuor Monarchiæ futuræ reuelatæ ſunt, Chaldęorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum; vltimæ autem huius tempore aduẽtus Chriſti tempus prædicitur per Danielem, exponẽtem, & declarantem figuram: In diebus, inquit, Regnorum illorum ſuſcitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non diſſipabitur, & quod alteri populo non tradetur, & conſumet, & cõminuet omnia regna illa, & ipſum ſtabit in æternum. Hoc regnum eſt Chriſti, quod Ioannes indicat, dicens; Appropinquauit regnum cœlorum. & Dominus ipſe Matth. 12. Peruenit in vos regnum Dei. Recte ergo Lucas meminit imperij Romanorum, vt tempus illud eſſe iam ſignificaret, quando Regnum illud ſuſcitandum erat, quod fuerat ante promiſſum. Tertia erat prophetia eiuſdem Danielis 9. cui tempus reuelatum eſt, quod ſupererat vſque ad aduentum Chriſti, nempe ſeptuaginta hebdomadarum, quas Iudæi omnes hebdomadas annorũ intelligendas eſſe ſciebant, quæ conficiunt annos quadringentos nonaginta. cũ autem ab anno duodecimo Cyri numerus incipiat, vt ex ipſo Daniele cõſtat, fit vt anno Tiberij decimoquinto iam hebdomadę compleantur, non quidem omnino, ſed ſic, vt neceſſarium ſit Chriſtum aduentaſſe, & adfuiſſe in mundo. Si igitur prophetias conſideremus, inueniemus tẽpus hoc Tiberij illud eſſe, quando Chriſtus ſalutẽ mundo impertiri venturus erat. idcirco Euangeliſta illud notauit diligenter.

Lucas his verbis indicat tres ꝓphetias de Chriſti aduentu iam fuiſſe impletas.

Multa

Multa dicenda erant, si prophetias hasce discutiendas, & explicandas susciperemus, sed non est id instituti nostrum, satis sit, quæ ad Euangelistæ sensum intelligendum sufficere videntur, attigisse.

Procurante Pontio Pilato Iudæam.

COMMENTARIA.

ROmani Imperatoris nomine Pontius Pilatus gentilis tunc in ea parte terræ promissionis præfidebat, quæ Iudæa dicebatur, quam duæ Tribus Iuda, & Beniamin incolebant, & in qua erat ciuitas Hierusalem totius Terræ promissionis prima. In ea etiam parte regnauerat Archelaus filius Herodis primi, eo tamen à Regno explosо, Cæsar per suos Præsides imperabat, quorum vnus illo tempore Pilatus erat. Dicitur ergo (procurante Iudæam) id est, præsidem agente in Iudæa.

ANNOTATIO. II.

Post Herodē Regē eius regnum in prouincias fuit à Romanis diuisum.

MOrtuo Herode magno, qui pueros occidit, & fere totius terræ promissionis regnum à Romanis obtinuerat, tres filios superstites relinquē te, Augustus Cæsar non vni totum regnum, sed in singulos diuisit sic, vt mediam partem totius Regni daret Archelao natu maiori, in qua medietate Iudæa continebatur; reliquam vero medietatem in duos alios fratres natu minores diuisit; vnam enim partem dedit Herodi, nomen patris habenti, alterā vero Philippo. Huius auctor est Ioseph. lib. 17. Antiquit. c. 17. Archelaus autem quibusdam de causis post aliquot Regni eius annos priuatus est per eundem Augustum, & in exilium missus, nec loco eius alter est substitutus, sed in prouinciam sub Romano Imperio redactum est totum illud, quod ille regebat, & Præsides mittebantur ad certum tempus. Fuit autem vnus Pilatus, non quidem primus post expulsionem Archelai, sed quintus, quauis si Quirinum Præsidum numero primum comprehendamus cum Iosepho lib. 18. antiqu. cap. 3. erit Pilatus sextus; sed re vera ille non hoc numero comprehenditur, qui fuit totius Syriæ præses, sed eos solos numeramus, qui in Iudæa præsederunt, quorum Coponius primus, secundum locum obtinuit Marcus Ambiuius, tertium Ancus Ruffus, quartum Valerius Gratus, quintum Pontius Pilatus, cuius procurationis anno quarto, vt refert Eusebius lib. 1. hist. cap. 10. Ioannes incepit prædicare.

Tetrarcha autem Galilææ Herode.

COMMENTARIA.

HErodes hic dictus Antipa, frater erat Archelai, cui Augustus alteram partem medietatis Regni illius primi Herodis donauerat, non Regis, sed Tetrarchæ titulo. Erat autem hæc pars prouinciæ Galilææ, in qua conceptus est Christus, Nazareth enim ciuitas erat Galilææ.

ANNOTATIO. III.

Quid Tetrarcha, et Tetrarchia significent.

TEtrarcha, & Tetrarchia vocabula sunt à Romanis scriptoribus vsurpata, petita tamen à Græcis. Erant autem Tetrarchæ Principes, quartam, aut aliquam Regni portionem obtinentes, vt ijdem sint, qui Toparchæ, locorum videlicet præsidentes. Romani enim regna superata sindebant, quo minus rebellandi vires haberent, ipsaque certis limitibus discernebant, singulasq; partes præfectis quibusdam dabāt, hos Tetrarchas, aut Toparchas, regiones vero Tetrarchias, aut Toparchias appellabant, vt videre est apud Plinium lib. 5. cap. 18. licet enim Tetrarchia quartam partem regni significet, forsan quia à principio in tot partes regio diuidebatur; tamen postea vocabuli significatio extensa est, & ampliata ad quamcumq; partem, seu portionem. Erat igitur Herodes hic Tetrarcha Galilææ; ablatus enim ei erat honor, seu dignitas regia.

Philippo autem fratre eius Tetrarcha Iturææ, & Trachonitidis regionis.

COMMENTARIA.

ERat hic Philippus tertius frater, qui in Tetrarchiam à Romanis alteram medietatis partem, regionem nempe Trachonitidem, & Ituræam obtinebat. Hieronymus lib. de locis Hebraicis eandem putat regiouem Trachonitidem, & Ituræam; diuersis enim nominibus appellata est.

Et Lysania Abilinæ Tetrarcha.

COMMENTARIA.

QVædam erat portio Terrę promissionis, quæ sub Herodis primi regno nō erat, in qua etiam Romani imperabant, & hanc Lysanias quidā noīe in Tetrarchiam obtinebat.

Appellabat

Appellabatur hæc regio Abilina ab Abilia ciuitate eius præcipua, sic nominata, quæ quidem regio sita est inter Libanum montem,& Antilibanum. Tota igitur terra Iudæorum à Regno ceciderat,& à Romanis occupabatur,eo tempore quando gesta sunt, quæ nunc narrat noster Lucas.

ANNOTATIO. IIII.

Non constat quis fuerit iste Lysanias.

AVgustinus lib.Quæstionum noui, & veteris testamenti Cap. 11.siue quisquis auctor illius est,simul & Beda,quos quidã alij sequũtur, putant Lysaniam fuisse etiam fratrẽ Archelai, Herodis, & Philippi,primumq; Herodem hos quatuor habuisse filios superstites, inter quos diuisum est regnum illius.At re vera hoc improbabile est; Iosephꝰ enim diligentissimus scriptor huius historiæ li.2. de bello Iudaico.cap.21.& alibi tres numerat filios superstites,quibus diuisum est regnum, tribus portionibus solis factis;& vna,quæ totius medietas erat, Archelao tributa.Quidam recentiores existimant hũc Lysaniam illum esse,cuius meminit Iosephus li.14. Antiquit,cap.21. vbi affirmat eum fuisse Prolemæi Minæi filium.At re vera hoc est non minus improbabile;constat enim ex eodem Iosepho lib.15. Antiquit.cap.4.eum Lysaniam occisum fuisse à Cleopatra, quod quidem fuit nonnullis annis ante Christum natum. Certum igitur est huuc Lysaniam nõ esse illum,cuius eo loco meminit Iosephus., forsan eius filius fuit.parum id refert,sufficit ad intelligentiam Euangelistæ,quendam appellatum Lysaniam tũc temporis præsidem fuisse,& Tetrarcham regionis Abilinæ.Greg.hom.20.Euãgeliorum,cur Euãgelista vnius imperantis inter gentes,& multorum præsidentium apud Iudæos meminerit,causam reddit:Quia gentilitas, inquit, colligenda erat, & Iudæa pro culpa perfidiæ dispergenda;ipsa quoque descriptio terreni principatus ostẽdit, quoniam in Romana Republica vnus præfuisse describitur, & in Iudeæ Regno per quartam partem multi principabãtur;voce enim nostri Redemptoris dicitur; Omne regnũ in se diuisũ desolabitur. liquet ergo quod ad finem regni peruenerat, quæ tot regibus diuisa subiacebat.

Quare Lucas meminerit vnius Gentium Imperatoris & quatuor Principum Iudæorum.

Sub Principibus Sacerdotum Anna,& Caipha.

COMMENTARIA.

Anna & Caiphanũ eodem tẽpore fuerint summi Pontifices.

NON solum Principum temporalium,sed etiam Sacerdotum regimen notatur. Sub his,inquit Sacerdotibus summis facta est prædicatio Ioannis,Anna, & Caipha, non quod hi simul præessent,nunquam enim fuit rerum Iudaicarum status ita perturbatus, vt duos simul habuerit summos Sacerdotes,sed quod sub Anna primum postea sub Caipha, illo à Pontificatu remoto,prædicauerit, sicut Prophetæ solebant suæ prophetiæ tempora describentes multos referre Reges,non quod illi simul regnarẽt,sed quod illi tempore toto,quo illi regnarunt,inuicem sibi succedentes,prophetarunt.Præponitur autẽ Anna Caiphæ,quia quando Ioannes incepit prædicare,Anna põtificatum gerebat,Caipha vero Pontifice succedente prędicatio completa est,sub quo etiam Christus crucifixus fuit.

ANNOTATIO. V.

AVgustinus Tract. 49.in Ioã.existimat Annã, & Caipham simul summos Pontifices fuisse, & per vices singulos mmistrasse. Euthymius autẽ existimat ab Euangelista Caipham nũc positũ esse non tamquam summum Põtificem(solus enim Anna Pontifex erat)sed tamquam Pontificis adiutorẽ. Eusebius vero lib.1.hist.cap.10.refert,non quidem simul vtrumq; Principatum gessisse, sed Ioannem sub vtriusque principatu prędicasse,ita vt sub Annę pontificatu inchoaret,& vsque ad Caiphæ pontificatum prædicatio perseueraret. Et quanntũ ad hoc ea est legitima historia,& verus sensus Euãgelistæ. Dixi,quantum ad hoc, quia quæ dicit de numero annorum prædicationis: Christi, sumpto ex ijs,quę narrat Iosephus lib.18.Antiquit. cap.4. nimirum, Gratum præsidem remouisse Annam à Põtificatu, & inuicem tres alios substituisse vsque ad Caiphã, non est ad rem,nam hæc gesta sunt à Grato,qui prę cessit Pilatum,huius autẽ tempore prædicatio Ioannis,& Christi incepere.Quod autem dicit Augustinus,non videtur probabili niti fundamẽto,vt ostendimus in commentarijs super Ioannem cap.18. in principio.Quod vero asserit Euthymiꝰ,verbis Euãgelistæ non accommodatur;non enim Euangelista adiutorem,sed Pontificem, seu Principem Sacerdotum appellat Caipham.Sententia igitur Eusebij vera est,eo magis quod tunc temporis non erant perpetui Sacerdotes,sed tempus pro Romanorum arbitrio,vt diximus in Commentarijs loco allegato, idque Beda in præsentẽ tradit,dicens annuos fuisse Sacerdotes,immo aliquando breuiori tempore durabant Pontificatus;erat ergo illo anno Anna Põtifex, quando prædicare incæpit Ioannes.Nõ enim sine diuino consilio Lucas pontificatus meminit sub diuersis personis Anna,& Caipha,vt etiam ex hoc tempus Christi aduenisse significaret; erat enim Sacerdotium illud cessaturum,& in æternum Christi Sacerdotium cõmutandum, sicuti prædictum erat 1.Regum 2.Suscitabo mihi,inquit, Sacerdotem fidelem. & psal. 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Ad finem ergo Sacerdotium illud peruenisse indicabat, quando iã non Sacerdotes secundum legem creabantur: nam secundum legem Sacerdotium toto vitæ tempore Pontificis perdurabat,& secundum generationis seriem à patribus in filios deriuabatur, quod iam per Romanos illo tunc temporis erat ablatum.Inquirit Origenes hom.21.cur vtriusque Principatus, nempe gentium,& Iudæorum Euangelista meminerit, & respondet,eo factum,vt significaret Christum in salutem vtriusque populi venisse. Gregorius hom. 20. Euang.alteram adfert causum nimirum, vt insinuaret

Quare Euangelista meminerit Principatus gẽtium & Iudęorum.

sinuaret Christum regem simul esse, & Sacerdotē. Hæc vera sunt. Superius autem adiūximus causam aliam, scilicet, vt tempus Christi aduentus significaretur, vti ex prophetijs explrcuimus, tam quo ad regnum, quam quo ad Sacerdotium. Adde etiam veritatem historię his circumstantijs tam publicis, & diligenter notatis, plurimum commendari.

Factum est verbum Domini super Ioannem Zachariæ filium.

COMMENTARIA.

HOC igitur qntodecimo anno Imperj, & his Præsidibus, & supradictis Sacerdotibus iussus est à Domino Ioannes, qui tunc habitabat in deserto, prædicare, & baptizare populum, & Christum annunciare, & manifestare. Hoc significant verba proposita. Phrasis Hebræa est, sæpe à Prophetis vsurpata; Factum est verbum super, seu ad hunc, vel illum, id est, manifestauit, aut mandatum dedit Deus aliquid dicendi, vel faciendi. Mos etiam est Prophetarum, nomina parentum indicare. Isaiæ 1. Visio Isaiæ filij Amos. Ierem. 1. Verba Ieremiæ filij Helciæ. Ose. 1. Verbum Domini, quod factum est ad Osee. filium Beeri: Et sic in alijs. Ita nunc (super Ioannem filium Zachariæ) Euangelista ergo, vt Ioannem Baptistam prophetam esse indicaret, eis locutionibus vsus est, quibus & prophetæ.

ANNOTATIO. VI.

Plurima sunt quæ Baptistę p sonam, & munus cōmendant.

HAEC clare ostendunt Ioannem ad Baptismi, & verbi ministerium, Christique manifestationem non se ingessisse, sed à Deo vocatum, & missum fuisse. quod etiam ex his verbis notat Chrysostomus hom. 10. in Matth. vbi (verbum) hoc in loco præceptum Dei significare dicit. eadem vocatio cōfirmatur Ioā. 1. Fuit homo missus à Deo. Quo fit, vt eius munus. & testimonium digna sint fide, & commendatione. Hæretici contra facinnt, ipsi se ingerunt contra Deum. Hinc etiam constat cur tam admirabilia in ipso etiam conceptionis, & natiuitatis eius initio facta sint; oportebat enim præcursorem Christi idoneum apud omnes haberi, cuius dictis crederent, atque hæc etiam forsan. est causa, cur Euangelista patris cuius meminerit, vt scilicet admirabilia illa, quæ in illo initio gesta, & narrata sunt, in memoriam legentium reuocarentur, quæ Ioannem plurimum commendant, & omni dignum fide efficiunt.

In deserto.

COMMENTARIA.

NON solum tempus, quando Verbum Domini factum est, & persona, cui factum est, sed etiam locus ipse describitur: habitabat, inquit Ioannes in deserto, quādo verbum Domini super eum factum est. Matth. cap. 3. explicat: Venit inquit, prædicans in deserto Iudææ. & Marcus cap. 1. Fuit Ioannes in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitentiæ. Non solum igitur factum verbum Domini in deserto dicitur, quia in eo loco mandatum accepit, sed etiam quia eo in loco incepit mandatum Domini exequi baptizando, & prædicando.

ANNOTATIO. VII.

Quod fuerit desertū in quo verbum factū fuit ad Ioannem.

ORigenes hom. 21. cur Verbum Domini factū fuerit super Ioannem in deserto causam mysticam adfert. quia nimirum futurū erat, vt plures essent filij desertæ, scilicet gentilitatis, quam habentis filios, nempe Iudaici populi, vt habetur Isaiæ 54. Euthymius Matth. 3. duo deserta distinguit, vnum interius, alterum quod circa Iordanem. verbum autem hoc Lucæ de interiori explicat: in quo habitabat Ioannes, & in quo verbum Domini illi factum est. quod vero erat circa Iordanem, dicit appellatum esse à Matthæo desertum Iudææ, & à Luca regionē Iordanis. Distinctio hæc non videtur accommodata; vnum enim est desertum Iudææ, in quo & Ioannes habitabat, & in quo prædicare, & baptizare incepit, quamuis in partibus iterioribus prius vitam duxerit; in partes vero hominum habitationi viciniores post verbum Domini descēderit, ibique exordium prædicandi, & baptizandi fecerit. nec idem sunt desertum Iudææ; & regio Iordanis: nam desertum erat in prouincia dicta Iudæa, regio vero Iordanis fere tota in Galilæa, quod Matth. 3. apertum est; inquit enim: Exibat ad eū Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabantur ab eo in Iordane. Non ergo Iudæa & regio Iordanis idem sunt. Quod igitur Lucas nunc appellat desertum, Matthęus dicit desertum Iudęę, quamuis non sint eædem partes; in remotiori enim facta est verbum Domini, ab eaque in viciniorem venit primo prædicans, & baptizans vt dicit Matthæus. Ioannem autem à teneris annis solitariam vitam in deserto Iudaę duxisse, vsque ad trigesimum, quando verbum Domini accepit, & prædicandi exordium fecit, communi cōsensu sacri Doctores tradunt. causam autem, cur se in desertum ab eo tempore contulerit, Ecclesia docet, dum in ipsius festiuitate sic canit; Antra deserti teneris sub annis civium tu mas fugiens petisti, Ne leui saltem macula re vitam Famine posses. Hieronymus autem Epistola ad Rusticū, de uiuendi forma adiunxit aliam, nēpe, ut puram castitatem obseruaret: Ioannes, inquit Baptista sanctam habuit matrem, Pontificisq; filius erat, & tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo uiueret castitatis, uiuebat in eremo, & oculis desiderantibus Christum nihil aliud dignabatur aspicere. Hæc ille. Tertia causa addi potest: testimoniū enim

Nonnulli traducunt rationes, propter quas Ioannes adhuc puerulus in deserto successerit

erat

erat perhibiturus de Christo, cumque nullū miraculum facturus esset, oportebat ad hoc, vt hominū fidem conciliaret, admirādam, & plusquam humanam vitam ducere. quod Matth. 11. Dominus docuit: Venit, inquit Ioannes, neque manducans, neque bibens, insinuās his verbis vitā Ioannis Angelicam, quæ testimonium eius omni acceptatione dignum affecerat: debuit ergo in deserto diu latere, vt postea egrediens omnibus sui admirationē ingereret: Hoc notat Chrysost. hom. 10. in Matth. magnum, & admirādum dicens fuisse hominē videre de repente egredientem de deserto, vbi tot annis latuerat, insolito baptismo vtentē, & noua prędicātē. Est etiam alia causa, vt omnem suspitionem contra sui testimonij veritatem remoueret: cum enim esset secundū carnem Christo coniunctus, si cōuersatus esset cum eo, & cohabitasset cum hominibus, suspicandi occasionem accepissent, affectu carnis illum duci. quæ suspitio ablata fuit, quando in deserto habitans nec videndi occasionem habuerat. Est etiā alia causa, vt sic se disponeret ad eximium munus, quantum nulli vnquā Prophetæ concessum fuerat, Christum baptizandi, & digito demonstrandi illū populis. Hæ, & aliæ causæ spirituales sunt, & à Spiritu sancto, cuius nutu Ioannes ducebatur, præcipue intentæ. sunt tamen qui quandam occasionem, seu causam exteriorem, cur Ioannes in desertum à teneris annis se contulerit, proferunt, nimirum Herodianæ persecutionis cōtra infantes factæ fugam. Hanc Nicephorus adfert, licet nō omnino affirmet lib. 2. hist. cap. 14. vbi sic habet: Filius Zachariæ Ioannes, in cuius natiuitate vox soluta est, cū prius ab illo Ioānis nomen in tabula fuisset exaratum, alterum cum dimidio annum agebat, & vna cum matre Elisabetha in spelūca quadam in regione montana saluus conseruabatur, fortassis Herodis sangui nariam effugiens manum, atque in solis locis liben ter versari solitus, Angeloque duce vsus, in remotiores siluarum recessus secessit. Hæc ille. Consonat huic antiquorum auctoritas Petri martyris Archie piscopi Alexandrini in suis Canonibus, qui approbati sunt in sexta Synodo, & habentur in Bibliothe ca Sanctorum Patrum Tom. 7. cum Commentarijs Balsamonis canone 9. vbi tēpore interfectionis infantium ab Herode factæ asserit Elisabetham cum Ioāne fugisse, & Zachariam patrem occisum esse in ter Templum, & Altare, quia Ioannem filium quęsitum ad interfectionem nō inuenerat. Nec mirū est, si Herodes Ioannem interficere tentauit; nam occidit omnes eos pueros, qui & in Bethlehem, & in finibus eius erāt, immo proprium filium, qui natus ei erat in Hierusalem. Ioannes autē natus erat in montana Iudææ non longe à Bethlehem, cuius natiuitas miranda diuulgata fuerat per multa loca. Verba Petri Archiepiscopi hæc sunt: Cum vidisset cruoris sitiens sanguinolentus Herodes se à Magis fuisse illusum, valde est commotus, & mittens occidit omnes infantes, qui erant in Bethelehem, & in omnibus eius finibus à bimatu, & infra, eo tēpore, quod à Magis diligenter didicerat, cum quibus, & alium prius natū infantem cum interfecturus quæsiuisset, & non inuenisset, patrem eius Zachariam interfecit inter Templum, & Altare, cum effugisset filius cum matre Elisabetha. Hæc ille. Hæc causa licet non sit argumentis efficacibus cōfirmata, tamē nec similibus argumētis potest de falsitate conuinci, idcirco si non probanda, saltem nec improbanda videtur.

Ratio hęc si non probanda, saltem improbanda nō est.

Et venit in omnem regionem Iordanis.

COMMENTARIA.

ACcepto Domini mandato venit è deserto in oēm regionē, quæ circa Iordanem fluuium sita erat, vt illud exequeretur, ad quod implēdum mittebatur; quod verbis sequentibus explicat Euangelista. prompta Ioannis obedientia fuit, qualis Deo debetur præcipienti; cū primum. n. Dei vocē audiuit, sine mora penetralia deserti, in quo latebat, relinquens, venit in partes deserti patentiores, & indè in totā regionē Iordani circumiacētem.

ANNOTATIO. VIII.

Iordanis è duobus fontibus oritur, & à mari mortuo ab sorbetur.

IOrdanis fluuius est, hēns aquas suauissimas, oritur, teste Hyer. in quęst. Hebrai. in Gen. & Matt. 16. in principio, ad radices montis Libani è duobus fontibus, vni nomen est Ior, alteri Dan, qui simul iuncti & re & noīe Iordanē efficiunt. Iordanis aūt idē significat, vt tradit Hieron. in Ezech. 47. quod Latine riuus iudicij. Hic fluuius non procul à fontibus, auctore Iosepho lib. 3. de bello Iudaico ca. 18. lacū efficit dictū Samochonitin, ipsiusq; paludē secans, centū viginti stadijs pcurrens, in lacū primo maiorē se fundit, dictū stagnū Genezareth, seu mare Tyberiadis, seu mare Galilææ, eo ēt dimisso, multaq; solitudine peragrata lacui Asphaltiti se miscet, & vt refert Plin. lib. 5. hist. c. 15. aquas suas laudatas perdit pestilentibus mistas, ab eoque lacu, qui mare mortuū dicitur, absorbetur, vt non amplius erumpat. Multa hēt circumuicina oppida, & quidē amęnissime, quæ regio Iordanis appellata est. Gen. 13. Eleuatis, inquit, oculis Loth, vidit oēm circa regionē Iordanis, quę vniuersa irrigabatur, antequā Dominus subuerteret Sodomā, & Gomorrhā, sicut paradisus Dñi, & sicut Aegyptus venientibus in Segor. In hanc regionem; variaq; eius loca Ioannes è deserto Iudææ descendit, prædicans, & baptizans. Aduerte aūt, quamuis Ioannes in regionē Iordanis venerit, baptizabat tamen non solum eos, qui in ea regione habitabāt, sed etiam omnes Iudæos, qui ex omni parte ad eum conuenerant. quod Matth. c. 3. tradit dicēs; Exibat ad eum Hierosolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem, & baptizabatur ab eo, & Mar. c. 1. Egrediebatur, inquit, ad eū omnis Iudææ regio, & Hierosolymitæ vniuersi, & baptizabantur ab eo in Iordane flumine.

Rōnes pp quas Ioānes baptizaturus in Iordanem descenderit.

Interrogabit quispiā, cur in Iordanē descenderit ad baptizādum? Rndeo id multis de causis factum esse. Primo quidem pp multitudinē aquarum. Hoc deducitur ex Ioan. 3. Baptizabat, inquit, in Aennon prope Salim, quia multæ aquæ erāt ibi. Si ergo Ioannes baptismo Christi incipienti cessit, & abiens à Iordane profectus est in Aennon pp multitudinem aquarum, igitur qñ baptizare inchoauit, nondum Christi baptismo reuelato, pp multitudinem eandē aquarum venit in Iordanē, quę maior erat, quā quę fuit in Aennon. Secundo ēt id factū est pp celebriratem; locus enim celeberrimus etiam baptismum celebrē, & omnibus manifestum faciebat. Tertio,

propter

propter commoditatem; erat enim locus Iordanis commodus, quo ex Iudæa, Galilæa, Samaria, & omni parte terræ promissionis concurrere homines ad baptismum possent. Quarto propter sanctitatem: erat.n. ille fluuius in maxima veneratione, propter insignia miracula, quæ Deus in eo operatus erat, nã cum ingressi sũt filij Israel in terram promissionis, diuisus est fluuius, & siccis pedibus filij Israel petrã sierũt. Similiter Elias quando raptus est, siccis pedibus eundem pertransiuit. Naaman Syrus ibi septies lotus iussu Elisei, mundatus est à lepra. Quinto propter nominis significationem, quæ eius baptismo multum conueniebat; Iordanis enim, vt paulo superius diximus, idem significat, quod Latine, fluuius iudicij, talis erat baptismus Ioannis, qui pœnitentiam prædicabat; pœnitentia enim quoddam fert secum iudicium, quo homo seipsum condẽnat, & dignum pœna iudicat, sicque eam infert. Prędicatio etiam Ioannis quoddam erat iudicium, nam cõminatione vtebatur; dicebat enim: Genimina viperarum, quis docebit vos fugere à ventura ira? Et: iam securis ad radicem arboris posita est, aliaque huiusmodi, vt recte baptismus, & prædicatio eius iudicij, seueritatis, & comminationis dici posset.

Predicans baptismum penitentiæ in remissionem peccatorum.

COMMENTARIA.

HOc est quòd in mandatis accepit à Domino, & cuius gratia venit in omnem regionem Iordanis, nempe, prędicare baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, non quod baptismus eius propria vi haberet remissionem peccatorum, sed quod per eum inducerentur homines ad pœnitentiam; per quam obtinerent peccatorum remissionem. baptismus vero Christi vi propria peccata remittebat, tamquam sacramentum continens virtutem passionis Christi, qui pro peccatis satisfaciens Patri, omnium meruit indulgentiã. Illud ergo (in remissionem) connectitur nõ cum baptisma, sed cum pœnitentia. hæc enim erat in remissionem peccatorum, ad quam pœnitentiam ille baptismus præparabat.

ANNOTATIO IX.

Quid sit baptismũ pœnitentiæ prædicare.

IOannem non solum baptismũ pœnitentię prædicasse, sed etiam baptizasse tradit Marcus cap. 1. Fuit, inquit, Ioannes in deserto baptizans, & prædicans baptismum pœnitẽtiæ in remissionem peccatorum; idq; constat ex Matthęi 3. Nonnullę autem difficultates pro huius sñiæ explicatione occurrunt.

Prima est, quid sit prædicare baptismum pœnitentiæ. quod non eodem modo Doctores interpretantur. Quidam enim primo loco baptismum pœnitentiæ ipsam pœnitentiam intelligunt, quæ dicitur baptismus flaminis, vt non sit aliud prædicare baptismum pœnitentiæ, quam ipsam pœnitẽtiam prædicare, & ad eam faciendam populos exhortari, quod & fecit Ioannes, quando populis dicebat; Pœnitentiam agite; appropinquauit enim regnum cœlorum. Matt. 3. sic interpretatus hunc locum Chrysostom. hom. 10. in Matth. idemque videtur sentire Ambrosius in commentarijs; hunc enim locum explicans, inquit; Factum est verbum vt sanctus Ioãnes baptista pœnitentiam prædicaret. Quidam alij secundo loco baptismum pœnitentiæ, quem Ioannes nunc prædicasse dicitur, intelligunt baptismum ipsum Christi, quem Ioannes prœnuntians prædicabat dicens Matth. 3. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni. In hac sententia sunt Gregor. hom 20. in Euangelia, & Beda in præsenti. Quidam tamen tertio loco ipsum baptismũ Ioannis exponunt, qui dictus est penitentiæ, quia eum conferebat annunciando pœnitẽtiam, & quos pœnitentes videbat baptizabat. Sic sentit Titus Bostrenus, & videtur accommodatior hęc expositio, propter verba Scripturæ: dicitur enim Act. 19. Ioannes baptizauit baptismo pœnitentię populum; nemo autem ambigere potest, baptismum hunc pœnitentię non esse ipsam pœnitentiam, sed exteriorem baptismum aquæ; non enim Ioannes dici potest baptizasse pœnitentia. Præterea Matth. 3. Ego inquit, baptizo vos in aqua in pœnitentiam. quæ verba non solum confirmant baptismo pœnitentię fuisse illum exteriorem, sed etiam explicant, quare dictus sit ille baptismus pœnitentię, nimirũ, quia institutus erat, vt homines in pœnitentiam inducerẽtur. Ioannes ergo dicitur prędicasse baptismum pœnitentię, quia prædicabat baptismum aquæ, inducens ad pœnitẽtiam, quod etiã Act. 13. dicitur, Prędicante, inquit, Ioanne baptismum pœnitentiæ omni populo Israel.

ANNOTATIO. X.

Baptismus Ioannis quare baptismus pœnitentię sit dictus.

ALtera difficultas est, cur baptismus Ioannis dictus sit pœnitentiæ, nam commune hoc videtur etiam baptismo Christi: nõ enim hic conferebatur, nisi prædicata, & annuntiata pœnitentia, nam Act. 2. prædicabãt Apostoli post Spiritus sancti aduentum, pœnitentiã agite, & baptizetur vnusquisque vestrum in nomine Iesu Christi in remissionẽ peccatorum vestrorum. Respondeo, baptismum Ioannis dici pœnitentiæ duplici de causa. Primo quidem, quia solis pœnitentibus dabatur; non enim infantes eo baptismo baptizabantur; at baptismus Christi nõ solis pœnitentibus adultis confertur, sed etiam paruulis, quorum non est pœnitentia. Secundo, quia baptismus Ioannis non habuit virtutem conferendi gratiam, nec sanandi animam, eamque mundandi, ideo nomen accepit ab eo. quod cum baptismo prædicabat: at baptismus Christi virtutẽ habet mundandi animam, & gratiam conferendi, propterea ab eo, quod est præcipuum, & generalius nomen sortitus est, vt dicatur baptismus gratię, eaque de causa Ioannes in aqua sola, Christus vero eiiam in Spiritu sãcto baptizasse dicitur, atque hæc est ratio, cur infantibus etiam prodest Christi baptismus, non autem Ioannis.

Quid sit Ioannem prędicasse baptismũ pœnitentię in remissionẽ peccatorũ.

ANNOTATIO. XI.

TErtia difficultas est, quomodo sint intelligẽda illa verba (In remissionem peccatorum) Euthymius Marci 1. dicit Ioannem prædicasse pœnitentiã in remissionem peccatorum, id est, propter remissionem

nem peccatorum, ut per pœnitentiam homines redarguti, & peccatis compuncti, eum feruenter quærerent, qui tollit peccata mundi, quo apparente procurrerent, & ab eo remissionem peccatorum acciperent. quæ explicatio & doctrina fuit etiam Chrysostomi hom. 10. in Matth. & recipitur à nonnullis recentioribus, & Hieronymus aduersus Luciferianos videtur simile quid dicere, affirmans Ioannem baptizasse in remissionem peccatorum, futurâ per Christi passionẽ, licet hæc verba trahi in alium sensum possint. Iuxta illorum igitur expositionem dicendum videtur, non per eam pœnitẽtiam, quam Ioãnes prædicabat, remissionem peccatorum datam esse, sed homines dispositos fuisse, vt eam à Christo quærerent, & acciperent. Hæc doctrina imperfecta, & confusa est, indigetque declaratione. Aduerte igitur Ioannem incœpisse baptizare, & prædicare pœnitẽtiam, priusquam Christus manifestaretur prosecutumque esse suum baptismum, & prædicationem etiam Christo manifestato, donec in carcerem missus ab Herode fuit capite plexus. vtroque quidem tempore prædicabat pœnitentiam, sed non eodem modo; priusquam enim Christus appareret, prædicabat pœnitentiam, non quidem solam, sed cum fide eius, qui post eum venturus erat, sicque illi, quos vere peccatorum pœnitebat, credentes in eũ qui post Ioannem venturus prædicabatur, nempe Christum, habebant remissionem peccatorum, etiã nondum Christo apparente, vt rectè dicit Chrysostomus loco allegato. Posterius autẽ apparuit Christus, quem ipse sæpe signauit, & de eo testimonium perhibuit, & tunc prædicabat pœnitentiam, & fidẽ præsentis Christi, vt scilicet crederent in eum tamquam verum Messiam, & Saluatorem, & qui sic pœnitentes credebant, iustificabantur remissione obtẽta peccatorum. Nota ergo artificium mirabile Ioannis. inducebat omnes ad pœnitentiã, vt considerarẽt peccata, & de eis dolerent, vt per fidem Chri remissionem obtinerent, sicque Christo recipiendo prępararentur. Quantum autem ad fidem annũtiandam ordinate processit, prius annunciabat post se venturum, vt sic credentes facilius in præsentem crederẽt; non ergo sola pœnitentia remittebat peccata, sed cũ fide Christi, tamẽ fides hæc erat etiã Christo nondũ manifestato, quæ commutata est in fidẽ præsentis. Hic est sensus: prædicabat enim baptismũ pœnitẽtiæ in remissionẽ peccatorũ, vt per pœnitentiã peruenirent ad consequẽdã remissionẽ, fide tñ Christi, quã ille annunciabat, interueniente. Hæc tota doctrina non solum testimonijs Scripturæ comprobatur, sed etiam per eam Scripturę testimonia explicantur & concordantur. Act. 19. dicitur. Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ populum, dicens, in eum, qui venturus esset post ipsum, vt crederent. Hęc verba verificantur de tempore, quando Ioannes incœpit prædicare nondũ Christo apparente, tunc enim prædicabat pœnitentiam, & fidẽ venturi proxime post ipsum, sicque credentes, & pœnitentes iustificabantur. Illud autem (post ipsum) significat propinquitatem, quasi proxime reuelandus esset Christus. Præterea Act. 13. Prædicante, inquit, Ioanne ante faciem aduentus eius baptismum pœnitentiæ omni populo Israel. cum impleret autem cursum suum Ioannes, dicebat, quem me arbitramini esse non sum ego, sed ecce venit post me, cuius nõ sum dignus calceamenta pedum soluere. Hęc verba eundem sensum habent cum priori sententia. notanda vero est particula (ego) fidem enim Christi iam iam aduenientis prædicabat, vt per eam pœnitentes remissionem consequerentur. Idem est sensus verborum Matt. 3. Pœnitẽtiã agite, appropinquauit enim regnum cælorum. hoc posterius fidem Christi proxime significat, per quam pœnitentia remittebat peccata. At vero postea fidem hanc aliter prædicabat, conuertit enim in præsentem, & determinatam personam. Ioan. 1. Ecce, inquit, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic est de quo dixi, post me venit vir, qui ante me factus est, quod etiam testimoniũ repetijt, & fidem præsentis in baptismo suo indicabat, ac pœnitentiæ hanc fidem copulabat. Iuxta hãc doctrinam intelligenda sunt quædam verba Basilij sermone 1. de Baptismo. Ioannis, inquit, baptisma nullã prorsus faciebat peccatorum differentiã, nullum exigebat sacrificiorum discrimẽ. Purificationẽ studiosè non efflagitabat, nec dierum, aut horarum habebat obseruantiam, nec vllam prorsus faciebat ad gratiã Dei, & Christi ipsius perueniendi dilationem. Simulatque accesserat quis, & peccata sua quãcumque, & qualiacumque fuissent, confessus fuerat, in Iordanis flumine baptizabatur, & confestim remissionem peccatorum accipiebat. Hæc ille. Quæ etiã partim repetit sermone 2. de Baptismo c. 6. Interpretanda autẽ sunt hęc nõ quod baptismus ipse ratione sui remissione faceret, sed per pœnitentiam ipsam. Quod autem remissio fieret statim, hoc verum est, nec declaratione indiget, vti dictum est.

Act. 19.

Act. 13.

Matth. 3.

Basilij locus declaratur.

ANNOTATIO. XIX.

Quorsum Ioãnes baptizabat si per eius baptismũ non remittebantur peccata.

QVarta difficultas est. Si baptismus Ioannis nõ habebat vim peccata remittendi, sed pœnitentia per fidem Christi adferebat remissionem, quarè Ioannes Baptismo vtebatur? Hanc difficultatem ipsius Ioannis Baptistæ verba soluunt, inquit enim Ioã. 1. Vt manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans, quæ verba Chrysost, hom. 10. in Matt. sic explicat. Neque enim, inquit dignum erat, vt Beatus Ioannes singulas adiret domos, & quasi apprehensa manu circumduceret Christum, atque in ipsum credendum clamaret, & præsentibus cunctis, atque cernentibus, beatam illam vocem emitteret, cęteraque cuncta compleret, propterea igitur venit ad baptisma, nam & baptismatis existimatio, & rei propositum totam ciuitatem pelliciebat, atque ad Iordanem vocabat, & frequẽtissimum quoddã colligebat theatrum. Hęc Chrysostomus. Baptismo ergo vsus est, vt quodam signo communi exteriori populos conuocaret, vt fidem Christi aduenientis audirent, & in eum iam apparẽtem crederẽt. Baptismus autem pelliciebat omnes tanquam res noua, & numquam visa. rursus propter viri baptizantis, insignem sanctitatem etiam exterioribus signis apparentem, propter nouitatem etiam doctrinę appropinquantis regni cælorum. Baptizabat ergo, vt sic commodius ad fidem Christi disponeret, & populis de Christo testimonium perhiberet. Est etiam alia huius causa, vt baptismo suo aquæ præpararet populos ad suscipiendum baptismum Christi in aqua & Spiritu sancto. dicebat enim Mar. 1. Ego baptizaui vos aqua, ille vero baptizabit vos Spiritu sancto. De baptismo hoc, & de ijs, in qbus à baptismo Christi differt, inferius plura dicemus.

Sicut scriptum est in libro sermonum Isaiæ prophetæ.

COMMENTARIA.

IOannis Baptistæ aduentum,& prædicationem confirmat Euangelista testimonio Isaiæ prophetæ,tum vt quæ in Euangelio mysteria narrantur,ijs, quæ prophetæ prænunciarunt,conformia esse ostendat,tum vt ab incredulis maiorem dictis suis fidem cõciliet;credibilius enim illis est quod dicitur,quando multo ante fuisse id prædictum cognoscunt,sic que Augustinus serm.29.de verbis Apost.interpretatur illud 2.Petri 1. Firmiorẽ habemus
2.Petri 1. propheticum sermonem,non quod firmior sit sermo prophetarum sermone Apostolorũ,cũ vterque sit eodem Spiritu sancto prolatus,sed quod contra infideles firmius inde sumitur argumẽtum,quia minorẽ calumniandi occasionem habent. Appellatur prophetia Isaiæ,Liber sermonum,aut quos Deus ei reuelauit,cum eo loquens, iuxta illud Num. 24. Dixit auditor sermonũ Dei,qui visionem omnipotentis intuitus est:aut quos ipse ad Reges,& populos sæpe habuit,ea manifestans,quæ à Domino acceperat.

Vox clamantis in deserto.

COMMENTARIA.

REcitat Euangelista verba Isaiæ,quæ habentur c.40.Sensus est:Ecce vox. & prædicatio cuiusdam,qui in deserto clamabit:quæ autem vox hæc sit, statim explicat propheta sequentibus:Clamãs hic Ioannes Baptista est,vox autem prædicatio eius est.Est autem Hebraismus;supplendum enim verbum substantiuum, Vox erit cuiusdã in deserto clamãtis.

ANNOTATIO. XIII.

Superior sententia duobus modis exponitur.

DVobus modis præcedẽs sententia intelligi potest. Vnus est,quem in commentario exposui mus, vt Ioannes non sit dictus vox,sed qui clamat; vox autem sit prædicatio eius,quæ sequentibus verbis exprimitur.Sic interpretatur Euthymi⁹ Matth. 3. vbi eadem verba habentur.Et hic sensus accõmodatior est verbis Isaiæ,qui eodem capite iterum dixit: Vox dicentis,clama,id est,Ecce vox cuiusdam dicentis,& loquẽtis mihi; Vox autem erat, Clama. Ita etiam nunc,Vox clamantis in deserto,Quæ aũt vox erat, & qui clamor, explicat,nẽpe,parate viam Domini,& cætera.Alter modus est,vt Ioannes ipse dictus sit vox,& Hebraismo quodam vox clamantis dicitur,id est; vox clamans. Sic enim Clemens Alexandrinus in exhortatione ad Gentes, interpretatur.Et hic modus cõmunis est, cui fauet illud Ioannis 1.Interrogatus enim Ioannes,quis esset,respondit:Egò vox clamãtis in deserto. quamuis hoc omnino non conuincat, Ioannem vocem dictum esse:nam Hebraismus quidam est,quasi diceret ego sum,de quo Isaias prænunciauit. Vox clamantis in deserto.At quia expositio hęc communis est Patrũ,
Isai 40.
Ioannes qua ratione vox dictus sit.
ideo declaranda est.Dictus enim est Ioannes vox; primo quidẽ,similitudine quadã: vt enim vox est, per quam verbum, quod in mente nostra latebat, manifestamus,sic Ioannes vox fuit,per quam æternus Pater,Verbũ suũ,nempe Filium latẽtẽ in carne ostendit.Sic dicit Augustinus serm. 20. de sanctis. Secundo, sicut vox loquentis anteuertit verbum, quod cõcipitur in mente audientis;sic Ioannes prædicatione sua præcessit Christi notitiam in mẽtibus Iudæorum.Ita dicunt Titus Bostrenus hic, Gregorius homil.20.Euang.Euthymius Matth.3. Tertio vox præcedit quidem verbum audientis:tamen hoc verbum præcessit in mente loquentis;per vocem enim transfert quodam modo suum verbum in alteram, sic Ioannes præcessit vebum Dei in mentibus auditorum fide fusceptum,quod tamẽ Vebum præcessit Ioannem,quia ab æterno erat.Sic Ambrosius vbi adiungit illud,nempe,quia Ioannes vox erat, idcirco in eius Natiuitate patrem mutum vocem recuperasse.Quarto quidem est alia similitudo,quam notat Epiphanius hæresi 68,Vocem hoc loco significare sonum inarticulatum dicit,qualem præcones in multa turba edere solent,cum silentium indicũt, quia princeps locuturus est:sic Ioannes præco quidam fuit,attentionem populo indicens, vt Christi doctrinam perciperet, cuius collatione prædicatio Ioannis imperfecta,& velut inarticulata fuit.Possumus etiam facile dicere.Sicut vox conceptum inuisibilem mentis manifestat, sic Ioannes Verbum latẽs in carne prodidit.Cætera lege apud Ioannem, vbi hæc verba etiam habentur.

ANNOTATIO. XIIII.

Quid Ioãnes clamans indicare voluerit.

NOn est silentio prætereundum, quod Ioannes clamare dictus est; sũt enim huius clamoris cauſę tum ex parte Ioannis clamantis, tum ex parte eorum, quibus prædicabat, & loquebatur, tum demum ex parte rerum, quas prædicabat. Ex parte Ioannis dictum est,clamasse,vt significaretur libertas, & amplitudo prædicationis eius. libertas quidem,quia, palam,& omni postposito timore humano,sineque vlla personarum acceptione, arguebat Regẽ, principes,& populũ,& Christũ eis annũciabat,& quæ ad mores spectabant, docebat; quãta autem fuerit libertas, ostendunt uerba quæ Euangelistæ referunt, & partem inferius explicabimus. Amplitudo autem, quia sicut, qui clamat non solum

solum sine trepidatione, quæ sentit, aperit, sed etiã omnibus loquitur, & ijs, qui prope, & ijs, qui longe sunt, & ab omnibus vox eius percipitur, sic Ioannes omnibus locutus est, Principibus, Scribis, Pharisęis, militibus, publicanis, turbis, & cæteris Iudæis. recte ergo clamantis vox dicitur. Ex parte eorum, quibus prędicabat, clamasse dicitur, ad significandam duritiem, & spiritualẽ surditatem eorum quibus prædicabat; pauci enim fidẽ dictis eius adhibuerunt, rari voces eius mentis auribus percepe-runt; erant enim aures eorum aggrauatæ, sicut etiam fecerunt ad Christi ipsius prædicationem; tales erant, quales Stephanus depinxit. Act. 7. Dura ceruice incircumcisis cordibus, & auribus. Ex parte demum rerum ipsarum dicitur clamasse, quia rem maximi momenti, & omnibus communem annunciabat; solent enim Regis edicta, quia communem vtilitatem respiciunt, alta voce manifestari. sic Ioannes, velut præco aduenientis regis æterni erat, omnesque ad eum suscipiendum præparabat, qui omnes venerat saluare, idcirco clamare dictus est.

ANNOTATIO. XV.

Ioannes cur in deserto cepe rit prędicare.

ILlud (in deserto) si literalem sensum respicimus, explicatur à Hieronymo Epist. ad Minorium, & Alexandrum. Habitabat enim Ioannes extra homi num cõmunes habitationes, & ibidem prædicare, ac baptizare incœpit; ideo dicitur clamare in deserto. Si autem sensus spirituales spectamus, multa dicunt Doctores, cur Ioannes in deserto prædicauerit. Primo quidem Origenes hom. 21. sic inquit: qui in deserto prędicat superflue facit sibi vociferari, vbi se loquẽtem nullum exaudiat. hæc ille. quasi diceret, quia pauci crediturí erant illi, dicitur in deserto prædicaturus. Secundo Hilarius in Matth. cap. 3. inquit id factum, vt significaretur Iudæa, vbi tunc prædicabat, plena peccatis, & deserta Dei gratia; vbi enim Deus non habitat, quamuis abundent temporalia omnia bona, desertus locus vere dicitur. Tertio, Hieronymus Isaiæ 40. & Ambrosius & Titus Bostrenus id docent factum ad significandam Gentilitatem, quæ deserta tunc erat. sed futura per Christum fœcunda spiritualium filiorum multitudine; hoc enim nomine Gẽtilitas appellata est Isa. 37. Lætabitur deserta, & inuia, & exultabit solitudo. hanc causam attulit Origenes, vt supra diximus, cur verbum Domini factum sit super Ioã nem in deserto. eãdem nũc adiderunt hi Doctores cur Ioãnes etiam in deserto prędicare inchoauerit, licet non in eadem parte deserti, in qua mandatum Domini accepit, vt supra explicamus. Quarto potest his omnibus adiungi, qui in deserto prædicat, non auditur, nisi ab his, qui proprias deserunt habitationes. quo significaretur, illos esse veros, & perfectos auditores verbi Dei, qui proprios sensus, & affectus negantes, ad ea, quæ Deus loquitur, ac prędicipit, totos se conuertunt.

ANNOTATIO. XVI.

Ioannes vocat⁹ est Angelus lucerna, & vox, ob triamu nera quibus fun ctus est.

ADuertendum est, tres prophetas olim de Ioanne prophetasse venturo, singulosque singulis eum nominibus significasse. Malachias cap. 3. Ecce inquit, mitto Angelum meum, qui preparabit viam tuam ante te. quã sententiam Christus ipse Matt. 11. de Ioanne dictum interpretatus est. Ante Malachiã Isai. cap. 40. prædixit, Vox clamantis in deserto. Et ante vtrumque Dauid Psal. 131. Paraui, inquit, lucernam Christo meo. Ad quod alludens Dominus Ioan. 5. dixit de Ioanne, Ille erat lucerna ardens; & hoc loco, Græce lucerna est cum Articulo. Cyrillus autem lib. 3. in Ioannem cap. 1. & August. tractatu 23. in Ioan. lucernam hanc, de qua Dauid prophetauit, interpretantur Ioannem. Appellatus igitur est Angelus, Lucerna, Vox, à prophetis. Hęc tria nomina significant tria officia, quę Ioãnes exercuit. Primum fuit priusquã Christus se manifestaret, & prædicaret, ipsum etiam iam iam venturum prænunciare. Lucæ. 3. Veniet post me fortior me, cuius non solum dignus corrigiã calceamẽti eius soluere. propter hoc dictus est Angelus, id est nuntius. Altissimi venientis? Secundum fuit, quem venturum iam prædixerat, presentẽ demonstrare, & digito indicare. Ioan. 1. Ecce agnus Dei. hic est, de quo dixi, post me venit vir, qui ante me factus est propter hoc dictus est lucerna; vt enim lucerna nocte ardet, & obscura illuminat; ita Ioannes Christum velut ignorationis Iudaicæ tenebris obscuratum, & humanitatis humilitate latẽtem suo testimonio manifestauit. Tertium fuit populum disponere, & parare Christo recipiendo: præparauit autem inducendo populos ad abstinendum à peccatis, & ad cõ missorum pœnitentiã. eaque de causa baptismo vsus est Matth. 3. Pœnitentiam agite, appropinquauit regnum cælorum. propter hoc dictus est vox ab Isaia. Hæc tria significarunt Euãgelistæ alijs tribus nominibus; nam propter primum officium, cuius causa à propheta dictus est Angelus, in Euangelio dictus est propheta. Lucæ. Et tu puer propheta Altissimi vocaberis. prænunciauit enim Christum antequam eum vidisset, & priusquam ille se manifestasset. Propter secundum dictus est plusquam propheta, quia presentem indicauit. Matt. 11. quid existis videre? prophetam? etiam dico vobis, plusquam prophetam. Propter tertium dictus est prædicator, seu prędicans. Marci 1. venit prædicans baptismum pœnitentiæ.

Eadẽ Ioannes mu nera trib. alijs nomi nibus ab Euangeli stis indicata sunt.

Ioannes multis de causis an gelus dictus fuit.

De his nominibus duo notanda occurrunt. Vnũ de Angelo, alterum de lucerna. nam de, Voce, paulo ante diximus. Quod ad primum spectat. Ioanes Angelus dictus est, non propter naturam (homo enim erat) sed propter officium. qua etiam de causa Apocalyp. 2. &. 3. Episcopi dicũtur Angeli. Errarunt quidam, Ioannem existimantes Angelum esse natura, quod Orige. hom. 5. in Ioannem sensisse videtur; Eusebiusque lib. 9. demonstrat. Euang. cap. 5. refert, quosdam existimasse Ioannem non hominem, sed aut Angelum, aut dæmonem fuisse. Hi tamen facile redarguuntur historia præcedenti, in qua conceptio, natiuitas, parentesque eius referuntur. Est etiam illud Ioannis 1. Fuit homo missus à Deo. in quorum verborum explicatione huius erroris nos mentionem fecimus. Non ergo natura, sed officio Ioannes Angelus est. Hoc quidem verum est, eo nomine etiam plura alia significata esse, propter quæ ex quadam similitudine Ioannes Angelus dictus est. Primo quidẽ Angeli infantiam non habuere, sed cum vsu liberi arbitrij creati sunt, in quo si non perfectam, saltem aliquam habuit similitudinem Ioannes: nam quo ad animam, minimum tempus infantiæ habuit, cum sexto conceptionis mense visitatus à B. Virgine prophetauerit,

vsumque rationis obtinuerit, vt supra ostensum est. Secundo, Angeli non vtuntur potu, & cibo isto sensibili. Tobiæ 12. dicebat Angelus: Videbar quidem vobiscum manducare, & bibere, sed ego cibo inuisibili, & potu, qui ab hominibus videri non potest, vtor. Ioannes maxime huic vitæ accessit, propter admirandam eius abstinentiam, quæ tanta fuit, vt Dominus Matth. 11. dixerit: Venit Ioannes neque manducans, neque bibens. tam modico enim cibo, & potu pascebatur, vt ferè non vsus cibo, & potu diceretur. Vnde Basilius homilia de ieiunio illius, abstinentiam commendans dixit totam vitam Ioannis fuisse ieiunium quoddã. Tertio, Angeli sunt castissimi, ac purissimi. vnde Beati in cælis ob eam castitatem, ac puritatem illi comparãtur. Matt. 22. Neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei. Ioannes autem admirandæ puritatis, & virginitatis quo ad corpus, & quo ad animam fuit. Quarto, Angeli perpetuo Dei aspectu fruuntur. Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est. Ioannes etiam sublimis fuit contemplationis, & fere cõtinuæ, qui ab hominum conuersatione se à teneris annis secreuit, vt quoad fieri in hoc sęculo posset, perpetuæ vacaret contemplationi diuinæ. Quinto, Angeli sancti, quam gratiam semel infusam acceperunt, non amiserunt, sed eam meritis auxerunt. sic Ioannes quam gratiam in vẽtre matris sexto mense accepit, non amisit, sed conseruauit, & incremento meritorum insignium mirabiliter auxit, quod priuilegium paucis est concessum; multi enim gratiam concessam amiserunt, licet postea recuperauerint. at non sic Ioannes, qui nullum commisit peccatum mortale, quo gratia accepta amittitur. His de causis Ioannes Angelus dictus est. officio ergo, & vita Angelus appellatus est.

Ioannes merito lucerna appellatus.

Quod ad secundum spectat de lucerna, quamuis plura dixerimus Ioan. 5. nunc tamen pauca notãda sunt. Dictus enim est lucerna non solum ab officio indicãdi Christum, vti paulo ante diximus, sed etiã ex quibusdam similitudinibus, seu proprietatibus.

Primo quidem lucerna noctu accenditur, & die extinguitur. sic nocturnum tempus erat illud legis: Euãgelium autem, quod à Christo incepit, dies est, ad Rom. 13. Nox præcessit, dies autem appropinquauit, donec ergo Christus non se prodidit, Ioannes vt lucerna ardebat. At Christo se manifestante recessit; paulo enim post occisus est ab Herode, propter quod illemet Ioan. 3. de se ipso dicebat: Illum oportet crescere, me autem minui.

Secundo lucernæ lux breuis est; non enim lucet multis, sed ijs, qui in domo sunt: Sol vero omnia illustrat, sic Ioannes lucerna fuit populo Iudaico soli lucens, & ad ipsum missus. at Christus Sol iustitiæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Ioan. 3. Ego sum lux mundi. Vnde & Apostoli lux mundi dicti sunt Matth. 5.

Tertio, lumen lucernæ remissum est nec multum splendet, Solis vero splendidissimũ. sic Ioãnis testimonium efficax quidem fuit ad Christum indicandum, at testimonium, quod Christus de seipso perhibuit, multo maius, & efficacius fuit. Ioan. 5. Ego testimonium habeo maius Ioanne, opera, quę dedit mihi Pater, vt perficiam ea, testimonium perhibent de me.

Quarto, Lumẽ lucernæ illluminat, sed non fœcũdat, lumen vero Solis fœcundum est, metalla, plantas, animalia, cæteraque producit. sic Ioannes prædicationis suę lumen effundebat, tamen immutãdi, & viuificãdi animos vis non habebat ex se virtutis diuinæ hoc opus est. 1. Cor. 3. Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementũ dedit, sed neq; qui plantat, neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Hoc de Ioãne dici potuit, Christus autem Deus, homo, ipse plantat, ipse rigat, ipse incrementum dat. vere ergo lucernæ confertur Ioãnes. Hæc omnia dicta sũt occasione explicãdę illius sententiæ dictæ de Ioanne, vox clamantis.

Parate viam Domini.

COMMENTARIA.

EXplicat propheta, quæ sit hæc vox, clamantis in deserto: Parate, inquit, viam Domini, quasi diceret, Audietur vox in deserto. vox autem hæc erit, parate viam Domini; prædicabit enim Ioannes excitans populum ad præparandam viam Christo venienti. Hoc idem Angelus Zacharię, antequam puer conciperetur, prędixit Luc. 1. Parare Domino plebem perfectam. idipsum vero recenter nato pater eius Zacharias prænunciauit dicens; Præibis ante faciem Domini parare uias eius. Est autem metaphora sumpta ab aduentu Principis magni, cui solent uiæ patari, per quas uenturus est in urbem; sic Ioannes exhortaturus uenit populos, ut uiam Domino uenienti pararent. Quo autem modo sit paranda uia Domini, sequenti sententia Propheta explicat.

Rectas facite semitas eius.

COMMENTARIA.

SIc parabitis uiam Domini, si direxeritis, & rectas feceritis semitas eius. Perseuerat in eadem metaphora, qui enim uiam Principi parant, semitas dirigunt, & æquant, ut Princeps facilius, & citius, ac certius perueniat in urbem. Sensus ergo est, ad dirigendas semitas Christo uenienti Ioannes populum excitabit. quod & ipse fecit, primo quidẽ pœnitentiam persuadendo populo, per quam auerteret se à peccatis, & ad Deum, & Christum conuerteretur, & uelut dirigeretur; peccata enim detorquent hominem à Deo. Pœnitentiam, inquit, agite, quia appropinquauit regnum cęlorum. quasi diceret. incipite dirigere semi-

tas

tas obliquitate peccatorum amota, quia appropinquauit Christus Secundo exhortando, & inducendo ad bona opera, & mandatorum Dei obedientiam. Facite, inquit, fructus dignos pœnitentia; bona enim opera, & legis oseruantia rectum faciunt hominem. Tertio fidem iam iam venientis Christi prædicando. credebat quidem populus à multo tempore in venturum, hæc tamen fides Christo; qui venturus erat, iam proximo, directione indigebat vt applicaretur ipsemet; quid enim profuit venturum credere, nisi venientem agnoscerent: idcirco Ioannes fidem hanc dirigebat in Christum, quãdo dicebat: Post me venit vir, ipse est, qui baptizabit in Spiritu sancto: & ecce agnus Dei. Hic est, de quo dixi, post me venit vir. Pœnitentia igitur, mandatorum obsetuantia, fides venientis Christi, semitæ sunt, quas rectas facere Ioannes conabatur. qui enim has semitas rectas fecerunt, Christum receperunt.

ANNOTATIO. XVII.

Duæ superiores sententiæ pro vna eadẽque sumẽ accipiẽdæ.

ESSE has duas sententias sic connectendas, quasi posterior sit explicatio prioris, persuasit mihi Ioannis Euangelistæ testimonium, qui vtramq; sententiam vna complexus est: nam cap. 1. hanc sententiam referens, dicit; Ego vox clamãtis in deserto. dirigite viam Domini, quasi vtramque hac vna cõcludens, sumpto vno verbo (dirigite) ex posteriori, & altero (viam Domini) ex priori. non ergo aliud est, parare viã Domini, quã rectas semitas eius facere, quod est dirigere viam Domini. Multi licet nõ omnes, aliter sentiunt, distinguentes harum sententiarum sensus, vt statim dicemus, si prius tria notauerimus. Primum est, in Isaia legi in numero singulari (semitam) hoc autẽ parum habet difficultatis; Hebræi enim sæpe numerum singularẽ pro plurali, & contra pluralem pro singulari vsurpant. Alterum; Euangelistas prætermisisse verbum, quod habetur apud Isaiam, nimirum (rectam facite in solitudine semitam eius) illud (in solitudine) Euangelistæ non habent. Causa est, quia frequẽter Euangelistæ vtuntur versione Septuaginta interpretum, apud quos non habetur illud (in solitudine.) Tertium est, non sic hæc duo, quæ Isaias prædixit de Ioanne, accipiẽda esse, quasi eisdem verbis vsus ille fuerit, ac dixerit, Parate viam Domini, rectas facite semitas eius, sed significant Ioannẽ populum excitaturum ad ea præstanda, quibus via Domini paratur, disponiturque homo ad Christum recipiendum, quod fecit Ioannes verbis, quæ tres Euãgelistæ Matthæus, Marcus, & Lucas descripserunt. Sicque hæc verba interpretatur Chrysost. hom. 10. in Matth. Euthym. autẽ Mat. 3. hoc idem dicit, nempe sensum horum verborum Ioannem secutum fuisse. Addit, dici etiam posse, Ioannem eisdem verbis, (Parate viam Domini, rectas facite semitas eius) vsum fuisse, licet Euãgelistæ non narrent; non enim omnia Euangelistæ scripserunt. Quis autem sensus sit horum verborum, multipliciter Doctores explicant. Primo, quidem Orig. hom. 21. viam hanc Domini, & semitas pro eodem accipit, ac interpretatur animam nostram, per quam ingreditur Dominus ad nos: quia autem Ioannes hortabatur homines, vt animas pararent ad Christum recipiendum, dicitur clamasse, parate viã Domini, & rectas facite semitas eius. Idẽ sentit Euthym. Matth. 3 quæ intelligẽtia qua parte animam, viam, & semitam Domini esse dicit, non videtur proprium sẽsum facere: nam anima potius habet rationẽ loci, seu tẽpli, in quod recipitur Christus per fidem, quam viæ. Secundo loco Titus Bostrenus, vtramque sententiam, scilicet, Parate viam Domini, & rectas facite semitas eius. in distinctum sensum interpretatur, quasi Ioannes excitaret populos, vt relictis vmbris illius legis, veritati per Christum docendæ se accommodarẽt, ac si dictum esset, missis veteris legis vmbris; ad susceptionem illorũ vos comparate, quæ Christus docturus, & promulgaturus est: rectas autem semitas facere eũ dicit, qui per illius iustitiã graditur; improbitas enim res obliqua, & sinuosa est. Tertio Gregorius hom. 20. in Euangelia etiam distinguit vtriusque sensum. illam autem (parate viam Domini) sic interpretatur; Omnis, inquit, qui fidem rectam, & bona opera prædicat, quid aliud, quam venienti Domino ad corda audientium viam parat? Hæc ille. Cum ergo Ioannes populos ad fidem, & bona opera excitaret, ad viam Domini parandam dicitur missus. Illam vero (Rectas facite semitas eius) sic exponit. Vis, inquit, gratiæ penetrat corda, & lumẽ veritatis illustrat, vt rectas Domino semitas faciat, dũ mũdas in animo cogitationes per sermonẽ bonæ pdicationis format. Hæc ille. Mundas ergo cogitationes habere est rectas Domini semitas facere; ille autem mundas cogitationes habet, qui ad bona opera se conuertit nõ ex ambitione, aut vana gloria, aliquone alio humano affectu, sed propter Deum ipsum. Quarto loco Chrysostom. hom. 10. in Matt. vtramque sententiã coniunxit, eumque sensum facere asserit, quem verba illa Ioannis, Facite fructus dignos pœnitentiæ; quæ expositio non videtur perfecta: nam Ioannes plura prædicauit, pluraque erãt necessaria ad disponendum populum Christo recipiendo. Quinto loco Cyrillus in Commentarijs super Isaiam, non alium sensum vtriusque huius sententiæ esse dicit, quam quem verba sequentia cõtinent, Omnis vallis implebitur, &c. quasi posita sint tanquam explicatio præcedentium. de qua re paulo inferius dicemus. Sexto, Bonauentura viam Domini diuina mãdata, seu præcepta intelligit: semitas autem consilia. cum ergo Ioannes utrumque prædicaret, dicitur, ut uiam pararet, & semitas rectas faceret, missus. Multa alia multi dicunt. Mihi non aliud uidetur uiam Domini parare, quam semitas eius dirigere, rectasq; facere, ut in Commentario diximus, & confirmauimus. Po intelligentia autem aduerte Dominum multo ante Iudæos docuisse uerbum illud, per quod ipse agnosceretur, quando ad saluãdum ueniret. Hoc autẽ fuit lex illa sancta multiplici mãdato, uelut semitis quibusdã diuisa, fides etiã in uenturũ Christum coniuncta cum multis signis futuri aduẽtus per Prophetas reuelatis, ob quæ fides alio nomine dicta est Prudẽtia, ut annotauimus c. 1. in illo uerbo (ad prudentiam Iustorum) & quidẽ si populus

Patres diuersimode superiorẽ sentẽtiam exponunt.

Auctoris sententia magis explicatur.

legem Domini, & mandata legis obseruasset, vt par erat, fideque ipsius instructus fuisset, facile Christū aduenientem agnouisset. Hæc Dauid sibi optabat à
Psal. 118. à Deo donari. Psal. 118. Da mihi intellectū, & scrutabor legem tuam, deduc me in semitam mandatorum tuorum. Perpende fidem, & obseruantiam mādatorum, quæ via, & semitæ sunt quibus Christum nosse, & recipere docuerūt. Has semitas detorsit populus quantum ad legem quidem, multis transgressionibus, & sceleribus, quæ animam auertunt, & declinare faciunt à Deo; quantum ad fidē vero, negligentia, & inaduertētia Scripturarum, & signorum aduentus Christi, quę negligentia, & inaduertentia effecerunt, vt tempus aduentus non nossent; cumq; populus in hoc se haberet statu, misit Deus Ioannē imminente Christi aduentu, vt eum disponeret; primo quidem remotis peccatis, & cōmissis sceleribus per pœnitentiam, deinde illustrādo fidem, & admonendo populos de imminenti Christi aduentu, ipsūque digitis signando, & hoc est viam parare, rectasque facere semitas Domini, nempe per pœnitentiā remouere peccata, quibus detorquebatur à Deo, & per bonaa opera, fidemque Chirsti veniētis, ad Deū conuertere; sic enim vt Christum agnoscerent, & reciperent, dispositi erant. Quæ omnia Ioannes perfectissime fecit, quantum erat ex parte sua, vt prædicationis eius verba ostendunt, ob idque dictus est clamasse, Parate viam Domini, & rectas facite semitas eius.

Omnis vallis implebitur, & omnis mons, & collis humiliabitur.

COMMENTARIA.

HAEC, quæ sequuntur vsque ad illud (Et videbit omnis caro salutare Dei) ad Ioannē pertinent, vocesque ipsius sunt, eiusque nomine à propheta prænunciantur: nam Ioannes erat præcursor populo præparando à Deo missus, & erat etiam propheta, aduentum Christi imminentem annuncians. Priora igitur verba, scilicet (Parate viam Domini, rectas facite semitas eius) ad præcursoris munus, posteriora vero hæc ad prophetæ officiū spectant. Prædicit autem duo. Vnum est, Christi aduentu Iudæorum partem repellendam, & Gentium multitudinem substituendam populo Dei, ita vt vna ex vtroque populo fiat Ecclesia, & vnum vtrique commune sit Euangelium, nempe ex reliquijs Iudęorum credētibus, & ex Gentinm multitudine ad fidem Christi veniente. Metaphora autem quadam hoc prædicit, nempe ex montium, & collium depressione, & vallium repletione, & exaltatione; quod enim deprimitur ex montibus, adijcitur vallibus, & æqualis fit via, sic Iudæorum montes deprimuntur; non quidem toti euertūtur, sed pars sublimis, quæ adiecta vallibus eas repleat, & æquet: sic non omnes Iudæi ceciderunt sed, pars non modica, & loco eorum gentes vocatæ sunt, & sic æqualitas est facta in vtroque populo, & qui non erat populus Dei, factus est populus, parte eius, qui erat populus, resecata, & reiecta. Propterea nō tantum dicitur: Vallis omnis implebitur, quod fieri poterat absque mōtium depressione, sed dictum etiam est, mons humiliabitur, vt ruina Iudæorum implenda significetur Gentium exaltatione. Matth. 21. Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Ecce quod aufertur à Iudæo, implet Gentes. Hoc est mysterium illud, quod Pau-
Rom. 11. lus Roman. 11. docuit, dicēs: Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec Gentium plenitudo intraret. & rursus ibidem: Diminutio eorum diuitiæ sunt Grntium. quasi diceret, depressio montium exaltatio est vallium. hoc idē
Psal. 109. Dauid Psal. 109. prænūciauit: Iudicabit inquit, in nationibus, implebit ruinas. Hoc idem Ioānes ipse quadam alia metaphora prædixit: Iam, inquit, ad radicem arboris securis, posita est, potens est Deus ex lapidibus suscitare filios Abrahæ. quæ verba paulo inferius explanabimus. Distinguit autem montes, & colles, vt per illos, Sacerdotes, per hos, sęculares ex Iudæis distinguat; ex vtroque enim numero multi ceciderunt. nec moueat quempiam, quod dicitur (omnis,) licet enim vniuersale sit, tamen Scripturæ more sępe multitudinem significat, vt etiam Euthymius notauit. Iudæos autem mōtibus comparari propter legem, & cultum, ac fidem veri Dei Scriptura docet Psalm. 67. Mons pinguis, mons coagulatus,
Psal. 67. mons in quo beneplacitum est Deo; Gentes autem, quasi in abysso peccati iacentes sine luce fidei, sine religione veri Dei, vallibus conferuntur.

ANNOTATIO. XVIII.

Diuersę Patrū expositiones. MIrum est, quāta varietas sententiarū sit in verbis propositis, & ijs, quæ sequuntur exponēdis, quārū nonnullas referā; omnes enim recensere inutile mihi visū est. In primis, recentiores quidā in psenti, & sequēti sentētia, verba futuri tēporis posita pro verbis imperandi, interpretātur, ac si dictum esset, omnis vallis impleatur, & omnis mons humilietur, sint praua in directa, & aspera sint in vias planas. Frequentissimus est enim mos Hebræis futuro vti pro imperatiuo, & ex multis exemplis unum sit

Matt.

Matth.22. ſumptum ex Deutero.6. Diliges Dominum Deum tuum. Diliges proximum, ſicut te ipſũ. Hęc futura pro imperandi modo accepta eſſe, nemo ignorat. ita in hoc loco fieri putant, quaſi Ioannes exhortetur populum hiſce verbis, & ſententijs. Videtur autem Hieronymus Iſa.40. Futura hæc, verbis imperãdi exponere, quo ad ſenſum vero ſignificationem futuri potius indicat, & reuera futuri ſunt temporis; non enim ſine rationabili cauſa priores illæ ſententiæ modo imperandi, hæ vero futuri temporis verbo exprimũtur, quaſi illæ ad munus prædicandi, & exhortandi; hæ autem ad prophetiam ſpectent, vt in Commentario diximus; ſicque Patres veteres intellexerunt, quorum ſententias modo recitabimus. Primo quidem ipſe Hieronymus loco citato, per montes, colles, & valles gentiles interpretatur, qui dicuntur montes, & colles, quia elati erant ſuperbia; valles vero, quia humiles confeſſione, nimirum dediti Idolatriæ, qua humiliati, & depreſſi tenebantur. Hi ad impletionem virtutũ & depoſitionem ſuperbiæ inuitãtur, quod per Chriſtum futurum erat. Quæ expoſitio dura in eo videtur, quod eiſdem perſonis applicat montes, & valles. Secũdo loco Auguſt. ſermo.36. de Sãctis, verba futuri quantum ad ſenſum legit, ſic tamen interpretatur, vt non aliud ſit, omnis vallis implebitur, & omnis mons humiliabitur, quam illud, quod à Domino dictum eſt. Lucæ 14. Qui ſe humiliauerit exaltabitur, & qui ſe exaltauerit humiliabitur. Huic expoſitioni conſentit Gregorius homil.20. in Euang. & Chryſoſt. hom.10. in Matth. & Beda; ea tamen contextui parum accommodabilis eſt. Tertio loco, Titus Boſtrenus, montes, & colles interpretatur tũ ſpiritus malignos, tum animi perturbationes, ſiue internas, ſiue externas; valles autẽ difficultates, quæ occurrunt ijs, qui virtuti incumbunt, ſicque connectit, quia dixerat, Semitas rectas facite. poſſet quiſpiam dicere, cum tot obſtent obices, camque opponant ſe tum maligni ſpiritus, tum internæ, & externę perturbationes animi, ac, cum occurrant profunda, & tranſitu difficilia, quomodo fieri poteſt, vt per viam virtutis rectã incedamus? Hinc reſpondet Ioannes, Omnis vallis implebitur, omnes mons, & collis humiliabitur, quaſi diceret, nihil vereamini, ſiquidem omne illud, quod ante virtutis curſum impediebat, per Chriſtum e medio ſubmouebitur, quia Chriſtus Satanam fregit, eumq; ſub ſeruorum ſuorum pedibus ſtrauit, incenſoſque carnis ardores prauaſq; eius cupiditates ſedauit, & aboleuit in ſeipſo. In hũc ſenſum propoſita, & ſequẽtia verba interpretatur Titus, vt nẽpe ſignificetur per ea, impedimenta, quæ ad Deum hactenus viam difficilem effecerunt, per Chriſtum amouenda, viamque futurã planam, & leuem. Cyrillus Alexandr. Iſa.40. eũdẽ ſenſum, & huius ſententiæ, & ſequentis adhibet. Verba Cyrilli ſunt hæc: Quid ergo eſt, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius? explanat addẽs, oĩs vallis implebitur, & omnis mons, & collis reddetur humilis, & erũt omnia, quæ obliqua ſunt, directa, & aſpera via campeſtris. ſunt enim quædam publicæ viæ, & ſemitæ minime peruiæ, ſed aſperæ illæ quidem, & inuiæ, vt aliquando aſſurgendũ ſit ad montes, & colles, aliquãdo per eoſdem deſcendẽdum, nunc in præcipitijs pendeas, nunc in colles profundos deferaris. Sin cõtingat, vt ædita, & prærupta loca ſubſidant, & quæ in cauo, ac profundo ſunt compleãtur, tunc vndequaque recta erunt, quæ erãt obliqua, & campi plani, & via expedita, quæ quondam erat aſpera, & abrupta. Hoc factũ eſt intelligibiliter Saluatoris noſtri potẽtia: olim enim oĩbus, vt ſic dixerim, hominibus inacceſſa erat via eximia, & Euangelicæ conuerſationis ſemita parum trita, quod tunc omnium mũdanis, & terrenis eſſet detenta cupiditatibus, & ſubiecta carnis fœdis motibus. Poſtquam autem homo factus, atque caro ſecũdum Scripturas in carne oboleuiſſet peccatum, & Principatus, ac Poteſtates, & rectores mundi huius demolitus eſſet, æqualem nobis, & ad currendam aptiſſimã viam pietatis effecit, nihil habẽtẽ accliue, vel in altum ſublatum, nihil cauũ, aut deorſum, ſed in cãpos magis complanatam; omnia enim obliqua facta ſunt recta. Hæc ille. qui vti ſuperius diximus, omnia hæc dicit explanationem eſſe illorum præcedentium (Parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius) in quo à Tito differt, qui ea prima verba aliter interpretatur, nec quæ ſequũtur, explanationem antecedentium dicit, ſed potius exclusionẽ obiectionis cuiuſdã, vt ex citatis ipſius verbis cõſtat. Euthymius hanc refert interpretationẽ, vt montes, & colles prauos ſpiritus, ſeu dęmones ſignificent, refertque alias expoſitiones potius ſpirituales, quam literalem ſenſum facientes. Mihi omniũ accommodatiſſima viſa eſt ea, quæ in cõmentario poſita eſt, quæ eſt Orig. hom.22. eamque ſequitur Greg. hom.20. in Euang. Vide ergo omnes hos Doctores verba futuri temporis interpretari, quaſi quod per Chriſtum futurum erat, Ioannes pranunciaret.

Et erunt praua in directa, & aſpera in vias planas.

COMMENTARIA.

HOC eſt alterum, quod Iſaias Ioannem prędicturum prænunciat, legis ſcilicet illius veteris mutationem in Euangelium, praua inquit, & tortuoſa in recta, ac aſpera in plana, læuiaque mutabuntur. Erat quidem lex illa vetus tortuoſa, & aſpera. tortuoſa, quia non docebat myſteria ſalutis directe, ſed in vmbris, & figuris quaſi via tortuoſa, quæ non linea recta tendit in terminum, ſed quod Paulus docet Galat.4. ſub elementis, inquit, mundi huius eramus ſeruientes. Erat etiam aſpera propter multitudinem, & difficultatem mandarorum, at Euangelium recta via eſt, non vmbras, & figuras, ſed veritatem ipſam oſtendens, non difficilia illa, & innumerabilia præcepta continens, de quibus Act.10. dicitur. Nec nos, nec Patres noſtri portare potuimus: ſed iugum ſuaue, & leue. Mutabitur ergo lex aſpera, & praua, id eſt tortuoſa, in Euangelium aduenientis Chriſti directum, & planum. Hoc ſignificauit Ioannes, quando Chriſti baptiſmum non in aqua ſola, ſed in Spiritu ſancto futurum prædicauit. Spiritus ſanctus enim eſt, qui Euangelium ſuæ copia gratię, ac lucis ſplendore, rectum, & planum ac ſuaue fecit.

ANNOTATIO. XIX.

Interpretatio in cõmentario tradita cõfirmatur, & aliæ referũtur.

TErtullianus lib. 5. contra Marcio. hãc sententiam interpretatur, sicut dictum est in cõment. Tortuosa, inquit, & aspera in rectitudinẽ & in cãpos, id est legis difficultates in Euangelij facilitates. Hæc ille. Similiter Chrys. hom. 10. in Matth. vbi sic habet; Omnes vallis implebitur, & oĩs mõs, & collis humiliabitur, & erunt praua in directa, & aspera in vias plenas, ostendunt & humiles sublimãdos, & à diuerso sublimes humiliandos, ac difficultatem legis in fidei facilitatem mutandã. Hęc ille. Vbi habes verba hæc posteriora in eũdem sensum interpretari quem nos secuti sumus. Eãdem interpretationẽ refert etiam Euthymius: Obliquitas, inquit, & asperitas veteris legis in rectitudinem, & perfectionem Euangelij cõuertetur. Veteris, inquit legis obliquitas erat obscuritas, ac varietas, asperitas vero austeritas. & incompassibilitas. Hæc ille. Quidam alij ad mores referunt hominum, qui aduentu Christi per gratiam eius, copiosius quã ante diffusam, in bonũ commutati sunt. Sic Grego. hom. 20. interpretatur, inquit enim: Praua directa fiunt, cum malorum corda per iniustitiam detorta, ad iustitiæ regulam diriguntur, & aspera in vias plenas immutantur, cum immites, & iracundę mentes per infusionẽ supernæ gratiæ ad leuitatem mansuetudinis redeũt. Quãdo enim verbum veritatis ab iracũda mente nõ recipitur, quasi asperitas itineris gressum pergentis repellit; sed cum meus iracunda per acceptam mansuetudinis gratiam, correctionis, vel exhortationis verbum recipit, ibi planã viam prędicator inuenit, vbi prius præ asperitate itineris pergere, id est, prædicationis gressum ponere nõ valebat. Hæc Gregorius. Euthymius præter eam, quam pro xime citauimus, duas alias adhibet expositiones; sic enĩ inquit: Obliqua sunt vię peruersæ hominum, & asperæ viæ opiniones ipsorum, hæc fient recta, & plana, ita vt per ea æquabiliter pergant ad Christum, aut etiam obliquitas, & asperitas prauitatis in rectitudinẽ, & planitiem virtutis immutabitur. Hęc ille. Vera hæc sunt sed tamen ad sensum huius sententiæ magis facere videntur, quæ dicta sunt in Commentario.

Et videbit omnis caro salutare Dei.

COMMENTARIA.

FIet ex hoc vallium impletione, & mentium depressione, legisque mutatione, vt non Iudæus tantum, sed etiam Gentilis salutem per Christum factam percipiat, omnesque credant in eum. Salutare Dei Christus est, de quo Simeon paulo ante dixit. Viderunt oculi mei salutare tunm. Omnis autem caro hominem significat tam Gentilem, quàm Iudæum, qui visurus dicitur Christum, tum quia ipse visibilis apparuit homo factus, quantum ex se est, omnibus, tum quia omnibus salutem attulit, tum quia notitia eius in omnes fines terræ diffusa est. Nec te moueat, quod non omnes oculis carneis viderint Christum, nec omnes eius salutem perceperunt, nec omnes notitiam eius assecuti sunt: nam, vt paulo ante dixi, in Scriptura vniuersalitas aliquando multitudinem significat; aut etiam ex parte sua Christus se omnibus visibilem, & salutarẽ exhibuit, quo etiam sensu dictum est Marci vltimo. Prædicate Euangelium omni creaturæ, cum tamen non omnibus fuerit prædicatum. & Ioan. 6. Erunt omnes docibiles Dei. & multa alia huiusmodi: Carne autem significari hominem totum, multa loca Scripturæ probant, è quibus illud est præcipuum testimonium Io. 1. Verbum caro factum est, vbi & quod hõ caro, & quare dictus, ostendimus.

ANNOTATIO. XX.

Eorundem verborum sensus magis declaratur.

HOC est totum testimonium, quod Euangelista ex Isaia propheta refert, qui etiã si in eo capite de reuocatione populi à captiuitate Babylonica per Cyrinum facta loquatur; tamẽ ea cortice significabat veram, & perfectam reuocationem, & liberationem hominum de potestate peccati, & dæmonis per Christum effecta, cuius præcursor Ioãnes futurus erat. Est autẽ notãdum in Hebræo aliter nũc legi verba hæc ab Eãgelista allegata; sic enim Hebręũ exemplar habet, quasi Latinè diceremus. Reuelabitur gloria Dei, & videbit omnis caro, quod os Domini locutum est. Septuaginta autẽ interpretes, quorum versionẽ noster Euãgelista secutus est, loco illius (quod os Domini locutum est) paraphrastice, vt solent, verterunt, salutare Dei. solent enim hoc nomine appellare Christum, & recte quidem: nam videre quod os Domini locutum est, nõ est aliud quã videre, quod promiserat Deus per Prophetas, vti dictum est Lucæ 1. Sicut locutus est per prophetas. Precipua autẽ promissio, & omnium maxima Christus est. & licet Isaias etiam intellexerit salutẽ quam promiserat de liberando populo de Babilonica seruitute, tamen præcipue intẽdebat Christum significare, vti diximus paulo ante; ideo Septuaginta præcipuum sensum secuti sũt, recteque verterunt Salutare Dei, id est, Christum. Quod autẽ in versione Septuaginta habetur vltra illud (videbit omnis caro salutare Dei) etiam hoc (quod os Domini locutum est) adiectum est ex alijs versionibus: nã in versione eorum solum habetur, quod Lucas recitat (videbit omnis caro salutare Dei.) Prætermisit autẽ Euãgelista illud (reuelabitur gloria Dei) quia eundem sensum facit cum illo (videbit omnis caro salutare Dei;) in eo enim Dei gloria manifesta est, iuxta illud Ioan. 1. Vidimus gloriam eius, quasi vnigeniti à Patre. Christum autem significari hoc loco per salutare Dei testantur patres antiqui, Irenæus lib. 3. cap. 9. Augustinus lib. 2. ciuit. cap. 29. Ambrosius. ad Roman. 3. Greg. homil. 20. Euang. Eusceb. lib. 7. demonstrat. Euang. cap. 5. Euthymius autem interpretatur lumen Euangelij, aut salutarem incarnationẽ, quæ ambo prępparauit Deus ante faciem omniũ populorum.

rum. Titus Boſtrenus priorem interpretationẽ ſequitur, ſcilicet Euangelij notitiam; accommodatior tñ eſt ea, quæ eſt Auguſtini, Gregorij, & Ambroſij.

Qũo intelligendum quod oĩs caro Chriſtum eßet viſura .p

Dubitatio autem occurrit. Qũo omnis caro dicatur viſura Chriſtum; cum non omnes eum in carne viſibiliter viderint. Auguſtinus, & Gregorius locis citatis intelligentes hanc viſionem corporeis oculis futuram, reſpõdent hoc implendum in die Iudicij, quando oẽs manifeſtabimur ante tribunal eius, tunc, nemine excepto oẽs hoĩes oculis corporeis eũ videbunt. Hoc quidem verum eſt, ſed verbis, ac contextui parum accommodabile: nam Ioannes, cuius verba hæc futura prænuntiauit Iſaias, non de poſteriori, ſed de priori Chriſti aduentu, cuius ille Præcurſor erat, loquebatur. Titus Boſtrenus nõ de hac viſione interpretatur, ſed dicit, viſuros omnes Salutare, quia eo potientur omnes, & fructus, ac virtus eius dilatabitur vſque ad fines terræ. At Ioannes non hoc ſolum intendebat ſignificare; nam ante incarnationẽ virtus eius participabatur: ſed etiã aduentum viſibilem Chriſti ſignificabat, quo in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt. Dicendum ergo, vt in Commentario dictum eſt, omnem hominem viſurum dici Chriſtum, quia quantum ex ſe eſt, viſibilem ſe exhibuit omnibus oculis corporeis, & credibilem per fidem oculis ſpiritualibus hominum; plena enim eſt Scriptura huiuſmodi locutionibus vniuerſalibus. Dictum enim eſt Pſal. 71. Adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſeruient ei. & Iſa. 2. Et fluent ad eum omnes gentes. Et multa alia huiuſmodi. Chryſoſt. hom. 10. in Matth. particulam (&) cauſalem interpretatur, quaſi dictum eſſet, Omnis vallis implebitur, erunt praua in directa, & cætera, quia omnis caro videbit Salutare Dei. Cæteri ſenſum copulantem interpretantur, idque accommodatius eſt.

Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant, vt baptizarentur ab ipſo.

COMMENTARIA.

PArticula (ergo) illationem indicat ex antecedentibus; dixerat enim Euangeliſta, Ioannem prędicaſſe baptiſmum pænitentiæ; & interpoſuit teſtimonium Iſaiæ, prophetantis Ioannis aduentum, & prædicationem. Hinc infert, & deducit, quia baptiſmum pæniten tiæ prædicabat, ideo, ſeu ergo dicebat turbis, quæ ab vrbibus ad ipſum confluebant, vt baptizarentur, verba ad pœnitentiam excitantia, qualia ſunt quæ ſequuntur; non enim ad baptiſmum admittebat, niſi pœnitentes; præcedebant enim prædicatio, & pęnitentia baptiſmum, quod Matthæus capite 3. expreſſit. Exibat, inquit, ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio Iordanis, & baptizabantur ab eo in Iordane confitentes peccata ſua. Eximia .n. Ioannis virtus, & vitæ pluſquam humanæ auctoritas, habitus inſolitus, noua, & efficax prædicatio, prophetica Iſaiæ vox clamantis in deſerto, baptiſmus ſupra legem, memoria natiuitatis, & conceptionis admirandæ, Tribus nobilitas homines ad ſe vndiq; conuocabant; ſic enim oportebat excitari omnes Chriſto aduenienti. Nota multitudinẽ confluentem; exibant enim turbæ. Dicuntur autem exiſſe, quia à locis habitationis egrediebantur in deſertum, aut in ripas Iordanis, vbi Ioannes erat prædicans, & baptizans.

Genimina viperarum.

COMMENTARIA.

EXhortatio ad pœnitentiam à reprehenſione accipit exordium, vt ſic auditores ad grauitatem peccati conſiderandam, & agnoſcendam, & in perpetrati ſceleris pudorem pertrahantur. Hæc enim ad pœnitentiam inducunt. Acris autem eſt, & aſpera reprehenſio, quæ & grauitatem, & antiquitatem peccati indicat, grauitatem quidem eo quod viperas appellat, eſt enim animal hoc venenoſum, & ſuo veneno, alios interficiens: tales erant Pharifæi, & Saducæi, in quos reprehenſio dirigebatur, qui ſuo peccato, & exemplo velut veneno quodam ſimplices turbas interficiebant. Antiquitatem vero, eo quod progenies, ſeu genimina viperarum vocat, quaſi hæreditario quodam ſcelere patres, & maiores malos, & aliorum peruerſores imitarentur. Graue profecto hoc peccatum eſt, & inueteratum, & difficile curatu. Admirabilis eſt autem animi magnitudo Ioannis, qua libere illis hominibus loquitur, qui propheticum ſemper ſitiebant cruorem, quique in nullo erant ſerpentibus mitiores, vt notauit Chryſoſt. hom. 11. in Matth.

Baptiſta Iudæis grauitatem, & antiquitatẽ peccatorũ impropebat.

ANNOTATIO. XXI.

Qũo Matthęus, & Lucas conueniant in ijs Baptiſtę verbis. Matth. 3.

IN primis hoc eodem vocabulo Chriſtus ipſe eos dem increpauit poſt Ioannem Matth. 23. Serpentes, inquit, genimina viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ? Poſſet autem quiſpiam dubitare, nam Matth. 3. dicitur, Exibat ad eum omnis Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanẽ, & baptizabantur ab eo confitentes peccata ſua. Vidẽs autem multos Phariſæorum, & Saducæorum veniẽtes ad baptiſmum ſuum, dixit eis, progenies viperarũ, &c. Hoc autem in loco Lucas dicit ad turbas hoc dixiſſe Ioãnem. Quod vero illic (progenies) hic (genimina) dicitur, parum refert, eadem enim ſignificatio nominum, & in Græco vnũ, & idem eſt vocabulum, quod interpres modo vno, modo altero nomine vertit. Euthymius huic difficultati reſpondet, Ioãnẽ bis hiſce verbis vſum eſſe, ſemel ad Phariſæos, & Saducæos, ſemel etiam ad turbas, illudque Matthæum, hoc Lucam retuliſſe. Hæc reſponſio nõ eſt neceſſaria ad difficultatẽ euacuandam; nã ſimul cum turbis veniebant Phariſęi,

&

& Saducæi; Ioānes autem omnibus loquebatur, & hoc dicit Lucas, nō tamen propter omnes hoc dicebat, sed propter Pharisæos, & Saducæos. & hoc refert Matthæus; sæpe enim euenit his, qui cōciones, & sermones publicos habent, vt reprehendant omnes generaliter de aliquo vitio, quod non ab omnibus, sed à quibusdam perpetratum est; sic enim suauior, & vtilior sit reprehensio his, qui deliquerunt, quam si determinate in eos solos dirigeretur, quod egregie annotauit Greg. lib. 13. Moral. c. 3. vbi prudens documentum docet, inquiens sic: Sæpe contingit, vt talis sit, q nulla increpationis verba suscipiat. Quid igitur in huius culpa prædicatori agendū est, nisi vt in sermone admonitionis, quem pro salute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat, quales eum perpetrasse considerat, qui & præsto est, & de solo adhuc argui non potest, ne deterior fiat. Et cum generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis verbum libenter ad mentem ducitur, quia potens prauus ignorat, quod sibi hoc specialiter dicatur. Hęc Greg. Igitur, quamuis Ioannes ad oēs haberet sermonem, non propter omnes hæc dicebat, nam etiam si turbis loqueretur, multi tamen in eis erant, qui increpatione tali digni non erant; credibile enim non est omnes fuisse pessimos, & tales, vt genimina viperarum dici possent.

ANNOTATIO XXII.

Quare Iudæi viperarum genimina sint appellati.

GRauior est difficultas, cur hi geniminibus, seu filijs viperarū conferantur; multipliciter enim Doctores ad hoc respondent. Primo quidem Chrysost. hom. 11. in Matth. sic inquit: Bene eos genimina viperarum vocauit, siquidem id serpentium genus ita in parentis festinat exitium, vt aluo, qua portatur, exesa, in vitam prodeat morte gignētis, quod isti quoque faciebant, patrum sanguine, ac matrum madentes, & sceleratis manibus eos, à quibus ad veritatis lumen ducebantur, interficientes magistros. Hæc ille. genimina ergo viperarum dictos censet, quia Patres spirituales, à quibus instruebātur, interficiebant. In eadem sententia est Euthym. Matth. 3. imò ante vtrumq; idem sensit Athanasius in quæstio. ad Antiochum q. 56. vbi sic habet; Quare Baptista vocat Iudæos progeniem viperarum? Quia illa bestia suæ matris vētrem exedit, & sic demum egreditur, qualia etiam isti parricidia patrauerunt, suos interficiētes Doctores, & Prophetas inuidia cōmoti; lapidauerunt enim Mosem, Esaiam vero prophetam cum lignea serra in duas partes diuiserunt. Hęc ille. Secundo loco aliter explicat Isidorus Pelusiota. lib. 1. ep. 105. Vtitur quidem eadem similitudine, sed non eodem mō applicat. Verba ipsius sunt: Viperarum progeniem Ioannes Iudæos appellauit, vt improborum parētum improbiores fętus; aiunt enim hanc feram maternum ventrem, cum in lucem editur, arrodere. Quoniam igitur Deum, qui eos genuit, dereliquerunt, atque omnem sibi concessam gratiam extinxerūt, ea videlicet in irritum redacta, merito proinde venenatis animalibus eos confert, per ingratitudinem accepta beneficia obliterātibus, ne dicam corrodentibus. Hæc ille. Et quidem quod ad historiam hāc de filijs viperarum, matrem interficientibus in partu, consentiunt etiam Basil. hom. 9. de Opificio, vbi sic inquit: Viperas vtero matris eroso fama est in lucem exire, decentes scilicet mercedes, præmiaque parentibus reddentes. In eadem sententia est Epiphanius hæres. 26. cuius verba paulo inferius recitabimus. Similiter Hieronymus epistola ad Præsidium. Idem refert Augu. serm. 1. Dominicæ 3. in Quadragesima, seu serm. 83. de tempore. hac enim de causa inuidos viperis conferri dicit, sicut, inquit, viperas dilacerato, & dirupto materno vtero, in quo conceptæ sunt, nasci aiunt, ita inuidia illam animam, à qua concepta est, consumit, & perdit. Greg. etiam lib. 15. mor. c. 9. sic inquit: Viparæ cum conceperint, filij earū in ventre sæuiunt, qui ruptis lateribus matrum, ex earum ventribus procedunt, vnde & vipera, eo quod vi pariat, nominatur. Vipera itaque sic nascitur, vt violenter exeat, & cū matris suæ extinctione producatur. Hęc Gregor. Refert etiam eandē historiam Plutar. Opusculo de garrulitate. Acus, inquit, & viperas memorant, cum enituntur, disrumpi. Hanc igitur historiam illi Doctores allegati sequentes, locum præsentem ea similitudine explicant. Tertio loco Hieronymus Isa. 30. & Matth. 23. & Gregor. hom. 20. in Euangelia, & Beda aliter interpretantur; filios enim malos parentum malorum imitatores dici affirmāt filios viperarū, quia quales patres tales ipsi in malitia sunt. Verba Gregorij sunt hæc: Malę soboles malorum parentū actionem imitantes, genimina viperarum vocantur; quia per hoc quod bonis inuident eosque persequūtur, quod læsiones proximis exquirunt, quia in his omnibus patrum suorum carnaliū vias sequuntur, quasi venenati filij de venenatis parentibus nati sūt. Hæc ille Quarto loco Ambrosius in præsenti refert præcedētem causam, & aliā adiūgit, nempe ob quandam prudentiā dictos viperarū progenies, iuxta illud Matth. 10. Estote ergo prudētes sicut serpentes; serpens enim per prudentiam præuidet futura, venenum tamē non deserit; sic isti prouida quadam deuotione vidēt profutura, & spōte deposcunt, nempe Ioānis baptismum, adhuc tamen non relinquunt noxia, & peccata. Hanc interpretationem insinuat Enthymius etiam Matth. 3. Quinto loco August. lib. 1. Quæstionum Euangelicarū cap. 5. dici putat genimina viperarum, quasi filios diaboli, nempe per imitationem, iuxta quam expositionem, diaboli significātur per viperas, quorum filij hi dicuntur, quia illorum peccata imitantur. Hæc sunt, quæ patres antiqui senserunt. Quantum aūt ad historiam illam viperini partus attinet, aduertēda sunt ea, quæ Aristoteles de vipera scripsit lib. 5. historiæ animalium cap. 34. cuius verba sunt hæc: Vipera è serpentibus vna animal edit, cum intra se oua primum pepererit; ouum hoc vnius coloris, & molle vt piscium est: fœtus superne consistit, nec cortice continetur, sicut ne piscium quidem. Parit catulos obuolutos mēbranis, quæ tertia die rumpuntur. Euenit interdū, vt qui in vtero adhuc sunt, abrosis membranis prorumpat. singulos diebus singulis parit plures quam viginti. Hæc Aristoteles. in quibus verbis nō possum non mirari quosdā recentiores alucinatos, existimasse Aristotelem in ea sententia fuisse, vt existimaret viperam perire in partu filiorum, corrodentium latera parientis, cum non solum id non docuerit, sed potius cōtrarium tradiderit: dicit enim parere catulos suos membranis, id est, secundis obuolutos, hos autē tertia die, corrosis illis membranis, quæ iam sunt extra vterum, erumpere, sicut & pulli etiā cortice oui fracto emergunt. hoc tamen non inducit matri mortem. Dicit præterea aliquando intra vterū catulos rūpere has membranas, & sic singulos singulis diebus è vētre emitti pluſ-

Quid Aristoteles, & alij philosophi de vipera scripserit.

ti pluſquam numero viginti, non autem dicit latera rumpi matris ſed ſecundas, ſeu membranas illas, in quibus ſolēt obuoluti catuli illi naſci, nec propterea ſequitur mors matris, ſicut in alijs animalib⁹, quę in vtero habēt fętus ſecundis obuolutos, emittuntque eos ruptis membranis in vtero, & poſtea expellunt ipſas membranas. immo ſi vipera moritur lateribus apertis, quomodo poteſt ſingulis diebus ſingulos parere plures viginti, neceſſe eſt primo, aut ſecūdo die mori, nec poſſet peruenire ad vigeſimū diē, vt vltimum pareret. Si ergo decem, & nouem ſalua emiſit cur nō & vigeſimū, imo aliquādo ſupra vigeſimum adhuc parit. Hiſtoria igitur Ariſtotelis non ſolum non fauet opinioni illi, quod vipera in partu occidatur à fętibus, ſed potius cōtrarium omnino demonſtrat. Hæc de Ariſtotele. Plinius autem lib. 10. c. 62. aliter de hoc animali ſcripſit. Verba eius sūt hæc; In terreſtribus oua pariunt ſerpentes, coeūt complexu adeo circūuolutæ ſibi ipſæ, vt vna exiſtimari biceps poſſit; Vipetæ mas caput inſerit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terreſtriū eadē ſola intra ſe parit oua vnius coloris, & mollia, vt piſces. Tertia dia intra vterū catulos excludit. deinde ſingulos ſingulis diebus parit, viginti fere numero, itaque cæteri tarditatis impatientes prorumpunt latera, occiſa parente. Hæc ille. qui contrariū ſcribit ei, quod Ariſtoteles docet, vt facile eſt vnicuique intelligere. Eſt aūt notādū, in verbis iſtis nolle Plinū affirmare viperā ore concipere, ſed hoc ſolū ſignificat, cū vipere obuolutæ ſunt generandi cauſa, ſicut & cęteri ſerpētes, marē inſerere caput ori feminæ; eāque voluptatis dulcedine ex cōplexu procedēte rodere caput maris, quod forſan quidā non aduertentes, exiſtimarūt viperam ore concipere, & non ſolā matrē, ſed etiam patrē perire in generatione, matrē in partu, patrē in cōceptione. quā opinionē videtur ſeq Epiphani⁹ ſupra citatus hæreſi. 26. in fine, cuius verba ſunt: Sic ſane tradūt doloris pariendi exortē viperā, cōcupiſcētię affectu demulſam, tū fęminā ad maſculum, tum maſculum ad feminam circūplicari, & ſimul per os hiante femina maſculum caput immittere, illā vero affectu detentā, huius caput abſcindere, & ſic abore diſtillians virus in ſeipſam diglutire, & ipſam ex hoc gemellos, marē, & feminā concipere, qui in vētre maturi facti, & nō habentes vnde gignantur, latus matris ſauciant, & ſic gignuntur, vt patet, & mater eorū pereat. qua ꝓpter nomē inditū, ex eo, quod dolores partus nō experiatur. Grauis, & horrida ſuper omnia reptilia eſt vipera, ipſa in ſeipſam interitū operans, & per os tut pitudinē concipiens. Hæc Epiphanius, valde & Ariſtoteli, & Plinio cōtrarius. Idem refert Hieronymus Epiſtola ad Præſidiū. Viperę, inquit, per os coitū faciunt, maſculi mortē cōtemnunt, ſed femina in ipſo coitu, ſiue magna dulcedine exagitata, ſiue futuri p̄ſcia periculi dū abſorbet ſemē, caput maſculi abſcindit, & ſic eū occidit; ſed cum cōceperit, viſcera illius ab ipſis, quos cepit, comeduntur, & ſic matrem occidunt. Hæc Hieronymus. Hæc ſunt, quæ de vipera breuiter annotanda exiſtimaui, in quibus meo iudicio illa vulgaria ſunt, quod in partu pereat femina, & quod ore cōcipiat abſciſſo maris capite, q̄ duo Albertus Magnus lib. 25. Suæ hiſtoriæ de animalibus, omnino reijcit, & falſa cenſet, homo in his expertiſſimus, & Ariſtotelis doctrinam in hac parte amplectitur, quā verā reputauit. Doctores autem ſacri ſecuti ſunt vulgarem opinionem, vt verba eorum indicant, eam ſatis ſibi eſſe exſtimantes ad ſimilitudines, quibus vtebātur, faciendas. Et Hieronymus in ea epiſtola alia multa narrat è vulgo accepta de natura, & proprietatibus animalium, & tale hoc reputo quod de vipera dicitur. Vt igitur ad noſtrum inſtitutum reuertamur, viperas puto hos dici à veneni ſimilitudine; nā vipera acutiſſimo, & multū nociuo veneno inficit homines, ſic illi Phariſæi, & Saducei inficiebant populos erroribus, & peſſimo exēplo, ut ex multis locis Euangelij conſtat. Sic interpretatus eſt Clemens Alexandrinus Oratione exhort. ad gent. genimina enim viperarum dicit vocatos quoſdam virulentos impoſtoreſque ac ſimulatores, & iuſtitiæ inſidiatores; tales enim erant illi Phariſæi, & Saducæi. Geni mina autem viperarum appellauit Ioannes eos, qui tunc aderant, quia parentes, & maiores ſimiles habuerunt, vt in Commentario explicatum eſt.

Quid ait Eſor i hac difficultate ſentiat.

ANNOTATIO. XXIII.

Quomodo Ioānes eos increpauerit quorū vitam, & mores nōdum nouerat.

Dicet aliquis, cur Ioannes hoc increpauit, quos potius laudare debuerat, quippe qui vrbibus & domibus derelictis cōcurriſſent vt prædicationē audirēt, & baptiſmum ſuſciperēt eo maxime quod Ioannes non eos peccātes videbat, ſed actum bonū exercētes? Reſpondeo cum Origene hom. 22. Etiā ſi hi ad baptiſmum venerint, non tamen cōſuetudines malas, nec ſtatū peccati abijcere uolebāt, quod etiam modo experimur; multi enim accedunt concionibus audiendis, non autem animum habēt prauā ſtudia dimittēdi. Hoc præcipuè de illis Phariſęis & Saducæis probabile eſt, quos poſt Ioannis baptiſmum, & prædicationes, adhuc in ſuis erroribus, & ſceleribus ita obduratos Chriſtus inuenit, vt eadem in eos reprehēſione inuectus fuerit Matth. 23. Progenies, inquit, viperarum. Quod ſi dicas, vnde hoc Ioannes ſciebat? Reſpondet Chryſoſt. hom. 11. Spiritus ſancti inſpiratione, & reuelatione eos nouiſſe. nec illos ex opere illo exteriori iudicaſſe, ſed ex eo, quod intus latebat. Idē reſpondet Euthymius Matt. 3. Immo etiam Ambroſius, qui eos ſerpentes appellatos dicit, quod cum vtilia per prudentiam quandā prouiderent, noxia tamē nō derelinquebant. Quod ſi iterum dicas, cur hos Ioannes reprehendit, quos obduratos videbat? Reſpondeo, nō eſſe deſperandā ſalutem, & conuerſionem hominum, quātūcumq; ſceleratorum; dum enim in hoc mortali viuitur corpore, nullius eſt deſperanda ſalus, omnium eſt optanda correctio. Prætera etiam ſi illi non emendentur, qui tñ eos corrigit, & reprehēdit, facit quod ſuū eſt. demum, ſi non illis prodeſt talis correprio, vtilis eſt alijs circunſtantibus; dum enim vnus malus corripitur, licet is non reſipiſcat, qui audiunt alij mali, emendantur, & boni à malo committendo retrahuntur. Poſtremo notandum eſt, hoc loco Manichæos abuſos eſſe, affirmantes Euangelium cōtrarium veteri teſtamento, quia in hoc dicuntur homines ad imaginem Dei facti, in illos autē genimina viperarum. Refert hoc Auguſt. lib. contra Adimantum cap. 5. & reſpondet, illud, ante peccatum dictū eſſe; hoc vero poſt peccatum. ratione cuius filij viperarum, & filij diaboli dicti ſunt. Hæc non ſic intelligas quaſi poſt peccatum homo non ſit ad Dei imaginem; manet enim imago etiam in peccatore, ſed quod ratione peccati, non autem naturæ, compa ratus eſt homo viperæ.

Quis

Quis ostendit vobis fugere à ventura ira.

COMMENTARIA.

PRosequitur increpationem. Sensus est, Quis monstrauit vobis viam fugiendi ab ira vẽturi Dei, & pœna illa quam male operantibus infligere solet? quasi diceret, ita vestris malis operibus inhęretis, quasi quispiam vobis viam aliquam ostenderit euadẽdi suppliciũ inferendum à Deo. quis ergo vobis hoc ostẽdit? profecto nemo, cũ fieri nequeat, vt euadatis iram Dei, si in his vestris operibus, & peccatis perseueratis. Loquebatur Ioannes, vt supra diximus, hæc verba propter Pharisæos, & Saducæos. Similis est sententia hæc, & eundẽ sensum facit cum illa Saluatoris contra eosdem Iudæos pronunciata. Mart. 23. Geniminа viperarum, quomodo fugietis à iudicio gehennæ?

ANNOTATIO. XXIIII.

Patres diuersis modis superiora verba interpretãtur.

ILlud (ostẽdit) verbum esse præteriti temporis, cõstat ex voce Græca, quod apud Matthæum ca. 3. distinctius habetur. Quis, inquit, demonstrauit vobis fugere à ventura ira? Vtrobiq; est idem verbum Græcum, quod ab interprete varie versum est. In sensu autem variant expositores. Chrysost, hom. 11. existimat esse verba admirationis; Ioannes enim admiratur, quod cum illorum tanta fuerint scelera, talem fecerint mutationem, vt ad baptismum, & pœnitentiam se conuerterit, & quod illa, quæ illis impossibilia videbãtur, vel sero implere potuerint, quasi diceret, qui factum est, vt cum illorum essetis filij tam nequiter educati, subito egeritis pœnitentiã? vnde hæc vobis tãta conuersio? quis volũtates vestras asperas mitigauit? quis vulnera immedicabilia curauit? Hunc sensũ adhibet Chrysostomus, dicens esse verba laudis, Ioannemque increpationi laudis temperamentum admiscuisse. Euthymius consentit adiungens, hæc dicta fuisse illis, qui in Christum crediturі erant, & ita prædictam iram euasuri, Ioannemque asperitati reprehẽsionis miscuisse laudem, vt inde humiliarentur, hinc vero consolationem acciperẽt. Ambrosius fere in eũdẽ inclinat sensum. Dico autem (fere) quia in eo differt, quod non admirationis verba hæc censet, sed assertionis cuiusdam, quasi diceret: Deus est, non alius, qui sua miseratione hanc vobis infudit prudentiam, vt vestrorum delictorum pœnitentiam agatis, futuri terrorem iudicij prouida deuotione metuentes. Tantorum autem Doctorum auctoritate, negandum non est probabilem esse exponendi modum, tamẽ difficultatem patitur; nam hi non egerant pœnitẽtiam, nec fugerãt à vẽtura ira, nec à suis recesserant peccatis, sed ad id excitabantur à Ioanne; aliter enim non audissent verbum tã durę increpationis, genimina viperarũ. Prẽterea, quod me multũ mouet, illud est, hos quos increpabat Ioannes, fuisse Pharisæos, & Saducæos, vti diximus supra ex Matt. 3. at hi baptismũ Ioãnis spreuerant; dicitur enim Lucæ. 7. Pharisæi, & legisperiti consiliũ Dei spreuerunt in semetipsos, nõ baptizati ab eo, scilicet Ioanne. Hi igitur non fecerunt pœnitentiã, nec accesserunt Ioanni eo animo. Prætea, quia verba Saluatoris in Cõmẽtario allegata videntur hisce Ioannis verbis respondere, illa autem non admittunt sensum à prædictis Doctoribus explicatũ, idcirco exstimo cõtrariũ sensum facere verba hæc ab eo, qui recitatus est. Ioannes enim arguit illos, quasi securos, & nihil metuentes de futuro iudicio, cũ male viuerent, nec à peccando desisterent, quasi quispiã eis viã aliquã euadendi, & fugiẽdi ab ira Dei, peccantibus infligenda, tradidisset. Quẽ sensum verbũ Græcũ indicat, quasi Latine diceretur, Quis submonstrauit vobis, id est, clanculum, & tacitis nutibus, ac signis viam euadendi mõstrauit? via enim est falsa, & clãculatia, p q̃ nemo euadet. Húcque sensum licet verbis breuissimis, indicat Origẽ. hom. 22. sic enim inquit: Nisi prauitatem, venenaque serpentium de corde vestro expuleritis, dicetur ad vos: Quis ostendit vobis fugere à ventura ira? Iuxta quem sensum dicendum est, Ioãnem efficaci argumento illos ad pœnitentiam induxisse, cum nõ sit alia via fugiendi, & euadendi supplicium grauissimum Dei, quam pœnitẽtia. Quæ autem ira sit nęc, Euthymius dupliciter interpretatur. Vel quæ per Romanos in obsidione futura erat, vel quæ à Deo in die Iudicij impœnitẽtibus inferenda est. Hanc posteriorem interpretationẽ recipiunt Chrysostomus & Ambrosius, & Gregorius hom. 20. Euang. Et cõfirmatur ex verbis Saluatoris Matth. 23. Quomodo inquit fugietis à iudicio gehennę? Loquitur ergo de ira, quæ in futuro seculo infertur, quæ omne huius mũdi supplicium superat, de qua ira dictum est Roman. 2. Secundum impœnitens cor tuũ thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.

Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ.

COMMENTARIA.

PArticula (ergo) illationem indicat ex præcedenti, quasi dicat: Cum via nulla alia sit fugiendi à ventura ira, igitur facitę fructus dignos, & condecentes pœnitentiæ, sic enim euadetis. Fructus digni, & condecentes pœnitentiæ sunt bona opera, & itudiũ virtutis, quæ sunt contraria peccatis, quorum hominem pœnitet; qui enim dolet aliquid feciſſe, consequenter facit contraria priori facto. Non supponit Ioannes illos iam pœnituisse peccatorum; si enim pœnituissent, veniam obtinuissent, nec essent genimina viperarum, sed simul ad vtrumque exhortatur, vt & pœnitentiam & opera pœnitentiæ faciant: necesse enim est & a malo recedere; & virtuti, ac bonis operibus incumbere. Ro. 13. Abijciamus opera

Rom. 13. tenebra-

tenebrarum, & induamur arma lucis. Mira virtus est pœnitentiæ, & fructuum eius, quæ genimina viperarum conuertit, & à ventura ira liberat.

ANNOTATIO. XXV.

Qui dicãtur fructus pœnitentiæ.

HOs fructus pœnitentiæ explicat August. serm. 66. de tempore, dicens esse, transacta flere peccata, & eadem iterum non agere. Non autem hoc tantum esse, sed vltra id etiam bona opera facere docent Orig. hom. 22. & Chrysost. ho. 11. in Matth. & ratio ipsa id persuadet. Nam aliud est pœnitentia, aliud fructus eius, sicut aliud arbor, aliud fructus. qui ergo fructum pœnitentiæ dicit, vltra pœnitentiam aliud esse indicat; id autem bona opera sunt; nam quem alicuius facti pœnitet, contrarium illi facto operatur: ijs ergo, quos peccatorum pœnitet, ea operari conuenit, quæ peccatis sunt cõtraria. hæc autem virtutis opera sunt. Ponderat Greg. ho. 20. etiam verbum illud (dignos pœnitentiæ) distinguens; fructus pœnitentiæ, & fructus dignos pœnitentiæ; fructus enim pœnitentiæ sunt opera bona quæcunque, at digni fructus pœnitentiæ, sunt non quæcunque opera bona, sed quæ quandam habent proportionem, & paritatem cum malo perpetrato; qui enim magis deliquit, maius post pœnitentiam opus bonum facere debet, si dignum pœnitentiæ fructum efficere vult, vt tanto maiora acquirat bonorum operum lucra per pœnitentiam, quanto grauiora sibi intulit damna per culpam. Quæ quidem explicatio conueniens est, licet possimus etiam dicere sensum esse, facite eos fructus, quos decet pœnitentes facere, nimirum contrarios malis primis commissis, ac perpetratis. Prudenter autem Ioannes ad fructus pœnitentiæ faciendos exhortatur, vt generalem omnibus exhibeat doctrinam, non pœnitentibus, vt faciant pœnitentiam, pœnitentibus vero, vt pœnitentiæ fructus operentur: vtrumque enim in ea sententia comprehensum est.

Et ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham.

COMMENTARIA.

FAlsam fiduciam eorum remouet, qui se euadere venturam iram ea ratione posse persuaserant sibi, nempe quod filij essent Abrahæ, cuius semini, & posteritati Deus promisit benedictionem, ac salutem. Ne, inquit, cum auditis, quæ de ventura ira dixi; intra vos dicatis, Patrem habemus Abraham, quasi vobis sufficere arbitremini sine pœnitentiæ fructibus à ventura ira fugere posse; non enim id assequemini, sed vana est hæc fiducia. Non hoc Ioannes dicit, quo prohibeat illos sese ex sancto Patriarcha Abraham progenitos confiteri, & eo beneficio, ac honore gaudere, aut quo neget illius virtutem prodesse multum posse posteris, sed ne eo freti peccata abijcere, & sancte operari desistant, quasi illud solum arbitrentur efficere posse, vt venturam iram Dei euadant, idcirco non dixit; Nihil vobis prodesse potest Abraham, sed leuiori, & mitiori vsus est sermone, ne cœperitis dicere, patrem habemus Abraham.

ANNOTATIO. XXVI.

Magis declaratur superior sententia.

APud Matthæum, Ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham, idem est sensus, qui est in verbis istis Lucæ. Chrysost. hom. 11. in Matth. asserit Ioannem hisce verbis, & illorum conscientiæ secreta prompsisse, & futura prædixisse; illud quidem, quia eo vitio illi laborabant, nimium sibi de maiorum nobilitate præsumentes, & plusquam par erat, sibi arrogantes. Hoc autem, quia futurum erat, vt postea hoc ipso prætextu se defenderent, quando Ioanni 8. Christo respondêrũt dicentes, pater noster Abraham est, semẽ Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquã. Hæc dicit Chrysostomus, quorum primum certum est, licet dici posset Ioannem præoccupasse, quod illi possent cogitare. Secundum autem, nempe Ioannem prædixisse, quod futurum erat, quasi tũc præsciret, quod postea Christo respondêrũt; auctoritate Chrysostomi nititur, non tamen omnino certum est, Quomodo autem parentum virtutes, & vitia noceant, aut prosint posteris, diximus supra c. 1. dum de Ioannis parentibus locuti sumus.

Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

COMMENTARIA.

VAnam fiduciam argumento refutat; huic enim fundamento nitebatur fiducia illorum, quod posteritati Abrahæ salus, & benedictio promissa est; quomodo ergo illa perire poterit? Potens, inquit, est Deus, quasi diceret, etiam si vos pereatis, non propterea vana efficietur promissio Dei, nec ob id Abrahã filijs orbatus manebit, potens est enim Deus ex lapidibus suscitare filios Abrahæ, in quibus diuina impleatur promissio, vobis pereuntibus. Significat Ioannes mysterium, quod vere futurum erat, nempe gentium vocationem loco Iudæorum pereuntium, quas in semen Abrahæ non carnale, sed spirituale Deus vocauit, de quo mysterio Paulus Rom. 9. inquit: Non omnes, qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij, sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine. *Rom. 9.*

mine. Terrore ergo inducit illos ad pœnitentiam, quasi diceret, nisi cauetis, & fructus pœnitentiæ agitis, à genere Abrahæ excidetis, & loco vestri substituentur gentes; Deo enim id possibile est. Gentes autem nondum fideles nomine lapidum exprimit, tum quia lapides adorabant, vt, inquit Gregorius: Similes autem fiant, qui adorant ea. Psalm. 113. quo etiam vocabulo Isaiæ 5. eædem gentes significatæ sunt. Lapides, inquit, elegit ex ea. Non autem dicit, suscitabit Deus, ne eos in desperationem impellat, sed, potens est Deus suscitare, vt timere faciat, & spem non amittant. Illud autem (istis) energiam habet ad exprimendam potentiæ magnitudinem, qua vel ex illis materialibus lapidibus potest Deus hominem facere. Illud autem (Abrahæ) vt ex Græco constat, casus est dandi, construiturque verbo (suscitare) nempe ipsi Abrahæ dare filios.

Isaiæ 5.

ANNOTATIO. XXVII.

Aliæ superioris sententiæ expositiones nō improbandæ recensentur.

CHrysostomus ho. 11. in Matth. recitat duas expositiones. Vna est, quam in Commētario secuti sumus, vt per lapides metaphorice Gentes intelligantur, quas Christus per fidem suā in filios Abrahæ promissos cōuertit. Quæ expositio est Origenis hom. 22. in Lucam. Hilarij Canone 2. in Matth. Cypriani epist. 63. ad Cæcilium, & Greg. hom. 20. Euāgeliorum, & lib. 19. moral. cap. 19. & lib. 29. cap. 15. Altera est, vt non de gentibus sermo sit, sed simpliciter quod potest Deus, illis pereuntibus, alios producere, & filios Abrahæ facere, & in cognationem eius adducere. Vtraque Chrysostomus probat, posteriorem vero priori præponit; Ioannem enim allusisse dicit ad illud Isa. 51. vbi venter Saræ petra propter sterilitatem appellatur. Attendite, inquit, petram, à qua excisi estis. Nos verò prædictos Doctores secuti, priorē posteritati antepositimus; si enim id tantum, quod Chrysostomus dicit, Ioannes significare voluisset, non erat, cur lapidum mentionem faceret, sed satis erat dicere, potens est Deus alios suscitare filios Abrahæ. dū igitur cōuersionis huius lapidū in filios meminit, indicauit eos, qui secundū carnē filij non erant, quiq; tūc lapides colebāt, futuros filios secūdū spiritum, & fidem. cui expositioni consentiunt Ambr. in præsenti, & August. serm. 24. de Natiuit. Domini, qui vna cum Gregorio gentes lapides dictas affirmat, quia idolis, quæ ex lapidibus erant, seruiebāt, quamuis Gregorius in libris mor. allegatis causam reddat, nempe propter insensibilitatem, & duritiem cordium, quæ erant in gentibus ante fidem susceptam. Eodem modo exposuit ante allegatos tres Doctores Clemens Alexandrinus, in oratione exhortatoria ad gentes, eādemq; causam, cur gentes lapidibus conferantur, adducit, quia nimirum lapidibus crediderunt. Eodē modo interpretatus est Iranæus, lib. 4. capit. 16. dicens lapides dictas esse gentes, propter duras, & infructuosas cogitationes, quas ante fidem susceptā habuere. Euthymius Matth. 3. vltra prædictas, aliam recitat expositionē quorūdam, asserētium per lapides designari illos, qui passionis Christi tempore propter lapidū, seu petrarum scissionem crediderunt, & per fidem in filios Dei adoptati sunt; hi enim ex lapidibus videntur suscitati in filios Abrahę, quia lapidum motione mirabili ad fidem Christi sunt cōuersi. Hæc tamē expositio nō videtur satis accōmodata cōtextui; tenēda ergo, quę dicta est in cōmentario, & multorum, ac illustriū Doctorū auctoritate confirmatur.

Isaiæ 51.

Iam enim securis ad radicem arboris posita est.

COMMENTARIA.

PArticula (enim) causam reddit præcedentis sententiæ; significauerat enim illos, qui fructum penitentiæ non facerent, de genere Abrahæ excindendos; causa autem est, iam, inquit, ad radicem, quasi diceret, adest iam tempus quando incisio est facienda, iam securis posita est ad radices arboris prope enim est Christus, qui tamquam securis prœcidet incredulos à radice Abrahæ, sicut per securim præciditur arbor à radice, manenteque radice in terra arbor exciditur, & in ignem mittitur. Vsus est Paulus eadem ferme metaphora ad eandem sententiam significandam, ad Rom. 11. de incredulis Iudæis, & gentibus credentibus loquens. Si aliqui, inquit, ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis factus es. noli gloriari aduersus ramos: quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dicis ergo fracti sunt rami vt ego inserar, bene, propter incredulitatem fracti sunt. Merito autem gentes infideles per lapides, Iudæi vero antequam præciderentur, arbori collati sunt; arbor enim viuit, & fructificat dum radici vnitur; sic Iudæus per fidem futuri viuebat spiritu, antequam per infidelitatem, quia in aduenientem credere noluit, abscissus esset.

Rom. 11.

ANNOTATIO. XXVIII.

Diuersę patrū expositiones traditur.

CHrysostomus hom. 11. in Matth. hisce verbis non aliud significari dicit, quam eos, qui fructus dignos pœnitentiæ non egerint, immedicabilia mala perpessuros, nec spem curationis habituros; qui enim aduenichat Christus, non seruus erat, vt prophetæ, sed Dominus ipse, grauissimam, & potētissimam impœnitentibus inferens vltionem, tamquam acutissima securis, quæ arborem scindit, & radicitus dissecat, nec spem vitæ amplius relinquit. Dicit autem (posita est) quia adhuc tempus resipiscendi erat. Videtur securim morti, arborem homini, radicem vitæ comparare, vt notat Euthymius, quasi

quasi per mortem impœnitentibus malũ immedicabile esset inferendum. Sic Chrysostomus explicat. Greg. autem hom. 20. in Euangelia aliter interpretatur: Arbor, inquit, est vniuersum genus humanum, securis vero est Redemptor noster, qui velut ex manubrio, & ferro tenetur ex humanitate, sed incidit ex diuinitate, quæ videlicet securis iam ad radicem arboris posita est, quia etiam si per patientiam expectat, videtur tamen quid factura sit, quia omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur: quia vnusquisque peruersus citius paratam gehenæ concremationem inuenit, qui hic fructum boni operis facere contemnit. Hæc Greg. Quæ quidem magis spirituali quam literali sensui accommodantur. Athanasius aũt in Quæstionib. ad Antiochum quæst. 43. Radix, inquit, est fides, arbor est homo, securis est filius hominis, nẽpe Christus: quibus verbis videtur insinuare interpretationem, quam disertiorib⁹ verbis adfert Origenes hom. 25. in Lucam, nempe significari abscissionem populi Iudaici à stirpe spirituali Abrahæ, propter illorum impœnitentiam, & incredulitatem, non quidem totius populi, sed partis, vt supra diximus, vnde radix Abraham est, pater credentium, arbor illi Iudæi impœnitentes, & increduli, securis vero Christus est, per quem incisi sunt, & ab Ecclesia Dei repulsi, & de regno eiecti. Quam expositionem secuti sumus in Commentario. Notat autem Origenes arborem abscindi, radice tamen manente in terra; permanet enim radix Abrahæ, cui insertus est gentilis loco Iudæi præscissi, nec probanda est expositio Chrysostomi, dicentis securim nec radici peperciſſe, quod omnino dici non potest; dicitur enim securis posita ad radicem, nempe inter radicem, & truncum, aliàs non esset abscindere, sed euellere. De hac tamen metaphora plura diximus in Cõmentarijs in Epist. Pauli. Terret ergo illos Ioannes ab imminenti iam præscissione de stirpe Abrahæ, cui salus, & benedictiones promissæ sunt.

Omnis ergo arbor non faciens bonum fructum, excidetur, & in ignem mittetur.

COMMENTARIA.

PRosequitur argumentum ex metaphora sumptum. Securis, inquit, posita est iam ad radices arboris, arbor ergo omnis, quæ non facit fructum, excidetur, id est, iam est excisioni proxima; aduentante enim Christo, necesse est eos, qui ei non credunt, nec pœnitentiæ fructum faciunt, excidi, & proijci à regno eius, & stirpe vera Abrahæ; non enim securis ponitur ad excidendam arborem, quæ fructum bonum facit. Nota autem generalitatem (omnis) inquit, nemo excipitur siue nobilis, siue ignobilis, siue sapiens, siue insipiens, siue Doctor, aut legis peritus, quicumque sit ille, si fructum pœnitentiæ dignum non facit, sine remissione à radice excidetur, immo quod amplius est arbor excisa in ignẽ mittetur, quod plus nocet arbori, quam excisio; sic qui non facit pœnitentiæ fructum, non solum de stirpe & genere Abrahæ excidetur, sed etiam in ignem gehennæ mittetur, quæ omnium est pœna horribilissima. Perpende quatuor argumenta, quibus terrorem incutit Ioannes, & ad pœnitentiam animos audientium, & maxime illorum Pharisæorum impelli. Primum est ab excisione de stirpe Abrahæ, cui benedictio promissa est. Secundum, ab eo, quod loco eorum substituentur gentes, quæ velut ex lapidibus suscitandæ sunt in filios Abrahæ. Tertiũ est, ab imminenti, & iam iã impendente excisione. Quartum, ab igne, qui post excisionem sequetur, quo significatur æternæ damnationis pœna, de qua dicitur à Domino Matth. 11. Filij regni eijcientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus, & stridor dentium.

Quatuor argumenta quibus Iudæos ad pœnitentiã conatur aducere.

Et interrogabant eum turbæ dicentes.

COMMENTARIA.

BAptistæ verbis turbas conturbatas fuisse constat; audientium enim corda terrore tam seueræ comminationis percussa consiliũ ineundæ salutis, & iræ venturæ fugiendæ ab eodem solicite quærunt, & merito ab illo remedium petunt, à quo se vulnus accepisse cognouerãt; ad prædicatorem enim vtrumque spectat, vt peccatores à peccãdo deterreat & ijs, qui terrore conuersi saltem, & reconciliationem iuquirunt, viam ad eam perueniendi ostendat. Apparet hic quantum vtilitatis prædicatores verbi Dei publicis reprehensioni bus, & cõminationibus adferant auditoribus; etiã si aliquãdo inutiles sint ijs, propter quos præcipue fiunt, alijs tamen multis conducunt, nam Pharisæi reprehensi sunt, nec conuertuntur, turba vero adstans ea reprehensione comouetur, & salutis viam quęrit.

Quid ergo faciemus?

COMMENTARIA.

PArticula (ergo) illationem quandam indicat, quasi turbę dicerent, fructus pœnitentię dignos facere nos mones, & tanto terrore ad eos faciendos impellis, igitur dic nobis,

quis

quis est iste fructus, quem facere nos oportet. Sunt verba turbę volentis bonum facere fructum timore, ne excidatur, ignorantis autem quis sit fructus iste, promptam tamen se exhibentis exequi quod oportuerit, si ei ostensum fuerit, idcirco doceri, & instrui quærit. Simile accidit Act. 2. quando Petro prædicante Spiritus sancto accepto, multi ex Iudęis compuncti sunt corde & dixerūt ad Petrū, & ad reliquos Apostolos; Quid faciemus viri fratres?

Respondens autem dicebat illis.

COMMENTARIA.

REspondet Ioannes eos docens, quia merito veritatis doctrina datur ijs, qui humilitate se ignorantes agnoscunt, & recto corde vt quæ docti fuerint, faciant, eam desiderant, & inquirunt, contra vero superbis, qui discere erubescunt, & duplicibus corde, qui non eo animo, vt discant, quod ignorant, nec vt faciant, quod audiunt, interrogant, lumen veritatis sæpe negatur.

Qui habet duas tunicas, det non habenti, & qui habet escas similiter faciat.

COMMENTARIA.

TVrbas ad opera ea facienda exhortatur, quæ plurimum ad diuinam consequendam misericordiam valent, quæque omnibus necessaria sunt, nempe quæ sunt misericordiæ, & charitatis erga proximum, quem post Deū, sicut nos ipsos diligere tenemur. Opera autem misericordiæ his duobus exprimit, quorum vnum ad victum, alterum ad vestitum pertinet; hæc enim sunt, quę frequentius occurunt, sub quibus cętera comprehenduntur. Est autem admiranda Ioannis Baptistæ sapientia, breuissimis enim verbis multa ad misericordiæ præceptum spectantia declarauit. Primo quidem exempla ponit in ijs, quæ necessaria sunt proximo, nempe tunica, & esca; sine vestitu enim, & cibo nō potest homo viuere, vt significet in his maxime subueniendum esse, quæ sunt proximis necessaria. Secundo meminit non habentis tunicam, aut escam, nam tunc præceptum est subueniendi proximo, quando in necessitate maxima positus est; idcirco enim nō palij, sed tunicæ meminit, quia hæc plus est, quam illud necessaria. Tertio exposuit quando qui subuenire debet, commode id potest facere, nimirum quia superfluum illi est, cum habeat, quo operiatur, & quid cōedat. Qui inquit, habet duas tunicas, quasi vna sit illi superflua, quę alteri est necessaria; si enim vnica esset tunica, non vtique se ea priuare tenetur, vt alteri eam det, similiter de escis. Verbū autem Græcum magis hoc explicat; dicitur enim, impartiatur non habenti; id est, partem, qua ipse non indiget, alteri det. non autem sic intelligas hunc numerum, quasi semper qui habet duas tunicas, oporteat non habenti alteram dare, sed per duas tunicas intelligere oportet superfluum; fieri enim potest, vt duæ, vel tres sint necessariæ habenti, nec teneatur alteri aliquam impartiri. Vnius ergo tunicæ nomine vestitum necessarium intelligere oportet. Eadem est ratio de escis. Idem etiam sentiendum de habente, nam etiam si tunicam habeat, nec ea necessitati illius sufficit, ei tunc subueniendum est.

Baptista paucis verbis cōplexus est misericordiā proximis exhibēdam.

ANNOTATIO. XXIX.

Superiora verba magis declarantur, & Patrū ex positionibus ornantur.

REcte ponderat Greg. hom. 20. in Euang. non pallij, sed tunicę factam esse mentionem, quia plus vsui nostro hæc est necessaria, quam illud. Notat etiam Hieronymus Epist. ad Hedibiā. q. 1. vnius tunicæ nomine vestitum necessariū significari, etiā si plures sint tunicæ. Quid, inquit, si Scythica frigora sint, & Alpinæ niues, quæ nō duabus, aut tribus tunicis, sed vix pecudū pellib⁹ repellūtur? quicquid ergo corpori sufficere potest, & humanæ succurrere imbecillitati, quos nudos natura profudit, hoc vna appellanda est tunica. Hæc ille. Subdit autem Hieronym. de escis. Quicquid in præsentibus alimentis necessariū est, hoc vnius diei victus appellatur; vnde præceptum est, ne cogitetis de crastino, id est, de futuro tempore. Hoc tamen non ita stricte intelligēdum est; nemo enim se priuare tenetur eo, quod etiam si illa hora, & tempore, quo alter indiget, non sit illi necessarium, probabili tamen ratione timet ci to sibi tale futurum; necessitas enim imminens, & quæ probabiliter timetur, non ad crastinum, sed ad præsentem pertinet diem. Notar præterea Gregor. hom. 20. & Beda ipsum sequens, idcirco de duabus tunicis dari præceptum, non de vnica, quia de vnica id dici non potuit; si enim vnica diuidatur, nemo vestitur. quam doctrinam sic intellige. Quando vnica est tota necessaria habenti, diuidendam non esse, quod si media sufficeret, & proximus altera medietate omnino indigeret, vtique diuidenda esset. Hoc autem intendunt hi Doctores dici vnicam tunicam, quæ in plurimum non diuiditur, totum quod vni est necessarium, rectius significari, sicut per duas quod superfluū est indicatur. Postremo an

notandum

notandum est, Ioannem multa alia turbis, & anditoribus adiunxisse, quæ necessaria erant; non enim sufficit ad salutem, tunicam diuidere cum proximis: nam & fides venientes Christi necessaria erat illis; tamen paulatim inducuntur à Ioanne ad perfectam viã, & post pœnitentiæ generale præceptum, quod à principio omnibus indixit, ab illo incipit, quod ad ea, quæ postea docturus erat, maxime conducit. id autem est opus misericordiæ erga proximos; hoc enim qui implet, facile misericordiam Dei consequitur, & ad fidem Christi suscipiendam disponitur.

Venerunt autem & publicani, vt baptizarentur, & dixerunt ad illum.

COMMENTARIA.

PVblicani, qui gabellarum, & vectigalium erant exactores, accedunt Ioanni, vt baptismum eius recipiant, scireque auent, & interrogant, quid etiam ipsis præter generale omnibus præceptum, faciendum sit, vt fructus pœnitentiæ dignos facientes euadant venturam iram. Nouerant ex propria ipsorum functione, & officio, quod solet homines multis implicare peccatis, se aliquid amplius facere debere, quam turbas, quibus dictum erat: Qui habet duas tunicas, det vnam non habenti.

ANNOTATIO XXX.

Publicani nũ Iudæi, an vero ex gentibus fuerint.

TErtullianus lib. de pudicitia, existimat hos publicanos, qui Ioanni accesserunt, & cæteros, quorum in Euangelio fit mentio, non Iudæos, sed Gentiles fuisse. quam sententiam Hieronym. epist. ad Damasum, merito reijcit, cum constet etiam ex Iudæis fuisse publicanos. Matthæus .n. Apostolus publicanus erat, Lucæ 5. quem Iudæum secundum carnem fuisse negari non potest. Cum publicanis etiam Christum manducasse Matt. 9. legimus, à quorum conuictu vtique abhorruisset, si Gentiles fuissent. Nec argumenta Tertullian efficacia sunt: allegat enim Deuteronomium: Non, inquit, erit vectigal pendens ex Israel. quod testimoniũ in eo sensu non habetur. Dicit præterea, nisi Gentiles essent, eorum nomen non esset ita execrabile apud Dominum; dixit enim: Si tibi sicut ethnicus, & publicanus. Respondetur facile, quia id hominum genus extorsiones populis frequentes faciebat; idcirco fuisse odiosum, & execrabile, sicut etiam multi apud nos ob similes functiones sunt execrabiles. Erat etiam altera causa, quia erant Romanorum ministri, sub quorum imperio inuiti Iudæi tenebantur. Immo locus ex Matthæo adductus ostendit, publicanos etiam ex Iudæis esse: aliter enim non erat cur diceret, sit tibi sicut ethnicus, & publicanus. cum sufficeret dicere primum.

Magister quid faciemus.

COMMENTARIA.

NOn animo doloso hos publicanos accessisse, sed sincero, & cupido salutis, rei euentus ostendit; nam baptizatos fuisse à Ioanne publicanos ipsemet Euangelista Lucas affirmat cap. 7. Publicani, inquit, iustificauerunt Deum baptizati baptismo Ioannis, quos vtique Ioannes non baptizasset, si; vt par erat, ad eius baptismum non venissent; nouerat enim, diuino reuelante spiritu, quales erant, qui ad eum conueniebant, vt inde maiorem apud omnes opinionem sibi conciliaret, quippe qui testimonium de Christo iam iam perhibiturus erat: non autem tanta fide dignus esset, si eum in hominibus discernendis deceptum esse ipsi homines deprehenderent. Est autem pulchrum, & artificiosum epithetum, quod simul est argumentum. Magister, inquiunt, doctrinam ipsius commendantes, & eo nomine, vt doceat eos, inducentes: magistrorum enim est docere eos, qui ignorant.

At ille dixit ad eos.

COMMENTARIA.

DIuersis hominum generibus diuersa respondet, singulisq; accommodata præcepta doctrinæ tradit, prout vnicuique cernit expedire; non enim omnes eodem studio feruntur. Periti ergo medici more singulis opportuna præsidia, salutariaque pharmaca præfinit. Turbis quidem, vt mutua beneuolentia se inuicem complectantur,

mutuisque operis se mutuo subleuent, iniungit; hoc enim est, quod præcipue in eis desiderari solet; Publicanis vero cupiditate valde deditis, aliud peculiare imponit, quod eam maxime frænat, quam eximiam peritiam in Christo Domino valde commendat Grego. hom.32.Euangel.Cælestis,inquit,medicus singulis quibusque vitijs obuiantia adhibet medicamenta: nam sicut arte medicinæ calida frigidis, & frigida calidis curantur, ita Dominus noster contraria opposuit medicamenta peccatis, vt lubricis continentiam, tenacibus largitatem, iracundis mansuetudinem,elatis præciperet humilitatem. Hæc ille. idipsum nunc Baptista præcursor obseruat.

Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis.

COMMENTARIA.

PVblicani maxime delinquere solent in iniquis exactionibus vectigalium, aut plus iusto extrahendo, aut de his rebus, aut ab ijs personis, à quibus vectigal non debetur, extorquendo: idcirco, quia in hoc genus peccati procliuiores sunt, præceptum eis datur, ne exigant amplius eo, quod eis est à magistratibus constitutum. non igitur damnatur exactio vectigalium, & tributorum, quæ iustè Principibus debetur, dicente Paulo Ro.13. Reddite omnibus debitum, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal. sed iniqua,& indebita exactio ministris interdicitur, quando id quod à Principibus constitutum non est, exigitur. Recte ergo Augustinus serm. 19. de verbis Domini: Honesta quidem, inquit, publicanorum interrogatio, sed Prophetæ iusta responsio; illi enim solicite interrogant, ne ignorantes plus exigendo in peccatum incidant, aut cessantes publicani decipiant functionem. Hic autem moderare præcipit, vt iniquitas locum non habeat, ac constitutum habeat vectigal effectum; non enim dixit: nihil exigatis, sed nihil amplius exigatis. vnde intelligitur, quod apud Deum non tam exactio, quam iniqua exactio damnatur.

ANNOTATIO. XXXI.

Superior sententia magis declaratur.

VErbum Græcum πράσσετε, ambiguum est, Latine faciatis, aut exigatis. Ambrosius serm.7. aut Augustinus serm.19.de Verbis Domini. (nam apud vtrumque idem serm.legitur) habent (exigatis.) similiter Beda, in eundem sensum interpretatur. Origen. homil. 23. & Euthymius. Vulgatus autem alterã secutus est significationem verbi, tamen in eundem sensum explicandus est: Nihil, inquit, faciatis amplius, quam quod constitutum est, nempe in exactione vectigalium: ille autem amplius facit, qui plus iusto, aut quod non debet, vectigal exigit. idem igitur est sensus, siue vnam, siue alteram accipias verbi significationem. Aduerte autem non esse ministrorum facta Principũ iudicare,& decernere,an iustũ sit vectigal nec ne, sed exequendum est quod princeps præcepit,quãdo iustum est, aut quando non constat iniustum esse, vt docuit Augustinus libro 22.contra Faustum ca. 74. in dubijs enim existimare debemus Principes iusta statuere; in hoc casu Ioannis sermo intelligẽdus est; si enim vectigalia iniqua esse constaret, tũc nec id, quod constitutum est, exigere ministris liceret, Aduerte autẽ quam prudenter noster Ioannes doceat, & instruat; secernit enim iustum ab iniusto, & vectigal constitutum exigi permittit; amplius autem quam quod constitutũ est, prohibet. Sunt enim prædicatores, qui nimio zelo accensi, dum facta quædam, quæ coniunctam habent cum æquitate iniustitiam, reprehendunt, confundũt omnia,& iustum cũ iniusto damnant, ficq; fit, vt nulla vtilitate audientium verba effundãt: opus est autem vt fecernatur id quod licet, ab eo, quod faciendum non est, sic fiet, vt facilius, quod malũ est, remoueatur. Aduertenda est præterea iniquitas Publicanorum, amplius quam quod constitutum est exigentium, quã notauit Ambrosius siue Augustinus sermone allegato: nã quod iustũ est, & tolerabile vectigal Principis constitutione, efficitur iniquum, & intolerabile, dum illud præda exactionis, accumulat; sæpe enim ministrorum iniustitiæ principum regimen faciunt tyrannidem.

Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Quid faciemus & nos?

COMMENTARIA.

SIcut bonus à iustitiæ tramite declinans, sæpe etiam bonos malo suo exemplo ab eodem tramite auertit, sic è diuerso malus ad viam rectam conuersus, malos secum pertrahit

pertrahit. Viderunt milites, publicanos suæ salutis solicitos, Ioannem interrogare, accedũt etiam & ipsi eodem studio affecti, dicentes: quid etiam nos faciemus? quasi diceret, docuisti publicanos, doce & nos; nec enim minus quam illi doctrina indigemus.

Et ait illis: neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendijs vestris.

COMMENTARIA.

EA, in quibus milites frequentius delinquunt, prudenter prohibet. tria hæc sunt; solent enim vim alijs inferre confisi multitudine. Quanta autem sit militum violentia per cædes, vulnera, contumelias, in alios etiam non publicos hostes, notum est omnibus; iubet ergo eis, neminem concutere, nec violentiam vllam proximis inferre. Solent etiam calumniam facere, alios nempe quasi infieiatores, aut hostes, aut principi infideles falso accusare; præcipit igitur, ne vlli calumniam faciant. Solent demum prædari, & aliena rapere, expilareque homines prætextu proprijs necessitatibus cõsulẽdi; iniungit ergo vt stipendijs suis contenti sint, & ex ijs suis consulant necessitatibus. Vt enim, inquit Ambrosius, stipendia militibus constituuntur, ne dum sumptus quæritur, prædo grassetur.

Milites frequẽter tribus ijs peccatis xij.

ANNOTATIO. XXXVI.

LIcere bellum Christianis ex hoc loco probant Ambrosius serm. 7. Augustinus lib. 22. contra Faustum cap. 74. & epistola quinta. neque enim Ioãnes bellare prohibuit, immo probauit. Dominus etiam Matthæi 8. Centurionem laudauit, nec militiam vitio dedit. Et Actor. 10. Cornelius Centurio commendatur, & à Petro baptizatur, nec ei militia interdicitur. De hac autem re diffuse tractare nõ est instituti præsentis. Ambrosius ser. 7. seu August. ser. 19. de verbis Domini hanc sententiam extendit ad plura hominum genera; sic enim inquit: Hic iam cognoscere se debet omnis homo, qui militat; non enim tãtum de ijs militantibus Scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis militiæ suæ cingulo vritur, dignitatis suę miles adscribitur, atque ideo hæc sententia potest dici militibus, protectoribus, cunctisque Rectoribus, & cuicumque, qui stipendia sib decreta cõsequitur, si amplius quærit, tamquam calumniator, & concussor Ioãnis sententia condemnatur. Vsque adeo autem hoc inoleuit malum, vt iam quasi ex consuetudine vendantur leges, corrumpantur iura, sententia ipsa venalis sit, & nulla iam causa possit esse sine causa. Hæc autem diuina sententia, quę ad milites loquitur, potest etiam ad clericos retorqueri, qui etiam si non vidẽtur militari sæculo, tamen Deo, & Domino militamus, sicut ait Apostolus: Nemo militans Deo obligat se negotijs sæcularibus. Videmur, inquam, non militare remissis, & fluentib⁹ tunicis, sed habemus militæ nostræ cingulum, quo castimonię interiora constringuntur. Hęc Ambrosius. & paulo inferius, Catholicus clericus hac sententia retinetur; si enim non contentus stipendijs fuerit, quæ de Altario Domino iubente consequitur, sed exercet mercimonium, intercessiones vendit, viduarum munera libenter amplectitur, hic negotiator potest magis videri, quam clericus: nam licet dicere, nemo nos inuasoris arguit violentiæ, nullus accusat; quasi non interdum maiorem prædam à viduis blandimenta eliciant, quam tormenta, non interest apud Deum, vtrum vi, an circumuentione quis alienas res occupet, dummodo quoquo pacto teneat alienum. Hæc ille. Postremo aduertẽdum est, turbas, publicanos, & milites, simplices homines, & ignaros conuerti, & baptizari à Ioãne; superbos autem Pharisæos, & Saducæos baptismum, & præcepta eius contemnere, de quibus dicitur capite 7. Publicani iustificauerunt Deum baptizati baptismo Ioannis; Pharisęi autem, & Legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo. Vnde iusta est sentẽtia, quam Christus in eos postea pronunciauit. dicens Matth. 21. Amen dico vobis, quia publicani, & meretrices præcedent vos in Regno Dei.

Ioãnis doctrina nõ militibus tãtum sed diuersis etiã hominũ statib⁹ conuenit.

Existimante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne forte ipse esset Christus: respondit Ioannes, omnibus dicens.

COMMENTARIA.

SVA prædicatione, baptismo, ac vitæ testimonio, tantam opinionem sibi Ioannes conciliauit, vt populus arbitraretur, & omnes secum cogitarent, ac intra se ratiocinarẽtur an esset Christus, quod Ioãnes diuino flatus Spiritu intelligens, palam omnibus veritatem manifestat, seque Christum esse negans, de eo, qui vere erat Christus, testimonium perhibet, magnitudineque auctoritatis, in qua ab omnibus habebatur, vtitur, non in sui vanam

ostentationem, sed in eius; cuius erat præcursor, gloriam, & in eorundem omnium vtilitatem, qui ei tantum tribuebant, vt Christum esse existimarent. Illud autem (respondit) iudicat ea de causa testimonium sequens dixisse, quia populus id existimabat de eo, quod non significabatur, si tantum dictum esset (dixit omnibus.)

ANNOTATIO. XXXIII.

Auctor & sequitur magis declarare superiora verba.

VErbum προσδοκῶντος quidam vertunt (expectãte) quasi populus dubitaret, an Christus esset, & rei euentu iudicibm expectaret. Vulgatus vertit (existimante) à verbo προσδοκῶ quod significat arbitror, existimo, suspicor, quod ad opinionem quandam, quæ certitudinem non habet, pertinet, sicque interpretatur Euthymius, & Titus Bostrenus. Tantæ, inquit fidei, tantæque auctoritatis erat Ioannes apud omnes; vt Iudæorum populus in eam suspicionem venerit eum esse Messiam, & Christum, quem sancti Prophetæ in mundum venturum præ nunciarunt. Verbum autem sequens (cogitantibus) ratiocinationem quandam, & discursum significat vt verbum Græcum indicat; solemus enim quando suspicamur, aut arbitramur aliquid, de quo certi nõ dum sumns, rationibus hinc inde apud nosmet vti, vt quod verum sit, inuestigemus. sic isti cogitabant, multis apud se collectis, quę eorum animos, ad existimandum verum illum esse Christum, permouebant. Quo autem modo Ioannes nouerit has populi suspiciones, & communes cogitationes, Ambrosius explicat dicens; spiritu prophetico nouisse. Euthymius autem asserit acumine spiritus illi fuisse manifestas, quod idem est, idque verum esse probatur; licet enim credibile est, mutuis locutionibus suas ipsos manifestasse cogitationes, tamen Euangelista solas cogitationes cordium refert, & propter eas Ioannem veritatis testimonium perhibuisse affirmat. Qua autem ratione fieri potuerit, vt Ioannes Christus reputaretur, aut in mentẽ tot hominũ vel eius rei opinio aut suscipio venerit, cum multa Scripturæ signa, & argumenta id omnino fieri non posse ostenderent, explicuimus in Commẽtarijs in Ioannnem capite 1. Annotatione 56. nec est, quod repetamus. Duo autea sunt hic notanda. Vnum est, testimonium, quod nunc Lucas narrat à Ioanne redditum, quodque referunt Matthæus capite 3. & Marcus capite 1. non esse illud, quod Ioannes capite 1. descripsit, quando miserunt Iudæi à Hierosoly mis Sacerdotes, & Leuitas ad eum vt interrogarent eum, Tu quis es? licet quidam recentiores vnum et se arbitrentur, at reuera non est. hic enim Ioannes non interogatus reddit testimonium, sed ad cogitationes, & opiniones cõmunes populi, illic autẽ interrogatus à Sacerdotibus missis à Hierosolymis ab ipsis Iuæis; quod discrimen notat Ambrosius, dicẽs spiritu prophetico flatũ de Christo testificatum fuisse, quo nouit occulta cordium at vero in historia Ioannis non erat spiritus propheticus necessarius, cum interrogatus esset, & ipsi interrogantes dicerẽt se missos esse à Iudæis. fuit ergo hoc, quod Lucas narrat prius tempore, illud vero posterius: facilius enim, & citius populus in has suspiciones incidit, quam Iudei illi, & Iudæorum maiores. Alterum est Ioannis fidelitas cum maxima humilitate coniuncta; opinionem enim, quam populus de eo concepe rat, non in vsus proprios conuertit, sed in obsequiũ eius, cuius erat minister, & præcursor. Debẽt enim, vt recte Grego. 2. p. Pastoral. cap. 8. docet, prælati, & prædicatores studere se diligi, & pluris fieri, quatenus audiri possint, & quod iubẽt, impleri; amorem tamen hunc non pro seipsis quærere, ne inueniantur ei, cui seruire per officium cernuntur, occulta co cogitationis tyrãnide resultare. eos vero, qui populi opinione, & beneuolentia erga eos concepta abutũtur, & non in eius, cuius ministri sunt, obsequium impendunt, comparat pueris, per qnos sponsus dona mittit sponsæ, ipsi vero sponsæ oculis placere infideliter appetunt. At Ioannes noster, qui sponsus credebatur, eiusmodi à se præscindens opiniones, in eum, qui vere erat, transmisit. Multa alia diximus Commentario, loco citato.

Testimonium hoc loco à Baptista prohibitũ de Christo, aliud est ab eo, quod refertur.

Egregia Gregorij doctrina & flatus necessaria

Ego quidem aqua baptizo vos.

COMMENTARIA.

OBuiat Ioannes falsæ opinioni populi de ipso conceptæ, se Christum esse negans, & eũ qui erat, prænuncians, mirabili autem artificio hoc facit, se enim Christũ esse ita negat, vt præcipuo argumento, quo populus eũ esse Christum arbitrabatur, respondeat, & efficaciam illius eneruet; populus enim ea re maxime mouebatur ad talem existimationem quod baptizabat; hoc enim neminem ex prophetis etiam maximis feciſse sciebant omnes, Christo autẽ præcipue talem baptismum reseruatum existimabant ex Prophetia Ezechielis 36. Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris. Videntes igitur Ioannem baptizantem in pœnitentiam, per quam peccatorum erat remissio, Christum esse arbitrabantur, Huic ergo argumento Ioannes velut respondens, inquit, non sum ego Christus, meus enim baptismus est in sola aqua, non illa munda vobis per prophetam promissa, Christi autem baptismus ille, quem vos vere futurum speratis, & creditis, præstantior est meo: nam baptizabit vos ille in Spiritu sancto, non in aqua sola. ne igitur me putetis Christũ esse, quia baptizãtem videtis: nam baptismus hic nõ est ille,

quem

quem Ezechiel vobis prædixit. cito autem veniet, qui eo vtetur, & ille est, qui ostendet aquam mundam, & qui mundabit vos ab omnibus inquinamentis vestris, vt prædictum est; erit enim baptismus eius in virtute, & Spiritu sancto, qui auctor est remissionis peccatorum, & gratiæ. Hebraismus est, ego baptizo vos aqua, id est, sola aqua.

ANNOTATIO XXXIIII.

Quorsum Ioannes, dū negat se Christū esse, Christi baptismum suo præfert.

VAlde notandum est, quod in commentario diximus: semper enim Ioannes negans se esse Messiam, baptismi mentionem fecit, vt constat ex omnibus quatuor Euāgelistis, quod eo factum est, quia Iudæi maxime permoti sunt ad existimandum eum esse Christum, propter baptismū; nemini enim ante ipsum alios baptismo pœnitentiæ baptizare concessum fuerat, vt recte notat August. lib. 5. contra Donatistas ca. 9. eum autem reseruatum soli Christo credebant ex prophetia Ezechielis, aut si non ipsi soli, saltem præcursoribus eius Eliæ, aut cuidam insigni prophetæ eius etiam præcursori, quamuis errarent in intelligentia horum præcursorum. quæ res manifesta est ex ijs, quæ Ioannes narrat c. 1. missi enim ad Baptistam, primo interrogarunt, an esset Christus, postea an Elias, demum, an ille propheta; cumque neminem illorū esse respondisset, admirati prodierunt argumentum, quo moti erant, ad existimandum primo loco eum esse Christum, nempe baptismum. Quid ergo baptizas, si tu non es Christus? At quia nesciebant an Baptismus prædictus per prophetam, non Christi, sed eorum, qui Christū præcurrebant, futurus esset, idcirco interrogarunt, an Elias esset, an ille propheta; errabant enim in his dignoscendis, quæ omnia explicui copiose in commentarijs in Ioannem. Hęc igitur est causa, cur Ioannes prudentissime opinioni populi obuiat, baptismum distinguendo Christi a suo. Et hic est legitimus sensus, & interpretatio huius responsionis.

Veniet autem fortior me post me.

COMMENTARIA.

PRosequitur eandem sententiam: Ego, inquit, aqua baptizo vos, at proximus iam adest, venietque post me quidam me fortior, qui tanta virtute, & potentia præditus est, vt à peccatis mundet, & remissionis gratiam per Spiritum sanctum impartiatur: ego imbecillis sum, & nequeo vobis talia, ac tanta præstare: Christus est, qui fortis cum sit, ac vere fortis, cum sit Deus, ille post me proxime manifestabitur; & is est, qui baptizabit in Spiritu sancto. Vnus ex nominibus Christi, per Isaiam prædictis, est, Fortis, cap. 9. Vocabitur, inquit, nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis. Vere autem fortis fuit, qui admiranda opera diuinitatis suæ operatus est, qui diabolum superauit, prædam de eius manu abstulit, regnum eius euertit, & in se transtulit, cœli portas aperuit, mortem absorbuit in victoria, peccata deleuit, gratiam & gloriam comparauit. Vsus est autem Ioannes quadam comparatione. Fortior, inquit, me, non quod seipsum Christo conferat, sed quod se Christo inferiorem profiteatur, ad remouendam opinionem falsam populi, arbitrantis eum esse Christum. Appellat autem fortiorem, cum posset multis alijs nominibus sibi eum anteferre. vt eius potentiam ostendat, per quam magna daturus, & facturus, ac non in aqua sola, sed etiam in Spiritu sancto baptizaturus erat, quod opus est virtutis, & potentiæ magnæ.

Cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum.

COMMENTARIA.

QVia fortiorem me dixi, nequaquam putetis me istud comparationis more dixisse, qui nec inter seruos eius etiam extremos dignus sum collocari, neque vilissimam partem in ipsius ministerio mihi vindicare. Propterea non potuit calcementa simpliciter, sed corrigiam, quæ omnium videtur extrema. Marcus autem addidit, non sum dignus procumbēs soluere. Quibus verbis Christi diuinitatem indicat, cui erat illa humanitas vnita; inde enim in eam fuit maiestatem euecta, vt non ex humilitate sola, sed etiam veritate potuerit Ioannes hæc verba proferre, quod sequenti satis comprobauit, cum eum in Spiritu sancto baptizaturum prænunciauit. Sic Chrysost. homil. 11. in Matth.

& Ambro. hanc sententiam superiori connectunt, de qua multa, & quidem notatu digna diximus in Commentarijs in Ioannem, apud quem hæc eadem sententia habetur, licet non eodem tempore, & loco à Baptista prolata.

Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto.

COMMENTARIA.

COncludit sententiam discriminis. Ego aqua baptizo, ille vero Spiritu sancto; ideo non ego, sed hic est verus Christus. quantum ergo discriminis est inter aquam, & Spiritum sanctum, tantundem est inter eum, qui baptizat in Spiritu sancto, & me, qui baptizo in aqua, vt interpretatur Basilius serm. 1. de Baptismo. Est autem baptismus in Spiritu sancto, in quo, non sola aqua, sed etiam Spiritus sanctus sua virtute concurrit, vt sic baptizatus aquæ ablutionem, & actionem Spiritus sancti recipiat, ac sicut aqua corpus, ita anima Spiritus sancti operatione, & virtute mundetur; ideo enim baptismus hic peccata delet, & gratiam virtutesq; infundit, quia Spiritus sanctus cum aqua ad baptismum conuenit. quale enim principium, talis est finis. Ioannis vero baptismus peccata non delebat; quia in eo actio Spiritus sancti cum aqua non erat. Ea de causa baptizatus baptismo Christi, dicitur ex aqua, & Spiritu sancto nasci. Ioan. 3. Licet autem totius Trinitatis sit actio, & virtus; qua mundatur anima in baptismo; adscribitur tamen Spiritui sancto, vt per baptismum animam sanctificari significetur.

ANNOTATIO. XXXV.

Christi, & Ioãnis baptismi in quibus cõueniãt, declarantur.

BAptismus Ioannis in nõnullis cum Christi baptismo conueniebat; in multis vero, & quidem magni momenti, differebat. Conueniebat quidem primo, quia vterq; erat in aqua: Ego, inquit, baptizo vos in aqua. etiam de baptismo Christi dicitur Act. 9. Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? Secundo, vterq; prænunciatus est per Prophetas; de Christi enim baptismo dicitur Ezec. 36. Effundam super vos aquã mundam. de Ioannis autem baptismo scriptum est Psal. 28. Vox Domini super aquas. hanc enim prophetiam de baptismo Ioannis interpretantur Basilius in hom. in eundem Psalmũ. Hieron. & August. in suis Commentarijs, cum discrimine quodam: nam Basilius vocem hanc intelligit Ioannẽ ipsum, at Hieronymus, & Augustinus vocem illam patris, quæ audita est, dum Christus baptizaretur; omnes autem tres cõcordant aquas hasce baptismum esse Ioannis. Tertio, vterque erat supra legem, neq; enim baptismus Ioannis lege continebatur illa, nec ante ipsum eo baptismo vsus est quispiam. eadẽ etiam est ratio baptismi Christi. Vnde Iustinus mar. lib. Quæstio. genti. responsione 37. baptismum Ioannis supra legem esse dicit. Quarto, vterque baptismus nõ humanam, sed diuinam habuit institutionem; Christi enim baptismus ab ipso Christo vero filio Dei institutus est: Ioannis autem baptismus non ex eius arbitrio, sed ex Dei institutione, & ordinatione fuit: qui misit, inquit ipse Ioan. 1. me baptizare, ille mihi dixit. loquitur ibi de Deo ipso, qui Ioannem miserat. ideo Matt. 21. non sunt ausi Iudæi negare Baptismum Ioannis de cœlo esse.

Multiplex inter vtrumq; baptismũ est differentia.

Hæc sunt in quibus vterque baptismus conuenit. Est tamen multiplex discrimen. Primum quidem Ioannis baptismus erat præparatorius, & introductorius baptismi Christi, vnde ille imperfectus, hic perfectus est. Hinc Basil. in Oratio. exhortatoria ad Baptismum, Ioannis baptismum vocat introductorium; Christi vero perfectum, de qua præparatione, & introductione paulo ante diximus. Secundum, Baptismus Ioãnis erat in aqua sola, baptismus Christi etiam in Spiritu sancto. Ioã. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu. Cuius causam reddit Gregorius Nazianz. orat. in sancta lumina, nempe Ioãnis baptismus erat in aqua tantum, quia ille homo merus erat; at Christi baptismus in aqua, & Spiritu sancto, quia ipse Deus, & homo est. Hinc sequitur tertium discrimen, Baptismus Ioannis non remittebat peccata, nec sanctificabat homines; Christi vero baptismus ea facit, quod Hier. aduersus Lucifer. notauit: Si Ioannes, inquit, non baptizauit in Spiritu, cõsequenter nec remisit peccata, quia nulli hominũ contingit peccata dimitti sine Spiritu sancto. Hoc discrimen probat Tertul. lib. de Baptismo, ex illo Actorum 19. Baptizati enim baptismo Ioannis interrogati, si Spiritum sanctum accepissent, responderunt, nec si Spiritus sanctus sit audiuimus. Idem docet Aug. lib. 5. de Baptismo contra Donat. c. 9. Quartum: Ioannis baptismus nõ erat vniuersalis; nec. n. infantibus, nec Gentilibus, sed Iudæis, & incertũ est, an feminis cõferebatur, & merito, cum non daret remissionem peccatorum: at baptismus Christi omnibus cuiuscumq; ætatis, sexus, cõditionis, & nationis sint, communis est. Quintum, Baptismus Christi est necessarius ad salutem spiritualem, & æternam. Ioannis 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei. Ille vero Ioannis non fuit tunc necessarius, nec etiam ijs, qui susceperuri erant baptismum Christi, nec obligati erant tunc Iudæi illum baptismum suscipere. Sextum, qui Ioannis baptismo erant baptizati, baptismum Christi suscipere tenebantur, & sic Actor. 19. baptizatos baptismo Ioan-

Ioannis, baptismum Christi suscepisse legimus. Ita affirmat Hieronymus aduersus Luciferianos, reddens etiam rationem, quia si per baptismum Ioānis non fuit datus Spiritus sanctus, nec remissio peccatorum, necessarium erat baptismū Christi susciperе, per quē ea reciperentur. sine distinctione igitur omnibus baptizatis baptismo Ioannis baptismum Christi susciperе necessariū erat. Idē dicit Augustinus lib. 5. de baptismo cōtra Donatistas cap. 9. & 10. Septimum, Baptismus Ioannis cum esset introductorius cessauit; baptismus vero Christi permanet vsque ad finem sæculi. Demum Ioannis baptismus non imprimebat caracterē; baptismus vero Christi imprimit. Sunt etiam aliæ non paucæ inter vtrumque Baptismum differentiæ; ad declarationē autem huius sententiæ, quam interpretamur, quæ dicta sunt satis esse videntur.

Et igni.

COMMENTARIA.

ALter baptismus hic est, quasi diceret, Christi est baptizare Spiritu sancto, & baptizare etiam igni. Baptizabit Spiritu sancto in hoc sæculo eos, qui in ipsum crediderint, quos vitæ anteactę malæ pœnituerit; malos autem, & incredulos, qui suis voluerint inhærere vitijs, baptizabit igne gehennæ in altero sæculo. Quibus verbis duos Christi aduentus, & duo eius officia indicat Ioannes; Redemptor enim est, & Iudex, & Redemptoris officium in priori aduentu, Iudicis vero in posteriori exercebit: in illo baptizabit Spiritu sancto venientes ad se, eumque recipientes; in posteriori malę operantes ęterno puniet igne. Merito Ioannes meminit vtriusque baptismi, nam & ipse prius vtrumq; insinuauerat, priorem quidem, dum ad pœnitentiam in remissionem peccatorum exhortatus est populos; posteriorem vero, quando comminatus est dicens: Omnis arbor non faciens fructum excidetur, & in ignem mittetur; quia venit iam Redemptor, & Iudex, qui pœnitentes Spiritu sancto, incredulos aūt, ac inobedientes igne baptizabit. Hunc vtrumq; baptismum prædixit Isaias cap. 4. si abluerit, inquit, Dominus sordem filiarum Sion, & sanguinem Hierusalem lauerit de medio eius in spiritu iudicij & spiritu ardoris. Lauat Dominus sordes filiarum Sion baptismo in Spiritu sancto. sordes enim sunt peccata pœnitentium, quæ sunt vt sordes, quæ non sunt multum affixæ corpori; sanguinem vero, id est, peccatores inhærere volentes peccatis, quæ sunt vt sanguis, habens colorem quasi inseparabilem, purgat, & lauat de medio Hierusalem spiritu indicij, separando de medio iustorum, & spiritu ardoris, seu combustionis mittendo in caminum ignis æterni. *Isaiæ 4.*

ANNOTATIO. XXXVI.

Refellitur hæresis eorum, qui nō aqua, sed igne baptizabant.

ERrarunt olim quidam hæretici Seleuciani, & Hermiani, à Seleuco, & Hermia inuentoribus. Hi non in aqua, sed igne baptizabant, quia legebāt dictum hoc Ioannis, vt refert Philaster. Meminit Augustinus lib. de Hæres. cap. 59. horum hæreticorum, solum autem refert eos baptismum aquæ repulisse; qua vero materia baptizarent, & quid ad id dicendū impelleret, non expressit. Philaster autem vtrumque explicauit. Quantū autem isti à Catholica veritate aberrent, superfluum est multis rationibus ostendere, cum sint aperta testimonia, & quidē non pauca in Scriptura, docente in aqua esse baptizandum. sufficiat autē illud Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu sācto. non potest introire in Regnum Dei. Confundebant hi hæretici vtrumque baptismum, & vtrumque aduentū & officium Saluatoris, seu Redemptoris, & Iudicis, vt in Commentario expositum est. Est autem inter sacros Doctores non modica disceptatio, quis sit iste ignis, quo baptizaturus Christus prænuntiatur, in quo sunt variæ sententiæ.

Prima est, hunc ignē esse ignē gehēnæ, quo Christus iudex viuorū & mortuorū in altero sæculo punit incredulos, & malos præsertim in suo secundo aduētu, quādo omnes tales igni æterno & anima, & corpore adiūdicabit. Hunc ignē sic interpretatur Basil. lib. 5. cōtra Eunomium, & in commēt. in Isa. c. 4. vbi sententiam Isaiæ citatam in Commentario & à nobis explicatam interpretatur sicut nos, & allegat verba hæc Ioannis tamquam illi Prophetiæ conformia. De eodem igne interpretatur hæc verba, quæ etiam habentur Matt. 3. Hilarius ibi Can. 2. & Irenæus lib. 4. cap. 9. & Damasc. lib. 4. de Fide cap. 10. vbi distinguens multas baptismi differentias, vltimam ponit, qua mali æterno igni immergūtur, sicque hanc sententiam interpretatur.

Secunda sententia est, hunc ignem esse quidem alterius sæculi, sed purgatorium, quo iusti, qui ex hoc sęculo non plene satisfatione facta, aut venialium remissione culparum nōdum obtenta discesserunt, igne purgantur, ut omnino mundi recipiātur in æterna tabernacula. huius sentētiæ est Origenes hom. 24. in Lucā. Et Druthmarus Matth. 3. Cuius etiam meminit. Hieron. Matth. 3. allegans illud 1. Corinth. 3. Vniuscuiusque opus ignis probabit. & rursus: Saluus erit, sic tamen quasi per ignem. De quo purgatorio igne August. lib. 20. Ciuit. cap. 25. interpretatur illud Malachiæ 3. Ipse quasi ignis cōflans, & quasi herba fullonum.

Tertia sententia est, ignem hūc fuisse illū, de quo dicitur Actor. 2. & apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis, seditque super singulos eorū. hanc sentētiam cum præcedēti refert Hieronymus Matth. 3. refert etiā Damasc. lib. 4. de fide. c. 10. & eā amplectitur Euthym. Matth. 3. Est autem obseruādum, Damascenum allegasse locum Act. 1. sic (Ioannes ba-

nes baptizauit aqua, vos autē baptizabimini Spiritu sancto & igne.) hoc autem nomen (igne) non legitur in vllo textu, si vero sic legeretur, expositio ista tertia omnium esset probabilissima.

Quarta sententia est, hunc ignem esse internum, & hominum animis per Spiritum sanctum infusum, qui ardor est charitatis, & Spiritus sancti donum, quo anima purgatur, & mundatur, & inflammatur. Huius sententiæ est Chrysost. hom. ad Neophytos, quę habetur Tomo 5. Ignis, inquit, est, quem secreta mentis ostendunt, & ho. 11. in Matt. eam videtur amplecti.

Quinta sententia est, hunc ignem esse eundem Spiritum sanctum, quatenus nō solum sanctificat; sed purgat animam à sordibus, inflammatq; charitate, & illustrat hominum mentes. Referunt hanc sententiam Euthymius, & Druthmarus. Matth. 3. eaque est Cyrilli Alexan. in Commentarijs in Isaiam c. 5. prophetiam allegatam in Commētario explicantis, & Hieronymi ibidem. & Leonis epist. 4. ad vniuersos Episcopos per Siciliam constitutos c. 6. Ille, inquit, baptizabit in spiritu, & igne, qui duplici potestate, & vitam redderet, & peccata consumeret. De quo igne dictum est Lucæ 12. ignem veni mittere in terram.

Quidam recentiores, Sexto loco hunc ignem interpretantur tribulationes, & afflictiones, eas maxime, quibus in Ecclesia primitiua suos fideles pati Christus permisit, quasi eos igne baptizās. Hæ sunt præcipuæ sententiæ in huius loci explicatione. Quarum omnium accommodatissima mihi prima visa est, tum multitudine grauium Doctorum, qui in ea sunt, tum propter contextum antecedentium verborum, & sequentium; antecedentium quidem, quia Ioannes paulo ante huius igni meminerat: (Arbor, inquit, non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur.) loquitur enim de præsenti, quasi iam iam veniat is, qui excisurus est, & in ignem missurus. Sequentium vero, quia statim dicit (paleas comburet igni inextinguibili.) cum hæc sint coniuncta, & consequentia. ad eundem profecto ignem referenda esse videntur, & amphibologia cauenda est in verbis quantum fieri potest.

ANNOTATIO. XXXVII.

Athanasius in quęstionibus ad Antiochum q. 134. & Damascenus lib. 4. de fide. cap. 10. nonnullas baptismatum differentias numerant.

Primus baptismus est, diluuij inūdatio ad excindendum peccatum, quem Petrus 1. epist. c. 3. nostri baptismi Euangelici figuram fuisse testatur.

Secundus baptismus est, quem appellat Moysis, & Paulus refert 1. Corinth. 10. Omnes, inquit, in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari: qui baptismus figura fuit nostri baptismi, quo in Christo baptizamur; mare enim aquam, nubes spiritum adumbrabat.

Tertius fuit quem appellat legalē; lex enim vt ex Leuiti. 6. & alibi constat, sæpe purificationem aquæ iniungebat, sicque immunditias illæ legales purificabantur.

Quartus baptismus fuit Ioannis, diuersus ab illo legali. Hunc Rudimentarium appellant, ducentem Iudæos ad pœnitentiam, vt postea Christi fidē amplecterentur, quo Christus est baptizatus, non quidem in pœnitentiam vt cæteri.

Quintus baptismus est sanguinis, qui est martyrium, quo etiam baptizatus est Christus. Luc. 12. Baptismo habeo baptizari. & Mat. 10. Baptismo, quo ego baptizor, baptizabimini. quem baptismū Damascenus cæteris omnibus illustriorem appellauit, quia nullis postea sordibus coinquinatur: nam qui eo baptizatur, non amplius viuit vitam hanc mortalem, in quo etiam post baptismum aquæ, & spiritus peccari solet. Hoc etiam notarunt Gregor. Orat. in sancta lumina, & Tertullianus lib. de baptismo. Similiter etiam Orig. hom. 7. in Iudic. qui baptismum sanguinis baptismo aquæ, & spiritus, ea de causa prætulerunt.

Sextus baptismus est lachrymarum, & pœnitentiæ, quo peccata dimittuntur, quo perfusus est ille, qui per singulas noctes lectum lachrymis suis lauauit, quo & Magdalena, Petrus, multi & olim, & nunc baptizantur,

Septimus baptismus est ignis, quo peccatores in altero æuo cruciantur. Hæc sunt baptismatum genera, quæ Athanasius, & Damascenus describunt, eaque refert etiam Gregor. Nazianz. oratione in sancta lumina, præter primum, & quintum. His autem alias baptismi differentias adiungimus.

Octauus ergo est Christi baptismus, qui in aqua, & spiritu confertur, verbo, vt forma; & aqua, vt materia confectus, per quem peccatorum fit remissio, gratiæ, & virtutum, & donorum infusio, in Dei filios adoptatio, cælestis ianuę regni apertio, in Christi Ecclesiam introitus, ac cæterorum sacramentorum susciipiendi facultas datur, per quem morimur peccato, viuimus Deo, consepelimur Christo in mortem, & ipsius membra efficimur, in nouumque hominem transferimur, veterem exuentes, & Christum induentes. Vltra has baptismatum differentias sunt & aliæ. Est enim baptismus in Spiritu sancto, de quo Act. 2. dictum est, Ioannes baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto. Hunc baptismum nō esse in aqua, & spiritu, de quo dictum est, eo probari potest, quia iam Apostoli, quando hæc promissio facta est, baptismate aquę, & spiritu erant baptizati. alius ergo est hic baptismus Spiritus sancti, nimirū quādo Spiritus sanctus promissus descendit in discipulos in die Pētecostes, & eos suorum donorum affluentia repleuit, qui baptismus Flaminis dicitur; non quidem ille pœnitentiæ & lachrymarū, quo discipuli tunc non indigebant, vtpote à peccatis purgati, sed plenitudinis gratiarum, ac donorum, & virtutum Spiritus sancti. Est etiam alter baptismus in igne, ille nempe, quo etiam discipuli baptizati sunt, quando Spiritus sanctus linguis igneis visibiliter venit super eos. de quo baptismo graues doctores intellexere illum locum, Baptizabit vos in Spiritu sancto & igne, vt supra dictum est. Tertius est in igne Purgatorij, de quo quidam alij Doctores eundem locum intellexerūt. Si ergo omnes coniungamus, fiet, vt duodecim sint baptismatum genera, quæ singula discutere, & explicare, instituti præsentis non est.

Cuius ventilabrum in manu eius.

COMMENTARIA.

QVi igne baptizandi sint, eumque baptismum non longe abesse; quadam metaphora explicat; solent enim messores segetem messam, & in area trituratam ventilare, vt paleas à grano separent, granumq; in horreum, paleas vero foras mittant. sic Christus faciet cum ijs omnibus, quos in suam cõuocabit Ecclesiã, & quos prius baptizabit Spiritu sancto; ventilabro enim suæ iudiciariæ potestatis bonos discernet à malis, illosque in æternam requiem secum conducet; hos vero æterno, & numquam extinguendo igni adiudicabit. Verba sunt adnotanda; multa enim significant. Primo quidem ventilabri nomine potestatem iudiciariam indicat; vt enim illo triticum à palea secernitur, sic hac boni à malis separantur. Secundo. Non dicitur (Ventilabrum in manu eius) sed (cuius ventilabrum) vt ostendat hoc ventilabrum, & hanc potestatem iudiciariam ipsi humanitati datam; Christus enim in carne iudicabit, & Iudex erit. Ioan. 5. Potestatem ei dedit iudicium facere, quia filius hominis est. Act. 4. Ipse est, qui constitutus est iudex viuorum, & mortuorum. Tertio, ventilabrum in manu eius esse dicitur, ad significandam propinquitatem diui ni huius iudicij; quando enim messores vẽtilabrum in manu habent, prope est ventilatio, & separatio tritici à paleis; Quamuis enim multi intercedant anni inter priorem, & posteriorem Christi aduentum, tamen totũ hoc tempus æternitati collatum breue reputatum est, & à Ioanne Apocalypsis 1. dicitur (cito) & à Paulo Rom. 13. Nox, inquit, præcessit, dies autem appropinquauit: eo maxime, quia hæc separatio quotidie fit in singulis hominibus ab hoc sæculo recedentibus; ventilantur enim, & bonus saluatur vt triticum, malus autem, vt palea igni traditur. Hoc ipsum fecit Propheta Malachias c. 3. qui de ipsomet Ioanne prædixit; vtrumque enim aduentum coniunxit; Statim, inquit, veniet ad Templum suum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis. Ecce venit Dominus exercituum, & quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis stabit ad videndum eum? ipse enim quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum, & sedebit conflans, & emundans argentum, & colabit filios Leui. Hæc ille. Posteriora enim verba de posteriori aduentu recte interpretatus est Aug. lib. 20. Ciuit. c. 25. quem aduentum priori coniunxit, postquam de Ioanne venturo prophetizauit, aduentusque posterioris iudicium, & separationem igni conflatorio contulit, Ioannes autem noster suum Prophetam imitans, vtrumque copulauit aduentum, aliam tamen secutus metaphoram de areæ ventilatione.

Ventilabrum potestatem iudiciariam significat.

Malac. 3.

Et purgabit aream suam, & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili.

COMMENTARIA.

PRosequitur historiam sub eadem metaphora, aream nempe Ecclesiam vniuersalem, quam (suam) dicit; quia suo sanguine redemit. Matth. 16. Aedificabo Ecclesiã meam. Purgabit ventilabro potestatis iudiciariæ, & tamquam verus Iudex & iustus Dominus triticum, id est, bonos in horreum, id est, in æterna tabernacula, vbi commorabuntur omnes in æternum, congregabit; paleas vero malorum igni, qui numquam extinguetur, tradet. dũm autem hoc iudicium non fit, dumque ventilatio non efficitur, area triticum habet cum paleis, quia in hoc sæculo Ecclesia bonos habet permistos cũm malis.

ANNOTATIO. XXXVIII.

ISidorus Pelusiota lib. 1. Epist. 65. aream interpretatur vniuersã orbis Ecclesiam, in qua omnis humanæ naturę messis cogitur, Ventilabrum autem iustum iudicium, triticum eos, qui operum puritate, ac pœnitẽtiæ fructibus abundarunt; paleas vero dissolutos homines, quique ad omnem peccati ventum hucque illucque iactantur. Idem dicit Euthymius Matth. 3. qui illud etiam interpretatur quod in manu eius ventilabrum esse dicitur, eo quod promptus & paratus est ad iudicandum. Similis est metaphora hæc parabolæ illi, quam Matth. 13. Dominus ipse tradidit de zizanijs. in qua concludit, Colligite primũ zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum, triticum autem congregate in horreum meum. Basilius autẽ in Regul. breuior. respon. 257. paleas sic explicat: Qui sunt, inquit, de quibus dicit, paleas comburet igni inextinguibili? ij nimirum qui vtiles sunt ijs, qui digni sunt regno cę lorum, quemadmodum paleæ tritico: neque id ex vllo charitatis instinctu erga Deum, proximumue faciunt, siue in donis Spiritus, siue in corporis officijs, atque ita imperfectos seipsos deserũt. Hæc ille.

Aliæ eiusdem sñę expositiones referuntur.

Matt. 13.

Multa

Multa quidem & alia exhortans euangelizabat.

COMMENTARIA.

IOannes & Christi aduentum prædicabat præsentem, & hoc est Euangelizare, simul etiam vitia reprehendebat, & ad opera bona populum inducebat, & hoc est exhortari. hoc præmisit tamquam dispositionem quandam ad inducendam notitiam, & fidem aduentus; nam illud, Facite fructus diguos pœnitentiæ, ad exhortationem pertinebat. similiter, qui habet duas tunicas, det alteram non habenti, & neminem concutiatis, cæteraq; huiusmodi, de quibus dicit Euangelista, multa alia Ioannem exhortatum esse, & prædicasse, quæ ab eo non sunt scripta, nec ab alijs Euangelistis. Simile quid de Christo Domino dixit Ioannes vltimo. Multa & alia signa fecit Iesus, quæ non sunt scripta in libro hoc. Illud vero, post me venit vir, qui fortior me est, ille vos baptizabit Spiritu sancto, & cætera, quæ sequuntur, ad Euangelizationem pertinent. Et notandum est verbum Euangelizandi; non enim de Propheta vllo dictum est, sed de plusquam Propheta, qui Euangelij auctorem præsentem indicabat, quo verbo etiam Angelus vsus dixit: Euangelizo vobis gaudium, quod erit omni populo. Merito autem hæc multa silentio Euangelista pertransiuit, quia ad ea, quæ Christi sunt, narranda properabat; de Ioanne enim propter Christum facta est mentio. eaque de causa sola illa refert, quæ ad inducendum Christi testimonium satis esse videbantur.

ANNOTATIO XXXIX.

QVæ fuerit Ioannes exhortatus, egregie tradit Iosephus lib. 18. Antiquit. c. 7. vbi de Ioanne sic inquit: Hunc Herodes Tetrarcha necauit, virum optimum, Iudæos excitantem ad virtutum studia, & in primis pietatis ac iustitiæ, simulque ad baptismi lauacrum, quod ita demum Deo gratum aiebat fore, si non ab vno tantum, alteroue peccato abstinerent, sed animis per iustitiam prius mundatis, adderent & pœnitentiam corporis. Hæc ille.

Herodes autem Tetrarcha, cum corriperetur ab illo de Herodiade, & de omnibus malis, quæ fecit Herodes.

COMMENTARIA.

VT Euangelista ostenderet, quanta libertate, quantoq; zelo Ioannes exhortabatur, per quandam anticipationem, Ioannis incarcerationem enarrat, quæ facta fuit postquam Christum baptizauit, & post nonnulla miracula à Christo iam facta. Solent enim Euangelistæ quibusdam de causis temporis ordinē non seruare in narrandis, quæ gesta sunt, quod nunc factum est. Ioannes ergo sic exhortabatur populum, vt Herodem ipsum Tetrarcham, & regia potestate fungentem corripere non pertimesceret, nam arguebat eum de adulterio; vxorem enim fratris sui Philippi Tetrarchæ sibi copulauerat, & multa alia scelera publica commiserat, de quibus omnibus intrepide à Ioanne exhortante corripiebatur. Discant hinc Ecclesiæ ministri non tacere ad Principum scelera.

ANNOTATIO. XL.

Herodes non adulterij tantum, sed aliorum etiam scelerum arguebatur à Ioanne.

MAtthæus cap. 14. & Marcus cap. 6. vnā referūt Ioannis correptionem, propter quam ab Herode fuit in carcerem missus, & decapitatus, nimirum, quia eum arguebat propter Herodiadem, quā tulerat fratri suo. At vero Lucas noster adiecit etiā alteram; non enim de eo solo peccato, sed de alijs multis sceleribus eum arguebat. Qualis enim ipse fuerit, rei euentus indicauit; nam, vt Iosephus lib. 18. Antiquit. c. 9. refert, per Caium Cæsarem fuit à Tetrachia priuatus, & in exilium missus, & Dominus ipse testimoniū malitiæ huius Herodis reddidit, quando Lucæ. 13. eum vulpē appellauit. Fuit autem Herodes hic Tetrarcha, de quo in principio capitis huius dictum est, filius Herodis primi frater Archelai, & Philippi, qui Ioannem occidit, & Christum passionis tempore alba veste in contemptum indui iussit. De correptione autem Ioannis contra Herodem, posset quispiā nō immerito interrogare, quare Ioannes reprehendebat Herodem, quem sciebat reprehensione non futurum meliorem, nullumque inde fructum illi prouenturum? eius enim animum incorrigibilem, vel ipsa experientia (sæpe enim admonitus erat) deprehendere potuit. Respō deo, non omnino correptionem Ioannis fructu in Herode caruisse, nam Marci 6. dicitur, Herodes metuebat Ioānem, sciens eum virū iustum, & sanctū, & custodiebat eum, & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Præterea etiā si nihil effecerit in eo, quantū ad dimissionē vxoris fratris ipsius, non ppea prædicatio, & correptio eius sine fructu fuit. Est enim maxime obseruandum, Prædicatores Verbi Dei sæpe publica crimina, maxime Principū arguere debere, etiam si eos non se emēdaturos nouerit, ne cæteri scandalum patiantur, existimantes, aut prædicatores illorum facta probare, aut timiditate quadam ea non arguere. Est enim doctrina recepta, correptionem quidem fieri nō debere, quādo vtilitas correpti non speratur, nisi quando peccatum

tum in aliorum damnũ vergit, aut quia occasio est ruinæ eorũ, aut quia ex eo licere putant, quod non licet, tunc propter aliorum vtilitatem correctio est adhibenda, maxime si ijs, qui corrigere debet, si nõ corrigat, consentire, & probare factum malũ illius videatur. Non autẽ debemus faciles esse in desperãda vtilitate illius, qui corrigẽdus est; fallimur enim sæpe in hoc, desperantes emendationem correcti plusquam oportet. Videndus de hac re est August. lib. 1. Ciuit. c. 11. Cirillus autem lib. 2. Thesauri c. 4. causam quandam aliam notatu dignam de Ioannis correctione tradidit, nempe, vt testimonium suum quod de Christo perhibuerat, cõfirmaret; cũ enim Christus à Iudæis tamquam legis transgressor falso haberetur, Ioannem mirabantur quod tantum de eo testimonium perhiberet, propterea zelatorem legis non qualẽcumque, sed ardentissimum se exhibuit, Regem ipsum de crimine contra legẽ arguẽdo, & pro eius defensione moriẽdo, sicque suũ testimonium ab omni calũnia liberauit. Verba Cyrilli sũt hæc: Conquerebãtur Iudæi de Baptista, quod aucto ritate sua illi faueret, qui legalẽ doctrinã euerteret, vt ipsi putabant. Quid igitur ad hæc Ioannes? legi propugnat, ne Mosaicã legẽ cõtemnere videretur, idque vel ad repellendam, vel ad mitigandam suspicionem de se Iudæorũ fecit, nõ quia hoc ipse magni æstimaret, sed vt testimoniũ suum de Christo credibilius apud eos fieret. Quãuis igitur tũc multi, multisque modis præuaricauerunt, Herodem tamẽ solum, qui Princeps erat, redarguit, vt periculo suo Iudæos ad beneuolentiam sui reuocaret, & credibilior apud eos fieret: nam quasi pro lege pateretur, faciliores ad credendum ei fiebant. ita morte sua cęteris prodesse studebat. Hęc Cirillus.

ANNOTATIO. XLI.

Quale fuerit incestuosũ Herodis adulterium.

HIeronymus Matth. 14. de hac Herodiade sic inquit: Vetus narrat historia, Philippum Herodis maioris filium, sub quo Dominus fugit in Aegyptum, fratrem huius Herodis sub quo passus est Christus, duxisse Herodiadem filiam Regis Aretæ, postea vero socerum eius, exortis quibusdam cõtra generum simultatibus, tulisse filiam suam, & in dolorem prioris mariti, Herodis inimici eius nuptijs copulasse. Hęc & alia Hieronymus. vbi nota Hieronymum fuisse eius opinionis, Herodem nẽpe tulisse vxorẽ fratris Philippi viuentis, quod sequẽtibus verbis explicatius dicit, in quo etiam conuenit Eusebius lib. 1. hist. cap. 10. in altero tamen discrepat; citans enim, & sequens Iosephum lib 18. Antiquit. ca. 7. dicit Herodem Tetrarcham prius duxisse filiã Aretæ Regis Arabum, qua repudiata tulisse Herodiadem vxorem fratris viuẽtis, eaque de causa Aretam Regẽ bellũ illi intulisse; sic enim nũc in Eusebio legimus. Iosephus autẽ loco citato addit, Herodiadẽ hãc filiã fuisse Aristoboli, qui filius etiam Herodis primi fuit, eamque vxorem fuisse Herodis nõ illius Tetrarchæ, sed alterius fratris eiusdem Herodis Tetrarchæ ex alia matre, nam Herodes primus multas duxit vxores, ex quibus varios habuit filios. Hoc autem dictum Iosephi contradicit Euangelio Marci 6. vbi Herodias hęc dicitur vxor Philippi fratris Herodis Tetrarchæ. vnde in hac parte Iosepho credendum non est, nisi dicamus cum quibusdam recentioribus, hunc Herodẽ virum Herodiadis esse Philippum appellatum. In hoc autẽ Hieronymus, Eusebius, & Iosephus conueniunt, scilicet Herodẽ Tetrarcham tulisse Herodiadem vxorem fratris sui viuentis, & sibi in vxorem copulasse, vnde & adulterij, & incestus à Ioanne arguebantur. Idem tenẽt Glossa interlinearis Matth. 14. Mar. 6. & Beda, ac Druthmarus Matth. 14. Quidam vero alij in hoc dissentiunt, asserẽtes Herodem copulasse sibi matrimonio Herodiadem vxorẽ Philippi demortui, qui reliquerat ex Herodiade filiã, hacq; de cã à Ioanne reprehensum, quod contra legẽ ageret: nã prohibitũ erat lege Dei Leu. 18. fratris ẽt demortui vxorem ducere: Turpitudinem, inquit, fratris tui nõ reuelabis; turpitudo. n. fratris tui est, vnoq; solo casu licebat, & præceptum erat eam ducere, nimirũ ad suscitandum semen fratris, qñ sine liberis discesserat, vt habetur Deute. 25. quod in hoc Herodis facto locũ non habebat: nam Herodias ex Philippo mortuo puellam illam saltatricẽ conceperat, quamuis Iosephus Philippũ sine liberis discessisse affirmet; putat. n. Herodiadẽ non fuisse Philippi vxorem, quod vti diximus Euãgelio aduersatur. Huius opinionis fuit Tertul. lib. 4. cõtra Marcionẽ, affirmans Ioannẽ reprehendisse Herodẽ, quia contra legẽ agebat, suscepérat. n. vxorẽ fratris emortui, qui semẽ reliquerat. quod etiam Chryso. hom. 40. in Matth. affirmat, & Niceph. lib. 1. hist. c. 19. cum alijs. Herodes enim licet gentilis natione esset, legem tamen Moysis profitebatur. Mihi tamen prior opinio verior videtur.

Adiecit & hoc super omnia.

COMMENTARIA.

HErodes ergo de his à Ioanne correptus nihilo melior est factus, imò in peiora prorupit, & malis adiecit peiora; vt. n. inquit, Greg. lib. 19. moral. c. 3. cũ vera vox prauorũ se auribus admouet, memoriã culpa mordet, & in redargutione vitiorũ, quo intus cognitione mẽs tangitur, foris ad studiũ contradictionis excitatur. Notat autem Lucas hoc postremum crimen, quasi id cæteris quantumuis ingentibus, & grauibus præponderet flagitijs.

ANNOTATIO. XLII.

Herodes, & puella Herodias, puniti ob Ioannis necem.

QVantum scelus Herodis fuerit in Ioanne occidendo, vel ex ipso Iosepho cõstat, qui lib. 18. Antiquit. c. 6. referens bellum, quod Areta Rex illi intulit, eo quod filiam eius nuptui datam expulerit, vt Herodiadem duceret, in eoque bello victus Herodes fuerit, inquit sic: Apud Iudæos fuit opinio, iusta vltione numinis deletũ Herodis exercitũ, propter Ioannem, qui Baptista cognominatus est. Hæc ille. Ex eodem etiam Iosepho lib. 18. cap. 9. iustum Dei iudicium contra hoc flagitium Herodis constat, nam iniquis, & ambitiosis consilijs Herodiadis ductus tentauit id, vnde euenit, vt à Caio Cæsare fuerit Tetrarchia priuatus, & in exiliũ missus, & quę causa fuit Herodi, vt Ioannem occideret, eadem causa etiam fuit, vt regnum perderet. Apparuit etiam iusta Dei vindicta cõtra Herodiadem, quam Nicephor. lib. 1. hist. cap. 20. refert; sic enim de Herodiade inquit; Eundum ei quopiam brumali tempore

pore erat, & fluuius traijciendus, qui cum glacie cõstrictus coagmentatusque esset, pedes eũ transiebat, glacie autem rupta (idque non sine Dei numine) demergitur illa statim capite tenus, & inferioribus corporis partibus lasciuiens, molliusq; se mouens saltat, non in terra, sed in vndis; caput vero scelestum frigore, & glacie concretum, deinde etiam conuulneratum, & à reliquo corpore, non ferro, sed glacici crustis resectum, in glacie ipsa saltationem lethalẽ exhibet, spectaculoque eo omnibus præbito, in memoriam ea, quę fecerat spectantibus reuocat.

Et inclusit Ioannem in carcerem.

COMMENTARIA.

MAlum, quod super cætera omnia Herodes adiecit, hoc est, quod Ioannem misit in carcerem, & occidit, vt Matthæus & Marcus narrant. Particula (&) declaratiua est, quasi dictum esset, id est, Ioannem in carcerem misit; hoc.n. est, quod super omnia adiecit.

ANNOTATIO. XLIII.

Herodes quare Ioãnẽ in carcerem conjecerit.

MAtthæus, & Marcus vnam causam solã refe runt, cur Herodes in carcerem miserit Ioannẽ, nimirũ, quia arguebatur ab eo de Herodiade à fratre ablata, & sibi vxoris nomine copulata. Lucas autẽ meminit etiam alterius causæ, scilicet quia de multis alijs flagitijs reprehendebatur: Iosephus autem lib. 18. Antiquit. c.7. adiunxit tertiam, non facta mentione aliarum; sic enim, inquit: Cũ magni concursus ad Ioãnem fierent, plebe talis doctrinæ auida, Herodes veritus, ne tanta homini, aucto ritas defectionem aliquam pararet, quod viderẽtur nihil non facturi ex eius cõsilio, iudicauit satius esse, priusquam noui aliquid exoriretur, illum tollere, quam rebus turbatis seram pœnitentiam agere. Itaque vinctum missum in Machæruntem, illic occidi imperat. Hæc ille. quæ veritati Euangelicæ non videntur consentanea, vt ex Matthæo, & Marco constat, idcirco causa hæc non est probanda; Ioannes enim præcipue propter Herodiadẽ missus est in carcerem, & occisus: simul etiam, quia Herodem de malis ab eo perpetratis corripiebat. Fieri etiã potuit, vt timeret rebellionem populi ex hac Ioannis correptione, atque hic timor ex parte quadam eum induceret ad Ioannem vinciendum, & occidendum: propriæ vero causæ sunt, quas Euangelistæ narrant, & inter eas prima.

ANNOTATIO. XLIIII.

Graue scelus est in homines sanctos sæuire.

GRauissimum, & pernicios issimum peccatum est, homines iustos & sanctos, qui vel suo exẽplo, vel prædicatione à malo nos retrahunt, & in bonum inducunt, ea de causa persequi, expellere, & occidere. Quod peccati genus Dominus Matth. 23. exprobans dixit: Mitto ad vos sapientes, & prophetas, & scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & flagellabitis, & persequemini. Quam autem pernicios um sit, ostendens subiungit. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus. Et paulo inferius: Relinquetur, inquit, domus vestra deserta. Hoc autem maxime apparet ex tribus præcipuis circumstantijs, quę in hoc peccato, præter iniustitiam ipsam sunt. Primo quidem est ingratitudo maxima, hi enim iusti, & viri sancti sunt benefactores nostri tanto maiores, quanto maius beneficium est spirituale, quam temporale; quod enim æquale beneficiũ esse potest illi, quoiã peccato auertimur & ad salutis viam reuocamur? Qui igitur iustos homines, & verbi prædicatores persequitur, in suos maxime benefactores inuehitur. Secundo, hi ipsi viri sunt parentes spirituales; Paulus enim 1. Cor. 4. quos ad Euangelium sua prædicatione cõuertit, filios appellat, seque eos genuisse affirmat: parricidij ergo committur is, qui hos occidit. Tertio iusti viri, & sãcti sunt, qui apud Deum nos maxime protegũt, & eius indignationẽ à nobis auertunt: qui igitur hos expellit, & occidit priuat se defensione & protectione. vt enim, inquit Ambr. lib. 1. de Abraham cap. 6. Iusti sunt velut muri ciuitatis: qui igitur eos interfecit, similis est illi, qui ciuitatis ab hostibus circumsessæ muros, quibus protegebatur, euertit. Pulchro exemplo eam doctrinam probat Ambrosius. Si enim apud Sodomos decem iusti inuenti fuissent, ciuitates illæ igne consũptæ non essent. Genes. 18. nec ante ignis in illis descendit, quã iustus Loth esset extractus. Hoc ipsum Salomon Prou. 17. egregie docuit; Non est, inquit bonum, damnum inferre iusto, nec percutere Principem, qui iudicat iuste. Optima profecto sententia; qui enim iuste iudicantem Principem percutit, sibi nocet: nam insurgent latrones, & fures, & homicidæ deficiente iusto Principe, à quibus is, qui percussit, magnum patietur detrimentum, & grauius, quam à iusto Principe pati poterat. Ex his constat, quam graue flagitium, quamque pernicios um, & nociuum fuerit, Ioannem, qui populos ad Christũ recipiendum præparabat, quiq; Deo acceptissimus, ac ad impetrandam pro populo diuinam misericordiam efficacissimus erat, includere in carcerem, & occidere.

Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato.

COMMENTARIA.

REuertitur Euangelista ad historiam, quam, vt Herodis flagitiũ narraret, intetruperat. Cum igitur oĩs populus, id est, multi de populo baptizarentur (non.n. oẽs, vt supra diximus, baptizati sunt) & Iesus ẽt baptizatus esset. Perficitur hæc sn̄a sequenti, nempe cum baptizatus esset, & orasset, cœlum apertum est. Magna hic Saluatoris humilitas ostenditur. Primo quidem, quod baptizari, quasi peccator, & quasi pœnitentiæ indigens, voluerit. Secundo, quod à seruo Ioanne baptizari Dominus dignatus sit. Tertio, quod baptismum susceperit vna cum cæteris de plebe, quasi vnus de eis. Quarto, quod baptismo suscepto orauerit Deum, quo se Patre inferiorem profitebatur; orare enim inferioris est. A quo

profun-

profundius ipse se humiliat, eo glorioſius exaltatur: nam & Ioannes palam eum baptizare recuſat, affirmans, ſe potius ab illo baptizari debere; cæli etiam maieſtatē eius indicant, Spiritus ſanctus ſanctitatem illius manifeſtat, ac Pater eum ſuum verum filium teſtatur.

ANNOTATIO. XLV.

Quo ordine hæc res facta ſ fuerint.

EX Matthæo 3. Marci 1. conſtat rem ſic geſtam fuiſſe. tunc cum Ioānes baptizabat, venit Ieſus à Nazareth Galilææ in Iordanē, vt baptizaretur ab ipſo. Ioannes autē prohibebat ipſum dicens, ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? reſpōdens aūt dixit ei: ſine modo, ſic enim nos decet implere omnē iuſtitiā. tunc dimiſit eū, & baptizatus eſt ab ipſo Ioāne in Iordane. baptizatus aūt conſeſtim aſcendit de aqua, & orauit, & ecce cęli aperti ſunt ei, & vidit cælos apertos, & deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpecie ſicut colūba in ipsū, & vidit Chriſtus Spiritū Dei deſcendentē ſicut colūbā, & venientē ſuper ſe, & ecce vox de cęlis dicēs: Tu es Filiꝰ meus dilectus, in te mihi cōplacui. Hæc eſt integra hiſtoria, ex qua deducimꝰ cęlos apertos fuiſſe, & Chriſtū vidiſſe eos apertos. Hæc enim diſtincta ſunt; & vnū ſine altero eſſe potuit. ſimiliter Spiritum ſpecie columbæ deſcēdiſſe ſuper eum, & hoc etiā viſum fuiſſe à Chriſto; sūt enim pari ratione hæc duo etiam diſtincta. Nos verba ſola Lucæ interpretamur, ijs, quæ aliorum Euangeliſtarum ſunt prætermiſſis.

Patres nō nullas traduut rationes ob quas Chriſtus baptizari voluit.

Nō immerito aūt quiſpiā interrogabit, cur Chriſtus baptizari voluerit, eo maxime, cū ille Ioānis baptiſmus fuerit in pœnitentiā, qua Chriſtus in nocēs, qui nec peccauit, nec pecare potuit, non indigebat. Huiꝰ rei cauſas aliquot ſacri Doctores aſſignāt. Prima eſt, vt virtutem purgandi animas peccatis daret aquis, ſicuti poſtea factū eſt in baptiſmo ab ipſo inſtituto. Hāc causā varijs verbis ſacri Doctores tradiderūt. Greg. enim Nazianz. in Oratione in Chriſti natiuitatē: Videbis, inquit, Ieſū in Iordane meā purgare expurgationem, ſeu potius purificatione aquas ſanctificātē. Idē dicit Cyprianus ſerm. de Baptiſmo. Venit, inquit, Chriſtus ad baptiſmū nō indigens lauacro, in quo peccatū non erat, ſed, vt ſacramento perennis daretur auctoritas. Id etiā Ambro. in præſenti: Baptizatus eſt, inquit, Dominus nō mundari volens, ſed mūdare aquas, vt ablutæ per carnē Chriſti, q̄ peccatū nō cognouit, baptiſmatis ius haberēt. Chryſoſt. etiā hom. 25. in Ioan. Ex quo, inquit, Iordanis alueū ingreſſus eſt Chriſtus, non amplius reptilia animarū viuētiū, ſed animas rationales, & ſpiritales aqua producit. Chromatius etiā in Fragmentis. Matth. 6. Baptizari, inquit, voluit, non vt peccata deponeret, qui peccatū ſolus nō fecerat, ſed vt aquas baptiſmi ſanctificaret, ad diluenda peccata credentiū; nunq̄ enim aquæ baptiſmi purgare peccata credētiū potuiſſent, niſi tactu Dominici corporis ſāctificatæ fuiſſent. Hieronymus etiā Matth. 3. Vt Iordanis, inquit, aquas ſanctificās per deſcēſionē colūbæ Spiritꝰ ſācti in lauacro credētiū mōſtraret aduētū. Idē docet Augnſt. ſermone 29. de tēpore. In Iordanis, inqt, vndis aquas ad reparationē humani generis ſuo baptiſmo conſecrauit. Et inferius: ipſi fuit baptiſmi ratio, vt aquæ, q̄ purgaturę nos erāt, ab illo ante purgarētur. Et in ſerm. 37. Baptizatur, inquit, nō vt purificetur, ſed vt aquas ipſe ſanctificet, baptizat nouus homo, vt nouū baptiſmatis cōſtituat Sacramētū. Hęc Sanctorū doctrina non ſic intelligenda eſt, quaſi Chriſtus tūc virtutem aliquam purgandi animas aquis imprimeret, ſed qd ſuo facto aquas ad purgādum animas inſtitueret, & ordinaret; præcipua enim cauſa cur baptizari voluit, ea fuit, quia per aquas mūdū à peccatis purgare, & mundare decreuerat. Nec ēt ſic intelligēda hæc Patrū doctrina, quaſi ſi nō baptizatus eſſet Chriſtus, aquę nō potuiſſent lauare animas; nō enim hoc verū eſt, nā baptiſmus Chriſti idcirco lauat animas, quia adeſt virtus Spiritus ſācti: ſed Doctores id ſignificare voluerūt, Chriſtū baptiſmū in Spiritu ſancto, & aqua inſtitutū voluiſſe prius facto ſuo aquā ſāctificare, & in hoc munus præordinare, ſicque illa prima cauſa intelligi debet. Secundā huius rei causā adfert Auguſt. li. 5. de Baptiſmo c. 9. nēpe, vt ſignificaret omnibꝰ, quā tū crimē cōmitteret, qui baptiſmū ab ipſo inſtituendum non acciperet. Verba Auguſtini ſunt hæc: Sicut ſe ſubiecit pedibus eorū, quos ipſe dirigebat, ſic Ioānis muneri, quod ipſe donauerat, vt intellige rent omnes, quanto ſuperbiæ ſacrilegio quiſq; cōtēneret baptiſma, qd à Domino deberet accipere, quādo ipſe Dominus accepiſſet, quod ſeruo, vt propriū dare poſſet, ipſe præſtiterat. Subiūgit ibidē Auguſt. tertiā cauſam, nēpe propter humilitatē, vt inter omnes humillimus inueniretur, qui eius ſe baptiſmo ſubiecit, qui ſe profitebatur nō eſſe dignum, vt illius calceamenti corrigiā ſoleret. Hāc humilitatē cōmēdans Chryſoſt. hom. 12. in Matth. inquit: Cū famulis Dominus, cū reis Iudex baptizādus venit. Verū nihil tibi hinc cōturbationis oriatur, in his quippe humilibus illius ſublimitas vel maxime reſplendet. Qui enim dignatus eſt tanto tēpore geſtari in vtero virginali, cūque noſtra in dies procedere natura, cędi, atq; crucifigi, cunctaq; ppeti, quę paſſus eſt, quid miraris etiā ſi baptizari ſuſcipiat, cūque alijs ad ſeruum venire nō reſpuat? Illud eſt quippe admirationis omnimodo plenum, quod ſcilicet ille, qui erat Deus, homo fieri voluit; iā veto alia iuxta rationis ordinē cōſequuntur. Hæc ille. Quartā causā adfert Hieronymꝰ Matth. 3. nēpe, vt baptiſmate ſuo Ioannis baptiſma cōprobaret. Quintā causā, vt notauit Ambro. ipſe Dominus tradidit Matth. 3. recuſanti enim Ioāni eū baptizare reſpōdit; Sine modo, ſic decet nos omnē implere iuſtitiā, quaſi diceret: Non accipio baptiſmū tuū, ò Ioannes quaſi eo indigeā, ſed vt obſeruatorem totius legis me exhibeā, nec quicquā cōtra me habeant Iudęi, quod opponant; ſeruato enim Moyſis legē, ſupereſt etiā tuo me baptiſmo qui à Deo eſt, ſubijci, & qui circumcidi uolui nō ex neceſſitate, baptizari etiā nō reſpuo ſine obligatione, & indigentia. Ita dicit Leo Epiſt. 4. ad epiſcopos per Siciliā conſtitutos c. 6. Vnde Chryſoſtom. hom. 10. in Matth. ſic inquit: Chriſtus per omne tempus iuſtitiam legis implens, tum demū venit ad baptiſmum, quaſi cumulum cunctis legis obſeruationibus imponēs; quod enim hoc poſtremum fuerit ex operibus legalibus, audi quid dicat: ſic decet implere omnem iuſtitiam. quod dicit, hoc eſt, omnia iam lege præſcripta compleuimus, nec vllum tranſgreſſi ſumus mandatum, quoniam hoc vnum iam reſtat, oportet & iſtud adiungi, ſicque à nobis omnis iuſtitia implebitur. Hæc ille. Sextam cauſam adfert Chromatius loco paulo ante citato. Non ſui inquit, cauſa baptizari Dominus venit, ſed cauſa noſtri, vt impleret omnem iuſtitiam; iuſtum enim eſt

quod

quod quis docet alterũ, facere prior incipiat. Quia igitur Magister, & Dominus humani generis venerat, exemplo suo docere voluit, quid esset faciendũ, vt discipuli Magistrum, serui Dominm sequerentur. Quia ergo nouum baptismum daturus erat ad generis humani salutem, & remissionem peccati, prior ipse baptizari dignatus est, non vt peccata deponeret, qui peccatum solus nõ fecerat, sed vt aquas baptismi sanctificaret ad diluenda peccata credẽtiũ. Hęc ille. Alias causas congregat Damascenus lib. 4. de Fide. c. 10. sub his verbis: Tinctus est autem, non quod ipsi purgatione opus esset, sed purgationem meam sibi adsciscens, vt capita draconum in aqua cõtereret, vt peccatum obrueret, ac totum veterem hominem in aqua sepeliret; vt eum, à quo tingebatur, sanctitate afficeret; vt legem expleret; vt Trinitatis mysteriũ aperiret, vt denique nobis suscipiendi baptismi formam atqũe exemplum sese præberet Hæc Damascenus. Augustinus etiã lib. 3. de mirab. sacræ Scrip. c. 1. alias adfert causas, sic enim inquit: Ad baptismũ descendit Dominus, non quod baptismo egeret, qui proprij, aut originalis peccati nullam culpam haberet; sed vt aquas, quas quamuis in delicto Adæ Deus non maledixerit, terræ, qua cõtinebatur, maledictione infectas purgaret. Et ne quisquã baptismi sacramẽtũ negligeret, dũ qui sine peccato fuerat, baptismi aquas imuit, & ne quisquã ab inferiori baptizari paruipẽderet, dũ Dẽ Dominus à seruo suo mergi vndis baptismi appeteret, & quatenus adhuc se à diabolo, donec tentatio perficeretur, occultaret, qui illum velut lauacro indigentem, vt inter pollutos peccaminibus ablui aquis cõspiceret. Hæc ille. In quibus verbis sunt aliquæ causæ ex narratis, & quædam aliæ adiunctæ. Multo igitur aliter Christus baptizatus est, quam cęteri; Christus enim non à baptismo sanctitatem accepit, sed ipse se baptizantem, & baptismum eius sanctificauit, id circo baptismum Ioannis suscepit, qui in aqua erat sola, nec sãctitatem dabat; sic enim manifestius erat Christum potius eum sanctificasse, quam per illum sanctificatum fuisse. Dubitari autem posset, cur nõ solus Christ⁹ sit baptizatus, sed alij etiam baptizati sunt, & cur si alij etiam baptizati sunt, non omnes baptismo Christi baptizãdi, baptismum Ioannis susceperint. Vtrique dubio respondet August. lib. 5. de baptismo cap. 9. vbi sic inquit: Si Ioannes Christum solum baptizasset, melioris baptismi Ioannes dispẽsator esse putaretur, quo ipse Christus solus tinctus esset, quam Christi baptismus est, quo Christiani tinguntur. Et rursus. Si omnes prius baptismo Ioannis, & deinde Christi baptizari oporteret, minus plenus, minusque perfectus Christi baptismus merito videretur, qui non sufficeret ad salutem. Quo circa & baptismo Ioannis baptizatus est Dominus, vt superbas hominum ceruices ad salutarẽ suum baptismum flecteret, & non solus ipse baptismate tinctus est, ne hoc ipso superius ostenderet, quod eo solo ipse baptizari meruisset, & vltra illud perseuerare non sinit, ne hoc vnum, quo ipse baptizat, indigere alio præcedente videretur. Hæc ille.

Et orante.

COMMENTARIA.

COnnectitur præcedentibus sic. Cum populus baptizaretur, & Christus etiã baptizatus esset, post baptismum susceptum orauit, tunc apertũ est cælũ. Aduerte post baptismũ quẽ in Iordane suscepit, ab vndis ad terram ascendisse, & orasse, ne quę statim facta sunt, baptismo Ioannis adscriberentur. Orauit autem, vt suo baptismo, quem instituturus erat, virtutẽ sanctificandi obtineat; sicut autem baptizatus est, vt homo, ita etiam orauit, vt homo.

ANNOTATIO. XLVI.

Quorsum Christus post baptismum orauit.

POsset etiam quispiam interrogare, cur post baptismum Christus orauit. Aduerte Christum, vt refert Matthęus, similiter & Marcus, cum in Iordane baptizatus esset à Ioanne, cõfestim ascendisse ab aquis in terram, & illico, vt narrat Lucas, orasse. quæ duo ideo fecit, vt ea, quæ statim facta sunt, nẽpe cælorum apertionem, vocem Patris, Spiritus sancti descensum super eum, nemo baptismo Ioannis adscriberet, sed ipsius orantis Christi virtuti; ideo enim baptizatus, non est in aquis commoratus, sed à fluuio egressus; si enim dũ in aquis esset, id euenisset, facile errarent adstantes, tribuentes Ioannis virtuti, aut eius baptismo: confestim ergo egreditur: orationi autem intendit, vt omnẽ suspicionem auferat, & nemo fallatur. Orauit etiam alia de causa; sciens enim quę futura erant, nempe Patris admirãdum testimonium, & Spiritus sancti descensum, vt homo oratione se prępparat, tam magnificum beneficium recepturus. Euthymius Matth. 3. aliam adfert huius orationis causam: Baptizatus, inquit, orabat, docens eos, qui baptizati sunt, orare. Hanc causam pluribus verbis dilatans Beda, inquit: Quod Iesus, cuius omnia, quæ Patris, sũt, orasse memoratur, ad nos informandum actũ non dubitatur, quibus post lauacrum baptismatis aula cæli panditur, non ociose viuendum, sed ieiunijs, precibus, atque eleemosynis esse insistendum. Quia etsi peccata omnia sint in baptismo laxata, non adhuc tamen est carnis fragilitas solidata: nam quasi transito mari rubro, necatos quidem gratulamur Aegyptios, sed in deserto mundanę conuersationis hostes occurrunt alij, qui duce & cooperatrice Christi gratia, nostro sudore vincantur, donec promissam vitæ æternæ peruenia mus ad patriam. Hæc Beda.

Apertum est cælum.

COMMENTARIA.

HAC sententia perficitur præcedens, post baptismum enim susceptum, cum orasset, cælum apertum est, id est, splendor in regione superiori quidam apparuit, quasi cælorum apertura, quam Philosophi hiatum cæli appellant. Hoc autem factum est, tum vt columbæ descensu Spiritus sancti aduentus ostenderetur, tum vt vox non hominis, sed Dei, cuius sedes cælũ est, agnosceretur, tũ demum vt per baptismũ Christi, ianua cęli aperienda

signifi-

significaretur; baptizati enim, & purgati, si quid sordis post baptismum contraxerint, non iam limbo detinentur, sed in cœlum euehuntur.

ANNOTATIO. XLVII.

Cœlũ quare, & qũo apertum fuerit.

MAtthæi 3. dicitur: Ecce aperti sũt ei cæli. Quæ autem sit apertio hæc, & qua de causa facta, non eodẽ modo Doctores explicãt. Hieron. Matth. 3. Aperti, inquit, sunt cæli, non reseratione elementorum, sed spiritualibus oculis, quibus & Ezechiel in principio voluminis sui apertos eos esse commemorat. Hæc Hieronymus. Non igitur secundũ Hieronymum, apertura aliqua reali cæli fuut sciſſi, nec sensibili aliqua specie, quasi aperti visi sunt, sed spiritualiter, quia oculis mentis per contemplationem reuelata sunt misteria cælestia. Hæc expositio non satis accommodata mihi videtur: nam sicut vox, & cõlumba sensibiliter percepta sunt, ita etiam sensibilis fuit apertura; hæc enim propter illas facta est. Chrysost. in Matth. in imperfecto hom. 4. idẽ sentit cum Hieronymo in hoc, quod cæli non sint reipsa sciſſi, & aperti: aliter tamen aperturam hanc interpretatur, nimirum, quia oculis corporeis Christus vidit, quæ in cælis erant, sicut Stephanus dicitur cælos vidisse apertos, quia vidit, quæ in cælis erant, nẽpe Christum, ac si aperti fuissent. Quæ expositio prout ego arbitror, non videtur etiam satis accommodata. nam nõ Christus solus, sed etiã Ioannes & adstantes viderunt cælorum apertionem, sicut etiã viderunt columbam, & audierunt vocẽ Patris; hæc enim facta sunt in testimonium Christi, vnde alijs etiam innotescere debuerũt. Eodem argumento refellitur quorundam aliorum interpretatio, scilicet. factam hanc apertionem fuisse non visibiliter, sed imaginarie; Christus enim sua imaginatione cælos apertos vidit. Quod dici non potest, cum hæc apertio sit facta in testimoniũ. nec obstat verbum Matthæi, vbi dicitur (Aperti sunt ei cæli) non enim id significant hæc verba, quasi ipse solus viderit, sed quod propter eum, vt interpretatur Chrysostom. in imperfecto hom. 4. aut etiam quasi versus eum sit apertio facta, non autem quod alijs non fuerit visa. Existimo ergo cũ præfatis Doctoribus nõ fuisse cælos sciſſos realiter, sed apparuisse sensibiliter, & corporeis oculis splẽdorem in regione superiori, quasi cæli essent aperti, vt in Commẽtario dictũ est. Qua autẽ de causa hæc apertura sit facta, Augustinus ser. 26. de Tempore respondet, sic dicens: Ideo cælum aperitur, vt mysterium baptismatis in hoc declaretur, quia quando homo de baptismo egreditur, tunc ianua regni cælestis ei aperitur. Chrysostomus autem in imperfecto hom. 4. cum priori, etiam alteram adfert causam; Aperti sunt, inquit, cæli, vt exemplo eius intelligamus, quia omnes homines recti, qui baptizati Spiritum meruerunt accipere sanctum, similiter aperiuntur eis cæli, & vident ea, quæ sũt in cælo, non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Adducit etiam ibidem tertiam causam: cæli, inquit, sunt Scripturæ diuinæ Prophetarum, & Apostolorum, in quibus habitat Deus, de quibus scriptum est. Quoniam videbo cælos opera digitorum tuorum, Lunam, & stellas, quæ tu fundasti: ergo qui baptizatur, & meretur accipere Spiritum sanctum, adaperiuntur ei omnes Scripturę, vt intelligat, quæ ibi posita sunt mysteria veritatis. Hæc ille. Augustinus serm. 37. aliam adiungit, quæ quarta est: Aperti sunt inquit cæli, existimo vt in cælestibus esset miraculum de his, quæ agebantur in terris: quomodo enim poterant non admirari Virtutes cælorum, & Dominationes, Cherubin, & Seraphin, cum viderent Dominum Sabaoth in fluuio à Ioanne baptizari? Hæc Augustinus. Quæ omnia ad spiritualẽ sensum pertinent. Ad literalem tamen ea, quæ in Commentario dicta sunt, magis facere videntur.

Et descendit Spritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum.

COMMENTARIA.

Quare columba quæ Spiritus sancti signũ erat, sup Christum descenderit.

CAelo aperto columba Spiritus sancti signum descendit, & super eũ mansit: descendit autem, tum vt eum sanctum, & Spritu sancto conceptum indicaret, tũ, vt Ioannes Baptista eum esse Messiam indicio cælesti cognosceret; dictũ enim erat ei à Deo; super quẽ videris Spiritum descendentẽ, & manentẽ super eũ ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto, vt habetur Ioan. 1. tum vt significaret Christum iam inchoare officium redemptionis. tũ demũ vt nobis innotesceret, eos qui Christi baptismo baptizãdi erãt, Spiritum sãctum accepturos esse, & donis, ac virtutibus ipsius ornandos. Epiphanius in Ancorato addit etiam descendisse Spiritum sanctũ, vt demonstraret aquas esse iã puras ijs, qui baptizandi erant in nomine Patris, Filij, & Spiritus sancti. Spiritus sanctus autem descendisse dicitur, non quod substantia ipsius, quæ vbique est, locum mutauerit, sed quod species columbæ, quæ signum erat ipsius Spiritus sancti, descendit, sicut etiam in discipulos sub ignis specie descendsse dicitur. Conueniẽs autem signum Spiritus columba est, ad exprimendam simplicitatem, & innocentiam, & animi candorem, quæ à Spiritu sancto sunt, & in Christo erant. Et recte quidem in Christũ descendit, vt Hieronymus Matth. 3. notauit, ne vocem Patris, Hic est filius meus, de Ioanne pronunciatam adstantes existimarent.

Refellitur quædã hæresis, & Tertulliani verba de columba hæc referuntur.

ANNOTATIO. XLVIII.

AMbrosius lib. 1. de Sacramentis c. 5. notat dictum (sicut columba) quia non erat vera columba, sed species, seu figura eius, quod in Commentarijs in Ioannem diximus. Recte etiã Augu. lib. 3. de moralibus sacræ Scripturæ ca. 5. annotauit Spiritum sanctum descendisse super Christũ; non

quod

quod ante non habuerit Spiritum sanctum, qui vt homo, de eo iam conceptus erat; & ab vtero matris sanctus erat; vt autem Deus, ipsi erat consubstantialis, sicut nec quod sequitur (filius meus es tu) tunc habuit, cum baptizatus est, quippe qui filius Dei conceptus fuit. sed hæc facta nunc sũt ad significationem, vti dictum est in Commẽtario. Fuit antiqua hæresis diuidentium Christum à Iesu, & affirmantium Christum descendisse, & vnitum fuisse cum Iesu in baptismo, idque significare descẽsum hunc. De hoc tamen, & de alijs nonnullis ad hunc descensum, & columbam pertinentibus, diximus in Commentarijs in Ioãnem annotatione 70. & sequentibus; idcirco eam prætermittimus, illic lector, si libet legere, inueniet, solum hoc in loco verba Tertulliani lib. de baptismo referam. Sanctissimus, inquit, spritus super emundata, & benedicta corpora libens à Patre descendit, super baptismi aquas, tamquam pristinam sedem recognoscẽs con quieuit; columbæ figura delapsus in Dominũ, vt natura Spiritus sancti declaretur per animal simplicitatis, & innocentiæ, quod etiam corporaliter ipso felle careat columba, ideoque inquit: Estote simplices sicut columbæ. Nec hoc quidem sine argumento præcedentis figuræ. Quẽadmodũ enim post aquas diluuij, quibus iniquitas antiqua purgata est post baptismũ (vt ita dixerim) mũdi, pacem cælestis iræ præco colũba terris annũciauit dimissa ex arca, & cum olea reuersa; eadẽ dispositione spiritalis effectus terræ, id est, carni nostræ emergendi de lauacro post vetera delicta, colũba Spiritus sancti aduolat, pacem Dei adferens emissa de cælis, vbi Ecclesia est arca figurata. Hæc Tertullianus. In quibus illud annotandum est, quod de columba refert, nempe non habere fel, non omnino ab Aristotele probari, qui lib. 2. hist. Animal. cap. 15. dicit habere quidem sed valde exiguum, illudque iunctum intestino, vt propemodum sensum effugiat.

Et vox de cælo facta est.

COMMENTARIA.

DEscendente Spiritu sancto specie columbæ, & manente super Christum, vox Patris de cælo auditur, non solum à Ioanne, sed à turbis etiam circumstantibus testimonium de Christo reddentis. prius quidem columba mansit super eũ, vox postea secuta est, vt de eo pronunciata esse dignosceretur, super quem Spiritus descenderat, & manebat. De cælo autem dicitur facta, quia ab alto audita est, quasi de cælo emissa.

ANNOTATIO. XLIX.

Duplex columbæ, & paternæ vocis consideratio.

ADuerte vocem, & columbam dupliciter considerari posse. Vno modo, quantum ad naturam suam; illa enim accidens, seu sonus quidam in aere formatus est, hæc vero substantia quædam est. Altero modo, quantum ad significationem. Si modo priori considerẽtur, à tota Trinitate Patre, Filio, & Spiritu sãcto factæ sunt; cum enim sint quædam res creatæ, necesse est à Trinitate tota eas esse productas: nihil enim facit pater, quod non & filius & Spiritus sanctus, vna, & indiuisa actione, sicut vna est in tribus essentia, & potentia. Si vero posteriori modo considerantur, tunc distinctas significant personas: nam columba Spiritum sanctum, vox Patrẽ indicat, sicut nobis etiam accidit; vocibus enim & imaginibus Deũ significamus, quas voces, & imagines nõ dubitamus totius Trinitatis virtute, & potentia nobiscum concurrente esse factas, vna tamẽ voce, & imagine Patrem, alia filium, alia Spiritum sanctum significamus. Hæc eadem distinctio procedit in Christi humanitate, quæ etiam considerari potest quantum ad substantiam suam; sicque à tota Trinitate facta est. Altero modo quantum ad vnionem, sicque soli filio vnita est. Columba igitur solum Spiritum sanctum, vox hæc solum Patrẽ significat, homo vero hic, super quem columba descẽdit, & de quo vox pronunciatur, solus est filius, licet columba, vox, & humanitas à tota Trinitate sint effectæ, & creatæ. Doctrina est hæc ab August. tradita serm. 38. de Tempore. cuius verba sunt. Indubitanter, inquit, credere debemus ipsam sanctã Trinitatem esse inseparabilis substãtiæ, essentiæ, inseparabiliterque operari quicquid à singulis personis legimus operatum esse. Quamuis enim certissimũ sit: Patrem esse solum, qui dixit, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui; & filium esse solũ, super quem illa vox solius Patris sonuit, quando in Iordane secũdum Ioannem baptizatus est idem vnigenitus Deus, qui carnem solus accepit, & Spiritum sanctum Patris, & filij solum esse, qui in specie columbæ super eum baptizatum ascẽdentem de aqua, descendit, & quinquagesima die post resurrectionẽ Christi fideles in vno loco positos in linguarum ignearum visione adueniens repleuit: illam tamen verissime vocẽ, qua solus locutus est Deus Pater, & illam carnẽ, qua solus homo factus est vnigenitus Deus, & illam columbam, in cuius specie Spiritus sãctus super Christum descendit, illasque linguas igneas, quarum visione fideles in vno loco constitutos repleuit, opera esse totius sanctæ Trinitatis, id est, vnius Dei, qui fecit in cælis, & in terra visibilia, & inuisibilia, verissime credendum est. Hæc Augustinus. Aduerte præterea Augustinum eodem sermo. 37. de Tempore causam quandam præter superius dictas assignare, cur super Christũ, & columbæ specie Spiritus sanctus descenderit, & vox patris audita sit, nimirum, vt testificatio Ioannis, quã de Christo exhibuerat, diuino testimonio cõfirmaretur; existimat. n. Augustinus ante baptismũ Christi Ioannem eum demonstrasse dicẽdo: Ecce Agnus Dei. Hoc tamen, vt ex Ioannis Euangelio constat, non videtur probandum, post baptismũ enim tale testimonium perhibuit. Verius tamen dici potuit diuino testimonio confirmatum esse, id quod ante baptismum Ioannes corã turbis dixerat: Ego à te debeo baptizari: illum enim sibi prætulit, idque Spiritus sãctus signo, & Pater sua voce comprobarunt; negandum vero nõ est, hoc diuino testimonio roboratum esse etiam, quod post baptismũ Ioannes de Christo testificatus est. Paulo autem inferius de hoc patris testimonio plura dicemus.

Tues

COMMENTARIA.

TEstatur Pater Christum filium suum,& in Greco est articulus emphaticus,Tu es ille filius meus,non adoptiuus;sed naturalis,de quo scriptum est,Filius meus es tu, ego hodie genui te. Maiorem ac clariorem de Ioanne Baptista populus conceperat tunc opinionem,pluriſque ille habebatur, quam Christus, confirmarique ea opinio poterat cum Christum illius baptismum suscepisse videret,idcirco testimonium patris presente Ioanne fit, vt dum Christus solus filius pronũciatur, ille seruus agnoscatur, quantumque filius seruum, tantum Ioannem Christus excederet. Ad Hebr. 1,Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditauit:cui enim dixit, aliquando Angelorum,filius meus est tu,ego hodie genui te.

ANNOTATIO. L.

Mysteria declarantur, q̃ sub hoc patris testimonio claudantur.

AVgustinus libro 2. de cõsensu Euangelistarũ c.14.notat Matthæũ c.3.referre hoc testimonium Patris in tertia persona; Hic est filius meus; Marcum vero, & Lucam in secunda, Tu es filius meus.Nihil tamen contrarietatis esse dicit, quia ad eandem sententiam vtrumque pertinet, quamuis vnum horum Dominus dixerit:Mathæus vero explicare voluit,cuius causa hæc sit vox reddita,nimirum propter adstantes,vt eum filium esse Dei agnoscerent,ideo, ad eos referens scripsit: Hic est filius meus;Christus enim testimonio non indigebat.Cæteri vero duo Euangelistę verbum ipsum Patris narrarunt.Sunt nonnulla hoc loco annotanda.

Primo quidem verba hæc esse tantũ significatiua erat enim Christus ab ipsa cõceptione in vtero matris Dei filius;tunc enim vnio facta est diuinæ naturæ cum humanitate in persona filij Dei, & ille homo filius erat Dei simul & hominis,nunc vero mysteriũ manifestatur à Patre,& Spiritu sancto. Fuit hæresis antiqua,cuius meminit Irenæus libro 3. ca. 10.Christum purũ hominem fuisse vsque ab baptismum,in quo incępit filius Dei esse.;Diximus cõtra hãc hęresim supra in capite 1.& cõmentarijs in Ioãnẽ,& satis conuincitur presenti sententia; verbũ enim est testificandi quod iã erat,Tu es filius meus.

Secundo,nota hoc verbo significatã esse mutationem veteris legis,quę erat seruitutis,in statum Euãgelicum filiorum Dei;de qua dicitur Romanorum 8.Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore,sed accepistis spiritum adoptionis filiorũ, in quo clamamus Abba pater.& Galat.4. Misit Deus filiũ suum factum ex muliere,factũ sub lege.vt eos, qui sub lege erant, redimeret,vt adoptionem filiorum reciperemus.Idcirco cum spiritus descendit, vox auditur:Tu es filius meus,per eum enim in filios Dei adoptandi eramus.Ioã.1.Quotquot receperunt eũ, dedit eis potestatem filios Dei fieri.

Rom.8.

Tertio nota,Christum non solum vt Deum, sed etiam,vt hominem esse filium Dei; vt Deũ quidem ratione naturæ diuinæ, quam ab æterno accepit à patre,generatione,vt hominẽ vero vnione, qa illa natura humana vnita erat personæ Filij Dei, eadẽ enim erat psona Deus,& homo,vnde nõ erat adoptionis filiꝰ nec vt Deus nec vt homo;sed naturalis.

Quarto nota Christo baptizato Spiritum sanctũ descendisse specie columbę,& Patrem de Filio testimonium perhibuisse,vt mysterium salutisq;nostræ ordo reuelaretur, quia per Baptismum salutarem Christi eramus futuri filij Dei,& donis Spiritus sãcti munerandi,vt notauit Chromatius in fragmẽtis in Matth.in fine.Baptismus enim Christi,& ianuã cæli aperit,& filios Dei adoptionis facit. & Spiritus sancti gratiam, dona, & virtutes infundit, idcirco Christo baptizato & cæli aperiuntur, & Spiritus sãctus columbæ specie descendit,& vox Patris filium ostendentis auditur.

Quinto etiam nota, significatum esse quoddam aliud diuinum mysterium,Baptismum nẽpe Christi futurum generationem quandam spiritualẽ, per quam renascituri eramus in nouum hominẽ, & in Dei filios; non enim solum baptismus innouat, sed regenerat etiam.Ioãn.3. Oportet nasci denuo. Tit. 3.per lauacrum regenerationis, & renouationis. Nõ quidem vt iterum nascatur carnalis homo, sed vt nascat spiritualis,& diuinus,& Dei filius. Quod enim natum est ex carne,caro est, quod natum est ex spiritu spiritus est;idcirco quæ fuerunt in Christi generatione,& conceptione,in eius baptismo apparent;nam in conceptione superueniens Spiritus sanctus,& virtus Altissimi obumbrans adfuere; in baptismo autẽ adsunt etiã Spiritus sãctus & Pater; qa futurũ erat,vt per Christũ baptismus institueretur,qui esset generatio quædam diuina, & cælestis.

Ad Tit.3

Sexto etiam nota,adfuisse sensibiliter totam Trinitatem, Patrem loquentem,Spiritum sanctum descendentẽ specie columbæ,Filium in carne visibili, quia totius Trinitatis nomine baptismus erat conferendus Matth.vltimo,Docetẽ omnes gentes,baptizantes eas in nomine Patris,& Filij & Spiritus Sãcti.Postremo notat Augustinus lib.2.de consensu Euãgelistarum ca.14.in nonnullis codicibus legi hoc in loco;Tu es filius meus, ego hodie genui te. In vetustioribus tamen codicibus Græcis non haberi,nec vulgatus legit illud (ego hodie genui te.)

Dilectus.

COMMENTARIA.

NOn tantum filium,sed dilectum etiam Pater appellat,non solum quia super omnes dilectus est à Patre,Ioann.3.Pater diligit Filium,&omnia dedit ei in manu:sed etiam quia ex summa erga nos dilectione Patris datus nobis est. Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum,vt filium suum vnigenitum daret. atque etiam,quia summi erga nos amoris Dei Patris est argumentum efficacissimum. 1. Ioan. 3. In hoc apparuit charitas Dei in nobis,

quia filium suum vnigenitum misit Deus in mundum. Est ergo dilectionis Dei erga nos, & effectus eximius, & argumentum manifestum. Græce autem est cum articulo, ille dilectus ad singularitatem ostendēdā, quia omnes nos filij iræ eramus; ille autem solus dilectionis filius: & ad significādum, quod prædictum erat; quasi diceret, est ille dilectus, de quo dictum est Isaiæ 5. Cantabo dilecto meo cāticum patruelis mei: Vinea facta est dilecto meo. Et huius dilecti frequens in Canticis mentio facta est. Perpende autem verborum consequentiam, Filius est, ideo dilectus. Nos gratia data, seu inhærente dilecti sumus: at Christus, quia filius est; diuinitas enim humanitati vnita eam fecit præcipue gratissimam, & dilectam Patri.

Isai. 5.

In te complacuit mihi.

COMMENTARIA.

TV es, in quo benefacere hominibus volui, & per quem ipsi mihi placuerunt, & beneplacitum meum in eis implebitur. Ephesios 1. Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in Christo. Conuenienter autem hoc præcedenti connectitur, quia tu filius es meus dilectus; idcirco complacitū est mihi per te. Per eum enim, qui filius est Patri dilectus, ij, qui nec filij, nec dilecti erant, placuerunt, & adoptionem filiorum, & hæreditatem consequuntur. ad Ephesios 1. In laudem gloriæ gratiæ suę, in qua glorificauit nos in dilecto filio suo.

Ephes. 8.

ANNOTATIO. LI.

Diuersimoda huius loci apud patres lectio, sed rē sus est idē.

IRæneus libro tertio cap. 11. illud Matthæi 12. ex Isaia 42. Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit animę meę, vbi simile verbum habetur, legit loco (in quo bene complacui.) in quo bene sensi. Capite vero decimo eiusdem libri locum Matthæi 3. legit: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacuit. Cyprianus autem libro de baptismo, libro 1. contra Iudæos, c. 10. locum Matthæi 17. similem huic legit: Hic est filius meus, in quo bene sensi. At vero libro de Baptismo in hoc loco legit: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Verbum enim Græcum, εὐδοκέω, vtrumque significat, & bene affectum esse erga aliquem, seu bene ei velle, atque etiam præclare de eo existimare, & sentire. idcirco modo hanc, modo illam significationē vsurpant Doctores. Vulgatus vero interpres, quam Ambrosius, & Augustinus libro 2. de consensu Euangelistarum cap. 14. & Hilarius libro sexto de Trinit. sequuntur, vertit in priori significatione, quæ sæpe in Scriptura vsurpatur. Psal. 149. Beneplacitum est Domino in populo suo. & 1. Corinth. 10. Non in pluribus beneplacitū est Domino. sic nunc dicitur, in Christo beneplacitum esse Patri, quia sic Pater erga eum affectus est, vt omnes nos in eo sibi gratificare decreuerit, & beneplacitum, bonamque voluntatem, qua nos saluare voluit, in Christo, & per Christum perficere statuerit. Euthymius aliam adfert interpretationem, nimirum, in te complacui, id est, in te oblector. Ambrosius autem sic interpretatur: in te complacui; Quid est, inquit, in te cumplacui nisi quia omnia, quæ habet Filius, habet Pater, sicut & quæ Patris sunt, Filij sunt? At vero, quæ in commentario diximus, accommodatiora videntur. Est autem hoc loco quędam aduertenda diuersitas: nam, Matthæi 3. dicitur in quo mihi complacui. Marci 1. In te complacui. Lucæ 3. In te conmplacuit mihi: quam notat Augustinus libro 2. de consensu Euangelist. ca. 14. Respondet autem duos posse facere seusus illud (in te complacui.) nempe, quia in Filio sibi Pater complacuit, & quia in Filio complacuit sibi in hominibus, ideoque additum est illud (mihi) vt posterior sensus significetur. Quicquid de hoc sit, siue illo, siue hoc modo legas, eadem est sententia, nec vlla est contrarietas. Cyprianus libro 2. de baptismo, hunc locum adducēs præter verba explicata legit, (ipsum audite) sed credendum est eum ex verbis Matthæi 17. in transfiguratione dictis, id verbum adiunxisse; Chrysostomus vero in imperfect. in Matthęum homil. 4. non solum illud non legit, sed causam adfert, quare in transfiguratione id dictum sit, nō autem in baptismo, cum vtrobique testimonium Patris exhibitū sit; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui. Ea autem est, quia in mōte magis agebatur de commendatione Euangelij. quod Legi pręponebatur, quam de notitia personę Christi, quę multis erat iam manifestata miraculis; nunc vero in baptismo agebatur de personæ ipsius manifestatione, quæ nondum se prodiderat miraculis; & quę nondum suam prædicauerat doctrinam.

ANNOTATIO. LII.

Christꝰ iā baptizatꝰ Ioannē baptizauit i Spiritu sancto.

COmpleto hoc mysterio, cōuenientissime Christus suo baptismo Ioānem Baptistam baptizauit; sic enim significabat ea, quæ gesta erant, non ad baptismum Ioannis, sed ad suum baptismum pertinere; hic enim in nomine Trinitatis cōferēdus, hic in Spiritu dandus erat, per hunc filij Dei efficimur, porta cæli aperitur, donis Spiritus sancti replemur. Ioānem autem à Christo baptizato baptismum suscepisse non in aqua solum, sed etiam in Spiritu testantur sacri Doctores. Hieronymus Matthæi 3. sic inquit: Pulchre dixit: fine modo; vt ostenderet Christum in aqua, Ioannem verò à Christo in Spiritu

Spiritu baptizandum. Chrysostomus in imperfect. homilia quarta sic habet: Dum dicēti Ioanni, Ego à te debeo baptizari, respondit: modo sine, ostendit, quia postea Christus baptizauit Ioannem. Quāuis in secretioribus libris manifeste hoc scriptum sit: Et Ioannes quidem baptizauit illum aqua; ille autem Ioannem in spiritu. Hæc ille. Chromatius etiam in fragmentis in Matth. Baptizauit, inquit, Ioannes Dominum, seu potius ille baptizatus est à Christo, quia hic aquas sanctificauit, ille aquis sanctificatus est; hic gratiam donauit, ille accepit; ille peccata deposuit, hic remisit, quia ille homo, hic Deus: ideo ait Ioannes ad Christum: Ego à te debeo baptizari, & tu venis ad me? Ioannes enim baptismo egebat, quia sine peccato esse non poterat; Christus baptismo egere non poterat, quia peccata non fecerat. Vnde in baptismo illo Dominus primum Ioannis, deinde totius mundi peccata purgauit. Hæc ille. Quod de peccato Ioannis dicit, intellige de veniali; mortale enim diuina protegente eum gratia numquam commisit: ab originali autem in vtero matris, à Christo, etiam in vtero matris existente, Beataque Virgine salutante, iam mundatus erat. à veniali autem immunis non erat; hoc enim de sola Beata Virgine Ecclesia confitetur, quę ex priuilegio speciali ab omni etiam veniali præseruata fuit.

Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta.

COMMENTARIA.

AGgreditur Euangelista texere historiam Christi, mundo se iam doctrina, & signis manifestantis, cuius exordium fuit à baptismate Ioannis, cum esset Christus ætatis suæ iecuudum carnem quasi annorum triginta. Sensus ergo est Baptizatus Iesus erat incipiens, id est suam manifestationem exorsus est, cum esset tunc annorum fere triginta, id est, agebat trigesimum annum.

ANNOTATIO. LIII.

Patres diuersis modis superiorē sententiam legant.

IN huius loci intelligentia magna est controuersia inter antiquos etiam Patres. Oportet autem, quæ ad literam spectant, primo omnium explanare. Quidam ex recentioribus notat particulam, (quasi) Græce ὡσεί, in quibusdam Græcis codicibus desiderari; hæc tamen notatio rei veritatem non debet dubiam facere: nam tales codices mendaces esse testantur plurimi, & fere omnes Græci, qui eam legunt: Latina etiam exemplaria, in quibus ea posita est, ac etiam communis Patrum consensus, qui illam sunt interpretati, quorum nomina paulo inferius recitabuntur. Præterea notandum est, illud (incipiens) Græce ἀρχόμενος, Clementē Alexandrinum libro primo Stromat. & Euthymium legisse ἐρχόμενος, id est, ingrediens, seu incidens, seu veniens; reliqui tamen omnes cum Vulgato legunt ἀρχόμενος, seu incipiens. Prætea Græce illud (incipiens) est in fine sententiæ, nempe (Erat quasi annorum triginta incipiens.) at vulgatus posuit in principio, sicque Origenes homil. 28. & Ambrosius & Augustinus libro 2. de consensu Euangelistar. cap. primo cum cæteris legunt. Irenæus autem libro 2. cap. 39. illud (quasi) præponit participio in hunc modum. Iesus autem erat quasi incipiens triginta annorum: siue autem in principio, siue in fine collocetur, non mutatur sensus. Præterea notandum est, Græce haberi participium ὤν, Latine (existens) quod quidam priori participio copulant, quasi dictum esset: Incipiebat esse quasi triginta annorum. Irenæus vero loco citato connectit sequentibus, puta, existens, vt putabatur filius Ioseph. Hæc quantum ad verba notata sunt.

ANNOTATIO LIIII.

Sensus superioris sententię magis examinatur.

QVOD vero ad sensum spectat, duæ occurrunt difficultates. Prior est de participio (incipiens) cui connecti debeat, & quem sensum faciat. Posterior est de hoc annorum numero. Varij igitur sunt Doctores in connectēdo hoc participio, atque etiam in interpretando. Quidam separant ab annorum numero in hunc sensum: Iesus erat incipiens, cum esset quasi triginta annorum. Quidam alij coniungunt cum annis, sic; Erat incipiens esse annorum quasi triginta, vel, incipiebat esse quasi annorum triginta. Priorem sententiam multi sequuntur, licet non eodem modo legant, aut interpretentur.

Primo enim loco Origenes homilia 28. legit ἐρχόμενος, id est, incipiens, vt supra diximus, & diuidit ab annis in hunc sensum: Iesus cum esset quasi annorum triginta, erat incipiens, id est, exorsus est se manifestare mundo doctrina, & signis suum Euangelium promulgando, cuius expositioni fauet illud Actorum 1. Omni tempore, quo intrauit, & exiuit ad nos Dominus Iesus incipiens à baptismate Ioannis. Quo loco est idem participium (incipiens.) Simile illud est Actorum 10. Incipiens à Galilæa post baptisma, quod prædicauit Ioannes. Secundo loco Clemens Alexandrinus libro primo Strom. legit ἐρχόμενος, id est, veniens, tamen diuidit ab annis; sic enim habet, hunc locū Lucæ citans: Erat Iesus veniens ad baptismum Ioannis; quasi triginta annorum. Cui lectioni & sensui visus est Iustinus consensisse Dialog. cum Tryph. dicit enim, Christum annos natum fere triginta quando venit ad Iordanem, & baptizatus est; nihil autem de participio meminit in annorum numero, immo verbo veniendi illud exprimit.

Tertio loco Euthymius diuidit participiū ab annis, non tamen interpretatur, vt Clemens, sed cum Origene, nempe, Iesus annorum quasi triginta erat incedens demonstrando se populo doctrina, & signis. Omnes hi participiū diuidunt ab annis, & legunt particulam illam ὡσεί, seu quasi. Cæteri vero patres participium connectunt cum annis in hunc sensum. Incipiebat esse quasi annorum triginta, habentque particulam (quasi.) Ambrosius autem legit (fere.) ita legunt, & connectunt Irenæus, Epi-

Auctoris sententia declaratur.

phanius, & multi, quos sequenti annotatione referemus. Mihi in hac parte accómodatior, & verior visa est sentẽtia, si participiũ diuidatur ab annis, sẽsusque sit iuxta vulgatum is, quem in Cómentario explicuimus. Moueor ad hoc sentiendum, & affirmandum tum auctoritate grauissimorum Doctorum Iustini, Origenis, Clementis, cum Euthymio, qui licet non eandem lectionem sequantur; in hoc tamen sunt consentientes, quod separant participium ab annis: tum etiam, quia si cum annis connectamus, incongrua nimis sit locutio, incipiebat esse quasi triginta annorum, superfluit enim particula (quasi) quod enim quidam recentiores dicunt illud (incipiens) significare fuisse quasi annorum triginta, nẽpe, quia inchoabatur trigesimus annus nihil ad rem facit; id enim significari poterat sine particula (quasi) immo quouis modo siue cum illa, siue sine illa legas, ambigua est locutio, vt paulo post dicemus: tum demum quia sic diuisum participiũ sensum facit conuenientissimum, & respondentem ijs, quæ Act. 1. & 10. dicuntur, vt diximus: à baptismo enim Ioannis incepit Christus suam prædicationem.

ANNOTATIO. LV.

Tres Patrum sententiæ referuntur de Christi ætate quãdo baptizatus est.

SVpereſt nunc posterior difficultas de annorũ numero, quo pacto sit intelligendũ, Christũ fuisse, quando baptizatus est, annorũ quasi triginta, seu in cæpisse esse annorũ quasi triginta. Eadẽ enim est difficultatis ratio, siue diuidatur participium ab annis, siue non. Sunt igitur in hac parte tres Doctorũ sententiæ. Prima est, Christũ baptizatũ fuisse paucis diebus post impletũ trigesimũ annũ, sic.n. vere dici potuit, incœpisse esse quasi annorũ triginta, cũ iã illos expleuisset. Huius sentẽtiæ videtur Ignatius Epist. 5. ad Trallianos. Expletis, inquit, trium annorũ decadibus, vere baptizatus est. idem etiã sensit Chrysost. homil. 10. in Matth. post triginta, inquit annos Christus venit ad baptismũ. In eadẽ sententia est Beda lib. de ratione temporũ cap. 45. Quod si obijcias huic sentẽtiæ particulã (quasi) quæ præposita numero indicat aliquid deesse, respondere possent, nõ semper illud esse: nã aliquãdo est affirmatiua. Matth. 15. dicuntur manducasse quatuor milia virorũ: Marci autem 8. dicũtur quasi quatuor milia, imò aliquando importat augmentũ, nam Exo. 12. dicũtur sexcẽta milia virorũ, Num autẽ 1. dicuntur sexcenta tria milia, quingenti quinquaginta. Quod ergo dicitur Christus quasi triginta annorum, non inde sequitur eum nondum expleuisse trigesimum. incœpisse autem dictus esse, quia tunc primum expleuerat, & sic incipiebat habere trigesimum annum. hæc dicta sunt pro huius sententiæ explicatione.

Secunda sententia est, Christum baptizatum esse prope trigesimi anni finem; nondum enim expleuerat, parum tamen à complemento distabat, ob id dictus est incœpisse habere quasi annos triginta: particula enim (quasi) iuxta hanc sententiam minuit numerum annorum. Huius sententiæ est Epiphanius hereſi 51. vbi affirmat Christum, quando baptizatus est, expleuisse viginti nouem annos, & decem menses: fuit enim baptizatus sexto Idus Nouembris anni suæ ætatis trigesimi, sicque dici potuit incœpisse esse quasi annorum triginta. In eadem sentẽtia videtur esse Irenæus lib. 2. cap. 39. quamuis non exprimat quo tempore sit baptizatus, sed solũ quod prope finem trigesimi. Ad baptismum, inquit, venit nondum qui triginta annos suppleuerat, sed qui inciperet esse tamquam triginta annorum. Idẽ videtur sensisse Ambrosius; vtitur enim particula (fere) loco (quasi) Incipiens, inquit erat fere annorum triginta, qua particula numerum minuit, ita tamen, vt parum desit complemento.

Tertia sententia est, Christum baptizatum esse initio trigesimi anni, cum vigesimum nonũ expleuerit, & trigesimum paucis diebus attigerit. Huius sententiæ fuit Origenes homil. 1. in Ezechielem, & Hieronymus Ezechielis 1. in principio; sic enim dici ẽt potuit incẽpisse habere quasi triginta annos. In eadẽ sententia sunt etiam illi, qui Christũ anno trigesimũ passum esse dixere, vt meminimus in Cómentarijs in Ioannem cap. 8. Eusebius autem libro 1. historiar. cap. 10. ambigue loquitur; solũ enim dicit Christũ baptizatum cum incœpisset esse annorum quasi triginta: cũ autem locutio hæc sit ambigua, treſque sensus facere possit, nihil certi ex eo deduci potest. Titus Bostrenus ambigue etiã locutus est, & inter primã, & secundã sententiã versatur: nã particulam (quasi) interpretatur plus minus eo, quod dicimus, circiter. Hæc sunt quæ ex sacris Doctoribus habemus fideliter recitata, qui oẽs particulam illam (quasi) legunt, vt ex ipsorũ sententijs recitatis manifestum est, & participiũ incipiens cũ annis copulãt, præter Origenem, & illos, quos annotatione superiori retulimus. Conueniunt autem Doctores hi, Christum tres annos integros prædicasse, & paucis mensibus ex quarto, in quo passus est: differunt tamẽ in his numerandis; qui enim baptizatum dicũt in initio trigesimi, passum affirmãt trigesimo secundo cum ferre dimidio ætatis suæ: qui vero impleto trigesimo, aut prope finem trigesimi baptizatum asserunt, dicunt passum esse anno trigesimo tertio cum fere dimidio, prædicatio enim eius post Ioannis baptismum habuit exordium. In hac parte quid sentiam, breuiter aperiam.

Superiores sententiæ probabiles, sed inter eas tertia ab auctore magis probatur.

Primo quidem negare non possum omnes tres sententias esse probabiles, cum singulas graues auctores tueantur, & rationes probabiles habeant.

Secundo, communis Patrum sententia est Christum anno trigesimo ipso baptizatum, fuisse non autẽ post, & præter allegatos, est Cyprianus Oratione de Ieiunio vbi habet trigesimo anno fuisse baptizatũ. quod si eo cõpleto, & sequẽti incœpto baptizatũ sensisset, nõ anno trigesimo, sed trigesimo primo dicendũ esset. Idẽ dicit Gregorius Nazianzenus oratione in sanctũ Baptisma, & Gregorius homilia 2. in Ezechielẽ, vbi Christũ similat Ezechieli: hic autem in ipso trigesimo nondũ completo vidit cælos apertos. Augustinus etiã lib. 3. de mirab. sacra Scripturæ ca. 5. vel quisquis est illorum librorũ auctor, asserit Chtistũ baptizatum annũ agentem trigesimum: nondum ergo impleuerat trigesimum. Hi vero Doctores non explicant, quo tempore trigesimi anni fuerit baptizatus, an in principio, an vero prope finẽ. Quod vero ad auctores primæ sentẽtię pertinet Ignatiũ præcipue, & Chrysostom. non possumus certo affirmare, eos fuisse in ea sententia, vt post impletum trigesimum Christus fuerit baptizatus; quod enim dixerint expletis triginta annis, aut

post

post trigesimum completum, fuisse Christum baptizatum, non inde sequitur, initio trigesimi primi baptizatum, eos dicere: nam locutio hæc verificatur, etiamsi annum ageret trigesimum nondum impletum: habemus enim ex Luca: Postquam impleti dies octo, Christum circumcisum fuisse, qui tamen non in nono, sed in eodem octauo circumcisus est. quia ergo Christus agebat trigesimum annum, idcirco dixerunt expletis triginta fuisse baptizatum, nimirum postquam ad trigesimum annũ peruenit: non ergo certo affirmare possumus, Ignatium, & Chrysostomum in ea fuisse sententia, quæ primo loco recitata est.

Tertio. Christum annum ipsum trigesimum agentem baptizatum esse, propter communem sentẽtiam Patrum mihi visum est probabilius. Sic etiam completæ sunt figuræ; Ioseph enim anno trigesimo præesse Aegypto cœpit. Genes. 41. & Dauid exorsus est regnare eodẽ anno. 2. Regum 5. & Ezechiel visionem vidit, cælos nempe apertos, cum annum ageret trigesimum, qui omnes figura fuere Christi suam exordientis prædicationem. Huic sentẽtiæ fauent Patres, dicentes, Christum agentẽ triginta annos baptizatum fuisse, qui autem expleuit trigesimum, & ingressus est trigesimum primum, iam nõ trigesimum agit sed trigesimum primum.

Quarto. probabilior est postrema sententia, nempe initio trigesimi fuisse baptizatum, nõ autem prope finem: agebat enim vigesimum nonum impletũ, & tredecim dies trigesimi: moueor autem ad hoc, quia cum communissima sententia sit, nondum expletum esse trigesimum, quando baptizatus est, consequitur potius fuisse in principio, quia Ecclesiæ ritus obtinet baptizatum fuisse paucis diebus post natiuitatis tempus. probat etiam hanc sententiam cõputatio annorum ex historijs fidelissima, de qua recentiores diligenter tractarunt.

Vnde probetur Christum baptizatũ fuisse initio anni trigesimi ætatis suæ.

Vt putabatur filius Ioseph.

COMMENTARIA.

SEntentia hæc annexa est superiori; totus enim sensus est. Erat Iesus incipiens se manifestare post Ioannis baptismum, cum esset quasi annorum triginta, qui toto hoc tempore communi opinione hominum filius reputabatur Ioseph, quasi diceret: postquam reuelante Patre, quod filius Dei esset, innotuit, non iam conueniebat eum putari filium Ioseph, aut subditum esse illi; idcirco exorsus est se mundo prodere filium Dei esse, qui vsque ad annum trigesimum putabatur filius Ioseph. ita Cyprianus lib. de ieiunio interpretatur. Hinc Iustinus Martyr in lib. quæst. q. 66. infert Christum de Ioseph non fuisse genitum, putabatur quidem, sed non erat. Græce, vt supra diximus est participium (ὢν) Latine existens, id est, cum eatenus esset reputatus filius Ioseph.

Qui fuit Heli.

COMMENTARIA.

GEnealogia Ioseph describitur, quia pater Christi putabatur, & vir erat Beatæ Virginis, cuius verus filius Christus erat. Ioseph igitur fuit filius Heli, non quidem naturalis, quasi ex eo genitus, sed legalis. Iacob enim naturalis pater fuit, vt Matthæus refert, at quia Heli frater Iacob sine liberis obijt, vxorem eius accepit Iacob, & filium Ioseph ei suscitauit, iuxta legem Domini. Deut. 25. Ioseph ergo, & legali, & naturali generatione ex Dauid erat.

ANNOTATIO. LVI.

Variæ referuntur patrũ opiniones de Ioseph, quẽ Matthæus filium Iacob, Lucas vero filiũ appellat Heli.

VEtus est quæstio, quomodo Matthæus Ioseph filium Iacob, Lucas vero filiũ Heli dixerint. Hanc quasi inter Euangelistas dissonantiã quãdam Christianis obiecit olim Iulianus Apostata, vt auctor est Hieronymum Matth. 1. Eandem etiã oppositam Manichæus, inde Scripturas Testamenti noui falsas esse probare conatus, vt refert Augustinus libro 2. retractatio. cap. 7. Est autem multiplex huius difficultatis soluendi modus.

Primus est. Si dicamus Iacob fuisse binomiũ, vt & Iacob, & Heli sit appellatus. Hic autem modus a nemine tenetur, quem optime August. lib. 2. quæst. Euang. cap. 5. reijcit: nam diuersis auis, atauis, & proauis Iacob, & Heli vsque ad Dauid describũtur, quod manifeste probat fuisse distinctas personas.

Secundus modus est antiquus, & communis Patrum, nimirum Ioseph duos habuisse patres. vnum naturalem à quo genitus est, alterum legalẽ, cui legis præcepto adoptatus fuit. Præcepit. n. Dominus Deuteronom. 25. Si habitauerint fratres simul, & vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit, vxor defuncti nõ nubet alteri, sed accipiet eam frater eius, & suscitabit semen fratris sui, & primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit, vt non deleatur nomen eius ex Israel. Iuxta hanc Domini legem potuit vnus duos habere patres, vnum naturalem, à quo genitus est, alteram adoptionis legalis, quod quidem euenit in Ioseph; erant enim fratres ex vna matre Iacob, & Heli, vno defecedẽte sine liberis, alter ex illius vxore suscitauit semẽ nempe Ioseph, vnde & Iacob, & Heli filius dictus est. Hic est communis Patrum soluẽdæ huius difficultatis modus. Vter autem horum sit naturalis, an Iacob, an Heli non omnes consentiunt. Africanus enim antiquissimus

auctor, vt refert Eusebius libro primo histo.cap. 7.qui à consanguineis Christi hæc tradita asserebat Iacob naturalem, Heli vero legalem Ioseph patrem affirmat, sicque historiam seu geneologiam texit; narrat enim Mathan, qui per Salomonem ex Dauid descendit, & Melchi, qui ex eodem Dauid per Nathan originem ducit, diuersis temporibus ex eadem vxore Estha nomine filios singulos genuisse, Mathan quidem genuit Iacob, Melchi vero genuit Heli, ille quippe eam prior duxit, quo mortuo, & relinquente filium Iacob, Melchi ex eadem Tribu eius duxit vxorem, ex qua habuit Heli: erant igitur Iacob, & Heli fratres ex eadem matre, distinctis tamen Patribus. Heli aũt vxorem duxit, & sine liberis obijt, vnde ex legis mandato Iacob frater ex illa semen suscitauit, nẽpe Ioseph, qui naturalis filius Iacob, legalis vero Heli fuit. Hac ex Africano, referente Eusebio, habentur, in quibus notandus est error scriptorum; loco enim Melchi legi debet Mathat, vt.n. ex Luca constat, Heli nó Melchi, sed Mathat filius fuit. Hieronymus in catalogo Scriptorũ Ecclesiast. meminit huius Africani, & refert eũ Epistolã ad Aristidẽ scripsisse, in qua de dissonãtia, quæ in geneologia Saluatoris inter Matthæum, & Lucam videtur esse, conscripsit. & ipse Hieronymus Matth. 2. eũ citat, & eius sententiam amplectitur. Idẽ senserunt Hilarius Can. 1. in Matth. Titus Bostrenus. Damascenus lib. 4. de Fide cap. 15. Euthimius cum alijs multis.

Error scriptorum le gentium Melchi p Mathat.

Tertius modus est. Augustinus lib. 2. de consẽsu Euangelistarũ lib. 28. cap. 3. & lib. 3. cõtra Faustum c. 3. & lib. 28. ca. 3. tradit Ioseph fuisse filiũ adoptionis Heli, quem ipse sibi adoptauit, sicut filia Pharaonis adoptauit sibi Moysem, & Iacob adoptauit duos filios Ioseph, & alij alios sibi in filios adoptarunt. Multum autẽ differt hic modus à primo; iuxta primum enim, Heli mortuo Iacob frater illius semẽ suscitauit legis mãdato ex eadẽ vxore: iuxta secundũ vero ipse Heli viuẽs sibi Ioseph in filiũ adoptauit, sicut in exẽplis positis patet, & ipse Augustinus lib. 2. quæst. Euãgelic. cap. 5. adeo distinguit hũc modũ, nẽpe adoptionẽ à legali, vt hũc impugnet, illũ vero probet. Hũc modũ idẽmet Aug. lib. 2. Retract. c. 7. retractauit, secutusque est Africani sentẽtiã, quem fatetur se nondũ legisse, cũ illa scriberet, immo lib. 2. Quæst. Euãgel. cap. 5. refert modũ hũc Africani nesciens esse illius, eũque impugnat dicẽs, nó posse Ioseph dici filiũ legalẽ Heli, quia filius legalis nomẽ defunti habere debebat, vt cõstat Deuteronom. 25. probatque modũ prædictũ nimirũ adoptionis: at vero lib. 2. Retract. ca. 12. etiã id retractat dicens argumentũ, quo vsus erat, nullius fuisse momenti, quia nó significat lex nomẽ debere defuncti, sed quod tamquã filius eius habẽdus sit, confirmatque modũ Africani, nẽpe filium esse legalem Heli.

Quartus modus est Ambrosij, qui licet cõmuni sententiæ consentiat, nẽpe Ioseph duos habuisse patres, vnũ legalem, alterũ naturalem, tamẽ Heli naturalẽ, Iacob vero legalẽ fuisse asserit. in quo à cõmuni recedit sensu: Traditur, inquit, Mathã qui à Salomone genus ducit, Iacob genuisse filiũ, & vxore superstite decessisse, quã postea Melchi accepit vxorem, ex qua generatus est Heli. Rursus Heli fratre sine liberis decedẽte; copulatus est fratris vxori, & genauit filiũ Ioseph. Hæc Ambrosius, vbi similis est error, Melchi pro Mathat posito, sicut etiam apud Augustinum lib. 2. Retract. cap. 7.

Quintus modus est quorumdam recentiorũ, qui vtramque generationẽ naturalem esse affirmãt, sed eam quam Matthæus describit, ex parte Ioseph, qui fuit filius naturalis Iacob, eam vero, quam Lucas narrat, esse ex parte Beatę Virginis, quę fuit filia Ioachim, quem alio nomine dicunt appellatum esse Heli. Dicitur ergo Ioseph fuisse Heli, quia gener eius, gener autem soceri filius vocari solet. Huius modi nemo antiquorum meminit, quod argumẽto mihi videtur, eum improbabilem esse, tũ quia longe diuersa sunt nomina Heli, & Ioachim; asserere autem fuisse binomium, aut quod quidam dicunt, Ioachim, & Heliachim idem esse; Heli autem idẽ esse, quod Heliachim, quasi per quãdam syllabarũ abbreuiationem; cũ nulla hæc ratione, aut auctoritate dicantur, recipienda non sunt: tum etiam, quia ex Damasceno lib. 4. de fide c. 15. contrarium habemus: nam Ioachim patrem Beatæ Virginis testatur filium fuisse Bipantheris. hunc autem filiũ Pantheris, hunc autem filium Leui, & fratrem Mathat patris Heli. Est autem error etiam in Damasceno pro Mathat Melchi: non ergo Heli est Ioachim pater Beatæ Virginis. ex qua Damasceni historia, quæ cõiter recepta est, vnum habemus, nempe Leui proauum fuisse legalem Ioseph, nam genuit Mathan, hic vero Heli, Heli vero pater fuit legalis Ioseph. eundem autem Leui fuisse proauum naturalem Ioachim, & consequenter atanum naturalem Beatæ Virginis: nam Leui genuit Pantherem, hic autem Bipantherem, hic vero Ioachim patrem Beatæ Virginis.

Sextus modus est, Heli esse auũ maternum ipsius Ioseph. Matthæus ergo generationẽ Ioseph ex parte patris, Lucas vero ex parte matris descripserunt: matris autem nõ meminit quia femina erat, idcirco auũ retulit. Huius modi meminit Augustinus lib. 2. Quæst. Euangelist. ca. 5. quia à nemine asseritur, idcirco probandus non est. Hoc tamen aduerti debet, quendam ex recentioribus deceptum esse in hoc loco Augustini, existimauit enim Augustinum significasse Heli auũ Christi ex parte matris, quod ad confirmationem quinti modi explicati pertinet, quasi generatio Beatę Virginis describatur, cum tamẽ Augustinus, vt recte intuenti manifestissimum est, de auo Ioseph ex parte matris locutus sit. Hæc sunt, quæ ex Doctoribus, & Patribus colligere licuit. quibus omnibus perpensis, existimo à communi via non esse recedendum, cum nulla ratio, saltem probabilis nos compellat. Ioseph igitur habuit patrem naturalem Iacob, legalem vero Heli, vtramque autem generationem Euangelistæ descripsere. cuius rei causam Titus Bostrenus adfert: opportune inquit, conuenienterque alter naturalis, alter legalis meminit, quo hac nimirum ratione planum fiat, Iosephum ex vtroque parente ad Dauidem, & Iudam genus suum referre. Ad hæc cum Iudæi tamquam lege obstricti legales parentes agnoscãt, Græci vero, & Pagani, quibus nihil cum lege commune est, naturales tantum progenitores spectent, Euangelistæ diuino Spiritu afflati Iosephum ex vtroque parẽte, legali, inquam, & naturali ad Dauidem reduxerunt. quamobrem, cum hi duo patres originem suam ad Dauidem referant, tam Iudæis, quam Græcis omnis prorsus hæsitationis, omnisq; offensionis causa adempta est. Alteram etiam causam sequenti annotatione dicemus.

Deceptio cuiusdam Auctoris qui existimauit Augustinum sensisse quod Lucas Mariæ genealogiam texuerit.

ANNO.

ANNOTATIO. LVII.

Quare Lucas non vt Matthæus dicit Mathat genuit Heli, sed tantũ asserit, q fuit Heli, q fuit Mathat. &c.

NOn immerito autem quispiã interrogare posset, cur Lucas nõ est vsus verbo gignẽdi, sicut Matthæus; nõ enim dixit, qui fuit genitus ab Heli, Heli autem genitus est à Mataht, sicut Matthæus dixit, Mathan genuit Iacob, Iacob autem genuit Ioseph. Præterea cur Matthæus processit descẽdendo, Lucas vero ascendendo. Et quare Matthæus à principio Euangelij, ante Natiuitatem, Lucas vero post baptismum, seriem hanc describit.

Ad primã difficultatem respondẽt Augustinus libro 2. de cõsensu Euãgelist. c. 2. id esse factũ, vt qualis esset vtraq; generatio significaretur; erat enim illa naturalis, idcirco Matthæus vsus est verbo generandi; quam vero Lucas describit, erat adoptionis, idcirco non est vsus eo verbo; non enim filius à patre adoptante genitus vere dicitur. & quamuis modo quodam dici posset; nam adoptans charitate gignit adoptatũ, & is filius eius eius dicitur, quo modo filij Dei fideles dicimur, & ab ipso geniti; genuit enim nos in verbo charitatis: tamen ne fieret confusio, & discerni non posset, vter esset naturalis pater, aut adoptionis, Iacob, an Heli, idcirco Euangelistæ distinctis loquendi modis vsi fuerunt; ita Augustinus, & recte respondit, hoc excepto, quod loquitur de adoptione: possunt tñ hæc accõmodari legali generationi, cui illud etiam adiũgemus, si eo verbo Lucas vsus fuisset, dicendo, Ioseph genitus est ab Heli, qui genitus est à Mathat, &c. esset amphibologia in verbo: nam nõ eo modo genitus est Ioseph ab Heli, quo Heli à Mathat, nec vterq; genitus est, sicut Adam à Deo; idcirco vt significationem vnam in omnibus retineret, communi omnibus verbo locutus est, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, &c.

Ad secundam autem idem August. respondet li. 2. de consensu Euangelist. c. 4. nimirum Matthæum repræsentare voluisse aduentũ Christi in carnẽ, quã ad nos descẽdendo assumpsit; idcirco generationes eius descendendo descripsit; Lucas vero significare intendebat Christum sacerdotem, qui ad expianda peccata venerat, idcirco ascẽdẽdo generationẽ eius narrauit. Dici ẽt aliter posset, in hoc mysterio aduẽtus Christi posse duo cõsiderari, & aduentũ ipsum, & aduentus fructũ. ille descẽdit de cęlis, vt nos ascenderemus ad cęlos, Filius Dei factus est homo, vt homo fieret filius Dei; quia enim Verbũ caro factũ est, nos potestatẽ habemus filios Dei fieri. idcirco huius aduentus ſm carnẽ, & descendendo, & ascendendo narratio facta est. Euthymi⁹ Matth. 1. literalẽ huius adfert causam; Matthęus enim mentionẽ faciẽs Dauid, & Abrahæ, ab ipsis ad Ioseph descendit; Lucas vero, qa filiũ Ioseph Christũ reputatũ esse retulerat ideo à Ioseph ad superiores ascẽdit. Recte autem notat Ambrosius li. 3. in Lucã, in principio nõ esse hoc contra morẽ Scripturæ: nã 1. Regũ 1. origo ascendẽdo describitur: Nomen inquit, eius Helcana, filius Ieroham, filij Eliu, filj Thohu, filij Suph.

Quare Matthæus descendo Lucas vero ascẽdẽdo, Christi tus Christi scripserint genealogiam.

Ad tertiam difficultatẽ idem etiam Augustinus li. 2. de consensu Euangelist. c. 4. respondet, causamque adfert cum præcedenti coniunctã, nimirũ quia Christum sacerdotem, qui expiare peccata venerat per baptismũ, repræsentabat, idcirco à baptismo initt narrationem. Dici etiam vltra hoc potest, Lucam significare voluisse toto illo tempore, quod interfuit à natiuitate vsque ab baptismum, communi opinione reputatum filium esse Ioseph, donec seipsum verbo, ac signis significare incœpit; idcirco distulit narrare genealogiam vsque ad hoc tẽpus, quasi iam mundo nouo modo nasceretur per fidem, & agnitionẽ sui veram, Sunt nónullæ aliæ difficultates in hac narratione, quas in expositione explicabimus.

Quare Matthę⁹ ante Christi natiuitatem, Lucas vero post baptismũ eius genealogiam recensuerit.

ANNOTATIO. LVIII.

Quare Ioseph & nõ Mariæ genealogia describatur, & quo modo illa ad Christũ pertineat.

GRauior autem multo occurrit difficultas, cum Christus non sit à Ioseph genitus, sed ex sola Virgine conceptus, & natus, quare Euangelistæ genealogiam Ioseph prosecuti sunt, & eam quæ matris veræ erat, prætermiserunt, & quomodo illæ generationes dici Christi potuerunt. Ad hæc Hieronymus Matthæi primo duas adfert causas. Vna est quia non est consuetudo Scripturæ in generationibus ordinem mulierum texere, sed virorum. Altera est, quia ex eadẽ Tribu erat Beata Virgo, ex qua Ioseph, vnde ex lege tenebatur eam accipere, vt propinquam, idco simul censentur in Bethlehem, tamquam vna stirpe generati. Vtramque causam etiam reddit Ambros. in hoc loco. Cur autem, inquit, Ioseph magis, quam Mariæ generatio describatur, cũ Maria de Spiritu Sancto generauerit Christum, & Ioseph à generatione Domini videatur alienus, dubitare possemus, nisi cõsuetudo nos instrueret Scripturarum, quæ semper viri originem quærit. Hæc Ambrosius. & paulo infer us: Nolli inquit, mirari, quod Ioseph origo descripta est. Etenim secundum carnem natus vsum debet sequi carnis, & qui in sæculum venit, sæculi debuit more describi, maxime cum in Ioseph origine, etiam origo sit Mariæ, nam cum vir iustus fuerit Ioseph, vtique ex tribu sua, & ex patria sua accepit vxorem, nec potuit iustus facere contra id, quod lege præscriptum est. sic enim habes Num. 36. quia vnusquisque in hæreditate Tribus suæ patriæ adhærebunt filij Israel, nec de tribu ad tribum pertransibunt, & omnis filia, quæ habebit hæreditatem tribuum filiorum Israel, vni ex populo, & tribu Patris sui erit vxor. ¶ Hæc Ambrosius. Habes ergo ex his duobus doctoribus solutam vtramque difficultatem, nempe, cur origo Ioseph, non autem Beatæ Virginis descripta sit. ratio huius est, consuetudo Scripturarum, & sæculi huius. Quomodo autem hæ generationes Christi dici potuerunt, responsio est, quia ex eadem Tribu, & familia erat Ioseph, & Beata Virgo. Augustinus lib. 2. de consen. Euangelist. capit. 1. & 2. tertiam causam docet, per quam secunda difficultas solutur, nempe, quomodo generationes Ioseph possunt esse Christi: causa autem est, quia Ioseph erat vir verus, & vero matrimonio B. Virginini coniunctus, etiamsi Christum ex ea non genuit. cum autẽ Christus ex ea, quæ vera vxor Ioseph erat, natus sit; ideo potuit Ioseph dici pater Christi, & Christus filius Dauid, etiam si Beata Virgo non fuisset ex Dauid; multo enim magis propter veritatem matrimonij illius, dici potuit Christus filius Ioseph, quam qui per adoptionem filius cuiuspiam est. ideo generationes Ioseph narrantur, & Christi esse dicuntur. Hoc possumus etiam confirmare, si adiũgamus illas nuptias celebratas esse propter ipsum Christũ, vt Christus de sponsata nasceretur. multo magis id dici potuit, quia Beata Virgo erat etiam de semine ipsius Dauid. Hæc ex his grauissimis patribus habentur. Et quidem quod ad rationem illam secũdã

spectat, quod de eadem Tribu vxores accipiebãtur, dicemus in sequenti annotatione; id vero nunc tantum dicemus, eã causam non esse sufficientẽ: nã solum ex ea sequitur, Beatã Virginẽ esse de Tribu Iuda, non aũt ex stirpe Dauid; satis enim erat accipere vxores ex eadẽ Tribu: non aũt necessarium erat ex eadem familia. non igitur ex hac genealogia demostrat Beatã Virginẽ fuisse ex Dauid, vt reuera fuit, sed tantum quod erat ex Iuda sicut Ioseph. Doctrina aũt Augustini, de qua superius diximus, quãdo exposuimus, quomodo Ioseph pater Christi dictus sit, vera est, tñ nõ inde sequitur, Christũ de semine Dauid fuisse; si enim Beata Virgo nõ esset de semine Dauid, licet vera cõiux esset Ioseph, & Christus dici posset filius eius, & Dauid, tamen non de semine Dauid, vti promissum erat. Prima aũt illa causa, nẽpe non esse consuetudinẽ, vt virorũ origo à feminis sumatur, sed à solis viris, nõ videtur satisfacere, nec in ea animus conquiescit; sunt enim quędã, quę in contrarium obijci possent. Primo quidẽ. si Christus natus esset secundũ consuetudinẽ hominũ ex viro, & femina, tunc fateor consuetudo seruanda esset, & eius recte origo ex viro describeretur: cũ autẽ præter consuetudinẽ natus sit ex sola femina, nõ debuit illa consuetudo obseruari; quę enim consuetudo non fuit nascendo, non debuit seruari; in scribendo. Secundo. videtur quod omnino seruari non debuerit: nã occasio quędã inde accipi poterat, Chrm de Ioseph genitum suspicandi, cũ origo eius describatur secundũ consuetudinẽ aliorũ hominũ, qui ex viro, & femina geniti sunt. Tertio quia quamuis eo quod Ioseph vir verus fuerit Beatæ Virginis matris Christi indeque pater Christi, Christusq; filius eius, & Dauid dicit potuit, etiã si Beata Virgo ex Dauid non esset, tñ non esset completa promissio facta Dauid Ps. 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuã: nec Christus dici posset de semine Dauid secundum carnẽ, vt dicitur Rom. 1. ad hoc enim necesse erat, vt genitura à Dauid carnẽ traheret, ideoque compellimur dicere Beatã Virginẽ, ex qua natus est Christus, esse ex semine Dauid. si igitur promissionis veritas perfecte nõ manifestatur in huius originis ex Ioseph descriptione; manifestabatur autẽ, si Beatę Virginis ex Dauid origo narrata fuisset: cur hac prætermissa, Euangelistæ illius tam diligentem fecerũt mentionem? Quarto habemus ex Scriptura Iudith 8. ipsius Iudith propter tam insigne factum occisionis Holofernis genealogiã esse descriptam; dicitur enim Iudith vidua filia Merari, filij Dox, filij Ioseph, filij Oziæ, filij Elai, filij Iamnor, filij Gedeon, filij Raphei, filij Achitob, filij Melchiæ, filij Enan, filij Nachanię, filij Salathiel, filij Simeon, filij Ruben. Cũ igitur maius multo, & mirabilius, & diuinius opus gestũ sit in Beata Virgine, q̃ Saluatorẽ cõcepit, & peperit, cur eius origo ab Euangelistis tacetur? Propter hæc dicenda nõnulla sunt. Primo quidem Matthæum generationẽ Christi ex Ioseph narrasse, non tantũ quia cõsuetudo Scripturarũ erat genealogiã à viris describere, vt inqt Hieron. & quia Ioseph erat pater Christi secundum opinionẽ, & quadã ratione propter matrimonij veritatem, vt dicit Augustinus, & quia Beata Virgo erat de eadem Tribu, vt dicit Ambrosius, sed peculiari etiam alia quadam causa, quam notauit Irenæus li. cap. 30. vt nimirum ostenderet sic virum Beatę Virginis, & patrem Christi Ioseph fuisse, vt de eius semine Christus conceptus non sit. quam rem facile significabat Hebræis, quibus scripsit Euangelium; erant enim Scripturarum periti. Quod enim de semine Ioseph conceptus esset Christus, Ieremię prophetia, quę cap. 22. scribitur, obstabat. dictũ est enim de Iechonię semine neminẽ suscitandũ, qui sederet super soliũ Dauid: si ergo Christ⁹ de semine Ioseph fuisset, fuisset etiam de Iechoniæ semine, sicque haberet Iechonias de suo semine, qui sederet super solium Dauid; hoc enim Angelus Beatæ Virgini de Christo prædixit: Dabit, inquit, illi Deus sedẽ Dauid patris eius, quod quidẽ fieri nõ poterat, iuxta pphetiã Iechoniæ. fuit ergo Christus filius Iechonię, sicut & Ioseph, sed non de eius semine: merito ergo Euangelista generationem Ioseph narrauit naturalem, vt sic virũ Beatæ Virginis, ac patrẽ Christi ostẽderet, vt nõ de eo, sed de sola Virgine genitũ significaret. Hæc ex Irenæo sumpta sunt. Quibus addendum est, Ieremiæ 22. non dictum esse Iechoniam nõ habiturũ filiũ, qui sederet, super soliũ Dauid, sed de semine eius neminẽ futurũ, qui sederet super solium Dauid. potuit quidẽ filiũ habere, sed nõ de semine suo, sicut & Ioseph pater Christi fuit; nõ tamẽ de eius semine Christus est. Hæc de Matthæo dicta sint. Secundo aũt, quod ad Lũcã spectat, existimo dicendũ esse generationẽ legalẽ Ioseph eũ scripsisse non tãtũ vt legalẽ generationem illius describeret, sed vt simul naturalem Christi generationem ostenderet; vtrumque enim miro artificio cõiunxit: nam post Heli, & Mathat, qui pater, & auus legales fuerunt Ioseph, peruenit ad Leui, qui fuit auus naturalis Ioachim patris Beatæ Virginis; vt enim in Annotatione præcedẽti ex Damasceno diximus, Leui prę ter Mathat, filiũ habuit Pantherẽ, hic genuit Bipantherẽ, qui fuit naturalis pater Ioachim, & proauus Beatæ Virginis; secũdũque carnem atauus Christi, sicq; nõ solũ de Iuda, sed de semine Dauid fuit Beata Virgo, & Christus Dominus, non quidem per Salomonẽ, & successores eius, sed per Nathan. atq; hæc est causa vna, prę ter superius assignatas, cur Lucas vsq; ad Adã ipsum perduxerit generationes, vt nimirũ significaret Christũ carnẽ sumpsisse ad redimendũ hominẽ, quę caro ex illo naturali propagatione descẽdebat, qui homines in captiuitatem rede gerat. veritas enim carnis Christi i hac genealogia demonstratur. Ex duobus igitur Euangelistis perfectã ex omni parte habes genealogiã Christi, & qualis fuerit, declaratã; nã patris eius non carnis, sed veri matrimonij naturalis generatio describitur: & si mul ostenditur, non ex eius semine Christũ fuisse. Eiusdẽ Ioseph etiã habes legalẽ generationẽ, cõiũctã tñ cũ naturali generatione, & genealogia Christi fm carnẽ, & Matris eius, q̃ nõ statim à patre Beatæ Viginis descripsit, vt legatẽ ẽt genrationẽ ex parte Ioseph nõ ptermitteret. Per hęc mihi videntur facile solui posse, q̃ paulo superius obiecta sunt, & q̃ ad has genealogias hac in parte pertinent declarare.

Est autem vnum hoc loco notandum, Hilarium can. 1. in Matth. & Ambrosium Lucæ. 3. affirmasse Matthæum narasse generationẽ regiam Christi, Lucam vero sacerdotalem quod à quibusdam recentioribus asseritur. Non video autem qua ratione id sustineri possit, cum tã vna, quam altera ẽt Dauidica generatio, omnesque sint posteri ipsius, ad quos Sacerdotium non spectabat: non igitur Heli, nec eius patres sacerdotes esse potuerunt. illud enim 2. Reg. 8. Filij Dauid sacerdotes erant, id ignificat, nempe non habuisse officiũ, sed dignitatẽ, quia erãt Primates, & Principes ad lat⁹ Regis; nomẽ enim Hebręũ idipsum etiã indicat; nã non tantũ sacerdotes, sed ẽt Prima-

2. Reg. 8.

Propositæ difficultati nõ fit satis, dã dicitur viros debuisse ex eadem Tribu vxores accipere.

Iudith. 8.

Auctor ex alijs principijs propositã dubitationem euacuat.

Primates significat. Augustinus lib. 83. quæst. quæst. 61. idipsum etiã asseruit, explicuit tamen qua ratione id dictũ sit: Nathan, inquit, filius Dauid, à quo posteritas est vt vsq; ad Heli, vxorẽ duxit ex Tribu sacerdotali, sicq; & ex Regia, ex Tribu sacerdotali originẽ habuit. Vnde autẽ Augustinus habuerit Nathan duxisse vxorẽ ex sacerdotali familia, nõ apparet, nec Scriptura tradit, ideoq; partũ firmo fundamento id nititur. Dicendũ est probabilius, Christũ quidẽ originẽ etiã ex Tribu sacerdotali habuisse ex parte Annæ matris Beatæ Virginis, quæ erat de Aaron, vt diximus supra, explicantes illud (Ecce Elisabeth cognata tua) qua parte enim cognationẽ habuit cum Elisabeth, ex familia sacerdotali erat.

ANNOTATIO. LIX.

DVbitatio nõ parua post remo loco se offert, an genealogia à Matthæo descripta, quæ ab Abraham per Dauid, & Regalem progeniem descendit, pertineat ad Beatã Virginem, ita vt ex ea genealogia probetur eam fuisse de Tribu Iudæ. quę quidem dubitatio dependet ex altera, an fuerit generale præceptũ de celebrandis matrimonijs in eadẽ Tribu; si enim generale est, tunc sequitur, si Ioseph fuit de Iuda, etiam beatam Virginem de eadem fuisse Tribu.

1. Reg. 8.

An fuerit generale præceptũ de celebrando matrimonio cũ feminis eosdem Tribus.

Primo loco multi antiqui patres id senserunt, dicentes Ioseph ex præcepto legis Num. 36. obligatũ fuisse ducere vxorem ex propria tribu: cum autem ipse de Iuda fuerit, consequitur etiam Beatam Virginem de eadem fuisse Tribu; vir enim iustus non esset legis mandatum transgressus. in genealogia igitur Ioseph etiam Beata Virigo describitur. Ita affirmant Hieronym. Matth. 1. & Ambros. Luc. 3. quorum verba Annotatione præcedẽti recitauimus, & præter eos etiam Chrysost. hom. 2. in Lucam, Damascenus lib. 4. de fide c. 15. Eucherius in quæstionibus in Matthæum. Anselmus, Druthmarus Matt. 1. Eusebius lib. 1. hist. c. 7. & Beda. Hi omnes affirmãt, hãc genealogiam Ioseph etiam ad Beatam Virginẽ pertinere, quia ex præcepto legis Ioseph tenebatur vxorem de eadem Tribu ducere. quod argumento est, eos sensisse generale fuisse præceptum illud de matrimonijs in eadem Tribu celebrãdis. Fauẽt huic sententiæ verba ipsius præcepti Num. 37. iuxta Vulgatum interpretem; ibi enim duæ assignantur rationes præcepti illius, nẽpe, ne hæreditas vnius Tribus transeat in aliã Tribũ, & ne Tribus misceantur, & confundantur, sed vt maneant distinctæ, sicut à Domino distinctæ sunt. Hæc est eorũ patrum sentẽtia.

Secundo loco Augustinus lib. 7. quæst. in Iudic. cap. 47. affirmat licuisse feminæ nubere viris de qua cumq; Tribu, quod exemplis de Scriptura sumptis probat, nam Michol filia Saul de Tribu Beniamin tradita fuit Dauid de Iuda. 1. Reg. 18. & filia Regis Iorã de Iuda nupsit Ioiadæ sacerdoti 2. Paral. c. 22. His exemplis Augustinus probat suã sentẽtiam, nẽpe licuisse feminis nubere viris de quacumque Tribu. quod si licuit feminis, non video quomodo non etiam licuerit viris; vnum enim sine altero esse non potuit: nam feminæ non possunt viris de quacũque Tribu nubere, nisi simul etiam liceat masculis, seu viris de quacumque Tribu accipere vxores: fiet ergo iuxta hanc sententiam, vt præceptum fere nullum fuerit de non permiscendis Tribubus.

Tertio loco, sunt non pauci recentiores, qui sentiunt illud præceptum non fuisse generale, sed particulare, & strictum, nimirum quando feminæ præter dotem habebant hæreditatem paternã deficientibus masculis, tunc enim tenebantur nubere in eadem Tribu, ne hæreditates, & partes terræ separatæ confunderentur. quod obseruatũ legimus Thob. 7. vbi Sara filia Raguelis vnica patris, & hæres, tradita fuit Thobię de eadem Tribu. Quando vero nõ erant hæredes, non prohibebantur nubere viris de quacumque Tribu, nec viri prohibebãtur eas ducere vxores. In hac parte quæ probabiliora mihi visa sunt proponam.

Primo probabilis est sententia illa, quæ affirmat, præceptũ esse generale, nemini licuisse matrimoniũ celebrare extra propriã Tribum; hoc enim grauium Doctorum auctoritate firmatur, & verba Scripturę fauent, vti superius diximus, iuxta Vulgatum Interpretem, cuius auctoritati non est reftragandum, nec ad Hebræos codices, euadendi causa, confugiendũ. iuxta quam sententiam respondent quidam, aliquãdo licuisse vxores de aliena Tribu ducere, id tamen dispensatione præcepti, sicut & apud nos licet cum consanguineis ex dispensatione cõtrahere. Fuisse autem olim potestatem in quibusdam præceptis dispẽsandi apud maiores illos, probari potest Scripturæ testimonijs: nã Leui. 18. præceptum erat, turpitudinem sororis tuæ ex patre, siue ex matre, quæ foris genita est, non reuelabis, & tamen 2. Regum. 13. Thamar soror Amon cũ opprimeretur ab eo, dixit, Noli frater mi, noli opprimere me, quin potius loquere ad Regem, & non negabit me tibi. Hæc illa. Erat igitur potestas in Synagoga dispẽsandi in præcepto illo, aliàs nunquam Dauid etiam rogatus dedisset sororem fratri in vxorẽ, nec Thamar vsa esset argumento ad persuadendũ apto, si non fuisset tunc commune, & certum dispensari posse in tali præcepto. Præterea in eodem Leuitici capite, dicitur; turpitudinem patris tui non reuelabis, nempe, ne ducas vxorem patris tui, & tamen 3. Regum. 2. Bersabee petijt à Salamone Adoniæ filio Dauid vxorẽ Abisai, quæ nupta fuerat Dauid, iuxta communem Doctorum sententiam; licet enim Dauid nõ cognouerit eam, tamen duxerat vxorem. Notãda sunt hęc testimonia Scripturæ, quibus probatur potestas dispendãdi antiqua in præceptis quibusdam, posituis legis. Sic potuit ex dispensatione, causa aliqua vrgente, dispensari in præcepto non miscendi Tribus.

Quid auctor in proposita quæstione sentiat, declaratur.

3 Reg. 13.

3. Reg. 3.

Secuundo, non est minus probabile, immio probabilius, præceptum illud generale non fuisse, nisi quãdo feminis hęreditas paterna obtingebat, Hoc ex eo probatur, quia, vt constat ex Num. 27: ea fuit causa præcepti condendi, nempe quia filiabus Saalphar hæreditas obueniebat, propterea fuit Num. 36. statutum præceptum. ratio autem legis imitat legem etiã generalibus verbis prolatam, nec sunt duæ causæ, sed vna explicans alteram, nempe, ne misceantur Tribus, intellige hæreditates Tribuum, quæ diuino mandato erant discretę, & distinctę. Idipsum etiam cõfirmatur Scripturæ testimonijs; præter illa enim ab Augustino paulo ante relata de Michol filia Saul, & de filia Iorã, est etiam illud Iudic. 21. omnes enim Israelitæ iuramento se obstrinxere, se non daturos filias suas Beniamitis: postea vero cum viderent tribum illam fere deletam, & omninò perituram, si in iuramento perseueraſſent, eos pœnituit, & coegerunt viros Iabes Galaad, qui non iurauerant, filias suas Beniamitis tradere. Ex quã historia deducitur nõ fuisse generalem legm, quæ in vniuersum prohiberet cum alijs Tribubus contrahere

Iudic. 21.

Præ-

Præterea Ruth.1.Duo filij Elimeles duxerũt Ruth, & Orpham,quæ erant alienigenæ de gente Moabitarum.& Ruth 4.Salmon duxit Raab meretricem, quæ erat Chananæa.& Deuter.21. conceditur Israelitis,quibusdam seruatis conditionibus,ducere vxores feminas bello captas,& quamuis Chananæi exceptu fuerint,priuilegiũ obtinuit Raab,propter singulare opus suũ,quod fecerat Israelitis.Hęc omnia argumento sunt,non fuisse pręceptum illud generale,prohibens mistionem Tribuum,quandoquidem gentilibus miscebantur,sed ad conseruandam hæreditatum distinctionem.Hoc ipsum argumento efficaci comprobatur;nã Tribus Iuda, & Leui mutuis matrimonijs misceri affirmant etiam Doctores,qui primam sententiã tuentur,& expresse asserunt Epiphan.Hæresi.78.Theodoret.lib. quæst. in Num. 9. vltima,cum alijs,quos citauimus,quando exposuimus illa verba (Ecce Elisabeth cognata tua) & in annotatione præcedenti hoc ipsum confirmauimus aliterque Beata, Virgo,& Elisabet cognatæ esse nõ possent.Vnde igitur prouenit,quod hę duę Tribus miscerentur,nisi ex eo,quod Tribus Leuitica nõ habebat partẽ separatã in Israel? si autem generale esset præceptũ,vtraq; ẽt cõprehensa esset. Quod si miscebat se cũ Iuda,id erat,quia cum esset tribus sacerdotalis,& nobilissima,eligebat viros ex Iuda, quæ erat Tribus regia.Propter hæc igitur probabilius reputo non fuisse generale pręceptũ,vti explicatũ est.

Tertio, ex eo, quod Ioseph erat de Tribu Iuda, non cõsequitur necessario Beatam Virginem fuisse de Iuda.Hoc dictũ argumẽto manifesto probatur, nam etiam secũdum opinionem illorũ antiquiorũ patrum qui præceptum illud generaliter intelligũt, duæ Tribus,Iuda scilicet,& Leui inuicem se matrimonio copulabant:non ergo deducitur, si vir est de Iuda,quod vxor etiam sit de Iuda; nam potuit esse de Leui,sicut diximus in illa verba(Ecce Elisabeth cognata tua.)Pater Beatę Virginis erat de Tribu Iuda,tamen Beata Anna erat de Aaron:aut ergo fatẽdum est,nec has etiam duas Tribus miscęri, quod tamen omnes affirmant,aut ea veritate posita non sequi,si Ioseph erat de Iuda,etiam Beatam Virginẽ fuisse de Iuda. Hanc igitur veritatem non ex hac genealogia certam habemus,sed ex alijs Stripturæ locis nempe Rom.1.Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem.& Luc.2. Vt profiteretur cũ Maria desponsata sibi vxore.& psal 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam,alijsque multis eiusmodi loci,quib⁹ Christus de Iuda,& de Dauid secundum carnem futurus prædictus est. Adde etiam stante illa lege,solum sequebatur esse de Iuda non tamen de Dauid:nam præceptum non erat de accipiẽdis vxoribus ex eadem familia,sed ex eadem Tribu:at Euangelica veritas non tantum de Iuda, sed de stirpe Dauidica Beatam Virginem exortam confitetur.in quo sensu multi,& graues, & antiqui patres interpretati sunt illud Isa. 11. Egredietur virga de radice Iesse; per virgam enim beatam Virginem intellexerũt.Hac igitur de causa Lucas genealogiam eius vere descripsit,quæ erat ex Dauid per Nathan,quod quidem est argumentum, non fuisse genealogiam eius scriptam per Matthæum: nam hæc erat per Salomonem,& Reges,ac Iechoniam, per quos,vt supra diximus ex Irenęno, Christus secundum carnem non descendebat.

Quarto potest deduci ex præcepto illo prædicto, Beatã Virginem de eadem Tribu cum Ioseph fuisse,nõ quidem ex præcepto generaliter sumpto, sed determinate,& cum limitatione accepto;erat enim Beata Virgo filia vnica beatorum parẽtũ Ioachim & Annæ,& non solum vnica,sed etiã precibus amborum à Deo impetrata,vt referunt Epiphanius hęres.79.& Gregorius Nyssenus Oratione de Natiuitate Domini:erat igitur hæres domus, ac possessionis,eaque de causa tradenda erat iuxta præceptum Domini viro eiusdem Tribus,nempe Iudæ.quo sensu interpretari possumus Doctores supra in prima opinione allegatos.Et hæc sufficiabt in hac parte.

Qui fuit Mathat,qui fuit Leui,qui fuit Melchi,qui fuit Ianne,qui fuit Ioseph,qui fuit Mathathiæ,qui fuit Amos,qui fuit Nahum,qui fuit Hesli,qui fuit Nagge,qui fuit Mathath, qui fuit Mathathiæ,qui fuit Semei,qui fuit Ioseph,qui fuit Iuda, qui fuit Ionna, qui fuit Resa,qui fuit Zerobabel,qui fuit Salathiel,qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan,qui fuit Elmadan,qui fuit Her,qui fuit Iesu,qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim,qui fuit Mathat,qui fuit Leui,qui fuit Simeon,qui fuit Iuda,qui fuit Ioseph, qui fuit Iona, qui fuit,Eliakim,qui fuit Melea,qui fuit Menna, qui fuit Mathata, qui fuit Nathan,qui fuit Dauid.

COMMENTARIA.

COntinuis generationibus generatio Ioseph legalis perducitur vsque ad Dauid,nec mireris,si inter Dauid,& Ioseph exclusiue interceslere quadraginta viri in generatione hac legali;apud Matthæum vero in generatioue naturali multo pauciores inueniuntur: sæpe enim contingit eodem tempore alios alijs magis multiplicare,eo quod citius generant fierique experimur, priusquam vnus filium habeat, alterum etiam ili coætaneum habere nepotem,eo,quod citius vxorem ducat,& celerius generet.

Num Zorobabel, & Salathiel à Matheo, & Luca connumerati idem sint.

ANNOTATIO. LX.

OCcurit hoc loco difficultas quædam,quo modo Lucas Zorobabel,& Salathiel inter Patres legales Ioseph collocet,quos Matthæus inter naturales Patres numerauit.Euthymius ad legalem, & naturalẽ generationẽ recurrit.dicens, Salathiel esse filium legalem Neri,quod Lucas dicit; naturalem vero Iechoniæ,quod refert Matthæus. Quidam autem recẽtiones existimantes etiam eosdem esse hos cum ijs,quos Matthæus describit, nescio quę confingunt,& absque vllo fundamẽto:cum omnes antiqui patres indubie,& absque vlla exceptione affirmen,non esse eosdem viros,quos Lucas refert cum

narratis

narratis à Matthęo. mirum est autem nominum similitudine hos recentiores esse permotos, cum non solum in Scriptura plures passim legamus, qui idē nomen sortiti fuere, sed etiam in hac ipsa genealogia id sæpius euenerit; nam duos legimus appellatos Leui, & præter Ioseph Christi parentem, sunt alij tres dicti etiam Ioseph. duo etiam Mathathiæ nomen habent, alij etiam duo Melchi. Quid ergo? si sint duo, qui idem nomen sortiti sunt cum ijs, qui in generatione carnali describuntur, puta Zorobabel, & Salathiel; nam etiam quidam in legali generatione appellatur Iuda, quem non ideo dicemus eundem esse cum Iuda illo, qui in carnali generatione narratur.

Qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſſon, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abraham.

COMMENTARIA.

COmmunis est hæc descriptio cum Matthæo, vterq; enim patres Dauid ad Abraham perduxit, Matthæus quidem descendendo, Lucas vero ascendendo. Legalis autem generatio in Dauid terminatur, qui tam generatione carnali, quam legali, licet per filios & nepotes diuersos, Pater fuit Christi secundum carnem; ab Abraham vero vsq; ad Dauid sola naturalis generatio interceſſit.

Qui fuit Thare, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lameeh, qui fuit Mathuſale, qui fuit Enoch, qui fuit Iared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainam, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

COMMENTARIA.

AB Abraham vsque ad Adam, & Deum perducitur generatio, cum Matthæus vltra Abraham non processerit. Recte autem Lucas generationem ad Adam, & Deum ipsum describit; cum enim à Christo se manifestante, & salutem iam hominum operante initium sumpserit, omnium meminit generationum, quia omnes ab eo saluandi erāt, & sicut primus Adam omnes suo peccato infecit, ita nic secundus Adam sua iustitia omnibus remedium salutis attulit. Et quod Deus ipse, cuius Adam fuisse dicitur, in primo homine condidit; eum enim iustum, & sanctum, & sibi amicum fecerat; id Christus malitia dæmonis, & hominis arbitrio destructum, ac perditum reparauit, ac restituit. Sunt autem omnes computato ipso Iesu, & Deo, qui formauit Adam, septuaginta septem generationes, quibus, vt notauit Augustinus lib. 2. de consen. Euang. c. 4. omnium peccatorum abolitio per Christum significatur; hoc enim numero peccatorum vniuersitatem expressit Dominus Matth. 18. Non dico tibi septies, sed septuagies septies; immo & pœna peccati indicata est. Gen. 4. Septuplum Vltio dabitur de Cain, de Lamech vero septuagies septies. Nec intelligas sic Adam fuisse Dei, vt cæteri dicuntur fuisse suorum parentum; hi enim filios naturali generatione de femina procrearunt; Deus autem fecit Adam de limo terræ: illi non animas, sed corpora fecerunt; Deus autem etiam animam creauit.

ANNOTATIO. LXI.

Qua ratione Cainam à Luca numeretur, qui nec in Hebræo textu nec apud vulgatum reperitur.

ADuertendum est, nec in Hebræo textu, nec apud Hieronymum, nec apud Vulgatū Interpretem haberi Cainam inter Sale, & Arphaxad, sed solum Arphaxad genuisse Sale, vt patet Gen. 10. Septuaginta vero Interpretes, quos Lucas secutus est, eam generationem numerant. Quidam recentiores nodum sic soluunt, vt Cainam fuerit pater legalis Sale, Arphaxad vero pater naturalis habetur. Hæc autem solutio nullius est efficaciæ; nam Lucas dicit Sale fuisse Cainam, Cainam autē fuisse Arphaxad filium: medius igitur extitit Cainam inter Sale, & Arphaxad. Quidam alij recentiores etiam dicūt Sale fuisse binomium; appellatus enim est Sale, & Cainam. vnde sic legendum censent, Sale, qui & Cainam. Hæc autem solutio non est vllo modo probanda, cum textum receptissimum corrumpat; omnia enim exemplaria, & interpretes habent, Sale, qui fuit Cainā. Præterea est argumentum contra vtramque solutionem manifestum: nam Septuaginta in ordine generationum naturalium collocant Cainam inter Sale, & Arphaxad, & numerum annorum vitæ eius describunt Gen. 11. sicut & cæterorum. Minus etiam est probandum quod quidam dicunt, generationem hanc irrepsisse in Lucā, quasi ex Septuaginta ab aliquo sumptam, & Euangelio insertam. hoc autem vanum est, cum in omnibus exemplaribus habeatur. Quidam alij etiam ex recentioribus respondent, Lucam secutū esse Septuaginta, quia tunc temporis eorū versio maximæ erat auctoritatis apud Græcos præsertim, & alias nationes, at re vera superfluam esse talem generationem. Hæc autem solutio nō mihi probanda videtur, nec video, qua ratione defendi posset; nam admittendum est necessario erasse Euangelistā, & in Euangelio mendacium cōtineri, quod Catholicus nemo dicet. quomodo enim à mendacio, seu errore excusabimus

sabimus Lucam, dicentē Sale fuisse filium Cainam; hunc vero filium Arphaxad, si re vera ita non fuit? nam dicere secutum esse Septuaginta, ad rem non facit; Euangelista enim nullius errorem, & mendacium confirmat. Adde quod fatendum esset, Doctores antiquos, qui septuaginta septem numerarūt generationes, & mysteria in hoc numero considerarunt, deceptos fuisse. Existimarem potius dicendum esse, in Hebræo deesse illam generationem, quæ re vera legebatur, & à Septuaginta conuersa est in Græcum; non enim est credibile, Septuaginta non solum numerasse Cainam; sed etiam annos vitæ eius si non legissent in Hebræo: legerunt ergo, & exemplaria illa ita habebant, nec nonum est illos alia etiam tunc legisse, quæ nunc non habentur vitio scriptorum, quod etiam in Vulgato dicendum est; credere enim debemus Euangelistæ id affirmanti, minusque periculum est dicere exemplaria Hebraica ea in parte non haberi perfecta, quam asserere in Euangelio errorem, seu mendacium, vel minimum reperiri.

ANNOTATIO. LXII.

Quare Lucas vsq; ad Adam seriē generationis texuerit.

QVare autem Lucas à Christo vsque ad Adam seriem generationum protaxerit, prēter dictas in Commentario, sacri Doctores causas adferunt. Athanasius in Oratione in illud (omnia tradita sūt mihi à Patre meo) causam docet vnam. Lucas, inquit, à filio Deo exorsus vsque ad Adam recurrit, vt ostenderet corpus, quod Iesus assumpsit, ab Adam originem trahere, q à Deo formatus fuit. Irenæus lib. 3. c. 33. sic, inquit: Christus initium viuentium factus, quoniam Adam initium morientium factus est, propter hoc & Lucas initium generationis à Domino inchoans in Adā retulit, significās, quoniam non illi hunc, sed hic illos in Euāgelium vitæ regenerauit. Hęc ille. Ambros. lib. 3. in Lucam, in fine, aliam adducit: Iam inquit, de ipso Adam, qui iuxta Apostolum figuram accepit Christi, quid pulchrius potuit conuenire, quam vt sacrosancta generatio à Dei filio inciperet, & vsq; ad Dei filium deduceretur? creatusque præcedcret in figura, vt natus in veritate sequeretur, ad imaginem Dei factus prairet, propter quem Dei imago descenderet? Hęc ille. Leo serm. 10. de Natiuit. Domini, sic inquit. Lucas Euangelista ab ipso Domini ortu seriem generis sursum versus retexuit, vt etiam illa sæcula, quæ diluuium præuenerunt, huic Sacramento doceret esse connexa, omnesq; ab initio successionum gradus ad eum, in quo vno erat salus omnium tetendisse. Hæc ille. Euthymius autem cur ad Deum vsq; generatio perducatur, causam adhibet, dicens, quod à Christi inchoans humanitate sermonem reduxit ad eius diuinitatem, demonstrans Christum, vt hominem quidem incepisse, vt Deum vero carere principio. Hæc ille.

***

FINIS CAPITIS TERTII.

FRAN-

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT QVARTVM.

IESVS autem plenus Spiritu ſancto regreſſus eſt à Iordane: & agebatur à Spiritu in deſertum diebus quadraginta, & tentabatur à diabolo. Et nihil manducauit in diebus illis: & conſummatis illis eſurijt. Dixit autem illi diabolus: Si Filius Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat. Et reſpondit ad illum Ieſus: Scriptum eſt: Quia non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo Dei. Et duxit illum diabolus in montẽ excelſum, & oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momemto tẽporis, & ait illi: Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam, & gloriam illorum; quia mihi tradita ſunt: & cui volo do illa. Tu ergo ſi adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et reſpondens Ieſus, dixit illi. Scriptum eſt, Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Et duxit illum in Ieruſalem, & ſtatuit eum ſuper pinnam templi, & dixit illi: Si Filius Dei es, mitte te deorſum. Scriptum eſt enim quod Angelis ſuis mandauit de te, vt conſeruent te: & quia in manibus tollent te: ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Et reſpondens Ieſus, ait illi: Dictum eſt: Non tentabis Dominum Deum tuum. Et conſummata omni tentatione, diabolus receſſit ab illo, vſque ad tempus. Et regreſſus eſt Ieſus in virtute Spiritus in Galilæam, & fama exijt per vniuerſam regionem de illo. Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus. Et venit Nazareth, vbi erat nutritus, & intrauit ſecundum conſuetudinem die ſabbati in ſynagogam, & ſurrexit legere. Et traditus eſt illi liber Iſaiæ prophetæ. Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi ſcriptum erat: Spiritus Domini ſuper me: propter quod vnxit me, euangelizare pauperibus miſit me, ſanare contritos corde, prædicare captiuis remiſſionẽ, & cæcis viſum, dimittere confractos in remiſſionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuiſſet librum, reddidit miniſtro. Et ſedit. Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta eſt hæc Scriptura in auribus veſtris. Et omnes teſtimonium illi dabant: & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipſius, & dicebant: Nonne hic eſt filius Ioſeph? Et ait illis; Vtique dicetis mihi hanc ſimilitudinem: Medice cura te ipſum: quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael, quando clauſum eſt cœlum annis tribus, & menſibus ſex: cum facta eſſet fames magna in omni terra: & ad nullam illarũ miſſus eſt Elias, niſi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierẽ viduam. Et multi leproſi erant in Iſrael ſub Eliſæo propheta; & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira, hæc audientes. Et ſurrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vſq; ad ſupercilium montis, ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum. Ipſe autem tranſiens per medium illorum, ibat. Et deſcendit in Capharnaum ciuitatem Galilææ, ibiq; docebat illos ſabbatis. Et ſtupebant in doctrina eius, quia in poteſtate erat ſermo ipſius. Et in ſynagoga erat homo habens dæmonium immundum, & exclamauit voce magna, dicens: Sine, quid nobis, & tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos? ſcio te quis ſis, Sanctus Dei. & increpauit illum Ieſus, dicens: Obmutеſce, & exi ab eo. Et cum proieciſſet illum dæmo-

nium

pium in medio, exijt ab illo, nihilque illum nocuit. Et factus est pauor in omnibus, & colloquebantur ad inuicem, dicentes: Quod est hoc verbũ, quia in potestate, & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt? Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus: & rogauerunt illum pro ea. Et stans super illam imperauit febri: & dimisit illam. & continuo surgens, ministrabat illis. Cum autem Sol occidisset: omnes, qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem dæmonia à multis clamantia, & dicentia: Quia tu es filius Dei: & increpans non sinebat ea loqui; quia sciebant ipsum esse Christum. Facta autem die egressus ibat in desertum locum, & turbæ requirebant eum, & venerunt vsque ad ipsum: & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait: Quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: quia ideo missus sum. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

CAPVT QVARTVM.

Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Iordane.

COMMENTARIA.

CHRISTVS semper fuit Spiritu sancto plenus, tamen post baptismum, & Spiritus sancti in specie columbę descensum, Patrisque testimonium, dicitur Spiritu sancto plenus, ratione nostri; quia se mũdo manifestare, & doctrina, ac operibus suis, quæ Spiritus virtute edebat, homines sanctificare, & Spiritus sancti gratiam eis impartire incipiebat. qui igitur à principio conceptionis vsque ad trigesimũ ætatis suæ annum plenus erat Spiritu sancto in se, baptizatus iam virtute eiusdẽ Spiritus prædicare, & miracula facere, & per hæc se prodere, credentibusque Spiritus sancti gratiam donare exordiebatur. Regressus autem à Iordane dicitur, quia baptismi suscipiendi gratia à Galilæa in Iordanem venerat, quo suscepto reuertitur, facturus quæ Euangelista continuo describit.

ANNOTATIO. I.

Quare Christus Spiritu sancto plenus dicitur.

APOSTOLI repleti Spiritu sancto. Act. 2. & Diaconi illi electi Acto. 6. pleni Spiritu sancto, ac Stephanus eodem Spiritu sancto plenus Act. 7. dicuntur, non sicut Christus; illi enim propter gratiam, & dona Spiritus sancti, & adhuc non propter integrum cõplementum, sed propter abundantiam, & copiam eorum, pleni dicti sunt, amplius tamen repleri poterant: at Christus tum propter diuinitatẽ ipsius Spiritus sancti, quæ sibi vnita erat (nam eadem est Patris, & Filij, & Spiritus sancti substantia, & deitas) plenus dicitur, tum propter gratiæ, & donorum, ac virtutum Spiritus sancti perfectam plenitudinẽ, ita vt maiorem non caperet, nec augmentum in eis susciperet. Dicet quispiam, cum diuinitas sit totius Trinitatis vna, & eadem, cur dicitur plenus Spiritu sancto, potius, quam plenus Patre, aut se ipso, qui filius est? nam Act. 10. dicitur vnctus Spiritu sãcto, & Matt. 12. dicitur in Spiritu Dei eijcere dæmonia, & Luc. 10. dicitur in Spiritu sancto exultasse. Respõdeo id dici propter tria. Primo ad significãdum per eam diuinitatem, quæ sibi vnita erat, humanitatem eius esse sanctificatam, & consecratam, vt supra in c. 1. notauimus. Secũdo, quia humanitas illa p vnionẽ diuinitatis accepit plenitudinẽ donorũ Spiritus sancti. Tertio, quia quæ docuit Christus, & fecit, in hoc tendebant, vt homines sanctificaret. Quæ omnia insinuauit Isa. cap. 61. in persona Christi Dei, & hominis loquens: Spiritus, inquit, Domini super me, eo quod vnxerit me, ad annunciandũ mansuetis misit me. Nota causas, cur Spiritus sanctus sit super eum: eo, inquit, quod vnxerit me, sanctificando humanitatẽ, & donis suis implendo, & eo quod miserit me, ad annunciandũ mansuetis doctrinam sanctificationis, vt verbis sequentibus explicat. *Isa. 61.*

Et agebatur in Spiritu in desertum.

COMMENTARIA.

NOn casu, aut temere, aut vi, nec tepide, sed consilio, ac proposito, & sponte, animoq; feruẽtissimo, nostræq; salutis cupidissimo, post baptismũ, eodem Spiritu sancto, quo plenus erat, ductus est in desertum; sciebat. n. quæ ibi futura erant, & ob ea ipsa Spiritus sancti virtute, & cõsilio volens venit in desertum, ibiq; cõmoratus, eo duce; & comite operabatur; non tantum. n. Spiritu ductus est in desertum, sed etiam in id ingressus eodẽ spiritu agebatur, non in vno solo permanens loco. recte aũt cum hoste congressurus, & salutem hominis operari incœpturus desertum petit. Hoc quidem, vt dicit Ambrosius, quasi hominem quærens, qui à Paradiso eiectus in huius sæculi desertum expulsus fuerat; illud autem, vt dicit Chrysostomus hom. 13. in Matth. quia tunc maxime diabolus contra aliquos

imminet

imminet, cum solos, atque ab alijs segregatos videt. Illud (in) Hebraismus est; solet enim casui instrumenti præponi.

ANNOTATIO. II.

Spiritus nomine, Spiritus sanct' intelligēdus est in hoc loco.

NOnnulla sunt in præcedenti sententia notanda. Primo quidem per Spiritum, quo Dominus agi dicitur; intelligi Spiritum sanctum, vt Hilarius can. 3. in Matth. Chrysostomus hom. 13. in eundem, & Greg. hom. 16. in Euang. & Hieronym. Matth. 4. affirmant; idemq; docet Athanasius Epist. ad Serapionem, Spiritum sāctum nō esse creaturā: vbi tradit regulam, nempe quando in Scriptura ponitur Spiritus sine additamento, veritatis, aut filij, aut paracletus, aut sanctus, aut sine articulo, sed nude, & simpliciter dicitur Spiritus, tūc si quæ præcesserūt, sunt de Spiritu sancto, debet ēt Spiritus intelligi de eodē Spiritu, allegatq; hunc locum Lucę, vbi Spiritus sine adiectione scribitur. quia vero, quę præcesserunt, de Spiritu sancto sunt; dictū enim est. plenus Spiritu sancto, consequēter etiam hoc verbum Spiritus de eodem intelligendum est, nempe eodē Spiritu agebatur Christus, quo plenus dict⁹ est. verū quidē est, Græce haberi cū articulo, agebatur illo Spiritu, qui articulus etiam Spiritum sāctū indicat, & in hoc loco emphaticus est. Secundo, tres Euāgelistę huius rei meminere, & diuersis verbis vsi sunt. Matth. c. 4. ductus, inquit, est à Spiritu in desertum. Marcus ca. 1. Expulit eum Spiritus in desertum, Lucas noster, agebatur spiritu in desertū. quę verba interpretes pro eodem accipiunt, cum reuera sint diuersa, & diuersam sensum faciant, & omnia tria simul legenda. Christus. quidem Spiritu sancto à turbis q̄ eo loco, quo baptizatus est aderant, & à cōuersatione hominū quā pri⁹ habuerat, sequestratus est in locū solitariū deserti. & hoc Matthæus significauit, ductus inquit est, verbū Græcū significationem magis explicat ἀνήχθη, id est, subductus est, sequestratus. Præterea non solum sequestratus est à turbis, & hominū conuersatione; sed magna Spiritus efficacia, quasi iam nouum statum, & modum viuēdi exordiens, & hostem, contra quem pugnaturus venerat adoriens, & ad bellū se accingens venit in desertū. & hoc exprimit Marcus: expulit, inquit, eū Spiritus, quod nō violentiam sed efficaciā Spiritus insolitam, quasi impetum, & fortitudinem, quibus hostem aggrediebatur, significat. quod etiam verbum indicat, Christum exposuisse se tentationibus Diaboli, totis ipsius viribus, & arte tentādum. Nos quidem vt dicit Augusti. lib. 20. Ciui. cap. 15. tentat dæmon, nō quātum potest, sed pro viribus nostris, & Christū tentauit, quantū ipse Dæmō potuit; ideo dicitur, expulit eum Spiritus in desertum. Præterea eo tempore toto, quod in deserto consumpsit; eodē Spiritu ducebatur, & gubernabatur, & operabatur, nō in vno loco permanēs, sed huc illucq; per desertū pmeans, & hoc indicat Lucas: agebatur, inquit, in desertum, quod Cyprian. li. de Ieiunio rectè interpretans dicit, desertum Christus ingreditur, ibi suo id est, Spiritu sancto duce, & comite cōuersat'. Hæc ille. Nō ergo solum motum in desertum hoc verbū significat, sed etiam ductū Spiritus sancti, quo toto illo tēpore ducebatur, quod in deserto insumpsit, siue orando, siue ieiuniādo, siue cum hoste pugnādo, omnia hæc Spiritu sancto duce, & comite operabatur; ideoq; positū est imperfecti tēporis, quod durationem significat, quasi toto illo dierum tēpore Spiritu ageretur. quo etiam verbo vsus est Paulus Romanor. 8. qui Spiritu Dei aguntur, hi filij Dei sunt; Christus enim vt homo dicitur agi Spiritu sancto. Tertio multi de causis spiritu duci, & agi in desertum dicitur. Primo quidem, quia non ignarus, sed cōsilio ducebatur, vt dicit Ambrosius. Secūdo, vt inquit Hieronymus Matth. 4. quia non inuictus, aut capt⁹, sed spōte, & libere venit. Tertio, vt dicit Hilarius can. 3. in Matth. quia non aliter tētasset eū Diabolus, nisi Spiritus sancti facultate permissa, Quarto, vt dicit Chrysostomus hom. 13. qa homines nō debent tentationibus se cōmittere, sed immissam sustinere: at Christus sciens se tentandū, ipsum aggreditur hostem, quod non fieret, nisi peculiari Dei voluntate: ideo Spiritu sancto ductus, & actus dicitur. Quinto, vt significet, nō posse vinci tētationes, nisi Spiritus sancti virtute. Vltra has causas, quę cōmunes sūt, propria quędam est; quia exordiebatur salutem hominum operari, & munus Redēptoris exercere, ac non iam communē hominē, sed filium Dei agere, propter quod Spiritus sanctus specie colūbæ in baptismo super eum manserat, idcirco Spritu sancto agi ac duci dicitur; opera enim superhumana, & cælestia erant, quæ à Spiritu sancto tribuuntur, quia per ea sanctificati sumus.

Concordia Euangelistarum superiora verba scribentium.

Christum multis de causis à Spiritu sācto duci, & agi dicitur.

Diebus quadraginta.

COMMENTARIA.

TEmpus signat, quo per desertum agitabatur Spiritu sancto, quadraginta, inquit, diebus; eum enim dierum numerum Christus ieiunio suo eleg,t, quem Moyses,, & Helias obseruauerant, demonstrans, vt notauit Augustinus epist. 109. cap. 15. ad Ianuarium, Euangelium non aduersari legi, & prophetis, in persona quippe Moysis, lex; in persona Heliæ, prophetæ representantur; inter quos in monte gloriosus apparuit, vt euidentius fieret, quod de illo dicit Apostolus, testimonium habens à lege, & Prophetis.

ANNOTATIO. III.

Sententia hęc nō sequenti sed precedēti est coue-ſtenda.

IN exemplari Græco ambiguus sermo est, an hic dierum numerus cōnecti debeat antecedētibus, nempe agebatur in desertum per dies quadraginta, nam non habetur particula (&) nec est verbum (tentabatur) sed participium passiuum, quasi Latine dicemus agebatur in spiritu quadraginta diebus tentationem à diabolo patiens, sicq; fit vt dierum numerus antecedenti verbo aut sequenti participio copulari possit. Origenes hom. 29. & Euthymius participio coniungunt, quasi Euangelista significare velit his omnibus diebus tētatum esse; vulgatus vero interpres cōiunctione illa (&) interposita dierum numerum antecedenti cōnexuit; sic enim habet: agebatur in spiritu in desertum quadraginta diebus, & tē

taba-

tabatur à diabolo, eaq; lectio amplectēda est, tū quia Marco c. 1. concordat; ait enim: erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tētabatur à Satana: tū quia si cōiungamus sequenti, significatur hoc spacio quadraginta dierū tentatum esse Christū, quod in sequenti Cōmentario, & Annotatione verū nō esse ostēdemus: tū demū, qa cū sit sermo ambiguus in exēplari Græco vulgati auctoritas est plurimi faciēda Quod aūt ad numerū quadragenarium spectat, multa Scripturę exēpla cōgregāt Hilarius can. 3. in Matthęū, Ambrosius in prȩsēti, Augustinus Epist. 109. ex quibus cōstat numerū hūc mysterijs significādis fuisse à Deo electū, & sacratū; per ieiuniū enim Moysis, & Heliæ, legimus totidē diē numero aquas Abyssi fuisse effusas super terrā; exploratā etiā fuisse terrā promissionis; eodē annorū numero populus Dei per desertū ductus est quadraginta dies præscripsit Ionas Niniuitis ad pœnitentiā, totidē diebus Christus mānt post resurrectionē in terra, priusquā ascēderet. his & alis exēplis cōstat numerū hūc mysterijs significandis accomodatum. lege causam apud Augustinū in Epist. citata.

Quadragenarius numerus Scriptura Sacramentis refertur.

Et tentabatur à Diabolo.

COMMENTARIA.

DVo sunt, quæ in deserto de Christo facta sunt, & agebatur spiritu quadraginta diebus, & tētabatur à Diabolo. non quod simul hæ fuerint, sed quod cōsequenter; post illud enim hoc gestū est; quæ duo Euāgelista distinctius enarrat. Tētatur aūt, quia ipse voluit, nō vt nos, qui tentamur etiā inuiti; ideo enim rogabat Paulus ter, vt ab eo Satanæ Angelus discederet. quod si volēs tentatus esset, non vtiq; à tentatione liberari rogasset. Sicut aūt Christus baptizatus est, vt homo, & agebatur, vt homo in desertū, ita etiam tentatur, vt homo.

ANNOTATIO. IIII.

Reijcitur sentētia dicētiū, Christū p quadraginta dies varijs tētationibus à Dęmone fuisse vexatū.

ORigenes hom. 29. in Lucam cōnectens numerum dierum quadraginta sequēti verbo absq; vlla cōiūctiua particula, affirmat Christum his diebus multas & graues passum esse tentationes à diabolo p̄ter illas tres, ab Euāgelistis Matthęo, & Luca narratas; illas aūt forte silētio prętermissas dicit, quia maiores erant, quam vt litteris crederentur, & si sic, inquit, oportet dicere, sicut mundus capere nō poterat libros, si scripta fuissent, quæ fecit, & docuit Iesus: sic quadraginta dierū tentationes, quibus tētatus est Dominus à Diabolo, mundus ferre nō poterat, si Scriptura docuisset. Hæc ille. huic sententię accessit Euthymius Matth. 4. Marcus, inquit, & Lucas dixerunt, quod etiam in quadraginta diebus tētabatur, vt manifestū sit, quod in illis quidē ipsum à longinquo tentabat, nēpe per somnū, per tristitiā, p ignauiā, & similia: postquā aūt ipsum esurire cognouit, iā prope, & manifeste appetiuit, idque per vitiū fames cōueniēs puta per gulā. Hæc ille. Verba autem Græca Euāgelistę impulerūt Origenem, & Euthymiū in hanc opinionē: nā dicitur ägebatur quadraginta diebus tentationē patiens, quasi his diebus tētatus fuerit: idque placuit nonnullis recentioribus, nec aduertunt ex verbis illis id non deduci, nā Lucas prius narrat in genere, q̄ gesta sunt in deserto, nempe actū esse Spiritu quadraginta diebus, & tētatū, postea vero, q̄ in genere dixerat, speciatim, & distincte explicat, dicens, illis diebus nihil. māducasse, neq; bibisse, & post eos dies esurijsse, & tūc tentatū esse, nō quod sit hæc tētatio distincta ab illa pri⁹ narrata. sed quod, q̄ cōsuluit prius scripserat, clarius explicet, & edisserat. cui sensui multū fauēt verba Marci, erat inquit, in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & tētatur à Satana. quib⁹ verbis tentationes, quas cęteri Euāgelistę scripserunt, significauit in genere, nec ad illas sigillatim describendas descendit. Matthęus aūt solū eas distincte narrauit, Lucas vero vtrūque cōplexus, & prius in genere, & postea distincte, & in specie expressit. Est ēt cōmunis sententia Patrū, Christū non fuisse tentatū, nisi postquā quadraginta diebus ieiunij elapsis, esuriit: Cyprian⁹, de ieiunio sic inquit: Forma ieiuniorū p̄ posita, fixoq; exēplo, postquā dierū quadraginta abstinentiā Dominus consummauit, Satana cū esurię tē videret, accessit, retroactū tēp⁹ obtinuerat quies, & secū silentij sera opus illud eximiū Saluator exegerat; modo oblata famis occasione tum ultuator de latebris prodiēs egreditur, & subdola ,pfessione qua si cōpatiens ei, subuenire periclitanti naturæ horta tur. Hęc ille. Vbi vides toto ieiunij tēpore nō fuisse Christum tentatum. Hilarius etiā can. 3. in Matth. non erat, inquit, à Deo diabolus, sed à carne vincendus, quā vtique tentare ausus non fuisset, nisi in ea per esuritionis, infirmitatem, quę sunt hominis, re cognouisset, quā in eo sentiens ita ursus est, si filius Dei es, &c. Hæc ille. Vbi causam etiam docet, propter quā quādiu ieiunauit, ante esuriem tētatus nō est. Chrysostomus hom. 13. in Matth. sic habet. confidera, quāta ad eū astutia, & malitia accedat, quōdue præcipue tēpus obseruet; non enim ieiunantem adit, sed esurientē, vt scilicet discas, quā sit bonum grande ieiunium, & quia hæc aduersus diabolum arma sint maxima. Hęc ille. Idem docet Ambrosius lib. 1. de Cain, & Abel c. 5. vbi primā tentationē factā à Diabolo Christo asserit fuisse gulæ quando dixit, dic vt lapides isti panes fiant. prima aūt nō esset si spacio dierū quadraginta eū tētasset; hęc enim facta fuit consummatis illis diebus, q̄n esurijt. Hanc patrū sententiā ratio ipsa confirmat: nā tentationes illæ, quas Euthymius enarrat, fieri non possunt, nisi Diabolo interius tentante, quod in Christo nō esse factum dicemus in Annotatione 7. sequenti.

ANNOTATIO. V.

Diuersæ traduntur rationis ob quas Christus voluit à Diabolo tētari.

MAtthæus vnū consideratione dignum narrauit, quod Lucas omisit; dixit enim: ductus est Iesus in desertum à Spiritu, vt tentaretur à Diabolo. particula (vt) eo loco finem quendam, & intentionem indicat, quasi ea intentione, & fine in desertum ascenderit Christus, vt occasionem tentādi Diabolo daret. sic interpretatur Ambrosius. cōsilio, inquit, ductus est in desertum, vt Diabolum prouocaret. Idē sensit Chrysost. hom. 13. in Matth. notans quod diximus in cōmentario, propterea cū dictum esse ductum à Spiritu sācto, quia humanę solius voluntatis non est se ingerere tētationi, sed immissam

ſuſtinere, Chriſtus autē Deus homo ſuo ducebatur Spiritu in deſertum, vt ibi cū hoſte cōgreſſus de eo reportaret victoriā, quę ſibi erat certiſſima, & cognita. tentari autem voluit ſponte quidē, ſed multis de cauſis. primo ob cautelam noſtrā, hāc cauſam docet Ambroſius, vt oſtēderet, inquit, nobis Diabolū ad meliora tendentibus inuidere, & tunc magis eſſe cauendū, ne myſterij gratiā deſerat mētis infirmitas. Secundo ob inſtitutionem noſtrā, de qua ſic ſcripſit Chryſoſt. ho. 13. in Matt. occaſionē Diabolo adeundi præbet, vt prius ipſe cōgreſſus, quomodo ab alijs etiā vinci poſſit, oſtēderet. Sic etiā faciunt Athletæ, qui cū diſcipulos ſuos vincere docent data opera in paleſtris cū alijs certamē exercēt, vt in luctātiū corporibus faciāt artē ſpectare vincendi, & modū viāque victoriæ adipiſcendæ mōſtrent. Hæc Chryſoſt. Tertio propter victoriā noſtrā; ſic enim Damaſ. lib. 3. de fide c. 20. tradit dicēs tētatus eſt, at ſuperauit, vt nobis victoriā cōpararet, naturæq; noſtræ frangēdi aduerſarij vim tribueret. Quarto pp Dæmonis cōfuſionē, quod Cyprianus lib. de ieiunio docet dicēs: baptizatus nō repēte ad ſigna, et miracula, & doctrinā vſus eſt poteſtate, ſed interim auctoritatem cōtinuit, & antequā notū ſe faceret mūdo, expoſuit ſe tētandū Diabolo, nō vt diuinitatis integritas ꝓbaretur, ſed, vt tētatoris cōfunderetur preſūptio, dū fame, & laſſitudine poſt ieiuniū veritas humanitatis pateret, quę diuinitati aſſociat oīno peccati ſenſu, & cōſēſu careret. Hæc ille. Quinto Leo ſer. 1. de Quadrageſima, multas cōplexus cauſas ſic ſcripſit: intelligamus, quanto ſtudioſiores ꝓ noſtra ſalute fuerimus, tāto nos vehemēti⁹ ab aduerſarijs impetēdos: ſed fortior eſt, qui in nobis eſt, quā q aduersū nos eſt, & p ipsū validi ſumus, in cuius virtute cōfidimus. Quia ob hoc, Dñs ſe tentore permiſit, vt cuius munimur auxilio, eius erudiremur exēplo; vicit enim aduerſariū teſtimonijs legis, non poteſtate virtutis, vt hoc ipſo, & hoīem plus honoraret, & aduerſariū plus puniret, cū hoſtis generis humani nō ſolū quaſi à Deo, ſed etiā quaſi ab homine impugnaret, & vinceret. Pugnauit ergo ille tūc, vt & nos poſtea pugnaremus; vicit ille, vt & nos ſimiliter vincemus. Hæc Leo. Quibus verbis īdicat Chriſtū tētari voluiſſe, vt diſcerem⁹; quo magis ſaluti noſtrę īcubuerimus, eo magis ab hoſte tētandos; poſt ieiuniū enim Chriſtus tētatur. Præterea, vt ſciam⁹ nos maiorē habere virtutē illo; in Chriſto enim fortiores ſumus Diabolo. Præterea artē docemur vincēdi, verbo legis, & fidei ꝓpoſito, & inuiolabiter cuſtodito: præterea, vt homo honoraretur, & Dæmon, dū ab hoīe vincitur magis puniretur. Vt enim, inquit, Hilar. cano. 3. Matt. dignū nequitia, & ſcelere Diaboli erat, vt in eo, cuius morte, & calamitatibus gloriabatur, hoīe vinceretur. præterea non debere nos dedignari tētari, ſi ille tētatus eſt, & pugnauit. demū ſperanda nobis victoria ab eo, qui illū pro nobis vicit. Hæ, & aliæ huiuſmodi cauſæ à ſacris Doctoribus traditæ sūt. Mihi autē vna videtur maxime ad rē facere, nimirū, cū ipſe Chriſtus eſſet Adā ſecūdus, qui reſtaurare venerat totum, qđ primus Adā euerterat, voluit initiū ſalutis operandę facere, ſicut ille peccatū, & ruinā exorſus fuerat. Deus hoīem extra paradiſū creauerat iuſtū, ac ſanctū fecerat, & in paradiſo collocauerat, qui intactus, & purus permanēs ab hoſte tētatus decidit: Chriſtus ergo baptizatus Spiritu ſuper eū deſcendente illū indicat ſtatū, in quo primus Adā creatus eſt: in deſertū recedit, ſicut ille in paradiſo poſitus eſt, ieiunat multis diebus, ſicut & ille sāctus quodā tpe permānſit, quo nec famē, nec ſitim patiebat; ſuperat, vt ſicut illū hoſtis inuaſit, ſic Chriſtus ab eodē hoſte tētari ſe permitteret, vt quod ille tētationi ſuccūbens perdidit, Chriſtus tentatorē vincēdo recuperaret. Hac igitur de cauſa tētari nūc voluit. Adde etiā aliud, quod ad hanc ſimilitudinē magis facit: Adā in paradiſo victus, expulſus eſt in hūc mundū à paradiſo, vbi peccato ſubiugatus, Dæmonis poteſtati relinqueretur: Chriſtus vero in deſerto victor exiſtēs deſcēdit inter hoīes, vt opera diaboli diſſolueret, & poteſtatē eius infringeret, & de eius manu hoīes eriperet. Hæc igitur eſt cauſa, cur nō ſtatim poſt baptiſmū Dñs ſigna, & miracula operatus eſt, ſed prius in deſertū recedit, & ibi cū Tyrāno mundi congreditur, victoremque hominum humanitate ſuperauit, ac vicit.

Et nihil manducauit in diebus illis.

COMMENTARIA.

QVadraginta illis diebus quibus in diuerſum actus eſt Spiritu ſancto, ieiunauit, non ſicut nos, qui ſemel in die cibū, & potum capimus; ſed ille nihil cibi, nec potus accepit: nā, qui venerat ſanare hominē, contraria morbo in ſe ipſo ſuſcepit medicamenta; hic .n. cibo cecidit, & mortē contraxit; Chriſtus autē abſtinētia in vitā reuocare exorditur. profecto virtus, & laus eſt ieiunij, quod Chriſti prædicationi, & functioni muneris ſui initiū fuit.

Et conſummatis illis poſtea eſurijt.

COMMENTARIA.

POſt quadraginta dierum, & noctium ieiunium eſurit, non quidem vt nos eſurire ſolemus, coacti, aut nolētes, ſed volens; voluit autem, vt hoſtē prouocaret ad pugnam, data ei, & oblata occaſione tentandi; quem enim diuina virtute iuiunantem tentare non fuerat auſus, hunc eſurientem, & infirmitatem noſtram aſſumentem aggreditur.

ANNOTATIO. VI.

Chriſti paſſiones naturales vt ſupra naturalē fuere.

QVædam notāda occurrūt. Primo quidē ex Damaſc. li. 3. de fide c. 20. paſſiones naturales ſuiſſe in Chriſto, & ſecundū naturā, & ſupra naturā; ſecundū naturā erant, quia caro ipſius ea, quę naturalia erāt, patiebatur; vere .n. eſurijt, ſitijt, laſſabatur, dolebat, timebat, triſtabatur: ſupra naturā aūt erāt, quoniā ea in Chriſto volūtatē nō anteuertebāt; nec .n. quicquā coactū, aut neceſſariū, ſed oīa voluntaria erāt, & volēs fame, volēs ſiti, volens metu, volēs morte affectus eſt; idē dicit Hil. can. 3. in Mat. cū eſurijt, inquit Dñs, non inediæ ſubrepſit operatio, ſed virtus illa, quadraginta dierū nō mota ieiunio, naturæ ſuæ hoīem dereliquit. idē etiam dicit Chryſo. ho. 5. ex varijs locis Matthæi: Non, inquit, neceſſitate, ſed voluntate Dñs eſurijt, vt ad huiuſmodi tētationem diabolum prouocaret. prius ergo ſuſtētabatur diuina virtute, ne eſuriret; poſtea volens ſuit carnē pati iuxta naturā ſuā. Secundo hanc eſurię Chriſtus aſsūpſit, vt hoſtē prouocaret, & occaſionē tētādi miniſtraret, quod Hilarius loco citato aſſerit dicēs: nō erat

Quare eſurire voluerit.

erat à Deo Diabolus, sed à carne vincẽdus, quã vtiq; tẽtare nõ ausus fuisset, nisi in ea per esuritionis infirmitatẽ, quę sũt hominis, recognouisset. Hinc soluitur dubitatio quædã, quæ cuipiã suboriri posset, nã Moyses ieiunauit quadraginta diebus, Exo. 34. similiter & Helias 3. Reg. 19. neutrũ tñ post ieiuniũ esurijsse legimus. respõdet Maximus ho. 3. illis duobus diuinã virtutẽ tantũ ostẽsam fuisse, idcirco nõ dicũtur esurijsse: at in Christo non tantũ diuina virtus, sede tiam vera humanitas ostendi debuit cũ infirmitate, vt hostis prouocaretur, quod nõ fieret, si post ieiunium non apparuisset esuries. Id etiam notarunt, Hilarius can. 3. in Matth. & Ambrosius in præsenti de Moysis, & Heliæ ieiunio mentionem facientes. Tertio, Basil. in regul. breuior. respon. 75. tradit doctrinam quandam, per quã intelligere facile possumus, qua ratione Diabolus esurientẽ sentiens Christum, eum tentare aggressus sit; sic enim inquit: In vniuersum opinor Satanam non posse ipsum per se causam esse alicui, vt peccet, sed cum modo insitis vnicuique à natura motionibus, modo etiã interdictis cupiditatibus, velut adiutricibus vtatur per hæc ipsa eos, qui negligentiores sunt, ad propria vitia conatur abducere. Vtitur aũt ille quidẽ adiutricibus se cũ naturalibus motionibus, sicut Dño facere tentauit, qñ esuriens illũ animaduertẽs dixit; si filius Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant; interdictis autẽ cupiditatibus, vt in Iuda, quẽ, quod auaritię morbo cũ obnoxiũ esse intellexerit, huius ipsius cupiditatis opera vsus, auarũ hoiem ad sceleſtissimũ lapsũ nummis triginta argẽteis extimulauit. Hæc ille. in quib⁹ perpende Dæmonis artẽ passionibus quasi infirmitate nostra vtitur ad impugnandũ, sicut solet partẽ inferiorẽ aggredi ad expugnandũ; qua parte enim hoiem infirmũ sentit, tẽtat, vt etiã Grego. docet lib. 7. epist. 53. Christus ergo infirmari se passus est, artẽ Diaboli sciens, neque nõ solũ prouocat, sed etiã, velut arma ministrat hosti. Perpende etiã Christũ passũ esse motiones naturales hasce, quas adiutrices inimici appellat, sed nõ cupiditates, quæ vitia sunt, & quibus ettã vtitur Diabolus ad tentandũ, vt fecit in Iuda, & in multis nũc facit ad ea vitia prouocãs perficienda, ad quę sentit hoies propensos. Hæc duo in hac Basilij sentẽtia probãda sunt. quod vero ad hæc duo capita tantũ, reducat Diaboli tẽtationes, quasi nõ tentet, nisi vtens motionibus nostris naturalib⁹ aut cupiditatibus, nõ videtur oĩno probanda; nam tãta est eius audacia, vt tentet perfectos hoies, etiã si nec motionẽ naturalẽ, aut cupiditatem inuenerit, quod exẽplo Christi manifestũ est: nã tentauit secũda, & tertia tentatione de auaritia, ambitione, etiã nõ prẽuia vlla cupiditate, aut motione naturali, sicut fecerat in prima tẽtatione. quę ergo Basilius dicit, frequẽtiora sũt, nõ tamẽ perpetua, sicque interpretãdus est. Quarto, ex hoc verbo (esurijt) deducimus Christum, vt hominem fuisse tentatum, sicut vt homo esurijt, & ex esurie inimicus tentandi occasionem accepit. Hinc Origenes hom. 29. causam inuenit, cur Ioãnes tentationum Christi mentionem nõ fecerit, cæteris tribus Euangelistis non tacentibus, respondet, quia Ioannes præcipue diuinitatẽ Christi docuit, & ab ea exorsus est; cęteri vero ab humanitate; tentatio enim non diuinitatis, sed humanitatis fuit.

Dæmon quo tẽtat.

Dixit autem Diabolus.

COMMENTARIA.

NVllam occasionem nocendi intermittit hostis, qui semper circuit, quærens quem deuoret; cum enim sensit esurientem Dominum, confestim accessit tentans. Non autem tentauit interius suggerendo cogitationes, aut excitando cupiditates, vt solet nobiscum facere, sed tantum exterius, verbis inducendo. Apparuit autem in forma visibili, ostendens quod non erat, & occultans quod etat.

ANNOTATIO VII.

Vt primus Adam sic & secundus exterioribus tantũ diaboli persuasionib. tentatus fuit.

TEnẽda est Doctrina Damas. lib. 3. de fide c. 20. & Gregorij hom. 19. in Euang. nimirum Christum tentatum quidem fuisse, non vt nos: nos quidẽ tentamur à Diabolo nõ solum exterius verbis, aut factis, sed etiam interius per immissas cogitationes malas, aut excitas partis sensitiuæ cupiditates, nobis etiã nolẽtibus; propter peccatũ enim inferior pars inobediẽs est superiori, & Dæmonis incursui ex posita: at Christus nõ est tẽtatus interius, sed solũ exterius verbis Diaboli suatorijs; in hoc. n. similitudinem, inquit Damasc. habuit cũ primo hoie in paradiso posito, vbi exterius à Dæmone tẽtatus est. cuius ratio ea fuit, quia tũc tẽporis pars sẽsitiua obediens erat rationi, nec motio vlla oriebat ratione inuita. cũ autẽ Christus hanc in sua humanitate habuerit æqualitatẽ, nõ potuit interius, sed exterius tentari: nullã ergo cogitationẽ malã, nec prauã insurgentẽ cupiditatẽ diabolus excitauit, sed exterius tantũ tẽtauit, quod Euang. significãs ait. Dixit illi diabolus: argumẽto paulo superi⁹ reiecim⁹ sniam Euthymij, asserẽtis spacio dierũ quadraginta Christũ passum esse tẽtationes interiores. Notat aũt Aug. lib. 9. ciu. c. 21. Diabolũ hũc, q Christũ tẽtauit, fuisse ipsũ Principẽ Dæmonũ. cui sniæ fauet rõ, & auctoritas. rõ qdẽ pp Christi insignẽ perfectionẽ, & sanctitatẽ, cui nemo alius accedere ausus esset: sũt. n. dæmones viribus inæqualibus, nec oẽs idẽ possunt: tũ qa agebat de principatu Diaboli euertendo; ad hoc. n. venturũ Christũ non ignorabat Diabolus: Principi igit ipsi incũbebat cõgredi cũ eo, quẽ Christũ esse suspicabatur, nec alteri inferiori se tãtũ cõmitteret negotium. Auctoritas aũt, quia ipsemet Dñs testimoniũ reddidit, Io. 14. venit Princeps mũdi huius, & in me non hẽt quicquã, significans Principẽ ipsũ insurrexisse cõtra eum. Diabolus à Marco appellatur Satan. de vtroq; aũt noĩe diximus in cõmentarijs in Ioannẽ.

Si Filius Dei es, dic lapidi huic, vt panis fiat.

COMMENTARIA.

NOuerat Diabolus ex Scripturis filium Dei futurum hominem; cum autem audisset vocem patris prope Iordanem, de Christo dicentis. Hic est filius meus; simul etiam Ioannis testimonium, Ecce agnus Dei, ecce, qui tollit peccata mundi; cumque nullum in eo peccatum deprehendisset, quod in omnibus deprehendere solitus erat; eum esse Dei filium, qui venturus promittebatur suspicatus est. à perfecta vero credulitate illum auertebant esuries, ipsumque ieiunium, caroque cum cæteris hominibus communis

cõis. Non .n. plane intelligere poterat, qua ratione Dei filius in ea carne esset, quæ ieiunio affligi, & esurire posset, cæteraſq; naturales hmõi motiones pateretur. Ambiguus ergo accedit, exploraturus diuinitatẽ, ſi filius Dei erat, aut, puocaturus ad gulã, ſi ſolũ erat hõ, ſicq; explorat, vt tẽtet, & ſic tẽtat vt exploret, ſi filius, inqt, es Dei, dic lapidi huic, vt panis fiat, lõgo ieiunio te cõficis, natura carnis deficit, ciborũ nulla eſt cõmoditas: ſi ergo filius Dei es, qualẽ te Pater ſuo teſtimonio cõmendauit, dic lapidi, vt fiat panis, ſicq; tibi conſulas. Exiſtimabat diabolus, Chriſtum, ſi filius Dei erat, lapidẽ cõuerſurũ in panẽ, quo facto diuinitatẽ illius deprehẽdiſſet, aut ſi tantũ hõ erat, auerſurũ ſe eum à propoſito ieiunij, ac prouocaturũ in appetitũ inordinatũ gulæ, quo cibũ non opportuno tpe, nec mõ conuenienti appeteret, qđ intẽperantiæ erat, atq; hæc eſt prima tẽtatio, qua eũ eſurientẽ inuaſit. Eſt aũt diaboli in tentando artificiũ, facilia facit, quæ ſuadet: dic, inquit, facile .n. eſt, quod ſolo fit verbo. Præterea faciliores partes in peccato perpetrando ipſe accipit; ſuadet .n. homicidiũ, gulam, & quid ſimile; ipſe .n. inducit, ſed laborem, periculum, & cætera, quæ in peccato patrãdo fiũt, homini relinquit, dic, inquit, vt lapis fiat panis, tu poſtea accipe, rumpe, ſerua, comede. Præterea non dicit dic lapidi, ſed huic, quem ipſe demonſtrat; quia non tantum ad peccatum trahere conatur, ſed etiam ſub ſuo imperio, & principatu tenere.

ANNOTATIO. VIII.

Vnde diabolus ſuſpicatus ſit Chriſtũ Deũ eſſe.

QVod ad verba ſpectat Matthæus numero plurali vſus eſt, dic, vt lapides iſti panes fiant; Lucas vero ſingulari, nulla tamen in hoc eſt pugnãtia, numerus enim pro numero vſurpatur aliquando. Theohylactus exiſtimat plurali vsũ fuiſſe Diabolum, vt ſic ad ſuperfluos cibos excitaret; vnus enim panis ſatis erat. quidã alij pluralem pro ſingulari putant quod vero ad rẽ ipſam ſpectat multa explicãda occurrunt. Primo quidem loco illud eſt, quid induxerit Diabolum in ſuſpicionẽ de Chriſto, quod filius eſſet Dei? Ad quod ſacri Doctores varia reſpõdent. Primo quidem Cyprianus ſerm. de ieiunio, dicit permotũ eſſe virtutis illius integritate, oĩ peccato carentẽ, qualẽ neminem quantũcumque virum ſanctũ ille deprehẽderat. Secundo in pſenti reſpondet inductum eſſe in eam ſuſpicionẽ, quia nouerat ex Scripturis venturum Dei filium; dubius tamen erat quia nõ putabat per carnis infirmitatem venturum. Tertio, Hilarius can. 2. in Matth. docet ieiunio quadraginta dierũ motũ eſſe, vt Dei filiũ ſuſpicaretur. Poſtremo loco Chryſoſtomus hom. 5. in diuerſos Matthæi locos, & hom. 13. in Matth. affirmat Diabolum in eã veniſſe opinionem propter Patris vocem in baptiſmo auditam, Hic eſt filius meus dilectus: ſimul etiam propter teſtimonium Ioãnis, Ecce agnus Dei, ecce qui tolit peccata mundi. Nos in Cõmentarijs multa coniunximus, quæ profecto cõuenerũt; ex vna enim parte ex Scripturis nouerat filiũ Dei naturalem vẽturum in modũ, futurumque hominem, vt dicit Ambroſius; ſi enim hoc nõ nouiſſet, verborũ illud patris facile de filio quodam adoptionis inſigni interpretatus fuiſſet, ſciebat ergo filiũ verum Dei venturũ. ex altera parte in Chriſto deprehendebat quædã, quæ magnã ei ingerebãt ſuſpicionẽ illum eſſe, qui venturus ſperabatur, nempe virtutis integritatẽ ſine labe vlla, vt dicit Hilarius, & maxime teſtimoniũ Ioannis, vocẽq; paternam, vt recte dicit Chryſoſtomus. hæc oĩa ipſum Diabolũ permouebant, vt putaret Chriſtũ filium Dei verũ eſſe: at non plenum aſſenſum præbuit, quia ieiunare eũ vidit Moyſes, & Helias fecerãt, qui hoĩes puri fuerant. maxime autem eſuries eum remouebat à perfecte credendo. Ambiguus igitur acceſſit, vt omnes præfati Doctores conſentiẽtes affirmant.

ANNOTATIO. IX.

Quo ſine diabolus Chriſtum tẽtauerit.

SEcundo loco inquirẽdum eſt, quid diabolus intenderit in hac ſua tentatione prima. In qua re explicãda Doctores varij ſunt. Primo quidem loco quidam exiſtimant Diabolum tẽtaſſe Chriſtum, vt ad peccandũ induceret. in qua ſententia eſt Gregorius Nazianz. orat. in laudem Cypriani, vbi de Diabolo loquẽs ſic inquit: Nec Dominũ quidem ipſũ, à quo profligandus, & crucifigãdus erat, adoriri dubitauit, eiq; qui nulli tentationi obnoxius eſt, tentationem admouit. quoniã eam Dei partem, quæ alpectu ſentiebatur, Adamo ſimilem eſſe videbat, quaſi ipſum quoque deiecturus; neque enim fore ſuſpicabatur, vt humanitatem aggreſſus in diuinitatem incurreret. Hæc ille. Idemque ſenſit in orat. in ſanctũ Baptiſma. In eadem ſentẽtia eſt Baſilius ſerm. de abdicatione rerum temporalium, vbi ſic inquit: Qui primum parentem callida eſcæ obiectione ita malitioſe vita ſpoliauit, & item Ieſum eodem ſe modo ſuplãturum ſperauerat, nihil eſt, quod is vereatur, quin & tanto auſit confidentius tibi quoque primã malorũ originem propinquare. Hæc Baſilius. conſentit Cyprianus ſerm. de ieiunio, affirmans Diabolũ tentaſſe prima hac tẽtatione Chriſtum de gula. idem ſenſit Chryſoſtomus hom. 13. in Matthæum, vbi de hac tẽtatione loquẽs, inquit: Non vt, crederet hæc ille dicebat, ſed (quantũ opinabatur) vt ipſũ infidelitatis argueret, ſic quidẽ ipſos primos homines hac arte decepit, eoſque patrũ Deo credidiſſe arguit. Hæc ille Idem ſenſit Gregorius hom. 16. in Euangelia aſſerens in hac prima tentatione Diabolum tentaſſe Chriſtum per gulam, ſicut & primum hominem. in quo videtur cum Gregorio, & Baſilio, ac Cypriano conuenire. Idẽ dicit Euthymius Matt. 4. Chryſoſtomus autem de infidelitate tẽtaſſe dicit, quaſi vt induceret, ne crederet voci paternæ, aut ſi crederet, vt teſtimoniũ aliquod virtutis ederet. Cõſentiunt ergo tentaſſe, vt ad peccatum prouocaret; diſſentiunt autem in qualitate peccati. Secundo loco, quidam alij exiſtimant tentaſſe ad explorandũ, nempe, vt diſceret, certuſque fieret, an eſſet Dei filius nec ne. in qua ſententia ſunt Chryſoſto. hom. 5. in diuerſos locos Matthæi, Hieronymus Matt. 4. Auguſtinus lib. 9. ciuit. cap. 21. & Leo ſerm. in 1. Domin. Quadrageſimæ. Tertio loco Hilarius can. 3. in Matth. & Ambroſius in ln hoc loco, vtrũq; cõplectũtur, nimirũ tẽtaſſe, vt exploraret, & vt in peccatum induceret gulæ. vt exploraret quidem diuinitatem eius, ſi filius Dei erat, aut vt prouocaret ad

gulã si hõ solum erat; sic.n. hos duos Doctores intelligendos existimo, nõ quod velint dicere diabolum tẽtasse, vt ad peccandũ induceret, ẽt si filius Dei esset. Hæc sunt, quæ antiqui patres de hac difficultate sensere. Quarto loco quidam multo posteriores tpe existimarunt, diabolũ tentasse Christũ ad peccatũ, ẽt si filius Dei esset; putabat .n. quẽ esurientẽ sentiebat, peccare ẽt posse. Quę aũt mihi in hac parte probabiliora videntur, hæc sunt, nempe diabolũ accessisse aĩo explorandi diuinitatẽ Christi, simulq; si ea nõ esset, inducendi ad gulę peccatũ. Moueor ad hoc existimandum nõ sola Hilarij, & Ambr. auctoritate, sed ẽt hoc argumẽto; si .n. solũ ad gulã induceret, nõ petijsset, vt lapides faceret panes, sed potiꝰ panes ipsos obtulisset, & ad vescendũ prouocasset; hac .n. via esurienti facilius persuadere poterat, vt comederet, quam lapides proponendo. Nõ igitur intẽdebat tantum ad peccatum inducere. Si aũt tantũ explora ret, non cibũ seu panes peteret: hos .n. proponẽs intendebat eũ ad manducandũ excitare, vt constat ex responsione, nõ in solo pane viuit hõ: igitur vtrũq; intendebat, explorare s. & tentare ad peccatũ. Præterea non sic hęc intendebat, quasi si filius Dei esset, ad peccandũ excitaret; nouerat. n. ex Scriptura filiũ Dei, & Messiam non solum non peccaturũ, sed mũdum à peccatis liberaturum; voluit aũt vnica tentatione vtrũq; compendiose cõplecti; si .n. filius Dei erat; sperabat eo facto se id certe assecuturũ; si vero non erat, eadẽ tentatione in appetitum gulę prouocaturum, cibos ante tempus, aut indebito mõ appetendo. Non ergo efficax videtur argumentũ Hieronymi; inquit. n. sic. Duobus contrarijs teneris diabole, si ad imperiũ eius possunt lapides panes fieri, frustra tentas eũ, qui tantæ potentiæ est: si aũt non põt facere, frustra filium Dei suspicaris. Hoc argumẽtũ multum argueret, & conuinceret diabolũ stultitiæ, si tantũ ad explorandũ tentasset: at non ad id tantũ, sed ẽt ad prouocandũ ad peccatũ accessit Quod aũt dicit Chrysost. ho. 13. in Matth. intendisse Christum ad infidelitatem prouocare, quasi diceret, ne credes voci illi, te esse filium Dei, aut si credis, virtutis, & potentiæ opere id demonstra, vt panes ex lapidibus his facias, difficile persuadetur, irrationabile enim prorsus esset, si filius Dei erat, tentare ne id crederet.

Auctoris sñia declaratur.

ANNOTATIO. X.

Quo mõ diabolus tentatione hac Christi diuinitatem explorauerit.

TErtio loco considerandũ est, quale argumentũ sit hoc, quo diabolus diuinitatem Christi explorabat: si filius, inquit, Dei es, dic, vt lapides isti panes fiant. nonne potuit hõ merus diuina virtute conuertere lapides in panes, ẽt si non esset filius Dei? maiora .n. fecit Moyses, mirabilioresq; effecit conuersiones, non tñ pp eas vllus dixit eũ esse filiũ Dei. Hoc solũ Pharao dixit, digitus Dei hic est, nempe virtus, & potẽtia diuina est, quæ per hoiem operatur; imò dæmon ipse per virtutes naturales creaturarũ, quibus vtitur, multa facit admiratione digna, vt cõstat ex operibus magorũ Pharaonis. Rñdeo duob. principijs inniti argumentũ hoc, quo diabolus vsus est. vnũ est, Christũ eã conuersionẽ non facturum, nisi diuina virtute; cũ .n. ipse Princeps esset dęmonũ, facile sciebat talem nõ futurã opera diaboli; Nouerat ẽt Christũ esse virũ sanctũ, & innoxium, qui nullis magicis artibus vtebatur: certũ ergo erat illi, cõuersionẽ, si fieret, futuram virtute diuina. Alterũ principium erat, virtute diuina nullum fieri opus ad confirmationẽ falsitatis alicuius, sed in solius veritatis, & iustitiæ testimonium, ex hoc deducebat ille, si cõuertit lapides in panes, sine dubio filius Dei est, qa opus hoc erit Dei ipsius, & in testimoniũ, quod ipse sit filius Dei: vel ergo non faciet, vel si facit, erit vere filius Dei: nã diabolus sub hac conditione, & in huius testimoniũ petebat miraculũ hoc, nempe quod ipse esset filius Dei. Perpẽde aũt artificium eius, nõ .n. dixit, cũ esurias, dic, vt lapis iste panis fiat; ex hoc .n. ẽt si faceret, nihil explorabat diabolus; nã purus hõ diuina virtute id facere potuit; sed si filiꝰ Dei es, quasi hoc miraculo confirmari id peteret. Præterea, eadem de causa, non dixit, filius Dei es, dic, vt lapis fiat panis; nec enim ex hoc illud colligebatur, sed vsus est conditione, si filius Dei es; hoc enim significabat conuersionem futuram in testimonium diuinitatis. Eodem etiam verbo inducit ad faciendum, quasi diceret, si tãtus es, quãtus prædicaris, & Deus testatus est de te, ne permittas hanc tantam dignitatem obscurari, aut inutilem esse, fac panẽ ex lapide, quo & tibi consulas, & tuam ostendas diuinitatem. hæc est huius argumenti, & tentationis efficacia.

ANNOTATIO. XI.

Diabolus in his tentationibꝰ, hoiem, an gelũ lucis, & denique; Satanã se ostendit.

QVarto loco cõsideratione dignũ est illud, qđ à multis ptermissũ vĩ, nẽpe an diabolus hoiem se finxerit in hac tentatione, an potius angelũ lucis. Pro explicatione huiꝰ difficultatis est sũmopere aduertendũ, diabolũ in hac trina tẽtatione progressus quosdã in sua malitia ostẽdenda fecisse. Primo qdẽ nõ est ausꝰ Christo accedere, nisi qñ esuriẽtẽ nouit, eaq; infirmitate carnis quasi adiutrice vsus est, sine qua accedere nõ erat ausus. Præterea de minori tẽtauit peccato, nẽpe de gula, hoiem ẽt se finxit, qui quã dã cõpassionẽ simulans, & quasi esurienti se cõpati ostendens, vt rẽcte dicit Cypr. serm. de ieiunio, naturæ periclitanti subuenire hortat, dicens: si filius Dei es, dic lapidi, vt panis fiat, sicq; explorat, & tẽtat. At vero Christũ videns licet tentationi non succumbẽ tẽ, tñ aditũ ad tentationẽ nõ recusantẽ, victus qdẽ, sed audacior factus est, & impudẽtior; sub specie. n. Angeli lucis accedit, & ad grauius peccatũ subdola arte ꝓuocat; grauior. n. est vana gloria, & ambitio, & Dei tentatio, quã gula. hoc ergo in secunda tentatione exhibuit; vt. n. paulo post dicemus, nisi Angelũ se ostẽdisset, nõ assũpsisset Christũ in tẽpli pinnaculũ, qđ facere nõ poterat, nisi se angelũ manifestasset, non quidẽ qualis erat, sed fingẽdo se lucis, cũ esset tenebrarũ. Hoc aũt eo probatur, qđ Christus eũ non reiecit: si .n. se Satã esse demõstrasset, vtiq; Christus eũ amplius ad tẽtandũ non admisisset, sicut in tertia tẽtatione factũ est, in qua audacissimus factus diabolus, iã sibi psuasus, Christũ non esse filiũ Dei, apto Marte accedit, & se Satanã significãs, ad grauissimũ peccatũ idololatriæ prouocat allectamẽto auaritiæ, idcirco apte ẽt exploditur, & expellit. Hic est progressus tẽtationũ. Primo quidẽ in manifestatione; paulatim. n. se magis manifestauit. Secũdo in audacia, qa q à principio motione naturali, tãquã adiutrice vsus fuit, postea nulla ad tẽtandũ infirmitate, aut cupiditate se adiuuat. tertio in malitia, qa ad grauius peccatũ sp prouocat. Rursus, primo hoiem, secundo angelũ lucis se simulat, tertio se Satanã ipsũ, & principẽ dæmonũ prodit; his .n. tribus modis solet etiam hoies tentare, quos Christus in se experiri voluit, qui venerat propter nos diabolũ debellare.

Et respon-

Et respondit ad illum Iesus: scriptum est.

COMMENTARIA.

QVEM ad tentandum Christus admiserat, tentationem non arguit, aut reiecit, sed vincit ac superat, non quidem potentia diuinitatis, sed humanitatis doctrina, & sanctitate: nã se Dei filiũ non ostendens, quod Diabolus explorare venerat, Scripturæ testimonio eius tentationi resistit. vnde recte Ambrosius dixit: Diabolus sic explorauit, vt tentaret, sic tentauit, vt exploraret; Christus autem sic vicit vt falleret, sic fefellit, vt vinceret; victus est enim Diabolus, quia nec nouit, quod explorabat, nec obtinuit, quod tentabat. Instruimur verbo Dei, quod voluntatem eius explicat, vincendum esse Diabolum; tunc enim superatur tentatio, si in Dei voluntate constantes permanemus.

Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo Dei.

COMMENTARIA.

RESpondet Dominus verbis sumptis ex Deuteron. 8. sensus autem est, non solo pane hominis vita conseruatur, sed quacunque re alia, quam Deus in hominis cibum destinauerit; nam patres in deserto, non pane, sed manna pauit annis multis; superfluus igitur est panis iste, quo me pasci suades. Verbum Dei appellat, rem quæ à Deo in cibum destinatur, quæ non solus panis est, sed quod ipsi Deo placet, & alia quæ in cibum hominum condita sunt: nihil ergo certitudinis inimicus extorsit, sed dubius, incertusque dimissus est, nec obtinuit, vt Christus se proderet miraculo, nec vt intemperanter ad cibum properans obediret seductoris consilio; sed excluſus est tẽtator, quasi superflua suggerens, & illusus est explorator, Christo nec prodente, nec negante se esse filium Dei. particula (quia) non causalis, sed declaratiua est.

ANNOTATIO. XII.

Vnde sũpta Christi respõsa.

LVcas breuius testimonium allegauit: nam apud Matthæum dicitur, in omni verbo, quod procedit de ore Dei, sicut habetur Deut. 8. dicitur aũt verbum procedere de ore Dei, res; quã Deus in cibũ, & victũ hominis destinauit: tũ quia in cibũ instituit; tum quia eã verbo creauit; dixit enim & facta sunt: hãc enim sentẽtiã protulit Moyses filijs Israel, quãdo in deserto cibo cõmuni deficiẽte Deus ministrauit illis manna, quo vescentes multis annis seruati sunt. dixit ergo eis, non solo pane, sed sed etiã alijs quibuscumque, quæ Deus in cibum destinat, viuet homo, vitamque conseruare poterit. in Hebræo nõ habetur nunc (verbo) sed dicitur (in omni, quod procedit de ore Dei) at Septuaginta, & vulgatus habent (verbo) quos credendum est legisse illud in exemplaribus; dicitur autem procedẽs de ore DEI, id est, quod Deus destinat, & ordinat in cibum, & sustentationẽ hominis. hactenus, quæ ad litteram spectãt, sunt dicta. Quod autem ad sensum pertinet hanc sentẽtiam à Domino prolatam varie sacri Doctores interpretãtur. Primo quidem Cyprianus sermo. de ieiunio, Hilarius cã. 3. in Matth. Ambrosius in præfãti, & Epist. 82. Hieronymus Isa. 5. & Chrysostomus ho. 21. in Genesim, per hoc verbum spirituale doctrinã intelligũt, qua pascitur anima, sicut cibo materiali corpus, volũtque Dominũ respõdere, non solam curam corporis habendã esse, sed præcipue animæ, quæ nõ pane, sed verbo Dei pascitur. Hæc expositio mihi nõ videtur satis accommodata: tum quia locus Deuteronomij, à quo sumpta est sentẽtia, non de cibo spirituali, sed de materiali procedit. quale erat illud manna: tum quia nõ videtur ad rẽ facere; sermo enim erat de esurie, cui non subuenitur doctrina spirituali, sed cibo materiali; nec quia cibus corporis necessarius exhibetur, propterea aĩæ negatur. Secundo igitur Chrysost. hom. 13. in Matth. ad cibum corporis refert, sed verbũ interpretatur, non rem, aut cibũ materialẽ, sed ipsum verbum, & sermonẽ Dei, quasi diceret, non solo pane viuit huomo, sed Deus verbo suo potest sustẽtare eũ, sicut fecit cum Helia, & Moyse, quos sine cibo sustentauit quadraginta diebus solo verbo, & voluntate sua. neque hæc expositio apud me multũ est accõmodata: nã Moyses, & Helias non esurierũt in deserto illis quadragita diebus, sicut nec Christ⁹; vnde pari ratione, sicut illi Christus verbo, & virtute Dei sustentatus est, at postea cibo materiali vsi sunt illi, quando esurierunt: ita nunc Dæmon excitat Christum, vt sibi esurienti prouideat cibo materiali. si autem Christus respondisset, Deus potest me suo verbo sustentare, sicut hactenus fecit, dicere Dæmon posset, iam videris hoc verbo destitui, cum maxime esurias, vnde cibo materiali tibi opus est. Tertio loco Euthymius verbũ interpretatur cibũ, & rẽ quãcumq; in hoĩs alimoniã institutã, quasi diceret, non est cur ad hoc me vrgeas, vt ex lapidibus panes faciã, cũ sint multa alia, quibus esuriei subueniam. atque hæc expositio accommodatior videtur.

Patres diuersis modis supiora Christi verba interpretantur.

ANNOTATIO. XIII.

Quare Dominus noluerit de lapidibus panes facere.

SAcri Doctores interrogãt, cur Dominus noluit facere, quod Diabolus suggerebat, cum posset illud efficere? Multipliciter autem respondent. Cyprianus serm. de ieiunio; duas adfert causas. vna est quia Diabolus indignus erat propter malignitatem tẽtationis. Altera est quia inutile erat tale miraculũ. Sic ille inquit: non erat digna responsione quæstio malignantis, nec opus erat, vt hoc facto insidiatori innoteſceret, quia nullo signo eius poterat inuidia commutari, cuius incorrigibilem iniquitatem desperatio fugillauit. superfluum igitur erat ad suggestionẽ eius ibi nõ profutura miracula operari. Hæc ille. Quod si obijcias, nõ erat superfluum, cũ esurienti sibi subuenire posset talibus panibus. Respondet Cyprianus, esuriem illam Christi non fuisse necessariã sicut nostrã, vnde tãdiu potuit tolerari, quãdiu ip-

se voluit, nec p hoc natura deficeret. vnde subiũgit dicẽs, satis erat diligenter cõsideranti, quod esuriẽtem cibi nõ superabat appetitus, & desiderij motus defectio nõ esset, sed virtus; in nullo Christũ aliqua coegit, aut dominata est ei necessitas, qui propię moderamine volũtatis disposuit, & persoluit, quod exegit humanitas. sicut in ipsius voluntate fuit consecrare ieiuniũ; ita & in potestate fuit tẽpore opportuno sumere cibũ, quod vtiq; nec cõsilio, nec ministerio Diaboli fuerat ordinandũ, quia abstinentiæ, & refectionis penes ipsum erat & arbitriũ, & facultas. Hæc Cyprianus. Augustinus. serm. 41. de verbis Dñi huius rei easdẽ fere profert causas nimirũ, qa tentator erat, & qa eo facto miraculo in eũ creditur⁹ minime erat; sic enim inquit, nõ fecit de lapidibus panes: qui vtiq; sic potuit facere, sicut de aqua vinũ, sed nõ fecit, vt volũtatẽ cõtẽneret tẽtatoris, aliter tentator nõ vincitur, nisi cõtemnatur. Qui tanta poterat, quare istud non fecit? lege immo recole, quòd audisti, q fecit de aqua vinũ, qd addidit Euãgelista, & crediderũt in eũ discipuli eius? nũquid tũc fuerat Diabolus in eũ crediturus? Hęc Augustinus. fidẽ appellat Augustin⁹ hoc in loco charitate, & dilectione perfectã, hoc enim est credere in Christũ, quã fidẽ Diabolus non põt habere, habet tñ fidem, id est, credulitatem quãdam acquisitam, qua assentit ijs, quę negare nõ
Iacobi 2. potest, de qua dicitur Iac. 2. Dęmones credũt, & cõtremiscunt. hęc tamẽ nullum fructum illi adfert, id circo propter talem fidẽ noluit Christus miracula facere. Chrysostomus hom. 13. in Matth. hui⁹ rei adfert duas causas, vna est, vt nos erudiamur in nulla re Diabolo credere, ẽt si vrile aliqd dicere videatur, & verũ. Altera est, quia Diabolus non id petebat, vt crederet, quod intellige de fide perfecta dilectione, sicut diximus explicãtes Augustinũ. Isidorus Pelusiotes li. 1. Epist. 76. reiecta quorundã causa duas adfert. Quod, inqt, lapides à Christo minime in panes conuersi sunt, non idcirco factum est, quod edendo tum miraculorum tempus nõdum adesset, quemadmodum maleferiati homines garriunt, sed quia petitio vana erat, & petitore digna; De⁹ enim omnia cũ pondere, ac mẽsura, & necessitate largitur. vbi autẽ quod quæritur superuacaneum est, illic quoque miracula edere prorsus intempestiuũ est Hæc ille. Hęc sunt, quæ Patres tradidere. quibus adiũgẽda est causa non minus pręcipua; nimirum, ne si Diabolus eũ nosset, impedimẽto esset, quo minus à Iudęis crucifigeretur, ne eius morte redẽptio hominũ efficeretur. vt enim inquit Paulus 1. Corinth. 2. quã nemo prin
cipũ huj⁹ sęculi cognouit; si enim cognouissent, nũ *1. Corinth. 2.*
quã Dominũ glorię crucifixissent. quẽ Pauli locum Ambrosius cũ alijs patribus de Dęmonibus intellexit. de hac tñ re dicemus plura, quãdo de passione, & morte Domini diuina fauẽte gratia tractabimus.

Et duxit illum diabolus in montem excelsum.

COMMENTARIA.

REpulsus Diabol⁹ auctoritate Scripturæ, & propositi firmitate Christi, alia aggredi viã non desistit, & Christi patientia, ac humilitate audacior factus, eum in montem excelsum duxit, vt ostensa mundi huius sublimitate, & gloria, dominationis vniuersorum pollicitatione animum eius ad grauissimum nefas commitendum sollicitaret.

ANNOTATIO. XIIII.

Matthęus eo ordine, quo peractæ sunt Christi tẽtationes describit.

PRimo loco offert se difficultas de ordine tẽtationum harum. nam hãc secundam tentationem Matthæus loco tertio describit, quã vero tertio loco Lucas narrat, ille secundo loco ponit, in prima autẽ vterq; cõsentit. Respõdeo nõ esse vllã in hoc cõtrarietatẽ; nõ enim semper Euangelistę rerũ ordinẽ in narratione obseruant, contenti res ipsas describere, quod Lucas noster fecit; verũ autẽ ordinẽ quo gesta sũt hęc seruauit Matthæus, vt ea sit prima qua de lapidibus panes fieri Diabolus petit, secũda, qua assũpsit eum in Hierusalem, & posuit super pinnaculũ Templi, tertia, quæ nunc scribitur à Luca, qñ duxit eũ in montẽ. Hunc ordinẽ probãt Cyprianus serm. de ieiunio, Ambrosius li. 1. de Cain, & Abel c. 5. cæteriq; patres, idq; ipsa Euãgelica verba cõfirmant: nã qñ in monte petijt Diabolus à Christo, vt se adoraret, Christus ipse aperte eũ appellauit Satanã, atq; eiecit: vade, inquit, retro. quod argumẽto est hãc esse vltimã tentationẽ. Hoc idẽ ipsamet tẽtatio cõprobat: nam in ea se ipsum Satan manifestauit, & non ad explorandũ, sed ad peccandũ solicitat, igitur non potest post hanc illa tentatio de tẽpli pinnaculo collocari, q ad explorãdũ etiã fuit, & in qua Diabolus adhuc se occultauit: si filius, inquit, Dei es, mitte te deorsũ; nõ enim verisimile nedũ probabile est, post quã se manifestũ fecit, & exploratione se iã nõ indigere existimauit, irerũ accedere cũ dissimulatione, ad explorãdũ Præterea Matthæus hanc tentationẽ describens dicit: assumpsit iterum eũ Diabolus, qua si fuerit secunda assumptio præcedente prima quando assumpserat in Templũ. Lucas autem noster, qui solũ intendebat ipsas tentationes describere, & quo pacto testimonio Scripturarũ eas Christus superauerit, ostendere, non multũ curauit seruare ordinẽ rerũ. Vnde nec narrauit illud (vade retro Satã) quia post hanc tentationem descripturus erat aliam, hoc autẽ verbum videbatur eius narrationi ordini aduersari. Sunt etiã, qui referunt in quibusdã antiquis exemplaribus etiam Lucam eundem ordinẽ seruasse, quasi vitio scriptoris ordo sit mutatus, id quod Ambrosij commentaria indicat, quæ eundem ordinem cum Matthæo sequuntur.

ANNOTATIO. XV.

Qua ratione intelligatur Christus assũptus super pinnaculũ, & montem.

SEcundo loco grauior occurit difficultas, quæ cõmunis est secundę, & tertiæ tentationi; in vtraq; enim dicitur Diabol⁹ assumpsisse, seu duxisse Christum, & in Hierusalem, & in Tepli pinnaculũ, & in montẽ excelsum. quæritur igitur, quæ fuerit hæc assũptio, & qualiter ductus dicat Christus; sunt enim varia Doctorũ placita. primo loco Origenes hom. 31. in Lucam, & Chrysostomus hom. 5. in diuersos locos Matthæi existimãt Christum corporaliter ductum fuisse in Templi pinnaculũ, & in montẽ, non tamen sic, quasi eũ Diabolus rapuerit, & transportauerit, sed quasi eum monitu ad talem viã induxerit, ita vt ille præierit, Christus vero secutus eũ fuerit, sicut homo ducit hominem in locum quempiã. Secundo loco Cyprianus serm. de ieiunio, tenet non fuisse motum hunc corporalem, sed tantũ spiritua-

lem,

lem, quo vnus ſpiritu dicitur duci in locũ remotũ, quando cogitatione, & contemplatione illic eſt, ſeu illuc vadit. quo pacto Ezechiel, cũ ſuper fluuiũ Chobar ſederet, Hieroſolymã in ſpiritu raptus ædificat ciuitatẽ, & metitur, muroſq. ac templũ inſtaurat, vt habetur c. 42. ſicnunc dicitur Chriſtus, cũ eſſet corpore in deſerto, ſpiritu ductus in templi pinnaculũ, & in mõtẽ excelſum, vt ſic occaſionẽ exhiberet diabolo tentandi. Non aũt ductus eſt in montẽ, aut tẽplum à diabolo, ſed à proprio Spiritu, ipſemet. n. ſuo Spiritu in vtrumq; locũ venit. Hęc eſt ſnĩa Cypriani. Tertio loco Hieron. Matth. 4. & Chryſoſt. in imperfecto hom. 5. corporalem motũ interpretantur, ſic aũt, vt raptus ſit à diabolo, ſicut Philippus ab angalo trãſportatus eſt Act. 8. Spiritus Dñi, inquit, rapuit Philippum, & inuentus eſt in Azoto: Angelus ẽt ſimiliter portauit Abacuch in Babylonẽ. Dan. 15. ita nunc Chriſtum portatum in hæc loca Hieronymus putat; & idem expreſſius docet Greg. hom. 16. in Euang. Beda Luc. 4. & Euthy. Matt. 4. quamuis cum diſcrimine: nam Chriſtus voluntarie id permiſit. Quarto loco quidã recentiores exiſtimant, per quãdam viſibilem oculorũ eluſionẽ Chriſtum ductum in Hieruſalem, & in mõtem, quaſi diabolus oculis eius repræſẽtauerit ſpecies, quibus videretur ſibi eſſe in tẽplo, & in mõte. hoc ſibi iſti perſuadent, quia tentationes factas eſſe in deſerto Euangeliſta dixerat. in hac autem difficultate mihi quidem ſnĩa Cypriani dura valde videtur in eo, quod dicit Chriſtũ à proprio Spiritu ductum, non aũt à diabolo, cum tñ Euangeliſtæ expreſſe dicant, Matthæus quidem, aſsũpſit eũ diabolus, Lucas aũt, duxit eũ diabolus: negari igitur non põt Chriſtum à diabolo ductum, & aſſumptũ. In eo ẽt quod dicit ſpũalem fuiſſe hũc motum, dura eſt, nam verba Euangeliſtæ vix accõmodari huic ſenſui poſſunt, & multo minus verba ipſa tentatoris, mitte te deorſum, nõ. n. conſulebat, niſi deſcenſum corporalem, nec erat cur in mõtem ductus eſſet, vnde regna mũdi oſtẽdi poſſent, niſi eſſet corporalis locus, & motus. Prẽterea nõ videntur hæ cogitationes Chriſto dignæ, vt cogitaret ſe eſſe in pinnaculo templi, & in monte. Snĩa aũt recentiorum eſt improbabilis, & non minus dura, cũ Euangeliſtæ dicant, aſſumpſiſſe eũ diabolũ, & duxiſſe in Hieruſalẽ, & in montẽ excelſum. quæ verba violenter accõmodantur oculorũ illuſionibus; neq; argumẽtum eorũ efficax eſt: nã tẽtationes hæ in deſerto dicuntur, quia ẽtſi in pinnaculo, & in monte ſint perfectæ, inchoatæ tñ fuerunt in deſerto; multo ergo accõmodatiores ſunt in hac parte ſniæ Origenis, & Hieronymi, inter quas probabilior, & accõmodatior eſt Hieronymi, & Gregorij ſnĩa: ſi. n. illo pacto geſtæ eſſent, ſpacio multorũ dierũ opus erat, cũ eſſent loco valde diſtãtia, nec poſſet diabolus inuenire cãs apparentes, quibus Chriſtũ modo in pinnaculum, modo in mõtẽ excelſum duceret, vt illic tentaret. Dicamus ergo cũ his Doctoribus, Chriſtum permiſiſſe ſe portari à tentatore diabolo, nec eſt cur hoc abhorreamus dicere, vt recte notauit Gregorius: ſi. n. miniſtris diaboli ſe tradidit flagellandum, ligandum, & crucifigendum, quid abſurdi eſt ſi dicamus ipſi diabolo permiſiſſe, vt ſe raperet in tẽplum, & in montem ad tentandum: cum. n. vidiſſet tentator ſemel Chriſtum admiſiſſe tentantẽ, licet victus, audacior factus eſt, & maiora aggreſſus. Hoc tamẽ mihi videtur neceſſario iuxta hanc ſniam fatendũ, nimirum, diabolum in his iam non hominẽ finxiſſe (has. n. tranſportationes homo non poſſet facere, ideo non erat, cur hominem ſe fingeret) non tamen diabolum ſe oſtendit, ſed finxit ſe Angelum lucis, imitãs Angelos, qui ſimiles fecerãt aſſumptiones, vt tanto grauius tentaret, eoq. maiorem auctoritatem ſibi conciliaret in ſuadendo, quo nobilioris naturæ perſonam oſtendabat, ſanctioremq. ſe ſimulabat.

Snĩa Hieronymi, & Gregorij cęteris præferenda.

Et oſtendit illi omnia Regna Orbis terræ in momento temporis.

COMMENTARIA.

SAtan appetitum Chriſti excitare tẽtat obiecti præſentia, hoc eſt enim eius artificiũ, & virtus, vt per propoſita obiecta hoĩum animos aut excitet ad malum perpetrandũ, aut auertat à bono proſequendo. Abutitur. n. creaturis Dei aduerſus ipſũ Deũ. In monte igitur Chriſto conſtituto, regna mundi breuiſſima tpis mora oſtendit, rerum ipſarum ẽt longe diſtantium ſpecies vſq; ad oculos Chriſti perducendo, quibus ẽt remota quaſi propinqua viderentur. locorũ ergo multitudinem, magnitudinẽ, ſpecioſitatẽ, gẽtium multiplicitatẽ, cæteraq., quæ oculis exterioribus videri poſſunt, repræſentauit. Sic. n. ſperabat affectũ eius ſe poſſe trahere ad conſenſum peccati, vt in ſeqq. explicabitur. Perpende aũt diaboli dolũ, oſtendit Regna, & gloriam eorum, ſed non difficultates, pericula, dolores, cæteraq. huiuſmodi, quæ in eis acquirendis, & cõſeruandis ſunt, proponit ſemper quod placet, vt alliciat; occultat vero quæ diſplicere poſſunt, ne terreat. Recte aũt regna oſtenduntur ad alliciendum appetitum, nam bona terrena pluris fiunt, cum non habentur, & deſiderantur, quam cum poſſidentur, vt ſapienter docuit Gregorius hom. 36. in Euang. in momento aũt tpis bene oſtenſa dicuntur, quia tam breui tpe durant, vt oſtenſa magis, quam data dicantur.

ANNOTATIO. XVI.

DVbitatio dnplex occurrit. vna eſt, quid per Regna orbis terrę intelligendũ ſit. in qua re nulla eſſet cõtrouerſia, niſi Origenes nimia quadã ſubtilitate ſenſũ excogitaſſet hõ. 30. nẽpe Regna hæc eſſe diaboli Regnum, quo per innumeras & multiplicia peccata regnabat ĩ hominibus: dicit ergo Origenes diabolũ oſtẽdiſſe ipſi Chriſto, quo modo ipſe regnaret, demõſtrans innumerabiles homines, in quibus p diuerſa ſcelera, & crimina principatũ obtinebat. Quã violentus aũt ſit ſenſus hic, nemo nõ videt, cui verba ipſa cõtradicũt: oſtendit, inquit, Regna orbis terræ. rurſus addit Matt. & gloriã eorũ, vt intelligamus locutũ eſſe de his terrenis Regnis, & eorũ amplitudine, quæ in hoc mundo ſũt, quæq. ſolent aĩos hominũ allicere, ſicq. Hilarius, Hieronym. Ambro. Cyprianus, cęteriq. Patres intellexere. recte aũt (orbis terræ) adiecit, vt cęleſte regnũ excluderet. Altera dubitatio grauior eſt, quo pacto diabolꝰ Regna hæc

terræ Christo ostenderit, in qua soluenda varij sunt Doctores. Primo quidē Chrysostomus hom. 5. in secunda expositione in Matthæum, & Euthymius Matth. 4. dicūt ostendisse indicando, & velut digito signādo partes orbis terræ in quibus Regna sita erāt dicens, in hac parte est Regnum Romanorū, in illa vero Persarum, in ista Assyriorum, & pari modo de cæteris, sicut magnus quidam cosmographus solet facere, aut potest efficere cum quodam alio. Secundo loco Titus Bostrenus interpretatur non solum oratione, & verbo regna mundi delineasse, sed etiā delineata mēti Christi, vt Diabolus opinabatur, imprēssisse, existimo Titum per mentem intellexisse imaginatiuam partem, quam speciebus rerum harum corporearum permouit, ipseq. Christo omnia hæc representauit. Tertio loco Theophilactus aliter sensisse videtur, nempe oculis corporeis Regna hęc videnda obiecisse, vt in commentario diximus, & modo explicatius dicemus. Prima quidem opinio non videtur multum accommodata; nam si verbo, & signo Regna mundi omnia ostendisset, id in momento temporis non feciſſet præterea, quod magis vrget, quia nec sic animū permouere poterat; multo enim minus audita, quam visa animos permouent. Præterea, quia Euāgelista non dicit locutum fuisse quicquam, sed ostendisse, & postea dixisse, hæc omnia dabo, nihil autē locutus est in ostensione, immo Euāgelista distinxit ostensionem à locutione. Ostēsio igitur non illo facta est modo. Secunda autem sententia, qua parte dicit Diabolum oratione delineasse omnia regna mundi, eisdem argumentis, quibus prima, impugnari potest. Qua vero parte dicit menti imprēssisse species delineatorum, minus est probabilis: vt enim superius diximus, Diabolus nō tentauit Christum interius, sed tantum exterius. Tertia ergo sententia probabilior est, vt oculis exterioribus Christi representauerit Regna orbis terræ: hoc autem fieri potuit Dæmonis virtute, perductis speciebus rerum visibilium ad loca vicina, & propinqua oculis Christi; si enim res distantes possent species diffundere suas in remotissima loca, vtique in remotissimis locis viderentur. quod ergo virtute sua res efficere nō potuerunt, nec possunt, id Dæmonis potentia fieri valet, sicut etiam experimur, vento flāte versus nos, audiri voces, & sonos remotiores, & odores remotarum rerum percipi, quæ nisi à vento portarentur, vtique non sentirentur. hoc idem facit dæmon in speciebus rerum visibiliū, facitq. videri etiam remotissima, id ipsum virtute diuina effectum est multo perfectius cum Moyse Deuteron. 34. quādo Deus totam terram promissionis oculis eius representauit, vt videret eam è monte quodam vbi erat. Nec est necessarium, vt omnia Regna ita representata dicamus, vt nihil totius orbis remanserit, quod non fuerit ostensum: vt enim supra notauimus, in Scriptura vniuersalis sermo sępe multitudinem significat, sicque præcipuas orbis partes, & Regna intelligere possumus ostensas fuisse. Matthæus addidit (& Gloriam eorum) non solum enim loca, sed pulchritudinem rerum, magnitudinem, gentium diuitias, & voluptates, cęteraq. huiusmodi, quæ animos pertrahunt, ostendit; quæ omnia vno verbo Lucas concluſit, dicens: ostendit omnia Regna. adiecit (in momento temporis) quia simul hæc omnia representauit. sic enim vehementius se prouocaturū appetitū Christi Diabolus sperabat; totum enim magis mouet, quam singulæ per se partes. Sicut etiam in malo, plura enim simul magis perturbant: nam ea de causa breui tempore in multis nocuit Iob.

Auctor probat in hac re Sē tentiam Theophylacti.

Deut. 34.

Et ait illi.

COMMENTARIA.

REgnorum multitudine, & gloria, ac amplitudine prius posita, & ostensa, volontatē postea sollicitat ad malum; huc enim conatus omnes Diaboli tendunt, si quādo enim bonum temporale aliquod homini facere videtur, totum id in pernitiem eius destinat, nimirum, vt ad peccatum pertrahat, non enim perstitit tentator in Regnorum terræ ostensione, sed statim serpētinū suum venenum euomuit, vt inficeret, si posset. ait (inquit) illi.

Tibi dabo potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum.

COMMENTARIA.

OPinione, quam de Christi diuinitate hostis conceperat, depositā, pollicitatione omnium, quæ ostenderat, ad grauissimū idololatriæ peccatum prouocat, non iam hominem, aut Angelum lucis se simulans, sed se ipsum prodens: pollicetur autem potestatē vniuersā hanc, id est, ditionē, & dominationē terræ, & gloriā eorū, vt prospere, & feliciter dominetur. mendax fuit hæc falsa, & arrogans, & dolosa pollicitatio. Mendax quidē, quia, quæ pollicebatur, dare non intendebat; falsa, quia Regna, quæ pollicebatur, dare non poterat; arrogans, quia sua esse profitebatur, quæ non erant eius, sed Dei; dolosa vero, quia futurum pro præsenti commutat: dabo, inquit, adorari vult de presenti pro spe recipiendi promissa, in futurum enim tempus differebat, quæ dare non poterat, vt sic sperantem accepto eo, quod tentator volebat deciperet, ac confunderet, tempus enim presens sibi Diabolus dari vult, quia futurum semper, incertum, & quia eius fallacia in futurum delata non deprehenditur, nisi postquam hominem ad malum pertraxit.

Qualis fuerit diaboli promissio.

ANNOTATIO. XVII.

ORigenes hom. 30. in Lucam hāc sentētiam cū præcedenti longe aliter interpretatur, quam cæteri antiqui Patres; dicit enim Diabolum ostendisse omnia regna terræ Christo, id est, qualiter in hominibus per diuersa, & multiplicia peccata Dominetur, & regnet, hancq. dominationem ipsi promittit Christo, ea conditione, vt ipse Christus illi subdatur, eumq. adoret. Verba Origenis hæc sunt.

Origenis interpretatio inijcitur.

Osten-

Ostendit ei diabolus innumerabiles hominũ multitudines, quæ suo tenebantur imperio, & dicit ei: scio venisti, vt aduersus me dimices, & tollas de imperio meo, quos nunc subiectos habeo: nolo cõtendas, nolo nitaris, ne habeas vllam in certando molestiam, vnum est, quod precor, procidẽs adora me, & accipe omne Regnum, quod teneo. Hæc Origenes. cui cæteri expositores merito aduersantur, vti diximus in expositione præcedẽtis sniæ. Non enim de Regno peccati, sed de tẽporali loquebatur, vt & verba ipsa satis aperte demonstrant: sunt aũt duo in hac Origenis interpretatione consideranda. vnum est in ea tentatione, quæ vltima ordine fuit, diabolum non iam se occultasse, sed se principem dæmonum prodidisse. quod quidem verum existimo, vti paulo superius diximus, & verba Christi comprobant, imò & ipsius tentatoris. Verba quidem Christi, vade, inquit, Satan, nunquam .n. Christus eum reuelasset, nec se illum nouisse indicasset, nisi ipse prius se manifestasset, ne inde diabolus illum esse filium Dei deduxisset; eaq; de causa in prima, & secunda tentatione Christus diffimulauit cu illo, nec se eum nouisse indicauit, in tertia vero dixit, vade Satan, quia ipse iam se manifestauerat. Verba ẽt ipsius Tentatoris id probant, quia dixit, si adoraueris me, & hæc omnia tradita sunt mihi, & cui volo, do. quibus significabat se Principem huius mundi esse, de quo dictũ est: venit Princeps huius mundi. in hoc recte dixit Origenes. Alterum dictũ Origenis est, Diabolum nouisse Christum; dixit.n. scio venisti, vt aduersus me dimices. Hoc aũt non probo, imò omnino existimo contrarium, non solum nõ nouisse, sed deposuisse suspicionem, quam conceperat illum esse Dei filium; cum enim vidisset Christũ, nec lapides vertisse in panẽ, nec se de pinnaculo misisse, passumq. fuisse se bis ab ipsomet tentatore rapi, voluntatem Saluatoris putauit necessitatẽ, vt dicit Hieronymus, ficq; iam sibi persuaserat Christum hominem esse purum, quod etiam ipsa tentatione cõprobauit: numquam.n. adorari ab eo peteret, quem sciebat filium Dei esse. in hac sententia est Hilar. can. 3. in Matth. qui de hac tertia tẽtatione loquẽs, inquit, gemina tentatio opinionem suspicionis excesserat. Quid est geminam tentationẽ excessisse, & superasse opinionẽ suspicionis in diabolo, nisi quod ex eo, quod bis se tentari Christus permissus est, deposuit tentator in tertia tẽtatione suspicionem, quam ãte cõceperat, illum esse filium Dei. Non ergo hæc tentatio fuit ad explorandum, sed ad tẽtandum tantũ. Scio Hieronymum affirmare in his tribus tẽtationibus, diabolum hoc egisse, vt intelligeret, an Christus filius Dei esset, quod quidem est probabilius, quam quod dicit Origenes, nempe nouisse, & confessum fuisse, illum esse Christum. Si cui autem placet sententia Hieronymi, nimirum quod etiam hic tertius accessus fuerit ad explorandum, sicut & duo priores, tunc sic est dicendum, nempe diabolum occulta inquisitione inuestigasse, qd prius aperte explorabat, dicendo, si filius Dei es; putabat.n. eatenus Christum non se prodidisse, quia exploranti respondere noluerat: nunc autem cælat artem suam, Christũq. ad prouocationẽ prouocat, & quæ ipsius sunt Regna, sibi vsurpat, sperans tanta iniuria illi illata eum commouendum, & ipsa commotione se proditurum. Sic factum est, vt simul exploraret, si filius Dei erat, si vero non erat, ad peccatum tentaret.

Quia mihi tradita sunt, & cui volo, do illa.

COMMENTARIA.

IN pollicitatione facta (tibi dabo, & cętera) tacite significabat se posse dare; qui enim promittit se aliquid daturum, insinuat se posse illud implere, Huius ergo cautam, & probationem tentator explicat, vt certitudinem pollicitationi adiungat, & efficacius suadet. mihi, inquit, tradita sunt vniuersa hæc, in meaq. sunt posita voluntate, itaq; cui volo, do, proq; arbitrio meo confero. Præcedens mendacium duplici mendacio confirmat, non .n. ei vniuersa erant tradita, nec cui volebat dare poterat: sicut in principio cum primis hominibus mentitus est, ita & nunc; nam mendax est, & mendacij Pater. Non tamen adeo mẽtiri potuit, quin aliquid veritatis etiam inuitus confessus fuerit, ne dũ nimium mentitur, omnem fidem à suis dictis auertat; dum enim dicit, tradita sunt mihi, fatetur tradentem, nempe Deum, creatorem vniuersorum, à quo sibi esse tradita mentitus erat.

ANNOTATIO. XVIII.

Dæmonis mendacium deregitur.

GRæce verbum est singulare, referturq. ad potestatem, nempe mihi tradita est potestas vniuersa, idem sensus est; mentitum aũt esse diabolum in hac snia testantur Irenæus lib. 5. c. 24. & Chrysost. hom. 13. in Matth. & res ipsa aperta est. primo quidem, nõ tradidit Deus vniuersam hanc creaturam in manu, & potestate dæmonis, Dñi enim est terra, & plenitudo eius, & in manu eius sunt oẽs fines terræ. licet permittat aliquando Deus dæmoni aliquid facere in his creaturis; id tamẽ non facit iure aliquo sibi dato, sed ex diuina permissione, quantum Deus vult, & quomodo vult permittere. quod Aug. lib. 3. Trin. ca. 9. probat illo facto Magorum Pharaonis, nam fecerunt quod maius erat, nempe serpentes, & ranas, nõ autem quod minus erat, nẽpe scyniphes, vt eo ostenderetur dæmonem non aliud posse in creaturis, quam quod, & quantum permittit illi Deus. tradidit etiam Deus hominem illi propter peccatum, non vt in illum plenum ius exerceret, sed quantum Deus determinaret, & permitteret; non ergo vniuersorum ditio, & potestas illi tradita fuit. Secundo, non dat Regna, nec potestates terræ, cui vult; licet .n. permittat illi Deus, vt malis vijs, & iniquis perducat hominem ad terrenam aliquã dignitatem; id tamen, nec semper, nec ex potestate, sed ex permissione limitata Dei facit, Deus est; qui cui vult, dat Regna; Danie. 4. Cognoscant viuentes, quoniam excelsus dominatur in regno hominum, & cuicunq; voluerit, dabit illud, & humillimum hominem constituet super ipsum. & Iob. 34. qui regnare facit hominem hypocritã propter peccata populi. quo autẽ modo diabolus dicatur Princeps huius mundi, & quis sit principatus eius, exp̃li cuimus in commentarijs in Ioannem cap. 12. *Dani. 4.*

Tu ergo

Tu ergo procidens, si adoraueris coram me, erunt tua omnia.

COMMENTARIA.

POstquam magnificauit res has terrenas, suamque potestatem iactauit, infert, ego cui volo do. ergo tibi dare possum, & quidem dabo, si tamen procidens coram me adoraueris, diuinitatemq. in me recognoueris. Perpende tentatoris artem; nouit enim quantum animi hominum ambitione, & terreni principatus cupiditate moueantur, idcirco huius pollicitatione summum scelus expostulat.

ANNOTATIO. XIX.

GRæce non habetur illud (procidens) προσκυνήσης, ad maiorem autē declarationē adiunctum est. προσκυνεῖν significat venerationem cum gestu corporis, nempe cum inclinatione, aut genuflexione, idcirco appositum est (procidens) quasi dictum esset, si ante me te prostraueris venerando me. Illud enim (coram me) est cum verbo προσκυνήσης. Latine autem coniungitur cum participio (procidens) nam interpres sensum obseruauit. Illud autem (tu ergo procidens) Hebraismus quidam est, solet enim nominandi casus absolute poni, Latine dī: si tu ergo procidens) adoraueris coram me, erunt tua omnia.

Qualis queritur hęc demonis tentatio.

Hæc de verbis dicta sint. quod vero ad sensum spectat, Cyprian. Serm. de Ieiunio hanc tentationē dicit fuisse ambitionis, quæ est in honoribus, & glorijs appetendis soletq. hominum animos vehementer attrahere, qui etiam primum hominem tentauit dicens: eritis sicut dij, scientes bonum, & malum. Ambrosius autem lib. 1. de Cain, cap. 5. addit fuisse ambitionis, & simul auaritiæ, nam in regnis etiam diuitiæ sunt. Est autem auaritiæ vehemens tentatio soletq. homines impellere in multa scelera, de qua illud est. quid non mortalia pectora cogis auri sacra fames? sunt autē vitia hæc duo coniuncta. ambitiosus enim, vt habeat, quæ pro honoribus consequēdis, aūt conseruandis dispergat, solet in cæteris auaritiæ indulgere, & supra modum diuitias appetere, & congregare, ac vndiq. colligere. Dubium tamen est, cum nullam in Christo cupiditatem inuenerit, quare cum ambitione inuasit, similiter & auaritia. Respondeo, Diabolum nō agnouisse in Christo cupiditatem, quia non erat, tamen sciuisse illum esse insignē virum, & admirandæ sanctitatis super omnes natos, de quo Pater testimoniū reddiderat præclarum, & numquam auditum, quem Ioannes sibi prætulerat. ex altera autem parte experientia nouerat huiusmodi homines, qui se tātis meritis onustos vident, facile cum ab alijs honore digni iudicātur, acquiescere, & proprio, ac alieno iudicio cadunt. idcirco eum tentare vniuersorum dominatione, quasi eum dignum honore iudicaret, ipsius q. iudicium expostularet, ausus est. Doctrina hæc est Cypriani, qui hāc tentationē ea ratione explicans, inquit, cōtinentem, & humilem oblata aggreditur potestate, & ostensa mundi huius sublimitate, & gloria (quasi dignum sit tātę auctoritatis Doctorem, & insignū operum patratorem ignobili, & contemptibili schemate obumbrari) & dominatione vniuersorum, vsque animum dignum honore solicitat, & daturū se omnia pollicetur, si ei pro tanto munere gratias agat, & procidens adoret tāti culminis largitorem. Solent viris virtutū huiusmodi prestigia se offerre, & testimonium religionis conscientia perhibente, cum ab alijs digni honoribus indicentur, facile acquiescunt, & tam proprio, quam alieno fascinati iudicio à rectitudine corruunt, euersaq. cathedramentis, humo fractis ceruicibus colliduntur, repenteq. & subito, quod multis erat partum sudoribus, ambitione irruente obliteratum est, & turbinis humus impetu auulsum est, quidquid antiquæ religionis labor meruerat. Hæc ille.

Et respondens IESVS, dixit illi, scriptum est.

COMMENTARIA.

EIusdem Scripturæ verbū hanc repellit tentationem, ac verbo Diaboli mendax, & iniquum verbo Dei veraci, & iusto conuincit, & destruit, filium quidem Dei non se prodens, humanitatis vero sanctitatem, & rectitudinem conseruans.

ANNOTATIO. XX.

APud Matth. ante Scripturæ testimoniū Christum dixisse legimus, vade retro Satan, & in quibusdam Græcis exēplaribus etiam apud Lucam habemus. quibus verbis Christus Diabolum se ipsum prodentem nomine proprio repellit: vade inquit Satan, id est, DEI contrarie, qui quod Dei est vsurpare audes, adorari volens, quod non creaturæ, sed creatori est proprium. zelus Dei, quia de eius honore, & gloria agebatur induxit Christū, vt in hac tentatione, quæ vltima est, contra Diabolū insurgeret, quod in alijs non fecerat: non solum, quia in reliquis Diabolus non se prodiderat, sicut in tertia; sed etiā, quia in hac Deo ipsi detrahere est ausus, & adorationem Deo soli debitam sibi vsurpare tētauerat.

Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies.

COMMENTARIA.

QVid Diabolus petierit, Christi responsum ostendit: est autem sumptum ex Deuteronomij. 6. & 10. Dominus Deus solus adorandus est, eique soli est seruiendum: petierat tentator diuinitati cultū, & prostrationē debitam: hanc autem non alteri, quam Deo cæli, & terræ Creatori exhibendam Christus respondet, iuxta Scripturæ præceptum.

Adoratio

Adoratio ad exteriorem quãdã venerationem ſpectat; ſeruitus vero generale obſequium. & mandatorum complementum, totamque religionem continet.

ANNOTATIO. XXI.

Adoratio qd in Scripturæ ſignifiset.

VErbum adorandi tam Latine, quã Græce, quo Chriſtus reſpondet, illud idem eſt, quo Diabolus vſus erat, quodque quandam corporis humiliationem, & inclinationem in veneratione ſignificat, licet etiam verbum hoc ſit commune Deo, & hominibus; tamen vſu communi Scripturæ, vt dicit Auguſtinus lib. 10. ciui. c. 1. ad eam ſignificandam vſurpatur, quæ Deo exhibetur; hanc enim Diabolus ſibi dari volebat, nec eſt inconueniens vllum, quod in Deuteronomio, vnde hoc teſtimonium acceptũ eſt, legatur, loco (adorabis) (timebis. nam Græce dicitur φοβηθήσῃ, quod timorẽ ſignificat, & in Hebræo eſt etiam verbum timendi. hoc inquam non eſt incõueniens: nam vt ſupra notauimus, timor in Scriptura pro cultu, & reuerentia accipitur. ſolent enim qui timent, geſtu corporis inclinasi ijs, quos timẽt; Chriſtus autem ſenſum obſeruauit, vſuſq; eſt verbo προσκυνήσεις quia tẽtator eodem etiam vſus ante fuit in ſua tentatione. Verbum autem ſeruies, quod eſt Græce λατρεύσεις, etiam generale eſt, ſeruitutem, quæ hominibus exhibetur, etiam ſignificãs; tamen vſu Scripturæ, & patrum, illam indicat ſeruitutem, quę Domino ſupremo debetur, nempe Deo, qui abſolute Domiuus eſt ſupra omnes dominos. Nota autem duo verba adorare, & ſeruire; nam duo alia præceſſerũt nomina, nempe Dominus, Deus, quia Deus, adorandus, quia Dominus eſt, ei ſumme ſeruiendũ eſt, nempe recognoſcendo eum ſupremum habere in omnem creaturam dominium.

Et duxit illum in Ieruſalem, & ſtatuit eum ſuper pinnam templi, & dixit illi.

COMMENTARIA.

REi ordine hæc tentatio ſecundum locum obtinet, adhuc enim ambiguus ex prima Chriſti victoria tentator remanſerat, quem ergo ſub ſpecie hominis non potuit decipere, ſub Angeli lucis figura ſe, quod intendit, aſſecuturum ſperat. idcirco aſſumit eum, & celeri motu in Hieruſalem tranſportat, ſupraque pinnaculum locum templi eminentiſſimum conſtituit, populi multitudine præſente; facto, & verbo explorans, & tentans: nam in ipſa aſſumptione fuit exploratio quædam; exiſtimabat enim tentator, ſi filius Dei erat, aſſumi ſe ab illo non paſſurum, eoque facto ſe deprehenſurum eum eſſe filium Dei: Chriſto autem diſſimulante, & transferri ſe patiente, ille verbis tentare & explorare aggreditur.

ANNOTATIO. XXII.

Deceptus dęmon in hac tentatione.

SVperius explicuimus hanc aſſumptionem fuiſſe corporalem, & quo pacto tentator in Angelum lucis ſe transfigurauerit: ſunt autem nonnulla alia notanda. primo ex Chryſoſtomo homil. 5. in ſecunda editione in Matthæum, in duobus fuiſſe Diabolum in hac tentatione deceptum. prius eſt, quia exiſtimauit Chriſtum inuitum, & quaſi non potẽtem reſiſtere ei aſſumptum fuiſſe, qui tamen vere ſponte patiebatur ſe aſſumi, vnde in Domino non infirmitas, ſed patientia fuit ſicut, in aſſumente, non tam virtus, quam ſuperbia; immo vti ſupra diximus, hęc aſſumptio quædam exploratio erat, quamuis aſſumptio non omnino certum fecerit Diabolum, Chriſtum non eſſe filium Dei. Poſterius dictum eſt, Diabolum exiſtimaſſe, Chriſtum videri à multis quando in pinnaculo Templi poſitus erat: at reuera à nemine videbatur, illuſus ergo eſt tentator in aſſumptione hac. Secundo notandum eſt, hanc tentationem, ſicut & primam fuiſſe non ſolam tẽtationem, ſed etiam explorationem; propterea enim dixit tentator, ſi filius Dei es, vt exploraret, an filiꝰ Dei eſſet, quod ſi non erat, in peccatum inducere eum intendebat, quod peccatum Cyprianus ſerm. de ieiunio. & Gregorius homil. 16. Euang. affirmant fuiſſe vanæ gloriæ, Ambroſius vero lib. 1. de Cain cap. 5. & Luc. 4. dicit eſſe iactantiæ, quod idem eſt. Erat autẽ hæc vana gloria deſiderium quoddam, quo affecta ret ſe eſſe filium Dei, vt coram populo ſe à ſummitate templi illæſus mittẽs, magnificaretur ab hominibus. Tertio pinna Templi, ſeu pinnaculũ erat extremitas frõtiſpicij veſtibuli; erat enim veſtibulum, quod erat in atrio Sacerdotũ & ante ſancta ſumma pars Templi, totumque ædificium ſuperabat: cuius frontiſpicij ſummitas dicta eſt pinna, ſeu pinnaculum Templi, in hac Diabolus Chriſtum conſtituit.

Si Filius Dei es, mitte te deorſum.

COMMENTARIA.

NOn cogit diabolus, ſed ſuadet, non neceſſitatem voluntati, dũ tentat, imponit, ſed vo lentẽ inducere conatur: mitte te, inquit. explorat ergo; ſi enim ſe miſiſſet, filium Dei eum eſſe exiſtimaſſet, ſicut ſi lapidem in panem conuertiſſet, ſi vero non, hominem purũ exiſtimaſſet; indeque in vanum deſiderium illud prouocaturum ſe ſperabat. Ptoprium eſt Diabolo conſilium hoc; qui enim deorſum de cælo cecidit, alios deorſum mittere conatur, cumque ad peccandum excitat hominem, non aliud facit, quam perſuadere, vt deorſum

sum se mittat. Omnis enim, qui peccat, deorsum est. Ioan. 8. Vos de deorsum estis, ego de supernis sum.

Scriptum est enim, quod Angelis suis mandauit de te, vt conseruent te: & quia in manibus tollent te: ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.

COMMENTARIA.

ASTutus tentator, cum in prima tentatione Christum Scriptura se protegisse sentiret, vt viam se protegēdi ei præcluderet, magisque ad assentiēdum sibi suaderet, Scripturæ testimonio vtitur: mitte, inquit, te deorsum; nam nullum tibi imminet periculum, si filius Dei es, cum scripta sint Psalmo nonagesimo de filio Dei verba hæc: Angelis suis Deus mandauit de te, & cætera. habes ergo Angelorum custodiam, & ego ipse, qui Angelus lucis, & vnus ex ijs sum, vna cum illis mandatum accepimus à Deo conseruandi te, & manibus te tollendi in omnibus vijs; ne vel minimum offendas.

ANNOTATIO. XXIII.

Psal. 90. nō de Christo sed de iustis intelligendum.

ORigenes homil. 24. existimat Diabolum falso vsum esse testimonio allato: nam psalmus ille non intelligitur de Christo, qui Angelorū ministerio non indiget, sed de iustis, & sanctis hominibus, qui in adiutorio Dei altissimi habitant, quosque Deus præseruat ab omnibus malis: idē etiam sensit Chrysostomus homi. 13. in Matth. & Hieronymus Matth. 4. & in suis commentarijs in Psalmos, hunc locum exponens. Ambrosius autem hoc loco de Christo testimonium interpretatur. nec in hoc tentatorem arguit, sed in eo, quod testimonio Scripturæ vsus est, non vt doceret, sed vt circumscriberet, & falleret. Eodem modo interpretatur Remigius, quia ad argumentum respondet, nimirum Christū vsum esse Angelorum ministerio, nō ex necessitate, sed ob dignitatem, & maiestatem, cui Angeli inseruiebant, tamquam Dei filio. Cum priori sententia sentiunt Hilarius can. 4. in Matt. & Gregorius Nazianzenus orat. in sanctū baptisma, qui adnotarunt Diabolum diminute allegasse testimonium: nam omisit verba illa, quæ contra eum faciebant, nimirum: super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. Hoc ipsum hæreticis familiare est, verba Scripturæ imperfecta proponere, omissis, quæ contra eos pro veritate faciunt; nō enim veritati illustrandæ incumbunt, sed suos errores, & adinuētiones sustentare. In hac parte mihi sententia Origenis, & Hieronymi placet. vere enim de iustis hominibus ibi sermo est, licet Christo accommodari possint. immo forsan Diabolus sperabat Christum responsurum, id testimoniū non esse de se pronunciatum, ex quo tentator deprehendebat, eum esse filium Dei. illud autem, quod Hieronymus in commentarijs in psalmum hūc notat, nimirum prætermisisse Diabolum illud verbū (vt custodiant te in omnibus vijs tuis,) quia contra se facere nouerat, nō videtur probandum: nam etiā si apud Matthæū non legatur, habetur tamen à Luca; inquit enim: (vt conseruent te.) non igitur tentator id verbum omisit.

Et respondens Iesus, ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.

COMMENTARIA.

VEro Scripturæ testimonio tentationem vincit, & explorationem eludit, scriptum est in Lege Deuterom. 6. Non tentabis Dominum Deum tuum. Tentat ille Deum, qui sine necessitate per miraculum obtinere vult, quod naturali via consequi posset; cū enim scala, & communibus templi vijs descendere ex illa summitate posset, nec vlla vtilitas, seu necessitas vrgeret, non erat, cur se mitteret deorsum, spectans Angelorum ministerium à Deo exhibendum; non eum locus ille suadet debere se mittere deorsum, etiam si Angelis esset illud mandatum. Non ergo responsione filium Dei se esse prodit, neque negat, sed ambiguum relinquit exploratorē, nec facit, quod ille suadet, vnde victum illum dimittit.

Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo, vsque ad tempus.

COMMENTARIA.

Quid sit Deum tētare.

COnsummata omni tentatione, quam pati Christus dignatus est, Diabolus ab ipso eiectus recessit, non quidem ne amplius ad Christum reuerteretur, sed ad tempus, paulo post reuersurus, non vt tentet, sed vt pugnet contra Christū per Iudæorū insidias, & persecutiones, quas per eos Christo vsque ad mortē excitauit; dictū enim est Ioan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis perficere, & Ioan. 13. cum Diabolus misisset in cor, vt traderet eum Iudas. Luc. 22. Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.

ANNO-

ANNOTATIO. XXIIII.

Quare dictum sit, vt tētatio ne consūmata.

CHrysostomus ho. 13. in Matth. & Euthymius ibidem asserunt dictum esse (omni tentatione consūmata) quia hæ tres sunt capita omnium tentationum, & à quibus cæteræ oriuntur, & qui hos deuicerit effectus, contra cæteros omnes victoriam obtinebit. Idem tradit Ambrosius: Prope, inquit, omnium criminum fontes, hæc tria genera demonstrantur esse vitiorum; neque enim consūmatā omnem tētationem Scriptura dixisset, nisi in his tribus esset materia omnium delictorum, quorum semina in ipsa origine sunt cauenda. Finis ergo tentationum finis est cupiditatum, quia causæ tentationum, causæ cupiditatum sunt; causæ autem cupiditatum, sunt carnis oblectatio, species gloriæ, auiditas potentiæ. Hæc ille. accommodatius vero, & verius exponemus, si dixerimus omnem dici tētationem quæ facta est in deserto, & quam descripserat Euangelista: hac autem generaliter vsus est, vt significaret, non aliam passum esse Christum tentationem tunc, quam tres illas narratas. Hoc quidem verum est, illas tres esse præcipuas inter exteriores; diuitiæ enim, honores, & voluptates ciborū multū solent animos hominum corrūpere, in quibus nūc Christus tētatus est. Lucas prętermisit vnum, quod Matthæus narrauerat, nempe recedente tentatore Angelos apparuisse, & Christo ministrasse.

ANNOTATIO XXV.

Documenta ad mores spectātia traduntur.

MVlta documēta ex hac Domini tentatione desumuntur. Primo quidem Diabolum esse tentatorē, qui excitat, & solicitat hoīes ad peccandum, & ad transgrediendum legē Dei, quod Matth. 4. indicatur; dicitur enim, accedens tentator: nō autem dicitur tentator ab vno, aut altero actu, sicut nec scriptor, nec lector, sed à consuetudine, & officio tentandi. Secundo, neminem tentat, nisi Deo permittēte. quod notat Hilarius can. 5. in Matthæum, explicans illud: Ductus est Spiritu in desertum, quod dictū censet, quia neminem tentat hostis, nisi quem Deus tentari permittit; imò quando & quantū Deus permittit. 1. Cor. 10. Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari, supra id, quod potestis: tentat quidē ille ad malum, sed Deus tentare permittit pp bonū. quod Greg. lib. 18. mora. cap. 3. explicat ponderans illud 1. Reg. 18. Spiritus Domini malus irruebat in Saul. quo modo, inquit, malus, si Dñi est? & quomodo Dñi spiritus dicitur, si malus est? respō det dici spiritum Dñi propter potestatem, quia non pōt tentare, nisi accepta potestate, & Deo pmittēte, qua illū vti Deus iuste permittit: malus vero ꝓpter malā voluntatē, & intentionem qua tentat. Tertio, Diabolus non tentat quempiam cogendo, aut necessitatem inferendo ad malum perpetrandum, aut bonum omittendum, sed inducendo, suadendo, solicitando homines, arbitrio eorum libero manente ad consentiendum. Hoc ostenditur ex verbis quibus vsus est contra Christum: Dic, inquit, vt lapides panes fiant, mitte te deorsum, si cadens adoraueris. Omnia sunt verba suadentis, & prouocantis, non cogentis, vt notat Hieronymus Matth. 4. in illud verbum (mitte te deorsum.) Doctrina autem est etiam August. tract. 12. in Ioan. Dæmon, inquit, potestatem habet, non cogendi, sed suadendi, si homo non consentit, nihil ille potest. Hinc est, vt causa peccati non sit Diabolus, quia ipse arbitrium hominis nō tollit, vt dicit recte Clemen. lib. 6. stromat. nec sit ipse Deus permittens, vt notat Basilius hom. quod nō sit Deus auctor malorum, sed ipsemet hō, qui libere consentit suadenti malum, & quē Deus permittit tentari, non vt tentatus consentiat, sed vt dissentiat, vincat, & coronetur, recipiatque victoriæ præmium. Quarto, non semper Diabolus tentat, nec omne peccatum à Dæmonis tentatione procedit. hoc significatur eo, quod non accessit Christo, nisi post multos dies, & in deserto. doctrina aūt est August. lib. de eccles. dogmat. c. 82. Non oēs, inquit, malæ cogitationes nostræ sēper malo dęmonis instinctu excitantur, sed aliquoties ex nostri arbitrij motu emergunt. idē docet Chryso. hom. 54. in

1. Reg. 18.

Acta. Multi, inquit, absq; diabolo peccant, non oīa ipse efficit, sed multa ēt fiunt à sola nostra ignauia. Quinto, triplex Christi tentatio indicat triplex tentationis genus, quo solet vti diabolus, quosdam .n. tentat infirmitate; qua parte .n. sentit hoīem infirmū, tentat, vt facilius expugnet, & vincat; dicit .n. Greg. lib. 14. moral. c. 7. diabolum intueri mores, & propensiones vniuscuiusq;, eaq; proponit, ad quæ nouit hoīem facilius inclinari, vt his, qui sunt asperis moribus, ea obijcit, quæ irā excitant, aut superbiam, aut crudelitatē; ijs vero qui blādis, proponit, quæ ad luxuriā sunt. demum accōmodata vnicuiq; opponit, sicut qui musipulam ponit in vijs; per quas solēt mures ambulare. exemplū est ipsius Gregorij. hac tentatione aggressus est Christū; videns .n. esurientē, cibos ei obijcit. Quosdā alios tentat ignorantia, vt decipiat, & capiat. hoc tentationis genus pulchre docet Greg. lib. 3. moral. c. 19. aliqñ sub specie pietatis inducit hoīem ad cibos capiendos, vt eis sūptis caro fiat vegetior, facili9q; ad ihonesta ꝓrūpat. aliqñ sub specie humilitatis, quo hō se indignū, & ineptū iudicat, arcet à bonis operibus erga proximū faciēdis. mille sunt modi, quibus sub specie virtutis fallit, & decipit. Hac arte refert Basil. lib. de vera Virginitate, quosdā induxisse sub specie castitatis, se Eunuchos facere, & in maiorē sic luxuriā, & concupiscētię ardorem impulit. hac tentatione aggressus est Saluatorem; falso enim Scripturæ testimonio allegato ad tentandum Deū prouocabat. Quosdā alios tentat malitia aperta; quos enim videt paruifacere peccata, plurisq; facere suis indulgere appetitibus, bonis hisce terrenis aggreditur. aliquando etiam ita cōfidit se huiusmodi creatis bonis homines trahere posse, vt non timeat accedere, sperans eorū magnitudine illos à recta via deturbare, sic enim vltima tē tatione Christum inuasit. Sexto duobus modis tentare solet homines. Vno modo exterius, nempe res sensibiles sensibus obijciendo. sic tentat hominem visu rerum sensibilium, tactu, odoratu, gustu, & auditu delectabilium, vt abstrahat ad malū, vel horribiliū, aut auertat à bono, ad quē tentandi modum pertinēt ꝓsecutiones, detractiones, calumnię, quas excitat cōtra hoīem, & multa huiusmodi, sicq; Christū tentauit verbis suasibilibus: dic huic lapidi vt panis fiat, mitte te deorsū, ostēdit regna mūdi. altero modo interius tentat, nimirū excitādo partem sensitiuam, commouendo imaginationē, & motiones appetitus prouocando, quæ solent superiorem partem rationis mouere, quam quidem rationalem partem ipse non pōt per se tāgere, sed per sensitiuā, sicq; cogitationes malas immittere dicitur, & intrare homi-

re hominum corda. etiam hoc modo intelligendus est Gregorius lib.17.Moral.cap.17.dicens, Diabolũ bonorum mentes ingredi, & illicita suggerere: sic etiam est intelligendus Augustinus lib.3. de consẽ. Euangelist. Intrat, inquit, Dæmon cor, immittendo malas cogitationes mentibus nõ per se immediate, sed per motionem partis sensitiuæ. diximus plura de hoc in commentarijs Ioan. cap.13. explicantes illud (cum iam misisset diabolus in cor.) hanc tentãdi facultatem in Christum nec exercuit, nec habuit vt supra diximus.

Septimo quosdam tentat Diabolus inuisibiliter, & latenter non manifestando, sed per res creatas inducendo in malum, vel retrahendo à bono, sicut in prima tentatione factum est; quosdam transformando se in Angelum lucis, vt in secunda; quosdã autem visibiliter, & aperto Marte, non dissimulãdo se esse diabolum, vt in tertia tentatione fecit.

Octauo aduerrenda est astutia Diaboli in tentãdo, quæ in multis deprehenditur. in primis quidem non accedit tentare per se ipsum, sed vtitur semper bono apparenti, quo affectum alliciat; nemo enim peccata, nisi aliquo, quod placet, tractus, vt dicit Augustinus lib.2.confess. cap.5. vt fiat quædam commutatio; transgreditur enim legem Dei homo, & perdit incommutabile bonum pro terreno, & caduco. hac arte vsus Diabolus accendit Christo per panem, & per gloriam, & populi æstimationem, & regna mundi promissa, quæ placere solent. Præterea proponit in re obiecta, quæ placent, & occultat, quę displicent, & quæ mala sunt, obiecit enim regna mundi, & gloriam eorum: non autem afflictiones & labores, ac pericula plurima, quæ in eis sunt, vt paulo ante diximus: sic peccatori repræsentat, quæ delectant; dissimulat vero periculum damnationis, & bona spiritualia, quæ perdit. rursus spe vana vitur, & decipit. dabo, inquit, mitte te deorsum, quia Angeli portabunt te, sic homines longioris vitæ, & futuræ pœnitentiæ, & consequendi, quæ numquam assequẽtur, spe fallit; vt enim dicit Basilius in homi. de exhortatione ad baptismum: Dæmon non aufert spem, sed auget, vt securum faciat peccantem, in quo latet eius ars, notat Basillus ibidem, affirmans Diabolum tempus præsens, quod certum est, sibi vsurpare: futurum autem incertum relinquere peccatori; petit sibi hodie, dat cras, qa peccare nũc suadet; bona vero quæ promittit, in futurum remittit, vt hoc medio tempore mors minus cogitata adueniat.

Nono notanda etiã est malitia Diaboli in tentando; creaturis enim, quas Deus fecit, vt homo per eas manu duceretur ad Dei notitiam, & honorẽ, vitur ipse tẽtator ad auertendum illum à Deo per tenebras mentis, & affectus prauitatem: nam hæreticos Scripturis ipsis excęcat, & temporalibus bonis homines ad legem Dei transgrediendam prouocat; quam malitiã notauit Basilius libro de vera virginitate, ita nunc lapide, pane, pinnaculo, Angelorum custodia, Scriptura sacra, regnis mundi abusus est, si forsan his posset Christum vincere. rursus mendacio pernicioso accessit, promittebat, quæ dare nec intendebat, nec poterat, præterea etiam si dedisset, iniquitas erat maxima pro temporali bono æternũ auferre. Præterea adorari se voluit diuinitatemque assectauit. Sũt multa alia, quibus & astutia, & malitia eius in tentando deprehenditur, quæ dicta sunt, sufficiant.

Et regressus est Iesus in virtute Spiritus in Galilæam.

COMMENTARIA.

NON connectitur regressus hic immediate cum his, quæ narrata sunt de ieiunio, & tentatione. multa enim interceſſerunt, quæ Ioannes narrauit tribus capitibus primis, post quæ regressus hic factus est; non enim omnia Euangelistæ tractarunt. Dicitur autem regressus in virtute Spiritus in Galilęam, non quod prius Spiritus virtutem non habuerit; qui enim humanitatem diuinæ naturæ vnitam in sua persona habebat, secum Spiritum, qui eiusdem est substantiæ, habere necesse erat: dicitur autem in virtute Spiritus regressus, quia in Galilæam reuertebatur virtutem hanc ibi excitaturus, & ostensurus doctrina, & miraculis, quæ in Galilæam regrediens fecit.

ANNOTATIO XXVI.

Superioris sententiæ sensus magis declarat.

CHRISTVS ex Iudæa deserto post ieiuniũ, & tentationem egressus, in eadem Iudæa manet aliquot diebus, quibus facta sunt, quæ Ioannes narrauit cap.1.de Ioannis testimonio, & vocatione Andreæ, & Petri, post quæ venit in Galilæam, vbi in nuptijs vinum ex aqua fecit. Post hæc prope erat Pascha Iudæorum, & ascendit Hierosolymam, vt Ioannes scribit, vbi eiecit vendentes in Templo, & gesta sunt, quę cap.3. idem Ioannes narrauit de Nicodemo, cæterisque in eodem capite, quibus peractis, iterum in Galilæam venit, quod cap.4. refert Ioannes, & hic est secundus regressus, cuius cęteri tres Euangelistæ etiam meminerũt, Matthæus cap.4. Marcus 1. & Lucas noster in præsenti. hoc autem discriminis est quod illi occasionẽ regressus expresserunt, nempe cum audisset Christus Ioannem Baptistam traditum esse; noster vero Lucas id prætermisit. Idem tamen est regressus hic cum illo, quem Matthæus, Marcus, & Ioannes descripserũt. Quod autem ad sensum spectat, Origenes homil.32. regressum in virtute Spiritus Christũ interpretatur, quia virtus addita ei fuit quoniam Draconem conculcauerat, & tentatorẽ cominus vicerat: quæ verba, si vt sonant, accipiantur, omnino sunt damnanda; ei enim, qui vnitam habebat Spiritus sancti substantiã, additamentum virtutis eius capere non poterat. multo verius exposuit Titus Bostrenus, nempe propter miracula, quæ facturus erat in Galilæa, dictum esse regressum in virtute Spiritus, nec solũ propter miracula, sed propter prędicationem etiam, & doctrinam; per totam enim Galilæam regrediẽs verbis, & operibus nominis sui notitiam sparsit, vt in sequentibus apparebit. Additam ergo virtutem apud Originem interpretabimur, quantum ad ostẽsionem, & manifestationem; in primo enim regressu in Galilæam, parum se manifestauerat.

Et fama.

Et fama exijt per vniuersam regionem de illo.

COMMENTARIA.

REgrediens Iesus in Galilæam, vt narrat Matthæus cap. 4. venit, & habitauit in Capharnaum, cœpitque prædicare, ac docere: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. & exijt fama eius per vniuersam regionem illam, tum propter prædicationem insolitam, & admirabilem; tum propter ea, quæ fecerat in Hierusalem. vt enim inquit Ioannes cap. 4. cum venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent, quæ fecerat Iesus Hierosolymis in die festo; ipsi enim venerant ad diem festum, quando eiecerat vendentes de templo: tum etiam quia iam conuerterat aquam in vinum in Cana Galilææ.

Et ipse docebat in synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus.

COMMENTARIA.

MAtthæus cap. 4. diffusius hæc explicat: circuibat, inquit, Galilæam, docens in synagogis eorum, & prædicans Euangelium Regni, & sanãs omnem languorem, & infirmitatem, & abijt opinio eius in totã Syriam, & obtulerunt ei omnes male habentes, varijs languoribus, & tormentis comprehensos. propter hæc ab omnibus magnificabatur. magnificare enim solemus, à quibus beneficijs affecti sumus aut affici speramus.

Et venit Nazareth, vbi erat nutritus.

COMMENTARIA.

REgrediens in Galilæam non intrauit Nazareth, sed relicta ea, venit Capharnaum, & ibi prædicauit, multaque miracula non illic tantum, sed etiam per Galilæam, vt in præcedenti commentario dictum est, plurimaque alia fecit, quæ cæteri narrant Euangelistæ, post hæc venit in Nazareth, vbi conceptus, & nutritus erat.

ANNOTATIO. XXVII.

NE existimes, quando regressus dicitur in Galilæam, tunc venisse Nazareth; non enim fic factum est, immo relicta ea transiuit Capharnaum, vt referũt Matthæus 4. Marcus 1. & Ioan. 4. sed post multũ temporis factus est aduẽtus hic in Nazareth, cuius meminere Matth. ca. 13. & Marcus cap. 6. interceſſerunt ergo illa, quæ hi duo narrant; Lucas vero per anticipationem quandam describit hunc aduentum, vt docet August. lib. 2. de consensu Euangel. cap. 42. Vnde non est consentiendum Theophylacto, qui regredientẽ Christo in Galilæam prius in Nazareth venisse affirmat, notatq; hoc per id significari, primũ nos curam domesticorum habere debere. Huic tamen sententiæ non solum aduersantur Euãgelistæ, qui reliquisse Nazareth asserũt, sed etiam verba ipsius Lucæ sequentia, vt ex eorum expositione constabit.

Et intrauit secundum consuetudinem suam, in die sabbati in synagogam.

COMMENTARIA.

SOlebant Iudæi diebus sabbati in synagogis conuenire, tum ad orandum, tum ad publicam Prophetarum, & Legis lectionem, & interpretationem faciendam, quam consuetudinem Christus obseruans, quando venit Nazareth, accessit etiam synagogæ die sabbati, sicut & cæteri Iudæi. ob id dicitur intrasse secundum consuetudinem suam; solitus enim erat illorum consuetudini se accommodare, vt multos simul doceret, & testes suæ prædicationis haberet, iuxta illud Matth. 18. Ego palam locutus sum mundo, ego semper docui in synagogis, & templo, quo omnes Iudæi conueniunt; doctrina enim, quæ in omnium salutem instituebatur, omnibus erat prædicanda.

ANNOTATIO. XXVIII.

DEprehẽditur ex hoc loco memoriæ lapsus Irenæi lib. 4. cap. 40. qui hanc historiam, nimirum quando Christus locum Isaiæ sequentem explicuit, in Capharnaum gestam dixit; cum tamen manifestum sit ex Euangelista, non in Capharnaũ, sed in synagoga factum id fuisse.

Et surrexit legere.

COMMENTARIA.

VIris solis non feminis licebat in Synagogis loqui, vt tradit Paulus 1. Corin. 14. liberum autem erat vnicuique si quid dubitationis occurrebat, proponere, & si dicendi peritiam

tiam habebat sermonem etiam facere; hac enim de causa Paulus frequenter per Synagogam Christum predicabat. prius autem lectio Scripturæ, aut legis fiebat, postea sermocinari solitum erat, vt constat Act. 13. habebatur autem lectio Prophetarum, aut legis à stante, propter reuerentiam ipsius Scripturæ, sicut apud nos Euangelium, & Epistola à missa à stantibus legitur.

ANNOTATIO. XXIX.

MOS erat maiores Iudeorum in Synagoga cõuenientium inuitare quosdam alios ad dicendum, sic enim legimus Act. 13. vbi Paulus cũ socijs refertur venisse Antiochiam, & intrasse Synagogã die Sabbatorum, & ibi sedisse. Post lectionem autẽ legis, & Prophetarũ miserunt Principes Iudæorũ ad eos, dicẽtes: viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebẽ, dicite: surgens aũt Paulus, & manu silentium indicẽs ait. Aliquando autem etiã nemine inuitãte, si quis aliquid dicendũ habebat, licebat illi etiam dicere, immo non vni, sed multis succedentibus, vt constat ex Paulo 1. Cori. 14. sic nunc Christus fecit: erãt autem duo, vnum lectio legis, & Prophetarum, alterũ explicatio, aut exhortatio, vtrumque nunc Christus exhibuit.

Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ.

COMMENTARIA.

ON volumine vno, sicut apud nos fit, biblia sacra tũc habebantur compaginata, sed singulæ partes di uersis membranis circumuolutis conscriptæ; liber igitur Isaiæ traditus est Christo legendus, & interpretandus; liberum autem erat vnicuique locum ex libro tradito, qui visus illi fuisset legere, & interpretari: non autẽ casũ, sed diuino consilio liber hic traditus fuit; inter Prophetas .n. omnes Isaias est, qui copiosus, & clarius de Christo, & doctrina Euangelica vaticinatus est, qui etiam apud Iudeos maximæ erat auctoritatis.

Et vt reuoluit librum, inuenit locum vbi scriptum erat.

COMMENTARIA.

ACcepit Christus traditum librum, & eum reuoluens peruenit ad caput eius sexagesimum primum, vbi scripta sunt, quæ statim Euangelista narrat. Erant multi libri, vti iam diximus, tum ẽt membranis scripti, quorũ singuli lignis oblongis circũuoluebantur, ob id Christus nũc reuoluisse, i. explicasse, & expandisse librum, & membranam dicitur.

Spiritus Domini super me.

COMMENTARIA.

VErba sunt Isaiæ, quibus prædixit legationem, functionemque Christi ad redimendum, & saluandum mundum captiuum, & oppressum. loquens igitur in persona Christi ratione humanitatis assumptæ, prædicit, quod futurum erat: Spiritus, inquit Domini super me, id est, Spiritus sanctus descendit super me, vt munere, & legatione eius fungar. fuit autem super Christum Spiritus, quando specie columbæ visibiliter in eum descendit in Iordane, vt munus, & opus redemptionis inchoaret.

ANNOTATIO. XXX.

Pro literali sensu faciunt nonnulla quę hicab auctore notantur.

MVlta notanda occurrunt. Primo quidẽ, merito locum hunc Isaiæ electũ esse à Christo declarandum in patria sua; cum enim ibi tot annis tanquam vnus ex cæteris versatus esset, modo autẽ admirandæ prædicationis munus iniret, ne nimirũ arduum, & difficile illis id videretur, vt pote assuetis cõmuni eius cõuersationi, locũ profert ex Isaia, vbi de legatione eius agebatur. Secundo, verba hæc; Spiritus Domini super me, significat Spiritus sancti descensum visibilem in specie colũbæ, idq; probari videtur, nã similia dicta sunt ab eodẽ Isaia cap. 42. dedi inquit, Spiritũ meũ. super eũ. quæ Hieronymus & Cyrillus ibidẽ de hoc descensu interpretantur. pari igitur modo interpretanda sunt verba hæc, quæ dicuntur cap. 61. Tertio spiritum Domini esse super Christum, aut specie columbæ descendisse super eũ non significat, quod Spiritus Christi humanitati aliquam gratiam, aut donum, aut vnctionem tũc infuderit, quãtũ ad habitum, cũ ab instãti incarnationis plenus fuerit, sed quod manifestationẽ, & vsũ eorũ induxerit: vt qui catenus latebat, mundo iam se proderet, & opus saluationis iniret; quod in sequẽti sentẽtia magis explicabitur. erat quippe Christus vt homo, legatus Dei, seu Spiritus sancti, & salutis nostræ effector: hoc tamẽ munus latebat annis multis vsq; ad baptismũ; qnando autem Spiritus sanctus descẽdit specie colũbæ, tunc exercere incœpit tale munus & legationẽ, & hoc est, quod nũc dicit, Spiritus Domini super me, nempe mittens ad me operandũ salutem mundi, vt ipsemet verbis sequẽtibus explicat. Quarto, his verbis Christum loqui nõ ratione diuinitatis sed humanitatis, id est, nõ vt Deũ, sed hominẽ, docet Atha. ora. 2. cõtra Arianos, Hieronymus, Cyrillus in suis Commẽtarijs, & est communis sensus Patrũ, idq; verba ipsa indicant; non .n. mittitur Christus à Spiritu sancto vt Deus, sed vt homo, nec

Spiri-

Spiritus est super Christum ratione diuinitatis, qui est consubstantialis ei, nec Christus, vt Deus Domi nũ habet. hæc oĩa dispẽsationi cõueniunt. Quinto, in Hebræo habet, Spiritus Dñi Dei, sicq; vertit Hieronymus, quo notatur processio Spiritus sãcti à Patre, & Filio; Dñs. n. Patrẽ, Deus Filiũ significat: Spiritus ergo Dñi Dei, Spititus est Patris, & qui super eundẽ filiũ ratione humanitatis esse, & descendisse dicit; seu futurus, & descensurus prædict⁹ est. Sexto, si hũc eundẽ locũ aliter etiã considerate libet, notandum est in Hebræo illud, Domini, esse plurale cũ affixo, nempe Dominorum meorum, quasi dictum esset, Spiritus Dominorum meorum, Deus super me: Christus igitur vt homo appellat Spiritũ Dominorum suorum, nempe Patris, & Filij, seu sui ipsius vt Deus est: illud autem Deus consubstantialitatem significat, nempe Spiritus, qui à Domino Patre, & Domino Filio, Deus est vnus, & idem cum ipsis. Hæc igitur verba legationem Christi hominis per Spiritum sanctum significant.

Propter quod unxit me.

COMMENTARIA.

CAusam exprimit cur super eum Spiritus venerit, quia nempe ad hoc munus ob eundum iam ante diem Spiritus eum vnxerat, nempe quando conceptus est, & diuinitati vnitus; tunc enim omnem plenitudinem accepit. Ideo igitur Spiritus Domini super me est, vt opera eius perficiam, & munus inchoem redemptionis, quia ad hoc seu propter hoc vnctus sum ab ipso Spiritu ab incarnationis instanti. aut clarioribus verbis: missus sum à Spiritu, vt fungar legatione, ad quã me vnxerat. Finis ergo vnctionis est exercere, & operari salutem mundi, ad quod Spiritus Domini super illum venit. vnctio ergo officij, & muneris causa efficiens est; finis vero vtri usque, ipsa functio, nẽpe prædicatio, cęteraq; opera ad redemptionem instituta.

ANNOTATIO. XXXI.

Superior sñã diuersimode legitur, & alius connectitur ab expositoribus.

MVltiplex est varietas Doctorũ in huius sentẽtiæ explicatione. Primo quidẽ varie à Latinis Patribus legitur illud (propter quod;) Irenæus enim lib. 3. c. 10. & lib. 4. c. 40. legit (Quapp) Hilar. lib. 8. de Trin. hẽt (ppea) Hier. & Greg. lib. 4. mor. c. 11. & Vulgatus interpres legũt (eo qđ) Ambr. aũt lib. 1. de Spiritu sancto c. 7. & 8. Cypr. lib. 2. contra Iudæ. c. 10. & Aug. tract. 74. in Ioan. habent (propter quod) immo Hieronymus Isa. 61. in Commentarijs citans locum Lucæ legit (propter quod) quamuis ipse vertat verba Isaiæ (eo quod vnxerit me:) Quidam recentiores legunt (cuius gratia vnxit me) quudam alij (propterea quod) particula enim Hebręa ל omnes has admittit significationes. Maior tamen est cõtrouersia, quæ secundo loco occurrit, de sententiæ huius connexione; quidam enim cum antecedenti connectũt, nẽpe Spiritus Domini super me propter quod vnxit me, seu eo quod vnxerit me, quam connexionem amplectitur vulgatus interpres, eũq; secuti sũt Irenæus, Hieronym⁹, Augustinus, Ambrosius, & Gregorius locis citatis, & Athanasius orat. 2. contra Arianos, & ad Seraptionẽ de Spiritu sancto, & Cyrillus in cõmentarijs, & Epiphanius in Ancorato Chysost. hom. de Spiritu sancto, Basilius in Psal. 33. & Euthym. Quidã alij sequẽti conũgũt quasi quæ sequũtur, ea sunt, propter quæ vnctus sit Christus, vt sit sensus: pp qđ vnxit me, vt euangelizaré pauperibus, & cætera. hanc cõnexionẽ receperunt Tertull. lib. 4. contra Marcion. c. 14. vbi hunc Isaiæ locum sic legit: Spiritus Dñi super me, pp qđ vnxit me ad Euangelizandum pauperibus. eadem sequuntur Hilarius in cõmentarijs in Ps. 52. & Beda in præsenti. hi aũt sic coniungunt sequentibus, vt antecedentem sniam referant quasi cãm in hunc sensum: Spiritus Dñi super me, eaq; de cã vnxit me ad euãgelizandũ pauperibus & cætera. Placet recẽtioribus hæc connexio. In alium tñ sensum diuertunt, nempe, vt idem sit Spiritus Dñi super me, cum eo, vnxit me, sitq; repetitio eiusdẽ sensus, ad explicãdũ finẽ vnctionis huius. erit ergo sensus iuxta horũ mentem, Spiritus Dñi super me, pp quod vnxit me, id est, causa, & finis propter quem vnxit me, seu super me est, is est, qui sequentibus verbis exprimitur, euãgelizare pauperibus misit me, & cætera. Hæc sunt, quæ & in lectione, & in cõnexione, ac in sensu Doctores sentiunt. In primis licet parum referat legere (pp quod) seu (ppea) seu (eo qđ vnxit me) quouis. n. modo legimus, difficultas est, & ambiguitas in connexione; tñ amplectemur vulgatum interpretẽ, & legimus (pp quod vnxit me) & iuxta hanc lectionẽ interpretanda est sñia, eidemq; sensui cæteræ lectiones accommodabuntur. Hoc igitus supposito, mihi videtur sñia hæc connectenda superiori; moueor tũ auctoritate vulgati interpretis, quæ plurimi faciẽda est, eo maxime, cũ accedat auctoritas Hieronymi; multorumq; Patrũ antiquorũ, quos paulo ante citauimus: tum ẽt, quia si cõnectamus sequenti, verbũ illud (misit) incongrue positũ est; dicendum. n. erat, pp quod vnxit me, pauperibus euangelizare, sanare cõtritos, & cætera, vt vnicuiq; facile est intelligere; sicq; legunt Hilarius, & Beda, qui sequentibus connectebant: tum demum, quod maxime vrget, quia sensus expostulat, vt precedenti connectatur; cum enim diceret, Spiritus Domini super me, cã debuit exprimi, cur super eum Spiritus Dñi fuerit; ea autem est, quia vnxerat eum, non quidem tunc, quando super eum fuit, sed ante; vnctus enim est Christus Spiritu sancto, quãdo carne indutus est: at Spiritus fuisse dicitur super eum, quando missus est à Spiritu eodem ad se prodendum, prædicandum, & opus salutis nostræ perficiendum, quod fuit post baptismũ. quia igitur in vnctione suscepit munus, & officium Redemptoris, ideo mittitur ad id munus exercendum; quid enim proderat munus obijsse, nisi muneris opera præstitisset? sẽsus ergo perficitur, & declaratur, si connectatur sñia hæc præcedenti. vbi aduertendũ est, quod etiam in commẽtario indicauimus, priorem sententiam non esse cãm sequentis, nempe quia Spiritus Domini fuit super Christum, ideo vnctus fuit Spiritu Christus; non enim hoc est, quamuis non negẽ nonnullos Patres sic intellexisse, existimantes hanc vnctionem factã fuisse post baptismum, de qua re nihil modo dicã, quia in commentarijs in Ioan. cap. 1. annota. 71. id diffuse explicui: rei autem huius veritas in duobus consistit. vnum est hanc vnctionem factam fuisse in incar-

Auctoris sñia.

Vera differentiarum sñiarum alterius cã sis.

in incarnationis instanti, quando diuinitas fuit vnita humanitati, & ex vnione omnis plenitudo gratiarum emanauit in humanitatē illam, sicque hāc vnctionem factā intelligūt Damascenus lib.4. de fide cap.6.& Gregorius lib.9.epist.61. Alterum est, vnctionem fuisse per Spiritum sanctū, ita vt ipsa diuinitas Spiritus sanctificauerit illam Christi humanitatem: cæteri quidem sancti vncti sunt gratia, & dono Spiritus. at Christus Sanctus sanctorum etiā ipso Spirito sancto, fonte omnium gratiarum: quod docte ac vere docuit Basilius lib.de Spiritu sancto cap.26.allegans illud Act.4.quomodo vnxerit eum Dominus Spiritu sancto, & hoc nunc significatur hisce verbis: Spiritus vnxit me. Cum igitur vnctio si ipso Spiritu facta, tunc vnctus est, quando diuinitas vnita fuit humanitati, & hoc est, qđ dicitur, propter quod vnxit me, id est, vnxit me Spiritus, vt postea esset super me, mitteretque ad redimendum, & sanandum, & euangelizandū. interpretatio vulgata, & Hieronymi, hoc magis explicant, dicentes: eo quod vnxit me. Non ergo sic intelligas, (propter quod vnxit me) quasi sit dictum, Spiritus Domini est super me, & huius rei causa vnxerat me prius. ambigua enim est particula, & vtrumque sensum admittit: sed verus sensus est, vt prima sententia sit finis secundæ, quasi ad hoc sit vnctus, vt à Spiritu mitteretuut, & esset super eum ad exercendum munus vnctionis. causa vero efficiens primæ secunda est, sunt enim mutuo sibi causæ finis, & efficiens; sanitas enim finis est medicamenti; & medicamentum efficiens causa sanitatis. Ex his faciles solues, quæ recentiores pro sua ipsorum connexione obijciunt nobis, dicunt.n. in Hebræo, post illud (Spiritus Domini super me) esse virgulam diuisiuam; facile respondetur, non esse in omnibus Biblijs; in Regijs enim non habetur, nec Hieronymus eam habuit, qui secundam cum prima sententia coniunxit. Obijciunt iterum, quia non videntur inuicē causæ, Spiritus Domini super me, propter quod vnxit me. Respondeo ex ea radice processisse eorum sententiam, putant enim idem esse Spiritū Domini esse super Christum, & vnctum esse, quod omnino falsum est, cum sint diuersa, & diuersis temporibus facta; Spiritus enim super eum dicitur, quando specie columbæ descendit, mittens eum ad prædicandum, & euangelizandum; vnxit autem, quādo in incarnatione opera Spiritus sācti diuinitas est copulata humanitati; sunt autem hæc inuicem causæ, in diuerso genere, vnum est finis, alterum efficiens, vti sæpe iam diximus. Ex his huius sententiæ sensus mihi explicatus satis videtur. Non est autem vnum silētio prætereundum, nimirum, cum Pater, & filius, & Spiritus sanctus vnam diuinitatem habeant, eaque diuinitas vnita sit per totam Trinitatē humanitati, cur dicat magis vncta humanitas Spiritu sancto: non autē vncta Patre, aut Filio, eo maxime, quia Filij persona est vnita naturæ illi humanæ. Respondeo, etiamsi alibi de hac re plura diximus, id factum esse ad significandum ex gratia, & liberalitate Dei factum esse, quod illa humanitas diuinitati vniretur: quæ autem gratiæ sunt Spiritui sancto tribuūtur. vt enim docet Augustinus tract. 74.in Io. Quòd Christus, inquit, vnigenitus æqualis est Patri, naturæ est, non gratiæ; quod autem in vnitatē personæ vnigeniti ille homo assumptus est, non naturæ, sed gratiæ est. Adde etiam, quia illa diuinitate sāctificata est humanitas, & ex illa dona & virtutes, gratiæque oēs in humanitatē fluxerūt, ideo Spiritu vnctus dicitur, quia hæc omnia Spiritui sancto adscribuntur; quare autem hæc tribuātur Spiritui sancto alterius est considerationis.

Quare Christus à Spiritu sancto, & non à Patre, & filio, vnctus dicatur.

Euangelizare pauperibus misit me.

COMMENTARIA.

EXplicat ad quid Spiritus Domini super eum venerit, & quemadmodum Prophetæ dicebant, factum est verbum Domini ad me, postea exponebant, quæ Dominus significaret; sicut etiam supra dictum est, factū est verbū Dñi super Ioannem Zachariæ, & statim adiunxit, quod hoc verbum contineret: ita nunc cum dixisset, Spiritus Domini super me, cuius causa prius me vnxerat, enarrat, quæ sint ea, ad quæ Spiritus Domini super eum venerit: multa autem hæc sunt, quorum primum est, misit me euangelizare pauperibus. id est, instruere, & docere pauperes doctrinam Regni cælestis, ipsisque viam aperire, mediaque conferre, quibus illud adipiscantur: hoc est Euangelium, doctrina nempe Regni cælorum, & via ac medium, illud assequendi. Christus licet vt Deus mittat Spiritum sanctum, quia ab illo procedit Spiritus; vt homo tamen ab eodem Spiritu mittitur. Pauperes autem hi, sunt illi, de quibus dicitur Matth.11. pauperes euangelizabantur.

ANNOTATIO. XXXII.

Locus Isaiæ 61. exponitur.

ADuerte in primis Isaiam quantū ad litteræ cortice prædixisse liberationem illius populi à Babylonica captiuitate, intendens præcipue eam quā Christus factur⁹ erat à Diaboli, & peccati captiuitate. Appellat autē Iudæos captiuos in Babylone. pauperes, vt pote bonis patrijs, ac diuitijs proprijs spoliatos, & ad inopiā reductos; quib⁹ Isaias missum se dicit ad annūciandum, id est, bonū nunciū significādum, reditum nempe in patriam, & antiquorū bonorum recuperationem: præcipue autē sub hoc cortice nomine Christi loquitur, qui pauperibus, vti dictum est, euangelizauit. quem sensum, quasi præcipuum, in cōmentario amplexi sumus. Aduerte rursus Hilarium, & Bedam connectentes hanc sententiam præcedenti, non legere verbum illud (misit) sed sic, propter quod vnxit me euangelizare pauperib⁹, sanare contritos corde, & cætera. Quidam alij verbum (misit) sequenti infinito connectunt, nempe, vnxit me euangelizare pauperibus, & misit me sanare contritos, & cætera. quæ omnia peruertunt textum vulgati interpretis, vt in Annotatione præcedenti notauimus, idcirco hanc sententiam primæ copulauimus. Aduerte etiam ex Ambrosio lib.3. de Spiritu sancto in præfatione, & cap.1. filium mittere Spiritum sanctum, & ab ipso etiam mitti: primum illo Ioan.15. probat, quem ego mittā vobis à Patre. Secūdum hoc testimonio Isaiæ confirmat, tamen non eadē ratione: filius enim, vt Deus mittit Spiritum sanctum, vt autem homo mittitur à Spiritu sancto, sicut & à Patre, & à seipso. mediator. n. & le-

& legatus Dei est. Aduerte præterea quosdam loco (pauperibus) legere (mansuetis) quosdam alios (afflictis;) verbū enim Hebraicū fere hęc significat parua mutatione. עניים cum vau significat mansuetos, cum dupli ci vero iod, vt loco vau sit alterum Iod, significat pauperes, & afflictos, eadem tamen est radix; venit enim à verbo עכר quod affligere, humiliare significat; pauper tas autem quædam est afflictio, quæ solet homines māsuetos, & humiles efficere. vulgatus noster, & Septuaginta apud Isaiam legūt (pauperibus) & hæc est lectio cōmunis, & tenēda. Est autem controuersia, quid per hos pauperes intelligendum sit. Ambosius generaliter intelligit omne genus humanū, omnesq; homines, qui per peccatū pauperrimi effecti sunt spiritua li paupertate. Origen. hom. 32. & Titus Bostrenus, strictius interpretantur gentes, quæ paupertate prę mebantur, cum essent sine Deo, sine lege, sine religione, sine salutis via, sine Doctore, & Propheta. Tertullianus autem lib. 4. cōtra Marcion. & Hieronymus Isa. 61. & Eusebius lib. 3. de demonstratione cap. 1. & lib. 9. cap. 10. adhuc strictius interpretantur, nimirum pauperes spiritu, tūcque hos Euāgelizatos dicunt fuisse, quando in monte dixit Christus: Beati pauperes Spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum. Euthymius Iudæos intelligit, qui virtute pauperes erāt. Quamuis autem in Scriptura hi omnes pauperes dicantur, hoc tamen in loco mihi accommodatius dici videtur, si pauperes in sua propria significatione intelligamus, vt pauperes sint quos vulgo pauperes homines, nempe diuitijs temporalibus destitutos appellamus; his enim primis annunciatum est Euangelium, & hi primi Christū receperunt, quales fuerunt Discipuli Christi, qui erant piscatores pauperrimi. alijque discipuli, & crędētes de media turba, & plebei. Ex illis enim principibus, & Pharisæis, ac primis Iudæorum pauci, & sero crediderunt. Voluit enim Christus fundamēta sui Euāgelij in his infirmis, & pauperibus collocare, vt virtus diuina in eis magis innotesceret; vt enim dicit Paulus 1. Cor. Non multi sapientes secundum carnem, non multi potētes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes, infirma mundi elegit Deus, vt cōfundat fortia, & ignobilia mūdi, & contemptibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret, vt non glorietur omnis caro in cōspectu eius; hi sunt pauperes, quibus euangelizare missus est Christus. licet enim omnibus euangelizare venerit, hi tamē primi efficaciter receperunt eum. Dicemus de hac re plura Luc. 10. in eo loco, Pauperes euangelizantur.

Qui pauperum nomine intelligantur.

Sanare contritos corde.

COMMENTARIA.

Missus est Christus à Spiritu, non solum ad euangelizandum pauperibus, sed etiam ad sanandos contritos corde: ij autem contriti corde dicuntur, qui admissa peccata cognoscunt, & ob ea mœrore, ac dolore afficiuntur, de quibus Ps. 50. Dauid scripsit: Cor contritum, & humiliatum Deus non despicies in quo loco idem est verbum etiam Hebraicum שבר. hanc sanitatem præstare, non hominum, sed Dei esse idem Dauid Psal. 146. docet dicens, Qui sanat contritos corde, & alligat contritiones eorum. Hæc enim duo loca prophetia sunt Christi.

Psal. 50.

Ps. 146.

ANNOTATIO. XXXIII.

Si corticem litteræ tantum consideramus, contritos corde appellat tristes, & amaro aīo, quales erant Iudæi captiui in Babilonia, non solū priuati bonis patrijs, seculiq; diuitijs, sed etiā diuersis, multisq; temporalibus afflictionibus vexati, & cōfracti. vnde Cyrillus in cōmentario, contritos, inquit, cor de vocat infirmo, & fracto aīo præditos, & perturbatos, incursionibus non valentes obsistere. Hos sanare, & consolari Deus per Isaiam promisit. Est autē si verbū Hebræū perpendimus, pulchra methaphora: nā loco verbi (sanare) est verbum בחש quod nō solum sanare, sed etiam circūligare, & circum uoluere, seu alligare significat, sicut chirurgus solet vulnera infirmi ligare. quo vsus est etiam Dauid Psal. 146. qui alligat, inquit contritiones eorum. & Isaias cap. 30. cum alligauerit Dominus vulnera populi sui. Vnde vt notat Hieronymus in commentarijs Isaiæ, Symmachus, & Theodotion hunc locum vertunt, misit me Spiritus ad alliganda vulnera peccatorum. Huic sensui consonat illud Luc. 10. in parabola Samaritani, qui alligauit vulnera illius, qui inciderat in latrones, & ab eis vulneratus fuerat. At vero si spectamus sensum intentum, & præcipuum, Isaias intendebat ea significare, quæ Christus in liberando populo suo facturus erat. in hoc sensu contritos corde non carnaliter, sed spiritualiter intelligemus, nempe quos peccatorum pœnitet, qui eorum mœrore, & dolore velut fracto, & comminuto sunt animo, hos Christus cōsolari, & sanare missus est. in quem sensum interpretati sunt hāc sentētiam Hieronymus in commentarijs, Basilius in Psal. 33. exponens illud simile, prope est Dominus ijs, qui tribulato sunt corde. Tertull. lib. 4. contra Marcion. c. 14. & Beda. hunc igitur sensum præcipuum omisso literali minus principali in commētario amplexi sumus, quia etiam litteralis est cortice historiæ conclusus, & significatus.

Vterq; superioris sētentiæ sensus litteralis est.

Prædicare captiuis remissionem.

COMMENTARIA.

Tertium opus, ad quod missus est Christus, est captiuis annunciare libertatem, & eruptionem de potestate inimicorū: pauperibus igitur diuitiæ; tristibus, & afflictis consolatio; captiuis liberatio confertur per Christum; tenebatur enim homo sub iugo, & seruitute dura Diaboli; illa autem liberatio, & relaxatio populi, de qua quantum ad corticem loquitur Propheta, figura erat huius per Christum efficiendæ.

Et cæcis visum.

COMMENTARIA.

QVartum opus hoc est; solent autem prophetæ, vt à litteræ, & historiæ cortice legentes abstrahant,& ad sensū altiorē extollant,aliquid interponere,quod cortici historię accommodari non potest, vt sic secretiora, & latentia indicent; nam in restitutione Babilonica cæcis non est visus restitutus,id per Christum tantum faciēdum erat, qui cæcos corporaliter illuminauit,& cæcis spūaliter, nempe tenebris erroris,& ignorationis Dei oppressis lumen veritatis, & fidei infudit.Hæc Christus non tantum prædicauit, sed ēt effecit. prædicare autem dicitur, quia ad hanc remissionem, & ad hoc lumen volentes trahit.

ANNOTATIO. XXXIIII.

Prosequitur sensū litteræ exponere, & magis declarare.

HIeronymus litteram Hebraicam sequens, hūc locum sic vertit(clausis apertionē)Septuaginta vero, quos Euangelista secutus est,hanc clausurā interpretantes,verterunt(cæcis visum;) cæci enim oculos dicuntur habere clausos,apertos autē,quando visus restituitur eis,iuxta illud Ioānis 9.Aperuit mihi oculos. & Isa.35.Aperientur oculi cæcorum. Estque frequentissima phrasis Scripturę Genes.3. aperti sunt oculi eorum, id est viderunt, quę ante videre non poterant. & 4. Regum 6. Aperi oculos pueri, suntque plura testimonia, vnde in Scriptura videns appellatur apertus. & 4. Reg.(videntem , & cæcum) in Hebræo est,apertum.propter hoc Septuaginta verterunt(cæcis,) quia apertionem hanc ad visum retulerunt, iuxta phrasim cōmunissimā. versio igitur Septuaginta est quædam declaratio verborū, quæ Hieronymus absolute interpretatus est, nec est contradictio vlla. Quidam recentiores, vt cortici litteræ etiam hanc sententiam accommodēt, censent cęcos dici, non qui videndi potentia priuati, sed, qui in tenebrosis carceribus tenerentur, vbi nullo fruentes lumine, velut cæci erant,quibus Deus promisit apertionem carcerum,vt exeūtes visum exercerent. Huic autem sensui, & interpretationi aduersantur verba ipsius Isaiæ cap.42.vbi sic habet: posui te in fœdus, & in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum,& educeres de conclusione vinctum, & de domo carceris sedentes in tenebris. in quibus verbis distinguuntur hi duo,nempe cæci, & sedentes in tenebrosis carceribus; rectius igitur interpretati sumus cæcos eos, qui cæcitate corporali premebantur, quorum plurimis Christus visū restituit, & de quibus Matth.11.dicitur, cæci vident : similiter etiam cæcos spiritualiter, quibus Christus fidei visum infundit;vt enim in cōmentario diximus, idque multis exemplis confirmari potest,solent Prophetæ verbū aliquando historiæ cortici intertexere, quod nō ad illum sensum pertinet, sed ad alium, quem ptæcipue intendunt, nempe prophetiam de Christo, vt eo significent sub verbis illis communibus altiora latere. quam doctrinā tradit eleganter Augustinus lib.17. ciuit. cap.8.interpretans Psal.71.vbi quantum ad corticem de Salo- *Psal.71.* mone agitur,quantum vero ad præcipuum sensum de Christo. inquit ergo Augustinus, in eo Psalmo multa dicūtur,quæ omnino Salomoni cōuenire nō possunt Domino autē Christo apertissima perspicuitate cōueniūt, vt euidenter appareat,quod in illo figura qualiscumque obumbrata sit, in illo autē ipsa veritas præsentata. Hæc ille.idē in præsenti sentētia dicere possumus,sunt enim multa quæ liberationi à Babylonica captiuitate aptari non possunt,vt noscamus illam fuisse figuram liberationis à Christo faciendę, in qua omnia perfecte complenda erant,sicut & completa sunt.

Dimittere confractos in remissionem.

COMMENTARIA.

QVintum opus, ad quod missus est Christus, est, vt dimitteret confractos in remissionē, vinculis obligatos relaxere, & liberos dimittere, quod corporaliter, & spūaliter Christus effecit:corporaliter quidem,quādo infirmos, & dæmonijs obsessos liberauit; hi enim confracti dicuntur quasi impediti, & ligati, quo minus libere operari valeāt. Luc.13.quam alligauerat Satanas ecce decem & octo annis, spiritualiter vero, quando dimisit peccata multorum. sunt enim peccata vincula, & funes quibus anima alligatur,quo minus bene operari valeat,ad Deumque tendere; hi omnes confracti dicuntur metaphorice; vt enim fracta corpora seu vasa, vsui,ad quem instituta sunt,deseruire non possunt,sic homines infirmitate,aut dæmone oppressi opera sua libere exercere non valent. Hoc autem est vnum ex his, quæ historiæ accommodari nequeunt; non enim Isaias ipse dimisit confractos, sed Christus, cuius figuram ille gerebat, & in cuius persona ille loquebatur.

ANNOTATIO. XXXV.

Vnde superior sententia desumpta sit,cum in Hebræo non reperiatur.

DIfficultas est,quia hæc sentētia,nec in Hebræo est,nec apud Septuaginta interptes.vnde ergo Lucas noster hanc habere potuit? Prætermissis quorundam recentiorum responsionibus, quæ parum aptæ sunt, ea legitima videtur, in cuius declarationem aduerte,in Hebræo vnicā esse sentētiam,quantum ad verba (clausis apertionem) vt Hieronymus vertit,multiplicem tamen esse quātum ad sensum, nemo, qui vel minimū versatus sit in Hebræo idiomate, ignorabit. hinc factum est, vt Septuaginta vnum sensum sequentes verterint (cæcis visū) vt in præcedenti commentario dictū est.Hieronymus vero aliū sēsum amplexus interpretatus est (clausis apertionem) verbū enim Hebraū אסורים significat ligatos vinculis,aut carcere detēt os quod cæcis conuenire potest, & infirmis etiā, ac obsessis, qui velut vinculis obstricti sunt; & per metaphorā etiam peccatoribus. Videns ergo Euangelista Spiritum

tum sanctum nō vnū sensum solum intendisse, sed generaliter illos omnes, diuersis sentētijs expressit, quæ sub vna generaliter comprehendebantur. vnde complexus est, & interpretationem Septuaginta, & vltra adiecit hanc sententiā, quia sententia Hebręa, etiamsi quantum ad voces vna sit, quantum ad sensum tamē duplex est. quæ ergo confuse Hebræa significarunt, & quæ diminute Septuaginta interpretati sunt, Euāgelista explicatius, & perfectius distinxit. exempla habemus huius rei: nam Psal. 4. dicitur: (A fructu vini, & olei sui.) vbi in Hebræo vnicum est nomen, תירוש quod generalius est, quam vini nomen, significans liquorem expressum siue ab vuis, siue ab oliuis. & licet aliquando accipiatur pro solo musto, seu vino, quando coniungitur cum nomine olei, tamen absolute positū, vtrumque complectitur; ideo Septuaginta, & vulgatus interpretātes duobus nominibus illud explicuerunt.

Prædicare annum Domini acceptum.

COMMENTARIA.

HOC est sextum opus, ad quod missus est Christus, nempe ad prædicandum, & ad annunciandum tempus, quod constituit Deus, vt in eo sibi homines reconciliaret, & acceptos sibi faceret, ex sua bona voluntate, & beneplacito. hoc est, tempus redemptionis, & saluationis per Christum faciendæ. annus ponitur pro tempore, qui quidem in Christo incœpit, & perdurat vsque ad sæculi finem.

ANNOTATIO. XXXVI.

Sensus litteræ magis examinatur.

IRenæus lib. 2. cap. 38. refert quosdam Hæreticos ex hoc loco deduxisse, Christum vno solo anno prædicasse: in fine autem anni passum fuisse: qui multum errarūt, cum annus non pro spacio duodecim mensium, sed pro tempore, quod annos multos complectitur, positum sit, vt paulo inferius ostendemus. Origen. autem ho. m. 32. idem refert, appellatq; simplicem intelligentiam illorum, qui annum hūc duodecim mensium interpretati sunt; ipse vero pro tempore interpretatur; tamen tempus hoc dicit esse sęculi futuri. Irenæus vero rectius, & verius pro tēpore Euangelij, quod est ab aduentu Christi in finē sæculi, censet accipiendum. Aduerte pro declaratione, in Hebræo illud (acceptum) esse רצון, quod Latine vertitur beneplacitum, & Septuaginta sæpe vertunt εὐδοκία, id est bona voluntas, vt Psal. 68. Tempus beneplaciti. & Psal. 88. in beneplacito suo exaltabitur cornu nostrum. Psal. 105. Memēto nostri Domine in beneplacito tuo. & Ps. 146. non in tibijs viri beneplacitum est Domino. & 149. beneplacitum est Domino in populo suo. his duobus locis vltimis est verbum רצה vnde illud nomen trahitur, hoc est, bene placitum, quod supra dicitur, hominibus bonæ voluntatis. bona enim voluntas, qua gratis, & sponte, ex amore, & misericordia sua Deus decreuit hominibus subuenire, eosque saluare, & sibi reconciliare, & adoptare, dicitur beneplacitum Dei, quod quia executus est per Christum, dicitur beneplacitum in Christo posuisse. Ephes. 1. secundum beneplacitum, inquit, eius, quod posuit in eo. prædicauit igitur Christus, tempus beneplaciti huius Dei erga homines iā aduentasse, & hoc est prædicare nomē acceptum Domini. hoc idem nomē רצון habetur apud eundē Isa. c. 49. in eodē sensu t empore inquit placito exaudiui te, & in die salutis audiui te: quem locū Paulus de tēpore Euangelij, quod est à Christi aduētu, vsque ad finē sæculi interpretans, ait: Ecce nūc tēpus acceptabile, ecce nūc dies salutis. ex quo loco cōstat annū in hac sentētia positū esse pro tēpore, nō alterius sæculi, vt dicebat Origenes, sed hui⁹, vt Irenæus affirmauit. Allusit autem Isaias ad annū Iubilæi Iudaici, de quo Leuit. 25. fit mentio, qui figura erat temporis huius Euangelici. Annus igitur acceptus Domino est tempus misericordiæ, pacis, remissionis, salutis, in quo post longam iram, & indignationē Dei contra nos restituimur in gratiam, & acceptationem, ac beneuolentiam eius.

Et diem retributionis.

COMMENTARIA.

NON tantum prædicauit annum acceptum, quod ad primum Christi aduentum spectat, sed etiam diem retributionis, quod est secundi aduentus; nam dies hic retributionis est dies Iudicij, quando veniet reddere vnicuique iuxta opera sua mercedem, aut pœnam, vt dicitur Matth. 16. hunc diem Christus prædicauit, vt ex Euangelio constat, admonens homines se nunc venire ad saluandum, & miserendum, postea vero venturum ad iudicandum: prior aduentus misericordiæ, posterior iustitiæ est; vtrumque autem annunciauit nobis. Multa sunt loca in Euangelio, ex quibus manifestum est, Christum hunc diē prædicasse, in parabola de mna Luc. 19. & in parabola de vinea Matth. 21. de Virginibus, de talentis, de Rege, Matth. 25. & alibi sæpe. Habemus ergo ex his omnibus Christum ratione humanitatis, tū Apostolum fuisse confessionis nostræ, vt dicitur Hebr. 3. Missus enim est à Spiritu sancto; tum medicum, quia sanat contritos corde; tum liberatorem captiuorum; doctorem etiam illuminantem cæcos, & ignorantes; præterea pontificem ligatos soluentem; mediatorem etiam Dei, & hominū, annum Deo placabilem reuocantem; iudicem, mercedem dignam retribuentem, bonis ad vitam, & malis ad mortem. Quæ omnia & per prophetas primo nunciata, & ab Euangelistis, & Apostolis confirmata sunt.

Patres diuersimode superiorē sniam exponat.

ANNOTATIO. XXXVII.

IN nonnullis Græcis codicibus nō habentur hæc verba præcedētia, nec ab Ambrosio, nec à Tito Bostreno, nec à Hieron. Isa. 61. vbi citatur locus Lucæ, nec ab Euthymio exponūtur; legūtur tñ ab Ori-

gene ho.32.& Aug.lib.2.de cõsensu. Euãg.c.42.& à vulgato interprete, & certissimũ est à Luca esse scripta nã & in Hebræo, & apud Septuaginta habẽ tur in Isaia sicut cætera præcedentia. Quod autẽ ad sensum spectat, Hieronymus in Isaiæ cõmentarijs, & Euseb.lib.demonstrat.c.13.diem hunc interpretantur, quando populus Iudaicus vltione diuina punitus est, & per Romanos deuastatus, & perpetuæ captiuitatis mãcipatus, quẽ, diem Christus sæpe illis Iudæis annunciauit Luc.19. Non relinquent in te lapidẽ super lapidem, eo quod nõ cognoueris tẽpus visitationis tuæ. & Matth.23.vt veniat super vos oĩs sãguis iustus, qui effusus est super terram. Argumẽtũ Hieronymi illud est, quia in Hebræo est נקם quod idẽ significat quod vltio, seu vindicta, quæ in malã partẽ accipitur, quasi punitio quædam. Cyrill.vero cõmẽt. duas alias profert expositiones. vna est, hũc diẽ esse iudicij tẽpus; retributionẽ autẽ hãc esse, quã reddet Christus tunc credentib. in eũ. Altera est, hanc retributionem esse, quam Christus reddidit Diabolo, qui insolenter mundum inuaserat, & contra ipsum Christum inique insurrexerat, propterea .n. priuatus est imperio, & eiectus à suo principatu, iuxta illud Ioan.12.Nunc iudicium est mundi, nunc princeps huius mũdi eijcietur foras: quam vindictam Christus in hoc mundo existens, nempe in priori suo aduẽtu fecit. Ex tribus hisce interpretationibus secũda ordine mihi visa est accommodatior, quia Christus aduenies vtrumque suũ aduentum annunciauit; priorem quidem ad saluandum, posteriorem vero ad iudicandum bonos, & malos, & ad sententiam ferendum secundum singulorum opera, ficque annum acceptum prædicauit, vt simul iustitiam futuram ostenderet, id est, diem retributionis. quæ expositio etiam est Irenæi.lib.2. cap.38.& Bedæ in hoc loco, nec argumẽtum Hieronymi efficax est: nam etiam si eo tempore merces bonis redderetur, tamen quia tunc mali puniendi sunt, & vltio perfecta fiet contra eos, solet ab hac parte tempus iudicij, tempus vltionis appellari. vn de Isaias cap.13.vocat diem furoris, iræ, & indignationis, & Septuaginta vertẽrũt ἀνταποδόσεως, id est, retributionis, quod commune est tam bonis, quam malis, tam præmij, quam pœnæ.

Et cum plicuisset librum, reddidit ministro.

COMMENTARIA.

EXplicuerat librum, vt legeret: post lectionem autem illum plicuit, & Doctorum ministro, qui eum porrexerat restituit. Beda in his multa considerat mysteria; censet enim significari hoc facto, Christum primum Euangelium sua prædicatione aperuisse, & Apostolis tradidisse prædicandum, & aperiendum populis. hæc autem; & alia huiusmodi ad sensus mysticos spectant.

Et sedit.

COMMENTARIA.

QVI stans legerat Isaiæ prophetiam, eam interpretaturus, & concionem habiturus sedit; mos illius temporis esse videtur, vt liberum esset vnicuique siue stantem, siue sedentem exhortari, aut concionari; nam & Paulus Act.13.stans sermonem habuit, Christus vero sedit; ea tamen sessio dicentis auctoritatem, & doctrinæ maiestatem indicabat.

Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum.

COMMENTARIA.

AVdiertã isti multa miracula, quæ Christus fecerat in Galilæa; nouerant etiam eum ab infantia, vt pote nutritum, & annis multis conuersatum apud eos, nec tamen doctrinæ speciem eatenus eis dedisse; nouum ergo, & insolitum sermonem audire sperantes conuerterunt oculos in eum, eo maxime quia quæ legerat, intelligentiæ auiditatem excitabant, & de se ipso aliquid eum dicturum illi conceperant, ac spectabant. sic fieri solet, aut quando insignis vir dicturus est aliquid, aut quando nouum quid, vel arduum audire expectatur.

Cœpit autem dicere ad illos.

COMMENTARIA.

COepisse dicitur, non solum quia quod sequitur initium sermonis eius fuit, sed etiam quia numquam ante in illorum synagoga tale dicendi munus exercuerat, auditor sæpissime in eam synagogam intrauerat; nunc primmu doctor accessit.

Quia hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.

COMMENTARIA.

HAEC Scriptura, & prophetia hodie in vestris auribus impletur: nam hodie à Spiritu sancto missus sum vobis euangelizare, & prædicare remissionem, & aduẽtum illius, per quem omnia hæc efficienda sunt. dum ergo euangelizo, & prædico verbis, impletur, quod prædictum est. his significat se esse eum, de quo prophetia loquitur particula (quia) adiecta est ab Euangelista ad declarandum, quæ sequuntur initium fuisse prædicationis Christi in illa synagoga, ac si dictum esset cœpit dicere ad illos hoc, nempe: Hodie impleta est Scriptura in auribus vestris.

ANNO-

ANNOTATIO. XXXVIII.

Supiorũ verboriũ sensus ex penditur.

EVthymius supplendum existimat verbum, nempe, hęc scriptura, quæ in aurib. vestris insonuit, completa est hodie. recentiores sine supplemento connectunt cum participio, nempe completa est in auribus vestris: inquirunt autem, qua ratione dicta sit hodie, seu illo die completa, respondentque sic esse sentẽtiam interpretandã, nimirum; completa est hodie prophetia in auribus vestris, id est, annuncia tur vobis, seu auribus vestris hodie auditis esse com pletam prophetiam hanc; à principio enim incarna tionis vnctus fuit Christus spiritu, tamẽ id illi ignorabant; eo vero die notum ipsis factum est. Dura videtur expositio, nec omnino vera: nam missio hæc, de qua loquitur prophetia, non est facta nisi post baptismum, vt ante diximus, multo autem facilior, & verior est expositio data in commentarijs, nempe prophetiam dici completam eo die, nõ quidem absolute, sed illis Nazaræis, quibus tunc primum Euã gelizabat, & prædicabat. quæ prænũciata erant, ob id dixit completam in auribus illorum: nam prius prædicauerat alijs ciuitatibus, & multas in eis virtutes operatus erat. vnde impleri prophetia cœperat iam ante; eo tamen die implebatur in Nazaræis. Impleri autem propheriam nõ aliud est, quam ea, quæ prædicta sunt, ipso opere exhiberi. prædictum autem fuit mittendum Christum ad Euangelizandũ, prædicandum, sanandum, & cætera, idipsum illo die cum Nazaręis factum est, ideo impletur prophetia in auribus eorum.

Et omnes testimonium illi dabant.

COMMENTARIA.

NEcesse erat in explicatione prophetiæ huius mentioem facere virtutum, & miraculorum, , quæ Christus in Galilæa, & in Iudea fuerat operatus, multa quippe insignia eo tempore fecerat, quæ Nazaræi non ignorabant; nam partim fama, partim experientia nouerant; immo quando Christus hanc prophetiam explicuit, iam nonnullos infirmos apud illos sanauerat. omnes ergo, qui tunc audiebant eum, testimonium illi dabant, nempe attestantes, & confitentes virtutes has, & mirabilia, quæ fecerat, hoc est, testimonium illi dare, approbando, & confirmando, quæ ille in hac parte dicebat, & fecerat. iuxta quam significationem Io. 12. dictum est, testimonium perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocauit: Hoc autem loco (omnes) pro pluribus dictum est, quæ phrasis communissima est in Scriptura.

ANNOTATIO. XXXIX.

Expositio in cõmentario tradita magis confirmatur.

EVthymius hoc verbum refert ad illud, quod sequitur nempe (in verbis gratiæ) in hũc sensum, cõprobabãt verba eius esse plena gratia, & admirabantur, ita vt admiratio, & testificatio sint eiusdem rei, nempe sapientiæ, & gratiæ verborum Christi sermonumque eius. huic obstat prepositio (in) Græce ἐπί; non enim testimonium dari dicitur in verbis, sed de verbis. Quidã recentiores referunt ad Christi confessionem, nempe testificabantur eum esse Christum. Huic aduersatur, quia nunquã isti eũ Christũ esse crediderunt. vnde nec dici possunt testimoniũ dare: testimoniũ enim perhibetur de re prius nota. Quidam alii testimonium dare interpretantur, laudare seu cõmẽdare, quæ Christus dicebat. quæ significatio impropria, & in Scriptura inusitata est. cõibus igit hinc inde cõsideratis ad miracula Christi retuli quæ notissima Nazaræis erãt, vt ipse Lucas paulo inferius indicat, eo maxime, quia in explicatione Prophetiæ opus erat sanitatum, & miraculorum mẽtionem à Christo fieri, vt ostenderet impletam esse prophetiam in ea parte. præterea, quia cæteri duo Euã gelistæ Matth. 13. & Marcus 6. non tãtum verborũ Christi, sed etiam virtutum meminerũt, referentes, illos admiratos fuisse Christi sapientiam, & virtutẽ; sapientiam quidem in sermonibus, virtutem vero in operibus mirandis: Lucas autem propter has virtutes addidit illos testimonium Christo dedisse quasi testes se exhibentes, & confirmantes miracula illius. Dixi autem in commentario, quando Christus hanc explicuit prophetiam, infirmos quosdam sanasse apud Nazaræos; hoc enim refert Marcus: eos autem sanatos fuisse ante hanc prophetię explicationem id persuadet immo forsan conuincit: nam post eam explicationem, & illa, quæ secuta proxime sunt, Nazarai voluerunt Christum præcipitare, & extra Ciuitatem ciecerunt, ipseque reuersus est Capharnaum, infirmitates ergo illas, quarũ meminit Marcus, iam sanauerat.

Et mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius.

COMMENTARIA.

DE virtutibus, & miraculis Christi testimonium dabant, sermones autem eius admirabantur; erant enim pleni gratia, id eũ, audientium animis, & auribus gratissimi, vt pote magnam sapientiam indicantes, cum dicendi venustate, & suauitate coniuncti; hæc n. sunt, quæ loquentem maxime gratum, & acceptum audientibus faciunt. Non n. dictum est, (quæ loquebatur,) sed (quæ procedebant de ore eius) ad significandũ leporẽ, & venustatem sermonis in docendo, & proferendo, quæ etiam animos alliciebant. Multa Christum dixisse in explicatione huius prophetiæ Lucas insinuat, quæ ipse non narrat, sed tacite indicat, cum dicit, audientes admiratos fuisse verba gratiæ, quæ de illius ore procedebant. Non solum autem sermones, ac verba Christi, sed etiam eius

opera ac virtutes, quas operabatur, hos Nazaræos admiratos fuisse constat ex Matthæo, & Marco, à quibus hęc eadem historia descripta est.

ANNOTATIO. XL.

Quid gratiæ nõie hoc loco significetur.

GRatia hoc in loco non eam, quæ hominem charum Deo, sed eam, quæ hominibus acceptum ac gratum facit, significat, cuius significationis vsos frequẽs est in Scriptura, vt supra declarauimus, illud explicantes, (inuenisti gratiam apud Deum) duo autẽ maxime erãt, quæ gratum, & admiratione dignũ Christi sermonẽ efficiebant. vnum est sapiẽtia, quæ manifestabatur: vnde Mar. 6. dicitur, admirabãtur in doctrina eius. Alterum est suauitas, & venustas dicentis, quam Lucas insinuauit dicens, (quæ procedebãt de ore eius.) de qua Psal. 44. dictum est. Diffusa est gratia in labijs tuis. Hæc duo vno nomine complexus est Euangelista, appellans verba gratiæ, id est, accepta, & grata audientibus, & quæ eorum animos alliciebãt; gratia enim dicitur, quidquid sermonem gratum, & acceptum audienti efficit, iuxta illud Colos. 4. Sit sermo vester semper in gratia sale conditus.

Et dicebant: nonne hic est filius Ioseph?

COMMENTARIA.

ADmirationem animo conceptam, causamque eius verbo expressérunt, dicentes, nõne hic est filius Ioseph? quasi dicerent, nouimus hunc esse humilis conditionis virũ, filium hominis fabri, inter nos nutritum, qui studijs litterarum nũquam incubuit, qui nihil hactenus insigne operatus est; vnde ergo tantam sibi sapientiam, & virtutem comparauit, vt tam mira faciat, & tam sapienter, ac gratiose loquatur? Isti Nazaræi effectus ex vna parte considerabant insolitos, & insignes, nempe miracula, & doctrinam, ex altera vero causam, & principiũ, à quibus hæc procedere poterant, ignorabant, Christi humilitatem, & abiectionem attendentes, idcirco admirabantur. admiratio enim ex ignoratione causarũ, ac principiorum in effectibus insolitis procedit. Fuit autem admiratio incredulitatis: nam etiam si virtutes, & sapientiam eius agnoscerent, carnis tamen abiectione se à credendo retraxerunt, vnde Matthæus, & Marcus referunt illos scandalizatos fuisse in Christo.

ANNOTATIO. XLI.

Duæ difficultates circa superiora verba tractãtur.

CAeteri duo Euangelistæ hãc admirationẽ magis expressérũt; inquit enim Matthæus, (ita, vt mirarentur, & dicerent, vnde huic sapientia, & virtutes? nõne hic est fabri filius? Nonne Mater eius dicitur Maria? Et fratres eius Iacobus, & Ioseph, & Simon & Iudas? & sorores eius nonne omnes apud nos sunt? Vnde ergo huic omnia ista? Et scandalizabantur in eo.) Marcus etiam, multi inquit, audientes, admirabantur in doctrina eius, dicentes, vnde huic hæc omnia? & quæ est sapientia, quæ data est illi, & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est faber filius Mariæ, frater Iacobi, & Ioseph, & Iudæ, & Simonis? nonne & sorores eius hic nobiscum sunt? & scandalizabantur in eo. Hæc Marcus. In quibus notãdum est, tanto maiorem illis admirationem fuisse, quãto magis considerabant, neminem ex fratribus, & sororibus Christi aliquid tale faceret. Quomodo autẽ fratres, & sorores dicantur, explicuimus in commentarijs in Ioannem. In his autẽ duobus locis Matthæi & Marci Augustinus lib. 2. de consensu Euangelist. cap. 42. inquirit, quomodo Matthæus dicat Christum appellatum fabri filium; Marcus vero fabrum. & respondet, vtrũque dici potuisse; eo enim illi credebant fabrum Christum, quo fabri filium. respondere etiam possumus, Christum antequam se prodoret, artem fabri sicut Ioseph exercuisse, vnde & faber, & fabri filius appellatus est. cũ autem faber sit nomen commune artis, non possumus determinate scire, cuius artis fuerit. Hilarius artem cap. 14. in Matth. existimat fuisse fabrum ferarium: Plane, inquit, hic erat filius fabri, ferrum igne vincentis, omnem sæculi virtutem iudicio decoquẽtis, massamq; formãtis in omne opus vtilitatis humanæ, formam scilicet corporum nostrorum, & materiam, in diuersa membrorũ ministeria, & omnia æternæ vitę opera fingentis. Hæc ille. Maior tamen difficultas videtur, in altero verbo, qđ Matthæus, & Marcus referunt, nempe (scandalizabantur in eo.) quomodo scandalizati sunt in eo, si testimoniũ dederunt ei, & admirabantur sapientiam, & virtutem eius? Quidã recentiores sic soluunt; fingunt à principio multos admiratos, & testimonium dedisse; quosdam vero alios pauciores murmurasse, & detraxisse Christo: hi autẽ priores illos in suũ sensum conuerterunt, & à priori iudicio mutarunt, ideo dicuntur omnes scãdalizati. Nec solutio mihi gratis conficta videt, nec inuenio, quid hos recentiores coegerit ad id existimandum immo ad difficultatem excitãdam, quam nec Augustinus, qui diligentissime loca Euãgelistarum, quæ dissonãtia videbantur, cõcordauit, id notauit, cum huius loci historiam aduerterit, & põderauerit loco paulo ante citato. Dicendum igitur est scandalizatos dictos esse, quia non crediderunt in Christum, offendentes in eius humiliationẽ, & carnis abiectionem; plus enim potuit apud illos ad nõ credendum vidisse Christum; inter eos cõmuniter nutritum, & versatum, ac filium Mariæ, & iuxta eorum opnionem, Ioseph fabri, quam sapientia, & virtutes eius, ad credendum eum esse Christum, idcirco scandalizati in in eo dicũtur. idem est sensus illius Matth. 11. Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, & beatus, qui non fuerit scãdalizatus in me, quasi diceret, beati illi, apud quos plus efficient miracula, & opera diuinitatis meæ ad credendum me Christum esse, quam mors, & passio mea faciant ad non credendum, & ad auertendum animum, & fidem à me. huic infidelitati, & scandalo nõ aduersat admiratio, & confessio virtutũ Christi; est .n. admiratio quædam, quæ ex fide, & cũ fide

Matt. 11.

est

est,& est etiã admiratio,quæ cum infidelitate est;de hac enim dictum est Ioan.7.mirabantur Iudæi dicentes,quomodo hic litteras scit,cum nõ didicerit? Ecce hi confitebantur litteras,& sapiẽtiam Christi, easdem admirabantur,& tamen ei non credebãt.ita nunc virtutum testimonium dabant,sapientiam mirabãtur,& verba etiam gratiæ, tamen Christi humiliationi, & carnis vilitati succumbentem non ei credebant,& scãdalizabantur, quia ab admiratione,& magnitudine virtutum,& sapientię,quã nouerant, ac per quam in fidem erigendi erant,deprimebãtur, & in incredulitatẽ impellebantur. Recte Hilarius hoc intellexit,qui simul hæc coniunxit:quamquam inquit,& docendi prudentiam,& operãdi virtus ad mirationem commoueret, infidelitas tamen eorũ veritatem iudicij non recepit; nõ enim credũt hæc Deum in homine agere. Hæc ille. Non igitur est, cur fingamus diuersitatem, aut mutationẽ personarum, cũ & admirari,& scãdalizari simul potuerint.

Et ait illis.

COMMENTARIA.

VIdens Christus illorum infidelitatem,quæ tanto reprehensibilior erat, quanto illi,magis eius virtutes, ac sapientiam agnoscebant,mirabili artificio eos arguit; & causam infidelitatis eorum detegit,& quantum detrimenti hæc eadem ipsis adferat ostendit. quæ omnia sequentibus verbis efficit.

Vtique dicetis mihi hanc similitudinem.

COMMENTARIA.

ARtificiosus reprehendendi modus hic est, illorum nempe obiectionem, seu accusationem,quam contra eum paratam habebant,præoccupare,& totam culpam in eosdem reijcere. dictio (vtique) affirmantis est quasi diceret, scio vos mihi obijcere velle, quod similitudine, seu prouerbio quodam dici solet, quasi me accusantes, & de me conquerentes.

Medice cura teipsum.

COMMENTARIA.

SImilitudo, seu prouerbium hoc est, Medice cura te ipsum, quasi dicerent, sicut medicus non minorem curam, dum sibi medetur, gerere debet, quam dum medetur extraneis; sic tu deberes non minorem rationem nostri habere, qui ad te pertinemus,cum eiusdem tecum simus Patriæ, quam externorum habuisti, apud quos multas virtutes exercuisti, & admiranda feciſti opera. deberes ergo apud nos non minora facere, aliter contra te dici posse videretur,Medice cura te ipsum:vitio enim dabitur medico,qui curam aliorum gerens,sui rationem non habet. Quamuis autem prouerbium sumptum sit à Medico, qui aliorum gerit curam, sui ipsius neglecta, tamen generaliter applicantur ijs omnibus, qui cum alijs prosint, sibi prodesse negligant.

Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.

COMMENTARIA.

EXplicat sensum prouerbij,magna,& admirãda opera feciſti in Capharnaum, fac ergo eadem in patria tua,ne videaris cõtemnere patriam propriam, & externorum habere rationem,dicaturq; contra te,medice cura te ipsum;hi enim,qui ad patriam pertinebãt,ad ipsummet Christum spectare putabant,vt qui patrię rationem non haberet,dici posset,sui ipsius non habere,sicque prouerbium applicatur. Hæc est accusatio, seu obiectio, quam Christus contra se illorum nomine excitat,eos præueniendo,ipsorumq; animos intuẽdo.

ANNOTATIO. XLII.

Prosequitur quę in cõmentario tradũtur declarare, & confirmare.

ADuerte Christum huic tacitæ obiectioni respondere voluisse, & à faciendis miraculis in Patria sua se excusasse, nõ solum, vt conciuiũ infidelitatem incusaret, sed etiam ne cui illorum iusta querela,& accusatio contra eũ videretur;iure enim naturæ cæteris paribus maior cura suorũ vnicuique est habenda,quam aliorum;qui enim suorũ,& maxime domesticorum curam nõ habet, fidẽ negauit, vt testatur Apostolus, & docet etiam Gregor.hom. 27.in Euang.Illud autem Luc.14.qui non odit patrem,& matrem,& sequitur me,nõ est me dignus, intelligendum est, quando illi contradicunt Euãgelio,& in ijs quæ contra salutem spiritualem sunt, vt idem Gregorius hom.37.Euãg.interpretatur, & ante eum Clemens Alex.lib.3. stromat. hoc nõ obstat,quin in ijs, quæ non sunt cõtra salutem, maior cura,& ratio sit eorum habenda. Poterãt igitur isti obijcere Christo,cum ipsi conciues essent, cur non faceret opera mira, & salutifera apud eos, quæ fecerat apud extraneos. Hac igitur de causa,ne horũ querela iustitiã continere videretur, Christus huic obiectioni respondet,& causam, seu potius culpam in illos reijcit, quasi ipsi effecerint, vt quæ iure naturæ eorum iudicio sibi quodammodo debebãtur,

cum

cum illis facta nõ fuerint; quã causam notauit Ambrosius in præsenti dicens, non otiose Saluator se excusat, quod nulla in patria sua miracula virtutis suæ sit operatus; ne fortasse aliquis viliorẽ patriæ nobis esse debere putaret affectum. Hæc Ambrosius. non ergo hi miracula fieri apud se cupiebant propter fidem, sed propter ambitionem quandam, aut curiositatem, & fortassis ex infidelitate, quia non credebant vera miracula, quæ foris facta narrabantur, idcirco iusta est Christi excusatio, & illorum reprehensio.

n. 24

Ait autem: Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua.

COMMENTARIA.

REspondet obiectioni propositæ altero quodam prouerbio. sensus autem responsionis est, quasi diceret, recte id mihi opponeretis, si opera mea, quæ petitis, vtilitatem allatura essent apud vos, fidemque, cuius causa fiunt, conciliatura: at non sic est; nec enim mihi creditis, nec credetis. & vestra infidelitate verificatis contra me illud prouerbium Propheta in Patria sua acceptus non est. Sic nec ego apud vos fidem inuenio, nec vobis acceptus sum. Infidelitas ergo vestra causa est, cur quanta feci in Capharnaum, non faciam in patria mea.

ANNOTATIO. XLIII.

Non ambitiosum tribuendum quod Christus miracula fecerit vt cognoscerentur.

REspõsioni huic duo opponi posse videtur. vnũ est, si miracula non fecit, quia in patria Propheta non est acceptus, igitur Christus miracula edebat, vt acceptus esset ijs, apud quos ea operabatur, quod ambitionis, & gloriæ vanæ esse videtur. Respondeo verum esse Christum miracula fecisse, vt homines crederent eum esse Dei filium, Christum promissum. Io. 10. si autẽ facio, & si mihi nõ vultis credere, operi ib. credite, vt cognoscatis, & credatis, quia Pater in me est. & Io. 11. hæc dixi pp populũ, qui circunstat, vt credant, qa tu me misisti. Hoc igitur verũ est, tamen omo est falsũ id ambitionis, & vanæ gloriæ esse, sed súmæ religionis, & chariratis erga Patrẽ, & dilectionis erga nos; honor enim, & gloria Patris, & salus, ac vita nostra posita erãt in eo agnoscendo, & credendo, quã Patris gloriã, hominũque salutẽ Christus hõ summopere cupiebat, & quærebat. De illa dictum est Io. 5. qui nõ honorificat filiũ, non honorificat Patrẽ. Io. 17. Pater ego te clarificaui super terrã. Io. 11. infirmitas hæc nõ est ad mortẽ, sed pro gloria Dei, vt glorificetur filius Dei per eam. De hac autẽ scriptum est Io. 8. nisi crediderit is, qua ego sum, moriemini in peccato vestro Io. 17. Hæc est vita æterna, vt cognoscant te solum verũ Deum, & quẽ misisti Iesum Christum. Io. 6. qui credit in me, habet vitam æternã. quod igitur Christus crederetur. quod acceptaretur, salus, & vita nostra, & Dei honor erat, ppterea miracula, vt crederemus ei, edebat, sine fide enim, nec vita, nec salus nostra est, nec Deũ, vt par est honorare possemus. Sicut si medicus insignis quæreret, & cuperet agnosci ab infirmis, vt sanari ab eo vellẽt, ac possent, & sic respublica cõseruaret, nõ ambitio, aut vana gloria, sed honesta, & commendanda dilectio esset. qui etiam inter nos doctus, & studiosus esset, cuperetque doctrinam, & vitam suã agnosci, non propter se, sed vt alij discerent, & imitarentur, virtutem & scientiam amplecteretur, non ambitiosus, sed laudabilis esset. quod Greg. lib. 14. moral. cap. 14. docet, interpretaturque illud Pauli 2. Corint. 11. & 12. vbi se plurimum commendat, non pp se, sed propter alios, vt credant veritati, quod vere bonũ & sanctũ est. Hoc idẽ à Christo factũ est. Alterum quod opponi posset, difficilius est, nempe, quia fecit miracula apud alios, qui etiam non crediderũt. si igitur pp horũ infidelitatem suorũ noluit ea facere, quasi magis puniens suos, quam cæteros; vt enim dicitur Matth. 13. pp infidelitatem eorum non fecit ibi multas virtutes, sed paucos infirmos sanauit impositis manibus, vt dicitur Marci 6. Videtur ergo minus dilexisse suos. Respondeo, & ni fallor, notãda est responsio hæc: nam in hoc plus dilexit suos; qñ enim beneficijs Dei homo abusurus est, maius accepit beneficiũ, magisque diligitur, si ea illi nõ conferãtur, magnũ quidem fuit beneficiũ incredulitatis tot miracula facta esse tamẽ maius esset, si illis facta, nõ. n. rei essent, & tam inexcusabilis culpæ, quod Dñs docuit, dicens Io. 15. si opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, peccatũ non haberẽt. docuit etiam Petrus. 2. epist. 2. melius erat illis non cognoscere viam Iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum conuerti. Matthæus etiam cap. 26. bonum erat illi, si natus non fuisset homo ille. quam doctrinam tradit Augustinus tract. 73. in Ioan. dicẽs, Deũ aliquando nos exaudire, dum nõ facit, quę petimus, nimirũm quando ea, quæ petimus, nocumẽto futura sunt nobis. Cum igitur infidelitas horũ grauior futura esset miraculis Christi, profecto maiori beneficio affecti sunt, magisque dilecti ab eo illis non factis, quam si fierent. ne autem omnino eos contemnere videretur, paucas quasdam infirmitates sanauit. Quod si dicas, cur miracula fecit alijs incredulis, si hæc eorum infidelitatem auxerunt? respondeo facta esse coram illis non propter eos, sed propter illos, qui crediderunt, quorum salutis, & fidei maiorem habuit rõnẽ Christus, quã detrimẽti increduli sibi causa fuerint: in patria aũt illa sua credẽtes nõ inuenit, pp quos miracula edere necessarium esset.

Quare miracula infidelibus Nazarenis negauerit, qui non credituris Capharnaitis illa cessit.

2. Cor. 11.

ANNOTATIO. XLIV.

Quæ sit inuidiæ natura.

PRouerbij huius (nemo Propheta acceptus est in patria sua) ratio, & accommodatio explicatione indigent, quæ exiberi perfecte non potest, nisi nonnulla de inuidiæ vitio præmittamus, nẽpe quid sit, & qui eius effectus. Quod ergo ad primum spectat Basilius hom. de inuidia, sic eam definit. Inuidia est de proximi prospero successu dolor conceptus. cui definitioni consentit ea, quam adfert Augustinus psal. 140. inuidia, inquit, est dolor alienæ felicitatis. Hæ autem definitiones imperfectæ sunt, nec tam definitiones, quam definitionum principia, seu partes sunt; licet enim inuidia sit dolor alienæ felicitatis, seu successus prosperi proximorum, non tamen omnis talis dolor inuidia est: nam contingit

quem

quempiã dolere de aliorum prospero successu absq; inuidia, immo aliquando dolo is ad virtutem referri debet; qui enim de aliorũ prosperitate dolet, quia per eam alijs ille nocet, & ea, vt instrumento vtitur in aliorum perniciem, vel etiam, quia ea prosperitas spirituale nocumentũ eidem adfert, is profecto non inuidus, sed iustus est, & dolor is ad iustitiam, aut charitatem spectat. Qui etiam dolet de felicitate alicuius temporali, nimirum, quia indignus cum esset, ad prælationem euectus est, non inuidus censebitur, sed boni communis zelator. hinc est, quod Gregorius lib. 22. moral. c. 6. docuit licere aliquando de tẽporali malo, & ruina alterius gaudere, non propter malũ illius, sed ne noceat alijs, quib. nõ nocebat Augustinus etiam lib. contra Adimantũ c. 17. docet charitatis esse optare alicui malum tẽporale, vt per id spirituale bonum acquirat, iuxta illud Psal. 81. imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum. Ecce dolor est de prosperiate alterius, & non vitij, sed virtutis est. Contingit etiam dolorem hunc esse vitium quoddam, & non inuidiam; nam qui dolet de prosperitate alterius, quia inimicus sibi est, non inuidus, sed odio habens est. Dolor igitur de aliena prosperitate, tũc inuidiæ rationem habet, quando ea de causa homo de alterius bono dolet, quia per id bonum sibi videtur ipse minor fieri, & alter præferri, aut coæquari, qui inferior erat. hæc ratio dolendi inuidiam cõstituit. vnde docte Augustinus lib. 11. super Genes. ad litteram cap. 14. sic inquit: Inuidet par pari, quia ei coæquatur; inuidet inferior maiori, quia ei nõ coæquatur; inuidet superior inferiori, ne ei coæquetur. Hæc Augustinus. Semper .n. inuidus bono alterius minui ipse sibi videtur, aut quia qui inferior erat, sibi bono illo æquale fieri existimat, aut, quia ipse alteri coæquari nõ potest; aut quia qui par erat; maior efficit. qui igitur hac ratione, & causa de alterius successu ꝓspero dolet, inuidꝰ est, & hæc est inuidiæ perfecta descriptio. Ex hoc liquet natura inuidi; non tã enim ipse cupit bonum habere, quam quod alter non habeat; hoc enim solo se diminui videbatur, de eo dolebat, vnde etiam fit, vt tunc incipiat diligere proximum, cui inuidebat, quando eum in miseriam incidisse, ac bono priuatum esse videt, propter quod prius illi inuidebat, vt notat Basilius orat. 10. de inuidia; ex hoc etiam constat, quod dicit Basilius oratione eadem, hoc, inquit, bonum habet inuidia, quod nocumẽto est ipsi inuido, quasi secum adferat pœnam, idẽque dicit Hieronym. Galat. 5. est enim vitium afflictiuũ ipsius habentis. vnde Prouer. 14. dicitur: putredo ossium inuidia, & Eccles. 30. Zelus, & iracundia minuũt dies. Quod autem ad secundum spectat, nimirum inuidiæ effectus, scire oportet eos tres esse præcipuos. Primus est incredulitas prosperitatis alienę; inuidus enim ne, prosperitate alterius, cui inuidet, affligatur, & torqueatur, difficile credit prosperitatem, aut bonum, quod alteri euenisse narratur, & nisi ita sit manifestũ, vt negari corde non possit, id sibi dissuadet, quasi effugiens tormentum, quod ex illo bono sibi imminet. Secundus effectus est, quãdo ratio, ac mens ita conuincuntur, vt assentiendũ sit, & aliena felicitas, seu prosperitas sit credenda. quærit inuidus verbis minuere, & eleuare, & saltẽ apud alios, vt non sit credita prosperitas illa, aut minor reputetur, quam est: hinc inuidum detractio sequitur, & per quandam methaphoram dẽtes inuidi dicimus. Est autem contrarius adulatori. adulate enim, vt docet Gregorius lib. 4. moral. cap. 25. propter quandam vicinitatẽ, quam habent vitia cũ virtutibus, ipsa vitia in alijs nomine virtutũ obscurat, & astutum appellat prudentem; crudelẽ, iustũ; prodigum, liberalem; auarum, temperatum; inuidus autem contrario facit, vt notat Basilius orat. de inuidia; virtutes propter eandẽ vicinitatẽ reputat, ac prędicat vitia, & prudentẽ appellat astutũ; iustũ, crudelem; liberalem, prodigum; temperatum, auarum. Quærit autem semper verbis detrahere, etiam si mente negare nequeat. Tertius effectus est, quod si nec ea, quæ dicta sunt, potest, studet rebus ipsis impedire, aut auferre alterius prosperitatẽ, de qua dolet, vt sic cruciatũ inuidiæ à se moueat. hinc multæ iniustitiæ cõtra proximũ procedunt, calumniæ, falsa testimonia, & deinde homicidia. Cain præ inuidia occidit fratrẽ, & Saul sæpe Dauid mortẽ inferre tentauit, & fratres Ioseph occidere voluerũt, & demũ vendiderunt. Recte Paulus huius vitij mala cõsiderãs ad Rom. 2. dixit, plenos inuidia, & postea subiunxit. homicidio, cõtentione, dolo, malignitate, susurones, detractores, quasi hæc posteriora ex inuidia tanquã radice germinẽtur. Hos tres affectus, nimirum incredulitatem, detractionem, iniustitiã, breuissimis verbis notauit Augustinus serm. 18. ad fratres in eremo; inter alia enim multa sic inquit. Inuidia fidem tollit, linguam multiplicat, iniustitiã disperdit. Ex his apparet prouerbij sensus; qui enim eiusdem patrię sunt quandam vidẽtur habere æqualitatem, & paritatem; quando ergo aliquis eorum prosperum habet successum, facile cæteri conciues inuident; eo enim videtur sibi fieri inferiores, & quasi minui, quod nõ fit inter eos, qui non sunt eiusdem patriæ; hinc dictũ est, nemo propheta acceptus est in patria sua. accommodatur autem Christo Domino; conciues enim eius ægreferebãt eũ, qui cum ipsis nutritus, & conuersatus quasi vnus ex cæteris erat, sic sibi anteferri, vt Christus reputaretur: idcir co inuidebant iili tantam dignitatem, quasi ipsorũ dignitas, & status per eã diminueretur. vnde ex hac inuidia secuti sunt tres illi effectus, nam nec crediderunt eum esse Christum, & detraxerunt verbis ipsius dignitati dicẽtes, filius est fabri, & faber, & sorores eius apud nos sunt, quasi cæteræ feminæ; nec hoc contenti tentarunt eum præcipitare de monte. Hoc ergo prouerbio Dominus taxauit suos cõciues inuidiæ, infidelitatis. & detractionis, ac iniustitiæ.

Psal. 81.

Prou. 14. Eccl. 30.

Tres inuidiæ effectus.

Inuidus cõtrarius est adulatori.

Rom. 2.

Quare Propheta acceptus non sit in patria sua.

In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cælum annis tribus, & mensibus sex: cum facta esset fames magna in uniuersa terra: & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem uiduam.

COMMENTARIA.

QVia in prouerbio facta est mentio Prophetæ, exemplis Prophetarum duorum confirmat, non solum Prophetas apud suos in pretio non fuisse, sed etiam eos ob incredulitatem suorum miracula apud extraneos, suis derelictis, fecisse. Primum autem exemplum est sumptum ex 3. Reg. 17. de Elia, qui cum fames magna longo tempore per totam

totam regionem illam Syriæ grassaretur, nec defuissent in Israel multæ viduæ pauperes, nō fuit missus à Deo ad vllam ex suis, sed ad alienigenam quandam habitantem in oppido dicto Sarepta in terra Sidoniorum, apud quam maiorem fidem, & charitatem erga proximum inuenit, quam inuenerit in terra propria Israel. Dicitur autem cælum clausum tribus annis, & sex mensibus, quia toto eo tempore non fuit pluuia in regione illa tota. Cum ergo fames cōmunis esset, & suis, & alienigenis, non ad illos, sed ad hos missus est; & non quidem auctoritate propria fecit, ne quis Prophetæ vitio adscriberet, sed Dei iussu, ideo missus dicitur. Hoc exemplo infidelitatem Patriæ vehementer reprehendit, cum apud extraneos fidem inuenerit; non apud suos.

ANNOTATIO. XLV.

TEmpus autem famis notauit Dominus, non solum propter historiæ veritatem, sed etiam alijs de causis: tum, vt grauitatem eius indicaret, ne quis diceret, fames non erat magna, idcirco non est mirum, si Elias suis non subuenit; tum vt populi Israelitici infidelitatis magnitudinem ostenderet, qui tanto flagello, & tam diuturno admonitus non resipuerit; vt eo exēplo patriæ etiā suæ infidelitatem magis taxaret, qui tot miraculis, & doctrina acceptis nōdum crediderit: tum demum, vt significaret, se etiam tribus annis fere cum dimidio prædicaturum apud Iudæos, apud quos fidem non erat inuenturus, nisi apud paucos. De hac historia multa erāt dicenda, quæ magis ad libros Regum pertinent, vn de hoc exemplum tractum est.

ANNOTATIO. XLVI.

Merito Christus magnæ fidei quæ ipse fuit Eliæ, mētionē fecit.

MErito Dominus infidelitatem suorum exemplo viduæ Sidoniæ reprehendit, in qua eximia fides elucet, cuius magnitudo ex historia facile deprehēditur: nam 3. Reg. 17. sic habetur. Cū venisset Elias ad portā ciuitatis, apparuit ei mulier vidua colligens ligna, & vocauit eā, dixitq; ei. Da mihi paulum aquæ in vase vt bibam, cūque illa pergeret, vt afferret, clamauit post tergum eius dicēs, affer mihi obsecro, & bucellam panis in manu tua. Quæ respondit, viuit Dñs tuus, quia nō habeo, nisi quātū pugillus capere pōt farinæ in hydria, & paululū olei in lechito. En colligo duo ligna; vt ingrediar, & faciā illud mihi, & filio meo, vt comedamus, & moriamur. Ad quā Elias ait, noli timere, sed vade, & fac, vt dixisti, veruntamē mihi primū fac de ipsa farinula subcineritiū panē paruulū, & affer ad me: tibi autem, & filio tuo facies postea. Hæc autē dicit Dominus Deꝰ Israel, hydria farinæ nō deficiet, nec lechitus olei minuetur vsq; in diē, in qua Dominus daturus est pluuiam super faciē terræ. Quæ abijt, & fecit iuxta verbū Eliæ, Hęc ibi. Vide igitur magnitudinē, & excellentiā fidei; credidit enim simplici verbo Prophetæ, & cum periculo extremo vitæ suę, & filij; nam prius attulit panem Eliæ ex illa farinula, quàm sibi, & filio, non dubitans verbum Prophetæ certum futurum; nec deerat ratio efficax dubitandi; potuisset enim dicere, quomodo verbo tuo credam, qui nec habes panē, aut aquā tibi ipsi, nec tibi hactenus subuenisti? nihil tale obiecit, nec mente cōcepit sed nec hæsitans, nec sibi aut filio timēs, si prius panē Eliæ daret, credidit, & obediuit; eximia perfecto fides hæc est, quā merito extollūt Ambrosius lib. de viduis in principio, & Chrysosto. hom. 19. in 2. Corinth. in morali. Quam etiā opponit Dominus ipsis Nazaræis non credentibus tanta miraculorū multitudine, quæ facta audierāt, & ad quā demum Deus derelictis viduis Israel misit Eliam etiā si illa Sidonia esset. Non tātum autem fides in ea eminuit, sed etiā charitas, misericordia, & hospitalitas, vt notarūt Ambrosius, & Chrysostom. locis citatis. Hæc autem virtutes in eo maxime apparent quod cū colligeret ligna pro cibo sibi, & filio necessario, Prophetaq; aquæ vas peteret, non est grauata ab eo opere illo desistere, & abire, vt aquam petitā illi afferret, & indigenti potu succurreret, etiam cum suo detrimento. Præterea cū rogata esset bucellā panis afferre, nec haberet, dulcibus, & efficacibus verbis se excusauit cū iuramento, negans se habere, vnde illi præstare posset, fideliter manifestans totū quod apud se erat. Quantum autem verbum dulce sit habendū, docuit Salomon Eccles. 18. Ecce inquit, verbū super datum, bonū: sæpe enim gratius est verbū dulce, quā opus ipsum. Fuit etiā hospitalis, vt notat Ambrosius, quæ prophetæ multo tēpore ministrauit. talis erat vidua hæc, quæ alienigena cum esset, præposita fuit viduis Israel. *Eccl. 18.*

Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo Propheta, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus.

COMMENTARIA.

ALterum exemplum sumptum est ex lib. 4. Reg. c. 5. vbi cum multi leprosi essent in Israel, Elisæus neminem eorum mundauit, sed solum Naaman alienigenam natione Syrum, quod ea ratione factum est, quia Israelitæ indigni erant propter eorum incredulitatem erga Elisęum Prophetam; Naaman autem hic credidit se ab Elisæo sanari posse. Simili igitur de causa nec Christus miracula edidit apud suos propter incredulitatem eorum.

ANNOTATIO. XLVII.

Naaman fides magnā multum ostenditur.

EXimia etiā fuit fides Naaman, vt constat ex eius historia, quæ breuitatis causa hic non narratur. quod quidem multis cōstat. primo vni puellæ captiuæ dicenti, vtinā fuisset Dominus meus ad Prophetam, qui est in Samaria, profecto curasset eū à lepra quam habet, statim ille credidit. Secundo non solū credidit, sed fidei huius virtute motus ad Regē Syriæ, cuius militiæ Princeps ille erat, venit, rem ipsā tanquam certam nuncians. Tertio ea fide inductus profectus est in terram Israel ad Elisæum cum maximis

ximus, & pinguibus donis. Quarto iussus ab Elisæo septies in Iordane lauari, quamuis principio renouisset; expectabat enim verbo statim sanari: tamē postea ad vocem seruorū suorum obediuit Prophetę credens ea ablutione mundandum. Quinto cum sanatus esset, nullo alio miraculo expectato, cum prius Idololatra esset, errorē depositi, & fidem veri Dei est amplexus, dicēs, vere scio, quia non sit alius Deus in vniuersa terra nisi tantum in Israel. Sexto, quia onus duorum burdonū de terra Israel secum tulit, vt holocaustum, & victimas Deo Israel offerret, & amplius dijs non sacrificaret. Eximia profecto fides hæc fuit, vt merito à Propheta sanari obtinuerit, spretis leprosis Israel, qui cum tantum haberent apud se Prophetarū, ab eo sanari posse nō crediderunt, & ideo nec mundati sunt. Quam fidem opponens Christus Nazarēis, eorū arguit incredulitatem, & cur apud eos miracula non faciat, tali se excusat exemplo. Aduertendū porro est, in his duobus exēplis Titum Bostrenum notasse ea de causa Domiuum Prophetarū oraculis hisce vsum esse, vt argueret Iudæos, qui vicinia Christi ad finem deducta iam esse videntes, alio deflectebant, nempe vel ad quosdam, qui apud eos Regnum administrauerant, vel ad ipsos Prophetas: Christus ergo ad se ipsum ea spectasse ostendit, sibi accommodans, quæ illi dixerunt, aut fecerunt.

Et repleti sunt omnes synagoga ira, hæc audientes.

COMMENTARIA.

NOuerūt Nazaræi contra eos exempla proposita, seque infidelitatis argui, reprehensione autem non solum resipuerunt, sed peiores propria culpa effecti sunt; illorum enim perfidia excreuit, & in nouum scelus prorupit. nam omnes illi qui in synagoga tunc, cum Christus hęc diceret, aderant, ira, & vindictæ appetitu contra eum repleti sunt, id iniuriam reputantes, quod ad doctrinam, resipiscentiam, & salutem institutum erat, impletumque est illud Prou. 15. non amat pestilens eum, qui se corripit. Quo quidē facto confirmarūt, qđ Christus illis obijciebat, nimirū eos esse indignos, vt apud illos miracula faceret. Prou. 15.

ANNOTATIO. XLVIII.

Quare Iudæi Christo fuerit ira ti.

INterrogabit quispiā, quæ causa huius iræ fuerit. Auctor Græcus in catena Sācti Thomæ, duas adfert causas, aut quod sibi prophetiam Isaiæ tamquā verus Messias applicuerit; aut qđ se Prophetis illis duobus, Elię, & Elisęo comparauit. Quidam alij aliam excogitarunt, nempe quod his exemplis Christus à Iudæis ad gentes gratiam Dei transferendam significauerit. Quidam alij, quod se infidelitatis argui, & quasi indignos miraculis priuari ex exēplis adductis nouerint; & hoc contextui, & veritati accomodatius est, quamuis prætexerint, & finxerint se irasci eo, quod Christus Messiam se prædicauerit, vt dicemus in annotatione sequenti.

Et surrexerunt, & eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum vsque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat ædificata, vt præcipitarent eum.

COMMENTARIA.

IRam non comprimentes eo proruperunt, vt non solum è synagoga, sed etiam è ciuitate eum expellerent, tamquam reum mortis; mos enim erat illis reos extra ciuitatem morte plectere, quapropter Christus extra portam passus est. ideo subiungit Euangelista, duxerunt, inquit, illum in supercilium, id est verticem montis, locum eminentem, & præruptum, vt inde ipsum præcipitarent. Erat hoc supercilium montis extra ciuitatem; nam fundata cuitas erat super montem quidem non tamen super partem montis superiorem, seu verticem, quæ dicitur supercilium. Ad hoc igitur pertrahētes præcipitare conati sunt. Vi autem trahi, & eijci videbatur illis Christus, sponte tamen se trahi, & eijci sinebat.

ANNOTATIO. XLIX.

Quare eiecerint Christum extra ciuitatem, dū eum volebant præcipitare.

REcte notat Beda, & ante illū Ambrosius, hos Nazarēos quodammodo Diabolo peiores; hic enim in pinnaculū Templi Christum ducens precipitium verbo suasit, mitte, inquit, te deorsum: at hi illud facto inferre tētarunt. Verba Ambrosij hæc sunt: Est peior magistro discipulorū hæreditas; ille verbo Dominum tentat, hi facto; iste dicit, mitte te deorsum, illi adoriuntur, vt mittant. Hęc ille. S. Bonauentura hoc in loco asserit Nazarēos Christū extra ciuitatē eiecisse, quasi blasphemum, nam Leuit. 24. præceptum erat, educ blasphemum extra castra, & lapidet eum omnis populus. qua etiam de causa Act. 7. Stephanum Iudæi ejicientes extra ciuitatē, lapidarunt. Huic sententiæ duo aduersari videntur, vnum est ipsa Euāgelistæ verba: nam dicit, hæc audientes repletos ira fuisse, & eiecisse extra ciuitatem; vt præcipitarent illum. Illud autem (hæc audientes) referri ad exempla duo prophetarum ambigi nō potest, in quibus nihil est, quod illi blasphemiæ adscribere possent; vnde Euangelista iræ, & indignationi illorum imputauit, quia testimonijs allatis se percuti, & argui sentiebant. Præterea quia ab eo, quod blasphemiæ videri illis poterat, nempe quod prophetia Isaiæ in eo completa ēsset, iam Euangelista pertrāsiuit, sermonem distinctum exorsus, nempe (vtique dicetis mihi, & cætera) non igitur dici potest illos blasphemum reputasse, sed superbia refertos reprehensionem ferre non potuisse. Ad hæc autem respondeti potest, vere illos ira, & appetitu vindictæ, ac inuidia commotos fuisse, vt hæc facerent, prætexisse tamen blasphemiam, quod se Christū, & Messiam prædicaret: nā etiam & his exemplis, quibus Act. 7.

illorum

illorũ perfidia arguitur, se Christũ esse significabat, aliter enim nõ erat quod illos incredulitatis incusaret. Sicut etiam Iudæi Christũ morti tradẽtes, odio, & inuidia impellebãtur, tamẽ blasphemiam prætexerũt dicẽtes, blasphemauit, qd vobis videtur? Quia reus est mortis. Vobis nequitia, & astutia horũ pẽsada est; iram enim, & indignationẽ legis, & iustitiæ zelo cooperuerũt, aliter enim ex ira sola nõ ausi fuissent occidere quemquam, timẽtes sæcularem Herodis potestatem. Hoc tamẽ verum est, nõ solum blasphemos, sed etiam quoscunque mortis reos extra ciuitatem plecti moris illorum tunc fuisse. Alterum quod eidẽ sentẽtiæ aduersari videtur, est illud Leuitici allegatum præceptũ, quo blasphemum nõ præcipitari, sed lapidari iussum est. Cui etiã respondeti potest, non contradicere præcipitium lapidationi; nam potuit primo præcipitari, postea lapidibus percuti, adde præcipitationem quãdam cum lapidatione similitudinẽ habere. qua de causa legimus apud Hierony. lib. de Scriptoribus Ecclesiasticis ex Iosepho narrãtẽ, Iacobum fratrem Domini iussum à Pontifice lapidari, præcipitatũ fuisse de pinna Templi, & fuste fullonis cerebro percussũ obijsse; sic etiam isti potuerunt aggredi tantum scelus, prætexẽtes blasphemiam, vt præcipitarent de monte.

Ipse autem transiens per medium illorum, ibat.

COMMENTARIA.

VIrtute diuinitatis suæ Christus ex mõtis supercilio sine fuga vlla, sine violentia illis illata, eorum manus euasit, & profectus inde est, non raptus in aera, sed per medium illorum; sicut, qui inter multos exiit, solet per medios transire, & recedere. Illud (per medium eorum) participio (transiens) connectitur.

ANNOTATIO. L.

Qualiter Christus Nazarenorũ manus euaserit.

QVo modo Christus per medium iliorũ abijsse dictus sit, inuestigant multi. quidam existimãt inuisibilem illis se reddidisse. Quidam alij, eorũ voluntates Christum mutasse, vt eum dimitterent liberum. in qua sentẽtia sunt Ambrosius, & Beda. Quidam alij Christũ virtute sua eorũ tenuisse manus, ne illum apprehẽdere possent, aut detinere. Hoc certum est, diuina sua virtute eorũ euasisse manus. quo autem modo id factum sit, ambiguum est, cũ modis multis fieri posset; puto tamẽ id factum sicut qui inter nos è media turba egreditur, & à manib. aliorũ se eripit robore, aut virtute sua, hoc tñ discrimine, quod apud nos est quædã vis, & violẽtia manifesta; at in Christo præ virtutis, & potẽtiæ suæ magnitudine, nulla vis apparebat, sed sicut nos per mediũ incedimus aerem, nec vis apparet, quia ratione virtutis motiuæ fere nihil resistentiæ habet aer; ita Christus illorum manus euadens per medium eorũdem trãsgressus est, & abijt. Dicet aliquis, cur non est passus tunc à suis præcipitari? Huic facilis est responsio ex Tito Bostreno: non, inquit ideo id fecit, quod morte fugeret, nam vt pateretur, in mũdum venerat; sed quod tempus ad eam rem idoneum necdũ adesset. Cœperat enim iam tũc primum Euãgèlij doctrinã disseminare. Hæc ille. Addit autem, quod nunc fecit Christus, euidẽti argumento esse, Iudæos nullo modo eum in crucem agere, aut in suã potestatẽ redigere tempore, quo cruci affixus est, valituros fuisse, nisi ipse se vltro in mortẽ ttadidisset. Beda etiã huic respondẽs inquit. Necdum venerat hora passionis, quæ non quolibet sabbato, sed in parasceue Paschæ futura extiterat, necdum locus passionis, qui non in Nazareth sed in Hierosolimis hostiarum sanguine figurabatur, aderat. Sed nec hoc genus mortis qui crucifigẽdus à sęculo præconabat', elegerat. Nõ igit' à Nazaræis pcipitari, nõ à Hierosolymitis lapidari; nõ inter pueros Bethelehemitas ab Herode perimi; nõ alia, vel alia voluit morte cõsummari. Quod .n. tali morte Regiæ potestatis indicium, quo fidelium, frons armaretur, emineret? Sed solũ crucis expectatum est vexillũ, cuius figura, & celerrimo dexterę motu contra maligni hostis tentamenta depingi, & ipsa nihilominus figura monarchiæ singularis potuisset typus haberi. Cuius Crucis triũphũ Apostolus exponẽs ait: In nomine IESV omne genu flectatur, cęlestiũ, terrestriũ, & infernorũ. Hoc est enim quod eiusdem Crucis cacumina ad cælos tendunt; ima petunt inferos; cornua terram tegũt. Hæc ille.

Et descendit in Capharnaum Ciuitatem Galilææ.

COMMENTARIA.

DEscensus hic non est factus, postquã venit in Nazareth, & gesta sunt, quæ hactenus Lucas narrauit, sed prius tempore; post descensum enim ex deserto, venit in Galilæã, & multa ibi fecit, venitq; in Capharnaũ relicta tunc Nazareth, vt referũt Matth. 4. & Marcus. 1. & hic descensus, cuius nũc Lucas meminit. quæ autẽ de Nazareth exposita sunt, per quandam anticipationem sunt dicta, vt ante diximus ex Augustino lib. 2. de consen. Euãg. cap. 42. solent enim Euangelistæ hac anticipatione aliquando vti. Capharnaum autem dicitur ciuitas Galilææ, non qualiscumq; sed quasi metropolis Prouinciæ.

Ibiq; docebat illos Sabbatis.

COMMENTARIA.

QVIA Sabbatis Iudæi in Synagogis conueniebant, idcirco Christus ijs diebus prædicabat, non .n. in occulto, sed palã veritatẽ aduentus sui, & doctrinam Regni Dei mundo annunciabat, & ad pœnitentiam exhortabatur, vt refert Matthæus: pœnitentiam, inquit, agite, appropinquauit enim regnum cælorum, vt qui pro omniũ salute venerat, salutis notitiam omnibus impertiretur.

Et Sta-

Et stupebant in doctrina eius.

COMMENTARIA.

NOuum quiddam,& diuinum, & inauditum referebat in auribus audientium doctrina Christi,idcirco admirabantur, & obstupebant audientes.

ANNOTATIO. LI.

Mirabilis Christus ī verbis,& operibus.

ADmirari,seu obstupescere ī doctrina nō aliūd est, quam propter doctrinā obstupescere, seu admirari quasi doctrina ingereret auditorib⁹ admirationem,& stuporem. sapientia quidem, & virtus Christi admirandæ erant, illa propter ea, quæ dicebat: hæc autē propter ea, quæ operabatur, sæpeque Iudæi tam illam,quam istam admirati sunt. De virtute habetur Matth.8.Homines inquit, mirati sunt dicentes,qualis est hic, quia venti, & mare obediūt ei? & Matth. 12.oblatus est ei dæmonium habēs cæcus,& mutus,& curauit eum,ita vt loqueretur, & videret, & stupebant omnes turbę. de sapientia habetur Mar.6.multi, inquit, audientes admirabantur in doctrina eius, dicentes, vnde huic hæc omnia? & quę est sapientia,quæ data est illi? & Ioan.7. mirabātur Iudęi dicētes, quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? Sunt huius vtriusque rei alia etiam testimonia.Hoc vero in loco mentio fit admirationis doctrinæ, vt verba, quæ sequuntur etiam indicant.

Quia in potestate erat sermo eius.

COMMENTARIA.

CAusam,cur doctrina Christi admirationi illis erat, explicatur,nimirum quia docebat, non quasi minister, aut doctor communis, aut quasi vnus ex Prophetis, sed quasi auctoritatem habens,& quasi ex se loquens. vnde non vtebatur verbo illo communi Prophetarum, hæc dicit Dominus, sed ego dico vobis; nec alterius auctoritati nitebatur, sed propriæ: erat enim Deus ipse, & non homo tantum. Hoc vt nouum, insolitum,& diuinum admirationem omnibus audientibus ingerebat.

ANNOTATIO LII.

Patres diuersimode declarant quid sit in potestate docere.

HAnc cū præcedenti sentētia bis legimus apud Euangelistas,semel apud Lucam in præsenti, & Marcum cap.1.iterum etiam semel apud Matth. cap.7.in fine admirabantur, inquit, turbæ, super doctrina; erat enim docens eos sicut potestatem habens.Adiungit autem Matthæus(& nō sicut scribæ eorum,& Pharisæi) Marcus etiā (& non sicut scribæ) Quid autem sit docere, seu sermonem habere in potestate,non eodem modo explicant Doctores. Victor Antiochenus Mar.1.sic interpretatur.Cur, inquit,stupebant?quia non loquebatur ad gratiam, neque vlli prorsus adulabatur, nec auditorū laudes captabat, sed erat sermo eius in potestate. Hortabatur enim non ad quæuis promiscue, sed ad cælestia, & animæ salutaria, perfidisque, & obstinatis peccatoribus imperterite supplicia comminabatur. Hæc ille. Iuxta cuius sententiā,docere in potestate, complectitur multa, nempe loqui non ad gratiam, non adulari,non propriam gloriam captare,salutaria animæ docere,imperterrite obstinatos, & perfidos reprehēdere,eisque supplicia comminari.Titus Bostrenus Luc.4.aliter hanc edisserit sentētiam; sic enim inquit; Quoniā Iudæis persuasum erat Christum nihil præ cæteris sanctis peculiare habere,verum tanquam vnum ex Pprophetis in mediū prodire;ea propter, quo maiorem de ipso, quam de alijs opinionem, & existimationem concipiant, cōmunem Prophetarum mensurām excedit.Neque enim dicere consueuerat, hoc dicit Dominus; verum tāquam legis Dominus multa,quæ legis modum exuperabant, edicebat. Hæc ille. Huic cōsensit Euthymius Matth.7.in fine.Quidam recentiores aliter interpretantur, nempe sermonem eius cum potestate dici,quia raram quandam efficaciam, & energiam habebat Christi sermo,Spiritu sancto per eum mira ratione corda auditorum permouente ad fidem, & pœnitētiam, cum doctrina Scribarum frigida esset & parum efficax ad commouendum.Quidā alij aliter explicant, scilicet cum potestate sermonem eius esse, quia doctrinam, & sermonem suū miraculis comprobabat. In huius rei declarationem notandū est,Iudæos Christi doctrinā multis de causis fuisse admiratos. Primo quidem,quia ardua, & difficilis ad credendum erat: videbatur enim illis, quasi impossibilia continere. hac de causa miratus Nicodemus Ioan.3.dixit: Quomodo potest homo nasci de nouo, cum sit senex? Cui respondit Dominus: Non mireris,quia dixi,oportet vos nasci denuo. & Ioan. 5.dixit Dominus Iudæis: Sicut pater habet vitam in semetipso,sic & filio dedit habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est, nolite mirari hoc. Secundo admirati sunt Iudæi doctrinam Christi, non vt arduam, & difficilem, sed vt insignem, & eximiam. hac admiratione excitata mulier illa Luc. 11.extollens vocem dixit: Beatus venter, qui te portauit. Tertio, admirati sunt doctrinam propter virtutē, & efficaciam ad animos hominum commouendos, & commutandos, huiusmodi admiratione perculsi ministri Iudæorum missi à Principibus, vt Christū apprehenderent, excusantes se, quod eum non apprehenderant, dicebant, numquam sic locutus est homo. Quarto admirati sunt doctrinam, tanquam audientium animis, & auribus gratam, dulcem, ac magna venustate pronunciatam. de qua admiratione paulo superius dictum est:mirabantur in verbis gratiæ, quę procedebant de ore eius. Quinto admirati sūt Christi doctrinam nō ratione ipsius doctrinæ, vti hactenus dictū est, sed ratione personæ; existimabant enim eum hominem sicut vnum ex cæteris, cumque eū nouissent scholas nō frequentasse, nec ab homine didicisse, nec ante prædicationis tempus speciem scientiæ, seu sapientiæ dedisse, mirati sunt, quando audierunt eum prædicantem

Iudęi multis de causis Christi doctrina admirabātur.

cantem, & docentem, quæ legis Doctores non attigerant. sic solemus mirari, quando quispiam qui inter nos rusticus, & ignarus reputatus est, profert sententiam, aut dictum aliquod, quod sapientiæ argumentum est, non quod miremur dictum ipsum, quia, si à Doctore prolatum esset, nullam adfert admirationē, sed miramur, quod talis homo id pronũciauerit. de hac admiratione est illud Io.7. quod paulo antę citauimus, mirabãtur Iudęi dicẽtes, quo modo hic litteras scit, cũ nõ didicerit? illud ét Mar. 6. admirabãtur in doctrina eius dicẽtes, vnde huic hæc oĩa? & quæ est sapientia, quæ data est ei? Sexto admirati sũt, nõ quidẽ ratione ipsius doctrinæ, quia difficilis, aut qa eximia, aut quia efficax, aut quia gratiosa erat; nec rõne pſonæ, quia litteris operã nõ dederat, sed rõne modi docẽdi, & auctoritatis, quã docẽdo præferebat; nõ. n. vti scribæ, aut Pharisæi loquebatur, quasi verborũ legis interps, sed quasi legislator ipse, multa addens legi, multa declarãs, verbisq; vtens, non vt minister sicut erãt Prophetę, sed tanquã Deus ipse, & Dñs: non enim dicebat, hæc dicit Dominus, sed ex se ipso loquebatur, & hac de causa admirati sunt Iudæi doctrinam eius. de qua admiratione, vti in commentario diximus, hæc præsens sententia procedit; hoc enim est in potestate esse sermonem eius, potestas enim pro auctoritate accipit, sicut & Ioan. 2. in qua potestate hæc facis? Si ergo oẽs causas admirationis coniungamus, facile intelliget vnusquisque, Christi doctrinã merito admirabilem fuisse Iudæis illis; fuit enim Christus, & opere, & sermone potens coram Deo, & omni populo, vt dicitur Luc. 24. vt enim virtus, & verbum Patris erat sic virtute, & verbis eminebat. quod eo magis Iudæorum incredulitatem inexcusabilem fecit.

Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum.

COMMENTARIA.

CHristus doctrinam suam miraculis confirmauit, vt eam à Deo esse, cuius virtus per talia opera ostendebatur, constaret. Inter varia autem & multa mirabilia quæ ille operatus est, vnum erat vexatos à dæmonibus liberare, quorum vnus iste est, cuius Lucas nũc, & Marcus cap. 1. meminerunt: erat igitur in Synagoga Capharnaum, vbi hoc gestum est, homo habens dæmonium immundum, id est, malum dæmonem.

ANNOTATIO. LIII.

IN exemplari Græco legitur (erat homo habens spiritum demonij immundi) vnde quidam recentiores spiritum interpretantur, non pro ipso dæmonio, sed pro impulsu. quo ille homo agebatur à dæmonio: accõmodatior tamen expositio est, si per spiritũ intelligamus ipsummet dæmoniũ, quod Marcus clarius significauit dicens: erat homo in spiritu immũdo. Lucas autẽ Hebraismo vsus dixit, spiritũ dæmonij immundi, id est, spiritum dæmoniacũ immundũ, solent enim Hebræi genitiuo casu substãtiui nominis vti loco adiectiui, hominẽ enim diuitẽ, aut superbum, appellant hominem diuitiarũ, aut superbiæ. eadem phrasi vsus est Ioannes Apoc. 16. sũt inquit, spiritus dæmoniorum facientes signa. Aduertendum est autem ex Augustino lib. 9. Ciuit. cap. 20. dæmonium seu dæmonem esse nomẽ Græcũ, quod Latine idem significat ac sciens, aut sapiens à verbo Græco δαίμων, id est scio, seu noui, inde δαῆμι, quasi δαΐμων, iuxta Platonem, autem in Cratylo δαίμων, dicitur quasi δαήμων, id est peritus, à rerum prudentia, & peritia. Hinc est, vt tam in bonam, quam in malam partem accipiatur. nam Eudæmones, & Cacodæmones dicimus Angelos bonos, & malos, & Plato ipsum Deum dæmonẽ appellauit, similiter & hoĩs animũ. Notat tñ Aug. lib. 9. ciu. c. 19. in Scriptura sacra nomẽ dæmonis sp accipi in malã partẽ pro malo angelo, quasi sciẽtia sine charitate habeat, quę potius inflat quã ædificat. quã loquẽdi cõsuetudinẽ affirmat ét populũ recepisse; cũ. n. qspiã alteri dicit, dæmonẽ hẽs, absq; dubio ei male dicere videt, quod quidẽ cõfirmatur Io. 8. vbi Iudæi Christo dicentes, dęmoniũ hẽs, absq; hæsitatione contumelia efficere voluerũt. Hac igitur Augu. doctrina supposita, difficultas est, cur Lucas dęmoniũ in malã accipitur sẽper partẽ, non erat cur adiũgeretur, immundum; oẽ enim dęmoniũ immundũ est. Apud Marcũ non est difficultas: nã dixit, erat homo in spiritu immũdo, vbi cur additum sit (immundo) facile intelligit, nã nomen (spiritus) commune est bono, & malo; sãcto, & immundo. Distinguitur igitur mundus, & bonus, ab immundo, & malo, cum dicitur (in spiritu immundo) at apud Lucam hoc dici non potest, si vera est Augustini doctrina, nempe in Scriptura sacra semper dęmoniũ, seu dæmonẽ pro malo accipi. Quidẽ dæmoniũ immũdũ dici interpretant, propter peccatũ, ad quod hoĩes ,puocat; peccatũ. n. quædam est immũdities spiritualis: dæmon ergo & formaliter, & effectiue causa immũditiæ est, q peccatũ in se habet, & q. alios peccare facit. Hæc interpretatio nõ soluit difficultatẽ prædictã iuxta Augu. doctrinã, nã tali immũditia dęmoniũ oẽ immundũ est, si dæmoniũ in malã accipitur partem. Quod si quispiã Augustini doctrinam tenere velit, affirmãs etiam in hoc loco dæmoniũ in malam accipi partem, tunc aliter respondendum est. in cuius rei explicationem notãda est doctrina Origenis hom. 15. in Iosue, vbi tradit malos dæmones ad peccatum quidẽ tentare, nõ tamen omnes ad idem genus peccati, sed quosdam ad superbiam, quosdã ad irã, alios ad gulam, alios ad luxuriã, sicque in omnibus generibus peccatorum varios dæmones esse tentatores. quæ doctrina est etiã Ambrosij lib. de Paradiso cap. 12. & August. lib. quæst. ex vtroq; mist. c. 115. est. n. ordo in dæmonibus, & hierarchia ad tentãdum ad malum, & peccatum. Iuxta quam doctrinam interp tari possumus, dici dæmoniũ immũdũ illud, quod ad immundities, & spurcitias carnis tentat, quod id circo additum est, quia nõ omne dæmoniũ ad tale peccati genus tentat. vnde quia idolatria quædam est fornicatio spiritualis, immundities dicitur, & dæmones ad eam prouocãtes immũdi. Zach. 13. Spiritum immundum auferã de terra. Hoc ergo dæmonio agebatur, & vexabatur homo iste, qui nunc à Christo liberatus narrat. Quod si quis obijciat doctrinam eiusdẽ Augustini loco citato, alia dæmonia esse, quæ tentãt ad peccatum: alia, quæ vexant, & intrant corpora hominum, ideoque non posse hoc dęmonium dici immundũ in ea significatione, quæ dicta

Dæmon quid signifícet.

Quare Lucas dęmonium appellauerit immũdum.

Zach.

dicta est. Respõdeo, doctrinã Augustini in ea parte non esse omnino probãdam: nã spiritus ille malus, quo vexabatur Saul, etiam eum ad occidẽdum Dauid prouocabat. hoc quidem verum est, non semper Dæmonem tentare ad peccandum eum, quem corporaliter vexat, vnde fieri potuit hunc hominẽ vexari à spiritu immundo, licet non tentaretur ad immunditiæ peccatũ. Mihi vero hoc in loco immũdũ generaliter accipi videt, vt diximus à principio; dicitur enim immundus omnis dæmon propter peccatum, quo pollutus est, & alios polluere conatur, aut vt dicit Euthymius Mar. 1. quia immũditijs & scelcribus gaudet. Iuxta quã significationẽ dicitur Apocaly. 16. vidi de ore Draconis, & de ore bestiæ, & de ore pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos.

Sñia auctoris confirmatur.

Apoc. 16.

Addit autem Lucas dæmonij vocabulo immundũ, quia etiam si in malam soleat accipi partem, tamen cũ esset peritus linguæ Græcæ, nouit significationẽ vocabuli extẽdi posse etiã ad Angelos bonos, idcirco addidit immundũ, vt distingueret malũ spiritũ à bono, hoc mihi persuadet verbũ Marci. 1. vbi huius miraculi memoriã faciẽs, refert Iudæos admiratos esse, q̃ spiritibus immũdis Christus imperaret. Satis autẽ hic cõstat immundũ accipi nõ ꝓ eo, qui ad immunditiẽ carnis tẽtat, hoc. n. illi nosse nõ poterãt de illo hoĩe, sed pro immũdo, & malo spiritu, qui immũdus peccato est. Vnde Lucas dæmonis vocabulo vsus est generaliter, sicut Marcus noĩe spiritus, quod in bonam, & in malam accipitur partem. ideo restrictionem adhibuit appellãdo immundũ.

Et exclamauit voce magna dicens.

COMMENTARIA.

DAemonium existens per præsentiam in homine illo, vsus est lingua eius ad voces formandas, & per eũ locutus est, & voce magna exclamauit; solẽt enim dæmones intrãtes in humana corpora, eorum mẽbris, etiam inuitis ipsis hominibus, abuti ad operãdũ, vt lingua ad loquẽdũ, pedibus, & manibus ad ambulandũ, pcutiendũ. alia ve opere exercẽdũ. sunt enim illi in corporibus talibus non quidem. vt animæ, aut formæ, sed motores in corporibus motis, vnde actiones tales nõ ipsis hoĩbus, sed dæmonijs, quibus agitantur, adscribũtur: iõ exclamasse dicitur dæmoniũ. exclamauit autẽ ob Christi præsentiã tũ timore perculsus, præsentiens se ab eo expellendũ, sicut exclamare solent, qui aduersarij potentiam, à quo sibi multum timent præsentem habent: tum etiam vt ab eo sibi parci impetraret.

ANNOTATIO. LIIII.

Certũ est dæmones ꝓ humana corpora ingredi et vexare.

DAemones ingredi ĩ humana corpora, & eis adsistere; eaq; vexare, adeo ex ipsa sacra Scriptura cõstat, vt absq; graui, & manifesto errore negari nequeat; id qđ etiã ratio ipsa ostendit. nã qui talibus dęmonibus agitantur, ea loquũtur, & faciunt, quæ humanis, aut astrorũ virtutibus tribui nõ possunt; ignari enim homines linguis sibi ignotis loquũtur, multa occulta manifestant, vires corporis supra humanas habent. Errãt ergo illi, qui humoribus melẽ cholicis, & virtutibus astrorũ talia adscribunt, quos Hieronymus Math. 4. recte impugnat exẽplo lunatici illius dicens, Dæmonem, vt homines ad odiũ creaturarum Dei prouocaret, persuasisse quibusdã id non à se sed ab astris fieri. Facit autem ea dæmon virtute sua, dũ Deo permittẽte corpora ingreditur, & mẽbra mouet violẽte, sæpeq; torquet, vnde tales hoĩes dicuntur energumeni, quasi agitati, seu exercitati. Sicut. n. nos virtute propria manus applicando corporibus ea multiplicit' mouemus: ita Dæmõ intra corpora existẽs, sua virtute ea mouet, & eorũ mẽbra, vt dicit Augustin. lib. 19. Ciui. c. 4. & lib. de Ecclesiastic. dogmat. c. 82. Multa autẽ facit erga talia corpora: nã sæpe ea torquet, & dolore afficit, sæpe ea violente huc, illucq; mouet, in ignẽ, aut aquã, aut in alia loca mittit; sæpe lingua vtitur ad dicẽdũ multa, & ad maledicendum; sæpe etiã membris genitalibus abutit' ad actus obscænos, aliaq; similia efficit, etiã inuitis hominibus, quos vexat. Nihil tamẽ horum facit nisi permittente Deo, probat Chrysostomus hom. 3. de patiẽtia Iob, adducẽs illud Matt. 6. mitte nos in porcos. si enim non potuerũt intrare in porcos nisi permissione facta, multo min9 in homines. Exclamat ergo nũc dæmon per hũc hoĩem, ac lingua eius vtitur ad proferẽda verba, quæ sequũtur. Nõ immerito autẽ quispiam interrogabit, quare dęmõ affectat hũana corpora ĩtrare, & quare Deus id ei permittit. Ad quorũ primũ nõnullæ causæ adduci possunt. vna est in odiũ sanctissimæ carnis, quã ante Euãgeliũ dæmõ filiũ Dei assumpturũ, & ĩam assumptã nõ dubitat. sicut. n. homines odio habet, qa imago sumus Dei, vt docte Basilius asserit in homil. quod Deus nõ sit auctor malorũ, vbi ea de causa assimilat illũ Pardali, quæ adeo insæuit in hoĩes, vt vel ipsas imagines diraceret; ita corpora hominũ odio habet, & in ea ingreditur, in cõtẽptum, & detestationẽ Christi corporis. Altera est, quia mai9 dominiũ ꝓ peccatũ ꝓmissũ illi est in corpora, quã in animas; has. n. non potest immediate mouere, illa vero potest, partẽ. n. sensitiuã, & interiorẽ perturbat, passionibus, affectib9, & cogitationibus, idcirco corpora ingreditur, cũ ibi maius habeat dominium seu principatum. Tertia est, vt potestatem, quæ ei ꝓpter peccatũ permissa est in homines, ostendat: cum enim potestas, quã per animas exercet, nõ appareat, quia inuisibilis est seruitus animarum, eã in corpora visibilia exercet, vbi magis suum ostẽdat dominatum. Ad secundum autem, nẽpe, cur Deus hoc permittat, nõnulla etiam dici possunt. Primo quidẽ in pœnam, & vltionẽ peccati, sic. 1. Reg. 16. permissus est Saul, postquã Dei mãdata transgressus est, dæmoni corporaliter vexandus. Secundo propter peccatũ quidem, sed in correctionem & emendationẽ, vt resipiscat homo. sic. 1. Cor. 5. fornicarius ille traditus est Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret & 1. Thim. 1. duo illi traditi sunt Satanæ, vt discerẽt nõ blasphemare. vt enim inquit Origenes ho. 2. in Iudic. olim per potestatẽ Ecclesiasticã ministri tradebãt hoĩes vexandos dæmoni propter publica quędã peccata, vt resipiscerent, modo autẽ excõmunicãtur. Tertio vt appareat à quali hoste nos liberauit Dominus, & quãta eius premebamur tyrãnide: vt enim notat Augustin. lib. 21. Ciuit. cap. 14. non sẽper propter peccatum homo vexatur à dæmone, cũ infantes baptizatos cõtingat etiã vexari, vt ipsemet dicit lib. 22. Ciui. cap. 22. Quarto, qa in hoc sæculo nõ est perfecta redemptio corporum à Christo

Quare dæmon in humana corpora sæuias.

Quare Deus permittat dæmones ingredi humana corpora.

facta, redimit quidē totū hominem quantū ad animam, & quantū ad corpus, tamē nō est executioni demādata ea, quæ corporū est, quia adhuc subiacēt necessitati mortis, infirmitatum, cæterarumq; pas-
Rom.8. sionum: propter quod ad Rom.8.dicit Paulus: ingemiscimus, redemptionem corporis expectantes. ea igit̄ de causa permittit Deus Dæmoni corporū vexationē, vt pote nondum liberationē, & redemptionem assecutorum, vsque ad resurrectionem. Hoc tamen verum est, ante Christi aduentum plures inter fideles fuisse à dæmone obsessos, quam post, pp reuerentiam carnis iam diuinitati vnitæ, & propter potestatem Ecclesiæ expellendi dæmones, quā ipsi pertimiscentes, non ita facile audent corpora hominū intrare; in eorum enim expulsione multum vexantur, & torquentur. vnde per hūc hominem dæmon exclamauit Christi virtute compulsus.

Sine.

COMMENTARIA.

CLamans Dæmon petit se in corpore, quod obsidebat, manere permitti. Sine inquit, ne me expellas, nec potestatem, quam in hoc corpus exerceo, cohibeas; scio te posse eijcere me, rogo ne facias.

ANNOTATIO. LV.

VErbum (sine) Græce est ἔα quod est ambiguū: nā potest esse imperatiuus modus, à verbo ἐάω quod significat (sino) quo modo vulgatus interpres accipit; aut potest esse interiectio dolentis, quod Latine dicitur eia, aut vah, quo modo quidā recētiores vertunt, videturq; respōdere interiectioni Hebrææ אֲרָ quam interpres Ier.1.vertit A A A. Cum autem ambigua sit dictio, & sensus constet in vtraque lectione, præponenda est auctoritas interpretis nostri ab Ecclesia recepit, quia sensum accommodatiorem sequentibus facit: eadē dictio est Mar.1.vbi hoc miraculum etiā refertur, ibi Euthymius nō interiectionem, sed verbum interpretatur, sicut in cōmentario dictum est.

Quid nobis, & tibi Iesu Nazarene?

COMMENTARIA.

CAusam adfert Dæmon cur sini, nec à corpore illo expelli à Christo debeat, ea autem talis est, quia dæmones nihil contra Christum fecerant, nec ei in vlla re nocuerāt, vnde Christus causam haberet eos expellēdi à suo principatu. hic est sensus horum verborū: quid nobis, & tibi Iesu Nazarene? id est, quam habes causam nos dæmones insequendi, & à principatu nostro cohibendi? in nullo te lesimus, nullam iniuriam tibi intulimus, nihil à te rapuimus, quid ergo tibi est aduersus nos? mentitur Dæmon, vt solet, & mendacijs se defendit; multas enim causas habebat Christus, vt eos expelleret, multa erant Christo contra illos. regnum enim eius occupabant, contra Patris honorem pugnabant, homines, quos liberare venerat, inique opprimebant, ad hoc etiam carnem Christus assumpserat, vt Principem mundi huius foras eijceret: medacium ergo erat dicere, nihil nobis tecum est. Christum nomine proprio appellat (Iesu) & à patria in qua conceptus, & nutritus fuerat (Nazarene) sic enim communiter vocabatur, vt ex titulo Crucis constat.

ANNOTATIO. LVI.

QVidam recentiores existimant huius sentētiæ sensum esse eundem cum verbis illis 2.Corin.
2.Cor.6. 6.quæ participatio iustitiæ cū iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? aut quæ conuētio Christo ad Belial? Hoc tamē stare non potest; si enim is esset sēsus, Dæmō causā potiꝰ attulisset, cur expelli deberet, sicut vnū cōtrariū alterū propter cōtrarietatē eijcit; at nō hoc intēdebat ille, sed potius causā adducere, cur sini, & pmitti in corpore deburisset. cui sēsui accōmodatur expositio in cōmētario explicata: de hac phrasi, quæ Hebrea est, diximus plura in cōmētarijs in Ioan.c.2.in ea verba: Quid mihi, & tibi mulier?

Venisti perdere nos?

COMMENTARIA.

ALteram causam adducit Dæmon, cur à Christo debeat sini, & permitti in homine illo manere, ea autem est, quia integra dæmonum perditio non erat futura vsque ad diem Iudicij, & potestate in homines permissa non erant priuandi in hoc sæculo, vsque ad consummationem eius: non igitur Christus debuit eos ab hominibus expellere. hunc sensum facit proposita sententia: est enim quædam expostulatio, venisti nos perdere? & regno ac potestate nostra priuare? quasi diceret, non debet esse tuus hic aduentus ad nos expellendum à regno nostro, & potestate priuandum. Est autem causa, & ratio hæc adducta à Dæmone mendacio permista. Quamuis enim non debeant dæmonæs omnes in Infernū detrudi, ita vt non amplius egrediantur, nec vllam in hoc sæculo potestatem contra homines exerceant, vsque ad diem vltimum Iudicij, quando venturus est Christus iudicare omnes homines; tamen in priori aduentu erat dæmonum potestas cohibenda, & regnum minuendum, & homines à captiuitate liberandi, ira vt nemo. nisi volens, sub imperio Diaboli

& homines à captiuitate liberandi, ita vt nemo nisi volens, sub imperio Diaboli detineretur; dæmon autem hic fecit quod solent & homines aliquando facere; quando enim ab alijs percutiuntur, clamant, occidisti me, aut occidis me, cum percussio ad mortem non sit, vt sic percussoris manum cohibeant; sic clamat dæmon, perdis nos, conquerens se nondum perdi debere, cum eius expulsio non pertineat ad illam consummatam perditionem, quam ille significabat.

ANNOTATIO. LVII.

Magis expéditur superioris sententiæ sensus.

HAec eadem sentétia habetur Marci 1. Quãuis ibi in nonnullis codicibus legatur: venisti ante tepus perdere nos. Sic legit Victor Antiochenus; tamen plurima exemplaria non habent illud (ante tempus) desumptum enim videtur à Matthæo ca. 8. vbi illud habetur. licet autem non legamus, sensus tamen id expostulat, conqueritur nãque dæmoniũ se perdi à Christo adueniente, quãdo nõ sibi videbatur debere perdi. Quidam hãc sententiam interpretantur, simpliciter, seu per affirmationem, non autẽ per interrogationem dictã, quasi dæmon cõfiteatur Christum perditorem esse suum, & ad hoc venisse, vt perderet regnum eius: sicque Victor allegatus interpretatur. cui interpretationi nonnulli recẽtiores consentiunt, & videtur in eundem sensum trahi. nã conqueritur dæmon, quod venerit perdere eum quando non debuisset. Quæ autem sit perditio hæc, Euthymius Mar. 1. explicat, dicens esse cohibitionẽ potestatis dæmonis. Quidam intelligunt dolorem, quo torquebatur Christi præsentia. in quem sẽsum Chrysostomus ho. 26. in Matth. interpretatur illud, venisti torquere nos. nos autem in cõmentario diximus perditionem hanc esse consummatã dæmonum damnationem. Quamuis enim nunc omnes diuina visione priuentur, & dolore torqueantur; tamen nondũ sũt oẽs in inferno loco cõclusi, nondũ priuati potestate nocẽdi hominibus eosque tentãdi ac decipiendi, nec Regnum eorum est oĩno destructum, vsq; ad sæculi consummationem. de hac igitur perditione nunc dicit, venisti perdere nos, plus obijciens, & expostulans, quam re vera esset, vt sic Christũ induceret ad sibi permittẽdũ manere in corpore illo; sicq; interpretatur August. lib. 3. c. 23. simi lem sentẽtiã Matt. 8. venisti ante tẽpus perdere nos,

Scio te, quia sis sanctus Dei.

COMMENTARIA.

TErtiam causam adiungit; cur dimitti in corpore à Christo impetrare debeat; ea autem est, quia præclaram de Christo opinionem habebat: scio, inquit te esse Sanctum Dei. Græce est articulus emphaticus, quasi diceret sine me: nam scio te esse illum Sanctum Dei, nempe Christum, seu Messiam, in lege, & Prophetis prænunciatum, & promissum; Sanctum autem Dei dixit, quia filius erat Dei, quod paulo inferius iterum dæmonia prædicarunt dicentia: tu es filius Dei. multum autem deceptus est dæmon in hac causa; charitas enim ædificat, & Deo grata est, non sola scientia. multi dicent Domine Domine, quibus dicetur, discedite à me operarij iniquitatis. Si fides, quæ donum Dei est, sine dilectione non placat Deum, quanto minus ea scieutia, quæ inferior erat fide, qualis erat huius dæmonis? Particula (quia) declaratiua est, scio te, quod sis Sanctus Dei.

ANNOTATIO. LVIII.

Nõnulla tradũtur quę ad superioris sniæ expositionem conferũt.

NOnnulla notanda occurrunt pro præcedentis sententiæ explicatione. Primũ est Græce legi, scio te quis sis, Sanctus Dei. Sicque Euthymius interpretatur Mar. 1. Scio te quis sis, nimirum Sãctus Dei, & ante eum Athan. lib. de incarnatione verbi, & corporali eius aduentu, & August. tract. 10. in Epist. Ioan. Irenæus etiam lib. 4. c. 14. legit, scio te, qui sis, Sanctus Dei: at vero Gregorius lib. 3. moral. c. 11. legit particulam, scilicet, scio te, quod sis Sanctus Dei, eademque est lectio cum vulgata, scio te, quia sis Sanctus Dei. sensus idẽ est, siue vno siue altero legas modo. Secundum est ex Victore Antiocheno, & Euthymio Mar. 1. Sanctũ in hoc loco nõ accipi pro sancto participatione, quo modo Prophetæ, & iusti homines sancti dicuntur: se pro sancto proprie, & natura, quomodo sanctus est Deus, ideoque articulum emphaticum positum esse; demõ igitur se scire Christum Deũ esse fatetur. Alludit ad illud Dan. 9. vbi Christus Sanctus sanctorum appellatus est, quo nõie & à Dauid Psal. 15. & ab Isaia etiam cap. 41. & ab alijs Prophetis vocatus est, nẽpe Sanctus, aut Sanctus Israel; aut Sanctus suus, scilicet Dei. Tertium est ex Irenæo lib. 4. cap. 14. illud (Dei) significare Christum filium Dei esse, vt in commẽtario adnotauimus, quod etiã insinuauit Victor allegatus, qui hunc locum exponens sic scripsit: Sãctus erat Prophetarum vnusquilibet, verum nõ loquitur hic de vulgari quopiam vate, aut promiscuæ sortis humanæ; sed vnũ illum, qui ex vno procedit, præsto esse annunciat. siquidem per articulum adiectum vnum quẽpiam præ cæteris eximiũ designat, metuque perculsus omnium Dominũ sese agnoscere neutiquã dissimulat. Hæc ille. Quartũ est, quod ex verbis constat, dæmonem nouisse Christum nõ solum esse Messiam, sed etiam filium Dei. Quãuis Victor Antiochenus Mar. 1. affirmet dæmonẽ simulasse se scire, quod suspicabatur, nec eius certam scientiã habebat; sic enim interpretatur, etsi inquit, absolute se scire simulet, perindeque ac si certo sciat verba fundat; attamen, necdum certam, & firmam satis de illius præsentia notitiam hauserat. Hæc Victor. qđ ẽt nonnullis recẽtioribus placuit. Cui sniæ verba Euãgelistæ contradicere vĩr. Hoc tñ inferius Annot. 75. diffusius explicabit. Quintũ est ex Tito Bostreno, qui hanc sniã adulatoriã esse asserit; sic. n. inquit: Hoc nimirũ, scio te, quia sis Sãctus Dei, Spiritus nequã aiebat, qa forte sperabat, vt p hmõi adulatoria blãdimenta aliqd inanis gloriæ desideriũ in eius pectore excitaret, eaq; rõne efficeret, ne vel se, vel sui ordinis alios increparet; hanc nimirum gratiam

tiam pro impẽsa gratia rependens: at fraudulentus prædo, quam consectabatur prædam, non assecutus; Deus enim non irridetur, nec dolo cuiuspiam capitur. Hæc ille. In eadem sententia est Euthymius Mar. 1. noui, inquit, te, quis sis, adulando ei dixit, vt ipsi parceret. Hæc Euthymius in hac autem parte duo mihi videntur. vnum est, non esse probabile, dæmonem, qui Christum sanctum Dei confitebatur, existimasse, in vanæ gloriæ appetitum potuisse incidere, ac peccare, quod etiã supra adnotauimus, cum de tẽtatione eius disseruimus. Alterũ est hæc verba, non ad adulationem præcipue fuisse prolata, sed ad quandam expostulationẽ, & in argumentum, vt sibi parci impetraret: cũ enim Christus credẽtes sibi reciperet, existimauit ille, quia eum nouerat, & confitebatur, posse etiam obtinere vt ei dimitteretur, in quo deceptus est, vt in commentario explicuimus.

Et increpauit illum Iesus dicens.

COMMENTARIA.

REprehenditur dæmon, tum ob malam voluntatem, qua ab hominis vexatione desistere nolebat; tum etiam ob mendacia, quæ ad id obtinendum admiscebat: tum demum, quia notitia, quam de Christo habebat, abutebatur. per eam enim permitti sibi vt homini noceret, conabatur impetrare.

ANNOTATIO. LIX.

Qualis fuerit Christi obiurgatio dæmonem increpantis.

EVthymius Mar. 1. verbum hoc (increpauit) Græce ἐπετίμησε interpretatur, os obturauit: mihi autem plus hoc verbũ significare videtur, nõ tãtum enim Christus os eius obturauit, & linguã cõpescuit ne loqueretur, sed etiam eum reprehendit, & obiurgauit; nam fieri potest, vt os alicui obturemus, ne loquatur, absq; reprehẽsione, hæc vero oris obturatio facta est cum obiurgatione quadã, aut per modũ obiurgantis, ob causas in commentario expositas. Nõ quod vsus sit verbis increpatorijs distinctis ab ijs quibus os obturauit; non enim alio vsus est verbo, quam illo (obmutesce) sed quod illud modo increpantis, & obiurgantis pronunciauerit. Illud .n. participium (dicens) iudicat increpationem factam fuisse sequẽti verbo. potest etiam hoc verbum Græcum aliam habere hoc loco significationem, nempe minis additis præcipere; sicut Matth. 12. præcepit eis ne manifestum facerent eum. vbi idem est verbum Græcum; accommodatior tamen est interpretatio communis, quam secuti sumus, de hoc tamẽ verbo dicemus inferius Annot. 70.

Obmutesce.

COMMENTARIA.

VErbum est increpationis, & potestatis: increpationis quidem, quia increpandi modo dictum est, potestatis vero quia virtutem dæmonis cohibuit, ne lingua hominis illius vti posset amplius ad voces proferendas, quibus eum distinctius indicaret. Hoc enim significat verbum (obmutesce) non enim tantum induxit silentium, ne vellet plura de illo loqui, sed etiam potentiam dæmonis retinuit, ne tunc posset etiam si vellet; sicut mutus qui nec loquitur, nec loqui potest. Huius rei causas in Annotatione quære.

ANNOTATIO. LX.

Quare Christus silentium imposuerit dæmoni.

DVO in hoc verbo inuestigãda sunt. vnum est, quare Dñs silentium imposuit dæmoni eum annũcianti, & cõfitẽti. Sacri Doctores multa dicũt in hac parte. Primo Athanasius lib. de Synodis Arimini, & Seleuciæ id factũ docet, qa suspectus est dæmõ, & quamuis vera dicat, tamẽ intẽtio eius depravata est. Verba Athan. sũt hæc. Hæreticus tametsi voces suas à sacris litteris mutuet, nihilominus suspectus, animoq; corruptus audiet à Spiritu sãcto, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamẽtũ meũ per os tuum? Ita quoq; diabolo è Scripturis loquenti os à Dño obturatũ est. Hæc ille. Secundo Chrysost. hom. 13. in Matthæũ. huius silẽtij imposi ti causam alteram profert, nimirũ quia initium pec cati fuit audisse dæmonem. Vnde prohibetur loqui etiam vera, qui tunc falsa contra Deum, & hominẽ locutus est. Verba ipsius sunt hęc: qa inquit, primus homo hinc offendit Deũ, legẽq;, transgressus est, ex abũdanti te docet, quod & si tibi nõ prẽuaricationẽ præcipiat, nec sic sit parendum. Et quid dico prẽuaricationẽ? etiam si aliquid vtile dæmones iubeant, ne tunc quidem eos debes audire; sic enim illos dæmones loqui vetuit, qui eum Dei filium prædicabãt, & Paulus idipsum inclamãtes increpauit, quãuis vtile erat, quod dicebatur: sed magis eos, magisque dedecore afficiens, eorũque insidias detegẽs, eorum ora clausit, & tacere præcepit. Hæc ille. Tertio, idẽ Chrysost. ho. 2. de Lazaro alias duas adiũxit causas. prior quæ ordine tertia est, talis est, quia dæmones veris falsa admiscent, veraque dicunt, vt sibi in falsis fidẽ concilient, idcirco audiendi non sunt. posterior est ordine quarta, quia infamis est dęmõ, & officiũ nõ suum vsurpat; Apostolorum enim est Christũ prædicare, & annunciare, non dæmonũ. verba Chrysostomi sunt hæc: Paulus dæmonibus vera dicẽtibus imposuit silentiũ, ne ex veris nacti occasionẽ post admiscerent mendacia, fidẽq; sibi conciliarẽt: cum enim dixissent, isti homines serui Dei Altissimi sũt annũciãtes vobis viã salutis; indignatus Apostolus silẽtiũ imposuit spiritui Pythonico, atque exire iussit, & tamẽ quid mali dicebãt? sed quoniam pleriq; simpliciores non norunt semper dijudicare, quæ a dæmonibus dicũtur, semel eos exclusit à fide. Ex infamium numero es, inquit, nõ est tuũ libere loqui, tace, obmutesce, non est tuũ prædicare, Apostolorum ista est auctoritas, quid vsurpas, quod tuum non est? file, infamis est. Sic & Christus, dicẽtes ipsi Dęmones, nouimus te quis sis, increpauit multa cũ acrimonia, nobis legem præscribens, ne quo pacto dæmoni fidamus, etiã si tibi, quod verum est, dixerit. Hæc ille. Hæc vtraq; causa est etiã Atha. in orat. 1. cõtra Arianos, cuius verba sunt ista: Dæmonibus ora obturabat, tametsi verum esset, quod ab eis diceretur, tu es filius Dei. Noluit aũt per os impurũ veritatem

ritatē annunciari, multo minus per illos, nā per hāc occasionem admiscētes zizania suæ malæ voluntatis superseminarēt, quo homines in somnis essent. Hæc ille. Quinto loco Beda aliā adfert causam, quæ talis est, ne Christi manifestatio passioni eius esset nocumento. ob quam ēt causam Apostoli iubentur reticere, ne diuina maiestate prædicata passionis dispensatio differretur. Sexto loco quidam recētiores id factum putant, ne occultam cū dæmone putaretur habere pactionē. Hæc tamen ratio si quid roboris haberet, probaret potius silentium imponēdum esse illi, ne quicquā loqueretur; quod tamen non est impositum: nā permissum illi est confiteri Christū sanctum DEI esse. Dicendum igitur est, Christum dæmonem obmutescere fecisse, ne annunciaret eū esse Messiam, & Christū, quem Iudæi expectabāt; noluit .n. Christus hoc à dæmonibus annunciari, non solum ob causas prædictas, sed ēt ne ante tempus Iudæi arriperēt occasionem accusandi Christū apud Gētes, vt dicem⁹ diffusius in Annot. LXXV. Alterum hoc loco inuestigandum est, nempe quare permisit Christus dæmonem loqui, & postea obmutescere iussit, & non potius omnino fecit, ne loqueretur. Respōdeo id factum primo quidem, vt imperiū quod in dæmones exercebat, manifestaret, eoq; facto se à Deo esse indicaret contra Iudæos incredulos, qui eum cū dæmonio pactum habere, blasphemantes dicebant; tūc .n. Christi potestas magis declarabatur, quādo dæmoni se per loquelam manifestanti, & supplicanti imperabat. Secundo ex Irenæo lib. 4. ca. 14. vt veritas diuina eo magis comprobaretur, cum ab aduersarijs, & inimicis accipit testimonium: illa, inquit, vera, & sine cōtradictione probatio, quæ etiā ab aduersarijs ipsis singula testificationis ꝓfert: & paulo inferius. Accipiēs inquit testimoniū: quoniā vere homo & quoniā vere Deus est, à Patre, à Spiritu sācto, ab angelis, ab ipsa cōditione, ab hominibus, ab Apostaticis spiritibus, & ab erroneis, & ab inimico, & nouissime ab ipsa morte. Hęc ille. Idem docuit Greg. Nazianz. orat. 1. contra Iulianum, quæ ordine tertia est: dæmones, inquit, inuiti Iesum confitentur, atq; per contraria, quo plus fidei, & auctoritatis habeat, veritas demōstratur. Adiungit quandam aliam causam peculiarem Iuliano, vt scilicet illius impietatem diuina prouidentia cōpesceret, quæ etiam idololatris communis est.

Et exi ab eo.

COMMENTARIA.

NOn solum loquelam vetuit, sed exire ab hominis corpore, liberumq; eum relinquere Christus dæmoni imperauit. potuit enim etiam loqnendi facultate ablata adhuc in homine permanere, ideo nouum præceptum Christus adiunxit, vt egrederetur ab illo.

ANNOTATIO. LXI.

POsset quispiam nō irrationabiliter dubitare, an verbum hoc Saluatoris, prēter significationē vocis habuerit virtutem expellendi dęmonem. vt non solum verbum hoc significatiuū, sed motiuum ēt, seu operatiuū fuerit. in cuius gratiam aduerte, Christum imperio vsum fuisse tam erga irrationalia, seu ensus expertia, quā erga rationalia; legimus enim imperasse ventis, & mari, vt quiescerēt; & febri, vt dimitteret ægrotā; & surdis auribus, vt aperirentur; & cui, vt arefieret, quæ omnia insensibilia sunt, & vocum significationē percipere non possunt; similiter dæmonibus imperauit, vt à corporibus hominū exirent, qui quidem præceptum intelligebant. Illud prius præceptum nemo dubitat, nō tam significatione, quam virtute operatum esse; dū .n. Christus loquebatur virtute, & potētia suæ diuinitatis, per verbum illud, tanquā per quoddam instrumētum operabat, & vētos ac mare sedabat, febrim expellebat, & aures aperiebat. At de posteriori nunc quęrimus, an etiam fuerit operatiuū sic, vt dęmon egressus sit, nō voluntate sua quasi obediens verbo Christi, sed coacte, quasi vi expulsus à Christo. Et quamuis dici possit hoc modo exisse, nimirum non voluntarie se mouens, & à corpore egrediens, sed expulsus, virtuteq, diuinitatis actus, ac renuens, sicut homo inuitus, & coactus expellitur è loco quodā ab altero homine; tñ probabilius dicitur nō sic exisse, sed propria virtute se mouisse, & deseruisse corpus illud, volentem quidem absoluta voluntate, nolentem tamē voluntate cōditionata: sicut seruus obediens Domino facit multa voluntate absoluta, quæ tamē nollet facere, vnde inuitus eae facit. Sic dæmon Christo Domino iubente discessit, volens quidem absolute discedere, inuitus tamen, quia nollet; inductus autē est timore præcipientis maiestatis, sicut seruus timore facit, quæ iubet Dominus. Aliter ergo Christi imperium se habebat erga insensibilia, aliter erga rationalia, & quę virtute intelligentiæ prædita erant, vt dictum est, & inferius plura de hoc dicemus.

Et cum proiecisset illum dæmonium in medium, exijt ab illo.

COMMENTARIA.

VErbo Christi obediens dæmon exiuit ab homine illo, prius tamen eum proiecit, & iactauit à loco in quo erat, in alium violento impetu; quod quidem permisit Dominus, vt magis manifestaretur dæmonium, quo ille homo opprimebatur, inuitum, & coactum exire, sicq; virtus sanantis, & liberantis agnosceretur; atq; etiam, vt verbū illud (scio, quia fis sanctus DEI) non hominis, sed dæmonis esse, ostenderetur.

ANNOTATIO. LXII.

Quo Dęmones suppleuerint verba exprimere.

NOnnulla adnotanda hoc in loco occurrunt. primo quidem Titus Bostrenus illud (proiecisset in medium) interpretatur pro eo, quod est, fudisse in terrā, seu strauit se solo. Hoc tamen significatio verborū non probat, sed potius proiecisse in mediū non aliud esse, quam vi, & impetu quodam hoiem iactasse, & expulisse à loco in quo erat, in alium distantem, quod fieri potuit etiā si non strauerit solo. Secundo Marcus duo addidit verba, nimirū dęmonem exisse, exclamando voce magna, & discerpēdo hominem. Quod autē ad clamorem attinet, non est intelligendum, dæmonē locutum aliquid fuisse, nā

iussu, & imperio Christi obmutescat, sed vt notat Euthymius Mar. 1. inarticulatas voces, & stridorē edidit, quod etiam muti faciunt: exclamauit autem quia inuit⁹, & coactus exibat. Quod autē ad discerptionē spectat, Enthymius Mar. 1. existimat idē significasse discerpere apud Marcū, quod apud Lucā, in mediū proijcere. Quæ sentētia fuit etiā Aug. lib. 4. de cōsen. Euang. c. 2. Nō tamē satis accōmodatè hoc dici posse videtur, cū lōge aliud sit discerpere hoīem, aliud in mediū proijcere, vnūq; absq; altero fieri valeat, rectiꝰ igit̄ ea distincta esse affirmamus, & vtrūq; factū esse asserimus: nā dæmō ille hoīem discerpsit, & proiecit in mediū. Tertio, nō eodē modo discerptionē hāc interpretātur Doctores; Augustinus enim loco allegato interpretatur iactationē quandā membrorū atq; vexationem, atteſtaturque aliquos codices loco illius (discerpens) habere (conuexans) Euthymius vero discerptionem dicit fuisse proiectionem illā in mediū. Victor autē Antiochenꝰ discerpsisse asserit idē fuisse, ac huc, illucq; iactasse, & in terrā fudisse. At cū verbi significatio sit manifesta, nā tā Græcū quā Latinū verbū idem significat, quod lacerare, seu dilaniare, nō debet cōfundi cū verbo proijciendi, seu iactandi. existimo ergo ad vestimenta debere referri lacerationem hanc, seu dilaniationem; per quandam enim figuram cōtinētis pro contento dicimus hoīem dilaniasse, qui vestes eius, quibus indutus erat, lacerauit. discerpsit ergo Dæmon hominem, non quidē corpore, sed vestimēto, propterea enim addidit Euangelista (& nihil illi nocuit) vt statim explicabitur.

Nihilque illum nocuit.

COMMENTARIA.

NVllum corpori nocumentū intulit Dæmon, quāuis hominem discerpserit, & in medium proiecerit. Solēt enim cū à corporibus Dæmonia expellūtur, in mēbris, aut in viribus, aut in sensibus nocere permitti, vt ex historia Euāgelica constat; hoc autē cū homine isto facere non est Dæmonio permissum, sed id tantū, vt hominē proijceret, & vt discerperet; quo demōstraretur proijcentis malitia; nocere vero corpori non potuit, vt appareret expellentis potentia.

ANNOTATIO. LXIII.

Quo Lucas & Marcus in hac sniā cōueniāt.

AVgustinus lib. 4. de consen. Euangelist. cap. 2. cōcordans locū Mar. 1. in quo Dæmō dicitur discerpsisse hominē, cū hoc Lucæ, vbi nihil illi nocuisse asseritur, inquit, sic nihil nocuisse dicitur, qa illa iactatio membrorū atq; vexatio nō debilitauit hoīem, sicut solent exire dæmonia etiam quibusdā mēbris amota vexatione elisis. Hæc Augustinus. Victor Antiochenus Mar. 1. aliter cōcordat; dicit enim hominem vexatum fuisse, & iactatū humo, nec graiter sauciatum, & hoc Lucam referre. facilius autē respondere possumus, vti supra dictū est, discerptionem non in corpore, sed in vestibus fuisse factā; Lucas vero de nocumento corporis locutus est, quādo scripsit, nihil illi nocuisse. Aduertēdū autē est Christum miracula quidem fecisse, corporibus vtilia, præcipue tamē intendisse animarum salutem, quæ erat per fidē in ipsum; idcirco permittebat aliquādo Dæmonibus, vt electi à corporibus, nocumenta quædā illis inferrent, à quibus ipse postea ea sanabat, vt aduersarij potentia, & malitia manifesta, virtus diuinitatis sanantis agnosceretur.

Et factus est pauor in omnibus.

COMMENTARIA.

PAuor est quidam timor rei magnitudine intellectū dimouēs, vt nesciat inuenire rationē, & causam ipsius; quo pauore omnes, qui tūc, cū Christus Dæmonem eijceret, aderāt, correpti fuere; timuerūt enim in presentia tantæ virtutis, & potentiæ, quanta apparebat in Christo, & eorū mētes confusæ sunt, ignorantes, vnde, aut qui esset, qui tali, ac tanta virtute pollebat. Fuit autem pauor hic non tam voluntarie ab illis excitatus, quam ipsius facti nouitate, ac magnitudine ingestus, ideo dicitur, factus est pauor in omnibus.

ANNOTATIO. LXIIII.

Pauor addit super timorē, & admirationem.

QVod Lucas nūc dicit (pauor factus est in omnibus) Marcus significauit verbis hisce (& mirati sunt oēs) nō enim hæc diuersa sunt, quod ex Græcis verbis manifestius est: nā Lucas vsus est nomine ἔκφοβος Marcus vero verbo ἐκθαμβέω, quasi Latine diceremus (& expauerunt oēs) est autē pauor plusquā timor, & quā admiratio; plus quidē quā timor, quia nō semp timor mentē mouet à loco vt nesciat timēs rei quæ timetur, inuenire rationē: hoc vero pauor faci[illegible]lus etiam est quam admiratio, quia hæc non semper est cum timore, & metu, pauor autē vtrūq; concludit. expauerunt ergo isti, quia timuerūt maiestatis, & potentiæ magnitudinem, sicut timere solēt minores, & infirmiores in presentia maiorū, & fortiorum, ne sibi ab eis aliquid mali inferatur, cui nō valent resistere; eo maxime, quod sibi suorū peccatorū cōscij erant. vnde autē tāta maiestas, ac potētia esset, causam nō inueniebāt, ideo pauor fuit sup eos.

Et coloquebantur ad inuicem dicentes.

COMMENTARIA.

PRoprium est horum, qui timent, & rei rationē ignorant, mutuis vti interrogationibus; singuli enim metu perculsi sperant ab alijs ignoratæ rei inuenire cognitionem, qua sibi consulere valeant; inuicem ergo, qui expauerunt loquuntur, & dicunt, vnus ad alium.

ANNO-

ANNOTATIO. LXV.

MArci verba indicant, hanc sententiam sic continuari debere, nẽpe pauor fuit in omnibus, ita vt colloquerentur inuicem, & dicerent; sic enim habet Marcus, & mirati sunt omnes, ita vt conquirerent inter se dicẽtes. quibus verbis significatur, tãtum fuisse pauorem, vt eo impellerentur ad mutuas interrogationes, quibus rationem facti inuestigarent, vt in commentario dictum est.

Quod est hoc verbum? quia in potestate, & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt.

COMMENTARIA.

MAgnitudiuem operis admirantes, & pauentes dicunt; quod est hoc verbum? id est, magnum, & inscrutabile opus hoc est, cuius causam, & rationem assequi non possumus. Explicãt autem opus hoc, nempe quod immundis spiritibus potestate, id est, auctoritate, tãquam dominus imperat; nec sola potestate, & auctoritate, sed etiam virtute, & potẽtia, nam ad imperium eius illi exeũt. Non semper potestas, & auctoritas virtuti est coniuncta, cõtingit.n. homines aliquid imperare auctoritate, carere tamen. virtute, & potentia, vt quod imperant, efficiatur: sepe etiam virtus est sine auctoritate, & potestate, nam hominibus conceditur virtus, miracula, aut aliquid aliud faciendi non ex dominio, sed ex ministerio; at Christus auctoritate, seu potestate, & virtute miracula operabatur, & immundos expellebat spiritus quasi Dominus, & quasi potens, idcirco hoc admirabantur Iudæi, ac pauent.

ANNOTATIO. LXVI.

Quid per verbum, hoc loco sit intelligendum.

THeophylactus (verbũ) interpretatur sermonẽ illum, quo vsus est Christus dicẽs (obmutesce, & exi ab illo (vt sit sensus, qualis, & quam potens est sermo iste, quod imperat dæmonibus, & exeũt, hac relata expositione, adfert etiam aliam Euthymius Mar. 1. quam recipiunt quidam recentiores (verbum) doctrinam Euangelicam interpretantes, quasi hi admirarentur, quod eam tanta virtus comitaretur, ac tanta docentis potestate comprobaretur. vtramque expositionem verba Marci refutare videntur, sic enim habet. Quidam, est hoc; & quænam doctrina hæc noua? Quia in potestate spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Quibus verbis prior expositio non videtur accommodata: illud namq. (quid est hoc;) non sermonem, sed factum ipsum indicat, & his respõdet, quod dicit Lucas, quod est hoc verbum? similiter posterior interpretatio reijcitur: nam aliud est illud (quæ doctrina hæc noua; quod Lucas tacuit, & solum meminit, illius (quid est hoc?) Est igitur tertia expositio Victoris Antiocheni Marci. 1. qui ad factum ipsum refert, vt in commentario dictum est: phrasis enim est Hebræa verbum pro facto, & opere vsurpare, vt adnotauimus sæpe, & maxime super illa verba superiora (videamus hoc verbum, quod factum est, quod fecit Deus.) Dicitur autem Christus in virtute Spiritus eijcere, ad distinctionem magorum, & eorum, qui ex dæmonum pacto eosdem expellunt: Christus vero virtute eijciebat eos. Dicitur autem in potestate, quia non vt Prophetæ, & Sancti homines, tanquam ministri Dei; at Christus vt Deus, & Dominus eos exire imperabat.

Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.

COMMENTARIA.

VErba Marci locum hunc explicant: processit, inquit, rumor eius statim in omnem regionem Galilææ. Tam præclaro, & insolito facto nomen Christi diuulgabatur per totam illam regionem Galilææ, in qua gestum fuit. Dicitur autem (statim) quia breuissime per totam regionem fama percrebuit.

Surgens autem IESVS de Synagoga introiuit in domum Simonis.

COMMENTARIA.

POst miraculum præcedens protinus hoc subsecutum est; egressus enim Christus de Synagoga Capharnaum, vbi hominem à dæmone obsessum liberauerat, in domum Simonis se recepit, vt cibo corpus reficeret, vbi socrui Simonis febri laboranti sanitatem restituit, vt in sequentibus narratur.

ANNOTATIO. LXVII.

Series historiæ texitur.

HIstoriæ contextus, vt ex Marco constat, talis est. Præteriens IESVS Mare Galilææ, vidit duos fratres Simeonem, & Andream mittentes retia in mare, & vocauit eos; illi autem relictis retibus sequuti sunt eum, & progressus pusillum vidit Iacobum, & Ioannem eius fratrem, qui vocati secuti etiam sunt eum. post hæc cum illis venit Capharnaum, ibique in Synagoga hunc obsessum à dæmone liberauit, protinus autem inde egressus cum prædictis Discipulis, Simonis domũ ingreditur, vbi miraculum sequens operatus est, quod Marcus significat dicens: protinus egredientes de Synagoga venerunt in domum Simonis, & Andreæ cum Iacobo, & Ioanne, quod eodem die gestum esse cum præcedenti manifestum est. Hinc constat Matthæum. cap. 8. narrantem hoc miraculum post Centurionis historiam, quam Lucas refert cap. 7. non seruasse ordinem temporis, sed post

posuisse, quod prius factum erat, vt solent Euãgelistæ aliquando facere. Victor Antiochenus cibi sumendi causa se in domum Simonis Christum recepisse affirmat, id quod confirmat subsecutus effectus; nam ibi à socru Simonis illi ministratum est. Cõmendat autem Ambrosius lib. de Viduis, Saluatoris clementiam, & humilitatem, qui vilis, inquit tugurij penetralia nõ est dedignatus succedere. Marcus cap. 1. non solius Petri, seu Simonis, sed etiam Andreæ domum hãc vocat. Vbi insurgunt duæ difficultates, quartum prior est, cũ Simõ, & Andreas essent de Bethsaida, vt cõstat Ioannis. 1. quæ media est inter Capharnaum, & Magdalum, qua ratione domus eorum dicitur fuisse in Capharnaũ. Quidã recentiores hãc domum non in Capharnaum, sed in Bethsaida asserunt extitisse, sic enim historiam nectunt, vt Dominus postquam in Synagoga Capharnaũ hominem obsessum à Dæmone liberauit, profectus sit in Bethsaida, & ibi domum Simonis, & Andreæ fuerit ingressus. ad hoc autem affirmandum inducti sunt prædicto argumento, quod Simõ & Andreas erant de Ciuitate Bethsaida. Huic tamẽ sententiæ obstare videntur verba Euangelistæ, sic enim habet: surgẽs Iesus de Synagoga introiuit in domum Simonis, quod etiam refert Marcus. Quæ verba significant non in aliam Ciuitatem profectũ tunc esse, sed ex Synagoga in domum illam se recepisse. Est autem argumentum efficax contra eam sententiam: nam quando hoc miraculum in Synagoga fecit, erat Sabbatum, vt constat ex antecedentibus; egressus igitur non potuit venire Bethsaida, nam Sabbato nõ poterat confici iter, nisi ad vnicũ milliare, quod dicebatur iter Sabbati: Bethsaida aũt multo distantior erat à Capharnaum. nec argumentum recentiorũ alicuius momenti est, nam & Christus domum habuit in Nazareth, vbi conceptus, & nutritus est; postea vero habitauit in Capharnaũ, vt habetur Mat. 4. sic & Simon, & Andreas, licet nati essent, & educati in Bethsaida, tamẽ domum habitationis habere potuerũt in Capharnaũ, quod probabile facit, quia cum piscatores essent, eum locum habitationis elegerũt, qui erat vicinior mari, qualis erat Ciuitas Capharnaum; etsi enim Bethsaida non multum distaret à mari Galileæ, tamen Capharnaũ erat multo vicinior, vt pote ad littus sita. quã sentẽtiam secuti sunt quidam alij recentiores, probabilitate non caret. Mihi tamen probabilius dicẽdum videtur. domũ hanc nõ fuisse Simonis, & Andreæ propriam, sed socrus Simonis, in eam tamen eos se recipere solitos fuisse, quoties in Capharnaũ diuertebant propter affinitatem. vnde dicta est domus eorum quantum ad habitationem. propria tamen eorum domus erat in Bethsaida. Hęc sententia conformis est traditioni Epiphanij, qui hære. 51. refert Petrum à Bethsaida fuisse, tamen vxorem duxisse à Capharnaum, vnde socrũ illius ibi sanauit Christus à febri. Posterior difficultas est, quomodo dicta sit domus eorum, si iam reliquerant omnia. Huic facile responderi posset iuxta id, quod proxime diximus, nimirum domum hanc non propriam illorum fuisse, sed socrus Simonis. Quod si propria erat eorum, dici potest eos reliquisse omnia, quantũ ad proprietatem, non autem quantum ad vsum: nã & post Resurrectionem retibus vsi sunt.

Dom⁹ hęc Simonis nõ in Bethsaida, sed in Capharnaũ erat.

Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.

COMMENTARIA.

PRosequitur Euangelista miraculi historiam, describitq. personam, & miraculi materiam. causa sibi sumẽdi, diuerterat, sed quæ ministratura erat, decumbebat infirma. Socrus, inquit, Simonis magnis febribus tenebatur. Socrus autem Simonis dicitur, cuius filiam Simon priusquam à Christo vocatus esset, duxerat vxorem, quæ teneri febribus magnis dicitur, quia cogebatur decumbere præ morbi grauitate, nec ministrare poterat.

ANNOTATIO. LXVIII.

TErtullian. lib. de Mònogamia, à noĩne socrus deducit Petrum fuisse vxoratum: agnosco, inquit Petrum maritum per socrum. quod etiam recipit Hieronymus lib. 1. aduersus Iouinianum: Socrus enim nomẽ est affinitatis, quæ ex matrimonio ortum habet. An autem id tunc temporis superstes esset vxor, Hieronymus negare videtur; Clemens vero Alexan. lib. 7. stromatum affirmat, dicens eam postea pro Christo martyriũ subuijsse. Socrũ hanc inter viduas Ambrosius lib. de Viduis, numerat, qa tunc, cum sanata est, vidua erat. Hæc nunc attigisse sit satis.

Incertum est an hoc tempore viueret vxor Petri.

Et rogauerunt illum pro ea.

COMMENTARIA.

NOn tantum ex fide, & proximi dilectione præces hæ emanabant, sed etiam ex quadã necessitate; credebant quidem, qui rogarunt potuisse Christum illam à febribus liberare, & affectu dilectionis, qno eam prosequebantur sanitatem illi optabant. præter hæc tamen cum non haberent, qui mensæ ministraret, necessitate quadam compulsi rogarunt pro ipsa. tales præces Dominus exaudiuit, quando expedire nouit. Bonum igitur est, & Deo gratum, preces pro infirmis ad Deum fundere, pro sanitate illorum impetranda, tũc maxime, quando sanitas honesto fine desideratur.

ANNOTATIO. LXIX.

MArcus addit (statim dicũt de ea) id est, certiorem faciunt Dominum de infirmitate socrus, quæ erant ministratura; & pro ea rogarunt, vt dicit Lucas. Ambrosius autẽ lib. de Viduis, eos, qui nunc rogasse dicuntur, Simonem, & Andreã fuisse testatur, quod verum est, tamen alios non excludamus. cum enim ex Marco constet Dominum nõ cum solis his duobus sed etiam cum Iacobo, & Ioanne domum

mum illam ingreſſum eſſe, probabile eſt eos omnes diſcipulos pro illa rogaſſe. Athanaſius vero orat. 4. contra Arianos cauſam precum inſinuat, nimirum neceſſitatem miniſterij: neceſſitas, inquit, requirebat vt Dominus ſocrum Petri febrientem excitaret, quod etiam aſſerit Victor Antiochenus Mar. 1.

Et ſtans ſuper illam.

COMMENTARIA.

ANnuit precibus Diſcipulorum Dominus, & ſanaturus eam, adſtitit ſuper illam, id eſt, acceſſit decumbenti, ac inflexo corpore manum eius apprehendit, erigens eam, hoc enim Marcus explicuit dicens, accedens eleuauit eam manu eius apprehenſa; non enim manus iacentis tangi potuit, niſi Chriſto ſe inclinãte, & corpus flectente, & hoc eſt, quod dicitur (ſtans ſuper eam) noluit enim abſentem ſanare, cum poſſet, ſed preſentem, vt ſic illius fidem magis ſibi conciliaret; ſic enim illa ignorare non poterat ſe imperio Chriſti ſanitatem recepiſſe.

Imperauit febri, & dimiſit illam.

COMMENTARIA.

NOn vtitur precibus, ne reputetur ſimplex quidam Propheta, aut purus homo; ſed imperio, vt credatur DEVS, & Dominus, qui verbi ſui virtute omnia operatur, & mouet; quod rei probauit euentus; nam ad Domini imperium receſſit febris, & reſtituta eſt ſanitas.

ANNOTATIO. LXX.

An legendũ ſit imperauit, an vero increpauit.

VErbum (imperauit) Græce ἐπετίμησε, illud idẽ eſt, quo paulo ſuperius vſus eſt Euãgeliſta dicẽs (increpauit illi IESVS dicẽs obmutеſce) quod quidem varie vulgatus interpretatur: nã prædicto loco, & Matth. 16. vbi idem eſt Græcum verbum, vertit verbo increpandi: cœpit, inquit, Petrus, increpare illum. alijs tamen in locis idem verbum interpretatus vtitur verbo imperandi, aut præcipiẽdi, nam Matt. 8. habetur, imperauit ventis, & mari, & Matth. 12. præcepit eis, ne manifeſtum eum facerẽt. in omnibus autem his locis Græce idem eſt verbũ. Hoc ergo in loco interpretatus eſt (imperauit) ſicq. Ambroſius lib. de Viduis, legit. Euthymius autẽ nõ ſolum explicat iuxta hanc ſignificationem, ſed etiã cenſet non eſſe explicãdum verbo increpandi; eãq. ſignificationem cum vulgato ſecuti ſumus in commentario. quidam vero recentiores idem verbum retinentes legunt etiam in hoc loco (increpauit febrim) & re vera verbum Græcum ἐπετίμησε, plus indicat, quam Latinum (præcepit) aut (imperauit) nempe comminando præcipere, vt Matth. 12. præcepit, inquit, eis, ne eum manifeſtum facerẽt, id eſt, (additis minis iuſſit:) aut cum quadam reprehenſione aliquid dicere, quomodo Matth. 16. dicitur, Petrus increpaſſe Chriſtum: aut cum obiurgatione iubere, vti paulo ſuperius dicitur increpauit eum dicens obmutеſce. quæ etiam ſignificatio huic loco accõmodari poteſt. quod ſi quis obijciat, quæ increpatio fieri potuit febri ſenſus incapaci? Reſpondeo primo: ſi ea obiectio efficax eſſet, nec etiam eſſet febri imperandum: nam nec voces imperantis percipere valuit febris. Secundò, quia verbum Chriſti non tantum ſignificatiuum, ſed etiam virtuoſum, & potens erat, idcirco verbis potuit febrim expellere, & inſenſibilia mutare: non ergo vtebatur hoc imperio, vt febris, aut inſenſibilia perciperent ſignificationem, ſed vt ea verbi virtute videntes excitarentur, & noſcerent poteſtatem, & dominium, talia verba proferentis: ſignificabant ergo verba hæc hominibus; operabantur vero in rebus inſenſibilibus. Iuxta hoc tertio dico, Chriſtum increpaſſe febrim, vt ſignificaret hominibus audientibus huiuſmodi mala, ac infirmitates culpa hominis emanaſſe; non enim ſic Deus hominem à principio fecit, ſed ipſe talem ſe reddidit peccato ſuo; increpatio igitur febris culpam, & cauſam reſpexit, virtus autem verbi illam expulit, ac ſanitatem reſtituit.

Et continuo ſurgens miniſtrabat illis.

COMMENTARIA.

VIrtus diuina eo ſe prodidit, quod magnis febribus detentam, verbo ſolo, & tactu tam celeriter, tamque perfecte ſanauit, vt continuo menſæ miniſtrare poſſet, & quæ ad cibum neceſſaria erant præparare. Apparet in his verbis miraculi occaſio, vt ſupra diximus, nempe neceſſitas quædam miniſtrandi. Exemplumq; datur infirmis, vt Victor Antiochenus notauit, ne ſanitatis beneficium aut præpoſtere à Deo expetant, verum eo præcipue animo, vt ſanitatem iam adepti præceptis illius accuratius pareant: ſanctiſque eiuſdem neceſſaria vitæ præſidia facilius ſubminiſtrare valeant.

Cum autem ſol occidiſſet, omnes, qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum.

COMMENTARIA.

EOdem die Sabbati, quo vtrunq. miraculum narratum edidit Chriſtus; poſt occaſum vero Solis multi infirmi varijs languoribus affecti ducuntur ad eum à parentibus amicis,

cis,familiaribus,alijsue personis,vt sanẽtur ab illo. Nõ temere autem tempus notatur,post Solis nempe occasum; Iudæis enim illis persuasum erat Sabbatis curare fas non esse,sed & Iudæorum proceres idipsum turbis vitio dabant Luc.13.dicentes, sex dies sunt quibus oportet operari. in his ergo venite, & curamini, non in die Sabbati,eo nunc maxime,quia opus quidam corporis miscebatur, quo infirmi debiles, à recte valentibus portabantur: eius ergo rei causa Sabbati finem expectarunt; post solis enim occasum opus quoduis exercere licebat.

ANNOTATIO. LXXI.

Verba hæc iuxta Lucæ, & Marci Euãgelium exponuntur.

MArcus cap.1.sic habet (vespere autem facto, cum occidisset Sol,afferebant ad eum omnes male habentes) quod vt notat Augustinus lib.2.de consen.Euan.cap.22.indicat, hæc quæ sequũtur,ad eiusdem diei tempus pertinere, in quo socrus Petri sanata est. vbi notandum est, non superflue additũ esse priori verbo(vespere facto)illud posterius(cum occidisset Sol)vt enim notauimus in commentarijs in Ioãn. cap.13. annotat.4,duplex erat vesper apud Iudæos vnum.quod paulo post meridiem est,quod nos appellamus hora vesperarum. alterũ post Solis occasum, idcirco Marcus adiecit (cum Sol occidisset)vt de posteriori vespere se loqui significaret; illud enim prius ad diem Sabbati spectabat, in quo operari non licebat. causam autem in commentario expositũ, cur post Solis occasum infirmi sint ad Christũ adducti, adfert victor Antiochenus Marc. 1.vbi respõdet etiam obiectioni cuidam,nempe cur Discipuli Domini ante Solis occasum sanitatẽ, seu curationem petierunt pro socru Simonis. ad quam obiectionem sic inquit: Christi Discipulis,qui non nullos iam in fide progressus habeant, vespera non expectata, Iesum, vt Petri socrum à morbo exsuscitet, rogant. Hæc ille. Marcus multitudinem hãc infirmorum, & eorum, qui simul venerãt cum eis, sic explicat:afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes,& erat omnis Ciuitas cõgregata ad ianuam, scilicet domus illius, ad quam diuerterat.

At ille singulis manus imponens curabat eos.

COMMENTARIA.

QVi poterat sola voluntate curare, manus impositione vsus est, vt distinctius omnes agnoscerent medicum,à quo sanabantur: qua etiam de causa non simul omnes verbo vno,sed singulis manum imponens sanitatem restituebat; sic etiam eis clementiorem se exhibebat;simulq. significabat vnumquemq. beneficio accepto ita deobligatum manere. ac gratum se debere benefatori præstare, ac si solus ipse beneficium recepisset; vitium enim hominum est frequens, minus obligatos se agnoscere beneficijs, quæ alijs etiam conferuntur, quasi maior liberalitatis conferentis minus obliget recipientes, cum potius id debeat eos efficere magis gratos.

ANNOTATIO LXXII.

MAtthæus cap.8.hanc referens historiã citat testimoniũ Isaiæ 53.sic.n. habet, vespere autẽ facto obtulerunt ei multos dæmonia habẽtes, & eijciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curauit,vt adimpleretur,quod dictum est per Isaiam, ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portauit. in cuius loci explicatione non immorabor, quia non ad nostra commentaria in Lucam ea verbo pertinent.

Exibant autem à multis dæmonia clamantia.

COMMENTARIA.

VT ex Marco constat, non tantum male habentes, sed etiam à dæmonibus obsessi asserebantur ad Christum, qui varijs languoribus affectos curabat, & dæmonia à corporib. eijciebat;exibant autem dæmones virtute ac potentia Christi oppressi,ac coacti,clamãtes, & clamore ipso testificantes se inuitos à corporibus; quæ obsidebant, expelli.Dicit autem (à multis) quia non omnia dæmonia, quæ Christus tunc expulit,clamabant,ipsumq. confitebantur.

Et dicentia,quia tu es filius Dei.

COMMENTARIA.

COnfitentur dæmones eiecti, Christum filium Dei, tum timore, ne grauiori pœna ab ipso efficiantur: tum superbia, ne ab homine puro videantur expelli, ac superari. Malunt enim veritatem confiteri, quam ab illa excellentia, quam apud homines ambitiose, & superbe expetunt,vel minimum deturbari;minoris autem fieri sibi videbantur,si ab eo, qui Deus non erat, inuiti eijcerentur. Hæc autem verba per ora eorundem hominum, à quibus exibant; loquebantur.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXIII.

Verba & corũ sẽsus magis declarantur.

PRiorem causam confessionis huius dæmonum tradit Augustinus tract.10.in Epistolã Ioannis, nempe timorem, nam confitebantur eum esse filiũ Dei, vt ab eis discederet. idem etiam dicit serm.33. de verbis Apostoli. Quod autem ad litterã spectat, Græca quædam exemplaria habent sic, (quia tu es Christus filius Dei) sicque legit Euthymius. Latina vero vulgata non habẽt illud (Christus) & existimo nullo modo legi debere, nam contradiceret verbum hoc sequenti sententiæ, non sinebat ea loqui, quia sciebant eum esse Christum. quæ sententia indicat, dæmones non manifestasse eum esse Christũ; licet enim idem sit filius Dei, qui Christus; tamẽ nomẽ Christi non pronunciauit dæmon, vt paulo post explicabitur. si ergo legeremus (tu es Christus) non esset verum, quod sequitur, prohibisse dæmonibus, ne loquerentur eos scire illum esse Christum; idem enim est sensus, etiamsi eam sententiã causaliter exponamus: retinenda igitur est lectio vulgata cõmunis. cuius rationem sequenti Annotatione explicabimus.

Et increpans non sinebat ea loqui.

COMMENTARIA.

CHristus eorum superbiam, & malitiam increpans silentium imposuit, ne plura quam quæ dicta sũt, loquerentur; nisi enim eos dæmones à loquendo prohibuisset, eum esse Christum, & Messiam à Iudæis expectatum. per ora illorum hominum palam, & expresse annunciassent, non quidem intentione recta, sed peruersa, vt prædicationis eius veritatem diminuerent, quasi à fallacibus dæmonibus annunciatum.

Quia sciebant eum esse Christum.

COMMENTARIA.

CAusa est hæc, cur illis silentium imponebat, nempe, quia nouerant enm esse Christũ. ne igitur veritas à fallacibus dæmonibus, ante tempus prodiret, non sinebat eos loqui; non enim ab eis, nec tunc temporis ita manifeste annuncianda erat.

ANNOTATIO. LXXIV.

Particula (quia) causam nõ declarationem importat.

GRæcus sermo ambiguus est: particula enim ὅτι, Latine (quia) & declarationis est, & causæ. si priori modo accipiatur, sensus est, præcedentibus sic connexus: non sinebat dæmonia loqui, hoc nimirum, quod scirent eum esse Christum: si vero posteriori modo accipiatur hæc sententia causa est præcedentis, nempe causa, cur non sinebat eos loqui, ea erat, quia illi nouerant eum esse Christum, sicut in commentario explicatum est. Euthymius Marc. 1. priorem videtur sequi sensum, cui etiam nonnulli ex recentioribus consentiunt; mihi tamen posterior accommodatior visus est: si enim dæmones hi dixissent, nos scimus te esse filium Dei, tunc quadraret expositio prior, nempe, non sinebat eos loqui hoc, quod scirent eum esse Christum, at non sic se habent illorum verba, sed dicunt, tu es filius Dei. dicendum ergo erat, nõ sinebat eos loqui ipsum esse Christum, sicut Math.16.dictum est (præcepit eis, ne cui dicerent, quoniam ipse esset Iesus Christus) vbi nunc dicitur (ne cui dicerent, quoniam scirent ipsum esse Iesum Christum.) verbũ ergo illud (sciebant) confirmat particulam illam, (quia) non declarationem, sed causam indicare. Hoc autem verum est, siue vno, siue altero modo interpretemur, verba hæc in eundem incidere sensum: nam, dum causa assignatur, cur non sinebat dæmones loqui, nimirũ quia sciebant eum esse Christum, indicatur, quid sit id, quod non sinebat eos loqui, nimirum eum esse Christum. Est autem obseruatione dignum, ter dæmones Christum confessos esse. Primo quidẽ paulo superius, quando dæmon ille dixit: Scio te, quia sit sanctus Dei. Secundo loco hoc, & Mar.1. quando plures dæmones confitebantur. tu es filius Dei. Tertio Matth.8. Mar.5. & Luc.8. quando deprecabantur, vt permitteret eos abire in porcos, dicebãtq; (Iesu fili Dei Altissimi) nunquã tamẽ eos illũ appellasse Christũ, seu Messiã legimus. Immo, hoc, quod supius loqui vetuit, quãdo dixit obmutescẽ) & nũc cum dicitur, non sinebat eos loqui, additurq; causa, non quia sciebãt eum esse filiũ Dei, sed quia sciebãt eum esse Christum. Quãuis autẽ re ipsa idẽ sit filius Dei qui Christus, seu Messias; non tamẽ id erat cõfiteri eum esse filium Dei, & Christum, quod manifestant verba ipsa Euangelica; nam dæmonibus confitentibus illum filium Dei, & vetitũ est, nec eũ Christum esse loquerẽtur; immo Matth.16. cum Petrus coram cõdiscipulis confessus esset vtrumque, dicẽs, tu es Christus filiꝰ Dei viui: Christus ipse prohibuit illis prius, præcepit, inquit, discipulis suis, vt nemini dicerent, quia esset Iesus Christus. inuestigandа igitur sunt huius rei causa, & mysterium. Nemo autem, vti paulo ante diximus, ignorat, si rem ipsã cõsideremus, eundem esse, qui sanctus Dei, filiusq; Dei dictus est, & Christum ipsum, qui diuersis rationibus his nominibus appellabatur, cum vnus, & idem esset. Hoc tamen erat discriminis. Primo quidem, quod Christi nomẽ erat cũctis Iudæis notius, & manifestius, omnes enim tam sapientes, quã insipientes in eum credebant, & futurum expectabãt, quem Messiam, seu Christum appellabant; eum autem filium Dei esse non omnes nouerãt, quod satis indicauit ipse Christus, quando Matth.22. interrogauit Doctores illos Iudæos, Christus quãdo venerit, cuius filius est? volens probare eum, quem Messiam credebant, & sperabant, filium esse Dei, dicente Dauid in Spiritu: Dixit Dominus Domino meo. à principio etiam multi eum confitebantur Christũ, & tamen nondum esse filium Dei intelligebant: nã & Martha, & Maria Christum scientes Ioã.11. nõ statim diuinitatem eius nouerunt, vnde illi dictum est, nonne dixi tibi, quia si credideris videbis gloriam Dei? eaque de causa illa insignis Petri cõfessio

Rationes ob quas Dominus noluit à dæmonibꝰ Christum nũcupari Matt.22

Dæmones ver Iesum confessi nũ quã Christũ nuncupa runt.

com-

cõmendatur, quæ vtrũque cõplexa est: Tu es Christus filius Dei viui. Martha etiã, postquã à Christo edocta, & instructa est; protulit: Credidi, quia tu es Christus filius Dei viui, qui in hũc mundũ venisti. Hinc factũ est, vt licet dæmones cõfessi essent illũ filiũ Dei; nõ tamẽ propterea oẽs intellexerint illũ esse Christũ, & Messiã, & maxime, q̃ noĩa illa ab audiẽtibus nõ ita perfectè intelligebatur, & poterant nõ Messię, sed prophetę alicui insigni tribui. Secundo: Ex noĩe Christi maiorẽ occasionẽ insequẽdi eũ Iudęi acceperũt, quã ex noĩe filij Dei; ex illo.n. Christũ Regẽ futurũ sperabãt, cum ideo Christũ, id est, vnctũ dictũ reputarẽt, qa regnũ tẽporale adepturus esset. cui argumẽto illud est, quod Luc. 23. vt apud Pilatũ deterrẽt, quod Regnũ Cæsaris vsurpare tentasset, dixerũt: Hũc inuenimus subuertentẽ gentem nostrã, prohibentẽ tributa dari Cęsari, & dicentẽ se Christũ Regẽ esse. Hoc vltimum verbum (Regem esse) addiderunt, vt significarent Pilato Gentili, qui se Christum dicit, consequenter asserere se Regem esse. Confirmat hoc, quod cũ Ioan. 19. audisset Pilatus à Iudęis, Christũ filiũ Dei se facere, timuit quidẽ, nec ausus est eũ morti tradere, actũ iterũ audisset illũ se Regẽ facere, nimirũ, quia se esse Christũ cõfitebatur, statuit eũ occidere pp Cæsarem; vnde Matt. 27. dixit: quid igitur faciã de Iesu Nazareno, qui dicit Christus? & milites Regis insignia illudẽtes eũ induerũt. Hæc est etiã causa, cur Iudæi Io. 10. cũ iã audissent Christum filiũ Dei esse, nondũ sibi videbantur sufficientem habere causam perdendi eũ apud Pręsidẽ Romanorũ, idcirco accesserũt ei dicẽtes, quousq; aĩam nr̃am tollis? Si tu es Christ⁹ dic bis palã: quorũ dolos Christus intelligẽs, veritatem cõfessus est, se nẽpe filiũ Dei esse. ex quo illi deducere poterãt, eũ esse Christũ, & Messiam; tamẽ ab ipso Christi noĩe abstinuit. vnde nec illum accusare potuerũt. Patet igitur ex his causa, cur noluit Christus hoc noĩe à dæmonibus manifestari, nẽpe quia hæc manifestatio erat Euãgelica, & ad Apostolos spectabat, & quod maxime ad rem facit, ne ante tẽpus excitarent contra eum Iudæos, ministrarẽtque occasionem eum apud Gẽtes accusandi; ob id enim etiam Discipulis id vetuit, vt supra diximus.

Luc. 23.

ANNOTATIO. LXXV.

An dæmones nouerint Dominum esse Messiã.

Difficultas grauis se offert, an Dæmon nouerit Christũ. nõ loquimur autẽ de tẽpore ante tentationẽ, & Christi prædicationẽ, ac miracula; eo.n. nõ nouit; sed sermo est de tẽpore post tentationẽ, & maxime postquã prædicare, & miracula facere cœpit, qñ per os illius superius narrati hoĩs locutus est dicens: Scio te, quia sis sãctus Dei; & tũc multi clamarũt, qa tu es filius Dei. Et quidem difficultas duas hẽt partes. vna est an nouerit illũ esse Christũ, & Messiã. altera est an cognouerit esse filiũ verũ, & naturalem Dei. Prior pars non habet magnam controuersiam, nempe Dæmonem nouisse Christũ esse Messiã promissũ, quod verba Euãgelica satis aperte indicãt, nẽpe (sciebãt eũ esse Christũ) idque ex miraculis, Scripturarũque signis, prædictionibus assequi potuit; dæmonibus.n. Christi miracula admirabiliora erãt, quã hoĩbus; propterea quod illi causas multarũ rerũ cũ nossent, videbant oẽm vim naturæ superare, esseque vera miracula. Præterea, quia illis erat manifestũ; illa miracula nõ dæmonis, sed diuina virtute facta, qd hominib. non erat ita pspicuũ, licet certũ esse potuerit. cũ ergo miraculis probaret Christus se esse Christũ, & Messiam, id Dęmõ non ignorabat, quod nec hominibus ignorare licuit: nec potest dici Deũ impedisse, ne Dæmõ Christũ agno sceret; de hoc enim impedimento non solum non constat, sed id potius Scriptura non fuisse testatur, cum legamus, quod dictum est de dæmonibus, nempe, sciebant eum esse Christum. Posterior autem pars est in controuersia posita, nempe, an nouerit Christum filium Dei esse. De qua re Hieronymus Matth. 8. refert quorundam sententiam, affirmãtiũ, dæmones id nouisse; nõ autem Diabolum, qui inter eos maior, & princeps est; hic enim, vtpote nequior ignorauit, malitia maxime excæcante eum. quam sentẽtiã ipse Hieronymus irridet, asseritq; neminem illorũ nouisse, omnes vero suspicatos fuisse. Verba Hieronymi sunt hæc: Ridicule putant quidam dæmones scire filium Dei, & Diabolum ignorasse, eo quod minoris malitiæ sint isti, quam ille, cuius satellites sunt, cum omnis scientia discipulorum ad magistrum referenda sit: & tam dæmones, quam Diabolus suspicari magis filium Dei, quam nosse intelligendi sunt; nemo enim Patrem nouit, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Hæc Hieronymus. Cuius sententia si ponderetur, non videtur argumẽtis admodum efficacibus confirmari; duabus enim rationibus vtitur contra opinionẽ recitatã. prior est, quæ ostendit, non posse Diabolum ignorare, quæ inferiores dæmones sciũt, quia Diabolus, inquit, est magister, dæmones vero discipuli; nõ ergo ignorare potuit Diabolus, q̃ nouerũt dæmones. quæ ratio efficax esset, si sciẽtia oĩs dæmonũ esset à Diabolo p doctrinã, aut disciplinã, aut reuelationem accepta. Hoc autẽ nõ ita est; naturalẽ.n. scientiã oẽs à Deo ipso immediate cũ natura, & intellectu receperũt infusam. Acumine autẽ intellectus vnusquisque multa assequit̃ p se. posset nosse minor, quæ non nouit maior; sicut discipuli multa norũt, quæ magistri ignorãt, pter ea, qnæ p disciplinam acceperũt. Posterior ratio Hieronymi est, quæ probat omnes suspicari quidẽ, sed neminem nosse: nemo ĩqt, nouit Patrẽ, nisi cui voluerit Filius reuelare: at Filius nõ reuelauit dæmonibus Patrẽ: igitur nõ potuerũt nosse Filiũ. Nec hæc etiã ratio efficax est; fateor.n. neminẽ nouisse Patrẽ, & Filium, nisi cui voluit filias reuelare; tamẽ dicimus Filiũ reuelasse se dæmonib⁹, nõ quidẽ infundẽdo lumẽ fidei, sicut viatorrbus, nec per lumen gloriæ, sicut beatis, sed p miracula quæ fecit, & verba, quæ docuit illis nõ ignota; ex his.n. dęmones suo adiuti intellectu à Deo illis dato assecuti sunt illũ esse filiũ Dei; simul ẽt p Scripturas, & prophetias. quod Aug. lib. 9. ciui. c. 21. fatetur dicẽs, Christũ Dei filiũ manifestasse se dæmonibus, quantũ ipse voluit, voluit autẽ quantũ oportuit, oportuit vero quantum eis terrendis inno tescendum fuit, ex quorũ tyrannica quodammodo potestate fuerat liberaturus prædestinatus in suum Regnum: Innotuit autem dæmonibus non per id, quod est vita æterna, & lumen incõmutabile, quod illuminat pios, cui viuendo per fidem, quæ in illo est, corda mundantur, sed per quædam temporalia suæ virtutis effecta, & occultissima signa præsẽtiæ, quæ Angelicis sensibus etiã malignorum spirituũ potius quam infirmati hominum possent esse conspicua. Hæc ex Augustino habentur, quibus ratio Hieronymi facile dissoluitur, firmaturque sentẽtia, dæmones nouisse Christum Dei filium, Quam etiã

An dæmones nouerint Christũ esse filium Dei.

antiqui, & graues patres amplexi sunt. Gregorius enim Nazianzen. orat. 2. in Pascha, quæ ordine est 42. exprobat Arianis eorum infidelitatẽ, dicens: dæmones nouisse Christum filium Dei, quod ipsi negabant. asserit autem dæmones id cognouisse ex doloribus, quos sentiebant, quãdo ab ipso fugabantur. Irenæus etiam lib. 4. cap. 14. in eadem est opinione, scilicet dæmones nouisse Christum filium Dei. Ambrosius etiam lib. 3. de fide cap. 7. Gregorius etiam lib. 3. moral. cap. 11. asserit dæmones nouisse Christum filium Dei ex miraculis. at vero ex infirmitate carnis ignorasse postea, allegatq; locũ hunc Lucæ, quo constat eos tunc nouisse. Victor aũt Antiochenus, quẽ supra retulimus, affirmat dæmones simulasse se scire, tñ non sciebant certa scientia, & firma, quod verũ est: nam cognitio eorũ opinio, nõ visio, non fides erat, in ea tamen opinione nõ dubitabãt, & forsan Hieronymus eam appellauit suspicionẽ. Qdod autem dæmones nouerint filium Dei, illud mihi videtur satis efficaciter probare, quia Christus sufficientia argumenta dedit hominibus, quibus nõ solum possent, sed etiam deberent credere eum filium Dei. cum ergo ea argumenta nota fuerint dæmonibus, non est cur ignorasse dicantur. Præterea cum nouerint eum esse Christum, & ex Scripturis, quæ illis cognitæ erant, deducatur certo, filium Dei Christũ esse, dæmonibus profecto ea veritas patuit. Nec est, cur quispiam obijciat, si dæmõ nouit Christum esse, & filium Dei, qua ratione illum interfici procurauit: nã cũ mortalem viderit, posseq; mori, tentauit occidere, nescius illius mortem in eius ruinam esse præparatam; putabat enim salutem hominum impedire interficiendo, & laqueo suo comprehensus est, Deo id disponente.

Rõne confirmatur, quod dæmones nouerint Christũ esse filium Dei.

Facta autem die, egressus ibat in desertum locum.

COMMENTARIA.

VEspere illius diei, in quo Christus in Synagoga hominem à dæmone obsessum liberauerat, curauit infirmos, & eiecit dæmonia, de quibus proxime dictum est, mane autẽ facto, quod est principium diei sequentis, succedens vesperi, & nocti iam dictæ egressus est Dominus è Ciuitate Capharnaum, & iuit in desertum locum, vbi hominum habitatio nulla erat.

ANNOTATIO. LXXVI.

De concordia Euangeliſtarũ super his verbis.

MArcus c. 1. habet (diluculo valde surgẽs, egressus est in desertũ locum) Græce (Mane, noctu valde surgẽs egressus est) hæc aũt non contradicunt verbis Lucæ; sic. n. Euthymius cõciliat. crepusculũ enim diei seu diluculũ dicitur valde mane, cum adhuc tenebræ sunt, quod dicit Marcus, & hoc idẽ est principium diei, quod narrat Lucas. Quidam recentiores aliter componunt hãc dissonantiã apparentẽ, nẽpe Christum surrexisse diluculo valde, seu mane valde, non tamen est egressus ciuitate, nũi orto die. Hoc tamen non est probabile: nã Christus egressus est turbis nesciẽtibus, vnde factũ est postea, vt eum requirerent: id autem non esset, si orto die egressus esset. Accõmodatius dici posset illud (facta die) connecti debere verbo (ibat) in hunc sensũ, quod egressus quidẽ est valde diluculo à ciuitate, sed antequã peruenisset in desertũ, dies factus est; hoc. n. significat (ibat facta die) prima conciliatio optima videtur. Ex his consequitur ea, quæ Matth. cap. 8. narrat post curationem infirmorum, & obsessorum à dæmone vespere factam, non connecti proxime inter se, sed alio post tempore facta fuisse: nam quæ proxima fuere, Marcus, & Lucas referunt, nimirum egressionem in desertum locum, vt docet Aug. lib. 2 de consen. Euang. cap. 22. Quid autem in deserto fecerit, Marcus significauit dicẽs (abijt in desertum locum, ibiq; orabat) deserta enim loca contemplationi eligebat; ad turbas autem, & Ciuitates, vt miseri cordiæ opera, & miracula faceret, sicque doctrinam confirmaret, se conuertebat.

Et turbæ requirebant eum.

COMMENTARIA.

TVrbæ tot ac tantis affectæ beneficijs à Christo, qui infirmos earum sanauerat, & obsessos à dæmonibus liberauerat; non inuenientes eũ domi, requirunt illum. trahunt beneficia homines; animi ad veritatem recipiendam multum disponuntur, cum benigna manus docentis præcedit.

ANNOTATIO LXXVII.

Factorũ series declaratur.

HIstoriæ series hęc est, vt ex Marco cõstat, solus Christus primus egressus est in desertũ locũ diluculo, postea turbę ciuitatis Capharnaũ venerũt domum, requirentes Christũ, nec inuenerũt. Deinde Petrus cũ cæteris Discipulis prosecutus est Christum, quem nouerat in desertum esse profectum. Turbæ autem post eos abierunt; peruenerunt tamẽ primi Discipũli & inuenientes illum dicunt, omnes quærunt te, & ait illis: Eamus in proximos vicos, & ciuitates, vt & ibi prædicem; ad hoc enim veni. cum autem iret, & è deserto egrederetur, inuenerũt eum turbæ, & videntes illum proficisci in alios vicos, & ciuitates detinebãt ipsum, ne discederet ab eis: quibus ille iterum ait, quia & alijs ciuitatibus oportet me euangelizare Regnum Dei, quia ideo missus sum. Profectusque inde prædicabat in pluribus Synagogis Galilææ. Hic est contextus illius historiæ ex Marco, & Luca desumptus.

Et vene-

Et venerunt vsque ad ipsum.

COMMENTARIA.

VT ex annotatione præcedenti constat, turbę requirentes inuenerunt Christum post Petrum, & Discipulos, quando iam Christus ex deserto in vicos, & ciuitates Galilææ profecturus egrediebatur. Laudanda est turbarum constantia, quæ Christum quæsierunt, donec inuenerunt. Hoc enim studium est perfectum, si bonum, quod deest, inuestigemus, donec assequamur.

Et detinebant illum, ne discederet ab eis.

COMMENTARIA.

PRecibus, & flagitationibus multis Capharnaitæ illum detinere conabantur, vt ab eis non discederet, nec in vicos, & ciuitates eis relictis abiret, non solū sanitatum, & liberationum cupiditate moti, sed etiam, & quidem præcipue, studio audiendi sermonem, & doctrinam ipsius, vt verba Christi sequentia indicant.

Quibus ille ait.

COMMENTARIA.

MAgna Christi clementia ostenditur, dum præcibus turbæ non obtemperaturus cōuenientem ei exhibuit excusationem, & iustam profectionis suæ causam aperuit, quibus illi homines acquieuerunt, & desiderio habendi Christum inflāmati remanserunt.

Quia & alijs ciuitatibus oportet me Euangelizare Regnum Dei.

COMMENTARIA.

CAusa profectionis hæc est. non Capharnaitis solis sed cæteris etiam Iudæis doctrina mea manifestanda est; oportetque, id est, à Patre meo statutum, & decretum est, vt Euangelium, quo Regnum cælorum annunciatur, commune faciam; egoque non vobis solis, sed & cæteris Iudæis prædicem. Particula (quia) declarationis est, indicat enim, quæ sequuntur, nempe (alijs ciuitatibus oportet me euangelizare) causam esse, cur discedat tunc ab eis, & in alias ciuitates proficiscatur. Non dixit autem, in alijs ciuitatibus oportet me miracula facere, & infirmos curare, ac obsessos liberare, sed dictum est, oportet me euangelizare. Hoc enim est ad salutem necessarium, non illud, & quod Christus præcipue intendebat: quæ verba, vti supra notauimus, indicat Capharnaitas detinere Christum voluisse Euangelij audiendi causa, ob id enim illis respondit se alijs etiam Ciuitatibus, non illis tantum prædicare debere.

ANNOTATIO. LXXVIII.

PArticula causalis (quia) indicat aliqua verba prolata à Christo, quibus significauit se non posse apud illos manere, quorū causā dedit, dicēs, qa alijs Ciuitatibus oportet me euāgelizare. Euāgelistę autē non omnia facta, nec verba Christi retulerūt, multa omiserūt, nonnulla insinuarūt quibusdā verbis, aut particulis. cuius rei exemplum in præsēti habemus, & in sequentibus etiam alia notauimus.

Quia ideo missus sum.

COMMENTARIA.

PArticula (Quia) causam indicat, cur dictum sit oportet me prædicare alijs etiam Ciuitatibus. ea autem est, quia ad hoc sum missus à Patre; quasi diceret: munus, & functio iniuncta mihi à Patre, qui me in hunc mundum misit, hoc est, vt populo Israel euangelizem, & annunciem Regnum Dei; ad hoc enim veni, & ad hoc missus sum. oportet ergo functionem hanc implere. Attende Christum venisse, vt omnes tam Iudæos, quam Gentes redimeret, & vt communem omnibus doctri-

nam

nam Regni apperiret, cunctorum salutem morte sua operaretur; Hoc vero solis Iudæis præstare debuit, nempe, vt per se ipsum, oreque proprio eam doctrinam, Euangeliumque illis prædicaret, miraculisque confirmaret, ipsorumque Apostolus & Doctor esset verbis, & operibus mirandis; Gentes enim per Discipulos docturus erat, propterea Matth. 15. dixit: Non sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel. & nunc dicitur, ad hoc missus sum, nempe vt alijs etiam ciuitatibus, & vicis Iudæorum prædicem Euangelium Regni Dei.

Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

COMMENTARIA.

PRofectus igitur est in alias ciuitates, & vicos Galilææ, in eorumque synagogis non in occulto, sed palam, & publice prædicabat Euangelium, & Regnum Dei, nempe aduentum suum in mundum, & ea quæ credere, & facere oportebat, ad cæleste Regnum consequendum; illud autem participium iunctum verbo imperfecti temporis, quod etiam Græce habetur (erat prædicans) frequentem. & quasi non intermissam prædicationem eius indicat.

ANNOTATIO. LXXV.

PRædicauit quidem Christus in Iudæa, & in Galilæa; frequentius tamen in Galilæa, & commorabatur, & prædicabat, propter Iudæorum malitiã, qui ipsum acrius persequebantur; cum enim Christus de tribu Iuda venturus crederetur, & sperarentur, eum venientem Iudæi odio, & inuidia maiori prosecuti sunt, quam Galilæi, maiori se iniuria affici reputãtes, quod prædicaret ille se Christum esse, qui de eorum Tribu futurus erat, eaque de causa occasiones accusandi, & perdendi eum quæsierunt. propter quod Dominus ipse humano more eorum insidias fugiens, donec tempus moriendi destinatũ à Patre aduenisset, in loca securiora secedebat, ibique prædicabat. quod Ioan. cap. 7. tradit: Ambulabat, inquit, Iesus in Galilæam. nõ enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere.

FINIS CAPITIS QVARTI.

FRAN-

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT QVINTVM.

FActum est autem, cum turbæ irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genesareth. Et vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descenderāt, & lauabant retia. Ascendens aūt in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum. Et sedens docebat de naui cula turbas. Vt cessauit aūt loqui, dixit ad Simonem: Duc in altum, & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Præceptor, per totam noctem laborantes, nihil cepimus: in verbo autem tuo laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur aūt rete eorum. Et annuerunt socijs, qui erant in alia naui, vt venirent, & adiuuarent eos. Et venerunt, & impleuerūt ambas nauiculas, ita vt pæne mergerentur. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me, quia homo peccator sum, Domine. Stupor enim circumdederat eum, & oēs, qui cū illo erant, in captura piscium, quam ceperant. Similiter aūt Iacobum, & Ioannem, filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus: Noli timere: ex hoc iam hominis eris capiens. Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum. Et factum est, cum esset in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra, & videns Iesum, & procidens in faciem, rogauit eum, dicens: Domine, si vis, potes me mūdare. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: Volo: Mundare. Et confestim lepra discessit ab illo. & ipse præcepit illi, vt nemini diceret: sed, vade, ostende te sacerdoti, & offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses in testimoniū illis. Perambulabat aūt magis sermo de illo: & conueniebant turbæ multæ, vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse aūt secedebat in desertum, & orabat. Et facta est in vna dierum, & ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Ierusalem: & virtus Domini erat ad sanandum eos. Et ecce uiri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre, & ponere ante eum. Et non inuenientes, qua parte illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, & per tegulas summiserunt eum cum lecto in medio ante Iesum, quorum fidem vt vidit, dixit: Homo remittuntur tibi peccata tua. Et cęperunt cogitare Scribæ, & Pharisæi, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? Vt cognouit autem Iesus cogitationes eorum, respondens, dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus vestris? Quid est facilius dicere: dimittuntur tibi peccata: an dicere: Surge, & ambula? Vt autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum, in quo iacebat, & abijt in domum suam, magnificans Deum. & stupor apprehendit omnes, & magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes: Quia vidimus mirabilia hodie. Et post hæc exijt, & vidit publicanum nomine Leui, sedentem ad Teloniū,

& ait

& ait illi. Sequere me. Et relictis omnibus: surgens secutus est eum. Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua: & erat turba multa publicanorum & aliorum: qui cum illis erant discumbentes. Et murmurabant Pharisæi, & Scribæ eorum, dicentes: Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis? Et respondens Iesus, dixit ad illos: Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui autem edunt, & bibunt? Quibus ipse ait: Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare? Venient autem dies, cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat autem & similitudinem ad illos: Quia nemo commissuram à nouo uestimento immittit in vestimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit commissura à nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpet uinum nouum utres, & ipsum effunditur, & utres peribunt. sed uinum nouum in utres nouos mittendum est, & utraque conseruantur. Et nemo bibens uetus, statim uult nouum; dicit enim: Vetus melius est.

CAPVT QVINTVM.

Factum est autem, cum turbæ irruerent in eum, vt audirent verbum Dei, & ipse stabat secus stagnum Genesareth.

COMMENTARIA.

PRosequitur Euangelicam historiam; cum enim Christus è Capharnaum profectus, ciuitatibus cæteris, Synagogisque Galilææ prædicaret, factum est semel vt turbæ præ multitudine, cupiditateque audiendi verbum, prædicationemque Christi eum vrgerent, ipsique imminerent. Tunc autem ille stabat prope stagnum Genesareth, quod alio nomine mare Galilææ, seu Tiberiadis dicitur. Multa, & insignia beneficia à Christo ægris impensa ad audiendum verbum eius auidissime populos concitabant; miracula enim doctrinam commendabant, beneficia vero auditores beneuolos ad eam non solum audiendam, sed etiam inquirendam efficiebant. beneficientis enim verba libenter audiuntur ab omnibus, quia nemo est, qui sibi benefieri non cupiat.

ANNOTATIO. I.

Quid, irruere, hoc loco significet.

AMbrosius ser. 11. optime hoc verbũ (irruerũt) explicat, verba ipsius sũt. Quantorum mirabilium operator sit Dominus, intelligere possumus ex hac lectione, qua describitur, tanta per eum beneficia in populũ fuisse collata, vt prouocatę hominum turbę ad audiẽdum illũ magis irruerẽt, quam rogarent, & medicinã salutis nõ sperarẽt per humilitatis gratiam, sed per importunitatis iniuriam, ita vt irruentes turbas non desertũ separaret, non Synagoga repelleret, non reuerẽtia diuinitatis peratceret. Hæc enim consuetudo infirmantium; vt dum sperant suis ægritudinibus medicinam, ab importuna petitione non loco prohibeantur, non tẽpore; sed quanto plus medetur ille, qui sanat, tanto amplius ille importunus est, qui laborat. Hæc Ambrosius.

Et vidit duas naues stantes.

COMMENTARIA.

VT ex superioribus constat, vna harumnauium Simonis, & Andreæ erat; altera vero Iacobi, & Ioannis; hi enim relictis nauibus, Christum secuti dicuntur. Stabant autem prope stagnum ad littus, quia piscatores ab opere piscandi cessauerant.

Piscatores autem descenderant, & lauabunt retia.

COMMENTARIA.

EGressi erant è nauibus piscatores, vt retia lauarent. Quo facto Lucas insinuat, illos tunc de piscium captura desperasse prorsus; nec enim occasionem capiendi pisces, nec profectum aliquem laboris iam vltra videbant. Quod quidem captnræ futuræ miraculum indicabat.

Ascendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis.

COMMENTARIA.

QVia populus tanto impetu ad Christum in littore stantem confluxerat,& irruperat,vt periculum esset,ne vrgente populi frequentia è littore in stagnum proturbaretur;quã uis efficere potuisset,vt in littore tãquam murus æneus staret, aut diuinitatis virtute turbas reprimeret;morem tamen humanum sequens, humanis est vsus remedijs, & nauim vnã ingreditur,vt importunitatis iniuriam aquarum natura depelleret,quos,vt inquit Ambrosius sermone allegato,reuerentia doctoris minime coercebat. Nauis autem Simonis eligitur,quia ea Ecclesiæ,in qua Simon futurus erat caput,figuram gerebat.

ANNOTATIO. II.

Quid Petri nauis mystice significet.

AMbrosius serm.11.hanc sententiam edisserẽs, sic inquit: Videamus, quæ est ista nauicula Simonis Petri, quam adducendã de duabus magis opportunam Dominus iudicauit; quæ & tutum Saluatorem præstet ab iniuria,& credulitatis homi nibus largiatur eloquia. Inuenimus enim Dominũ nauigasse in alia naui, & grauibus iniurijs lacessitum. Nauigauit enim cum Moyse in mari rubro, quando populum Israel per vndarum fluenta transuexit, sed grauibus est affectus iniurijs,sicut ipse ait in Euangelio ad Iudæos, si crederetis Moysi, crederetis & mihi, iniuria enim Saluatoris est incredulitas Synagogæ. Ergo Petri nauim eligit,Moysi deserit,hoc est, spernit Synagogam perfidam,fidelẽ assumit Ecclesiã. Duæ enim quasi nauiculæ à Deo destinatæ sunt,quæ in hoc,tamquam in mari, mundo salutem hominibus piscarentur; sicut ait Dominus ad Apostolos: Venite, faciã vos piscatores hominum. Ex his ergo duabus nauiculis vna relinquitur ad terram inanis, & vacua;altera producitur in altum onusta,vel plena. Vacua enim Synagoga relinquitur in littore, quia Christum cum prophetarum amisit oraculis; onusta autem Ecclesia in altũ assumitur, quia Dominum cum Apostolorum doctrina susceptit Synagoga, inquam, remanet ad terram quasi terrenis inhærens operationibus; Ecclesia autem in altitudinem reuocatur, tanquam cælorum profunda sacramenta discutiens. Hæc Ambrosius.

Rogauit eum à terra reducere pusillum.

COMMENTARIA.

INgressus nauim Petrum rogauit,vt eam in aquam reueheret,vt irruentem turbam euitaret, ne si illa in terra maueret, adhuc in eum turba irrueret nauim ingrediendo: rogat autem nauim in aquam mittere non multo spacio, sed pusillo, vt ad littus existentes prædicantem audire possent.

ANNOTATIO. III.

Quid reductio nauis à terra indicet.

VErbũ(reducere)Græce ἐπαναγαγεῖν a verbo ἐπανάγω,id est,reduco,seu iterum duco. prius enim Simon nauim in aquam miserat, quando piscari venerat, reuersus autem nauim ad littus existentem in stagnum reuehere rogatur. Interpres ergo noster accommodatius vertit per verbum (reducere)quam illi, qui interpretantur (reducere) seu (prouehere) Augustinus lib.2.quæstionum Euangelicarum q 2. Quod inquit Dominus ascendens in nauiculam Petri, rogat eum à terra reducere pusillum, significat temperate vtendum verbo ad turbas, vt nec terrena eis præcipiantur,nec sic à terrenis in profundiora sacramentorum recedatur, vt ea penitus non intelligant: Hæc ille. in eundem sensum hanc sententiam interpretatur Gregorius lib.17.moralium c.14.dicens per nauem Petri quid aliud,quam commissa Petro Ecclesia designat; de qua vt Dominus turbis confluentibus prædicet, eam à terra paululũ reduci iubet: quam nec in altum duci, & tamen à terra præcepit remoueri,profecto significans prædicatores suos rudibus debere populis,nec alta nimis de cælestibus, nec tamen terrena prædicare. Nam plerunq; si auditorũ cor verbi immẽsitate corrũpit lingua docẽtiũ indiscretionis pœna mulctat. Hæc ille. Interrogabit autẽ nõ immerito q̃spiã,cur Christus Simonem non rogauit pro ingressu suo in nauim,sed pro reductione siue reuectione nauis in stagnum,causam huius rei litteralem eam fuisse existimo, ingressus .n. cuiusdam imminentis necessitatis erat; irruebat enim in eum turba, quod Ambrosius sermo. 11. significans,inquit: cum Dominus ab irruentibus turbis remotus in terra esse non posset, aspiciens in mari duas nauiculas, vnam nauim Petri omni festinatione conscendit, vt importunitatis iniuriam aquarum natura depelleret. Hæc ille. Festinatio ergo necessaria locum non dedit precibus; ingresso autem in nauim Domino necessitas nõ ita imminebat, & opera adhuc Petri, ad nauim in altum reducendam requirebatur,idcirco rogauit.potuisset quidẽ omnium Dominus imperare,& compellere; sed suæ humanitatis, & mansuetudinis voluit exemplum exhibere omnibus, præsertim maioribus, vt in ijs,quæ à minoribus impetrare humanitate possunt,vim potestatis suæ deponant.

Quare Christus rogat nauem à terra reduci, qui non rogauit illam per mitteret aſeẽdere.

Et sedent

Et sedens docebat de naucula turbas.

COMMENTARIA.

NON vt propria commoda quæreret, irruentem vitauit Christus turbam, sed vt ei melius consuleret, verbique doctrinam vtilius omnibus præberet. in naui enim exi stentem omnes ante faciem stantem videbant, à nemineqne impeditus, è locoque eminentiori loquens à singulis percipiebatur. Sedens autem, docet vt prædicationis grauitas, & docentis maiestas indicentur.

ANNOTATIO. IIII.

HAnc sententiam perpẽdens Ambrosius serm. 11. Videte, inquit, misericordiã Saluatoris. separatur quidẽ ab hominibus corpore, doctrinæ tamen ijs vtilitate cõiungitur, vbique miseretur, vbique prodest: in terra positus per tactum languores corporum sanat; in mari constitutus per doctrinã vulnera curat animarum. Hæc ille. Augustinus etiam lib. 2. quæst. Euang. quæst. 2. eandem explicans sententiã, inquit: Quod Dominus de naucula docet turbas, significat hoc tempus; quando Dominus de auctoritate Ecclesiæ docet gentes.

Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem.

COMMENTARIA.

DOctrinæ adiungit opera, quæ ad persuadendum plus ponderis habent, & quos verbis non noverat, miraculo obstupere fecit; stupor enim circumdedit omnes in captura piscium mirabili, eaque effecit vt discipuli quatuor relictis omnibus illum sequerentur. omnibusque verbi prædicatoribus documẽtum Christus exhibuit, vt post prædicationem otiosi non maneant, sed sanctis operibus vacent, vt quod docuerunt verbo, confirment opere, & quos prædicatione non valuerunt ad virtutem excitare, vita ipsa petrahant.

Duc in altum.

COMMENTARIA.

VEnerat Simon ex alto mari irrita piscatione: iubet autem Christus eum in altum mare, vnde venerat, nauim reducere, vt copiosa piscium captura virtutem, diuinitatemque iubentis ostendat, doctrinæ virtutem comprobet, & multitudinem hominum ad rete Ecclesiæ trahendum significet. Idcirco autem in eundem locum, in quo nihil ceperat, Simoni nauim reuehere præcipit, ne si in alium locum reduceret, non miraculo, sed casu factum quispiam existimaret, quod tanta copia piscium caperetur.

ANNOTATIO. V.

Mystica nauis in altum reductio.

IDem est verbum Græcũ in hoc loco, quod erat paulo superius, cum dictũ est (rogauit reducere à terra) dicunt enim ἐπαναγαγε, vnde si interpres in eadem interpretatione perseueraisset, dilucidiorem feciſſet Scripturæ sensum: dicendum enim erat (reduc in altum) vt in commentario expositum est. nõ tamen per hoc sensus mutatur: sæpe enim fit, vt simplicia pro compositis, & cõposita pro simplicibus verbis vsurpentur. Ambrosius serm. 1. significari hic affirmat altitudinem mysteriorum in Euãgelio reuelandam, quæ in Synagoga latuerunt. Duc, inquit, in altum, id est, in profundum disputationum generationis diuinæ. quid enim tam profundum, quam quod ait Petrus ad Dominũ: Tu es Christus filius Dei viui? Quid tã terrenũ, quã quod dixerũt de Domino Iudæi, nõne hic est filius Ioseph fabri? ille altiori cõsilio natiuitatem Christi diuinitus approbauit; hi mente viperea generationem cælestem carnaliter existimant. Hæc ille. Ambrosius lib. 3. de Virginibus, præcedenti alterum etiam adiungit sensum: sic enim habet: Ante non ducebat in altum Petrus, quando piscabatur in stagno, etsi mare erat, altum non erat, altum mare Scriptura nescit. Quid ergo sit altum, accipe; aqua alta consilium in corde viri; altum cor viri est, vbi nihil vadosum est. Duc ergo in altum disputationis tuę, fideique remigium duc in cor viri. Est & aliud mysterium, duc in altum, quia ante in arena erat, quando in synagoga erat, illa non erat aqua Iudææ. Non ergo in altum ducere poterat, quando cum Iudæis credebat, ideo dicitur Petro, duc in altum, id est, duc ad Christum. Hæc, & alia Ambrosius. Augustinus autem lib. 2. Quæstionum Euangel. quæst. 2. interpretans, cur prius pusillum à terra, postea nauim in altum reducere iusserit, inquit, quod Dominus ascendens in nauiculam Petri, rogat à terra reducere pusillum, significat prius in proximis regionibus esse prædicandum, vt quod dicit iterum Petro, duc in altum, & laxate retia vestra in capturam, ad remotiores gentes, quibus postea prædicatum est, pertineat sicuti Esaias dicit: Tolle signum in gentes ad eas quæ prope, & ad eas quæ longe. Hæc ille. ex his igitur Doctoribus triplicem sensum spiritualem habemus, duc nempe in altum, id est, in corda hominum reconde doctrinam. duc in altum, id est, mysteriorum altitudinem aperi. duc in altum, id est, gentibus remotis prædica Euangelium.

accedat etiam inopinata captura, ad quam auxilium præsto necessarium erat : nutus autem citius desiderium annuentium exprimunt, & ad alios deportantur, quam voces.

Et venerunt, & impleuerunt ambas nauiculas.

COMMENTARIA.

VEnientes socij, vna cum discipulis Domini retia traxerunt ita piscibus referta, vt ambæ nauiculæ præ multitudine implerentur ; subito enim pisces, qui ab eo loco longe aberant, nullique per totam noctem comprehensi erant, virtute verbi Christi coacti tanta copia adnatarunt, captique sunt, vt ambæ nauiculæ implerentur. Voluit autem Dominus non solos discipulos mirandæ copiæ facere participes, sed alios, qui socij erant, vt plurium illius artis peritorum testimonijs miraculũ innotesceret, & Christi virtus testatissima esset; simul etiã vt significaret Apostolos in piscatione hominum futura multos etiã habituros esse comministros, & cooperatores: Ecclesiæ ergo Pastores cũ ipsi per se aut imposito, aut suscepto onere non sufficiunt: alios à quibus iuuari possint, aduocare debent.

ANNOTATIO. IX.

Quid per hos socios mystice designentur.

TItus Bostren⁹ sic inquit: Designat hoc mystice multos fuisse, & esse, olimque futuros, quibus hic piscandi labor cũ Apostolis communis esset. inter quos primas facile tenent, qui sacrorum Euangeliorum volumina conscripsetunt; secundum hos autẽ pastores, & Doctores, Populorumque Duces, & candidi dogmatum veritatis interpretes; iacitur enim etiam nunc Euangelij rete, Christo Domino id implente, eosque, qui in profundo pelago, hoc est, in mundi huius cõmotione, & fluctibus versantur, ad conuersionem vocante. Hęc ille. Beda duabus nauiculis fideles ex vtroque populo Iudaico, scilicet, & Gentili vocatos, significari dicit, vbi multa alia addit ad id spectantia.

Ita vt pene mergerentur.

COMMENTARIA.

TAnta erat copia piscium, vt eorum pondere nauiculæ pressæ pene mergerentur, id est, submersioni proximæ essent, aquis vltra modum eas cooperientibus.

ANNOTATIO X.

Quid hęc nauium submersio sibi velit.

AVgustinus lib. 2. quæst. Euang. q. 2. hanc nauium submersionẽ significasse affirmat multitudinem hominũ carnalium, futurorum in hac militãti Ecclesia, quorum prauis moribus illa videtur submersa. Quod etiam Beda docet sic scribẽs, quod impletæ merguntur, id est, submersione premũtur (non enim submersæ, sed periclitatę sunt) Apostolus exponit dicens: In nouissimis diebus erunt tempora periculosa, & erunt homines se ipsos amantes &c. Nam mergi naues est homines in sæculum, ex quo elati per fidem fuerant, morum prauitate relabi. Hęc ille.

Quod cum vidisset Simon Petrus, procidit ad genua Iesu dicens.

COMMENTARIA.

VIdens Simon Petrus copiam piscium subito factam, & vltra omne exemplum antea piscatoribus spectatum, eo maxime loco, in quo per totam noctem nullum ceperat; diuinam virtutem Christi cuius verbi fiducia rete iecerat, agnouit, periculumque imminens submersionis, quasi suorum peccatorum pœnam considerans, adorabundus, & deprecabundus ad eius genua procedit, & talia verba protulit. Illud (quod cum videret) non solum ad factum mirandum capturæ piscium, sed etiam ad imminens submersionis periculum referendum est.

Exi à me Domine, quia homo peccator sum.

COMMENTARIA.

PEtrus supplex Christum, vt à se recedat, deprecatur, causamq; adiungit, quia peccator inquit, ego sum. Nouit Simon ex tanto miraculo Christum sanctissimum, diuinumque virum esse, seque peccatorem agnoscens, imminens submersionis periculum, quasi pœnam proprij reatus arbitratus est, quia indignus peccator dignissimum suscipiebat vectorem. idcirco præsentiam eius formidat, & refugit.

ANNO-

ANNOTATIO. XI.

Quare Petrus dominum recedere precatur.

DIfficultas est, cur Petrus Christi præsentiam recuset ea ratione motus, quia peccatorem se agnoscebat, cum potius hæc esset causa veniendi ad Christū accedendiq. ei, sicut infirmitas nō facit ægrum medici præsentiam vitare, sed potius quærere. Quidam recentiores ex reuerentia quadam, & humilitate dictum hoc interpetantur, quasi se indignum reputaret Petrus tanto hospite, sicut & Cētu rio ille dixit: non sum dignus, vt intres sub tectum meum. Quorū interpretationi fauere videtur Ambrosius in præsenti, hoc enim interpretans inquit: admirabatur dona diuina, & quo plus meruerat, hoc præsumebat minus. & lib. 3. de Virginib⁹, Vir, inquit, sapiēs, & grauis, in quo esset Ecclesiæ fundamentum, & magisterium disciplinæ, nihil vtilius esse prospexit, quā ne secundantis operis extolleretur euentu; & ideo exi, inquit à me Domine; non rogat, vt deseratur, sed ne infletur. Hæc Ambros. Et re vera negari non potest, quin ex reuerētia quadam agnoscetis Christi dignitatem, & ex humilitate propriam sentientis indignitatem, hęc processerit sententia; tamen, nec reuerentia, nec humilitas causa proxima fuere, sed timor, & metus, quod verba Saluatoris satis aperte indicant, cum Simoni dixit. ne timeas. Dices quid timuit? respondent quidam alij recentiores, timuisse sanctissimi Christi præsentiam, ne ex eo, quod indignus homo dignissimum susceperat hospitem, aliquid mali pateretur. Quod etiam verę, sed insufficienter dictum est, timuit enim submersionem nauium, quam imminētem cernebat, ne ea sibi eueniret propter peccata suā, quæ cum iudignum effecerant, vt Christum sanctissimum reciperet. Hoc autem antecedentia indicant, dictum enim est (quod cum videret) quod non solum ac copiam piscium refertur, sed etiam ad submersionem. nam nauiculæ submergebantur: timuit ergo Petrus ex præsentia sanctitatis, & potētiæ, seu virtutis admirandæ, seq. peccatorem considerans, submersionem illam pœnam suorum peccatorum arbitratus est. Mentis enim suæ aciem fixit in demerito suo, ac in iustitia, & potentia Christi, quo poterat pœnam inferre, & in eo etiam periculo, quod imminebat; timēt enim mali iustorum præsentiam, ne arguantur, quos si agnouerint potentes, metuūt etiam, ne dignam suis peccatis accipiant ab eis retributionem. Non igitur considerauit Christi clementiam, qua venerat ad saluandum, nec qua tantam piscium copiam receperat, sed sanctitatem, & virtutem Christi, simulq. proprium peccatum ex vna parte, ex altera vero imminentem submersionem, quasi proprij peccati pœnam. Vnde Euthymius hāc fere interpretationem amplectens, eius, inquit, deuitabat præsentiam, timens, ne quando periclitaretur, eo quod talis talem susciperе ausus esset. facit pro hac interpretatione, quod lib. 3. Reg. cap. 17. scriptum est de illa muliere Sareptana, quæ Eliam susceperit. cuius filius cū postea mortuus esset, dixit ad illum, ingressus es ad me, vt rememorarentur peccata mea. Sensus igitur est quasi Petrus diceret, exi à me Domine, timeo enim submergi, quia tam indignus ego peccator tantum te suscipio rectorem. Hæc ad litteralem spectant sensum. Quod vero ad spiritualem attinet, Augustinus iib. 2. quæst. Euang. q. 2. quē sequitur Beda interpretatur, quasi nomine Ecclesiæ multitudine peccatorum repletæ, hæc sententia dicta sit. Verba Augustini sunt ista. Significat hominum carnalium multitudinem tantam futuram in Ecclesia, vt etiam diruptione pacis exeuntibus inde hæresibus, & schismaticis tanta remaneret, & tanta illi futura amissio fidei, & bonorum morum, vt talis Ecclesia, Christo dicere videatur, exi à me quia homo peccator sum, tamquam turbis carnalium repleta, & eorum moribus pæne submersa, regimen spiritualiū, in quibus maxime Christi persona eminet, à se expellat quodammodo. Nō enim hoc voce linguæ sicut homines bonis ministris Dei, vt eos à se repellant; sed voce morum & actuū suorum suadent à se recedi, ne per bonos rogantur; & eo vehementius, quo deferunt eis honorem, & tamen factis suis à se recedere admonēt; vt honorificentiam eorum significauerit Petrus cadēs ad pedes Domini: mores autē in eo, quod dixit, exi à me Domine, quia homo peccator sum. Quod quia non fecit Dominus, non enim recessit ab eis, sed eos subductis nauibus ad litus perduxit, significat in bonis; & spiritualibus viris non esse oportere hanc voluntatem, vt peccatis turbarum commoti, quo quasi securius, tranquilliusq. viuāt, munus Ecclesiasticum deserant. Hæc Augustinus, & quidem egregie, & nostris tēporibus maxime accōmodate.

Ex timore magis quam ex reuerētia P. trus Christi p̄sentiā refusat.

Spūalis sensus superiorum verborū

3. Reg. 17.

Stupor enim circundederat eum.

COMMENTARIA.

DEbuisset potius Petrus in periculo illo Christo fidere, ipsiusq. auxilium inuocare, quā rogare, vt à se discederet, stupore tamen tanti miraculi correptus non admodum cogitauit, quod dicebat: Euangelista igitur velut excusat illum hac sententia, reddens causā, cur sic locutus est, & non potius Christum retinens apud se, ipsius opem flagitauit, à quo tanto fuerat affectus beneficio, tantæq. virtutis erat, vt verbo suo captura numerosa impleuerit retia, stupor inquit circundederat eum in captura admiranda piscium. stupore igitur occupatus, non omnino apud se erat, nec cogitauit perfecte quid loqueretur. Verbum (circundederat) indicat stuporem magnum quasi non inuenerit viam inuestigandi tanti miraculi causam, aut rationem. Non quod Simonis humilitas laudanda non fuerit, sed quod verosimile non sit eum dicturum Christo, vt à se exiret, si satis considerasset, quanto esset vtilius eum retinere, quam ablegare. Stupor etiam hoc miraculum commendat, vt dicemus in sequenti commentario.

Et omnes qui cum eo erant, in captura piscium, quam ceperant.

COMMENTARIA.

NE videretur sine causa miraculi magnitudine Petrus obstupefactus, addidit Euãgelista, etiam omnes, qui cum illo erant, simili stupore fuisse correptos in captura, id est, propter capturam piscium. Quod etiam ad miraculi magnitudicem commendandam facit, cum piscatores ipsi qui alias multos pisces extrahere solebant, nõ vnus, aut alter sed omnes, qui aderant, tali captura obstupuerint, qnasi non humana arte, sed diuinitus facta.

Similiter autem Iacobum, & Ioannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis.

COMMENTARIA.

COmmunis fuit stupor Simoni, & omnibus qui ad auxilium in altera naui aduenerãt, Iacobo etiam, & Ioanni filijs Zebedæi, qui socij erant Simonis, & cum eo in nauim, qua Christus vehebatur, intrauerant. Horum Euangelista specialiter meminit, quia hi cum Simone relictis omnibus secuti Christum dicuntur.

Et ait ad Simonem IESVS; noli timere.

COMMENTARIA.

COnuersus ad Simonem Dominus, timorem omnem submersionis, aut mali alicuius expellit. quo ille correptus, Christum à se exire petierat: noli, inquit, timere, quamuis videas nauiculas pene submergi, teq. peccatorem agnoscas, & mea indignum præsentia, nihil tibi inde damni euenturum arbitreris; ne igitur formides, non vt tibi nocerẽ, tuam nauim ingressus sum, teq. retia iacere iussi. Proprium est bonis spiritibus timorem sua præsentia conceptum amouere, vt supra notauimus. nam & Beatæ Virginis, & Zachariæ dictum est ab Angelo, ne timeas.

Ex hoc iam homines eris capiens.

COMMENTARIA.

PRosequitur sententiam Dominns. sensus est, pone timorem hunc, tãtum enim abest, vt quicquam mali, quod me peccator homo receperis, sit tibi euenturum, vt maximsi potius sit lucrum accessurum. Non hæc facta sunt, vt te terrerem, sed vt instruerem; posthac enim ex piscium piscatore fies mea gratia hominum piscator; vtq. non laboris tui, sed verbi mei virtute tam multam cepisti piscium capturam, sic etiam mea virtute fultus ampliſſimam hominum multitudinem Euangelij reti ad meam Ecclesiam conuertes. Timorem ergo amouet Dominus à Petro, & nouo beneficio, quia hominum efficitur piscator; & instructione, quia quid miraculum, & ea, quæ facta erant, portendant, explicuit.

ANNOTATIO. XII.

Horum vocatio quorsum capturæ piscid cõparetur.

ILlud (capiens) Græce ampliorem habet significationem, est enim participium ζωγρῶν, à verbo ζωγρέω, quod est compositum ex duobus verbis, quasi Latine diceremus vnico verbo, viuicapio, seu diuidendo viuos capio, seu à cæde conseruans capio. quam significationem secuti quidam vertunt (eris homines viuos capiens.) at multo accõmodatior est significatio, quã huius verbi adhibet Iustinus Martyr, in quæstionibus gentium. q. 40. nempe ad vitam capio, nam hoc idem verbum Græcum idem etiam significat quod Latine, viuifico, seu vegeto; quam significationẽ secutus Ambrosius lib. 5. Hexamerõ. c. 6. & lib. 6. ca. 8. vertit, (eris homines viuificans) at quia de piscatione sermo est, accõmodatior erit lectio, (eris homines ad vitam capiẽs) vt seruetur Meraphora piscatorũ. ex hoc soluitur difficultas: nam posset quispiam obijcere contra metaphoram, nam piscatores pisces ad interitum, & mortem extrahũt; Christus autem ad vitam vocat, qua igitur ratione vocatio cõparatur piscium capturæ? Hoc dubium excitauit Iustinus loco allegato, & respondit. Verba eius sunt: Si piscatores ad mortem, & interitum pisces extrahunt, & capiunt, cur ad vitam æternam Christus Dominus p Apostolos homines introducturus, eos se piscatores hominũ facturũ esse promisit; Explicatio. Quia eos homines, quos Apostoli retibus regni caperent, mori oportebat superiori vitę, quã in peccatis egisset: idcirco capturæ piscium, hominũ capturã comparauit. addidit autẽ illiud (in vitã, adiuncto eo, quod exẽplo deerat, ei quod dicebatur. Hęc Iustin. qui similitudinẽ vtriusq. capturæ ponit, eo quod sicut pisces capti moriuntur; ita etiam homines capti ad Euangeliũ moriuntur vitæ antecedenti peccati. Rom. 6. existimate vos mortuos esse peccato. ideo dicit adiunctum esse illud (ad vitam) nempe (eris homines ad vitam capiens) quia in captura piscium non exprimebatur hæc vita, cum pisces ad mortem capiantur, quasi dictum esset, eris homines capiens non omnino sicut pisces; hi enim ad mortem capiuntur absolute, at tu capies homi-

nes,

nes, vt moriantur quidem, sed tamen, vt viuant meliorem, & perfectiorem vitam. Hæc est sententia Iustini, Origenes vero hom. 16. in Ieremiam, contendit etiam vtranq. partem in metaphora contineri, nam pisces extracti moriuntur vitæ illi propriæ, quam habebant, tñ comeduntur, & incorporãtur hoibus, in quibus vitam nobiliorẽ sortiũtur, sic etiã hoies moriũtur peccato, in quo nati, & nutriti erãt, & incorporantur Christo, in eo viuentes vitam spiritualẽ, & immortalẽ. quod Paulus Ro. 6. docet: existimate, inquit, vos mortuos peccato, viuentes autẽ Deo in Chrlsto Iesu. & ad Colos. 3. mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Recte igitur dictũ est (eris hoies ad vitã capiens) quod si sequamur expositionẽ (eris hoies viuos capiẽs) sensus est, nõ sic capiens eris homines, sicut capiuntur feræ cædibus, & vulneribus, sed sicut pisces, q illæsi capiuntur; non enim armis trahendi sunt homines, sed spiritus virtute. Notat autem Ambrosius lib. 3. de Virginibus, & lib. 5. Hexam. cap. 6. duobus modis Apostolos fuisse piscatos, nẽpe reti, & hamo: nã Matth. 17. Petrus hamo traxit piscẽ illũ, in cuius ore inuentus est nũmus ille soluendus pro tributo; qua re significari dicit duo genera fideliũ ad Ecclesiã vocatorũ, quidã. n. hamo tracti sũt, quales Martyres, qui sanguinẽ fuderũt pro Christo, & ferro occisi sũt; quidã alij capti sũt retibus, q ad Ecclesiã venerũt, cõseruatis suis diuitijs, honoribꝰ, vita, & alijs bonis, quæ in sæculo obtinebãt, quæ quidẽ spiritualiter dicta sũt, & apud me nõ admodũ accommodate: nã & martyres reti pacifico vocati sũt, etiã si post quã i Ecclesiã intrarũt, martyriũ subierint, nec Dominus vocationem ad Ecclesiam hamo, sed retibus explicuit. Potius quod ad gentium tributum spectabat, hamo significauit, non reti. Illæ enim imperant ferro, & armis.

Ambrosiꝰ notat quos dã hamo, alios vero retibꝰ ad Ecclesiam trahi.

ANNOTATIO. XIII.

Quare soli Petro dictũ sit, eris hoies capiens.

DVbitabit quispiam, cur soli Petro dictũ est (eris homines capiens) cum ibi adfuerint tũc Ioãnes, & Iacobus, quos hominum piscatores futuros etiam Dominus promisit Matth. 4. Quidam recentiores respondent non vni tantum, sed pluribus dictum esse, nempe Simoni, & Andreæ, (eritis homines capientes) existimant enim hi Doctores eandẽ esse historiam hãc cum ea, quæ Matt. 4. describitur; quod quam à veritate sit alienum, ostẽdemus in annotatione 15. sequẽti. Nec adhuc isti difficultatem euacuant, nam interrogandi sunt, cur Euangelista soli Petro dicta retulit; Dicendum ergo est, Christũ non alijs sed Simoni hæc dixisse, sicut antecedentia (noli timere.) Quæ sententia est Augustini lib. 2. de consen. Euang. cap. 17. Causa autem cur illi soli hæc dicta sint, ea est, quia non communem piscationem, sed quandam peculiarem Petro promittebat, qua piscaturus erat homines reti Euangelico, tanquam supremus piscator, & nauis huius, Ecclesiæq. moderator primus. idcirco nauim eius ingressus est, solumq. eum rogat à terra subducere, & soli ei dixit, duc in altũ, & noli timere, & eris homines ad vitam capiens; quod quadã Antonomasia dictũ est de Petro; licet enim cæteri Apostoli Piscatores sint, Petrus tamen est primus omnium, primatumq. habiturus erat in naui Ecclesiæ. sic hanc sentẽtiam intellexisse visus est Chrysostomus hom. 38. ad Populum Antiochenum, & hom. 3. in Matthæum. Petrus, inquit dixit, exi à me, quia homo peccator ego sum, & idcirco factus est Ecclesiæ fundamentum. eãdem insinuauit Ambrosius lib. 3. de Virginibus, vbi sic scripsit. Duc in altũ disputationis tuæ, fideiq. remigium. Per parabolam hic vocat ad Ecclesiam Petrum, quem secundum Matthæum simplici vocauit sermone. Hæc ille. Nota Petrum hic ad Ecclesiam vocatum; non quidem ad Ecclesiam absolute, nam iam Ioan. 1. ad Christum venerat, eiusq. fidem receperat, sed Ecclesiam, nempe ad regimen Ecclesiæ, ideo dicitur duc in altum disputationis tuæ fidei que remigium. Soli igitur Petro Christus locutus est hæc verba, quia soli illi Ecclesiæ primatum, & piscationis primas promittebat. Nec existimes, quia dictum est (ex hoc) seu (post hac) Petrum statim hominum primatum consecutum esse in piscatione hominum, sed deputatum tunc esse, cui tale munus iniungeretur; quamuis etiam ex tunc semper quendam principatum inter cæteros habuit, & primus discipulorum reputatus est.

ANNOTATIO. XIV.

Quia rõne exaudita sit hæc Petri peti tio.

DVbitabit iterum quispiam, an Dominus dicendus sit exaudisse Petrum rogantem (exi à me.) Videtur enim non exauditus Petrus, cũ Dominus non se ab ipso separauerit, sed cum eo in naui ad littus venerit, quem & Petrus cum Ioanne, & Iacobo secuti sunt. Respondeo, si petitionem eius consideremus in se ipsa, absq. dubio exauditum non esse; petijt enim à Christo, quod Christus non illi cõcesserit, nempe, vt ab eo exiret; si tamen petitionis finem, seu scopum, & petentis intentionem respiciamus, fuit non tantum exauditus. sed supra id, quod desiderabat, aut excogitabat accepit. Petrus. n. Christũ exire à se postulabat eo aĩo, & intẽtione, ne quid mali ob suã indignitatẽ, tãtiq; vectoris ꝑstantiã pateret: impetrauit ergo qđ volebat, nihil. n. est detrimẽti passus, nec piclitatus est, & tamen Christũ habuit præsentẽ, nec à se abeuntẽ, immo cumulatius, quam optabat collatũ ei est beneficiũ: nã audiuit, eris post hac hoies capiens ad vitã; quod munus vota oĩa illius excessit, ac supauit. Exẽplũ habemus. 3. Reg. 2. acceſſit. n. Bersabee petẽs Salomonẽ, vt Adoniæ fratri Abisai Sunamitẽ in vxorẽ traderet. quã petitionẽ Salomõ matri petenti negauit, & negãdo petentẽ exaudiuit; Mater. n. ea de causa petebat, qa regnũ Salomoni ea via cõfirmari existimabat, intẽtioneq. & animo conseruãdi regnum illi, id petebat, quod longe aliter se habebat: nam potius hoc erat regnũ ab illo abdicare, & in Adoniam transferre; dum igitur negat, exaudit; sic factum est cum Petro, nam si Christus exisset à Simone, periclitaretur is potius, quam seruaretur, sua verò præsentia illum, & omnes saluat; idcirco exauditus est Simon. hoc enim ille intendebat, & cõsequi cupiebat. Diximus de hac re plura in commentarijs in Ioannem.

3. Reg. 2.

Et subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum.

COMMENTARIA.

SEruatis nauibus, & piscibus, incolumes virtute verbi Christi ad terram perueniunt: tanto autem beneficio affecti Simon, Iacobus, & Ioannes, quod est animi gratissimi, non

præter-

prætermiserunt; prætulerunt enim benefactorem beneficio, relictis namque nauibus plenis piscibus secuti sunt Christũ; temporalia, nempe naues onustas reliquerunt socijs, Christum autem sibi elegerunt, nulla cupiditate piscium aut lucri temporalis detenti.

ANNOTATIO. XV.

Hæc Lucæ historia an eadem sit cũ illa Matthæi 4. & Marci 1.

AVgustinus lib. 2. quæst. Euang. q. 2. hanc sentẽtiam spiritualiter interpretans inquit: Quod subductis ad terram nauibus, relictis omnibus secuti sunt eum Petrus, Iacobus, & Ioannes, potest significare finem temporis, quo ab huius mundi salo, qui Christo inhæserint, penitus recessuri sunt. Hæc ille. Est autem non exigua dubitatio, an historia hæc sit eadem cum illa quam Matthæus. cap. 4. & Marcus cap. 1. narrant, quando ad littus maris Galilææ Christus primo Petrum, & Andream, & procedens Iacobum, & Ioannem ad se vocauit, dicens; venite post me, faciam vos fieri piscatores hominũ. sunt enim in hac parte tres sententiæ.

Prima est Augustini lib. 2. de Cõsen. Euang. cap. 17. quã sequitur Beda in præsẽti, distinctã esse historiã, quã refert Lucas, ab ea, quã Matth. & Marcus describũt, ita tamen, vt prius tẽpore factũ sit, quod dicit Lucas, illud autẽ Matthæi, & Marci, posterius. Post miraculũ. n. hoc secuti sunt Christũ Petrus, Iacobus, & Ioannes, nõ inseparabiliter, sed sic vt remearint: post illã vero vocationẽ Matth. & Marci illi inseparabiliter adhæserũt, vt discipuli Magistro.

Secunda sententia est antiquior, nimirum distinctam quidem esse vtramq. historiam, prius tamen tempore factum esse, quod legimus apud Matthæũ, & Marcũ, posterius vero quod narrat Lucas. Hæc sententia fuit Sedulij, qui in suorum carminum lib. 2. describit historiam Matthæi, & Marci, nempe vocationẽ Petri, & Andreæ, Iacobi, & Ioannis; libro vero quarto refert, quod apud Lucã habetur. Eandẽ sententiã secutus est Tatianus in sua Harmonia, qui narrans vtramque historiã, præmisit, quod habetur apud Matth. tamquã prius tẽpore gestum. & quãuis Tatianus ab Ecclesia postea recesserit, vt refert Hieronymus lib. de Script. Eccles. tamẽ in eo libro Catholice locutus est, & secutꝰ videtur doctrinam Iustini martyris, cuius fuerat discipulus. In eadẽ sẽtentia videtur Ambr. lib. 3. de Virginib. Hãc. n. historiã Lucæ referens, inquit: Per parabolã hic vocat ad Ecclesiã Petrũ quem secundum Matthæum sim plici vocauit sermone. Hæc ille. Quibus verbis indicat nõ solũ distinctam historiã, sed prioré tẽpore esse illã. eandem tenuit Gregor. hom. 5. in Euang. vbi sic habet; Auditis fratres carissimi; qa ad vnius iussionis vocem Petrus, & Andreas relictis retibus secuti sunt Redemptorem? nulla hũc facere adhuc miracula viderant; nihil ab eo de præmio æternæ vitæ audierant, & tamen ad vnum Domini præceptũ hoc, quod possidere videbantur, obliti sunt. Hæc ille. Perpende nulla miracula vidisse, quando sũt vocati vocatione relata à Matthæo. Huic sententiæ consensit Euthymius expressis verbis.

Tertia sententia est quorundam recentiorũ, qui eandem esse existimant historiam, quam refert Lucas, Matthæus, & Marcus, vnumque Euangelistam supplesse, quæ alius prætermisit. nituntur recentiores hi huic vnico argumento, nam omnes tres Euangelistæ concludunt discipulos hos relictis omnibus secutos fuisse Christũ; si igitur destinctæ hæ sũt historiæ, & prius est vnum gestũ, quam alterũ, cogemur dicere discipulos postquã dimiserũt sua, & secuti sunt Christum, recessisse ab eo, & ad ista reuertisse; non enim aliter bis dici potuisse videtur, illos relictis omnibus secutos esse Christum. In hac sententia Patrem antiquum nullum inueni. *Auctoris sñia.*

Pro huius ergo difficultatis resolutione quædam sunt statuenda. Primo quidem, quod Ioannes cap. 1. refert, de Petro, Andrea, & Philippo ad Christũ veniẽtibus, longe aliud esse ab his duob⁹, de quibus nũc cõtrouertimus, illudque prius tẽpore factũ est. In hac assertione nulla est cõtrouersia, cõcordãt. n. oẽs, & expresse id affirmãt Augusti. lib. 2. de Cõsen. Euãg. & Chrys. ho. 14. in Matthæũ, multisq; argumẽtis probat Chrysost. illud prius tempore gestum esse, quã quod narrat Matthæus de vocatione Apostolorum; illud tamen efficax est, quia quæ narrat Matthæus de vocatione Apostolorũ, facta sũt, post quam Ioannes Baptista traditus est: at vero quæ dicit Ioãnes Euangelista de Petro, & reliquis, fuerũt ipso Ioanne Baptista adhuc prædicante, vt ex verbis ipsorum Euangelistarum constat.

Secundo, quod Matthæus, & Marcus narrarunt de vocatione Apostolorum, distinctum est omnino ab eo, quod Lucas describit: in hoc concordant prima, & secunda sententia. & adeo est manifestum, vt mirum sit recentiores ab eo veritate recessisse: multis tamen ea veritas confirmatur. In primis apud Matthæum, & Marcum vocantur discipuli à Domino, & quidem bini; at apud Lucam nulla est vocatio, quod docte notauit Augustinus, sed post miraculum secuti dicuntur Christum. Rursus apud Matthæũ, & Marcum vocatur Petrus, & Andreas simul; at apud Lucam Andreas nõ solum non vocatur, sed nec fit eius mentio, nec interfuit in hac piscatione. Lucas. n. expresse sic dicit: Similiter Iacobũ, & Ioannẽ filios Zebedæi, qui erãt socij Simonis. Si Andreas interfuisset, vtique cũ tribus numeratus esset. & Augustinus lib. 2. quæst. Euang. cap. 2. & loco citato, hos tres tantũ refert. Præterea, apud Matth. prius tẽpore vocantur, & sequũtur Christũ Petrus, & Andreas; postea vero Iacobus, & Ioannes; at apud Lucam simul tempore sequuntur Christum Simon, Iacobus, & Ioannes. Præterea, apud Matthæum Petrus, & Andreas vocantur iacientes rete in mare, & Iacobus, & Ioannes reficientes retia cũ patre suo; apud Lucam vero retia iacere oẽs desierãt, capturã desperantes, eaque lauabãt. Christus autem retia laxare iussit. nec ergo iaciebãt, nec reficiebant retia qñ Christum secuti sunt. Præterea apud Matthæum Christus dixit Simoni, & Andreæ: Venite post me, faciam vos piscatores hominum, at Lucam soli Petro; Ex hoc eris hoĩes capiens viuos ad vitã. Præterea illa verba; venite faciam vos, &c. dixit Christus, ambulans iuxta mare; hoc autem in naui ipsa. Sunt alia tam multa diuersitatis argumẽta, vt meo iudicio recentiores hi reprehendẽdi sint, quod in componenda historia, vt eam ad suas imaginationes trahant, multa fingant, & omnia perturbent.

Tertio probabilior est antiqua, & communis sententia,

tētia, hoc quod Lucas narrat, gestū esse post vocationem narratā à Matthæo, & Marco. Hæc assertio probatur ex serie ipsa narrationis Euangelistarum, nā vocatio illa Matthæi facta est in principio prædicationis Christi, vt Matthæus, & Marcus aperte ostēdunt; at vero quod narrat Lucas, euenit, quando eo prædicatio processerat per Galilæā, vt vndiq; turbæ confluerent, & irruerent in Christum; ea enim occasione in nauim ingressus est Petri. Præterea Lucæ, & Marci contextus idipsū demōstrat, nā Petrus cū Andrea, & Iacobo insecutus dicitur Christū in desertum, & postea turbas inuenisse eū, cumq; hæ illū detinere voluissent, dixit se prædicare alijs etiam ciuitatibus missum esse; & reuera prædicauit alijs ciuitatibus, in qua prædicatione factum est, quod Lucas refert. igitur iam Petrus cū alijs adhærerāt Christo, quando in nauim Simonis irruētibus turbis, ingressus est. Præterea, quia Lucas asserit Petrū, Iacobum, & Ioannē secutos esse Christū, nunquā autē secuti essēt, nisi prius vocati fuissent, sequūtur enim quia iam prius vocati erant à Christo, vt ei adhærerent: Lucas enim nihil de vocatione dicit, sed solum absq; vocatione secutos esse Christū refert. Præterea si nondum Christo adhæsissent, illi non se tam obedientes exhibuissent Christo iubenti, vt laxarēt retia, cum per totam noctem nihil prendidissent, & iā lassati essent, ac sine spe capturæ. propter hæc existimo posterius hoc euenisse. quā illud, quando vocati sūt ad disciplinā Christi sub promissione illa (faciā vos piscatores hominum.)

Supereſt argumentum recētiorum soluere, & in primis si vim aliquam id argumentum haberet, probaret Apostolos recessisse à Christo, quando post resurrectionem redierunt ad piscandū; naui enim, & retibus suis vsi sunt. Quis autē hoc dicet? Recte ergo Augustin. lib. 2. de cōsen. Euāg. ait: Quādo Christus dixit, eris homines capiens, non ita dixit, vt nū quā amplius pisces piscaturi essent; similiter, quādo dixit; Faciam vos piscatores hominum, nō ideo prohibuit pisces piscari. & Grego. hom. 24 in Euāgelia post Resurrectionem discipulos ad alterum piscādi reuersos esse affirmat. Euthymi⁹ etiā asserit, etsi Christo adhæsissent, tamen noctu ad piscandum iuisse. quod quidem licet non semper id factum sit, tamen aliquoties factum esse gratia sustentationis suæ, nō est negandum. Respondeo igitur, quādo vocati sūt à Domino, reliquisse omnia, quia iam à munere, & officio piscandi cessauerant, & nauim, & retia quātum ad dominium, & proprietatem alijs reliquerāt, nō tamen vsu omnino ipsi abdicarūt, quin aliquando piscarentur: nam vnus aut alter piscādi actus nō facit piscatorem, sed continuatio, & profe/ho. Reuersi ergo sunt nunc apud Lucā piscatum, sicut post Resurrectionem apud Ioannem.

Nec obstat, quod dicitur, (relictis omnibus secuti sunt eum) nam hoc significat, quod piscibus illis, quos prendiderant, relictis, & ab vsu nauis, & retis cessantes, Christū comitati sunt, & secuti, sicut ante sequebantur, à quo ad modicum tempus se separauerunt, non enim perpetuo ei adhærebant. Quod autem Matthæus dixit (relictis omnibus illos securos esse) significat officium piscandi, cui perpetuo incubuerant, abiecisse, & nauis, ac retis proprietatē in alios transtulisse. longè ergo est diuersa ablegatio hæc ab ea quam Matthæus narrat. hæc enim est officij, & muneris, & proprietatis; illa vero est actus cuiusdam, cui tunc operam dabant. Possumus etiā nō inacōmodate dicere, quod dicit Lucas. ad pisces referendum esse; relicta enim copia maxima secuti sunt Christum, nam nauim, & retia iam ante reliquerant, vt refert Matthæus, quamuis eis aliquādo vsi sunt.

Et factum est, cum esset in una ciuitatem.

COMMENTARIA.

MIraculum quoddam aliud describitur, quod fecit Dominus, dum per ciuitates Galilææ prædicaret, leprosum enim mundauit, & à lepra sanauit. Factum, inquit, est, cū Dominus in vna ciuitatum; id est, prope vnam quandam Ciuitatem Galilææ esset. quæ autem ciuitas hæc fuerit, proprio nomine non significatur.

ANNOTATIO. XVI.

HOc idem miraculum Matthæus cap. 8. & Marcus cap. 1. referunt. vt autem ex Matthæo constat, factum est post concionem illam Domini, partim ad discipulos in mōte, partim ad turbas in loco campestri, quā tribus capitibus scribit, vnde Lucas multa prætermisit, quæ interceserūt à miraculo piscium vsq; ad leprosi huius mūdationem. Occurrit autem dubitatio, qua ratione dicat Lucas Christū fuisse in vna ciuitatū, quando leprosum sanauit, cū leprosi extra ciuitatem legis præcepto manere cogerētur, vt habetur Leu. 3. & Num. 5. cumq; Matthæ⁹ asserat, cū descēdisset Christus de monte hūc leprosum occurrisse ei, & sanatum fuisse. Respondēt quidam recentiores. & quidem vere, leprosum sanatū esse non intra ciuitatem, sed prope, sicq; cū Matth. concordat Lucas: cum enim descendisset de monte Christus, & iā ciuitati proximus esset, occurrit tūc leprosus; Hoc etiā ex Marco confirmatur, nam post emundatum leprosum dicit, Christum nō potuisse manifeste introire in ciuitatem præ multitudine cō currente, audito eo miraculo; igitur non fuit factū intra ciuitatem. Nec est phrasis hæc à Scriptura aliena: nam Iosue 5. dicitur, cū esset Iosue in agro vrbis Hiericho, vbi in Hebræo dicitur, cū esset in Hiericho. sic etiā nunc Christus dicitur in ciuitate fuisse, cum esset in agro ciuitatis seu prope eam.

Et ecce vir plenus lepra.

COMMENTARIA.

PArticula (ecce) indicat quasi à longe venientem, & ab alijs sequestratum: leprosus enim à consortio hominum repellebatur. quod autem plenus dicitur lepra, morbum auget, & eo magis sanantis virtutem commendat. Non enim omnis leprosus lepram habet per totum corpus diffusam, sicut hic. habent autem emphasim quandam verba hæc (ecce vir) leprosus enim iste maximis, & raris virtutibus exornatus erat; vt paulo inferius demonstrabitur.

ANNO-

ANNOTATIO. XVI.

Quæ lepræ species contra heretur legalis immunditia.

MAtthæus, & Marcus simpliciter leprosũ dixerunt; Lucas autem magis morbum explicuit, dum totum corpus lepræ plaga infectum narrauit, est autem aduertendum pro huius verbi recta intelligentia, dupliciter quempiã lepra plenum esse posse. vno modo, quando lepra totũ inficit corpus ita, vt nulla pars carnis viuida appareat in corpore, seu in tota illa parte, quæ lepra infecta est, sed tota sit in candorem conuersa. Altero modo, quando sic corpus lepra peruagatur, vt inter partes lepra infectas viuidæ partes carnis appareant. Qui priori modo leprosi erant, non censebantur immundi, nec à communi consortio expellebantur, vt expresse habetur Leui. 13. cuius causam assignauimus supra ca. 1. annotat. 138. iam enim putredinis motus cõpletus est, nec est periculum infectionis, sicut caro, quando corruptio consummata est, non amplius fętet. posteriori modo leprosi immundi erãt, & à consortio separabantur. Erat ergo leprosus mundus, & immũdus. Quod autem dico de toto corpore, intelligendum est de parte, in qua plaga lepræ erat, nam si totus locus plaga erat infectus, nec caro viua intermista apparebat, erat lepra múda. Hoc suppositio intelligere debemus leprosum hũc plenum lepra dici modo posteriori, quia plaga corpus totũ ita infecerat, vt non omnes partes carnis lepra fuerint cooperta, quod signũ erat putrefactionis adhuc pseuerantis. Talem autem hunc fuisse leprosum aperte probant verba sequentia: nã à Christo missus est, vt se sacerdoti præsentaret, & munus pro mundatione offert. Erat igitur leprosus immundus: nam qui priori modo leprosus erat, mundus cum iã esset iudicatus, non tenebatur se iam sacerdoti præsentare, nec munus pro múdatione offerre; hæc enim facta erant, cum iudicatus fuit mundus, etiam si à lepra non essent sanatus.

Et videns Iesum, & procidens in faciem suam.

COMMENTARIA.

VIdit leprosus Iesum, à quo credebat, & sperabat sanari, & adorabundus, & deprecabundus genuflexit ante eum; dignum enim tali honore iudicauit, quem credebat posse tantum opus efficere, & tale ei conferre beneficium. Procidit autem in faciem non solum præ humilitate, & pudore, vt dicit Ambrosius, sed etiam præ reuerentia; timuit enim ne morbi deformitas, & fœditas Christi aspectui adferret molestiã. idcirco procidit in faciem, quasi (quantum fieri à se poterat) se cooperiendo, & fœditatem occultando, qui timor reuerentiæ cuiusdam fuit.

ANNOTATIO. XVIII.

Leprosi reuerentia fuit vera adoratio.

MAtthæus inquit (veniens adorabat eum) Marcus autem (genu flexo) Lucas autem (procidens in faciem suam:) quæ omnia vera, & consona sunt. Quidam autem recentiores non multum cõsiderate asserunt, hanc adorationẽ, & genuflexionẽ fuisse cuiusdam vrbanitatis; solemus enim ijs, qui eminent dignitate, officio, aut virtute aliqua, corporis inclinationẽ honoris, cuiusdam causa exhibere; quorum sententia nõ est probanda, sed omnino tenendum, hanc genuflexionem, & adoptionem exteriorem fuisse religionis; vt enim Magi prociderunt ante Christum, & eorum prostratio à religione procedebat; ita & leprosi huius inclinatio erat virtutis eiusdem, quæ erga Deum, & diuina versatur. Ita affirmant Origenes hom. 5. in diuersos, qui similitudine Magorũ allegata vtitur, & Ambrosius in præsenti asserit petitionem leprosi plenam esse fidei, & religionis. id autem argumento efficaci cõfirmatur; nam ea prostratio ex fide procedebat, qua Christũ Deũ credebat, quod paulo infetius diffusius explicabitur, & comprobabitur.

Rogauit eum dicens.

COMMENTARIA.

PRius adorauit, postea rogauit; tunc enim preces dignæ sunt exauditu, cum præcedit fides vera, & reuerentia, quæ in adoratione continentur; nec humanæ fuerunt preces hæ; quæ hominibus puris funduntur, sed diuinæ, quæ Deo exhibẽtur; non enim rogauit, quæ homines facere poterant, sed quæ solus Deus.

Domine si vis potest me mundare.

COMMENTARIA.

MIra confessio humilitati coniuncta; tantum enim Christum confitetur, vt in eius voluntate constituat effectum diuinæ potestatis, quasi diceret, tantus es Domine, vt possis efficere, quæ vis, & sanitas mea in tua sit posita voluntate. Præ eximia autem humilitate non dixit, munda me; se enim beneficio indignum iudicauit, totamque rationem, & causam impetrandi in affectu eius, qui sanare voluntate poterat, collocauit. Sententia igitur hęc expresse confessio quædam est fidei, tacite autem petitio est, & deprecatio. cætera in annotatione require.

ANNOTATIO. XIX.

Leprosus iste Christi diuinitatem credidit.

NOtanda est fides leprosi huius, quam eius confessio, & tacita petitio demonstrant. Diuinitatem enim Christi credidit, quod & Sacri Doctores affirmant, & ratio ipsa comprobat. quod ad Doctores spectat, Origenes hõ. 5. in diuersos asserit leprosum hũc fidẽ diuinitatis Christi habuisse, quod etiam

etiam affirmarũt Athanasius orat. 5. cõtra Arianos, Chrysosto. Hom. 26. in Matthæũ, & Cyrillus lib. de recta fide ad Reginas, vbi verbis huiꝰ leprosi vtitur ad Christi diuinitatem contra hæreticos probandam. Quam etiam sententiam amplexus Ambrosiꝰ dicit hęc verba leprosi plena esse fidei, & religionis. Ratio etiam, quæ ex verbis sumitur, idipsum demonstrat: Si uis, inquit, potes me mundare. In quorum explicationem aduertendum est, prius verbum (si vis) non cadere supra posterius, nimirum (potes) tunc enim sensus esset falsus, nempe si vis habes potẽtiam sanãdi, quasi ideo possit, quia vult; non enim sic est, nam siue vellet sanare, siue nõ, potentia erat illi sanandi, quæ non ex voluntate, sed ex natura procedebat; debet ergo verbum prius quantum ad sensum postponi, in hunc modum, & sensum, potes sanare me (si vis) id est, habes potestatem, vt si velis me sanes. sicut dicimus inter nos, si volo possum currere, non quod potestas currendi pendeat à voluntate, sed quod potestas est, vt currã si velim. similiter dicimus Deum, si vult posse alterum mundum creare. Hoc supposito vero sensu, argumentum efficax deducitur ex his verbis, leprosũ in Christo diuinitatem credidisse, & fuisse confessum: nam pro volũtate propria vti virtute diuina solius Dei est; potuerunt quidem Prophetæ, & Apostoli, & homines sancti diuina fulti virtute, miracula facere, at non quoties, & quando voluerunt, nec in eorum positum erat voluntate, solius id Christi fuit, quia Deus est, suaq; vtitur virtute pro sua volũtate. Doctrina hæc est Hieronymi Ezechi. 35. & Greg. lib. 2. mora. c. 28. qui ponderant locum illum Ioan. 1. Super quem, inquit, videris spiritum manentem, ipse est, qui baptizat in Spiritu sancto. vbi notant neminem sanctorum habuisse spiritum manentem, vt miracula facerent, aut prophetarẽt, quãdo volebant, sed quando illis Deus concedebat. vnde aliquando maiora faciebant, & nõ minora, vide bantq; difficiliora cognitu, nõ autem faciliora; hoc soli Christo, quia Deus erat cõueniebat, vt quãdo, quoties, & quomodo volebat, vti diuina posset virtute. Leprosũ ergo istũ fidẽ habuisse diuinitatis cõfessio eius ostendit: quæ enim solius Dei sunt, de Christo confitetur: quod etiam affirmauit Ambros. lib. 2. de fide cap. 3. vbi huius confessionis meminit. Præterea modus ipse mundandi idipsum cõfirmat, si vis potes me mundare, quasi diceret, tantæ es potentiæ, vt sola voluntate tua mũdare, me possis. hoc Dei est solius, qui sua voluntate cuncta potest efficere, nec vllo alio indiget instrumento. hoc ponderauit Cyrillus loco allegato, vt inde concluderet Christũ Deum esse, qui sola potuit voluntate mundare leprosum.

Verborũ leprosi duplex sensus, & qs textui accommodatior.

Aduertendum est autem, huius sententiæ (potes me mundare si vis) duos esse sensus, vnus est, vt sola voluntas causa munditiæ sit, ac si dictum esset, si vis, ipsa voluntate efficies, vt ego munder, potesque solum volendo mũdare. Alter sensus est, vt nõ sola voluntas causa sit sanitatis, seu mũditiæ, sed etiam remedia adhibita munditiæ restituendæ, quæ ideo voluntati tribuitur, quia in ipsa positum est talia remedia adhibere, vt sit sensus, si vis potes me mundare, quia in voluntate tua munditiæ remedia posita sunt. Quomodo dicimus inter nos homines vnus alteri, si vis, potes me diuitem facere, nõ quod sola voluntate id fiat, sed quia volũtatis illius est præbere diuitias; ita etiã, si volo possum te interficere, non quidem solum volendo, sed quia mihi liberum est, vt si velim, ensem euaginẽ, & te occidã. Prior modus operãdi solius est Dei; voluntas enim eius est efficax, & potens, vt sola illius voluntate id fiat, quod ipse fieri, & esse vult. Posterior modus communis est Deo, & hominibus, sed multo differentius: Deus enim ita per media, quæ in eius sunt posita voluntate, operatur, vt possit etiã sine medijs operari illud idem: at vero non sic se habet homo, sed præter voluntatem medijs alijs indiget, vt fiat, quod fieri vult. Est igitur dubitatio, vtro sensu leprosus hanc sententiam protulerit. Athan. lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti priorẽ probat, ipsumq; eo argumento confirmat, quod eodem verbo, quo vsus est leprosus, syllaba mutata, sanauit. ille dixit si vis; Christus autem (volo) vnde volens mundauit. similia verba cum Athanasio dicit Chrys. hom. 27. in Matth. in eadem sententia est Cyrillus lib. de fide, ad Reginas, qui hunc locum adducit ad probandam Christi diuinitatem, quia voluntate sanauit, quod solius est Dei. idemq; Amb. lib. 2. de fide cap. 3. allegato, eaq; sententia est accommodatior, quam secuti sumus, nec obstat, quod verbo vsus est, ad mundandum: nam id factum est, ad exprimendam, & significandam voluntatem efficacẽ, vt in commentario diximus. Sicque Ambr. Luc. 5. intelligendus est, qui cum diceret, eo modo sanasse, quo rogatus est, simul etiam tactu, & verbo mundasse affirmauit. Hoc tamen est notandum, quod si quis posteriorem amplectatur sensum, adhuc is solius est Dei: nam lepra sola diuina virtute sanari potuit, quæ aliquando medijs, aliquãdo se sola operatur: diuinæ autem virtutis nulla alia voluntas arbitrium habet, nisi solius Dei. dũ igitur dicit, si vis, pores me diuina virtute mundare; hæc enim mihi opus est; arbitrum facit Christum diuinæ virtutis, & consequenter Deum confitetur. siue ergo sola voluntate, siue adhibitis medijs emundare petierit, quod illi liberum reliquit leprosus, Christũ Deum esse confessus est.

Opponet quispiam sic: Sicut ad vocem hominis puri Deus potest miracula facere, & sanitatem conferre; scriptum enim est Iosue. 10. Iosue verbo stare fecisse Solem obediente Deo voci hominis, ita etiam eadem potest facere ad solam voluntatem ipsius puri hominis; non igitur ex eo, quod leprosus dixit (si vis potes me mundare) consequitur ipsum confessum fuisse Christum esse Deum, cum potuerit fieri, vt Deus ad voluntatem illius voluerit miracula facere, & sanare, etiam si Deus non esset. Ad hoc fateor ea fieri potuisse, licet numquam Deus faciat. Si enim sola hominis voluntate miracula ederet, non agnosceretur is, per quem fierent; qua de causa Christus, qui sola voluntate poterat sanare, & miracula efficere, vtebatur voce, aut signo sensibili, vt scirent homines se ea facere. At vero leprosi verba maius quid de Christo ipsum sensisse, & confessum esse indicant; absolute enim in voluntate Christi positam esse mundationem confessus est absq; voluntate vlterius extra se, si vis, inquit, nec dixit sicut Martha Ioan. 11. quæcumq; poposceris à Deo, dabit tibi Deus. Confessus etiam est potestatem absolutam faciendi in eo esse, (potes) inquit. Hæc autem non poterant esse nisi in eo, qui Deus erat. Recte ergo Doctores sacri allegati affirmarunt ex hisce verbis colligi, leprosum confessum esse Christi diuinitatem.

ANNO-

ANNOTATIO XX.

Leprosi prudentia multis circumstantijs cõmendatur.

ACcessit fidei mira huius leprosi prudentia. primo quidem, vt notat Chrysostomus homil. 26. in Matthæũ, quia opportunitatem in petẽdo seruauit; non enim quando Christus prædicabat, populisque spiritualem doctrinam impartiebatur; ille importune se ingressit, sermonem interrumpẽs, sed postquam de mõte descendit, & prædicare cessauit; nouit enim leprosus spiritualibus temporalia, quæ petebat, cedere debere, nec illa esse intermittenda, quando tẽpus instat, pp hæc q̃ minoris sunt. Secundo, eius prudentia in petitionis modo relucet; cũ. n. ad Christũ nũquã ante accesserit, nec vllã cũ eo cõmunicationẽ habuerit, nõ est ausus expresse aliquid petere, nec rogauit, vt mundaret, sed vsus est insinuatione verborum, & ipso facto: tã miserãdus. n. morbus ante oculos medici medicinã efficacius flagitabat quã sermo. Tertio etiã apparet prudẽtia in argumẽtis, qbus ad impetrandũ est vsus. Dñe, inquit, si vis, potes me mundare. Quædã sunt hæc impetrandi argumenta. (Domine) ecce primum, id est, tuum est me sanare; decet enim dominos seruorum curam gerere: tu autem es Dominus omnium, ego autem vnus ex tuis seruis. (potes) ecce secundum, quasi diceret, tu solus remedium adhibere mihi potes, si tu non me sanas, à nemine sanabor. (si vis) ecce tertium nempe facilitas sanandi, quasi diceret; Nõ est tibi opus magnos sumptus facere, aut multũ laboris in me sanando subire. quæ duo amouere dominos solent à subueniẽdo seruis; at tu sola voluntate id præstare potes; quid autẽ facilius fit, quã quod sola voluntate facientis efficitur? (me mũdare) ecce quartum argumentum, grauis nempe & extrema miseria, quasi diceret, si quod peto, leue esset, aut mihi parum commodi adferret. exaudiendus non essem, at non sic est, mũdari mihi opus est à morbo intolerabili, & mihi molestissimo, qui me ab hominum cõsortio expulsum tenet, maxima ergo est indigentia mea. Postremo prudentia eius ostẽsa est in dispositione, qua ad Christum accessit, quæ talis ac tanta fuit, vt impetraret quidquid petierat: nam venit cum fide mirabili diuinitatis Christi, eiusque confessione, profunda humilitate, religione, fiducia impetrandi, & absque dubio existimandum est, etiam cum charitate, & dilectionẽ; à quo enim tam insignem accepit fidem, cæteraſque virtutes, etiam dilectionem recepisse arbitramur, quæ fidem perficiebat, fiduciam, seu spem impetrandi excitabat, & causam impetrationis ministrabat.

Et extendens manum suam tetigit eum dicens.

COMMENTARIA.

PRociderat in faciem suam leprosus, præ reuerentia, corporeis oculis Christi morbi fœditatem occultans; Christus vero reuerentiam eius aspiciens, non solum aspectum, sed etiam tactum concessit, quasi diceret, ne vereare tantam morbi fœditatem aspectui meo præsentare; tantum enim à me abest, quod tuum aspectum abhoream, vt nec tactũ aufugiam, ecce manum extendo, & hanc ipsam fœditatem, quam præ reuerentia oculis meis occultas, manu ipsa tango. Et attende Christum manum extendisse, quia leprosus eadem reuerentia, Christo non multum appropinquauit.

ANNOTATIO XXI.

Quare Christus leprosum tetigerit, cum id lege prohiberetur.

MArcus verbum aliud expressit, (Iesus, inquit, misertus eius extendit manum). Est autem consideratione dignum, cum voluntate, & verbo mundaret, cur manus tactum adiecit. Marcion, vt refert Tertullianus lib. 4. contra eundem, ex huius leprosi tactu argumentabatur, euangeliũ esse cõtra legem, & Christum esse aduersarium Creatori, qui auctor fuit legis: nam lex prohibebat consortium cum leproso; immo eum ab hominum cõmunione expelli præcipiebatur Leu. 13. & Nu. 5. Huic hæresi Tertullianus se opponens respondet, tactum hũc non fuisse contra legem, idque duplici causa; prior est, quia fuit ad legis explicationem; illa enim prohibitio communicãdi cum leproso significabat omnino debere nos abstinere à participatione peccatorum, ne in eorum operibus malis vllum habeamus consortium, idcirco Christus tetigit leprosum, quasi diceret, non est hic tactus, quem lex præcipue significat. At quia obijci potuit, etiam si tactus ille significaret communicationem peccati, tamen vere ille tactus corporeus lege prohibebatur, idcirco adiunxit posteriorem causam, cur tactus Christi non esset contra legem, nimirum, quia Christus, qui Deus erat, non poterat leprę cõtagione inquinari, quasi diceret: lex erat illis data, qui tactu leprosi infici poterant; Christus autem diuina virtute præditus non poterat morbi illius tactu lædi. Ex doctrina hac duas elicimus causas, cur Dominus leprosum curaturus tetigerit, nempe, & vt legis præceptum interpretaretur, quasi per illud, quod spirituale est, intelligendum esset: & vt se legis præcepto non contineri ostenderet.

Origenes homi. 5. in diuersos alias causas docet, & quid, inquit, est, quod tetigit eum, cum lex prohibuisset leprosum tangere? vt ostenderet omnia munda mũdis, quia aliorum alijs non adhærẽt inquinamenta, neque extranea immũditia immaculatos coinquinat. Ad hæc, vt humilitatem demõstraret, & nos doceret nullum spernere aut abhorrere, aut contemptibilem ducere propter læsionem, aut maculationem. Hæc ille.

Chrysostomus hom. 26. in Matthæum duas has causas huius tactus adduxit, vnã cum Tertulliano, vt se supra legem ostenderet. Alteram cũ Origene, vt spiritualiter mundo nihil esse immũdum significaret, nempe corporis immunditiam non coinquinare animam, nec lepram impedimẽto esse virtuti, iuxta illud Matth. 15. quod intrat per os, non coinquinat hominem. Ambrosius in præsenti præter eã scilicet, vt se non subditum, sed legis Dominum significaret, alias duas protulit causas. prior est, vt potestatem, virtutemque suam Christus declararet, nam tactu, & imperio vsus est; tetigit enim leprosum, & imperans, dixit mundare, illud vt potestatem, hoc vt auctoritatem suam ostenderet, quæ voluntate, & verbo illo (volo) non satis ostendebantur. Verba Ambrosij sunt hęc; Tangit non dedignatus, imperat non diffisus; hoc enim est indicium potestatis, quia quasi habens potestatem sanãdi, & iubendi auctoritatem, operandi testimonium non

refugit.

refugit. Hæc ille. Posterior est, vt ostenderet se non timere contagiũ vt homines, quia contaminari nõ poterat, qui alios liberabat.

Lex non prohibuit tangere leprosus, sed indixit tã gentibus immunditiæ pænã.

In primis tactus Christi non fuit contra legem, nec eo immundus factus est: in cuius declarationẽ attẽde leprosum tangere lege non fuisse prohibitũ, prohibuit quidem lex cohabitationem communẽ leprosis, iubens eos à castris, & ciuitatibus expelli, non tamen prohibuit, ne quis eos tangeret, sed statuit, qui tetigisset, immundum esse decernebat, donec purgaretur, sicut nec prohibuit tangere mortuos, sed qui tangebat, immundum esse decernebat donec seruatis quibusdam à lege præscriptis mundaretur. vnde non peccabant, nec legem transgradiebantur, qui leprosos, aut mortuos tangebãt, sed immundi erant, tenebanturque legem immundorũ implere, sicut apud nos Iudices, & ministri, qui reorum vendicandis morte criminibus se immiscẽt, irregulares sunt, & ab ordinum susceptione arcẽtur, non tamen peccant, nec contra legem agunt, dum reos morti adiudicant. Adde argumentum, quia si tactus hic prohibitus esset, inconueniens sequeretur, nimirum legem positiuam aduersari legi naturali: nam aliquando naturali lege obligabantur, & mortuos tangere, & leprosos, nempe sepeliendi, aut medendi causa: non ergo tactus talis legi erat contrarius, sed immunditia ex tactu contracta erat secundum legem, tenebanturque hi, qui tangebant, immunditiem ritu legis purgare. Tertullianus igitur Chrysostomus, & Ambrosius, ac Origenes affirmantes esse lege prohibitum leprosi tactum, sic sunt interpretandi, nimirum secũdum legis præceptum tangentes leprosum immundos esse, & qui tetigerant, nec se vt immundos gerebant, contra legem egisse. Dicimus ergo Christum, qui leprosum tetigit, non egisse contra legem, nec illum tactum comprehensum lege fuisse, quasi ex eo immũdities contraheretur. Hoc satis aperte comprobatur ex facto Elisæi 4.Reg. cap.4. qui mortuum tetigit, nec tamen immundus factus est, quia tactus ille erat miraculosus, nempe ad suscitandum mortuum; opus enim diuinum coinquinare, aut immũdum facere non poterat. Si igitur homo purus tactus supernaturali non est immũdus effectus, multo minus Deus, & hõ Christus. Diximus de hac re copiose in commentarijs in Ioannem cap. 5. annotat. 11.

4. Reg. 4.

Quod si causam postules, cur hunc leprosum tetigerit? Respõdeo præter causas ex Antiquis Doctoribus allegatas, aliam mihi accommodatissimã videri, in cuius explicationem aduerte, in leprosis adiuuandis maxime misericordiæ virtutem exercerì, nõ solũ in pecunijs erogandis, si pauperes sunt, sed etiã in ope præstanda: nam inter omnes morbos lepra in hoc est miserrima, quia arcet, & terret medentes, aut opitulatores, tum contagionis periculo, tum fœditate, & turpitudine, quæ ad nauseam prouocat. Vnde Greg. Nazianz. orat. de amore pauperum in leproso duplicem prædicat miseriã, & quod infirmus est, & quod alijs odio, & nauseæ est. Elucet igitur misericordia erga leprosos in ijs, qui etiã manum opitulatricẽ admouent illis. Distinxit Hieronymus Epist, ad Oceanũ, in Epitaphio Fabiolæ, hæc duo misericordiæ opera, & eos, qui pecunijs iuuant, clementes pecunia appellauit: eos vero, qui morbosis, & turpib⁹ morbis infectis medicas admouent manus, vocauit clementes manu, quod opus difficilius est, & à pauciorib⁹ fit quam pecuniarũ erogatio. Hæc autẽ duo significata sunt Psal. 21. vbi sic habetur, qui non spreuit, nec despexit deprecationem pauperis, illud (despexit) in Hebræo est verbũ קָצַץ quod significat quasi ad nauseã, & stomachũ prouocare; sunt. n. q non spernũt pauperes, sed potius pecunia opitulantur: at præ nausea, respicere non audent; Christus vero noster nec spreuit, nec despexit leprosum, vt misericordiæ suæ perfectionem indicaret, qui tactu etiam, & virtute leproso auxiliatus est. hoc Marcus satis indicauit, nã dixit (misertus est, & tetigit eum.) Non immerito autem hãc misericordiæ perfectionem in leproso significauit, qui eadem misericordiæ perfectione mũdo opem tulit; cum enim sola voluntate, & virtute hominem peccato infectum sanare posset, voluit etiam carne ex eius massa susceptа, quasi extendens manum, & tangens, sanitatẽ illi conferre, & pro homine facere, quod homo nec ausus esset rogare; sicut nec leprosus ausus est petere à Christo tangi: significauit etiã Euangelicæ charitatis perfectionẽ futurã, quæ non solum immundos non reputat leprosis manum admouentes, sed summopere commendat. vnde Elisæus ille Naamã leprosum nec tetigit, nec respexit; Christus vero noster vidit, allocut⁹ est, & tetigit, manum extendens in eum, qui accedere ausus non fuerat. Hæc igitur esse videtur causa, cur tetigerit leprosum.

Misericordia Christi elucet in tactu leprosi.

Volo mundare.

COMMENTARIA.

VOluntatem, & potestatem sanandi rogauerat leprosus, voluntate, & potestate mundatur, & quo genere fuerat Christum obsecratus, eodem sanatur, duobusque verbis, si vis, potes me mundare, duo item exhibet, volo, mundare, id est, esto mundus. illud volũtatẽ, hoc imperiũ, & potestatẽ exprimit. sola voluntate sanare potuit, vt leprosus rogauerat, sed si sic sanasset, nõ ita facile leproso, & turbæ astanti sanitatis auctor manifestus esset. vtitur ergo verbis, voluntatẽ, ac voluntatis potentiã significãtibus, Duo. n. hæc; volo, mundare, explicant Christi interiorẽ volũtatem efficacẽ, potentẽque leprosũ mundandi. (mũdare autẽ modus est imperatiuus passiuæ vocis, clariorib⁹ verbis dici potest, esto mũdus. Simul ergo tetigit & locut⁹ est; sed verbo sanauit, tactu se leprosũ nõ abhorrere significauit.

ANNOTATIO. XXII.

Marcionis hæresis refutatur.

AButebatur Marciõ etiã his verbis ad probandum, Christũ cõtrarium esse veteri testamento, vt refert Tertullian. lib. 4. contra eundem; ille. n opponebat Elisæum 4. Reg. 5. aqua vsum fuisse ad mundandũ Naaman à lepra, quo facto approbabat Deum, qui aquam, & cuncta creauit: at Christum nõ esse vsum aqua, quasi aduersarium Creatori. Respondet sapienter Tertullianus duo. vnũ est; nõ ex diuerso modo mundandi colligi Christũ aduersari auctori veteris testamẽti, sed ostendere se longe aliũ esse ab Elisæo; non enim Dominus voluit eũdẽ modum seruare, quẽ seruus tenuit; potentior enim est domi-

dominus famulo. Alterum est, Christū eo modo sanasse, qui eum maxime decebat; verbū enim potius indicat, Christum Creatori conformem, quā aqua: nam Deus vniuersum verbo creauit; modus igitur mundandi verbo ostendit Christum creatori non aduersari. Notat autē Chrysost. hom. 26. hoc verbo Christū fidē leprosi cōfirmasse, q̄ crediderat eū Deū esse, q̄ poterat volūtate sanare, quasi diceret: Vere credidisti, in mea nēpe voluntate positū esse mūdare te, indeq; me Deū esse, ecce volo, esto mūd⁹. Quo etiā verbo nobis significauit ad exhibēda opera misericordiæ erga proximos, faciles, & promptus nos esse debere. Docte autē pōderat Ambrosius tria verba in huius mundatione leprosi, volo, mūdare, tetigit. Primū cōtra Photium hæreticū, qui voluntatē humanā in Christo negabat: secundum cōtra Ariū qui imperium diuinę naturæ remouebat à Christo: tertium contra Manichæū, qui carnis Christi veritatem auferebat. Volo, enim humanam voluntatem indicat Christi, mundare, diuinam naturam, cuius est imperium absolutum, tetigit, veritatem carnis, aliter enim tangere vere non posset.

Et confestim lepra discessit ab illo.

COMMENTARIA.

VOluntatis, verbiq; Christi virtute subito, & momento temporis leprosus sanatus est. recte autem dictum est (lepra discessit) & non (mundus factus est) quamuis Marcus vtrumq; coniunxerit: nā leprosus aliquando mundari dicebatur, non q̄ ablata esset lepra, sed quod in eum esset statum redacta, vt legis immundities amota esset. vt enim diximus supra, quando lepra totum corpus plagæ peruagata erat, nullaq; carnis viuida pars intermista apparebat, sed in candorem erat tota conuersa lepra, tunc mundus decernebatur leprosus à sacerdote: at Christus non sic mundauit hunc hominem, sed sanauit, lepram ipsam abstulit, & in pristinam puritatem corpus restituit, sicut Elisæus sanauit Naaman, cuius caro effecta est, sicut pueri caro, qui nullo fuit vmquam morbo infectus: idcirco Euangelista dixit (discessit ab illo lepra) additum est autem (confestim) tum vt Christi virtus ostenderetur, tum vt non alteri medicinæ, quam voluntati verbo expressæ sanitas attribueretur.

ANNOTATIO. XXIII.

Leprosus sanus ne factus sit verbo, vel tactu Christi, an vtroq; simul.

POsset quispiam non immerito dubitare, an solo Christi tactu lepra discesserit, an solo verbo, an simul vtroq;. Nam Chrstus dum tetigit, locutus est; dicit enim Euangelista (tetigit eum dicens). Primo loco Hieronymus Matth. 8. Extendente, inquit, manum Domino, statim lepra fugit. quod etiā Iuuencus lib. 1. Carminum affirmauit, sic canens:

Tunc dextræ Christus
Attactu solo purgauit lurida membra.

quod Origenes prius sensisse videtur hom. 5. in diuersos.

Secundo loco Ambrosius solo verbo sanatū asserit li. 2. de fid. c. 3. Dixit, inquit, Volo, & statim secuta est sanitas. Hæc ille. de tactu vero nihil dicit. In eadem sentētia est Chrysostomus. hom. 26. in Matthæum. Cuius, inquit, rei gratia, cum voluntate, & verbo sanaret, adiecit & tactum? Hæc ille. Igitur præter voluntatem solo verbo sanauit. In eadem est sententia Athanasius. lib. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus Sancti, vbi affirmat Christum sanasse eodem verbo, quo vsus est leprosus, syllaba mutata, nempe (vis, volo).

Tertio tamē loco idem Ambrosius Luc. 5. & verbo, & tactui sanitatem tribuit: nam de verbo dicit leprosum sanatum esse eodem quo petijt modo; de tactu autem sic inquit. Non tetigit, quia sine tactu mundare non poterat; sed vt lepra tactu Domini fugaretur, quæ solebat contaminare tangentem. Hæc ille. cui sententiæ adhæsit Euthymius Matth. 8.

Postremo Druthmarus ambiguus est, cuius hæc sunt verba: Nescio quid magis timuerit lepra, verbum, an tactum eius? si tacuisset Christus, lepra nō fuisset ausa expectare manū Domini, quia nō fuerat ibi creata; si non extendisset manum, & dixisset volo, non esset ausa remanere, quia ille erat intus in illo corpore, qui dixit, & facta sunt. Hæc ille. Fatē ergo vtroq; potuisse sanare, solo tactu, & solo verbo, dubitat vtro sanauerit in hac parte, cū & solo tactu, & solo verbo, vtroq; simul sanare Christ⁹ potuerit.

Omnes sententiæ probabilitate non carēt, at multo accōmodatior contextui historiæ est secūda sentētia, solo verbo, efficacem voluntatem exprimente vsum esse Christum ad sanandum: & mundandum leprosum. cuius ratio est, quia leprosus petijt, si vis; Christus autem annuisse videtur, cum dixit: volo, mundare. voluntate quidem sola sanasset, sed leprosus non id agnouisset, nisi signo exteriori ei fuisset manifesta; idcirco verbum, vt instrumentum assumpsit sanandi, vt diximus in cōmentario superiori; tactum autem adhibuit ob causam ibi explicatā.

Et ipse præcepit illi, vt nemini diceret.

COMMENTARIA.

FVgiebat aliquādo Dominus turbæ concursum, aut quando curiositate quandā, non studio fidei, agoi cendiq; veritatem, ducta, audito aliquo, aut expectato miraculo ad eū cō fluebat, aura quadam populari applausura: de qua re Ioann. 6. dictum est: Cum cognouisset, quod venturi essent, vt raperent eum, & facerent eum regem, fugit in montem solus. Aut quando nullum in ijs, qui conuenturi erant, miraculum facere, nec sermonem habere decreuerat, sicut scriptum est Io. 5. IESVS declinauit à turba constituta in loco, nimirū, quia neminē alium præter paralyticū illum sanare statuerat: aut q̄n nulla opportunitatis habita ratione suis potius inhians tpalibus commodis multitudo ad eum conuolabat, impedimentoq; ipsi erat, quo minus alijs operibus, quæ tunc magis expediebāt, quæq; facere

propo-

propoſuerat, incumberet, de quo dictum eſt Matth. 5. Videns turbas aſcendit in montem. Et Marci. 3. conuenit ad eum turba, ita, vt nec poſſent manducare panem. Hac igitur nunc de cauſa leproſo præcepit, vt nemini diceret, nec publicaret miraculum factæ emundationis, ne ſi tunc temporis Illud euulgaſſet, importunæ turbæ multitudo cõcurreret ad eum, qui & ex via, & ex concione ampliſſima facta ſe cum diſcipulis defeſſus in Ciuitatem illam recipiebat: non tamen vetuit, quin opportuniori tempore illud euulgaret.

ANNOTATIO. XXIX.

Quare Chriſtus leproſo p̃cepit, ne miraculũ factũ manifeſtaret.

COnſideratione dignũ eſt, cur Dñs ſilẽtiũ leproſo impoſuerit, qđ illis decẽ leproſis Luc. 17. nõ indixit. Chryſ. ho. 26. i Matthæũ refert quorũdã opinionẽ, aſſerẽtiũ id factũ eſſe, ne ſacerdos, cui⁹ erat de lepræ mũdatione indicare, callide, & verſute ſe in iudicãdo gereret, ſi ſciret auctorẽ munditiæ; erãt. n. illi ſacerdotes Chriſto aduerſarij. Hãc ſentẽtiã reijcit Chryſoſtom. ea rõne, quia tã manifeſta erat mundities diuinitus facta, vt nullum ambiguitatis locũ relinqueret. Adde Leui. 13. eſſe præſcripta ſigna, & argumenta omnia decernendi lepræ mũditiem, adeo vt in tam perfecta emundatione, & omnibus manifeſta, nemo poſſet iudicium peruertere, quin iniquitas eſſet ab omnibus deprehẽſa: præterea, quia ſciebat Chriſtus, etiam ſi euulgatum eſſet prius miraculum, iudicium tamen ſacerdotis rectum futurũ, qđ rei euentus a Chriſto præſcitus declarauit: nã leproſus nõ ſeruauit ſilẽtium, & iudiciũ fuit rectũ, quod Chriſtus ipſe ſignificauit; nã dixit: Oſtende te ſacerdoti; & quaſi de iudicio emũdationis futuro certus, etiã ſi ſciret prius miraculum publicandum, adiunxit, offer pro emundatione tua, nempe poſt iudiciũ ſacerdotis. Præterea quia tunc dicẽdum potius erat, nemini dicas, priuſquam te ſacerdoti oſtendas.

Hac igitur dimiſſa ſententia, ipſe Chryſoſtomus aliã impoſiti ſilẽtij causã profert, nimirũ, vt doceret, quã eſſet alienus ab aura gloriæ, põpaq. iactãtię; quę etiã cauſa aſſignata fuit ante à Tertull. lib. 4. contra Marcion. Quãtũ, inquit ad humanæ gloriæ auerſionẽ pertinebat, vetuit leproſũ diuulgare. cõſẽtit huic Euthymius Matth. 8. adiungẽs etiã id præcepiſſe, vt inſtrueret eos, qui beneficia in aliquẽ conferũt, ambitionem execrari. Hoc etiam dixit Origen. hom. 5. in diuerſos: Vt doceamini, inquit, quãdo aliquid boni facitis, nõ gloriari, aut extolli, vel inaniter placere velle in conſpectu. Hęc ille. quod ſi poſtea ille nõ ſeruauit ſilẽtiũ, fecit tamẽ Chriſtus, quod in ſe erat, vt reſpondẽt Chryſoſt. & Euthymius. Hæc cauſa petua nõ eſt, nã miracula multa publice fecit, immo manifeſta omnibus ea eſſe volebat, nõ quidẽ in gloriam propriam, ſed in noſtram vtilitatem; ſciebat enim ſalutem hominũ in eo poſitam eſſe, vt eũ agnoſceremus, & in ipſum crederemus. Ioan. 17. Hæc eſt vita æterna, vt cognoſcant te verum Deum, & quẽ miſiſti, Ieſum Chriſtum. Agnitio autem hæc maxime erat ex operibus diuinitatis eius. Ioan. 10. Si mihi non creditis, operibus credite. Adde hoc ipſum miraculum non vetuit prædicari, & euulgari abſolute, ſed tunc temporis, vt dicetur inferius.

Ambroſius alias duas adfert huius præcepti cauſas, verba eius ſunt. Cur autẽ præcipitur nemini dicere; niſi vt doceret non vulganda noſtra beneficia, ſed premenda; vt nõ ſolum à mercede abſtineamus pecuniæ, ſed etiam gratiæ. Hæc Ambroſ. quæ etiam cauſa non eſt perpetua: nã miracula multa erga infirmos corã tota turba facta ſunt a Domino. Alterã cauſam adiungit Ambroſius dicens: fortaſſe illa ſilentij imperati cauſa fuit, quod meliores putabat eos, qui fide ſpontanea magis quam beneficijs ſperatis credidiſſent, quaſi diceret, voluit ſignificare Chriſtus imponẽdo ſilentiũ miraculi, homines magis debere credere illi pp verbũ, q̃ pp miracula, & beneficia. Quod ſi verũ eſt, ſcilicet ꝓfectioré eſſe fidẽ, quæ etiam ſine miraculis eſt; tamen Chriſtus ab illo populo fidem ex miraculis exigebat; eamq; probabat.

Druthmarus in Matthæũ priorẽ cauſam Ambroſij ſcribit, alteramq. addit. nempe quia ſupfluũ erat loqui, vbi tã manifeſtũ erat opus. Verba ipſius ſunt: Neceſſe, inquit, nõ erat verbis narrare, cum omnes ſanum videret, quem leproſum antea viderãt. Quã cauſam etiam tradit Victor Antiochenus Mar. 1. ſic enim habet: Nemini dixeris, non indigeo tua prædicatione; ſi enim morbus, quo laborabas, me nõ ꝓdicauerit, mũdities tua nulla erit. Hæc ille: immo eadem etiam eſt Hierony. Matth. 8. ſic enim, inquit: re vera quid erat opus, vt iactaret, quod corpore præſe rebat. idem etiã dixit Origenes hom. 5. in diuerſos. Quæ cauſa ſi vera eſſet, alijs multis, qui miracula facta narrarunt, iniungendũ erat, vt nemini dicerent.

Auctor aliam indi ctã filẽtij cauſam ex verbis Marci de ducit.

Omnibus igitur hiſce perpenſis Marcus Euangeliſta viſus eſt mihi cauſam ſilẽtij impoſiti indicaſſe, nã poſt ſilentiũ impoſitum leproſo ſic habet; Egreſſus nẽpe leproſus cœpit prædicare, & diuulgare ſermonem, ita vt iam non poſſet manifeſte introire in ciuitatem, ſed foris in deſertis locis eſſet. Ex his verbis cauſam deducimus impoſiti ſilẽtij; volebat enim tunc Chriſtus ciuitatem intrare illam ſine turba, & tumultu, ſe enim recipiebat tunc cauſa quietis, quia venerat è via, & de monte deſcenderat, longamq. cõcionem habuerat, idcirco ſilere tũc præcepit, ne miraculum importune euulgaretur, ſic enim impediebatur ab ingreſſu libero multitudine cõcurente, vti leproſo poſtea euulgante factum eſt, vt inferius dicemus. Hęc cauſa etiã deducitur ex verbis eiuſdẽ Marci: Comminatus, inquit, eſt illi, id eſt, minis additis præcepit vt nemini diceret, adiecit etiã (eiecit illum) ne ſi ibi permãſiſſet, multitudo cõcurreret ad videndum illum. Quęrebat ergo tũc Chriſtus ſolitudinẽ, idcirco impoſuit, vt ſileret, non quidem abſolute, & perpetuo, ſed tunc tẽporis, quando aderat Chriſtus, & facile ad eũ multitudo cõfluere poterat; ſic enim tempus illud liberum manebat Chriſto, vt Ciuitatẽ ſine ſtrepitu intraret, ibiq. cum diſcipulis quieſceret. Colligitur etiã cauſa, cur decẽ illis leproſis hoc ſilentiũ non impoſuit, non enim tũc temporis ſolitudo à Chriſto quærebatur, vt nũc, & eo maxime, quia in via erat. Cur autem præcepit Chriſtus leproſo ſilentium, quod ille non obſeruauit, præſertim cum multitudo conuenerit ad eum, dicemus inferius, cum ea verba explicabimus.

Sed vade, & oſtende te Sacerdoti.

COMMENTARIA.

VEtus lex erat, ne vllus de mundatione leproſi decerneret, ſed ſolus ſummus ſacerdos, vt conſtat Leui. 13. Oportebat ergo vt conſpectui ſacerdotis ſe leproſus offerret, &

signis,ac probationibus ostensis iudicium eius expectaret,ante quod immundus, quantũcumq.sanus esset,censebatur.Præcepit igitur Christus leproso,vt sacerdoti se ostenderet, ne ipse Christus videretur sacerdotis sibi vsurpasse iudicium,sicque calumniantium obturauit ora,qui tanto acrius contra Christum insurgerent, quanto sublimior erat persona, cuius prætexebatur vsurpatum iudicium.

ANNOTATIO. XXV.

Quare Christus leproso præceperit,vt se sacerdoti ostenderet.

MArcus inquit(ostende te Principi Sacerdotũ)non em̃,vt in cõmentario diximus,cuiusque sacerdotis erat iudicare de lepræ mundicia, sed summi,qualis Aaron fuit,& eius successores. Cur autem ad sacerdotem miserit Dominus leprosum, doctores varias proferunt causas.Tertullianus li.4. cõtra Marcio.eam dicit esse,vt legẽ impleret.Chrysostomus.hom.36.in Ioan,duas assignat.vna est, vt calumniantiũ,qui eum legis prẽuaricatorem proclamabant,ora comprimeret;quam causam etiã hom. 26.in Matt.tradidit.Altera est vt miraculo certam fidem faceret,nam ipsi facto accedebat iudicium summi Sacerdotis,quo decernebatur non fictam,sed veram esse emundationem.Ambrosius,& Origenes, hom.5.in diuersos aliam docent.Ostendere,inquit, se sacerdoti iubetur,vt dum offerret se sacerdoti,ipse sacerdos intelligeret non legis ordine,sed gratia Dei supra legem esse curatum.Druthmarus autem tres causas dat,nempe, ne Christus legis annihilator videretur;& propter humilitatem,vt ostenderet se sacerdotibus reuerentiam exhibere;& vt si videntes non crederent,deterius damnarentur:si vero crederent,saluarentur.Hæc omnia recte dicta sunt,potissima autem causa ea est,vt calumniæ obuiaret,ne Sacerdotis summi iudicium contra legis præceptũ sibi vsurpare videretur,quo qdẽ facto se legis obseruatorem simul demõstrabat.Vnde recte dicit Chrisost.hom.26.in Matth. Ne dicerent rapuisse gloriã sacerdotum,opus impleuit ipse; probationem vero permisit illis,quibus etiam de signis suis permisit protestatem,ac si diceret;procul sum,vt Moysi, aut sacerdotibus videar repugnare,immo eos, quos ipse curaui,ad parendum illis induco.

ANNOTATIO XXVI.

Marcio huius loci auctoritate Mar.

OPposuerunt hanc Euãgelistæ sentẽtiam simul cum sequenti(offer pro emũdatione tua sicut præcepit Moyses)Marcioni ij,qui Catholicas partes tuebãtur:dicebat ille;Christus erat contrarius veteri testamento,& auctori eius;opponebãt autem nostri;quod leprosum misit,vt sacerdoti se ostenderet & offerret pro emundatione sua,in quo legem illã seruasse demõstratur. ita oppositum Marcioni Tertullianus li.4.allegato,& Epiphanius hæres.42.Hæreticus vero ille perfidus,& callidus huic obiectioni respondebat, referente Tertulliano, Christum hæc iussisse leproso,quia sciebat illum ea facturum. quam vanam hæretici euasionem refellit Tertullianus multiplicetur,nam siue ea de causa siue alia iusserit,hæreticus conuictus est:nam saltem legem seruari iussit,quod hæreticus negabat.Præterea quia tacere poterat,quid enim compellebat, vt sacerdoti se ostẽdere præciperet, si sciebat leprosum id facturũ? Vide cætera apud eundem Tertullianum,

Ecclesiæ Prælatis quãtus sit honor deferendus.

Postremo in hac sentẽtia notandum est,quod optime Cyprianus obseruauit,nempe quanti faciẽdũ est prælatis Ecclesię obedire,nam epist.65.ad Rogatianum sic scripsit:Dominus noster Iesus Christus, Rex,& iudex,& Deus noster,vsq. ad passionis diẽ seruauit honorem Pontificibus,& sacerdotibus,quãuis illi nec timorẽ Dei,nec agnitionem Christi seruassent.Nam cum leprosum emundasset,dixit, illi; Vade,& mõstra te sacerdoti,& offer donum;humilitate ea,qua nos quoque esse humiles docuit, sacerdotem adhuc appellabat,quem sciebat esse sacrilegum.Hæc ille.Est autẽ notandum verbum Cypriani (sacrilegum)quod non sic est intelligẽdum,quasi ille aduenięte Christo defierit esse sacerdos,nec verus fuerit Pontifex;sed sacrilegũ appellat,quia Christi persecutor erat,& veritatis oppugnator; cæterũ sacerdotium,& sacrificium legis nondum cessauerant,donec Christus se obtulisset holocaustum pro mũdi salutẽ,nonũq. sacrificiũ Euangelicũ instituisset:idcirco,& sacerdotem appellauit, & sacrificium secundum legem Moysis offerri præcepit pro emũdatione.Quam doctrinam tradidit Augustinus li. 2.quæst.Euãg.q.v.cuius verba hæc sunt: Quod Dominus dicit leproso mundato,Vade ostende te sacerdoti,& offer munus pro emundatione tua,sicut præcepit Moyses,in testimonium illis. Hic videtur approbare sacrificium,quod per Moysem præceptũ est,cum id non receperit Ecclesia;quod ideo iussisse intelligi potest,quia nondum incœperat esse sacrificium sanctũ sanctorũ,quod corpus eius est.Nõ dum enim in passione obtulerat holocaustum suũ, quo sacrificio confirmato in credentibus populis,tẽplum ipsum euersum est,vbi illa sacrificia offerri solebant; non enim oportebat auferri significantia, priusquam illud,quod significabatur,confirmatum esset contestatione Apostolorũ prædicantiũ, & fidẽ reddẽtium populorum.Hæc August.vere,& docte.

Et offer pro emundatione tua,sicut præcepit Moyses.

COMMENTARIA.

POstquam summus Sacerdos hominem à lepra liberum,mundumque ex signis,& argumentis lege præscriptis iudicabat,quædam holocausta, & victimas, nonnullaque alia iuxta Moysis præceptum fieri demandabat; quibus ille, qui lepra prius infectus fuerat, mundabatur, & purgabatur ab immunditia legali, vt posset deinceps conuersari, ceteraque omnia facere; sicut ij,qui mundi,& à lepra immunes erant; de qua purgatione,& emundatione nunc Christus ioquens,offer,inquit,pro emmnndatione tua,id est in tui purgationem legalem,ea,quę Moyses Leui.14.fieri mandauit in leprosorum postsanitatem receptam purgationem,& emundationem.Hoc mandato Christus nullum calũniæ locũ persecutoribus reliquit,se legẽ Moysis non soluere,sed implere demonstrãs. Nõ

autem

autem dixit, sicut præcepit Deus, sed sicut Moyses, quo fortius illorum ora cõsueret, quippe qui Moysem, quem illi venerabantur, magnificabat. Ex huiusmodi oblationibus multa commoda Sacerdotibus proueniebant, quæ si Christus impediſſet, maximos contra se tumultus præ illorum insatiabili auaritia commouiſſet.

ANNOTATIO XXVII.

Quarõne intelligendũ sit qd Moyses pro leprosi emũdatione offerri præcepit.

LEuitici 14. duas legimus emũdationes leprosorum; vnam, & quidem priorem, qua leprosus siue diuina, siue naturali virtute à lepra sanabatur: alteram posteriorem, qua post iudicium à sũmo Sacerdote factum, quod à lepra conualuiſſet. certis hostiis, victimis, & asperſionibus, purificabatur, seu purgabatur, vt posset deinceps, tamquam mundus agere, & cum cæteris conuersari. Verba Leuitici sunt: Hic est ritus leprosi quando mundandus est adducetur ad sacerdotem, qui egressus de castris, si inuenerit lepram esse mundatam, præcipiet ei, &c. illud (mundandus) de posteriori, illud vero (mundatam) de priori emundatione intelligere necesse est. Christus Dominus priorem in homine operatus est, diuina sua virtute sanando leprosum leprãque expellendo, ad posteriorem vero faciendam nunc mittitur. Et attende, quod iuſſit illi, Sacerdoti se ostendere, vt secundum legem de mũditia priori facta decerneret, declararetque vere esse sanum; nũc autem præcipit, vt offerat pro posteriori purgatione legali de qua nunc dicit (pro emundatione tua) siue (tui) vt habent Græca, id est offer ea, per quæ purgãdus es, secundum Moysis mandatũ ab immũditia legali; ante talem enim purgationẽ leprosus etiã sanus, immũdus secundũ legẽ censebatur. Hæc dicta sint in huius verbi explicationẽ. His adnectẽda sũt, quę Isidorus Peluſiota Epiſt. lib. 1. 146. hãc sententiã explicans dicit. Eam, inquit, ob causã leprosus munus lege indictũ offerre iubebatur, vt vtriusq. testamenti cõcordia demonstraretur: quod is, qui nunc morbũ depulit, idem ipse est, qui legem quoque imposuit. Hæc ille. Tertullianus etiã lib. 4. contra Marcion. eiusdẽ sententiæ, & præcedentis spiritualẽ sensum exponens, inquit, Significabant hominẽ quódam peccatorem, verbo mox Dei emaculatũ offerre debere munus Deo apud Templum; orationẽ scilicet, & gratiarum actionẽ apud Ecclesiã per Christum Iesum Catholicũ Patris Sacerdotẽ. Hęc ille.

In testimonium illis.

COMMENTARIA.

COnnexa est hæc sententia præcedentibus duabus in hunc sensum, vade, & ostende te Sacerdoti, ac offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, vt hæc sint testimonium, & quædam probatio illis, id est, contra illos nempe Sacerdotes, & Iudæos, qui me præuaricationis legis accusant, me non legem soluere, sed implere; quando quidem induco te, & præcipio tibi, vt legis præscripta obserues, meaque diuinitus facta miracula etiam illi legi subdo. Hæc ergo tua legis obseruatio meo iussu exhibita testis erit accusatores meos calumniæ conuincens.

ANNOTATIO. XXVIII.

Patrum sñia circa hæc verba perpenduntur.

EPiphanius hæres. 42. refert Marcionem huius sententiæ verbum corrumpentem; legebat enim (in testimonium vobis) quã lectionem videtur amplecti Tertullianus lib. 4. contra eundem, & Ambrosi. in hoc loco: at nec sic hæreticus ille euadebat vim argumenti; siue enim legas (vobis) siue (illis) testatur tamen Christus se legem seruasse Moysis. Quod autem ad interpretationem huius testimonij spectat, Hilarius can. 6. in Matth. hanc sententiam connectit cum verbo (præcepit) in hunc sensum, sicut præcepit Moyses in testimonium, & statutum, seu, vt esset ei lex, & testimonium seu fœdus. Tertullianus vero loco citato coniungit cum præcedentibus, nẽpe emundatione, ostensione, & oblatione, sic enim, inquit: In testimoniũ, quo Christus testabatur se legem non dissoluere, sed implere, & quo etiam testabatur se esse, qui morbos, & valetudines susceperus annunciabatur. Ex quibus verbis colligitur, Tertullianum sensisse nõ tantum ostensionẽ Sacerdoti factam, & oblationem secundum legem, sed etiam ipsam emundationem appellari testimonium, ita vt oblatio & ostẽsio testimoniũ sint, quod legem obseruauerit, emũdatio autem testimonium sit, quod ipse sit, qui morbos nostros susceperus venerit. Prior interpretatio Hilarij nõ videtur satis accommodata; non enim videtur causa, cur magis hęc duo præceperit Moyses illis in testimonium, quam reliqua præcepta legis. Posterior etiam Tertulliani contextui etiam nõ satis aptatur; ad duo enim, quæ præcesserunt, nẽpe, ostẽde te Sacerdoti, & offer pro emundatione tua, referendum est, quod sequitur nempe, vt hæc sint in testimonium illis, sicq; Chrysost. hom. 26. in Matt. & Euthymius interpretatur; simulq; testimonium explicãt, redargutionem, seu reuictionem, vt sit sensus: calumniatores, qui me legis transgressorem esse prædicant, & huius me criminis accusant, hoc facto, quasi testimonio quodã, & efficaci argumento reuincẽtur, & redarguentur calumniæ, & falsitatis. Illud autem, quod Chrysostomus dicit, nempe, leprosum ipsum futurum in testimonium eo tẽpore, quo Christus præuaricationis legis accusandus erat, quasi diceret: Tu eo tempore eris mihi in testimoniun, quando accusabor, non sic intelligas, quasi ipse leprosus se tunc præsentare deberet, & vocibus testari se ad legem obseruãdam à Christo missum, sed quod in eo leproso factum est, futurũ postea testimonium, & accusationem contra illos. Dices autem, quod est tribunal, in quo testimonium hoc apparere debebat? Respondeo conscientias illorum calumniantium proprias; maxime enim apud se redarguebãtur, agnoscentes ex illo facto non ignoto sibi, Christũ non esse præuaricatorem, sed implesse legem. Rursus apud commune hominum iudicium, quod velut quoddã est tribunal: nã qui audient Sacerdotes, Christo imponẽtes legis præuaricationem, hoc facto publico eos cõdemnabitur calumniæ, & falsitatis. Demũ apud Deum ipsum, ipsiusq. iudicium commune, & generale, vbi tanto acrius, & grauius suæ calumniæ, & impietatis conuincentur, & pœnam condi-

gnam recipient, quanto euidentioribus testimonijs hominum redarguti apparebunt. Eadē significatione sumptum est testimoniū Matth. 24. prædicabitur Euangeliū Regni in vniuerso mūdo, in testimoniū omnibus gentibus, id est prædicatio Euāgelij erit testimonium ad conuincendas gentes incredulas suæ malitię, & iniquitatis, quę salutem oblatam non receperunt.

Perambulabat autem magis sermo de illo: & conueniebant turbæ multæ vt audirent, & curarentur ab infirmitatibus suis.

COMMENTARIA.

LEprosus admirandum, ac diuinum sanitatis beneficium à Christo receptum postquam à Christo eiectus discessit, cœpit prædicare, ex cuius prædicatione fama nominis Christi adeo increbuit, ac peruulgata est, vt multæ turbæ conuenirent, tūad audiendam illius doctrinam, tum vt per eum à varijs infirmitatibus curarentur; ille enim, & doctrina, & virtute corporibus medebatur, & animabus.

ANNOTATIO. XXIX.

Quare leprosus manifestauit miraculum, qd Christus manifestare prohibuit.

MArcus habet quędā verba, quę Lucas insinuauit quidem, sed non expressit; postquā enim retulit Dominū iussisse leproso, vt taceret, ostenderetq; se Sacerdoti, & munus pro emundatione offeret, subiūgit, egressus cœpit prædicare, & diffamare sermonem, ita vt iā non posset manifeste introire in ciuitatem. Hæc ille. Ex prædicatione ergo, & publicatione miraculi per leprosū facta tota, hęc multitudo, quam Lucas refert, ad Christum cōfluxit fama peruagāte vndequaque. Quo in loco duæ se offerunt difficultates; vna est cur leprosus non seruauit Christi præceptum de miraculo facto non prædicā do: altera est, cur Christus id præcepit, quod sciebat illum non obseruaturum; Ad priorem respōdet Victor Antiochenus Mar. 1. Leprosus, inquit debitæ gratitudinis nequaquā oblitus, benefactorē suū vbique locorum laudat, & prædicat. idem dicit Euthymius eodē loco. Hæc autem responsio non euacuat omnino difficultatem; gratitudo enim nō est cēsenda, quæ contraria est præcepto eius, à quo beneficiū acceptū est, potius ingratitudo est, præcepto, & voluntati illius se contrarium exhibere; cum igitur Christus comminatus iusserit, vt nemini diceret, non videtur, qua ratione inductus gratitudine, dici possit. Posset alicui videri leprosū nō seruasse præceptum impositi silentij: nā Christus iussit nemini dicas; at ille cępit prædicare, & diffamare sermonē, id est, rem ipsam, & miraculum. Euthymius Marci 1. ita sensit, cui multi consentiunt; quod si quærat quispiā ab eo; cur Christus præcepit id, quod sciebat leprosū nō seruaturū? Et cur leprosus præceptū nō obseruauit? Respondet vtriq; difficultati Euthymi⁹ hisce verbis: Oportet eos q beneficia cōserunt, modestiæ causa præcipere silētiū; eos vero, q beneficio sunt affecti, prædicare pp gratitudinem: Hæc ille. Quam doctrinam sumpsit ex Chrysost. hom. 26. in Matth. qui eiusdem videtur fuisse sentētiæ. Christus igitur præcepit, quod sciebat illū non facturū, causa modestiæ, & vt se alienū à vana gloria ostēderet, & si ille postea non seruauit silentiū, Christus fecit quod in se est, sicque demonstrabat se gloriā humanā fugere, at ille leprosus gratitudinem considerans prædicauit miracula contra silentium impositum.

Hanc sentētiam, etiam si videam eam esse cōmunem, non possum probare; non enim est, cur magis Christus in hoc miraculo, quam in alijs innumeris voluerit ostēdere se alienum à vana gloria cū sępe quęsierit sua opera diuinitus facta esse manifesta, ad fidem hominum conciliandam; magisq; interat miracula manifestare, quam occultare, cū alias iusserit ea publicare, nec vlla vanæ gloriæ suspicio de eo orta est apud homines; eo maxime q̄ huic miraculo, aut nemo præter discipulos, aut rarissimi interērāt. Quod autē de ipso leproso dicitur, durū est, & difficile capi potest, quomodo Christo quem ille Deum credebat, cōminante, & præcipiente nemini dicere, ausus est illius præceptum infringere; hoc enim nō gratitudo, sed ingratitudo magna esset, nā benefactoris volūtati, ac iussui tā acriter facto nō obtēperare, ingrati est potius hoīs, vtpote iniuria afficiētis eū à quo recepit beneficiū. Nec leprosus de Christo vero Deo credere potuit id præcepisse, non animo, vt obseruaret, sed, vt vitaret gloriæ vanæ opinionem.

Quo lepro sus ni vio lauit Christi præceptum eius dem vulgando miraculum.

Dicendum igitur est, leprosum obseruasse præceptum Domini; tunc enim temporis Christo præsente nihil dixit, nec clamores concitātes, vt fieri solet viso miraculo, effudit, sed tacitus recessit ita, vt Christus potuerit in ciuitatē vt volebat, sine tumultu ingredi; hoc. n. est, quod Christus illi ꝓhibuit; at postea prædicauit, & euulgauit miraculum, vt par erat. Hanc sententiam, quam legitimā existimo, nos ipse Euangelista Marcus docuit; non enim dixit statim cœpit prædicare, sed cum diceret, statim eiecit illum Dominus, adiūxit, egressus cœpit prædicare. prius quidem egressus est à Domino se seperauit dans illi locum, vt in ciuitatem sine turba ingrederetur, & postea cœpit prædicare miraculū. Ad breue enim tempus silentium imponebatur, & ponderandum est verbum (incœpit) nam antequā egressus esset, & Christus discessisset, nihil locutus est; at postquam iā abijt, incœpit prædicare. Hinc causa deducitur, cur Lucas noster prætermisserit verba Marci, & historiā prosecutus dixerit (perābulabat magis de illo) quasi significans non tunc temporis, quādo miraculum celebratum est, turbā cōcurrisse, nec de miraculo audisse, sed tempus aliquod intercessisse; vt enim diximus, eo tunc temporis, quando mūdatus est leprosus, & Christus aderat, loqui ꝓhibitus est.

Ipse autem secedebat in desertum, & orabat.

COMMENTARIA.

TAnto erat multitudo confluentium, vt non posset Christus manifeste, & libere, sine tumultu, & turba magna in ciuitatem vllam se recipere, ibique manere, vt Marcus refert. idcirco, quando à prædicatione vacandum illi erat, in loca deserta recedebat, ibique orabat, ne à multitudine ciuitatis impediretur, quæ tanta erat, vt

etiam

etiã nec panẽ posset manducare. Perpende Christũ, quãdo prædicaturus, aut opus aliquod suæ virtutis effecturus erat, turbas admisisse; quando vero orandũ erat, alijsq; officijs propijs incumbendũ, in deserta abijsse; multitudo enim impedimento erat in ciuitatibus, ne hæc faceret. exemplũ datur prælatis, vt & orationi, ac cõtemplationi incumbant, sibique ipsis consulant: turbæ tamen, id est, inferioribus, quibus præsunt, diligenter statutis temporibus intendant, nec toti in actione, nec toti in contemplatione versentur.

Et factum est in vna dierum, & ipse sedebat docens.

COMMENTARIA.

AD aliud miraculum se Euangelista conuertit, quod nõ statim post leprosi curationẽ, sed aliquo postea intercedẽte tẽpore patratũ: Factũ, inquit est, vt prima die hebdomadæ, qui est proxime post Sabbatum, ipse doceret, ac prædicaret, vt aliàs sæpe solebat. Illud (vna dierum) idem est, ac prima dierum, quæ apud nos Dominica dicitur; apud Iudæos enim Sabbatum erat vltima dies hebdomadæ, quæ incipiebat à die post Sabbatum.

ANNOTATIO. XXX.

Historiæ series ex tribus Euãgelistis collecta.

MAtthæus c. 9. & c. 2. hoc miraculum narrarũt, quædam referentes, quæ Lucas prætermisit. Matthæus refert Christũ, cũ prius esset in regione Gerasenorũ, trãsfretasse, & venisse in patriã suam, vbi hoc miraculũ paralytici factũ est. Marcus vero nomẽ patriæ expressit, nẽpe Capharnaũ, & locũ, nẽpe domũ habitationis Christi; ibi. n. docebat, & paraliticũ sanauit. Lucas vero tẽpus indicauit, scilicet prima die dierũ, seu hebdomadæ, cũ ibi doceret. Ex his ergo tribus Euãgelistis cõstat cũ Christus è regione Gerasenorũ veniẽs transfretasset mare Galilææ, & venisset Capharnaum, in domum habitationis suæ cõsuetæ se recepit, ibique prima die hebdomadæ prædicauit multis audientibus; eo autẽ docente paralyticus hic adductus est ante eũ, & facta sunt, quæ statim explicabimus.

Christi patria secundum Matthæũ quæ.

Occurrit in his difficultas; Matthæus. n. dicit in patria Christi hoc esse factum; quæ autẽ hæc sit patria, nõ omnes eodem explicãt modo: nã Hieronymus Matth. 6. patriã hãc asserit fuisse Nazareth, vbi conceptus, & educatus est Christus. Chrysost. autẽ hom. 30. in Matth. affirmat esse Capharnaũ, idemq; censet August. li. 2. de. cõse. Euang. c. 35. Victor Antiochenus vtramq; refert sententiam tamquam probabilẽ: at re vera Chrysostomi, & Augustini sententia legitima, & vera est: nã Marcus expresse in Capharnaum hoc miraculum factũ refert. quo autẽ modo Capharnaum dici possit patria Christi, vt Matthæus habet, optime interpretat Chrysost. distinguẽs tres Christi patrias, vnam Natiuitatis, Bethelehẽ; alterã educationis, Nazareth; tertiã habitationis, Capharnaũ, vbi adultus habitauit; sic enim Matth. 4. dicit, Relicta ciuitate Nazareth, venit, & habitauit in Capharnaum: sic igitur Marcus cũ Matthæo cõcordat. Augustinus autẽ loco allegato alios inuestigat modos concordiæ nõ ita faciles, aut accõmodatos. primus est, vt apud Matthæũ intelligamus patriã illã fuisse Nazareth, non tamẽ, quod velit dicere ibi factum esse miraculum paralytici, sed omittens, quæ tẽpore medio gesta sunt, trãsiuit ad miraculũ describendũ, quod factũ est in Capharnaũ, vt refert Marcus. hæc cõcordia dura videtur, nã Matthæus postquã dixit Christũ in patriã suã venisse, adiunxit: Et Ecce leprosus, quasi eodem tẽpore leprosum curauerit non in alio loco quã in patria. Addit secũdam concordiam Augustinus, nimirũ patriã apud Matthæũ significari Galilæã, quia in ea erat patria Christi Nazareth, ficq; cõcordat cũ Marco, quia Capharnaum erat in Galilæa. Adiungit tertiã, quia Capharnaum erat metropolis Galilææ, ideo patria Galilæorum dicebatur, & consequenter Christi: quam autẽ violentæ sint concordiæ, ex improprietate verborũ vnusquisq; intelligit. Victor Antiochenus Marc. 2. refert quosdam, dicẽtes Nazareth, & Capharnaum paulo interuallo à se inuicem distitisse, Euãgelistas autem non curasse, vt locũ præcise indicarẽt, quam vt miraculum ipsum exponerent. Hæc tñ cõcordia potius est discordia: nam veritati Euangelistarũ parum consonat. Recentiores quidẽ dicunt Nazareth fuisse de territorio Capharnaũ, sicut apud nos multa castella, & oppida ad ciuitatẽ vnã præcipuã pertinent, quę eorum, qui in illis nati, aut educati sunt, etiã patria dicitur. Hoc tamen fundamento vano nititur: nã Nazareth, ẽt si parua esset, ciuitas erat, non oppidũ, aut castellũ. omniũ accõmodatissima interpretatio & sniã est, quã ex Chrysostomo diximus, nempe Capharnaũ fuisse ciuitatẽ Christi habitationis, & domicilij, quã etiã Victor allegatus probat.

ANNOTATIO XXXI.

Quid per vna dierũ sit intelligendum.

IN proxima sententia posset quispiam interrogare, cur dictum est (in vna dierum?) quidam recentiores interpretãtur, ac si dictum esset (quadam die,) hi vero non videntur assecuti sensum Euãgelistæ, nec causam. In primis Hebraismus est; solent. n. Hebræi vnum ponere pro primo. Gen. 1. Factũ est vespere, & mane dies vnus, id est, primus. & apud Euangelistas id frequens est, Ioan. 20. vna autem Sabbati Maria Magdalenę, id est, prima Sabbati. & ibidem rursus, vna Sabbatorũ, cũ essent ianuæ clausæ. & Luc. 24. Vna Sabbati valde diluculo. & Matt. 28. quę luxerit in prima Sabbati, Græce dicit in vna Sabbati; sic in præsenti positum est, vna dierum, id est, prima dierũ, quæ erat proxima post Sabbatũ, & apud nos appellatur Dominica. Magno autem consilio dictũ est (prima die) propter duo vnũ est, quia Christus docuisse narrabatur. ne quis autem Sabbatũ eũ diem existimasset, additur nõ Sabbatũ, sed proximũ post Sabbatum esse, eo maxime, quod domi suę docebat: Sabbato aũt non domi, sed in Synagogis docebat, vt erat mos apud Iudæos. Alterum est pp id, quod statim describitur; paralyticus enim portatus est, & super tectum delatus, & per tectum dimissus, quæ oia Sabbato non fuissent facta absq; maxima Phariszorum concitatione, quasi contra legem: idcirco Euangelista dixit, prima dicẽtem: nam ex vna parte prædicatio indicabat diẽ esse Sabbati, quia frequentius Sabbatis Christus docebat; ex altera, opus seruile in paralytico deportando, non esse tunc Sabbatũ ostendebat, idcirco tempus, & diem Euangelista

declarauit, particulam autem illam(&)Euthymius censet abundare: Quidam recentiores loco (cum) positam censet, nimirum vna dierum (cum) esset docens, seu cum sederet docens.) at parum hoc ad sensum facit, licet positam esse particulã dicere possimus,quasi enumerationis indiciũ,vt cõnectamus eam cum sequentibus sic,factum est prima dierum,& Christus erat dicens, & Pharisæi,ac doctores sedentes. Græce non habetur (sedebat) sed(erat docẽs) ab interprete autem explicationis causa adiecta videtur;sedebat enim sicut Pharisæi,qui eũ audiebant.

Et erant Pharisæi sedentes, & legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, & Iudææ, & Hierusalem.

COMMENTARIA.

VNdique conueniebant ad Christum non turbæ solæ, aut plebs;sed etiam Pharisæi,ac legis Doctores,tanta erat illius doctrinæ,& miraculorum fama: sedebant ergo hi audientes eum docentem. Illud(Hierusalem) non in casu gignendi sed auferendi positum est, quasi dictum esset:venerant ex omni castello Galilææ, & Iudeæ, & ex Hierusalem,non enim cõnectitur cum illud(castello)quasi ex castellis Hierusalem venerint, sed ex ipsa media Hierusalem ciuitate omnium nobilissima,ac prima,Pharisæi,& Doctores ad Christum conuolabant.

ANNOTATIO. XXXII.

MArcus c.2.multos alios conueniſſe tũc refert, auditũ,inquit,est,quod in domo esset,& confestim conuenerũt tunc multi,ita,vt nõ caperet, neque ad ianuam;quod etiã Lucas noster paulo inferius significauit, ait enim(nõ inuenientes, qua parte illum inferrent præ turba,ascenderunt supra tectũ) nunc vero Pharisæorũ, & Doctorũ legis meminit Lucas,tum,vt Christi doctrinã commẽdaret,quam ex distantibus locis ipsi doctores veniẽtes auide audire querebant; tum quia narraturus erat ex his nõ multos cõtra Christũ postea obmurmurasse,quod paralytico dixerit (remittũtur tibi peccata tua) tum etiam, vt ostenderet responso Christi illos cõuictos & confusos remãsisse, nec habuisse,qd illi præseti responderent.quæ omnia nõ essent tanta admiratione digna, si soli homines fuissent de media plebe.

Et virtus Domini erat ad sanandum.

COMMENTARIA.

POst doctrinam, curandis mirabiliter infirmis incumbebat; hic est enim sensus huius sententiæ, respondentis illi(erat docens)nimirum illos, qui ad eum venerãt; doctrinæ autem fine imposito erat sanans eorum infirmos. Esse enim virtutẽ Dei ad sanandum,significat actum & exercitium faciendi diuina opera erga infirmos;quod verbum ideo præmisit Euangelista, vt indicaret occasionem oblati paralytici ad sanandum; quod non fuit factum, dum doceret, sed quando iam doctrina completa, ad diuina miracula se conuerterat, infirmos sanando. Illud autem(eos) non ad Pharisæos, & doctores tantum, sed generaliter ad omnes,qui aderant,refertur,quique curatione indigebant, qnibus curandis se iam Christus paratum exhibebat post sermonem.

ANNOTATIO. XXXIII.

Expositio tradita in commentario roborat sur.

IN quodam Græco exemplari loco αὐτὸς, id est, (illos)habetur αὐτὸν, id est (illum) referturque ad Christũ,& debet præponi infinitiuo: nã Græca habẽt infinitiuum, ac si diceremus verbum verbo redditis: Virtus Domini erat ad illum, sanare.sẽsus autem est, Virtus Domini erat illi,seu cũ illo ad sanandum,quibus verbis,vt in cõmentario explicuimus, significat Dominũ curationi infirmorũ incubuisse post doctrinam. Quam forsan lectionẽ secutus Euthymius sic interpretatus est sententiam hãc,virtus Domini erat cum illo ad sanandum turbas,quod dictum putat ob continuam & auctoritatis plenã sanationem.Si vero legamus(illos)sensus non mutat. Existimo autẽ non esse dictũ virtutẽ Domini fuisse ad sanandum, propter cõtinuam sanationẽ,vt vult Euthymius, quia non continuo sanabat, sed quia tunc paratus erat suam exerere, & exercere potentiam diuinam ad sanandum.

Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus.

COMMENTARIA.

REcte connectitur hæc sentẽtia cum præcedenti;habita enim oportunitate curationis, quam turbæ post doctrinæ sermonem expectabant, cum iam virtus Domini esset ad curandum parata, ecce adsunt viri portantes paralyticum in lecto; neque enim se ille poterat mouere, vt ad Dominum veniret, nec eum viri extra lectum, in quo iacebat, manibus portare, præ mẽbrorũ corporis eius mobilitate siue illius nocumento potuerunt.partĩcula (ecce) indicat confestim,cũ Dñs curare infirmos paratum se exhibuit,hos accurrisse.

Chrysost. cur multis contendat probare paralyticum hũc non esse eundem cum illo Ioan. c.5.

ANNOTATIO. XXXIV.

CHrysost. hom.30 in Matth. multis argumẽtis contendit hunc paralyticũ non fuisse illũ,quẽ refert Io.c.5.verba Chrysost. sũt hæc: Paralyticus hic non est ille,de quo Ioannes facit mẽtionẽ. Nã ille apud piscinã Hierosolymis iacebat,hic in Caphar naũ;& ille triginta & octo annis laborauit, de hoc vero nihil tale adscriptũ est; præterea nullos ille habuit ministros, hũc autẽ adferri ad Christum videmus.

mus; ad hæc huic dixit, confide fili remittuntur tibi peccata tua; illum verò interrogauit, an vellet sanus fieri. Accedit, quod in Sabbato illum curauit, hunc vero non in Sabbato, nihil enim tale hic accusare Iudæi videntur. Postremo, post hoc signum tacuerunt Iudæi, post illud importuni persequebantur. Hæc non otiosè dixi, sed nequis vnum eundemque putans esse paralyticum, dissonantiam esse credat. Hæc Chrysostomus, quibus possent & aliæ rationes adiungi, nisi quæ dictæ sunt, efficacissimæ essent; quamuis an infirmitas illius, cuius Ioannes meminit, fuerit paralysis, ex Euãgelio non constet. Non immerito autem quispiam posset interrogare, cur Chrysostomus tot in hac re accumulauit argumenta, demonstrandi diuersitatẽ hanc inter hos paralyticos. Existimo fuisse tũc aliquos, qui in ea erãt opinione, vt existimarent eandem esse vtriusq. paralytici historiã, in qua forsan sentẽtia fuit Origenes hom. 5. in diuersos, qui referens historiã paralytici, cuius Ioãnes meminit, asserit Christum dixisse illi, tolle lectũ tuum, & vade in domum tuã. quæ verba non habet Ioannes, sed Matthæus, & Lucas de hoc nostro paralytico: insinuat ergo Origenes vnũ, & eundẽ fuisse. nisi memoriæ lapsu tribuamus, quod Origenes verba vni dicta alteri adscripserit. idem prorsus habemus apud Irenæ. lib. 2. ca. 42. siue ergo id sẽserint hi duo doctores, siue lapsi sint memoria, certissimum est hunc non esse eundem paralyticũ cum eo, quem Ioannes scripsit.

Et quærebant eum inferre, & ponere ante eum, & non inuenientes, qua parte eum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, & per tegulas submiserunt eum cum lecto in medium ante IESVM.

COMMENTARIA.

TAnta, & eorum, qui audierunt, & eorum, qui curari quærebant, multitudo conuenerat in domum, vbi Christus erat; tantaq. auiditas miracula eius, aut videndi, aut in seipsis experiendi; vt nec compassione erga paralyticum moti, nec virorum conatu agitati, locum portantibus darent, vt ante conspectum Christi intrantes per ianuam paralyticum ponerent: conscenderunt ergo qui baiulabant supra tectum domus, versus partem, in qua Christus erat, & eo aperto paralyticum cum lecto funibus dimiserunt, & ante Christum posuerunt. quamuis autem verbis nihil petierint, tamen operum grauitate, & fidei vehementia sanitatem paralytico non solum petebant, sed etiam efflagitabant.

ANNOTATIO. XXXV.

MArcus c. 2. explicat fusius historiã in hac parte, sic. n. habet: Venerunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur, & cum nõ possent offerre eum illi præ turba, nudarunt tectum, vbi erat, & patefacientes submiserunt grabatum, in quo iacebat paralyticus. Hæc ille. Ex his constat, & numerus portantium, & modus, quo per tegulas dimiserunt grabatum cum infirmo. Aduertendum etiam est, non solas voces exteriores, aut opera, sed etiã desideria interiora esse petitiones, & clamores apud Deum; dictum enim est Psal. 9. desiderium pauperum exaudiuit Dominus. vnde isti gestatores opere, fide, desiderio petebant sanitatem, licet non vocibus.

Quorum fidem, vt vidit, dixit.

COMMENTARIA.

MIra est fides portantium, quos tantus labor à credendo non auertit, sed in fide constantes magno sudore paralyticum cum lecto per tectum submittunt, credentes tantæ virtutis Christum, vt talem etiam infirmum posset sanare. videt ergo Christus hanc fidem, non solum, quæ in eorum in corde intus latebat, sed etiam quæ per opus exterius corporeis oculis se demonstrabat; atque ad infirmum anima, & corpore sanandũ propter illos se conuertit; tanta. n. fides portantium portato impetrauit animæ, & corporis sanitatem.

ANNOTATIO. XXXVI.

Portãtiũ ne tantũ modo an & paralytici fidem Christus respexerit.

NOnnulla discutienda se offerũt. primo quidẽ, qui sint hi, quorum fidem Christus vidisse dicitur, portãtium tantum, an etiam paralytici, qui portabatur? Hieronym. Matth. 9. fidẽ illorũ, nõ huius interpretatẽ, sic. n. inquit: vidẽs fidẽ nõ eius, qui offerebatur, sed eorũ, qui offerebãt. in eadẽ sententia est Ambros. in prẽsenti, & Chryso. ho. 30. in Matt. qui, etiãsi affirmet paralyticũ fidẽ habuisse, quia si nõ credidisset, dimitti se nõ esset passus, tamẽ fidem eorũ, quam vidit Dñs, interpretatur illorum, qui dimiserũt, idem etiam sensit Victor Antiochenus Mar. 2. & Cyrillus Hierosolymitanus, Catech. 5. qui non solum fidem hanc portantium esse affirmat, sed etiã negat paralyticum tũc fuisse fidelem. quod non probo, sed cũ Chrysost. illum credidisse puto, quamuis nõ ita perfecte, vt eos, qui eum gestabant. Euthy. vero Matt. 9. intelligit hãc fidem esse tam portitorum, quã paralytici. Prior tamen sentẽtia, vt cõmunior, ita etiam accõmodatior est; tũ quia videtur quædã appositio verborũ; illorũ enim fidem vidit, & ad paralyticum pp illos se conuertit; tum quia etiam si paralyticus crediderit, vt dictum est, tamen multo præstantior erat fides gestãtium, qui nulli labori pepercerunt, vt Christo offerrent infirmum; portarũt. n. paralyticum, ascenderunt tectũ, illuc lectũ funibus traxerunt; tectum nudarunt, & foderunt, & p illud funibus submiserũt. Magna fides hæc fuit, quam tã multiplex labor corporis non potuit auertere. cum igitur fides baiulantium oculis etiam corporeis per opera lucidior apparuerit, merito Christus hanc vidisse dicitur; tum demum quia paralytico dixit, confide, ad perfectam fidem, fiduciamq. exortãs, quasi non ea fidũcia præditus esset, qua, qui eum obtulerant, prædíti erant, eo maxime, quia ille adhuc erat in peccato, nondum enim remissionem acceperat. fidem ergo offerentium vidisse Christus dicitur.

Fides dupliciter dicta, & vtroq. modo eā portiores paralytici habuerūt. Ioan. 5.

Secundo occurit difficultas, quid per fidē hoc loco intelligendum sit. Aduerte ex Cyrillo Catech. 5. allegata, fidei nomen licet vnum sit, dupliciter tamē diuidi; est enim vnū fidei genus, qua credimꝰ, & assentimus dogmatibus reuelatis, & propositis per Ecclesiam, vt credantur; quam fidem Cyrillus dogmaticam appellat, de qua dictum est Ioan. 5. Qui verba mea audit, & credit ei, qui me misit, habet vitā æternā. & c. 14. Creditis in Deum, & in me credite. Alterum fidei genus est, qua nō tātū dogmatibus, assentimus, sed etiā id, quod fieri petimus, efficiendū à Deo credimus; quā fiduciam etiā appellamus; de qua dictū est Luc. 17. si habueritis fidem sicut granū sinapis. & Iaco. 1. postulet in fide, nihil hæsitās. Hęc fides cōplectitur primam, & superaddit ei; eaq. est, quam portitores illi habuerūt, non solū enim crediderunt Christum potuisse paralytico cōferre sanitatē, quod ad fidem dogmaticam spectabat; sed etiam credide runt, sibiq. persuaserūt, Christi clemētiæ innitētes, illum sanaturum esse infirmum, vt petebāt, & in votis habebant: nisi enim hāc fidē habuissent, nō vtiq. tantum laboris assumpsissent, vt paralyticum ante Christum constituerent; nemo enim rem aliquā attentat, eo solū, quia credit fieri posse, nisi habeat persuasionem, futurum id quod procurat; cui fidei spes nititur, quæ ad effectū spectat. Nec fuit nuda fides horum, sed coniuncta est charitati erga proximū, quæ Deo gratissima est. profecto enim pro se ipsis maiora, aut grauiora nō facerent, quam fecerūt pro proximo; hāc igit fidei præstātiā Christus respexit.

Luc. 17. Iacobi 1.

Quo modo Christus horum fidē viderit.

Tertio loco occurrit difficultas, quo modo Christus viderit illorum fidem. Aduerte fidē dupliciter videri posse. Vno modo in se ipsa, sicq. non patet oculis corporeis, cū enim sit spiritualis, & in solo intellectu consistēs, sēsibus corporeis imperceptibilis est. Altero modo in suis effectibus exteriorib⁹, quæ ex fide procedunt, qui enim opera efficit ea fide, quā intus habet, excitatus, fidem suā facit cognoscibilem exterius, iuxta illud Iaco. 2. Ego ostendam tibi meā fidem ex operibus. Illi igitur gestatores paralytici fidē habuerunt, & opera ex fide emanātia, vnde vtroque modo fidem illorum Christus vidit, oculis quidem corporis fidem in operibus; fidem tamē ipsam in se oculis diuinitatis suæ, & oculis animæ, quibus nihil erat occultum. Sola prior nēpe visio in operibus, seu per opera fallax est, nā sæpe homo ficte operatur, quasi qui credit, cū tamē non credat; at posterior nō potest falli. Vidit ergo Christꝰ fidē illorū & in se, & in operibus, exterius, & interiꝰ, vnde certissima, & infallibilis fuit eius visio. Nec fuit visio hæc nuda solū cognitio, sed cū quadam affectus approbatione; vidit enim fidē, probauit, & accepta fuit ei.

Christus multoties ob fidē patientium,

Quarto loco est difficultas, quo modo ꝓpter fidē illorū, q offerebant, sanitatē contulit Christus paralytico. Ad quā difficultatē elucidādā, nōnulla respō deo. In primis fidem petentium impetrasse alijs etiā non petentibus, immo & non credētibus sanitatem corporis, res est certa in Euangelio. hoc affirmāt Cyrillus Catech. 5. & satis manifestat testimonijs Scripturæ: nam Matth. 9. Centurio fide sua impetrauit puero sanitatē; & quidā Princeps filiæ suæ vitā; &c. 16. Chananęa fide obtinuit filiæ liberationē à dęmonio; & Ioan. 4. Regulus quamuis fidei imperfectæ cōsecutus etiā est filio vitā; suntq. huiusmodi multa alia testimonia, idēq. docet Chrysost. hom. 30. licet restringat, & limitet, quando ij, pro quibus petitur, desipiūt, vel morbi vi aīo laborant, impeditiq. sunt, ne petant. At hæc limitatio nō est perpetua. nā etiā fides aliorū impetrauit sanitatē ijs, qui nō desipiebant, nec vi morbi animo laborabāt, vt in exemplis positis videre est, in quibus puer Cēturionis nō desipiebat, sed animi cōpos erat, nec ita laborabat aīo, vt petere, aut credere non posset. similiter filia Chananææ, & filius Reguli, qui rationis cōpotes cū essent, nec credebant, ne petierunt, eis tamē fides petentium impetrauit à Christo sanitatē; filius. n. Reguli credidit cū tota domo post sanitatē receptam.

alijs communis sanitatem.

Fides aliorū corporis & animæ saluti alijs impetrauit, sed non eodem modo.

Secundo, fides aliorum alijs etiā impetrat animæ salutem, non quidem, vt corporis; nā Christus propter fidem quorundam sanitatem corporis cōcessit, nō alijs etiam nihil cooperantibus, sed tātum passiue se habentibus, vt exemplis allegatis patet, & Ioan. 11. propter fidem sororū Lazaro mortuo, & nihil operanti vitam restituit; at vero propter fidem aliquorū cōfert quidem alijs salutem animæ, quæ in fide, charitate, gratiaq. consistit, sed nō hāc confert, nisi ipsis dispositis, & cooperantibus per fidem, & dilectionē propriā, Impetrat ergo fides petentiū, & vt Deus disponat, & excitet alios ad fidem, & pœnitentiam, & charitatē, quibus iustificentur, & salutem animæ assequātur. Exemplū habemus in Paulo, quē oratione credētis Stephani attraxit ad fidē, & gratiā, operādo in eo illa quibus arbitrium hominis excitatur.

Tertio fides petētiū impetrat quidē alijs hæc duo, non quidem ex iustitia, & merito, vt dicitur, condigni, sed ex quadā Dei Christiq. clemētia, ac bonitate, qua suos fideles exaudire dignat, quod quidē meritū appellant de congruo, sicq. intelligēdus est Ambrosius in præsenti, quādo dicit, Magnus Dominus qui aliorum merito ignoscit alijs, & dum alios probat, alijs relaxat erata. cur apud te homo collega non valeat, cum apud Deum seruus, & interuentēdi meritum, & ius habet impetrandi? Disce, qui iudicas, ignoscere; disce, q æger es, impetrare. Hæc ille.

Quarto fides hæc gestantium, quæ tacita erat oratio, & petitio, impetrauit paralytico vtrāq. sanitatē modo prædicto, nempe corporis, & animæ: nā & peccatorum remissionem, & membrorum corpus incolumitatem, ac robur à Christo obtinuit, quod quidē sequenti Annotatione pfectius explicabitur.

Homo remittuntur tibi peccata tua.

COMMENTARIA.

ECce sanitas, & salus impetrata propter fidem gestantium, in peccato enim erat paralyticus, quod causa erat infirmitatis corporis; aufertur autem causa morbi, & à morbo, quo affectus erat, postea sanatur. Excitat tamen arbitrium paralytici, sine cuius cooperatione non remittitur homini adulto peccatum; vox enim (homo) excitantis est, per quā Christus, & mentē, & affectū paralytici ad agnitionē, & cōtritionem conuertit: qui. n. aures exteriores voce hac pulsauit, interius animā fide, & dilectione, ac pęnitentia commouit, commoto autem potestate diuina, qua præditus erat, peccata remittit: remittuntur inquit peccata tua non autem dixit, remitto peccata tua, sed remittūtur peccata tua, ne significaret se tantum vt Deū, & nō ēt, vt hominem peccata remittere. Ecce sanata est anima paralytici.

ANNO-

ANNOTATIO. XXXVII.

Marci, & Lucę concordia in superiorib. ſnīa.

QVod ad verba ſpectat, notādum eſt. Græce in præterito dictū eſſe (remiſſa ſunt tibi peccata) ſicq. legūt Hilarius can. 8. in Matth. & Ambroſio in præſenti; ſenſus tamen idē eſt: nam Hebræi pterito vtūtur ſæpe pro præſenti. Interpres enim noſter, ne quis putaret priuſquā ad Chriſtū accederet, peccata fuiſſe illi dimiſſa, cū tūc remiſſionem obtinuerit, cū verbū à Chriſto prolatū eſt, idcirco præſenti verbo vſus eſt; Chriſtus.n. verbo remiſit, ac ſi diceret, ego remitto; quod Phariſęi recte intellexerūt, inde.n. occaſionē murmurādi acceperūt. Notādū eſt pręterea Matth. & Marcū habere (fili Lucā vero (homo) Hieronymus. in Matthæū duas adfert cauſas, cur filiū nominauit. aut pp humilitatē, aut qa remittebātur illi peccata. O mira, inquit, humilitas, deſpectū, & debilē, totiſq. membrorū cōpagibus diſſolutū, filiū vocat, quē ſacerdotes nō dignabātur attingere, aut certo ideo filiū quia dimittūtur ei peccata ſua. Hæc Hierony. Victor Antiochenus Mar. 2. duas adfert alias, nēpe dictū filiū, aut pp fidē illius, quā de Chriſto hēbat, aut pp creatorem, qa opus Dei hō eſt; quā causā adfert etiā Hilarius cā. 8. in Matth. Hi doctores, quāuis explicēt cur filius dictus ſit. nō tamē difficultatē diſſoluūt, nēpe quo modo Lucas dixerit (homo) Mar. autē (fili.) Augu. ergo lib. 2. de cōsē. Euāg. c. 25. duo reſpondet. vnū eſt, dictū eſſe à Luca (Homo) ad expreſſius ſentētia Dñi inſinuandā, qa homini dimittebātur peccata, qui hoc ipſo, quod hō erat, non poterat dicere, non peccaui; ſimul etiā, vt ille q homini dimittebat, intelligeret Deus. Alterū eſt, ſā Chriſto vtrumq. eſſe dictū; aut ſic, confide homo, dimittuntur tibi peccata fili; aut ſic, cōfide fili, dimittuntur tibi peccata, homo. Hæc ex Auguſt. habentur, quorū poſterius nō videt ſatis accōmodare dici, idē .n. eſt ſenſus vtriuſq., nā phraſis eſt Hebræa, dicere, aut homo, aut fili, vt cōſtat ex prophetis, & Salomone, quibus hæ phraſes familiares sūt. Vnde vnus Euang. vocē, alter ſensū eſt ſecutus, vt fit frequēter, vnū tamē à Chriſto eſt ꝓbatū. Eſt autē vox clemēter, & pacifice loquētis, & affectū explicātis erga eū, quo cū loquimur, qualē ſe Chriſtus oſtēdebat erga paralyticū; ſic.n. dictū eſt Luc. 22. à Petro, mulier, nō noui illū, & iterū, homo, nō sū. ſenſus ergo idē eſt inter Euāgeliſtas, licet vox nō eadē. Hoc igit verbo, vt in cōmentario diximus, tamquā diuinæ virtutis inſtrumēto incœpit Chriſtus animū excitare, & præparare paralityci, ad ſuſcipiēdā peccatorū remiſſionē. Notandū etiā eſt, Lucā, & Mar. omiſiſſe verbū, qđ Matth. explicuit, inquit.n. (cōfide) exhortatur .n. Chriſtus paralyticū ad fiduciā, perfectāq. fidem ſanitatis recipiendæ; ꝙ duplici de cauſa dictū eſt, tū qa differenda erat corporis curatio, donec Chriſtus Iudæorū murmurationi proxime futuræ ſatisfaceret, ipſoſq. cōuīceret, idcirco ad fiduciā exhortatur, & fidē, ne mora illa animū infirmi turbaret, fideſq. eius vacillaret; tū etiā, vt mentē illius excitaret fide, & dilectione, vt ſic reciperet remiſſionē peccatorū. vt .n. diximus in ꝓcedenti annotatione, hāc nō confert Deus ſine motu proprij arbitrij eius, q iuſtificatur à peccatis: nō.n. eſt ſicut ſanitas corporis, quā ſæpe cōtulit nihil agētib⁹, & nōdū credētibus. Vtroq. igit verbo (fili) ſeu (homo cōfide) hæc Chriſtus effecit.

ANNOTATIO XXXVIII.

Quare Chriſtus prius aīæ peccata remiſerit quam corpori ſanitatem contulerit.

INquiret quiſpiā, cur cū ſanitas corporis quęreretur, anima, & quidē prius, à peccatis liberat? Reſpōdeo, duplici de cauſa prius remiſiſſe peccata, quā corpus ſanaret. prior eſt Hiero. Matt. 8. & Victoris Antiocheni Mar. 2. qa peccata cauſa fuerūt morbi huius paralytici, prius igit causā, poſtea aufert effectū. verba Hierony. sūt hæc: Datur nobis intelligētia pp peccata pleraſq. euenire corporū debilitates, & idcirco forsā prius dimittūrur peccata, vt cauſis debilitatis ablatis ſanitas reſtituat. Victor autē ſic inquit: Anima præ corpore laborat, itaq. cauſa è medio ſubmota, ipſe etiā morbus vna ſubmouebitur. Hæc ille. Poſterior cauſa eſt Chryſ. ho. 30. in Matt. cuius verba sūt hæc; O mnē fugiēs ambitionē (quoniā magna erat multitudo circūfuſa, adeo vt oi obſtruſo introitu à tecto paralyticū dimiſerūt) noluit ſtatim corp⁹ ſanare; verū ab ipſis occaſionē accipit, & latentē atq. abditā curā animę cōtulit, cū peccata dimiſit. Quod qđē, & paralytico ſalutare erat, & ipſi nimiū gloriosū nō erat. Hæc.n. Iudæi cū prauitate animi reprehēderūt maiora videri, inuiti oīa pfecerūt. Sapiētia.n. eius factū eſt, vt ex inuidia eorū multo magis ſignū appareret. Hæc Chryſoſt. ex quibus illud tantū approbandū videt. Chriſtū noluiſſe ſtatim corpus curare, vt occaſionem arriperet ex animæ curatione demonſtrandi ſuam diuinam in remittendis peccatis poteſtatem, quæ minus agnoſcebatur, quam poteſtas ſanandi corpora, vt tactum eſt. quod autem de fuga ambitionis dicitur, parum habet probabilitatis, vt oſtenſum eſt prius.

Paralytico pręſtitafuit ſalus aīæ, & corporis.

Adhuc notandū eſt fidē geſtantium, vtrāq. ſanitatem impetraſſe paralytico, & corporis & animæ, quamuis quidā recentiores illud ſentiant, nimirum ſolā corporis curationem impetratā eſſe illorum fide; contrarium tamen verba Euāgeliſtæ demōſtrāt, inquit enim (vt vidit fidē illorum, dixit, cōfide fili, remittūtur peccata tibi) quaſi diceret, propter illorū fidē dixit (cōfide) quo corporis ſanitatē indicauit, & (remittūtur peccata) quod ſalutē animæ ſignificat. Quæ ſentētia eſt Ambroſij, & Chryſ. hō. 30. in Matthæum. quo autem modo impetrata ſit ſalus animę, diximus ſupra, nimirū impetratis à Deo ijs, quibus ad remiſſionem peccatorum perducitur homo; non enim remiſſio datur, niſi arbitrio hominis cōcurrēte, & propria fide, & dilectione diſpoſito. Quod ſi obijcias illos geſtatores ſolam corporis ſanitatem petiuiſſe. Reſpondeo ſolitum eſſe Deum plura cōcedere quam petantur, & ſæpe maiora; petenti enim debiti ſoluendi dilationē, totū remiſit; & petentibus ſororibus, ne Lazarus morereť, mortuū ſuſcitauit.

Propter portentiſſ. finem.

Poſtremo notandū eſt, Chriſtū frequenter vſum eſſe his locutionibus, quibus ſignificabat ſe quidem operari, & miracula facere, tacite tamē indicādo per ſonā ſuā: nam & Magdalenæ dixit: remittūtur tibi peccata. & infirmo illi Ioan. 5. Ecce ſanus factus es, non autem dixit, ego remitto, ego ſano, ſuntq. aliæ huiuſmodi locutiones, quarū causā exiſtimo, ne humanitati, quæ apparebat, poteſtas præcipua illorum operum tribueretur, quaſi hominis eſſet ea facere, cum tamē eſſet diuina perſona, quæ nō videbatur, cuius erant opera illa, quæ fiebant, hæc enim tamquam cauſa prima per humanitatem operabatur.

Et cœperunt cogitare Scribę, & Phariſæi dicentes.

COMMENTARIA.

AVdito verbo Chriſti, ſtatim Scribæ, & Phariſæi, vnuſquiſq. in corde ſuo dixerunt, perpende verba. incœpiſſe dicuntur, quia antequam Chriſtus diceret (remittuntur tibi pecca-

peccata) nihil tale dixerunt, eo tñ audito confestim in id proruperunt. Propterea non dicitur (cogitauerunt) quia, qui cogitant, nondum affirmant, aut negant; nec tantum dicitur (dixerunt) ne exterius locuti credantur, sed simul vtrumq. (cogitantes dixerunt) quia in cordibus suis locuti sunt, & affirmarunt, Christum blasphemasse, vt statim subiungitur.

ANNOTATIO XXXIX.

Particula, intra se, quo sensu intelligenda.

MAtthæus c. 9. inquit (dixerunt intra se) quod q dam recentiores interpretãtur (inter se) quasi collocuti inuicem; hunc tamen sensum verba sequẽtia refellunt: videṡ, inquit, cogitationes eorũ, ait: vt qd cogitatis mala in cordibus vestris? nõ ergo dictũ est intra se, quasi inter se, sed quasi in se ipso vnusquisque corde suo locutus sit; q. Marcus c. 2. explicuit, erant inquit, quidã de Scribis sedentes, & cogitãtes in cordibus suis. idẽ etiã Lucas apertis verbis significat, dicens (cogitare cœperunt dicentes) quasi cogitatione sola dixerint; quem locũ Aug. lib. 15. Trini. c. 10. adducit, illudq. (dicentes) non ad exteriores voces, sed ad solos mentis conceptus refert, explicans quo pacto homines in se ipsis, solaque mente loqui possint. de quo locutionis genere illud est Ps. 13. Dixit insipiẽs in corde suo, nõ est Deus. Qui autẽ Scribæ, quiq. Pharisęi fuerint, diximus in commẽtarijs in Ioannem.

Quis est hic, qui loquitur blasphemias?

COMMENTARIA.

ECce quid corde dixerint, nempe Christum blasphemasse. quod enim solius Dei erat, nempe remittere peccata, sibi tribuebat, quem purum hominem esse illi arbitrabãtur. Illud (quis est hic?) indignantium, & contemnentium vox est; indignabantur enim, eum, quem hominem, & quidem non conditonis eximiæ existimabant, quæ Dei omnipotentis solius erant, sibi vsurpare, nempe peccatorum remissionem.

ANNOTATIO. XL.

Quid blasphemare significet, & quibus modis Deus blasphemẽt.

MAtthęus sic habet, dixerunt intra se, hic blasphemat. Marcus autẽ, quid hic sic loquitur? blasphemat, Lucas autem, quis est hic, qui loquitur blasphemias? Omnia hæc eundem sensum habent. Euangelistæ enim non semper sermonis identitatem, sed sensus obseruãt. Quod autem ad rem ipsam spectat, blasphemare verbum est Latinũ è Græco sũptum; quod. si eius significatio absolute cõsideretur, idem significat, quod conuitijs afficere, competitq. hominibus tam cõtra Deum, quam cõtra homines siue æquales, siue superiores. Sic. 1. Cor. 4. dicit, blasphemamur, & obsecramus. & Matt. 27. Prætereuntes blasphemabant eũ. vnde blasphemia vsurpatur pro conuitio. Eph. 4. Omnis amaritudo, ira, indignatio, & blasphemia tollatur à vobis. Vsus tamen iam obtinuit, vt blasphemia proprie intelligatur contra Deũ; quæ duplici cõmittitur modo, aut quãdo quispiam Deo imputat, quod eius dedecet dignitatẽ; aut quando negat, quod eius cõuenit maiestati; hæc. n. conuitia sunt contra Deum. Aut etiam quãdo quispiam sibi aliquid vsurpat, quod Dei est: nam id etiã est cõuitium quoddam cõtra Deum; cum vel se homo æqualem quodammodo Deo facit, vel Deũ deprimit, vt commune faciat homini, quod Dei solius est. sic dicitur blasphemare in Deum. iuxta quam significationem Mar. 3. dicitur, q. blasphemauerit in Spiritum Sãctum & dicitur etiã blasphemia in Spiritum sanctum, quia quod erat Spiritus Sancti, nẽpe eijcere dæmonia, tribuebant illi impij Iudæi Diabolo. Hanc igitur significationem habet verbum in hoc loco, existimabãt enim solius Dei esse remittere peccata, nihilque in Christo aliud cogitantes, quam quod hominis est, dicebant blasphemasse in Deum, quia quod Dei erat, homo sibi vsurpabat.

Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus?

COMMENTARIA.

CAusam cur blasphemet, apud se ipsos proferunt, quia nemo potest peccata dimittere, nisi solus Deus: hic autem, cum homo sit, sibi vsurpat, quod Dei est, quod quidem est blasphemare. Cæci erant hi in cordibus suis, debebant potius dicere, nemo potest remittere peccata, nisi solus Deus: hic vero remittit peccata: ergo Deus est.

ANNOTATIO. XLI.

De duplici potestate faciẽdi miracula, & remittendi peccata.

PRo intelligentia præcedentiũ duarũ, & sequentium sentẽtiarũ sunt nonnulla maxime notanda. Primo potestatem faciẽdi miracula duplicẽ esse, vna est prima, indepẽdẽs, & incõmunicata, & hæc in solo Deo est; cũ enim miracula sint supra virtutẽ creaturarũ, illius est prĩcipaliter, & primo ea facere, qui est supra oẽs creaturas, & earũ Auctor: altera est secũda, depẽdẽs, & cõmunicata, quæ à prima deriuatur, & hæc in homine est; cui enim Deus virtutẽ tribuit, potest etiã miracula facere, non quod sola hæc potestas sit causa miraculi, sicut Deus per suam primã potestatem potest solus miracula operari, sed quod Deus potestatẽ talẽ det homini, vt vna cũ ipso, & per ipsũ operetur. Quãuis autẽ duplex sit hæc potestas, vtraq. tamẽ diuina est. quæ vel Dei ipsius est, vel quæ à Deo cõmunicat supra naturę virtutẽ.

Secũdo, simili etiã ratione duplex est potestas remittẽdi peccata, vna est prima, & incommunicata; altera cõmunicara, & secũda, quæ à priore emanat, & deriuatur. prior solius est Dei, nam ipsi soli incũbit primo, & principaliter peccata remittere, quod Isa. 43. testimonium cõfirmat, vbi Deus loquens inquit: Ego sũ, qui deleo iniquitates tuas, quasi id sibi proprium vindicans. Hoc docte argumento cõprobat Irenæus lib. 5. c. 17. nempe peccatum est iniuria quædã cõtra Deum, igitur Dei est remittere, nemo enim remittere potest iniuriam, nisi is, cõtra quem est facta. Adde etiam huic aliud, quia remissio peccati nõ fit, nisi, qui peccauit, restituatur in gratiã eius, quem per peccatum offendit; quis ergo poterit restituere vnum in gratiam alterius, nisi interueniat voluntas huius? Adde rursus in remissione peccati est cõdonatio æternæ pœnæ, lege Dei peccãti decretæ: nemo ergo potest legẽ Dei tollere, nisi Deus ipse, &

loquamur

loquamur de prima poteſtate: ſecũda vero poteſtas poteſt eſſe in homine; cui enim Deus vices cõcedit condonandi iniuriam ſibi illatam, & reuocandi in gratiam illius, & cõdonãdi pœnam, abſq; dubio poteſtatẽ dat remittendi peccata; ſicut inter homines poteſt vnus, cõtra quẽ iniuria allata eſt, & cõdonare eã per ſe, & alteri dare facultatẽ condonãdi; ſemper tamẽ poteſtas prima Dei cooperatur ſecundæ hominis. pari ergo ratione procedũt poteſtas miraculorũ & poteſtas remittendi peccata in his, quæ dicta sũt.

Tertio, inter hanc vtrãq; poteſtatẽ vnũ eſt, quod ad rem noſtram facit, diſcrimen, ſcilicet in veteri teſtamento poteſtatẽ miraculorum inuentã fuiſſe, tũ apud Deum, tũ etiã apud homines; fecit enim mirabilia Deus per ſe ſolum, fecit etiã per homines: nã legimus prophetas & mortuos ſuſcitaſſe, & admirãda feciſſe, nõ quidẽ propria virtute, ſed diuina. exẽpla huius manifeſta sũt vnicuique; poteſtas vero remittendi peccata manſit ſemper apud Deũ, nec vlli homini fuit cõmunicata. Hoc fuit priuilegiũ noui teſtamenti, vt homini etiã daretur poteſtas remittẽdi peccata ſicut data eſt faciendi miracula. Ioan. 20. Accipite Spiritum ſanctum, quorũ remiſeritis peccata remittũtur eis. Noluit enim Deus homini dare poteſtatem remittendi peccata, quouſque ſolutũ eſſet precium remiſſionis peccatorum morte Chriſti, idcirco ſtatim à mortuis reſurgẽs eã dedit, nõ quod non potuiſſet etiam dare in veteri teſtamento.

Quarto, ex pcedẽtibus duo facile deprehẽdũtur, nẽpe error Scribatũ, ac Phariſæorũ iſtorum; & erroris cauſa. Error quidẽ in eo, quod dicũt: Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus Deus? nam poteſt etiã homo diuina poteſtate: ſicut quis poteſt mortuos ſuſcitare niſi Deus? tamen homo diuina ſibi data virtute etiam ſuſcitauit, poteſtque ſuſcitare. Errarunt ergo in hoc. Dicunt etiam, blaſphemat, quia dixit: Remittũtur tibi peccata; quia quod Dei eſt, ſibi vſurpare videbatur. errarunt etiam in hoc: nam ſi homo poteſtatem haberet remittendi peccata, etiã ſi Deus non eſſet, nõ blaſphemaret, ſi diceret. Remitto tibi peccata, ſicut nunc nõ blaſphemãt Sacerdotes dicẽtes, Ego te abſoluo à peccatis. Errarũt igitur in cogitationibus ſuis: erroris tamen occaſio ea fuit, quia in veteri teſtamento nõ erãt illi experti, nec viderãt vmquã poteſtatẽ remittendi peccata hoĩbus cõceſſã, ſed ſoli Deo reſeruatã; audiẽtes ergo hominẽ dicentẽ: Remituntur tibi peccata, prolapſi sũt in errorem, & dixerunt, blaſphemat: nã ignorabãt illũ eſſe Deũ, & habere à Deo poteſtatẽ remittendi peccata. Hoc enim certũ, & verũ erat, poteſtatem remittẽdi peccata Dei eſſe ſolius, ſiue eius, cui Deus dederit.

Scribarũ error, & eius rõ.

Quinto, ex his etiã manifeſtum eſt, Chriſtũ nõ expreſſiſſe, ſe vt Deum peccata remittere, ſed ſolum abſolute remiſſionẽ peccatorum dediſſe, quod poterat intelligi, aut poteſtate prima, vt Deus, aut poteſtate ſecũda, & cõmunicata, vt homo erat. vnde ex verbis ipſius nõ potuit colligi Deum eſſe, aut poteſtatem diuinã, & à Deo in ſe habere, idcirco, vt exiſtimo, nõ dixit: Ego remitto tibi peccata, ſed remittũtur tibi peccata tua; quãuis enim vtrũque ambiguum eſt, tamen illud expreſſius ſignificabat, prima poteſtate, & vt Deum peccata remittere. Exemplũ huius ſit, ex hoc, quod dixit: ſurge, & tolle lectum tuum, non ſequitur ipſum eſſe Deũ, ſed aut Deũ eſſe, aut poteſtatem diuinam habere, ita ſimile ex eo, quod dixit, remittũtur peccata, nõ ſequitur definite Deũ eſſe, poteſtateque prima id facere, ſed aut eſſe Deum, aut poteſtate diuina remiſiſſe peccata.

Quo in Chriſto duplex poteſtas remittendi peccata.

Poſtremo, notandũ eſt, Chriſtum, cũ eſſet Deus, & homo, duplicem poteſtatem habuiſſe remittendi peccata, primam, & independentem, vt Deum: ſecundam etiam & communicatam, vt hominem, ſicut etiam in miraculis faciendis duplici virtute vtebatur; vt Deus enim erat auctor, & cauſa prima, vt homo autem, cauſa ſecunda, & velut inſtrumẽta lis; illam primam remittendi peccata poteſtatem nemini cõmunicauit, quia nulli homini alteri vnitus eſt filius Dei hypoſtatice; hanc vero ſecundam communicauit Apoſtolis, & cæteris noui teſtamenti Sacerdotibus, non quidem ita perfectã, qualis in eius humanitate erat; quæ perfectio in multis cõſiſtebat, à quibus nunc narrandis, ne ab inſtituto recedã, abſtineo. ea. n. de cauſa à Theologis appellata eſt poteſtas excellentiæ. Ex hoc ſenſum verum huius contextus deduco. Quãuis enim Chriſtus vtrãq; poteſtatẽ remittẽdi peccata habuerat vt Deus, & homo; tamen præcipue nũc intendit oſtẽdere, ſe etiã vt hominem habere poteſtatem remittẽdi peccata, nec iã Deum ſibi ſoli retinere eam poteſtatem, ſed datam etiam eſſe homini, non deſtinguẽdo, an eã habuerit ex vnione diuinitatis, quia Deus erat, an ex cõceſſione Dei; ſed abſolute, & indiſtincte docuit ſe etiã ſi homo eſſet, habere poteſtatẽ remittẽdi peccata, nõ quidem humanam, ſed diuinam, ſicut etiam poteſtatem miraculorum. Hæc ſententia, & doctrina eiuſque confirmatio paulo inferius explicabitur.

Vt cognouit autem Jeſus cogitationes eorum reſpondens dixit ad illos.

COMMENTARIA.

SE diuina, & non humana tantum virtute præditum indicat, qui non expectatis vocibus eorum, corda ipſa inſpexit, & illorum cogitationibus, quibus in corde ſuo loquebãtur, reſpondit, vt vel ex hoc intelligant Iudæi, ſe non blaſphemaſſe, quia peccata dimittere dixit: nam qui potuit virtutem habere diuinam cordium occulta ſcrutandi, potuit habere virtutem, & poteſtatem peccata dimittendi; vtraque enim poteſtas non eſt niſi à Deo.

ANNOTATIO XLII.

Patrũ de horũ verborum expoſitione ſnĩa.

HIeron. Matt. 8. ſic interpretatur hanc ſnĩam, vt Dñs velit ſe Deum eſſe probare, cuius eſt occulta cordiũ intueri, vt hoc ipſo cõfirmet ſe ẽt Deũ eſſe, qui poſſit peccata remittere cũ vtrumq; eiuſdẽ ſit poteſtatis. Verba Hieron. ſunt hęc: Dñs videns cogitationes eorũ oſtendit ſe Deũ, qui poſſit occulta cordis cognoſcere, & quodammodo tacens loquitur. Eadem maieſtate, & poteſtate, qua cogitationes veſtras intueor, poſſum & hoĩbus peccata dimittere; ex vobis intelligite, quid paralyticus cõſequatur. Hęc ille. Chryſ. ho. 30. in Matth. in eadem eſt ſnĩa, ſic enim habet: Verũ hoc aliud ſignũ deitatis ſuæ, & quod Patri æqualis eſſet, non paruum oſtendit; illi. n. murmurantes ſecum dicebant, peccatorũ remiſſionem eſſe ſolius Dei: ipſe vero non ſolum peccata dimiſit, ſed occulta cordium, quæ noſſe ſolius Dei eſt, manifeſtauit. Hæc ille. idẽ ſentit Ambro. in præſenti, affirmans Chriſtum hac cogitationum cognitione ſe Deum eſſe demonſtraſſe, eademq; poteſtate dimiſiſſe peccata. Idẽ ẽt Cyril. docet lib. de fide ad Reginas, quibus multi conſentiunt, aſſerentes Chriſtũ, vt Deũ, diuinaq; ac prima poteſtate remiſiſſe

sisse peccata, idq; ostēdisse reuelatione cogitationū, quas vt Deus nouit, quasi diceret, si possum cognoscere occulta cordium, ergo & remittere peccata nā solius Dei esse, vtrūq; Scriptura vestra testat.

Christus diuum cordium cogitationes cognouit, falsē probauit diuinam in se hēre virtutem.

In primis illud statuēdū est, sicut remissio peccatorū, & opera miraculosa absolute sūpta possūt & à Deo solo p potestatē supremā, & ab homine etiā per potestatem à Deo communicatā fieri; ita etiam, & cordium cogitatorū cognitio potest Dei esse tanquā eius, qui primo, & principaliter, ac per se cognoscit; hominis etiam nō quidem virtute propria, sed diuina cōcessa, & communicata. vnde prophetis cō cessum est aliquādo occultas aliorum cogitationes cognoscere Deo id reuelāte. Doctrina hæc expresse Pauli 1. Cor. 14. vbi de spiritu prophetarū loquēs ait: Occulta cordis eius manifesta fiunt. Est etiā doctrina Patrū; Ambrosius enim explicans locū Luc. 3. existimāte populo, & cogitāte, ne forte esset Christus, & respōdēte Ioanne se nō esse Christū, vbi visus est cogitationes populi nouisse, inquit Ambros. sic: Videbat ergo occulta cordis, Dei munus est, qui reuelat, nō virtus hoīs. Chrisost. etiā ho. 11. in Matth. de eodē Ioāne loquēs occasione cuiusdā alterius sē tētiæ, inquit: Ioānes nouerat recondita cordis illorū, Deo id ei reuelante. Res hæc est adeo certa, vt sit perfluū sit cumulare probationes. Nec igit occulta cordiū, aut Dei est, aut hoīs virtute Dei, cuius est p priū suamet virtute ea nosse, & intueri. nō ergo occultarū cordis cogitationū cognitio argumentū, & signū efficax est, cognitorē esse Deū, sed aut Deū esse, aut diuina virtute præditū; aliter. n. Ioānes Baptista p̄bare Deus. qui cogitationes nouerat multorum. Ex quo sequitur Christum nō reuelasse cogitationes illorū, vt probaret se esse Deum, sed vt ostenderet se habere virtutem Dei, quia nō poterat aliter talia intueri, nisi diuina potestate, & virtute, & hoc argumento inciperet indicare illius, se etiā habere potestatem remittendi peccata; sicut enim hæc potestas Dei dicitur, ita etiam & illa: nā Dei est remittere, & occulta cordis nosse. si igitur nouit occulta, cur non etiam poterit habere virtutē remittēdi peccata, etiam si homo sit? Nondū hoc argumento probat se habere potestatē remittendi peccata; nō enim Ioannes Baptista habuit potestatem remittendi peccata, quia nouit occultas cogitationes hominū; sed id non debere illis videri impossibile, nec eū statim iudicare blasphemum, vt illi fecerunt, cum diuinā habeat in se virtutem, nec argumentū hoc solui ab aduersarijs potuit. nihil ergo in hoc contextu Christus de sua diuinitate disti nctē cōcludit, sed habere se posse potestatem remittendi peccata, etiā si homo sit. sicut habet potestatem occulta cordium intuēdi, & sicut habet potestatem sanandi supra naturā, vt statim ipsemet Dominus probat: nā omnia hæc diuinæ sunt potestatis, excedūtq; creaturæ virtutem; non ergo affirmat se expresse Deum, neque negat, sed solum docet, & cōfirmat se virtutem habere potestatemq; diuinā, cuius est remittere peccata, siue per se, siue per homines. Hoc tamen adhuc perfectius explicabitur in sequenti sententia.

Quid cogitatis in cordibus vestris?

COMMENTARIA.

REuelat illorum cogitationes, cum reprehēsione quadam, quia falsæ & iniquæ erant. Matthæus sensum magis expressit: Vt quid, inquit, cogitatis mala in cordibus vestris? Marcus autem: Quid ista cogitatis in cordibus vestris? me enim existimatis blasphemum; quasi virtute humana attentauerim remittere peccata, cum non humana, sed diuina potestate id fecerim. Non expressit Christus, quæ fuerint cogitationes, dicendo: Cogitatis me blasphemum, & Dei potestatem non habere remittendi peccata, sed eam mihi vsurpare, & falso arrogare. Non hæc dixit, sed argumento quod sequitur, eos confutando, & conuincendo significauit; nulla enim maior reprehensio. nec manifestatio efficacior, quam veritatis irrefragabilis probatio.

Quid est facilius dicere: dimittuntur tibi peccata: an dicere: Surge, & ambula?

COMMENTARIA.

POst reprehensionem malitiæ, cogitationum ostendit earum falsitatem probatque se habere potestatem remittendi peccata. ad probationem autem assumit vnum, nempe esse minus impossibile homini potestatē Dei nō habenti sanare paralyticū illū corpore, dicendo, surge, & ambula; quam sanare animam, dicendo, peccata remittūtur tibi; vtrūq; enim diuinæ solius est virtutis, ac potestatis non humanæ, aut alterius creaturæ. Quod autē dicitur: Quid est facilius, nō eo dictū est, quod velit vnū alteri inter se conferre, sed quod vtrūque comparet humanæ potestati, cui neutrū est possibile; dicimus. n., quid est facilius homini volare in cælum an suscitare mortuos, non quod hæc duo sint æqualis difficultatis, sed quod vtrumq; sit homini impossibile. sic nūc dictū est, non esse facilius dicere. Surge, & ambula, quā dicere, Remittūtur tibi peccata, id est, humanā virtutē vtrūq; superat, & diuinæ solius est potestatis. Verbū autē illud (dicere) non voces tātum significat, sed rem ipsā, nempe vere, & cū effectu dicere: nā dicere quantū ad voces solas, facile homo vtrūq; dicet, sed neutrū cū veritate dicet, quia nō fiet quod dicet. Non autē dictū est, quid est facilius remittere, an sanare; sed dicere, remittūtur peccata, an dicere, surge, qa illi blasphemiā verbi opponebā, q̄ dixerit, remittunt peccata, p̄pterea Christus à blasphemia se defendēs, dicit, Sicut dixi, remittūtur peccata, ita dicam, Surge, & ambula, si me nō iudicatis esse blasphemū in verbo posteriori, licet verbo, q̄ Dei est, vtar, nō me debetis iudicare talē in priori, cū vtrumq; sit nō humanæ, sed diuinæ potestatis. Vtitur autē interrogatione, vt ex eorū tacito consensu (non enim negare id poterant) efficacior sit contra eos probatio.

ANNO-

ANNOTATIO XLIII.

In his Christi verbis quo intelligenda collatio.

QVidam recentiores illud (dicere) antecedētibus adnectūt, nempe, quid est facilius dicere? quo tum sententiæ aduersatur (dicere) quod secūdo loco positum est; esset enim superfluum, vt vnicuiq; cōsideranti facile erit intelligere; debet ergo sequēribus in hunc modum adiūgi: Quid facilius est, dicere te mittuntur tibi peccata, an dicere, surge, & ambula. Collatio enim fit inter vtrumque (dicere) non autē sermo est quo ad voces tantū; sic enim tā facile est dicere vnum quam alterū; sed etiā quo ad res ipsas significatas, nempe vt fiat, quod dicitur. Est autē cōtrouersia, qua ratione ista cōparatio intelligat. Primo enim loco Gryf. hom. 30 in Matt. vnum alteri sic conferri dicit, vt difficilius sit remittere peccaa, quàm paralyticū corpore sanare, quia difficilius est conferre animo, quam corpori sanitatem. sensus ergo est negatiuus, nēpe nō est facilius dicere, Remittūtur tibi peccata, quā dicere, surge, & ambula. Quod si obijcias, qua ergo ratione probat Christus difficilius per id, quod facilius est? respōdet ideo fieri, qa notius est hoc, quā illud. Hæc sētētia difficilis est creditu; licet. n. aliquid sit notius, si tamē facilius est, nō ideo probat difficilius, sic vt qui illud efficere possit, valeat etiā hoc. Secūdo loco Victor Antiochenus Mar. 2. asserit vnum quidē alteri cōferri sic, vt vnum altero sit facilius, tamē dicere, Remittūtur peccata, esse facilius quam dicere, Surge, & ambula; non quidē re ipsa, sed probatione, sicut dicim⁹, difficilius e se loqui de rebus præsentibus, etiā ii faciliores in se sint, quam de absentibus: nā in his nō tā facile deprehenditur error, aut mendaciū dicētis, quā in illis. verba Victoris sunt hæc. Neq; enim his falsitatis redargui potest qui dicit, Dimittūtur tibi peccata; quippe cū hic effectus sub sensū nō veniat, sic q dē vulnus nō patet, vt virtus medici iudicari possit: dicit ergo vtrū est facilius dicere, an facere? haud dubio, dicere, quandoquidē opus, quod promittit sensibus nō obijcitur. qa ergo verbo fidē nō habetis, en opus adijcio, quo illud statuatur, quod sub aspectū non cadit. Hæc ille. Attende autē hūc auctorem appellare (dicere) illud primum, quia remissio nō cadit sub sensum, sed solū verbū; appellat autē facere (dicere surge) quia sanitas corporalis videbatur. Huic interpretationi adhærent nonnulli ex recentioribꝰ, nō tamē video, qua ratione contextui, & argumēto Christi accōmodari possit, quod quidē multo magis explicabitur in annot. sequenti verborum illorū (vt sciatis, quia filius hominis, &c.) Tertio loco est sententia, quā in cōmentario sumus secuti, nēpe Christū sic vtrumq; cōparasse, vt cōparatio fieret ad hominem; illi enim blasphemū reputabāt, quia homo cū esset, quod Dei erat vsurpabat. Dicit ergo Christus, vtrū est homini facilius dicere, Dimittūtur peccata, an dicere paralytico, Surge, & ambula? Quasi dicat, neutrū facile, vtrumq; est impossibile illi, vtrū que est diuinæ solius potestatis. Qua autē ratione argumētum ex hoc deducatur, ad probādū se posse remittere peccata, in sequenti cōmentario, & eius annotatione explanabimꝰ. Hāc interpretationē videtur Hieronymus adhibuisse Matt. 9. verba enim proposita exponens, inquit: Eiusdē sunt virtutis, & corporis, & animæ vitia dimittere. Euthymiꝰ etiā multo magis eā dilucidauit, ait enim sic: Quādoquidem blasphemare vobis videor, vtpote remittēs peccata, & æqualem faciēs me ipsum Deo, respondete mihi vtrum est facilius, vt opere perficiatur, an dicere remittūtur tibi peccata tua? an dicere Surge, & ambula? Erāt aūt ambo, de quibꝰ interrogabat, Deo quidē possibilia hominibus vero impossibilia: nā, & remittere peccata solius Dei erat, similiter sua auctoritate erigere, & confirmare paralyticum. Cum autem illi tacerent, eo quod neutrum alterō facilius erat, ait ipse: vt sciatis quia filius hominis, &c. Hæc Euthymiꝰ cuius expositio legitima mihi visa est, quam paulo inferius magis confirmabimus.

Vt autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, (ais paralitico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

COMMENTARIA.

SVpposito solius diuinæ virtutis esse, & hoc, & illud facere, inquit Christus, in testimoniū, & vt sciatis me posse primū, habere nempe potestatem remittendi peccata, etiam si homo sim, præcipio paralytico, vt surgat, & tollat lectum suū, & in domū vadat; idque opere perficio; si igitur negare non potestis me diuina virtute hoc, quod videtis, facere, talemq; potestatē nō valetis inficiari in me, igitur necesse est fateamini me habere etiam potestatē remittendi peccata: nam opus vtrumq; Dei est, & hoc fit in probationem illius. Vis argumenti consistit in hoc, quod, miraculū visibile, & quod ante conspectum illorū erat, nec alia virtute, quā diuina fieri poterat; assumebatur in probationem, & testimoniū remittendi peccata, quam nisi Christus habuisset, vtique non potuisset sanare paralyticum in testimonium illius; Deus enim non testificatur falsum. Aut ergo negare debeant paralyticum sanatū esse diuina virtute, quod facere non poterant; aut si confitebantur diuina virtute esse factum, compellebantur fateri Christū, etiam si homo esset, habere potestatem primum faciendi, scilicet remittendi peccata; opus enim diuina virtute effici non potuit in testimonium, & confirmationem illius quod verū non esset; propter hoc enim præmisit vtrunq; opus esse solius diuinæ potestatis; quid, inquit est facilius dicere, &c. Hoc argumēto, non solum eos docet veritatem, sed etiā notam blasphemiæ repellit; quasi diceret, scito te igitur me vtrunq; posse, & discite ex eo quod videtis, credere quod non videtis; cū nō sit maioris sed eiusdē virtutis, scilicet tā hoc, quā illud facere; & sicut nō dicetis me blasphemare, cū dico surge, & tolle lectū tuū, etiā si homo loquar id, quod Dei est, quia ipsa res visa vos compellit, ne blasphemare me dicatis; igitur nec me blasphemum cogitetis, cum dixi, remittuntur tibi peccata, etiam si hoc non videatis. Nota illud (Filius hominis in

terra

terra) opponi illorũ cogitationi, solus Deus remittit peccata, quasi dicerẽt, potestas remittẽdi peccata in solis cælis est apud Deũ: Christus autẽ dicit; etiã est in terra; ego.n., q̃ filiꝰ sũ hoĩs, habeo etiã potestatẽ remittẽdi, nec blasphemo, si dico, remittũtur peccata tua, sicut etiã homo habeo potestatẽ sanãdi paralyticũ. Attẽde adhuc, quod vt perfectiꝰ miraculũ esset, magisq; illos cõuinceret, nõ solũ sanauit; sed tãtas etiã vires, corporisq; robur; solꝰ ipse portare, & non ad vnũ, aut alterũ passum, sed vsq; in domũ suã; quod verbũ etiã adiectum est, vt magis etiam confirmaretur; mittitur enim in domum suam, in qua testes erant perpetui infirmitatis illiꝰ, atque vt in hoc diuinã virtutẽ suã exereret, q̃ ostẽdebat se nosse paralyticũ domũ habere. & cõsidera vim verbi (Dico) vt exprimat se verbo sanare, verbũq; suũ efficax esse, sicut & primũ, quãdo remisit peccata: dixit autẽ (tibi) vt magis potestatem ostẽderet, quasi diceret, non præcipio alijs, vt te iuuent, & lectum portent, sed tibi soli.

ANNOTATIO XLIIII.

Recentiorum quorundã opinio reijcitur.

QVidam recentiores existimant hanc sententiã non esse Christi, sed Euãgelistæ referẽtis, quasi Euãgelista nobis omnibus diceret: vt vos sciatis Christum habuisse potestatem remittẽdi, refero dixisse paralytico, surge, & tolle lectũ tuũ. Hæc tamẽ expositio est contraria communi sensui antiquorũ Patrũ, & ipsiusmet contextus veritati; Euangelista enim hæc narrat tamquam à Christo prolata, aliter argumentum diminutum esset, cũ tota vis consistat in hac sententia. Illud quidem (ait paralytico) Euãgelistæ est causa maioris explicationis positũ, vt significet totam etiam hanc sententiam à Christo pronũciatam esse illis, ita tamen, vt ad paralyticũ sanandũ verbo se cõuerterit. Duæ autem grauiores se difficultates offerunt. Prior est, quid sit, quod argumeto cõprobetur. Posterior, in quo efficacia argumenti consistat. Ad vtramque quãtum ex Chrysõ. hom. 30. in Matth. & Hiero. ibidẽ c. 9. Ambrosio in præsẽti, & Victore Mar. 2. colligere possumus; respõsio hæc est Christum probare se Deũ esse qui remittat peccata, vtrũq; illos dixisse, Dei soliꝰ esse peccata dimittere; ipse enim etiam si homo, Deus tamẽ erat. argumẽti autẽ efficacia, & vis in hoc posita est, qa solius Dei est etiã paralyticum illum verbo sanare, si igitur sanitatem illi contulit, quod Dei erat tãtum, igitur potuit peccata remittere, quia vnius, & eiusdem potestatis vtrumq; est; sicut si solus homo disciplinabilis est simul, & risibilis, si probo esse risibilẽ aliquem, probo etiã esse disciplinabilem. Vsus autem est Christus posteriori ad probãdum primũ, quia illud erat notius & conspectui illorum omnium manifestũ, quod eorũ nemo negare poterat. Quod si quis obijciat huic sententiæ, nõne homo nõ humana, sed diuina accepta potestate potuit etiã verbo sanare paralyticũ? Prophetę.n. multa fecerũt, quę Dei sũt, diuina quidẽ virtute, nõ tamẽ Deus erãt: similiter etiã Apostoli, & Christi multi fideles fecerũt, quæ Dei erãt, de quibus dictũ est Io. 14. Qui credit in me, opa, q̃ ego facio, ipse faciet, & maiora horũ faciet. & tamẽ nõ propterea Deũ esse inde deducebat. Ad hoc tacite respondent eos oẽs fecisse quidẽ ea, quæ solius potestatis diuinę erãt, tamẽ nõ propria auctoritate, & pcepto, sicut, nũc Christus vtrũq; fecit; hoc.n. solius est Dei. Hæc oia dixi in declaratione sententiæ Patrũ horũ. Huic tamẽ respõsioni obijci potest, ex verbis Christi nõ posse certo deduci hanc auctoritatẽ propriã: nã & Prophetæ, cæteriq; fideles similiꝰ loquẽdi formis vtebãtur. nam Iosue cap. 10. dixit: Sol cõtra Gabionem ne moueare, & Luna contra vallem Aialon. Quæ verba nõ auctoritatem propriã, sed à Deo acceptam significant, etiã si modo præcipiendi sint pronunciata. Grego. etiã lib. 2. Dialog. cap. 30. asserit sanctos aliquando ex prece, aliquando ex potestate miracula fecisse. Nõ igitur ex ipsis verbis certo consequitur, Christũ propria auctoritate, quasi Deum hæc fecisse. Adde verba ipsa Christi; ait enim vt sciatis, quia Filius hoĩs habet potestatẽ: nõ autem dixit: Ego habeo potestatẽ, quasi volens significare se, vt hoĩem sanasse, nõ quidẽ humanis viribus, sed diuina virtute. Adde etiã, quod eadẽ locutionis forma dicũt nũc confessarij: Ego te absoluo à peccatis tuis. Adiũge etiam, quia illi vidẽtes miraculũ, & verba oĩa audientes nõ dixerũt, se glorificasse Deũ, qa filius hoĩs erat Deus, sed quia Deꝰ talẽ potestatẽ dedit hominibus. Postremo si Scribæ, & Pharisæi ex verbis Christi intellexissent eũ se Deũ esse significare, vtiq; in eũ mouecti fuissent etiam post miraculũ, sicut Io. 5. fecerunt etiam post sanatum illum paralyticum. quod opus non fuit inferius hoc præsenti.

An Christus hoc miraculo voluerit probare se Deũ esse.

Propterea licet nõ careat probabilitate Patrũ expositio, quam etiam in commẽtarijs in Ioãnẽ secuti sumus, tamen in ea sum sentẽtia, nimirũm in hoc contextu Christum probasse se, etiã si homo esset, habere potestatem remittẽdi peccata, sicut habebat potestatẽ sanandi paralyticum, nõ distinguẽdo quo modo hãc potestatem haberet, an scilicet ex vnione diuinitatis, quia Deus erat, an ex cõmunicatione, & cõcessione diuina facta homini. Argumẽti autẽ vis posita est in eo, quod sanatio leprosi, quę non poterat fieri, nisi per solam diuinam virtutẽ, assumebat in probationem, & argumentũ potestatis remittẽdi peccata. quod argumentum erat efficacissimum illis quibus certũ omnino erat opera diuinæ virtutis nõ posse fieri in confirmationem mẽdacij, & falsitatis alicuius; sic omnia miracula Christi argumẽtũ erãt suæ diuinitatis, quia fiebant in testimonium eũ esse Messiam, & filiũ Dei; propterea enim supposuit, & petiuit ab illis, vtrũ esset facilius remittere peccata, an sanare verbo, vt constaret vtrumq; esse opus diuinæ potentiæ. Ad efficaciã igitur argumenti nihil refert vtrũ maius, aut minus, dũmodo vtrũq; opus sit diuinæ virtutis, & fiat vnum in alterius cõfirmatiõnẽ. Hac rõne Prophetę vtebãtur miraculis ad cõfirmãdas aliquas virtutes, & erãt argumenta efficacia: nã 4. Reg. 1. Elias dixit: Si homo Dei sũ, ignis descẽdat de cælo, & deuoret te. hoc opus testimoniũ, & argumentum erat illum esse hominẽ Dei, & 3. Reg. 18 idem Elias facturus miraculũ dixit: Exaudi me Deꝰ, vt discat populus iste, qa tu es Dominus Deus, & cecidit ignis, & vorauit holocaustũ. Exod. 4. etiã dedit Deus Moysi signa, & miracula, quibus probare se à Deo missum esse. Diximus de hac re copiose in commentarijs in Ioan. cap. 3. ita etiam nũc dictũ est, vt sciatis me habere potestatẽ remittendi peccata:

Auctoris sententia.

4. Reg. 1

ta: Ecce ego facio op⁹ hoc, quod sola virtute Dei fieri potest, igitur certum est me habere talem potestatem dimittẽdi peccata. Quãuis ergo Christus Deus esset, & remitteret peccata etiam, vt Deus; hoc tamẽ in loco solum ostendere voluit, se etiã si homo esset,

ANNOTATIO XLV.

Gentiles, & hæretici refutantur, falsa de Christo sentientes, eo quod filius hominis dictus sit.

IN illud verbũ (fili⁹ hominis) quo sæpe Christus de se loquẽs vtitur, gentes olim impegerũt, vt enim refert Iusti. mar. in q. gẽti. q. 66. opponebãt hoc Christianis, eo ꝓbãtes Chrũ esse ꝺ viro genitũ, cũ nõ femine, sed hominis, q generis ẽ masculini filius dict⁹ sit. Quibus Iustinus respõdet, primo qꝺ ostẽdẽs nõ fuisse de viro genitũ, sed de sola Virgine; secũdo explicãs modũ, quo dici potuit filius hominis ẽt generis masculini, quãuis nõ fuerit de viro genitus; si. n. inqt Ioseph filius dr̃ Eli, ẽt si nõ sit ab eo genitus, qa lege ei datus est, cũ ꝓceptũ esset fratrẽ suscitare filios fratri mortuo sine liberis, multo magis Chr̃s licet ex sola femina nat⁹, & genit⁹ sit, dici potuit fili⁹ Ioseph, indeq. fili⁹ hominis, qa à Spiritu sãcto dat⁹ est viro illi, q matrimoniũ celebrauerat cũ B. Vir. diximus ꝺ hac re su. Idẽmet Iustin⁹ in Dialogo cũ Tryphone, alias duas adfert respõsiones, prior est, ideo dici filiũ hois, qa nat⁹ est ex femina, q oriũda erat à Dauide, Iacobo, & Abrahamo, q hoes fuere. posterior est, qa patres filiarũ dicũt ẽt patres filiorũ, quas illæ pariũt. Tertul. li. 4. cõtra Marcion. aliã adfert respõsionẽ, nẽpe ẽt B. Virginẽ dici hominẽ, nã nomẽ est cõne vtriq; sexui, qui igit̃ natus est ꝺ Virgine, fili⁹ hois est.

Nõ solũ gẽtes in hoc verbũ impegerũt, sed & hæretici delirarũt, quorũ deliria refert Irenæus li. 1. c. 7. fingebãt em̃ quandã substãtiã, & virtutẽ, quę dicebatur Anthropos, qꝺ Græce idẽ significat, ac Latine homo, dicebãtq. Christũ ab hac ꝓgenitũ, idcirco appellatũ filiũ hominis, id ẽ, illi⁹ q homo, seu Anthropos vocatur. Hoc aũt deliriũ impugnare superfluũ est, cũ eius vanitas, & figmẽtũ sint manifesta, & ipse Irenæus li. 3. c. 21. & multis sequẽtibus, cõuincit eos erroris, ostẽdẽs de Virgine sola sine patre natũ Chr̃ũ.

Cõtra vero, Catholicas patres tuẽtes vũ sũt hoc eo dẽ verbo ad alios hæreticos cõuincẽdos. fuere enim multi, q veritatẽ carnis in Christo negarũt, fingẽtes eã apparentẽ fuisse, aut cælestẽ, cõtra quos hoc verbũ pugnat, nõ em̃ filius hois esset, nisi verã carnẽ accepisset. hoc argumẽto vtit̃ Irenę⁹ li. 3. c. 22. & Tert. li. de carne Chr̃i, & li. 4. cõtra Marc. Ad hãc veritatẽ ꝓbãdã Epipha. hære. 57. notat hoc nomine appellatũ esse Chr̃ũ p Prophetas, ẽt ante carnẽ assũptã, pp eã tñ carnẽ, quã sũpturus erat: dicitur enim Daniel.

ANNOTATIO XLVI.

Mystica superioris sententiæ expositio.

NOtãda sunt q̃dã ex verbis ꝓcedẽtis sniæ, q̃ in cõmẽtario ꝓtermissa sũt. Primo, his trib⁹ verbis, surge, tolle lectũ tuũ, & vade in domũ tuã, Hilarius cã. 8. in Mat. significari dicit totã redẽptionem p Chr̃ũ factã. Surge. indicat peccatorũ remissionẽ, & recõciliationẽ p gratiã. Tolle lectũ tuũ, indicat corporũ resurrectionẽ. Illud aũt, Vade in domũ tuã, in troitũ in cęlestę Regnũ, ad qꝺ creati sumus, & vbi nostra est patria, à qua nũc peregrinamur. Secundo Greg. li. 4. mora. c. 28. illud (domũ tuã) spũaliter pro-

ANNOTATIO XLVII.

Vtrum miraculum maius, peccata remittere an paralyticum sanum reddere.

OCcasione illius sẽtẽtiæ, quid est facilius dicere; Remittunt̃ tibi peccata, an dicere; surge, & ambula, posset quispiã interrogare, vtrũ sit difficilię⁹ horũ, vtrum ue sit maius miraculũ. Vbi attẽdẽ, ad efficaciã argumẽti facti à Chr̃o nihil facere, qꝺ vnũ sit altero difficilius, & maius; satis enim est, si vtrũq. hominib⁹ impossibile soliq. diuinę põtati sit reseruatũ, habere potestatẽ remittendi, non declarando nec distinguendo, qualiter haberet; sicut etiã habebat potestatẽ sanandi. Voluit enim Christus indicare noui testamenti gratiam, per quam hominibus erat potestas remittendi peccata donanda.

TIO XLV.

7. Ecce in nubib⁹ cęli quasi filius hominis veniebat. Omnes hi Doctores, quo modo Chr̃s filius hois dici possit, ẽt si de viro genitus nõ sit, exponunt, nõ tñ causã adferũt, cur Chr̃s sic se appellauerit. Greg. igi*t* tur Naziã. orat. 4. Theologica vnã causã ꝓfert, qa videlicet generatio eius eo verbo manifestat̃, nẽpe fuisse de sola virgine, dr̃ em̃ fili⁹ hois, id est, Adami, quo significat̃ nõ habuisse patrẽ hominẽ, fuisse tñ de Virgine, q̃ erat ex Adamo, vnde generatio eius, & supra legẽ, & ꝑm legẽ fuit. Supra legẽ qꝺẽ, qa de Virgine sine viro; ꝑm legẽ vero, qa de femina, quæ orta erat ex Adã, sicut cæteri homines, quantũ ad naturã: hęc est Gregorij causa, paucis verbis additis explicata.

Quare Christus se ipsum filium hominis nuncupauerit.

Augustꝰ vero li. 2. de cõsens. Euang. c. 1. causã adfert alterã, nimirũ Christũ se toties appellasse filiũ hois ad cõmẽdandũ nobis, quid dignatus sit misericorditer esse ꝓ nobis, nimirũ generationẽ carnis assumere, vt qui æterno genitus est ex Patre, in tẽpore nasceretur ex matre; nomẽ filij generationem indicat.

Hęc ex Patribus notãdũ hoc loco duxi: nã cur sic Chr̃s appellat⁹ sit, multas causas explicui in cõmẽtarijs in Ioã. c. 3. annot. 19. illic videre põt lector, si qui spiã desiderauerit, qb⁹ hoc vnũ addẽdũ existimaui, in scriptura veteri Angelos in humana forma loquẽtes hoibus, eos nomine sæpe appellasse, fili hominis, vt cõstat sæpe apud Ezech. & semel Dã. 8, quo verbo se illis superiores natura esse significabãt, ẽt si homines viderẽt, q nõ erãt filij hominũ, ẽt si homines apparerẽt. hac igit̃ de causa Chr̃s filius Dei, & verus Deus, de se, vt hoc loquẽs, vtit̃ hoc verbo, vt suã in semet existẽtẽ diuinã naturã indicet, q, vt De⁹, maior erat seipso vt hoine, & q licet in ꝑsona hois appareret, nõ erat ꝑsona hois, sed ꝑsona filij Dei in natura humana vere subsistẽs. Illud postremo notãdũ ẽ, Hierony. Mat. 16. docuisse vbicũq. in veteri testamẽto habet̃ filius hois, loco (hois) in Hebræo esse Adã, qꝺ Hieronymi documẽtũ licet in plurimũ ita sit, nõ tñ est ꝓpetuũ, nã Daniel. 2. dr̃, oĩa, in quibus habitãt filij hominũ, dedit in manu tua, ibi non habet̃ Adã, sed Enos in plurali nu. & Psal. 4. Filij hominũ vsq; quo graui corde. Nõ ẽ Adã sed אִישׁ. id est, filij viri; & ipsemet Hieronymus in suo psalterio ita vertit, licet forsã oblitus Mat. 16. asserut eo loco haberi Adã.

TIO XLVI.

priã cõsciẽtiã interꝓtat̃, ei⁹ verba sũt hæc. Quid per domos nisi cõsciẽtię designãt̃? Vnde sanato cuidã dr̃ Vade ĩ domũ tuã, ac si aperte audiat, post exteri⁹ miraculũ, ad cõsciẽtiã reuertere, & qualẽ te ĩtrinsec⁹ debeas exhibere. ꝓpẽde. Hęc ille. Tertio, Hieronymus ẽt spũaliter ĩterptãs, ĩqt, ãia paralytica si resurrexerit si pristinũ robur recuperauerit, portat lectũ suũ, in quo iacebat dissoluta, & portat illũ ĩ domũ virtutũ suarũ. Hęc ille. Per gratiã. n. & passiones, qb⁹ vicebat pri⁹, vicit & opa bona, q̃ nõ valebat facere efficit.

TIO XLVII.

nã ẽt si minus esset sanare paralyticũ, tamen cũ sit op⁹ diuinę virtutis, factũ ĩ testimoniũ, & ꝓbationẽ illius, qꝺ difficilius est, sufficiẽs, & efficax conficitur argumẽtũ, vti iã explicatũ est. At qa nonnulli, vti diximus, vnũ esse altero difficilius cõtẽdunt, ideo hoc breuiter discutiẽdũ cẽsui. Chrysost. ho. 30. in Matt. affirmat facili⁹ fuisse sanasse paralyticũ à morbo corporis,

poris, quã remisisse peccata, redditq. rationẽ: Quãto, inquit, anima præstãtior est corpore, tanto maius est peccata dimittere sanatione. quã sententiam secutus Gregor. li. 3. dialog. c. 17. affirmat, maius fuisse miraculum conuersionis Pauli, q̃ suscitationis Lazari; & simpliciter maiꝰ esse miraculũ iustificationis, quã resurrectionis. Augustinꝰ aũt tract. 72. in Ioã. auget sententiam, inquit enim maius miraculũ esse iustificationis, quam creationis, quod etiã recepit Leo ser. 3. de Passione Domini: at vero Ambrosiꝰ ĩ hoc loco cõtrarium docet, inquit eñ sic, quamuis magnũ sit hominibus peccata dimittere (qs enim potest dimittere peccata, nisi solus Deus, q̃ p eos quoq. dimittit, quibus dimittẽdi tribuit potestatem?) tñ multo diuinius est resurrectionem donare corporibus, quando quidẽ ipse Dominus resurrectio est. Hęc Ambros.

Auctor proposita quæstionẽ resoluit.

In huius dificultatis resolutionẽ illud est notãdũ, si miracula conferãt diuinę virtuti, p quã fiũt, nullũ est maius aut difficilius altero, sed oĩa sunt minima nec ꝓportionẽ habẽt cũ ĩfinita Dei potẽtia, nec hoc, in cõtrouersia est; qñ ergo vnũ altero maius, aut difficilius dicimus, cõferimꝰ potestati creaturæ. illudq. maius, aut difficilius vocamus, quod magis superat virtutẽ creatã sũt aũt in triplici differẽtia miracula. Quædã sunt, p q̃ fiunt ea q̃ creaturę virtus nõ põt facere, vt qñ Chrs ianuis clausis intrauit, & lapide nõ amoto egressus ẽ de sepulcro, corporũ facta penetratione q̃ nulla creata virtus efficere põt, & hæc ĩ primo gradu sũt, & maxima reputãt. Quędã vero, quę virtꝰ creata facere põt, sed nõ ĩ eo subiecto, in quo p miraculũ fiũt, vt resurrectio mortuorũ, & cæcorũ ĩluminatio, vita. n., & visus res sũt, q̃ natura facit, at in mortuo, & cęco nõ põt; hoc. n. virtutis est diuinę: & talia miracula sũt in secundo gradu. Quędã vero sunt, q̃ natura facit, & in tali subiecto, nõ tñ eo modo, vt mũdatio leprosi, febricitãtiũ sanatio, quas naturę virtus ẽt facit, sed nõ cito nec ita pfecte, nec solo verbo, vt Chrs faciebat virtute diuina, & hæc sũt in vltimo gradu, & minora reputãt, minꝰ. n. superãt virtutẽ creaturæ. Quia vero omnia superant creatã virtutẽ, miracula sũt. Hęc ẽ Doctrina S. Tho. 1. p. q. 105. ar. 8. & vera qdẽ, ac legitima, iuxta quã dicẽdũ est, maiꝰ esse opꝰ, & difficiliꝰ remissionẽ peccati q̃ paralytici sanationẽ, & mortui resurrectionẽ; qa in remissione peccati fit res, q̃ natura tota nõ põt facere, nimirũ gratia, & charitas, ac dona Spiritꝰ sãcti q̃ sũt ordinis superioris excedẽtis res naturales, licet nõ appellamꝰ miraculũ, qa miracula nõ vocamꝰ, nisi q̃ raro & ꝑter ordinẽ fiũt. An aũt remissio sit difficiliꝰ opꝰ creatione, nõ ita certũ ẽ, tñ ꝓbabile ẽ, eo maxime q̃ in remissione ĩteruenit q̃dã et creatio; nã gratiã aĩa creatã à Deo. Plura his ad scholas discutiẽda remitto.

Et confestim consurgens coram illis tulit lectum in quo iacebat, & abijt in domum suam.

COMMENTARIA.

VErba sunt Euangelistę, narrantis effectũ admirandę virtutis Christi; ita enim factũ est, sicut præcepit; nam sanatus est paralyticus ita perfecte, vt continuo faceret, quæ Christus iussit, & nota verba Euangelistæ (confestim) vt virtutis magnitudo exprimatur, nulla enim mora intercedente cõualuit paraliticus, tantũq. roboris accepit, vt solus lectũ portaret Addit (corã illis) in conspectu enim eorũ, qui suis cogitationibus detraxerãt Christo, factũ est opus visibile, cõuincens eos erroris, & iniquitatis. Præterea (lectũ in quo iacebat) quod magis cõmendat, & indicat vires, & sanitatẽ paralytici, lectum enim illũ, in quo prius iacebat, & in quo ab alijs gestabãtur, ipse iã solus portat, & nõ solũ portat, sed vlq; ad domũ suã.

Magnificans Deum.

COMMENTARIA.

CVm non solũ corporis, sed animę etiam sanitatem receperit: sicut corpore lectum gestabat, ita anima Deum magnificabat, id est, virtutis diuinę magnitudinẽ in hac eius sanatione ostensam confitebatur, & publice per medias vias omnibus accurrentibus proclamabat; hoc enim est Deum magnificare, quod ille corde. & vocibus effecit, vt non tãtum ipso opere, sed etiam sermone testimonium admirandæ potestatis diuinę perhiberet.

ANNOTATIO. XLVIII.

Locus Isaiæ ca. 35.

TErtull. li. 4. cõtra Marcio. huius meminit miraculi. affirmatq. fuisse ab Isa Prænunciatum, qui c 35. sic habet: Ipsi videbunt gloriam Dei, & decorẽ Dei nostri, cõfortate manꝰ dissolutas, & genua debilia roborate, cõfortamini, & nolite timere. Licet Tertul. alia intetptatione vtaꝰ, verba ipsius sunt hæc. Curatur paralyticus; & quidẽ in cætu spectãte populo. Videbit (inquit Isalias) populus sublimitatem Domini & gloriam Dei. Quã sublimitatem? & quam gloriam? conualescite manus dimissę, & genua dissoluta, hoc est paralysis. Cõualescite, nec timete. Nõ otiose iterans (conualescite) nec vane subiungens (nec timete) qnoniã iã reintegratione membrorum, viriũ quoq. repræsentationẽ pollicebatur) exurge, & tolle grabatum tuũ) simul & animi vigorẽ ad non timendos, qui dicturi erãt, quis dimittit peccata nisi solus Deus? Habes iam & specialis medicinæ dispũctam prophetiã, & eorũ q̃ medicinã sunt secuta. Hæc ille. Augustli. 2. q. Euãg. c. 4. spiritualiter hãc historiã interptatus ait: De paralytico potest intelligi aĩa dissoluta mẽbris, hoc est, bonis operationibus Christũ q̃rere, id est, volũtatẽ verbi Dei, impediri aũt turbis nisi tecta, id est, ope scripturarũ aperiat, vt p hæc ad notitiã Christi perueniat, hoc est, ad eius humilitatẽ fidei pietate descẽdat. hi aũt, à quibus deponitur, bonos in Ecclesia Doctores possunt significare. Quod aũt cũ lecto deponit, significat ab hoĩe in ista carne adhuc constituto Christũ debere cognosci, quẽ tñ lectũ sanus postea iubet portare, & ire in domũ suã, vt remissione peccatorũ conualescentibs per spẽ bonã, mẽbris animę hoc corpus restaurare intelligaꝰ, vt iã nõ in carnalibꝰ gaudijs tãquã in lecto reqescat infirmitas animi; sed magis ipsa cõtineat affectiones carnales, & tẽdat ad reqẽ secretorũ cordis sui Hęc. Aug.

Et stupor apprehendit omnes.

COMMENTARIA.

TRia consecuta sunt tam in signe factũ in ijs, qui viderant, primũ est stupor, ideſt, vehemens quædam admiratio, quæ rei factæ rationẽ inueniẽdi viã præcludit, in solaq. ma

gnitudinis,

gnitudinis cõsideratione animum detinet; maximũ enim, & præter omniũ notitiã & expectationẽ opus erat, vnde Marcus ait: mirabantur omnes dicẽtes, quia nunquã sic vidimus.

Et magnificabant Deum.

COMMENTARIA.

HOc est secundum, admirandę enim Dei virtutis opus confitebantur, qui tantam potestatem homini Christo concessit, vt & paralyticum talem sanare, & peccata condonare potuerit; sic enim Matthæus hoc verbum interpretatur: glorificabãt, inquit, Deũ, qui potestatem talem dedit hominibus: plane enim Christum diuina potestate, & virtute præditum agnoscebant, & fatebantur.

Et repleti sunt timore, dicentes, quia vidimus mirabilia hodie.

COMMENTARIA.

HOc est tertium, magno sunt timore correpti, seu multum timuerunt, cuius timoris causam explicant, dicentes, quia vidimus hodie mirabilia; quid hæc portendant nescimus. Admirãda quippe solent peccatoribus timorẽ incutere, ne forte patiantur aliquid mali propter peccata sua, de qua re supra diximus.

ANNOTATIO XLIX.

Euangelistarum cõcordia.

MIrabilia Græce παράδοξα, quidam vertunt inopinata; quidam, incredibilia; vulgat⁹ vero, mirabilia: sensus idẽ est. Appellãtur autẽ mirabilia hoc loco ea, quæ si narrarẽture is, qui nõ viderunt mirabũtur & difficiles se exhibebũt ad credendũ præ rerũ magnitudine; superãt enim humanã fidẽ, sicut illud Haba. 1. op⁹ fiet in dieb⁹ vestris, quod nemo credet, cũ narrabitur; eorũ autẽ, qui viderunt, sciẽtiã & expectationẽ superãt. talia sũt hæc, q̃ nũc fecit Dñs remittẽdo peccata, & sanando verbo paralyticum.

Et post hæc exijt, & vidit Publicanum nomine Leui.

COMMENTARIA.

POst miraculum sanati paralytici, Capharnaum, & domi factum, egressus est Christus, & abijt secus mare seu stagnum Genesareth.

ANNOTATIO L.

MAtthę⁹ c. 9. & Mar. c. 2. post historiã paralytici Matthæi vocationẽ narrãt, sicut, & Lucas nster. Marc⁹ aũt distincti⁹ scripsit, dicẽs: Egressus est rursus secus mare, prius enim transfetauerat e regione Gerasenorũ, & venerat Capharnaũ, vbi paralyti cũ domi curauit, inde egressus iterũ sec⁹ mare abijt, quo oĩs turba veniebat ad eũ, eosq; docebat, vt dicit Marcus Chryso. ho. 31. in Matth. causã explicat, cur Dominus miraculo illo facto statim domo exierit, sic enim inquit: cum ingens signũ mirabili curatione paralytici fecisset, nullam ibi morã traxit, ne Scribæ videntes ipsum maiori arderent inuidia, sed recessit, vt affectum eorum mitigaret. Quod nobis quoq; faciendum est. Non enim debemus cominus in aduersarios insurgere, sed vlceribus eorum mederi cedentes, & relaxantes eorum intẽtionẽ Hęc ille.

Et vidit Publicanum.

COMMENTARIA.

CVm versus mare exiret, vidit hominum quendam, officio publicanum, id est, vectigalium publicanorum exactorem. Publicanorum studia, & exercitatio, auaritiæ, fraudis, impudentiæ, & crudelitatis plena sunt, sed qui venerat peccata dissoluere, cur mirum est si publicanum fecit discipulum? Cum autem paralytico peccata dimisit, tunc ad Matthæum accessit, ne turbarentur videntes, si peccatorem in Discipulorum consortium vocauit.

ANNOTATIO LI.

CRedibile est Matthæũ non tunc domi sue, sed in loco publico iuxta mare fuisse, vt facilius merciũ, q̃ mari aduehebantur, tributa colligeret; nã statim refert Euãgelista Christum se in Matthæi domum contulisse, vbi Matthæus illi cõuiuiũ magnũ apparauit. Inuehebat Celsus Iudæus, vt Origenes lib. 1. cõtra eundem refer, aduersus religionẽ nostrã obijciens Christũ peccatores homines in consortiũ Discipulorũ vocasse; inter eos aũt publicanũ hũc nobis improperabat; cui recte respondet Origenes, dicens, quid absurdi, si Christus ostendere volens humano generi, quãtũ eius medicina cõtra pestes animarũ polleret, infames, & nequissimos elegit, eosq; eo perduxit, vt morũ purissimorũ exẽplũ fierent, amplectẽtib⁹ ipsius Euãgeliũ? Idẽ dixit Chry. ho. 31. in Matt. huius sentẽtiã in cõmẽtario prosecuti sumus.

Nomine Leui.

COMMENTARIA.

NOmen eius Leui erat, quem Marcus appellat Leui Alphæi, id est, filiũ Alphæi, quem autem Marcus, & Lucas Leui vocant, ipsemet Matthæus vulgari nomine Matthæũ nominat, binomius enim erat, vt Hieronymus apud Matthæum notat. erat fortasse Leui nomen honoratius, vulgatius tamen Matthęi; idcirco ipse humilitatis causa se semper co nomine significauit.

Deceptus Origenes cẽsens Leui nõ fuisse Matthęum.

ANNOTATIO LII.

ORigenes lib. 1. cõtra Celsũ, hũc Leui, cuius Lucas meminit, aliũ cẽset fuisse à Matthæo, nec inter Apostolos cõputat; eius tñ sententia omnino repellitur ab omnibus, qui eãdẽ esse hĩstoriã hanc à tribus Euãgelistis descriptam affirmant, nec obstat vnum duo sortitum esse nomina, quod in Scriptura factum esse nemo dubitat. Idem ergo est Leui, qui & Matthæus, Domini Apostolus, vt affirmant Hieronymus Matth: 9. & August. libro. 2. de consens. Euang. cap. 26.

Sedentem ad telonium.

COMMENTARIA.

CVm publicanus esset, suo muneri, & exercitationi incumbens, sedebat ad telonium, id est, mensam illam, in qua pecuniæ, quæ ex vectigalibus soluebantur, numerari solebant. ab ipsa autem opera euocatur ad Christi disciplinam, quo virtus vocatis maior ostenditur, qui ex ipso studio, cui ille intentus erat, eum abstraxit.

ANNOTATIO LIII.

Telonium quid.

ΤΕλος Græce vectigal est Latine, inde telonium, vel locum illum significat, in quem pecuniæ vectigaliũ reponebantur; vel mensam in qua numerabãtur, hoc in loco potius modo posteriori accipitur; non enim dicitur sedẽs in telonio, sed ad telonium. Quod si apud Matthæum dicitur, sedẽs in telonio; Græce habetur ad telonium, sicut apud Marcum, & Lucam. Chrysost. hom. 31. in Matth. recte verbum hoc ponderat, quod dum sederet in telonio, vocatus est: Virtutem, inquit, vocantis voluit ostendere, qui nõ imposito adhuc fine publicanorũ prauo quæstui. à medio malorum ipsum abstraxit. Sicut Beatũ Paulum quoque furentem, atque omni rabie ardentem, & ignem Ecclesiæ inferẽtem reduxit. Hæc ille.

Et ait illi, sequere me.

COMMENTARIA.

VErbum vocationis est, quasi diceret, relinque officium, cui incumbis, & ad meam disciplinam siue mora te conuerte, ex publicano esto meus Discipulus, & qui ad mensam vectigalium sedes, surge, & sæcularibus negotijs te eripe, ac mea vestigia sequere.

ANNOTATIO LIIII.

Matthæus cur non simul cum alijs Apostolis a Christo vocatus sit.

CHrysost. ho. 31. in Mat. de Matthei vocatione quæstionẽ excitat, eãq; dissoluit; Cuius, inquit rei gratia non cũ Petro simul ac Ioanne, & alijs Discipulis Matthæũ vocauit (certe quemadmodũ tunc ad illos accessit, vocauitque quãdo obtẽperaturos sciebat; sic Matthæum quoq; nũc vocauit, quãdo miraculorũ fama pdomitũ minime reluctaturũ videbat. Qua de causa etiam Paulum post resurrectionẽ piscatus est; nã qui corda scrutatur, & occulta mentium perspicit, is etiam, quando vnusquisque ad obediendum paratus erat, non ignorauit; propterea nõ continuo, quãdo durior ferit, sed post mille miracula, & insignem, atque peruulgatam de se famam aptiorem iam ad obtemperandum vocauit. Hæc Chrysosto. Huic Doctrinæ aduersari videtur id, quod ipsemet Paul⁹ de sua vocatione Gal. 1. scripsit: Cũ placuit, inquit, ei, q me segregauit ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam, vt reuelaret in me filium suum, vt euangelizarem illum in gentibus, cõtinuo non acquieui carni, & sanguini. Nõ dicit Paulus, quando nouit me obediturũ, sed quando illi placuit, qui per gratiam me vocauit. Nõ expectat Deus semper arbitrium nostrum, quia sua gratia ipsum excitat, ipsiq; dat velle, & perficere, & qui etiã rebelles conuertit, & cõpellit voluntates, tunc ergo vocauit, quãdo illi placuit, & si ants vocasset, vtiq; respõdisset, & obtẽperasset. nõ ergo ratio, aut tẽpus vocationis huius & similium referri debet in hominis arbitriũ, sed in Dei beneplacitũ, cui sic visũ est, sicq; disposuit. Potest aũt intelligi Chrysostomus sic, tunc vocasse Discipulos, qñ sciebat illos obtẽperaturos, nimirũ p ipsius gratiã; sciebat. n. quãdo ipse operaturus erat in eis, vt otemperarent vocanti, & tũc vocauit. nisi sic intelligas, doctrinã nõ probo. Nec solum doctrinæ huic Chrysostomi in hac parte nõ cõsẽtio, sed contrariã omnino veram existimo, nimirũ tunc vocasse discipulos multos, & prẽsertim Matthæum, quando plus erant impediti, magisque detinebãtur, vt venirent. sic Petrum; & Andreã vocauit, quando retia mittebãt in mare, nec expectauit, vt iam essent missa, nec præuenit, anteqam mitterentur, sed dum mittebant, hoc enim maius adferebat impedimẽtũ; sic Paulum vocauit, quãdo in via erat, nec præuenit profectionẽ eius, priusquã accepisset litteras à summo Sacerdote, & vocauit, dum opus seruebat, minusque ad obsequẽdum paratus erat; sic nunc Matthæum vocat, non antequã sederet, sed dum ad ipsum telonium sedebat, & ipsi operæ incũbebat; in hoc em virtus vocantis magis clarescit, & magnitudo gratiæ reuelatur, minus qñe homo de sua virtute meritisve potest præsumere. Totus est Augustinus in hac doctrina, quam in hac parte probo.

Et relictis omnibus surgens secutus est eum.

COMMENTARIA.

MAgna vocantis virtus hæc est, quæ in admirabilem obedientiam arbitrium peccatoris, & publicani ita pertraxit, vt continuo officij, & negotiorũ impedimenta omnia dissolueret, & abiectis ijs omnibus, quibus tunc inhiabat, à telonio surgens, Christum sequeretur. Nec caret laude, & eximia commendatione Matthæus, qui etiam si vocantis potenti virtute sit motus, libere tamen vocanti ita consensit, vt nec consilio habito prius cum suis, nec negotiorum cura alijs demandata, nec ad quid vocaretur considerato, & pecunia rum solicitudine abiecta, confestim Christo obtemperauerit.

ANNOTATIO LV.

Contra Iulianũ, & Porphyriũ Matthæi vocationẽ irridentes.

IVlianus Apostata, similiter, & Porphyrius referẽte Hierony. Matt. 9. arguebãt, vel imperitiã historici mẽtiẽtis, vel stultitiã eorũ, qui statim secuti sunt Saluatorẽ, quasi irrationabiliter quẽlibet hoiẽ vocãtẽ sint secuti. Duas Hieronym⁹ huic obiectioni adfert respõsiones; sic em inquit: Tãtæ uirtutes, tãtaq; signa præcesserũt, quæ Apostolos antequã crederẽt, vidisse nõ dubiũ est. Hæc est prior responsio, sequit posterior: Certe fulgor ipse, & maiestas diuinitatis occulta, q ẽt in humana specie relucebat, ex primo aspectu poterat vidẽtes ad se attrahere; si em in magnete, & succino hæc esse vis dicitur, vt anulos, & stipulas, & festucas sibi copulẽt, quãto magis Dñs omniũ creaturarũ ad se trahere poterat, quos volebat? hæc ille. Prima respõsio ĩ nõnullis discipulis locũ habet, & pẽsertim in Matthæo, quos post miracula aliquot edita vocauit; nõ tñ in oĩb⁹: nã Andreas, Petr⁹ & Philippus, qñ ad Dñm primo venerũt, nõdũ miracula

racula eius viderant. Posterior solutio, qua parte in facie Christi illũ diuinitatis splendorem fuisse dicit, quo potuerunt vidẽtes etiam sine miraculis vocãtẽ sequi, non est necessaria, nec eo opus erat. Qua vero parte virtutẽ diuinitatis Chri affirmat, qua omniũ poterat mouere, & trahere volũtates, doctrina verissima est, & respõsio ad impietates illorũ auertendas sufficẽtissima. Si enim verbũ Christi tm̃ esset significatiuũ rerũ, vtiq; non poterat ad se homines trahere, cũ simplex verbũ esset nullo argumento fultũ; at verbum hoc nõ fuit tale, sed efficacissimum, vt pote instrumentũ ab homine Deo, cuius tãta erat virtus, vt verbo simplici sanaret infirmos, mũdaret leprosos, & mortuos suscitaret. Respõdeant Iulianus, & Porphyrius, an esset arguẽdus Lazarus leuitatis, qa resurrexit ad simplicẽ vocẽ, Veni foras; an essent arguendi paralytici, qui surgebãt, & lectos suos gestabant ad vocẽ Christi; quis id affirmabit, ẽt si deliret; nec igitur sũt leues, aut irrationabiles q verbo Christi tracti, ipsum sunt secuti; non enim minus potens aut efficax erat verbũ illud, quo vocauit Apostolos, & Discipulos, quã qđ sanabat, & mirabilia opera exteriora faciebat; si enim mare, & venti obedierũt iubenti, quid mirũ si homines sequerẽtur vocantẽ, ẽt sine alio miraculo p̃cedente? immo sine exteriori voce potuit sola interiori virtute pertrahere; sic enim Magdalenam vocauit, & ad se conuertit, de qua rẽcte dicit Gregorius homil. 33. in Euangel. Christus per misericordiam traxit intus, qui per manſuetudinem susc epit foris. diximus de hac re alibi plura.

Et fecit ei conuiuium magnum Leui domo sua.

COMMENTARIA.

SEcutus Matthæus Christum, ipsum inuitauit, & ei domi suæ parauit conuiuium magnum; non solum quod ibi multi fuerint, sed etiam, quod opulentũ, & pretiosum fuerit; honoris enim causa splendissime eũ apud se excepit, sicque suis valedixit, vt omnibus omni ex parte abiectis, discipulus Magistrum sequeretur, comesq; eius indiuiduus fieret.

ANNOTATIO LVI.

Quare Matthæus conuiuium fecerit Christo.

MEminit ipse Matthæ⁹ cõuiuij hui⁹, sed à quo sit factũ nec cuius esset domus, expressit; solũ enim refert Christo discũbente in domo, peccatores discubuisse simul: Marc⁹ distincti⁹ rẽ narrãs domũ hanc ipsius Leui, seu Matthæi fuisse dicit, à quo vero cõuiuiũ sit paratũ, silet. Lucas vero omnia explicat, nẽpe in domo Leui, & ab ipsomet cõuiuiũ fuisse factũ, tũ ꝓpter lætitiam accepti beneficij, vt dicit Chryso. ho. 31. in Mat. tũ vt magistrũ honoraret; & vt dicit Victor Antiochen⁹ Mar. 2. ob vocationis beneficium gratũ se declarauit; tũ ẽt vt vulgarem sequens modũ, amicis ac familiaribus valediceret. cuius rei exemplum in Heliſæo legimus 3. Reg. 19. qui adscitus in cõsortium Eliæ, eiusq; comes futurus, reuersus est in domũ, vt suos oscularetur, & postea sequeret Eliã; venit ergo, & par bouũ mactauit, coxitque carnes, & dedit populo, & comederũt; post hęc cõsurgens secutus est Eliã. Hoc videtur nunc noster Matthæus fecisse; cõuiuiũ enim opulẽtum domi suę Christo fecit, ad quod multos ex amicis, & familiaribus conuocauit, eoq; cõpleto Christũ secutus est. forsan etiam Christus ea de causa, ad Patrẽ reuersurus ex hoc mundo, apud Simonẽ leprosũ diuertit, à quo opulẽto cõuiuio exceptus est, vbi Magdalena prẽcioso vnguento effuso caput eius vnxit. Quædam vero occurrit difficultas, quomodo fieri potuerit, vt Matthæus domi suæ magnũ cõuiuiũ apparasse dicatur, si quando vocatus est, Euãgelista dicit relictis omnibus secutũ esse Christũ? non enim omnia reliquisse videtur, qui domum retinebat, & conuiuium opulẽtum apparare poterat. Quidã recẽtiores respondẽt, quando secutus est Dominũ, non reliquisse omnia, sed illa tantum negotia telonij, quibus tunc erat intentus. Huic tamen opinioni aduersatur verbum (relictis omnibus) quod Euangelista cõmune fecit cæteris Apostolis, de quib⁹ idẽ etiã verbũ scripsit. sicut igitur illi reliquerũt, ita & iste. Quidã alij, illud (relictis omnibus) per quandam anticipationem ab Euãgelista dictum cẽsent: nã quãdo vocatus est, secutus est Christũ: non tm̃ statim Discipulus factus est, sed in familiaritatẽ receptus, postea vero reliqt omnia, & in discipulũ est acceptatus. Hæc autẽ sine auctoritate dicũtur; ideirco videtur dicẽdum, tunc cũ vocatus est, omnia quãtũ in se est, reliquisse, & de facto deseruisse telonium, & officium; Christi tamẽ ordinatione, sua dispositisse, quia dies erat, & multis negotijs implicatus; idcirco domum redijt, ibique Christũ habuit hospitem, fecitque illi conuiuium, reliquerat quidem iam domum, & omnia, nec reuersus est, sed vt disponeret omnia, vt ratio honesta postulabat: sic etiam Heliſæus redijt ad parentes Eliæ pmissu; nõ enim Christus ea, quæ ad honestatẽ quãdã pertinebãt, abstulit, omnia ergo tunc, quãdo vocatus est, reliquit, quantũ in se fuit, nõ tamen vsum omnẽ abiecit, quousq;, ut par erat, omnia disposuit, sic Christo uolẽte. Hanc sententiã Euthymius secutus uidet, cui⁹ uerba sunt: Admirare eius, qui vocat⁹ est, perfectã obedientiam, quomodo neq; cõsultauit apud se, quomodo super ea re nullum cõsuluit amicũ, quomodo non disposuit, quæ domus atque substantiæ suæ erant, sed confestim surgens secutus est, relicto vniuerso mundo; solam autem adduxit mẽtem ad omnia paratam, quæ iussisset is, qui eum vocauerat, sicut & qui antea vocati fuerant. Hæc ille.

Si Matthæus omnia reliquit, quomodo potuit in domo sua conuiuium facere.

Et erat turba multa publicanorum, & aliorum, qui cum illis erant discumbentes.

COMMENTARIA.

VT ex Marco constat, multi erant secuti Matthæum, quando a Christo uocatus post eum abiit, tum publicani, sicut ipse erat, tum de eorum numero, qui hisce ministrabant, & huiusmodi negotijs imcumbebãt, quos Matthæus, & Marcus peccatores appellat, alios etiã notos, & amicos fama rei cõmotos ad domũ ei⁹ accurrisse, alios ẽt ab eodẽ Matthæo conuocatos esse, credibile ẽ. Hi oẽs conuiuio interfuerũt, & in eadẽ cũ Christo mensa discubuerũt, quãtũ existimo, Matt. Chri uolũtati, q eos discũbere simul uoluit, obtẽperãte.

Quomodo tot publicani ad conuiuiũ conuenerint.

ANNOTATIO LVII.

CHryſostomus ho. 31. in Matthæũ asserit, multos Publicanos, quasi ad cõsortem artificij concurrisse, quos Matthæus lętitia nõ parua propter accessum Christi inuitauit, Domino ita disponente, q

omne genus curationis animarum exhibuit, nec disputando solũ, aut ægrotos curando, aut inimicos redarguendo, verũ ẽt comedendo, atq; bibendo, multos à vitijs ad virtutem reduxit, vt nos per hæc doceret non esse tẽpus, neque opus, ex quo non possimus vtiliratem percipere. Hæc ille, & recte quidem. Alterũ aũt subiũgit dicẽs; Et quamuis quæ tũc apposita erãt; iniuste, atq; rapaciter fuerũt acquisita, nõ repellit tñ ea Dominus, sed assũpsit ex illis; magnũ enim lucrũ oriebatur, quinimo eodẽ tecto, eadẽq; mensa cum peccatoribus vtitur. Hęc certe bonũ medicum decent, qui nisi laborantium putredinem ferat, non potest eos à morbis liberare: sed Dominꝰ malã multorum de se existimationem, ad quã deuenerũt, quia cum publicanis in domo publicani comederet, non timuit. Hæc ille. Quæ quidẽ moderatione indigẽt; non enim omnia, quæ publicani cõgregauerant, ex rapina erãt; nã vectigalia iuste exigi poterant à principibus, vt diximꝰ supra. Ioãnes enim exhortabatur publicanos, nõ qdẽ ne exigerẽt, sed ne amplius, quã illis constitutũ erat, extorquerẽt. & Dominus Mat. 22. iussit Cæsari tributa dari, quod etiam comprobatur argumẽto manifesto Luc. 19. Zachæus enim publicanus erat, & dicit se dimidium bonorum dare pauperibꝰ, & quos defraudauit, reddere quadruplũ, quæ fieri non possent, si omnia essent ex rapina. Nõ enim Chrtstus reprehendit ea, sed potius probauit. Hoc autem verum est, officium esse periculosum, & cuius exercitium fraudibus, & extorsionibus expositum est, ꝓpter quod publicani male audiebãt apud Pharisæos, & Scribas; nõ tamẽ iniquũ est, nec merces, & lucrũ, quæ inde proueniunt, iniusta reputari debent. sensus igitur Chrysostomi est, sæpe cõtingere, conuiuia, quæ ab istis celebrantur, ex male acquisitis fieri, id tamen non semper euenit.

Et murmurabant Pharisæi, & Scribæ eorum.

COMMENTARIA.

PHarisæi, qui de vitæ sanctitate; & Scribæ, qui de Scripturarum sciẽtia gloriabantur, & inter Iudæos insiginores reputabantur, cum Christum, & discipulos eius discumbentes cum publicanis viderẽt, murmurabant, & tamquam rem illicitam facientibus Christo & Discipulis detrahebant. Pollui enim iustos peccatoribus conuescentes existimabant.

ANNOTATIO. LVIII.

Particula (eorũ) exactè perpendenda.

MAtthęꝰ refert Phariseos murmurasse, Marcꝰ & Lucas adiungunt, etiam Scribas. Illud aũt (eorũ) apud solum Lucam habetur, quod quidã referunt ad Iudæos, quasi dictũ sit, Scribę, & Phariseꝰ Iudæorum, quæ interpretatio parum est accommodata, cum nulli sint alij Scribę, & Phariseꝰ, quam Iudæorũ, nec in Scriptura talis locutio reperitur. Quidam autem non cõectunt cũ Pharisæis, & Scribis, sed cum relatiuo, quod in Græco sermone habetur: nã sic dicitur, (qui Pharisæi, & Scribę eorum) sicque interpretantur qui eorum seu ex eis erant Scribę, & Pharisæi murmurabant, qui sensus stare nõ potest. nam illud (ex eis) referri debet ad præcedẽtes turbas, & publicanos, qui discubuisse dicũtur, & sic hi Scribæ, & Phariseꝰ cõuiuio interfuisse, & accubuisse dicerẽtur, qd esse nõ potest; tunc enim nõ murmurassent contra Discipulos Domini, cum & ipsi in eadẽ causa essent. Verior igitur interpretatio erit, si cum vulgato connectamus, cum (Pharisæi, & Scribæ) nõ quidem iuxta sensum primę opinionis, sed alium sequentes, nimirum, vt referatur ad præcedentia, scilicet turba multa publicanorum, & aliorum, qui cum ipsis venerant.) Scribę autem, & Pharisæi eorum, id est, qui inter eos erant, non quidem accũbentes, sed præsentes murmurabant; erat enim publicum cõuiuiũ, qd patebat omnibus, qui videre volebant. Huic expositioni fauet participiũ, quod omisit Lucas, sed Matthæus, & Marcus posuerũt, nẽpe (videntes;) aderant enim Pharisæi, & Scribæ, & videbãt, quod agebatur. non igitur est admittenda interpretatio quorundam recentiorum violenta, qui existimant non tunc adfuisse, nec vidisse conuiuium Scribas, sed postea, & murmurasse non eo tẽpore, sed post celebratum cõuiuiũ; quæ interpretatio verbis Euãgelistarum non potest accommodari, quæ aperte indicant eodem tempore omnia esse facta. Verius igitur, & accõmodatius Victor Antiochenus Mar. 2. Asserit venisse eò Scribas, & Pharisæos, non quo aliquid discant, verum quo ea, quæ fiebant, curiosè inquirãt.

Dicentes ad Discipulos eius.

COMMENTARIA.

NOn audent Pharisæi, & Scribæ Christum coram monere, sed ei apud Discipulos detrahũt, siue suę propriæ maleuolentiæ conscij; siue metuentes audire, quæ nollent, cum in calumnijs refellendis illius experti essent sapientiam; siue quia putabant Discipulos esse rudiores, nec ad respõdẽdũ paratos, vt sic eos à Magistro auerterẽt, & subducerẽt.

ANNOTATIO. LIX.

Seminare dissidia, diabolicũ est.

CHrys. ho. 31. ĩ Mat. notat qualiter isti Magistrũ apud Discipulos accusãt, alibi vero, cũ discipuli in alique deliquisse vidẽt, apud magistrũ eos defert; qrebãt enim dissidia seminare inter Magistrũ, & discipulos. Hac arte vsꝰ est diabolꝰ, nã Deo detrahit apud homines, vt fecit ĩ principio cũ Adã; & homines apud Deũ defert, vt fecit cũ Iob, ideo calũniator dr; hoc enim nomen Diaboli, Græcis significat.

Quare cum publicanis, & peccatoribus manducatis, & bibitis?

COMMENTARIA.

HOc est murmur, & querela Pharisæorum, & Scribarũ, non licet vobis, nec magistro vestro cũ his publicanis, & peccatoribus assidere in mensa. Hæc enim interrogatio

(quare)

(quare) vim habet accusationis cuiusdam; quasi rem agerent illicitam. Illa autem enumeratio (manducatis, & bibitis) auget accusationem, & amplificat id, quod quasi crimen opponunt; verba vero præsentis temporis indicant in ipso conuiuio reprehensionem esse factam, non enim erubescant ipsis conuiuis præsentibus detrahere, quia publici peccatores reputabantur. Distinguunt autem peccatores à publicanis, non quod publicani tales non reputarentur; sed quod alij, cum publicani non essent, communi vocabulo significabantur; erant autem peccatores, vel socij, vel ministri ipsorum publicanorum, qui in eorum officio illis ministrabant: aut ij, qui dissolutioris erant vitæ; aut ij forsan, qui ob scelera aliquot è Sanagoga à Iudeis ejecti erant.

ANNOTATIO LX.

Pharisei & Magistrum, & Discipulos arguere conantur.

MAttheus, & Marcus habent, quare cũ publicanis, & peccatorib⁹ mãducat Magister vester, Lucas vero discipulorũ tantũ meminit; vtrũq; autẽ consonat: nã illi in omnes dixerunt accusationẽ, nẽpe Magistrum, & Discipulos, quasi dicerent: Quare Magister vester, & vos manducatis? Duo autẽ priores Euangelistæ expresserũt solũ Christum, quia intẽtio accusantium præcipue erat cõtra eum, vt dicit Aug. li. 2. de cõs. Euan. c. 27. & nota eos vsos esse nomine Magistri; quare mãducat Magister vester, quasi ei⁹ sugillantes, & reprehendẽtes doctrinã, q facto doceret cũ publicanis, & peccatoribus mãducandũ esse, idcirco addũt (vester) quasi ipsi talem abominarentur disciplinam, qualem ipsi à Christo discebãt.

Et respondens Iesus dixit illis.

COMMENTARIA.

NOn ita submisse oblocuti sunt reprehẽsores, quin ad aures Domini murmuratio peruenerit. Audiens ergo Dominus respondit accusationi, adducens rationes, & causas, ob quas cum publicanis, & peccatoribus comederet, quibus rationibus, & causis, & defendit, & illorum accusationem ignorantiæ, & iniquitatis plenam esse ostendit.

ANNOTATIO. LXI.

MAtthæus addidit (audiẽs) audiẽs, inquit, Iesus ait; Marcus vero dicit (Iesus hoc audito, ait illis) præsente igitur Domino, Pharisei Discipulos reprehenderunt: animorum autem commotione, & excandescentia, non ita potuerunt sermonem cõprimere, quin voces, & clamor eorum ad aures Domini peruenirent. Vnde Dominus statim respõdit eis; suscepit enim defendẽdam causam propriam Discipulorum, & eorundem publicanorum, ac peccatorum, quorũ etiam aures murmuratio impudens, & importuna Pharisæorum, & Scribarum pulsauerat.

Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent.

COMMENTARIA.

ARgumento primo Christus causam suam defendit, quod à rerum similitudine accipiatur. medicus corporum non tam cum sanis, quam cum infirmis conuersatur, & his mederi curat, quia plus indigent, quã sani, quibus sola preseruatiua medicina sufficit. multo igitur conuenientius, qui animabus medetur, cum publicanis, & peccatoribus conuersari debet; hi enim indigent, quia infirmi sunt spiritu propter peccata. si igitur irrationabile esset arguere medicum corporum, visitantem magis infirmos, quam sanos, irrationabilius est reprehendere me, qui cum publicanis, & peccatoribus manduco, & frequenter conuersor, vt hac via eos à peccatis reuocẽ, & spirituale illis conferã sanitatẽ. Hoc argumẽto se Christus medicũ animarũ profitetur, quod iã paulo ante probauerat paralitici sanatione miranda; simul etiã taxat Scribas, & Pharisæos, quasi immites, & sine misericordia, qui potius peccatores in suis peccatis permanere volunt, quã cũ eis cõuersari, & cõuesci, vt eos à peccatis reuocent; sicut qui infirmos corpore potius perire eligeret, quã dũ eos visitat, sanare. Tacite etiã cõmendat publicanos, & peccatores, quia ad medicũ salutis accurrebant. Est aũt Hebraism⁹, quo absoluta negatio ponit loco cõparatiuę, vt annotatione 63. dicem⁹.

ANNOTATIO. LXII.

Communicatio cum peccatoribus, quomodo, & quando licita.

COmmunicatio cũ peccatoribus duplex est, vna quæ fit in ipsorum peccatis, nẽpe cõsentiendo, auxilium præstando, aut consilium dãdo, vt sua mala opera petficiãt, & hæc communicatio omnino est prohibita, neque hanc Christo obijciebãt Pharisei, quem nouerant hominum peccata acriter reprehendere. Altera est cõmunicatio in ijs, quæ peccata non sunt, sed indifferentia, qualia colloquia, cõmẽsatio, & alia huiusmodi. Hęc autẽ cõmunicatio aliquãdo non licet, sed prohibita est, nempe aut quãdo ex huiusmodi communicatione peccatores in suis prauis operibus audaciores fiũt, aut quãdo eorum peccata & iniqua facta ab ijs, qui cõuersantur approbari alij putant; aut quando periculõ est, ne qui conuersatur illorum contagio inficiatur. his de causis Paulus 1. Cor. 5. prohibuit cõmunicationem; dicens: Si is, qui frater nominatur inter vos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiẽs, aut maledic⁹, aut ebriosus, aut rapax, cũ eiusmodi nec cibum sumere; quando vero nihil horũ interuenit, prohibitũ nõ est conuersatio in huiusmodi indifferentibus. At vero quando communicatio in id tendit, vt à peccatis illi reuocentur, & ad meliorem vitam conuertantur, non solum nõ prohibetur, sed maxime laudatur, & aliquãdo præcipitur; qui enim aliorum curam ex officio, & munere habet, tenetur hęc præstare, qñ ad salutem peccantiũ id oportere cognouerit. Christus igitur manducabat cum publicanis, vt ea occasione, & familiaritate vtens, eos, ad pœnitẽtiam peccatorũ protraheret; non enim eorum contagio inficiebatur, qui

peccatum non fecit, nec dolus in ore eius inuentus erat, nec eos audaciores faciebat, qui vitia reprehẽdebat, & peccantibus medicinã offerebat; nec approbare eorum mala opera videri poterat. qui sanctissimus ab hominib⁹ agnoscebatur, & qui matthæũ ab ipso telonio auocauerat. Chrysost. hom. 31. in Matt. locum Pauli allegatum adfert, & respondet ibi Paulum loqui cum fratribus, nõ cũ Magistris, & de his qui peccare non desinebant; sed in suis peccatis perseuerare volebãt; accommodatius autem videtur dici posse, id quidẽ fratribus vetuisse, tamẽ propter scã dalum aliorum, ne probari viderẽtur illorum male facta; & propter periculum fratrum conuersantiũ, & propter illorum, qui peccabant, emendationẽ, vt confunderentur, bonorum priuati consortio, & cõfusi resipiscerẽt, iuxta illud Pauli 2. Thessalo. 3. Si qs non obedit verbo nostro per Epistolã, hunc notate, & ne cõmisceamini cum illo, vt confundatur. Basilius in moralibus reg. 70. ca. 20. hoc loco vtitur ad probandum eos, qui alios docendi munere fungun tur, debere esse misericordes, ac mites, maxime erga eos, quorum animæ morbo graui sunt affectę.

Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam.

COMMENTARIA.

ADhibet secundum argumentum ad eandem defensionem, quod à quodam fine aduentus sui accipitur, quasi diceret: veni vocare homines ad salutem non tam iustos, quam peccatores, hosq; ad pœnitentiam; igitur oportet me non abhorrere ab eorum commercio, sed eos recipere, & cum eis conuersari, vt sic illos pertraham, ad peccatorum suorum pœnitentiam, & vitæ commutationem, ac resipiscentiam. Dicit autem se venisse vocare, non tam iustos, quam peccatores, quia hi plus indigebant Christi prædicatione, & numero plures multo erant: idcirco Christus suæ prędicationis exordium fecit à pœnitentia; sic enim Matth. c. 3. scripsit: Cœpit, inquit, Iesus prædicare, & dicere: pœnitentiam agite. Hebraismus autem est sicut precedens, quo negatio absoluta ponitur loco comparatiuæ, vt sequenti Annotatione explicabitur. Non autem hic agitur de redemptione, quam passione & morte sua perfecit, sed de sua prędicatione loquitur.

ANNOTATIO LXIII.

MAtthæus, & Marcus nõ habẽt illud (ad pœnitẽtiã) quãuis in multis exẽplaribus Græcis etiam apud vtrumque id legatur, & Chrysost. ho. 13 in Mat. legit, & interpretatur, similiter & Euthym. Mat. 9. Augustinus vero lib. 2. de consen. Euang. c. 27. asserit à solo Luca esse adiectũ explicationis causa, q̃uis apud illos duos Euãgelistas id sit significatũ, seu potius indicatũ in illis verbis (non est opus valẽtib⁹ medico, sed male habentibus) hęc enim indicant, ad qd vocauerit peccatores, nẽpe, quasi ægrotos ad recipiendã medicinã. Hilarius ẽt, & Hiero. Matt. 9. non legunt (ad pœnitentiã) siue ergo illud (ad pœnitentiã) expressum sit, siue non, intelligi debet tũ ex Luca, q illud expteſſit, tũ ex verbis illis prędictis, vt dicit Augustin⁹. Occurrit aũt difficultas, q sint iusti hi, quos vocare Christus non venit. in primis Chtysost. ho. 13. in Mat. affirmat hanc partẽ esse per ironiã dictã, iustosq; Christus appellat illos Pharisæos, qui se iustos iactabãt, cũ non essent, hos dicit Christus se nõ venisse vocare, non quod ipse non venerit quantũ ex se est, etiam hos vocare, sed quod ipsi de sua pręsumentes iustitia, Christo accedere contemnebant.

Quos iustos Christus vocare non venerit.

Secundo loco Hilar. can. 9. in Matt. & ibidẽ Hieron. hos iustos non fuisse interpretãtur, vnde sensus est, non veni vocare iustos, quia non erãt, sed peccatores; omnes enim peccauerunt. quibus verbis vt dicit Hilarius, ostendit legis imperfectionem, quæ iustificandi vim nõ habuit, taxat etiã, vt dicit Hiero. iustitiam Phariseorum, quã ex lege se habere putabãt. Hęc est sẽtẽtia Hilarij, & Hiero. explicata. In cuius etiam maiorem explicationem aduerte, non negare hos Doctores, quando Christus venit, multos inuenisse iustos; Simõ enim, & Nathanael, & alij, quorũ Scriptura meminit, iusti erant, sed hi non habebãt ex lege iustitiã, sed ex fide aduentus Christi: vnde si Chtistus non esset venturus, nemo iustus inuẽtus esset; omnes enim peccauerunt, omnes declinauerũt, non est iustus vsq; ad vnũ. q igitur iusti fuerunt, per Christũ venturũ assecuti sunt iustitiã; veniens ergo Christus inuenit aliquos iustos, qui fide, & spe aduẽtus eius iusti erant, tñ neminẽ inuenit iustũ, qui iustitiã, aut ex se, aut ex lege haberet, ꝓpterea dicit, nõ veni vocare iustos, qa nemo erat; si enim sunt, mei aduẽtus fide iusti sunt. Christus enim sua passione, & morte omnibus ẽt ſm carnẽ tempore prioribus à mundi initio iustitiã, & remissionẽ peccati obtinuit, omnesque ab Adam redemptione eius indiguerũt.

Tertio loco Euthymius sic interpretatur: non veni, vt cũ iustis cõuersẽr; nam sibi ipsi ad salutem sufficiunt, sed fateor propter solos peccatores me venisse, qui pœnitẽtia indigent. Hæc Euthymius, cuius sẽtentia magna declaratione indiget, vt rectũ, & fidelem habeat sensum, cum contraria videatur ijs, quę in explicatione secundæ sententię diximus, quæ vera, & Catholice dicta sunt; nemo enim iustus fuit, q sibi sufficeret, nec propter solos peccatores venit, sed etiam propter iustos, qui fide aduẽtus eius significati erant, omnes ad se suumq; Euãgelium vocauit: id circo dicit se nõ venisse, vt vocaret iustos ad pœnitẽtiam, sed peccatores. Hæc interpretatio antiqua est, eamque secutus est Cyrillus Alexan. lib. 2. de adoratione in Spiritu, vbi sic habet: Aequum est iuxta Saluatoris vocẽ curari, quod infirmum sit, vocari ad pœnitentiã, non eos, qui sanctificati sunt, sed qui ꝓpter peccata sunt inuisi. Quę interpretatio etiã si facilem sensum faciat, non tñ accommodatũ, nec perfectũ; nã videbatur Christus significare se nõ venisse vocare homines, nisi ad pœnitentiã, & cõsequenter nõ venisse vocare iustos; hi em̃ nõ indigebãt pœnitẽtia, vt dr̃ Luc. 15. Gaudiũ est super vno peccatore pœnitẽtiam agẽte, quã super nonaginta nouẽ iustis, qui nõ indigẽt pœnitẽtia, & tamẽ certũ est venisse ad vocandum iustos, qui fide vẽturi iustificati erant, & legis opera faciebãt, ad fidẽ præsentis, iam aduẽtus, & ad Euangelij doctrinam, & obedientiam amplectẽdã. Præterea, quia sufficiebat dicere, veni vocare peccatores ad pœnitentiam, nec erat opus addere quicquã de iustis; non ergo illud (ad pœnitentiam) debet connecti cum vtroque verbo, sed cũ sola vocatione peccatorum; hos enim vocauit ad pœnitẽtiam, sine qua non poterant fructum sui aduentus percipere, & vnde recte Patres omnes citati illam primã partem absolute

solute intellexerunt; (nō veni vocare iustos.) sensus autem facillimus est; est enim Hebręorum idioma, quando vnum alteri pręferunt, vti absoluta negatione, vt videre est, Rom. 9. non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis, id est, non tam volentis, & currentis, quam Dei miserentis 1. Reg. 8. nō te abiecerunt, sed me, id est, non tam te, quam me. Matt. 10. non est estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, id est, non tam vos estis, qui loquimini, quam Spiritus Patris vestri. sunt multæ huiusmodi locutiones; ita nunc dictum est, non tam veni vocare iustos, quam peccatores ad pœnitētiā; omnes q dem veni vocare, iustos, & peccatores, sed magis indigebant peccatores, idcirco dico magis venisse pro

Christi locutio cōparatiua est, non absoluta.

A N N O T A T I O LXIIII.

INter has duas sententias (non egēt, qui sani sunt medico) & (non veni vocare iustos) quarum etiā Marcus meminit, Matthęus solus interposuit testimoniū Scripturæ, dicēs: (eūtes discite, qd est, miseri cordiā volo, & nō sacrificiū) quo argumento ēt Dominus illorū accusationē repulit, suāq; causā defendit, in cuius explicationem nonnulla sunt notanda.

Quid sit misericordiam volo, sacrificiū.

Primo frequēter Christum vsum esse testimonio Scripturarū cōtra Pharisæos, & Scribas, quo tacite illos ignorantes arguebat, qui cum maxime Scripturarū studium & intelligētiam profiterētur, de his q; gloriarentur, multa ignorabant, quę scire deberent. Huius rei plurima sunt exēpla. Matt. 12. Nō legistis quid fecerit Dauid, qūādo esurijt, & qui cū eo erāt? ibidē. Non legistis in lege, quia Sabbatis Sacerdotes in tēplo Sabbatū violant? Mat. 19. Nō legistis, qa q fecit ab initio, masculū, & feminā fecit eos? Mat. 20. Nūquā legistis, quia ex ore infantium, & lactentiū perfeciſti laudem? Mar. 12. Nec Scripturam hanc legistis: Lapidē, quē reprobauerunt ædificantes, fact⁹ est in caput anguli? Sunt alia multa huiusmodi testimonia. ita nunc dicit, euntes discite, quid est misericordiā volo, & non sacrificiū. (Illud euntes) verbum est cuiusdā reprehensionis, ex phrasi Hębrea positū sicut illud Iosue 10. Ite, & inuocate deos vestros, quos elegistis, ipsi vos liberent in tempore angustię.

Secundo notādum est hoc testimonium sumptū esse ex Osea c. 6. Varie autē legitur. & explicatur à Patribus; Ambrosius enim li. 1. de pœnitentia, c. 11. legit: Misericordiam malo quam Sacrificiū. Ireneus vero li. 4. c. 32. vt in antiquis exemplaribus habetur, & Augustinus li. 20. contra Faustū, c. 16. & li. 2. de consensu Euāgelistarū c. 27. legunt: Misericordiam volo, quā sacrificiū, phrasi min⁹ Latina, ex Hebręo idiomate sumpta; sicut illud Luc 15. Gaudium est super vno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta nouem iustis. & Ps. 117. Bonū est confidere in Domino, quā cōfidere in homine. Supplenda em̄ est cōparatiua particula, misericordiam volo magis quā sacrificium. Vnde idem August. lib. 1. ciuit. c. 5. Latinam phrasim vsitatiorem sequens habet misericordiam volo magis quam sacrificiū. quo etiā modo citatur à Cypriano lib. 3. ad Quirin. c. 1. Omnes hi Doctores comparatiue legunt, & explicant hanc sententiam. Non quod Deus noluerit tunc sacrificium ab hominibus, quod ipse præceperat: sed quod maluerit misericordiā erga proximos. Hieronymus vero Matth. 9. & Hilarius ibidem can. 9. negatiue legunt, & interpretantur, misericordiam volo, & non sacrificium. quasi Deus à ratione iustificationis excluserit illa sacrificia vetera. In Hebræo autem apud Oseam sic legitur: Misericordiam volui, & non sacrificium. Quod autem ad præteritum tempus pertinet, parum refert, siue in præsenti, siue in præterito sit sermo; sæpe enim vnū pro alio vsurpatur. quod vero ad negationē absolutā spectat, repetendū in memoriā est, quod annotatione præcedenti notauimus, Hebræorū esse idioma, qñ vnū alteri pręferunt, non hoc magis, illud minus affirmare, sed hoc omnino affirmare, illud omnino negare, & præter exēpla ibi posita, illud etiam est 1. Corinth. 15. Abundantius omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum, id est, non tam ego, quam gratia Dei mecum. Sic hoc in loco dictum est, misericordiā volo, non sacrificiū, id est, non tā volo sacrificiū quā misericordiā, seu hāc volo magis, quā sacrificiū. Esse autē in hunc sensum accipiendum hanc sentētiam ostendunt ea, quæ sequuntur apud eundem Oseam; subdit enim (& scientiā Dei plus, quā holocaustum.) huiusmodi ergo interpretatio est accōmodatior, cui Chrysostomus etiam hom. 31. in Matth. cōsentit.

Luc. 15.

Ioan. 10.

Sēsus verborū, quæ ex c. 6. Oseæ Christus protulit.

Tertio notādum est, per sacrificiū in hoc loco intelligi illa Iudaica sacrificia animalium, quæ Deo offerebantur: per misericordiam autem proximorū dilectionem, quā eorū necessitatibus subuenimus; misericordia enim ex dilectione proximi procedit, & ad opem ferendam ijs, qui indigent, inducit; talia enim opera misericordię, vt rectē Augustinus li. 10. ciuit. cap. 5. dicit, etiam sacrificia appellantur, iuxta illud Hebr. 13, Talibus hostijs promeretur Deus, non quidem corporale, sed spirituale. vnde ipse Augustinus ait, hisce verbis nō repellere sacrificium illud corporale, quod Iudæi tunc ex diuina institutione, & præcepto offerebāt, sed præponi spirituale corporali. cuius prælationis causam ipse Augustinus adiūgit, dicens: Finem præceptorū esse dilectionē. misericordia igitur, quæ ex dilectione procedit, præponitur sacrificio exteriori, qd in dilectionē ordinatur. Ipse aūt met Dominus eandē prælationē significauit Mat. 5. Si offers, inquit, munus tuū ad Altare, & ibi recordatus fueris, qa frater tuus habet aliqd aduersum te, relinque ibi munus tuū ante Altare, & vade prius recōciliari fratri tuo, & tūc veniēs offeres munus tuū. & Mat. 15. acriter arguit Iudæorū maiores, quod præferenda docerēt sacrificia, & oblationes dilectioni, & misericordiæ erga parētes. Irritum, inquit, feciſtis mādatū Dei pp traditiones vestras. mādatum appellat præceptū de dilectione, & misercordia erga parētes. Ex his sensus huius testimonij manifestus est, malo, inquit, Deus, vt misereamini proximorū vestrorū, & subueniatis eis, quam vt dum sacrificiū mihi offertis, propterea cessetis ab opem ferēdo proximis, atq; pie finatis eos; acceptior enim est mihi misericordia, quā tale sacrificiū. Ex his etiā manifestum est argumentum Christi contra Phariſæorū, & Scribarū accusationē; misericordiā enim

appellat, qua cũ Publicanis, & peccatoribus cõuersabatur, vt ad pœnitẽtiam eos pertrahæret, & ad viã salutis reuocaret; Iudæi autem pluris faciebãt quasdam mundities exteriores, & quidẽ ab ipsis inuẽtas; contra eos ergo argumentatur Christus testimonio Scripturæ. Nonne, inquit, legistis Deũ præferre misericordiam sacrificio? si igitur sacrificio, quod maximi habetur in lege, præponitur misericordia, etiam in rebus ad corpus pertinentibus, in quibus proximo subueniendum est, quanto magis misericordia in spiritualibus, & in ijs, quæ ad animam spectant, præferri debet, non dico, sacrificio, sed vestris obseruationibus, & cæremonijs exterioribus? ego enim cum peccatoribus manduco, vt hac familiaritate erga illos, salutem animabus eorum conferam.

Quare Deus misericordiam præferat sacrificijs.

Quarto notandũ est, causas esse dignas considerationibus, ob quas Deus misericordiam prætulit illis antiquis sacrificijs, præter eã, quã paulo ante ex Augustino adduximus, vna est, quia mãdata illa de sacrificijs exterioribus, etiãsi diuina, positiua erant, at mãdatũ dilectionis, & misericordiæ erga proximos naturale est, qđ est fortius positiuo. Secunda, quia illa sacrificia cũ lege ipsa finẽ habitura erãt, sicut ét cũ lege incœperant à Deo esse præcepta, & in illo Populo instituta; at mandatũ dilectionis, & misericordiæ fuit ab initio, & permanet in Euangelio vsq; ad sæculi finẽ. Tertia, vt ea ratione ostenderet Deus illis Iudæis, eos non virtute sacrificiorũ iustificari, sed fide, & dilectione, ex qua misericordia emanat; vnde Oseas postquã dixit, misericordiã volo, & non sacrificiũ, adiunxit (& scientiã, id est, fidẽ, plusquã holocaustũ. Quarta est, vt significaret Deus, se nõ propter sacrificia illa omnia, mundi peccatum deleuisse, hominibusq; peperciſſe, sed ꝓpter suã misericordiã, qua filiũ suũ mittere dignatus est in redẽptionẽ nostrã pſ. 39. Sacrificiũ, & oblationẽ noluisti, aures autem perfeciſti mihi; holocaustum & pro peccato nõ postulasti, tunc dixi, ecce venio: ea igitur de causa tãtopere misericordiam erga proximos comendauit, vt sacrificio eam præferret, vti dictum est.

Pſ. 39.

Si Deus sacrificijs honoretur cur ipsis misericordia proximis impensa præferatur.

Occurrit autem dubium quoddam, quo res hæc magis explicatur. Posset enim quispiam opponere, Deus magis est honorandus, quã proximus, & mãdatum de honorãdo, & colẽdo Deo maius est, quã de diligendis proximis, illisq; subueniendo, cum sit

ANNOTATIO LXV.

Quare quorũdam Apostolorum vocatio scripta sit, aliorũ vero nulla mentio facta.

IN hac Matthei voccatione vnum dubiolum examinandum supereſt, nempe cur Euangelistæ cæterorũ Apostolorum vocationis mentionẽ non fecerũt, præter eas, quæ sunt Petri, & Andreæ, Iacobi & Ioannis, ac Philippi; reliqui enim qñ, & quomodo vocati fuerint, ignotũ reliquerunt. Chrysostom⁹ hom. 31. in Matt. hoc excitat dubiũ, & Euthymius Mat. 9. ipsum Chrysostomũ sequẽs: respondet autẽ Chrysostomus ea de causa factũ esse, quia isti maxime, aut in humili artificio, qualis est piscatio, aut in turpi lucro, qualis est telonat⁹, versabãtur, eoq; modo Euangelistæ se dignos fide populis ostendebant; eos enim, qui nihil eorũ, quæ sibi vitio dari poterãt, narrare ptermittebant, nemo iure suspecto habere poterat, ét cũ laudabilia referebãt. Eandẽ causã Origenes li. 2. cõtra Celsum attulit ad eã quæstionẽ, cur Euangelistæ condiscipulorũ peccata descripserint. Huic responsioni posset opponi, non solos Petrum, & Andreã, Iacobũ, & Ioannẽ fuisse piscatores: nam ex Ioan. 21. habemus Thomam piscatorem etiam fuisse, & cum Petro, & filijs Zebedæi piscatũ iuisse post Resurrectionem Domini. immo ibi duos ex mandatum naturala primæ, vt vocant, tabulę; at illa sacrificia erãt in honorem, & cultum Dei instituta, igitur præferenda erãt misericordiæ erga proximos. Respondẽo, quãdo omissio sacrificij cederet in Dei & religionis contemptum, tunc potius erat sacrificãdum, quam proximo subueniẽdum, si vtrumq; fieri non poterat: vt si infidelis, aut gentilis impediret Iudæos sacrificare in religionis eorum irrisionem, nõ deberent cessare à sacrificando, ẽt si omnia bona tẽporalia auferrentur ab eis, qui aliorũ necessitatibus subueniebant; quia honor Dei præferẽdus est. Eadem causa Elezarus ille Machabæus vitæ propriæ non pepercit, ne carnibus porcinis vesceretur, quia cogebatur eas mãducare in contẽptũ religionis Iudaicæ, & veri Dei Israel, quo casu ille tenebatur potius mori, quã vesci. sicut etiam apud nos, si quis hæreticus si delẽ impellerer ad vescẽdũ carnib⁹ in die Veneris, teneretur mori potius, quã vesci, quia ille in contẽptũ Ecclesiæ id facere tẽtat; at vero si non esset talis cõtemptus, præponenda esset vita propria, & aliorũ; vt si nocet sanitati vesci piscibus, & vitæ conseruãdæ necessariæ sunt carnes, eis vesci licet in diebus prohibitis, & apud illos licebat intermittere sacrificiũ, qñ pecuniæ, quibus animal emendũ erat, necessaria erãt propriæ, aut proximi sustentationi. Obseruãdum enim maxime est, qñ cõtẽptus religionis miscetur his mandatis, tunc non solum mãdatũ positiuũ esse, sed simul mandatũ naturale diuinũ de honorãdo, Deoq; colendo, ideo cũ sit fortius, præponẽdum est mãdatis erga proximos etiam naturalibus; at vero quando non est contẽptus talis, nec res cedit contra Dei honorem, tunc debemus potius seruare mãdatum naturale erga nos, & proximos, quã illa, quia tantum positiua sunt; quo casu per Oseam Dominus locutus est se malle misericordiã erga proximũ, quã quod offerat homo sacrificiũ à Moyse ꝓceptũ, qñ non agebatur de aliquo perpetrando contra Dei honorẽ: non enim si aliquãdo intermittitur sacrificium, agitur contra honorẽ Dei, cũ etiam Deus honoretur in subuentione proximorũ; & quãuis ét intermittatur sacrificium negligentia aliqua, nõ propterea est contra Dei honorem, nisi ex contẽptu fiat aut proprio ipsius, qui intermittit, aut alterius, qui intermitti compellit. His omnibus, qualiter sententia proposita sit intelligenda, manifestum est.

ANNOTATIO LXV.

Discipulis Domini legimus simili piscationi indulsisse, & verissimile est de numero fuisse cæterorum Apostolorum, quorum vocatio descripta nõ est. De Philippo etiã nescimus, quo artificio sit vsus. Quod si dicas cum Chrysostomo, insignem eum non fuisse, argumentoq; esse, quod de humili patria fuerit, licet argumentũ hoc non sit efficax, tñ omnes Apostolos humilis conditionis extitisse constat ex illo Pauli. 1. Cor. 1. Infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, vbi Apostolos appellat stulta mundi, infirma mundi, ignobilia, & contemptibilia mundi. Eadem ergo ratione omnium vocatio erat narrãda. Existimo ergo sicut Euangelistæ multa prætermisere runt narrare, quæ Christus gessit, vt dicitur Ioã. vlt. eaq; scripsisse, quæ ad veritatem Christi explicãdã, & confirmandam sufficiebant; ita etiam fecisse in Apostolorum vocatione; quibusdam enim descriptis facile intelligi poterat, qua ratione, & modo cæteri vocati fuerint; retulerũt aũt horum vocationes, qa ꝑcipuæ, & insignes fuerũt, in qbus virtus vocantis maxime manifestata est. Philippi autẽ vocatio insignis fuit pp historiã Nathanael, quæ refertur Ioã. 2.

At illi

At illi dixerunt ad eum.

COMMENTARIA.

ALteram calumniam occasione præcedentis responsionis Christi illatam Euangelista describit, scientes enim Pharisæi, & præcipue scribæ, qui de Scripturæ intelligentia maxime præsumebant, se Christi rationibus esse conuictos, nouum quid quod obijcerent, excogitarunt, quod verbis sequentibus explicatur; illud autem relatiuum (illi) ad omnes quidem, qui murmurabant refertur, non sic quasi Pharisæi per se ipsos locuti fuerint, sed per Scribas, qui peritiores reputabantur. hi enim locuti sunt.

ANNOTATIO LXVI.

Quomodo Euãgelistæ conueniant sub sequentiũ narratione.

VIdetur quidem dissonantia inter Euangelistas in referendis ijs, qui sequẽtẽ calũniã Domino obiecerunt. nam Matthæus cap. 9. ad discipulos Ioãnis refert; sic enim inquit, (tunc accesserunt ad eum discipuli Ioannis dicentes) Marcus autem ca. 2. Pharisæis simul & discipulis Ioãnis tribuere videtur dicens (& erant discipuli Ioannis, & Pharisęi ieiunantes, & veniunt, & dicunt illi), Lucas verò Pharisęis & Scribis adscribit: cum enim dixisset Pharisęos, & Scribas murmurasse dicẽtes, quare cum publicanis manducatis? narrassetque Domini responsionẽ, statim subiunxit, (At illi dixerunt.) ex connexione ergo sententiæ illud relatiuum (illi) ad Pharisęos, & Scribas referri videtur. Chrysost. hom. 31. in Matth. locum hunc Lucę adducens, affirmat Lucam hanc calũniam tribuisse Pharisæis: secundum igitur mentem Chrysostomi illud relatiuum (illi) nõ ad omnes præcedentes, sed ad Pharisæos refertur. quod si Matheus adscripsit discipulis Ioannis, non est contrarius Lucæ: nam tam hi, quam illi id fecerunt, sicque concordat Chrysostomus has sententias; probabile inquit, est Pharisęos, confusionem suã intelligentes Ioannis discipulos, veluti in Herodianis postea fecerunt, secum accepisse. Eutymius vero Matth. 9. asserit secũdum Lucam, & Marcum calumniam hãc à Pharisæis, & Scribis profectam esse. iuxta hanc igitur sententiam illud relatiuum (illi) ad præcedentes refertur, tam Scribas, quam Pharisæos; concordat autem Euthymius Euangelistas hoc modo, nempe Primum Pharisęos, & Scribas obiecisse calũniã, postea vero Ioãnis discipulos. At vero Augustini sẽtẽtia legitima, & accõmodatissima est lib. 2. de consen. Euan. capitu. 27. vbi affirmat hanc calumniam, quam Lucas discribit, quæ eadem est cum descripta à Marco, non esse prolatam à Pharisęis, nec à discipulis Ioannis, sed ab alijs: vt enim ex forma dicendi constat, nempe (quare discipuli Ioannis, & Pharisęorum ieiunant) ab alijs, qui non erant Ioannis discipuli, nec Pharisęorum, dicta esse videntur, sicque verba illa interpretatur. Erant discipuli Ioannis, & Pharisęi ieiunantes, & veniũt, & dicunt illi, quare discipuli Ioannis, & Pharisęi ieiunant) illud (veniũt & dicunt) refert Augustinus non ad discipulos Ioãnis, & Pharisęorum. sed ad alios, qui de illis id dixerunt. iuxta hanc Augustini expositionẽ illud relatiuum (illi) non ad discipulos Ioannis, nec ad Pharisæos refertur sed ad alios, qui de discipulis Ioannis, & Pharisęis causam calumniandi acceperunt

Auctoris sententia de Euãgelistarũ cõcordia.

Nos vero, vt contextui Lucę hoc accommodemus, dicimus, illud relatium (illi) non ad omnes p̃cedentes referri, quasi omnes locuti fuerint, sed ad Scribas; hi enim Pharisęis cõsentientibus, videntes discipulos Ioannis, & Pharisęorum, q ibi aderãt, dixerunt Christo, quare discipuli Ioannis, & Pharisęorum ieiunant, tui autem non ieiunant? calumnia ergo à Pharisęis, & Scribis emanabat, tamen à Scribis solis prolata est. Nec hoc est idem cum eo, quod refert Matrhęus: nam hic narrat, discipulos Ioannis dixisse, quare nos, & Pharisęi ieiunamus; hoc enim non à Scribis, sed à Ioannis discipulis dictũ est: nã tam hi, quã illi Christo hanc calumniam obiecerũt simul, & quasi certatim, vt vult Augustinus: aut hi post illos, quod probabilius est, vt dicit Euthymius; quod enim Scribę de discipulis Ioãnis. & Pharisęorum obiecerũt, vt dicit Lucas, ipsi repositio verbo de seipsis loquẽtes iterum obiecerunt, quod refert Matthæus. sicque omnia accommodata, & cõsona sunt, vt etiam sequenti Annotatione magis apparebit.

Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & obseruationes faciunt, similiter & Pharisæi: tui autem edunt, & bibunt.

COMMENTARIA.

NOn accusant Dominum expresse, quia eos iam conuicerat, ostendens se ex misericordia, & vt peccatores in meliorem frugem reuocaret, manducare cum illis. in discipulos ergo conuertunt calumniam, in quibus ea ratio minus videbatur militare, & in eis Magistrum tacite reprehendunt, qui suis Discipulis ieiunia non iniungat, sicut fecerãt Ioannes, & Pharisęi discipulis suis. Est autem accusatio hęc, & calumnia Scribarum dicentium, quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & præter legis ieiunia, multis alijs ieiunijs voluntarie se macerant, & obsecrationes, ac orationes faciunt, sicut etiam Pharisæi: tui vero edunt, & bibunt? non dicitur, (tui non ieiunant) aut (tui non edunt) sed (tui edunt, & bibunt;) notare enim eos voluerunt immoderati vsus cibi, & potus, eosque non solum non ieiunare frequenter, sed nec ieiunare. Auctoritatem autem Ioannis Baptistæ, qui magnus Propheta ab omnibus habebatur, opponunt Christo, & disciplina illius Christi disciplinę detrahere tentant, quasi contrarię disciplinę Ioannis. Pharisęos etiam adiungũt, tum,

vt

vt plurium auctoritate Christum magis impugnent, tum, vt Pharisæorum commendent doctrinam, quæ Ioannis Baptistæ doctrinæ consentiat.

ANNOTATIO. LXVII.

Superior sententia' uberior ex plicatur.

HAec calumnia, vt in præcedenti Annotatione diximus, licet à Pharisæis etiam processerit, prolata tamen à Scribis solis fuit, quam etiam refert Marcus, eo solo differens, quod asserit sic dictũ (quare discipuli Ioannis, & Pharisęorum) Lucas vero Pharisęus solos narrat: vtrumque enim illi dixerũt nempe (quare discipuli tui, & Pharisęorum, & ipsi met Pharisæi ieiunant) Lucas addidit (frequenter & obseruationes faciunt) multa est dissonantia, sed qnę vnus prętermisit, alter expressit. Vnum autem prętermisit Marcus. quod horum calumnię addidit occasionem; ait enim (erant discipuli Ioannis, & Pharisęi ieiunantes) quod significat non solum illos deditos esse ieiunijs frequentibus, sed illo etiam die, quando cõuiuio interfuit Christus, ieiunasse, quod facile omnibus erat manifestum, iuxta illud Mat. 6. cum ieiunatis nolite fieri sicut hypocritę, tristes, exterminant enim facies suas, vt appareãt hominibus ieiunantes. Ex præsenti igitur illorum ieiunio ansã sumpserunt discipulos Domini accusandi, qui tunc aderant conuiuio, & discumbebant; Ioannis autem discipulos, qui præsentes erant, in exemplum adducunt, quia sciebant eos male affectos erga Christi discipulos; his enim illi emulabantur, vt cõstat Ioã. 3. quando accesserunt Magistro suo Ioanni conquerẽtes, quod Christus baptizaret, & omnes ad eum venirent. Experientia ipsa id declarauit, nam audita querela Scribarum, statim ipsi discipuli Ioannis eã confirmarunt, dicentes, quare nos, & Pharisęi ieiunamus frequenter, tui autem discipuli non ieiunãt? quod refert Matthæus; hęc enim calumnia bis fuit Christo illata, primum à Scribis, Pharisęis consentientibus, secundo à Ioannis discipulis, vti dictum est.

Quibus ipse ait.

COMMENTARIA.

CVm calumnia bis Christo, tum à Scribis, tum à Ioannis discipulis fuerit illata, vtrisque respondet, & prius Ioannis discipulis; quamuis enim omnibus simul responderit, tamen hæc, quæ sequitur sententia, præcipue propter Ioannis discipulos dicta est. Non autẽ eos acriter increpat, tamquam inanem quærentes gloriam, & sua ieiunia vane ostentantes, sed maxima cum clementia respondet, quia non eorum damnare ieiunia, sed suos, cur non ieiunarent, defendere volebat.

ANNOTATIO LXVIII.

Christus discipulos suos defendit discipulos vero Ioãnis nõ damnat.

ADnectte Christum non damnasse ieiuniũ Ioãnis nec Pharisęorum; sanctum enim erat ieiunium in se, sed solum voluisse suos defendere, & excusare, cur non ieiunarent, idque facit multis adductis rationibus, quibus ostendit cõuenienter factũ esse, vt eo tempore non ieiunarent, quo illum secũ haberent, & quandiu lex illa duraret; prenunciat tamen, & promittit postea eos ieiunaturos, idcirco clementer respondet, quia de re iusta, & sancta erat quæstio, quamuis illi nõ æquo animo quærerentur, vnde non habent Marcionistę ex hoc loco, quod in suæ hæresis defensionem producant, Christum nępe Ioannis spreuisse ieiunia, quasi non fuerit ab eodem ille Deo, à quo Christus missus est; cum idem sit, & vnus Deus auctor veteris, & noui testamenti à quo Ioanes missus est, & qui pater est Christi, qui que eum misit omnium Redemptorem. hæc habet Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cuius inter alia hæc sunt verba: sed & Christus reiecisset Ioannis disciplinam, vt Dei alterius, & discipulos defendisset, vt merito aliter incedenies, aliam scilicet, & cõtrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non possent ieiunare filij spõsi, quãdiu cum illis esset sponsus, postea vero ieiunaturos promittẽs, cum ablatus eis sponsus esset. Nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine ratione reprehensos. Nec Ioannis reiecit disciplinam, sed magis concessit tempori Ioannis, eam præstans, vt tempori suo eam destinans, reiecturus alioquin, & defensurus emulos eius, si non ipsius fuisset. Hæc Tertullianus.

Nunquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere ieiunare?

COMMENTARIA.

REspondet Christus, non quidem illorum reprehendendo ieiunia; sed cur suis discipulis, non ea iniungat, rationes, & causas explicando. Hæc autem respõsio maxime propter discipulos Ioannis data est, sumiturque à similitudine sponsalitiorum; qui enim celebrant spõsalitia, cõuiuijs indulgẽt, & argumenta lætitiæ ostendunt; non enim decet eo tẽpore ieiunare: sic nunc inquit Christus, mea sponsalitia celebrantur, sponsus Ecclesię sum, meoque aduentu eam per fidem mihi spopondi, nunc autem, cum prętens sum, tempus nuptiarum est; non igitur conuenit discipulos meos, qui mecum hæc celebrant sponsalitia ieiunare. prius se medicum, nunc sponsum vocat; medicum quidem, qui ęgrotas animas venerat sanare; sponsum vero, qui per viuam fidem sanatas, sibi venerat spondere. Interrogatio illa (Nunquid potestis?) vim habet negandi, & vebum (potestis) vsurpatur pro eo, quod decenter, & conuenienter fit, quasi diceret; Non decet, nec debetis inducere meos discipulos, vt hoc tẽpore, quo cum illis versor, ieiunent: nõ ergo ventris causa, vt vos accu-

satis

satis,sed ex dispensatione mysterij discipuli mei non ieiunant hoc tẽpore præsentię mę̃, filios sponsi phrasi Hebręa appellat familiares sponsi,qui nuptias celebrant,& cum ipso cõ gaudent.Hęc responsio Domini efficacior erat contra discipulos Ioannis,qui à suo magistro iam erant edocti,Christum sponsum esse,& sponsalitia celebrare;nam Ioan.3. dixerat illis:Non sum ego Christus,sed quia missus sum ante illum,qui habet sponsam,spõsus est; amicus autem sponsi,qui stat,& audit eum,gaudio gaudet propter uocem sponsi.

ANNOTATIO. LXIX.

Filij sponsi nuptiarum, vel thalami qui.

HAnc primam responsionem ad discipulos Ioãnis præcipue factam esse notauit Hilarius cã. 9.in Matth.& ipsa metaphora à sponso sumpta id probat,quam iam Ioannis discipuli à magistro didicerant,eoque magis illi conuicti sunt. Vnde recte Chrysostomus hom.31.in Matth.considerauit, his verbis Christum in memoriam illis reduxisse testimonium Ioannis,dicentis,qui sponsam habet,sponsus est.illud (sponsi) Græce νυμφίος, habetur apud Matthæum,Marcum,& Lucam; interpres vero in Matthæo, & Luca vertit sponsi)in Marco vero(nuptiarum.)nomen autem Græcum significat,& sponsum,& thalamum sponsalem,vnde quidam legunt filios thalami: nam Euangelista in sequenti verbo (dum sponsus cum illis est) alio nomine vsus est nempe νύμφιος. siue ergo dicamus filios nuptiarum, aut filios thalami,aut filios spõsi,Hebraicũ est idioma;solent enim Hebræi frequenter filios appellare, qui alicui rei indulgent, aut addicti sunt, aut ea re abundant,vt filios diuitiarum, filios mortis , filios tenebrarum,& cætera.Appellantur autem hoc loco filij sponsi,qui celebrant sponsalitia cum sponso, & argumenta lætitiæ cum eo præbent;solebãt enim tunc conuiuijs indulgere,& vestibus lætitiæ vti , vt constat Ioan.2.de nuptijs factis in Cana Galilęę,in quibus conuiuium factum est.& Matth. 22. in parabola de rege,qui fecit nuptias filio suo , & parauit prandium,vbi inuentus est ille, qui intrauerat sine veste nuptiali,cũ cæteri omnes veste nuptiali induti essent, Hi dicuntur filij thalami,& sponsi,qui veste nuptiali induebãtur. Appellat aũt Christus aduẽtus sui tẽpus,quando carne indutus visibiliter cũ hominibus cõuersatus est,tẽpus spõsalitijs;per carnis eñ assumptionẽ sibi Ecclesiã despõsauit, de qua re diximus c.1.& in cõmentarijs in Ioan.c.3.in illa verba in cõmentario allegata (qui habet sponsam sponsus est.) Aduerte autem Matthæum vsum esse verbo lugendi:Nunnquid,inquit,filij spõsi possunt lugere; quo verbo non solum significauit ieiuniũ,sed efficaciam dedit argumento;luctus enim & tristitia repugnant nuptijs,& sponsalitijs,quando vestes lætitiæ assumuntur & conuiuia festiua celebrantur. ieiunium autem ad luctum pertinet quendam ; non enim verbũ lugere semper significat lacrimas emittere,sed etiam tristem esse,lugubresq; vestes indui, sicut dicebãtur mortui p multos duos lugeri; vnde temporibus ieiuniorum vestes luctui cõueniẽtes assumebantur,sicut in nostra Ecclesia fit temporibus ieiunij:tempus ergo ieiunij contrarium est nuptiarum tempori.Matthæus autem vsus est tertia persona.Non possunt,inquit,filij sponsi lugere,Lucas vero secunda cum interrogatione:Nunquid,ait,potestis filios sponsi facere ieiunare? Marcus vero vsus est interrogatione,in tertia tamen persona,& simul responsione;dicit enim:Nunquid possunt filij nuptiarum,quandiu sponsus cum illis est, ieiunare ? quanto tẽpore habent secum sponsum non possunt ieiunare.Hæc non sunt contraria, nam idem sensus est,quem Euangelistę sequuntur,licet non semper eisdem exprimãt verbis;Christus enim interrogando,& negando hæc protulit,vt illos magis conuinceret,vt Marcus retulit,siue per tertiam,siue per secundam personam locutus sit,sensus non mutatur.

Mat. 22.

ANNOTATIO. LXX.

Patrũ sẽtentia de filijs sponsi.

QVid sacri Doctores in huius explicatione sententię dixerint explicãdũ est,ad perfectã enim illius intelligẽtiã hæc cõsideratio cõducit:in primis Ambrosius in præsenti,qui filij sponsi dicãtur,interpretatur,nimirũ eos esse,q regenerati sũt in Christo, quos filios cõnubij appellat;in eademq; sentẽtia est Hieronymus dicens,qui ex cõnubio Christi cũ Ecclesia nati sunt,dici filios spõsi. Euthymi⁹ vero Mat. 9.dici filios sponsi asserit,qui erant sponsæ familiares.cuius opinio accommodatior est ; cum enim Christus vtatur similitudine, necesse est explicare, qui in metaphora dicerentur filij sponsi,vt postea discipulis id nomen aptari possit; vti autem diximus, Hebraismus est;dicuntur enim filij sponsi,familiares,& noti,ac domestici, qui noptiarũ festiuitati intersunt,& sponso congaudent,non solum sponsæ, vt putat Euthymius,sed etiam spõsi,vt affirmat August.lib.2.de consen.Euang.c.27.Vtriusq; enim familiares,& noti festiuitati interesse solent;eaque ratione Apostoli dicti sunt filij sponsi, quia Christo Ecclesiam suam conuocanti,& velut spondenti primi fide,& sequela adhæserunt, velut eius festiuitatem celebrãtes, ratio ipsa hanc probat interpretationem.Nõ enim qui ex sponso,& sponsa nati sunt,filij sponsi hoc loco dici potuerunt;eo enim tempore quando filios habent,non celebrantur spõsalia; sed à principio,priusquam filios procreent.

Secundo.idem Ambrosius in præsenti ieiunium hoc interpretatur priuationem mensæ Domini,nẽpe,cibi corporis,&sanguinis Christi in Sacramẽto, à quo ieiunant,qui in Christo non sunt regenerati, quique vitijs se dedunt:at regenerati, qui filij sponsi sunt,& à vitijs abstinent,non ieiunant,quia corpore,& sanguine Christi pascuntur.Ista uero interpretatio non historica,sed spritualis est: nam Christus satisfaciebat obiectioni illorum, qui reprehẽderant discipulos eius,quod non ieiunarent, non autem hi loquebantur de illo ieiunio Ambrosij ; nõdũ enim tunc institutum erat Sacramẽtũ Eucharestię, sed sermo illorũ erat de ieunio corporali, quale illi obseruabant:quibus Christus respondet, discipulos suos non ieiunare illo ieiunio, & causam adfert, cur non ieiunent. Prętera ex subiunctis uerbis,cũ, inquit,ablatus fuerit ab eis scilicet discipulis , sponsus,tunc ieiunabunt. non hic de priuatione corporis,& sanguinis sermo est,sed de corporali ieiunio; ieinnium igitur hoc corporale est , sicque ipsemet Ambrosius interpretatus est lib.4.Epist.13. & Hieronymus in præsenti,cum cæteris patribus. Hilar. can.9.in Matt.utriusque ieiunij meminit.unius ad sensum spiritualem,alterius ad sensum historicum spectantis. Verba ipsius sunt:Quod presente sponso

ieiunandi

ieiunandi neceſſitatem diſcipulis ſuis nõ eſſe reſpondit; & præſentię ſuę gaudium, & Sacramentum ſancti cibi edocet. Hæc ille, quaſi apertioribus verbis diceret. Chriſtus ſua reſponſione ſignificauit ſuis diſcipulis non eſſe ieiunãdum corporali ieiunio propter gaudium, & feſtiuitatem preſentiæ ſuæ, qui ſponſus erat, & rurſus indicauit, quod futurum erat, non eſſe illis ieiunandum à corporis, & ſanguinis ſui cibo & potu, quo paſcendi erant.

Ieiunis tẽpus nullũ tã veteri lege indictum, quãuis fuerit ea ieiunãdi frequẽs vſus.

Tertio aduertendum eſt in huius ieiunij declarationem, olim in veteri lege frequentiſſimum fuiſſe vſum ieiunandi, vt conſtat ex tota Scriptura, lege, & prophetis, & hiſtorijs, nullum tamen tempus ieiunij indictum fuit à lege, nec tale præceptum in ea fuit, ſed ieiunia aut ſponte in pœnitentiam peccatorum, aut in carnis mortificationem, aut ad iram Dei placandam aſſumebantur, aut aliquãdo ab ipſis maioribus Iudæorum iniungebantur, maxime temporibus anguſtiæ, & tribulationis, aut alijs de cauſis. Sic ieiunabant diſcipuli Ioãnis, eius inſtitutionem ſequentes, ſic etiam diſcipuli Phariſęorum. ſunt ſex centa huius rei teſtimonia, nec obſtat illud Leu. 23. vbi in die expiationis Dominus præcepit, vt affligerent animas ſuas, quam afflictionem quidã ieiuniũ interpretantur, ſed ea interpretatio non eſt probabilis, ſi ieiunium determinate intelligãt: nam afflictio illa fieri poterat non ſolis ieiunijs, ſed etiam corporis flagellatione, genuflexionib⁹, lõgis ſtationibus, proſtrationibus, incuruationibus, vigilis, alijſue macerationibus, vnde non inde deducitur præceptum ieiunij tempus: hoc manifeſte probatur Num. 30. Si vouerit, inquit, vt per ieiunium, vel aliarum rerum abſtinẽtiam affligat animam ſuam. Ecce afflictio fiebat rerum abſtinentia, etiam ſine ieiunio. At vero in Eccleſia noſtra habemus ieiuniorum præcepta, tẽpora, & formam eorum præſcriptam; nam obſeruamus ex præſcripto Eccleſiæ ieiunia multa, vigilias, quatuor tempora, & quadrageſimam, quæ ab Apoſtolis ipſis ortum habet. Hæc ieiunia Chriſtus eo tẽpore, quo cum ſuis diſcipulis conuerſatus eſt, non indixit eis, nec ipſi ieiunia obſeruabant Chriſti præſentia roborati, & eius ſponſalitiũ celebrantes: communé enim vitam Chriſtns à principio ſeruare voluit, vt omnes ad ſe traheret, iuxta illud: Venit filius hominis manducans, & bibens, Matth. 11. quamuis autem non indixerit ſuis ieiunia eo tempore, nõ tamen prohibuit, licet eorum vita non indigeret ijs ieiunijs, qui cum magiſtro pauperes erant, ſępe inopia cibi ita laborabant, vt ſpicas manducare cogerẽtur præ fame. Hinc poteſt locus Matthæi 17. intelligi, vbi diſcipulis interogantibus, quare nos non potuimus eijcere dæmonium iſtud? Reſpondit Chriſtus, quia hoc genus dęmoniorum non eijcitur, niſi in ieiunio, & oratione, quaſi diceret; vos non eijcere potuſtis, quia non ieiunatis, nec hoc dæmoniorum genus aliter eijcitur. Vbi Chryſoſtomus notat Chriſtum incœpiſſe ſemina ieiunij iacere, nondum enim indixerat illis ieiunia. *Matt. 17.*

Leuit. 23.

Qnarto Hieronymus in præſenti ſenſum ſpiritualem adfert, quem etiam ſequitur Ambroſius lib. 4. Epiſt. 13. nimirũ his, qui ſponſum habẽt Chriſtum, nempe, gratia Spiritus ſancti prædita ſunt, & bene viuunt, non eſſe ieiunandum, & lugendum, ſed ijs, qui ſponſum perdiderunt peccando. quæ doctrina moderatione indiget: nam ſanctis etiam ieiunandũ eſt, non tantum propter Eccleſiæ præceptũ, ſed quia ipſum ieiunium mortificat carnem, mentem eleuat & meritum auget, ac coronam, Deoq; gratiſſimum eſt, ſicque diſcipuli etiam poſt Domini reſurrectionem, & aſcenſionem, etiam poſt aduẽtum Spiritus ſancti, ieiunarunt, virique permulti vitæ admirãdæ ieiunijs deditiſſimi fuerunt: ſed hi Doctores hoc ſignificarunt, magis indigere ieiunijs ijs, qui peccarunt; ieiunia enim pœnitentię multum congruunt.

ANNOTATIO. LXXI.

Ioannes Baptiſta non filius ſed amicus ſponſi quare dictus fuerit.

DVbitatio quædam oritur de Ioanne Baptiſta, qui, vt ipſemet Ioan. teſtatur, amicus erat ſponſi, & tamen ieiunijs frequentibus incumbebat, immo tota eius vita cõtinuum fuit ieiunium. cuius abſtinentiam Dominus magnificans Matth. 11. dixit: Venit Ioannes, neque mãducãns, neque bibens. Reſpondeo Ionnẽ Baptiſtam amicum quidem ſponſi fuiſſe, non tamen filium ſponſi dictum; hoc enim nomine ſignificati ſunt diſcipuli Domini, quia ei adhęrebant, continuoq; ipſum comitabantur, veluti eius ſponſalitiũ celebrantes, & primitiæ Euangelij exiſtentes: Ioannes aũt venit, vt legis terminus, ac Prophetarum; lex enim & prophetę vſque ad Ioannem: venit ẽt teſtimoniũ de ſponſo Chriſto perhibere, & ipſũ populo indicare, quocirca non debuit diſcipulus eius fieri, nec viuendi eius modum ſequi, vt omnẽ à ſuo teſtimonio repelleret ſuſpicionẽ, magiſque veritatem perſuadere eſſet idoneus, oportuit ergo illũ, ac eius diſcipulos ieiunare, nec hoc nomine cõprehẽſi ſunt, vt filij thalami, ſeu ſponſi dicerẽtur.

Venient autem dies, & cum ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus.

COMMENTARIA.

PRoſequitur Dominus reſponſionem, ſenſus eſt, non ſic erit ſemper; modo enim me præſente non ieiunant, venient autem dies, id eſt, tempus huic valde diſſimile, quando nuptiarum ſolemnitas tranſibit, quando ego auferar ab eis, & ab hoc mundo, in quo viſibiliter conuerſor, diſcedam, tunc ieiunabunt, mea viſibiliter præſentia priuati. Ad tẽpus igitur eſt diſpenſatio non ieiunandi facta, non perpetua. Verbo illo (auferetur ſponſus) ſe occidendum Chriſtus ſignificat, vt notat Chryſoſtomus ho. 31. in Matth. Euentus autem rei huius ſententiæ probauit veritatem: nam Act. 13. ſcribit Lucas, poſt aduentum Spiritns ſancti iam Chriſto aſcendente in cælos, diſcipulos ieiunaſſe, ieiunantes, inquit, & orantes, imponenteſque illis manus dimiſerunt illos.

Montani quadrageſima explodituꝛ.

ANNOTATIO LXVII.

EX huius ſententiæ occaſione, vt narrat Hieronymus Matth. 9. hæretici, Montanus, Priſca, & Maximilla, quandam aliã introduxerunt quadrageſimam poſt pentecoſtem celebrandam, quia iã eo tempore

tempore aſcēſus Chriſti in cęlos celebratus eſt, quaſi ablato, & diſcedente ſponſo, Eccleſiæ filij ieiunare debeant. Errabat autem iſte: nam ad huiuſmodi repræſentationem myſterij ſat eſt, ſi diebus aliquibus ieiunemus, vt fit in quatuor temporibus poſt Pēteceſten; veritas autem ſententię Domini non eſt reſtricta ad hos dies, ſed ad tempus poſt diſceſſum, quod durat vſque ad ſecundum eius aduentum. Sūt autem multa ieiunia inſtituta, quæ ſingulis annis fideles obſeruant, præter ea, quę ſponte multi ſuſcipiunt. Quod vero ad repręſentationem myſterij ſpectat, Amſirofius optime explicat ſer. 61. de Penteceſte, vbi ſic habet; *Sic diſpoſuit Dominus, vt ſicut eius paſſione in Quadrageſtima ieiunijs contriſtare mur, ita in eius reſurrectione in Quinquageſimę fe rijs lætaremur.* Non igitur ieiunamus in Quinquageſima, quia in his diebus nobiſcum Dominus cōmoratur, non inquā præſente Domino ieiunamus quia ipſe dixit: Nunquid poſſunt filij ſpōſi ieiunare, quamdiu cum illis ſponſus eſt? Cur enim abſtineat corpus à cibo, cum anima præſentia Domini ſagine tur? cum autem poſt hos dies aſcendit in cęlum, iterum ieiunamus, ſicut ait idem Saluator, dicens: Venient dies, cum auferetur ab eis ſponſus, & tūc ieiunabūt in illis diebus. Hæc Ambroſius. Magnum ex hoc loco Catholici accipiunt argumentum contra hæreticos noſtri temporis, ſpernentes ieiunia Eccleſię: quæ diuino præcepto Chriſti nituntur, quæque Dominus ipſe prænunciauit poſt eius in cęlum aſcēſum futura, nec diſpenſauit in ieiunio, niſi paucis illis diebus, quibus viſibiliter cum ſuis diſcipulis conuerſatus eſt.

Dicebat autem ſimilitudinem ad illos.

COMMENTARIA.

PHariſæis nunc maxime, & Scribis reſpondet reddens rationes, & cauſas, cur ſuis diſcipulis ieiunia non iniungat, aut eatenus non impoſuerit; illi enim in Magiſtrum accuſationem dirigebant, quod non recte diſcipulos inſtitueret, idcirco argumentis à ſimilitudine, & exemplo ſumptis probat ad rectam inſtitutionem ſpectaſſe, quod ieiunia non indixerit hactenus ſuis. Et quia illi arbitrabantur Chriſtum nullum aliud viuendi genus diſcipulis ſuis traditurum, quam illud, quod apparebat, declarat ſe habere nouum quoddā, & perfectiſſimum inſtitutum, quod, & ieiunium, & alia mirabilia dogmata continet, tamē non conuenire tunc temporis illud tradere, donec vetus lex obſeruabatur. Vtitur autem ſimilitudinibus, quæ multum rem elucidant, & argumentis efficaciam adferunt. Erat enim negotium graue, & Ioannis Baptiſtæ interponebatur auctoritas, & multæ Scripturæ teſtimonia ieiunium commendabant, & Chriſti inſtitutio vituperabatur, idcirco hac in re explicanda, & confirmanda plures inſumit ſententias; tribus enim argumentis vtitur.

Quia nemo commiſſuram à veſtimento nouo immittit in veſtimentum vetus.

COMMENTARIA.

PRimum argumentum ſumitur à ſimilitudine artis ſartorię, quo probat ſe non debere partem præceptorum Euangelicorum his dare, qui adhuc veterem ſeruabant legem, inſinuans ſe habere noua præcepta, & peculiaria inſtituta, mundo euulganda, & tradenda; non tamen expedire partem aliquam eorum aperire, dum lex illa vetus adhuc extabat, eaque ratione ſe non iniungere ieiuniorum præcepta diſcipulis, donec cum illis eſt. Eſt autē argumentum: nullus ſartor de veſtimento nouo accipit commiſſuram, ſeu aſſumentum aliquod, vt immittat, & injiciat veſtimento veteri: ſic ego veſtimentum nouum habeo, nēpe Euangelium, cuius artifex ſum, quod multa præcepta, & inſtituta continet, non igitur conuenit, vt partem aliquam ex his diuidam, & tradam ijs, qui legem Moyſis adhuc obſeruant, quæ eſt velut vetus veſtimentum, imperfectionemque eius parte Euangelij ſarciam. Hac ergo de cauſa nondum meis diſcipulis tradidi ieiuniorum præcepta-

ANNOTATIO LXXIII.

Euangeliſtarū concordia in hoc textu.

QVòd ad verba ſpectat, illud (commiſſurā) Græce eſt ἐπίβλημα, quod quidam aſſumentū quidam panniculum, quidam commiſſuram, quidam injectionem interpretantur. ſiue vno, ſiue alio modo vertatur, fragmētum eſt panni, quod inſuitur veſtimento ad ſupplementum illius, quod deerat. Eſt etiam illud maxime obſeruandum; apud Matthæū enim, & Marcum legimus (commiſſuram panni rudis) apud Lucam vero (commiſſuram veſtimenti noui. Quidam autem pannum rudem appellant impexum, nondum à fullone apparatum; nam nomen Græcum ἄγναφος, ſignificat idem, quod recens, impexum, impolitum, illud vero ῥάκος, vertunt pannum. At vero certum eſſe debet Matthęum, & Marcum per pannum rudem idem ſignificaſſe, quod Lucas ſignificauit per veſtimentum nouum, & recens, quo adhuc nemo vſuus eſt; Lucas enim explicuit illos Euāgeliſtas, & ἱμάτιον, nomē quod ſignificat pallium ſiue veſtimentum, poſuit loco ῥάκος, vt idem ſit pānus rudis, quod veſtimentum, nouū, & immō nomen ῥάκος, veſtem etiam ſignificat, quamuis non qualemcunque ſed laceram; Euangeliſtæ vero Matthęus, & Marcus, pro veſte generaliter acceperunt. ſicque eſt ſimilitudo accipienda: Nemo ex vno veſtimento nouo accipit fragmentum, vt inſuatur veſtimento veteri; verba ſequentia hunc ſenſum oſtendunt,

dunt,& rei propositæ maxime quadrat: Euangeliũ enim velut nouũ est vestimentũ; lex vero, vt vetus,

ANNOTATIO LXXIIII.

Patrũ in hæc verba interpretationes variæ.

QVod vero ad sensum pertinet, varia dicunt Doctores, in primis Chrysostomus hom. 31. in Matth. cui consentit Euthymius, vestimentũ vetus interpretantur discipulos, qui adhuc infirmi erant; commissuram vero intelligunt austeritatem præceptorum ieiunij, vt sit sensus, nondum discipuli mei facti sunt firmi, nõdum per Spiritum renouati sũt, sed opus adhuc habent magna condescensione: nõ conuenit pondus præceptorum eis nunc imponere. Hæc expositio id difficultatis patitur, quod multum detrahit discipulis Christi; si enim discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunabant, qua ratione poterat Christus se excusare quod, nõ faceret ieiunare suos; discipulos ob infirmitatem, & animi debilitatem; nõ enim erant illi Ioannis discipuli perfectiores, qui assidue ieiunabant, nec Ioãnes Christo maior; ille enim ieiunabat, Christus vero non.

Secundo loco Hieronymus Matt. 9. per vetus vestimentum, Scribas, & Pharisæos significari dicit; p assumentum vero vestimenti noui, præcepta Euangelica. quæ illi, maiorũ, traditionibus deprauati, custodire non poterant: oportebat ergo ab illa vetusta te separari, veteremque hominem deponere, vt ieiunij, & continentię fustinerent p̃cepta. Huic sentẽtiæ illud aduersatur, quod Dominus non excusabat Pharisæos, aut Scribas, cur non ieiunarent, sed discipulos, immo illis frequenter ieiunãtibus hi nõ ieiunabant, non ergo accõmodari huic potest, quod Hieronymus dicit, nimirum præcepta ieiunij non dari Scribis, aut Pharisæis propter vetustatem eorũ.

Tertio loco Hilarius can. 9. in Matt. longe diuersum sensum adfert, qui talis est: cum Christus in præcedenti sententia mysterium insinuasset, (vt ipse putat) de cibo sancto, nempe corpore suo, à quo non erant ieiunaturi fideles, excusat se hac sequenti sentẽtia, quod non id manifestet illis Pharisæis, & Scribis, quia propter vetustatem eorum, & vitia capaces non erant veritatis. quem sensum secutus est Isidorus Pelusiota li. 1. epist. 57. Durus tamen est.

Quarto loco Victor Atiochenus Mar. 2. per assumentum seu commissuram panni noui, & per vinũ nouum discipulos Christi interpretatur, per vestimentum vero vetus, & vtres veteres, legis obseruationes, vt sit sensus: cum mei discipuli sint noui testamenti præcones, sunt vt vinum nouum, & vt pannus nouus; non debent ergo veterum cærimoniarũ & obseruationum legibus obstringi, quę sunt, vt vestimentum vetus, & vtres veteres. Huic expositioni illud aduersatur, quia ieiunium, de quo agebatur non erat de numero obseruationũ illarũ, & cærimoniarum, quæ reijcendæ erant; si enim tale esset ieiunium, nõ diceret Christus postea illos ieiunaturos, sed omnino, & absolute negaret ieiunare debere.

Quinto loco Tertullianus l. 4. contra Marcionẽ, per vetus vestimẽtum, & vtres veteres legem illam Moysis significatam dicit; per nouum vero vestimẽtum, & vinum nouum, Euangelium, eiusque præcepta: voluit ergo Dominus separare vetus à nouo testamento, docens non esse vnum cum altero coniũgendum. hãc Tertulliani interpretationẽ possumus accommodare huic sententię, vt discipuli, quamdiu sub illa lege erant, vestimẽti veteris similitudinẽ gerant; quibus præcepta ieiunij, quę ad Ecclesiã, & Euangelium spectabant, non erant danda, donec ab illa vetustate renouarentur lege illa reiecta.

nõ ergo cõuenit, partẽ Euãgelicę disciplinę miscere cũ lege illa Mosaica. In sequẽtibus hęc notiora fiẽt.

Ieiunium duplex.

Sexto loco Augustinus lib. 1. de consensu Euang. cap. 27. & fusius, & lucidius lib. 2. quæst. Euang. c. 28. duplex destinguit ieiunium, vnum quod ad humilitatem tribulationis pertinet, & ad Deum pro peccatis propitium faciendum ordinatur; alterum, quod in gaudio est, cum tanto minus delectant carnalia, quanto spiritualium maior est sagina, cumq; mens in spiritualia suspensa quodam modo à cibis alienatur corporalibus. De vtroque dicit Augustinus Dominum respondisse, quando interrogatus est, cur Discipuli non ieiunarẽt. Nam ad illud, quod in tribulatione fit, pertinet, quod dicitur, cum ablatus fuerit sponsus, tunc ieiunabunt, quasi desolati, & mœrentes, & lugentes, donec eis per Spiritum sãctum gaudia cõsolatoria tribuantur: Quo dono p̃cepto, etiam alterum ieiunij genus, quod fit per lætitiam, iam renouati in vitã spiritualem conuenientissime celebrabunt. Hoc ieiunium tam tribulationis quam gaudij Christi est, & hoc discipulis traditurus erat, sed excusat se, quod tunc temporis non tradat: nam si traderet solum ieiunium tribulationis, & corporale, doctrina temperantię esset imperfecta, sicut qui partem à vestimento nouo scinderet, vt veteri insueret, nouum imperfectum remaneret. Sensus ergo secundum Augustinum est; Discipulis non iniũgo ieiunium hoc vestrum corporale, quod tribulationis est, & quod postea mei discipuli obseruabũt, quando ablatus ego ab eis fuero, nõ inquam trado, quia doctrina mea ieiunij imperfecta manebit, sicut qui vestimenti noui partem insuat veteri, quia perfectum ieiunium meum est coniũctum cum ieiunio gaudij, quod non nunc dico, quia adhuc discipuli sunt infirmi, & similes vtribus veteribus. Similitudo igitur de vestimento spectat ad probandum non debere tradi ieiuniũ tribulationis, ne doctrina scindatur. Similitudo secunda deseruit ad probandum, integram ieiunij doctrinam non esse tradẽdam propter infirmitatem discipulorum, eo maxime, quia ieiunium gaudij non à ciborum tãtum concupiscentia, sed etiam ab omni lætitia rerum temporalium abstinẽtiam complectitur. Hæc est sententia Augustini explicata: quę in hoc p̃bãda est omnino, quod hanc similitudinem primam inductã dicit, vt ostendat Christus partem doctrinæ suæ non esse tradendam illis in lege adhuc viuentibus, ne doctrina scindatur, quod sequenti sententia explicatur. Quod vero totam hanc sentẽtiam de solo ieiunio interpretatur, nõ admodum p̃bo, sed existimo loqui de Euãgelica doctrina, & institutione, cuius pars est doctrina ieiunij, tam tribulationis, quã gaudij quam non tradit discipulis in lege positis, ne pars scindatur à toto, videaturque imperfecta. nec tamẽ totum tradit Euangelium, quia sunt vtres veteres discipuli, dum sub lege sunt, nondum per Spiritum sanctũ renouati perfecte. Similitudo ergo vestimenti inducitur, vt ostendat se nõ tradere illis disciplinam ieiuniorum, ne scindat doctrinam suam, quæ plurima alia continet, sitque similis homini rumpenti nouum vestimentum, vt partem insuat veteri, quo significat Christus se habere nouum, & perfectum institutum mundo manifestandum.

Ieiunium legis Euãgelica multis ab anti

Dicet quispiam: Ieiunium erat in lege veteri: nã ieiunabant Pharisæi, & Ioannis discipuli, ac ipse Ioannes, & multi alij, vt ex Scriptura constat, cur ad Euangelium dicitur pertinere? Respõdeo, legis

quæ legis ieiunij dif

fere.

ieiunia

ieiunia multum à ieiunijs Euangelij distare; illa enim non erant lege præscripta, hęc vero Ecclesię præcepto stabilita sunt: illa incerta nec temporibus determinata, nostra vero distincta per quadragesimas, vigilias, & statuta tempora. in illis ciborum qualitas non discernebatur, in nostris delectus est ciborum: illa ad carnis concupiscẽtiam frenandam, & corporis macerationem magis spectabãt, nostra ad mẽtis potius eleuationem, & à sensibus corporeis, rebusq; carnalibus abstractionem. Preterea illud Iudaicum ieiunium in abstinẽtia à corporalibu cibis maxime positum erat; ad nostrum præter hoc etiam spirituale est, & positum in abstinentia, quæ est in sermonibus, in genere conuersandi, in familiari congressu, cum ijs, qui vsui esse possunt, ita vt affectatio disciplinæ, quæ fit per abstinentiam à cibis, transeat in spiritualem mentis exercitationem; in hunc enim finem ieiunamus. Hæc sunt Basilij in commentarijs in Isaiã c. 1. propter hæc ieiunium suum quasi Euangelicum noluit Christus cum lege veteri miscere, nec discipulis iniungere, suo tempore reseruans.

Alioquin & nouum rumpit.

COMMENTARIA.

PRosequitur similitudinem, adfertque duo inconuenieutia, quæ sequuntur eum, qui tollit de vestimento nouo fragmentum, vt insuat veteri. vnum est, scindere vestimentum nouum, quod erat preciosius veteri, quod est imprudentiæ, & stultitiæ; maius enim detrimentum sibi facit; cum destruat melius, vt subueniat deteriori. Hoc inconueniens esset, si partem disciplinæ Euangelicæ traderet vna cum lege, ad supplendam veteris instrumenti imperfectionem; nam Euangelica perfectio occultaretur, & diminuta videretur, cum non tota appareret, & traderetur, sed particula eius.

ANNOTATIO. LXXV.

Expositio in commẽtario tradita confirmatur.

EVthymius Matth. 9. multo aliter interpretatur hanc sententiam, nempe quod nouũ rumpat vetus; fragmẽtum enim panni insutum vetri, fortitudine sua partes veteris trahit ad se, & maiorem facit scissuram, vnde intelligendum putat nomen (vetus) vt nouum rumpat id, quod vetus est. Hæc interpretio multorum est, tamen ei non acquiesco, sed contrarium existimo esse sensum; verbum enim illud (rumpit) construitur cum eo, qui immittit commissuram de nouo vestimento in vetus; is enim rumpit nouum. Et aperte id verba Lucæ indicant: nihil. n. de veteri dicit, sed absolute inquit, (nouum rumpit) verba etiam sequentia hoc ipsum ostendunt: nã cum de fragmento vellet loqui. adiunxit (& non cõuenit commissura à nouo veteri) si autem illud (rũpit) ad commissuram referretur, quasi commisura noui rumperet vetus, satis erat dicere, nouum rumpit, & non conuenit veteri: at non sic loquitur, vt significat illud (rumpit) connecti cum eo, qui immittit commissuram. Hunc sensum sequtuus est Chrysostomus, si verus est interpres eius: nam ho. 31. in Matth. citans hunc locum Lucę, habet (nouũ scinditur) & eundem sensum expresse adfert Augustinus lib. 2. quæst. Euang. cap. 18. vt supra notauimus. Huic etiã sensui fauent verba Matthæi: habẽt enim sic: Nemo immittit commissurã pani rudis in vestimẽtum vetus: tollit enim plenitudinẽ eius à vestimento, & peior fit scissura. Illud (tollit) coniungitur cum eo, qui immisit: is enim tollit plenitudinẽ vestimenti, quæ est autem ista plenitudo, nisi vestimenti noui, à quo fragmentum scinditur? nam vetus cui insuitur, plenitudinem non habet, aliàs non erat opus supplemento: plenitudo igitur est vestimenti noui, cuius pars scinditur, vt suppleatur vetus, fitque peior scissura, nam peior est scisura noui quam veteris vestimenti, cum illud sit pretiosius. At que hic sensus maxime accommodatur. nã in Euangelio peior fit scissura, si particula vna tradatur, & copuletur legi; plenitudo enim, & perfectio Euangelij diminuta. & imperfecta iudicabitur, & appare bit, quod est maius inconueniens, quam erat, si lex ipsa vetus sola maneret, & sine additamento, quam uis imperfecta. Hieronymus autem, qui priorem sensum sequitur, & communem, sic interpretatur. si præcepta Euangelica traderentur ijs, qui in lege erant, fieret peior scissura, & rumperetur vetus vestimentum, quia illi, qui in lege erant, non valentes custodire simul Euangelium, totum proijcerent, & credulitatem, quam habere videbantur, amitterent. Mihi tamen, vt dixi, accommodatior videtur expositio altera, quę in commentario habetur, & magis conuenit cum verbis Euangelistarum.

Et veteri non conuenit commissura a nouo.

COMMENTARIA.

HOc est alterum inconueniens, quod sequitur eum, qui de nouo vestimento resarcit vetus; deforme enim efficit vestimentum: nam cum nouum forma, & colore sit diuersum à veteri, non conueniunt inter se, sed dissimilitudinem habẽt, quod oculis aspicientium deformitatem, & turpitudinem quandam efficit. tale quid accideret, si cum legis obseruantia pars dogmatum, & disciplinæ Euangelicæ traderetur, & cum illa vetustate, & imperfectione sacrificiorum, & sacramentorum, ac vmbrarum legis particula perfectionis, & veritatis Euangelij procederet. Vnde Dominus in figura loquens, præcepit Deuteron. 22. dicens: Non arabis in boue & asino simul. neque indueris vestimento, quod ex lana, linoque contextum est. *Deuteron. 22.*

ANNO-

ANNOTATIO LXXVI.

Reijcitur Marcionis error.

TErtullianus lib.4.contra Marcionem hac sententia vtitur contra eundem, qui alterius Dei vetus, alterius nouum testamentum afferebat; cõtra quem ille argumentatur, nã ex hac sententia cõstat eundem esse Dominum noui & veteris vestimenti; qui enim fragmentum noui insuit veteri, habere cõuincitur nouum, & vetus; vnus igitur est Deus, & noui, & veteris testamenti. quod si vnum separauit ab altero, noluitque vtrumque simul coniũgere, nõ id fecit, quia vnum est contrarium alteri, sed quia diuersum, & vnum altero est perfectius; cessat enim ætas imperfecta, cum aduenit matura.

Cur Apostoli obseruantias legis multas cũ doctrina Euãg. seruarint.

Obijcere autem quispiam posset, quod Apostoli circunciſionem, & legis multas obseruantias cum Euangelica doctrina seruabãt. Respondeo id factũ esse ad breue tẽpus, vt Synagoga cum honore sepeliretur, vt ostenderent illam legem à Deo fuisse, nec eam obseruabant, aut obseruari faciebant tamquã obligatoriam, aut vim habentem, sed vt eam, quæ prius sancta erat, & iusta, ne fidelibus contemptui esset, quasi prius bona non esset.

Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres.

COMMENTARIA.

SEcundum argumentum ab altera sumit similitudine, quo probat, non conuenire se totum suum institutum docere discipulos, quamdiu sub lege illa erant; priori quidem similitudine probauit non expedire partem instituti, ad quam ieiunium pertinebat, tradi cũ legis obseruantia, ne & institutum Euangelij diminutum videretur, & ne indecorũ quid, & deforme appareret legis diuersæ pars Euangelij insuta. Nunc autem ostendit nõ etiam expedire totum Euangelij institutum vna cum legis obseruantia docere; esset enim perinde ac si quis vinum nouum in vtres veteres mitteret.

ANNOTATIO LXXVII.

Non est hæc similitudo eadẽ cum superiori.

COmmunis sentẽtia est, eundẽ sensum vtriusq; esse similitudinis, & vestimenti, & vini; mihi tamen diuersa vtrumque significare videtur, vt in commentario expositum est. fateor per vestimentũ vetus, & vtres veteres significari aut vetus testamentum, aut (quod idem est) eos, qui sub lege, & veteri testamento erant; vestimẽto vero nouo, & vino nouo Euangelium: at vero in illa similitudine non accipitur totum vestimentum nouum, sed fragmẽtum, quo resarcitur vetus; in hac vero non pars vini sed totum mittitur in vtres veteres, quo significatur nõ solum non partem Euangelij tradi cum legis illius obseruantia, sed nec totum ipsum; vnde alia inconuenientia ex priori sequuntur, quæ iam explicata sunt, alia ex posteriori proueniunt, quæ sequenti cõmentario explicabuntur. Sunt autem varię interpretationes vtrium, sicut & vstimentorum, quę iam recitatæ fuerunt in priori similitudinis expositione.

Alioquin rumpet vinum nouum vtres, & vinum effundetur, & vtres peribunt.

COMMENTARIA.

DVo mala sequentur, si quis vinum nouum in vtres veteres miserit; vinum enim nouum præ vigore, & potentia sua rumpet vtres, & sic vinum effundetur, quod vnum malum est; & vtres peribunt, quod malum alterum est. similia hæc euenissent, si Euãgeliũ cum lege illa obseruandum traderetur; qui enim sub illa lege fuissent nimio põddere pressi, nec legem obseruassent, nec Euangeliũ; onus enim efficeretur insupportabile, quod Petrus Act.15.optime intelligens, ijs, qui Euangelium vna cum lege obseruandum prædicabant, sic locutus est: Quid tẽtatis Deũ? imponere iugũ super ceruices discipulorũ, quod neque nos, neq; Patres nostri portare potuimus? Nota verbũ (tentatis Deũ) quia Euãgelium vna cum lege onus sit supra modum graue, & asperum, cũ & sola illa lex onus graue esset.

Sed vinum nouum in vtres nouos mittendum est, & vtraque conseruantur.

COMMENTARIA.

PErficit similitudinem, vinum nouum infundi debet in nouos vtres, tuncque tam vinũ quam vtres conseruantur. sic Euangelium tradendum est hominibus nouis, ab illius legis iugo, & obseruantia liberatis, vt toti se dedant Euangelio, iuxta illud Galat. 2. per legẽ legi mortuus sum, vt Deo viuam, quasi diceret: per Euangelium, quod lex spiritualis est, mortuus sum veteri legi, quia eius obseruãtias reliqui, vt Deo viuam, eius Euangelium obseruans. Euangeliũ ergo lege veteri abiecta hominem conseruat, & saluat, ea vero nõ abiecta, sed retenta, rũpit, & damnat, Gala.5. Si circuncidamini, Christus vobis nihil proderit.

Galat.2.

ANNOTATIO XXIX.

Iusti cur vtribus cõparentur.

IVstus vtri comparatur; qui sub lege erat, vtri veteri; qui autem sub Euangelio, vtri nouo. In primis iustus confertur vtri. qua autem ratione id fiat, docet Ambrosius ser.11.in psal.118.vers.3. vbi sic habet:

habet: Vter dicitur iustus, vter namq; de exuuijs fit animantis mortui: igit' & nos moriamur peccato, vt viuamus Deo, atque repleti Spiritus iucunditate, & suauitate lætitiæ, erimus exuuiæ spirituales, carētes infirmitate corporea, & integro mentis sinu infusā nobis diuinorum mysteriorum gratiam reseruātes. Hæc ille. Similitudo igitur in duobus consistit. vnū est, sicut vter ex animātis carne ablata fit; sic iustus licet in carne sit, non secūdum carnē viuit, & quasi corium est à carne separatū, quia corpus habens nō viuit secundum corporis passiones. Alterū est, vter loco carnis, vento, seu aereo spiritu repletur: sic iustus Spiritus sancti donis plenus est, & secūdū Spiritum viuit. Hæc ex Ambrosio habemus, vbi hūc locum Lucæ allegat. Erant autem iusti in veteri etiā lege, sicut & nunc; at illi erāt, quasi vtres in pruina, *Ps.118.* & gelu, qui nimio frigore contracti non capiunt tā tam quantitatem, nec aeris, nec liquoris infusi: iusti vero in Euāgelio similes sunt vtribus æstino tempore, qui caloris copia extenti accipiūt multum liquorem; abundantior enim copia donorum Spiritus, & gratiæ, & virtutum facta est in Euangelio, quā in lege. Præterea illi erant vtres veteres; nam lex illa imperfecta erat; nihil enim ad perfectū adduxit lex, & tempore ipso inueterascebat, quia properabat ad finem, quem habitatura erat per Euangelium. At lex Euāgelica perpetua, & perfecta cū sit, homines facit vtres nouos. Adde, illi non habebant Sacramentū renouationis Spiritus, quale nos habemus; idcirco per vtres veteres significantur; nos vero per nouos. de qua nouitate illud est Rom. 7. Seruiamus in nouitate Spiritus, & non vetustate litteræ. *Rom. 7.*

Et nemo bibens vetus, statim vult nouum; dicit enim: Vetus melius est.

COMMENTARIA.

TErtium argumentum sumitur etiam à similitudine, quæ significat seruantibus legem non debere Euangelium tradi, nisi prius illa cessauerit, quia assuetus illis obseruātijs, & in eis nutritus, dum illa vigent, non habet rectum iudicium, sed præfert vetera nouis etiam melioribus; multū enim in hominibus consuetudo etiam praua potest, difficillimiū est assuetis noua quasi meliora ostendere. Hoc significat Dominus similitudine hac; qui vetus inquit, bibit vinum, non vult statim nouum bibere, quia præfert vetus nouo; at si deficiat vetus, facilius recipit nouum. sic non est tradendum Euangelium dum lex est, & obseruatur; nam qui legem custodiunt, dicēt, melior est lex vetus. Expectanda igitur est temporis opportunitas, quando illa cessābit, tuncq; Euangelium manifestabitur. Attende comparationem, & similitudinem inter Euangelium in eo positam, non quod melius sit vetus vinum nouo, sed quod qui vetus bibit, iudicat illud melius, etiam si non sit, præ consuetudine, quia assuetus est illud bibere, non autem nouum.

ANNOTATIO. LXXIX.

Magis cō firmatur expositio tradita.

VIs argumenti cōsistit in illo aduerbio (statim;) dum enim vetus bibitur, & illius copia est, vinum nouum reijcitur, veteri vero deficiente, nouū recipitur: sic dum lex illa vetus vigebat, nec cōpleta erat, Euangelicū institutū tradi nō debuit, nō quod melius, & perfectius nō esset, sed quod à Iudæis suo illo veteri testamēto assuetis postponeretur. Multæ sunt rationes, ob quas adueniente Euāgelio cessare debuit lex illa, quas tradit Paulus in epist. ad Galatas, ex quibus duas nūc producā. vna est, quæ habet ca. 3. Lex, inquit, pædagogus noster fuit in Christo, vt ex fide iustificaremur; at vbi venit fides, iam nō sum⁹ sub pædagogo. Altera est c. 4. Quāto, inquit, tē pore paruulus est, nihil differt à seruo, cum, sit dñus omnū, sed sub tutoribus, & actoribus est vsq; ad p̄finitū tempus à patre; ita & nos cū essemus paruuli, sub elemētis mūdi eramus seruiētes: at vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factū ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionē filiorū reciperemus. Hæc Paulus. Quia igitur lex illa erat pædagogia paruulorum ad introducendam fidem Christi, per quam est salus, & quia qui sub lege erant, statum seruorū habebant, cum filij essent per fidē futuri, cessare oportuit adueniente Euangelio, quod fidē habet expressam, & in filiorum statu iustos collocat, adoptionēque tribuit filiationis Dei.

Cur aduenie nte Euangelio lex vetus cessauerit.

Notandum est præterea, Euangelium, si quantū ad efficaciam, & principium suum cōsideretur, lege antiquius fuisse; à mūdi enim initio post peccatū nemo iustificatus est, nisi per fidem venturi Christi, cuius passio, & mors credita, vt oportebat, etiam antequam fieret, remissionem peccatorum, & gratiam fidelibus pœnitentibus donabat, sicque ante legem, & in lege Euangelium erat; nemo enim etiā in lege per legem, sed per fidem venturi Christi iustificatus est à peccatis, & Deo acceptus factus est; vt enim dicit Paulus Galat. 2. Si per legem esset iustitia; ergo Christus gratis mortuus est. At si Euangelium consideretur, quantum ad perfectionē, & promissionū complementum, posterius est lege illa, vinoque nouo comparatur. *Euangelium quo lege antiquius. Gal. 2.*

FINIS CAPITIS QVINTI.

FRANCISCI

Cardinalis Toleti

IN SACROSANCTVM Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT SEXTVM.

Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli eius spicas, & manducabant confricantes manibus. Quidam autem Pharisæorum, dicebant illis: Quid facitis quod non licet in sabbatis? Et respondens Iesus, ad eos dixit: Nec hoc legistis quod fecit Dauid, cum esurisset ipse, & qui cum illo erant? quomodo intrauit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, & manducauit, & dedit his, qui cum ipso erant, quos non licet manducare, nisi tantum sacerdotibus? & dicebat illis: Quia Dominus est Filius hominis etiam sabbati. Factum est autem & in alio sabbato, vt intraret in Synagogam, & doceret, & erat ibi homo, & manus eius dextra erat arida. Obseruabant autem Scribæ, & Pharisæi, si in sabbato curaret: vt inuenirent vnde accusarent eum. Ipse vero sciebat cogitationes eorum: & ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Et surgens, stetit. Ait autem ad eos Iesus: Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere an male: animam saluam facere, an perdere? Et circunspectis omnibus dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & restituta est manus eius. Ipsi autem repleti sunt insipientia, & colloquebantur ad inuicem, quidnam facerent Iesu. Factum est autem in illis diebus, exijt in montem orare, & erat pernoctans in oratione Dei. Et cum dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis (quos & Apostolos nominauit,) Simonem, quem cognominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum, & Ioannem, Philippum, & Bartholomæum, Matthæum, & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscariotem, qui fuit proditor. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, & turba discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa, & Ierusalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis, qui venerant, vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis. Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes. Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos, dicebat: Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis. Beati eritis cum vos oderint homines, & cum separauerint vos, & exprobrauerint, & eiecerint nomen vestrum tamquam malum propter Filium hominis. Gaudete in illa die, & exultate; ecce enim merces vestra multa est in cælo. secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. Verumtamen væ vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis: quia esurietis. Væ vobis, qui ridetis nunc: quia lugebitis, & flebitis. Væ cum benedixerint vobis homines: secundum hæc .n. faciebant pseudoprophetis patres eorum: sed vobis dico, qui auditis. Diligite inimicos vestros, benefacite his, qui oderunt vos. benedicite maledicentibus vobis, & orate pro calumniantibus vos. Et qui te percutit in maxillam, præbe & alterã. Et ab eo, qui aufert tibi uestimentum, etiam tunicam noli prohibere. Omni autẽ petenti te, tribue: & qui aufert, quæ tua sunt, ne repetas. Et prout vultis vt faciant vobis homines, & uos facite illis similiter. Et si diligitis eos, qui uos diligunt, quæ uobis est gratia? nam & peccatores diligentes se diligunt. Et si benefeceritis his, qui uobis benefaciunt,

quæ

quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia. Verumtamen diligite inimicos vestros: benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, & eritis filij Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos, & malos. Estote ergo misericordes, sicut & Pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Dimittite, & dimittemini. Date, & dabitur vobis: mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis. Dicebat autem illis & similitudinem: Numquid potest cæcus cæcum ducere? aonne ambo in foueam cadunt? Non est discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister eius. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo: Frater sine eiiciam festucam de oculo tuo: ipse in oculo tuo trabem non videns? Hyppocrita eijce primum trabem de oculo tuo: & tunc perspicies vt educas festucam de oculo fratris tui. Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos: neque arbor mala faciens fructum bonum. Vnaquaque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum. & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis, quæ dico? Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos: ostendam vobis, cui similis sit: similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. inundatione autem facta, illi sum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere: fundata enim erat super firmam petram. Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam super terram sine fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit: & facta est ruina domus illius magna.

CAPVT SEXTVM.

Factum est autem in sabbato secundo primo.

PRætermissis multis, quæ post ea, quæ in fine capitis narrantur, proxime gesta sunt, quæque Matthæus cap. 9. refert, Euangelista noster quãdam aliam calumniam à Pharisæis contra Discipulos Domini factam describit, tempusque notat, vt occasionem calumniæ explicet; erat enim Sabbatum secundoprimum, quando quæ statim dicentur, euenerunt. Quid autem sit Sabbatum secundoprimum, in annotatione sequenti expositum habes.

ANNOTATIO. I.

Sabbatũ secũdoprimũ quid.

SAbbatum secũdoprimum vnicum est nomẽ ex vtroq; compositum, tam Græce, quam Latine. Quod enim Latine dicimus secundoprimum, Græce δευτεροπρωτον vocant. Quid autem id sit, difficile est determinare, cũ huius vocis in Scriptura mentio nulla facta sit; solum .n. apud Lucam illud legimus. Quod quidem in causa fuisse existimo, vt Gregorius ille Nazianzenus interrogatus à Hieronymo, quid illud esset, non responderet, sed potius eluderet, vt ipsemet Hieronym. in Epist. ad Nepotianũ refert, dicens: Gregorius Nazianzenus rogatus à me, vt exponeret, quid sibi vellet in Luca Sabbatum δευτεροπρωτον, eleganter lusit: docebo te, inquiẽs, super hac re in Ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris inuitus scire, quod nescis; aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ cõdemnaberis. Eadem etiam de causa Ambrosium in Lucam ad sensum allegoricum confugisse existimo; Sabbatum .n. secundoprimũ tempus Euãgelij interpretatur, secundum, quia post legale, primum vero quia dignius est. Quod vero ad sensum litteralem spectat, proferam in medium, quæ Patres antiqui de hac difficultate descripserunt.

Primo igitur loco idem Ambr. in Ps. 47. in principio, Sabbatum secundoprimum, ipsum Sabbatũ intelligit, dictum secundum, quia post Resurrectionem prælatus est ei die Dominicus; primũ autem, quia olim erat primum. Huic expositioni obstat, quod omne Sabbatum eadem ratione dici potuit secundoprimum: at non legimus alicubi sic dictum, nisi in hoc loco, cum sæpe Sabbati fiat mentio; igitur aliquid præter commune Sabbatum significat.

Secundo Epiph. hære. 51. Sabbatum secundoprimum illud dictum censet, quod erat vltimus dies in celebritate maxima, quæ per dies aliquot celebrabatur; festum enim azymorum erat septem dierum, primus, & vltimus erat solemnissimus, vtrũq; Sabbatum dicebatur; nã hoc nomine nõ solus dies septimus hebdomadæ, sed etiam omnes festiuitates vocabantur, erat ergo dies septimus Sabbatum secundoprimum, primum enim erat primus dies azymorũ, vltimus vero, quia celebris vt primus erat, quasi secundoprimum Sabbatum dicebatur. similiter in festo Tabernaculorum, quod per septem dies colebatur, & octauus erat celeberrimus, sicut & primus, idcirco appellabatnr Sabbatum secundoprimum.

Apud Lucam vero Sabbatum secundo primũ intelligit vltimum azymorum, tunc enim spicarũ colligendarum tempus erat. Hæc est Epiphanij sententia, quæ nonnullis recentioribus placet, licet ipsi eã inuenisse sibi videantur, cum tamẽ antiqua sit. Cui vnum maxime aduersatur: nam si eo die Discipuli Domini spicas ad comedendum contriuissent, non habuissent occasionem Pharisæi dicendi eos facere, quod non liceret Sabbatis: nam diebus azymorum prohibebatur quidem omne opus seruile, sed non præparatio ciborum, vt constat Exod. 12. Hæc enim solo Sabbato, qui est dies vltimis septimanæ, prohibebatur.

Tertio igitur loco Isidorus Pelusiota lib. 3. Epist. 110. quem citat, & sequitur Titus Bostrenus in hoc loco, eamq; sententiam recepit Euthymius, primum ipsum diem azymorum affirmant dictum Sabbatũ secundo primũ: nam est primus diem azymorum, & secũdus Paschæ. Pascha enim incipiebat decima quarta die ad vesperã, & decima quinta erat prima azymorum, secundũ ergo Sabbatũ est, quia est post primum Paschę, & primum etiã est, quia est primus dies azymorum, vtrumq; autem Sabbatũ generali vocabulo appellabatur, quia dies festi erant. Cõtra hanc tamẽ sententiam idem argumentum militat, quod contra secundam: nam die primo azymorum non prohibebatur præparatio ciborum, vnde nõ haberent Pharisæi de quo accusarẽt Discipulos, quod contererent spicas manibus ad commedẽdũ, si Sabbatum proprie nõ esset, quod est vltimus hebdomadæ dies, quãdo nec præparare cibos ad cõmedendũ licebat. Propter hoc igitur argumentum tenendum est, Sabbatum hoc secundo primum fuisse Sabbatũ septimum diem, quod proprie appellatur Sabbatũ, quo die quieuisse Deus dicitur ab opere creationis, & quiescendum præcepisse Iudæis; quo die nec cibi præparabantur, sed præparatis pridie vescebãtur, id circo dies præcedẽs Parasceues, id est, præparatorius dicebantur: constat etiã ex Marc. 2. & Matth. 12. qui eandem historiam scribentes asserunt, hæc Sabbato gesta fuisse; Sabbatum autem absolute positũ illud proprie Sabbatum significat. quo argumento euertitur quorundam recentiorum opinio, asserẽtium in magnis festiuitatibus, quæ per multos dies celebrabantur, primum, & vltimum fuisse solẽniores, medios vero minus solemus primumq; minus solemnium, qui erat post primum solemnem dictum Sabbatum; secundoprimum; secundum quidem, quia erat post primum solemnem, primũ vero, quia primus erat non solemnium. Hæc tamen opinio argumento eodem fortius refutatur; nõ enim Pharisæis fuisset occano murmurandi cõtra Discipulos, quod Sabbatis spicas euellerent, & confricarent, talibus enim diebus id opus non erat prohibitum. idem q; argumentum militat cõtra quosdam alios recentiores, dicentes, Sabbatum secundo primum esse secũdum diem azymorũ, qui erat decimus sextus Lunę Martij, quando manipulus offerebatur, quod etiam eadem de causa stare non potest. Sabbatum ergo secundoprimum non erat quilibet dies, etiam si festus esset, sed septimus hebdomadæ. inquirendum ergo est, quid secundo primum diceretur, si tamen prius aduertamus vnum, quod Athanasius dicit hom. de semente, loquens enim de hac spicarum euulsione, inquit, esum in Sabbato pro crimine obijciunt, ipsi vero cædem in Dominũ in Sabbato moliũtur; scriptũ. n. est de die illa, qua Dominus passus est, erat dies illa magna Sabbati. Hæc ille. in quibus verbis probandũ est vnum, scilicet in Sabbato spicas euulsas, sed non sunt acceptanda duo, nempe Christum in Sabbato crucifixum, cum id factum sit in die Veneris, vt probauimus in commẽtarijs in Ioan. Præterea illud, nempe quod hi Pharisæi reprehẽderint esum; non enim esum, sed euulsionem, & cõfricationem arguebant.

Quarto loco Theophilactus sic interpretatur, dicit enim quãdo Sabbatum illud, quod proprie Sabbatum est præcedebat dies solemnis aliquis; nimirũ in parasceue, tũc tale Sabbatum sequens dicebatur secundoprimum, quia erat post diem aliquẽ festũ, & quasi secundum post primum. Quidam hac sententia eo impugnant argumento, quod Iudæi à tẽpore captiuitatis Babylonicæ sic temperarunt annũ vt cauerent, ne festorum magnorum vlla festiuitas coniungeretur immediate Sabbato, quod est dies septimus hebdomadæ. At vero quam à veritate aberret ista doctrina, ostendimus in cõmentarijs in Ioãnem cap. 13. annot. 5. Argumentum igitur contra sententiam Theophylacti nullius est ponderis.

Quinto loco Chrisostomus hõ. 40. in Matth. Sabbatum secundoprimũ illud dici asserit, in quo præter Sabbati commune festum aliud simul celebrabãtur, & propter duplicem solemnitatem secundoprimum dicebatur. Hæ duæ vltimæ sententię veræ sũt in eo quod dicũt hoc Sabbatum esse vnum ex septimis diebus hebdomadæ, quod cõmuniter Sabbatũ appellamus; cui aliud etiam, quod certum est, adiũgi potest, nimirum inter Pascha, & Penteostẽ fuisse hoc Sabbatum, tunc enim messes erant, vt spicæ colligi possent; quod vero additũ est, quare scilicet secundo primum dicatur, probabile est, nihil tamen certi est, quod affirmari constanter posset, nec ad intelligentiam mysterij, & sensus Scripturæ, id scire necessarium est.

Cum transiret per sata, vellebãt Discipuli eius spicas, & manducabãt confricãtes manibus.

COMMENTARIA.

COnsulto Lucas hanc historiam præcedenti coniunxit: narrauerat enim Discipulos Christi non ieiunare; ne quis autem ex eo opinionem conciperet illos ventri deditos, & escis abundare, adnexuit hanc, quæ sequitur, narrationem; paupertas enim, & fames illos compulerant, vt spicas vellerent ad manducandum, quæ à messoribus pro pauperibus relinquebantur iuxta Domini præceptum, confricabant autem manibus spicas quasi triturantes. vt granis à palea separatis vescerentur, quod quidem Sabbato non fecissent, nisi malo inediæ nimium vexarentur.

ANNOTATIO II.

Discipuli vellentes spicas immerito ab

MAtthæus cap. 12. addit: (esurientes cœperunt vellere spicas) Marcus autẽ ca. 2. Cœperũt, inquit, progredi, id est, iter facientes, seu inter viã, velle re spicas. Quod autẽ ad sẽsũ spectat, aduerte Leuit. 19. &

gręum legit grę

19.& 23.Deũ sic p̃cepisse: Postquã messueritis segetẽ terræ, non secabitis eã vsque ad solũ; nec remanẽtes spicas colligetis, sed pauperibus,& peregrinis dimittetis eas. Ego sum Dominus Deus vester. Hæc ibi. Ex his erant spicæ illæ, quas colligebant Apostoli. vnde recte notauit Irenæus lib.4.cap.20.hoc, quod nunc Apostoli fecisse dicuntur, nõ fuisse lege prohibitum. Hiero.Matth.12. asserit præ nimia hominum importunitate aliquando nec vescẽdi locũ Discipulos habuisse, ideoq; quasi hoies esuriuisse. Potest etiam non improbabiliter dici, aliquãdo etiã citra importunitatem, ciborum copia caruisse; pauperes enim omnes erãt,& ex ijs quę ministrabãtur, victum comparabãt, vt cõstat Ioan.12. Põderat autem Chrysost.hom.40.in Matth.Discipulorũ abstinentiam, sic inquiens; Tu Discipulorum abstinẽtiã mecũ admirare; admirare inquam, quomodo nullã corporis curam, nullum studium habeant; sed sine præmeditatione aliqua, ac præparatione mẽsam sibi sic constituunt, vt continua fere cogantur inedia premi, neque tamen à Christo abscedant; nam nisi malo inediæ nimium vexarentur, numquam certe illud in Sabbato fecissent. Hæc Chrysostomus. In eandem sententiam Hieronymus Matth.12.sic scripsit: Quod spicas segetũ manibus confricãt,& inediam consolantur, vitæ austerioris indicium est, nõ præparatas epulas, sed simplices quærẽtium. Hæc ille. Athanasius hom.de semente, spiritualiter ponderat illud, q̃ per sata transibat: Trãsibat, inquit, Saluator per segetes, granum ipse nimirũ frumenti per segetes,& spirituale illud granum, quod in certum locum aliquem cadens, cũ multiplicibus spicis per orbem terrarum exurgit; ipse enim de se ipso dixit: Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuũ fuerit, multum fructum adfert. Hæc ille.

Quidem autem Pharisæorum dicebant illis: Quid facitis, quod non licet in Sabbatis?

COMMENTARIA.

NON accusant Discipulos, quod alienas spicas vellant; sciebant enim id illis ex præcepto Domini licuisse; sed quod Sabbato, quando cibos præparare non licebat, id facerent: non autem vehementi, in hoc loco (quamuis consequentia rerum id petere videbatur, cũ de Sabbati obseruantia ageretur,) sed oratione quieta, & simplici criminantur, vt recte perpendit Chrysost. hom.40. Cum enim nihil magnum,& sublime opus fit, quietiores sunt; cum vero solo verbo sanitatem hominibus conferri conspiciunt, quasi feroces bestiæ perturbati, vehementius in illum insiliunt; veneno enim inuidiæ, non religionis zelo agebantur.

ANNOTATIO. III.

Cõcordia Euangelistarum.

MAtthæus, & Marcus calumniã in Christũ esse prolatam referunt, dixerũt enim: Ecce Discipuli tui faciunt, quod non licet eis facere Sabbatis; Lucas vero narrat ipsis Discipulis factam; Quid inquiunt, facitis, quod non licet in Sabbatis? Hæc autem non sunt contraria; vtrũque enim factum est: nam reprehensos prius Discipulos apud Magistrum detulerunt, quo loco probatur diẽ, quã do hæc facta sunt, Sabbatum fuisse septimũ hebdomadæ diem. tunc enim nõ licebat cibos præparare, hoc enim opus eo solo die prohibitum erat, non autem in alijs festis, quantumuis solemnibus, vt supra notauimus, ostendentes Sabbatum secundo primũ fuisse proprie Sabbatum.

Et respondens ad eos Iesus dixit.

COMMENTARIA.

COmmunem calumniam tam contra se, quam contra Discipulos factam solus Christus suscepit refutandam, non solum quia cura Discipulorum, sicut & propria sui ipsius illi incumbebat; sed etiam quia calumniatorum intentio aduersus illum solum dirigebatur.

Nec hoc legistis, quod fecit Dauid, cum esuriisset ipse, & qui cum illo erant? quo modo intrauit in domum Dei,& panes propositionis sumpsit,& manducauit,& dedit eis, qui cum ipso erant; quos non licebat manducare, nisi tantum sacerdotibus?

COMMENTARIA.

TEstimonio Scripturæ repellit calumniam, tacite eos arguens negligentiæ in Scripturis scrutãdis, quod sæpe Christũ fecisse supra notauimus: est autẽ testimoniũ sumptum ex 1.Reg.21. Fugiens enim Dauid à Saul, venit in Nobe ad Sacerdotẽ Achimelech, & cum esuriret Dauid cum socijs suis, nec haberet Sacerdos, quod ministraret, concessit, vt ille intraret in Tabernaculum, qđ nunc dr̃ domus Dei,& panes de mensis propositionis acciperet,& mãducaret, quos solis sacerdotibus, vt constat Exo.29.& Leu.24. manducare licebat. Si igitur Dauid, qui Spiritu Dei ducebatur,& Propheta erat Domini, sacerdote ipso consentiente, prohibitis panibus vsus est in cibum, propter famem, quã patiebatur, nec haberet cibũ aliũ, quo vesceretur, nec audebit quisquã hoc factũ Dauid reprehẽdere, quod Scriptura vitio non dedit; cur accusatis meos Discipulos, quia die prohibito cibum præparant, & spicas vellunt, ac confricant, cum non minori fame premantur, quam Dauid

1.Reg.21.

tunc, & qui cum illo erant? quod enim ille fecit in cibo prohibito, hoc mei efficiunt tempore vetito; par enim est vtraq; prohibitio. Docet Christus hoc exemplo diuinas haſce prohibitiones positiuas non aduersari iuri naturali, quo homo suæ vitæ consulere tenetur, nec ita esse obseruandas, vt uaturalibus necessitatibus præponantur; nam & Sabbato licebat sanguinem emittere, venamq; scindere infirmi necessitate vrgente. Attende, quo pacto amplificet factum Dauid: Intrauit, inquit, domum Dei, panes de mensis sumpsit, manducauit ipse, dedit alijs manducandos; quasi diceret, videte quanta fecit, quæ non licebat ei facere; propter esuriem tamen ab his omnibus excusatur. Mei autem parum quid in Sabbato fecerunt, nempe spicas vellere, & manibus confricare. Quod si dicatis maiorem fuisse Dauid meis Discipulis, ad causam nihil id facit; nam diuino præcepto tam maiores, quam minores tenentur; immo quo maior est homo, arctius obsequi diuinis mandatis obligatur, eius enim factum maiori potest scandalo alijs esse.

ANNOTATIO. IIII.

Dauid quo dicatur ab Ireneo Sacerdos.

MArcus cap. 2. addit verbū, quod sēsum magis explicat, inquit enim: Numquā legistis, quid fecerit Dauid, quando necessitatem habuit, & esurijt? non satis ergo fuerat esurijsse, sed necessitatem habuisse, scilicet, quia non habuerat cibum alium, quo pasceretur, vt diximus in cōmentario. Aduerte autem Irenæum lib. 4. cap. 20. Dauid Sacerdotē appellasse, quod huic sententiæ Domini aduersari videtur, & Scripturæ veteri, vbi Sacerdotes ex sola Aarō familia sumptos legimus; sed Irenæus Sacerdotem appellauit, sequens æquiuocationem Hebræi vocabuli כֹּהֵן quod & Sacerdotem, & Principem significat; sicut etiam ex 2. reg. 8. constat, vbi etiam

ANNOTATIO. V.

Cōcordia Euangelij cum historia lib. 1. Regum.

MArcus adiecit hoc Dauidis factum contigisse sub Abiathar Principe sacerdotū, quod multis difficultatem excitauit: nam. 1. reg. 21. tempore Achimelech euenisse dicitur. Ad quam difficultatē multi sunt respondēdi modi. Theophylactus Mar. 2. & ibidē Victor Antiochenus duos adferūt, vnus est fuisse binomiū: nā & Achimelech, & Abaithar dictus est: alter est, Achimelech non fuisse summū Sacerdotem, sed simplicem; Abithar vero summus erat Sacerdos. Marcus ergo sūmi Sacerdotis meminit. Victor in hunc secundum modū inclinat, & videtur Ambrosius Lucæ. 6. eum sequi. Tertius modus est Euthymij Mar. 2. q Abiathar cognomē fuisse affirmat eius, q proprio nomine dicebatur Achimelech. Quartus modus est Bedæ, q Abiathar fuisse filiū Achimelech dicit, qui occiso Patre, à Dauid fuit summus Sacerdos factus, sicut erat & pater; recessit enim cum Dauid Patre relicto. Marcus ergo meminit filij, quia tūc, quādo panes accepit Dauid, aderat, & postea mansit sūmus sacerdos post patrē occisum, regnante Dauid. Probabilius est multū sē tentia illorum, qui affirmant fuisse binomium: nā hæc duo Achimelech, & Abiathar, & patri occiso, & filio eius, quorū vterq; fuit sūmus Sacerdos, communia facit: nā. 1. paral. 15. Sadoch, & Abiathar dicūtur fuisse summi Sacerdotes tēpore Dauid, & tamē 1. paral. 18. & 2. Reg. 8. dicūtur in diebus Dauid fuisse Sacerdotes sūmos Sadoch filiū Achitob, & Achimelec filium Abiathar. Necesse ergo est hoc loco Abiathar fuisse eum, qui 1. reg. 18. dictus est Achimelech, & occisus est à Saul, & Achimelech esse Abiathar filium eius, erant enim nomina vtriq; cōmunia, & vterq; binomius erat, & vterq; summus Sacerdos fuit.

ANNOTATIO IIII.

Num Dauid solus, vel cū socijs fuerit, quando panes propositionis comedit.

DIfficultas se offert: nam videtur locus hic non concordare cum ijs, quæ narrantur. 1. Reg. 21. hic enim dicitur Dauid dedisse panem ijs, qui cum ipso erant; at vero in libris Regum dicitur solus Dauid venisse ad Achimelech; hic enim interrogauit Dauid, cur solus veniret: quare, īquit, tu es solus, & nullus tecum? Varia dicunt recentiores in hac parte. primo quidam respondent non venisse solū, sed cum paucis, at solum dici, nullumq; cum eo, non quod nulli essent, sed quod pauci, nec pro more, ac dignitate sua comitatus esset. Quidam alij dicūt solum accessisse ad Achimelech; tamen comites varijs in locis reliquisse, vt eos iterum congregaret, quod verba historiæ significare videntur. Nam dixit Dauid: Pueris meis condixi in hunc, & illum locū; & à sacerdote iterum interrogatus, an pueri mundi essent, respondit; continuimus nos ab heri, & nudius tertius. Tertio loco quidam alij asserunt solum omnino venisse: Quod autem dixit de pueris, quibus indixerat in hunc, & illū locum, fuisse mendacium officiosum, vt occultaret sacerdoti fugam suam à Saul. Hæc sententia Rabbinorum est quorundam, mirandumq; est eam placuisse quibusdam recentioribus Catholicis, cum plane verbis Christi sit cōtraria, qui affirmat Dauid māducasse ex panibus, & dedisse ijs, qui cum illo erant manducandos. Quod si omnino solus fuit, soluſq; manducauit, Christi sermo efficitur falsus, immo detrahitur argumenti efficaciæ: idcirco enim meminit eorum, qui cū Dauid erāt, ne Iudæi respōdere possent, Dauid vt Prophetæ, & Principi id licuisse. quæ responsio licet sufficiens non erat, quia nec illi licebat comedere de illis panibus, nisi vrgente necessitate; tamen esset quæda responsio apparens; quod vero ij, qui cum illo erāt, manducassent, calumniatium ora obturauit. Adde Patres antiquos hāc sententiam interpretantes plane affirmasse eos qui cum Dauid erant, māducasse de panibus. ita Hilarius, Ambros. Athanasius, alijq; Doctores asseruerunt. Tenenda ergo est prima, aut secunda sīa, ex quibus prima probabilior videtur.

Et

Et dicebat illis, quia Dominus est filius hominis etiam Sabbati.

COMMENTARIA.

POst argumentum præcedens, & alia, quæ Matthæus, & Marcus referunt, concludit Dominus, se Sabbati etiam Dominum esse, cuius est tueri rem suam; Christus enim tuebatur Sabbatum à falsis doctrinis Pharisæorum; nec solum ob id Dominum se Sabbati appellat; sed etiam quia Discipuli, si quid fecissent, quod Sabbato facere alijs non liceret, dum eum sequuntur, & comitantur, excusati essent à transgressione; sicut etiam Sacerdotes in templo opus facientes in Sabbato excusabantur. Illud autem (etiam) indicat se legem habere instituendam, cuius Dominus erat, sicut & veteris, ad quam Sabbatum pertinebat. Se autem filium hominis vocat, vt moris erat, Deum autem se esse simul indicat, cum se Dominum dicit. Sumitur ex hac sententia argumentum alterum in defensionem Discipulorum, tale autem est: etiam si aliquid fecissent, quod tamen non fecerunt, quod contra Sabbatum esset, non erat, cur accusarentur; quia ego Dominus sum etiam Sabbati, & possum, vt volo disponere de illo. Hoc verbo suam ostendit diuinitatē, sicut etiam Io. 5. fecit; accusatus enim de Sabbati transgressione, respondit. Pater meus vsq. modo operatur, & ego operor, particula (quia) causalis est, & in sententia est hyperbaton, nempe verborū deordinatio, ordo enim est, filius hominis est Dominus etiam Sabbati.

ANNOTATIO. VII.

Soluitur difficultas ex verbis Mar. circa superioris sententiæ expositionem.

HAnc sententiā non generaliter de omni homine, sed de solo Christo intelligendam esse tradunt doctores, inter quos sunt Tertullianus lib. 4. cōtra Marcion: Hilarius can. 12. in Matthæū, Chrysost. hom. 40. in eūdem, Augustinus lib. Quæst. in Matt. ca. 10. Victor Antiochenus Mar. 2. Druthmarus in Matth. cap. 12. Euthymius in Matth. cap. 12. idipsum probat verbū, filius hominis quo Christus seipsum ita significat frequenter, vt nemo alius reperiatur à Christo sic appellatus. Hoc quidem confirmat veritas sententiæ; homo enim quius præter Christum nō est Dominus Sabbati, sed lege potius Sabbati obligatus. Difficultatem tamen faciunt verba Mar. 2. qui hanc sententiam connectere videtur cuidam alteri à Luca prætermissæ, sic enim habet: Sabbatum propter hominem factum est, non autē homo propter Sabbatū. itaq; Dominus est filius hominis etiam Sabbati: nemo autem dubitat priorem sententiam de homine in generali dictam; cum igitur illa particula (itaq;) sit causalis, seu illatiua, posita loco (quamobrem) aut (ergo) siue (igitur) videtur hæc posterior quasi illata à priori, etiam ad hominem in generali pertinere, quod argumentum induxit Chrysostumum hom. 40. in Matth. vt diceret, secundum Marcum eam sententiam ad hominem generaliter pertinere, quod quidē inconsonum est, cum ipse Chrysostomus de Christo dictā interpretetur: Euthymius ergo Matth. 9. hāc particulam sic interpretatur, & connectit, vt nō referatur ad sequētia immediate, sed ad antecedentia, quæ habētur apud Matth. dicitur. n. apud Matth. Si sciretis quid est, misericordiam volo, & non sacrificiū, numquā condemnassetis innocentes; statim sequitur: Filius hominis est Dominus Sabbati, itaq;, seu igitur male cōdemnabitis eos, quia Domino præsente, & tolerāte id faciūt. Hæc est Euthymij expositio, quę quam violenta sit, nemo non videt. Quidam recentiores non minus violente sic interpretantur: Itaq; permisi meos Discipulos hoc facere in Sabbato, vt ostenderem me etsi filius hominis sim, Dominum esse Sabbati. Hæc autem interpretatio nō solum violenta est, sed sensum ineptum facere videtur. Quidam alij recentiores supplendum asserunt quandā propositionem, ex qua fit deductio nimirū sic: Sabbatum est propter homines, ego autem sum Dominus etiam Sabbati. Quæ etiam interpretatio violenta videtur, idq; est potius cōponere Scripturas, quā interpretari: & adhuc deductio non est firma, non enim quia Dominus est hominū, consequitur, vt sit Dominus omnium, quę sunt propter homines; nō enim ipse homo est dominus eorum omnium, quæ propter eum facta sunt. Demū quidam alij recentiores cōnectunt particulam hanc non quidem sententiæ proxime præcedenti, sed cuidam alteri, cuius meminit Matthæus, licet eā Marcus prætermiserit; Christus enim suam diuinitatem ostēdens, inquit: Sacerdotes in templo Sabbatum violant; hic autem maior est templo, ex hoc dicunt isti Marcum intulisse, itaq; filius hominis Dominus est etiam Sabbati. hæc autem interpretatio patitur difficultatem, nā si Matthæus ipse, qui illam sententiā retulit, nō est vsus particula (itaq;, multo minus Marcus, qui eam omisit, ex ipsa deduxit particulam talem. Præterea, quia inter illam & hanc aliæ interceserunt sententiæ, vnde durum est ad remotam recurrere. Hæc sunt quæ expositores in interpretanda particula Marci (itaq;) sentiunt, qui omnes in sensu sententię conueniunt, nimirum voluisse Christum significare, se Dominum esse Sabbati, ideoq; potuisse cum Discipulis dispensare, vt illud opus facerent nō obstante lege Sabbati; legislator enim in sua lege dispensat. Hoc tamen non videtur probandum, tum quia non erat opus dispensatione vlla ad faciendū, quod Apostoli tunc fecerunt; quod enim ad tuēdā vitam vrgente necessitate fit, non erat Sabbato prohibitum, quod satis declarauit Dominus exemplo Dauid; tum quia Christus id ostendere conabatur, scilicet Iudæos non intelligere obseruantiam Sabbati, cū nō omnia opera in eo prohibita essent, hoc autem non faceret, si opus, quod vere contra Sabbatum esset, Discipulis concessisset; tum demum quia Iudæorum accusatio fieret multū apparēs, si opus vere contra Sabbatum esset. non igitur opus id ex dispensatione Christi factum est, sed quia vere non erat contra Sabbatum, idq; omnia argumēta à Christo in defensionem Discipulorum facta, manifeste probant.

Tertulliani interpretatio probatur Auctori.

Multo igitur verius Tertullianus lib. 4. contra Marcion. hæc verba interpretatur, vbi affirmat Christum Dominū Sabbati se appellasse, non quod destruxerit; sed quia tuebatur Sabbatum, declarando eius obseruantiam, & quia etiam si destruxisset,

quod vere non fecit, nullam inde trangressionem committebat. Ex hac Tertulliani interpretatione nos connexionem particulæ, & sententiæ deduximus; particula enim consecutionem indicat ex omnibus argumentis factis in defensionem Discipulorum, & obseruantiæ Sabbati declarationem, ex quibus Christus cõcludit, itaque filius hominis, id est, ergo Dominus sum Sabbati: tum quia meum est declarare, & tueri ipsum à transgressionibus, & errori bus, falsisq; doctrinis in eius intelligẽtia; tum quia etiam si Discipuli mei aliquod opus facerent, quod vere esset contra Sabbatum, causa me sequendi, nõ essent trangressores, sicut nec transgressores sunt, licet in templo faciant, quod prohibitum est in Sabbato; ob hæc Dominum me Sabbati dico. Illud autem (etiam) insinuat Christum aliã habere legẽ, cuius etiam Dominus erat, sicut & veteris, ad quam Sabbatum spectabat. Hinc facile patet concordia inter Euangelistas, Marcus hanc sentẽtiam retulit cum particula, (itaque) quasi deductam ex omnibus argumentis antecedentibus. Matthæus vero cũ particula causali (enim) in eundem sensum, quasi diceret, hæc omnia dixi, quia Dominus Sabbati sũ. Lucas etiam cũ particula (quia) in eodem sensu cum Matthæo, licet quidam recentiores affirment esse declaratiuam; referunt enim eam ad verbum (dicebat) quasi declaret, quid est, ꝙ dicebat. Hæc omnia sibi inuicem consentiunt.

ANNOTATIO VIII.

Quinque argumẽta repetunt, quib. Christus Phariſæorum calumniã reÿcit.

QVinq; argumẽtis vsus est Christus ad refutãdam Phariſeorum calumniã contra Discipulos suos, nemo quidẽ Euangelistarum per se omnia retulit, sed omnes simul: quæ. n. vnus omisit alter apposuit. Primũ est sumpum ab exẽplo Dauid, quod omnes Euangelistæ tres descripserũt.

Alterũ est, quod solus Matthæus narrat ex Scriptura etiam sumptum, Numer. 11. Sacerdotes, inquit, in templo Sabbatum violant, id est, opera faciunt, quæ Sabbatis prohibita sunt, tamen quia in templi cultũ faciuut, nõ sunt trãsgressores Sabbati; lucernas. n. accẽdunt, ligna scindunt, & alia huiusmodi faciũt: hic autem maior est templo, id est, hoc in loco sum ego, qui maior sum tẽplo. licebit igitur meis Discipulis, vt me sequi sustineãt, Sabbatis facere opus prohibitum.

Tertium argumentũ etiã Scripturæ testimoniũ est ex Oseæ. 6. Misericordiã volo, & non sacrificiũ. quasi diceret: Achimelech elegit potius pascere esuriẽtes, quam seruare legem de panibus, quia misericordia præponitur sacrificio. ita nũc præponit Sabbato. Huius sentẽtiæ sensũ declarauimus cap. 5. Annotat. 64. nam eo testimonio vsus est etiam Dominus in sanatione paralytici. Hoc etiã argumentũ solus Matthæus habet. Sunt autem omnia hæc tria argumẽta ex Scriptura sumpta, quod Dñs frequenter facit, vt qui legis transgressor ab aduersarijs reputabat, legis testimonijs ostẽdat se legis obseruatorẽ.

Quartum argumẽtũ est, cuius solus Marcus meminit, nempe Sabbatum est propter hominẽ, nõ homo propter Sabbatum, id est, ociũ Sabbati Deus in vtilitatẽ hominis instituit, non ergo debet cedere in perniciem hominis quod esset, si vt ocium seruaret, vitæ propriæ noceret, damnũq; graue inferret corpori. hoc cõsiderãtes Machabæi, vt dicitur lib. 1. ca. 2. decreuerũt pugnare Sabbato contra aduersarios irruentes, ne dum ociarentur, ab illis occiderentur. Hoc argumẽtum indicat Apostolos grauiter fame vexatos tunc fuisse. *Lib. 1. Mach. 2.*

Quintum argumẽtum est, quod tres Euãgelistæ referunt; scilicet, qa filius hominis Dominus est ẽt Sabbati, quod in cõmẽtario explicuimus. Notat autem Augustinus lib. quæstion. in Matth. cap. 10. in duob⁹ primis argumẽtis de Dauid, & Sacerdotibus Christum insinuasse se vtramque habere potestatẽ, regiam nempe, & Sacerdotalem.

Factum est autem & in alio Sabbato, vt intraret Synagogam, & doceret.

COMMENTARIA.

ALtero Sabbato, nempe præcedenti proximo, intrauit Iesus, vt moris sui erat, Synagogam, ibiq; docebat, quando hæc, quæ statim narrantur, gesta sunt; Iudæi enim ægre ferẽtes se Sabbato priori conuictos, nec habuisse quid respõderent Christi argumẽtis, quibus suos discipulos à Sabbati transgressione patrocinatus est, iterum accedũt, vt de Sabbati obseruatione contendant, quæ Euangelista narrat, vt eorum ignorantia, & malitia innotescat, & doctrinæ veritas de Sabbato, quam Christus tradidit, propaletur.

ANNOTATIO. IX.

Euangelistarũ concordia in subsequentis facti narratione.

MAtthæus cap. 12. & Marcus cap. 3. etiã huius miraculi mentionẽ fecerunt, connectẽtes cũ præcedenti de spicis: hi autem duo Euãgelistæ signi ficarũt locum; referunt enim Christum Synagogã introisse, vbi quæ narrãtur, facta sunt; Marcus vero etiam tempus, sed indistincte significauit, dicẽs, iterum introiuit, id est, nõ tunc quãdo spicas Discipuli confricauerunt, sed alio die. Solus vero Lucas nõ solum locum, sed etiã tempus distincte indicauit, nẽpe Sabbatũ alterum ab illo, in quo discipuli spicas euulserunt, & confricuerunt manibus: addidit etiã alijs duobus Euangelistis, Christum docẽdi gratia Synagogam ingressum esse: notanda est autẽ particula (&) nempe (& in alio Sabbato, id est, etiã in alio Sabbato) quæ nõ referri debet ad ingressum in Synagogam, quasi quod prius narratum est, in Syuagoga euenerit, à quo egressus iterũ intrauit; non enim sic facta sũt hæc: nam quod dictum est de spicis, extra Synagogam fuit, dum iter faceret per sata. referẽdũ est ergo ad rẽ ipsam, & calumniã de Sabbati obseruantia, vt sit sensus, post id, quod de Sabbato calumniati sunt Phariſæi, etiam hoc idem fecerunt altero Sabbato, cũ Christus Synagogã ingressus esset. Vnde particula hac insinuauit Euangelista, Phariſæus quasi punctos præcedentibus argumẽtis Christi de Sabbati obseruantia, venisse animo iterum de eodẽ illum accusandi; occasionem enim non defuturam pro certo habebant.

Et erat

Et erat ibi homo: & manus eius dextera erat arida.

COMMENTARIA.

ADerat in Synagoga homo habens manum dextram aridam. Hoc Lucas præmittit, quia ex eo occasio omnium, quæ narranda sunt sumpta est; Matthæus, & Marcus, hominem habentem manum aridam ibi fuisse retuleruut: Lucas vero manum dexteram & expressit, quia etiam si opus quãtum ad miraculum idem fuit, nam eiusdem est virtutis manum dextram, & sinistram sanare; amen quantum ad beneficium, & misericordiam, maius opus est dextram sanare, quam sinistram, quia homo magis indiget dextera, quam sinistra, pulsque detrimenti patiatur à dexteræ, quam à sinistræ ariditate: cum autem calumnia Iudæorum maxime retundenda, & euertenda esset per misericordiæ opus, idcir co Lucas manũ dexteram fuisse significauit. Dum autem absolute dicit (erat ibi homo) significat, non tantum ibi adfuisse, sed quasi in propatulo, vt facile à singulis videri posset. inde factum est, vt Iudæi obseruarent, an à Christo sanaretur, videbant enim eum, & noue rant etiam Christo visum fuisse.

Obseruabant autem Scribæ, & Pharisæi, si in Sabbato curaret, vt inuenirent vnde accusarent eum.

COMMENTARIA.

VIderant Parisæi, & Scribæ hominem, & intra se obsernabant an illum, vt solebat, sanaret in Sabbato; non quidem, vt viso tanto miraculo, crederent, sed vt quod in Sabbato factum esset, accusarent. Magna dementia, & iniquitas hæc erat; minus enim poterat apud illos opus diuinum, vt crederent operantis diuinitatem, quam quod Sabbato fieret, vt de trangressione eum accusarent; diligentioresque erant ad malum, quam ad bonum inquirendum.

ANNOTATIO. X.

PRætermisit Lucas, quod Matthęus narrauit, nẽ pe Scribas, & Pharisæos videntes illũ hominẽ, interrogasse Christũ, an liceret Sabbato curare? Hoc autem malo animo, & sinistra intẽtione interrogarunt: nam & ipsum excitabant ad curandũ, & ex altera parte obseruabant, an curaret, vt accusarent illum transgressionis Sabbati. Post hanc interrogationem sequitur quod dicit Lucas, nempe Christum nouisse cogitationes eorum, & vt calumniatores confunderet, iussisse hominem in medium stare; ac interrogasse eos, an liceret in Sabbatis benefacere. Hunc ordinem tradidit August. lib. 2. de consen. Euang. cap. 35.

Ipse vero sciebat cogitationes eorum.

COMMENTARIA.

NOuit Christus Pharisæorum, & Scribarum mentes, sciebatque illos iniqua intentione interrogasse, an curare liceret Sabbato, nempe vt accusarent eum, expectabant. n. illum curaturum hominem illum.

Et ait homini, qui habebat manum aridam.

COMMENTARIA.

NOn ignarus ergo obseruationis iniquæ Scribarum, & Pharisæorum, sed sciens, & prudens; hominem illum manum habentẽ aridam in medium stare iubet; in medium autem stare est inter illos omnes esse, ab omnibusq; videri, vt verbis, & factis interrogationi stultæ, & iniquæ illorum respondeat, eosque confundat. surrexit ergo ille homo, & in medium stetit, Christi verbo obsequens, non quidem inique Christum, vt illi obseruans, sed sanitatem ab eo se recepturum sperans; non enim timebat Sabbato diuina virtute curari; surgere vero præcepit, quia ille homo prius ad audiendum verbum Christi sedebat, vt moris erat inter Iudæos, quod supra notauimus; Christus enim in Synagogam ingressus erat, vt doceret.

ANNOTATIO. XI.

CHrysosto. hom. 41. in Matth. asserit Christum iussisse homini, vt in medium staret, eo fine, vt Pharisæos, & Scribas illius aspectu ad misericordiam prouocaret, quos calumniari paratos videbat, idque

idque probabile est, quamuis forsan accõmodatius dici possit, illum in medium venire iussisse, vt opus, quod facturus erat in eo curãdo, manifestius fieret, etiamque vt è re ipsa præsenti efficacius disputandi contra illos sumeret argumẽtum: nam aspectus hominis illius ostendebat, misericordiæ, & diuinæ virtutis opus esse, quod erga illum fiebat in restituẽda manu eius.

Ait autem ad illos Iesus: si licet Sabbatis benefacere, an male, animam saluam facere, an perdere?

COMMENTARIA.

MIrabile est Saluatoris artificium; illorum enim calumnioſæ quęstioni respondit altera quæstione, quæ illorum priorem comprehendit vocibus mutatis, qua conuincerentur veritatis, & calumnia eorum omnino euerteretur. Quæstio autem talis est, si licet Sabbatis benefacere, quasi diceret, vos interrogastis me an liceat Sabbatis curare: ego autem interrogo vos, an liceat Sabbatis benefacere, an malefacere, animã saluare an perdere. benefacere appellat miseros, & in necessitate, ac calamitate positos iuuare malefacere vero, eos in calamitatibus, & miserijs deserere. Saluã autem animam facere, vocat hominem à morte tueri, perdere vero mori sinere; per animam enim vita corporis intelligitur. Hac quæstione conuincebantur calumniatores; quis enim adeo rationis expers diceret, licere in Sabbatis sinere homines in calamitatibus potius quam iuuare; cum possis, & mori eos permittere, quam eripere? latet ergo argumentum efficax, cum curare esset benefacere, & animam saluare, non curare autem, malefacere, & animam proximi perdere, consequenter licere Sabbatis curare.

ANNOTATIO. XII.

EFficax est argumentatio, quando aduersarius compellitur ex ijs, quæ concessit dicere aliquid impossibile, aut absurdum. Hic est enim vnus ex elenchis Aristotelicis. Huius generis est argumentatio præsens; qui enim admittebant, se Sabbatis nõ licere infirmos curare, cogebãtur consequẽter dicere, non licere in Sabbatis benefacere, nec vitam hominis saluam facere, sed sinendos esse homines in miserijs, & in periculo imminentis mortis potius, quam iuuandos, quod est dictu absurdissimum, & contra naturale lumen, & rationis dictamen, ac facere legem Domini irrationabilem.

Et circunspectis omnibus.

COMMENTARIA.

SEntientes Scribæ, & Pharisæi sua responsione se esse conuincendos, elegerunt tacere, & vim argumenti silentio eludere, & veritatem taciturnitate occultare: at Christus id nõ permisit, sed vrget eos, vt omnes adstantes, intelligerent illos omnino victos, nec habere, quid responderent, veritasque omnibus manifestaretur. Circunspexit ergo omnes circũcirca, oculos in eos conuertendo, quasi aspectu singulos inuitando, & prouocando. vt responderent; cumque illi in suo silentio perseuerarent: prosecutus est argumentum suum, vt Matthæus natrat, & in annotatione explicatur.

ANNOTATIO. XIII.

PRætermisit Lucas nonnulla, quæ Marcus narrauit; Matcus enim refert illos ad quæstionem à Christo factam tacuisse: cum autem tacerent, Christus circunspexit eos, vt etiam dicit Lucas. addit autem Marcus, circunspexisse illos cum ira, & contristatum esse super cæcitate cordis illorum. Nota duos animæ Christi affectus, irã, & tristitiam; irã quidem, & indignationem contra dolum, & malitiam eorum; quod malitiose silerent, ne voce veritatem faterentur: tristitiam autem super eorum cæcitate, quia adhuc in suo errore, & ignoratione permanerent, putantes nõ licere Sabbatis curare. idcirco auxit argumentum ab exemplo sumptum efficacissimum, & omnibus manifestũ, quod refert Matthæus in hæc verba: Quis erit ex vobis homo, qui habens ouem vnam, & si ceciderit hæc Sabbatis in foueam, nonne tenebit, & leuabit eam? Quãto magis melior est homo oue? Itaque licet Sabbatis benefacere. Hæc Matthæus. Argumẽtum omnino obtu rabat ora eorum omnium, ideo concludit dicens: Itaque licet Sabbatis benefacere, & consequitur curare, hoc enim est benefacere. Post hæc omnia, cum iam aduersarij non haberent omnino, cuius eũ accusarent, conuersus est ad hominem habentem manum aridam, & dixit, quæ sequuntur, quæque non solus Lucas, sed etiam Matthæus, & Marcus referunt. Aderat .n. homo ille stans in medio omniũ, dũ Christus hæc omnia loqueretur. In cõmentarijs autẽ in Ioãnem diximus multa de Sabbato, & eius obseruantia, idcirco ab hac tractatione abstinemus. Quod vero ad verba proposita spectat, Chrysostomus hom. 41. in Matth. existimat Christum circunspexisse illos, vt aspectu suo ad misericordiam erga hominem illos prouocaret. Euthymius autem dicit circunspexisse, vt eos confunderet. accommodatius in commentario videtur dictum, vt ad respondendum excitaret, ac prouocaret, vt fieri soler.

Dixit

Dixit homini, extende manum tuam.

COMMENTARIA.

POstquam eos veritatis conuicit, ostendens licere Sabbato curare, diuinitatis suæ exeruit virtutem, & verbo manum aridam sanauit. Extende, inquit, manum tuam, quam ante præariditate extendere non poterat. dum extendi manum imperat, ipso imperio manui virtutem tribuit, eam sanans, vt extendi valeat, & simul sanitatem collatam ipsa extensione manifestari iubet; extensa enim manus argumentum erat omnibus videntibus sanitatis receptæ.

Et extendit.

COMMENTARIA.

EFfectus virtutis verbi Christi ostenditur; ille enim extendit, ipsa extensione declarans, manum esse sanatam; nisi enim ab ariditate liberata esset, extendi non posset. simile factum est cum paralytico, qui surgere, & lectum portare iussus ipso imperio sanatus est; sanitate autem recepta surrexit, & lectum portauit, quæ sanitatis receptæ indicia, & argumenta manifesta erant. In nonnullis exemplaribus etiam Græcis legitur loco (extendit) sic (ille autem fecit ita) sensus idem est in vtraque lectione.

Et restituta est manus eius.

COMMENTARIA.

VErbum est Euangelistæ, de miraculo testimonium reddentis: manus, inquit, restituta est, vt imperauit Christus. restituta autem manus dicitur, non quod prius manum ille homo non haberet; sed quod in sanitatem reuocata, ac sit effecta sana.

ANNOTATIO. XIV.

IN nonnullis Latinis, & Græcis exẽplaribus additur verbum, nempe restituta est manus eius sana sicut altera, & ita etiam habetur Græce apud Matthæum, & Marcum; vetus tamen interpres apud Matthæum vertit (restituta est manus sanitati, sicut altera) apud Marcum vero (restituta est ei manus) apud Lucam autem (restituta est manus eius.) Sensus in omnibus idẽ est. Euthymius Matth. 12. Spiritualiter interpretans, gestat, inquit, manum dexteram aridam, quisquis dexteram operationem non exercet, dico sane virtutem. Ambrosius vero pluribus verbis eũdem sensum prosequẽs, ait: Audisti Domini verba dicentis: extende manum tuam. cõmunis illa, generalisque illa medicina est, & tu fortè putas te manum habere sanam, cane ne auaritiæ, cuue ne sacrilegio contrahatur. Extende sæpius eam: extende ad illum pauperem, qui te obsecrat, extende, vt proximum iuues, vt viduæ præsidium feras; eripias iniuriæ, quẽ vides iniustæ contumeliæ subiacere; extende ad Deum pro peccatis tuis. sic manus extenditur, sic sanatur, sic Hieroboam manum, cum idolis sacrificaret, contraxit, & rursus, cum Deum rogaret, extendit. Hæc Ambrosius.

Ipsi autem repleti sunt insipientia.

COMMENTARIA.

TOt ac tam manifestis veritatis argumentis miraculo confirmatis, non solum veritati ipsi non acquieuerunt, sed etiam in errore suo perseuerantes peiora tentarunt contra Christum, veritatis ipsius Doctorem. idcirco dicuntur repleti insipientia, seu amentia; sine mente. n. esse videntur, qui tam manifestam veritatem non perceperunt, immo cæciores effecti cæcitati iniquitatem verbi, & operis adiunxerunt, vt sequens sententia continet. insipientia Græce ἀνοίας, id est, amentia, seu mentis, & intellectus priuatio.

Et colloquebantur ad inuicem, quid nam facerent Iesu.

COMMENTARIA.

NOn intra solos interiores limites amentia, seu insipientia hæc se continuit, sed exterius etiam se prodidit; conspirarunt enim inter se contra Dominum, colloquẽtes, & studiose inuestigantes, quo modo ei nocerent, & quid mali ipsi inferrent, tanta est inuidiæ, & odij vis, vt non tantùm mentem etiam veritate proposita, obscuret, sed etiam voluntatem in verba, & opera iniqua propellat.

ANNO-

ANNOTATIO. XV.

Pharisæorum amentia manifestior fit.

MAtthæus cap. 12. hāc sententiam magis explicat; sic enim habet: exeuntes Pharisæi consilium faciebant aduersus eum, quomodo perderent eum. Marcus autem ca. 3. explicatius inquit: Exeuntes Pharisæi statim cum Herodianis cōsilium faciebant aduersus eum, quomodo eum perderēt, id est, consilium occidendi eum inierūt; sic enim interpretatur Athanasius in Apologia, de fuga sua. in his idem est sensus, nec vlla dissonantia cum verbis Lucæ. Addit autē Marcus Iesum tunc secessisse ad mare, & multam turbam cum eo quæ erat à Galilæa, & Iudæa, & à Hierosolymis, & Idumęa. Matthæus autem dicit Iesum scientem illorum nequam consilium secessisse inde, multosque eum secutos esse, eosque curasse, & ipsis p̄cepisse, ne manifestū eū facerēt. quo testimonio vtitur Athanasius loco proxime citato, vt probet licere in persecutione fugere, & hostium furorem vitare. Lucas vero hæc alia prætermittens, vocationem discipulorum ad Apostolatū narrat, vt in sequentibus sentētijs explicabitur.

Factum est autem in illis diebus, exijt in montem orare.

COMMENTARIA.

COnsilium horum Christus sciens, secessit à loco illo, turba multa ex varijs locis confluente, de qua multos infirmos curauit, vt refert Matth. cap. 12. alios à dæmone obsessos liberauit, vt narrat Marc. c. 3. Illis ergo tunc diebus factum est, vt semel iam nocte propinquante, relicta turba in montē se reciperet orandi causa. Diebus .n. cū turbis erat prædicās, & miracula faciens, noctibus vero secretiora loca turbis relictis cū discipulis sæpe solus adibat, vt orationi vacaret. Hoc nunc factum est. Vnde recte Gregorius lib. 28. mor. c. 6. hæc verba exponens, inquit: Cum in vrbe miracula faceret, & in monte orando continue pernoctaret, exemplum suis fidelibus præbuit, vt nec contemplationis studio proximorum curam negligant, nec rursus cura proximorum immoderatius obligati contemplationis studia derelinquant, quatenus nec amorem Dei præpediat amor proximi, nec amorem proximi, quia transcendit, abijciat amor Dei. Hæc ille.

Et erat pernoctans in oratione Dei.

COMMENTARIA.

NON obiter Deum orat, sed in oratione Dei pernoctat, id est, tota nocte Deum deprecatur. Electurus enim mane Apostolos, integra nocte Christus homo Patrem orat pro eis, vt tales efficiantur, quales tanto muneri subeundo esse debebant, exemplūque præbeat ijs, qui Ecclesiastica munera distribuunt, vt ad Deum prius oratione recurrant.

ANNOTATIO. XVI.

Quib. de causis Christus orauerit.

CYprianus de orat. Dominica, causā huius orationis vnam adfert, sic inquiens: Non verbis tantum, sed & factis Dominus orare nos docuit; ipse orans frequenter, & deprecans, quid facere nos oporteret, exempli sui contestatione demonstrat, sicut scriptum est: Exiuit in montē orare, & fuit pernoctans in oratione Dei. Quod si ille orabat, qui sine peccato erat, quanto magis peccatores oportet orare? Et si ille per totam noctem iugiter vigilans continuis præcibus orabat, quāto nos magis in frequētāda oratione debemus nocte vigilare? Orabat autem Dominus non pro se; quid enim pro se innocens precaretur? sed pro delictis nostris. Hæc ille. Ambrosius autem ser. 20. in psal. 118. vers. 4. hanc & aliā causam huius orationis profert. Verba Ambrosij sunt hæc: Inuenio in Euāgelio, quod Dominus Iesus multorum affectus, & officia suscepit, vt doceret, quo mū nos in his cōuersari oporteret officijs; suscepit personam pastoris, & ait: Pastor bonus animam suā ponit pro ouibus suis. Suscepit ad uocati personā, & pernoctabat in oratione pro nobis, vt nos suo informaret exemplo, quemadmodū veniam nostris debeamus exorare peccatis. Non enim ideo pernoctauit, quasi qui aliter Patrē nobis reconciliare non posset, sed vt qualis aduocatus esse debeat, demonstraret, qualis sacerdos, vt non solum diebus, sed etiā noctibus pro grege Christi debeat precator assistere. An impetrandi egebat auxilio, qui facere ipse poterat, quod rogabat? Hæc, & alia Ambrosius. Hę duæ causæ veræ sunt, tamen generales; huius autē orationis propria causa est, quā in commentario explicuimus, nempe pro Apostolis paulo post eligēdis orasse. Sicut enim discessurus ad Patrem, & illos in mundo relicturus orauit pro eis; ita etiam nunc electurus eos, & ad Apostolatum vocaturus, pro eis preces fudit, vt Patri essent accepti, & tanto munere digni fierent; maximū enim opus erat Apostolorum electio. Aduerte autem, quāuis Christus non quidem vt Deus, sed vt homo orasset, nō tamē indiguisse oratione: quippe qui ex vnione hypostatica, quia filius Dei erat, perfectam impetrandi rationem, & meritum habuerit: vsus tamen est oratione, ieiunijs, alijsque actibus similibus, vt pluribus modis impetraret, quod sibi iure vnitæ diuinitatis debebatur, omnibusq; vijs Patri placeret, nostramque salutem mereretur. quamuis ergo nūc sciret, qui electi erant à Patre in Apostolatum, & quales futuri, & sola voluntate impetrare eis posset omnem sufficientiam; orare tamen voluit, & oratione ipsa quasi nouo modo impetrare, quod iā antea meruerat incarnatione ipsa; quo facto dedit etiā nobis exemplū, vt ijs, quæ in Dei obsequiū facturi sumus, orationē p̄mittamus, maxime autē hæc præmitti debet ab ijs, quib⁹ incūbit ministros Ecclesijs præficere, vt diximus in commentario, idque congruentibus rationibus. Primo quidem, quia cum

non

non in eligentiũ propriũ, sed in Dei mysteriũ ministri eligantur, cõsulendus est Deus ipse, & rogãdus, vt suggerat eis, qui eligunt illos, qui sibi grati sũt, & digni iudicantur, ob id nãque dicitur pernoctasse in oratione Dei, vt significaret in electionibus ministrorum Ecclesiæ nõ attendi debere placere hominibus, sed Deo, cuius ministri futuri sunt. Secũdo, quia cum ex ministris graue damnum, aut emolumentum magnum fidelibus proueniat, incertũque sit & fallax humanum iudiciũ, orare oportet Deũ, cui omnium corda sunt manifesta, & quæ futura, præsentia, vt sua inspiratione animos eligentium illustret ad digniores, & aptiores, vtilioresque ministros instituendos.

Et cum dies factus esset.

COMMENTARIA.

DIei tempus expectauit ad Apostolos eligendos, significans non legis illius, sed Euangelij ministros futuros; legis enim tempus nocti, Euangelij vero diei comparatur, vt Paulus Rom. 13. docet: Nox, inquit, præcessit; dies autem appropinquauit: nam quæ lege continebantur mysteria, vmbræ erant eorum, quæ per Euangelium manifestantur.

ANNOTATIO. XVII.

Qui sint in ministros Ecclesiæ eligendi.

PRæter id, quod in commentario notauimus, est etiam alterum, quod Dominus significauit, nẽpe neminem esse eligendum in prælatum, aut ministrum Ecclesiæ, nisi probatum, & cognitũ, sicut in die corpora, quæ nocte occultabantur, discernuntur. quod Leo epist. 85. ad Episcopos Africanos, tradit, explicãs illud 1. Tim. 5. Nemini cito manus imposueris: Cito, inquit, manus imponere est ante ętatem maturitatis, ante tempus examinis, ante meritum laboris, ante experientiam disciplinæ sacerdotalem dignitatem conferre nõ probatis. Chrys. etiam lib. 4. de sacerdotio, verba habet notanda: Neque, inquit, eos, qui elegerint, subleuare quicquam poterit, si dixerint ignorasse se eum, quem elegere; verũ vel hoc ipso crimen grauius efficitur, quod quem ignorauere, perduxerint; ac certe quæ illis videtur excusatio, accusationem auget. Nam quomodo id absurdum non sit, eos, qui mancipium aliquod empturi sunt, id tum medicis ostendere; tum emptionis sponsores postulare, tum vicinos interrogare; at ne tunc quidem adhuc cõfidere, quinimmo, & diuturnum aliquod tempus poscere, intra quod probare illud possint; eos vero, qui quempiam ad Episcopale munus huiusmodi coaptaturi sunt, sicut placitum sit, ad aliorum, vel gratiam, vel inuidiam, testimonium suum accommodare, ita eum temere, ac vt casus tulerit adlegere, nulla prorsus alia discussione facta? Hæc ille. Sunt multa huiusmodi Patrum testimonia, quæ in re manifesta non est necesse cumulare.

Vocauit Discipulos suos.

COMMENTARIA.

DIscipulos vocat significans neminem se ingerere debere in huiusmodi prælationes, & Ecclesiastica ministeria, dicente Paulo Hebr. 5. Nec quisquam sibi honorem assumit, nisi qui vocatur à Deo: qui enim hæc procurant, eo ipso se indignos ostendunt, ac ab eis repelli debent. Recte igitur Bernardus lib. 4. de consideratione dixit; Non volentes, neque currentes assumito, sed conitantes, & renuentes. Hos etiam coge, & compelle intrare.

ANNOTATIO. XVIII.

Reprehensibiles sũt qui nõ vocati ad Ecclesiasticas dignitates.

MArcus cap. 3. Vocauit, inquit, ad se, quos voluit ipse. quibus verbis significat auctoritatẽ diuinam, qua Apostolos creauit. Vocauit autem ad montem, vt altitudinem ministerij, ad quod eligebantur, indicaret. Attende autem sacros Canones, & ciuiles leges eos, qui non vocati se propria voluntate in huiusmodi officia, Ecclesiasticasque dignitates ingerunt, maxime reprehendere, & indignos reputare. extat Canon. d. 61. cap. miratur. ex Leone epist. 85. vbi sic habetur: Principatus, quem seditio extorsit, aut ambitio occupauit, quamuis moribus, & actibus nõ offendant, ipsius sui tamẽ initio est perniciosus exemplo; & difficile est bono peragantur exitu, quæ malo sunt inchoata principio. Extat etiam ca. Per vestras. de iur. patron. ex Innocentio, vbi instituit, ne Patronus, etiam si clericus possit se præsentare, quia valde indignum est in huiusmodi officijs institui non vocatos. Præterea leg. Si quemquam. Cod. de Epis. & Clericis: Quæratur, inquit, cogẽdus, qui rogatus recedat, inuitatus fugiat, profecto, inquit, indignus est Sacerdotio, nisi fuerit ordinatus inuitus, quod etiam habetur can. Sicut is. 1. q. 6. His illud ãdiungendum est, non semper vocanti esse acquiescendum, quando vocatus agnoscit se muneri, ad quod vocatur ineptum. Quid optime Chrysostom. tib. 4. de Sacerdotio docuit, dicens: Decere arbitror, vel si te eo sexcenti vocent, atque adeo cogant, non illos spectare; verum animi tui dotes prius examinare, vireſque tuas omnes exacte perscrutari, atq; ita demum cogentibus cedere. Nã domũ aliquam ædificaturum polliceri se nemo audet, qui idem Architectus non sit; neq; ægrotantia contingere corpora quispiam aggreditur, qui medicinam non didicerit; quinimmo vel pluribus vim afferentibus deprecabitur, neque cum suæ pudebit ignorantiæ. cui autem tam multarum animarum cura credenda est, is non prius seipsum examinabit, quin potius, vel imperitissimus omniũ munus ipsum susciperet, postquam vel ille iubet, vel ille cõgit, atq; adeo vt, ne illũ offendat? Hæc Chrysostomus. Gregorius etiam prima parte pastor. cap. 11. sic inquit; Solerter ergo se quisque metiatur, ne locum regiminis assumere audeat, si in se adhuc vitium dãnabiliter regat, ne is, quem crimen deprauat proprium, intercessor fieri appellat pro culpis aliorum. Hęc ille. Sunt autem ista intelligenda, respectu vocantium

cantiũ hominũ; Deo enim vocanti acquiescẽdũ est, qui quos vocat etiã ineptos, aptos potest facere, quã uis prę humilitate Moyses, & Hieremias Deo vocã ti restiterint, donec voluntatem eius absolutã agnouerunt: licet Basil. serm. 2. de baptismo cap. 11. nec Moysem, nec Ionã recusantes à culpa excuset. Ego, inquit, scio, quod neque Moyses sanctus ille, neque Ionas Propheta ratiocinationibus suis ad recusandam obedientiam vsi inculpabiles manserunt apud Deum.

Et elegit duodecim ex ipsis.

COMMENTARIA.

NON omnes, quos vocauit discipulos, sed ex eis duodecim elegit, & Apostolos creauit. Maior enim erat numerus discipulorum, qui Christum insequebantur, & doctrinam eius accipiebant, quam Apostolorum quos voluit primum indiuiduos secum habere comites; quibus potestas prædicandi Euangelium, miracula faciendi, dæmones fugandi, & Ecclesiam gubernandi, post electionem data fuit. Duodecim autem eliguntur, quia sicut populus Dei etiam ex gentibus colligendi, per duodecim tribus designatus est; ita duodecim electi sunt, qui essent primi auctores congregandi verum Israel, id est, omnes Dei filios qui vbique erant.

ANNOTATIO XIX.

MArcus cap. 2. Fecit, inquit, vt essent duodecim cum illo, id est, quasi comites indiuidui sibi adhærentes continuo. Nonnulla autẽ sunt aduertenda. Primo quidem Apostoli de discipulorum numero assumũtur; nõ enim decebat magistros fieri, qui non erant ante discipuli; nec Christi doctrinam aptus est docere, qui eam prius non didicerit: doctus enim esse debet is, qui in prælatum est eligendus. Vnde Hierõ. Ephes. 4. Recte inquit, in Ecclesijs quamuis sanctus sit, Pastoris sibi nomẽ assumere nemo debet, nisi possit docere, quos pascit.

Secundo, non omnes discipuli ad Apostolatum vocantur, vt significetur, nec doctrinam sanctitati coniunctã sufficere, nisi sit prudentia, & aptitudo ad alios gubernandum; non enim omnis bonus, & doctus idoneus est ad aliorum gerendam curã: nec omnes contemplationi dediti, sunt actioni, quæ in Prelato necessaria est, apti. Vnde Paulus. 1. Thim. 3. præter virtutes multas, & doctrinam, quibus prædi tum esse debere Prælatum Ecclesiæ censet, addidit prudentiam, & vt domui suæ præesse sciret, de qua Prudentia ipse Dominus Luc. 12. dicit: Quis putas est fidelis seruus, & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam? De eadem etiam Chrysostomus lib. 6. de Sacerdotio, sic inquit: Nec solum purum, mundumque Sacerdotẽ esse oportet, vt qui tali ministerio dignus habitus sit, sed etiã in primis prudentem, atque adeo multarum rerum experientia instructum, & ornatum, in tantum, vt sæcularia mundanaque omnia nihilo minus noscat, quã norunt ij, qui in media hominum turba versãtur, rursus rerum omnium humanarũ securior viuat, quã monachi ij, qui montes ipsos habitãdos occuparũt. Nam cum illum necesse sit eorum hominũ cõsuetudine, & congressione vti, qui & vxores habent, & liberos alunt, & seruos possident; quique & diuites admodum sunt, & publica negotiantur, & potẽtia pollent, certe eum varium esse conuenit. Hæc ille.

Tertio multos simul vocat, & quosdam ex eis eligit, significans non satis esse, si eligãtur in Prælatos, qui digni, & idonei sunt, sed necesse esse, vt ij assumãtur, qui inter cæteros digniores, & magis idonei gubernationi sunt. Quod Origenes hõ. 6 in Leuiticum, recte verba capitis octaui ponderans notauit dicens: Licet Dominus de constituendo principe præcepisset, & Dominus elegisset; tamen conuocatur etiam synagoga; requiritur enim in ordinando sacerdote, & præsentia populi, vt sciant omnes, & certi sint, quia qui præstantior est ex omni populo, qui doctior, qui sanctior, qui in oĩ virtute eminentior, ille eligitur ad sacerdotium, & hoc adstante populo, ne qua postmodum retractatio cuiquam, ne quis scrupulus resideret. Hęc Origenes.

Quarto duodenarius Apostolorũ numerus multis figuris veteris testamenti præsignatus est, nempe duodecim filijs Iacob; duodecim principibꝰ Israel, duodecim fontibus inuentis in Helim; duodecim adolescentibus offerentibus hostias pacificas, & holocausta post legem Domini lectam; duodecim lapidibus in rationali Aaron; duodecim panibus propositionis; duodecim exploratoribus missis à Moyse; duodeci lapidibus sublatis à Iordane, ex quibus factum est altare 3. Reg. 18. duodecim bobus, qui sustinebant Mare æneum; duodecim Iudicibus, qui post Iosue indicarunt populum. In nouo etiam testaméto significati sunt duodecim stellis in corona sponsæ; duodecim fundamẽtis, & duodecim portis nouæ Hierusalem, quæ in spiritu vidit Ioannes. *Duodenarius Apostolorũ numerus multis figuris præsignatus.*

Quos, & Apostolos nominauit.

COMMENTARIA.

QVos inter discipulos ad peculiare munus elegit, & eos etiam nomine distinxit, & ab officio vocabulo sumpto apellauit Apostolos, quasi nuncios missos ab eo per orbem, euulgaturos, & annunciaturos Euangelium salutis, & redemptionis; vt enim mundus intelligeret illos nõ à se, nec propria auctoritate talia, ac tanta prædicare, sed tam quam à Deo missos, cuius testimonium mirandis operibus ferebant, idcirco Apostoli dicti sunt, quasi missi, iuxta illud Romanorum 10. Quomodo prædicabunt, nisi mittantur?

ANNOTATIO XX.

Apostolus quid.

APostolus, Græcum nomẽ est, idem significãs, vt dicit August. tract. 54. in Ioann. quod Latine missus. Non autẽ omnis nuncius ab aliquo missus dicitur Græce Apostolus, sed qui ore negotium agit,

agit, quod accepit in mandatis, qualem Latini Oratorem, vel legatum vocant. Ex hac autem Domini impositione nomen Apostoli factũ est nomẽ dignitatis, officij, & potestatis, sicut nomẽ Episcopi, quod à speculando accipitur, nomen est dignitatis, vnde Apostoli non nuncij solum erãt veritatis, sed & potestatem dirigendi, & gubernandi habebant.

Simonem, quem cognominauit Petrum.

COMMENTARIA.

CAtalogum Apostolorum refert Euangelista; & à Petro incipit, quia omnium Apostolorum primus erat, non tempore sed dignitate, quia Christi vicarius, & Ecclesiæ caput, quem Christus non nunc, quando Apostolus effectus est, sed postea Petrum cognominauit, quando egressus in partes Cæsareæ interrogauit discipulos, quem dicerent homines esse filium hominis; respondenti autem Petro; Tu es Christus filius Dei viui, dixit: Tu es Petrus. Non ergo Euangelista significat nunc Petrum cognominatum, sed ad tempus, quando hæc scribebat, respiciens scripsit, quem cognominauit Petrũ. Recte autem cognominatum dicit, quia permansit nomen Simonis, & ei additum est cognomen: nam Simon Petrus vocatus est, vt habetur Ioann. 13.

Et Andream fratrem eius, Iacobum, & Ioannem; Philippum, & Bartolomæum: Matthæum, & Thomam, Iacobum Alphæi, & Simonem, qui vocatur Zelotes; & Iudam Iacobi,

COMMENTARIA.

QVamuis Andreas prius Petro venerit ad Christum, simulque cum fratre ad Christi disciplinam è naui sit vocatus, in enarratione tamen hac Petro postponitur, vt Petri primatus significetur: bini autem computantur media coniunctione, Petrus quidem, & Andreas simul vocati sunt, similiter Iacobus, & Ioannes; cæteri vero, vt idem dicendi ordo seruetur.

ANNOTATIO. XXI.

Cur in recensendis Apostolis Petrus primus semper ab Euangelistis nominetur, & in aliis varietur ordo.

MAtthæus cap. 10. & Marcus cap. 3. catalogum Apostolorum hunc describunt, & in descriptione quædam varietas, quæ veritati rei nõ aduersatur, reperitur. omnes quidem primo loco Petrum nominant, vt eius primatum ostendant, in cæteris vero narrandis varij sunt, nec eundem seruant ordinem, quod eo factum existimo, vt Petri primatum magis significent; cum enim alijs narrandis quidam hos, quidã illos præponant, solus ab omnibus Petrus præponitur, vt inter cæteros nullam fuisse præeminentiam indicent, qui pares in Apostolatu fuerunt: Petrus autem inter omnes primatus dignitate eminuit. Mattthæus præterea Iacobũ Zebedæi, & Ioãnem fratrem eius distinctius scripsit. Marcus adiunxit (& impositit illis nomina boanerges) quod est, (filij tonitrui.) Præterea Matthæus scripsit (Matthæum publicanum) Thadæum quem Lucas appellat Iudam Iacobi. Hieronymus Matth. 10. notat trinomium fuisse, vocatumque etiã Lebæum. Rursus Matthæus, & Marcus appellarunt Simonem Canæum, quia à Cana Galilææ. Lucas autẽ addit, qui vocatur Zelotes, quod nomen est Græcum, idem significans, quod Hebraice Cananæus, Cana enim zelus interpretatur; sicut etiã Thomas dictus est Didymus: quod enim Græce Didymus idẽ Hebraice significat Thomas, id est gemellum, qui vna cũ altero ex vtero nascitur, vt diximus in commẽtarijs in Ioan. cap. 20. Annot. 23. Quidam notant Iacobum Alphei, Simonem Zelotẽ, & Iudã Iacobi fuisse fratres, quia non computantur bini, sicut cæteri, sed singulis apponitur coniunctio: Hoc tamẽ argumentum efficax non est: nam Græce etiam bini cõputantur, nec habetur coniunctio ante Iudam Iacobi. quod si haberetur, adhùc argumentum nõ procederet: nam inde sequeretur Iudam Iscariotem fuisse etiam illorum fratrem, quia illis media coniunctione adnumerantur.

Et Iudam Iscariotem, qui fuit proditor.

COMMENTARIA.

Iudas vnde Iscariotes dictus.

OMnes tres Euangelistæ vltimo loco Iudam Iscariotem referunt, concordantque; in Petro, vt illius primatum, & huius scelus, ac casum indicent.

ANNOTATIO. XXII.

HIeronymus Matth. 10. nomen Iscariotis interpretans, sic inquit: Vel à vico, vel ab vrbe, in qua natus est, vel à Tribu Issachar, vocabulum sumpsit, vt quodam vaticinio in condemnationem sui sit natus: nam Issachar interpretatur merces, vt significetur pretium proditoris. Hæc ille. Matthæus, & Marcus dixerunt Iudam, qui & tradidit illum. Actorum 1. dicitur Iudas, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Iesum: nam vendidit Christum, & militibus comprehendere venientibus prodidit, & osculi signo tradidit. Ioann. 6. dicitur Iudas Simonis Iscariotes. Simonis quidem, quia filius Simonis, non quod vocaretur Simon, sicut Petrus vocatus est, sed Iudas Simonis, quia eius filius. Interrogant quidam, an Iuda hic, quo tempore electus est cũ alijs in Apostolũ, bonus, & iustus fuerit? cui interrogationi satisfecimus in cõmẽtarijs in Ioã. c. 6. Anno. 36. Iterũ autẽ quispiam interroga

bit,

bit, cur saltem elegit eum, quem proditorem futurũ certissime nouerat; cui etiam interrogationi respõdimus in eisdem commentarijs cap. 13. Annot. 20.

Iudã Christus cur elegerit, quẽ futurũ nouerat proditorem.

Huic autem responsioni adiungimus nunc, quæ Ambrosius in præsenti loco scribit. Eligitur, inquit, & Iudas, non per imprudentiam, sed per prouidentiam. Quãta est veritas, quam nec aduersarius minister infirmat. Quanta moralitas Domini, qui periclitari magis apud nos iudicium suum, quam affectum maluit. Susceperat enim hominis fragilitatẽ, & ideo nec has partes recusauit infirmitatis humanæ, voluit deseri, voluit ꝓdi, voluit ab Apostolo suo tradi, vt tu si à socio desertus, si à socio proditus fueris, moderate feras tuum erasse iudicium, perijsse beneficium. Hæc Ambros. Quibus verbis quatuor causas significat. Prima est, vt Christ⁹ suę veritatis, & doctrinæ firmitatem ostenderet, quæ tanta est, vt etiam si vnus ex duodecim Apostolis defecerit, non propterea minus digna creditu effecta sit. Secunda, vt charitatis suæ amplitudinem indicaret, quę talis, ac tanta fuit erga homines, vt quem malum futurũ nouerat, elegerit in Apostolum; & quod ex se erat, vt saluus ille fieret, non prætermitteret; & maluit iudicium suum periclitari, quàm effectũ, idest, elegit potius ab hominibus stultis reputari se nescisse Iudam futurum malum, quam se non dilexisse illum, eiusq; salutem procurasse. Tertia est, vt qui infirmitatem nostram susceperat, ea etiã quæ maxime sunt infirmitatis, nõ respueret, nempe deseri prodi, ab ipso sibi coniunctissimo tradi. Quarta est, vt tali nos exemplo ed patientiam instrueret, vt si à sociis tradi ti fuerimus, patienter feram⁹ tria hæc, nẽpe, & quod errauim⁹ in eligẽdis socijs; & quod beneficia, quę in eos cotulimus, perdiderim⁹; & quod tradimur. Hęc ex Ambrosii verbis deducimus. Addimus etiã, quæ August. lib. 18. Ciui. c. 49. scripsit: Elegit, inquit, Discipulos, quos & Apostolos nominauit, humiliter natos, inhonoratos, illiteratos; vt quidquid magnum esset, & faceret, ipse in eis esset, & faceret. Habuit inter eos vnũ, quo malo vtẽs bñ, & suę passioni dispositum impleret, & Ecclesiæ suæ tolerandorum malorum præberet exemplum. Hæc ille. Quibus in verbis duas habet causas, vna est, vt Christus Iudæ malitia bene vteretur, implendo, quæ passionis pro hominum salute erant à Deo disposita: altera est, vt exemplũ præberet Ecclesiæ malos tolerandi in hoc sæculo, a quibus purgari omnino non potest, dum peregrinat, donec in iudicio vltimo sagena ad littus tracta separentur pisces boni à malis.

Et descendens cum illis, stetit in loco campestri.

COMMENTARIA.

DEscendit Christus post electionem factam de monte, vnà cum electis Apostolis, & Discipulis ceteris, ex quibus elegerat duodecim; cumq; descendisset de monte, stetit in loco quodam campestri, id est, in planitie, quæ ad pedem montis erat sita.

ANNOTATIO XIII.

Quomodo Matthęus & Lucas in proxima sententia conueniãt.

AVgustinus lib. 2. de consen. Euang. cap. 19. duobus modis interpretatur locũ hũc campestrẽ, vno modo pro planitie, quę est ad montis pedẽ, ad q̃ Christus monte relicto descendit: altero modo pro planitie, seu æqualitate quadã in latere mõtis, ad quã Christus è celsitudine, & cacumine mõtis descẽdit, adhuc tamẽ in ipso monte erat. Hac distinctione vtitur Augustin⁹, vt cõcordet Matthæũ cũ Luca, ille enim ait Christum cum suis Discipulis in montem ascendisse, ibiq; sedisse, & sedentẽ os aperuisse, & sermonem illum celebrem potulisse. Lucas vero sermonem habuisse refert, postquã de mõte descendit cum Discipulis, & turbæ ei stãti accesserũt. Nãc apparentẽ discordiã Augustinus soluit dupliciter. primo quidem asserẽdo distinctos fuisse sermones, licet vterq; eodẽ modo concludat, & in multis vnus alteri sit similis; iuxta quem modum sic gesta est historia. Christus cum Discipulis ascendit in montis cacumẽ, ibiq; ex illis duodecim elegit Apostolos, & sedens aperuit os suum, & docebat eos, habuitq; sermonẽ, quẽ Matthæus scripsit, Lucas vero prętermisit, quo completo admiratas turbas refert Matthæus. vocat enim turbam, multitudinem Discipulorum, ex quibus electi sũt duodecim, quib. completis descẽdit è mõte ad planiciẽ, q̃ é ad pedẽ, eoq; accessit turba cętera eorũ, q venerãt, vt audirẽt eũ, & sanarentur, tũcq; habuit sermonẽ, quẽ Lucas describit, & quẽ ẽbæ hæ ẽt miratæ sunt. Iuxta hanc historiã locũ cãpestrẽ interpretatur August. planitiẽ, q̃ est ad pedẽ mõtis, sicq; nulla discordia est. Secundo modo soluit difficultatã, asserẽdo vnum, & eũdẽ sermonẽ fuisse, quẽ Matthæus, & Lucas describunt, licet Lucas nonnulla ꝑtermisit. tuncq; historia sic gesta est; Christus enim primo ascendit in mõtis cacumẽ, & ĩ oratione pnoctãs, die facto elegit duodecĩ Apostolos, deĩde ad planitiẽ quãdã eiusdẽ montis descẽdit cum Discipulis, eoq; accesserũt turbę, tũcque sedit, & aperuit os suũ, habuitq; sermonem, quẽ vterq; Euangelista narrat. Matthæus ergo ꝑtermittens Apostolorum electionem, & Christi orationẽ, narrauit tantum ascendisse in montem, ibiq; sedisse, & docuisse; Lucas vero, quia huius orationis meminit, & electionis factę in montis cacumine, retulit Christum descẽdisse ĩ mõtis partem quandam planam, & campestrem, postq; descendit omnino de mõte, & venit Capharnaum, factaq; sunt alia, quæ Matthę⁹ etiã narrat. Iuxta hãc historiã locũ campestrem interpretatur Augustin⁹ nõ planitiem, quę est ad montis pedem, sed quæ est in monte ipso ad latus eius. Hãc sunt q̃ ibi Augustinus tradit, vt Matthęũ cũ Luca cõcilier. Vtra autem harum concordia tenẽda sit, Augustin⁹ nõ determinauit, qa altera alteri ꝓbabilior ei visa nõ est. Chrysostomus hom. 15. in Matth. eundẽ esse sermonem hũc Lucę cũ illo, quem Matthęus narrat, sentire videt, in monteque esse factum. Basilius vero lib. de Baptismo distinctum esse vtrũq; sermonẽ, & hũc Lucę alio tẽpore, ac loco post illũ fuisse factũ cẽset. Irenæus lib. 3. c. 14. sensisse videtur, vnũ hunc sermonẽ fuisse cũ illo Matthęi: nam asserit illam sententiam de diuitibus (Væ vobis diuitibus &c.) à solo Luca descriptam: cẽset ergo cętera esse eadẽ cũ ijs, quę à Matthęo narrantur. Quidam vero recẽtiores vnũ, & eũ dẽ sermonẽ existimant ab vtroq; Euãgelista relatũ, factũq; esse post descensum Christi à mõte, vt Lucas refert, ita vt Christus in monte elegerit Apostolos, posteaq; descẽdit cum eis, ceterisq; Discipulis; turbis aũt ascẽdẽtib. integrum habuerit sermonẽ. At quia hoc Matthęi verbis contradicere videbatur, sic enim habet (ascendit in montem, & cum sedisset, aperuit os suũ, & docebat eos); respondent hunc ascensum, & sessionẽ fuisse ad eligendum Apostolos; Matthęũ vero, quia eam omisit electionẽ narrare, cõtinuauit sermo-

sermonem, qui factus est post descensum à monte, ad quem prius ascenderat.

Auctoris sententia de Lucæ & Matthęi concordia.

In hac parte mihi probabiliora videntur, quæ sequuntur. primo quidem, Christum in monte habuisse sermonem, quem Matthæus refert, vlla probabilitate negari non potest. Hoc est contra recentiorum sententiam, qui existimant totum illum sermonem eundem esse cum eo, quem narrat Lucas, & habitum fuisse, postquam Christus à monte descendit ad Discipulos, & turbas simul. Huic sententiæ verba Matthæi aduersantur: Ascendit, inquit, in montem, & cum sedisset, aperuit os suum, & docebat eos. Igitur in monte, & sedens sermonem illum habuit. Quod autem recentiores respondent, illud (aperuit os suum & docebat) referendum esse ad id, postquam electis Apostolis descendit de monte, nimis est violentum; non enim alijs verbis potuit Euangelista significare ad Discipulos in monte sedentem habuisse sermonem, quam illis (ascendit in montem, & cum sedisset, aperuit os suum, & docebat.) tunc ergo cum sedit in monte, aperuit os, & docuit. Accedit communis patrum consensus. Basilius lib. de Baptismo: Dominus inquit, cum ascendisset in montem, & doctrinæ suæ per beatitudinum catalogum initium faceret, primam beatitudinem eam esse prędicauit, quæ regnum habet cælorum; dixit enim: Beati pauperes Spiritu, quoniam ipsorum est Regnum cælorum. Hæc ille. Vides ergo in sublimiori loco, scilicet monte beatitudinum oracula Christum Discipulis tradidisse. Hilarius can. 4. in Matthæum in eadem est sententia; sic enim habet: Congregatis pluribus turbis montem conscendit, & docet, in Paternæ scilicet Maiestatis posita celsitudine cælestis vitæ præcepta constituit. Hæc ille. Vbi non solum in monte habitum sermonem docet, sed etiam quid per montem Christus significaret. Augustinus etiam duos inscripsit libros de sermone Domini in monte, & lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 19. quod in principio negauimus. ita existimauit sermonem habitum fuisse in monte, vt aut distinctos esse sermones Matthæi, & Lucæ, aut locum campestrem partem montis fuisse censuerit. In eadem sententia sunt Chrysostomus hom. 15. in Matth. & Gregorius lib. 14. Moralium capit. 20. & hom. 12. in Ezech. qui in monte sermonem habitum affirmat. Addunt etiam Hilarius, & Chrysostomus non solum sermonem à Matthæo relatum ad Discipulos esse habitum, sed etiam ad turbas, quæ cum Christo in montem ascenderunt, & quæ completo sermone miratæ dicuntur doctrinam Christi. firmum ergo esse debet in monte sermonem Matthęi habitū esse. *Nō vm. ẏ idē ej. sermo qu ab vtroq Euāgelista cēsetur.*

Secundo sermonem à Matthæo, & Luca relatū eundem non esse, sed alium, alioque tempore factū probabilius existimo cum Basilio, idque probant, tum sententiæ ipsæ quarum multæ sunt longe diuersæ ab ijs, quas refert Matthæus, vt in earum explicatione ostendemus: tum locus, quia ille in monte, hic in loco campestri habitus est. Quæ duo argumēta efficiunt hanc sententiam verisimiliorē, vt pote, quæ accommodatior est contextui, sic igitur rei series, & historia se habet. Primo quidem in montem ascendit, vbi sedens habuit sermonem, quem Matthæus refert; à monte autem descendēs leprosum curauit, cuius Lucas cap. 5. meminit; nec statim intrauit in Capharnaū, sed aliquot post dies in quibus facta sunt, quæ Lucas narrat de electione Apostolorum, & de sermone in campestri loco; & tunc intrauit in Capharnaū, vbi Cēturionis puerū sanauit. Matthæus autem hæc prætermittēs ingressum in Capharnaum retulit post mundatum leprosum. sicque omnia concordant, nec est opus fingere duos Cēturiones, distinctasque facere historias, vt quidam volunt, de qua re inferius dicemus. Hæc Matthæus ipse indicauit; narrato enim miraculo leprosi, non dixit statim ingressum Capharnaum, sed hisce verbis est vsus (cum autem introisset Capharnaum) ad sanandum centurionis puerum. Nec obstat vtrumque sermonem turbas esse miratas, nam vt Hilarius, & Chrysostomus affirmāt, vtrique sermoni turbæ interfuerūt. De sermone quidem apud Lucam certa res est, de sermone apud Matthæum idipsum probabilissimum est; nam in montem ascendit, turbæque secutæ sunt: omnibus autem ibi existentibus Discipuli accesserunt ei, quibus incœpit prædicare bonam partem sermonis, de beatudinibus, & collatione salis, & lucis; reliqua vero turbis communia fuere, nisi dicas turbas, apud Lucam significare turbas cōmuniter, apud Matthęum vero significare multitudinē discipulorum; sic enim appellatam esse in sequenti sententia constabit; hacque ratione cōciliari possunt Doctores, qui negant turbas ascendisse in montem, loquūtur enim de ijs, qui Discipuli non erant.

Et turba discipulorum eius.

COMMENTARIA.

QVando in loco campestri stabat Dominus, aderat tunc ibi turba Discipulorum; iam enim Apostoli ab ea turba Discipulorum erant per electionem in Apostolatum segregati. Discipulos autem appellat Euangelista, qui eum sequebantur, & frequenter doctrinam eius excipiebant; quorum quia multi erant, turba dicitur. Dixit autem turbam Discipulorum, ne solos Apostolos quispiam intelligeret.

Et multitudo copiosa plebis ab omni Iudæa, & Ierusalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis, qui venerant, vt audirent eum, & sanarentur à languoribus suis.

COMMENTARIA.

ADfuit etiam in eodem loco campestri multitudo plebis varijs ex locis confluens, nempe à regione Iudææ, & à ciuitate Hierusalem, & à regione maritima Ty-

ri, & Sidonis, id est, ab ea parte regionis maritimæ, quæ est versus Tyrum, & Sidonem, qui omnes conuenerant, tum vt doctrinam eius audirent, tum vt ab infirmitatibus sanarentur; non quod omnes essent infirmi, sed quod quidam venerint, vt sanitatem acciperent ab eo; quidam vt discerent, & audirent eum.

ANNOTATIO. XXIIII.

POsset quispiam interrogare, an hæc turba Discipulorum, & multitudo confluentium descenderit cum Christo de monte; an vero illi soli cũ Apostolis descendenti, & in loco campestri stanti occurrerit? probabiliter existimo dicendum, prius cũ Discipulis montem ascendisse, e quibus duodecim elegit Apostolos, reliquam vero multitudinem descendenti occurrisse.

Et qui vexabantur à spiritibus immundis, curabantur.

COMMENTARIA.

A Dæmonibus vexati liberabantur; turbas enim docturus Christus præmisit miracula plurima, quibus beneficum se illis exhibuit, ac omnipotentem declarauit; vt sic intellectum per fidem, & affectum per dilectionem ad se conuerteret. Non autem dicit (curabat eos, qui vexabantur) sed (curabantur,) vt sic magis exprimeret multitudinem eorum, qui tot erant, vt sine verbo vllo, solo Christi tactu liberarentur, vt statim Euangelista declarat.

ANNOTATIO XXV.

GRæce habetur particula, (&) nempe (& curabantur) quæ facit, vt prior sententia referatur, & connectatur superioribus, scilicet erant in loco campestri multitudo Discipulorum, & qui venerant ab omni Iudæa, Hierusalem, maritima, vt audirent, & sanarentur, atque qui vexabantur à Spiritibus, hi omnes erant ibi. Illud autem (curabantur) refertur ad omnes illos, qui venerant, vt sanarentur, & ad ipsos vexatos. Vulgatus interpres & Hieronymus non habent eam particulam, sicque in commentario exposuimus. sensus in vtraque lectione idem est.

Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.

COMMENTARIA.

TAnta erat infirmantium multitudo, vt non expectarent verbum Christi, sed ipsum quouis modo poterant, tangerent, eoque tactu sanabantur; virtus enim de illo exibat, & sanabat omnes tangentes. Dicitur virtus exisse à Christo, non quod ipso non volente quispiam sanaretur: aut quod aliqua substantia à corpore Christi defluueret, sed per quãdam metaphoram ad modum herbæ salutiferæ, quæ applicata corporibus ægris morbos depellit sine vlla distinctione tangentium: sic Christus omnes se tangentes virtute sanabat, tanta erat tangentiũ multitudo. Commendanda est fides infirmorũ, qui tactu credebant sanitatem posse recipere, maxime eorum, qui primi accesserunt, nec alios tali tactu sanatos viderant; multo magis tñ cõmendanda est Christi clementia, & misericordia erga tot infirmos, & admiranda eius virtus, ac potentia, cui nulla erat ægritudo incurabilis.

Et ipse eleuatis oculis in Discipulos suos, dicebat.

COMMENTARIA.

DVM multitudo sanabatur, sermonem suum Christus exorditur, ad Discipulos conuertens oculos, tum quia maior turbæ pars miraculis intenta tunc erat; tum quia, quæ nunc dicebantur, ad discipulos maxime spectabant; tum quia sensus eorum, nempe qualis esset paupertas, esuries, & fletus, de quibus loquebatur, per illos explicabatur: tum etiam quia his sequentibus benedictionibus significabat viam, qua perueniendum erat ad ea quæ prius docuerat eos in monte: Beati pauperes Spiritu: Beati qui esuriunt iustitiam. &c. Dicitur autem oculos eleuasse in Discipulos, quia ad turbas, quæ prope eum erant, ipsumque tangebant, prius habebat conuersos.

Opinio dicentium, Christum solitum demissis oculis concionari, confutatur.

ANNOTATIO XXVI.

QVidã ex recẽtioribus, quia dictus est Christus oculos in discipulos eleuasse, colligit eũ solitũ habere sermonẽ oculis demissis. Eiꝰ aũt & sententia improbabilis, & collectio infirma est: nã Christꝰ cõmunẽ loquẽdi modũ cæterorũ hominũ seruauit, sicut & viuẽdi: nemo autẽ est, q̃ cõcionẽ habeat ad populũ, & oculos habeat demissos in terrã, & non potius eos, quibus loquitur, circũspiciat; cũ oculorum aspectu

ſpectu ſæpe multa explicentur, quæ verbis, non ſignificantur. Nec recte id colligitur: nam qui reſpicit eos, qui ſibi proximi ſunt, maxime quando reuerenter, & cum humiliatione accedunt, oculos ſolet deprimere; ſi vero diſtantes aſpicere velit, oculos attollere neceſſe eſt; in hoc fecit Chriſtus, qui turbis tãgẽtibus circundatus erat, volensque ſermonem ordiri, & Diſcipulis diſtãtibus loqui, oculos extulit ad eos. Attende autem Epiphanium, hære. 42. in Scholijs ex Euangelio apud Marcionẽ, confut. 5. Interpretari Chriſtum nunc oculos ſuſtuliſſe in cælum, & cauſam reddit. verba eius ſunt hæc: Quomodo turba tãgere poterat eum, qui tactum non habet? aut, quales oculos ſuſtulit ad cælos, qui ex carnẽ non erat compactus? Immo hæc dixit, quod mediator Dei, & hominum Chriſtus Ieſus habens vtraque, ex hominibus quidem carnẽ, ex Deo vero patre inuiſibilem eſſentiam. Hæc ille. Iuxta hanc ſententiam interpretari oportet verba propoſita ſic, ſcilicet Chriſtum eleuaſſe oculos in cælum, verſus Diſcipulos ſuos ſe cõuertendo: non autem quod aciem ad eos direxerit. At vero hæc phraſis (eleuatis oculis in Diſcipulos) potius ſignificat in eos direxiſſe. Vnde dicendũ eſt, Epiphanium loco nominis (in Diſcipulos) legiſſe (cælos) quæ lectio, nec Græce, nec Latine reperitur.

Beati paperes, quia veſtrum eſt Regnum Dei.

COMMENTARIA.

COmmendat paupertatem exteriorẽ, non qualẽcũque, ſed qualis erat Diſcipulorũ ſuorum, nẽpe voluntariã, qui relictis omnibus ſecuti eũ erant; ea enim de cauſa oculos in ipſos conuerterat, vti diximus. His promittitur Regnũ Dei, vt qui propter Deũ diuitias ſuas, & honores mũdi cõtẽpſerunt, ab ipſo Deo regnũ, in quo veræ, ac perpetuæ diuitiæ, & honores ſunt, cõſequãtur, idcirco beati pronũciãtur, ob tantã ſpẽ, promiſſionẽ, ac iuſtitiã.

ANNOTATIO XXVII.

Diuerſa ſunt hæ beatitudines ab illis, quas refert Matthæus.

MVlti recentiores exiſtimãt has beatitudines à Luca deſcriptas eaſdẽ eſſe cũ his, quas refert Mathæus, licet Lucas nonnullas dimiſerit; in qua ſententia videtur fuiſſe Irenæus li. 3. c. 14. qui à ſolo Luca aſſirmat illã ſentẽtiã de diuitibus eſſe narratã cætera vero huius ſermonis cõmunia eſſe cũ Matthæo. Idẽ cenſuit Baſilius li. de Baptiſmo. vbi hãc Lucæ beatitudinẽ in eodem ſenſu interpretatur cũ illa Matthæi, dicitq; Dominũ alio loco, & tẽpore repetiuiſſe beatitudines, quas pri⁹ tradiderat, & Matthæus deſcripſit, immo Lucam citans legit: Beati pauperes ſpiritu, ſicut habetur apud Matthæum.

Mihi tamen accommodatior verbis Euãgeliſtæ, & veritati magis conſentanea viſa eſt ſententia, nimirum has tres benedictiones lõge eſſe diuerſas ab illis Matthæi, immo hæ viã oſtẽdunt, per quam ad illas peruenire facile poſſit: eſt enim mirũ artificium Chriſti; poſtquam enim in mõte docuit Diſcipulos paupertatem Spiritus, eſurtem iuſtitiæ, & reliqua; nunc viam tradit, qua illa facilius aſſequi poſſint. Incipiamus ergo à prima, & eam eſſe diuerſam ab illa Matthæi oſtendamus, idemq; de reliquis duabus in earũdẽ expoſitione probabimus. In primis inter hanc benedictionẽ, & illam primam Matthæi manifeſta eſt differentia verborũ, illic enim beati dicuntur pauperes Spiritu, hic vero, beati pauperes.

Præterea ſecundo, illæ beatitudines generaliter ſunt prolatæ, hæ vero ad Apoſtolos tantum.

Præterea tertio, ſenſus eſt lõge diuerſus, nam paupertas prior poteſt eſſe cum diuitijs; Pauperes enim Spiritu ſunt, qui affectum non habent in his terrenis diuitijs, & in honoribus poſitum, nihilq; eorum deſiderant, Dei voluntatem quærunt, ac eam propo-
nunt omnibus, ipſamque ſequũtur; quæ paupertas
Pſal. 61. in diuitibus eſſe poteſt, ſi illud pſal. 61. obſeruent: Diuitiæ ſi affluant, noiite cor apponere; hãc autem paupertatem Spiritus eſſe poſſe cum diuitijs exterioribus docet Gregorius lib. 26. moral. cap. 20. vbi locum Matthæi, beati pauperes Spiritu, explicans, inquit: Quos diuitiæ viſibiliter potentes oſtendunt, apud ſemetipſos pauperes ſunt, qui in ſuis conſcientijs elati non ſunt. Poteſt etiam deeſſe pauperibus, & inopibus; nam multi ſunt, qui cum paupertimi ſint exterius, diuites tamen ſunt affectu, pluris faciẽtes diuitias corporales, quam ſpirituales, illas inhiãtes, & toto corde quærentes. hi tales pauperes ſunt, & tamen paupertatem Spiritus non habent de qua dictum eſt: Beati pauperes Spiritu; ab paupertas de qua Lucas ſcribit, nõ eſt cum diuitijs exterioribus; quod facile probatur ex ijs, quæ ſequuntur, nã Chriſtus poſtea in diuites inuehitur, qui talibus diuitijs affluunt.

Præterea quarto talis paupertas exterior habet peculiarem rationem beatitudinis, & cõmendationis: nam plus eſt pauperem eſſe Spiritu, & effectu, nempe non appetere diuitias, & eas propter Deum relinquere, quam paupertas Spiritus ſola cum diuitijs ipſis exterioribus; proprerea enim Dominus cum hęc pronunciaret, ad Diſcipulos conuertit oculos, vt ſignificaret ſe non de qualicunq; paupertate exteriori loqui, ſed de ea, quæ Apoſtolorũ erat, nempe, qui voluntarie dimiſerant, quę habebant, Chriſtum ſequẽtes, quamque ipſemet Chriſtus conſuluit illi adoleſcenti Matt. 19. ſi vis perfectus eſſe, vẽde quæ habes, Matt. 19.
& veni ſequere me, ad quam etiam reducitur illa, quando quiſpiam nihil habet, idque libenter ſuſtinet propter Chriſtum, nec quærit habere.

Præterea quinto, quia hæc paupertas faciliorem viam facit ad paupertatem Spiritus aſſequendã, in qua eſt perfectio. & hac etiam de cauſa ad Diſcipulos conuerſus eſt Chriſtus, dũ hæc loqueretur, quaſi viam faciliorem docens, per quam peruenirent ad id quod ante docuerat: Beati pauperes Spiritu.

Prætera ſexto; quia hæc paupertas promptiores efficit homines ad Euangelium ſuſcipiẽdum, & ad accedendum Chriſto; vnum ex his, quæ plurimum retardabant animos hominum ad confitendũ Chriſtum, & in eum credendum diuitiję erãt, timuerũt enim dimitles pſecutionẽ, quę inferebatur Chriſtũ confitentibus, & timore amiſſionis bonorum tẽporalium retinebantur, ne crederent in eũ, quod Io. 11. ſatis aperte indicarunt diuites illi, quando dixerunt: Si dimittimus eum ſic, veniẽt Romani, & tollent gentem noſtram, & locum. & Ioan. 12. Propter metum Iudæorũ multi ex principibus non cõfitebãtur, & dilexerunt magis gloriam hominum. Idcirco Matth. 19. dixit Chriſtus: Diues difficile intrabit in Regnũ cælorũ. Multũ ergo paupertas volũtaria

exterior facit ad regnum cæleste adipiscendum, nec solum ad suscipiendum Euangelium, sed etiam ad fructificandum in eo. optimo ergo cõsilio Christus pauperes commendat, & ad eam paupertatem, quæ in suis Discipulis ostendebatur, exhortatur omnes, dicés: Beati pauperes, quia vestrum est Regnũ Dei; non tantum quia facilius meũ Euangelium suscipietis; sed etiam quia cæleste Regnum expeditius, & certius assequemini. Nõ quod diuitiæ per se sint malæ, aut paupertas bona, sed quod hæc sit accommodatius instrumentum ad perfectionem assequendã; illę vero plurima adferant impedimenta. constat igitur non esse hanc sententiam eandem cum illa Matthæi, sed distinctam, vti explicatum est. Ne autem sine Patrum testimonio hanc expositionem introducere videamus; sciẽdum est, Basilium eam fuisse amplexum: nam ibi lib. moral. reg. 48. cap. 3. hanc sentẽtiam Lucæ de paupertate exteriori interpretatur, quæ diuitijs corporalibus caret. Ambrosius etiam li. 2. offic. c. 4. in eundẽ sẽsum eam adducit beatitudinẽ, immo duas etiam sequentes. Verba ipsius sunt: Nullum adminiculum præstant diuitiæ ad beatam vitã, quod euidenter Dominus in Euangelio demonstrauit, dicens: Beati pauperes, quoniam vestrum est Regnum Dei. Hæc ille. Cætera inferius referemus. Est autem notandum testimonium ex Epiphanio hæres. 66. in Catalogo hæresum Manichæi prope finẽ; oppouebat enim ille vetus testamentum commendare aurum, & argentum, id est, diuitias; nouum vero paupertatem Spiritus. Beati pauperes Spiritu, inde volens inferre diuersa principia. Respondet Epiphanius, vetus etiam cõmendare paupertatem naturam, tanquam à Deo prouenientem, & nouum consentire veteri: nam vtrosque Dominus beatos cẽset, & pauperes Spiritu, quæ paupertas est sine diuitijs. Ex hac igitur responsione clare liquet Epiphanium distinxisse beatitudines has, illã scilicet, beati pauperes Spiritu, & hanc, beati pauperes, quæ Lucę est, eã de exteriori paupertate intellexisse. His accedit Euthymius in hoc loco, qui hanc beatitudinem diuersam affirmat ab ea, quam refert Matthæus. Commẽtarius ergo noster Patrum antiquorum sensui conformis est.

Patrũ testimonijs confirmatur beatitudines has oi verſas esse ab illis quę à Matthæo recensentur.

Attende autem quanto consilio Dominus præsẽtibus verbis paupertatem commendauerit, nimirũ quia inter illos plurimi pauperes erãt, ipse studium, & desiderium, cupiditatemque diuitiarum acquirẽdarum dissuadebat; diuitiæ enim si desint, non sunt inquirendæ; præstant enim impedimenta multa ad Euangelicam vitam agendam, & multorum peccatorum occasionem præbent. vnde Timoth. 6. scriptum est: Radix omnium malorum cupiditas, quã quidam appetentes à fide naufragauerũt. Paupertas autem ad plurima bona conducit. vnde Basil. Isa. 2, in illud (repleta est terra eorum argento, & auro,) inquit: Paupertas pædagogus est ad colendam pietatem; contra diuitiæ ansam præbent ad contumeliã, & iniuriam irrogandam. & orat. 14. de diuitijs, & paupertate, multa dicit mala, quæ occasione diuitiarum prouenium. Sunt autem notanda verba Theodoreti serm. 6. de prouidentia; sic enim habet: Diuitias simul, & paupertatem, tanquam materiam quãdam, vel instrumenta à rerum opifice nobis proposita, & oblata esse dicimus, homines vero, ceu fabros quosdam per hæc, aut virtutis simulacrum effingere, aut malitiæ statuam sculpere; cæterum per diuitias vix ailiquis paucula virtutis quædã membra elegãter exculpet; multi vero paupertate adiuti omnia simul fabricare possunt. Hæc ille. Multa alia ibi eleganter tradit, qnibus ostendit paupertatem diuitijs ad perfectionem consequendam esse instrumentũ aptius. Merito igitur Christus paupertatem commẽdat, & eos, qui eam elegerunt, aut ex voluntate amplectuntur, beatos prędicat, quibus aditus ad regnũ & militantis Ecclesię, & cælestis patriæ facilior patet.

Christus pluribus de causis paupertatem commendat.

Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini.

COMMENTARIA.

COmmendat secundo loco voluntariam abstinentiam à cibo, & potu, quæ esurire, & sitire facit, promittens perfectam saturitarem. Beati, inquit, qui nunc, id est, in hoc sæculo esuritis, quoniam in futuro saturabimini. Esuriebant tũc discipuli, quia tota nocte, & magna diei parte in monte à cibo Christum sequentes abstinuerant, idcirco ad eos conuersus, beatos prædicat, ac promissione perfectæ saturitatis lætificat, viamque ostendit, per quam ad esuriem iustitiæ, quam in monte eos docuerat, perueniant. Paupertatem esuries frequenter comitatur, idcirco post illam meminit huius, & nomine esuriei etiam sitim significauit, sicut nomine cibi potus etiam indicatur. Est autem abstinentia à cibo, & potu ad perfectionem maxime necessaria, sicut saturitas valde nociua: idcirco Patres, virique perfecti ieiunijs maxime dediti fuerunt. loquitur autem de esurie voluntaria, sicut de paupertate, vt dictum est.

ANNOTATIO. XXVIII.

Esuries corporalis hoc loco, spiritualis vero apud Matthæum cõmendatur.

NOn esse hanc beatitudinem eandem cum illa Matthæi, verba ipsa declarant: nam apud hũc esuries, & sitis corporalis commendatur, qua homo vehemẽter, & incessãter bona opera desiderat, eisq; incũbit: Beati, inquit, qui esuriunt, & sitiũt iustitiã: apud Lucã vero ipsa corporalis esuries, quæ in ciborũ priuatione consistit, & ad priorẽ esuriẽ spiritualẽ maxime necessaria, laudatur: Beati, inquit, qui esuritis, id est, qui voluntariam sustinetis inediam, & cibotũ abstinentiã æquo animo patimini, quam quidem esuriem Dominus in se pro nobis susceperat, de quo Matt. 4. Scriptũ est: Cum ieiunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctib⁹, postea esurijt. De hac esurie hunc locũ interpretatur Ambrosius libro. 2. offic. cap. 4. vbi sic habet: Paupertatem, famem, dolorem, quæ putantur mala, non solum impedimento non esse ad beatam vitam, sed etiam adiumento euidentissime pronunciatum est. Hæc ille.

ille. Quamuis ibi pro ſententijs Lucæ poſita ſint verba Matthæi. in primis duabus benedictionibus. consētit Euthymius huic expoſitioni. Huius eſuriei optimam adfert cauſam Auguſtinus ſerm. 77. de tempore, vbi de ieiunio, & eſurie ipſius Chriſti loquens, habet hæc, quæ noſtro propoſito accomodantur: Arbitror. inquit, hanc cauſam eſſe ieiunij, vt quia primus Adā in Paradiſo conſtitutus, per intemperantiam gulæ gloriam immortalitatis amiſerat, eandem immortalitatem ſecundus Adam Chriſtus per abſtinentiam repararet. Et quia contra mandatum Dei guſtans de interdicta arbore peccatum mortis inciderat: nunc ſecundum mandatum Domini ieiunās vitæ iuſtitiam mereretur. Hoc enim egit Salua tor, vt eiſdem veſtigijs, quibus admiſſa fuerant delicta purgentur, hoc eſt, quia, homo manducando deliquerat, corrigat abſtinendo, vel quia epulando mulierem cognouerat, nunc eandem ieiunado deſpiciat. Adam enim nō niſi intemperantia prouocāte Euam cognouit. Quandu enim in illis manſit tēperata parcitas, manſit & impolluta virginitas, & quandiu ieiunarunt ab interdictis, epulis, tamdiu & à pudendis ieiunarunt peccatis. Fames enim amica virginitatis eſt, inimica laſciuiæ; ſaturitas vero caſtitatem prodit, nutrit illecebram. Hæc Auguſtinus. Ex quibus conſtat quantum eſuries, & abſtinētia corporis profit ad Chriſtianam perfectionem.

Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis.

COMMENTARIA.

FLetum, & lacrymas commendat, promiſſione riſus, & lætitiæ, quæ in reſurrectione fidelibus, vt oportet, dabitur. lacrymarum nomine non ſolum lacrymæ, quæ oculis emittuntur, ſiguificantur, ſed corporum etiam infirmitates, afflictiones, calamitates, cæteraq; mala externa, quæ ad hanc beatitudinem multum conferunt, ſi vt debet, vnuſquiſque toleret, & ſuſtineat; proſperitates enim huius ſæculi minus conducunt ad æternam vitam, quàm aduerſitates. Conuertit autem hanc ſententiam ad diſcipulos, quia etiam corporū incommoda ſuſtinebant. Vide, quam ſi contraria Chriſti doctrina mundo; hic enim paupertatem, eſuriem. & lacrymas abhorret, & inter mala fugienda adnumerat: at vero Chriſtus cōmendat, & ſectandas monet, quibus vitæ perfectio, quaſi inſtrumento accommodatiſſimo comparatur; & quæ viā ad æternam beatitudinē faciunt. pp hæc Luc. 6. dictum eſt: Recepiſti bona in vita tua, Lazarus vero mala; nunc autem hic conſolatur, tu vero cruciaris. Fleuit Lazarus in hoc ſæculo, ideo in altero ridet. De hoc riſu dictum eſt prouer. 31. Ridebit in die nouiſſimo. & Iob. 8. Donec implent os ſuum riſu, & labia ſua iubilo. *Prou. 31. Iob. 8.*

ANNOTATIO. XXVIIII.

Diuerſus eſt luctus de quo Lucas, ab illo de quo loquitur Matth.

ESſe hanc ſententiam diſtinctam ab illa relata à Matthæo (Beati, qui lugent, quoniam ipſi conſolabuntur) ipſa verba manifeſtant; apud Matthæū enim eſt verbum lugendi à verbo Græco πενθέω, quod ad animę luctum magis pertinet, vt illi cenſeā tur beati, qui mœrore, animi que triſtitia ſecundum Deum afficiuntur. ob id verbum reſpondet (conſolabuntur) quod animorum potius eſt. At apud Lucam eſt verbū Græcum κλαίω; Latine fleo, quod ſignificat lacrymas emittere, quod ille ethnicus indicat canens; Fleque meos caſus, eſt quædam flere voluptas: expletur lacrymis, egeriturque dolor. Idcirco verbum ridēdi opponitur, quod magis ad cor-

Luxus duplex.

pus ſpectat. Aduerte autem duplicem luctum, vnū qui ex cauſa ſpirituali procedit, & ad animā magis ſpectat, quamuis lacrymarū exteriorum cauſa ſit, vt quādo quis lugeti; aut mœret ob propria, aut alie na peecata, quatenus Dei offenſa ſunt, & de hoc luctu interpretati ſunt ſentētiam Matthęi Baſil. in regu. breu. reſp. 194. & Leo de feſto omn. Sanctor. Verba Baſilij ſunt hæc: Cuiusmodi eſt ille luctus, quem ſuſcipere debemus, ſi beatitudinem illā, quā lugentibus paratam Dominus ait, cōſequi volumus reſpondet: Continetur quæſtio iſta in ea quęſtione, quæ eſt de triſtitia illa, quæ eſt ſecundum Deum, quando videlicet propter admiſſa delicta lugemus, aut quod Deus contemnitur, cum per trāgreſſionē legis contumelia afficiatur Deus, vel quod eorum qui peccant, periculum videmus; animą enim, quæ peccauerit, ipſa morietur, imitantes illud 2. Cori. 12. Et lugeam multos ex ijs, qui ante peccauerūt. Hæc Baſilius. Verba autem Leonis ſunt hæc: Luctus, cui conſolatio æterna promittitur, non eſt cum mundi huius affectione communis, nec beatum faciunt quemquam iſta lamēta; quæ totius humani generis deploratione funduntur. Alia ratio eſt Sanctorū gemitum, alia beatarum cauſa lacrymarum. religioſa triſtitia, aut alienum peccatum luget, aut propriū, nec de hoc dolet, quod diuina iuſtitia agitur, ſed de eo mœret, quod humana iniquitate cōmittitur, vbi magis eſt plangendus faciens maligna, quā patiens, quia iniuſtum malitia ſua demergit ad pœnam, iuſtum autem tolerantia ducit ad gloriā. Hæc Leo. Vbi attende Leonem excludere à iuſtorum lacrymis, eas, quæ funduntur ſuper rebus huius ſæculi, quando nudæ ſunt, nec propter Deum patienter ſuſtinentur, nec vt ab eo inflictæ humiliter recipiuntur, de quibus etiam dicitur 2. Cor. 7. Triſtitia huius ſæculi mortem operatur. At quando patientia, & humilitate tolerantur, commendandæ ſunt, & ſic lacrymantibus riſus promittitur.

Alter eſt ex cauſa temporali, nempe malis hiſce ſenſibilibus, & de hoc procedit præſens ſententia, vt dictum eſt in commentario: ſic interpretātur hāc ſententiam Ambroſius lib. 2. offic. 4. cuius verba præcedenti Annotatione retulimus. Quantum aūt ad beatitudinē aduerſitates temporales proſint magis, quam proſperitates, docet Gregorius lib. 5. moral. c. 1. vbi ſic habet: Plus in hoc mūdo honor, quā deſpectio occupat, & magis proſperitatis ſublimitas, quā neceſſitatis aduerſitas grauat. Per hanc nāque cum homo exterius premitur, ad concupiſcēda, quæ intus ſunt, liberius relaxatur; per illā vero animus, dum multis parere cogitur, à deſiderij ſui curſu retinetur. Vnde fit, vt ſancti viri magis in hoc mundo proſpera, quam aduerſa formident: ſciunt nāque, quia dū meus blāda occupatione premitur, aliquando libēs ad exteriora deriuatur. Hæc & alia

Gregorius. Sicut igitur apud Matthæum paupertas & esuries iustitiæ, & luctus animi commendantur; ita apud Lucam exterior paupertas, esuries corporum, & lacrymæ exteriores approbantur, quasi instrumenta, quibus ad illa facilius, & perfectius peruenitur.

Quare dominus hoc loco reliquarũ beatitudinum quæ apud Matthæũ numerantur, nõ meminerit.

Hinc solui possunt duo quæ inquisitione digna sunt, vnum est, quare Dominus prætermisit mites, misericordes, pacificos, mundos corde, quorũ Matthæus meminit. Respondeo, nõ agi hic nisi de exterioribus, & quæ corporum sunt opera; illa vero quatuor ad animos potius pertinent. Ambrosius in præsenti aliter respondet, nempe in his quatuor esse illa octo, & in illis octo hæc quatuor. Et quidem primum verum est: nam qui exteriorem habet paupertatem voluntariam, facile assequitur paupertatem spiritus, & mitis est, ac pacificus; diuitiæ enim magis mansuetudini, & paci obsistunt; qui etiam flent, facile misericordes sunt; & qui esuriunt, ac ieiunant, ad cordis munditiem facilius perueniunt, sicut ad corporum puritatem magis dispositi sunt: Vnde in his illa quodammodo continentur. secundo etiam eadem ratione verum est, in illis octo hæc etiam cõtineri, tamẽ per hoc nõ efficitur, quin distincta sint hæc ab illis, vt dictum est.

Alterum est cur tria hæc tãtum Christus retulit, scilicet paupertatem, esuriem, & lacrymas. Respondeo hæc opponi tribus illis, quæ in mundo sunt, de quibus Ioannes 1. epist. cap. 2. inquit: Quicquid est in mundo, aut est concupiscentia oculorum, aut concupiscentia carnis, aut superbia vitæ. Ecce epilogus, & summa peccatorum, quibus aduersantur tria hæc: paupertas enim vitæ superbiæ, esuries, quę ex penuria rerum est, concupiscentiæ oculorum, lacrymæ concupiscentiæ carnis contrariæ sunt. Voluit enim Christus significare se mundo aduersari, iuxta illud Ioann. 15. Si mundus vos odit, scitote, quoniam me priorem vobis odio habuit. Si de mundo essetis, mundus, quod suũ est, diligeret. &c. Mundus autem hæc tria maxime auersatur, idcirco doctrinam suam Christus in his, quæ contraria illis, quæ mundus amat, sunt, exposuit.

Beati eritis, cum vos oderint homines.

COMMENTARIA.

COmmendauit ea, quæ à natura solent præcipuè prouenire, nempe, paupertatem, esuriem, & fletum, seu aduersitatem; nũc ad ea mala, quæ ab hominibus erant Discipulis inferenda, ea ratione, & causa quia discipuli eius erant, se conuertit, Beati inquit, eritis cum vos oderint homines propter me, nempe quia me sequimini, meam profitemini doctrinam, quasi diceret, erit tempus quando homines multi vos odio prosequentur propter me, nec vos tunc infelices reputetis, sed, potius beatos, & felices. Illud (propter filium hominis) cõnectendum est cum singulis verbis, nempe (oderint) & ijs, quæ sequuntur. Merito autem coram turba hanc suis discipulis prænunciauit sententiam, vt & propriam ipsius, & Discipulorum innocentiam turba præmonita, persecutionis tempore agnosceret, nec hinc scandalum pateretur. Atque hoc est, cur sententiam hanc Discipulis suis dictam in monte, nunc repetiuit coram turba; in monte enim, vt eos confortaret, & præmuniret, eam protulit; coram turba vero ob causam dictam. Nomine hominum Iudæos persecutores significat, vt ex sequentibus patet.

Et cum separauerint vos, & exprobauerint.

COMMENTARIA.

PRosequitur prænunciare, quæ inferenda erant Discipulis ab hominibus: non solum inquit vos odio habebunt, sed etiam separabunt vos, id est, à Synagogis suis eijcient quasi excommunicatos, iuxta illud Ioan. 16. Absque Synagonis facient vos. Adhuc etiam conuitijs, & maledictis, ac contumelijs afficient, & hoc mei causa, beati tunc eritis, cum hæc patienter sufferetis.

Et eiecerint nomen vestrum tamquam malum, propter filium hominis.

COMMENTARIA.

NON tantum odio habebunt vos propter me, separabunt, & exprobabunt, sed nomina etiam vestra eijcient, tamquam mala, id est, de numero populi Dei, expungent, eaque proscribent, tanquã malorum, & pernicioſorum hominũ, à quibus oportet cauere. Hoc significat eijcere nomina tamquã mala, sicut inter nos fieri solet cũ hæreticis, quorũ nomina proscribuntur non solum in eorum damnationem, & infamiã, sed etiam vt fideles agnoscant, eosq; fugiant tamquam pestiferos; quorum conuersatio inficit, quasi lues.

ANNO-

ANNOTATIO XXX.

Quid hoc loco nomẽ significet.

TErtullianus lib.contra Marcion.per nomen in hoc loco significari dicit Euangelium, cui expositioni fauet illud Mar.8. Qui perdiderit animam suam propter me,& propter Euãgelium, saluam faciet eam.& ca.10. Qui reliquerit domum,aut fratres aut sorores, aut agros,propter me,& propter Euangelium. At vero accommodatior est expositio Cõmentarij:nam hic est sermo de electione ipsorum Apostolorũ,non de Euãgelio,aut doctrina eorum. Illud (malum)Græce habetur πονηρόν, quod de diabolo solet dici, Matth.6.libera nos à malo,quia non solum in se malus est,sed etiam alijs nocet, eosque inficere conatur,quales sunt hæretici,quorũ sermo vt cancer serpit, quorumq;cõuersatio pestis est,quę velocissime,ac pernicioſe in alios diffunditur. Aduertendũ autẽ est, Discipulos à Iudæis, & gentibus passos fuisse,immo grauiora à gẽtibus, à quibus plurimi eorum occisi sunt; vtriusq;persecutionis meminit Dominus Ioan.16.Absq; synagogijs,inquit,facient vos;sed venit hora,vt omnis,qui interficit vos arbitretur se obsequium prestare DEO.Illud ad Iudæos,hoc ad gentes pertinet,vt in commentarijs illius loci explicuimus.Nunc autem Dominus vnius persecutionis facit mentionem,quia magis erat proxima,& quia apud Iudæorum turbam loquebatur, verba sequentia hoc probant:nam subiungitur(hęc faciebant Prophetis Patres eorum). illud (eorum) ad homines.de quibus locutus erat, refertur; constat autem hos patres,à quibus prophetæ passi erant, fuisse Iudęos.

Matth.6.

Ioan. 16.

Gaudete in illa die,& exultate.

COMMENTARIA.

NOn solum beatos prædicat Discipulos,quia ab hominibus prædicta passuri erant,sed eodem tempore,quo ea inferentur,gaudendum,& exultandum eis esse monet.gaudium ad animam,exultatio ad corpus pertinet;& ex illo prouenit:nam quando animi gaudium vehemens est,intra illius terminos cohiberi non potest,sed ad corpus se diffundit,& illud motibus quibusdam,ac gesticulationibus velut signis excitat.Ad tale igitur tantumque gaudiũ Christus exhortatur suos, cum propter eum ab hominibus maledicta, ceteraque mala sustinebunt.

Ecce enim merces vestra multa est in cælo.

COMMENTARIA.

Tribus q̃ in malorũ perpessione sunt, tria quæ in mercede reperiuntur, opponit.

CVr in illa die gaudendum sit,& exultandum,exponit,quia,inquit,merces, quam propatientia in his illatis malis acepturi estis,multa est in cælo. Tria monuerat difficilia, nempe in illatis malis gaudendum, & adhuc,quod magis est,exultandum,& quod maximum est,in illa die,non solum post illata mala,sed tunc tunc,quando inferentur, vt etiam præsentibus malis gaudeãt,& exultent.His igitur tribus tria opponit,quasi diceret,gaudete,quia merces est vobis proposita,exultate,quia magna,& multa est;& in illa eadem die, quia in cælo est merces hæc magna;quæ enim in die fiunt,momentanea sunt,quæ vero in cælo est merces,æterna est;æterna ergo bona cum multo maiora sint malis temporalibus, plus debent valere etiam si futura sint,ad gaudium excitandum,quam hæc mala etiam prę sentia,ad tristitiam commouendam.

ANNOTATIO. XXXI.

Beatitudo quare in Euangelio appellata sit merces, brauiũ,corona, & hæreditas.

PErpendẽda sunt singula verba,quibus Christus Discipulis iussit gaudere,& exultare eo tẽpore, quando maledicendi erant,& eijciendi ab hominibus Quia enim rem difficilem præcipiebat,eam veris efficacissimis facilem reddit.Sũt autem hæc quatuor.primum est (merces) in cuius declarationẽ aduerte,beatitudinem promissam Euangelium Christi seruantibus,quatuor nominibus in nouo testamento appellatã esse,nẽpe mercedẽ Matt.5. merces vestra copiosa est;coronã.2.Tim.4.Reposita est mihi corona iustitiæ;brauiũ Philip.3. Ad destinatũ prosequor,ad supernæ vocationis brauiũ; hæreditatem 1.Petr.1.regenerauit nos in spẽ viuã, in hæreditatẽ incorruptibilem. hæc quatuor nomina eandẽ rem significant,diuersis tamen causis,& rationibus.

Primo in operibus ex parte iustorum reperiũtur labor,& defatigatio:nam corpus,quod corumpitur aggrauat animam,dictum enim est Apocal.14. Vt requiescant à laboribus suis.Ex parte vero DEI promissio,& pactum quoddam de beatitudine reddenda,Matth.20.quod iustum fuerit,dabo vobis.Ratione horum beatitudo mercedis nomen habet. 1. Cor. 3.mercedem inquit, accipient secundum laborem suum.c.10.Reddidit iustis mercedem laboris.

Secundo in eisdẽ operibus inuenitur pugna, & certamen,sunt enim inimici,& hostes interni,& externi qui iustos à bonis operibus,ac laboribus remouere conãtur.Rom.7.Caro cõcupiscit aduersus spiritũ,& spiritus aduersũ carnẽ.Ephesi 5.Nõ est nobis colluctatio aduersus carnẽ,& sanguinẽ,sed aduersus Principes,& potestates.qui ergo bene operãtur, vincũt,& rõne victoriæ beatitudo dr̃ corona.2.Timo.2.Nõ coronabitur,nisi qui legitime certauerit.

Est etiam tertio in eisdem operibus quędam contentio,& æmulatio, tum cum alijs, dum iusti mutuo se acuũt,& excitant ad bona opera, nec sinunt se ab alijs vinci,& superari,sed sancto zelo,ac contentione in ijs,quæ ad DEI gloriam spectant,nõ sustinent esse posteriores.de hoc dictum est.1.Cor.14. Quoniã æmulatores estis spirituũ ad ædificationem

1. Corint. 14.

Ecclesiæ, quærite, vt abundetis; tum etiam secũ, dũ se ipsos superare continuo curant, maioresq; in dies progressus facere, nec satis sibi esse ducunt, si hodie sint boni, vt heri, sed perfectiores in dies esse conantur de qua cõtentione Phil. 3. dicitur; quę retro sunt obluiscens, ad ea vero, quæ sunt priora extendens meipsum ad destinatum persequor. ratione huius beatitudo dicitur brauiũ 1. Cori. 9. Qui in stadio currunt, omnes quidẽ currunt, sed vnus accipi brauiũ.

Quare Christus mercedis nomine vsus sit.

Quarto iusti sunt filij Dei, & in hanc dignitatem per gratiam Christi in Euãgelio prouecti, & beatificandi eo ipso, quo Deus beatus in se est, nempe Dei visione, dilectione, & fruitione, idcirco beatitudo eorum dicitur hæreditas.

His sic expositis, perpende, quanto consilio Christus nomine mercedis vsus sit: nam merces nõ solũ significat retributionem, sed certitudinem, & infallibilitatem quandã eius, certissimeque esse reddẽdam, quasi Deus quodãmodo sua promissione se obligauerit illam exhibere. Ti. 1. Secundum spem vitę ęternæ, quam promisit, qui nõ mẽtitur, Deus. Nota verbum (promisit qui non mentitur) quasi diceret, certissima est vita hęc, & præmium, quia promissum à Deo, qui mentiri non potest. Hæc certitudo retributionis accommodatissima est ad inducendũ gaudiũ in malis præsentibus; cũ enim certissima sint mala, quæ tolerantur, debuit opponi, & exprimi certitudo non minor in his bonis, quæ futura sperantur. idcirco nomine mercedis vtitur Christus, quasi diceret, gaudete tunc, quia etiam si mala certa sint, quæ sustinebitis, non minus erunt certa bona, quę speratis, quia promissa vobis sunt à me, qui Deus sum, & mẽtiri non possum.

ad Tit. 1.

Iustorum opera quo modo alijs prosint.

Alterum verbum est illud (vestra) quod etiam ad gaudium excitandum plurimum facit. Duo indicat, primo quidem eam dandã propter opera eorũdem, quasi diceret, hoc quod vobis dabitur, ob eam patiẽtiam, & tolerantiam dandum est, quam in tolerãdis malis vobis illatis exhibebitis, videte quantum vtilitatis ea vobis reportent. Aduerte opera aliorum nemini beatum facere, prosunt quidẽ iustorũ opera in hoc sæculo alijs, ad impetrandam gratiam à Deo, & auxilium, quo conuertantur, & bene operẽtur: at si nõ id faciãt, nemo saluabitur propter aliorũ bene gesta, sed propter propria, nec vllus recipiet mercedem operum alterius. Rom. 3. Reddet vnicuiq; iuxta opera sua. 2. Cori. 5. Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque propria corporis prout gessit, quod Grego. Naziãz. orat. in plagam grandinis, comprobat illa parabola Matth. 25. quinque Virginum, quæ aliarum quinque oleum petierunt, nec habere potuerunt.

Secundo indicat hoc verbum eam mercedem nũ quam ab eis auferendam, bona quidẽ huius sæculi nostra perfecte nõ sunt, sed commodata potius, aut mutuata, cum auferri debeãt, nec nobiscum perseuerent; at merces hæc vera nostra erit, quia semper permanebit in nobis. quod quidem ad gaudium multum facit.

Tertiũ verbũ est (multa) apud Matth. c. 5. habetur (copiosa) idem tamẽ est verbũ Græcum & hic apud Lucam, & illic apud Matthęum, nempe πολὺς, quod apud Græcos, & magnitudinẽ, & multitudinem significat, quod Latine duobus verbis explicatur, nẽpe magnum, & multũ; Vere autem merces illa vtrãque complectitur; magna est enim, & multa: magna quidẽ ob excellentiã eius, lõge enim superat omnia, quæ in hoc sæculo habentur 1. Cori. 2. Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ prępatauit Deus ijs, qui diligunt illũ; multa vero, quia omnia desiderabilia complectitur, & quidquid est in homine, perficit, animam scilicet, & corpus cũ omnibus potentijs, & partibus. Optime autem respõdet malis toleratis, propter quæ promittitur, vt spes tantę mercedis gaudium excitet in sustinentibus mala.

Vltimum verbum est (in cælo) quo nõ solum petitas mercedis significatur, sed etiam securitas recipiẽtium mercedẽ; ibi enim nemo aduersarius est, qui timeatur. Matt. 6. Thesaurizate vobis thesauros in cælo, vbi nec ærugo, nec tinea demolitur, & vbi fures non effodiũt, & furantur. Est etiam in mercede sinceritas, & puritas; in terra enim sunt bona mista doloribus, & miserijs, ac malis pœnæ in cœlo autem purum gaudiũ, ac bonũ, nulla ibi miseria, nihil quod cõtristet. Vide ergo, quam efficaciter Christus his verbis ꝓmissionis moneat suos ad gaudium & exultationem in tribulationibus.

Vnum autem postremo notandum est, Christum Discipulos, vt minus perfectos ad gaudium in persecutionibus excitasse spe mercedis futuræ; at vero postquam Spiritus sanctus super eos venit, tanto dilectionis feruore, & affectu erga Christũ repleti sũt, vt in persecutionibus gauderẽt eo ipso, quia propter eum patiebãtur; facit enim amor vehemẽs ea, quę in se sunt amara, dulcia propter eum, qui diligitur. Legimus enim Act. 5. Ibant Apostoli gaudentes à conspectu concilij, quia digni habiti sunt pro nomine eius contumeliam pati.

Secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum.

COMMENTARIA.

SEntenria hæc causam reddit eius, quod præcedentia verba indicauerant, nimirum Discipulos propter Christum odio habendos, exprobandos, separandos à Synagogis: Sic enim, inquit, patres eorum fecerunt prophetis, quos etiam odio habuerunt, & exprobarũt & eiecerunt: cum igitur non sint meliores filij eorum ipsis, & eadem facient contra vos. Verbum hoc consolationis est, significat enim Discipnlos ea passuros non culpa sua, sed malitia Iudæorum, sicut etiam prophetæ talia passi fuerunt, cum innocentes essent. Matthæus clarius habet: Sic enim, inquit, persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos. Est enim magnum consolationis argumẽtum in persecutione sine propria culpa mala illata sustinere. merito autem coram turbis Discipulos prophetis comparat, vt quando eos postea multa pati viderent, de eorum innocentia, & doctrinę veritate non dubitarent.

Verumta-

Veruntamen va vobis diuitibus, qui habetis consolationem vestram.

COMMENTARIA.

POstquam beatos prædicauit eos, qui paupertatem consectantur, esuriunt, flent, & propter eius nomen odio habentur, exprobantur, eijciuntur, conuertit nunc sermonem, & deplorat eos, qui contrarijs studijs incumbunt, eisque comminatur, ac futuram prædicit damnationē. Væ, inquit, vobis diuitibus, id est, qui diuitijs congerendis inhiatis, in eoq; studio præcipue vestrum affectum collocatis, væ inquam vobis, quia iam habetis in hoc sæculo consolationem vestram, nec in futuro vllam allam recipietis. Antithetum est hoc primæ illius beatitudinis, beati pauperes, quia vestrum est Regnum DEI.

ANNOTATIO. XXXII.

Varię lectiones notantur.

IN Latinis exemplaribus legitur (qui) sicque legit Ambrosius lib. 2. offic. ca. 5. & Gregorius lib. 18. moral. c. 24. vbi legit, qui hic habetis consolationem vestram; cum tamen Græce habeatur ὅτι, id est (quia) sicut in sequentibus sententijs, væ qui ridetis, quia flebitis, &c. sicque legit Irenæus lib. 3. cap. 14. Væ, inquit, vobis diuites, quoniā percipitis, siue vt in alijs quibusdam exemplaribus habetur, quoniam percepistis consolationem vestram. Tertullianus etiam li. 4. contra Marcion. sic legit: Væ diuitibus, quoniā recepistis aduocationē vestram. similiter Rabanus li. 7. in Ecclesiasticum c. 5. forsan. ergo est impressoris mendum loco (quia) ponentis (qui) quod si nō est, interpretari debemus in causali sensu relatiuum esse positum, quasi ea sit causa comminationis, quē sē sum sequentes indicant sententiæ, in quibus redditur causa talis comminationis, eumq; Ambrosius sequitur sic interpretans: Quoniā, inquit, auaritię studia, & desideria congregandi inani quadam voluptate pascuntur, qui consolationē vitæ præsentis habuerūt, remunerationē perpetuā perdiderunt. Hæc ille. In eodē sensu interpretatur Titus Bostrenus. Diuites, inquit, in extremam calamitatem ruituros asserit, vt qui suam hic mercedem, & consolationē receperint. simile illud est Matth. 6. Amen dico vobis, receperunt mercedē suam. quasi dictum esset, non accipient in altero sæculo mercedem. ita nunc dictum est, habetis consolationem vestram. Verbum est præsentis tēporis, Græce potius significat (accipitis) nec est alia vobis speranda. Iuxta hanc sententiam Luc. 16. 16. dictum est diuiti illi epuloni: Recepisti bona in vita tua. Non autem hoc in loco damnantur diuites simpliciter, sed ij, qui vt supra diximus, cor in diuitijs apponunt, & qui eis inquirendis præcipuo studio incūbunt. iuxta illud Pauli 1. Timoth. 6. Qui volunt, inquit, diuites fieri, incidunt in tentationem, & laqueum Diaboli, & in desideria multa inutilia, & nociua, quæ mergunt homines in interitum, & perditionem. Hęc Pauli verba sentētiam hanc Christi explicant. Docemur etiam hac Christi commina tione, & deploratione, diuitias nō quidem malas esse, immo vti eis bene hominem posse, esse tamen instrumentū valde periculosum. Vnde recte Ambrosius hoc in loco: Cōmendatior, inquit. est cōsolatio pauperis, quā diuitis liberalitas, tn non eos, qui habēt diuitias, sed eos, qui vti nesciūt, sentētiæ cælestis auctoritate eondēnat. Nā vt ille pauper laudabilior, qui prompto largitur affectu, nec repagulis impendentis egestatis inhibetur; inopemque se non putat, qui habet, quod naturæ satis est; ita hic criminosior diues, qui vel Deo referre gratiā de eo debuit, quod accepit, nec censum ad communem vsum datum sine vsu abdere, deffossisque terrę incubare thesauris: non census igitur, sed affectus in crimine est. Hæc ille. Vnde non videtur satis accommodata interpreta tio Hieronymi c. 27. in Iob, vbi hunc locum intelligit de Iudæis, qui diuites dicti sunt propter innumerabilia Dei beneficia, prophetarum quoque oracula siue ꝓmissiones plurimas, & Dei ipsius frequens alloquiū, at re vera ꝓbāda est magis cōis intelligētia, Christū hic loqui de diuitijs corporalibus, & de hominibus, qui eas habent nō quocūq; modo, sed qui confidunt in eis, præcipuumque suum studium in eis collocāt, acquirendis, augendis, & conseruandis.

1. Timo. 6.

Diuitiæ periculosæ.

ANNOTATIO. XXXII.

Particula (væ) quatuor modis in Scriptura sumpta.

PArticula (væ) interiectio quædam est, quæ in Scripturis quadrupliciter accipitur. Primo quidem posita absolute significat malum aliquod pœnæ graue, & dignum luctu. Ezech. 2. Scripta, inquit, erant in eo lamentationes, & carmē, & væ. Apocal. 12. væ secundum abijt, & venit væ tertium. Altero modo accipitur cum regimine per modū deplorantis. Ierem. 4. Væ nobis, quia vastati sumus. Iere. 22. Non plangent eum, væ frater, væ soror. Threnor. 5. Væ nobis, quia peccauimus. Tertio per modum prędicentis malum futurum, imminens. Isa. 31. Væ qui descendunt in Aegyptum ad auxilium. Luc. 22. Væ homini illi, per quē filius hominis tradetur. Quarto per modum comminantis. Isa. 30. Væ filij desertores dicit Dominus. Ezech. 34. Vę Pastoribꝰ Israel qui pascebant semetipsos. Matth. 11. Væ tibi Bethsaida, væ tibi Corozaim. Gregorius hom. 9. in Ezech. de (Væ) loquens sic scribit: Væ in Scriptura sacre sæpius de æterno luctu, quam de præsēti solet intelligi rectè autem dicit (sæpius) quia non semper, id est, in præsentibus tamen sententijs verum fit, quod Gregorius dicit: at qua significatione ex prædictis accipiatur in sententia ista, inquirimus. positum autem esse per modum deplorantis asserit Chrysostomus hom. 44. ad populum Antiochenum: Defleamus in hoc loco. quit, eos, Christum sequentes, dicentem: Væ qui diuites estis; quoniam recepistis mercedem vestram, & consolationem. eodem modo Euthymius in præsenti interpretatur. Postquam, inquit, beatificauit pauperes esurientes, ac flentes, & odio habitos, deplorat deinceps eos, qui contrario modo se habent, vt per beatificationem ad illa exhortetur, per deploratione vero ab his auertat. Titus autem Bostrenus interpretatur per modum prędicentis, & prenū tiantis æternā dānationem. Tertullianus verò li. 4. contra Marcion. per modum admonitionis, & commina-

Quomodo parcula væ sumatur.

minationis dictũ interpretatur, quæ omnia recte dicuntur & consonant. Illud tñ non est silentio prætereundũ, quod ibi notat Tertullianus, quosdam nempe Marcionistas affirmasse pronunciatũ esse à Christo væ istud per modũ maledicentis, non quidem ex sententia propria, sed quod vę hoc sit à Creatore, volueritque Christus illis asperitatem Creatoris opponere, qui suam supra in benedictionibus sufferentiã commendaret. Distinguebant enim hi hæretici duo principia, & vetus testamentum ad vnum, quem Creatorem appellabant, nouum vero ad alterum, quem bonum, à quo Christus erat, referebant: iuxta hoc dicebant Christũ protulisse hanc maledictionẽ, tanquam Creatoris, vt ex collatione huius sentẽtiæ, ad sententias præcedentes, quæ beatitudinem continent, ostenderet Creatoris rigiditatem. ac seueritatem; suam vero bonitatem; ac clementiam. Contra hos Tertullianus docte respõdet, eosque conuincit: in primis dicit vnius & eiusdem esse, & præcedentes beatitudines, & has maledictiones, seu cõminationes; idem enim est Deus, qui se bonum exhibet, ac benignum in illis benedictionibus, & iustum, ac iudicem in comminationibus; vtrumque enim doctrinæ perfectio complectitur, illud ad sectandum, hoc ad præcauendum, quod quidem manifeste ostẽditur: nam cum sint hæc contraria, cuius est vnum probare, erit alterum reprobare; qui enim beatificat pauperes, idem cõminabitur diuitibus. Docet deinde diuitias non esse malas, nec propter se reprobari, immo instrumenta, & materia sunt virtutum, eleemosinæ, & liberalitatis; tamen reprobantur propter accidentia plurima, quæ inde proueniũt hominum vitio & abusu, vt supra diximus, eaque de causa multa in scriptura contra diuites pronunciata sunt, tam in veteri, quam in nouo testamento. vide plura ibi apud Tertullianum.

Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis.

COMMENTARIA.

Gastrimargia reprehenditur.

COntraria est hæc sententia illi superiori (Beati, qui esuriunt, quoniam saturabuntur) damnat ciborum vsum immoderatum, commessationes, & ebrietates, gulæque vitium, quod etiam radix est multorum peccatorum, & qui id sequuntur, ventrem pro Deo habere censentur à Paulo ad Philip. 3. hi autem in futuro sæculo famescent in æternum, non quod grauiores alias pœnas non sint passuri, sed quod particulariter hac vexabuntur, ac torquebuntur, sicut hoc peccati genere maxime in præsents delectati sunt.

ANNOTATIO. XXXIIII.

Quæ saturitas hoc loco damnetur.

BAsilius in reg. fusius disput. cap. 19. hanc Domini sententiam explicans inquit: Immodice ventrem distendere, & immoderatis se epulis onerare, præterquam quod detestabilis, ac execratione digna res est, cum Dominus dixerit: Væ, qui saturati estis nunc: corpus etiam ipsum ineptum prorsus reddit ad labores, & procliue in somnis, & morbis magis expositũ facit ac peruium. Neque vero suauitate metiendus, aut spectandus est finis cibi sumendi, sed necessario tantum vsu ad vitę conseruationem expeti debet, reiecta voluptatis libidine, quãdo voluptatibus seruire, nihil est aliud, quam ventrem suum Deum efficere. Hæc, & alia huiusmodi Basilius. Ex quibus habes Basilium legisse aduerbium (nunc) vę, qui saturati estis nunc, id est; in hoc sæculo, quod etiam legitur in sequenti sententia. idem aduerbium legit Hieronymus Ezech. 18. panis; inquit, credentium, & esurientium dandus non est his, qui manducauerunt, & biberunt, & saturati sunt, & incrassati calcitrauerunt, de quibus dicitur, væ, qui saturati estis nunc, quia esurietis, ne euomant illum, dicente Salomone. Euomet enim, & contaminabit sermones suos bonos. quod alijs verbis Saluator loquitur: Ne detis Sanctum canibus. neque mittatis margaritas veltras ante porcos. Hæc ille. Quæ recitaui, quia sententiam hanc videtur Hieronymus intellexisse de Iudæis, qui præ saturitate legis, noluerunt Euangelium Christi. hic tñ sensus spiritualis est potius. q̃ literalis. In Theophylacto etiam Græco, Romæ excuso legitur; in Græcis autem multis exemplaribus non habetur, nec apud Tertullianũ li. 4. cõtra Marcion. qui sic legit: Væ saturatis, quia esurient, ridentibus nunc, quia lugebunt. nec etiam apud Irenænm li. 3. c. 14. siue ergo legatur, siue non, sensus idem est, contra vitium gulæ. Gregorius. lib. 5. in libros Reg. c. 1. sic scribit: Ex vno gulæ vitio inumera vitiorum agmina ad conflictum animæ producuntur. Et cũ idem gulæ vitium reciditur, alia nobis vitia multa subiugamus. Vnum quidem gulæ vitiũ est, sed aculei libidinis innumeri sunt, qui præcedentem illum quasi Regem sequuntur: qui lęta quidem suggerũt, sed ad æterni fletus lamenta perducunt. Hęc ille. Euthymius hanc esuriem, quam Dominus comminatur, interpretatur omnis cõsolationis priuationem; nec vna, inquit, cõsolatione fruentur, quod licet verum sit, est tamen omni damnato cõmune; satures vero, & gulæ dediti, famis, ac sitis pœna maxime, & modo peculiari super cæteros torquebuntur, sicut Luc. 16. legimus, diuitem illum linguam præcipue, in qua gultus est, refrigerari petiisse.

Væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis.

COMMENTARIA.

OPposita est hæc sententia illi superiori (Beati, qui nunc fletis, quia ridebitis.) sensus est, væ ijs, qui delitijs, voluptatibus, ac prosperitatibus huius sæculi se dedunt, in ipsisque suam collocant felicitatem; in futuro enim sæculo sine fine lugebunt, & flebunt, id est, animæ, & corporis miserijs repiebuntur. lugere ad animæ, flere ad corporum dolorem spectant. Non damnat Dominus absolute risum, & gaudium, lætitiamque, etiam de huius sæculi bonis, sed tunc, quando de illicitis rebus assumuntur, aut de licitis, ita tamen vt præci-

puum

puum ſtudium in illis ponatur; quod faciunt ij qui ea rebus ſpiritualibus præponunt, nullam peccati rationem habentes, dummodo ſuis delitijs, ac voluptatibus perfruantur.

ANNOTATIO XXXV.

Qui riſus à Chriſto damnetur.

AVguſtinus ſer. 46. de Sãctis, hunc locum expli cans ſic habet: Multi ſũt, qui peruerſo ordine, de voluptate, & delitijs, & luxuria ſeculi huius gaudere ſe credunt, ſed quod in gaudio videntur ſetere, neceſſe erit illis cum luctu, & lacrymis recipere, quia non mentitur ille qui in Euangelio dixit; væ vobis, qui ridetis nunc, quia lugebitis, & flebitis. Sic fecit & ille infelix diues, qui purpura induebatur, & byſſo: gaudium quidẽ habuit in mundo, ſed flãmas meruit inuenire in inferno; Lazarus, qui iacebat ad inuam eius, triſtitiam habuit in via, ſed verum gaudium recepit in patria. Hæc Auguſtinus. Eſt tamen hoc loco aduertendũ, Baſilium in regu. breui. reſpõ. 31. videri riſum exteriorem ex hoc loco in vniuerſum damnare, ſic enim habet: An in vniuerſum ridere non liceat? Reſpondit ſic: Cum Dominus eos damnet, qui in hac vita rident, quemadmodum perſpicuum eſt nullũ omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, & maxime in tam magno numero eorum, qui per tranſgreſſionem legis Deum inhonorant, & in peccatis morti ſe dant, quorum vicẽ mœrere, & gemere conuenit. Hæc Baſilius. Quæ ſi in rigore verborũ intelligantur, probanda nõ ſunt, cum non omnis riſus ſit reprobandus, vt in commẽ tario notatum eſt, idcirco idemmet Baſilius rigorẽ hunc temperans, & ſe declarans, riſum immoderatum reprobatum docuit in regu. fuſius diſput. interrogat. 17. vbi ſic ſcripſit: Illud etiam, quod à pleriſque negligitur, non mediocriter caueri ab ijs debet, qui colendę pietati ſtudẽt, ne in riſum videlicet prę ter modum effuſi ſint, quandoquidem non abeſſe à ſe intemperantiam ſignificat is, qui profuſo nimis, petulanteque riſu teneatur; ſeſeque animi ſui motus nequaquam ſedatos, eiuſque mollitiem, ac veluti laxitatem nequaquam ratione ſeuera habere compreſſam declarat. Verum enim modice riſum diducere, eoque modo animi ſui diffuſionem leuiter ſignificare, non eſt cõtra decorum, quatenus illud tãtum indicetur, quod ſcriptum eſt prouerb. 15. Cor gaudens exhilarat faciem; illud autem in immanes cachinnos prorumpere, & corpore cõtra animi voluntatem ſuſſultare, nequaquam eſt eius, qui animo compoſito ſit, aut plane probo, & cõpote ſui ipſius. Porro hoc ita eſſe vir ſapientiſſimus Salomõ Eccleſiaſtici 31. confirmat his verbis: Fatuus in riſu exal tat vocem ſuam, vir autem ſapiens vix tacite ridebit. Huiuſmodi genus riſus Eccleſiaſtes cap. 2. damnans, tamquam rem, animi conſtantiæ, & grauitati maxime contrariã, ſic dicit: Riſum reputaui errorem. & Eccleſiaſtici 7. Sicut ſonitus ſpinarum ardẽtium ſub olla, ſic riſus ſtulti. Atque etiam ita eſſe Dominus oſtendit, qui ſuſceptis ceteris, que neceſſario corpus ſequuntur, affectionibus, ijſq; omnibus, quęcumque virtutis teſtificationem habent, veluti laſſitudiuem, & miſericondiam aduerſus calamitoſos, riſu, quantũ ex Euangilorum hiſtoria cognoſci poteſt vſus numquam ſit, cõtraq; omnes, quotquot à riſu tenerentur, miſeros appellauerit. Hęc, & alia huiuſmodi Baſilius. quod autẽ notat Chriſtum non legi riſiſſe, etiam aduertit Auguſtinus ſer. 35. de Sãctis, quod argumentum eſt, riſum ad virtutem non eſſe neceſſarium, vt dicit Baſilius, intellige tamen de riſu immoderato: nam riſus moderatus, & cum corporis modeſtia indicat animi gaudium, quod de propria, & de proximorũ proſperitate etiam tẽporali, licite aſſumitur. propterea Paulus Rom. 12. monet: Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus. & Eccleſiaſtes 3. Tempus flendi, & tempus ridẽdi.

Eccleſiaſtici 21.

Chriſtus riſiſſe nuſquam legitur in Euangelio.

Væ cum benedixerint uobis omnes homines.

COMMENTARIA.

VLtima hæc ſententia illi vltimæ benedictioni ſuperiori reſpondet, qua Dominus ſectatores laudis humanæ incuſat, qui non tam Deo, quã hominibus placere cupiunt: maxime hæc ad Diſcipulos Domini, & ad eos, qu. verbi prædicatione, & Euangelij adminiſtratione illis ſuccedunt, dirigũtur, vt poſtpoſito omni humanæ gloriæ appetitu veritati incũbant. ſcientes damnationem imminere ijs, qui veritate poſtpoſita grata prædicant hominibus, vt ab eis pluris fiant, ac magnificentur. Vnde Paulus recte Gala. 1. ſi hominibus, inquit placerem, ſeruus Chriſti non eſſem. Extenditur etiam ſententia hæc ad eos, qui magnifica de ſe audire cupiunt, omnemque reprehenſionem, cum ea digni ſint, abhorrent; tam hi, quam illi, etiam ſi omnes homines ipſis benedixerint, eorumq; facta probauerint, miſeri ſunt cenſendi, & digni væ, & lamentatione: male enim viuere, & ab hominibus cõmendari ſumma eſt miſeria: nam hominum reprehenſio lux quædam eſt, manifeſtans, male agentibus, quę forſan ignorant, ac frenum, eos à vitijs fortiter reprimens.

ANNOTATIO XXXVI.

Quæ hominum laus, & benedictio improbetur.

ILlud (omnes) in vetuſtis nonnullis codicibus nõ habet, nec ab Euthymio legitur, nec à Tertulliano lib. 4. contra Marcion. habetur tamen ab Irenæo li. 3. cap. 14. ſignificat autem multitudinem, aut generalitatem, nempe ſenſu, cum benedixerint vobis homines, etiam ſi omnes ſint. quod autem ad sẽſum pertinet, Tertulianus lib. 4. contra Marcion. hanc ſententiam interpretatur prolatam contra laudis humanæ ſectatores. Titus etiam Boſtrenus eandem explicans ſic inquit: ſimilem addit pœnam eos adituros, qui ab hominibus laudari, magniq; apud omnes fieri volunt. Hæc ille. Studium enim laudis humanæ, auræque popularis captandæ, quando eo peruenit, vt propter humanam laudem mãdati ſeu præcepti alicuius obſeruantia prætermittatur, aut veritatis neceſſariæ confeſſio, ſiue prædicatio negligatur, vel eo præcipuè fine lex impleatur, vt humana laus captetur, aliter non implenda, niſi laus illa prætenderetur, vitium eſt æterna damnatione dignum: tales illi erant, de quibus Matth. 14. dictũ eſt: Omnia opera ſua faciunt, vt ab hominibus videntur. Similiter & illi, de quibus Ioan. 5. Dominus

nus pronunciauit: Quomodo potestis credere, qui gloriam ab inuicem accipitis, & gloriam, quæ à solo Deo est, non queritis? illi etiam, de quibus Ioã. 12. habetur: Propter metum Iudæorum non confitebãtur: dilexerunt enim magis gloriã hominũ, quã DEI. Fuerunt etiam pseudo prophetæ multi, qui autam populi captantes, falsa, grata tamen illi annunciarunt, de quibus sequenti sententia fit sermo. Vt tamen in commentario diximus, hæc præsens sententia licet eos omnes complectatur, tamen præcipuè prolata est propter Discipulos, & verbi prædicatores, vt ab humanæ laudis studio deterrerentur, quæ impedimento maximo est veritati prædicandæ, & annunciandæ, quæ in plurimum ijs, qui male viuunt, displicere solet. hunc enim sensum sequês sententia ostendit.

Prædicatores verbi Dei ab humana laude maxime abhorrere debent.

Secundum hæc enim faciebant pseudoprophetis patres eorum.

COMMENTARIA.

CAusam reddit sententiæ præcedentis: Nam patres, inquit, eorum, nempe Iudæorum, sic faciebant falsis Prophetis, benedicebant enim eis, laudabant, & magnificabant illos, qui tamen deplorandi potius erant, cum falsa narrarent, vt populi fauorem, & auram sibi conciliarent. Vtriusque igitur, tam huius, quam præcedentis sententiæ sensus hic est. væ vobis, cum vobis benedixerint homines, quia similes eritis pseudoprophetis, quibus Iudæorum patres olim benedicebant, in eandemque damnationem vos incidetis, in quam & illi, cum hominibus placere magis, quam Deo volueritis, quod illi fecerunt, de quibus scriptum est Ierem. 5. Prophetæ prophetabant mendacium, & sacerdotes applaudebant manibus suis, & populus meus dilexit talia.

Sed uobis dico, qui auditis.

COMMENTARIA.

HActenus oculos in Discipulos attollens locutus est, nunc ad turbas circumstantes sermonem, & oculos conuertit; vt autem, quæ dicturus erat, eis dici significaret, adiunxit (qui auditis) nam prius dixerat (væ vobis diuitibus: væ vobis, qui saturati estis) &c. quæ absentibus potius conueniebant; at quæ sequuntur, illis etiam præsentibus prædicabãtur, propterea dicit (vobis, qui auditis). Particula (sed) diuersitatem indicat, quasi dictum esset, quæ deplorando dixi, non tam propter vos præsentes, quam propter illos, qui ad me venire volunt, pronunciaui; sed vobis: qui audire me venistis, quæ sequuntur, dico; eos enim, qui me sequuntur, dignum est me ea docere, quæ illos oportet facere.

Diligite inimicos uestros.

COMMENTARIA.

PRæceptum dilectionis proximi, quod Deus in monte populo tradiderat, quodque sinistram à Iudæis interpretationem acceperat, nunc Christus explicat, & iniungit, diligite inimicos vestros; quasi diceret, præcepit vobis Deus olim diligere proximum; ego autẽ dico proximi nomine etiam inimicos intelligi; nec solum dico, & declaro, sed etiam eadẽ auctoritate præcipio. Non quod velim vos diligere inimicitiam, & malam voluntatem, quam contra vos gerit inimicus vester, sed quod propter inimicitiam, & malam illius voluntatem non desinatis illi homini, qui proximus est, bene velle, sicut mater diligit filium infirmum, & ægrotum, non quod diligat, & optet morbum, sed quod propter infirmitatẽ, & ægritudinem non cessat amare filium suum, eique bene velle, sic & vos diligite inimicos vestros.

ANNOTATIO XXXVII.

Quę bona inimicis optanda, et quæ de cã ỹdẽ sint diligẽdi.

CVm diligere aliquem non aliud sit, quã illi bonum velle, fit, vt in dilectione duo intercedãt, nempe bonum ipsum, quod illi volumus, & optamus; ac causa siue ratio, propter quam illi tale bonum volumus, seu quæ nos inducit, vt bonum ei velimus. Si igitur quispiam interroget, quod est bonum, quod inimicis velle iubemur? Respõdeo esse spirituale, & quod ad animæ salutem spectat; velle enim debemus inimicis, & proximis quibuscũque felicitatem æternam, & ea, quæ in hoc sęculo ad eã assequendam illis necessaria sunt. Nec tantum bonum spirituale volendum, ac optandum illis est, sed ea etiam bona temporalia, quæ instrumento, & adiutorio eis fuerint, ad spiritualia obtinenda. Hæc enim nobis ipsis volumus, & velle debemus, si nos vere diligimus. Si vero quispiam interroget, quæ sit causa, propter quam inimicis hęc bona velle debemus? Respondeo, Deũ ipsum esse, propter Deum enim diligendi sunt inimici, sunt enim ipsi creaturæ, ad imaginem ipsius creati, & ad ipsummet ordinati, & Deus illos à nobis diligi voluit. Hoc ergo dilectionis inimicorum præceptum est, vt inimicis bona spiritualia, & quæ ad ea necessaria sunt temporalia, velimus, Dei ipsius intuitu. Hęc duo in dilectione concludi docet Gregorius hom. 27. in Euangelia, interprerans illud Ioann. 15. (diligatis inuicem sicut dilexi vos) de priori enim sic inquit: Sicut dilexi vos, ac si aperte dicat, ad hoc amate, ad quod amaui vos. De posteriori sic habet: Ille veraciter charitatem habet, qui amicum diligit in Deo, & inimicum propter Deum; id etiam probari potest ex illo 1. Ioann. 4. Qui diligit fratrem, Deus in illo

1. Io.

illo manet; dicitur enim Deus manere in diligente fratrem, quando diligitur frater propter Deum.

Ex his facile est distinguere hanc dilectionem ab alijs dilectionũ generibus, quæ ad hoc præceptũ nõ ptinẽt; sunt enim quatuor dilectionũ genera. quędã est primo loco dilectio vitiosa, & mala, quãdo vnus alterũ diligit causa, & ratione aliqua inhonesta, & iniqua, quæ dilectio præterquã quod reprobãda est, est etiã falsa, & instabilis: falsa quidẽ, quia qui se ad malũ diligunt, potius se odio habere dicẽdi sunt; etsi enim, qui sic alterũ diligit, bonũ aliquod temporale velit, tñ ex altera parte malũ spirituale, quod vere malũ est, desiderat. psal. 10. qui diligit iniquitatẽ, odit animã suam: qui ergo in altero diligit iniquitatẽ, odit animã eius. deduxit Origenes tract. 23. in Mat. Instabilis ẽt est hęc dilectio, quia cessante illo vitio, quod multis de causis cessare cõtingit, perit dilectio talis, immo aliqñ conuertitur in odiũ, quo se mutuo prosequuntur, qui sibi prius inuicem bene volebãt.

Alterũ dilectionis genus est cõne, quando diligẽdi ratio, accidens quoddam est temporale, vt qui se mutuo diligunt, quia eiusdẽ sunt patrię, aut nationis, aut quia in studijs socij, aut propter mutuã conuersationẽ, aut propter beneficiũ receptũ, aut expectatũ, aut similibus de causis, quę dilectio nõ est vitiosa, nec mala ex se, facile tamẽ solubilis est, qa vel minima æmulatio, aut indignatio, aut propria vtilitas, inter sic se diligẽtes subortæ soluunt dilectionẽ; non enim resistit multũ ijs, q̃ dilectioni aduersãtur.

Tertium dilectionis genus est naturale, quod carnis coniunctioni nititur, quando quidam se diligũt quia affines, cognatiue sunt, ratioq; diligendi est coniunctio talis, quæ dilectio bona quidẽ est, & laadabilis in se, tamẽ imperfecta est, quia hæc sola diligẽdi causa nõ efficit, vt dilectio actus sit virtutis. Vnde Gregorius hom. 27. in Euãg. de ea loquẽs, sic inquit. Sunt nõnulli, qui diligũt proximos, sed per affectũ cognationis, & carnis, quibus in hac dilectione sacra eloquia nõ cõtradicunt, sed aliud est, quod sponte naturæ impenditur, aliud est, quod præceptis Dominicis ex charitate debetur obedientiæ. Hi nimirũ & proximũ diligunt, & tamẽ illa sublimia dilectionis præmia nõ assequuntur, quia amorẽ suũ non spiritualiter, sed carnaliter impendunt. Hæc ille. Angusta etiam est, nam ad paucos extenditur, cum pauci sint hoc vinculo coniuncti; quãdo enim ad quartũ gradũ, aut quintũ cognatio peruenit, ferre iam cessat vinculum hoc, & causa dilectionis; immo debilis ẽt est dilectio talis; nã multa solent eam mutare, & in odiũ conuertere. Vt enim notat Ambrosius li. de Noe, & arca c. 26. sæpe hæreditatis diuidẽdæ causa mutuo se odio prosequũtur, plusque potest amor pecuniæ quã vinculũ hoc naturale. Videmus ẽt, vt dicit Chrysostomus hom. 1. in Epistola ad Colossẽ. filios mortem patribus optare, vt hæreditas ad eos perueniat. Est etiã dilectio hęc periculosa; ob carnẽ enim, & sanguinem multa compelluntur homines facere erga sibi coniunctos contra rationem, & legem Dei, quod experientia abunde nos docet.

Quartum dilectionis genus est morale, & honestũ, qñ quidã sr mutuo diligũt propter virtutẽ aliquam, & dilectio huiusmodi bona est, & perfectior pcedentibus; tamen fallax, & mutabilis, fallax quidẽ quia sæpe decipimur, existimantes quẽpiã esse iustũ, bonũ, tẽperatũ, &c. cũ re vera nõ sit talis; mutabilis vero, qa dilectio huiusmodi cessat, qñ qui se ea diligunt, desinunt esse tales, quales erãt; ablata enim ratione, & causa diligendi, remouetur etiam dilectio.

Dilectio à Deo præcepta omnibus excellentior.

Ab his omnibus dilectio, quã Dominus præcipit, differt, eisq; superior est, vtpote, quę maximã omniũ diligendi causam habet, scilicet Deum ipsum, atque perfectius bonũ vult, nempe spirituale, & ęternum. Vnde hæc dilectio vera est, ac stabilis, ampla, fortis, vetax, & perfecta. vera quidem, quia verũ bonũ ijs, quos diligimus, cupimus, stabilis, quia causa diligendi immota manet, nẽpe Deus ipse, propter quẽ diligimus; quantuncũq; enim mutẽtur homines quos diligimus, semper tñ perseuerat ratio propter quã diliguntur. Vnde recte Augustiuus li. 4. confessiõn. c. 9. Ille solus, inquit, nullum perdit amicũ, cui omnes in eo chari sunt, qui non amittitur: ampla, quia ad omnes extenditur, non solũ homines cuiuscunque nationis, ætatis, sexus, & conditionis, sed etiã ad Angelos; omnes enim hi propter Deũ diligẽdi sunt; fortis ẽt est, quia ratio amandi, & diligendi efficacissima est, ac sufficiens ad superanda omnia, quæ dilectionem impediunt; psopter Deum enim omnia, q̃ aduersantur, superari debent; siue enim homo inimicus sit, siue onerosus, siue quodcunq; aliud impedimẽtum habeat, quominus diligi in se debeat, plus debet momenti habere apud nos Deus ipse, propter quẽ diligimus; quod quidẽ paulo inferius magis dilucidabitur: verax est, quia quãuis falli possimus in hominũ qualitate dignoscenda, in ratione tñ amãdi falli non possumus; sẽper enim propter Deũ diligẽdus est proximus, siue bonus, siue malus sit: pfecta demũ est, quia per hanc Deo maxime assimilamur, qui omnia diligit, & propter seipsum diligit. idcirco enim dicitur Matth. 5. Estote perfecti, sicut Pater vester cælestis perfectus est. sermo ibi de dilectione est. Ex his omnibus facile est hanc Dominicam sententiam intelligere.

ANNOTATIO. XXXVIII.

Præceptũ de diligendis inimicis, quomodo adimpleatur.

ADhuc sunt nonnulla eõsideranda pro maiori eiusdem sententiæ explicatione. Primo quidem ad implendum hanc inimicorum dilectionem multa spectare. vnum est non habere odio inimicum; qui enim odit eum, dilectioni maxime aduersatur: hoc tamen non sufficit, sed est alterum etiam necessariũ, nempe vt bene velimus ei; hoc est enim diligere; quod Dominus Matth. 5. expressit, dicens: Audistis quia dictum est antiquis: Diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum; ego autem dico vobis: Diligite inimicos vestros, quasi diceret: Non aliter erga inimicos, quam erga amicos vos exhibete, hos non solum habetis odio, sed bene eis vultis: sic cum inimicis facite, vt non tantum non odio habeatis illos, sed etiam diligatis. Vnde merito Hieronymus Matt. 5. reprehendit eos, qui dicebant sufficere, si non odio habeant inimicos, nam diligere impossibile est. Errarunt quidẽ in duobus: tum quia non satis est non odisse: tum quia diligere impossibile non est; nam præsto est semper auxilium gratiæ Dei, quo possit inimicus diligi, si homo, quod est sui arbitrij, simul Deo iuuante exhibeat. Nec etiam hęc duo semper satis sunt ad hanc dilectionem præstandam, sed necessarium est exteriora signa dilectionis dare, vt salutare, resalutare, sicut antequã inimicitiæ intercessissent, fieri solebat inter illos. Quod Dominus Matth. 5. significauit, dicens: Si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis, nonne & ethnici hoc faciunt? Hæc sunt, quæ ad dilectionem hanc exhibendam erga inimicos spectant. Secundo

aduer-

Inimicorum dilectio partim sub pcepto partim sub cõsilio cadit.

aduertẽdũ est, hanc Domini sententiam partim esse pręcepti, partim cõsilij; si cõsideremus quidẽ primũ, de non habere odio fratrem, aut inimicũ, nec ei velle malum, præceptũ est, quod probatur illo 1. Io. 2. Qui odit fratrem suũ, in tenebris est & 1. Io. 3. Omnis qui odit fratrẽ suũ, homicida est. Nomine aũt fratris, inimicos ẽt intelligi, res est manifesta. Secundũ vero, nempe diligere inimicũ, & ei bene velle, non semper præceptũ est: nã dũobus modis contingit diligere quẽpiã; priori quidem in generali seu vniuersali; qui enim omnes generaliter diligit, beneque eis vult, non excipiendo quemquam, diligit etiam inimicum; posteriori vero modo in particulari, quãdo distincte huic homini bene volumus. Si igitur dilectio in generali accipiatur, in pręcepto est semper; tenemur enim sic omnes homines diligere, eisque bene velle. quod si forsã quispiã inimicus noster est inter eos, à generali dilectione nostra non debet excludi. Dilectio vero in particulari perfectior est, nõ tñ in præcepto, sed in consilio est, nisi quando occasio se offert, ia qua inimico ex præcepto benefaciẽdũ est; tunc enim particularis affectus erga inimicum in præcepto est. Sicut ẽt diligere proximũ in generali, pręceptũ est, in particulari vero consilium, nisi occurrat occasio exhibendæ dilectionis in particulari.

Tertium autem, nempe signa dilectionis exhibere, aliquãdo præceptũ, aliquando consilium est. Sũt enim signa duplicia, quædam communia, quę nemini negantur; vt salutare salutãtes, salutare maiores, respondere loquentibus, & cætera similia, quæ etiã erga nõ amicos pręstamus, & hęc in pręcepto sunt, nec licet negare ea cuipiam eo titulo, quia inimicus est, nisi quando negantur ad correctionem, aut punitionem iustam; sicut pater filium delinquentẽ nõ vult admittere, nec salutantem resalutate, vt cõfundatur, & emendetur. sic Dauid. 2. Reg. 14. Absalonẽ à suo cõspectu eiecit. Particularia vero signa, qualia sunt conuersatio, conuictus, & quædam alia peculiaria amicorum signa, exhibere consilium est non

2. Reg. 14.

autem præceptũ, nisi aliqñ scandalũ graue sequatur si nõ exhibeantur, aut inimici saluti spirituali nocet priuatio taliũ signorũ, aut graue dãnũ tẽporale adfert; tũc enim præceptũ esset exhibere signa particularia. Hęc aũt lõgius pſequi nõ est instituti pſentis.

Tertio cõsiderandum est, Basilium reg. breuio. respon. 176. affirmasse præceptum diligendi inimicos esse naturale, quod ea ratione probat, quia naturale est benefactores diligere: at inimici benefactores maxime nostri sunt; per eos enim beatitudinem consequimur, dicente Domino: Beati estis, cũ maledixerint vobis homines, & pſecuti vos fuerint, &c. Hæc ratio Basilij non videtur satis accommodata: nam is non censetur benefacere alii, qui non habet intẽtionem bonam conferedi. inimicus autem non eo animo inimicus est, vt prosit, sed vt noceat; idcirco non est benefactor. Preterea, quia vtilitas, quã inimicus adfert, est ex parte illius, cui inimicus est, quia ille bene vtitur inimicitia eius, hoc autem non facit illum benefactorem, aliàs infirmitates, & mors, cæteraq; similia inter bona computarentur. Ea igitur causa non est probanda. Quod autem dicit, esse præceptũ naturale, cum distinctione recipiendum est; quantũ enim ad actum dilectionis, naturale pręceptum est; sunt enim inimici diligendi; at vero quantũ ad rationem dilectionis, & bona, quæ ex charitate velle debemus, nempe propter Deum ipsum; & bona spiritualia, & ad beatitudinem ordinata, supernaturale est; hæc enim sola fides manifestat. Dico igitur actũ ipsum, nempe amare, & quantum ad bona naturalia, & moralia, diligere inimicos, naturale esse pręceptũ, & obligans etiam gentes, & infideles; idq; philosophi quidã docuerunt; ratio autem ea est, quia naturale est proximum diligere, quia proximus est: cũ autem inimicitia non tollat hanc proximi rationem, diligi debet proximus, quamuis inimicus, sicut diligendus est pater, licet filio infensus, quia ratio paternitatis sẽper manet. Dicemus plura, qñ de rationabilitate huiꝰ pcepti paulo iteriꝰ tractabimus.

Præceptũ diligendi inimicos partim naturale partim supernaturale.

ANNOTATIO. XXXIX.

Appetitus dicit quo modo & quãdo non sit contra pceptũ diligendi inimicos.

SVnt alia quædam pro perfectiori explicatione eiusdem sententiæ notanda, primo quidem ex Anselmo lib. de similitudinibus capit. 162. non esse contra præceptum diligendi inimicos, si quis appetitu carnis ãpetat damnum inimici, quando non est rationis consensus; sentiunt enim quidam quandam turbationem in se, & auersionem inuoluntariam aduersus eos à quibus læsi sunt; nõ tamẽ ratione deliberata appetui tali adhærent, immo approbãt Dominicum hoc præceptum, sed adimplere desiderant, ac procurant benefacere inimico, & bene de illo loqui, cum oportet. Verba Anselmi sunt hæc: Licet appetitus meus carnalis damnum inimici appetat, non tamen hoc ore profiteri debeo, sed potius damnum eius plangere, & contra appetitum carnis meæ illius prosperitati fauere, illius damnum solũ verbo, si corde simul nequeo, demonstrare mihi displicere; nam si rationem consideramus, rectius agimus, quando Deo obedimus, quam faciamus, quando carnali voluptati consentimus; præceptum enim Domini est, vt inimicos diligamus. Si ergo eos affectuose diligere nequeo, quomodo carnalitatẽ meã ad amorem eorum flectere valeo? Tamen velle debeo me posse eos amare, & donec valeã hoc agere, verbũ, quod potestati meæ subiaceat, bonũ, & non malũ de illis promulgare; cũq; hoc ago, nõ mentior qñ dico me illos diligere, quoniam velle adiacet mihi, perficere aũt non habeo, condelector tñ Domini cõpcepto secũdũ rationẽ spiritus mei, vt eos diligã, quãuis corruptibilitas carnis mę repugnet; iã enim nõ operor ego illud, sed qđ regnat in me peccatũ, aliud enim est sẽtire, aliud cõsẽtire. Hęc Anselmus.

Secundo notandum est, non esse contra hoc dilectionis præceptum, si cui inimico velimus, & optemus aliquod malum temporale, non quidem, vt illi male sit, sed vt corrigatur, & emendetur à peccatis, & conuertat se ad spirituale bonum. Hoc docet Augustinus libro 1. de sermone Domini in monte capitu. 37. & ratio ipsa confitmat; hoc enim non est odio habere, sed potius diligere; nam & medicus corpori infert malum cum venam scindit, & cibos prohibet; non tamen odio habet infirmum, sed diligit, quia propter sanitatem ea facit, malumque temporale ad spirituale bonum assequendum non mali, sed boni rationem habet. None est etiam contra hanc dilectionem, si quis vni malum velit, & optet propter commuoe bonum conseruandum; licet enim desiderare pernicioſos quosdam de medio auferri, ne noceant multis. ita docet Augustinus libro 1. de doctt. Christiana. cap. 25. vt enim recte inquit, hoc non est odio illos habere, sed plus diligere bonum commune, quam priuatum, quod ratio ipsa naturalis faciendum monet; totum enim parti præferendum est: qui ergo malum alteri vult; quia

Quomodo liceat inimicis maledicere.

malum

malum illius est, & ob damnum ipsius, ille est, qui huic dilectioni aduersatur.

Plus fuit diligendi amici, quã inimici.

Tertio considerandum est hoc dilectionis præceptum, non auferre ordinem charitatis; nõ enim præcipit Christus nobis æqualiter diligere amicos, & inimicos; plus enim diligendi illi, quam hi sunt, quod recte docet Origenes hom. 2. in cantic. & Hieronymus lib. 1. contra Pelagianos. immo inter inimicos ipsos nõ est dilectio æqualis, vt idem Origenes hom. 3. in cantica notauit; plus enim diligendus est melior; præcipitur ergo dilectio, sed non æqualitas dilectionis, nec ordo ipsius erga diligẽdos aufertur. Quod etiam in benefaciẽdo intelligitur; plus enim indigenti inimico est benefaciendum, quam minus indigenti.

Dilectio inimici, latior, purior, & perfectior est quam dilectio amici.

Quarto considerandũ est, dilectionem amicorũ, & inimicorum, si inuicem cõferatur, esse latiorem, puriorem, & perfectiorem eã, quę erga inimicos ẽ. latior quidem est, quia qui diligit inimicum, diliget etiam amicum, non autem contra, cum multi amicos diligant, non autem inimicos, vnde Ambrosius serm. 12. in psal. 118. illud (latum mandatum tuum nimis) de dilectionis inimicorum præcepto interpretatur. Purior etiam est, quia qui inimicũ diligit, vere ob solum Deum diligit; non enim est alia ratio in inimico, propter quam diligatur: at qui amicum diligit, sępe non ob Deum tantum, sed etiam ob amicitiam, seu ob ea, quæ ad amicitiam inducunt, diligit. Perfectior vero est, non quidem ex parte obiecti, seu eius, qui diligitur; hac enim ratione perfectior est amici dilectio: sed ex parte subiecti, id est, eius, qui diligit: nam difficilius est inimicum diligere, maiorque conatus volũtatis necessarius est ad eũ diligendum, quam ad amicum, cum in illo diligendo sunt multa, quæ impediunt, & auertunt dilectionem. qua de causa perfectio in diligente maior est necessaria ad inimicum diligendum. quod quidem Scriptura testatur Matth. 5. Ad hanc enim dilectionem Christus exhortans, inquit: Estote ergo perfecti: sicut Pater vester perfectus est, quasi opus perfectionis sit diligere inimicum. Paulus etiam Rõ. 5. Commendat, inquit, Deus charitatem suam in nobis, quod cum inimici essemus, Christus secundum tempus pro nobis mortuus est. *Rom. 5.* Idem Doctores sacri tradũt; Augustinus enim in Enchiridio c. 73. & 74. affirmat diligere amicos esse incipientium, & proficientium; diligere vero inimicos perfectorum, nec homines peruenire ad hũc gradum nisi post multas orationes. Gregor. etiam lib. 9. moral. cap. 9. adducẽs illud Ierem. 15. (Si Moyses, & Elias steterint coram me, non exaudiam) dicit hos in exemplum fuisse adductos, quia inimicos dilexerãt, quasi id sit perfectorum. Bernardus etiã serm. feriæ 4. hebdomadæ sanctæ, interpretans illud Ioan. 15. Maiorem charitatem nemo habet, quã vt animam suam ponat qs pro amicis suis: Maiorẽ iquit, tu Domine habuisti, qui pro inimicis tuis animam posuisti. Constat igitur esse perfectiorem dilectionem inimicorum, & consequenter maioris meriti apud Deum, cęteris paribus, quam dilectionem amicorum. Dico autem cæteris paribus, quia potest fieri, vt dilectio amici vt multo vehementior, & à maiori gratia proueniens, quam dilectio inimici, sicque magis erit meritoria: tamen si pares sint in intentione, & ab equali gratia procedentes, tunc dilectio inimici maius habet meritum.

Benefacite his, qui oderunt uos.

COMMENTARIA.

NON solo affectu dilectio est exhibenda, sed etiam effectu: oportet ergo benefacere etiam iis, qui oderunt nos; debet enim plus posse apud nos bonitas, quam apud alios malitia; si qui enim odio uos habent, id est, male volunt nobis, his non solum velle bona, sed etiam facere oportet; non tantum temporalia, sed etiam spiritualia, si opus est, vt odientium corporibus, & animabus subueniamus. Hoc enim est opus perfectæ dilectionis, quando nos odientibus ea præstamus, cum indigent, quæ & diligentibus. Sicut igitur ad implendum Domini præceptum diligendi inimicos, oportet non tantum non odio habere, sed si mul etiam diligere, ita etiam in hoc præcepto, iis, qui nos oderunt, non solum non male facere, sed etiam benefacere debemus. Est autem præceptum vtilissimum, nam qui benefacit odio habenti, odium illius in amorem conuertit. Nam beneficia animos recipientium conuertunt, faciuntque, vt qui odio prius prosequebantur, postea summo diligant affectu, immo vt eos etiam pæniteat aliquando odisse.

ANNOTATIO. XL.

Dilectio non solo affectu sed etiam effectu est exhibenda.

BAsilius regul. breuior respon. 176. hanc Domini sententiam non de bonis temporalibus tãtum, sed etiam de spiritualibus intelligendam cẽset, vtroque enim modo est benefaciendum iis, qui nos oderunt; Verba ipsius sunt: Quoniam homo constat ex animo, & corpore, quod quidem ad animum attinet, eos, qui huiusmodi sunt, diligemus castigando, admonendo, & omnibus modis ad sanitatem reuocando: Quod vero ad corpus pertinet, beneficiis ipsos subleuando, cum aliqua re egeant earum, quæ sunt ad vitam necessarię. Hæc ille. Dilectionem autem non solo affectu, sed etiam effectu exihbendam exemplo Christi docet, & monet Paul. Eph. 5. Estote, inquit, imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationẽ, & hostiam Deo, quasi diceret: Christus affectu, & effectu dilexit nos; hoc enim est benefacere. Quod etiã ipsemet Christus Mat. 5. Dei exemplo, Diligite, inquit, inimicos vestros, & benefacite iis, qui oderunt vos, vt sitis filij Patris vestri, qui in cælis est, qui Solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos. *Ephes. 5*

Chrysostomus hom. 18. in Matthęum affirmat superiorem hunc gradum esse priori, plusq; esse benefacere inimico, quam ipsum diligere: quę quidem doctrina intelligẽda est cum limitatione: nam benefacere aliquãdo ex dilectione procedit, cum benefa-

cimus

cimus ei, quem diligimus, excitatq; nos dilectio ad bona præstãda dilectis, sic autem difficilius est bene facere, quã diligere, superiusque est illud, quã hoc, cum includat ipsum, & addat. Aliquando vero non ex caritate procedit, sed ex vana gloria, vt homo ostẽtet se, magnificeturque ab alijs, quasi perfectus, & liberalis, quippe qui inimicis benefaciat; aliquando etiã ex timore, ne lædatur ab inimico, aut ne ab alijs reprehendatur. aliquando ex ambitione, quia præstandit aliquid ab eo, cui benefacit; immo aliquando procedit ex odio, vt si quis benefaciat inimico, vt eũ confundat, aut vt eum peiorem faciat apparere; quo modo refert Augustinus serm. 158. quosdam existimasse licere benefacere inimico ea intẽtione, vt si in inimicitia perseueraret, grauioris æternę pœnę reus efficeretur, quod re vera est odio habere. Potest ergo beneficium exterius, non ex dilectione, sed etiam ex aliis causis prouenire; tũcque minus est benefacere, quam diligere, faciliusque est illud quã hoc; immo etiam si bono animo fiat: facilius enim inducitur homo ad benefaciendũ inimico, quam ad diligendũ, vt patet ex Anselmo in annotatione superiori citato in lib. de similitu. cap. 162. Quod etiam in simili quodam docet Gregorius hom. 17. in Ezechielem affirmans, facilius esse tolerare iniuriã exterius tãtũ, quã interius. Hac de causa in veteri testamento legimus beneficentiam erga inimicos expressam fuisse; non autem dilectionem, quia illa ĩ se facilior erat. Exod. 23. Si videris, inquit, asinum inimici tui iacẽtem, ne prætereas; nisi prius alleues illum. & Prouer. 25. Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, si sitit, da ei aquã bibere. Dominus igitur in hac sententia benefaciendum ex dilectione docet iis, qui oderunt nos, in eoque sensu vera est Chrysostomi doctrina.

An sit maius inimicum diligere quam ei benefacere.

Exod. 23.

ANNOTATIO. XLI.

ORigenes dialog. 1. de recta fide refert Marcionẽ abusum fuisse hac sententia, vt suã hæresim cõfirmarer; asserebat enim Deũ veteris testamenti esse alium à Deo noui testamenti; & hunc locum profe rebat, quia Deus in nouo testamento benefacere inimicis, & odio nos habẽtibus præcipit: at Deus in veteri testamẽto occidi iussit Amorrhæos, Hethęos, ceteroſque habitatores terræ promissionis. Eodem argumento vsus est Adimantus, vt refert Augustinus cap. 17. contra eundem.

In elucidationem autem veritatis, explicanda sũt duo, quæ in hoc Domini præcepto benefaciẽdi odiẽtibus nos, continentur, nempe nõ facere malũ, nec nocere illis, & rursus bene eis facere. Quod ad pri⁹ spectat, ille dicitur malũ alteri facere, qui quod malum putat, illi facit, vt noceat; sunt enim duo necessaria. vnum est, vt putet esse malum, qui enim alteri facit malum, sed ignorabat esse malum, putabatque esse bonum, ac ideo illi fecit, non dicitur malefacere ei: contigit enim inquit Augustinus Epist. 48. vt qui sibi videtur bene alteri facere, ei noceat. quod etiam docuit Ambrosius ser. 4. & 20. in psal. 118. fit enim, vt pater congreget diuitias filio, arbitrans se illi benefacere, quę tamen plurimum ei nocent. Suntque exempla plurima huius rei, tam in bonis temporalibus, quam spiritualibus, vt re vera noceãt, quę tamẽ bona esse putabantur. Is ergo dicitur malefacere alteri, qui quod putat malũ, illi facit. nec hoc satis est, sed vt animo nocendi illi faciat; qui enim alteri malũ aliquod facit, vt prosit, & maius adferat ei honũ, non malefacere dicitur, nec agit contra hoc præceptum. Vnde Paulus non dicitur fecisse malum illi Corinthio. 1. Corin. 5. quem tradidit Satanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fieret, similiterque qui correctionis, aut emendationis causa aliquod tẽporale malum infert ei, quẽ emẽdare tenetur, non agit contra præceptum hoc; sicque Augustinus Epst. 48. & Chrysosto. hom. 47. in Matth. tradiderũt. Rursꝰ, qui in aliorum exemplum, & emendationẽ vni, aut alteri malum debitũ infert, nõ aduersatur huic præcepto; quales sunt iudices, punientes fures, homicidas, ceteroſque criminosos: hi non transgrediuntur præceptum hoc, quia nõ vt noceant, sed vt communitatibus, & rebus publicis prosint, malaq; auertãt, ea faciunt. Sic excusat Augustinus lib. 22. cõtra Faustum cap. 79. Moysem, qui Exo. 32. plurimos morte affecit. Atque hoc pacto idem Augustinus respõdet Adimanto, in loco superius citato; nõ enim in nouo testamento prohibetur per hoc Christi præceptum malos, & sceleratos in propriam, aut aliorum correctionem, & emendationem punire. Rursus, nec aduersatur huic præcepto, qui inuasorem vim vi repellendo occidit, non enim hic malũ infert, vt noceat alteri sed vt se tueatur, quando aliter id facere non potest. Quamnis in hac parte aliter videtur insinuare Augustinus lib. 1. de lib. arbitr. c. 5. & Epist. 154. ad Publicolam, vbi laudat leges impune id facere permittentes, tamquam minus malum. At re vera non minus malum, sed bonum est, licet que inuasores repellere nun solum proprios, sed etiam proximorum, & si aliter non possunt repelli, occidere, vt vita propria, aut aliorũ ab iniustis aggressorib⁹ defendatur; quod docte tradit Ambrosius lib. 1. offici. cap. 36. vbi laudat Moysem occidẽtem Aegyptium illum in defensionem proximi, ne iniq; occideretur ab eo. His, & similibus exemplis constat, quid sit malefacere alteri, quique à ratione malefaciendi excudatur.

Præcepto diligendi inimicos, nõ solum eos lędere, sed eisdem benefacere iubet.

Exod. 32.

Vim vi repellere licitum.

Facile etiam est ex eisdem deducere, quid sit benefacere alteri: is enim benefacit, qui quod putat esse bonũ, facit, idque animo, & intentione benefaciẽdi, saltem non nocendi voluntate: sunt enim duo necessaria. vnum est, vt existimet esse bonum: cõungit enim quempiam alteri bonum facere, at ipse malũ putabat: ideoque faciebat: nam multi arbitrantur se obesse aliis, cum tamẽt prosint, sicut fratres Ioseph, qui existimantes damnum ei inferre, tradentes eum in Aegyptum, causam illi præstiterunt exaltationis, non tamen ob id benefeciſſe dicuntur, quia hęc non vt bona fecerunt illi. Sicut enim male facit, qui alteri facit, quod putat esse malum, etiam si verè bonũ illi sit; ita è contrario benefacit, qui quod bonũ credit, alteri exhibet, licet malum sit. Præterea opus est, vt animo benefaciendi faciat, aut saltem nõ nocẽdi. sunt enim, qui bona præstant aliis, nõ vt benefaciãt, sed vt maiora bona illis impediant, imitantes Dęmonem. de quo Augustinus in psal. 40. refert, eum cum non potuisset Christum expugnare vituperando, vt fecit per idolatras, tentasse id assequi laudando, quod per hæreticos effecit, qui Christum cõfitendo eius Euangelie aduersantur. Sic quidam minora bona procurant aliis, inuidia auiodio, vt ea sint impedimento, quominus maiora cũsequantur, hi non bñ, sed male facere dicendi sunt. Postremo notandũ est pro rei huius intelligentia, non tantum eum malefacere, qui malum infert alteri, sed etiam qui bonum impedit. Nec etiam tantum benefacere, qui bonũ facit alteri, sed etiam q malũ ab eo cõ auertit. liquet ergo quid sit benefacere.

ANNO-

ANNOTATIO XLII.

Quid sit odio habere, & de quadruplici odientiũ diuersitate.

EXplicandum consequenter est, qui sint hi, qui dicuntur odio habere aliquem, quibus benefacere præcepit Christus, odio autem habere, & diligere contaria sunt: sicut igitur diligere aliquẽ est bonũ illi velle, ita odio habere non aliud, quam malum alteri velle; illi ergo dicuntur odisse, qui maleuoli sunt, malumqque alteri exoptant. Quorũ multæ sũt differentiæ. Quidam odio habent alios ex causa; ij autem sunt, qui malum aliquod ab alijs receperunt, quo affecti, & excitati eos odio habent, ipsiq; malaexoptant; non quod liceat illis odio habere suos malefactores, sed quod hi digni sint odio, quantum est ex parte ipsorum: contingit enim vnum iniuste agere altero iuste patiente, vt docte notauit Anselmus lib. 1. cur Deus homo cap. 7. idque exemplo declarat illius, qui percutit illum à quo prius percussus fuit; is enim, qui prius percussit, iuste patitur, tamen qui percutit iniuste agit, quia non licet vindicare se. Quidã alij secundo loco odio habent sine causa, qui non prouocati ab alijs aliquo malo, eos odio habẽt; hi dicũtur odio habere gratis. Ioan. 15. Odio habuerunt me gratis. vbi Cyrillus lib. 10. cap. 32. eos dicit odio habere aliquem gratis, qui sine causa, cũ nihil mali ab illo acceperint, cum odio habent. Quidam alij tertio loco sunt, qui odio habent nõ solum sine causa sed etiam contra causam, quî nimirum oderũt illos à quibus diligũtur, aut bona acceperunt, quod pessimum est, & maximæ ingratitudinis argumẽtũ. de quibus Ioan. 10. dixit Dominus, multa bona opera ostẽdit vobis à Patre meo, ꝓpter quod horũ vultis me lapidare? de his etiam Augustinus psal. 7. interpretat illud, si reddidi retribuentibus mihi mala. retribuẽtes intelligi eos, à quibus bona receperat, quibus Dauid negat se mala reddidisse; de his etiam est illud psal. 37. qui tribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi. Quidam quarto loco sunt, qui oderũt sic alios, vt odio nullum sibi commodum quęrant, aut incommodum fugiant, quos Augustinus tract. 91. in Ioan. interpretatur dictos esse gratis odisse, similes dæmonibus, qui homines odio habent, nihil inde vtilitatis reportantes, nec quidquam mali proprij imminuentes. Omnibus his benefaciendũ est, nec distinguere debemus, sed quouis modo odio nos habeant, eos diligere, & bonis prosequi, nullumque malum illis inferre tenemur.

Ioan. 15.

ANNOTATIO. XLIII.

Quo differant inimicus, & odio habẽs.

SVnt autẽ nonnulla dubia, quorum resolutio hãc Dominicam sententiam perfectius elucidat. Primum est, quod sit discrimen inter inimicos, quos diligere præcipimur; & odio habentes, quibus benefaciendum est. Scriptura interdum hæc duo distinguit, & copulat, psal. 105. Dominati, inquit, sunt eorum, qui oderunt eos; & tribulauerunt eos inimici eorum, & psal. 54. Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique, & si is, qui oderat me, maligna locutus fuisset aduersus me, absc̃ondissem me ab eo. Luc. 1. Salutẽ ex inimicis nostris, & de mano omnium, qui oderunt nos. Est autẽ differentia, inimici enim dicuntur, qui non tantum odio habẽt aliquẽ, sed exterius profitentur se odio habere; vt enim amicus dicitur, qui nõ tantum interius bene vult alteri, sed qui etiam signis exterioribus eam bonam voluntatem explicat; ita etiam inimicus. Nomine autem odio habẽtis significatur, qui malum alteri exoptat, non tamen exterius profitetur hanc malam erga eũ habere holuntatem: vel quia non audet; vel vt magis noceat; quamuis signis quibusdam, & effectibus sæpe prodatur. Si vterque conferatur, peior est qui odio habet inimicũ idque in multis: tum quia non solum nocet, sed etiam decipit, dissimulat enim odiũ nec vult agnosci, nocetque vt inimicus, sed non profitetur, se velle nocere: tũ tum quia difficilius est cauere ab ijs, qui odio habent. vt enim inquit Augustinus l. 19. ciui. c. 5. prius nocent, quã agnoscant; tum etiam, quia huiusmodi solent magis odisse, grauiusq; nocere, quam inimici; augetur enim odium simulatione, minuitur propalatione, maiusque infert detrimentum, qui sub specie amici, aut odio occulto nocet, quia altetum impræparatum inuenit. Vterq; igitur tam inimicus, quam qui odio habet, malũ alteri vult, & exoptat, vterque etiam nocet, quando potest; sed discrimen est, quod ille exterius profitetur, quod habet in animo; hic vero non.

Quæ Dominus præcipiat inimicos diligere, & odientis benefacere.

Alterum dubium est, cur Dominus inimicos diligere, odio autem habentibus benefacere præceperit; Respondeo non sic esse hæc duo separãda, quasi nõ sint, qui odio habent, diligendi, aut inimicis non sit benefaciẽdum, cum vtrumque exhibere debeamus erga inimicos, & odio habentes, nimirum eos diligere, ac vtrisque, quando opus est, benefacere; inimicis enim benefaciendum esse docet Paulus Rom. 12. Si inimicus, inquit, tuus esurierit, ciba illum. Dominus autem hæc diuisit, quia inimici, cum exterius profiteantur odium suum aduersus alterum, in plurimũ non acceptant beneficia, immo ægre ferunt in eum statum se deijci, vt opus habeant inimici beneficentia, & quando necessitate non coguntur, contemnere inimicorũ beneficia solent, eaq. recipere dedignãtur: propterea Dominus præcipit diligere inimicos: hoc enim ipsi impedire non possunt, nemo enim valet alterius erga se remouere dilectionẽ, licet renuat accipere; si tamen indiguerit, & sibi benefieri nõ recusauerit, benefaciendum ei est. at vero, qui odio habent, facile acceptant beneficia, eoque magis, vt odium occultent, idcirco ijs benefaciendum dicitur. Adde hos, qui odio habent, facilius beneficentia ad benuolentiam cõuerti, quam eos, qui inimici sunt, cum horum odium sit manifestum, illorum vero occultum, seu nondum professione declaratum.

An benefacere odientibus, sit ꝑceptũ vel consilium.

Tertium dubium est, an benefacere tam inimicis, quã ijs, qui odio habent, sit præceptũ, an vero cõsilium? Respondeo non nocere, nec inferre damnũ eis, nec malum pro malo reddere, esse præceptum, sicut nec odio habere, bene autem facere si inimicus aut qui odio habet, in extrema, aut grauissima necessitate est, etiam esse præceptum, grauiterque peccat non tantum qui male eis facit, aut nocumentum infert, sed etiam, qui in grauibus, aut extremis necessitatibus non succurrit, cum possit, tam in necessitatibus animæ quem corporis; extra articulum autem necessitatis huius consilium est benefacere, & beneficia conferre inimicis, & odio habentibus, nisi ratione scandali, aut alicuius circumstantiæ interuenientis id fiat aliquando præceptum. Hæc latius persequi non est instituti præsentis.

Benedicite maledicentibus vbis.

COMMENTARIA.

IIs, qui nos verbo execrantur, seu maledicunt, cõtraria exhibere debemus, nempe eis benedicere, benepreçari, eos iaudare, & commendare. Hæc se adipleuisse Paulus testatus est 1. Corinth. 4, Maledicimur inquit, & benedicimus. Verbo autem maledicendi, non tantum maledictum, aut excratio, sed etiam conuitium, contumelia, cæteraque mala verbo illata significantur, sicut & verbo benedicendi, non solum beneprecari, sed etiam laudare, honorare, ac commendare indicatur. Sunt etiam & hi diligendi, eisque est benefaciendũ, sicut & inimicis, & odio habentibus. est etiam benedicendum, sed peculiari quadam ratione benedictio est istis exhbenda. vt Spiritus Euangelij contrarius ostendatur spiritui huius sæculi, & vt verbo benedictionis omnis inimici maledictio auertatur, & superetur.

Maledicere quid significet.

ANNOTATIO XLIIII.

QVod ad verba spectat, Tertullianus lib. 4. contra Marcion. hanc sententiam sic legit: (Benedicite ijs, qui oderunt vos) in eoqae sensu ipsam confirmat testimonio Isaię. eandem lectionem sequitur Augustinus li. aduersus Adimantum, c. 17. vbi sentẽtiam præcedentẽ (benefacite ijs, qui oderunt vos) legit, benefacite ijs, qui vos maledicunt. At vero communis lectio. tam Græca, quam Latina est, quã sumus interpretati. Quod autem ad rẽ pertinet; duo hrc sententia cõplectitur. vnũ est, ne maledicamus maledicentibus nobis, quod si his non est maledicẽdum, multo minus ijs, qui non maledicũt nobis. Alterũ est, vt ipsis benedicamus, & pona imprecemur. Hęc duo Petrus explicuit. 1. epist. c. 3. Non reddentes inquit, maledictũ pro maledicto, sed è contrario benedicẽtes. Paulus etiam Rom. 12. Benedicite: inquit, & nolite maledicere. Non est autẽ æqua ratio horũ duorũ: nã prius scilicet non maledicere; præceptum est, sicut etiã nõ malefacere. Quod Hieronymus in Apologia aduersus Ruffinũ asserit, & probat illo 1. Corinth. 6. Maledici, & rapaces Regnũ Dei nõ possidebunt. Eodẽ loco vtitur Origenes hom. 14. in Leuit. ad idem probãdũ, vbi in hoc peccatũ inuehitur multũ. At vero posterius non præceptũ, sed consiliũ est, non semper obseruandũ; vnde 1. Pet. 2. de Christo dixit: Qui cum maledicerẽtur, non maledicebat.

Non maledicere cuipiam p̃ ceptum est benedicere vero male dicentibus consilium.

1. Petri. 3.

1. Corin. 6.

Aduerte autem, sicut malefacere alicui est malũ inferre opere; ita maledicere est malum inferre verbo; multis autem modis accipitur. Aliquãdo improprie, vt, qui detrahunt alicui; aut conuitio, aut contumelia eum afficiunt, dicuntur maledicere, Vnde tales homines vocantur maledici; hoc tamẽ proprie nõ est maledicere alteri, sed potius mala dicere de altero; proprie autem est, cũ mala alicui verbo, siue interiori, siue exteriori imprecamur, quod dupliciter fit, aut sola voluntate, & desiderio, aut petitione, sicut sępe solent homines inuicem sibi maledicere; huiusque maledictionis Scriptura frequenter meminit. De qua maledictione, quæ fit per imprecationẽ talem, pulchre Gregorius lib. 22. mor. c. 6. explicans illud Iob: Non dedi ad peccandum gutur meum, vt expeterem maledicens animam eius, nc, inquit: Peccaret quippe, si hoc optare à Deo fieri, quod ipse facere, vel omnino non posset, vel si posset, minime decret: nã quia maledictionibus inimicum impetũt, quid aliud facere in illo Deum volunt, nisi quod ipsi facere aut nequeunt, aut erubescunt? Mortem nãque aduersario exoptant, quam etsi possunt inferre, metuũt, ne aut perpetrati homicidij rei teneantur, iniqui appareant etiam cum sint. Quid est ergo Deo dicere, Occide, quem odi, nisi apertis ei vocibus clamare? Hoc fac meo aduersario, quod me in illum facere, nec peccatorem decet. Hęc Gregorius. Fit etiam hæc imprecatio, non voluntate sola, sed etiam potestate, quãdo malum, quod verbo dicitur, opere infertur. sic Deus maledicere solet, maledixeritque terræ, & serpenti Gen. 3. solent etiã homines diuina potestate sic aliquando maledicere, quod Noe Gen. 9. fecit cum dixit: Maledictus Chanaan, seruus seruorum erit. & 4. Reg. 1. fecit Elias: Si homo Dei, inquit, sum. ignis descendat de cælo, & deuoret te, ac quinquaginta tuos. sic etiam Nu. 22. Rex Balac petebat, Vt Balaam malediceret populo, quando, dixit, Veni, & maledic Iacob.

Quid sit maledicere, & quot modis contingat

Iob. 13.

Genes. 3.

Genes. 9.

Num. 22.

His suppositis notãdum est, sicut non semper est prohibitum malefacere alteri (vti superius diximus: nam licet in vtilitatem hominis aliquando malũ inferre temporale, vt emendetur, & licet in punitionem eius ad aliorum emendationem malũ illi facere, sicut faciunt Iudices punientes sceleratos) ita etiam licet maledicere; imprecari enim malum temporale in correctionem hominis, non est prohibitũ, nec etiam in punitionem, quod fit zelo iustitiæ. hac via existimo excusari quosdam in Scriptura maledictione vtentes in alios; legimus enim Act. 23. Paulũ dixisse; Percutiet te Deus paries dealbate, cũque dictum esset ei, summum Sacerdotem Dei maledicis? Respondit Paulus, nesciebam esse eum summũ Sacerdotẽ. Hutc rationi posset quispiam opponere, sciebas ò Paule esse Iudicem, & hominem, cui non licet maledicere, nec conuitijs afficere, etiam si non esset summus Sacerdos. hæc oppositio tollitur sic: Paulus enim zelo iustitię tanquam Apostolus Christi, & auctoritate sibi data maledicebat illi, vtpote iniquę, & cõtra legẽ iudicanti, quod licebat illi facere, at non faceret contra summũ Sacerdotẽ propter fidẽ. dalũ, idcirco se ignorantia excusauit. Hac etiam via excusatur Petrus act. 6. quando maledixit Simoni, dicẽs: Pecunia tua tecum sit in perditionem. & Paulus etiam 2. Tim. 4. quando contra Alexandrũ Aerarium dixit: Reddat illi Dominus secundum opera eius. & Elias 4. Reg. 1. quando protulit: Ignis descendat de cælo, & deuoret te, Omnes hæ maledictiones zelo iustitiæ, & potestate iudiciaria in delinquẽte factæ sunt, quibus ẽt licebat malefacere. Illud ergo maledicere prohibitũ est, quod nõ iudicio iustitiæ, sed vindictæ liuore, aut odio procedit, qua ratione nemini est maledicendũ, nec ẽt ipsimet, qui nobis odio, & liuore maledicunt. Hec distinctio, & doctrina pulchre & docte traditur à Gregorio li. 4. moral c. 6. Quãdo aũt prohibetur maledictio, generaliter accipitur, siue proprie, siue improprie, sicq; maledicẽtibus est benedicẽdũ. Vnde hoc verbo, vt in cõmentario dictum est, non tãtum execratio, sed etiam cõtumelia,

Quãdo licet male dicere cui.

Act. 23.

Act. 6.

1. Tim. 4.

4. Reg. 1.

tumelia, conuitium, derractio, cæteraque similia cõ prehenduntur; in qua significatione dictũ est Exo. 28. Principem populi non maledices. Illud enim no
Exod. 28. tãdum est in Scriptura, quasdam esse sententias, quę videntur maledictiones, & non sunt, sed prophetiæ malorum, quę ventura sunt ijs, de quibus est sermo;
Ps. 68. tales sunt Psal. 68. Obsurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua, similes in Psalmis, & Prophetis leguntur plurimæ.

In maledictionibus animus intentio loquentis obseruanda. Postremo notãdum est vnum, quod docet Basilius Reg. breu. resp. 24. in Maledictione animum, & intentionem loquentis obseruandum esse: nam cõtin git, vt malum, quod quis alteri imprecatur; sit bonũ, at ipse malum reputat, & vt tale imprecatur, idcirco maledictum reputabitur, sicut etiam è contrario, qđ malum est, credi potest bonum, & tunc benedictio erit, quod etiam in superiori sententia notauimus. Verba Basilij sunt hęc: Omne verbum, quod eo animo profertur, vt ex eo contumelia, aut ignominia alter afficiatur, maledictum est, licet, verbum ipsum per se non videatur contumeliosũ, atque hoc manifestũ est ex Euangelio Ioã. 9. in ijs, quæ de Iudæis loquens ait: Maledixerunt ei, tu ex discipulis illius sis.

Et orate pro calumniantibus vos.

COMMENTARIA.

CAlumniantur ij, qui alijs falso crimina imponũt, quod verbis clarioribus Dominus expressit Matth. 5. dicens: Cum dixerint omne malum aduersus vos metientes, hoc enim est calumniari: impendenda ergo sunt calumniantibus dilectio, & si opus eis est etiam beneficia. Dominus tamen peculiare aliquid exhibendum consuluit, & monet, vt scilicet preces ad Deum pro illis fundamus, vt omnem vindictę affectum à cordibus remoueamus; calumnia enim maxime ad vindictam contra calumniantem prouocat, quam oratio penitus repellit; qui enim orat pro calumniantibus, eorum debitum, & illatam iniuriã vere condonat; perfectio etiam Euangelica in his demonstratur; quo enim plus excrescit malũ, eo magis charitas Christiana augenda. & exercẽda est; inimicitiæ enim multæ sunt, peius est odium, pessima calumnia; è contrario autem bona est dilectio, melior beneficẽtia, dilectioni coniuncta, optima vero oratio, quæ impẽditur ijs, qui grauiori malo nos afficiunt, minusque digni dilectione sunt.

ANNOTATIO. XLV.

Calumnia grane malum. CAlumniator quãtum ex se, grauius nocet, quã is, qui nocumentum temporale infert. Primo quidem, quia malum culpæ imponit, quod est peius malo temporali. Vnde Athanasius in Apologia ad Constantinum Imperatorẽ affirmauit calumniam grauius ferire, quam lapides. Secundo, quia scandalum aliorum in illo, quẽ calũniatur, excitat, ac si re vera crimẽ cõmisisset; qua de causa, vt docte notauit Gregorius lib. 8. epist. 45. ad Palladium, debet ille, qui calumnia affectus est, se defendere, & veritatem aperire, vt scandalum vitetur, quod & plurimi viri sancti fecerunt; nonnulli etiam Apologias conscripserunt, & Basilius magnus orat. de inuidia, calumnijs resistẽdm esse docet. Tertio, quia eius, quẽ calũ
Ps. 118. niatur, maxime, nõ solum corpus, sed ẽt animã, quã tum ex se est, perturbat, atque in progressu spirituali valde remorari facit, qđ Ambrosius ser. 18. in ps. 118. affirmat versũ illũ Dauid interpretans, (redime me à calumnijs hominũ, vt custodiã mandata tua.) Verba Ambrosij sunt hæc: Qui opprimitur calũnia, nõ facile põt custodire mandata diuina; tristitiæ necesse est, plerũq; aut timori cedat, & affligatur, vel metu calũniæ, vel dolore. Hæc ille. Sũt etiam exẽpla multorum, qui etiam si sanctitate eminuerint, calũnia tamen conturbati sunt animo, ex quibus vnum proferam Basilium, qui cum calumniam pateretur impositæ sibi hęresis, animo nimis percussus est, vt ipse testatur in Epist. 82. cuius inter alia verba sunt hęc: Ad hasce literas animatus, vt par erat, & ad tam inopinam, ac subitam immutationẽ animo perculsus, nec respondere quidẽ poteram; palpitabat enim mihi cor, lingua me destituebat. & plane patiebar, quod animo solet parum forti accidere. Dicendum enim quod verum est, & tamen venia dignum, deinde parum aberat, quin odium erga humanũ genus exorbitassem, suspectiq; mihi fuissent omnes hominũ mores, arbitrãti in natura humana nõ esse charitatis bonum, sed verba quædã plausibilia ad ornatum, & cultum eorum, quibus vti velis conflicta, affectum vero illorum secũdum veritatem nõ inesse cordi humano. Hæc, & alia Basil. Idipsum confirmat Salomon Eccles. 7. Calumnia, inquit, conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius. Ex quibus manifestum est, quantum malum sit calumnia. Hanc quidem, & multiplicem, & grauissimam passi sunt Christiani in primitiua Ecclesia, vt cõstat ex Tertulliano in Apolog. c. 16. & Eusebio li. 5. histor. c. 1. li. 8. c. 6. li. 9. c. 5. passi ẽt sunt, & patiuntur multi viri iusti ẽt nunc. Ideo merito Christus qualiter erga calumniatores nostros gerere nos debeamus, docuit dicens: Orate pro calumniantibus vos. Quã ratione prudentissime, ac sapientissime instituit faciẽdã propter multa pter ea, q̃ in cõmentario dicta sũt.

Primo quidem in remedium eorũdem, qui calũ- *Orare pro calumniãtibus iubemur multis de causis.*
niam patiuntur; optimum enim, ac efficacissimum est oratio ad Deum, cuius auxilium necessarium est maxime, nõ solum ad sustinendam patienter calumniam, sed etiam ad superãdam, & vt veritas ipsa manifestetur; hac enim oratione Susanna calumniam senũ euertit; oratio enim etiamsi fiat pro alijs, multum tamen efficax est apud Deum pro ipso orante. Quam doctrinam docet Gregorius hunc locum allegans lib. 35. moral. c. 7. vbi sic habet: Pro semetipso penitens tãto citius exaudiri meruit, quanto deuote pro alijs intercessit. Pl⁹ enim pro se valere preces suas efficit, qui has & alijs impendit; libentius quippe sacrificium orationis accipitur, quod in conspectu misericordis Iudicis proximi dilectione conditur. Quod tunc veraciter quisque cumulat, si hoc etiam pro aduersarijs impẽdat. Hinc est enim, quod magistra veritas dicit, orate pro persequentibus, & calumniantibus vos. Hæc ille.

Secundo, quia oratio plus prodest calumniatoribus, quam sola dilectio, quæ exhibetur inimicis, & quam beneficia temporalia, quæ præstatur odio habentibus: nam oratio impetrat à Deo calumniatorũ

corda conuerti,& eorum pœnitentiam ad salutẽ,sæpeq; euenit,vt hi diuina tacti virtute testimoniũ in se ipsos cõmutẽt,seq; mẽdacij,& calũniæ arguãt,qd oratio eorũ,q calũniã sustinuerunt. obtinuit. Vt enim apud Iudices huius sæculi multũ ꝓdest reo ad cõsequendã pœnæ remissionẽ,si pars læsa remittat,& oret ꝓ eo, sic & multo magis ꝓdest apud Deũ ipsũ.

Tertio iungitur oratio,vt intimetur licere exterius aduersus calumniatores insurgere non quidem illis malum inferendo,sed se purgãdo,ac veritatem, & innocentiam propriam tuendo in aliorum exemplum,vt paulo ante diximus.

Quarto,vt sic doceamus non solum non debere nos uindicare,sed nec desiderare à Deo vindicari, aut petere vindictam ab eo contra calumniatores, cum pro eis potius orandus sit Deus.

Non licet à Deo vindictã contra calumniantes exorare.

In cuius gratiam aduerte,quamuis vindicta sit re linquenda Deo,vt dicitur Rom.12.non tamen licere petere eam à Deo, vt probat August. in enarrat. psalm.78.immo si forsan Deus infert malum calũ-

ANNOTATIO XLVI.

Quid in orationibus pro calumniantibus sit petẽdũ.

INterrogabit quispiam;quid sit in oratione pro calumniantibus petendum? Cui respondeo, id esse petendum pro his,quod ex charitatis dilectione desiderandum est illis.quod quidem Augustinus ser. 59.de tempore,& Gregorius lib.34. mor. c. 16. explicant dicentes: Quid aliud pro inimicis orandum est,nisi hoc,quod Apostolus ait,vt det illis Deus pœnitentiam,& resipiscant à Diaboli laqueis, à quo captiui tenentur,ad ipsius voluntatem? Hinc infert Gregorius non esse orandum pro dæmonibus, nec pro hominibus damnatis,quia non possunt ad iustitiæ opera ab iniquitate commutari. Augustinus aũt li.21.ciu.c.24.eandem orationem faciendam pro inimicis docet,infertque nec pro malis Angelis,nec ꝓ damnatis orandũ esse;adiungit tamen simili ratione non esse orandum pro ijs,quos constaret in hoc sæculo esse reprobos,& igni æterno destinatos:nam Ecclesia orat nunc pro omnibus,quia non potest agnoscere,qui ꝓdestinati,qui vero reprobi existant.

Quomodo etiam pro reprobis orandum viuunt.

In hac parte mihi dicenda nonnulla videntur.primo non tantum illa petenda esse in oratione, sed ẽt temporalia,vt necessaria sunt ad spiritualia,quæque nobis ipsis volumus.Secundo,etiam si constaret alicui,calumniatores esse de numero eorũ,qui reprobi sunt,& æterno igni deputandi, adhuc orandum esset pro eis,dum sunt in hoc sæculo, quod ratio manifesta probat:nã si pœnitere eos posset, & ad gratiã admitti,& sacramenta petentibus ministranda sunt illis.ergo orandum esset,quamuis non esset petenda æterna salus pro eis,quia hanc cõsequi non possũt, supposito,quod re ꝓbi sint,sicut nec gratiam finalẽ, absolute tamen gratiam habere possunt,& pœnitentiam,& multa bona facere,& à multis peccatis cauere;sunt enim multi ex damnãdis pro tempore iusti, & Deo grati;hęc ergo habere cum possint, orandũ pro eis est,sicut etiam si indigerẽt temporaliter,subueniendum esset,& sacramenta ministranda. Longe ergo diuersa ratio est horum,& eorum, qui iam damnati sunt;hi enim nõ sunt capaces vllius ex prędictis bonis,hi vero sunt. Augustinus autem intelligendus est de ea oratione,qua vita æterna petitur ꝓ proximis;hæc enim non esset petenda pro ijs,qui reprobi sunt,si constaret eos esse tales,quia de lege ordinaria Dei eam consequi non possunt;hoc enim esset petere vt etiam si in peccato morirentur,salutem æternam obtinerent,quod quidem peti non debet.

An adultis dum pro calumniatoribus precepti vel consilio tenea-mur.

Quod si quis interroget,an sit hoc præceptũ, an consilium? Respõdemus eadem, quæ de dilectione dicta sunt,in generali esse præceptum; ab oratione enim nostra,qua pro omnibus oramus, non debemus excludere calumniatores, in particulari vero consilium est vtilissimum ob causas expositas.

ANNOTATIO XLVII.

Tria ex Scripturis obiciuntur contra superiorẽ Domini sẽtentiam.

AVgustinus serm.59.de tempore,tria obijcit cõtra hãc Domini sententiam,quam suis respõsionibus elucidat,primũ est,in Scriptura multas imprecationes cõtra inimicos inueniri,quale illud est psal.66.Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & cætera,quę ibi dicuntur.Huic respondet,Prophetas,quæ futura erant,prænunciare,non voto imprecationis,sed prophetiæ Spiritu.Hæc responsio vera est,quamuis,vti diximus in præcedenti Annotatione,sancti aliquando per modũ correctionis, & reprehensionis in illorum,quos arguunt, aut aliorũ vtilitatem vtantur malorum temporalium imprecatione,sicut & verbis,quæ conuitia videntur.

1.Ioan.5.

Alterum,quod Augustin⁹ obijcit,illud est, quod 1.Ioan.5. dicitur: Est peccatum ad mortem, non pro illo dico,vt roget quis.Igitur quando calumniatores peccatũ ad mortẽ peccant,non est orandũ pro illis.Respondet Augustinus peccatum dici ad mortem cum post agnitionem Dei per gratiam Domini nostri Iesu Christi, quisq; oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam qua recõciliatus est Deo inuidentię facibus agitatur.Hęc Augustinus.Quasi clarioribus verbis diceremus, quando quispiam ad niatori, aut ei,qui nos malo efficit, vindictamue sumit de illo,non debemus gaudere; quod eodem loco tradit Augustinus,docens licere quidem gaudere de iustitia Dei,sed non de vindicta, & malo proximi,sicque interpretatur illud psalm. 57. Lætabitur iustus,cum viderit vindictam.Gregorius etiam lib. 22.moral.cap.6.lætandum dicit de Dei iustitia, & de fructu aliorum,non tamẽ de malo proximi,quatenus illi malum est,nisi qua parte malum temporale proficit ad bonum spirituale consequendum. Sic enim est bonum velle illi,vt supra diximus.Nec hęc tantum satis sunt,sed etiam orandus est Deus, vt remittat calumnianti culpam,& cor eius conuertat,sicut fit pro illis,qui non sunt nos calumniati.

Non adultis dum pro calumniatoribus precepti vel consilio tenemur.

cui,calumniatores esse de numero eorũ,qui reprobi sunt,& æterno igni deputandi, adhuc orandum esset pro eis,dum sunt in hoc sæculo, quod ratio manifesta probat:nã si pœnitere eos potest, & ad gratiã admitti,& sacramenta petentibus ministranda sunt illis.ergo orandum esset,quamuis non esset petenda æterna salus pro eis,quia hanc cõsequi non possũt, supposito,quod re ꝓbi sint,sicut nec gratiam finalẽ, absolute tamen gratiam habere possunt,& pœnitentiam,& multa bona facere,& à multis peccatis cauere;sunt enim multi ex damnãdis pro tempore iusti, & Deo grati;hęc ergo habere cum possint, orandũ pro eis est,sicut etiam si indigerẽt temporaliter,subueniendum esset,& sacramenta ministranda. Longe ergo diuersa ratio est horum,& eorum, qui iam damnati sunt;hi enim nõ sunt capaces vllius ex prędictis bonis,hi vero sunt. Augustinus autem intelligendus est de ea oratione,qua vita æterna petitur ꝓ proximis;hæc enim non esset petenda pro ijs,qui reprobi sunt,si constaret eos esse tales,quia de lege ordinaria Dei eam consequi non possunt;hoc enim esset petere vt etiam si in peccato morirentur,salutem æternam obtinerent,quod quidem peti non debet.

ANNOTATIO XLVII.

Euangelium conuersus est & per id iustificatus;postea retrocedit,& odio concepto ipsũ impugnat,quasi peccatum cẽset Augustinus perpetrasse illum Alexandrum Aerarium,cõtra quẽ Paul. 2. Tim. 4. loquẽs ait:Multa mihi mala ostẽdit,reddet illi Dominus secũdũ opera illius. Tũc fatetur Augustinus ꝓ talibus,ẽt si calũniatores sint,orãdũ non esse;vtitur que testimonio Pauli,qui nec pro illo Alexãdro orauit.Ad sententiã autem Domini,qua iubemur orare pro persequentibus,& calumniantibus nos,respondet esse intelligendam,quãdo nõ habent peccatum graue persecutione,& calumnia,quale est illud,qd ad mortẽ dicitur. Hæc Augustini responsio non videtur probãda;si enim homo potest per Dei gratiã etiã huius peccati pœnitentiã agere,& veniam impetrare,Christusq; pro omnibus satisfecit,non video, cur nõ debeat homo orare pro talibus hominibus:ꝑ sertim qa viatores sũt,& tenemur eos diligere.Nec Ioannis testimonium cõuincit nos,Augustini sententiæ consentire; non enim dictum est:Dico,vt nõ roget quis;sic enim oratio prohiberetur pro peccante peccatum ad mortem,sed dicitur(non dico,vt roget quis) id est pro peccante non ad mortẽ, dixi vobis,

vt

vt rogetis cum fiducia,& quasi vos certos faciẽs de impetranda vita pro eo:at de peccante ad mortẽ nõ sic dico, vt rogetis, quia impetrationẽ nõ promitto, *Apoc.6.* nec de ea vos certos facio, non tamen propterea nõ est orãdũ pro eo, multa de huius loci intelligẽtia scripsi supra, cũ de peccato in Spiritũ sanctũ egissem de peccatũ ad mortẽ, & q̃ sit huius loci intelligẽtia diffuse explicui, idcirco nũc à pluribꝰ scribẽdis abstineo.

Tertium quod Augustinus obijcit, est illud Apocalyp.6. vbi martyres orare Deum dicuntur contra suos persecutores, & calumniatores vindictam: Vindica, inquit, sanguinem nostrum Domine. huic respondet Augustinus, eos non orare vindictam contra homines, sed contra Regnum peccati, quod in ipsis est, vt scilicet idololatria euertatur, & tollãtur scelera. Euertitur autem, & destruitur regnum peccati partim correctione hominum, vt caro Spiritui subijciatur, partim deprauatione hominum perseuerantium in peccato. vt ita ordinetur. vt iustis regnãtibus cum Christo molesti esse non possint. Hoc autem potius est orare pro hominibus. Diximus autem in præcedenti Annotatione nonnulla de hoc.

Et qui te percutit in maxillam vnam, præbe illi & alteram.

COMMENTARIA.

POsita charitatis documenta nemo seruabit, qui humanæ patientiæ virtute nou pollet, idcirco eius etiam documenta proponit; quæ tanta esse debet, vt non solum illatas iniurias sufferamus, sed ad eas, quæ non inferuntur, sustinendas parati simus: Siquis, inquit, te in maxillam vnam percusserit, alapam dando, non tantum eam patienter feras, sed etiam præbe ei & alteram maxillam, vt aliam alapam incutiat. Non quod semper actu corporis offerri maxillam alteram suos Christus velit, sed vt eo sint animo, quod si eam inferat eis quispiam, patienter illam sustineant, primamque se non inuitos tulisse demonstrẽt; & si ad percutientis spirtualem salutẽ actu offerre fuerit necessarium, id faciant. Hoc enim est charitatis perfectæ argumentum, & opus.

ANNOTATIO XLVIII.

Quomodo iuxta Patrũ sententiã verba hæc Christi sint intelligẽda.

OPponebant Manichæi hanc Domini sentẽtiã, vt probarent in Euangelio non licere bellum, referente Augustino li.22.contra Faustum ca.76.di ceebant enim, Dominũ dixisse nõ resistere malo: sed si quis pescusserit te in vna maxilla, præbe ei alterã. Augustinus respondet, non actu corporis, sed animi præparatione maxillam præbendam Dominum præcepisse, cũ qua animi præparatione potest homo eũ à quo patitur, corrigere, & bellũ etiam contra hostes genere, & c.79. probat multis rationibus eã sententiam sic intelligendam. Ipse etiã Augustinus lib. de mendacio, ad Consentiũ c.15. eã intelligentiam exẽplo Chri, & Pauli confirmat, vbi inter alia multa dicit sic; Exemplũ patientiæ nullũ, quã ipsius Domini potentius, & excellentius inuenimus, at ipse cũ alapa percussus esset, non ait, ecce altera maxilla, sed ait, si male dixi, exprobra de malo; si autẽ bene, quid me cædis? Vbi ostendit illam præparationẽ alterius maxillæ in corde faciendã. Quod etiã Apostolus Paulus vtique nouerat: nã & ipse cũ esset alapa percussus ante Pontificẽ, non ait: Percute maxillam alterã, sed Percutiet te, inquit, Dominus, paries dealbate, & tu sedes iudicare me secundũ legem, & contra legẽ iubes me percuti? altissima intuens Sacerdotiũ Iudæorũ iã tale factũ fuisse, vt nomine forinsecus niteret, intrinsecus autẽ luteis cõcupiscentijs sorderet. Quod trasiturum esse vindicta Domini videbat in Spiritu, cum illud diceret. Sed tamen cor paratum habebat non solum ad alias alapas accipiẽdas, sed etiam quælibet pro veritate patiẽda cum eorum dilectione, à quibus illa pateretur. Hæc Augustinus. Ambrosius etiam serm.10.in Psal.118. in eo sensu explicat hanc sentẽtiam, cuius verba hęc sunt: In Euangelio Dominus Iesus docens virtutem, atque insigne patientiæ ait: qui te percusserit in maxillam, præbe ei alteram. Vult enim Discipulos suos, & iniuriarum esse patientes, nec referire facile; nedum potens ferire faceret iniuriam, iudicium humilitatis exhiberent. Patientia enim humilitatis indicium est. Hæc ille. His autem addendum existimo non sẽpet in solo præparatione cordis, & animi, sed etiam in præparatione corporis prębendam esse maxillam alteram, tum quidem, vt nõ nos defendamus cõtra percutere volẽtem, seu iniuriam inferentem, quod alijs verbis Rom.12. Paulus monuit dicens; *Rom.12.* Non vos defendentes, sed date locum iræ; tũ etiam vt actu offeramus, si id ad proximi salutem, & cõuersionem necessarium iudicauerimus. Hæc Christus, & Paulus fecerunt; quãuis enim persecutores suos reprehẽderũt; non tamen se subduxerunt, quinimo si illi adhuc alapas inferre voluissent paratos animo & corpore eos inuenissent, quod est maximæ perfectionis argumẽtũ. Hoc idem Ambrosius in eodẽ loco explicuit; subiunxit enim hęc: Dabit percutiẽti se maxillã, vt nõ se subducat iniurię. nec declinet cędis dolorem, sed percutienti se maxillam offerat. vtrumque intelligi potest, siue ei qui percutere incipiat, siue ei, qui iam percusserit, vt illud Euangelicum impleatur, qui te percusserit in maxillam, præbe ei alteram. Hæc Ambro. Hoc idẽ Chrysostomus hom.18. in Matt. tradit, inquit enim: Propterea eum, qui palmis cęditur, nõ modo prohibuit irasci, sed etiam percutientis iram exsaturare præcepit, vt ne primam quidem iniuriam sustinuisse videretur innitus. Hæc ille Nota pulchram rationem, ne videretur primam alapam inuitus sustinuisse, voluit Dominus suos nõ se subducere cęteris. Addit etiam Chrysostomus; Non modo, inquit, percussum quiescere iuber, sed è cõtrario honorare cædentem aliamque ibi prębere maxillam. Hæc ille. Hoc idem Hilarius can.4.in Matt. docet, vbi sic habet; Nõ solũ ab iniquitatibus nos abesse Euangelia præcipiũt, verum etiã, vlciscendæ iniuriæ exigunt dissimulationem: nam accepta alapa maxillam alterã iubemur offerre. Hęc ille. Nota verbũ dissimulacionem) nõ enim perfectè dissimulat acceptam iniuriam, nisi qui alterã maxillẽ offert, immo idem Augustinus Epist.5. ad Marcellinam hoc idem fatetur, vbi explicat sensum huius Dominicę sentẽtię, asserit enim semper debere animo nos esse præparatos ad patienter sufferendam iniuriam qamcumque illatã, & qui vnam acceperit, quando iudicauerit vtile esse ad conuersionem, & vtilitatem spiritualem

percussoris, præbere sinistrã, id est se offerre paratũ nouã susciperе iniuriã, tũc ẽt p̃bere sinistrã. Nõ igit̃ sẽper sinistra est offerẽda actu corporis, nisi qñ salu ti pcussoris id expedire videbitur qa cõfundetur, & resipiscet; semper tñ debet esse præparatus animus: Quod ergo animi est semper est, quod corporis est, nõ semper, sed qñ expedire iudicabitur, & prodesse põt, quod Ambros. orat de obitu Valẽtiniani docet; inquit enim sic: Qui te percuserit in maxillã, p̃be ei & alterã, eo quod in dolore sit patiẽs, vt pẽniteat ver berãtẽ. de hoc ẽt sequẽti Annotatione plura dicem⁹. Recte aũt Isidorus Pelusiotes li. 1. Epis. 98. põderat hãc sẽtẽtiã: Si verbis, inqt, vulneratus es, & in iracũ diam prorupisti, qua nam modo pcutiẽti vnã maxil lã prorriges alterã: Notat aũt Chrysostomus hom. 38. in Matt. pcussione maxillæ quãcũq; iniuriã signi ficari: Verba ipsius sunt: Hoc dicit, nõ ad hãc vnã tã tummodo imperãs patiẽtiã, sed in omnibus quoque alijs ad tolerãtiã malorũ erudiens. Sicut enim cũ di cit, qui fratrẽ suũ fatuum vocat, reus erit gehẽnę, nõ de solo isto ꝓnũciat. dicto, ised de omni maledicto: ita hic quoq; non tantũmodo palmis cęsi fortiter se ramus, iubet; sed vt quodcũq; nobis fuerit illatũ, absque vlla cõturbatione patiamur. Propterea ibi extremã elegit iniuriã, & hic faciei verbetationẽ locauit, quod certe maxime exprobrabile, & p̃cipue esse iniuriosã solet. Hęc ille. Notat. ẽt ibidẽ Chrysostomus hoc Dominicũ documẽtũ nõ solũ ad vtilitatẽ eius, q patit̃ iniuriã, sed ẽt eius, qui infert, ꝓtinere; nã q patitur, nihil graue existimabit sustinere, cum sit paratus adhuc nouã recipere iniuriã; pcussor aut̃ pudore suffundet̃, nec ictũ fm infert, ẽt si omni fera ꝓr⁹ immanior existat, immo plurimũ ẽt prioris pænitebit, nihil enim ita lędentes coercere, vt patiẽtia modestiaq; lęsorũ, nec secuturũ modo coercet impetũ, sed p̃cedẽtis exigit pęnitẽtiã. Quinimmo, familiares facit, & ex iimicis amicos; sicut è cõtrario vltionis exactio deteriores facit, & irã ad mai⁹ inflãmat̃ cẽdiũ, malo in vlteriora ꝓgrediente. In sequenti aũt Annotatione perfectius Domini sẽtẽtia explicatur.

ANNOTATIO. XLIX.

Quare apud Matthæũ dexteræ mẽtio fit, non apud Lucã.

APud Matthæum hanc Dominicam sententiã aliter legimus, nẽpe: Si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe ei & alteram; apud Lucam vero dexteræ nõ fit mentio. Quamuis Augustin. li. 1. de sermone Domini in monte ca. 35. asserat multa exẽplaria Latina se vidisse, in quibus in Matthæo non legebatur (dexterã) fatetur tamẽ in Grẽcis, quibus maior fides adhibenda est, legi (dexterã.) qui existimant hunc sermonem eũdem esse cũ illo, quẽ Matthæus refert, facile respõdere possunt, Lucã omisisse illud (dexteram) quod supplendum est ex Matthæo; sẽpe enim vnus Euãgelista prætermittit, quæ alius narrat, idq; fateor, tñ non cẽseo, vti supra dixi, hanc sententiã esse eãdem cũ illa Matshæi, sed Christum protulisse vtranq; semel in monte, quod refert Lucas. in priori sermone appositum est nomen (dexterã) in posteriori vero non. Quod quidẽ qua de causa sit factũ, explicabitur, si prius vni dubio satisfactũ fuerit, hoc aũt tale est: nam videbatur dicendum, qui te percusserit in maxillã sinistram, præbe ei & dexteram: nã percutit, manu vtitur dextera, tãquã fortiori, dexteræ aũt manui percutientis respondet maxilla sinistra percussi, vt facile est vnicuique intelligere; si enim alapa impingatur dexteræ, necesse est leuiorẽ esse, quã si sinistra percuteretur, quia in sinistrã percussi facilior est, & fortior est ictus ferientis. Origines li. 4. de principijs c. 2. hoc argumento vtens, probat verba hæc Saluatoris nõ esse iuxta literã intelligẽda, qa tuũc oportebat dicere, si quis te percusserit in sinistrã, p̃be ei dexterã. Idẽ ẽt dicit Augustinus epist. 5. ad Marcellinũ, vbi quid per dexterã significet interpretatur, nimirũ, vt is sit sensus: si quis in te meliora fuerit pſecutus, & inferiora ei p̃be, ne vindictę potius quã pœnitentiæ studẽs, cõtemnas ęterna pro tẽporalibus, tamquã dextera pro sinistris. Hæc ille.

Auctoris sententia.

Mihi tamen non improbabiliter aliter dicendum videtur, nẽpe minorem iniuriam significari percussione dexteræ, maiorem vero sinistrę. Voluit quippe Dominus ita suos ad iniurias susciendas esse paratos, vt vna illata, non solum alteram similẽ, sed etiã maiorẽ sustinerent, idcirco prius meminit dexteræ, quia minor, ac leuior est alapa, quæ infertur dexteræ, vti dictum est; posterior vero sinistræ, quia alapa hæc grauior est, vt sit sensus: Si quis tibi iniuriã intulerit, non solum eam feras; nec solum ad alteram similem recipiẽdam sis paratus, sed etiam ad maiorẽ. Hęc etiam est causa, cur nõ dictum est: Si quis te percusserit in dextera semel, præbe eam illi iterum, sed dixit, præbe ei alteram, nempe sinistram, in qua grauior est percussio; nec incœpit à sinistra, dicendo: Si quis percusserit in sinistrã, quia sic minus erat, quod suadebat, quam quod ille passus erat: sed incœpit à dextera, qđ minus est. Verba subiũcta à Matthæo eũ indicant sensum; nam dicit: Si quis te angariauerit mille passus, vade & alia duo, nempe duo alia mille, quod maius est quam primum, vt Hilarius, & Hieronymus interpretantur; sic etiam in præsenti sentẽtia, si percussus fueris in dextera, præbe sinistram, quod grauius est: nam in percutiente dextera fortius agit, in patiẽte sinistra grauius percutitur iuxta hãc doctrinam, quam legitimam existimo, dicẽdũ, Christum in priori sententia expressisse dexterã, quia præcipue Apostolis, ac Discipulis loquebatur, quos ad perfectionis culmen instruebat; at verò nunc apud Lucã nõ meminisse dextræ, quia turbis loquebatur, qùibus satis erat, quod perfectum erat ttadere, licet, non esset perfectissimum. Quod si quis contendat ẽt apud Lucam supplendum esse illud (dexteram) eadẽ doctrina accommodanda est etiam huic sententiæ, quæ & illi, quam refert Matthæus.

Supereſt autem vnum explicare, an hęc sententia sit pręceptum, an consilium. Et quidem quo ad illud qnod de illata iniuria nemo vindictam sumat, pręceptum est: quo ad vero alterum, quod prębeamus nos paratos suscipete nouas iniurias, nec nos defendamus, qñ saluti spirituali percutientis, & iniuriã inferentis id necessariũ est ẽt est p̃ceptũ; qñ vero non est necessariũ, sed vtile, consiliũ est, debet tamen quilibet paratus esse iniuriã potius nouam sustinere, quã se de suscepta vindicare; hoc enim præceptum est.

Et ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere.

COMMENTARIA.

NOn tantum ad iniurias sustinendas Euangelica patiẽtia se extendit, si charitatis Christianæ perfectio tenenda est, quod in præcedenti sententia explicatum est, sed etiam

ad

ad dãna rebus exteriorib. illata: Si quis, inquit, tibi vestimentũ, seu palliũ aufert, non solũ non id prohibeas, sed nec si simul tollat etiam tunicam, quæ sub pallio est, eamque iacturam potius feras, quam contra propriam, aut proximi dilectionem, & charitatem debitam, aliquid committas, aut vindictam sumendo, aut eius spiritualem salutem contemnendo, aut tibi spirituale detrimentum, & nocumentum efficiendo.

ANNOTATIO. L.

Diuersa est hęc sententia ab illa, quã Matthæus tradit.

APud Matthæũ habent hęc duo verba, vestimẽtum, quos ibi dicitur palliũ, idẽ tamẽ est Græcũ nomẽ hic, & illic; atq; tunica. illud vestimentum exterius, hoc interius est; tamen duplex est discrimẽ vnũ, q̃ Matthæus prius meminit tunicæ, posterius pallij: Lucas vero prius pallij, posterius tunicæ. Alterum, quod apud Matthæum non est sermo de quacunq; ablatione, sed de ea, quæ fit per litẽ & iudiciũ, dicitur enim: Si quis voluerit tecũ iudicio cõtendere, et tollere tunicam, relinque & pallium; at Lucas de ablatione, quæ fit per vim, loquitur. Vnde & verba Græca diuersa sunt. Hinc soluitur dubium quod quidam excitant, quomodo Matthæus meminit prius tunicæ, quam pallij, cũ hoc facilius tolli possit. legitima respõsio ea est, ibi sermonẽ esse de ablatione, quę fit lite, & iudicio, quæ fieri potest, & de tunica, & de pallio æquali facilitate: at Lucas de rapina loquẽs prius refert palliũ, quod facilius rapitur. Hinc facile intelliges non esse eandem sententiam hanc, & illam; vti enim diximus, hæc in montis descensu, illa in monte ipso pronũciata fuit, vt recte notauit Euthymius Matth. 5. in explicatione illius sententiæ.

Supiores sẽtẽtiæ sẽ sus magis expẽditur.

Quod autem ad sensum huius sententæ spectat, notandum est, olim gentes præcedentem percussione maxillæ, & hãc sententiam de pallio, & tunica opposuisse Christianis contra Euãgelium, quasi ea doctrina reipublicæ moribus esset contraria: Nã quis inquiunt, tolli ab hoste aliquid patiatur, vel Romanæ prouinciæ deprædatoribus nõ mala velit iure belli reponere? Ita refert Augustinus Epist. 5. ad Marcellinum, qui multis verbis huic obiectioni satisfecit, ostẽditque his Dominicis documẽtis hoc significari, potius esse maxillam alteram percutienti offerendam, & auferenti tunicam, & pallium relinquendum, quam vindictã sumere de eis, qui hęc mala inferunt. Præterea, quando hæc necessaria sunt, & ad eorum conuersionem, vt boni fiãt, & ad concordiam reuocentur, esse etiam præstanda. Adde quando ipsorum patiẽtium vtilitati spirituali sic consulitur, esse etiam exhibenda. sic interpretatur Gregorius lib. 21. mora. c. 8. de relinquendo enim pallio loquens, ait. Exteriora despicienda, vt valeãt interna seruari; melius enim est pati incommoda temporalia, quam spiritualia nocumenta, vti ipsemet Augustinus lib. 1. de serm. Domini in monte cap. 21. docet. hæc enim documenta tendunt ad charitatis, & dilectionis, tam proximi, quam propriæ perfectionem. quando autem hæc non interueniunt, non sunt actu exhibẽda, sed animi sola præparatione. Vnde nec bella prohibentur, nec defensio rerum ab hostibus, & prædonibus, qui peiores fierent, quia sic maior copia, & facultas eis fieret præparandi, & nocendi.

Omni autem petenti te tribue.

COMMENTARIA.

POst dilectionem, ac patientiam, misericordiæ documenta tradit: Omni petenti te tribue, id est, ne disceptes, nec respicias, an petens sit amicus, an dignus, an gratus, an ingratus, aliasue circumstantias, sed indigentiam illius solam respicito, quam petendo repræsentat. Omni igitur petenti da. Non iubet vt omnibus, seu singulis petentibus demus, multi enim id præstare non possunt, sed vt petentium, & indigentium qualitates, & conditiones non discernamus; sed quibus possumus, omnibus demus. Non tantum eleemosynam, seu pecuniam hæc sententia complectitur, sed etiam quodcumque officij genus, quo alter indiget, siue sit auxilium, siue fauor, siue consilium, petentibus enim ea, quibus opus eis est, tribuere debemus.

ANNOTATIO. LI.

Verba hęc: Omni petenti te tribue, de omnibus-ne absolute, an solum de indigentibus intelligenda.

TErtullianus lib. 4. contra Marcion. hanc sentẽtiam etiam ad non indigentes extẽdit: Omni, inquit petenti te dato, vtique indigẽti, vel tanto magis indigenti, etiam & abundanti. Hæc ille. Verius tamen est de petentibus indigẽtibus, aut opus habentibus intelligendam esse. vnde Cyprianus lib. 3. ad Quirinum ca. 1. hac sententia eleemosynæ generalitatem commendari dicit, vt nemini petenti eam negemus. Euthymius vero Matt. 5. similem interpretans sententiam, adiungit, iuberi etiam nõ dijudicare dignum ab indigno, eo enim quod petit indignus est, qualiscumque sit: nã & Deus omnia ad vitæ sustentationem æqualiter cõtulit omnibus hominibus, bonis, ac malis, fidelibus, ac infidelib. Pulchre etiã Gregorius Nazianzenus in oratione funebri in laudem patris, quæ est decima, hãc doctrinam tradit, verba illa Isaiæ interpretans: Vinculũ, inquit & electionem tollens, hoc est, vt quidem interpretor, tenacitatem, & explorationem eius, qui accepturus est, sit ne videlicet dignꝰ, nec ne; ac murmuris verbum cum largitione. Quod quidem plerisque accidit, qui tribuũt quidem, verum hoc non adijciunt, vt prompte, ac libenter tribuãt, quod quidem maius, ac perfectius est, quam præbere; multo enim satius est ab eos qui digni sũt, indignis quoq; largiri: quam dum metuimus, ne de indignis bene mereamur, dignos etiam beneficio fraudare. Hæc ille. Augustinus autem in Psal. 202. huic sententiæ, Omni petenti te tribue, opponit illud Ecclesiast. 12. Da bono, & noli recipere peccatorẽ. Videtur enim contrarium. Cui obiectioni respondet, dãdum esse hominibus etiam iniquis, non vt iniquis, sed vt homini-

minibus,& indigentibus: illi autem dant, vt iniquis qui ad iniqua dant opera, vt qui impendunt pecunias histrionibus, & meretricibus, & similibus in mala eorum opera, hoc enim est, quod in Ecclesiastico prohibetur. Eandem oppositionem refert Gregorius part. 3. pastora. admonit. 21. respondetque his verbis: Panem suum, & vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia pro eo, quod iniqui sūt impendit. Vnde & nonnulli huius mundi diuites, cum fame crucientur Christi pauperes, effusis largitatibus nutriunt histriones. Qui vero indigenti etiā peccatori panem suum, non quia peccator, sed quia homo est, nimirum nō peccatorem, sed iustum paucperem nutrit, quia in illo non culpam, sed naturam diligit. Hæc ille.

Marcion. contra Euangeliū calumnia explodi-tur.

Tertullianus lib. 4. contra Marcion. refert blasphemiam huius hæretici, arguebat enim Christum quod omni petenti dari iusserit, ipse vero Iudæis petentibus ab eo signum negauerit. Quam autem iste hæreticus errauerit, multipliciter possumus ostēdere. primo quidem Christus loquitur de petentibus ob indigentiam, & Iudæi illi non indigebant: nam insignia, & plurima iam miracula acceperant, quibus potuissent, & debuissent credidisse Christo. Secundo non ad subleuandam indigentiam petebāt, etiam si indigentes eos dicamus, sed ad incredulitatem suam confirmandam; tentātes enim petebant: non ergo illis dandum erat. Tertio, Christus non negauit miracula omnino, sed quæ illi male petebant; quæ vero conuenientia erant, promisit dicēs: Signum non dabitur ei, nisi signū Ionæ Prophetæ. Quarto plus dedit Christus, quam illi petebant: nā & illos male petente correxit, & negauit miracula illa, petita ab eis, quibus efficerentur peiores, quia eorum infidelitas, & culpa grauior fieret nouis miraculis, sine eorum vtilitate ed tis, atque inde damnationem maiorem contraherent. Accommodata est huic proposito doctrina Augustini lib. 1. de ser. Dom. in monte cap. 40. vbi locum hunc explicans, sic inquit: Omni petenti da, non omnia petenti, vt id des, quod dare iuste, & honeste potes. Quid si enim pecuniam petat, quia innocentem conetur opprimere? quid si postremo stuprum petat? sed ne multa prosequar, quę sunt innumerabilia, id profectò dandum est, quod nec tibi, nec alteri noceat, quantum sciri, aut credi ab homine potest, & cui recte negaueris quod petit, indicanda est ipsa iustitia, vt non enim inanem dimittas: ita omni petēti te da bis, quamuis nō semper id, quod petit, dabis, sed aliquando aliud melius dabis, cum petentem iniuste, correxeris: Hæc Augustinus. Mirum ergo in modū errauit Marcion, tam impie blasphemans.

ANNOTATIO. III.

Num Supior Christi sententia etiam ecclesiasticarum rerum oeconomos cōprehēdat.

DVO in hac sententia explicanda adhuc se offerunt. vnum est ex Basilio in Reg. breu. respon. 101 vbi interrogat sic: Cui delatum est munus dispēsandi ea, quæ dedicata Domino sūt, nūqu.d necesse habet illud seruare: Omni petēti te tribue? Quasi diceret, qui bonis monasteriorum, aut Ecclesiarum administrandis præfecti sunt, an debeant ex eis omni petenti dare? Respondet Basilius tria, vnum est hanc Domini sententiam locum obtinere, velut tētationis, sicut series eorum, quæ coniuncta sunt, declarat, quasi diceret, hæc nimirum: Si quis percusserit te in vna maxilla, præbe ei alteram, & qui aufert tunicam, relinque & pallium, & omni petenti te tribue, posita sunt à Domino ad explorationē, & probationem quādam patientiæ, & virtutis suorū, non vt omnino fierent, sicut Abrahæ iussit filium immolare, quod non iussit, vt ille faceret, sed vt obedientiam eius manifestaret, ac ipsum tentaret. Alterum est hanc sententiam, quam Basilius præceptum id est, Christi ordinationem appellat, propter improbos positam esse, nempe propter eos, qui iniuriarum sunt impatientes, & tenaces, qui vix alicui tribuunt, vt sic ad virtutem reuocaret. Tertium est, non semper id esse obseruādum, sed in casu quopiam, nimirum, quando petens indiget, & qui tribuit habet sua, vnde tribuat. Ex his respōdet ad interrogationē. sicut qđ alijs attributū est, id ad alios transferre tutū non est, nec liberū periculi, sic nec quod Deo dedicatū est, debet omni petēti dari. Hæc Basilius. Obscure quidē, & multis verbis dicta, cū sic dici potest: sicut non omni petēti dandū est, nisi indigenti, ita nec sēper is, qui petitur, dare debet, nisi ex suis rebus, non ex alienis; quæ vero dedicata sunt Deo, nō sunt eorum, qui ministrandis illis prę-sunt, ideo nō cuilibet petēti dare ea possunt. Quod autem dicit, tentationis causa hanc esse positā sententiam, sicut & illas alias narratas, non omnino probo, cum sint documenta ad opus ordinata.

Alterum in eadem sententia explicandum illud est, quod Christus videtur post ea, quæ maiora sūt, tradidisse minora: maius enim est percutienti præbere maxillam alteram, & auferenti tunicam non prohibere pallium, quam petēti tribuere. Chrysost hom. 18. in Matthęum hoc ipsum notās respondet, *Christus egregium fernatur* Dominum solitum esse maioribus miscere minora *dinem illis* ac leuiora. Hæc autem responsio non plene satisfacit, cum nec rem, nec causam rei explicet, idcirco nonnulla sunt dicenda. Primo quidem non est leue omni petēti tribuere; auaritia enim impedimentum est fortissimum, & misericordiæ viscera multum claudit. Secundo, prudentissime Christus post exhortationē ad sufferendas iniurias, & rapinas adiū xit, vt omni petenti tribuamus; sic enim significabat etiam ijs, qui percusserunt maxillam nostram, & tunicam abstulerunt, si petierint, dādam eis esse, nec illis negandam elemosynam. Tertio, quia per patientiam multū disponitur anima ad largiēdū, qui enim patienter tulerit sua aufferri, facile dabit sponte, quæ sua sunt alteri. idcirco post documenta patientiæ datur documentum largitatis. Doctrina hæc est Gregorij 3. p. pastor. admonit. 21. vbi sic habet: Cum dantis mens ferre inopiam nescit, si multa sibi subtrahi, occasionem contra se impatientiæ exquirit. Prius namque præparandus est patientiæ animus, & tunc, aut multa sunt, aut cuncta largienda, ne dum minus æquanimiter inopia irruēs fertur, & præmissæ largitatis merces pereat, & adhuc mentem deterius murmuratio subsequens perdat. Hæc ille. Quarto, si absolute consideres hanc sententiam, omni petenti te tribue, facilior est, quam percutienti mxillam alteram præbere: at si eam spectes, vt præcedentes sequatur, nempe vt illis tribuamus, qui nos percusserūt. & tunicam à nobis abstulerunt, difficilior est, quia supponit patientiam, qua illos tollerare debemus, & superaddit beneficētiam, & misericordiam, qua eisdem petentibus tribuere debemus, quod si quis interroget, an sit præceptum hoc, an consilium. Respondendum est, quamuis hoc documentum eleemosynam, & quod cumque officij genus, quo proximo opus est complectatur

plectatur, parem tamen esse rationem huius, & eleemosynæ, quæ in grauibus, & extremis necessitatib⁹ proximorum eroganda est ex præcepto; extra vero eos casus consilium est vtilissimum.

Et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.

COMMENTARIA.

CONnexa est hæc sententia præcedenti, nimirum petenti tua tribue, auferēti autem tua, nec expectanti, vt tu des ei, ne repetas ablata; genus enim quoddam est tribuendi sua, ab eo, qui abstulit, non repetere, quod intelligendum est, quando qui abstulit, ablatis indiget, sicut etiam petenti, si indiget, tribuendum est. Præcepit Dominus Deuteron. 24. vt si quis à fratre paupere pignus ablatum pro debito accepit, ei redderet ante Solis occasum: at hoc in loco maius, & perfectius præcipitur, vt si frater pauper à nobis abstulit aliquid, ne repetamus. *Isa.1.*

ANNOTATIO. LIII.

Triplex proximæ sententiæ sensus.

APud Matthæum cap. 5. dicitur, qui petit à te da ei, & volēti mutuari à te, ne auertaris. prior pars cōuenit cum sententia relata à Luca, posterior distincta est: non est autem vlla dissonantia: nam illa sententia, cuius meminit Matthæus, in monte, hæc vero in loco campestri pronunciata est. Potest autem triplicem habere sensum; vnus est, ne repetas vi auferendo, si vi abstulit ille a te, & hoc verum est; non debemus enim vim inferre auctoritate priuata iis, qui abstulerunt nostra, vt ea recuperemus, nisi casu quodam, quando spes nulla est ea recipiēdi nisi de manibus auferentis abstrahamus, idque tum absque damno, & nocumento alio illato facere possumus. Et cum his, qui abstulit, non indiget, licite fit. Alter sensus est, ne repetas in iudicio, seu coram iudice, qui auferentem compellat reddere ablata. quem sensum secutus est Augustinus in Enchiridio ad Laurentium cap. 78. vbi affirmat hac sententia Dominum prohibuisse suos de rebus sæculabus cum aliis hominibus habere iudicium: at cum hæc sententia sit coniuncta præcedenti, in qua nihil de iudicio dictum est, sed vt petenti indigenti tribuamus, videtur non ad iudicium, sed ad eandem materiam indigētium pertinere, maxime cum iudicium non sit prohibitum, quādo nō ex odio, & vindicta, aut auaritia, sed ex zelo iustitiæ, & desiderio honesto habēdi sua fit. Tertius sensus est, ne repetas, non solum vi, aut in iudicio, sed nec verbo, aut alio quouis modo, & hoc etiam non est prohibitum: nam licet ea, quæ mutuauimus, aut commodauimus, aut quæ ablata à nobis sunt, amicabiliter repetere, sicut & Tobiam, quod mutuauerat, repetisse legimus. Hæc igitur sententia omnes tres hos sensus complectitur, sed non respectu cuiuscumque personæ, sed respectu indigentium, & eorum, qui reddere non possunt; cōnexa enim est illi superiori, nempe omni petenti da, cui additur, & auferenti tua ne repetas, nempe si indiget, nec potest ea reddere, quo casu, nec vi, nec iudicio, nec alio quouis modo repetas; si enim in ea necessitate ille petisset, tribuere deberes, profecto si abstulit, nec repetere licebit. Hoc explicuit Dominus illa parabola Matth. 18. vbi paterfamilias damnauit seruum illum, qui conseruuum debentem ei centum, nec habentem, vnde redderet, tenebat, & suffocabat, donec solueret debitum. Hoc etiam est, quod Deus per Prophetam Is. 58. reprehēdit: Omnes inquit, debitores vestros repetitis: notāda est generalis illa (omnes) licet enim repetere debitores, qui nostra retinent, sed non omnes, nimirum eos, qui indigent, nec habent vnde restituant. *Matt. 18.* *Isa. 58.*

Et prout vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis similiter.

COMMENTARIA.

NON solis petentibus, & indigentibus præstare ea debemus, quibus opus illis est, sed generaliter ea hominibus facienda sunt, quæ nobis ab eis fieri volumus; sic enim fiet, omnia, quæ tam ex charitate, quam ex iustitia proximis tribuere debemus, eis exhibeamus, impleamusque illud Rom. 13. Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Hæc enim omnia ab aliis fieri nobis cupimus.

ANNOTATIO LIIII.

Christus perfectissimam dilectionem superioribus sententiis declarat, & cōmendat.

NOtandus est totus iste cōtextus ab illis verbis (Diligite inimicos vestros) Voluit enim Dominus præceptum dilectionis erga proximum, declarare, ac perficere: hoc autem duobus maxime effecit. vnum est remouendo impedimenta præcipua, quæ ab ea dilectione nos auertere possunt; alterum est explicando ea, quæ ex dilectione erga proximum fieri debent. Igitur quo ad primum, iussit proximum diligi, etiam si inimicus sit, etiam si odio nos habeat, etiam si maledixerit, siue detrahendo, siue contumelia & conuitio afficiendo, siue mala imprecando, etiam si calumniatus fuerit, etiam si percusserit, & iniuria affecerit, etiam si nostra abstulerit, quæ omnia contra honorem, famam, vitam, & res nostras sunt; hęc cūcta postponenda sunt dilectioni, nec eā nos auertere debent ab impendēda dilectione erga proximum. Posteri⁹ est, hos omnes non solum diligere, sed si opus est, etiam eis benefacere debemus; opere, & verbo ipsis benedicere; orare pro eis, ac pro ipsorum salute spirituali, si necesse fuerit, iniurias sustinere, ac iacturam bonorum temporalium facere, petentibus tribuere, & demum eis omnia illa prestare, quæ nos vellemus nobis ab eis fieri. hæc est perfecta charitas, & dilectio, qua afficitur, vt proximum diligamus, sicut nosmetipsos.

Aduerte autem hoc documentum esse ad teram partem, ex qua lex naturalis in ijs, quæ ad proximū spectant, deriuatu; est enim vna pars affirmatiua, altera negatiua, nempe id alteri facias, quod tibi vis ab altero fieri, & quod tibi non vis, nec alteri facias. Sub illa autem affirmatiua parte virtualiter hęc negatiua continetur, vt Tertullianus lib. 4. contra Marcion.

Marcion. notauit. Conuenienter autem propria voluntas accipitur, regula operum erga alterum; nemo enim sibi malum vult; non enim dicitur quod tibi alter facit, aut quod alter tibi fieri vult, sed quod tu tibi vis ab altero fieri, id facias illi. Ex his lex decalogi deriuatur, in iis maxime, quæ proximorum sunt, similiter & leges omnes morales iustitię, beneficiętiæ, cæteraque virtutum erga alios, vt, nō furaberis, nō mœchaberis, & cætera etiā affirmatiua: talia enim nolumus ab aliis fieri nobis: at eleemosynam tribui in necessitate, diligi ab aliis, patienter nos ferri, & alia huiusmodi fieri nobis vellem⁹; ea igitur cęteris faciamus. Vnde Matth. 7. post hoc principium adiecit Christus: Hæc est lex, & Prophetę, quia summa quædam est præceptorum moralium, quæ lex tradit, & ad quæ Prophetæ exhortati sunt. Hoc autem documentum non est in se præceptum, sed continet multa præcepta, & consilia, iuxta ea, quæ fieri debent erga proximum, quorum quædam charitatis, quædam simul iustitię sunt: quo enim ex iustitia debentur proximo, ex dilectionis obligatione etiam sunt, quę vero ex dilectione, non omnia sunt ex iustitia. Maxime autem ad dilectionem spectant, quæ hoc documento affirmatiuo continentur, idcirco eius præcipue meminit, quia de dilectionis perfectione hoc in loco agebatur.

Et si diligitis eos, qui uos diligunt, Quæ uobis est gratia?

COMMENTARIA.

DIlectionem inimicorum perfecte explicatam confirmat ostensa imperfectione dilectionis, quæ ob solam aliorum dilectionē impenditur: si diligitis, inquit, eos, qui vos diligunt, nec impenditis dilectionem vestram, nisi ijs, à quibus diligimini, eorum dilectionem erga vos intuentes, quæ vobis est gratia? id est, nihil in eo facitis dignum, pro quo vobis gratiæ vllæ habendæ, agendæ, aut referendæ sint, quasi diceret, retributionem a Deo non habebitis. Gratiam appellat retributionem, quæ ex gratitudine etiam datur his, qui de Deo bene meruerunt, & propter eum opera fecerunt. Hanc non habet, qui solos diligentes se diligit, quia eos diligit, non ob Deum, sed ob eorum sibi impensam dilectionem. Particula (&) causalis est; loco (quia) quod in Scriptura sæpe fieri alijs in locis notauimus, qua si rationem reddat, cur inimici sint etiam diligendi. Est Hebraismus, solet enim exclusio
1. Corint. 15. non exprimi, sed subintelligi, ac si dictum esset, si tantum diligitis eos, qui vos diligunt, aut solos eos diligitis, qui vos diligunt, quod etiam supra notauimus, simileque est illud 1. Cori. 15. Non ego, sed gratia DEI mecum, id est, non solus ego.

ANNOTATIO LV.

Gratia quid hoc loco significet.

INterrogabit quispiā, quid nomine gratiæ hoc in loco intelligendum sit. Ambrosius interpretatur opus gratuito factum, seu beneficium, vt sit sensus: Si diligitis tantum amicos, non facitis in hoc opus gratuitum, sed rependitis dilectionem, quia ab illis diligimini; idcirco non est, quod a Deo speretis retributionem. Quidam recentiores intelligunt meritum, vt sit sensus, nullum in hac dilectione meritū habetis apud Deum, nihil laudabile, & meritorium facitis. quæ sententia accommodatior est, quam prima. Mihi tamen accommodatissimum videtur, vt gratia intelligatur retributio, quæ refertur à Deo pro operibus recte gestis, quæ propter ipsum fiunt: sic enim solemus dicere, referre, agere, seu habere gratiam alteri, quando nempe pro his, quæ ille propter nos gessit, aliquid recompensamus; aut opere, aut verbo, aut corde, quod quia à gratitudine proficiscitur, dicitur gratia. Erit igitur sensus; si diligitis tantum amicos, quæ vobis est gratia? id est, quid retributionis, aut mercedis, aut prēmi vobis à Deo propter eam dilectionem dabitur: Nihil profecto. Similis phrasis est 1. Pet. 2. vbi bis dicitur. Hæc est gratia, si propter DEI conscientiam sustinet quis tristitias, patiens iniustē, id est, hoc est apud Deum retributione, & recompensatione dignum. & iterum: Si benefacientes patienter sustinetis, hęc est gratia apud Deum. & Luc. 17. Numquid gratiam habet seruo illi, quia fecit, quæ ei imperauerat? id est, nūquid gratias agit, aut aliquid ei retribuit? eodem modo in præsenti accipitur gratia. Posset quispiam obijcere, qua ratione gratia dici potest retributio, cum sit ex iustitia: nam 2. Timo. 4. dicitur reposita est mihi 2. Timoth. 4. corona iustitię? Respondeo primo, gratitudinē, quādam habere rationem iustitiæ. Secundo licet iustitia sit quędam ipsius Dei erga nos, radix tamē huius ē gratuita DEI voluntas, qua dedit, & fecit in nobis, quod iustitiam induceret apud eum; hinc est, vt etiā sit retributio sit opus iustitię, sit etiā gratitudinis, & gratię, quibus Deus iustum, & suimul gratum ac liberalem se exhibet in retribuendo mercedem ijs, qui propter ipsum operati sunt, idcirco retributio, nō tātum iustitia dicitur. Ex his omnibus sequitur, eundem esse sensum huius sententię: Quę vobis est gratia? & illius apud Matthęum, quam mercedem habebitis? merces enim, & gratia idem sunt.

ANNOTATIO LVI.

Vtilitas amicorum dilectio me vitiosa sit.

GRauior autem est difficultas in eadem sentētia: nam ex ea deduci videtur, dilectionē amici, & eorum, qui nos diligunt, non esse meritoriam, cuius contrarium supra affirmauimus, & ipsa ratio comprobat, cum ad dilectionem proximi, quę meritoria est, spectet dilectio amicorū, nec minus immo magis teneamur diligere amicos, quam inimicos. Chrysostomus in imperfecto in Matth. hom. 13. dicit dilectionem amicorum, & eorum, qui nos diligunt, non habere mercedem, quia qui diligit amicos, propter seipsum diligit, quia placet dilectio, quæ ab eis diligitur; non autem propter Deum; at qui diligit inimicum, eum diligit propter Deum, ideo à Deo mercedem habet. vnde concludit, qui diligit amicum, non facere peccatum, tamen non operari iustitiā, quasi diceret, dilectio amici sola nō facit actū virtutis. loquitur autem Chrysostomus, vt ex ipsius verbis aperte apparet, de dilectione, qua diligitur amicus

micus eo solo titulo, & ratione, quia amicus est, & propter dilectionē, qua nos prosequitur, talis enim dilectio non eo peruenit, vt sit actus virtutis moralis, quę est propter honestum, & virtutis bonum; nec caritatis qua diligitur homo propter Deum, idcirco mercedem non habet. Est enim aduertendum, esse tria dilectionis genera. quædam enim est dilectio naturalis, quæ bonum aliquod naturale habet pro ratione, & fundaméto dilectionis. hac dilectione amamus parentes, consanguineos, & carne coniunctos, quia tales sunt, similiter benefactores, à quibus bona accepimus, aut speramus, ac eos quorum conuersatione delectamur, aut sodales, & alios similes, ad quam dilectionem reducitur amicitia delectabilis, & vtilis. Altera est dilectio moralis, quæ fundatur in virtute, qua diligimus alios propter honestum bonum, quia prudentes, quia casti, quia liberales sunt, aut ob aliud quid simile. Tertia est dilectio caritatis, & diuina, qua diligimus alios propter Deum. prima non est mala, tamen imperfecta, quia non est virtus nec inter honesta bona computatur. Secunda virtus est moralis. Tertia vero perfecta est, & virtus diuina. Christus Dominus de prima loquitur, quia hæc est, qua in plurimū homines mūdi se diligūt, & quæ ēr infidelibus, & peccatoribus communis est; & hæc nec meritum, nec mercedem habet, vt recte Chrysostomus dicit, quia nec virtus, aut iustitia est, nec propter Deum fit, sed propter dilectionem alterius; vnde non est gratuita, sed mercenaria propter propriā vtilitatem, quia ab ijs, quos amat, diligitur, ideoque apud Deum mercedem non habet. At qui inimicos diligit, cum non sit ratio in eis talis, ob quam diligātur, cum potius illi odio habeant, & quantum est in se, dilectionem aliorum auertant, necessario diligit propter Deum; & idcirco talis dilectio meritum habet, & mercedem apud Deum.

Triplex dilectionis genus.

Ad difficultatem igitur respondeo, Christum loqui de dilectione, qua amicos diligimus tātum, quia nos diligunt; hæc enim est, quæ frequentissima est inter homines, & mercede digna nō est. At de dilectione charitatis, qua amicus diligitur propter Deū, nō est hic sermo, quia raro in peccatoribus, & hominibus sæculi inuenitur; hæc autem est, quam supra diximus meritoriam. Augustinus aūt sermo 59. de tēpore, hanc dilectionem amici interpretari videtur de ea, quæ est propter Deum, quam fatetur posse etiā esse in eo, qui odio habet inimicum, & affirmat esse quendam gradum iustitiæ, cū sint nonnulli, qui nec amicos diligant, sed odio habent, qui enim odit correctorem, amicum odit; dicit tamen esse tam parum gradum iustitiæ, vt in peccatoribus esse possit: Christus autem perfecit dilectionem, & extendit etiam ad inimicos; sicque est perfectus gradus iustitiæ. At quantum ex contextu apparet, Christus non loquitur de hac dilectione, qua amicus propter Deum diligitur; hęc enim virtutis actus est, & ex se mercedē habet, quia propter Deum fit; licet non sit tantus iustitiæ gradus, quantus est inimicorum dilectio. Dixi (ex se) quia ex parte subiecti fieri potest, vt mercede careat, quando qui diligit, est in peccato mortali; tūc enim etiam dilectio inimici, & alia opera ex se bona & meritoria, nec meritum, nec mercedem habent. hoc autem in loco agi de dilectione amici, non propter Deum, ipsa verba Christi probant: nam dicitur: Si diligitis eos, qui vos diligunt, quasi ea sit ratio diligendi, eorum nempe dilectio, & quod sequitur id cō firmat: si mutuum dederitis ijs, à quibus speratis recipere, quasi ea sit ratio mutuādi, vt recipiatis ex mutuo. Hoc ipsum etiam in sequenti annotatione magis elucesceret.

Nam & peccatores diligentes se diligunt.

COMMENTARIA.

REddit causam, cur nulla sit gratia, nec merces ijs, qui diligunt tantum eos, à quibus ipsi diliguntur, quia peccatores, inquit, id est, qui suis vitijs indulgent. nec Dei, nec honesti rationem habent, nec suorum operum mercedem expectant à Deo, diligentes se diligunt; igitur dilectionis huius nulla gratia, nec retributio apud Deum.

ANNOTATIO. LVII.

Qui per peccatores hoc loco significētur & quomodo difficultas huius sententiæ dissoluenda.

BAsilius regu. breuior. respon. 263. per peccatores hoc loco gentiles interpretatur; at accommodatius interpretabimur peccatores generaliter, siue gentiles, siue infideles; omnes enim diligentes se diligunt: & Matth. 5. legimus (publicani hoc faciunt.) constat autem multos publicanos fuisse Iudęos, sicque Beda interpretatur. Non paruam autem difficultatem hęc ratio à Domino assignata nobis ingerit. nam si ea de causa dilectio amicorum, qui nos diligunt, non habet gratiam, nec mercedem apud Deum, quia etiam peccatores diligunt diligentes se, consequitur nec eleemosynam habere meritum, nec retributionem, quia etiam peccatores eleemosynas faciunt; si enim peccatores non facerent eleemosynas, non cōsuluisset Daniel Regi Nabuchodonosor qui peccator erat, vt eas faceret; nec dixisset ei: Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum: Forsan, inquit, ignoscet Deus delictis tuis. vt habetur cap. 4. Præterea, nec oratio ad Deum haberet meritum, nec mercedem, quia hęc etiam peccatoribus est communis, quod publicanus ille Luc. 19. manifestauit; orabat enim: Deus propitius esto mihi peccatori; similiter nec fides haberet mercedem, quia etiam peccatores credunt; & quod ad rem magis facit, nec dilectio inimici mercedem haberet: nam & hęc potest esse in peccatore; vt enim homo in peccato potest diligere amicum propter Deum. ita etiam diligere inimicū quamuis hic actus difficilior sit illo: at non est necessaria gratia infusa, qua remittitur peccatum, ad diligendum inimicum propter Deum, sufficit auxilium Dei speciale, quod peccatoribus non negatur. Vnde doctrina illa Augustini serm. 59. de tempore allegata in annotatione præcedēti, nempe dilectionem amicorū esse actum quidem iustitiæ, sed paruum, quia communis est peccatoribus, ideoque perductam esse vsque ad inimicorum dilectionem; si velit dicere paruum esse actū iustitiæ, quia in pecatoribus inueniri potest, difficile

cile defendi potest, quia & dilectio inimici potest esse in eo, qui est in peccato: qua igitur ratione nunc Christus dicit, dilectionem amicorum non habere gratiam nec mercedem, quia peccatores diligunt diligentes se.

Respondeo per peccatores non intelligi omnes, qui in peccato sunt; sunt enim multi, qui licet in peccato sint, tamen bona opera aliqua faciunt; quę si illi in gratia essent, talia fuissent meritoria, & mercede digna: nam & eleemosynas faciunt, & amicos diligũt propter Deum, & auxilio diuino etiam inimicos diligere possunt, antequam remissionem peccatorum obtineant: eos igitur peccatores appellat, qui peccatis incumbunt, & operibus malis student, nec Dei, nec honesti rationem habent, hi ratissime opus faciunt, quod virtutis sit, sed omnia ob vtilitatem, ac delectationem; & si quando eleemosynam faciunt, non propter Deum, sed ex quadam naturali compassione sola faciunt: hi tales apud quos nec meritum apud Deum, nec virtutis actus inuenitur, amicos suos passim diligunt; non ergo argumentũ accipit Christus simpliciter ab eo, quod alique peccatores aliquando id faciant, quod commune sit fere omnibus, idque in plurimum fiat, quod argumento est non esse opus, quod gratiam habeat apud Deum, nec mercede dignum. Hic videtur sensus huius Dominicæ sententiæ.

Et si beneferitis his, qui vobis bene faciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores id faciunt.

COMMENTARIA.

PRosequitur alteram partem confirmare, nempe (bene facite ijs, qui oderunt vos.) nã si tantum benefacitis ijs, qui vobis benefaciunt, à quibus recepistis, aut speratis bona, nulla vobis est apud Deum gratia, nec meritum; peccatores enim hoc faciunt. Similis est hæc sententia præcedenti; loquitur enim de ijs, qui alijs benefaciunt ea de causa, quia bona ab eis receperunt, aut se recepturos sperant; hoc enim, etsi malum non sit, tamen virtutis rationem non habet, immo bonum quod ijs ea ratione confertur, non censetur beneficium proprie, quia non gratis confertur, sed quasi pretio, eo nimirum, quod acceptum est, aut accipiendum speratur. propria vero, ac perfecta beneficientia ea est, quæ ex dilectione vera procedit, qua benefacimus alijs; nulla ratione habita ad bona, quę erga nos fiũt, aut facta sunt; quæ vero ob ea fit, non solum perfecta non est, sed nec durabilis; cessante enim ratione tali benefaciendi, non erit beneficientia, sicut nec dilectio, qua diligimus eos, qui nos diligunt.

Beneficientia propria, & perfecta quę sit.

Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant æqualia.

COMMENTARIA.

TErtiam partem nempe (omni petenti te da) confirmat; si enim, inquit, mutuum datis ijs solum, à quibus speratis, vt iterum ipsi vobis mutuum dent, nulla gratia, nec retributio vobis à Deo est, cum & peccatores etiam id faciant. Similis est sententia præcedentibus. benedictionis non meminit; dixerat enim: Benedicite maledicentibus vobis. nõ autem dicit: Si benedixeritis ijs, qui vobis benedicunt, quæ vobis est gratia? tum quia forsan dixit Christus; Euangelista autem non narrauit; non enim omnia scripserunt Euangelistæ, quę Christus dixit, & fecit: tum quia forsan sub sententia benefaciendi concluſit. Nec etiam orationis, quam fieri pro calumniantibus iussit, quia nec peccatores, nec pro non calumniantibus eam faciunt. De mutuo autem locutus est, quia frequentissimæ erant vsuræ apud Iudæos: est autem vsura mutuare ea conditione, vt is, cui mutuum fit, si opus fuerit sibi mutuanti, etiam mutuet.

ANNOTATIO. LVIII.

QVidam recentiores illud (æqualia) interpretãtur, referuntur ad damnum, quod patiuntur, qui mutuant: seu ad lucrum, quod cessat eis, vt qui pecunias suas dare ad lucrum potuit, si mutuat alteri, recipere possit æquale pretium illi, quod lucraturus erat, aut damno, quod patitur, vt sit sensus; peccatores mutuant, recipientes ex mutuo tantumdem quantum lucraturi erant pecunia illa, si non mutuassent; aut quantum damnum patiuntur, quia eam mutuarunt, sed quam sit violẽta expositio hęc, nemo nõ videt. Quidam alij referunt ad ipsam summam, quæ mutuatur, videlicet qui mutuant animo, vt tantumdem sibi postea restituatur, vt si mutuarunt centum, recipiant post aliquod tempus centum: voluntque mutuari debere animo subuenien di proximo, non autem recipiendi, quod mutuarunt; sed hæc expositio, nec accommodata est, nec veram continet doctrinam: nam qui dat pecuniam animo

Vox illa, æqualia, quid hoc loco significet.

ánimo non recipiendi eas poſt tempus, is vere non mutuat. Vera, & legitima expoſitio eſt, vt illud (æqualia) referatur ad ſimilem actionem mutuandi, vt qui mutuat alteri, eo pacto, & intentione, vt & ipſe alio tempore ſibi etiam mutuet, quod illiberale eſt, debet enim eſſe mutuum gratioſum ſine intentione recipiendi ſimile mutuum ab eo, cui fit. quod ſi uon debet fieri mutuum ob paria, ſiue æqualia id eſt, vt iterum mutuũ fiat mutuãti, multo minus ob lucrũ vltra ſortem, quod eſt peior vſura, quã prior. Illud ergo (recipere (refertur ad mutuum, nempe ſic, ſi mutuum dederitis ijs, à quibus vos ſperatis mutuum etiam recipere. Verbum autem fęnerari hoc in loco accipitur pro eo, quod eſt mutuare, ſic accipitur in Scriptura Eccleſi. 29. Qui facit miſericordiam, fœneratur proximo ſuo, & ibidẽ, fœnerare proximo tuo in tempore neceſſitatis, in his locis poſitum eſt pro ſimplici mutuo. *Eccle. 29*

Veruntamen diligite inimicos veſtros.

COMMENTARIA.

COntraria his, quæ diſſuaſerat, monet, vt ſit ſenſus, ſi tantum amicos, & ea ratione, quod diligunt vos, diligitis, non erit vobis gratia, & merces apud Deum, veruntamen ſi diligitis etiam inimicos, qui uos non diligunt, & benefacitis illis, ac mutuum datis, nihil inde ſperantes, erit uobis merces magna, vt in ſequentibus ſententijs dicitur.

ANNOTATIO XVIIII.

Quare Dominus ex traditis rationibus, nõ amicorum ſed inimicorũ cõmendat dilectionem.

OFferunt ſe hoc in loco duo conſideratione digna. Vnũ eſt, qđ Dominus à dilectione amicorũ ſola, q̃ fit ob dilectionẽ ab eis præſtitam, & naturalis eſt, induxit ad diligẽdos inimicos; quia illa dilectio mercedem non habet, & peccatoribus eſt communis, debuiſſet potius exhortari ad diligẽdos amicos propter Deum, cũ hæc dilectio etiam ſi amicorum ſit, gratiam, & mercedem habet apud Deũ, & peccatores communiter non ſic ſe diligunt; ac ſi diceret, ſi diligitis eos, qui vos diligunt, eo quod vos diligant, quæ gratia eſt vobis? nam peccatores diligunt diligentes ſe, veruntamen diligite amicos propter Deum ipſum, ſic enim gratia erit vobis, nec peccatores ſic diligũt ſuos amicos. At non ſic Chriſtus locutus eſt, ſed, diligite (inquit) inimicos veſtros. Reſpondeo, licet ea amicorum dilectio, quæ propter Deum eſt, grata ſit Deo, multumque ſit diſtincta ab ea, quæ impenditur amicis propter dilectionẽ eorũ, niſi ad inimicos etiam extendatur, imperfecta eſt, & ſi cum odio inimicorum ſit coniuncta, nec mercedem habet; vt enim ſit Deo grata, & retributione digna, non debet inimicus excludi; idcirco recte Dominus non intulit, diligite amicos propter Deũ, ſed diligite inimicos, quia niſi hæc fiat nec illa mercedẽ habet apud Deum, & vt eam obtineat, coniungi debet cum hac. Qui autem diligit inimicos, abſque dubio amicos diligit, idcirco Chriſtus, quod perfectum eſt, expreſſit.

Dilectio inimici proximo repetita ſuper addita ĩã tra ditæ in ĩmutio capitis.

Alterum, quod hoc in loco conſiderandum ſe offert, illud eſt, Dominum repetiſſe hanc ſententiam, nõ quidem in eodem prorſus ſenſu, in quo prius tradita fuit, ſed ſuperaddendo aliquid: quod deducitur ex præcedentibus, licet eadem ſint verba, nimirum diligere inimicos, non reſpiciens ad eorum dilectionem: poſſet enim quiſpiam eos diligere, quia ſperat ſe ab eis dilectum iri, etam ſi de præſenti non diligatur, quod Dominus remouet, qui vult diligi inimicos, vti prius dixit, & adhuc ſine vlla ſpe eorũ futuræ dilectionis, ſed etiam ſi perpetui futuri ſint inimici, & hoc eſt, quod nunc dicit.

ANNOTATIO LX.

Quam ſit rationi cõſonũ, quãque facile & vtile, inimicos diligere.

SVperius diximus, diligere inimicos, partim præceptum, partim cõſilium eſſe, modo quam rationabile, vtile, & facile ſit, explicandum eſt. Rationabilitas ex multis apparet. primo quidem, in inimico eſt natura, ſũt bona multa tum naturalia, tũ acquiſita, & ſæpe ſupernaturalia, quę amabilia ſunt: eſt etiam inimicitia, quam erga nos gerit. maiora profecto, & plura ſunt illa bona, quam hoc malum, illaque fecit Deus, hanc autem homo. Aequum igitur eſt, & rationabile, vt propter minus non habeamus odio quod maius eſt, ſed vincat, quod eſt amoris, & dilectionis potius, quam quod eſt odij cauſa. Vt enim infirmitas corporis non efficit, vt mater deſinat amare filium, ita nec debet vincere inimicitia, vt propter eã odio habeamus proximum, & ſæpe Chriſtianum, & qui aliquando nos forſan dilexit, & beneficio proſecutus eſt, aut fieri aliquando poteſt, vt talia erga nos faciat. Secũdo plus poſſe debet apud nos Dei eiuſque voluntas, vt diligamus inimicum, & amicũ eum nobis faciamus, quam qęcunq; alia cauſa inferior: ſed ſæpe inimicos facimus amicos, & diligim⁹ propter aliquod beneficium, quo nos ſunt proſecuti, aut propter matrimonij vinculum ſuperueniens, aut quia veniã petit, aut propter preces alicuius amici. Si igitur hæc inferiora tantum poſſunt apud nos æquiſſimum eſt, vt plus efficiat Deus propter quem inimici diligendi ſunt. Tertio, Deus dilexit inimicos ſuos, à quibus grauiores, & plures recepit iniurias, & qui plures multo ſunt, & qui creaturæ ſũt ipſius, & qui à Deo innumera bona receperunt; ſi igitur hos diligit Deus, ergo rationabiliſſimum eſt, vt homo diligat inimicum ſuum, à quo non eſt iniuria tanta affectus, nec ipſe ei tanta contulit beneficia, & vnus, aut alter eſt. Quarto quia, ſi vnuſquiſq; interrogaretur, an vellet Deum odio habere inimicos ſuos, an potius diligere, vtique reſponderet, omnino, vt diligeret; væ nobis, ſi Deus odio proſequeretur inimicos. Si igitur homo vult Deum diligere ſuos inimicos, omnis ratio poſtulat, vt ipſe velit etiã diligere ſuos. Hoc igitur præceptum, & conſilium rationabiliſſimum eſt.

De vtilitate dilectionis inimicorum, Rom. 13.

Vtilitas autem eius ex multis conſtat. in primis dilectio inimici facilem exhibet legis diuinæ obedientiam; vt enim inquit Paulus Rom. 13. Qui diligit proximum, legem impleuit; magna fit enim trãſgreſſio ex odio inimicorum; ſi vero diligantur, tunc nec homicidia, nec rixæ, nec furta, nec detractiones, ngo alia ſimilia fiunt, quæ homo non perpetrat erga eos, quos diligit. 1. Cor. 13. Charitas benigna eſt, patiens eſt, non agit perperam, &c Rurſus, quia liberat hominem a magnis perturbationibus,, & moleſtijs, quę ſecum fert odium: nã ſi in vindictam irrumpit, quis nõ videt, quãta peritula, quãta nocumẽta ſubeat, qui vindictã quærit; ſi vero retineatur,

neatur, & reprimatur in animo, eũ perpetuo vexat. Vnde Chrysostomo. in imperfecto opere in Matt. ho. 23. inquit sic: Puto quod non tantũ pro inimicis nostris Christus illud mandauit, quantum pro nobis, non quia illi digni sint, vt diligantur ab aliquo, sed quia nos nõ sumus digni, vt aliquẽ odio habeamus; odiũ enim Spiritus est tenebratũ, & vbicunque inse derit, sordidat pulchritudinem sanctitatis. Hæc ille. Præterea, quia dilectio amicorum deperditur, si inimicos non diligamus, quod ibidem Chrysostomus affirmans inquit; cum sit mundus scandalis plenus, si amicos tantum voluerimus diligere, non poterimus inuenire, quos diligamus. Hodie enim iste illũ offendit in re tali, cras iste illũ offendit in re altera, & ita fit, vt si decreuerit homo inimicos suos odire, necesse sit, vt odiat omnes, & odiatur ab omnibus. Sicut ergo homicidium ex ira nascitur, & ex concupiscentia adulterium; sic ex odio inimicorũ præcidi ditur etiam dilectio amicorum. Hæc ille. Rursus dilectio inimicorũ efficacius vincit, & superat inimicitias, quã odium, & quam vindicta, quibus potius augentur, & peiores fiunt, vnde ibidem Chrysostomus: Si ad tempus, inquit, sustines inimicum, postmodum tua beneuolẽtia victũ amabis, quasi amicũ Adde etiam, quia dilectio inimicorũ maximã habet mercedem apud Deum, vt paulo inferius Christus testatur, odium vero nocumenta infert grauissima; quia qui odio habet inimicum, incidit in odiũ Dei, plusque sibi ipsi nocet, quã ei inimicus noceat, & dum inimicum hominem habere volumus, Deũ nobis inimicũ facim⁹, accumulamusq; inimicos, & augemus inimicitias. Postremo qa ita iubemur diligere inimicos nostros, vt oẽs ẽt inimici nostri iubeãtur diligere nos; hoc aũt vtilissimũ est vicuique. his igit̃ sex de causis vtilitas huius p̃cepti manifesta est.

Facile est inimicos diligere.

Facilitas autem perspicitur ex nonnullis, tum ex Dei auxilio; ipse enim est, qui nos adiuuat, vt diligamus inimicos, plusque ipse virtutis tribuit, quam nos ipsi ex nobis ipsis afferamus: tum etiam quia nõ iubemur diligere inimicos propter ipsos, sed propter Deũ ipsum; & si propter sanitatẽ amarissima potio, & remedia ingratissima sensibus diligũtur, & prompte assumuntur, cur nõ propter Deum diligetur inimicus etiam prompte, & facile? tũ quia inimicus nobis non est, nisi ex Dei permissione, qui in vtilitatẽ nostram eum permittit; si igitur non in se consideradus est, sed vt à Deo permissus in bonum nostrũ, non debet esse difficile diligere. 2. Reg. 16. Cum Dauid malediceretur à Semei: Sinite, inquit, illum, Dominꝰ enim præcepit illi, vt malediceret Dauid. Nos in hac parte consideratione detorquemus, similes vt dicit Basilius hom. de ira. canibus, qui conuertũt se ad mordendum lapides, qui in illos à viatoribus proijciũtur. At si conuerteremus nos ad Deum corrigentem, & nostram salutem per inimicos procurãtem, & aliquando per eos castigantem, non ita difficile eos diligeremus. præterea, quia sæpe inimicos nostra culpa nos ipsi facimus nobis. Adde quod Basil. reg. breuior. respõ. 176. dicit, nẽpe ab amico nõ proficisci tantum beneficium, quantum ab inimico, cum hic beatitudinis occasionem magnã nobis præbeat. Multam etiam aliarum virtutum materiã sub ministrat, quorum consideratio facilem efficit dilectionem talem. idem dicit in respon. 136. Demum est illud, quod Leo serm. de Martyribus, dicit, quod etiam est Augustini ser. 59. de tempore. De diligendis, inquit, inimicis, nullus vnquam in veritate se poterit excusare. Potest enim aliquis mihi dicere nõ possum ieiunare, non possum vigilare, nunquid potest dicere, non possum diligere? potest dicere non possum res meas totas pauperibus erogare, & in monasterio Deo seruire nunquid potest dicere, nõ possum diligere? Si dixeris, non possum à vino & à carnibus abstinere, credimus tibi; si aũt dixeris, quod non possis peccantibus in te indulgere, omnino non credimus. Hæc Leo.

2. Reg. 16.

Benefacite, & mutuum date, nihil inde sperantes.

COMMENTARIA.

PRosequitur eandem sententiam; diligite inimicos, non vt vos diligant, & benefacite, ac mutuum date, non sperantes pro beneficio, aut pro mutuo aliquam recompensationem; sed benefacite etiam ijs, à quibus nulla referenda gratia expectatur; & mutuum date etiam illis, qui vobis mutuare non poterunt, sitque vestra in benefaciendo, & mutuando liberalis beneficentia, sicut & dilectio. Illud (nihil inde sperãtes) ad duo verba refertur, nimirum benefacite, & mutuũ date, vt sicut dilectio impendẽnda est, non vt diligamur, sic beneficia, non vt recompensentur.

ANNOTATIO LXI.

Non benefaciẽdum vt nobis benefaciant.

HAec sententia explicat, præcedentis eũ esse sensum, quem diximus, nempe, diligite inimicos, non vt ves diligant, sicut benefacite hominibus, ac mutuo date, nõ vt similibus vos beneficijs prosequãtur; beneficium enim, quod intuitu beneficij fit, nõ est beneficium, sed officiũ, quod pro accepto beneficio exhibetur, aut pretium, quod pro recipiẽdo præstatur. mutuum autem, quod alteri datur, spe lucri, aut similis mutui ab eo, cui mutuatur futuri, illiberale est, nec beneficium censendum.

An spes aliquid recipiendi in mutuo inducat vsuram.

Aduerte solam spem aliquid recipiendi in mutuo non inducere vsuram, sicut nec in rebus spiritualibus conferendis, simoniã; sed necessaria est intentio accipendi aliquid pro mutuo, tunc vsura est, sicut esset simonia, si quis intẽderet aliquid accipere pro re spirituali, quam alteri contulit; at qui mutuaret non ea intentione, vt pro mutuo aliquid acciperet, sed cum spe eum, cui mutuat, futurum sibi gratum, & si quando opus sibi aliquo esset, illũ similiter sibi mutuaturum, non esset vsurarius, tamen mutuum nõ esset perfectæ liberalitatis; idcirco Dominus non solum intentionem remouet accipiẽdi aliquid pro beneficio, aut pro mutuo, sed etiam quod minus est, nempe spem; sic enim opus perfectum est, & tanto magis dignum mercede apud Deum, quãto minus merces speratur ab hominibus, quibus beneficium, & mutuum præstantur. Quidam recentiores interpretantur, referentes ad mutuum solum, sic: mutuũ date non sperantes capitalis, seu sortis mutuatæ restitutionem; mutuandum enim putant; etiam si nulla sit spes sortis recuperandę; hanc tamen expositionem supra annot. 57. reiecimus. hoc enim donare est, non mutuare.

Et erit

Et erit merces vestra multa.

COMMENTARIA.

SI sic diligitis,benefacitis,& mutuum datis,nihil inde sperantes,tunc non tantum mercedem habebitis,sed multam quidem,& copiosam à Deo.Opponitur hoc ei,quod superius dictum est:Si diligitis eos,qui vos diligunt,quæ vobis gratia?Si benefacitis ijs,qui benefaciunt vobis,quæ vobis gratia?Si mutuum dederitis,vt recipiatis æqualia,quę vobis gratia?At si feceritis hæc,nihil inde sperantes,sed liberali animo,ac'gratis,tunc gratia, & merces,& quidem non modica,sed magna vobis erit.Argumento sumpto à magno præmio commendat dilectionem inimicorum,& beneficientiam,ac mutuum gratiosum.Merito autem promittitur merces magna,quia qui diligit inimicos,à quibus non diligitur; & benefacit ijs,à quibus beneficia non sperat,gratisque hominibus inseruit propter Deum, is profecto ab ipso recompensationem,ac mercedem consequitur.

Et eritis filij Altissimi.

COMMENTARIA.

ALtero argumento inducit ad eadem præstanda,nimirum,quia sic eritis filij altissimi Dei.Magnum profectò emolumentum affert gratiosa inimicorum dilectio, ac beneficientia, quæ efficit homines Dei filios:habet autem energiam illud (Altissimi) quasi diceret, cum sitis vos serui, & terreni,ad eam dignitatem euehemini,vt altissimi Dei filij efficiamini.Magna ergo merces,& dignitas filiorum Dei debet homines mouere, & prouocare ad inimicorum perfectam dilectionem,per quam ea assequuntur.

ANNOTATIO. LXII.

Dilectio inimicorũ quomodo est sub præcepto.

LEo serm.de martyribus,hanc sententiam ponderans,sic inquit: Qui dilexerit inimicos suos, illud in eo impletur,quod dixit Dominus videlicet: Vt sitis filij Patris vestri,qui in cælis est. Elige modo,quod tibi placuerit,si inimicos dilexeris,nõ solũ amicus,sed etiam filius Dei esse mereberis : si vero inimicos amare nolueris,propitium Deum habere non poteris.Hæc ile.Ex hoc loco deducitur; dilectionem inimicorum esse in præcepto:nam si qui diligit eos,filius efficitpr Dei;ergo qui non diligit, filius Dei non est.vnde nec hæres vitæ æternæ. obligamur igitur ex præcepto,& sub pœna peccati mortalis,(quod vocant)diligere inimicos,& modo,quo supra diximus,idque Leo loco allegato probat,alijs eriam locis Scripturæ productis.

Quia ipse benignus est super ingratos,& malos.

COMMENTARIA.

CAusam adnectit,cur qui diligunt inimicos,& benefaciunt sine spe retributionis ab illis,quibus hæc præstant,Altissimi filij sint,quia nimirum talis est ipse Altissimus:nam benignus est,diligens,& benefaciens malis,qui eius inimici sunt; & ingratis, qui acceptorum ab eo beneficiorum nullam recompensationem , nec recognitionem collatori suo Deo rependunt.Recte autem filij sunt,qui similes sunt,ipsumque Deum imitantur; hoc enim filiorum est.argumentum etiam hoc efficax est;si enim Deus sic amat,& benefacit ingratis,& inimicis suis,cur & nos nostris similia non præstabimus.

ANNOTATIO LXIII.

Benignitas in quo consistat, & qui intelligatur ingrati.

CO nuenienter duo vocabula posita sunt,nẽpe (ingratos & malos) vt per malos ad inimicos diligendum, eisque benefaciendum nos excitet;per ingratos autem ad sic diligendum, & benefaciẽdũ, vt nihil ab eis speremus.Est autem considerandum illud nomen (benignus) quod maxime Deo conuenit, Græce χρηστός. Vnde benignus deriuatur Græce χρηστότης: illud autem nomen aliquando rebus, aliquando personis accommodatur . Rebus accommodatum duas habet significationes.vna est, vt idẽ significet,ac facile,& quo minima molestia vti possumus.sic habetur Matt.11.Onus meum suaue est, vbi Græce legitur χρηστός. Altera est, vt idem significet,quod vtile,& salubre.sic Luc.5.dicitur vetus vinũ melius, Græce χρηστότερος. Personis vero accommodatum non eodem modo à sacris Doctoribus explicatur.nam Hierony. ad Galat.5.distinguit benignitatem à bonitate, eamque benignitatẽ secundũ Stoicos dici interpretatur,qua quis sponte oõ rugosa,sed suaui facie alijs benefacit, ad suique conuersationem cæteros multum attrahit.At vero Basil.in regu.breui.respon.214.aliter explicat, nempe eam dici.

ei benignitatem, qua quis alijs benefacit, quacunque tatione eo indigeant, nec titulum, aut rationem aut meritum consideret vllum in ijs, quibus benefacit, sed id solum, quod ipso opus habent; & hæc vi derur propria significatio, quæque maxime Deo cõgruit; ipse enim est, qui benefacit omnibus, nec considerat demerita eorum, nec ingratitudinẽ, sed pro sua bonitate bona præstat ijs, qui indigent; respicit enim bonum, quod facit, nec retrahitur ob indignitatem recipientium. Hanc significationem secutus Gregorius hom. 5. in Ezechielem, Samuelem beni-

gnum interpretatur, qui repulsus à principatu, rogatusque à Iudeis repellẽtibus, vt oraret Deum pro eis, respondit; Absit peccatum hoc à me, vt cessem orare pro vobis. Idem habet li. 27. moral. c. 5. Illudautem (ingratos) latam habet significationem, qui nempe pro beneficijs acceptis gratiam non solum non referunt, sed nec agũt, nec habent. Tales enim multi se exhibent Deo, & extremũ extremo opponitur; Deus enim ex vnã parte benignus est, qui liberalissime beneficia cõfert: at homines ex altera parte beneficia, nec opere nec verbo, nec animo recognoscũt.

Estote ergo misericordes, sicut & pater vester misericors est.

COMMENTARIA.

INfert ex præcedenti, si talis est Deus, qui Pater vester est; vos igitur si filij eius esse cupitis, debetis esse tales; Deus autem misericors est, ac beneficus in omnes etiam peccatores, & ingratos, nec recompensationem vllam sibi expetit sed nostræ vtilitati consuluit, in benefaciendo benignus; sic & nos imitari oportet, iuxta illud Ephes. 5. Estote imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit vos. hoc in loco misericordia dilectionem, ac beneficientiam complectitur.

ANNOTATIO LXIIII.

Libera beneficiorum collatio nos vsque ad Dei similitudinẽ extollit.

CYprianus Epist. 52. ad Antonianum legit, (sicut Pater vester misertus est vestri) potius tamen secutus est sensum, quam verba; legendũ enim est, sicut Pater vester misericors est. Chrysostomus hom. 36. in Matt. Hunc locum perpendens ait: Cũ pleraque alia dixit, de nullo id præterquam de misericordia dicit Estote misericordes, sicut pater vester. Nihil enim certe nos vsque ad similitudinem Dei sic affert, atque extollit, qurmadmodum libera, & benefica, & copiosa collatio. Hæc ille. Particula (sicut) non æqualitatis, sed similitudinis est, vt Athanasius ser. 4. contra Arianos, & Ambrosius li. de incarnationis Dominicæ sacramento c. 10. notarũt super illam sententiam Matthæi 5. Estote perfecti sicut Pater vester cælestis perfectus est; quam Dominus in monte protulit: nõ enim misericordia hominis potest æqualis esse misericordiæ diuinæ. sicut nec homo Deo; quædã tamẽ similitudo esse potest, vt si homo inimicis, & omnibus quantum sibi concessum est, subueniat animo liberali, & sine spe retributionis abeis recipiendæ. diximus supra plura de misericordia. Matth. 5.

Nolite iudicare.

COMMENTARIA.

COnnexa est hæc sentẽtia cum præcedenti; cum enim intulisset debere nos, qui filij sumus, imitari Deũ patrem, qui misericors est, exponit ea, quę Deus ex misericordia fecerit; hic enim mundum non iudicauit, si enim iudicasset, statim, ac peccauit, omnes perissemus; non ergo nos iudicemus proximos. Vltra connexionem autem, intentum suum prosequitur, cum enim hactenus optimis documentis remouerit duo impedimenta, quę dilectioni erga fratres, & maxime inimicos aduersabãtur, nempe impatientiam, & auaritiam; nunc tertium remouet, & quod nõ minus nocet, quam illa duo, nempe iudicium temerarium aduersus proximum. Hoc enim sæpe causa est, vt inimicos multos nobis faciamus, qui vere non sunt, dum dubia eorum verba, & facta, quæ in bonam, & in malam partem accipi possunt, sinistre interpretamur, sæpeque decepti opinamur tales esse homines, quales non sunt, fitque vt benefactores nostros, qui nobis nõ nocuerunt, aduersarios reputemus. multarum etiam perturbationum, & in ijs, qui iudicant, & ijs, qui iudicantur huiusmodi iudicia sunt causa, vt tradit Chrysost. hom. 11. in 1. Epist. Corinth. ob id Dominus hoc dilectionis venenum, quod amicitias interimit, & inimicias multiplicat, fouet, & auget, de medio tollit dicens: Nolite iudicare, quasi diceret aliorum facta, actiones, verba, personarum qualitates, quæ dubia sunt, nec vobis constant, nolite temere inuestigare, & iudicium de obscuris proferre, in malam partem interpretantes.

ANNOTATIO. LXVI.

NOtanda est connexio harum sententiarom. cum enim deduxisset eos, qui filij Dei sunt, debere misericordes esse, sicut ille est, explicat ea, quæ Deus ex misericordia fecit, quæque si nos facimus

Ex iis quæ miserícors Deus nobis præstat docemur eadē proximis nostris præstare.

mus, dilectionem perfectam erga proximos habebimus, & impedimēta præcipua de medio tollemus. Deus autem hominem peccantem non statim iudicauit, nec vsus est sua iustitia aduersus eum, sicut fecerat contra Angelos peccantes, quos statim iudicauit, & damnauit: at vero hominum misertus est, & ad pœnitentiam expectauit, & remedia salutis obtulit; filium etiam suum in mundum, nō ad iudicandum, nec ad damnandum, sed ad saluandum misit. Ioan. 3. Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum. Non solum autem non iudicauit, nec damnauit, sed dimisit peccata, veniamq. obtulit pœnitentibus, & beneficijs innumeris cumulauit. Hæc quatuor, nempe nolle iudicare, nec damnare, sed dimittere, & donare, ex summa misericordia, ac beneficientia Dei prouenerunt, argumenta profecto immensi amoris eius erga nos. Ex hac igitur Patris imitatione, cum filij eius simus, miro artificio connectit sententias sequentes, quibus ad diligendum proximos, etiam inimicos nos exhortatur, & impedimenta diligendi radicitus tollit; Nolite, inquit, iudicare, nolite condemnare, dimittite, & date. Vt autem magis ad hæc præstanda nos excitet, vltra imitationem, & similitudinem, quas filij Dei cum simus, debemus Patri referre, peculiaribus promissionibus, & comminationibus vtitur; Nolite, inquit, iudicare & non iudicabimini, nolite condemnare, & non cōdemnabimini; dignum enim est iudicari à Deo, & damnari, qui cum ipse non esset prius iudicatus, nec damnatus, cum iudicari, & damnari posset, vult iudicare, & damnare fratres suos; similiter dimittite, inquit, & dimittemini; date, & dabitur vobis: hic est contextus harū sententiarum, quas in commentarijs sigillatim explanabimus.

ANNOTATIO LXVI.

Ioan. 3. His verbis Christi, Nolite iudicare, quid prohibeatur.

SImilis sententia habetur Matth. 7. cuius apud doctores multiplex est interpretatio. Primo quidē Irenæus lib. 4. c. 49. hac sententia dicit prohiberi iudicium, non quodcumque sed iniustum, nec de qua cunque materia, sed de diuinis dispositionibus: noli te inquit iudicare, non vtique vt peccantes non corripiamus; nec vt ijs, quæ malefiunt consentiamus; sed vt Dei dispositiones non iudicemus iniuste, cū ille iuste omnia profutura prouiderit. Hæc ille.

Secundo Hilarius cā. 5. in Matth. iudicium illud hac sententia prohiberi asserit, quod fit de diuinis promissionibus, ex quandā incredulitate procedēs.

Tertio Ambrosius in præsenti, & serm. 20. in psal. 118. generalius loquitur, affirmatque hac sententia iudicium temerarium pruhiberi; quod autē hoc fit, explicat, nempe quando, qui peccati proprij conscius est, iudicat de alterius peccato.

Quarto loco Basilius regu. breuio resp. 164. prohiberi dicit id, quod ex Ambrosio retulimus, nempe quando is, qui iudicat, eisdem tenetur criminibus, quibus is, quem iudicat. Addit autem non hoc tantum vetari iudicium, sed etiam id, quod fit de rebus, quæ male, & bene fieri possunt. quo casu non debemus iudicare tanquam malum, quod bene fieri potuit. Illud etiam vetatur, quando etiam si sint ea, q̄ non nisi male fieri possunt, tamen incertum est, an is, qui iudicatur, commiserit ea.

Quinto loco Hieronymus Matth. 7. docet hac Dominica sententia non prohiberi iudicium, sed modum doceri, quo fieri debeat, qui modus est, vt is, qui in crimine est, non iudicet alium, nisi prius se à proprio purget, iudicetque se ipsum, quæ expositio eadem videtur cum illa Ambrosij.

Sexto loco Chrysostomus hom. 24. in Matt. dicit iudicium non prohiberi hac sententia, sed modum. quis autem sit modus hic, qui vetatur, explicat, nēpe, vt is, qui pluribus flagitijs detinetur, non iudicet acriter, & amare, ac tanquam hostis alterum, & præcipue de leuioribus; neque id faciat, nisi prius se ipsum purget, & emendet.

Auctor exponit quomodo Superior sententia intelligenda sit.

Augustinus vero multa dicit, quæ in huius difficultatis elucidatione referam. Pro qua illud, in quo omnes conueniunt, supponendum est, scilicet non hic agi de iudicio factorum, aut sermonum, prout in seipsis considerantur, quod ad scientiam potius pertinet, sed sermo est de iudicio dictorum, aut factorum in ordine ad personas, prout hę ex illis dictis, aut factis bonę, aut malæ iudicantur. Præterea iudicium in præsenti in malam accipitur partem, bene enim sentire de proximo, & in bonam partem dubia facta; aut dicta eius interpretari non vetatur, sed agitur de iudicio in malam partem.

Quibus suppositis nonnullis dictis sententia hęc Dominica explicatur. Primo cum duplex iudicium sit, vnum publicum, alterum priuatum, illudque in ijs, qui præsunt, & qui potestatem habent in alios, residet, hoc autem in singulis; Christus nō loquitur hoc in loco de publico, sed de priuato, vt recte notauit Euthymius Matth. 7. similem interpretans sentētiam, publicum enim iudicim Paulus exercuit 1. Cori. 5. cum dixit: Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicaui vt præsens eum, qui sic operatus est, in nomine Domini nostri IESV CHRISTI tradere huiusmodi hominē Satanæ. hoc etiam iudicio vsus est Petrus act. 5. in Ananiā, & vxorem eius; ac idem iudicium exercent terrenæ potestates, tam Ecclesiasticæ, quam sæculares, sine quo omnia essent perturbata, & confusa.

Secundo, nō tollitur omne iudicium priuatum: nam quod homo in seipsum exercet, laudabile est, de quo scribit Paulus. 1. Cori. 11. Si nos ipsos iudicaremus, non vtique iudicaremur; cum enim vnusquisque habeat in se conscientiā testem non tantum factorum, & verborum, sed & cogitationum, & intētionū, iudicium sui ipsius verum proferre potest. *1. Cor. 11.*

Tertiò non etiam prohibetur omne iudicium priuatum de alijs, licet enim iudicare quando signa & opera non dubia, sed manifesta sunt. ita Augustinus lib. 2. de serm. Domini monte cap. 28. docet, probat que illo Matth. 7. A fructibus eorum cognoscetis eos; quod, inquit, scriptum est, ex fructibus eorū cognoscetis eos, de manifestis dictū est, quæ nō possūt bono animo fieri, sicut sunt stupra, blasphemiæ, vel furta, vel ebriositas, & si qua sunt alia, de quib⁹ iudicare permittitur. Hæc ille. Adhoc pertinet fraterna correctio, atque reprehensio, qua iudicatur de proximi facta, vel dicto in vtilitatem ipsius. Vnde Irenæus lib. 4. c. 49. recte dixit hac sententia prohiberi correctionem proximi, quæ non potest esse sine iudicio.

Quarto, iudicium priuatum, quod hic prohibetur, de his est rebus, quæ in nostra potestate sunt, possuntque bene, vel male fieri, per hæc non debemur iudicare proximum, præsertim in malam partem interpretantes. ita Basilius reg. breui. respon. 164. notauit, hunc locum explicans, & Augustinus

loco allegato, vbi sic inquit: Sunt quædam facta media, quæ ignoramus, quo animo fiant, quia & bono, & malo fieri possunt, de quibus temerarium est iudicare, maxime, vt cõdemnemus. adfert exemplum: Si quispiam, inquit, conquestꝰ de stomacho, ieiunare noluit, & tu id non credens edacitatis vitio tribueris, temere iudicabis. de talibus est illud Rom. 14. qui non manducat, manducantem non iudicet. prohibetur etiam iudicium in manifestis, quãdo ita iudicamus proximum, quasi eum amplius nõ pœnitebit, & inemendabilem reputamus; hoc enim temere iudicatur, quod Augustinus loco citato docet, ita scribens: Si manifestam, inquit edacitatem, ebriositatemque cognoueris, & ita reprehenderis, quasi illa numquã possit mutari, temere iudicabis. Ad hoc etiam pertinet iudicium priuatum, quo proximum, quia aliquando peccata manifesta commisit, in eodem animo permanere reputamus, & emẽdatum non esse iudicamus. Tum demum prohibetur iudicium in manifestis, quando etiam si certum sit opera esse mala, incertum tamen est, quis ea perpetrauit; eo enim casu temerarie iudicatur persona, ita Basilius docet. Dubia igitur siue in actionibus, siue in verbis, siue in personis iudicanda non sunt, & de ijs omnibus est illud 1. Corinth. 4. Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat dies Domini; & hoc est, quod Dominus nunc prohibet omnibꝰ, nolite, inquit, iudicare. 1. Cor. 4.

Postremo notandum est, non prohiberi iudicia, quæ per prudentiam fiunt de alijs ad sibimet cauendum, aut ad aliorum vtilitati consulendum, etiam si non sint signa, & argumenta manifesta; illud enim iudicium hoc loco prohibetur, quod ex curiositate, aut inuidia, aut odio, aut inutiliter fit contra proximum in dubijs rebus.

Et non iudicabimini.

COMMENTARIA.

NON sola imitatione Patris Dei, iudicium aduersus fratres dissuadet, sed etiam vtitur promissione, & comminatione simul vt spe, ac timore ab hoc iudicio nos amoueat: Si, inquit, non iudicaueritis fratres, nec vos a Deo iudicabimini; contra vero, qui eos iudicauerit, & ipse à Deo iudicabitur. Hoc non significat eos, qui non iudicauerint, nullo modo esse à Deo iudicandos, cum sit certum omnes ante tribunal Christi manifestari oportere, & prout in corpore vnusquisque gessit, rationem reddituros: sed quod nunc dicitur, illud est, qui aliena facta, aut dicta iudicat, propria sua, si similia faciat, aut dicat, eo ipso iudicat; à Deoque suo proprio iudicio iudicabitur. quod Paulus Roman. 2. aliis verbis expressit: In quo, inquit, alium iudicas, teipsum condemnas; eadem enim agis quæ iudicas. inexcusabilem ergo se reddit, qui alium iudicat, cum contra seipsum sententiam ipsemet ferat. Nec hoc tantum euenit, sed etiam, qui iudicat alium, & id ipsum quod ipse similiter committit, habet quandam additionem, & grauitatis maioris circumstantiam, quam non haberet, si non iudicaret; sicut enim, qui alios docet, & instruit, si ipsemet perpetret, quæ ipse docẽdo dissuadet, graui⁹ in iis delinquit quã is, qui docetur, ita sit in eo, qui alios iudicat, & aliorum censorem se constituit. vnde grauius, ac seuerius à Deo de talibus iudicatur. Rom. 2.

ANNOTATIO. LXVII.

Diuersimo de sententia hæc à Doctorib. explicatur.

PRimo loco quidam recentiores hãc sententiam de iudicio hominum interpretantur, vt sit sensus, qui cæteros non iudicat, nec ab aliis hominibus ipse iudicabitur. Euenit enim, vt qui aliorum facta, vel dicta diligenter scrutatur, & curiose inquirit, ac seuere iudicat, eius etiã facta, & dicta ab aliis inquirantur, & seuerius iudicentur. Hæc expositio, quãuis verum sit id euenire frequenter, tamen non videtur satis accomodata, tum quia verã doctrinam non continet; sæpe enim fit, vt qui non iudicat alios; is à multis iudicetur; contra vero, qui iudicat, non iudicetur: tum, quia talis promissio leuis est, dicente Paulo 1. Corin. 4. Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die. Gregorius etiã lib. 8. Epist. 45. ad Palladium, quam parui faciendum sit humanum iudicium, siue bonũ, siue in malum, recte docet, sic scribens: Inter verba laudantium, & vituperantium ad mentem recurrendum semper est, & si in ea non inuenitur bonum, quod de nobis dicitur, magna tristitia generari debet; & rursum si in ea non inuenitur malum, quod de nobis homines loquuntur, in magnam debemus lætitiam prosilire. Quid enim si homines laudant, & conscientia accuset? Aut quæ debet esse tristitia, si homines accusent, & sola conscientia nos liberos demonstret? Hęc ille. 1. Cor. 4.

Secundo loco Augustinus lib. 2. de sermone Domini in Monte capit. 29. de iudicio Dei explicat nempe eum, qui temere iudicat, iudicandum esse à Deo, de illo nempe iudicio temerario, quod aduersus fratrem protulit, quod iudicium vitat, qui aliũ temere non iudicat. Hæc expositio non videtur ad huc satisfacere, cum hoc sit commune iudicio temerario cum cæteris peccatis; de omnibus enim iudicãdi sumus, & qui à peccato abstinet, de eo non iudicabitur: oportet ergo aliquid peculiare assignare, cur qui non iudicat, dicatur non iudicandus: non autẽ hoc dicitur de eo, qui non furatur, non occidit, ab aliisque se continet peccatis.

Tertio loco Chrysostomus hom. 24. in Matth. de iudicio quidem diuino, sicut & Augustinꝰ interpretatur, tamen aliter, nempe non solum, qui iudicat alium, eum esse iudicandum, sed acrius iudicandũ, iuxta regulam, qua ipse acriter alios iudicauit. hanc sententiam dilucidius idem Chrysostomus expressit hom. 3. ad populũ Antiochenum, cuius hæc sũt verba: Nolite iudicare, ne iudicemini; non enim quale fuit peccatum, tale illic in futurum apparebit, sed quandam magnam, & ineuitabilem additionem à iudicio in conseruum facto accipiet; sicut enim humanus, & clemens, ac mitis maiorum peccatorũ grauitatem, ita acerbus, & crudelis, & implacabalis magnum propriis pondus peccatis apponit. Hæc ille. Cuius sententiam secuti sumus in commentario, paruum aliquid ex loco Pauli addentes explicationem, & confirmationem.

Nolite

Nolite condemnare, & non condemnabimini.

COMMENTARIA.

HOC etiam est, quod ad imitationem misericordiæ Dei Patris spectat, quodque ad dilectionem proximi necessarium est. Nolite, inquit, non solum culpæ adscribere aliena facta, aut dicta iudicando; sed nec etiam pœna digna censere, quod est condemnare, ne eadem pœna vos ipsos propter eadem dignos esse faciatis; qui enim alterius facta digna morte censet, sua profecto eadem damnat pœna, & apud Deum sic damnabitur, immo aliquando se grauioris pœnæ reum facit; si enim minora proximi graui pœna punienda iudicat, quanto grauiori ipse damnabitur, si peiora committat? Nolite ergo iudicare proximos quantum ac culpam, nec damnare, quantum ad pœnam, ne vestro iudicio apud Deum indicemini, & damnemini.

ANNOTATIO. LXVIII.

Proxima hæc sententia non est superioris declaratio, sed ab illa diuersa.

EEuthymius Matth. 7. hanc sententiam præcedentis explicationem esse existimat, quasi idem sit iudicare, quod & damnare, idque nonnullis recentioribus placet. Quod quidem non probo; cũ enim distinctum sensum accomodatum verbis inuenimus, non est admittenda in Scriptura multiplicatio sententiarum idem significantium. fateor quidem aliquãdo verbum iudicandi positum esse pro verbo condemnandi, quale illud est Rom. 2. in quo alium iudicas, te ipsum condemnas: at vero in hoc loco, vbi vtrumque repetitur coniunctum, diuersa significat; iudicare enim ad culpam, damnare ad pœnam spectat, sicut in iudiciis publicis fit; iudex enim priũ iudicat, aliquem esse homicidam, postea morti adiudicat, quod est damnare: & Christus in vltimo die iudicabit malos cùlpæ, conuincendo, & postea damnabit pœnis, disputando; ita in priuatis iudiciis temerariis fit; nam iudicamus alios, & culpam notantes, & pœna dignos cẽsentes, quorũ vtrumque Dominꝰ prohibet, quasi dilectioni proximi multũ contrariũ & dilectionis inimicorum graue impedimẽtum, immo odiorum, & inimicitiarum efficax fomentum.

Dimittite.

COMMENTARIA.

HOC est tertium, quod ad imitationem misericordiæ Patris Dei pertinet, non solum enim Deus non iudicauit, nec condemnauit mundum peccantem; sed etiam dimisit peccatum veniamque præbuit, mittens suum filium ad saluandum, debemus ergo & nos dimittere. Simul etiam hoc verbo dilectionis impedimentum, & quidem nõ paruum, tollit, nempe querelas, quas inuicem inter se homines habent; sunt enim extorsiones, vexationes, molestiæ, detractiones, murmurationes, iniuriæ, praua officia, iniquæ persecutiones, aliaque huiusmodi, quibus mutuo se homines lędunt, vixque vnius conuersatio sine offensa aliqua aliorum transigitur. vnde plurimę oriuntur querelæ vnius aduersus alterum, quæ non solum dilectionem impediunt, sed etiam odia, & inimitias multiplicant. iubet ergo *Coloss. 3.* Dominus has querelas ex mutuis offensis ortas deponere, & dimittere proximis, si quid in nos deliquerunt, iuxta illud Coloss. 3. Supportãtes inuicem, & condonantes vobismetipsis, si quis aduersus alterum habet querelam, sicut Dominus donauit vobis, ita & vos.

ANNOTATIO. LXIX.

GRegorius lib. 22. Moral. cap. 8. in eundem sensum, quem in commentario explicuimus, hoc verbum interpretatur, paulo tamen differentius, inquit enim sic: Dimittite, & dimittetur vobis. dare ad res pertinet, quas exterius habemus; dimittere autem ad relaxandum dolorem, quem interius ex aliena culpa contrahimus. Hæc ille. vbi verbum dimittendi refert ad dolorem, quem animo concipimus ex culpis proximorum contra nos factis, vt idẽ sit dimittere, ac deponere dolorem animi, qui excitare solet ad odium, & vindictam aduersus eos, qui in nos deliquerunt; quod quidem verum est; nemo enim dimittere dicitur, nisi hunc dolorem, & animi amaritudinem remoueat. At non ad hanc refertur verbum dimittendi, sed ad debitum, quod proximꝰ peccans in nos, contraxit; qui enim in alterum peccauit detractione, vexatione, prauoque alio officio, quasi debitor remanet illius, recompensare obligatus damna, quæ intulit. dimittere ergo est condonare huiusmodi debita, non solum non repetendo aliquid ex proximis, sed nec reddendo malum pro malo, deponendoque animi perturbationem voluntariam aduersus eum. hunc sensum nobis indicant verba Saluatoris similia Matth. 6. Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. & Matth. 18. Si non remiseritis vnusquisque fratri suo de cordibus vestris.

Non immerito autem quispiam dubitabit, cũ tot documenta patientię, & tolerantiæ sint tradita, vt etiam percutientibus vnam maxillam, alteram prębere debeamus, quid est, quod nunc monemur, vt dimittamus. Huic dubitationi satisfacere possumꝰ,

si ea, quæ Gregorius docuit, proponamus; is enim 3. p. pastor. capi. 10. sic inquit: Euenit e plerumque patientibus solet, vt eo quidem tempore, quo vel aduersa patiuntur, vel contumelias audiunt, nullo dolore pulsentur, & sic patientiam exhibeant, aut custodire etiam cordis innocentiã non omittãt, sed cum post paululum hæc ipsa, quæ pertulerunt, ad memoriam reuocãt, igne sc doloris inflammant, & argumenta vltionis inquirunt, & mansuetudinem, quam tolerantes habuerunt, retractantes in malitiã vertunt. Hæc ille. Non ergo post illa documenta inutiliter adiecit Dominus, vt dimittamus. Quid autem sit, quod dimittere debeamus, explicat Gregorius Nazian. orat. 4. quæ est secunda contra Iulianum. Verba eius sunt hęc: Eos, quibus tyrannide oppressi sumus, mansuetudine vincamus, ac maxime quidem nos benignitati ad ignoscendũ adducat, vsque mandati diuini eandem benignitatem nobis in iis rebus, in quibus ea opus habemus, remetiens. Qua enim mensura metimur, eadem quoque nobis remensum iri perspectum habemus. Quod si quis animo admodum acerbo, atq; importuno est, Deo, ac futuro tribunali eos, qui nos læserunt, relinquamus. Nihil de futura pœna per nostrã manũ detrahamus, neque bonorum proscriptionem cogitemus, nec ad iudicum subsellia trahamus, nec patriis sedibus pellamus, nec flagris cruciemus, nec denique, vt breui complectar, quicquam eorum, quę perpessi sumus, faciamus; eos quoque si modo id possint, exemplo nostro faciliores, ac benigniores reddamus. Si cui filius passus est, si cui Pater, si cui vxor, aut cognatus, aut amicus, aut alius quispiam nobis charus, demus operam, vt cuique eorum mercedem cruciatus afferat, ipsis nimirum persuadentes, forti animo ferant, quę passi sunt. Hoc beneficio nullum maius ipsis dare possumus. Hęc ille.

Quid condonãdum, & quid a debitorib. sit repetendum.

In cuius rei declarationem aduertendum est, corum, quæ aduersus proximum committuntur, quę dam esse contra charitatem ei debitam, vt quando non subuenitur illi in necessitate eius, quod multipliciter fit secundum modum multiplicem, quo vnꝰ altero indiget. Vnde qui sic deliquit, debitum contraxit, quasi non præstitæ operæ, quam debebat, iuxta illud Rom. 13. nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis. talia debita, si qua proximus contraxit, debemus remittere, & condonare, non par pari referendo, nec odio habendo, nec à dilectione cessando, & omnem querelam, & amaritudinem aduersus eũ ex animo deponendo: Quędã alia aduersum proximum committuntur, quæ non solũ contra solitam charitatem, sed etiam contra iustitiam fiunt, qualia sunt iniurię, extorsiones iniquę, vexationes, detractiones, nocumenta, & alia huiusmodi, quibus auferimus ea, quę proximi sunt, nocẽtes famæ, honori, rebus, sanitati, & vitæ eius, in q bus duo sunt consideranda, nempe damnum proximi, quod ille patitur, nemqe priuatio eorum bonorum, quę numerauimus, & contemptus, ac iniuria, quibus afficitur proximus; præter damnum enim, quod infert raptor, fur, detractor, percussor, & quiuis alius, est etiam iniuria, & contemptus; qui enim proximum offendit, eo ipso paruifacit eum. Sunt ergo duo debita, & illati damni, & iniurię irrogatę: debitum iniuriæ condonandum est, & dimittendum, quod solent homines mundi vindicta exigere; at nos omnino condonare debemus, nullã vindictam inferendo, re, & animo; debitum vero damni illati non semper est dimittendum; si enim quispiam nobis nocuit famam obscurando, honorẽ minuendo, res nostras auferendo, non obligamur semper remittere, sed licite exigere possumus, vt reddat res ablatas, resarciat famam, & honorem, & & ad hæc compellere possumꝰ coram iudice animo solo nostra recuperandi. At vero si soluẽdi facultas, & spes non est, etiam hæc remittenda sunt debita, iuxta præceptũ Domini in parabola Matt. 18. de seruo nõ habente, vnde redderet debitum. Ea igitur, q̃ reparabilia non sunt, vt si occisus est filius, ablatum est membrum, percussa maxilla, & alia similia, quę reparari non possunt, & vt dicit Augustinus li. 1. de serm: Dom. in monte cap. 37. & 39. apud homines mundi vindicta resarciuntur, hæc condonanda sũt sic, vt nulla priuata vindicta reparentur. Quod si quis apud Iudices flagitet vindictam publicam contra hos, si odio id fiat, malum est; si vero solo zelo iustitiæ, omni odio depositio, prohibitum non est; id tamen difficillime efficitur, ob id Gregorius Naziã. loco citato monet, ne trahamus ad iudicũ subsellia huiusmodi debitores, quod securius, & perfectius est. Ex his liquet, quid sit dimittendum, & quomodo, ac quando. Hoc autem in loco præcipue agitur de dimissione peccati, & offensæ, non de damno, vt recte, inquit Augustinus li. 2. de sermone Domini in monte ca. 13. explicans illud (sicut & nos dimittimus.)

Et dimittemini.

COMMENTARIA.

DImittentibus debita proximis, ultra imitationem, & similitudinem Dei Patris promittur dimissio propriorum peccatorum à Deo; contra uero non dimittentibus, nec Deus dimittet, iuxta illud Matt. 6. Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet uobis Pater uester cælestis delicta uestra. Si autem non dimiseritis hominibus, nec pater uester dimittet uobis peccata uestra. prædicta est sententia hæc à Salomone Eccl. 28. Relinque in

Eccle. 28. quit proximo nocenti te; & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Hoc non significat, peccatores, qui dimittunt proximis debita, ob eam solam dimissionem, suorum eos peccatorum veniam obtinere, sed si eos pæniteat, facile ueniam impetrare; & ut ad pœnitentiam conuertantur, auxilium à Deo ipso facilius obtinere.

ANNOTATIO. LXX.

Patres diuersimode superiora verba interpretantur.

CHrysostomus hom. 33. in Ioannem, hanc promissionem sic explicat: Si dimittitis, dimittetur vobis, & sicut in Baptismate absoluta, peccata non amplius apparent, ita, & dimittẽdo abluũtur, si pœnitere voluerimus. Ea demũ est pœnitẽtia, ne amplius peccemus. Hęc ille. Sũt autem ista duo Chrysostomi dicta limitanda, & declarãda. Primũ qdẽ, nõ debet sic intelligi, quasi dimissio remittat peccata, tã quam quoddam Sacramẽtũ ex opere operato, sicut remittit Baptismus, nec etiam quod sine cõtritione, sed

sed cũ sola attritione remittat mortalia, sicut fit per Baptismum. in his enim multũ est discriminis inter Baptismum, & hanc dimissionem; sed collatio sic é intelligẽda, quomodo etiam dicimus eleemosynam esse quendam Baptismum, & per eam remitti peccata. nimirum, quod eleemosyna pœnitentibus impetrat à Deo facile remissionem, & disponit ad ea obtinenda, quæ necessaria sunt ad peccati veniam, & ad gratiam consequendam. Alterum dictũ Chrysostomi non sic debet intelligi, vt velit dicere pœnitentiam non esse aliud, quam cessare a peccatis, cum sit etiam dolor de commissis; neminem enim pœniter peccasse, nisi doleat, eique displiceat peccasse, nõ tamen est perfecta pœnitentia, nisi adsit propositum non amplius peccandi, & hoc dicit Chrysostomus.

Augustinus autem aliter loquitur de hac dimissione. Primo quidem promissionem dimittendi peccata ei, qui peccata suo proximo dimittit, intelligendam asserit de venialibus peccatis; hæc enim remittuntur hominibus, si dimittant proximis peccata, & debita. hoc docet lib. 2. contra Epist. Parmeni: cap. 10. & lib. 2. de peccat. merit. & remiss. cap. 4. & lib. 2. contra Cresconium grammat. cap. 28. alijsque plurimis in locis. Secundo affirmat per hanc dimissionem remitti hæc peccata, sicut per eleemosynam: nam dimittere peccata proximis, etiam eleemosyna quædam est. hoc tradit in Enchirid. ad Lauretium c. 72. multa, inquit, sunt genera eleemosynarum, quæ cum facimus, adiuuamur, vt dimittantur nobis nostra peccata; sed ea nihil est maius, qua ex corde dimittim⁹, quod in nos quisque peccauit. Hæc Augustinus. Tertio dicit hãc promissionẽ remissionis peccatorũ factã esse dimittenti peccata proximo roganti, & petenti veniam. Hoc affirmat in Enchirid. c. 73. Hęc sunt quæ Augustinus docet de hac dimissione. cum autem inferius, quando oratio Dominica explicabitur, hæc sint fusius tractãda, id nũc tantum dicam, generalem esse promissionẽ, sicut enim generaliter omnia peccata proximis dimittere debemus, quæcumque in nos cõmiserint, ita & generalẽ promittit Deus dimissionem quorũ cumque peccatorum, vt recte tradunt Leo serm. de Martyribus prope finem, & Chrysost. hom. 20. in Matt. & Irenæus lib. 5. c. 17. Nec solis petentibus dimittere debemus, sed etiam omnibus, dictum enim est: quoties peccabit in me frater meus, & dimittam ei? Absolute dictũ est (peccabit in me) & non restringitur (si petierit veniã). Siue ergo petat siue non, dimittẽdum est ei; dimissio autem hæc remissionẽ peccatorum à Deo habet, non quod sola sufficiat, sed quod à Deo impetrat, quæ necessaria sunt ad peccatorum remissionem obtinẽdam, nisi homo ipse suo arbitrio resistat, & obstaculum præbeat cooperanti Deo.

ANNOTATIO LXXI.

Tria ex parte Dei sunt quib⁹ ad dimittẽdum monemur.

MVlta sunt, quæ, quæ præceptũ dimittendi proximis, rationabilissimum, & æquissimum esse demonstrant, eaque tum ex parte Dei, tum ex parte præcepti ipsius, tum ex parte proximi peccantis, tum ex parte ipsius, contra quem peccatur, desumũtur. Ex parte quidem Dei tria sunt. primo quidem, quia plura, & grauiora remittit nobis Deus. si igitur volumus nobis hæc dimitti à Deo, quis nõ videt quam æquum sit, vt nos minime remittamus proximis. Gregorius Nazianzenus in suis sententijs tetrarchis sen. 40. hac vtitur ratione: Si tu, inquit, non affecisti iniuria Deum, nec tu remittas proximo: at quis est iste, qui non afficerit Deum iniuria, velitque remitti sibi? Chrysostomus hom. 62. in Matth. eadem ratione vtitur, explicans illam parabolam debentis decem milia talenta, cui totum debitum remissum est à Domino, ille vero postea noluit conseruo dimittere censum, vbi recte ponderat, quantum decem millia talenta superant centũ, tantum, quod debemus nos Deo, petimusque dimitti, excedit, quod proximus in nos peccauit. Leo etiã ser. de Martyribus in fine eadẽ oratione vtẽs inquit sic: Sed dicit aliquis: Tanta mala me inimicus meus compulit sustinere, vt eum nulla ratione possim diligere; attende quid tibi fecerit homo, & tu non attendis, quid feceris Deo? Si conscientiam tuã diligenter discutis, & inquiris, sine vlla compensãtione maiora tu commisisti in Deum peccata, quam in te commiserit homo: & qua fronte vis, vt tibi Deus dignetur dimittere multum, cum tu non acquiescis dimittere parum? Hæc ille. Ante autem omnes hos Salomon Eccles. 28. hãc vsus ratione inquit: homo homini reseruat iram, & à Deo quęrit medelam? In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur? Ipse dũ caro sit, reseruat iram, & propitiationẽ petit à Deo? Quis exorabit pro delictis illius? memorare nouissima tua, & desine inimicari. Hæc ille.

Eccles. 28.

Secundo quãdo frater peccat in nos, maiori iniuria afficit Deum, quam nos ipsos; legem enim illius transgreditur, & ipsius creaturam lædit; si igitur Deus illi dimittit, quod maius est, & grauiorem iniuriam cõdonat ei, ergo & tu debes dimittere, quod tuum est, & multo minus, ac leuius. Quod si obijcias, Deus remittit petenti veniam, ac pœnitenti: at inimicus meus non petit à me veniam illatæ mihi iniuriæ; hæc excusatio nullius est momenti, immo auget vim argumenti: nam si ille non petit, rogat Deus ipse pro eo, præcipit etiam Christus: pluris igitur facienda est petitio, & præceptum Dei pro illo, quam ipsius preces, ac petitio veniæ.

Tertio, est Christi exemplum, qui grauiora, & acerbiora passus est ab inimicis, quam quilibet homo pati potuit ab homine, & tamen dimisit, & preces pro eis fudit, & quod maximum est, dum ea pateretur: in cruce enim dimittebat, & orabat. Hoc argumento vsus est idem Gregorius Nazianzenus in sententijs tetrachis, sen. 40. & sumptum est à Petro. 1. epist. c. 2. Christus, inquit, passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Hæc sunt ea, quæ ex parte Dei præceptum hoc dimittendi proximis ostendunt esse æquissimum.

Quatuor alia propinquus ex parte ipsius præcepti, quæ illius æquitatem commendant.

Sunt alia ex parte ipsius præcepti, primo quidem quia generale est. Non enim tibi soli præcepit dimittere, sed omnibus etiam, in quos tu peccasti, præceptum est, vt tibi dimittant. Si igitur consideretur præceptum hoc, qua parte omnes complectitur, vt singulis remittant, profecto æquissimum, & suaue videbitur. quis enim non demittat vni, aut alteri, cum omnes, quos ipse offenderit, dimittere debeãt ei? hanc rationem notauit Gregorius lib. 22. mora. ca. 7. quæ contra nos, inquit, illata sunt, citius dimittimus, si nos circa proximos errata cognoscimus.

Secundo quia non iubemur dimittere proximo propter ipsũmet, qui nos offendit, sed propter Deũ. Quis est ita rationis. & sensus expers, cui si De⁹ visibiliter diceret, remitte huic propter me, & mei gratia, non remitteret? cum sæpe hominum precibus ammicorum, aut Principum id fiat? at De⁹ id dicit, exhortatur, & præcipit per suas Scripturas.

Chrysost.hom.78.in Ioan.exemplo eorum hoc pō derat,qui mulierum amore capti multas iniurias ab eis patiuntur,quas remittunt,& condonant;cur igi tur amor Dei hoc non efficit?

Tertio,quia præmium magnū promissum est remittentibus,remissio nēpe peccatorū, & vita æterna,maius est multo quod datur, quā quod exigitur.

Quarto,quia sic Deus voluit,cuius voluntas ipsa est æquitas, immo cum ipse nos vehementissime amet,quidquid præcipit,certissime in nostram vtilitatem maxime cedit. sufficere autem deberet homini scire præceptum Dei esse;quod Dauid recte agnoscens.2.reg.16.cum malediceretur à Semei, dixit: Sinite eum, Dominus enim præcepit ei, vt malediceret Dauid, quis scit si pro hac maledictione dabit benedictionem? Et tamen illud non erat præceptū, sed voluntas Dei permittens, & puniens;at proximo remittere,præceptū Domini est.Hoc ipsum Salomon Eccle.28.docuit,dicens:Memorare testamēti Altissimi, & despice ignorantiam proximi. Hæc ille. Et nota verbum(ignorantiā proximi) quia, qui lædit proximū, cæcus est,& ignorat quid faciat,idcirco facilius dimittendum illi est.Hæc sunt ex parte ipsius præcepti.

2. Reg. 16.

Eccl. 28.

Tria alia ex parte proximi nos ad dimittendū suadent.

Sunt alia ex parte afficientis iniuria seu peccātis. Primo quidem,quia qui peccat in proximum, magis sibi nocet,quam proximo, miserabiliorque est, lædit enim animam suam,vt proximi lædat corpus. ita affirmat Augustinus ser.m.10.de sanctis. Leo etiam serm.omnium sanctorum: Magis,inquit,plāgendus est faciens maligna,quam patiens,quia iniustum culpa sua demergit ad pœnam; iustum tolerātia sua ducit ad gloriam. Hæc ille. Vnde recte Boetius lib.4.prosa.4.tradit sapientem non debere vllū odio habere: Si enim is bonus est,amandus est;si vero malus,illi est compatiendum.

Secūdo ex Augustino in psal.54.quia ignoram⁹, an is,qui in nos peccauit,futurus est consors in gloria.& nobiscum conregnaturus: non igitur æquum est exponere se periculo, vt nolimus dimittere ei, quem summa,& aterna charitate diligemus in cælo; & in terra adhuc existens frater noster est. hoc idem Hieronymus Isa.66.notat, & Chrysostomus etiam hom.78.in Ioan.

Tertio,quia si quis nos offendit,sæpe nocere intē dat tamē,reuera offensa ipsa in nostrā vtilitatē spiritualē cedit,si volumus;nō ergo difficile videri debet remittere illud,quod vtile est nobis ipsis.Vnde Gregorius ho.14.in Euangelia.Ferrū,inquit,animę nostræ nequaquā ad acumen subtilitatis perducitur,si hoc non eraserit alienæ lima prauitatis.Hęc sunt ex parte proximi peccantis.

Quatuor ex parte nostra ad dicuntur, quæ ad. mittendū proximi nos inducunt.

Alia demum sunt ex parte eius, in quē peccatur. Primo quidem ex Chrysostomo hom. 78. in Ioan. quia qui non remittit, non potest vindictā sumere de eo,qui in ipsum peccauit,nisi sibi graui⁹ noceat, maiusque inferat malum, quam intulit inimicus; peccatum enim malum est peius, quam damnum corporale. qui ergo non remittit,potius iuuat eum, qui in ipsum peccauit,hic enim minus,ille vero maius sibi damnum infert,quod est vinci à malo,vt dicitur Rom. 12.

Secundo,è cōtrario,si remittimus, vincimus inimicum,seu eum,qui nos offendit,tū quia nobis ipsis benefacimus,tum quia cōfundimus eum, qui in nos peccauit,dum ei benefacimus, cōdonātes offensam.Rom.12.Vince in bono malum, hoc enim faciens,carbones congeres super caput eius.

Tertio,quia vt dicit idem Crysostomus ho.62.in Matthæum,qui remittit,maximis afflictionibus,anxietatibus,& periculis se liberat, quibus torquētur, & in quibus versantur ij,qui alios odio habent,vindicareque se de illis procurant.

Quarto,ex Gregorio lib.22.mora.cap.7.quia sæpe nos in alios etiam peccamus,dignique sumus, vt alij etiam in nos peccent. Verba Gregorij sunt hęc: Dum pensamus,quales erga alios fuimus, esse circa nos tales alios minus dolemus: quia aliena iniustitia in nobis vindicat,quod in se iuste nostra conscię tia accusat. Hæc ille. Hæc igitur omnia, & alia multa ostenduut, æquissimum esse præceptum Domini de dimittendo proximis.

Date.

COMMENTARIA.

HOc est quartum,quod ad imitationem,& similitudinem Dei Patris spectat, qui non solum non iudicauit;nec damnauit mundum peccantem, sed dimisit per misericordiam,& adhuc beneficientia inexhausta bona ei contulit,immensaque largitate subuenit. vos ergo vtimini hac beneficientia,& misericordia erga proximos, quæ dilectionem multum promouet. date,inquit id est, non solum proximorum offensas dimittite, sed etiā ex vestris rebus date illis,& omne officij genus,quantum in vobis fuerit, exhibete. Hoc non ad eleemosynas solas,nec ad illos,qui petunt,spectat,de quibus superi⁹ dictum est,sed omne officium dilectionis,& misericordiæ complectitur, exhibendum etiam nō petentibus, iuxta illud Domini verbum Act.20.Beatius est dare,magis quam accipere.Verbum autem hoc(date) absolute positū significat copiose,& liberaliter dandū, quantū homo potuerit.

ANNOTATIO LXXII.

Patrum testimoniis confirmatur ex positio in commentaria tradita.

PRimo loco quidam recentiores verbum hoc restringunt,& ad præcedentem sententiam referunt,vt sit sensus,dimittite proximis iniurias,& offensas ab eis acceptas,& date id est, cōdonate ea absque iudicio, & condemnatione,& absque exactione emendæ. Hæc tamen interpretatio non videtur probabilis: nam verbum(dimittite) ea omnia complectitur,non enim dimittit,nisi qui gratis condonat iniuriam acceptam.

Secundo loco Gregorius lib. 22.mora. cap. 8. ad res ipsas refert,limitat autem ad misericordiæ opus, notatque maius esse misericordiæ opus dimittere, quam dare. Verba ipsius sunt hæc: dimittite, & dimittemini; date,& dabitur vobis;date namque ad res pertinet,quas exterius habemus; dimittere autem ad relaxandum dolorem,quam interius ex aliena culpa contrahimus. Sed sciendum, quia qui omnino dimittit, & non dat, etsi non plene operatus est, meliorem tamen partem misericordiæ tenuit. Qui autem dat, & non dimittit, omnino nullam misericordiam facit, quia ab omnipotente Deo munus ex manu non accipitur, quod

corde

corde obligato in malitia profertur. Mundari enim prius debet animus qui eleemosynam præbet, quia omne quod datur Deo, ex dantis mente pensatur. Hæc ille. In eadem sententia est Augustinus ser. 15. de verb. Dom. vbi sic scripsit: Duo sunt opera misericordiæ, quæ nos liberant, quæ breuiter posuit Dominus in Euãgelio: Dimittite, & Dimittemini; date, & dabitur vobis. Dimittite, ad ignoscendum pertinet; date ad præstandum beneficium. Et lib. 2. de pecc. meri. & remiss. cap. 3. sic inquit: Quædam salubria remedia contra reatum, & vincula peccatorũ etiam post baptismum dare, & valere dignatus est, opera scilicet misericordiæ, cum ait: Dimittite, & dimittemini; date, & dabitur vobis. & lib. 2. contra epist. Parmeni. cap. 10. Dimittere proximo peccata appellat magnum misericordiæ opus. Huic sẽtentiæ nos adhæsimus in commentario, tamquam probabiliori, & quæ illi generali magis accommodatur: Estote misericordes.

Et dabitur vobis.

COMMENTARIA.

PRomissio fit dantibus; qui. n. misericordes, & benefici erga alios sunt propter Deum, (hæc est enim misericordia, & beneficia perfecta; quæque similes facit Patri Deo) his Deus misericordiam, ac beneficium se exhibet. Sic enim Deus homines diligit, ac mutuo seipsos diligere cupit, vt omnibus, qui alijs ipsius gratia beneficia impendunt, ipse rependat, tantaque promissione ad dandum inuicem excitet, & alliciat.

Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & superefluentem dabunt in sinum vestrum.

COMMENTARIA.

QVatuor promissiones factas, nempe non iudicabimini, non cõdemnabimini, dimittetur vobis, dabitur vobis; certas ac perfectas fere promittit, ne quis forte dubitaret aut implendas non esse, aut magnum aliquid non continere. Vtitur autem metaphora sumpta ab illis, qui res aridas, frumentum, & legumina, vel alia hniusmodi metiuntur, pro accepto pretio perfectam reddunt mensuram, quæ quidem perfectio quatuor qualitatibus mensuræ seu modij explicatur; solent enim, qui perfectam mensuram exhibent, vti modio, seu pondere bono, id est veraci non diminuto, & minus capaci, quàm lex postulat, iuxta illud Deuter. 25. Pondus habebis iustum, & modius æqualis, & verus erit tibi. rursus implent modium, manibusque comprimunt immissum frumentũ, vt plus capiat, quæ dicitur mensura conferta; insuper concutiunt modium, vt adhuc abundantius impleatur ipsa coagitatione, & concussione frumenti partibus ad ima descendentibus. Postremò superaddunt modio pleno ita cumulo latera modij excedente, vt frumẽtũ supereffundatur. Hæc mẽsura plena & perfecta est. talem Deus certissime reddet, nam perfectissima merce de cumulabit non iudicantes, non condemnantes, dimittentes, & dantes. tacite autem ab ea accipienda excluduntur iudicantes condemnantes, non dimittentes, ac non donantes. Illud autem (dabunt) absolute positum est pro (dabitur) ac si dictum esset mensura bona, conferta, & coagitata dabitur. Illud autem (in sinum vestrum) phrasis est Hebræa, quasi dictum esset, dabitur vobis metipsis, non alijs pro vobis, idque in recompensationem vestrorum operum. Hæc enim duo ea locutio significat, iuxta illud Psal. 79. Redde inimicis nostris septulum in sinu eorum.

ANNOTATIO. LXXIII.

Traduntur aliæ expositiones proxime sententiæ.

HAec sententia varie exponitur. Primo quidem Augustinus lib. 2. quæst. Euang. cap. 8. & Euthymius in præsenti, ad præcedentem referunt, nempe (dabitur vobis) vt sit sensus, dantibus dabitur mẽsura bona, conferta, & coagitata, & superfluens; id est, ijs, qui beneficia alijs cõferunt, copiosam Deus reddet mercedem. Est autem discrimen inter Augustinum, & Euthymiũ in explicatione illius verbi, (dabunt;) Augustinus enim refert ad eos, qui beneficia acceperunt, qui dicti sunt daturi mẽsurã, & mercedem, sicut Luc. 16. dictum est de pauperibus, recipient vos in æterna tabernacula. nimirum, quia propter merita eorum illi, qui eis beneficia contulerunt, saluantur; impetrant enim pauperes, & beneficijs affecti suis benefactoribus ea bona, quibus digni fiunt, mensura, & mercede tali. Euthymius vero illud (dabunt) etiam refert ad eosdem, qui beneficia acceperunt, sed alia de causa, dicunt enim dare mensuram bonam suis benefactoribus, quia Deus pro ipsis rependit: quod autem pro ipsis Deus dat, ipsi dare dicuntur, conuenit autem cum Augustino Euthymius, hanc sententiã ad illam referri, dabitur vobis. Et verbum (dabunt) ad eos, qui beneficijs affecti sunt; ij enim daturi dicuntur, quamuis discrepet ab Augustino, in causa, & ratione, cur daturi dicantur.

Secundò loco quidam recentiores ad omnes sententias quatuor præcedentes hanc referunt sententiam, ita tamen vt mensura hæc, & in bonam, & in malam accipiatur partem in hunc sensum; mésura bona conferta, & coagitata, & superfluens dabitur iudicantibus, & non iudicantibus, condemnantibus, & nō condemnantibus, dimittentibus, & non dimittentibus, dantibus, & nō dantibus: his quidē prēmiū, & merces; illis vero pœna, & punitio; vtraque tamen mensura integra, & perfecta. Illud autē verbum (dabunt) hi recentiores referunt ad ipsa opera, & merita, vel demerita, vt sit sensus: Ipsa vestra opera iudicandi, aut non iudicandi, dimittēdi, aut non dimittendi, dandi, aut nō dandi, dabūt vobis perfectam mercedem, aut pœnam.

Inter has expositiones duas mediam elegi, existimaui enim ad omnes sententias quatuor referendā esse hanc, eo motus argumento. quia quæ sequit', & huic est connexa, refertur etiā ad illas quatuor, vt in eius interpretatione ostendetur, Atque etiā, quia si ad illam tantum (dabitur vobis) referretur, potius dicendum erat date, & dabitur vobis mēsura bona, & conferta & c. cum autem fiat diuisio, & noua ad datur sententia, videtur referenda, nō ad illam solā, sed simul ad alias. Non autem consentio recentioribus in eo, quod in malā partem interpretantur, referentes ad demerita: nam pœna damnatorum non dicitur mensura bona: potius igitur promissionibus conuenit, quę complebūtur optima, & copiosa mercede. Verbū autem (dabunt) non videtur referendū nec ad beneficijs affectos, nec ad opera ipsa, sed positū est absolute pro (dabitur) aut etiā ꝓ (dabit) nēpe Deus; frequens .n. est in Scriptura numerū pro numero poni. Quod autē quidā recentiores hāc mēsuram referunt ad beneficia, quibus solēt suos benefactores recompēsare ij, quibus datum est, parum accommodatum est: tum quia parūm est, quod ab hominibus cōfertur; tum quia agitur de misericordiæ operibus, quæ ab hominibus nō habent recompensationem, sed à Deo.

Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis.

COMMENTARIA.

CAusam reddit præcedentium, ac si diceret, ideo mensura bona, & perfecta dabitur, non iudicantibus, non condemnantibus, dimittentibus, & dantibus, quia qua mensura quisque vsus fuerit erga alios, eadem Deus vtetur erga eum, qui igitur non iudicabit, nec condemnabit alios, nec ipse iudicabitur, nec condemnabitur, qui dimittet dimttetur, qui dabit dabitur ei; contra vero, iudicans iudicabitur, & damnans damnabitur, & ei, qui non dimittit, nec dimittetur, & non danti, nec dabitur. Talem ergo se exhibebit Deus in retribuendo malum aut bonum, qualem homo homini se exhibuerit. Illud (eadem) similitudinē indicat, nō qualitatē, maiora enim Deus homini, aut bona, aut mala confert. cū punit, aut remunerat, quam homo homini. refertur autem hæc sententia generaliter ad omnes sententias tam in bonam, quam in malam partem.

ANNOTATIO. LXXIII.

Cōfirmatur interpretatio proximę, & præcedētis etiā sniæ.

HAec sententia mihi persuasit, præcedētem referendam esse ad illas quatuor promissiones, cū enim sint istæ duæ connexæ, hæc autem ad omnes quatuor referatur, consequitur etiam præcedentem referri similiter debere. hanc autem ad illas referri, & non tantum ad eam (date & dabitur vobis) constat ex Matthæo cap. 7. vbi de ijs, qui iudicant, & condemnat, aut ab his abstinent, dictum est, in qua mēsura mēsi fueritis, remetietur vobis. Quod si ad præcedentem referatur. nempe (date, & dabitur vobis) runc sensus esset iuxta illud Pauli. 2. Cor. 9. Qui parce seminat, parce & metet; & q seminat in benedictionibus de benedictionib⁹ metet, id est q parū dat, parū accipiet; qui vero multū tribuit, multū etiā tribuetur ei. prior tamē expositio accōmodatior mihi visa est. Hanc sententiam sic intellectam opponebāt pagani, quasi contrariam sententiæ alteri Euangelicæ, per quam non credentibus supplicia æterna Christus comminatur. dicebant ergo, si æterna est, quomodo mensurari potest? Refert hæc Augustinus Epist. 49. ad Deogratias. quæst. 4. multaque dicit responsio autem breuis est, licet quantum ad durationem æterna sit nec mēsurā habeat; tamē quantū ad intētionē finita est, vnaque est acrior, aut mitior altera, & hac ratione mēsurari potest, & pro demeritorū quantitate maior, aut minor infligi; idē de præmio, seu gloria dicendum est, licet enim ois sit æterna, non tamē in gradu æqualis, nec infinita.

Dicebat autem illis & similitudinem.

COMMENTARIA.

MVlta hactenus Christus docuit ad sinceram recte perfecteq; viuendi formam, & ad legis legitimam intelligentiam pertinentia, quæ Scribarum, & Pharisæorum doctrinis non erant consona; idcirco nunc ostendit eam formam non ab eis, vt pote nec legitimam scientiam nec vitæ debitos mores habentibus, esse petendam; sed ab ipso Christo, quasi audientium obiectioni respondens: dicere enim poterant; Multa doces, quæ nemo Pharisæorum, aut Scribarum tradidit, numquam talia à quocūque audiuimus, nescimus an illis potius, an tibi sit adhibenda fides. Huic tacitæ obiectioni sermone peracto respondet, quo veto magis & rem explicet, & audientium animis eum infigat, similitudinibus è vulgo petitis vtitur. Illud autem verbum imperfecti temporis (dicebat) insinuat Christum multa alia prædicasse, quæ Euangelista prætermisit, nec enim omnia, quæ Christus dixit, scripta sunt, & multa velut in summa quadam narrantur.

ANNO-

ANNOTATIO. LVXX.

ILlud (&) non habetur in exemplaribus Græcis, si tamen legatur, sensum accommodatum facit, nimirum præter multa alia, quæ Christus dixerat, has etiam, quæ sequuntur, similitudines protulisse. Est autem numer⁹ pro numero positus; nó enim vnica similitudo, sed plures sunt, similitudiné enim appellat prouerbia, seu adagia, quibus vulgus solet vti frequenter. Hæc enim vim habent rem explicandi, cõfirmandi, ac memorię audientium infigendi. de connexione autem harum sententiarum cum præcedẽtibus paulo inferius dicemus.

Nunquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foueam cadunt?

COMMENTARIA.

HAec est prima ratio, sumpta ex prima similitudine, qua probat ab illis Scribis, & Phariſæis formam perfecte viuendi non esse petendam, quia illi erroribus multis excæcatum habent intellectum. Est autem similitudo, seu prouerbium, si cæcus cęcum ducat, ambo cadent in foueam; cæcus enim cæcum non potest ducere, quod si ducat, in foueam vterque cadet. Erant illi Scribæ, & Phariſæi cæci mente, errantes in mandatorum Dei intelligentia, & contraria potius ipſis mandatis sentientes; non ergo poterant docere, nec instruere vere populm cæcum, & ignorantem, quin in errores eum detruderent, quibus se & illum perderent, illum quidem propter errorem, se vero quia causa erant, vt illi errarent.

ANNOTATIO LIXXV.

Confirmatur expositio in commentario tradita & proximæ sententiæ cũ præcedentibus cõnexio declaratur.

HAec sententia elucidatur ex iis, quæ Matth. 15. narrantur; arguebant enim Phariſæi, & Scribæ, Doctoresque Iudæorum, Discipulos Domini, quod non lotis manibus manducarent, quasi immũdities corporis animã coinquinaret, in quo maxime errabant, ideo arguũtur à Domino, quod diuinum mãdatũ de patre, & matre honorãdis peruerse intelligerent, ac docerent, in quo etiam maxime errabãt, ob quæ Christus eadem similitudine in eos inuect⁹ dixit: Cæci sunt, & duces cæcorũ. & rursus: omnis plantatio, quam non plãtauit pater meus, eradicabitur, quomodo ergo forma recte, & secũdum Deũ viuendi à cæcis peti potuit? Errabant etiam in præcepto de proximo diligendo, excludẽtes inimicum; & in præcepto, oculum pro oculo, dentem pro dente, probantes vindicandi voluntatem licitam esse. Similiter in aliis etiam multis, propter quę Dominus eos cęcos appellat, & ineptos ad populum cæcum, & ignorantem instruendum. Hęc autẽ cæcitas multo magis declaratur Matt. 23. vbi Dominus hos Scribas, & Phariſæos sæpius cæcos appellat, & mutiplicem eorum cæcitatem explicat, ac ineptos ad alios ducendos comprobat, & hoc est, quod nunc prima similitudine Christus ostendit. quãuis enim expresse eos non nominauit, eos tamen significare voluit, idque audientes satis intelligebant. Hæc mihi visa é recta, & accommodata connexio huius, & sequentium sententiarum cum præcedentibus.

Matth. 23.

Quidam vero recentiores aliter cõnectunt, nimirum, cum supra dixisset: Nolite iudicare, declarat nunc qualiter sit iudicandum, nempe non prius, q̃ qui iudicat, emunder se ab vitiis, quæ in alio iudicat; cæcus enim cęcum non ducit. Hęc connexio nó videtur accommodata, tum quia præcedenti illa sẽtentia iudiciũ non omne, sed temerarium prohibitum est; hoc autem nec iis, qui vitia alia habent, nec iis, qui carent vitiis, licitum est: non ergo erat, curtalis sententia limitaretur; tum etiam quia illa sententia remota est, multęque aliæ sunt interpostę, ad quam non videtur hęc referenda.

Euthymius hanc sentẽtiam de omnibus iis dictã cẽset, qui obscuratos habẽt animę oculos, & alios docere conantur, in hocque asserit differre ab illa, quę Matth. 15. prolata est, quę ad solos Phariſęos refertur, non tamen explicat Euthymius rationẽ connexionis. Mihi visum est, quamuis hęc sententia ad eos referatur, qui cum obscuratam habeant mentem; alios docent; tamen solos illos Phariſęos, & Scribas taxatos esse, quod factum est, vt tacitę audientium obiectioni Christus responderet, nequis nouæ, & inauditę suę doctrinę, ac sermoni opponeret Phariſæos, & Scribas aliter docẽtes, & prædicantes, eaque est ratio connexionis, vt in commentario dictum est.

Non est Discipulus super magistrum: perfectus autem omnis erit si sit sicut magister eius.

COMMENTARIA.

ALtera similitudine, seu prouerbio confirmat, quod dixerat, ostendens, qui tales habent præceptores, posse rectius, ac verius sentire, quam illos. Si igitur errant Doctores, ac falso sentiunt, necesse est etiam errare discipulos; nam discipulus scientiam haurit à magistro, tuncque perfectus censetur, cum magistrum fuerit assecutus, & ad absolutam magistri sui sapientiam accesserit. Hac sententia Christus docet, auditores non posse verã viuendi normam, ac doctrinam assequi à Phariſæis, & Scribis errantibus, & præcitate mentis veram ac perfectam legis intelligentiam non habentibus.

ANNOTATIO LXXVII.

Matthæi cap. 10. alio sensu hoc prouerbio vsus est Christus.

VSus est Dominus hoc eodẽ prouerbio Matth. 10. sed longe diuerso sensu; exhortans enim Christus discipulos suos ad tolerãdas æquanimiter persecutiones, & odia hominum, & ne propterea à veritate prædicanda desisterent, seipsum imitandũ proposuit, suique imitatione, ac exemplo excitauit dicens: Non est Discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum. sufficit Discipulo si sit sicut magister eius, & seruo, sicut domin⁹ eius. Si patrẽ familias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Veritas huius prouerbij ea est, non quod discipulus nõ possit doctior magistro

suo

suo effici, si aliũde etiam doctrinam habeat, nempe studio proprio, & inuentione, sed in ea scientia, quam à magistro solo recipit, eo doctior esse non potest. Hæc similitudo cõfirmat Christũ loqui de Pharisęis, & Scribis, q se magistros, & doctores aliorũ profitebantur. Euthymius asserit hanc similitudinẽ de Discipulis Christũ dixisse, quos præceptores constituit, ea de causa, vt nullus super eos efferretur, putans supergredi virtutem illorum. Hæc autem interpretatio non videtur accommoda, cum similitudo ista priori sit connexa, quę Discipulis Christi aptari non potest.

Quid autem vides festucam in oculo fratris tui; trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras?

COMMENTARIA.

DVabus similitudinibus ineptum magisterium Scribarum, & Pharisæorum, ad docendum ostensum est, ob ignorantiam, & eorum cæcitatem. hac nunc tertia similitudine demonstrat, ad aliorum mores componẽdos ineptos etiam esse ob prauitatem, & vitia eorum; erant enim multo peiores cæteris, vnde nec doctrinæ, nec morum forma ab illis petenda erat. Loquitur autem de aliorum vitijs comprimendis, quod ad morum institutionem maxime est necessarium, docetque illos in hoc officio potiꝰ indigere instructore. Est aũt qnædam expostulatio: quid autem, inquit, id est quare tu leuia vitia proximi perspicis, cum tua grauissima scelera non animaduertas? similisque es ei, qui trabem in oculo proprio cum habeat, non eam considerat, & festucam in oculo alterius intuetur; quod profecto reprehensibile est. Verba Græca magis sermonis energiam explicant quam Latina. Illud vides) Græce βλέπεις, id est, intueris, quasi diceret, oculis lynceis inspicis leuissima delicta proximi, & tua non consideras. Græce verbum est κατανοεῖς, id est, animaduerto, quod minus est, quam intueri, quasi diceret, non intueris, sed nec animaduertis. Est enim aduertendum hanc expostulationem (quid aũt) non tantum reprehensionem significare eorũ, qui vident festucam in alio, in se autem nõ animaduertunt trabem, sed etiam inutilitatem indicare, quasi diceret absque vllo fructu, & vtilitate vides festucam proximi, cum trabem tuam non aniduertas; parum enim prodest proximo, qui sibi non consulit; quod paulo inferius explicatur (&) Græca τί significat etiam idem, quod Latine quorsum.

ANNOTATIO LXXVIII.

Declarantur nonnullæ prolimæ sententiæ partes.

AVgustinꝰ serm. 16. de verb. Domi. quid sit festuca explicans, inquit: Festuca initium arboris est, nam trabes, quando nascitur, festuca est, rigando festucam perducis ad trabem. Hæc ille. At vero vocabulum Græcum κάρφος potius significat ligni particulam breuissimam, seu minimam, sicque respondet optime trabi, vt qui videt particulam trabis in alieno oculo, non videat totam trabem in suo existentem. Particula autem illa (quid) Grace (τί) eadem est cum ea, quæ paulo inferius posita ẽ. Quid autem vocatis me Domine? Hoc tamen in loco idem significat, quod Latine, quare, seu quorsum, vt dictum est. Quæ interrogatio, non tantum est reprehendentis factum hoc, vt qui videt festucam, trabem non videat, qnasi digni sint maxime reprehẽsione, qui in alienis culpis etiam minimis oculos lynceos habeant, in proprijs autem, & quidem grauibus cęci omnino sint; sed etiam indicantis inutilitatẽ, quasi diceret, sine vllo fructu id facitis, operam perditis. In priori sensu interpretantur Doctorer hãc sententiam, quę etiam habetur Matth. 7. Hilarius nempe can. 7. & Hieronymus Matth. 7. Augustinus sermone 16. de verb. Domini: Chrysost. homil. 24. in Matth. & Gregorius p. 3. Pastor. ca. 10. atre vera non tantum reprehendit illos, quasi male agant, sed etiam siue fructu vllo id fieri significat, & arguit. Hanc autem sententiam ad Doctores, Scribas nempe, & Pharisæos, prꝛcipue referri in commentario diximus; illi enim non tantum omnium erant censores feueri, cum grauiora ipsi committerent, nec sui emendationem procurarent; sed etiã inutiles, quia nullam populo vtilitatem afferebant, quod insinuat Hilarius loco allegato sic scribẽs: Ex natura rerum est non prius aliquem purgandæ de oculo fratris idoneum effici posse doctorem, quam de mentis suæ lumine crimẽ grauantis perfidię eiecerit. Hęc ille.

Aut quomodo potes dicere fratri tuo; frater sine, eiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non videns?

COMMENTARIA.

ILlam visionem festucæ in oculo proximi inutilem, & sine vllo fructu esse, ostendit; poterant enim illi dicere, videmui festucam, vt eam de oculo proximi eijciamus; hoc repellens Dominus, inquit: Quomodo potes dicere, sine eijciam festucam? quasi dieeret, tantũ abest, vt eijciatis, quod nec poteritis dicere, sine eijciam festucam; qui enim trabem suam non considerat, difficillime curabit alterius festucã eijcere. Simile est illud Matth. 12. Qũo

pote-

Matt.12. poteſtis loqui bona, cum ſitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur, non quod non abſolute non poſſit fieri, ſed quod difficilimū eſt, vt fiat, nempe recte, & bona intentione.

ANNOTATIO LXXVIIII

Comprobatur magis proximæ ſententiæ interpretatio.

OVidam recentiores hanc ſententiam ſic interpretantur, quo modo potes dicere? id eſt, qua fronte potes dicere; non enim ſine rubore dices fratri, ſine feſtucam eijciam, cum tu trabem habes. accommodatior tamen eſt expoſitio, quam in commentario explicuimus, vt ſit ſenſus, quomodo potes? id eſt, non potes, ſeu non poteris, non quod abſolute nequeat id fieri, ſed quod difficilimum ſit id dicere bene, & animo corrigendi fratrem: quem ſenſum probāt verba Matth. ei allegata: Quomodo poteſtis bona loqui, cū ſitis mali? Hæc enim dicta ſunt contra eos, qui blaſphemias in Chriſtū iactauerant, quibus reſpondet, quales intus erant, talia loqui; bona enim loqui non poterant, cum eſſent mali, & qui ſpititum blaſphemiæ habebant, verba blaſphemiæ proferebant. Hinc etiam ſenſui fauet, quod poſtea ſequitur, ex abundantia cordis os loquitur. His igitur duabus ſententijs de non videte trabem in proprio oculo exiſtente ſignificat Chriſtus eos, qui grauibus criminibus. ac peccatis tenentur, dignus eſſe reprehenſione, quod aliena etiam minima conſiderent, & ſcrutentur, proprijs ſuis non animaduerſis, nec etiam idoneos eſſe ad alios reprehendendos, aut iuuandos, cum nullius ſint fidei, & auctoritatis apud eos, quos à peccatis liberare tentant. Vtrumque etiā abſque fructu, & vtilitate proximi frequentiſſime fieri, quod .n. verbo ædificant, vitæ exemplo pernicioſo deſtruunt, & vita mala plurimum detrahit verbis etiam bonis, & ex ſe frugiferis. His conuicit, & demonſtrauit Dominus ad mores aliorum non eſſe idoneos miniſtros Scribas illos, & Phariſæos, nō minus quam ad doctrinam propter errores, & peruerſam legis intelligentiam.

Hypocrita eijce primum trabem de oculo tuo: & tunc perſpicies vt educas feſtucam de oculo fratris tui.

COMMENTARIA.

MOdum reprehendēdi, ac corrigendi laudabilem, & vtilem docet. Eijce, inquit, trabem de tuo oculo prius, & tunc perſpicies vt educas, non dicit tantum perſpicies, quia hoc iā illi cū trabe faciebāt, ſed eiecta trabe perſpicies, vt educas, nō vt dicas tantū, ſed vt cū effectu educas feſtucā, id eſt, tūc erit vtiliſſimū, & fructiferū ꝓſpicere feſtucā, & dicere fratri, vt eijciat feſtucam, plus enim fit exemplo, quā verbo, & verbū vires habet ab exēplo. Hæc illi Scribæ, & Phariſæi non faciebant, idcirco hypocritas appellat, qui iuſtos ſe ſimulabāt, alios arguendo, cū re vera iuſtitiā in ſe nō haberēt, atq; hoc eſt ſecundū, quod ꝓbat non eſſe idoneos ad inſtruendū populū, cū ignoratione. n. ſeu errore peſſimos mores coniungebant. Aduerte quāuis ergo Doctor, ac Prælatus nō debeat ſubditorū peccata reprehendere, cū ipſe peiora, aut ſimilia committat, nō propterea excuſatur à graui culpa, ſi alios nō arguat, quia debet ſe ipſū prius purgare, & corrigere, vt aliorū peccata corrigat, & emendet, idoneumque ad id munus peragendum ſe facere, licet prius non eſſet.

ANNOTATIO. LXXX.

Hypocrita quid ſignificet.

HYpocrita nomen Græcum eſt, Latine ſimulator, trahitur à verbo Græco ὑποκρίνω, id eſt, ſimulo, inde deriuatur hypocriſis, id eſt ſimulatio, & hypocrita ſimulator. Vnde mimi, & hiſtriones in comedijs, qui aliorum perſonas repreſentant, dicuntur hypocritæ, à qua ſimilitudine. qui ſanctitatem ſimulant, quam non habent, dicūtur hypocritæ, vt notant Ambroſius, lib. de Elia, & ieiunio c. 10. & Auguſtinus ſer. 19. de tempore, & lib. 2. de ſerm. Dom. in mont. cap. 30. quam etiam etymologiam probat Baſil. hom. de laudibus ieiunij. Accipitur enim in Scriptura in malam partem. Auguſtinus etymologiam huius nominis duplicem aſſignat, vnam nempe à χρυσός, id eſt, auro, vnde hypocrita dicitur, quaſi deauratus; vt enim ligneæ figuræ deauratæ apparent exterius aurum, cum lignum ſint, ſic hypocrita apparet inſtus foris, cum intus ſit iniquus: hæc tamen etymologia non eſt probanda: nam nomen hypocritæ ſcribitur Græce cum cappa, & iota, nomen vero χρυσός cum chi, & ypſilō. Alteram ponit idem Auguſtinus ſerm. 59. de tempore, ad ὑπο quod eſt falſum, & κρίσις, quod eſt iudicium, quaſi falſum iudicium, quia hypocrita homines decipit, ac falſo de ſe iudicare facit, exiſtimatur enim bonus cum ſit malus. At vero etymologia legitima, & accommodata eſt à verbo, vti diximus, ὑποκρίνω, ſeu ὑποκρίνομαι, quod idem eſt, ac ſimulo. inde hypocrita, id eſt ſimulator.

Quod autē ad rem attinet, aduertendum, eſt eum qui cū ſit vitioſus, ſic alios reprehendit, non dici nec eſſe hypocritam ea ſola cauſa, quia cum ſit peccator corrigat alium; ſi enim id eſſet, tūc omnis, qui eſt in peccato, cum facit opus bonum exterius, hypocrita eſſet: nam eo opere oſtendit ſe iuſtum, cum non ſit. ſed is dicitur hypocrita proprie, qui cum malus ſit, alium corrigit, aut opus bonum facit, vt iuſtus videatur, & appareat, quales erant illi Scribæ, & Phariſæi, de quibus dictum eſt Matth. 23. Omnia opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus, qui etiam alios acriter de minimis reprehendebant, vt ſe iuſtos oſtenderent, cum non eſſent. ita hunc locū interpretatur Auguſtinus ſer. 59. allegato, vbi ſic habet: Quicumque vult ſe videri, quod non eſt, hypocrita eſt, & poſt multa exempla ſubdit. Ex quibus omnibus intelligitur hypocritas eſſe, qui faciunt quodlibet, vt ab hominib. glorificētur. Mihi videtur & ille hypocrita eſſe, qui dicit fratri ſuo, dimitte, vt tollam feſtucam de oculo tuo, propter gloriam hoc faciens, vt ipſe eſſe iuſtus videatur. Vnde ei à Domino dicitur: Hypocrita, eijce prius trabem de oculo tuo. non itaque virtus, ſed cauſa virtutis mercedem apud Deum habet. Hæc ille. & lib. 2. de ſerm. Dom. in monte capit. 30. hunc etiam locum explicans, inquit: Hypocrita eijce primum trabem

Matt. 23.

de

de oculo tuo, & bene ait de hypocrita; accusare. n. vitia officium est bonorum virorum, & beneuolorum, quod cum malefici agunt, alienas partes agũt, sicut hypocritæ, qui tegunt sub persona, quod sunt, & ostendunt in persona, quod non sunt. Hypocritarum ergo nomine simulatores acceperis, & est vere multum cauendum, & molestum simulatorum genus, qui cum omnium vitiorum accusationes odio, & liuore suscipiant, consultores videri se volunt. Hæc ille. Si quis ergo ob humanam laudem bonũ opus facit, ambitiosus est; si vero vt iustus appareat, & occultet, quod vere est, hypocrita censetur.

Patrũ dicta de hypocritis.

De hoc vitio multa Patres dixere; in primis Basilius Isa. 1. in illa verba (erunt vt terebinthus deciduentibus folijs) comparat hypocritam quercui, quæ ramos habet tortos, & corticem rugosum, & turpem; folia vero cooperientia pulchra. Gregorius autem Nazianz. orat. de funere patris, confert mulierculis, quæ cum naturali pulchritudine careãt, fucis se colorant; & ornant. Dominus autem Matth. 23. assimulat sepulchris dealbatis, quæ foris appareant hominibus speciosa; intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia.

Secundo hypocrita, vt Gregorius lib. 8. moral. cap. 9. dicit, bona opera, quæ facit, se perdere existimat, quando nemo ea videt; ob humanam enim gloriam, ac opinionem ea facit.

Hinc consequitur tertio, quod res prætiosas vilissimo vendit pretio, nam opera virtutum, & bona vera cõmutat vana, & caduca gloria humana, idcirco Gregorius loco citato hypocritas similes esse asserit vitibus fructiferis à terra nõ eleuatis, nec cultis, quarũ fructus à bestijs, & vermiculis terræ vastãtur.

Quarto, vt dicit idem Greg. lib. 5. moral. c. 24. Hypocrita, quãdo nõ sperat laudẽ humanã cessat, à bene operãdo, vnde Greg. Nazianz. orat. de funere patris, hypocritã in bono opere durare nõ posse dicit.

Quinto Hypocrita ægerrime fert ab alij corrigi, vt notat Gregorius lib. 8. moral. c. 24. affirmans illum paratiorem esse mori, quam corrigi, optatq; reprehensorem suũ existimari iniquũ, vt minus ei credatur; causa autẽ est, quia hypocrisis est ex superbia, vt dicit Augustinus Epist. 64. cui humilitas, cuius est patienter ferre correctionem, aduersatur.

Sexto, vt loco eodem dicit Gregorius, odio habet eos omnes, quos de se non bene sentire putat.

Septimo fur est laudis, quæ debet vere bonis, & iustis. Vnde Greg. lib. 5. moral. ca. 5. hypocrisim appellat prædam. Multa alia de huiusmodi vitio Sacri Doctores docent, & in medium proferri possũt; instituto autẽ nostro sufficere videnr, quæ dicta sunt.

ANNOTATIO. LXXXI.

Nũ. qui in peccato est debeat peccãtem corrigere.

DIfficultas se offert, an is, qui in peccato est, aut grauiori, aut æquali debeat corrigere, & reprehendere alterum, quãdo occurrit necessitas correctionis, aut ex officio, aut ex vtilitate corrigendi, Augustinus lib. de sermo. Dom. in monte cap. 30. hanc sententiam connectens cum illa: Nolite iudicare: in ea est sententia, vt talis eo casu non reprehẽdat, aut obiurget alterum, sed congemiscat cum eo, & non ad sibi obtemperãdum, sed ad simul cauendum inuitet. Verba Augustini sunt hæc: Pie, cauteque vigilandum est, vt cum aliquem reprehendere, vel obiurgare nos necessitas coegerit, primum cogitemus, vtrum tale sit vitium, quod numquam habuimus, vel quo etiam caruimus, & si numquã habuimus, cogitemus & eos homines esse, & habere potuisse. Si vero habuimus, & non habemus, tangat memoriam communis fragilitatis, vt illam reprehensionem, aut obiurgationẽ non odium, sed misericordia præcedat, vt siue ad correctionẽ eius, propter quem id facimus, siue ad peruersionem valuerit; nam incertus est exitus; non tamen de simplicitate oculi nostri securi simus. Si autem cogitantes nosmetipsos inuenerim' in eo esse vitio, in quo est ille, quem reprehendere parabamus, non reprehendamus, neque obiurgemus, sed tamen congemiscamus, non illũm ad temperandum nobis, sed ad pariter cauendum inuitemus. Hæc ille.

Chrysostomus autẽ hom. 24. in Matt. aliter sentire videtur, habet enim hæc verba: Eijce primum trabem de oculo tuo, vides quod non vetuerit iudicare, sed iusserit eijcere primum trabem de oculo proprio, & tunc aliorum errata corrigere: nam & sua vnusquisque melius cognoscit, quam cæterorũ, & maiora citius prospicit, & se ipsum magis amat, quam proximum: itaque si alterius cũram agens id facis, temetipso ante curato, quo & manifestius inuenitur peccatum, & grandius. Sin autem temetipsum contemnis, & despicis, liquet omnino, quia fratrem tuum ipse odio iudices, non studio disciplinæ, nec emendare illum cupias, sed notare. Quod & si oporteat illum iudicari, non tamen hoc à te fieri debet, verum ab eo, qui nihil tale commisit. Hæc ille. Videtur autem primis verbis vltima dissona; in illis enim dicit, Christum non vetuisse iudicare, sed eijcere primum trabem de oculo proprio, eaque eiecta corrigere habentem festucam; in his vero dicit eum, qui peccat, non debere iudicari ab illo, qui est in eodem crimine. At re vera non sunt dissona, sed valde cõsona; inquit enim, nõ debere, qui est in simili peccato, iudicare alterum, dum est in eo peccato, tamen is debet se emendare, & tunc corrigere. paulo inferius idem Chrysostomus addit non prohiberi correctionem absolute hisce verbis, sed ne qui maioribus inuenitur obnoxius vitijs, acrius reprehendat alium, præcipue si minoribus criminibus grauetur, hoc igitur casu eijcienda est trabes prius de oculo proprio. Basilius etiam consentire videtur; nam Reg. breu. respons. 164. causum excipit, in quo vnus alium corrigere, aut iudicare nõ debet, nimirum, quando qui correcturus, aut iudicaturus est, simili crimine detinetur. meminimus huius in Annotatione superiori explicantes illam sententiã; Nolite iudicare.

Quid autem in hac difficultate sentiam, paucis aperiam. Primo quidem, fieri potest, vt qui est in peccato etiam grauiori, bono animo, & intentione corrigat alterum. Hoc manifesto argumẽto probatur: Si enim qui est in peccato, potest bono animo facere elęemosynam pauperi, aut ieiunare, aut opus aliquod bonum facere, nempe, vt impleat præceptum, vt beneficiat alteri, aut alia causa honesta, poterit igitur eadem ratione corrigere, & admonere alterum de peccato: fit enim, vt qui in vno est peccato, nolit alterum peccatum committere, idque bono animo, quamuis, vt supra diximus, rarum, & difficile id sit, quod forsan Chrysostomus dicere voluit. Hinc consequitur, vt qui alterum corrigit, etiã si in eodem sit crimine, non propterea ex odio corrigat, vt Chrysostomus affirmat, nisi velit forsan dicere, præsumi ab alijs, eum ex odio corrigere.

Auctoris sententia.

Secundo

Secundo, qui est in crimine noto, & manifesto, & alterũ corrigit, peccat etiã si bono animo faciat, non quidem propter actum corrigẽdi, qui bonus ex se est, sed ex circumstantia, quia actum correctionis inutilem, & contemptibilem facit; correctio enim quæ fit ab eo, qui eodem aut grauiori peccato nosci tur detineri, sine fructu est, & despicitur.

Tertio etiam si vtiliter fieret talis correctio, nimirum, aut quia peccatum corrigentis est occultum, aut non ob id à correcto despicitur correctio, etiam si noscat corrigẽtis crimen; tñ qui corrigit alterum sui pecccati conscius, peccat. non quidẽ in eo, quod corrigit alterũ, sed in eo quod omittit se emendare, qñ debet; nã qui infirmo medetur, sui negligens curã, cũ etiam infirmus sit, grauius peccat, non quia infirmo medetur, sed quia magis tunc curã sui negligat, contingit enim vnum bonum opus alterã culpam grauioré facere, bonũ enim est credere, at si credẽs quispiã peccat, quia cum credat, peccat.

Quarto, si quãdo correctio ab huiusmodi fit, humiliter fiat, seq; simul corrigat, & pœnitentiã errati ,pprij agnoscẽs, & congemiscens accedat, nullũ est peccatũ, quia iam trabem de proprio oculo abijcit.

Quinto, Dominus his sententijs arguit eos, qui cum se noscant eodem crimine, aut grauiori labora re, alios corrigunt. Eos etiam, qui etsi tales se non agnoscãt, corrigũt, siue bono animo, siue malo, nẽpe ex odio, inuidia, aut vt iusti appareãt, quos hypocritos appellat; hosque omnes iubet primũ se emendare, & postea ad corrigendum accedere, nec excusantur à peccato, quando necessitate corrigendi vrget, si non corrigant, nam tenetur deponere animum iustitiam simulandi, & eijcere crimen, quod efficit eorum correctionem inutilem, & contemptibilem aliaque propria peccata, quibus potius debebant mederi, quam alienis; præcipue autem, quãdo propria grauiora sunt: id enim significauit Dominus per trabem, quæ maior est, quam festuca.

Non est enim arbor bona, quæ facit fructum malũ: nec arbor mala faciens fructum bonum.

COMMENTARIA.

PArticula (enim) indicat hanc sententiam causam præcedentis exprimere, nempe cur sit prius trabes de proprio oculo eijcienda, quam festuca de oculo proximi educatur, quia nimirum sicut bona arbor non facit malos, ita nec mala bonos fructus; cũ ergo educere festucam de proximi oculo bonus fructus sit, vtique non fiet ab habente trabem in oculo proprio. qui enim eam habet, malæ arbori similis est. sensus igitur est: esto prius bonus, si vis bonum opus facere, nempe proximum emendare, & à peccato retrahere. Hic est sensus per hanc similitudinem significatus.

ANNOTATIO. LXXXII.

Christus ter ĩ Euã gelio vsus est hac similitudine.

TEr Dominum hac similitudine, seu prouerbio vsum esse historia Euangelica docet. primo quidem in priore sermone habito ad Discipulos in monte,, quẽ refert Matthæus cap. 7. Secundo in hoc sermone facto ad turbas, quem Lucas noster describit: non autem esse eundem hunc & illum, recte Euthymius dicit, supraque ostendimus distinctos hos esse sermones, diuersis locis, temporibus, & auditoribus factos; quamuis in vtroque sermone multæ sententiæ sint eædem; quod quidem, vel hoc vnum confirmat, nam hanc sententiã connecti præcedenti, in qua contra hypocritas dictum est, vt eiecta primum trabe de oculo proprio, festucã de oculo proximi educãt, manifesto probat particula causalis (enim.) Apud Matthæum autem longe diuersæ sententiæ, & proposito connectitur, nimirum, vt falsos prophetas, & seductores ex eorum operibus, & fructibus discernamus. Tertio eadem similitudo repetita est Matth. 12. contra illos, qui peccantes contra Spiritum sanctum, Christi miracula virtuti dæmonis adscribebant. In his tribus igitur locis eadem similitudo habetur, non tamen eidem proposito accommodatur. In primo enim loco ea similitudo proponitur, tamquam regula discernendi, & agnoscendi pseudoprophetas, & seductores; ea autem est à fructibus, & operibus eorum, arbor enim mala fructus malos facit, sic seductorum, & pseudoprophetarum mala sunt opera, nõ quod nõ possint aliquod bonum opus facere, sed quod in plurimum opera eorum vitiosa sunt, quibus licebit eorum agnoscere malitiam; contra vero, bona arbor bonos facit fructus, non quod vir bonus, & verus Propheta non possit aliquod malum opus saltem leue facere, cum non sit homo, qui non peccet, sed quod opera in plurimum eius bona sunt, laudabilia. In hoc autem loco Lucæ, eadem similitudo assumitur cõtra hypocritas, & grauibus oneratos peccatis, qui proximos emendare tẽtant, quod non efficiunt, quia non prius se ipsos componunt, suosque prauos mores deserũt. Vnde arbores malæ cum sint, non producunt bonum fructum emendationis proximi. Tertio autem loco apud Matthæũ eadẽ similitudo accõmodatur Christo; impij enim illi Iudæi miracula Christi dæmonis virtuti tribuebant, quasi Christus pactum haberet cũ dæmone, contra quos Christus vtitur argumento; si opera ipsa mea bona sunt, & diuina, quomodo possunt dæmoni adscribi? si enim opera bona sunt, ergo qui ea operatur bonus est; non enim arbor mala bonos producit fructus. Malum autem arborem, & malos fructus appellat, non quod mala sint natura; omnis enim creatura bona est, sed quod vsibus hominum nõ sunt accõmodata; sic enim vulgus solet malos appellare fructus, & malas arbores. Huius autem similitudinis perfectiorem declarationẽ in sequenti Annotatione require.

ANNOTATIO. LXXXIII.

MAnichæi hac abutebantur similitudine, affirmantes esse quasdam animas natura malas à malo principio factas, quæ non possunt esse bonæ; alias esse natura bonas, à bono factas principio. quæ duo principia significata dicunt per arborem malam, & bonam. Referunt hæc Hieronymus Isai. 56. Augustin. lib. 2. de sermo. Dom. in Monte cap. 36. & alij multis in locis, & Epiphanius hæres. 66. in catalogo dogmatum Manichæi.

Primo quidem hic nõ de principijs, sed de hominibus esse sermonem, verba sequentia ostendũt: de thesauro, inquit bono, homo bonus profert bonũ, & ho-

& homo malus de suo malo profert malum. Præterea non dicitur arbor mala, nō potest fieri bona; sed non potest facere bonus fructus; nec dictum; arbor bona non potest fieri mala; sed nō potest facere malos fructus, vt significetur, hominē, dū vitio incumbit, mala opera efficere, dum autem virtuti intendit, bene operari, quia ille mala arbor, hic bona est, at si commutet studia, & abiectio vitio, virtutē amplectatur, tunc bonos producit fructus, qui iam ex arbore mala factus est bona. Nec similitudo accipienda est in natura, quod vna arbor non transit in aliam, sed in hoc, quod mala malos, bona bonos profert fructus. hoc ipsum, quod Augustinus cōtra istos notauit, etiam Isidorus Pelusiota li. 2. epist. 72. in Matt. Hieronymus etiā obijcit illud Act. 9. quod Paulus ex psecutore factus est Doctor orbis, etiam illud Matth. 21. quod meretrices præcedunt Pharisæos in Regno Dei, & latro de cruce trāsit in paradisum. multa alia exempla Epiphanius adfert, non igitur ad naturam, sed ad arbitrium hæc distinctio hominum spectat.

Quid hoc loco p fructū intelligēdū sit.

Sunt autē duæ difficultates, vna est quid per fructus intelligere debeamus? Sunt enim varij in hac parte Doctores. Quidam enim opera bona, aut mala interpretantur; illa bonos, hæc malos fructus. In hac sententia sunt Chrysostomus hom. 24. in Matt. Hieronymus Matth. 7. & Augustinus lib. 2. de ser. Dom. in monte cap. 36. Quidam alij bona opera interpretantur bonos fructus, vt tamen opus à verbo distinguitur; qui enim dicūt bona, & non faciunt, inter arbores malos fructus facientes computātur, quales erant Pharisæi, & Scribæ, de quibus dictum est: Quæcumque dixerint, facite, secundum opera vero eorum nolite facere; dicunt enim & nō faciūt. hāc interpretationem sequitur Euthymius, qui bona verba inter folia numerat, & videt Hilarius hāc amplexus intelligentiam in Matth. can. 6. at vero iuxta priorem sententiā bonus sermo, seu recte loqui; etiam si non faciat homo, quæ prædicat, inter bona opera censetur, vt re vera censeri debet. Quidam alij fructum non opus, aūt verbum, sed id, quod resultat, interpretantur, vnde quando quispiam suo opere, aut sermone alios ad bene viuendum conuertit, bonum fructum facere dicitur. sic exponit Ambrosius lib. 2. de pœnitentia cap. 4. bonam enim arborem dicit esse cōgregationem bonam, quæ Ecclesia est, fructus autem, Ecclesię filios. Inter has sententias prima huic loco est accommodatissima, quā verba sequentia, quæ similitudinem hanc explicāt, veram esse ostēdunt; Bonus inquit, homo de bono suo thesauro profert bonum, & malus de malo thesauro malum; ex abūdātia enim cordis os loquitur. quæ verba non solum bona opera, vel mala fructus esse arboris declarant, sed etiam verba, & sermonē ipsum inter fructus computari debere demonstrāt.

Maior est autem altera difficultas in sensu, quomodo homo malus nō possit bonos fructus facere, & bonus nō possit facere malos, cum homo malus possit orare, ieiunare, facere eleemosynam, & alia bona operari, etiam si in peccato existat: cōtra vero bonus homo etiam si bonus sit, mala operatur; non enim est iustus, qui non peccet. Respondet Augustinus ad hæc lib. 2. de serm. Dom. cap. 38. hæc bona opera, cum bono animo fiunt, esse fructus bonorū hominum; cum vero malo, & ex vana gloria, esse prauorum. tamen hæc responsio non satisfacit, nā bono animo, & intentione potest peccator etiā peccato nondum ablato aliqua bona facere, atque homo bonus aliqua bona ex vanagloria operari. Aliter igitur respondet lib. 1. de gratia Christi contra Cælestinum, ca. 18. &. 19. aljjsque in locis, nimirum malam arborem esse voluntatem malam, seu cupiditatem, quidquid autem ex cupiditate procedit, malus fructus est. bonam autem arborem esse bonam voluntatem, à qua nihil nisi bonum procedit. quando ergo peccator aliqua bona facit, ea non ex radice mala, nempe cupiditate, malaue voluntate facit, sed ex bona: similiter homo bonus, cum aliqua mala facit, ea non ex bona voluntate procedunt, sed ex radice cupiditatis, quæ non est omnino extincta, nec semper bonus homo bonam exercet volūtatem, sed mutat; quādiu enim in bonitatis studio perseuerat, bona operatur; malus autem contra, quādiu in sua mala voluntate, & peccādi studio, mala facit. Hæc doctrina vera est, tamē difficile accōmodari potest. nā Dominus loquitur absolute de homine bono, & malo, illumque bonos fructus, hūc malos producere docet, sicque Hieronymus Matth. 7. & Chrysostomus hom. 24. in Matth. interpretātur, dicentes, malum hominem quamdiu in malitia, & impœnitentia perseueret, non facere bonos fructus. Idcirco accommodatius dicemus, Christum nō quoscūq; peccatores, aut iustos arboribus his comparasse, sed eos, qui vitijs, & peccatis dediti sunt, ac eos, qui virtutis studio incumbunt, rursus nō vnum, aut alterum opus considerasse, sed quod frequentius, & principalius sit, nec similitudo in omnibus est quærenda. Hoc autem verum est in talibus malis hominibus etiam si vnum, aut alterum bonum faciāt, tamē eorum opera in plurimū talia sunt, quales ipsi: contra vero in bonis, etiāsi vnum, aut alterū male operentur, eorum tamen opera in plurimum laudabilia sunt, & bona; sequitur enim homo frequētius apertium in eo dominantem. Hoc etiam in sequentibus magis elucidabitur.

Quomodo verum sit nec arborem bonā malos fructus, nec malā bonos facere

Vnaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur.

COMMENTARIA.

SImilitudinem arboris bonæ, & malæ producentis fructus iuxta earum naturam probat ab effectu. Vnaquæque, inquit, ex suo fructu cognoscitur, quod esse non potest, nisi bona bonos, mala malos produceret; aliter enim error fieret in iudicio earum: nam bona pro mala, & mala pro bona reciperetur, quibus verbis significat Dominus viam, & modum discernendi hos hypocritas, ac malos Doctores esse ex operibus, quibus frequentius incūbunt, iuxta illud Matth. 7. A fructibus eorum cognoscetis eos.

Enim, particula nūo accipiatur in hoc loco.

ANNOTATIO LXXXIIII.

PArticula (enim) non causam rei indicat, nam cognosci arborem ex fructu suo, consequitur ex eo, quod vnaquęque iuxta naturam suam facit fructus, sed significat cognitionis causā, sicut dicimus, illic

illic est ignis; fumus enim videtur, & apparet; vbi particula (enim) non causam rei iudicat, cum ignis sit potius causa fumi, sed causam consequentiæ, seu notitiæ, vel cognitionis; effectus enim rei solet causa esse cognitionis, seu probationis; sæpe namque damus causam non rei, sed dicti, & sententiæ, qua aliquid affirmauimus; aut negauimus.

Neque de spinis colligunt ficus, nec de rubo vindemiant vuam.

COMMENTARIA.

PErseuerat in eodem prouerbio, & probatio est præcedentis sententiæ; non enim homines colligunt de spinis ficus, neque de rubo vuam; nam noscunt illas arbores esse malas, nec tales fructus facere posse. idcirco non quærunt eos ab illis. Significat à fructibus, & operibus discerni posse Pharisæos, & Scribas, nec eos esse tales, vt fructus bonorum operum ab ipsis colligantur. recte autem spinis, & rubis comparat, quia eorum conuersatio nocet ob exemplum, & vitam eorum prauam, sicut spinæ, & rubi contractantes pungunt. Vnde Matth. 23. dictum est: Secundum opera eorum nolite facere.

ANNOTATIO. LXXXV.

Proxima similitudo declaratur.

REcte per rubum, & spinam peccatis deditos significauit; hæc enim arbusta à maledicta propter peccatum terra orta sunt. Gen. 3. Maledicta in opere tuo, tribulos, & spinas germinabit tibi. Per ficum autem, & vuam egregia opera significantur; sũt enim fructus dulcissimi, & in Scriptura celebrati ficus, & vua quorum vnus sinceram doctrinam, alter recta, & iusta opera repræsentat, quæ non colliguntur perfecte nisi ex pijs, & doctis viris. Augustinus lib. 2. de serm. Dom. in monte cap. 37. illud (colligunt) refert non ad ipsos malos homines; sed ad illos, qui eos audiunt, quique cum eis conuersantur, quasi dictũ esset, à malis hominibus nemo fructum accipit bonũ; sunt enim inutiles; addit autem si quando vtilitatem adferunt, nimirum, quia sua prædicatione prosunt alijs, id inquit, non illis imputandum est, sed diuinæ prouidentiæ, quæ sic disposuit, vt à vite scilicet per spinas, vua colligerent, sicut, qui mitteret manum per spinas, & à vite colligeret vuas, vitis autem est verbum Dei, quod ab illis prædicatur.

Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, & malus de malo thesauro profert malum.

COMMENTARIA.

APplicat nũc similitudines arboris bonæ & malæ. arbor bona bonus hõ est, mala vero malus homo est, sicut illa bonos fecit, sic homo bonus de bonitate cordis sui opera bona producit, malus vero de malitia sua interiori mala; iuxta cordis enim qualitatem vnusquisque opera exteriora profert. Nota verbum thesauri, quo duo significantur, vnum est abscondita, & latens cordis bonitas, aut malitia; thesaurus enim diuitiæ sunt latentes, & absconditæ, sic in cordium abditis sunt bonitas iusti, & malitia iniqui. Alterum est bonitatis, aut malitiæ abundantia; thæsaurus enim copiam significat, quod indicat, non de quouis viro bono, aut malo hanc sententiam, & similitudinem procedere, sed de his, qui præcipuum studium in bono, aut malo collocant, & qui rebus huius sæculi, aut alterius totos se dedunt; hi enim thesaurum bonum, aut malum habere dicuntur in cordibus, à quibus opera procedunt iuxta thesauri sui qualitatem; tales. n. erant illi Pharisæi, & Scribæ, diuitijs huius sæculi, & gloriæ hominum toti incumbentes, de quibus dictum est Ioan. 5. Qui gloriam ab inuicem accipitis; & gloriam, quæ à solo Deo est, non quæritis, quorum vitia malumque thesaurum ipse Dominus Matth. 23. magna ex parte manifestauit, inter multa alia dicens: Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorũ, & omni spurcitia; sic & vos à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi, & iniquitate.

Thesauri verbo duo significantur.

Matt. 23.

ANNOTATIO. LXXXVI.

Quid hoc loco thesaurus nomine intelligatur à Basilio.

BAsilius Regu. breu. respon. 239. hos thesauros sic interpretatur. Prudentia, inquit, omnis, quæ est in Christo virtutis ad gloriam Dei, thesaurus bonus est, contraque prudentia malitiæ eorum, quæ interdicta sũt à Domino, thesaurus est malus. Ex quibus, vt Dominus ait, in suis vtriusque factis, dictisque, vel mala proferunt, vel bona. Hæc ille.

Ex abundantia enim cordis os loquitur.

COMMENTARIA.

PRouerbio quodam comprobat præcedentem sententiam, ex abundantia cordis os loquitur, abnndantia cordis thesaurus est bonus vel malus, & sicut verba proferunt iuxta id, quod dominatur in corde, ita iuxta thesaurum bonitatis, vel malitiæ opera exteriora proce-

procedunt. hæc omnia eo tendunt, non, quod non bonus homo non proferat aliquando aliquid mali, aut malus boni: nam aliquando passioni in corde dominanti non respondet verbum, aut factum; sed quod raro id fiat, frequentissimum enim est, vt qualis thesaurus sit intus, talia foris sint opera, & verba, tam in bonum, quam in malum. hunc sensum dictum est à Domino Matth. 12. Quomodo potestis loqui bona, cum sitis mali? id est, rarissimum, & difficilimum est eum bona loqui, cuius cor plenum est malitia.

Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico?

COMMENTARIA.

REprobatis Scribis, & Pharisęis per similitudines præcedentes, se ipsum, suamque doctrinam cõmendat, ipsorummet audientium testimonio; eosque arguit, quasi sibi contrarios; vtrumque autem eadem similitudine efficit, sicque hæc sententia connectitur præcedentibus, quasi diceret, cum arbor bona bonos ferat fructus, nec possit malos facere, & cum bonus homo de thesauro bono proferat bonum, quare vos vocatis me Domine Domine, id est, confitemini me arborem bonam, & fructus meos contẽnitis, id est, non facitis, quæ dico? quia si arbor bona sum, igitur mea doctrina bona est, non enim arbor bona malum facit fructum, nec bonus homo de bono thesauro profert malum; quid igitur est, quod non obeditis mandatis meis? proprio vestro iudicio, & confessione vos ipsos reprehensione dignos iudicatis. Geminatio illa (Domine Domine) significat frequentem commendationem, quasi sæpe eum dominum confessi fuerint. Potest etiam Hebraismus esse, solent enim Hebræi geminatione verbi augumentum, multitudinem, aut vehementiam indicare, psal. 8. Domine Dominis noster quam admirabile est nomen tuum, id est, maxime, & supreme Domine. psal. 86. Homo, & homo natus est in ea, id est plurimi homines nati sunt in Sion. *Psal. 8.*

ANNOTATIO. LXXXVII.

Ex simili apud Matth. sẽtentia, declaratur hęc quæ à Luca traditur.

AD explicationem, quam in commẽtario exposuimus, facit illa Domini sententia Matth. 12. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonũ; aut facite arborem malam, & fructũ eius malum; siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Illi enim Pharisæi, & Scribæ videbãt opera Christi bona, & talia confitebãtur, liberare enim obsessos à dæmone bonum esse negare nemo poterat, & tamẽ opus bonũ dæmonis virtuti tribuebãt, sibique ipsis aduersabãtur, idcirco reprehẽduntur à Domino, quasi inexcusabiles; & sensus est, aut fatemini me bonum, si opera bona esse cognoscitis; aut si me non bonum iudicatis, opera etiam ipsa mala dicite: nam hoc, quod vos blasphematis, cum opera bona sint, dæmonis esse, peccatum est contra Spiritum Sanctum, & pessimos vos esse demonstrat, cum ex operibus bonis debuissetis colligere, me esse bonum: nam ex fructu arbor dignoscitur. Hic est sensus illius sentẽtiæ. At præsens sententia conuerso modo procedit. illi agnoscentes fructum bonum, non confitebãtur arborem bonam; at hi confitentes arborẽ bonam, nempe Christum, & clamantes Domine Domine, non probant fructum doctrinæ, obedientes mandatis eius. Non est autem hæc sententia eadem cũ illa, quæ habetur Matth. 7. (nõ omnis, qui dicit mihi, Domine Domine, intrabit in regnũ cælorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in cęlis est, ipse intrabit in regnum cælorum) nam prior illa, quæ habetur apud Lucã quædam est expostulatio, & reprehensio, quod agnoscentes Christum, & cõfitentes bonum, doctrinam eius non amplecterentur quasi qui arborem diceret bonam, & fructum eius malum: At posterior sententia, quæ habetur à Matthæo, comminatio quædã est, & instructio, nempe non sufficere ad salutem assequendam cõfiteri Christum, & in ipsum credere, nisi accedat mãdatorum eius obedientia.

Omnis, qui venit ad me, & audit sermones meos, & facit eos; ostendam vobis, cui similis sit.

COMMENTARIA.

DVabus similitudinibus declarat, quantum emolumenti prouenturum esset ijs, qui audiebant, & confitebãtur Christum, dictisque eius parebant: quantumq; è contrario detrimenti ijs, qui audiebant quidem tantum exterius, & dicebant: Domine Domine, quæ verò docebat, non faciebant. A priori igitur similitudine exorsus, ostendam. inquit, cui sit similis is, qui venit ad me, auditque sermones meos, fidem eis præstando; & simul facit, eis obediendo.

Similis est homini ædificanti domum.

COMMENTARIA.

A Bædificio domus similitudo trahitur, recte autem operatio secundum virtutem & diuinorum mandatorum obedientiam ædificio comparatur: tum propter labo-

rem,

rem, non enim sine sudore ad perfectionem uirtutis peruenitur; tum propter incrementum, ut enim qui ædificat domum ad fastigium semper studet perducere opus, ita continuis virtutum augmẽtis incumbendum est, tum etiam propter varietatem, domus enim multiplicibus constat partibus, sic & virtutum multiplici generi studendum est; tum præterea propter ordinem, innituntur enim omnes ædificij partes fundamento: sic etiam omnia opera bona in Christo Deo fundari debent; tum demum, quia sicut prius ædificatur domus, & postea habitatur, sic post operum complementum retributio accipitur, qua homo in æternum fruetur. sunt multæ aliæ similitudines, hæ tamen ad rei intelligentiam sufficere videntur.

ANNOTATIO. LXXXVIII.

OVidam recentiores hunc hominem, qui domũ ædificans dicitur, Christum interpretantur; quam autem sit violenta, & parum accommodata expositio, facile est vnicuique cernere; verba enim quę sequuntur, cuilibet sapienter ædificanti communia sunt, & ab hoc similitudo sumpta est. Matthæus cap. 7. eandem similitudinem refert, addit autem, (sapienti) assimilabitur inquit, viro sapienti; bene enim ædificare sapientis, ac prudentis hominis est, qui ijs, quæ futura sunt, conuenienter cõsulit. studium autem bonorũ operũ ędificio Paulus etiam confert 1. Cor. 3. Si quis, inquit, superædificat super fundamentum hoc, aurum, argentũ, lapides pretiosos.

Qui fodit in altum, & posuit fundamentum supra petram.

COMMENTARIA.

HAEC duo ad firmitatem ædificij necessaria sunt, vt scilicet fundamentum profundũ iaciatur; & vt supra petram ponatur fundamentum. Qui firmam, ac stabilem ædificare vult domum, hæc duo prudenter obseruat. Non refert Dominus multa alia, quę ad domus perfectionem, pulchritudinem, ac amplitudinem spectant, ad quę assequẽda illa duo satis non sunt. Quia vero intendebat stabilitatem, ac constantiam eorum, qui fidem eius, ac mandata amplectuntur, explicare, idcirco hæc duo tantum retulit, quibus præcipue domus firma conficitur.

Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere; fundata enim erat supra petram.

COMMENTARIA.

PRosequitur similitudinem; ædificio, inquit, tali completo, inundauit flumen, & impetu magno partes domus illisit, nec tamen eam diruere potuit, quia profunde supra petram posita erat, seu quia fundamentum in petra habebat. talis est homo, qui fidei Christi, & mandatorum eius obedientiæ inhęret, ac alte in eis fundatus est; inundatione enim facta tentationum, persecutionum, calamitatum, calumniarum, ingruentium periculorũ, ceterorumque aduersantium, fortis, & inuictus permanet, cunctisque omnibus superior persistit, ac inter tumentes sæculi fluctus, plurima tranquillitate perfruitur, quod intelligere vnusquisque potest, si consideret virtutem mirabilem præcedentium Christi mandatorũ de dilectione inimicorum, de maxilla prębenda percutienti, aliisque supra iam explicatis

ANNOTATIO. LXXXIX.

MAtthæus ca. 7. huius inundationis vim magis expressit: Discędit, inquit, pluuia, & venerũt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domũ illam, & non cecidit. Causa autem est, quia fundatus est homo supra petram, nimirum, vt recte explicat Chrysostomus hom. 25. in Matth. supra firmitatem, & certitudinem doctrinæ, & pręceptorum ei⁹: quicumque enim hæc custodit, non modo hominibus nocere cupientibus, verum etiam ipsis dæmonibus insidiari cupientibus superior eminebit; illud enim fide, hoc charitate efficitur, aut etiam, vt dicit Hieronymus, supra petram, id est, Christum, cuius virtute ita roboratur iustus, & qui mandata ei⁹ exequitur, vt inuictus cõtra omnia aduersantia permanere valeat. Significat Christ⁹ hac similitudine eos, qui ipsum sequebãtur, ac confitebantur, passuros esse multas persecutiones, quibus nisi bene in eius fide, ac mandatorum obseruantia fundati essent, de turbandi, ac remouendi erant ab eo: quod rei euentus comprobauit, & adhuc comprobat.

Qui autem audit, & non facit, similis est homini ædificanti domum suam supra terram sine fundamento.

COMMENTARIA.

ALtera similitudine explicat, qualis sit is, qui audit sermones eius, fidemque eis adhibet: tamen non facit, nec obedientem se prębet, similis, inquit, est

illi, qui domum ædificat suam sed super terram sine fundamento, quę stabilitate caret, nec firma est, vt valeat inruentibus vndis, ac ventis obsistere.

ANNOTATIO XC.

Ædificator bonus quo differat à malo.

MAtthæus cap. 7. addit (similis est, inquit, viro stulto;) opponit enim stultũ sapienti, de quo supra dixerat (assimilatur viro sapienti:) imprudentia enim magna est sic ædificare domum. Aduerte, tam bon⁹ quam malus ędificat domum, & quidem sup. petram, nempe Christum, vterque enim audit sermones eius, & fide credit: tamen bonus fundamentum habet, quod est, obedientia mandatorum Christi, ac virtutum opera: malus vero fundamento caret, quia fidei non superaddit opera, nec obedientiam mandatorum, idcirco facile tentationib⁹ cedit, & ab ipsa etiam fide aliquando deturbatur.

In quam illisus est fluuius, & continuo cecidit.

COMMENTARIA.

QVI non supra Christi fidem, aut supra eam solam, non autem super obedientiam mãdatorum eius fundatus, ac ædificatus est, superuenientibus tentationibus cedit, ac succumbit, facileq; persecutione superueniente ab ipsa fide remouetur. Iacobus in sua Epist. ca. 1. quodam alia similitudine auditores verbi, & non factores explicuit; sic enim inquit: Si quis auditor est uerbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo; considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est, qualis sit.

Et facta est ruina domus illius magna.

COMMENTARIA.

CAdentis domus magna fit ruina; tota enim dissoluitur: pereunte enim fide totum ædificium corruit, & qui fidem habet, si tentationi succumbat, etiam si in fide perseueret, domus eius spiritualis maxime dissoluitur, dum gratia deperditur, & charitas, sine quibus nullum opus, vitæ æternæ meritum habet; multum ergo refert audire sermones Christi, & eos facere, ac fidem obedientia mandatorum eius perficere.

FINIS CAPITIS SEXTI.

FRAN-

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT SEPTIMVM.

VM autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiuſdam ſeruus male habens, erat moriturus: qui illi erat pretioſiis. Et cum audiſſet de Ieſu, miſit ad eum ſeniores Iudæorum, rogans eum vt veniret, & ſaluaret ſeruum eius. At illi cum veniſſent ad Ieſum, rogabant eum ſolicite dicentes ei: Quia dignus eſt vt hoc illi præſtes. diligit enim gentem noſtram: & ſynagogam ipſa ædificauit nobis, Ieſus autem ibat cum illis. Et dum iam non longe eſſet à domo, miſit ad eum Centurio amicos, dicens: Domine noli vexari: Non enim ſum dignus vt ſub tectum meum intres. propter quod & me ipſum nō ſum dignum arbitratus vt venirem ad te. ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus. nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic vade, & vadit, & alij veni. & venit: & ſeruo meo, fac hoc, & facit. Quo audito Ieſus miratus eſt: & conuerſus ſequentibus ſe turbis, dixit: Amen dico vobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni. & reuerſi, qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruū, qui languerat ſanum. Et factum eſt: deinceps ibat in ciuitatem, quæ vocatur Naim: & ibant cum eo Diſcipuli eius, & turba copioſa. Cum autē appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus matris ſuæ: & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa. Quam cū vidiſſet Dominus, miſericordia motus ſuper eam, dixit illi: Noli flere. Et acceſſit, & tetigit loculum. (Hi autem, qui portabat ſteterunt.) Et ait, Adoleſcens, tibi dico, ſurge. Et reſedit, qui erat mortuus, & cepit loqui. Et dedit illum matri ſuæ. Accepit autē omnes timor: & magnificabant Deum, dicentes: Quia propheta magnus ſurrexit in nobis: & quia Deus viſitauit plebem ſuam: & exijt hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo, & omnem circa regionem. Et nunciauerunt Ioanni diſcipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de diſcipulis ſuis Ioannes, & miſit ad Ieſum, dicens. Tu es, qui venturus es, an alium expectamus? Cum autem veniſſent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens: Tu es, qui ventnrus es, an alium expectamus? (in ipſa autem hora multos curauit, à languoribus, & plagis, & ſpiritibus malis, & cæcis multis donauit viſum.) Et reſpondens dixit illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis, & vidiſtis Quia cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes Euangelizantur: Et beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me. Et cum diſceſſiſſent nuntij Ioannis, cæpit de Ioanne dicere ad turbas; Quid exiſtis in deſertum videre? arundinem vento agitatam? Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus veſtimentis indutum? Ecce qui in veſta pretioſa ſunt, & delicijs, in domibus regum ſunt. Sed quid exiſtis videre? prophetam? Vtique dico vobis, & plus quam Prophetam. hic eſt, de quo ſcriptum eſt: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viā tuam ante te:

Dico enim vobis: Maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista nemo est: qui autem minor est in regno Dei, maior est, illo. Et omnis populus audiens, & publicani iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisæi autem, & legis periti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo. Ait auem Dominus: Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem, & dicentibus: Cantauimus vobis tibijs, & non saltastis: lamentauimus, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista, neque manducanc panem, neque bibens vinum, & dicitis: dæmonium habet. Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicitis: Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab ommibus filijs suis. Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, vt manducaret cum illo, & ingressus domum Pharisæi discubuit. Et ecce mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, vt cognouit, quod accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti, & stans retro secus pedes eius, lacrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguẽto vngebat. Videns autem Pharisęus, qui vocauerat eum, ait intra se dices: Hic si esset propheta, sciret vtique, q̃ & qualis est mulier, quæ tãgit eum: quia peccatrix est: Et respõdẽs Iesus, dixit ad illũ: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait: Magister, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori, vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis ergo eum plus diligit? Respondens Simon dixit: Aestimo quia is, cui plus donauit. At ille dixit ei: Recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni: Videsne hanc mulierem? intraui in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit oscula pedes meos. Oleo caput meum non vnxisti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos. propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Cui autem minus dimittitur minus diligit: Dixit autem ad illam, remittuntur tibi peccata. Et cœperunt, qui simul accumbebant, dicere intra se: Quis est hic, qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem: Fides tua te saluam fecit: vade in pace.

CAPVT SEPTIMVM.

COMMENTARIA.

Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intrauit Capharnaum.

Vm impleſſet omnia verba ſua in aures plebis, id eſt, abſolutis omnibus, quę plæbi tunc temporis prædicare diſpoſuit, intrauit ciuitatem Capharnaum: iam enim de monte deſcenderat, vbi Apoſtolos elegerat, & poſt deſcensũ in planitie ſermonem habuerat, quo peracto ingreditur vrbem, ibique quę verbo docuit, confirmauit miraculo. Puero enim Centurionis morti proximo ſauitatem reſtituit.

Centurionis autem cuiusdam seruus male habens erat moriturus.

COMMENTARIA.

DEſcribitur perſona, quæ mitabiliter ſanata eſt, & ſtatus in quo ſe habebat: Erat, inquit Ceuturionis cuiuſdam, ſeruus. Multi quidem erant Centuriones; ideo cuiuſdam dicitur, hic male habeus moriturus erat, id eſt, cum infirmus eſſet, eo iam peruenerat infirmitas, vt in vltimis eſſet, ſeu animam ageret, ab omni medicorum auxilio, ac naturæ remedio deſtitutus. Infirmitatis huius ſpeciem explicat Matthæus c. 8. Iacet, inquit, paralyticus, & male torquetur.

ANNOTATIO. I.

Centurio Iudæus ne an Gentilis fuerit.

CEnturio nomen eſt militiæ; qui enim præficiebantur centum militibus, dicebantur Centuriones, ſicut Decani, qui præerant decem, & quinquagenarij, qui quinquaginta, de quibus fit mentio Exod. 18. & 2. Regum 18. Hilarius can. 8. Matthæi loco Centurionis legit Tribunum, ſcriptoris vitio, vt credo. prætermitendum eſt autẽ Genoſticorũ deliriũ, qui Centurionem hunc affirmarunt eſſe Chriſtum, vt referũt Irenæus li. 1. & Epiphanius hęre. 31. deſtinguebant enim hi Chriſtũ à Saluatore. Tã manifeſtã aũt hæreſim, & inſaniã imupugaare ſuperfluũ eſt. Dubitatio veo inter Catholicos verſatur, qs nã hic Cẽturio fuerit, Gẽtilis, an Iudæus? In qua nõ ſunt cõcordes Doctores: nã Hilarius can. 7. in Mat. Iudæum fuiſſe exiſtimauit. communis tamen ſentẽtia eſt eum fuiſſe Gentilem; erant enim Iudæi tunc temporis ſub Romanorũ Imperio, & cuſtodia. Talem hunc eſſe affirmãt Hieronymus Mat. 7. Ambroſius in p̃ſenti, Auguſtinus ſer. 6. de verb. Dom. & Chryſoſtomus ho. 27. in. Mat. idque verba Euangeliſtæ indicant; dicitur enim de illo: Diligit gentẽ noſtram, & ipſe Synagogam ædificauit nobis: &: Non inueni tantam fidem in Iſrael. quæ omnia oſtendũt non fuiſſe nationẽ Iſraelitam, aut Iudæum.

Alte-

Altera autem occurrit dubitatio, an iſte Centurio, cuius meminit Lucas, ſit ille idem, quem refert Matthæus ca. 8. Chryſoſtomus hom. 27. in Matthæum, refert quoſdam ſenſiſſe diuerſos fuiſſe Cęturiones, diſtinctamque hiſtoriam, quam ſententiam receperunt quidam ex recentioribus, quorum in capite præcedenti meminimus, hi eo argumento inducti ſunt, quia multas sūt, quę hos Cęturiones diſtincto eſſe ſignificare videntur, nam, illius qui eſt apud Matthęum, filius infirmabatur; huius vero ſeruꝰ: ille venit ad IESVM, hic miſit ſeniores, deinde amicos. Præterea iſte non ſolum non vocauit in domum ſuam Chriſtum, ſed etiam volentem venire prohibuit: ille autem primum per ſeniores vocauit, poſtea per amicos prohibuit. At vero Patrū opinio communis eſt, eādem eſſe hiſtoriam, vnumque Euangeliſtam ſupplere, que alter prætermiſſit, vt fieri ſolet. Matthæꝰ enim ſuccincte tem narrauit. ita tenent Auguſtinus lib. 2. dr conſen. Euange. cap. 20. & lib. 53. contra Fauſtum capitu. 7. & 8. etiam Chryſoſtomus hom. 27. in Matth. Titus Boſtrenus in hoc loco, qui etiam allegat Chryſoſtomum, contextuſque hiſtoriæ idipſum confirmat, qui idem eſt in plurimis. Ambo enim ſunt Centuriones, & Capharnaum commorantes, & pro paralytico rogantes, eandem fidem demoſtrantes, & eadem laude affecti. quod ſi quædam videntur diſcordia, re vera non ſunt, & ab Auguſtino locis citatis conciliātur, de quibus ſuis in locis tractabimus. Vnum autem horum in præſenti ſe offert: nam Matth. 8. dicitur puer Centurionis Græce παῖς, hoc vero in loco ſeruus, Græce δοῦλος. hæc autem facile concordantur: nam nomen pueri tam filijs, quam ſeruis, & famulis communis eſt 2. reg. 1. vocauit Dauid vnum de pueris ſuis. Matth. 14. Et ait Herodes pueris ſuis: q bus in locis hoc pro ſeruis, & famulis poſitum eſt: at vero 1. reg. 2. Veniebat puer ſacerdotis, & reg. 12. mortuo puero ſurrexiſti. Luc. 9. ſanauit puerum, & reddidit matri ſuæ, pro filio accipitur, non igitur vlla eſt diſcordia. Vnde Chryſoſtomus ho. 27. in Matthæus. & Greg. hom. 28. in Euang. puerum, de quo Matthæus loquitur, ſeruum interpretantur. Illud autem (moriturus erat) ſic exponit Ambroſius, nēpe illum moriturum forte ex illa infirmitate, niſi à Domino ſanatus fuiſſet.

Qui illi erat pretioſus.

COMMENTARIA.

PRetioſus erat puer Centurioni; id eſt, plurimi illum faciebat, non quidem ex auaritia, ſed ex dilectione, & charitate. quod ideo dictum eſt, vt oſtenderet Euangeliſta, quid Centurionem tam ſolicitum effecerit in illius quærenda ſalute. hoc n. fuit Centurionis charitas, quæ effecerat, vt ſeruum in pretio haberet; qui autē ea præditus eſt, aliorum ſaluti non minus, quam propriæ inuigilat; nec in hoc ſeruū diſtinguit a libero, nec famulum à Domino, cum in Chriſto non ſit diſtinctio, dicente Paulo Gala. 3. Non eſt Iudæus, neque Græcus; non eſt ſeruus, neque liber; non eſt maſculus, neque femina; omnes enim vos vnū eſtis in Chriſto IESV.

ANNOTATIO II.

Puer hic nonnullis de cauſis charus erat Centurioni.

PRetioſus Græce ἔντιμος, id eſt, in pretio habitus, quod quidam vertendum cenſent charum, ſeu dilectum, quia pretioſus potius rebus, quam perſonis accommodatur. At vero nec interpretatio, nec interpretationis ratio mihi probandæ videntur. non quidem interpretatio, quia Græca uox non ſignificat dilectionem, ſed ęſtimationem, & pretiū; cōſequitur enim, vt quod diligitur, habeatur in pretio, non tamen id ſignificatur. ratio vero parum efficax eſt: nam & famuli, ac ſerui inter res Domini computantur, vnde dici poſſunt pretioſa. Quod autem ad rem attinet, puer hic multis de cauſis potuit plurimi fieri à Centurione, ſcilicet, aut quia magno pretio emptus erat, ſeu vendi poterat; aut quia diligenter, & fideliter inſeruiebat, reſque Domini curabat, quæ duo ad vtilitatem ſpectabant Centurionis; aut etiam ex caritate ipſa, qua non propter vtilitatem propriam, ſed propter bonum ipſius pueri Centurio eum diligebat, plurimique faciebat. Hoc vltimo modo pretioſum fuiſſe puerum Centurioni docet Chryſoſtomus hom. 22. in Matth. in imperfecto. commendans bonitatem Centurionis, qa pro ſalute ſerui ſic ſolicite feſtinabat, qnaſi non damnum pecuniæ, ſed ſalutis paſſurus in morte illius; inter ſeruum enim, & dominum nullam differentiam exiſtimabat, ſciens, quoniam etſi dignitas in hoc ſæculo diuerſa eſt inter illos, vna eſt tamen natura illis, ideo magis Dei imaginem honorabat in homine, quam opus captiuitatis cōtemnebat in ſeruo. Hæc ille.

Et cum audiſſet de IESV, miſſit ad eum Seniores Iudæorum rogans eum.

COMMENTARIA.

CEnturio igitur audiens Chriſtum veniſſe Capharnaum, nec ſe dignum arbitratus, cum natione Gentilis eſſet, qui veniret ad eum, preceſque perſe ipſum funderet; miſit Seniores quoſdam Iudæorum, tanquam ſe digniores, qui pro ipſo rogarent Chriſtum; quod quidem Centurionis humilitatem maxime indicat, & commendat.

ANNOTATIO III.

Quomodo Matthęꝰ, & Lucas in ſuperiori ſententia conueniant.

HAec ſententia videtur nō cōſonare ijs, quę refert Matthęꝰ, hic enim ait Centurionē acceſſiſſe, & rogaſſe Chriſtū, Lucas aūt narrat eū miſiſſe, qui rogarēt. Hæc apparēs diſſonātia coegit quoſdā, vt ſup. diximus, affirmare diuersā hiſtoriā eſſe huius, & illius Centurionis. Auguſtinus vero li. 2. de conſen. Euang. ca. 20. conciliat vtrumque ſic, vt Cēturio acceſſiſſe ſit dictus, non quidem per ſe, ſed per alios: cōmuni enim loquēdi modo, quod per alios facimus, nos ipſi facere dicimur, Non igitur diſcordes ſunt Euangeliſtæ, ſed quod Matthæus non ita explicate dixit, hoc Lucas diſtincte narrauit. Addit autem Auguſtinus non abſque myſterio Matthæū affirmaſſe de Centurione, quod acceſſerit, id enim fecit, vt fidē eius indicaret, qui etſi non corpore, animo tamē acceſſit, hic enim eſt verus acceſſꝰ ad Chriſtum, in eū ſcilicet credere. pſal. 33. Accedite ad eū, & illuminamini. Hoc autē ad ſecundam ſolutionem ſpectat, q̄

sequitur Beda, vt Matthæus loquatur de accessu per fidem. Prima tamen est accomodatior, nempe de accessu exteriori, qui per alios factus est, sicque Chrysostomus hom. 27. in Matth. concordat Euangelistas in hac parte, vbi adiungit aliam, quæ tertia est, concordandi rationem, nempe si dicamus vtrũque esse factum, vt prius miserit quosdam, postea vero per seipsum accesserit, & eadem dixerit. hanc sequitur Euthymius Matth. 8. quæ quidem, etsi probabiliter possit sustineri, tamen multo accommodatior est prima concordia, vt ex sequentibus apparebit. Vnum autem Chrysostomus affirmat, quod mihi difficile creditu videtur, nimirum Centurionem voluisse venire ad Christum, seniores tamen Iudæorum eum detinuisse, illi enim assentantes, & adulantes dixerunt: Nos ibimus, & adducemus eũ tibi. Hoc inquam difficile est creditu, cum videatur contrarium ijs, quæ ipsemet Centurio, mittens alios ad Christum, dixit. cum enim vellet Christ⁹ venire ad eum, sic inquit; Noli vexari, non enim sum dignus, vt sub tectum meum intres. Propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus, vt venirẽ ad te. Hæc ille. Si igitur quia non est arbitratus se dignum, qui accederet per se Christo, ideo non venit, consequitur, vt nec prius venire voluerit, neque id facere omiserit, quia detentus fuit à Iudæis. Adde quod si illi Iudæi detinuissent illum, seque ipsos sponte obtulissent ad Christum venire, non posset sane Centurio dici misisse Seniores ad Christum; dicendum enim erat, Seniores venisse ad Christum rogantes, vt ad illum profisceretur. Ex hoc fit cõsequens, vt illud etiam alterum, quod Chrysostomus adiungit, non sit probãdum, nempe hos Seniores, præ inuidia non retulisse Christo, Centurionem venire voluisse, ab eis tamen detentum esse, id enim factum affirmat Chrysostomus, vt fidem Centurionis magnam occultarent, ne Christi celsitudo Centurionis testimonio comprobaretur. Hæc accõmodari contextui non possunt, non solum, quia vti diximus, Iudæi non detinuerunt venire volentẽ; sed etiam sic magis fidem illius commendabant, qui credidit per alios impetrare posse, quæ desiderabat. Præterea, si Christi celsitudinem tegere voluissent, potius suasissent, vt à Christo talia non expectaret.

Vt veniret, & sanaret seruum eius.

COMMENTARIA.

HOc est quod Seniores Iudæorum rogant, vt veniat in domum Centurionis, & salutẽ conferat puero illius, & eum saluet, id est, ab imminentis mortis periculo eripiat.

ANNOTATIO IIII.

Quæ rõne Centurio rogat Christum vt veniat, si iam venientem precatur vt non accedat.

NOn modicam difficultatem sentẽtia hæc mihi videtur adferre, si ijs, quæ sequuntur, eam conferamus, cum enim Centurio audiret Christum in domuum eius venire, aduentum recusauit: dicẽs: noli vexari, non sum dignus, vt intres sub tectum meum, dic tantum verbo, & sanabitur puer, nõ sum arbitratus me dignum, vt venirem ad te: quomodo igitur nunc rogare Christum dicitur, vt veniat? Albertus Magnus dicit Centurionem prius rogasse, vt veniret Christus, quia nondum in fide profecerat, sed eius fides in perfecta fuit à principio, postea vero profecit, & aduentum recusauit. Hæc autem nõ videntur stare posse: nam inquit: Non sum me dignũ arbitratus, vt venirem ad te: si ergo à principio, quando misit Seniores, indignum se indicauit, q ad Christum veniret, multo magis, vt Christus ipse ad eum proficisceretur; nec enim fuit minor fides illa, quam ista. Præterea, quia modicum spatium fuit temporis, nec vlla causa noua occurrit, propter quã fides eius augeretur, immo potius dubitandi causa videbatur, audiuit enim Christum venire, poteratque dicere, forsan venit, quia aliter sanare non valet; non igitur dici potest à principio imperfecte credidisse, & ideo rogasse, vt veniret. Respondendum igitur censeo, Seniores missos fuisse à Centurione tantum, vt à Christo impetrarent pueri salutem; hos vero addidisse ex suo nonnulla; nempe, vt veniret, quia existimabant aliter eum non posse sanitatem conferre. Similiter causas impetrandi apposuerunt; dignus, inquiũt, est, vt ei hoc præstes, diligit enim gentem nostram. & Synagogam ædificauit nobis. Quia igitur Centurio misit illos vt rogarent, quidquid hi petierunt, Centurioni tribuitur, quamuis ille modum non præscripserit, sed solam sanitatem rogauerit. Chrysostomus, vt in Annotatione præcedenti diximus, affirmat, hos Seniores adulanter Centurioni obtulisse se curaturos, vt Christus ueniret, id tamen nõ uidetur probabile; si enim audisset Centurio offerentes aduentum, utiq; prohibuisset: nam audiens Christum uenire, misit alios, qui recusarent; potius dicendum est, Centurionem misisse; ut rogarent pro pueri sanitate, missos uero modum expressisse, & causas impetrandi apposuisse, idque ex fidei imperfectione, meritoque Euangelista refert hos rogasse, ut ueniret, ut cum postea Centurionem aduentum recusare narraret, quãto perfectior Centurionis fides Seniorum fide esset, ostenderet, sicque sententiæ Christi ueritas manifestaretur, quam protulit dicens. Non inueni tantam fidem in Israel.

At illi cum venissent, rogabant eum solicite, dicentes ei.

COMMENTARIA.

MIssi seniores Christum rogant solicite, id est, studiose, & ex magno animi affectu, ac conatu, desiderabant enim maxime Centurionis votis satisfieri, in quo officio præstando fideles se exhibuerunt, ad fidelitatem enim spectat, opus quod quispiam pro alio suscipit agendum, diligenter, ac studiose perficere,

ANNOTATIO V.

Particula, solicite, explicatur.

ADuerbiũ, solicite, Græce est σπουδαίως à σπουδή, quod Latine dicitur studiũ; studiũ autẽ est uehemens animi applicatio ad aliquid agendũ. indicat hoc aduerbum Centurionem de pueri sui salute perquirenda maxime anxium, ac solicitum fuisse, ipsosque Seniores enixe rogasse, ut Christo accederent, idcirco, & ipsi missi solicite rogarunt dicentes, quæ sequuntur.

Quia.

Quia dignus est, vt hoc ei præstes.

COMMENTARIA.

HVmano more Seniores Christum rogant, nondum fidem Christi diuinitatis habentes, merita igitur Centurionis proponunt, dignus, inquiunt, est, vt hoc, quod petit, & rogat, concedas, puerumque eius sanes: fatentur ergo Iudæi diuinam Christi virtutem ad miracula facienda, inducti fide Gentilis Centurionis; non enim sustinuerunt negare, quod ille confitebatur. Particula (quia) causalis est; reddunt enim causam, cur quod rogabant, Christus facere deberet: rogabant enim, vt veniret, & sanaret puerum, quia, inquiunt, Centurio dignus videbatur, qui hoc beneficium ab illo reciperet.

ANNOTATIO VI.

Particula, quia causalis ẽ.

PArticulam (quia) quidam declaratiuam interpretatur, vt hoc sit, quod Seniores dixerunt, nempe dignum esse Centurionem, cui Christus tale beneficium præstaret; mihi tamẽ accommodatior interpretatio visa est, vt sensum causalem faciat: nam Euangelista supplenda reliquit verba, quibus Seniores explicarunt, quod rogabant, nempe id, quod iã dictum est, vt veniret, & sanaret puerum Centurionis; ad hoc enim refertur illud relatiuum (hoc) quã do dicitur (vt hoc ei præstes) nimirum venire & sanare puerum eius. Phrasis enim Hebræa est, quando narratur quispiam missus ad aliquid dicendum, si id significatum est, quando missio scribitur, non repeti postea, sed suppleri debet: supplendum ergo est in illo relatiuo (hoc) id, ad quod seniores missi dicti sunt, nimirum rogare, vt veniret, & saluaret puerum; huius ergo causam impulsiuam adiungunt, quia scilicet dignus est tali beneficio.

Diligit enim gentem nostram.

COMMENTARIA.

DVas causas, cur dignus sit, vt Christus ei tale beneficium præstet, adnectunt, vna est, quia diligit, inquiunt, gentem nostram, id est, bene affectus est erga nationem Iudaicam, Iudæosque dilectionis signis, & operibus prosequitur: nam id verbum, diligit, significat, nempe non solum animi internam propensionem, sed etiam exteriora signa, & effectus, non enim aliter Seniores testimonium dilectionis reddere potuissent, nisi esset ex rebus externis agnita. Hoc verbum (gentem nostram) & Centurionem Gentilem, ac Christum secundum carnem Iudæum fuisse significat.

ANNOTATIO. VII.

Seniorum ratio expenditur.

HOC argumentum à Senioribus factum, non solum probat dignum esse Centurionem, cui Christus, quod rogabat ille, præstaret; sed etiam cur Seniores ipsi tam studiose pro eo preces funderent, causam iustam continet, quasi dicerent, dignus est, vt tu puerum eius sanes, & nos negotium hoc libẽter, & solicite apud te tractandum suscepimus; diligit enim nostram nationem, & Idæorum est amic⁹, quod in Gentili, & Romano plurimi faciendum ẽ. Est autem efficax argumentum, ad inducendũ quẽpiam ad dilectionem, si alter etiam diligat; vt enim inquit Augustinus lib. de catechizandis rudibus ca. 4. nimis est rudis animus, qui dilectionem, quã nolit impendere, nolit rependere.

Et Synagogam ipse ædificauit nobis.

COMMENTARIA.

ALtera causa, cur dignus sit Centurio tali beneficio, hæc est, quia nobis, inquiunt, Synagogam ædificauit, quo opere non solam dilectionem erga Iudæos indicauit, sed religionem erga verum Deum Israel ostendit: cum igitur diligat nos, & sit religiosus erga Deum nostrum, nostræque religionis amator; dignus est, vt tu ei hoc beneficium præstes. verbum (ipse ædificauit) non significat propriis manibus ædificasse; sed suis sumptibus ędificari fecisse.

ANNOTATIO. VIII.

Quod Ambrosius de Centurione scribit sane intelligẽdũ ẽ.

AMbrosius serm. 89. de ædificatione ecclesiæ cuiusdam, & de Cẽturionis commẽdatione à Senioribus facta, sic inquit: Sr commendatur Dominus, qui ædificauit Synagogam, quanto est commẽdatior, qui ędificauit Ecclesiam? Et si is meretur gratiam, qui impietatis receptaculum præstitit, quanto maiorem meretur gratiam, qui Religionis domicilium præparauit? & si ille cælesti misericordia visitatur, qui construxit locum, vbi Christus semper negatur, quanto magis visitandus est, qui frabricari fecit tabernaculum, vbi Christus quotidie prædicatur? In Centurione enim Dominus, non quid operis fecerit, sed qua mente operatus sit, comprobauit: nam qui tempore, quo nondum Christiani erant, solicite synagogam fecit; si fuissent vtique Christiani, intelligitur, quod multo solicitius fecisset Ecclesiam. Hæc, & alia Ambrosius; quæ temperanda sunt; illo enim tempore nondum

Euãgelio publicato, nec lege adhuc illa soluta, Synagogã, nõ erat receptaculum impietatis, sed domꝰ Deo dicata, in qua & Deo p̃ces fundebãtur, & legis doctrina, ac prophetarum miracula manifestabantur, idcirco Synagogas Christus frequentabat; tunc ergo temporis Centurio Synagogam ædificauit, vnde non solum qua mente, sed etiam quid operis Centurio fecerit, Dominus comprobauit. Hæc, quæ Ambrosius dicit, intelligenda sunt, quod ædificauit Synagogam; quæ postea facta est receptaculum impietatis, quando Euangelio prædicato Iudæi in sua perfidia perseuerantes Synagogas frequẽtabãt, sicut principio fecerant, in quibus postea multa contrà Christum agebantur; hoc vero ad aliud tempus spectat, sicut Circumcisionis, & legis obseruatio, quæ prius bona erat, iam vero impietas est.

Aduertendum est autem, argumenta hæc duo Seniorum robur habere ex gratitudine, cuius est amãtem redamare, & eum, à quo beneficio affecti sumus, eodem vicissim prosequi, & gratiam gratiæ referre. Seniores enim hi agunt cum Christo more humano, quasi homo purus esset vnus ex illis, idcirco argumentis huiusmodi vtuntur, cum potuissent, & debuissent alia argumẽta sublimiora proponere, nempe fidem eximiã Cẽturionis in Christũ, qua credidit morientem seruum à Christo etiam absente posse sanari; misericordiam etiam Christi, ipsiusque benignitatem, qua & corporibus hominũ, & animabus sanãdis studiosissime incumbebat. Recte Chrysostomus hom. 27. in Mutth. de his sic inquit. Vides singularem Iudæorum dementiam; dicunt enim dignum esse, cui gratiam tribuat: nam cum magis ad humilitatem, facilitatemque Iesu cõfugere deberent; dignitatem Centurionis proferũt, nec ipsa tamen, vnde obtendenda esset, scientes; dignum esse dicentes, nec quare dignus esset, prospicientes. Hęc ille. Nec mirum, cum enim isti Seniores modicæ fidei essent, & humana sapientes; ad argumenta inferiora se conuertunt. Quamuis autem Christi diuinitatem non sint confessi, tamen compulti sunt, vt Centurionis petitioni satisfacerent, confiteri diuina virtute ad miracula facienda pollere.

Iesus autem ibat cum illis.

COMMENTARIA.

CHristus non tam argumentis, ac precibus Seniorum motus, quam fidem admirandã Centurionis respiciens, annuit petitioni, profectusque est cum illis in domum Centurionis, & vt puerum morientem sanaret, & vt Centurioni occasionem fidei suæ magnitudinem exercendi, & manifestandi in Iudæorum confusionem, & reprehensionem daret.

ANNOTATIO IX.

PRætermisit Lucas verbum, quod Matthæus refert, audita enim petitione Centurionis, quam Lucas per medios Seniores factam docet, Christꝰ respondit, ego veniam, & curabo eum, faciam quod petitis: petistis enim, vt venirem, & saluarem puerũ Centurionis, vtrumque præstabo, veniam, & curabo, & cum hoc diceret, profectus est cum illis, vt narrat Lucas; sic enim ista connectenda sunt iuxta communem sententiam Augustini, qui tenet vnã esse vtramque historiam, Centurionemque Christo non accessisse per se ipsum, sed per seniores, aut amicos.

Et cum iam non longe esset à domo; misit ad eum Centurio amicos, dicens.

COMMENTARIA.

PRætermisit Euangelista narrare, eunte Christo in Centurionis domum cum Senioribus, aliquos præcurrisse, siue missos à Senioribus, siue ex se ipsis motos, ut rem gratissimam Centurioni prænunciarent; siue ab ipso Centurione constitutos, ut citissime de Christi responso intelligeret. hi ergo de aduentu Christi Centurionem ipsum certiorem fecerunt; quo audito, cum Christus iam non esset longe à domo, Centurio misit amicos, & familiares, qui illius aduentum prohiberent, imponens eis, ut uerba sequentia eius nomine dicerent: amicos autem hos ex Iudæis esse, sicut & Seniores credendum est: nam ipse non accedebat eo maxime, quia Gentilis erat.

Domine, Noli uexari.

COMMENTARIA.

NOli defatigari, noli hunc ad me veniendi laborem suscipere. illud (Domine) nomen est reuerentiæ, & honoris, quibus Centurio Christum prosequitur; ac fidei, qua Dominum omnium confitebatur; credebat enim eum esse Deum, ut paulo inferius dicetur, & eum, quem Deum uerum esse non dubitabat, mortalem, ac passibilem, & defatigabilem secundum carnem non ignorabat. Eximia profecto fides, nec enim passibilitas, & defatigatio illum à diuinitate credenda retrahebat, nec diuinitas credita a passibilitate agnoscenda remouebat.

ANNOTATIO X.

AMbrosius lib. 1. de fide cap. 1. vocem hãc (Dominus) aliquando potestatis, aliquando magnificentiæ, & honoris esse dicit; qui enim super alios potestatem habet, dominum appellamus, quę etiam

etiã honorare volumus, dominũ vocamus. in Deo hæc duo cõiuncta sunt, Dominũ enim, & propter potestatem, & propter honorem dicimus; at in hominibus hæc sæpe separata sunt multos. n. honoris causa sola dominos nuncupamus, quod Theodoretus orat. 10. in Daniel. probat Scriptura: nam Gen. 14. Rebecca seruum Abraham vocauit dominum. Bibe inquit, domine. id etiam Ioann. 20. habetur, hortulano enim dictum est: Domine si tu sustulisti eum. Vt igitur proposito accommodemus hæc, aduertendum est, in Euangelio quosdam Christũ Dominum appellasse, solius honoris causa, eos scilicet qui diuinitatem eius non agnoscebãt; talis fuit Regulus ille Ioan. 4. Domine descende, inquit, priusquam moriatur filius meus. Ioan. 5. Paralyticus dixit: Domine hominem nõ habeo; quidam alij diuinitatem confitentes Dominum etiã potestate appellarunt. Ioan. 20. Dominus meus, & Deus meus. talis est hæc confessio. hic enim, vt paulo inferius dicemus, diuinitatem Christi agnouit, & cõfessus est.

ANNOTATIO. XI.

Vexare quid significet.

VErbum Græcũ ἐκκάλλω, significat multa, nempe vexo, molesto, distraho, negotiũ facesso, & fatigo, seu defatigo, in qua significatione vsurpatũ in præsẽti existimo. Vulgatusque interpres vsus est verbo vexãdi loco fatigãdi. est autem Græce imperatiuus passiuæ vocis, ne vexeris, seu defatigeris. Habetur hoc idẽ verbum Græcum inferius Lucæ 8. Noli vexare illum, quod in eadem etiam potest intelligi significatione, nimirũ, noli imponere illi hũc laborem veniẽdi domum, vt sanet filiam tuã. quia mortua iam est. potest etiam aliter exponi, vt in eius interpretatione dicetur. In præsenti autem loco, de quo agimus, vsurpatam existimo pro verbo defatigandi: Christum autẽ itineribus fatigari testatur Ioan. cap. 4. Iesus inquit, fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Vnum est hoc loco ad notandum, licet idem sit verbum hoc cũ illo Lucæ 8. Noli vexare illum; tamen non ex eodem principio procedit; illi enim ex incredulitate, quia non Christum posse puellam mortuã suscitare, dixerũt, noli vexare illum. Centurio vero ex fide perfecta, qua credidit Christum absẽtem etiam sanare posse dixit: Noli vexari, nec in domum meam venire, cũ possis solo verbo, absque corporali aduentu, quod peto efficere.

Non enim sum dignus, vt sub tectum meum intres.

COMMENTARIA.

CAusam, cur Christum in domum suam venire renueret Centurio, per amicos suos significauit: Non enim dignus sum, inquit, verbũ hoc fidei, & humilitatis est; fidei quidem, quia latentem diuinitatis maiestatem in Christo agnoscebat; ideo enim Dominum appellauit; humilitatem, quia tantæ maiestati se ita submisit, vt præsentia eius indignum se iudicaret, quasi diceret, cum sis Dominus verus omniũ, non sum ego seruus tuus dignus te in domum recipere. Dumque cum tanta fide, & humilitate præditus esset, indignum censet, vt Christum domi recipiat, eo magis recipit mente, & ad sanitatem, quam efflagitabat obtinendam, se efficit digniorem; immo & citius obtinet, quam si corporalem præsentiam ipsam Christi requireret: nam statim puer eius sanatus est, celeriusque virtus peruolat, quam corporis præsentia peruenisset: commendandæ etiam sunt fides, & humilitas in hoc, quod non serui indignitatem opposuit, dicendo seruus meus non est dignus; sed propriam, quia vere vtraque maior erat is, qui venire prohibebatur, seque ac seruo eum superiorem confitebatur.

ANNOTATIO. XII.

Centurionis virtutes à sanctis patribus cõmendatæ.

QVæ in commentario diximus, Patrum sniæ confirmant. Gregorius enim Naziãz. in Apologetico, ad patrem suum, fidem, & humilitatem Centurionis hisce verbis commendat. In Euãgelio Centurionem audio, Christi quidem potentiam requirentem: præsentiam aut deprecantem, vt pote, cuius tectum augustius esset, quam vt diuinam magnitudinem ac dignitatem capere posset. Hæc ille. Hieronymus autem Matth. 8. vltra duas virtutes dictas, prudentiam etiam extollit, qua corporali præsentia, quæ etiam incredulis communis erat, prętulit, quod intus latebat in Christo, hocque sibi plus profuturum, quam illud, agnouit. Verba Hieronymi sunt: Vidit Centurionis fidem, & humlitatem, & prudentiam. fidem in eo, quod credidit ex gentibus, Paralyticum à Saluatore posse sanari; humilitatem, quod se iudicauit indignum, cuius tectum Dominus intraret: Prudẽtiam, quod intra corporis tegmen diuinitatem latentem videret: sciens non id sibi profuturum, quod etiam ab incredulis videbatur, sed id, quod latebat intrinsecus. Hæc ille. Quod autem diximus in commentario, nempe dum se Centurio iudicat indignum corporali præsentia Christi., digniorem se feciſſe ad obtinendam sanitatem, vt docet Ambrosius serm. 89. vbi sic inquit: Ait Centurio: Non sum dignus, vt intres sub tectum meum, ò fides Christiana, quę cum humilitate totum impetrare consueuisti? ecce religiosus Centurio ad accipiendam salutem fit dignior, dum se profitetur indignum, & dum ædes suas iniuriosas putat, magis eas honorificas fecit & gratas. Magnæ enim perfectæ fidei vir, qui intelligeret Christum cælorum esse, dum verebatur, ne hospitij sui eum augusta non acciperentur, ergo contradicente Centurione non pergit ad domum Dominus, nõ pergit Dominus, sed pergit Domini medicina, non visitat ægrum Saluator, sed visitat sanitas Saluatoris. Hæc Ambrosius. Quod autẽ diximus de receptione Christi in mõte, tradit Augustinus ser. 6. de verbo Domini sic scribẽs. Dicẽdo se indignum præstitit dignũ, non in cuius parietes, sed in cuius cor Christus intraret. neq; hoc diceret,

cum

cum tanta fide, & humilitate, nisi iam illum, quem timebat intrare domum suam, corde gestaret: nam non erat magna felicitas, si Dominus iutraret in parietes eius, & non esset in pectore eius. Hæc & talia Augustinus. Notandum autem est hic, quam contrariam de se opinionem Centurio habuerit, ab ea quam Seniores prædicauerãt; hi enim dignũ beneficio affirmarunt, ille vero se confitetur indignum, maiorem enim de Christo fidem habebat Cẽturio, quam Iudæi. Præterea, quia de alijs præclarã aliquã do opinionẽ habere, de se vero depresse sentire humilitas postulat, humilis enim ea considerat in se, quæ imperfectionis sunt, ceteri vero ea in illo cõteplantur, quæ eminent, & laudabilia sunt.

Quare Zacheus gaudens recipit, Centurio vero Christi ingressum recusat.

Posset quispiã interrogare, qua ratione Zacheus Christum gaudens recipit, Centurio vero recusauit? Respõdeo Christum ministerio Zachæi vti voluisse, nempe apud eum diuertere ad manducandũ, idcirco Zachæus gaudens excepit, ne hospitem recusare videretur: at vero Centurioni obtulit aduentum suum, non vt sibi ministraret, sed eius gratia, vt puerum sanaret: propterea Centurio prohibuit ne minus fidelis reputaretur, quasi nõ crederet aliter sanare Christum posse, nisi corporali præsentia. commẽdatur igitur charitas in Zachæo Christum excipiente, qui Christi humanitati cibum ministrauit: & fideles in Centurione contradicente, quia diuinitatis Christi potentiam confessus est.

ANNOTATIO. XIII.

Quæ ratione Ecclesia superiori sẽtentia in Eucharistiæ distributione vsatur.

DVbitatio occurrit: nam hisce verbis, probante Ecclesia, Sacerdotes in Missa, & fideles in Eucharistiæ Sacramẽto vtuntur, ante cõmunionẽ. n. dicunt Domine nõ sum dignus, vt intres sub tectũ meum. Posset autem quispiam duo opponere. Vnũ est, quia non videtur accommodate dictum: nã Cẽturio hæc dicens Christum nõ recepit, at nos accipimus. Alterum est quia nos dignos nõ esse fatemur, quomodo ergo eũ recipimus? cum Paulus. 1. Cor. 11. dixit: Qui manducauerit panem hunc, & biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis, & Sanguinis Domini. & iterũ. Qui manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit, non diiudicãs corpus Domini. Ad primum respondeo, Ecclesiam his verbis vti in Sacramenti sumptione propter fidei cõfessionem, & humilitatis exhibitionem; fidei quidem, qua illum quem recipimus, eundem esse Christum Deum, & hominem cõfitemur, quẽ Cẽturio similibus verbis visibiliter veneratus est: humilitatis vero, quia quantum in nobis, & ex nobis est, tãto hospite dignos nõ esse protestamur, gratia ipsius est, quod velit nobis accedere; & in his duobus Centurioni assimilamur. nõ est autem similitudo quærenda in causa, propter quam hæc dicta sunt; Centurio enim ea de causa protulit, vt aduentum Christi in domum eius recusaret, cuius aduentus causa salus spiritualis ipsius nõ expectabatur; at vero nos proferimus, vt ad eum recipiendum dispo namur, in cuius receptione salus spiritualis animarum nostrarum posita est, panis enim est vitæ accipientibus eum, vt par est.

Duplex dignitas considerari potest in suscipiente Eucharistiã.

Ad secũdum respondeo dignitatem esse duplicẽ, vna est dignitas rei, altera est dignitas ꝓparationis. dignitate rei nemo potest digne suscipere Christũ, cum inferior sit quicumq; homo etiã Sanctissimus ipso Christo; nos enim creatura, ipse creator est; dignitate vero præparationis potest homo digne eũ suscipere, si ea faciat, quæ fieri ipsemet, qui suscipi voluit, mãdauit, quod si qs ea nõ exhibet, indigne suscepit, & hoc est, quod docet Paulus. non ergo q non suscipit digne dignitate rei, indigne suscipit: sed is, q præparatione, ac dispositione debita caret.

Propter quod & me ipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te.

COMMENTARIA.

EAdem causa, exhibet excusans se, ipse non venerit, sed per alios rogauerit. sensus est, qua ratione, & causa dignus non sum vt intres sub tectum meum, nempe quia tu Dominus verus, & perfectus es, eadem etiam de causa me iudicaui indignũ per memetipsum venire ad te, non quod dedignarer, quasi me plurimi facerem, sed quod tuam maiestatem sic veritus sum, vt tecum loqui, tuaque frui præsentia me dignum non esse iudicarem.

ANNOTATIO XIIII.

Superiora verba magis declarãtur.

PArticula (propter quod) Græce non potest referri ad præcedentem, sic enim dicendum erat propter quod etiam non veni ad te, quia non sum me dignum arbitratus, sed necessario referenda est ad illud idẽ propter quod indignum se dixerat, vt sub eius tectum intraret. Hoc autem est illud, quod illa voce expresserat, nempe (Domine noli vexari) nomine enim Domini diuinam maiestatẽ Christi indicauit, propter quam se confessus est indignum, vt Christus domum eius ingrederetur, & propter eandem etiam arbitratus est se indignum venire, & Christo per semetipsum accedere: Particula autem (&) loco (etiam) posita est, nempe non solum, vt Christus intraret domum eius; sed etiam vt ipse accederet Christo, indignum se indicauit, verebatur enim Centurio, cũ Gentilis esset, Christo accedere, quem etiam si Deum credebat, carnem tamẽ ex Iudæis assumpsisse, Iudæorumque legẽ obseruasse, & cum illis conuersatum esse nouerat; idcirco per Seniores, & per amicos ex Iudæis cũ Christo egit. Notandus est in his sentẽtijs Hebraismus; cum. n. hæc omnia non per se ipsum, sed per alios locutus sit, non verbo infinito vtuntur personæ missæ, sed eodem, quo Centurio locutus erat: non enim dicunt, non est Centurio arbitratus se dignum esse, vt sub eius tectum intres, nec etiam vt per se ipsum accederet: nam & homo est, & sub potestate constitutus, & dicit huic vade &c. sed eodem modo, & in eadem persona loquuntur, sicut & ipse Centurio, cum tamẽ hæc omnia per amicos dicta esse certo sciamus; hoc effecit, vt apud Matthæum, qui nihil refert de ijs, qui missi sunt, sed verba sola Centurionis describit, appareat Centurionem per se ipsum hæc omnia locutum fuisse, quod re vera nõ sic factum esse Lucas explicuit, dum eadem omnino verba ab amicis dicta recenset.

Sed

Sed dic verbo, & ſanabitur puer meus.

COMMENTARIA.

OPpoſita eſt hæc ſentẽtia illi (Noli vexari) reddita enim à Centurione cauſa, cur aduentum Chriſti in domum recuſaret. quia dignus non erat, proſequitur, quod petit. ſenſus eſt, noli inquit, vexari, & fatigari aduentu in domum meam, quo dignus non ſum, ſed dic verbo, & ſanabitur puer meus; non eſt tibi opus venire ad me, ideo recuſo aduentum, quod dignus nõ ſum, nõ enim eſt neceſſarius, cum ſatis ſit, ſi ſolo verbo iubeas: ſi quidẽ aliter ſanare non poſſes, niſi venires, non recuſaſſem aduentum, neceſſitas enim meam indignitatem excuſaſſet; at cum ſine aduentu, ſed ſolo verbo id poſſis efficere, non eſt cur te defatiges, vt in domum indigni hominis intres. Nõ, inquit, ora, deprecare, ſupplica, ſed dic, id eſt, iube, impera, quod Dei ſolius eſt; fidei ſingularis hoc eſt argumentum. verbum, dic, deprecantis eſt, quaſi diceret, deprecor, vt dicas, & iubeas.

ANNOTATIO. XV.

Quo ſẽſu Centurio dixerit Chriſtum ſolo verbo ſanare poſſe

BIfariam potuit Cẽturio verbum Chriſti ad ſanãdum puerũ requirere, vno modo quaſi neceſſarium, ſine quo ſanare non poſſet. Hic autẽ modus fidei Centurioni non accommodatur, qui enim credebat Chriſtum Deũ eſſe, vt paulo inferius oſtẽdemus, vtique nouerat, nec aduentu, nec verbo indigere, ſed ſola voluntate ſanare poſſe; non ergo verbum requiſiuit, quaſi ſine aduentu, non tamen ſine exteriori verbo puero ſanitatem non valeret cõferre. Altero modo potuit requirere verbum, non quidem, vt neceſſariũ, ſed ad exprimendam facultatem qua poterat Chriſtus ſanare, oſtenderetque nõ eſſe illi neceſſarium, vt in domum eius veniret, ſed vim verbi eius ſolius eſſe tãtam, vt eo ſolo ſanaret abſentes. Hic autem modus verus eſt, qui Centurionis fidei reſpondet. Cuiuſmodi ſunt exempla etiam in Scriptura Tobi. 10. Dixit Raguel Tobiæ Angelus Domini Sãctus ſit in itinere veſtro, perducatq; vos incolumes. & 2. Machab. 11. Machabæus, & qui cũ ipſo erant, rogabant Deum, vt bonũ Angelum mitteret ad ſalutem Iſrael. ſic etiã in Eccleſia rogamus Deum, vt Angelos mittat in noſtrum adiutorium. Hęc omnia non ſic petũtur, quaſi Deus ſine Angelis nequeat ſaluare, ſed vt explicuimus modũ vnũ, quo Deus ſaluare poteſt. ſic Cẽturio verbum Chriſti requiſiuit, quia potuit etiam verbo Chriſtus ſaluare.

Cõmendanda eſt autem Centurionis prudẽtia, ac modeſtia; quamuis enim puerum ſuum ardẽtiſſime diligebat, & infirmitatis eius dolore valde premebatur, nihil tñ admiſit, quod inhoneſtũ, aut indecẽs iudicauit, idcirco nec Chriſto acceſſit p ſeipſum, nec venientem ad ſe acceptauit, veritus, ne tanto munere eſſet indignus. Quod Chryſoſto. hom. 27. in Matth. recte notauit, ſic ſcribens: Nec doloris magnitudo adeo animum eius confudit, vt tãta calamitate preſſus non philoſopharetur. Nõ enim ſalutem ſolum pueri reſpiciebat; ſed etiam nequid ipſe impie faceret, aut diceret, animaduertebat; & quamuis non ipſe petierit, vt iret, ſed Chriſtus ſe obtulerit iturum, veritus tamẽ ſic fuerat, ne videretur maiora quam dignitas ſua pateretur, accipere, ac rem grandem prorſus, ac ſuis viribus imparẽ ſubire. Hæc ille.

Centurionis prudẽtia & modeſtia.

ANNOTATIO. XI.

Centurio credidit Chriſtum Deũ eſſe.

INterrogabit quiſpiã, an hęc ſententia (dic verbo, & ſanabitur puer meus) oſtendat Centurionem credidiſſe Chriſti diuinitatem. In primis hoc eſt in confeſſio apud omnes Patres antiquos, nẽpe Centurionem credidiſſe Chriſtum, nõ ſolum hominem, ſed ſimul etiam Deum eſſe verum: ita affirmarunt Gregorius Nazianzenus in Apologet. ad patrem ſuum; Chryſoſtomus ho. 7. in Matth. Hieronymus in Matth. 8. Auguſtin. ſerm. 6. de verbo Dom. idq; verba præſertim ſequẽtia ipſius Cẽturionis, & verba etiam Chriſti fidem illius commendantis cõprobant. vt in eorum expoſitione declarabimus. Quod autẽ ad dubitationem attinet, Chryſoſtomus loco citato ex his verbis Centurionem diuinam Chriſti maieſtatem credidiſſe aſſerit, eo quod non dixerit, roga, ſupplica, aut pete, ſed impera, & iube, quod ſolius eſt Dei. Hæc autem Chryſoſtomi ſententia vera eſt, declaratione tamen indiget. Aduertendum igitur eſt abſolute loquẽdo, non ex ſolo, quod quiſpiam verbo, & imperando miraculum facit, inde conſequi eum eſſe Deum: nam homo purus poteſtate à Deo tradita id facere poteſt, quia imperare non ſolius eſt Domini, ſed etiã eius, qui à Domino habet poteſtatem. hoc ſatis aperte demõſtratur Luc. 17. Si habueritis, inquit, fidem ſicut granũ ſinapis, dicetis huic arbori moro, eradicare, & tranſplantare in mare, & obediet vobis. At vero verbo imperandi tamquam Dominum & ex poteſtate propria miraculum facere, id argumentum eſt, eum, qui ſic facit, eſſe Deum. talem autem Centurio cõfeſſus eſt Chriſtum; petijt enim, vt cum Dominus eſſet, ex propria poteſtate imperio vteretur ad ſanandum puerũ. Hoc tribus ſignis præcipue indicauit. Primo verbo illo (Domine noli vexari) loquebatur enim ei, vt Domino, ideoque indignum iudicauit, vt eum in domum recipere, aut vt ad illum per ſeipſum veniret, præ reuerentia illa, quæ non exhiberur, niſi ſoli Deo. Secundo, quod maxime ad rem facit, quia quamuis poſſit purus homo poteſtate accepta verbo imperandi miraculum facere, non tamẽ à puro homine licet petere indifferẽter, vt ſic miraculum faciat, neq; de eo affirmare, quod ſi iuſſerit, illud fiet: quia quamuis poteſtate accepta homines miracula effecerint, non tamen ſitum erat in eorum voluntate, vt quoties voluiſſent, ea efficerent; hoc enim Dei eſt ſolius. qui autem petit, & rogat alterum, vt imperet, & iubeat aliquod miraculum fieri, certuſque eſt, ſi ille imperet, id futurum, cõfitetur habere poteſtatem pro volũtate ſua, & conſequenter eum eſſe Deum. Tertio verba ſequẽtia hoc ipſum probant; nam poteſtatem ſuppremam in Chriſto confeſſus eſt, quod ſolius Dei eſt, vt in ſequenti commẽtario explanabitur. vere igit hæc ſentẽtia Centurionem diuinam Chriſti maieſtatem credidiſſe indicat.

Nam

Nam & ego sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, vade, & vadit: & alij, veni, & venit; & seruo meo, fac hoc, & facit.

COMMENTARIA.

PRobat Centurio, si solo verbo Christus iusserit, puerum suum sanitatem recepturum, esseque argumentum à minori, vt logici vocant affirmatiue. sensus est: nam ego, qui homo sum, & sub potestate alterius constitutus, nempe Cæsaris, aut Tribuni, habeoque milites, verbo, & iussu solo apud subditos meos efficio, vt vnus abeat, alter veniat, & seruus hoc aut illud faciat, mihique obedientia præstatur ab ijs, qui sub me sunt. Multo profecto magis ac perfectius tu qui Deus es, & nullius subiaces potestati, poteris iussu tuo in cunctis rebus, quod volueris efficere. Si ergo dixeris puero meo, surge, sanus esto, sanabitur; quia tuo subiacet dominio, & imperio, qui omnium es Dominus. Nam si milites meo verbo obediunt, quos nec feci, nec in eos plenam habeo potestatem, sed subalternatam, quanto plus tu quodcumque volueris præstabis, ac tibi obedient creaturæ tuæ, quas tu fecisti? particula (Nam &) posita est loco vnius, scilicet (etenim).

ANNOTATIO XVII.

Confirmatur interpretatio in cõmentario tradita.

AVctor imperfecti in Matth. hom. 22. sic interpretatur hac sententiam, vt illa particula (&) posita sit loco (etiam) in hunc sensum: ego etiã sum sub potestate alterius, sicut tu, qui vt hõ subditus es Patri, & tamen dico huic vade, & vadit, sic etiam tu verbo, & iussu tuo potes facere, quæ volueris. Verior tamen, & accommodatior sensus est, quem Chrysostomus hom. 27. in Matthæum, & ibidem Theophylactus sequũtur, nimirum. si ego, qui sum sub potestate alterius, possum meo iussu, & verbo hæc facere erga meus subditos, tu qui sub nullius es potestate, cum Deus sis, multo plus efficies omnia iussu, & verbo tuo. Verba Chrysostomi sunt hæc: Ego homo sum sub potestate, hoc est, tu Deus: ego sub imperio, & ditione; tu sub nullius potestate, si ergo ego, qui homo, & sub potestate aliena sum, tanta facile possum efficere, quid est, quod facere ipse non possis, qui Deus es, & sub aliena potestate non es? ipsa enim excellẽtia conatur ei persuadere: non enim exemplum tamquam simile hoc dicit, sed multo excellentius. Quod si ego, qui similis sum quibus impero, & sub alterius potestate, tamen propter paruam excellentiam præfecturæ tantum possum nemine repugnante, sed quæ impero fiunt, etiam si diuersa sint iussa: quanto magis ipse ad finem perducere poteris quæ iusseris? Hæc ille. Quẽ sensum verba Græca facile indicant: nam particulæ illæ (Nam &) Vnius virtutem habent, dicitur enim καίγαρ Latine (etenim) quod si cum Vulgato Interprete diuidas, tunc particula (&) non facit similitudinem in eo, quod sub alterius est potestate, sed in hoc, quod verbo suo efficiat multa, vt sit sensus: nam etiam ego, qui sub potestate alterius sum, iussu meo quæ volo apud mihi subditos facio: tu igitur, qui sub nullius es potestate, poteris ẽt verbo, & iussu, quæ volueris in cunctis rebus facere.

ANNOTATIO XVIII.

Qua ratione intelligenda sit Centurionis comparatio, & quare ea sit vsus.

DVo examinanda in præcedenti sentẽtia se offerũt. Vnum est, quę sint ista, quibus Christus imperare poterat, quæque Centurio militibus sibi subiectis comparauit. ad quod Origenes hom. 5. in diuersos, & Hieronymus Matth. 8. respondet esse Angelos per quos poterat Christus sanare, quique velut milites eius sunt, ipsius verbo, & imperio obediẽtes. quæ doctrina vera est, parum tamen accõmodata; nõ enim Christus in operibus mirãdis, quæ faciebat, Angelorum ministerio vsus est, sed p seipsum operabatur: nã diuinitas humanitati vnita per ipsam humanitatem siue tactu, siue verbo, siue sola voluntate miracula edebat absque Angelorum interuẽtu, vt ille homo, qui operabatur, Deus agnoscerẽtur, Ioan. 10. Operibus credite, vt agnoscatis, & credatis, quia Pater in me est, & ego in Patre. Chrysostomus hom. 27. in Matthæum, accommodatius, & verius respondet, milites, ac ministros Christi esse mortem, vitam, sanitatem, infirmitatem, & ceter huiusmodi, quasi Centurio diceret, impera morbo, ac paralypsi pueri mei, & recedet, quia omnia hæc tibi subdita sunt. Fauet huic sensui illud Lucæ. 4. imperauit febri, & dimisit eam. Nos in commentario generalius sententiam interpretati sumus, vt cuncta creata sint Christo subdita quibus imperat, quæ vult, & fiunt, iuxta illud Matthæi 8. Qualis est hic, quia vẽti, & mare obediũt ei; Sic lazaro mortuo iussit, vt surgeret, & surrexit: sic Paralytico, vt tolleret grabatum, & tulit: sic habẽti manum aridam, vt eam extenderet, & extendit: sic surdo, vt aperiret aures, & apertæ sunt sic igitur potuit iubere, vt puer sanaretur, & sanatus est; quia morbi, vita, mors, & cuncta eius obediunt verbo, immo quod plus est, quæ non sunt, sub eius sunt potestate, ipse enim dixit, & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt, & vocat ea, quæ non sunt tamquam ea quæ sunt. Alterum quod examinandum occurrit, illud est, nempe cur Centurio tam multiplici vsus sit exemplo, nempe huic vade, & vadit, & alij veni, & venit, seruo fac hoc, & facit? Respondeo. Duabus de causis id factum, vna est, vt significaret Christi prouidentiam, ac prudentem dispensationem, qui varijs vtitur causis ad effectus diuersos, nec vni oĩa, sed singulis pro ipsorũ ratione singula imponit. Altera est, vt per hæc magis exprimeret potestatis amplitudinem, & voluntatis propriæ libertatem; quæ enim volebat, prout volebat, verbo efficiebat, sicque confitebantur Christi diuinam gubernationem, & amplissimam potestatem, & liberrimam voluntatem, vt in cunctis faceret rationabiliter, prout vellet, quæ omnia Deo soli conueniũt.

Quo audito IESVS miratus est.

COMMENTARIA.

AVditis Centurionis verbis, fidei eius magnitudinem testantibus, Christus miratus est Gentilis fidem, vtpote raram, & insignem, qualem, ac quantam in Israel,

Israel,id est,inter Iudæos non erat expertus.Miratus autem dicitur,vt homo, quamuis autem scientia infusa,& beata,iam antequam loqueretur Centurio,fidem eius in corde latẽtem inspexerat,tamen eius fidei manifestationem nõdum expertus erat, donec ipsius verba per amicos prolata auribus corporeis percepit.Cætera in Annotatione require.

ANNOTATIO. XIX.

Quaratione Christus fuerit admiratus.

CVm admiratio ex raris,ac inopinatis,quorum causas ignoramus, procedat, dubium est qua ratione Christus qui non solum fidem Centurionis prius nouerat,sed etiam in eo effecerat, admirari dictus sit.Augustinus Epist.101.ad Euodium, admirationem dupliciter effici affirmat,aliquãdo quidẽ, cum ratio,& causa rei latet.ac ignoratur;aliquando vero,quãdo res vsitata non est,quod singularis, aut rara sit;respondet ergo Christum admiratum fuisse Centurionis fidem,non quod causa, & ratio ipsum latuisset,sed quod in populo Israel par fides non apparuisset.Ex quibus concludit,hanc admirationem Christi laudem quandam fuisse,qua Centurionis fidem commendauit. At vero idem Augustinus lib. contra Aduersarium legis capit.7. hanc admirationem à laude distinguit,inquit enim sic:IESVS,qui omnia præsciebat,quod mirandum alijs commendabat,mirando laudabat.Hæc ille. Si igitur mirando laudabat,admiratio non erat laus,sed laudi coniuncta.Idem etiam Augustinus lib. de Genesi contra Manichæos,cap.8.Christum motum admirationis habuisse dicit sine animi perturbatione, eumque,vt mirandam esse Centurionis fidem significaret.Verba eius sunt hæc : Quod mirabatur Dominus noster,nobis mirandum esse significat, quibus opus est adhuc sic moueri:omnes ergo tales motus eius non perturbati animi sunt signa, sed docentis Magistri.Hæc ille.Distinguit igitur admirationem à laude.Huic posteriori sententię adhærendum existimo,Christum nempe miratum esse fidem Centusionis,non quod eum ante latuerit, nec tantũ quod rara,& insignis esset,sed etiam, quod talem nõ erat expertus.quamuis enim Christus vt homo scientia infusa, & beata nouerit omnia, nec in eis scientijs profecerit, augmentumve receperit;habuit tamẽ experimentalem scientiam,qua quæ prius sciebat, de nouo experiebatur,& in hac,vt diximus c.2. ꝓficiebat,& ex hac admiratio processit, vt docte notauit S.Thomas.3.p.q.15.idque in Comentario secuti sumus,consonatque verbis Euangelistæ dicentis(quo audito miratus est) quasi ex cognitione, quæ à sensibus proficiscebatur,admiratio hæc prouenerit. Diximus plura de admiratione supra in c.2.Annot.50.

Et conuersus,sequentibus se turbis dixit.

COMMENTARIA.

CHristus sequentibus turbis,miraculum videre cupientibus domum Centurionis proficiscebatur,quando amici Centurionis ab eo missi ante faciem ei occurrerunt, ac illius nomine nuntiarunt ea quæ supra interpretati sumus;idcirco eorum auditis verbis, Cẽturionis fidem testantibus,conuersus dicitur ad turbas,vt ipsis loqueretur. Vultum enim corporis,quem versus Cẽturionis amicos sibi obuiantes habebat,ad turbas, quæ post se erant,vt eas alloqueretur, conuertit.Non enim prætermittebat occasionem vllam, qua eas ad fidem,eiusque agnitionem,in qua illarum salus spiritualis posita erat,attraheret.

Amen dico vobis,nec in Israel tantam fidem inueni.

COMMENTARIA.

NOn inter gentes solum,ad quas Centurio ille pertinebat;sed etiam,nec inter Iudęos ipsos tantam erga se fidem inuenisse Christus testatur,quantam in Centurione experiebatur.Quæ verba,& Centurionis insigne encomium , & Iudæorum non credentium acris reprehensio,ac exprobatio,turbarum autem sequentium ad eandẽ fidem vehemens exhortatio,sunt.Assertionem autem hãc,vtpote arduam,& creditu difficilem asseuerans ait:Amen ideo.Cum vero tam magnam fidem se non inuenisse in Israel dicit, non de Patriarchis,ac præcedentibus Patribus loquitur,sed de prẽsentibus Iudęis,& quidem non de omnibus,sed de ijs quos prædicatione,ac miraculis ad fidem sibi præstandam alliciebat, in quibus tantam fidem non inuenit,qui ei credere magis,quam Gentilis Centurio tenebantur.

ANNOTATIO. XX.

Diuersę lectiones huius loci ab Ambrosio datæ.

QVod ad litterã spectat,Ambrosius duas adfert lectiones,vna est,in nullo tantam inueni fidẽ in Israel.& huius simplicem, & facilem intellectũ esse asserit.altera est,nec in Israel tantam inueni fidem;hancque secundũ Græcos esse dicit, iuxta quã affirmat Cẽturionis fidem præponi electioribus, & videntibus Deum,id est,fidelibus anteferri. Habet autem hæc lectio aliud,nempe dum dicitur, nec in Israel inuenisse,significat etiam in gentibus nõ fuisse inuentam,quasi diceret,non inueni tantam fidẽ, non solum in gentibus,sed nec etiam , quod magis est,in ipso Israel,populo fideli, & Dei religionem profitenti,& ad quem missus est Christus predicare & Euangelizare.Hanc sententiam in sequentibus tribus Annotationibus expositã inuenies. In ea autem illud est notãdum, quod recte aduertit Chrysostomus hom.27.in Matt. scilicet, Christum se Deũ esse significasse,eo ipso,quo confessionem Centurionis,qua eius diuinitatem professus est,non solũ refutauit,sed aceptauit,ac magnificauit.

ANNO-

ANNOTATIO. XXI.

Quatuor modis magna fuit fides Centurionis.

NOnnulla pro sententiæ huius intelligẽtia, examinare, & explicare oportet, quorũ primum est, quanta fuerit Centurionis fides, vt enim Augustinus serm. 74. de tempore interpretatur, idem est dicere, non inueni tantam fidem, ac non inueni tã magnam fidem. Aduertendum igitur est, fidem magnam, aut paruam quatuor modis dici posse, primo quidem ex parte eorũ, quæ creduntur, qui enim plura credit, quam alter, maiorẽ fidẽ, quam ille habere dicitur, 2. Cor. 8. Abundatis fide, sermone, & sciẽtia, 2. Thessalo. 1. Supercrescit fides vestra; & abundat vniuscuiusque vestrum in inuicem.

Altero modo ex parte difficultatis eorum, quę creduntur, qui enim difficiliora creditu, ac quæ magis rationem humanumque captũ superant, credit, is maiorem fidem habet. exempla multa huius rei in Scriptura sunt. Matt. 8. Discipuli suscitarũt Christũ dicentes: salua nos perimus. quibus dictum est: quid timidi estis modicæ fidei; Modica fides dicitur, quia crediderunt vigilantem potuisse saluare eos: maior aũt esset fides si erederent, etiã dormientẽ, quod difficilius creditu erat. Præterea Luc. 8. Serui Archisynagogi dixerunt: Noli vexare magistrum, mortua est puella, hi crediderunt Christũ posse sanare infirmã, sed nõ suscitare mortuam, quod difficilius erat, quod etiam accidit Regulo Ioan. 4. Descende priusquẽ moriatur filius meus. Qui ergo faciliora credit minoris fidei; qui vero difficiliora, maioris est.

Tertio modo ex parte signorum, & argumentorum credendi; fides enim contrario se habet modo; ac scientia; hæc enim quãto fortioribus, ac pluribus demonstrationibus nititur, maior ac perfectior est: at vero fides aliter se habet, quãto enim minus argumentis, ac signis nititur, minusq; probationibus vtitur, ac magis auctoritate dicentis fundatur, tãto maior est; sunt enim signa, argumenta, & probationes velut pignus in mutuo, quãto enim qui mutuat, plura pignora petit tãto minorẽ fidẽ habet mutuatario. exẽpla huius rei sunt Ioan. 4. Nisi signa, & prodigia videritis, nõ creditis. arguebat enim Christus modicã fidem Iudaicam, quæ postulabat signa, & prodigia, nec aliter illi credere volebãt, & Ioann. 10. Si mihi non creditis, operibus credite, ac si diceret, si non adhibetis fidem dictis meis propter meam auctoritatem, quod magnæ fidei est, adhibęte propter opera, quod minoris est fidei.

Quarto, ex parte firmitatis, ac constantiæ in credendo, qui enim tẽtatus persecutione, contradictione, aliisque modis, vt à credendo se auertat, adhuc in fide perseuerat, magnæ fidei dicitur, sic Matt. 15. dictum est: O mulier magna est fides tua. repulsam enim toties passa, vnde potuisset occasionẽ accipere non credendi, cõstãs in fide permansit: qui vero credit, & tentatione accedente recedit, modicã habuisse fidem conuincitur. tales erãt illi, de quibus dicitur Luc. 8. Ad tempus credunt, & tpe tentationis recedũt. Hos appellat Paulꝰ Ro. 14. infirmos in fide.

Si igitur hæc omnia Centurioni accõmodamus, profecto fidem eius omnibus hisce modis magnam fuisse comperiemus. in primis multa credidit, quæ ex Iudęis multi non crediderant; credidit namque Christum sanare potuisse puerum paralyticum, animam agentem; nõ vt ille Mar. 9. qui de filio à dæmone vexato dubiꝰ dixit: Si quid potes, adiuua nos. Credidit rursus Christum verbo solo sanare posse, non vt ille Archisynagogus Mat. 9. qui dixit Impone manũ super illã. Credidit. præterea absentẽ sanare posse, non vt ille Ioan. 4. qui rogauit Christum, vt descẽderet, priusquã moreretur filius eius., & Ioan. 11. Domine, si fuisses hic, nõ fuisset mortuus frater meus. Postremo credidit Christũ non solum hominẽ, sed Deum, sub cuius imperio, & potestate cuncta erant posita, qui vitę, & morti imperare posset; nõ vt illi, q Ioan. 5. dixerunt Christo: Homo cum sis, facis te ipsum Deum. Constat igitur magnam fuisse Centurionis fidem, quia multa credidit de Christo. Notat aũt Hieronymus li. aduersus Luciferanos, Cẽturionẽ Trinitatis nondum tunc fidẽ habuisse, quod probabile est: diuinitatẽ tamen veram Christi credidisse, non dubium est, vt ex sacris doctoribus, & ex ipsius Euangelij verbis paulo ante ostendimus. Fuit etiam Centurionis fides magna ex parte credẽdorũ difficultatis, quod ex ijs, quæ iam dicta sunt, satis est manifestũ, difficile enim creditu erat verbo sanare posse, & quidẽ absentem, at multo difficilius fuit illũ, quẽ foris hominẽ similẽ ceteris agnouerat, in passibili, ac mortali carne existentẽ esse verũ Deũ, omnipotentem, ac omnium Dominũ. Hoc certe credidisse non tantum magnum, sed maximum fuit. Fuit ẽt eadẽ fides magna, quia minus signis, ac probationibus nitebatur; nec enim lectioni Scripturarũ, nec legis, ac Prophetarum studio, vtpote gentilis, & miles, ĩcubuerat; nec Christũ nisi ex fama nouerat, nec multa illius miracula audierat: Christus enim tunc temporis, vt notauit Chrysostomus in imperfecto hum. 22. nondũ multa ediderat, & tamen admiranda de Christo credidit, vt re vera in hoc fides eiꝰ magna, & insignis sit censenda. Demum fides Centurionis magna fuit constãtia, & firmitate, vt enim docte aduertit Origenes ho. 5. in diuersos locos, Christus tentauit Cẽturionis fidem: nam obtulit se venire in domum eius, vt sanaret puerum, quasi absentem sanare nõ posset. at Centurio firmus in fide permanẽs non dubitauit eum & absenti sanitatem posse conferre, quod factum est, vt Centurionis fidem exerceret, & eam alijs in Iudæorum opprobrium manifestaret. sic Abtahæ fidẽ tentauit Deus cum ei filium, in quo promissa erat hæreditas, occidere iussit; at ille in fide cõfortatus est, vt dicitur Rom. 4. Sic etiam Matth. 16. tentauit Cananæam renuendo filiam eiꝰ sanare, sic Luc. 18. tentauit cæcum differendo eum audire. Nouerat enim cordium scrutator, quorum fides tentatione exercenda, & promouenda erat, ac in aliorũ exẽplũ manifestanda. Hinc est vt sup. dixi mus, q Regulo petenti, vt in domum eius veniret, negauit aduentum, non enim ille credebat potuisse Christũ absentẽ sanare, vnde fidem illius negato aduentu promouit. sic enim credidit aduentũ nõ esse Christo necessarium, ad sanandos absentes. Ecce q bus modis Centurionis fides magna fuerit. Accesserunt auiem fidei, deuotio, humilitas, charitas in seruũ, prudentia, multæque aliæ virtutes, q̃ fidem magnã ornarũt, ac Deo gratissimã effecerunt, vt & Deo placeret, & à Christo sanitatẽ puero suo ĩpetraret. *Rom. 4.*

Quæ ratione fides Centurionis cæteros

ANNOTATIO XXII.

SEcundo loco in eadem sententia occurrit aliud etiam explicandum, nempe qnomodo verum sit, Christum non inuenisse tantam fidem in Israel; *vide Israel*

si enim hoc esset, profecto videretur Centurio Apostolis Discipulisque Domini in fide præferendus. In primis notandum est, quod Tertullianus lib. 4. cõt. *an fil.* Marcion,

Marcion. docte cõtra illum hæreticum põderauit, nempe non eſt dictum, tantam fidem nõ fuiſſe, ſed ſe non inueniſſe in Iſrael, quod verbum indicat ac probat fidem etiam Iſrael ad Chriſtum pertinuiſſe, eumque & Euãgelij, & legis auctorẽ extitiſſe, ideo enim nõ inueniſſe dicitur; quaſi eius eſſet inqrere, ac poſtulare fidem à Iudæis, quaſi à ſuis, ipſe Deus erat, & eis prius legem, ac Prophetas dederat, eorũ fidem poſtea aduenies requiſiturus. Ex eodẽ verbo cõſtat, quod Origenes ho. 5. in diuerſos, & Hieronymus Matt. 8. adnotarunt, nempe non cõferri Cẽturionẽ Patriarchis illis aduentũ Chriſti præcidẽtibus, addit Orig., nec illis, qui ex Iudæis poſtea erãt crediturj; ſed ijs, quibus Chriſtus aduenies prædicauit. hoc, inquã, verbum illud (inueni, ſignificat; Chriſtus. n. aduenies Iudæos ad fidẽ ſibi præſtandã excitauit, ac exhortatus eſt quaſi quærẽs eorũ fidẽ. Idem etiam verbum oſtendit de Iſrael præſente loqui, quẽ prædicatione, & miraculis ad fidẽ allicie bat, vnde in hac collatione ſermo non eſt de Beata Virgine, quæ prius credidit, non tantũ quando ille prædicauit, ſed etiã antequã conceperit eum in ventre, licet poſtea in fide profecerit: nec etiã de Ioanne Baptiſta, q fidẽ nõ ex Chriſti prædicatione habuit.

His ſuppoſitis difficultas eſt, qua ratione Centurionis fides præferatur ceteris fidelibus, qui verbo, aut miraculis Chriſti ad eius fidẽ puenerãt. in hac parte Doctores varia dicũt. Primo loco Hilarius in Matth. can. 7. & Hieronymus Matt. 8. comparationem figuralem interpretantur, nimirũ vt in Centurione fides futura tunc Gẽtium ſignificetur, quam conſtat multo maioré eſſe, quã Iudæorũ, quorũ maxima pars incredula perſeuerat. Hæc tñ interpretatio nõ videtur ſatis accõmodata: nã illã fidẽ dicit ſe nõ inueniſſe in Iſrael, quã prius admiratus erat: cõſtat autem Chriſtum admiratũ eſſe fidẽ Cẽturionis particularẽ, quo, inquit, audito, id eſt auditis verbis Centurionis ſingularẽ fidẽ teſtantibus miratus eſt, & dixit: Nõ inueni tantã fidẽ in Iſrael. Præterea, qa in Iudæorũ opprobriũ, & cõfuſionẽ, vt cõfuſi reſipiſcerẽt, hæc verba protulit Chriſtus, quod fieri nõ poterat, niſi de præſẽti fide Cẽtutionis intelligeret, hæc. n. turbis, quibuſcum loquebat, erat manifeſta.

Secundo igitur loco Origenes hõ. 5. in diuerſos, fidẽ Centurionis præponi affirmat fidei Iſrael, illãque maiorem eſſe dicit, quia credidit Chriſtum Dominũ, & omnipotentẽ Deum, qualem, ac quantũ Iudæorũ populus non eſt confeſſus: verba Origenes ſunt hæc: Nec in Iſrael tãtam fidẽ inueni, ſicut in gentibus barbaris, atq; alienigenis. Gentes filiũ Dei me inuocant omnipotentẽ, vnigenitũ confitẽtur, Dñum aſſerunt, diligunt, & ſicut bene omnia diſpẽſantẽ adorãt, & Iſrael me nõ coguouit, & Populus hic me nõ intellexit, ideoq; me Beelzebub, & Samaritanũ appellãt, & peccatorẽ exiſtimãt. Iairus in Iſrael Princeps, p filia ſua me petẽs, nõ dicit, dic verbo, ſed, Veni velociter antequã moriat filia mea; Nicodem⁹ Doctor in Iſrael de fidei Sacramẽto audiẽs, ait: qũo poteſt hoc fieri? Maria, & Martha me nimiũ diligẽtes dicũt; Dñe ſi fuiſſe hic, mortuus nõ fuiſſet frater meus, tamquã dubitãtes, q vbiq; velox nõ poſſet eſſe mea potentia, ppea nõ inueni tantã fidem in Iſrael, ſicut in iſto alienigena. Hæc Origenes.

Tertio loco Chryſoſtomus hom. 27. in Mat. hũc fidei exceſſum nõ ex parte eorum, qui creduntur, quaſi melius, ac maius de Chriſto ſenſerit Cẽturio, quã omnes ex Iſrael, ſed proportionaliter, & reſpectu perſonæ, interpretatur; nam leproſum cẽſet ma ius de Chriſto sẽtiſſe, quã Cẽturionẽ, cũ ille (ſi uis) hic (Dic verbo) pronũciauerit, at maius fuit Gentili hoc credere, quã illud Iudæo; poſſum⁹ exẽplo Scripturæ hoc explicare, ac cõprobare. Mar. 12. vbi vidua illa quæ minuta offerens dicta eſt plus omnibus obtuliſſe, cũ ceteri maiorẽ obtulerit sũmã: qa, inquit, oẽs miſerunt in gazophylaciũ ex eo, q̃ abundabat illis, hęc verò ex penuria ſua oĩa, quæ habuit, miſit; ſic Centurionis fides præponit, non quod plura, ac maiora credidit de Chriſto, quã oẽs de Iſrael, ſed q̃ plus fuit illi Gentili, & in Scripturis ſacris, & in vera religione nõ educato credere, quæ credidit, quã Iudæis omnibus, etiam ſi melius quidã de Chriſto ſenſerint, ac crediderint.

Quarto loco Auctor imperfecti, in Mat. ſiue idẽ Chryſ., vt quidã exſtimãt, ho. 22. recitatę præcedẽti expoſitioni alterã adhibet, nẽpe maiorẽ fidẽ Centurionis fuiſſe, quã fuit tũc etiã Apoſtolorũ, ac Diſcipulorũ fides, nõ q̃ maiora, ac plura crediderit, ſed quod minoribus argumẽtis, ac motiuis, quã illi, qđ, vt diximus Annotatione pręcedẽti, cauſa vna eſt inter alias, vt fides magna, vel maior dicat. Verba eius ſũt: Credidit Andreas, ſed pręſignãte ſibi Ioãne, ac dicente: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mũdi; credidit autẽ & Petrus, ſed Euãgelizãte ſibi de illo Andrea; Inuenimus Meſſiã; credidit & Philippus, ſed legẽdo Scripturas, ſicut ipſe ad Natanael dixit: quẽ ſcripſit Moyſes in lege; & Prophetæ, inueni mus IESVM à Nazareth. Ipſe quoq; Natanael, niſi audiſſet à Chriſto, cũ eſſes ſub arbore fici, vidi te, nũquã reſpõdiſſet: Rabbi, tu es filius Dei, tu es Rex Iſrael: prius ſignũ diuinitatis accepit, & ſic cõfeſſionẽ fide obtulit: aut ſi nõ ſumus auſi fideliorẽ illũ putare quã Apoſtolos, ita teſtimoniũ Chriſti intelligẽ dũ eſt, q̃ vnumquodq; bonum hominis ſecundum qualitatẽ perſonæ illius laudatur: puta ſi ruſtic⁹ aliquod verbũ ſapiẽter loquatur, Philoſophus multo ampli⁹ ſapiẽter, ĩ modico ſermone ſapiẽtię ruſticus pl⁹ laudat, quã ĩ magno Philoſop⁹. Hęc, & alia ille.

Quinto loco Auguſtinus ſer. 74. de tẽpore ad humilitatem refert hanc comparationẽ, ſic enim interpretatur: non inueni tantam fidẽ, id eſt, tantã cũm fide humilitatẽ. Rurſus nõ inueni, inquit, tantam, tantam quid eſt? tam magnam. Vnde magnam? de minimo, id eſt, humilitate grandem. Hæc ille. Hoc tamen nõ facile accõmodatur; collatio enim nõ in humilitate, ſed in fide facta eſt; qđ etiã Auguſtinus in alijs locis docuit. Hæc ſunt, quæ Doctores ſenſerunt explicanda præcedenti ſententia.

Mihi autẽ dicendũ videtur, Cẽturionẽ præponi oĩbus q erant ex Iſrael, ad quos Chriſtus eſt miſſus prædicare, eoſq; ſua p̃dicatione, ac operibus ad fidẽ ſui attrahere, ẽt Apoſtolis, ac Diſcipulis, ficq; generaliter interprætatur ſentẽtiã hãc Ambr. in præſẽti, & Aug. ſer. 6. de verbo Dom. nõ tamen eodẽ modo exceſſus hic accipiẽdus eſt. quoſdã. n. ſuperauit Cẽturio ex parte eorũ, quę credidit, maiora. n., ac excellẽtiora sẽſit de Chriſto, quã plurimi Iudęorũ, vt exẽplis poſitis cõſtat; quoſdã vero ex parte argumẽtorũ, & motiuorum ad credendum: etiãſi. n. quidã eadem de Chriſto crediderãt; tamẽ maioribus attracti probationibus. Demũ etiã omnes eos excellit proportione, quia cum Gentilis eſſet, tã mira credidit de Chriſto: nõ igitur mirum eſt, ſi Apoſtolis præla tus eſt, nam eo tẽpore non omnes forſan diuinitatẽ Chriſti nouerant, ſicut Centurio, quod ſi nouerũt, adhuc laudabilior eſt Cẽturionis fides in hoc, quod Gẽtilis erat, & minora argumẽta habuerat credẽdi.

Auctoris ſnĩa.

ANNO-

ANNOTATIO XXIII.

Num Cẽturio fide superauerit leprosũ de quo Cap. 5. actũ est.

TErtio in eadem sententia vnũ aliud inquirẽdũ est, an maior fuerit fides Centurionis ex parte credendorũ, quam leprosi illius, de quo supra diximus cap. 5. & habet Matt. 8. dico, ex parte credẽdorum: nam ex parte subiecti superatus est à Cẽturione, ille .n. Iudæus erat, hic vero Gẽtilis, ideirco etiã si minus iste crederet, laudabilior esset illo. Hoc proponimus propter Chrysost. q ho. 27. in Matt. vt in Annotatione præcedenti meminimus, asserit leprosum maius quid de Christo sensisse, quam Cẽturionem; ille enim dixit: Si vis potest me mundare; hic vero, dic verbo: maioris est autem potentiæ sola voluntate sanare, quam etiam verbo adiuncto. At vero non videtur hoc probandum: nam Centurio non sic petijt Christum verbo sanare, quasi non posset etiam sola voluntate, vt supra notauimus, sed vt exprimeret imperium Christi super omnia, quibus quæcumque vellet imperare posset, & imperio cuncta efficere. Vnde sicut non dicimus Christum non ostendisse se Deum, quando verbo suscitauit Lazarum, ac filiã Archisynagogi, aliaque miracula multa fecit, quia verbo non vtebatur, quasi necessario instrumento, sed ad exprimendam virtutem, & potestatem suam: ita nec debemus existimare Centurionẽ minus de Christo sensisse, quia petijt, vt verbo sanaret seruum. Adde leprosum non sic petijsse voluntate Christi sanari, quasi ea sola sanitatẽ sibi conferri voluisset, sed hoc tantũ cõfessus est, in voluntate Christi positum id esse, siue verbo, siue tactu, siue quouis modo sanaret: vnde quando verbo illo (mundare) sanatus est, non ideo minus de Christo credidit, quia Christus verbo vsus est: ita nunc de Centurione dicimus, quod facile iudicant verba confessionis eius admirandæ, quibus confessus est Christum sub nullius potestate esse, omniumque Dominum, ac dispensare posse omnia pro arbitrio; non ergo minus de Christo sensit Centurio, quam leprosus; immo in hoc superior, ac laudabilior, vt idem Chrysostomus asserit, quod gẽtilis erat, & in religione, ac fide Dei non educatus, & tamen de Christo non minus, quam ille confessus est.

Et reuersi, qui missi fuerant domum, inuenerunt seruum, qui languerat, sanum.

COMMENTARIA.

FIde Centurionis commẽdata, puerum eius statim verbo, vti ille petierat, sanauit: Vade inquit, & sicut credidisti fiat tibi. quo significauit Centurionis fidem suo puero impetrasse à Christo sanitatẽ; vt enim docte notat Ambrosius, potest meritum domini etiam famulis suffragari, non solum fieri merito, sed etiam studio disciplinæ.

ANNOTATIO XXIIII.

Matth. nõnulla in hac Centurionis historia refert que Lucas prætermisit.

MAtthæus nonnulla narrat, quæ Lucas prætermisit, Dominus enim post commendationẽ illam (Nec in Israel tantam fidem inueni) adiecit prophetiam vocationis, & electionis gentium, ac populi Iudaici reprobationẽ: Multi, inquit, veniẽt ab Oriente, & Occidente, & recumbent cũ Abraham, Isaac, & Iacob in regno cælorum; filij autem regni eijcientur in tenebras exteriores. Post hæc dixit Centurioni. Vade, & sicut credidisti fiat tibi. q verbum significare videtur, Centurionem etiã per se ad Christum venisse, vt supra ex quorundã sententia retulimus. At vero ex Luca discimus, verbũ hoc non ipsimet Centurioni, sed per amicos dictũ esse nam per eisdem dictum legimus: Non sum dignus, vt intres sub tectum meum, propter quod nõ fum me ipsum dignũ arbitratus, vt venirem ad te: quæ veeba videtur ab ipso Centurione per se dicta, & tamen per amicos pronunciata Lucas refert; est enim phrasis Hebræa, illa eadẽ verba referri à nunc ijs, quæ pronunciantur ab eo, qui misit, sic etiam nunc dictum est: Vade, & sicut credidisti fiat tibi; hæc enim Christus dixit per eosdẽ amicos, qui missi erant; quasi dictum esset, referte Centurioni, medicere illi, vade, & sicut credidisti, fiat tibi. Obijciet quispiam, cur dicit (vade) quo enim iturus erat Centurio? Respondeo illum à domo egressum fuisse, vt amicos conuocaret, & ad Christum mitteret, quos destinato quodam loco expectasse existimandũ est, idcirco Christus dicit, vade, id est reuertere in domum, & sanum inuenies puerum, sicut credidisti. Nec Christus distulit sanitatem, nam hoc prolato sanum effectũ fuisse puerũ Mattheus ostendit; cũ .n. retulisset verba Christi, sicut credidisti fiat, tibi, adiunxit, & sanatus est puer ex illa hora. reuersi igitur Cẽturio à via, & amici ab ipso Christo, & domum peruenientes inuenerunt puerum iã sanum, atque hæc est connexio historiæ huius Lucæ cum Matthæo.

Et factum est deinceps, ibat IESVS in ciuitatem, quæ vocatur Naim.

COMMENTARIA.

POst miraculum pueri Centurionis, in Capharnaum facti, proficiscitur Dominus in ciuitatem non longe distantem, quæ Naim appellabatur, non casu, sed consilio, vt ibi mortuum adolescentem suscitet, sicque incredulorum ora obturet, qui negare possent Centurionis puerum animam agere, moriturumque esse, nisi à Christo sanaretur, vt cum mortuum ad vitam reuocatum viderent, facile crederent etiam puerum animam agentẽ sanari potuisse, quo facto credentium fides confirmabatur. Circuibat enim Dominus ciuitates, & loca, vt prædicaret, mentesque hominum sermone, & operibus miris ad sui fidem, in qua salus posita erat atraheret, idcirco ab vno in alterum locum progrediebatur. Notat autem Euangelista ciuitatem, vt historiæ fidem faciat.

ANNOTATIO. XXVI.

MIraculum hoc factum esse post sanitatẽ collatã puero Cẽturionis, indicat aduerbiũ illud (deinceps) & in quibusdã Græcis exemplaribus legitur ἐν τῇ ἑξῆς id est, in sequenti subintelligitur ἡμέρᾳ

ἡμέρᾳ, hoc est die. At vulgatus legit ἐν τῷ καιρῷ, id est, sequenti tempore, vel postea, vel deinceps. Solus Lucas miraculi huius meminit. Est autem Naim ciuitas Galilææ non longe à Capharnaum, refertque Hieronymus li. de locis Hebraicis in Epitaphio Paulæ ad Eustochiũ, duob⁹ milliaribus à mõte Thabor distasse cõtra Meridiẽ; ad radicem mõtis Hermon, suoque sæculo adhuc persitisse. Quę autem in commentario diximus, sumpta partim sunt ex Tito Bostreno, qui verba proposita interpretans sic ait: Factum est hoc non casu, sed summo iudicio, summaque sapientia, ne videlicet nonnulli quandoque in medium prodirent, qui dicerent, Cẽturionis seruũ omnino moriturum non fuisse, & quamuis Euangelista oppositum scribat, dicere tamen poterãt. magis illum spectasse ad gratiam, quam ad veri narrationem, Christus itaque infrenem, petulantemque illorum linguam compescere instituens, defuncto, qui iam efferebatur, obuiam prodijt, adolescentemque excitauit. Hæc ille

Et ibant cum eo Discipuli eius, & turba copiosa.

COMMENTARIA.

COmitabantur Discipuli, qui illi continuo adhærebant; multa etiam sequebatur turba, quæ partim, vt doctrinam eius audiret, partim, vt mira opera, quę per eum frequẽtissime efficiebantur, videret, post eum ibat. Luc. 18. Cum audiret turbam prætereuntem. Luc. 19. Non poterat præ turba, quia statura pusillus erat.

ANNOTATIO XXVI.

GRęce discipuli multi ἱκανοί, id est, sufficientes, seu multi, quo significat Euãgelista non solos Apostolos, sed etiam ex discipulis cęteris multos tũc adfuisse; tãti enim miraculi multos oportebat testes esse. eaque de causa id etiam Euangelista notauit.

Cum autem appropinquaret portæ ciuitatis.

COMMEN TARIA.

CHristus eorum, quæ facturus erat, quæque futura erant, præscius, opportune accessit loco, in quo miraculum operari decreuerat; erat enim prope Ciuitatis portam: nondum tamen ingressus erat, quando mortuus factus est ei obuius; apud Iudæos enim mortui non in ciuitatibus, sed in agris, aut montibus sepeliebantur, vt multis Scripturæ testimonijs constat.

Ecce defunctus efferebatur.

COMMENTARIA.

INdicium manifestum mortis erat, quod ad sepeliendum efferebatur, hoc enim expectauit Christus, vt cum viuus appareret, miraculi veritatem, ac magnitudinem nemo negare posset. particula (Ecce) temporis vnitatem, ac loci propinquitatem signat, quasi dictum esset, Christo ad portam appropinquante, vt ingrederetur, tunc defunctus prope eandem portam aderat, vt è ciuitate exportaretur.

ANNOTATIO. XXVII.

Quid tres mortui à Christo suscitati ce significent.

AVgustinus serm. 44. de verb. Domini notat, quãuis Christus multos suscitauerit mortuos, trium tamen in Euangelio mẽtionem esse factam, nempe filię Archisynagogi, Matth. 8. adolescentis cuius nunc historia narratur, & Lazari Ioan. 11. Primus domi, secũd⁹ extra domũ, tertius in sepulchro, ad vitam reuocantur, quod quidẽ significat tria mortuorum spiritualiter genera suscitantur à Christo; quidã enim solo consensu cordis peccant & spiritualiter moriuntur; quidam etiam opere; quidam demũ mali operis repetiti consuetudine; quorum nemini salutis aditus negatus, sed per pœnitentiam Christi virtute, & gratia resurgunt. Hoc idem li. 1. de serm. Dom. in monte c. 23. confirmat, vbi sic scribit; Sicut tribus gradibus ad peccatum peruenitur, Suggestione, delectatione, consensione; ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, & consuetudine, tamquum tres mortes, vna quasi in domo, id est, cũ in corde cõsentitur libidini; altera iam prolata, quasi extrà portam, cum in factum procedit assensio: tertia cum vi consuetudinis malæ, tamquam mole terrena premitur animus, quasi in sepulchro iam putens. Quę tria genera mortuorum Dominum resuscitasse, quisquis Euangeliũ legit, agnoscit. Hęc ille.

Filius vnicus matris suæ.

COMMENTARIA

CIrcunstantias defuncti Euangelista describit, vt causas ob quas Dominus misericordia commotus dicatur, explicet: filius erat vnicus matris suæ. tria hic notãtur, primo quod filius erat, non filia; solent enim filij chariores esse, quam feminæ, unde eorum mors parentibus est acerbior. secundo, quod unicus erat, non solum, quia alios non habebat mater, sed etiam quod alium neminem pepererat: unde unicus, id est, unigenitus dicitur,

vt Græcum significat vocabulum, quod sicut dilectionem auget, ita amissionem efficit miserabilem. Tertio, quod mater erat; quę eum amiserat; maiori enim, ac vehementiori dolore afficiuntur matres, quam patres, filiorum amissione. Huic etiam addendum est, quod paulo inferius dicitur, nempe adolescentem fuisse, non qui computaretur in paruulis, sed qui pueritia in iuuentutem profecerat, florentique ætate à vita abscissus est, quãdo nuptiarum tempus appropinquabat, stirpisque generis videbatur; quod matrem facit omni commiseratione dignam.

ANNOTATIO XXVIII.

Quo differant vnicus & vnigenitus.

VNicus Græce μονογενὴς, quod idem significat, ac vnigenitus: non autem idem esse vnicũ, & vnigenitũ, nemo ignorat, potest enim esse vnicus filius, qui plures habuit fratres, quorum ipse solus sit superstes; at vnigenitus, non solum vnicum significat, sed etiam quod nullos habuit fratres, aut alios, qui de eodem sint progeniti ventre: omnis quidem vnigenitus vnicus est, non tamẽ contra, omnis vnicus est vnigenitus, & hanc significationẽ secuti sũt Athanasius lib. de Synodis Arimini celebratis, & Gregorius Nyssenus lib. de creatione ca. 26. vbi hũc locum interpretans: Partus, inquit extiterat viduæ singularis, solum hunc in doloribus nouerat, solum suis lactauerat vberibus. Hæc ille. Vbi etiam pondera, quod non paruulus erat, sed iuuenis, vt in commentario notauimus, horum enim mors parentibus est acerbissima.

Et hæc vidua erat.

COMMENTARIA.

AVgentur causæ commiserationis: Vidua, inquit, erat, quod multa comprehendit, Primo, quia non erat ei spes filios recreandi, tantæque leuamen orbitatis assumendi, vt Gregorius Nissenus loco citato notat: secundo, vnigenito mortuo nomen viro non superat super terram: tertio, hęreditas ab eius stirpe transibat; quarto, reliquiæ carnis eius peribant, Quę tria vidua illa expoluit Dauidi, vt eum ad commiserendum excitaret 2. reg. 14. Deleamus, inquit, hæredem, & quærunt scintillam meam, quæ relicta est, vt non supersit viro meo nomen. & reliquiæ super terram.

Et turba ciuitatis multa cum illa.

COMMENTARIA.

HOc etiam commiserationis præbet argumentum, indicat enim nobilem, ac diuitem fuisse, quam copiosa ciuitatis turba comitabatur; vnde hæreditas pinguis ad alienos deuoluebatur vnico hærede defuncto. His miraculum comprobatur, & clarescit, dum in persona celebri fit, Discipulis omnibus præsentibus, ac concurrente turba, quæ venerat cum Christo; & ea etiam, quæ viduam comitabatur.

ANNOTATIO. XXIX.

Plura reperiebantur in hac vidua, & eius filio, ꝙ Christus ad misere dum mouerunt.

GRegorius Nyssenus lib. de creatione ca. 26. has commiserationis causas eleganter explicat sic scribens: Ciuitatem Naim nomine in Iudæa esse Sacra Scriptura commemorat: in hac fuit viduæ cuiusdam vnicus filius, puer. non puer talis, qui computaretur in parnulis, sed ex pueritia in iuuentutem iam iamque profecerat, vnde & iuuenem illum sermo cælestis appellat, plura paucis insinuans, lamentatio magna est ipsa relatio: Erat, inquit, mater defuncti, perspicis pondus calamitatis, quomodo passionem breuiter extulit. Quid enim est, quod dicitur? Quia non erat etiam spes vlla, qua posset filios recreare, tantæque leuamen orbitatis assumere. Vidua quippe erat, nec habebat alterum, quem pro defuncto cõspiceret: nam partus ei extiterat singularis. Quantum vero hoc malum sit facile omnes intelligunt, qui naturæ iura cognoscunt. Solum hunc in doloribus nouerat, solum suis lactauerat vberibus. solus illustrabat eius conuiuium, totiusque doloris solus erat causa lætitię, cum luderet, aut aliquid ageret, cũ institueretur, aut ornaretur cum coæuis in processionibus, in palestris, in conuentibus iungeretur; omne quidquid matris oculis dulce pretiosumque suberat, solus vnicus efferebat, iamque nuptiale tẽpus aduenerat, stirps videbatur generis, ramusculus successionis, baculus senectutis, & ætatis incrementum. Erat & altera lamentationis occasio; qui enim iuuenem retulit, florem simul, qui marcuerat, indicauit, cuius adhuc vultus lanugine vestiretur, & genarum decor grato fulgore nitesceret. Quid igitur super eius obitu mater pertulit? quanto viscera eius igne perusta sunt? quam copiosissimas, & amarissimas super eum lacrymas fudit? Tabescẽs quodãmodo, & cadauer eius amplectens, ne properetur sepultura eius, tantoque casu satiari desiderans, diu lõgas in fletu voces emitterre cupiebat. ita vt omnes audientes moueret ad luctum. Hęc ille.

Quam cum vidisset Dominus. misericordia motus super eam.

COMMENTARIA.

COmpassus est Christus ratione humanæ naturæ, viduæ lacrymis, ac calamitati, non filij, qui ab huius sæculi calamitatibus ereptus erat, sed ipsius matris,

triſque eis premebatur, Chriſtus miſertus eſt. Illud (Quam) non ſolam refert perſonam, ſed etiam perſonæ qualitatem, ſcilicet viduam lacrymantem, cæteriſque miſerijs afflictã. Hæc enim ad compatiendum mouerunt Chriſtum. Dicitur autem motus miſericordia, quia in miſericordia duo ſunt, nempe & voluntas ſubueniendi calamitati alterius, quæ ad partem animæ ſuperiorem ſpectat; & dolor, quo de ea afficimur, qui reſidet in parte ſenſitiua, quique nos inducit, & impellit, vt ſubuenire velimus. Hunc Chriſtus ſicut & reliquos affectus pro ſua voluntate aſſumebat, quod nobis commune non eſt, quibus affectus frequenter in noſtra poteſtate aut voluntate non ſunt. Dicitur igitur miſericordia commotus, quia non ſolum voluit ſubuenire, ſed etiam dolorem, ac compaſſionem in ſe excitauit de viduæ paſſione, ac miſeria. lacrymæ ergo matris filio impetrarunt vitam, vt inquit Ambroſius.

Dixit illi: Noli flere.

COMMENTARIA.

NON ſolum interioris animi cbmpaſſione affectus eſt Chriſtus, ſed etiam verbis eſt conſolatorijs vſus, quod ad miſericordiam etiam ſpectat. Qui autem fletum prohibebat, cauſam lætitiæ adeſſe ſignificabat. Non enim vetuit laerymas viduæ, quaſi malum eſſet filij ſui mortem deflere. Hoc namque non ſic eſt: nam licet contriſtari, & lacrymas in morte filiorum, ac eorum, qui nobis chari ſunt, moderate tamẽ effundere. Eccl. 22. Super mortuum plora; defecit enim lux eius. & 38. In mortuum produc lacrymas, ſed quod cauſſa flendi iamiam ceſſaret; ſuſcitandus enim illico erat à Chriſto; Flere, inquit Ambroſius, prohibetur eum, cui reſurrectio debebatur: non ergo ſic Chriſtus dixit, Noli flere, ſicut nos dicere ſolemus, quibuſdam rationibus conſolatoriis vtentes, quæ cauſam doloris non auferunt; Chriſtus vero omnino ipſam cauſam abſtulit, filium reſtituendo viuum.

Et acceſſit, & tetigit loculum.

COMMENTARIA.

NON ſolo verbo ſed facto dtiam, ac opere viduam conſolatur; hæc enim eſt miſericordia perfecta, quæ non tantum cordis compaſſione, nec ſolis verbis continetur, ſed effectu ſimul, ac opere auxiliatur. Chriſtus autem hæc tria voluit exibere, ut nemo imitatione careret; qui enim nec uerbo, nec opere miſereri poteſt, habet, quod imi terur in Chriſto, vt ſolo corde compatiatur; & qui poteſt etiam uerbo, id ſi faciat, Chriſto ſimilior erit; ſimillimus tamen ſi etiam effectu, acceſſit ergo defuncto, & feretrum, in quo portabatur, tetigit, tactu ipſo portitoribus vt ſiſterent, ſignificans. Magna profecto clementia hæc eſt, quæ afflictis, & oppreſſis non expectatis eorum precibus auxilium confert.

ANNOTATIO. XXX.

Tribus de cauſis Dominus tetigit loculum.

TRes adducuntur cauſæ, ob quas Dominus feretrum tetigit, . vna eſt, quam tradit ſanctus Bonauentura, nempe, vt ſignificaret ſe velle illud detinere, ne portitores procederent vltra, defunctum in ſepulturæ locum portantes; quam cauſam in cõmentario expoſuimus. Nec tactꝰ huiuſmodi erat ex iis, qui tangentem reddebant immnndum; hic enim erat, quando mortuus ipſe tangebatur. Non autem, qui loculum tangit, defunctum, ſeu mortuũ dicitur tangere; quamuis ſi Chriſtus tetigiſſet, non tamen propterea legis immunditiem cõtraxiſſet, vt ſupra diximus. Altera cauſa, cur loculum tetigit, eſt aliorum, nempe, vt oſtenderet Chriſtus carnem ſuam eſſe viuificam; vnita enim verbo virtutem habebat viuificandi mortuos. hæc cauſa eſt Titi Boſtreni, & Euthymij, verba illius ſunt hæc: Ob id loculum tetigit, quia voluit vt hinc diſceremus corpus Chriſti Dei noſtri corpus eſſe vitæ, eiuſdemque carnem eſſe vnigeniti filij Dei Verbi cũctipotentis carnem; nã cum caro eius illi effecta ſit propria, qui viuificat omnia, fit vt ipſa quoque ſit viuifica, mortemque, & corruptionem interimere idonea. Hæc ille. Huiuſmodi autem cauſa non videtur accõmodata: nam Chriſtus verbo, non autem tactu hunc mortuum ſuſcitauit. Tertia cauſa eſt, quam Ambroſius in præſẽti adducit, nẽpe vt ſignificaretur lignũ, quod prius erat ad mortem, per Chriſtum futurum ad vitam, vtque vnde mors oriebatur, inde vita reſurgeret. verba Ambroſij ſunt: Mortuus, inquit, in loculo materialibus quatuor ad ſepulchrum fereba tur elementis, ſed ſpem reſurrectionis habebat, qa ferebatur in ligno. Quod etſi nobis ante non prode

rat, tamen posteaquam Iesus tetigit, proficere cæpit ad vitam, vt esset indicio, salutem populo per crucis patibulum refundendam: Hæc ille. Hæc autem causa potius est spiritualis, quam litteralis.

Hi autem, qui portabant steterunt.

COMMENTARIA.

AVdito verbo Christi, quo viduam consolatus est, Noli flere, & viso tactus signo, portitores steterunt; iam enim Christus multa ediderat miracula, eiusque fama per Galilæam percrebuerat, qua propter miraculum aliquod sperantes ij, qui portabant, gressum suum continuerunt.

Et ait, Adolescens, tibi dico, surge.

COMMENTARIA.

DIuinam potestatem, qua mortuum suscitabat, verbi, ac vocis imperio explicuit; mortuis enim imperare, ac vocis imperio ad vitam reuocare, solius est Dei. Ioan. 5. Venit hora, inqua mortui audient uocem filij Dei, & qui audierint uiuent: ut igitur tactu uirtutē carnis suę, ita imperio diuinitatem, cui caro illa unita erat, Christus significauit; uox autem diuinitatis latentis, & per illam operantis indicium erat. Idcirco autem non tantum (surge) sed etiam (tibi dico, id est, præcipio) pronunciauit, ut imperium eius in mortuos manifestius ostenderet.

Et resedit, qui erat mortuus, & cœpit loqui.

COMMENTARIA.

ILlico ad Christi imperium mortuus in uitam reuocatus est: resedit autem, & cœpit loqui, ne cui secundum externam tantum faciē, & non uere resuscitatus uideretur. Si quidem sedere, & loqui exsuscitationis argumenta sunt. Corpus enim exanime neque sedere, neque loqui potest.

Et dedit illum matri suæ.

COMMENTARIA.

HOC etiam ueræ exsuscitationis argumentum est; tradidit enim matri suæ, tamquam uere uiuum, uereque exsuscitatum, uiuebat enim sicut priusquā mortuus esset, quo quidem facto mater perfectam consolationem est consecuta, & quod filius eius uiueret, & quod ei sit restitutus, ut ante; eius enim intuitu illum ad uitam reuocauerat. Multa ad allegoriam pertinentia de huius miraculi historia, Ambrosius in præsenti, & Augustin⁹ serm. 44. de uerb. Domini, & Theophilus Alexandrinus lib. 3. de allegoriis.

Accepit autem omnes timor.

COMMENTARIA.

TAM insigne, & & inexpectatum miraculum tria effecit. primo quidem hominum adstantium corda ad reuerentiam quandam erga Deum, a quo illud ptoficiscebatur, impulit, quæ reuerentia timor sæpe dici in Scriptura solet. Isa. 59. Timebūt, qui ab Occidente, nomen Domini, & qui ab ortu Solis, gloriam eius. Eccles. 6. Deū time, & mādata eius custodi. Solent enim homines, quando euenit insolitum, quod ad solam Dei potentiam referri potest, excitari ad quandam reuerentiam erga Deum ipsum, qua eius maiestatem supra se ipsos recognoscentes, ei se subiciūt, ac submittunt. Et attende illud (omnes) nemo enim ex tanta multitudine circumstante ausus est uel corde ipso contradicere, aut negare opus illud esse diuinum.

Et magnificabant Deum, dicentes.

COMMENTARIA.

HOC est, quod secundo consecutum est ex miraculo, quod quidem ex primo emanauit: nam ex reuerentia cordis prouenit laus oris, & quidem non qualiscumque, sed præclara. Deum enim magnificabant, Græce glorificabant, id est, opera Dei magna, & præclara prædicabant; glorificabant enim est de magnis, ac præcla-

præclaris uirtutibus,ac gestis,aliquẽm laudare;quibus autem uerbis magnificabant,sequẽtibus sententijs explicat Euangelista.

Quia Propheta magnus surrexit in nobis.

COMMENTARIA.

HOc est unum qno Deum magnificabant,scilicet confitentes Deum ad eos misisse magnum Prophetam.Hoc enim illi omnes tamquam præclare Dei opus pronuncia bant,sicut re uera erat, idcirco id confitentes dicuntur Deum glorificasse,seu magnificasse. Particula (quia) declaratiua est non causalis, declarat enim Euangelista, quibus uerbis illi Deum magnificabant. Quis autem sit hic magnus Propheta,in annotatione require.

ANNOTATIO. XXXI.

Quis fuerit iste magnus Propheta.

HVnc locum ea, quæ in Commentarijs in Ioã. cap.1.annot.60.diximus , illustrant . decepti enim erãt Iudæi,existimantes per illa verba Deuteronomij 17. (Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester) venturum quendam insignem Prophetam ante Christum ipsum, non intelligẽtes hunc promissum Prophetam esse eũdem Christũ. hac de causa Ioann.11.cum Ioannes interrogat⁹ ne gasset, se esse Messiam, dixerunt, Propheta es tu? nempe ille, quem promissum Christo adueniente expectamus? & Ioann.6.clamarunt turbæ: Hic est Propheta,qui venturus est in mundum. & Ioan.7. Hic est vere Propheta. vbi articulus emphaticus positus est: Hic est vere ille Propheta.Iuxta hunc sensum nunc etiam, viso tanto miraculo, confessi sunt Christum esse magnum Prophetam, nempe illum, qui in aduentu Christi suscitandus erat, nec obstat non haberi articulum Græce,nempe hic est ille Propheta magnus: nam illo epitheto (magnum) significatum est idem , quod per articulum emphaticum. Hesychius homil.1.de laudibus Beatæ Virginis, sẽtire videtur hisce verbis significatum esse, quasi isti confiterentur Christum Messiam esse. hoc tamen non videtur satis accommodate dici posse,tum propter ea,quæ dicta sunt ; distinguebant enim Iudęi errantes Prophetam illum à Messia : tum etiam, quasi id sensissent, dixissent vtique,Messiam adueniste; hoc enim nomine enm significare erant soliti. Quidam recentiores simpliciter de quouis Propheta magno interpretantur, quasi confiterentur Christũ esse aliquem virum,sicut fuit Isaias, aut alius similis.Nec hoc etiam videtur accommodate dictum, propter allegata loca,ideo mihi visa est probabilior sententia prima, per quam soluitur vnum,quod objcere quispiam posset , nempe cum propheta sit, qui futura prædicit,aut occulta nouit, cur Propheta nunc dicitur,quia mortuum suscitauit ; hoc enim non est Prophetæ.Respondeo ex hoc opere insigni collegisse Christum eum esse, quem Moyses Prophetam venturum promisit, eo maxime, quia iam tempus Christi aduentus imminere non dubitabant.

Et quia Deus visitauit plebem suam.

COMMENTARIA.

HOC est alterum,quo Deum magnificabant,& laudibus efferebant,nempe Deum visitasse plebem suam:illa enim particula (quia) declaratiua etiam est . Dicitur autem Deus visitasse in bonam partem,nempe populum beneficio affecisse,tanto Propheta misso: ex miraculi enim qualitate nouerunt Prophetam hunc magnum in salutem populi a Deo excitatum esse.

ANNOTATIO XXXII.

Quomodo visitauerit Deus plebem suam.

BEda hanc visitationẽ interpretatur,verbi incarnationem in salutem hominum factã : de qua visitatione dixit Zacharias : Visitauit nos oriens ex alto : sed non videtur probabile plebem tunc diuinitatem Christi agnouisse : nam etiam si credidissent esse Messiam, non propterea consequebatur eos nouisse illum esse Deum . Quidam visitationem hanc intelligunt aduentum Christi, quem Messiam cõtebantur , de qua visitatione etiam supra dictũ est , visitauit,& fecit redemptionem plebis suæ : sed nec visitationem, vti diximus, illi tunc nouerant . Idcirco probabilius est visitationem hanc illos intellexisse insigne Dei beneficium, Propheta illo magno, quem Christo adueniente venturum credebant, & expectabant , cuius aduentum populo salutiferum esse experiebantur mortuo suscitato.

Et exijt hic sermo in vniuersam Iudæam de eo,& in omnem circa regionem.

COMMENTARIA.

HOC est tertium, quod ex miraculo consecutum fuit,nimirum rumor,seu fama tanti miraculi,& quod Propheta magnus surrexisset,quæ fama peruagata est non solam Galilæam, in qua gestum fuit miraculum,sed etiam totam Iudæam,immo & regiones, q̃ circumcirca sitæ erant, quasque habitabant populi gentium scilicet, Sidoniorum,aliarumque proximarum nationum, ad quas etiam fama hæc peruolauit. His omnibus veritatem miraculi Euangelista confirmat,vt negari nequeat, quod testimonijs confirmatur.

ANNOTATIO. XXXIII.

Iudæa generatim ne an speciatim hoc loco capiatur.

OVidam hoc in loco Iudæam generaliter interpretãtur, nempe totam terram promissionis, quæ etiam complectitur Galilæam, & Iudęam proprie dictam, idque probabiliter dicitur. Mihi tamẽ id probabilius videtur, si dicamus Iudęam hic accipi particulariter pro parte illa, quæ à Galilæa distinguitur, duarumque Tribuum Iuda, & Beniamin habitaculum erat: cum enim iam dictum sit, in Galilæa gestum fuisse miraculum, addidit Euangelista non in ea regione sola, vbi hoc euenit, sed etiam vsque ad Iudæam vniuersam famam fuisse dilatatam, & in regiones etiam gentiũ proximas Iudææ, & Galilææ.

Et nunciauerunt Ioanni discipuli eius de omnibus his.

COMMENTARIA.

ERat tunc Ioannes in carcere, quando hæc gesta sunt; vnde Discipuli eius audientes sermonem, & famam, quæ circumferebatur vndequaque, Magistro nuntiarunt omnia, nempe & miraculum, & vulgi opinionem, ac vocem aduentus magni Prophetæ. Narrat hoc de Ioanne Matthæus cap. 11. sed non seruato ordine, multa enim narrauit prius, quæ postea gesta sunt; Lucas vero ordinem historiæ secutus est.

Et conuocauit duos de discipulis suis, & misit ad Iesum dicens.

COMMENTARIA.

CVM ea omnia audisset Ioannes, ex multis suis discipulis duos conuocauit, eosque ad Christum misit; qui eius nomine nuncium deferrent; non quidem ille venit, quia carcere detinebatur, erat enim in castello dicto Machærus de ditione Hærodis, vt refert Iosephus lib. 18. Antiquitat. cap. 10. Quale autem nuncium fuerit, sequentia verba indicant.

Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?

COMMENTARIA.

HOC est, quod Ioannes mittit nuntium interrogare nempe Christum, an ipse sit Messias, qui venturus est, an non, sed alius expectetur adhuc, qui sit Messias, non autem dicit, Tu es, an non, sed tu es, nempe Christus, & Messias, an alium à te expectamus? quasi diceret, adest iam tempus Messiæ, idque populi omues clamant, & iã iam expectãt, es ne ergo tu, an alius à te expectandus est? Hoc non interrogat Ioannes pro se, qui nouerat illũ esse Messiam, sed pro populo, & pro suis etiam Discipulis, vt ea occasione Christus ipse magis omnibus iunotescat. Et autem articulus Græce: Es tu ventutus ille, per emphasim aduentus Messiæ significatur. Huius explicationem perfectiorem in Annotatione require.

ANNOTATIO XXXIIII.

Quorsum Baptista quasi dubius quærat quod nouerat de Christo.

NOn parum difficultatis est in sententia hac explicanda, cum enim Ioannes iam nouerit Christum esse Messiam venturum, quid est quod interrogat per discipulos, an ipse sit, qui vẽturus erat; quasi dubitaret, an ille esset; Ioannem autem tunc temporis nouisse Christum absque cõtrouersia est, iam enim reddiderat testimonium de eo, iam viderat signum datum sibi à Deo agnoscẽdi Christum, Ioannis 1. Super quem videris Spiritum descendentem, & manentem, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto; iam audierat patris testimonium in Iordane; cum igitur hæc ita sint, quare nunc mittit Discipulos dicentes: Es tu qui venturus es? Opponebant hoc Christianis Gentiles in Ecclesiæ exordio, vt refert Iustinus Martyr. in quæstionib. Gentium, resp. 38. ad quã difficultatem varia respondent sacri Doctores.

Primo ipse Iustinus loco citato, vbi dicit Ioannem nouisse quidem Christũ esse Messiam, ignorasse tamen, an ille, qui referebatur miracula fecisse, esset ille idem, quem ipse signauerat, & de quo testimonium perhibuerat: cum enim in carcere esset, id assequi non poterat, ideo misit Discipulos. Hæc responsio non videtur accommodata, nam ex Discipulorum relatione nouerat illum eũdem miracula facere, mortuumq; suscitasse, quem ipse baptizauerat, & de quo ipse testimonium perhibuerat. Præterea, quia non erat dicendum, an alium expectamus; non enim expectabat, quem veniisse nouerat, sed potius dicendum erat, Es tu Christus, de quo ego testimonium perhibui? præterea, quia non videtur digna Ioanne, posset enim id à discipulis intelligere. Demum quia nec id Ioannes ignorabat, cui notum erat neminem alium adesse tunc qui talia faceret, nisi Christum, cuius ipse præcursor erat.

Secundo loco Tertullianus lib. 4. cõtra Marcion. & lib. de Baptismo aliter respondet, nempe Ioannem, quamdium officium exercuit, habuisse lumen prophetiæ, quo agnouit Christum & indicauit, cessante vero officio, lumen illud extinctũ fuisse, & dubitasse, sicut cæteros Iudæos. Hæc responsio non est digna homine docto, nec verbis Euangelij aptatur, immo contradicit; nam recedentibus Discipulis Ioannis, Christus ipsum Ioannẽ appellauit Prophetam, & plusquam Prophetam, negauitque esse arundinem vento agitatam, significans constantẽ esse in suo testimonio; quod profecto non esset, si quod prius affirmauerat asseueranter, postea

in du-

in dubium reuocasset. Sunt multa cõtra hanc sentẽtiam, quæ facile vnusquisque videre potest.

Tertio loco Hieronym⁹ in Epist. ad Algasiã q. 1. & Gregori⁹ ho. 1. in Ezechielem, asserũt Ioãnẽ nouisse Christũ esse Messiã in lege promissum, q̃ in humani generis redemptionẽ venturus erat, ignorasse tñ, an ipse per se ipsum venturus esset, post mortem in limbũ liberare patres, ac iustos ibi detentos, an alius venturus esset ad hoc exhibendũ, hocq; esse, q̃ interrogat: Es tu, qui ventur⁹ es nempe in limbũ, dicunt autẽ causam interrogationis eam fuisse, quia scire volebat, an ipse, qui morti proximus erat, esset prænunciaturus illum in limbo, sicut prænunciauerat in hoc sæculo. Sic etiam interpretatus est Cyprianu⁹ in expositione symboli in articulo (Descẽdit ad inferos.) Huic expositioni aduersãtur duo. Vnũ est ipsa respõsio Christi, per quam, vt statim declarabitur, ostendit se esse verum Messiam, nec ad sensum illum facit, quidquid Christus respondet. Alterum est, quia testimonio Scripturę iam id prædictũ fuerat. Ose. 13. Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti vinctos tuos de lacu. & Psal. 15. Nõ derelinques animã meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionẽ, nec ẽ credibile id nõ esse reuelatũ plusq̃ Praphetæ, q̃ Prophetis manifestũ est.

Ose. 13.

Psal. 15.

Quomodo intelligendi sint Patres qui affirmant Ioannem etiam in limbo fuisse munere Præcursoris.

Est autem hoc loco aduertendum, multos Patres sensisse Ioannẽ præcurrisse Christum in limbo, vbi prænunciauit eum cito venturum, & liberaturũ omnes, qui ibi expectabant, & p̃ter allegatos Hieronymũ, & Gregorium, id etiã senserũt Origenes tom. 5. in Ioannis Euangelium, & Gregorius Nazianz. orat. ad sancta lumina, & orat. in laudem Basilij, vbi tradit reuelatum fuisse Ioanni se per Herodẽ occidendum esse, Christum postea per Pilatum, seq; iturum ad limbum Patrum, ibique prænunciaturum Christi aduentum. Quæ doctrina sic est intelligenda, non quod Ioannes præiret, vt disponeret animas iustorum ad credẽdum Christo venienti, sicut fecerat in hoc mundo cum Iudæis: nam qui ibi erant, viderunt distincte Christum, quando, venit illuc, & diuinitatem eius, nec opus fuit illis tũc fide, sed id prænunciauit in gaudium, & exultationem illorum iustorum, & in fidei ac spei illorum contractionem, vt nempe crederent, & sperarent citissime venturum liberatorem Christum. Quamuis autẽ hoc ita sit, non tamen propterea consequitur, nunc Ioannem huiusmodi interrogatione id voluisse intelligere à Christo cũ iã ei reuelatũ esset, vti dixim⁹.

Quarto loco Chrysostomus hom. 37. in Matth. refert quorundam sententiam, dicentium Ioannem nouisse Christum esse Messiam, ignorasse tamen, ã per mortem suam liberaturus esset genus humanũ, idcirco id nunc interrogauit, in qua sententia videntur fuisse Hieronymus Matth. 11. & Gregorius ho. 6. in Euangelia, vbi asserunt Ioannem interrogasse duo, nimirũ an Christus mortem subitur⁹ esset, & an descensurus in limbum. Hęc tamen responsio non videtur accommodata: nam vt rectẽ Chrysostomus dicit, prius id nouerat Ioannes; ea enim de causa agnum appellauit tollentem peccatum mũdi, quia futurus erat sacrificium, & holocaustum pro mundi redemptione, & salute; quod quidem Ioanni manifestum fuisse asseruit etiã Gregori⁹ Nazia. proxime citatus, nec etiam is sensus verbis cõuenit, Es tu qui venturus es, an alium expectamus? Nihil enim de morte hic dicitur.

Quinto loco Ambrosius in pręsẽti, aduertit, simplicẽ verborũ intellectum indicare, Ioannẽ dubitasse an esset Christus, idque pugnare cum veritate prę cedentiũ, nempe Ioannem testimonium sæpe perhibuisse de Christo. Ideo censet relinquendum hunc sensum verborum, & recurrendum ad spiritualẽ, in quo interrogationem hanc interpretandã affirmat, is autem sensus est, vt per Ioannẽ legẽ ipsam intelligamus, quæ in cordibus perfidorum velut in carcere detinebatur. Hæc quidem nouit Christum, q̃ ipsum in multis præfigurauit, tamen non aperte indicauit aliis: nec noscũtur mysteria ibi cõclusa, nisi adueniente Euangelij reuelatione, vnde legis testimoniũ de Christo perficitur Euangelio, id núc Ioãnes significauit, mittens duos discipulos, quib⁹ duo populi significabantur Iudęorũ, & gentiũ, vt à Christo, per quem Euangelium ostenditur, instruantur. Hæc Ambrosius. difficile autem est literalem omnino excludere sensũ, & solum spiritualẽ admittere, cũ præsertim ille exhiberi satis accõmodatus possit.

Sexto igitur loco Hilarius can. 11. in Matth. Augustinus lib. quæst. ex vtroque mistarum 2. p. cap. 10. vbi etiam probat Ioannẽ non dubitasse de Christo: similiter etiam Gregorius lib. 4. in lib. Reg. cap. 4. interpretantur Ioannem misisse discipulos ad Christum, vt interrogarent, an ipse esset Messias, qui ab omnibus venturus credebatur, an non, sed alius ab eo esset adhuc expectandus. hoc autem non interrogauit pro se, qui eum nouerat, sed pro discipulis ipsius, vt ipsa Christi responsione cõfirmarentur in fide eius; non enim credebant omnes discipuli Ioannis in Christum, sed contentione potiꝰ quadam, & inuidia premebantur, vt constat Ioan. 3. ideirco Ioãnes ipse morti proximus, eis consulens ad Christũ remittit, vt ab eo viso, & audito, ea occasione in eius fidem, & veram notitiam traherentur. Non igitur dubitauit Ioannes, sed dubitantes discipulos, vt à Christo instruerentur, legauit. Hæc sententia est ẽt inter Græcos Doctores, Chrysost. hom. 37. in Matt. & Cyrilli lib. 2. thesauri cap. 4. immo ante eos Origin. in præfatione commentarior. in Ioã. qui hoc solo differt, quod affirmat nomine totius populi Ioannem hanc misisse legationem, & nõ tantum pro discipulis. Et quidem id valde probabile est: populo enim iam fama tanti miraculi cõmoto, & existimãte Messiæ aduentum adesse, misso magno Propheta, optime, & opportuno cõsilio Ioãnes misit legatos ad Christũ, vt legatio occasionẽ daret Christo veritatẽ lucidius mãifestãdi: huic sniæ vltimæ respõsio Christi, & ea omnia, quę sequuntur valde accommodantur, ac fauent; Christus enim se verum Messiam ostendit; Ioanniſque constantiam tuetur, ne à testimonio mutatus videretur, vt in eorum interpretatione declarabitur. Hæc igitur sententia legitima ẽ,

Vera sententia, & dubitationis propositæ solutio.

Cum autem uenissent ad eum uiri, dixerunt. Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens. Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?

COMMENTARIA.

PRrofecti discipuli Ioannis ad Christum, qui à loco, in quo Ioannes erat, procul distabat, venerunt, legationemque suam fideliter exposuerunt, verbis magistri nihil detrahentes, aut adiicientes.

In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis, & Spiritibus malis, & cæcis multis donauit uisum.

COMMENTARIA.

AVdita Ioannis legatione Christus, antequam quicquam verbo responderet, legatis præsentibus, & videntibus, multa, ac varia miracula fecit erga turbas, nam infirmos curauit, & leprosorum, aliorumque apostematibus diuersis laborantium plagas sanauit, ac vexatos à dæmonibus liberauit, atque cæcis multis, id est, variis, ac multiplicibus modis visu priuatis, visum restituit.

Et respondens dixit illis.

COMMENTARIA.

POst miracula edita, & à legatis Ioannis perspecta, respõdit eis Christus; apud illos enim maiorem fidem opera quam sola verba faciebant; ea præsertim opera, quæ tamquam signa, quibus Christus veniens agnosceretur, Prophetæ prędixerant, vt paulo inferius dicetur.

Euntes renunciate Ioanni, quæ audistis, & uidistis.

COMMENTARIA.

NON dixit, renunciate Ioanni, me esse eum, qui uenturus sperabatur, sed renunciate miracula, quæ audistis, & uidistis à me facta. Quod ea causa factum est, ne turbis præsentibus palam enunciaret se Christum esse, occasioque daretur, Iudæis persecutionis immaturæ, & ante tempus. Atque etiam ut Ioannes suo officio fungeretur, nempe testimonium redderet de Christo: nam miraculis à discipulis relatis, uti poterat tamquam ualidissimo, & irrefragabili argumento, quo probaret Christum uerum esse, qui talia edebat. Illud (audistis) refertur ad miraculum de filio uiduæ suscitato, quod discipuli Ioannis audierant factum, sed non uiderant; similiter ad alia, quæ Christus gesserat absentibus illis, sed facta esse illis non ignorabant.

ANNOTATIO XXXV.

Verbi illius, audistis, quæ sit interpretatio.

CYrillus lib. 2. thesauri cap. 4. verba illa (audistis, & vidistis) sic interpretatur: audistis hæc miracula à Prophetis, & modo vidistis cõsummata per me, quasi diceret, renunciate Ioanni vos vidisse me ea fecisse, quæ Prophetæ me facturum prænũciasse vos audistis. Obstat huic expositioni, quod discipuli Ioannis non viderant omnia, quę Christus narrat in sequenti sententia se fecisse, nec Christus illis præsentibus omnia ea fecit; non enim tũc mortuos suscitauit, nec claudos ãbulare fecit, sed aliqua jam fecerat, quorum discipuli illi notitiã habuerũt, vti dictum est de filio viduæ suscitato. Præterea, qa illud (audistis) dure refertur ad Prophetas; nec.n. discipuli Ioannis audierunt ab illis, cum multo tẽpore ante mortui essent. Quod si quis dixerit, audisse dici, quia eorum scripta legerant, adhuc non tollitur durities locutionis; dictũ enim esset, audistis à Prohetis. Accommodatius ergo illud (Audistis) refertur, ad illa miracula, quæ Christus fecerat absẽtibus illis legatis, quorum ex auditu illi notitiam habuerant, vti in commentario dictum est.

Quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt.

COMMENTARIA.

ENumerat Christus opera, quorum partem discipuli illi Ioannis factam tunc viderant, partem autem factam audierant, quæ omnia Christus legatis iniungit Ioanni referenda, ut ille his auditis eosdem discipulos conuincat, Christum esse eum; qui uenturus expectabatur, quod facile poterat efficere testimonio adiuncto Prophetarum: nam Prophetæ talia miracula Christum facturum prænunciarunt, & per ea illum dignoscendum esse docuernnt. Particula (Quia) non causam, sed declarationem significat.

ANNOTATIO. LXXIX.

Locus Isa. 35.

SApienter Dominus respondet per ea miracula, quę Deꝰ per Prophetas à Messia agnoscẽdi reuelauerat, & tamquam signa Messiam agnoscẽdi prædixerat. nam Isa. 35. Scriptum est: Ecce Dominus veniet, & saluabit nos, tuuc aperientur oculi cæcorum, & aures surdoru & patebunt, tunc saliet claudus, sicut ceruus, & aperta erit lingua mutorum. Hac enim de causa Christũ respõdisse testatur Ambrosius serm. 17. in Psal. 118. vers. 2. Respondit, inquit, Iesus, cæcos videre, claudos ambulare, audire surdos; hoc enim aduentus sui testimonium fore per Isaiam Prophetã significauerat. Hæc ille. Quo Isaiæ loco Iustinus in Dialogo cũ Thryphone vtitur ad probandum Christi aduẽtum cõtra Iudæos, quasi ea fecerit, quæ eum effecturum Prophetę prænunciauerant. Dominꝰ ergo referri Ioãni iubet miracula hæc, vt Ioannes discipulos suos instruat, & doceat illum esse verum Christum ostendendo per eũ facta signa, & miracula, quæ Prophetæ in eius aduentu futura prædixerunt: eaque ratione iussit Christus discipulis, vt magistro suo referrent non propter magistrum, sed propter ipsosmet discipulos

vt

vt Ioannes adiungens propheticum teſtimoniũ ijs, quæ ſe audiſſe, & vidiſſe de Chriſto narrabant, eos omnino conuinceret, de veritate ipſius Chriſti. Dicet quiſpiam, Iſaiã prædixiſſe mutos locuturos, at Chriſtus non hoc narrauit. Reſpondeo Euãgeliſtas nõ ſẽper omnia verba Chriſti retuliſſe, aut ſi Chriſtus id non retulit, tacite tamen ſignificauit, quãdo dixit: Dicite, quæ vidiſtis; credendum enim eſt tũc temporis etiam aliquot muros loquelam recepiſſe, idque indicauit Euãgeliſta illis verbis (curauit multos à ſpiritibus immundis) ſolent autem aliquando dæmones mutos efficere, quos vexant, iuxta illud Luc. 11. Cum eieciſſet dæmonium, locutus eſt mutus.

Mortui reſurgunt.

COMMENTARIA.

HOC etiam eſt, quod per prophetas prænunciatum erat, vt ex hoc etiam ſigno Chriſtus aduenies agnoſci poſſet. Cum autem Chriſtus hoc pronunciauit, iam filium viduæ à mortius ſuſcitauerat, idque Ioannis diſcipuli ex publica fama nouerant.

ANNOTATIO XXXVII.

Mortuorum ſuſcitatio quo modo ſignũ fuerit aduentus Meſſiæ.

ADuerte mortuorum exitationem ſolam non fuiſſe ſignum Chriſti: nam & Prophetæ etiã id fecerunt, quamuis non in teſtimoniũ, quod ipſi eſsẽt Chriſtus, nec propria auctoritate, ac imperio, vt fecit Chriſtus, ſicut in Ioannis commentario explicatum eſt: mortuorum tamen excitatio ſola non fuit data in ſignum, ſed ſimul cum alijs; quamuis enim Prophetæ mortuos excitauerint; at nemo eorum hæc omnia fecit, cæcis nempe viſum, ſurdis auditum, claudis greſſum præſtare; hæc enim omnia ſolus Chriſtus fecit, eaque futuri Chriſti ſigna prænotata fuerunt, ipſa etiam mortuorum ſuſcitatio in ſe quodammodo notio, & ſignum Chriſti fuit; non enim de vno mortuo, quod Prophetæ quidam fecerunt, ſermo eſt, ſed de multis, quod ſolus Chriſtus effeci, tqui multos reuocauit ad vitam, vnde dictum eſt: Mortui reſurgũt, quod pluraliter dicitur, quaſi dictũ eſſet, iam incipiũt reſurgere mortui; nõ enim in ſolo viduæ filio terminabitur hoc opus, ſed adhuc alij ſuſcitabuntur, licet probabilitate non careat, alios etiã tunc temporis fuiſſe ſuſcitatos à Chriſto; non enim Euãgeliſtæ omnia Chriſti miracula retulerunt. Hoc autem in loco interrogabit quiſpiam, vbi in Prophetis legatur hoc ſignum, nempe Chriſtum in ſuo aduentu priori mortuos ſuſcitaturũ? Inſtinus in dialogo cũ Tryphone, affirmat hoc ſignum, & notionem agnoſcendi Chriſtum prænũciatũ per Prophetas, non tamen allegat aliquod teſtimoniũ, niſi illud Iſaiæ 35. cuius in Annotatione præcedẽti meminimus, vbi nihil dictũ eſt de mortuis ſuſcitãdis. Exiſtimo igitur alio loco Iſaiæ id eſſe prænunciatum, nimirum cap. 26. Viuent, inquit, mortui tui, & interfecti mei reſurgent. quæ verba Septuaginta ſic legũt: Reſurgent mortui tui, & reſurgent de ſepulchris. Quæ prophetia de priori aduẽtu prænunctata eſt, quamuis Auguſtinus li. 20. Ciu. cap. 21. & alij antiqui Doctores de generali reſurrectione interpretati eam fuerint. Si tamẽ verba Hebraica cõſiderantur; ad priorem aduentũ magis pertinerre videbũtur; ſic enim ad verbum trãsferri poſſunt. Reſurgent mortui tui, & cadauere meo, id eſt, cum cadauere meo reſurgent. Illi autem prædicuntur cum cadauere Dei ſurrecturi, qui Chriſto ſecundum carnem mortuo, reſurgẽte, de ſepulchris ſurrexerũt, quos Vulgatus Interpres ſignificauerit vertens: Interfecti mei reſurgẽt, nẽpe multi ex Prophetis, qui pro veritate occiſi fuerunt, ſicut & Chriſtus tunc cum eo ſurgent; hos enim præcipue tunc reſurrexiſſe dictos eſſe puto. Prius autem verbum: Mortui tui viuent, propter eos, qui à Chriſto aduenie nte ſuſcitati ſunt dictum eſt, ad quod Chriſtus nunc alludens, inquit: Mortui reſurgunt: qnaſi diceret: Ego ſum ille cuius aduentu, & virtute prædictum eſt futurum, vt multi ex mortuis reſurgãt, & viuant. Nec eſt facile inuenire locum alium præter hunc Iſaiæ, quo prænunciatum ſit hoc ſignum aduenientis Chriſti, nempe mortuorum ſuſcitatio.

Iſai. 26.

Pauperes euangelizantur.

COMMENTARIA.

SIgnum etiam hoc eſt Chriſti aduentus à Prophetis prænunciatum, nempe pauperes ſuſcepturos, & cõplexuros prædicationem, & fidem eius; hoc enim dicitur Euangelium, quo aduentus, & doctrina eius annunciatur.

ANNOTATIO. XXXVIII.

Tria perſonarum genera in Scriptura cõmendãtur, pauperes, mites, & humiles corde.

PRænunciatum hoc eſt Iſa. 61. ad annunciandũ, inquit manſuetis, miſit me, iuxta Septuaginta dicitur: Euangelizare pauperibus miſit me, ſicque habetur Luc. 4. vbi hanc prophetiam Chriſtus ipſe de ſe ipſo interpretatur. Quia vero ibidẽ Annotat. 32. explicuimus, qui ſint hi pauperes, quidque ſit, pauperes Euangelizatos eſſe, nihil aliud de hac re nunc dicendum exiſtimauimus. His tamen quædã alia adiungimus, quę illic promiſimus. Aduerte igitur in Scriptura tam noua, quam veteri, tria maxime perſonarum genera commendari tamquã Deo grata, & Euãgelicæ veritati recipiẽdæ apta. Primũ eſt pauperum. Luc. 6. Beati pauperes quoniam veſtrum eſt regnum Dei. Matt. 11. pauperes Euangelizantur. Iſai. 61. Euãgelizare pauperibus miſit me. Secundum genus eſt manſuetorum. Matth. 5. Beati mites, quoniam ipſi poſſidebunt terram. Pſal. 26. diriget manſuetos in iudicio, & docebit mites vias ſuas. Iaco. 1. Spſcipite verbum in mauſuedine. Tertium eſt humilium corde, ſeu ſpiritu. Matth. 11. Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Pſal. 17. Populum humilem ſaluum facies Iſa 17. Viuificat ſpiritum humilium. Sũt enim tria in Euãgelio, quæ audientibus difficultatem non paruam ingerere poſſunt, quam quidem difficultatem maxime dimittunt paupertas, manſuetudo, & humilitas; ſicque ad ſuſcipiendum Euangelium animos audientium diſponunt.

Primo

Primo quidem Euangelica prædicatio, ac doctrina tradit, præponendū esse mandatum Domini, & veritatē Euāgelicā omnibus diuitijs, honoribus, ac dignitatibus, adeo, vt si opus fuerit Euangelium, aut hæc omnia dimittere, potius ea postponātur, & abijciantur: quod difficile videtur. hæc tamen difficultas multo minor est in paupere, quam in diuite, quia facilius est contemnere, quæ nō habētur, quā quæ habentur, ac possidentur; & paupertati spiritus vicinior est pauper effectu, quam diues, de qua re diximus supra Luc. 6. in illius expositione sententiæ: Beati pauperes, scriptum est enim, quam difficile, qui pecunias habent, regnum Dei possidebunt.

Secundo Euangelica prædicatio manifestat peccata omnia, quorum multa ignorabantur prius, reprehendit, arguit, ac peccantibus grauissimas comminatur pœnas, vnde in audientibus maxime necessaria est mansuetudo, quæ iram temperat, correctus enim, & reprehēsus, ad iram excitari solet; est enim verbum Dei sal, qui vulneratis dolorē incutit, & ad iracundiam commouet. Hinc factum est, vt Euāgelica prædicatione multi furore perciti in prædicatores, ac contra prædicationem Christi exarserint. Mansuetudine igitur maxime disponitur homo ad Euangelium suscipiendum.

Tertio prædicatio Euangelica humanum captū excedit, ac naturalem rationem, & captum superat, quod etiam difficile ipsum facit. vnde humilitas necessaria est in auditore, qua se veritati subinit tat in captiuitatem proprium redigēs intellectum. Cum autem hæc ita se habeant paupertas in Euangelio recipiendo plurimum commendatur, quā in plurimum reliqua duo cōsequūtur. pauperes enim mansueti, ac humiles facilius inueniuntur, quā diuites; ac diuitiæ frequenter à mansuetudine, & humilitate homines auertunt, inde est, quod pauperes magis Euangelio suscipiendo dispositi sunt.

Et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me.

COMMENTARIA.

Sicut opera mira, quæ narrata sunt, Christum verum esse Messiam demonstrabant, ac eius latentem in carne diuinitatem indicabant, ita ex altera parte quæ carnis erant propria, ac cum cæteris hominibus communia, maximeque passio, & mors eius tunc futura, impedimento erant, ne talis esse crederetur. cui quidem impedimento obuians Dominus, & Ioannis discipulos. cæterosque periculi eius admonens post miracula relata adiungit: Beatus est, qui sic est cautus, ac prudens, vt propter ea, quæ in me communia hominis, & quæ passurus sum viderit, non retrahetur à credendo id, quod vere sum, nempe Messias, ac Dei filius, sed in fide constans permanserit; hoc enim est non scandalizari in Christo, id est, non cadere per incredulitatem, occasione sumpta ab ijs, quæ videt in Christo cæteris hominibus communia.

ANNOTATIO. XXXIX.

Verba hæc Christi quorsū dicta, declarantur.

Chrysostomus hom. 37 in Matthæum duo notat in his Dominicis verbis. vnum est, tacite Christum reprehendisse Ioānis discipulos incredulitatis, quia visis tot miraculis nondum in eum crediderint. Alterum est Christum suam etiam in hoc ostendisse diuinitatem, qui eorū corda intuebatur. His adiungendum est, verba hæc etiam esse cuiusdam cautelæ, quam Christus adhibuit, ne quæ futura erant. nempe passio, & mors eius, retraherent quemquam ab ea fide illi præstanda, quæ tantis, ac tam efficacibus diuinitatis eius signis, quodque ipse esset verus Christus, indicantibus, debeatur. Eorum igitur, qui scandalizati in eo fuerunt, non actiuum sed passiuum, vt vocant, scandalum fuit; habuerunt enim argumenta sufficientia, quibus si voluissent, in infidelitatis præcipitium nō incidissent.

Et cum discessissent nuncij Ioannis.

COMMENTARIA.

Expectauit Christus, vt Ioannis nuncij discederent, tuncque Ioannem ipsum apud turbas commendat; ne si hoc præsentibus illis faceret. in Ioannis gratiam id potius facere videretur; indeque veritatis fides minueretur.

ANNOTATIO XL.

Quare Christus absentibus Discipulis Ioānē laudauerit.

Chrysostomus ho. 38. in Matthæum, cui cōsentit Euthymius Matth. 11. affirmant, Christum commendasse Ioānem absentibus discipulis, ne si illis præsentibus laudaret, illi assentari turbis visus esset, vt in commentario dictum est. Huic rationi adiungimus discipulos Ioānis non indiguisse commendatione illa Christi erga Ioannem, qui eum tāti faciebant, vt & ipsi Christo prætulerint, nec propter vincula eius opinio præclara apud eos diminuta erat. Turbis vero necessaria erat hæc commendatio ob ea quæ in sequentibus notabimus, ideo post eorum discessum Ioannem commendauit.

Cæpit de Ioanne dicere ad turbas.

COMMENTARIA.

Plurimum referebat turbas optimam de Ioanne Baptista habere opinionē; cum enim de Christo testimonium illis perhibuerit, fides Christi non parum periclitabatur, si bonum nomen Ioannis aliqua ex parte obscuratum esset. Quod quidem facile euenire ob duo poterat. Vnum est, quia illum in vincula ab Herode coniectum fuisse, omnibus manifestum erat, quod alicuius criminis suspicionem potuit inducere. Alterum est, quia turbis præsen-

præsentibus nomine Ioannis interrogatus est Christus an esset is, qui venturus erat, ex quo Ioānes à testimonio perhibito de Christo mutatus esse quodammodo videbatur, idcirco Christus apud turbas Ioannem prædicat, multisque encomijs commendat ab omnique siniſtra contra eum opinione tuetur; sic enim firmum permanebat testimonium, quod de Christo perhibuerat.

Quid existis in desertum videre?

COMMENTARIA.

COmmendaturus Christus Ioanuem apud turbas, sapienter vtitur earundem turbarū testimonio, vt nullam in Ioannem vitij labem admittere possent, quin eo ipso seipsas reprehensione dignas iudicarent. Quid inquit, existis videre in desertum? quasi diceret, vos in desertum locum inamœnum, incommodum relictis habitationibus vestris existis, vt Ioannem videretis, & ipsum audiretis, profecto id non feciſtis, nisi optima de eo opinio ne concepta excitati, aliter vane, & imprudenter egistis; vos igitur vestro communi facto præclarum de eo testimonium perhibuistis. Vnde non est, cur modo aliquid de eo siniſtrū opinemini.

ANNOTATIO LXI.

Verba sunt hæc suauiter turbas increpātis.

QVod ad verba spectat, Hilarius cā. 11. in Matt. legit (in deserto) copulatque cum verbo (videre; Græcus autem sermo tam apud Lucam, quā apud Matthæum habet (in desertum) connectiturque verbo (existis) eaque lectio communis est, & amplectenda, quam sequitur Gregorius homil. 6. in Ezechielem, quamuis vtraque in eundem sensū recidat. Quod vero ad sensum attinet, Hilarius ibi dem existimat hæc cū sequētibus dicta esse à Christo affectu increpātis, quasi turba nō existimauerit Ioannem talem qualis erat existimandus. tēperate tamē id egit, vt affirmat Chrysostomus hom. 30. in Matthæum, vbi inquit: Quia turbæ, quicquid illud fit, quod tunc de Ioanne cogitabant, nō ex malitia, sed ex ignorantia eorum, quæ dicta erant agitaban tur, ideo Christus non acriter locutus est illis, nec dixit. sicut Iudæis, vt quid cogitatis mala in cordibus vestris? sed suauiter eos ab omni falsa suscipione remouit, quam concipere poterant ex interroga tione facta per discipulos, qua videbatur dubitasse de Christo, & à priore testimonio mutatus: in hoc autem, nempe Christum commendasse Ioannē, ne propter interrogationem factā videretur mutatus à testimonio, quod prius de Christo dederat, consentit Cyrillus lib. 2. thesauri cap. 4. Adde etiam, vt dicemus inferius, hanc suspicionem non ex interrogatione solum, sed etiam ex vinculis eius suborta esse, aut suboriri potuisse.

Arundinem vento agitatam.

COMMENTARIA.

A Constantia, & stabilitate Ioannem commendat, vt omnem suspicionem mutati testimonij à turbis remoueat. Est autem interrogatio vim habens negandi, nimirum: non existis videre arundinem vento agitatam, id est, hominem inconstantem, & instabilem, qui varijs affectibus ductus, aut laudibus, aut metu hominum impulsus modum, modo alterum dicit, similis arundini leui, quæ contrarijs venturorum motibus agitata, huc, illucque fertur; Ioannes vero non sic, sed Spiritus sancti gratia plenus, ac solidus in eo dem perstat cōsilio; nec ab eo, quod docuit semel, recessit. Huius enim soliditatis testimonium vos perhibuistis, quando ad eum magno concursu, & applausu in desertum conue nistis; non enim exiuissetis, si instabilem hominem, & sine soliditate Spiritus, ac doctrinæ eum reputauissetis. Ecce quomodo Christus turbā admonet, ne ex interrogatione facta Ioannem mutasse consilium existimarent.

ANNOTATIO. XLII.

Christus Ioannis constantiā stabilitatem. que cōmēdat.

CHrysostomus hom. 38. in Mat. hisce Domini verbis Ioannis constantiam, & stabilitatem in verbis, & doctrina significari affirmat: Similes inquit, arundini agitatæ ventis sunt illi, qui nunquā idem dicunt, sed huc, atque illuc pulsi modo hæc, modo illa soliti asserere. Hæc ille, idem dicit Cyrillus lib. 2. thesauri cap. 4. Gregorius autem lib. 33. moral. cap. 3. stabilitatem significari dicit, tamen non ad dicta, & doctrinam refert, sed ad mentis re ctitudinem; ventos enim hominum laudes, seu vituperatiōnes interpretatur, quibus Ioannes nō cessit, nec illis elatus, neque his depressus. Verba Gregorij sunt hæc: Per arundinē mentis mobilitas designatur, sicut Iudæorum turbis in Ioānis laude à Domino dicitur: Quid existis in desertum videre? Arundinem vento agitatā? vt subintelligatur (Nō) Ioannes quippe arundo à vento agitata non erat, quia eius mentem Spiritu sancto solidam per diuer sas partes nullus linguarum flatus inclinabat. Hæc ille. Quidem sensum distinctius prosequitur idem Gregorius ho. 9. in Ezech. & lib. 9. Epist. 38. cuius interpretatio in hoc omnino probanda est, quod mentis stabilitas in Ioanne laudetur, tamen non in ea sistendum est, sed procedendum est ad doctrinæ,

& præ-

& prædicationis ſtabilitatem, quæ ex illa procedit; nec enim ſtabilis eſſet in hac, niſi ille præcederet, vtraque autem ex ſoliditate Spiritus, & gratia emanabat, quia niſi eſſet Spiritu ſancto plenus, nec mẽte, nec prædicatione ſtabilis eſſet. Vnde arundini ſimilis eſſe negatur, quæ vacua cum ſit, inſtabilis eſt motibus exterioribus, ratio autem, quæ ad ſentiendum cũ Chryſoſtomo in hac parte nos inducit, ea eſt, quia Chriſtus hiſce verbis omnem ſuſpicionem mutationis teſtimonijs quod de eo phibuerat prius Ioannes apud turbas, depellere intendebat. ventorum autem motibus comparat etiam perſecutionẽ, quam ab Herode tunc patiebatur, eamque forſan turbæ cogitare poterant propter Chriſtũ illi fuiſſe illatam, & idcirco eum timore impulſum, conſiliũ mutaſſe. Hilarius can. 11. in Matth. per motus ventorum intelligit dæmonum ſuggeſtiones, quibus huc illucque vagatur, qui Spiritus ſancti ſoliditate caret, quod non eſt reijciendum dummodo dicamus ex hac ſoliditate Chriſtum voluiſſe ſignificare Ioannis conſtantiam in ſua prædicatione, & doctrina.

Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus veſtimentis indutum?

COMMENTARIA.

VItam Ioannis commendat, vt Ioannis opinionem defendat ab omni mali ſuſpicione, quæ propter eius vincula apud turbas aut ſuborta, aut ſuboriri poterat, ſenſus eſt: Nõ exiſtis videre tunc hominem delitijs huius ſæculi, ac voluptatibus deditum, quales ſunt, qui mollibus indumentis ſtudioſe vtuntur; ſed hominem admirandæ abſtinentiæ, continentiæ, & vitæ auſteritatis, qualem neminẽ vidiſtis vnquam, aut audiſtis. Habebat enim veſtimentum de pilis camelorum, & Zonam pelliceam circa lumbos. Eſca autem eius erat locuſtæ, & mel ſilueſtre, vt habetur Matth. 3. Qui hanc exteriorem vitam agebat, profecto immaculatis erat moribus, & propter eam vos ipſi talem eum iudicaſtis, quando ad eum exiſtis; cum igitur in eodem ſemper viuendi modo perſeuerauerit, ab omni vitio alienus, nec mali vlla ſuſpicio propter vincula excitari in vobis debet.

ANNOTATIO XLIIII.

Chriſtus vitæ puritate in Ioannem cõmendat.

CHryſoſtomus hom. 38. in Matth. hanc ſententiã ſic cõnectit, & interpretatur, vt Chriſtus oſtendat Ioannem conſtantem, & ſtabilẽ eſſe vitæ inſtitutione: diſtinguit enim dicens: Quidam natura leues, ac inconſtantes ſunt: quidam vero vitæ inſtitutione, qui delitijs effeminati enerues, & inſtabiles facti ſunt: nam hominum alij natura procliues ad aliquid ſunt, alij conſuetudine, & caſu fiunt: quemadmodum multi ſunt iracũdi natura, nõnulli longa ægrotatione ad huiuſmodi vitiũ lapſi fuerunt. Priori igitur ſententia nimirum Ioannem nõ eſſe arundini vento agitatæ ſimilẽ, docet Chriſtus eum nõ eſſe natura inſtabilem; hac vero poſteriori, nec eſſe inſtabile vitæ inſtitutione. Cyrillus etiam libr. 2. theſauri cap. 4. hac ſententia Ioannis conſtantiam probari affirmat, aliter tamen interpretatur, & connectit, nempe, vt ſit probatio, quod Ioannes non ſit, vt arũdo incõſtans: Qui mollibus inquit, induũtur, ita & animo leuiori ſunt: Ioãnes vero qui robore animi carnem ſubiecit, qua ratione vt arundo erit? Si ergo mirati eſtis Ioannem propter aſperrimam vitam, quam conſtantiſſime egit, concedere etiam ipſi debetis firmitatem animi vitæ conuenientem. Hæc ille. Quæ quamuis probabilia ſint, mihi tamẽ accõmodatior videtur ſenſus, vt in priori ſententia ſtabilitas in verbis doctrinæ, & prædicationis commendetur; in hac vero poſteriori vitæ puritas à crimine alienæ. Ioãnis enim fama bona periclitabatur, tum ex eo, quod tamquam reus in vinculis detinebatur, idcirco Chriſtus ipſius famã tuetur docendo, nec propter factam interrogationẽ illum mutaſſe conſilium, quia nõ eſt, vt arũdo agitata, nec propter vincula mali aliquid perpetraſſe, quia eodem modo vixit ſemper, quo in deſerto, quãdo turbæ exierunt.

Ecce qui in veſte pretioſa ſunt, & delicijs, in domibus regum ſunt.

COMMENTARIA.

MIro artificio Ioannis criminatores reprehendit, vt etiam ex hoc eius innocentiam oſtendat: ſenſus eſt: Si vitam delicijs, ac voluptatibus deditam Ioannes elegiſſet, non ad eremum confugiſſet, nec talem ſibi habitationem à teneris annis accepiſſet, ſed ad curias, & domos Regum, ac Principum iuiſſet, ibi enim ſunt, qui in veſte pretioſa, & delicijs ſunt. Tales erant Ioannis perſecutores: Herodes enim Rex propter Herodiadem coniecerat Ioannem in vincula, multis impijs delatoribus interuenientibus, qui omnes delicijs, & voluptatibus ſæculi dediti erant, à quorum moribus Ioannes abhorrebat vita, & prædicatione. A talibus ergo Ioannes cum pateretur, non erat, cur vllius culpæ nota ei inureretur, immo inculpata illius vita hoc ipſo comprobatur; ab impijs enim, & malis hominibus pati, argumentum eſt innocentiæ patientis. Particula (Ecce) indicat culpam vinculorum Ioãnis in comprehenſores reijciendam, quorum mores peruerſi contrarij erant vitæ Ioannis.

Sed

Sed quid existis videre? Prophetam?

COMMENTARIA.

REiectis causis falsis, veram ponit: quid, inquit, existis videre? Prophetam ne? Hoc quidem verum est, existimatus enim fuerat Ioannes Propheta vitæ sanctissimæ, & eximiæ, ad populum instruendum à Deo missus, ad talem enim, vt eum audirent turbæ, venerant, & à tali Baptismum eius plurimi susceperant.

Vtique dico vobis, & plusquam Prophetam.

COMMENTARIA.

NE interrogatio visa esset negatio; quales duæ præcedentes, adiunxit affirmationem cum argumento, vtique inquit vere existis tamquam ad prophetam, talem enim existimastis eum, quando exiuistis ad illum. Christus autem non solum confirmat opinionē illorum; sed adiungit dicens, dico vobis eum esse non solum Prophetam, sed etiam plusquam Prophetam: Non tantum enim venturum Christum annuntiauit, vt ceteri Prophetæ, sed etiam vidit, digitoque demonstrauit, præcursorque illius fuit, in quo maxime illos omnes superauit. Hisce uerbis docet Christus testimonium, quod à Ioanne acceperat, nō ab homine, sed Dei erant, à quo mittebantur, ut ex hoc turbæ intelligerent, & ueritatem testimonij, & stabilitatem hominis, per quem testimonium perhibitum est, simulque uerum agnoscerent Christum.

ANNOTATIO. XLIII.

Quæ ratione Ioānes Propheta, & plusquam Prophēa dictus sit.

MVltorū Patrū sententia est, Ioannē dictū Prophetā, & plusquā Prophetā; Prophetā quidē quatenus Christū absentem, priusquam manifestaretur, prænunciauit: plusquam prophetā uero, qa præsentem vidit, quod nullus Propheta cōsecutus est. Sic interpretantur Hilarius can. 11. in Matth. Augustinus lib. 2. contra literas Petiliani cap. 37. Gregorius Nazianz. orat. in sancta Lumina. Cyrillus lib. 2. thesauri. cap. 4. & Chrysostomus hom. 38. in Matth. huic addendum puto, quia nō solum vidit, sed præsentem nōdum populo agnitum indicauit, & testimonio suo manifestauit, ob hoc quidem præcipue plusquam Propheta dictus est: nā vt sit plusquā Propheta, aliquid debet habere, quod sit supra prophetiam, hoc autem est præsentem nondū manifestum, alijs ostendere, & notificare. quod docte Irenæus lib. 3. cap. 11. notauit dicens: propter hoc Dominus plusquam Prophetā dixit eū, reliqui enim omnes Prophetæ annūciauerunt aduentū Paterni luminis, cupierunt autem digni esse videre eum, quem prædicabant; Ioannes autē, & prænunciauit similiter sicut alij, & aduētū vidit, & demōstrauit, & credere in eum suasit multis, ita vt ipse & Prophetæ, & Apostoli locū habuerit, hic est enim plusquam Propheta, quia primo Apostoli, secūdo Prophetæ. Hæc ille. Dicet quispiam, Ioannes non prænunciauit Christum venturum: nam quādo Ioānes nouit Christum, iam Christus venerat, carnemque sumpserat, à ventre enim matris ille incœpit nosse Christum etiam in ventre matris existentem; extra ventrem autem, quando egressus à deserto prædicauit, iam Christus aderat, qua igitur ratione dicetur Propheta, & venturum prænunciasse? Respondeo Ioannem dictum esse prædicasse Christū venturū, sic enim ipse Matth. 3. dixit; qui post me veniet, fortior me est. & Ioann. 1. Ipse est, qui post me venturus est. Non quod Christus tunc in carne non adesset, sed, quod nōdum se prædicatione, & miraculis manifestassset: vnde prædicauit venturū, non tamē vt ceteri Prophetæ, qui prædixerūt ante carnem assumptam; Ioannes vero carne sumpra, sed nondū hominibus sua prędicatione, & operib⁹ manifestū. Non est autem Prophetia tantū de futuris, sed etiā de præsentibus occultis, & nondum apparentibus, vt notat Gregorius hom. 1. in Ezechi. & in hoc etiā ceteros Prophetas superauit, quia de proximo prænunciauit Christum. Vltra hoc etiā indicauit populis illum eūdem, propter quod maxime, vt diximus, plusquam Propheta dictus est.

Quomodo Ioannes Christum Venturū prænūtiauerit.

Hic est, de quo scriptum est; Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

COMMENTARIA.

DEclarat, & simul probat Ioannem esse & Prophetam, & plusquam Prophetam, testimonio Malachiæ Prophetæ cap. 3. Hic, inquit, est de quo prænunciatum est per Prophetam; Ecce mitto Angelum meum. verba sunt Dei loquentis ad filium suum, qui carnem tunc susceperat. Ecce, inquit Deus pater, mitto Angelum meum ante faciem tuam, id est nuncium quendam. Ioan. 1. Fuit homo missus à Deo. ante faciem tuam, id est, qui tibi sit proximus, te tamen secundum carnem antecedat, priorque mundo manifestetur, hoc enim est, ante faciem, qui nempe proximus est alteri, tamen anteit, & præcedit. Hic præparabit uiam tuam ante te, id est disponet populos, vt quando tu te mundo manifestes, te agnoscant; tibi credant, tuæ obediant prædicationi, te ut uerum recipiant Christum in lege promissum, hoc est Christo præparare uiam, idque ante te, id est, te præsente, & in mundo iam existente per carnem sumptam; te enim ipsum signabit, ac de te testimoniū perhibebit, quod Ioannes fecit. Idcirco non tantum Propheta, sed etiam plusquam

Pro-

Propheta fuit. Dum Christus Ioannem commendat, & veritatem testimonij eius confirmat, suum aduentum ostendit, seque Christum esse probat, idcirco hanc Ioannis causam Christus tam efficaciter tuetur, & defendit.

ANNOTATIO. XLV.

MAttheus cap. 11. apposuit huic sentētiæ particulam causalem (enim) Hic enim, inquit, est de quo scriptum est, significans hanc sententiam ex Propheta sumptam, causam, ac probationem esse, cur dictus esset Ioannes non solum propheta, sed etiam plusquam Propheta, cū omnes Prophetas in hoc superauerit, q̄ ante faciē Christi missus esset, qui viā Christo ante eum præparauerit. De hoc autē testimonio Malachiæ plura dici possent; at vero, quia in Ioannis commētario cap. 11. multa diximus ad hoc pertinentia, & quia ad commentarium in Malachiā magis ea spectant, idcirco supersedemus, contenti ijs, quæ ad Euangelistæ explicationē satis esse visa sunt.

Dico enim vobis, maior inter natos mulierum Propheta Ioanne Baptista nemo est; qui autem minor est in Regno Dei maior est illo.

COMMENTARIA.

PRobat Ioannem esse eum, de quo Malachias prænunciauit, quæ dicta sunt, idque particula (enim) indicat. sensus autem hic est: Dico vobis, & constanter affirmo, ante Ioannem neminem Prophetam extitisse eo maiorē: at verò post eum, quando iam aduenit Regnum Celorum, & Euangelium meum prædicatur, qui minor est, illum antecellit; dignius enim, & eccellentius est esse Christianum, quam fuisse Prophetam, & plusquam prophetam. quod si maior est Christianus Ioanne, & Ioanne nemo Propheta maior, efficitur vt Christianus sit conditione, ac dignitate maior quocumque Propheta, & status Euangelij statu legis. Illud autem (inter natos mulierum) insinuat causam cur qui minor est in Ecclesia Christi, maior sit Ioanne, ac Prophetis. nimirum quia illi in statu seruorum Dei erāt, nondum assecuti statum, in quo renascimur per baptismum filij adoptionis Dei: cum igitur nobilius, & altius sit, esse filium quam seruum, consequitur nobilioris conditionis, status esse, vel minimum inter Christianos, quam magnum inter seruos. Ioan. 1. Dedit eis potestatem filios Dei fieri ijs, qui credunt in nomine eius, qui non ex sanguinibus, nec ex voluntate viri, nec ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt; id est, qui non solum inter mulierum natos, vt in lege, sed etiam inter natos ex Deo iam sunt. Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. Cum igitur iam Regnū Dei aduenerit, profecto Ioannes est qui præparaturus erat viam. cum autem hæc non essent tunc manifesta, idem asseueratione confirmat: dico inquit vobis. Non fit collatio hic de maiori, vel minori, gratia, aut sanctitate; sed de dignitate, & eccellentia officij, in hoc enim omnes Prophetas superauit Ioannes, quod in sequenti Annotatione explicatur.

ANNOTATIO XLVI.

Sententia hæc superiori confirmatio est.

NOnnullæ occurrunt difficultates, Vna est in connexione, cæteræ sunt in sensus explicatione. quod ad connexionem spectat, particula illa (enim, quæ à Matthæo prætermissa est, cōpellit nos fateri hanc sententiam esse causam, seu probationē præcedentis, in qua affirmauerat Christus, Ioānem eum esse, quem Malachias prophetauit venturū ad præparandum viam Messiæ aduenienti. Hoc autē probat ostendendo eum esse excellētiorem cæteris Prophetis, minorē tamē ijs, qui in Ecclesia Christi minimū habent locum. Non est autem sermo de gratia, & sanctitate; sed de conditionis, & status dignitate, quod magis explicabitur, quando illa pars (qui minor est in regno Dei, maior est illo) declarabitur. Est autem vtraque pars simul connectenda, quasi dictum esset: dico vobis Ioanne neminē extitisse maiorem, eo tamen maiorem esse illū qui vel minimus est in Ecclesia Euāgelica. Quāuis multi separent hanc posteriorem partē à priori, sed vix id accommodari potest sensui.

ANNOTATIO XLVII.

Quo modo Ioānes maior cæteris dicatur.

ALtera difficultas est in sensu, nēpe quomodo Ioānes maior sit dictus. in cuius explicatione variæ sunt Doctorum sententiæ. Primo quidam ita maiorem cæteris Ioannem prædicatum censent, vt nō excludatur, quin alios potuerit habere æquales; nō. n. dictus est maior omnibus, sed nemo maior illo; sic interpretātur Hieronymus Matt. 11. & Augustinus lib. 2. cōtra Aduersarium legis. cap. 5. Quidā alii absolutam prælationem affirmāt, vt ipse sit inter natos mulierū summus, & maximus; sic intelligūt Chrysostomus ho. 38. in Matt. & Cyrill. lib. 2. thesauri cap. 4. & Isidorus Peluſiota lib. 1. epist. 68. Hęc autem posterior sentētia accōmodatior videt; nā in verbis præcedentibus cęteris est Prophetis prælatus in hoc q̄ nō Propheta tantū, sed etiā plusquā Propheta dictus est. huic cōsonū est, quando eo nemo Propheta maior dicitur, intelligi debeat summus & cæteris excellētior; res etiā ipsa id cōprobat, nā quæ

adducun-

adducuntur, vt nemo illo sit maior, ostendunt etiã cum esse omnibus maiorem. negatiua igitur locutio & collatio vim habet affirmatiuæ: illa tamen vsus est Dominus, tum ne apud vulgus prioribus illis, & antiquis Prophetis derogare visus esset; tum etiam, quia sequenti sententiæ magis correspondebat, nempe Ioanne Baptista ex prioribus neminem fuisse maiorem: tamé ex posterioribus ad Regnum cælorum pertinentibus, vel vnum ex minoribus, illo maiorem esse.

ANNOTATIO. XLVIII.

Quibus rebus Ioannes ceteros superauerit, ita vt ipsis maior dici meruerit.

GRauior est tertia difficultas, nempe quid sit id in quo vel cæteris prælatus est, vel nemo illũ antecelluit. in hac difficultate enodanda plurcs sunt sententiæ Doctorum.

Primo loco quidam de sanctitate vitæ hanc collationem intelligunt, vt nemo Ioanne Sanctior fuerit, quamuis æquales habere potuerit. Sic Hieronymus Matth, 11. & Augustinus lib. 2. contra Aduersarium legis c. 5. sensisse videntur.

Secundo loco quidam non in sola sanctitate vitæ, sed etiam in prærogatiuis, Deique beneficijs Ioannẽ præpositum dicunt; habuit enim multa, in quibus excelluit omnes, vt quod in vtero sãctificatus, quod in eo existens prophetauit, quod Baptismo vsus est, quod multos conuertit, quod Christum baptizauit, & alia huiusmodi, propter quæ omnia summus omnium dictus est. Sic Chrisostomus hom. 38. in Matth. & ibi Euthymius exponunt.

Tertio loco quidam non de gratiæ dono, aut sanctificatione Spiritus, sed de virtute humana interpretãtur, vt sit sensus, Ioannes peruenit ad summũ humanæ virtutis, ad quod nemo ante illum ascendit: ad hoc aũt non pertinet donum Spiritus: nã de hoc dicitur, qui minor est in Regno cælorũ, maior est illo, ita Cyrillus explicat li. 2. thesauri. c. 5. Videt autem intelligere de virtutibus, & donis naturalibus, in quibus omnium summum Ioannem dicit.

Quarto loco quidam alij de prophetãdi functione interpretantur, nimirum, vt nemo Propheta sit illo maior: non enim dictũ est, neminem illo maiorem, sed neminem maiorem Prophetam fuisse: longe enim aliud est dicere quempiam esse maiorem absolute cæteris, aut dicere, esse maiorem Prophetã, ista sententia est Ambrosij in præsenti, & Augustini li. 2. contra literas Petiliani ca. 37. vbi pro eodem accipit esse plusquam Prophetam, & neminem illo esse maiorem. cui fauent verba Lucæ: dicitur enim: Nemo maior Propheta Ioanne est, & quãuis apud Mattheum absolute dictum sit, non surrexisse maiorem Ioanne, supplendum est verbum ex Luca, nimirum non surrexisse maiorem illo Prophetam, & ex præcedentibus ibidem id constat: nam hæc sententia sequitur illam, vtique & plusquam Prophetam; Vnde cũ de Prophetis esset sermo, intelligi debuit, dictum neminem maiorem illo Prophetam extitisse, sicque Hilarius ibi can. 11. interpretanr: Nemo, inquit, Propheta maior illo. Quæ sententia omniũ accommodatissima mihi visa est ob ea, quę diximus; non enim existimo de sanctitate vitæ Christum loqui, quamuis fieri potest illum fuisse, aut sanctiorẽ, aut neminem illo iustiorem: at sermo est de Prophetiæ munere; ad quam collationem etiam pertinet, quod in vtero prophetauit, & natus est Propheta, quod nemini fuerat cõcessum; similiter quod baptizauit, quod alias eiusmodi prærogatiuas habuit, q̃ illum Prophetam insignem fecerunt: illud autem fuit maximũ, quod Christum præsentem nouit, & populis manifestauit. Simile quid legimus Deutero vlt. vbi dicitur, neminẽ post Moysem simile prophetam surrexisse, quod non ad iustitiam, & sanctitatẽ vitæ spectat, sed ad prophetię functionem. Fauent verba subiũcta, qui minor est in Regno Dei, maior est illo, quod non de sanctitate intelligitur, vti diximus; & adhuc paulo inferius plura dicemus. *Deuteron.* 34.

ANNOTATIO XLVIIII.

Quorsum Christus vsus fuerit verbis illis, inter natos mulierum.

POstremo est quarta difficultas, cur scilicet dictũ sit, (inter natos mulierum) Hieronymus Matth. 11. & Ambrosius in præsenti affirmant id positum, ne Christus Ioannem sibi præferre videretur, ob id enim dicit, inter natos mulierum, nempe, quæ concubitu viri conceperunt; at Christus non de muliere per viri concubitũ, sed de Spiritu Sancto conceptus est. Hæc expositio non videtur mihi multum accommodata. Primo quidem in Scriptura nomen mulieris etiam virgini tribuitur, vt supra notauimus, & maxime etiam in commentarijs in Ioannẽ cap. 2. vnde vere Chrstns de muliere natus dici potuit. Præterea quia qui audiebant tunc hæc verba, nesciebant Christum natum de Virgine, & opera Spiritus Sancti, ex quo fit, vt non propter id verbũ Christum exciperent ab ila comparatione. Præterea quia verba illa subiuncta plane declarãt, Christum nõ prætuliſſe sibi Ioannem, immo multum postposuisse; quandoquidem illos, qui in eum crediturí erant, & eius Euangelium amplexuri, affirmauerit maiores esse Ioanne. Cyrillus li. thesauri ca. 4. insinuat expositionem, quam apertius in commentario prosecuti sumus, nimirum vt aliam natiuitatem indicaret diuinam, propter quam credentes in eum futuri erant maiores Ioanne, & Prophetis; per Baptismum enim renascimur in Christo, & filij Dei efficimur. dicit ergo, inter natos mulierum, quia Prophetæ illi non habuerunt hanc natiuitatem secundam quam nos habemus: sed solam. qua de matribus nati sunt, licet per gratiam Dei efficerẽtur iusti & Sancti, tamen nondum statum filiorũ adoptionis consecuti erant. Dici ẽt posset Christum voluisse cõmendare Ioannis natiuitatem admirabilẽ, & omnibus manifestã, propter quã nemo ex Prophetis illo maior, & illustrior. At vero quod à Cyrillo insinuatũ diximus, est multo uerius, & accommodatius.

Qui autem minor est in Regno DEI, maior est illo.

COMMENTARIA.

COnnexa est hęc priori illi sententiæ, vti diximus, qua significat Christus aduenisse iam Ecclesiam Euangelicam, nomine Regni Dei, seu Regni cælorum appellatam, quam Ioannes aduentãtẽ prædicauerat, & Christus ipse annuntiauerat, dicens: Appropinquauit Regnum cælorum; in quo Regno, vel qui minor est, excellit statum, & conditionem Ioannis, & prophetarum, qui omnes cum sub lege essent, Spiritum seruitutis acceperunt; at credentes in Christum, & in ipso per Baptismum renati, spiritum adoptionis filiorum recipiunt.

cipiunt. maior autem est vel minus filius quolibet seruo etiam maximo. Hæc sententia animos audientium ad se trahit, & eximio dono ad credendum in eum inducit.

ANNOTATIO. L.

Quomodo minor in Regno cælorum maior Ioanne dictus sit.

NOn est, cur repetam ea, quæ de connexione huius sententiæ præcedenti in cõmentario, & annotatione diximus, ad eandẽ enim Christi assequationẽ spectat, nimirũ: Dico vobis, neminẽ Prophetam maiorẽ fuisse Ioanne: at vero eũ, vel qui minor est in Ecclesia, illo esse maiorẽ. Nũc aũt sensus huius sententiæ aperiendus est. Augustinus li. 2. cõtra Aduersarium legis c. 5. duas proponit expositiones, vna est, vt per Regnũ cælorũ intelligamus patriã cælestẽ, per minorẽ autẽ aliquẽ ex beatis Angelis, aut iustis hominibus, vt sit sẽsus, quilibet ex beatis, vel inter eos minor est quodlibet portante corpus, quod corũpitur, & aggrauat animã. Altera est, vt per Regnũ cælorũ intelligatur Ecclesia hęc militans; tunc autem hic minor Christus est, qui nascẽdi tẽpore minor erat Ioanne, maior aũt æternitate, & Dominica potestate. Hæc Augustinus refert, & vtramq; probat interpretationẽ. Priorẽ expositionẽ secutus est Hieronymus Matth. 11. vbi etiam recitat posteriorẽ, sed hanc postponit illi, In qua aduertendum est, quo tempore locutus est hoc Christus, solos Angelos fuisse in cælis, iustis enim hominibus nondum erat aperta porta Regni cælorum, sed post purgationẽ detinebãtur in limbo, donec Christus sua morte eos liberaret, & introduceret in cælum; idcirco quidã, vt refert Hieronymus, hfic minorem ad Angelos referebant. Posteriori vero expositioni adhæsit Chrysostomus hom. 38. in Matt. adiungens Christum dictum minorem Ioãne, tum ætate secundum carnem, vt dicit Augustinus, tum etiam opinione hominum multorum, qui minoris habebant eum, quam Ioannem, immo Christum edacem, ac vini potatorem appellabant. Idem sensit Ambrosius in præsenti, qui hanc sentẽtiam de se Christum protulisse dicit, qui Ioanne maios erat, vt pote Deus. est autem tertia expositio, quam sequitur Cyrillus lib. 2. thesauri. cap. 4. qui per minorem interpretatur quemlibet ex fidelibus Christi, qui in eo renati sunt, & donum spiritus acceperũt; hi multo maiores sunt Ioãne, & Prophetis, qui in lege fuerunt, & natiuitatem solam humanam habuerunt, quam expositionem adhibuit Isidorus Pelusiota li. 1. in Epist. 68. cuius verba, quia rem ipsam declarant, referre libuit. Qui minor, inquit, est in Regno cælorum, maior est Ioãne, id est, qui in lege pfectius est, vt erat Ioannes, omnino inferior eo est, qui in Christi morte baptizatus est; hoc enim cælorum Regnum est, nimirum, cum Christo, qui spoliandæ mortis causa descendit, & sepultum esse, atque vna cum ipso victoriam aduersus eam præbẽte, resurrexisse. Quoniam igitur maior quidem omnibus, qui ex mulieribus nati fuerant, erat Ioannes, caput autem ipsi ante donatum Regnũ cælorum præcisum fuit, ipse quidem si legis iustitia spectetur, nihil habebat, quod reprehẽdi posset: at ijs, qui vitæ in Christo posite spiritu perfecti fuerunt, inferior extitit, quod scilicet prius à vita discessisset. Quisquis igitur minor est in Regno cælorum, hoc est, in Christiana regeneratione, maior eo est, qui in lege laudẽ iustitiæ consecutus est, quoniam lex nihil omnibus suis partibus perfecit. Hæc ille. Hanc expositionem amplexi sumus, vno mutato: Cyrillus enim & Isidorus per Regnum Dei seu cælorum, donum Spiritus Sancti interpretãtur; Ego autem accomodatius existimaui illud significari hoc in loco Regnum cælorũ, quod in prędicatione Ioãnis, & Christi dictũ est, nẽpe appropinquauit Regnum cælorum, hoc autẽ est Ecclesia Christi, & Euangelica, in qua renascuntur fideles per Baptismum, & accipiunt adoptionem filiorũ Dei. Est aũt aduertendum, quando dicuntur ij, qui in Euangelio viuunt, & renascuntur, maiores Prophetis, & ijs, qui in lege fuerunt, nolumus significare eos esse sanctiores, seu iustiores, Deoq; gratiores, sed esse nobilioris status, & conditionis: nam & inter nos quidam sunt perfectiores statu, nempe Episcopi, & religiosi, quam laici, cum tamen quidã ex his sint meliores vita multis ex illis: sic quãuis q in lege erant, continebantur in statu imperfectiori, quia seruorũ erat, potuerũt tñ (& re vera fuerunt) ex ijs multi meliores esse nonnullis ex Christianis, qui sunt in statu filiorũ, qui nobilior, & excellentior est.

Dubitatio autem cuipiam suboriri posset, quomodo, qui minor est in Regno cælorum (non enim in Ecclesia omnes sunt equales) sit maior Ioanne etiã conditione, cum hic à Christo sit baptizatus, & consequẽter in eo renatus, & adscitus in statu filiorum Dei? Respondeo, ante Christi passionem, & mortẽ Euangelium non habuisse statum integrum, & perfectum, vnde nec baptismus tunc collatus suos omnes habuit effectus: non enim aperiebat ianuam Regni cęlestis, nec adoptionem filiorum perfectam dabat, cum nondum lex illa cessasset, ideo nec Ioannes etiam baptizatus cõsecutus est ea, quæ post Christi mortem, & Euangelij prædicationem donata sunt, nec plene ad statum Euãgelij pertinebat, cum ante Christi mortem occisus sit, nec in cęlum statim receptus; sed in limbo cum ceteris iustis, qui purgati ibi detinebantur, expectantes Christi mortem, & descensum ad inferos. fuit ergo Ioannes, vt recte dicit Gregorius Nazian. orat. in sancta lumina, inter iectus inter vetus, & nouum testamentum, siue qd dam medius inter legem & Euangelium. comparat igitur Christus eos qui crediturí erãt in eum, & post passionem eius, ac mortem de Ecclesia ipsius futuri, in qua diuersi sunt gradus, & status credentiũ, sed vel qui minor est, excellentiorem habet conditionem, quam Ioannes habuit ceterique Prophetę, vtpote. qui adoptionem filiorum perfectam habet, & apertum est ei Regnũ cęlorũ, & hoc est, quod Dominus presenti sententia indicauit.

Ioannes quãuis à Christo baptizatus fuerit statũ & cõditionẽ filij non fuit adeptus.

ANNOTATIO LI.

Eunomij error refutatur.

CAuenda est omnino impia, & blasphema expositio, quam Eunomius in hęc verba protulit, vt refert Cyrillus lib. 2. thesauri, capit. 4. dicebat enim Christum dictum minorem propter tempus, quo natus est de Virgine; maiorem autem, quia peruenturus erat ad maiora, quando aduenientẽ Regno cęlorum accepturus erat mercedem à Deo propter rectã administrationẽ salutis humanæ. Hinc inferebat ille Hęreticus, Christum non esse Patri equalẽ, similem etiam vt verbum erat, cum progressum, & augmentum perfectionis fecerit. Quantum autem errauerit iste, facile est videre ex ijs, quę dicta sunt. Primo quidem nõ sunt hęc verba de Christo dicta. Secundo etiam si dicta essent, nihil inde Hęreticus pro se habet, non enim dictum est, maior erit illo, sed maior est illo, quia etiam si minor ętate carnis, diui-

diuinitate tamen, et donis communicatis humanitati maior erat. Hoc etiam loco abutebantur alij hæretici, vt meminit Augustinus lib. 2. contra Aduersarium legis cap. 5. quibus respondet adhibitis duabus expositionibus, quas retulimus in præcedenti Annotatione.

Et omnis populus audiens, & publicani, iustificauerunt Deum, baptizati baptismo Ioannis.

COMMENTARIA.

VErba sunt Euangelistæ, narrantis, quid gestum sit post ea, quæ Christus de Ioanne protulit; atque explicantis causam; ob quam Christus adiunxit verba, quæ paulo post referuntur. Populus ergo, id est, plebs; & simplex, ac indoctum vulgus, similiter & publicani, cum audissent ea, quæ Christus de Ioanne pronunciauit, iustificauerunt Deum, id est, Deū fidelem, & iustum prædicarunt, credentes Ioannem missum ab eo, sicut per Malachiam promiserat; ij autem erant, qui baptismum eius iam receperant, ab eoque baptizati erant: sicut enim Deus iustum, ac fidelē se exhibuit in Ioāne, eo quod fecit quod promiserat: ita qui acceptarunt Ioannem, vt à Deo missum, eo ipso Deum iustificarunt, id est, fidelem esse confessi sunt. Hoc autem illi auditores fecerunt, non solum credendo Ioannem à Deo missum, sed confirmando verbo ipso dicta Christi, quibus Ioannem commendabat. atq; hoc modo dicuntur nunc iustificasse Deum, qui iam ante iustificauerant, quando sua peccata confessi baptismum eius receperunt. Dicitur autem omnis populus, non quod omnes de populo crediderint. sed quod multi.

ANNOTATIO LII.

Nā verba hæc Christi fuerint an Euāgelistæ.

PRætermisit Lucas multa, quæ Matthæus c. 11. retulit: nam post verba narrata à Luca, adiūxit etiam Christus hæc: A diebus Ioannis Baptistę vsq; nunc regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud; omnes enim Prophetæ, & lex vsque ad Ioannem prophetauerunt; & si vultis recipere, ipse est Elias, qui venturus est; qui habet aures audiēdi, audiat. Hęc Matthæus scripsit cum his, quæ Lucas retulit. Post hæc vero interponit verba Lucas, quæ Matthæus prætermisit, nimirum: Omnis popul⁹ & publicani, cum hæc audirent, iustificarunt Deum, confirmando verba Christi, & confitendo Ioannē esse, qui vēturus erat, & qui promissus fuerat à Deo; sicque connectuntur hæ sententiæ. Est autem controuersia, an hæc, & sequens sententia, nempe (Pharisæi spreuerunt cōsilium Dei) sint verba Euangelistæ, quæ ex se ipso dicit, vt quid gestum sit narret, & quæ sequuntur, cū præcedentibus cōnectat; an sint verba ipsius Christi, Iudęis cū ceteris sententijs iam relatis, dicta. Euthymi⁹ existimat esse verba Christi, cui consentiunt nonnulli ex posterioribus: quidam alij verba esse Euangelistę existimant, quorum opinioni adhæsi. Ex Ambrosio autem in præsenti nihil certi colligi potest, insinuat tamen verba esse Euangelistę; nam ab his verbis initiū facit libri sui sexti; quod si Christi essent verba, non vtique diuisisset à reliquis, quibus erant connexa. Hanc opinionem duo maxime mihi persuadent. Vnum est, illud participium (Audiens.) quod si verbum esset Christi, referri debebat ad Ioannem, nimirum, omnis populus audiens Ioānem; at talis relatio non potest fieri, quia nihil Christus dixerat de Ioānis prædicatione, vt postea dicere potuisset: Omnis populus audiens Ioannem; debet ergo referri ad ea, quæ Christ⁹ de Ioanne dixerat, omnis nempe populus audiens, quę Christus locutus est de Ioāne, iustificauit Deum: sic constat sententiam hanc esse Euangelistæ. Alterum est illud, quod post hæc verba, & sequentia istis connexa, sequitur, nimirum (ait autem Dominus) quod non esset dictum, nisi præcedentia verba Euangelistę fuissent: si enim omnia essēt Christi, nō erat, cur illud (Dixit ergo) positum esset. Scio hoc (dixit ergo IESVS.) non legi ab Ambrosio, nec ab Euthymio, quosdam autem legere ante verba hæc, quæ explicamus: at nos cōmunem amplectimur lectionem, tam Græcam, quam Latinam. Propterea igitur existimo esse hanc, & sequentem sententiam verba Euangelistæ, vt in commentario expositum est.

ANNOTATIO. LIII.

Homo qua ratione Deum iustificare dicatur.

EXplicandum autem superest illud verbum iustificauerunt Deum.) Ambrosius in præsenti duos modos adfert, quibus iustificari dicitur Deus. vnus est, quando homo sua peccata confitetur; tunc enim dum homo se reum agnoscit, Deum iustū esse, ipsa sua confessione, fuiq; accusatione confirmat. Alter est, quando post confessionem veniam recipit; eo enim facto Deus iustus ostenditur, qui non cōtumacibus, sed humilibus, & sua peccata confitentib⁹ veniam præbet, eosq; iustificat: in ipsa igitur confessione, & venia Deus iustificatur, id est, iustus declarat'. Cum igitur populus, & publicani à Ioanne baptizati sua peccata confessi essent, ac veniam à Deo pœnitentes accepissent, ideo dicti sunt Deum iustificasse. Hæc expositio veram continet doctrinam: nam baptizati à Ioanne confitentes peccata sua, & veniam à Deo per pœnitentiam obtinētes, Deum ipsa cōfessione, & venia iustificarunt; non tamen hæc interpretatio accommodatur loco præsenti: nam tunc, quando hoc, quod nunc narratur, gestum est, nō baptizabatur populus, nec sua peccata confitebatur; erant enim iam prius baptizati Ioannis baptismo, quando confitentes peccata baptizati sunt. Aliter igitur nunc iustificasse Deum dicti sunt. Idem Ambrosius serm. 3. in psal. 118. vers. vlti. interpretatur hunc locum, dicitque Deum iustificare idem esse, ac eius mandata facere. quod etiam verum est, non tamen huc loco accommodatum, vbi agitur de eo, quod tunc audientes Christi sermonem fecerunt, quod peculiarius aliquid est, quam generaliter facere, quę præcipit.

Secundo loco Euthymius sic explicat, iustificarunt Deum, id est, gratias egerunt Deo, qui Ioāne miserat, prouidens ipsorū saluti. Hæc autē expositio

violenta est; non enim verbum iustificandi accommodatur significationi tali, vt idem sit, quod gratias agere, nec in ea significatione alibi legimus vsurpatum.

Mihi igitur aliter interpretandum videtur, nimirum, cum Christus multa de Ioanne prædicasset, cõstanterque asseruisset eum esse, quẽ Malachias ante Christum venturum prædixerat. & iterum, illũ esse Eliam, qui venturus erat, tunc populus, & publicani, qui ea audierunt, & iam erant à Ioanne baptizati, confirmantes verba Christi, & ipsi cõsentiẽtes, confessi sunt Ioannem vere missum esse à Deo, Deumque impleuisse, quod promiserat, & in illo completam esse prophetiam; sicque Deum iustificarunt, id est, Deum fidelem, & implentem verba, ac promissa sua in Ioanne prædicarunt. hanc eandem significationem secutus est Paul⁹ in allegando testimonio Dauid ex Psal. 50. (vt iustificeris in sermonibus tuis) nam ad Rom. 3. Est, inquit Deus verax, sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis, id est, fidelis agnoscaris, ac verax, qui imples, quod promisisti, etiam si Dauid propter peccatũ indignũ se exhibuerit, cui tu, quod ei promisisti, exhiberes, vt in commentarijs illius Epistolæ latius ostẽdim⁹: huius enim verbi multiplex est significatio, quod paulo inferius declarabimus. *Psal. 50.* *Roman. 3.*

Pharisæi autem, & legisperiti consilium Dei spreuerunt in semetipsos, non baptizati ab eo.

COMMENTARIA.

VErba sunt etiam Euangelistæ connexa precedentibus, eisque opposita. Duobus enim generibus hominum prioribus opponit alia duo, nempe plebem, ac publicanos; hi enim auditis Christi verbis, Deum iustificarunt, confitentes Ioannem à Deo missum, in eo que impletam fuisse Dei ipsius promissionem per Malachiam factam. At vero Pharisæi illi & Scribæ, seu legis Doctores, qui & pietatem magnam, ac scientiam profitebantur, nullatenus consenserunt Christi verbis, non credentes Ioannem à Deo missum, eumque esse, q venturus ante Christum promissus erat, nec hoc tantum fecerunt, sed etiam contra eum obmurmurarunt, ipsique detraxerunt, sicque consilium Dei contempserunt. Summa enim, ac diuina prouidentia, & consilio Deus Ioannem præmiserat, vt per eum omnes Christum agnoscerent, & in eum crederent; illi vero non recipientes Ioannem, eique detrahentes, ipsa sua incredulitate consilium Dei spreuerunt in semeptipsos, id est, in suam ipsorũ ruinam, & perniciem, sicut qui medicinãm oblatam, cum infirmus sit, non recipit, quin potius parui facit, & inutilem iudicat, scientiam medici suo damno spernere dicitur. Hi autem erant, qui nec à Ioanne prius baptizari voluerunt, & qui adhuc contumaces, & increduli, quando Christum de Ioanne talia prædicantem audierunt, in sua contumacia, ac nequitia permanserunt.

ANNOTATIO LIIII.

Pharisæorum, & Scribarũ incredulitas omnino damnãda.

NOtat Chrysostomus hom. 38. in Matt. priora verba Lucæ allegans, Pharisæos, ac legis peritos eos magis accusãdos significari, quo qui inferiores, & qui nec scientię, nec pietati dediti videbãtur, quales erant plebei, & plublicani, Deũ instificarũt, & Baptistam receperunt. At vero nõ solum in hoc se reos fecerunt, ac accusatione graui dignos; sed etiam in eo, quod postea viderunt illos plebeos pœnitentiam egisse, & Ioannem recepisse, & nunc etiã Deum iustificasse Christo cõsentientes; at illi adhuc in sua incredulitate, & cordis duritie perdurarunt. quod Dominus illismet obiecit Matth. 21. Venit, inquit, ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei: Publicani autem, & meretrices crediderunt ei. Vos autem vidẽtes, nec pœnitentiam habuistis postea, vt crederetis ei. Hæc Domin⁹. Vbi nota duo. Prius est, quod non crediderunt, cum tamen publicani crederent. Posterius, quod vidẽtes publicanos credidisse, non pœnituit illos suæ incredulitatis, nec adhuc credere voluerunt, quod quidem nunc dicitur; nam prius non credentes à principio spreuerũt consilium Dei, at nunc auditis verbis Christi, & viso populo iustificante Deum, in sua incredulitate insistentes multo magis spreuerunt cõsilium DEI, quod in eorum ruinam animæ, & corporis cessit. *Matt. 21.*

Duo superioris sẽtẽtiæ verba declarantur.

Duo verba in hac sententia declaratione indigẽt. Vnum est illud (consilium Dei: alterum illud (in semetipsos.) Quod ad prius spectat, Euthymius Baptismum Ioannis interpretatur Dei consilium, quatenus à Deo erat præceptum: idem Ambrosi⁹ sẽtit: at accommodatius videtur, si totum Ioannis mysterium dicamus Dei consilium; fuit enim magna Dei prouidentia præmisisse Ioãnem baptizantem, prædicantem, ac de Christo testimonium perhibẽtem, eumq; indicantẽ, vt sic Iudæi manu ducerentur ad Christum agnoscendum, & recipendum, cuius diuinitas in carne latebat, quiq; similis alijs hominibus videbatur. Idcirco, qui non audierunt Ioannẽ consilio Dei missum, dicuntur paruipendisse consilium Dei, vt in commentario declaratum est; accipitur enim consilium pro eo, quod ex consilio, ac prouidentia procedit, sicut fides pro eo, quod creditur, & voluntas pro eo, quod est voluntum. Similis est significatio Act. 20. vbi Paul⁹ inquit: Nõ subterfugi, quo minus annunciarem vobis omne cõsilium Dei, appellat consilium doctrinam Euangelicam. quatenus ex magno Dei consilio, & prouidẽtia gentibus manifestata est, cum ante esset occulta, quatenusque per verbum crucis De⁹ decreuerit saluos facere homines, suumq; filium miserit in carnem. Posterius verbum est illud (in semetipsos) Græce εἰς ἑαυτούς. Primo loco Euthymius putat positum loco ἐν ἑαυτοῖς, id est, in semetipsis, quasi intra se ipsos, seu apud semetipsos vnusquisque spreuerit consilium Dei. Secũdo loco quidam recentiores interpretantur, connectents cum illo (consilium,) quasi cõsilium hoc Dei in ipsorum salutem ordinatum esset, vnde spreuerunt, quod ipsis erat in salutem. Quidam alij tertio loco cõiungunt verbo spreuerunt) vt sit sensus, contemptus hic in eorum fuit malum, ac perniciem: non enim Dei consilio, sed sibi ipsis nocumentum intulerunt omnia hæc probabiliter *Actor. 20.*

biliter,dicuntur. Quidam alij postremo interpretantur,quantum in se ipsis fuit, quod ad temperandam significationem verbi (præuerunt)positũ est; hic tamẽ loquendi modus in ea significatione inusitat⁹ é. Nos tertię expositioni adhæsimus, quippe quæ accõmodatior visa est,quam etiam Beda retulit, simul cum secunda.

Ait autem Dominus.

COMMENTARIA.

VErba hæc ostendunt præmissam sententiam fuisse Euangelistæ, narrantis id,quod gestum est; ex quo occasionem accepit Christus dicendi, quæ sequuntur;cum enim videret præcipuos Iudæorum,qui speciem scientiæ, ac pietatis præ omnibus habebant,nempe Pharisæos, ac legis Doctores Ioannem non recepisse,nec ipsis Christi verbis de Ioanne loquentis credidisse,pronunciauit contra eos sequentes sententias.

Cui ergo similes dicam homines generationis huius? & cui similes sunt?

COMMENTARIA.

PArticula ergo cõsecutionem indicat;cum enim Christus vidisset Pharisæos illos,legisque Doctores, nec Ioanni, nec sibi fidem adhibuisse,idcirco hæc protulit, dicens: Cui similabo generationis huius homines,id est,huius sęculi,seu temporis homines? Vtitur interrogatione, vt significet ita eos esse omnium rerum ordini contrarios,vt vix reperiri valeat, cui similari, & comparari possint. Adiecit autem: aut cui similes sunt? vt excuset se, quod pueris, quibus nec scientia, nec grauitas inest,eos cõferat,quasi diceret,similes ergo dicam eos pueris, quia tales ipsi sunt.

ANNOTATIO LV.

Quid per generationem hoc loco intelligatur.

APud Matthęum 11. legitur: Cui similẽ æstimabo generationem istam? idem autem est sens⁹; homines enim illius tunc sæculi, seu ætatis, vocat generationẽ istam,seu homines generationis hui⁹· quo dicendi genere vsus est Christus Matth. 12. sic erit generationi huic pessimæ. Quidam recentiores nomine generationis non solos Iudæos, sed etiam Christum ipsum, ac Ioannem cõprehendunt, quasi omnes hi pueris comparentur; sed ea interpretatio improbabilis est:nam generatio hæc à Christo vehementer accusatur,& reprehenditur: accusatio autem, & reprehensio, nec Christo, nec Ioanni conuenit. vnde per generationẽ Iudæos incredulos,nimirum Pharisæos illos, & legisperitos intelligere debemus, quod in sequentibus magis declarabitur,

Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus ad inuicem, & dicentibus: Cantauimus uobis tibijs,& non saltastis: lamentauimus, & non ploraſtis.

COMMENTARIA.

SIgnificat hæc similitudo,nihil ad illorum salutem spectasse,quod non fuerit à Deo diligenter adhibitum,vt illud Isa. 5. vere nunc dici potuerit: Quid est, quod debui facere vineæ meæ,& non feci? at illos nulla ratione ad resipiscentiam potuisse flecti,sed in sua increIsaia 5. dulitate,ac malitia pertinaciter permansisse. Ad quæ duo declaranda vtitur similitudine sumpta à vulgari puerorum cantione, & omnibus nota; sic enim audientium fragilitati se accommodabat, ac eorum menti rem infigebat,similes dicens Iudæos illos pueris morosis,quibus nulla cãtilena placet,nec ad lęta, nec ad lugubria à sodalibus adduci possunt,sed dum tibiis cantatur, id est,læta ptoponunt,se lugubria velle significant; si vero lugubria, contra læta se malle indicãt,in sua contumacia persistentes. Cantilena hæc illius erat temporis. Forum autem locus est rerum venalium, qno propter amplitudinem solent pueri ludi causa conuenire.

ANNOTATIO LXVI.

Proximæ sententiæ sensus magis declaratur.

QVod ad verba spectat,loco illius (ad inuicem) apud Matthæum cap. 11.habetur (coæqualibus suis)quod etiam Græce legitur, nam apud Lucam dicitur ἀλλήλοις, id est, alij aliis dicunt, apud Matthęum vero ἑταίροις, id est, suis sodalibus, seu coætaneis. idem est in vtroque sensus. Illud autem (Foro) Græce est in singulari numero, in Matthæo vero in plurali, quod quidem nec sensum mutat. Quod vero ad intelligentiam attinet, Theophylact⁹ refert tale fuisse apud Iudæos ludi genus, vt in duas partes pueri multi diuiderentur,qui huius sæculi repentinam rerum mutationem deridentes,hi tristia, illi læta canerent, apud quos nec qui tristia canebant, gaudentibus congaudebant, nec læta concinentes conformabant se mœrentibus, vnde deinde se inuicem improperantes arguebant, At vero hæc interpretatio literæ non accommodatur: nam non hi dicebant: Cantauimus tibiis,illi autem: Lamentauimus vobis, sed vtrumque eisdem pueris tribuitur.Nec Theophylactus illud suum ludi genus moris esse illius tunc temporis probat, sed ex hac sententia id extraxisse videtur, quæ profecto longe sensum diuersum facit, quem in commẽtario explicuimus. Nec ex eo, quod dicitur (similes sunt pueris cantantibus) existimes Iudæos illos contumaces cõferri pueris cantantibus,cum potius similes fuerint illis, quibus decantatum est, nec vlla eis cantilena placuit; potius Christus, & Ioannes comparantur illis, qui canebant modo lęta, modo lugubria. sensus igitur hic est: Iudæis istis euenit quid simile,

quod in puerorum cantione videmus, vbi quidam inuitati varie siue ad læta, siue ad lugubria, nec ad vnum, nec ad alterum adduci possunt. Athanasius hom. in psal. 29. in illud. Conuertisti planctum meum in gaudium, Hilarius in Matth. can. 11. & Ambrosius, hanc similitudinem applicant etiam Iudæis antiquis, qui nec minis, nec promissionibus Prophetarum, nec prosperitate affecti, nec pœnis afflicti, correcti fuerunt. Hoc quidem verum est, sed Christus prouerbium, siue similitudinem hanc ex vna parte illis Pharisæis, & legisperitis, ex altera Ioannis ac suæ prædicationi conferebat, vt ipsemet Dominus sequenti sententia explicat. Sicque interpretantur Augustinus li. 2. Quæst. Euang. c. 11. & Hieronymus Matth. 11. Vide multa spiritualia documenta ex hac sententia apud Ambro. lib. de pœnitentia cap. 6. & serm. 80.

Venit autem Ioannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, & dicitis: Dæmonium habet.

COMMENTARIA.

APplicat similitudinis partem posteriorem; Ioannes enim modum viuendi difficilem & asperum seruauit, abstinentia vtens plusquam humana, non bibēs vinum, nec mā ducans panem, id est, cibis ac potibus cōmunibus se abstinens, vt sic homines ad pœnitentiam, ac ad peccatorum resipiscentiam prouocaret. Pharisei vero & legis periti modum hunc reprobarunt, & Ioannem tamquam virtute dæmonis illa facientem arguerunt, similes effecti pueris, qui sodalibus lamentantibus non plauxerunt: & lugubria canentibus nō condoluerunt, similem sententiam obiecit Christus eisdem Pharisęis, & Doctorib. Matt. 21. Venit, inquit, ad vos Ioannes in via iustitiæ, & non credidistis ei. viam iustitię appellat pœnitentiam, & vitę austeritatem, quam Ioannes & seruabat in se, & alijs prædicabat. Matt. 21.

ANNOTATIO. LVII.

Superiora gētētia magis explicatur.

AVgustinus lib. 2. quæst. Euang. cap. 11. notat Christum præpostero ordine respondisse, seu prouerbium applicuisse; Ioannes enim similis erat lamentantibus, Christus vero ipse canentibus tibia; non tamen reddit causam Augusti. huius mutationis. ea autem est, quia in prouerbio seruauit Christus ordinem ipsorum puerorum, qui eo modo cantilenam pronunciabant; in applicatione autem tenuit ordinem temporis: nam Ioannis prædicatio præcessit, posterior vero fuit Christi; erat enim ille præcursor. illud vero est in hac sententia notandum, nempe non reperiri in Euangelio locum, in quo referatur, Pharisęos, & legis peritos contra Ioannem obmurmurasse, quod dęmonium haberet sicut reperitur locus, vbi Christum ea blasphemia affecerunt Ioan. 8. Samaritanus es, & dæmonium habes. Ex hoc loco tamen habemus, iā hos Iudæos idipsum contra Ioannem fecisse, Notandum etiam est, Matthæum cap. 11. absolute sententiam posuisse: Venit, inquit, Ioannes neque māducans, nec bibens, quæ in eodem sensu accipienda est, non quod nihil manducaret, & biberet, sed quod communi cibo, & potu hominum non vteretur, tamquam eius esset abstinentia, vt fere nihil cibi & potus caperet.

Venit filius hominis manducans, & bibens, & dicitis; Ecce homo deuorator, & bibens vinum, amicus publicanorum, & peccatorum.

COMMENTARIA.

PRiorem partem similitudinis sibi Christus applicat, cuius uiuendi forma lenis, & suauis erat, nec eam uitæ austeritatem prædicabat; cibis enim communibus hominum vtebatur. At nec hoc placuit Iudęis illis, sed repulerunt eum, dicentes: Ecce homo uorax, qui amicus est publicanorum, & peccatorum; nempe cum eis manducans, & bibens. similes in hoc effecti sunt Iudæi pueris, qui sodalibus tibiis cantantibus non saltarunt, nec gaudentibus gaudere voluerunt, ac in creduli, & contumaces, nec Christo consenserunt, quibus nec illius durior viuendi regula, nec huius mollior vitæ norma probatæ sunt.

Et iustificata est sapientia ab omnibus filijs suis.

COMMENTARIA.

CVlpam omnem in ipsos Iudæos incredulos ac contumaces reijcit; ne quis enim diceret, non mirum si isti non crediderunt; non enim Deus vsus est conuenienti arte, & modo, quibus Iudæi hi in fidem erāt trahendi, vnde non est culpa eis imputanda. huic obiectioni obuians Christus, inquit: Omnes filij sapientiæ, id est, multitudo credentium suam fidem Dei sapientiam iustificat, omnemque reprehensionem, ac culpam ab ea auocat, ac in ipsos incredulos conuertit; si enim nemo credidisset, quodammodo dici posset, Deum non adhibuisse ex parte sua, quod necessarium erat, sicque nec eius iustitia appareret: at dum multi crediderunt Ioanni, & Christo, sapientia Dei iusta ostenditur, quippe quæ fecerit totum, quod in se erat, vt hi Pharisæi, & legis periti credere possent, si voluissent, sicut & alij multi

multi crediderunt,& resipuerunt ad Ioannis,& Christi prædicationem.

ANNOTATIO LVIII.

Patres diuersimode locum hunc exponunt.

QVod ad verba spectat, Hieronymus Matt. 11. vbi eadem sententia refertur, asserit in quibusdam exemplaribus sic scribi. Iustificata est sapientia ab operibus suis, sitque sensus valde accommodatus. At vero quia communis lectio est, iustificata est sapientia à filijs suis, ea sequenda est. Lucas autē addit (ab omnibus filijs suis). Varia est autem Doctorum huius sententiæ interpretatio.

Primo loco Hilarius can. 11. in Matth. Sapientiā Christū ipsum, qui sapientia est Patris. intelligit. & iustificatam sapientiam dicit in hoc, quod reiectis incredulis recepit credentes, & obedientes sibi; iuste enim illos repulit, quia nec Ioanni, nec Christo credere voluerunt: per filios autem interpretatur fideles, & credentes, de quibus dixerat; Regnū cælorū vim patitur, & violenti rapiunt illud; à quibus iustificata dicitur sapientia Dei, quia confessi fuht iustū esse opus Dei, quod illis reiectis hos receperit.

Secundo loco Hieronymus Matth. 11. explicat iustificatam sapiētiam in hoc, quod abscondit hęc, id est, diuina mysteria à sapientibus, & prudentib⁹, & reuelauit ea paruulis, iuste enim hoc fecit, cum illi Ioanni, & Christo noluerint credere. quæ expositio fere eadē est cum ea, quæ est Hilarij, nisi quod Hieronymus per filios sapientiæ interpretatur Apostolos, à quibus iustificatam sapientiam Dei dicit, quia ab eis comprobatus est Christus iuste fecisse in eo, quod absconderit mysteria illis, & reuelauerit paruulis.

Tertio loco Chrysostomus hom. 38. in Matth. sapientiam Dei exponit, & in hoc iustificatam dicit, quod fecerit, quod ex se est, vt illi crederent, vnde reprehendi, aut inculpari non poterit, quod defecerit in ministrandis medijs necessarijs, ad illorum in credulorum salutem, & fidem. Illud autem (à filijs suis) non interpretatur.

Quarto loco Euthymi⁹ duas adfert expositiones. vna est, iustificatam sapientiam à filijs suis esse, quia filij sapientiæ, id est, fideles, & qui diuina mysteria intelligunt; admirati sunt sapientiam Dei, qui diuersis vijs, nempe Ioanne, & Christo saluti, & vtilitati hominum consuluit. Altera est, vt iustificata dicatur sapientia Dei, quia à fidelibus, & intelligentibus habita est irreprehensibilis, vt pote qui fecit, quidquid debuit, & omni modo vsa est ad illorum salutem. atque hec posterior expositio videtur Chrysostomi.

Differunt hi Doctores in hoc, quod primi duo sapientiam Christum interpretantur, & iustificationem in hoc ponunt, quod hos repellerit, illos receperit, quia illi culpa sua noluerunt credere, ac acceptare viam, & modum salutis, ac fidei; isti vero acceptarunt. Duo autem posteriores Doctores sapientiam ipsam Dei intelligunt, quam iustificatam dicunt, quia nulla culpa in eam reijci potest, cum fecerit, quod suum erat, vt illi crederent, siue iustificatam, quia admirationi habita est à fidelibus. Varij etiam sunt Doctores in exponendo illo, (à filijs suis) quidam credentes, quidam Apostolos explicant. immo quidam recentiores ipsum Christum, & Ioannem intelligunt, qui dum, quod suum erat, erga illos Iudæos fecerunt, diuinam sapientiam iustificarunt, id est, declararunt, & ipso opere ostenderunt, iustam, & irreprehensibilem esse.

Auctoris sententia.

Mihi in hac parte visa est accommodatior expositio in commentario allata, vt per sapientiam non Christum ipsum, sed Dei sapientiam dicamus: quamuis enim Christus vt Deus sit sapientia ipsa Patris, tamen aliud est loqui de sapientia, vt est attributum commune toti Trinitati; Deum enim sapientem vocamus, tam Patrem, quam Filium, quam Spiritum Sanctum: aliud autem est loqui de sapientia personaliter, vt dicunt Theologi, quæ est ipse filius Dei: hoc igitur in loco de sapientia priori modo sermo est, cuius opus fuit disponere vias, & modos salutis humanæ operandæ. Dicimus autem iustificatam à filijs suis, non quod filij sapientiam ipsam confessi fuerint, aut probauerint iustam; nec quod eam admirati fuerint, sed quod iustitia eius in ipsis credentibus ostensa sit: dum enim multi crediderunt, apperitur culpa eorum, qui non crediderunt. non enim incredulitas inde prouenit, quod non fuerit ministrata illis via, & modus credendi, sic enim nemo credidisset, sed quod noluerunt culpa sua credere, sicque sapientia iusta, & irreprehensibilis ostenditur. ob id dicitur (ab omnibus) nam ex omnibus credentibus sumitur argumētum iustitiæ in diuina sapientia, & culpæ in non credentibus. Hæc enim phrasis vsitata est in Scriptura, vt vnus dicatur instificatus ab altero, non quod hic illum iustum confiteatur, sed quod eo, quod in illo fit, iustitia, aut minor culpa alterius appareat, Luc. 18. Descendit iustificatus ab illo. Ezechi. 16. Iustificasti sorores tuas in omnibus peccatis tuis. Dicti autem sunt filij sapientiæ. id est, sapientia Dei præditi; hoc est autem sapientia veram Dei fidem habere.

Luc. 18.

Ezechi. 16.

Aduerte demum, huius sermonis multa prætermissa esse à Luca, quæ Matthæus retulit, quę etiam nos non interpretamur, qui Lucam exponendum suscepimus.

Rogabat autem illum quidam de Phariſæis, vt manducaret cum illo.

COMMENTARIA.

ADmirandam cuiusdam mulieris peccatricis conuersionem describit Euangelista, vt eo exemplo uerificet, publicanos, & peccatores credidisse Christo, quem illi doctores, & Pharisæi spreuerunt, quo diuina sapientia iusta comprobatur. vt autem hanc explicet conuersionem, totius facti texit historiam. Quidam igitur ex Pharisæis precibus obtinuit à Christo, vt pranderet domi eius cum illo. Illud autem uerbum imperfecti temporis (rogabat) non qualescumque preces significat, sed instanter, & perseueranter rogabat. No euim facilem se exhibebat Christus inuitantibus, quibus se parum profuturum sciebat. Qñ autem salutem alicuius futuram nouerat, seipsum etiam hospitem offerebat; vti cum Zachæo publicano factum est.

ANNOTATIO LXI.

AN illo loco, & tempore, in quibus Dominꝰ sermonem præcedentẽ habuit, inuitatus sit incertum est. Lucas enim solus huius meminit historiæ, quod etiam Irenæus notauit lib. 3. cap. 14. vnde quis fuerat hic Pharisęus, ignoratur; probabile autem est illo tunc temporis, aut paulo post hoc hęc facta esse. Quod autem ad verba spectat, illud (rogabat) Græce ἠρώτα, dicitur: notat autem Euthymius, non esse accipiendum in ea significatione, quam etiã habet, nimirum (interrogabat) hæc enim significatio accommodari non potest contextui, sed significare idem, quod (vocabat seu inuitabat) quod quidem accommodate dici potest: tamen accõmodatior multo est significatio, quam communis lectio habet, nẽpe rogabat, non enim verbis simplicibus, sed deprecatorijs illum Pharisæum vsum esse credibile est.

Et ingressus domum Pharisæi, discubuit.

COMMENTARIA.

ANnuit Christus precibus Pharisæi, non propter eum, de quo nullus fructus sperabatur, sed vt occasio mulieri suæ conuersionis daretur, ac quanto studio Christus peccatorum saluti incumberet, ostenderetur. Ingreditur ergo domum rogantis Pharisæi, & discumbit cum illo ad manducandum, eoque facto illorum Pharisęorum iniquam, ac cõtumelioſam damnat accusationem, qua paulo ante dicebant: Ecce homo deuorator, amicus plublicanorum, & peccatorum. Si talem Christum ò Pharisęi dicitis, ecce vnus ex vestris deuorator etiam est, publicanus, & peccator. At vero impietas, & nequitia non sibi consonat, vtpote non veritati, sed mendacijs ac falsitatibus innixa.

NNOTATIO. LX.

EVthymius asserit Chistum non deuitasse hunc Pharisæum, ne daret occasionem dicendi, quod cum publicanis, & peccatoribus cibum caperet; Pharisæos autem fastidiret. At vero cum iam hoc illi dixissent, potius hoc fecit Christus, vt illos impietatis, & mendacij conuinceret, vt in commentario dictum est.

Et ecce mulier, quæ erat in Ciuitate peccatrix.

COMMENTARIA.

ILlis discumbentibus, ecce mulier peccatrix, id est, quæ impudice, ac inhoneste vixerat, quæ quidem mulier erat in illa ciuitate eadem in qua Pharisęus, qui Christum inuitauerat, ibique turpiter se gesserat, maleque apud conciues audiebat. Particula (ecce) attentionem excirat, ecce inquit, conuiuij tempore mulier pœnitentiæ lacrymas miscet, quia peccanti omne tempus est ad pœnitentiam aptum: ecce in domum Pharisęi; qui mundiciem, & sanctitatem profitebatur, peccatrix ingreditur, quia quem vere pœnitet, præsentiam iustorũ non refugit, apud quos peccata grauiora apparent; vt. n. inquit Greg. ho. 33. in Euang. Quia semetipsam grauiter erubescebat intus; nihil esse credidit, quod erubesceretur foris.

ANNOTATIO LXI.

Quæ fuerit ciuitas in qua hęc contigit historia.

QVod ad literam spectat, illud (Peccatrix) connecti debet, non cum verbo sic: Quæ erat peccatrix, sed cum nomine sic: Ecce mulier peccatrix, quę erat in ciuitate, Græce additur articulus, quæ erat in ciuitate illa, nempe in qua Christus inuitatus fuerat à Pharisæo, quæ autem sit ciuitas hæc, incertum est, videtur non improbabiliter esse ciuitas Naim, in qua ingrediens Dominꝰ suscitauerat filiũ viduæ propè portam ciuitatis, ad quam Ioannes refertur misisse Discipulos, & Christus locutus ad turbas: hæc. n. omnia à Luca consequenter narrãtur. ibi ergo inuitatus est à Pharisęo, nisi enim Euangelista hæc omnia eodem cõtextu narrasset, vtique expressisset, quę esset ciuitas, in qua tam mira gesta sunt; voluit ergo ad antecedentia se remittere. Quidam ex recentioribus existimat hanc ciuitatem esse Hierusalem, quæ emphatice dicebatur ciuitas, iuxta illud Luc. 22. Euntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo: hęc tamen sententia improbabilis est, vt enim ex contextu hoc cõstat, Christus erat in Galilęa: at Hierusalem est in Iudęa, nec apud Lucã citatum ponitur emphatice, sed ex circumstantijs ibi positis apparebat illam ciuitatem esse Hierusalem articulus autem Græcus hoc loco positus potius relatiuus est, referturque ad illam ciuitatem, de qua prius Euangelista locutus erat, nempe Naim.

Quomodo peccatrix fuerit mulier ista.

Quo autem modo mulier hęc peccatrix dicatur, in controuersia est. quidam recentiores eo more peccatricem vocatam existimant quo omnes, qui virtute aliqua insigni non pollẽt, peccatores appellamus. Quidam alij plus aliquid comprehẽdi hoc nomine affirmant, nempe eam fuisse noti exempli, non tam impudicitiæ, quam licentię, quæ honestæ feminę decori, & ꝓbro esse debet, tãetsi nulla accedit impudicitia. Vtramque tamen opinionẽ verba Euangelica repellunt: non enim ob ea solum Pharisęꝰ opponeret Christo tactum illius, dicẽs: Si sciret, q̃ mulier tãgit illũ, quia peccatrix est. quę verba non conueniũt, nisi feminę impudicę, & ꝓstitutę vitę, non. n. aliter eius tactus reprehensus esset; nec Euãgelista peccatricem appellasset, nisi re vera fuisset inhonestę cõuersationis, nõ solũ ob infamiã, sed ob opera impudica, & qdẽ frequentia, & iã ab aliquo tẽpore; nomẽ. n. peccatricis consuetudinẽ indicat. quã sentẽtiam Patres antiqui amplexi sunt, eam appellantes meretricẽ, hoc enim nomine vsi sunt Sacri Doctores, inter quos sunt Chrysostomus hom. 62. ad Populum Antiochenum, & hom. 25. in Acta, ac pp eã dictum esse à Domino censet illud: Meretrices, & Publicani præcedent vos in Regno Dei. eodem nomine vocauit Isidorus Pelusiota li. 1. Epist. 142. Hieronymus Matth. 26. & Augustinus serm. 58. de tempore, cui cõsonat Ecclesiæ hymnꝰ, Quę tot inquit

com-

commisit crimina, ab ipsa fauce tartari, redit ad vitę limina, post fluxæ carnis scădala fit ex lebete phiala, ex vase contumeliæ in vas translatæ gloriæ. Recentiores autem isti, dum se pietati indulgere putant, honori Mariæ consulentes, pietatē potius minuūt,

ANNOTATIO LXII.

Num vna eadem q; sit Maria cuius omnes Euāgelistæ meminere.

DIfficilior est quæstio, an hæc mulier sit eadem cū illa, cui⁹ meminit Matthæus c. 26. & cū illa, cuius meminit ēt Marcus c. 14. quę Iesum in domo Simonis leprosi vnguento illo vnxit, ob cui⁹ effusionē Discipuli indignati fuerunt; similiter cū illa, q̄ habet apud Ioannē c. 12. q̄ soror erat Lazari, q̄ etiam Dominū vnxit; illis. n. tribus locis Euangelistarum fit mētio vnctionis Christi à muliere factę.

Quidam Primo loco tres mulieres distinctas fuisse affirmant, tresque vnctiones diuersis temporib⁹ factas. Prima fuit multo ante Passionem, circa prędicationis Christi medium, aut paulo ante, cuius nunc meminit, Lucas, & dicitur peccatrix. Secunda soror Lazari, quando ante sex dies Paschæ in domo Simonis leprosi Domini etiam pedes vnxit, cuius meminit Ioannes cap. 12. Tertia fuit, quæ ante biduū Paschæ in eadē domo Semonis vnxit Domini caput, & huius meminere Matthæus ca. 26. & Marcus cap. 14. A diuersitate igitur temporum, & ab eo, quod duæ pedes, vna caput vnxerunt, eas distinctas esse isti dicunt. Hanc sententiam tenuere nonnulli ex antiquis Patribus, inter quos sunt Titus Bostrenus in hoc commentario Lucæ, & ante ipsum Origenes tract. 23. in Matth. cui opinioni adhæserunt Theophylactus, & Euthymius Matth. 26.

Secundo loco Chrysostomus hom. 81. in Matth. duas mulieres sic distinguit, vt vna, & eadē sit hęc, cuius meminit Lucas, & ea, quam retulerunt Matthæus, & Marcus, cuius nomen à tribus Euangelistis tacetur. Altera est Soror Marthæ, & Lazari, q̄ habetur apud Ioannem dicta Maria. An autem eadem sit vnctio hæc cum ea, quam Matthæ⁹, & Marcus narrarūt, non explicat Chrysostomus, indicat tamen eandem esse: nam dicit, (dum de ea, quam Matthæus scribit, loquitur,) illam turpis vitæ consciam non publice, sed in domo, ac priuatim, atque ad animæ incolumitatem acquirendam accessisse; Christū que meretricem suscepisse, dum mentem, ac animū eius considerauit. Chrysostomus ergo eandem mulierem, & vnctionem esse hanc existimauit cum ea, quam Matthæus, & Marcus retulerunt, affirmatque non solos pedes, sed etiam caput post illos vnxisse.

Tertio loco Hieronymus Matt. 26. duas quidem mulieres distinguit, totidemque vnctiones, sed multo aliter: vnicam enim existimat, quam Matthæus, & Marcus descripserunt; alteram quę nunc à Luca refertur, sic enim inquit: nemo eandem esse putet, quæ super caput effudit vnguentum, & quæ super pedes; illa enim & lacrymis lauat, & crine tergit, & manifeste meretrix appellatur; de hac autem nihil tale scriptum est, nec enim poterat statim capite Domini meretrix digna fieri. Hęc Hieronym⁹. de ea autem, cuius meminit Ioannes, quæ etiam pedes vnxit, sed non lauisse lacrymis, nec capillis terfisse legitur, nec meretrix appellatur, nihil dicit Hieronymus, vnde incertum est, an coniunxerit historiā Ioannis cum ea, quę est Matthæi, & Marci; an vero distinxerit sentias cum Origene; non enim loquitur, nisi de hac peccatrice, & de ea, quæ caput vnxit; quam vero narrat Ioannes, meretrix non erat, pedes autem vnxit, non autem caput. Vnde forsan eā ab alijs duab⁹ sensit esse diuersam cum Origene. Christi nempe gratiæ detrahentes; virtus enim medici minus laudatur, dum infirmi morbus minor censetur. Existimo igitur eam si non vulgo prostitutam, saltem impudicæ, & inhonestæ vitæ fuisse.

Quarto loco Ambrosius nihil de ea, cui⁹ Ioannes meminit, sororque Marthæ erat, loquēs, de ijs, quas Lucas, Matthęus, & Marcus scripsere, tractat, incertūque relinquit, an vna sit mulier, q̄ prius peccatrix pedes, & postea perfecta, atque emendata caput vnxerit, an diuersæ: certū enim existimat duas vnctiones factas fuisse, hāc priorē, posteriorē vero illā, cui⁹ mētionē Matthæ⁹, & Marcus fecerūt; an vero vna, an duæ mulieres fuerint, Ambrosi⁹ dubitat, de soro re aūt Marthę, q̄ Ioan. 12. legitur, nihil ille expressit.

Quinto loco Augustinus lib. 2. de cōsen. Euāg. c. 79. vnam, & eandem esse mulierem, cuius quatuor Euangelistæ meminerunt, existimat, ita tamē vt bis vnxerit Dominum; primo quidem nūc apud Lucā, quando conuersa est per pœnitentiā; secundo paulo ante Passionē Domini, quod Matthæus, Marc⁹, & Ioannes referunt. Hoc recipit Gregori⁹ hom. 33. in Euang, eandem enim putat hāc peccatricem, & eā, quæ soror erat Lazari, & quamuis nihil de ea dicat, quam Matthęus, & Marcus retulerunt, nō tamē ad dubitasse existimo eandē esse historiā, quam Ioānes Matthæus, & Marcus narrarūt, q. & August. sēsit.

Auctoris. sententia.

In hac difficultate nonnulla dicēda cēseo. Primo quidem hāc vnctionē, cuius Lucas meminit, distinctam esse ab vnctione, quā cæteri tres Euangelistæ referūt, adeo certū est, vt vix negari possit. Hoc quidē argumēto manifesto probatur: nā hęc facta fuit in Galilæa. ea vero, quæ à cæteris quibus narrat, in Bethania castello Marthæ, quæ erat in Iudæa prope Hierusalem: non igitur eadē esse potest, vt omittam tempus, multasque circumstantias, quibus discrimē inter has facile cōperitur: in hocque dicto fere omnes cōsentiunt. Vnde doctè Irenæus lib. 3. c. 14. inter multa, quæ solum Lucam inter cæteros Euāgelistas scripsisse refert, hoc vnum scribit, nēpe historiā mulieris peccatricis lauātis, & vngentis pedes Domini. Hinc patet, non esse eundem Simonem hūc, & illū qui dicitur leprosus, in cuius domo iterum vnct⁹ est Dominus in Bethania. Secundo vnā, & eādem esse vnctionē, quā Matthæus, Marcus, & Ioānes describunt, probabilius est, ac verius. Hoc dictū verū esse loci vnitas, nempe in Bethania, & apud Simonē leprosum, & Paschę vicinitas, multęque similes circūstantiæ ostēdunt; nec obstant ea, quæ, qui contrariā tenent sententiam, opponōt, nempe diuersitas temporum: nam vna ante biduū Paschæ, altera ante sex dies facta est: rursus apud Ioannē pedes, apud Matthæum, & Marcū caput Christi abluitur; rurs⁹ apud Ioannē Maria vocatur, apud reliquos duos sine nomine est. Ad hæc autē, & nonnulla alia respondim⁹ in commentarijs Ioannis c. 12. Annot. 2. Ex quibus constat duas tantū fuisse vnctiones, bisque Christū à muliere vnctum. Tertio probabilissimū est, & omnino tenendum, vnicam fuisse mulierē, & hāc, quæ dicitur peccatrix, ac Mariam sororē Marthę, & Lazari. quod non solum ob auctoritatē Augustini, & Gregorij, multorumque aliorū recipi debet, sed etiā qa tota Latina Ecclesia id cōfitetur, & vt vnā veneratur eam, quæ peccatrix nunc dicitur, & quæ soror fuit Lazari; canit enim ī hymno: Maria soror Lazri quæ tot commisit ctimina. & Huic sententię multa obijci posūt, & nōnulli recētiores, pluisquā par est,

audaces opponunt, tamẽ soluũtur facile, & Ecclesię sentẽtia firmioribus argumẽtis comprobatur, quod fecerunt alij perdocti, & pij recentiores, idcirco nõ immorandum amplius in hac re cẽsuimus. An autem hæc sit eadem cum ea, quam capite sequenti refert Lucas, quæque dicta est Maria Magdalene, à qua etiam Dominus septem dæmonia eiicisse scribitur, ibi accommodatius discutiemus.

Vt cognouit, quod Iesus accubuit in domo Pharisæi.

COMMENTARIA.

FAma Christi mulier iam ante commota, ac desiderio ad eum veniendi, vt peccatorũ suorum remissionem impetraret flagrans occasionem quærebat, quam nacta, simul atque nouit in domo Pharisæi illum accubuisse, accurrit, tempus, & locum accommodata iudicans, vt officium suum quod experiuerat, exhiberet. sentiebat peccatorum suorum aculeos, agnoscebat Dei gratiam in Christo; ideo nihil eam retradauit, quin ægra ad medicum conuolaret.

Attulit alabastrum vnguenti.

COMMENTARIA.

DEsiderabat Cfristo hoc officij genus exhibere, ideo conuiuij tempus obseruabat, quando huiusmodi vnctiones fieri solebant; vas ergo ex alabastrite lapide confectum, vnguento pretioso plenum attulit, vt Christum vngeret; iugentis huius mulieris erga Christum amoris indicium, & argumentum.

ANNOTATIO LXIII.

Alabastrum hoc quale fuerit.

ALabastrum vas erat ex alabastrite lapide cõfectum, conseruandis vnguentis aptũ, quo olim antiqui vtebantur, quem lapidem Onichem multi putant. Hæc ex Plinio lib. 36. cap. 8. habemus, qui cum in proximo capite meminisset Onichis, ita prosequitur: Hunc lapidem alabastritem vocant, quem cauant ad vasa vnguentaria, quoniam optime ea incorrupta seruare dicitur. Hæc ille. Appareret hinc, consuetudinis fuisse Iudęorũ in lautis cõuiuiis amicos singulares hoc velut recreationis genere excipere, & honorare. Huc respicere videtur illud Dauid psal. 22. Parasti in conspectu meo mensã aduersus eos, qui tribulant me: impinguasti in oleo caput meum. & illud quod scribitur 1. Reg. 12. vbi Samuel Iudæis prædixit fore, vt si Regem sibi constituerent, Rex eorum filias vnguentarias faceret. ex quo loco deduci videtur, munus hoc fuisse feminarum, quibus magis, quam viris ars hæc quasi delicatis manibus tractanda cõueniebat, eaque de causa hęc mulier accessit, vt Christum vngeret. *Psal. 22.* *1. Reg. 12.*

Et stans retro secus pedes eius.

COMMENTARIA.

QVI antiquo more ad mensam super thoros accumbebant, ita iacebant, vt caput uersus mensam, pedes versus exteriorem partem haberent, qua ministri ferentes fercula mensam obibant; idcirco mulier hæc Christi pedes unctura retro accessit: cum autem thorus altus esset, stetisse dicitur, ut sic osculari pedes, lacrymis rigare, ac capillis tergere posset. Merito peccatorũ veniam petitura, præ humilitate, & confusione ad pedes accessit, vt supplicãtis affectũ exprimeret, ad quos utiq; procubuisset, nisi thori altitudo phibuisset.

Et lacrymis cepit rigare pedes eius.

COMMENTARIA.

REcte, ac prudenter peccatrix à lacrymis sumit exordium; multum enim ad flectendũ Deum fletus efficax est. nouerat Dauidem lacrymis adulterij, & homicidij culpã deleuisse, sperabat etiam illa suæ impudicitiæ ueniam lacrymis impetraturam à Christo, quẽ Deum esse credebat.

ANNOTATIO LXIIII.

Plura admiratione digna in huius peccatricis cõuersione occurrunt.

NOtãda, & admiranda sunt multa in hac mulie re. Primo quidem lacrymarum copia, quę ad lauandos Domini pedes abundauit, & aquæ defectum, quam Pharisæ⁹ ministrare debuit, suppleuit; nam idcirco mulier hęc pedes lacrymis lauit, quia nouit ab inuitante non esse ablutos; diuino enim consilio factum est, ne Pharisæus aquis pedes abluerit Christi, vt lacrymis mulieris huius locus relinqueretur. Secundo, deuotio, & religio eiusdem mulieris; vt enim notauit Chrysostomus hom. 8. in Matt. legimus multos ad Christum sanitatis corporum obtinendæ causa concurrisse; neminem tamen ex illis scimus ad veniam peccatorum consequendam, & impetrandam veniisse, cum multi peccatores extiterint, præter mulierem hanc. Tertiò, fides eius, quæ Christum esse eum credidit, & qui remittere peccata posset: à qua fide longe illi Pharisæi aberant, qui murmurantes intra se dicebant: Quis est hic, qui ẽt peccata dimittit? erat enim hoc solius Dei. Quarto sapiẽtia; nullam enim exteriorẽ vocem emisit, nec quid vellet, aut peteret, verbo expressit, sciebat cordis vehemens desideriũ magnas voces esse apud Deum, nouerat lacrymas efficacia esse argumenta impetrandi, audierat Moysem à stre pitu verborum abstinuisse, & tamẽ silentẽ aure diuinæ pietatis auditum fuisse, cum ei dicitur: Quid clamas ad me? Audierat Annam ad templum pergẽtẽ ore quidem tacuisse, & tamen desiderij sui voces

emisisse

emisisse, lacrymisq; frequentibus, quod optauerat impetrasse. Vnde scripsit Gregorius lib.22.mor.c. 13. Vera, inquit, postulatio, non in oris est vocibus, sed in cogitationibus cordis. Valentiores namque voces apud secretissimas aures Dei, non faciunt verba nostra, sed desideria. Aeternam etenim vitam si ore petimus, nec tamē corde desideramus, clamātes tacemus, si vero desideramus ex corde, etiam cum ore conticescimus, tacentes clamamus. Hæc ille. De lacrymis autem Ambrosius serm.18.in Psal. 118.sic inquit: Lacrymis crimen abluitur, vt est illud Psal.6. Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem, quoniā exaudiuit Dominus vocē fletus mei. Hæc ille. Et lib.2. de pœnitentia cap.8.de huius mulieris lacrymis loquens, inquit: Peccatum mulier illa in Euangelio, fetoremq; sui erroris absterfit sic culpam diluit.dum Iesu pedes lacrymis lanit. Hæc ille.

Psal.6.

Quanta sit lacrimarū virtus.

De lacrymarum autem virtute multa Chrysostomus scripsit in sermone de pœnitentia, qui habetur 5.tomo. vbi sic inquit inter alia. Magnus profectus est lacrymarum, vt plorando seruus propitiet dominum, filius lacrymis mitiget patrem, & asperam matrē filius paruulus mulceat; ita ergo & peccator profusis fletibus remouit irā Dei, reformatus in ipso. Cupit videre Timothēū Paulus propter fletum 2.Timoth.1. Cupio, inquit, te videre memor lacrymarum tuarum. & Dauid dicit: Venite adoremus, & ploremus coram Domino, qui fecit nos. Et iterum: Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die, ac nocte: & potum meum cum fletu miscebā: & stratum meum per singulas noctes cū lacrymis rigabā. Et iterum: Deus vitam meam anūnciaui tibi, posui sti lacrymas in conspectu tuo, tamquā si diceret: Suscipe Domine lacrymas meas, quoniā lacrymæ sunt, quæ pœnitentiam armant, & indulgentiam prouocant; lacrymæ sunt quæ cælum pulsantes crimina delent, & conscientiam degrauant, sonāt ore pœnitentiæ verba, & mouent in pectore pietatis, veniam; impletur caput aqua, tumescunt oculi, rigantur genæ, decurrunt riuuli, & Deus indulgentiæ mentem exhilarat. lacrymæ sunt, quæ reconciliant Deo, à peccatis redimunt animam, & sanant lāguores eius. Sordentem animæ vestem lacrymæ lauāt, & dant illi remissionis candorem. Hæc Chrysostomus. Quinto demum, magnitudo penitentiæ, & cōtritionis cordis eius, quæ in lacrymas effusa etiā aliorum corda ad pœnitentiam possent reuocare, de qua Gregorius ille Magnus hom.33.in Euang. sic scribit: Cogitanti mihi de Mariæ Magdalenæ pœnitentia, flere magis libet, quam aliquid dicere; cuius enim vel saxeum pectus illę huius peccatricis lacrymę ad exemplum pœnitentię non amolliant? cōsiderauit namque quid fecit, noluit moderari, quid faceret; super conuiuantes ingressa est, non iussa venit, inter epulas lacrymas obtulit. Discite, quo dolore ardet, quę flere inter epulas non erubescit. Hęc ille. Non minus Chrysostomus hanc pœnitentiam magnificans ait hom.6.in Matt. Sic illa meretrix virgines quoq; ipsas castitate superauit, cum hoc igne correpta fuisset. Quia eum perfecte incaluerat pœnitētia, percita est furore, ceu Bacchico, in posterum amore erga Christum. Si quidē cōtinuo, & crines resoluit, & sanctos pedes vberius diluēs lacrymis, ac proprijs extergens capillis vnguentum exhausit. Et hęc quidam extrinsecus cuncta flebāt, ea vero, quę in secreto mentis agitabat, multo his feruentiora erant. quę tantummodo Deus ipse cernebat. Hęc ille.

Et capillis capitis sui tergebat.

COMMENTARIA.

NON dubium, quin habuerit mulier hæc linteum, quo pedes Christi tergeret, sed eo non est vsa, vt significaret, se pedes Christi abluere, non tam quod hi ablutione indigerent, quam quod illa eo facto declararet, quanti Christum faciebat, quantumque eam vitę præteritę pœnitebat, quando concinnatis capillis ambulabat. Illud (capitis) adiectum est, cum satis esset dicere (capillis suis) tum vt oratio emphasim habetet, tum vt Euangelista pedibus caput opponeret.

Et osculabatur pedes eius.

COMMENTARIA.

HVmilitatis, ac singularis erga Christum amoris argumentum est, quo etiam significabat se pacem, ac reconciliationem cum eo quem peccando offenderat vehementer optare, ac petere; osculū enim pacis symbolū est, vtque eorum, quæ male olim amasijs dederat osculorum iam pœnitere indicaret.

Et vnguento vngebat.

COMMENTARIA.

LOtos, ac extersos pedes, post oscula vnguēto perfundit, & quidem pretioso, vt res ipsa indicat, & Titus Bostrenus affirmat, non autem caput vnxit, vt moris erat; quod quę postea fecit in domo Simonis leprosi, quia vt inquit Ambrosius. Peccatrix non capiti, sed pedibus accessit vngendis; hoc enim maioris est humilitatis; siue vt eum plusquam humano more honoraret, qui plusquam homo erat, vt inquit Chrisostomus hom.81.in Matt. & Euthymius apud Lucam: siue, vt vnguenta. quę prius delitiarum suarum erant instrumenta, ad Domini pedes, quasi conculcanda effunderet, aut forsan ne Pharisæorū iniuriæ taxare uideretur, qui caput Christi pro consuetudine ungere negligisset.

ANNO-

ANNOTATIO LXV.

Quid hæ mulieris actiones spiritualiter significent.

GRegorius ho. 33. in Euang. horum omnium significationem interpretatur optime, sic scribēs: Liquet fratres, quod illicitis actibus prius mulier intenta sibi vnguētum pro odore suæ carnis adhibuit. Quod ergo turpiter exhibuerat, hoc iā Deo laudabiliter offerebat. Oculis terrena concupierat; sed hoc iam per pœnitentiam conterens flebat: capillos ad compositionem vultus exhibuerat; sed iā capillis lacrymas tergebat: ore superba dixerat; sed pedes Domini osculans hoc in Redemptoris sui vestigia figebat. Quot ergo in se habuit oblectamenta, tot in se inuenit holocausta. Conuertit ad virtutum numerum, numerum criminum, vt totum seruiret Deo in pœnitentia, quidquid ex se Deum cōtempserat in culpa. Hæc ille. Euthymius similia fere considerans inquit: Ab his vnde prius ipsa suam venabatur perditionem, ab eisdem nunc venata est salutem. Lacrymis enim amatorijs, & capillis curiosius concinnatis, ac vnguento lasciuos iuuenes dementabat: quæ vero primum fuerunt instrumenta peccati, ea nunc fecit instrumenta virtutis. Multa in his spiritualia cōsiderauit Ambrosius in præsenti, ibi licet vnicuiq; legere.

Videns autem Pharisæus, qui inuitauerat eum, ait intra se dicens: Hic si esset Propheta, sciret quæ, & qualis est mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix est.

COMMENTARIA.

CHristi clementia, qua à muliere illa se tangi passus est, Pharisæus offenditur, & scandalizatur, idque ignorantiæ potius, quam malitiæ adscribit, temere intra se iudicans Christum ignorare mulieris illius conditionem; existimabat enim Christum, si eam nouisset, se ab illa tangi non permissurum; ex eaque ignorantia suo iudicio reputata colligit, Christum non esse Prophetam. Quantum autem in hoc errauit, sequens annotatio declarat. Dicitur autem Pharisæus qui inuitauerat, quia alij Pharisæi etiam aderant; ille aūt fuit, qui hoc protulit iudicium. forsan etiam id adiectum est, vt significaret Euangelista, illum motū esse quadā indignatione, quasi ægre tulisset se ab illa muliere tacite accusatū, quod officio suo defuerit, nō laudādo, nec vngendo Christū, cū inuitantis hæc essent officia. Illud (quæ) ad personā, illud (qualis) ad qualitatē referī, illud (qa) causam reddit cuiusdā, qđ subintelligitur, nempe si sciret, Prophetaque esset, non sineret se tangi ab illa, quia peccatrix est.

ANNOTATIO LXVI.

Pharisæus multis modis errat dum Christum & peccatricem temere iudicauit.

PHarisæus hic in multis delinquit. Primo quidē iudicauit temere Christum nescisse, quæ, & qualis esset mulier illa: nam argumentum hoc: Hic permittit se tangi ab illa muliere, ergo nescit eam, infirmissimum est; cum alijs de causis id permittere potuerit, etiam si eam nouerit. Quare recte Augustinus lib. 50. homiliarum hom. 23. Vnde, inquit, ô Pharisæe scis Christum non nouisse illam mulierem? Quasi diceret, non habuisti aliquid, ex quo id recte deducere potuisti.

Secundo dato, quod Christus nescisset illam mulierem, adhuc temere Pharisæus iudicauit eum nō esse Prophetā: nā ex Scriptura sacra potuit Pharisæus nosse Prophetas nō oīa sciuisse, cū Gen. 27. Isaac ille Patriarcha, q multa nouit futura, filiū suū Iacob non nouerit etiā tangēdo, quē putauit Esau. dicat nūc Pharisæus de Patriarcha illo si esset Propheta, sciret quis esset, quem tetigit, quia Iacob erat. Similiter Gen. 37. Iacob, qui admirāda prædixit de filijs suis, deceptus credidit Ioseph occisum, quem tamen illius fratres superstitem vendiderant. & 4. Reg. 4. Ille insignis Elisæus, in quo duplex Spiritus Eliæ erat, vidēs Sunamitidem plorantem, filium illius mortuum esse non nouit, donec ab ipsamet intellexit: Dominus, inquit, cęlauit à me. Sūt innumera exempla Scripturæ de hac re; temere ergo Pharisæus Scripturarum peritus deducebat Christum non esse Prophetam, quia ignorasse putabat mulierem illam esse peccatricem.

Tertio temere etiam iudicauit mulierem esse adhuc peccatricem, quam videbat Christi pedes profusis lacrymis lauantem, & proprijs capillis tergentem, osculantem, ac vngentem, hæc non erant officia peccatricis, nec in peccato perseuerantis, sed valde pœnitentis, & vitam in melius commutantis. deducere potius debuerat: Hæc mulier resipuit, & à vijs malis suis antiquis recessit, quę talia facit, qualia ab amatoribus sæculi fieri non sunt solita.

Quarto, suomet iudicio seipsum reum facit: nā si talem existimabat esse mulierem illam, cur in domum suam intrare passus est, cur diu immorari permisit, cur Christum non fecit certiorem, ne ab immunda tangi se permitteret? Hæc profecto efficere debuit, qui talem de illa, & de Christo opinionem habuit; nam, & illam immundam, & hunc ignorantem reputauit.

Quinto, ex suo sensu, ac ingenio Christū metiebatur, quodque ipse superbe egisset, si illa ei accessisset, vtique Christum debere facere censuit, vnde Augustinus lib. 50. homi. hom. 23. Ad illius, inquit, ergo Pharisæi pedes, si talis mulier accessisset, dictu rus erat. quod Esaias de talibus dixit cap. 52. Recede à me noli me tangere, quia mundus sum. Hæc ille.

Sexto propriam ignorantiam, & cæcitatem mentis non contēplās Chrtsto ipsi, qui omnia nouerat, eam tribuit: nam quod Ioannes de Christo non semel testificatus fuerat: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi, nec credidit, nec mente retinuit: ægram ad Medicum salutis accurrisse non animaduerterit, clemētiā recipientis non est contēplatus, quam ipse temere, & de Christo, & de muliere iudicasset, non intellexit.

Septimo errauit in legis intelligētia; nam immūditiem legis, quæ cōtrahebatur ex tactu alicuius immundi, extendebat ad animæ immunditiem, quasi nō liceret tāgere peccatores, ac fornicarios, seu adulteros, quod nulla ratione lex prohibuit, quis enim

id

id poterat seruare, cum nemo immundos tales cognoscere valeret? immo Pharisæi ipsi sanctitatē super omnes superbe profitentes, peccatores tāgebāt; quomodo enim adulteram ad Christū adducere potuerunt, nisi tangendo?

Demum notanda est in Pharisęo animi durities, ex superbia nimia proueniens, quæ tanto mulieris huius spectaculo adduci nō potuit, vt pro suis erratis, vel vnam lacrymam effunderet, saltē in animo suo; cum vel ex illius lectione sanctus ille Gregorius hom. 33. dixerit: Cogitanti mihi de Mariæ Magdalenæ pœnitentia flere magis libet, quam aliquid dicere. Cuius enim vel saxeum pectus illæ huius peccatricis lacrymę ad exemplum pœnitentiæ non emolliant? Hæc ille. Quid si vidisset eam, feciſſet? sed ò Gregori, ecce Pharisæus vidit, nec eius cor emollitum est. plus ergo, quam saxeum erat; tantam enim fuisse superbiam illius opinor, vt nulla se pœnitentia indigere putaret. Ex his constat, quam multa hic Pharisæus simul peccauerit.

Christi clemētia ac benignitas. Ex aduerso admiranda est Christi clementia, ac benignitas, qua non solum ab ea, quæ peccatrix reputabatur, ac fuerat, tam patienter se tangi passus est, sustinuitque propter illam ignorans reputari: sed etiam eam ad se diuinitatis suæ occulta virtute attraxit; non enim illa aliter venire poterat. Ioan. 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Quod quidem & Gregorius homil. 33. in Euang. notauit dicens: Quid miramur fratres? Mariam venientem, an Dominum suscipientem? Suscipientem dicam ac trahentem? sed melius dicam trahentem & suscipientem; quia nimirum ipse per misericordiam traxit intus, qui per mansuetudinē suscepit foris. Hæc ille. sunt etiam verba Cypriani notanda libro de ablutione pedum, vbi loquens cum Christo, sic inquit: Hoc in muliere peccatrice aliquando passus es, nec dedignatus es in mensa solemni multis conuescētibus infamis personæ suscipere famulatum, cuius deuotio vsa est ibi capillis pro linteo, oculis pro catino, lacrymis pro Baptismo; tetigit, lauit, & vnxit vnguento. Mactata intrinsecus anima proprium in sancta sanguinē intulit; singula suum præbuere ministerium, cor contritum erupit in lacrymas, fides lauit, charitas vnxit: Hæc multa in conspectu tuo cōgerens holocausta, de fonte cordis fletus hausit, quos protulit; de pœnitentiæ pixide vnguenta, quæ obtulit, caputque pro suppedaneo strauit, crinibus circūfusis pedes sacros innoluit, & terſit. Nihil sibi de se retinens totam se sibi deuouit: & tu affectum potius, quam factum attendens vngebas vngentē abluebas lauātem, tergebas intrinsecus pœnitētem. Superbo oculo Simon leprōsus hanc clemētiæ tuæ diligentiam non poterat intueri. Hæc Cyprianus.

ANNOTATIO. LXVII.

Quare Iudas & reliqui discipuli nō sunt propter hāc vnctionem indignati sicut ob aliā ab Euangelistis refertur fuisse indignatos.

POterit quispiā interrogare, cur nō murmurauit Iudas tunc, nec indignati sunt Discipuli, sicut fecerunt in posteriori vnctione, vt Ioannes, cæteri que duo Euangelistæ referunt: adfuisse autē Discipulos nunc, testatur Cyprianus lib. ad Nouatianū hæreticum de lapsis, Euthymius hoc in loco respondet Iudam eo tempore nondum auaritię morbo captum fuisse, nec Discipulos sermonem Christi de pauperum cura admodum penetrasse, nec infixum habuisse. Non est improbabilis responsio, eo maxime, quod Iudas à principio suæ vocationis, & electionis bonus fuit, & bene se gessit erga Christi disciplinam, vt ostendimus in commentarijs in Ioannem cap. 6. annot. 36. ex Cyrillo lib. 4. in Ioannem cap. 30. Hieronymus lib. 3. cōtra Pelagian. Tertullianus autē lib. de anima affirmat bonum fuisse Iudam non solum electionis suæ tempore, sed etiam perseuerasse in bonitate vsque ad loculorū officiū. Potest etiam huic Euthymij responsioni altera adiūgi, nempe nō fuisse vnguentum hoc ita pretiosum, ac illud, quod non super solos pedes, sed etiam super caput effusum fuit, propterea que Euangelistas dixisse illam attulisse alabastrū nardi pistici pretiosi; licet enim hoc pretiosum fuerit, vt supra diximus ex Tito Bostreno, erat tamen cōmune, quo in conuiuijs vti solitum erat. quod si perfectius fuit, non æque tamen vt posterius, quod rarum, & insolitum erat. Addi etiam potest, non solum vnguentum posterius fuisse pretiosius, & inconsuetum, quippe quo caput Christi erat vngendum, sed totum effusum esse, etiā vase fracto, vt habetur Mar. 14. nunc autem nec vas dicitur fractum, nec totum effusum vnguentum, sed tantum vnxisse pedes, idcirco non accepta occasio conquerendi, nec à Discipulis, nec ab vllo circumstantium, qui conuiuio aderant. Demum responderi etiam potest Christū suā interrogatione, ac responsione ad Pharisaū facta nō dedisse locum murmurationi; ita enim celeriter Christus pro muliere respondit, vt cogitationi Pharisęi occurrerit, priusquam vllum proferret verbum. cui responsioni omnes intenti de vnguēto parum curarūt, eo maxime quod Christus suæ diuinitatis radium quendam emisit remittendo peccata, propter quem illi, qui aderant, admirati dixerunt, quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

Et respondens Iesus dixit ad illum.

COMMENTARIA.

NON ad verba Pharisæi, cum is nihil locutus fuerit; intra se enim illa, quæ relata sunt, dicebat; sed ad cogitationes; quas in animo illius prospexit, Christus respondisse dicitur; qua re & se plusquam Prophetam immo & Prophetarum Dominum esse ostendit, & falsi, ac temerarij iudicij Pharisæum damnauit; qui enim arcana cordis eius detegebat; nouerat vtique, quæ, & qualis esset mulier illa, à qua tangebatur, eoq; demonstrat se eam diuino consilio, non ignorantem admisisse.

Simon habeo tibi aliquid dicere: at ille ait: Magister dic.

COMMENTARIA

MIrabilis hæc Christi in reprehēdendo prudētia suauitati cōiuncta facit, vt Pharisæus sese suo iudicio condemnet, & ut dicit Greg. hom. 33. in Euang. Dum sua sententia

Pharisęus

Pharisæus conuincitur, quasi phereneticus funem portat, quo ligetur, ideo ergo consensum illius ad dicendum Christus requirit: quod autem nomine proprio eum appellat, familiaritatis, & amoris cuiusdam est argumentum.

Duo debitores erant cuidam fœneratori; Vnus debebat denarios quingentos, & alius quinquaginta. Non habentibus illis, vnde redderent, donauit vtrisque.

COMMENTARIA.

PArabolæ plurimum habent efficaciæ ad conuincendum, trahitur enim homo ad consentiendum non solum euidentia exempli, sed etiam priusquam ille intelligat, quo virtus parabolæ tendat: duorum igitur debitorum similitudine, Pharisæum inciuilitatis arguit, & mulierem à falsa imputatione tuetur, ac eam illi præponendam esse demonstrat, vt in explicatione ipsa manifestabitur.

ANNOTATIO. LXVIII.

AMbrosius lib. de Tobia cap. 22. per hos debitores, populos gentium, ac Iudæorum intelligit, qui plura debebat, natio erat gentium, quæ idolatrijs, ac peccatis innumerabilib⁹ ac garuissimis tenebatur, à quibus gratia Christi liberata est. plus autem dilexit: nam ab illis erepta, & ad Ecclesiam vocata mira obsequētia prestitit Saluatori. Populus autem Iudaicus minus peccatis obligabatur, quippe qui fidem, ac religionem veri Dei seruabat; à suis autem liberatus delictis, & ad Ecclesiam vocatus, minus prestitit, quia pauci ex eis crediderunt. Gregorius hom. 33. in Euang. etiam ad vtrumque populum refert similitudinem. Hæc autem existimo dicta esse ab his Patribus spiritualiter, nam ad litterā Christus nihil de vtroque populo loquebatur, sed de muliere illa, ac Pharisæo, quos per patabolam significare voluit, ostendens mulierem maiora gratitudinis, & dilectionis opera, & argumenta prestitisse, quam Pharisæum, quia maiorem illa quam hic acceperat remissionem peccatorum.

Quis ergo plus diligit?

COMMENTARIA.

EXposita parabola, interrogat Pharisæum, vt ex responsione conuincatur. sensus est, uter horum magis diligit fœneratorem? utrumque diligere dubium non est, cum uterque sit beneficio affectus; sed uter magis diligere uideretur, inrerrogat. Particula (ergo) que consecutionem significat, magis illustrat sensum, quasi diceret: ex accepto beneficio, ac debiti donatione sequitur utrumque horum diligere fœneratorem, sed uter horum magis diligere iudicandus erit?

ANNOTATIO. LXIX.

Diuersimode patres legūt hūc locū.

GRæce legitur futuro (diliget) vulgatus vero in præsenti (diligit) quam lectionem sequuntus Cyprianus lib. ad Nouatianum hereticum, etiā Ambrosius, & est communis. Sensus in vtraque idem est, nempe vter diligit magis fœneratorem, aut vter diliget, nempe condonatione facta, feneratorem? Augustinus vero lib. 50. homi. hom. 33. legit in præterito (dilexit) eaque lectio singularis est, & sensum mutat; nam dupliciter possumus de dilectione hac loqui. Vno modo antecedenter quidem in hunc sensum, ei, qui plus diligebat, plus donatum est, quasi magis diligenti: consequenter autem sic: Cui plus donatum est, plus diligit, quasi maiori affectus beneficio. duplex ergo est interrogationis, ac responsionis sensus, scilicet, vter horum plus diligebat fœneratorem, priusquam condonatio facta esset? aut vter ea facta magis diliget siue diligere existimandus est? Augustinus priori adhæret sensui, quasi qui plus debebat, magis diligeret eum, à quo sperabat maioris debiti condonationem. Quā interpretationem clarioribus verbis amplexus est Euthymius: Tu, inquit, tamquam is qui paucis es obnoxius supplicijs, parum me dilexisti: hæc vero vt quæ multis erat obnoxia, vehemēter me dilexit, vt multū sibi remitteretur. Hæc ille. At huiusmodi iuterpretatio difficile accommodari potest. Primo quidem quantum ad parabolam, debitores illi non sperabant sibi condonanda debita ob dilectionem erga fœneratorem, vnde vnus minus alter plus nō diligebāt illum, quasi remissorem suorum debitorum. Secundo, quantum ad iudicium Pharisæi à Christo laudatū; nō enim ex maioris debiti remissione poterat iudicare maiorem antecedentem dilectionem, cum id fieri potuit, non quia plus diligebat, sed quia plus debebat; cui vero minus remissū est, id eo factum est, quia minus debebat. Si enim dictum esset, vni remissum est totum, alteri non, sed pars debiti, tunc solum haberet iudicium Simonis de dilectione antecedenti: at cum vtrique totum remissum sit, non recte iudicabant per hoc de dilectione antecedenti, sed de consequenti: nam is, cui remissum est maius, maioris dilectionis debitor remanet, cui vero minus, etiam si totum, minoris. Tertio, quia verbum præsentis aut futuri indicat cun sequentem dilectionem. Scio iuxta phrasim Hebræam furnrum pro præterito siue perfecto accipi, cuius rei sunt multa exempla. Gen. 1. Ascendebat fons de terra, in Hebræo futurū est. Psal. 122. Propter proximns meos loquebar pacē de te. 1. Reg. 1. Sicq; faciebat per singulos annos. suntque multa alia huiusmodi testimonia: tamen in hoc loco, non est cur ad eam phrasim recurramus, vt ex duobus argumentis primis constat; quod etiam paulo inferius Patrum testimonijs confirmabitur.

Respondens

Respondens Simon dixit: Aestimo quia is cui plus donauit.

COMMENTARIA.

SEnsus, quantum licet ex hac donatione, & beneficio coniecturam facere, profecto is mihi videtur plus diligere fœneratorem, cui plus est condonatum; maiori enim ab illo est affectus beneficio. Recte iudicauit Pharisæus, qui male cogitauerat Christum potius ignorasse peccata mulieris, quam donasse, vt inquit Ambrosius lib. de Tobia cap. 22. Particula autem (quia) declaratiua est.

At ille dixit ei: recte iudicasti.

COMMENTARIA.

LAudatur sententia Pharisæi, vt excusatio omnis ei adimatur; non enim facile recedimus ab eo, quod proprio iudicio ante iudicauimus, quando aliorum etiam iudicio, ac laude confirmatum est. Hac etiam laude temperat Christus reprehensionem sequentem, qua Pharisæum quod inofficiose se gesserit, arguere parabat. suauior namque ac gratiosior efficitur correctio, quæ à beneuolo animo proficisci dignoscitur.

Et conuersus ad mulierem dixit Simoni.

COMMENTARIA.

CHristus applicaturus parabolam, & mulierem valde commendaturus, ad eam, quæ retro ad pedes erat, conuertitur, & quam susceperat ad tactum, dignatus aspicere, quã que intus ad se traxerat diuina virtute, ad illam corporaliter conuertitur. mansuetudinis, & misericordiæ exhibendæ magnum indicium, & argumentum hoc fuit.

Vides hanc mulierem?

COMMENTARIA.

HAEC & sequentia verba magnam habent emphasim, continentque acrem reprehensionem contra Pharisæum, & efficacem defensionem, ac commendationem mulieris. Sensus autem est, prius ò Simon vidisti hanc mulierem, vt eam peccatricem, & me ignorantem iudicares: at nunc iterum vide eam, & alia longe diuersa, immo contraria iudicabis. Præterea, vides hanc mulierem? Profecto hæc, id est, quam peccatricem arbitraris, & mulier cum sit, officiosius se gessit erga me, quam tu, cum sis vir, & cum te iustum arbitraris, & professione es Pharisæus, & me rogans inuitasti.

Intrauit in domum tuam, & aquam pedibus meis non dedisti; hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis suis tersit.

COMMENTARIA.

MVlieris officia maiora, ac præstantiora ijs, quæ Pharisæus exhibuerat, enumerat, & eadem emphasim in verbis singulis est; refert enim. quæ Pharisæi erant, & est sensus: intraui in domum tuam, quod debuit te obligare, vt officia, quæ inuitatis, & hospitibus exhiberi sunt solita, non negares; tu vero aquam, rem facilẽ, & quæ vilis, ac nullius est prætij, non dedisti pedibus, non solum tu non lauasti pedes, sed nec aquam ipsam ministrasti, vt lauarentur; at in huius domum ego non intraui, sed ipsa ad me in tuam uenit; & non aqua, sed lacrymis, quod difficilius est, rigauit pedes meos; & non linteo, sed quod charius habetur, capillis proprijs tersit. Perpende quæ, & quanta mulier hæc, quam peccatricem iudicasti, erga me officiosius, quam tu, fecerit.

ANNOTATIO. LXX.

Vetus consuetudo lauandi hospitũ pedes.

PEregrinis & hospitibus olim lauari solitos esse pedes multa Scripturæ loca significant Gen. 18. Abraham trium Angelorum, quos specie peregrinorum susceperat, pedes lauare voluit. sic etiam Loth Angelis illis Gen. 19. sic etiam cũ duobus Gabaonitis factum legimus Iudi. 19. sic etiam 1. Tim. 5. Paulus viduis precipit peregrinorum lauare pedes. Hac de causa debuit Pharisæus lauare pedes Christi: nã peregrinus venerat, qui eo die ciuitatem Naim intrauerat, quando ad portam filium vi duæ suscitauerat, & ingressus missos à Ioanne susceperat, & sermonem ea occasione ad populũ habuerat; tunc enim inuitatus fuit à Pharisæo. An autem inuitatorum pedes lauari soliti fuerint, etiam si peregrini non fuerint, non omnino constat, verisimile id est eo maxime, quia decumbebãt thoris, & vestes deponebant.

Osculum

Oſculum mihi non dediſti; hæc autem ex quo intrauit, non ceſſauit oſculari pedes meos.

COMMENTARIA.

PRoſequitur narrare officia mulieris, collatione facta ad Phariſæum. ſenſus eſt: Tu neq; vnum oſculum, quod hoſpitibus in pacis ſymbolum, & in facie datur, præbuiſti, at hęc non vnum oſculum mihi dedit, ſed ex quo intraui, non ceſſauit, non quidem faciem, ſed pedes meos oſculari, quod & vementiſſimæ eius erga me dilectionis, ac venerationis eſt argumentum.

ANNOTATIO. LXXI.

OSculum dari ſolitum erat veniẽtibus, aut recedentibus in ſignum pacis, ac dilectionis. plena eſt Scriptura huiuſmodi teſtimonijs Gẽ. 31. Ruth. 1. & 1. Reg. 20. & in alijs multis locis. Hac conſuetudine abuſus Iudas oſculo tradidit Chriſtum, quod autem Iudæi tunc oſculo, id nos nunc amplexu, aut manus porrectione ſignificamus.

Oleo caput meum non vnxiſti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

COMMENTARIA.

TV nec oleo, quod minoris eſt, vel caput meum non vnxiſti: at hæc mulier re pretioſa, nimirum vnguento pedes ipſos, quæ capite ſunt inferiora membra, vnxit. Chriſtus oleo, quod vtebantur pauperes, vnguentum, capiti vero pedes opponit, vt officium mulieris, collatione Phariſæi, magis commendet, ac illuſtret. eamque non ſolum plus, quam Phariſæum, ſed etiam vehementer diligere eum oſtendat.

Propter quod dico tibi: Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum.

COMMENTARIA.

PRopter hęc omnia; quę narraui, ò Simon; dico tibi vnum, nempe ei remiſſa eſſe multa peccata; quod eſt totum debitum, & multum, quale erat illud quingentorum denariorum, quod eo ſigno, & argumento manifeſtum eſſe poteſt, quia ſigna multa dilectionis erga me oſtendit; tu enim iudicaſti, & quidem recte cui multum dimiſſum eſt, multũ diligere, ac magis gratum eſſe erga creditorem debere. vbi ergo iſta multa dilectionis ſigna apparent, iudicãdum eſt magnam proceſſiſſe peccatorum, ac debitorum remiſſionẽ. Perpende igitur, quam temere iudicaueris, hanc mulierem eſſe peccatricem, & ab eius tactu tamquam pollutæ cauendum, cum ex mira eius gratitudine, ac dilectionis magnæ argumentis debuiſſes colligere, multa eius peccata ei eſſe remiſſa. Illud (remittũtur) per enallagen poſitum eſt pro præterito. Illud (quoniam) cauſam ſignificat, non rei, ſed probationis; eſt enim argumentum ab effectibus, & ſignis. Hac ſententia Chriſtus ſignificat ſe eſſe remiſſorem peccatorum, & condonaſſe peccata mulieri: nam ex ſignis dilectionis erga ipſum, quaſi creditorem, & cuius erat debita condonare, exhibitis, deducit, mulieri eſſe peccata remiſſa.

ANNOTATIO LXXII.

Preſens tempus p preterito poſitum.

QVod ad verba ſpectat, illud (remittũtur) Græce eſt ἀφέωνται, ſeu ἀφέωται, non eſt præſens, ſed præteritum Atticum, nempe (remiſſa ſunt) ſic antiqui Patres legerunt, inter quos ſunt Ambroſius lib. de Tobia cap. 22. & lib. 2. de pœnitentia cap. 8. & Gregorius lib. 6. Epiſt. 22. Quamuis etiam alij antiqui Patres præſens legerint, ſicut & Vulgatus, ſcilicet Cyprianus lib. ad Nouatianum, quod lapſis non eſt neganda ſpes veniæ, & Hieronymus lib. 2. aduerſus Iouinianum. Gregorius homilia. 33. in Euangel. & Bernardus ſerm. 10. qui eſt de compunctione: legunt enim (remittuntur) ſolent enim Græci frequenter vti præterito pro præſenti: at vero, cum hoc in loco ſenſus id non poſtulet, ſed accommodatior fiat, ſi retineamus ipſam præteriti ſignificationem, non eſt, cur ad eum vſum recurramus, quin potius dicimus, præſens pro præterito apud Vulgatum poſitum eſſe, cum Græce ſit præteritum, & ſenſui id magis accommodetur, ſaueatque auctoritas Doctorum citatorum, qui præteritum legerũt, nec etiam inuſitatum ſit præſens pro præterito vſurpari. Ioann. 8. Loquor vobis, & non creditis, id eſt, locutus ſũ, & non credidiſtis. Et iter: Opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, ipſa teſtimonium perhibẽt de me. ſunt hæc verba præſentia poſita pro præteritis; iam enim Chriſtus locutus erat, & multa miracula fecerat. Quo autem modo, & quãdo huic mulieri fuerint remiſſa peccata, dicem⁹ paulo inferius, quando Dominus hoc ipſum verbũ repetit, mulieri loquens. Illud autem (multa) non ſignificat non omnia eſſe dimiſſa, ſed potius indicat omnia illius peccata fuiſſe multa; fieri enim poteſt, vt ſint omnia, & pauca; ſi enim quiſpiã haberet tria peccata, quorũ acciperet remiſſionẽ. vtiq; omnia illi dimiſſa dicerẽtur; tamẽ re vera pauca erant: at huius mulieris peccata omnia multa erant, idcirco magis explicuit remiſſionem, dicendo multa, quã ſi dixiſſet omnia, ſicq; parabola accõmodabat, vt is plus diligeret

ligeret cui plura remittent, multũ diligeret, cui multa essent remissa. Similis phrasis à Paulo & eadẽ de
Rom. 5. causa obseruata est. Roman. 5. Delictum, inquit, ex vno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem, dixit (multis) non quod gratia Christi non esset in satisfactionem pro omnibus peccatis, sed quod ea omnia erant multa, sicq; notauit Augustinus, verbum Pauli explicans.

ANNOTATIO. LXXIII.

Num peccatorũ remissio ex dilectione prouenerit.

OBscura sententria est, quam præcedenti commentario exposuimus, multaque dicuntur à Doctoribus, quorum nonnulla referemus, eo maxime, quia non est facile mentẽ Antiquorũ Patrũ in hac parte assequi. Primo igitur loco Augustinus li. 5. homil. ho. 23. particulã (quoniã) causã rei indicare sensit, ita vt pp nimiam dilectionẽ mulieris remissa sint ei peccata multa, in hunc sensum: mulier hęc habens peccata multa multum dilexit eum, quem credebat posse ei peccata remittere, & à quo sperabat peccatorũ multorũ remissionẽ. Christus autẽ videns multã eius dilectionem multa ei, id est oĩa eius peccata dimisit; remissio ergo secuta est mulieris dilectionẽ, quasi effectus ex causa. Verba Augustini sũt hæc. Dicit aliquis, si cui modicũ dimittitur, modicũ diligit, & cui plus dimittitur, plus diligit, expedit plus diligere, quã minus diligere, oportet vt multum peccemus, & multum debeamus, quod nobis dimitti cupiamus, vt dimissorem magnorum debitorum amplius diligamus. Peccatrix enim illa mulier quanto plus debebat, tanto dimissorem debitorum suorum amplius diligebat, dicente Domino: Dimittuntur ei peccata multa, quoniã dilexit multũ. Hæc Augustinus. quibus verbis aperte indicat sententiam dictam. Quamuis .n. ea verba sint proposita nomine aliquorum, tamen non reprobat Augustinus sensum, & intelligentiam eorum, sed tantum ostendit non propterea nos debere multũ peccare, vt ea de causa plus diligamus eum à quo speramus multorum peccatorũ remissionẽ. Huic sententiæ consentit Euthymius.

Secundo loco Ambrosius lib. de Tobia cap. 22. etiam in sensu causali particulam (Quoniam) interpretatur, ita vt propter dilectionem multam sint mulieri remissa peccata multa, tamen longe diuerso sensu ab Augustino: nam Ambrosius existimat prius remissa peccata multa mulieri, ob quã remissionem illa valde grata extitit, ac multum dilexit dimissorem. Christus autem omnium præscius præuidens illius gratitudinem, & dilectionem multam futuram ob remissionem, eius peccata remisit. Verba Ambrosij sunt hæc: Plus remissum est Ecclesię, quæ congregata ex populo nationum, quoniam plus debebat; sed ipsa plus soluit non exigenti, sed donanti. dedita quam pedibus Christi, qua sua peccata mundauit: osculata est pedes, ferens pacis insignia: misit oleum in pedibus eius, misericordiã & ipsa in pauperes conferẽdo. Isti sunt pedes Christi, in his innocentius ambulat Christus, & capillis capitis sui terst: Christo enim humiliatur, quicũque habet humilitatis affectum, ideo dimissa sũt ei peccata multa, quoniam dilexit multum. Aduerte, quod Dominus & misericordiam impertit, vt liberalis, & iudicium cum miseratione dispensat, ante donauit per gratiam, sed quibus donaret, sciebat. Non habet quod excusẽt Iudæus, mihi quasi peccatori plus donauit; illi quasi ingrato minora concessit. Sciuit tamen quod & ille quasi ingratus non possit soluere, quod debeat: Et Ecclesia memor gratiæ eo plus soluerit, quo plura meruisset. Hæc Ambros. Quæ aperte sensum eius explicant. Eandẽ sententiam insinuauit lib. 2. de pœnitentia cap. 8. & in commentarijs huius loci, vbi applicans hæc verba Paulo, inquit: Multum peccauit Paulus, qui etiã persecutor fuit, sed multũ dilexit, qui vsque ad martyrium perseuerauit: remissa sunt ei peccata multa, quia & ipse multum dilexit, qui sanguini proprio pro Dei noĩe non pepercit. Hæc ille. Quæ verba de dilectione consequenti remissionem peccatorum intelligenda esse nemo potest dubitare.

Tertio loco Gregorius lib. Epist. 22. ad Gregoriã de dilectione. quę sequitur remissionẽ interpretatur, illudque (quoniam) probationem indicare sẽtit, quasi argmentum sit ab effectu, vt in hoc demõstratum sit ei remissa peccata multa, ex dilectione multa, quã ostendit. Verba Gregorij sunt hæc: Vos de multitudine peccatorũ studuistis accusare, sed scio qa omnipotẽtẽ Dominũ feruẽter diligitis, atq; in eius misericordia cõfido qa illa de vobis sententia ex ore veritatis procedit, quę de quadã sancta mulier dicta est: Dimissa sũt peccata multa, qm̃ dilexit multũ. Quo autem fuerint dimissa, in hoc etiã monstratum est, quod postmodum est secutum, quia ad pedes Domini sedebat, & verbum ex ore illius audiebat. Hæc Gregorius. Pondera pro intelligentia verborum Gregorij, illam feminam ad quam scribebat desiderasse scire, an remissa fuissent illius peccata, Gregorius autem respondet ex feruenti dilectione, quam in ea agnoscebat, se confidere illi fuisse remissa peccata, quasi ex quodam signo. Rursum pondera illud (etiam) loquens enim de muliere Euangelica, de qua dictum est remissa esse peccata multa; inquit, in hoc etiam monstratum est, scilicet quia postea sedebat ad pedes Domini. quid est (etiã in hoc monstratum est? Nimirum, sicut semel monstratum fuit, quando lacrymis rigauit pedes, & capillis terst, eosque vnxit; propter hæc enim dictum est remissa esse peccata, quia multũ dilexit, id est, signa magnæ dilectionis, gratissimamq; se exhibuit, id est in his probatur remissa esse ei peccata. Hæc dicta sint in explicationem Gregorij, vt constet, quæ fuerit eius intelligentia erga hanc præsentem sententiam.

Quarto loco quidã posteriores tempore Doctores, distingunt remissionem duplicem peccatorum, vnam quantum ad culpam, alteram quantum ad pęnam, illam sequitur dilectio, hãc vero præcedit. nimirum quia remissa sunt peccata, quantum ad culpam ideo dilexit: at vero, quia dilexit, ideo sunt remissa peccata quantum ad pœnã, siue sit dilectio quo ad affectũ, siue quo ad effectũ. cũ igit̃ in hac sẽtentia dilectio dicta sit causa remissionis peccatorũ, intelligere debem⁹, quo ad pęnas. Attamẽ hęc interpretatio meo iudicio caret ꝓbabilitate; nõ enim sermo hic est de pœnis tatũ, sed de culpis, quę vere peccata dicuntur, queq; illam mulierem fecerant peccatricem, & quæ ille Pharisæus obijciebat; hæc enim, & illa mulier flebat, & eorum veniam optabat, & Dominus remissa esse affirmauit, vt non iam sit ab ea, tamquam à peccatrice fugiendum.

Quinto loco recẽtiores de remissione culpæ, seu peccatorum interpretantur, dicunt autem dilectionem, & remissionem peccatorum esse simul; nec enim vna est sine altera, sunt autẽ inuicẽ sibi causę, genere tam diuerso: nã remissio est velut causa materialis, dilectio vero formalis. Vnde quia remissio fit

ideo

ideo dilectio est, & iterum, quia dilectio est, ideo remissio est, cõuertũturq; ista duo, quia remissa sunt ei peccata multa, dilexit multũ, & quia dilexit multũ, remissa sunt ei peccata multa, eaque est causa, cur Dominus, cum secundum similitudinem parabolę debuisset inferre, dilexit multum, quia remissa sunt ei peccata multa, intulit cõuerso modo, remissa sunt ei peccata multa, quia dilexit multum; nec hoc fecit sine consilio, vt nimirum significaret, non esse omnimodam similitudinẽ in remissione debiti, & in remissione peccati: nam in illa tempore posterior est dilectio, in hac vero simul; nec vna est sine altera. Hæc sentiunt quidam ex recentioribus. alij vero alia dicunt, quæ referre inutile est.

Auctoris sententia. Pro huius difficultatis resolutione aduertẽdum est, præcipuum Christi intẽtum in hoc sermone ad Pharisæum habito fuisse opponere se illius temerario iudicio, quo mulierem peccatricem esse iudicauit, Christumque ignorationis arguit, quasi q ignarus permisserit se ab illa tangi. Christus ergo ostendit illam non iam peccatricem esse, sed suorum quãuis multorum peccatorum obtinuisse remissionem; seq; petmisisse eam ad se accedere, vt eam à peccatis mundaret, eaque illi remitteret: vt autem hoc indicaret, argumentum sumit ab effectu gratitudinis, & à dilectionis magnæ signis; ea enim de causa tot ac tanta dilectionis opera mulier exhibuit, seq; valde gratam præstitit, quia beneficium magnum receperat ab eo, erga quem illa omnia præstabat. Vt autem argumenti efficacia perciperetur, proposita est similitudo duorum debitorum, quorum vni plus, alteri minus donatum est; factoque iudicio, illum cui plus dimissum est, arctiori vinculo dilectionis erga donantem teneri, sumit Christus argumentũ ab effectu ad causam sic: si ergo plus dilexit, ergo plus ei dimissum est, & si multum etiam dilexit, multum dimissum est. Quo sensu & interpretatione parabola, seu similitudo optime accommodatur rei ipsi, cuius causa posita est, sicque in commentario interpretati sumus cum Gregorio Magno, quẽ tertio loco citauimus. Sequens sententia hanc expositionem comprobat. At vero vt veritas doctrinæ magis eluceat, aduertendum etiam est, non hic agi de dilectione illa prima interiori, quę vna cum fide ad iustificationem cõcurrit: peccator enim credens in Christũ, & diligens, vereq, penitens, gratiam iustificationis, qua peccata dimittuntur, consequitur, nõ inquam de hac sermo est, non enim hæc à Pharisæo videbatur, vt argumento cõuinci potuisset, remissa illi fuisse peccata, quia dilexit; sed agitur de ea, quæ post iustificationem permanet, & signis ac operibus exhibetur: nam iustificatus homo etiam post iustificationem diligit Deum, ac Christum ob beneficium remissionis, quod probabiliter cognoscit sibi diuina misericordia impensum, exhibet eq; se nititur valde obsequentẽ bonis, ac religiosis operibus. hæc dilectio consequitur posterior etiam tempoee remissionem, & tanquã effectus ipsius, & ab ea accipitur argumentum remissionis præcedentis: Vnde recte Gregorius Epist. allegata, remissionem peccatorũ mulieri factam, ostensam, & demonstratam etiam esse dicit in eo, quod post dies nõ paucos sedebat ad pedes Christi, audiens verba eius, quando Martha satagebat circa frequens ministerium. Hæc sunt, quæ in huius sententiæ explanatione probabiliora mihi sunt visa.

ANNOTATIO. LXXIIII.

Quomodo hęc mulier multum dilexit antequam sciret condonata sibi esse peccata.

AD maiorẽ hui⁹ interpretationis declarationẽ satisfaciendum est cuidam dubitationi, quam posset quispiam opponere, nempe mulier hæc quãdo Christus huiusmodi de ea protulit verba, nondũ sciebat sibi esse peccata remissa; quomodo ergo potuit diligere Christum tanquam benefactorem, & debitorum remissorem? vt enim parabola accõmodetur, id fieri oportebat: nam debitores illi non dilexerunt feneratorẽ, vnus plus, alter minus; nisi post condonationem agnitam. Respondeo non esse necessariũ, vt in omnibus similitudo procedat, sed in eo quod præcipue intenditur: fateor quidem mulierem non sciuisse sibi esse remissa peccata, quando ita feruẽter diligebat, ac signa dilectionis suæ exterius exhibebat; tamen re ipsa illa dilectio ex remissione, & post remissionem erat, ac remissio iam facta in eam dilectionem impellebat, quamuis tunc ipsa ignara esset de remissione peccatorum sibi facta. Sciebat autem Christus, idcirco ipse affirmauit, atque ex dilectione illa tam mira exhibita, argumẽtum sumpsit ad hominem, nempe ad conuincendũ Simonem, ex eius prolato iudicio, nempe mulieri illi condonata esse multa eius peccata, nec deberi peccatricem existimari, vt ille falso iudicio, ac temerario fecerat. Contingit autem sæpe, vt anima in aliquos prorumpat actus, aut diligendi, aut timẽdi, aut compungendi se ex aliquo dono, ac beneficio, sibi à Deo collato, quod tamen ipsa nondum agnouit, ita vt liceat homini in spiritualibus versato ex talibus actibus sibi narratis probabiliter nosse causam, à qua procedunt. Sic similitudo, & parabola accommodatur, seruitque optime proposito.

Cui autem minus dimittitur, minus diligit.

COMMENTARIA.

PErficit similitudinem: nam in muliere priorem partem ostendit, nempe debiti quingentorum donationem, ideoque concluſit eam multum diligere, supererat pars altera debentis quinquaginta, hic enim cum minus ei sit donatum, minus diligit creditorem. qua tacite notat Pharisæũ, qui minora dilectionis signa ostendit, vtpote cuius minus condonatũ sit. præponitur igitur mulier Pharisæo, quæ plus illo dilexit, & iustior insinuatur ipso, quippe quæ omnium remissionem peccatorum acceperit. Pharisæo autem parum condonatum est, ideo minus dilexit, non quod ei aliqua peccata fuerint donata, cum eum non pœnituerit, nec remissionem acceperit, sed quod ab aliquo peccato commitendo fuerit præseruatus Christi gratia: nam qui Christum inuitauerat, non prosequebatur eum eo odio quo cæteri Pharisæi.

verba hęc de dilectione cõsequẽte re missionẽ intelligenda

ANNOTATIO. LXXV.

REcte notauit Euthymius hanc sententiã prolatam esse à Domino, vt Pharisæum illum reprehenderet. Eam autem de dilectione consequente intelligendam esse vix dubitari potest, nempe eam,

cui

cui minus donatum est, vtpote minori affectum beneficio, minori dilectione, aut gratitudine obligatũ remanere, ac propterea minus diligere, quam illũ, cui plus donatum est; sicque intellexit eam Irenæus li. 3. c. 22. nimirũ de dilectione, quæ ex gratitudine, ob acceptum beneficium procedit. de eadem etiam consequente dilectione interpretatus est Cyprian⁹ li. 3. ad Quirinum nu. 11. Similiter etiam Hieronymus lib. 2. aduersus Iouinianum. Hæc profecto satis aperte probant præcedentem sententiam, q̃ huic est connexa, eique respondet, esse intelligendam de eadẽ cõsequente dilectione, quę effect⁹ est remissionis, & donationis, & p q̃ velut p effectum ꝓbat, & ostẽ dit cã, nepe remissio, & donatio, vti iã explicatũ est.

Quomodo verũ si minus diligere cui minus dimittitur, & magis, cui maiora sunt dimissa peccata

Dubitabit quispiam, quomodo verũ sit, eum, cui minus dimittitur, min⁹ diligere, cui plus dimittitur, plus diligere, cũ constet multos, qui min⁹ peccarũt, vehementius amare Deũ, ac perfectioré habere charitatẽ, quã multos, qui plus peccarũt, & maiorem remissionem receperunt. Respondeo, Christum loqui de ea dilectione, quæ oritur ex hoc beneficio remissionis acccepto, quasi ex quadam gratitudine, hac enim minus diligit, qui minorem accepit remissionẽ quantum ex parte ipsius remissionis; nam sunt homines aliquãdo grati, vt pro minimis beneficijs plura rependant, quam ij, qui maiora receperunt beneficia, etiam si hi grati existant. Augustin⁹ hom. 23. li. 50. hom. obiectionem facit talem, cuius paulo superius facimus mentionem, ea autem talis est; Si is cui minus dimittitur, minus diligit, & cui magis dimittitur, magis diligit; igitur expedit multum peccare, vt plus remittatur nobis, ac consequenter magis diligamus. Huic multa potuisset Augustinus respondere, inter quæ vnum illud est, neminem sibi, vel instans futuri temporis certum habere, fit enim vt dũ peccata multiplicat spe maioris dilectionis, morte p ueniatur antequam diligat, & damnetur, cui periculo se exponere dementię est. At vero ipse Augustin⁹ sic respondit, nimirum neminem esse, cui pauca dimittantur, vt minus diligat, sed omnes plus diligere debere: nam is, qui cõmisit multa peccata, beneficium magnum accepit, remissionis, scilicet eorum; qui vero non commisit, etiam beneficium recepit, ne ea committeret; & quo minora, ac pauciora cõmisit, eo maiori beneficio affectus est: vnde non minus diligere debet, quam is, qui commisit. vt enim recte dicit, nullum est peccatum, quod fecit homo, quod non possit facere alter homo, si desit Rector, à quo fact⁹ est homo. Ad gratiam igitur eandem Dei spectat, & remittere commissa; & impedire, ne cõmittatur, Sic Augustinus soluit difficultatẽ. Hoc tñ nõ est satis accõmodatum parabolæ; sic enim nemo esset, qui min⁹ diligeret, loquitur enim Christus de dilectione, quæ eo titulo procedit, nempe ex remissione peccati; nam multis alijs titulis diligere possumus, & debemus, fitque sæpe, vt qui min⁹ peccarunt, Deum maxime diligant, etiam sine vllo respectu ad peccata commissa, aut præuenta ne fierent. Doctrina tamẽ Augustini vera est, gratiam scilicet esse DEI, ne committamus peccata, ob quã diligendus est Deus, sed tamen distinctum est beneficium ab eo, quod est commissorum remissio: non .n. homo ob peccata, quæ committeret, nisi gratia adiut⁹ esset, dicitur debitor eorum, sed is, qui commisit.

Vtrum sit maiꝰ Dei donũ peccata dimittere, an preseruare ne committantur.

Posset autem quispiam interrogare, cum vtrumque sit Dei gratia, ac beneficium, nempe peccata cõmissa remittere, ac impedire, ne ea committantur, vtrum est maius altero? Augustinus lib. 2. confes. c. 7. maius censet præseruari à peccato, quam post cõmissum, eius assequi remissionem. verba ipsius sũt hæc. Gratiæ deputo, & misericordię tuæ, quod peccata mea tanquam glaciem soluisti; gratiæ tuæ deputo, & quæcunque non feci mala.

Quid enim non facere potui, qui etiam gratuitũ facinus amaui? Et omnia dimissa esse mihi fateor, & quę mea sponte mala feci, & quæ te duce non feci. Quis est hominum, qui suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem, atque innocentiam suam, vt minus amet te, quasi minus ei necessaria fuerit misericordia tua, qua donas peccata conuersis ad te? qui enim vocatus à te secutus est vocem tuam, & vitauit ea, quæ de me ipso recordantẽ, & fatentẽ legit, nõ me derideat me ab eo medico egrũ sanari, à quo sibi præstitũ vt nõ ægrotaret; vel potius vt minus ægrotaret; & ideo te tãtũdẽ, immo amplius diligat, quia per quẽ me videt tãtis peccatorũ languoribus exui, per eum se videt tãtis peccatorum languoribus, non implicari. Hæc ille. Nota amplius eum debere diligere Deum, qui preseruatus est, & ne peccata committeret, quam illũ, q in ea incidit, & liberatus est. Theologi scholastici, inter quos est doctissim⁹ S. Thomas 22. q. 106. ar. 2. distinctione quadam vtũtur; beneficium enim, seu donum dupliciter potest considerari aut in se, & absolute, aut respectu eius, cui cõfertur. si priori modo consideramus, maius donum est præseruari, ne peccemus, sicut maius est in se beneficium sanitas, q̃ est enim præseruatione ab infirmitate, quam quę est post infirmitatem: at vero posteriori modo mai⁹ beneficium est remissio, quia minor est dignitas in recipiente; Et quanto is, cui confertur, min⁹ est dign⁹ beneficio, tanto ipsum maius est, non absolute, sed relatione ad recipientem; vnum enim vni collatum maius esse potest, quam si illud alteri conferatur, immo minus beneficium in se, potest esse maius altero, si conferatur respectu eius, cui fit: nam quo indignior est recipiens, eo beneficium magis gratis, & liberaliter datur à conferente. cum ergo remissio cõmissi detur indigno, nempe peccatori, ideo mai⁹ hoc est, quam præseruatio à committendo, quæ confertur minus indigno, quamuis absolute hoc sit maius donum, ac beneficium. Illo autem modo priori Augustinus affirmauit maius esse præseruari à peccato. At vero simpliter loquendo, quia de ratione gratię, ac beneficij, seu doni est, vt gratis detur, fit, vt quod ex parte maius est, simpliciter maius dicatur, sicque remissio maius est beneficium, & ad maiores gratias remittenti ageudas obligat recipientem.

Dixit autem ad illam: Remittuntur tibi peccata.

COMMENTARIA.

VT eam, redderet certiorem, vtque suam remittendi peccata, auctoritatem ostenderet, quamuis Pharisæo muliere audiente dixerat, remissa esse illi peccata, ad eam tamen dirigit sermonem, dicens: remissa sunt peccata tibi. Quasi diceret: Obtinuisti quod desiderabas. Verbum præsentis positum est pro præterito, maxime quia parum temporis interceserat, quando ei remiserat peccata, vt quasi præsens sit reputandum. remissa autem ei fuerant, ob fidem, & pœnitẽtiam, ve-

hementissimamque cordis contritionem, quæ induxit eam, vt exterius tanta signa doloris, & contritionis exhiberet: cum autem dicitur (peccata) absolute, vniuersitas peccatorũ illius significatur. Hoc enim vox indefinite posita indicat; sicut & illud 1. Ioan. 2. Ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Et Ioan. cap. 1. Ecce qui tollit peccata mundi. Nec solum culpas, sed etiam pœnas remissas fuisse credendum est, tanta vis fuit pœnitentiæ, & dilectionis etiam consequentis.

ANNOTATIO LXXVI.

Quando remissa fuerit peccata huic peccatrici.

NON est putandum, tunc cum hæc verba pronunciata sunt, mulieri fuisse remissa peccata, saltem quo ad culpæ reatum; nec etiam quãdo cum Pharisæo loquens Dominus eodem vsus est verbo: sed tunc quando accessit mulier Christo fide. ac pœnitentia suorum commissorum vehementi cõmota, quæ causa fuerunt eorum, quæ exterius gessit, vt diximus supra ex Cypriano lib. de ablutione pedum; de hac enim loquens inquit: Mactata intrinsec⁹ animam proprium in sancta sanguinem intulit; singula suum præbuere ministerium; cor contritum erupit in lactymas, fides lauit, charitas vnxit. Hæc ille. Dominus autem remissa peccata esse dixit, tum vt eam redderet de remissione certiorem, ac quod petebat impetrasse: tum vt Pharisæo significaret eum male de muliere iudicasse: tum demũ, vt se remisso rem peccatorum fuisse ostenderet. Quod si verbũ temporis presentis legamus, adhuc idem est sens⁹, nam totum illud temp⁹ præsens est iudicatum, quia breue fuit. accommodatior tamen est significatio præteriti, vt verbum Græcum habet. vnde non probo, quod Euthymius dicit, nimirum hoc verbum prolatum à Domino, vt donaret, quod illa petebat, nẽpe remissionem peccatorum: nec etiam quod quidam recentiores dicunt, scilicet prius remissa fuisse quãtum ad culpas, nunc autem quantum ad pœnas; verius tamen existimo etiam de culpis hoc verbum intelligi, vt expositum est.

Et cæperunt, qui simul accumbebant, dicere intra se.

COMMENTARIA.

QVI mense accumbebant, tum ex verbo (remittuntur) tum ex ipsa parabola, intellexerunt Christũ significasse se peccata dimisisse mulieri illi. Ex verbo quidem, quia vt is, qui prophetat, aut reuelat aliquid occultum, & quasi ab alio factum, id pronũciauit; sed quasi auctor remissionis, sicut etiam superius eodem uerbo usus cum paralytico idem significauit. Ex parabola autem, quia ex dilectione erga se à muliere exhibita intulit, multa ei fuisse remissa: sicut qui maiorem remissionem obtinuit à fœneratore, cum plus diligit. conferens ergo se fœneratori, se remissorem peccatorum indicabat. Cæperunt ergo accũbentes intra se, id est, vnusquisque intra se, ac in corde suo dicere, quod sequitur in proxima sententia.

ANNOTATIO. LXXVII.

VErbo ipso (remittuntur) significasse Christũ se peccata illi remisisse, probat Titus Bostrenus: affirmans verba à Christo illic habita, indicasse non vulgarem prophetam, sed ipsorum Dominum. Ex parabola autem ipsa id ipsum ostensum esse, ratio demonstrat; non enim aliter ex dilectione impensa ab illa muliere erga eũ, deduci poterat, ei fuisse multa remissa peccata, nisi ipse esset, qui remittebat, quasi mulier debitrix illius esset. Illud autem (intra se) ambiguum est tam Græce, quam Latine, aut intra se, id est, simul inuicem loquentes, vnus ad alterum; aut vnusquisque in corde suo, sicut Simon etiam intra se dixerat: Si hic esset Propheta, sciret quæ, & qualis est mulier, quę tangit eum. vtraque interpretatio est accommodata. Hæc autem accommodatior, eamque verba magis indicant.

Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

COMMENTARIA.

HOC est, quod intra se dicebant, quod quidem ex admiratione quadam procedebat, idque particula (etiam) indicat, quasi diceret, non solum mira opera facit sanando infirmos, suscitando mortuos, sed etiam remittit peccata, quod maioris est potestatis, quam puri hominis. Admirabantur, sed non credebant, cum ex diuinis operibus, quæ agnoscebant, etiam remittere peccata posse credere debuissent, minus tamen peccabant, quam illi, qui audito eodem verbo obmurmurantes dixerunt: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

ANNOTATIO LXXVIII.

Expositio in commẽtario tradita, magis confirmatur.

EVthymius hæc verba eodem sensu dicta interpretatur, quo & illa Luc. 5. Quis est hic, qui loquitur blasphemias? mihi tamen id non videtur accommodatum: tum quia si is fuisset sensus, vtique explicuisset Euangelista, vt illic fecit: tum quia particula (etiam) vt in commentario diximus, eum sẽsum non admittit; confitebantur enim opera mira facere; viderat enim paulo ante filium viduæ ab eo suscitatum: tum demum, quia Christus respondisset, & eorum impiam cogitationem depulisset, sicut & fecerat cum illis Luc. 5. potius ergo admirantiũ vox est, non tamen credentium; nõ enim hi eo odio prosequebantur Christum, quo illi, & de quibus ẽ sermo Luc. 5. qui erant Scribæ, & Pharisæi. Huic expositioni nostræ consentire videtur Titus Bostrenus, affirmans verba hæc Christi non vulgarem prophetam eum esse, sed omnium Dominum significasse.

Dixit

Dixit autem ad mulierem : Fides tua te saluam fecit.

COMMENTARIA.

VT in fide mulierem confirmaret, & alios ad similem fidem induceret, mulieri dixit: Fides tua, qua credidisti me posse peccata dimittere, saluam te fecit, id est, causa fuit, vt à me salutem animę, ac remissionem peccatorum obtineres: nisi enim id credidisses, nec ad me venisses, nec veniam spectasses, nec remissionem petiisses, nec assecuta esses: illa ergo fides initium fuit salutis consequendæ. Non quod sola fides id fecerit: nam & mira intercessit pœnitentia, ac dilectio, lacrymis, cęterisque effectibus exterioribus demonstratę, sed ꝙ illa exordium, ac fundamentum fuerit, sine quo aliorum nihil factum fuisset.

ANNOTATIO LXXIX.

Confutantur hereticei, hoc loco ad impietatem suã abutentes de sola fide sine operibus.

VAna est hęreticorũ nostri temporis ex hoc loco argumentatio, fidem solam ad salutem sufficere, cum non solam fidẽ, sed multa alia in muliere fuisse legamus: sed fidei eius fit præcipua mentio, vt ea omnium sequentium initium agnoscatur; cæteri que circumstantes, qui increduli erant, eo exemplo ad credendum pertraherentur. Quod autem nõ sola fide, sed etiam pœnitentia hæc mulier remissionẽ consecuta sit, docent Patres antiqui. in primis Cyprianus ad Nouatianum hæreticum: Ecce, inquit, mulierem peccatricem, pœnitentem, flentem, deprecantem, & remissionem peccatorum accipientem. Tertullianus etiam li. 4. contra Marcion. sic inquit: Peccatricis pœnitentia secũdum Creatorem meruit veniam, pręponere solitum sacrificio: sed etsi pœnitentiæ stimulus ex fide acciderit, per pœnitentiam ex fide iustificatam audit ab eo; Fides tua te saluam fecit, qui per Habacue pronunciauerat: Iustus ex fide sua viuit. Hęc ille. Gregorius etiam homil. 23. in Euang. Plus, inquit, pœnitentia mulier pascebat intus, quàm Pharisæus Dominum pascebat foris: quia ab æstu carnalium, quasi hinnulus Redẽptor noster ad illius mentem fugerat, quã post vitiorum ignem pœnitentiæ vmbra temperabat. Hęc ille. Ipsa etiam ratio id probat; lacrymæ enim illæ abundantes interioris doloris, ac contritionis effectus; & argumenta erant: fides autẽ hęc fuit, qua credidit Christum esse remissorem peccatorum, ac consequenter Deũ credidit esse, vt affirmat etiam Augustinus li. 50. homil. hom. 23. Nondum enim puris hominibus data erat potestas remittendi peccata; per hanc fidem venit in spem venię, sine qua non accurrisset ad Christum: inde etiam pœnitentia, ac dilectione commota est, quibus remissionem obtinuit peccatorum.

Vade in pace.

COMMENTARIA.

ABire iubet securam de remissione peccatorum, ac reconciliatioue cum Deo, quasi diceret, esto quieto, & tranquillo animo, nec de remissione tuorum peccatorum solicita, dubiaue sis, quia quod desiderabas, ac petebas, obtinuisti.

ANNOTATIO LXXX.

Sensus in commentario traditus confirmatur.

VArie hoc verbum exponitur. Titus Bostrenus primo loco hoc verbum (vade in pace) idem significare dicit, ac illud, noli amplius peccare. Secundo loco Theophylactus, quia Græce est in accusãdi casu, vade in pacem, intelligit sic, vade ad faciẽdum opera bona, & iustitiæ, quę pax dicuntur. Tertio loco Euthymius remittit se ad locũ Luc. 8. vbi illi mulieri à fluxu sanguinis sanatę dictum est: Vade in pace, id est, à morbo hoc amplius non impugnaberis, id est, certa de sanitate. sic hunc locum intelligendum putat de animæ sanitate, vade nempe in pace, id est, peccata eommissa tibi amplius non nocebũt, quia remissa sunt iam. Hæc expositio accõmodatior mihi visa est: quæ enim tanta pœnitentia, ac dilectio ne conuersa erat ad Christũ, nõ erat, cur à Christo admoneretur, ne amplius peccaret, ad vomitumq; rediret; eo maxime cum sciret, quam perseuerãter, & vehementer erat illa eum dilectur⁹; nec ad bona opera exhortatur, quę tam mira erga Christũ post remissionem exhibuerat: nec refert esse in accusãdi casu vade in pacem: nam particula (εἰς) aliquando apud Græcos ponitur pro (ἐν) vt sit sensus, vade in pace. vti vulgatus recte vertit.

FINIS CAPITIS SEPTIMI.

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT OCTAVVM.

ET factum est deinceps, & ipse iter faciebat per ciuitates, & castella prędicans, & euangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo, & mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis, & infirmitatibus: Maria, quæ uocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chusę procuratoris Herodis, & Susanna, & alię multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis. Cum autem turba plurima conuenirent, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exijt qui seminat seminare semen suum: & dum seminat, aliud cecidit secus uiam, & conculcatũ est, & uolucres cæli comederunt aliud, aliud cecidit super petrã, & natum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabat autem eũ Discipuli eius, quæ esset hęc parabola. Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, vt uidentes non uideant, & audientes non intelligant. Est autem hæc parabola: Semen est verbum Dei. Qui autẽ secus uiã, hi sunt qui audiunt: deinde uenit Diabolus, & tollit verbum de corde eorum, ne credentes salui fiant. Nam qui supra petram: qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum, & hi radices non habent, qui ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & à solicitudinibus, & uoluptatibus uitæ euntes, suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram: hi sunt, qui in corde bono, & optimo audientes uerbum retinent, & fructum afferunt in patientia. Nemo autem lucernam accendens, operit eam uase, aut subtus lectum ponit: sed supra candelabruum ponit, ut intrantes uideant lumen. Non est enim occultum, quod non manifestetur, nec absconditum, quod nõ cognoscatur, & in palam ueniat. Videte ergo quomodo audiatis? Qui enim habet dubitur illi: & quicũq; non habet, etiam quod putat se habere; auferetur ab illo. Venerunt autem ad illum mater, & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba. Et nunciatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris, uolentes te uidere. Qui respondens, dixit ad eos: Mater mea, & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt. Factum est autem in una dierum, & ipse ascẽdit in nauiculam, & Discipuli eius, & ait ad illos: Transfretemus trans stagnum: Et ascenderunt. Et nauigantibus illis, obdormiuit, & descendit procella uenti in stagnum, & complebantur, & periclitabantur. Accedentes autem suscitauerunt eum, dicẽtes: Præceptor, perimꝰ. At ille surgẽs, increpauit uẽtũ, & tepestatẽ aquæ, & cessauit, & facta est trãquillitas. Dixit autem illis: ubi est fides uestra? qui timẽtes, mirati sunt, ad inuicẽ dicẽtes; Quis putas hic ẽ, qa & uẽtis, & mari imperat, & obediũt ei? Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum, quæ est contra Galilæam.

Et

Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi uir quidam, qui habebat dęmonium iam tempotibus multis, & uestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis. Is, ut uidit Iesum, procidit ante illum: et exclamans uoce magna, dixit: Quid mihi, & tibi est Iesu fili Dei Altissime? obsecro tene me torqueas. Præcipiebat enim spiritui immundo, vt exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illũ, & vinciebatur catenis, & compedibus custoditus. & ruptis vinculis, agebatur à Dęmonio in deserta. Interrogauit autem illum Iesus dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio: quia intrauerant dæmonia multa in eum. Et rogabant illum, ne imperaret illis, vt in abyssum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, & rogabant eum, vt permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierunt ergo dęmonia ab homine, & intrarunt in porcos: & impetu abiit grex præceps in stagnum, & suffocatus est. Quod vt viderunt factum qui pascebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem, & in villas. Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Iesum, & inuenerunt hominem sedentem, à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente ad pedes eius, & timuerunt. Nunciauerunt autem illis, & qui uiderant, quomodo suus factus esset à legione: & rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum, vt discederet ab ipsis: quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens nauim, reuersus est. Et rogabat illum vir, à quo dæmonia exierant, vt cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus. Factum est autem, cum redüsset Iesus, excepit illum turba; erant enim omnes expectantes eum. Et ecce venit vir, cui nomen Iairus, & ipse princeps Synagogę erat: & cecidit ad pedes Iesu, rogãs eum, vt intraret in domum eius, quia vnica filia erat ei fere annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et cõtigit, dum iret, à turbis comprimebatur. Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suã, nec ab ullo potuit curari: accessit retro, & tetigit fimbriã vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus. Quis est, qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis: Quis me tetigit? Et dixit Iesus: Tetigit me aliquis. Nam ego noui uirtutem de me exiisse. Vidēs autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes eius: & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confestim sanata sit. Ad ipse dixit ei: Filia, fides tua saluam te fecit. vade in pace. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem Synagoga, dicens ei: Quia mortua est filia tua, noli vexare illum. Iesus autem audito hoc uerbo, respondit patri puellæ: Noli timere, crede tantum, & salua erit. Et cum ueniisset domum, non permisit intrare quemquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & patrem, & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: Nolite flere, non est mortua puella: sed dormit. Et deridebant eum, scientes quod mortua esset. Ipse autem tenens manum eius clamauit, dicens Puella, surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Et iussit illi dari manducare. Et stupuerunt parentes eius, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

CAPVT OCTAVVM.

Et factum est deinceps.

COMMENTARIA.

POST filium viduę suscitatum in Naim ciuitate Galilææ, ibique peccatricis cõuersionem factam; quæ secuta sint, narrat Euangelista, nimirum iChristum prosecutum fuisse suum iter prædicando, & Euangelizando per ciuitates Galilææ comitatum Apostolis, ac quibusdam mulieribus.

ANNOTATIO. I.

Contigit hoc ante missionem discipulorum.

QVidam recentiores existimant, hæc à Luca per anticipationem narrata, quę tamen euenerunt multo post, nimirum postquam discipuli ad prędicandũ missi, sũt, & à prędicatione reuersi, qnæ missio narratur inferi⁹. At vero probabilius existimo, quod Theophylact⁹, & Beda dicunt, nempe ante missionem discipulorũ hoc factum esse; quod enim cap. 10. dicitur misisse Discipulos, quo ipse erat venturus, ex quo missio illorum videtur præcessisse, non de Galilæa, sed de Iudæa intelligendum est, vt ibi dicemus; reuersus enim Christus ab hac peregrinatione per Galilæã, præmisit Discipulos in Iudæam ad prædicandum, quo ipse postea venturus erat.

Et ipse iter faciebat per ciuitates, & castella, prædicans, & euangelizans regnum Dei.

COMMENTARIA.

ECce, quid in hac peregrinatione factum sit. prædicabat per ciuitates, & castella, & euãgelizabat regnum Dei. Prędicare ad doctrinam morum, euangelizare ad aduentum Christi refertur, quod dicitur regnum Dei. Hęc duo pręstabat Christus suo sermone; nã & ad mores Deo gratos instruebat, & suum aduentum annuntiabat; ad hoc enim Doctor cęlestis venerat. Ioan. 19. In hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimoniũ perhibeam veritati. impletumque est illud Iohel. 2. Filię Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis Doctorem iustitię.

ANNOTATIO. II.

Regnum Dei quid hoc loco significet.

TItus Bostrenos regnum Dei cælestem patriam interpretatur, idque esse prędicare, seu euangelizare regnum Dei, quod est, eos, qui in terris degebant, ad cęleste regnum prouocare, vt per rerum terrenarum contemptum animo ad cęlestia assurgerent. Euthymius idem sentit, quantum ad regni interpretationem, nempe cęlestem patriam, & frutionem Dei. aliter tamẽ exponit Euangelizationem hanc, vt id sit Euangelizare regnum, ac promittere ęternam beatitudinem credentibus in eum. Mihi probabilius visum est, regnum in ea accipi significatione, quæ in illis locis accipitur, quę de annunciatione sunt, nempe Matth. 3. appropinquauit regnum cęlorum, id est, tempus aduentus Messię. & Luc. 11. peruenit in vos regnum Dei, & Luc. 14. Beatus, qui manducabit panem in regno Dei, id est, qui videbit tempus aduenientis Messię; regnũ enim dicitur, quia regnaturi erant eo tempore credentes in eum spiritualiter, & ad cęlestę regnũ eius ope & gratia transferendi.

Et duodecim cum illo.

COMMENTARIA.

IN hac peregrinatione comitatus erat duodecim Apostolis; supra enim capite sexto dictum est, elegisse ex suis Discipulis duodecim, quos Apostolos nominauit.

ANNOTATIO III.

Quomodo intelligenda superiora verba.

QVidam interpretãtur duodecim cum illo prædicasse, & euãgelizasse: at vero Titus Bostrenus aliter, nempe cum illo adfuisse, sed non prędicasse, sic enim inquit: Erãt hi cum illo: attamẽ verbi ministerium tunc non obibant, sed ea tantum, quæ ad Euangelij doctrinam faciunt, discebãt, & à Christo prędicatore hauriebant. Hæc ille. cui Theophylactus, & Euthymius consentiunt, & hoc probabilius est; aliter enim dicendum erat, etiã mulieres illas prædicasse; pariter enim dicuntur fuisse cũ illo. Igitur illud (cum illo) consortium itineris non autem prædicationis significat.

Et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ à spiritibus malignis, & infirmitatibus.

COMMENTARIA.

COmitabantur etiam Christi peregrinationem deuotæ quædam mulieres, quę ab ipso Christo erant beneficio affectę: nam quasdam à dæmonum obsessione liberauerat; quasdam vero ab infirmitatibus, corporumque ęgritudinibus sanauerat, quę ob ipsius doctrinam, & vt ei ministrarent, ipsum sequebantur, quasi discipulę eius; qui enim vtrumque sexum saluare venerat, vtriusque sexus sequaces non expulit. Dicuntur autem dæmones maligni, quia non solum mali sunt, sed etiam homines malos facere, eisque nocere procurant.

ANNOTATIO IIII.

Quare Dominus permiserit mulieres cum sequi.

CAusam. cur Dominus has mulieres sequi passus fuerit, statim Euangelista indicat: Quæ ministrabant, inquit, de facultatibus suis, quod inferius declarabitur. Quod si quis obiiciat videri quandam ingerere offensionem, mulieres circumducere, huic respondet Hieronymus, consuetudinem omnem tulisse offensionem: Iudaicæ, inquit, consuetudinis; nec ducebatur in culpam more gentis antiquo, vt mulieres de substantia sua, & victum, atque vestitum præceptoribus ministrarent. Hoc, quia scandalum facere poterat in nationibus, Paulus abiecisse se memorat; dicit enim 1. Corinth. 9. Numquid non habemus potestatem mulieres sorores circumducẽdi, sicut & cæteri Apostoli faciũt? Hæc Hieronymus. Quæ hoc in loco Beda mutuat est. Tertullianus autem li. 4. contra Marcionem notat hoc mulierem ministerium prædictum fuisse ab Isaia cap. 23. vbi sic ait: Mulieres opulentæ surgite, & audite vocem meam; filiæ confidentes percipite auribus eloquium meum. Verba Tertulliani, quãuis aliter verba Scripturæ vertat, sunt hæc: Quod diuites Christo mulieres adhærebant, quę de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & vxor Regis procuratoris, de prophetia est. Has enim

vocabat

vocabat per Esaiam: Mulieres diuites, exurgite, & audite vocem meam. vt discipulas primo, deinde, vt operatias, & ministras ostenderet. Filiæ in spe audite sermones Dei. Anni mementote cum labore in spe; cum labore enim, quo sequebantur, & ob spem ministrabant. Hæc ille. Consuetudinẽ autem hanc Apostolorum hæretici multi postea peruerterunt, circumducentes mulierculas, & per eas errores disseminantes, vt narrat Hieronymus in Epist. ad Ctesiphontem.

Maria, quæ vocatur Magdalenæ.

COMMENTARIA.

APpositio quædam est, explicans, quæ mulieres sequi Christum dictæ sint. Vna est Maria, quæ vocatur Magdalene: hoc autem positum est ad distinctionem aliarum, quę sub hoc nomine in Euangelio referuntur; nam est Maria Iacobi, & Maria Salome; hæc vero Maria Magdalenæ, dicta est à Magdalo vico Galilææ. qua distinctione indicat Euangelista vnicam fuisse Mariam Madalenam. si enim plures essent, vt quidam putarunt, non distinxisset eo cognomine.

ANNOTATIO V.

Maria hæc est soror Lazari, & quæ superiori ca. peccatrix dicta fuit.

QVidam hanc Mariam distinctam existimantà muliere peccatrice, cuius in præcedenti capite facta est mentio, & à Maria sorore Lazari. at cũ Ecclesia non distinguat, sed vnam, & eandem tractatur, non est, cur ab hac sententia discedamus; quam etiam antiqui Patres amplexi sunt, inter quos sunt Gregorius homil. 33. in Euang. & Beda in præsenti, immo ante eos fuit etiam Ambrosius, qui lib. de Salomone, cap. 5. inter alia sic inquit: Dum largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dum dæmones expellit in Maria. quibus verbis indicat Mariam sororem Marthæ eam fuisse, de qua septem dæmonia eiecta sunt, quod nunc refert Lucas de Maria Magdalena. Hieronymus etiam Epist. ad Hedibiam q. 4. quatuor affirmat Marias in Euangelio legi. vnam Matrem Domini Saluatoris, alteram materteram eius, quæ appellata est Maria Cleophæ, tertiam Mariam matrem Iacobi, & Iose, quartam Mariam Magdalenam. Si igitur hæc non esset soror Marthæ & Lazari, profecto quinque erant numerãdæ. Igitur ex Hieronymi sententia, hæc, cuius nunc fit mentio, soror erat Marthæ. Anastasius ẽt Episcopus Nicænus in quæstionibus in Scripturam Quæstione 90. idem dicit cum Hieronymo eo excepto, quod tres Marias numerat: nam ea, quæ quarto loco ponitur, nempe Mariam Iacobi & Iose dicit esse Deiparam: cuius sententiæ etiam ibi meminit Hieronymus. Igitur eadem est Maria Magdalenæ & Maria soror Lazari, & Marthæ. Superius autem ostendimus peccatricem illam fuisse sororem Marthæ, vnde consequitur, vnam, & eandem esse, & hanc, & illam peccatricem, & sororem Marthæ. Nec obstat Mariam sororem Lazari, & Marthę fuisse Iudęam; erat enim de Bethania castello vicino Hierosolymæ; hãc autem Magdalenam fuisse Galilæam de Magdalo, Marcumque cap. 15. numerasse eam inter secutas Christum à Galilęa: nam licet Iudæa fuisset, habitauit in Galilæa causa mariti, cui nupserat, cuius erat castellum illud Magdalum, quo mortuo venit in Naim, & secuta est Christum. Multa in hac quæstione hinc inde dicuntur, sed omitto, qnia parum afferunt vtilitatis, satisque debet esse Catholico sensus communis Ecclesię.

De qua septem dæmonia exierant.

COMMENTARIA.

NArrat miraculum gestum à Domino erga Mariam Magdalenam prædictam, de qua inquit, exierant septem dæmonia, eiecta scilicet à Christo, vt ex Marco cap. 16. constat, Maria, inquit, Magdalene, de qua eiecerat septem dæmonia.

ANNOTATIO VI.

Septem dæmonia vere a Maria Magdalenę fuere eiecta.

GRegorius hom. 33. in Euãg. Beda, Theophylactus, & Euthymius numerum septenarium pro multitudine significanda, quasi certum pro incerto positum esse affirmant; eo maxime, quia in Scripturis aliquando id fieri nemini dubium est. Sic enim dictum est Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, id est, multoties. & Eccles. 35. Septies reddet tibi. & Luc. 17. Si septies in die peccauerit in te. & alibi sæpe. At vero cum apud Marcum cap. 16. idem septenarius numerus positus sit, vt in commentario retulimus, non videtur cur ad hãc incertam multitudinem recurramus, sed ad certum septenariũ numerum; si enim multitudo tantum significata esset, vtique vnus saltem Euangelista eam indicasset, vt vnus per alterum explicaretur. confirmatus ergo ab vtroque Euangelista numerus certus, argumento ẽ septem solum fuisse dæmonia à Maria Magdalenæ eiecta. Difficultas tamen occurrit, quid per hæc dęmonia significetur: nam Gregorius, & Beda allegati non dęmonia ipsa realiter, sed vitia, & peccata intelligenda ea esse asserunt, vt idem sit dęmonia septem eiecta esse ab illa, quod, eam esse ab vniuersitate quadam vitiorum, qua polluta tenebatur, mundatam, vt in præcedenti capite dictum est. Cõtrarium vero videtur sentire Ambrosius lib. de Salomone cap. 5. nempe ipsos dęmones eiectos fuisse, quibus obsessa ilia mulier detinebatur. Sic enim inquit (quod etiam citauimus in annotatione præcedenti) Largum in sanguine fluxum siccat in Martha, dęmones pellit ex Maria: quę verba indicant dęmonum veram expulsionem: nam opponit miraculum miraculo; remissio autem peccatorum inter miracula non computatur. Huic etiã sententię Euthymius consentit, eamque veram, ac legitimã

esse verba Euangelistæ ostendunt; non enim de peccatis diceret exiuisse ab ea, nec Marc⁹ de eisdem sic locutus esset, nempe eiecit dæmonia septem; cū hæc duo verba ex communi sermone etiam Scripturarum, non de vitiis, ac peccatis, sed de dæmonibus peccatorum impulsoribus sæpe prolata legam⁹. Fuerunt autem dæmonia hæc eiecta ab ea prius, quam remissa fuisset eius peccata, cuius beneficij occasione pœnitere eam cepit commissorum, ad Christumque venit veniam petens.

Et Ioannes vxor Chusæ procuratoris Herodis.

COMMENTARIA.

HAEC est alia mulier, quæ etiam Christum secuta est, cuius fit mentio ab eodem Luca cap. vlt. parauit enim aromata simul cum Maria Magdalenę, & Maria Iacobi, vt vngerent Dominum; cuique cum illis apparuit Christus resurgens; & quæ etiam Apostolis nunciauit Domini resurrectionem. Huius maritus erat quidam vocat⁹ Chusa Herodis Regis procurator, id est, œconomus, seu dispensator rerum ipsius.

ANNOTATIO. VII.

Mulier hæc de cō sensu mariti sequebatur Christū.

INcertum videtur, an maritus Ioannæ tunc tēporis viueret, & de eius consensu vxor Christum sequeretur, id quidem probabilius est; tanquam enim de viuente dictum est, Ioanna vxor Chusę: si enim mortuus esset, vtique Euangelista dixisset, quę fuit vxor Chusæ. probabile autem non est eo dissentiente, ac retinente vxorem Christum secutā esse; erat enim Christus celeberrimus doctrina, & miraculis; & mulier inter alios beneficio sanitatis à Christo affecta. vnde non mirum, si maritus consē serat, cum & ipse Herodes à multo tempore desiderauerit Christum videre. tāta erat ipsius fama apud omnes maxime Galilæos.

Et Susanna.

COMMENTARIA.

ERat hęc etiam mulier Christo adhęrens, quę illo tunc tempore nota fuit; idcirco Euangelista solo nomine eam significauit. An autem hæc, sicut & Ioanna à dæmone fuerint liberatæ, an ab aliquibus corporis infirmitatibus sanatę à Christo, incertum est. at vero hoc, aut illud beneficium recepisse, non est dubitandum, probabilius est ab ægritudinibus corporū fuisse sanatas. Nā Euangelista cū dixisset, mulieres seucutas Christnm, quæ curatę erant à spiritibus malignis, & a languoribus, tres has expressit inter illas, quarum primam Magdalenam a spiritibus malignis ereptam retulit, indicans has duas a languoribns sanatas esse.

Et alia multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis.

COMMENTARIA.

PRæter tres nominibus propriis significatas, refert Euangelista alias etiam multas secutas esse Christum ex illarum numero, quæ vel a spiritibus malignis, vel ab ægritudinib⁹ corporum sanatæ erant, ideoque Christi doctrinam amplexę: hæ autem sequebantur, ac comitabantur Christum, non solum vt doctrinam eius audirent, sed etiam vt ipsæ se bonis operibus exercerent. nempe in præbendo alimoniam Christo, eiusque Discipulis; erāt enim diuites, Christique, magistri, ac benefactoris sui paupertati de suis facultatibus subuenire curarunt; quod & earum quædam etiam post mortem illius fecerunt, ementes aromata, vt corpus eius vngerent, vt ex Euangelistis constat.

ANNOTATIO. VIII.

Hæ mulieres Christo & Apostolis ministrabant de facultatibus suis.

IN nonnullis Græcis exemplaribus loco illius (ei) legitur in plurali numero (ris (nempe Christo, & Apostolis. Siue autem hoc, siue illo modo legatur, sensus idem est; non enim Christo soli, sed etiā Discipulis ministrabant de suis facultatibus; quod si solius Christi facta est mentio, huius ea causa est, quia propter eum ministrabant & cæteris, eiusque intuitu totum fiebat ministerium: Christo namq; ministrabat, qui discipulis eius propter eū ministrabat. An autem omnes mulieres, quę Christū comitabātur, ministrarent de facultatibus suis, non est omnino certum: tamen contextui magis accommodatum videtur omnes sic ministrasse. nam hoc verbū (ministrabant) ad omnes numeratas refertur. Prudentissime autē Christus passus est hoc ministeriū, tū ne in hac peregrinatione onerosus videretur iis, quibus prædicabat, si de eorum facultatib⁹, & ipse, & Discipuli sustentandi essent, præsertim, cum in castella multa diuertendum esset, in quibus pauperes multi habitabant. sic enim gratior, ac magis accepta erat eius doctrina, quæ gratis omnibus effundebatur: tum vt magis vacaret docendis populis, & discipulis instruendis. Si enim eleemosyna quærēda esset, multum temporis in eo insumeretur, ac prædicationi subtraheretur: tum etiam vt indicaret prædicatores verbi sui ab iis, qui facultates habent, iuste recipere, & exigere posse sustentationem, nam & Paulus 1. Corinth. 9. se potestatem habere affirmat mulieres diuites circumducendi, à quibus aleretur. Conuenientius autem hoc per feminas, quam per viros factum est; tum quia viris negotiis sæculi occupatis minus vacabat sic adhærere Christo: tum quia opere etiam Christo ministrabāt præparando cibos, & quæ ad victum erant necessaria

ria, quod magis est feminarum, quam virorum: tũ demum, vt Pharisæi, & Doctores magis arguerentur de infidelitate sua, tanta fide, ac tam perspicua feminarum.

Cum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus properarent ad eum, dixit, per similitudinem.

COMMENTARIA.

MVlti, & miraculorum, & doctrinæ fama commoti ad eum conuenerant ex oppidis, & ciuitatibus Galilææ; auiditateque audiendi, & videndi festinanter ex circumuicinis ciuitatibus confluxerant, quos ipse multis parabolis de diuinis mysterijs, instruxit, vt cæteri Euangelistæ narrant, quorum vnam Lucas refert.

ANNOTATIO IX.

HVius historiæ meminere Matthęus. cap. 13. & Marcus cap. 4. apud quos quædam referuntur circumstantiæ. Verba Matthæi sunt hæc. Exiens, inquit, Iesus de domo sedebat secus mare, & congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt in nauiculam ascendens sederet, & omnis turba stabat in litore, & locutus est eis multa in parabolis. Verba autem Marci sunt ista: Iterum cæpit docere ad mare, & cõgregata est ad eum turba multa, ita vt nauim ascendens sederet in mari, & omnis turba circa mare super terrã erat, & docebat eos in parabolis multa, & dicebat illis in doctrina sua. Tam autẽ Matthęus, quem Marcus sequentem parabolam seminãtis describunt, sicut Lucas. Matthæus vero plures etiam alias, sed hanc primo loco ponit, quod est argumento, Christum exordium huius suæ doctrinæ ab ea cœp isse.

Exijt, qui seminat seminare semen suum.

COMMENTARIA.

PArabolam narrat. Exijt, inquit, qui seminat, id est, qui solitus est seminare; & semen in terram spargere, exijt tunc denuo, vt iterum seminaret semen suum. Intendit Christus iodicare, sibi qui verbi Dei seminator est, & ad hoc in mundum hunc venit, similia euentura, quæ, huic seminãti acciderunt. Recte autem confertur Christus seminanti semẽ suum; nam Prophetæ olim seminabant semen alienum, quia verbum Dei non suum annunciabant dicentes: Hæc dicit Dominus: at Christus semen suum seminat, quia ipse est Deus, & Dominus, cuius est verbum ipsum. Isa. 52. Ecce, qui loquebar, adsum.

ANNOTATIO. X.

Parabolę scopus. FInis, ac scopus huius parabolæ, est prædicare, quæ in Euangelij prędicatione futura tunc erãt, nimirum hæc: Primo quidem prædicandum fore Euangeliũ multis hominibus, qui per multas terræ partes, in quas iactum est semen, significantur. Secundo non omnes, qui audituri erant, crediturosue sicut nõ in omnibus terrę partibus semẽ susceptum radices iecit. Tertio eorum, qui credituri erant, nõ omnes perseueraturos in susceptæ fide, sed persecutione superueniente recessuros ab ea, sicut semen iactum super terram petrosam, etiam si natum sit, tamen exorto Sole aruit. Quarto, eorum, qui in fide perseueraturi erant, non omnes fructum bonorum operum reportaturos: sicut quædam pars terræ, in quæ spinę soffocarunt semen ortũ, ne fructificaret. Quinto hæc euentura nõ quidẽ vitio doctrinæ, aut prædicãtium, sed auditorũ ipsorũ culpa; sicut semẽ hoc fructu caruit, nec radices fecit, non vitio seminis, sed terræ susciepientis. Sexto auditorum vitium multipliciter prouenire, sicut terræ quædã pars ob petras, quędam ob spinas quędam, quia secus viam, seminis fructu priuata est. Demum multos etiã credituros, ac susceputos verbum doctrinę, vt par est, non tamen æqualem fructum reportaturos, sed quosdam maiorem, quosdam minorẽ. In duas igitur partes auditores diuidendi erant; quidam enim non erãt susceputi verbum, ijque in triplici differẽtia significata per tres partes terræ, petrosam, spinosam, & secus viam positam. Quidam alij susceputi erant, fructumque reportaturi, ijq; in triplici etiam differentia: nam quidam trigesimum, quidam sexagesimum, quidam centesimum fructũ dediderunt. Hæc oĩa Christus significauit Discipulis, priusquã euenirent, non solum per parabolam, sed etiam per parabolæ explicationem adhibitam. Seminator autem hic Christus est, vt dicit Athanas. hom. de semente, qui dicitur, qui seminat, aut secundum Marcum, seminans, & exijsse ad seminandum, seminans quidem, continuo seminat, quia nunquam seminare desistit: nam vt Deus in mũdi principio seminauit verbũ in cordibus hominũ, infundendo naturale lumen, quo agnoscere possent, quæ eos scire, ac facere oportebat, & lumen supernaturale fidei reuelando, quæ ad salutẽ necessaria erãt: seminauit etiam per Moysem, legem dando. vltimo autem exijt, vt verbum Euangelij doceret; cum enim Deus esset, carnem induit, vt nos saluaret, ac veritatem ostenderet, ideo exisse dicitur ad Euangelium promulgãdum, quod prius ad illa alia semina iaciẽda nõ fecerat; idque insinuarunt Matthęus, & Marcus per illam particulam (ecce) ecce inquiunt, exijt, qui seminat, rem nouam & admirandam indicantes, vt nimirum is, cuius semen est, egressus sit ad seminãdum semen suum, solent enim homines non per se, sed per suos operarios id efficere.

Christus quomodo seminator.

Et dum

Et dum seminat.

COMMENTARIA.

Dictum est dum seminat, vt per hoc Euangelista significet Deum semen verbi sui iaciendo in incredulos, & eos qui crediturí erant, æqualiter intendisse, vt omnes fructificarent, & ipsorum vitio, non Dei voluntate effectum esse, vt quidam fructum ferrent, quidam non. Sicut seminator hic semen suum spargens in diuersas terræ partes, quantum in se est, intēdit, vt in omnibus eis semē fructificaret, ac multiplicaretur, ex vitio autē terræ euenit, vt quædam non fructificarent propter spinas, petras, aut viæ vicinitatem.

ANNOTATIO. XI.

Quid illud sit. Aliud cecidit secus viā &c.

Aduerte non sic esse dictum, exijt, qui seminat seminare semen suū, & aliud seminauit secus viam, aliud super spinas, aliquid super petram; si enim sic esset dictum, significari videretur Deum verbum suum seminasse in malis, & incredulis, vt non facerent fructum. sicut qui seminaret semen scienter, & ex intentione in terra spinosa, & petrosa, eo ipso ostenderetur, nolle semen in omnibus partibus fructificare. non autem sic Deus est, qui salutem omnium, quantum ex se est intendit, & vt omnes fructificent, ipsis verbū salutis prædicari facit; propterea dictum est, dum seminat, aliud cecidit secus viam, aliud super spinas, aliud super petram, aliud in bonam terram, quasi æqua ratione in bonos, & malos semen spargens, idem in eis præten dat; quod autem eorum multi fructum non ferant seminis iacti, non ex intentione seminantis, aut Dei est, sed ex vitio terræ, ipsorumque verbi auditorū. Non quod Christus, seu Dens ignorauerit, qui susceperturi, quive non susceperturi erant semen; nō etiam quod non voluerit omnibus his verbum prædicare; nihil enim præter scientiam, & voluntatem eius fuit, aut esse potuit: sed quod quantum ex se est, omnium salutem procurauerit, ac remediū per verbū suū præstiterit, & in hoc seminator in parabola multū dissimilis est; nesciebat enim hic terram petrosam, & spinosam esse; si enim sciuisset, in eas partes semen non sparsisset: aut si sparsisset, vtique causa esset quia aliter semen non potuisset semina re in bona terra, nisi iactum esset etiam in mala: non sic Deus aut Christus se habet. dicitur ergo, dum seminat, aliud cecidit, &c. vt significetur, non fuisse intentionis eius, ne reciperetur verbum suum, quin potius omnium intendisse salutem. Chrysostomus homil. 47. in Matth. adfert aliam causam; nimirum, vt significetur Deū nō fecisse homines malos, sed eos suo se arbitrio tales redidisse: immo Deum omnibus præstare auxilium, vt malitiam deponant. vbi Chrysostomus ponit discrimen inter terram materialem, in qua semē iactum est, & homines, in quibus seminatur verbum. Terra enim non habet potestatem, ac virtutē eijciendi à se lapides, & spinas, nec separandi se à via, idco, qui scienter seminaret in talem terram, imprudens videretur. At homines habent arbitriū, possuntque remouere impedimenta auxilio diuino semper parato ijs, qui volunt illud, idcirco sapienter ijs prædicatum est verbum. Dicet quispiam, cur Deus, cum re vera sciuerit multos nō allaturos fructum verbi, nec credituros, voluit verbum suum his prædicare? Huic difficultati satisfaciemus paulo infetius in Annot. 16.

Aliud cecidit secus viam, & conculcatum est, & volucres cæli comederunt illud.

COMMENTARIA.

Hæc est prima pars terræ, in quam iactum est semen, quę erat viæ communi proxima, & inde factum est, vt incedentes per viam, qui solent sæpe ab ea diuertere, & aut incommodi alicuius vitandi causa, per proximas partes terræ iter facere, conculcarēt semē illud, terraque, quæ super iniecta erat, dimota, in superficie semen appareret, vnde consequenter euenit, vt volucres in terram descendentes deuorarent illud. Præcessit igitur conculcatio, quæ semen, priusquam vllas emitteret radices, discooperuit, & secuta est cōmestio, aut deuoratio. Significantur per hanc terræ partem homines, qui audiunt Dei verbum, & mente concipiunt; tamen non credunt illud; nec autem, si diutius maneat, & cō sideratum attente fidem conciliet, facile dæmon de memoria, ac mente illud expellit.

ANNOTATIO. XII.

Homines, qui ex parte intellectus, & ex parte affectus pię cōparātur.

DVO hominū genera conferuntur terræ secus viam posita. vnum est ex parte intellectus, ni mirum, qui in solo intellectus naturali lumine, humanaq; scientia, ac prudentia innituntur; ac per ea de rebus fidei, diuinisque mysterijs iudicare volūt, nihilque verum censent, quod nō humana ratione comprobetur. Hi secus viam dicuntur, quia nihil aliud sapiunt, quam quod sit ex via; mundus enim hic via dicitur, Psal. 118. Beati immaculati in via. Psal. 84. Ponit in via egressus suos. Cum igitur fidei nostræ dogmata non humana ratione firmētur, sed altiori lumine, ac superiori magisterio, de quo dictum est Ioannis. 6. Erunt omnes docibiles Dei; ne cessariumque sit credenti intellectum in captiuitatem reducere in fidei obsequium 2. Corinth. 10. fit vt hi homines, quando ea audiunt, ac mente concipiunt, comperientes humanis rationibus illa non subsistere, respuant, & reijciant, tamquam falsa, & repugnantia. De istis dixit Paulus. 1. Corinth. 2. Animalis homo nō percipit ea quę sūt spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere. Exēpla habemus in Scriptura Ionn. 3. in principio; Nicodemus audiens, quę humana ratione non capiebat, dixit: Quomodo possunt hæc fieri? & Ioan. 6. audientes carnem Christi cibum futurā dixerūt: Durus est hic sermo, & abierunt. & Act. 17. prædicante Paulo mortuorum resurrectionem, quidā deriserunt. Cōtra quos omnes dictum est 1. Corin. 1.

Perdam

Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Stultam fecit Deus ſapientiã huius mundi. Alterum genus eſt ex parte affectus, nimirum eorum, qui illicitis deſiderijs, ac cupiditatibus ita immerſi ſunt, vt nihil aliud bonum, & appetibile illis videatur, niſi quod ſenſibus, ac appetitibus eorũ placet. De quib⁹ Phili. 3. ſcripſit Paulus: Philip. 5. Multi, inquit, ambulabant, quos ſæpe dicebã vobis, nunc autem, & flens dico inimicos crucis Chriſti, quorum finis interitus, quorum Deus venter eſt, & gloria in confuſione ipſorum, qui terrena ſapiunt. Hi cum audiunt Euangelicam doctrinã de abijciẽdis operibus tenebrarum, de crucifigẽdis concupiſcentijs, ac ſeipſis abnegandis, credere nolunt, ne ſi crediderint, ijs ſe priuent, quibus toti dediti ſunt. de talibus dixit Dominus Ioan. 3. Lux venit in mũdum, & dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem; erant enim eorum opera mala; omnis autẽ qui male agit odit lucem, & non venit ad lucem, vt non arguantur opera eius. Ab his prauis affectibus, qui verbum impediunt, remouet nos Iacobus. ca. 1. Iacobi. 1. dicens: Abijcientes omnem immunditiam, & abũdantiam malitiæ, in manſuetudine ſuſcipite inſitũ verbum, quod poteſt ſaluare animas veſtras. Merito autem tam in his, quam in illis dicitur conculcatum ſemẽ, quia verbũ Dei humanis rationibus, & affectibus vilibus contemnitur, quod eſt quaſi pedibus viatorum conculcari Euangelicam doctrinam. Qui ergo verbum Euangelicum prædicatum ſuſcipere apti ſunt, ij & humilem mentem, & purgatum affectum debent habere.

Et aliud cecidit ſupra petram, & natum aruit, quia non habebat humorem.

COMMENTARIA.

HAec eſt altera pars terræ, in quam iactum eſt ſemen, nempe quæ petras habebat terræ ſuperficiei proximas, vnde factum eſt, vt ſemen iactum non habens altitudinem terræ ſufficientem, continuo oriretur ante radices in profundum miſſas, petra impediente: deficiente igitur humore, qui per radices trahitur, ſolis æſtũ, qui ortus eſt, ſuſtinere non potuit, & idcirco aruit. Significantur homines ij, qui nimio affectu, nempe amore, vel timore tenentur erga temporalia, quæ ex ſe licite amari poſſunt, ſicut honores, diuitiæ, vita temporalis, & ſimilia, dum non præferantur honeſtis, ſunt tamen qui immoderate in ea feruntur. Hi dum nihil occurrit, quod ijs, quæ diligunt, aduerſatur, aut ex ijs, quæ valde timent, tunc verbum ſuſcipiunt, & credunt, at quando aliquid, quod amant dimittendum eſt, aut aliquid quod timent ſubeundum propter verbum ſuſceptum, tunc recedũt, & à ſuſcepto ſe auertũt; ſunt enim nimij affectus, ac animi immoderatæ paſſiones, velut petræ proximæ terræ, in quam iacitur ſemen. Hę radicibus charitatis obſiſtunt, nec ſinũt doctrinam Euangelicam per charitatem radicari, & firmari in hoĩe, ita vt omnia dimittere boua, ac quæcumque ſubire mala pœnę paratus ſit potius, quam verbũ relinquere. Sũt ergo moderãdi affectus, & mortificãdi vt longe abſunt à ratione ipſa, eiq; ſubdãtur.

ANNOTATIO. XIII.

Verbis his ſignificãtur qui affectu cõſeruandi, vel timore amittẽdi temporalia ab Euangelio recedunt.

ADuertendum eſt hanc ſententiam à Matth. c. 13. lucidius explicari; inquit enim: Alia ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam, & continuo exorta ſunt, quia non habebant altitudinem terræ; Sole autem ortu æſtuauerunt, & quia non habebant radicem aruerunt. vbi ſignificantur ij, qui cito credunt, nec conſiderantes, quæ ad fidem firmandam neceſſaria ſunt, non procurant charitatis radices habere; hæc enim omnia poſtponit verbo ſuſcepto, & inſurgentes timores, ac cupiditates repellit; ea igitur deficiente, fides facile euertitur perſecutionibus, aut tẽtationibus emergentibus. De quibus radicibus paulo inferius dicemus. Aduertendum etiam eſt, inter alia multa doctrinæ Euangelicę dogmata hoc vnum eſſe, vt eam omnibus temporalibus bonis, ac accommodatibus etiam vitæ propriæ præponamus, non ijs ſolis. quæ iniuſte habentur, ſed abſolute quibuſcunque etiam iis, quæ ratio, aut lex vlla non prohibet: non quod ſemper hæc omnia cum effectu dimitti, & abiici debeant, ſed quod quando caſus occurrerit, quo vel illis priuari, vel præceptum aliquod Euangelicum prætermitti oporteat, tunc præponamus Euangeliũ omnibus, & dimittamus, ac expellamus quæcũq;, etiam vitam potius, quam ab obſeruantia, aut Euãgelij veritate recedamus, eoque animo pręparatos nos eſſe neceſſarium eſt. Sic docuit Chriſtus Luc. 14. Luc. 14. Si quis venit ad me, & non odit patrem ſuũ, ac matrẽ, & vxorẽ, & filios, & fratres, & ſorores, adhuc & animã ſuã, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Quibus verbis docet Chriſtus, nullo timore amittendi temporalia quęcunque, nec vllo affectu ea conſeruandi, aut acquirendi, debere nos remoueri à veritate Euangelica ſuſcipenda, & retinenda. Hinc factum eſt, vt multi, qui charitate deſtituti, & qui nimio horum affectu tenebantur, occurrente caſu, quo oportebat priuari his, aut ab Euangelio recedere, hoc illis poſtpoſuerunt, fidemq; conceptam negarunt, & abiecerunt: timore ergo periculorũ perſecutionis, amiſſionis temporalium, aut affectu promiſſorum bonorũ, à ſuſcepta fide olim receſſerũt. & ſemẽ natum in eis occurrente petra, & humore deficiente aruit. interrogabit quiſpiã, ſi hi affectus timoris, & amoris nimij erga res, quæ ex ſe nõ ſunt prohibitæ, etiam impediunt homines à fide ſuſcipienda: cur ergo comparantur petris, quæ non prohibent ſeminis natiuitatem, ſed augmentum, & ſignificantur ij, qui credunt, poſteaque fidẽ deſerũt? Reſpondeo Euangelium res has non prohibere, idcirco audito Euangelio, illi qui eas poſſidẽt, non deterreri ab eo ſuſcipiẽdo, ſicut faciunt illi, qui illicitis dediti ſunt, de quibus in prima ſententia ſermo eſt, nec ſemper effectus, & animi paſſiones inordinatę apparent, niſi quando occaſio ſe offert, inde fit, vt nulla occaſione emergente facile homo ſuſcipiat verbum, quod poſtea dimittat inſurgente perſecutione, aut occaſione dimittendi temporalia. verbum etiam eſt, ſi verbum ſimul prædicatum eſt

cum

cũ occasione præsenti faciẽdæ dimissionis, affectus tales impedire verbi susceptionem, & fidem, illud tamen frequentius est. Nec mireris fidem pendere ab affectibus, nam cum non nititur euidentibus rationibus, necessarius est voluntatis cõcursus ad credendum, quæ quidem voluntas affectibus multum huc illucque trahitur.

Et aliud cecidit super spinas, & simul exortæ spinæ suffocarunt illud.

COMMENTARIA.

HAec est tertia terræ pars, in qua semen iactum est, nempe terra semina spinarum habens, quæ non apparebant, quando semen patris familias spargebantur, inde factum est, vt vtrumq; simul natum sit, & excreuerit: copia autem necessaria humoris deficiente, cum virtus terræ vtrisque seminibus non sufficeret, & spinæ, vt pote terræ magis connaturales, maiorẽ partẽ humoris sibi attraherent, semen natũ est, & auctũ fructu priuatũ est. Significantur homines, qui verbum Euangelicum audiunt, fide suscipiunt, ac retinent, tamen voluptatibus, & alijs negotijs huius sæculi intenti, bonorum operum fructum non ferunt, fidem mortuam sine operibus in se habentes.

ANNOTATIO. XIIII.

Hæ tres partes terræ cõueniẽti ordine sunt descriptæ.

CO nuenienti ordine hæ terræ partes describuntur. Prima enim significat eos, qui audito fidei verbo nõ credũt. Secũda eos, qui credũt, tamẽ in fide nõ perseuerãt. Tertia eos, q perseuerãt quidẽ, tamen fructũ operũ nõ habent, quales sũt mali Christiani, qui vitã fidei, quã profitent, non conformãt, de quibus Iacobus cap. 1. inquit: Estote factores verbi, & nõ auditores tantũ: nam si quis est auditor verbi, & nõ factor, hic cõparabitur viro cõsiderãti vultũ natiuitatis suæ in speculo; consideravit. n. se, & abijt, & statim oblitus est qualis fuerit. Et capitu. 2. quid proderit fratres, si fidẽ quis dicat se habere, opera autẽ nõ habeat? Nũquid fides poterit saluare eũ?

Merito autem vtitur Christus metaphora verbi *Christus merito vitur suffocandi verba.*

ANNOTATIO. XV.

Ex voluntatis vitio prouenit quod verbum Dei fructum non faciant.

SVnt nonnulla in his prædictis sententijs aduertenda. primo quidem non ex vitio seminis prouenisse quod non fructificaret: nam si id esset, non faceret fructum in terra bona, cũ seminis nulla fiat distinctio. Quo significat, quod multi verbo Euangelico prædicato nõ crediderint, aut eo suscepto nõ fecerint fructũ, non esse ex verbi ipsius vitio; si. n. in de id prouenisset, vti que nemo fructũ faceret. In nostris quidẽ sermonibus accidit aliqñ esse semina, & grana quædã vitiosa, quæ etiã si ceciderint in bonã terrã, non ferunt fructũ: at in semine Christi, quod est Euangeliũ, non sic sit, totũ est semen perfectũ, & secundũ, quod Dñs Matt. 13. per aliam parabolã significauit: Nonne, inquit, bonũ semen seminasti? Doctrina enim Euangelica tota vera, tota bona, tota efficax, secunda est, vnde ex se & intellectum illustrat, & affectũ excitat, & arbitrium permouet ad opus. Vitiũ igitur nõ est in ea. Opponebãt Pagani vitiũ Euangelio, videntes vulgarẽ esse doctrinã, ac sine ratone, vt referũt Greg. Nazian. orat. 1. in Iulianũ, & Orig. li. 1. cõtra Celsũ, multaq; alia debacchabãtur, vt suæ infidelitatis excusationẽ prætexerent; at vero maxime errabãt, vt alijs in locis ostendim⁹.

Secundo aduertendum est, nõ etiam prouenisse ex vitio ipsius terræ, quod semen nõ faceret fructũ: nam terra illa tota quãtum ad substantiã, vna erat. nam si ex substantia, & natura eius id processisset, vtiq; nec terra, quæ dicitur bona, vllos fecisset fructus. Quo significatur, non esse ex naturæ hominũ malitia, quod non credant, aut nõ fructificẽt, quasi sit quædam natura mala, quædam bona, vt temere ac falso docuerunt Manichæi, & Valentinus, refe-

rente Augustino li. de hæresi ca. 5. & 46. nulla. n. est natura mala, omnis in se bona est, nec in naturam referri potest, quod hi fructificent hi vero nõ. Per hãc autem terrã, in quam iactum est semen, homo ipse intelligitur, vt etiam testantur Athana. hom. de semente, & Chrysost. hom. 45. in Matthæum. *Tribus historia partibus tres hominis inimici significantur.*

Tertio aduertendum est, quod hæ terræ partes nõ fructificauerint, prouenisse ex vitio adiuncto, & extra terræ substantiam, & quod remoueri potuit, nẽpe ex vicinitate viæ, spinarum, seminibus, ac petris, sine quibus terra esse potuit. quo significatur, ex voluntatis arbitrio procedere, quod homo audito verbo, ac suscepto non credat, nec fructum ferat, vt recte notauit Hieron. Matt. 13. Inde distinctio facta est hominum credentium, & non credentium, bonorum, ac malorum, quia illi per arbitrium adhærere volũt verbo, hi vero non. Nõ quod solius arbitrij virtus valeat intellectum ad credendũ inclinare, aut volũtatẽ ad bene operandũ mouere; necessariũ. n. est auxiliũ diuinũ, quod cũ arbitrio concurrat, id tamen Deus, quantum ex se est, non negat, quo homo valeat facere, quod velit bonum.

Quarto aduertendum est has tres tantum partes terræ numeratas, quia per eas significantur tria genera inimicorum hominis, qui auertunt eum à bono: caro significata per petram, mundus notatus per spinas, Diabolus indicatus per volucres. Posset quispiam obijcere, videri verbum Euangelicum ineficax, & debile, cum non potuerit omnium ad se mentes, ac voluntates conuertere. In hac parte Pagani quõdam cõtra Deum, ac Christũ inuehebantur, cum impotentiæ, ac debilitatis arguen-

guentes, quasi facere non voluisset verbum, ac Euãgeliũ ab omnibus recipi, & in omnib⁹ fructificare. Ista refert Iustinus in explic. quæst. Gẽ. q. 1. At hi cęci attendebant simili argumẽto Deum argui posse impotentię, quod semina non fecerit ita efficacia, vt etiam in terra sterili, ac vitiosa fructificarent, quod dicere stultissimum est. vt enim recte dicit Iustinus, non id potentię, sed prouidentiæ est diuinę, quę cũctis rebus suas distribuit peculiares virtutes, singulasq; pro suo modo operari voluit; terrę. n. virtutem prolificandi indidit, sic tamen vt semine indigeret; semini etiam quandam energiam & efficaciam tribuit, non vt sola produceret, sed simul cum terra, & adhuc hęc causarum vniuersalium concursu opus habent, nempe astris, ventis, pluuijs, omnia hęc non ad impotentiam, sed ad prouidentiam spectãt. Voluit enim Deus ad vnum effectum plures conuenire causas, vt virtutis magnitudo magis in pluribus agnosceretur, quam in vno, sic etiam factum est in semine spirituali Euangelij; ita enim verbo suo virtutem, & efficaciam dedit, vt arbitrij coopera tio necessaria esset, & adhuc sua gratia, ac influxus cęlestis necessarius est, vt fructus verbi efficiatur, & horum vno deficiente fructus etiam deficit: sicut in fructu materialis seminis, quod vti diximus admirandę prouidentię est. Aliter enim Deus impotentię argueretur, quod causis vtitur secundis Sole, astris, clementis, & alijs omnibus ad effectus producendos, cum per se solum posset facere.

ANNOTATIO XVI.

Quare Christus Euangliũ prædicari voluit ẽt illis nõ paturis.

DVbitatio quædã in his etiã sententijs se offert, quare Christus prescius eorum omnium, quę futura erant, prędicari voluit Euangelium ijs, qui illud susceperuri non erant, aut non credendo, aut nõ viuendo ad regulam eius. Ioan. 6. Sciebat Iesus ab initio, qui essent non credentes: Nemo enim seminantium semen suum spargeret in ea loca, in quibus nullus futurus esset fructus, si id ante scire potuisset. Simile quid forsan à Gentibus obiectum refert Ambrosius lib. de paradiso cap. 8. dicebant enim, cur Deus imposuit præcepta ijs, quos prænouit non esse ea seruaturos? Rñdeo cũ Ambrosio, id factũ esse, vt De⁹ ostẽderet bonitatẽ suã, & quãtũ ex se ẽ, saluté velle oĩum ẽt eorũ, q nõ seruãt mandata, aut nõ credũt; si. n. nõ esset p̃dicatio facta, nisi crediturus, vix appareret Dei clemẽtia erga eos, q nõ credũt, excusatioq; aliqua hoĩum nõ videretur, se non credidisse, qa nõ ẽ eis p̃dicatũ; qũo. n. credẽt, nisi audierint, qũo audiẽt sine prędicante? Rom. 10. cõueniẽter ergo etiam non susceperuris verbum annunciatum est, ac in terra spinosa, & petrosa iactum est hoc semen verbi Dei; sic namque & Dei bona, clemensque voluntas, ac hominũ culpa manifestatur: sicut qui generale conuiuiũ faceret omnibus suis cõsanguineis, omnesq; inuitaret, etiam si sciret quosdam non acceptaturos; sic enim manifestat animũ suũ, ac liberalitatem, dũ neminẽ excludit, quãtũ ex se est, ipsi se excludunt, qui venire renuunt. Adde etiam hac ratione ostẽdit Christi virtutẽ, verbique sui vim salutiferam, quæ omnes seruare potest, quot quot velint; aliter enim non agnosceretur, existima runtque non esse sufficiens, nisi ijs, qui credunt.

Difficilior autem est dubitatio, cur omnibus ex ijs, qni crediturí nõ sunt, verbum annunciatum est; scimus enim verbum Euangelij non omnibus esse factum. Respondeo in eo, quod multis, qui non credunt, aut non bene viuunt, annunciatũ est Euangelium, satis liquido constat, Deum ex parte sua salutem velle etiam illorum, qui pereunt: nec ad hoc ostendendum opus est, vt omnibus nõ crediturís, aut male victuris annuncietur verbũ; adde etiam, quod si non omnibus annunciatũ est, id ex misericordia factũ est; grauius ne iudicium ferant, iuxta illud 2. Pet. 2. Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionẽ retrorsum cõuerti ab illo, quod illis traditũ est sancto mãdato, qua misericordia voluit vti Deus cum ijs, quibus prędicatum est, & non fecerunt fructum; quamuis cum ijs etiam misericordia vsus est: aliter tamen, nempe, quantum ex se est, eos ad salutem inuitando, & opem ferendo, voluissent acceptare.

Quare Euangeliũ nõ est annũciatũ omnibus non crediturís sed quibusdã tantũ illorum.

2. Petri. 2.

Difficilima omnium dubitatio est, cur non sit p̃dicatum multis, qui si eis annunciatum esset, vtique crederent, ac fructũ ferrent, iuxta illud Matth. 11. Si signa, & virtutes, q̃ facta sunt in te, facta essẽt in Tyro, & Sidone, pœnitentiã egissẽt. admirandũ hoc est, quod verbũ annũciat multis sine fructu, & negatur, ac absconditur multis, quibus si esset notificatũ fructificarent, sicut qui seminaret in sterilib⁹ locis, neglectis fecundis. Iudicia sunt hęc Dei profunda, omnia quidem iusta, licet non omnia nobis manifesta. Hæc persequi nõ est instituti præsentis.

Quare Euangeliũ nõ prædicetur multis, q si audirẽt absque q̃ dubio crederent.

Et aliud cecidit in terram bonam, & ortum fecit fructum centuplum.

COMMENTARIA.

HAEC est quarta pars terræ, in quam iactum est semen, nempe terra bona; dicitur autem bona, quę nullis impedimentis tenebatur; neque enim erat spinosa, nec petrosa, nec iecus viam, in hac semen iactum, non solum ortum, & auctum est, sed fructum copiosum protulit, nempe pro vno centum. Significantur homines, qui omnibus abiectis impedimentis retrahentibus suscipiunt Euangelium, & opera iuxta illud faciunt, & quidẽ multiplicata: nam quam veritatem semel receperunt, continuis operibus bonis sustentant.

ANNOTATIO. XVII.

Hereticorum expositio refellitur.

MAtthęus cap. 13. & Marcus cap. 4. hanc sentẽtiã magis explicarunt, nempe sic; Alia cecidderunt in terram bonam, & dabãt fructũ, aliud centesimum, aliud sexagesimum, aliud tricesimum: vt enim notarunt Orig. ho. 6. in Exod. & Hiero. Matt. 13. Sicut malæ terræ tres partes sunt, secus viam, spinosa, & petrosa: ita in bona aliæ tres, nẽpe quę cẽtesimum, & quæ sexagesimum, & quę tricesimum fructum fecerũt. Duo posteriora prętermisit Lucas. contentus aliorum Euãgelistarũ enarratione, vt solent Euangelistæ sepe facere. In cuius sententiæ explicatione errarunt hæretici, & varij sunt Catholici doctores. Quod ad hæreticos spectat, refert Augustinus lib. 21. ciuit. cap. vlt. quosdam vt suis vitijs securi⁹, & absq; timore, & freno indulgerẽt, sic esse interpretatos hanc sentẽtiam, nimirum pro vno iusto malos centum saluatum iri in die iudicij, & pro alio triginta, pro alio, sexaginta, ita vt iustorũ multitudo

titudo malos, ac pœna dignos præseruet ab æterna damnatione. contra quos hæreticos acute Augustinus ex eorum dictis insurgit, debere omnes à vitijs abstinere, & bonis operibus incumbere, ne tam pauci iusti tunc inueniantur, vt quantumuis pro vno centum mali saluentur, adhuc supersint multi mali damnationi obnoxij, deficiente bonorũ, ac iustorũ numero, quorum ratione liberentur. At vero horum doctrina aperte damnata est Scripturarũ testimonio: iuxta vniuscuiusq; enim opera iudicium vitæ, aut mortis fiet, dicente Paulo Rom. 2. Reddet vnicuique secundum opera sua: ijs quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem, & incorruptionẽ quærũt, vitã æternã: ijs autẽ, qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt veritati, credunt autẽ iniquitati, ira, & indignatio. Prę terea. 2. Cor. 5. Oẽs nos manifestari oportet ante tribunal Christi, vt referat vnusquisq; propria corporis, prout gessit, siue bonũ siue malũ. Quã etiam de ctrinam Dominus Matt. 25. parabola cõfirmauit de quinq; virginibus fatuis, oleum à prudentibus sibi quærentibus, quibus responsũ est, ne forte nõ sufficiat nobis, & vobis, ita ad vẽdentes, & emite vobis. Quibus demum clausa est ianua, quia secum oleum bonorum operum propriorum non sumpserunt.

Quid per trigesimũ sexagesimum, & centesimũ fructum significetur.

Relicta, & reiecta hæretica explicatione, ad Catholicos Patres nos conuertamus. Hierony. lib. 1. contra Iouinian. & Matt. 13. hunc triplicem fructum ad tres status refert, scilicet coniugatorum, continentium, ac virginum: vt primi trigesimum, secundi sexagesimum, vltimi centesimum fructum referre dicãtur. Post Hieronymum Augustinus li. quæst. Euang. cap. 10. etiam ad tres status refert hanc diuisionem, aliter tamẽ status ipsos numerat, vt primus sit coniugatorum, secundus continentiũ, & Virginum, tertius, qui supremus est, martyrum. Tertio loco Gregorius homil. 17. in Ezechiel. non ad status, sed ad personas refert in hunc sensum; Vt ij fructum trigesimum proferre dicantur, qui fidei perfectionem, quę est in Trinitate, concipiunt; sexagesimum vero, qui bonæ vitæ opera perfecte protulerunt: centesimum autem, qui ad æternæ vitę contemplationem profecerunt. Centesimus ergo fructus non huius, sed altetius est vitæ. Quarto loco Athanas. hom. de semente, & Gregorius Naz. orat. in Maximum, Chrysost. hom. 45. in in Matth. & idem August. lib. de sancta Virginitate. cap. 46. ad personas etiam referunt hanc distinctionem, sic tamen, quia quidam bene, quidam melius, quidam optime operantur in hoc sæculo, quocunque sint in statu. atque hæc sententia accommodatior mihi visa est; non enim semper, qui statu perfecto sunt, perfecte viuunt, sæpeq; euenit, vt qui in inferiori sunt statu, maiorem, ac abundatiorem proferant fructum, quam qui in sublimiori. Dominus enim de fructo ipso loquitur, qui non semper statui respõdet, in quo hęc expositio primæ, & secundæ præterenda est. Propterea Dominus loquitur de fructu seminis, dũ est in terra, volẽs significare, se loq de ijs, qui in hoc sæculo fructus hosce referũt. in quo hæc sententia præferenda videtur ei, quæ est Gregorij. Adde, quia etiam ij qui trigesimum, & sexagesimum fructum referunt, ad gloriam perueniunt, vnde & ij centesimum referunt, sicque nulla esset distinctio. Cur autem quidam maiorem, quidam minorem fructum ferant, dicemus inferius.

Hæc dicens clamabat.

COMMENTARIA.

CLamore vocis excitat Christus eos, qui hæc audiebãt, ad inquirendam intelligentiam eorum surditatem mentis illorum insinuans.

Qui habet aures audiendi audiat.

COMMENTARIA.

NOn clamore solo, sed etiam verbis ipsis prouocat ad interrogandum, & inuestigandum sensum mysteriorum, quæ in parabola obscure continebantur, quasi diceret; Cum datum sit vobis audire auribus exterioribus tanta mysteria, curate audire vt oportet, intelligentiam inuestigando.

ANNOTATIO XVIII.

Num de corporis, an vero de mentis auribus Christus loquatur.

EX Scriptura, ac Patrum doctrina didicimus esse aures mentis, & aures corporis, de quibus autem hoc in loco sermo sit, non omnino constat; nam Greg. hom. 15. in Euang. & Euthym. Matth. 11. vbi similia verba habentur, de interioribus auribus interpretãtur, quasi Dominus excitet ad intelligendum eos, qui habent animi aures ad capiendũ, & intelligendum, significans opus esse solertia, & animaduersione ad penetranda, quæ dicta erant in parabolis, iuxta quem sensum sententia hæc non accommodatur turbis, & Iudęis incredulis, qui his auribus carebant, sed Discipulis, & fidelibus. quæ quidem expositio probabilis est, quam etiam Chrysostomus hom. 38. in Matth. sequi videtur, in eaq; significatione accipiuntur aures apud Esaiã cap. 6. Excæca, inquit, cor populi huius, & aures eius aggraua. Aggrauatæ enim sunt incredulorum Iudæorum aures interiores, dum noluerunt mentem aptare, inclinare ad ea penetranda, & considerandа, quę Christus loquebatur, & operabatur. At mihi visa est accommodatior altera expositio, nempe vt sermo sit generalis etiam ad turbas, ac incredulos, de auribus nempe corporis in hunc sensum; qui habet aures audiendi, id est, quibus concessum est à Deo audire tanta mysteria, quanta Christus tradebat, & prædicabat, audiat, id est curet audire, vt oportet, intelligentiam eorũ inuestigando, & interrogãdo. In hac significatione dictum est. Deuteron. 29. non ne dedit vobis Dominus cor intelligens, & oculos videntes, & aures. quę audire possent, vsque in præsentem diem, id est, non concessit hactenus vobis Deus, vt audiretis legem eius, quam modo voce sensibili audistis. Cõsonat huic expositioni, quod paulo post sequitur: Vt audientes, inquit, non intelligant, id est, vt qui auribus exterioribus audiunt, nõ intelligãt significata mysteria. Similiter quod Act. 28. Paulus dixit Iudæis: Bene inquit, Spiritus sanctus locutus est per Esaiam Prophetã, ad patres nostros dicens: Vade ad populum illum, & dic, aure audietis. & non intelligetis, & videntes videbitis, & non perspicietis. Idem habetur à Matth. cap. 13. Magnũ enim fuit beneficium Dei, auribus sensibilibus verba Christi audire, & ipsum oculis corporis videre, sicut Luc. 10. idem Christus significauit: Multi Reges, inquit, & Prophetę voluerũt audire, quę vos auditis, & non audierunt, & videre quę

Deut. 29.

Act. 28.

vos

vos videtis, & nō viderūt. At increduli Iudæi abusi sunt tanto beneficio, nec studuerūt intelligere, quæ docebat, & magnificare, quæ operabatur. Idcirco fructu tāti beneficij priuati sūt. Similis est distinctio oculorum nempe interiorum, & exteriorum. Hinc facile est intelligere loca, q̄ videntur dissidentia: nā aliquando Iudæi dicuntur audire, & videre, aliquādo vero non, sed excæcati, & obturati auribus, viderūt quidem, & audierunt exterius, sed non interius. Audierunt voces Christi, viderunt opera eius, sed non crediderunt, nec ipsum sequi voluerunt. Ex his sententiæ huius nostræ sensus manifestius euadit; excitantur quidem omnes exterius audientes ad inquirendam intelligentiam dictorum, tamen turbę, ac Iudæi increduli non inquirūt, Discipuli vero inquirunt, & interrogant Magistrū, dicētes: Quæ est hæc parabola? Quod etiam fecerunt Matth. 13. edissere nobis parabolam zizaniorū, & Matt. 15. edissere nobis parabolam istam.

Interrogabant autem eum Discipuli eius, quæ esset hæc parabola?

COMMENTARIA.

PErceperunt Discipuli Magistri vocem, cum haberēt audiendi aures, audierunt, vt par erat, quæ non intellexerant, interrogantes, quæ esset parabola hæc, id est, quid parabola significaret. Iudæi vero iucreduli aures audiendi habentes nou audierunt, non procurantes discere sensum, & intelligentiam ab eo, qui ad id eos prouocabat.

ANNOTATIO XIX.

Interrogatio Discipulorum nō statim post parabolam facta.

NON statim parabole absoluta Discipuli interrogarunt, sed postea, quando dimissa turba remanserat Christus cum solis duodecim; sic enim habetur Mar. 4. Cum esset, inquit, singularis, interrogarunt eum ij, qui cum eo erant duodecim, parabolam. Vt autem ex Matth. cap. 13. constat, duo interrogarnnt, vnum: Quare in parabolis loqueris eis, scilicet turbis? Quod Matthęus refert: Alterum vero; Quæ est parabola hęc? Quod Marcus, & Lucas narrant. Omnes tamen tres Enangelistæ, quid vtriq; interrogationi responderit, describunt, licet non omnes omnium meminerint, maxime quæ ad priorem interrogationem dixit, vt in explicatione sequentium sententiarum ostendemus.

Quibus ipse dixit: Vobis datum est nosse mysterium Regni Dei, cæteris autem in parabolis.

COMMENTARIA.

REspondet priori interrogationi, insinuās se velle satisfacere posteriori, nempe explicare illis parabolam hanc: Vobis, inquit, à Deo concessum est nosse occulta mysteria, quæ in mea Ecclesia futura sunt, at illis non est concessum hoc, sed vt in parabolis tantū obscuris ea audiant. Hæc est causa, cur Iudæis loquor in ænigmatibus, & parabolis, & cur vobis easdē parabolas aperte explicabo, & earū sensū aperiā. Regnū Dei appellat Ecclesiā suā Euangelicā, quā Matthæus vocat Regnū cęlorū. Continebat autē hæc parabola multa, quæ euentura erant in Ecclesia, quę misteria dicuntur, quia occulta, & arcana erant.

ANNOTATIO XX.

Superiori sententiæ eur parti onlā quia addidit Matthæus.

MAtthæus cap. 13. quia priorem Discipulorū interrogationem expressit, idcirco huic sententię causalem particulam apposuit sic: Quia vobis datum esse nosse mysteria Regni cęlorū; illis autem non est datum. Cui addendū est verbū Lucæ (sed in parabolis tātum.) sic enim habet Marcus c. 4. Vobis, inquit, datum est nosse mysteriū Regni Dei; illis autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt. Verbum autem (Datum est) donum Dei significat, cuius est dare intelligentiam mysteriorū, ac parabolarum, similiter & negare, illud ex gratia, ac misericordia, hoc ex iustitia, vti paulo post explicabitur.

Vt videntes non videant, & audientes non intelligat.

COMMENTARIA.

CAusa est finalis, cur in parabolis loquitur illis, nempe ut quæ audiunt, non intelligāt, & quæ uident exterius in Christo non, uideant oculis mentis. nec percipiant, quid per ea indicetur: nam nec uerba, quæ Curistus proferebat, nec opera miranda, quæ faciebat, perceperunt animo; Hęc enim omnia, eum esse uerum Messiam, ac filium Dei, significabant. Contingit enim aliquando res gestas uidere, & sententias uerborum audire, quo autem tendant ignorare, quod Orig. hom. 6. in Exod. exemplo probat illo Ioan. 13. quando Christus lauans pedes Discipulorum dixit Petro: Quod ego facio tu nescis mundo, scies autem postea. Videbat Petrus factum, sed quo tenderet, quidue significaret, tunc non intelligebat, nec oculo mentis videbat; similiter audierunt Discipuli parabolam. uerborum quidem significationes percipiebant, at tunc quando proferebatur, quid per ea significatum esset, non sunt assecuti, donec Christus illis, non autem turbis declarauit.

Quæratione Christus in parabolis locutus fuerit Iudęis, vt videntes nō videante.

ANNOTATIO. XXI.

IN primis apud Marcum sic habetur: Vt vidētes videant, & non videant, & audientes audiant, & non intelligant. Sensus idem est, vt ex Cōmentario satis liquet; videbant enim exterioribus oculis, sed non assequebātur mente quid per ea, quę videbant, significatum esset; similiter audiebant, & non intelligebant mente, quo tenderent, quæ dicebātur. Grauior autem difficultas est an particula illa (vt) significet

ficet causam finalem, quasi causa, ob quã Christus in parabolis locutus sit, ea esset, ne illi Iudæi intelligerent. Cui difficultati Bonauentura respondet, eiusq; sententiam quidam recẽtiores amplectũtur, nimirum non causam finalem, sed consecutionem significari per talem particulam, vt sit sẽsus, in parabolis Christum locutum esse, atque inde consecutũ esse, illos Iudæos non intellexisse. Particula enim (vt sæpe in Scriptura consecutionem indicat, idque verum est. At quod in hoc loco consecutivè, non autem causaliter accipiatur, sustineri non potest, ac repugnat contextus Euãgelicus ei interpretationi: nã Christus respondet interrogationi factæ à Discipulis, nimirũ, quare in parabolis loqueris eis? Quæ interrogatio petit causam, vt satis notum est; huic respondet Christus per hanc sententiam: Vt videntes non videant; necesse igitur est fateri causam continueri eãdem in responsione, quæ petebatur in interrogatione. quam sentẽtiam August. lib. de quæst. in Matth. c. 14. indubitanter tenet, & Hieron. Esai. 6. similia verba interprætãs, & inter recẽtiores Albertus Magnus in commentario huius Euãgelistæ, & ita sentiendum mihi videtur. Argumentum autem quod recentiores illos permouit, id esse videtur, ne Iudæos culpa vacare dicamus, quasi Christus nõ sit locutus eis, ita vt intelligere possent. Quã obiectionem Augustinus loco allegato refert, eique respondet, generaliter omnem incredulitatem, ac cæcitatem Iudæorum, qua Christo non crediderunt, tribuens eorum culpis præcedentibus, propter quas iusto Dei iudicio priuati fuut lumine eo, quo intelligerent, & crederent; eaque est doctrina Hiero. Esai. 6. iuxta quam ad sententiã hanc dicimus, Christum in parabolis locutum, ne intelligerent diuina mysteria, quia iam verbis, & factis multa dixerat, & fecerat, quibus illi potuissent credere Christo, eumque nosse verum Messiam, vitioq; ipsorum, ac culpa incredulos extitisse, ob quam grauissimã culpã iuste loquitur eis ĩ parabolis, vt non intelligant, quia mysteria significata per parabolas non meruerunt percipere, qui spreuerant intelligere, quæ ad fidem eius cõcipiendam sufficientissime, & abundantissime acceperant. Vnde Irenęus hũc explicãs locum lib. 4. c. 48. sic inquit: Vnus & idem Deus his qui non credũt, sed nullificant eum, infert cæcitatem, quemadmodum Sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquam infirmitatem oculorũ non possunt contemplari lumen eius; his autem, qui credunt ei, & sequuntur eum, pleniorem, & maiorem illuminationem mẽtis pręstat. Hæc ille. Sicque soluit argumentum Marcionistratum, qui Deũ auctorem malorum facere vitebantur. idem dicit Tertullianus lib. 2. contra Marcion. Vera igitur est doctrina illa Greg. hom. 23. in Euang. nimirum: Qui vult audita intelligere, festinet quæ audire potuit implere. Hæc ille. Non ergo sermo hic est de omni cæcitate Iudæorum, sed de ea, quam in parabolis percipiẽdis habuerũt, iuste priuati à Christo lumine, quo q̃ significabant, perciperẽt. Adde eorũ etiã vitio factũ esse, ne intelligẽdi lumẽ haberẽt ea de causa, qa nec etiã inquirerunt, Christũ humiliter interrogãtes, vt Discipuli fecerũt, & ideo hi ĩtelligere obtinuerũt.

ANNOTATIO. XXII.

Quo cõciliandi sint Lucas & Matheus in hac Christi sententia.

ALtera difficultas occurrit in eadem sententia: nam videntur, & Matthęus, & Lucas multũ dissentire: nam Matthęus vsus est particula causali, scilicet: Ideo, inquit, in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt: at Lucas vsus est particula finali, scilicet: Vt videntes non videant, & audientes non intelligant. Hęc longe sunt diuersa, vt facile est vnicuique videre. Respondeo esse diuersas sententias, diuersosque habere sensus, & vtrunque à Christo esse dictum: Matthæus quidem explicat culpam antecedentem Iudæorum, ob quam factum est id, quod refert Lucas: Iudæi enim videntes non viderunt, & audientes non audierunt; Christi enim opera miranda viderunt oculis, & noluerunt mente videre. & corde credere esse eum, quem opera ostendebant; audierunt verba eius, quibus se Dei filium, & Messiã significabat, & noluerũt audire, vt oportebat, eum recipientes. Ioan. 10. Loquor vobis, & non creditis, opera, quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testimoniũ perhibẽt de me. pp hanc culpã eorum inexcusabilẽ Christus locutus est illis in parabolis obscuris, vt non videant, nec intelligant diuina mysteria per eas significata, & excæcentur. Illud Matthęus, hoc Lucas, & Marcus retulerunt. vnde tota sententia Christi est hæc, ideo in parabolis loquor eis, vt videntes non videant, & audientes non intelligant, quia videntes non vident, & audiẽtes non intelligunt. Referuntur enim sententiæ ad diuersa, & vna finalem, altera causam, quasi efficientem significat; vna culpam altera pœnam ostẽdit, & sic est mira concordia inter Euangelistas in hac parte. vtriusque sententię meminit Esaias ca. 6. prędicens vtramque cæcitatem, nam de ea, quæ habetur à Matthæo ob quem Iudæi puniti sunt cæcitate relata à Luca, & Marco, sic habet; Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionẽ, & nolite cognoscere. quæ verba non sunt exhortantis, sed prędicentis, quod futurum erat. Idcirco Matth. cap. 13. hæc verba iuxta sensum citauit, dicens: Auditu audietis, & non intelligetis, & videntes videbitis, & non videbitis. De cæcitate autem sequenti, quæ etiã pœna fuit, & cuius Lucas meminit, subiunxit Esaias: Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude. quę sententiæ sunt valde diuersæ, vt dictũ est, & vna est causa alterius, sicq; Esaias cum Euangelistis concordat, quod est notandum. Hinc facile vnusquisque deprehẽdet nõ satis accommodate loqui auctorem imperfecti in Matth. homil. 31. nam locum Matth. perpendens, notat Matthęum non dixisse, vt non videant, sed quia non vident. quasi si illo modo dixisset, forsan non esset culpa non intelligentium Iudęorum. At vero hæc non sunt accurate perpensa: nã apud Lucam, & Marcum habetur: Vt non videant. Nec tamen propterea consequitur non esse culpam Iudæorum, cum ipsorum incredulitas præcedens causa fuerit cæcitatis sequentis, meritoque adscribitur culpæ talis cæcitas, quam ipsi suamet culpa, & peccato sibi intulerunt. Doctrina enim est communis & certa, aliquãdo peccatum esse causam peccati, nimirum vt propter vnum peccatũ Deus finat hominem labi in alterum, nec tamẽ propterea peccatum sequẽs definit esse peccatum, quamuis vti diximus in Annotatione precedenti, etiam hęc cęcitas secunda parabolarum ob culpam fuerit eorum, quia noluerunt inquirere, & sensum interrogare à Christo eos inuitante ad inquirendum, quando clamauit: Qui habet aures audiendi audiat. Hęc de cõcordia Lucę cum Matthęo in hac sententia.

Esai. 5.

ANNO-

ANNOTATIO. XXIII.

Quomodo Marci verba que ex Esaia sumpta sunt, sint intelligenda.

TErtia difficultas est ex verbis subiũctis à Marco ca.4.qui sic habet: (vt videntes videant, & non videant; & audientes audiant, & non intelligant; ne quando conuertantur,& dimittãtur eis peccata) Hæc vltima verba,nequando &c.addidit Marc⁹ vltra relata à Luca,sunt autem à Saluatore prolata,& sumpta ab Esaia cap.6.vbi de secunda cæcitate, vti diximus in annotatione præcedenti, loquens,sic inquit: Excæca cor populi huius,& aures eius aggraua,& oculos eius claude,ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum. Marcus sensum secutus est,licet non omnia verba. illa autem particula (ne forte) Græce est μήποτε, quæ habetur etiam Græce apud Marcum.Quem autem sensum faciat, inquirendum est. In primis Isidorus Peluſiota li. 2. Epis.170.interpretatur affirmatiue, loco, fortasse, seu aliquando, vel nonnumquam, vt sit sensus:Ex cæca eos,fortasse conuertentur, & sanabo eos, vel aliquando conuertentur: non ergo spem pœnitentię adimit, immo ponit. Particulã autem hanc μήποτε aliquando etiã significare fortasse,aut aliquando,& spem ponere, probat testimonio Scripturæ, dicitur enim Eccle.19. Corripe amicum, ne forte non intellexerit, id est,fortasse non intellexerit,& iterum: Corripe proximum,ne forte non dixerit,id est, fortasse non dixit. Similiter 2.Timo. 2.seruum Dei oportet esse mansuetum ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripiens eos, qui resistunt veritati, nequando det illis Deus pœnitentiam ad cognoscendam veritatem,& resipiscant à diaboli laqueis. In qua sententia illud (Nequando)quod Græce est μήποτε, positum est pro, fortasse, seu nonnunquam, quamuis ea dictio frequenter vsurpetur pro nunquam,seu ne vmquã, vt sit negatiua. Hæc est interprætatio Isidori. cui doctrinæ adhæret Augustinus lib. Quæst.in Matt. ca. 14. licet nihil tractet de particula illa. Docet tamen hanc Iudæorum cæcitatem, quam Iudæi ob peccata præcedentia passi fuerunt non credentes, & ex incredulitate Christũ occidentes, fuisse illis temporalem, immo medicinalem. Nam illi ijdem post resurrectionem Domini agnoscentes suam incredulitatem,& mala perpetrata, humiliter conuersi sunt ad fidem; & cęcitas illis est inflicta,vt per eam conuerterentur, & quæ pri⁹ eis nocuit,postea profuit,qa occasio facta est humilis conuersionis, diligentis inquisitionis,& feruẽtis dilectionis. Probat autẽ Augustinus testimonio scripturæ huiusmodi obscuritatem, ac cæcitatem esse medicinalem,ex Isa.28.citato à Paulo 1.Cor.14. In alijs,inquit,linguis, & in alijs labijs loquar populo huic,& nec sic me exaudient, dicit Dominus. Ponderat Augusti: illud, Nec sic me exaudient.quasi diceret, talis locutio obscura etiã data fuit illis, vt me exaudirẽt,& medicinalis erat.Iuxta hanc Augustini doctrinam oportet fateri illud,ne forte,aut nequando, teneri affirmatiue, vt dixit Isidorus. At vero Hiero. Esai.6.contrarium tenet, nempe cæcitatem hanc fuisse illis incredulis,de quibus locutus est Esaias,similiter & Christus,perpetuam, quia illi nunquam resipuerunt, sed in sua incredulitate mortui sunt. Fatetur quidem Hieronymus medicinalẽ fuisse,nimirum gentibus,quę in locum eorum admissę sunt, ac propterea Deus permisit illos obcæcari, vt gentibus locus daretur,iuxta illud Rom. 11. Diminutio eorum diuitiæ sunt Gentium.& rursus:amissio eorum reconciliatio est mundi, & rursus: Cæcitas ex parte contigit in Israel,donec plenitudo Gentium intraret. Atque hæc sententia Hiero.mihi videtur legitima expositio:nam certum est his,de quibus Paulus loquitur,cęcitatem non fuisse medicinalem,sed ruinam eorum perpetuam; aliter non intrarent Gentes in locum eorum. De talibus ergo verba Esaiæ, & verba Euangelistæ sunt intelligenda,qb⁹ dicitur, Nequando conuertantur, & remittant eis peccata. Et re vera quamuis particula Græca μήποτε eam admittat aliquando significationem, nempe affirmatiuam,tamen Hebręa, quę est apud Esaiam 18. semper est negatiua; & ambigua Græca, qua vtuntur Euangelistæ, declaranda est per Hebræã:nã Euangelistę ad sensum Esaiæ scribebant hæc, ficq; Dominus loquebatur,& frequentissimus vsus particulæ Græce etiam est negatiuus,non tamẽ negam⁹, multos Iudæos, qui prius fuerunt increduli,cõuersos esse;at non de ijs loquitur Dominus,sed de illis, qui in incredulitate permãserũt,& permanebũt,donec in fine sæculi reliquię Iudęorum conuertantur. De qua etiam perpetua cæcitate locutus est Dauid psal. 68. Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurua. Hæc eadem sententia est Basilij Esa.6.quantum ad Iudæorum illorum perpetuam cęcitatem, quam ipse confirmat optimo testimonio Christi Ioa.8.Quæritis me, & in peccato vestro moriemini. Nec est quod admiremur: nã Deus propter peccata multis etiam nunc adimit, & negat locum,& spiritum pœnitentię,finitque homines in peccato,licet existimem,& illis Iudęis,& omnibus alijs semper dari auxilium sufficiens Dei,quo resipiscere valeant, tamen negatur illud, quo de facto se conuertant. Recte ergo dictum est: Loquor in parabolis, vt non intelligant,& vt non conuertãtur intelligentes ac sanentur, quasi diceret, nolo ob maxima eorum peccata, & incredulitatem inexcusabilem aperire parabolas,nec dare eis maius lumẽ, quo conuertantur. dedi quidem hactenus, quo abũdãter potuissent,si voluissent,nolo dare hoc, quo de facto se conuertant, hic mihi videtur sensus, & doctrina verissima.

Esa.6.

2.Tim.2.

Isaia.28.

Psal. 68.

Est autem hæc parabola.

COMMENTARIA.

POsteriori interrogationi respondet, nempe Discipulis interrogantibus, quid parabola significaret,his respondet: Est hæc parabola, id est,parabola hæc significat;quid vero significet sequentibus sententijs explicat. Positum autem est verbum,(est) (pro) significat, sicut & 1.Cor.10. Petra erat Christus, id est,significabat Christum. Vt autem magnitudinẽ huius beneficij Dei agnoscerent, idcirco præmisit:Vobis datum est,non illis,

Semen est verbum Dei.

COMMENTARIA.

INcipit partes parabolæ explicare, dicit autem per semen significari doctrinam Euangelicam, quam appellat, verbum Dei: tum quia à Deo ipso est, & ad ipsum est. Ab ipso quidem, quia doctrina hæc non ab humana inuentione, sed a diuina reuelatione exordiū habet. Ad ipsum vero, quia hominem perducit ad vnionem cum Deo per gratiam, & gloriā. De priori scriptum est Ioan. 6. Erunt omnes docibiles Dei, omnis qui audiuit, & didicit, venit ad me. De posteriori autem Ioan. etiam. 6. Verba vitæ æternæ habes. Est autem metaphora sumpta a semine materiali: vt enim hoc in terram mittitur, & absconditur, vt exterius procedat, & fructum faciat: sic doctrina Euangelica prædicatur, & excipitur auribus, ac recipitur corde, non vt tantum sciamus sicut per scientias speculatiuas, quas appellant, sed etiam vt exterius operemur bona, iuxta illud Ephe. 5. fructus lucis, id est, doctrinæ Euangelicæ, est in omni bonitate, iustitia, & veritate. & Col. 1. In omni bono opere fructificantes. Hinc prædicare etiā seminare dicitur 1. Cor. 9. Si nos vobis spiritualia seminauim⁹ &c.

ANNOTATIO XXIIII.

Bona opera & fructus dicūtur, & semen.

ADuerte ī hac seminis metaphora, sicut doctrina respectu actuum, & operū bonorum dicitur semen, ita & bona opera respectu prēmij, & vitę æternæ, quæ propter illa datur, dicuntur etiam semen. vnde opera sunt fructus, & semen; fructus quidem fidei, ac doctrinę in anima, vt par est receceptæ; semen vero vitæ æternæ. & sicut docere, ita etiam operari dicuntur seminare, non tantū in bonis respectu vitæ, sed etiam in malis, respectu mortis, & damnationis. Ita Paulus Gala. 6. Quæ seminauerit, inquit homo, hæc & metet; quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionē; qui autem seminat in spiritu, metet vitam æternam, & de eleemosyna, quæ est vnū ex bonis operibus, dictum est. 2. Cor. 9. Qui parce seminat, parce & metet, & qui seminat in benedictionibus, id est, abundanter; de benedictionibus & metet.

Quare verbum Dei semē sit appellatum.

In eadem etiam metaphora aduertēdum est, verbum doctrinæ conferri semini, quo quidem significatur, quod sicut ad fructum ferendum conueniunt tria, scilicet seminis ipsius virtus, & efficacia, similiter terræ, inqua recipitur, fecūditas; quamuis enim semen sit efficax, nisi terra coperetur sua fecunditate nihil produci potest, similiter influx⁹ cælestis causarum vniuersalium, Solis, Lunæ, astrorum pluuiarum ventorum, &c: sine concursu enim hoc terra non fructificat; ita etiam in spirituali fructu verbi Dei tria similia conuenire necesse est, nec enim solum Dei verbum etiam auditum, ac conceptum satis est ad actus bonos, & opera faciendū, immo nec ad ipsi verbo fidem præstandam, nec post creditum verbum ad bene agendum; nisi concurrat virtus arbitrij humani: nam licet non sit arbitrium hominis sufficiens per se, tamen necessarium est vna cū Dei verbo ac diuino semine. nec etiā hęc duo sufficiūt, sed adhuc necessarium est diuinum, & supernatura le auxilium. quod recte Orige, Matth. 13. influxui cælesti Solis confert, quo quidem iuuetur arbitrium hominis, & excitetur ad cooperandum verbo, ac semini Dei. Sic autem ista conueniūt, vt vno deficiente fructus non fiat. De seminis necessitate Rom. 10. Quomodo inuocabunt eum, in quem nō crediderunt, & quomodo credent ei, quem non audierunt? De arbitrij humani terræ comparati necessitate dictum est 2. Cor. 6. Exhortamur, ne gratiam Dei in vacuum recipiatis. Quid est in vacuum recipere, nisi non cooperari, & facere quod suum ē, ad quod exhibendum exhortatur nos Apostol⁹, nemo enim exhortatur alterum, nisi ad id quod eius est præstandum. propterea. 1. Cor. 15. Abundantius omnibus laboraui, non ego, sed gratia Dei mecum. Si gratia Dei cum Paulo laborabat. igitur Paulus cellaborabat. quo loco Grego. lib. 15. mora. c. 10. vsus est ad hoc idem probandum. De necessitate autem supernaturalis, & cælestis auxilij dictū est Ioan. 6. nemo potest venire ad me, nisi Pater me⁹ traxerit cū. Ioan. 15. Sine me nihil potestis facere, & 1. Cor. 12. Nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto. Vbi aduertendum est, in his sententijs (nemo potest) non excludere omnem, seu totam virtutem arbitrij, sed sufficientiam, sicut si quis dicat, ego non possum mouere lapidem hunc magnum, non significat se nullas habere vires, sed eas solas n esse sufficientes sine auxilio, & iuuamine externo; ita sentiendum est, quādo dicimus hominis arbitriū nō posse, vt oportet operari, aut credere sine Dei auxilio. Hinc est, quod in Scriptura dicitur Deus adiuuare hominis infirmitatem: nemo autem adiuuat eum, qui omnibus prorsus viribus est destitutus, id esset potius facere opus, quam iuuare ad illud faciē dum: concludimus ergo tria hæc concurrere ad fructum perfecte ferēdum, verbum, arbitrium, auxiliū Dei, & singula cooperari, & singulis deficientibus non esse fructum. Et in hoc pulchre procedit metaphora. Cætera quæ dici adhuc poterant, in sequentibus exponemus.

2. Cor. 6.

1. Cor. 15.

Ioann. 15.

Qui autem secut uiam, hi sunt qui audiunt, deinde uenit diabolus, & tollit verbum de corde eorum.

COMMENTARIA.

HAec est prima pars terræ, sensus est qui secus viam, id est, qui similes sunt, seu qui significantur per terram positam secus viam, in qua semen iactum conculcatum est, & a volucribus deuoratum, sunt ij, qui audiunt verbum, & priusquam credant, & assensum debitum prętent, uenit diabolus, & tollit auditum uerbum de eorum corde, impediēdo, ne assidue cogitent illud, nec affectu presequantur, sicq; facile a memoria eorum excidit.

ANNO-

ANNOTATIO. XXV.

QVod ad verba ſpectat, Matthæus vtitur numero ſingulari, ſcilicet, omnis, qui audit, Marcus & Lucas plurali vtuntur: hæc tamẽ nulla eſt cõtradictio, cum ſenſus ſit idem: nam Matthæus loco numeri pluralis addidit nomen generalitatis, ſcilicet, omnis, quod plurali æquiparatur. præterea quod Lucas dicit, (deinde) Marcus expreſſius locutus apposuit. (confeſtim) ſignificat diaboli diligentiam, qui nulla interpoſita mora verbũ rapere aggreſſus eſt.

Diabolus tribus nominibus hoc loco nõ expæsus.

Præterea Matthæus & Marcus non habẽt illud (de corde eorum) ſolus Lucas meminit. Demum, Lucas vſus eſt nomine (diabolus) Marcus (Satã) Matthæus (Malus) idem hæc tria ſignificant, ſed diuerſis rationibus: dicitur enim diabolus, quia calumniator, & accuſator eſt hominum, Satan quia aduerſarius, & inimicus. Malus, quia nocere, & malum inferre hominibus conatur. Quod tamen ad rem ipſam magis attinet, illud eſt, quod Marcus & Lucas ſolo verbo audiendi vſi ſunt, at Matthæus rem ipſam magis explicuit, adiunxitque verbum intelligẽdi: Omnis, inquit, qui audit, & non intelligit verbum: non ergo diabolus tollit verbum de corde omnium, qui audiunt, ſed illorũ, qui audiunt, & non intelligunt.

Quid ſit veraũ audituũ intelligere.

Quære igitur quiſpiam, quid ſit non intelligere. Hiero. Matth. 13. interpretatur, qui audiunt, & non intelligunt eos eſſe, qui non audiunt diligenter, inquit enim hoc verbo admoneri, verbum audiẽdum eſſe diligenter. cui interpretationi cõſentit Chryſo. hom. 45. in Matth. vbi dicit per eos, qui ſecus viam ſunt ſignificari negligentes, & otioſos: hæc intepretatio vera eſt in eo, quod qui non intelligit, negligẽs eſt & otioſus, cũ non adhibeat eam diligẽtiam, quã debet erga verbum Dei auditum, vt intelligat illud & credat; tamen aliud eſt eſſe negligentem, aliud non intellgere; hoc enim effectus eſt, illud vero cauſa. Mihi igitur dicẽdum videtur in hac ſententia, eũ dici non intelligere verbum auditum, qui non aſſequitur illud eſſe non hominũ, ſed Dei verbum; hoc enim neceſſarium eſt ad credendum auditis, & ad fidem concipiẽdam, nempe vt prius agnoſcamus verbũ prædicatũ, eſſe verbũ Dei; ad hoc. n. Apoſtoli miracula, & opera diuina edebant, vt oſtenderent ſe miſſos à Deo, & quæ prædicabant, eſſe verba Dei: quod Paulus nos docuit. 1. Theſſal. 2. cum audiſſetis inquit verbum auditus Dei, accepiſtis illud non vt verbum hominum, ſed (ſicut eſt vere) verbum Dei. Qui ergo audierunt verbũ, ſed nõ agnouerunt verbum eſſe Dei, nec attenderunt miracula, & ſigna, quibus dignoſcere, ſi voluiſſent inueſtigare, potuiſſent, hi non intellexiſſe dicuntur, vnde facile negle xerunt. quod autem non attẽderint, nec inueſtigare curauerint, cauſa fuit, quod ſecus viam erant, vti ſuperius explicuimus, nempe detenti appetitibus ſenſibilium voluptatũ, & humanis rationibus inclinati. Hos tales aggreditur diabolus verbum auditum, & ex negligentia non intellectum, omnino expellere à cogitatione, quod paulo inferius declarabimus. *Theſal. 2.*

declaratur locus Eſaiæ. 7.

Hinc poſſumus ſoluere quandam difficultatem quę oriri poteſt ex verbis Iſa. 7. Niſi crediderit is, inquit, non intelligetis. Si ergo prius eſt credere, quam intelligere, quomodo dictũ eſt hoc in loco quoſdam non credidiſſe, quia non intellexerunt? Auguſti. li. quæſt. in Matth. cap. 14. excitat hanc difficultatem erga illa verba Ioan. 12. Non poterant credere, quia Iſaias dixerat: Excęcauit oculos eorum &c. ad quam reſpondet, quæ creditur eſſe in duplici genere, quædam effabilia, & quæ dici poſſunt; quędam ineffabilia, & quæ dici non poſſunt. de primis dictum eſt: Niſi crediderit is non intelligetis, id eſt niſi crediderit is, quæ dicuntur, non poteritis intelligere ineffabilia: at de ſecundis verum eſt credi non poſſe, niſi intelligantur. Hęc eſt doctrina quam Auguſtinus eo loco docet. mihi videtur facilius, & accommodatius reſponderi poſſe, ſcilicet, dupliciter quempiam intelligere verbum Dei. vno modo penetrando myſteria, quæ per fidem tenentur, & ſic prius eſt credere, quam intelligere, ac eorum magnitudinem, & altitudinem aſſequi, & percipere. Altero modo, agnoſcendo eſſe verbum Dei, & ſic prius eſt intelligere, quam ijs, quę dicuntur, aſſentiri, & credere.

ANNOTATIO XXVI.

Diabolus qua ratione tollere dicatur verbũ de corde audientium.

NOnnullę dubitationes erga eandem ſententiã occurrunt. vna eſt quomodo diabolus tollat de corde verbum auditum, & non intellectum. Reſpondeo diabolum nõ poſſe immediate, & per ſe ipſum agere in animam hominis, nec intellectum, aut voluntatem attingere, hoc enim eſt ſolius Dei, qui per ſe, & immediate operatur in mẽtibus, & voluntatibus hominum. At dęmon per corporea phãtaſmata, quę ſunt in imaginatione, aut memoria ſenſitiua, & per ſenſus exteriores mouet intellectũ & voluntatem, quia hæ potentiæ agunt, vtendo phantaſmatibus hiſce; proponit igitur diabolus obiecta varia, quæ mentem excitent, aut à cogitatione aliqua diſtrahant, & quæ affectum moueant, attrahant, aut auertant; ſicque dicitur operari in intellectu, & voluntate, obiecta proponendo, aut auertendo, non autem ipſas potentias mouendo, ſicut artifex mouet inſtrumenta ad opus; hoc enim ſolius potentiæ diuinæ eſt. hac via, & modo dicitur Ioan. 13. cum iam diabolus miſiſſet in cor, vt traderet eum Iudas, ſimiliter tentat hominem alliciendo ad malum, retrahendo à bono: ſic etiam nunc dictus eſt, tollere verbum de corde; cor enim mentem, & affectum ſignificat, à quibus tollit ille verbum impediendo cogitationem, ac conſiderationem de eo, & excitando alias cogitationes diuerſas, & proponendo ea, quæ affectum auertant ab illo, & in alia incli nent; per hęc tamen non efficit quin homo, ſi vellit ei reſiſtat, & quod ille intendit, auertat. Vnde Chryſoſt. ho. 45. in Matt. recte dicit, dtabolus rapit ſemẽ, ſed nos poſſumus facere, ne rapiatur, non quidem ſine auxilio Dei, id tamẽ præſto adeſt, ſi vti volumus.

Ioan. 13.

Quare diabolus dicitur venire vt tollet verbũ &c.

Altera difficultas eſt, cur diabolus dicitur venire; omnes enim tres Euangeliſtæ hoc verbo vſi ſunt; non enim dixerunt, diabolus tollit, aut rapit, aut aufert, ſed venit, & tollit, rapit, aufert. Reſpondeo id dictum, vt ſignificet diabolum extra nos eſſe, nec ſemper adeſſe tentando, aliquando tentat, aliquando non, aliquando prope, aliquando longe à nobis eſt; at Deus ipſe intra nos eſt, ſemper in nobis operatur, nam in ipſo mouemur, viuimus, & ſumus. Præterea dicitur ille venire, quia ipſe homo eſt, qui in plurimũ occaſionem miniſtrat illi vt veniat; illi enim, qui ſecus viam erant, ſua negligentia in non intelligendo verbo viam fecere diabolo, vt veniret; immo vt facile, & confeſtim veniret,

niret, quod ille fecit, ne dum moraretur, verbi efficacia excitaret hominem ad intelligendum.

Demones cur volucribus cõparantur.

Tertia difficultas est, cur dæmones comparentur volucribus, quæ semen deuorant, existimo quatuor de causis. vna est, quia sicut volucres fere in aere versantur, vnde volucres cæli, id est, aeris dictę sunt: ita dęmones; maxima enim pars eorum, qui in hoc mũdo versantur, vsque ad diem iudicij in aere morantur; ideoque à Paulo Eph. 2. dicuntur potestates aeris; inquit enim Athanasius in vita Sancti Antonij, ingentem turbam dæmonum aerem peruolare. Altera causa est ad significandam diligẽtiam eorũ: sunt enim volucres velociores animalibus terræ: ita dæmones velocissimi, & diligentissimi in ijs exhibendis, quæ hominibus perniciem inferunt minusque impediti, sicut volucres expeditam habent viam aeris. Tertia est ad denotandam eorum voracitatem, & insatiabilitatem: auis enim non mãdit, sed vorat integrum semen, & sic citissime deglutit. talis est dęmon. vnde. 1. Petri. 5. dicitur circuire quærẽs, quem deuoret. demum volucres integrum semen deuoratum in stomacho, vbi diu seruatur, reponunt: sic dæmon, quæ rapit, conseruat, vt in die iuditij proferat, & hominem accuset.

Ne credentes salui fiant.

COMMENTARIA.

INtentio diaboli hæc est; verbum enim tollere de cordibus hominum conatur, ne credant, & per fidem consequantur remissionem peccatorum, gratiam, & gloriam, in his enim posita est hominum salus; inuidet enim dęmon hominibus salutem eorum, ad quã assequendam scit necessariam esse fidem, sine qua placere Deo nemo potest: idcirco procurat quantũ potest, hanc impedire. quod si hoc efficere non valet, conatur impedire dilectionis opera, quæ scit etiam necessaria esse, quorum operum fides est fundamentum, & radix prima: non igitur credentes salui fiunt per solam fidem, sed nemo saluus fieri potest, nisi credat, idcirco dæmon impedit fidem, sicut qui prohibet infirmo medici aduentum, ne sanetur, non quod solus aduentus medici sanet, sed quod sine eo non fiat sanitas.

ANNOTATIO. XXVII.

Diabolus quia Deũ odit, in homines sæuit.

ADuerte odiũ, ac inuidiam, quib⁹ nos diabolus prosequitur, procedere ex odio quo tenetur cõtra Deum, cui cum nocere non valeat, hominem tãquam eius imaginẽ persequitur. quod Basilius homin aliquo Scripturę locos, his verbis exposuit: O sor inquit est hominis diabolus, quoniã aduersus Deũ rebellis est, primum odio habuit, deinde, & repugnauit omnipotenti, contempsit Dominũ, alienatus est à Deo. Vbi vidit hominem ad ipsius imaginem factum, cum non posset in auctorem ipsum, quẽ ante omnes lædere cupit, in eius imaginem suam exercuit malignitatem, veluti si quis homo, quando Regem Inimicum attingere nõ valet, eius simulachrũ cæderet. vidi ego iam, partim audiui, res certa est, inter animalia hominibus inimicissima, pardalim, quandoque in stadijs hominis oculos præ ira inuadentem, qui feræ deludere furorem quærunt, hominis imaginem ei ex charta ostendunt: illa statim furibunda eam concerpit, atque dilacerat, hoc argumento satis ostendens, quanta sit aduersus hominẽ inimicitia. Sic diabolus in Dei imagine, quo sit erga Deum odio, ostendit, quando Deum ipsum attingere nequit. Hæc Basil. De diaboli autem inuidia idẽ Basil. hom. de inuidia, inquit; Diabolus dolens ob præclara bona homini concessa, quando Deo nocere non valuit, ipsum insidijs petit hominem. Et in hom. quod nõ sit Deus auctor malorum, sic inquit: Animaduertens se ex Angelorum ordinibus expulsum, non tulit terrenam creaturam ad Angelorum dignitatem per virtutis profectũ exaltari. Hæc Basi. Diabolus igitur odio habet Deum, non tãtum quia expulsus est ab eo, sed etiam quia hominem exaltauit, odio etiam habet nos, vt Dei imagines; inuidet etiam nobis præ superbia, quia videt nos in angelicam dignitatem transferendos. Hæc pro hac sententia declaranda sufficiant.

Nam qui supra petram: qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum: & hi radices non habent, qui ad tempus credant, & in tempore tentationis recedunt.

COMMENTARIA.

HAec est explicatio secundæ partis terræ, scilicet petrosæ: supplendum est autem verbum, scilicet, qui supra petram, hi sunt, id est, qui significantur per terram petrosam, recipientem semen, sunt illi homines, qui audiunt verbum, & cum gaudio suscipiunt credentes: at quia non habet radices eorum fides, quando propter verbum & fidem tentatio se offert, & persecutio, potius abijciunt fidem, & quam priuationem, & amissionem temporalium bonorum admittant: credunt quidem à principio cum gaudio, bonis per Euangelium promissis delectati; at quando propter ea, bonorum sensibilium suorum amissio sustinenda est, illa postponunt, vt hęc retineant.

ANNOTATIO. XXVIII.

QVod ad litteram spectat, particula illa (Nam) Grece est, autem, siue, vero. ac si dictum esset: Qui autem, aut, qui vero. Præterea apud Matthæũ adiunctum est (propter verbum) vt significetur, non quamcunq; tentationem, aut persecutionem remouere hominem à suscepta fide, sed eam, quæ illata est, vt à fide recedat; quam tentationem, seu persecutionem passi sunt martyres cum victoria;

multi

multi vero alij succubuerunt, & ne vitam, diuitias, honores, cæteraue similia amitterent, elegerunt potius fidem destituere, quam læti susceperant, quum nulla eis incutiebatur persecutio. Quod autem ad rem spectat, inquirendum est. quæ sint radices fidei, quarum defectu non potuit aduersus tentationes insurgentes permanere. Aduerte ergo ea, quæ faciunt hominem in fide suscepta permanentem, ac stabilẽ, quæque efficiunt, vt per fidem fructificet opera, dici radices. Sunt autem in duplici differentia, quædam sunt in intellectu, quædã in affectu: in intellectu quidem sunt dona Spiritus Sãcti, scientia, intellectus, ac sapientia, quibus mysteria, quę credimus, penetramus, augentque lumen fidei; fit enim, vt qui destituti sunt his radicibus, facile recedantà fide, vtpote nõ bene perceptis, ac apprehensis ijs, quæ fidei sunt, vnde sæpe apud Paulum fit horum mentio. Colo. 1. Postulãtes, inquit, vt impleamini agnitione volũtatis in omni sapientia, & intellectu spirituali. Ephe. 1. Deus det vobis spiritum sapientiæ, & reuelationis in agnitionem eius illuminatos oculos cordis vestri. In affectu autem sunt charitas Dei, qua eum prę omnibus diligimus, & omnia mala potius subire, quã abeo separari eligimus; hæc est radix fortissima, & fecũdissima fidei, de qua Ephe. 3. Christum habitare per fidem in cordibus vestris, radicati in charitate, & fũdati. Sunt etiam ceteræ virtutes, patientia, humilitas, & alię, quæ fidem fortificant, de quibus dictum est Colo. 1. In omni virtute confortati secundum potentiam claritatis eius in omni patientia, & longanimitate. Quum fides has radices habet, fortis est, nec facile cedit tentationibus, & occursionibus. de qua fortitudine dictum est 1. Petr. 1. Resistite fortes in fide. Non tantum fortis, sed & fecunda est: nam fides per dilectionem operatur, sine ea autẽ mortua est, ac sine fecunditate meritorum.

Que sint radices hę, quarũ defectu verbum Dei non fert fructum.

Colo. 1.

Ephes. 1.

Ephes. 3.

Quod autem in spinas cecidit; hi sunt, qui audierunt, & à solicitudinibus, & diuitijs, & uoluptatibus uitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum.

COMMENTARIA.

TErtia pars terræ hæc est, quæ semen suscepit, quod radices quidem emisit, fructum tamen non tulit, quia spinæ excrescentes simul, humorem subtraxerunt ad fructificandum necessarium. quo significantur ij, qui fideles sunt, fidem, quam susceperunt, retinentes, tamen fidei operibus, quæ per dilectionem operatur, non incumbunt, distracti, aut solicitudinibus, id est, varijs studijs negotiorum sęcularium, quibus dum nimium immergũtur, non vacat eis quæ spiritus sunt, considerare, ac tractare; aut etiam dediti diuitijs, quę non solum animos solicitudinibus occupant, sed etiam mollas efficiunt, vt ea quæ spiritus sunt, subire refugiant; aut demum tracti voluptatibus sæculi, quæ auertunt affectum à sanctis operibus. Cum igitut hæc detineant mentem, & affectum, illam curis, ac cogitationibus implendo, hunc ad se trahendo, sicque mens, & affectus, non vt par est, ad ea, quæ fidei sunt, facienda se conuertant, fit vt fides sine fructu in talibus hominibus remaneat. licet igitur hinc contra hæreticos argumentari, fidem esse posse sine operum fructu.

ANNOTATIO. XXIX.

Superiorvis sententie verba magis declarãtur.

QVod ad verba spectat, primo notãdum ẽ, Gregorium hom. 15. in Euang. videri hæc ad vnũ referre, nempe diuitias, quæ & mentem solicitudine replent, & sua affluentia voluntatem ad delitias trahunt, vnde & affligunt, & delectant, licet ñ eodem tempore; videturque Chrysosto. hom. 45. in Matth. idem sentire. Quod & si verum sit, nempe diuitias ea operari, tamen tria hęc distincta sunt, & vnum sine alio reperitur, & ad diuersa refertur. Secundo notandum est, quod interpres apud Matth. & Lucam vertit (solicitudinibus) apud Marcum, vertit, ærumnas, cum tamen idem vbique fit Græcum nomen μέριμνα, quod non tam ærumnam, quã curam, solicitudinem, anxiam cogitationem, quæ minus sunt graues, quam ærumna, significat. Præterea tertio, quod Lucas diuitias appellat, Matthæus fallaciam diuitiarum, Marcus deceptionem diuitiarum vocarũt, quia vt Chrysost. hom. 45. in Matt. & Grego. hom. 15. in Euang. dicunt, apparent diuitiæ, potius quam sint, decipiuntque animos hominũ sic inhærentium eis, aut illas anhelantium, quasi essent perfecta bona, & absolutæ diuitiæ, quod re vera nõ ita est; nec enim diuitiæ per se, quantęcumque sint, efficere possunt hominem iustum aut bonum. Præterea quarto notandum est, illud participium (euntes) qui audiunt inquit, verbum, & euntes suffocantur à solicitudinibus: quidam recentiores verbum passiuum putant, vt sit sensus: Acti aut ducti à solicitudinibus, diuitijs & voluptatibus: quidã alij, quod verius est, verbum putant deponens, vt sit sensus cũtes post solicitudines, diuitias, voluptates. Rectiꝰ dicemus, euntes cum illis, & recedentes à verbo audito, & fide suscepta, non amplius de verbo cogitantes, nec ipsum meditãtes, totos se dedũt rebus sęculi: nam, qui intendũt negotijs, vel diuitias habent, vel honestis voluptatibus vtuntur, ut oportet, & cũ mẽsura, ij non eunt à uerbo audito, & sic nõ suffocãt illud talibus rebus. Præterea Matthęus & Marcus addiderunt illud (sæculi huius) ille enim dixit, solicitudo sæculi istius. hic ærumna sæculi; quia solicitudo, quæ est spiritus, & rerum ad Deum pertinentium, non suffocat semen uerbi, sed fecundat illud, suffocatque semẽ spinarum. Vtriusque solicitudinis meminit Paulus. 1. Cor. 7. Qui sine uxore, inquit, ẽ, solicitus est, quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui cũ uxore est, solicitus est, quæ sunt mũdi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. & mulier innupta & uirgo cogitat, q̃ Domini sunt; ut sit sãcta, & corpore & spiritu. Quæ autẽ nupta est, cogitat q̃ sunt mũdi, ut placeat uiro. Hæc Paulꝰ. Nõ quod hęc solicitudo nuptę, & habẽtis uxorẽ, mala sit, si fit moderata p regulã diuinã, sed quod minuat solicitudinem eorũ, quæ sunt Dei, quãtũ ex se est, & si nõ suffocat semen impediens fructũ, tamen impedit abũdãtiorẽ fructũ, nisi homo diligentissimus sit, ut suppleat alijs uijs, quæ ad spiritum pertinent; ideo est periculosa solicitudo, & nisi adsit spiritus moderamen, apta est ad suffocandum semen. Solicitudines uero rerum aliarũ sæcularium periculosiores sunt, & sæpe suffocant semen uerbi, dum homines ad

i. Corin. 7.

ea omittenda, quæ lex postulat, aut ad ea perpetranda, quæ lex Dei prohibet, trahunt: sicut etiam diuitijs, & voluptatibus fieri contingit; tũc enim est plena suffocatio verbi. De hac suffocatione verbi Basi. hom. in psal. 45. explicans illud (Vacate, & videte, quoniam ego sum Deus) sic inquit: Quatenus ijs rebus vacamus, quæ alienæ sunt à Deo, Dei notitiã recipere non valemus. Quis enim eorum, quæ mundi sunt, solicitus, seque immergens multimodę distractioni carnis, attendere possit verbis Dei, satisue facere tot tantarumque contemplationũ exactæ cõprehensioni? Nonne vides, quod in spinas delapsũ verbum à spinis suffocatur? spinæ namque carnis voluptates, & diuitiæ, & curæ sunt huius sæculi. extra hęc omnia constitutum esse opus est eum, qui cognitionem Dei desiderat, debetque ab omnibus perturbationibus, atq; affectibus vitiosis vacare, sic demum Dei scientiam apprehendere. Hæc ille. Gregorius etiam lib. 1. mora. cap. 4. Solet, inquit, rerum abundantia tanto magis à diuino timore mentem soluere, quanto magis hanc exigit diuersa cogitare; nam dum per multa spargitur, stare in intimis fixa prohibetur. Quod per semetipsam veritas, cum parabolam seminãtis exponeret, indicauit, dicẽs: Qui seminatus est in spinis, hic est, qui verbũ Dei audit, & solicitudo istius sæculi, & fallacia diuitiarum suffocant verbum, & sine fructu efficiunt. Hęc ille.

Psal. 45. Quãtum nocet temporalium verũ solicitudo.

Non immerito quæret quispiam, cum semen, & spinæ simul sint, cur magis hę semen, qua hoc illas suffocant. Respondeo spinas esse uelut congenitas terræ, ac connaturales, semen autẽ quasi extraneũ; inde enim est terram secundiorem esse in alendis herbis sponte natis, quam in ijs, quæ sparso semine producuntur; sic fit ut natura corrupta magis inclinatur in sensibilia, uoluptates, diuitias, & alia huiusmodi, minorique conatu opus habet, ut in ea perpẽdeat. Genes. 8. Sensus, & cogitatio cordis humani in malum prona sunt ad adolescentia sua: idcirco sine labore, & conatu in ea homo fertur: in illa vero, q̃ sunt spiritus, cum conatu & labore. Inde est, quod nisi cura, & diligentia magna fit erga spiritualia, suffocentur à sẽsibilibus, uelut terræ carnis nostrę herbis spontaneis, sicut cymba contra fluuium magno mouetur conatu, & ad cursum fluuij facile fertur, & sola cessatione à conatu contrario in ima defertur.

Quare spinæ semen, & nõ hoc spinas suffocat.

Genes. 8.

Quod autem in bonam terram; hi sunt, qui in corde bono, & optimo audientes verbum, retinent, & fructum afferunt in patientia.

COMMENTARIA.

TRibus terræ fructum non ferentis partibus enunciatis, explicantur partes terræ fructiferæ, quæ bona terra dicitur; non quod alterius esset substantiæ à primis, sed quod impedimentis careret, scilicet petris, spinis, & vicinitate viæ. Huius vna pars plus, altera minus fructificat, per quas significantur homines illi, qui bono corde verbum audiunt, ipsi enim credentes auditum uerbum retinent, & eo retento fructificant patienter sustinendo labores, ac tentationes, cæteraque, quę bene agentes patiuntur. de qua patientia scriptum est Heb. 10. Patientia vobis necessaria est, vt uoluntatem Dei facientes reportetis promissionem. Significantur etiam ij, qui corde optimo eadem faciunt, scilicet uerbum suscipere, retinere, fructum in patientia afferre, illi trigesimum, & sexagesimum, hi centesimum fructum referunt. Bonum cor, & optimum cor, hominum studiosorum diuersitatem significant; non enim omnes boni, ac iusti, æquali studio fructui bonorum operum uirtutis colẽdæ incumbunt. Hæc in Annotatione magis explicantur.

Heb. 10.

ANNOTATIO. XXX.

Qui dicãtur in bono & optimo corde uerbũ retinere.

BOna terra tria habet, suscipere semen, quod prima pars terræ prioris non habuit, uolucribus illud comedentibus. Rursus retinet, quod nõ fecit secunda pars terræ prioris, in qua propter petras semẽ non iecit radices conuenientes. Rursus fructum fecit. quem tertia pars prioris terræ nõ attulit propter spinas. Omnia hæc simul necessaria sũt ad terrę bonitatem; bonum enim ex omnibus simul requisitis, malum ex singulorum defectu efficitur. inquirẽdũ tamen est, qui sint bono corde. & qui optimo, Græce illud optimo, non est superlatiuum, sed positiuũ, sicut & præcedens, dicitur enim ἐν καρδίᾳ καλῇ καὶ ἀγαθῇ in corde honesto, seu pulchro, & bono. at quia plus est secũdum, quam primum, idcirco interpres, primum nomine positiuo, secundum superlatiuo interpretatus est. Quid autem sit cor bonum, quidue optimũ, nõ eodẽ modo explicatur. Bonauentura tota sententiã ad eãdẽ personã refert, ut unus, & idẽ dicatur bonum, & optimũ cor habere: bonũ quo ad partem intellectiuã, optimũ quo ad effectiuã, ut in intellectu ueritas, & ĩ affectu rectitudo sit; distinguit enim partes quatuor hominis, intellectum, scilicet uoluntatẽ, memoriã, executiuam. propter primã dicitur bono corde, propter secundam optimo corde, propter memoriam, dicitur retinẽt, propter ultimã, fructum adferunt. Hi ad mentem huius Doctoris sunt homines significati per bonam terram; Multo tamen probabilius mihi uidetur, ut ad diuersas personas referãtur hæc duo, ut alij dicãt bono, alij optimo corde, ut utrisq; cõueniat audire uerbũ, ut oportet, ei credẽdo, retinẽdo. & fructum referẽdo; ut em dictũ est superius, quædã pars terræ bonæ attulit trigesimũ, quædã sexagesimũ, quædã cẽtesimũ fructũ quas terræ partes Euãgel. Lucas significauit dicens, quosdã ẽe bono, quosdã optimo corde, priori uerbo iudicans eos, qui fructum trigesimũ, posteriori eos, qui sexagesimũ, & cẽtesimũ ferunt fructũ, aut quod magis placet, priori duos illos exprimens, qui minorẽ fructũ, posteriori eos, qui cẽtesimũ reddunt; incipientes enim, & proficiẽtes in spiritu, bono sunt corde; perfecti autẽ optimo. Per bonum igit cor significatur studiũ veritatis intelligẽdæ, & rectitudinis, seu sanctitatis assequendæ, quale est in incipientib⁹ & proficientibus; per optimũ uero, qui totis uirib⁹, ac conatu perfectioni incũbunt. tã hi, quã illi uerbũ auditum semel susceptum retinent, & fructum referunt in patientia, licet nõ æqualibus passibus: unde fit, ut non sit æqualis & fructus.

Quid hoc loco patientia significet.

Aduerte autem patientiã in hoc loco, quæ Græce ὑπομονὴ dicitur, eã esse, quæ in laborib⁹, tẽtationib⁹, ac afflictionibus sustinendis uersatur; per multas. n. tribulationes oportet intrare in Regnum Dei, de

de qua scripsum est Rom. 5. Gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autē probationē. Et Iaco. 1. Probatio fidei vestræ patientiam operatur, patientia autem op⁹ perfectum habeat, & vt in commentario diximus Hebr. 10. Patientia vobis necessaria est. in quibus locis idem est vocabulum Græcum. Est etiam in fructu referendo patientia quædam necessaria, quę cō- *Rom. 5.*

fistit in expectatione temporis, quando merces recipienda est, quæ potius longanimitas dicitur, & Græce μακροθυμία de qua Iacob. 5. patientes estote fratres vsque ad aduētum Domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat humorem temporaneum, & serotinum. & Matth. 18. patientiam habe in me, & omnia reddā tibi: at in præsenti loco habetur, ὑπομονή, vti dixim⁹. *Iacobi. 5.*

ANNOTATIO. XXXI.

Vnde proueniat quod quedam terre pars trigesimū alia sexagesimum, alia deni que centesimum fructum refert.

VNum supereſt cōsideratione, & inuestigatione dignum, nempe vnde est, quod terra quædam trigesimum, quædam sexagesimum, quædam centesimum referat fructum, & cōsequenter vnus homo altero magis profieiat, meliusque operetur. In cuius rei explicationis gratiam aduerte, vti dixim⁹, in materiali semine tria conuenire ad fructificādum, nempe semen. terram, & cælestium causarum concursum, Solis, ventorum, pluuiarum: ex parte horū singulorū procedere potest maior, aut minor fructificatio. ex parte quidem seminis, quia vnū altero ē vrtuosius, & efficacius: nō enim eandē vim omnia grana seminis habēt. ex parte etiam terræ, quia vna pars altera est fecundior. ex parte demum influxus cælestis, quia vna, aut Solis radios, aut vētos, aut pluuias magis suscipit, vnde sit⁹ terræ plurimū facit ad fructuū abundantiam, vel inopiam. Simili ratione ī spiritualib⁹ copia maior, vel minor procedit. Primo quidem ex parte arbitrij hominis, quod terræ comparatur: est enim discrimen quoddā inter terrā, & arbitrium; nam terra cū necessario operetur, totam virtutem, quam habet, applicat, & secundū eā operat; arbitriū vero hominis nō sic, sed homo eo libere vtitur, aut secundum partem, aut secūdū totā virtutem, & conatum, aut vacat etiā ab operando; sicut qui musicus est, aut eloquens, aut artem habet scribendi, non semper loquitur, aut operatur, quātū potest per artem, sed vt vult; & eloquens nō semper loquitur quam eloquēter potest, aut artifex operatur, quātū bene valet secundū artem; sic homo accepta gratia diuina, & semine verbi, nō semper applicat conatum arbitrij totum. vnde fit, vt eadem gratia, & semine verbi vn⁹ melius, alter minus operetur, prout arbitrium magis, vel min⁹ applicat. & hoc est quod dicit Paulus. 1. Cor. 15. Gratia eius in me vacua nō fuit. & 2. Cor. 6. Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis; in vacuum enim gratiam habet, qui conatum arbitrij non applicat, vt cum ea operetur, & sicut non applicat, ita etiam potest non totam, sed partem applicare, intensius, aut remissus cooperando. Ex hac parte potest fieri, vt quidam cēteſimū, quidam sexagesimū, quidam trigesimū referant fructū etiam cū æquali gratia, & semine verbi. ita notat Cypria: Epist. 76. ad Magnū, vbi hāc parabolā allegās ostēdit, qualiter cum eadem gratia in Baptismo recepta, quidam plus, quidam min⁹ proficiant. Chrysost. etiam hom. 45. in Matth. in arbitrium hominis refert hāc distinctionem fructuū, & in hoc est similitudo cum terra, cuius vna pars virtuosior, altera minus virtuosa est, licet sit discrimen, vti dixim⁹: nā maiori vel minori conatu vti, in libertate est arbitrij, & pōt q minus conatur magis conari cū gratia Dei, & semine verbi. Pōt secundo prouenire hæc distinctio ex parte seminis, seu verbi, seu notitiæ, & agnitionis rerum spiritualium, quæ nō æqualiter omnib⁹ datur, vt vnus altero perfectius operetur: multū. n. augmētum perfectionis operis facit, veritatis diuinæ clarior, & abundantior notitia. Idcirco Paulus Colos. 3. dicebat, verbum Christi habitet in vobis abundāter. Quem locū Chrysosto: hom. 9. interpretāns, confirmat doctrinam hanc exēplo Philosophi, q in aduersis maiorē capit consolationem ex ijs, quæ didicit per Philosophiam, quam nō Philosophus: sicut etiam eorum, qui noctu laborāt, perfectius operat' ille, q lucernæ lumen lucidius habet, sic fit in verbo diuino, vnde experimur minus multos proficere, qa copia verbi deficit eis. Ex hac igitur parte efficit' maior, vel minor fructus. Tertio ex parte cælestis influx⁹, gratiæ, inspirationum, & auxilij Dei: licet enim omnibus Deus det ad salutem necessaria; tamē nō omnibus affluētiam spiritus impartitur, nec eadem mensura vtitur, & ex hac parte multum homo iuuatur ad maiores fructus referendos. idcirco Paul⁹ sæpe ijs, quibus scribit, hanc Spiritus diuini, & gratiæ abundantiam exoptat. Hæ sunt causæ, ob quas vnus maiorem, alter minorem refert fructum, præcipua autem est influxus cælestis; frequentior vero est arbitrij conatus: nā Deus paratus est ex parte sua dare Spiritus affluentiam volentibus, & respondēti bus ipsis. Est autem vnum hoc in loco notandū, q Grego. Nazian. orat. in Mazimum notauit, nempe Marcum ab inferiori numero ad superiorem ascendisse, dicendo, vnum, trigesimum, alterum, sexagesimum &c. vt significaret debere nos semper maiores, ac maiores progressus in bono facere, non stando, nec retrocedendo, sed continuo progrediendo. *Colosē. 3.*

Nemo autem lucernam accendens operit eam vase, aut subtus lectum ponit, sed super candelabrum ponit, vt intrantes videant lumen.

COMMENTARIA.

POst parabolæ explicationem Dominus suos admonet Discipulos se hæc mysteria, & alia, quæ audierant, eos docuisse, non pro se ipsis solis, ac ut apud se tantum retineant, sed ut alijs etiam suo tempore aperiant, ac manifestent; idque similitudine quadam tradit. Vt enim qui lucernam accendit, non eam accendit, vt tantum in se luceat, sed vt alijs lumē diffundat, ideoq; non sub uase, aut sub lecto ponit, sed super candelabrū, sic ipsi Discipuli accensi à Domino, tamquam lucernæ, mysteriorum intelligentiam non debent in se recōdere, sed mundo nota ipsa facere, quod ipsi postea obseruarunt, quando missi in mundum prædicare Euangelium, lumen ueritatis, ac mysteriorum notitiam dederunt.

ANNOTATIO. XXXII.

Sensus literalis, et Spiritualis superioris sententiæ.

HAc similitudine vsus est sæpe Dominꝰ, licet diuersis propositis, vt constat Matth. 5. & Luc. 11. in præsenti autem loco, simul etiam apud Marcum eam attulit in eum finem, quem in commentario explicauimus; is enim est legitimus sensus, & continuatio, quam etiam Victor Antiochenus in Marcum cap. 4. secutus est. Sumpta est autem similitudo à consuetudine pauperum, quales erant Discipuli, qui solent in domibus suis aliqua sub vasis, & sub lectis reponere, & conseruare, ob id dicit, nemi nem sub lecto aut vase ponere lucernam accensam. Apud Marcum genus vasis exprimitur, nempe, sub modio, qui mensuræ aridorum species quædam ē, sub qua solent (vti dixi) pauperes homines aliqua seruare. Hæc ad sensum literalē dicta sunt: nam si spiritualem quispiam desiderat, is mihi videtur, vt qui doctrinam Euangelicam alijs tradendam accipiunt, quales sunt Prælati, & Doctores, curent maxime ne otio torpescant, aut humanis cupiditatibus se subiiciant; illi enim qui otiose agunt, doctrinam sub lecto, in quo quiescere solemus, abscondūt; qui autem proprijs vtilitatibus, ac cupiditatibus inseruiunt, sub modio ponunt, veritatem dissimulantes, & quæ placent audientibus, proponentes, & non ad cor, sed ad aures prædicantes, quales illi magistri sunt, quos prædixit Paulus. 2. Timot. 4. Ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus, & à veritate auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. Gregorius lib. 30. mora. cap. 17. modium & candelabrum spiritualiter explicās dicit. In modio commodum temporale, in lucerna autem lux prædicationis accipitur. Lucernam ergo sub modio ponere, est propter temporale cōmodū gratiam prædicationis abscondere, quod nemo electorum facit; & bene additur: sed super candelabrum, in candelabro enim status corporis designat, cui lucerna supponitur, dum eidem corpori cura prædicationis antefertur. Hæc ille.

Non est enim occultum, quod non manifestetur; nec absconditum, quod non cognoscatur, & in palam veniat.

COMMENTARIA.

CAusam reddit sententiæ præcedentis, quia (inquit) non est aliquod doctrinæ meę mysterium occultum, & sub parabolis adumbratum, quod non sit manifestandum; nec est aliquid in absconditis locis, priuatisque domibus à me vobis dictum, quod non debeat palam prædicari, & in cognitionem publicam venire, propterea dixi vobis, lucernam nō accendi, vt sub modio, aut lecto ponatur, sed super candelabrum eminens, vt omnes lumē videant. Vt igitur lucerna prius accenditur, postea in candelabro ponitur; sic vos estis, qui nunc accendimini per meæ doctrinę intelligentiam intra priuatos parietes, velut absconditi, at postea ibitis per mundum vniuersum, annunciantes omnibus, quæ audistis, & à me intellexistis. Prædicit Discipulos, qui nec in sua patria satis cogniti erant, futuros terra, marique, & ad orbis terrarum fines, Christi prædicatione notos, ac celebres.

ANNOTATIO. XXXIII.

Literæ sēsus magis declarātur.

GRęce hęc omnia sensum futurum habēt, quasi dictum esset, non est occultū, quod non sit manifestum futurum; nec absconditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum venturum. Nam loquebatur Christus de ijs, quę reuelanda erāt post eius in cælos ascensionem Duo autem illa, occultum, & absconditum, ad diuersas rationes referuntur: nam multa mysteria sub obscuris parabolis dicebantur, & in priuatis locis, ob id occulta, & abscondita dicta sunt, quę postea aperienda, & publicanda erant. Euthymius refert interpretationem quorūdam, nempe hic agi de virtute occulta in hoc sæculo, quæ rempore retributionis est deregenda; hæc tamen interpretatio contextui non accommodatur; legitima ea est, quæ in commentario est posita. Similis sententia habetur Matth. 10. sed ea alio tempore à Domino est pronunciata, & alia occasione.

Videte ergo quomodo audiatis.

COMMENTARIA.

CVm Discipuli futuri essent lucernę accensæ, alijs manifestaturi, quæ in abscondito, audiebant, quæque eis aperiebantur, recte infert Christus, ergo videte quomodo audiatis, quasi diceret: Vos nunc instruimini, vt sitis postea Doctores, attendite ergo vt diligenter, & obedienter audiatis ea, quæ alijs debeatis manifestare; qui enim didicit, vt postea doceat, debet diligentissime excipere omnia, quæ magister docet.

ANNOTATIO XXXIV.

Prosequitur sententię superioris interpretationem.

QVidam codices legunt, quid audiatis legitima lectio est, q̄ cōmuniter habetur, quomodo, sicque Græce habetur. Marcus capitu. 4. habet: Quid Græce. Vnde puto vtrumque dictum, quid & quomodo audiatis; monet enim Christus Discipulos, vt magnitudine mysteriorum considerata, ea accurate & diligenter audiant. Marcus huic sententiæ prępmisit aliam, cuius Lucas non meminit, nempe si quis habet aures audiendi, audiat; postea subiūxit, videte quomodo audiatis; sensus est: Cui aures intellectuales, id est, facultas diuina mysteria intelligendi, datæ sunt, diligentissime audire debet; uidete ergo quomodo audiatis, id est, cum igitur tales vobis datæ sint aures, videte & attendite, vt audiatis sicut oportet. Hæ aures non sunt, vt superiores, quando dixit Iudæis clamans: Qui habet aures audiendi audiat; sed sunt etiam interiores, quibus mysteria occulta reuelabantur, quales erant Discipulorum

rum monetque, vt cum sint concessæ eis aures tales, quibus mysteria Regni Dei cognoscuntur, diligentissime audirent, & exciperent ea omnia.

Qui enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.

COMMENTARIA.

CAusam, cur ad audiendum vt oportet, exhortatus sit, adiunxit, ea autem est, quia qui habet, id est, qui audit, & excipit mysteria vt oportet, dabitur illi, id est, plura ei reuelabo, & ad maiora promouebitur; at vero qui non habet, id est, qui non audit, ac excipit vt oportet, quæ ei nunc manifestantur, huic non solum non dabitur, nec maiora manifestabuntur, sed etiam quod habere videtur, auferetur ab eo, nimirum concessa facultas intelligendi diuina mysteria, manebitque in tenebris ignorantiæ.

ANNOTATIO. XXXV.

GRæce loco illius (putat se habere) legitur, habere videtur. quod potest intelligi generalius, nempe quod sibi, & alijs habere videtur; at Latinus interpres vnam partem sumpsit, nempe, quod sibi habere videtur. Marcus autem non habet illud, videtur; sed tãtum, quod habet, auferetur ab illo, idque est sensus; Lucas enim expressius locutus est: nam habemus aliquando, quæ nescimus, ob id addidit, quod habere videtur, vt significaret manifestam fuisse Discipulis, gratiam illa concessam sibi ipsis intelligẽdi parabolę occulta mysteria Xpo reuelante.

Christus bis protulit hãc sẽtentiam in parabole explicatione.

Duo tamen sunt hoc loco aduertenda. Vnũ est, bis dixisse Christũ in huius parabolæ explicatione hanc sententiã, semel quando interrogatus est, cur in parabolis loqueretur Iudęis; tunc pronunciauit contra Iudæos incredulos sententiam hanc, dicens: Qui habet, dabitur ei, & abundabit, qui non habet, & quod habet auferẽ ab eo; & hoc refert Matthęus, p quę significauit Christus à Iudæis incredulis, qa non habuerunt fidem, nec ei crediderunt, Regnum cælorum auferendum, & excludendos esse ab Ecclesia, & de populo Dei quales prius erant, populus enim Dei factus est non populus, qui vero crediderunt, translati sunt in excellentiorem statum, quam prior erat, & abundarunt, quia de statu seruorum promoti sunt in statum filiorum Dei. Iterum hanc sententiam protulit Christus post parabolę explicationem factam Discipulis, de eisque eam pronunciauit, admonens, vt diligentissime exciperent sensus expositos mysteriorum Dei, vt maiorem recipe rent cognitionem, & gratiam, ne etiam si non tales se exhiberent, etiam data intelligendi facultate, & gratia priuarentur: & hanc sentẽtiam in hoc sensu Marcus, & Lucas retulerunt. Non autem esse eandem senteutiam illam Matthæi cum hac Marci, & Lucæ, nec eundem habere sensum, præterquam quod ipse contextus manifestat, etiam Euthymius comprobat. Alterum est, Marcum præmisisse huic sententiæ vnam quam non retulit Lucas, nimirum: In qua mensura mẽsi fueritis, remetietur vobis. Cuius sensus est: Si diligenter audieritis, ego etiã liberaliter agã vobiscum, maiora manifestando, sicut si magister diceret Discipulis: Agite diligenter, sicut vos feceritis, ita & ego faciam, si segnes fueritis, ego etiam negligenter agã, & remisse in docendo; contra vero, si accuratam operam dederitis. Qua etiam sententia vsus est Dominus alio loco, tempore, & sensu, vt habetur Luc. 6.

Venerunt autem ad illum Mater, & fratres eius, & non poterant adire eum præ turba.

COMMENTARIA.

DVm Christus turbis prædicaret, Mater, & fratres consobrini eius venerunt, vt illi alloquerentur; at præ multitudine turbæ accedere non valentes, foris manserunt extra eam domum, in qua Christus prædicabat, finem concionis expectantes.

ANNOTATIO XXXVI

Eandem historiam scripsere Matthæus & Marc. sed seruato ordine rerum quẽ Lucas nõ seruat.

HAnc historiam nõ esse continuam ijs, quę narrata sunt, ipse Lucas ostendit: nã Christũ parabolæ huius explicationem Discipulis tantum, cũ solus esset, tradidisse ex Marco cap. 4. vti diximus constat; nunc autem Lucas dicit præ turba Matrem & fratres non potuisse adire eum: hæc igitur historia de Matre & fratribus ad alium locum, & tẽpus spectat, quam Matthęus cap. 12. & Marcus cap. 3. referunt, nisi cum quibusdã recentioribus dicamus bis dicta esse hæc verba: Quę est mater mea, &c. quod non videtur probabile, atque eandem esse historiã à Matthæo, & Marco suo loco descriptam à Luca vere non seruato ordine prępositam docet Aug. lib. 2. de consen. Euang. ca. 40. ideo Lucas omisit verbum, quod dicitur à Matthęo, nempe: Adhuc eo loquente ad turbas, ecce Mater eius. Cum enim solius historię meminisset, ordine rei gestę prętermisso, reliquit illud: Adhuc eo loquente ad turbas. Huius enim concionis ipse Lucas cap. 11. mentionem fecit. Marcus addidit (foris stabant) Matthęus autem adijcit (quęrentes loqui ei). Sic ergo ex tribus Euangelistis conficitur historia. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce venerunt Mater eius, & fratres eius quęrentes loqui ei, & non poterant adire eum prę turba, ideo foris manebant. Fratres hos intellige non filios Ioseph, sed sororum Beatę virginis: tales enim in Scriptura sępe fratres nominantur: de qua rediximus in commentarijs in Ioannem cap. 2. Annot. 18. nec est cur ea repetamus.

ANNOTATIO XXXVII.

Quid Tertullianus & Chrysostomus sentiant hoc loco.

NOn est silentio prætereũdum, quod Tertulli. lib. 4. contra Marcion. & lib. de car. Chri. ac Chrysosto. hom. 45. in Matth scripto mandarunt; accusant enim Dei Matrem, ac fratres hos Christi,

sti, de duobus, vnum est, quod non intrauerit domum, audierintque Christi cõcionem, sicut fecerat turba. Alterum est, quod tentauerint diuertere eum à concionando, verbumque Dei prædicando. Quærebant enim loqui ei, dum adhuc turbas docebat. Addit Chrysosto. eos importunos fuisse, ac commotos quadam ambitione, & ostentatione; euocauerũt enim foras in præsentia omnium, vt viderentur facile, ac magna cũ potestate Christo imperare. Et qdẽ si hi Doctores de fratribus hisce solis talia affirmassent, non esset, cur nimium miraremur, aut cur efficaciter eos repelleremus: nã de his fratribus scriptũ est Io. 7. nondũ credebãt in eũ fratres eius. licet ex hoc facto non deprehendat aliquod argumẽtũ cõtra illos. de Beata vero Virgine Matre omo talia dici nõ potuerũt, nec debuerũt, quæ firmissime credebat Christũ verũ Deũ esse, ac mũdi Saluatorẽ futurũ, quęque ita erat plena Spiritu Sãcto, vt remotissima esset à tali ambitione, & ostẽtatione, quæ sino peccato esse non poterat. Vnde Augustẽ. tẽperatius, & reuerentius de Beata Virgine scripsit lib. de natura & gratia ca. 36. de peccatoribus. n. scribẽs illã excepit, professusque est se pp filij reuerentiam in tali numero nolle illam concludere. Nostro autem iam sæculo nullus dubitationi datur locus, decretũ enim est fide Catholica tenendum, Beatam virginẽ nullum peccatum actuale, nec veniale toto vitæ tẽpore admisisse, vt constat ex Conc. Trid. sess. 6. can. 23. Quod si Chry. suo tẽpore stabilitũ assecutus esset, oĩno ătali sntia se abstinuisset. Ad obiecta igit' rñdemus. Ad primũ, nõ ex nobis, sed Euãgelista ipso responsio est manifesta: nõ inquit, poterãt adire eũ præ turba. Si ergo intrare nõ poterãt, nõ est cur vitio det' nec ipsis fratribus, qa nõ intrauerint, & concionẽ cũ turba audierint. Idcirco foris stabãt. Ad secundum dicimus non eo animo eos euocasse Christum, vt impedirent concionem, quasi Christo, aut turbæ inuiderent; sed quod nouerant iam diu protraxisse sermonem: nam priusquam domum illam ingressus esset, docuerat multa, atque iterum domũ ingressus lõgum habuerat sermonem, ita vt Mater facile intellexerit eum esse defessum, nec à turbis dimitti, vt panem manducaret cum Discipulis, sæpe enim euenerat. Habetur enim Mar. 6. Erant, inquit, qui veniebant, & redibant multi, & nec spacium manducandi habebant. Hac igitur de causa nunc Mater & fratres à concione euocarunt eum, quod non vitio dandum est, sed maximæ charitati.

Et annunciatum est illi: Mater tua, & fratres tui stant foris quærentes te videre.

COMMENTARIA.

CVm non possent Mater ac fratres adire Christum, mittunt ad eum nuncium, qui ei significet stare eos foris quærentes videre, & loqui illi. Hebræa phrasis est, verba ipsa nunciantium scribere. Latine autem dici posset, nunciatum est illi, Matrem eius, ac fratres stare foris, velleque ipsi loqui.

ANNOTATIO XXXVIII.

Concordia Euangelistarũ in narratione huius historiæ.

MAtthæus c. 12. habet, dixit ei quidam, at Marcus ca. 3. magis hoc explicat, ait enim: Matrẽ, & fratres misisse ei quosdam, qui vocarent eum, dixisseque ei; Ecce Mater tua, & fratres tui foris quærunt te. Lucas autem tantum dicit, nũtiatum est ei. In his nulla est contradictio: nam Lucas narrat nũtiatum esse Christo Matrem, & fratres adesse foris, non tamen expressit, an ab vno, vel à pluribus, nec hos, qui nuntiarũt, missos esse à Matre, ac fratribus: Marcus vero explicuit missus à Matre, & fratribus, pluresque fuisse: nec contradicit Matthęus dicens in singulari numero, quendam dixisse: nam in Scriptura sæpe numerus pro numero ponitur, & verũ est si plures dixerunt, etiam vnum dixisse, licet dici posset vnum tantum locutum esse, plures tamen missos fuisse, non enim simul plures loqui solitum est, sed vnum nomine aliorum, ideo Marcus vtitur plurali numero, quosdam scilicet dixisse, quia plurium nomine ille locutus est. Quod autem Matthæus dicit, quærentes loqui, & Lucas, quærentes videre, non est vnũ alteri contrariũ: nam illi vtrum que dixerunt. Hæc quo ad litteram dicta sint.

Quare Christo nunciauerint Matrem, & fratres eius adesse.

Occurrit autem difficultas hoc in loco, quid nempe mouerit hunc aut hos homines ad nunciandum Christo, Matrem, & fratres foris esse quærentes eũ. Ad quam primo loco Hiero. Matth. 12. respondet, hunc nuncium, non fortuito, & simpliciter nunciasse, sed insidias tẽtendisse Saluatori, vtrum spirituali operi, quale erat prædicare, preferret carnẽ, & sanguinem. Secundo loco Tertull. lib. de carne Christi asserit hũc motum esse ad nunciandum ẽt, vt tentaret Christum, tamen tẽtare volebat, an esset filius hominis, & vere de Matre natus. Tertio loco Auctor imperfecti, in Matth. ho. 30. affirmat hunc nuncium motum esse à diabolo, & qui per illum impedire conabatur Christum à prædicatione, & manifestatione sue, diuinitatis, tũc. n. Xps prędicabat: Ecce plusquã Salomon hic, plusquã Ionas hic. Hæ Doctorũ sntiæ nõ videnť mihi accõmodatę: nam ex Marco habem⁹, nũtios missos à Matre, & fratrib⁹, ad euocãdũ Christũ: nõ ergo habẽt locũ, quę dicũt hi Doctores, motos esse à diabolo, aut ajo tentandi accessisse: quod si quispiã dicat, Doctores loq de eo, quẽ Matth. refert annunciasse: Marcum autem de alijs, quasi ille sit distinctus ab ijs, id dici nõ potest: nam cũ ille eadem verba retulerit, quæ Marcus narrat, & illi sit responsum idem datũ à Christo, quod alijs datum est, oportet fateri vnum esse, & eundem cum missis à Matre: alias cogemur dicere, bis verba illa dicta: Ecce mater tua &c. & bis Christum eadẽ respondisse, quod est omnino inuerisimile. Quod si quispiam iterum dixerit: Quamuis iste sit missus à Matre, vt vocaret Christum; tamẽ ipse alio animo, & intentione nunciauit, nempe vt tentaret eũ. Hoc quidem fieri potuit, sed non video vllam rationem, quæ nos inducat ad sic sentiendum de nuncijs illis; præsertim cũ Euangelista vtique id expressisset, si ita factum esset, tanquam scitu dignum. Quod autẽ Tertull. dicit. improbabile est; illo enim tempore nemo ambigebat Christum esse filium Beatę Virginis, vt sic ille tentaret Christum; nemo enim tẽtat, vt sciat, nisi qui dubitat; immo nec tentatio nitebat firmo argumento: nã quamuis Christus Matrẽ sequeretur, nõ ob id qui tentabat, certus esse poterat de eo, quod scire intendebat. probabilius ergo existimo esse, hos simpliciter nuntiasse, vt rem gratam facerent Beatæ Matri, eo maxime, quia erant de turba, in qua erat simplicitatis plurimum, malitię autẽ parũ. Sed objiciet quispiam, cur aliquis de fratribus nõ est missus ad nuntiãdũ Christo? Puto dici posse id factum, ne Matrem solam relinquerent: nisi quis velit dicere, quod probabilitate non

caret

caret, fratres non potuisse intrare sed quibusdam, qui proxime aderāt, dixisse, vt Christo significarēt; hos autem alijs dixisse, & iterum istos alijs, donec quidā, qui Christo vicinior erat, audiuit, ac Christo indicauit. ideo Marcus plurali, & Matthæus singulari vsus est, & ita quæ Hierony., & Auctor imperfecti traduat, videtur probabilia. Attamē, quæ prius dixi, mihi probabiliora visa sunt; facilius enim erat quibusdam de turba intrare, & Christo accedere. Non est atuem prætermittēdum id, quod Hilarius can. 12. in Matth. docet, significari aliquid mystic per hoc, quod Mater, & fratres foris stant, sic enim inquit: Est autē in eo typica ratio seruata, vt Mater eius, & fratres foris starent, cum vtique ingrediēdi ad eum haberent, vt cæteri potestatem. Sed quia in sua venit, & sui eū nō receperunt: in Matre eius, & fratribus Synagoga, & Israelitæ præfigurātur, in gressu eius, atque aditu abstinentes. Hæc Hilarius.

Qui respondens dixit ad eos. Mater mea, & fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, & faciunt.

COMMENTARIA.

NEij, qui eum audiebant, putarent se præferre cognationem, quæ secundum carnem est, prædicationi verbi Dei, respondet, Matrem suam, ac fratres eos esse, qui quæ ipse prædicabat, audiebant, & opere complebant. Non quod negaret se Matrem habere, & fratres secundum carnem, sed quod pluris cognationem spiritus, quæ est in audientibus, & facientibus verbum Dei, si vna cognatio præcise alteri comparatur: Non autem sufficit verbum Dei audire, nisi etiam fiant quæ audiuntur, iuxta illud Rom. 2. Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores lagis iustificabuntur.

ANNOTATIO. XXXIX.

MAtthæus cap. 12. & Marcus cap. 3. præmittūt verba dicta à Christo, quæ Lucas non narrauit, scilicet: Quæ est Mater mea & fratres mei? Addit Marcus: Et circunspiciens, eos, qui in circuitu eius sedebant. Adiunxit Matthæus: Extendens manus in Discipulos suos dixit: Ecce Mater mea, & fratres mei, quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, & soror, & mater est. Si omnia hæc coniungamus, sic se res habet: Respondens dixit, quæ est Mater mea, & qui sunt fratres mei, & circumspiciens eos, qui in circuitu eius sedebant, extendit manus in Discipulos, dicens: Hi sunt mater mea, & fratres mei, & qui audiunt verbum Dei, & faciunt, quicumque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cęlis est, ipse meus frater, & soror, & Mater est.

Verba hæc Christi, nō sūt increpationis.

Refelliūtur hæretici negantes Christum verā sum pſſe carnem.

Notandū est in hæc verba. Quæ est Mater mea, impegisse hæreticos quosdam, negātes verā Christi carnē, quasi his verbis negauerit se habere matrem: ita refert Ambro. Luc. 8. Hier. autem Matth. 12. expræsſit hos hæreticos fuisse Manichæos, & Marcionem. consentit Tertulli. lib. 4. contra eundem, & tide carne Christi. At quantum errent isti hæretici in hoc loco, verba ostendunt. Non enim dixit; Nō est mater mea, nec sunt fratres mei; sed, quæ est mater mea, & fratres mei? ipse etiam Euāgelista dixerat: Venerunt ad eum mater eius, & fratres. Hanc hæresim alijs in locis efficaciter confutauimus, ideo à pluribus in hac parte tractandis abstinemus. Non igitur hæc verba Christus protulit, vt Matrē ac fratres consobrinos secundū carnē se habere negaret.

Hæc et nō sunt verba alicuius acrimoniæ, & increpationis aduersus matrē, & fratres, vt existimant Tertulli. lib. de carne Christi, & Chrysost. hom. 45. in Matth. nihil enim erat in matre reprehensione, ante increpatione dignum. Protulit igitur ea verba, vt nonnulla significaret. Primo. quidem, vt notat Aug. Epist. 38. se in opere quod faciebat, scilicet prædicādi verbum Dei Patris, non pendere à carne, & sanguine, sicut ipse dixerat Luc. 2. In his, quę Patris mei sunt, oportet me esse: cum enim illi, qui nuntiabant. carnaliter de Christo sentirēt, quasi purus homo esset, nec aliam haberet generationem, quam eam, quę carnis erat, acriter respondet, significans, se aliam superiorem habere generationem, & naturam, in qua nihil habebat commune cum matre, ac fratribus illis, ob id patrem se in cælis habere manifestauit. Secundo significauit, vt notat Ambros. prę ferenda esse, quæ sunt spiritus, corpori, & implere voluit, quod ipse docturus erat, qui reliquerit patrem, aut matrem &c. Tertio significare voluit, vt notant Hilar. Ambros. & Hiero. & Chrisost. prę se rendam spiritualem cognationem, quę per fidem & spiritum est, cognationi carnis, vt diximus in commentario, digni usque esse, ac laudabilius coniungi Christo fide, & dilectione, quam sola carne. Recte ergo Iustin. Mar. in quæstion. Gen. resp. 139. notauit per hæc verba Christum non arguisse, aut contempsisse matrem, sed docuisse non tam illam Beatam fuisse, quia mater fuit secundum carnem, quā quod fide, & gratia fuit illi coniuncta, de qua etiā re inferius dicemus Luc. 11. cum explicauerimus illud, Beatus venter, qui te portauit.

ANNOTATIO. XXXX.

Quare Christus, non patrē sed matrē et fratres eos nuncu per q Dei æterni verbo obe diunt.

QVæret quispiam, cur eos, qui faciunt, & audiūt verbum Dei, matrem, & fratres, & apud Matthęum etiam sorores appellat, & cur non patrem. Ad primum respondet Grego. hom. 3. in Euang. fideles Christi dici fratres, quia filij adoptionis Patris æterni sunt, cuius ipse est filius naturalis; sic enim eos appellauit Ioā. 20. Vade ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrū. Sorores autem propter sexus distinctionem, quia quidam sunt viri, quidam feminę, & quod in viro nomē fratris, id in femina nomē sororis significat. Matrem autem dicit eos, qui alios ad Christum cōuertunt. cui sentētiæ fauet illud Gal. 3. Filioli mei, quos iterum parturio. Affectu enim caritatis Paulus qui intra se, & in corde suo illos habebat ad modum matris infra se concipientis filios, licet alio in loco se Patrē appellauerit, quatenus extra se erāt. 1. Cor. 4. Et si decem millia Pedagogorum habeatis, sed non multos Patres: nam in Christo per Euāgelium ego vos genui. Possumus etiam dicere omnes iustos ac fideles, etiam si alios non conuertunt, dici matres Christi, quia quādo quispiam viua fide in se recipit Christum, dicitur Christus nasci in eo natiuitate spirituali, sic Augusti. lib. de sancta Virginit. cap. 5. hoc loco consolatur Virgines, quia & ipsæ matres Christi dici possunt. Secundum autem hāc

Gregorij

Gregorij doctrinã, nemo dicitur Pater Christi, qa virtus effectiua, per quam in corde fidelium nascitur Christus, non est ab ipsis, sed à Deo ipso. Hæc omnia spiritualiter dicũtur, nam ad litteram facile respondetur, Christum cum vellet præponere spiritualem cognationẽ carnali, expressisse eam, quę solet esse propinquissima, matrum, frarrum, sororũ; Patris autẽ non meminit, quia carnali generatione nõ habebat Patrẽ. Hanc cognationẽ Iudæi Christo insultabant dicẽtes Mat. 13. Nonne fratres eius sũt, nonne sorores eius? omnes apud nos sunt, quæ sorores sicut fratres, erãt consobrinæ, & licet Patris meminerint, dicentes esse filium Ioseph., tñ non erat vere pater, sed putabatur pater secundum carnem; Christus autem non meminit, quia re ipsa nõ erat, sed tantum matris, fratrum, & sororum.

Factum est autem in vna dierum, & ipse ascendit nauiculam, & Discipuli eius.

COMMENTARIA.

DEscribit Euangelista quædam à Christo facta, quidẽ non eo die, quo prędicauit turbis parabolam seminis, nec eo, quo venerũt mater eius ac fratres ad eũ, gesta sũt; sed alio, quẽ Euãgelista indefinite significat, ne videaẽ ad id tẽpus, quo præcedẽtia facta sũt, referre: ascẽdit ergo in nauiculã cũ Discipulis. Mare autem erat Galilææ, in qua tunc prædicabat.

ANNOTATIO. XXXXI.

Rei gestæ ordo explicatur.

DIfficultas se offert nõ parua in rei gestæ ordine explicando, nam quæ nunc Lucas, & Marcus cap. 4. narrant post parabolæ explicationem factam Discipulis, nempe Christum nauim ascendisse, & transfretasse, Matthæus cap. 8. describit ante parabolarum doctrinam, quam refert cap. 13. in cuius rei declarationem nonnulla sunt notanda.

Primo quidem hęc transfretatio nõ est facta immediate post parabolæ doctrinam. Ratio huius ea est, quia quando eam Christus tradebat turbis, tũc erat in naui, vt dicit Matthęus ca. 13. & nos in principio capitis notauimus. post quam doctrinam Matthæus tradit Christũ dimissis turbis, domũ venisse, non igitur tunc transfretauit, quod si Marcus refert illa die, cũ sero factũ esset, ascendisse in nauiculã, & transfretasse, intelligendum est (illa die) positum esse pro illo tempore, quando in Galilæa erat, ob id Lucas indefinite locutus est, dicens. Vna dierum.

Secundo, hæc transfretatio, cuius nũc Lucas, & Mar. post explicationẽ parabolæ meminerũt, prius facta est. Isti vero duo Euangelistæ, non temporis, nec rerum gestarum ordinẽ secuti sunt, Matthæus vero eum ordinẽ seruauit, vt recte, notauit Chryso. hom. 49. in Matth. & Victor Antioche. in commẽt. Mar. 4. & Augusti. lib. 2. de consen. Euang. cap. 25. hoc probatur ex Matthæo. 8. nam ibi legimus Christũ trãsfretasse, feciſseque ea, quæ Lucas, & Marcus narrant, & iterum reuersum transfretasse, & post reuersionem vocasse ad se Matthæum, vt cõstat ex Matth. 9. At quando parabolam hanc explicuit, tũc erant duodecim Apostoli cum illo, vt habetur ex Mar. 4. Igitur hæc trãsfretatio, cuius Lucas, & Marcus meminere, non est facta post parabolam, nam nondum erat vocatus Matthæus. vocatus enim est, quãdo ex hac transfretatione reuersus est Christus, iterũ transfretatus in domum suam; post hãc enim parabolam docuit, & eam Discipulis duodecim explicuit, vt narrat Matth. Hæc de ordine dicta sint. Difficilimum enim est suo ordine omnia, quæ ab Euangelistis dicuntur, disponere. Hoc tamen certissimum est, omnia veriſſime gesta sicut narrantur.

Et ait ad illos: transfretemus iterum trans stagnum.

COMMENTARIA.

POstquam in uauiculam Christus cum Discipulis ascendit, iussit transfretare, id est in alteram stagni partem nauigare, in regionem scilicet Gerasenorum, quæ posita erat ad partem oppositam stagni, à regione in qua tunc Christus erat.

Et ascenderunt.

COMMENTARIA.

FEcerunt Discipuli, quod Christus iusserat, & ascenderunt, non quidem in nauiculam, quia iam in ea erant, quando Christus transfretare iussit, sed in altum stagni nauigarunt, vt transfretarent.

ANNOTATIO XLII.

Diuersi diuersimo de legũt, sed sensus est idem.

GRæce est verbum ἐπιανάγω ia passiua significatione, quo verbo vsus est idẽ Euangelista ca. 5. vbi dicitur; Iussit à terra pusillũ reducere, id est, abducere, ibi est hoc idẽ verbũ. Interpres autem vertit verbo redeundi, posito pro abducẽdi verbo. Hoc autẽ in loco, vertit ascenderunt, sensũ secutus potius quam significationem. Quidam recentiores vertũt: soluerunt, id est, soluerunt de terra nauim vt transfretarent: quidam alij, prouecti sunt, seu abducti à littore in altũ mare nauigantes, in omnibus his sensus idem est. Hoc aliter explicuit Marcus, sed in eodem sensu. Assumunt, inquit, eum ita vt erat, in naui, id est, vt erat in naui prius, quando ex ea docebat turbas; sic eum assumunt, id est in mare altum vehunt. Addit Marcus duas nauiculas esse cum illa naui, licet illud (cum illo) Græce & ad nauim & ad Christũ referri possit. Euthymius ad nauim refert, quę Græcè est neutrius generis: an autem duę hę relictæ sint in littore, an transfretauerint, non est certum.

Et Nauigantibus illis, obdormiuit.

COMMENTARIA.

DVm nauigarent priusquã tempestas oriretur, Chtistus obdormiuit, ne contra voluntatem eius, ipsoque inuito orta tempestas putaretur. Assumpsit Christus passiones hasce naturales nostras, famem, sitim, somnum, lassitudinem, vt suæ carnis veritatem demon-

demonſtraret; non tamen eodem modo erant in Chriſto, quo ſunt in nobis: erant enim in eo voluntariæ, & quantum, quando, quomodo volebat, ſic eas aſſumebat, ita autē dormiebat ſenſibus, vt pars rationalis non ligaretur, vt in nobis fit, ſed animus eius perpetuo vigilabat, cum eius cognitio non penderet à Phantaſmatibus ſenſuum. Dormiuit autem nō tam vt requiem corpori defeſſo daret, quam vt Diſcipulorum fidem conſeruaret, ac probaret, affectumque excitaret, alijſque de cauſis, quæ in Annotatione explicantur.

ANNOTATIO XXXXIII.

Vere dormiebat Chriſtus ſed aliter quam nos.

MAtthæus, & Lucas ſimpliciter Chriſtum dormiuiſſe ſcribunt. Marcus vero ca. 4. etiam modum quo ſomnum ceperit, exponit: Erat inquit in puppi ſuper cetuical Dominus, quo verbo, & humilitatem Chriſti oſtendit, & temperantiæ documētis nos inſtruit. Chriſtum autem verum ſomnum aſſumpſiſſe res certa eſt, quam etiam Origenes ho. 6. in diuerſos affirmat, dicens: Dormiebat corpore, ſi-cut & ad puteum de itinere fatigatus ſedebat, demō ſtrans, quia verum portaret corpus, quod corruptibile induerat; non tamē ſomnus ille, vt in nobis erat, primo quidem, quia ſicut paſſiones cæterę in Chriſto erant voluntariæ, ſic & ſomnus, vnde Auctor imperfecti in Matth. hom. 23. & Auguſt. ſer. 3. inter ſermones 17. affirmant Chriſtum voluntate non neceſſitate, vt nos dormiſſe. Secundo Chriſtus dormiens intellectu operabatur perfectē; nec enim ratio, & mens ligabatur, nec à ſuo impediebatur iuditio, vti in commentario diximus. Quod Origē: docuit, adducēs illud Cāti. 5. Ego dormio, & cor meū vigilat. idem etiam affirmauit Ambro: in pſ. 43. hūc Lucæ locum interpretans: In corpore, inquit, conſtitutus nō ita dormiebat Dominus noſter Ieſus Chriſtus, vt ignoraret tempeſtatem maris, & exorta procella ventorum cognitionem eius per altitudinem ſoporis excederet; dormiebat corpore, ſed virtute vigilabat. Hæc ille.

Quare Chriſtus præſcius futuræ tēpeſtatis ob dormiuit.

Interrogabit autem quiſpiam, cur Chriſtus præſciens tempeſtatē futuram, dormire voluit? Ad hoc Sacri Doctores varia quidem, ſed vera reſpondent. Ambroſius in commentario dicit dormiuiſſe, vt oſtenderet ſecuritatem potentiæ ſuę, qua cæteris dormientibus ipſe ſecurus dormit. Secundo loco Chryſoſto. ho. 29. in Mat. & Victor Antiochenus Marc. 4. alias adferunt cauſas, nempe ſi vigilante eo tempeſtas ingruiſſet, aut non adeo pertimuiſſent Diſcipuli; aut petere ab eo ſalutem, qui pericula eorum videret, neglexiſſent; aut non ita ardenter petiſſent; aut nō poſſe ipſum fluctus ſedare putaſſent; idcirco ergo dormit, vt timoris cauſa ipſis maior ꝓberetur, & vehementius ab eo opem peterent, & ſenſus eorum apertior ad videnda miracula redderetur. Hæc ille. Primę, & ſecundę Chryſo. cauſis conſonat Ambroſius in ſal. 43. Diſcipulos, inquit, remiſſos, aut negligentes Chriſtus nō paſſus, quaſi de Domini præſentia ſecuros, ſomno corporis ſe compoſuit. Similiter Orige. hom. 6. in diuerſos: dormiebat, inquit, corpore vt Apoſtolos excitaret, faceretque vigilare. Tertio loco Hilar. can. 8. in Matth. myſticā cauſam reddit: Dormiuit, inquit, vt ſignificaret, naufragas eſſe Eccleſias, in quibus verbum Dei dormitaret. O omnia hæc ſane recte dici mihi videntur: tamen cauſa cur dormierit Dominus, vltra poſitas in in cō mentario, ea etiam accommodata eſt, vt fidem Diſcipulorum probaret, ac perficeret, non enim credebāt dormientem poſſe liberare eos, mariſque tempeſtatem ſedare, quod ſatis indicarunt, qnando eum properantes excitarunt: dormit ergo, vt ſomni occaſione parua eorum detegatur fides, ipſiſquemet manifeſta fiat, vt ſic à Domino paruæ fidei arguantur, & reprehendantur, ac ex reprehenſione diſcant ad ſedandos fluctus maris Chriſtum non indiguiſſe corporis vigilia, ſed æque dormientem, & vigilantem, potuiſſe imperare ventis, & mare tranquillare, ac etiam ipſiſmet ſubuenire. Nec, Dormit tantum, vt fidem probet, ac perficiat, ſed etiam, vt & affectum eorum vehementius moueat, qui eo plus excitatus eſt; quapropter ſomnum magis illo indigere, maiorique in periculo poſiti ſibi videbantur.

Et deſcendit procella venti in ſtagnum.

COMMENTARIA.

NOn caſu, nec fruſtra, nec ex ſolis cauſis naturalibus tempeſtas hæc orta eſt, ſed Chriſtus diuina ſua poteſtate, ac prouidentia ventos excitauit, ac mare commouit, vt ſuā ſic diuinitatem patefaceret, ac animos Diſcipulorum terrore perculſos vehemētius ad ſe conuerteret. ad id enim pericula, & timores multum conducunt.

ANNOTATIO XXXXVI.

Quorſum Chriſtus tēpeſtatē hanc permiſerit.

MAtthæus: Ecce, inquit, motus magnus factus in mari. Marcus autem, facta eſt procella magna venti. Quibus verbis indicant Euangeliſtę, maiorem commotionem factam, quam quæ ex ſolis naturalibus cauſis oriri ſolet: ſicut enim diuina poteſtate maris fluctus ſedandi erant, ita etiam eadem virtute commouentur, vt ab eodem proueniat remedium, à quo & periculum. Chriſtum autem diuina potentia ſua hanc immiſiſſe procellam teſtātur Antiqui Doctores. Origen. ho. 6. in diuerſos. Dormiebat, inquit, corpore; ſed diuino natu cōturbabat mare, erigebatque fluctus, & Apoſtolos conterrebat, ſuam oſtenſurus potentiam. Ambroſ. etiam in pſal. 43. ſic habet: Vigilabat eius poteſtas, ac prouidentia, quæ excitauit tempeſtatem in mari. Recte autem Chryſo. hom. 29. in Matth. cauſam explicat ſic dicens: nam cum non pariter aliquis ſentiat, quæ in alienis fiunt corporibus, & quæ in ſe ipſo; oportebat Diſcipulos eius, qui plurimos in dies liberari videbant, vt magis obligarentur, in ſe ipſis omnipotentiam eius inſpicere: cumque nec claudi eſſent, nec cęci, nec alia ægritudine laborarent, tempeſtatem fieri permittit, vt liberati ab ea, manifeſtiorem beneficiorum eius in ſe ſenſum habeant. Hęc ille. Ambroſius Iudę peccato tribuit tempeſtatis huius cauſam; nam ſer. 11. ſic inquit; Quæ cauſa eſt, quod vna eademq; miracula alibi in tranquillitate doctrinam populis tribuit: hic in tempeſtate Diſcipulis metum mortis inducit, præſertim cum hic Petrus cum cæteris Apoſtolis ſit? Hæc aūt eſt cauſa periculi. erat, hic Simon

Petrus

Petrus, sed erat etiam Iudas proditor, quamuis illius fides fundaret nauiculam; huius tamen perfidia eam conturbabat. Tranquillitas est vbi solus Petrus nauigat; tempestas vbi Iudas adiungitur, licet esset Petrus firmus suis meritis, perturbatur tamen crimi nibus proditoris. Metuentibus igitur Discipulis, an xiante Petro, dormiebat Dominus, vnius delicto cunctorum merita quatiũtur. Hæc, & alia Ambro sius, quæ spiritualiter potius intelligenda sunt, illo enim tempore nondum Iudas ad iniquitatem decli nauerat.

Et complebantur, & periclitabantur.

COMMENTARIA.

Effect⁹ sũt hi, pcellæ, nauis aquis cõplebaꝫ, & cõsequẽter piculũ submersionis immine bat, cõplebãtur scilicet Discipuli aqua, id est, nauicula, in qua erant, implebatur aquis.

ANNOTATIO. XLV.

MArcus explicatius dixit illud (complebantur) Procella, inquit, fluctus mittebat in nauim, ita vt impleretur nauis. Matthæus adiũxit: ita vt na uicula operiretur fluctibus, id est, fluctus ita insurge bant, vt nauis velut oppressa esset sub fluctibus. Flu ctus ergo partim huc illucq; nauim impellebãt, par tim in ipsam nauim intrabant, aqua eam implẽtes, partim supereminebãt, quasi eã cooperientes. Figu ra est Christi Ecclesiæ persecutorum, hæretici quidem, vt primi fluctus conãtur Ecclesiam huc illuc impellere, diuersa, ac contraria dogmata, ritusq; introducere conantes. Pagani eam vt secundi fluctus opprimere tentant. Fideles peccatores, qui intra eã sunt Ecclesiam aggrauant, at diuina virtute illæsa manet nauis, quia Ecclesia semper stabit, & portæ inferi non prævalebunt aduersus eam.

Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes.

COMMENTARIA.

NOn statim, ac exorta est procella, Discipuli Dominum suscitant, sperantes, aut mare non ita vehementer turbandum, aut ventorum impetum cito sedandum, aut Christum rumore, ac fragore ipsõ cuigilaturum. At cum nihil horum eueniſſe agnoscunt, seque in extremo periculo vident, accedũt ad Dominum, ipsumque suscitant verbis sequen tibus. sæpe nunc quæ nos mala perturbant, ad Deum nos ire compellunt.

ANNOTATIO XLVI.

Quomodo tẽpestate cõteriti discipuli ad Christũ accesserint.

ORigenes ho. 6. in diuersos affirmat Discipulos tanto fuisse metu conterritos, & pene animo alienatos, vt irruerent in eum, & non modeste, & le niter suggererent, sed turbulenter suscitarent eum dicentes ea, quæ statim sequuntur. Quæ sententia probabilissima est: nam tempestas, ac procella vehementissime vrgebat, & vitæ periculum nimium imminebat. ipsorum autem fides modica erat, vt paulo inferius dicemus, Secum enim habebant Saluatorẽ & periculum timebãt; cum illis erat vita, & de morte solliciti erant.

Præceptor, perimus.

COMMENTARIA.

IN tam graui, & vrgenti periculo, breui sermone vtuntur, remedium, & opem celerrime adhiberi petentes. Exponunt autem commune periculum dicentes: Perimus, & Præceptoris nomine ad subueniendum inuitant, vti qui Doctrina eorum animos reficiebat, corpora etiam à mortis periculo tueretur.

ANNOTATIO XLVII.

Concordia Euangelistarum.

MAtthæ⁹ Discipulos his verbis suscitasse Christum refert: Domine salua nos, perimus. Marcus autem hisce, Magister Græce διδάσκαλε non ad te pertinet, quia perimus? Lucas autem præceptor perimus, Græce ἐπιστατα ἐπιστατα, id est, Magister magister. Augustinus lib. 2. de conſ. Euang. cap. 24. dupliciter hęc in cõcordiã redigit, vno modo, vt dicamus Euangelistas non retulisse eadem verba Discipulorum, sed sensum, qui erat hominum excitãtium Christum, ac saluari volẽtium. Altero modo, vt sint eadem verba, sed non eorundem Discipulorum, sed quidam vnum, quidam aliud dicebant. vt solet fieri in periculo imminenti multis. idem dicit Euthymius Matt. 8. inquit enim: Quidam hoc, quidam illud dicebant. alij vnum, alij aliud, aut etiam omnes omnia. Euangelistę ergo concordes sunt, dũ quod vnus omisit, alter retulit. Hæc responsio posterior probabilior est priori, magisq; ad veritatem Euangelicæ historiæ facit, cui cõsonat, quod ex Origen. in præcedẽti Annotatione diximus, Discipulos turbulenter. & cum clamore ad Christum accessisse, Vnde hi uno, hi alio modo loquebãtur, unum tamẽ petentes. Illud autem uerbum Marci, non ad te pertinet? id est, non est tibi curæ? seu non attendis, uerbum est incitantiũ, & commouentiũ, ut opẽ celeriter ferat, quasi dicerent, in tanto periculo nõ subuenire, nec opem celerrime ferre, est hominis non curantis, nihilque pendentis salutem nostram.

At ille surgens increpauit ventum, & tempestatem aquæ.

COMMENTARIA.

NOn distulit subuenire Dominus, Discipulorũ vocib⁹ excitat⁹: vt aũt nõ potestatẽ suã tantũ, sed etiã imperiũ, ac dominiũ, quod in creaturas habebat, ostẽdere, simulq; gratitatẽ, ac magnitudinem periculi eminẽtis significaret, vẽtos ac mare commotum verbis increꝑ-

increpat,id est,acriter,& quasi comminando imperat,vt solet fieri cum his, quorum audaciam nimiam reprimere uolumus.

ANNOTATIO XXXXVIII.

Quid sit increpare mare.

TEmpestatem aquæ appellat mare ipsum cõmotum,& vndis,ac fluctibus sæuiens, vtrumque enim increpauit Christus,nempe ventum,& mare cõmotum. Aduerte apud Matthæũ legi increpauit ventis,& mari;apud Marcum autem cõminatus est vento; at Græce vnicum, & idem verbum est ἐπετίμησε, id est, obiurgauit, seu increpauit, quod significat imperare modo acri, & comminatorio. Inter pres vero nescio qua ratione ductus, idem verbum Græcum varie interpretatus est. Aduerte autẽ Marcum sic habere, comminatus est vento,& dixit mari. Non quod soli vento comminatus sit, nã ex Matthæo,& Luca constat increpasse, vtrumque scilicet, ventum, & mare, Marcus autem vnum expressit, alterum vero non negauit, & adiecit vnum, quod cæteri duo non significarunt, nempe vltra increpationem vtriusque dixisse mari: Tace: obmutesce, sicque Euthymius Matth.8. sentit. merito autem præter communem increpationem soli mari sic locutus est, quia maris commotio non ita facile sedari solet: nam ventis cessantibus adhuc perdurat agitatio, & quia ea, vtpote sensibilior, ac clamore, ac fluctibus horribilior, maiorem incutit terrorem quam ventorum flatus.

Et ecce cessauit, & facta est tranquillitas.

COMMENTARIA,

MIra efficacia uerbi Christi, ad eius enim imperium cessauit, ac quieuit uentus, & facta est simul maris trãquillitas sedatis fluctibus,quod in alijs communiter tempestatibus esse non solet: nam uento cessante temporis spatio permanent fluctus, paulatimque ad quietem reducuntur. At nunc non sic,sed simul uttumque,& uentorum furor, & aquarum undæ cessarunt. ut uirtus Christi agnosceretur,unde Matthæus,& Marcus trãquillitatis magnitudinem expressẽrunt dicentes: facta est tranquilitas magna.

Dixit autem illis: vbi est fides vestra?

COMMENTARIA.

MOdicam Discipulorum fidem improperat, qui vigilantem Christum maris æstum posset compescere credebant,dormientem autem id posse nõ putabant, vbi inquit est fides vestra? nempe quam prius habuistis,quando ad me venistis, & quam alijs visis miraculis concepistis; nuuc enim diminuta periculo præsenti est. Græce habetur articulus; Vbi est fides illa vestra? scilicet prior.

ANNOTATIO. XLIX.

Quomodo à Christo Discipuli modicę fidei arguantur.

MAttheus habet quidtimidi estis modicę fidei? Marcus autem. quid timidi estis? necdum habetis fidem? Lucas autem, vbi est fides vestra? Aug. lib. de consen. Euang.cap.24.existimat omnia hæc à Christo esse dicta. Quid timidi estis modicæ fidei? Vbi est fides vestra necdum habetis fidem? His autẽ multipicibus verbis reprehẽdit eos Christus timoris immodici,atque etiã modicitatis fidei, nam plusquam timendũ erat,timuerunt; & minus quam credendum de Christo erat,crediderunt.verbum Marci: Necdum habetis fidem? sic exponitur, visis tot, ac tantis miraculis factis nondum habetis fidem illam perfectam,qualem de me vos iam habere oportebat. sic Augustinus loco citato interpretatur. Verbum autem Lucæ in commentario explanatum iam est. In eius declarationem maiorem aduertendum est, duobus modis quædam posse credi, nempe virtute, & actu. illud creditur actu, quod in se ipso creditur, fidesque in ipsum terminatur, vt quando quis credit Christum esse Messiam, esse filium Dei, surrexisse,& alia huiusmodi. hę veritates dicuntur creditę in actu. Illud autem dicitur credi virtute, quod non in se sed in alio vnde illud sequitur, creditum est, vt qui credit Christum posse suscitare mortuum, virtute credit posse illuminare cæcum; nam in illa veritate hæc comprehenditur, & si mortuum suscitare potest consequitur, vt possit, quod minus est, nempe cæco dare visum,similiter qui credit Christum filium Dei, virtute credit posse sanare infirmos, etiã si non habeat actum credendi erga istam veritatẽ sanitatis in firmorum. Hoc supposito dico Discipulos Domini, priusquam tẽpestas hęc insurgeret,credidisse Christum posse etiam dormiẽtem liberare eos ab illa nõ quidẽ actu, quia nõ occurreret in particulari occasio ipsa nec de hoc cogitauerit;sed virtute;quia credebant de Christo maiora, & ea ex quibus cõseque batur eam id posse,si enim credebant filiũ Dei esse, si credebãt mortuos suscitare posse propria virtute, profecto eo ipso credebant,quę minora erant,nẽpe dormientem non esse ignarum eorum, quæ gerebãtur,posse etiam dormientem liberare, sicut & vigilantem. Quando ergo casus euenit nempe tempestas maris,& somnus Christi, debuerant tunc actu credere, quod prius crediderant virtute; at non sic se habuerunt,sed dubitarunt, nec crediderunt, vt par erat.ob id audiunt à Christo reprehensionẽ,vbi est fides vestra? Quasi diceret, nonne credebatis ẽt hoc credentes me filium Dei, ac verum Christum? nonne maiorum, ac difficiliorum fidem hactenus habuistis, quomodo non creditis modo actu,quod credebatis virtute? quomodo euentus rei remouet vos ab ea fide, quã habuistis de me? Hic est sensus, quem olfecit Orig. homil.6.in diuersos, vbi verba Matthæi,Modicæ fidei,interpretãs,sic inquit:Si potentem me super terram cognouistis, quare nõ creditis,quod & in mari potẽs sim? Si Deũ me vere esse,& creatorem omnium suscepistis,quare nõ creditis,quod ea,quę à me facta sunt, in mea habeam potestate? Hęc ille.

ANNOTATIO L.

DIfficultas quędã se offert,quę sit hęc fides,cuius modicitatis reprehenduntur Discipuli. Euthymius Matth.8.& quidam recentiores, nõ eam fidẽ, quæ est in intellectu scilicet,credulitatem, sed fiduciam,

Quæst fides, ob cuius modi citatè reprehendi sur Discipuli.

ciam, quæ est in voluntate, interpretantur: nam in Scriptura fides aliquando pro fiducia vsurpatur. Et quidē Discipuli parū fiduciæ habuerūt, non cōfidētes se à Christo dormiēte à tēpestate liberādos: at vero hæc parua fiducia profecta est à fidei, id est, credulitatis infirmitate, & debilitate: nō.n. crediderūt dormiētē posse liberare. De hac fide sermo præsens est, & à Christo reprehenduntur modicæ fidei huius, ex qua procedebat, vt nec fiduciā haberēt. Sicq. Orig. ho. 6. in diuersos, & Chry. ho. 29. in Matt. interpretant, eaq; est vera, & legitima interpretatio, cui adhæret Victor Antioch. Mar. 4. & ei cōsona sūt, quæ diximus in Annotatione præcedēti explicātes illud: vbi est fides vestra? Recte autē notat Chrysost. ho. 29. in Matth. Christum non reprehendisse Discipulos turbis præsentibus, ne ab eis modicæ fidei damnarentur, infirmaque eorum fides alijs patefieret, quod etiam notat Victor Antioch. Mar. 4.

Vtrum timor incredulitatis, vel potius incredulitas causa fuerit timoris Apostolorum.

Maiorā est altera difficultas, vtrum timor fuerit causa incredulitatis, qđ nō crediderint dormientē potuisse subuenire, an potius incredulitas, aut fides modica fuerit causa timoris: nā vtriusq; reprehēsos esse Discipulos ex Matth., & Mar. cōstat· quid inqt, timidi estis modicæ fidei? Quid timidi estis? nō habetis fidē? in cuius rei declarationē aduertendū est, aliqñ timorē causā esse incredulitatis, aliqñ vero incredulitatē esse causā timoris. Prioris exēplū habemus in Petro Matt. 14. cum. n. se proiecisset in mare, vt ad Christū veniret, videns vētū validū, timuit, & ex timore dubitauit, nec fuit cōstans in sua credulitate, vnde dictū est ei: modicæ fidei, quare dubitasti. Solēt. n. animi affectus, & passiones multū immutare intellectū, ac mentē, vti notauimus in cōmentarijs in Io. ca. 21. Annot. explicātes Thomæ incredulitatē, quę prouenerat ex tristitia, & dolore, quo affectus fuit eo qđ non adfuerit cū Discipulis, qñ Christus apparuit post resurrectionē; efficit. n. illa passio, vt potius mallet non credere resurrexisse, quā si credidisset, nimiū dolore premi. Hac de causa Tyrāni illi persecutores timores graues incutiebāt Christianis, vt eos à fide commouerent, & multi retrocesserunt ab ea ob timorem. Timor igitur est ali

Matt. 14.

quando causa incredulitatis. Posterioris exemplum habemus in Discipulis. Luc. 24. vbi dictū est Cōturbati, & conterriti existimabant se visū videre. Incredulitas eorū, qua nō credebāt illū, quē videbāt, esse Xpm, causa fuit terroris, ac timoris illis. Hīs suppositis est difficultas in præsenti, an timor periculi imminentis fuerit causa incredulitatis, & paruæ fidei, an potius cōtra, parua fides, qua non crediderūt dormiētē posse saluare, fuit causa timoris. Orig. ho. 6. in diuersos, & Chry. ho. 29. in Matt. affirmāt modicam fidem fuisse causam timoris; ideo enim ita vehementer timuerunt, quia non crediderunt dormientem Christum posse eos saluare, eaque videtur esse communis sententia. At mihi videtur contraria sententia multo probabilior, nempe timorem vehementē causam fuisse, vt minus crederent dormiētē posse saluare: sæpe enim contingit, vt multa credamus fieri posse, at quādo experimur pericula ipsa, timor, ac terror facit, aut non credere, aut dubitare, an fieri possint, & certa in dubiū reuocat timor. sic isti Discipuli credebāt prius, vti ante diximus, Christum omnino posse saluare; at quādo periculū imminebat ingens, & mors vicina mirabatur, dubitarunt, & ideo suscitarunt. Inducunt me in hanc sententiā duo. vnū est verbū Lucę; Vbi est fides vestra? quasi diceret: Nonne credebatis prius me omnino saluare posse, qđ efficit, quod nūc diminuta fit fides hæc, vt nō existimetis me dormiente posse saluare? Simile fere est verbum Marci: Fidē non habetis? id est cur in vobis nō perdurat fides? Igitur timor fidē minuebat. Alterū est verbū Christi apud Matthęū, & Marcū; quid, inquit, timidi estis modicę fidei? Timoris prius arguūtur, quasi is eos coniecerit in dubiū, & incredulitatis, seu fidei modicitatem. Quāuis ergo absolute loquēdo timor modicæ fidei, & modica fides timoris causa esse possint, tamen in præsenti timor causa fuit modicæ fidei: licet hoc verum sit, timorem ex periculo imminenti induxisse in incredulitatē hanc, & rursum incredulitatē hāc timorem, & terrorē auxisse, & sic vtraque sentētia veritatem habet: prima tamen causa timor fuit, vti expositum est.

ANNOTATIO. LI.

Connexio & ordo superioris sēntiæ explicatur.

QVædam alia difficultas in hoc loco superest explicanda nimirum de connexione, & ordine: nam Marcus, & Lucas post sedatā tempestatē narrant Christum Discipulos timoris, & modicæ fidei reprehēdisse: at Matthæus refert prius reprehēdisse Discipulos postea vētos, & mare sedasse: in quo nō est vlla contradictio: vti enim sæpe diximus, Euangelistæ non semper rerū gestarū ordinem sequuntur. At vero inuestigādum est, an ordo fuerit iuxta Matthęum, an potius iuxta Lucam, & Marcum. & quidem tenendum est Matthæum ordinē seruasse: prius enim reprehendit, postea tranquilitatem fecit, idque indicauit Matthæus ipse: cū enim Christum excitatum narrasset, Discipulosque reprehendisset, adiunxit tunc surgens imperauit ventis (aperte indicās, statim ac excitatus fuit reprehendisse Discipulos, & postea surrexisse à ceruicali, in quo cubabat, & ventis imperasse. probant ēt hoc verba ipsa Euangelistarū, q̄ sūt de præsenti: qđ timidi estis? Vbi est fides vestra? Nō habetis fidē? Quasi tūc non crederēt ac timerēt. Si aūt post tēpestatē reprehēsio facta esset, dicēdū erat: Quid timidi fuistis, vbi fuit fides vestra? In ea ēt opinione est Chry. hom. 29. in Mat. affirmās Christū antequā vndas aquarū deprimeret, nimios animorū fluctus sedasse, priusquā mare sedaret, eos reprehēdisse. Est ēt huius ordinis causa; debuit. n. turbatio, & incredulitas primo auferri, ne qđ obesset futuro miraculo capiēdo, qua de causa eos, q̄ ad Christū sanitatis causa accedebāt, prius ipse ad fidē excitabat, & in ea cōfirmabat. Sic ēt in præsenti fecit. simile est Io. 4. Regulū nō credētē absentē Christū posse sanare, prius reprehēdit imperfectę fidei, & postea filiū sanauit. Vltimo notandū est, in hoc loco nō esse reprehēsos Discipulos absolute qđ timuerint. nā timor naturalis est, & vitio ex se caret? sed arguunt immoderati timoris, q̄ eorū fidē infirmauit. vnde apud Mar., Græce habet particula, sic, vel adeo. Quid timidi estis sic? Rursus non sūt reprehēsi omnimodæ incredulitatis, nā credidērūt vigilantē potuisse cōpescere tēpestatē; sed reprehēsio fuit modicitatis fidei, qa nō crediderūt ēt dormiētē potuisse saluare, vti expositū ē. Profert autē Chry. ho. 29. in Mat. egregiā causā cur Dñs in tā vehementē terroē pmiserit Discipulos incidere, inqēs sic: Nō casu ad extremū vsq; terrorem eos deuenire permisit; verū vt signū eius ingens videret, & perpetua miraculi memoria resideret: nā quoniam post rem factā obliuio solet ex negligentia homines occupare, propterea priusquā signa fiāt, multa fieri permittūtur, quæ diuturnā memoriā faciāt. hęc ille.

Qui

Qui timentes mirati sunt, adinuicem dicentes.

COMMENTARIA.

VIso tanto miraculo Discipuli timuerunt, & mirati sunt, & præ admiratione dixerunt ad inuicem ea quæ sequuntur. Non est hic timor qualis prior, qui erat timor mortis, ex ventorum, & fluctuum furore proueniens: Hic enim expulsus fuit, & verbis Saluatoris, & tranquillitate perfecta. Timor autem præsens est cuiusdam reuerentię, & venerationis ortæ ex maiestatis, & diuinitatis ostensione, quæ per tantum miraculum repente manifestabatur; timebant enim, ne forte minus coluissent tantum virum, quam par erat: admiratio autem fuit ex nouitate rei; tale enim numquam viderant, maxime propter periculum imminentissimum, à quo erepti erāt, quod fecit eos ipsum miraculum maxime aduertere.

ANNOTATIO LII.

Qui sint homines illi, quos mirati esse Matthę⁹, & timuisse timore magno Marcus narrat,

DIfficultas se offert, qui sint hi, qui mirati pronunciarūt verba sequētia, de quibus Matthæ⁹ scribit homines miratos esse, ac dixisse, &c. Marcus autem timuisse timore magno. Sunt autem plurimorum Doctorū opiniones. Primo loco Orig. hom. 6. in diuersos locos, dicit non esse Apostolos, qui mirati talia verba dixerunt, sed nautas, quorum erat nauis illa, & homines, qui in ea erant, cum Discipulis transfretantes. Ratio Origenis, ea est, quia Discipuli in Scriptura non sunt tali nomine appellati, scilicet homines. Hiero. Matth. 8. est in eadem sententia, adijciens: Quod si quis contentiose affirmet hos fuisse Discipulos, tunc respondendum est, recte homines esse appellatos, quia nondum potentiam Saluatoris nouerant. Secundo loco Hilari. can. 8. in Matth. dicit non esse Discipulos, qui talia dixerūt mirati, sed gentium esse verba. Indicat Hilari. non tunc prolata fuisse verba sequentia, sed postea, quādo Discipuli narrarunt Gentibus tale mirandum factum. Tertio loco Chrysost. hom. 29. in Matth. dicit fuisse turbas ipsas, non tunc quando miraculum factum est, quia soli aderant Discipuli, sed postea quando audierunt à Discipulis rem factam. Quæ sententia in eo differt ab ea, quæ est Hilarij, quod hic gentibus, ille vero Iudæorum turbis tribuit. Quarto loco Victor Antioch. Mar. 4. affirmat fuisse ipsos Apostolos. quæ sententia videtur Augustini lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 24. de Apostolis enim habens sermonem, subdit, dixerunt qualis est hic, &c. Quinto loco Euthymius vtramque partē amplectens affirmat, tam Apostolos, quā nautas, & homines, qui in naui erant, similia verba protulisse; de Discipulis autem Marcum; & Lucā retulisse; de hominibus vero cæteris Matthæum. Sexto loco quidam recētiores dicunt nō Apostolos, sed homines, qui erant in alijs duabus nauibus, venientibus cū illa, qua erat Christus; vt enim superius notauimus ex Marco, duæ naues erant cum ea, in quam Christus est ingressus. Hæc sunt, quæ Doctores in hac parte senserunt. In cuius rei gratiam nonnulla mihi dicenda videntur.

Primo quidem, negari vix posse, verba sequētia pronūciata esse à Discipulis, eosq; miratos, ac timuisse. Hoc dictum verba Lucæ præsentia manifesto probant; cum enim dixisset Christum eos reprehēdisse modicæ fidei, subdidit eos timētes, ac admiratos dixisse, quę sequuntur, idipsum probant verba Marci, violentiaque, & improprietas locutionis inferēda esse huic contextui, si ad alios, quam ad Discipulos referre quispiam vellet huiusmodi, & sequētia verba.

Secundo. probabile est tam Matthæum, quā Marcum, & Lucam de eisdem Discipulis esse locutos, quando scripserūt miratos esse, ac timuisse, dixisseq; qualis est hic? Huius sententiæ est Augusti. loco allegato, qui Discipulis tribuit verba Matthæi, Lucę, & Marci; nec verbū Matthæi obstat, quod homines dicti sint Discipuli; iā enim ex Hieronymo ea obiectio reiecta est.

Tertio, mihi est probabilissimū, quod Euthymi⁹ affirmat, nempe Discipulos, & homines cæteros, q in eadem erāt naui, fuisse miratos, & eadē protulisse verba, Matthæumque de Discipulis scripsisse; nā non est verisimile, nauim illam nō habuisse nautas proprios, ac remiges, & forsan aliquos transfretātes, vt dicunt Origen. & Hieronymus.

Quarto, non est ita probabile eos, qui erāt in alijs duabus nauibus, dictos esse timuisse, ac alia verba protulisse; nam non est certum, an illæ duæ simul transfretauerint, & si transfretarunt, non potuerunt statim nosse Christum sedasse tempestatem illam; timor autē hic, admiratio, & verba admirationis facta sunt statim, ac tranquillitas facta est, vt ex verbis Euangilistarum deducitur. Quapropter quæ Hilar. & Chrysost. dicunt de turbis, aut gentibus audientib⁹ postea à Discipulis miraculum tactum, vix possunt accommodari cōtextui. Hæc sunt, quæ probabiliora in hac parte mihi visa sunt.

Quis putas hic est, quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei?

COMMENTARIA.

VErba sunt admirationis, quæ proferunt Discipuli adinuicem colloquentes: non sunt autem verba interrogationis, sed assertionis cum admiratione, quasi dicerent: Magn⁹ hic est, nec magnitudinem eius assequi possumus, cum maior sit, quam appareat sensibus, quia ventis, & mari imperat, quæ insensibilia sunt, & tamen eius imperio obediunt, iussaq; faciunt. Homo homini imperare potest, & sæpe homo imperantis iussa non exequitur: at hic plusquam homo videtur, quia etiam imperat sensu carentibus, & ei obediunt. Admirantur Discipuli Christi potentiam, quæ non solum in eo ostensa est, quod uentos, & mare coercuit, & tranquillauit, sed etiam quod imperādo tamquam Dominus omnium id effecit, quod Dei est proprium.

ANNOTATIO. LIII.

Quomodo dicantur uentus & mare obedire Christo.

MAtthæus, qualis, inquit, est hic, quia uenti, & mare obediunt ei? Marcus habet: Quis putas est iste, quia & uentus, & mare obediunt ei? Hæc omnia ad eandem sententiam pertinent, vt notat August. lib. 2. de consen. Euang. cap. 24. siue à solis, siue etiam ab aliis dicta sint vt supra notauimus. Ad uerte obedientiam hanc non esse, qualis est in hominibus, & Angelis, scilicet voluntatis submissio ad exequendum verbum præcipientis; sed est non resistentia quædã, qua creatura non resistit diuinæ virtuti operanti in se. sic intelligenda sunt, quę dicit Hiero. Matth. 8. Ex hoc, inquit, loco intelligimus, quod omnes creaturæ sentiant creatorem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia; sed maiestate conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt. Hæc ille. Appellat sensibilia illi esse omnia, quia non resistunt virtuti eius, qui in eis operatur, quidquid vult. Est ergo efficacia verbi Christi, non autem sensatio rerum inanimatarum, de qua re alibi diffuse, egim⁹. Recte Orig. hom. 6. in diuersos, spiritualiter ponderans hæc, ait: Hi, q prudentię, & intellectus expertes sunt, inclinantur iubenti, quibus neq; loquela, neq; sermo est, obediunt, in eadem substantia, in qua sunt, & sua natura mouentur, & eius iussioni deseruiunt, & ad cũ fusionẽ mortalium, & condemnationem corruptibilium. Iubet mari, & non contemnit: Dicit ventis & tempestatibus, & mox compescuntur: iubet & omni creaturę, & non supergreditur iussionem ei⁹, & vnum hominum genus, vnum, quod secundum Dei similitudinem honoratum est, cui verbum, & prudentia data est, hi soli homines resistunt, hi tantum inobedientes sunt, hi soli contemnunt. Ideoq; hi in iudicio damnabuntur, & à iustitia punient, velut deteriores mutis animalibus, vel iis, qui sine spiritu, & anima sunt in isto mundo. Hæc ille.

Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum, quę est contra Galilæam.

COMMENTARIA.

QVæ hactenus dicta sunt, gesta fuere in Galilæa, à qua transfretans Christus venit in partem Galilęæ oppositam, quæ dicta est regio Gerasenorum à Ciuitate Gerasa, quæ erat Ciuitas præcipua regionis illius; quæ ad Tribũ Manasse pertinebat.

ANNOTATIO. LIV.

Gerasenorum & Gersenorum eadẽ regio.

HIeronymus li. de. de locis Hebraicis, refert Gargasum esse Ciuitatem trans Iordanem, iunctã monti Galaad, quam tenuit tribus Manasse. hanc dicit nunc appellatam Gerasam, insignem ciuitatem Arabiæ. Hinc arbitratur idem esse, siue regio dicatur Gergesenorum, siue Gerasenorum, Ex quibus verbis Hieronymi cõcordantur Matthæus, Marc⁹, & Lucas: nam apud Matthæum legitur Gergesinorum, apd Marcum vero, & Lucam, Gerasenorum, vtriusq; autem idem significat à diuersis nominibus eiusdem ciuitatis. Latinus autem interpres eodem nomine vsus est in tribus hisce Euangelistis. Aduerte autem Euthymiũ Matt. 8. legisse in Marco, & Luca Gederanorum, quasi à Gadara ciuitate, quam Hieronymo referente quidam putant esse eandem cum Gargasa, seu Gerasa, vt sit trinomia: at vero ex Iosepho lib. 5. de bello Iudaico cap. 5. constat diuersas esse ciuitas Gadaram, & Gerasam, ambas tamen sitas trans Iordanem in regione opposita Galilææ, fieriq; potuit, vt ab hac ẽt ciuitate regio illa nomẽ acceperit. Est ẽt ciuitas dicta Gadara citra Iordanẽ in Iudæa, cuius fit mentio Iosuc 15. & apud Iosephum li. 3. de bello Iudaico cap. 6. nulla igitur est in his dissonantia. Victor Antiochen⁹ Mar. 4. dicit in quibusdam exemplaribus Marci legi Gaderanorũ, tamen in emendationibus haberi Gergesenorũ.

Et eum de naui egressus esset ad terram, occurrit illi uir quidam, qui habebat dæmoniũ iam temporibus multis.

COMMENTARIA.

SCiebat Christus quid factur⁹ erat cum homine isto possesso à dęmone temporib⁹ multis, id est, à multis annis, ac propterea transfretauit. vt eum liberaret. Statim autem, ac Dominus egressus est de naui, nouit dęmon se latere non posse Christum, ab eoq; eiiciendum. Idcirco obuius factus est ipsi, vt præoccuparet, precibusque cum eo ageret. Hic enim homo dẽ occurrisse, nõ qdẽ à se ipso ductus, sed à dæmonio, quo vexabatur, sicut ẽt dr exclamasse, nõ qdẽ à se, sed ab eodẽ agitat⁹ dęmone, Græce inplurali legit dęmonia habebat.

Cõcordia Euangelistarũ de homine possesso à dæmone q Christo egressoenarri occurrit.

ANNOTATIO LV.

MArcus cap. 5. tria significauit, quæ Lucas omisit, nempe tempus, locum, & modum: tempus quidem, dicẽs, statim ac exiuit de naui, occurrit ei hunc hominem, locũ vero adiiciens occurrisse Christo de monumẽtis, in quib⁹ habitabat, modũ autẽ exponẽs occurrisse in Spiritu immũdo, id est, ductum, seu potius tractum ab ipso dæmone; sciens enim dæmon se latere non posse Christum, timẽsq; se ab eo expulsum iri, præuenit ipsum, vt deprecaretur ne in infernum detruderet eum, vt statim explicabimus. Hoc Marcus aperte indicauit; inquit enim de hoc homine: Videns eum à longe cucurrit, & adorauit eum, & clamans voce magna dixit: Quid mihi, & tibi? Clamor hic, & prolata verba certe à dæmone profecta erant: idem ergo sentiendum est de occursu. Aduerte eandem esse historiam, quã refert Matthæus, vti Doctores testãtur, & cõtextus ipse comprobat. sed tamen vnum est, quod difficultatem facit; nam Matthęus refert duos homines fuisse, qui occurerunt ei, & Marcus, & Lucas vnius meminerunt. Quam difficultatem recte Chrysostomus hom. 29. in Matth. & Victor Antioch. Mar. 5. soluunt, non enim Marcus. & Lucas dixerunt, solum vnum occurrisse, sed vnum occurrisse; hoc enim non contradicit Mathæo dicenti duos occurrisse; si enim duo occurrerunt, certum est vnum etiam occurrisse. Idem sensit August. lib. 2. de consensu Euang. cap. 24. At vero interogabit quispiam, cur hi Euangelistę vnius tantum mentionem fecerunt, cum duo fuerint? respondet Chrysostomus, & Victor

ctor loco citato, quia hic vnus erat ſequiori dæmone vexat⁹, Victor Antioch. aliã addidit causã: potuit, inquit, fieri, vt vterq; æque ſæuus fuerit, neq; tñ vtriuſque mentionẽ fecerũt Lucas, & Marcus: nã ad oſtẽdendã virtutem illi⁹, qui miraculũ patrarat, nihil referebat, vniusne, an duorũ facerent mentionem; q enim vnum vſque adeo inſanum, & immanẽ ſanarat, & duos, & plures quoquc ſimiliter affectos curare poterat. Hęc Victor. Auguſtinus autem alterã cauſam exponit, nempe quia hic vnus erat perſona clarior, ac famoſior, quẽ regio illa maxime dolebat, & pro cuius ſalute plurimum ſatagebat. Ambroſi⁹ autem in præſenti aliam profert: inquit. n.: Qua ratione Euangeliſtę de numero diſſonare videant, nõ ocioſe prætereũdum, ſed requirendum, arbitror. Et quidem licet diſcordet numerus, tamen concordat myſterium. Vir enim iſte, qui habebat dæmoniũ, populi gentilis figura eſt, opert⁹ vitijs, nudus errori, patens crimini. Duo illi quoque ſimiliter populi gentilis figuram accipiunt. Quia cũ tres filios Noe genuerit, Sem, Cham, & Iaphet, Sem tantũmodo familia in poſſeſſionem adſcita eſt Dei. Ex duob⁹ illis diuerſarum nationum populi pullularũt. Hęc Ambroſius. Recte iſta omnia dicta ſunt: mihi autem videtur magis ad rem dici poſſe, multa in hoc vno cõcurriſſe, quæ non erant in altero. Volentes autem duo Euangeliſtę, omnes deſcribere circumſtãtias, ei⁹ ſolum meminerũt, quia ſi duos fuiſſe retuliſſẽt, non potuiſſent omnia exprimere, quia multa vni ſoli conueniebant. Vnde Matthæ⁹, qui duos narrat, multas circumſtantias prætermiſit, quia non erant vtrique homini communes, ſed vni tantum; & in primis illa temporis circumſtantia in textu notata, nempe hunc hominem vexatum fuiſſe à dæmone à tẽporibus multis, non eſt à Matthæo relata, vt exiſtimo, quia huic vni propria erat, & de duob⁹ affirmari non poterat: nam hominis hui⁹ vexatio à dæmone erat multo antiquior; erat enim à multis annis. Tempus autem hoc loco ponitur pro anno, vt ĩ aliis etiam Scripturæ locis poſitũ eſt. Cætera in progreſſu explicabuntur. *Auctoris ſententia.*

Et veſtimento non induebatur.

COMMENTARIA.

SOlent homines dæmone agitati propria veſtimẽta, aut omnia, aut aliqua quandoq; dirũpere, ac lacerare, & à ſe proiicere, eaq; cauſa eſt, cur hic hõ veſtimẽto nõ indueretur.

ANNOTATIO LVI.

HIus circũſtantię non meminit Matthęus, qa forſan non illis duob⁹, quorum ipſe meminit, cõmunis erat, ſed huic propria, cui⁹ Lucas, & Marcus hiſtoriam deſcribunt: quamuis Marcus etiã hęc prætermiſerit; non enim etiã huius hominis omnia narrauit.

Neque in domo manebat, ſed in monumentis.

COMMENTARIA.

HAbitabat in ſepulchris mortuorum, quę apud Iudæos erãt extra ciuitatẽ. Luc. 7. Cum appropinquaret portę ciuitatis, ecce defunctus efferebatur. Ex multis etiam Scripturę locis id conſtat. vnde homo hic ab humana conuerſatione erat ſeparatus.

ANNOTATIO LVII.

MArcus, qui domicilium inquit habebat in monumentis, hoc commune erat etiam alteri homini habenti dæmonium: nam Matthæ⁹ ſcribit: Occurrerant duo dæmonia habentes, de monumẽtis exeuntes. Cur autẽ dęmonia hos homines in monumẽtis detinerẽt, Chryſo. hom. 29. in Matt. & Victor Antioch. Marc. 5. rationem reddunt: Quorſum inquiũt dæmones in ſepulchris verſant? quo rudi plebi execrandum, planeq; impium dogma perſuadeãt, nempe demortuorum animas in dæmones trãsformari. Quæ opinio procul abſit à cuiusuis hominis mẽte, & cogitatione. Hæc illi. Euthym. Matt. 8. hoc idem dicit: Dæmones, inquit, libenter in ſepulchris morantur, prauam opinionẽ hominibus immittere volentes, quod mortuorum animæ dæmones fiant, ſed circa propriorum corporum monumenta remaneant, immo quibuſdã adhęreant. Sed nequaquam id orthodoxo perſuadebũt. Si enim hoc eſſet, nullo modo cruciatus diues oraſſet Abraham, vt Lazarũ mitteret in mundum, qui fratrib⁹ ſuis ſignificaret, quę circa ſe gerebantur, ſed ipſe per ſe ipſum hoc eis indicaſſet. Hæc ille. Fauet huic expoſitioni, quod ſcribit Auguſtinus lib. de hæreſi capitul. 78. nonnullos hæreticos in eo fuiſſe errore, vt putarent ſceleratorum hominũ animas cõuerti in dæmones. & cap. 86. hunc errorem, & inſanam hæreſim adſcribit Tertulliano. Non eſt improbabilis cauſa iſta aſſignata à Victore, & Euthymio. Mihi videtur alrera etiam aſſignari poſſe, nempe dæmones libenter habitare in ſepulchris, quaſi in eorum opere proprio, & cuius ipſi quodammodo auctores fuerunt. nam Sap. 2. Inuidia diaboli mors intrauit in orbẽ terrarum: cũ igitur ſepulchra fiãt propter mortuos, quodammodo pertinent ad eos, qui mortem induxerunt. Interrogabit autem quiſpiã, cur homo hic ĩ ſepulchris habitaret, nõ autem alij multi, quos legimus in Euangelio etiam à dæmone vexatos; peculiaris enim cauſa præter iam dictas in hoc fuit. Exiſtimo ergo dicendum, cum magna pars dæmonum de cælo expulſorum nondũ ſit in abyſſum detruſa, vſque ad vltimũ diem Iudicij, ſed loca hæc terrena, & aerea teneant, vt docent Athana. in vita Sancti Antonij, & Auguſt. lib. 11. ciui. ca. 33. fit vt non eodem loco omnes ij morentur, ſed quidam in aquis, quidam in montibus, quidam aliis in partibus frequẽtius habitent, & ex iis multi in ſepulchra mortuorum ſe recipiunt, talibusque locis, aut delectantur, aut detinentur, ex quo arbitror conſuetudinem Eccleſiæ inductam, vt fideles in locis ſacris ſepeliantur ad arcendos dæmones. Hinc etiam factũ eſt, vt hic homo in ſepulchris habitaret, qa ab illis dæmonib⁹ vexabatur, qui in talia loca recipiebantur. *Cur Dæmones in ſepulchris poſſeſſos à ſeipſis duos iſtos homines detinerent.*

Is, vt vidit Ieſum, procidit ante illum.

COMMENTARIA.

EX verbis, quę protulit, cognoſcimus hunc hominem, non proprio arbitrio ductum, ſed ab ipſo dæmone impulſum procidiſſe adorabundum ante Dominum,

adorauit quidem dæmon hominis illius corpus, ipsum Christum non amore, seu dilectione, sed timore, sicut seruus Domino genua flectit, cuius flagellum euadere cupit.

ANNOTATIO. LVIII.

QVidam recentiores existimant hunc hominē occurrisse primum in eos, qui Christum comitabantur: nam in trāseuntes per viam solebat insurgere, & nocere eis, vnde Matthæus refert, neminem posse per viam illam transire prę sæuitia illius. Hac ergo de causa primum occurrit, at postea videns Iesum procidit ante eum. At huic expositioni non accommodantur verba Marci, inquit enim, ꝙ videns Iesum a longe, cucurrit, & adorauit eū. Hoc idem indicant verba Matthæi: Exeuntes (inquit) à monumentis occurrerunt ei, & exclamauerunt. Nouit ergo dæmon statim Christum, & occurrit illi timens, ne si non occurreret, pœna grauiori puniretur ab illo. Argumētum hoc est diuinitatis Christi, quem dæmon vel inuitus adorat, eoque argumento vtitur Athanasius lib. de incarnatione Christi, & corporali eius aduentu.

Et exclamans uoce magna dixit.

COMMENTARIA.

PRocidenti dæmoni præcepit Christus, vt ab homine exiret; ille vero verbi Christi virtute perculsus, ac dolens de expulsione, grauioraq; sibi timēs, per hominis illius ora voces edit, & exclamat, si forte impetret à Christo, ne nocumentum aliquod ei ferat.

ANNOTATIO. LIX.

POstquam procidit dęmon ante Christum, priusquam clamaret, Christus præcepit illi, vt exiret ab homine illo. cuius præcepti, ac verborum Christi virtute dęmō tortus clamare incœpit; & protulit verba quæ sequūtur. Hoc indicat Euangelista, nam paulo inferius reddens rationē, cur exclamans dæmon dixerit: Quid mihi, & tibi? &c. inquit: Præcipiebat enim spiritui immundo, vt exiret ab homine illo, dicens: Exi spiritus immunde ab homine isto, igitur si causa, cur exclamauerit, & dixerit illa verba, fuit quod quia præcepto Christi vrgebatur, necesse est præceptum Christi præcessisse. id ipsum indicat Marcus; immo si verborum vim attendamus, non semel, sed pluries Christus præcepit, & coegit dæmonem exire. Ille autem preces multiplicabat; sic enim rem gestam existimo, vt ex Marco, & Luca deducere licet, cum primum dæmon vidit Dominum, occurrit ei, & procidit ante eum: Christus vero illius adorationem spernens, iussit, vt ab homine exiret, quo prępcepto dæmon afflictus exclamās dixit: Quid mihi, & tibi Iesu fili Dei Altissimi? venisti ante temp⁹ torquere nos? Cūq; adhuc prosequeretur Christus præcipere, subiunxit dęmon: Obsecro, ne me torqueas, & cum adhuc prosequeretur Christus, ille dicebat: adiuro te per Deum, ne me torqueas, tunc Christus interrogauit, quod illi nomen esset, qui respondit, legionem esse: ac adhuc rogans, ne in abyssum detruderetur, sed in porcos abire permitteretur, postremo expulsus est, & inter porcos intrate permissus. Hæc est historiæ series. Illud enim verbum Matei, & Lucæ, scilicet (præcipiebat) non semel tantum, sed pluries indicat Christum præcepisse, nisi velim⁹ dicere, Christum semel præcepisse: at quia in suo præcepto Christus perseuerabat, dæmō multiplicauit preces, ac verba, quod quidem probabilissime dici potest. idq; verbum (prę cipiebat) indicat, quod non multiplicationem, sed perseuerātiam præcepti indicat. Quę omnia sic gesta sunt à Christo non virtutis suæ defectu, qui potuit vnico verbo statim expellere dæmones, & mittere in abyssum, sed vt ostenderetur magnitudo miraculi, quæ in eo apparuit, quo manifestum est, quā tum ille homo à dęmone possessus est, quantaque vi, & multitudine dæmones in eum intrassent, de qua re paulo inferius plura dicemus.

Quid mihi, & tibi est Iesu fili Dei altissimi?

COMMENTARIA.

PRimo loco causam exponit dæmon, cur non debeat à Christo expelli; ea autem est, qa nulla ratio id postulat, ut ab eo, quod possidet, priuari debeat, quasi diceret, nihil iuris in me habes; nec enim te læsi, nec quidquam mali intuli, nec cont. te aliquid commisi, nō igitur est, quod mihi nocere velis, quid mihi tecum? Appellat Iesum, & filium Dei altissimi, vt illo humanitatem, hoc diuinitatem eius significet. Fallax est hoc dæmonis argumētum: nam Christus Dominus erat omnium, & sub iure, ac potestate eius erant etiam ipsi dæmones, qui si non læserant eum, læseraut tamen homines, quorum ille Saluator venerat. de hoc tamen inferius plura dicemus.

ANNOTATIO LX.

MAtthæus historiam de duobus hominibus dęmonium habentibus texens, refert sic dixisse: Quid nobis, & tibi Iesu fili Dei? Marcus, & Lucas vnius mentionem facientes, dixisse scribunt: Quid mihi, & tibi Iesu fili Dei? Solus autem Lucas addit (Altissimi) In his nulla est contrarietas. Singulare enim sub plurali numero clauditur. Augustin⁹ autem lib. 2. de consen. Euang. ca. 24. Illud (qui nobis) refert ad pluritatem dæmoniorum, qui erant in homine vno: at vero accommodatius ad duos homines refertur apud Matthęū, qui simul clamauerunt, dicentes, quamuis dæmones per eos loquerentur. De hac phrasi, quid mihi, & tibi, & de agnitione dæmonis, an nouerit filium Dei esse Christum, diximus supra cap. 4 vbi similia verba referuntur.

De confessione autem hac, sic inquit Hieronym⁹

Matth.

Matt. 8. Non voluntatis est ista confessio, quam præmium sequitur confitentis, sed necessitatis extorsio, quæ cogit inuitos, velut si serui fugitiui post multum temporis dominum suum videant, nihil aliud, nisi de verberibus deprecetur: sic & dæmones Dominum cernentes in terris repēte versari, ad iudicādos se venisse credebant Hæc ille. Notant autem recte Chrysostomus ho. 29. in Mat. & Victor Antioch. Mar. 5. quia qui in naui erant, Christū hominē cōfessi erāt, dicētes: Qualis est hic. ꝓdeūt nūc in mediū dæmones, qui illius diuinitatē aperte promulgent, vt qui mare fluctuans, & rusū cōquiescēs nō audierūt, dæmones magna id voce clamantes audiant, quod mare per subitam tranquilitatem iam ante clamauerat.

Quasi fuerit dæmonis ista confessio.

Obsecro ne me torqueas

COMMENTARIA.

SEcundo loco preces interponit, obsecro (inquit) te, ne me torqueas, id est, ne præcepti, ac verbi tui virtute, ac potētia vrgeas, ac premas, compellens me exire ab homine isto: vt enim qui manibus aliquem inuitum expellit, dolorem incutit; sic virtus verbi Christi præcipientis exire dæmonem, torquebat, & affligebat: premebatur etiam dęmon dolore, ac tristitia, ex spoliatione, & eiectione à corpore, in quo habitare summopere cupiebat.

ANNOTATIO XXI.

Quis esset cruciatus, quo dæmō iussus exire torquebatur.

ADuerte dæmones multipliciter cruciari. Primo quidē igne illo, quo damnati in æternum torquentur, hic autem cruciatus communis est omnibus dæmonibus, maior, aut minor pro culpæ mē sura, sicut in hominibus damnatis fit, nec de hoc est sermo in præsenti; sciebat enim dæmon se nunquā ab hoc cruciatu liberandum, vnde id non petebat à Christo. Secundo cruciabātur dæmones Christi prę sentia; latens enim diuinitas in humanitate virtute quadā mirabili illos torquebat, Christiq; præsentia vexabantur, vt eam ferre non possent, atque de hoc secundo cruciatu Chrysost. hom. 29. in Matth. & Victor Antioch. Mar. 5. hanc sententiā interpretantur, similiter Athanas. lib. de interpretatione psalmorum ad Marcellum in fine. Vrebantur, inquit, dæmones si vel solum præsētem Dominum vidissent, & dicebant: Quæsone nos ante tēpus torqueas. Hæc tamen interpretatio non videtur accomodata contextui: nam Marcus, & Lucas reddentes causam huius cruciatus, à quo liberari dęmō rogabat, inquiūt: Præcipiebat enim illi exire ab homine. non ergo sola præsentia Christi cruciabatur. Tertio loco idem Victor alium proponit cruciatum, nempe metum, ne in infernum detruderetur, hoc enim vexabatur dæmon hic, cuius sententiæ est etiā Ambros. in præsenti, quod quidem verum est, tamen nunc aon rogat hoc, sed paulo post, quando deprecabatur, ne in abyssum mitteretur. Quarto igitur loco dicendum videtur, dæmonem hunc torqueri vi verborum Christi præcipientis exire ab homine illo; sentiebat enim in se dolorem incussum virtute Christi, multo grauiorē, quam sentit homo violēte expulsus ab aliquo alio fortiori: angebatur etiam displicentia. nā refugiebat corpus deserere, in quo habitare maxime cupiebat, sicut torquetur homo animo, quando spoliatur eo, quod multum placet: petit igitur, & obsecrat Christum, ne eum torqueat, vim inferendo, ac spoliando illum eo, qđ dimittere nollet. Hinc patet causa, cur Christus non statim & sine mora expulerit dæmonem, vti poterat efficere, nempe vt sic manifestaretur: tum vehemens desideriū, quo appetūt dæmones hominibus nocere, eosq; possidere: tū eorū, robur, ac potestas, quibus in homines insurgūt, quibusq; difficile est repugnare: tum etiam virtus verbi Christi dęmonē torquentis: porro eius imperium, qui illos poterat in abyssum detrudere: demū magnitudo mali hominis illius, in quo dæmonum plurima multitudo simul habitabat.

ANNOTATIO LXII.

Adiurare quid sit, & quibus modis in Scriptura sacra accipiatur.

MArcus aliud verbū appositit in hac eadē sententia: Adiuro (inquit) te per Deū, ne me torqueas. vtrumq; dictū esse, non est ambigendū, nēpe obsecro te & adiuro per Deū, ne me torqueas, aut sic repetendo sentētiā, postquā enim expertus est precibus, quas narrat Lucas, nihil efficere, cōfugit ad adiurationē dicēs, adiuro te per Deū, ne me torqueas, quod narrat Marcus. In cuius sentētiæ explicationē aduerte verbū adiurandi aliter accipi apud profanos auctores, aliter apud Scripturas. Apud illos eñ idem est adiurare, quod valde iurare, in Scripturis vero triplicē habet significationē multo diuersam, primo quidem significat idē, quod facere iurare, aut iuramētum ab aliquo exigere, sic habetur Gen. 24. Pone (inquit) manū tuam super femur meum. vt adiurem te per Dominum Deū cæli, id est vt iurare te faciā. Gen. 10. Loquimini ad aures Pharaonis, eo qđ pater meus adiurauerit me, id est, fecerit me iurare. Ios. 2. Innoxij erim⁹ à iuramēto, quo adiurasti nos, id est, fecisti nos iurare. Sunt multa huiusmodi testimonia. Secundo idem significat, quod maledictionibus subijcere, aut supponere aliquē. sic accipitur primo Reg. c. 14. Adiurauit (inquit) Saul populū, dicēs: Maledictus, q cōmederit panem vsq; ad vesperam donec vlciscar de inimicis meis. & Nu. 5. Adiurabit eam Sacerdos dicēs: Si declinasti à viro tuo, atq; polluta es, & concubuisti cum altero viro, his maledictionibus subiacebis. In Hæbreo est: Adiurabit eam Sacerdos adiuratione maledictionis Idē ergo est, adiurare, quod exigere aliquid ab altero imprecatione maledictionis, si aliter fecerit. Quo sensu accipitur illud Cant. 2. Adiuro vos filię Hierusalē per capreas ceruosq; cāporum, ne suscitetis dilectā, id est, ne venatio caprorum, aut ceruorū succedat vobis pro voto, si suscitaueritis dilectam loquit enim de ijs, quæ versabantur in campis ad custodiendos greges, quæ venationibus deditæ erant, iuxta illud: Virginibus Tyrijs mos est portare pharetram. Tertio modo accipit ꝓ eo quod est adstringere aliquē ad aliquid dicendum vel faciendum, aut è contrario, ne faciat, siue ne dicat, interponendo diuinam potestatem, cui omnia subdūtur. Sic Caiphas Mat. 26. dixit Christo Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis si tu es Christus, id est nō mea sed Dei viui potestate, ac auctoritate te adstringo, vt dicas nobis, an sis Christus similiter Act. 19. quidam adiurarunt dæmones, dicētes: Adiuro vos per Iesum, quē Paulus prędicat. Dicęt quispiā, quomodo homo potest diuinam potestatē, & auctoritatē interponere? Respōdeo id fieri per modum cuiusdā tacitæ conditionis, vt in priori exemplo, sic. Si Deum viuum recognoscis, in hoc ostēde, vt dicas si tu es Christus, quasi si nō dixeris, reus eris

negatæ pietatis, ac veritatis diuinæ. In posteriori autem exemplo sic: si verus est Christus Iesus, quem Paulus prædicat, & si vera est prædicatio eius, exite à corporibus istis. Hæc veritas inuocata vos astrin gat ad id faciẽdum. his modis hoc verbũ adiurandi vsurpatur in sacra Scriptura. In præsenti ergo loco non accipitur primo modo; neq; enim dæmones adiurarunt Christum, exigentes vllum iuramentũ ab eo; nec etiam secundo modo: nam non imprecabantur ei malum, nec vlli maledictioni subijciebãt. Accipitur ergo tertio modo; obstringebãt enim eũ, quatenus homo erat, diuina potestate interposita, quasi diceret, si vis iustitiã Dei, eiusq; veritatem tueri, ne nos torqueas, neq; expellere tentes, siue contra iustitiam, & veritatem facies si nos torqueas: nã Deus ob peccatum homines nobis tradidit, nostrũ dominiũ

ANNOTATIO LXIII.

Verba Matthæi, Venisti ante tẽpus torquere nos explicantur.

ADuertẽdum est Marcũ, & Lucã omisisse quãdam sententam, cuius meminit Matthæus, nẽpe, venisti huc ante tẽpus torquere nos? Quæ sententia præmittitur duabus prædictis, ita vt cõtextus sit hic: Quid nobis, & tibi Iesu fili Altissimi? venisti huc ante tẽpus torquere nos? Obsecro ne me torqueas, adiuro te ne me torqueas; sunt em istæ sentẽtiæ argumẽta, quibus dæmon persuadere Christo conabat, ne eũ torqueret, & à corpore illo expelleret: cæteræ duæ sentẽtiæ explicatæ iam sunt; superest eã quæ Matthæi est, explicare. Variè autẽ exponitur à Doctoribus. Primo loco Chrysost. ho. 29. in Matth. existimat esse verba deprecatoria, quibus illi rogant Christum ne ante tempus torqueantur, fatẽtur quidem se peccasse; nõ enim id negare poterant, seq. dignos pœna, ac tormento agnoscunt, orant tamen ne ante tempus puniantur. Nam cum se deprehẽsos scirent esse in pernicios operibus, quibus omni quo poterant modo creaturas Christi peruertebant, arbitrabantur Christum non expectaturum tempus punitionis, sed se ante tempus demergendos ad tormẽta pœnarum, id est, ante vltimum diem. Hæc est sententia Chrysost. Cui cõsentit Victor Antioch. Mar. 5. Quæ sic est intelligenda, nõ quod dæmonibus nõ sit inflicta pœna ignis æterni, sicut, & cæteris dãnatis, sed quod adhuc non sit tota illata, quia recluendi sunt inferno, ita vt iam inde egredi non liceat; hæc enim reclusio & incarceratio multis illorũ non est inflicta, infligetur autem omnibus in vltimo die iudicij, hanc isti dæmones timebant nunc se subituros propter mala, quæ in homines perpetrabãt, ideo Christum deprecantur. Hæc est sententia Chrysost.

Secundo loco Euthymius consentit Chrysost. in omnibus vno dempto, quod non deprecationis, sed cuiusdã defensionis verba esse affirmat, fatebantur quidem se peccasse, & pœna, ac tormento dignos, prætextũt tamen quãdam defensionis causam, nempe nõdum esse tempus punitionis, vsq; ad vniuersalis iudicij diem. Audierant enim ex Prophetis, Christum in vltimo tempore vẽturum iudicare omnes, & pœnas malis inferre. Hæc est Euthymij explicatio, quæ ẽt est Ambrosij in præsenti; inquit em: Dæmones ante tempus debita sibi tormenta formidant non prædiuinãtes, quæ futura sunt, sed quę prophetata sunt, recordantes; dixit enim Zacharias c. 13. Et erit in die illa, dispergam Dominus nomina Idolorũ de terra, & non erit vlterius mrmoria eorum, & spiritum immundum exuram de terra. Docemur ergo quod non semper erunt dæmones, nec malitia eorũ possit esse perpetua. Nunc igitur illam metuẽtes pœnã aiũt. Venisti ante tẽpus perdere nos? Hæc Amb. vsq; ad vltimũ diẽ protraxit: ipsa igitur Dei iustitia, ipsa veritas te obstringat facere, quod rogamus, ac petimus. Hic mihi videtur sẽsus huius sentẽtiæ; adiuro te p Deũ, ne me torquas. Nec mirũ est dæmones impudentes, ac mẽdaces esse, qui ausi sunt Christum sic adiurare, falsaq; dicere; nam Deus quidẽ p pter peccatũ iuste tradidit hominẽ dæmonis potestati in multis, nõ qđ iustitia sit ex parte dæmonis, sed quod Deus iuste fecerit, sicut iudex iuste tradit reũ in manũ tortoris, nõ qđ tortor ius habeat in reũ, vn de potest iuste iudex eripere de manu eius, qñ, & quomodo placuerit ipsi: sic Deus; nõ ergo Christus, qui volũtatẽ patris faciebat, & qui Deus ẽt erat, aliquid fecit cõtra iustitiam, & veritatẽ Dei, expellendo dæmones, de qua re plura alibi diximus; hæc autem pro loci huius explicatione satis esse videntur.

Pœna dæmonum, qualis sit, & qua sit intelligenda sententia prædicta.

Nonnulla mihi dicenda videntur. Primo quidẽ. pœna essentialis dæmonũ, quæ consistit in priuatione visionis, ac fruitionis diuinę, & in tormẽto ex æterno igne, iam est illata eis ob peccatum in cælo cõmissum, cuius causa damnati sũt: quod tormẽtũ maius est & minus pro peccati, ac culpæ rationẽ. vt enim nõ fuit eorũ æqualis culpa, ita nec æqualis pœna, & tormentũ. Hæc autẽ pœna non augetur propter ea mala, quæ postea committunt, odio habentes Deũ, & hominibus nocentes; sunt. n. in statu dãnationis, in quo sicut non merentur ad præmiũ, ita nec demerẽtur ad augumẽtũ pœnę, quẽadmodum hominum damnatorum ob blasphemias, quas semper in Deũ proferunt, & pessimam voluntatem, in qua cõtinuo manent, pœna essentialis nõ augetur. Nec de hac pœna isti citati Doctores locuti sunt, quã non timebãt dæmones infligendam, quia inflicta iam erat, & est à priacipio eiectionis de cælo.

Secundo sunt pœnæ quædam aliæ accidẽtales in dæmonibus; nã dolẽt, quando quispiam homo conuertitur ad Deum, quando eijciuntur ipsi à corporibus, & multis alijs de causis, & hę non sunt omnes perpetuæ, sed modo recedunt, modo eueniunt pro rerum varijs euentibus: in multis enim cõtingit eos affligi, & torqueri ad tempus. Tertio, incarceratio, & detrusio in infernũ pœna est cõis omnibus damnatis, hæc tamen nõ est modo omnibus dæmonibus inflicta ob dispensationem quandam Deo sic disponente ob nostrũ exercitium, vt nos per eos exerceamur in bono, donec tempus huius peregrinationis est vsq; ad vltimũ diem. Quarto, dæmones in hac sẽtentia non loquuntur de hoc tormento, & pœna in carcerationis inferni: nam postea à Christo id petierunt, sed loquuntur de pœna, ac tormento accidẽtali, expulsionis à corpore humano, & impetu incusso virtute verbi Chtisti, vt diximus supra. Quinto non sunt verba deprecationis, sed cuiusdam defensionis & expostulationis, q̃ in hoc posita est, quod putabãt se nihil pati debere per Christum vsq; ad aduentũ vltimi diei, in quo decepti sunt; licet enim nõ essent omnino priuãdi à potestate nocẽdi hominibus vsq; ad vltimum tempus; tamẽ à quibusdam nocumẽtis inferendis repellendi erãt, & modo per Ecclesiã repelluntur: conqueruntur ergo falso; licet enim ejcerentur ab illis hominibus, non tamen eorũ potestas omnino, & in vniuersum tollebatur. Fallaci igitur defensione se tuentur, cumq; hæc nihil iuuaret, conuertunt se ad deprecationẽ, vt refert Lucas, qua non valentes impetrare, quod cupiebant, confugerunt ad adiurationem, vt Marcus narrat. Sicq; mihi ista sententia exponenda videtur.

Præci-

Præcipiebat enim spiritui immundo, vt exiret ab homine.

COMMENTARIA.

CAusam adfert Euangelista, cur dæmon deprecatetur Christum, ne ipsum torqueret, ea autem est, quia Christus præcipiebat dæmoni, vt exiret ab homine, virtuteque ipsius verbi impetum incutiebat illi, ac tormentum, quo cogebatur egredi, qui etiam egressus summopere dæmoni displicebat: affligebatur ergo, & dolore incusso virtute Christi, & displicentia egressionis. Dæmonem autem appellat spiritum immundum, quia immund⁹ est in se propter peccatum, & causa est immunditiæ inducens homines ad peccandum. Ex hac sententia constat: Christum prius precipisse dæmoni, vt exiret, quam dæmon oraret Christum, ne eum torqueret, vt supra notauimus.

ANNOTATIO LXIIII.

MArcus exponit verbum, & præceptum ipsius Christi, quod tale erat; Exi spiritus immũde ab homine isto. Potuisset Christ⁹ virtute verbi, sine vlla mora dæmonem expellere: tamen noluit, sed locum dedit illi, vt precibus, adiuratione, ac temporis excusatione vteretur, nonnullaque alia fierent ante exitum, ob causas superius expositas in Annotatione 61.

Multis enim temporibus arripiebat illum.

COMMENTARIA.

ENarrat Euangelista causam, ob quam Dominus immũdo spiritui iubebat exire ab homine, quæ quidem erat magnitudo afflictionis hominis istius, quam à dæmone patiebatur; ob hanc enim Christus misertus est eius, liberareq; voluit illum, idq; indicat particula causalis illa (enim) Arripiebatur igitur homo iste ad dæmone multis temporibus, id est, sæpissime vexabatur, & torquebatur à dæmone; non enim dæmon continuo torquet hominem, in quo est, sed certis temporibus, hunc autem frequentissime arripiebat, ac uexabat.

ANNOTATIO LXV.

PAulo superius idem Euangelista de eodé homine dixit eum habuisse dæmonium iam multis temporibus, nunc autem dicit, dæmonem arripere eum multis temporibus, non autem idem sensus est hic, & illic: nã in priori loco sensus est, à multis annis, seu longo iempore hũc hominẽ habuisse dæmonium: at in hoc posteriori loco sensus est, frequẽtissime eum arripi, & vexari à demonio. vnde Græce non sunt eadem verba. sed in primo loco habetur cũ præpositione, & casu gignendi ἐκ χρόνων ἱκανῶν, id est, à temporibus multis, at in secundo est casus dandi sine præpositione scilicet πολλοῖς χρόνοις, temporibus multis, quæ diuersitas locutionis indicat diuersum sensum. Vtramq; autem circumstantiã solus Lucas narrat, quasi huius hominis non autem alteri⁹, cui⁹ Matthæus meminit. Dicitur autem dęmon arripere hominem, non quando in eo est, quia cõtinuo habitabat in illoã multo tempore, sed quãdo eum vexat, torquet, ac mẽbra illius ad opera cogit, & impellit, quæ arreptio non semper erat, sed frequentissime.

Dæmon quando dicatur hominem arripere.

Et vinciebatur catenis, & compedibus custoditus, & ruptis vinculis, agebatur à dæmonio in deserta.

COMMENTARIA.

VIM, ac impetum dæmonij in illum hominem explicat, tenebatur ille catenis, & compedibus vinctus in custodia, id est, cero loco, in quo posset ab hominibus necessaria vitæ recipere: at dæmonium ruptis omnibus uinculis impeliebat eum in loca deserta, & ab hominum communicatione, & commercio remota, qualia erant deserta, & sepulchra. Similia nunc in multis fieri videbis, vt Chrysostomus, inquit, qui à uitiis ita sunt possessi, vt eos non multitudo hominum, non exhortatio, non terror, nõ minæ, non aliud quid huiusmodi adducere possit, habitãtes in suis voluptatibus, ut sepulchris, priuatos omni sancta cogitatione, velut in deserto. Nõ est autem permissa dæmonibus tanta potestas in animas, quanta in corpora; his enim vim inferre potest, non autem illis, nec abuti valet potentiis animæ rationalibus, sicut abutitur corporum membris, ut liber maneat homo in ijs, quæ ad salutem spiritualem necessaria sunt.

ANNOTATIO LXVI.

MArcus eadem explicatius refert, & adhuc plura cumulat, neq; inquit, catenis iam quispiã poterat eum ligare, quoniam sæpe compedibus, & catenis vinctus dirupisset catenas, & compedes cõminuisset: & nemo poterat eum domare, & semper die, ac nocte in monumentis, & montibus erat, clamans, & concidens se lapidibus. Hæc Marcus. Quę omnia Matthæus non retulit, quia vt puto loquebatur de duobus. Hæc autem huic vni, cuius Marcus, & Lucas meminere, propria sunt, quæ miserabilem statum huius hominis indicant, & tamquam causa narrantur, propter quã Christus dignatus est ab eo homine dæmonium expellere, & vt magnitudo miraculi agnoscatur.

Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est?

COMMENTARIA.

REuertitur Euangelista ad historiam,& post preces, ac adiurationem dæmonis, interrogat Dominus nomen eius,qui loquebatur per hominem illum.Dominus quidem multitudinem dæmonum, qui in homine erant, non ignorabat; interrogauit vero, vt cognoscerent, qui præsentes erant,in vno homine plurimos dæmones habitare,idque ex eorundem dæmonum responsione. Sic enim miraculi,ac virtutis Christi magnitudo magis patefiebat presentibus, quàm si Christus ipse illorum multitudinem declarasset; nemo enim aduersariorum poterat opponere Christo, eum vt suum opus clarificaret, multos in illo fuisse dæmones, finxisse.

At ille dixit: Legio,

COMMENTARIA.

REspondit dæmon per linguam,ac vocem hominis illius,& cum multi essent in eo homine dæmones, non potuerunt vno proprio nomine respondere, sed communi,& appellatiuo, dicentes se esse legionem, id est, plurimos, non vnum tantum.sumptum ē nomen hoc à militia, agmen enim militum legio dicitur.

ANNOTATIO LXVII.

Legio qd, sit, & qd hoc loco p eam significetur.

LEgio decem cohortes continet, vnaquæque autem cohors quinquagīta manipulos,singuli autem manipuli vigintiquinque milites. Victor Antiochenus Mar. 5. dicit hoc nomine nō significari numerū præcisū dæmonum, sed magnā eorum multitudinem. idem sentit Euthymius, idque insinuāt verba Marci; respondit enim dæmon: Legio mihi nomen est, quia multi sumus. indicans legionem se dici propter multitudinem: non autem ob numerum præcisum,qui ad legionem constituendam cōcurrit. Si quis tamen affirmaret integram legionē etiam quo ad numerū in homine fuisse,non improbabiliter sentiret,id que Ambrosi⁹ in presenti sentire videtur; inquit enim: Non vno dæmonio,sed totius legionis laborabat incursu. Probabilius tamen erit affirmare cū Victore, & Euthymio eo nomine tantum magnam multitudinem indicari. Loquitur autem dæmon in singulari,nomen mihi est, quia vnus erat,qui aliorum nomine loquebatur.

Quia intrauerant dæmonia multa in eum.

COMMENTARIA.

VErbum est Euangelistæ reddentis causam, cur se esse legionem dæmonium responderit, nimirum quia multa dæmonia in hominem illum intrauerant.Indicat Euangelista nomen legionis multitudinem significare,non autem præcise numerum,quasi tot essent,quot milites in legione sunt, vti in præcedenti annotatione diximus. Nec est difficile intellectu, multos,& plurimos dæmones simul esse in vno homine; cum enim incorporei sint, locum non occupant,nec replent. Permittit autem Deus plura dæmonia in vnum hominem intrare, vt quot inimici nobis insidientur, animamque decipere studeant,agnoscamus. Atq; vt intelligamus,quanta de nobis singulis sit cura Deo, ecce legio dæmoniorum,quæ comminuebat compedes, rumpebat catenas, tenerique non poterat vinculis,vnum hominem occdere non potuit,non quidem uirium, ac potentiæ,nec uoluntatis, odijque eorum, sed facultatits defectu,Deo eam propter hominem illis negante.

Dæmones plures in vno homine posse esse, & quare id Deꝰ permittat.

ANNOTATIO. LXVIII.

MArci 5. habetur integra responsio; inquit .n. Legio mihi nomē est,quia multi sumus, vbi notanda est dæmonū obedientia licet inuita; nam causam exprimunt,cur legionem se dixerint,quia nempe multi sumus.nec est contrarium,quod Lucas dicit, non enim referre voluit omnia verba dęmonis, sed ipse causam exposuit,cur legio dicti sint dæmones.

COMMENTARIA.

AGnoscentes dæmones Christi voluntatem, & imperium,vt exirent ab homine, nec ualentes resistere, rogāt nec exeuntes ab homine detrudantur in infernum, sed permittantur adhuc manere in terra,usque ad tempus præfinitum,nempe ultimum diem.Est enim grauissimum dæmonibus detineri carceribus inferni, propter loci horrorem, ac turpitudinem,& propter priuationem opportunitatis nocendi hominibus. Permisit autem Christus dæmonibus non statim egredi ab homine, sed detineri aliquanto tempore, non propter eos, quasi illis rem gratam faciens, sed vt ex eorum confessione constaret hominibus, quanta Christo esset potestas, qui legioni dæmoniorum imperabat, ac eā expellebat, & qui dęmones poterat in infernum etiam nolentes,& inuitos mittere.

ANNO-

ANNOTATIO LXIX.

Abyssus quid sit, & à quo in Scriptura accipiatur.

AByssus nomẽ ẽ Græcũ apud Hebræos תהום, & teste Augustino lib. 22. contra Faust. cap. 11. est inæstimabili aquarum profunditas, & in comment. super psal. 41. Abyssus abyssum inuocat. affirmat abyssum esse profunditatem quãdam impenetrabilem, & incomprehensibilem, & maxime dici solere in aquis. Hinc per metaphoram, quæ incõprensibilia sunt, appellantur abyssus: sic iudicia Dei dicuntur abyssus, & alia multa. Hinc in Scriptura, & maxime in nouo testamento infernus, in quem dæmones omnes conijciedi sunt, & modo multi detinentur, & in quo damnati homines torquẽtur, dicitur abyssus, qa in profundissimo terræ loco situs est. & sic in Apocalypsi aliquoties appellatur, & in hoc etiam præsenti loco: licet aliquando accipiatur, vt complectatur omnia loca inferiora, in quæ mortuorum animæ descendunt, nempe ipsum etiã purgatorium, & limbum; sic enim accipitur. Rom. 10. Quis descendet in abyssum? hoc est, Christum à mortuis reuocare.

Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte.

COMMENTARIA.

DEscribit Euãgelista in eo loco fuisse tũc gregẽ porcorũ magnũ, ut sic explicet & alias dæmonum præces Christo factas, & quid Christus ipse gesserit, quæ statim narrat.

ANNOTATIO LXX.

Concordia Euãgelistarum circa superiora verba.

MAtthæus dicit: Erat autem grex porcorũ non longe ab illis, scilicet hominibus dæmoniũ habentibus, & consequenter à Christo, qui cum eis loquebatur cæterisque astantibus. Marcus autem narrat gregem fuisse circa montẽ, id est, prope montem, seu apud montem, quod posset cuipiam videri disonare à Luca, qui dicit gregem porcorum pascentium in monte. At reuera nulla est disonantia, respondetque Augustinus lib. 2. de consensu Euãg. cap. 24. tantam fuisse porcorum multitudinem, vt pars in monte, pars circa montem pasceret; scribit enim Marcus fuisse ad duo millia porcorum. Vtrumque ergo verum est, quod Marcus, & quod Lucas scribunt.

Et rogabant eum, vt permitteret eis in illos ingredi.

COMMENTARIA.

ROgarunt dæmones, vt permitteret eis Christus ingredi in porcos, cũ enim hominibus non possent, rebus eorum nocere desiderabant: nam illi porcorum necem non propter ipsos porcos rationis incapaces, sed propter homines, quorum erant, anhelarunt. sicut cum Iob factum est, cuius oues, vt ei noceret diabolus, necauit. tanto odio homines ille prosequitur. Non solum autem nocendi causa, petierunt hoc dæmones, sed etiam tam quam leuiorem pœnam, quasi dicerent, ne nos in abyssum, aut extra regionem expellas, mitte potius in porcos, pœnaque hac esto contentus. Sic enim dictum est apud Matthẽũ: Si eiicis, mitte nos in porcos, id est, si vis eiicere, mitte potius in porcos, quam in abyssum. notanda est dæmonũ restrictio, vt nec in porcos ingredi, nec eis nocere licuerit sine Christi permissione. multo ergo minus in homines ipsos insurgere, nisi Deo permittente.

ANNOTATIO. LXXI.

GRegorius lib. 2. Moral. cap. 6. hoc loco probat nihil posse diabolũ in homines facere nisi Deo permittente. Expellẽda, inquit, de homine legio dicebat: Si eijcis, mitte nos in porcos. qui enim per semetipsum ire in porcos non poterat, quid mirũ, si sine auctoris manu sancti Iob domum contingere non valebat? Hæc ille. Matthæus, & Marcus referunt verba dæmonum, quibus id rogabant; nam apud illum habetur: Si eijcis nos hinc, mitte nos in gregem porcorum. Apud hunc autẽ scribitur: Mitte nos in porcos, vt in eos introemus. Aduertendũ autẽ est Matthæum, & Lucam prætermisisse quasdã alias præces dæmoniorũ: nam post illas, quibus deprecata sunt, ne in abyssum mitterẽtur, rogarũt, ne extra regionem illam eijcerentur. Sic enim scribit Marcus. Et deprecabantur eum multum, ne se expelleret extra regionem. Cupiebãt enim non solum in abyssum non ire, sed nec ab ea regione expelli in alias; delectantur enim magis in vno loco, quam in alio occultis de causis; vna tamen generalis est, ibi libentius dæmones manere, vbi plus nocere temporaliter, & spiritualiter hominibus possunt, ideoque in loca deserta, & hominibus inuia abigi, valde timent. Quidam recentiores existimant extrã regionem expelli idem esse, ac extra hunc mundũ, & in infernum detrudi, sed sine fundamento, id dictum est, cum distinctę fuerint preces hę ab illis, & Marcus has explicans dicat, dæmones multum hoc fuisse deprecatos. Non sunt autẽ dæmones hi omnia deprecati simul, dicentes: ne nos mittas in abyssum, nec extra regionem, sed mitte nos in porcos: Sed seorsim parate singulas petierunt; primo ne compellerẽtur ab homine exire: postea ne in abyssum detruderentur, deinde ne extra regionẽ, demum vt permitterentur intrare in porcos. Verba enim Marci, & Lucæ sic ista gesta esse indicant; post eorum enim preces nouerunt dæmones, Christum nolle eos in abyssum mittere, licet nõ ob eorum preces id factũ sit; ideo petierunt ne extra regionem, sed id porcos potius intrare permitterentur.

Cur dæmones ingressum in porcos petierint, & quas ob causas illũ non permiserit.

ANNOTATIO. LXXII.

NOndum est dæmones petijsse ingressum in porcos sperantes se posse id impetrare à Christo, quia porci erant animalia lege Dei immũda, duplici immũditia: vna quidẽ quoniã in sacrificium Deo offerri prohibita erãt: altera, quæ maior est, qm̃ lege Dei prohibitũ etat vesci carnibus porcinis, quę immundities omnibus immũdis nõ erat cõmunis; multa .n. erant, quæ non licebat sacrificari, at vesci eorũ carnibus lex nõ vetabat: at porci vtramq; immunditiẽ habebãt; idcirco, vt existimo, sperabãt dæmones obtinere quod rogabãt, quãuis Christus nõ ea de causa eis ingressũ pmiserit, sed ob alias causas, quas

rit Christus nisi priusipse rogãtib⁹.

quas in annota. seq. explicabimus, licet nõ sit improbabile si quis dixerit, inter alias causas etiã hãc esse, ob quas id permisit Christus, scilicet, vt probaret legem Iudæorum legem Dei esse, qui ea animalia occidi permisit, quę secũdum legem immunda erant. Notandum etiam Christũ non permisisse dęmones ingredi in porcos, nisi prius illis petentibus: tum vt significaret nobis voluntatem tentandi, & nocẽdi esse à dęmone, permissionẽ autem à Deo; ille est qui instigat, & solicitat inferre malũ hominib⁹, at Deus est qui permittit iustis de causis, & nobis vtilibus; tum vt illis hominibus minus durũ videretur detrimentum porcorum, quod à dæmonibus excogitatũ & rogatum vdebatur: tum etiam, vt dæmonum mala, & iniqua nocendi volũtas detegeretur. Ambrosius addit aliam: Clementiam (inquit) Domini debemus aduertere. quod nullũ prius ipse cõdemnat, sed vnusquisque sibi auctor est pœnæ. Non mittuntur in porcos dæmones, sed ipsi petunt, quia cælestis luminis claritatẽ sustinere non poterant, vt qui oculos dolent, radios Solis ferre non possunt, sed tenebrosa eligunt, & splendentia derelinquũt. Hęc ille. Existimat Ambrosius quantum ex verbis his colligere possumus, pœnam fuisse dęmonibus in tã immunda animalia detrudi, sed eam elegerunt, ne in abyssum aut extra regionem expellerẽtur; quod est consideratione dignum, quamuis cum hoc fuit coniuncta intentio nocẽdi hominibus in ijs, in quibus poterant.

Et permisit illis.

COMMENTARIA.

NOn vt voluntati dæmonum acquiesceret, permisit Christus, quæ illi petierunt, sed vt in eis diuina virtus manifestaretur, innotescerետque hominibus, quis esset Christus; conuenienter autem permissum est spiritibus immundis intrare in animalia immunda, vt per immunditiam animalium exteriorem, & legalem, quanta sit dæmonum immunditia, & sordities spiritualis, significaretur. Quare autem Christus non tantum eiecerit dæmonia, vt aliàs fecit, sed in animalia illa intrare permiserit, in Annotatione require.

ANNOTATIO. LXXIII.

Cur Dominus dæmones in porcos intrare permisit.

MArcus habet (& cõcessit illis statim) Matthęus autem narrat verbum Christi concedẽtis, scilicet (ite) Quod autem apud Marcum dicitur, concessisse, apud Lucã vero permisisse, sensũ nõ immutat, & Græce idem est vtroque verbũ, & apud Latinos solet vnum pro altero poni, licet re vera distinguãtur: nam bona conceduntur, mala vero permittuntur. Chrysost. hom. 29. in Matth. Nõnullas profert rationes, ob quas Dominus in porcos dæmonia intrare permiserit. Prima est, vt indicaret magnitudinem noxæ dæmonũ, qui in illo homine habitabant, nempe quam nociui erant, & pestilentes. Secunda vt discamus omnes, nec in sues audere dæmones impetum facere nisi ipse permittat. Tertia, vt doceret qđ dæmonia peiora feci sẽt in homine, quando in ipso habitabant, nisi diuina prouidentia iuuaret; qui enim porcis non perceperunt, quando in eis intrare permissa sũt, grauiora perpetrasset in homine, quę in odio habent, nisi Deus vetuisset. Quarta ad ostendẽdũ Deum nõ in generali tantũ, sed etiam in particulari prouidentiã habere de singulis; nisi enim hoc esset, fuisset iam ille homo suffocatus à dæmonibus. Quinta, vt omnes, qui regionem illã habitabant, quanta esset virtus Christi, non ignorarẽt. Vbi enim minus cognoscebatur, ibi miraculis magis effulgebat, vt eos ad cognoscendũ deitatem eius attraheret. Hanc rationem adducit etiam Hieronymus Matth. 8. Non (inquit) quod cõcesserit Saluator dęmonibus, quod petebant, sed vt per interfectionem porcorũ hominibus salutis occasio præberetur. Pastores enim ista cernentes statim nunciant ciuitati. Hæc ille. Quæ ratio est multum accõmodata; sic enim virtus Christi innotuit, & ciuitas tota ad agnoscendum miraculum, potentiamque Christi permota est. Hęc ex Chrys. Sexta est etiam Euthymij Matth. 8. scilicet, vt mors porcorũ dęmones ab homine exisse cõfirmaret. Augusti. tract. 6. in Epist. Ioann. Spiritualem adfert rationem: Certa (inquit) mysterij gratia, & certa dispensatione dimisit dæmones in porcos, vt ostenderet diabolum in eis dominari, qui vitam porcorum gerunt. Idem sentit Ambrosius in prẽsenti; inquit enim: Sic videmus, quia homo ipse sibi auctor est ærumnæ; nam nisi quis porci more vixisset, numquam accepisset in eum Diabolus potestatẽ, aut si accepisset, non vt perderet, sed vt probaret. Hęc ille. Quidam recentiores non improbabiliter dicũt, Dominum etiã voluisse punire Gadarenos, qui cũ Israelitæ essent, porcos aluissent, quorum esus lege Dei erat prohibitus. Fuisse autem Gadarenos Israelitas seu Iudęos ex Iosepho deducunt, id tamen incertum est: nam erat ibi multa Gentilium copia.

ANNOTATIO. LXXIIII.

Potestate iuste & in rectũ finẽ sibi à Deo data abutũtur dæmones.

ADuertendum est Christũ permisisse dæmonibus intrare in porcos lõge alia intẽtione, quã illi petierunt, & intrarunt. Christus enim id permisit recta intentione, in ostentionẽ malitiæ dæmonum, ac in manifestationem diuinę virtutis ad illorum hominum vtilitatẽ, vt diuina agnita virtute in eum crederent, & salutem spiritualem acciperent. At dæmones, vt grauiorem pœnam euaderẽt, & intentione peuersa, scilicet, vt nocerent, & detrimentum inferrent ex odio, & mala volutate, quibus prosequuntur homines. Euthymius Matth. 8. adiungit aliud: Student (inquit) dæmones porcos occidere, vt horum damno cõtristati domini gregis, Christum non suscipiant, & ita Euangelij prędicatione non suscepta maximo afficiantur damno. Hæc Euthymius. Potestas igitur iuste data ẽ illis à Christo, at ipsi iusta potestate abusi sunt in detrimentum hominum, mala intentione. Quẽadmodũ si iudex traderet tortori reum iuste damnatum, vt eum puniret, at is mala intentione, & odio reũ iuste puniendum sibi traditũ, morte afficeret. Doctrina est Gregor. lib. 2. Moral. cap. 6. vbi ponderat diabolum in Scriptura dici spiritũ Domini malum; Domini, ob potestatem iuste à Deo ei traditam; malum, ob malam eius intentionem abutentis potestate, recte, ac iuste tradita illi. Hoc idẽ fit, quoties Deus permittit illi tentare hominem, aut quid aliquid facere. Potestas, quidem iuste à Deo datur, & in rectum finem, at is abutitur sua intentione peuersa.

Exierunt

Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abijt grex per præceps in ſtagnum, & ſuffocatus eſt.

COMMENTARIA.

ACcepta facultate intrandi in porcos, celerrime exierunt dæmones ab illo homine, idque denotat particula (ergo, quaſi copia facta eis à Chriſto, immediate conſecutus ſit ingreſſus in porcos, illiſque intrantibus totus grex magno impetu abijt in ſtagnum per præceps, id eſt, loca prærupta, è quibus precipitatus eſt in aquas. Erant enim porci in mõte, & prope montem, qui locus erat eminens, & altior ſtagno, à quo grex in aquas proiectus eſt ã dæmonibus, & omnes ſuffocati ſunt. Nota qui in duo millia porcorum talia fecerunt breuiſſimo tempore, quid nq̃ feciſſent in vno homine multis diebus, ſi permiſſi fuiſſent. Ex hoc anagogem intelligere licet, ſæpe eos, qui ceno voluptatum volutantur, tradi dæmonibus tentandos, qui eos in præcipitia grauiſſimorum ſcelerum præcipitant, & in æternam damnationem demergunt, iuxta illud Roman. 1. Tradidit illos Deus in deſideria cordis eorum.

ANNOTATIO LXXV.

Quedam pro explicatione p̃cedentis ſententiæ perpendũtur.

MAttheus habet. Impetu magno abijt tot⁹ grex per præceps in mare, & mortui ſunt in aquis. Marcus autem explicans numerũ porcorũ, atq; eos non proprio greſſu, ſed à dæmonibus agitatos abijſſe in mare, inquit, Magno impetu tot⁹ grex præcipitatus eſt in mare ad duo millia, & ſuffocati ſunt in mari. Ex duob⁹ igit̃ his Euangeliſtis habemus totũ gregẽ ſuffocatũ eſſe; tãta enim fuit dæmonis malitia & nocẽdi voluntas, vt in tam magno porcorum numero, nec vnus fuerit ſuperſtes. Nota etiam ſuffocationẽ non immediata vi dęmonum factam vti fieri poterat, ſed aquis ſtagni, quo etiam modo ſuffocati fuiſſent, ſi non à dæmonibus, ſed alia via præcipitati in ſtagnũ eſſẽt. Aduerte potuiſſe dęmones porcos præcipitare, & ſuffocare etiam ſi nõ intraſſent in eorum corpora, at non ſic factum eſt, ſed intrarunt in ea, ſicut inhoiẽ intrauerant, quod in eorũdẽ ignominiã à Chriſto permiſsũ eſt, ideo Euangeliſtæ eos intraſſe in porcos dixerunt. Exiſtimo aũt dęmones celerrime præcipitaſſe, & ſuffocaſſe porcos nõ ſolũ, vt nocerent, ſed etiam vt à corporibus illis exirẽt, in quibus detineri ignominia illis videbatur, licet Dominus celerrimam occaſionem permiſerit, vt virtus eius diuina ſtatim oſtenderetur, & quanta eſſet malitia dæmonũ, qui in homine illo erãt, innoteſceret; Si enim multum temporis interceſſiſſet, non itẽ manifeſtũ erat, eoſdẽ dæmones in porcos intraſſe, qui in homine fuerant. Aduerte etiam quoſdam recentiores exiſtimare ſtagnum, in quod porci præcipitati ſunt, non fuiſſe ſtagnum Geneſareth, ſed aliud longe minus aquarum nociuarum, ppe ciuitatẽ Gadaram exiſtens, cuius meminit Strabo: at his aduerſatur Matthæus, qui dicit præcipitatos in mare. Mare autem nõ vocatur in Scriptura, niſi illud Geneſareth. aduerſatur etiam Hieronymus: qui lib. de locis Hebraicis, affirmat ſuis temporibus demonſtrari vicũ ſupra montem iuxta ſtagnum Geneſaretſſ, in quod porci fuerunt præcipitati.

ANNOTATIO. LXXVI.

Chriſtus vt homo habuit dominiũ, & poteſtatẽ ſupremã in omnes creaturas.

ADuerte Chriſtum etiam vt hominẽ ex vnione humanitatis ad Verbum habuiſſe dominium & ſupremã poteſtatẽ in omnes creaturas, non tamẽ eam plene exerçuit ante mortem, & reſurrectionem ſuam, ſed voluit pro nobis pauperem, & humilem v tam hãc agere. At non ita ab huius dominij, & poteſtatis vſu continuit, quin aliquando in ſuæ diuinitatis, ac dominij, quod uere habebat, oſtẽſionem, & in alicuius, quod ad inſtructionem vtile erat, demonſtrationem, poteſtatem, ac dominiũ ipſum exercet, cuius rei exempla aliquot in ſcriptura habemus. Matth. 21. ficulneam areſecit, quod non vtiq; feciſſet niſi Dominus eſſet, qui & eam eradicare, ac combnrere poterat. Marth. 21. Inuenietis (inquit) aſinam alligatam, & pullum cum ea, ſoluite, & adducite mihi. Subdens autem, qua auctoritate id faceret (inquit) Si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet. Ioan. 8. Adulteram à pœna legis liberauit, Ioan. 18. paſſioni proximus ſatellitibus præcepit, ne Diſcipulos comprehenderent: ſinite inquit hos abire. in præſenti etiã loco dominos porcis ſuis priuauit. eoſque tanquam verus, & abſolutus Dominus dęmonibus occidendos tradidit.

Quod vt viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem, & in villas.

COMMENTARIA.

PAſtores gregis tanto ſpectaculo territi fugerunt, ne forſan & eos pariter dęmones occiderent, & per ciuitatem, & villas renunciarunt perditionem ſcilicet porcorum, & hominis à dęmonijs liberationem factam per Chriſtum. Erant porci quantum videre eſt, non vnius, ſed multorum dominorum, idcirco paſtores, in ciuitatem, & villas abierunt, in quibus illos habitare probabile erat, vt domini ſinguli, quid ſuis euenerit porcis, intelligerẽt. Nota quomodo porcorũ iactura Chriſti notitiã multis defert, & ſpargit, prępontur que vtilitas ſpiritualis, ac Chriſti predicatio malo temporali, perditioni ſcilicet porcorum.

ANNO-

ANNOTATIO LXXVII.

MAtthęus explicatius inquit: Pastores fugerũt, & venientes in ciuitatẽ, & nunciauerunt hęc omnia, & de his, qui dæmonia habuerãt. Marcus autem sic habet: Qui pascebant eos, fugerunt, & nũcia uerunt in ciuitatẽ, & in agros. Existimo pastores renunciasse omnia, quæ gesta sunt, per ciuitatem, & villam, non tantum ob facti magnitudinm, ac noui tatem, sed etiam vt rationẽ redderẽt de proprio munere, scilicet custodia porcorum; ne si siluissent, eorum negligentię porcorũ perditio adscriberetur, cogerenturque, aut pœnas dare, aut pro damno satisfacere. Fuga autem hæc pastorum significat, & ab illo loco secessum, & cursum celerrimum ad ciuitatem, & villas: nam adhuc Christo in eo loco existenti, & commoranti, qui de ciuitate, & villis exierunt, occurrere potuerunt, vt paulo inferius dicitur.

Exierunt autem videre quod factum est, & venerunt ad Iesum.

COMMENTARIA.

MAgnitudo facti, & iactura multis communis, omneu ferre pertraxit ad Iesum. quod sic factum est; exierunt quidem, vt certiores fierent de eo, quod nunciatum fuerat, scilicet porcorum ruina, qua perspecta, cõuertunt se ad Christum, eique tota ciuitas venit obuiam, tum ad videndum tam mirandi operis auctorem, tum ad rogandum, vt ab eis recederet, nec in eorum ciuitatem, & villas intraret, vt Euangelista paulo inferius narrat. Calamitates, & ærumnæ sæpe homines ad Deum, ac Christum conuertunt, & attrahunt.

ANNOTATIO LXXVIII.

Series istę viæ & concordia Euangelistarum.

MAtthæus inquit sic: Ecce tota ciuitas venit obuiam Iesu. Marcus antẽ idem dicit, quod Lucas. Horum seriem existimo sic se habuisse, audientes Gerasenì à pastoribns, quæ gesta sunt, exierunt omnes, vt ea oculis perspicerent, & ante omnia de facto certiores facti sunt, spectãtes porcorum iactu ram; apparebãt enim omnes in aquis suffocati; post hæc obuiam venerũt Domino: illud Matthęus, hoc Marcus, & Lucas scribunt; oportebat enim prius facti notitiam habere, quam ad Iesum venire, priusq; ruina porcorum apparuit, quam Iesus; illam de longe prospicere poterant, præ porcorum multitudine, quæ magnam maris partem occupabat.

Et inuenerunt hominem sedentem, à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente ad pedes eius.

COMMENTARIA.

CVm Domino Gerasenì accesserunt, inuenerunt hominem illum, quem prius à dęmonio vexatum, ac furentem nouerant, sedentem ad pedes Iesu, vestitum iam, & sanæ mentis, non vt ante. sedebat ille non quasi post grauem, & diuturnam dęmonum afflictionem defessus, cum à Christo Saluatore integras recepisset vires, & robur; sed quasi mãsuetus, omni iam sæuitia deposita, qua in omnes per viam transeuntes prius insilire solebat. quando Gerasenì venerunt, credibile omnino est hominem genu flexo gratias iam egisse, honorẽq; debitũ Christo persoluisse, iussumq; à Christo sedere, ille vero præ humilitate ac reuerẽtia, & vt suũ liberatorẽ omnibus veniẽtibꝰ indicaret, iuxta Christi pedes sedebat.

Et timuerunt.

COMMENTARIA.

VIdentes hominem illum sanum ad pedes Iesu, crediderunt Christum eum liberasse, ac dæmonia in porcos misisse, & timuerunt, non tam timore reuerentię, quam mundano, ne scilicet à Christo simile aliquid, aut grauius in alijs rebus, aut personis proprijs paterentur, plusque potuit apud eos iactura porcorum ad expellẽdum à se Christum, quàm libetatio hominis à dæmonijs ad illum suscipiendum, magisque timuerũt porcorum occisorem, quam dilexerunt hominum Saluatorem, ideo nec eum recipere, nec audire meruerunt. Prętulerunt enim temporalia spiritualibus.

Nunciauerunt autem illis, & qui auderant, quomodo sanus factus esset a legione.

COMMENTARIA.

ACcessit testimonium eorum, qui miraculo interfuerunt, ac rem ipsam viderunt, qui retulerunt ijs, qui uenerant de ciuitate, & uillis, quomodo scilicet ille homo à legione dæmoniorũ liberatus fuit à Christo, quod cõfirmauit eos, vt omnino crederẽt IESVM esse auctorem sanitatis hominis, & perditionis porcorum. Particula (&) loco (etiam) posita est, augetque sensum, nimirum vltra pastores, qui primo nunciauerunt, etiam ij, qui aderant, & viderant, quando Christus dæmonia eiecit, testimonium reddiderunt, quod quidem timorẽ illorum auxit, & induxit eos, vt facerent, quod sequenti sententia explicatur.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXIX.

MArcus plura hos narrasse scribit; inquit enim sic; Narrauerunt illis qui viderāt, qualiter factum esset ei, qui dæmoniū habuerat, & de porcis, quasi diceret, narrauerūt omnia distincte, quę fecit, & dixit Christus, & quæ dæmonia dixerint, & vno verbo historiam totam.

Et rogarunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum, vt discederet ab ipsis; quia magno timore tenebantur.

COMMENTARIA.

ETsi de iactura porcorum non parum dolebant, non tamen audent nec verbum quidem asperum proferre, sed precibus contendunt, vt à regione eorum discederet; timore enim magno tenebantur, ne ex eius præsentia aliquod aliud simile, aut grauius malum paterētur, ac velut phrenetici medicum salutis æternę à se repellunt. qui etiam timor effecit, ne quidquam contra eum durius facere, aut loqui tentarent. Hinc discimus quantum erremus in dignoscendis ijs, quæ ad nos pertinēt: sæpe enim noxia putamus vtilia, & econtrario, quæ vtilia sunt, noxia, verumque illud esse comprobatur Rom. 8. Quid oremus sicut oportet nescimus.

ANNOTATIO LXXX.

Superior sententia magis declarātur.

ADuerte illud (quia magno timore tenebātur) duplicē sensum posse admittere. Prior est, vt sit verbum Euangelistę solius, reddētis causam cur illi rogarunt Christum, vt discederet. Posterior est, vt sit verbū Euāgelistæ narrantis, quod illi Christo dixerūt, quasi Gerasēni rogarēt Christum, vt discederet adducētes causam, quia ille erat eis causa magni timoris. Prior sensus est accōmodatior. Aduerte præterea Hieronymum. Matth. 8. existimare præ humilitate Gerasenos Christum noluisse recipere. Verba ipsius sunt hæc: Quod rogant, vt transeat à finibus eorum, non de superbia hoc faciunt, vt non nulli arbitrātur, sed de humilitate, qua se præsentia Domini indignos iudicabant, sicut & Petrus in captura piscium cadens ad genua Saluatoris ait; Exi à me Domine, quia vir peccator sum. Hæc ille. Chrysostomus vero homil. 29. in Matt. adscribit ingratitudinis. Clementiam (inquit) Christi cōsidera; nam cum à regione sua qui hęc miracula viderūt, cū ingrari abigerent, nō repugnauit, sed cessit. Hæc ille. Ex his constat Chrysostomum nō humilitati, sed vitio tribuere prēces Gerasenorū, quibus Christum recedere rogarunt. Et mihi ita videtur, verba quę Lucę aperte causam indicant, quam Matthæus prætermisit, quia, inquit, magno timore tenebātur, qui timor exortus est ex iactura porcorum à dæmonibus expulsis per Christū; timuerunt enim sibi aliquam aliā noxam, ac iacturam à Christo, si ibi permansisset: & eum vi eum expellere non ausi essent, precibus egerunt, vt recederet. Timori ergo mundano adscribendæ sunt preces, & quidē vitioso, & reprehēsibili, quia prætulerunt temporalia spiritualibus, & quia debuerāt potius sperare bonum, quā timere malum. Solent etiam nunc nonnulli similitudine quadam abigere viros spirituales, ac recta consilia dantes, ne ab eis impediātur facere malū, quod placet, aut cogantur ea dimittere, quę cupiunt. Non fuit talis timor Petri, hic enim ex reuerentia, humilitate, ac propriæ abiectionis agnitione processit, idcirco à Domino magnam obtinuit promissionem: Gerasenis aliud longe diuersum euenit: nam Christus corporalem suam præsentiā ab eis abstulit iterum transfretādo, vt statim Euangelista narrat.

Ipse autem ascendens nauim reuersus est.

COMMENTARIA.

ANnuit Christus Gerasenorum precibus, & iterum nauim ascendens, à qua paulo ante descenderat, reuersus est in Galilæam.

ANNOTATIO. LXXXI.

Quamobrem Christus à Gerasenis discesserit.

CVr Dominus noluerit apud Gerasenos manere, nec ipsis prædicauerit, sed precibus eorum cæcis annuēs discesserit, nō immerito quispiam causā exquireret. Ambrosius in preséti infirmitati illorum adscribit, quasi incapaces essent Dei suscipiendi, sic enim inquit; Infirma mens non capit Dei verbum, nec potest pondus sustinere sapientiæ; fatiscit, & soluitur; & ideo diu molestus non fuit, sed recessit; & regressus est. Hæc ille. Euthym. Matth. 8. illorum indignati tribuit. Paruit (inquit) Christus, quia digni non erant eius doctrina, Neutra hatū causarum videtur adequata: nam multis in Iudęa, & Galilæa Christus prędicauit, apud eosque mansit, qui infirmi, & incapaces erāt, & inter multa huius rei testimonia satis apertum est, quod ante tractauimus de parabolis, quas illi non intellexerunt. & Ioan. 6. prędicauit, de sua carne, & sanguine in cibum & potum dāda, quam doctrinam auditores non perceperunt. Causa etiam hæc parum valebat apud Christum, qui poterat dare intellectum, ac cacē facere. Quod aūt ad dignitatem spectat, nō est alicuius momenti, nā plurimis indignissimis Christus sua benignitate, ac clementia doctrinam veritatis aperuit. Existimo ergo causas huius rei accommodatius esse alias duas. Vnus est, qa Gerasēni aut omnes, aut maxima pars erant Gentiles: licet enim ea pars terræ ad tribum Gad pertineret, tamen Christi tempore Gentilibus erat plena: cum autem Christus non fuerit missus ad prędicandum illis, sed Iudęis, vt ipse testatus est Matt. 15. Non (inquit) sum missus, nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel, & ipse mittens Discipulos ad prędicandum præcepit eis; dicens in viam gentium non abieritis, & in ciuitates Samaritanorū ne intraueritis, sed ite potius ad oues, quæ perierunt domus Israel. Matth. 10. Hac de causa nec ipse prædicauit, nec intrauit in ciuitatem Gerasenorum. Altera causa est ad ostendendum Euangelium non esse prædicādum inuitis, & nolentibus, nec cogendos infideles ad prędicationem suscipiendam iuxta præceptum

ipsius

ipsius Domini Discipulis datum Luc. 10. In quācū que ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius dicite: Etiam puluerē, qui adhęsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos, veruntamen hoc scitote, quia appropinquauit Regnum Dei. Hoc Christus fecit, ipso facto regnum Dei annunciauit, eiectis dæmonijs, & liberatis hominibus: cum vero non suscepissent eum, rogantes, vt discederet à finibus eorum, recessit. Non autem ita recessit, quin relinqueret, qui annunciaret verbum Dei, ipsum nempe à dæmonijs liberatum, vt infra dicemus. Hæ videntur mihi causæ, cur Christus noluerit prędicare per se.

Et rogabat illum vir à quo dæmonia exierant, vt cum eo esset.

COMMENTARIA.

GRatitudinis, & timoris hoc fuit: nam beneficium tantum voluit recompensare sequela. timuit etiam ne si sine Christo inuentus esset, iterum à dæmonibus vexaretur. Ad conciliandos animos mirum in modum possunt beneficia. ecce homo hic à dæmonum vexatione ereptus, rogat cum Christo esse; Geraseni vero qui sibi detrimentum videbantur accepisse, contrarium petunt; rogant enim, vt à finibus eorum recedat.

ANNOTATIO LXXXII.

MArcus sic habet: Cum ascenderet nauim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cum illo. Matthæus nullam huius rei fecit mentionem, aut quia non omnia singuli Euāgelistę referūt, aut quia de duobus à dæmonibus liberatis loquebatur, quorum forsan vnus tantū hoc rogauit. Euthymius in præsenti has hominis preces ad gratitudinem, & timorem retulit, vt in commentario dictum est.

Dimisit autem eum Iesus, dicens: Redi in domum tuam, & narra quanta tibi fecit Deus.

COMMENTARIA.

NOluit Christus acceptare sequelam hominis, causamque exhibuit: Redi, (inquit) in domum tuam, & narra omnia, quæ facta sunt tibi à Deo; quasi diceret, rem gratiorem mihi facies, si prædices tuis miraculum, quod tecum gestum est, in fidemque nominis mei adducas eos; opera enim mira, quæ ego facio, in hoc tendunt, vt mundus agnoscat me verū Dei filiū, ac Saluatorem hominū, quorū salus, ac vita æterna in eo posita est: tui nolunt me recipere, rogant, vt recedam, manę ergo tu quasi Apostolus meus, nuncia opera mea, vt sic me agnoscant, ac credant in me. Tacite timorem hominis expellit, securūq; facit, non amplius à dæmonibus vexandum; seque etiam Deum esse ostendit; si enim ille iubetur annunciare, quæ illi fecit Deus, ac Christus est, qui talia fecit, igitur Christus est Deus, quod & homo ille intelligens prædicabat, quanta illi fecisset Iesus, vt infra dicitur.

ANNOTATIO LXXXIII.

Liberatū à legione dæmonū, cur secum ire Christus non permisit.

MArcus sic habet: Vade in Domū tuā ad tuos, & annuntia illis, quāta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Euthymius in presenti, notat nō esse dictum: Quanta tibi fecerim, sed, Quanta tibi fecerit Deus, vt Patri miraculum adscriberet, docereque nos, vt egregia virtutum opera Deo tribuamus. Ego potius existimo sic dictum esse, vt se Deū esse insinuaret: in diuinitatis enim suę ostensionem miracula faciebat, vt scilicet crederetur Deus. Chrysostomus hom. 29. in Matt. recte notat Christi clementiam: nam cum illi abigerent eum, nō repugnauit, & reliquit Doctores subulcos, seu pastores gregis; relinquit etiam metū ipsum recentem, ac vigentem: nam magnitudo damni, & porcorum iactura, signi famam augebant, & res, quæ acciderat, animum ipsorum perculit, & vndiq; miraculi nouitas prædicabat, & ab ijs qui liberati erat à dæmonijs, & à porcorū dominis, & à gregis pastoribus. Hęc ille. Ambrosius in præsenti duas profert causas, ob quas Christus non admiserit secum hominē hunc, scilicet ob euitandam iactantiam, & vt ille infidelibus prædicaret Christum. Quarum posterior legitima est, & Euāgelio accommodata. prior est minus probabilis. Spiritualem autem doctrinam egregiā ex hoc loco colligit Greg. lib. 6. moral. cap. 17. probans prius actiuæ vitæ opera exercenda, quam contemplationi vacandum. Hinc (inquit) est, quod is, quem legio dæmonum Domino iubēte dereliquit, ad Saluatoris sui pedes residet. Verba Doctrinæ percipit, & de regione suasimul discedere, cū salutis auctore concupiscit; sed tamen & ipsa, quæ salutem contulit, veritas dicit: Reuertere primū in domum tuam, & narra, quanta fecerit tibi Deus. Cum enim qnālibet parū de diuina cognitione percipimus, redire ad humana iam nolumus, & proximorum necessitatibus onerari recusamus, quietem contemplationis quærimus, nihilq; illud, nisi hoc, quod sine labore reficit animum, amamus, sed sanatos nos veritas ad domum mittit, narrare, quę nobiscum acta sunt, precipit, vt videlicet mēs prius desudet in opere, & postmodum reficit debeat per contemplationem. Hæc ille.

Et abijt per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus.

COMMENTARIA.

GRatus homo obediuit benefactori, & per vniuersam ciuitatem prędicauit insigne opus à Christo cum eo factum. Si Christus præcipit homini, vt annunciaret, quanta illi fecerit Deus, ille vero prædicauit, quanta ei fecerit Iesus, consequitur Iesum Deum esse.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXXIIII.

MArcus sic habet: Abijt,& cœpit prædicare in Decapolis quanta fecisset sibi Iesus, & omnes mirabantur. Illa regio tota in qua erat terra Gerasenorum dicebatur Decapolis,insinuatq; Marcus,nõ in ciuitate sola sua hominem illum prędicasse Christi nomen, & miraculum, sed etiam per regionem illam,nec sine fructu: nam qui audiebant,in admirationem redigebãtur; nõ enim factum negari poterat: nã homo ille notissimus erat ex tã diuturna,& sęua dæmonum agitatione, ac vexatione, vt supra dictum est. Totam hanc historiam Augustinus li.2. quæst. Euang.ca.13.spiritualiter interpretatur,multa etiam ad mores,& ad significationem spectantia considerant Chrysost. hom.29.in Matth. Hilar.cã. 8.& Ambros.in præsẽti,quæ, qui volet,in eis leget.

Factum est autem, cum rediisset Iesus, excepit illum turba; erant enim omnes expectantes eum.

COMMENTARIA.

INterim dum hæc geruntur, turba, quæ erat in Galilæa ad alteram partem maris, à qua Christus transfretauerat in regionem Gerasenorum. expectabat eum, sciens cito rediturum. cum ergo redijsset, lætanter ab illa exceptus est; erat enim multum de ea bene meritus, nouaque ab illo beneficia sperabat.

Et ecce venit vir cui nomen Iairus.

COMMENTARIA.

DEscribit Lucas duo miracula, quæ Christus fecit, postquam redijt à Gerasenis, non quidem eodem die,sed aliquot post, prius enim aliqua alia gessit,quæ Matthæus,immo Marcus,& Lucas alijs locis ordine non seruato retulerunt. Particula(ecce)qualitatem hominis accedentis indicat; erat enim ex præcipuis Iudæorum, vt statim Euangelista significat, nomenque notat,quia erat homo tunc temporis valde notus, quod ad miraculi probationem magis facit.

ANNOTATIO. LXXXV.

Scires & ordo Euãgelistarũ in hac historia nauranda.

QVamuis Marcus,& Lucas hoc miraculum arrent coniunctũ transfretationi ex Gerasenis, tamen non sic intelligendum est, quasi immediate post reditum illum sit factum: nam prius gesta sunt paralytici curatio, Matthæi vocatio, disputatio de ieiunio Discipulorum, post quæ iuxta mare effectũ est,quod nũc Marcus,& Lucas scribunt. Matthęus autem ordinem, ac seriem gestorum obseruans illa tria prius retulit, vt auctor est Augustinus lib.2.de consen. Euangelist. cap.25.26.27.28. Marcus vero & Lucas illa quidem tria etiam descripserũt,ordine tamen non seruato. Marcus cap.2. Lucas vero ca.5. Vterque autem nomẽ hominis expressit. Matthęus autem prętermisit. Esse autem eundem hominem, qui nunc Iairus dicitur, cum eo, qui à Marco, & Matth.cap.9.narratur communis Doctorum sentẽtia, & rei series probant: quidam autem recentior suspecti nominis absque fundamento distingit eũ, cuius Matthęus,ab illo,cuius Marcus,& Lucas meminere. Victor Antiochenus Marc.5.inquit, Patris puellæ nomen propter Iudæos editur,qui quod acciderat, compertum habebant, quo nimirum nomen ipsum miraculo, quod factum fuerat. suo postea tempore testimonium perhibeat. Hęc ille.quod in commentario notauimus.

Et ipse princeps Synagoga erat.

COMMENTARIA.

COnditio hominis notatur, licet vnum esset tantum templum, in quo sacrificare licebat, idque esset in Hierusalem; tñ per totam terram promissionis erant varia loca, in qua Iudæi orandi,sacramque Scripturam interprætandi causa cõueniebant,quę Synagogæ appellabantur: præsidebant autem singulis Sinagogis quidam, qui Principes dicebantur, quorum hic erat vnus: notatur autem ab Euangelistis conditio personæ, vt significent ex peritis,ac primatibus aliquot Christum fuisse confessos,& non solos homines de plebe.

ANNOTATIO. LXXXVI.

MAtthęus: Ecce,inquit, Prĩceps vnus accessit. Marcus autẽ habet: Et venit vnus de Archisynagogis nomine Iairus. Aduerte autem Matthęũ rerum gestarum ordinem seruantem notasse tẽpus. Hæc,inquit,eo loquẽte,nimirum de ieiunio Discipulorum post vocationẽ Matthęi facto; Ecce vnus princeps accessit.quod argumento est hoc miraculũ de filia Archisynagogi non esse immediate gestum post transfretationem, vt diximus in annotatione præcedenti, sed illa tria ibi narrata intercesisse distinctis diebus ab eo, in quo hoc gestum est.

Et cecidit ad pedes Iesu,rogans eum.

COMMENTARIA.

VEnerabatur eum,cuius opera,ac virtute, non qualicumque, sed diuina indigebat, veneratione, simul & rogatu impetrare, quæ petebat sperabat. Prostratio ad Christi pedes diuinam virtutem Christi significabat, quam ille intus corde credebat; opus enim quod rogabat, diuina sola virtute fieri poterat.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXXVII.

Archisynagogus Christum Deũ esse non credebat, quamuis in ipso diuinã virtutẽ fateatur.

MAtthęus nõ expressit modũ venerationis, sed tantum adorabat eũ. Marcus vero indicauit, Procidit (inquit) ad pedes eius. Hoc idem habet Lucas. Precum non meminit Matthæus, sed Marcus, & Lucas, at vero Marcus magis explicuit. Deprecabatur (inquit) eum multum. Quamuis autem iste Archisynagogus diuinam in Christo virtutem confessus sit, non tamen Deum esse credebat, vt ex eius petitione constat. vnde hæc ad pedes prostratio nõ est argumentũ, illum credidisse Christũ esse Deũ; nam solebat etiam fieri cũ hominibus, nempe cum Regibus, Prophetis, & alijs pręcipuis. sic etiã nunc Iairus procidit ad pedes Iesu, quasi magni cuiusdã Prophetæ, & diuinam habentis virtutem.

Vt intraret in domum eius.

COMMENTARIA.

ECce quid rogat, vt in domum eius intret, & sanet filiam. Si vir iste Christum Deum credidisset, non rogasset ingressum in domum, ac manuum impositionem ad sanandam filiam: nemo enim dubitare poterat, Deum etiam sine his circumstantijs potuisse sanitatem, ac vitam conferre.

ANNOTATIO. LXXXVIII.

MAtthæus, & Marcus narrãt non petijsse tantum, vt veniret Christus, sed etiam, vt imponeret manum suam super filiam eius, vt salua esset, quod magis indicat paruam fidẽ Archisynagogi nõ dum credentis esse Deũ; si enim Deus creditus fuisset ab illo, vtique talia adminicula ad sanitatem conferendam non petijsset, cum sola voluntate sanare potuisset. Recte ergo Chrysostomus homilia 32. in Matth. Vide (inquit) ruditatem Archisynagogi, duo postulat, & quod Christus veniat, & quod manus super puellam imponat. Victor etiam Antiochenus Mar. 5. Ecce (inquit) Princeps Synagogæ non tam fide ad demerendam medici gratiã instructus, quam lethali filiæ morbo compulsus, præsidij causa ad Iesum venit.

Quia vnica filia erat ei fere annorum duodecim; & hæc moriebatur.

COMMENTARIA.

EXponit Euangelista causam, cur Archisynagogus peteret, vt domum eius Christus intraret, quia (inquit) vnicam filiam habebat ætatis annorum fere duodecim, quæ erat in extremis, seu animam agebat; rogabat autem Christum, vt veniens eam sanaret.

ANNOTATIO. LXXXIX.

Concordia Euangelistarum.

MAtthæus verba ipsius Archisynagogi rogãtis refert. Filia (inquit) mea modo defuncta est, sed veni impone manum tuam super eam, & viuet. Marcus etiam verba eius narrat: Filia (inquit) mea in extremis est, veni, impone manum tuã super eam, vt salua sit, & viuat. Lucas eadem cũ Marco dicit, hoc excepto, quod non inducit Archisynagogum loquentem, sed quæ ille dixit, ipse historiã texenes narrat. Solus Lucas meminit ætatis, erat (inquit) fere annorum duodecim. Occurrit autem difficultas, & dubitatio non parua, quomodo Matthæus scribat, Archisynagogũ dixisse, filia mea modo defuncta est: Marcus autem, & Lucas in extremis est, cum hæc contraria videantur; si enim in extremis erat, adhuc viuebat, non igitur mortua erat. Varij sunt modi huius soluẽdæ difficultatis. Primo quidem loco Chrysost. ho. 23. in Matth. quod etiã refert Euthy. Matt. 9. affirmat, qñ Archisynagogus domo egressus est, filiam nõdũ mortuã esse, sed dici defunctã quia suspicabatur mortuã esse, aut quia dolorem suum amplificabat: solent .n., qui rogãt, suas ærumnas amplificare. At vero hæc solutio nõ tollit difficultatem: nam si dixit filiam mortuã esse, quomodo conuenire potest cum Marco referente illũ dixisse, filiam in extremis esse? Secundo loco Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 28. & Beda in præsenti asserũt Archisynagogũ dixisse, filiã suam in extremis esse, quod Marcus, & Lucas referunt: at mente existimasse mortuam esse, & hoc dicit Matthæus. At nec hæc solutio tollit difficultatem: nam Matthæus affirmat illum dixisse filiã mortuam, & non tantum credidisse. Tertio loco Victor Antiochenus Mar. 5. respondet Matthæũ breuitati studuisse, & quia vere filia mortua erat, idcirco mortuam affirmauit, per hoc significans etiam in extremis fuisse. Hæc vero solutio nihil diminuit de difficultate: nam Matthæus narrat Archisynagogũ dixisse, mortuam esse filiã; Marcus vero, & Lucas referunt dixisse esse in extremis. non ergo Euãgelistæ à se dicunt hæc, sed referunt tamquam dicta ab Archisynagogo. Quarto loco quidam recentiores dicunt Matthæum incœpisse à tempore, quando nuncij venerunt ad Archisynagogum: tunc autem puella mortua erat. Hæc vero solutio nonnullam habet probabilitatem: nam omnes tres Euãgelistæ loquũtur de tempore, quando primo Archisynagogus accessit rogans Iesum. Quinto loco Euthymi. Matth. 9. asserit vtrumque dixisse, nempe filiã in extremis & mortuam esse, sicque nullam esse discordiã inter Euangelistas, sed vnum à Matthęo alterũ à Marco, & Luca relatum: vtrumque autem esse verum. Atque hæc sentẽtia mihi omnium accommodatissima videtur. Existimo enim sic se rem totam habuisse. puella in extremis erat, quãdo Archisynagogus domo sua egressus est ad Christum; quando autem accessit, quia facile fieri poterat, vt iam tunc mortua esset, vt veritatẽ Christo proponeret, dixit filia mea in extremis est, aut modo est mortua. Adiecit illud (modo) indicans tempus, quando loquebatur cum Domino; Veni (inquit) & impone manũ tuã, & salua erit, & viuet. Matthæus ergo, Marcus, & Lucas simul totam rem narrarunt, ita tamen, vt vnus vnã partem, alij alteram retulerint, nulla tamẽ in his sit dissonantia, aut contrarietas.

ANNO-

Et contigit dum iret, à turbis comprimebatur.

COMMENTARIA.

ANnuit Christus precibus Archisynagogi, ibātque cum illo in domum eius ad sanandam puellam, Matthæus addit cum eo etiam Discipulos iuisse. Marcus adiicit etiam multam turbam secutam esse. Dum autem iret, præ multitudine à turba eunte cum illo cōprimebatur, seu coarctabatur. Euangelista huius cōpressionis meminit, quia eius occasione mulier, cuius sequens historia texitur, accessisse retrolatenterq; tāgere Christum ausa est. Sequebantur autem multi Christum, tum doctrinæ audiendæ desiderio, tum voluntate recipiendi sanitatem, tum etiam cupiditate videndi mirabilia, qnæ operabatur. Plurimos autem nunc conuenisse probabile est, accessu Archisynagogi moti, quem sciebant filię sanitatem impetrare velle. Verbum, contigit, non habetur Græce, sed sic (inter eundum turbæ comprimebant eum.)

Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogauerat omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari.

COMMENTARIA.

DEscribit Euangelista qualitatem personæ, vt manifestet miraculum quod Christus fecit in via, dum ad filiam Archisynagogi sanandam iret. Notatur ergo primo sexus: Erat (inquit) mulier quædam, vt similitudo vtriusque miraculi significetur: Christus enim sanaturus feminam, prius alteram feminam sanauit, qua re mysterium indicatur. Secundo notatur grauitas morbi, fluxum enim sanguinis patiebatur, quo miraculum magis commendatur. Notatur tertio diuturnitas, & antiquitas morbi, erat enim ab annis duodecim, quo quidem magnitudo miraculi comprobatur. Notatur quarto difficultas sanationis, à nullo namque medico sanari potuit, licet medicamentis omnibus adhibitis: mulier enim hæc totam substantiam erogauerat in his adhibendis. Marcus addit multa fuisse perpessam à compluribus medicis, illamque non solum nou esse sanatam, sed etiam deterius se habuisse. Quę omnia ostendunt tanto insignius esse miraculum; tantoque magis virtus diuina agnoscitur, quanto minus naturalis virtus subuenire valuit; eoque opportunius, quo facultates mulieris magis erāt exhaustæ; nihil enim iam erogandum supererat. Hic erat status mulieris, quæ Domino accessisse describitur.

Accessit retro.

COMMENTARIA.

NOn ausa est palam Christo accedere; sed latenter, & retrò, quia secundum legem, immundam se esse sciebat, timebatque ne à Christo repelleretur. Nondum enim perfecte de Christo sentiebat, quem se latere posse existimabat: agnoscebat quidem Christi virtutem, quem, quod medicorum nemo præstare medicamentis pluribus adhibitis poterat, uel vestimenti tactu posse efficere credebat, eaque fides laudem habuit à Christo, tamen nondum eo perfectionis peruenerat, vt nihil eum ignorare, nullaque legis immunditia affici posse intelligeret, idcirco retro accessit.

ANNOTATIO. XC.

MArcus refert mulierem hanc prius audisse de Christo; Cū audisset (inquit) de IESV, id est, cum miranda opera Christi in sanitatibus conferendis, morbisque depellendis ad eius aures peruenissent, concepit fidem, ac spem recipiendi ab eo sanitatem, quam multitudo medicorum longo tempore præstare non potuerat, ideoque accessit. Addit etiam Marcus illā veniſſe in turba, quasi vellet multitudine turbæ se occultare, ac latere; arbitrabatur enim Christum à multis compressum non discreturum eius tactum, & accessum, quod, vti diximus in commentario, imperfectæ fuit fidei, idque Chrysost. hom. 32. in Matthæum notauit, dicens: Nondū ipsa recte de Christo sentiebat, ac ideo arbitrata est facile ipsum posse cælare. Affirmat etiam ibidē Chrysost. causam, cur latere voluit, fuisse erubescentiam, ob immunditiam legis, quia immūdam se agnoscebat; quod quidem quantum ad immunditiam verum est; constat enim id ex Leui. 15. eamque similiter causam fuisse puto, & Chrysostomo consentio: tamen mihi videtur non ex sola erubescentia, sed simul ex quadam diffidentia factum, dubitabat enim ne Christus eam tamquam immundam refutaret, nec accedere passus esset: omnes enim tactum immundi abhorrebant.

Et tetigit fimbriam vestimenti eius.

COMMENTARIA.

MAgna fides mulieris in hoc fuit, quod credebat, si vel extremitatem vestimenti Christi tangeret, sanitatem statim se receptúram, cur autem fimbriam vestimenti tetigerit, in Annotatione require.

ANNOTATIO. XCI.

Quid sit fimbria, & cur tetigerit fimbriam solã uestimẽti Christi mulier sanguinis fluxum patiens.

FImbriæ erãt vittæ q̃dã hiacynthini coloris, quas Deus præcepit vestimẽtorum angulis tã à parte anteriori, quam à posteriori apponi in memoriam mãdatorum Domini, vt legim⁹ Nnm. 15. quo extegriori signo Iudæi agnoscebantur, à cæterisque nationibus distinguebantur. cur autem mulier hæc non Christũ, aut vestimentũ eius tetigerit, sed fimbriam solã, non immerito quispiã inquiret. Existimo autẽ quatuor causas huius rei esse posse. Vna ẽ cult⁹ Dei, nã, vt ex loco citato constat, fimbriæ erãt institutæ à Deo, & quasi q̃dã signa religionis; qui enim eis vtebantur, profitebantur se esse Iudæos, & vnius Dei religionẽ amplecti. Mulier ergo ista adhuc imperfecta in fide arbitrata est per hanc partẽ quasi sacram se posse virtutẽ Christi magis participare. Altera cã est reuerentia, mihi enim probabile visũ ẽ illo tunc temporis, quãdo aliquis inter eos insignis sanctitate credebatur, cæteros solitos fimbriã vestimenti eius tangere, quod deducitur ex loco Zachar. 8. vbi dicitur; Apprehendent fimbriã viri Iudæi, quam ob causam Matth. 14. multi rogabãt Christum, vt vel. fimbriam vestimenti eius tangerent. Tertia causa potuit esse humilitas; indignam enim se iudicans, quę vestimẽtũ tangeret, ad extremitatem vestimenti manũ porrexit. simile quodãmodo illud esse videtur, q̃ Ioannes, vt humilitatẽ prę se ferret, protulit; Non sũ dignus, vt corrigiam calceamenti ei⁹ soluam. Quarta causa, quę accõmodatior videtur, ea fuit, vt min⁹ sentiretur ei⁹ tactus à Christo: cum enim latẽter accedere vellet, eam tetigit partẽ, cui⁹ tact⁹ percipi nõ posset, qualis est fimbria, quæ non tam pars vestimẽti quam assuta, & adiecta vestimento est. fuit autem id ex diuina prouidentia dispositum, vt tanto magis Christi diuinitas ostenderetur, quanto tactum minus sensibus perceptibilem, etiam comprimentibus turbis, distinctius percepit. Vtcumque sit, tactus mulieris laudandus est, præferendusque compressionibus turbæ, nam quem turbæ minus reuerenter cõprimebant, eius fimbriã vestimenti fidelis, ac deuota mulier tetigit. Quod Victor Antioche. Mar. 5. pendens sic inquit: Christũ redemptorem spiritaliter tangunt, qui in illũ credunt: cęteri vero, qui in illũ fidẽ non habent, eum verius comprimunt, & affligunt, quam tangunt. Qui autem Christum vere tangit, is illum ad clementiã, & misericordiam allicit. De qua re vide August. ser. 6. de Verb. Dom.

Et confestim stetit fluxus sanguinis eius.

COMMENTARIA.

ECce effectus diuinæ virtutis Christi; sine mora enim temporis, subito ac tetigit, fluxus sanguinis cessauit, & sanata est mulier. Quodque duodecim annorum spatio plurima medicamenta, ac sedula multorum medicorum opera efficere non potuit, momento temporis fimbriæ uestimentorum Christi tactus operatus est.

ANNOTATIO XCII.

Tactũ fimbriæ Christi mirabiles effect⁹ secutus.

MArcus effectum tactus hui⁹ magis explicuit, nam non solum confestim sanata est mulier, sed etiam ipsa agnouit, ac sensit ipsa corporis dispositione sanatã se esse à plaga, sic. n. (inquit): Cõfestim siccatus est fous sanguinis eius, & sensit corpore, q̃ sanata esset à plaga, id est, a flagello, infirmitates em̃ corporis flagella dicunt, quia sæpe per eas a Deo corripimur. Matthæus autẽ dicit: Et salua facta est mulier ex illa hora. Quæ verba quamuis dicta sint à Matthęo post verba Christi, scilicet, fides tua te saluam fecit, intelligenda tamen sic sunt, vt mulier sanitatẽ recepit simul ac tetigit, & priusq̃ Christ⁹ q̃d q̃ ei loqueret; sunt. n. verba de præterito, & referẽda ad tẽp⁹ quñ tetigit, quod manifeste eo probatur: nam Christ⁹ priusquã mulier manifestareur, dixit: Noui à me virtutem exisse, quasi quando tetigit illa sanitatem recepisset. quod Athanasius orat. 5. contra Aria. sensit: Mulier (inquit) quæ sanguinis fluxum patiebatur, solo tactu sana fuit. Vnum est hic notandum, Lucam nempe prætermisisse verba, quæ mulier apud se protulit, priusquam tangeret, quę à Matthæo, & Marco referuntur, sunt autem hæc: Dicebat, quia si vestimentum ei⁹ tetigero, salua ero. Matthæus autem addit particulam exclusiuam: si tetigero (inquit) tantum vestimẽtum, salua ero. Quasi diceret, prodere me non audeo; quia immunda sum; vnde ei nõ possum accedere palã, & sanitatẽ ab illo petere, ac precib⁹ impetrare, mihi tamẽ persuadeo, tantæ virtutis Christum esse, quod si latenter tetigero vel solũ vestimentum eius, sanabor, & incolumis ero. Hoc, q̃ intra se dixit mulier, opere complebat, nã tetigit, nec fides eã fefellit, nec spes confudit, nã cõfestim sanata est. In eo aũt, q̃ dicit, si tetigero vestimentum, postea autẽ fimbriã tetigit, nulla ẽ cõtrarietas, nã vestimẽtũ tangit, q̃ quãlibet eius partẽ tãgit. Quod autẽ ad mores spectat, recte Chrysost. hom. 51. in Matth. inquit: Tãgam⁹ & nos fimbriã vestimenti eius, immo vero totũ ipsum, immo vero si volumus, nõ vestis solũ, sed corp⁹ ipsius nobis propositũ est, vt nõ tãgamus solũmodo, sed comedam⁹ & saturemur. Edam⁹ igitur Christum singuli ęgrotantes cũ fide, nã si qui fimbriã vestimẽti eius tũc tetigerũt, recte omnes cõualuerunt; quãto magis corroborabimur, sit totũ in nobis habebimus; Hęc ille.

Et ait Iesus: quis est, qui me tetigit?

COMMENTARIA.

NOn ignorans interrogat; qui enim tam multis comprimentibus leuissimum uestimenti tactum perceperat, utique se non ignotare, à quo tactus esset, indicabat. Interrogat autem, ut quæ tetigerat, mulierem ore eius proprio manifestet, ipsaque

quemet miraculum confiteatur, adstantibusque firmius fiat rei gestę testimonium, non in ostentationem, & iactantiam suam, sed vt qui id nouerint, credant, fidemque ipsius concipiant, in qua omnium salus posita erat.

ANNOTATIO XCIII.

Concordia inter Euãgelistas circa proximam sẽtentiam.

MArcus habet: Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo, cõuersus ad turbam aiebat: Quis tetigit vestimenta mea? Quod videri posset contrarium Lucæ dicenti, quis est, qui me tetigit? At non esse contrarium, sed ad eã dem pertinere sententiam tradit Augustinus. li. 2. de consensu Euangelist. c. 28. vbi docet Marcum secutum esse modum loquendi proprium; vestimẽtum enim proprie fuit, quod tactum est; Lucam vero amplexũ esse modum vsitatum; qui enim tangit vestimẽtum, quo alter vestitus est, dicitur ipsum tangere. Hanc sententiam Augustini possumus confirmare verbis eiusdẽ Marci: nam cum retulisset Christum dixisse, quis tetigit vestimenta mea? consequenter narrat Apostolos dicentes: Vides turbam comprimentem te; & tu dicis: Quis me tetigit? quasi Marcus pro eodem reputauit dicere, quis tetigit vestimẽta mea &: Quis me tetigit? At vero non omnino quiescit animus in hac responsione: nam cum Euangelistæ referant verba à Christo prolata, oportebat eũ modum loquendi referre, quẽ tenuit Christus, siue proprium, siue vsitatũ. Idcirco existimo aliter dicendũ, nempe Christum vtrumque dixisse: tum vt sic magis significaret suam scientiam, quã de tactu occulto habebat: tũ vt efficaci⁹ induceret mulierẽ ad sui manifestationẽ. si igitur conferamus, quæ dicit Marcus cũ relatis à Luca, sic res se habuit: Cum mulier tetigit, confestim sanata est: Christus autem cognoscẽs virtutem à se exisse, dixit: Quis tetigit vestimenta mea? & conuersus versus mulierẽ, & circũspiciens turbam iterum dixit: Quis me tetigit? tunc negantibus omnibus, Petrus, & Discipuli dixerunt: turbæ te cõprimunt, & tu dicis: Quis me tetigit? Christus autem non iam interrogans, sed affirmans, respondit: aliquis me tetigit: nam ergo sensi virtutem à me exisse. Quod mulier videns ac tremens, sciens quod factum esset in se, venit, & processit ante eum, & dixit ei omnem veritatem. Hic mihi videtur contextus, ac series, in qua omnia consonant.

Quomodo Christus interrogãs, Quis me tetigit visus sit nescire, quod scie bat, & nullum in ei⁹ verbo fuerit mendacium.

Quod autem rem ipsam attinet, Augustinus. li. cõtra mendacium, ad Cõsentiũ c. 13. docet Christũ in hac interrogatione visum esse nescire, quod tñ vere sciebat, nec per hoc in eius verbo fuisse mendaciũ, quia significatio, ob quam hęc interrogatio facta est, debet attendi. Mulier enim ista sanguinis fluxum patiens, significabat populum Gentium infidelium, quem Christus quodammodo nesciebat, intellige de scientia approbationis, iuxta illud Matth. 25. Nescio vos. idcirco igitur non erat mendacium in hac interrogatione. sic sentit Augustinus. At mihi videtur non esse confugiendum ad huiusmodi significationes euitandũ mendaciũ in hac interrogatione: si enim Christus dixisset, nescio, quis me tetigit, tunc vtique oporteret recurrere ad tales sensus ad vitandum mendaciũ, at non hoc dixit, sed interrogauit, quis me tetigit? in interrogatione autem non est verũ, nec falsũ, sed in eo quod supponit, nẽpe aliquẽ tetigisse, & hoc verum est; quod autẽ visus sit ignorasse, hoc nõ ex virtute verborũ procedit, nec ex intẽtione Christi, sed ex aliorũ opinione, nec id semper: nã solent etiam interrogationes fieri ad manifestationem, & ad confessionem aliorum extorquendam, vti hoc in loco factum est. sicut & Gen. 3. & 4. Adam vbi es? Et: Vbi est Abel frater tuus?

Negantibus autem omnibus dixit Petrus, & qui cum illo erant.

COMMENTARIA.

NEgabant singuli eorum, qui Christo proximi erant, se tetigisse Christum; Petrus vero cum cæteris Discipulis non solum negant, sed quodammodo reprehendunt Christi interrogationem, vt sequentibus verbis apparet.

ANNOTATIO XCIIII.

HI, qui dicuntur fuisse cum Christo, quique sequentem sententiam protulere, Discipuli eius sunt, vt constat ex Marco; ait enim: Et dicebant ei Discipuli sui. Lucas vero inquit: Petrus, & qui cum illo erant, nempe cæteri Discipuli. Inquiret autem quispiam, cur Lucas Petrum à cæteris separauit, dicens: Petrus, & qui erant cum illo: existimo id sic dictum esse ad significandum Petrum locutum esse cæteris consentientibus: non autẽ loquentibus, siue proferentibus verba sequentia; aut forsan, quia ille incœpit, quem cæteri sequentes, eadem verba protulere.

Præceptor turbæ te comprimunt, & affligunt, & dicis; Quis me tetigit?

COMMENTARIA.

DIscipuli non intelligentes verbum Christi, sed existimantes eum de simplici tactu loqui quo omnis, qui comprimit, tangit? respondent, interrogationem quasi reprehendentes: Præceptor, non est, quod de vno aliquo interroges; vides enim te à turbis comprimi, & affligi, id est, coarctari, hi sunt, qui te tangunt. quid interrogas de vno, quasi ignarus de tangente, cum multi aperte te non solum tangant, sed quod magis est, constringant, & coarctent? Discipuli adhuc imperfecti verbum Christi non penetrant, idcirco eius interrogationem quasi repellere audent.

Tactus triplex & de quo loquatur Christus dicens: Quis me tetigit?

ANNOTATIO XCV.

VIctor Antioch. Mar. 5. & Euthym. Luc. 8. notãt Christũ de eo tactu locutũ esse, q procedebat ex fide, & animo, quo mulier illa sola tetigit, nõ autẽ turbæ cõprimentes, & coarctantes: quod etiam Augustin. confirmat serm. de tempore, idque verum est; tamen etiamsi non esset ex fide, adhuc erat distinctio, quam etiam turbæ cognouerunt: nam si hi, qui comprimebant Christum, negabãt se tetigisse: igitur distinctum intelligebãt tactum à compressione. mirũ autem est turbas Christi interrogationi

non contradixisse, immo agnouisse distinctionē tactus, & compressionis, Discipulos aurem id non aduertisse. Distinctio igitur est, est enim tactus physicus, & naturalis, qui est communis omnibus corporibus: nam lapides coniuncti se mutuo tangunt, & hoc tactu comprimentes tangebant, nec de hoc tactu loquebatur Christus. est alter tactus, qui est in sensatione, & cognitione. & hic proprius est animalibus, & cognitionem habentibus, & isto non omne quod comprimitur tangitur, nec omne quod cōprimit, tangit. hic autē tactus aliquando fit casu, & præter intentionem, quo fieri potuit, vt qui comprimebant Christum, etiā tangerent, manibus etiā contingentes Christi vestimentū, sed non animo tangēdi: aliquando autem fit ex intentione, vt qui eo accedit animo vt tangat, & de hoc tactu Christus loquebatur dicens, quis me tetigit? id est accessit eo animo, vt me tangeret, & de hoc turbæ se excusarunt, quia comprimebant quidem, non eo animo, vt tangerent, sed quasi casu, & præter intentionem; quia præ multitudine impellebātur, & Christum coarctabāt, sola mulier illa sic tetigit Christū non comprimens sed manum extendens intentione tangendi. quod quidem vere procedebat ex fide, quam conceperat, per tactum se recepturam sanitatem à Christo, & mirum hoc fuit, quod Christus inter tot comprimētes agnosceret, & discerneret tangentem sine compressione vlla.

Et dixit Iesus: tetigit me aliquis.

COMMENTARIA.

NE mulier illa verbis Discipulorum interrogationem Christi quasi repellentibus, latere se posse existimaret, adhuc Christus perseuerat, & non iam interrogando, sed affirmando, aliquis inquit, me tetigit, quasi diceret, scio me à turbis comprimi, & affligi, sed aliquis alius modo quodam particulari me tetigit, & accessit, vt me tangeret.

Nam ego noui virtutem de me exisse.

COMMENTARIA.

CAusam exponit, cur affirmauerit, & verum esset, se ab aliquo tactum esse, ea autem est, quia noui (inquit) virtutem, quæ in me est, de me exisse, id est, operatam esse in aliquo sanitatem; non autem exisset, & operata esset, nisi quispiam me tetigisset, igitur aliquis me tetigit. Virtus Christi exisse dicitur; non quod de subiecto in subiectum transmigrauerit, sed quod effectum in alio extra se habuerit: sicut quando ignis comburit lignum, dicitur eius virtus exisse ad comburendum. Erat quidem uirtus sanandi omnes morbos, sed hæc non operabatur quidquam, nisi ipso sciente, & uolente, idcirco dicit, Ego noui de me uirtutem exisse, quibus uerbis efficaciter inducit mulierem ad manifestationem ueritatis, quasi Christus nouerit non solum se ab ea tactum, sed etiam ipsam sanitatem per tactum recepisse: illi etiam errorem eius ostendit, putabat enim ipsa à Christo sanitatē posse recipere illo nesciente, ad modum eorum, qui uirtutibus herbarum, aliorumque similium curantur. in quo errabat illa mulier.

ANNOTATIO. XCVI.

Superior sententia latius exponitur.

ATtende nō esse dictum (virtus de me exijt) sed noui de me virtutē exisse, vt distinctius significaret, mulierem non accepisse sanitatē ipso ignorante. sed omnino tūc etiam sciente, quādo illa tetigit, & sanata est. Ista enim sententia præcedentis est probatio, ac confirmatio, & velut argumētum: Possumus autem in triplicem formam hanc probationem reducere, primo sic. Virtus de mæ exiuit: igitur aliquis me tetigit. Secundo noui virtutem de me exi se, ergo cognosco, & scio me ab aliquo esse tactum, seu quod aliquis me tetigit. Tertio noui virtutem de me exisse, igitur aliquis me tetigit, licet hęc argumēta, & deductiones diuersa sint in verbis, tamen re eadem sunt, & vnum includitur in alio. Christus vero tertia forma vsus est: Aliquis inquit me tetigit, quia noui virtutem de me exisse, quasi diceret: noui virtutem de me exisse, igitur aliquis me tetigit. Particula autem illa, nam, quæ causalis est, non indicat causam rei, nō enim virtutem exisse de Christo causa est, quod aliquis eū tetigerit, immo potius tactus est quasi causa, quod virtus exierit: sed particula illa indicat probationē, & causam cōsecutionis. vt Dialectici appellant, sicut cū dicimus, quia fumus est, ignis est, id est, fumus causa est, quod qui loquitur affirmauerit, & deduxerit ignem esse in illo loco.

Quātum valeat hęc illatio, Virtus de me exijt, igitur aliquis me tetigit.

At vero grauior est difficultas, & scitu digna, quo modo ista deductio ac probatio subsistat, virtus de me exijt, seu noui de me virtutem exisse, igitur aliquis me tetigit; nonne virtus Christi, potuit sanare absentes? Nonne sanauit puerum Centurionis, filiū Reguli, qui longe aberāt? Nōne multis alijs absque tactu contulit sanitatē? Si igitur non erat necessarius tactus, nō videtur argumentū hoc efficax, virtus exiuit, ergo aliquis me tetigit. Hæc difficultas pendet ex intelligentia recta illius, nēpe, qd sit virtutem de Christo exisse; hac enim phrasi idem Lucas superius cap. 6. vsus est dicens: virtus de illo exibat, & sanabat omnes, cuius pfectā declarationē in hūc distulimus locū. Aduerte ergo Christi carnem propter diuinitatem sibi vnitam, & diuinā subsistentiā sibi cōiunctā, habuisse virtutē sanandi omnes morbos, & infirmitates eorū, qui eam tangebant, multo magis quam multæ herbæ, ac lapides cæteraque res naturales, quibus virtus est ad depellēdas quasdā infirmitates, si enim hęc per insitā virtutē creata talia operantur; & si quidam homines propter quandam eminentē complexionē tactu manuū aliquot morbos depellunt, quanto magis illa caro diuinitati vnita, & diuina subsistentia subsistēs plura poterat? Habuit igitur Christi caro miram, & magnam virtutem sanandi quencunque morbum, & eā tamen nō exercebat ad modum rerum naturalium necessario, sed pro voluntate Christi ipsius. Ad ostensionem huius veritatis sæpe Christus sanitatē conferebat

de me exiuit ergo aliqs me tetigit. Et quid sit virtutē de Christo exisse.

bat tangendo, Luc.4. Omnes qui habebant infirmos varijs languoribus, ducebant illos ad eum, at ille singulis manus iuponens curabat eos. Hac etiam de causa procurabant multi vestimenta eius tangere, & per tactum hûc mediatum carnis etiam sanabantur. Matth.14. Obtulerunt omnes ei male habentes, & rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent, & quicumque tetigerunt, salui facti sunt. Luc.6. Omnis turba quærebat eum tangere. quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes. Non autem semper Christus sic faciebat miracula, sed voluntate sua sola, & imperio, aut verbo, præcipiendo sine vllo carnis tactu, vt ex historia Euangelica manifestum est. Dicitur igitur virtus de illo exire, quando tactu carnis eius siue mediato siue immediato sanitas conferebatur, ad modum herbarum, & lapidum, quæ tactu sanant, & morbos aliquos expellunt, per quandam metaphoram, non quod virtus eorum defluat, sed quod ad operationem exteriorem se extendat; in Christo autem hoc peculiare erat, quod non operabatur virtus hæc, nisi ipso sciente, & volente. Quando vero non sic miracula faciebat, sed voluntate, ac imperio, tunc nõ est dicta virtus eius exire. Cognouit hanc carnis virtutem August. tract. 24. in Ioan. affirmans in manibus Christi fuisse virtutem multiplicandi illos quinque panes in tot millium hominum cibos; quod etiam fassus est Hilari. lib. 3. trinit. His suppositis facile est respondere, & soluere obiectam difficultatem; Virtus exiuit de me, ergo aliquis me tetigit, id est, caro mea virtute sibi communicata operata est, sanitatem conferendo, igitur quidam eam tetigit, non enim aliter sanitatem confert, nisi per tactum, vt ex Matthæo, & Luca supra citatis constat, non quia non posset, sed quia sic dispositum est, vt eo magis virtus carnis agnoscatur, & sanitas ab eo procedere comprobetur.

Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, & procidit ante pedes eius; & ob quam causam tetigerit eum, indicauit coram omni populo, & quemadmodum confestim sanata sit.

COMMENTARIA.

AGnouit mulier ex Christi verbis se errasse in eo, quod putauerat, tactum eius, ac sanitatem receptam potuisse latere Christum, idcirco tremens accedit; timuit enim, ne erroris sui, & tactus, cum immunda fuisset, aliquam pœnam ab eo pateretur. Adorat autem eum, cuius admirandam virtutem, & scientiam plusquam humanam experta erat; aut, vt ipsa adoratione placet eum, quem iratum arbitrabatur. Et coram omnibus causam manifestat, cur tetigerit Christum, nimirum ob diuturnam infirmitatem, & immedicabilem, tactu illo se potuisse sanari; narrat etiam se confestim sanatam esse. Hanc manifestationem Christus prætendebat, non in sui ostentationem, qui propriam gloriam non quærebat, sed vtilitatem populorum: vt tanta agnita virtute, crederent in eum, fideque salutem assequerentur; etiam vt fides mulieris, quæ imperfecta erat, perficeretur.

ANNOTATIO XCVII.

MArcus sic habet: mulier vero timens, ac tremens, sciens quod factum esset in se, venit & procidit ante eum, & dixi ei omnem veritatem. Hæc ille. Dicitur mulier timens, ac tremens: timẽs quidem animo; tremens autem corpore: præ timoris enim magnitudine in animo, factus est tremor iu corpore. Euthymi. in præsenti exponẽs illa verba (ob quã causam tetigerit) adiũgit, (occulte, & clam) id est, explicuit causam, ob quam tetigerit occulte, ac latẽter. At vero nõ mihi videtur aliquid addendũ Euãgelistæ, quod sensum verborum mutet: sed simpliciter sine additione sensus accipiendus est, nẽpe mulierem causam exposuisse, cur tetigerit, ea autem est ob infirmitatẽ eius, à quo tactu sperabat se liberandam. licet fieri possit, vt etiam exposuerit, cur latenter accesserit, cum Marcus dicat, illam dixisse, & manifestasse omnem veritatem.

At ipse dixit ei: filia fides tua te saluam fecit.

COMMENTARIA.

CHristus timorem mulieris expellit verbo illo, Filia, quod est nomẽ amoris, ac pacis: fidem etiam eius commendat, vt circumstantes ad fidem in eum attrahat. sensus est, Filia, quasi diceret, non est, quod timeas pœnam, aut malũ aliquod; hic enim timor seruorũ non filiorum est, fides tua te saluam fecit, id est, quia credidisti tactu mei te posse sanitatem consequi, idcirco eam obtinuisti, egoque te saluam feci ob hanc tuam fidem.

Quare Christus filiã dixerit hanc mulierẽ, & quãtũ valuerit.

ANNOTATIO. XCVIII.

MAtthæus habet: Cõfide filia. Marcus vero, & Lucas non legunt illud Confide. Quãuis in exemplaribus Græcis Lucę legatur etiam: Confide. & Euthymius in eius commentario interpretetur, immo Victor Antioche. apud Marcum etiam legit idem verbum. Parum refert, siue legatur siue non, nam certum est ex Matthæo à Christo esse prolatum; Euangelistæ autem non omnia semper refe-

apud eum dẽ mulieris fides.

runt, vtroque ergo verbo: Confide filia, timorem seruilem mulieris timentis sibi malum aliquod, quia tangere ausa est, repulit. Cur autem Christus mulierem appellarit filiam, Euthymius adfert rationem, nempe, quia in filiam erat adoptata per fidem. Idem sentit Victor Antioche. apud Marcum, notans, fidem, & animę, & corpori sanitatem conciliasse, quibus Hieronymus conformis est; Idcirco, inquit, filia, quia fides tua te saluam fecit. Vera sunt hæc. Existimo tamen non tam ad adoptionem spiritualem, significandam, Christum hoc vsum esse vocabulo, sed ad indicandum animum pacatum, & nulla indignatione contra mulierem commotum; est enim hoc vocabulum pacis, ac dilectionis indicium, sicut etiam nomen amici, iuxta illud Matthæ. 20. Amice non facio tibi iniuriam, & 26. Amice ad quid venisti? Quod autem fidei adscribitur sanitas, non est, quod ipsa sit causa effectiua sanitatis, sed quod per, & propter ipsam, sanitatem Christus illi mulieri contulerit, sicut propter serpentis ęnei aspectum sanabantur in deserto Iudæi à morsibus serpentum veneratorum. Nec fuit nuda fides mulieris, nam humiliter ac deuote, & reuerenter adcessit. Vide ergo quantum possit fides vera in Christum. quod enim multi Christi corpus comprimentes non obtinuerunt, tangens fimbriã vestimenti consecuta est, quia hæc cum fide, illi sine ea accesserunt. Quamuis autem fides mulieris à principio imperfecta fuerit, vti supra diximus, tamen adhuc commendanda erat, & à Christo recepta est, ac palma laudata; nam reuera magna fuit.

Vade in pace.

COMMENTARIA.

SAlutatio est consueta amandantium, qua etiam securitatem à morbo futuram annunciat, quasi diceret, esto secura, amplius ab isto antiquo morbo non impugnaberis: nec erit, cur iam de sanitate quærenda amplius solicita sis, vt ante fuisti.

ANNOTATIO. XCIX.

explicatur magis superiora verba.

OMnes tres Euangelistę hanc referunt sententiam. Vade in pace. Marcus solus adiecit alteram, nempe, & esto sana à plaga tua, quæ quidẽ non sic est intelligẽda, quod tũc fuerit sanata, quando hoc prolatũ est verbum, nam supra dictũ est, cõfestim ac tetigit, fuisse sanatã, & virtutẽ de Christo exisse. Sed significat Christus hoc verbo sanitatem collatã esse sua voluntate, consensu, & similiter per mãsuram esse sanitatem, quasi diceret, permanebis sana, voloque hanc, quam à me nunc sanitatẽ accepisti, constanter perdurare, nec amplius in eã relabaris. Priorem autem sentẽtiam, Vade in pace, Victor Antiochenus ad animam refert, quasi diceret, nõ solum corpus à plaga liberatum est, sed etiam anima à peccato, quod causa erat plagæ, expedita est, Vade ergo in pace; quæ est bonorũ fastigiũ, in qua Deus habitare dicit, iuxta illud Psa. 75. Factus est in pace locus eius. Euthymius vero ad corpus refert, quasi diceret, à morbo amplius non impugnaberis: & mihi placet ista sententia, hoc adiecto, esse communem salutationem, ac consuetam ijs, qui ab alijs recedunt, quia imprecantur bonum euentum, ac prosperum, sic Christus salutat eam, ac impartitur permanentem libertatẽ ab infirmitate, & molestijs, quibus ante premabatur. Quod etiam sequẽti sentẽtia explicuit, Alibi diximus plura de hac sẽtẽtia. Quod autem Victor affirmat mulierem passam esse morbum ob peccatum, probabile est, ob verbum Marci, Esto sana à flagello tuo, sine plaga tua. Quod verbum insinuat præcessisse peccatum, nam flagellum infligitur proprie propter culpam, id tamẽ nõ est omnino certum, præsertim cum scriptura non meminerit talis peccati, nec nomen ipsum conuincat nos id affirmare; nam potuit dici flagellũ, quia sæpe Deus infirmitatibus flagellat peccatores; licet non semper peccent illi, quibus inferuntur infirmitates, nam aliquando in probationem, aliquando in cautionem, alijsue de causis inferuntur, vt late diximus in commentarijs in Ioannem. Notanda est autem huius mulieris gratitudo, refert enim Sozomenus lib. 5. Hist. cap. 12. hanc mulierem, quã à fluxu sanguinis Hęmorroissam appellat, postquã à Christo sanata fuit, insignem imaginem Christi Cæsareæ Philippi collocasse, quam postea Iulianus apostata amouit, & suam substituit. De Christi imagine vide alia ibidem apud Sozomenum.

Mulieris Hemorroissę gratitudo.

ANNOTATIO C.

Mysteriũ hoc miraculo inclusum aperitur.

NOn est silentio prętereundũ mysteriũ in hoc miraculo significatũ; cum enim Christus Archisynagogi filiam suscitare venerit, iamque Archisynagogus impetrasset, mulier hæc velut ex transuerso accedens sanitatẽ prærripuit, priusque à Christo eã obtinuit. Quo facto Ambrosius, Hieronym., & Hilarius significari affirmat mysterium Iudæorum, & Gentium: cum enim illi prius essent ad populum Dei vocati, eisque promissa salus, veniente vero Christo plenitudo gẽtium per fidem prior ad Ecclesiam accessit, post quam Iudæorum plenitudo accedet, iuxta illud Rom. 11. Cum intrauerit plenitudo Gẽtium, tũc Israel saluus fiet, quod Psal. 67. prędictũ erat: Aethiopia (inquit) prævenient manus eius Deo. Mulier igitur hæc Gentium nationes, filia vero Archisynagogi Iudæorum populum significat. quod idem Mysterium Gregorius hom. 22. in Euang. indicatum testatur facto illo Petri, & Ioannis ad sepulchrum Domini concurrentium; Ioannes enim iunior prior peruenit, sed non prior intrauit; Petrus autem posterior accessit, & prior ingressus est; Ioãnes. n. Iudaicum populum, Petrus vero Gentium nationes significabat: ille prior credidit, quia venturum Christum profitebatur, & vnus veri Dei fidem habebat, at Euangelio venienti infidelium gentium plenitudo prima credidit, & Ecclesia accessit, postea vero in extremo tempore plenitudo Iudæorum credet, & ad Christum conuerteretur, iuxta illud Iere. 23. In nouissimis diebus intelligetis consilium eius, & Ose. 3. Reuertentur ad Dominum Deum suum in nouissimo dierum: quod etiam prior Dauid prænunciauit psal. 58. Conuertetur (inquit) ad vesperam. Dico autem plenitudinem Iudæorum, quia multi ex Iudæis crediderunt Christo, immo primi fuerunt in Ecclesia; Apostoli enim Iudæi erãt, & ante ipsos prius credidisse

Beatissi-

Beatissima Virgo, & Ioseph, Elisabeth, & alij. Pleni tudo vero eorũ remanet in infidelitate ac perfidia, donec Gentium plenitudo ingressa sit.

Quãdo populus gentium p hemorroissã significetur.

Conuenienter autem populus Gentium per hãc mulierem significatur, multæ enim similitudines concurrunt. Primo quidem hæc mulier infirmari incepit, quando puella filia Archisynagogi nata est: nam vt ex Euangelio constat, puella mortua est duo decimo anno ætatis suę, & mulier hęc sanata est duo decimo anno suæ infirmitatis, igitur tunc nata est puella, quando hæc mulier incœpit male habere, quod Hiero. Matth. 9. notat, ad significandum, tunc maxime infidelitatem Gẽtium significatam per fluxum sanguinis mulieris huius incœpisse, quãdo populus Iudaicus à Domino vocari incœpit in Abraham Iudæorum primo parente. Ambrosius autem sic interpretatur, nimirum quandiu Synagoga credidit, Gentium populus in infidelitate permansit; illa autem in perfidiam lapso gentes crediderunt, & sanatæ sunt: Secundo, mulier hæc non habitabat in ciuitate, vt notat Hiero. quia cum immunda esset, extra castra habitare compellebatur, vt constat Nu. 5. Vnde in via occurrit Christo. Sic Gentilitas priusquam per fidem Christo accederet, non erat de populo Dei, nec de Ecclesia, propterea enim Ose. 2. & Ro. 9. scriptũ est de ea: Vocabo non plebem meam, plebem meam, seu non populum meum, populum meum. Tertio mulier hæc morbum immundum patiebatur, sic etiam gentilitatis morbus erat immundus, idololatria enim in Scriptura immundities appellata est. Iere. 2. Maculata es in iniquitate coram me. 4. reg. 17. Coluerunt immunditias, de quibus p̃ceperat Deus, ne facerent verbum hoc. Quarto hæc mulier omnem suam substantiam erogauerat in medicos, & peius habebat, quod Ambrosius interpretatur, Gentes omnia sua dona naturalia collocasse, & consumpsisse in falsis dijs, & peiores extitisse. Quinto mulier Christum tetigit retro, quod Beda exponit, quia Gentes crediderunt in Christum visibiliter absentem, nempe post ascensionem eius in cęlum, de quibus dictum est Ioan. 20. Beati qui non viderunt, & crediderunt. Sexto vestem tetigit non carnem, quia caro non de Gẽtibus sed de Iudęis à Christo sumpta est. Multa alia considerari etiam in hac parte possent, sed quæ dicta sunt, satis esse videntur. De filia autem Archisynagogi significante populũ Iudæorum paulo inferius dicemus.

Adhuc illo loquente, venit quidam à principe Synagogæ dicens ei; quia mortua est filia tua.

COMMENTARIA.

REuertitur Euangelista ad prosequendam historiam Archisynagogi: dum igitur hæc quæ dicta sunt, ad mulierem Christus loqueretur, venit quidam nuncius à principe synagogæ, id est de domo eius, nuncians filiam eius esse iam mortuam, quando enim princeps domo egressus est, vt ad Christum veniret, nõdum erat mortua, sed agebat animam. Particula (quia) non est causalis, sed vim declarandi habet.

ANNOTATIO. CI.

MArcus plures venisse testatur. Veniũt (inquit) nuncij ab Archisynagogo, dicẽtes: Nulla est autem contradictio, nam vbi multi sunt, vnus etiã est. Probabile est vnius Lucã meminisse, quia vnus fuit primus inter eos, qui nomine omnium locutus est, & per quem cæteri dixerunt, & nũciarunt puellam esse mortuam; ad fidem enim mortis faciẽdam, & ad Archisynagogi nobilitatem, ac dignitatem ostendendam plures domestici venerunt.

Noli vexare illum.

COMMENTARIA.

CAusam exponit, cur nunciatum venerit. Noli (inquit) vexare Christum, id est non des etiam molestiam hanc illi veniendi domum tuam. Homo imperfectæ fidei credebat Christum infirmam sanare posse, non autem suscitare mortuam, idcirco suadet Archisynagogo ne laborem afferat Christo continuandi iter, cum filiæ mortuæ remedium nullũ adhibere valeret. Marcus habet: Quid ultra uexas Magistrum? id est uexari facis Christum uiam in domum tuam prosequendo?

ANNOTATIO CII.

VIctor Antioche. Mar. 5. asserit, nuncios existimasse Archisynagogum vocasse Christum tãquam Doctorem, nempe medicum, qui arte solet curare infirmos, idcirco eius operam necessariã non credebant, quando mortua erat puella. Hanc sententiam ego non probo, nam notissimum iam erat non arte sed virtute supernaturali Christum sanare infirmos, eaque de causa etiam Archisynagogus accesserat. At illi nuncij imperfectæ fidei erant, qui non arbitrabantur Christum tantæ esse virtutis, vt mortuã suscitaret, ideo dixerunt, noli vexare eum.

IESVS autem audito hoc verbo respondit patri puellæ: Noli timere, crede tantum, & salua erit.

COMMENTARIA.

AVdiuit vocem nunc antis Christus, & ne Archisynagogus nuncij verbis à fide, quã de Christo cõceperat, deturbaretur, arbitrans eũ nõ posse mortuam puellam suscitare,

sicut & nuncius errans arbitrabatur, idcirco confirmat eum in fide verbis, ac promissione: Noli inquit timere; scilicet puellam non esse sanandam, crede tantũ, me posse eam suscitare; tantum dico, quia nullam aliam à te operam postulo quam adhibeas, sed fidem, quam si adhibueris, promitto tibi salutem filiæ.

ANNOTATIO. CIII.

Verbum, crede quo modo intelligẽdũ, in hoc loco.

RECte Augustinus li. 2. de consen. Euang. c. 28. interpretatur hoc verbum Crede, non sic esse intelligendum, quasi Archisynagogus nõ prius crederet Christum posse suscitare mortuam filiam; vti enim superius diximus, quando accessit Christo, vere existimabat mortuam iam esse. Verbum igitur hoc est confirmantis, & confortantis illum in concepta fide, quasi diceret, permane, & esto fortis in fide, quam de me habuisti, Non (inquit) Augusti: diffidentem reprehendit, sed credentem robustius confirmauit. Hoc autem Christus fecit propter duo occurrentia, qnæ illum de fide deturbare poterant. vnum est verbum nunciorum: Noli vexare magistrum. erat enim quasi quædam persuasio, ne crederet mortuam suscitari ab eo posse. Alterum est, quia iam certus erat Archisynagogus de morte filiæ, quã prius etiam si suspicabatur, tamen non sibi persuasum habebat; diffidere autem magis solemus, quando malum adest præsens, quam quando longe est, idcirco Christus confortat fidem eius. Non solum autem his verbis cõfortauit Christus fidem Archisynagogi, sed etiam miraculo prius facto in muliere; vt enim inquit Ambrosius, suscitaturus mortuã, ad faciendam fidem, Hæmorroissam ante curauit, dũ ad illã petitur, ista curatur, sic & resurrectio temporalis in Domini passione celebratur, vt perpetua illa credatur. Sic & paritura sterilis indicatur, vt conceptura virgo credatur. Hæc Ambro. Hæc de hoc verbo dicta sint.

Inquiret autem quispiam, de quo timore dictum sit, Noli timere. ad quod respõdeo, Archisynagogũ timuisse, ne verbum nunciorum, dicentium: Noli vexare Magistum, auerteret Christum à voluntate veniendi, & saluandi puellam, eo maxime, quia ex incredulitate procedebat: nam existimabãt Christũ non posse mortuã suscitare. cui timori Christus mederi volens, inquit; Noli timere, veniam enim in domum tuam, & suscitabo filiam, si credideris, & in fide tua perseueraueris, nec desistam propter verba nunciorum, atque eorum incredulitatem.

Quis timor sit ille, de quo Christus dicit, Noli timere.

Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quenquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & Patrem, & matrem puellæ.

COMMENTARIA.

TEstes miraculi tres ex Discipulis pręcipuos secum assumit, Petrum, qui Christum plurimum diligebat; & quem Ecclesiæ primatem destrinauerat futurum; Ioannem, pręcæteris Christus diligebat; Iacobum, qui Iudæis notissimus erat, simul etiam patrem, & matrem puellæ, ad quos illud opus spectabat. Turbam vero, quæ comitabatur domum intrare non permisit: tum quia intra domum multa iam turba aderat, tibicinum, & aliorum tumultuantium, nec domus omnes capere poterat, fieretque tumultus, & compressio nimia, dum vnusquisque ingredi conaretur, cum non omnibus locus pateret; tum etiam ne humanã gloriam, & applausum sequi videretur. Ne autem turbæ ea prohibitio dura videretur, cæteros etiã Discipulos cum turba extra domũ reliquit, tribus illis tãtum assumptis.

ANNOTATIO CIIII.

Causæ ob quas sæpe Christus secũ assũpsit Petrũ, Ioannẽ & Iacobum.

CHrysost. ho. 57. in Mat. causas reddit, cur Dominus hos tres tãtũ Discipulos alijs relictis sæpe secum assumpsit, sic enim inquit: Quamobrem hos accepit? Quia excellentiores cæteris erãt. Et Petrus quidem, quia valde Christum diligeret, idcirco præstabat. Ioannes vero, quia nimium diligebatur. Ac Iacobus à responso, quod dedit cum fratre interrogatus, dicens: Possumus hunc calicem bibere: ab operib⁹ etiam ipsis, partim alijs, quia perfecit, quod dixerat, sic acer, ac grauis Iudæis erat, vt magnum munus illis obtulisse, cum eum interfecerit, Herodes visus sit Acto. 12. Hæc ille. A quo aliquot rationes in commẽtario positas nos mutuati sumus. Ambrosius autem hos paucos, tanquam testes futuræ resurrectionis Christum adsciuisse testatur.

Flebant autem omnes, & plangebant illam.

COMMENTARIA.

ERant intra domum multi super mortem puellæ flentes, & plangentes. flere ad lacrymas, plangere ad clamores, & eiulatus resertur, vt fieri solet erga recenter mortuos. Erant autem multi ibi, & ex domesticis, & ex alijs cõcurrentibus, nam Archisynagogus erat ex primis, ac primatibus. Hęc omnia argumenta erant manifesta mortis puellę, vt miraculum resurrectionis eius futuræ à nemine posset in dubium reuocari.

ANNOTATIO. CV

Tibicines qui dicerentur.

MAtthęus refert, Christum inuenisse tibicines, & turbam tumultuantem, Marcus autem vidisse tumultum, & flentes, & eiulantes multum. Tibicines, vt refert Ambros. erant, qui conducti solebant suis modis, ac canticis excitare cęteros ad fletum, ac eiulatum, quem ritum Iudæi à Gentibus mutuati erant. Huius ritus Gentium meminit Lucianus Dial. de luctu.

At ille

At ille dixit, nolite flere: Non est Puella mortua, sed dormit.

COMMENTARIA.

PRohibet lacrymas, ac eiulatum illorum, rationem reddens, nimirum puellam non esse mortuam, sed dormire. non quidem negat mortuam esse quantum ad animæ à corpore separationem; sed significat illam cito reuocandam ad vitam, perinde ac si dormiret: illi vero flebant eam sicut cæteros mortuos, qui amplius non resurgũt vsque ad vltimum mũdi diem. Verbum hoc protulit Christus, vti illos omnes mortuam puellam esse non negarent, tantoque magis resurrectionis miraculum illustraretur, si prius omnes omnino esse mortuam confiterentur. Modeste etiam significauit Christus se velle eam suscitare, per indeque ei esse facile mortuos à morte reuocare, ac dormientes à somno excitare.

ANNOTATIO CVI.

Mors in Scriptura somnus & mori dormire appellatur.

MArcus refert Christum sic dixisse: quid turbabimini, & ploratis, ? Puella non est mortua, sed dormit, in hoc nihil est contrarietatis, quia Christus oĩa dixit, nẽpe quid turbamini, & ploratis? nolite flere, immo Matthæus addit, Discedite, puella non est mortua, sed dormit, Aduerte mortem in Scriptura somnũ, & mori dormire appellari. 3. reg. 14. Dormiuit Roboam cũ Patribus suis. & ibidem: Dormiuit Ieroboam cum patribus suis. 1. Cor. 11. Dormiunt multi. 1. Cor. 15. quidam autem dormierunt. sunt plurima huius rei testimonia. Cum enim mortui sint ad vitam reuocandi, mors somnus quidem videtur: hoc namque nobis cõsecutus est Christus, vt mors, quæ in æternum duratura erat; per eũ finem haberet, efficereturque temporalis, & hæc est mortis victoria, & mors mortis. 1: Cor. 15. Quando igitur Scriptura mortem somnum appellat; mysterium indicat, quod Christus effecit sua morte nostram occidendo. 1. Cor. 15. In Christo omnes viuificabuntur. Ab hac metaphora, & veritate Paulus argumentum accipit consolandi eos, qui mortuos lugent, vt sit luctus moderatus, quasi pro ijs, qui eui gilaturi sunt, & ad viram reuocandi. Lugeant Gentes, quæ resurrectionem ignorant, at Christianus tẽperamento vtatur, spem, & fidem hãc habens, sic enim scribit. 1. Thessa. 4. Nollumus vos ignorare fratres de dormientibus, vt non cõtristemini, sicut & cæteri, qui spem nõ habent: si enim credimus, quod Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Deus eos, qui dormierũt per Iesum Christun adducet cum eo. At vero hoc in loco peculiare quid piam significatur, nempe mortem hanc citissime absorbẽdam, & puellam quasi a breuissimo somno reuocandam ad vitã, idcirco cessandũ esse ab illis eiulatibus ceteriqsue in funere mortuorum pro more tũc fieri solitis. Iuxta hunc sensum scriptum est Ioan. 11. de Lazaro: Lazarus dormit, vado, vt à somno excitem illũ, & infirmitas hæc non est ad mortem. Victor Antiochenus Mar. 5. affirmat vsum esse Christum hoc verbo dormiendi, vt vitaret iactantiam. Quod ad litteram spectat. Augusti. lib. 2. de consen. Euãg. c. 28. legit apud Matthæum: Non est mortua mulier; cum tamen apud Marcum, & Lucã legatur, Puella. Notatque in Scriptura vocabulum mulieris etiã accipi pro puella. Quod verum est. tamen apud Mattheum legitur κοράσιον, quod significat puellam. Marcus autem legit παιδίον quod est communis generis ad puerum, vel puellam. Apud Lucam autem tantum legitur: Non est mortua, sed dormit; Refertur namque ad illud quod præcessit, scilicet, matrem puellæ. παιδὸς à nomine παις quod puellã significat, vnde apud Matthæum non est legeudum mulier, sed puella, vt legit Hiero. & plurima exemplaria Latina.

Et deridebant eum scientes, quod mortua esset.

COMMENTARIA.

NOn intelligentes futuræ iam iam resurrectionis mysterium, deriserũt Christũ, quasi negaret omnino mortẽ puellę. Homines enim fidei lumine destituti sua virtute Christi virtutem, ac potentiàm mensurabant, nec eum suscitare illam posse credebant. Hæc autem derisio eos magis conuincebat illos resurectioni factę assentire, quo minus negare poterant puellam vere fuisse mortuam, ipsismet non tantum id affirmantibus, sed etiam irridentibus Christum, quod eis ille videretur rem manifestam negare.

Ipse autem tenens manum eius, clamauit, dicens.

COMMENTARIA.

NEc manum tenere, nec clamare opus illi erat, qui sola voluntate potuit suscitare, sed hæc exteriora facit, vt ipse esse credatur, qui sua virtute, ac imperio suscitabat; ideoq; voce alta, seu clamore vtitur, vt eo magis ab adstantibus agnoscatur. Manum apprehendit, vt retineret eandem metaphoram, quam verbo secutus erat: dixerat enim, puella dormit, sic vt suscitaret eam, manum eius tenuit; sic enim suscitare eos solemus, qui graui, ac profundo somno correpti sunt: verbis enim vtimur, ac manum tenemus, quasi excitantes, & adiuantes, vt surgant. Rursus etiam quia non solum ad vitam reuocare volebat, sed etiam vt statim surgeret, ac staret, quę tunc iacebat, idcirco velut manum porrigebat. Plura in Annotatione require.

ANNO-

ANNOTATIO CVII.

Series gesti miraculi, & cur inde eiecti sint à Christo omnes præter quinq; narratos in textu.

PRætermiserũt Lucas, & Marc⁹, quæ narrat Matthęus, nimirum postquã ingressus est Christus domum, vidisset que turbam tumultuantem, & tibicines, etiam hos eiecisse è domo, & ingressum esse ad suscitandum puellam cum tribus Discipulis, & patre, & matre puellæ. Itaque primo quando accessit domui, reliquit turbam, qua comitatus veniebat, cum Discipulis cæteris, vt supra diximus; referũtq; Marcus, & Lucas. ingressus autẽ domum vidit turbam domesticorum tumultuãtem, & tibicines, quibus dixit: Nolite flere, puella non est mortua: à quibus derisus est, & cætera, quæ narrant Marus, & Lucas. His etiam eiectis è domo mansit cum illis quinque prædictis, quibus præsentibus puellam suscitauit modõ narrato. Cur autem illos eiecerit, causam reddit Hieronymus Matth. 9. non erant (inquit) digni vt viderent mysterium resurgentis, qui resuscitantem indignis contumelijs deridebant. Chrysost. hom. 32. in Matth. affirmat illos eiecisse, tanquam indignos, non tamen exponit causam indignitatis, quam Hieronymus explicuit. Ambrosius causam spiritualem adfert ad significandũ scilicet ex Iudæis nõ credituros, nec in ecclesiam Christi recipiendos, sed eorum paucos. Mihi non videtur causa eiectionis referenda in indignitatem, nec in significationem tantum, sed ad veritatis ostensionem, nempe, quia tumultus, & cantus illorum, mortuorum erat, non viuentium. cum autem suscitannda esset iã iam puella, illos eiecit quasi inutiles, ac superfluos, conuenerant enim eo luctus causa: hoc insinuauit Matthæus; refert enim Christum, postquam dixit quæ Marcus, & Lucas retulerunt: Nolite flere &c. pronunciasse verbum hoc: discedite, non est enim mortua puella, sed dormit. Causa igit discessus est, quod puella non est mortua, sed iam viuificanda.

Cur Christus suscitaturus puellã ma num eius tenuit.

Cur autem Christus manum puellæ tenuerit, cũ id necessarium non fuerit, causas duas in commentario exposuimus, quæ litterales, ac propriæ visæ nobis sunt, quibus adiungimus etiam alias; vna est spiritualis, quam adfert Hieronymus, inquit enim: Ni si mũdatæ fuerint manus Iudæorum, quæ sanguine plenæ sunt, Synagoga eorum mortua non resurget. Euthymius Mar. 5. duas alias causas profert, vna est vt manus Christi corpus illud disponeret, sicut vox, quę sequitur, animam, quę discesserat, reuocabat. Altera est, vt Christus ostenderet carnem suam sanctissimam virtutem etiam habere mortuos suscitandi. At neutra hæc causa accommodata videtur; nõ quidem prior, quia vna, & eadem Christi virtus per tactum, & vocem simul suscitauit puellam. Non posterior, quia tunc satis esset, si solum tãgeret: nos autem causam quærimus, cur manum illius apprehenderit; ob id, quod in commentario positum est accõmodatius videtur.

Puella surge.

COMMENTARIA.

VOx imperantis est, quæ simul cum manus apprehensione prolata est, & diuina virtus per vtrumque operata, in vitam reuocauit eam, quę mortua erat, & vt surgeret, ac staret, effecit; mortuum enim surgere non posset nisi omnipotẽtis virtus adesset. vsus autem est vẽrbo surgendi communi à somni, & à mortis suscitatione, vt similitudo retineretur, qua dixerat; Puella dormit.

ANNOTATIO. CVIII.

Explicantur vberius superiora verba.

MArcus verbum Hebræum, quo vsus est Christus, retinuit, nẽpe talitha cumi, id est, puella surge. Illud talitha Syriacum, cumi vero Hebræum est: nam illo tũc temporis multa vocabula Syriaca mixta erant Hebræis. Notandum est autem Marcũ interpretatum esse hanc sententiã Domini sic: Puella tibi dico, surge. Quod sic est intelligendum, non quod illud (dico tibi) sit de significatione verborum Hæbreorum, vti enim diximus, cęteri que Euangelistæ testantur, tantum significãt, Puella surge: sed qđ ab Euãgelista positum sit ad explicandum imperiũ verborum Christi, ne cui videri possit, deprecantis esse verbum, cum sit vere imperantis, quod aduertit Hiero. ad Pachmachiũ, de optimo genere interpretandi, notans non per hoc Euangelistam male vertisse, quia factum est ad exprimendam emphasim, & imperium sententiæ. Nec est legendum, Tabitha. Hoc enim nomen est proprium cuiusdam alterius feminę à Petro suscitatę Act. 9. illis verbis, Tabitha surge. At in hoc loco legendum est Talitha nomen Syriacum appellatiuum, quod Latine dicitur, Puella. Quo vocabulo vsa est Paraphrasis Chaldaica Esther. 2. vbi enim nos legimus: Cumque congregarentur virgines, illa legit. Thalithẽ in Hebręo, betuloth, quod indicat Talitha significare puellam virginem, & viro incognitam, qualis erat hęc, quę nũc est suscitata, quæ duodecimum agebat annum. de efficacia verborum Christi diximus aliàs, & maxime in commentarijs in Ioannem.

Et reuersus est spiritus eius.

COMMENTARIA.

AD Christi imperium anima, quæ per mortem erat separata, à corporeque recesserat, reuersa est, ac puella suscitata: vt autem Euangelista indicaret vere mortuam fuisse puellam, & eandem animam reuocatam ad illius corpus, vsus est verbo, reuersus est, quod indicat, spiritum, seu animam prius abijsse, & eundem remeasse.

Et surrexit continuo.

COMMENTARIA.

NOn solum suscitata est, sed etiam, quæ iacebat, surrexit, & stetit, quod signum fuit roboris, ac sanitatis veræ cum vita acquisitæ; non solum enim Christus reuocauit puellam ad vitam, sed integram etiam corporis sanitatem omni infirmitate reiecta contulit. Hæc enim duo imperauerat. cum dixit, Puella surge. tanta fuit virtus eius imperij.

ANNO-

ANNOTATIO CIX.

Liberatus à peccato per gratiã quid præstare debeat.

PLura Marcus refert, nempe non solum surrexit, sed etiam ambulauit, quod indicat vitã, & incolumitatem perfectam: Confestim (inquit) surrexit, & ambulauit. Significatur spiritualiter, eum, qui à peccato per gratiam liberatus est, continuo surgere debere deposita veteri cõsuetudine, & remota occasione antiqua peccandi, ac ambulare bonis operib⁹ incũbẽdo, ne gratiã ĩ vanũ accipiẽs eã facile perdat.

Et iussit illi dare manducare.

COMMENTARIA.

IVssit hoc Christus, vt veritatem resurrectionis comprobaret, ne phantasticum aliquid quod factum erat, existimaretur; atque vt in vitam mortalem, qualem ante viuebat, reuocatam esse puellam significaret, quæ cibo ac potu indiget, non autem in eam. in quam resurgemus in vltimo die, quando mors vltra non erit. Hęc enim cibo corporali non indiget.

ANNOTATIO CX.

HAec sententia à Luca, & Marco scripta est, à Matthæo autem prætermissa. Ambrosius priorem rationem in commentario positam notauit, testimonium (inquit) resurrectionis, ne phantasma, sed veritas crederetur. Addit Euthymius Mar. 5. eadem de causa Christum nõ dedisse illi manducare, sed iussisse parentibus vt darent. Spiritualiter significatur, frequentia sacramẽti Eutcharistię amplectẽda ab eo, qui iustificatus bonis iam operibus intendit, per illam non solum gratia augetur, sed robur ad tẽtationes superandas, & difficilia opera efficienda adijcitur.

Et stupuerunt parentes eius.

COMMENTARIA.

VEhementer admirati sunt parentes puellæ, id enim magnitudo, & nouitas tãti operis postulabat; quę admiratio non ex infidelitate. sed ex certa notitia pro cedebat, non enim dubitarunt factum, quod oculis proprijs cernebant, eum namque, qui exterius homo nobis similis videbatur, imperio mortuam puellam suscitasse, ac eodem momento sanitatem perfectam contulisse, ad miratione dignum erat, illis præsertim, qui talia de Christo non audierant.

ANNOTATIO CXI.

MArcus habet, obstupuerunt stupore magno, qui licet nõ explicet eos, qui dicti sunt obstupuisse, tamen ex Luca ad patrem, & matrem referendum est, non autem ad Discipulos, quibus id nouum non erat, iam enim viderant similia Christum fecisse, quando filium viduæ suscitauit, quod factũ æqualis erat virtutis.

Quibus præcepit, ne alicui dicerent, quod factum erat.

COMMENTARIA.

PRæcepit Christus parentibus, & quidem vehementer, vt dicit Marcus, ne miraculum diuulgarent, scilicet tunc temporis, quando factum fuit, solique parentes cum tribus Discipulis aderant, donec ipse cum Discipulis turbam multam foris expectantem, reique exitum videre cupientem declinaret, hominum plausum fugiens; paulo tamen post latere non potuit: nam Christo è domo discedente, turbam ingressam esse, vt quid de puella factum fuerit, nosset, dubitandum non est, sicque ipsa viuens puella omnibus, qui mortuã uiderant, & ijs, qui ex certa relatione mortuam nouerant, testimonium irrefragabile reddebat miraculi à Christo gesti, ac per eos, qui aderant fama exijt in vniuersam terram illã, vt refert Matthæus.

ANNOTATIO CXII.

Puella Archisynagogi quomodo Synagogã significauerit.

SVpra diximus, quam appositè mulier fluxũ sanguinis patiens Gentilitati conferretur, nunc aũt de puella hac, per quã Synagoga significatur, dicẽdum est; & quidem in multis similitudo posita est, quorum nonnulla exprimemus. Primo puella imperfectæ adhuc ætatis erat, quod & Synagogæ conuenit, quæ puero conferetur ob statum illius imperfectionẽ, Gala. 4. Cum essemus paruuli, sub elemẽtis mundi huius eramus seruientes. 1. Cor. 13. Cũ essẽ paruulus, sapiebam vt paruulus. idcirco Gala. 3. Lex confertur pædagogo. Secũdo puella patrẽ habebat, qui eius habebat curã, & pro ea solicitus erat: sic Synagoga patrẽ habebat Deũ, quẽ colebat, & cui⁹ fidẽ habebat, & sub illi⁹ particulari protectione erat, Gẽtibus seruientibus dijs falsis, ideoque appellabat Synagoga Deũ suum, & ipsa popul⁹ Dei appellata est. Tertio puella erat in domo patris, qa. Synagoga de Dei Ecclesia erat, per verã fidẽ, & religionẽ. Quarto Christus ad domum ei⁹ sanaturus illam venit, quia Christus de populo Iudæorũ, & de Synagoga carnẽ susceperit, & inter eos natus, & cõuersat⁹ est. Quinto rogatus venit, quia Christus venit in hunc mũdũ, & carnem sumpsit præcedentibus precibus, & rogationibus Patriarcharũ, & Prophetarũ, Patrũ Iudęorũ. Sexto veniens irridetur a tibicinibus, & turba tumultuãte, quia Christus passus est, illususq; à Iudęis. & Septimo, paucis præsentib⁹, eiectaque turba Christus suscitat puellam, quod vt notant Ambro. & Hilarius paucitatem credentium Iudęorum in priori aduentu significat. demum fama exijt ex illo loco in omnem terram, quia salus, quam inter Iudæos Christus operatus est, per orbem terrarum est prædicata, & communicata. Multa alia dici posset, hæc autem sufficere videntur.

FINIS CAPITIS OCTAVI.

FRANCISCI

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT NONVM.

Conuocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis uirtutem, & potestatem super omnia dæmonia, & vt languores curarent. Et misit illos prædicare regnum Dei, & sanare infirmos. Et ait ad illos: Nihil tuleritis in via, neque virgã, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Et in quãcumq; domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Et quicumque non receperint vos: exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos. Egressi autem circuibant per castella euangelizantes, & curantes vbique. Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo, & hæsitabat eo quod diceretur à quibusdam: Quia Ioannes surrexit a mortuis: à quibusdam vero: Quia Elias apparuit: ab alijs autem: Quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes: Ioãnem ego decollaui: Quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. Et reuersi Apostoli, narrauerunt illi quæcumque fecerunt, & assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidę. Quod cum cognouissent turbę, secutæ sunt illum: & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos, qui cura indigebant, sanabat. Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi: Dimitte turbas, vt eũtes in castella, villasque quæ circa sunt, diuertant, & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos: Vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes, & duo pisces: nisi forte nos eamus, & emamus in omnem hanc turbam escas. Erant autem fere viri quinque millia. Ait autem ad Discipulos suos: Facite illos discumbere per conuiuia quinquagenos. Et ita fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes. Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, respexit in cælum, & benedixtt illis: & fregit, & distribuit Discipulis suis, vt ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes, & saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim. Et factum est cum solus esset orans, erant cum illo & Discipuli: & interrogauit illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, & dixerunt: Ioannem Baptistã, alij autem Eliam, alij vero, quia vnus Propheta de prioribus surrexit. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit: Christũ Dei. At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc, dicens: Quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobàri à senioribus, & principibus sacerdotum, & Scribis, & tertia die resurgere. Dicebat autem ad omnes: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam: nam qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet illam. quid enim proficit homo, si lucretur vniuersum mundum, se autem ipsum perdat, & detrimentum sui faciat? Nam qui me erubuerit, & meos sermones: hunc Filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua, & Patris & sanctorum Angelorum. Dico autem vobis vere: sunt aliqui hic stãtes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei. Factum est autem post hæc verba fere dies octo, & assumpsit Petrum, & Iacobum, & Ioannem, & ascendit in montem vt oraret. Et facta est, dũ oraret, species vultus eius altera: & vestitus eius albus & refulgens. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant

autem

autem Moyses,& Elias,visi in maiestate,& dicebāt excessum eius,quem completurus erat in Ierusalem. Petrus vero,& qui cum illo erant,grauati erant somno.Et euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros,qui stabant cum illo.Et factum est cum discederent ab illo,ait Petrus ad Iesum : Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula,vnum tibi,& vnum Moysi,& vnum Eliæ:nesciens quid diceret,Hæc nutem illo loquente,facta est nubes,& obumbrauit eos:& timuerunt,intrātibus illis in nubem. Et vox facta est de nube,dicens:Hic est Filius meus dilectus,ipsum audite.Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus.Et ipsi tacuerunt,& nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his,quæ viderant.Factum est autem in sequenti die,descendentibus illis de monte occurrit illis turba multa.Et ecce vir de turba exclamauit, dicens:Magister, obsecro te,respice in filium meum,quia vnicus est mihi,& ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat,& elidit,& dissipat eum cum spuma,& vix discedit dilanians eum : & rogaui Discipulos tuos vt eijcerent illum,& non potuerunt.Respōdens autem Iesus,dixit:O generatio infidelis,& peruersa,vsquequo ero apud vos,& patiar vos? Adduc huc filium tuum.Et cum accederet, elisit illum dæmonium,& dissipauit.Et increpauit Iesus spiritum immundum,& sanauit puerum, & reddidit illū patri eius. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei:omnibusque mirantibus in omnibus,quæ faciebat dixit ad Discipulos suos:Ponite vos in cordibus vestris sermones istos:Filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum.At illi ignorabant verbum istud,& erat velatum ante eos, vt non sentirent illud:& timebant eum interrogare de hoc verbo.Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset. At Iesus videns cogitationes cordis illorum,apprehendit puerum,& statuit illum secus se,& ait illis: Qui cumque susceperit puerum istū in nomine meo,me recipit:& quicūq; me receperit,recipit eū,qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic maior est.Respondens autem Ioannes dixit:præceptor, vidimus quendam in nomine tuo eijcientem dæmonia,& prohibuimus eum,quia non sequitur nobiscum.Et ait ad illum Iesus:Nolite prohibere:qui enim non est aduersum vos,pro vobis est.Factum est autem,dum complerentur dies assumptionis eius,& ipse faciem suam firmauit ut iret in Ierusalem.Et misit nuncios ante conspectum suum:& euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum vt pararent illi.Et non receperunt eū, quia facies eius erat euntis in Ierusalem.Cum vidissent autem Discipuli eius Iacobus,& Ioannes, dixerūt: Domine,vis dicimus vt ignis descendat de cælo,& consumat illos? Et conuersus increpauit illos, dicens : Nescitis cuius spiritus estis.Filius hominis non venit animas perdere,sed saluare. Et abierunt in aliud castellum.Factum est autem:ambulantibus illis in via,dixit quidam ad illum:Sequar te quocumque ieris. Dixit illi Iesus;Vulpes foueas habent,& volucres cæli nidos:Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.Ait autem ad alterum:Sequere me.ille autem dixit:Domine permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum.Dixitque ei Iesus.Sine vt mortui sepeliant mortuos suos:tu autem vade. & annuncia regnum Dei.Et ait alter :Sequar te Domine,sed permitte mihi primum renuntiare his, qui domi sunt.Ait ad illum Iesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum,& respiciens retro,aptus est regno Dei.

CAPVT NONVM.

ANNOTATIO. I.

Ordo & series historio.

QVAE Lucas narrat de Apostolorum missione in principio capitis, referuntur à Matthæo cap. 10.& Marco cap.6.inter quos Euangelistas solus Marcus ordinem rerum gestarum seruauit : nam hæc missio facta est ante ea, quæ in fine præcedentis capitis à Luca dicta sunt;& post illa,quæ scribit Matthæus cap. 10.Occisio autem Ioannis,quam narrat Mattheus cap. 14.facta fuit eo tempore,quo missi erant Discipuli ad prædicandum.De ordine vide Augusti.li.2. de cons. Euang.cap.30.

Conuocatis autem IESVS duodecim Apostolis dedit illis virtutem,& potestatem super omnia dæmonia,& vt languores curarent.

COMMENTARIA.

VOcat in vnum duodecim Apostolos,vt eos mittat prędicare Euangelium,quod vt efficacius faciant,dat potestatem,& virtutem eijciendi dęmonia à corporibus hominum,& infirmitates curandi,quibus audientium fidem sibi concilient:nam per talia opera virtus Dei in illis agnoscebatur,& hominum beneuolentia,quæ ad fidem suscipiendam multum conducit,comparabatur.

ANNO-

ANNOTATIO II.

Sitne aliqua differentia inter virtutem & potestatē, de quibus fit mentio in textu.

POsset quispiam non immerito interrogare, quę sit differentia inter virtutem, & potestatē, quarū in textu mentio facta est; cui quidem interrogationi Bonauentura satisfacere intendit, affirmans potestatem ad languorum sanationem, virtutem ad dæmoniorum eiectionem referti, quasi virtus sit data ad expellendos dæmones; potestas vero ad sanandos languores. quę dictio quibusdam etiam recētioribus placet. Huic tamē interpretationi obstāt Matthæus cap. 10. & Marcus cap. 3. qui potestatem ad dę mones referūt simul, & ad languores, Matthæus (inquit) dedit eis potestatem spirituum immundorum, vt eijcerent eos, & vt sanarent omnem languorem, & infirmitatem. Marcus vero: Dedit, inquit, potestatem curandi infirmos, & eijciendi dæmonia, & ca. 6. prætermissis infirmis, ait: dabat eis potestatem spirituum immundorum. Hoc igitur loco apud Lucā ad vtrumque tam virtus, quam potestas referri debent, Lucas autem duobus vocabulis vsus est, nempe virtute, & potestate, vt rem ipsam perfectius explicaret; nam potestas ad quandam prędentiam, & dignitatem pertinet; qui enim alijs præsunt; potestatem habere dicūtur. Rom. 13. Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Virtus autem ad efficaciam; potestas enim sine virtute inermis, & inutilis est; virtus autem sine potestate aliquando temeraria est: Instituit igitur Christus quasi præsides, & velut ex officio, & munere Apostolos super dæmones, & super morbos: & vt efficaciter vtrumque præstarent, adhibuit virtutem, & potentiam. Matthæus, & Marcus vnico nomine potestatis vtrumque significarunt; Lucas vero distinctius agēs vtriusq; meminit, significans Apostolis quasi ex officio ac munere datū, dæmones eijcere, & morbos sanare. Optimo autē consilio Christus mittens eos ad Euangelium p̄dicādū, sic disposuit, & ornauit: nam vtrumque opus diuinitatis erat argumētum, & vtrūque hominū beneuolentiā conciliabat, quasi beneficiū illis collatū; quæ duo animos ad fidē prædicationi præstandā trahebant. Quod aūt ad litterā spectat, in quibusdā Græcis exēplaribus legitur (duodecim Discipulis) in quibusdam vero alijs (duodecim Apostolis) atque hæc noster interpres est secutus: eaq; lectio est magis accōmodata; iam enim ex Discipulis omnibus duodecim Christus elegerat, eosq; Apostolos instituerat, vt supra dictum est Luc. 6. in nonnullis etiam Græcis tantum legitur: Conuocatis duodecim, sicque legit Euthym. sensus idem est in omnibus his.

Et misit illos prædicare regnum Dei.

COMMENTARIA.

COnuocatos, ac dispositos Apostolos mittit in ciuitates, & vicos non Iudææ, sed Galilææ, & Israel, prædicare aduentum Messiæ, & Euangelij; hæc enim regnum Dei appellat, quia per Christi fidem, & Euangelij eius obseruantiam homines, & contra Diabolum, cæterosque inimicos regnant in hoc sęculo, & ab hoc in regnum cælorum trāsuehuntur.

ANNOTATIO. III.

MAtthæus ca. 10. prædicationis verbum à Christo traditū explicuit: Euntes (inquit) prædicate dicentes; Appropinquauit regnum cęlorum. Marcus ca. 6. alteram prædicationis partem enarrauit, exeuntes, (inquit) prædicabant, vt pęnitentiam agerēt. Illud ad fidem Christi, per quam salus, & remissio accipienda erat, spectabat; hoc autem ad mores, vt abiectis prauis operibus, per pænitētiam, sine qua salus, ac remissio peccatorum non confertur, bonis incumberent. Marcus etiam exposuit, vocatos quidem duodecim, sed missos esse binos, vt intelligas, non simul omnes in singula loca iuisse, sed separatos, binos, & binos. Matthæus autem nomina duodecim, qui missi sunt, describit. De regno hoc, quod prędicare missi sunt, diximus supra, & in Commentario, & dicemus adhuc in sequentibus.

Et sanare infirmos.

COMMENTARIA.

VT prędicatio Apostolorum vera agnosceretur, fidemque audientium conciliaret, misit etiam eos sanare infirmos, virtutemque, ac potestatem traditam in hominibus exercere, ac operibus demonstrare.

ANNOTATIO. IIII.

OMisit Lucas alia multa diuinæ virtutis opera, quæ Christus eos facere iussit, vt per ea ad fidem, in qua salus spiritualis posita erat, auditores attraherēt; quæ Matthæus distinctius enarrat; sic em Christum dixisse Apostolis refert: Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, & dæmones eijcite. Adiecit ēt. Gratis accepistis, gratis date, id est nullo pretio à vobis accepto tātam virtutem ego vobis contuli, vos etiam gratis, & sine vllo temporali pretio alijs impartite, opera talia gratis exhibendo. Cum enim hæc fierent ad conciliandam hominum fidem in Christum, in qua salus æterna erat posita, ostendendamque diuinam virtutem ad veritatis cōfirmationem, noluit Christus temporalia pretia admisceri, ne vilescerent, & vt omnibus communia essent, etiā pauperibus, & nihil, quod redderent, habentibus, & vt sic animi magis allicerentur, beneuolentiaque hominū maior prędicationi accederet. de hac infirmorum curatione recte Hiero. Matt. 10. inquit: Clemens Dominus, & Magister nō inuidet seruis, ac Discipulis virtutes suas, & sicut ipse curauerat omnē lāguorē, & omnē infirmitatem, Apostolis quoque suis tribuit potestatē, vt curarent omnē languorē, & infirmitatem in plebe. Sed multa distantia est inter habere, & tribuere; donare, & accipere. Iste quodcūque agit, potestate Domini agit; illi si quid faciūt, imbecilitatē suā, & virtutē Domini cōfitentur, dicētes, in nomine Iesu surge, & ambula. Hęc Hie.

Et ait

Et ait ad illos : Nihil tuleritis in via.

COMMENTARIA.

COmmunia præcepta in missione hac obseruanda, omnibus simul tradit, priusquam diuidantur bini. Conuocatis ergo Apostolis prohibet nihil secum adferre ex ijs quæ ratione vię conficiendæ adferri ab alijs solent. Hoc enim eos ad prædicãdum expeditiores, diuinæ prouidentiæ confidentiores, hominibus admirabiliores, ac ab omni auaritiæ suspicione liberos effecit.

ANNOTATIO. V.

Ordo instructionis Apostolorum à Christo factæ, antequam proficiscerentur ad prædicãdum.

MAtthæus narrat primum præceptum iniũctũ Apostolis, quod quidem Marcus, & Lucas prætermiserũt, id autem tale est. In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis; sed potius ite ad oues, quæ perierunt, domus Israel. Sicut enim Christus veniens in hunc mundum, præsentiæ suæ prædicationem Iudæis solis exhibuit, iuxta illud Matth. 15. Non sum missus, nisi ad oues quæ perierunt domus Israel: ita voluit Discipulos suos facere, vt omnem Iudæis occasionem tolleret negandi eum esse verum Messiam in lege, & Prophetis promissum; erant enim gentes, & Samaritani Iudæis infensissimi, facileque Christũ abiecissent, si eius prædicationem illis communem intellexissent: tempus enim opportunum expectari voluit mortis ac passionis suæ, quã pro totius mũdi salute Iudæorum, & gentium passus est, postquam Apostoli mittendi erant in omnem viam, & regionem. Post hoc præceptum adiunxit secundum, vt refert Matthæus: prædicate, inquit, dicentes: Appropinquauit regnum cælorum, seu Dei, vt dicit Lucas. Post hæc addidit, quæ supra diximus. Infirmos curate, mortuos suscitate &c. His adiecit, quæ ad eos pertinebant, nempe quod dictum est: Nihil tuleritis in via, & quæ sequuntur, hic enim fuit ordo huius instructionis datæ à Christo Apostolis simul priusquam proficiscerentur. Græce habetur (in viam) id est pro via, seu itinere conficiendo.

Neque virgam.

COMMENTARIA.

EXponit in particulari, quæ generaliter prohibuerat, ne in obseruantia sit error, aut in inquirendo intellectu difficultas. Sensus est. Volo vos adeo inermes esse, ac armis carnalibus priuatos, vt neque virgam in defensionem, aut offensionem aliquam feratis. Opera, ad quæ vos peragenda mitto, vitæ vestræ innocentia, virtusque mea, quæ in vobis est, erunt arma vestra.

ANNOTATIO. VI.

Cõcordia inter Marcum, & Matthæum, ac Lucam.

VIrgæ probatio etiam apud Matthæũ habetur: in quibusdam autem Græcis exemplaribus, tam apud Matthæum, quam apud Lucam habetur (virgas) in plurali, quibusdam alijs in singulari. Latina exemplaria etiam apud Matthæũ, & Lucam legunt in singulari, sensus idem est; nam ideo in plurali ponitur, quia refertur ad multos simul; nempe, ad omnes Apostlos, in singulari autem quia ad singulos fit relatio, vt nemo eorum virgam ferat. Facessit tamen negotium Marcus, qui contrarium videtur scribere, inquit enim: præcepit eis, ne quid tollerent in via nisi virgam tantum. Hanc difficultatem varie Doctores soluunt. In primis August. lib. 2. de consen. Euang. cap. 30. multis verbis concordare hanc apparentem dissonantiam conatur. Breuiter eius sententiã in eo posita est, quod affirmat Christum dixisse vtrumque, nempe ne tuleritis virgã, & nisi tantum virgam, sed non in eadem significatione: nam virga accipitur pro ligno, quo sustentantur viatores, & sic prohibentur Apostoli ferre. accipitur etiam pro potestate, qua Euangelium prædicantes, quæ sibi necessaria erant ad victũ, & vestimẽtum, ab auditoribus exigere poterãt, de qua potestate dictum est. 1. Cor. 9. Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi? & hanc virgam Christus Apostolis concessit. erãt ergo iussi sine virga, id est, sine sustentaculo corporis ire; & cum virga, id est, potestate exigendi ad victum necessaria. Illud Matthæus, & Lucas; hoc Marcus, retulere: vtrumque autem à Christo dictum est. Hæc est Augustini sententia quã sequitur Beda, & Druthmarus cap. 27. in Matth. Hæc autem expositio Augustini, qua parte virgam apud Marcum pro potestate viuendi ex Euangelio interpretatur, dura videtur: tum quia virga in ea significatione nõ legitur in Scriptura: tum etiam quod magis contra hanc expositionem vrget, quia apud Marcum nõ videtur accipi in significatione figurata, sed propria pro virga exteriori, quia coniungitur cum alijs exterioribus: Non (inquit) peram non æs, non panem, nisi virgam; exceptio enim fit ab ijs, quæ sunt eiusdem generis.

Secundo loco Ambrosius Luc. 10. virgam apud Matthæum, & Lucam Apostolis prohibitam interpretatur pro potestate corrigendi, & castigandi, quam prælati habent in subditos, & patres in filios, de qua dictum est. 1. Cor. 4. In virga veniã ad vos, an charitate, & spiritu mãsuetudinis? Et Prouerb. 11. qui parcit baculo, odit filium suum. vult ergo Christus agere in mansuetudine, nõ in rigore iustitiæ, ideo virgam prohibet. Sic Ambrosius virgam prohibitam explicat; de ea autem, quæ concessa est apud Marcum, nihil dicit, tamen ad eius mentem dicere possumus accipi pro virga materiali, seu baculo corporeo, qui concessus est Apostolis. Huic sententię aduersari videtur contextus Matthæi, & Lucæ, nam cætera prohibentur, non accipiuntur in significatione figurata, nempe aurum, argentum, pecunia, pera, tunicæ duæ; igitur virga debet in eadem significatione accipi pro materiali virga. vnde quod diximus contra sententiam August. in expositione virgæ apud Marcum, idem opponimus Ambrosio, in expositione virgæ apud Lucam, & Matthæum; debet enim eadem significatio retineri

neri in virga, quæ in cæteris est, nempe propria, quod argumentū ét procedit contra expositionē Hilarij can. 16. in Matth. vbi virgā interpretatur potestatē sæcularem, qua vti Apostoli prohibentur, cum non indigeant ea, qui habent à Christo potestatem.

Tertio loco Victor Antiochenus Mar. 6. virgam in omnibus Euāgelistis Matthæo, Marco, & Luca in eadem interpretatur significatione, nempe pro baculo; dicit tamen à Domino esse permissum, & per quandam indulgentiam concessum, idcirco Matthęus & Lucas, quasi prohibitū retulerūt, Marcus vero quasi cōcessum, quia, nec fuit absolute prohibitus, nec absolute concessus. Hæc sententia difficile accommodatur contextibus Euangelistarum: nam apud Matthæum, & Lucam coniungitur cum ijs quæ absolute prohibentur, eadem que fit prohibitio pecuniæ, peræ, cæterorumque, & virgæ; apud Marcum autem absoluta fit exceptio virgæ.

Quarto loco Euthymius Matth. 10. in vtroque loco, nempe Marco, Matthæo, Luca, eodem modo accipi virgam fatetur, scilicet pro baculo exteriori, in quo conuenit cum Victore: at vero dicit Dominū a principio negasse vsum virgæ, & hoc Matthæus, & Lucas referunt; postea vero permisit, & id narrat Marcus. Sicq; Euthy. differt à Victore, quod ille vtrumq; dictum esse à Christo affirmat, nēpe prohibitionē, & concessionē: at Victor asserit, Christum semel permisisse, idq; Matthęus negatiuè, Marcus affirmatiue narrarunt. Hæc sententia parū probabilitatis habet; non. n. Christus nobis est similis in hoc, quod modo neget, modo idem affirmet, quod cuiusdā est inconstantiæ. Conueniunt autē cū Augu. & Druthmaro hæ duæ sententię, Victoris, & Euthy. quod apud Matthæum, & Lucam etiam baculus, seu scipio sic Apostolis prohibitus, quod Hierony. etiā fassus est, sic enim inquit: Qui Domini auxilium habemus, præsidium baculi nōn quæramus.

Quinto loco quidam recentiores affirmant vtrobique tam apud Matthæum, & Lucam, quàm apud Marcum accipi in eadem significatione, nempe pro exteriori baculo; dicūt tamen apud Matthæum, & Lucam prohiberi duas virgas, apud Marcū autem vnius tantum vsum concedi binis, ita vt Dominus mittēs binos Apostolos noluerit singulos singulas virgas habere, sed vnam solā pro binis sufficere. quā expositionē confirmant, quia nonnulla Græca exē plaria apud Matthæum, & Lucam habent virgas in plurali, vt in principio Annotationis retulimus. Hęc expositio nihil soliditatis habere videtur; tum quia Marcus non dicit (nisi virgam vnam) sed (nisi virgam tantum) quia communis lectio Greca apud Matthæum, & Lucam est in singulari; & idem est sensus, etiam si in plurali sit, vt diximus paulo ante; tum demum quia siue ad significationem, siue ad rem ipsam parum, aut nihil facere videbatur quod vnus baculus duobus concederetur.

Sexto loco quidam recentiores distinguunt virgas duas, vnam, quæ est ad percutiendum, in vindictam, aut defensionem; Alteram, quæ est ad sustentandum, quasi fulcimen quoddam. Quæ virgæ significatæ sunt psal. 22. Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Vbi sunt duo vocabula Hæbræa, primum est שבט alterum משע id est fulcimen, & sustentaculum, dicunt ergo priorem negatam Apostolis, quibus dictum est: Si aliquis te percusserit in maxilla, præbe ei alteram. & Nolite resistere malo. Posteriorem vero esse concessam, quæ potius signum est paupertatis; illud Matthæus & Lucas, hoc Marcus narrarunt. Quæ sententia mihi probabilior est visa, licet Hieronymus, vti diximus baculum sustentationis prohibitum Apostolis affirmauerit. Hæc autem sententia confirmari potest illo Luc. 22. vbi Christus ad has prohibitiones alludens inquit: quando misi vos sine pera, & baculo, nunquid aliquid defuit vobis? sed nunc qui non habet, vendat tunicam, & emat gladium, significans prius prohibitum fuisse gladium Apostolis, nēpe qñ prohibita fuit pera, & sacculus, qui gladius nomine virgæ nunc significatus est. In cuius gratiā aduerte nomē Grecum ῥάβδος, quo vsi sunt Euangelistæ, ac Latine virga dicitur, tripliciter accipi. Primo quidem pro sceptro regio, & virga, quæ erat signū potestatis ac superioritatis, ps. 2. Reges eos in virga ferrea, Ps. 44. Virga æqtatis, virga Regni tui, Isa. 14. Contriuit Dñs baculū impiorū, & virgā dnantiū. Hinc est vt nomē virgę aliqñ accipiatur pro ipsa potestate signi noīe, pro re cuius signū est, sumpto. Ps. 124. Non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem iustorum. Secundo accipitur pro virga, qua percutimus. Exod. 21. Qui percusserit seruum suū vel ancillā virga. Psal. 88. Visitabo in virga iniquitates eorum. Sunt autem variæ species virgarum percussionis: nam quædam sunt subtiliores ad correctionem, quædam grauiores ad vindictam & nocumentum; lingua vulgari diuersa nomina fortiuntur, Græce autem appellantur ῥάβδος vnde Ezech. 39. vbi habetur: Comburēt arma, clypeum, & hastam, arcum, & sagittas, baculos manuum, & contos. loco baculi manuum habetur idem vocabulum Græcum, erat enim talis virga armorum genus, talem puto fuisse baculum Dauid. 1. Reg. 17. quem semper habere in manibus dictus est; non enim iuuenis fortis fulcimine indigebat, Græce dicitur ῥάβδος sicut apud Ezech. & apud Germanos multi baculi huius generis habentur. Tertio accipitur pro baculo, & fulcimine, seu scipione. Tob. 4. & 10. misimus baculum senectutis nostræ. In his omnibus locis idem est Græcum vocabulum ῥάβδος nomen autem Latinum virgæ vix reperitur in tertia significatione pro baculo fulciminis. sed tantum in prioribus duabus significationibus; at vero Græcum in tribus illis significationibus vsurpatum sæpe legimus Matthæus igitur, & Lucas scribunt negatam virgam, seu ῥάβδον in secunda significatione, nempe percussionis, vindictæ, defensionis, Marcus concessam refert in tertia significatione, quamuis Latine significatior esset lectio, si loco virgæ nomen baculi appositum esset, Græcum vero nomen etiam baculum significat. Eadem est ratio nominis Hebręi שבט quod sceptrum, & virgam percussionis significat, sicque in locis citatis pro priori, ac posteriori significatione, loco Græcis nominis ῥάβδος habetur in Hebræo שבט præter loca. 1. Reg. 17. & Ezechi. vbi distinct a Hebręa nomina legimus, non autem שבט quod pro baculo fulciminis vix legitur in Scriptura, sed est nomen משע vt supra diximus ex Psal. 22. Virga tua, & baculus tuus. Latius ergo patet nomen Græcum, quod etiam baculum significat, idcirco apud Euangelistas idem est nomē, non tamē in eadem significatione: probabile tamen est Christum in Hebręo locutū, distinctis nominibus vsū esse, quando vnum prohibuit, vt referunt Matthæus, & Lucas alterum concessit, vt narrat Marcus, sicque mihi videntur Euangelistę in hac parte ad concordiam reuocandi.

Græcū nomē ῥάβδος tripli citer sumptum.

ANNO-

ANNOTATIO. VII.

Quare in missione Apostolorū virgam eis Christus prohibuit.

NON sine mysterio voluit Dominus Apostolos in hac missione sine virga huiusmodi mittere. Patres autem antiqui causas varias protulere. primo quidem Hieronymus Matth. 10. vnam adfert, nempe, quia præsidium Domini habebant, qui erat virga Iesse. Isa. 11. Hilar. vt supra diximus, ne potestate sæculari ibi vterentur, qui eam à Christo habebant. Ambrosius, Luc. 10. vt significaret Christus illos in spiritu mãsuetudinis debere procedere. Mihi duæ maxime accommodatæ videtur. vna est ad obseruantiam, altera est in significationem. prior quidem, vt doctrinam iam illis traditam obseruarẽt, vt diximus in præcedenti Annotatione, non se defendendi, nec vindicandi, quin potius omnia illata mala patienter sustinendi. Posterior autem, vt scirent eos non mitti, vt Pastores, & Prælatos, sed in verbi prædicatores. Differt enim hæc missio ab ea, quæ facta est post aduentum Spiritus sancti, quando missi sunt per vniuersum orbem; tunc enim non verbi tãtum nuncij, sed etiam Pastores, ac Prælati, Christique vicarij sunt constituti; at nunc ipso corporaliter præsente, non acceperunt potestatem præsidẽdi, & iudicandi tamquã Prelati, & Pastores Ecclesię, sed missi sunt ad annunciandum, & prædicandum, idcirco sine virga percussionis, quæ potestatis signum esse solet, mittuntur. Ac proterea distincte explicuit eis Christus, quæ facturi erant, nempe annunciare regnum Dei, prædicare pœnitentiam, eiicere dęmonia, & infirmos sanare.

Neque peram, neque panem.

COMMENTARIA.

OMnem temporalis victus solicitudinem eos deponere volens Christus, prohibuit, ne peram portarent in via, nec panes asseruarent, cogitantes de futuro viæ tempore; sed totam suæ viæ curam diuinæ prouidentiæ relinquerent, quę illis necessaria quando, & quo modo oportuerit, ministrari faciet; ipsi vero toti incumberent prædicationi, & muneri; ad quod missi erant. Pera sacculus est, in quo iter facientes reponunt, & asseruant cibum: sub quo nomine etiam intelligere debemus vasa, in quibus potus conseruatur, Panis nomine cibus omnis significatur, quod Scripturę est familiare. Mar. 3. vt nõ possent manducare panem Luc. 14. Beatus, qui manducabit panem in regno. Et iterum: Cum introisset Iesus mã ducare panem, & alibi sæpe.

ANNOTATIO VIII.

Pera quid sit, & ipsã quomodo Christus Apostolis prohibuit.

PEra sacculus est, in quo cibus reponitur, & asseruatur ab itinerantibus. 4. Regum. 4. Venit (inquit) vir de Baalsalisa, deferens viro Dei panes primitiarum, & viginti panes hordeaceos, & frumentum nouum in pera sua. Iudith. 13. Iussit vt mitteret caput Holofernis in perã suam. Hæc maxime pastoribus est familiaris, de qua dicitur 1. Reg. 17. Tulit lapides, & misit illos in peram suam. Matthę adiecit: Neque (inquit) peram in via. Chrysostomus in Matth. hom. 33. notat, Christum voluisse in Apostolis sublimioris vitæ fundamenta iacere, iuxta illud, quod docuerat, Matth. 6. Nolite esse soliciti in crastinum; & nolite esse soliciti, dicentes: Quid mãducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Hieronymus Matth. 10. rationem huius adfert: Propemodum, inquit, vitæ necessaria amputat, vt Apostoli verę religionis Doctores, qui instituebant omnia diuina prouidentia gubernari, se ipsos ostenderent nihil cogitare de crastino. Hæc ille. Quæ quidem doctrina vera est, limitanda tamẽ, quod hoc in loco solum prohibet præparationem in viam: nam pendet ista sententia ex præcedenti, nihil tuleritis in via, nec peram, nec panem, scilicet in viam. At illa sententia Matthæi, generaliter est de non asseruãdo aliquo in crastinum, seu futurum tẽpus etiam extra viam. Adiicit etiam idem Hieronymus ex hoc præcepto argui Philosophos, qui vulgo appellantur Bactroperitæ, quod contemptores sæculi, & omnia ꝓ nihilo ducentes, cellarium secum vehebant. Adde his, quod ad sensum literalem facit, fuisse ciuitates, & villas, in quas mittebantur Apostoli, sic inter se vicinas, vt non esset necessarium pera vti, aut cibi asseruatione in via.

Neque pecuniam.

COMMENTARIA.

SI diuina prouidentia illis de omnib⁹ vitæ necessarijs prouidebàt, superflua erat pecuniæ asseruatio; quæ idcirco prohibetur, vt eos ab omni auaritiæ suspicione liberos apud omnes reddat, & illis omnem occasionem, ac prætextũ cupiditatis amputet, vt gratis dent, quę gratis acceperunt, ac demum admirabiliores omnibus videntibus faciat; debet autem hoc connecti cum superiori scilicet, ne in viam, seu pro viatico asseruent pecuniam.

ANNOTATIO VIIII.

Quid prohibitũ si Apostolis pecuniæ nomine.

MAtthæus sic habet: (Nolite possidere aurũ, neque argentũ, neq; pecuniã in zonis vestris,) vbi notãda sunt duo; vnum, quod ad literã spectat, est illud (pecuniam) Græce haberi χάλκος, id est, æs. Distinguuntur enim tria genera metallorum, ex qbus pecunia cõficitur: vt autem omnis pecunia prohibeatur, positum est nomen materiæ pro ipsa pecunia, sicut Actor. 3. Argentum, & aurum non est mihi. Quamuis Druthmarus in Matth. cap. 27. interpretetur, ne auro, & argento, pro ornamento in zonis vtantur; ea tamen expositio parum est accõmodata. Zona enim ponit pro crumena, quę solebat tunc zonis appendi, vt nunc etiam apud multos; aurum autem, & argentum pro pecunijs, quæ ex illis conficiuntur, sicut in loco allegato, Actorum 3. Alterum est non prohiberi hæc simpliciter, sed ne

accipiantur in viam, seu pro viatico; idcirco adijcit: Nolite possidere in zonis vestris, quo notatur asser uatio; vt enim inquit Euthymius Matth. 10. moris e rat, iter aggredientes crumenas in zonis portare, q̃bus reponebantur pecuniæ, quod Marcus etiam significauit; inquit enim: Neque æs in zonis. Lucas vero nõ adiecit hoc, quia prius dixerat: Nihil tuleri tis in via, exponens postea, quæ non erant in via ad ferenda, scilicet pera, panis, pecunia. Per viam autẽ intelligere debemus non solum iter, quod ex vna in alteram ciuitatem, seu villam conficitur, sed etiam in eisdem locis masionem; pro toto enim huius mis sionis tempore prohibitio facta est. Notandum etiã est, pecuniam apud Lucam haberi Græce ἀργύριον, id est, argentum; sic enim interpres vertit apud Mat thæum: Nolite possidere aurum, neque argentum, quamuis hoc idem nomen etiam significet generali ter pecuniam ex quacunque materia cõflatam. Quã significationem videtur apud Lucam habere, q hoc solo nomine vsus est, idcirco interpres hoc in loco vertit pecuniam.

Quomodo Christus hoc loco prohibet Apostolis pecuniam quam alias concessit.

Quod vero ad rem attinet, occurrit difficultas in hac prohibitione: nã Dominus Apostolis pecuniã, & loculos concesserat ad emẽda necessaria, & pro se & pro ipsis, etiam in via. Nã Io. 12. Iudas loculos ha bebat, & ea, quæ mittebantur portabat. & Ioã. 4. Di scipuli in via accesserunt ciuitati, vt cibos emerent: emere autem non poterant nisi dato pretio. & Ioãn. 6. dixit Christus: Vnde ememus panes, vt manducent isti? Respondeo, has prohibitiones fuisse temporales, missionis istius tempore tantum perduratu ras, vt recte notauit Chrysostomus serm. 9. in Epist. ad Philip. & in hom. in locum Pauli Rom. 16. Salu te Priscam, quæ habetur in tertio tomo. Voluit enim Christus Discipulos nõdum perfectos instrue re, qua ratione diuinæ suæ prouidentiæ deberent fi dere, omnẽque solicitudinem temporalem depone re, vt prædicationi incumberent, & occasionem om nem auaritiæ amputare; idcirco hæc præcepta de dit, quæ postea, quando misit eos in vniuersum mũ dum Euangelizare, non erãt necessaria illis, quip pe qui gratiam Spiritus sancti abundantissimam ac ceperant, qua ita perfecti euaserunt, vt huiusmodi exterioribus prohibitionibus non indigerent; ante huiusmodi vero gratiam acceptam docendi erant ta libus præceptis, fiduciam omnẽ in Christo cõllocare, eiusque potentiam experientia agnoscere, quod ipse Dominus Luc. 22. significauit, dicens: Quando misi vos sine sacculo, & pera, numquid aliquid de fuit vobis? Præterea etiam, quia longe alia ratio erat habenda in orbis totius peregrinatione, quã in vnã prouinciæ non admodum latæ itinere conficiendo. Quod si Iudas loculos habuit, & asseruabat eleemo synas, de mandato Christi id factũ est, quia cũ Chri sto conuiuebant non bini, sed omnes simul, & co piosori viatico indigebant, & tempore longiori: ni si autem eleemosynas conseruassent, viuere non po tuissent citra miraculum, frequentissime enim iter conficiebant, nec tunc eleemosynas colligere pote rant. Christus autem morem humanum amplecti in hoc voluit: non autem miraculo vti. De hac etiã re sequenti Annotatione plura dicemus.

Neque duas tunicas habeatis.

COMMENTARIA.

NON prohibentur plura uestimentorum genera: nam & tunica vtebantur, & pallio, il lud interius, hoc exterius erat indumentum. interioris igitur indumenti numerus ue tatur, non quod duo pallia licuisset habere, sed quod tunicas homines soleant sæpius mu tare, & maxime iter agẽtes: tunicas ergo mutatorias Discipulos in hac missione Christus habere noluit, ut o mnem futuri temporis solicitudinem ab illis amoueret.

ANNOTATIO X.

Duplicis tunicæ prohibitioq̃ intelligẽda.

AVgustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 30. interpretatur prohibitionem tunica rum duarum eam esse, ne vnam induti, alteram fu turo tempori reseruarent. Hieronymus etiam Mat th. 10. notat non fuisse prohibitam Apostolis vesti mentorum multiplicitatem, scilicet ne pluribus ve stiti incederent, sed ne multa haberent, quibus & præsenti, & futuro tempore prouiderent. Verba Hieronymi sic se habent: In duabus tunicis vide tur mihi duplex ostendere vestimentum, non quo in loco Scythiæ, & glaciali niue rigentibus vna quis tunica debeat esse contentus; sed quo in tuni ca vestimentũ intelligamus, ne alio vestiti aliud no bis futurorum timore seruemus. Hæc Hieronymus. Ex eius igitur sententia poterant Apostoli duas tunicas simul induere: prohibitio enim est tã tum, ne multas habeant, vnam, qua induti incedãt, alteram futuro tempori reseruatam: probabilius au tem existimo, tunicarũ multitudinem absolute sin gulis Apostolis prohibitam; tunc enim temporis consuetudo erat, vna tantum indui tunica, non pluribus simul. non ergo licebat nec plurib⁹ indui simul, nec plures habere, vnam qua induerentur, al teram reseruata. hoc Christus expresse prohibuit; illud vero tacite, quia præsupposuit; quod consue tum tunc erat, neque hoc fuit præceptum perpe tuum, sed pro illius missionis tempore, & quidem breui, vt diximus in p̃cedenti annotatione ex Chry sostomo. Postea enim Apostoli vestimenta reseruata habebant pro suis vsibus necessarijs, vt Chryso. probat ex illo Pauli 2. Thimo. 4. Penulam (inquit) quam reliqui Troadæ apud Carpum, veniens affer tecum. Penulam ergo reseruatam habuit Paulus, quo hiemis tempore vtebatur.

ANNOTATIO XI.

Concordãtur Matthæus, & Marcus circa prohibitionẽ calceamẽtorum.

OMisit Lucas prohibitionẽ, quã Matth. retulit, nempe, neque calceamenta, inquit, Cui prohibi tioni videtur cõtradicere, quod Marcus scripsit, nẽ pe Christum præcepisse, vt calceati sandalijs incede ret. Ad hanc difficultatem primo loco Victor Antio ch. Mar. 6. respondet, nimirum Christum secundũ quandam indulgentiam permisisse vsum calceorũ, ideo Matthæus negat, Marcus affirmat, sicut de vir ga factum est

Secundo loco Euthymius Matth. 10. aliter respõ det, nempe primum quidem Christum negasse cal ceos Apostolis, postea vero permisisse. illud Mat thæus, hoc Marcus retulerunt. Videntur hi Græci Doctores Victor, & Euthymius nullum agnosce re discrimẽ inter calceos, qui apud Matthæum Græ ce dicuntur ὑποδήματα; & σανδάλια, quæ Marcus appellat. Neutra autem sententia videtur accommo data ob ea, quę diximus paulo superius de virga.

Hi nam-

Hi namque Doctores idem senserunt de virga.

Tertio loco Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cā. 30. sandalia apud Marcum figurate, & spiritualiter intelligenda censet, vt pes neque tectus, neque nudus sit ad terram, id est, nec occultetur Euangeliū, nec terrenis cōmodis inuitatur. Hęc sententia difficile accōmodatur cōtextui Marci, cū reliqua non figurate, sed proprie posita sint. Verius ergo, & accōmodatius dicemus, si distinguamus calceos à sandalijs. Sandalia enim sunt, vt recte Augustinus li. 2. de consensu Euangelistarum c 30. dicit, quæ partem superiorem pedis non tegunt, sed solá inferiorem, nēpe plantam, corrigijsque in parte superiori ligantur. calcei vero sunt, qui totum pedē cō tegūt, quæ dicuntur à Matthæo ὑποδήματα quasi subligacula à verbo ὑποδέω id est subligo: nam olim calcei vinculis, & ligaminibus cōprimebātur iuxta illud Virgilianum li. 8. Et Tyrrhena pedum circundant vincula plantas. Horum vsus prohibetur, vt narrat Matthęus; illorum conceditur, vt refert Marcus. Sicque concordantur Euangelistę de calceis, & sandalijs. Diximus plura in cōmentarijs in Ioannē c. 1. annot. 65. sicut igitur concessit Christus virgā in corporis sustētaculū, sic sādalia in pedū defensionē.

Calcei à sandalijs differunt.

ANNOTATIO XII

Matthæi locus. dignus est mercenarius, &c. Explicatur.

OMisit etiam Lucas, quod Matthæus post hęc dixit, scilicet: Dignus est operarius mercede sua. Significauit his verbis Dominus non tantum se diuina sua prouidētia necessaria omnia illis ministraturi curaturum, sed etiam illos, quibus annunciandū erat Euangelium, teneri eis subuenire, & necessaria suppetere, & ipsos Apostolos iure posse ab ijs talia exigere, & recipere. Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 30. existimat hæc verba indicare finem, quare Dominus Apostolis illa omnia prohibuerit, nimirum, vt significaret eos potestatem habere ab ijs, quibus prædicatum erat necessaria sibi poscere. At vero existimo non sic posita esse hæc verba, quasi finalem causam prohibitionis explicarent, cum ob alias causas & fines sit prohibitio facta, vti supra dictum est; sed posita sunt hęc verba cumulatiue ad confirmandos animos Discipulorum, ne dura videretur talis, & tanta prohibitio. Vltra enim mittentis prouidentiam, potestas dabatur illis necessaria exigendi. Addit Augustinus, his verbis (neque argumentum, neque aurum, neque pecuniam) nō auferri potestatem habendi hęc, sed significari potestatem accipiendi necessaria ab ijs, quibus annunciabant. Hoc dictum non videtur satis accommodatum: nam verba prohibitionem significant, sed pro huius missionis tempore, vti diximus.

Et in quacumque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis.

COMMENTARIA.

PRosequitur Dominus Apostolos instituere, & prēcipit, vt cū in ciuitatem aliquam aut castellum introierint, vnam domum eligant, in quam se recipiant, nec inde exeant, vt in aliam diuertant, hospitium mutantes: sed perseuerent, donec in ea ciuitate, & castello permanserint. ne domum mutantes contristent, ac perturbent eum, à quo recepti sunt, & ne etiam ipsi aut leues, & inconstantes, aut ventri dediti alijs videantur; & ne, dum hospitia mutant, in locum parum conuenientem incidant, aut se errasse prius ostendant. Eligendi ergo optionem Discipulis dat; sed mutandi facilitatem amputat.

ANNOTATIO. XIII.

Concordia de superiori sententia inter Matth. Marc. & Lucam.

QVod ad litteram spectat, Matthęus & Marcus habent: (Illic manete, donec exeatis,) quod non est contrariū, quod Lucas scribit: ibi enim manere eos iubet, donec exeant inde, id est, à ciuitate, seu castello, in quod diuerterūt; Dū tamē in tali ciuitate, aut castello permanent, prēcipit ne à domo, in quam se primo receperunt, exeant, vt in aliam domum se recipiant. Omisērūt autē Marcus, & Lucas vnum aliud, cuius meminit Matthęus, inquit enim: (In quancumque ciuitatem, aut castellū intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit, & ibi manete donec exeatis. Oportet prius inuestigare idoneum hospitium, ne cogātur postea illud mutare: prouidet ergo modum ne citi essent in iudicando & leues in mutando. Dignus autem hospes dicitur, non qui diues est, aut nobilis, sed qui bene audit, & honestę opinionis est apud alios; ne vt Hieronymus notat, prędicationis dignitas susciptentis infamia deturpetur; idcirco Dominus præcipit vt famā eius à populo exquirant: Interrogate (inquit) quis in ea dignus sit; Apostoli enim nouā introeuntes vrbē scire non poterāt, qualis esset vnusquisque. Notat ēt Hieron. dignū appellāri eū, qui hospitio recipit, vt nouerit se magis gratiam recipere in Apostolis recipiēdis quā dare. Cui cōsonat illud Heb. 11. Quibus mūdus non erat dignus. Verba hęc spiritualiter interpretatur Ambros. ser. 32. Quod autē ad cōnexionē huius sententię attinet, recte Chrysost. hom. 33. in Mat. dicit, nimirum, quia prēcipiēs Dominus Apostolis ne ferrent peram, panem, &c. dixerat, Dignus est enim operari mercede sua. ne hoc verbo Apostoli omniū domos sibi patere existimarent, sed magnam in hoc etiam moderationem habendam sibi esse scirent, id circo subiunxit, in quacunque domum intraueritis ibi manete. Causę aūt in cōmentario expositę sunt, quarum prima, & secunda Chrysost. sunt, secunda ēt est Victoris Antioch. Mar. 6. Tertia est Druthmari. Quarta Ambros. serm. 32. Cuius verba sunt, Reprehensibile est, vt vir, qui Euangelium annunciat, & docet errādum non esse, ipse per diuersos incipiat oberrare, & domum, cui pacē dixerat, deserere, hospitemque, cui benedictionē intulerat, contristare.

Et quicunque non receperint, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum excutite in testimonium super illos.

COMMENTARIA.

QValiter se erga eos, qui ipsos recipere, & sermones eorum audire detrectarent, gerere deberēt, docet: sensus est. Si alicuius loci, in quem diuerteritis, homines vos

recipere,& prædicationi vestræ acquiescere noluerint; tunc exite de loco illo,ciuitate, aut castello,atque etiam puluerem pedum,quem contraxistis,excutite; id est,nō solum exite ab eis,sed etiam puluerem,qui pedibus vestris de eo loco adhæsit,extergite,& hoc in testimonium supra illos,id est,hoc puluere testificantes non vos,sed eos esse in culpa. Igitur exire iubet,vt tempus,quod inutiliter ibi consumendum erat,alijs ciuitatibus annuntiando fructuose expendant. Puluis autem pedum excutitur in testimonium cōtra illos, quasi id sit testimonium,Discipulos,qnod ad se pertinebat egisse,nec per eos stetisse,quo minus prædicarent verbum salutis,totamque culpam fuisse illorum,qui suspicere nolebant, nec solum hoc:sed etiam Discipulos nihil ab eis quæsiuisse,nec proprijs commodis inseruire voluisse,sed illorum tantum saluti consuluisse.

ANNOTATIO. XIIII.

Quid hæc puluerisexcussio à Christo p̄ cepta significet

HVius puluerisexcussionis exemplū habemus in Paulo,& Barnaba Act.13.qui cum ab Antiochia Pisidiæ à Iudæis alijs conciuibus Euāgeliū audire detrectantibus expulsi essent,excusso puluere pedum in eos,venerunt Iconium. Quid autem hæc puluerisexcussio significet,varie Doctores explicant. Chrysost.homil.33.in Matth. & Hierony. in commentario eiusdem, duas causas producunt. Vna est,vt puluerisexcussio sit testimonium laboris Apostolorum,quod ipsi ingressi sint ciuitatem, & eorum prædicatio ad illos peruenerit. Altera est, vt sit testimonium se ab ijs,qui Euangelium spreuerūt nihil recepisse, nec ad victum quidem necessaria. Druthmarus his duab⁹ ab ipso narratis,addit tertiā, nempe vt sit testimonium,quod illi Euangeliū spreuerint. Victor Antiochenus Marc.6.quandam aliā adducit,quæ primæ quodammodo similis est, aliquanto tamen diuersa,nempe vt puluerisexcussio sit testimonium laboris Apostolici frustra susceptivt non solum testetur se laborasse, & prædicasse in loco illo,vt Hierony. & Chrysost.notarunt,sed etiā frustra,& sine fructu laborasse. Quinta causa est Hilar.can.10.in Matth. nempe vt per hanc puluerisexcussionem significarent Apostoli,se totum peccatum proijcere in tales homines,qui eos non receperunt; inquit enim,ipsam terram quodammodo inficià malitia inhabitantium in ea: inde Apostoli non solum homines tales sed etiam terrę puluerem habitationis eorum abijcere à se,quasi omnia impia sint seque immunes esse omni ex parte à peccato eorum tali facto significabant, & totam maledictionem, & iram Dei in illos solos conuerti debere indicabāt Eadē est expositio Euthymij Mat.10. Hę sunt expositiones Doctorum,quas probabiles esse non negamus. Nobis prima secundę coniuncta omnium visa est probabilissima.

ANNOTATIO. XV.

QVod ad litterā spectat,Matthæus habet: Qui cūq; nō receperit vos, nec audierit sermones vestros. Marcus prętermisit illud,sermones vestros, Lucas autē vtrūq; omisit,nēpe,audierint sermones vestros. E cōtra vero Matthęus nō habet illud: In testimoniū supra illos. Marcus autē & Lucas legunt: Marcus qdē: In testimoniū illis. Lucas vero: in testimoniū supra illos. quod eiusdē est sensus, scilicet vt hæc excussio pulueristeſtis sit quidā culpæ,& iniquitatis illōrū,& eos accusetin iudicio supremo. Est ēt aliud notandum quantum ad litterā,nimirū Lucā, & Marcum omisisse verba,quę refert Matthæus: nā post illam sententiam(ibi manete donec exeatis) adiungit(intrantes autem in domum,salutate eam dicentes: Pax huic domui. & si quidem domus digna, veniet pax vestra super eam: si autem non fuerit digna,pax vestra reuertetur ad vos.)statim sequitur, quod Marcus etiam & Lucas referunt: Quicumq; non receperint vos,&c. Est autem sensus huius prętermissæ sententiæ talis: si habitatores domus illius, in quam intraueritis,digni fuerint, veniet illis bonum,quod imprecabimini,nempe pax, & obedientia Euangelij,quæ salutis est causa; si autem non fuerint digni,ad vos reuertetur,id est,vos mercede vestra non priuabimini,nec fructum boni operis amittetis. Est adhuc notandum,quod ad literam spectat, post sententiam expositam de excussione pedum ad iūxisse Matthæum,quæ Marcus,& Lucas tacuerūt nempe: Amen dico vobis(tolerabilius erit terræ Sodomorum,& Gomorrhæorum in die iudicij,quā illi ciuitati)quibus verbis Dominus significat grauitatem culpæ,& peccati hominum non suscipientium Apostolorum prędicationem; indicatur enim culpę grauitas ex pœnæ seueritate,seuerius enim illi punientur,quā Sodomitę,& Gomorrhæi illi,nō quod peccata illorum omnia grauiora fuerint,quam horum; sed quod cæteris paribus,nempe eadem peccata commissa ab ijs,& ab illis grauius punientur, in istis,qui spreuerunt Apostolos,quam in illis Gomorrhęis,qui nō audierunt Euangelium: tanto enim grauior est culpa; & acriori digna pœna,quanto qui deliquit,maiora habuit incitamenta,& auxilia,& remedia ad peccati pœnitentiam. Exactior harum sententiarum declaratio ad commentaria in Matthæū spectat; sicut & multorum aliorum documētorum, quæ Christus Discipulis vltra prædicta dedit, quæ narrantur,scilicet: Ego mitto vos sicut oues in medio luporum,estote ergo prudentes,sicut serpentes, & multa alia.

Culpę grauitas eorum qui non suscipiunt Euangelium.

Egressi autem circuibant per castella euangelizantes,& curantes vbique.

COMMENTARIA.

ACceptis præceptis Christi,abierunt Apostoli,& à loco,in quo cum Christo erant, egressi,discurrerunt per ciuitates,& castella,exequentes,quæ illis fuerāt imposita.nēpe prędicare Euangeliū,annunciantes Christi,aduentū,& pœnitentiā,ac infirmos curātes.

ANNO-

ANNOTATIO XVI.

Locus Marci de vnctione infirmorum exponitur

MArcus distinctius scripsit; inquit enim: Ex euntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent, & dæmonia multa eiiciebant, & vngebãt oleo multos ægros, & sanabãt. Huius vnctionis solũ meminit Marcus inter Euangelistas. Hoc est oleum, cuius meminit Iacobus in sua Canonica cap. 5. Infirmatur (inquit) quis in vobis, inducat Præsbyteros Ecclesiæ, & orent super eũ, vngẽtes in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmũ, & alleuiabit eũ Dominus, & si in peccatis sit, dimittentur ei. Est enim sacramentum vnum ex septem, quod vt Sãcta Synodus Triden. sess. 14. docet, insinuatum est his Marci verbis: per Iacobum autem commendatum, & promulgatum, & distinctius expressum. Docet enim Iacobus materiam, formam, ministrum proprium, & effectum huius Sacramenti. Victor Antiochenus Mar. 6. hoc oleo dicit Sacramentum significari, de quo Iacobus etiam scripsit. idem notauit Euthym. eodem loco, similiter Beda, & Theophylactus. putant hi Doctores Apostolos Sacramẽto hoc vsos esse, quando ægros illos vngebant, quo nunc nos vtimur, & Iacobus docuit. Concilium tamen solum dicit, insinuatum esse hoc Sacramentũ, non autem eam tũc vnctionem fuisse Sacramentũ ipsum, idq; verius est. Hoc tamẽ tenendum est, Apostolos ex Christi ordinatione vsos fuisse hãc vnctione, oleumq; istud non naturali, sed Christi ordinãtis virtute ægris contulisse sanitatem. Merito autem Dominus mittens ad nunciandũ Apostolos, vnctionem olei salutiferam imposuit, vt qui Christũ Messiam, id est, diuinitate vnctum, ad saluandum veniẽtem annũciabant, oleo quodam exteriori salutifero significarent. Christus enim Græce, & Messias Hebraice vnctum significant. Hæc autem prosequi nõ est instituti præsentis.

Audiuit autem Herodes Tetrarcha omnia, quæ fiebant ab eo.

COMMENTARIA.

DVM Discipuli missi hæc agebãt, fama operum mirabilium, quæ Christur faciebat, ad Herodem peruenit. Homo hic negotiis sęculi huius distractus, & de salute sua parũ solicitus sero audiuit signa Christi. Hoc enim tempus, quando ad eum fama peruenit, erat prope tertium Pascha prædicationis Christi. Erat autem Herodes iste filius magni illius Herodis, qui infantes occiderat, quique paterni regni partem à Romanis nomine Tetrarchæ acceperat, ideo Tetrarcsa dictus est, de quo diximus supra cap. 3.

ANNOTATIO XVII.

Herodes cur Tetrarcha dictus.

HVius historiæ ordine tẽporis non seruato meminit Matthæus cap. 14. at Marcus, & Lucas præcedentibus connectunt, nempe dum Discipuli missi sunt, immo ex eorum prædicatione credibile est, famam Christi ad Herodem peruolasse, quod Marcus insinuat, dicens, Et audiuit Rex Herodes (manifestum enim factũ est nomen eius) Victor Antioch. affimat Tetrarcham dictum quia quarta pars regni paterni ei obuenit, quod quidem non sic intelligo, quasi Regnũ Herodis magni fuerit in quatuor partes diuisum; non enim partitũ est nisi in tres, sic vt medietas Archelao sit data. Altera in duas diuisa est, & Herodi huic vna, Philippo fratri altera concessa, & quamuis à quarta parte Regni sit sumptum nomen Tetrarchiæ, non semper Tetrarchia dicebatur quidam principatus regno inferior. de his suprac. 3. dictum est.

Quomodo Herodes à Luca rex dicatur & Tetrarcha à Matthęo & Marco.

Difficultas autẽ vna occurrit, quomodo à Marco hic Herodes appellatus sit Rex, quem Matthęus, & Lucas Tetrarcham dixerunt. Huic respõdet Victor Antioch. dicens id factum, siue quia cõsuetudini paternæ id tributum est, siue ex quadam licentia locutionis. Accommodatius tamen responderi põt dictum regem ob potestatem, quæ re ipsa regia erat, licet nomen regis non obtinuerit. Esse autem Tetrarchiam principatum ad instar regni, tradit Plini⁹ li. 5. c. 18. & 21. & 23. & Iosephus sæpe Tetrarchias regna appella.

Et hæsitabat.

COMMENTARIA.

AVditis his omnibus, quæ Christus faciebat, dubitauit, & hæsitauit, Herodes, qui esset is, qui tanta opera edebat, cur autẽ hęsitaret, & dubi⁹ esset, sequẽs sentẽtia significat.

Eo quod diceretur à quibusdam, quia Ioannes surrexit à mortuis: a quibusdam vero, quia Elias apparuit; ab alijs autem, quia Propheta unus de antiquis surrexit.

COMMENTARIA.

HAec est causa, cur hæsitauerit Herodes, multiplex nempe populi opinio de Christo; quidam enim existimabant eum esse Ioannem, quem iam Herodes decollauerat, à mortuis arbitrantes illum surrexisse: quidam Eliam, qui per Malachiam venturus ante Christum prædictus erat: Quidam alij unum ex prioribus Prophetis, qui surrexerat, iuxta illud Matth. 16. Ieremiam, aut unum ex Prophetis. Hæc uarietas opinantium reddidit Herodem ambiguum & animo perplexum, ut non haberet exploratum, quis esset Iesus. Omnes autem in hoc conueniebant, nõ esse eum vulgarẽ hominem, quasi unum ex cæteris; opera enim eius vulgaria nõ erant, nemo tamen eorum ueritatem nouit, eum esse Christũ & Messiam.

ANNOTATIO. XVIII.

Varietas lectionũ, & Euangelistarũ concordia circa locũ proximũ Lucæ.

OCcurrit difficultas vna ex verbis Marci; nam primam opinionem, nempe Ioannem esse, qui surrexit, nõ multis, sed vni Herodi tribuit, reliquas vero duas de Elia, & Propheta Iudeis, sicut & Lucas adscribit. Inquit enim sic: Et audiuit Rex Herodes (manifestum enim factum est nomen eius) & dicebat, quia Ioannes Baptista surrexit à mortuis, & propterea virtutes operantur in illo. Alij autem dicebãt: quia Elias est; alij dicebant, quia Propheta est, quasi vnus ex prophetis. Hæc Marcus. verbum ergo singulare (dicebat, ad Herodẽ referri solum videtur. Lucas autem ad Iudæos refert, inquit enim: A quibusdam dicebatur, quia Ioãnes surrexit à mortuis, immo hanc multorum opinionẽ, causam afferit fuisse, cur Herodes hæsitauerit. Aduerte Augustinum lib. 2. de consensu Euangelistarum, capitu. 43. apud Marcum legisse, & interpretatum esse in plurali (dicebant.) Similiter & Beda in commentario Marci, & Thomas in catena; ad turbas enim refert. quod si sic legamus, plane concordant Marcus, & Lucas, Græca vero exemplaria habent in singulari ἔλεγεν, dicebat, sicque legunt Latina communiter. Prior lectio valde est accommodata: tum quia cum Luca concordat; tum etiam quia contextui ipsi quadrat, alij (inquit) dicebant Eliam, &c. Et post hæc addunt verba Herodis, nempe, quid dixerat, postquam aliorum opiniones audierat. Græce autem parum est discriminis, nempe in vna littera, nam ἔλεγον, pluralis est numeri. At si legamus in singulari, dici posset eundem sensum retinendum, positumq; esse per enallagen numerum pro numero, vt in Scriptura sæpe fit: quod si adhuc ad Herodem referamus in singulari, dicendum est, Herodem cum multis aliis eius esse opinionis, ob id Lucas multis, Marcus Herodi adscripsit, idqueper quandam anticipationem: nam prius turbę, postea audita opinionum varietate Herodes, id protulit, vt paulo inferius explicabimꝰ. Occurrit etiam aliud notandum apud Marcum, nẽpe illud, (Alij dicebant) quia Propheta est. vnus ex prophetis (Græce haberi coniunctionem disiunctiuam, scilicet Propheta, aut vnus ex prophetis, notatque Euthymius, in quodam exemplari haberi cũ articulo, ille Propheta, nempe ille, quem Iudæi cũ Christo venturum putabant, promissum p Moysẽ Deutero. 18. Prophetam (inquit) suscitabit tibi Dominus. hic Messias erat; tamen errantes Iudæi opinabantur futurum aliquem insignem, qui cum eo vẽturus erat: diximus plura de hac re, & de alijs ad hac sententiam pertinẽtibus in commentarijs in Ioannem cap. 1.

Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui, quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebat uidere eum.

COMMENTARIA.

HErodes varijs de Christi auditis opinionibus populi, primæ tamquam probabilior sibi visę consensit, vnum affirmans, de altero hęsitans: Ioannem (inquit) ego decollaui, inde ꝛcio mortuum esse: an autem iste, de quo tam mira audio, sit Ioannes, quasi à mortuis surrexerit, an alius quispiam, non assequor, nec explorate noui. Subdit Euangelista Herodem ea de causa studuisse videre Christum, nempe, an aspectu inuestigare posset, esset ne Ioannes, quem sæpe viderat. Quærebat autem non deuotione, sed curiositate.

ANNOTATIO XIX.

Elucidatio superioris sententiæ.

EVthymius Matth. 10. hanc Lucæ sententiam sic interpretatur, vt Herodes negare velit eum, de quo talia audierat, esse Ioannem, quasi diceret, mihi certum est Ioannem occisum esse, & non viuere; ego enim decollaui eum; consequens igitur est illum non posse esse Ioannem. sic etiam Chrysostomus homil. 49. in Matth. interpretari videtur. Hæc amen interpretatio, licet verbis solis huius sententiæ accommodari posse videatur; tamen contextui aptari non potest; nam turbæ dicebant Ioannem surrexisse à mortuis; sciebant enim eum decollatum esse. huic turbarum opinioni non quadrant verba Herodis, vt Euthymius interpretatur. Ego decollaui eum, & idcirco non potest esse Ioannes, qa dicerent turbæ, nos non dicimus esse Ioannem, qualis prius erat, quasi non esset occisus, sed affirmamus Ioãnem post decollationem surrexisse, sicuti etiam Prophetæ mortui erant, & eorum quidã occisi, non tamen propterea consequebatur esse nõ posse, quod alij dicebant, nempe esse Ieremiam, aut vnum alium ex prioribus prophetis; nec Herodes impossibile id iudicauit. Non ergo Euthymij interpretatio accommodari potest contextui. Ea vero, q̃ ponta est in commentario, visa est probabilior, quę sequenti annotatione magis confirmabitur. Cui cõsentit Augustinus lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 43. dicens. hanc sententiam esse dubitantis, an Christus esset Ioannes. Herodem autem quæsiuisse videre Christum, vt exploraret, Ioannes ne esset, quem sępe viderat. testatur. Victor Antiochen. Mar. 6.

ANNOTATIO. XX.

Concordia Euangelistarũ circa opinionem Herodis de Christo quod esset Ioannes.

GRauior difficultas est, nam Matthæus, & Marcus significare videntur Herodẽ non hęsitasse, sed existimasse, & affirmasse eum, de quo talia audibat, esse Ioannem Baptistam, quem ipse decollauerat. inquit enim Matthæus cap. 14. Audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu, & ait pueris suis: Hic est Ioannes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo. Marcus autem cap. 6. sic habet. Quem ego dicollaui Ioannem, ipse à mortuis surrexit. Huic difficultati Doctores antiq. multipliciter respondent. Primo Augusti. lib. 2. de consensu Euangelistarum cap. 43. duas adfert solutiones, vna est vt a principio Herodes hæsitauerit an esset Ioannes is, de quo tanta audierat, hancque hæsitationem Lucas refert, postea vero deposita hęsitatione crediderit, eique opinioni consenserit, quod Matthæus, & Marcus narrarunt. Altera solutio est, vt semper hæsitauerit, verbaque Matthæi, & Marci etiam per modum interrogationis, ac dubitationis sint legẽda in hũc sensum. Nunquid hic est Ioãnes

Baptista

Baptista, qui resurrexit, & ideo virtutes operantur in eo? Similiter. Nunquid, quem ego decollaui Ioannem, ipse surrexit à mortuis? Vtroque modo Euangelistæ concordant. Has duas solutiones adfert etiã Beda in commentario Marci. Chrysostomus hom. 49. in Matth. priorem sequitur solutionẽ, vt prius hæsitauerit, postea vero assenserit, & affirmauerit. Tertiã solutionẽ adfert Auctor commentariorũ in Marcum, qui Hieronymo adscribuntur, quę nõ multũ differt à posteriori Augustini: inquit enim Herodẽ existimasse non esse Ioannẽ, vt dicit Lucas, quę aũt à Matthæo & Marco scripta sũt, asserit per ironiam esse dicta, non quasi affirmauerit, sed quasi negauerit Ioannem esse. Conuenit in sensu hæc solutio cũ posteriori Augustini, differt in modo; Augustinus enim per modũ dubitationis, & interrogationis cẽset verba illa apud Matthęum, & Marcum esse pronunciata: hic vero auctor per ironiam, & irrisionẽ. vterque modus sensum habet negantem. Hęc tamẽ expositio tam posterior Augustini, quã quæ est huius auctoris, mihi violenta apparet; sunt enim verba Matthæi, & Marci, & maxime Matthæi, sic expressa, & aperta, vt nec dubitationem, nec ironiam continere possint, nisi multũ à cõmuni modo loquendi detorqueant. Quartã solutionem habet Euthymius Matth. 14. nimirum Herodẽ vere suspicatũ esse, & existimasse Christũ esse Ioannẽ, q à mortuis surrexit; tamen nõ eodẽ modo de eo cũ alijs locutũ esse: nã loquens ad turbas negabat esse Ioannem, vt Lucas refert, timẽs ne turbæ ad eũ cõcurrerẽt, & cõtra eũ seditionẽ ẽcõcitarẽt; at vero pueris suis, ac familiaribus id affirmabat, vt Matthæus, & Marc⁹ referũt. hæc videtur solutio Chrysostomi, tamẽ paulo differẽtior; nam Chrysostomus dicità principio dubitasse Herodẽ, tamẽ postea credidisse esse Ioannem, id tamẽ existimans non omnibus fatebatur, sed suis familiaribus, cæteris vero negabat. Euthymius aũt an Herodes prius hæsitauerit, an hæsitasse finxerit, nõ distinguit, nec declarat. Hæ sunt sententiæ doctorũ fideliter explicatæ. Inter quas mihi omnino probatur prior Augustini, vtà principio dubitauerit Herodes, quis esset Christus, postea vero hæsitatione deposita tenuerit eum esse Ioannẽ, cui expositioni, si quis existimet adiungendũ, quod ex Chrysostomo dixim⁹, non improbabiliter sentiet, scilicet Herodem postquã Ioannem esse putauit, non omnibus id affirmãter dixisse, sed solis pueris, vt dicit Matthæus; cæteris vero locutũ esse cũ dubitatione, & hæsitatione, vt Lucas meminit, quod ex timore, vti diximus fecit, de quo Euthymius Matt. 14. recte sic notauit; Vide, inquit, rem admirabilem, is, qui interemerat, timet interemptum; talis enim est, qui iniquus est, vt & mortuos timeat: & talis est, qui virtutem colit, vt pauorem etiam post mortem immittat viuentib⁹. Quod si quis dicat Herodẽ non timuisse, sed à principio dubitasse, postea affirmasse tam suis, quã cæteris, Christum esse Ioannem, probabilius dicet, maxime qa Marc⁹ absolute scribit, non pueris determinate, sed sine restrictione Herodem affirmasse Christũ esse Ioannem. quæ fuit sententia primo loco ab Augustino recitata, sicque ego sentio. Quæ ergo Lucas narrat, prius gesta sunt, quando dubius, & perplex⁹ erat Herodes; quæ vero Matthæ⁹, & Marcus, postea euenerunt, iam perplexitate remota, & forsã primo locut⁹ ẽ suis pueris, ac ministris, vt refert Matthę⁹, postea cæteris, vt dicit Marc⁹. Notandũ hic est, quanta sit Herodis stupiditas, confitetur se decollasse iustum, confitetur reuixisse, confitetur fortiorem esse, quam prius: nam virtutes dicit operari in eo, & tamen ad patrati delicti pœnitentiam non flectitur. *Herodis stultitia, & obstinatio.*

Et reuersi Apostoli narrarunt illi, quæcumque fecerunt.

COMMENTARIA.

REuersi Apostoli à missione Christo renunciant omnia, quæ fecerant, & docũerant, vt ab eo discant, an secundum ei⁹ voluntatem se gesserint. Verbi Christi prædicatores, & qui animarum curam habent, sic se debent gerere, vt non erubescant Christo se præsentare, & omnia sua gesta aperire. Nouerat Christus quæcumque fecerant; nec indigebat eorum relatione, sed vult Apostolos suas agere partes, vt suorum operum reddant rationem ei, qui misit eos.

ANNOTATIO XXI.

MArcus sic habet; Et cõueniẽtes Apostoli ad Iesum renunciauerũt ei omnia, quę egerant, & docuerant. Recte dicuntur cõuenisse: nã diuisi erãt bini, & bini, quando missi sunt: at reuersi conueniũt omnes ad Magistrũ, & quia acceperũt à Christo documenta eorum, quæ facturi erant. & docturi, idcirco renunciant, quæ egerant, & docuerant, narrãtes etiam ea omnia, quæ ex eorum prædicatione, & missione euenerant apud eos, ad quos missi sunt. Huius reditus Matthæus non meminit.

Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ.

COMMENTARIA.

POst missionis laborem assumit Apostolos in desertum locum, vt requiescant corpore. Corpus enim mortale hoc requie alterna opus habet: maxime quia turbis superueniẽtibus opprimebantur; & vt post actionem vacent etiam parumper contemplationi: Et qui aliorum saluti intenti fuerant, sibi etiam consulant; ad seque reuertantur, qui erga alios erant distracti. locus desertus hic est prope stagnum Genesareth, trans Iordanem iuxta castellum nomine Bethsaidam, de quo Ioan. 6. facta est mentio.

ANNOTATIO XXII.

MArcus vnam causam huius secessus refert: nã cap. 6. sic habet: Ait illis: Venite seorsum in desertum locum, & requiescite pusillum; erant enim, qui veniebant, & redibant, multi, & nec spatium manducãdi habebant, & ascẽdentes in nauim abierunt in desertum locum seorsum. Hæc ex Marco,

Victor autem Antiochenus ibidē sic habet: Per hoc Christ⁹ Domin⁹ Ecclesiæ doctores, & pastores monet, ne externis turbis perpetuo se dedant: sed priuatim sæpe, secretoque agentes animum colligant, cū demque à publicis negotiis, & occupationibus, quātum res patitur, identidem se vocent. Docet p hæc eadem etiam in verbi ministerio desudantes nonnumquam respirare, & interquiescere, seseque, & corpus suum suo tempore curare, & reficere debere; maxime vero post ministerium absolutum. Hæc ille. De priori documento videndus est Gregor. in Pastora. par. 2. cap. 7. in principio. De posteriori autem idem Gregorius lib. 28. cap. 6 Matthæus cap. 14. alteram causam huius secessus adfert, nempe qa audiuit Ioannis decollationem ab Herode factam, sic habet: Quod cum audisset, secessit inde in nauicula in locum desertum seorsum. Texit enim historiā de secessu eo tempore, quo audiuit Christus decollationem Ioannis; fama tamen decollationis peruenit ad Christum aliquanto post tempore, quam sit facta decollatio, quando scilicet venerunt Discipuli à missione. Videndus est de hoc Augustinus li. 2. de consen. Euangel. cap. 45.

Quod cum cognouissent turbæ, secutæ sunt illum.

COMMENTARIA.

NOuerunt turbæ Christum cum Discipulis transfretasse, & venerunt pedestres in locum, in quem Christus transfretauerat. tanto illius doctrinam audiendi desiderio, ac sanitatem corporum impetrandi cupiditate agebantur.

ANNOTATIO XXIII.

MAtthæus, & Marcus pedestres turbas secutas esse referunt, sic enim ille inquit: & cum audissent turbæ secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. Hic autem sic habet. Et viderūt eos abeuntes, & cognouerunt multi, & pedestres de omnibus ciuitatibus cōcurrerunt illuc, & preuenerūt eos. Quo autem pacto potuerint sequi pedites, quo transfretauerat Christus, exposuimus in commentario in Ioan. cap. 6. vbi fit mentio de eodem miraculo.

Et excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei; & eos, qui curā indigebant, sanabat.

COMMENTARIA.

TVrbas venientes primo humanissime recepit, vultu, ac exterioribus signis benignitatem animi erga illos declarando. Secundo, doctrinæ suæ verbum communicauit, docendo, & instruendo de Regno Dei, id est, de aduentu Messiæ, & de iis, quæ agenda ao illis erant. Tertio infirmos eorum sanauit. Docebat verbis, confirmando operibus, sicque animabus, ac corporibus consulebat.

ANNOTATIO. XXIIII.

MArcus præmittit quędam sic: Ex iens, vidit turbam multam Iesus, & misertus est super eos, quia erant sicut oues non habentes pastorem, & cœpit eos docere multa. Quod Lucas nunc dicit, connecti debet illis verbis: Non habentes pastorē, tunc excepit eos, & multa docuit de regno Dei.

Dies autem cœperat declinare.

COMMENTARIA.

DOcendo, & infirmos curando penè diem totum Christus consumpserat, ob id dicitur dies cœpisse declinare, & iam adueſperascere, quando imminebat hora ad hospitia reuertendi, & corpora cibandi. Miranda est in turbis auiditas, & studium manendi cū Christo; quæ enim corporum necessaria erant, negligebant. Marcus dicit: Cum iam hora fieret, id est, nox iam appropinquaret. Matthæ⁹ inquit: Vespere iā facto, id ē Solis occasu.

Et accedentes duodecim dixerunt illi.

COMMENTARIA.

APostoli uidentes Christum docendis, ac sanandis turbis intentum, quæ diuina sunt non considerantes, Christum admonent, quasi loci, & temporis rationem non haberet, nec cogitaret tutbam refectione corporum indigere, quam illo deserto loco haberi non posse arbitrabantur, ideo accedunt ipsi, dicentes:

Dimitte turbas, vt euntes in castella, villasq; quæ circa sunt, diuertant, & inueniant escas, quia hic in loco deserto sumus.

COMMENTARIA.

PRopriam uirtutem Apostoli intuentur, non quæ Christi erat, idcirco admonent, ut turbas dimittat, concedatque tempus diuertendi in loca proxima: ut cibum sibi parent, allegantes loci deserti inopiam, in quo necessaria deerant.

ANNOTATIO XXV.

HAnc sententiam Matthæus, & Marcus etiā referunt. Ille sic inquit: Desertus est hic locus, & hora iam præteriit, Dimittite turbas, vt euntes in castella emāt sibi escas. Similia fere verba hēt Marcus. Quod ad rem spectat. Aduerte tunc nondū miraculum multiplicatorum panum Christū edidisse: nam quod refert Matthæus 15. quando septem sportę fragmentorū supersuerunt, fuit isto posterius: nō ergo

ergo mirum, si Discipuli non sunt suspicati, quod Christus facturus erat, immo post hoc miraculũ factum iterum ad humanas considerationes cõuertũtur; nam Matth. 15. dixerunt: Vnde nobis in deserto panes tantos, vt saturemus turbam tantam? Quãto magis nunc, quando nihil tale viderãt? Et quod magis mirãdum est, quod etiam ponderauit Chrysost. homil. 50. in Matth. post vtrumque miraculum, adhuc humana intuentur, quando Matth. 16. audito fermento dixerunt, quia panes non accepimus. Et quamuis nunc præuenies, multos sanauit ægrotos, vt dicit idem Chrysost. tamen adhuc imperfecti Discipuli nihil de Christi virtute cogitarunt, nec ad altiora se erexerunt.

Ait autem ad illos: Vos date illis manducare.

COMMENTARIA.

PRouocat Discipulos ad cibos ministrandos turbis, vt illis se non habere testantibus, magnitudo signi notior fiat; atque ut eo uerbo ipsos erigat ad diuinam ipsius uirtutem considerandam; occasio enim illis dabatur dicendi: Tu potius da, qui infirmos eorum sanare potuisti; dum enim inuitat eos ad ea, quę non poterant, quodam modo arguit, qnod cogitent, & loquantur de eo minus, quam poterat.

ANNOTATIO. XXVI.

MAtthæus refert verbum alterum Christi, nempe: Non habent necesse ire, date vos illi manducare, insinuãs se illis velle dare cibum, & non dimittere in ciuitates, & castella. Notat autem Chrysost. homil. 50. in Matth. non dixisse: Ego dabo eis: sed, Vos date: quia illi, vt homini loquebantur, idcirco vt homo respondet. In commentario duas adduximus rationes, quarum prior est Hier. Matth. 14. his addi possunt, quę dicit Druthmarus, hunc locum apud Matthęum interpretãs. Prouocat (inquit) Dominus Discipulos suos ad largitatem, vt faciant omnibus, & vt velint vltra vires succurrere proximis. Et mauult, vt indigentia panis à plurimis cognita, abundantia facta per ipsum, maior gratiarum actio fiat.

At illi dixerunt: Non sunt nobis plusquam quinque panes, & duo pisces.

COMMENTARIA.

EXcusant se Discipuli ab exequendo Christi mandato; Non (inquiunt) sunt nobis nisi quinque panes, & duo pisces, qui tantæ multitudini non sufficiunt, non igitur possumus nos dare illis mãducare. adhuc imperfecti Discipuli non se erigunt ad diuinam Christi uirtutem considerandã. Commendãda est hoc in loco Apostolorum disciplina uiuendi, ut notat Chrisostomus homil. 50. in Matth. in duocecim enim hominibus, quinque tãtum panes, ijque hordeacei, ut Ioannes refert, & duo pisces reperti sunt; atque ita quæ ad corpus pertinebant, superflua illis uidebantur; ac rerum spiritualium cura tenebantur, ut illa etiam pauca libenter alijs tradiderint. Admirandum etiam est turbarum studium in sequendo Christum, ut temporalium cura postposita, post eum abirent; in tanta enim multitudine inuenti non sunt nisi illi panes quinque, & pisces duo.

ANNOTATIO XXVII.

Concordãtur Euangelistę circa superiorem sẽtentiam.

MVltiplex videtur discordia in hac parte inter quatuor Euangelistas, qui de hoc eodem miraculo, nẽpe multiplicatione quinque panum, & duorum piscium scripsere. Primo quidem Matthęus, & Marcus, & Lucas conueniunt in hoc, scilicet Christũ dixisse Discipulis petentibus, vt dimitteret turbas: Date vos illi manducare: at in responsione discordare videntur, nam Matthęus, & Lucas referunt respondisse: Non habemus hic, nisi quinque panes, & duos pisces. Lucas vero addidit, quod Matth. omisit, scilicet; Nisi forte nos eamus & emamus in hanc turbam escas. At vero Marcus discrepare videtur: nam narrat Discipulos respõdisse. Eũtes emamus ducentis denarijs panes, & dabimus illis mãducare. Secũdo, Ioãnes videt ab his tribus dissentire; nam refert, Christũ interrogasse Philippum: Vnde ememus panes, vt manducẽt hi? respõdit Philippus: ducentorũ denariorũ panes nõ sufficiũt, vt modicũ quis accipiat. Tertio, Marcus scribit Christũ dixisse: Quot panes habetis, ite & videte, & cum cognouissent dixerũt; quinq;, & duos piscer: at Ioãnes dicit Andreã dixisse: Est puer vnus hic q habet quĩq; panes hordeaceos, & duos pisces. Quarto Ioãnes dicit puerũ habuisse quinque panes & duos pisces, at Matth., & Lucas dicunt Apostolos dixisse se nõ habuisse, nisi quinq; panes & duos pisces. Pro horum, & nõnullorum aliorũ cõcordia laborat August. lib. 2. de cons. Euãg. c. 46. & conatur ostendere responsiones ad eũdẽ sensũ pertinere, & esse easdẽ sub verbis solis diuersis. quod quidẽ meo iudicio difficile est, vt vnicuiq; diligẽter ituẽti appa rebit. Mihi autem omnia consonare videnť, si rem gestam sic intelligamus ex quatuor Euangelistis serie ita contexta: Cum hora multa fieret, & dies cœperat declinare, vespere facto, accedentes duodecim dixerunt; Dimitte turbas, vt euntes in castella, villasque, quæ circa sunt, diuertant, & inueniant escas; qa hic in deserto loco sumus. Hæc tres Euãgelistæ referunt, sequitur Ioannes: Cum subleuasset ergo oculos Iesus, & vidisset, quia multitudo magna venit ad eum, dixit Philippo; vnde ememus panes vt manducent hi? Respondit Philippus, ducentorum denariorum panes non sufficiunt, vt vnusquisque modicũ accipiat. Dixit ei vn⁹ ex Discipulis ei⁹, Andreas frater Simonis: Est puer vn⁹ hic, q habet quinq; panes hordeaceos, & duos pisces, sed hęc qd inter tãtos? Sequitur quod tres Euãgelistę narrant, Ait autẽ ad ilos: Vos date illis manducare, at illorũ quidã dixerunt, hoc dicit Lucas: Nõ sunt nobis nisi quinque panes, & duo pisces, nisi eamus, & emam⁹ in om-

Auctoris sententia, & series historiæ.

in omnem hanc turbam escas, hoc audito alij dixerunt, & hoc refert Marcus: Euntes emamus ducentis denarijs escas. Ait Iesus, quod etiam Marcus dicit: Quot panes habetis? ite & videte, & cum cognouissent, dicunt, quinq; & duos pisces, dicit Iesus, vt dicit Matthæus: Afferte mihi illos huc, & præcepit illis, vt accumbere facerent omnes, vt habet Marcus, & ait illis, vt habet Lucas. Facite illos discumbere, tunc sequuntur ea, quæ ad miraculum spectant; & paulo inferius declarabũtur. Hæc est series historiæ, quæ ex omnibus simul Euãgelistis desumitur; apud neminem autem integra habetur, singuli tamen verum narrãt, in qua sunt notanda aliquot. Primo quidem quod Lucas nũc narrat respõdisse Discipulos Domino, dicenti: Date vos illis mã ducare, scilicet: Nisi nos eamus, & emamus in hãc turbam escas, non fuisse omnium, sed quorundam verba, quibus auditis, alij dixerunt per quandam ironiam, quod narrat Marcus: Euntes emamus ducentis denarijs escas. Cum enim illi dixissent prius, Nisi eamus, & emamus, isti non habentes pecuniæ summam, quanta necessaria pro cibo tantæ multitudinis quasi ironice dixerunt; Eũtes emamus ducentis denarijs. Secundo, quod Lucas refert, respõdisse: Nõ sunt nisi quinq; panes, & duo pisces, quod etiã scribit Matthæus, factũ est postquã audierũt ab Andrea numerũ illũ panũ, & pisciũ, nec obstat qd Ioan. dicit, puerũ habuisse, cæteri vero dicũt habuisse Apostolos: nã puer ille pro Domini Discipulis illos cõseruabat. Quarto, licet Christ⁹ audierit ab Andrea illos quinq; panes, & dnos pisces esse, voluit tamẽ iterũ interrogare, & mittere Discipulos ad explorandũ, quot panes essent, vt esset manifestũ miraculũ quinq; panum, experientia ipsa facta, nullum alium panem, nec piscem repertum esse, nisi illos quinq; & duos pisces; tũc enim magnitudo miraculi agnoscebatur perfecte, quando indigentia ex parte hominis erat omnino perfecta, vt nemo dicere valeat, panes alios ibi fuisse præter illos quinque. Hæc mihi accõmodatissima omniũ cõcordia in hac parte visa est, per quam facile tollitur omnis dissonantiæ apparentia.

Nisi forte eamus, & in omnem hanc turbam escas.

COMMENTARIA.

MOdus loquendi est, quo vtimur, quando aliquid impossibile, aut inconueniens, seu absurdum significare volumus: sensus, & connexio cum præcedentibus est, iubes nos dare illis manducare, nos autem habemus solum quinq; panes, quibus tot homines cibare impossibile est, nisi velis nos ire, & emere cibos tantæ multitudini, quod non est minus impossibile nobis, nihil aut parum habentibus.

ANNOTATIO. XXVII.

OVidã recentiores hãc sententiã connectendã per ecclipsim cẽsent, in hũc sensũ. nõ sunt nobis plusquã quinq; panes, & hi nõ sufficiunt nisi eamus, & emamus cibos ad tantã multitudinẽ, quã ecclipsim nos ẽt fatemur, tamẽ verba ista sequẽtia (nisi forte eamus) nõ sunt sic intelligẽda quasi particula illa (nisi) significet exceptionem; tunc. n. indicaret Apostolos apud se habuisse pecuniã, qua cibos ꝓ tãta multitudine cõparare possent, quod nõ est probabile, nec verisimile, sed est quædam phrasis, vti diximus, qua vtimur ad aliquid absurdũ, incõueniens, aut impossibile significandum. pro hoc sensu facit quod Mar. refert nõnullos alios Discipulos quandam ironiam huic sententiæ consentientes dixisse (Euntes emamus ducentis denarijs panes, & dabimus illis.) Fauet etiam sententia sequens, cõsiderata particula Græca; habetur enim Grece; (erant enim viri fere quinq; milia) reddit enim causam cur illis visum esset impossibile cibos emere tantæ multitudini. Totum autem hoc permissum est à Domino, vt miraculi futuri magnitudinem agnoscerẽt, & in fide proficerent.

Erant autem viri fere quinq; millia.

COMMENTARIA.

HOC Euangelista dicit: tum vt reddat causam, cur Discipulis visum sit impossibile emere escam turbæ præsenti, aut eam quinq; panibus cibari, cum essent fere quinq; millia virorum: tum etiam, vt miraculi narrandi magnitudo significaretur. Particula (fere, indicat numerũ quinq; milliũ nõ esse completũ, parũ tamen ad complementum defuisse.

ANNOTATIO. XXVIII.

Concordia Euangelistarũ circa proximã sententiã eiusdem explicatio.

IOannes cap. 6. idem dicit quod Lucas: discubuerunt (inquit) viri quasi quinq; millia. Nec est contrarius Marcus dicens, fuisse qui mãducauerãt, quĩque millia virorũ. tũ qa Grece ẽt apud Marcũ habetur eadẽ particula ὡσεὶ quę est apud Lucã, & Ioãnẽ, licet interpres omiserit in Marco, hic autẽ verterit (fere) apud Ioannẽ autẽ (quasi) tũ ẽt, qa consuetudine Scripturæ & cõmuni loquẽdi modo solet numerus absolute proferri, ẽt si parũ aliquid desit. Matth. autem hoc distinctius explicuit; tres. n. hi Euangelistæ dicentes quinq; millia virorum, insinuabãt esse alios, qui viri non erãt: at Matthæus id aperte declarauit: Manducãtium (inquit) fuit numerus quinque millia virorũ exceptis mulieribus, & paruulis, quod etiam cap. 15. iterum repetit. Est enim mos Scripturæ frequens distinguere viros à mulieribus, & paruulis. Exod. 12. Sexcenta (inquit) fere millia virorum absque paruulis, & mulieribus, Deuteronom. 5. Interfectis viris, mulieribus, & paruulis. Deuter. 31. Congregato omni populo tã viris, quã mulieribus, & paruulis. Iere. 43. Tollens viros, mulieres; & paruulos. Aduerte autem in hac sententia (virorum) nomen esse sexus, & ætatis, non vt in illo loco allegato Exod. 12. vbi non solum significat sexum, & ætatem, sed etiam qualitatem, vt distinguit à promiscuo vulgo, scilicet homines fortes, & ad bellum aptos, aut alia virtute præditos, imm⁹ vt notat Hieron. Matt. 14. ex libro Numerorum, viri separantur nõ solum à vulgo, feminis, & paruulis, sed etiam à seruis.

Ait

Ait autem ad Discipulos suos: facite illos discumbere per conuiuia quinquagenos.

COMMENTARIA.

PAtefacta Discipulorum impotentia ad dandum manducare turbis,& humano defectu manifestato, suam Christus exercet virtutem,iubetq; Discipulis, vt turbas ad cibos capiendos discumbere faciant ordinate, ne in distributione fiat confusio: discumbunt ergo per singulos discubitus qninquaginta.

ANNOTATIO XXIX.

Series rei gestæ, & Euangelistarum cõsensus.

PRiusquam præcepisset Discipulis, vt turbas discumbere facerent, fecit sibi Christus quinq; illos panes,ac duos pisces,quos Discipuli inuenerãt, afferri, vt refert Matthæus. Sederunt autem super fænum viride, vt dicit Marcus; scribit enim Ioãnes multum fænum in eo loco fuisse. Sedere autem per conuiuia, aut vt dicit Marcus. per conturbenia,idẽ est,ac in singulis mẽsis sediſſe quĩquaginta. Occurrit autem difficultas: nam Marcus dicit discubuisse per partes, per centenos, & quinquagenos. Lucas autem per quinquagenos. In hoc tamẽ non est vlla contrarietas, vt recte notat Augustinus lib. 2. de consen. Euang. c. 46. nam Lucas dicens quinquagenos, non negat etiã alios discubuisse centenos, vtrũque enim factum est, Lucas vero vnum refert, non excludens alterum.

Et ita fecerunt, & discumbere fecerunt omnes.

COMMENTARIA.

LAudata obedientia Discipulorum, & turbarum, quæ ex quadam fide, & agnitione virtutis Christi procedebat; non enim visum fuit illis impossibile, posse Christum in loco illo deserto tantæ turbæ escas ministrare,licet modum hactenus ignorarent.

Acceptis autem quinq; panibus, & duobus piscibus.

COMMENTARIA.

QVinq; exhibuit Christus,primo quidem panes,& pisces manibus suis accepit, vt virtute propria se illos multiplicare,seq; miraculi auctorem esse significaret. Cætera in sequentibus, explicantur.

ANNOTATIO XXX.

Quare Christus panes multiplicãdos proprijs accepit manibus.

SI Christus panes multiplicandos,non accepisset proprijs manibus,nõ sic manifesto significasset, se propria virtute id facere; potuissent enim turbæ existimare,oratione,ac precib⁹ id à Deo impetrasse, non autem propria virtute feciſſe, sicut factum est cũ Elisæo, qui viginti panibus hordeaceis satiauit centum homines, quos panes non tetigit, nec propria virtute multiplicauit,sed Deus id operatus est. At Christus; qui Deus erat, suis accepit manibus, ac sua potentia multiplicauit. Eadem de causa noluit Christus nouos creare panes de nihilo faciẽdo, quamuis Chrysost. hom. 50. huius rei alteram etiã adferat causam, nimirum, vt se creatorẽ fuisse ostenderet, eorum, quæ facta erant, idcirco panes factos multiplicauit. Est etiam quædam alia causa, cur manibus proprijs acceperit panes istos, hoc enim miraculo indicabat illud insigne op⁹, quod facturus erat conuertẽdo panẽ in corpus suum verum, sub cuius panis speciebus proprijs manibus oblaturus erat se ipsum Patri, suisq; Discipulis se communicaturus, ideo hos nunc panes proprijs manibus accepit, & Discipulis distribuit.

Suspexit in cælum.

COMMENTARIA.

HOC est secũdum,acceptis enim panibus, & piscibus, in cælum suspexit, vt se à Deo missum,filiumq; eius esse eo miraculo comprobaret,quasi prius veritatem docens, postea miraculo confirmans.

ANNOTATIO. XXXI.

Cur Christus multiplicatur⁹ panes in cælũ suspexerit.

CHrysostomushom. 50. in Mattheum,causam, cur Christus nunc in cælum respexit, eam esse dicit, vt crederetur non aliunde, quam à patre missus esse,& quoniam illi æqualis est,equalitatem in opere ipso mirabili ostendebat; à Patre autem missionem, in conuersione oculorum in cælum. Hieron. Matth. 14. Aspicit (inquit) in cælum, vt illuc oculos dirigendos doceat. Euthymius Matth. 14. in cælum respexisse Christum dicit, vt patrem honoraret, & vt ei nõ esse contrarium significaret. Druthmarus vero inquit factũ esse, vt animo nos cælum intendere doceret, & scientiæ lucem illic esse quærendam. Quæ in commentario diximus, accommodatiora visa sunt, & consentiunt Chrysostomo.

Et benedixit illis.

COMMENTARIA.

HOC est tertium: dicitur autem Christus benedixisse panibus,quia eis virtutem multiplicandi dedit, vt sicut vnum granum multiplicatur in terra virtute naturaliter insita,sic panes multiplicati sunt in manibus Christi,& Discipulorum,& discumbentium, diuina virtute illis data à Christo: sic Deus in principio Mundi Gen. 1. benedixisse dicitur volatilibus,& aquatilibus,ac hominibus: Benedixit (inquit) eis dicens: Crescite,& multiplica-

mini

mini. Hoc enim fuit benedicere, quod virtutem crescendi, & multiplicandi donare.

ANNOTATIO XXXII.

Benedictio hæc Christi qualis fuerit.

QVidā recentiores existimant hanc benedictionem eandem esse cum ea, quam Ioannes appellat gratiarum actionē: refert enim Ioānes Christum, quando panes hos multiplicare decreuit, gratias egisse. Huic vero interpretationi obstat datiuus (illis) benedixit, inquit, illis panibus, & piscibus: gratiæ autem non agebantur panibus, sed Deo, distincte igitur sunt benedictio, & actio gratiarum, verius igitur, & accommodatius dictum est in commentario, benedictionē esse virtutis multipilcatiuæ communicationem. An autem solo opere benedixerit dando virtutem, & fecunditatem, an etiam verbo aliquo vsus sit efficaci, sicut quando benedixit dicendo, Crescite, & multiplicamini, non omnino certum est: probabilius tamen est vsum fuisse verbo aliquo exteriori, quod significauit, & dedit virtutem talem panibus.

Et fregit.

COMMENTARIA.

HOC est quartum, scilicet panes, & pisces frangere; qui enim virtutem fecundam dederat panibus, & piscibus, ipse suis manibus perfecit, frangendo, & partes multiplicando, vt per Apostolos multitudini turbarum distribuerentur, atque vt dicit Hieron. frangente Domino, seminarium fit ciborum; si enim fuissent integri, & non in frusta discerpti, turbas, & pueros, & fœminas, & tantam multitudinem alere non poterant. Dominus autem ipsemet frangere incœpit, vt indicaret se talem virtutem dedisse, licet etiam postea per manus Apostolorum, atque etiam discumbentium multiplicatio aucta sit. Videnda sunt, quæ in commentario Ioannis scripsimus de hac re.

Et distribuit Discipulis suis, vt ponerent ante turbas.

COMMENTARIA.

HOC est quintum, Discipulis distribuere partes, ut ministrarent discumbentibus turbis, tum ut miraculum fieret illustrius, tum ut ministerium esset expeditius: tum etiam ut per eos corporum alimenta turbæ susciperent, per quos earum animæ uerbo doctrinæ, & sacramentis salutis, & uitæ pascendæ erant.

Et manducauerunt omnes, & saturati sunt.

COMMENTARIA.

MIraculi magnitudinem hoc ostendit, nempe in tanta multitudine uirorum, mulierum, & paruulorū, singulos partem panum quinq; & piscium duorum accipere potuisse: illud tamen apertissime declarat, quod non solum partem acceperunt singuli, sed tantam, ut saturari unusquisq; posset, & eo magis, quo plus inedia laborabant: nam tota die Christum insecuti erant, non habentes, quod manducarent. Ioannes dicit discumbentes ex panibus, & piscibus manducasse quantum uolebant. sensus idem est.

Et sublatum est, quod superfuit illis, fragmentorum cophini duodecim.

COMMENTARIA.

NON potuisset esse manifestum, singulos in tanta multitudine fuisse saturatos, & manducasse quantum uoluerunt, nisi ex copiosis reliquijs; ex fragmentis enim panum, & piscium, quæ superfuerunt discumbentibus, impleuerunt Apostoli cophinos duodecim, ita ut singuli Apostolorum ministrantium singulos cophinos colligerent, etiam Iudas, ut notat Chrysostomus, ut significaretur non hos, aut illos saturatos, sed singulos discumbentium, quando quidem ab omnibus ministrantibus reliquiæ collectæ sunt. Diximus de his in commentarijs in Ioannem, nec est, cur ea nunc repetamus.

ANNOTATIO XXXIII.

MAtthæus, & Marcus narrāt cophinos fragmētorum fuisse plenos. idque etiam Ioannes dicit: Impleuerunt (inquit) duodecim cophinos. Marcus etiam explicat impletos cophinos ex superfluētibus, non tantum quinq; panum, sed etiam duorū piscium: Ioannes adhuc refert hanc collectionem fecisse Apostolos ex Christi præcepto; dixit enim illis: Colligite quæ superauerunt fragmenta, ne pereant. Prætermittunt autem tres Euangelistę, quod à turbis factum sit, hoc viso miraculo, quod quidē narrat solus Ioannes; Illi (inquit) homines cum vidissent, quod Iesus fecerat signum, dicebant: Quia hic est vere Propheta, qui vēturus est in mundum. Vide explicationem in commētarijs nostris in Ioānem. Vnum tantum hoc in loco notandum est, Victorem Antiochenū Mar. 6. causam vnā attulisse, cur Dominus fragmētorum copiosas reliquias superfuisse voluerit; Sic enim, inquit, tantam reliquarū vim facere visum est, quo publice hinc costaret, tantam rerum abundantiā magis preueniſſe ad ostēdend am

Cur Dominus copiosas fragmentorum reliquias superfuisse voluerit.

dendam facientis virtutem, quam ad explendā præsentem populi necessitatem. Moyses quondā Exod. 16. manna Israelitis suppeditauit, verum id tantum ad necessarium vitæ vsum; siquidem quod plus eo colligebatur, hoc statim in putredinem vertebatur. Elias 3. Reg. 17. Viduæ farinam, & oleum multiplicauit, verum tantisper hoc solum, dum pluuiæ terram irrigaturæ descenderent: vbi enim hæ descendere cœpere, statim quoq; farinæ multiplicatio cessauit. Quo ergo discrimen inter hos, & illum appareret, magnam residuorum copiam reliquam fecit, ita vt illi etiam, qui saturati fuerant, reliquiarum vim admirarentur. Hęc ille. Chrysostomus autem hom. 50. in Matth. simile quid dicit: Potuisset (inquit) facere, vt extincta fame nihil superflui remaneret: verum quoniam & sub Elia simile quid factum est, nō ita omnipotētiā eius Discipuli cognouissent. Hæc ille. Adde etiam hoc residuo significari copiā, & abundantiam gratiæ in Euangelio datam supra legem illam, & statum præcedentium Christum secundum carnem; non solum enim per Christum datum nobis est totum id, quo indigemus, sed etiam abundamus, vt supra expositum est,

Et factum est, cum solus esset orans, erant cum eo & Discipuli.

COMMENTARIA.

HAec sententia, & quæ sequuntur, non sunt, quoad rei seriem, connexę præcedenti miraculo, sed aliquāto post tempore facta sunt, quod quidem Euāgelista indicat eo verbo (Et factum est) quasi non continuetur, quod sequitur, præcedentibus. Factum igitur est vt cum Christus solus oraret, Discipuli cum eo essent, eumque comitarentur.

ANNOTATIO XXXIV.

Series & ordo historiæ.

PRætermisit Lucas, quid gestum sit post miraculum multiplicationis panum, quæ cæteri Euangelistæ descripserunt; inquit enim Ioannes prænouisse Dominum turbas miraculi huius causa venturas, vt facerent eum regem, idcirco vt dicunt Matthæus & Marcus, iussit, & cōpulit Discipulos suos ascendere in nauiculam; & transfretare ante eum, donec dimitteret ipse turbas, & dimissa turba ascendit solus in montem orare, postea Discipulis in medio mari existentibus & nauicula fluctibus laborāte Iesus apparuit quarta vigilia noctis, ambulans supra mare, cæteraq; gesta sunt, quæ Euangelistæ in hac parte narrant. Lucas vero, vt recte notat Augustinus lib. 2. de consensu Euang. c. 47. non continuauit rei seriem post panes multiplicatos, sed multis intermedijs dimissis retulit, quæ postea gesta sunt, quæque narrat Matth. c. 16. & Mar. cap. 8.

Quid sibi velit in superiori sententia illud sol⁹.

Occurunt autem hoc in loco duo notanda. vnū est quantum ad sensum, nempe quid significet nomen hoc (solus) quod Græce est aduerbiū κατα μόνας, id est solitariò Augustinus lib. 2. de consen. Euang. cap. 47. interpretatur Christum dici solum, id est, sequestratum à turbis, non autem quod solus esset, cum addat Euangelista Discipulos cum eo fuisse. Beda autem, cuius interpretatio recepta est à pluribus, exponit solum dici, quia solus ipse orabat: quamuis enim Discipuli cum eo erant, ipse tamē solus orabat & à Discipulis, qui cum eo erant, aliquāto erat loco separatus, vt fieri solet, quando multi incedunt per viam aliquā, solet aliquis separatior esse, nam vt habemus ex Marco, hęc in via gesta sunt, & Matthęus explicat, dū veniret in partes Cęsareę Philippi, nec est contrarium huic, quod Lucas narrat: nam & potuit solus in oratione esse & simul iter facere. Nec in hoc est dissonantia, vt notauit Euthymius Matt. 16. Hinc colligimus non esse conueniētem cuiusdam recentioris interpretationem, nēpe dictum esse orare non quantū ad actum orationis, sed quantum ad tempus, & locum, quia erat tempus, & locus orationis, quando gesta sunt, quæ in sequentibus narrantur. Hæc tamen expositio aduersatur Marco dicenti facta esse hæc in via.

Particula (&) in eadem sententia qd in porrect.

Alterum notandū est, illam particulam (&) nō haberi in Gęcis exemplaribus, & difficilē facit sensum nam videtur significare alios etiam præter Discipulos fuisse tunc cum Christo; at vero Latina exemplaria legunt; & habetur in commentario Bedæ, Euthymij, & apud Augustinum. possumus autem dicere particulam (&) non esse positam quasi indicantem alios fuisse etiam vltra Discipulos; sed significare Discipulos simul tunc adesse cum Christo, ac si dictum esset, erat Christus in via solus orans, etiam Discipuli erant cum eo, scilicet in via illa, seu loco quo aderat Christus, non vt alias, quando dimissis illis secedebat solus in montem orare.

Et interrogauit illos dicens.

COMMENTARIA.

COmpleta otatione Discipulos interrogat. non quia ignoret, sed vt eos ad intelligentiā & cōsiderationem diuinitatis ipsius excitet, ac promoueat, atque idcirco orationem ad Patrem præmisit, tum vt eis impetraret talem intelligentiam, tum, vt instrueret, diuinorum cognitionem ficut à Deo obtinendam, ita petendam esse.

Quem me dicunt esse turbæ.

COMMENTARIA.

NOn de Scribis, & Pharisęis interrogat; hi enim præinuidia, & ambitione & auaritia Christum seductorem, legis transgressorem, & ac dęmonium habentem palam appellabant. Nec etiam de principibus, ac Iudęorum interrogat. hi enim præ timore veritatem occultabant, & Scribis, & Pharisęis consentire videbantur. Turbarum ergo opinionem interrogatt; hę nāque ab ambitionibus, & affectibus remotiores veritati magis accedebant, Christique factis, ac sermonibus maiorem fidem adhibebant.

ANNO-

UNIVERSITARIA GRANADA

ANNOTATIO XXXV.

Lectiones variæ apud Euã geliſtas notantur, & concordantur.

QVod ad literam ſpectat, Matthæus ſic habet. Quem dicunt homines eſſe filium hominis? Marcus autem: Quem me dicunt eſſe homines? Lucas vero: Quem me dicũt eſſe turbæ? In quibus nulla eſt diſcordia in ſenſu: nam quos Lucas turbas appellauit, & Matthæo & Marco dicti ſunt homines. In Scriptura enim aliquando hominis nomen pro vulgaribus hominibus nulla dignitatte præfulgẽtibus vſurpatur, quos Lucas vocauit turbas. Præterea apud Matthæum ſermo eſt in tertia perſona, Quem dicunt homines eſſe filium hominis? At quia Chriſtus de ſe ipſo loquebatur, eaq; phraſi ſæpe vſus eſt, Marcus, & Lucas ſenſum ſequentes in prima perſona locuti ſunt. Eſt autem hoc in loco notandum, apud Matthæum in quibuſdam veteribus exẽplaribus Latinis manuſcriptis etiam legi in prima perſona ſic: Quem me dicunt eſſe homines, filium hominis? Sicque habent multa Græca, & inter Latina impreſſa Regia: ſimiliter legit Epiphanius in Ancorato. Iuxta quam lectionem concordant tres Euangeliſtæ, & in hoc tantum diſcrimen eſt, quod Matthæus addit filium hominis, cæteri duo omiſerunt. At vero Hieronymus in Matth. legit in ſola tertia perſona, ſicque habẽt omnia fere Latina, & aliquot Græca, & tunc dicendum eſt, in ſenſu omnes tres Euangeliſtas eſſe concordes.

Quod autem ad rem ſpectat recte notat Origẽ. tract. 1. in Matth. debere nos inquirere, qualem de nobis homines habeant ſermonem, vt ſi quid mali intellexerimus, emendemus, ſi quid autem boni, augere illud ſtudeamus. hoc autem maxime ad mores pertinet, quorum vita in propatulo poſita eſt, vt lut lucernę in candelabro, vt alijs luceant, poſitæ. Notat etiam Chryſoſt. hom. 55. in Matth. non dixiſſe, quem me aſſerunt Scribæ, & Phariſæi, quamuis crebro cum eo collocuti etiam ipſi fuerint, & miracula viderint, ſed quem homines eſſe dicunt? Populi de ſe opinionem quærebat, quoniam & ſi deiectior eſſet, procul tamen erat ab omni malitia, qua Phariſæi, & Scribæ maxime peruertebantur.

Inquirendum eſſe de opinionibus populi de ſe ipſo.

Et ſpes.

At illi reſponderunt.

COMMENTARIA.

CVM máiores ad ſe ipſos pertinentem veritatem à minoribus, & inferioribus cognoſcere poſtulant, non adulationibus, ac mendacijs occultanda eſt, ſed propalanda ſincere; quod Diſcipuli fecerunt, etiam ſi turbarum de Chriſto ſermones inferiores eſſent illius dignitate, minuſq; illę ſentirent de eo, quam par erat: cum autem Chriſtus omnes Diſcipulos interrogaſſet, omnes etiam reſponderunt.

Et dixerunt, Ioannem Baptiſtam, alij autem Eliam, alij vero quia vnus Prophetarum de prioribus ſurrexit.

COMMENTARIA.

REferunt Diſcipuli varias turbarum voces, & opiniones, quidam (inquiunt) dicunt te eſſe Ioannem Baptiſtam, quidam alij te eſſe Eliam; quidam vero alij te eſſe vnum ex antiquis illis Prophetis. Omnes iſti etiam ſi veritatem non attingebant, ac minus de Chriſto ſentiebant, præclaram tamen de eo conceperant opinionem, ac à cæterts hominibus, quaſi omnes ſuperantem, ſeparabant. Elias putabatur, nam hic venturus credebatur ante Meſſiam. Vnus etiam ex anntiquis Prophetis, ab alijs exiſtimabatur, nam hi à Iudæis plurimi fiebant.

ANNOTATIO. XXXVI.

EAdem verba refert Marcus, Matthæus vero narrat alios dixiſſe ipſum Ieremiam. Supplendum eſt autem in Luca, & Marco, in principio huius ſententiæ relatiuum (Alij) nempe (Alij Ioannem Baptiſtam) ſic enim habet Matthæus. At illi dixerunt: (Alij Ioãnem Baptiſtam.) Quod autem ad ſenſum ſpectat, paulo ſuperius in hoc capite ſimilia verba referũtur; atq; cauſæ explicationem, cur alij Eliam, aut vnum ex Prophætis Chriſtum exiſtimarent, remiſimus ad commentaria noſtra in Ioannem cap. 1. quando Iudæi ad Ioãnem miſerunt interrogantes, Tu quis es? At vero nunc inquirẽda ſunt duo, vnũ eſt, cur quidam Chriſtum exiſtimauerint eſſe Ioannem, præſertim cum manifeſtum eſſet, Ioannem ante mortem ſuam nullum feciſſe miraculum, Chriſtum autem multa facere non ignorarent. Alterum eſt, cur arbitrati ſunt vnũ eſſe ex prioribus, & non potius aliquem Propheram de nouo miſſum. Ad prius reſpondeo, illos, qui affirmabant Ioannẽ Baptiſtam ſurrexiſſe, ac eum eſſe illum, qui Ieſus dicebatur, ea de cauſa id eſſe opinatos, quia parum temporis prædicauerat, & apud illos viſus fuerat, morte ab Herode quaſi arrept⁹. Ita notauit Druthmarus in Matth. capitu. 16. Adde etiam quia prius etiam occiſus eſt, quam miracula facere poſſet; exiſtimarunt ergo ſurrexiſſe, vt prędicationem complerẽt; & quæ prædicabat, miraculis confirmaret; neſciebãt enim diuina myſteria, quare tam cito prædicationem abſoluiſſet, & nullũ miraculum feciſſet: quod ſi quiſpiam dicatt, nonne Chriſtus notus erat quando Ioannes prædicabat? non ergo ignorari potuit, ipſum non eſſe Ioannem. Reſpondeo nõ fuiſſe hanc opinionem omnium; plurimi enim ſciebant non eſſe Ioannem, fuit tantum quorundam exiſtimatio, qui Chriſtum illo anno, quo Ioannes prædicauerat, non admodum nouerant; perfecta .n. Chriſti manifeſtatio facta eſt Ioanne decolato, ſicut & ipſe Ioannes prædixerat dicens: Illum oportet creſcere, me autem minui. Ad poſterius reſpondeo, Iudæos deceptos eſſe; quantum mihi videtur, illo loco Deutero. 18. Prophetam ſuſcitabit tibi Dominus de medio fratrum tuorum. Cum enim de ipſo Meſſia, ac Chriſto intelligenda eſſent, putabant aliquem Prophetam vẽturum prope tempus aduẽtus Chri-

Cur Chriſtum alij putauerint Ioannẽ, & cur alij vnum ex Prophetis ſuperioribus, & non potius aliquẽ de nouo miſſũ.

Christi; quidam autem arbitrabantur futurum aliquem insignem de nouo mittendum, quidam alij vnum ex antiquis magni nominis surrecturũ, quarum opinionum varietas cõstat ex eo, quod missi à Iudæis ad Ioannem interrogarunt: Propheta es tu? id est, ille insignis, qui Christum præueniet? Quidam vero dixerunt esse Ieremiam, vt dicit Ambrosius, quia insignis erat, quippe in vtero sanctificatus: aut vnum ex prioribus. Omnia hæc in commentarijs in Ioannem discussimus. simul etiã quid Iudæi de resurrectione, & aduẽtu priorũ senserint, idcirco hoc in loco ab hac tractatione abstinemus.

Dicit autem illis; Vos autem quem me esse dicitis?

COMMENTARIA.

A Discipulis, quibus mysteria Regni maiora aperuerat, quiq; verba ipsius continuo audierant, & eius opera uiderant, perfectiorem sui notitiam expostulat: Vos (inquit) quos ueritatem magis scire oportet, quem me esse dicitis? Tacite insinuat turbam à uera eius notitia aberrare: prius autem exquirit turbæ sententiam, ipsosq; Discipulos ad sublimiorẽ de ipso sensũ excitat, eosq; altius de eo sentire, ac loqui, quã cæteros debere indicat.

ANNOTATIO. XXXVII.

cur Christus sentẽtiam de se à Discipulis exquirit.

VIctor Antioch. Mar. 8. vnum, quod in commentario scripsimus, notauit; inquit enim sic: Primo omnium vulgi sententiam de se exquirit, vt aliorum de ipso iudicia depromentes, posteaque quid ipsimet de Christo statuerent interrogati, per inrerrogationis modũ in sublimiorẽ sensum assurgerent, apud se decernentes, par non esse, vt ipsi æque abiecte, & humiliter de illo iudicarent, atque cæteri mortalium. Hæc ille. Hoc etiã docuit Chrysostom. hom. 55. in Matth. inquit enim: Hac secunda interrogatione, vt maiora de ipso cogitarent, admonuit. Hãc; existimat idem Victor esse causam, cur non statim interrogauit, quid ipsi sentirent, sed quid turbæ de illo dicerent. Simul etiam cur non in pradicationis initio id exquisiuit, sed post multa demum miracula, & signa perfecta, multaq; de rebus sublimibus, suaq; diuinitate vltro citroq; cum illis agitata, ac disputata. Hoc idem notauit Chrysost. hom. 55. in Matth. adiungens, vt hoc interrogaret Dominus, procul à Iudæis abduxisse Discipulos, in partes nempe Cæsareæ Philippi, vt ab omni solicitudine liberi non dubitarẽt aperte dicere, quæ sentirent. Iudæis enim erat graue, & permolestũ audire Christum esse filium Dei, & Messiam promissum.

Respondens Simon Petrus dixit.

COMMENTARIA.

DVM vulgi sententia, & humanæ intelligentiæ ambiguitas explicatur, sermo respondentium communis est. At vbi quid habeat Discipulorum sensus, exigitur, ille primus est in Domini confessione, qui primus futurus erat in Apostolica dignitate; & cui totius Ecclesiæ magisterium præcipue committendum erat, Christi notitia ante omnes reuelatur. Petrus ergo cæteris, cum interrogarentur, tacentibus, respondet.

ANNOTATIO XXXVIII.

Sanctorum Patrũ dicta de Petri responsione.

NOnnulla hoc in loco notãda occurrũt. Primo quidẽ Ambrosius lib. de incarnationis Dominicæ Sacramento cap. 4. affirmat Petrum ad primã Christi interrogationem, scilicet: Quem me dicunt esse turbæ? cæteris respondentibus, tacuisse: Sic enim inquit: Taces Simon, & respondentibus alijs taces, cum ipse sis primus, qui etiam non interrogatus interrogas, nec times ne reprehendaris à Domino, quia non respondes interroganti? Ideo (inquit) non respondeo, quia non interrogor meam, sed alienam sententiam; legi enim Psal. 16. Vt non loquatur os meum opera hominum. Opus autem est perfidorum perfidias prædicare. Ergo taceo adhuc, & quia nondum id, quod sentio, interrogor. Hæc, & alia Ambrosius. At vero contrarium Leo serm. 2. de Natali Apostolorum, sentire videtur. Omnes (inquit) Apostolos Dominus, quid de se homines opinentur, interrogat, & tandiu sermo respondentium communis est, quamdiu humanæ intelligentiæ ambiguitas explicatur. At vbi quid habeat Discipulorum sensus, exigitur, ille primus est in Domini confessione, qui primus est in Apostolica dignitate. Hæc ille. A quo decerpsimus, quæ in commentario posita sunt. Et quamuis sit probabilis sententia Ambrosij, eius tamen argumentum non est efficax; non enim inter opera hominũ à Dauid reprobata ponendum est, referre vulgi de Christo sentẽtias etiam falsas, ipsomet Domino sibi referre iubente, aliter fatendum esset cæteros Discipulos locutos esse opera hominum, Christumq; talia opera præcepisse, quod non admitteret ipsemet Ambrosius.

Secundo Hieronymus Matth. 16. asserit Petrum respondisse cæterorum Apostolorũ nomine: Petrus inquit ex persona omnium Apostolorũ profitetur: Tu es Christus filius Dei viui: idem sentit Cyrillus lib. 9. in Ioann. cap. 25. Cum ad Cæsaream (inquit) Discipuli rogarentur: Quem dicunt homines esse filium hominis? aliorũ falsis opinionibus dictis, de sua interrogati per principẽ consortij sui non dubitarunt exclamare: Tu es Christus filius Dei viui. Hæc Cyril. Quæ doctrina indiget declaratione, & limitatione: si enim is sit sensus, quod cæteri Apostoli eandem notitiam de Christo habuerant, quam Petrus, & conueneruut cum eo, vt vnus pro omnibus responderet, ea doctrina non est probãda, nec ab ijs Doctoribus est asserta: nam tunc temporis Apostoli tantum mysterium nondum attigerant; ea enim confessio perfectã Trinitatis, ac Christi veræ diuinitatis, in qua consubstantialis est Patri, & Spiritui sancto, fidem comprehendit, quæ non dicitur alijs, sed primo tunc soli Petro reuelata: Caro (inquit) & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est: idcirco solus prædicatur beatus, solique

lique promittitur Ecclesiæ primatus. Nouerãt quidem tũc Discipuli ipsum esse Messiam, sed Christũ filium Dei, Patri cõsubstantialem nondum erãt assecuti. Vnde Origen. tract. 1. in Matth. affirmat Petrum magis esse commendatum in eo, quod confessus est Iesum esse filium Dei, quam in eo, quod dixit eum esse Christum. Ambrosius autem hoc in loco existimat etiam cæteros Discipulos sciuisse: tamẽ Petrum præ illis respondisse; illud tamen est probabilius, quantum ad hoc, quod Discipuli nondum id nouerat perfecte. Illud vero, quod dicit Ambrosius Petrum prę cæteris respondisse, verum est, non autem pro cæteris: non ergo ex omniũ persona sic respondit Petrus, sed ex sola sua, ac proprio nomine. Si vero sit sensus, quod ipso confessionem referente cæteri intelligentes consenserunt, & ipso etiã pro omnibus voluit respondere confitendo, quod à cæteris erat sentiendum, ac prędicandum; tunc locum habet doctrina Hieronymi, & Cyrilli, sicque pro cæteris respondit.

Tertio Cirillus lib. 12. in Ioannem ca. 64. & Ambrosius lib. de incarnat. Dom. Sacram. cap. 4. affirmant Petrum respondisse quasi caput, & principem cęterorum Apostolorum. Cyrilli verba sunt hæc: Quando Saluator interrogauit, dicens: Quẽ dicũt homines esse filiũ hominis? Petrus, vt prĩceps Apostolorum, caputq; cæterorum exclamauit, dicens: Tu es Christus filius Dei viui. Ambrosius vero sic inquit, Taces Simon, cum ipse sis primus? Et paulo inferius, vt audiũt: Vos autem quid me esse dicitis? Statim loci non immemor sui primatum egit. Hæc tamen intelligenda sunt, non quod tunc temporis fuerit Petrus primus constitutus, nec omnium caput effectus, sed quod primus responderit quasi is; qui primus futurus erat. Post hanc enim confessionem promissus est ei primatus Ecclesiæ, exhibitus autem post resurrectionem, quando dictum ei est Ioan. 21. Pasce oues meas, pasce agnos meos: de qua re in commentarijs in Ioannem diximus.

Quarto, cum nunc ab Euangelista dicitur Simõ Petrus, non in eo dicitur, quod tunc Petrus appellaretur; nam post confessionem accepit nomẽ Petri, quando dictum ei est; Tu es Petrus: quod nomen promissum ei fuerat in prĩcipio vocationis illis verbis Ioan. 1. Tu vocaberis Cephas, vt in eo commentario notauimus. Euãgelista ergo tempus, quando hæc scribebat, obseruauit.

Christum Dei.

COMMENTARIA.

HAec est Petri de Christo sentẽtia, supplẽdum est verbum, dico te esse Christum Dei, Dei quidem non seruum, sed verum, ac naturalem filium; hunc enim sensum casus ille gignendi facit: veræ igitur humanitatis, ac diuinitatis Christi naturas in vnitate personæ confitetur Petrus, simul etiam ipsum Messiam in lege promissum.

ANNOTATIO XXXIX.

MAtthæus distinctam, ac integram Petri confessionem exposuit: Tu (inquit) es Christus filius Dei viui. Marcus breuitatis causa, quia Matthæus satis iam expresserat, dixit: Tu es Christus. Lucas vero omnia complexus est, nõ tamen distincte: Tu (inquit) es Christus Dei, per talem gignendi casum significans, quod Matthæus distincte scripserat filium Dei. In Græco enim apud Lucam duplex est articulus, scilicet illum Christum illius Dei, vt significaret esse Christũ promissum, & Dei viuentis filium, ei consubstantialem. Victor Antiochen. Mar. 8. causam adfert, cur Marcus Petri confessionem integram non retulerit, ea autem est, ne quid in magistri sui Petri gratiã referre videretur, quam ego causam non probo; cum enim ex Matthæo plena confessio haberetur, non erat, cur timeret, ne in gratiam magistri id dicere videretur. Adde Euangelistas magis intendisse, quod ad fidem explicandum faciebat, quem ad has humanas suspiciones. causa potissima, cur verbum illud (Filius Dei) omiserit, ea est, quia iam Matthæus copiose retulerat, & quia illo verbo, Tu es Christus, id comprehendebatur, licet tacite. Confessio ergo Petri multa dogmata, quę fidei nostræ sunt fundamenta, complectitur, scilicet; Tu es homo, Tu idem Dei filius non adoptionis, sed naturalis. Tu idem es vtrumque, eadẽ persona in vtraq; subsistẽs natura. Tu es ille Christus, qui in lege, & Prophetis promissus est, quique à Iudæis, & Patribus expectatus est. Hæc omnia hisce verbis comprehenduntur. Recte ergo Ambros. lib. de incarnatione Domini, Sacram. capitulo. 4. Christi veram diuinitatem contra Arianos hac confessione probat, dicens: Petrus dicit: Tu es, non dicit, tu esse cœpisti. Petrus dicit: Tu es filius Dei, non dicit: Tu es creatura. Hæc Ambrosius.

petri confessio de christo cõplectitur dogmata multaque sũt nostræ fidei fundamenta.

At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc.

COMMENTARIA.

DIscipulis eum esse Christum Dei agnoscentibus, & confitentibus comminatione præcepit Dominus, ne id alijs manifestarent; sed eam fidem apud se ipsos retinerent, vsque ad tempus præfinitum, quando post resurrectionem eius, vt palam id prædicarent, in mundum profecturi erant. Huius prohibitionis causam sequens sententia explicat.

ANNOTATIO XL.

Euangelistarũ verba, & verborũ series in hoc loco.

PRætermisere Marcus, & Lucas, quę solus Matthęus narrauit, nempe qualiter Christus Petri confessionem probauit, commendauit, ac quodammodo recompensauit, dicens: Beatus es Simõ Bariona, quia caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus, qui in cælis est. Et Ego dico tibi, quia tu es Petrus. & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam, Et tibi dabo claues Regni cælorũ, & quod cumq; ligaueris super terram, erit ligatum & in cælis, & quodcumq; solueris super terram, erit solutũ & in cælis. Post hæc sequitur, quod etiam Marcus, & Lucas referunt Matthæus autem sic subiunxit: Tunc præcepit Discipulis, vt nemini diceret, quod ipse esset Iesus Christus. Marcus autem habet sic: Et comminatus est eis, ne cui dicerent de illo. Lucas

vero

vero vtrumque ceniunxit, & comminationē, & præceptum, increpans, inquit, præcepit: ne cui dicerent hoc: illud autem participium (increpans) non reprehēsionem significat, talis enim confessio, quam Petrus fecit reuelante Patre, & cui cæteri consenserāt, non reprehensione, sed laude digna erat. Significat ergo comminationem, siue interminationem, quæ præcepto vim addit, quam significationem interpres secutus est apud Marcum, vbi idem est verbum Græcum, quod habetur hic apud Lucā. Hæc quo ad verba, & verborum seriem dicta sunt.

ANNOTATIO XLI.

Qualis sit hec prohibitione, cui dicant & quomodo cohereat cū p̄cedenti Apostolorū missione.

QVantum autem ad sensum spectat, duæ occurrunt difficultates. Vna est, qualis sit hæc prohibitio, an prædicare Iesum esse Christū, an ipsum esse filium Dei. Secunda est, qua ratione hæc prohibitio consonet cum præcedenti missione Apostolorum, qui missi sunt ad prædicandum regnum Dei, id est, Christi aduentum, vt supra diximus; si enim iussi sunt prædicare Christi aduentum, quomodo nunc prohibentur alijs dicere ipsum est Christum?

Ad primum primo loco Ambrosius in commētario tenet prohibitionem hanc. quæ apud Lucam habetur, esse de non manifestanda passione, quā Christus reuelabat Discipulis: sequitur enim post hanc sententiā prohibitionis: Oportet Filiū hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, & Principibus sacerdotum & Scribis occidi, & tertia die resurgere. At vero hæc interpretatio nō potest accommodari, nam ex Matthæo, & Marco constat ptohibitionem factam esse, ne dicerent ipsum esse Christum; cum igitur hæc Lucæ verba sint consona illis, in eūdem sensum interpretanda sunt, ipseque contextus indicat; nam hæc passionis prædicatio affertur potius p̄ causa, cur sit facta prohibitio, ne cui dicerent illum esse Christū, vt paulo post dicemus. Illud ergo (hoc) debet ad antecedentia referri, scilicet ne cui dicerent hoc, ipsum nempe esse Christum.

Secundo loco Euthymius Matth. 16. putat prohibitionem fuisse, ne cui dicerēt eum esse Dei filium, sicut Petrus confessus erat, id quod sentire videtur Chrysost. homil. 55. in Matth.

Tertio loco Origenes & Hieronymus Matt. 16. prohibitionem interpretantur, ne annunciarent ipsum esse Christum, & Messiam. idem ēt senuit Ambrosius in præsenti, quæ sententia est legitima; nec enim licebat eis prædicare illum esse Christum, & consequenter nec esse Dei filium naturalem. quod ex Euangelio satis constat: nam expresse Matthæus nobis significauit, quid Dominus prohibuerit prædicari; inquit enim: Tunc (inquit) præcepit Discipulis suis, vt nemini dicerent, quod ipse esset Iesus Christus, id est, quod ipse esset Messias promissus. in quibusdam Græcis exemplaribus non habetur illud (Iesus) nec habet Ambrosius hoc in loco, citans Matthæum, nec Chrysostomus, nec Victor Mar. 8. legūt tamē Hieronym⁹, & Origenes, & plurima Latina, & sensus idem est; prohibuit enim, ne dicerent vlli, se, qui proprio nomine dicebatur Iesus, esse Christū & Messiam: consequenter etiam prohibuit. ne dicerent esse filium Dei; tamen quia hoc Messiæ nomen Iudeis erat notissimum, & sic appellabatur, qui vēturus sperabatur, idcirco hoc nomine se prædicari noluit à Discipulis, quamuis vt in præsenti recte notat Ambrosius, nomine Christi etiam diuinitas significabatur; Hoc (inquit) nomine Christi, & diuinitatis, & incarnationis expressio, & fides est passionis, intellige tacite, & non distincte: nam multi credebant Christum, ac Messiam, ignorantes eum esse filium Dei naturalem, in quo fides Petri, eiusque confessio extollitur, qui distincte confessus est, quę latebant. Hoc igitur est, quod Christus prohibuit Apostolis prædicare tunc, licet Marcus, & Lucas nō admodum expresserint, dicentes, Christum prohibuisse, ne hoc dicerent alijs, aut ne cui dicerent de illo; Matthæus vero expressius id narrauit: per hęc prima difficultati satisfactum est.

Ad secundam de consonantia cum prædicatione in missione facta, Hieronymus Mat. 16. respondet, Apostolos qui missi fuerunt ad annunciandū Christi aduentum, annunciasse quidem Christum id est, aduētum eius, non tñ annunciasse illum, qui misit eos, dicebaturque Iesus esse Christus, quod potuit facile fieri; longe enim diuersa sunt, aduentum Christi appropinquasse, & illum, cuius erant Discipuli, esse Christum, nec est dissonantia; nam illud prius, prædicare missi sunt, hoc posterius nūc prohibetur; neque tunc id prædicarunt. hoc idem dicit Ambrosius in præsenti, adiungens hanc prohibitionem factam fuisse tunc, quando missi sunt prædicare. idem ante hos Patres affirmauit Orig. tract. 1. in Matth. dicens: Quando missi sunt leuiter prædicasse de Domino, scilicet tamquam de insigni, & magno viro: non tamen prædicasse eam esse Christum, ac Messiam promissum. Hoc enim nunc prohibetur, quod Matthæus expressit, dicēs: Vt nemini dicerēt, quod ipse esset Iesus Christus, id est, quod ipse, qui nomine appellabatur Iesus, erat Christus, promissus. nulla igitur est dissonantia in hac parte.

Dicens: quia oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, & Principibus sacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertia die resurgere.

COMMENTARIA.

CAusam, & durationem positæ prohibitionis, exponit: ea autem est, quia oportet (inquit) me reprobari à Iudæis, id est, nō admitti vt Christum, & Messiam, sed repelli, & negari, pati etiam, ac ab eis occidi, de num resurgere tertia die; hoc autem potius impediretis tali prædicatione, quam iuuaretis ad ea perficienda, quæ quidem pro hominum salute operanda sunt necessaria, & fieri oportet. Propterea ergo nemini dixeritis me esse Christum filium Dei promissum. Hinc significatur duratio prohibitionis, quasi diceret, finite ista fieri, postea palam prædicabitis me esse Christum. Recte autem dicit: Oportet filium hominis pati, ut distinguat naturam in qua passus est, non esse eam secundū quam dictus est à Petro filius Dei, quasi diceret, etiam si filius Dei sim, habeo naturam humanam, in qua oportet me pati.

ANNOTATIO XLII.

Sententię superioris expositio iuxta mentē SS. Patrum.

AMbrosius vt in p̄cedēti Annotatione diximus sic interpretatur hanc sentētiam, quasi hoc sit, quod Christus prohibuit Apostolis prædicare, nempe se pati debere, & reprobari à Iudæis, ac tertia die resurgere. Fatetur quidē Ambros⁹ apud Matthæū prohibitū fuisse Discipulis, ne prædicarent eū esse Christū; putat tñ hanc Lucæ esse distinctā prohibitionē, nēpe vt prohibitū sit annunciare passionem, & mortē eius. At vero violētū est distinguere has sē tentias, cū sit vna, & eadē apud Matthęū, & Marcū ac Lucā. Præterea huic interpretationi non solū verba Matthæi aduersantur, vti iā dictū est, sed ipse Lucæ contextus: superfluū n. esset illud participiū (Dicēs;) dicendum n. erat, præcepit, ne cui diceret hoc quod oportet filiū hominis. Accōmodatior est ergo sentētia Hieronymi similia verba apud Matthæum interpretantis, nempe Dñm hisce verbis causam prohibitionis exposuisse, idemque prænotarūt Orig. & Chryso. ho. ⁊⁊ in Mat. Quo autem modo ista causa procedat, Hiero. explicat, dicēs, nō prodest Christū publice prædicare, & eius in populis vulgare maiestatem, quem post paululū flagellatū visuri sint, & crucifixū, & multa pati à Senioribus, Scribis, & principibus sacerdotū. Hāc interpretationē adfert etiam Chrysost. ho. ⁊⁊. in Mat. eamque explicatius prosequitur, exponens quomodo non prodesset tūc talis prædicatio. sēsus eius in breuitatem redactus is est, quia tunc prædicanda erat hæc fides Christi, quando iā omnia eius miracula effulserant, & nihil remaneret, quod eā perturbare, ac retundere posset: si enim ante passionē esset annūciatus Christus palam per Apostolos, fides cōcepta ab audientibus eūulsa esset scandalo mortis eius, ac crucis superuenientis, quā fidē semel deperditā difficillimum esset postea in animis eorundē reuocare: non igitur ea tunc prædicatio prodesset, sed obesset potius. Expectanda ergo erāt omnia, & cōpletā fidē non solū mortis, sed etiā resurrectionis prædicare, sic facilius retinebatur, & recipiebatur. Quantū autē fides perturbata fuerit p crucē, & mortē in ijs, qui prius crediderant, exēplā ipsorū Discipulorū probant. sic Chryso. interpretatur, quē sequitur Euthy. ibidē. Idē sentit Victor Antioche. Mar. 8. Voluit (inquit) opinionē, quā de ipso habebant, adhuc tectā manere, quo crucis, passionisque scandalis e medio sublatis, puram tandem sinceraque fidē illorū mentibus imprimat: Hæc ille. Sūpta autem sunt hęc ab Origene tract. 1. in Mat. qui ita interpretatur, multaque alia adiunxit, inter quæ illud est, hanc prohibitionem posse pertinere ad tēpora post Christi resurrectionem, quando prædicatus est per Apostolos, eorumque successores, sitque sensus, non esse prædicādum Christum esse Messiā, sed simul etiā crucifixū, & resurrexisse, quia credere Christum nō prodest, nisi simul mors eius, & resurrectio credantur. Hæc autē interpretatio, quam violenta sit, nemo nō videt, cum prohibitio facta sit solis Discipulis, eo tunc tēpore duratura tantū, donec Christus opera sua perficeret, vt recte Hiero. Chrysost. & idem Orig, interpretati sunt. Quod vero ad hāc istorum Doctorum interpretationē spectat, nō nulla respondenda videtur. Primo quidem si dictū esset, quia oportet filiū hominis multa pati, tunc facilis esset interpretatio, quasi dictū esset, nolite prædicare me esse Christum, quia nondum tēpus huius prædicationis aduenit; quia oportet me prius pati, mori, & resurgere. At vero non sic dicitur, sed absolute, quia oportet filiū hominis pati, non igitur hæc ratio accōmodari posse videtur ad tēporis opportunitatē, & rerū à Christo generandarum cōplemētū.

Secūdo nō videtur sensus prædictę interpretationis satis appositus: nam si prædicatio, qua annunciabatur Christum esse Messiam, oberat credentibus, quia passione futura ea fides scandalum patiebatur, eadem de causa Christus non debuit prædicare, & suum aduentum annunciare, nec ad fidem in se homines excitare, sed expectanda erat passio, & mors.

Tertio causa aptior, veriorque sensus is videtur, noluisse Christum per Apostolos palā, & aperte annūciari se Christum esse propter mortem, passionē, nimirum ne impediretur, quæ tamen necessaria erat ad nostram redemptionem: si enim Discipuli Christi duodecim palā prædicassent illum esse Christum, prædicationi huic manifestæ adiungentes miracula illa multa, quæ faciebant, cum essent multi, & minus odio habiti, quam Christus, quippe qui animos Iudæorum illorum reprehensione non exacerbauerant, & qui non de se, sed de alio testimonium ferebant, facilius illis persuasissent Christum esse, sicque non eum occidissent, saltem populo fere toto illis annuente; si enim cognouissent, nūquam Dominū crucifixissent. Adde etiam, ne dæmonum principi id innotesceret, qui si sciuisset Christum: vtique impedire procurasset mortem, & passionem eius. Hac de causa prohibuit Dominus hanc manifestam, & apertam prædicationem; non tamen prohibuit ea de Christo dicere, quæ si Iudæi diligenter attendissent, vtique intellexissent. Hac de causa Mat. 17. prohibuit, ne ante resurrectionē reuelarent transfigurationem eius gloriosam. Et eadem de causa supra c. 4. prohibuit dæmonibus, ne loquerentur, quia sciebant eum esse Christum. Quod si obijcias, nonne Christus sua prędicatione, & operibus id fecit, vt se Christum esse significaret? dico fecisse quidem sic, vt Iudæi potuissent, & debuissent credere, nec à peccato incredulitatis excusabiles essent; tamē non ita aperte, ac manifeste id egit, vt omnibus id esset manifestum, & si aliquando loquebatur, non tamē semper verbis disertis affirmabat se Christum esse, vt locum daret passioni suæ, & quamuis id locutus esset, alia longe diuersa ratio est de Apostolis vti diximus, quorū prædicatio esset luce clara manifestior. In hūc sensum interpretati sumus causam hāc de passione, & morte, ob quā noluit tūc ab Apostolis palā, & manifesto annunciari se Christū esse.

Quarto sunt etiam aliquot aliæ causę, ob quas cōuenienter Dominus Apostolis tunc temporis eam prohibuerit prædicationem, quatū tres Ambrosius in præsenti commentario protulit, sic dicens, multis ex causis Christus iubet tacere Discipulos; vt fallat Principem mundi, vt declinet iactātiam, doceat humilitatem, simul ne rudes, & iperfecti adhuc Discipuli maximę prędicationis molibus opprimātur. Hæc Ambrosius. Harum primam nos supra attigimus. tertia est multum rationabilis: nam ad talem prędicationem opus erat animi robore, & stabilitate contra aduersarios veritatis persecutores, quam nondum Apostoli tunc habebant, donec Spiritum sanctum acceperūt, quod Dominus significauit Act. 1. post suam resurrectionem: Illis præcepit (inquit) Hierosolimis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, & paulo infra: Accipietis virtutem superuenientis in vos Spiritus Sancti, & eritis mihi testes in Hierusalem, & in omni Iudęa, & Samaria, & vsque ad vltimum terræ.

Adde

Adde si Apostoli tũc id prædicassent, cum in passione Christi scandalum essent graue passuri: nam cũ esset comprehensus, omnes fugerunt, & Petrus ter negauit eum, & præ timore cuncti abscondérũt se, profecto prædicatio eorũ facta nimirum fuisset contempta, ac vilissimi penderetur, derisuique esset, & magnum attulisset impedimentum illorum futuræ prædicationi post Spiritus sancti aduentum: merito ergo voluit Christus eos ab hac tunc prædicatione abstinere.

Quinto, posset alicui videri dissonantia inter Lucam, & Matthæum, ac Marcum: nam hi non videntur hanc sentẽtiam referre, quasi causam prohibitionis, sed quasi sermonem continuatum cum prohibitione, dicit Matthæus sic: Nemini dicerent, quia ipse esset Iesus Christus. Exinde cœpit Iesus ostendere Discipulis suis, quia oporteret eum ire Hierosolymam, & multa pati à senioribus: Marcus autem sic scribit: Comminatus est eis, ne cui dicerent de illo, & cœpit docere eos, quoniam oportet filium hominis pati multa. At Lucas sententiam hanc narrat, quasi causam prohibitionis; inquit enim: Præcepit ne cui dicerent hoc, dicens, quia oportet filium hominis multa pati. Ad hanc dissonantiam apparentẽ respondeo, vere omnia consonare, nec apud Lucam illa particula (quia) causam indicat, sed declarationem, loco, quod. Sicque omnes tres idem, & eodem fere modo dicunt, sic tamen ista continuatio sermonis est, quasi per sequentem reddatur causa antecedentis sententiæ, nimirum, vt sermo de futura passione sit factus tamquã causa prohibitionis, id quod omnes Euangelistæ notarunt, ipsam sermonis cõtinuationem exprimẽtes. Sicque Hieronymus, Chrysostomus, & Origenes apud Matth. vti diximus, sẽ ferunt, tamquam causam explicantes.

Dicebat autem ad omnes.

COMMENTARIA.

DOctrinam, quæ ad salutem necessaria erat, non solis Discipulis, sed etiam omnibus tradit, idcirco cum Discipulis turbas conuocat, eisque omnibus, & in ipsis, cunctis fu turis fidelibus alloquens, sequentem pronunciat sententiam, cuius cum antecedentib⁹ cõnexionem, quæ sequitur annotatio, manifestat.

ANNOTATIO. XLIII.

Series & contextus historiæ.

MArcus explicatius refert hoc: Conuocata (inquit) turba cum Discipulis suis dixit eis, idcir co Lucas dicit locutum esse omnibus, scilicet sequẽtibus, tam Discipulis, quam turbis. Est autem connexio, & contextus iste, post habitum sermonem cum solis Apostolis de passione, ac morte eius, vt explicatum est, factum est vnum, vt Matthæ⁹, & Marcus narrarunt. prætermisit autem Lucas, nimirum cum Petrus audiens, quæ Christus de passione, & morte sua prædicabat, assumpsit eum, & increpauit, dicens: Absit à te Domine, non erit tibi hoc. Existimabat enim indignum Christo, quẽ Dei filium, & Messiam promissum credebat, & confessus fuerat, pati, & occidi à Principibus, Scribis, & Seniorib⁹, non intelligens mysterium redẽptionis humanę positum à Deo in ea morte, ac passione, esseque summam virtutem morte morte nostram destruere, & à peccato nos liberare. Petro ergo talia dicenti Christus respondet, verbis asperis eum reprehendẽs: Vade, inquit, post me satana; scandalum mihi es, non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea, quæ hominum, quæ verba explicare, ad commentaria in Matthæum, & Marcum magis spectat. Post hæc statim Christus cõuocat turbas vna cum cæteris Discipulis, & vt confirmet non esse indecens se passurum esse, ac occidendum, docet neminem posse esse discipulum ei⁹, nisi etiam ipse moriatur quodãmodo tollendo crucem suam, & sustinendo labores, ac tentationes, atque etiam animo, ac voluntate se disponẽdo, ac præparando ad sustinendam ignominiosam mortem, & eo, si opus fuerit, vt statim explicabitur. quasi diceret: O Petre indignum, ac indecẽs iudicas me pati, ac occidi debere; ego autem dico tibi, & omnibus, non tantum id indecens non esse, sed etiam neminem posse me sequi, Discipulumque meum fore, nisi crucem suam tollat, patique, & occidi animo paratus sit, ac semetipsum abnegauerit pro me. Hęc est connexio harum sententiarum, quã recte explicauerunt Euthym. 16. & Victor Mar. 8.

Si quis vult venire post me.

COMMENTARIA.

GEneralis est sententia, omnem sexum, ac conditionem hominum comptehendens. ostendit autem quales esse debeant, qui ipsius doctrinam amplectuntur, ipsique adhærere volunt; multi enim tunc temporis post eum ibant, vt eum audirent; non autem cogit, nec compellit, sed inuitat, & excitat: Si quis (inquit) vult. libertatem eundi post eum Christus vnicuique relinquit, hoc dicto vehementer ad se eos attrahens; potentior enim est oratio mitis, quam violenta. Venire autem post Christum, est eius doctrinam amplecti, se ipsius Discipulum profiteri. Si quis igitur vult venire post me. Ipse caput, ipse Magister, ipse Dux est, cæteri post ipsum venire debent. Recte autem connectitur hoc precedentib⁹. Confessus erat Petrus. & cæteri Apostoli, Christum Dei filium: ne autẽ ad salutem hoc sufficere putarent, adiunxit adhuc opus esse sui abnegatione, ac crucis portatione vt notauit Chryso. hom. 56. in Matth.

ANNOTATIO XLIIII.

Superior sententia latius explicata.

CHrysostom⁹ homilia 56. in Matthæum, & Victor Mar. 8. notarunt, quæ in commentario dicta sunt, ponderantes verbum illud: Si quis vult. sic enim ille inquit: Non dixit, oportere eos pati, vellẽt nollent, sed quid? Si quis (ait) post me venire vult, non impello, non vrgeo, sed liberam singulorum volun-

voluntatem efficiens, dico, Si quis vult, & paulò infra. His dictis vehementer eos attraxit, nam sicut qui vim affert, plerumque auertit, sic qui liberos audientes constituit, multo magis attrahit: potentior enim omnino est oratio mitis, quam violenta. Hęc Chrysostomus. Simile quid Victor habet. cur autē Dominus non cogat, sed liberos inuitet, causam recte idem Chrysostomus docuit. sic enim inquit: Magna sunt, quæ retribuit Christus, ac talia, vt vltro, ac sponte homines ad ea concursuros, dubitare non debeas: non enim si quis aurum, aut argentum proponeret, vim inferret; quanto magis in cælestibus bonis inferenda non est? Et certe si rerum ipsa natura non persuadet, & nisi sponte curreres, nec accipere quidem dignus es: nec si acceperis, quale quantumque sit quod acceptis, cognosces. Ideo non cogit Christus, sed hortatur. Hæc ille. Vt igitur magnitudo bonorū, q̄ Christus promittit, significetur, nō cogit, sed liberos relinquit ad se veniētes. Huic causę à Chrys. productę adiūgenda etiā alia est, nimirū tanto nos amore, ac charitate Christū esse prosecutū, taliaq; ac tanta præ eo in nos amore passum, vt ea cōsideratio debeat omnes post se trahere, spōte, ac absq; vlla coactione, etiam nō habita ratione promissorū bonorū, atq; hęc causa insinuatur ī illo. Post me. Ad uertamus ergo quis est ille, qui ad veniendum post se nos inuitat, & comperiemus non coacte, sed spō te omnino debere nos venire. Occurrit tamen difficultas ex verbis ipsius Christi Ioann. 6. Nemo (inquit) potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Si igitur nemo venit ad Christum nisi tractus à Patre, quomodo liberū est hominibus venire, & quomodo dici nūc pōt: Si quis vult venire; Respondeo hæc duo non esse contraria. sed valde consona: nam voluntas hominis per se sola non est potēs, nec robur habet sufficiens vt veniat ad Christū per fidē, aut dilectionem; sed opus ei est diuino auxilio, & motione: hæc tamen motio, sic cum voluntate hominis concurrit. vt eam adiuuet ad credendum, & diligendum vt libertatem eius non tollat: sicut si qs iuuet alterum ad portandum onus, quod solus non potest, dicitur cum iuuare, non tamen cogere. Plura in hac parte prosequi, non est præsentis instituti.

Abneget semetipsum.

COMMENTARIA.

QVI venire post Christum vult, eiusque se Discipulum profiteri, vt par est, tria debet seruare. vnum est, quod nunc dicitur, nempe se ipsum abnegare. Abnegare autem se ipsum, est proprijs desiderij, ac appetitibus, quæ Christi legi, ac præceptis aduersantur, contradicere; non ea sequi, nec iuxta ea operari, nec ipsis consentire. Hoc est vnum ex vitæ Christianæ fundamentis. Est autem plus abnegare, quam negare, nam propositio illa etiā Græce vehementiam, & conatus magnitudinem indicat, vt notat Chrysostomus.

ANNOTATIO XLV.

Abnegare seipsum iuxta Patrum expositionis, quid sit

HIeronymus Matth. 16. explicat quid sit abnegare. Qui deponit (inquit) veterem hominē cū operibus suis, abnegat semetipsum, dicens: Viuo ego, iam nō ego. viuit vero in me Christus. Hæc ille. Quæ quidē explicatio adhuc declaratione indiget, idcirco Chrysostomus hom. 56. in Matt. magis hoc elucidans ait: Si intelligis, quid sit alium abnegare, tūc rectè percipies, quid sit abnegare seipsum. Qui alium abnegauit, si cædi cū virgis videat, si coerceri vinculis, quidquid aliud mali pati eum conspexerit, non occurrit, non auxiliatur, non flectitur, nec prorsus vllo modo mouetur, ceu ille qui penitus ab eo alienatus est. Sic igitur nullo nos pacto corpori nostro parcere vult, vt neque si cæditur, neque si pelitur, neque si vritur, neque si quid aliud huiusmodi patitur, ei parcamus. Hæc, & alia Chrysost. Quę quidem etiam declaratione indigent. Idcirco Basili⁹ in Regulis fusius disputatis interrogat. 6. sic abnegationem, de qua nunc est sermo, breuiter, sed compēdiose describit, dicens; Nihil est aliud sui ipsius abnegatio, nisi summa rerum omnium vitæ superioris obliuio, atque à suiipsius voluntatibus recessio. Hęc Basilius. Cuius descriptio duas habet partes: prior est summa omnium rerum vitæ superioris obliuio. Vitam superiorem appellat, quando sine Dei gratia, peccatis indulgebamus, rerum temporaliuū affectu, ac dulcedine tracti, quarum rerum obliuiſci debent, qui se abnegant, non quidem quod memoria excidant omnino, sed quod ab illa memoria deleantur, & abijciantur, qua prius eas tenebamus: si mul enim atque proposita erant voluntati, illas amplectebamur. posterior pars est veræ abnegationis substantia, vt ab omni voluntate, affectu, desiderio, quæ ad illicita nos impellunt, recedamus, eis resistentes, contradicentes, mentis consensum auertētes. Hæc est sui abnegatio, quam Paulus Gala. 5. alijs verbis appellauit, cum enim dixisset; Caro cō cupiscit aduersus Spiritum, camisque opera descripsisset; concluſit, dicens: qui sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitijs, & concupiscentijs. id est, abnegarunt seproiicientes opera mala, & radicibus aduersantes. idem Paulus Colos. 3. appellauit expoliationem; Expoliantes, inquit, veterem hominem cum operibus suis. Attende autem quod praua desideria, & affectus carnales non possumus omnino expellere; insurgunt enim sæpe etiam in iustis hominibus sine consensu eorum; abnegare aūt nō est tales effectus eradicare, sed eis resistere non consentiendo eis: nec finēdo, vt in ea prorūpant opera illicita, in quæ tendunt, & impellunt, nec causam, siue occasionem subministrantes, vt in nobis excitentur. Voluntati ergo carnis debemus aduersari sic, non autem eam euellere, quod Paulus Rom. 12: significauit dicens: Curam carnis nou feceritis in desideriis. & Gala. 5. Desideria carnis non perfeceritis. Expoliare ergo nos debemus ab omni malo opere, abstinendo ab eo, & à consensu prauorum affectuum, & desideriorū; abnegare autē nos oportet, prauis affectibus insurgentibus resistendo, & contradicendo, ne perficiantur. Hinc est vt quando nō indulgemus his affectibus, aut quando contraria eis facimus, dicamur abnegare nos, sic quoque dixit Hieronymus & Chrysostomus allegati, plana fiūt. Recte autem Victor Antiochen⁹ Mar. 8. cur dicatur abnegatio sui, explicat, dicens: Non dixit ille, ne nimium sibi indulgeat, aut ne nimiū carni suæ parcat: sed vehementius insurgens, abneget, vel abiuret semetipsum, hoc est, nimi cum se ipso vel sua car ne commercij habeat, verum ita se gerat, ac si non ipse, sed alius quispiam crucem tolleret. Hæc ille.

Et tollat

Et tollat crucem ſuam quotidie.

COMMENTARIA.

HOc eſt ſecũdũ, quod exhibere debet ille, qui vult venire poſt Chriſtum, vt tribulationes omnes internas, quæ ei ex ſui abnegatione: ac ex virtute amplectẽda proueniũt, patienter ſuſtineat: quod enim cruciat, ac torquet, crux appellatur: de hac cruce dictum eſt 2. Timot. 3. Omnes, qui pie viuere volunt in Chriſto perſecutionem patiẽtur. Et Actor. 14. Per multas tribulationes oportet nos intrare in Regnum Dei. Hæ cruces multæ ſunt, & non eiuſdem rationis, nec æquales in ſingulis eorum: qui poſt Chriſtum veniũt, ſed maiores, aut minores, ob id dictum eſt, vt vnuſquiſque ſuam crucem tollat. Verbum autem hoc indefinitum, perpetuitatem indicat, id eſt, vt ſemper tollat, nec deſiſtat: ob id additũ eſt aduerbium, quotidie; ſignificat enim varias, & multiplices afflictiones, & indefeſſam iuſtorum tolerantiam.

ANNOTATIO XLVI.

QVod ad verba attinet, illud (quotidie) non habetur in Matthæo, nec Marco, ſed apud ſolũ Lucam, immo quinque Latina exemplaria manuſcripta, & Cõplutenſe, non legunt, nec à Theophylacto. nec ab Euthymio exponitur: habetur tamẽ in exemplaribus Græcis communiter, & in plurimis Latinis, & conuenientẽ facit ſenſum. Quod autem ad rẽ ſpectat, Chryſo. hom. 56. in Mat. notat hac sẽtẽtia ſignificari abnegationem eorum, qui poſt Chriſtum veniunt, debere eſſe vſque ad mortem, & mortem quidem turpiſſimam; debet enim eſſe homo paratiſſimus omnia aduerſa ſuſtinere, etiam mortem. Verba ipſius ſunt: Ne quis putet ad verba vſque tantummodo ac contumelias, & opprobria abnegationem hanc ſui fieri oportere, id ſubiunxit; vt videas abnegandos nos eſſe vſque ad mortem, & mortem turpiſſimam, quam deſignans non dixit, abneget ſe metipſum vſque ad mortem, ſed tollat crucem ſuam non ſemel, nec bis, ſed continue per totam vitã hãc tecum mortem circumferas, & continue ad necem paratiſſimus ſis. multi quidem pecuniam cõtemſerunt, multi delicias vitæ, ac gloriam conculcauerũt, mortem autem deſpicere non potuerũt. Hæc & alia Chryſoſtomus. Idem ante eũ ſenſit Baſilius in regul. ſul. diſput. interrog. 6. vbi ſic habet: Animi ad mortẽ pro Chriſto ſubeundam alacritas, & mẽbrorũ, quæ ſunt ſuper terrã, mortificatio, & illud, quod quis libẽter ſe cuiuis impẽ lerit periculo, offerre pro Chriſti nomine ſit paratus; & nulla de reb⁹ vitæ huius affectione tangatur, hoc nimirum eſt tollere crucem ſuam. Hæc Baſilius. Eidem interpretationi cõſenſit Victor Antioch. Mar. 8. exponẽs enim hanc ſententiã ſic inquit: Indicat per hæc hominẽ Chriſtianũ nõ quouis modo, aut gradu ſeipſum abnegare debere, ſed vſq; ad mortẽ, mortem autem crucis: idque non ſemel, aut bis in vita tantum, ſed per totam vitam abſolute fieri oportere. Hæc ille.

Quid ſit, crucem tollere.

Mihi accommodatior interpretatio eſt, vt tollere crucẽ ſit tribulationes, afflictiones, tẽtationes, ac perſecutiones, quæ partim ex abnegatione, partim ex virtutũ ſtudio, partim ex diuina probatione, partim ex naturæ corruptione, ex hominũ malitia, aut conuerſatione proueniunt, patiẽter, & humiliter ſuſtinere, nec ob eas ab incœpta via bona retrahi. Quod aũt de morte dicitur, magis ad ſequentẽ tertiã ſententiã ſpectat, vt in eius expoſitione dicetur. Hieronymus crucẽ ad mortificationẽ mẽbrorũ refert: at vero hæc mortificatio magis ad abnegationem pertinet, afflictio vero, quę ex mortificatione procedit, pars crucis eſt. Gregor. homil. 32. in Euang. in carnis mortificatione, & in proximorũ compaſſione tolli crucem affirmat. Hęc tamen pars etiam crucis, ſed non tota crux dicitur. crux eſt, quam paulo ante, & in commentario explicuimus.

Et ſequatur me.

COMMENTARIA.

HOc eſt tertium, quod exhibere debet, qui vult venire poſt Chriſtum. Sequi autem Chriſtum eſt ipſius præcepta, & doctrinam amplecti, eius virtutes imitari, etiam ad mortem pro ipſo ſubeundam paratos eſſe, ſi opus fuerit, ratioque exegerit. denique abnegare ſeipſum, & crucem tollere propter eum. Abnegant ſe homines mundi, & cruces ſuas tollunt, dum multis ſuis appetitibus, ac commoditatibus ſe priuant, dum labores, & afflictiones, & quidem graues ſuſtinent, ſed non vt ſequantur Chriſtum, ſed vt alijs ſuis appetitibus, aut aliorum ſatisfaciant, vt mundi aliquas voluptates, aut bona aſſequantur tranſitoria: ac non ueniunt poſt Chriſtum, quia non amplectuntur doctrinam, ac pręcepta eius, nõ imitantur uirtutes illius. qui igitur uult uenire poſt Chriſtum, neceſſe eſt ut duobus præceptis adiungat hoc tertium, per quod maxime Diſcipulus Chriſti diſtinguitur à ſectatoribus ſæculi huius.

ANNOTATIO XLVII.

Chriſtum ſequi, qd ſit.

CHryſoſt. homil. 56. in Matt. quid ſit Chriſtum ſequi, & qua ratione, ſi hoc tertiũ non ſit, duo prima nihil prodeſſe, recte exponit ſic dicẽs: Latrones ſepulchrorum violatores, dęmonum inuocatores, multa plerumque talia patiuntur. Ne igitur credas ipſius paſſionis naturam per ſe ſufficere, cauſam

eius subiecit. Quam ipsam? Quæ dicta sunt, vniuersa faciens, atque patiens ipsum sequaris, vt scilicet propter ipsum omnia sustineas, atque omnem virtutum numerum habeas. Is enim Christum sequitur qui non in periculo modo fortitudinem adhibet, sed modestiam, sed humilitatem, & omne sublimioris philosophiæ genus complectitur. Id enim est recte Dominum sequi, vt & propter ipsum cuncta sufferas, & alias virtutes non negligas. Multi Diabolum sequentes multa patiuntur, & vitam propter ipsum perdunt, quam nos propter Christũ, immo vero propter nos ipsos perdimus. Hæc Chrysostomus. Sequela igitur est, vt propter ipsum, quæ dicta sunt duo faciamus, & ipsum imitantes omniũ virtutum studio incumbamus. Nos in duobus addimus tertium, vt mortem ipsam pro eo pati prompti, ac parati simus, & si occasio postulauerit, subeamus, sicut & ipse pro nobis subijt; ea enim est perfecta sequela, qua Christum vsque ad crucem sequimur.

Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdit illam.

COMMENTARIA.

NE quis diceret duram nimis, & nociuam hanc esse doctrinam, vt abnegemus nos, & crucem tollamus, Christumque crucifixum sequamur, tacite id repellit, causamque dat, quasi diceret, non trado nociua, immo vtilissima, & salutifera: nam qui non abnegauerit se, nec tulerit crucem propter me, sequẽdo me ipsum, sed voluerit animam suam saluã facere, id est, indulgere vitæ huius voluptatibus, ac accommodis, suisque appetitibus satisfacere, seque in vita conseruare potius quam hæc, quæ doceo exhibere, perdet animam; nam eam æternę morti addicit.

Nam qui perdiderit animam suam propter me, saluam faciet illam.

COMMENTARIA.

ALtera pars opposita priori hæc est, qui vero animam perdiderit propter Christum, abnegando se, ac crucem vsque ad mortem tollendo, eam saluam faciet, nam vitam æternam assequetur. Est igitur doctrina hæc salutifera. Recte autem adiunxit (propter me) nam sunt qui perdunt animas suas ptopter mundum subeundo labores duros, & multis suis appetitibus contradicendo, ac suam carnem multipliciter macerando, idque ad temporalia bona, honores, dignitates, pecunias, aliaque huiusmodi consequenda. Hi perdunt animam in præsenti sæculo, & in futuro. Qui si prædicta facerent propter Christum, in præsenti perderent animas, sed in futuro saluarent.

ANNOTATIO XXXXVIII.

Quid sit pter Christum animam perdere.

LOco (nam) Græce est γάρ, & eadem habetur apud Matthæum & Marcum, in quibus locis Interpres vertit (Qui autem perdiderit.) cum igitur sit eadem apud Lucam, eodem erat vertenda modo, vnde particulam (nam) positam esse pro (autem) dicendum est, præsertim cum etiam si legamus (nam) sensus sit idem. Quod vero ad rem spectat, Victor Antiochenus hanc vtramque sententiam connectit, sicut & nos in superiori commentario conneximus: nam eam interpretans sic, inquit: Quod dicit eiusmodi est. Non duriter, sed clementer, & indulgenter vobiscum agens hæc præcipio; nam qui puero plus satis indulget, perdit eum, qui autem peccanti non parcit, saluat eum. Hæc ille. Aduerte autẽ Matthæum ad significationem, respicientem dixisse, qui perdiderit animam, inueniet. Habent enim hæc oppositionem quandam, & correspondẽtiam, inuenire, & perdere. Marcus vero, & Lucas sensum considerantes, loco illius (inueniet eam) dixerunt, saluã faciet eam. Aduerte præterea Matthæum, & Lucam addidisse illud (propter me) quod in commentario expositum est: at Marcus adiunxit alterum, dicens: (Propter me & Euangelium: quod dupliciter possumus interpretari, vno modo cum Euthymio, vt particula (&) sit declaratiua, vt id sit propter Christum animam perdere, quod propter Euangelium, id est doctrinæ Christi seruandæ causa animam perdere: quæ expositio non satis respondet verbis paulo inferioribus huic sententiæ respondentibus, nimirum, qui erubuerit me, & sermones meos. duo enim hæc distingui videntur. Altero modo, qui accomodatior est, vt animam propter Euangelium perdere, referatur ad omnes. qui suis aduersantur appetitibus, suęque se voluntati opponunt, vt Christum sequantur eius voluntatem faciendo; perdere autem animam ꝓpter Christũ, referat particulariter ad martyres, qui in fidei, & Euangelij defensionem vitã corporaliter tradiderũt. vnde non probo, quod Euthymius Luc. 9. dicit, vbi animam perdere de solis martyrib⁹ interpretatur. Puto enim iustos se ipsos abnegantes etiam sine martyrio animas suas perdere in hoc sęculo: generalis igitur est hęc sententia, complectẽs omnes iustos tam martyres, quam qui martyrium non subeunt, cum ea sententia referatur ad præcedẽtes, nẽpe tollere crucem, abnegare se ipsos, & sequi Christum, quæ etiam generales. sunt.

Quid enim proficit homo, si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, & detrimentum sui faciat?

COMMENTARIA.

CAusam profert, cur qui animam suam facit saluam in hoc sęculo, dictus sit eam perdere, tacitæque obiectioni respondet: nam posset quispiam oppone-

re sic

re sic: Qui in hòc sæculo animam suam saluam facit, quamuis propter Christum crucem non tollat, nec ipsum sequatur, tamen bonis multis temporalibus fruitur, & quæ suæ animæ placent, assequitur, quomodo ergo perdere animam dici potest? huic respondens, inquit: Quamuis homo totum mundum lucretur, & omnibus eius bonis fruatur, nihil profecisse censendus est, si ob ea se perdat in æternam incidens damnationem, aut animæ salutis spiritualis iacturam faciens; bona enim temporalia malo spirituali, aut æterno collata æstimanda sunt quasi nihil. Recte autem dicitur homo se perdere: nam ad malum sufficit arbitrium sine gratiæ auxilio, iuxta illud Ose. 13. Perditio tua Israel.

ANNOTATIO. XLIX.

Quid significent verba superioris sẽtentiæ.

QVod ad literam spectat notãdũ est apud Matthæum, & Lucam eandem esse sententiam, nẽpe ὠφεληθῆναι ἄνθρωπος à verbo ὠφελέω, id est, viuo, emolumentum capio; estque in voce passiua, quasi diceret, quid iuuatur homo; licet interpres aliter verterit apud Matthæum. nempe: Quid prodest homini, quam apud Lucam, quid proficit homo. Marcus eodem verbo vsus est in voce actiua futuri, scilicet: Quid iuuabit hominem? Idem est sensus, quo significatur, nullum censendum temporale emolumentum, quod est cum animæ iactura. Notandum est præterea apud Matthæum, & Marcum tãtũ haberi: animæ suæ detrimentum faciat, seu patiatur; apud Lucam vero: se ipsum perdat, & detrimẽtum sui faciat. Græce disiunctiua particula est, nimirum: Aut sui detrimentum faciat. Origen. homil. 10. in Exod. multa de hac distinctione dicit, interpretaturque animam perdere eum, qui gehennæ incendiis deputatur; illum vero detrimentum facere, de quo 1. Corinth. 3. dicitur: Detrimentum patietur, ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem, quod de igni purgatorio intelligitur: tam ergo ignis inferni, quã ignis purgatorii præponderat bonis omnibus tẽporalibus sæculi huius, vt potius ab his sit abstinendum, quam illa tormenta sustinenda. in hunc sensum tendunt, quæ Origenes dicit non improbabiliter. Euthymius autem existimat posterius esse declarationem prioris, quasi id sit se ipsum perdere, quod est sui detrimentum facere, scilicet in æternam damnationem incidere; quod probabile est, licet accommodatius dici posset, quod in commentario dictum est, prius ad damnationem æternam pertinere; posterius vero ad iacturam rerum spiritualium, quæ in hoc sæculo per peccatũ fit; bona enim temporalia omnia illis collata, nihil censenda sunt, nullamque comparationem habent, non solum cũ damnatione æterna, sed etiam cum iactura gratiæ Dei, & donorum Spiritus sancti, cæterorumque, quæ per peccatum amittuntur. Vnde Matthæus, & Marcus huic sententię adiunxerunt (quam dabit homo commutationem pro anima sua?) quibus verbis significatur tanti esse animæ salutem spiritualẽ, vt quidquid loco eius recipitur, etiam si totus sit mundus, detrimentum censeatur, cum incomparabiliter maius sit, quod deperditur, quam quod acquiritur: idcirco qui animam sic saluam facit, eam perdere dicendus est.

Nam qui me erubuerit, & meos sermones; hunc filius hominis erubescet, cum venerit in maiestate sua.

COMMENTARIA.

CAusam explicat præcedentis sententię, quasi diceret, dixi eum, qui non tollit suam crucem, meque sequitur, etiam si mundum lucretur, nihil proficere, sed se ipsum perdere, quia, qui me, sermonesque meos erubuerit, me per fidem non confitendo, aut meis mãdatis non obediendo, quasi eum puduerit crucem tollere, & sequi illum, qui crucifixus est, hunc talem ego etiam erubescam illum, cum venero iterum, non iam in humilitate, sed in maiestate. Iustum enim est, vt qui me erubuit in humilitate mea, ego etiam in maiestate mea illum erubescam. vnde eius damnatio, & perditio consequetur; quem enim ego in maiestate erubuero, is omnino perdetur. Aduerte Christum loqui de se in tertia persona sub nomine filij hominis, vt ostendat erubescentiam ratione humanitatis ortam esse; nemo enim Deum erubescit, humanitatem vero Christi, in qua crucem sustinuit, erubuerũt multi, indignũ iudicantes eum Deum confiteri, eiusque mandatis obedire, qui crucifixus est; ob id ex parte Christi opposita est etiam humanitas, scilicet, Filius hominis, quasi diceret: æquum est, vt eum, qui Filium hominis crucifixum in sua humanitate despexit, iste Filius hominis quando venerit in maiestate sua despiciat. Recte autem dicitur, maiestate sua. Nam maiestas, & gloria Christi hominis erat à diuinitate ei coniuncta in vnitate personæ; qui enim erat homo, ille idem Deus erat. Nostra vero maiestas, & gloria erit à Deo, quasi non ex nobis, sed ab externo principio procedens. Dicit autem (propter me, & propter sermones meos,) vt respondeat ei sententiæ sup. positæ: Qui perdiderit animam propter me, & propter Euangelium, vt habet Marcus. Plura in Annotatione require.

ANNOTATIO. L.

Duo Christi aduentus & de utroque.

DOminus in hac, & in antecedenti sententia duos suos significat aduentus, priorem in humilitate, quando venit ad redimendum, & saluandum genus humanum per mortem, & crucem: posteriorem vero in maiestate, quãdo in fine temporis veniet ad iudicandum, de quo Matth. 24. dixit idem Dominus: Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa, & maiestate. Tempore aduentus prioris, in quo sumus vsque ad posteriorem, inuitat, & exhortatur homines vt crucem tollant, & eum sequãtur credendo, confitendo, mandatis suis obediendo, nec erubescant sequi illum, q crucifixus est: quod si id non fecerint, quasi pudeat crucifixi diuinitatem confiteri, & sermonibus obtẽperare, in posteriori aduentu, quando apparebit maiestas eius, tunc ipse erubescet eos, ac contemnet, & à se in exteriores æternæ dãnationis tenebras proiiciet, nihilque proderit iis hominibus etiamsi medio hoc tempore mundum totum lucrati fuerint. Hic est sensus sententiarum istarum.

Difficultas explicata.

Erga quas vna occurrit difficultas, cum non solum ob pudorem, aut erubescentiam multi, sequi Christum, crucemque tollere renuant, sed ob alias multas causas, vt varijs suis appetitibus indulgeant, & omnes hos etiam Christus in perditionem proiecturus sit, quando in maiestate venerit, quid est, quod de hoc pudore, & erubescentia sola nunc loquitur? In primis dico generalem esse doctrinam, vt quicumque aut Christi fidem nõ amplectuntur, aut mandata eius non seruant, siue ex timore, siue ex pudore, siue ex quacumque alia causa id fiat, ij omnes in perditionem abituri sint, & à Christo spernendi, & contemnendi in suo posteriori aduentu. Dico rursus Christum, quia in sua humiliatione per passionem, & mortem locutus ante fuerat, & post hęc verba de sequela sui sermonem texuit; idcirco eius pudoris meminit, ob quem multi in prædicationis principio ab eius Euangelio retrahẽdi erant; nam Crucifixi prædicatio gentibus stultitia, Iudæis scandalum visa fuit, vt docet Paulus 1. Corinth. 1. ea de causa reputatum est Euangelium, quasi doctrina contemptibilis, & pudenda, cum reuera esset summe honorabilis. Vnde recte Paulus ad hoc alludens dixit, Roman. 1. Non erubesco Euangelium; virtus enim Dei est. poterat dicere, non timeo Euangelium, cum mortis periculo euangelizanti immineret: at dixit: Non erubesco. nam quod in Euangelio prima facie videbatur, ad pudorem, & ruborem excitare sequentes poterat. Hinc Iulianus ille Apostata, Euangelium quasi doctrinam vilem contempsit, vt refert Gregorius Nazianzenus contra eundem scribens; & Celsus Iudæus Euangelium etiam quasi doctrinam irrationabilem irridebat, vt tradit Origenes libro 2. contra eundem Celsum. multa in hac parte dicenda erãt, sed quæ dicta sunt, satis esse duximus.

Et Patris, & Angelorum.

COMMENTARIA.

EXponit Christus magnitudinem maiestatis, in qua est venturus, vt inde significet, quantus futurus sit pudor, & confusio eorum, quos ipse tunc erubescet: Veniet, inquit, Filius hominis in maiestate non tantum sua, sed etiam in maiestate Patris, & in maiestate sanctorum Angelorum, sua quidem, quia gloria humanitatis erat à diuinitate vnita sibi in persona Filij; Patris vero: tum quia gloria illa est a diuinitate, quam habet Christus eandem cum Patre. tum etiam, quoniam in ea apparebit maiestate, quæ ostendat eum esse Deũ, & habere eandem cum Patre diuinitatem. Angelorum autem, quia veniet Angelorum exercitus comitatus, quod ad magnam gloriam, & maiestatem exteriorem facit, si enim maiestas principis terreni apparet in satellitum, & militum, ac familiarium comitatu, quanto maior apparebit Christi maiestas, Angelorum sanctorũ innumerabili multitudine comitantes?

ANNOTATIO. LI.

Lectiones Euangelistarum variæ, & cõsensus inter eos.

MAtthæus sic habet: Venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis. sermo est de gloria, & maiestate exteriori corporis Christi, quæ ab interiori procedebat, tamen in priori aduentu suspensa erat. idcirco dicitur Isaiæ 53. Absconditus vultus eius, & non erat ei species, neque decor. hanc gloriam, ac maiestatem assumpsit resurgens, & in ea apparebit venies iudicare. Quod autem Lucas dixit: In maiestate Angelorũ, Matthæus, & Marcus dixerunt: Cum Angelis suis, quo significatur ea maiestas Angelorum, quæ accedit Christo ex eorum comitatu. Dicitur autem (suis) quia Angelos comitatos esse homines sanctos legimus: at non erant hominum, quasi hi essent Domini; at Christus Angelorum est Dominus; ideo dicitur venturus cum Angelis suis. Marcus addit (sanctis) sicut & Lucas, quia Angelorum nomen etiam tribuitur malis, ac dæmonibus, vt ex Scriptura manifestũ est.

Dico autem vobis vere: sunt aliqui hic stantes, qui non gustabant mortem, donec videant regnum Dei.

COMMENTARIA.

VT huius suæ gloriæ fidem faciat, in eaque fide Discipulos confirmet, adiunxit, nõ post multum temporis aliquos ex Discipulis astantibus, priusquam moriantur, visuros Christum in ea gloria, ac maiestate sua. quasi diceret; quod longe distat, quodque in fine sæculi futurum dico, ecce ex parte post breue tempus quibusdam ex vobis demostrando,

quod

quod factum est in transfiguratione. Hanc gloriam appellat Regnum Dei: quia non pertinet ad sæculum præsens permanenter, sed ad aliud, quod speramus, in quo regnabunt sancti. quod autem dicitur: Gustabunt mortem, phrasis est Hebræa, pro eo quod est mori, qua phrasi vsi sunt Ioannes c. 8. & Paulus Hebr. 2.

ANNOTATIO LII.

Superiorum verborum cõnexio & sensus explicatur copiose.

QVod ad verba spectat, Matth. cap. 16. & Marcus cap. 8. dixerunt. Amen dico vobis. Lucas quasi interpretans particulam Hebræam (Amen) scripsit vere dico vobis. Præterea quod Lucas dixit: Videant regnum Dei. Matthæus scripsit: Videant filium hominis venientẽ in regno suo, id est, apparentem in regni sui gloria; vtriusq; sententiæ, idem est sensus. Marcus autem verbis Lucæ adiunxit, Videant regnum Dei veniens in virtute. Quod dictum est, In virtute, & potentia, idem est, ac in maiestate, & gloria, ad distinctionem regni militanris, in quo gloria illa nondum apparet. Quod autem ad connexionem spectat, sententiam hanc Ambrosius in præsenti, & Gregorius hom. 32. in Euang. connectunt cum illis præcedentibus, in quibus Dominus præcepta subeũdę mortis dedit, quasi nunc velit promissione quadã confirmare, & allicere. At vero accommodatior est connexio, quam proposuimus in commentario, quę est etiam Hieronymi Matth. 16. vr proximę precedenti coniungatur, quasi velit fidem facere eius, quod longe distabat, promissione rei præsentis, ac similitudinem quandam habentis; Vẽtutus enim est in ea gloria, in qua in sua transfiguratione magna ex parte apparuit.

Quod demum ad sensum pertinet, varia est Doctorum interprætatio. Primo loco Ambrosius in præsenti, mortem quidem in hac sententia non de corporis, sed de animæ morte, quæ per peccatum contrahitur, intelligendum putat, vt gustare mortem sit mortaliter peccare, Regnum autem ad vltimam resurrectionem refert, vt sit sensus. Sunt de hic adstantibus, qui non peccabunt mortaliter vsq; ad resurrectionis gloriam, sed vitam animę continuabunt, etiam si intercedat mors corporis, quæ interpretatio ex Origene tract. 3. in Matth. desumpta videtur, potius tamen ad sensum spiritualem, quam ad historicum, & literalem pertinet, & adhuc in eo sensu non apparet verificari posse in tribus illis Discipulis, quos paulo post Christus assumpsisse dicitur Petro scilicet, Ioanne, & Iacobo, vt Ambrosius vult: nam Petrum nemo à graui peccato excusat, quando cum iuramento Christum in passione negauit: tempore ergo, quando hoc Christus prædixit vsque ad illud vltimum resurrectionis, saltem Petrus peccauit.

Secundo igitur loco Gregorius ho. 32. in Euangel. & Beda Matth. 16. mortem quidem de ea, quæ corporis est, cum communi Patrum expositione interpretantes, Regnum vero hoc Ecclesiam Christi militatem exponunt, quam in virtute miraculorũ, & doctrinæ auctam multi ex ijs, qui tunc aderant, quando Christus hęc prędicabat, viderunt, priusquam corporis mortem subirẽt. Dicitur autem Christus in regno suo veniens, quia per Euãgelicã prędicationem eius diuinitas, & maiestas mundo innotuit, videtur autem dura interpretatio hæc, & parum accommodata.

Tertio loco quidam de gloria interpretantur in qua Christus Discipulis apparuit in sua Ascẽsione. Cui expositioni fauet illud Act. 1. quemadmodum vidistis eum ascendentem in cælum, sic veniet. Prę dixit ergo Christus tunc inter adstãtes aliquos esse, qui visuri erant eum in Regno suo, priusquam morerentur, quia Discipuli eum viderunt glorioſum ascendentem in virtute. Dictum est autem, esse aliquos de adstantibus, quia multi ibi tunc aderant cũ Discipulis, quando ea Christus loquebatur, vt diximus supra, inter quos Discipuli viderunt Christum r̃ Regno. Hui⁹ expositionis meminit Druthmarus in Matt. Quarto loco quidã regnũ hoc resurrectionẽ vltimã interpretãtur in extremo tẽpore; dictũq; putãt esse nõnullos, qui mortẽ nõ gustabũt vsq; ad aduentũ secundũ Christi, pp Ioannẽ Euangelistã tũc adstantẽ, qui adhuc viuit, iuxta illlud Ioa. 21. sic eũ volo manere donec veniã. Hãc interpretationẽ Damascen⁹ orat. de transfiguratione testatur nõnullos præstanti eruditione viros fuisse secutos. Quib⁹ ipse Damascen⁹ opponit nõ de vno, sed de pluribus dictũ esse: sũt hic adstãtes, q nõ gustabũt mortem. Huic ẽt adde eã interpretationẽ falso niti fundamẽto; existimarũt. n. Ioannẽ nõdũ obijsse, quod nõ ita est, vt ostensũ est in nostris cõmentarijs in Ioannẽ.

Quinto, & vltimo loco est interpretatio communis patrum, vt sententia hæc intelligatur de splendore, & gloria transfigurationis, in qua Christus apparuit tribus Discipulis post sex dies ab eo, quando hæc prædixit. Hanc interpretationem sequuntur Hilar. can. 17. in Matth. & Hieron. in commẽtarijs cap. 16. Chrysost. hom. 57. in eundem Matthæum. Epiphan. hæres. 69. prope finem, Leo sermone de transfig. & Damasc. in orat. de eadẽ transfi. Euthy. ibidẽ. Orig. autẽ tract. 3. in Matth. fatetur esse hanc interpretationẽ litteralẽ, & historicã, licet ipse altiorẽ sensũ sibi videatur inuenire, qui potius ad spiritũ & allegoriã spectat. Dicitur autẽ in trãsfiguratione regnum Christi, & ipsum Christũ in suo regno venisse, quia apparuit vere in ea gloria, splendore, ac maiestate, quam in cælis habet, & in qua veniet iudicare omnes. Dicitur autem venisse in virtute, quia in potentia suæ maiestatis tunc apparuit, quamuis Origenes dictum id putet, quia Helias, & Moyses quasi armati milites Regibus adstare soliti, tunc cũ Christo apparuerunt. Accommodatior tamen est prior sensus. Huic communi expositioni in commẽtario adhęsimus, cui multum fauet historia transfigurationis, quæ paulo post secuta est, & quam Euãgelistæ consequenter descripserunt.

Factum est autem post hæc verba fere dies octo.

COMMENTARIA.

VT Euangelista Christum vera promisisse comprobet, describit quomodo quidem Discipuli Christo prius adstantes, Regnum hoc Dei viderint, priusquam corporis mortem subirent, quod gestum est intercidentibus diebus fere octo à tempore, quo Christus id prædixit. Computat autem Euangelista diẽ, quando Christus ea locutus est, & diem

etiam,

etiam, quando impletum est, & regnum Dei visum est; sicque intermedijs sex adiunctis sunt dies fere octo. Dicitur autem fere, quia primus, & vltimus non fuere integri; iam enim erat inceptus, quando Christi promissio facta est, & nondum erat finitus, quando transfiguratio facta fuit.

ANNOTATIO LIII.

Concordia inter Euãlista circa præcedentia verba.

DVbitatio occurrit: nam Matthæus cap. 17. & Marcus cap. 9. hanc historiam describentes, dicunt, post dies sex. Lucas vero dicit: Post dies fere octo. Huic dubitationi respondet Hieron. Matt. 17. Augustinus lib. 2. de cõsen. Euang. cap. 56. & Chry. hom. 57. in Matth. & Epiphan. hær. 69. prope finem, nempe Matthæum, & Marcũ numerasse dies intermedios, prętermissis, & eo in quo Christus præ dixerat visionem Regni, & eo in quo trãsfiguratus est; Lucas vero hos etiam computauit, idcirco octo fere dies dixit interfuisse; adiecit autem particulam minuentem (fere) quia primus, & octauus non interceserunt integri, vt in commentario expositum est, & August. lib. 3. doctrinæ Christ. cap. 35. notat hos duos primum, & vltimum per Synecdochẽ dictos dies; idem Epiphanius affirmat, dicens, in fine primi dixisse, tertia vero, aut quarta hora octaui transfiguratum esse. Chrysost. hom. 57. interrogat, cur non statim, sed post dies sex assumpserit Discipulos ad visionem Regni, & respondet, ne si statim assumpsisset, cæteri turbarentur, quasi ex temporis cõtinuatione noscentes illos ea de causa assumptos, vt regnũ Dei viderent. Hilar. & Ambrosius mysticas horum dierum causas notarunt, quæ ex Origene desumptæ videntur, similiter & Damascenus in oratione de transfiguratione.

Et assumpsit Petrum, & Iacobum, & Ioannem.

COMMENTARIA.

HOS tres Christus assumpsisse dicitur, quia relicta turba, cæterisq; Discipulis hos secum solos ad societatem suam, seu secum in locum, in quo transfigurandus erat, euocauit. Tres autem Discipuli assumuntur, quia mysterij testes futuri erant, cum in ore duorum, vel trium stet omne verbum. Eliguntur vero hi præ cæteris, quia inter eos omnes hi primas habebant.

ANNOTATIO LIV.

Cur tres discipulos tantum relictis reliquis secum Christus assumpsit in montem.

MAtthæus nõ tantum retulit Ioannẽ, sed adiecit (fratrem eius.) Cur autem tres elegerit Dominus, diximus in Commentario, & est causa posita à Tertulliano lib. 4. contra Marciõ. & lib. de præscriptione: Tres (inquit) de discentibus arbitros futuræ visionis, & vocis, assumit. Vox est creatoris Deuteron. 19. In tribus testibus stabit omne verbũ. Cur vero hos, vltra causam in commentario positã, quæ est Chrysostomi hom. 57. in Matth. & Hierõ. ibidem plura diximus in præcedenti capite Annot. 104. At cur non omnes Discipulos assumpserit, existimo vnam causam esse, vt mysteriũ secretius ageretur; non enim erat euulgandum; nisi post resurrectionem; tunc enim prædicatũ, & manifestatũ est, vt nos habemus ex Petro 2. Epist. cap. 1. Damascenus orat. de transfiguratione dicit propter Iudam nõ omnes assumptos; cum enim illa indignus esset tali visione, ne facinoris causam prætexeret, quod solus esset relictus, remanent etiam alij. Tres autem assumũtur propter mysteriũ Trinitatis, & quia in ore duorum vel trium stat omne verbum. Hæc Damascenus commendat autem Chrysostomus lõco allegato Euangelistæ sapientiam, ac veritatem, qui non celauit nomina eorum, qui præpositi fuerant, quod in Matthæo locum habet, qui præsens tunc fuit cum cæteris Apostolis, nec assumptus est ad videndam hanc gloriam.

Et ascendit in montem.

COMMENTARIA.

MOntem cum tribus ascendit: tum quia locus erat remotior ab hominum cõsortio: tum quia montis celsitudo quandã cũ celsitudine illius maiestatis cognationẽ habebat: tum etiam, vt impleret, quod præsignificatum erat, ut in Annotatione explicabitur.

ANNOTATIO LV.

Causę ob quas Christus in mõtem ascenderit, quo nouissime appellato, & qualis mons iste fuerit.

MAtthæus habet: Duxit illos in montem excelum seorsum, id est, à cæteris subductos, ac sequestratos. Marcus eadem verba habet adiungens, duxit illos solos, quia nemo cæterorum, nec vllus de turba assumptus est à Christo. Prima causa, in commentario allata, cur montem ascendit, est Euthymij Matth. 17. Ducit (inquit) in montem, vt à nemine alio videri possent. Secunda autem causa etiam in cõmẽtario posita, est Victoris Antiocheni in commẽtario Mar. 9. Tertiam adfert Tertulli. lib. 4. contra Marcion. In montem (inquit) secedit, nam & pristinum populum apud montem, & visione, & voce sua Creator initiarat: oportebat in eo suggestu consignari nouum testamentũ, in quo cõscriptum vetus fuerat. Hæc ille. De qua re paulo inferius nonnulla dicemus. Ex Euangelistis autem non habemus, quis mons iste fuerit. Lucas enim montem tantum dicit; Matthæus, & Marcus qualitatem expressere, dicentes, Montem fuisse excelsum. Petrus vero 2. Epi. cap. 1. montem sanctum appellauit: nomen igitur montis proprium Scriptura non indicauit; Patres tamen antiqui tradũt Thabor esse nominatum. ita affirmat Hieron. Epist. ad Eustochium de Epitaphio Paulæ: In mõte (inquit) Thabor transfiguratus est Dominus. idem affirmãt Damascenus orat. de transfiguratione, Beda lib. de

Sanctis

ſanctis locis cap. 17. Euthym. in illud Pſal. 88. Thabor, & Hermon in nomine tuo exultabunt: Druthmarus in Mat. & ante hos omnes idem affirmat Cyryllus Hieroſolymitanus cateche. 12. Montis huius qualitatem deſcribit idem Hieronymus in commẽtarijs in Oſeam cap. 5. Eſt (inquit) Thabor mons in Galilæa ſitus in campeſtribus, rotũdus, atque ſublimis., & ex omni parte finitus æqualiter. Hæc ille. Paulo inferius ibidem dicit interpretari Latine veniens lumen. Beda autem loco citato latius deſcribit dicens: Mons Thabor in medio Galilææ campo, in tribus millibus manens ad Boream à Geneſareth diſtat, ex omni paate rotundus; herboſus valde, & floridus altitudine triginta ſtadiorum, vertex ipſe cã peſtris, & multum amœnus, viginti, & trium ſtadiorum dilatatur, vbi grãde monaſterium grandi quoque ſilua circumdatur, tres Eccleſias habens, iuxta quod Petrus ait: Faciamus hic tria tabernacula, locꝰ muro cinctus grandia geſtans ædificia. Hæc Beda. Ioſephus autem lib. 4. de bello Iudaico cap. 2. ſcribit huius montis eſſe triginta ſtadiorum altitudinem: in vertice autem eſſe planitiem viginti ſtadiorum.

Vt oraret.

COMMENTARIA.

FInis proximus huius aſcenſus in montem fuit, vt oraret, vltimus tamen, ac præcipuus vt transfiguratiõis myſterium demonſtraret: ad hoc enim ſolos tres Diſcipulos aſsũpſerat: ſi autem ad orandum tantum aſcendiſſet, vtique omnes ad ſe aſſumpſiſſet. Dum autem ad orationem aſcendit, quod omnibus Diſcipulis erat manifeſtum, ceteris Diſcipulis, qui remanebant, myſterium transfigurationis futuræ occultat: exiſtimabant enim omnes orandi tantum cauſa eum aſcendere in montem.

ANNOTATIO. XIII.

CAeteri Euangeliſtæ, nempe Matthæus, & Marcus, huius orationis mentionem nõ fecerunt, ſed tantum dixerunt, Chriſtum aſcendiſſe cum his tribus Diſcipulis in montem, & transfiguratum fuiſſe coram ipſis: Lucas ſolus aperuit, aſcendiſſe vt oraret; & dum oraret transfiguratum fuiſſe. Quamuis autẽ Chriſtus præſcius fuiſſet myſterij futuri, & vt id perageret, aſcenderit; merito tamen Euangeliſtæ non dicunt aſcendiſſe, vt ſe transfiguraret, vt p hoc nobis ſignificent extaſes ſpirituales, ac reuelationes eſſe quidem magnifaciendas, & recipiendas, cum dantur à Deo, non tamen quærendas; ſed id quod præcipuum eſt nempe dilectionem, cæteroſque virtutum actus: nam Chriſtus aſcendiſſe dicitur, vt oraret, non vt ſe transfiguraret. Voluit etiam Chriſtus prius orare, vt ſignificaret beneficia à Deo impetrãdi, optimam viam eſſe orationem.

Et facta eſt, dum oraret, ſpecies vultus eius altera.

COMMENTARIA.

IN ipſa oratione, corporis facies immutata eſt, non quidem ſubſtantia, ſed qualitate; ſplẽduit enim ſicut Sol. conuenienter autem, dum orat, alteratur corpus, vt ſignificaret corporis noſtri beatitudinem ab animæ fruitione emanaturam, & vt ſicut anima peccati miſeria iufecta, corpus reddidit miſerum, ita, per gratiam conſumatam, quæ gloria eſt ornata, corpus efficiat glorioſum

ANNOTATIO XLVII.

Quomodo facies Chriſti altera facta dicatur in transfiguratione.

QVod Lucas dixit, faciem Chriſti factam fuiſſe alterã, id Matthæus magis expreſſit, dicens: faciem ſplenduiſſe vt Solem: Marcus aũt ſcripſit transfiguratum fuiſſe, non quod carnis ſubſtantia ſit in aliam mutata, ſed quod lumine glorioſo fuerit ita illuſtrata, vt ſicut Sol ſplendorem emiſerit, vt recte notauit Hieronymus in Matthæum, & in Epiſt. ad Pachmacium contra errores Ioãnis Hieroſolimitani, eoque argumento, ac ſimilitudine probat veritatem carnis noſtræ in reſurrectione futura, in qua ſubſtantia non mutabitur. Addit etiam Hieronymus in Matth. nec ipſam Chriſti formam ſeu effigiem mutatam fuiſſe, quaſi in aliam figuram ſit conuerſa, ſed ſplendida, ac lucens facta eſt. Verba ipſius ſunt. vbi ſplendor faciei oſtenditur, & cãdor deſcribitur veſtium, non ſubſtantia tollitur, ſed gloria commutatur, cum transformatus eſt Dominus in eam gloriam, qua venturus eſt in regno ſuo: trãſformatio ſplendorem addidit, faciem non ſubtraxit. Hæc ille. Tertullianus etiam lib. de reſurrectione carnis idẽ ſenſit, dicens: Dominus in ſeceſſu mõtis, veſtimenta luce mutauerat, ſed lineamenta Petro agnoſcibilia ſeruauerat. Hæc ille. Tacite probãs Dominum effigiem non mutaſſe, quia Petro agnoſcibilis remanſit. Victor Antiochenus Mar. 9. idem affirmat, ac per hoc probat beatos in reſurrectione in eadem ſua priori effigie, cum maximo tamen decore ſuſcitandos. Aduertendum autem eſt, Auctorem librorũ de mira. ſac. Scrip. qui inſcribitur Auguſtino lib. 3. cap. 10. affirmare hunc ſplendorem diuinitatis fuiſſe, ſic enim inquit; Iſtet in hac oſtenſione Domini facies ſolari ſplendore fulſerit, non ipſa caro ſplenduit ſed diuinitas latens in corpore, luminis ſui portiunculam cõſpiciendam foris videntibus quantum poterant, cõceſſit. Hæc ilie. Quæ verba non ſic ſunt intelligenda, quod lumen, ac ſplendor iſte fuerit ipſa diuinitate, ſicut lux eſt in Sole, nec quod per ipſum lumẽ diuinitas viſa ſit: ſed quod ab ipſa diuinitate in carne ſit effectum, ac per carnem exterius diffuſſum, quaſi argumentum diuinitatis latentis in humanitate: ſicut olim Iſaias dictus eſt vidiſſe Dei gloriã; & in veteri teſtamento gloriã Dei apparuiſſe hominibus. Quẽ ſẽſum verba ſequẽtia illius Auctoris oſtendunt; inquit enim ſic: Sicut per carnem diuinitas illuxit, ſic etiam caro illuminata à diuinitate per veſtimenta radiauit. Hæc ille. Quod etiã Gregorius Nazianze. oratio de fide prope finem, tradidit, docens diuinitatem latentem in humanitate fuiſſe ad modum Solis, cui nubes obiecta non tollit lumen, ſed occultat, in transfiguratione autem lumen aperitur, quaſi nube diſſipata: quæ verba eodem modo interpretanda ſunt, non

quod

quod diuinitas ipsa conspicua per se facta sit, sed quod per lumen in carne diffusum se notificauerit Similia etiam verba Damascenus orat. de transfiguratione protulit, ad diuinitatem referens. Hodie (inquit) circunscriptionis expers diuinæ naturę radius in monte Thabor Apostolorum oculos perstringit. Quæ verba eodem modo sunt explicanda. Idem habetur apud Epiphanium hæres. 69. prope finem. Sic Leo sermo. de transfiguratione Domini explicuit, dicens: Caritatem ad naturam suscepti hominis pertinentē his tribus viris voluit esse conspicuā: nā illā ipsius deitatis ineffabilē, & inaccessibilē visionem, quæ in æternam vitam mundis corde seruatur, nullo modo mortali adhuc carne circundati intueri poterant, & videre. aperit ergo Dominus coram electis, suis Discipulis gloriam suam, & communem illam cum cæteris corporis formam tanto splendore clarificat. vt & facies eius Solis fulgori similis, & vestitus cādori nitium esset æqualis. Hæc Leo. Patres igitur isti consentiunt, splendorem carni inhærentem à diuinitate latente, & carni vnita emanasse, quasi per eam præsentiæ suę efficeret argumentum, quod Damascenu expressius loquēs affirmauit: Nō externe (inquit corpori gloria accessit, sed interne ex Dei verbi deitate, modo quodam omnem sermonem, excēdente, ipsi personaliter vnita. Hæc ille. Hinc sequitur hanc corporis gloriam non prouenisse ex animæ beatitudine, ad modum, quo anima glorioſa carni gloriam cōmunicabit in resurrectione; licet enim anima Christi ab instanti incarnationis viderit Deum, sitque effecta beata quantum ad portionem superiorem, factumque fuerit ex diuina dispensatione, vt gloriam in carnem non extenderit, vt locus daretur redemptioni: tamen non ex hac beatitudine aīæ nunc promanauit gloria hęc in carnem, sed ex ipsa vnita deitate, in testimonium Christi diuinitatis, vt Patres dicunt, Euangelicaque verba comprobant. Hic est filius meus dilectus, quasi verbum hoc opere illo confirmaretur. Eo etiam cōprobatur, gloriam hanc carnis non fuisse plenam, qualis illa, quæ ex animæ gloria prouenit; nec enim cato Christi nunc facta fuit impassibilis, & immortalis, nec cæteris dotibus ornata, sed sola claritate, ac splendore.

ANNOTATIO LVIII.

An sola facies, an vero totū Christi corpus in transfiguratione splenduerit.

DVbitabit quispiam, an totum Christi corpus splenduerit, an sola facies: nam quod tota caro effulserit, verba Matthæi indicare videntur; inquit enim, transfiguratus est ante eos, & resplēduit facies eius sicut Sol. Hæc verba significare duo videntur, nempe, & quod transfiguratus fuerit, & quod facies eius resplenduerit, illud igitur ad totum corpus referendum est. Verba etiam Auctoris illius supra allegata id ipsum indicant li. 3. de mirabil. Sacr. Scrip. ca. 10. Sicut (inquit) diuinitas per carnem illuxit, sic caro illuminata per vestimenta radiauit. In hac dubitatione censeo multo esse probabilius faciem tantum splēduisse, tum, quia Euangelistæ tres faciei splendoris, non autem totius carnis meminerunt: tum quia splendor hic factus est, non propter carnem ipsam, sed propter ostensionem quandam exteriorem gloriæ, ad quam satis erat faciem illustrari, ac vestimenta: partes enim carnis cæteræ occultæ erant; tum demum quia hoc mysterium (vt dicemus inferius) multum respondet traditioni legis in monte, in quo non totum corpus Moysi, sed facies illustrabatur, vt habetur Exod. 34. & 2. Cor. 3. Quāuis, vt recte notauit Damascenus orat. de transfigurat. splendor Moysis ab externo fuerit, nempe ex Dei colloquio? Christi vero ab interno, nempe à diuinitate vnita sibi, ac coniuncta. Nec verba Matthæi huic opinioni aduersantur, nam vt ibi Hiero. interpretatur, illud verbum (transfiguratus est) exponitur ab Euangelista per sequens, quasi diceret, transfiguratus est, & transfiguratio sic facta est, nēpe facies eius resplendit sicut Sol, qua interpretatione significat Hieronymus se sensisse solam faciem splenduisse. huic autem interpretationi fauent verba Marci 9. nam solo verbo illo (transfiguratus est) vsus est; per id intelligens faciem resplenduisse. hic enim habet: Et transfiguratus est, & vestimēta eius facta sunt splendentia. Auctoris autem illius verba allegata opinioni alteri consentiunt, totam scilicet carnem splenduisse, quam credo non esse improbabilem.

Et vestitus eius albus & refulgens.

COMMENTARIA.

HOc etiam ad maiestatis ostensionem & gloriam pertinet, vt in vestibus albedo, & fulgor apparerent. Albedo enim est omnium perfectissimus color, lux autem sensibilium qualitatum nobilissima, tales legimus in Scriptura aliquando Angelos apparuisse. Albedo vitę puritatem, lux, seu splēdor doctrinæ eminentiam, & efficaciam significabant, quæ duo doctorem maxime perficiunt.

ANNOTATIO LIX.

MArcus hæc duo magis expressit, & amplificauit: Vestimēta (inquit) eius facta sunt splendētia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terrram candida facere. Matthæus autem vnius tantum meminit, nempe albedinis. Vestimēta (inquit) facta sunt alba sicut nix licet in multis exēplaribus Græcis legatur sicut lux, vt vtrūq; complectatur. Ex hoc sumitur argumentum, hanc transfigurationem non ex animæ beatitudine promanasse, sed ex ipsa diuinitate, humanitati cōiuncta; fieret enim ab anima esset. vestimenta non essent immutata, sed sola caro Fuit etim ista muratio non substantia vestimentorum, sed accidentibus.

Et ecce duo viri loquebantur cum cum illo.

COMMENTARIA.

TRansfigurato Domino duo viri præsentes ādstant cum eo loquentes, quorum vnus iam diu obierat, alter adhuc superstes erat, sed à Deo multo ante in cælum raptus: quod factum est, vt Christus viuorum, ac mortuorum Iudex, ac Dominus significaretur. Particula (ecce) indicat statim, ac Dominus transfiguratus est, hos duos viros apparuisse. Hæc in sequentibus explicantur.

ANNO-

ANNOTATIO. LX.

CHrysostomus hom.57. in Matt. affirmat vnũ ex viuis, alterũ ex mortuis Christo adstitisse, vt tam vitæ, quam mortis potestatem habere vere crederetur, vtq; superiorum, ac infernorum Dominus ostenderetur. Idem dicit Damascenus orat.de transfiguratione.

Erant autem Moyses, & Elias visi in maiestate.

COMMENTARIA.

EXplicat Euangelista, qui viri erant, & quales erant, Moyses, & Elias, ille iam mortuus, hic vero superstes. Visi autem dicuntur, quia Discipulis adstantibus conspicui erant, ab eisq; videbantur, & non tantum conspicui erant, sed etiam cum maiestate videbantur, nẽpe corporibus, & vestimentis splendentibus, ac glorioſis.

ANNOTATIO. LXI.

A quibus visi Moyses, & Elias, & quõ apparuerint in transfiguratione Domini.

QVod ad verba spectat, Matthæus, & Marcus explicant, à quibus visi essent hi duo viri. Apparuerunt (inquit illis Moyses, & Elias. Non solũ ergo à Christo visi sunt, sed & à Discipulis tribus. Quod autẽ ad rẽ spectat, duo inuestigãda sũt. Vnũ est quõ apparuerũt, in quo sunt multæ Doctorũ sẽtentiæ. Primo quidem Glossa ordin. in illud Luc. 9. Ecce duo viri, existimat non fuisse verũ Moysẽ, & Eliã, neq; quãtũ ad animas, neq; quantũ ad corpora, sed Angelos, q in corporalibus ex subiecta materia assumptis, illorũ personas induerunt. Hanc sententiam S. Thom. 3.p. quæst. 45. ar. 3. putat desumptam ex lib. de mirab. Sacr. Scrip. quem dicit falso Augustino inscriptum, at re vera in eo libro talis sẽtentia non legitur, sed talia longe diuersa, cuius mẽtionem paulo inferius faciemus: Ea tamen nullatenus est recipienda; omnes enim Patres tenent pro certo, & indubitato, verum Moysem, & Eliam adfuisse, idque verba Euangelistæ aperte significant, ratioq; ipsa probat; cum enim interuenirent tãquã Christi testes, ac de veritate Euangelij testimoniũ reddentes, oportebat eos vere, ac realiter interuenire, in hocq; sacri Doctores conueniunt. At vero quomodo intrauerint in controuersia est, & quidẽ de Elia non est dubitatio, quem certo credimus adhuc viuere, vsq; ad vltimum tempus, quando Antichristus veniet. Tota controuersia est de Moyse, quem non omnes existimant mortuũ esse. Secũdo igitur loco Hilar. can. 20. in Matth. existimãs Moysem nondum esse mortuum, affirmat nũc apparuisse totum ipsum Moysem & in anima, & in suo proprio corpore, sicut & Eliam: at vero cõmunissima Patrum sententia est, Moysem vere mortuum esse, idcirco de hac apparitione aliter senserunt. Tertio igitur loco Auctor librorum de mira. Sacr. Scrip. qui Augustino inscribũtur lib. 3. cap. 10. arbitratur Moysem resurrexisse, verumq; corpus de sepulchro assumpsisse diuina virtute, quod corp⁹ post hoc mysterium iterum deposuit: Apparuit ergo in corpore proprio, non vt Hilarius dicit, sed aliter, nempe resurgendo à mortuis, affirmatq; auctor ille, hanc esse communem Auctorũ sententiam. Huic videtur (licet non ita expresse) consentire Hieronym. Matt. 17. inquit enim: Ad mysterium Eliam de cælo descendisse, & Moysem ab inferis resurrexisse. Chrysost. autem hom. 57. in Matth. asserit Moysem vere mortuum esse, & tunc interuenisse, quo autem corpore non significat. idem etiam est apud Damascenum orat. de transfiguratione: magis tamen indicare videntur in proprio corpore venisse, cum nullam differentiam inter eum, & Eliam ponãt, sicq; insinuant resumpsisse proprium corpus. Damascenus autem id expressius sentire ostenditur; inquit enim. In hoc moruorum resurrectioni fides astruitur, ac mortuorum, ac viuorum Dominus esse declaratur, vt qui ex mortuis Moysem assumpserit, vtuum autem Eliam testem adhibuerit. Hæc ille. Si igitur Moyse resurrectionis fides astruitur, igitur Moyses in corpore suo resurrexit. Quarto loco S. Thom. 3.p.q.45.ar.3. sentit Moysem adfuisse quantum ad animam, nõ tamen quantum ad proprium corpus, sed id sumptum fuisse, sic formatum ex materia adiecente, ad modum, quo Angeli solent corporaliter apparere. Hanc fuisse sententiam Augustini probabilissimum est lib. de cura pro mortuis agẽda cap. 15. vbi sic habet: quid de Moyse dicturi sumus, qui certe in Deuteron. mortuus, & in Euangelio cum Elia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viuentibus? Hæc ille. Loquitur autem ibi Augustinus de multis apparitionibus mortuorum, qnas certum est nõ in corporibus proprijs esse factas. In hac difficultate duo mihi visa sunt. vnum est, probabilem esse sententiam hanc vltimam, nẽpe Moysẽ non in proprio corpore, sed in alio ex materia subiecta assũpto, ac diuina virtute formato, apparuisse, sicut de Angelis dictum est: nec obstat dictum esse Moysem visum, ac locutum esse; nam & Samuel dictus est locutus esse cum Saul post mortem, quẽ nemo dubitat non in proprio corpore apparuisse. frequẽs est locutio per Synecdochen in Scriptura. Alterũ est probabilius esse Moysem in propro corpore apparuisse, ac resurrexisse à mortuis, sicut resurrectionis Christi tempore multa corporas auctorũ resurrexisse dicuntur, & multis apparuisse quos certum est in proprio corpore apparuisse animab⁹ iterum vnitis cum corporibus vt testes veræ resurrectionis Christi essẽt, quos pacto mysterio deposuisse corpora verius forsan est, communiori sententiæ consentaneum; sic nunc de Moyse dicendũ est. Hoc nõ solum auctoritate allegatorum Doctorem firmatur, sed etiam ratione: Moyses enim nũc accessit, vt testificaretur eum esse Christum, quem venturum esse, ac docturum populum promiserat, debuit igitur apparere in proprio corpore nunc ad testificandum, sicut in eodem illum venturum esse pollicitus fuerat. Præterea doctrina Tertulliani lib. 4. contra Marcion. & Orig. hom. 12. in Exod. atque Damascenus orat. de transfiguratione; dicũt enim hi Doctores in hac transfiguratione impletã esse Dei promissionẽ, quam fecerat Moysi Exod. 33. Posteriora (inquit mea videbis) significans se illi ostensurũ Christum incarnatum, nõ autẽ impleta esset promissio perfecte, nisi in proprio vidisset corpore, hoc. n. petebat Moyses. Præterea cũ Elias in corpore proprio adesset, debuit similis Moyses & in proprio corpore apparere; quam similitudinẽ Prophetæ indicarũt; de his enim, vt Tertullianus asserit prædicatum est Zach. 4. duæ oliuæ super illud, vna à dextris lampadis, & vna à sinistris. Similiter etiam Abac. 2. secundum textũ Septuaginta, in medio duorum animaliũ cognosceris, propter hæc, & alia, mihi hæc sententia visa est probabilior.

ANNO-

ANNOTATIO LXII.

Quomodo Moyses & Elias in transfiguratione Domini dicti sint visi à Discipulis.

ALtera difficultas in eiusdem verbis est, quō Moyses, & Elias dicti sint visi, seu apparuisse Discipulis. Tertullianus in hac parte lib. 4. contra Marcion. cap. 22. censet visos esse, seu eis apparuisse, non quidem sensibus corporalibus, ac exterioribus, sed secundum spiritum; idque probat: nam aliter Petrus non potuisset cognoscere Moysem, & Eliam, cum eorum imagines non vidisset. Verba Tertulliani sunt hæc: Quo modo Moysem, & Eliā cognouisset, cum neq; imagines eorum, vel statuas populus habuisset lege prohibente? nisi quia in Spiritu viderat, & ita quod dixisset in Spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Hæc ille. Eius tamen sententia singularis est, cum sensus cōmunis Doctorū sit, visibiliter apparuisse, sicut & Christus etiam corporis sensibus videbatur resulgenti facie, & albis vestimentis, idque Enāgelica verba significant; non enim Petrus dixisset: Faciamus tria tabernacula, nisi ipsum Moysem, & Eliā corporaliter vidisset. Dicitur etiam apud Matthæum, quod postquam ceciderunt in terram, ac tacti à Christo surrexerunt; leuauerunt oculos, & neminem viderunt, nisi solum Iesum, quasi prius tres vidissent: non igitur dubitandum est visos esse Moysem, & Eliam oculis corporeis. Quo autem modo Petrus eos nouerit, paulo inferius dicemus.

ANNOTATIO. LXIII.

Quomodo idem in maiestate visi.

TErtia difficultas est, quomodo dicti sint visi in maiestate. Respondeo, ob id dici visos in maiestate, quia corporibus resulgentibus, ac glorioſis vestimentis qualis tunc erat Christus apparuerunt, vt serui Domino conformarētur. Notat autē Origenes hom. 12. in Exod. quando Moyses de mōte, in quo legem acceperat, descendit, solum vultum, ac faciem resplendentem habuisse; at tunc totus, ac integer resulsit, vt multo maior gloria, ac pfectio noui testamenti, quā veteris significaretur; vt enim inquit Paulus 2. cor. 3. Si ministratiū dānationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria. In hoc autem magnum est discrimen inter Christum, & hos duos: Christus enim gloriā habebat à se, vt pote à diuinitate vnita, duo autem viri, ab ipso Christo, vt superius notauimus. in quo quantum existimo mysterium significatur, nempe legem significatā per Moysem, ac Prophetiā significatam per Eliam, perfectionem suam ac cōplemē tum, ac gloriam habuisse in Christo, & per Christum; nec vllum olim salutem habuisse, nisi in fide, & per fidem eius.

ANNOTATIO. LXIIII.

Cur Moysē, & Eliam Christus in sua transfigurōne adesse voluerit.

OVarta difficultas est, cur hos duos viros in sua trāsfiguratione Christus aduocauerit secum. Chrysost. hom. 58. in Matth. aliquot huius rei causas adfert. Vna est vt errorem hominum auferret; dicebāt. n. quidā eū esse Eliam, quidā Hieremiā, alij vnū ex Prophetis antiquis. Aduocat ergo ad se duos, qui erāt cæterorū primi, vt ex collatione eorū appareat se esse Dominū, illos autē seruos. Hæc causa nō videtur multū accōmodata: nā si Christus volebat se Dominum ostendere, cæteros vero seruos, potius Abrahā Patrē omniū, in summo prætio habitū, aduocasset: si autē prætēdebat se nō esse aliquē ex eis, quē Iudæi existimabāt, adduxisset potius Hieremiā cū Elia, nō Moysē; nemo. n. hūc cū esse putauit, multi vero Ieremiā esse dicebāt. Secunda causa est, vt ostēdat iniustā accusationē Iudęorū; ĩsimulabant. n. Christū transgressionis legis, ac blasphemiæ. adsert ergo nunc Christus Moysē, per quē lex data est, & Eliā, qui diuini honoris acerrimus fuit zelator, vt appareat, si ille esset trāsgressor legis, & blasphemus in Deum, vtique Moyses, & Elias nō probassent eum, nec testimonium honorificum de ipso reddidissent. Hæc etiam causa non omnino satisfacit; si enim ea esset, coram Iudæis talia imponentibus transfiguratus esset, non corā solis Discipulis, nihil tale de Christo sentiētibus. Tertia causa est, vt ipse mortis ac vitæ potestatem habere crederetur, ac supernorum, & infernorum Dominus ostenderetur, idcirco Moysem iam mortuum, & Eliam adhuc viuētē in medium produxit, Nec hęc causa plane rem explicat; cum potuisset etiam alios ex mortuis reuocare. Quarta causa est, vt crucis gloriam ostenderet, & tam Petrum, quam reliquos qui passionem formidabant, consolaret, & ad sublimius erigeret; non enim tacebant, sed loquebantur de gloria, quam cōpleturus erat in Hierusalē, id est de cruce, & passione; sic enim ipsā appellabat. Nec hæc causa difficultatē soluit; potius enim adaptatur, cur de excessu loquerentur, quā cur hi duo non alij apparuerint. Quinta causa est, quia exhortatus erat paulo ante Discipulos ad crucē tollendā, vt eos ad hoc excitaret. duos hos induxit, quia pro Dei præceptorum custodia, ac pro populo sibi credito; mortis pericula millies subijssent, ac magna libertate aduersus Tyrānos vsi essēt, q mites, ac Zelotæ, ac vehementis charitatis fuerunt, vt Discipuli eorū exēplo excitarētur; nec hæc causa propriā attingit rationē, oportebat. n. si ea esset causa, cōtā oībus. Discipulis transfigurati, quibus illā doctrinā tradiderat, eosq; oēs exhortat⁹ fuerat. Hęc Chrysostomus. Hilarius autē can. 17. in Matthæū, aliam profert causā, nimirū, vt significetur Christus medius inter legem, & Prophetas; p Moysē. n. lex, p Eliam Prophetæ significātur, quasi Christus per legem, & Prophetas sit prædicatus. hac de causa affirmat etiā Hilarius in vltimo tempore, quādo Christus iudicabit, hos duos, cū eo adstaturos in iudicio Israelis futuro: Per Moysem autem, & Eliam legē, & Prophetas significari, testātur etiā Ambrosius in præsenti, & Leo in sem. de transfiguratione. Hæc etiam causa non tollit totam dubitationem; ad id enim ostendendum satis videbātur esse verba Christi, nēpe Scripturas perhibuisse testimoniū de eo, Moysēq; de ipso scripsisse. Io. 5. Scrutamini Scripturas, illę testimonium perhibebunt de me. & rursus: Si crederetis Moysi, crederetis & mihi, etenim ille de me scripsit. Aliam causam adferunt Orige. lib. 6. in Leuit. & Cyril. hom. 6. in Leuit. nempe ad ostendendum, quod lex significata per Moysem, & Prophetæ significati per Eliam in vnum conueniunt, cum Euāgelio significato per Christū; finis enim omnium Christus est, & illa duo tendebāt in Euangelium. Hæc tamē causa magis est spiritualis, quam litteralis; Aliā insinuat Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 22. nempe quia Moyses informator fuit populi, Elias vere futurus est reformator: ille initiator veteris testamenti, hic vero consummator noui, hæc tamen causa congruentia potius quædam est. Existimo ergo alias esse causas propriores, ac veriores huius rei, nec vnā esse causam apparitionis Moysis, & Eliæ sed diuersas.

Vt igitur causam, cur nūc Moyses sit reuocatus, expli-

explicemus, notanda est historia illa Exod. 20. quando Deus legem dedit in monte, eum in igne, & ingẽtium tonitruum sonitu, ac fulgurum splendore apparuisset, & locutus esset, populus timore perculsus dixit Moysi: non loquatur nobis Deus, ne forte moriamur, loquere tu nobis. Populi autem verba Moyse ad Dñm referente Deus acceptauit, & respondit pacisces cũ populo Deutero. 18. sic loquens per Moysem: Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Deus, ipsũ audies sicut petisti à Dño Deo tuo in Oreb, qñ cõgregata est multitudo, & dixisti vltra nõ audiã vocẽ Dñi Dei mei & ignẽ hunc maximũ non videbo, ne moriar, & dixit Dñs mihi: Bene omnia sunt locuti. Prophetã suscitabo eis de medio fratrũ suorũ, similẽ tibi, ponam verba mea in ore eius, loqueturq; ad eos, q̃ prẽcepero ei, & qui verba eius non audierit, ego vltor existam. Hẽc ibi. Vides ergo populum timore maiestatis noluisse Deũ audire, sed petiuisse, vt per Moysem loqueretur, ac promisisse se audituros cum, quod pactum, ac promissionẽ Deus acceptauit, promittens se suscitaturũ Prophetã similẽ Moysi, qui fuit Christus Dñs; Deus quidẽ sed ẽt homo, carne de Iudæorũ prosapia sumpta, per quẽ sine tonitruis, ac fulguribus loqueretur verba sua, obligato populo ad audiendum verba Dei per illum, aliter pœnis diuinæ vltionis subiaceret. Ex his patet causa huius nunc mysterij, & cur Moyses appareat; Deus enim significauit nunc Christum esse illum promissum Prophetam, quem audire populus se tunc obligauit, ac pactum fecit, vt se à timore illo ingenti diuinę manifestationis liberaret: idcirco Moyses adductus est in testem, quasi diceret Deus: Ecce hic est Propheta ille, similis Moysi, quem per Moysem vobis promisi, & quem vos audire promisistis, hacque de causa idem Moyses testis apparet pacti, & promissionis factę. Hic causa ostenditur, cur sicut Sol apparuerit Christus, cur nube lucida, & cur ceciderint Discipuli prę timore, & cur in mõte hęc facta sunt, nempe, vt renouarentur illa, quę tunc in illo monte gesta sunt, quando fuit pactum celebratum. Hinc etiã causa manifestatur, cur dixerit Deus, ipsum audite; est enim verbum illud in monte promissum, nempe (audiemus) quasi diceret Deus, audite hunc, quia hic est, quem audire promisistis. singula hęc suis in locis explicabimus. Hęc igitur est vna causa, cur Moyses nunc sit adductus, & cur Dominus se voluerit transfigurare. Aduerterunt antiqui Doctores hoc mysterium. Nam Origenes hom. 12. in Exod. & Tertullianus li. 4. contra Marcion. notarunt illud verbum (ipsum audite) respondere promissioni illi olim factę Deuteron. 18. vti diximus. At hi Doctores nõ notarunt expresse hanc ob causam, Moysem nunc esse vocatum, tacite tamen insinuarunt.

Altera causa est, cur etiam Elias apparuerit, non eadem, ob quam Moyses, sicut nec eadem est persona, sed diuersa. in cuius declarationem aduerte, per Malachiam ca. 4. promisisse Dominum Iudæis Eliæ aduentum ante Messiam: Mittã (inquit) vobis Eliam Thesbitem, antequã veniet dies Domini magnus. Merito autem dicitur ante diem magnum, quia aduentum Christi posteriorem, quando venturus est in gloria iudicare, Elias præcessurus promittitur, non autem priorem, quando in humilitate redimere per suam mortem venit, vt igitur ostẽdatur, hunc esse Christum, & Messiam, qui postea in gloria veniet. Elias in medium producitur, quasi testificans, & dicens: Hic est, quem ego in diebus vltimis præcedam, & qui postea gloriosus apparebit, quando veniet iudicare: cuius gloriæ futuræ particula quędam, quasi signum nunc manifestatur. Ea igitur est causa, cur Elias, non autem alius Propheta exhibetur, quia hic futuri aduentus prænuncius prædictus est, vtroq; testimonio, nempe Moysis, & Eliæ verus Christus, ac Messias significetur; ad hoc enim transfigurationis mysteriũ tendit, & celebratũ est, quasi is sit, qui per legem, & Prophetas sit promissus confirmata veritate per horũ duorũ præsentiã. Non aũt apparuit Enoch etiãsi hic in posteriori aduentu Christi veniet, quia fuit ante legem Iudæis traditã.

Et dicebant excessum eius.

COMMENTARIA.

QVid hi duo, scilicet Moyses, & Elias cum Christo loquerentur, explicat Euangelista, loquebantur inquit de morte, & cruce ipsius Christi, quam, uocat excessum, seu exitum, quia per eam de hoc mundo, in quem venerat redẽptione peracta exiuit ascẽdens in cælos, & sedens ad dexteram Patris. Loquuntur autem de passione & morte cum Christo glorificato, indicantes nobis, quod ipse postea docuit Luc. 24. Oportebat Christum pati, & sic intrare gloriam suam.

ANNOTATIO LXV.

QVod ad verba spectat, Euthymius notat exemplaria Græca duas habere lectiones. Vna est ἔξοδον, ide est, excessum, seu exitum. Altera est δόξαν, id est, gloriam. priorem lectionem amplexus est vulgatus interpres. similiter Ambrosius in commentario: posteriorem vero secutus est Chrysostomus ho. 53. in Matth. Vtroq; autem nomine mors, & crux Christi significata est. Per mortem enim, quantum ad corporalem præsentiam, reliquit hunc mundum, & ad Patrem iuit; in morte vero ipsa magna suæ potentiæ edidit miracula, & per eam redemptionem hominum à peccatis, & inimicorum potestate liberauit: quod ad magnã gloriam eius pertinet; sicque per mortem, & in morte, dicitur glorificatus, vt in commentarijs in Ioannem late exposui mus. Aduertendum est prẽterea, huius sententię solum Lucam meminisse, Matthæus autẽ, & Marcus solum narrant, Moysem, & Eliam locutos esse cum Christo.

Est autem difficultas, an de hoc excessu cum Christo locuti sint, quasi Lucas expresserit, de qua re sermonem cum Christo habuerint. Cyrillus Hierosolymitanus catech. 12. affirmat Moysem, & Eliã Discipulis annunciasse hũc excessum; dicebãt enim (inquit) Discipulis excessum eius. Euthymius autem asserit cum Christo de hoc excessu locutos fuisse. Apud Lucam autem ambiguum videtur: nã posquam dixit: Ecce duo viri cum eo loquebantur, adiecit, visi sunt Moyses, & Elias in gloria, & dicebant excessum eius, quasi ijs dicerent, quibus visi erant. Quod si ita est aliud est, illud, de quo cum Christo loquebantur: nam excessum eius Discipulis dicebant. Mihi in hac difficultate, id est probabilius, hempe cum Christo de eius excessu, ac morte col-

An Moyses & Elias locuti sint eum Christo de suo excessu.

te collocutos esse, & vt recte docet Origenes tract. 3. in Matt. Christus cum eis, & ipsi cum Christo loquebantur, ita tamen, vt & Discipuli, & viderent, & audirent sermonem hunc, & sic verum est, quod Cyrillus affirmat. audisse autem Discipulos non solus Origenes, sed etiam Chrysostomus homilia 53. in Matthæum affirmat, dicens, vt Christus consolaretur Discipulos, qui de eius morte formidabant, fecisse, vt hi duo de morte, ac Cruce loquerentur, hoc autem non haberet locum, nisi Discipuli audissent. De hac autem cruce cum Christo locutos fuisse contextus indicat: nam Lucas id scripsit, vt explicaret, quod cæteri Euangelistæ tacuerant, nempe de qua re cum Christo illi duo viri colloquerentur.

Quare ne morte sua querentur cũ Christo Moyses, & Elias.

Cur vero de hac morte Moyses, & Elias cum Christo loquerẽtur, merito quispiam interrogabit. Id autem non propter ipsum Christum, sed propter Discipulos, & propter nos factũ esse nemo dubitabit, vt nempe crucis tunc futurę scandalum auferretur, dum mortem, & crucem non casu, non importũna Christi euenisse, sed diuina, & admiranda dispositione, Moysis, & Eliæ supernaturalis apparitio demõstraret. Simul etiã vt significaretur crux, ac mors Christi etiam in præcedentium remedium fuisse, & non tantum futurorum; saluati enim sunt multi ex præuenientibus Christi incarnationem, fide, ac virtute futuræ huius mortis, dicente Paulo Hebr. 9. Noui testamenti mediator est, vt morte intercedente, in redemptionem earum præuaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis.

Quem completurus erat in Hierusalem.

COMMENTARIA.

CONnexa est hæc sententia priori; loquebantur enim de morte, & excessu quem Christus erat completurus in Hierusalem: Optimo verbo mysterium explicatur. Completurus dicitur Christus exitum suum: tum quia voluntate propria mortem subijt. Oblatus enim est, quia ipse voluit. Isa. 53. & potestatem habeo ponẽdi animam meam, nemo tollit eam à me, ego pono eam. Ioan. 10. tum etiam quia quam mortem subibat, prædicta erat, ac promissa per legem, & Prophetas, ideo dum moriebatur, complebat promissionem: tum demum, quia non solum mors, sed etiam multæ circumstantiæ mortis, ac passionis prænũciatæ erant, quas omnes consummauit Christus in morte, vnde dixit: consummatum est. Hæc omnia verbum (completurus) significat. Eoque verbo insinuat Euangelista de ijs omnibus distincte, & sigilatim Moysem, & Eliam locutos fuisse cum Christo.

Petrus vero, & qui cum illo erant, grauati erant somno.

COMMENTARIA.

QVæ præcesserunt sententiæ, nempe Christum transfiguratum esse, & viros duos apparuisse Discipulis, cum Christo colloquentes, ac excessum eius dicentes, per quandam anticipationem dicta sunt: nam prius Discipuli somno sunt grauati, dum Christus oraret, & eo tẽpore transfiguratus est, duoque viri Moyses, & Elias adducti sunt, illi vero euigilantes post somnum Christum viderunt transfiguratum, ducsque illos viros cum eo, & audierunt, quæ de Christi cruce, & excessu colloquebantur. Dicuntur autẽ somno grauati, quia profunde dormiebant, diurno forsan labore defessi, aut nocte in tempesta vrgente, aut diuina prouidentia id disponente.

ANNOTATIO LXVI.

Qualis fuerit somnus Discipulorũ in transfiguratione Christi.

CHrysostomus hom. 58. in Matth. hunc somnũ interpretatur magnam virium resolutionem, quæ ab illa visione facta fuit; nam veluti oculi ex nimio fulgore obtenebrantur: sic illis non in nocte, sed in media die accidit, & splendoris excellentia illorum oculos grauabat. Hæc est sententia Chrysostomi, cui adhæret Euthymius Matth. 17. iuxta quã transfiguratio facta est media die, & vigilãtibus Discipulis. Ambrosius in commentario hanc refert expositionem, adiũgens etiam alteram, nimirum fuisse verum somnum, quo dormire solemus. quam sententiam existimo veriorem, & accommodatiorem verbis Euangelistæ: dicit enim grauatos fuisse somno, & postea euigilasse. Illa autem oculorum obfuscatio ex splendore proueniẽs non dicitur somnus, nec euasio ab ea dicitur vigilia. Adde quod si is somnus diceretur, non euigilassent; nam permanebat adhuc splendor ille, cum Christum viderent splendentem vt Solem. Existimo igitur fuisse somno naturali grauatos, sicut etiam Matth. 26. dicitur: erant dormientes, & oculi eorum grauati tempore passionis Christi. Huius autem somni solus Lucas meminit, quamuis Chrysostom. & Euthymius existiment Marcũ huius somni sub alijs verbis meminisse, nẽpe (erant timore exterriti. Multo tamen accommodatius est hæc esse distincta, somnumq; præcessisse visionem, timorem autem secutum esse.

Ex hoc igitur somno vnum deduco, quod mihi est valde probabile, scilicet non diurno vt Chrysost. & Euthymius sentiũt, sed nocturno tempore Christum esse transfiguratum; non enim Discipuli somno indulgebant, nisi nocte: fuit autem id tẽpus mysterio accommodatum; splendor enim faciei Christi, & lux nubis nocturno tẽpore perfectius perspici potuerunt, & miraculosius apparuerunt, secretiusque mysterium peragebatur. Quod autem ad connexionem spectat, vsus est Lucas anticipatione, vt in commentario exposuimus, qua sæpe solent Euangelistæ vti; nam non viderunt Moysem, & Eliam, nisi postquam à somno euigilarunt; tunc enim & viderunt illos, & audierunt, qui tamen, antequam à somno Discipuli surgerent, Christo aderant, cum eoque loquebantur. *Christum nocturno figuratum.*

Et eui-

Et euigilantes viderunt maiestatem eius, & duos viros, qui stabant cum illo.

COMMENTARIA.

EXcitãtur tres Discipuli a graui somno, Christi virtute, ut eorum quę gerebantur, testes efficerentur. Euigilantes ergo uiderunt Christi maiestatem, id est, splendorem vultus, ac candorem, fulgoremq; uestimentorum eius. Viderunt etiam duos illos uiros cum eo stantes. Si à somno carnalium nostrarum affectionum euigilaremus, oculosq; mentium si de illuminatos aperiremus multa diuina mysteria perspiceremus, quę somnus iste magno cum nostro detrimento, & damno occultat.

Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum.

COMMENTARIA.

DVm Petrus uidit stantes Moysem, & Eliam cum Christo, nihil est locutus, sed attente considerabat ea, quæ uidebantur, & intendebat ijs, quę dicebantur; cum uero uideret duos illos uiros iam discedentes à Christo, priusquam abirent, & omnino recederent, protulit uerba sequentia, eos cupiens detinere, cõuersusque est ad Christum, solique ei locutus est, quia ipse Dominus erat, ipseque solus poterat illos duos facere permanere.

ANNOTATIO LXVII.

Superioris sententię solus ex Euangelistis Lucas mẽtionem facit.

SOlus Lucas huius sententię meminit, quę historiam multum illustrat, & causam sermonis Petri non obscure ostendit. Cæteri Euangelistę tãtum id narrarunt, Petrum scilicet videtem Christum in maiestate, & duos cum eo adstãtes, protulisse verba sequentia. Bonum est nos hic esse; si vis faciamus tria tabernacula: at vero non expresserunt tempus, & occasionẽ huius sermonis; Lucas vero indicauit, nempe id dictum esse eo tempore, quo iam illi duo viri recedebant, & ipsius recessus occasione, quasi Petrus vellet tabernaculorũ oblatione efficere, vt remanerent, ea verba protulit. Verbum autem (Discederent) nõ discessionem consumatam, sed inceptam significat. Hęc notanda sunt pro eorum, quę sequuntur, intelligentia.

Præceptor, bonum est nos hic esse.

COMMENTARIA.

SPecie tantæ maiestatis Petrus illectus, ibi permanere cupiebat, idque persuadere intendens, inquit; Bonum est nos hic esse, sumpto argnmento ab utili, honesto, & delectabili, hęc enim significauit nomine boni. Christum autem præceptorẽ appellauit, apud Marcum, Rabi, quod idem est, simul etiam Dominum, ut Matthæus testatur, talibus epithetis insinuans statum illum & Domino, & præceptori conuenientem, eoque etiam argumento id ipsum persuadens.

ANNOTATIO. LXVIII.

Quo sẽsu verbo pce dentia, & subsequẽtia, ꝓtulerit Petr⁹.

AMbiguum est, quo sensu hanc, & sequentem sententiam Petrus protulerit; sunt enim varię Patrũ opiniones. Primo quidẽ Ori. tract. 3. in Mat. asserit Petrũ hęc dixisse per mẽtis excessum, motum à dęmone per eũ loquẽte, qui quidem dæmon mali tiose intendebat specie boni illius presentis Christũ illic retinere; & auertere à morte subeũda, p hominum redemptione: hæc autem Petrus non intelligebat: tamen dęmon per eum loquebatur ea intentione. Probat autẽ Origenes Petrũ nõ esse motũ bono spiritu, quia tunc (inquit) temporis nõdum Spiritus sanctus erat datus Discipulis, nõ igitur erat Spiritus bonus qui per eum loquebatur; supponit enim Origenes Petrũ hęc non dixisse ex se, sed alieno Spiritu agitatum, quia statim dicitur, quod nescions, quid diceret, loquebatur. Hęc Origenis sententia non videtur probanda, & prętermissis multis argumentis ad uersus eam, id efficax est, quia dæmon tunc tẽporis ignorabat Christi mortẽ in redemptionẽ hominũ futuram, immo parabat eũ occidere per Iudęos, dicitur enim Ioã. 3. Diabolus misisse in cor, vt traderet eum Iudas, & de Iudæis ait Dominus Ioã. 8. Vos ex patre diabolo estis, & desideria eius vultis perficere. Nõ ergo fieri potuit, vt nũc Christũ à morte subeũda auertere tẽtaret. Ratio etiã ipsa Origenis infirma est, nam tunc tẽporis Spiritus sanctus nõ erat datus quãtum ad plenitudinem gratiarũ; hoc em factum est in Pẽtecoste post resurrectionem Dominicam; tamen datus erat quantum ad aliquot gratias, & effectus, aliter nec gratiam iustificationis accepissent, quam cõstat esse per Spiritum sanctum. De sẽsu autem verborũ illorum (Nescies quid loqeubatur) paulo inferius dicemus.

Prætermissa igitur hac sententia, secũdo loco Crisost. hom. 58. in Matth. conuenit cũ Origene ex parte; tamẽ multum differt ab eo: asserit enim Petrũ nimio affectu, quo Christũ prosequebat, volulsse auertere Christũ à morte subeunda, dixerat enim paulo ante cum ab ipso Christo mortem hanc, & passionẽ audiret: Absit à te Domine, nõ erit tibi hoc. Hoc em oblata occasione persuadere vult, non palã, ne iterũ reprehẽdatur, vt prius, vade post me Satana, sed occultè: tamen hoc idẽ suggerit alijs verbis, nempe specie præsentis boni, & montis securitate, ac societate Moysis, & Eliæ, Nõ igitur malitiose agebat, nec malo Spiritu excitat⁹, sed ex timore, quo Christo timebat, & ex affectu, & dilectione, quã gerebat erga eũ procedebat, qui quidẽ affectus in se laudabilis erat, tamẽ debita prudẽtia carebat. Vnde Chrysost. sic inquit: Non enim quærere debes, quam prudẽter hortabatur, sed quam feruẽs charitate Christi, quamq; inflãmatus esset; nam quod non pro se tantum, quantum pro Christo timeret, quando mortem, & insidias prędicabat, ipsum audias dicentem: Animam meã pro te ponã, & si oportuerit pro te mori, non te negabo. Hęc Cryso. cui cõsentit Euth. Matt. 17. Hæc sententia nõ videtur mihi accõmodata: nõ enim Petr⁹ ageret cũ Christo occulte, & artificiose, quem sciebat, nihil eum latere posse. Prętera quia cum tam acriter reprehẽsus prius esset, quia mortẽ

Christo dissuadere tentabat, non ausus esset iterum de ea re vllo modo agere. Demum non diceretur ab Euãgelista quod sequitur, nimirum nescisse quid loqueretur.

Tertio igitur loco Gregorius in lib. Reg. li. 2. c. 3. à Chryso. differens, tenet Petrũ ita visioni illi beatificæ Christi transfigurati adhæsisse, vt nollet ab ea vnquã separari, sicque cũ Christo esse cupiebat, vt cuperet eum ad mortis ignominiam nõ descẽdere: affectus quidẽ bonus erat, quia bono inhærebat, tamen minus erat, quia tãtus erat, vt nollet Christum ad crucem pro hominum redemptione, illa deposita gloria, deuenire. Verba Gregorij inter alia sunt hæc: Qui dicit, bonum est nos hic esse, si posset, ab illa visione tantæ gloriæ numquam deponi voluisset. & paulo inferius inquit; Euangelista nõ affectũ Petri, sed rationem reprehendit, quia cum Domino assumptus in gloria, seorsũ sic esse semper cupiebat, & pro redemptione communi eum ad ignominiam crucis descendere nolebat. Nesciebat ergo quid diceret, sed ardenter qud videbat, amabat, quia profecto tantum bonum videbat, quod sic non amari nullatenus poterat. Hæc ille. Differt hæc sententia à præcedenti Chrysostomi; nam Chrysostomus cẽset Petrum præcipue voluisse Christum à morte subeũda remouere, idq. boni illius specie suadere tẽtabat, magisq. Christo, quam sibi consulebat. At Gregorius aliter sentit, nimirum ita Petrum illi bono præsenti adhæsisse, vt ne eo priuaretur, nollet Christum ad crucis ignominiam descendere. Hæc autem longe diuersa sunt, vt constat vel minimum consideranti. Hæc sententia non videtur multum probanda: tum quia Petrus tunc nescisset Christi mortẽ pro mundi redemptione futuram, & si id sciuisset, grauissimum esset peccatum Petri, affectusq. eius valde reprehensibilis, si postposita totius mũdi salute, sibi soli consuluisset. quod quidem de Petro sentire nulla ratio nos cogit, cum Scriptura Euangelica accõmodatissime exponi aliter valeat.

Quarto igitur loco Ambrosius in cõmẽtario tenet Petrum illectum dulcedine tantæ præsentis gloriæ hæc verba protulisse, quibus in ea permanere cupiebat: in eadem sententia videtur Hieronym. Mat. 17. Hæc enim verba Petri exponens, inquit: Qui ad montana conscenderat, non vult ad terrena descẽdere, sed semper in sublimibus perseuerare. Hæc ille. Idem etiam sentire videtur Tertul. li. 4. contra Marcion. Leo etiam in serm. de transfig: Dom. cuius hęc sunt verba: His sacramẽtorũ reuelationibus Petrus Apostolus incitatus, mundana spernens, & terrena fastidiens, in æternorũ desiderium quodam mentis rapiebat excessu, & gaudio totius visionis impletus ibi cũ Iesu optabat habitare, vbi manifesta eius gloria latabatur, vnde & ait. Domine bonum est hic esse, si vis faciamus tria tabernacula. &c. Hæc Leo. Atque hæc sententia mihi omnium accõmodatissima visa est. nihil ergo aliud cogitauit Petrus, nec mortem Christi impedire voluit, sed tractus tãtæ gloriæ fruitione, ac volens in ea perseuerare, protulit talia verba, quibus petebat, & optabat in ea manere.

Et faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Elię.

COMMENTARIA.

PRosequitur Petrus eandem sententiam, & quia videbat Moysem, & Eliã recedere incipientes, arbitransq; locum incommodum ad permanendum, offert tabernaculorũ ædificium, quasi diceret, ne loci incommoditate tãto bono priuemur, faciamus tria tabernacula in loco isto, vt permanere possimus, tibi vnũ, Moysi vnũ, Eliæ vnũ. Pro se, & duobus cõdiscipulis tabernaculum nõ petit, quia Magistri tabernaculũ sibi sufficere arbitrabatur.

ANNOTATIO LXIX.

Sententię Doctorũ arguẽtiũ Petrũ ob supradicta.

MAtthæus refert verbum Petri, quo Christi voluntatem, ac imperium expetebat, eiq; se submittebat: Si vis, inquit, faciamus tria tabernacula. Marcus vero, & Lucas id omiserunt, quod ad rẽ spectat, arguit Hieronymus Petrũ de duobus: Erras (inquit) Petre. Noli tria tabernacula q̃rere, cũ vnum sit tabernaculum Euangelij, in quo Lex, & Prophetæ recapitulanda sunt. Si autem quæris tria tabernacula nequaquã seruos cũ Domino conferas. Hæc ille. Primum horum sumptum est ex Orig. ho. 6. in Leuit. sed nõ est cur de hoc Petrus arguatur, qui nec de lege, nec de Euangelio quicquã tunc cogitabat, nec ea diuidere intẽdebat. Secundum vero sumptum est ex Chrys. ho. 58. in Mat. Quid (inquit) facis, o Petre, paulo ante hunc naturalem Dei filium cõfessus es; nũc autem ipsum cũ seruis cõnumeras? Nec in hoc videtur Petrus arguendus; præfecit enim Christum cui primum omniũ tabernaculũ parabat, sed Moysem, & Eliam sibi, ac duobus condiscipulis prętulit quia illos, non se taberbaculo dignos iudicauit. Euthym. Matth. 17. adiunxit tertiũ, nimirũ, quod speraret Petrus, Moysem, & Eliã defensuros, ac conseruaturos Christũ ne Scribis, & Pharisæis traderetur; illũ, quia multas deuicit gentes; hũc vero, quia ignẽ fecit defendere de cęlo supra quinquagenarios. Quid (inquit) Petre Christum ab his seruandum speras? Nec hoc etiam ad Petrum spectat, qui (vti diximus) Christi mortem impedire hoc consilio non intendebat, sed eo animo hæc protulit verba, quem in commentario exposuimus.

ANNOTATIO LXX.

Quomodo Petrus nouerit in transfiguratione Domini adstantes illos viros esse Moysem, Eliam.

DVbitatio est, quomodo Petrus nouerit illos viros esse Moysem, & Eliã. Ad hanc respondet primo loco Tertul. li. 4. contra Marcio. nouisse eos per Spiritum scilicet sanctum; non enim Iudæi vtebantur similitudinibus seu imaginibus.

Secundo loco respondet Druthmarus Mat. 17. ex Orig. quod Moyses apparuit cum tabulis, quæ scriptam legem habuerũt, & Elias cum curru igneo, in de Apostolos cognouisse eos.

Tertio loco respondet Eutym. Matth. 17. quod vetustiores Hebræi in suis libris species virorũ illorum descriptas reliquerunt, & inde agnoscebãt. Adiũgit etiam verisimile esse ex traditionibus voce traditis in memoria habitas fuisse species illorum, seu figuras. Addit etiã fortasse ex reuelatione eos nouisse. In hoc tertio cõuenit cum Tertulliano. Quidam recẽtiores arbitrãtur aut Dominum eos ꝑprijs nominib⁹ cõpellasse, aut ipsosmet nomina sua aperuisse.

Mihi id probabilissimũ visum est, Petrum nouisse ex notis in Scriptura traditis, quę erant notissimę etiam vulgatibus hominibus. Moyses enim cornutã faciẽ habuit, & Elias senex erat zona pelicea ꝑcinctus renibus. Ex recitatis autem sentẽtijs, accommodatissima est Tertulliani, nẽpe ex reuelatione nouisse; qui enim eos apparere fecit Discipulis, infudit etiam notitiam distinctam ipsorum. *Auctoris opinio.*

Nesciens

Nesciens quid diceret.

COMMENTARIA.

VErba sunt Euangelistæ, significantis Petrum, quando prædicta verba protulit, nesciisse quid diceret, id est, existimasse se consilium expediens dare, remque plane vtilissimam cupere, ac postulare, quod tamen non ita fuit; non enim erat bonum illic eos permanere, cum Christus venisset passionẽ, & mortẽ sustinere Hierosolymis pro hominũ salute.

ANNOTATIO LXXI.

An Petr⁹ prætuoee hic dicatur nesciisse quid loqueretur.

ANnotat Euthymius Matt. 17. apud Marcũ legi de futuro (nesciebat scilicet quid locuturus esset, seu quid loqueretur) apud Lucã vero de præterito (nesciens (inquit) quid loquebatur) Vtrunque ẽm Petro euenit, nã nesciuit, quid aliud melius loqueretur. & nesciuit, quid loquebatur. Insuper notandum est, Marcũ hui⁹ ignorationis causam expressisse, ait namque (erant enim timore exterriti.) Particula (enim) indicat eam sententiam causam esse præcedẽtis, scilicet; Nesciebat quid loqueretur, vt notarũt Tertullia. lib. 4. contra Marcion. ca. 22. & Damasce. orat. de transfigur. ponderantes hanc Marci sententiam, Chrysostomus autem homil. 53. in Matth. & ibidem Euthymius, perseuerantes in sua sententia, nimirum Petrum voluisse tacite mortem Christi impedire, timendo illi, interpretantur hanc Marci sententiam de eodem timore, quem tãtum fuisse dicũt, vt præ eo nesciret. quid loqueretur. At vero superiori annotatione ab ista opinione recessimus cum multis antiquis Patribus, idcirco hũc timorẽ esse existimamus admirationis, & stuporis, præ magnitudine tanti obiecti, qui quidem timor consistere potuit cũ gaudio vehemẽti de eodẽ bono, sicq; & præ magnitudine gaudij Petr⁹ protulit: Bonũ ẽ nos hic esse, & præ admiratione, & stupore nesciuit, quid loqueret. quo autem modo intelligendum sit, quod nesciuit, quæ loquebatur, Annotatione sequenti declaratur.

ANNOTATIO LXXII.

Quomodo petrus dicatur hoc loco nesciens quid diceret.

DIfficultas est non parua, quomodo Petr⁹ dict⁹ sit nesciens quod loquebatur. Sunt enim varię antiquorum sentẽtiæ. Prima est Origenis trac. 3. in Matth. vbi ad defectum mẽtis, & rationis hãc refert ignorationẽ, quasi Petrus mente excedens, & alienatus esset, vt non intelligeret, quod dicebat. Putat ẽm Origenes Spiritum malum, seu Diabolũ ꝓcurasse auertere Christum à voluntate mortem subeũdi, ac per Petrũ fuisse aggressum, malitioseq: tẽtasse Christũ specie tãti boni præsentis. Quam sententiã confirmat illo Matth. 16. quãdo enim Petr⁹ mortẽ Christo dissuadebat, datum est responsum à Christo: Vade retro Satana, quasi à Satana illud verbum ꝓtulisset. Hæc tamen opinio improbabilis est, quod putat Diabolum id tunc tentasse, quem scimus non solũ tunc, sed post transfigurationem, omnibus viis procurasse mortem inferre Christo, vt supra notauim⁹. Secunda sententia est Tertul. lib. 4. contra Marcion. c. 22. vbi expressi⁹ tenet hãc ignorantiã Petri fuisse rationis defectum, appellatq. amentiam, quia non intelligebat quæ loquebatur, approbatq; errorẽ nouæ suæ ꝓphetię, qua affirmat ꝓphetas vel ut arreptitios, ac amẽtes fuisse, nõ intelligentes, quæ loquebantur. Differt tamen ab Origene, quia hũc mentis excessũ existimat factum per diuinam virtutem, & Spiritũ sanctum, non autem per Diabolum, vt asserebat Origenes. Præterea iuxta hanc sententiam non possumus dicere hæc Petri verba eo tendisse, vt Christũ à mortis subeundæ voluntate, aut periculo auerteret. tunc namque non essent à Spiritu sancto.

Tertia sententia est Damasceni orat. de transfiguratione, quæ conuenit cũ Origene, & Tertulliano in hoc, quod Petrum nesciuisse quid loquebatur, interpretatur, quia à ratione, ac mente excedens, & raptus locutus est: conuenit etiam cum solo Tertulliano in eo, quod raptum hunc, & alienationem à mente affirmat factam, per Spiritum sanctum: adiungit autem Damascenus vnum, nempe Petrum ꝓ hæc verba prophetasse, licet nõ intelligeret ipse, ꝙ prophetabat. Verba Damasceni sũt hęc; Petrus nõ ratione, neque consideratione loquebatur, verum Spiritus futura prædicentis instinctu, non enim sciebat, quid diceret. Hæc ille: & iterum: Petr⁹, postquã diuinæ huius reuelationis spectaculo ei frui contigit; tamquã Spiritu afflatus, & extra se raptus dixit, bonũ est nos hic esse, faciam⁹ tria tabernacula. Hęc ille. Quid autẽ per hęc verba Petri Spiritus sanctus prædixerit, ipse Damascenus exponit, dicens: O Petre, erit id aliquando, cum hoc spectaculo in sempiternum frueris. Dominus non tabernaculorum, sed vniuersæ Ecclesiæ ducẽ, & moderatorem te constituet; Discipuli tui, hoc est, oues tuæ, quas bonus ille Pastor Princeps fidei tuæ commisit, sermones tuos in opus perduxerunt, vt qui nimirum hodierno die Christo, ipsiusq; famulis Moysi, & Eliæ, tabernaculũ cõstruxerint. Hæc Damascẽ. Istæ tres sentẽtiæ cõueniũt in hoc, quod hanc ignorationem Petri ad rationis excessum, mentisque alienationem referunt, licet differant; quod Origenes à malo Spiritu, Tertullian⁹ vero à bono ꝓcedere affirmẽt, Damascen⁹ autẽ, adiungat Spiritum sãctum per illũ prohetasse.

Quarta sẽtẽtia est Chrysostomi hom. 58. in Matth. & Euthymij ibidem: hi asserunt Petrum dictum nesciuisse, non quod non intelligeret; quæ dicebat, sed quod inconsiderate & incongrue locutus est, nõ aduertẽs quæ loquebatur, tũc nõ expedire: putãt autem hi Doctores huius inconsiderationis causã fuisse timorem, qui mentem Petri perturbauit, vt non aduerteret & perpenderet, quæ dicebat. hanc sniam videtur seq. Hieronym⁹ Matt. 17. affirmãs Petrũ imprudẽter locutũ, ideo nõ meruisse responsum à Domino, idẽ ẽt Leo serm. de trãsfig. dicit, atq; hæc snia omniũ est accõmodatissima, eo adiũcto vt sup. diximus, ꝙ non ex timore, seu admiratione sola, sed ẽt ex magnitudine gaudij hæc incõsideratio prouenit; hoc ẽm magis sentire videtur Hiero. Leo, & alij Doctores, paulo superius allegati. Aduerte igitur pro maiori declaratione, Petrũ tanti ꝑsentis boni dulcedine illectũ, ac admiratione elatũ nõ solũ affectasse sic permanere, sed oblitũ esse. ꝙ paulo ante Christus ei dixerat, oportere se mori, ipsoque Petro contradicẽte adiũxerat: Vade post me Satana, scandalũ mihi es, nõ sapis q̃ Dei sunt, sed ea, quæ hominum Horũ omniũ nõ est Petrus recordatus. Praterea nõ aduertebat sibi soli cõsulere, nõ aũt toti mũdo, ꝙ cui⁹ salute venerat Chrus. rursus nõ cõsiderauit, q̃ ad Christi gloriã spectabãt; parum enim erat illi in mõte illo cum Moyse, & Elia permanere, qui in cælos erat

ascensurus, & eo innumerabilem iustorum multitudinem perducturus: demum pugnabat ea permanentia cum Scripturis Prophetarum, cum Patris voluntate, cum fine, propter quem Dei filius homo fact⁹ erat; nihil horum Petrus animaduertit, nec arbitratus est se incongruenter loqui; idcirco dictus est nescire, quæ loquebatur, non suggestione diaboli, nec instinctu Spiritus sancti, sed arbitrio proprio, tracto magnitudine obiecti tanti præsentis.

Hæc autem illo loquente, facta est nubes.

COMMENTARIA.

DVM Petrus talia loqueretur, ecce nubes diuina virtute ex aere conglobata, apparet. recte autem nubes in hac Domini transfiguratione intercedit, vt Christus is esse significetur, quem promisit olim Deus missurum, quando in monte legem dedit; ibi enim sub nube loquebatur, ac dicebat: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum. Deut. 18. & Exod. 18. Dum autem Petrus loquitur, nubes interponitur, quasi uerbis Petri, quæ incongrua erant, contradicens.

ANNOTATIO LXXIII.

Ex qua materia, & cur nubes facta hæc est.

MAtthæus rē magis explicās adiecit aduerbiū quoddam: Adhuc (inquit) eo loquente, quo significat nondū Petrum compleuisse sermonē suū, quando nubes facta est, quod etiam Lucas indicat, sed non ita expresse. Hoc significat Ambrosi⁹, q sic legit: inter hæc verba facta est nubes. Tetrullianus li. 4. cont. Marcion. c. 22. dicit hanc nubē diuina virtute ex aere illic existente conglobatā, aut illuc aliū deductam. Primū videtur probabilius, secutiq; sumus in commentario; dicitur enim facta nubes, quasi quæ prius non erat. Cur autem hæc nubes sit facta, Chrysost. hom. 58. duas adfert rationes. prior est, vt certiores fierent Discipuli de Dei præsentia, intelligerentq; vocem futuram ipsius esse: nam sępissime Deum solitū in nube apparere audierāt. Psal. 117 Nubes, & caligo in circuitu eius. & Psal. 103. Ponis nubem ascēsum tuum. & Act. 1. Nubes suscepit eum ab oculis eorum. Posterior ratio Chrysost. est, vt Petrum dedoceret, ipse enim dicebat: Faciam⁹ hic tria tabernacula. at Deus nubem ostendit, docens nō indigere Christū tabernaculis manufactis. Priori rationi consentit Euthym. Matt. 17. posteriori vero Druthmarus ibid. Quia Petrus (inquit) taber nacula ædificare volebat, ostēdit ei Dominus, quod possit idem vmbraculū habere, quod præbuit Mosi cum populo suo per quadraginta annos. Hæc ille. Adiungit etiam aliam, quæ videtur conuenire cum priori ratione Chrysostomi: Quia vsitatissimum (inquit) erat genus locutionis Dei per nubem ad electos suos, vt ad Iob, & ad ipsum Moysem; quia per nubem designatur lene blandimentum. Hæc Druthmarus. Tertia causa est, quæ mihi accommodatissima videtur, quam in commētario exposuimus; mysterium enim transfigurationis eo tendit, vt sup. diximus, vt ostēdat se implere, quod ꝓmiserat, quā do populus nolebat audire eum, dum dabat legem, tunc enim acceptauit Deus pactum, pollicitusque est se missurum Prophetam similē Moysi, in cuius ore poneret verba sua. hic Propheta Christus erat, atque ea de causa transfiguratus est in monte, appa ret Moyses, adest nubes, quia pactum illud factum fuit in monte, & Moyses aderat, & Deus per nubē loquebatur. Insinuat hanc causam Tertull. lib. 4. con tra Marcion. cap. 22. dum in hoc transfigurationis mysterio illud agi censet, quod in monte, vbi lex data est, fuit promissum.

ANNOTATIO. LXXIIII.

Cur nubes hæc lucida facta sit.

MAtthæus expressit hanc nubem fuisse lucidā; nam Marcus, & Lucas nubis luciditatem nō indicarūt. existimo autem splendorem nubis non tā tum factum à facie Christi, quā dictū est resplēduisse vt Solē, sed etiā diuina virtute magnum habuisse luciditatis augmentum, quo maiestas Patris significaretur. vnde 2. Pet. 1. dicitur vox à magnifica gloria proueniisse, vt dicemus paulo inferius. At vero cur nubes hæc lucida facta sit, & præsertim cum illa, in qua olim loquebatur Deus, quādo legem dedit, vmbrosa fuerit, inuestigant Doct. Primo loco respōdet Hieron. Matth. 17. lucidam factā, vt ea videri posset à Discipulis, agnoscereq; Petrus, quod dixerat de tabernaculis faciendis Verba Hieronymi sunt: Nubes videt lucidā, & obūbrat eos, vt q carnale ex frōdibus, aut tentoriis q̄rebāt tabernaculū, nubis lucidę operirenter vmbraculo. Hæc verba Hieronymi ad solā nubē referantur, spectant ad priorē dubitationē, nēpe, cur nubes apparuerit, vt in antecedēti annotatione diximus, & cōuenit cū ratione Chrysosto. posteriori; si vero ad nubis luciditatē, quasi ea sit cā, cur lucida fuerit, non vī satis accōmodata. cū etiam si vmbrosa esset, videri posset, sicut videbatur illa olim in monte, eaque verbum Petri refutabatur.

Secundo loco Chrysost. hom. 58. in Matth. lucidā esse ea de causa dicit; quia De⁹ docere volebat: Quā do, inquit, minatur, tenebrosam nubē ostendit, quē admodū in Syna: hic vero qa non terrere, sed docere volebat, nēpe ostendere Filiū, & Petrum dedocere, lucida apparet. Hāc causā sequitur Eut Matt. 17. q̄ nō vī textui accōmodata: nam si terrere noluisset, quo Discipuli apud Matt. 17. audientes vocē de nube, ceciderūt ī facies suas, & timuerūt valde, donec tacti sūt à Xpo, atq; eis dictū: Surgite, nolite timeī?

Tertio loco Origen. tract. 3. in Matth. Nubes (inquit) lucida obumbrans eos, diuinioriē, & splēdidiorem repēsationem exemplo suo demōstrabat eis futuram, quę protegeret eos simul, & illuminaret. Hęc ille. cuius sensus est, nubem lucidam fuisse adsignificandam virtutem Spiritus sancti, quā daturus erat suis fidelibus Christus, vt ea protegerentur, & illuminarentur, idem fere sentit Ambrosius.

Quarto loco Damasce. in oratio. de trāsfig. rectā, & accommodatā causam adfert, quæ cōsonat iis, q̄ ī p̄cedēti Annotatione diximus, nimirū vt discrimē signaret inter vetus & nouum testamentū; illic ēm cū lex dabatur, nubes erat, sed vmbrosa; hic ēt nubes, sed lucida, quia q̄ obscure, & sub vmbris, ac figuris lex cōtinebat, & promittebat, Euāgeliū explicate, ac aperte tradit, iuxta illud Pauli 2. Cor. 3. Nō sicut Moyses ponebat velamē super faciē suā, vt nō intenderēt filij Israel in faciē eius, quod euacuatur. & paulo inferius: Nos autem reuelata facie gloriam Domini speculantes. Verba Damasceni sunt hæc: Olim quidem ille Dei spectator diuinam caliginem subibat. legis videlicet opacitatem subindicans, vmbram enim, vt ex Paulo audire licet, futurorum lex habebat, non ipsam veritatē, ac tunc Israelitic⁹ populus

populus in Moysis faciem, quæ abolenda erat, intẽdere non potuit. Nos autem reuelata facie Domini, gloriam intuemur à gloria in maiorem gloriã transformati, tamquam à Domini spiritu; ac proinde nubes, non caliginosa, sed lucida obũbrat; etenim mysterium à sæculis, & generationibus absconditum, detectum est, ac perpetua, & sempiterna gloria ostẽditur. Hæc Dama scenus.

Et obumbrauit eos.

COMMENTARIA.

NVbes hæc inter Christum, Moysem, & Eliam ac Discipulos extitit, vnde effectũ est, vt Discipuli, qui radijs ex illorum splendore procedentibus illustrabantur, subumbrarentur, faciliusque Discipuli potuerunt Christum, Moysem, & Eliam perspicere, radiorum vehementia, qui oculos eorum perstringebant, temperata per nubem.

ANNOTATIO. LXXV.

NON potuisset nubes subumbrare Discipulos, nisi aliqua ei⁹ pars inter Christum, Moysem, & Eliam resplendentes ex vna parte, ex altera autẽ Petrum, ac alios duos interposita: sicut nec eos, qui Solis radijs perlustrantur, nubes obumbrat, nisi sit inter Solem, & obumbrata corpora. Non quod splendor Christi, ac Moysis, & Eliæ diminutus fuerit, sicut nec lux Solis in seipsa ob nubem remittit; sed quod radij à splendore diffusi temperati sunt nubis opacitate.

Et timuerunt, intrantibus illis in nubem.

COMMENTARIA.

INgressi sunt Christus, Moyses, & Elias in nubem, sicut & Exo. 24. Moyses dictus est ingressus in medium nebulæ: Conspicientes autem Discipuli illos in nubem receptos, timuerunt. Ordo igitur historiæ est, vt nubes prius facta sit, in quã ingressi sunt Christus, Moyses, & Elias, tuncque obumbrati sunt Discipuli, & aspexerunt illos intra nubem, ac timuerunt. Fuit autem timor Discipulorum, ne quid mali eis eueniret, cum viderent Christum, Moysem, & Eliam in nubem ingressos, se autem obũbratos, & extra nubẽ, ac solos deseri.

Nubes hæc an à terra eleuata fuerit.

ANNOTATIO LXXVI.

QVidam ex recentioribus existimãt nubem eminentiorem in terra extitisse, Christumque cũ Moyse, & Elia se in altum extulisse, vt in nubem intrarent, eaque de causa dici ingressos in nubẽ. Mihi autem non videtur necessarium id dicere: tum quia sæpissime nubes pertingũt mõtium cacumina, vt q ad cacumen peruenerit, nube circumdetur: tũ quia Exo. 19. Moyses dictus est accessisse ad nubem, & tamen nõ fuit à terra elatus, quia nubes illa erat cacumen montis tangens. Sic nũc est dicendũ, nubẽ apparuisse eminẽtẽ, & aeris spacium amplũ occupantem, partem tamen eius attigisse eã montis partẽ, q̃ erat proxima Christo, Moysi, & Eliæ; qui accesserũt nubi, & intra ei⁹ spissitudinem se receperũt, idcirco dicti sunt ingressi; locum vero vbi Discipuli erãt, nubes non attingebat. Euthymius relatiuũ (illis) ad solũ Moysem, & Eliã refert, quasi illi soli ingressi fuerint nubem: at verius etiam ad Christũ refertur, sicque Damascen. orat. de transfigur. interpretatur.

Quod autem ad timorem spectat, notandũ est, timorem, cuius nunc Lucas meminit, non esse eundẽ cum illo, quẽm refert Marcus, dicens. Erant enim timore exterriti: nam hic de quo Marcus scribit, præcessit nubis ostensionem. Marcus enim causam fuisse asserit, cur nesciret Petrus, quid loqueretur, quando dixit: Bonum est nos hic esse. Hæc autem verba fuerunt ante nubem. timor igitur, qui causa fuit insipientiæ illi⁹, prior fuit nube, at hic timor nostet fuit post nubem, vt ex verborum Lucæ cõtextu constat. Præterea timor prior fact⁹ est ex affectu maiestatis, & gloriæ Christi, & duorũ virorũ Moysis, & Eliæ, quæ sup. dixim⁹, fuisse ad mirationis, & stuporis: at hic posterior ex aspectu Christi, Moysis, & Eliæ ingredientiũ in nubẽ. Huius sententiæ est Damascenus oratione de transfigurat. inquit enim sic: Discipuli maiore timore obsessi sunt, Iesum saluatorem ac Dominum cũ Moyse, & Elia intra nubem conspicientes. Hæc ille. Cum dicit maiore timore Discipulos nunc esse obsessos, comparat cum timore præcedenti, quando viderunt Christum cum illis ante nubis ostensionem. In hac re non existimo esse difficultatem aut controuersiam.

Timor hic relat⁹ à Luca a lius est ab illo, quẽ etiam refert Marcus.

At vero quare nunc timuerint, nõ ita facile est in uenire. Bonaventura existimat timuisse, ob Dei præsentiam: nam ex Scripturis nouerant Deum per nubem monstrari, vt superius diximus, cũ causas hui⁹ nubis protulimus. huic tamen opinioni obstat, quia Euangelista timuisse eos dicit, nõ in nubis aspectu, sed in ingressu Christi, Moysis, & Eliæ in nubẽ. Timuerunt (inquit) ingredientibus illis in nubem. Quidã ex recẽtioribus eos timuisse arbitratur Christi discessum, ne abiret cum Moyse, & Elia illis relictis, quod confirmare possumus, eo maxime, quia nouerant Eliam in turbine raptum in cælum 4. Reg. 2. & Deuteronomi. 34. Moysis corpus ablatum à Domino, nec ab vllo vmquam visum fuisse; dubitarunt ergo nunc. ac timuerunt, ne & Christus cum illis in nubem ingressus abiret, eosque desereret. Probabilis est sententia, sed probabilior mihi videt Discipulos nõ timuisse discessum Christi, nec quicquã mali distincte & determinate timuisse, sed in genere, nimirũ ne quid mali eis eueniret, cum viderent, receptis Christo, Moyse, & Elia in nube, se a Christi consortio separatos extra nubem remanere. Timuerunt ergo sibi malum, exitum rei ignorantes. Posset etiam dici, & quidem nõ improbabiliter, Lucam vsum esse quadam anticipatione, quæ apud Euãgelistas frequens est. Prior ergo fuit ingressus in nubẽ, post hũc facta est vox de cælo: Hic ẽ filius meus dilectus, &c. Ad hãc autem vocem Discipuli timuerunt, sicque narrat Matth., nẽpe Discipulos audita ea voce, cecidisse in facies suas, & timuisse valde; Lucas vero descripsit prius eorum timorem; postea vero vocis prolationẽ. Si ergo hãc teneamus expositionẽ, conuenit hic timor cũ eo, qui à Matthẽo refertur, factusq. est ad vocis Dei Patris auditũ, cuius maiestas, & admirãda potestas Discipulos deterruit, ac valde timere fecit, vt paulo inferius explicabitur.

Quamobrẽ ingredientibus nubem Christo, Eliæ & Moysi Discipulos timor inuasit.

Et vox facta est de nube, dicens:

COMMENTARIA.

A Suprema nubis parte vox descendit, quæ sententia sequenti explicatur. fuit autẽ hæc vox non instrumento vllius linguę, sed diuina virtute in aere formata, sicut & illæ voces, quæ auditæ sunt, quando in monte cum Moyse olim Deus loquebatur, & sicut illa, quæ facta est, quando Christus baptizat⁹ fuit in Iordane. Dicitur autem de nube vox facta, quia in parte nubis superiori formata diffusa est in Discipulorum auditum, qui erant in terra, vnde à Marco dicitur vox venisse.

ANNOTATIO LXXVII.

Vox hęc à tota Trinitate facta, & quomodo patri tributa.

MAtth. inquit. Ecce vox de nube. Particula (ecce) maiestatem loquentis, ac rei significatæ excellentiam indicat, simul etiam rem hanc inexpectatam fuisse Discipulis, nihil tale cogitãtib⁹. Notat Alcuinus hanc vocem à tota Trinitate effectam esse, sicut & cũcta alia creata; tamẽ soli Patri tribui, quasi ipse sit, qui loqueretur, sicut in die aduentus Spirit⁹ sancti igneæ illæ linguę toti⁹ Trinitatis virtute factę sunt, tamen particulari quadam ratione soli Spiritui sancto tribuuntur, ipsiusque erant signa. quando enim, quod dicitur, vni personæ competit, tũc vox ei personæ soli accommodatur, cum igitur vox fuerit: Hic est Filius meus, soliusque Patris sit habere filiũ, fit vt vox illa Patris dicatur, non quantũ ad efficientiam, quia à tota Trinitate producta est, sed quantũ ad significationem, & attributionem.

Locus 2. Pet. 1. de hac voce explicatus.

Aduerte etiam Petrum 2. epist. cap. 1. huius vocis feciſſe mentionẽ: Accipiẽs, inquit, à Deo Patre honorem, & gloriam voce delapsa ad eum huiuscemodi à magnifica gloria; Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audiuimus de cælo allatam, cum essemus cũ ipso in monte sancto. in quorum verborũ declaratione nota, Christũ dici accepisse honorem, & gloriã à Patre, voce ad ipsum delapsa à magnifica gloria Honorem quidem accepit, vt homo, voce Patris, qa per eam à Patre honoratus est, dũ declaratur, & appellatur filius Patris, ipsi naturalis, & consubstantialis. Dicit etiã accepisse gloriam, quia vox hæc Patris a magnifica eius gloria prouenit, id est, prolata est magna maiestatis, ac gloriæ demonstratione, ui mirum nube lucidissima, & splendenti. Dicitur autẽ vox allata de cælo, non quod in cælo ipso, vbi Deus est, fuerit formata, sed quod ī suprema parte, & eminenti nubis facta sit, & inde ad aures Discipulorum sonus descenderit. Cælum enim in Scriptura sępe aeris regio dicitur.

Hic est Filius meus.

COMMENTARIA.

HAC voce testimonium perhibet Pater de Christo filium suum esse. Pronomen (hic) solum Christum demonstrat, & eo ipso non adoptionis filium, sed naturalem, & cõsubstantialem indicat; si enim filiatio adoptionis ista esset, non erat cur solus Christus demonstraretur: nam Moyses, & Elias adoptionis filij erant: immo & Discipuli, qui cũ Christo aderant: peculiaris igitur demonstratio singularem, ac soli Christo competentem filiationem ostendit, quod articulus Græcus adiunctus indicat. Hic est ille filius meus,

ANNOTATIO. LXXVIII.

Pronomina hic, & me⁹, quid significẽt in hoc loco.

PRonomen, hic, demonstrat personam vnitã naturæ humanæ, & sẽsibili, quę demonstrari, & videri poterat, cumque non sit nisi vnica persona in Christo, eaque est diuina, & ęterna, duas habens naturas, diuinã, in qua cõsubstantialis est Patri, & humanam, in qua consubstantialis est nobis; idcirco recte, & vere dicitur: Hic est filius. Filium enim esse non est naturæ, sed personæ, vnus enim est fili⁹, natura vero duplex. Hinc est Christum non esse filium adoptionis dicendum, sed naturalem Dei: nã filium esse personæ est. sic affirmant Ambros. li. 1. de fide ca. 9. & Hilar. lib. 3. de Trin. Christus (inquit) filius erat origine, non adoptione; veritate, non nũcupatione; natiuitate, non creatione. idem dicit lib. 11. ex quo sequitur illud, meus, nõ dici per possessionẽ, aut per amorem, sicut vocamus res, quas possidem⁹, nostras, & amicos nostros, quos amore prosequimur, sed p cõsubstantialitatem, quia eiusdẽ, & indiuiduæ est substantiæ cum Patre, a quo genitus ẽ. magis ergo est filius Dei, quam apud nos sunt patrum filij; nemo enim filiorum apud nos eandem habet indiuiduam naturam cum suo patre, sicut fili⁹ Dei habet cum Patre suo.

ANNOTATIO LXXIX.

In quem scopum tẽdant verba hæc. Hic est filius me⁹, &c.

DVbitatio occurrit, in quem scopum hæc verba tendant? sunt enim varię explicationes. Primo loco Chrysost. hom. 58. in Matth. cui consentit Euthymius in eodem loco, affirmat propter Petrum præcipue hoc dictum esse, ad remouendum eius timorem: nam Christo timens prętendebat mortẽ ei⁹ impedire. Pater ergo huic timori medicinã adfertẽs, inquit: O Petre, qui times mortẽ Christo, ne metu turberis, scito omnipotentiam eius, esto certior de ipsi⁹ resurrectione; filius enim meus est. Hæc expositio supponit, Petrum Christo timentẽ voluisse impedire mortem suadendo permanentiã in mõte illo cum consortio Moysis, & Eliæ. quam expositionẽ nos non recepimus propter ea, quæ superius diximus, idcirco ab hac etiam præsenti explicatione recedimus.

Hieronymus secundo loco in commentario Matthæi asserit hoc Patris testimonium eo tendere, vt auferat errorem Petri, & per eum cæterorum Discipulorum; dixerat enim, faciamus tria tabernacula, tibi vnum, Moysi vnum, & Eliæ vnũ, quasi equalitatem faciendo Christi cũ Moyse & Elia. Huic ergo errori Deus medens ait: Hic est filius. huic soli tabernaculum est faciendum, non illis. Quæ expositio videtur Ambrosij: nã hæc verba interpretãs, inquit: Non Elias filius; non Moyses filius; hic est fili⁹. huius expositionis vera est doctrina, tamẽ nõ videtur ad contextum, & sensum pertinere; nõ em Petrus

trus ignorabat Christum maiorē Moyse,& Elia esse,nec tria tabernacula ędificare volebat,quasi æqualibus,vt supra diximus,nec erat oblitus suæ confessionis,quā paulo ante pronunciauerat, Tu es Christus filius Dei viui.

Tertio loco dici posset, hoc dictum esse ad remouendum scādalum futuræ crucis, de qua locuti erāt Moyses,& Elias: vt igitur Pater Discipulos cōtineret in fide, & præcaueret, ne futura filij passione, ac morte illi perturbarentur, ait: Hic est filius meus, quasi diceret, ne putetis illum ex infirmitate, impotentia, aut culpa mortem subiturum hanc, de qua Moyses,& Elias sermonem habuerunt, ecce filius meus est hic,in quo nec infirmitas,seu impotentia, nec culpa inueniri potest. Hæc expositio mihi videtur magis accommodata præcedentibus, non tamē omni ex parte quadrat: nam si is est scopus huius testimonij, vtique cōueniens erat, vt omnes Discipuli adessent, aut saltem isti tres cæteris ante mortem Christi narrare deberent,ne scandalum paterētur.

Quarto igitur loco mihi visa est alia explicatio ac commodatissima: cum enim mysterium hoc eo tendat, vt Deus Pater ostendat Christum esse, in quo antiqua promissio ex pacto, & fœdere cum populo facta,complebatur, quando populus nolens prę timore Deum audire,perijt, vt per alium loqueretur, promisitque se eum auditurum, quod quidem Deus Pater acceptans dixit: Prophetam suscitabo eis, & ponam verba mea in ore eius,& cætera q̄ supra relata sunt: nunc consequenter Pater declarat, & ostēdit Christum hunc esse, per quem pollicitus est se locuturum, & quem audire Populus se obligauerat, atque ea de causa Moysem præsentem fecit, quasi testem eorum,quæ olim erant gesta, vt igitur non solum demonstraret eum, sed excellentiā ostendat supra Moysem,& Eliam,dicit: Hic est filius meus, id est,non iam per Moysem, non per Eliam non per Prophetas loquar, sed per filium meum. Hebr. 1. Multifariam,multisque modis Deus olim loquens in prophetis, nouissime locutus est nobis in filio. Declarat ergo hoc testimonium præstantiam doctrinæ Christi, & Euangelij supra legem, hanc enim per seruum, illud per filium tradidit. rursus vt ostendat effectum doctrinę Christi,qui est filios adoptionis Dei facere, Ioann. 1. Quotquot receperunt eum, dedit potestatem filios Dei fieri. Testimonium ergo præbet Pater de Christo filio, significans,quod per eam fact^{9} erat. Gala. 4. Misit Deus filium suum, &c. vt adoptionem filiorum reciperemus. Hic mihi visus est scopus huius testimonij.

Dilectus.

COMMENTARIA.

APud homines non omnis,qui filius est,à suo patre dilect^{9} est; fit enim vt patres filios, & filij patres sæpe odio habeant: non sic hic est filius,sed dilectus est à Patre, non solū vt Deus, cuius est vna voluntas,vnus amor cum Patre, sed etiam vt homo, cuius voluntas conformis est,& in oībus consentiens cum Patris voluntate, qui oī plenus est gratia,à quo lōge abest oīs macula culpæ. Heb. 7. Sāctus,innocēs,impollutus,segregatus à peccatoribus.

ANNOTATIO LXXX.

Expenditur vis illi⁹ appositi dilect⁹.

DVbitatio est,in quem scopū tendat hoc verbū, Chrysostomus enim hom. 58. in Matth.& Euthymius prosequentes expositionem suam,cuius in præcedenti annotatione meminim^{9}, affirmant hoc verbum eo tendere, vt per id timor, ac perturbatio Petri de morte Christi auferatur, quasi diceret, si adhuc formidas etiam si filius meus sit, & omnipotens,scito esse dilectum mihi: nemo autem,quē diligit,perdit; non potes tu eum magis diligere,quam à me ametur: ne ergo ei timeas,quasi mors malum illi sit futura, Hæc expositio quia nititur in eodem fundamento, non recipitur, vt supra notaui. Accommodati^{9} diceretur iuxta tertiam expositionem, relatam in præcedenti annotatione,nempe Patrem scandalo crucis per hoc verbum etiam mederi: nam ostendet non pati Christum,quasi à Deo Patre derelictum, & odio habitum, vt putarunt illi,de quibus prædixit Isaias cap. 53. Nos autem putauimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. vt igitur hunc errorem amoueat, & impediat, dicit nunc: Hic est dilectus à me. Quæ quidem expositio, vt illic diximus, nō omnino quadrat. Hilarius can. 12. in Matth. hæc tria verba: Hic est filius meus dilectus,in quo mihi bene complacui; eo tendere affirmat, vt ostendatur Christus idoneus auctor præceptorum Euangelij, cum sit filius dilectus,& Deo beneplacitus, vt ipse dicit; at non explicat singula verba. Dicendum ergo est

ANNOTATIO LXXXI.

MArcus,& Lucas omisērūt verbū,quod retulit Matthæus,nempe: in quo mihi bene complacui. & eiusdem etiam meminit Petrus 2. Epist. cap. 1. prætermisso aduerbio bene. Hic est filius meus dilectus,in quo mihi complacui, seu, in quo mihi placui; tamen vnicum,& idem verbū est apud Matthæum & Petrum εὐδόκησα, quod bene placui, seu bene complacui vertitur.

Varie autē explicatur, primo quidē à Chrys. hom. 58. in Matt. nēpe in quo bene cōplacui, id est, q̄cūq;

volo, ille vult. Significatur ergo secundum Chrysostomum conformitas voluntatis Christi, & hominis cum Patre, iuxta illud Ioan. 8. Quæ placita sunt ei, facio semper.

Secundo loco idem Chrysostomus ibidem aliam adfert expositionem, cui Euthymius consentit, scilicet, in quo bene complacui, id est, in quo quiesco, in quo oblector. cui expositioni consonare videtur illud Isa. 11. Requiescet super eum spiritus Domini.

Tertio loco glossa interlinçalis, quæ sumpta videtur à Gregor. Emysseno, sic interptatur: In quo mihi bene complacui, id est, cuius me non pœnitet: sicut me olim pœnituit, quando dictum est: Pœnitet me fecisse hominem: non sic de Christo dici potuit, in quo nihil est, cuius pœniteat Patrem. Hæc omnia vere dicuntur, sensui tamen non satis accommodata videntur.

Auctoris expositio.

Existimo ergo quarto loco ad sensũ, & ad Scripturæ morem magis facere, si dicamus iuxta Paulum Ephe. 1. vbi de Christo loquens; ait: Secundũ beneplacitum eius, quod proposuit in eo, id est, Deus ꝓposuit per Christum executioni mãdare suum beneplacitum. Est autem beneplacitum Dei, volũtas illa æterna, qua gratis, & absque vllo merito hominũ, sed ex suo puro amore, & bonitate, saluare eos voluit redimendo à peccato, Deo reconciliando, ac vitam æternam conferendo. Hanc suam bonam volũtatem, quę beneplacitum dicitur, quia sic ei placuit tantum conferre homini bonũ, proposuit perficere per Christum, nempe mittendo filium in carnẽ, vt homo fieret, & postquam homo factus est, morti tradendo, cæteraq. disponendo, quæ Christus ex præscripto Patris fecit, hoc est, quod Paulus dicit: Deꝰ proposuit beneplacitum suũ in Christo. Hinc facile sensus huius verbi deducitur, in quo mihi bene cõplacui, idest, ĩ quo perficiẽdũ est beneplacitũ meũ, ac per quem decreui salutem hominum operari, eo ad veritatem, & salutẽ reducere, ac perducere. Quo verbo significauit Pater Christum non tantũ legislatorem esse, vt fuit Moyses, sed etiam Saluatorem, ac Redemptorem, illamque mortẽ, de qua Moyses, & Elias collocuti erant cum Christo, futuram in salutis humanæ redemptionem. Huic explicationi faauet illud psalmi 68. Tempus beneplaciti Deus, id est, tempus redemptionis, rẽpus salutis humanæ operandę. quo in loco Hieronymus, & Remigius allegant locum Matthęi, in quo mihi bene complacui. Similiter Psal. 105. Memento nostri Domine in beneplacito tuo. Remigius ibi iterum allegat hũc locum Matthęi, Christum affirmans esse hoc beneplacitũ, quia in eo beneplacuit Patri. Hęc igitur explicatio mihi accommodatior visa est. Hanc expositionem sensisse videtur Damasc. orat. de Transfiguratione, vbi id verbum interpretans, sic inquit: In eo acquiesco, ac mihi bene complaceo; benigna siquidem Patris voluntas in vnigenito suo filio vniuersi orbis salutem operata est: benigna Patris volũtas in vnigenito filio suo omnium connexionem effecit. Hęc & alia Damascenus.

Potest etiam quinto loco adhiberi expositio non spernenda, quamuis præcedens proprior, & aptior sit; ea autem est: in quo mihi bene complacui, id é, per quem quicumque mihi placuerunt, grati sunt, seu per quem mihi complacui in iis omnibus, in qbus mihi beneplacitum est; nemo em̃ hominũ Deo placuit, nisi per Christum, iuxta illud Sapiẽ. 9. Per sapientiam sanati sunt, quicũque tibi placuerũt Domine a principio. Attende autem, licet idem sit homines placere Deo, aut Deo placere in hominibus, tamen hoc rectius dicitur, ad significandum nõ pcessisse in homine aliquid, ob quod Deo sint grati; sed Deũ sua pura bonitate voluisse eos, & in illos complacuisse, ac effecisse in eis, quod ipsi Deo sit gratum, ac placens.

Ipsum audite.

COMMENTARIA.

REddito testimonio filio, præcepit Pater Petro, & sociis, & in eis, nobis omnibus, ut illum audiamus, credendo, quæ docet, & implendo, quæ præcipit; alluditque ad illud uerbum, quod populus olim promisit, quando petiit, ne Deus illis loqueretur, sed Moyses, eumque audire polliciti sunt, quod confirmans Deus dixit Deuteron. 18. Bene omnia sunt locuti, Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tibi, ponam uerba mea in ore eius, loqueturque ad eos, quæ præcepero ei, & qui verba eius non audierit, ego ultor existam. ostenso ergo hoc Propheta Deus dicit, ipsum audite, id est: hic est, quem promisistis audire, & de quo suscitando, & audiendo pactum feci uobiscum; eum igitur audite. Verbum autem audiendi non simplicem auditum significat, quem etiam increduli prestiterunt, nec solam credulitatem, quam exhibent peccatores, sed simul quoque obedientiam mandatorum, ut is audiat, qui credit, quæ docuit, & facit, quæ præcepit: iuxta quam significationem dictum est Ioan. 8. Qui ex Deo est, uerba Dei audit. & Luc. 10. Qui uos audit, me audit.

ANNOTATIO LXXXII.

Quomodo hæc sentẽtia eadem in Baptismo Christi prolata. mTrãsfiguratione vteretur.

REcte Tertulianus lib. 4. contra Marcion. c. 22. hoc verbũ interpretatur, iuxta historiã, & promissionem factam Deuter. 18. vt in cõmentario expositũ est: Hic est (inquit) quẽ promisi, & petistis audire, ipsum ergo audite. Hinc soluitur dubitatio quædam, nępe cum legamus hoc testimoniũ Patris in Christi baptismo factũ Matt. 3. hic est Filius meꝰ dilectus, in quo mihi complacui; quænam sit differẽtia ab hoc, quod redditum est in transfiguratione. & quidem in sensu verborũ nullũ est, discrimen, solũ differunt in fine & causa. Nõ enim eadem de causa vtrobiq; exhibitũ est hoc testimonium: in baptismo quidem ad ostendendũ, Christum esse eum, per quẽ reconciliandus erat homo, & ad Dei filiationem ꝓmouendus, quod per baptismũ Christi primo fit: ꝓ hunc enim renascimur, & renouamur; at vero in in transfiguratione factum est, ad ostendendum Christum esse, per quem promiserat Dominꝰ Deus populo loqui, ac præcepta vitæ dare, vti in commentario dictum est: idcirco in baptismo non est prolatum hoc verbum: Ipsum audite, sicut effectũ est in Trãs figuratione.

&

Et dum fieret vox, inuentus est Iesus solus.

COMMENTARIA.

ENallage quædam est; tempus enim pro tempore ponitur, dum fieret vox, id est, edita voce Iesus solus inuentus est, Moyse, & Elia in sua loca receptis, vt sic etiam significatum esset, Christum esse, quem Pater audiendum præcipiebat, eumque filium dilectũ esse, in ipsoque beneplacitum esse Patri, non in Moyse, & Elia. Inuentus autem dicitur Iesus, intellige, in priorem formam restitutus, deposita gloria ac splẽdore trãsfigurationis.

ANNOTATIO. LXXXIII.

Scivies rei gestæ & consensus Euangelistarũ.

MArcus addit, neminem viderunt, nisi Iesum tantum secum. Dicit (secum) quia quando transfiguratus est erat separatus ab eis, & postea in tra nubem cũ Moyse, & Elia; peracto vero mysterio accessit Discipulis, qui præ timore ceciderãt, ac eos tangẽs fecit surgere, ac timorẽ deponere. Est & aliud notandũ, Lucã omisisse nonnulla, quæ solus Matthæus narrauit; refert. n. Matthæus. Discipulos tres audiẽtes vocẽ Patris, in faciem cecidisse, & timuisse valde, accessisseq; Iesũ; & tetigisse eos, ac dixisse: Surgite, & nolite timere, surgẽtes autẽ leuasse oculos suos, neminẽq; vidisse, nisi solũ Iesũ. Lucas autẽ & Marcus prætermiserũt totũ hoc, nẽpe casũ Discipulorũ ex vocis auditu; timoreq; magnum eorũ, tactũ Christi, & quod post verbũ, & tactum Christi surrexerint; tantũq; surrexerũt, nempe neminẽ vidisse, nisi solũ Iesũ, hocq; coniũxerũt cum voce Patris: quod non sic est intelligendum, quasi statim voce Patris facta neminem viderint, nisi solum Iesum: nam ad vocis prolationem non circumspexerunt, nec oculos leuarunt, sed ceciderunt in faciem præ timore, & tacti à Christo, & voce eius confortati surrexerunt tuncq; circumspexerunt, & solum Iesum inuenerũt, sicq; Lucas, & Marcus interpretandi sunt, & cum Matthæo concordandi. Hinc sequitur, quando vox Patris prolata est nondum recessisse Moysem, & Eliam, licet Chrysostb. hom. 58. in Matth. & Ambrosius in commentario Lucæ affirmãt, in vocis prolatione nõ adfuisse illos viros, sed iam recessisse, vt testimonium Patris non ad illos, sed ad Christum referretur, & de eo solo intelligerẽtur. Hæc ramẽ sententia non placet, nec argumentum hoc, nec verba Lucę fauent huic sententiæ: non quidem argumentum; nã ex eminẽtia gloriæ Christi supra alios, satis cõstare id poterat, & ex verbo ipso, Eum audite, quod non poterat conuenire illis, qui non permanserunt, & quod magis est, quia quando vox prolata est, tunc ceciderunt, neq; tum quemquam respexerunt, & solum Iesum inuenerunt, eaq; de causa nõ poterãt testimoniũ illud de alio intelligere. Vnde docte Hieronym. in commentario Matthæi notat, illos solum Iesum vî disse postquam surrexerunt, vt de eo solo testimonium esse prolatum cognoscerent; nec etiã eo opus erat, nã in Baptismo simile testimoniũ de Christo exhibitum audierant. Verba autem Lucæ non fauẽt sententię immo aduersantur, nam dicit, inuentum esse Iesum solum, ac scimus ex Matthæo Discipulos circumspexisse, postquam surrexerunt; non autem quando vox prolata est. tunc ergo iuuenisse dicuntur quando circumspexerunt, quod fuit non statim ad vocis prolationem, vnde cõsequitur esse verbum Lucæ per enallagem intelligendũ, vt diximus in commentario, quæ vsitata est à Luca, nam cap. 11. dicitur: Cum loqueretur, rogauit illum. quidam Pharisæus, vt prãderet apud se, id est, postquam locutus est; non enim inter loquẽdum inuitatus fuit: sic nunc dicitur, dum fieret vox, id est, post quam vox edita est, qnod etiam Marcus significauit: inquit enim: Circumspicientes neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum, hoc fuit postquam surrexerunt à casu, & dicit neminem amplius vidisse. Illud (Amplius) indicat vidisse prius illos viros vsq; ad casum, qui fuit post vocem.

ANNOTATIO. LXXXIV.

Quomodo dicantur discipuli in faciem cecidisse.

NOnnulla sunt in verbis Matthæi à Marco, & Lucæ prætermisis notãda. Primo Discipulos in faciem cecidisse, posse duabus de causis procedere: aut ex magno timore; perteriti enim sunt: aut ex veneratione Dei, cuius vocem sentiebant. vtram que explicationem admitti posse cẽset Euthymius. Chrysostomus autem hom. 58. in Matt. affirmat ex vtraq; causa cecidisse, nempe timentes simul & adorantes. At Hieronymus in commentario cẽset cecidisse præ nimio timore; timor enim magnus vires corporis soluit, quod etiam factum est, quando passionis tempore ad vocẽ Christi ceciderunt milites, vt habetur Ioan. 20. præ terrore quamuis hi retrorsum; Discipuli vero in faciem ceciderunt. atq; hæc sententia est verior, & accommodatior, quando enim à Christo tacti, & excitati sunt ad surgẽdum, dictum est: Surgite, nolite timere. significatur hoc verbo, causam, cur ceciderint, fuisse timorem.

Timoris Discipulorum triplex causa.

Secundo notãdum est huius timoris causas tres Hieronymus adferre, Triplicem (inquit) ob causam pauore terrentur, vel quia se erasse cognouerant, scilicet petentes tria tabernacula fieri; vel quia nubes lucida operuerat eos, vel quia humana fragilitas conspectum maioris gloriæ ferre nõ sustinet, ac tota anima, ac corpore contremiscens ad terram ca-

dit. Hæc ille. Inter quas causas tertia est accommodatissima; Maiestas enim voce magna significata, terrorem incussit Discipulis, & eo maxime, quia Christum intra nubem ab eis sequestratũ viderãt.

Cur nunc Discipuli timuerit, & non in baptismo, audita ea dẽ voce.

Tertiõ notandũ est, Chrysostomũ loco allegato inquirere, cur nunc Discipuli timuerint, cũ in Baptismo similem perceperint vocem, & Ioan. 12. iterum vocem Patris, velut tonitruum audierint, nec tamen expauerint, respõdet sic: Quoniam solitudo & altitudo montis ingens, & transformatio plena horroris, lux fulgentissima, profunda nubes, & latior. hęc omnia magnum vndiq; illis pauorem inferebant. Hæc ille. Quasi diceret, tẽpore Baptismi, & quando audita est vox, velut tonituus, nõ interuenerunt hæc quæ in transfiguratione facta sunt. hęc causa non videtur difficultatem tollere, nam cum vox vt tonitruꝰ facta, & Dei maiestas in Baptismo ostensa sint causæ sufficientissimæ incutiendi timorem, ac pauorem, merito interrogatur, cur tunc non expauerint, sicut modo. Mihi videtur dicendũ id factum ex diuina prouidentia, quæ potest eodem obiecto, & timorem incutere, & impedire: incussus igitur nunc est timor, quia repræsentabatur in hoc mysterio, quod actum est, ac promissum in monte, in quo data fuit lex, vti sæpe diximus, quando populus

pulus præ timore nolebat vocem Dei audire, acceptauitq; Moysem auscultare, & Prophetam à Deo mittendum audire. Volens ergo Pater ostendere hunc esse illum, de quo olim pactum celebratū est, ea reuocat. quæ illi interfuerunt, nempe Moysem; montem, lucem, nubem, & nimium pauorem populi, in hoc pauore Discipulorum repræsentatum, ac illud idem verbum, quod tunc iuteruenit, nempe (ipsum audite.) Hæc igitur est causa, cur vox, ac maiestas Patris pauorem incussit, non autem in Baptismo, nec prope passionis tempus, quando hæc non significabantur, nec repręsentabantur. Immo in Baptismo significabat Christi aduentū pacificus, amoris plenus, non timoris; prope passionem autē cōfortabantur Discipuli, ne timerent ob Christi passionem imminentem.

Et ipse tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his, quæ viderant.

COMMENTARIA.

PEracto transfigurationis mysterio, cum descenderet Iesus de monte, præcepit Discipulis, vt nemini mysteriū hoc, quod viderant, notū facerent; nō quidē, vt nūquā narrarēt, sed vt silerent, & occultū cōseruarēt toto passionis tēpore, donec à mortuis, resurgeret, qđ præceptū illi obseruarūt tacētes, & nemini dicētes illis dieb⁹ aliquid ex ijs, quæ tūc viderāt.

ANNOTATIO LXXXV.

MAtthæus, & Marcus referunt nonnulla, quæ Lucas prætermisit; dicunt enim Christum peracto mysterio transfigurationis descendentē de monte cum Discipulis illis tribus præcepisse, vt nemini dicerent visionē, donec filius hominis à mortuis resurgeret. Descendētibus (inquit) illis de mōte, quod intelligendum est, non postquam descēderant, sed dum descenderent; tunc enim erāt illi tres soli Discipuli, post descensum vero inuenerunt cæteros Discipulos, & turbam, vt paulo post dicitur. In Græco etiam post participium presentis tēporis. Hæc tacuit Lucas, adiungens, quod Matthæus omisit, tacuerunt scilicet, & nemini dixerunt. Addit Marcus, eos verbum apud se cōtinuisse, tamē inter se conquisiuisse, quid est illud (donec à mortuis resurrexerint) nondū. n. Christi mortē, ac passionē futurā perceperant, nec intellexerant. Addunt etiam Matthęus, & Marcus, eos interrogasse Christū, qđ est, quod Pharisæi dicunt, quod oporteat Eliam venire primū? Cui interrogationi Christus respōdit.

Cur Christus mysterium trās figurationis celare tribus Discipulis p̄cepit, vsque à mortuis resurgeret.

Hæc autem omnia explicare non est instituti nostri, qui Lucam explicandum suscepimus. Hoc autem non est prætermittendum, cur Christus præceperit tribus Discipulis, vt hoc celarent mysterium donec à mortuis resurgeret. Chrysost. hom. 58. in Matthæum duas adfert causas, vna, quia populis rudibus id visum esse incredibile, nec Discipuli eis possent tale quid persuadere, minusq; Christus esse crederetur, si id persuasum esset. Altera est, quia scandalum crucis magis augeretur, dum post tantæ gloriæ ostensionem, passionem, ac mortem sustineret. Has duas causas adferunt etiā Hieronymus in cōmentario Matthæi, & Victor Antiochenus Mar. 9. Euthymius autem adducit priorem, & addit aliā quæ tertia est, nempe magis Iudæos ex hoc exacerbandos esse. quod si quis obijciat, nonne etiam post resurrectionis tempus eadē est ratio tacendi? Respōdet Chrysostomus non esse eandem rationem, nec difficultatem, nam misso Spiritu sancto, & resurrectione multis miraculis confirmata, facilius id mysterium susceptum, ac creditum. Quod si iterum obijciat, cur saltem Discipulis cæteris hoc mysteriū occultari voluit? nam generale est præceptum quātum ad personas, vt nemini dicerent. dico duabus eisdē de causis prioribus id factū est; rudiores enim erant, Christusq; tres, qui capaciores erant elegit.

Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.

COMMENTARIA.

SEquenti die ab eo, in quo transfiguratus est, post descensum de monte, turba multa ei occurrit; sciebat enim in monte eum illa nocte permansisse, illucque venturum quia vidēbant Discipulos, qui remanserant, expectantes, vt habetur ex Marco. Appellat autem sequentem diem, qui proxime sequebatur noctem, in qua transfiguratus est.

Quæ Christus mortuis resurgeret.

ANNOTATIO. LXXXVI.

GRæce (Descendentibus) participium est prætériti, ad significandum, postquam descenderāt de monte turbam occurrisse; illud autē participium apud Matthæum, quando dicitur, descendentibus de monte præcepisse, ne cui dicerent, est præsentis, vt significaret, non post descensum, sed inter descendendum, illud præcepisse tribus Discipulis, vti in præcedenti Annotatione diximus.

Et ecce vir de turba exclamauit, dicens.

COMMENTARIA.

NArrat Euanneliſta miraculum, quod Christus post montis descensum fecit, Ecce (inquit) cum Dominus descendisset de monte, accessissetq; Discipulis, & turba ei occurrisset, vnus vir de turba ad eum veniens exclamauit, dicens.

ANNOTATIO LXXXVII.

Series rei gestæ, & consensus Euangelistarum.

MArcus distinctius, ac copiosius hanc cōnexionem historiæ describit, sic inquiens: Veniens ad Discipulos suos (post montis nempe descensum) Vidit turbam magnam circa eos, & Scribas conquirentes cum illis, & confestim videntes Iesum stupefacti sunt, & expauerunt, & accurrentes salutabant eum, & interrogauit eos: Quid inter vos conquiritis? & respōdens vnus de turba dixit. Hęc Marcus. Græca habent, interrogauit Scribas, sicque Euthymius legit, legit etiam, interrogauit Scribas: Quid cōquiritis aduersus eos? Scilicet discipulos Christi? Nō sunt contraria Græca Latinis, sed explicatoria.

Ex his

Ex his Marci verbis deducitur, hūc virū exclamasse ad interrogationem illā Christi: Quid inter vos conquiritis? Ille de turba exponit, de quo conquirebant Scribę cum Discipulis, ob id Marcus dicit: Respondens vnus de turba: merito autem respōdit, quia conquisitio erat de eius facto; attulerant enim filium suū ad Discipulos Domini, vt ab eis sanaretur; ipsi vero sanare non potuerunt, idcirco orta est cōquisitio Scribarum cum Discipulis, hoc tēpore accessit Christus de mōte descendens, videsq; Scribas simul cum Discipulis conquirentes, interrogauit dicens: Quid inter vos conquiritis? Cum autem nec Scribæ, nec Discipuli respondissent, interrogationem hanc audiens homo ille accessit respondens, & non tantum respondens, sed simul etiam deprecans, ac rogans Christum, vt filiū eius sanaret, idcirco respondit exclamando. Matthæus autem addit: Accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum, dicens. hæc est series huius contextus, & concordia Euāgelistarum in hac parte. Notat autem Euthymius apud Marcum turbam videntem Christum, quando de monte descendit, expauisse, aut propter accessus opportunitatē, quasi prę-cognouerit Christus Scribarum inuasionē, ideoq; ad Discipulorum auxilium venerit, aut propter splēdorem vultus eius: nam verisimile arbitratur à trās figuratione gratiam quandam contractā esse. Hoc autē examinare ad locū Marci potius spectat, ideo retulisse satis esse duxi.

Magister, obsecro te, respice in filium meum.

COMMENTARIA.

ROgat, ut respiciat filium, id est aduertat, & consideret miserias, ac calamitates, quas patitur; hoc enim est unum ex ijs, quæ mouent ad misericordiam, nimirum si quis oculos conuertat ad eorum qui patiuntur, afflictiones, & mala. Excitare enim ista solent corda, ad compatiendum, & subueniendum. Psal. 22. Deus Deus meus respice in me. Psal. 30. Quoniam respexit humilitatem meam, saluasti de necessitatibus animam meam. Threno. 1. Vide Domine, quoniam tribulor; conturbatus est uenter meus. Quoniam uero non semper, qui aliorum miserias uidet, ad miserendum, & subueniendum, excitatur, quod etiam in Deo reperitur, idcirco adiecit: Miserere filio meo, quod Lucas prætermisit; Matthæus autem retulit, ac Psal. 24. & 85. respondet: Respice in me, & miserere mei. Magistrū autem appellauit, causam tacite insinuat, cur ad eum uenerit, quia nimirum Discipuli non potuerant sanare filium. Venit ergo ad magistrum, cuius uirtus maiora futura credebatur, quia Magister maior est Discipulo. Iuxta Matthæum Dominum etiam uocauit, honoris gratia; honore enim afficimus eos, à quibus impetrare aliquid intendimus.

ANNOTATIO. LXXXVIII.

Concordia Euāgelistarū in huius miraculi narratione.

HVius miraculi Matthæus, Marcus, & Lucas mentionem faciunt, in quibus nonnulla verborum diuersitas, contradictio vero, aut repugnantia nulla reperitur. Matthæus sic habet: Domine miserere filio meo, quia lunaticus est, & male patitur, nam sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam; & obtuli eum Discipulis tuis, & non potuerūt curare eum. Hæc ille. Marcus vero sic scribit: Magister attulit filium meum ad te, habentem Spiritū mutum, qui vbicunq; eum apprehenderit, allidit illum, & spumat, & stridet dentibus, & arescit, & dixi Discipulis tuis, vt eijcerent illum, & non potuerunt. Hęc Marcus. Lucas autem noster sic refert: Magister obsecro te, respice in filium meum, quia vnicus est mihi, & ecce spiritus apprehendit eum, & subito clamat & elidit, & dilipat eum cum spuma, & vix discedit, dilanians eum, & rogaui Discipulos tuos, vt eijcerent illum, & nō potuerūt. Hęc Lucas. Ista omnia consona sunt, quodq; vnus Euāgelista omisit, alius expressit: totus ergo huius viri ad Christū sermo ex tribus Euāgelistis collectus hic est: Magister, & Domine attulit filium meū ad te, obsero te, respice in eum, & miserere ei, quia vnicus est mihi, & male patitur, habet spiritum mutum, & vbicūq; apprehenderit eum, subito clamat, & elidit, ac dissipat eum, cum spuma stridet dentibus, & arescit, sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam, & vix discedit dilanians eum, dixi, & obtuli eum Discipulis, & rogaui eos, vt eijcerent illum, & non potuerunt curare eum. Hæc sunt, quæ vir ille locutus est. Vnum tamen aduertendum est, illa verba Matthei (sæpe cadit in ignem, & crebro in aquam) dicta esse ab hoc viro, postquā à Christo interrogatus est: Quantum temporis est, ex quo hoc ei accidit? quā interrogationem Marcus non narrauit, idcirco coniunxit hæc verba cum alijs: at Matthæus mētionem illorum faciens, retulit ea suo loco, nēpe quando interrogatus est de tempore; tunc enim respōdit ab infantia, & frequenter eum in ignem. & aquam misit, vt perderet eum, nisi dicamus Marcum non seruato ordine, ea scripsisse, tamen prius est multo probabilius, & accommodatius. Verba viri huius tam multa patienter Christus audiuit, nec sermonē interrupit loquētis, nō vt ipse nosset miserias illius, qui omnia sciebat, sed vt circumstātes omnes intelligerent, eisq; essent manifesta, vt sic magnitudine miraculi futuri eum agnoscerent, ac ad credendum inducerentur; vtq; etiam daret nobis exemplū, aures calamitates suas enarrantibus præbendi. Sunt enim qui voces pauperum, & afflictorum exponentium, quæ patiuntur, nolunt, aut ægre ferunt, audire.

Quia vnicus est mihi.

COMMENTARIA.

EXponit vir iste causas, cur petat misericordiam Christi erga filium eius, quæque permouere possent Christum ad eam faciendam. Prima autem est, quia vnicus (inquit) mihi est, nec alium habeo. Hoc quamuis ad miseriam, ac calamitatem vtriq; spectat: nam Patri miserum erat filium vnicum habere, & hunc tanta infirmitate oppressum, miserum etiam

etiam erat filio, cum vnicus esset Patri, sanitate carere, tamen magis ad patris miseriam pertinet: nam maior est calamitas Patri non habere nisi vnicum filium, quam filio non habere fratres, & esse vnicum patri suo. Vnde supra de filio viduæ dictum est, vnicum fuisse matri, quia hoc matrem miserabiliorem efficiebat.

Et ecce spiritus apprehendit eum.

COMMENTARIA.

HAec est secunda causa, nempe filij miseriæ, & calamitates, quarum vna est, quia (inquit) hic filius meus à spiritu malo vexatur. Particula (ecce) non solum indicat magnitudinem vexationis, quasi diceret grauissime torquetur, sed etiam repentinã, & inopinatã; nõ. n. continuo, aut certis locis, aut temporibus vexatur, sed inexcogitata accidit ei vexatio.

ANNOTATIO LXXXIX.

An quod Matthæus de puero isto dicit, scilicet Lunaticus est, sit idem quod spiritum malũ habẽs.

APud Marcum legitur, hunc puerum habuisse spiritum mutum, dicitur autẽ mutus ab effectu, quia loquelam pueri impediebat, efficiebatq; ne loqui posset. Est autem hoc in loco dubitatio, an quod Matthæus refert, nempe, Lunaticus est, sit idem quod Matthæus, & Lucas dicũt, habuisse spirituum malum. Non enim desunt quidam recẽtiores, affirmantes esse diuersa, nempe hunc puerum laborasse duplici morbo nempe naturali, qui ex causis naturalibus, vt cæteri morbi proueniebat, qui dicitur Lunaticus, & comitialis, quia certis Lunæ mutationibus incrementa suscipit; vltra hunc etiã laborasse dæmonis vexatione. At si verba Euangelica attente discutimus, comperiemus vnicum fuisse mor[illegible]m, nẽpe Lunaticum, & à spiritu vexationẽ, non quod semper, qui morbo comitiali, aut Lunatico laborant, vexentur à dæmone, cum ex naturalibus causis iste morbus prouenire possit, sed quod hic puer dictus sit Lunatic⁹ ex vexatione dęmonis, non qualicunq;: nõ enim omnes à dęmonio vexati dicuntur Lunatici, sed ij, qui vexantur certis Lunæ mutationibus ad similitudinem eorũ, qui naturali morbo Lunatici sunt, Matthæus enim nõ solam vexationem dæmonis explicuit, sed qualitatẽ, & ideo Lunaticũ appellauit. in primis non semper Lunaticos à dæmone esse vexatos; sed aliquando naturalibus de causis eum morbũ accidere, deducimus ex Matthæo cap. 4. vbi sic habet: Obtulerũt ei omnes male habentes, varijs languoribus, & tormentis comprehensos; & qui dæmonia habebãt, & Lunaticos, & paralyticos, & curauit omnes. Ecce hoc in loco Lunatici distinguũtur ab habẽtib⁹ dæmonia, & cum paralyticis numerantur, cæteriſq; languẽtibus, quod etiã Euthymius eo in loco notauit, licet Matth. 17. aliter senserit, sententiamq; mutauerit. Quod autem in hoc puero Lunaticus morbus non naturali causa, sed à dæmone prouenerit, verba Euangelij probãt, nã inquit Matthæus: Lunaticus est, & sæpe cadit in ignẽ, & crebro in aquam. Marcus autem hęc eadem tribuit spiritui malo: nã de eo loquens ait: Misit enim in ignem, & in aquam, vt perderet eum. Si quod Matthæus Lunatico morbo tribuit, hoc Marcus spiritui adscribit, concluditur Lunaticum morbũ à dæmone prouenisse. Accedat etiã, quod dicitur à Matthæo. Exijt Spiritus ab eo, & curatus est puer ex illa hora. Si igitur dæmonis ejectione puer sanitatem recuperauit, consequitur non naturali morbo, sed sola dæmonis vexatione laborasse. Hæc sententia est antiquorum Patrum, Chrysostomi hom. 58. in Matth. Non turberis, inquit, si Lunaticus est appellatus. Patris enim dæmoniaci hæc vox fuit. Cæterum Euangelista multos Lunaticos curatos fuisse alibi ait, à communi cõsuetudine eos nominans: vt enim elemẽto illi ac luminari dęmones detrahant, secundum lunares cursus aggrediuntur, & remittunt homines, vnde hæc falsa opinio apud multos conualuit, quod Luna varietate sui cursus operetur, quod minime verum est. Hæc Chrysost. Idem habet Hieron. Matt. 4. & 17. & Origenes tract. 4. in Matth. qui Lunaticum morbum à dæmone prouenisse affirmant. Quorum sententiam ego probo, maxime in hac parte, scilicet quantum ad hunc puerum: quod vero generaliter nullus sit morb⁹ comitialis, nisi à dæmone, nec Lunam sua mutatione morborũ cansam inducere nõ recipio, nec puto verum, nec stare posse cum experimentis infinitis naturalibus, quæ & Philosophi, & Medici sapiẽter notarũt. Satis sit nũc nobis hũc Lunaticum dictum à dæmonis vexatione, quã certis Lunæ cursus temporibus hic puer patiebatur.

Et subito clamat.

COMMENTARIA.

VExationis magnitudinem explicat per varios dæmonis effectus illatos in puerum, vt magis ad miserendum excitet Christum. Subito (inquit) clamat, id est, statim, ac à dæmone arripitur, clamores edit. Non quidem voces formabat: nam vt ex Marco habetur, mutus erat Spiritus, & loquelam pueri impediebat, sed emittebat voces inarticulatas, quales sæpe qui clamant, ac animalia bruta etiam emittere solent, & muti etiam homines.

Clamor vel ad dæmones per puerũ clamantẽ potest referri.

ANNOTATIO XC.

CLamor iste potest referri vel ad ipsum puerũ, qui præ tormento, ac vexatione clamat, vel ad ipsum Spiritum, qui per puerum ingentes mouet clamores, quibus & audientibus magnã infert molestiam, & puerum ipsum nimio conficit labore. Hoc posterius mihi probabilius est. Est autem Hebraismus, clamat, id est clamare facit.

Et eli-

& elidit, & dissipat eum cum spuma.

COMMENTARIA.

PRosequitur exponere vexationem pueri à spiritu illatam: Elidit(inquit)eum,id est,caput,cæteraq; membra terræ illidit. Præterea dissipat eum, seu discerpit, membrorum conuulsione,& agitatione;addit cum spuma,id est,spumat saliuam ex ore mittens: solent hæc accidere ijs,qui morbo comitiali laborant,quæ in hoc puero tanto vehemẽtiora erant, quanto à potentiori causa,nempe spiritu malo,procedebant.

ANNOTATIO. LCI.

Superioris sẽtentiæ explicatio.

GRæce non habetur illud verbum, Elidit, sed tantum σπαράσσει, id est, discerpit, seu dissipat,paulo tamẽ inferius Lucas vtroq; vtitur verbo. Est autem in hoc loco apud Marcum ῥήσσει, id est, illidit. Est etiam apud eundem Marcum verbum, Spumat. Lucas vero nomine vsus est,nempe cum spuma.Nec sunt idem, elidit,& dissipat,seu discerpit,vt quidam recentiores putant: nam discerpere. spectat ad membrorum conuulsionem, violenta,& forti agitatione effectam. Illidere vero, seu elidere, ad quandam membrorum ad terram deiectionem,ac percussionem. Adiũgit autem Marcus,stridet dentibus,& arescit, id est, efficitur sine sensu, quasi mortuus,vt quidam interpretatur, mihi vero aliud significare hoc verbum videtur,nempe contubescit,ac virtus naturalis imminuitur, manetq; languidus,ac viribus destitutus.

Et vix discedit dilanians eum.

COMMENTARIA.

DIuturnitatem vexationis explicat:Vix(inquit)discedit ab eo dilanians eum, id est,non discedit, nisi relinqua t eum velut dilaniatum, & contritum præ nimia vexatione, & adhuc vix discedit,nimia vexationis prosecutione.

ANNOTATIO. LCII.

Discessus iste demonis à puero quomodo intelligendus.

GRæce est participiũ σπαράξαν à verbo σπαράσσω, id est contero,vulgatus vertit dilanians,quod non ad alium distinctum effectum refertur,sed ad supra narratos; significat enim clamore, illisione, dissipatione, stridore, & arefactione puerum effectum quasi contritum, comminutum, omnibus membris internis; & externis, vexatis, & afflictis. Aduerte autem hunc discessum dæmonis à puero non solum esse, quia cessabat tunc vexare eum,sed etiam quia re ipsa exibat à corpore illius; non enim continuo manebat, sed ad tempus recedebat,& ad tempus redibat ad vexandum, quamuis accidat multoties,vt in hominum corporibus permanẽtes spiritus aliquando vexent, aliquando à vexatione desistant; at in hoc puero non sic factum est, sed ad tempus egrediebatur spiritus à corpore, & ad tempus rediens intrabat, quod Marcus significauit referens verba Christi, quibus puerum sanabat. Increpans ergo dæmonem, dixit Ego præcipio tibi, exi ab eo,& amplius non introeas in eum,insinuas solitum esse dæmonem aliquando exire à puero, aliquando reuerti.

Et rogaui Discipulos tuos vt ejcerent illum,& non potuerunt.

COMMENTARIA.

CAusam adfert uir iste, cur puerum ad Christum attulerit, quia, inquit, rogaui tuos Discipulos,ut sanarent eum,& non potuerunt curare. Soliti erant Discipuli dæmonia à corporibus eijcere; supra enim in principio capitis dictum est: Dedit eis potestatem super omnia dæmonia, idcirco homo hic Discipulis obtulit puerum curandum,maiorem tamen de Christo conceperat opinionem, utpote Magistro, & in cuius nomine Discipuli eijciebant dæmonia, ea de causa quem Discipuli non potuerunt curare, magistro offert curandum,quamobrem,ut supra diximus,Magistrum appellauit. Cur autem Discipuli curare hunc non ualuerunt, inferius explicabitur.

Respondens autem Iesus,dixit.

COMMENTARIA.

HOmo iste Christi in filium suũ misericordiam petiuit. eius calamitatem, ac uexationem multiplicem exposuit; Discipulos Christi non potuisse sanare cum rogarentur tulsus est.Christus ad singula hæc respondet.

ANNOTATIO. XCIII.

Concordia Euangelistarũ.

MAtthæus, & Lucas scribunt Christum respõdisse,ad quem tamen responsionẽ direxerit, non explicuerunt: at Marcus distinctius scribẽs inquit: Respondens eis, dixit: Quæ sententia in Latinis exemplaribus habetur in plurali, scilicet, Respondens eis. Græca vero legunt in singulari,nempe respondens ei, scilicet homini, qui petebat, & loquebatur pro filio,quam lectionem sequitur Euthymius. Et verba Matthæi sic etiam interpretatur Hieronymus,quasi vni illi homini Christus sequẽtia responderit.priori lectioni fauent verba sequentia apud Matthæum, & Marcum: Afferte(inquit) illum ad me,quod verbum iudicat Christũ ad plures respondisse; posteriori verbo lectioni consonãt verba apud Lucam, adduc filium tuũ ad me, quod vni dictum est. Quæ quidem nouam inducunt difficultatem nempe,quomodo Lucas narret Christum dixisse: adduc filium tuum, cæteri vero scribãt dixisse; Adferte illum: dici potest vtramq; lectionem veram esse: nam Christus loquebatur cum illo homine, ideo verum est respondisse illi; sermonem autem dirigebat ad turbas, non credentes, sicque

verum

verum est respondisse illis. De dubio autem quomodo concordantur illa: Affer filium tuum, & afferte illum, paulo inferius tractabimus, & hæc omnia consona sunt.

O generatio infidelis, & peruersa.

COMMENTARIA.

QVamuis homo iste cum aliqua fide accesserit Discipulis Domini; nisi enim credidisse eos sanare potuisse, vtique non rogasset; tamen ea fides debilis fuit, tum quia non admodum firmiter, vt debuit, id credidit: tum etiam; quia cum vidisset filium suum non esse sanatum, id Discipulorum impotentiæ adscribit, nec cogitauit culpa propria ipsius, aliorũue, id euenire potuisse; non enim quod non facit homo, id semper euenit, quia non potest. Nec solus iste homo in crimine fuit, sed etiam multi ex turba, & Scribis, ac Pharisæis, qui tunc aderant, quorum incredulitas non contra Discipulos solos erat, sed etiam in Christum magistrum redundabat, idcirco Dominus audiens verbum hominis istius (nõ potuerunt sanare) & infidelitatem eius, ac Iudæorum considerans, exclamat in eos, vt ad fidem illos inducat. O generatio (inquit) infidelis, & peruersa. Infidelis quidẽ, quæ argumentis multis conuicta ad credendum, adhuc non credit. Peruersa vero id est, praua, ac distorta, quæ non intendit, nec intuetur ea, quæ debet, aneršam habens mentem à vero scopo Generatio antem, quia non præsentibus solis hoc vitium fuit, sed eorum etiã progenitoribus commune; erat enim populus Iudæorum Deo semper incredulus, & contumax, vnde Acto. 7. dicebat Stephanus: Dura ceruice, & incircũcisi cordibus, & auribus, vos sẽper restitistis Spiritui sancto, sicut Patris vestri, ita & vos: hac igitur de causa Christus generationem appellat infidelẽ, & peruersam, vt vitium præsentium magis reprehendat.

ANNOTATIO XCIV.

Refẽsio hæc Christi ad quos referatur.

NOtant Chryso. homil. 58. in Matt. & Victor Antioch. Christum, ne conturbaret hominẽ illum, & indesperationẽ adigeret, generaliter sermonem reprehensionis ad vniuersum Iudæorũ genus direxisse; incredibile enim est, multos ex præsẽtibus commotos fuisse, maleq; de Discipulis cogitasse. Hæc recte notata sunt. An autẽ ab hoc numero Iudæorum Discipuli excipiantur, non explicant hi Doctores. Hilarius vero can. 17. in Matth. ad solos Discipulos eam refert reprehensionem, quasi absẽte Domino non crediderint sanare posse. Mihi probabilius est Iudæos fuisse reprehensos simul, & Discipnlos, non quidem omnes; nam tres eorum primi cum Christo in monte erant, quando homo iste filium attulit Discipulis sanandum. inducor autem ad hoc opinandum, de Discipulis quidem, nam postea Christus eos infidelitatis arguit, & in ipsorum incredulitatẽ retulit, quod puerum nõ sanauerint. De Scribis autem certum est, qui idcirco conquirebant cum Discipulis Domini. De multis autem ex turba insinuatur, cum dicit Christus eis: Afferte eum huc. Communis igitur est reprehensio, sicut & infidelitas, quod sententia sequẽs aperte indicat. Dominus enim, vt Discipulorum bonã opinionem apud turbas cõseruaret, ne Iudæorum sermonibus cõtra Discipulos cõseutire videretur, noluit distincte eos infidelitatis arguere, eaq; de causa Iudęos generaliter reprehendit, quorum maior, ac reprehensibilior erat infidelitas.

Vsquequo ero apud uos.

COMMENTARIA

QVanta sit Iudæorum infidelitas, ac peruersitas explicat, duritiem, ac tarditatem eorũ ad credendum arguens: Vsquequo (inquit) ero apud vos, id est, signa, & argumenta operibus, ac verbis sufficientissima, & abundantissima dedi vobis, quibus potuistis, & debuistis iam diu credidisse, quid amplius expectatis? quamdiu me apud vos manere vultis? Exemplũ est: Si magister in Discipulum negligentissimum, & centies repetitis doctrinæ præceptis, nondum proficientem, inuectus dicat: Vsquequo tecũ ero, quãdiu te docebo? Non quod Dominus tędio superatus sit; aut in furoris verba proruperit, sed quod nimiam Iudæorum duritiem, ac peruicaciam significet, hæc verba profert.

ANNOTATIO XCV.

Superiora Domini verba mahis explicantur.

MAtthęus quousque ero vobiscum? Marcus habet, Quãdiu apud vos ero? eundem sensum faciunt cum Luca. Chrysost. hom. 58. in Matth. interpretatur Dominum hisce verbis ostendisse, quãmori sitiret. quantumq; ad Patrẽ redire desideret. Non videtur hæc explicatio accommodata satis: nã Christus solum intendebat ostendere, Iudæorũ nimiam in credendo tarditatem, ac duritiem, vnde non ex mortis proprię desiderio hęc verba procedebant, sed potius ex quadam iusta, & sancta indignatione non contra personas, sed contra vitium earũ, ut in exemplo posito in commẽtario explicatũ est. Euthymius in Matthæum dicit, Christũ esse indignatum, ac mortem quæsiuisse, eo quod illi essent in infidelitate immedicabiles. Hæc expositio qua parte continet, Christum indignacũ esse contra infidelitatem Iudæorum probãda est; qua parte vero in ea dicitur, Christum mortem quæsiuisse, non vi-

detur

detur, accommodata, vti diximus de expositione Chrysost. Adde etiam, quod non omnes Iudæi immedicabiles erant; crediderunt enim multi. Hieronymus autē dicit Dominum ad modū medici operam perdētis in infirmo ipsius culpa, iratū vitio nō homini hæc dixisse. Hieronymi verba sunt: Non quod tedio superatus mansuetus, ac mitis, qui non aperuit, sicut agnus coram tondēte, os suum, nec in verba furoris eruperit: sed quod in similitudinem medici, si ægrotum videat contra sua præcepta se gerere, dicat vsquequo accedam ad domū tuam? quo usque artis perdam industriam, me aliud iubēte, te aliud perpetrante? in tantum autem non est iratus homini, sed vitio, & per vnum hominem Iudæos arguit infidelitatis. Hæc Hieron: Huic expositioni accedit ea, quæ in commentario posita, alteroque exemplo illustrata est.

Et patiar vos?

COMMENTARIA.

NOn solum erant Iudæi ad credendum tardi, ac in infidelitate pertinaces, sed etiam erant Christo molesti, verbis, & factis iniuria eum afficientes, eumque persequentes, quæ omnia tolerabat patientissime Christus propter eorum salutem, expectans resipiscētiam ipsorum, ac fidē. ob id dicit: Vsquequo patiar vos? Molestias mihi illatas à vobis, quādiu pro vestra salute sustinebo? Non quod impatientia aliqua Christus tēeretur, hoc dicit, sed quod nimiam Iudæorum ingratitudinem, ac iniquitatem argueret, qui non solum Magistro continue docenti non credebant, sed etiam pro eorum salute multum laboranti insultabant. Hæc sententia respondet illi, O generatio peruersa, sicut priori illi, O generatio infidelis, quasi diceret: Vsquequo expectabo vestram incredulitatem, & sustinebo vestram peruersitatem? Exemplum. Si ille Discipulus, de quo in commentario precedenti diximus non solum non disceret, magistro omnem operam adhibenre, sed eundem etiam magistrum afficeret iniurijs, tunc diceret magister, quousque te docebo, & quousque te patiar?

ANNOTATIO XCVI.

CHrysostomus ho. 58 in Matth. notat Christū his verbis ostendisse, quod non sibi esset tā molesta passio sua, quam cum huiuscemodi hominib⁹ conuersatio. coniuncta est hæc expositio cum expositione præcedentis sententiæ: at vt ibi nos diximus, nihil de morte, ac passione sua Christus in vtraque ista sententia significare intendebat, sed tantum infidelitatem, ac peruersitatem Iudaicam nimium continuatam, ac pertinacem indicare.

Adduc filium tuum.

COMMENTARIA.

NE Christus videretur tædio affectus, ac illorum incredulitate, ac peruersitate superatus, cum re vera non esset, ad misericordiam se conuertit, ac eos ad credendum excitare prosequitur, miracnlo facto, quo non solum Patris, ac filij misertus est, sed etiam ad credendum, & ipsis, & cæteris Iudæis efficacissimum præbuit argumentum Adduc (inquit) filium tuum, significans se velle eum sanare. Erat autem filius remotior à Christo, quam pater, qui propius accesserat ad loquendum, idcirco Dominus dicit: Adduc filium tuum. Non autem dixit statim, sanus sit filius tuus, sed adduci ad se iussit: tum vt se miraculi auctorem magis ostenderet: tū ut patris, & filij modicam fidem prius detegeret, ac efficacius fieret miraculum, tam ipsis, quam cæteris ad credendum.

ANNOTATIO. XCVII.

Cōcordia inter Euāgelistas, & rei gestę series.

DIfficultas est, quomodo hæc sentētia cōcordet cum illa, quæ est apud Matthæum, & Marcū; referunt enim Christum dixisse: Afferte huc illū ad me, & Marcus addit (& attulerunt eum.) Quæ verba ad turbā referuntur, non ad solum patrem, vt videtur Lucas dicere. Nec responderi potest, numerū pro numero positum, vt aliquādo Scriptnra facere solet: nam verba cætera sunt dissimilia, nempe: Adduc filium tuum, &, Afferte illum, diuersisq. conuenire videntur, idcirco dicendum est vtrūq; à Christo dictū esse, quod vt explicetur, rei gestę series notanda est. Primo quidē Christus iussit patri pueri, vt filiū adduceret; quod Lucas dicit: Adduc filiū tuū; quod ille fecit, reuertens ad locum in quo puer erat, dumq; puer adduceretur ad Christū, tunc elisit illū dæmoniū, & torquere incepit; impediebat enim dæmon, ne propius accederet, timens Christi virtutē, quam contra eum exercendam nō dubitabat, quod ēt Lucas statim narrat, dicens: Et cū accederet, elisit illum dæmoniū, & dissipauit; est enim notandū participiū Græcum præsentis temporis ἐρχομένῳ, αὐτῷ, id est, eo accedente, quod significat accessus cōtinuationem, ac si diceretur: Dum adhuc accederet; sic enim quidā verterūt, legiturq; apud Euthymiū, quod Christus videns, dixit adstātibus: Afferet illū ad me, id est, facite, vt prope accedat; nō enim solus pater virtutē dæmonis resistentis poterat superare idcirco Dominꝰ turbę, vt auxiliū præstaret, præcipit. Et hoc est, quod Matthæus, & Marcus dixerūt: sicq; cōcordia in hac parte iter Euāgelistas manifesta est.

Et cum accederet, elisit illum dæmonium, & dissipauit.

COMMENTARIA.

DVm puer à patre adduceretur, dæmonium elisit illum in terram prosternēdo, & corporis membra allidendo. Dissipauit etiam eum, id est, lacerauit, seu dilaniauit, quod ad internam uexationem, & dolorem membris incussum refertur, Ex una parte intende-

bat

bat dæmõ impedire, quo minus accederet Christo. Ex altera vero diuina prouidẽtia id permittebat: tũ ob pueri paruã fidẽ, quia minus quã par erat, credẽs, accedebat: tũ vt morbi vi cognita ab oĩb⁹ euidẽtior fieret virt⁹, ac diuinitas sanãtis, & ad credẽdũ potẽtius excitarẽt.

ANNOTATIO XCVIII.

MArcus habet, cum vidisset eum, nẽpe cum puer vidit Iesum incipiens accedere, tunc dæmon cõturbauit eum, & elisus in terram volutabatur spumãs. Hæc Marcus. Annotatione autẽ præcedenti norauimus Græce illud: Cum accederet, esse participium præsentis, significariq; actionẽ nondũ consumatã, scilicet dum accederet: seu cum adhuc accederet, quod aduertendum est, & ad concordiã Euangelistarum, & ad sensus explanationem, receptamq; rei gestæ intelligentiã. Moralis doctrina traditur, dæmonem quãtum potest, impedire conatus eorũ, qui Christo accedere, & eius fidem recipere, ac præcepta amplecti volũt; illius tamen conatus Deus infirmat, & ad maiorem sui gloriam prodesse facit.

Et increpauit Iesus spiritum immundum.

COMMENTARIA.

REprehendit Christus dæmonem, quasi iniqua voluntate vexantem puerum, ac impedimenta ponentem, ne accederet ad sanitatem recipiendam: dicitur autem spiritus immundus, quia immunditie proprij peccati maculatus est, & quia homines ad peccatorum immundities incitat, & solicitat.

ANNOTATIO XCIX.

PRætermiserũt Lucas, & Matthæus, quæ Marcus distincte, & copiose narrat: postquã enim turbę cum pueri patre attuleruntpuerum à dæmone conturbatum, & vexatũ, inquit Marcus: Christus interrogauit patrem, quãtum temporis est ex quo hoc ei accidit? At ille ait, ab infantia, & frequenter eum in ignem, & in aquam misit, vt eũ perderet (sed) si quid potes, adiuua nos misertus nostri. Iesus autẽ ait illi: Si potes credere, omnia possibilia sunt credẽti. Et cõtinuo exclamãs pater pueri cũ lacrymis aiebat: Credo Domine, adiuua incredulitatẽ meã: & cum vidisset Iesus cõcurrentẽ turbam, cõminatus est Spiritui immũdo, dicẽs illi: Surde, & mute Spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eũ. Et exclamãs, & multũ discerpẽs eũ exiuit ab eo, & factus⁹ est sicut mortuus, ita vt multi dicerẽt, qa mortuus est: Iesus aũt tenẽs manũ eius eleuauit eũ, & surrexit. Hæc omnia Marcus. Quorũ explicationẽ præter mittimus, tũ qa aperta sunt: tũ quia ad institutũ nostrum nõ videntur facere, qui Lucã interpretamur.

ANNOTATIO C.

Increpare quid significet.

SVnt hoc in loco aliquot dubitationes explanandæ. Prima est, quid verbum increpãdi significet; licet enim supra id explicuerimus, breuiter tamẽ aliqua repetenda sunt; in primis Græce est verbum ἐπετίμησε, quod idem est apud Marcũ, & Matthæũ, hoc autem loco interpres vertit (increpauit) similiter in Matthæi versione: apud Marcũ autẽ dicitur: Cõminatus est. Euthymius in commentarijs Matthæi explicat idem significare, quod præcepit) cui expositioni fauere videt, quod Marcus scribit; cũ. n. dixisset (comminatus est spiritui immũdo, dicens) statim explicans, quæ sit cõminatio, seu increpatio, adiunxit, (Surde, & mute spiritus, ego præcipio tibi) igitur increpatio, seu comminatio fuit præceptum illud, quo pcepit dæmoni exire ab homine. At vero, magis placeat, vt hoc in loco acceptum sit pro (obiurgauit,) seu reprehendit, ac incusauit,) idq; cum quadam maiestate, ac potestate; ideo dicitur, quod cõminatus est, in eaq; obiurgandi significatione interpretatur Hieronymus in cõmẽtarijs Matthæi. locus autem Marci pro hac expositione facit: nã verba exprimũt, de quo sit reprehensus dæmon. Surde, inquit, & mute spiritus, quasi diceret de hoc te arguo, & increpo, quod mutum, & surdũ feceris puerũ hũc: postea additur præceptum (ego præcipio tibi, quod ad explicationem præcedentis comminationis, seu increpationis pertinet; si enim id intenderet, vsus esset eodẽ verbo: at Latine, & Græce, illa (comminatus, & præcipio) distincta sunt verba.

ANNOTATIO CI.

Quis fuerit à Christo increpatus spiritus malus, an puer ab illo vexatus.

ALtera dubitatio est, quis sit iste, q increpatus sit à Domino. Difficultas aũt nõ est apud Marcum, & Lucam; aperte enim dicunt spiritum immũdũ esse increpatũ; apud Matthæũ vero ambigu⁹ est sermo: nam dicitur, increpauit illũ. Quod relatiuũ Græce post referri ad dæmonẽ, & ad puerũ, Latine vero ad solũ puerũ refertur; nã ũc habetur. Afferte illum ad me, & increpauit illũ, & exijt ab eo dæmonium. Constat autem non esse eiusdem generis relatiuum (illum) & (dæmoniũ) præterquã quod coniunctus est sermo (Afferte illum, & increpauit illũ) qui puero soli conuenit. Adde etiam quod non præcessit aliud antecedens, nisi (filio meo.) Hac de causa varij sunt Doctores. Primo loco Theopylactus Matt. 17. ad solũ puerũ refert. Secundo loco Hiliar. can. 17. in Mat. ad solũ dæmonẽ. Tertio loco Hieronymus in verbis Matthei vtramq; complectitur interpretationem. de priori, scilicet, quod dæmõ sit increpatus, inquit sic: Nõ ille, qui patiebatur, debuerat increpari; quasi velit Hieronymus dare rationẽ, cur non puer sed dæmõ sit increpatus, quia ille patiebatur, hic autẽ agebat. De posteriori subdit, siue (inquit) increpauit puerum, & exijt ab eo dæmon, quia propter peccata sua à dęmone fuerat oppres⁹. Quarto loco Euthymius verba Matthei, ad solum puerum refert, fatetur tamen vtrumq; increpatũ, nempe dæmonẽ, & puerum: illum apud Lucam, & Marcum; hũc vero apud Matthæum; dicit enim vtriq; Christum præcepisse (sic enim Euthymius verbum Græcũ interpretatur, vti supra diximus) dæmoni quidem vt exiret, puero, vt respiceret. Huic vltimę expositioni fauẽt verba Euangelistæ: nam cũ dicitur apud Matthæũ: increpauit illum, non præcessit antecedens aliud, nisi quod de puero dictum est, afferte illum ad me. Hoc tamen argumentum non est multum efficax, quia phrasis Hebræa est, præponere relatiuum antecedenti, sicque dictum est, increpauit dæmonem, & ille exijt à puero. Quod autem me magis mouet, est auctoritas vulgati interpretis, apud quem non potest accõmodari hęc phrasis, cum relatiuum sit feminini, generis, dæmonium autẽ neutri, vndę necesse est ad solũ puerum referri verba Matthei.

Adde

Adde etiã, quod ista Hebræa phrasi nõ vtitur Scriptura, quãdo ambigu⁹ sermo efficitur, et deseritur cõmunis sens⁹; cum enim sermo præcesserit de puero, nõ debuit relatiuũ præponi antecedẽti sequenti: qa tunc refertur ad id, quod præcessit. Propterea existimo reprehensionẽ cõmunem fuisse, & puero, & dæmoni: puero ob modicam fidẽ eius, sicut & patris: dæmoni vero propter iniquam vexationẽ, vti diximus in cõmentario. Interpretationẽ pueri Matthę⁹ retulit, dęmonis autẽ Marc⁹, & Lucas, sicq; cõsẽtio Euthymio. Vtramq; reprehensionem etiã Hicẽtioy mus probat, in hoc diuersus ab Euthymio, quod verbis Matthæi applicat, quãuis nõ id distincte scribat, & fortasse ad Marcum & Lucam respexit. Difficultas autẽ occurrit, si puer ob paruã fidem eius vexatus est, quare dæmon reprehẽditur? Respõdeo Deũ iuste puerũ ob paruã fidẽ punisse, permittẽdo dæmoni, vt vexaret; dæmonẽ vero iniq; egisse, quia mala voluntate id exequebatur, nõ ex zelo iustitiæ, sed ex odio cõtra hominẽ, nõ vt volũtati Dei obediret, sed vt noceret. de qua rę plura dixim⁹ in cõmẽt. in Ioã. fuisse autẽ puerũ incredulũ, affirmat Euthy. Mar. 9.

Et sanauit puerum.

COMMENTARIA.

NON ad solam dæmonis eiectionem hoc spectat, sed etiam ad liberationem à malo, quod dęmon exiens puero intulit; vt enim ex Marco habemus, exiit dęmon, mutum discerpens puerum ita, vt factus esset velut mortuus, & multi dicerent, quia mortuus est.

ANNOTATIO CII.

MAtthæus dicit, curatus est ex illa hora. Marc⁹ autem refert sic: IESVS tenens manũ ei⁹ eleuauit eum, & surrexit. explicat etiã idẽ Euangelista perfectã dæmonis eiectionẽ: nam sic dicit expulsũ, vt non ampli⁹ in eũ intrauerit; Exi (inquit) ab eo, & nõ ampli⁹ introeas in eũ. Moralis doctrina est, sæpe hominẽ à peccato liberatũ, propter quod dæmon in eo inhabitabat, manere velut mortuũ, nõ quidẽ vere mortuũ, cum viuat p gratiã ei datam, sed propter malos habitus ex peccatis præcedentibus remanentes, & propter passionũ, & affectuũ turbationẽ, & motũ, quę nõ statim sedãtur, nec habitus mali remouẽtur sine noua curatione, quæ fit bonorũ operũ exercitio, & studio, diuina cooperante gratia, & virtute.

Doctrina moralis ob seruã.

Et reddidit eum patri eius.

COMMENTARIA.

NE videretur Christus ob suam vtilitatem miracula facere, puerum sanatum patri reddidit, vt qui filij ab eius infantia vexationem, & infirmitatem sustinuerat, eius iam perfecte liberati opera, ac sanitate frueretur: quæ enim Deus bona hominibus confert, in eorundem cedunt vtilitatem; gloria tamen Christi erat, quo homines ad eius fidem traherẽtur.

Stupebant autem omnes in magnitudine Dei.

COMMENTARIA.

QVI miraculum viderunt, mirabantur magnitudinem potentiæ diuinæ in Christo operantis, id est, quàm magna, & insignia Deus per Christum operabatur; non enim credebãt eũ Deum esse: si enim credidissent, in magnitudine eius stupuissẽt, diuinam tamen per eum fatebantur potentiã, ac virtutem operari. mirabantur autem, quod talia, ac tanta per ipsum Deus faceret. Isti non adscribebant virtuti dęmonis miraculũ hoc, sicut illi, qui dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia, Hi vero fatentur in Dei virtute expulisse dæmonium, & puerum sanasse.

Omnibusque mirantibus in omnibus, quæ faciebat, dixit ad Discipulos.

COMMENTARIA.

AD alia narranda transit Euangelista, nec hęc sententia cõnexionem habet cum præcedentibus, quasi continuo hæc admiratio facta sit, ac puerum sanauit, sed ad alia gesta refertur, quæ paulo post operatus est in Galilæa, quæ admirati sunt omnes, qui ea viderunt; quibus tunc mirantibus dixit ad suos Discipulos, quæ sequuntur. Prouidenter, ac sapienter, dum populi magnalia Christi narrant, & admirantur, ipse suos Discipulos de futura passione sua prẽmonet, vt sic significet eam ex mysterio, Deique prouidentia futuram non ex propria culpa; non enim qui tanta operabatur, pati potuit culpa propria, aut imbecillitate.

Historiæ series.

ANNOTATIO CIII.

MVlta Lucas prætermisit, q̃ Matthæus. & Marcus, statim gesta narrarũt, referũt enim sic, nẽpe post miraculũ factũ, cũ introisset in domũ, Discipuli interrogabãt eũ secreto: quare nos nõ potuim⁹ eiicere eum, scilicet (dæmonẽ à puero) dixit illis IESVS; propter incredulitatẽ vestrã. Amẽ quippe dico vobis, si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic; transi hinc illuc, & transibit, & nihil impossibile erit vobis. Hoc autem genus dæmoniorum non eiicitur, nisi per orationem, & ieiuniũ. Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam. Hæc ex Matthæo, & Marco, quibus connectuntur, quæ nunc narrat Lucas, eademque illi duo Euãgelistæ referunt, atque hæc est historiæ, series.

Ponite uos in cordibus uestris sermones istos.

COMMENTARIA.

QVæ dicturus erat alta mente retineri præcipit; sensus ergo est, quæ modo dicam vobis, diligenter auscultate, & memori mente tenete, ac conseruate. Habet autem emphasim illud (vos) quasi diceret, alijs recognoscentibus, & mirantibus magnitudinem miraculorum, vos cogitate humilitatem passionis, & mortis meæ, & eius mysteriũ percipite. Quæ de passione, ac de morte sua Dominus prædicabat, à Discipulis attendi, ac cõseruari voluit, vt cũ euenirẽt, min⁹ offenderẽtur, ac scãdalizarẽtur, recordati p̃uisa iã ante à Domino, ideoq; volũtarie suscepta, & ex mysterio, no ex imbecillitate, aut culpa illata.

ANNOTATIO CIIII.

Qui sint sermones, quos Dominus Discipulis p̃cipit mente retinere.

GRęci legunt: Ponite in aurib⁹ vestris, id est, auscultate diligenter; at quia non solas aures exteriores, sed etiam interiores Dominus postulabat, idcirco interpres sensum secutus vertit (in cordibus vestris) aut quia fortasse in exemplari, quo vtebatur, Græco, ita legit, quod verisimilius est. sensus autem nõ mutatur, siue hoc, sine illo modo legatur Quod vero ad sensũ spectat, Euthymi⁹ interpretatur hos sermones esse eos, de quibus in hoc capite locutus est, nempe quia oportet filium hominis multa pati. & reprobari à Senioribus, & cætera. Mihi ista expositio improbabilis videtur: nam illi sermones, etiãsi in hoc eodem capite narrati sunt ab Euangelista, tamẽ multis diebus ante habiti sunt, vnde non potuit dici, ponite sermones hos. Quidam recentiores referunt ad id, quod præcessit, scilicet: Omnibus mirantibus in ijs, quæ faciebat, vt sit sensus: ponite in cordibus vestris sermones laudantium, & mirãtiũ opera mea, ne turbemini in passione mea futura. Nec hęc expositio accommodata est, potius dicendum erat, ponite in cordibus vestris facta mea miranda. Dicendum ergo intelligi debere de ijs, quæ sequuntur, quæque illis aperuit post hoc, quasi diceret: ponite sermones, quos modo dicam, in cordibus vestris; sunt quidem de passione, & morte, sicut & illi, non tamen sunt idem, ideoque repetũtur, vt noscant Discipuli, de quibus loquatur sermonib⁹, nam illi priores iam diu habiti erant.

Filius enim hominis futurum est, vt tradatur in manus hominum.

COMMENTARIA.

HI sunt sermones, quos Christus vult, ac iubet Discipulos in suis ponere cordibus, nẽpe futurum esse, vt is tradatur in manus, id est, potestatem hominum, scilicet Iudæorum, & gentium, de quibus dictum est Matth. 26. Filius hominis tradetur in manus peccatorum. Fuit autem hæc manus. & potestas, vt ei malum inferrent, ipsumque occiderent. Particula (enim) causam continet, cur sermones ponendos velit in cordibus, cætera verba pertinent ad sermones ipsos.

ANNOTATIO CV.

A quo dicatur Christus in manus hominum trahẽdus.

MAtthęus cap. 17. magis, & distinctius hos sermones à Christo habitos exposuit, inquit enim sic: Dixit illis IESVS: Filius hominis tradend⁹ est in manus hominum, & occident eum, & tertia die resurget. Marcus autem sic habet. Docebat Discipulos suos, & dicebat illis, quoniam filius hominis tradetur in manus hominum, & occidẽt eum; & occisus tertia die resurget. Dubitatio est, à quo dicitur tradendus Christus in manus hominum. Aduerte Christum vt hominem dici traditum a multis. Primo à Patre. Rom. 8. qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Quę traditio fuit ordinatio, ac dispositio, qua Deus pro sua bona volũtate decreuit filium suum hominem factum in hominum redemptionẽ sustinere mortem, ac passionem ab hominibus inferendam, eamque non impedire, sed permittere, fuit hęc traditio ex summa dilectione Dei erga hominem Ioan. 8. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigentum daret.

Secundo dicitur Christus vt homo, traditus à se ipso. de qua traditione dicitur Ephes. 5. Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam in odorem suauitatis. Fuit enim hęc traditio voluntaria Christi hominis acceptatio passionis, & mortis, qua tenus erat ex Patris voluntate, & in hominũ salutem: non enim ex necessitate mortuus est, aut ex infirmitate, sed voluntate. Isa 53. Oblatus est, quia ipse voluit, & Ioan. 10. Nemo tollit animam meam à me, ego pono eam. Fuit hęc traditio ex dilectione Christi erga Patrem, & erga homines. de illa scriptum est Ioã. 14. Vt cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio, surgite, eamus hinc, De hac vero habetur Galat. 2. Dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Prior dilectio causa erat posterioris. Non solum autem ex dilectione Christi hominis fuit hęc traditio: sed etiam ex obedientia erga Patrẽ, quod loco Ioannis citato significauit ipsemet Christus, quia diligo (inquit) Patrem, & sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Docuit hoc idem Paulus Philip. 3.

Factus (inquit) obediens Patri usque ad mortem, quo verbo insinuat voluntariam mortis acceptationem, in ea enim consistit ratio obedientię.

Tertia traditio fuit à Iuda, hic tradidit Christum Iudęis, Scribis scilicet, & Principibus Sacerdotum; de qua traditione dictum est Matth. 20. Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum, & Scribis. & Matth. 29. Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam. Hęc traditio iniqua, & impia fuit, ex auaritia procedens, lucri enim cupiditate Magistrum tradidit, idcirco nomen traditoris obtinuit. Marc. 14. Traditor (inquit) dedit eis signum.

Quarta traditio fuit ipsorum Principum, & Iudęorum: tradiderunt enim Christum Pilato, & gentibus, de qua dictum est Ioan. 18. Gens tua, & Pontifices tradiderunt te mihi. Fuit autem hæc traditio omni iniquitate, iniustitia, ac impietate plena, quia ex odio, & malitia processit, & in hoc peior, quam quæ facta est à Iuda: nam hic non. tradidit Christũ Iudæis eo animo, vt occideretur, immo vt nouit damnatum morte, conatus est impedire mortem

tem pœnitentia, & restitutione pretij, & cõfessione iustitiæ Christi. Matth. 27. Videns Iudas, qui tradidit eum, quòd damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos: dicens: peccaui, tradens sanguinem iustum. At veeo hi Iudæorum primi tradiderunt Christum animo occidendi; dicitur enim Matt. 20. de principibus sacerdotum: Tradent eum gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigeadum. quæ verba significant illos eo animo tradidisse. nec eos pœnituit post factum, qui Pilato dixerunt; Seductor ille, cũ viueret. dixit, post tres dies resurgam, iube custodiri sepulchrum; & pecuniam dederunt custodibus, vt veritatem resurrectionis occultarent.

Quinta traditio est, qua Pilatus tradidit ministris crucifigendum Christum, voluntati, ac petitioni Iudæorum consentiens, de qua dicitur Ioan. 19. Tradidit eum illis, vt crucifigeretur. quæ minus peccatum fuit, quàm Iudæorum traditio, illa enim ex timore, & cum iustitiæ Christi confessione facta est; hæc vero ex impia, & iniusta malitia. Vnde Aug in expos. psal. 63. comparans vtramque culpam, & Pilati, & Iudæorum, inquit: In comparatione eorum Pilatus multo fuit innocentior. Idem affirmat Cyril. lib. 12. in Ioan. c. 27. cum igitur tot traditiones, ac tam diuersę sint, quęret quispiam, de qua sit sermo prędens. Et quidem non de ea sola, quæ facta est per Iudam, vt quidam recentiores putant, intelligi debere, verba Matthæi, & Marci indicant: Occident inquiunt eum; Iudas autem non tradidit Christum animo occidendi. existimo ergo generaliter intelligẽdam omnem prædictã traditionem, tam bonã, quã malam; omnis enim traditio conuenit in Christi passione, & morte, eaque de causa sermo vniuersalis est, & indefinitus; tradetur, inquit, in manus hominũ, Deo sic disponẽte, Christo acceptãte, & volẽte, Iuda vendẽte, Iudæis tradẽtibus Pilato, & hoc cõsentiẽte, & sententiam ferente, & executionẽ cõpleri mãdãte.

At illi ignorabant verbum istud.

COMMENTARIA.

DIscipuli horum verborum nudam significationem concipiebant; mortem. ac passionem Christi apprehendentes, mysterium verò Crucis non assequebantur, nec intelligebant, quanta bona. & ipsis, & toti mundo in hac morte posita erant; idcirco dicuntur verbum ignorasse. Non autem dicitur (ignorarunt) sed (ignorabant) quia non modo nũc, sed nec alias à Christo verba similia prolata, ut in hoc capite narratũ est, perceperãt. Verbum enim est temporis imperfecti, ad indicãdam ignorationem inceptam, & perdurationem.

ANNOTATIO CVI.

Quomodo hãc Domini sermonem dicantur Discipuli ignorasse.

DIfficultas ẽ, quomodo dicti sint Discipuli ignorasse sermonem hunc Domini; & difficultatis causam augent verba Mat. 17. nam post Christi verba refert Discipulos contristatos fuisse. qua ergo ratione, si non intellexerant, contristari potuerũt? nã tristitia supponit cognitionem mali, de quo contristari contingit. Hanc ignorationem Doctores variè interpretantur. Primo loco Euthymius Mat. 17. non ad mortem, sed ad resurrectionem refert, vt verbũ de morte perceperint, de Resurrectione verò tertia die futura sensum non sint assecuti, sicque difficultati propositæ ex verbis Matthæi, & Lucæ respondet: Contristati (inquit) sunt de mortis verbo; verbum autem resurrectionis non intelligebant, sed ignorabant. Hęc expositio videtur mihi non posse accommodari: nam Lucas non facit mentionem, nisi de sola morte, sed adiungit (ipsi ignorabant verbum hoc) igitur ignoratio referenda est etiam ad mortem, aliter verba Lucæ non possunt verificari.

Secundo loco Hilarius can. 17. in Matt. accomodatius loquens, dicit Discipulos cognitionẽ mortis habuisse, ideo iuxta mœstitia fuisse affectos, tamen sacramentum ineũdæ mortis virtute resurrectionis non esse assecutos, quasi diceret: intelligebant Christum significare se moriturum, ac passurum, & resurrecturum, tamẽ non intelligebãt mysterium huius mortis & resurrectionis, nempe mortẽ Christi esse in mundi redemptionem, & ipso surgente Euangelium prædicandum in remissionem peccatorum, & reconciliationem hominum cum Deo, & in consecutionem vitæ æternæ. Contristati igitur sunt de morte, & mysteria per mortem futura ignorabant. Illud Matthæus, hoc Lucas docuerunt.

Tertio loco Chrysost. hom. 59 in Mat. vtramque interpretationem probat, & priorẽ, cui adhæsit Euthymius, & posteriorẽ, quam secutus est Hilarius. collatis em̃ verbis Matthæi, Marci, & Lucæ, inquit sic: Atqui quo modo ignorantes contristati fuerũt? quia videlicet morituru m eum non ignorabant, sed mortem hanc non duraturam, & mille allaturã bona penitus ignorabãt, cum qualis illa futura esset resurrectio, non intelligerent. dolebant ergo, quia valde Magistrũ suum diligebant. Hæc Chrysost. adiungẽs Discipulos audiẽtes Christũ passurũ Hierosolymis, nec videre quidẽ illã vrbẽ voluisse. Cõplectitur igitur vtrãq; expositionẽ ista Chryso. interpretatio.

Quarto loco Beda in præsenti cõmentario, dicit Discipulos nõ intellexisse Christi mortem, ipsumq; moriturum, sed existimasse per parabolam quãdam loqui, sicut solitus erat: Carnales, inquit, adhuc, & mysterij crucis ignari, quẽ Deum verũ cognouerũt moriturũ credere nequiuerũt; & quia per figuras eũ sæpe loquentẽ audire solebãt, etiã quæ de sui traditione loquebatur, figurate aliud significare putabãt. Hęc Beda. Cui expositioni opponi potest verbum Matthęi allegatum in principio; si enim non intellexerunt moriturum, quo modo cõtristati dicti sunt? Quinto loco quidam recentiores ad distinctos Discipulos referunt, vt quidam nõ ignorauerint, & hi contristati sint; quidam verò ignorauerint, nec contristati sunt. Hæc expositio videtur accommodata, indistincte enim Euangelistæ de Discipulis loquuntur. Dicendum igitur existimo cum Hilario, & partim cum Chrysostomo, scilicet Discipulos dictos esse, ignorasse verbum de passione, morte, & resurrectione, quia mysteria horum ignorabant, neque assequebantur causas & fines, ac vtilitates, ad quæ ista assumebantur; sed simpliciter verba intelligebant, quantum ad purã eorũ significationem, quod est corticem litteræ attendere, non autem spiritum, idcirco vehementer contristati sunt, sicut homo cõtristari solet de morte ac passione alicuius sibi chari, nõ aliud cogitans, quam passionem, & mortem eius quem diligit. Hunc sensum habent ea, quę paulo ante Matth. 16. Christo cũ Petro euenerunt; prædicenti enim oportere se multa pati à Seniorib⁹, & occidi, respõdit Petrus: Absit à te Domine, nõ erit tibi hoc. percepit Petrus, quid Christus diceret, nouitq; eum

significare, se passurum, & occidendum, & de hoc reprehendere Christum tentabat, quasi posset si vellet talia effugere, cumque hoc intelligeret, audiuit à Christo: Nō sapis ea, quæ sunt spiritus, id est, verborum corticem capis, non spiritum, nec assequeris, quantum interest me pati, & quam necessaria sint ista totius mundi saluti. Ignorabat ergo Petrus verbum Christi, licet inteligeret verborū significationes; ita nunc Discipuli ignorasse dicūtur, quia ignorabant mysteria, & nudas res considerabāt, idcirco, indicātes indignū Christo pati, & mortem malum ipsi putātes, contristantur valde præ dilectione erga Christum, vt dicit Hieronymus Matt. 17. adeoque mors hæc displicebat, vt nullam consolationem de resurrectione breui futura reciperēt, nec quòd Petrus increpatus fuerat; nec quòd Elias, & Moyses de ea tractauerint, quasi de re gloriosa, vt recte hæc omnia notauit, & ponderauit Chrysost. ho. 59. in Mat. qui sic mortem Christi cogitabant, recte dicuntur ignorasse, cum quod bonum sibi, & omnibus, & ipsi Christo erat, detrimentum, ac malum quoddam existimabant.

Er erat velatum ante eos, vt non sentirent illud.

COMMENTARIA.

IGnorationis causam in diuinæ prouidentiæ dispensationem Euangelista refert; Erat (inquit) verbum hoc cotectum, & coopertum, vt illud non agnoscerent. Metaphora vtitur, sicut si aliquid ante oculos ponatur velatum, vt videri, seu sentiri nequeat; sic verbum hoc, quod ante eos erat, quia significabatur eis verbis apertis, velatum est nempe à diuina prouidentia, vt non uideretur ab eis, nec intelligeretur.

ANNOTATIO CVII.

Diuina prouidētia hoc verò occultatū fuit Discipulis, & hoc ob aliquas causas.

REcte notauit Euthymius in huius expositione sententiæ apud Mat. ca. 17. diuinam hic oportere prouidētiam, causam etiam exprimens; sic enim ait: Diuina autem dispensatione occultabatur ab illis verbi cognitio, tamquam ab imperfectis, & qui necdū poterant ad supernaturale eius penetrare mysterium. Hæc ille. Quę doctrina vera est, & conformis Scripturæ; dicitur enim Ioan. 16. Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Vnum horum, quæ portare tunc non poterant, fuit crucis, ac mortis mysterium, qualiter mors, ac passio satisfactio futura erat pro omnium hominum peccatis, ac per eam reconciliandi Deo, & cælū aperiendum dæmone superato; expectandus enim erat aduentus Spiritus sancti, quo & Discipulorū mentes illustrarentur, & affectus inflammarentur: recte igitur dicitur ob imperfectionem, ac ruditatem illorum, diuina prouidentia occultatum fuisse verbum hoc. Non solum autē diuina prouidētia occultauit, & abscondit verbum istud, ob Discipulorū imperfectionem, sed alijs etiam de causis, quarum vna fuit, vt Spiritus sancti magisterium magis clarescceret, plurimique fieret, per quod tam altū, & diuinum secretum reuelatū est. Vnde Act. 1. Discipulis adhuc ignorātibus, & interrogantibus; Si in tempore hoc restitues Regnum Israel? dictum est: Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus sancti in vobis. significans reseruatam mysterij reuelationem Spiritui sancto, de quo dicitur Ioan. 16. ille me clarificabit. Hinc sequitur particulam illam (vt) non consecutionem, sed finem indicare, quasi dictum esset, absconditum est à Deo verbum hoc, ne penetraretur, nec intelligeretur à Discipulis. potest esse etiam sensus hic, vt æquiualeat particulę (ita vt) quasi dictū esset, velatum est verbum ita, seu adeo, vt non sentirent illud. melior est expositio prior, diuino namque consilio absconditum fuit verbum ob prædictas causas.

Et timebant eum interrogare de hoc verbo.

COMMENTARIA.

AVdierant paulo ante Petrum reprehensum à Christo, quia de sua passione loquenti se opposuerat, idcirco non audent interrogare de verbo hoc, scilicet causas, & finem mortis, ac passionis huius inquirendo, ne forte & ipsi arguantur: aut etiam quia vehemēti erant affecti tristitia, & interrogare timent, ne forte audiant, quod eorum augere possit dolorem, malentes ignorare, quàm dum id scire tentant quod magis displiceāt intelligāt.

ANNOTATIO CVIII.

Cur Discipuli timuerunt interrogare Christū de verbo hoc.

VIctor Antiochenus tres adfert causas, cur Discipuli interrogare timuerūt. Nō inquit interrogant, siue quod nimia animi tristitia pressi non possent; siue etiam quòd metu impediti non auderent; sæpe enim eum nolle disertis verbis aliquid exponere animaduertunt, silent omnino. Hęc ille. Tristitia igitur, timor, atque animaduersio, quod Christus explicare nollet, effecerunt, ne interrogarent. Sunt hæc causę probabiles, quibus si adiungas duas in commentario propositas, quæ distinctæ ab ijs sunt, erunt quinque. fuit autem & hoc diuina prouidentia factum; cum enim nollet Christus eis significare aperte mysterium passionis, & mortis suę, maluit eos non interrogare timore excitato, ne si interrogarent, & explicationem non obtinerent, maiori tristitia absorberentur.

Intrauit autem cogitatio in eos, quis eorum maior esset.

COMMENTARIA.

COnnexa est sententia superioribus: profectus enim Christus de illa domo, in qua interrogatus à Discipulis, eorum incredulitatem reprehenderat, venit Capharnaum, & in via cogitatio intrasse dicitur in Discipulos, de primatu inter eos, occasione accepta, quia tres in monte cum Domino ascenderant cæteris relictis: & quia paulo ante soli Petro claues regni cælorum fuerant promissæ. Humanum in hoc passi sunt Discipuli, nondum enim perfecti, adhuc terrena sapiebant,

ANNO-

ANNOTATIO. CIX.

Cogitatio qd ſignifi cet. Series itē & ordo hiſtoriæ.

OVidam recentiores nomē græcum διαλογισμὸς non cogitationem, ſed diſceptationem, quæ verbis fit, vertendum cenſent, quaſi diceretur: Incidit diſceptatio inter eos, quis eorum eſſet maior, Vetus tamen interpres rem melius, ac verius conſiderans, vertit cogitationem, quæ ad actum mentis pertineret. quam verſionem manifeſto probant verba ſequentia, in quibus repetito vocabulo dicitur, (Vidēs cogitationes cordis eorum) illud (cordis eorum) oſtendit, non diſceptationem, quæ verbis fit, ſed cogitationem, quæ ad mentem ſpectat, interpretādum eſſe. Quod aūt ad ſeriē rei geſtæ, & hiſtoriā attinet, notādū eſt, Lucā ptermiſiſſe, qđ Matth. & Marcus ſcripſere; poſtquā .n. locutus eſt de ſua paſſione domi, vbi eos īcredulitatis arguerat, pp quā dęmoniū eiicere nō potuerāt. inde profectus eſt Capharnaū; dū aūt iter ageret, factū eſt, qđ Lucas narrat, nēpe, intrauit cogitatio in eos, quis eorum maior eſſet, vt diximus in commētario: pfectior aūt huius hiſtoriæ connexio, ac narratio in ſeq. Annot. cōtinetur.

At IESVS uidens cogitationes cordis eorum, apprehendit puerum.

COMMENTARIA.

VIdit Dominus cordis cogitationes in primatus ambitione poſitas; doctrinaque humilitatis voluit eas remouere, ac exemplo ſenſibili vtens, paruulum ante ſe collocauit, ſuper quem dogma ſuum factum cōfirmat, & ambitionem illorum reprimit, non tam ad interrogata Diſcipulorum, quam ad eorum mentem, cogitationeſque reſpondens.

ANNOTATIO CX.

Concordia Euangeliſtarū i hac parte oſtēditur.

NON parua difficultas eſt dicta Euangeliſtarū concordare in hac parte, nam Matthæus c. 18. habet Diſcipulos acceſſiſſe ad Dominum, dicentes; Quis putas eſt maior in Regno cælorum? tūcq; IESVS aduocauit paruulum. Lucas aūtē dicit Chriſtū vidiſſe cogitationes cordis illorū, & paruulum tunc apprehendiſſe. Marcus c. 9. dicit Chriſtū vocaſſe ad ſe duodecim, eū Matthæus referat eos acceſſiſſe; immo Marcus ſcribit Diſcipulos tacuiſſe Chriſto interrogante. Laborāt multi in his cōcordādis. Omnib⁹ autem diligenter conſideratis mihi viſa eſt perfecta concordia hæc, quæ ſequitur. Ab illa domo. in qua Diſcipulos reprehēderat incredulitatis, & de paſſione, & morte ſua locutus erat, profectus eſt Capharnaum, quod Matt. & Marcus dicūt; in via autē incidit cogitatio in eos, qs eorū maior eſſet, vt habet Lucas: non ſolū autem cogitarunt Diſcipuli in ſe ipſis hoc, ſed etiā inter ſe diſputarunt, vt habetur ex Marco; poſt hęc peruenerunt Capharnaum, & tūc factū eſt, quod narrat Matthæus in fine c. 17. nempe poſtquam intrarunt in ciuitatem, & antequam domum ingrederentur, occurrerūt, qui didrachma accipebant, ad Petrum dicentes: Magiſter veſter nū ſoluit didrachma? Ait illis Petrus, etiā: & cum intranſſent domū, prēuenit cum IESVS dicens, quid tibi videt Simon? Reges terrę à quibus accipiunt tributum vel cenſum? à filijs, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi IESVS. vt autem non ſcandalizemus eos, vade ad mare, & mitte hamō: & eum piſcem, qui primus aſcenderit, tolle & aperto ore eius, inuenies ſtaterem, illum ſumens da eis pro me & te. Hæc ex Matthæo habemus. Hoc audito verbo, & Petrum ſibi præponi exiſtimantes, maiori ambitione excitantur, & ſequitur, quod narrat Matthæus in principio cap. 18. in illa hora acceſſerunt Diſcipuli dicentes; Quis putas maior eſt in Regno cælorū? Interrogatio tallax erat, & ſimulata: nam intra ſe cogitabant, & ſcire cupiebant, quis eſſet tunc inter eos maior, ac quis primas teneret inter illos, ſicut in via diſputauerant: at interrogant abſolutè, & de regno futuro cælorum, occultare volentes ambitionem propriam, & ex reſponſione exiſtimantes ſe poſſe ſcire, quod intendebant. tunc factum eſt quod dicit Lucas: videns Chriſtus cogitationes eorum, & non tam verba, quam mētem inſpiciens fecit, quod narrat Marcus, nēpe, interrogauit; In via quid tractabatis? quaſi diceret, aliud eſt, quod queritis voce, aliud quod mente retinetis. ſubdit Marcus: at illi tacebant, ſiquidem in via diſputauerant, quis eorum eſſet maior. Reſedit ergo Chriſtus, vt idem Marc⁹ refert, & vocauit duodecim ad ſe, & apprehendēs paruulum quendam, ſtatuit in medio eorum, ac dixit, quæ concordes Euangeliſtæ referunt. Iſta mihi videt omniū pbabiliſſima ſeries, & concordia. Nō igitur hęc ſnia Lucæ refertur ad idem tempus, ad q̄ præcedens: nam intrauit cogitatio in Diſcipulos in via, priusq̄ peruenirēt Capharnaum; at Chriſtus dē has cogitationes vidiſſe, quādo ad eū acceſſerunt. dicentes; Quis putas maior eſt in Regno cælorū? quā uis verum eſt etiam tunc vidiſſe illas cogitationes. Confirmat nonnulla ex ijs, quæ diximus, Chryſoſt. hom. 59. in Matt. In illa (inquit) hora, quādo cęteris omnibus Petrum prętulit, cum ad vnum delatus eſt honor: tunc doluerunt, & interrogarūt. addit, quod ſi Lucas non id interrogaſſe, ſed cogitaſſe ſcribit, nō ſunt hæc oppoſita, nec ſemel, ſed bis, ac tertio eos hęc cogitaſſe crediderim, & tunc demum interrogaſſe. Hæc Chryſoſt. Quę Euthymius Mat. 18. explicatius affirmat, inquit enim prius cogitaſſe, ac inter ſe diſputaſſe; cū tamen viderunt Petrū pręferri, magis eſſe irritatos, ac interrogaſſe. idem dicit Victor Antioche. Mar. 9. adiungens Diſcipulos agnoſcētes omnia, quę cogitauerāt, & diſputauerant, Domino eſſe manifeſta, de diſputatis ſentētiam illius exquiſiuiſſe, quod quidem dictum non videtur probandū: nam vt ex Marco habemus, cū à Chriſto interrogarentur de diſputatis in via, illi tacuerūt. In hoc ergo diſſentio ab his doctoribus, quod hi exiſtimāt, Diſcipulos interrogaſſe Dominum de eorum primatu, de quo diſputauerant; ego uero aliter ſentio, nimirū in terrogationem nō eſſe de primatu inter eos, nec de hoc ſęculo, qualis fuerat cogitatio, & diſputatio prę cedēs, iter eos, ſed abſolute de primatu in Regno cælorum: ea enim interrogatione occultabant, quod in corde retinebant, ſperantes ex reſponſione ſe habituros, quod intendebāt; ob id dicitur Chriſtus vidiſſe, & reſpexiſſe cogitationes cordis, quia vnū exterius interrogabāt, aliud autem ſcire corde cupiebant. fic mihi videntur omnia dicta Euāgeliſtarū cōſentire, & verā intelligentiam harum ſententiarum teneri.

Et ſtatuit illum ſecus ſe, & ait illis.

COMMENTARIA.

AMbitionem, ac ſimulationem Diſcipulorū repellēs, exēplo ante oculos poſito vtitur aſpectu eos conuertens, ac perſuadens, vt abſque ſimulatione aliqua humilitatem, ac

innocẽtiam quæ in paruulo repræsentabatur, imitentur; quẽ idcirco in medio eorum statuit, vt ab omnibus facile conspici possit, ac prope se collocat, vt quanti innocentes, ac húmiles faciat, significet; immo eum amplexatus est, vt affectum, quo tales prosequatur, ostendat; in eoque, quàm ipsi se dissimiles exhibeant, manifestet, & arguat.

ANNOTATIO XCI.

Petiesrei gestæ.

MAtthæus scribit Dominum statuisse paruulũ in medio eorum, Lucas verò iuxta se. Marcus autem adiicit; amplexatum esse illum, quæ omnia facta fuisse affirmat Euthymius; vt primo loco eũ in medio collocauerit, postea iuxta se, & demum amplexat⁹ sit. Chrysost. hom. 59. in Matt. & Victor Antiochenus Marc. 9. asserũt Christum in paruulo duo maxime significare voluisse, innocentiam nempe & humilitatem; quem Chrysostomus valde paruulum arbitratus est extitisse, vt ab omnibus esset passionibus liber. Recte autem hęc in Discipulis notandum, nam & inuidia, & ambitione, ac simulatione tenebãtur, idcirco ad candorem, & innocẽtiam, ac humilitatem in puero significata inuitantur. Hieronymus Matt. 18. hoc explicans: Non, inquit, præcipitur Apostolis, vt ætatem habeant paruulorum, sed innocentiam; & quod illi per annos possident, hi possideant per industriam, vt malitia, non sapientia paruuli sint. Hæc ille. Quę multo ante docuit Paulus 1. Cor. 14. Nolite (inquit) pueri effici sensib⁹, sed malitia paruuli estote.

Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit.

COMMENTARIA.

DOminus paruulo ante oculos Discipulorum proposito, multis argumentis vtitur, vt eos ad innocentiam, & humilitatem imitandam, atque omnem inuidiam, simulationem, ambitionem, contentionemque deponendam exhortetur. Vnum horum argumentum Lucas præpositis verbis enarrat, à dignitate, & excellentia, ac vtilitate simul sumptũ. Quicumque, inquit, susceperit puerum istum in nomine meo, me suscipit, quasi diceret: videte quanti referat puerum effici innocentia, ac humilitate, nam qui susceperit vnum ex ijs, siue hospitio excipiendo, siue bonum aliquod ei conferendo, idque in nomine meo faciat, id est, propter me, siue quia meus est, ac in me credit, is me suscipit, in meque illud bonum confert: quod ideo est, quia tales pueri mei sunt Discipuli, tales mei similes, tales amore, sicut me, prosequor. Non solum ergo honorificum est puerum effici, puerum imitari, sed etiam vtilissimum; quis enim non honorificabit, ac suscipiet vos, si vere nouerit se me ipsum in vobis suscipere, & honore afficere? Cum ergo Apostoli profiterentur se Christi Discipulos, ac mittendi essent ad Euangelium eius prædicandum, oportebat eor effici paruulos, vt ab omnibus susciperentur.

ANNOTATIO CXII.

Et Matt. afferũtur multa quæ hoc loco p̃termisit Lucas.

MVlta prætermisit Lucas, quę Matthæ⁹ scripsit, quæque argumenta sunt efficacissima ad persuadendum Discipulis; vt puerum imitarẽtur, deposita omni malitia, & simulatione. Primũ est illud: Nisi efficiamini sicut paruuli isti, nõ intrabitis ĩ Regnũ cælorũ, quasi diceret, vos quæritis, qs sit prim⁹ in Regno cælorum, ego autẽ dico vobis, quod nullum locum habebitis, nisi deposita inuidia, contentione, & simulatione efficiamini similes puero huic. Et ne videatur vobis, vile quid à vobis me postulare, scitote, quood qui hunc puerũ susceperit, me suscipiet, quod Lucas refert vna cum Matthæo, quib⁹ plura adiungit idẽ Matthæ⁹, quæ post hæc requirũtur. sic mihi ista sententia connecti, & explicari videtur. Chrysost. autem hom. 59. in Matth. sic cõnectit, & explicat hanc sententiam cũ præcedẽti apud Matthæum inquiens: Non solum magna erit vestra merces, si tales efficiemini, nempe intrabitis in Regnum cælorum, sed etiam si alios propter me honorabitis, propter vestrum erga illos honorem, vobis regnum retribuetur; quodque extremum est, me ipsum suscipietis, ita vehementer humilitate, & moribus, qui procul ab omni simulatione absũt, afficior. Hęc ille. Eadem dicit Victor Antioche. Mar. 8. mihi accommodatior visa est connexio, & explicatio, vt prima sententia apud Matthęum sumpta sit à timore exclusionis Regni, nisi imitentur paruulos: & à mercede in eos, qui imitantur: hęc vero sententia à dignitate, & vtilitate, quę posita est in imitatione eorundem, vt diximus in commentario; non enim dictum est, qui susceperit Paruulum, intrabit in Regnum celorum, sed me suscipit; vnde non pertinet hęc sententia ad Regni promissionem.

Et quicumque me receperit, recipit eum, qui me misit.

COMMENTARIA.

PErficit sententiam præcedentem, amplificando dignitatem, & vtilitatem puerorum horum. sensus est: Dixi, qui vnum ex ijs suscipit, me recipit; vt autem intelligatis, quàm magnum sit me recipere, scitote, qui me recipit, recipere eum, qui me misit, nẽpe Deum ipsum; maxima ergo dignitas, ac vtilitas est paruulum effici; nam qui cum suscipit, Deum ipsum recipit, quique eum homorat, Deum ipsum honore afficit. Vos ergo, q̃ ad hoc vocati estis, vt ab hominibus recipiamini, cum futuri sitis Euangelij prædicatores, oportet vt efficiamini paruuli.

ANNO-

ANNOTATIO CXIII.

MArcus sic habet, qui me suscipit, non me suscipit, sed eum, qui misit me. quo verbo significat diuinitatem, quasi diceret, qui me suscipit, non purum hominem suscipit, sed etiam Deum, seu Patrem, qui in me est, à quo sum missꝰ. Omittit Lucas multa alia, quæ narrat Matthæus, nimirum contra eos, qui tales parmulos scandalizauerint, impediendo, ne Christo per fidem accedant, aut ne mandata eius impleant; hoc enim est scandalizare eos: similiter de Angelorum custodia, quam præcipue paruuli habent, & non nulla alia, quorum explicatio ac commentaria ista non spectat.

Nam, qui minor est inter uos omnes, hic maior est.

COMMENTARIA.

HIC est finis, propter quem puerum in medio statuit, totiusque responsionis, ac causa præcedentium, sensus est; gradus inter eos, qui me sequũtur, ab humilitate sumitur, vt tanto sit maior vnusquisque inter vos, quanto humilior, & longe ab omni ambitione remotior, eaque de causa puerum ante oculos proposui, & vos ad imitandum eum exhortatus sum; atque etiam dixi, qui eum suscipit, me suscipere. Sic Christus ad eorum cogitationes respiciens respondit, quasi diceret: Vos cogitatis, quis vestrum sit maior: ego autem respondeo, eum esse, qui minorem se per humilitatem reputat. humilitas est fundamẽtũ, atque mensura spiritualis perfectionis.

Respondens autem Ioannes dixit: Præceptor, vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum.

COMMENTARIA.

AVdiens Ioannes vnus ex Apostolis, doctrinam Chrristi, dicentis, qui suscipit vnum puerum in nomine Christi, eum recipere ipsum Christum, incidit in dubitationẽ quandam de eo, quod ipsi cum cæteris condiscipulis euenerat; nam viderant quendam, qui nõ erat de numero eorum, eiicientem tamen dæmonia in nomine Christi; illi vero prohibuerunt, ne id faceret, cum non esset de ijs, qui Christum sequebantur: cum igitur modo audiret Ioannes verbum huiusmodi Christi; scire cupit, an recte factum sit, sicque deinceps fieri debeat, vt tales prohibendi sint, quasi diceret, doces, qui puernm in nomine tuo suscipit te recipere, quid dices de ijs, qui in tuo hoc nomine dæmonia eiiciunt, tamen non sequuntur te nobiscum? ij suntne suscipiendi propter nomen tuum? nam nos vidimus vnum talem & prohibuimus eum, ne tuo nomine vteretur, cum te non sequeretur nobiscũ. Quod ad uerba attinet, supplendum est (te) scilicet non sequitur te nobiscum, Quosdam autem ex Iudæis præter Apostolos, & eos, qui Christũ sequebantur, in nomine ipsius dæmonia eiecisse, indicat locus iste; sicut & ille Matth. 11. Si ego in nomine Beelzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? Quod non solum propter Apostolos dictum puto, sed etiam propter illos, qui Christum non sequentes dæmonia eiiciebant in eius nomine.

ANNOTATIO CXIIII.

Connexio præcedentium. THeopylactus hanc sententiam connectit hac ratione, nimirum, cum Christus humilitatem commendauerit sermonibus prucedentibus; dubitat Ioannes, an contra eam aliquid commiserit, impediendo quendam qui in Christi nomine eiiciebat dæmonia, poterat enim videri quædam superbia, quasi sibi solis hanc auctoritatem vendicarent. Mihi accommodatior visa est connexio posita in commentario, vt occasio huius sententiæ nata sit ex eo, quod audierit Ioannes, qui suscipit puerũ in nomine Christi, ipsum Christum recipere; inde dubitat, an qui in Christi nomine dæmonia eiicit, sit propter illud nomen suscipiendus, & permittendus, an prohibendus, quia non sequitur Christum. Victor Antioche. Mar. 9. recte notat non inuidia (inquit) non praua æmulatione percitus tonitrui filius, hæc aiebat: verum omnes, qui Christi nomen inuocabãt, Christum itidem sequi, vna cum Christi Discipulis ætatem agere debere, persuasum habebat. Hæc ille.

Esset ne ex num. credentiũ, is qui eiiciebat dæmonia in nomi. Idem dicit Titius Bostrennus Luc. 9.

Quod verò ad rem spectat, posset quispiam inter rogare, an iste, qui in Christi nomine dæmonia eiiciebat, esse de num. eorum, qui in eum credebant, nõ an. Sunt enim duæ opiniones. vna est Euthymij Mar. 9. affirmãtis fuisse de numero in Christum credentium, quamuis eum non sequeretur; sic enim habet: Quidam eorum, qui crediderunt, gloriæ amore capti imitabantur Apostolos: & per inuocationẽ nominis Christi expellebant dæmones; non sequebantur tamen propter continentiam, & asperum viuendi modum ipsorum. Hæc ille. Quæ sententia probabilis est; fuisse enim multos ex Iudæis, qui in Christum crederent, licet cum Apostolis eum non sequerentur, docet Ioannes ca. 8. Hæc (inquit) eo loquente multi crediderunt in eum. & cap. 10. Multi crediderunt in eum. fieri igitur potuit, vnum ex ijs fuisse hunc, qui in nomine eius dæmonia eiiciebat. Altera opinio est Victoris Antiocheni in eodẽ loco, negantis hunc fuisse de numero credentium. Sic inquit: Respondere licet multos in Christum alioqui non credentes apud Iudeos extitisse, qui huiusmodi gratias, & prærogatiuas acceperant, qualis erat is, de quo hoc loco sermo est. Hæc illle. Cuius etiam sententia probabilis est. Nam & Deus aliquando per malos, ac infideles miracula operatur, quando maxime aliquid sanctum intercedit, nempe, aut nominis Christi inuocatio, aut alicuius diuinæ veritatis comprobatio, quod nõ tam propter eos fit, quã ad

ne Christi an non.

Miracula etiam per malos & infideles Deus aliquando operatur.

ostendēdam virtutem nominis, aut veritatem comprobandam. Vnde recte Augustinus lib. 2. contra literas Petiliani 80. de hoc loco mentionem faciens inquit: Quomodo tunc præter communionem Discipulorum valebat plurimum sanctitas nominis Christi: præter sic communionem Ecclesiæ valet sanctitas Baptismi; igitur potuit iste virtute nominis eiicere dæmonia, licet non credidisset in Christum, Non tamen est negādum hunc aliquam habuisse fidem, qua credebat illius nominis virtute potuisse dæmonia eiici, aliter non eo vsus fuisset: non autem credebat Christum esse verum Messiam, ac filium Dei, sicut credebant Apostoli, ac Discipuli Christi. Euthymi⁹ Mar. 9. affirmat Deum voluisse per hūc, & alios similes dæmonia eiicere, & alia miracula facere, tum ad prædicationis Christi confirmationē; tum ad emendationem eorum, qui ea miracula faciebant. Attende tamen donum miraculorum esse v nam ex gratijs gratis datis, quæ potius dantur in vtilitatem aliorum, quàm eorum, quibus concedūntur: idcirco per malos aliquando fiunt, vt veritas Euangelij eo magis confirmetur, dum nominis virtuti tribuitur miraculorum opus, non autem merito operantis, & facientis, videntesque Iudæi eos, qui Christum non sequebantur, in eius nomine miracula facere, & dæmonia eiicere, profecto virtutem nominis magis admirari debuerunt, quæ tanta erat, vt etiam per eos, qui non sequebantur Christum, operari posset.

Et ait ad illos IESVS; Nolite prohibere.

COMMENTARIA.

REspondet Dominus non esse prohibendos eos, qui in eius nomine dæmonia eijciebant, etiamsi cum Apostolis eum non sequerentur; quod enim homo ille faciebat, diuiaa virtute fiebat, & ad illustrandam Christi veritatem, hostesque conuincendos conducebat. Exhortandus ille potius erat ab Apostolis, vt Christum sequeretur, quia in nomine eius dæmonia eiiciebat, quàm prohibendus, ne eiiceret, quia eum non sequebatur.

ANNOTATIO CXV.

Loc⁹ Nu. 11. explicatus.

SImile quid legimus Num. 11. cū enim iussu Domini Moyses congregasset septuaginta viros, descendit Dominus per nubem, & locutus est ad eū, auferens de spiritu, qui erat in Moyse, & dās septuaginta viris; cumque requieuisset in eis spiritus, prophetarunt. Remanserant autem in castris duo viri Eldad, & Meldad, qui nō ascenderāt ad Tabernaculum, super quos etiam requieuit spiritus. Cumque prophetarent in castris, cucurrit puer, & nuntiauit Moysi, dicens, Eldad, & Meldad prophetant in castris. Statim Iosue minister Moysis ait: Domine mi Moyses prohibe eos. At ille: quid, inquit, æmularis pro me? Quis tribuat, vt omnis populus prophetet, & det eis Dominus spiritum suum? Hæc legimus ibi. Sapientes noluit Moyses prohibere, quod spiritu Dei agebatur; ita nunc Christus iubet non prohibendum, quod in nomine suo efficiebatur; id cū non humanæ, sed diuinę virtutis opus erat.

Qui enim non est aduersum vos, pro vobis est.

COMMENTARIA.

CAusam adiungit Dominus, cur non sit homo hic prohibendus; ea autem est, quia is etiam si non me sequatur vobiscum, vobis tamen fauet, & consentit; cum enim in eodem nomine eiiciat dęmonia, in quo uos eiicitis, nec contrario utatur, profecto probat nostrum factum, & operam uestram commendat. Est autem prouerbialis dicendi mod⁹, qui non est aduersum uos, pro uobis est, ad significandam consensionem in opere, & modo, quo ille utebatur cum Apostolis, quæ cū eadē sint, nō erat, cur prohibendus ille esset.

ANNOTATIO CXVI.

Explicantur latius superiora verba.

MAtthæus non meminit huius historiæ, sed tātum Marcus, & Lucas; Marcus autem plura habet verba, inquit enim sic: Nolite prohibere; nemo est enim, qui faciat virtutem in nomine meo, & possit cito male loqui de me: qui enim non est aduersus vos, pro vobis est. Sunt hæc duo argumenta, vnum sumptum respectu Christi, alterum respectu Apostolorum. Primum est, quia dum in nomine meo eiicit dæmonia, & miraculum operatur, non potest tunc de me male loqui, insaniæ enim, & stultitiæ argueretur ab omnibus, si de me male loquēs, meo nomine vteretur ad virtutem talem exercendam, quia simul male, & bene diceret. Secundum autem argumentum est, quia qui non est aduersum vos, pro vobis est. Tota ergo ratio, cur nō sit ille prohibendus, est vt vnico verbo dicam, quia Christo, & Apostolis eo opere ille fauet. Obiiciet quispiam illud Matth. 12. Qui non est mecum, contra me est. quod videtur contrarium huic, qui non est aduersum vos, pro vobis est. Respondeo hæc duo cōsentire: nam illud (qui non est mecum) non significat non sequi Christum cum Apostolis: nā Ioseph vir iustus erat, similiter Nicodemus, & tamen non sequebātur Christum cū Apostolis, sed is dicitur non esse cum Christo, qui nō probat, nec sentit cum ijs, quæ docet Christus; is autem homo in hoc opere sētiebat cum Christo, qui in nomine eius eiiciebat dæmonia, quamuis fieri potuit, vt in alijs non esset cum Christo; hic enim sermo tātum est de hoc opere, quod Christus præcepit non esse prohibendum, quia in eo consentit cū Christo, & Apostolis, & eis fauet. Ambrosius in præsenti hoc ipsum obiicit, ac respondet, inquiens sic: qui non est aduersum vos, pro vobis est. Bone Domine, nam & Ioseph, & occulti Discipuli propter metum Iudæorum, in tempore tamen suum tibi officium non negarunt, sed tamen, quia alibi dixisti: Qui non esī mecum, aduersum me est, & qui mecum non colligit, dispergit, aperi nobis, ne videatur esse contrarium. Et puto, quia si quis mentium consideret scrutatorem, dubitare non debeat, vniuscuiusq; factum mente discerni. Hæc ille. quasi diceret, non sequi Christū exterius potest fieri bona, & mala intentione, ac animo; qui bono animo facit, non est contra Christū, qui aliter, aduersum est, & hic non colligit, sed dispergit. Hæc responsio cum nostra consentit.

Factum

Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius.

COMMENTARIA.

AD narranda alia quædam Euangelista se conuertit, quæ cum præcedentibus non sunt connexa, sed multa interceſſerunt, quæ cæteri Euangelistæ narrant: Factum igitur est, dum complerentur dies assumptionis eius, id est, cum iam instaret tempus passionis, ac mortis eius, per quam relictis terris assumendus erat ad cælos, regnaturus cum Patre iuxta illud Act. 1. Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in Cælum, sic veniet.

ANNOTATIO CXVII.

Assumptio quid significet hoc loco.

ILlud nomen (Assumptio,) Græce est Ἀνάλημψις cumque præpositio ἀνά idem significet, quod Latine sursum, & rursum, siue iterum, fit, vt duplicem sensum faciat: vnus est, cum compleretur tempus suæ sursum, seu in cælum sumptionis. Hunc sequitur Euthymius in cõmentario huius loci. Alter est, cũ compleretur tempus suæ resumptionis, quia descendit de cælo sumpta carne, & iterum in cælũ ascendit, iuxta Ioann. 16. Exiui à Patre, & veni in mundum; itetum vado ad Patrem, & relinquo mũdum. hũc sensum sequitur Titus Bostrenus in hoc commentario. vterque sensus verus est, & vtraque significatio accommodata.

Et ipse faciem suam firmauit, vt iret in Hierusalem.

COMMENTARIA.

COnnexa est sententia hæc præcedenti, sensusque totius hic est: Cum instaret etiam tẽpus mortis, ac passionis suæ, ipse constanti aĩo, ac proposito statuit ire recta in Hierusalem, locum mortis, ac passionis suæ: appropinquante enim hora supplicij, locum supplicij constanter, ac tramite recto, non iam in uillas, ac loca circumcirca diuertendo adire uoluit.

ANNOTATIO CXVIII.

Concordia inter Euãgelistas, & quid si bi velit firmare faciem in aliquẽ locũ.

PRofectio ista à Galilæa fuit vltima: nõ. n. amplius Christus reuersus est à Iudæa in Galilæam. Huiusque profectionis meminere Matthæus cap. 19. & Marcus cap. 10. in initio capitum. quam etiam refert Ioannes cap. 7. factam in festo Scenopegię, quãdo fratres ei dixerunt: Trãsi hinc, & vade in Iudæam, cæteraque, quæ ibi à Ioanne narrãtur. Conueniẽter dictum est, firmauit faciem suam, vt iret in Hierusalem, id est, resoluto animo statuit ire Hierusalem postposito omni periculo: nam Ioannes in eo capite priusquam Christum hãc suscepisse profectionem narraret, præmittit hæc verba: Ambulabat Iesus in Galilæam: non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere: festo autem Scenopegiæ appropinqãte firmauit faciem suam, vt iret in Hierusalem, inimicorum insidijs omnibus posthabitis. Et quãuis post hoc factum egressus sit è Hierusalem, & in terrã Iudęam, id est, in vicos, & castella tetræ Iudæę ambulauerit, expectans tempus vltimi Pascatis, quando passurus erat, vt Ioannes refert, tamen in Galilęam amplius non redijt; sicque isti tres Euãgelistę concordãdi in hac parte sunt. Firmare autem faciem in aliquem locum, idem significat, quod recta ire ad eum locũ firmo animo, & præposito, sicut & firmare oculos in aliquem, est aciem figere in eum absque diuersione, quod quidem continuam, & indesinenter significat protectionem, iuxta illud Psal. 31. firmabo super te oculos meos. Sic interpretatur Titus Bostrenus in huius loci interpretatione. Cõstituit (inquit) Hierosolymã ascendere, nec amplius huc, illuc diuagari, vicosque, ac ciuitates obire; hoc enim denotatur verbis illis, & ipse faciem suam firmauit, vt iret in Hierusalem. Hæc ille. Euthymius etiam idẽ sentit: Firmauit (inquit) faciem suam hoc est, direxit vt iret Hierosolymam, progrediens ad passionem, nec respiciendo quidem in tergum. Hæc Euthymius.

Et misit nuncios ante conspectum suum; & euntes intrauerunt in ciuitatem Samaritanorum, vt pararent illi.

COMMENTARIA.

EVnti è Galilæa in Hierusalem transeundum erat per Samariam, ad quã cũ peruenissẽt, præmisit quosdã ex Discipulis; qui significarent aduentũ eius, & pararent hospitium, & uitæ necessaria ipsi, & ijs, qui cum ipso erant. Intrauerunt ergo nuncij in oppidum quoddam Samariæ ad ea paranda.

ANNOTATIO CXIX.

Quorsum Christus Samaritanis nũcios miserit.

QVod ad litteram attinet illud (Ciuitatem) Græce κώμην legimus, quod magis oppidum, seu pagum, aut castellum significat, quamuis in nonnullis exemplaribus habeatur, πόλιν, id est, ciuitatem: verior tamen lectio prior est, nam paulo inferius Euangelista dicit: Abierunt in illud castellum, vbi Græce scribitur, κώμην dicendum est ergo interpretem posuisse ciuitatem large sumpto vocabulo, vt etiam significatio extenderetur ad pagum, seu castellum. Quod vero ad rem spectat, Titus Bostrenus existimat Christum misisse nuncios; qui denunciarent Samaritanis, se cupere apud eos diuertere, quã uis eos repulsam passuros non ignoraret. quæ interpretatio mihi videtur accommodata. Non enim dicitur misisse quosdam, sed nuncios, quo verbo significatur eos missos ad aliquid annunciandũ, licet Euangelista postea subiungat illos intrasse, vt parent hospitium; id tamen intelligendum est intrasse ad parandum, significantes, ac annũciantes aduẽtũ eius. Euthymius hos missos fuisse putat Iacobũ, & Ioannem, de quibus paulo inferius fit mẽtio, tamẽ id parum probabile est. Ptudentissime autem Christus præmisit, quamuis sciebat eos non admittẽdos esse. Hui⁹ rei duas causas assignat Titus Bostrenus,

vna

vna est, vt omnẽ excusationis causam Samaritanis adimeret. Altera est, vt hæc Samaritanorum petulantia, quasi quoddam præludium, & præexercitamentum esset Discipulis, ne offenderentur, animove frangerentur, aut patientiæ, & mansuetudinis obliuiscerentur, si qui eos aliquando iniuria afficerent, vel iniuste insequerentur; eo maxime quia tempus passionis Christi instabat, & Hierosolymã ascendebat, insanas Iudæorum furias ibidem experturus. vtraque ratio Titi accommodata est, posterior vero accommodatior.

Et non receperunt eum.

COMMENTARIA.

SAmaritani à nuncijs intelligentes Christi aduentum, noluerunt eum hospitio suscipere, nouerant iam ante illum ex fama, & forsan ex visu; nam aliàs per Samariam transiuerat, & in Sichem per biduum commoratus erat, quando mulierem Samaritanam ad puteum conuertit, multique ex Sichimitis in ipsum crediderant.

ANNOTATIO CXX.

ADuerte non dici, non receperunt eos, nempe nuncios; nam hi intrarunt oppidũ nunciãtes Christi aduentum, & parare volentes hospitium ei. dicitur autem (non receperunt eum) Quod non tantum intelligitur positum esse, ad significandum Samaritanos negasse hospitum nuncijs quærentibus parare illud Christo; sed etiam, quia intellexerunt Samaritani prope iam esse Christum, idcirco egressi sunt, & non permiserunt eum iam aduentantem ingredi in oppidum, idque significat Euangelista, quando dicit, & non receperunt eum.

Quia facies eius erat euntis in Hierusalem.

COMMENTARIA.

CAusam exponit Euangelista cur Samaritani non receperunt Christum, quia (inquit) præ se ferebat iter in Hierusalem, seu quia viderunt eum petere in Hierusalem. Coniecerunt enim ex celebritatis propinquitate (tempus enim Scenopegiæ instabat) eum proficisci in Hierusalem adorationis causa; cumq; id Samaritani ægerrime ferrẽt, contẽdentes de adorationis loco, an Hierosolymis, an in mõte illorũ adorãdus esset Deus idcirco eos, qui adorationis causa templũ illud adorare adibãt, nõ recipiebãt intra mœnia sua, sed repellebãt, hacq; de causa Christũ nõ admiserunt: ex signis.n. exterioribus quibusdã facile cõiecerunt eum ire in Hierusalem, idque significat, faciem eius esse euntis in Hierusalem.

ANNOTATIO CXXI.

DE contentione Samaritanorum cũ Iudæis de adorationis loco meminit Ioannes cap. 4. & ibi in commentarijs plura diximus, Græce habetur: Facies eius erat vadens in Hierusalem, vbi Euthymius notat Synecdochen, nempe partem pro toto sumptam. Mihi tamen videtur non solam Synecdochen hic considerandam, quasi dictum esset, quia ipse erat vadẽs Hierusalem, sed etiam significari signis exterioribus præ se tulisse iter hoc. Hoc enim est faciem eius fuisse euntis in Hierusalem: nam ex his signis nouerunt Samaritani susceptam itineris rationem. Quæ autem hæc signa fuerint, incertum est. quidam recentiores putant ex habitu illos id nouisse. hoc tamen non est probabile: non enim habitus mutabatur, quando profectio erat in Hierusalem etiam adorationis tempore: alia ergo apparebant, vnde id Samaritani conijcere potuerunt, nec fefellit eos opinio.

Cum viderunt autem Discipuli eius, Iacobus, & Ioannes, dixerunt: Domine, vis Dicamus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos?

COMMENTARIA.

IRa accensi duo Discipuli contra Samaritanos, facultatem sibi dari petunt; Vis inquiũt, vt ignẽ supra eos de cælo cadere iubeamus, qui eos consumat? Hic duo Discipuli primo fidem profitentur, credentes Christum tantæ esse potestatis, vt possit ignem de cælo super Samaritanos demittere. Deinde religionem præ se ferunt, dum putant se obsequium præstare Deo. Demũ zelum sibi esse persuadent contra Samaritanorum crimina, quod Christum filium Dei excluderent, quod innocentibus hospitium negarent, quod Dei adorationem impedirent, recordatique Eliæ, qui pro Deo zelans ignem super duos duces quinquagenarios descendere fecit, qui eos cum suis deuorauit. 4. Reg. 1. petunt nunc similiter Samaritanos igne de cælo descendente consumi; erant tamen non habentes scientiam, idcirco statim à Christo corripiuntur.

An Iacobus & Ioannes missi fuerint nuncij ad Samaritanos.

ANNOTATIO CXXII.

EVthymius existimat hos duos fuisse eos, qui missi fuerant ad parandum, qui reuersi hæc dixerunt: mihi probabilius est nõ hos fuisse, qui missi sunt, sed alios; hi vero non audientes tantum, quæ missi retulerunt, sed etiam videntes Samaritanos, Christum ipsum intra mœnia recipere nolẽtes, hœc irati dixerunt. Aduerte rursum, verbum, Dicamus, positum pro, iubeamus, vt sæpe fit in Scriptura. Aduerte præterea Græca exemplaria habere plura verba, nempe (consumat illos, vt etiam Elias fecit,)

sicque

ſicque legunt, & interpretãtur Theophylactus, & Euthymius. At vulgata Latina non habent illud (ſicut etiam Elias fecit) notat Ambroſius hos duos Iacobum, & Ioannem hæc protuliſſe, quaſi filios tonitrui, quo nomine à Chriſto appellati erant.

Et conuerſus increpauit illos, dicens: Neſcitis cuius ſpiritus eſtis.

COMMENTARIA.

REprehendit eos Dominus quaſi zelum quidem habentes, ſed nõ ſecundũ ſcientiam; ignorabant enim ſpiritum Euangelij, confundentes cum legis ſpiritu. hic timoris, ac ſeruorum erat, tranſgreſſoribuſque etiam mortis corporalis pœnam imponebat; at ille amoris eſt, non ſeruorum, ſed filiorum; tranſgreſſores morte corporis nõ punit, ſed eis veniã per pœnitentiã promittit, vnde non erat Chriſtus Eliæ cõparandus, nec lex illa Euangelio. Hoc ignorantes Diſcipuli duo, Samaritanos delinquẽtes mortis pœna puniẽdos cen ſebant, ac affectabant: cõuertitur autem ad hos duos Chriſtus, quia hi duo ſoli talia locuti ſunt, & verbis hiſce increpat: Neſcitis, cuius ſpiritus eſtis, id eſt, ad quid vocati eſtis per Euãgeliũ, & aduentũ meũ, quod longe diuerſũ eſt à fine, & effectu legis. Et Græce additur pro nomẽ, vos, vt diſtinguat eos ab Elia, & ijs, qui legis ſpiritu ducebãtur. Spiritũ appellat ipſum donum Spiritus ſancti, nempe timorem, dilectionem, manſuetudinem, vindictã. Multos enim ſpiritus eſſe docet Iſaias cap. 7. ſpiritus (iuquit) ſapientiæ, & intellectus, fortitudinis, & ſcientiæ, pietatis, ac timoris. & Paulus Rom. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis.

Quomodo Chriſtus increpauit Diſcipulos.

ANNOTATIO. CXXIII.

NOn ſic intelligenda eſt ſententia præcedens, quaſi Chriſtus increpauerit Diſcipulos, & vltra verba increpationis adiecerit iſta, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis, ſed hæc eadem verba fuerunt ea, quibus increpauit, quaſi diceret Euangeliſta, Chriſtus Diſcipulos his verbis increpauit, Neſcitis cuius ſpiritus eſtis. Prudenter autem increpauit illos, vt Euthymius notat, inſtruens eos, vt incredulorum iniurias patienter ferrent. futurum enim erat, vt cum Euangelium annũciarent, à multis repudiarentur.

Vnus eſt Spiritus ſãctus ob cuius donorũ multitudinem multi dicũtur ſpiritus.

Aduerte quamuis vnus ſit, & idem Spiritus ſanctus, qui diuerſa operatur in hominibus, diuidens ſingulis prout vult, vt dicit Paulus. 1. Corin. 12. tamen iuxta effectum, & donorum ipſius multitudinem multi ſpiritus dicuntur, ſicque in Scriptura, vti in commentario dictum eſt, varij numerantur. immo quia ſpiritus malus, nempe dæmon excitat homines ad varia opera, ac cogitationes, eſt multitudo in ſpiritibus, & effectibus, qui à malo ſpiritu procedunt; dicitur enim ſpiritus ſuperbiæ, ſpiritus blaſphemiæ, & alia huiuſmodi. cumque à ſpiritu malo procedant aliquando quædam, quæ videntur ſimilia ijs, quæ ſunt à Spiritu ſancto, & re vera non ſint, inde eſt, quod à Ioanne. 1. Epiſt. 4. dictum eſt, Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate ſpiritus ſi ex Deo ſũt. & iuter dona Spiritus ſancti Paulus. 1. Cor. 12. numerat diſcretionem ſpirituum.

Lux, & Euãgeliũ ab eodem ſpiritu ꝓfecta ſed fine, & effectu diuerſo.

Aduerte autem ab eodem Spiritu ſancto legem, & Euangelium profecta eſſe, ſed fine, & effectu longe diuerſo: lex enim timorem incutiebat, vtpote hominibus in ſtatu ſeruorum tũc poſitis, gratiã nõ dabat, tranſgreſſionibus pœnã mortis corporalis in multis caſib⁹ inferebat. vnde à Paulo lex mortis dicebatur, quod ad cognitionẽ potius peccatorum: quam ad remiſſionem, ac veniam dabatur. at Euangeliũ filios adoptionis Dei facit, omnibus veniam offert, gratiam præbet, pro nullo peccato pœnam mortis infligit, ſed omnium per pœnitentiam promittit indulgentiam. Idcirco legis ſpiritus dicitur timoris quia data eſt lex à Spiritus ſancto ad timorem Euangelij vero ſpiritus dilectionis. Hoc iguorantes Apoſtoli Samaritanis ignẽ de cælo petebãt, cum per Enangelium ad pœnitentiam inuitandi eſſent, & venia peccatorum eis offerenda, ac à Deo petenda. De his, ſpiritu, & lege plura diximus in commentarijs Epiſt. ad Romanos. Quidam recentiores putant hoc in loco poſitum ſpiritum indifferenter pro bono vel malo, quaſi diceret: Neſcitis quo ſpiritu ducamini: putatis enim vos bono duci, nempe zelo, & tamen ducimini malo, nempe affectu iracundiæ, ac vindictæ. hæc tamen interpretatio non eſt accõmodata; verus enim eſt ſenſus, qui hactenus eſt expoſitus'. Ambroſius in hoc loco deducit non ſemper peccantes puniendos eſſe. Quod vero (inquit) Diſcipulos increpauerit, quia ignem de cælo ſupra illos deſcendere cupiebant, oſtenditur nobis non ſemper in eos, qui peccauerint, vindicandum, quia nonnumquã amplius prodeſt tibi clementia ad patientiam, & lapſo ad correctionem: deniq; Samaritanis citius poſtea crediderunt, à quibus hoc loco ignis arcetur. Hæc ille. quæ ſunt moraliter dicta.

Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare.

COMMENTARIA.

CAuſa eſt hæc præcedentis ſententiæ, nempe cur non debeant Diſcipuli cupere, ac petere ignem de cælo deſcendere, qui Samaritanos conſumat; nec ad ſpiritum hunc eos eſſe vocatos: nam Chriſtus non venit in hunc mundum, nec carnem ſumpſit, vt homines perderet; ſed vt ſaluaret, vt dictum eſt Ioan. 1. Non miſit (inquit) Deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum. Nam peccantibus Samaritanis ignis conſumas demittendus erat, qui corporibus, & animabus eorum omnino ruinã inferret. Tales igitur oportebat eſſe Diſcipulos, qualis erat magiſter in hoc ſuo priori aduentu.

ANNO-

ANNOTATIO. CXXIIII.

GRæce habetur particula causalis (enim) filius enim hominis nō venit. Illud autē (animas) potest accipi pro ipsis hominibus, quasi dictum esset, non venit homines perdere, sed saluare. Potest etiā accipi pro ipsis animabus: nam si pro peccato Samaritanis ignis de cælo missus tunc esset, vtique animę in ętetnam damnationem abirent in suo morientes peccato. Accommodatior prior est expositio, nec alienum est à Scripturæ phrasi, animā pro toto homine ponere. dictum enim est Gē. 14. Da mihi animas, cætera tolle tibi. & cap. 17. Delebitur anima illa de populo, & alias sæpe.

Et abierunt in aliud castellum.

COMMENTARIA.

EO relicto à quo repulsi sunt, in aliud diuerterunt castellū, nempe in eadem Samaria, in quo recepti fuerunt. Quos enim afflictio, & repulsa probauit, consolatio subsecuta est, sic diuina sapientia cum suis agente.

Factum est autem ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: sequar te, quocumque ieris.

COMMENTARIA.

HOmo hic, qui in via secuturum Christum quocumque ierit, se offert, de illius viuendi modo falsam conceperat opinionem, existimabat. n. eum lautā vitā agere, ac sæculi cōmoditatibus abūdare, quippe qui insigna opera erga multos faciebat, à quibus gratitudinis officia illū recipere quotidie credebat. Hac de causa facilē, ac promptū se exhibet ad eū sequendū; non quidē animo renūciandi oībus, quæ habebat, vt Apostoli fecerāt; nec subeūdi labores, in quibus Christus versabat, sed potius quiescendi, & abundandi.

ANNOTATIO CXXV.

MAtthæus cap. 8. hanc refert historiam huncq; hominem Scribam fuisse refert; quo autem tempore hoc euenerit, incertum est. Probabilius credo hoc factum, vti refert Lucas, quādo Christus à Samariæ castello repulsā passus ad aliud diuertit. Matthęus ordine temporis non seruato huius facti meminit. quamuis Augustinus lib. 2. de consensu Euang. cap. 23. teneat cōtrarium, nempe Matthæū ordinem seruasse, hocque factum non in via, qua ibat ad aliud castellum, sed in alia via, qua ibat in fretum, quod etiam probabile est.

Sententię Patrū de hoc homine, qui se promptū exhibet ad Christum sequendum.

Quod autē ad sensum spectat, varię sunt Patrum sentētiæ. Primo loco Augustinus. lib. quæst. in Mat. cap. 5. existimat hunc hominē miraculis Christi cō motū voluisse eū sequi ob iactantiā quandā inanē, ideoque finxisse Discipuli obsequium: fictus igitur, & superbus accessit, quod Dominus significare voluit, postea vulpium, & volucrum exemplo, vt paulo post dicemus. Hoc idem repetit Augustinus ser. 7. de verb. Dom. & lib. de sancta virg. cap. 51.

Secundo loco Chrysostomus hom. 28. in Matth. censet hunc hominem superbia, & auaritia excitatum esse ad Christum sequendum. Superbia quidē, ac fastu, non quidem ea superbia, quam Augustinus affirmat, scilicet inani iactantia, vt glorioſus appareret eum sequens, qui tam mirabilia operabatur; sed quia dedignans se turbæ connumerari, & ostentans se tanquam supra eos multo excellentiorem, offert se sequi Christum. Auaritia autem, nam quæstui seruiens, cum propter multitudinem signorum multos vndique affluere videret, putauit Christum inde ditari, & se etiam inde pecunias collecturum si Christum sequerēter, credidit. Superbia igitur, ac auaritia excitatus Christum sequi cupit.

Tertio loco Hieronym. Matt. 8. ibidē Euthimi[9], vnā tantū causam assignāt, nēpe auaritiā, consentiuntq; cū sententia Chrysostomi in hac parte; addit que Hieronymus hunc intendisse illud idē quod Simon Magus emere volebat ab Apostolis, nempe gratiā faciēdi miracula, vt sibi diuitias congregaret.

Quarto loco Gregorius lib. 19. moral. cap. 1. alteram partem amplectitur, nimirum hunc hominem motum fuisse superbia, sic enim inquit: Cuidam diuiti superba sapienti dicitur: Vulpes foueas habent. qualis autem hæc fuerit superbia Gregorius non explicat, forsan idem sentit, quod Chrysostomus, aut quod Augustinus.

Quinto loco Ambrosius lib. 3. off. cap. 11. & ser. 79. affirmat hunc cum mentis versutia, dolo, ac fraudulenter accessisse. Quis autem dolus, & quæ versutia fuerit, non exprimit Ambrosius. Hæc sunt, quæ in hac parte Patres senserunt; quæ quidem probabilia esse non nego; mihi tamen visa est accōmodatior expositio, quam in commentario sum interpretatus; ea autem ratione sum maxime motus, quia verba sequentia, quibus Christus respondit, ad hunc sensum magis facere videntur, vt in eorum interpretatione manifestius erit.

Dixit illi Iesus: Vulpes foueas habent; & oues cæli nidos: Filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet.

COMMENTARIA.

NOn sunt verba repellentis, sed eius, qui falsam opinionem illius dedocet, ac potestatem dat, si vellet sequi se cum ea vitæ conditione, quasi diceret: Tu cupis me sequi, arbitrans me laute viuere, & opibus, atque huius sæculi voluptatibus abūdare, longe aberras à vero: nam ego nec hospitiolum proprium habeo, in qno reclinem caput, aliquantulumque requiescam. perpende an cum hæc vitæ conditione cupias me sequi: vtitur Chri-

stus

ſtus exemplo vulpium,& auium ad ſignificandam ſuam ſummam paupertatem, quam plurima vitæ incommoda ſequuntur,quia hęc animalia paruas,& pauperrimas habent domunculas,in quas ſe recipiunt,& in quibus quieſcunt.at Chriſtus nec tantum loci habuit proprium,quantum conceſſum eſt animalibus iſtis.

ANNOTATIO CXXVI.

Senſus ſuperioris ſententię exponitur copioſius.

NOn longe abeſt expoſitio noſtra ab ea,quę eſt Hieronymi,& Chryſoſtomi: nam vterque admittunt Chriſtum hiſce verbis voluiſſe opinionem prauam hominis illius repellere,oſtendēdo ſe ſummam paupertatem profiteri, à qua non erat ſperandum, quod ille ſperabat, nempe diuitiarum cumulationem. Quod iſti Doctores dicunt de diuitiarum collectione, exiſtimantes hunc hominem auaritia,& ſtudio lucri voluiſſe Chriſtum ſequi; hoc idem ego dico de vitæ huius commoditatibus, quibus Chriſtum abundare putās eum ſequi cupiebat. Alij vero Doctores aliter interpretantur ſuperiorem ſententiam.

Primo quidem Auguſtinus ſer. 7. de ver. Dom. ſequens ſententiam,cuius paulo ſuperius meminimus,hunc hominem ſuperbia,& fictione acceſſiſſe, interpretatur, quaſi ſic Dominus diceret: vulpes habent foueas in corde tuo,quia doloſus es, & volucres habent nidos in corde tuo,quia elatus es. idem dicit in li.de de sācta virgin.c.51. Arguebat(inquit) nomine vulpium aſtutam doloſitatem, & nomine volucrum,ventoſam elationem,in quo,vbi requieſceret,piam non inueniebat humilitatem.idem confirmat in lib.Quæſt.in Matt.cap.5.vbi dicit per capitis reclinationem, Chriſti humilitatē ſignificari. Hoc idem ex parte Ambroſius ſecutus eſt ſer.73.licet de ſolis vulpibus loquatur,quibus hunc aſſimilaſſe Chriſtum dicit,ad eius verſutiam,& dolum inſinuandum: verba ipſius ſunt. Saluator noſter, qui cogitationes hominum,ſenſuſque præuidebat,audiens quidem vocis obſequium,mentis autem verſutiam recognoſcens,tali illum animali comparat, quod aliud voce indicet, aliud moribus operetur; vulpes em̄ latratu canis reſonat,dolo rapinam fraudis exercet.Hæc ille.

Secundo loco Gregorius lib.19.mora.cap.1.non per vulpes,& aues aſtutiam,& ſuperbiam ſeu iactātiam cum Auguſtino interpretatur, ſed dæmones ipſos;quaſi Dominus voluerit hunc hominem reprehendere,quod plus loci dæmones in mente eius haberent ob eius ſuperbiam,quam Chriſtus. Verba Gregorij ſunt hæc: vulpes valde fraudulenta ſunt animalia,quæ in foſſis,ſeu ſpecubus ſe abſcondunt, cumque apparuerint, nunquam rectis itineribus, ſed tortuoſis anfractibus currunt. Volucres vero, alto volatu ſe in aera ſubleuant. Nomine ergo vulpium doloſa,atque fraudulenta,nomine vero volucrum hæc eadem ſuperba dæmonia deſignantur,ac ſi dicat:fraudulenta,& elata dæmonia in corde veſtro,id eſt,in cogitatione ſuperbiæ inueniunt habitationem ſuam,filius autem hominis,vbi caput ſuū reclinet,non habet,id eſt, humilitas mea requiem in ſuperba mente non inuenit. Hæc Grego.

Tertio loco Euthymius refert quandam expoſitionem non mūlum ab hac diuerſam, quæ videtur Origenis hom.4.in cantica,licet hic de vulpibus tā tum loquatur. Verba Euthymij ſunt hæc. Quidam dicunt,quod præcognoſcens eum Chriſtus non ſolum pecuniarum amori ſeruientem, ſed alijs quoque affectibus,ananogice reſponderit, volucres, ac vulpes appellans dæmones propter dolum eorum, & quod ſeminibus,ac fructibus virtutum inſidientur,ac ſi diceret: Dæmones quidem foueas,& nidos in te habent;ego autem neque breuiſſimam requiē apud animam tuam inuenio. Foueæ,ac nidi dæmonum,affectiones ſunt,in quibus occultantur,& requieſcunt. Hæc ille. Hi omnes Doctores exiſtimāt in hac reſponſione Chriſtum voluiſſe reprehendere hominem de ſuperbia,aut verſutia,aut iactantia; mihi vero videtur potius Chriſtus illum dedocuiſſe errorem,ac falſam ipſius opinionem; ac inſtituiſſe, qualis deberet eſſe,qui eum ſequi vellet. vnde cōſequitur hanc Domini reſponſionem non eſſe repellentis hominem,quaſi indignum conſortio ſuo, vt putant,& affirmant Ambroſius ſer.79.Auguſt. ſer. 7.per ver.dom.& Grego.hom.13.in Ezechi. quin potius ſunt verba inſtituentis, & dantis poteſtatem ſi vellet cum ea conditione paupertatis ſequi Chriſtum, vt recte dicit Chryſoſto.hom.28.in Matth.Ipſe homo ſe repulit,ac Chriſtum deſeruit,qui veritatem doctus noluit Chriſtum ſequi, paupertate, & auſteritate vitæ teritus. Quæ ergo illi Doctores dicunt,magis ad ſenſum ſpiritualem,quam ad literalem,facere videntur; exiſtimoque vſum Chriſtum exemplo vulpium,& auium ad exprimendam paupertatem,& humilitatem ſuam,qui filius hominis, & Dei cum eſſet,non haberet tātum loci proprij ad requiem,& habitationem,quantum conceſſum eſt animalibus non ſolum minimis,quales anes cæli, ſed etiam perniciosis,quales ſunt vulpes.

Ait autem ad alterum: ſequere me.

COMMENTARIA.

HIc vocis obſequio non ſe offerebat,ſicut is,de quo modo diximus,& tamen ad ſe ſequendum Chriſtus inuitat:ſequere (inquit) me. Diſcretor enim cordium, & futurorum omnium prægnitor Chriſtus,quid uterque mente uerſaretur,& quid uterque facturus erat,prænoſcebat,& intuebatur.

ANNOTATIO CXX.

HVius hominis meminit Matthæus ca.8. eumque vnum de Diſcipulis Chriſti fuiſſe refert, multos namq; Diſcipulos habebat Chriſtus, qui in ipſum credebant, licet non continuo ſequerentur eum,vti Apoſtoli faciebant. Vnus ex ijs hic eſt, qui ad ſequēdum inuitatur.an autem iſta vocatio facta ſit eodem tēpore,quo euenit id quod narratum eſt de homine,offerente ſe ad ſequendum, non eſt omnino certum. Probabilius creditur alio tēpore hoc geſtum eſſe: Euangeliſta autem coniungere eos voluit ſimul cum eo,de quo paulo poſt dicetur, ob doctrinam,quæ ex collatione,& coniunctione horū deducitur. Ambroſius ſer.79.erga hos duos ſapienter interrogat:cur,inquit,Dominus cum ab altero interpellatus fuerit,vt eum quocunque ijſſet, cauſa religioſi officij ſequeretur,alteri magis dixerit, ſequere,

quere, & illo spreto, atque despecto, alium potius tacentem, neque opinantem delegerit? Et cum acceptius voluntarium obsequium esse soleat, quam coactum, & seruitium plus placeat, non quod imperio exigitur, sed quod spōte refertur, cur ego respuitur, cur etiam velut indignus recusatur? Ad hoc respondet Ambrosius sic. Est Dominus æquus Iudex, & iustus, & pro qualitate eorum rependit dilectionis affectum, & eum eligit, non qui verbis promptus, deuotione piger, sed qui fuerit lingua tacitus, mente deuotus. Hæc Ambrosius. In commentarijs etiā in Lucam idem dicit. Ille (inquit) cogitur, iste remouetur, vt scias, quia deuotus admittitur, indeuotus excluditur. & paulo inferius. Eius obsequium non admittitur, cuius non probatur officium. Similem interrogationē facit Augustinus ser. 7. de ver. Dom. idemque respōdet, adiungens, Christū futura prēuidentem intellexisse hunc hominem, si ad sequelam fuisset admissus, sua quæsiturum, non quæ Christi, idem etiam de his duobus Gregorius hom. 13. in Ezechi. proponit, & respondet Dominum ad interna eorum respexisse, quæ erant valde contraria. Sic inquit: Quid est, quod ille promittit se ire, & deseritur: iste domum vult redire, & tamen vt sequi debeat iubetur? Ille non suscipitur, iste nec ad horæ momentum ab obsequio relaxatur? interno ergo occultoque iudicio funiculus, & mensuræ calamus ducitur, in quo iste trahitur, & ille relinquitur, vt cælestis fabrica non sine pio, & iusto examine cōstruatur. Hæc Gregorius. In hac Patrum doctrina illud notandum est, Christum verbis præcedentis sententiæ, vulpes foueam habent &c. non repulisse, nec reiecisse hominem illum, vt notauimus in annotatione præcedenti, quin potius quodam modo incitasse docendo ea, quæ eum facere oportebat, si vellet sequi. Hoc quidem verum est, Christum potuisse attrahere eum, & disponere, ac ex indeuoto deuotum facere, si id feciſſet, gratia fuisset; quod autem non fecit, iuste fecit ob illius peccatum, & quia per ipsum stetit, quo minus veniſſet; proposita doctrina, quam seruaturus erat, & non deficiente gratia, qua, si voluisset, veniſſet. Quod si maiori gratia Christus non extraxit eum, ipse se indignum fecit. quantum igitur ad hoc repulsus, & reiectus dici potest. sicque isti Patres sunt intelligendi, quando dicunt vnum horum reiectum, alterum receptum, & tractum fuisse; Christus enim corda intuebatur amborum.

Ille autem dixit: Domine permitte mihi primum ire, & sepelire patrem meum.

COMMENTARIA.

NOn negat, qui dicit, primum, sed significat se postmodum secuturū, idque causa rei honestæ, ac piæ, nempe sepulturæ paternæ, facultate etiam à Christo petita: permitte inquit mihi, & adhuc reuerenter petit: Domine (inquit), non sicut ille prior Scriba: Magister. quod minus est, quam Dominus. Argumenta sunt hæc animi deuoti, pij, humilis, & fidelis, & longe diuersi à Scriba, qui se obtulit sequi, & audita vitæ difficultate recessit, vt merito hic acceptus, ille uero reiectus sit. quantum in Scriba mali, tantum in hoc homine boni fuit, vt Augustinus dixit ser. 7. de verb. Dom.

ANNOTATIO. CXXVIII.

Concordia inter Matthæū, & Lucam.

VIdetur quædam dissonātia inter Lucā, & Matthæum: nam Matthæus prius refert hanc sententiam: Domine permitte me primum sepelire patrem meum, & post hanc Christum respondisse; sequere me: Lucas vero narrat Christū dixisse; sequere me, post vero hunc hominem dixisse: sine me sepelire patrem. Augustinus lib. 2. de consen. Euang. c. 23. respondet vnum, & idem esse, vnum tamen eorum non seruasse ordinem in referendo, vt sæpe fit ab Euāgelistis. Mihi tamē verisimilius est, Christū bis dixisse, sequere me, semel à principio, idque refert Lucas, & silet Matthæus; iterum etiam repetijt post petitionem hominis de sepeliendo patre dicēs; sequere me, & sine mortuos, & id Lucas prætermisit, & Matthæus expressit.

Admirabilis Sapientia Saluatoris apparet in huius hominis vocatione.

Admiranda est sapientia Saluatoris. non prius hunc hominem vocauit, quam eius pater mortuus esset; Ioannem autem, & Iacobum etiam patre viuente ad se traxit; scriptum est enim de ijs: illi vero relictis retibus, & patre, secuti sunt eum. forsan huius opera necessaria erat viuenti patri, ideoque differre Christus voluit vocationem, ne impediretur honor ille, quo patres afficiendos præcepit Deus. forsan etiam non ita se iste facilem exhibuisset Christo vocanti, si tali detineretur impedimento: scimus .n. etiam vt mortuo subueniret, petiuisse dilationem. Expectauit igitur Dominus totius impedimenti ablationem; nec distulit, ne vocatus nouis se impedimentis irretiret, ac ligaret. Opportuna igitur est vocatio, immo dulcissima, & charitate plena, perinde enim factum est, quasi diceret: mortuus est iam pater tuus, sequere me, ego ero tibi pater, nō perdidisti patrem, sed in multo meliorem, & potentiorem cōmutasti; ille tua, tu mea potius indiges opera. Aduertendum autem hoc in loco est, hunc hominem motum fuisse pietate, quæ debetur parentibus; inquit enim Augustinus. ser. 7. de verb. Dom. Pietas cordis eius Domino se ostendebat, sed pietas differebat. Ambrosius vero in commentario imprudentiam quādam in hoc homine notat, nimirum eam, quod minus præponebat maiori; maius enim erat Christo vocanti obedire, quam patrem sepelire, vt dicit etiam Augustinus loco citato. Verba autem Ambrosij sunt hæc: Vide igitur quia quos Dominus miseratur, etiā imprudentes aduocat. Hæc Ambro. Quā quidem imprudentiam excusabilem existimo ob ignorationem, & quia non id tentauit absolute facere, nisi impetrata facultate, quam humiliter petiit, eaque denegata acquieuit, & vocanti consensit.

Dixitque

Dixitque ei Iesus : Sine vt mortui sepeliant mortuos suos.

COMMENTARIA

NOn respondet absolute, ne ea ex parte despiciendos esse significare videretur, ipsique molestiæ,& turbationis causam inferret,sed dicit: Sine mortuos sepelire mortuos suos.quibus verbis Christus sic vetat Discipulum ire ad Patris sepulturam, vt simul reddat suæ prohibitionis causas, quibus etiam hominem doceat,& consoletur. Vna est,quia eius opera necessaria non est: erant enim qui sepelirent,nec insepultus manebat pater,etiã si ipse nõ accederet. Altera est, quia nõ erat eius opera decens: nã infideles decebat sepelire infidelem,vt tales sint sepelientes, qualis est sepultus, quos omnes mortuos appellat:infideles enim sepelientes mortui sunt anima sepeliendos vero etiam corpore. cũ igitur Discipulus hic viueret etiam anima,qui credebat in Christum charitate coniunctus,indecens erat, si cum mortuis se immisceret.Tertia est propter periculum, ne dum mortuis,& non credentibus se coniungit, efficeretur vnus ex eis. Quarta.ne dum sepulturę indulgere cupit,multis alijs emergentibus negotijs sæcularibus implicaretur, quibus, plusquam cogitabat, retardaretur, auerteretur. Sine ergo mortuos sepelire mortuos suos. Hæc enim omnia hisce verbis insinuantur.

ANNOTATIO CXXIX.

Qui dicãtur mortui mortuos sepeliẽtes,& qs fuerit discipulis is à Christus vocatus.

LVcas (vti diximus) omisit verbum, quod refert Matthæus,scilicet: Sequere me, & sine mortuos &c. Ambrosius in commentario,duas hic mortes distingui notat, vnam culpæ, alteram naturæ. qui mortui erãt peccato, ac culpa,sepeliebant eum, qui mortuus erat natura. adde tu etiam, & culpa, ob id enim dicitur, mortuos suos. Amplius etiam est,quod August. lib. Quæst. in Matth. cap.6.censet,nempe in hac sententia mortuos sepelientes dici infideles, qui gratia Dei, quæ sine fide non est, priuati erant,mortuos autem sepultos,eos,qui sine fide à viuis recesserant,quos appellat mortuos suos, id est, similes sepelientibus, quia sine fide omnes erant. Idem affirmat ser.7.verbo. Dom. ex quo recte collegit Chrysostom.homi.28.in Matth. hunc Discipulum fuisse filium patris infidelis, qui mortuus dictus est similis sepelientibus.idem sentit Hieronymus.Hæc omnia intelligenda sic existimo,nõ quod hi gentiles essent; non enim vocatus fuisset ad sequendum Christum, nisi Iudæus esset, vnde pater etiam ipsius Iudęus erat, quales etiam ij, qui sepulturæ eum traditurі erant; at quia in Christum post tot miracula non crediderant, cum credere tenerentur, dicti sunt infideles ab Augustino, & Chrysostomo; mortui autem propter infidelitatis huius peccatum: nisi dicere velimus, hunc hominem fuisse filium Samaritani, Samaritanosque dictos mortuos, quia fidem Dei non habeant: nam etiamsi Deum Iudæorum adorarent, qui verus est Deus,legemque Moysi magna ex parte reciperent, tamen admittebant falsos deos, & idola colebant, ideo mortui,& infideles censebantur: homo autem iste,& veram fidẽ Dei tenebat,& Discipulus Christi erat, pius, ac deuotus.

Parentes honorãdi, sed Deo posponẽdi sunt.

Notat Augustinus serm.7.de verb. Dom. significatum esse in hoc loco,parentes quidem honorandos,sed postponendos esse Deo, illud bonum esse, hoc tamen melius. Ambrosius autem in commentario idem confirmat,dicens:paterni funeris sepultura prohibetur, vt intelligas humana posthabenda diuinis.Bonum studium,sed maius impedimẽtum: nam qui partitur studium deriuat affectum, qui diuidit curam,differt profectum: ergo prius obeunda,quæ maxima sunt.Nam & Apostoli ne occuparent,studium disputandi, ministros pauperibus ordinarunt,& ipsi cum à Domino mitterentur,nemi nem in via salutare præscriptum est, non quo bene uolentiæ displiceret officium, sed quod prosequendæ deuotionis intentio plus placeret. Hæc Ambro. id etiam Chrysostomus eleganter explicat, dicens. Putas ne aliquis dicet, non ingens ingratitudinis crimen illum incurrisse, qui in sepeliendo parente non affuit; Ego vero ingratissimum hominem eum iudicarem, si negligentia id feciisset. Si autẽ ne rem maioris momenti impediret,hunc abire potius extremæ fuisset temeritatis. Dominus enim ipse, non quia despiciendi sunt parentes,abire vetuit; sed quia discere nos hinc voluit,nihil esse magis necessarium,videriq, debere,rebus cælestibus,quæ tanto studio obeundæ sunt,vt & si magna sunt, quę abire vrgeant, incumbere tamen omni diligentia, atque inuigilare debeamus. Quid enim magis necessarium videtur, quam dum sepeliuntur parentes adesse? Quid vero facilius, aut quid breuiori tempore peragi potest? Quod si nunc tam breue tempus propter sepeliendos parentes abesse à spiritualibus vetitum est,perpende quo supplitio digni sint,qui sẽper ab ijs,quæ dignæ sunt Christo, rebus recedunt, quia vilia nimium,& abiecta sæcularium rerum negotia necessarijs anteponunt nullo vrgente. Hæc Chrysosto.

Cause ob quas ire ad sepeliẽdu hom, iste prohibetur.

In commentario autem plures addidimus causas, ob quas Christus vetuit hominem abire ad sepulturam patris. vnum eorum fuit periculum, ne ex Deo deuoto efficeretur non deuotus, rebusque huius sæculi implicaretur,quod quidem idẽ Chrysostо.eleganter notauit,dicens.Ego doctrinæ Christi efficaciam vehementer admiror, nam cum adolescentem sibi perpetuo affixerit,à mille malis, veluti ab immodetato fletu, ac dolore, aliorumque quæ hinc oriri solent, eripuit; erat enim necesse post parentis sepulturam ad testamenti cõsiderationem deuenire,& hęreditatis diuisionem,deinde in aliud ex alio quasi vndarũ fluctibus distractus procul à portu salutis iactaretur,quæ ne illi accideret, secum esse ipsum iubet, eumque sibi coniungit. Hæc Chrysosto. à quo non discordat, quod docet Basilius in Const.Monast.cap.21.ostendens quantum detrimenti in spiritualibus adferat affectio erga parentes, atque consuetudo, idęque hoc præsenti testimonio Christi confirmat.

Tu autem

Tu autem vade, & annuncia Regnum Dei.

COMMENTARIA.

MEliorem rem exponit Christus, cui postposita sepultura patris, incumbendum erat: Vade (inquit) & annuncia populis Regnum Dei. perpende quãto sublimius, vtilius & magis necessarium sit Regnum Dei, quam sepultura, & hoc annunciare, quam adesse, & coniungi sepelientibus mortuum, illo igitur postposito fac hoc. Regnum Dei appellat aduentum suum, quem credere necesse est ad salutem, & vt perueniatur ad vitam æternam, quæ dicitur Regnum cælorum. Hæc prædicatio, & annunciatio est, quam fecit & Christus appropinquauit (inquit) Regnum cælorum, similiter Ioannes Baptista, & Apostoli. hoc idem Discipulus hic annunciare, & prædicare iubetur, & ad id dimissa patris sepultura vocatur.

ANNOTATIO CXXX.

DOctrinam commẽtarij confirmat Chrysostomus hom. 28. in Matth. multo inquit, melius est Regnum Dei promulgare, & alios à morte retrahere, quam mortuum, qui nulli vsui est, sepelire, maxime eum sint, qui hæc omnia obeant. Hoc idem Gregorius lib. 19. Mora. cap. 14. docuit: Aliquando (inquit) in actionibus nostris minora bona prætermittenda sunt pro vtilitate maiorum, nam quis ignoret esse boni operis meritum mortuum sepelire? & tamen cuidam, qui ad sepeliendum patrem se dimitti poposcerat dictum est: Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu autẽ vade, & annuncia Regnum Dei; postponẽdum namque erat obsequium huius mysterij officio prædicationis, quia illo cæteri mortuos in terram conderet, isto autem animam mortuos ad vitam resuscitaret. Hæc Gregorius.

Et ait alter: sequar te Domine; sed permitte mihi primum renunciare his, qui domi sunt.

COMMENTARIA.

Minora bona quẽdoque prætermittenda pro vtilitate maiorum.

TErtius offert Christo sequelam, sed petit dilationem, vt liceat prius abire, & consanguineis id nunciare, vt sciant, quid de eo actum sit, ne soliciti, & anxij de eius mansione inquirant. Hoc autem homo cum homine illo primo in exteriori conuenire videtur, quia sponte offert, se secuturum, sed in interiori longe dissimilis est: primus enim sine deuotione, & rebus sæculi huius addictus accessit vnde ab eo, quod promisit, statim recessit. Iste vero animo renunciandi omnibus breui dilatione petita sequi Christum cupit, vnde, & permansit. Homini autem secundo dissimilis videtur in exterioribus, quia secundus à Christo inuitatur, hic vero non vocatus venit, tamen in interioribus similis est; quia in vtroq; bonus animus, & studium veritatis inerat, & à Christo intus vterque trahebatur.

ANNOTATIO CXXXI.

HVius hominis Matthæus nõ meminit, sed à solo Luca relata est historia. Basilius autem in consti. monast. cap. 21. tenet hunc fuisse vnum ex Christi Discipulis, sicut & præcedentem, qui mortuum sepelire vetitus est. Quidam recentiores verbum renunciandi interpretantur, pro eo quod est valedicere, quasi diceret. Sine me prius valedicere meis domesticis, vel idicemus, à quibus recedimus, numquam reuersuri, quam significationem admittit verbum Græcum: Augustinus vero serm. 7. de verb. Dom. interpretatur, pro eo, quod est significare, seu certiorem facere aliquem, dicitque petijsse præcedentem, & certiores facere suos, ne ambiguitate premerentur, ignorantes, quid de eo actum esset, sensus (inquit) est, vt nunciem meis ne forte quomodo solet, quærant me. quam etiam significationem verbum Græcum admittit, eamque vetus interpres & Titus Bostrenus secuti sunt; tamen differt Titus ab Augusto explicando fine huius renunciationis, seu notificationis; existimat enim hunc voluisse renunciare suis, vt consilium caperet cum eis; vnde infert eum fuisse aõ ancipiti, & diuiso. Basilius autẽ loco proximè citato eandẽ amplectit verbi significationẽ: tamẽ diuersã interpretationẽ adhibuit, nẽpe, vt eo fine renũciare suis voluerit, vt cũ eis res suas cõponeret: Ex Discipulis (inquit) suis cuidã, ne id quidẽ permisit, vt res suas cũ propinquis suis componeret. & iterũ. ei, q res suas cũ propinquis componere volebat, sic ait: Nemo qui misit manum suam ad aratrũ respiciens retro aptus est Regno Dei. Mihi autẽ cõmunis verbi significatio probabilior visa est, quam Augustinus, Titus, & Basilius probarunt; is autem finis, quẽ Titus interpretatur, non placet, nam iuuenis istius oblatio, quãdo dixit, sequar, absoluta est, & sine vlla conditione, non enim dixisset absolute, sequar, si consilium prius capere intendisset. Accommodatior est hæc Basilij interpretatio, licet magis probauerim eam, quæ est Augustini.

Qui fuerit tertius iste homo Christo nõ vocatꝰ ac cedens, & quid hoc loco renũciare significet.

Ait ad illũ Iesus: Nemo mittens manum ad aratrũ, & respiciens retro aptus est Regno Dei.

COMMENTARIA.

VEtat Christus Discipulum ire ad renunciandum consanguineis, adhibita doctrina, parabolæ cuiusdam Breuissimæ, & apertissimæ verbis exposita, sensus est: Qui bonum opus incœptum intermittit, ac procrastinat, non est aptus capessendo regno Dei, id est cælestibus, ac spiritualibus bonis adipiscendis, sicut qui mittit manum ad aratrum, & opus seminandi

seminandi incipit,& retro respicit,opus arandi intermittendo,idoneus non est ad munus agricolæ subeundum,fructusque ex seminibus colligendis.incœpisti ex hac tua voluntate,ac spontanea oblatione ad me sequendum,ne interrumpas,ne procrastines: nam ineptus efficieris,vt me sequaris,meusque Discipulus indiuiduus sis,

ANNOTATIO CXXXII.

Expositio huius parabolæ iuxta Doctores sacros.

VArie exponitur hæc parabola à Doctoribus. Primo Gregorius ho.3.in Ezechi.illum mittere manum ad aratrū,ac respicere retro, interpretatur qui cū semel ad Deū à malis,& peccatis sit conuersus,iterū ad mala,& peccata quæ reliquit,cōuertitur; Manū (inquit) mittere ad aratrum est,per quēdam quasi compunctionis vomerem ad proferēdos fructus terrā sui cordis aperire;sed retro post aratrū aspicit, qui post exordiū boni operis ad mala reuertitur,quæ reliquit.Hæc Gregorius.Licet autem per accommodationem quandam possit hæ parabola de huiusmodi hominibus verificari,tamē ad sēsum presentis loci hæc interpretatio non facit:nā homo hic,de quo hoc dictum est,non reuertebatur ad mala quæ prius reliquerat,cum renunciare suis non esset malum ex se.

Secundo loco Euthymius in præsenti interpretatur hanc parabolā ijs cōuenire, qui cū spiritualibus rebus incūbant,ad tēporalia respiciunt: Oportet.n. (inqnit) eum qui sequitur Christū confestim omnia despicere,& sequi,ne oculos quidem ab eo diuertēdo,ne forte habitu,& specie eorū,quæ à tergo sunt, retineatur.Hoc idē ante Euthymiū sensit Titus Bostrenus,& adhuc magis declarauit,dicens ad ea omnia tēporalia non esse respiciendū amplius,quę nos auerterunt,aut à studio rerum spiritualiū auertere, aut quouis modo retardare possunt:in quem sēsum illud accipiendum existimo,quod Paulus dicit,Philip.3.Quæ retro sunt obliuiscens,ad ea, q̄ sunt priora extēdens me ipsum.& illud Psal.44. Obliuiscere populum tuum,& domum patris tui.& hic sensus accommodari potest huic loco,sicque etiam interpretatur Basili.de constit.monast.cap.21.

Tertio loco idem Basilius serm.1.de Baptismo,aliter interpretatur,nimirum cum dici respicere retro cum miserit manum ad aratrum,qui vel breuē moram interponit obedientiæ,quę sine prętextu velociter,& sine suspensione Domino præstanda est.huic expositioni consentit ea,quę posita est in ccumenta rio,vt non solū respicere retro sit cōuerti ad opera tēporalia,sed ēt cessare ab opere incœpto,& id intermittere,sicut hic iuuenis faciebat,quod intellige absque causa vrgenti,& maxime cum periculo perdēdi opus incæptum:sicut in præsenti casu significatum est;non enim solum occasio sequēdi Christum tollebatur, sed etiam periculum magnū erat mutādi propositum sequendi Christum,quod quidem sæpe ijs accidit;qui rē similem cū domesticis, ac parentibus cōmunicauit,qui perfectioris vitę institutū plerūq; non probant,vt recte notauit Titus Bostrenus. Vn de iuuenis iste nō solum retardabat Christū sequendi propositū,sed periculo se exponebat id mutandi &cōuertendi se ad sęcularia,ideo manū aratro mittens retro respecturus pronunciatur,si talia faceret: quā doctrinā amplexi illi Apostoli relictis retibus, ac patre Christū nulla interposita mora secuti sunt. Non ommittā autem sensum,quē Origenes tract. 33.in Mat. huic sentētiæ adhibet, p̄dicatoribus.n. verbi accōmodat,eos dicens manū mittere ad aratrum,id est, actum docendi doctrinā Christi,quos oportet non respicere retro,id est, à verbi prædicatione desistere,& saluti animarum incumbere: quāuis enim alia recta vitæ opera habeāt, vel hoc solo damnabantur tamquam talentū abscondētes,quod ab Euangelizando cessarunt,iuxta illud.1.Cori.9. Vę mihi si nō euāgelizauero.Atque hic sensus applicari potest huic Discipulo Christi,q̄ forsan iā Christum annunciare incœperat,saltē ipsa disciplinæ p̄fessione,cui dicit; ne respiciat retro,negotijs sæcularibus intēdens, sed eat ad annunciādū Regnū Dei.

FINIS CAPITIS NONI.

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT DECIMVM.

POST hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos. & misit illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipse venturus. Et dicebat illis: Messis quidem multa, operarij autem pauci. Rogate ergo dominum messis, vt mittat operarios in messem suã. Ite: ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calciamẽta, & neminẽ per viam salutaueritis. In quãcumque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui: & si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illũ pax vestra: sin autẽ, ad vos reuertetur. In eadem autem domo manete edentes, & bibentes quæ apud illos sunt: dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. Et in quamcumqe ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate, quæ apponuntur vobis, & curate infirmos, qui in illa sunt, & dicite illis: Appropinquauit in vos Regnum Dei. In quamcumque autem ciuitatẽ intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite: Etiam puluerẽ, qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos, tamen hoc scitote, quia appropinquauit Regnum Dei. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit quam illi ciuitati. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida: quia si in Tyro, & Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio, & cinere sedentes pœniterent, verumtamen Tyro, & Sidoni remissius erit in iudic o quã vobis. Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris. Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum, qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes: Domine, etiam dæmonia subiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis: Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnẽ virtutem inimici: & nihil vobis nocebit. Verumtamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subiciuntur: gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cælis. In ipsa hora exultauit Spiritu sancto: & dixit: Confiteor tibi pater, Domine cæli, & terræ, quod abscondisti hæc à Sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Etiam pater: quoniam sic placuit ante te. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Et conuersus ad Discipulos suos, dicit: Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis. Dico enim vobis quod multi Prophetæ, & reges voluerunt videre, quæ vos videtis, & non viderunt: & audire, quæ auditis, & non audierunt. Et ecce quidã Legisperitus surrexit tentans eũ, & dicens: Magister, quid faciendo vitam æternã possidebo? At ille dixit ad eũ: In lege quid scriptũ est? quo modo legis? Ille respondens, dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omibus viribus tuis, & ex omni mẽte tua, & proximũ tuũ sicut teipsum. Dixit q. illi Recte respõdisti, hoc fac, & vives. Ille aũt volens iustificare seipsum, dixit ad Iesum: Et quis est meus proximus? Suscipiẽs autem Iesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Ierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui etiã despoliauerunt eum: & plagis impositis abierunt semiuiuo relicto. Accidit autem, vt sacerdos quidam descenderet eadem via: & viso illo præteriuit. Similiter & Leuita cum esset secus locum, & videret eum, pertrãsiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum, & videns eũ, misericordia motus est. Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum, & vinum, & imponens illum in iumentuu suum, duxit in stabulum, & curam eius egit. Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius age: & quodcumque supererogaueris, ego cum rediero reddã tibi. Quis horũ triũ videtur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? At ille dixit: Qui fecit misericordiam in illum. & ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter. Factum est autem, dum irent, & ipse intrauerit in quoddam castellum: & mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, & audiebat verbum illius. Martha autem satagebat circa frequens ministeriũ quæ stetit, & ait: Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, vt me aduuet. Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima. Porro vnum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

CAPVT

CAPVT DECIMVM.

Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta duos.

COMMENTARIA.

TRansit Euangelista ad aliqua narranda, quæ etiamsi post ea, quæ in præcedentis capitis fine referuntur, gesta sint, non tamen cum eis immediatam habent cohærentiam, sed nonnulla interceſſerunt, quæ ab alijs Euangelistis sunt descripta. Post hæc ergo, quę dicta sunt, licet non proxime, & immediate, Dominus vltra duodecim illos discipulos, quos Apostolos vocauit, nuncupauerat, & ad prædicandum miserat, deputauit alios ad id munus, numero septuaginta duos. Particula, &, augmentum notat, nempe vltra duodecim delectos etiam esse septuaginta duos.

ANNOTATIO I.

Connexio historię.

AVgustin: li. 2. de cõs. Euã. c. 23. notat illud (post hæc non indicare immediate post p̃cedẽtia facta fuisse hãc designationẽ Discipulorũ. sed multa interceſſisse, q̃ narrãtur à Mat. c. 8. Quãtũ aũt fuerit tẽpus huius interualli, dicit nõ aparere: qd quidẽ verũ est; facta. n. est hæc missio anno tertio p̃dicationis Chri, & post multa, q̃ narrãt à Ioã. c. 7. 8. 9. & 10. atq; hæc de connexione. Quod aũt litera spectat, aduertẽdũ est exẽplaria Græca nõ habere illud (duos) sed tãtũ (septuaginta.) sicq. legunt multi Patres; inter quos sũt Amb. in p̃sẽti, & Hiero. in ad Fabiolã mãs. 6. nõ solũ refert Lucã scribẽtẽ septuaginta, sed etiam huic numero applicat illas septuaginta palmas, q̃ in uẽtę sũt ĩ deserto cũ duodecim fontib⁹ aquarũ. Exo. 15. quos significasse Apostolos testat. eadẽ dicit Tertul. li. 4. cõtra Marci. eũdẽ numerũ p̃bãt Euseb. li. 1. hist. c. 12. & Irenę⁹ li. 2. c. 27. & li. 3. c. 13. ac Dorothe⁹ in Synopsi, nõ tãtũ septuaginta, sed nomina ẽt eorũ refert. sic ẽt legit Euthymius. At vero nõ desunt Patres antiq, tã Latini, quã Græci, q̃ legãt sicut vulgatus, septuaginta duos, nẽpe Titus Bostr. Græc⁹ antiquior Hieronymo in huius loci cõmẽtario. Epipha. li. 1. tom. 1. in fine sæpe affirmat septuaginta duos, & multorũ nomina narrat, qd argumẽto manifesto est exẽplaria Græca ita habuisse apud illos, sicut vulgatus interpretat⁹ est. Inter Latinos aũt August. li. 2. q. Euãg. c. nõ solũ septuaginta duos affirmat fuisse, sed ẽt numeri huius mysteriũ explicat. & li. 2. de cõsen. Euang. c. 23. legit hunc eundẽ numerũ. Idẽ etiam Beda in præsenti. Mihi in hac parte videt non discedendũ à vulgato interprete, cũ habeamus auctores Græcos cõsentientes, & Augustinũ sic exponẽtẽ; immo forsan nulla est discordia: nã illi antiqui, qui septuaginta legerũt, secuti sunt morẽ vsitatissimũ Hebræorũ, qui numeros fractos sępissime silẽt, & integros referũt, quod de tẽporibus notauit Augu. li. 2. q. in Exodũ q. 47. Idcirco septuaginta duos, & dixerũt septuaginta. quod ẽt factũ est in illis septuaginta duobus interpretibus, quos sæpe dicimus septuaginta, cũ sit certũ delectos fuisse septuaginta duos, sex ex singulis tribubus, vt testat Iosephus li. 2. antiquit. c. 2. ita factũ est in hoc Discipulorũ numero. Aduerte aũt hoc ĩ loco duos ordines Discipulorũ Christi, vt notauit Hieronymus epis. ad Fabiolam, mãs. 6. nẽpe primũ, & ſm. Primũ qdẽ Apostolorũ, quos duodecim elegit, ac ſuper omnes, quasi principes, & capita cõstituit; ſm aũt horũ septuaginta duorũ, illis inferiorũ; vnde Euangelistæ nomina duodecim, nõ aũt septuaginta duorũ retulerunt. Hinc in Ecclesia duo sunt ordines, nẽpe Episcoporũ, qui successores sunt Apostolorũ, & minorũ Sacerdotũ, qui illos septuaginta duos repręsentant. quod Clemẽs Romanus epist. 1. ad Iacobũ, testatur Petrũ ipsum docuisse. Episcopos inquit, vicẽ Apostolorũ gerere, Dominũ docuisse dicebat, & reliquorum Discipulorũ vicem tenere presbyteros debere insinuabat. Hæc ille.

Et misit illos binos ante faciem suam.

COMMENTARIA.

DEsignatos mittit ad annunciãdum, & prædicandum regnum Dei, ante faciem suam, id est, ante se, & quasi præuenientes eum. Binos autem mittit, tũ vt mutuo auxilio, ac consilio sibi esse possint: tum vt ad operam magis se inuicem excitẽt: tum demum, vt maiorem ab auditoribus fidem prędicationi concilient, cum ex verbo Domini, in ore duorũ, vel trium stet omne verbum. Sic etiam Apostolos binos miserat. vt refert Mar. c. 6.

ANNOTATIO II.

Cur Dominus binos miserit Discipulos.

GRegorius hom. 17. in Euangel. cur Dominus binos miserit Discipulos, assignat causas tres. vna est ad insinuãdũ duo esse p̃cepta charitatis, Dei & proximi. Altera, quia charitas minus, quam inter duos esse non potest, cum nemo dicatur erga se habere charitatem, sed potius dilectionem. Tertia ad significandum eum, qui charitatem erga alterũ non habet, prędicationis officium suscipere nullatenus debere. Hæc omnia magis ad sensum spiritualem pertinere, quam ad litteralem videntur. Ambrosius in cõmẽtario causam aliam adfert: qua inquit ratione misit binos? quia bina missa sunt animalia in arcam, cum mare femina, immunda per numerũ, sed mundata Ecclesiæ sacramẽto. per quæ verba significat Ambrosius, Christũ misisse binos, vt ostenderet quod sicut numerus binarius imperfectus est, ita ij, ad quos mittebat Discipulos binos, imperfecti erãt, p̃ficiendi vero Christi fide, & charitate, quæ ẽt ad spiritualẽ sensum magis spectant; ad litteralẽ enim ea, quæ cõmentatio dicta sunt, magis facere videntur.

In omnem ciuitatem, & locum, quo erat ipse venturus.

COMMENTARIA.

EXponit Euangelista, quo Discipuli missi nunc sint ad prædicãdum: In omnem, inquit, ciuitatem & locum, id est, villas, castella, pagos, ad quę ipse venire disponebat, vt essent quasi præcursores eius. Hæ ciuitates, & loca sunt Iudææ regionis, in qua Christus tunc erat, quando hos septuaginta miserat, cum prius Apostolos in Galilæam, reliquumqne Israel misisset, vt supra c. 9. narratum est.

ANNOTATIO III.

Cur Christus Discipulos prǽmiserit.

GRegorius hom.17.in Euang.causam exponit, cur Discipulos prǽmiserit. Bene, inquit, dicitur quia misit eos ante faciem suam in omnem ciuitatē & locum, quo erat ipse vēturus. Prædicatores enim suos Dominus sequitur, quia prædicatio prǽuenit, & tūc ad mētis nostræ habitaculū Dominus venit, quando verba exhortationis præcurrunt, atque per hoc veritas in mente suscipitur. Hinc namque eisdē prædicatoribus Esaias dicit: Parate viam domini, rectas facite semitas Domini Dei nostri. Hæc Gregorius. Quæ spiritualiter dicta sunt, & de aduētu Christi spirituali in mētes hominum procedunt. At hoc in loco agitur de aduentu sensibili, & corporali, quo Christus ciuitates, & loca Iudææ visitauit, prǽmittēs Discipulos suos; cuius missionis causa realis illa esse videtur, quę fuit, vt Ioannes Baptista prǽcurreret aduentum eius, nimirum vt explicata lege, & expositis Prophetis de Christi aduentu, conuictos homines de suis peccatis, ac per pœnitentiā præparatos disponerēt ad facilius recipiendam Christi prædicationem. Cum enim ipse non posset longo tempore in singulis locis permanere, quia iam ad mortem properabat, ante se misit suos, vt homines diu, & mature rem tantam considerarent.

Et dicebat illis: messis quidem multa, operarij autem pauci.

COMMENTARIA.

EXplicat Euāgelista quomodo Christus designauerit, & miserit Discipulos hos. primo quidē causam designationis, & missionis illis expossuit, dicens: Messis multa est; operarij aūtē pauci, id est, numerus eorū, qui in me credituri sunt ex Iudęis, magnus est: numerus vero prędicatorū, & eorū, per quos credere debēt, paucus est; nā hactenus duodecim tātū mecū habeo, qui tanto numero nō sufficiūt. His verbis indicauit causā, cur promoueret, & augeret prędicantiū, & mittendorū numerū vltra Apostolos duodecim. Cur aūt metaphora messis, & operariorū vsus sit, & quid per messē significauerint, in annotatione declaratur.

ANNOTATIO. IIII.

Cur messis metaphora vsus sit Christus, & q̄ sit hæc messis.

ADuertenda sunt nonnulla. Primo quidē, quādo Domin⁹ misit duodecim Apostolos in Galilæam, & reliquum Israel ad prędicandū, similibus vsus est verbis, vt refert Matthæus c.9. in fine; Messis quidem, inquit, multa: operarij autem pauci; erat enim ipse tūc solus, & prǽcursor Ioannes, qui pauci erant, idcirco auctus est numerus missis duodecim. nūc etiā aucturus numerū hūc, vt mitteret prędicatores in Iudęam, eisdem vsus est verbis; Messis multa, operarij autem pauci, significans ēt numerū Apostolorū paucū esse, pluresque operarios esse necessarios, eaq; d causa septuaginta dsignauit Discipulos. Aduertendū est secundo ex Augu. ser.42.de Sāctis. hanc messem non esse in Gētibus, sed in populo Iudęorū: cuius rationē sapienter reddit: nā messis non dr, nisi vbi seminatuū est; at in gentibus non prǽcesserat semen, id est, verbū de Christo, cū lex, & prophetiæ Iudæis datę fuerint; horū.n. legislatio, testamentū, obsequiū, & pmissa, vt testat Paulus Rom. 9. idcirco in aduētu Christi messis erat Iudæorū, quibus per Prophetas seminatū erat, vnde Ioan.4. dicit Christus, alius est qui seminat, alius est q metit, ego misi vos metere, quod vos nō laborastis. Gentibus aūt seminandū erat verbū per Apostolos missos à Christo. Vnde Mat.13. hauc prædicationem gentiū parabola seminantis Christus significauit. Atque hæc est causa, cur Christus sit tali metaphora vsus, quādo dixit: Messis quidē multa: loquebatur enim de Iudęis. Similiter, quando misit Apostolos in Galilæam, eadem verba protulit, nam ea prædicatio facta fuit etiam Iudæis, id est his, quibus lex, & prophetiæ datę erant, vt quando Christus veniret, in eum crederent, ipsumque reciperent, quod erat tempus messis: ea aūt messis, quę ex seminato Euangelio colligenda est, vltimo tempore in secundo Christi aduentu fiet, quam Dominus alia parabola explicauit apud eundem Matth.c.13. vbi dicit: Messis cōsumatio sęculi est. messores autem Angeli sunt. possumus etiam dicere in primo aduentu messem esse etiam gentim, nā prędicatio Euangelij fuit quasi seminatio per Apostolos, & successores facta, messis vero fides, & religio suscepta ab eis, seu illi omnes, qui audito Euangelio obedierūt, quamuis proprius cōueniat Iudęis, vti dictum est. Messem ergo hoc in loco appellat eos ex Iudęis, quibus Christus annuncicandus erat, quique ad eū recipiēdum parati erāt, in eumque credituri, vt notat Hieron. Matt.6. Messis inquit, erat omnis turba credentium. Quod intelligede Iudęis, quibus Christus per legem, & prophetas, quasi seminatus iam erat.

Rogate ergo Dominum messis, vt mittat operarios in messem suam.

COMMENTARIA.

EXposita causa designationis, & augendi numeri prędicantiū, hortatur Discipulos omnes ad rogandum Deum, vt velit mittere operarios, & augere prędicatores, quasi diceret: cū sint multi credituri, & pauci operarij, qui verbum prędicent, rogate Deū, qui Dominus est messis, vt augeat numerū hūc, & multiplicet operarios pro multitudine, ac magnitudine messis huius. Exhortatur autē Christus Discipulos ad orationē, & preces, vt significet eis muus hoc prędicandi, & annunciandi Christum, à Deo esse, nec fructum prędicationis expectari posse; nisi ab ijs, qui missi fuerint à Deo. Roman 10. Quomodo prędicabūt nisi mittantur? vnde de falsis prophetis dictum est Ieremi.23. Nō mittebam Prophetas, & ipsi currebant; non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant. Fecit etiam hoc, vt agnoscerent quautū esset donum, & munus, ad quod designabantur, quod precibus à Deo impetrandum, & ab eo solo postulandum erat. Non autem dicit, Rogate, vt mittat vos in messem, quia nemo debet à Deo petere Episcopatus, & munia Ecclesiastica, sed rogate, vt mittat operarios im messem suam. pro messe roganda sunt sunt ista, non pro nobis.

ANNO-

ANNOTATIO V.

explicatio magis proxima sententia.

AVgustinus ser. 42. de Sanctis, distinguit duas messes, vnam ex Iudæis, alteram ex gentibus. illam dicit significatã in verbis precedentibus, scilicet messis multa operarij autem pauci. Hãc vero in præsenti sententia, rogate Dominũ, vt mittat operarios in messem suã, nempe in eos, qui crediturí sunt ex gentibus. Quæ interpretatio mihi videtur difficile accõmodari posse cõtextui, propter particulã illatiuã (ergo) quę ostẽdit, quia multa messis est, & operarij pauci, idcirco rogãdum esse Dominum, vt mittat operarios plures igitur in eadem significatione vtrobique accipiẽda est messis, aut pro Iudęis, aut pro Gẽtibus, aut pro omnibus indistincte. Euthymius in præsẽti aliter interpretatur; notat enim hanc sentẽtiam cũ præcedenti bis à Christo prolatam, nempe quando misit duodecim Apostolos in Galilęam, quod refert Matth. cap. 8. in fine & nũc quãdo misit Discipulos hos: dicit ergo in illa Apostolorũ missione messẽ accipi pro ea, quæ erat ex Iudæis; messis nẽpe Iudæorũ multa, operarij autẽ scilicet Apostoli pauci: iubet autem Apostolis, rogate Dominum, vt mittat operarios, nẽpe hos septuaginta Discipulos, hęc enim missio facta est post illam. At in hoc loco dicit messem accipi pro ea, quæ futura tunc erat ex gentibus, rogareque præcipit, vt mittat operarios, nempe Episcopos, & prædicatores, qui postea secuti sunt. Hæc est Euthymij sentẽtia, quę ẽt non videtur satis accommodata, quia Discipuli nũc nõ mittuntur ad gẽtes, sed ad solos Iudæos; ratio ergo missionis, nẽpe quia messis multa, & operarij pauci, non potest extendi nisi ad eosdẽ. Adde quod supra diximus cũ Augustino, messem nõ tam Gẽtibus quam Iudęis conuenire; in illis enim nõ erat verbum seminatũ, sicut in illis. Existimo ergo dicendum quantum ad litteralẽ contextum apud Matthæum, messem accipi pro ijs, ad quos tunc mittebãtur Apostoli, nẽpe ciuitatibus, & oppidis Galilæę, iubetque Christus Apostolos, vt rogent Dominum vt mittat operarios, nempe eosdẽ Apostolos, quia quando hęc verba proferrebat Christus nondũ eos elegerat, ac miserat, hoc enim statim fecit, postquam præcandum monuit, sic enim habet Matthæus: nã post illa verba, rogate Dominũ messis vt mittat operarios, cõuocauit eos, elegit, & misit, vt principio capitis nõ narrat. Hoc aũt in loco messis accipitur pro Iudæis, qui erant in regione Iudæa vbi tunc Christus erat, & in quem mittebat Discipulos, monetq; eos, vt rogẽt Dominum ad mittẽdum operatios, qui quidem erãt ipsimet. Sed nondũ missi, nã post hæc verba misit eos, dicẽs: Ite, sicut qui destinauit mittere aliquos ad aliqđ opus, prius eos monet ad rogandũ Deũ, vt velit operarios mittere, licet ipsimet postea sint eligẽdi. Sic factũ est hic, & apud Matthæũ. Messis ergo multa erat, qñ misit Apostolos, quia multis per totã Galilæã prædicandũ erat verbũ, operarij aũt pauci, quia ante missionẽ Apostolorũ Christus erat, & præcursor eius Ioãnes: nũc ẽt messis multa Iudæorum, operarij pauci, quia etiã si Apostoli essent duodecim, adhuc paucus numerus erat, augendus autem per Discipulos. Hic mihi videtur sensus acommodatus contextui.

Ite.

COMMENTARIA.

POstquam reddidit causam, cur numerus operariorum augendus esset, ac etiam monuit, vt rogarẽt Dominum messis, vt mittere dignaretur operarios, mittit eos, quos ad se traxerat, Discipulos: Ite, inquit, quo verbo seipsum indicat Dominum messis: si enim rogandum dixit Dominũ messis, vt operarios mitteret, & post hæc ipse mittit, igitur ipse Dominus messis est. Est autem hoc verbum non tantum significatiuum missionis, & prædicationis faciendæ, sed etiã efficax, conferens potestatem prædicandi, & munus hoc obeundi.

Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos.

COMMENTARIA.

ADmonet Christus periculi, quod in missione erat; tum vt cautiores teddat, caute enim agit, qui pericula præuidet; tum, vt confidentiores, ac securiores fortioresque efficiat: si enim Christus præscius periculorum eos mittebat, profecto facile intelligere poterant, se ab eo omnem opem, & auxilium habituros, non enim qui non casu, sed cõsilio exponit suos periculo, id facit, nisi sciens eos ab ipsis peticulis euasuros liberos: Ecce, inquit, mitto vos, sicut agnos inter lupos: nam vti lupi aduersantur, & insidiantur agnis, sic Iudæi vobis, vtque lupi potentiores, ac validiores sunt agnis, sic Iudæi temporali potentia, ac viribus superant vos, sed, ecce ego mitto vos. ecce. inquit, aduertite, cauti estote, ne vos inopinatos, ac impræmeditatos pericula inueniant. rursus, ecce ego. sum, qui mitto, confidite, timorem deponite, sicut mihi nocere non potuerunt, sic nec poterunt lædere vos.

ANNOTATIO VI.

Cur Dominus hoc verba nõ dixit Apostolis quãdo eos misit.

NOn immerito interrogabit quispiam, cur quãdo Christut misit Apostolos, cum multa eis dixisset, quæ nunc Discipulis repetit, non hoc dixit, Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos: supra enim cap. 9. Lucas illius missionis meminit, nec huius sententiæ mentionem vllam habuit. Mihi respondendum videtur, causam inuestigandam esse ab ijs, ad quos missi sunt, Apostoli namque in Galilææ ciuitates, & loca missi fuerunt, Discipuli vero nunc in Iudæam; erant autem Iudæi infensi Christo, cumque maxime persequebantur, multasque illi insidias parabant; cõtra vero Galilæis acceptus erat, securiusque apud eos versabatur, vnde sępe insidias Iudæorum fugiens in Galilæam se recipiebat. legimusque Ioan. 11. volenti ire in Iudæam dixisse Apostolos. Nunc quærebant te Iudęi lapidare, & iterum vadis illuc? respondisseque Thomam: eamus, & moriamur cum illo, quasi sciret Iudæorum odium, & insidias. Hoc autem idem Ioannes apertius docuit cap. 7. Ambulabat inquit Iesus in Galilæam, non enim volebat in Iudæam ambulare, quia quærebant eum Iudæi interficere. Hinc consequitur missionem Discipulorum fuisse multo periculosiorem illa, quæ fuit Apostolorum, eo maxime, quia nõ solum fuit ad Iudæam, sed etiã anno tertio prædicationis Christi, iam passione eius imminente

quando Iudæi maxime in illum sæuiebant. Hinc est, quod Discipulos admonuit dicens: Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos, non autem Apostolos, qui tunc euntes, parum, aut nihil periculi subibant. quod si quis obijciat apud Matthæum cap. 10. quando misit Apostolos in Galilæam, scriptum esse: Ecce ego mitto vos sicut oues inter lupos. respõ deo eam sententiam non pertinere ad missionem, quamdo missi sunt Apostoli in Galileam à Christo, quam Matthæus verbis præcedentibus narrauerat; sed ad missionem generalem tam ad Iudeos, quam gẽtes, quę facta est post resurrectionem, cuius Matthæus sequentibus verbis meminit; vnde talis sentẽtia coniungi debet sequentibus, non autem antecedentibus, quod argumento manifesto probatur, nã sequitur: Cauete ab hominibus, tradent enim vos in concilijs, & Synagogis suis flagellabunt vos, & ad præsides, & reges ducemini &c. Hæc autem non euenerunt, quando missi fuerunt in Galilæam ante Christi passionem, sed post resurrectionem, quãdo palam Iudeis, & gentibus Euangelium prędicarũt, & tunc maximis versabantur in periculis, idcirco præmonentur à Christo; ante passionem vero missio parum, aut nihil periculi habuit apud Galilæos, hæc vero multum periculi habuit, quia erat apud Iudæos, eaque de causa his nõ autem illis, dixit; Ecce ego mitto vos, sicut agnos inter lupos. Quod si Discipulis in hac missione nihil mali euenit, id factum est ex Christo protegente, non autem ex parte Iudæorum, qui si permissi essent, deuorassent Discipulos, sicut lupi agnos: tales autem Galilæi tunc non erant, idque significauit Dominus de Iudæis dicens: Mitto sicut agnos inter lupos.

Dicet quispiam, cur non misit Apostolos in Iudæam? respondeo Apostolos, quia cum Christo continuo aderãt, fuisse etiam insensos Iudæis, sicut erat Christus, non autem Discipulos, qui minus noti erant, idcirco non illos misit, ne odium in eos impediret omnino prædicationem, prædicator enim vbi minus sentitur, quãto magis odio habetur, quod rect Greg. 2. par. pastor. c. 8. aduertit dicens: difficile est vt recta denuncians prædicator, qui non diligitur, libenter audiatur: contra vero grauiores erant Galilæis, sicut & Christus, sapientissime igitur Christus egit, in eligendis prædicatoribus, auditorum habita ratione.

Quãobrẽ mittens Christus Apostolos post resurrectionem dixit: Mitto vos sicut oues, & non dixit, sicut agnos.

Poterit quispiam iterum interrogare, cur Christus loquens de missione, quando misit Apostolos post resurrectionem, dixit; Mitto vos sicut oues, & non dixit sicut agnos. Apostolos ouibus, & Discipulos aũt agnis cõferens? Respondeo id factũ propter significationem, nam oues adultũ sunt animal, & perfectũ, agni vero, imperfectũ, & nondũ adultũ: sic Apostoli quando missi sunt post resurrectionem erant homines perfectissimi iã in eos misso Spiritu sancto, eiusque plenitudine accepta; at nunc Discipuli ẽtsi sancti, ac iusti essent, plenitudinẽ ac robur Spiritus sancti nõdũ acceperant, idcirco per agnos, non per oues significantur. Adde quod Apostoli in numeros populos, ac fideles parituri erant Christo, idcirco oues dicuntur animal fecunditati aptum: at Discipuli nunc parũ fructus allaturi erant, ideo agni dicũtur; qui nõdũ generationi apti sunt. Vtrũq; aũt animal tã ouis, quam agnus animal est inerme, quia prædicatio Christi non temporalibus armis, viribus, opibus, scientijs inducenda erat, sed efficacia verbi Dei. 2. Cori. 10. Arma militię nostrę non carnalia sunt sed potentia Deo, & Leo ser. de Petro, & Paulo minus est, ò Roma, quod tibi labor bellicus subdidit, quam quod pax Christiana subiecit.

Nolite portare sacculum neque peram.

COMMENTARIA.

VT essent Discipuli Deo confidentiores, totamque spem in eo, qui misit illos, ponerent, ac ab omni auaritiæ suspicione apud eos, quibus prædicaturi erant verbum, carerent, omnique huius sæculi solicitudine deposita ptædicationi incumberent, saculum in quo asseruantur pecuniæ, peram in qua reconduntur cibaria, prohibet.

Neque calceamenta.

COMMENTARIA,

NOn per hoc nudis pedibus vult Christus Discipulos incedere, prohibetur enim vsus tantum calceamentorum, quæ totum pedem contegunt, non autem sandaliorum, quæ inferiorem tegunt partem, nempe plantam, & corrigijs in parte superiori ligantur, vti supra cap. 9. cum de missione Apostolorum ageremus, vbi de hoc, & de præcedẽtibus mẽtio fieret, explicuimus. Voluit enim Christus eo, quod necessarium erat, retento, quod superfluum erat, etiam in pedibus contegendis resecare, & paupertatis argumenta prębere.

ANNOTATIO VII.

GRegorius ho. 17. in Euang. hęc tria explicans sic inquit: Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta. Prædicatori etenim tanta debet in Deo esse fiducia vt presentis vitę sumptus quamuis non prouideat, tamen sibi hoc non deesse certissime sciat, ne dũ mens eius occupatur ad temporalia, minus alijs prouideat ęterna. hęc Greg.

Et neminem per viam salutaueritis.

COMMENTARIA.

PRæcipit Christus Discipulis, vt celeriter, & omni mora reiecta, cunctisque sublatis impedimentis, verbi prædicationi incumbant, opusque impositum obeant. idque hyperbolica oratione significat: Neminẽ, inquit, salutaueritis in via, id est, prætermittite omnia, quę retardare, aut impedire possunt, quo minus prædicãdi munus impositum exerceatis

Expositio superioris sententiæ iuxta dicta Patrum.

ANNOTATIO VIII.

SImili oratione vsus est Eliseus. 4. Reg. 4. quando misit Giezi famulum suum ad suscitandum puerum cum baculo; *Si*, inquit, occurrerit tibi homo, non salutes eum; & si salutauerit te quispiam, non tespondeas illi. Vtrumque locum Ambrosius exponens inquit. considera non hoc esse solum, nemi nem salutaueritis: sed non frustra additum in via. denique, & Eliseus cum mitteret seruum, vt baculum

culum eius poneret supra corpus pueruli defuncti, mandauit ei, ne per viam aliquem salutaret, festinato etenim iubebat ad eum cõtendere, vt celebrandæ resurrectionis exequeretur officiũ, ne confabulatio ne alicuius obuij mandato reflecteretur à munere. ergo. & hic non salutationis officium, ac sedulitas aufertur, sed obstaculum impediendæ deuotionis aboletur, vt quando diuina mandantur, paulisper sequestrentur humana. Pulchra est salutatio, sed eo pulchrior, quo præceptorum maturior executio diuinorum, quæ per morã sæpe trahit offensam: Ideo autem & honesta prohibentur, ne solemnis gratia obrepat officij, & impediat ministerium, cuius mora culpa sit. hæc Ambro. Augustinus etiam ser. 42. de sanctis, idem sentit. dicens: Quid est neminem salutaueritis in via? potest quidem etiam simpliciter sic accipi, quia iussit nos festinanter agere iniuncta, & hoc ita dixit, neminem per viam salutaueritis, tã quam diceret, omnia prætermittatis, dum quod iunctum est, peragatis, ea locutione, qua solent dicta exaggerari consuetudine sermocinandi. Hæc Augustinus. Idem dicit Gregorius hom. 17 in Euang. Cui per viam, inquit, neminem salutare cõceditur, vt sub quanta festinatione iter prædicationis perage re debeat, ostendatur. consentit his Euthymius sic nquiens. Hoc iussit, non inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos, quos nemo possit compel lare, sed impedimento carẽtes. Solet enim salutatio per viam vehemẽtiæ studij vt plurimũ obstare. præ cepit itaque illis, vt soli operi eis commisso intẽdãt, & oblatam prædicationis occasionem non consumant in ea, quæ neceessaria non sunt, sed præter intentum sese offerunt. Hæc ille. Ex quibus consequi tur non esse literaliter sic ista intelligenda, vt nemo in via vlla ratione salutandus esset, cum sint per hyperbolem, & figuram dicta, sed quod festinanter, & omni impedimento abiecto, ac remoto prædicationi esset incumbendum.

ANNOTATIO IX.

Moralis Gregorij expositio de nõ portãdo sacculo, pera calceamẽtis, & nõ salutando in via.

GRegorius ho. 17. in in Euang. hæc præcepta de non portandis sæculo, pera, calceamẽtis, & nõ salutando in via, moraliter, & per allegoriam interpretatur, ac prædicatoribus verbi accommodat, primum quidẽ de non portando sacculo, sic explicat: In sacculo, inquit, pecunia clausa est; pecunia autẽ clausa significat sapientiã absconditam, & occultam. Qui igitur sapientiæ verbum habet, sed hoc erogare proximo negligit. quasi pecuniam in sacculo ligatã tenet. Vnde scriptum est Ecclesiastici 41. Sapientia abscondita, & thesaurus occultus, quę vtilitas in vtrisque? Hæc allegoria sumpta est ab Augustino serm. 42. de Sanctis. De non portanda autem pera sic inquit Gregorius; Quid per peram, nisi onera sæculi? Qui ergo officium prædicationis suscipit, dignum nõ est, vt onus sæculariũ negotiorũ portet, ne dum hoc eius colla deprimit, ad prædicanda cælestia nõ assurget. Augu. aũt ad eandẽ significationẽ refert peram, & sacculum. De calceamentis vero Grego. sic habet: Quid per calceamenta, nisi mortuorũ ope rum exempla signantur? Qui ergo prędicationis officium suscipit, non debet stultorum operum exẽpla conspicere, ne sua opera, quasi ex mortuis pellibus credat munire. Sunt etenim multi, qui prauitatem suam ex alienis prauitatibus tuentur. Quia enim alios talia fecisse cõsiderãt, se hæc facere licenter putant. Hi quid aliud faciunt, nisi pedes suos ex mortuorum animalium pellibus munire conatur? Augustinus vero loco citato allegoriã interpretat: Calceamenta, inquit, quibus vtimur, coria mortuorum sunt, nobis tegmina pedum. per hoc ergo iubemur renunciare mortuis operibus. Hæc August. De non salutãdo autẽ in via, idem Greg. sic habet: Omnis, qui salutat in via, ex occasione salutat itineris, nõ ex studio optandæ eius salutis. Qui igitur non amore æternæ patriæ, sed præmiorũ ambitu salutẽ audienti bus prędicant, quasi in itinere salutant; quia ex occa sione, & non ex intentione salutem audiẽtibus exo ptant. Hæc Grego. hanc allegoriam eodem modo li cet pluribus verbis exponit Augustinus loco citato.

In quamcumque domum intraueritis, primum dicite: pax huic domui.

COMMENTARIA.

ADiungit Christus quintum præceptum Discipulis, quos mittebat, iubet enim domũ, in quam intrauerint ante omnia salutandã, dicendo; Pax huic domui, quę salutatio est significatio aduentus ipsorum pacifici, & amici, & imprecatio quædam est, optãtium à Deo pacem domui illi. Est autem pax hæc reconciliatio cum Deo, per gratiam à Christo factã, qua, & peccata remittuntur, & amittuntur, & amicitia cũ Deo restituitur, hanc Discipuli imprecari, & annũciare iussi sunt, quã etiã angeli annunciarunt, dicentes: In terra pax hominibus. Per domum nõn parietes, & tecta, sed habitatores intelligũntur. Simile præceptum dedit prius Apostolis, quando misit illos in Galilæam, vt refertur Matth. 10.

Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra.

COMMENTARIA.

PRędicit Discipulis, quę euenient ex salutatione hac, vt eos consoletur, & excitet ad prędicãdũ cũ fiducia, & lętitia; Si in domo, inqt, illa fuerit filius pacis, hoc est, Dei cultor, nõ contentiosus, sed veritatis amator, & suæ salutis cupidus, requiescet super eum pax vestra, hoc est illi proderit vestra salutatio, & fructuosa erit prædicatio vestra in eo. recipietq; vos.

ANNOTATIO X.

Quis dicatur filius pacis.

GRegorius homilia 17. in Euange. filium pacis, in hoc loco interpretatur, qui prędestinat⁹ est. Aut erit, inquit, prædestinatus ad vitam, & cæleste verbum sequetur, quod audit. Hæc interpretatio patitur difficultates duas. Vna est, nam quamuis quicumque prædestinatus ex illis certissime crediturus esset, non tamen consequitur, quod tunc credet Discipulorum prædicationi; multi enim ex prędestinatis Christo prædicanti non crediderunt, immo cum persecuti fuerũt; postea vero fidem susceperũt Apostolis annunciantibus Euãgelium; sic etiam fieri potuit, vt multi fuerint tempore prædicationis huius à Discipulis factæ, qui prædestinati erant, & tamen non crediderunt tunc, nec pax illa requieuit in eis; sicut etiam fieri potuit, vt aliqui tunc crediderint, & ea pax in eis requieuerit, qui tamen

postea recesserunt, & damnati sunt. Altera difficultas est ex loco Matth. 10. vbi hoc idem dixit Apostolis, quando misit eos; Si fuerit, inquit, domus digna, veniet pax vestra super eam. Quod igitur apud Matthæum dicitur domus digna, nunc appellatur filius pacis. Hac aũt dignitatẽ non posse ad prędestinationẽ referri, conuincunt antecedentia apud Matthæum, vbi Dominus ait: In quãcumq; ciuitatẽ intraueritis, interrogate quis in ea dignus sit. hoc aũt prædestinatis non potest accommodari, qui soli Deo noti sunt. nec de his homo hominem interrogare potuit. Erit ergo homo dignus vir bonus, Dei cultor, & salutis suæ cupidus, nõ cõtẽtiosus, sed veritati acquiescẽs, multiq; tales fama, & opinione hominũ noti sũt. de his interrogare iubẽtur Apostoli, & in talibus pax eorũ mansionẽ habitura prędicit, & eos nunc filios pacis vocat Dñs; quos Paulus ad Ro. 2. explicuit à cõtrario sensu; ijs, inquit, qui sunt ex cõtentione, & non acquiescunt veritati, credunt aũt iniquitati, ira, & indignatio. Filij igitur pacis sũt qui nõ ex cõtẽtione sunt, sed acquiescũt veritati, de quibus ẽt Dominus Ioan. 3. dixit: qui facit veritatẽ venit ad lucẽ. sic Paul⁹ dr̃ Act. 18. migrasse in domũ Titi iusti, colẽtis Deũ Quod si quis dicat aliud esse, quod locutus est Apostolis apud Matthęũ, aliud, qđ nunc dicit Discipulis apud Lucã, nec esse domũ dignã, & filiũ pacis, velitq; cũ Gregorio sentire, nẽpe tũc credidisse Discipulis eos, quos Deus p̃destinauerat ad vitã, p̃babiliter sentiet, & nõ sine exẽplo Scripturæ sacræ: nã prædicantibus post Domini resurrectionẽ, & sancti Spiritus aduentũ Apostolis, dictũ est Act. 13. crediderunt, quotquot erãt præordinati ad vitã æternã. Quidã recẽtiores interpretãtur filiũ pacis id est, dignũ pace: mihi tñ accõmodatior videtur interpretatio, quæ posita est in cõmentario. Euthymius aũt filiũ pacis explicat pacificũ, q̃ explicatio cõsentiens est nostræ expositioni. & est Hebræa phrasis. Vtũtur. n. Hebræi genitiuo substantiuo pro adiectiuo; appellant enim filium diuitiarum, id est, hominẽ diuitem, sic filium pacis, scilicet pacificum.

Sin autem, ad vos reuertetur.

COMMENTARIA.

COmplet Christus præcedẽtem sententiam, adiuncta parte oppositã: nimirum, si filius pacis ibi non fuerit, super quem requiescat pax vestra, ad vos reuertetur, hoc est, non propterea inutilis erit salutatio vestra, nec inanis labor vester, nec perdetis mercedem vestram; reddetur enim vobis pro vestra voluntate, charitate, labore, & opere. Hoc magnæ consolationis argumentum est prædicatoribus verbi, vtilis enim est eorum labor, & fructuosus ipsis, siue auditoribus prosit, siue non.

Confirmatur expositio in commentario posita.

ANNOTATIO XI.

AVgustinus ser. 42. de sanctis in fine hãc sentẽtiã explicat, sicuti nos in cõmentario exposuimus. Reuertet, inquit, ad vos, q̃ nõ discessit à vobis. hoc dicere voluit, vobis prodest, quod annunciastis, nihil p̃fuit, qui nõ suscepit. nõ qa ille inanis remanet, ideo vos p̃didistis mercedẽ, reddet vobis pro volũtate vestra, reddetur vobis p̃ charitate, quã impẽdistis. Hæc Augustinus. Gregorius etiam ho. 17. in Euang. pax, inquit, quæ ab ore prædicatorum offertur, aut reqescit in domo, si in ea filius pacis fuerit, aut ad eundẽ prædicatorem reuertitur, quia aut erit quisq; prædestinatus ad vitam, & cæleste verbum sequetur, quod audit: at si nullus audire voluerit, & ipse prædicator sine fructu non erit, quia ad eũ pax reuertitur; quoniam ei à Domino pro labore sui operis merces recompensatur. Hæc Gregorius.

In eadem autem domo manete, edentes, & bibentes, quæ apud illos sunt.

COMMENTARIA.

QVi sacculum, & peram prohibuit, sũmptus, & alimenta ex eadem prædicatione concedit; In ea ipsa, inquit, domo, in qua filius pacis fuerit, & pax vestra quieuerit, manete; id est, hospitium habetote, & comedite, & bibite de ijs, quæ ipsorum sunt, & ab ijs terrena stipendia consequamini, quibus salutem spiritualem, & vitam æternam annunciatis. Hoc Paulus à Christo edoctus dixit 2. Corinth. 9. Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si carnalia vestra metamus?

ANNOTATIO XII.

ADuertẽdum est quosdam recẽtiores existimasse, hoc in loco Christum præcepisse Discipulis, vt bini diuerterent in hospitium, nec separarẽtur in unicem; sic enim interpretãtur illud, in eadẽ domo; & non considerant id relatiũ esse referriq; ad præcedẽtia, nimirum, in qua domo filiⁿ pacis fuerit, & requiescet pax vestra, in eadem manete, & hospitiũ habete, & de ijs, quæ ipsorum sunt, comedite, & bibite: quem sensum Græca etiam faciũt: In ipsamet, in quiũt, domo manete, vt referat ad præcedentia. Notat hic Euthymius Christũ p̃misisse Discipulis edere, & bibere, quæ ab illis, quibus prædicabant, porrigerentur, nõ simpliciter, sed sicut Discipulos eius decebat, quod quidem notum illis erat. quæ doctrina vera est; frugalissime enim, & temperatissime viuebant; sicut & Christus, quamuis cibis communibus vterentur.

Dignus est enim operarius mercede sua.

COMMENTARIA.

CAusa est præcedentis sententiæ; Manete, inquit in ea domo edentes, & bibentes de illorum substantia, quia dignus est operarius mercede sua, hoc est, nullo vobis opus est viatico, digni enim estis, qui alamini ab ijs, apud quos operamini. non donum hoc est, sed debitum, non gratia, sed merces, quia vobis alimenta debentur ab ijs, quibus uerbum prædicatis, sicut operarijs merces debetur.

ANNO-

ANNOTATIO. XIII.

Gregorij in hunc locum pulchra expositio.

GRegorius ho. 17. in Euang. hunc locum pulchre, & docte interpretatur sic dicens: Quia iã de mercede operis sunt ista alimenta sustentationis, vt hic de labore prædicationis merces inchoetur, q̃ illic de veritatis visione perficitur. Qua in re considerandum est, quod vni nostro operi duæ mercedes debentur. vna in via, altera in patria: vna, quæ nos in labore sustentat; alia quæ nos in resurrectione remunerat. Merces ergo, quæ in p̃senti accipitur, hoc in nobis debet agere, vt ad sequentem mercedẽ robustius tendatur. Verus ergo quisq; prædicator non ideo prædicare debet, vt in hoc tempore mercedem recipiat, sed ideo mercedem recipere, vt prædicare subsistat. Quisquis namq; ideo prædicat, vt hic vel laudis, vel muneris mercedem recipiat; æterna procul dubio mercede se priuat. Quisquis vero vel ea, quæ dicit, ideo placere hominibus appetit, vt dũ placet, quod dicitur, per eadem dicta non ipse, sed Deus ametur, vel idcirco terrena stipendia in prædicatione consequitur, ne à prædicationis voce per indigentiam lassetur; huic procul dubio, ad recipiendam mercedem nihil obstat in patria, quia sumptus sumpsit in via. Hæc, & alia multa digna lectione, & consideratione Gregorius.

Nolite transire de domo in domum.

COMMENTARIA.

PRosequitur optimis, & vtilibus præceptis Discipulos suos instituere: Ne, inquit, transite de domo in domum, id est, cum inueneritis filium pacis, in eiusque domum recepti fueritis, ne mutetis hospitium, in eadem ciuitate cursitando de domo in domum, ne vel leues, ac mutabiles, aut gulæ dediti videamini, sed permanete dum, qui vos hospitio recepit, sustinet. Plura diximus in c. 9. vbi hoc idem Apostolis suis Christus p̃cepit. non prohibetur de domo vna in aliam trasire causa rationabili: nam & Paulus Act. 18. de domo Aquilę transiuit in domum Titi: sed vetatur frequens, & voluntarius sine iusta causa, vel necessitate transitus.

Et in quamcumque ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, manducate, quæ apponuntur vobis.

COMMENTARIA.

DOcumentum tradit, qualiter se cum ciuitatibus, ad quas peruenerint, gerere debeãt. In quãcumque igitur ciuitatem intraueritis, si in ea vos susceperint, id est, hospitio exceperint, ibi primum manducate, quæ vobis apponuntur, id est, non scrutetis, quidnam apponatur, sed estote simpliciter quocũq; cibo contenti, non petentes quæ vobis placent cibaria, sed accipientes, quę vobis offeruntur. Hoc præcepit Christus, vt alijs sit argumentum illos non propriam commoditatem quærere, nec ea de causa, ac eo fine illuc aduentasse, sed ob aliorum utilitatem, aliaque prætendere, quæ magis sunt necessaria.

ANNOTATIO XIV.

Duæ obiectiones circa superiora soluuntur.

DVæ difficultates se offerunt, prior est; nam superflua videtur hęc sententia, cum dictum sit paulo superius, in domo eadem manete, edentes, & bibentes, quę apud illos sunt: superfluum igitur videtur id nunc repetere. Respondeo nõ esse repetitionem, nec has sententias idem continere documẽtũ, nam prioris sententię sensus est, vt edant de ijs, quę sunt de substantia eorũ, quibus prędicauerint, quasi diceret, non est, quod emptis, aut pretio comparetis vobis victum, sed ijs, quę aliorum sũt, vtimini, ac si vestra essent. pp adiunxit Christus: Dignus est operarius mercede sua: nec dictum est, Edite, & bibite quę apponuntur vobis, sed dicitur: Quę apud illos sunt. At in posteriori hac sententia documentum datur distinctum, nimirum, vt in ijs, quibus vti conceditur, non curent, quid, aut quale sit, quod eis offertur, sed quolibet cibo, & potu dato sint contenti; sic enim significabant se non cibum corporalem, sed spiritualem inquirere, nec proprię vtilitati, sed aliorum incumbere.

Posterior difficultas est, cur Dominus prius de domo egit, quam de ciuitate, cum potius prior sit ingressus in ciuitatem, quam in domum priuatam. Respondeo duplicem ingressum fecisse Discipulos in ciuitates, & villas Iudęę, vnum priuatum, & ignotum, alterum manifestum, & publicum, à principio quidem priusquam annunciarent Christi aduentum, miraculaque facerent, ignotus erat introitus eorum, neque non recipiebantur, nisi in domibus priuatis, & ad singulares domos diuertebant: at post quam eorum prędicatio innotescere incępit, eorum que miracula diuulgari, vix accedebant ciuitatibus, & villis, quin tota ciuitas occurreret, aut ad excipiẽdum, aut ad repellendum eos. Christus ergo omniũ horum prescius, documenta dedit de singulis, eaque de causa de ingressu domorum prius meminit, quia is fuit prior, postea vero de ingressu publico, & manifesto, qui fuit posterior; immo in vna, eademque ciuitate prius ingrediebãtur priuate, quam eorum fama diuulgaretur, potuitque euenire, vt qui ingressi erant priuate, post publicationem à tota ciuitate repellerentur, sicut etiam e contra, vt qui excepti erant priuate, publice etiam susciperentur. Qua ratione istę duę sententię concordant: sensumque accomodatum faciunt.

Et curate

Et curate infirmos, qui in illa sunt

COMMENTARIA.

POstquam ingressi,& excepti fueritis in ea ciuitate,curate infirmos, qui in illa inuenti fuerint;sic enim duo efficiuntur;vnum quidem,magnitudine operum mentes hominum illustrantur ad concipiendam,& apprehendendam veritatem verbi prædicandi:alterum voluntates eorum beneficio tãto alliciuntur.Hæc enim duo maxime ad fidem Christi percipiendam faciunt,si intellectus illuminentur,& voluntates excitentur. cum enim, quæ fidei sunt,non nitantur demonstrationibus necessarijs,sintque supra naturalem captum hominis,opus est vtroque,& intellectum illustratione,quæ ex parte habetur miraculorum operatione,& pia voluntatis affectione,quæ fit beneficijs, & vtilitate factorum; nempe in in curatione infirmorum.

Et dicite illis: Appropinquauit in vos regnum Dei.

COMMENTARIA.

POst cibum corporalem,quo sustentatur corpus,fitque instrumentum aptum labori, & post infirmorum curationem,qua disponuntur homines ad suscipiendum verbum prædicationis;prædicate,& annunciate illis appropinquasse regnum Dei,id est,aduentum Messiæ,seu aduenisse Christum in Lege,& Prophetis promissum,& à Iudæis creditum,& expectatum.Hoc appellatur regnum Dei,vt alias diximus.

In quamcumque autem ciuitatem intraueritis,& non susceperint vos,exeuntes in plateas eius,dicite.

DOcumentum dedit eorum,quæ gerere debent in ciuitatibus,in quibus suscepti fuerint:nunc docet,qualiter se gerere debeantcum ijs,qui suscipere,id est,hospitio excipere noluerint.Ingressus quidem communis est,tamen quidam nolunt hospitio excipere, nec permittere mansionem;quidam vero contrario se habent modo;cum ijs igitur , qui noluerint excipere,hoc faciẽdum præcipit:Ite ad plateas ciuitatum talium,quo multitudo hominum maior concurrere solet,vt quod dicere vos volo,plurimi audiant, & in omnes diulgatur,neminemque lateat,ut excusatio nulla sit.

Etiam puluerem,qui adhæsit nobis de ciutate vestra,extergimus in vos.

COMMENTARIA.

HOc est,quod in plateis dicere debent.sensus est:non solum eximus de uestra ciuitate in qua non uultis nos suscipere,sed si quid nobis ex ea adhęsit,uel minimum, scilicet puluerem pedum,& excutimus,& repellimus in uos,id est,contra uos, quasi significãtes culpam esse uestrã,nosque quod nostrum erat feciſſe:vos autem restitisse,nos voluisse non rem nostram agere,sed vestram,non nostris commodis,sed vestris inseruire.Hanc eã dem sententiam protulerunt Apostoli,quando missi sunt,vt habetur cap.9.vbi eam fusius explicauimus.

Tamen hoc scitote,quia appropinquauit Regnum Dei.

COMMENTARIA.

Euangelium etiã inuitis & nolẽtibus prædicandum licet non sint inuiti & nolentes trahendi ad credendum Euãgelio, qui numquã antea crediderũt:

QVamuis autem exeamus,& puluerem etiam ex vestra ciuitate excutiamus, & uobis relinquamus, hoc tamen non possumus,nec volumus præterire,nempe annunciare vobis,appropinquasse regnum Dei,id est, Messiæ tempus aduentasse, Christumque adesse,culpa sit uestra non credidisse;non autem nostra,qui prædicauimus,& fecimus,quod nostrum erat.

ANNOTATIO XV.

ADuertendũ est maxime inter hęc duo magnũ esse discrimen,nempe prędicare Euãgelium, quod ad Christi discipulos,& successores pertinet; & credere Euangelio prædicato, quod est audientium:nam audientibus liberum relinquitur, vt credant,nec sunt inuiti trahendi ad recipiendum Euãgelium ij, qui numquam ante crediderunt. licet enim peccent,& ęternę damnationi obnoxij sint diuino præcepto non obedientes,tamen non sunt cogendi si nolint.At vero verbum prædicandum est, etiam si nolint ij,quibus prædicatur;cum enim hoc præceptum prædicandi sit datum prædicatoribus,

quo-

quotiescunq; ij possunt prædicare, etiam inuitis auditoribus prædicare debent, relictis his in sua libertate, si Euangelium prædicatum acceptare velint. Hoc docet nos Christus, nam præcipit suis, vt si suscepti in ciuitate aliqua nō fuerint, egrediātur, nec cogant illos ad credendum, tamē quod suum est faciant, nempe per plateas annuncient dicentes; scito te quia appropinquauit regnum Dei. Hoc ipsum docuere nos Apostoli suo exemplo Act. 5. cum enim Principes sacerdotum post Domini resurrectionē, & Spiritus sancti aduētum illis dixissent: Præcipiēdo præcipimur vobis, ne doceretis in nomine isto, & ecce replestis Hierusalē doctrina vestra. Petrus respondit, & Apostoli cęteri dixerunt; Obedire oportet Deo magis, quā hominibus. Ecce nollētibus, & inuitis Principibus Apostoli prędicarūt Euāgeliū, & rationem dederunt, allegantes hoc esse Dei pręceptum, & cui magis obediendū est, quam hominum mandatis. & paulo inferius cum Apostoli flagellati essent, iterum conuocati sunt à Principibus & annunciatum est illis, ne omnino loquerētur in nomine IESV; at illi omni die non cessabant in templo, & circa domos docentes, & Euangelizantes Iesum Christum.

Dico vobis, quia Sodomis in ista die remissus erit, quam illi ciuitati.

COMMENTARIA.

NOn impune abituros illos, qui prædicatum Eungelium non susceperint, docet, grauissimam pœnam infligendam significans. Sodomi, inquit, mitius punientur in iudicij die, quàm isti, id est, cum aduenerit dies ille vltimus, quando vnicuiqu pecātiū pœna digna infligetur, minor erit punitio Sodomorum, quam istorum, quod argumentum est, illorum minus fuisse peccatum, quàm istorum. Exemplum ponit Sodomorū, quia hi igne cōsumpti sunt de cælo misso, & eorum subuersæ ciuitates ob nefanda eorum peccata. Vt de quādo alicuius peccati grauitatē significare voluit Scriptura, hos Sodomos, & Gomorrhæos adduxit in exemplum. Isa. 1. Audite verbum Domini Principes Sodomorum; percipite auribus legem Dei vestri populus Gomorrhę. Thren. 4. Maior effecta est iniquitas filię populi mei peccato Sodomorum, quæ subersa est in momento. Ezech. 16. Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. recte ergo dictum est: Excutite puluerem in eos, nam grauissime puniendi sunt.

ANNOTATIO XVI.

Inter peccatores diuersa esse supplicia & alia alijs grauiora esse peccata.

SImilis sententia habetur Matth. 10. contra eos, q Apostolos nō susceperunt, nec audierunt. vbi recte notat Hieronymus, ex hoc loco colligi inter peccatores diuersa esse supplicia, puniuntur enim Sodomi, punientur & isti, qui non susceperunt Euangelium prædicatum; sed illi tollerabilius, & mitius, quam isti. quod argumento est, peccata esse diuersa, & quædam grauiora alijs, non enim esset inæqualis pœna, nisi etiam esse impar & culpa. Notandum simul est, quantum sit istorum peccatum, quod maius est eo, quod commiserunt illi, de quibus dicitur Gen. 13. Homines Sodomitæ pessimi erant, & peccatores nimis coram Domino.

Quomodo intelligendus Euthymius asserens quędam peccata puniri hoc sęculo, & in futuro.

Notat etiam eodem loco Euthymius quędam peccata puniri in hoc sæculo, & in futuro: nam ex Scriptura nouimus peccata Sodomorū esse punita, igne enim cum suis ciuitatibus consumpti fuerunt; si autem in die iudicij pœna infligetur, licet remissior, quàm quæ non suscipientibus prædicationem Christi, igitur in hoc sæculo, & in alio pœna infertur. Quod non sic intelligendū est, qnasi dupliciter peccata puniantur pœna condigna, nō enim sic est, sed eadem est pœna, quæ incipit in hoc sæculo, & continuatur grauior in futuro, quod Gregorius sapiēter docuit lib. 18. mora. cap. 13. Assensum, inquit, præbemus quamlibt culpam bis feriri non posse; hoc ex peccato percussis, & in peccato suo morientibus debet æstimari, quia eorum percussio hic cœpta, illic perficitur, vt in correctis vnum flagellū sit, quod temporaliter incipit, sed in æternis supplicijs consumatur, quatenus eis, qui omnino corrigi renuunt, iam præsentium flagellorum percussio, sequentium sit initium tormentorum. Hæc ille.

Posset autem quispiam interrogare, qua ratione sit maius peccatum istorum, quam Sodomorum? Quidā recentiores respondent non cōferri hic omnia peccata, nec omnium peccatorum pœnas, sed illud solum peccatum Sodomorum, quod inter alia numeratur Ezech. 16. Nempe quod egeno, & pauperi manum non porrigebant. hoc igitur peccatum inhospitalitatis minus fuit, quā inhospitalitas, qua hi non receperunt Apostolos, quibus magis tenebātur subuenire, quia spiritualia seminabāt, quàm illi pauperibus non seminantibus spiritualia. & sic horum peccatū minus est, minorique pœna puniēdū, quam horum, de quibus nūc est sermo, cætera vero peccata non conferuntur, nec eorum pœnę. Hęc autem sententia & explicatio textui non accomodatur, simpliciter enim dicitur Sodomos minus puniendos. Quidam alij recentiores peccata illa nefanda carnis conferri putant, asseruntque minus esse grauia infidelitate, qua isti premebantur non credentes Discipulis annūciantibus aduētum Christi verbis & miraculis; grauius enim est peccatum infidelitatis, peccato carnis, ex genere suo. Quidqd autem de hoc sit, mihi videtur agi hic de peccatorum omnium circumstantia, nempe impænitentia, propter quam tam hi, quam illi puniuntur, grauius tamen hi, quam illi; maior enim culpa fuit impænitentia horum, qui habuerūt Discipulorum prędicationem ex hortantium ad pænitentiam, & ostendentium viam veniæ consequendæ, quam impænitētia Sodomorum, quibus non est sic prædicatum. Vnde in hac parte obstinatio horum grauior est. Huic nō obstat, quod alia potuerint esse peccata grauiora, & plura in Sodomis, propter q̄ grauius puniendi sint in die illo. Hæc expositio videtur Hieronymi, nam Matth. 10. similem explicans sententiam inquit sic: Idcirco tolerabilius erit Sodomis, quia eis non fuit prædicatum, his autem fuit prædicatum, & non receperunt Euangelium. Sermo igitur est de impænitentia peccatorum, cæteris paribus, non autem de peccatis ex se, nec de pœnis, quæ ijs debentur. Hanc interpretationem verba sequentia indicant; exprobrans enim Dominus malitiam hanc inquit: si signa, & virtutes quæ factæ sunt in te, factæ

fuissent

fuissent in Tyro, & Sydone, pœnitentiam egissent; quasi diceret: tua impœnitentia grauior est, & peccata tua ex hac circumstantia grauiori pœna punientur. non tamē propterea fit, vt absolute ex se omnia sint grauiora, sicut si quis commisit homicidium, alius furtum, vterque autem sit impœnitēs, vnus quidem maiora, ac plura habuit argumenta pœnitentiæ, profecto nō propterea homicidiū minus est peccasū, etiāsi minus habuit pœnitentiæ argumentum, nec minori pœna afficietur, sed hæc impœnitētia in vno min⁹ punietur, minusq; grauis est in homicida licet ex alio capite, grauiori peccato, nēpe homicidio magis torquebitur. Quādo autem cętera paria sunt, & peccata æqualia, tunc absolute vnus alio magis torquebitur, scilicet cuius impœnitētia grauior fuit, sicque ista sententia intelligenda est.

Quomodo in vltimo iudicio dicatur Sodomis remissius puniendis.

Nota postremo, quando dicitur in die illo, scilicet vltimo iudicio Sodomos remissius puniendos, non intelligas pœnam peccatis debitam differri ad vltimum diem, cum statim à die obitus singulorum, aut in infernū detrudantur animæ iniquorum, aut in purgatorium animę iustorum, si indiguerint purgatione, aut statim in cælum recipiuntur, si purgatione non indiguerint, aut si purgandi fuerint, post purgationem; sed id dictum est, tum quia in illo die manifestabitur omnibus iudicium, notaque erit omnibus singulorum pœna; tum quia nondum est tota inflicta pœna damnatis, nondum enim corpora resumpta sunt vsque ad illud tempus, cum quibus, & animæ coniunctæ in ęternum insequebantur.

Væ tibi Chorazain; væ tibi Bethsaida.

COMMENTARIA.

VT confirmet, quod dictum est, per quandam apostrophen exprobrat ciuitatibus illis, in quas missi ante fuerant Apostoli, & non fuerunt ab illis suscepti, significans simile euenturum ijs, quæ non erant susceпturæ Discipulos, qui nunc mittebātur. Væ tibi inquit, Bethsaida, væ tibi Chorozain. ciuitates sunt istæ Galilææ, in quas prius missi Apostoli non fuerunt susceпti, nec ad eorum prædicationem, & miraculornm operationes crediderāt, nec pœnitentiam egerant. Similem pœnam comminatur ciuitatibus Iudæ, quæ non erant susceпturę Discipulos.

ANNOTATIO XVII.

TOta hæc sententia habetur apud Mattthæum alię historię connexa. Vnde posset dubitari, an hoc tēpore, quod refert Lucas, sit plata, an eo quod narrat Matthęus, an bis à Domino dicta. mihi probabile est Lucam ordinem seruasse temporis, eandemque esse sententiam.

Quia si in Tyro, & Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis: olim in cilicio, & cinere sedentes pœniterent.

COMMENTARIA.

CAusa est comminationis factæ, ea autem est, quia tot, ac tanta miracula facta sūt apud eos per Apostolos, ac per Christum ipsum, vt ad pœnitentiam conuerterentur, ac veritatem reciperent, quæ si facta fuissent apud Tyrum, & Sidonem Gentilium ciuitates, & idololatras, vtiq; isti pœnitentiam egissent, & tamen illi noluerunt eam agere, cum essent de populo Dei, Deique veri notitiam, & cultum haberent, ac Christum expectarent, ipsius que promissiones haberent, cumque minoribus auxilijs diuinis debuissent conuerti, nec maioribus conuersi sunt.

ANNOTATIO. XVIII.

De auxilijs diuinis pro exposition superioris sententię.

QVærit Hieronymus Matt. 11. vbi scriptum sit, quod in Chorozain, & Bethsaida Dominus signa fecerit, & respondet supra cap. 4. Matthæi scriptum esse vbi dicitur, Circuibat ciuitates omnes, & vicos, curans omnem infirmitatem, & reliqua. Mihi videtur Christus nunc non tam loqui de ijs, quæ ipse gessit per se, quam de ijs, quæ fecerunt Apostoli missi ab eo, de qua missione, & virtutibus dictum est supra cap. 9. Vult enim nunc significare Iudæos, qui non susceperint Discipulos, quos nūc mittit, obnoxios futuros grauissimæ pœnę, sicut fuerunt inter Galilæos Chorozain, & Bethsaida, qui non susceperunt Apostolos prius missos.

Pro declaratione autem huius sententiæ nota primo, Deum quidem non negare ea auxilia diuina, quibus peccatores etiam Idololatræ possint, si quod suum est exhibent, conuerti, & à peccato eripi, gratiamque consequi; si enim non reciperēt hęc à Deo, excusationem quandam haberēt, cum sine auxilio tali, & ope nemo possit emergere à peccato. Vnde Tyro, & Sydoni nō defuit Deus in his ministrādis, quæ necessaria erant illis, vt possent facere pœnitentiam, si vellent, idcirco imputatum est illis, quod nō pœnituerunt, & punientur in iudicio diuino, vt statim dicit Dominus.

Nota secundo Deum non æqualia dare auxilia sua diuina omnibus, sed quibusdā ministrare ēt superabūdantia, maiora inquam ijs, quę necessaria erant, & quibus potuissent cōuerti si voluissent. hoc enim cum ciuibus harum ciuitatum Chorazain, & Bethsaida factum est, dedit enim Deus plura, quam erant necessaria, ac superabundantia: quod argumēto eo probatur, quia data sunt eis talia, ac tanta, quibus Gētiles idololatræ, & remotiores à Deo possent conuerti, si data eis fuissent.

Nota tertio quanto superabundantiora dat Deus auxilia peccatoribus, tanto grauior est eorum culpa, si eos non pœnitet. quanto enim est maius beneficium oblatum, tanto maior est ingratitudo, si contemnitur. vnde culpa istorum grauior facta est, quia pluribus acceptis virtutibus, quæ sunt diuina auxilia prouocantia, & inducentia ad pœnitentiam, illi non resipuerunt.

Nota quarto, Deū quibusdā dare talia auxilia, q̄ si alijs daret etiā magis peccatibus, vtiq; hi cōuerterentur, & tamē illi, quibus dantur, nō cōuertuntur.

Ecce

Ecce hic vides virtutes datas Galilæis superabūdantes, & non sunt conuersi, & quidem si datæ fuissent Tyrijs, pœnitentiam egissent, nec est, quod conquerantur Tyrij, aut ij, quibus illæ datæ non sunt, quia habuerunt ipsi necessaria, & forsan abundantia, quibus si voluissent, potuissent conuerti. vnde a culpa excusari non possunt, quod aūt maiora, & superabundantia non habuerint, iustitiæ Dei est qui eos priuat, quia necessarijs auxilijs sibi datis abusi sunt: est etiam voluntatis diuinæ; ad gratiam enim nō ad iustitiam, aut debitum id pertinet, nec etiam est, quod quidquam Deo ex hac sua voluntate imputetur. iuxta illud: Accipe quod tuum est, an non licet mihi quod volo facere? de priori inquit Augustinus in Enchiridio c. 95. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro, & Sidone factæ fuissent virtutes; quæ factæ sunt in te, olim in cilicio, & cinere pœnitentiam egissent, nec vti que Deus iniuste noluit saluos fieri, cum possent salui esse, si vellēt. Hęc Augustinus. iuste igitur omnes iuddicabūtur, quia acceperunt quantum opus illis erat, grauius tamen illi, quibus superabundantia data sunt.

Nota quinto hominum arbitrium; vnde enim est, quod Galilæi non sunt conuersi tantis virtutibus? quia noluerunt. Vnde autem esset, quod si eædem factę fuissent apud Tyrios, & Sidonios, pœnitentiam egissent, quod hi Deo sic vocanti consensissent? sępe enim fit vt Deo vocanti vnus consentiat, alter non, arbitrij libertate, quod sicut cum Dei auxilio operari potest, ita & eidem refragari, & resistere valet.

Nota postremo, per virtutes intelligi miracula diuina, quæ ad prædicationis virtutem persuadēdam adhibētur; nec existimes solis his exterioribus argumentis moueri posse arbitrium ad fidem aut pœnitētiam, nisi interius Deus, etiam operetur suæ gratiæ auxilio, & ope, quod quidem non defuit omnibus illis: aliter nō exprobaret Christus virtutes has, nisi etiā significaret ea data interius, quæ cū virtutibus ipsis ad pœnitentiā abundanter sufficiunt. Hęc dicta sint in huius loci explicatione, quæ lōgius persequi non est instituti huius. Quid autem sit in cilicio, & cinere pœnitentiam agere, spiritualiter explicat Gregor. li. 35. moral. cap. 5.

Verumtamen Tyro, & Sidoni remissius erit in iudicio, quam vobis.

COMMENTARIA.

ECce, quod comminatur, nempe grauissimam pœnam pro culpa eorum; erit enim maior, quam ea, quæ infligetur Tyro, & Sidoni, ciuitatibus idololatrarum, nomina ciuitatis ponuntur, pro habitatoribus. particula, veruntamen, Grecæ πλὴν, est aduersatiua in hunc sensum, quamuis plures virtutes factæ sint in vobis, quam in Tyro, & Sidone, præ latiq; sitis in beneficijs, & misericordia Tyro, & Sidoni in hoc seculo, tamen in die iudicij grauiori, & acerbiori pœna puniemini, quam Tyrus, & Sidon.

ANNOTATIO XIX.

EVthymius in Matthæum, particulam, πλὴν, quam vetus interpres vertit verumtamen, illa tiue intelligit, nempe propter hoc, siue ideo, & est sensus accommodatus. Quidam alij interpretantur quasi particulā asseuerationis, & assertionis cuiusdam; nobis autem visa est interpretatio posita in cō mentario conueniens, & quæ veteri interpreti magis consentit.

Et tu Capharnaum vsque ad cælum exaltata, vsque ad infernum demergeris.

COMMENTARIA.

INuehitur nunc, & comminatur Capharnaum, in qua ipsemet Christus prædicauit, innumeraſque virtutes operatus est, nec tamen conuersa est ad pœnitentiam, nec Christo credidit: Et tu, inquit, ò Capharnaum, quæ vsque ad cælum exaltata es, meo hospitio, mea prędicatione frequentissima; plurimis meis miraculis, & signis, & tamen non es conuersa: demergeris in infernum, ab hac celsitudine in oppositum cades extremū, sęuissime enim punieris in inferno. Si enim ciuitates, quę Discipulos velut pertranseuntes non susceperunt, acriter punientur, quanto acrius illa, quę Magistrum non suscepit, diu apud eam commorantem, multipliciter docentem, & mirabiliter operantem.

ANNOTATIO XX.

APud Matthæū c. 11. hanc sentētiā sic legimus: Et tu Capharnaū, numquid vsq; in cælū exaltaberis? vsq; in infernū descendens. ibi notat Hieronymus priorē partē huius sentētiæ dupliciter in exēplaribus legi. vno quidē modo, vti relatū est, altero modo, vt cū verbis Lucæ conueniat, & tu Capharnaum, quæ vsque ad cælum exaltata es. Chryso. ho. 38. in Mat. & Euthymius hanc posteriorē lectionē sequūtur; vulgatus aūt priorē, quę lectio mihi videtur legitima, ita vt non sit eadē cū ista Lucę, sed vtraque coniugenda sic: Et tu Capharnaū vsq; ad cælos exaltata es, nūquid aūt vsque ad cælos exaltaberis? vsq; ad in īfernū demergeris. quasi diceret, nō solū non permanebis in hac exaltatione, quin porius vsque ad inferos deprimeris. Lucas aūt adiunxit, quod siluit Matthæus. quod si quis cōtendat, vnā esse sententiam Mattæi, & Lucæ, respōderi poterit sensum eundem esse, nam interrogatio illa vim habet affirmatiuæ. Mihi autem magis placet, quod prius dixi.

Cur vsq; ad cælos exaltata dicatur Capharnaum.

Quare autem dicatur vsq; ad cælum exaltata, duplicem intelligētiam adhibet Hieronymus. vna est quia superbissime restitit prædicationi Christi, ideoq; dicitur vsque ad infernū demergenda. Altera est, qa exaltata est hospitio Christi, signis, ac virtutibus, tā tumq; habēs priuilegium credere noluit, ideo maioribus plectetur supplicijs, vsque ad infernum detrahenda. Hāc posteriorem explicationem amplexi sumus in commentario, quę Scripturæ est cōformior; nam de hac exaltatione, & gloria ciuitatis huius Capharnaum scriptum est Matth. 4. adducto Isaię oraculo sic: Relicta ciuitate Nazareth habitauit in Capharnaū ciuitate maritima, in finibus Zabulon, & Nephtalim, vt adimpleretur, quod dictum est per Isaiam prophetam, terra Zabulon, & terra Nephtalim via

lim via maris trans Iordanem Galilæa gentium, populus qui habitabat in tenebris vidit lucẽ magnã, sedẽtibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis. Illud autem vsq; in infernũ demergeris. videtur alludere ad simile verbum Isai. 14. prætermisit autem Lucas, quæ Dominus adiecit huic sententiæ, causam exponens, quã Matthæus refert, dicens: Quia si in Sodomis factę fuissent virtutes, quę factę sunt in te, forte mansissent vsq; in hanc diem. Verumtamen dico vobis, quia terræ Sodomorũ remissius erit in die iudicij, quam tibi. Horum expositio ex prædictis patet.

Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum, qui me misit.

COMMENTARIA.

PRædicationem commissam Discipulis commendauit Christus à pœna grauissima, non suscipientibus inferenda: nunc eam commendat ab auctore, docetque doctrinæ prædicandæ doctorem, & auctorem Deum ipsum esse, Deique potestate, & auctoritate eos prædicare; qui vos, inquit; audit, me audit, id est, qui prædicationi vestræ fidem adhibet, & obedit, mihi credit, & obedit; vos enim me ipsum repræsentatis, meas vices geritis; contra vero, qui vos spernit, me spernit, id est, qui vestræ prædicationi incredulus, & inobediẽs est, mihi ipsi incredulus, & inobediens est, illataque vobis per incredulitatem, & inobedientiam iniuria, mihi illata est, neque in hoc solo res ista consistit, nam in Deum ipsum conuertitur; Deo enim non credit, nec obedit, qui mihi non credit, nec obedit, ipsique Deo iniuria infertur: qui namque ei, qui missus est à Deo, hęc facit, Deo mittenti facit, iniuriaque facta misso, mittenti ipsi fit; contra vero qui vos audit, Deum ipsum audit.

ANNOTATIO. XXII.

Quanta sit auctoritas prælatorũ, & quãta debeant sanctitate pollere.

NOta non dici, qui vos non audit, me non audit, sed qui vos spernit, me spernit, quia non adhibere fidem, & obedientiam prędicanti, contemptus quidam est prædicantis, & prædicationis. Nota rursus auctoritatem prælatorum, quorum est prędicare Euangelium, & quibus debetur obedientia, non esse ab hominibus, sed à Deo, ipsique fidem, & obedientiã deberi, non tantum quia Christus prę cepit, sed quia etiam vices Dei, ac Christi gerunt, ipsumq; repręsentant. Nota demum quanta debet esse sanctitas eorum, qui tanta auctoritate eminent, non quod auctoritas non sit. quando talis vita non est comes, sed quo maxime indecens sit multo magis quam qui pretiosas, & lucidissimas gemmas portat in vase vili, & immundo, quæ non propterea gẽmæ non sunt, nec pretium amittunt; sed indecentissime portantur. Paulus 2. Corint. 4. Habemus, inquit, thesaurũ istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei. Vasa fictilia appellabat homines pauperes, corporum infirmitatibus, & afflictionibus expositos, mundi huius bonis carentes, quales erant Apostoli, quod quidem factum dicit, vt eo magis virtus, ac potentia Dei innotesceret, qui per tales homines tam mira operabatur: at sunt alia vasa fictilia nimirum, qui vitijs indulgent, quorum vita reproba est, qui in talibus vasis thesaurum hunc Dei portant, portant quidem, non vt sublimitas virtutis Dei innotescat, sed potius vt impleatur illud: Per vos blasphematur nomen Dei in gentibus, qui scandalo sunt subditis, qui occasionem præstant, vt vilescat apud alios thesaurus Dei, hi vasa vilia, & immunda sunt, quæ cibum contentum faciant potius nauseam, & horrorem gignere, quam desiderium.

Reuersi sunt autem Septuaginta duo cum gaudio dicentes.

COMMENTARIA.

QVæ discipuli in hac missione egerint, Euangelista noster siluit, & ad reditum eorum à prædicatione narrandum conuersus est: Reuersi sunt, inquit, Discipuli à prædicatione re eis commissa, ad Christum, gaudentes, causamque gaudij, explicãtes, quæ in sequentibus ab Euangelista exponitur.

ANNOTATIO XXII.

EVangelistæ prętermiserunt narrare ea, quæ Discipuli isti gesserunt in ciuitatibus Iudææ, ad quas missi sunt, immo solus Lucas huius missionis facit mentionẽ. Hoc tamen tacite insinuatur, nempe eos fructum aliquem fecisse, postquam cum gaudio reuersi sunt, quod etiam in sequenti sententia magis explicabitur, vt ibi notabimus. quod autem ad verba attinet, nonnulla Græca non legunt illud, Duo, de hoc vero diximus in annotatione prima, nec est quod nunc repetamus.

Domine, etiam dæmonia subijciuntur nobis in nomine tuo.

COMMENTARIA.

EXponunt Discipuli causam gaudij, cum quo reuertebantur, ea autem est, de potestate sibi data à Christo, qua in nomine eius miracula ediderunt, & dęmonia eiecerunt, particula (etiam) cumulatiua est, nimirum multa mirabilia edimus, atque dęmonia etiã nobis subiecta sunt dum ea expellimus. gaudebant quidem Discipuli de tanta potestate, non tamen sibi eam vsurpabant, sed agnoscebant, & cõfitebantur, non propria se ea fecisse opera, sed nominis Christi virtute, per cuius innuocationem ea omnia fecerant. Non autem

vtuntur

vtuntur verbo præterito, dicentes: Subiecta sunt nobis, sed quasi de potestate adhuc perseuerante, & permanente in eis, loquuntur de præsenti, dicentes: Subijciuntur nobis, non quod tunc, quando hæc dicebant, expellerent dæmonia, sed quod potestas in eis perseueraret. Hoc Discipulorum gaudium argumento est, eos à ciuitatibus Iudææ multis susceptos fuisse; habuerunt enim præceptum à Christo talia opera faciēdi in locis, in quibus fuissent susceptri, ab alijs vero exeundi, & puluerem adhærentem pedibus in eos excutiendi.

ANNOTATIO XXIII.

Gaudium Discipulorū eo, qd in nomine Christi dæmonia eyerent, qd nā fuerit.

TRiplex potuit esse Discipulorum gaudium de eo, quod dæmonia subijcerentur eis. Vnum propter mirabilem potestatem sibi datam, vt gaudij causa, & materia esset bonum sibi collatum à Christo. Alterum propter Christi gloriam, & exaltationem nominis eius, quippe qui in ipsius nomine tam mira facta erant. Tertium, propter fructum spiritualem auditorum, qui tantis virtutibus commoti prædicationi Christi assentiebant, & ad ipsum conuertebantur. Discipulorum gaudium fuit primi generis; gauisi enim sunt de dono sibi collato, quasi de bono proprio, non quod sibi vsurparent, quasi virtute propria id essent assecuti, taliaq; opera facerent, fatebantur enim non sua virtute, sed nominis Christi se ea fecisse; gaudebant tamen quod eis ea potestas esset data. Hoc fuisse gaudium Discipulorum testantur Patres sacri. Cyprianus tract. de tentationibus, & ieiunio Christi. Titus Bostrenus in hoc commentario. Chrysostomus homil. 33. in Matth. Gregorius in multis locis, nimirum homil. 19. in Ezech. lib. 9. epistol. epist. 58. & lib. 23. moral. cap. 4. quorum Patrum verba sequēti annotatione referemus. id ipsum Euangelica verba indicant, nam explicantes causam gaudij dicūt, quod dæmonia subijciuntur nobis, quod clarius verba Christi ostendūt: Nolite, inquit, gaudere, quod Spiritus subijciuntur vobis, & non repetit illud in nomine meo, indicans illos gauisos, quia expellebant dæmonia, non autē propter nomē Christi, in quo expellebant, quamuis agnoscerent se in eo nomine expulisse. adde, comparationem, quæ sequitur, Gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cælis, significare eos gauisos proprer donum sibi collatum, cui Christus præponi debere censet, ac præcipit bonum, quod vere bonum est, nimirum quod electi sunt à Deo.

ANNOTATIO. XXIIII.

Gaudium istud Discipulorū an fuerit laudabile.

POsset quispiam interrogare, quale fuerit hoc gaudium Discipulorum, nempe an laudabile, & bonum, an reprehensione dignum, & vituperabile. considerarunt hoc Patres prius citati, & non eodem modo responderunt. primo quidem Cyprianus loco proximè citato. nempe tract. de tentationibus, & ieiunio Christi, censet fuisse gaudium ex quadam vana gloria, quod nō solum reprehēsione dignum, sed etiam à Christo reprehēsum est verbis sequentibus, quæ postea explicanda sunt. Verba Cypriani sunt hæc: Gloriabantur aliquādo Discipuli, & complacebant sibi in miraculis, & gratulabundi, quod eis etiam dæmonia obedirent, sed repressa est increpante Domino, simplicitatis eorum præsumptio. Hæc ille.

Secundo Gregorius lib. 23. moral. ca. 4. elationis vitio notat hoc gaudium, quæ elatio licet à vana gloria distinguatur, tamen proximum illi vitium est. Verba Gregorij sunt: Sancti, inquit, Apostoli ab hoc elationis vitio reuocantur, qui de prædicatione redeuntes cum elati dicerent: Domine in nomine tuo etiam dæmonia nobis subiecta sunt, ne de hac singularitate miraculorum gauderent, illico respondit eis Dominus; Videbam Satanam velut fulgur de cælo cadentem. Hęc ille. Idemque affirmauit ho. 19. in Ezechiel. & li. 9. Registri epist. 58.

Tertio loco Titus Bostrenus gaudium Discipulorum expresse non reprehendit, sed tantum dicit eos magis fuisse gauisos de potestate tradita sibi, quam de prædicationis munere, & participatione Apostolicæ functionis. verba ipsius sunt: Hæc dicebāt Discipuli, quia impensius gaudebant, quod signorum effectores euaserant, quam quod diuinæ prædicationis ministerium acceperant, Apostolicæque gratiæ communione digni habiti fuerint. Hæc ille. quibus verbis non tribuit vitio gaudium hoc, nam gaudere magis de eo, quod minus est, quam de eo, quod maius est, maioremq; concipere lætitiam de bono temporali, quam spirituali, nō semper est peecatum aut vitium, nisi quando præfertur minus maiori, & temporale spirituali. potest autem esse maius gaudium absque prælatione. in eundem sensum Chrysostomus ire videtur, qui hom. 33. in Matth. docet Christum monuisse, ne gauderent Discipuli in hac potestate, quia maius bonum est virtus, quam potestas miracula faciendi.

Quarto loco Euthymius dicit hoc gaudiū fuisse superfluum, ideoq; prohibitum, vt paulo inferius dicemus, fallitur autem, non enim omne gaudium de re ad salutem non necessaria superfluum dici debet, ita vt superfluitas inducat vitium, & culpam.

Hæc sunt, quę Patres docuere. Pro quorum dilucidatione aduertendum est, inter illa triā Discipulorum gaudia, quæ superiori annotatione distinximus, nempe de potestate miraculorum sibi collata, de fructu prædicationis in ijs, qui eos susceperunt, & de gloria, ac exaltatione nominis Christi; hunc esse ordinem; primum enim gaudium ex se non est malum, nec illicitum, quin potius bonun, ac licitum; licuit enim Discipulis gaudere de potestate tali sibi concessa. hoc dictum non est in dubium reuocandum, nam talis potestas donum Dei est, & inter Charismata Spiritus sancti numeratur à Paulo 1. Corint. 14. licet igitur gaudere de eo recepto. Si enim bonum est gaudere de sanitate recepta, & de alijs bonis tēporalibus à Deo collatis; multo magis de dono Spiritus sancti. Hinc sequitur gaudium Discipulorum de eo, quod etiam dæmonia subijcerentur eis in nomine Domini, nō fuisse. ex se vlla reprehensione dignum. Dico (ex se) quia potuit esse cum elatione, ac vana gloria, aut plusquam oportebat, sicq; fieri vitiosum; tamen ex Euāgelio non constat talis circumstantia, vnde non est, quod eos arguamus. Quod si à Christo dictum est, nolite in hoc gaudere, non id pronunciatur, quasi malum fuerit, sed alia de causa, quæ explicabitur in eorum expo-

sitione

sitione verborum. Secundum gaudium perfectius est, ac melius primo: nam sicut melior est dilectio, qua diligimus, proximum quãtum ad bona spiritualia, & ad salutem eius spiritualem pertinẽtia, quam qua diligimus nos ipsos, quantum ad bona temporalia, & quæ ad salutem nostram spiritualem non sunt necessaria; ita & gaudium, quod ex dilectione procedit, perfecti⁹ est illud, quo gaudemus de bono spirituali alterius, quam quo gaudemus de nostro bono ad salutem non necessario. Cũ igitur potestas miraculorum non sit de attinentibus ad salutem habentis, cum possit esse cum peccato mortali, & possit homo iustificari sine ea, potius est gaudendum de fide, ac pœnitentia proximorum, quam de hac potestate nobis data. vitium fuisset Discipulis, si præpo fuissent potestatem sibi datam saluti audientium, quibus Christum annunciarunt, tamẽ eos, id fecisse non habemus ex Euangelio, nec nobis persuadere debemus sine causa. quod ergo gaudium perceperunt, & manifestarunt de potestate sibi collata, non præponendo saluti proximorũ, nõ fuit culpa. Tertiũ gaudium omniũ est perfectissimũ; sicut enim dilectio perfectior est, qua diligitur Deus, qua diligitur proximus, & quã homo se ipsum diligit, ita perfectius est gaudiũ, quod cõcipitur de Dei gloria, & ijs bonis, q̃ ipsius sunt, quã ea, qua diligitur proximus, & idemmet se ipsum diligit. Si ergo comparemus primum gaudium duobus vltimis, imperfectũ quidem est, non tamen propterea malum, & vitium.

Et ait illis. Videbam Satanam, sicut fulgur de cælo cadentem.

COMMENTARIA.

GAudentibus Discipulis de potestate sibi collata subijciendi dæmones, respondit Christus, primo quidem magnificando potestatem talem: deinde docendo non eam esse de qua præcipue illis gaudendum est, sed de eo, quod electi sunt, nominaq; eorum scripta in cælis. Ad magnificandam autem, ac ostendendam potestatis huius magnitudinem, declarat Satanæ, ac dæmonis formidabilem potestatem, dicens: Videbam Satanam cadẽtem de cælo, sicut fulgur; fulgur enim lucidum est, timorem hominibus, terroremq; magnum incutiens, breui tamen durãs; talis cecidit Satan, lucidus quidem, quia amplissimum in terris obtinuit principatum, fereq; totum orbem ad se conuertit, eiq; timorem incussit, quia gentes vulnerauit, vt dicitur Isa. 14. Et summopere hominibus nocuit tam corporibus, quã animabus, cum sit tantæ potentiæ, vt non sit in terra potestas, quæ comparetur ei. Iob. 41. quę breui durabit, nempe huius sæculi tempore, quod collatione æternitatis momentum est. talem ergo videbam à principio Satanam cadentem, quasi diceret; Videte quantus sit, & qum formidabilis hostis, qui vobis subijcitur, hoc sequenti sententia exprimetur: nomine Satanæ omnes eius milites complectitur.

ANNOTATIO XXV.

Expositio & connexio superioris sentẽtiæ iuxta dicta Patrum.

DOctores sacri varie hanc Domini sententiam interpretantur, & præcedenti connectunt. Primo Cyprianus tract. de tentationibus, & ieiunio Christi sic explicat; cum enim, vti in annotatione præcedenti diximus, existimauerit Discipulos complacuisse sibi in potestate expellendi dæmones, dicit Dominum eorum præsumptionem increpare, ac reprimere voluisse, hisce verbis, quorum sensus est: videbam à principio Satanam deiectum de cælo sicut fulgur, ob affectatæ dominationis ambitionẽ; hæc enim fuit ruinæ illius causa, quasi velit Dominus admonere suos ne sibi eõplaceant in potestate collata, ne in ruinã incidant etiam ipsi, exemplo Satanæ. Cælum interpretatur Cyprianus orbem cælestem, à quo expulsus est Satã cum Angelis suis, hæc est mẽs Cypriani. cui adhæsit Hieronymus in illud Isa. 14. quomodo cecidisti Lucifer, vbi sic ait: Saluator ad Discipulos loquitur: Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem, non modo video, sed prius videbam, quando corruit. Et si ille propter superbiam de tanta magnitudine cecidit, vos quoque non debetis gloriari, quia vobis dæmonia subiecta sunt, sed quia nomina vestra scripta sunt in cælo, vt vnde ille cecidit per superbiã, vos ascendatis per humilitatem. Hęc Hieronymus. Eidem consensit Gregorius lib. 23. moral. capit. 4. cuius verba inter alia sunt hæc: Mire Dominus, vt in Discipulorum cordibus elationem premeret, mox iudicium ruinæ retulit, quod ipse magister elationis accepit, vt in auctore superbiæ discerent, quid de elationis vitio formidarent. Hęc expositio supponit elationem & vanam gloriationem in Discipulis, quod quidem præcedenti annotatione exclusimus.

Secundo loco Basilius in hom. quod nõ sit Deus auctor malorum, aliter interpretatur, quasi vellet Dominus confirmare potestatem eis datam expellẽdi dæmones, inquit, Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem, id est, de proprio principatu ad ima ruentem, ita vt plane ab ijs, qui in Christo sperant, conculcaretur. Hæc sunt verba Basilij, qui cælum in hoc loco non accipit pro cælesti orbe, sed pro aere, à quo fulgur emittitur, connectitque non cum participio (cadentem) sed cum nomine præcedenti sic: Videbam Satanam cadentem, sicut fulgur de cælo, scilicet cadit, putatq; metaphoricam locutionem: qua significatur casus à gloria in ignominiam, à principatu in abiectionem, sicut fulgur ab alto in ima emittitur, quod accidit dæmoni aduẽtu Christi; prius enim obtinebat in orbe dominatum; p orbem enim adorabatur, vt Deus, obsidebat homine, multaque potestate permissa nocebat eis; at Christi aduẽtu eiectus est à principatu, ita vt Discipulis subijceretur. Hanc sententiam Basilij secutus est Cyrillus clarioribus verbis eam explicans, quẽ citat Titus Bostrenus in suo commentario, vbi he referens Cyrillum, inquit: Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem, id est, à sublimi in terram, à gloria ad ignominiam à summa fortitudine, ad summã infirmitatẽ deiectum: nam ante Christi aduentum toto passi terrarum orbe rerum potiebatur, colebaturque ab omnibus propemodum gentibus & nationibus, vbique extabãt delubra in illius honorem erecta. vbique arę, vbique sacrificia. Postquam autem vnigenitum Dei verbum de cælo descendit; ruit ille vt fulgur: nam qui paulo ante eos omnes cultores habebat, quod malis artibus in erro

rem

rem pertraxerat, is illorum pedibus nũc subiicitur, qui supplices olim, prostratiq; illum adorauerunt : hæc ille. Basilius ergo, & Cyrillus de casu interpretantur, quem dæmon fecit aduentu Christi; Cyprianus vero de casu illo primo, quãdo ob peccatum de cælis expulsus est. Hæc interpretatio non videtur satis accommodata: nã hoc non esset magnificare potestatem datam Discipulis. parum enim erat subijcere eum, qui ceciderat iam in magnam ignominiam, & in ima. Dominum autem voluisse potestatem eiciendi dæmonia extollere, indicant verba illa se quẽtia; Verumtamen nolite in hoc gaudere.

Tertio loco Titus Bostrenus interpretatur, quasi velit Dominus rationẽ reddere, quod dæmones Discipulis subiiciantur. inquit sic: Videbam satanam de cęlo cadentem, quasi diceret: si dæmonum antesignanus, & princeps de cælo decidit, serui illius in posterum efficere quid poterũt? Huic interpretationi consentit Euthymi⁹, cui obstat idem, quod oppositum est contra secundã sententiã. Cur autẽ fulguri comparetur, idẽ Tit⁹ exponit sic dicẽs: Tamquã fulgur addit, quia licet prauo volũtatis proposito effectus sit obscurus, & tenebrosus; secundũ naturã tamen quandoq; illustris, & clarus exiltit: quod enim Deos condidit, hoc venustum, & pulchrum erat; id autem in quod draco ille infernalis se transformauit, hoc malum, & turpe est. Hæc ille. quod idem docuere Ambrosi⁹ li. de fuga sæculi c. 7. & ante illũ Origenes li. 1. periach. c. 5. & hom. 1. in Ezech. & Hieron. in illud Isa. 14, Quomodo cecidit lucifer? & in Michæam c. 1. & li. 2. cont. Iouinianũ, omnes hi docẽt fulgur dictũ propter dignitatem, & pulchritudinem, in qua creatus est, quam perdidit cadens de cælo, sicut fulgur lucidum progrediẽs, statim extinguitur. Basilius autem vti iam diximus: insinuat fulguri cõparatum Satan, quia sicut fulgur ab alto in ima descendit, sic Satan à principatu in ignominiam.

Auctorio sententia.

Quid in hac parte mihi probabili⁹ videatur, paucis exprimam. Primo quidem Dominum hisce verbis de casu dæmonum de cælo per peccatum mentionem facere, accommodatius, & verius puto, nec sententiæ secundæ in hac parte consentio, & præter quam quod communis est Patrum sentẽtia, in quã Cyprianus, Hieronymus Ambrosi⁹, Origenes, Gregorius, Titus Bostrenus locis citatis cõuenerunt, ipsa verba id indicant: quãdo enim sensus literalis potest haberi ex significatione verborum propria, non est recurrendum ad figuratam; propria autem significatio verborum continet casum illud de cælo per peccatum primum. Vnde recte notat Hieronymus loco citato, non dictum, Video, sed videbam, quasi is casus non tunc, sedà principio factus sit: Quamuis autem mentio facta sit Satanæ, non tamen de solo illo sunt verba intelligenda, sed de omnib⁹ Angelis prauis, qui eius peccato consenserunt; nomine enim principis, reliqui qui sub eo militarunt, & militant, significati sunt. Secundo non etiam videt satis accommodatum, Dominũ hisce verbis voluisse remouere Discipulos à vana gloria, & elatione, sicut doctores primæ sententiæ consenserunt: tum quia vti probauimus in annotatione præcedenti, nõ fuit elatio, nec vana gloria in hoc gaudio, tumetiam quia hęc verba de casu dæmonis exposita in eo sensu, non cohærent sequentibus: ecce dedi vobis potestatem· dicendum enim erat, nolite ergo gaudere. eadem ratione nec tertia sententia accommodatur, quæ non habet cohęrentiam cum sequentibus. Tertiò, licet comparatio fulguris, quam explicant doctores citati, veritatem habeat in se; tamen non satis accommodatur contextui, in quo non confertur Satã fulguri propter id, quod habuit ante peccatum, seu propter id, quod habuit, & habet post casum: uenit enim in mundum inferiorem vt fulgur, & vt fulmen, vtrumque enim vocabulum Græcũ ἀστραπὴ significat propter tria illa in commentario posita: tum principatum, quem in terra obtinuit, secundum quem Rex dictus est super omnes filios superbiæ, Iob. 41. & princeps huius mundi, Ioan. 14. Luce enim fulguris maiestas, ac principatus significatur. vnde & Christus venturus dicitur vt fulgur Matth. 24. tum potestatem maximam nocendi, fulgur enim terret, & nocet. vnde psal. 17. Misit fulgura, & conturbauit eos. & 2. Reg: 22. misit fulgura, & consumpsit eos: tum breuitatem; potestas enim nocendi data est tempore huius sęculi: nõ ergo Dominus voluit Discipulos à vana gloria, & elatione auertere, nec eos increpare, quin poti⁹ magnificare potestatem datã in eum, qui vt fulgur cecidit in terram, quo se ipsum Deum ostendebat, qui talem poterat dare hominibus potestatem. & rursus indicabat se venisse ad destruendum regnum Satanæ. Monuit tamen non esse hoc maximum beneficium datum Discipulis, sed esse aliud longe excellentius, & absque comparatione melius, & eligibilius, de quo potius est gaudendum, quam de illo, nimirũ quod nomina eorum in cælo essent scripta. Hic sensus mihi videtur legitimus, & contextui accommodatus, qui in sequentium explicatione magis innotescet.

Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici.

COMMENTARIA.

EXposita magnitudine, ac fortitudine inimici, explicat potestatem datam, quasi dicat, cum tantus sit Satan, ecce dedi vobis potestatem conculcandi non solum eum, sed omnes eius milites, quos nomine serpẽtum &. scorpionom appellat, propter multiplicem, & grauem eorum nocendi virtutem. super hos ergo serpentes, & scorpiones, & demum sup. omnem inimici, id est, Satanæ virtutem, dedi vobis potestatem, qua eos conculcetis, vt q prius in cælo erant, modo sint sub vestris pedibus per imperium supra eos, expellendo à corporibus hominum, & deponendo illos à suis principatibus, & reprimendo vires eorũ. Particula, ecce, admirationem indicat, quasi diceret, videte quanta sit potestas vobis data, quã subiiciatis eum, qui de cælo vt fulgur cecidit

Per scorpentes & scorpionos hoc loco p significentur.

ANNOTATIO XXVI.

SErpẽtum, ac scorpionum nomine dæmones hoc in loco significari affirmat Athanasius hom. in psal. 28. in illud (vox domini præparãtis ceruos) omnia, inquit, venenum ciaculãtia iniquis, & aduersis virtutibus in sacro eloquio cõparãtur, dicẽte Domino; Dedi vobis potestatẽ conculcãdi serpẽtes, & scor-

piones,& supra omnẽ virtutẽ inimici: quin & Psalmus promittit Prophetæ: Super aspidẽ, & basiliscũ ambulabis. hæc ille. idem asserit Titus Bostrenus in commentario, idque probat verbum illud sequens (supra omnem virtutem inimici) Euthymius interpretatur virtutẽ inimici, tentationes dæmonis multiplices: citat etiam quosdam interpretantes animalia fera, quæ nocent hominibus, quia his etiam vtitur inimicus dæmon cõtra nos: accommodatius tamen intelligimus totam multitudinem, & exercitũ Satanæ, quibus pugnat contra homines; exercitus enim & multitudo, ac magnitudo bellatorum, robur est, & virtus Principis.

Et nihil vobis nocebit.

COMMENTARIA.

COnnexa est hæc sententia superiori in hunc sensum, conculcabitis scorpiones, & serpentes, & omnem virtutem inimici, & nihil horum nocebit vobis; non erit vobis, sicut ijs, qui calcant scorpiones, & alia similia; solent enim veneno inficere conculcantes: at non sic vobis, calcabitis, & nullum inde detrimentum patiemini. Ostendit Dominus hac sententia Discipulos ita futuros victores, & conculcatores dæmonum, vt ab eis nihil mali repatiantur, agent sine repassione, vincent sine diminutione.

Verum tamen in hoc molite gaudere, quia spiritus vobis subiiciuntur.

COMMENTARIA.

MAgnificata potestate eiiciendi dæmones, monet ne gaudeant in ea. sensus est, quamuis mirabilis, & magnifica sit potestas hæc, qua spiritꝰ vobis subiiciuntur; tamen nolite de ea gaudere, non debet esse hoc præcipuum, de quo vobis est gaudendum, aliud vobis datum est, de quo verum, & solidum gaudium est. nõ prohibet absolute gaudium hoc, quasi malum, & vitiosum, sed ostendit non esse id, de quo præcipue gaudendum erat, nec eam esse rem, pro qua vehementer gaudium concipi debeat, quod in annotatione magis elucidabitur.

ANNOTATIO XXVII.

HAec sententia probat expositionem nostrã, & infirmat cæteras; hæc enim aduersatiua particula (verumtamen) indicat supplendam esse alteram, nempe (quamuis) sic: quamuis hęc potestas data sit vobis, tamen nolite in ea gaudere, quę suppleta particula probat Dominum magnificasse potestatem subiiciendi dæmones, in præcedenti sententia, vt nos sumus interpretati, cæterisq; expositionibus non accommodatur hęc aduersatiua. Quod autem ad rem attinet, aduerte Patres illos, qui Discipulorũ gaudium reprehendunt, quasi vanæ complacentiæ, aut elationi coniunctum, quos in annotatione superiori vigesima quinta allegauimus, censere esse absolutam prohibitionem tanquam de re vitiosa, ne omnino in ea gauderẽt. Titus Bostrenus & Euthymius censent absolutam prohibitionem, non quia gaudium illud vitiosum erat, sed propter periculum, ne ex eo gaudio inciderent in aliquam elationem. addit Euthymius prohibitum etiam, qa superfluum. Huic expositioni argumentum nõ parui momenti obstat, quod etiam militat contra eos, qui censent prohiberi gaudium, quia vitiosum: est autem argumentum, nam ratio, ob quam dicitur, nolite gaudere in hoc, insinuatur sequenti verbo, nimirum; Gaudete, autem, quia nomina vestra scripta sunt in cælis, quasi diceret, dico, ne gaudeatis, non quia malum gaudium, non quia periculosum, sed quia no est solidum; aliud enim est, de quo magis est gaudendum. Vnde iuxta sententiam nostrã dicendum est, non tam prohibitionem hanc esse, quam instructionem, nempe hanc dęmonum subiectionem nõ esse causam magni, ac præcipui gaudij, sed aliud esse de quo magis esset gaudendum illis, verbaque sunt sic exponenda; Non tam de hoc gaudete, quam de eo, quod nomina vestra scripta sunt in cælis. quæ phrasis familiaris est Scripturæ sacrę. 1. Reg. 8. non te abiecerunt, sed me, id est, non repręcipue, seu non tam te, quam me abiecerunt, Matth. 10. Non estis vos, qui loquimini, sed spiritus patris vestri, id est, non tam vos, quam Spiritus Patris; & est similis omnino locutionis forma ĩ verbis præcedentibus apud Matthęum: Nolite, inquit, cogitare quomodo, aut quod loquamini. non hic prohibetur omnis cogitatio, sed ea, qua quis cogitat, quasi ex sola sua cogitatione assecuturus sit, qd respondeat, est etiam communis loquendi modus, quando aliquis est, quem de bono minori gaudere videmus, cui scimus maximum aliquid pręparatũ, dicere solemus. non est cur de hoc gaudeas, aliud te expectat, de quo maxime tibi est gaudendum. quibus verbis non excludimus gaudium primum, sed significamus comparatione sequentis, quasi non esse gaudendi causam, nec illud esse solidum gaudium.

Verba præcedentia nõ tã esse prohibitionẽ, quam instructionẽ

Gaudete autem, quod nomina uestra scripta sunt in cælis.

COMMENTARIA.

OStendit id, de quo illis potius gaudendum est, & de quo certum, & solidum gaudiũ est, nimirum, quia ad æternam beatitudinem sunt prædestinati: Qui potestatem habet expellendi dęmonia, non est securus de sua salute; multi enim qui talem potestatẽ obtinuerunt, non eiiciendi dæmonia tantum, sed miracula etiam magna faciendi in damnationem incurrere, & damnati sunt, de quibus dictum est Matthæi. 7. Multi dicent in illa die, Domine nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus, in nomine tuo

pro-

prophetauimus,in nomine tuo dęmonia eiecimus? & tunc confitebor illis,quia numquā noui vos, diſcedite à mè: at qui prædeſtinati ſunt, quorum nomina ſcripta ſunt in libro vitæ,omnino ſaluabuntur. Ioan.10,Ego vitam æternam do eis,& non peribunt in æternum, & nemo rapiet eas de manu mea. Apocal.20.qui nō eſt inuentus in libro vitæ ſcriptus,miſſus eſt in ſtagnum ignis.de hoc vere eſt gaudendum;quid enim prodeſt homini ſi vniuerſum mundum lucretur,& animæ detrimentum faciat:non igitur ſolidum, nec ſecurū eſt gaudium de eo,quod ad ſalutem æternam non eſt neceſſarium,& cum quo homo poteſt eam perdere;dęmonia enim eiicere propter ſalutem aliorum datum eſt;ſcriptum vero eſt ſe in cælis propter propriam eorum,qui ſcribuntur,diſtinctam Dei ſcientiam, & prędefinitam voluntatem eorum,qui ad ſalutem electi ſunt,appellat ſcripturam in cælis.

ANNOTATIO XXVIII.

Explicatur ſĕ ſil illud, Nomina veſtra ſcripta ſunt in cęlis.

METaphora quædam eſt,ſicut nomina ciuiū ſolent in ciuitatibus inſcribi,ita notitia,& memoria Dei eorum,quos nouit, & voluit futuros ciues cælorum,eſt velut liber,in quo ſcripti dicuntur ſaluandi,propter permanentiam voluntatis diuinę, ac propoſiti erga ſalutem eorum : ſcriptura enim permanens eſt. vnde pſal. 3. dicitur : In memoria æterna erit iuſtus,ab auditione mala non timebit . Non autem dictum eſt, Vos ſcripti eſtis; ſed , Nomina veſtra ſcripta ſunt,propter eandem metaphoram;nomina enim ſcribi ſolent, & ad ſignificādum diſtinctiſſimam prouidentiam ſingulorum . Cyrillus autem lib.4.de Adoratione in ſpiritu. docte hūc locum interpretatur,exponens illud Nu.1. Accipite ſummam omnis cognationis filiorum Iſrael per cognationes ſuas,& per domos familiarum ſuarum per numerum,ex nomine ipſorum per capita,omne maſculinum à viginta annis,& ſupra,omnis , qui ingreditur in exercitu Iſrael numerate eos cū exercitu eorum; tu, & Aaron numerate eos . Inquit ergo Cyrillus ſic: Qui igitur mas ſit,& ad progeniem aptiſſimus, & ad iuuentam peruenerit,id eſt,ad firmitatem ſpiritualem , & ad menſuram ætatis plenitudinis Chriſti,eum in deſcriptionem diuinā, & in librum Dei relatum eſſe perſpicuum eſſe poterit, vel maxime ex his verbis, neq; alia de cauſa numeratur, vt opinor, maſculꝰ & vigeſimus annus, & ſupra natus ; quam vt nos quoq; intelligamus reiici à Deo, atque improbari, quod imbelle ſit, atq; ſenſu minime perfecto, quorum vtrumque ineſſe dicimꝰ eis,qui adhuc adoleſcentes ſunt,necdum ad iuuētutis menſuram peruenerunt,quam quidem menſurā diuerſa lex & nouit, & definit,isq; eſt annus vigeſimus. In pretio autem is eſt,& in numero habetur , & à Deo cognoſcitur per populum,& genus,& capita,& nomen,quiſquis iam ætate adulta,& maſculus eſt. Sanctis enim Apoſtolis , qui eiuſmodi iam virili ætate eſſent; & in eam peruenisſent rationis menſuram, dictum à Chriſto eſt,gaudete , quia nomina veſtra ſcripta ſunt cęlis.Hæc Cyrillus.

In ipſa hora exultauit in Spiritu ſancto, & dixit .

COMMENTARIA.

EOdem momento,quo hæc dicebat,exultauit,ac gauiſus eſt,vt homo,gaudio à Spiritu ſancto procedente, conſiderauit enim ſalutem electorum per ſe ipſum efficiendam,& gauiſus eſt lętitia,gaudio animæ reſultante in carnem,hoc enim eſt exultare,quæ quidem exultatio à Spiritu ſancto,& à diuinitate vnita,humanitati communicabatur.

ANNOTATIO XXIX.

IN quibuſdam Græcis exemplaribus non legitur illud (ſancto)nec ab Euthymio , qui ſolum legit (in ſpiritu)interpretaturque pro anima Chriſti, ſecundum quam exultaſſe dicitur;tamen in alijs Græcis habetur(in Spiritu ſancto) & in Latinis etiam vetuſtis, ſicque antiqui Patres legerunt. inter Græcos Titus Boſtrenus, inter Latinos vero Auguſtinꝰ lib.2.de conſen. Euang.cap.33.ſicque legēdum eſt . Dicitur autem exultaſſe in Spiritu ſancto ad ſignificandum gaudij, & exultationis cauſam , quia non erat de humana re,ſed de ſupercæleſti myſterio , & non in viribus hominis, ſed per Spiritum ſanctum effecta;eaque phraſi vſus eſt Paulus 1.Corin.12.Nemo, inquit,poteſt dicere,Dominus Ieſus,niſi in Spiritu ſancto, id eſt,virtute,& gratia Spiritus ſancti.

Quid ſit illud de quo Chriſtus nunc exultaſſe dicitur.

Interrogabit autem quiſpiam,quid eſt , de quo Chriſtus nunc exultaſſe dicitur ? Euthymius reſpondet exultaſſe propter eorum ſalutem , qui à Diſcipulis iuuandi erant. Mihi ex ijs, quæ ſequuntur, elici videtur cauſa exultationis huius : in ſequentibus autem tractat de reuelatione myſteriorum ſalutis facta Apoſtolis, & Diſcipulis ſuis, & eorum vocatione ad Euangelium, etiam de ea , quę facienda eſt cæteris crediturꝭ in eum , qui ad ipſum venturi ſunt, & onus legis ſuę, & Euangelij ſuſcepturi,requiemque animabus ſuis inuenturi, pro his confitetur Patri,pro ijs lætatur,& exultat , conſiderans ſalutem eorum æternam, & hanc per ipſum, ſuumq; aduentum.gaudet etiam in eo,quod hæc abſcondita ſunt a ſapientibus , vt paulo inferius explicabimus. Aduerte autem quamuis Chriſtus quātum ad intellectum ſemper habuerit præſentia omnia obiecta, ſcientia non tantum diuina vt Deus eſt,ſed humana ſcilicet animæ,ſcientia nempe viſionis in ſua diuinitate;non tamen ſemper quātum ad effectum mouebatur ad gaudium particulare de hoc,vel illo, niſi quando,quantum,& quomodo volebat,ſicque nunc ex conſideratione ſaluandorum voluit exultare, non quod antè,ea non conſiderabat,ſed ꝙ nunc affectum voluerit excitare.Aduerte rurſus ex Auguſtino lib.2.de conſen.Euang.cap. 33. eandem eſſe hanc hiſtoriam cum ea,quam narrat Matthęus c.11. Hic tamen dicit : In illo tempore . at Lucas : In hac ipſa hora.Cauſa autem mihi videtur , qa Lucas ordinem temporis,reiquc geſtæ ſeruabat, cohærent enim hæc antecedentibus , Matthęus autem; non , vt ſæpe notandum eſt Euangeliſtas facere.

Confiteor tibi Pater.

COMMENTARIA.

NArrat Euangelista, quę Christus in Spiritu sancto exultans protulit. Confiteor inquit, tibi Pater, id est, gratias ago tibi, & laudo te simul, o Pater: quid sit id, pro quo agit gratias, quodque laudat, & commendat, sequentia declarant. Christus cõfitetur quidem, quia homo, Patrem vero appellat, quia Deus, gratias enim agere, & laudare humanitatis erat, Patrem habere Deum, diuinitatis.

ANNOTATIO XXX.

Confessio in Scriptura quatuor modis dicitur.

QVadruplicem in Scripturis legimus confessionẽ. Vna est peccatorũ, de qua dicitur psal. 32. Confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino. & Matt. 3. Baptizabantur in Iordane confitẽtes peccata sua. Altera est fidei, de qua dicitur Rom. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. 1. Ioan. 4. Quisquis confessus fuerit, quoniã Iesus est filius Dei, Deus in eo manet. Tertia est laudis, de qua psal. 48. Confitebitur tibi, cum benefeceris ei, id est, laudabit te. & psal. 106. Confitemini Domino, quoniã bonus. Quarta est gratiarũ actionis, de qua dicitur psal. 117. Cõfitebor tibi Domine, quoniam exaudisti me. In primis, hãc non esse peccatorum confessionem nemo dubitat, vt dicit, Aug. ser. 8. de verbis Dom. Christus enim nullum habuit peccatum. 1. Petr. 2. Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius. Certũ etiam est nõ esse confessionẽ fidei: Christus nãq; auctor est fidei, nõ confessor, qui nõ habet fidẽ, sed claram visionẽ. Suspersunt aliæ duę, de quibus est varia opinio: nã Hilarius in psal. 137. & Aug. ser. 8. de verb. Dom. affirmãt hanc confessionem esse laudis, vt sit idem confiteri quod laudare. at Hieronymus Mat. 11. & Chrysostomus hom. 39. in Matt. asserunt esse gratiarum actionis. Mihi accommodatior visa est sententia, si vtrũque complectamur, nempe laudem, & gratiarum actionem; in his enim, quæ sequuntur, vtriusque materia reperitur, vt in eorum expositione manifestabitur. Vtrumque autem facit, vt homo, nẽpe gratias agere, vt notat Chrysost. similiter etiam laudare, hę enim actiones sunt humanitatis. Patrem autem, quia hoc est personæ, vocat vt Deus est.

Domine cæli, & terræ.

COMMENTARIA.

QVem Patrem appellauit, nempe suum, hunc Dominum cæli, & terræ, id est, omnium creaturarum nominat, vt se super omnem creaturam esse significet, filius enim est Dei, ipsi connaturalis, & consubstantialis, idem cum eo habens in omnem creaturam dominium. Cur autem his epithetis vtatur, in annotatione require.

Notationes aliquot ex Patribus hunc locũ explicantibus precipue collectæ.

ANNOTATIO XXXI.

NOtanda sunt nonnulla. Primo quidẽ ex Ambrosio Epist. 47. ad Irenęũillud, Pater, ad Christum: illud vero, Domine, ad cælum, & terram referri, quasi diceret. O Pater mi, qui es Dominus cæli, & terræ. Hiuc est, legendum esse absque copulatione. Pater, Domine cæli, & terræ. non autem. Pater, & Domine. ne vtrumque ad cælum, & terram, aut ad Christum referri videatur.

Secundo ex Cyrillo lib. 5. thesau. ca. 5. quando dicitur, cæli, & terrę. omnem comprehẽdi creaturam: sic em̃ Scriptura solet loqui sæpe, hoc Deo tribuẽs, quod fecerit cælum & terram, omniũ creaturarum vniuersitatem comprehẽdens à loci uniuersitate, inquit, omnes continentur. hinc infert Cyrillus Christum hoc sermone significasse se esse Deum, dum se sequestrat, & separat ab omnibus creaturis. Hoc idẽ etiam notauit Hieronymus Matth. 11.

Tertio, ex Iræneo lib. 4. cap. 2. hoc loco conuinci hæresis Marcionem, & eos, qui affirmabant Deum, qui fecit cælum, & terram, alium esse ab eo, qui Pater est Christi; at ex hoc loco contrarium deducitur: quem enim Patrem appellauit Christus, eũdẽ Dominum cæli, & terræ vocauit.

Quarto, inter hęc duo, Pater, &, Domine cæli, & terræ, latissimum est discrimen: nam maius est, ac perfectius in Deo esse Patrem, quàm esse Dominũ, sicut maius est generasse filium, quam creasse creaturas; immo summa perfectio est in Deo Filium esse; creasse autem mundum, & Dominum esse creaturarum, in Deo ipso, nõ ad perfectionẽ, qui æqualiter perfectus erat etiam ante creationem, & etiam si non creasset. Præterea esse Patrem, æternum est, Dominum autem, quãtum ad reuelationẽ dominij, temporale est, et ab extrinseco dicitur Dominus, nẽpe quia creaturę ipsius sunt. Adiũgo his, maioris, ac perfectioris esse fidei Deum Patrem confiteri, quam Dominum: illud enim est articulus Trinitatis, hoc creationis: illud in Euangelio maximè omnib⁹ credẽdũ propositũ est; hoc in veteri testamẽto: Trinitas enim paucis reuelata tunc fuit, vt alias notauimus.

Quinto, non sine magni mysterij significatione Christus his nominibus vsus est, Pater, & Domine cæli, & terræ. in primis quod ad primum spectat nempe, Pater, loquens Christus de reuelatione Euãgelij sui, & de ijs, qui ad ipsum vocandi sunt, Patris nomine Deum appellat, ad significãdum, se ad Euãgelium voeatos in hanc dignitatem euecturum, vt filij Dei sint, ipsum Patrem appellent, vt quod ipse habet per naturam, nobis conferat per adoptionis gratiam, quasi diceret; Patrem te voco, quia quod tu mihi es per naturam, & essentiæ communionẽ, per me, & Euangelium meum communicaturus es per gratiam, vt filij tui sint. Ioan. 1. Quotquot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri. 1. Ioan. 3. Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur. & simus. Galat. 4. Misit Deus filium suum, clamantem Abba pater. Quod autem ad secundum pertinet, nempe, Domine. aduerte nunc vocasse Dominum, vt ostendat Christ⁹ iustitiam Dei in eo, quod narrat, nempe abscõdisse hæc quibusdam, alijs vero reuelasse, non esse aliquid iniustitiæ, cum Dominus sit omnium, & pro sua voluntate liceat ei quodcumque facere. Sic Eli 1. Reg. 3. respondit Samueli reuelanti punitionem futuram: Dominus, inquit est; quod bonum est ante oculos suos faciat. Sic Paulus Rom. 9. Nũqd, inquit, dicet figmentum ei, qui se finxit, cur sic me fecisti? numqnid non habet figulus potestatem luti, ex eadem massa facere aliud vas in honorem, aliud in contumeliam? Ecce cur Dominus Pater nunc

nunc appellatur. Quod ad tertium ſpectat, nempe, cæli, & terræ, tria myſteria in eo ſignificare voluit. Primum eſt vocatio omnium, non ſolum Iudæorum, ſed etiam Gentium ad Euangelium, vt qui p omnibus mortuus eſt, omnibus ſalutem impetret. Vnde omnes vocat, dicens paulo inferius ; venite ad me omnes, qui onerati eſtis. hoc ſignificant verba hęc, quaſi diceret: Dominus eſt cæli, & terræ, & omnium non ſolum Iudęorum, ſed etiam Gętium; ideo omnes ad ſalutem per meum Euangelium vocas, omnibus reuelare eius gratiam voluiſti. Hoc argumẽto vſus eſt Paulus ad probãdam vniuerſalem Gętium, & Iudæorum ad Euãgelium vocationem, ad Rom. 3. Arbitramur hominem iuſtificari per fidem ſine operibus legis. An Iudæorum Deus tantum? nonne & Gentium? immo & Gentium, quoniam vnus eſt Deus, qui iuſtificat circumciſionem ex fide, & præputium per fidem. Alterum, quod per hoc ſignificatur, illud eſt, per Euangelij gratiam aperiri ianuam cæli, vt qui in terra per eam iuſtificati fuerint, in æterna cęlorum tabernacula recipiãtur, ſtatim ac à peccatorum maculis, vel hic, vel in Purgatorio fuerint purgati, quaſi diceret, Dominũ cæli, & terræ te voco, quia quos per Euangelium meum ſaluos feceris, ad cæleſtia habitacula tranferes, cælosque tuos per me eis aperire voluiſti; quod Paulus 2. Cor. 5. docẽs, inquit: Scimus, quoniã ſi terreſtris domus noſtra huius habitationis diſſoluatur, quod ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cælis. Tertium, quod his vocibus ſignificatur, id eſt; dicturus enim Chriſtus de iudicio in terris facto, nempe quod abſconditum eſt myſterium aduentus eius ſapiẽtibus, & reuelatũ paruulis, depoſitiq; sũt ſuperbi, & exaltati humiles, Dominũ cæli, & terræ appellat, ſignificans iudicium ſimile diſcretionis factũ in cælis de Angelis, quaſi diceret: o Domine cęli, & terræ, id eſt, qui quod iudiciũ in cælis feciſti inter Angelos, nũc in terris facis, repulſis ſuperbis, & electis humilibus; immo ſicut loco repulſorũ Iudæorum Gentes accerſis. Rom. 11. Diminutio Iudæorum diuitię ſunt Gensium: ita etiam ruinas Angelorum in cælis, reparas hominibus; ſicque inſtaurator es omnium, per me filium tuum, ſiue quæ in cælis, ſiue quæ in terris, vt habetur Fphe. 1. Hæc omnia hiſce verbis ſignificantur.

Quod abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus: & reuelaſti ea paruulis.

COMMENTARIA.

EXponit ea de quibus Patrem laudat, ac commẽdat, pro quibusque gratias agit. Hęc autem duo ſunt. Vnum eſt quod ſapientibus, ac prudentibus abſcondita ſint hęc, id eſt, ſacramenta aduentus ſui, quæ Diſcipuli partim prædicauerant, quæque ipſe ſtatim explicat. Sapientes autem ac prudentes, Phariſæos, & Scribas, primosque illos Iudæorum appellat, qui ſibi ſapientes, ac prudentes, nulliusque doctrina, ac conſilio egere videbantur. His Pater æternus myſterium aduentus Chriſti, gratięque ipſius abſcondit, ob eorum peccata: dictus eſt autem abſcondere, quia lumen, quo de facto id agnoſcerent, non conceſſit. Alterũ eſt, quia quæ illis abſcondita ſunt, paruulis, id eſt. Apoſtolis, Diſcipulis cæterisque ſimilibꝰ qui coram propriis oculis, ac ipſius etiam mundi, videbãtur paruuli, reuelata ſunt; et nouerunt Chriſtum, non quidem propter eorum merita, ſed ex reuelantis gratia. Hæc ſunt, pro quibus Chriſtus Patrem confitetur, gratias agendo, & laudando; Sapientes dicuntur à peritia, & ſcientia, prudentes vero à praxi, & vſu rerum. Sic enim hæc duo diſtinguuntur.

ANNOTATIO XXXII.

Qui ſapiẽtes & prudẽtes i hoc loco dicantur.

NOnnullę dubitationes occurrunt diſcutiendę, & elucidandæ, pro perfecta præcedentis ſententię explicatione. Primum eſt, quid per ſapientes: & prudentes ſignificetur, in quo ſunt varij doctores. Primo enim loco Ambroſius ſerm. 17. in pſal. 118. Hieronymus Matt. 11. & Chryſoſt. hom. 59. in Matth. interpretantur Scribas illos & Phariſęos, qui ſibi ſapientes, ac prudentes videbãtur; per paruulos autem Apoſtolos, & ſimplices, qui de ſapientia, ac prudentia nõ præſumebant, illis reuelatus non eſt Chriſtus, his vero ſic.

Secundo loco idem Ambroſius in præſenti commentario, Auguſt. ſerm. 8. de verbis dom. Hilarius can. 11. in Matth. latius extendunt hoc, nempe tam ad Iudæos, quam ad Genres; inter hos enim qui ſibi ſapere viſi ſunt, ſuoque ingenio iudicare de rebus fidei voluerunt, non ſunt aſſecuti Chriſtum, eiusque myſteria; qui uero paruuli fuere, id eſt, humiles, nec ſuo intellectui innitentes, ſed ſubdentes ſe prædicationi diuinæ, hi nouerunt Chriſtum, & Euangeliũ receperunt, iuxta illud. 1. Cor. 3. Si quis eſt inter vos ſapiens in hoc ſæculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens, id eſt non regulet diuinam ſapientiam humano ingenio, regulisque humanę ſapientiæ.

Tertio, loco quidam recentiores, ſapiẽtes, & prudentes interpretantur illos antiquos Patriarchas, & Prophetas, qui vere ſapientes, ac prudẽtes fuerunt, paruulos autem Apoſtolos, & Diſcipulos; illis autẽ dicuntur hæc abſcondita, quia Chriſtum videre oculis corporeis non obtinuerunt, hoc autem paruulis iſtis datum eſt. Hæc ſunt, quę doctores ſentiunt in hac parte.

Auctoris ſententia.

Quę autem mihi probabiliora, & accommodatiora ſunt viſa, proponam. Primo, quidem, tertia expoſitio recentiorum non videtur probabilis: tum quia eſt cõtra antiquos Patres: tum quie verba antecedentia, & ſequẽtia cum hac ſententia ſic explicata non conueniunt; nec enim Chriſtus gratias ageret, quod illis Patribus ſit negata præſentia ſua corporalis, & quę ſequuntur: Nemo nouit Patrem, niſi filiꝰ, & cętera. Vnde non de corporali præſentia, & ſed de notitia, quæ per fidẽ eſt, intelligi poſſunt: nec reuelatio iſta eſt viſio corporalis, quę cõmunis fuit bonis, ac malis, & fidelibus, & infidelibꝰ: quę vero fidei eſt & ad ſaluté neceſſaria, etiã data fuit illis Patribꝰ: tũ etiã, quia nõ eſt cur illi dicti ſint ſapiẽtes, & prudentes, non autẽ Apoſtoli, & Diſcipuli; nã ſi de mũdi ſapientia ſermo eſt, fuerint etiã inter illos aliqui ea ſapientia, ac prudentia nõ prædiți, ſed paſtores, & ſimplices; ſi autem de vera ſapientia loquimur, quæ eſt per fidem, fuerunt etiam Apoſtoli ſapientes. Iſta igitur expoſitio recens non eſt probandã.

Secundo; Secunda expositio veram continet doctrinam. diuina enim sapientia mysteriorum Christi ignorata est à sapientibus mundi inter Gentes, atq; paruulis, et humilibus reuelata, tamen presentibus verbis id non significauit Christus, sed tantum de Iudæis loquebatur, quibus iam de præterito facta erat discretio hęc, vt quibusdam mysterium aduen

ANNOTATIO XXXIII.

Reuelare quid sit, quid etiã abscõdere.

ALtera dubitatio est, quid reuelare, quid abscõdere sit. in cuius rei declarationem aduerte, abscondere, & reuelare metaphorice sumi: quod ignotatum enim est, dicitur absconditum: quod vero agnitum, reuelatum. Luce 19. Nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis, id est, tibi ignorata, & incognita. Galat. 1. vt reuelaret filium suum in me, id est, vt facetet me cognoscere filium suum, siue vt per me faceret filium suum cognosci ab alijs. Aduerte rursus fidei nostre mysteria cognosci non posse solo naturali intellectus lumine, nec humana sola ratione, ideo necessarium est supernaturale lumen. Christum quidem in terris existentem potuerunt oculi corporum videre, eum tamen esse Christum promissum, ac Dei filiũ, humana mens supernaturali, ac cælesti lumine destituta, assequi non valuit. Io. 6. Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum. Matth. 16. Caro, & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater me⁹. Quãdo igitur Deus lumen infundit, quo mysteria ignorata agnoscantur, dicitur reuelare: quando vero id negat, abscondere. de hac tamẽ re plura dicemus in sequentibus commentarijs.

ANNOTATIO XXXIIII.

Que sint ea, quæ p pronomen illud, hæc, significant hoc loco.

TErtia dubitatio est, quid per illud, Hęc, quando dicitur, abscondisti, & reuelasti hęc, intelligendum sit. Respondet Hieronymus Matt. 11. hęc esse sacramenta sui aduentus, quod quidem verum est: tamen ad literam illo, hęc, etiam significantur, quę ipse statim explicat sequentibus sententijs, cum dicit: Omnia tradita sunt mihi à Patre, & nemo nouit Filium &c. quę licet Discipuli nondum omnia perfecte tunc assecuti essent; tamen in suo principio iam intelligebant, credentes Christum esse verum Messiam promissum, cuius aduẽtum prędicauerant, & paulo post Spiritu sancto adueniente perfectissime adocendi erant. Quæ forsan Hieronym⁹ intellexit sub illis verbis (sacramenta aduentus sui.)

ANNOTATIO XXXV.

Quid sit illud, pro quo hęc a tri Christ⁹ confitetur

QVarta dubitatio est de sensu huius sentẽtię, nimirum quid sit, pro quo Christus Patri confitetur. Chrysostomus hom. 39. in Matthęum dicit hanc confessionem, quam ipse gratiarum actionem interpretatur, non comprehendere vtramque partem huius sententię, sed posteriorem, hoc est, Christum non agere gratias Patri, quod absconderit hęc a sapientibus, sed solum quod reuelauerit ea paruulis, vt sit sensus: Pater ago tibi gratias, quod cum hęc abscoderis à sapientibus, reuelaueris ea paruulis. Illud enim primum non videtur materia gaudij, nec gratiarum actionis. simile illud est. Rom. 6. Gratia Deo, quod serui fuistis peccati, nunc autem obediſtis in eam formam doctrinę; non est sensus, quod gratia sit Deo pro vtroque per se, nimirum, quod serui fuerint peccati, & quod obedierint Euãgelio, sed quod cum prius fuerint serui peccati, nũc obedierint Euangelio. Ita etiam nunc intelligenda est prasens sententia. Mihi accommodatior, & verior intelligentia videtur, si verbũ confessionis vtrique per se applicemus, & non solum vt confessio gratiarum actionem, sed etiam vt laudem significat; itaque gratias agit Patri, eumque laudat pro absconsione, & similiter gratias agit, & laudat pro reuelatione. Quomodo autem hęc sint intelligenda, explicandum est. Aduertenda igitur est doctrina vera Augustini lib. de prędesti. sanct. cap. 6. & lib. de bono perseuer. c. 8. cui cõsensit Gregorius li. 25. mora. c. 13. nimirum hæc duo, scilicet diuina mysteria quibusdam abscondi, quibusdam vero reuelari, & quod prędicato verbo Dei hi credant, illi autem nõ credant, non procedere ex eodem principio ex parte Dei; vnum enim misericordię, alterum iustitiæ est; nam quod Deus vni lumen suum infundat, quo veritatem agnoscat, & eam prædicanti credat, misericordiæ est, cum nullum in homine præcedat meritum, immo demeritum prexistat; cum peccator sit. Quod autem alteri neget lumen illud, & gratiam, quæ si darentur, vtique crederet, & conuerteretur, iustitiæ est, ob eius peccatum, & arbitrij resistentiã. tus fuerit absconditum, quibusdam reuelatum, iuxta illud Ioan. 9. In iudicium ego in hunc mundum veni, vt qui non vident videant: & qui vident, cęci fiant. quæ sententia etiamsi Gentibus accommodari possit, tamen Christus Iudęos per eam significaros voluit, ita existimo in presenti factum.

Potuisset ergo Deus Pharisæis, & Scribis illis eam gratiam dare, idque lumen infundere, quo de facto consensissent, ac credidissent verbo suo, Christumque recepissent; tamen ob eorum superbiam, & abusum eius gratiæ, & auxilij, quæ concessa illis fuere ad credendũ, illa negauit iusto iudicio. Potuisset etiã his paruulis, quia peccatores erant, negare lumẽ datum, tamẽ misericorditer largiri dignatus est, nõq dem ex iustitia, sed ex gratia, quia nullum saltẽ præcessit in eis meritum. Dę his duabus virtutibus Paulus Ro. 11. dicit: Vide seueritatem, & bonitatẽ Dei, seueritatem in ijs, qui ceciderũt: bonitatem autem in te. Cum igitur in absconsione iustitia Dei, in reuelatione misericordia splendeant, recte in vtroque p se laudatur, & commendatur Deus; nã laus est manifestatio quædam virtutis. Non solum autem iusti misericordia in hac discretione elucent, sed etiam summa Dei sapientie in contemperanda iustitia, & misericordia, modis, & vijs inuestigabilib. dicente de hoc mysterio Paulo Rom. 11. O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei. confitetur ergo, & commendat Christus Patris iustitiam, misericordiam, ac sapientiam. Inuenimus etiam in his duobus, pro quo Christus vt homo gratias agat Patri: nam gratiæ aguntur pro beneficijs acceptis, Christus autem beneficium à suo Patre accepit, & in absconsione, & in reuelatione ista. Nam in absonsione facta Deus vindictam sumpsit de incredulis, ac persecutoribus Christi; ob eorũ enim iniuriam, quam Christo suà infidelitate, ac malitia intulerunt, priuati sunt lumine veritatis, & permissi sunt in sua cæcitate, ac peccato permanere. Ioan. 7. Si enim non crediderit is, quia ego sum, in peccato vestro moriemini. Christus ergo gratias agit Patri ob vindictam pro eo sumptam; licet enim vindicta non sit petenda, tamen si à Deo inferatur, qua parte Deus vltor noster est, beneficiũ est, & pro collato licet gratias agere. 2. reg. 25. dixit Dauid: Bndictus Deus, qui iudicauit causam opprobrij mei de mãnu Nabal; ita nunc Christus gratias

agit

agit Patri, qui diuitiem, ac superbiam Phariſæorũ contra Chriſtum, veritatis abſconſione puniuit. Quam prędixit Deus per Moyſem Deutero. 18. Qui non audierit, inquit, verba, quę loquetur in nomine meo, ego vltor exiſtam. Ioan. 8. hoc Chriſtus confirmans dixit; Ego non quæro gloriam meam, eſt qui quærat, & iudicet: in ipſa etiam reuelatione beneficium à Patre accepit Chriſtus vt homo, credentes enim, Chriſti ſerui ſunt; pro ipſius honore, ac nomine ſanguinem effundere parati ſunt, & multi de facto profuderunt, in quibus omnibus clarificatus eſt Chriſtus. Vnde de ijs, tãquam de dono ſibi à Patre collato dicit Io. 17. Rogo pro ijs, quos dediſti mihi, quia tui ſunt, & mea omnia tua ſunt: & tua, mea ſunt, & clarificatus ſum in eis. Ex omnibus his liquet confeſſionẽ tam laudis, quam gratiarum actionis inueniri in abſconſione hac, & reuelatione.

Etiam Pater, quoniam ſic placuit ante te.

COMMENTARIA.

CAuſam exultationis ſuæ exprimit Chriſtus, nam in Spiritu ſancto exultans confeſſus eſt Patri. Etiam, inquit, Pater. Vox eſt cõſentientis, & applaudẽtis, quaſi diceret, ò Pater huic tuæ diſcretioni abſconſionis, & reuelationis cõſentio, applaudo, eam probo, & cũ gaudio ſuſcipio, ac manifeſto, ea de cauſa, quia ſic tibi placuit, ſic bene uiſum eſt tibi, ea eſt uoluntas tua, quam ſolam ego ut homo ante me habeo, hanc facere ſtudeo, eam quæro, non enim ueni facere uoluntatem meam, ſed tuam: quæ tibi placita ſunt, mihi placent, & facio ſemper. Hęc reſpondent ſuperioribus, Dominus cæli, & terrę, ut ibi notauimus: quia enim Dominus eſt, ideo pro ratione, & cauſa ſufficit uoluntas eius. Nam Dominus eſt ſub nullius alterius poteſtate, ſed primus, & ſupremus.

ANNOTATIO XXXVI.

Conformitas humanę uolũtatis Chriſti cũ diuina.

EAdem verba habentur apud Matthæum Græcè, quamuis interpres alijs verbis interpretatus fuerit apud Lucam, quam illi, idem tamen ſignificantibus; Græce nomen eſt εὐδοκία, id eſt, beneplacitum, ſeu bona voluntas, quaſi diceretur ad verbum, ſic fuit beneplacitum tuum. Quod autem ad rem ſpectat, hiſce verbis exprimit conformitatem humanæ ſuæ voluntatis cum diuina etiam in eo, quod ſapiẽtes, & prudentes puniti ſunt, abſconſione diuinorũ myſteriorum, in qua non ſolum Chriſtus conſentit voluntati Patris, ſed etiam gaudet; quamuis enim non ſit gaudendum in pœna, & vindicta illata alicui; tamen qua parte diuina voluntas impletur, & iuſtitia Dei in eo exaltatur, gaudere licet: ſic Baſilius, & Theodoretus interpretantur illud pſal. 55. Lætabitur iuſtus, cum viderit vindictam. & lætabitur, inquiunt, propter diuinam prouidentiam. Sic etiã dictum eſt pſal. 144. Iuſtitia tua exultabunt. De hac tamen re alibi eſt plenius tractãdum.

Omnia tradita ſunt mihi à Patre meo.

COMMENTARIA.

EXponit, quę ſint hæc quæ abſcondita ſunt ſapientibus, & reuelata ea paruulis à Patre. Omnia, inquit, tradita ſunt mihi à Patre meo, quaſi diceret, ſacramenta abſcondita ſapientibus, & reuelata paruulis ſunt, mihi eſſe omnia à Patre tradita. Chriſtus Dei filius, & homo, redemptor fuit hominum, & doctor, venit enim ut à peccatis liberaret, Deoq; reconciliaret hominem, ſicque æternam conferret ſalutem. Venit etiam vt doceret uiam aſſequendę ſalutis, erroribus, & ignorantijs expulſis. De priori officio, inquit, omnia tradita ſũt mihi à Patre meo, quaſi diceret, conſtitutus ſum à Patre Redemptor, & Saluator, & in mea manu, ac poteſtate poſuit uniuerſa, ut ea reparem, & reſtaurem, ut ſicut per me ut Deum omnia creauit, ſic per me carne aſſumpta, recreet, & reparet, Ad hoc ueni, & ad hoc ſum homo factus. Abſcondita igitur ſunt à ſaipentibus ſacramenta, ſcilicet, legatio mea, incarnatio mea, finis aduentus mei, officium meum; paruulis autem ex parte iam reuelata, poſt modum uerò perfecte reuelanda ſunt. Hic eſt ſenſus, & connexio huius ſententie.

Chriſtus Saluator, & doctor noſter.

ANNOTATIO XXXVII.

ADuerte pro maiori explicatione commentarij Dei filium ad hoc maxime carnẽ ſumpſiſſe, vt ſaluaret, & vt doceret. Saluauit redimendo ſuo ſanguine à peccatis, Patri reconciliando, ea merito, & ſatisfactione ſua obtinendo, & conferendo, qb⁹ liberamur à peccato, iuſtificamur, bene operamur, eo digni efficimur vita æterna, demum indicando, & vitam ęternam conferendo. Hęc omnia facit Chriſtus, vt ſaluator eſt. Docuit autem fidem veram Dei, ac myſteriorum eius, aperiendo ſuum aduentum, & quę per eum geſſit manifeſtando, præcepta morum, & eorum, quæ ad ſalutẽ faciẽda ſũt, tradendo, illuminando etiam hominum mentes ſupernaturali lumine, vt doctrinę per eum traditę conſentiant. Hęc omnia ad duo hęc reducuntur, quod Saluator, et Magiſter, ſeu doctor noſter fuit.

De priori officio in Euangelio dicitur Ioan. 3. Misit Deus filium suum, vt mũdus saluetur per ipsum, & Mar. 10. Venit Filius hominis, nt ministraret, & daret animam suam in redemptionem pro multis, & in veteri testamento scriptum est. Isa. 48. Deus redemptor tuus, sanctus Israel. & Isa. 35. Ipse veniet, & saluabit nos. De posteriori autem dicitur in Euãgelio Ioan. 13. Vos vocatis me Magister, & bene dicitis. Ioan. 18. Ego veni vt testimonium perhibeam veritatis; in veteri autem testamento. Isa. 55. Ecce testem populis dedi eum, ducẽ, & præceptorem gentibus. Iohel. 2. Dedit vobis doctorem iustitiæ. Sunt sexcẽta testimonia in Scriptura de his duobus Christi operibus, seu officijs. De priori igitur dicit, omnia tradita sunt mihi à Patre. De posteriori est sequens sententia, atque hęc sunt, quæ abscondita sue re sapiẽtibus, & reuelata paruulis. Hi nouerũt Christum, illi vero non.

ANNOTATIO XXXVIII.

Quomodo omnia tradita Christo a Patre.

QVOD ad verba spectat, in quibusdam Græcis exemplaribus ante hanc sententiam (legũtur hęc verba (& conuersus ad Discipulos dixit,) sic q; legit. Euthymius: at vero Latina non habent, nec etiam multa Græca, nec nos censemus legenda, præsertim, quia paulo inferius ea habentur, nec posset illic legi, si in loco hoc legerentur: si enim conuersus nunc est, non erat, cur post hæc conuersus diceretur. De hoc tamen inferius aliquid aliud notabimus. Quod autem ad rem pertinet, celebris est ista sententia, super quam Athanasius longam habuit orationem cõtra Arianos; quos refert hoc loco abusos ad probandum Filium minorem Patre, scum illi tradita fuerint omnia; argumentabãtur enim: Si pater tradidit illi omnia, ergo prius non habuit ea Filius: igitur minor est Patre, Duæ autem sunt huius sententiæ interpretationes. Vna est eorum, qui interpretant de Christo ratione diuinitatis, cui Pater tradidit omnia: nam communicando ei propriam essentiam, communicauit potentiam, dominium, & omnia, quæ habet: verbum autem traditionis non est humano more intelligendum, quasi Filius prius non habuerit, aut Patri se omnibus priuauerit, sed indicat filij à Patre possessionem, secundum quam Deus est de Deo, Dominus à Domino, habens eandem naturam cum Patre, sed Pater à se, Filius à Patre absque vlla prioritate, aut posterioritate durationis. Hæc interpretatio est Athanasij. ser. 4. cont. Arianos. Irenæi lib. 4, ca. 37. Hilarij lib. 6. de Trinit. Ambrosij lib. 3. de Spirit. san. cap. 12. Chrysostomi hom. 36. in Matthęum. Altera expositio est eiusdem Athanasij in oratione super hanc Lucæ sententiam, vbi affirmat eam intelligendam de Christo ratione dispensationis per carnem gerendæ, censetque tũc tradita omnia ad reparandum, & instaurandum, quando homo factus est: Quãuis enim vt Deus est, omnia sint ei tradita semper, tamen vt homo est, accepit, quando carnem sumpsit, quę prius vt homo non habebat. Verba Athanasij, quia eius mentem declarant optime, referam ex parte; sic enim inquit. Postquam peccarat, & lapsus esset homo, eiusque lapsu perturbatis omnib⁹, mors inualuisset ab Adã vsque ad Christum, terraque execrationi data esset, Infernus apertus, Paradisus clausus, cælum infensum, & tandem corrupto, & interempto homine insiluisset diabolus contra nos: tunc Deus hominũ amator, ac nolens perire hominem ad suam imaginem cõditum, in hæc verba locutus est, quem emittam? et quis proficiscetur? omnibus obticentibus locutus est filius, Ecce ego, emitte me. Quo tempore illi respondit Pater, vade ergo. Tunc dedit illi hominem, vt ipsum verbum caro fieret, carnemq; assumptam in omnibus instauraret: tradita enim sunt illi vt medico, qui sanaret morsum serpẽtis: &

Connexio sententiæ proximæ cum precedentibus.

ANNOTATIO XXXIX.

IN connectenda hac sentẽtia cum antecedentib⁹, est aliquid discriminis inter doctores; Chrysostomus enim hom. 39. in Mat. dupliciter connectit, primo sic; Ne, dum Christus cõfitetur Patri, videretur illo minus potens, & à natura paterna alienus, dixia, omnia tradita sunt mihi à Patre meo, sicque ostenderet

oſtenderet æqualitatem cum eo. Huic priori conne xioni conſentit Euthymius. Addit etiam Chryſoſtomus alteram connectendi rationem, dicens hãc ſententiam dictam eſſe ad Diſcipulos, qui lætabantur, quoniam dæmones ſibi parerent, & quaſi diceret, quid ita gaudetis fruſtra, poteſtate vobis data? mea omnia ſunt, tradita mihi à Patre meo. Voluit enim Chriſtus Diſcipulos diligentiores, & moderatiores facere, ideo hoc dixit; ſic Chryſoſtomus connectit. Neutra autem connexio mihi videtur accommodata; non quidem prior, nam innititur in eo, quod hæc ſententia intelligenda ſit de Chriſto ratione diuinitatis, quam intelligentiam ſuperiori annotatione non probauimus. Non etiã poſteriori: tum quia Chriſtus iam huic gaudio reſpondit, & noua aggreſſus eſt, nempe Patris cõfeſſionem: tum quia dura videtur expoſitio, nõ enim apta ratio eſt, Propterea non eſſe gaudendum Diſcipulis de poteſtate eis data, quia omnia tradita ſunt Chriſto à Patre; immo tanto maius gaudium eſſe debuit, cum ſcirent Chriſto, in cuius nomine dæmonia expellebant, omnia tradita eſſe à Patre; ſic enim poteſtas eis data nobilior, & firmior videbatur. Igitur connexio in commentario poſita viſa eſt mihi accommodatior; cum enim cõfeſſus fuiſſet Patri gratias agendo, & eum laudando de abſconſione, & reuelatione horum, nec explicuerit, quæ ea ſint, ſed indiſtincte pronunciauerit (hæc) nunc exponit, & reuelat Diſcipulis. Poteſt etiam alia connexionis ratio adiungi: cum enim dictum eſſet; Sic placuit ante te, Græce; ſic fuit bona voluntas, ſeu beneplacitum ante te, explicat ſequentibus his verbis hoc beneplacitum, quaſi diceret, hoc beneplacitum Patris ego veni implere, Paterque meus in me poſuit, ac decreuit hoc beneplacitum complere, omnia tradendo mihi. Paulus huic fauet veritati Ephe. 1. dicens: Secundum beneplacitum eius, ſcilicet Patris, quod propoſuit in eo, nempe Chriſto. Quod Paulus dixit, Pater propoſuit beneplacitum ſuũ in Chriſto, hoc nunc ipſe Chriſtus ſignificat, dicens; Omnia tradita ſunt mihi à Patre meo. Hæc de connexione.

Et nemo ſcit, quis ſit filius, niſi Pater: & quis ſit Pater, niſi Filius.

COMMENTARIA.

PRæcedenti ſententia oſtendit ſe redemporem omniũ, nunc declarat ſe doctorem, & ad hæc duo veniſſe, nempe ſaluare, & docere veritatem Dei; vt autem doctrinæ ſuæ veritatem, & certitudinem commendet, præmittit ſe ſcientiam habere diuinam, eam nempe, quam Pater habet, cum ſit eius Filius, eiuſdem cum eo ſubſtantiæ, & ſcientiæ, & dicit, nemo ſcit quis ſit Filius, niſi Pater, quis Pater niſi Filius. ſermo eſt comparatiuus, ſcilicet, ſicut nemo ſcit quis ſit Filius niſi Pater, ſic nemo ſcit quis ſit Pater, niſi Filius, quaſi diceret. Patris, & Filij cognitio, & notitia ipſius eſt Patris, & Filij, nemoque extra eos id aſſequi potuit, poteſt, aut poterit à ſe, aut ex ſe, ſed talis notitia eis eſt ꝓpria. Attende nõ excludi ipſas perſonas à notitia, & ſcientia, cum enim dicitur, nemo ſcit quis ſit Filius niſi Pater, non excluditur Filius à cognitione: nam & Filius ſe ipſum cognoſcit. Similiter cum dicitur, nec quis ſit Pater niſi Filius, non excluditur Pater à ſui notitia. Id ergo ſignificatur, perſonarũ harum notitiam ipſarum earundem eſſe, nec vllum alium quempiam id nõſſe quaſi à ſe, niſi deriuata, & cõmunicata cognitione à Patre, & Filio. Attende etiam non excludi à notitia eadem Spiritum ſanctum. ſed cum non ſit nunc facta mentio tertiæ perſonæ, non exprimitur eius notitia, ſed non excluditur, ſed tantum id, quod extra Deum eſt, quod notitiam Patris, & Filij, & Spiritus ſancti habere non valet, niſi ab ipſo Deo ſit emanata, & reuelata. Ratio enim nulla naturalis, nec vlla creatura ex ſe arcanum hoc, & ſacramentum aſſequitur. Iuxta illud Matth. 16. caro, & ſanguis non reuelauit tibi, ſed Pater meus, qui eſt in cælis. Attende poſtremo ſupplendum eſſe, eos etiam noſſe, quibus Pater reuelauerit, nam dictum eſt, Patrem reuelaſſe paruulis.

ANNOTATIO XL.

Patrũ expoſitio Cõtra Macedonianos hoc loco Euangelij abutẽtes.

ADuerte Ambroſium lib. 2. de Spir. ſan. cap. 12. referre Macedonianos hoc abuſos loco ad ꝓbandum Spiritum ſanctum minorẽ eſſe Patre, nec eiuſdem ſubſtantiæ cum eo, quia dictum eſt, Nemo nouit Filium, niſi Pater, inferebant, ergo Spiritus ſanctus non nouit, cum non ſit Pater. Huic autem cauillationi reſpondit ipſe Ambro. docte, & vere, his excluſiuis locutionibus nõ remoueri perſonas, ſed creaturas, quod locus Pauli manifeſto probat. 1. Cor. 2. Nemo, inquit, nouit, quæ ſunt Dei, niſi Spiritus Dei. Ecce Spiritus noſſe dicitur; quæ sũt Dei, non igitur excludebatur Spiritus ab hac locutione. quod ſi perſonæ excluderentur, nec Pater cognoſceret, quia dictum eſt, nemo cognoſcit, niſi Spiritus Dei. Hæc doctrina Ambroſij eſt etiam Baſilij. lib. 3. contra Eunomium, aliorumque patrum, & omnino veriſſima. Aduerte præterea Athanaſium in oratione contra Gregales Sabellij, hanc ſententiam connectere ſic, inquit enim: Cum dicit, confiteor tibi Pater Domine cæli, & terræ, homo eſſe videtur. recte tu quidem: habet enim humanitatem ſibi adiunctam deitas illa, quæ in mundum venerat, ſed ne ob prætextum carnis ignorares Deum, ſtatim de ſe ipſo ita ſubiungit, & in hunc modum loquitur: Nemo cognoſcit Filium, niſi Pater: neque Patrem cognoſcit quiſpiã niſi Filius, & niſi cui voluerit Filius reuelare. Hæc Athana. Chryſoſtomus autem hom. 39. in Matthẽũ ſic nectit: Quoniam, inquit, dixit: Omnia mihi tradita ſunt à Patre meo; intulit, quaſi diceret, quid

mira

miramini, si omnium ego sum Dominus, qui & aliud quid multo maius possideo, quod Patrem nouerim, quod eiusdem cum eo substantiæ sum? Hæc ille. At vtraque sententia considerantibus dura videbitur, & violenta. Mihi magis probatur ea, quæ posita est in commentario, meliusque in sequenti explicatur.

Et cui voluerit Filius reuelare.

COMMENTARIA

EXposita notitia, & scientia, quam habet sui, & Patris, manifestat suum magisterium, & se esse doctorem, & venisse, vt Dei nobis notitiam daret. Sensus est, hanc notitiam, & scientiam Patris, & Filij ego doceo; ego cui volo, reuelo, nec assequi vllus poterit, nisi meo magisterio, & doctrina. Idem est sensus huius, & illius Ioan. 1. Nemo Deum vidit vmquã, Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse reuelauit. Hoc est, quod nunc dicitur, ego sum ille, qui video me, & Patrem nemo alius, nisi is, quem docuero, videre poterit; quæ verissima est, & certissima, quia Deus est, & dei Filius, qui vnã cum Patre habet scientiam. Hæc sunt, quæ abscondit Pater sapientibus, & reuelauit paruulis, me esse Filium eius, me redemptorem, me doctorem vitæ.

ANNOTATIO XLI.

Connexio superiorũ verborũ, & explicatio.

HAnc sententiam sic connectit Chrysostomus hom. 39. in Matthæum: Quia, inquit, de Patre dictum erat, Reuelasti ea paruulis; idcirco de se dixit: Cui voluerit Filius reuelare, vt eiusdem potestatis cum Patre se esse significaret. Notatque non esse dictum, cui iussus sit reuelare, aut, cui iniunctum sit reuelare, sed cui voluerit. Sic enim ostendebatur æqualitas. Ambrosius autem lib. 2. de Spir. san. cap. 12. consentire videtur. hæc enim verba recitans ait: Plus dixit de Filio, non quod plus habeat, quam Pater, sed ne minus habere videretur. Hæc ille. Hi duo doctores hanc sententiam interpretantur de Christo, vt Deo, qui, quibus vult, reuelat, vt Pater. Quod etiam affirmat Irenæus lib. 4. cap. 14. notans illud (voluerit) non tantum futurum, sed etiam præteritum, tempusque omne complecti, vt significet, & ante Incarnationem per Filium reuelatam fuisse Dei notitiam. Mihi certe videtur in hac sententia Christum de se loqui vt homo est, & ratione carnis suæ, secundum quam, seu per quam redemptor, & doctor est homi num factus, sicut etiã illud Ioan. Vnigenitus enarrauit nobis, scilicet per carnem, ad hoc enim venit, vt doceret salutis viam, & Dei perfectam notitiã; præmisit enim se habere scientiam Dei vnam cum Patre vt ostenderet doctrinam, quam per carnem, & in carne tradebat esse verissimam, & infallibilẽ, & eam cui vult reuelat, & cui vult abscondit, non solum vt Deus, sed etiam vt homo; cui sensui illud consonat Ioan. 14. Ego sum via, veritas, & vita, nemo venit ad Patrem, nisi per me, & illud Ioan. 3. Quod scimꝰ loquimur, & quod vidimus testamur, nempe quod vidimus, & scimus diuinitate, & vt Deus, loquimur, & testamur in carne. Hebr. 1. Nouissime locutus est nobis in Filio. Declarat etiã his verbis se, vt homo est, conformem habere cum Patre voluntatem, & potestatis exercitium, cui Pater reuelare vult, ipse etiam vult, cui Pater abscondit, etiam & ipse, quia Deus est, qui in carne, & per carnem docet, & operatur.

ANNOTATIO XLII.

Expositio huius sententiæ contra Marcionem ea abutentẽ.

IRenæus lib. 4. cap. 14. & Chrysostomus hom. 39. in Matthæum referunt Marcionem hæreticum hac superiori sententia abusum esse ad probandum Deum Patrem Christi non esse Deum veteris testamenti, & Prophetarum, sed alium ab hoc. argumentabantur autem sic; Si nemo nouit Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare; igitur antequam Christus carnem indueret, Pater hic nõ erat ab vllo agnitus, cum Christus nemini reuelauerit antequam homo esset; at ille Deus veteris testamenti multo prius notus, & reuelatus est, igitur alius est à Patre Christi. Ad hanc obiectionem si recte perpendimus, aliter respondet Chrysostomus, aliter Irenæus. Primo quidem Chrysostomus dicit, non de qualibet cognitione hic haberi sermonem, sed de perfecta, & exquisita notitia Patris, & Filij, qualem de Filio, & Patre, solus Filius, & Pater habent, nos enim ex parte cognoscimus. Vnde cum dicitur, Nemo cognoscit Filium nisi Pater; neque Patrem nisi Filius, non dicitur Deum ignorari ab omnibus alijs, sed ab alijs cognosci ea cognitione, qua Pater, & Filius se cognoscunt. Hæc est responsio Chrysostomi, quæ mihi videtur nec accommodari posse textui nec satisfaceret obiectioni; nõ quidem textui, accommodatur, nam dicitur, Nemo cognoscit, nisi cui reuelatur; igitur cui reuelatum est, is cognoscit Filium, & Patrem, & tamen non est ista reuelata cognitio exquisita illa, & perfecta; non ergo loquebatur Dominus, quando dixit, nemo Patrem cognoscit nisi Filius, de perfecta, & exquisita cognitione, si enim de hac sermo esset, non oportebat excipere, cui reuelatum est; exceptio enim non fit, nisi ex eo, quod est cõmune, Vnde necessario est dicere, Dominũ absolute loqui de scientia, & notitia, qua Pater, & Filius cognoscũtur, siue à se, siue ab alijs, hæc enim nõ est nisi in ipso Filio, & Patre, & ijs, quibus per Patrem, & Filium reuelatum fuerit. Verũ quidé est aliter Filium à Patre, & Patrem à Filio cognosci, quam à nobis; illi se cõprehẽdũt, nos fide, & participata notitia nouimus, tamen in his sententijs absolute loquitur Dominus de cognitione Patris, & Filij, & sic vsꝰ est exceptione, nimirum neminem nosse nisi eos quibus reuelatum fuerit. Vnde interpretatio Chrysostomi, cui et adhæsit Euthymius non accommodatur cõtextui. Nec etiã satisfacit difficultati, & obiectioni Marcionis; nam si nemo nouit Patrẽ, nisi cui voluit Filius reuelare, si Filius quantum ad carnis assumptionẽ, fuit post Patres veteris testamenti: igitur hi non nouerunt Patrem, quia Christus nondum homo, non dum potuit velle reuelare illis. Huic obiectioni nõ satisfit per ea, quæ Chrysostomus dicit.

Secundo loco respondit Irenæus, dicens verbum Filiumque Dei extitisse ante carnem, & per eum,

Patrem

Patrem reuelatum esse Patribus, & omnibus à principio mundi, quibus reuelatum est: cum igitur dicit neminem nosse Patrem nisi Filium, & cui voluerit Filius reuelare, id loquitur ratione suæ diuinitatis, secundum quam verum est neminē nosse potuisse vmquam Patrem, nisi cui ipse reuelauit, aut reuelauerit; vna enim cum Patre vt Deus reuelat, & Pater, per ipsum vt Verbum reuelauit Patribus illis, & reuelat nūc omnibus, quibus reuelatio datur. Sic satisfit obiectioni Marcionis, qui hāc sententiā humanæ Christi naturæ accommodabat. Sic Irenæus respondet: nam notitiam hanc Patris, & Filij absolute interpretatur, nō vt Chrysostomus de perfecta, & exquisita, quæ propria est ipsis personis Patris Filij, & Spiritus sancti, non autem communis creaturæ.

Auctoris expositio.

Mihi autem non probatur hæc responsio, eo quod hanc sententiam. cui voluerit Filius reuelare, de Christo ratione diuinæ naturæ interpretatur; existimo enim intelligendā de Christo ratione humanæ naturæ. cum enim Christus vnica sit persona, diuinam, & humanam habens naturam, modo ratione vnius, modo ratione alterius loquitur: sicut Ioan. 3. Quod, inquit, scimus loquimur, & quod vidimus testamur. Quod scimus, & vidimus vt Deus, loquimur, & testamur vt homo, & per carnem. sic nunc dicitur; Nemo scit quis Pater, & quis Filius, nisi Filius. hoc vt Deus dicit; cum autem additur, Et cui voluerit Filius reuelare: loquitur vt homo. Obiectioni autē hæreticorū respōdetur, hic loq de cognitione comprehendente aduentū suum in carne, quam ipse primus docuit, & quam nemo habet, nisi cui Christus homo reuelat. hanc Patres nō habuerunt, qui solum nouerant eum venturum, eo autem veniente noua doctrina effulsit de aduentu iam existente, quæ ad Euangelium pertinet, cuius primus Magister, & doctor Christus est in carne. Sic obiectio hæreticorum nullius est momenti.

Et conuersus ad Discipulos suos, dixit.

COMMENTARIA.

COnuersus dicitur, quia corporis aspectu, & gestu quodam ad Discipulos se conuertit, vt solent hi facere, qui aliquid cuipiam loquuntur quod ad ipsum pertinet · locuturus igitur cum Discipulis de ijs, quæ ad eos spectabant, ad ipsos conuertitur.

ANNOTATIO. XLIII.

Contio exēplarū.

QVædam Græca habent (conuersus ad Discipulos seorsum) sicque legit Euthymius, quæ lectio consonat illi, cuius meminimus in Annot. trigesima septima, vbi notauimus quædā Græca exēplaria habere. Et conuersus ad Discipulos dixit: omnia tradita sunt mihi à Patre meo. cum autem hæc quæ sequuntur etiam cōuersus dixisse legatur, videtur illud superfluum fuisse: nam si tunc conuersus est, non est cur modo conuertatur. Ob id quidā legunt conuersus ad Discipulos seorsū, quasi primo conuersus sit ad Discipulos, & alios adstantes, modo vero ad solos Discipulos. At Latina exemplaria, & nonnulla etiam Græca nō legunt illud seorsum, in hoc loco, nec etiam legunt priora illa verba conuersus ad Discipulos. Mihi videtur legendū esse sicut vulgatus legit, quantum ad verba ipsa; nec. n. priori loco legimus: cōuersus ad Discipulos; nec in hoc, illud, seorsum; existimo enim Christum quando cōfitebatur Patri, ad ipsum cōuersum fuisse oculis corporeis; cum vero docuit, omnia sibi tradita à Patre, & neminē nosse Patrem, nisi Filium, ad oēs respexisse, quibuscum loquebatur, etiamsi absentes essent; quod, quæ sequuntur verba apud Matthæū, indicant, nēpe; Venite ad me oēs, qui onerati estis. Post quæ cōuersos ad Discipulos dixit quæ sequūt. Beati oculi &c. quia illis tunc proprie loquebatur.

Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis.

COMMENTARIA.

ERant Discipuli de eorum numero, quibus Christus Filius Dei proprio ore reuelauerat mysteria salutis, & aduentum suum; idcirco cōuersus ad eos, beatos appellat, quod inter illos omnes, qui aduentum eius crediderunt, ipsi tanto beneficio, & priuilegio cumulati sint, vt obtinuerit Christum ipsum videre, miracula conspicere, prædicantem audire. Modestiæ causa, nōn dixit qui me videtis, sed qui uident, quæ uos uidetis, se ipsum significans. Hoc autem dixit, & ut illos in fide magis confirmet, & ut ipsi beneficium Dei magnum in se recognoscant.

ANNOTATIO. XLIV.

PRætermisit Lucas multa, quę adiunxit Matthęus consequentia ad præcedentes sententias, nimirum. Venite ad me omnes, qui laboratis, & oērati estis, & ego reficiam vos: tollitte iugum meum super vos &c. cum enim dixerit sibi omnia tradita, & se reuelare cui vult, incipit opere complere vocando ad se omnes. hæc Lucas omittit, & ad alia post hæc narranda se conuertit. Beati inquit, oculi &c. Similem fere sententiā refert Matthæus ca. 13. sed alio tempore à Christo prolatam. non enim hęc historia est eadem cum illa Matthæi, sed longe diuersa; immo Matthæus non eisdem vtitur verbis, sed sic: Vestri oculi beati, quia vident, & aures, quia audiuut, posset que non improbabiliter videri alicui non eadem; communiter tamen existimantur eadem, bis à Deo pronunciata, idemque est sensus apud vtrumque Euangelistam.

De quibus oculis hoc loco Euangelista loquatur.

Est autem difficultas, de quibus oculis sit sermo. Chrysostomus enim hom. 46. in Matthæum existimat non de visu corporeo, sed de spirituali esse sententiam intelligendam. At vero sequentia verba interpretans, vbi dicuntur multi prophetæ desiderasse videre, q̄ Discipuli videbant, & non vidisse, quæ tamen Prophetæ oculis spiritualibus viderunt. quibus verbis significatur, Discipulos prælatos esse illis, & beatos appellatos quia visu corporeo Christum viderunt. Fatetur etiam de visu corporeo intelligi. Quare vt vtrumque dictum Chrysostomi coniungamus, sentire videtur, de vtroque visu, seu oculo intelligendam esse sententiam, vt beati dicti sint, quia spirituali, & corporeo oculo Christum viderunt, crediderunt enim in eum, & corporali præsentia fruti sunt. Eadem omnino habētur apud Hieronymum Matth. 13. quamuis Hieronymus aliam

adiungat

adiungat solutionem, vt sustineat de solo spirituali oculo sententiam hanc esse intelligendam: dicit enim non omnes prophetas, & iustos vidisse spiritualiter omnia, quæ Discipuli videbant, & intelligebant, & sic præpositi sunt illis in hoc sæculo etiã visu spirituali. at se ipsum Hieronym⁹ corrigit, ne videatur iustos conferre velle, dicitque idem, quod & Chrysostomus. Eadem cum Hieronymo habet Euthymius.

Auctoris sententia.

In hac parte mihi videtur dicendum, Christum loqui de visu corporeo, similiter de auribus corporis, felicesque, ac beatos appellare Discipulos, quod viderint, & audierint Christum ipsum prædicantẽ, & mira facientem, sicut viderunt, & audierunt. De talibus oculis, & auribus Christũ loqui verba sequẽtia oĩno demõstrat: nã prophetæ, & iusti multi, qui Christũ secundũ carnẽ antecesserunt, dicunt̃ desideresse videre, & audire, quæ audiebãt, & videbant Discipuli. hoc autẽ desiderĩ nõ fuit de visu, & aure spirituali, nã fide, & visu spũali Christum viderũt; oportet: igitur de corporali oculo, seu visu hæc intelligere, in quo p̃ferunt Discipuli, & in eo beati dicunt̃, sicut Ioannes Baptista dicitur plusquã propheta, quia non solum Christũ prænunciauerit vẽturum, sed præsentem indicauit.

Obiectioni fit satis.

Quod si obijciat quispiã illud, quod pmouit doctores, ad affirmandũ de visu spirituali intelligi sententiã, nẽpe quia ẽt persecutores, & incredduli Iudei visu hoc corporeo, & ante Christũ viderũt, & audierunt, & tñ nõ ob hoc beati fuerunt, respondeo dupliciter. Primo quidẽ Christũ loqui de Discipulis, q credebãt in eũ, vnde non conferebat nisi solos fideles, & credentes in eũ nẽpe presẽtes cũ præcedentibus, & inter eos, qui Christi fideles erãt, censet beatos eos qui nõ solũ crediderũt in Christũ, sed etiam eius præsentia corporali fruiti sunt, miracula aspexerunt, prædicantem audierunt. De solo ergo oculo corporis, & aure sermo est, tamen beatificatio, & comparatio est inter credentes in Christum. Respondeo secundo, sententiam extendi posse etiam ad omnes, tam credentes quam non credentes, qui corporalem Christi præsentiam viderunt, omnesq; beatos eo priuilegio appellatos, quantum est ex parte beneficij, & priuilegij huius, non enim quia illi non crediderunt, ideo definit esse magnum beneficium, quod eis collatum est; immo eo damnatione dignores fuerunt, quod tanto priuilegio abusi sunt, quod Christus præsantialiter eis prædicauit, & miracula fecit. magna igitur felicitas fuit hæc, qui tamen abusi sunt, maiorem inde culpam, & pœnam contraxerunt: qui vero bene vsi sunt credẽtes, vere beati fuere. Sicut etiam beati dicuntur, sunt credentes, & fidẽ Christi habentes; tamen si opera nõ habeant, peius illis est habuisse fidem: hoc quidẽ non ex se, sed eorum vitio, nam quantum ex se est, beatitudo quædam est, credere, & fidem habere.

Beati diuersis de causis dicuntur in Scriptura

Aduertendum enim est, in Scriptura beatos dici diuersis de causis, non quod singulæ integram, & perfectam faciant beatitudinẽ, sed partem aliquam; dicuntur enim beati qui intelligunt super egenum, beati qui lugẽt, beati qui persecutionẽ patiũtur propter iustitiã, beatus qui non offendit verbo. singula per se non faciunt totã beatitudinẽ, sed partẽ aliquã aut ad eã conducũt; Sic nũc vidisse Christũ beatos facit, non ex hoc solo est integra beatitudo, sed maxime ad betitudinẽ cõsequendã id faciebat. Sic est illud Lucę, beatus vẽter, qui te portauit, & vbera, quę suxisti. hoc solum nõ erat integra beatitudo, immo Christus respõdẽs huic soli aliud prętulit, nẽpe beati, qui audiũt verbũ Dei, & custodiũt illud, quasi diceret, hæc quidẽ beatitudo fuit, tñ si sola cõsideret, maior est alia, nempe credere in Christum, & mandata eius seruare. Sic mihi ista sententia de visu corporeo explicanda videtur. Huic tamen posset quispiam obijcere illud Ioann. 20. Beatĩ, qui non viderunt, & crediderunt: Respondeo non esse similẽ rationem in his sententijs: nam Thomas ipsum visum sumpsit pro argumento credendi, quia vidit enim Christum viuentem, ideo credidit resurrexisse, & in hoc præponuntur, qui cum nõ viderint, & crediderint, quia non sunt innixi ad credendum visui; at vero in nostra sententia non fit sermo de argumento credendi, sed simpliciter, & absolute consideratur aspectus, & præsentia Christi: hoc autem fuit insigne beneficium, & priuilegium, nec ob eã præsentiam Discipulorum fides minor fuit: nam etiam si Christum viderunt, ipsum tamen messiam, & Dei filium esse non viderunt, sed crediderunt.

Obiectio alia contra dicta vis sententiã soluitur.

Dico enim vobis, quod multi prophetæ, & reges, voluerunt uidere, quæ vos videtis, & non viderunt, & audire, quæ uos auditis, & non audierunt.

COMMENTARIA.

CAusam, cur beatos ex visione illa appellauerit, profert; ea autem est, quia reges multi, & prophetæ, qui ante eos fuerunt, hoc desiderio flagrarunt, nempe videndi Messiam, & audiendi verba ipsius, & nõ obtinuerunt, quod tantopere desiderarunt: id aũt Discipulis concessum est. Argumentum est magni beneficij ex tanto, multiplicique desiderio Regum, & Prophetarum, qui Deo charissimi fuerunt. Quibus negatum esse, Discipulis vero datum, argumentum est insignis prærogatiuæ.

ANNOTATIO XLV.

explicatio copiosior superioris sententię.

GEnes. 49. appellatur Messias à Iacob, desiderũ collium æternorum, quia eius aduẽtus à principio mundi desideratus est à patribus illis. Pleni sunt libri psalmorum, & prophetarum hoc desiderio. Recte Irenæus lib. 4. cap. 24. interpretans de desiderio Christi præsentiam videndi locum hunc sic deducit. Si autem inquit desiderarunt videre Dominum, igitur credebant in eum, fidemque aduentus ipsius habebant. Aduerte Bedã affirmare, quos nũc Lucas Reges appellat, apud Matthæum iustos vocari. mihi non videtur satis accommodatum, nam distincta sũt hæc, per Reges enim Dauid, Salamõ, & alij, quib⁹ reuelatus est aduẽtus Messiæ, significatur; per iustos autem multi alij, qui Reges non fuerunt; licet enim aliqui ex Regibus fuerint iusti, non tamen omnes iusti, fuerunt Reges, nec omnes Reges, iusti. Adde hanc, & illam Matthæi non esse eandem historiam. Posset quispiam opponere huic loco illud Ioan. 8. Abrahã exultauit, vt videret diem meũ, vidit, & gauisus est. Si Abrahã vidit, quomodo nũc dicitur, non viderũt. Respondeo, nõ dici Abraham desideresse, seu exultasse, vt videret Dominũ, nec

Quomodo Abraham diẽ Domini viderit.

nec dici vidisse Dominum sed diem Domini seu Christi, quod longe distinctum est: nam vidisse diē Domini est nouisse tempus signatum, quando carnē erat sumpturus, & hoc vidit Abraham, non visu corporeo, sed spirituali, reuelante Deo, quæ reuelatio non fuit omnibus concessa; credebant quidem venturum Christum, tempus autem præcisum non sunt assecuti omnes. id autem concessū est Abrahę. Locus autē noster procedit de visu ipsius Domini, nempe, quia eius corporalem præsentiam, & verba ipsius audire, & videre cupierunt, quod non fuit illis datum.

Et ecce quidam Legisperitus surrexit.

COMMENTARIA.

AD alia describenda se conuertit Euangelista, quæ prædictis non ita cohærent, quasi statim post ea hoc gestum sit, sed alio tempore, quod à nobis ignoratur. Vt autem videtur, cum Dominus populo prædicasset, quidam Scriba, seu legis doctor surrexit, vt Dominū alloqueretur; verisimile enim est multos Dominum auscultasse sedentes, quod forsan in Synagoga factum est, cum hic surrexisse dicitur.

ANNOTATIO XLVI.

Sit ne Legisperiti illius historia eadem cū ea quæ Matthęus, & Marc⁹ referunt de legis doctore.

QVidam recentiores existimant hanc historiā esse eandem cum ea, quam Matthæus cap. 22 & Marcus cap. 12. referunt, de legis doctore illo, qui Dominum interrogauit, quod esset mandatum magnum in lege. At vero Augustinus lib. 2. de consen. Euang. cap. 73. contrariam tenet sententiam, eamque rationibus hisce confirmat. Prima est, quia apud Matthæum, & Marcum Christus dicitur interrogatus à Legisperito, respondisse duo illa mandata, diligendi Deum, & proximum. Apud Lucam autē Legisperitus dicitur interrogatus à Christo, ea respondisse. Hæc autem sunt omnino contraria; nec ad eandem possunt pertinere historiam. Alia duo argumēta profert Augustinus, quæ apud eū lege. Quibus adde apud Matthęum, & Marcum Legisperitum interrogasse, quod esset mandatum magnum in lege: apud Lucam vero, quid faciendo vitam æternam possideret. Tenendum igitur est, aliam hanc esse historiam, cuius illi duo Euangelistę non meminerunt, sicut nec Lucas meminit historiæ ab illis descriptæ. Huic sentētię accessit etiam Euthymius.

Tentans illum, & dicens.

COMMENTARIA.

NON discendi animo interrogans accedit, sed tentandi an aliquid de se, suaque doctrina contra legem responderet, vnde calumniandi occasionem haberet. Christus enim legis transgressor ab illis reputabatur.

ANNOTATIO XLVII.

Qualis fuerit tentatio legisperiti.

ILle legis doctor, cuius Matthæus, & Marcus facere mentionem, quemque recentiores quidam hunc eundem esse existimant, de quo nunc Lucas scribit, vt in annotatione præcedenti diximus, etiā tentans accessisse legitur; nos autem credimus hūc, etiam si distinctus ab illo sit, simili tamen tentandi studio interrogasse, licet ille de primo mandato, hic de vita æterna interrogauit, idcirco quæ de illius tentatione scribit Hieronymus, referam. Hieronymus ergo Matthæ. 22. illius tentationem explicans sic inquit; Interrogat vnus ex legis doctoribus non scire desiderans, sed tentās an interrogatus nosset, quod interrogatur. Hæc ille. Existimo Hieronymum hoc idem de hoc Legisperito sensisse; mihi tamen non admodum probatur; non enim Christus ita legis ignarus tenebatur, vt suspicari ille posset eum nescire primum mandatum, & idem etiam de hoc dicimus, cuius Lucas meminit. Chrysostomus hom. 72. probabilius de illo dicit, quod suspicabatur aliquid Christum de se dicturū, quia Deū se faciebat; simile nos de hoc Legisperito dicimus, vt in commentario expositū est. Augustinus autem lib. 2. de consen. Euang. cap. 73. de illius tentatione loquens dicit fieri potuisse, vt bono animo accesserit; non enim omnis qui tentat, calumniandi studio accedit, sed aliquando discendi. At vero cum Hieronymo consentit Chrysostomus hom. 72. in Matthæum, nimirum illum non animo discendi, sed calumniandi accessisse, quod nos de hoc nostro asserimus. Apud Euangelistas enim semper tentandi verbum, cum de his qui ad Christum accesserunt, sermo est, in malam accipitur partem. Et Basilius hom. in diuites auaros de hoc Legisperito Lucæ tractans; Hic inquit, tentator, erat simulatorias, & ironiæ plenas proponens interrogationes. Hæc ille.

Magister, quid faciendo, vitam æternam possidebo?

COMMENTARIA.

HOc est, quod interrogat, quid nempe oportet illum facere, ad consequendam vitam æternam. Commendanda est interrogatio, qua non curiosa petuntur, sed necessaria; non quæ ad alios, sed quæ ad se spectant: non leuia, sed maximi momenti, quæ ad animæ salutem pertinent: nō is iuterrogatur, qui nesciat respondere, ob id enim magistrum appellat. Hæc autem omnia, quæ interrogationem commendabilem reddunt, animus interrogantis condemnat, quia his omnibus artificiose vsus est, quę ad respondeudum inuitent, & quasi compellant, vt ex responsione ad quam trahebant, calumnietur.

ANNO-

ANNOTATIO XLVIII.

ADolescens quidam Lucæ.18.hanc eandem quæstionem Christo proposuit, sed vt dicit Basilius hom.in diuites, auaros, nõ animo eodem. Nam hic salubriter interrogauit, licet non fuit se persuaderi; at noster Legisperitus tentãdi causa, vti supra diximus. Aduerte Iudęos in veteri testamẽto habuisse notitiam vitæ æternæ, quam Deus iustis daturus erat: non solum notitiam, sed promissionem etiam, & spem. Tobiæ.2. Filij, inquit, sanctorum sumus, & vitam illam expectamus, quam Deus daturus est illis, qui fidem suam numquam mutant ab eo. & cap.12.eleemosyna, inquit, à morte liberat. ipsa est, quę purgat peccata, & facit inuenire misericordiam, & vitam æternam habebũt. Danie. 12 euigilabunt, alij in vitam æternam, alij in opprobrium. Sunt plurima huiusmodi testimonia, quibus & resurrectionis, iudicij vltimi, æternæ vitæ, & supplicij fidem habuisse illos constat; vti enim non obis fides Christi est, etiam illis fuit, sed illi venturum sperabant, nos venisse iam, & redemptionem compleuisse confitemur: tam vero illis, quam nobis fides Christi ad salutem necessaria fuit, & est, vt paulo inferius magis explicabitur. Hoc vero discriminis est in vita æteena consequenda, quod illi iusti ante Christi aduentum etiam purgati non admittebantur ad vitam æternam, nec beatitudo eis conferebatur, sed detinebãtur in limbo, donec Christus redemptione peracta eos liberaret. Modo vero iusti purgati admittuntur ad vitam, nobisque ianua cælestis aperta est, de qua re supra etiam locuti sumus. Condemnat autem Legisperitus hic hæreticos nostri temporis, qui in sola fide salutem, & vitam collocant: at hic non sola fide contentus interrogat, quid faciendo vitam æternam possidebo? cuius interrogationi cõsensit Dominus.

Iudei in veteri testamento vitæ æternæ notitiã promissionem, & spem habuerunt.

Hæretici nostri temporis negant opera sola fide conseruata legisperitum iustificasse dicunt.

At ille dixit ad eum: in lege quid scriptum est? quomodo legis?

COMMENTARIA.

CHristus sapienter priusquam respondeat, interrogantem Legisperitum interrogat de lege, cuius se doctorem profitebatur. Hic enim petebat, quid illum facere oporteret ad vitæ consecutionem; Christus quærit ab eo, quid diuina lex faciendum iubeat, quid inquit, in lege scriptum est? non solum hoc, sed quomodo legat, id est, quæ sint verba legis. Volebat enim Christus, vt non tantum nude responderet præceptum legis, sed cum suis circumstantijs, & modis, sicut Legisperitus respondit, idcirco quomodo legat inquirit. Christus de lege sine additione (Moysis) interrogans, non quæ Moyses, sed quæ Deus per se ipsum præceperat, quęque ad Decalogum spectant, intellexit: nec interrogat quid lex significet faciendum ad vitam æternam, hoc enim ipse Christus postea docturus erat, sed tantum quærit, quid scriptum sit in lege, quasi diceret; tu petis à me quid te facere oporteat, vt vitam possideas æternam, tu qui lægis es peritus responde mihi prius, quid lex diuina homini præcipiat facere, quomodo, quibusque circumstantijs faciendum iubeat. Dum autem legi ipsi detulit, se non esse legis transgressorem ostendit, occasionemque calumniandi tentanti abstulit.

Ille respondens dixit: Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua.

COMMENTARIA.

INtellexit Legisperitus Christi interrogationes, & recitat quid scriptum sit, & quomodo legat, diligendus, inquit, est Deus. Ecce quid in lege primum scriptum sit. Modus autem hic est, ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus, & ex omni mente. Ecce quomodo lego. Horum explicationem in annotatione sequenti inuenies.

ANNOTATIO XLIX.

Quid sit diligere Deum corde, anima, viribus, & mẽte.

NONnullæ dubitationes occurrunt, ex quarũ elucidatione propositæ sententiæ declarationem assequi quisque poterit. Prima, quid sit diligere Deum corde, anima, viribus, & mente. Respõdeo, quando sic diligimus Deum, quod omnes partes nostras eius obsequio accommndamus, & ijs omnibus ipsi inseruimus. Sunt autẽ partes hominis quatuor: mens, seu intellectus; voluntas, seu affectus quæ dicitur cor: sensus, seu pars sensitiua, in qua appetitus sensitiui sunt, & sensus, quæ appellat anima: corpus diuersa, & multa membra habens, quod significatur per vires, seu virtutem. Hæc sunt hominis partes, qui ergo ex Dei amore, ac dilectione, quæ in voluntate est, omues has accõmodat Dei seruitio, & implẽdæ eius legi, is diligit mẽte, corde, anima, ac viribus, seu virtute. De primis duobus dicitur psal.1. In lege Domini volũtas eius, & in lege Domini meditabit die, ac nocte. Prior est dilectio cordis, posterior mẽtis. Diligit enim corde, qui vult legẽ Domini facere, diligit mẽte, qui meditatur, & inquirit in lege omnia, quę facienda sunt, vt ea impleat. De anima dictum est psal.34. humiliabam in ieiunio animam meam. & psal.43. humiliata est in puluere anima mea. quamuis enim anima multiplicem in Scriptura habeat significationẽ, hoc tamen in loco, quem nunc explicamus, pro sensitiua complectente sensus, & apertius vsurpatur. De mẽbris corporis dicit Paulus Rom.6. Exibete membra vestra arma iustitiæ Deo. Ecce quid sit drligere Deum mente, corde, anima, & viribus, seu virtute. Augustin. autẽ lib.de spiritu, & anima, c.35. cor intellectũ: animam voluntatem: mentem memoriam in hac sententia interpretatur: alij alias adhibent interpretationes. Mihi autẽ accõmodatissima, & ad dilectionis pceptũ, & ad eius generalitatẽ, & ad verba ipsa, ea interpretatio visa est, quę posita est in commẽtario.

ANNO-

ANNOTATIO. L.

Quid sit toto corde tota anima, &c. diligere Deum.

ALtera dubitatio occurrit, quid sit toto corde, tota anima, omnibus viribus, & omni mente diligere Deum. Dupliciter autem potest hoc explicari. Vno modo, vt nec intellectu, nec voluntate, nec sensu, nec corporis membris aliquid fiat, quod Deo displiceat, sitque volūtatis eius contrariū: nec solum hoc, sed his partib. omnia adhibebantur, quę Deo placent, voluntatique eius sunt consona, talis dilectio est ex toto corde. tota anima, viribus omnibus, & omni mente; ea tamen in hoc sæculo, vbi Deus per fidem, & ænigma cognoscitur, nō potest haberi. Nō enim est homo quantumcumq; iustus, qui sine peccato viuat. purusque sit ab omni macula etiam leui; si dixerimus enim quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, vt dicitur. 1. Ioan. 1. Altero modo dilectio exhibetur, vt nihil nec intellectu, nec volūtate, nec sensu, nec corporis membris committatur, quod sit cōtra Dei præcepta, nihilque prætermittatur, quod sit mandatum. Qui ergo mente, & volūtate, sensu, corpore, quæ præcepta sunt implet, nullūque transgreditur, vel omittendo, vel cōmittendo, potiusque omnia dimitteee, quam mandatum trāsgredi, paratus est, etiam si vita sit exponenda propria, ille diligit Deum, vti in hac sententia continent, & hæc dilectio reperitur in via hac, in qua per fidem ambulamus, quæ etiam si comparata priori, quæ in Patria est, imperfecta sit; tamen collata vitæ huic, & cognitioni Dei per fidem, perfecta est, & ad iustitiam sufficiens. Deus autem vt significaret nobis, quantum sit diligendus, quantūque amore dignus, præceptum illis verbis vniuersalissimis edidit, toto corde, tota anima, omni mente, & omnibus viribus: non autem quod in via hac esset sic obseruandum, vt verba pure significant, sed vti diximus, habita ratione viæ huiꝰ. Hinc doctores deducūt Deū diligendum super omnia, etiam supra nos ipsos. Doctrina hæc est sumpta ex Augustino lib. de spiritu, & litera cap. 36. & lib. de perfecti. iusti. vbi quod dicit impleri hoc præceptum non posse in hac vita, non intelligas, non posse impleri, quod præcipitur faciendum: nam præceptum non est de impossibili, vt male intellexerunt hęretici nostri temooris: sed hoc voluit significari, quantum ad verborum absolutā significationem, non posse impleri in hoc sæculo, vti dictum est. Quod autem præceptum quo ad integritatem præcepti, impleri possit in hoc sæculo, Scriptura aperte significat, testificans de ijs, qui in hoc sæculo id præstiterunt. 3. reg. 14. Non fuisti sicut seruus meus Dauid, qui custodiuit mandata mea, & secutus est me in toto corde suo. 4. Reg 23. de Iosia dicitur, quod conuersus sit ad Deum in omni corde, suo & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua iuxta omnem legem Moysis. Hoc ipsum Dauid de se affirmat sæpe. psal. 118. Confitebor tibi in toto corde meo, & deprecatus sum faciem tuam in toto corde meo, & exquisiui te in toto corde meo, & consonat doctrinæ Pauli, inquit, enim Rom. 6. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Non dicit, non sit, quia sine peccato omnino non viuit homo in hoc corpore, sed non regnet, quod nunc est, & regnare dicitur, quando præponitur aliquid creatum diuino mandato, & vt nobis placeamus, Dei præceptum transgredimur. & ad Rom. 7. Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Nihil ergo damnationis ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Hæc ille. Carete igitur omni concupiscentiæ motu non potest homo, at non consentire, nec secundum concupiscentias carnis ambulare, hoc potest per gratiam; illud in Patria, hoc in isto sæculo fit, Vnde Rom. 6. quando dixit Paulus; Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, adiunxit, ad obediendum concupiscentijs eius. Sic nobis hanc dilectionem declarauit Christus Ioann. 14. Qui seruat, inquit, mandata mea, ille est, qui diligit me. & Ioan. 1. canon. 5. Hęc est, inquit, charitas, si mandata eius custodiamus. Hoc in via impleri potest etiamsi non simus in omnibus plene conformes voluntati diuinæ, quæ conformitas omnimoda est in patria. & alia multa docent, & Paulus, & alia Scripturæ testimonia, Patrum doctrinis comprobata, quæ longius prosequi non est instituti huius, alibi diffuse discussimus.

Augustinus explicatur cōtra hæreticos huius tēporis.

ANNOTATIO. LI.

Concordia Scripturæ de hoc præcepto.

TErtia occurit dubitatio; nā in Deuteronomio cap. 6. vbi hoc continetur præceptum, non leguntur nisi tria, nimirūt toto corde, tota anima, & tota fortitudine. Apud Matthæum autem cap. 22. aliter legitur, nempe, toto corde, tota anima, tota mente: Lucas autem quatuor numerat. Ad hāc difficultatem respondeo primo. Lucam concordare cum Deuteronomio, quantum ad sensum, nam in Scriptura cor, aliquando pro mente aliquando pro voluntate accipitur, aliquando vtrumque cōplectitur, suntq; multa testimonia Scripturæ ad hoc confirmandum, quæ prætermitto, quia res est aperta, & sine controuersia. In Deuteronomio cor vtrūq; cōplectitur, ideo tria numerantur in verbis, quia cor, duo comprehendit: at Lucas distinguere volēs, cor pro volūtate, & affectu posuit, quę est frequētissima iustificatio, ideo adiūxit alterū, tota mente; sicq; in sensu cōcordat cū Deuteronomio. Rūdeo secūdo, etiā cōcordare cū Matth. nā hic non omnia numerauit, sed tria, reliquit vnū quod Marcus eandē scribens historia expressit, quatuor partes reflerēs, sicut Lucas facit, nō enim Euāgelistæ singuli omnia narrant, sicque est concordia etiā cū Matthæo. Quod autē Lucas dicit omni mēte, omnibus viribus, Marcus autē, & Matthęus, tota mēte, tota virtute, parui momenti id est. ideque significatur, & Græce idem est nomen in omnibus his quatuor, non solū apud Lucam, sed etiam apud Matthæum, & Marcum.

Et proximum tuum, sicut te ipsum.

COMMENTARIA.

SApienter Legisperitus post primum ptæceptum legis secundum exposuit, quod complectitur ea, quæ de proximo in Decalogo præcepta sunt. sensus est. petis Domine à me, quid in lege scriptum faciendum, & quomodo legam; ecce sic scriptum est, sic lego, vt diligamus Deum ex toto corde, tota anima, tota mente, tota uirtute; Et diligamus proximos, non utcumque, sed ut nos metipsos diligimus, non quidem quantum nos, quia ordo est in dilectione, sed sicut nos, ut quæ nobis nolumus fieri alijs non faciamus, sicut nobis bonum uolumus, ita & alijs uelimus, & quando opus fuerit, faciamus.

ANNO-

ANNOTATIO LII.

Nominc proximi, qui comprehẽdãtur; & quod sit discrimen inter hæc duo præcepta.

SVmptum est hoc præceptum, non ex Deuteronomio, vbi primum de diligendo Deo continetur, sed ex Leuit. 19. vbi dicitur Diliges amicum tuum, sicut te ipsum. In Hebræo est nomen רֵעַ quod Septuaginta vertũt, πλησίον, id est, proximũ, eoq; vsi sunt Euãgelistæ, Matthæus, Marcus, & Lucas. Quod nomen generalius est, quam nomẽ amici. Significat autem nõ cognatos modo, & amicos, ac familiares, aut qui aliqua nobiscum necessitudine cõiuncti sunt, sed etiam eos, qui nobis incõgniti sunt, etiam inimicos; sunt enim omnes proximi, cum ad imaginem Dei creati simus, & ad vnum finẽ destinati, & vno redempti pretio. Sunt hi omnes diligẽdi non tantum quia homines sunt, sed etiã propter ipsum Deum, De qua dilectione supra tractauimꝰ eum de dilectione inimicorum egimus. Nunc autẽ illud est notãdũ, inter hæc duo præcepta esse discrimen magnum, nam præceptũ diligendi Deum nõ impletur sine gratia, & charitate; cum enim Deus diligendus sit super omnia, qui sic Deum diligit, à Deo diligitur, & charitas Dei manet in eo. At proximi dilectio impleri potest etiam ab existẽte in peccato, quia non diligitur super omnia, & ad diligendum eum, etiam si diligatur propter Deum, satis est diligere Deum modo aliquo: nam qui sunt in peccato diligunt Deum, & propter eum multa faciunt, quãuis non ex toto corde. tota anima, mente, & virtute, sicq; ex hoc imperfecto amore possunt etiã diligere proximum, sicut etiam, qui in eodẽ sunt peccato possunt facere eleemosynam propter Deum. Multa erãt tractãda de huiusmodi dilectione, quæ tamen prætermittimus. tum quia partem diximus supra: tum eiiam, quia in scolasticis diligentissime vt puto, omnia discussimus.

Dixitque illi, recte respondisti.

COMMENTARIA.

PRobat Christus responsionem Legisperiti: tum quia vera respondit: tum quia responsio fuit ad interrogantis mentem, & intentionem: tum etiam vt legem commendet: tum demum vt eum commendatione aliciat, & deposito animo tentandi conuertat eum ad se, inducatque ad facienda, quæ subiungit.

ANNOTATIO LIII.

Quomõdo recte Legisperitus respondisse dicatur

CVM multa sint præcepta, Dominusq; interrogauerint absolute, & generaliter, quo recte dicitur respondisse, si duo tantũ respondit: Dico dno hæc cætera complecti. eorumque causam esse: nã ex dilectione Dei consequitur complementum cæterorum, quæ ad Deum pertinent, nam qui diligit Deũ vt oportet, non iurabit vana per eum, sabataq; eius sanctificabit; qui etiã diligit proximum sicut se, nõ occidet, non furabitur, nec alia committet, quę sunt contra proximum, immo qui diliget sic Deum, omnia cærimonialia præcepta seruabit, quæ non aliud sunt, quam cultus Dei expresio, quomodo nimirũ sanctificandus sit. Sicut qui diligit proximũ, seruabit iudicialia mandata, quæ maxime iustitiam proximo exhibendam continent. Vnde velut epilogus legis totius sunt hæc duo mãdata, quod ille legis doctor Matth. 22. dixit; In his, inquit, duobus mãdatis vniuersa lex pẽdet. & Paulus Rom. 13. Qui diligit proximum, legem, inquit, impleuit, nimirũ de his quæ ad proximum pertinent. Vnde subdit: nam nõ occides, non furaberis, nõ falsum testimoniũ dices, non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum sicut te ipsum. plenitudo ergo legis est dilectio. Hæc Paulus. Recte igitur respondit, qui recapitulatiionem legis in duabus primis mandatis respondit.

Hoc fac, & viues.

COMMENTARIA.

FActa responsione à Legisperito, respondet Christus ad eius interrogationem; interrogauerat enim quid facieudo vitam æternam possidebo, dicit Christus, fac quæ tu dixisti secundum legem facienda, & viues, id est, consequeris vitam æternam. quasi diceret, dilige Deum, & proximum tuum, eo modo, quo lex à te recitata præscribit, & hac via vitam æternam possidebis.

ANNOTATIO LIIII.

Nec opera siue, fide, nec fides sine operibus sufficiunt ad salutẽ sed vtraq; necessaria

ADuertẽdum est maximè Dominũ interrogatum esse à Legisperito de faciendis, ideo respondisse de operibus; supponebat autẽ credẽda, & fidem præcedere debere, sine fide enim impossibile est placere Deo Hebr. 11. nec de credendis est interrogatus, Iudęus enim fidem habẽs veri Dei, & Messiæ promissi, nõ interrogauit de credẽdis, sed de ijs, quæ facere oportebat, idcirco Christus ad vitã cõsequendam æternam respondit Deum, & proximum vt oportet, diligendõs, sub his reliqua præcepta, vti diximus significare volens. Vt igitur sine fide opera non sufficiunt, sic nec fides sine operibus. Vtraq; ad salutem necessaria sunt, nec in hoc sæculo diligi potest Deus, vt oportet, sine fide.

Ille autem volens iustificare se ipsum, dixit ad Iesum; Et quis est meus proximus?

COMMENTARIA

PRosequitur Legisperitus interrogare, non quidem vt ante, nam prius tentans interrogauit, nunc vero audita Chtisti responsione, ac sui ipsius commendattone, animum mutauit, & iterum interrogauit, volens se ipsum iustificare, id est, animo, & studio incumbeudi iustitiæ, & bene operandi, sicque quæ ignorabat, à Christo explicari petit. Particula (&) scilicet, & quis est meus proximus? augmentum significat, quasi diceret, dixisti quid faciam,

faciam, vt vitam æternam possideam, dic etiam, & declara, quis sit meus proximus, quem docuisti me diligere debere ad vitam consequendam.

ANNOTATIO. LV.

An interrogatio hæc Legisperiti sit in bonam vel in malam partẽ intelligẽda.

BAsilius homil. in diuites auaros, hanc etiam interrogationem in malam partem interpretatur, quasi tentando, & simulando propositam, vt in annotatione superiori 48. ex ipso notauimus, ipsius verba recitantes. Titus autem Bostrenus explicat sic, nimirum, quod hic Legisperitus laudatus à Domino in superbiam arrogantiamque proruperit, putaritque se nullum habere in virtute, & scientia parem, cui comparari posset, ideoque interrogauit, quis meus est proximus? quasi diceret, ostende mihi aliquem tantum, quantus sum ego, non enim inuenietur, hoc est, quod Euangelista dicit: Volens se iustificare. id est, se iustum demonstrare, quãtosque in virtutibus, & iurisprudẽtia progressus haberet, ostentare. Consentit Tito in hac explicatione Isidor⁹ Pelusiota, dicens: Hunc legisperitum putasse solum iustum iusto proximum esse, eum autem iustum censebat, qui ad vestigium virtutum peruenisset. Non enim hominum cognationem, aut excellentiam ex natura, aut naturæ similitudine spectandam arbitrabatur, sed ex dignitate, & actione. Cumque neminem in his æqualem sibi iudicaret, dixit, quis me⁹ est proxim⁹? Hæc ex Tito, & Pelusiota. In eadem sẽtẽtia est Euthymius, in qua fateor id verum esse, verbũ iustificandi in Scriptura sæpe vsurpatum esse, vt idem significet, quod iustum se, vel aliũ ostendere, & declarare, iuxta quod Luc. 16. dicitur: Vos estis, qui iustificatis vos corã hominibus. Quod autem iste Legisperitus sic se voluerit iustificare, vt neminem sibi æqualem iudicauerit in iustitia, aut scientia legis, isque sensus interrogationis; Quis meus est proximus, non videtur accommodatum: tum quia ad parabolam Domini respondens dixit; Samaritanum fuisse proximum Iudæo illi, cui benefecerat, nec ex virtutis æqualitate rationem proximi accepit: tum quia ea accessio proximi, quam hunc arbitratum fuisse dicunt isti doctores, est contra Scripturas, quas ille Legisperitus recte nouerat; tum quia talis tumor, & superbia, vt neminem sibi æqualem putaret, non est verisimilis: tum demum quia Christus notasset verbo aliquo tantã hominis arrogantiam, si in eo inuenta fuisset. Non ergo interrogat, quis meus est proximus, ex tumore, & superbia. Nec in hac significatione verbum iustificandi accipiendum est, sed vt in commẽtario diximus, vt idẽ sit, quod iustitiæ incũbere, & bonis operibus studere, qua in significatione etiam verbũ hoc in Scriptura habet: nã in Eccle. 18. dicitur ne verearis, vsq; ad mortem iustificari. & Apoc. 22. Qui iustus est, iustificetur adhuc. Ita nunc accipiẽdum est verbũ hoc. recta igitur intentione hic Legisperit⁹ interrogat. Vnde ne sine fructu fuit Domini commendatio, qua dixit: Recte respondisti, mutauit enim animum hominis, & ex tentante conuertit in studiosum voluntatis diuinæ implendæ, vnde à Domino obtinuit explicationem perfectam, & mirabilem suæ interrogationis. Habuit autem legisperitus magnam occasionem interrogandi, quis proximus esset, iuxta præceptum Domini, nam nomen proximi ĩ Hebræo רֵעַ multipliciter in Scriptura accipitur. aliquãdo enim significat amicum, vnde vulgatus interpretatus est Leui. 19. Diliges amicum tuum sicut te ipsum; vbi Septuaginta, & Euangelistæ legunt proximum. Et inde Iudæi doctrinã hausérũt illam, quam Dominus Matt. 5. reiecit: Dictũ, inquit, est antiquis, diliges amicum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Aliquando significat socium, aliquando poximum, vnde non videbatur manifestum, quis esset proximus; si enim amicus, vel socius, censendus tantum est proximus, nõ omnes homines sibi inuicem sũt proximi: si vero generaliter accipiatur proximus, scilicet naturę similitudine, tunc etiam inimici sunt proximi, & quicumque homines: interrogat autem iste quis eius proximus, non quidem ex superbia, aut hypocrisi, sed studio iustitiæ faciendæ, & veritatis addiscendæ, vti diximus. Hæc mihi videtur huius sentẽtiæ accommodatior interpretatio.

Suscipiens autem Iesus, dixit:

COMMENTARIA.

CHristus respondet non quidem Legisperiti arrogantiam, aut tumorem reprimens, quia non ea dispositione ille interrogabat; sed benigne. & exacte explicans, quis esset proximus. Dicitur autem suscipiens, supplendum est (sermonem) nimirum sermonem accipiens, id est, exorsus: nam longa parabola id explicaturus erat, vnde quasi à radice incipit exponere.

ANNOTATIO LVI.

QVædam exemplaria corrupte legũt (suspiciẽs) cum legendum sit vt in emendatis multis legitur. Suscipiens, Græce ἐπολαβὼν, quod aliquãdo significat idem, quod (respondens) sicque quidam vèterunt. Aliquando idem quod sermonem excipiẽs, sicque Euthymius interpretatur, eãque significationem accommodatam censui: nã Christus nõ tantũ respondit, sed etiam quadam parabola mirabili, qs esset proximus, declarauit. Sicque Num. 23. legim⁹ de Balaam, qui ter respondens dicitur, assumpta parabola: seu assumens parabolam dixit. ita nunc sermonem assumens, seu suscipiens dixit..

Homo quidam descendebat de Ierusalem in Iericho.

COMMENTARIA.

PArabola est, qua explicatur, quis sit proximus, quem diligendum præcepit Deus. Est, igitur parabolæ narratio: Quidam homo descendebat de Hierusalem in Hiericho. Illa ciuitas est Iudææ, hæc vero Galilææ, cumque Galilæa inferior sit

rior sit Iudæa, hinc est, vt venientes è Galilæa in Hierusalem, dicantur ascendere. Matth. 20. Ecce ascendimus Hierosolymam. contra autem profecti de Iudæa in Galilæam dicuntur descendere, quod nunc huic homini accidit, qui de Iudea in Galilæam profectus est.

Et incidit in latrones.

COMMENTARIA.

IN via incidit in latrones, id est, casu, & inopinate latronibus occurrit. Sunt autem latrones, qui in viis deprædantur. non autem in vnum, sed plures latrones incidit, idcirco defendere se non valuit, sed eorum viribus succubuit.

Qui etiam despoliauerunt eum: & plagis impositis abierunt semiuiuo relicto.

COMMENTARIA.

HOC effecerunt latrones; deprædati sunt omnia, quæ ille habebat. Rursus despoliauerunt eum, nempe exuerunt vestibus; nec his contenti, grauiter percusserunt, multisque sic affecerunt vulneribus, vt semiuiuus, seu semimortuus maneret. Demum abierũt, & reliquerunt eum in via iacentem. Solent hæc latrones sæpe facere, ne is, quem deprædati sunt possit ad loca circumuicina cito confugere, & auxilium, ac opem contra latrones inuocare. Particula illa (etiam) nempe (etiam despoliauerunt eum) indicat præcessisse aliqd, quod latrones fecerunt homini, hoc est, quod communiter, ac primo faciunt, scilicet deprædari, ae pecunias, cæteraque similia rapere. Quatuor ergo mala intulerunt, bonorum deprædationem, vestimentorum spolium, vulnera, derelictionem absque vlla ope.

ANNOTATIO LVII.

Varia lectio Patrum.

BAsilius homil. in aliquot Scripturæ locos, prope finem, legit ordine inuerso, nempe plagis impositis despoliauerunt eum, notatque mysterium in hoc significari, nempe pri peccati plagam fuisse in homine, deinde nuditatem, & immortalitatis ereptionem, & gratiæ priuationem, Sic enim inquit: Post plagas spoliatus est. Si corporea fuisset vestis, prius spoliassent, deinde plagas addidissent, vt vestis seruaretur; nunc autem plagæ præcedunt. vt plane discas quemadmodum culpa gratiæ priuationẽ, atque amissionem præcedit. Hæc ille, hunc locum Lucæ interpretans. At vero non inuenitur exẽplar etiam Græcum, vbi sic legatur, omnia prius legunt despoliatum, postea plagas impositas fuisse. Tituſque Bostrenus antiquissimus Græcus sic legit, & põderat, dicens. Dæmones hominem illum temperantia, fortitudine, cęterisque virtutum indumẽtis misere exutum, peccatorum vulneribus sauciatum, semiuiuum reliquerunt. neque enim facile est illis lethalia vulnera prius alicui inferre, quam virtutũ p̃sidus, & monumentis ipsum despoliarint. ac vbi primum virtutum armæ ahstulerunt, statim citra intermissionem cædunt, & sæuiunt. Hæc ille. Tenenda ergo est lectio nostra. Attende rursus illud (semiuiuo) Græce semimortuo legi. sensus autem idem est; si enim semiuiuus erat, consequitur vt esset semimortuus. Euthymius legit semimortuo, & ante eum Origen. in prologo, in Cantica. Titus vero Bostrenus legisse videtur semiuiuo. Sic etiam legit Ambros. lib. de pœnitentia cap. 10. Similiter Aug. lib. 2. quæst. Euangel. c. 19. & Chrysost. hom. de hac parabola, quæ habetur tom. 2.

Accidit autem, vt Sacerdos quidam descenderet eadem via: & viso illo præteriit.

CMMENTARIA.

PRosequitur parabolam, illo igitur homine semiuiuo iacente, Sacerdos per illam viam descendit, illumque uidit, nec tamen vllam opem ferens transiuit, nota autem uerba, quibus Dominus huius prætereuntis crudelitatem exprimit. Sacerdos enim erat, cui ex officio, ac dignitate incumbebat misericordiam facere. Rursus descendebat eadem uia, sicut ille miser descenderat, si enim vnus ascendisset, alter descẽdisset, poterat modo aliquo Sacerdos se excusare à subueniendo, nimirum ne iter suum interrumperet, aut reuerti cogeretur: at non sic fuit; descendebat enim sicut ille percussus, poteratque Sacerdos secũ illum ducere sine itineris detrimento. Rursus etiam uidit; si enim non uidisset, culpa non esset: at Sacerdos erat, eadem uia descendebat, & uidit, ac præteriit, nulla lata ope, neq; uerbo, neque opere, nec ulla misericordia commotus. Maxime igitur immisericorditer erga hominem illum se gessit.

ANNOTATIO LVIII.

VErbum Græcum ἀντιπαρῆλθεν, quod interpretur, præteriit, maiorem habet significationẽ ratione illius prępositionis; significat enim ex aduerso præteriit, velut deflectens à via, ne quasi mortui contagione pollueretur, aut quasi abhorrens semimortuo accedere, & qui maiori charitatis vinculo tenebatur ferre opem, magis ab ea ferenda abfuit.

Similiter

Similiter & Leuita cum eßet ſecus locum, & videret eum, pertranſiit.

COMMENTARIA.

HOC idem Leuita fecit, qui etiam ſi miniſter ſit ſacerdote inferior, in hoc tamen magis deliquit, quod ſecus locum, in quo homo iacebat, fuit, viditque illum; & pertranſijt, poteratque ex vicinitate maiori loci, & minori ſuo incommodo aliquam opem ferre, ſaltem verbum conſolationis aliquod impendere.

ANNOTATIO LVIIII.

GRæce habetur idem verbum, quod ſuperi⁹ de Sacerdote, interpres vero illic vertit, præterijt, hic vero pertranſijt. Græce tamé ἀντιπαρῆλθεν, habēt que eandem energiam. Sacerdos enim, & Leuita, quippe qui in templo miniſtrabāt, deflexerūt à via, ne modo aliquo polluerentur, irreligioſumq; exiſtimarunt facere ſemiuiuo, quod religioni maxime cōſentaneum erat.

Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit ſecus eum, & uidens eum, miſericordia motus eſt.

COMMENTARIA

SAmaritanus eadem via tranſiuit, & dum iter faceret, accidit, vt ſecus locum, vbi ille iacebat, accederet, accedenſque vidit eum, ac miſericordia motus eſt, condoluit nempe iacenti, ſpoliato, & percuſſo. Quodque nec Sacerdos nec Leuita fecerūt, cum Eccleſiaſtieæ, & religioſæ perſonæ eſſent, & eiuſdem cum percuſſo nationis, quia omnes Iudei erant; hic Samaritanus alienigena, & Iudæis maxime infenſus, & irreligioſus, quia cum Deo Iſrael vero, falſos deos colebat, effecit.

ANNOTATIO LV.

NOta, prius veniſſe Samaritanum ſecus, percuſſum, & poſtea vidiſſe eum, quod indicat caſu, & dum iter faceret, ſecus illum veniſſe, non autem quod à propoſito venerit ad illum: hoc enim facere non poterat; quia nondum viderat eum, niſi poſtquam ſecus locum aſtitit. Quod ad rem ſpectat, Hieronym⁹ Epiſt. ad Algaſiam quæſt. 5. recte dicit Samaritanum in hac parabola poni pro ſigno, & miraculo, quod malus benefecerit. Hoc etiam exemplo confirmatur doctrina illa Gregorij in paſtora. p. 2. admoni. 29. vbi ſic habet: Plerumque actione ſæcularium, vita continentium confunditur, cum illi vltra habitum aſſumut opera, & iſti, iuxta ordinem proprium, non excitant corda. Vnde bene per Prophetam dicitur Iſa. 23. Erubeſce Sidon, ait mare, quaſi enim per vocem maris ad verecundiam Sidon adducitur, quando per comparationem vitę ſæcularium, atque in hoc mundo fluctuantium, eius, qui munitus, & quaſi ſtabilis cernitur, vita teprobatur. Hęc Gregorius. Quę in Sacerdote, & Leuita, ac Samaritano completa legimus.

Samaritanus in hac parabola in cui⁹ rei ſignum poſitus.

Et appropians, alligauit ulnera eius, infundens oleum, & uinum.

COMMENTARIA.

NON ſolo cordis affectu, ſed etiam operis beneficio miſericordem ſe exhibuit Samaritanus, appropiauit enim, & acceſſit percuſſo, deinde vulnera vino lauit, quod putridū ſanguinem abſtergit, parteſque percuſſas carnis conſtringit, poſtea oleum infundit, quod dolorem lenit, parteſque percuſſas mollificat, vt facilius vniantur, ac confortat: demum faſcia ligauit, quæ percuſſas partes ab aere, ceteriſque circumadiacentibus defendit, & diſiunctas comprimit, & conſeruat. Vt autem vnico verbo dicam, medicum ſe erga percuſſum præſtitit.

ANNOTATIO LXI.

GRegorius lib. 20. moral. cap. 8. hæc moraliter interpretatur, dicens; Circa ſubditos ſuos ineſſe Rectoribus debet & iuſte cōſolans miſericordia, & pie fæuiens diſciplina. Hinc eſt, quod ſemiuiui illius vulneribus, qui à Samaritano in ſtabulum ductus eſt, & vinum adhibetur, & oleum, vt per vinum mordeātur vulnera, per oleum foueantur; quatenus vnuſquiſque qui ſanādis vulneribus præeſt, in vino morſum diſtrictionis adhibeat; in oleo mollitiem pietatis: per vinum mundentur putrida, per oleum ſananda foueantur. Miſcenda eſt ergo lenitas cum ſeueritate, faciendumque ex vtraque temperamentum; vt neque multa aſperitate exacerbentur ſubditi: neque nimia benignitate ſoluātur. Hęc Gregorius.

Moralis expoſitio de Samaritano vinum & oleum in plagis effundente.

Et imponens illum in iumentum ſuum, duxit in ſtabulum, & curam eius egit.

COMMENTARIA.

NON reliquit Samaritanus hominem in eo loco, ſed impoſitū in ſuo iumento, à quo eū deſcendere oportebat (percuſſus enim, & ſemiuiuus pedes venire non poterat) duxit in diuerſorium, ſeu hoſpitium, & illa die apud eum manens, curam eius geſſit, prouidendo neceſſaria ad cibum, & ad lectum, in qno quieſceret, cæteraque, quibus opus illi erat. Inſignis profecto hæc miſericordia fuit, valde ſuperans conditionem hominis, qui Samaritanus erat, nomini vero apprime reſpondens; nam Samaritanus cuſtos interpretatur.

Et altera die protulit duos denarios, & dedit stabulario, & ait: Curam illius age.

COMMENTARIA.

OPus misericordiæ Samaritanus adhuc perficit; iter enim die sequenti prosecuturus, duos denarios de suo profert, & hospiti tribuit in vsus hominis illius; curam, inquit, illius habe, id est, prouide homini necessaria, sint tibi isti duo denarij in sumptum erga eum. Absens, & præsens prouidit egenti.

Et quodcumque supererogaueris, ego cum rediero reddam tibi.

COMMENTARIA.

NIhil prætermisit Samaritanus, quod indigenti necessarium erat: si forte, inquit, maiores feceris expensas supra duos hos denarios, de tuoque aliquid insumpseris in hominis istius vtilitatem, nullum inde detrimentum, aut damnum patieris: nam totum id ego reddam tibi cum rediero. Verisimile est Samaritanum notum fuisse hospiti illi, cuius verbo fidem præstare poterat, securus de restitutione, & reparatione omnium expensarum, idcirco plures Samaritanus nummos non protulit vltra duos. Vide quam perfectum in miserendo se Samaritanus præbuit; totum enim fecit, quod ad hominis illius opem necessarium erat.

Quis horum trium uidetur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones?

COMMENTARIA.

PRoposita parabola interrogat Dominus Legisperitum, quis ei videretur ex tribus illis nempe Sacerdote, Leuita, & Samaritano, proximus esse illi homini, qui incidit in latrones, a quibus spoliatus, & vulneratus fuerat, id est, quis tibi uidetur magis exercuisse charitatem, seu dilectionem proximi, quam præcepit Deus erga illum hominem; Interrogat autem Dominus, ut ex responsione ipsa magis conuincat respondentem; est enim efficax argumentandi, & docendi genus, quod interrogatione procedit, quo cogitur interrogatus proprio ore fateri ueritatem, nempe proximum esse quemcumque hominem etiamextraneum, & aduersarium.

ANNOTATIO LXII.

Difficultas, que ex verbis precedentibus uidetur orta, explicatur.

DIfficultas occurrit: nam ex hac interrogatione, & responsione Domini videtur colligi proximum esse eum, qui benefacit, seu à quo beneficio affecti sumus. Rursus Sacerdotem, & Leuitam nō fuisse proximos illi homini; sed solum benefactorē. Quod si ita est, excusati sunt Sacerdos, & Leuita; cū enim proximi non essent, non tenebantur præcepto diligendi proximum erga illum hominem. Respondeo Christum mira sapentia vsum esse ad instruendum Legisperitum. Putabat enim hic proximos esse Iudæos inter se, non autem exteros, & maxime inimicos. vt autem Dominus ostendat omnes homines esse proximos, omnesque diligendos, assumit benefactores, & eos, qui benefaciunt quibuscumque etiam extraneis, vt ratione beneficij cogatur Legisperitus confiteri proximum esse eum, qui benefacit; ex hoc enim recte concluditur, si proximus est, qui benefacit etiam extraneo, etiam aduersario, ergo extraneus, & aduersarius proximus etiam est benefacienti. correlatiua enim simul esse, necessarium est. Si enim Samaritanus proximus fuit homini Iudæo; ergo & Iudæus proximus erat Samaritano, quantumuis aduersario, & extero; & si Samaritan⁹ dilexit, & benefacit Iudæo, vt sibi proximo, profecto cuicumque est benefaciendum, si indiget, & quicumque nobis est proximus, etiamsi non sit benefactor: nam homo vulneratus proximus erat Samaritano, cui non benefecerat, quin potiu; ab eo affect⁹ est beneficio. Quando autem interrogat Dominus de tribus, Sacerdote, Leuita, & Samaritano, non significat non esse illos proximos, sed non se gessisse vt tales, vt sit sensus; quis tibi videtur proximus illi homini? id est, quis tibi videtur magis quātum ad effectum proximus fuisse, quis ve magis proximi dilectionem habuisse? Vis igitur argumenti posita est in correlatiuis, nempe, si hic mihi proximus est, & ego illi sum: posita est in effectibus; is enim magis videtur, & indicandus est proximus, qui signat, & opera proximi, quando necessaria sunt, præstat. Voluit enim Dominus hac parabola significare proximum diligendum non tantum quantum ad affectū animi, sed etiam quando opus est, quantum ab opera, & subuentionem,

At illo: dixit Qui fecit misericordiam in illum.

COMMENTARIA.

REspondet Legisperitus, is, qui benefecit illi homini, nempe Samaritanus, videtur mihi magis illi proximus fuisse: non negat Sacerdotem, & Leuitam proximos, sed nō se gessisse, vt proximos. iuxta Domini interrogationem. Propria sua responsione conuictus est, & edoctus Legisperitus. Si igitur Samaritanus Iudęo proximus est, igitur & Iudæus Samaritano. nō ergo à iustitia, nō à cognationeratio ꝓximi accipiēda ē; si. n. inimic⁹ Samarita n⁹ proximus est; igitur quicumque etiam alius alienigena, & demum omnes homines sibi

inuicem

inuicem proximi sunt, & vnicuique beuefaciendum est indigenti, sicut Samaritanus fecit Iudæo, & è contrario debuit Iudæus facere Samaritano, si hic fuisset in ea necessitate. Sacerdos autem, & Leuita non præstiterunt dilectionem, quam debuerunt.

Ait illi Iesus: Vade, & tu fac similiter.

COMMENTARIA.

PRobat Dominus responsionem legisperiti, dicens: Vade, scilicet ad negocia tua alia gerenda, & fac similiter, scilicet benefac cuicumque indigenti, curam habe eius, qui tuo auxilio indiget, etiam si sit aliemgena, etiamsi aduersarius, sicut tu iudicasti recte feciss Samaritanum cum Iudæo, sic implebis præceptum Domini: Diliges proximum, sicut te ipsum, sic cognosces, quis tibi sit proximus ad dilectionem exhibendam.

ANNOTATIO LVIII.

Varia huius parabole expositiones.

DOctores hanc Domini parabolã primo nostro patri, ac protoplasto Adamo accommodãt, interpretantes, ipsum esse, qui in descensu de Hierusalem in Iericho spoliatus, & vulneratus fuit, cui nec Sacerdos, nec Leuita, id est, nec sacrificia vetera, nec lex opem ferre potuerunt; solus Samaritan⁹, id est, Christus, qui custos hominum est (hoc enim Samaritanus significat, nẽpe custodem) sanauit, & super iumentum carnis suę imposuit; per eam enim nostra peccata destruxit, & in stabulum Ecclesiæ cõduxit, prælatis tamquam hospitibus curam commisit; vinum, & oleum Sacramentorum reliquit; denarios duos, nouum, & vetus testamentum dedit; innumera alia dona contulit, quasi supererogãti reddendo. Vide Orig. in prologo in Cantica. Basilium in homil. in aliquot Scripturæ locos. Titum Bostrenum in commentario. omnes hi parabolam Adamo accommodant. Totam autem quo ad suas partes interpretantur Chrysostomus in quadam hom. de hac parabola, quæ habetur tom. 2. Similiter Augustinus libro 2. quæst. Enang. cap. 39. & lib. 3. Hypognos. & serm. 37. de verb. Dom. quendam alium sensum spiritualem adhibet Ambros. lib. 1. de pænitentia. cap. 10. Hanc eãdem parabolam Doctores scholastici discutiunt, & vires arbitrij humani post peccatum per eam explicare conantur. Quæ omnia persequi, esset longe ab instituto nostro discedere. Quæ dicta sũt, satis esse duxi, solum verba Athanasij referam, quæ breuia seu cõpendiosa sunt. in quæst. ad Antiochum quæst: 51. sic inquit. Homo quidã à Hierusalem descendit in Iericho, & incidit in latrones. Homo ille est Adam: Hierusalem paradisus; Iericho mundus; latrones sunt malæ cogitationes, & trangressio; Sacerdos, Prophetæ; Leuita, Mosaica lex; Samaritan⁹ est Christus; oleum, & vinum, pretiosum corpus, & sanguis, & sanctum baptisma: Diuersorium autẽ est Ecclesia; hospes sanctus; Paulus. Duo denarij sunt vetus, & nouum testamentũ. Hæc Anhanasi⁹. Cæteri Patres latrones interpretãtur dęmones, multaque alia diffuse tractant.

Factum est autem, dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum:

COMMENTARIA.

PRosequitur Euangelista narrare ea, quę in hoc itinere Christus gessit, nempe in Iudęa, quo misit Discipulos prędicare, priusquam ipse veniret, & vbi ipsi à prędicatione reuersi, Christo obuiauerunt. Dum igitur Christus iter prosequeretur cum eis, factum est, vt diuerteret in quoddam castellum, seu in vicum, & pagum Iudęę, cuius nomen Euangelista tacet, ex narratis tamen deducimus fuisse Bethaniam castellum Marthæ, & Marię.

ANNOTATIO LXIIII.

Ordo temporis, & rei gestæ ratio.

AN autẽ hoc, quod nunc narratur, immediate gestum sit post historiam de legisperto, nó est omnino certum, probile est autem tunc factum, aut paulo post. Non est autem dubitandum euenisse eo tempore, quo Discipulornm missio in Iudæã, & reuersio facta est, quando Christus proficiscebatur per Iudæam. Hoc autem castellum esse Bethaniam Ioan. cap. 11. & 12. confirmat, quod distabat stadiis quindecim à Hierusalem, vt ibi dicitur, ibi erant Martha, & Maria. Attende autem non esse dictum sic (factnm est, vt intraret in quoddam castellum) sed dum (irent, intrauit in quoddam castellnm) vt significarer Euangelista Christum non esse profectum in id castellum, vt ibi maneret, sed in transitu, dum aliò proficiscebatur, vt solent ij, qui aliquò euntes diuertunt ad loca intermedia. Posset autem alicui videri, solus Christus intrasse, non autem Discipuli: nam dicitur, dum irent, nempe Christus, & Discipuli, ipse intrauit, quasi solus ipse, non autem cæteri, qui cũ eo ibant, id tamẽ nõ est verisimile; non enim diuertisset ad cibum capiendum sine suis Discipulis, quos etiam conuiuio huic interfuisse affirmat Euthymi⁹. Sed id existimo significatũm esse, omnibus euntibus solum Christum cogitasse, & voluisse diuertere in castellum, Discipulis non opinantibus, aut existimantibus eum diuersurum. dicitur ergo ipse intrasse, non quod illi nõ intrarent, sed quod ipse solus in eum locum diuertere voluit, aut quia castellum non erat in recta via quã peragebat, aut quia nondum erat tunc tempus diuertendi, vnde Discipuli de tali introitu non cogitabant.

Et mulier quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam, & huic erat soror nomine Maria.

COMMENTARIA

PRosequitur historiam Euangelista. In eo castello erat mulier Martha nomine, quę ibi habitabat. Hęc Christum hospitio excepit. Habebat autem Martha so-

rorem nomine Mariam, Martha autem, aut quia natu maior, dicitur recepisse in domum suam, non autem Maria; aut quia domus ad solius Marthe partem pertinebat. Magna virtæs hospitalitas est & Deo grata; Christum autem excepisse valde commendandum est, præsertim apud Iudæos, qui eum summo prosequebantur odio.

ANNOTATIO LXV.

HAE mulieres sorores Lazari erant, cuius nullic nunc fit mentio, quia tunc ibi ille non aderat, quando Christus diuertit; si enim adfuisset, nõ vtique Euangelista prætermisisset: nam & ille aliqd erga Christum fecisset: nec Martha solam se in ministeeio relictã doluisset, aut non de sola Maria, sed etiam de Lazaro apud Dominum conquesta esset. Bernardus in hom. huiꝰ lectionis adfuisse putat Lazarum, sed alia de causa non esse mentionem factã: nam applicans hanc historiam Beatæ Virgini, sic inquit: intrat domum Saluator, quam Lazarus mundat, ornat Martha, & Maria replet, internæ dedita contemplationi. Sed forte curiosus quisquam requirat, cur in præsenti Euangelica lectione nulla prorsus Lazari mentio fiat. Arbitror sane, ne id quidem à proposita similitudine dissidere. Virginalem enim domum intelligi volens, spiritus siluit non incongrue pœnitentiam, quæ malũ vtique comitatur. Absit enim, vt proprij quidquam inquinamenti domus hæc aliquando habuisse dicatur, vt in ea proinde scopa Lazari quæreretur. Hęc Bernardus. sunt tamen spiritualiter magis, quam literaliter, & historice dicta.

Quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat uerbum illius.

COMMENTARIA.

PONit inter sorores discrimẽ, Maria quidem Domino prædicanti, ac docenti assidebat, ad pedes eius sedens, & auido auditu cordis, & corporis excipiens, quæ ille dicebat. Ex hac sententia colligimus duo. Vnum est, Dominum simul ac intrauit, doctrinæ suæ verbũ effudisse. Alterum est, non solam Mariam audiendo verbo attendisse, sed etiam Marthã. Dictum enim est: quę etiam sedens. particula enim (etiam) indicat alteram sororem etiam consedisse, non quidem sicut Mariam; hęc enim, vt statim dicitur, assidua erat audiendo verbo; Martha vero frequenter distrahebatur ad ministerium eorum, quę ad cibum prępa rabantur. Perpende assiduam, & indesinentem Domini verbi sui prædicationem: nã hospitio exceptus, dnm quę ad cibum corporis neçessaria erant, parabantur, docere non desti tit. Quæ autem Christus tunc docuerit. Euangelista non expressit.

ANNOTATIO LXVI.

Martha etiam cum Maria ad pedes Domini docẽ tis consedit.

ILla particula (etiam) cogit nos affirmare. Marthã simul cum Maria sedisse ad pedes Domini ad audiendum verbum eius, licet Martha frequenter diuerteret ad ministerium, præparandasque escas: Maria autem assidua, & permanens sederet intenta doctrinæ. Cum enim nulla fiat mentio in hac lectione aliorum, nisi sororum, oportet cum dicitur, Maria etiam sedisse, referre particulum ad Martham, vt etiam ipsa consideret, sed non assidua, vti diximus. Ratio etiam ipsa id postulat; non enim est verisimile Christo intra nti domũ, & sedẽti, ac docenti Martham, nec ad minimum temporis consedisse, vt seemonis verbum aliquod audiret. hoc etiam quadrat vitæ actiuæ, cuius Martha figuram gerebat; licet enim magis operi, quam contemplationi studeat; non tamen omni contemplatione, & meditatione vacua est,

Martha autem satagebat circa frequens. ministerium.

COMMENTARIA.

NOn sic altera soror Martha, sed satagebat, id est. anxie torquebatur, circa frequens ministerium, scilicet dum frequenter cogebatur distrahi, & diuerti ab audiendo verbo, & incumbere ministerio, & iis, quę præparabantur ad conuiuium Christi, & Discipulorũ eius. Cum enim Martha esset, quæ Dominum exceperat in domum suam, cura, & solicitudo conuiuii pręparandi magis ei incumbebat.

ANNOTATIO LXVII.

Collatio Græci, & Lætini textus in hoc loco.

ILlud (frequens ministerium) Græce legitur πολὺν διακονίαν, id est. multum ministerium; præparabat enim multa ad conuiuium tanti hospitis,, cui respondet verbum Domini: turbaris erga plurima, seu multa, vt Græce legitur, videturque accommodata interpretatio. Interpres vero vertit, frequens ministerium, seu assiduum, quia assiduo oportebat eam interesse ijs, quæ præparabantur, & manus ad mouere ministerio, & à verbo Christi audiendo disturbari, & hanc secuti sumus cum interprete explicationem, & est expositio non minus accommodata. Nam & Græcum verbum sic potuit verti. Illud autem, satagebat, Græce, περιεσπᾶτο, quidam vertunt, distrahebatur, seu distinebatur: congrue autem interpres noster vertit, satagebat, vt diximus in commentario.

Quæ

Quæ ſtetit, & ait.

COMMENTARIA.

MArtha huc, illucque diſcurrens non laboris pertæſa, ſed quod videret pro votis ſe non poſſe conuiuium præparare, cum ſola relicta eſſet in miniſterio, ſorore apud pedes Domini quieſcente, ante Dominum adſtitit, ipſiuſque ſermonem interpellans dixit, quæ ſequuntur.

ANNOTATIO LXVIII.

Locus Gregorij exponitur, qui contra viari videtur ſententię ſuprapoſitæ de Martha, quod etiã ſederit ad pedes Domini.

GRegorius lib. 5. in lib. Reg. cap. 4. prope finem hæc verba ponderans, inquit: Martha, quę circa frequens miniſterium ſatagebat, ſtetit, & locuta eſt. Quæ enim ſtetit, ei nimirum ſedere nõ licuit: quia ſi ad audiendum ſederet, imparatum fortaſſe miniſterium, & inſufficiens impẽdiſſet. Hæc Gregorius. Videntur autem hæc aduerſari iis, quæ diximus paulo ſuperius, Martham nempe ſediſſe, ſed frequenter ad præparandum cõuiuium diſcurriſſe; ſi enim nõ ſediſſet per breuem ſaltem temporis moram ad audiendum cum ſorore Verbum Chriſti, nõ diceretur de Maria, etiam ſediſſe ad pedes Domini. Dico igitur Gregorium ſic intelligendum, poſtquã Martha frequenter à ſeſſione ad miniſterium diſcurriſſet, ſemel ſtetiſſe, & locutam eſſe Domino. Quod ſi hæc non poſſunt accõmodari, Gregorio vt pote affirmanti illam ſemper diſcurriſſe, nec vnquam ſediſſe, vt magis ad mentem Gregorij facere videtur, dico eius ſententiam eſſe probabilem, magis tamen accommodatam nobis eſſe viſam, quam ſecuti ſumus; vix enim interpretari illa verba poſſumus, (quę etiam ſedens ſecus pedes Domini audiebat verbum illius.) Particula namque illa (etiam) probat Martham ſimul aliquando ſediſſe, & audiuiſſe verbum Chriſti. Videns autem Gregorius nõ poſſe in Martha vitam actiuam ſignificari, niſi aliquo modo Chriſto adſtitiſſet, quod nos explicamus, dicentes p aliquot morulas, & ĩterrupte ſediſſe, & audiſſe Chriſtum, ipſe id accommodat aliter, nempe dum diſcurrebat Martha huc, & illuc miniſtrãdo, vidiſſe Chriſtum, & in hoc ſignificari viram actiuam habere aliquando meditationem, & Chriſto adſiſtentiam. At vero non legitur in Euangelio, quod diſcurrẽdo, & tranſeundo viderit Chriſtum. habemus autem inſinuatum, quod ſederit, idcirco hoc probamus magis, quam illud. Verga Gregorij ſunt iſta, quæ nos noſtræ interpretationi accommodamus; quod enim Gregorius viſioni trãſeunti dat, nos dam⁹ breuibus ſeſſionibus, & interruptis. Notãdum, inquit, eſt, quod Martha tranſeundo Dominum vidit, non tamen tranſeundo, ſed ſtando locuta eſt: nam Euangeliſta caute expreſſit, dicens; Quę ſtetit, & ait. Quo profecto exemplo inſtruimur, vt qui fratribus miniſteria exhibemus, ſi per moram ſedere ad redẽptoris pedes nõ poſſumus, per aliquantulam morulam redemptori adſiſtere debeamus. Sed bene ei adſiſtim⁹, ſi tranſeundo, & ſeruiendo videamus, Quid eſt autem tranſeundo Dominũ cernere, niſi in omni noſtro bono opere ad ipſum dirigere cordis intentionem? tranſimus enim quando huc, illucque diſcurrendo in membris ſuis Domino miniſtramus, ſed tranſeundo Dominum cernimus, ſi per omne, quod agimus, præſentem nobis ipſum, cui placere cupimus, contemplamur. Hæc ille.

Domine, non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare?

COMMENTARIA.

NON incuſat Martha Chriſtum, ſed ſororem apud Chriſtum, quod eam ſolam reliquerit miniſtrare, ipſa autem ſederet ad pedes Chriſti; ſenſus eſt, Domine non eſt tibi curæ? id eſt, tuæ curæ eſt, ad te ſpectat, tibique incumbit prouidere de hoc, quod ſolam me ſoror reliquerit in miniſterio.

ANNOTATIO LXIX.

Explicatio fusior ſuperioris ſententię.

QVod diximus, Marthã non incuſare Chriſtũ, ſed ſororem apud Chriſtum tanquam iudicẽ, conſonat Auguſtino ſer. 26. de verb. Domini. Interpellat, inquit, Martha hoſpitem, ad iudicem deponit poſtulationem piarum querelarũ, quod eam ſoror deſeruerit, & ſic laborantem in miniſterio adiuuare neglexerit. Hæc ille. Illud autem, Non eſt tibi curæ, ſimilis phraſis eſt apud Marcum 4. Magiſter non ad te pertinet, quod perimus? Græce eadẽ ſunt verba in Marco, quæ nunc in Luca, non eſt curæ tibi? id eſt, curæ tuæ eſt, & ad te ſpectat aduertere, & prouidere, quia perimus. Ita etiam nunc in præſenti loquitur Martha; interrogationes enim hę æquiualent affirmatiuis. Notat autem Gregorius lib. 5. in lib. Regnum cap. 4. prope finem, hęc verba Marthę proceſſiſſe ex quadã confidentia erga Chriſtum, quam ei dabat labor pro eo aſſumptus in cibis præparandis, accommodatque laborantibus in vita actiua. verba ipſius ſunt: Notandum, inquit, eſt qa Martha conſidenter loquitur, dicens, Domine non eſt tibi curæ, quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? Quod certe perfectis quibuſdam operariis ſanctę Eccleſiæ conuenit, qui omnipotenti Deo preces tanto fiducialius offerunt, quanto laborioſius ei in membris ſuis miniſtraſſe meminerunt. Hæc ille.

Dic ergo illi, ut me adiuuet.

COMMENTARIA.

PEtit Martha Chriſtum, vt iubeat ſorori opem ei ferre; Iube, inquit, illi vt vna mecum miniſterio manum admoueat. Notanda ſt particula illationis (ergo) ex præcedenti ſententia inferens, quaſi diceret, cum tibi curæ ſit, tibique incumbat prouidere, quod me ſolam reliquerit, iube ergo vt me adiuuet. Prudenter, & reuerenter Martha non ad ſororem, ſed ad Chriſtum ſermonem conuertit; ſciebat enim ſororem Chriſti eloquio ita illectam eſſe, vt nullis dimoueretur precibus,

nisi iussu Christi. Animaduertebat etiam non decere eam propria voluntate à Christo auerti, nisi ipso iubente, ideo prudenter, & reuerenter non sorori sed Christo loquitur.

Et respondens dixit illi Dominus: Martha, Martha, solicita es, & turbaris erga plurima.

COMMENTARIA.

REspondit Dominus ad tria, nimirum ad causam, quæ inducebat Martham ad incusãdam sororem, petendumque ipsius in ministrando iuuamen; & ad ipsam accusationem, & demum ad petitionem. Ad primum quidem respondet dulci quadam reprehensione; taxat enim eam non facti, quia bonum, & laudabile erat, sed nimietatis in rebus, & superfluæ solicitudinis, dicens: Martha, Martha solicita es, & distraheris in multis pluſquã oporter præparandis; si pauciora, & quæ satis essent, parares, non ita solicita, & distracta esses: modum ergo non tenes, nec in solicitudine, & distractione. nec in ipsis rebus, quas ad escam præparas. Turbatio, & distractio in multis, causa erat solicitudinis nimiæ. Geminata autem vox, Martha, Martha, familiaritatem & dulcedinem quandam cum reprehensione admistam significat.

ANNOTATIO LXX.

QVod ad literam spectat, Græce non legitur superlatiuum, plurima, sed positiuum, multa, sicque legit Augustinus ser. 27. de verb. Dom. quod autem ad rem attinet, conueniunt Doctores, Dominum reprehendisse Martham, nõ quidem de opere, quod bonum, & laudabile erat, sed de circumstãtia quadam; quæ autem hęc sit, nou vniformiter explicant. Chrysostomus enim homil. 43. in Ioan. dicit, esse reprehensam, eo quod temporis rationem non habuit, sic enim inquit: Quod ad Marthã locutꝰ est Iesus, non in operãdo reprehensionẽ dixit, sed quod tempus considerandum sit, & distribuendum, ne rudiendi verbi Dei occasio, in carnalium rerum cura consumatur. Non ergo desidiam laudat, sed ad audiendum allicit: Veni, inquit, vt vos docerem; au autem circa prandium occuparis; variis ciborum generibus me vis excipere, alium cibum para, sermonibus meis attende, sororis desiderium imitare. neque coarguebat Iesus hospitalitatem, absit, sed doctrinæ tempore aliis non esse vacandum negotiis, admonebat. Hęc Chrysostomus. Cuius sententia vix accommodari potest contextui, cum verba ipsa significent Martham reprehensam, non quod eo tẽpore occuparetur ministerio, cum tunc esset opportunitas præparandi, sed quod nimium solicita esset, & multa sup. necessitatem pararet. Vnde recte dixit Titus Bostrenꝰ, Dominum nõ submouisse Marthã ab opere illo. Verius igitur interpretatur Gregorius loco allegato in prꝫcedẽti annotat. qui ijs, quę in cõmentario diximus, consonat: Quia in ipsis, inqt, q̃ actiuæ vitæ deseruiunt, nimietas sollicitudinis cohibenda est, Martha reprehenditur, quæ tam solicita asseritur, vt erga plurima turbetur. Actionis quidem seruor tunc recte disponitur, cum sic insistimꝰ operi, vt trnquillo corde, eum, cui opera nostra consecrare nitimur, videamus. Hæc Gregorius. Cui adiungendum est non solum nimietatem in solicitudine, & turbatione fuisse notatam, sed etiam in ipsis rebus ad escam præparatis superfluitatẽ; immo hęc erat illius causa. dictum est enim, turbaris erga plurima. Aduerte illius repetitionis, Martha, Martha, duas adferre causas Augustinum serm. 26. de verbis Domini. sic enim inquit: Repetitio nominis est indicium dilectionis; aut forte mouendę intentionis, vt audiret attentius. Hæc ille.

Porro vnum est necessarium.

COMMENTARIA.

COnnexa est hęc sententia præcedenti; taxat enim multitudiuem ciborum, quæ causa erat nimig solicitudiniss, & turbationis, seu distractionis, Vnum, iuquit, est necessarium, quasi diceret; turbatio superflua est erga plurima, cum vnum sit necessarium, id est, cum ad vsum vitæ satis sit unum, aut alterum, nec tam multis indigeamus.

ANNOTATIO LXXI.

Varia expositiones Patrũ circa verba proposita.

GRæca magis explicãt expositionem in commẽtario positam, ad verbum enim verti potest, vno opus est. Est autem multiplex Patrũ expositio huius sententiæ. Primo loco Titus Bostrenus in cõmentario hisce verbis explicat. vt idem sit ac si diceret, paucis natura contenta est. Cui expositioni cõsentit ea, quam secuti sumus in commentario. Secundo looo Basiliꝰ in regul. fusi, dispu. interrog. 20. duas profert interpretationes. Vna est eadem, quæ Titi allegati, scilicet, paucis cibis opus est, quantum ad apparatum, quasi diceret, non est opus tam multa parare, pauca sufficiunt. Altera est, vt vnum nõ accipiatur pro paucis, sed pro vere vno, referaturque ad vitę necessitatem, vt sit sensus, non est cur tam multa prępares; vnum enim solum necessarium est, nempe vt vitæ necessitati fiat satis. Vnde non est, cur erga multa turberis, cum sine his vitę necessitati satisfieri possit. Mihi magis placet prior expositio, vt vnum referatur ad cibos ipsos: sic enim respondet verbo illi, turbaris erga plurima, nẽpe plura fercula, vno autem opus est, non tàm multis. Cũ Basilio consentit Hieronymus in epistola ad Eustochium, de custodia virginitatis.

Tertio loco Augustinus ser. 26. de verbis Domini & Gregorius lib. 1. in lib. Reg. capit. 4. & alij etiam Patres; ad finem vltimum, qui est summũ, & vnicũ

bonum

bonum referunt, in quod nostra mens est dirigenda, & à quo non distrahenda. Quæ quidem expositio magis ad Spiritum, quam ad literam spectat. Quarto loco Euthymius hoc vnũ interpretatur auscultationem verbi Christi. Omnia hæc mihi videntur minus accommodata, cum omnium appositissima interpretatio sit ea, quæ est Titi, Basilij, & in commentario posita. Illa autem particula, porro. Græce est δὲ ac si diceret, vnum autem, seu, atque vnum est necessarium. Augustin. vero serm. 27. de verb. Dom. legit, quando vnum est necessarium.

Maria optimam partem elegit.

COMMENTARIA.

REspondet nunc Dominus querelæ Marthæ contra sororem, quod eam reliquerit solam ministrare; præfert autem quod Maria fecit, illi, quod Martha exibebat. sensus est, non est, quod queraris de sorore, quod te solam reliquerit ministrare, quasi in hoc minus bene fecerit, scito optimam partem elegisse, bonum est, quod tu facis ministerium, melius tamen, & eligibilius est, quod facit Maria; præstat spirituale corporali, & cibus mentis cibo corporis.

ANNOTATIO. LXXII.

Positiuum pro comparatiuo in Scriptura sacra sæpe sum.

GRæce non habetur superlatiuum, sed positiuum. Bonam, inquit, partem elegit: at in hoc loco positiuum est pro comparatiuo, nam Christus cõferebat quod Maria faciebat, Marthę officio, quia Martha suum prę ferẽs petebat Mariam à proposito remoueri, & ad suum trahi. Sicque August. serm. 27. legit, & interpretatur, Maria, inquit, meliorem partem elegit, non tu malam, sed illa meliorem. Sicque notat Euthymius, positiuum hoc vim habere cõparatiui. Quæ phrasis Hebræa est, & vsurpatur sæpe à Scriptura 1 Corint. 7. Dico nuptis, & viduis, bonũ est si sic permanserint, id id est, melius est. & in psal. 117. Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine. Bonum est sperare in Domino quã sperare in Principibus. Ecclesiast. 20. Quam bonum est arguere, quam irasci. & in Euangelio Matth. 18. Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem, aut claudum, quam duas manus, aut duos pedes habentem mitti in ignem æternum, & bonũ est tibi vnum oculum habentem ad vitam intrare, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Sunt multa huius rei exempla. Hoc exemplo Apostoli Act. 6. prætulerunt prædicationem verbi, ministerio erga pauperes; dicunt enim: Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Hoc quidem bonum est; si enim nõ esset, non elegissent Diaconos, qui ei officio incumberẽt, illud tamen melius, ac magis necessarium.

Quæ non auferetur ab ea.

COMMENTARIA.

VLtimo loco respondet Dominus ad petitionem Marthę, nempe, dic illi. vt me adiuuet. Hęc pars, inquit Christus, quę est ad meos pedes sedere ad audiendum verbum, non auferetur ab ea, quasi apertius diceret: nnnquam ego illi dicam, vt deserat, quod facit; & adiuuet te. Non debet quod maius est dimitti pp id, quod est minus. Nec ex hoc est, qđ velim te nimio labore consumi, nam vno, aut altero opus est ad victum meum, si hoc facis, nõ est, quòd Maria adiuuet te. Hæc omnia insinuat Dominus in hac sua responsione.

ANNOTATIO. LXXIII.

Quæ sit pars Mariæ quam dominꝰ dicit ab eo non auferẽdam.

AVgustinus ser. 27. de verb. Dom. hanc sententiam sic intelligit, vt à Maria pars eius non sit in æternũ auferenda, quia cõtemplatio Dei in altera vita perdurat, quæ fuit pars Mariæ: infert ẽt ex hac sentẽtia, Marthę partẽ auferẽda, qa cũ in altero sęculo nulla sit futura beatis calamitas, nec necessitas, nec infirmitas, nõ erit materia, erga quã se actiua vita exerceat, auferet igitur pars Marthæ, sed in meliorẽ cõmutabitur. Hęc oĩa existimo intelligẽda spiritualiter, secũdũ quẽ sensũ Patres interpretantur duas in his sororibus vitas significari. In Martha quidem actiuam, quę laboriosa est, & in ijs, quę ad proximum spectant operibus versatur, ac bona, & laudabilis, & in Ecclesia necessaria est.: In Maria vero contemplatiuam, quæ magis in sui ipsius perfectione, ac progressu posita est, & corporis laboribus, ac operibus magis caret, perfectiorque est priori, similiorque est vitæ beatorum; & erga Deum proximius versatur. Quę vero ex vtraq; componit, ac de vtraq; participat, perfectior censetur, qualis est vita Prælatorum, quę actionem habet, & contemplationem; de his multa Patres scripsere, quę oroscqni non censui necessarium, quia frequentissime scripta inueniuntur apud plurimos. Quod autẽ ad locum prẽsentem spectat, literalem sensum existimo eum esse, qui in commentario explicatus est: cum enim Martha peteret à Domino, vt Mariæ iuberet ab audiendo verbo desistere, eamq; in ministerio iuuare, respondit Dominus, se hoc nolle facere, cum melius, ac perfectius esset hoc, quam id, cui Martha incumbebat: Non, inquit, auferetur ab ea, & vis est in verbo, auferendi, quasi diceret, dum ipsa voluerit, non eam cogam iubendo discedere. Nec ex hoc infertur (à te autem auferetur, quod facis) non hoc inquã sequitur, immo confirmat Martham in eo manendo, ne superfluo labore fatigẽt. Erga plurima, inquit, turbaris, cum vnum est necessarium, huic vni incumbe, & sola perficies, nec erit, quod Maria te adiuuet, Hũc puto ad litterã esse sensũ. Recte hic Titus Bostrenꝰ notauit, cũ Discipuli per orbẽ essent mittendi, & à multis hospitio excipiẽdi, voluit Dominus hoc suo hospitio eos instruere, quaiiter se gerere deberẽt. Hoc autẽ ẽ à vesbi prędicatione quacũq; data occasione non dafisto re, eã omni cibo corporis præponere, superflua corporis vitare, vno cibo necessario esse contentos.

FINIS CAPITIS DECIMI.

FRAN.

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT VNDECIMVM.

ET factum est: cum esset in quodam loco orans, vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit, & Ioannes Discipulos suos. Et ait illi: Cum oratis, dicite: Pater sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis peccata nostra, si quidem, & ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos: Quis vestrum habet amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice, commoda mihi tres panes, quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum, & ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi. Et si ille perseuerauerit pulsans: dico vobis, etsi non dabit illi surgens, eo quod amicus eius sit, propter improbitatem tamen eius surget, & dabit illi quotquot habet necessarios. Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Quis autem ex vobis Patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum: numquid porriget illi scorpionem? Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris: quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se? Et erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. Et cum eiecisset dæmoninm, locutus est mutus, & admiratæ sunt turbæ. Quidam autem ex eis dixerunt: In Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Et alij tentantes, signum de cælo quærebant abeo. Ipse autem vt vidit cogitationes eorum, dixit eis: Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet. Si autem & Satanas in seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia: filij vestris in quo eiiciunt? Ideo ipsi iudices vestri erunt. Porro si in digito Dei eiicio dæmonia: profecto peruenit in vos regnum Dei. Cum fortis armatus custodit atrium suum in pace, sunt ea, quæ possidet. Si autem fortior eo superueniens vicerit eum vniuersa arma eius auferet, in quibus confidebat, & spolia eius distribuet. Qui non est mecum, contra me est, & qui non colligit mecum, dispergit. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam unde exiui. Et cum uenerit inuenit eam scopis mundatam, & ornatam. Tunc uadit, & assumit septem alios spiritus secum, nequiores se, & ingressi habitant ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus. Factum est autem, cum hæc diceret: extollens uocem quædam mulier de turba, dixit illi: Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti. At ille dixit: Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. Turbis autem concurrentibus cœpit

pit dicere: Generatio hæc, generatio nequam est: signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ Prophetæ. Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & Filius hominis generationi isti. Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hic: Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ, & ecce plus quã Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, neque sub modio, sed supra candelabrum, vt qui ingrediuntur, lumen videant. Lucerna corporis tui, est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebræ sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquã partem tenebrarum, erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit te. Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Pharisæus vt prandaret apud se. Et ingressus recubuit. Pharisæus cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum: Nunc vos Pharisæi quod deforis est calicis, & catini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina, & iniquitate. Stulti nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est fecit? Verum tamen quod superest, date eleemosynam; & ecce omnia munda sunt vobis. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro. Væ vobis, quia estis vt monumenta, quæ apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi: Magister hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. At ille ait: Et vobis Legisperitis væ: quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sacrinas. Væ vobis, qui ædificatis monumenta prophetarũ: patres autẽ vestri occiderunt illos, vos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea, & sapientia Dei dixit: Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur. Vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est à cõstitutione mundi à generatione ista, à sanguine Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare, & ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi, & Legisperiti grauiter insistere, & os eius opprimere de multis insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

CAPVT VNDECIMVM.

Et factum est cum esset in quodam loco orans.

COMMENTARIA.

EREQVENS erat Christus in oratione ad Patrem, vt nobis exemplo & opere prodesset; omnis enim eius oratio meritoria erat & satisfactoria pro nobis, nosque ad orandum pro nobis ipsis exhortatur; si enim ille pro nobis orat; debemus profecto nos ipsi pro nobis orare. si qui liber est. orat pro captiuo, æquum est vt & captiuus pro se ipso oret. illius oratio nostram fecit orationem acceptam: efficaciaque illius nostræ contulit virtutem.

ANNOTATIO I.

QVis locus hic esset, in quo Christus nũc orasse dicitur, quodue tempus, & an post ea, quæ narrata sunt, aliqua alia ab Euangelistis narrata intercesserint, ignoratur à doctoribus, idcirco nihil de connexione cum ijs, quæ in fine capitis præcedentis dicta sunt dicimus. Hoc certum est, extra domum Marthæ hæc euenisse.

Vt cessauit, dixit vnus ex Discipulis ad eum.

COMMENTARIA.

PRudenter fecit Discipulus, dum orantem Christum non interpellauit, sed finem orationis expectauit. Erat quidem Christus in perpetua contemplatione ad Deum, nec ab hac vllo vmquam temporis momento cessauit, de quo scriptum est Psal. 15. Prouidebam Deum in conspectu meo semper: particulares tamen quasdam præces, & orationes ad Patrem fundebat, corpusque suum orationi accommodabat, quarum vna erat hęc, & ab huiusmodi aliqñ cessabat. Quis autẽ esset Discipulus hic, in annotatione discutitur.

ANNO-

ANNOTATIO II

Quis fuerit discipulus hic, de quo in hoc loco mẽtio fit.

AVgustinus serm. 28. de verb. Domi. & trac. 7. in Ioannem hanc petitionem, cuius nunc meminit Lucas, ab Apostolis ipsis factã interpretatur, iuxta quam interpretationẽ necesse est dicere, hunc Discipulum fuisse vnum ex Discipulis, qui non proprio nomine, sed communi cæterorum Christum petierit, vt eum doceret orare. Euthymius autem existimat hunc Discipulum non fuisse Apostolum, sed vnum ex sexptuaginta.

An hec historia de orando eadem sit cũ illa Matt. 6.

Videtur Augustinus sentire hanc historiam de orando eandẽ esse cum illa Matth. 6. vbi Christus Apostolos docuit eandem orationem, quæ nunc habetur à Luca, cuius sententiæ videtur aduersari, tũ quod apud Matthæũ Christus nõ interrogatur, sed multiloquium gentiũ repellens, docuit Apostolos orandi modum; hic vero requisitus respondit: tum quod illic Apostolos omnes hunc orandi modum docuisse dicitur; hic vero vnum tantum Discipulũ; tum quod apud Matthæum dicitur eum orandi modum tradidisse, cum ascendit in montem, & sedens aperuit os suum, & sermonem ad Apostolos multis documentis, & præceptis refertum habuit; nunc autem cum in quodam loco orasset. tum demũ quod hic dicitur, doce nos orare, sicut Ioannes docuit discipulos, quod Christus audiens, orandi modum dedit: at apud Matthæum nulla mentio fit Ioannis Baptistę, nec ea occasione aut ratione motus docuit orare, sed absolute, vt instrueret Apostolos non esse orandum, sicut gentes orabant. existimo ergo diuersam hanc historiam esse, primoq; Christum Apostolos docuisse hanc orandi formam, quãdo in mõte fuit; postea vero ad petitionẽ Discipuli huius, qui vnus erat ex Septuaginta, nec tunc aderat, qui pro se & alijs suis condiscipulis, qui modum à Christo non audierant, id petijt. bis orandi ergo hunc modum à Christo traditum Euangelistę refetunt.

Domine doce nos orare, sicut docuit & Ioannes discipulos suos.

COMMENTARIA.

MOdum orandi sibi & condiscipulis tradi petit, argumento vtens, quia Ioannes Baptista suis etiã discipulis modum orandi dedit; cum videret enim Christum nouum vitæ institutum docere, nouum orandi modum quæsiuit; oratio enim ad Deum necessaria est, sine qua recte viuere nemo potest. Cum autem dicit, Doce nos orare, rogat quæ in oratione petenda, & merito dicente Paulo Rom. 8. quid oremus sicut oportet, nescimus. dum autem pluraliter, inquit: Doce nos, non pro se solo, sed pro alijs ettam petit.

ANNOTATIO III.

Oratio, quã Ioannes Baptista docuit, quenam fuerit, cur Scriptura non loquatur.

OVæ fuerit oratio quam Ioannes docuit, Scriptura non meminit, vt Tertullianus in tract. de oratione affirmat, eiusq; causam reddit: ideo, inquit non extat, in quæ verba docuerit Ioannes orare, quod terrena cælestibus cesserint, quasi diceret, cessit Euãgelio lex, & id quod ad eam quodammodo pertinebat, vt baptismus Ioannis, ac eius oratio. orationem autem necessariam esse, & vtilissimam, multaque per eam impetrari à Deo, antiquissimamque & à mũdi exordio, Scriptura sacra frequẽtissime testatur. actus est virtutis religionis, adeo ei connexus, & cohærens, vt ij etiam, qui falsam religionem tenent, oratione vtantur, vt videre est in idolatris, & infidelibus. de ea dicemus nonnulla in sequentibus commentarijs, & annotationibus.

Orationis necessitas efficacia & amplitudo.

Et ait illis, cum oratis, dicite.

COMMENTARIA.

IVstæ, & piæ petitioni annuit Christus, & non petenti soli, sed ijs etiam, qui per eum idẽ scire cupiebant, respondet; ait enim illis, vnus petijt, sed pluribus loquitur, quia in eo vno plures petebant: Cum oratis, inquit, dicite, id est, sic orabitis, hęcq; erit oratio, quam vos tamquam meos Discipulos doceo.

Pater.

COMMENTARIA.

PRæponitur persona, ad quam dirigitur oratio: Deus autem est sub nomine Patris. Optimum autem orandi principium hoc est, per quod gratia Euangelij nobis declaratur, spes impetrandi roboratur, ad orandum, ac petendum excitamur, religionis cultus commendatur. Gratia quidẽ Euangelij declaratur, per quod in adoptionis filiorum dignitatem euehimur, qui ante eramus per legem in statu seruorum. Rom. 8. Non accepistis, inquit, iterum spiritum seruitutis in timore, sed accepistis spiritum filiorum Dei. Spes autem impetrandi roboratur quid enim nõ dabit Patris amor? quid non obtinebit filiorum affectus? Rom. 5. Gloriamur, inquit, in ipse filiorum Dei. Ad orandum vero excitamur; quid enim ad petendum æque excitat indigentes, quam impetrandi fiducia, quam Patris nomen offert. Religionis demum cultus commendatur, in quo cum reuerentia dilectio coniungitur; patres enim amamus, reueremur: Domini enim timentur magis. quam amantur. præstat autem amor timori. Malach. 1. Si pater sum, vbi est honor meus? Dicit Dominus. Si ego Dominus, vbi timor meus? Hæc oĩa prima hæc orationis pars indicat, nempe Pater.

ANNO-

ANNOTATIO. IV.

Discrimẽ noui & veteris testamenti quoad filiorũ Dei adoptionem.

DE differentia noui & veteris testamenti quantum ad filiorum Dei adoptionem, diximus in commentarijs in Ioãnem in illa verba (dedit eis potestatem filios Dei fieri) per gratiam enim quę per fidem Chsisti à ptincipio mundi data est, fiebant homines Dei fili (adoptione; tamen ante Euãgelium erant homines iusti in statu seruorum dicente Paulo Gala. 4. Quanto tẽpore hæres paruulus est nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: at per Euangeliũ & Christi aduẽtum prouecti sumus ad statnm filiorũ. vude subiungit ibidem Paulus: Cũ venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, vt eos, qui sub lege erãt, redimeret, & adoptionẽ filiorũ reciperemus, intellige quantũ ad statũ abiecta seruitute legis, de qua adoptione dicit 1. Io. 3. Videte qualẽ charitatẽ dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur & simus. Sum⁹ dicit, quantũ ad rẽ ipsã, & rationẽ filiationis; nominemur autẽ quantũ ad statũ. Vt igitur significaret Christus hãc adoptionis perfectionẽ, iubet nos Deũ vocare Patrẽ, & ad eũ orationẽ dirigere Patris inuocatione; & idcirco Euãgeliũ lex amoris dicitur, qa filiorũ est; vetus autẽ testamentum timoris lex; seruorum enim est timor, filiorum dilectio. Hæc eadem de causa Athanasius in epistola de decretis Nicenę Synodi contra Arianam hæresim, docet Christum formam baptismi instituisse sub ijs verbis. In nomine Patris, & Filij, & Spiritus sãcti, quia in eo per Spiritum sanctum in filiorũ adoptionem initiamur, & filij Dei Patrem habemus, & vocamus Deum. Nondum autem hęc adoptio suum habet complementum, donec in resurrectione corpus etiam à seruitute, & à corruptione, ac passione liberetur. Hanc adoptionis perfectionem expectamus in hoc sæculo, dicente Paulo ad Rom. 8. Gemimus adoptionẽ filiorũ Dei expectãtes, redẽptionẽ corporis nostri. mediũ igitur est Euangeliũ inter statũ legis & statum glorię in iustis. nã iusti & gratia Dei per fidẽ venturi Christi iustificati, ẽtsi filij adoptionis essent, in statu seruorũ erãt corpore, & aĩa, sub elemẽtis huius mundi, vt dicit Paulus Galat. 1. seruiẽtes; in Euang. autẽ seruitutis status quantũ ad animã remot⁹ est in filiorũ Dei statũ euehimur, expulsis figuris & vmbris, ac oneribus legis illius: at corpora seruiũt corruptioni, ac mortalitati subiecta, in resurreæione autẽ erit adoptio omnino perfecta, qualis decet filios Dei. vbi & corpora ab omni seruitute redimentur; Animæ etiam à quibusdam seruitutibus liberabuntur: nam iusti venialibus culpis velut puluere quodam fœdantur, expositi etiam sũt potestati peccandi, & amittendi gratiæ statum, alijsque passionibus, & imperfectionbus subijciuntur, quæ omnia deponenda sunt in statu illo perfectissimo gloriæ, & filiorum adoptionis Dei. His adiungẽda sunt verba Chrysostomi hom. 20. in Matth., qui eleganti, & docto compendio ostendit, quę hoc nomine indicentur. Verba ipsius sunt: Patrẽ dicendo, & veniam peccatorum, & pęnarum interitum, & iustificationem, & sanctificationem, & liberationem, & filiorum adoptionem, & hæreditatẽ, & fraternitatem cum vnigenito copulatam, & sancti spirus dona largissima, vnico hoc vocabulo conffusus est: impossibile euim est Deum Patrẽ vocari ab eo, qui nõ omnia hæc bona fuerit consecutus. Hęc ille.

ANNOTATIO. V.

Explicatio particule illius Orationis Dominice, Noster, qui es in celis à Luca prætermisse, & à Matheo proposite.

PRætermisit Lucas duo verba, quę explicuit Matthæus, nempe. Noster, qui es in cælis. Hęc enim duo vulgatus interpres non habet, vt ex vetustis exemplaribus, etiam manuscriptis constat, & ex nuper impressis emendatis per Sixtum Quintum, & Clementem Octauum. Ea etiam Græca rxẽpla ria multa non legunt, licet in quibusdã reperiantur Cum igitur Lucas non habeat, incertum est: an Christus etiam nõ dixerit quando interrogatus fuit à Discipulos hoc; an potius dixerit omnia, sicut pri⁹ protulerat, quando docuit Discipulos; : Lucas autẽ non narrauerit omnia, quia iam Matthæus scripserat. Vtrũ horũ sit, incertũ est, verisimilius est Lucã retulisse, quæ Christ⁹ pronũciauit interrogatus. qd quid de hoc sit, breuiter hæc duo explicanda duxi.

In primis illud nostet, obseruat Cyprianus tract. de oratione Dominica, in his omnibus petitionib⁹ nõ esse verbum singulare, sed plurale; dicitur enim Pater noster, panem nostrum da nobis. dimitte nobis debita nostra, ne nos inducas. libera nos. hæc indicat charitatem mutuam, qua nos inuicem diligere debemus, & per quam vnum sumus. verba ipsius sunt hęc: Ante omnia pacis doctor, atq; veritatis magister singulatim noluit & priuatim precem fieri, vt quis cum precatur, pro se tantum precetur. Non enim dicimus, Pater meus, qui es in cælis, nec panem meum da mihi hodie; nec dimittti sibi tantũ vnusquisque debitum postulat, aut in tentationem non inducatur; atque à malo liberetur, pro se solo rogat. Publica est nobis, atque communis oratio: & quando oramus, non pro vno, sed pro toto populo oramus, quia totus populus vnum sumus. Deus pacis & concordiæ magister, qui docuit vnitatem, sic orare vnum pro omnibus voluit, quomodo in vno omnes ipse portauit. Hæc alia Cyprianus. dum igitur Christus Patrem nostrum singulos in oratione appellare iussit, fraternam charitatem commendauit, significans se non exauditurũ eos, qui à charitate fraterna discedunt, nec debent Patrẽ vocare nostrum, quod & docuit Matthæus illis verbis: Si offers munus tum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia fratrer tuus habet aliquid aduersum te: relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum, quasi diceret, si vis accedere Patri, & impetrare ab eo, fac vt possis vocara eum nostrum, reconciliatione & vnitate facta cum fratre, aliter non erit accepta oratio, nec oblatio tua. Hæc est vna ratio, cur plurali voce vti nos voluit dicentes: Pater noster. Altera mihi etiam videtur, nempe ad significandam distinctionem inter nos, ac Christũ ipsum, ipse. n. filius ẽ naturalis, cõsubstãtialis Patri, ac vnicus, nos vero adoptionis ac plures filij, ad hãc filiationẽ per vnicũ filiũ prouecti. vnde illi⁹ ẽ dicere Patrem, nostrũ autẽ, Pater noster, quod Christus Io. 20. ostẽdit dicẽs: Ascẽdo ad Patrẽ meũ, & Patrẽ vestrũ. Hinc est, quod in oratione sua Mat. 26. dixit: Pater mi, si nõ potest calix hic transire: Chrysost. ho. 20. in Matthæum hanc vocem, Noster, compendio docto exposuit, dicens: Non dicit Pater meus, sed Pater noster. pro communi corpore preces fundens, & vbique non tam propria commoda, quam proximorum petens. Quo quidem ipse, & inimicitias interimit, & superbia reprimit, & explodit inuidiam, & introducit matrem omnium bonorum charitatẽ, & hnmanarum rerum inæqualitatẽ prorsus eliminat, & miram regis cum paupere æqualitatẽ honoris ostendit; siquidem in maximis, & ad æternam

gloriam

gloriã necessarijs consortes sumus omnes; qnid .n. noxæ de terrena cognatione metuẽdũ est, cũ cælesti cognatione omnes simus coniuncti? cumq; nullus alio amplius de illo honore possideat, neq; locuples paupere, neq; dñs, seruo neq; princeps subdito, neq; rex milite, neq; Philosophus barbaro, neq; sapiẽs imperito; cũctis.n. vnã atq; eãdẽ cognationẽ donauit, cũ dignatus est.oĩum ex æquo Pr̃ vocari. Hęc Chrysost. Illud autẽ aliud quod apud Matthęũ habet, est, (qui est in cęlis) positũ est alijs de causis, primo quidem ad indicandum hæreditatem, quã ex hac filiatione à Patre Deo speramus; ea aũrem non est terrena, sed cælestis & æterna; filiorum enim est hereditas. Rom.8. Quod si filij, inquit. & hæredes: hanc autem qualis sit insinuat nunc Christus, & explicat Petrus. 1. epist. cap. 1 Regenerauit, inquit, nos in spem viuam in hęreditatem incorruptibilem, & in contaminatam, & inmarcessibilem, conseruatã in cælis. hac igitur de causa dictum est: Qui es in cælis. Altera causa est Chrysostomi hom.20. in Matt. nempe, vt orantes à terrenis cogitationibns & affectionibus abstrahat, & transferat in cælestia. iuxta illud Colos.3. Quæ sursum sunt, quærite, vbi Christus est in dextera Dei sedens, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. & illud Philip.3. Conuersatio nostra in cælis est. verba Chrysostomi sũt hæc: Cum vero dicit: In cælis, non ibi Deum hoc dicendo concludit, sed à terris abducit orantem; eumq; supernis habitaculis ac regionibus affigit excelsis. Hæc ille. Tertia huius causa est, vt significet nobis, quæ sint à nobis præcipue, & ante omnia in oratione petenda, nempe quæ ad cælestem patriam conducũt, & peruenire faciunt, iuxta id, quod Mat. 6. docuit. Primum, inquit, quærite regnum Dei & iustitiam eius. Origenes autem lib.2. Periachon. cap.4. aliam adiunxit causam, sic scribens: Quod dicit, quia orantes oporteat dicere, Pater noster, qui es in cælis, quid aliud videtur ostendere, nisi Deum in melioribus mundi, id est, creaturæ suæ partibus requirendum. Hæc ille. quæ non sic intelligenda sunt, quasi velit dicere Deum in solis cælis esse præsentem, cum vbique esse non neget iste doctor, sed quod ibi sit per suæ gloriæ manifestationem; ibi enim beati eo fruuntur, vnde cum ad Deum oratio dirigatur, & oculos, & manus in cælos attollimus.

Sanctificetur nomen tuum.

COMMENTARIA.

HOC est primum, quod orandum & petendum docet, id autem est dilatatio, & propagatio cultus religionis, ac venerationis Dei omni idolatria, ac errore, falsoq; cultu expulso. Sanctificare Dei nomen, est colere, ac venerari Deum, ipsiusque religionem amplecti, quod nemo hominum efficere potest, nisi Deus id præstet, ac propterea id ab eo petimus: conuenienter autem id primo petitur: tum quia ad primum Decalogi præceptũ spectat, quodque ad Dei gloriam tendit, & hominibus ad salutem necessarium est; vbi.n. non est vera religio, cultusque Dei, salus esse non potest: tum maxime, quia in Euangelio, vbi est filiorum status, & Deum habemus Patrem, nouus cultus in Christo, & per Christũ, institutus est. poterat autem dicere, sanctificetur Deus. seu sactificeris ò Pater, at significãtius dicitur, nomen tuum sanctificetur, quia in hoc sæculo Deum non visu, sed auditu noscimus; fides enim, quæ religionis est fundamentum, ex auditu est, idcirco dicitur, nomen tuum sanctificetur.

ANNOTATIO VI.

Variæ expositiones Patrũ in istam petitionem.

CHhrysostomus hom.20. in Matthęũ recte perpendit hanc orationis partem dignam eo, qui Deum patrem appellat, nempe nihil omnino prius quam illius gloriam petere; omnia vero reliqua secundo loco ducere, infraq; laudes eius numerare. At vero ipsam petitionem varie doctores explicant. Primo loco sic interpretatur; vt sensus sit, dignare nos adeo viuere pure, vt per nos cuncti te glorificent, iuxta illud Matth.5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videntes opera vestra bona, glorificent Patrem vestrum, qui est in cælis. Sanctum autem Deum confiteri est glorificare: nam Isa.6. Seraphim hac voce Deum glorificabant, Sanctus, Sanctus, Sanctus. Sic explicat Chrysostomus hanc sentẽtiam. eodem modo exponũt Hilarius in psal.134. & Hieronymus Matth.6. & Gregorius Nyss. tract. de oratione.

Secundo loco Augustinus epist.121. de orando Deo. cap.11. & 12. paulo differentius interpretatur, nam conuenit cum Chrysostomo sanctificationem hanc esse clarificationem, & glorificationem, tamẽ non conuenit in modo, nempe vt per bonam vitã nostram Deus glorificetur ab alijs, sed exponit absolute peti Deum clarificari apud eos, qui eum non noscunt. in cap. enim 11. sic ait: Cum dicitur sanctificetur nomen tuum, nos ipsos admonemus desiderare, vt nomen eius, quod semper sanctum est, etiã apud homines sanctum habeatur, hoc est, vt non contemnatur, quod non Deo, sed hominibus prodest. Hæc ille. cap. antem 12. hæc verba sic explicat: Qui dicit, clarificare in omnibus gentibus, sicut clarificatus es in nobis, quid aliud dicit, quam sanctificetur nomen tuũ? Hæc Augustinus. neutra interpretatio sẽtisfacere videtur: nam qui petit Deũ glorificari, seu clarificari, petit fidem solam; Deum enim glorificare est de Deo veram, & dignam ac cõuenientem notitiam habere, quod fidei est. sic Ioan. 16. Ego clarificaui te super terram, & nunc clarifica me tu Pater, id est, manifesta quis sis, manifesta me etiam quis sim, quæ ad fidei veritatem pertinent: at in hac petitione amplius est, quod petitur, nempe nominis sanctificatio, quod ad fidẽ simul & religionem ac cultum pertinet; Deum enim is sanctificat, qui non solum in eum credit, vereque de eo sentit, sed etiam cultu ac religione digna prosequitur. sanctitas enim cultus, ac religionis nomen est. Hæc comprobari possunt ex illo Ecclesiast.36. Sicut in conspectu eorum sanctificatus es in nobis, sic in cõspectu nostro magnificaberis ab eis. nota distinctionem Iudęorum & gentium. Deus in Iudęis sanctificabatur. quia non solũ credebatur vera fide, sed colebatur religionis cultu; gentibus autem magnificandus

gnificandus dicitur per opera admiranda, quę videbat eum patrare; propterea enim eum timebant, ac magnificabant. iuxta illud Exod. 15. Magnificatus est in nobis, equum, & ascensorem proiecit in mare, id est, propter insignia facta quæ pro nobis fecit, magnũ, ac potentissimũ se declarauit Aegiptijs, taliſq; reputatus est. Hæc dicta sunt in confirmationẽ expositionis in commentario positæ, quę ab ea, quæ ẽ Chrysostomi, & Augustini, aliquãto est differẽtior.

Tertio loco Tertullianus tract. de oratione, exponit, vt absolute petatur Deum in nobis sanctificari, quod idem est, quod sanctos homines facere, ac sanctitatem pro omnibus petere.

Quarto loco Cyprianus in tract. de orat. Dominica, diuersã adfert interpretationẽ, quę talis est: Sãctificetur nomẽ tuũ, id est, sanctificatio, quã in baptismo accepimus, per quã à peccatis abluti iustificati, & sanctificati sumus, cõseruetur in nobis, ac in eo quod esse cœpimus perseueremus: opus inquit, nobis est quotidiana sanctificatione, vt q quotidie delinquimus, delicta nostra sanctificatione assidua repurgemus. Hæc interpretatio, sicut & ea, q̃ est Tertull. non videtur satis accõmodata; qui enim sic petit, nõ tam vĩ immediate petere sãctificationẽ nois Dei, quã propriam sanctificationem, licet hæc tendat in Dei nominis honorem, ac sanctificationem.

Adueniat Regnum tuum.

COMMENTARIA.

HOC est secundum, quod in oratione petere docemur, quod Patris appellationi qnadrat: nam cum filij simus Dei, & sub Patris appellatione eum inuocemus, hæreditatem filiorum petimus, quæ est regnum cæleste, & gloria illa sempirerna, in qua filij adoptionis regnabunt cum Deo sine fine, dicente Paulo Rom. 8. Si filij, & hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. & 2. Timo. 2. Si substinebimus & conregnabimus, præterea cum patrem habeamus Deum, ipsius faciem desideramus. hoc enim filiorum est, nẽpe desideriũ manendi cũ Patre, dicente Paulo Ro. 8. Intra nos gemimus, adoptionẽ filiorũ expectãtes, & Philip. 7. Desideriũ habẽs dissolui, & esse eum Chtisto: merito autem in hoc Euãgelico statu petitur regnum cæleste; eius enim ianua per Christũ aperta est, vt qui à peccatis omnino purgati sint, siue in hoc sæculo, siue in purgatorio, statim in regnũ cælorum admittantur: illis autem, qui sub veteri testamento concludebantur, quantumuis iustis, ac purgatis, vsque ad Christi aduentum ianua hæc clausa erat, detinebanturque in limbo, donec Christus veniens post mortem liberauit eos, & regni participes effecit.

ANNOTATIO VII.

Quod sit regnũ, q̃ sit petim⁹ vt adueniat, in orat Dom.

GRegorius Nyssenus lib. de oratione, apud Lucam loco huius (adueniat regnum tuum) quod Matthæus refert, legit sic: Adueniat sanctus Spiritus tuus super nos, & purificet nos. quam lectionem nec Latina, nec Græca nostra exẽplaria habẽt, nec apud aliquem alium doctorẽ reperi, cum omnes legant. Adueniat regnum tuum. Quod autem sit regnum hoc, duæ inueniuntur explicationes. vna est de regno spirituali, quo regnat Deus in hominib⁹, qui eius volũtati, ac præceptis obsequũtur; id enim est Deũ regnare, & dominari in homine; qui suis vero obtemperant appetitibus, Dei postposita volũtata, ac mandato, in ijs peccatũ, & dæmon regnant ac dominãtur, de quo regno, ac dominio dicit Paulus Rom. 6. Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius. & c. 5. Sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternã. de hoc regno Dei dicitur Rom. 4. Regnum Dei nõ est esca & potus, sed iustitia & pax, & gaudium in Spiritu sancto. petimus hoc regnum aduenire, id est, vt homines Dei voluntati obediant, eius præcepta ac mandata seruent abnegatis proprijs concupiscentis, & dæmonum suggestionibus. hanc expositionem amplexus est Hieronymus lib. 3. aduersus Pelagianos, vbi in comprobationem adducit locum Pauli allegatum: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. consensit etiam in eandem expositionem Euthymius. Matth. 6. quamuis etiam probet eam, quæ modo recitabitur. Altera ergo explicatio est de regno cælesti, quod expectamus, quando deuicta morte, ablatis omnibus peccatis, expulsa omni miseria, & corruptione iusti Deo fruentur corporibus reassumptis in cælo in vitã æternã; hoc regnũ est, quod Christus petere nos vult quotidie, quod Paulus Rom. 8. vna cum iustis cũ gemitu desiderabat. Intra nos, inquit, gemimus, adoptionem filiorum expectantes redemptionem corporis nostri. Hæc est expositio cõmunis Patrum, quã amplectit Chrysostomus homil. 20. in Matthęum, & homil. 44. in Ioan. Gregorius Nysse. lib. de oratione. Tertullianus tract. de oratione. Cyprianus in eodem tractatu, & Augustinus Epist. 121. cap. 12. addens hanc eandem petitionem fuisse Dauid dicẽtis Psal. 79. Domine virtutum cõuerte nos, ostende faciem tuam, & salui erimus. eadem est expositio Hieronymi Matt. 6. & reuera hæc est multo accommodatior, quam prior: nam hæc non distinguitur à petitione sequenti (fiat voluntas tua) quæ regnum spirituale continet. si igitur distinguenda hæc sunt, oportet de cælesti futuro regno interpretari hanc, aduenìat regnum tuũ. Addit Cyprianus post hanc expositionem quandam aliam, quæ re nõ differt à secunda, nimirum vt Christus sit regnum hoc, & petere regnum Dei aduenire, idem est ac petere Christi aduentum posteriorem, quando iudicare venturus est, & iustis reddere præmium. At vero secunda expositio propriorem locutionem habet: & eundem sensum. idcirco ea est amplectenda. voluit autem sapienter Christus nos petere quotidie aduentum huius regni, vt sic viuere semper studeamus, vt digni simus eo regno, atque vt continua memoria eius postponere nos faciat terrestria, quippe qui continuo petimus cælestia, quæ non assequemur, nisi illis posthabitis.

ANNO-

ANNOTATIO. VIII.

PRætermisit Lucas, quod apud Matthæum est; fiat voluntas tua, vnde nec habetur in antiquis exemplaribus etiam Græcis, nec legitur à Beda alijsque doctoribus, nec habetur in emendatis vulgatis. nos vero interpretabimur, inquit igitur, fiat voluntas tua. Perito regno iubet nos petere id, sine quo regnum adipisci non valemus, id autem est voluntatem Dei facere, mãdatis eius omnibus obtemperando, nam Matth. 19. dicitur: Si vis ad vitã ingredi, serua mãdata, quod quidem à Deo petimus, qa ea sine auxilio eius implere nõ possumus, dictũ est Io. 15. Sine me nihil potestis facere. merito autẽ Patris appellatione conuenit eius voluntatẽ implere; hoc. n. est filiorũ, nec filius Dei quispiã aliter erit; dicit. n. Christus Mar. 3. Qui fecerit volũtatẽ Dei, hic meus fratrer est; si igitur frater Christi non est, nisi qui facit Dei volũtatẽ, nec erit Dei filius; Christus autẽ frater noster, ac Dñs hoc idẽ fecit, q Io. 6. dixit: Descendi de cælo, non faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. multo ergo magis id facere debemus, qui filij, & serui sumus Voluntas hoc loco non pro potentia seu facultate, sed pro re ipsa, in quam voluntas tendit accipitur, nempe fiat, quod tu vis, seu quę nos facere vis Tertullienus tract. de oratione prius legit (fiat volũtas tua) posterius autem (adueniat regnum tuum) huic vero lectioni nulla fauent exemplaria tam Græca, quam Latina, nescio quo fundamento eam sit secutus lectionem. posset in eius aliquam defensionem ea adduci ratio, quia prius est facere voluntatem Dei, quam adipisci eius regnum: huic tamen facile respõdetur, eius quidem id esse in executione, tamen posterius in intentione, sicut de fine, & medijs ad finem dici solet: prius enim volumus sanari, posterius ea exhibere, quæ conducunt ad sanitatem, quãuis prius sit adhibere media, quam sanitatem recuperare, ita prius intendimus, & appetimus regnũ,

Expositio tertię petitionis, Fiat voluntas tua.

ANNOTATIO. VIIII.

APud Matthæũ etiã adiecit Dominus (sicut in cælo, & in terra) id est, fiat quod tu vis, in terra, sicut quod tu vis, sit in cælo. in cuius declaratione aduerte sẽper fieri Dei voluntatẽ; nisi. n. Deus vellet nihil fieri posset tã bonorũ quã malorum, tñ nõ eodẽ mõ; qdã. n. vult Deus permittẽdo fieri, qualia sunt peccata; hæc. n. nisi Deus permitteret fieri, numquam fierent: quædam vero vult volendo, & complacendo in eis, qualia sunt reliqua præter peccata, omnia tamen à diuina pendent voluntate, semperque diuina impletur voluntas & in cęlo, & in terra. Differentia autem est, quod in cælo, quia nullum ibi peccatum committitur, fit voluntas Dei beneplaciti, & quæ ibi fiunt à Sanctis, semper Deo placent. at in terra cum multa peccata fiant, non semper fit quod Deo placet, sed impletur voluntas eius permissiua, perpetranturque ea quæ sunt contra voluntatem Dei complacentiæ: petimus ergo vt fiat voluntas Dei in terra, sicut fit in cælo, vt scilicet homines conformes sint in omnibus diuinæ voluntati, ac mandatis, quæ ex ipsa procedunt, nihilque admittant, quod Deo displiceat, sed sit pax & gratia cum Deo, sicut est in cælestibus. Merito autem hoc petitur, vt notat Chysostomus homi. 20. in Matthæum, vbi sic inquit: Cum desiderium imperauerit futurorum, (nempe adueniat regnum tuum) atque ad peregrinationem illam nos iusserit semper contendere: quandiu tamen illuc non pergimus, etiam hic degentes iubet conuersationẽ cum & postea adhibere volnmus media, licet ordine executionis media præcedunt. Christus ergo præmisit, quod prius est in intentione, quasi finis, postea media adipiscendi illud: in explicatione autẽ huius sententiæ cõcordes sũt sacri Doctores. Est autem aduertendũ petitionẽ hãc, qua petimus fieri voluntatẽ Dei, id est, vt nos faciam⁹quę Deus vult, nostraque voluntas sit subdita diuinę volũtati, esse iustiorẽ, ac meliorẽ & vtiliorẽ, quã si absolute peteremus, vt fieret qđ nos volum⁹, iustius, inquã, illud est; cum. n. serui, filij, creaturæ simus, omnis iustitia postulat, vt voluntas nostra conformetur, & subdatur volũtti Patris, Domini, & creatoris, vt faciamus, quod ipse vult. non autem vt ipse faciat, quod nos volumus. nec ipsi quod volumus. melius etiam id est, quoniam cum nostra voluntas sæpius per se in malum vertatur, si fieret quod volumus, in infinita peccata nos laberemur, & à recto & vero recederemus tam per malitiam, quam per ignorantiam: at voluntas Dei semper est recta. Si ergo voluntas nostra ei conformabitur, semper erit recta & bona, vnde qui petit diuinam voluntatem fieri, id est, vt nos velimus & faciamus, quod Deus vult, petit omnium peccatorum expulsionem & omniũ virtutum inductionem, vt Chrysost. hom. 20. in Maith. & Cyprianus lib. de oratione docuerunt. Id etiam est vtilius nobis, quia sępissime volumus, quæ nobis maximo sunt nocumento, sæpe ignoramus quæ profectura sunt nobis, vnde voluntas nostra cæca, & periculosa frequenter est, si sibi relinquatur: at Deus omnia scit, & nos amat plusquam nos ipsi nos: erunt ergo vtilissima nobis, qnæ Deus nos vult velle, & facere. Nostra igitur voluntas iuste, oprime, vtilissime subditur diuinæ, & regulatur & dirigitur per eam, vt non quod nos volumus fiat, sed quod ipse nos facere & velle vult, idcirco docet hos Christus petere, Fiat voluntas tua.

Dei volntas semper fit, & qũo pro explicatione illius particulæ. sicut in cælo, & in terra.

ANNOTATIO. VIIII.

cæli habitatoribus habere communem; nam desiderare quidẽ de cęlo cõuenit, & ea quę habẽtur in cęlis, tñ antequã iuperna illa prętet habitatio, cælum quodãmodo facere iussit terrã, vtscilicet tales sint, et dũ in ea degũt, in dictis, & factis, quasi q conuersentur in cælo, Deniq; pro hoc ét esse Dñum deprecadũ. Nihil ẽ. n. quod propter terrenarũ rerũ habitaculũ ad supernarũ virtutũ perfectionem homines prohibeat peruenire; est quippe possibile, vt in terrarum adhuc regione degens, quasi iam in cælis habitet, ita cuncta perficiat. quod igitur dicit, hoc tale est, fic omnia ita fiunt libere, & non in his quidem obtemperãt Angeli in alijs immorigeri sunt, sed voluntati cedunt diuinæ, & in omnibus obsequuntur: Sic nos effice dignos, qui non ex dimidio sed prorsus ex integro ea, quæ in tua sunt voluntate, faciamus. Hæc Chrysostomus, cuius vltima verba de Angelorum similitudine habẽt etiam Hieró. Matthę 6. similiter Augustinus epi. 121. c. 2. Hæc, quæ diximus, non sic intelligas, quasi in omnibus possit esse conformitas: nam in terra sine venialibus peccatis non viuitur, quæ pręter diuinam voluntatem sunt, nec ei placent. sunt etiam multæ aliæ imperfectiones; tamen quo ad obseruãtiam diuinorũ præceptorum, quæ Deus nos vult implere omnino, potest esse aliqua similitudo, vt plene & sine diminutione faciant homines, quæ vult Deus, ipsomet auxiliante. Tertullianus tract. de oratione, dupliciter hæc interpretatur, vno modo vt idem sit, fiat

voluntas

voluntas tua ſicut in cælo,& iu terra,ac dicere, in nobis;nos enim figurate propter ſpiritum & carnẽ dicimur cęlum & terra. Legit enim Tertullianus, fiat voluntas tua in cælo & in terra. altero modo vt ſit hic ſenſus, fiat voluntas tua in terra, vt ſic poſſit fieri in cælo, id eſt, vt obediamus in terra, vt ſalui eſſe poſſimus,& ad cælos perduci.at prior expoſitio accommodatior eſt, legitur enim particula ſicut.

Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie.

COMMENTARIA.

CVra ac deſiderio regni cæleſtis præpoſito; hoc enim ante omnia deſiderandum, & petendum eſt, fragilitati carnis condeſcendens,iubet victum corporis neceſſarium petere: Panem inquit,id eſt,cibum & victum noſtrum quidem,quia Pater, & qui in cęlo ſunt,non eo vtuntur,ſed nos,qui in terra ſumus:quotidianum autem, quia ſingulis diebꝰ eo indigemus. Nunc ergo panem da nobis; non enim tantum ad te pertinet dare regnũ cæleſte, ſed etiam terrenum cibum,& ſuſtentationem, & à te hæc quærenda & petenda ſunt. temperantià & modeſtia commendatur, dum panis ſolius ad victum noſtrũ ſit mento,non quod ſolo pane vtendum ſit, nec qnod is ſolus petatur.

ANNOTATIO X.

QVis ſit panis hic, & cur quotidianus dicatur, inquirunt doctores, nec in iis concordant. Quod ad primum ſpectat,communis ſententia patrum eſt, pane hoc ſignificari victũ hominis ſeu cibum,ad vitam corporis neceſſarium.in hac ſentẽtia ſunt Chryſoſtom.hom.20.in Matthæum.Gregoriꝰ Nyſſen.tract.de orat.Baſil. interrog.breu.reſp. 252. Tertul.tract.de orat.Cyprianꝰeodẽ tract. Hieron. Matt.6.Auguſt.epiſt.121.cap.12.allegãs illud prou. 30.Diuitias & paupertatem ne dederis mihi, ſed victui meo tantum tribue neceſſaria, affirmatque hoc idem peti,quando dicimus, panem noſtrum da nobis. Solet autem Scriptura nomine panis non ſolũ panem, ſed & alios ſimul cibos ſignificare, quibus ad vitam conſeruandam vti ſolemꝰ quotidie.Gẽ. 3. In ſudore vultus tui veſceris pane tuo.Exod.2.Vocate eũ,vt comedat panem.Mar. 3. Ita vt nõ poſsẽt manducare panẽ. his in locis & aliis multis pro cibo poſitus eſt.Sicque Cyprianus.Gregorius Nyſſenus,Hieronymus, & Auguſtinus interpretati ſunt panem, nempe pro victu, quod factum eſt ad commendandam fragilitatam, vt notant Gregorius & Chryſoſtomus,& quia is eſt cibus communiſſimꝰ, & fere homini neceſſarius, ac ciborum fundamentum. Huic communi expoſitioni adhæſimus in cõmentario, eumque ſenſum literalem eſſe exiſtimauimus.

Patres vero alias duas adducũt interpretationes, quas in medium proferam. Primo loco Athanaſius lib.de incarnatione Chriſti,hunc panem interpretatur Spiritum ſanctum,quem panem petimus nobis dari, & cuius primitias nunc in hoc ſæculo accipimus in Euchariſtia, in qua caro Chriſti viuificãs ſumitur.Secundo loco Cyprianus, & Tertullianus locis citatis,& Auguſtinus epiſt.121.cap.2.Chriſtũ ipſum interpretantur, qui in Euchariſtia ſub ſpecie bus panis accipitur; dicitur enim Ioan.6. Ego ſum panis viuus,qui de cælo deſcendi. ponderat autem Cyprianus illud,noſtrum,quaſi proprius ſit hominibus cibus, ſicut enim dicitur: Pater noſter, quia credentium pater eſt; ſic panis noſter, quia in Sacramento nobis datur. Auguſtinus Euchariſtiã appellat Sacramentum fidelium. Hieronymꝰ Mat. 6. tres has refert ſententias, ſeu interpretationes non citatis auctoribus, vt panis ſignificet Chriſtum in Euchariſtia, aut eum,qui ſuper omnes creaturas ẽ, nempe Spiritom ſanctum,vt dicit Athanaſius, aut victum corporis neceſſarium, nec vllam harum reſpuit. Nos vero communem ſecuti ſumus interpretationem tãquam literalem, cæteras autem ſpirituales reputamus: nec eſt, quod illud, noſtrum, nos deturbet ab ea interpretatione, nam panis noſter dicitur ad differentiam eorum, qui ſunt in cælo, qui non hoc pane vtuntur, aut etiam quia panis,hominũ cibus proprius eſt; non enim propter alia animalia panis eſt cõiectus,ſed propter ſolum hominem.

ANNOTATIO XI.

POſteriori loco inueſtigãdum eſt, quid ſit illud: Quotidianũ,quod Græce ἐπιούσιον dicitur, cuius varias interpretationes Hieronymus Matt.6.refert. Primo inquit, Septuaginta interpretes, quod noſticimus ἐπιούσιον, vertere περιούσιον; hoc enim nomine ſolent interpretari illud Hebræum vocabulum סְגֻלָּה ſegula,quod vulgatus vertit peculium,ſeu peculiare.ſic dicitur Exod.19.Eritis mihi in peculium de cunctis populis.Deuter. 14. Vt ſitis ei in populum peculiarem. Septuaginta vertunt περιούσιον, quod idem ſignificat, quod opulẽtum,ſeu Peculiare, nam περιουσία, idem eſt quod Latine, ſupellex; ſeu opulentia. aut abundantia. refert etiam Hieronymus idem Hebræũ nomen à Symmacho aliquãdo verti peculiare, aliquando ἐξαίρετον, id eſt, præcipuum ſeu egregium.Erit igitur panis quotidianꝰ, id eſt,panis peculiaris, ſeu panis egregius, quem Hieronymus interpretatur Chriſtũ,qui panis dicitur,vt in præcedenti annotatione retulimus.

Secundo loco Gieronymus refert aliam interpretationem:ex Euãgelio Matthæi Hebræo, vbi habet מָחָר mehar,id eſt, craſtinus ſeu futurus, petimus ergo panem craſtinum ſeu futurum, quam interpretationem ſecutus eſt Athanaſius lib.de incarnatione Chriſti,qui panem interpretatus eſt Spiritum ſanctum, vt in annotatione præcedẽti diximꝰ, quo pane in futuro frui ſperamus,& vocabulũ Grecum ἐπιούσιον, etiam ſignificat idem quod craſtinũ.

Tertio loco idem Hieronymus interpretatur ex propria opinione περιούσιον, id eſt, ſuperſubſtantialem,vt panis hic dicatur ſuperſubſtantialis, quia ſuper omnes ſubſtãtias & creaturas ſit,cũ ſit Chriſtꝰ, ſeu ſanctus Spiritus.Hæc ex Hieronymo habentur

Quarto loco Euthymius Matth.7.interpretatur. ſicut Hieronymus ſuperſubſtantialẽ,non tamen eodem ſenſu,quaſi ſuper ſubſtantias omnes ſit. ſed quod ſit ad noſtram ſubſtantiam & vitam conſeruãdam neceſſarius.

Quinto loco Chrysostomus hom. 20. in Matth. quem etiam Euthymius allegat, interpretatur, quotidianum . nam & Græca vox id etiam significat, quam interpretationem vulgatus secutus est, similiter Cyprianus tract. de oratione & Tertullianus eodem tract. & August. epist. 121. cap. 2. dicitur autem quotidianus, quia quotidie cibo & pane corpus reficitur.

Sextò loco Basilius interrog. breu. resp. 252. duas significationes complexus est, nempe quotidianũ & substantialem. quia panis ad vitę & substantiæ sustentationem quotidie necessarius est. Hæc sunt, q̃ doctores sensere; ex nominis enim Græci varia & multiplici significatione varias & multiplices secuti sunt interpretationes; quidam enim vertunt panem peculiarem, quidam egregium, quidam futurum, quidam crastinum, quidam supersubstãtialem, quidam quotidianum; varie etiam panem hunc interpretantes, vt explicatum est . ex quibus omnibus nos communem complexi sumus interpretationem.

Hodie.

COMMENTARIA.

IVbet Christus panem hunc non pro toto vitæ tempore, sed pro præsenti die petere, quippe qui de vitę tempore futuro nihil certi habeamus; diaria enim est vita nostra, & solum præsens certum est. intendit etiam per hoc inducere nos ad frequentem orationem, & accessum ad Patrem, vt saltem necessitas cibi petendi impellat nos vt recurramus, & mentes ac effectus nostros ad eum frequenter cõuertamus. Adde hoc ipso Patris beneficia distinctius agnoscimus, singulis diebus ea repetentes, & ad agendas gratias debitas magis disponimur; & excitamur.

Hodie' ad uerbiũquõ in oratione Dom. exponẽdũ.

ANNOTATIO XII.

AVgustinus epist. 121. capit. 11. hoc aduerbium non pro die, sed pro tempore interpretatur, quasi dictum esset, hoc tempore, nempe huius sæculi. At vero contraria est cæterorum Patrum interpretatio, qui pro præsenti die intelligunt, & causam explicant. Gregorius enim Nyssenus tract. de oratione, & Chrysostomus hom. 20. in Matthum, addunt id dictum esse ad significandum vitæ huius incertitudinem, cuius nihil est certum, nisi præsens. adiungit Chrysostomus aliam huius causam, nempe, vt accincti simus ad cælestiã quærenda, & de cibo hoc non aliud quæramus, quam necessarium, hoc autẽ est pro præsenti. Cyprianus autem tract. de oratione notat Christum noluisse in longum temp⁹ petere cibum, sed pro præsẽti die, pulchramque adducit causam, & subtilem: nam cum petamus regni cęlestis aduentum, non debemus cibos huius sæculi in longum desiderare aut petere, sed pro tempore præsenti, Hieronym⁹ id etiam affirmat, adiungens causam aliam, quæ etiam est Cypriani & Tertulliani nempe ad remouẽdam à Sanctis suis curam & solicitudinem futuri tẽporis, iuxta id, quod postea Dominus dixit: Nolite, inquit, soliciti esse in crastinũ; crastinus enim dies solicitus erit sibi ipsi. sufficit diei malitia sua. Huic doctorum communi interpretationi in commentario adhęsimus, aliquas explicantes huius rei causas, quarum prima ex allegatis Patrib⁹ sumpta est.

Et dimitte nobis debita nostra.

COMMENTARIA.

QVia etiam post gratiam susceptam peccare in hoc sæculo contingit, & non est iustus, qui non peccet, iubet remissionem peccatorum à Deo petere; ipsius enim est peccata dimittere, cui per peccatum debitores efficimur; cum enim peccata sint offensa Dei, & ipsi per ea fiat iniuria, ad ipsum tamquam ad creditorem spectat peccata dimittere, idcirco veniam & remissionem ab eo petete iubet nobis Christus. quæ petitio ad peccatorum homilem confessionem inducit. nam qui ueniam petit, se peccasse fatetur humiliter, simul etiam commendat gratiæ diuinę magnitudinem, quæ post tanta beneficia recepta, quibus Deum patrem habemus, peccantibus veniam promittat; qui enim petere iubet, tacite dare, quod petitur, pollicetur.

Cur petitio hęc petitioni uictus corporis postposita est.

ANNOTATIO XIII.

NOnnullę dubitationes occurrunt erga positam sententiam . Prima est, cur Christus præposuit petitionem victus corporis petitioni remissionis peccatorum, cum prius sint petenda spiritualia, quam temporalia, & quæ ad animam; potius quam quæ ad corpus spectant, cum dictum sit ab ipso Domino: Primum quęrite regnum Dei, & iustitiã eius: cætera autem adiicientur vobis. Respondeo, Dominum prius locutum esse de statu filiorũ Dei, in quo clamamus, & vocamus Patrem Deum, & in quem ipse gratia sua per baptismum collata nos restituit, & in hoc sanctificari petimus Dei nomen, regnum eius aduenire rogamus, & voluntati ipsius conformamur, & post hæc quæ corporis sunt, petimus: at quia post hæc peccamus, & à gratia cadimus, aut non secundum eam operamur, abeoque statu declinamus, iubet nos petere ea, quæ tali statui competunt, sicut qui de sano homine loquitur, ea docet, quæ statui sanitatis conueniunt, postea uero quæ ad infirmitatem, si à sanitate cadere contingat. Sic nunc fecit Christus. post baptismum ergo peccantibus pœnitentiæ Sacramentum medicina est, vnde secunda tabula post naufragium dicitur, & est.

Per debita, quæ dimitti petimus, quid intelligendum.

Secunda dubitatio est, quid per debita intelligendum sit. Facilis autem est respõsio ex Cypriano lib. de oratione, peccata dici debita, nec est in hoc vlla controuersia, cum doctores in eo sint concordes: at

vero

vero cur debita dicantur, explicatione indiget. Sciēdum igitur est, peccatum dici debitum ab effectu, quia inducit debitum, facitque hominem debitorē; qui enim peccauit, Deum offendit, iniuriaque afficit, & inde debitor satisfaciendi remanet pro commissa culpa, quam satisfactionem nisi Christus pro nobis sua morte ac passione Deo Patri obtulisset, sē per homo debitor permansisset, ac inde reus pœnæ æternę perseueraſſet. cum ergo debita dimitti petimus, peccata deleri & auferri à nobis rogamus, gratis quidem & sine pretio respectu nostri, non tamē respectu Christi, qui pretium pro nobis soluit peccatorum. Merito autem peccata vocauit debita, vt significaret quantum peccata noceant peccantibus, qui debitores fiunt satisfaciendi Deo, & obnoxi; pœnæ, nisi remissionem & veniam assequantur ab eo, quem peccantes offendunt. Tertullianus lib. de oratione, peccatum putat figuratē dici debitum. Debitum, inquit, in Scripturis delicti figura est, quod per inde iudicio debeatur, & ab eo exigatur, nec euadat iustitiam exactionis, nisi donetur exactio, sicut illi seruo Dominus debitum remisit. Hæc ille. accommodate id dicitur, sed accommodatius dictum est: nam peccatum proprie debitum est, vti diximus: habet autem similitudinem cum debito inter nos.

Quę peccata petamus dimitti.

Tertia dubitatio est, quæ peccata intelligantur in hac sententia, ad quod respondendū est, generaliter peccata omnia significari tam mortalia quam venialia, sicque Patres vniuersaliter hanc sententiam interpretantur, & verba Saluatoris sequentia idipsum probant: Sicut, inquit, nos dimittimus debitoribus nostris, at nos dimittere debemus proximis grauia & leuia, igitur id ipsum petimus Deum. confirmat etiam idem parabola Matth. 18. Omne inquit debitum dimisi tibi, quia rogasti me; at ex eadem parabola constat debitum fuisse decem millium talentorum, quod profecto peccato mortali confertur, vt sciamus non tantum venialia, quæ leuia dicuntur, petenda dimitti, sed etiam mortalia ac grauia; in tāta enim summa etiam quadrans comprehenditur, p quod modicum peccatum intelligitur, vt notat Tertul. tract. de oratione. Hinc est hanc petitionem generalem esse omnibus fidelibus adultis, tam iustis, quam peccatoribus, cum nemo viuat sine peccato aliquo. quod multis locis Augustinus probat. ex quibus illum proferam lib. 3. de peccat. meri. & remis. cap. 13. Quisquis, inquit, hanc orationem, dimitte nobis debita nostra, cuilibet etiā homini sancto, & Dei voluntatem scienti atque facienti præter vnum Sanctum Sanctorum dicit in hac vita necessariā nō fuisse, multum errat: nec potest omnino illi ipsi placere, quem laudat, si autem se ipsum talem putat, ipse se decipit, & veritas in eo non est. 1. Ioann. 1. non ob aliud, nisi quia falsum putat. Hæc Augustinus, nec ex ijs Augustini verbis existimes voluisse eum affirmare Virginem matrem vllū tale habuisse peccatum, nam lib. de nat. & gratia capit. 36. ipse palam profitetur se, cum de peccatis agit, nullum de Virgine Matre propter reuerentiam filij, se velle habere sermonem, quod iam Cōcilium Tridentinū tamquam dogma fidei habendum decreuit, declarans Beatam Virginem nullum toto vitę tempore actuale habuisse peccatum, non ex gratia ordinaria, sed ex singulari priuilegio. nec propter hæc existimes Beatam Virginem nō fuisse in hoc sæculo vsā hac Dominica oratione; vsa enim est, non quidem in hac parte pro se, sed pro corpore fidelium; petitiones enim hæ sunt communes, vti verba declarāt, in quibus generaliter pro omnib⁹ fidelibus petim⁹, & pro se si quis etiam indiget, cum sit de corpore. Aduerte postremo ex Chrysostomo hom. 20. 1 Mat. duo. vnum est, hac sententia aperte cōcludi post baptismum dari in Ecclesia peccatorum remissionem; alterum est, ex quo primum dictum colligitur, hanc orationem esse fidelium, qui iam per baptismū Deū appellant Patrem, hi post baptismum peccantes veniam petunt, Christo obedientes: Dimitte nobis debita nostra.

go Maria etsi nullū habuit actuale peccatū, hac oratione usa est, Dimitte nobis, &c.

Siquidem, & nos dimittimus omni debenti nobis.

COMMENTARIA.

VOluit Dominus hanc petitionem dimissionis debitorum quadam lege coarctare, vt nempe nos dimittamus etiam nostris debitoribus, non vni, aut alteri, sed omnibus, si qui fuerint, significans non solum se non aliter daturum veniam, nec condonaturum nobis, nisi nos pariter condonauerimus nostris; sed etiam nec debere nos accedere ad petendum, nisi condonatione facta, vt dicere possimus, dimitte tu Pater nobis, quia iam dimisimus nos alijs. Magnum profecto lucrum in hoc cambio nobis accedit, qui cum modica sint, quæ dimittimus, maximorum debitorum accipiamus dimissionem. quod parabola illa Matth. 18. indicauit, vbi ille Regi decem millia debebat talenta, ipsi vero à conseruo cē tum debebantur denarij; quantum enim decem millia talenta excedunt centū denarios, tantum debita nostra erga Deum superant omnia, quæ ab hominibus debentur nobis, & multo plus, positus enim est numerus finitus pro infinito.

ANNOTATIO XIV.

APud Matthæum legitur: Sicut & nos dimittimus, apud Lucam vero: Quia & nos dimittimus, siue: Si quidem & nos dimittim⁹. omnia eūdē habēt sensum, nempe causalem, quasi causam impetrādæ væniæ iubeat nos Christ⁹ adferre ac proponere. Voluit enim clementissimus Deus non prius dimittere debitoribus, quod etiam expressit, quando Matth. 6. præcepit nos relinquere mun⁹ ante altare, & prius reconciliari, & postea offerre. Nouit enim ingenium hominis, qui si prius obtineret pro se veniam, quam dimitteret fratri, lentus esset dimittendo, aut propositum mutaret. Gregorius Nyssen. in lib. de oratione, ponderat tria. vnum est diuina bonitas, qua vult quodammodo se facere imitatorem nostri; perinde enim videtur dicere, Dimitte nobis, sicut & nos dimittimus, quasi imitare nos, fac sicut nos fecimus, dimisimus nos, dimitte tu. Alterum est diuina liberalitas, quæ nos enim dimittimus,

His verbis, si quidem nos dimittimus, &c Bonitas Liberalitas, & æquitas diuina manifestatur.

minima sũt, at quæ dimitti nobis petimus, maxima, quod in commentario notauimus. Tertiũ est diuina æquitas; si enim nobis clementem Deum ac misericordẽ petimus, omni profecto iure & nos debemus tales nos exhibere; qualis enim esset amentia, & iniquitas, vt homo diceret Deo, Dimitte mihi debenti, ego autem nolo dimittere meo debitori? Quod eo maxime comprobatur, quia ingentia debita nobis petimus condonari, modiciſſima autem sunt, quæ nobis debentur. quæ autem sint hæc debita, & quomodo dimittenda, & quando, explicuimus supra c. 9. annot. 70. & 71. vbi retulimus sententiã Augustini in Enchiri: ad Laurentium cap. 73. qui hanc sententiam sic intelligendam censet: Dimitte nobis petentibus veniam, sicut & nos dimittimus ex corde nostris debitoribus petentibus, quasi Dominus voluerit nos dimittere debitoribus, quando petierint venàm, non autem non petentibus. at vero absq; limitatione tali hæc verba esse intelligenda aliis locis Scripturæ ostensum est, quibus absolute Dominus præcipit dimittendum esse, vt in loco allegato dictũ est.

Et ne nos inducas in tentationem.

COMMENTARIA.

COmmissorum venia posita, iubet nos Dominus petere à futuris præseruationem, nẽpe ne deinceps in peccata incidamus: Ne nos, inquit, inducas in tentationem, id est, ne nos patiaris inimico tentanti, & ad peccandum prouocanti consentire. non petimus, ne tentemur, sed ne tentationi succumbamus; tentatione enim probamur, exercemur, certamus, proficimus, ac perficimur; succumbentes autem & consentientes peccamus, vincimur, & ruimus. Admonemur hac petitione infirmitatis, & imbecillitatis nostrę, qua tentationi resistere nostra virtute non possumus, nisi ope & auxilio diuino suffulti: instruimur etiam aduersarium tentantem nihil in nos facere, nec proficere posse, nisi Deo permittente, idcirco petimus ab eo, ne nos in tentationem inducat.

ANNOTATIO XV.

Sententiæ propositę multiplex Patrum expositio.

MVltipliciter ista sententia à Patribus explicat', in primis enim Gregorius Nyssen. per tentationem, ipsum diabolum interpretatur, qui inter alia nomina hoc etiam sortitus est, vt tẽtatio dicatur, ab effectu scilicet eo, quo homines tentat, & ad peccandum inducit, At vero cæteri fere doctores, non ipsum aduersarium, sed actionẽ, qua inducit ad malum, tentationem intelligunt; Diabolus enim tentare potius dicitur, quam tentatio. res ea, per quam tentat, & inducit ad malum, aut actio ipsa, proprie tentatio dicitur. Non autẽ omnis tentatio à diabolo est; sicut enim non hic solus, sed etiam caro & mundus nobis aduersantur. ita etiam non solus ille tẽtat, sed caro etiã & mundus. vnde Iacob. 1, dicitur: Vnusquisque cum tentatur, ã propria concupiscẽtia tentatur. quia vero diabolus per concupiscentiam & carnem, & per mundum frequentissime nos tẽtat, idcirco ipse tentator præcipue dicitur, vnde Cyprianus, & Chrysostomus de tentatione a diabolo facta interpretantur hanc sententiã, idque probabilius est, quia ipse est, qui sortius tentat: potest autem generaliter de quacunque tentatione intelligi, cuius non semp diabolus actor est

His suppositis doctores varie exponunt sententiã hanc. Primo loco Chrysostomus hom. 20. in Matthęum sic explicat, Ne nos inducas in tentationem, id est, ne patiaris nos à nobis ipsis induci in tentationem, insiliendo in eam, & ipsam prouocando, tentatio enim si ingeratur nobis, fortiter est ferẽda, non tamen debemus immittere nos in eam. verba ipsius sunt hęc: Docet quidem nos nõ recusare certamina, nec tamen in ea audacius insilire. Hos enim modo & nostra clarior erit victoria, & clades diabolo maiore risu prosequenda: nam protractos in mędium viriliter stare oportet, ac fortiter: non prouocatos vero quiescere, & tempus expectare certaminis, vt nos ostendamus vacuos amore gloriæ, & plenos virtute constantiæ. Hæc ille. Eadem expositio videt' Basilij in moral. reg. 62. cap. 2. Quæ quidem doctrina vera est, non tamen accommodatur petitionis hnius verbis; potius enim passionem indicat, quam actionem. minus etiam ad rem facit, cum petitio sit eius, quod in plurimum accidit; rari enim sunt, rarissimeque euenit, vt homo tentationem aggrediatur; frequentissimum autem est pati tentationẽ, & nobis eam inferri potius, quam nos in eam inferre.

Secundo loco Gregorius lib. 3. moral. cap. 3. aliter interpretatur, nempe: Ne nos inducas in tentatione, id est, ne permittas nos tentari vltra id, quod possumus, iuxta illud Pauli 1. Cor. 10. Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. Verba Gregorij sunt hæc: Neque enim in tentationem Dominus inducit, qui semper à tentatione subditos misericorditer protegit, sed tamen in tentationem quasi eius inducere, est à tentationis nos illecebra nõ munire. Et tũc nos in tentationis laqueos non inducit, cum tentari nos vltra quam possum⁹, non permittit. Hæc Gregori⁹. quæ expositio nimis est restricta; quamuis enim verum sit, Deum nõ permittere nos tentari supra id, quod possumus, idque sit beneficium petitione dignum, tamen plus est qd petimus, & quo indigemus; multa enim sunt qui tentati, non supra, sed infra id quod possunt, succũbunt tentationi, vincunturque ab eo, quem vincere possent; vix enim est, qui destituatur auxilio diuino, quo posset tentationem superare; multi tamen succumbunt tentationi: nam non omnes agunt, nec faciunt, quod possent, petendumque est à Deo, vt nou solum præsto sit dando id, quo possemus vincere, sed impediendo id, quo de facto vinceremur, si occurreret, similiter præstando id, quo non solum possumus vincere tentationẽ occurrẽtẽ, sed etiã id, quo vincamus, cum longe distincta sint posse vincere, & vincere. sępeque separentur, & distinguantur.

Tertio loco Hilarius can. 32. in Matthæum hanc petitionem interpretatur iuxta illam sententiam Matthęi 26. Orate ne intretis in tentationem, & vtrunque in hunc sensum explicat. orandum esse ne tentemur; infirmitatem enim nostram sciens Dominus, præcipit orandum, ne tentatio veniat, vt præ fragilitate nostra non succumbamus. Druthmarus Mattnæi 6. eodem modo interpretatur sed,

sed limitatius & verius, nēpe ne in tentationē incidamus, quæ sit futura nociua animæ, vel corpori.

Hæc expositio nō videtur accommodata propter ea, quæ dicemus annotatione sequenti, idcirco amplectenda est expositio communis, quæ quarto loco ponitur, nempe, ne nos inducas in tentationem, id est, ne nos sinas, nec permittas succumbere tentationi, nec vinci ab ea, sed da victoriam contra insurgentes tentationes inimicorum. Non est autem intelligendum Deum inducere aliquem in tentationem, quasi ipse tentet ad malum, sed inducere dicitur, quoniam permittit eam tentationem insurgere cui succumbemus; nec dat id auxilium, quo non solum possimus vincere, sed etiam vincamus. ista est expositio Tertulliani, & Cypriani, & Gregorij Nyssæni in li. de oratione. vnde Tertullianus expresse dicit, Ne nos patiaris induci in tentationem ab eo, qui tentat. eandem interpretationem sequitur Augustinus, generaliter de quacunque tētatione interpretans hanc sententiam in epist. 121. cap. 11. verba ipsius sunt: Cum dicimus: Ne nos inferas in tentationem, nos admonemur hoc petere, ne deserti eius adiutorio, alicui tentationi vel consentiamus decepti, vel cedamus afflicti. quibus verbis Augustinus indicat duplex genus tentationum, quarum meminit Basilius in hō. in dictum Lucę (Destruam horrea mea) nempe quæ fit per aduersa, & quæ fit per prosperā mundi; vtroque enim modo tentamur. & c. 12. sequenti sic ait, qui dicit: Aufer à me concupiscentias ventris, & desiderium concubitus, ne apprehendat me, quid aliud dicit, quam, Ne nos inferas in tentationem?

ANNOTATIO XVI.

An sit à Deo petendū, ne vlla accidat nobis tētatio.

IN maiorem declarationē eiusdē petitionis, difficultas occurrit, an petendū sit à Deo, ne in vllam tentationē incidamus, nēpe ne vlla nobis tentatio accidat. Basilius in reg. breui respon. 221. tenet id esse petendū; inquit enim: Cū Dominus doceat orandū esse, ne intremus in tentationē, nūquid orandū nobis est, vt ne in dolores corporis incidamus, & si is inciderit, quomodo in ijs gerere se debet? respondet, Tētationū Dominus discrimē nullū adhibuit, sed in vniuersum præcipiens dixit, Orate ne intretis in tentationē. Qui aūt iā inductus sit, huic à Domino petendus exitus talis est, quem possit sustinere, vt illud cōpleatur in nobis: Qui perseuerauerit vsq; in finē, hic saluus erit. Hęc ille. & in mora. reg. 62. c. 2. iterū dicit petendū esse à Deo, ne incidamus in tentationē, & in probationē allegat idē testimoniū Lucæ 22. Orate ne intretis in tentationē. Hilarius ét can. 32. in Matthęū in eundē sensū interpretatur, non solū sententiā Matthæi, Orate ne intretis in tentationē, sed ét hāc: Ne nos inducas in tentationē, nimirū, vt orandū sit, ne nobis veniat tentatio.

Pro huius solutione sunt nonnulla dicenda. Primo licet aliqua negotia, & opera aggredi, ētsi sciamus inde nobis tētationē incutiēdā. hoc satis patet illo, Eccle. 2. Fili accedens ad seruitutē Dei, præpara animā tuā ad tentationē. hinc est quod iusti incūbāt operibus bonis, etiam si sciant, se persequutionem passuros: persecutio aūt tentatio est, multa aūt licet facere, licet inde præuideantur impedimenta, & obstacula, quæ tentationes sunt, nec hoc est se ingerere, & immittere in tentationē, sed quando id fit, qđ omittendū erat, nēpe malū aliquod, aut indiferens opus. quā doctrinam docte tradit Origen. tract. 11. in Matthęū, docens aliquando obuiandū periculis, & occurrendum tētationibas, aliquando cauendū, idque ibi probat exemplis Christi, & Apostoli.

Secundo nō licet ea opera facere eo animo, vt tentatio insurgat; hæc enim est præsumptio quædam, & se ingerere in tentationes.

Tertio, licet aliquando petere à Deo, vt aliquam à nobis tentationem auferat aut ne perueniat, concedat, quando nempe cognoscimus aut dubitamus, ne nobis nocumentum inferat, aut à maiori impediat bono. hoc fecit Paulus, quando 1. Cor. 11. sibi stimulum carnis auferri rogauit.

Expositio petitionis vltimę orationis Dom. per missę à Luca vide licet, Sed libera nos à malo.

Quarto non est rogandus Deus, vt omnem impe-

ANNOTATIO XVII.

APud Matthæū legitur vltima petitio, quæ nō habetur apud Lucam, nēpe, Sed Libera nos à malo. Cuius sensus petitionem precedentem auget, quasi diceremus: Non solum ò Pater petimus, ne permittas nos tētationi succūbere, sed ét vt liberes nos a malo, id est, omni eo, quod nobis aduersat, quodq; nos tētat, in quo primū locū tenet diabol⁹, vt cesset iam omnis tentatio, omni inimico & tētante expul-

so,& reiecto. Hæc petitio non completur perfecte in hoc sæculo, in quo data est potestas inimicis in Sãctos: at in futuro omnis inimicus excluditur, ibi nullus aduersarius erit, nullum malum, nulla tentatio, nihil quod dolorem incutiat. hanc optamus & rogamus liberationẽ. Tunc implebitur illud Apocalyp. 20. Diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia, & pseudo prophetæ cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorum. Adiungitur particula Amen, quæ est aduerbium affirmationis, quasi vere & fideliter, quo significatur veritas, & certitudo diuinæ promissionis, nẽ pe nos exaudiendos à patre, si petierimus vt oportet. Hic mihi videtur sensus huius petitionis.

Gregorius autẽ Nyssen. & Chrysostomus malũ in hoc loco interpretatur diabolum, qui nos ad mala perpretanda prouocat, & nobis malum inferre studet. immo Gregorius putat eandem esse petitionem cum præcedente, nempe vt non inducamur in tentationem, sed potius ab ea liberemur, tamque tentatio, quam malum, vt ipse putat, pro diabolo accipitur. Cyprianus autem non pro diabolo, sed pro omni malo, quod contra nos ille molitur, interpretatur, quasi petamus opem contra omnia aduersa, quæ diabolus excirat. Secundum igitur hos Patres petitio hæc in hoc sæculo completur. idem dicit Augustinus epist. 121. cap. 11. & 12. qui generaliter de omni malo & inimico interpretatur. verba ipsius sunt: Cum dicimus, libera nos à malo, admonemur cogitare nondum nos esse in eo bono, vbi nullum patiemur malum. & paulo inferius: Qui dicit, erue me ab inimicis meis Deus, & ab insurgẽtib⁹ in me libera me, quid aliud dicit, quam libera nos à malo? Hi omnes Patres de hoc sæculo interpretãtur petitionem. quæ sententia est probabilis, mihi tamen videtur accommodatior ea, quę posita est in cõmentario: nam illa comprehenditur in præcedenti sententia; omne enim malum tentatio est, in quam nõ induci petimus: at hęc petitio auget petitionem, vt etiam ab omni tentante liberemur, cunctis inimicis expulsis. Potest autem malum diabolum significare, qa ipse omnes alios aduersarios excitat, ac mũdo & carne contra nos vtitur, & quando ab eo liberabimur, omnis inimic⁹, & aduersarius cessabit. Grece est πονηρός, cum articulo quasi ille malignus, qui in se malus est, & alios ad malum trahit, & malam eis inferre conatur. quo vocabulo vsus est Ioannes 1. epist. c. 5. Mundus, inquit, totus in maligno positus est. significans diabolum potestatem, quam multiplici ter exercet contra omnes in hoc mundo. Hic ejicietur foras, nec locus ei erit in cælo, vbi iusti, & sancti regnabunt in sæcula, & in æternum, & cum eo ejecto omnia aduersantia tollentur.

ANNOTATIO XVIII.

Locus Pauli Rom. 8. Quid oremus, sicut oportet, nescimus, explicatur.

AVgustinus epist. 121. cap. 14. quæstionem proponit conferens hanc Dominicam orationẽ cum verbis Pauli Rom. 8. Quid oremus, sicut oportet, nescimus. cũ autem Paulus non ignorauerit hãc Domini instructionem in petendo, nec mentiatur, quomodo dicere vere potuit, Nescimus, quid oremus, sicut oportet? Respõdit, verba Pauli intelligẽda de huius sæculi tribulationibus, à quibus sæpe liberari petimus, cumque sæpe in nostram vtilitatẽ cedant, fit, vt nesciamus, quid petamus; petimus enim arbitrantes liberationem vtilem esse, & re vera non est. Exemplum ex ipso Paulo adfert 1. Corinth. 11. qui ter rogabat stimulum carnis sibi auferri, & tamẽ audiuit à Domino; virtus in infirmitate perficitur; quo ostenditur nesciuisse, quid peteret: expediebat namque stimulum non auferri ab eo. Frequenter hoc accidit hominibus etiam sanctis, vt in his, quæ ex se nec bona sunt, nec mala respectu spiritus, petant, quæ re vera non expediunt, ea expedire existimantes: sicque nulla est repugnantia inter verbum Christi, & Apostoli.

Et ait ad illos.

COMMENTARIA.

TRadita forma orandi, duabus parabolis dat duo documenta maximi momenti in oratione ante oculos habenda, & obseruanda, vnum est, vt non, si continuo non assequamur, quæ petimus, ab orando desistamus, sed perseueremus, & sæpius repetamus orationem instantius; nõ enim promittitur nobis exauditio semper, si semel petamus. Alterũ est, non dari nobis, quæ petimus aliquando, quia non sunt nobis vtilia: hoc autem non est non exaudiri, immo tunc maxime exaudimur, si petentes noxia, quę arbitramur vtilia, nobis negentur. Hęc duo Christus sapientissime duabus parabolis sequentibus explicat, & hęc sunt, quę post formam orandi datam, ait ad illos.

Quis vestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi. Amice, commoda mihi tres panes.

COMMENTARIA.

INcipit prior parabola, cuius scopus præcipuus est docere, vt diligẽti animo orationi insistamus, neue si forte prima oratione exauditi nõ sumus, orando recedamus; fiet enim vt perseuerantes, & quidem maiore contentione, quæ petimus, impetremus: sicut homo hic qui intempestiuo noctis tempore ab amico dari sibi mutuo panes rogauit, quod semel nõ obtinuit, demum insistendo magis consecutus est. Sapiẽter autem hic homo eum, à quo petit, appellat amicum, quod nomen non solum est epithetum, sed etiam impetrandi augmentum; amicorum enim est in necessitatibus mutuo se iuuare. Magna autem in verbo amici, diuinę dignationis ostensio, & dandi quod petitur, nobis certitudo indicatur; amicus enim noster Deus dici, & esse voluit.

ANNO-

ANNOTATIO XIX.

QVod ad litteram spectat, verbum cõmodandi, quamuis proprie ad ea, quæ vsu non consumuntur, referatur, tamen aliquando iis etiam, quæ consumuntur vsu, & mutuo dari dicuntur, applicatur, sicque Plautus semel atque iterum locutus legitur. Scopum autem parabolæ tum esse, quem dixi-mus, affirmat Titus Bostrenus in commentario, vbi sic inquit: Hæc per modũ patabolę proponuntur, ne ignauo negligentiq; animo precationi insistam, neue si prima forte oratione susa auditi non fuimus, secundam statim, tãqusm quæ nullum nobis operæ pretium adferre queat, auersemur, insusse aliquid istiusmodi animo pertractantes; en sæpenumero iã accessi, lachrymatus sum, obtestatus sum, nihil hactenus consecutus sũ, non ita ratiocinari decet. Hęc ille. Basilius autem regul. breu. respon. 261. magis expressit scopum parabolę, vbi sic inquit, si non audiamur, intelligendum est, opus esse perseuerantia, aut contentione maiore, quemadmodum admonemur exea parabola Domini, per quam docemur sẽper oportere orare, & non defatigari, & quemadmodum alio in loco dictum est ab ipso eodẽ Domino, cum ait, propter improbitatem eius tamẽ surget, & dabit quotquot habet necessarios. Hæc ille. in quibus verbis docet, per parabolam hanc non solum perseuerantiam significari, sed etiam quadam contẽtione, & maiori feruore repetitam. sicut homo hic, qui primo petiit verbo, non exauditus autem verbo, & pulsatione institit, de qua re dicemus paulo inferiꝰ.

Parabole scopus propositus sãctorum auctoritate probatur.

Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum.

COMMENTARIA.

PRosequitur parabolam. artificiose autem hic homo impetrare conatur; simul enim se excusat, quod importunus sit media nocte accedens, & impetrando argumẽta multiplicat: Amicus, inquit, meus, hoc est vuum argumentum, quo se excusat, & impetrare cõfidit, amicus, inquit, quasi diceret, ne videar tibi importunus, quia pro amico meo facio: præterea, cum sit amicus meus, ad te etiam, qui simul amicus meus es, eius cura pertinet. Secundum est: Venit de via, quasi etiam diceret, excusandus est, quod media nocte accedat; viæ enim necessitas hoc effecit. præterea, tanto magis subuenire oportet, quia itineris labore fessus venit. Tertium est, non habeo, quod ponam ante illum, hoc etiam argumentum excusationis est, cum media sit nox, nec habeã quicquam domi, nec aliunde cõquirere valeam, cogor ad te venire. Similiter etiam argumentum est impetrandi, nimirũ vtriusque nessitas amici, nec enim ego habeo, nec ille. Monemur huius hominis in orãdo, studio, Deo accedere maxima & diligenti consideratione nostræ propriæ fragilitatis ac miseriæ, & quantum ipso indigeamus; nemo enim perfecte agnoscit beneficium collatum, nec gratias, vt debet, agit. nisi qui nouit suam indigentiam, & hic multum ad impetrandũ dispositus est.

ANNOTATIO XX.

AMbrosius in præsenti notat non solũ perseuerantem in hoc homine orationem. sed etiam perpetuam orãdi oportunitatem significari. media enim nocte vsus est oratione: verba ipsius sunt: Aliꝰ præcepti locus est, vt omnibus momentis non solũ diebus, sed etiam noctibus oratio deferatur; vides enim quod iste, qui media nocte perrexit, tres panes ab amico suo postulans & in ipsa petendi intentione perfistens, non defraudatur orati. Hæc ille. Cõmendanda etiã mihi videtur huius hominis hospitalitatis charitas, qui media nocte venientem ad se amicum non solum excepit. sed etiam eius causa, tã sapienter, instanter, ac diligenter alterum amicum usque ad importunitatem requisiuit.

Oratio perseuerãs, & perpetua orandi opportunitas, tum etiã hospitalitas in homine istius parabolę lucent.

Et ille deintus respondens dicat: Noli mihi molestus esse, iam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, & dare tibi.

COMMENTARIA.

AVdiens amicus studiosam petitionem, dat ei repulsam, & ne amici officio deesse ac repellere irrationabiliter videatur, causam explicat; ea autem est molestia, quam pati oportebat in commodando: noli inquit hanc molestiam exhibere mihi, nam ostium ia est clausum. & pueri mei, id est, paruuli, & filioli mecum sunt in cubili, idcirco non possũ surgere, vt dem tibi, nisi filiolos expergefaciam, & perturbem, quod valde molestum est.

ANNOTATIO XXI.

ILlud (pueri) Græce παιδία, diminutiuum est, scilicet pueruli, quod nomen, & filiis, & famulis, seu seruis, accõmodatur, mihi magis placet pro filiis vsurpatũ esse, quos secũ in lecto cubare dicit, vt

excuſet ſe à ſurgendo, ne puerulorum quietē pertur bet. poſſet etiā accipi pro ſeruis, ſeu famulis, quos ſe cum dici eſſe in cubili, non quidem in vno lecto, ſed in vno cubiculo & conclaui. Græca enim vox vtramque recipit ſignificationem. huic autem ſecūdæ expoſitioni conſenſit Auguſtin⁹ ſer. 29. de verb. Domini, vbi ſeruos interpretatur, at probabilior viſa eſt prior, quæ efficaciorem, & iuſtiorem reddit excuſandi ſe cauſam. cui expoſitioni Titus Boſtren. videtur fauere, & aperte adhæſit Euthymius.

Et ſi ille perſeuerauerit pulſans.

COMMENTARIA.

PRoſequitur parabolam, Audita igitur repulſione amici, adhuc homo perſeuerat, non tantum voce, vt prius, ſed pulſando ad ianuam, vt ſi non precibus, ſaltem pulſationis moleſtia ad ſurgendum excitetur. Prudenter autem homo hic licet importune, vocib⁹ addidit pulſationem, excuſabat enim ſe amicus à ſurgendo, ne expergefaceret pueros ac perturbaret, ille autem tollens excuſationis argumentum, fores pulſat, vt ſtrepitu expergefaciat ac perturbet, eoq; magis amicus compellatur ſurgere. Non ergo deſtitit à petendo ob repulſam amici, ſed maiori conatu cōtinuauit petitionem, vnde factum eſt, vt ſit exaudit⁹.

Dico vobis, etſi non dabit illi ſurgens, eo quod amicus eius ſit, propter improbitatem tamen eius ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.

COMMENTARIA.

COncludit parabolam: Dico, inquit, vobis, quod ſi cuipiam veſtrum hæc acciderent, quod ſurgeret, & daret, & quod non fecit ob amicitiam, faceret ob improbitatem illius, id eſt, aſſiduam & moleſtam petitionem; & non ſolum daret, quod petiit, ſcilicet tres panes, ſed etiam quotquot habebat neceſſarios, ne forte ſi ttes tantum daret, iterū ille moleſtiam ei exhiberet. Hic eſt ſcopus parabolę, nimirum docere, aſſidue & inſtanter petitionem continuandam: quæ aſſiduitas tanti fructus eſt, vt maiora, quam petit, obtineat.

ANNOTATIO XXII.

Improbitas quid hoc loco ſignificet.

IMprobitas Græce ἀναιδεία, quæ Latine dicitur impudentia, hoc autem in hoc loco ſignificat aſſiduam, ac conſtantem in oratione ac petitione perſeuerantiā, vt notat Titus Boſtren⁹, & Euthymius, quam quidam importunitatem vertūt, quæ eſt effectus impudentiæ; qui enim poſtpoſito pudore petit, importunus eſſe ſolet: accommodatius autem interpres noſter appellauit improbitatem, quam vocem amplexus eſt Auguſtin⁹ ſer. 29. de verb. Dom. & ſer. 171. de tempore: qui enim vrget, & non ceſſat, dicitur improbus, vnde illud eſt Poetæ; Labor improbus omnia vincit, quæ improbitas non ſolam aſſiduitatem; ſed quādam habet admiſtam afflictionem; labor enim improbus eſt, qui aſſiduus eſt & affligens, ac improba petitio quæ aſſidua, & quaſi tædio afficit eum, à quo petimus, vt ſic impellatur ad dandum. Quæ improbitas etiam effectus eſt impudentiæ, quæ non ſemper eſt vitium. Vt enim pudor aliquando vitioſus, aliquando ſtudioſus eſt, ſic & impudētia. Quo ſignificat Dominus nos nō ſtatim ab oratione ceſſare debere, ſed inſtanter, & aſſiduo perſeuerare, vt impetremus. Eſt autem vnum hic iudicio meo conſideratione dignum, quod Domin⁹ etiam docere nos intēdit, nimirum oratione hac aſſidua nō ſolum iuſtos, & amicos, ſed etiam peccatores à Deo impetrare, inquit enim: Si non quia amicus eſt, propter improbitatem tamen dabit, quaſi diceret, licet amicus non eſſet, exauditus eſſet aſſiduitare & improbitate petitionis; exaudit enim Deus etiam peccatores, qui licet in peccato ſint, ad eum tamē conuertuntur voluntate peccandi abiecta. Præterea non ſolum hæc improbitas obtinet, q̄ petuntur, ſed adhuc maiora. nā & hic dicitur, quod ſurget & dabit non tres tantum, ſed & quotquot habet neceſſatios, quod etiam nobiſcum Deus agit, qui abundantiora quam petamus, & deſideremus, confert, ſi petamus vt oportet, & maxime ſi iuſtus eſt qui petit, iuxta illud Iacobi 5. Multum valet deprecatio iuſti aſſidua; atque hæc eſt vna cauſa, cur Deus rogari ac peti voluerit, vt nimirum petitio ipſa maiora nobis accumulet beneficia. De aliis etiam huius rei cauſis copioſe egimus in commentariis in Ioannem cap. 16.

Patrum dicta aliquot circa hanc parabolam.

ANNOTATIO XXIII.

REcte notat Ambroſius ex hoc colligi, diligētes Deum exaudiri, etiam petentes pro alijs: Si diliges inquit Dominum Deum tuum, nō ſolum tibi, ſed etiam alijs poteris emereri. Hæc ille. Titus Boſtrenus conatur hāc parabolam Anagogice interpretari, ac tres hos panes ad fidem Trinitatis, & petentem ad Angelos refert, aliaq; huiuſmodi adducit, quę difficile accōmodātur, vt notat Euthymius nomine tacito. Auguſtinus etiā ſer. 29. de ver. Dom. & ſer. 171. de tēpore, & lib. 2. quæſt. Euāg. c. 21. tres hos panes Trinitatis conſubſtantialitatem ſignificare affirmat, multaq; moralia explicat recte, & vtiliter, ſicut & Ambroſius, quæ ibi vnuſquiſque legere poterit. ad ſenſum autem literalem hoc ſolum ſpectat, nimirum aſſiduam & cōſtantem orationem multū valere, adeo vt & peccatores impetrent, atq; etiam plus, quam petant, vt per hęc intelligamus, non ſi ſtatim orauerimus, nec impetrauerimus, ab oratione eſſe ceſsādum. Ne autem omnia prætermittamus quæ Auguſtinus dicit, illud tantum referam, quod lib. 2. quęſt. Euang. c. 21. dicit, non quidem omnia, ſed particulam quandam. Amicus, inquit, ad quem

quem venitur media nocte, vt accommodet tres panes, vtique ad similitudinem ponitur, secundum quam quis Deum rogat in media tribulatione constiturus, vt ei tribuat intelligentiam Trinitatis, qua presentis vitæ consoletur labores, sed comparatio est à minore; si enim amicus homo surgit à lecto, & dat, non amicitia, sed tædio compulsus, quanto magis Deus dat, qui sine tedio largissime donat, qd petitur. Hæc Augustinus. Notandum autem est in his vltimis eius verbis, non videri argumentum à minore, sed vt supra diximus, significatur hoc, scilicet Deum etiam peccatoribus dare sic petentibus, & non tantum iustis, & amicis.

Et ego dico vobis: Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

COMMENTARIA.

EXponit parabolę significationē, Ego, inquit, dico vobis, petite, & dabitur vobis, quod petitur. quod si non datur petentibus, non desistatis, sed quęrite maiori studio, & diligentia adhibitis; hoc enim est quęrere, & quod negatum erat, inuenietis, id est, post studium, & diligentiam prestitam in oratione, obtinebitis. Quod si adhuc non obtinueritis, quia difficile est, quod petitur, vel alia causa dilatum, non deficiatis, sed pulsate, id est constanti instantia, & vehementi, quasi importuni petite; aperietur enim vobis, & quod toties negatum erat, quasi intra portas clausum, consequimini velut ianuis apertis, & aditu facto, sicut factum est ab amico cum homine isto, qui pulsanti & importune petenti concessit surgens, & aperiens ianuam etiam intempestiuo tempore.

ANNOTATIO XXIV.

Quæ ratio nectendis

MAtthęus cap. 7. hanc eandem sententiam refert dictam tantū à Domino ipsis Apostolis, quam nunc repetit alijs etiā Discipulis dictā, vt Lucas narrat. Quantū autē ad sentētię explicationem Chrysostomus hom. 24. in Matthæum sic explicat, inquit enim; Petere præcepit, eisque daturum respondit, nec tamen obiter postulare iussit, sed cum sedulitate multa & magna intentione, hoc enim est quod ait quærite: Si quidem ille, qui quærit aliquid, cuncta alia è mente proijciens, vni illi intentus est, quod quærit, ac præsentium rerum nihil considerat ab eo vero, quod dixit, pulsate: cum vehemētia, & mente feruida accedere significauit. Hæc Chrysostomus. Druthmarus autem Matth. 7. sic interpretatur, petite animo, quęrite verbis, pulsate operibus. rursus: Petite verbo, quærite operibus bonis, pulsate perseuerantia. rursus, petite fide, quærite spe, pulsate charitate. Hæc ille. Mihi magis placet expositio Chrysostomi, vt hæc tria nō differant, quod vnum verbis, aliud operibus, aliud animo fiat, sed quod primum indicet simplicem petitionem, siue animo solo, siue verbis fiat. secundum autem augeat, nempe maiori studio, & attentione fiat oratio. tertium autem vehementi fiat constantia, ac perseuerantia, vt faciunt hi, qui ab hominibus importune petunt. Huius orationis habemus exemplum in Moyse. de quo Exo. 32. dicitur. Orabat Moyses, dicens: Cur Domine irascitur furor tuus contra populum, quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna & manu robusta? ne quæso dicant Aegyptij, Callide eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra? quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. recordare Abraham, & Isaac, & Israel, seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum diceus: Multiplicabo semen vestrum, sicut stellas cęli: & vniuersam terram hanc, de qua locutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper. Hæc Moyses. Qui pulsauit, & quasi importune orauit, & ideo apertum est ei, nam statim dicitur: Placatus est Dominus, ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum. iterum eadem oratione vsus est Moyses ibidem, quando audaćter illa protulit varba: Obsecro, peccauit populus iste peccatum maximum, feceruntque sibi deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Hac etiam oratione vsa est Magdalena Luc. 7. ob quā audiuit à Domino: Remittuntur tibi peccata tua. de qua Gregorius hom. 33. in Euang. scribit dicens: Noluit moderari, quid faceret; super conuiuantes ingressa est; non iussa venit; inter epulas lacrymas obtulit. Discite quo dolore ardet, quę flere etiam inter epulas non erubescit. Sic Chananæa, sic cæcus iuxta viam petierunt, & obtinerunt, multa passim & in Scripturis, & apud sanctos huius orationis importunæ, & quasi impudentis exempla reperiuntur.

Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

COMMENTARIA.

AD petendum, quærendum, & pulsandum excitat, & exposita causa cur petere, quærere, & pulsare debeamus, nempe ob fructum petitionis, inquisitionis, & pulsationis; nam qui petit accipit, & qui quærit, inuenit, & pulsanti aperietur: cum igitur certi simus de assecutione, excitari ad hæc præstanda debemus.

ANNOTATIO XXV.

Quomodo omnis qui petit, accipit.

OPponet quispiā, si omnis, qui petit accipit, non est cur quęrendū & pulsandū sit; sufficit enim petere. Hoc autē dici non potest; nā & homo hic in parabola petijt, & tamē nisi quęsiuisset, & pulsasset, vtiq; non accepisset panes. non igitur omnis qui petit accipit. Mihi videtur respondendum, hęc tria inuicem colligata esse in hunc sensum, qui petit, accipit, quod si petitione simplici nondum accepit, quęrat; quod si adhuc non assequitur, pulset; certissime autem obtinebit, si hęc prestiterit: distincta autem, & separata sunt hęc, quia Deus aliquando petentes exaudit etiam si non quęrant; aliquando quę

rentes

rentes etiamsi non pulsent; aliquãdo expectat vsq; ad pulsationem.

Explicatio Tertulliani contra hæreticos hoc loco abutẽtes.

Aduertendum est Tertullianum lib. de præscrip. aduersus hæreses, aliter hãc sententiam interpretari; refert enim hæreticos ea abuti est indaganda noua dogmata præter ea quæ in Euangelio, & ab Apostolis tradita sunt quasi semper quærere, & pulsare debeamus: Catholicos etiam abuti ad curiositatem ineundam; ipse vero Tertullianus sic intelligendã censet, nempe dictam Iudæis solis antequã Petrus Christum filium Dei esse pronunciaret, vt hac sententia illi monerẽtur inquirere de Christi veritate, & pulsare ianuam Scripturarũ, Legis & Prophetarum, vt veram agnitionem assequi possent, eundẽq; putat huius sententiæ esse sensum cum illa Ioan. 5. Scrutamini Scripturas. nobis autem iã fide manifestata aliter hæc sententia conuenit, qui alia non debemus inquirere, quam quæ fide iam nobis sunt notificata alia adfert Tertullianus in hunc sensum. At vero ex ijs, quæ & in commentario, & annotatione dicta sunt, constat hæc verba non ad inquisitionem intellectus, sed ad conatum voluntatis referri debere, vt petamus magna intentione, & constantia, vti dictum est; idque contextus manifesto indicat, Chrysostomusque, cæterique Doctores sunt interpretati.

Quis etiam ex vobis Patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem: numquid pro pisce serpentem dabit illi? Aut si petierit ouum: numquid porriget illi scorpionem.

COMMENTARIA.

POst primum documentum, nempe non si statim, quod petimus, non obtinemus, ab oratione, & precibus cessandum, sed perseuerandum esse quærendo, & pulsando, adhibet secundum documentum in oratione obseruandum, nempe Deum non dare petentibus, quæ petunt, quando illi putant se bona petere, ac conuenientia, & re vera non sunt; sæpe enim ignorant homines, quæ petunt, arbitrantes petita sibi conducere; Deus autem, qui nihil ignorat, tamquam verus, & clementissimus Pater, ea nõ dat, quæ si sciuissent, qui petunt, ea non peterent. hæc autem sunt triplicis generis, nempe inutilia, nociua, & mala puta peccata, & illicita. quando ergo aliquid petimus Patrem, existimantes bonum nobis, & tñ aut inutile, aut noxium, aut malum est, non dat Deus, quia patris est consulere filijs, & ignorantias eorum emendare. Hoc documentum tribus explicat exemplis. Quis est, inquit, qui petat patrem panem, & dat illi lapidem pro pane? quis est, qui petat piscem, & ille dat serpentẽ? quis est. qui petat ouũ, & ille dat scorpionẽ profecto nullus pater sic se gerit erga filios, nec ergo Deus, quem patrem oramus, per lapides inutilia, per serpentes noxia, per scorpionem mala, & illicita significantur. docemur igitur orationem debere esse assiduam, & quasi importunam; & Deum aliquando negare petita, quia non sic petita, quia non sic petimus. rursus orationem debere esse vtilium, & bonorũ, vt exaudiamur à Deo tamquam à Patre: si enim illa non dat, quando sub specie boni, & vtilis petuntur, nẽpe panis, & piscis, & oui, multo minus dabit quando talia esse agnoscentes petimus.

ANNOTATIO. XXVI.

Quæ decent, quæque vtilia sint à Deo petenda.

ADuertendum est Cyprianũ epist. 52. ad Antonianum, quæ habetur lib. 4. ad epist. 2. affirmare, scopum huius parabolæ. seu exempli eum esse, scilicet docere pietatem Patris cęlestis, qui si videret filium à quo offensus est, conuersum, & pœnitentẽ, non irascitur contra eum, sed misericorditer suscipit, non scorpionem, non serpentem, aut lapidem porrigendo. connectit enim Cyprianus hãc parabolam, seu similitudinem cum illa de filio prodigo, eundemque scopum vtriusque tradit. At reuera cõtextus hic non admittit hanc explicationem; loquitur enim de qualitate, & modo orandi ac petendi, vt assidue, & constanter petamus, & sciamus petenda vtilia, & conuenientia, non noxia, & inutilia. Rectius Chrysostomus homil. 24. in Matthæũ, scopum, ac finem horum exemplorum explicat, nẽpe eum esse, petenda esse, quæ decent, & quæ vtilia sunt, Deumque tamquam Patrẽ negare petita, quia talia non sunt sicut & patres apud nos negant filijs suis. non tamẽ Chrysostomus distinxit hos tres gradus inutilium, noxiorum, ac illicitorum, seu malorum, quæ his tribus exemplis indicantur, vt in commentario exposuimus; licet apud Matthæum duo priora tantum legantur, scilicet de pane, & lapide, ac de pisce, & serpente. Lucas solus addidit tertium de ouo, & scorpione. Aduertendum autem est non sic dictum esse. quis est qui si petat lapidem, serpentem aut scorpionem, det illi? quia nemo est qui talia petat, sicut nemo est, q petat noxia, mala, & inutilia à Dro agnoscens esse talia, & si peteret, vituperabilis esset oratio, & vtique nõ exaudiretur à Patre Deo; quod si Deus concederet, aut permitteret talia, non exaudiret vt Pater, sed potius puniret, vt iudex. His ergo exemplis intendit Dominus docere homines sæpe petere, quæ vtilia putant, bona ac cõuenientia, etiam oratione laudabili, (excusantur enim ignorantia) petita vero talia non sunt, qualia existimantur, quæ Deus cũ Pater sit, nõ dat, cũ nec qui petit, talia petere, aut obtinere intendat, neque hoc est non exaudire rogantes, immo maxime exaudiuntur, si eorum intentio consideratur: non enim vellẽt obtinere noxia, mala, & inutilia, immo vti diximus talia petentibus dare, non exaudire, sed punire est. Hanc doctrinam extendimus & exemplis confirmauimus in commentarijs in Ioãnem ca. 16. Anno. 31. idcirco nunc hac breuitate contenti sumus. quæ explicationem præsentis sententiæ sufficere censuimus.

ANNO-

ANNOTATIO XXVII.

Quid Dominus significaue rit his tribus, exemplis propositis.

DVbitatio occurrit, quid Dominus his tribus exemplis significauerit. ad quam respõdet Augustinus lib. 2. quæst. Euang. cap. 22. & epist. 121. ad Probam. cap. 8. nempe pane charitatem significari, cui opponitur cordis durities per lapidem significata: Pisce vero fidem. vt enim piscis aquarum vndis non retinetur, sic fides fluctibus huius sæculi non frangitur; cui opponitur serpens, significans fallaciam, quam primo homini male suadendo præsemi nauit. Ouo autem significauit spem; ouum enim nondum est fœtus perfectus, sed fouendo speratur. cui opponitur scorpio, cuius aculeus venenatus retro timendus est, quod contrarium est spei, quæ respicit ea, quę ante, non quę retro sunt. Sensus igitur est, Deus petentibus charitatem, fidem, & spem, nõ dat duritiem cordis, fallaciam, & ea, quæ contraria sunt spei. Hæc ex Augustino. Quę non videntur scopo harum similitudinum respondere, qui vt ante diximus, est, Deum non semper petita concedere, eo quod quæ petuntur, conuenientia non sunt, etiamsi talia petentibus videantur, quod de charitate, fide, ac spe dici non potest. Idcirco aliter dubitationem soluendam duximus. quę enim petimus, bona sunt, bonorom autem quædam honesta, quædam vtilia, quædem delectabilia sunt, illa nempe honesta pane significantar: vt enī panis cibus est solidus, & quotidianus, sic honestis vti potioribus & solidioribus continuo pasci debemus. Vtilia autem significãtur pisce, qui obsonium potius est, non ad victus necessitatem, sed ad quandam vtilitatẽ pertinens. Ouo autem delectabilia indicantur, cibus enim delectabilis, & communis etiam pauperibus est: Christus enim exempla posuit eorum, quę ad victum moderatum spectant. Hęc tria bona petitione digna sunt, & tam in spiritualibus, quam in temporalibus reperiũtur. oppositit autem Dominus his tribus, pani, pisci, ouo; lapidem, serpentem, scorpionem, non solum quia his tribus significãtur tria mala opposita, inhonesta, inutilia, & noxia: sed etiam, quia illæ locutiones sunt prouerbiales. Existimo enim sicut apud Latinos, & Græcos sunt prouerbia hæc, nempe (Altera manu fert lapidem, altera panem ostentat) & (pro Perca scorpium) est enim perca genus quoddam piscis: ita apud Hebræos fuere hæc tria, quę Saluator proponit, quibus significat, filijs petentibus bona non solere patres reddere mala & contraria ijs, quæ petuntur. vnde cõcludit, multo minus Deũ id facere cum ijs, qui eum petunt, vt oportet.

Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filijs vestris: quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se.

COMMENTARIA.

EX similitudinibus positis infert, & concludit per locum à minori. Si igitur, inquit, vos, qui mali estis, id est, soliti, & inclinati alijs malum inferre, nostis, id est, consueuistis filijs vestris data, & munera bona dare, quanto magis Pater vester de celo, id est, qui de cęlo est, seu cęlestis, scilicet non malus, sed bonus, benignus, & beneficus (in cælo enim nihil malum est) dabit spiritum bonum, id est, bona spiritualia, ac cęlestia ijs, qui petunt ab eo? argumentum à minori est: nempe si ij, quibus minus inest bona dare, dant, potius dabit is, cui magis inest, Spiritum bonum appellat bona vera, & spiritualia, quę non inutilia, noxia, aut inconuenientia sunt, sed necessaria, vtilissima, & salutifera. quę Matthęus bona simpliciter vocauit. quod si dat maiora, dabit & minora, quę sunt temporalia.

ANNOTATIO XXVIII.

Variæ lectiones superioris sententiæ.

QVod ad litteram spectat, Ambr. li. 1. de Spiritu sancto cap. 5. testatur apud Lucam legi, Pater vester de cęlo dabit. sicque legunt aliquot exemplaria Latina, eamque lectionem recepit editio præsens emendata. in multis vero exemplaribus Græcis, quę nunc sunt, legitur. Pater vester, qui est de cælo; sicque legit Euthymius, vnde aliqui vertunt, Pater vester cælestis; quædam habent vtrumque, scilicet. Pater vester cælestis de cælo dabit. Nos autem emendata exemplaria secuti interpretati sumus (de cælo) connectentes tamen cum verbo (Pater) tum vt exẽplaribus Græcis cõformaretur Latina editio (in illis enim est articulus relatiuus, nempe, qui de cęlo) tũ quia Matthęus in eadem sententia habet, (qui est in cælo), tum demum vt responderet illi, vos cum sitis mali, Pater autem vester bonus, vtpote de cælo.

Deus dicitur esse Pater in cælo, & de cęlo.

Dicitur autem Deus pater esse in cælo, & de cęlo. in cęlo propter præsentiam, quia ibi est, & ibi videri solet à beatis; de cęlo autem propter bona cęlestia & spiritualia, quę ad nos inde mittit; vnde in Litania Ecclesię canimus, Pater de cęlis Deus miserere nobis. Dicitur autem de cęlo Pater ad significãdum Deum vera bona dare; in cęlo enim malũ nullũ est, sed quod vere bonum. Aduerte rursus illud (Data) esse substantiuum nomen, ac si diceremus, bona dona. Aduerte præterea ex Ambrosio in citato loco, vbi affirmat in quibusdam exemplaribus non legi (Spiritum bonum) sed (bonum datum) Augustinus vero Epist. 121. capit. 8. legit, bona. sicut apud Matthęum cap. 8. legimus (bona) absque alio substantiuo adiuncto. Communis tamen lectio, quam ipse Ambrosius magis sequi videtur, habet (spiritum bonum) & interpretatur Spiritum sanctum ipsum, qui dicitur dari ratione donorum, & gratiarum, quæ sunt ipsius effectus: at accommodatius intelligemus spiritum hic appellari dona ipsa & gratias Spiritus sãcti, sic enim Lucas cũ Matthęo conueniet, qui non spiritum, sed bona in plurali numero dixit. Quamuis enim quę Matthæus narrat, dicta fuerint Apostolis, & alio tempore; quę vero Lucas Discipulis postea; eadem tamen sunt.

Cur homines dicantur mali.

Supereſt ergo explicare, cur mali dicantur homines. quando enim dicit, vos cum sitis mali, omnes homines significare voluit. Chrysostomus ho. 24. in Matthęum, dicit homines dici malos comparatione bonitatis diuinę; & eorum amorem, malignitatem respectu dilectionis Dei. verba eius sunt: Malos dicit non vituperans humanam natũram, neq: mortalium genus malum esse pronuncians, sed ad exprimendum bonitatis inter Deũ & homines per

grande

grande discrimen, amorem patrum malignitatem vocat; tanta quippe est in illo excellentia charitatis. Hæc ille. Hieronymus autem Matth. 7. eodem modo interpretatur; causam tamen in comparatione exprimit, nempe homines dici malos respectu diuinæ clementiæ, propter eorum inclinationem ad malum, sic enim inquit. Notandum quod Apostolos malos dixerit, nisi forte sub Apostolorum persona omne hominum damnatur genus, cuius, ad comparationem diuinæ clementiæ, ab infantia cor ad malum positum est. Nec mirum si homines huius sęculi dixit malos, cum & Apostolus Paulus memoret, Ephe. 5. Redimētes tempus, quoniā dies mali sunt. Hæc ille. Aduerte autē Græce haberi nomē. πονηρός, quod non malum, sed malignum, id est, qui malus est, & malum infert, significat, vnde hoc vocabulū dæmoni tribui solet in Scriptura, qui per antonomasiam malignus dicitur. dicuntur autem maligni homines, quia malignitatis capaces sunt, & ad malignitatem procliues, & soliti inuicem sibi inique nocere. At Deus ab his longe abest, qui natura malignus est nō potest, sed benignus, & misericors. hinc argumentum à minori affirmatiue deducitur: Si homines tales cū sint, alijs suis petentibus bona tribuūt, nō mala, quāto magis Deus Pater non bona, qualia homines dāt, sed maiora, cælestia nēpe, & spiritualia dabit? & si dat maiora, cōsequens est, vt det & minora, qualia sunt temporalia, quibus iusti opus habēt.

Et erat eijciens dæmonium.

COMMENTARIA.

TRansit Euangelista ad miraculum quoddam narrandum, quod quantum ad ordinem temporis, cum præcedentibus non habet connexionem, quod etiam significat Euangelista, dū non vtitur particula aliqua tēpus indicāte, sed absolute sermonē cōtinuat: immo miraculi huius historia tēpore præcedit missionē Apostolorū, & eā, q̄ Discipulorū fuit, cuius meminit Lucas. Erat ergo Christus eijciens dæmoniū à quodā homine obsesso ab illo. Modus hic locutionis per verbū imperfectū, nempe (erat eijciens) notat Pharisæos protulisse verba sequentia contra Christum tunc, quando Christus dęmonium hoc eiecit.

ANNOTATIO XXIX.

Series, & ordo rei gestæ.

REfert hoc idem miraculum, & historiam Matthæus, sed non seruato ordine temporis cum præcedentibus: nam vt ex Marc. 3. deduci videtur, hæc gesta sunt ante missionem vtramque Apostolorum, & Discipulorum ad prędicandum: Marcus autem solus ordinem temporis in hac parte seruasse videtur. nec enim semper Euangelistæ tempora obseruarunt in narrandis Christi gestis. Aduerte autem Mathęum c. 9. Simile miraculum alterum referre, nempe de dæmonium habente, & muto, quem curauit Christus, sicut & hunc; tamen is non est, cuius nunc meminit Lucas, sed alter, quem etiam Matthæus c. 12. refert, cuius causa Christus sermonē copiosum habuit, probans se non dæmonium virtute dæmonica eijcere, quem sermonem narrat Mat. c. 11. in præsenti.

Et illud erat mutum.

COMMENTARIA.

DIcitur dæmonium mutum ab effectu, quia hominem, quem obsidebat, effecerat mutum, impedita loquendi, vocemque proferendi facultate. potest enim dæmon Deo permittente membrorum corporis, ac eorum facultatem, actiones, motus, & opera impedire. non ergo natura, sed dæmonij malitia homo iste mutus erat.

ANNOTATIO XXX.

Quales fuerit is, quem dęmonis malitia mutum fecit.

CHrysostomus ho. 41. in Matthæum, & Euthymius in præsenti asserunt hunc hominē nō natura, sed dæmonij malitia mutum fuisse, idque Euāgelista significat, dicēs dæmoniū fuisse mutū, quod nō est, nisi quia dęmonium effecerat hominē mutū. Aduerte præterea Matthæum affirmare hunc hominem non tantum mutum, sed & cæcum fuisse. oblatus est, inquit, dęmonium habēs, & cæcus, & mutus. Tertullianus li. 4. contra Marcion. Chrysost. homi. 41. & Titus Bostrenus in Lucam, ac Eulhymius in præsenti addunt fuisse etiam surdum, quod deduci videtur ex vocis significatione: nam κωφός, mutum, & surdum significat. idq; videtur factum, quia qui natura muti sunt, auditu etiam carent. Huic consentit Augustinus lib. de vera, & falsa pœnitentiā ca. 9. vtens enim hoc testimonio ad ostendendum vnum mortale peccatum non dimitti manente altero, sed simul vtrumqe, inquit: Sunt plures, quos pœnitet peccasse, sed non omnino, reseruantes sibi quædam in quibus delectentur: non animaduertētes, Dominum simul surdū, & mutum à dæmonio liberasse, per hoc docens nos numquā, nisi de omnibus sanari. Hæc ille. At non mihi videtur hoc esse adiungendum, cum Lucas vocabuli Græci ambiguitatem, & multiplicitatem tollat, dicens, locutus est mutus. Si enim nomen præcedens κωφός, pro muto, & surdo accepisset, vtique dixisset, locutus est, & audiuit. Nec obstat mutos natiuitate esse surdos: nam qui accidente aliquo muti fiunt, auditus facultate non priuantur. quod si supra diximus, Zachariam patrem Ioānis opera Angeli mutum effectum, fuisse etiam surdum, id ea ratione affirmauimus, quia Scriptura insinuabat; dicitur enim, innuebant patri eius, quasi verbum non posset percipere auditu. at de hoc muto potius indicat Scriptura surdum non fuisse, vti diximus. Huic consentit Hieronymus. Matth. 12. & post eum Beda. Tria, inquiūt, signa in vno homine perpetrata sunt, cæcus videt, mut⁹ loquitur, possessus à dæmone liberatur. Hæc illi. Permittit autem dæmonio hæc facere exterius,

rius, vt significet ea, quæ facit interius in ijs, qui per peccatum se ipsos illi dedunt; procurat enim tenebras multiplices inducere in intellectũ, ne videant, nec considerent mala, quæ agunt, & bona, quæ perdunt: ac voluntatem, quantum potest indurare, & retardare, ne ad Deum se affectu, quasi voce, se conuertant. sicque mutum, & cæcum facit peccatorem. Augustinus lib. 1. quæstionum Euange. cap. 3. hunc cæcum, & mutum significare dicit eum, qui non credit corde, nec confitetur ore. quæ duo ad salutem necessaria, docet Paulus, dicens: Corde creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem. Rom. 10.

Et cum eiecisset dæmonium, locutus est mutus.

COMMENTARIA.

AD dæmonis expulsionem mutus locutus est; iam enim impedimentum remotum erat: non enim hic homo mutus erat natura, sed extrinseco obstaculo dæmonis. muti autem locutio circumstantibus liberationis eius à dæmone manifestum fuit argumentum. Quid autem locutus sit, Euangelista non explicat: probabile tamen est fuisse verba laudis, & encomium illius, qui eum à tanto malo liberauerat.

ANNOTATIO XXXI.

An ad solam expulsionem dæmonis locutus fuerit iste mutus

MAtthæus, qui hominem hunc cæcum, & mutum dixerat, ab vtroque liberatum fuisse refert. Curauit inquit, eum ita vt loqueretur, & videret. Difficultatem autem facit, quod dicit (curauit eum vt loqueretur, & videret) verbum illud (curauit) videtur non ad solam expulsionem dęmonij illum hominem locutum fuisse, & vidisse, sed vltra eiectionem aliquid aliud Christum fecisse, vt loqui posset ille homo ac videre, eo maxime, quia dicit: Curauit eum ita vt loqueretur, & videret. Respondeo primo, verbum curandi etiã extendi ad liberationẽ à dæmone, ita vt qui ab eius vexatione ereptus est, dicatur curatus. idque ex Matthę. 4. constat, vbi sic dicitur; Obtulerunt ei omnes male habentes, varijs languoribus, & tormentis comprehẽsos, & qui dęmonia habebant, & Lunaticos, & paralyticos, & curauit omnes. Ecce verbum curandi qui erant à dæmonibus obsessi, & dicuntur curati. Respondeo secundo (quod probabilius existimo) dęmonium effecisse hominem mutum, non solum detinendo organum, & instrumenta loquendi, sed etiam nocumentum & læsionem inferendo; vtroq; enim modo dæmonium facere potuit, ne homo loqueretur: posteriori modo factum esse cum hoc homine existimo: vt enim dæmoniũ Deo permittente nocet corporibus hominum, ac membris, ita permissũ est vt lęderet organa vocis, & visus hominis huius. Vnde eo ejecto remanserunt læsa, & percussa, vt non posset homo loqui ac videre, nisi Christus repararet, & resarciret, quod saucium erat: ob id Matthęus dicit, curauit eum ita, vt loqueretur, ac videret. Lucas autem eum ait: cum eiectum esset dęmonium mutum esse locutum, intelligendus est, quia simul Dominus vtrũque prędtitit, & expulsionem dęmonis, & lęsorum instrumentorum sanationẽ. Huic doctrinę consonãt, quæ supra ex Hieronymo, & Beda retulimus, nempe tria miracula in vno homine conueniisse: mutum loqui, cęcum videre, obsessum liberari. Si autem ex solo dęmonis extrinseco impedimẽto mutus & cæcus ille esset, vnicum tantum miraculum esset, scilicet liberatio à dęmonij obsessione.

Et admiratæ sunt turbæ.

COMMENTARIA.

SImplices turbæ, quæ nullo inuidiæ, aut odij contra Christum tenebantur affectu, tam insignẽ, & insolitum effectum cernentes, admirantur; nondum enim eum esse Christum, filiumque Dei crediderant, ideo admiratæ fuut.

ANNOTATIO XXXII.

Admiratio tãti miraculi qd inturbis effecerit.

MAttheus magis hoc explicat, dicens. & stupebant omnes turbę, & dicebant; Numquid hic est filius Dauid; admiratio tãti patrati miraculi induxit turbas in suspitionem, & inquisitionẽ quãdã, an esset Messias promissus, quẽ soluti erãt Iudei per quandã excellẽtiã appellare filium Danid, quia ipsi promissus, & de eius semine venturus erat, quẽ admiranda effecturum ex prophetarum oraculis dicerant; solet enim admiratio magni & insoliti alicuius effectus, inducere in causę inquisitionem, indagationem, & notitiam; sic istæ turbę admiratę veniunt in suspitionẽ, & disceptationem eum esse Christum ac Messiam. Aduerte turbas admiratas etiam fuisse, quando similem alium hoĩem dęmonium habẽtem mutũ liberauit Christus, tunc autẽ turbæ nõ dixerũt, Numquid hic est Christus? sed aliud minus, scilicet, Numquam sic apparuit in Israel: at vero in hoc miraculo maius quid conceperunt dicentes; Numquid hic est filius Dauid?

Quidam autem ex eis dixerunt; In Beelzebub principe dæmoniorum eijcit dæmonia.

COMMENTARIA.

QVI vero odio, ac inuidia Christum prosequebantur, tanto miraculo viso non in suspitionem, ac disceptationem, an esset Messias, inducti sunt; sed in malam partem accipiẽtes, affirmarũt Christũ dæmonia eijcere in uirtute superioris cuiusdã dęmonij dicti Beelzebub, quasi cũ eo conuenerit, pactusque sit, ut dæmonia inferiora sic iste expelleret, ut ipse Christus expellere uideretur; sunt enim dæmonia superiora, & inferiora, nec omnia æqualem habent uirtutem, unumque superat alterum, sicut fit inter homines. Videbant

debant hi Iudæi maligni opus factum esse supra vires hominis, & præ odio nolentes diuinę adscribere virtuti, in dæmonij superioris potestatem retulerunt, peiores multo in hoc quam Magi Pharaonis, vt recte notauit Athanasius in tractatu de blasphemia in Spiritum sanctum ad Serapionem: nam Magi videntes signa Moysi dixerunt: Digitus Dei est hic. at Pharisæi maiora opera Christi experti sunt, & dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia.

ANNOTATIO. XXXIII.

Concordia Euangelistarū.

MAtthæus sic habet: Hic non eijcit dæmonia, nisi in Beelzebub Principe dæmoniorū. q̄ verba eundē habent sensū cum verbis Lucæ. Marcus autem cap. 3. Sic scribit: Beelzebub habet; & quia in principe dæmoniorū eijcit dæmonia. illud, Beelzebub habet, idem significat, ac Beelzebub familiarem, & amicum habet, & cum eo pactum fecit, in de est, quod in eius virtute eijcit dæmonia. Hanc blasphemiā Matthæus dicit Pharisæos protulisse, Marcus autē Scribas. veritas ex vtroque colligitur, nempe hos & illos hæc verba protulisse. Lucas vero generaliter dicit quosdam sic dixisse; Matthæus autem explicat occasionem verborum; Audientes, inquit hoc Pharisæi dixerunt: ni mirum cum audissent turbas dicentes: Nunquid hic est filius Dauid? Pharisæi, vt ab hac credulitate turbas auerterent, dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia. Scelus profecto, & peccatum grauissimum hoc est; qui enim deberant turbas docere, & ad agnitionē Christi eas adducere non tantum hoc non præstant, sed à recta via auertunt, & lumen accensum in eis extinguere conantur, vt verū sit quod contra eos dixit Dominus Matth. 23. Clauditis regnū cælorū ante homines; vos. n. nō intratis, nec introeūtes sinitis intrare.

Beelzebub quid.

Aduerte autem Beelzebub nomē fuisse idoli Accaron, quę est ciuitas Palestinæ, vt cōstat ex 4. Reg. 1. dicebatur enim Baal, seu Beel; at Hebræi, vt testatur Hierony. Matt. 9. nomine spurcissimo illud nominabant, nempe Beelzebub, id est idolum, seu deum muscarum; muscę enim spurcum est animal, vt dicit Hieronymus quæ exterminat suauitatem olei. Vt autem ex hoc loco constat, is princeps dæmoniorum putabatur, qui supra omnia dæmonia erat Iudęi. n. existimabāt dæmonia Palestinę fortiora ijs, quæ erant in Iudęa. Illud autē Accaron, quod omnium putabant primum, Beelzebub forsan ironice appellabant, falsam diuinitatem eius illudentes, cum ipsi eum, qui verus est Deus, colerent.

ANNOTATIO XXXIIII.

An quisquā possit in principe dæmoniorum dicere dæmonia.

DVbitatio est, an quispiā in principe dęmoniorum possit dęmonium eijcere. Origenes hom. 23. in Nume. & Athanasius lib. de corporali aduentu Christi hunc locum adducunt, idque fieri posse affirmant, & ratio est, quia sicut inter nos homines vnus alio potētior est, maioribusque viribus prędituS potest ab aliquo loco alterum expellere; sic etiā dæmones id inter se efficere valent. Duobus igitur modis potest vnus alterum expellere. aut vi, quia potentior est; aut pacto aliquo, quia vt homines peccare faciant, ac perdant conueniunt inter se, vt ad imperium vnius alius recedat. de priori modo isti blasphemi Iudæi locuti sunt; idcirco principi dęmoniorum id adscripserunt, qui potentior est alijs. Est etiam altera causa cur principis huius meminerunt, nempe quia Christus multa genera dęmoniorū, & & plurima eijciebat, ideo non alteri, quam principi eorum, id tribuerūt, qui omnium est robustissimus; non enim dixerunt in singulari, eijcit dęmoniū, sed eijcit dæmonia. Attende autem Athanasiū in decretis Nicænæ Synodi contra Arianam hæresim, pon derasse horum calumniatorum malitiam, qui nō timuerunt, nec erubuerunt tātum miraculum adscribere dæmoni apud eos, qui propter illud in opinionem venerant Christum esse Messiam. Verba illius sunt hæc: Malebant se potius impios haberi, dum Beelzebub operum Christi auctorem volunt quam repudiare suam ipsorum malitiam. Hæc ille. De calumnię huius falsitate dicemus paulo inferius in explicatione argumentorum Christi contra calumniatores hos. Aduerte adhuc alias eandem calumniam hos Christo imposuisse, nam Matthęi 9. Christo eijciente simile dæmonium, dixerunt, In principe dæmoniorum eijcit dęmonia.

Et alij tentantes, signum de cælo quærebant ab eo.

COMMENTARIA.

PRiores miraculum dæmonij eiecti calumniati sunt virtuti principis dæmoniorum adscribentes; hi vero, de quibus nunc est sermo, non sic calumnati sunt, sed de eo miraculo non contenti, maiora miracula à Christo exigunt, nempe de cælo, sicut Elias fecit, qui ignem de cælo descendere fecit in quinquagenarios viros, sicut Iosue, qui Solem stare fecit, aliaque similia; hæc autem petunt tentantes Christum, non vt ei credant, sed potius vt confundant; putabant enim illum talia facere non posse, aut etiam tentantes dicuntur, quia experiri virtutem eius volebant per talia signa, priusquam ei crederent.

Diuersi effectus ex eisdē miraculis in animis Iudeorum.

ANNOTATIO XXXV.

DAemonio eiecto, & homine muto statī loquēte tres effectus valde diuersi consecuti sunt: turbæ enim admirantur; quidā vero Scribæ & Pharisæi dæmoniorum principi miraculum adscribūt; quidam autem alij etiam ex Pharisęis, & Scribis tētant Christum, miraculum de cęlo petētes. pro quorum declaratione sunt aliqua notanda.

Primo quidem, vt ex Matthæo constat, cap. 12.

hi,

Tentante isti ex Scribis, & Pharisæis erãt.

hi, qui sic tentant, ex Scribis, & Pharisæis erant, nec statim accesserũt ad petendum signa hæc de cælo, nisi post verba Christi, quibus calumniatores redarguit, ostendens se non in principe dæmoniotũ eijcere dæmonia. post hunc enim sermonem, inquit Matthæus, tunc responderunt ei quidam de Scribis, & Pharisæis, dicentes: Magister volumus à te signum videre; quibus etiam Christus respõdet, eosque arguit. Lucas autem vtrumque prius coniũxit, nempe calumniam, & tentationem, postea vero ad vtrumque, responsum Christi.

Quomodo hi tentasse dicãtur

Secundo Euthymius existimat hos dici tentasse, quia credebant Christum talia signa non posse facere, quasi vt ex imporentia eius eum confunderent, & subsanarent. hoc probabile est. Possumus etiam dicere tentasse dictos esse, quia experiti volebant virtutem eius, nondum certi an id facere posset, siue facerent ob fidem, siue ob curiositatem, arguendi tamen, & reprehendendi erant, vt inquit Hieronymus Matth. 12. quia sic petunt noua signa, quasi quæ facta erant signa nõ fuissent; aut vt dicit Chrysostomus homil. 44. in Matth. petunt signa, quasi nulla facta fuissent.

Quid nomine cæli intelligatur, cum petunt isti signa de cælo.

Tertio idem Euthymins cælum interpretatur ipsos cælestes orbes, quasi peterent signa circa Solem, Lunam, aut stellas fieri: at Hieronymus & Beda aerem interpretantur, qui Scriptura sæpe cælum dicitur; petebant, inquit, de cælo signa, siue quia in morem Eliæ ignẽ de sublimi venire cupiebant, vel in similitudinem Samuelis tempore æstiuo cõtra naturam loci mugire tonitrua, corruscare fulgura, imbres ruere. Hæc Hieronymus. At nos in commentario vtrumque cõplectimur: nã in Scriptura vtraque miracula per Prophetas tam de cælo, id est, aere, quam de cælo, id est, orbe cælesti facta legerant: nam Iosue Solem stare fecit, & per Isaiam Dominus reuerti fecit Solẽ decem lineis in horologio, vt habetur Isa. 38. & Isaias cap. 7. dixit Achaz: Pete tibi signum, siue de cælo sursum. de aere autem tam retulimus exempla ex Hieronymo. Hæc ergo isti per Christum fieri cupiebant, & recte Hieronymus dicit, vane, quia calumniari etiã ista potuissent, dicentes etiam magos signa de cælo dedisse. potuisset etiam alijs modis calumniari, sicut fecerant de alijs miraculis.

Quarto. hoc ipsum postea petierunt quidam ex Pharisæis, & Saducæis, vt refert Matthæus cap. 6. accesserunt, inquit ad eum Pharisæi, & Saducæi tentantes, & rogauerunt eum, vt signum de cælo ostenderet eis. Cur autem Dominus huic petitioni annuere, de cæloque signa dare noluerit, dicemus inferius, cum explicauerimus, quę Dominus ad hos responderit.

Ipse autem vt vidit cogitationes eorum.

COMMENTARIA.

REspondet primo ijs, qui calumniabantur eum in Beelzebub eijcere dæmonia. respondet autem ad cogitationes illorum; quamuis enim quidam eorum verbo calumniam protulere; alij tamen siue ab his seducti, siue propria malitia excicati, eandem calumniam corde solo conceperunt, ipsamque mente retinebant. ad omnes autem hos Dominus respondet, ideo cogitationes vidisse dicitur: per hoc etiam Euangelista significat hos Pharisæus, & Scribas, qui exterius calumniati sunt, non solum verbo adscripsisse Beelzebub opus Christi, sed etiã mẽte, quia ita credebãt, sicuti loquebãtur. cętera lege in annotatione.

ANNOTATIO XXXVI.

Cum calũniatores isti fuerĩt sermone, & cogitationes cur ad cogitationes illorum Dominus respõdet.

HOS calumniatores non tantum cogitatione, sed etiam verbo protulisse calumniam Euangelista significat: Quidam, inquit, ex eis dixerunt, in Beelzebub eiicit dæmonia. Verbum, dixerunt, loquelam indicat exteriorem. Dicit autem Chrysostomus homil. 24. in Matthęum, hos summissa inter se voce protulisse ita, vt putarent Christũ audire non posse. verba eius sunt: Arcana, inquit, cordium ipsorum, quęque inter eos secrete agitabant, profert. Cur autem non fuerint ausi palam hæc loqui ita, vt scirent Christum audire, factum puto tum timore, ne tam falsa, & impia calumnia à Christo repelleretur cum ipsorum dedecore; tum ne locum darent Christo sua responsione dedocẽdi turbas, quibus illi persuadere tentauerant in Beelzebub eiecisse dęmonia. Hęc ille. Quod autem Christus ad cogitationes eorũ responderet, vt virtutem suam, in qua miracula edebat, manifestaret, sicque illos conuinceret se nõ in Beelzebub eijcere dęmonia; testantur Hieronymus Matt. 12. & Chrysostomus homil. 42. in Matthæum. verba Hieronymi sunt hæc: Dominus non ad dicta, sed ad cogitati respondit, vt vel sic compellerentur credere potentiæ eius, qui cordis videbat occulta: Hæc ille. Chrysostomi autem verba sunt: Quod ideo peregit, vt hoc signo mentitos eos esse aduersus ipsum. cõfirmaret, quoniam non sit dęmoniaci arcana hominũ nosse. Hæc ille. Huic doctrinæ posset opponi, quia Pharisæi calũniatores nõ cogitatione sola, sed verbo etiam calumniam protulerũt, quãuis occulto, & inter se: hoc autem scire non erat argumentum virtutis diuinæ: nam & dæmon verba occulta nosse potest. respondeo vt in commentario, nõ omnes verbo protulisse calumniam, sed sola mẽte; Dominus autem omnibus respondet: aut etiam quia plus malitiæ mente ratione sunt, quam verbo expressẽrunt; Christus autem etiam ad ea, quæ nogitarunt, respondet. hoc autem est argumentum diuinę virtutis, vt doctores notarunt.

Dixit eis.

COMMENTARIA.

NE calumnia tam impia, & falsa Pharisæorum, & Scribarum, turbæ remouerentur sua admiratione, & opinione recta, qnam de ipso conceperant, Christus respondet efficacibus argumentis refutans; & diluens oppositam calumniam. Similiter etiam vt quantum

UNIVERSITARIA GRANADA

tum est in se, à calumniantium mentibus tam perniciosa auerteret cogitationes, eos de falsitate, & impietate conuincens; vt demum suam mansuetudinem, & clemantiã omnibus manifestaret, qui tãta iniuria affectũ, nec ira cõmotus est, nec vetitatẽ docere renuit.

ANNOTATIO. XXXVII.

Summa sua clemẽtia, & mãsuetudine Christus decet se nõ eijcere dæmoniũ virtute.

MArcus cap. 3. refert Christum cõuocasse hos calumniatores, vt cõuinceret eos calumniæ. Conuocatis, inquit, eis, in parabolis dicebat illis. parabolas appellat exempla, quę subsequuntur. Chrysostomus homi. 42. in Matth. notat non sola cogitationum notitia, sed etiam hac tãta clemẽtia, & mãsuetudine Christum ostendisse, se non in virtute dęmonis dæmonium eiecisse, & miracula facere: Nõ est, inquit, dæmonij, tãta clementia, mãsuetudine, humanitateque vti: docet nos etiã Christus ita nos mites erga inimicos esse, vt quamuis aduersus nos ea dicant, quæ nulla ratione nituntur, quorumque ipsi nequaquam conscij simus; nõ conturbemur tamen, neque commoueamur; sed æquo animo ipsis omnium rationẽ referamus. Hæc ex Chrysostomo. Qui rursum inquirit, cur cum aliàs hãc calumniam Pharisæi protulerint, vt constat Matth. 16. non responderit Christus tam efficacibus rationibus, sicut nunc. respondet autẽ, dicens: tum quidem nõ increpauit nec quicquam ad hoc respondit, sed partim à dignitate doctrinæ ad cognoscendam omnipotẽtiã suam inducebat: verum quoniam in nequitia eurũ perseuerantes eadem dictitabant, respondit nũc, vt deitatem suam ostendat. Hæc Chrysostomus. Adde, si nunc etiam dissimulasset calumniam repetitã efficaciter refellere, & illi audaciores efficerentur ad eandem inferendam, & turbæ in suspicionem aliquam venire potuissent tanto silentio viso.

Cna Christus alias hac calũnia à Pharisæis efficaciter responderit, vt nũc

Omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet.

COMMENTARIA.

PRobat Dominus, se non eijcere dęmonia in virtute Beelzebub, sumitque argumenium à communiter accidentibus, accommodans se audientium capacitati ac propositionem argumenti statuit. Regnum, inquit, in se, id est, aduersum se diuisum discordia, & mutua contentione, non stabit diu, sed desolabitur: domus etiam supra domum, id est, cõtra seipsam diuisa cadet; si enim domus partes non cohærent, cito domus corruit. cõcordia enim paruæ res crescunt, discordia autem maximę dilabuntur. hæc est argumenti, & syllogismi propositio.

ANNOTATIO XXXVIII.

ILla sententia: Domus supra domum, sic intelligenda est, vt subintelligatur participium (diuisa) nempe domus aduersum se diuisa cadet. sic interpretatur Euthymius, & ad sic interpretãdum isiducũt verba Matthæi 12. Omnis, inquit, ciuitas, vel domus aduersum se diuisa non stabit. vt sint duo exẽpla regni, & domus. eodem modo dicit Marcus. 3. Si domus, inquit, super semetipsam dispatiatur, nõ potest domus illa stare. quæ verba declarant apud Lucã non intelligẽda esse hæc sic, quasi domus sint multæ, vna contra alteram, sed contra se diuisa. more autem Hebræo loco relatiui ponitur idem antecedens, domus supra domum.

Si autem & Satanas in semetipsum diuisus est, quomodo stabit regnũ eius quia dicitis in Beelzebub me eijcere dæmonia.

COMMENTARIA.

PErficit argumentum, & syllogismum assumpta secunda propositione, & facta illatione sic; Satanas diuisus est in se ipsum, id est, regnum Satanæ, & dæmoniorum in se diuisum est: igitur regnum eius stare, & perdurare non potest; totus igitur syllogismus hic est: omne regnum eius stare, & perdurare non potest; totus igitur syllogismus hid est: omne regnum in se diuisum desolabitur: regnum Satanæ est in se diuisum. igitur eius regnũ desolabitur. illam autem secundam propositionem probat ex ipsorum Pharisæorum dictis: Quia, inquit vos dicitis me in Beelzebub eijcere dæmonia, quasi dicerer, si verum est, quod dicitis, me eijcere dæmonia in Beelzebub, consequitur regnum eius in se ipsum esse diuisum, & sic non potest diu permanere. Huic argnmento supplendũ est sic, at cum notũ sit regnũ Satanæ diu permãsisse, & permanere; necessario sequitur nõ esse diuisũ, & cõsequẽter me nõ eijcere dæmonia in Beelzebub. argumentũ. n. hoc est deducẽs calũniatores ad confitendũ, quod aperte falsum est. Satanã appellat omne dæmoniũ, quod nobis aduersatur, id enim nomen Hebreum significat. dicit autem Satanam, id est rgnum dæmonij.

ANNOTATIO XXXIX.

Satanę nominis varia apud Patres interpretatio.

QVod ad nomen Satanæ spectat, varia est apud Patres interpretatio; nomẽ enim est Hebræũ. Primo quidem Irenæus lib. 5. cap. 21. Satanam idẽ significare dicit, quod apud nos apostatam, seu desertorem. Hic enim doctor videtur hoc nomẽ deriuasse à verbo Hebræo שטה quod significat præuaricari, auertere, declinare, inde שטן Sata seu Satauas, quasi declinator, auersor, seu desertor, & apostata apud Græcos

Secundo loco Iustinus In dialogo cũ Triphone, conue-

conuenit ex parte cum ista interpretatione, differt tamen quia compositum putat à Sata, à verbo שטן quod significat deferere apud Hebræos, & à nas, quod significat serpentem; נחש nachas enim apud Hebræos significat serpentem, eoque nomine appellatur Gen. 4. & ab vtroque nomen compositum est Satanas.

Tertio loco Hieronymus in epist. ad Marcellã, de ægrotatione Bletillæ, & in Matt. cap. 16. & ante ipsum Origenes tract. 1. in Matt. Satanam interpretantur aduersarium, seu cõtrarium; deriuãt enim à verbo שטם, quod significat detrahere, aduersari, contrarium esse, & hęc est communis interpretatio, cui Scriptura fauet, quę in ea significatione vtitur nomine isto. dicitur enim. 3. Reg. 5. Non est Satan neque occursus malus, & 1. paralip. capit. 21. Consurrexit Satan aduersus Israel, & Matth. 16. vade post me Satan. quibus in locis apertum est significare aduersarium, neque illa terminatio, Satanas, mutat nomen, est enim additio Græca, sicut in multis nominibus Hebraicis assumuntur in Græco, &

ANNOTATIO XL.

Quid sit Regnum Satanę.

REgnum huius Satanæ appellatur potestas permissa dæmonibus à Deo in homines, qua eos tentant, & ad peccandum inducunt, quam maxime in eos exercent, quos ad peccatum trahunt. ab hac potestate dicitur princeps huius mundi Ioan. 14. & princeps potestatis aeris huius, spiritus qui operatur in filios diffidentiæ, vt dicit Paulus Ephes. 2. de qua potestate, & principatu alias plura diximus, & adhuc infra dicemus. Dicit ergo Christus, si damonia inter se diuisa essent, ac mutuo pugnantia, non esset potestas hæc tandiu in mundo perdurans: cũ igitur regnum dæmoniorũ istud tam antiquũ, & perseuerans sit, argumentum est ipsa non dissidere, sed concordia esse in his, quæ contra homines sunt. Huic rationi, & argumento posset quispiam obijcere, quod supra diximus, & verum est, posse vnum dæmoniorum eijcere alterum. Huic obiectioni respondeo primo, nõ negari à Domino posse per vnũ dęmonium potentius expelli alterum, sed non posse id fieri sine diuisione, & ruina illorum regni, sicut non negat Christus posse vnum regnum esse in se ipsum diuisum, sed posse sic esse sine desolatione sui. Secundo non est sermo de vno aut altero dæmonio expulso, nam & regnum hominum non desolabitur, si vnus aut alter nõ diuisi sint inter se, sed quando magna multitudo, & præcipuę regni partes diuiduntur. sic autem res se habebat cũ Christo: nam non vnum aut alterum dæmonium, sed innumera, & legiones eorum expellebat, & hoc ipsis repugnantibus, & reclamantibus, vt constant ex Euãgelio, hoc autem non poterat fieri per principem dæmoniorum sine diuisione, & consequenter sine desolutione regni illorum. Quod notauit egregie Athanasi. lib. de Christi incarnatione, & corporali eius aduentu, vbi sic hunc locum explicuit, Nõ igitur ex pacto expellebat Christ⁹ dęmonia, quia renitentia, & illato eis dolore & tormento eijciebat, quod & ipsis Iudæis erat manifestum, nec etiam vi per virtutem principis illorum, quia sic regnum diuisum esset, nec permanere poterat, & hoc est, quod Christus primo isto argumento probat. ob id nõ in singulari, sed in plurali loquitur, eijcit inquit dæmonia, non vnum aut alterum, sed integras legiones eorum, & quodcumque siue magnum, siue paruum.

Confirmatur magis ratio contra Iudæos ex solutione obiectionis.

Si autem ego in Belzebub eijcio dæmonia, filij vestri in quo eijciunt?

COMMENTARIA.

ALtero argumento calumniam eorum repellit, est autem argumentum, quod logici appellant ad hominem, quando ex dictis, aut factis propriis quispiam conuincitur. Erant apud Iudæos multi exorcistæ, qui adiurabant dæmonia, & expellebant; cum enim ille populus fidelis esset, ac verum cultum Dei haberet, non deerãt in illo, qui Dei inuocatione talia facerent. Indęi igitur viderant hos demonia multa eijcere, nec talem calumniam illis inurebant, sed eorum facta commendabant. argumentatur ergo Dominus, si ego in Beelzebub eijcio dęmonia, filij vestri in quo eijcient? quasi diceret, vnum, & idem opus in illi probatis, quia filij vestri sunt, in me autem damnatis. non igitur rem, sed personam respicitis, cum & illi multo inferiores sint me in hoc ipso opere præstando. nam ego in propria, ac virtute mea, non vnum, aut alterum, sed innumera dæmonia eijcio, & hominibus ipsis confero sanitatem.

ANNOTATIO XLI.

Quid dicatur a Christo cum Iudæis loquẽte, filij vestri.

CHrysostomus hom. 41. in Matthæũ illud (Filij vestri) interpretatur Apostolos, & Discipulos Domini, qui iam eo tunc tempore dæmonia eijciebant, superiori enim cap. dictum est: Domine in nomine tuo etiam dæmonia subijciuntur nobis. Addit Chrysostomus non dixisse Dominum: Discipuli mei. aut Apostoli mei. sed filij vestri. vt si quidem, inquit, ad eandem cum illis animi nobilitatem venire velint, magnam hinc opportunitatem, & occasionem nancinscantur. si autem ingratitudine ac sopore mentis in nequitia permaneãt, nulla sibi ratio ad excusationem relinquatur. Hęc ille: quasi diceret, vt nomine filiorum Iudæos calumniatores aut conuertat, aut inexcusabiles faciat.

Hieronymus autem Matt. 12. duas profert interpretationes, vna est, vt per filios hosce intelligantur exorcistæ, qui in eo populo erāt, & dęmonia ad Dei inuocationem eiicere solebant, vt sit sensus: Si dæmonū expulsionem in filijs vestris non dęmoni, sed Deo tribuitis. cur in me idē non facitis? Altera est, vt p filios intelligamus Apostolos, qui de stirpe gentis illius erant, & dęmones eiiciebant. quæ interpretatio magis à Hieronymo probatur, & est Hilarij can. 12. Matthæi, & Athanasij lib. de communi essētia Patris, Filij, & Spiritus sancti, & conuenit cum Chrysostomo aliqua ex parte: dico autem, aliqua ex parte, quia Hieronymus Apostolos interpretatur, at Chrysostomus, Apostolos & Discipulos, q plures erant, quos dęmonia tunc temporis expulisse superius ostendit Lucas, quādo à prędicatione reuersi dicebant: Etiam in nomine tuo subijciuntur nobis dæmonia. Quamuis autem non negem vtramque sententiā, Chrysostomi nempe, & Hieronymi, probabilem esse, mihi tamen magis accommodata videt ea, quā priori loco refert Hieronymus, nępe populi exorcistas appellari filios, non quidem generaliter intelligendo, sed de exorcistis Christo aduersarijs, qbus Pharisæi calūniam imponere non poterant. At iuxta illā alteram sententiam de Apostolis, & discipulis, eidē calumnię expositum est argumētum; cū enim exosos haberēt Apostolos, & discipulos Christi propter ipsum, dicerent etiam ipsos in Beelzebub eiicere dęmonia: cum præsertim dictum sit Matth. 10. Si Patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quāto magis domesticos eius? quam calumniam non inusserunt Christo non adhærentibus, sed potius partes cæterorum Iudæorum, & Pharisæorum sequentibus, quos ideo Christus vocauit filios eorum, non solo sanguine, sed etiam moribus & incredulitate. fuisse autē exorcistas in illo populo etiam ante Christi aduentum. constat ex actis apostolorum c. 19. vbi legimus septē filios cuiusdam Sacerdotis, qui appellantur exorcistę: refert etiā Iosephus li. 8. Antiquitat. c. 12. quēdā Eleazarum nomine de illo populo, coram Vespasiano, & toto exercitu illius, dęmonia eiecisse; cum enim ille populus veram fidem, & cultum Dei habuerit, etiam prophetas, & exorcistas à Deo obtinuit. Druthmarus vero affirmat quod à Iosepho sumpsit, nempe Salomonem docuisse quosdā adiurandi modos per inuocationē nominis Dei, quibus illi vsi expellebant dæmonia, quod probabile est: iam tamen apud eos virtus hæc defecit fide & cultu Dei ablato. De horum exorcistarum numeso existimo fuisse illum, de quo supra cap. 10. dixerunt Apostoli: Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dęmonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur nobiscum. existimoque non hunc solum, sed alios multos hoc idem fecisse, qui in nomine Christi dęmonia expellebant, quamuis ipsum non sequerentur, quod etiam illi filij Sceuę tentarunt post resurrectionem facere. Act. 10. Vt autem virtus Christi manifestaretur, placuit Deo etiam per illos, qui Christum non sequebantur ante resurrectionem & mortem, dęmonia eiicere, & forsan de his est sermo nunc, filij vestri in quo eiiciunt? quasi diceret, multi eiiciunt dęmonia, nec eos criminati estis, quin potius recepistis, & eorum opera vsi estis, quia filij vestri sunt, & partes vestras sequuntur, & tamen illi in meo nomine ea expellunt, quomodo ergo potestis hāc mihi calumniam imponere? Iuxta istā explicanem argumentum Christi efficacius est, & magis cō uincit aduersarios. Recte autem notat Tertullian. lib. 4. contra Marcionem, non esse hoc dictū, quasi Christus fugillaret filios istorū in Beelzebub eiicere dęmonia; tunc enim argumentum procederet, nempe si Satanas aduersus Satanā diuisus est, quomodo stabit regnū eius? quin potius significare voluit illos etiam in virtute Dei eiicere dæmonia.

Ante Christi aduentū fuerunt in populo Iudaico exorcistæ.

Ideo ipsi iudices vestri erunt.

COMMENTARIA.

DEducit ex argumento facto hos filios eiicientes dæmonia futuros argumentum iudicij & damnationis calumniatorum, non quod ipsi iudicabunt eos, quasi iudices, sed quod argumentum, & ratio iustæ damnationis accipietur ab illis; iuste enim damnantur isti calumniatores, quia dæmoniorum expulsionem per Christum adscripserunt Beelzebub, & eandem per filios suos factam tribueruut Deo, cum hi & Christo inferiores multo essent, nec tam mirabiliter ea expulerint, immo eorum multi in nomine Christi eiecerint. Sumitur ergo ratio iustę damnationis, & iudicij contra calumniatores Christi ex filiis istis.

ANNOTATIO XLII.

Quomodo hi futuri Iudices dicantur calūniatorū.

HIeronymus Math. 12. duas interpretationes adfert, vna est vt dicantur iudices, non quod ipsi proferant iudicium, sed quod erūt quasi & causa, & ratio, ex qua sumetur argumentum iusti iudicij, & damnationis calumniatorum: cui interpretationi adhęrere videtur Chrysostomus hom. 41. in Matthęum. Altera est, vt dicantur indices, quia ipsi iudicabunt, sicut dictum est de Apostolis: sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel. & huic interpretationi accedit Hieronymus ipse, & Hilarius can. 12. in Matthęum, & quadrat eorum expositioni: nam per filios vestros ipsi interpretant Apostolos: at vero nobis magis placet prior interpretatio, eaque phrasis frequens est in Scriptura; dictum enim est Matth. 12. de Niniuitis, & Regina Austri, quod in iudicio surgent, & condemnabunt generationem Iudęorum, non quod sententiā damnationis proferent, sed quod ab eorum pęnitentia, & opere, apparebit iusta damnatio Iudęorum, suntque alia multa loca in Scriptura in hac significatione, conuenit autem hęc interpretatio cum nostra expositione, qui per filios interpretati sumus exorcistas, quorum non erit in iudicio proferre sententiam.

Porro, si in digito Dei eijcio dęmonia: profecto peruenit in vos regnum Dei.

COMMENTARIA.

POstquam calumniatores falsa, & impia dicere conuicit, ex rationibus & argumentis factis, tacite infert, se in digito, id est, virtute Dei expellere dęmonia, ut sit sensus, & cōnexio sic: Cum nō eiiciam dęmonia in Beelzebub, consequitur me eiicere in Spiritu Sancto & uirtute Dei, id est, & Messias promissus, cuius aduentu regnum Dei, id est, gratiæ, & iustitię,

ſtitię,ac ſanctitatis futurū eſt,quaſi diceret,expelletur regnū diaboli,quod in homine exercuit,& regnabit Deus in homin ibus;ſi.n.virtus Dei eſt,q̄ dęmonia eijcit,regnūq; eius deſtruit,cōſequit aduētaſſe regnū Dei,deſolās dęmonij regnū;nō.n.hoc niſi per illud potuit deſtrui & deſolari,particula(porro)loco(autem) poſita eſt,vt ex Greco nomine conſtat.

ANNOTATIO. XLIII.

Collatio variarū lectionū huius loci.

IN primis,quod ad verba ſpectat,notanda eſt lectio,quā ſequitur Auguſtinus,eāq; interpretatur li.1.q.Euang.c.nimirū ſic:Quod ſi ego in Beelzebub eijcio dæmonia, profecto peruenit in vos regnū Dei.interpretatur aūt in hunc ſenſū,ſi ergo vt vos dicitis,eijcio dęmonia in Beelzebub ēt ſm veſtrā opinionē, puenit in vos regnū Dei, nā Beelzebub regno diuiſo & conſequenter deſolato,neceſſe eſt Deū regnare,regnumque eius aduenire. Hanc lectionem habet Euthymius in commētario in Lucam,licet ipſemet in cōmentario Matthæi affirmet legendum,ſi ego in digito Dei,vt nos legimus.quę lectio eſt communiſſima in Græcis,& Latinis exēplaribus;ac Hieronymus Mat.12.aç Chryſoſtomus ho.41.in eundem affirmant, quod apud Matthæū dicitur:Si in Spiritu Dei,apud Lucam haberi; ſi in digito Dei.ſicque legit Athanaſius orat. 2. contra Arianos;& lib.de incarnatione Chriſti,& Ambroſius in præſenti,& Tertullianus li.4. contra Marcion.& Gregorius ho.10.in Ezech.& hęc lectio amplectenda eſt,adde illam lectionem facere ſenſum incōgruum;non enim tantum myſterium aduentus regni Dei probandum erat ex ſupoſitione tā impia,ſi ergo in Beelzebub eijcio dęmnia. Aduertendū ēt eſt Tertullianum li.4.contra Marcion. legere interrogatiue poſteriorē partē, nimirū, ergone appropinquauit in vos reguum De ? at noſtra exemplaria legunt affirmatiue,& ſenſus eſt idem.

ANNOTATIO XLIIII.

Quātum valeat hæc conſequētia,Si in digito Dei, &c.

AT interrogabit quiſpiam,cui principio nitat iſta conſequentia,ſcilicet ſi in digito Dei eijcio dæmonia,peruenit in vos regnum Dei, nonne ante aduentum Chriſti in carnem,eijciebantur dæmonia ab exorciſtis,vti prius diximus? non tamen inde ſequebatur aduenisſe regnum Dei.ſenſit hanc difficultatem Chryſoſtomus ho.41.in Matthæum, idcirco dixit,quia prędictum fuit per prophetas hęc futura tempore aduentus Chri,ideo recte deduci,ſi eijciebātur dæmonia,regnum Dei,id eſt,Chriſtum aduenisſe.Hæc reſponſio non omnino quadrat; nō enim hoc ſignum aduentus Chriſti expreſſe in prophetis legimus.facilius dici poſſet,Chriſtum dæmonia eieciſſe,ſicut & alia ſigna faciebat, nimirum in ſuę prædicationis veritatem,& teſtimonium, quo ſe miſſum à patre probabat,ſeque eſſe Meſſiam oſtēdebat,ſi autem id ita non eſſet,non vtique in digito Dei dæmonia expuliſſet;non enim miracula virtute diuina fiunt,in falſitatis teſtimonium.Hęc autē in commentarijs in Ionānē plenius diſcuſſimus.

Quid per Spiritum & digitū Dei intelligēdū. Et quare Spiritus ſanctus dicitur digitus.

Quod vero ad rem pertinet,cum apud Mathæū legatur,ſi in Spiritu Dei eijcio dæmonia,apud Lucam vero,ſi in digito,Hieronymus,Chryſoſtomus Ambroſius,& alij affirmarunt,idem eſſe,digitum, & Spiritum.At vero quid per Spirtum Dei intelligendum ſit,non conſtat;nam Ambroſius in præſenti, Hieronymus & Gregorius locis citatis dicunt eſſe Spiritum ſanctum,inferuntque Spiritum ſanctū dici digitum Dei,idque etiam Athanaſius lib. de incarnatione Chriſti,& Gregorius Naziāzenus orat S.theologica indicarunt,dicentes in Scriptura Spiritum ſanctum appellari digitum Dei. Cur autem Spiritus ſanctus dicatur,digitus,explicat Auguſtinus lib.2.quæſt.Euang.cap.17.nimirum propter multiplicitatem donorum eius, verba ipſius ſunt hæc; Ideo dicitur Spiritus sāctus digitus Dei propter partitionem donorum, quæ in eo dantur, vnicuique propria ſiue hominum,ſiue Angelorum; in nullis enim membris noſtris magis apparet partitio, quā in digitis.Hæc Auguſtinus,eademque docuit Gregorius hom.10.in Ezech.Poſſumus & alteram rationem aſſignare;vt enim notat Athanaſius li.de incarnatione Chriſti,& Hieronymus Matth.12.Scut Spiritum ſanctū Scriptura appellat digitum:ita Filium vocat bracchium,Iſa.53.Brachiū Domini cui reuelatum eſt?aut vt dicit hic Ambroſius, dextera Patris dicitur.dicimus ergo,ſicut brachium à corpore,digitus autem ex brachio & corpore, ita filius à Patre,& Spiritus ſanctus à Patre,& Filio,procedūt vnde infert Hieronymus,ſicut corpus, brachium, & digitus,vna ſunt ſubſtātia,ita etiam Pater, Filius, & Spiritus ſanctus nec eſt attendenda inæqualitas membrorum,quia omnes perſonę æquales ſunt,ſed vnitas potius corporis & ſubſtantiæ.adiungit Hieronymus hunc eſſe illum,quem Magi Pharaonis confeſſi ſunt in Moyſe.quando Exod.8.dixerunt digitus Dei hic eſt,& in quo tabulæ lapideę ſcriptæ ſūt in monte Syna·Deuteron.9.

Hæc ſunt,quæ iſti Patres docent. At vero poſſemus dicere,tam Spiritum,quam digitum ſignificare virtutem Dei,vt idem ſit,in Spiritu,& digito Dei facere,quod in virtute Dei facere,& non in virtute dæmonis,vt illi calumniabātur.vnde per Spiritum non perſona Spiritus ſancti,ſed virtus Dei ſignificatur,ſicque interpretatur Euthymius Matth.12.& videtur id ſentire Chryſoſtomus hom.41.quod nos in commentario recepimus,& huic magis conſonant loca allegata à Hieronymo Exod.8.& Deut.9.in quibus Moyſes dicitur in digito operatus, & tabulæ in eodem digito ſcriptæ. Hoc etiam ſenſit antiquiſſimus Tertullianus li.4.contra Marcion.vbi affirmat digitum Dei hoc in loco appellari virtutem creatoris,eaque voce vti voluiſſe Chriſtum, vt oſtenderet ſe commemoratorem,non obliteratorem, vetuſtatis ſuorum;dictum enim erat a Magis Pharaonis, digitus Dei hic eſt,ideſt,virtus& potentia creatoris; ſubiunxit etiā Tertullianus cauſam,cur virtus Dei digitus appelletur,ad ſignificandum, inquit, quod vel modicum virtutis Dei fortiſſimum eſt.

ANNOTATIO XLV.

Quid per regnum Dei hoc in loco ſignificetur.

EXplicādum adhuc eſt,quod ſit hoc regnū Dei, & quid ſit quod regnum hoc dicatur peruenisſe ad eos, ſcilicet Iudæos, quibus loquebatur Chriſtus.Quantum ad primum, ſcilicet regnum Dei,Hieronymus tres interpretationes adfert, vna eſt,vt regnum hoc ſit ipſe Chriſtus,de quo Luc.17. dictum eſt:Regnum Dei intra vos eſt,quia ſcilicet, medius veſtrum ſtetit, quem vos neſcitis. Altera eſt, vt regnum hoc ſit id, de quo Matthęi 3. dictum eſt, Appropinquauit regnum cęlorum.Tertia eſt.vt regnum ſit ſacra Scriptura,de quo dicitur Matthæi 20. auferetur à vobis regnum Dei Hæc

Hieronymus. Primũ interpetationẽ sequitur Chrisostom. ho. 41. in Matthæũ, vt idẽ sit peruenisse regnũ Dei, quod aduenisse Messiã & Christum. sam interpretationẽ non explicat Hieronymus; nã cęlorũ regnũ potest intelligi vita ęterna, quæ est in cælesti patria, sicq; intellexit Drutmarus, aut potest intelligi Ecclesia militãs euãgelica, in qua regnat Deus in hominibus data remissione peccatorum, & recõciliatione facta hominis cum Deo, & data gratia p quam iustificantur, & digni fiũt Deo, & victoriam contra dæmones, cæterosque inimicos consequuntur. sicq; intellexit & interpretatus est Augustinus. li. 1. q. Euan. c. 4. nos in eõmentario primã, & secundam interpretationem Hieronymi cõplexi sumus, nempe Christum aduenisse, & statũ Ecclesiæ eius, in qua regnat Deus, dæmonis potestate cõfracta & debilitata, quam exereet contra eos, qui volunt ei hærere, & gratia Ghristi vti nolunt.

Hinc sequitur responsio ad secundum, nempe, peruenit ad vos regnum Dei, idem enim est quod aduentasse Messiam, & eius regnum ac Ecclesiam in ipso fundandam. sic Hieronymus, sic Chrysostomus explicarunt. At vero Druthmarus existimãs illud, puenit ad vos regnum significare illos impios, & incredulos Iudęos de regno esse, interpretatus est hæc verba, quasi per ironiam dicta, & in sensu contrario, nimirum, si in digito Dei eijcio dæmonia, nõ peruenit ad vos regnum De, propter incredulitatẽ & impietatem vestram. ista autem interpretatio prę terquam quod singularis est, & cõtra communem interpretationem Patrum, dura est, & vix accõmodata sententiæ, nam peruenisse ad eos regnum Dei est iam Messiam ad eos missum esse, iam Euangeliũ illis prædicari, ad Christi fidem, & Ecclesiam eos primos ante omnes gentes vocari, quæ omnia vera sunt, etiamsi ipsi increduli, & impii extiterint.

ANNOTATIO XLVI.

Soluitur argumẽtũ quod ex verbis Christi posset aliquis retorquere in ipsũ.

Diligenter consideranti hunc cõtextũ occurret difficultas quædã circa eius intelligẽtiam. nimirũ. Christus sic argumentatus est contra calũniatores. si Satanas in se ipsum diuis⁹ est, quomodo stabit regnum eius? significare volẽs, si in Beelzebub eijceret ipse dæmonia, tunc diuisum regnũ esse, nec stare posse, quod tamẽ stare ac pmanere notũ erat. Hoc argumentũ posset retorqueri nunc, alicui videri posset, nempe si regnum Dei peruenit, si virtus Dei est contra dæmonia, quomodo stat regnũ Satanæ: nam multo efficacior est virtus Dei ad desolandum regnum Satanę, quam virtus Beelzebub pugnantis contra alia dæmonia. Ad hanc difficultatẽ tollendã respondeo non nulla. primũ est. argumentũ Domini procedere de pręterito tępore, nimirũ si dæmonia inter se diuisa sunt, & inter se exercent dissidia, ac mutuas habent pugnas, quomodo stat hactenus regnũ eorũ, nã si in Beelzebub Christus dęmonia eijciebat, id esse non poterat, nisi quia dęmonia ẽt ab aniquo inter se diuisa erant, vtebaturque Christus vna parte nępe eorũ principe contra aliã. Secundũ est, argumẽtũ hoc de digito Dei esse de tẽpore futuro, quod in Christo incipiebat, per quẽ regnum dęmoniorum erat desolandum, multo potentius, quã si dęmonia inter se dissiderent. Tertiũ est, argumẽtũ primũ procedere de integra desolatione regni dæmoniorũ, si enim diuisa essent, periisset iã omnino regnũ, quod in hominibus tenent, tentando, persequendo, inducendo in peccata, nihil horũ efficerent occupati mutuis dissidijs, & alterutrũ se impedientibus, his eijcientibus illa, & quibusdã defendentibus, ac protegentibus, quibusdã oppugnantibus homines, & maxime priorẽ partẽ sequẽtibus potentiotibus, nępe eorũ principe cũ sequentibus. Omnino ergo desolaretur regnũ eorũ tali diuisione. At regnũ Dej hoc præsenti tępore nõ omuino tollit regnũ dęmonis; adhuc. n. tentat, adhuc nocet, adhuc in peccatũ inducit, sed diminutũ est magna ex parte, data hominibus virtute per gratiã vincendi, & resistẽdi, & dæmonis opera in propriã vtilitatẽ cõuertendi, hoc est regnum Dei, quod tunc incipiebat peruenire ad Iudæos: postea vero in fine tẽporis omnino desolabitur regnũ dæmonis, quãdo ablata potestate tentandi, & nocendi iustis, dęmonia in infernum detrudentur, iusti autem in vitam nternã, & in cælestẽ patriam transferentur, vbi nullus est aduersarius, nũc ergo manet dęmonis regnũ cum regno Dei, sed debilitatum, & conquassatum.

Cũ fortis armatus custodit atriũ suũ, in pace sunt ea, que possidet. Si autẽ fortior illo superueniens vicerit eum: vniuersa arma eius auferet, in quibus cõfidebat, & spolia eius distribuet.

COMMENTARIA.

TErtio argumento calumniam eandem refellit, quod ab exemplo & similitudine quadam sumit, & vtrumque probat, nępe se nõ in Beelzebub, sed in digito, ac virtute Dei expellere dæmonia. argumentum tale est: Ego Beelzebub alligo, eius arma in quibus confidebat, aufero, vasa diripio, spolia distribuo, ergo eo fortior sum. probat hanc consequentiã similitudine, quia cũ fortis armatus defendit atrium, conseruat, quę habet, at si fortior eũ inuadit, & vincit, eius arma aufert, cęteraq; facit, quę dicta sunt, nec ea efficeret, nisi eo fortior esset. igitur in virtute atque in digito Dei eijcio dæmonia, non humana, quę inferior est virtute dæmonis, nec in eius virtute, quia ipse vincitur, ligatur & spoliatur, & hinc consequitur regnum Dei iam aduentasse, nempe Messiã & regnũ eius. Hæc est argumenti vis, & explicatio, & perpende efficaciam eius, illi dicebant: In Beelzebub eijcere dęmonia: at Christus probat nõ solũ nõ in eo eijcere, quin poti⁹ ipsũ ligasse, vicisse, arma abstulisse, & cętera. fortẽ appellat Beelzebub principẽ dęmoniorũ pp vires, & potẽtiã eius, qa nõ est potestas in terra, q cõparet ei, vt dicitur Iob. 41. Armatus dr armis peccatorũ nostrorũ; tanto. n. maiores vires exercet in hominẽ, tãtoque minus ei resistere, eũq; lędere possumus, quãto magis peccatis inficimur, & debilitamur. atriũ suũ in pace possidebat, quia homines peccato subiugatos habebat, nemine eorum valente ab eius tyrannide se liberare.

for-

fortior hoc est Christus, qui inuadens eum, & vincens abstulit arma; agnus enim est, qui abstulit peccata mundi, in quibus dæmon confidebat se victoriam consequi contra hominem, spolia eius distribuit; magnam enim hominum partem, quæ illius imperio victa tenebatur, liberauit, eos q̃ in limbo detinebantur, educendo, & plurimos, q̃ in terra illius parte sequebãtur, ad se cõuertẽdo, & variis gratiæ ac Spiritus sancti donis, muneribusq; implẽdo.

ANNOTATIO XLVII.

Ex collatione cum aliis Euãgelistis locus hic explicatur.

OMisit Lucas quædam, quæ Matthæus ca. 12. & Marcus c. 3. referunt, quibus, si quę Lucas dicit, connectamus, sententia fiet manifestior. Matthæus sic habet: Aut quomodo põt quisquã intrare in domum fortis, & vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem, & tunc domum eius diripiet? Hęc eadẽ dixit Marcus non interrogãdo, sed negãdo; interrogatio enim æquiualet absolutę locutioni, sic enim inquit: Nemo potest vasa fortis ingressus in domũ diripere, nisi prius fortẽ alliget, & tũc domũ eius diripiet. His adiũgit Lucas, quasi reddẽs causam, nempe, cum enim fortis armatus custodit atriũ suum, in pace sunt, quę possidet; si autẽ fortior illo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet, in q̃bus confidebat, & spolia distribuet. Hic est totus cõtextus huius argumenti. ex Matthæo autem constat hoc esse nouum argumẽtum ad probandum, nõ eiici à Christo dæmonia in Beelzebub; illa enim particula (aut) posita loco (alioqui) id indicat, quasi diceret, alioqui si in Beelzebub, & nõ in digito Dei eiicio dæmonia, quomodo possem ipsum ligare, & eius vasa diripere? ex toto hoc contextu colligimus, quę Christus aduersum hũc fortem effecit, ipsum inuasit, vicit, arma abstulit, ligauit, ingressus domum eius, vasa diripuit, spolia distribuit, quorum singula explicãda sunt.

ANNOTATIO XLVIII.

Dæmonium principes quare cum forti armato cõparãtur.

IN primis Beelzebub principem dæmoniorũ esse eũ, qui cõparatur forti armato custodienti atrium suum, testantur Chrysostomus hom. 41. in Matt. & Augustinus lib. 1. quæst. Euãg. c. 4. & ex ipsomet contextu argumẽti deducitur, quãuis in ipso qui caput est, totum reliquũ corpus inferiorum dæmoniorũ quæ ipsi adhærent, & contra nos cum eo conueniũt intelligatur. dicitur autẽ fortis, vt explicat Irenęus li. 3. c. 8. respectu nostri, quia fortior est nobis, iuxta illud Ier. 31. Redemit Dominus Iacob, & eripuit eũ de manu fortioris eius. Christus solus Deus & homo, est absolute fortis; q̃ aũt fuerit fortitudo hæc, exponit Augustinus li. 1. quæst. Euãg. c. 4. qa tenebat homines in peccato, ne se ab illo posset viribus suis eruere; nemo em̃ à peccato, nec à tentatione inimici propria virtute liberat, sed succũbere necesse est; gratia autẽ p Christũ facti sumus illo fortiores, & vt à peccato liberemur, & tẽtationibus illius resistamus. Dici ẽt posset diabolus fortis absolute, qa re vera magnæ potẽtię est & virtutis, quamuis finitæ; vt. n. ex Aristote le habemus, quædã dicuntur magna respectiue; granum enim milij magnum dicimus respectu alterius minoris, licet re vera parũ quãtitatis habeat, at montem magnũ absolute dicimus, quia absolute quantitatis & molis plurimum habet: ita dæmonium fortẽ vocare possumus absolute, sicq; Hierony. & Chrysostomus appellãt, licet Christus sit illo fortior; non enim obstat aliquẽ dici absolute fortẽ, quod sit alter eo fortior. Ecce quis sit fortis hic, nimirũ princeps dæmoniorum. Armatus autem dicitur, & recte; habet enim arma offensiua, quibus nocet nobis, & quibus defendit se etiã, ne lędatur à nobis. In cuius declarationem notãdum est, q̃ dicit Basilius in hom. quod non simus affixi his rebus temporalibus. vbi assimilat dæmonem latronibus viarum, qui se abscõdunt sub arboribus, ne videãtur à viatoribus, priusquam deprędentur. sic dæmones faciunt cũ suo principe, abscõdũt se sub specie bonorum huius sæculi; nemo. n. cõsentiret dæmoni tentanti, si per se ipsum accederet; appetitus. n. hominis refugeret, & abhorreret: sed accedit pponẽdo delectabilia, vtilia & apparẽtia bona huius sęculi, vt ad vere malum, scilicet peccatum, attrahat; aut deterrẽdo sub specie apparẽtium malorum, vt à vero bono retrahat, sicq; tentat tamquam latro, vnde Saluatorem tentaturus accessit panes præsentando, & gloriam huius mũdi offerẽdo. aut demum per aliqua, quę in creatura sũt bona, in errorem inducẽdo. sic persuasit multis, creaturas esse deos. Hęc sũt arma huius fortis offensiua, quibus nocet ad peccatũ inducẽdo, & defensiua, q̃bus se tuetur, ne repellatur. & repulsus vincatur ab homine. pp hęc omnia dictũ est à Salomone sap. 14. Creaturę Dei in odiũ factæ sunt, & in tẽtationẽ animabus hominum, & in muscipulã pedibus insipientiũ. Prauæ etiã affectiones animi nostri sunt potẽtissima arma defẽsiua & offẽsiua dæmonis cõtra nos; nostris enim prauis cõcupiscẽtijs, appetitibus, ac dissidijs abutitur, sub iis se abscondit, ea cõtra nos excitat, ac per ea ad pernicię trahit. sunt etiã vitia, ac peccata arma ipsius offẽsiua, nã per vnũ vitiũ trahit ad multa, mirũ est, quãta mala in homine p ambitionem, & auaritiã operetur. Demum nostra membra corporis arma sũt ipsius offẽsiua, de q̃bus dicit Paulus Rom. 6. neq; exhibeatis mẽbra vestra arma iniquitatis peccato. His oĩbus diabolus cũ satellitib. armatus est contra hominẽ, & hæc dicuntur arma fortis.

Dæmonis arma quę

ANNOTATIO XLVIIII.

Domus fortis huius q̃

EXplicãdũ nũc est, q̃ sit huius fortis domus, Matthęus em̃ & Marcus domus istius meminerũt. Hieronymus hanc domũ interpretatur mundũ istũ sensibilem, in quo diabolus versatur decipiens homines, vnde Ioan. 14. dicitur princeps huius mũdi. & Ephe. 2. dicitur princeps potestatis, huius aeris. Irenęus lib. 3. c. 8. domum hanc interpretatur homines, qui erant in apostasia, nempe idololatre, in quibus habitabat dęmõ per peccatum, & apostasiã à vero Deo, & hęc interpretatio accõmodatior ẽ, nã paulo inferius dicitur: Reuertar in domũ meam, vnde exiui. quę verba sunt dęmonis respectu hominis, quẽ possidebat. cũ igit ante Christi aduẽtũ maximã hominũ partẽ detineret i idololatria, & diuersis scelerũ & peccatorũ generib⁹, dicebatur habitare, quasi in domo quadã in homine possumus vtranq; interpretationem cõiungere, vt & domus principis dicatur hic sẽsibilis mũdus, in quo ille versabatur cũ suis ministris, & homines etiam, in quib. modo particulari per peccatum inhabitabat. Hæc de domo.

Quid atrium fortis armati.

ANNOTATIO L.

DIcitur etiam, vt ex Luca cõstat, habuisse atriũ, cum inquit, Foris custodit atrium suum. Atrium Græce αὐλὴ dicitur: Est autem atrium locus quidam apertus, & vacuus ante ędes ipsas expo-

situs, Itali *Cortile*, vocant, soletq; esse in magnis & amplis domibus. Quidam recentiores positum putant pro domo ipsa, at reuera distinctio est: nam custodiæ solent poni ante primam portam domus, vbi atrium est. Hoc dicitur fortis iste custodisse, & dum hoc custoditur, aditus in domum non patet inuadẽti. Atrium igitur dæmonis erant ignorantiæ, & tenebræ, quibus totus fere mundus inuoluebatur, notitia veri Dei, & eorum, quæ ad salutem necessaria erant, exclusa; hoc atrium conabatur diabolus custodire, & conseruare, ne lux cælestis intraret, sciẽs dum hoc atrium custodiebatur, & tenebatur, in pace esse omnia, quæ possidebat, nec ab hominibus, in quibus habitabat, expelli se posse, nec Deum in homine habitaturum. De harum tenebrarum atrio dictum est Isa. 60. Ecce tenebrę operient terram, & caligo populos, sunt etiam alia multa Scripturæ loca, tam noui, quã veteris testamenti, satis cuilibet nota.

ANNOTATIO LI.

Que sint huius fortis uasa.

ADhuc explicandũ est, quæ sint vasa huius fortis. Primo loco Irenæ. lib. 3. c. 8. interpretatur eosdẽ hoies, q dicti sũt domus fortis. domus qdẽ, qa inhabitat in eis dęmon per peccatũ, & maxime per idolatriam: vasa autem, quia vtitur eis dęmon, quẽadmodum vult. Hoc idem Hieronymus sentit.

Secundo loco Chrysostomus homil. 41. in Matt. dupliciter interpretatur; vno modo, vt vasa diaboli, & Beelzebub dicantur dæmones inferiores eius ministri, quorũ opa vtitur cõtra nos; altero modo, vt vasa dicantur omnes homines, qui male viuẽdo adhærẽt illi, & vtrãque interpretationẽ cõplectitur.

Tertio loco August. lib. 1. quæst. Euangel. c. 5. & lib. 20. ciuit. c. 7. & 8. vasa dicit esse infideles, eos maxime, qui ad Christum conuertendi sunt.

Quarto loco Euthymius in Mat. dicit, vasa apud Matthæum idẽ significare, quod arma apud Lucã: nam in Scriptura arma dicuntur vasa. Psal. 7. In eo parauit vasa mortis, nempe sagittas; at vero non sic est, distincta enim sunt, vt ex interpretatione cõstat.

Quinto loco Druthmarus putat ipsos homines à dæmonio vexatos dici vasa illius, cuius sentẽtię meminit Euthymius nomine tacito. adducit Druthmarus aliam interpretationem, nimirum homines potentes, per quos diabolus multa operatus est, dici vasa eius. In cuius declarationem nota, vasa dæmonis non dici quoscumque malos, sed quosdam, per quos

Que sint dæmonis spolia.

ANNOTATIO LII.

VLtimo loco explicãdum est, quę sint spolia dęmonis, vbi notandum est, nõ dici spolia respectu dęmonis tantũ, sed etiam respectu Christi: quæ enim prius sub dæmonis erant potestate, & postea ablata sunt ab eo per Christum, & Deo reddita, dicuntur spolia; sic Patres in limbo detenti olim, & quodam modo ad dęmonis potestatem attinentes, quando per Christum liberati sunt, dicuntur spolia dæmonis, non quæ ipse accepit, sed à quo accepta sunt, sic etiam homines mali, infideles, idolatræ cõuersi ad Dei fidem, & cultum, dicuntur spolia: sic etiam innumera loca, templa, prouinciæ, in quibus dęmon prius colebatur, ab eo iam erepta, & cultui Christi deseruentia, vocantur spolia.

ANNOTATIO LIII.

Christus Dominus, quid contrahũt fortem eo fortior fecerit.

CONsideremus modo, quæ aduersum hunc fortem Christ⁹ noster eo fortior fecit; superuenit eñ, id est inuasit, vicit, ligauit, arma abstulit, domũ ingressus vasa eius rapuit, spolia distribuit. Hęc ex Matthęo, Marco, & Luca simul, colliguntur facta per Xp̃m. In primis Christus noster dr̃ fortior Beelzebub principe dæmoniorum, sicuti reuera est, nõ solũ vt Deus, sed etiam vt homo pp diuinitatem humanitati vnitam, in qua, & per quã vicit. ac superauit omnẽ inimici potestatem, vnde Isa. 7. dictũ est p excellentiam de Christo: vocabitur nomẽ eius fortis. & Psal. 23. Dominus fortis, & potẽs, Dominus fortis in prœlio. merito à Ioãne Baptista Mat. 3. p̃dicatur: Fortior, inquit, me est. cuius fortitudinẽ Habacuc elegãter descripsit, dicens, c. 3. Cornua in manibus ei⁹, ibi absc̃dita ẽ fortitudo ei⁹, ante faciẽ ei⁹ tibi mors, & egredietur diabolus ante pedes ei⁹. iste ergo fortis noster inuasit, seu supuenit, q̃n carne indutus venit in hũc mundũ; maxime autẽ incœpit inuadere, q̃n abiit in desertũ, tentandus à principe dęmoniorũ, & cũ eo certamen initurus, tunc vicit eũ, & nobis in tentatione victoriam contra illum obtinuit, quã passione, & morte, ac resurrectione, cæterisque actionibus mirandis compleuit, ac perfecit.

ANNOTATIO LIIII.

Quomodo diabolus sit à Christo alligatus.

QVO autem modo Christus hunc principem ligasse dicatur, non paruę est difficultatis explicare. Primo loco Ambros⁹ Apocalyp. 20. docet alligationem diaboli tribus modis posse intelligi. Primo, vt virtute Dei omnipotentis in abyssum relegatus teneatur vsque ad tempus prefinitum.

Secundo, vt per abyssum corda impiorum intelligamus, vt à cordibus electorum exclusus intra angustias cordium reproborum constrictus, & alligatus teneatur.

Tertio, cum diabolus nihil aliud desideret. quam deceptionem hominum, quando per custodiam Dei omnipotentis, qui electos suos custodire, & defendere nõ desistit, ab eorum deceptione arcetur, quasi quibusdam vinculis eius impiissima voluntas relegata tenetur. Hęc Ambrosius, qui de hoc loco Euangelij non tractat, sed de loco Apocalypsis, cuius paulo post faciemus mentionem, vbi

vbi etiam de alligatione diaboli sermo habetur, vnde de qua colligatione Ambrosius hanc nostrã sententiam Euangelicam intellexerit, non constat; eã vero, quam in Apocalypsi legimus, tripliciter interpretatur, licet paulo post de prima intelligendũ eũ locum cẽseat, cuius verba paulo inferius citabimus.

Secundo loco Augu. li. 20. ciu. c. 7. & 8. multa dicit ex quibus ea proponã, quæ mentẽ ipsius, & sensum significant. In primis connectit hunc locũ Euãgelij cũ illo Apocalypsis 20. ad eãdẽq; sententiã pertinere. arbitratur. Verba aũt Apocalypsis sũt ista: Vidi Angelũ descendentẽ de cælo, habentẽ clauẽ abyssi, & catenã magnã in manu sua, & apprehendit draconẽ serpentẽ antiquũ, qui est diabolus, & Satanas, & ligauit eũ per annos mille, & misit eũ in abyssum, & clausit, & signauit sup illũ, vt non seducat amplius gentes, donec consummẽt mille anni, & post hoc oportet illum solui modico tẽpore. Hęc ibi. Augu. ergo existimat hanc alligationẽ, de qua nunc dicit Dominus, nemo põt ingredi domũ fortis, nisi prius allegauerit eũ. Secũdo loco explicat Augu. hãc alligationẽ sic, vt ligatus dicatur dæmon, ne noceat quã tũ põt, nec secũdũ totas vires suas dolos ac fraudes tentet; vt sic ligato dæmone locus detur ijs, qui ad Christũ conuertendi sunt, ac saluandi. verba ipsius in c. 8. sunt hæc: Alligatio diaboli est non permitti exercere totã tentationẽ, quã potest vel vi, vel dolo ad seducendos homines in partẽ suã, cogendo violẽter, fraudulenterue fallendo. Quod si permitteretur in tã longo tẽpore, & tãta infirmitate multorũ, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deijceret, & nẽ crederẽt, impediret. Hæc ille. Et in c. 7. magis explicat dicẽs ligatũ, & impeditũ esse, ne electas gẽtes Christũ venire vetet, quas vocat vasa erepta à dæmone. Tertio inquit Augu. diabolũ dicĩ missum in abyssum, quia permissus est & restrictꝰ in infidelibus illi, qui electi non sunt, vt eorũ possideat corda, quasi respectu horũ nõ sit ligatus. Quarto dicit soluẽdũ in vltimo tẽpore, nimirũ Antichristo veniente, tuncq; permittetur tentare ſm totas vires, ob causas quas c. 8. narrat. Interrogat aũt Augu. si tunc impediet infideles omnes, ne conuertantur ad Christũ, ex ijs, qui nondũ conuersi fuerunt, quãdo ligatus erat, & respondet, quod ẽt tunc conuertẽtur multi. Obijcit aũt sibi hũc locũ Matthęi, seu Lucæ. Quomodo põt quis rapere vasa fortis, nisi prius ligauerit? Si igit̃ solutꝰ est, quomodo vasa aliqua rapientur ab eo? respõdet aũt, satis esse, quod semel ligatus fuerit, licet aliquo tẽpore postea solutus sit, sicque istã sententiã intelligendã censet. multa alia in ijs duobus capitibus dicit Augu. hæc tñ sunt præcipua, quæ ad nostrã rẽ faciunt. Cui sententiæ consentit Greg. li. 2. moral. c. 12. explicans alligationẽ diaboli, & abyssũ, in quã deiectꝰ est, sicut Augustinus. Hæc sententia iudicio meo patit̃ difficultatẽ. Primo quidẽ, si non aliud est ligari diabolũ, quã impedire eũ ne secundũ totã suã potẽtiã & vires sæuiat in homines, eosq; tentet, iã ligatus diceretur & esset, multo ante aduentũ Chri ſm carnẽ, cũ à principio mundi nõ permiserit vnquã Deus tentari homines supra vires, & supra id quod poterant, dicente Paulo 1. Cor. 10. Fidelis Deus, qui nõ patietur vos tẽtari supra id, quod potestis. cũ igit̃ Deus sẽper fuerit fidelis, nũquã tale fieri passus est, Quis aũt nõ videt si diabolo permissum esset ſm tota suã potentiã sæuire, multos tentatos fuisse supra id, quod potuerunt, cũ non omnibus tanti auxilij diuini sit datũ vt omnẽ inimici virtutẽ superare valerent? cõfirmatur hoc exemplo Iob, in quẽ non est datũ dæmoni sæuire nisi cũ limitatione: animã inquit, illius serua. at in hac sententia tã Euangelij, quã Apocalypsis sermo est de ligamine diaboli post Christi aduentũ. Secũdo hoc ipsum probatur, quia ẽt ante Christi aduẽtũ non est permissus diabolus impedire electos, quo minus conuertentur, & salui fierent: nã Iudęi multos habuerunt proselytos ex gentibus, & inter ipsas gentes, qui electi fuerant, à Dei veri notitia non sunt excluſi: iã ergo diabolus ligatus fuerat, si alligatio non aliud est quam facere, ne diabolus gentes electas impediat, quominus salutẽ cõsequãt. Tertio, quod vrgentiſmũ est argumentũ, ea alligatio Augu. cõis est omnibus dæmonibus: at hæc, de qua nũc & in Apocalypsi agitur, particularis est, & soliꝰ principis dæmoniorũ, vt ex ipso contextu satis cõstat. Quarto abyssum non posse intelligi corda reproborũ, in quæ diabolus religatus sit, Ambro. Apocaly. 20. ꝓbat argumẽto potẽtiſſimo, retractatq; se quia eã sententiã paulo ante tenuerat. verba ipsius sũt hæc: Superius inquit, quorũdã opinionẽ sequens dixi per abyssum impiorũ corda designari, in quibus diabolus à cordibus fideliu expulsus, religatus teneatur. Si ergo per abyssũ corda reproborũ designãt̃, quomodo de abysso, id est, de reproborũ cordibus exire dr̃, quos nũquã derelinquet? Nũquid reprobos derelicturus est, & inuasurus electos? Alligationẽ ergo diaboli secũdũ litteram intelligendam puto, vt in aliquo abyssi loco virtute diuina religatus teneatur, vel certe in inferno vsq; ad diẽ solutionis suę. Hęc Ambrosiꝰ. Cui interpretationi cõsonat illud Luc. 8. vbi rogabãt dæmones Christũ, ne eos in abyssum detruderet. propter hæc & alia, quæ ad rem nostram non faciunt, sententia Augustini non videtur accommodata.

Tertio loco Hilarius can. 12. in Mat. & Iren. li. 5. c. 21. locum Euangelicũ interpretantes, duo dicunt. vnum est hanc alligationem euangelicam esse quãdam cõtusionem, & cõtritionem potestatis Satanę. Alterum est, hanc alligationem factã fuisse, quando tentauit Christũ, & in tentatione victus repulsus est, inde princeps dęmoniorũ ligatus est. quo autem modo vires illius contritæ & contusę dicantur, non explicant hi doctores.

Quarto loco Hieronymus Matt. 12. aliter sentit, cuius hæc sunt verba: Alligatus est fortis, & religatus in tartarũ, & Domini contritus pede. Hęc ille. q bus adiungimus verba ipsius Mat. 4. explicãs illud: Vade Satana: Nõ inquit, vt plerique putãt, eadẽ sententia Satanas & Petrus Apostolus condemnantur; Petro enim dicitur: Vade retro me Satana, id est, sequere me, qui contrarius es voluntati meæ; hic vero audit, Vade Satana, & non ei dicit̃, retro me, vt subaudiatur; vade in ignem æternũ, qui præparatus est tibi, & angelis tuis. Hęc ille. Ex quibus colligimus Hieronymi sententiã hanc esse, nimirum principẽ Satanã detrusum in abyssum, id est, infernum, vt iã amplius, donec in vltimo tẽpore soluatur, per se nõ valeat tentare quenquam, sed per suos tantũ satellites, hancque esse alligationem eius, nimirũ detẽtionem, ne per se ipsũ nocere aut tentare valeat; rursus hanc alligationem tunc esse factam pe Christũ, quãdo in deserto Satanam tẽtare præsumẽtem deuicit, & victum repulit, dicẽs: Vade Satana. Hęc est mens Hieronymi iudicio meo fideliter iuxta ipsius verba explicata. Huic sententiæ nonnulla obstãt; primo q dem, quia etiam post tẽtationis illius tempus adhuc princeps in mũdo erat, & in Christũ insurrexit mortẽ eius procurãdo, quod ex Ioanne colligimus, c. 12.

Nunc inquit, iudicium est mundi, nunc princeps huius mundi eijcietur foras. igitur ante hoc tempus non erat eiectus. &c. 14. Venit princeps huius mũdi, & in me nõ habet quicquã. quę verba cũ de præsenti sint, indicant principẽ hunc nondũ ligatũ, vt per se nocere non valuerit; de eo enim dictum est Luc. 22. Ecce Satanas expetiuit cribrare vos sicut triticũ. simile est illud Ioã. 13. cum Diabolus misisset in cor Iudæ. hæc enim de principe dicta sunt.

Secũdo, quia Apoc. 20. legimus eũdẽ per Angelũ detrusum & ligatum in inferno, quod postea factũ esse Ioannes vidit, nondum ergo ista alligatio facta erat, eo maxime, quod nõ per Angelũ, sed per Christum fortis hic nũc ligatus dicitur, licet Ambrosius Angelum hunc interpretetur Christum ipsum, nõ tamen ea interpretatio videtur accommodata.

Tertio, quia expediebat relinqui principem hũc, vt totas vires suas exerceret in Christi passione, vt illustrior de eo victoria per Christum reportaretur. quod Christus significauit, quãdo dum à militibus comprehenderetur, dixit Luc. 22. Hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum. propter hæc omnia mihi videtur dicendum non esse eãdem alligationem hanc cum ea, quam Ioannes in Apocalypsi enarrat in hac enim sic ligatus est princeps dæmoniorum, vt nequeat per se quemquam tentare, nec solũ hoc, sed etiam in tartarum est coniectus; nec inde egredi permissus, vsque ad vltimum tempus. quando egrediendi dabitur facultas, & permittetur per se ipsum nocere & tentare, & quod potest, efficere aduersus homines. Quæ quidem alligatio facta est post Christi mortem, quando ad inferos descendit, & prędam sanctorum de manibus eripuit; tunc enim probabile est factum esse, quod Ioannes narrat in sua Apocalypsi, & quod significat Ambrosius in Apoca. ca. 20. At vero, quę in hoc Euãgelio narratur alligatio facta erat, quando Christus hæc protulit verba, in quibus eius fit mentio, quasi iam ligatus esset fortis, & ideo vasa direpta, & arma ablata. in quo Hilarius, Irenæus, & Hieronymus conueniunt, affirmãtes hanc alligationem factam tempore tentationis Christi. Est autem hæc alligatio, non qualis facta fuit postea, sed vti Hilarius & Irenæus docuerunt, si modo eos explicemus, nempe Principẽ ex illa victoria à Christo contra eum obtenta mansisse debilitatum timore, & horrore rum diuina Christi virtute, tum efficacia illius verbi, & præcepti (Vade) in cusso, vt non amplius auderet accedere Christo ad eum tentandum, nec per se ipsum resistere operibus illius, nec valeret exequi multa, quæ desiderabat cõtra Christum, ac eos, qui eum sequebantur: sicut enim passioni proximus, verbum illud (ego sum) sic perterrefecit aduersarios, vt abierint, & ceciderint retrorsum, sic etiã illud: Vade Satana, in deserto diaboli vires timore & virtute repressit, & debilitauit, vti diximus. Sic ligatus dicit nunc in Euãgelio princeps hic, nondum tamen plene ligatus, nec tunc in tartarum relegatus, ibique detentus. & iuxta hanc expositionem argumentum Christi procedit: Quomodo potest quispiam fortis domum ingredi, vasa diripere, nisi prius vincat, & liget fortem? aduertendum autem est, post Christi aduentum dæmones minores habere vires contra fideles, non quod illorum diminuta sit virtus, sed quod fidelibus p Christum abundantior ũt concessa gratia; quo enim fideles robustiores fiunt, eo minus possunt dęmones cõtra eos; sicque dicuntur minus posse, quam ante.

ANNOTATIO LV.

Christus quomodo arma fortis abstulerit, vasa diripuerit & spolia dimiserit.

SVpereſt reliqua explicare, nẽpe, quomodo Christus arma fortis abstulit, vasa eius diripuit, & spolia distribuit.

Quod ad primum spectat, exposuimus ante varia armorũ genera, quibus princeps, & fortis iste vtebatur, quibusq; fidebat, quorum aliqua Christus, cum hæc protulit verba, abstulerat: nam peccata multorũ remiserat, & quos à dæmonibus liberarat sanctificauerat; his enim armis multum fidebat fortis iste contra homines, vt & animabus & corporibus noceret; at quando fortem omnino ligauit, tunc omnia arma abstulit, iam enim relegatus & inferni carcere detentus per se neminem tentat, nec armis vtitur, quibus prius vtebatur, mundumque fere totum captiuauerat.

Quod ad secundum de vasis, si per vasa intelligamus dæmonia, quæ sub forti illo militant, Christus ea diripuisse dicitur, quia à multis hominũ corporibus expulerat, & disperserat, & in varias partes releGauerat, dissipatis legionibus eorũ. Quod si intelligamus homines peccatores, hos etiam rapuit quasi violẽter, & eripuit à tyrannide fortis, & ad Deum conuertit, perfectius & abundantius effectum est post resurrectionem.

Quod ad tertium de spolijs, quæ dicuntur hi homines à potestate dæmonis erepti, & ad Dei partes attracti hęc distribuisse dicitur, quia varijs donis Spiritus sancti ornauit, quæ in diuersa munera elegit; quosdã enim Discipulos, quosdam Apostolos, quosdam credentes constituit. Hæc omnia cumulatissime post resurrectionẽ facta sunt. quando non solum in numerabiles populos quasi spolia ad se traxit: sed & infernũ, vbi Patres erãt, spoliauit; templa, locaq; infinita, inquibus impius cult⁹ principi, & forti huic impendebatur, in suum cultum cõuertit, varijsque modis Deum in ipsis honorari fecit. Optime ergo omnia hæc probant Christum non in principe dæmoniorum, sed in digito Dei eijcere dæmonia.

Qui non est mecum, contra me est, qui non colligit mecum, dispergit.

COMMENTARIA.

HOc est quartum argumentum, quo calumniatores eosdem confutat, & falsitatis cõuincit. Sensus est, quorum opera sunt contraria, non sunt concordes; at opera mea, & opera Beelzebub contraria valde sunt; igitur non potest esse mihi concordia cum illo. dicit ergo. Qui non est mecum, contra me est: id est, qui meis operibus dissentit, & aduersatur, contra me est, nec vllam mecum habet concordiam; at princeps dæmoniorum cum suis meis operibus aduersatur; ego enim prędico pœnitentiam peccatorum, obseruantiam mandatorum Dei, humilitatem, patientam, sobrietatem, cæteraſque virtutes, ab innumeris & multiplicibus infirmitatibus corpora hominum libero; ille vero ad omnia contraria animos solicitat hominum, corporibus multipliciter nocere conatur; quomodo ergo possum

sum cum eo habere concordiam? Preterea qui non colligit mecum, dispergit, id est, ego colligio homines ad à vnitatem fidei, ad charitatem, ad vnius Dei religionē, ad pacem; at fortis hic & princeps dæmoniorum dispergit in multiplices Iodolorum cultus, & impietates, seminat dissidia, discordias, & contentiones, auocat ab obedientia Dei, & à legis obseruantia: fieri igitur non potest, vt vllam cum eo habeam concordiam.

ANNOTATIO LVI.

Explicatur magis superior sententia ex dictis Patrum.

CHrysostomus hom. 42. in Matthæum, hāc sententiam supradictam existimat esse quartum argumentū, quo Christus vsus est contra calumniantes eū eijcere dæmonia in beelzebub, & in eūdē sensum interpretatur, dicēs: Quid ego quæro; aut quid volo, inquit? vniuersos ad Deū reducere, vera ipsis virtutum tradere documenta, regnum cælorū cūctis annūciare. Quid autem diabolus, aut dæmones ipsi quærūt? quippe quæ eis opposita sunt sunt. Quomodo igitur, qui mecū nō colligit, neq; mecū omnino est, sua me operatione iuuat? cur nō iuuare ipsū dixi solū, qui ēt spargere, atque dissipare mea desiderat? Quoniam, qui non iungit solum, verum etiā cūcta mea dispergit, quomodo mihi adeo assentiret, vt me cum vellet dæmonia eijcere? Hæc ille. Hiero. etiam Matt. 12. eodem modo interpretatur, inquit enim; Nō putet quispiam hoc de hæreticis dictū, & Schismaticis, quamquā & ita ex superfluo posset intelligi sed ex consequentibus, textuque sermonis ad diabolum refertur, eo quod non possint opera Saluatoris Beelzebub operibus cōparari. ille cupit animas hominum tenere captiuas, Dominus liberare: ille prædicat Idola, hic vni⁹ Dei notitiā: ille trahit ad vitia, hic ad virtutes reuocat. Quomodo ergo possunt inter se habere cōcordiā? quorum opera diuersa sunt, Hæc ille. Notare videtur Ambrosium, qui lib. 2. de pœnitentia, c. 4. hanc Domini sententiam de hæreticis, & Schismaticis interpretatus est. Similiter Cyprianum, qui li. 3. ad Quirin. nu. 86. de Schismaticis etiam intelligit.

Cum immundus spiritus exierit de homine, perambulat per loca inaquosa, quærens requiem, & non inueniens dicit: Reuertar in domum meam, vnde exiui.

COMMENTARIA.

REfutata argumentis efficacibus calumnia Scribarum, & Pharisæorum, Christus mira sapientia ingratitudinis, incredulitatisque eorum, cæterorumque similiū Iudæorum, punitionem prædicit, totusque & integer sensus prępositę, & sequentium sententiarum hic est: Cum ego Spiritus immundos, seu dæmonia à vobis expellam, vos & increduli & ingrati ita estis, vt me in virtute Beelzebub ea eijcere calumniemini; prędico ergo vobis hoc euenturum, vt agitemini à dæmonibus pluribus & peioribus, quam ante; nec erit, qui vos liberet. populus enim Iudaicus incredulus traditus est potestati dęmonis, grauiusque se habet, ac in peiori statu est, quam ante, quando in Dei populum nondum erat vocatus. Huius argumenti prius ponit exemplum hominis à dęmonio vexati, qui cum liberatus esset ab eo, nec diligentiam vllam adhibuerit, sed otio vacauerit, peius est à dęmonio vexatus quā ante. Applicationem autem omisit Lucas, quia hoc eodem exemplo significabatur: tamē Matthęus eam expressit, inquit ergo. Cum ab aliquo homine expellitur dęmonium (quod ob peccatum, quo infectum est, & ad quod homines ttahere conatur, spiritus immundus dicitur,) sic eiectum dęmoniū recedit in loca inhabitata, arida, & inaquosa, vbi non est concubitum hominum, cumque non inueniat ibi requiem, eius enim requies est nocere hominibus, quos ijs in locis non inuenit, procurat reuerti quantum in se est in hominē, quē prius vexabat. reuertar inquit in domum meam, vnde exiui prius expulsus, & eiectus.

ANNOTATIO LVII.

Singula verba pro positæ parabolæ explicantur.

VErba singula huius exempli, seu parabolę, aut similitudinis explicāda sunt. primo, cum exierit, inquit, ab aliquo spiritus immundus, non quod spōte exierit, sed virtute diuina, eiectus, & expulsus vt notauit Euthymius Mat. 12. nā exisse dicit dęmoniū, etiāsi vi expulsum sit. Mat. 17. Increpauit illū, & exijt ab eo dæmonium. & Luc. 8. Exierūt ab eo dæmonia, & intrauerunt in porcos. his in locis dæmonia exisse dicunt, & tū Christi virtutę expulsa sunt. Secūdo; perambulat per loca inaquosa, apud Matthæum legimus loca arida, idem tamen est Grecum vocabulum apud vtrumque Euāgelistam. Quę autem sint hæc loca arida, varie explicant Doctores.

Primo Hieronymus Matt. 12. interpretatur gentium populos, antequam ad Christū cōuersi essent, in quas recessit dæmon à populo Iudæorum, quādo fidem Dei recepit, expulsus; huius sententiæ fuit Gregorius Nazianzenus in oratione in sanctum baptisma, appellans gentes inaquosas, & aridas, quasi nōdum aqua baptismi irrigatas.

Secundo

Secundo loco Gregorius li.33.moral.cap.3. loca hæc arida, & inaquosa interpretatur corda iustorum, quæ per disciplinæ fortitudinem ab omni carnalis concupiscentię humore siccantur, in hęc abiēs dęmon, non inuenit requiē, vt paulo inferius explicabimus. Hæ duæ interpretationes potius ad spiritualem sensum, quam ad literalem faciunt: nā Dominus hoc exemplo significare intendit, quæ populo Iudaico euenerunt ob incredulitatem eius, vnde exemplum non est spiritualiter, sed literaliter interpretandum, vt postea applicetur, & accommodetur significato à Domino intento. Tertio loco magis accedens ad litteram Origenes hom.9.in Leuit. interpretatur hæc loca arida infernum ipsum, in quod dæmonium eiectum ab homine detruditur. hoc quidem magis accommodatur, tamē probabile non videtur; raro enim dæmonia eiecta, in infernū detruduntur. vnde Luc.8. rogarunt Christum dæmonia, ne ea in abyssum abire cogeret, & obtinuerūt. Adde si locus hic aridus infernus esset, non ita facilis esset egressio, nec assumptio septem aliorum dæmoniorum, vt paulo inferius dicitur. Existimo ergo loca inaquosa esse loca solitaria, & deserta, & à communione hominum sequestrata: vbi enim aquę non sunt, ab hominibus loca talia non habitantur. vnde Hieronymus interpretatus est solitudines; in hæc loca solent ij, qui virtute dæmonia expellunt, ea abigere, vt nec hominibus, nec eorum rebus nocere valeant. sic legimus Tobiæ 8. Angelum ligasse dæmonium in deserto Aegipti; ad literā enim intelligenda sunt sic loca hæc arida, in quæ expulsus dæmon recedit, & abijcitur. Tertio dicitur in ijs locis requiem nō inuenire. quod etiam verbum varie exponitur: nam Hieronymus dicit dęmonium non inuenisse requiem in gentibus, quando Christo credere cœperunt, & sic reuersum esse ad Iudęos incredulos, à quibus expulsum fuerat à principio, quando ad fidem & cultum Dei vocati sunt. Quæ interpretatio est spiritualis, & non potest accommodari, nā postea Christus dicit: Sic erit generationi huic scilicet Iudæorum. oportet ergo exemplum hoc in eum sensum exponere, cui simile sit, quod factum est cū Iudæis. Idem dicimus ad Gregorij interpretationē, qua iustorum corda explicat loca arida, in quibus non inuenit requiem diabolus, quia nō consentiūt operibus eius. accommodatius est, quod secundum Origenem dicere possum, in inferno dęmonia non inuenire requiem, quia ibi magis torquentur, idcirco deprecabantur in eum locum non detrudi. Vera tamen & germana intelligentia mihi videtur, dici dæmonium non inuenire requiem in ijs locis deser tis, quia studium & cibus eius, ac desiderium est nocere hominibus; vbi igitur non inuenit, cui noceat, requiem non habet: non quod dæmonia, quæ in statu damnationis sunt, requiem habeant veram, sed requies eorum est maioris fastidij, & tormenti prijatio: sicut inuidus requiem dicitur habere in malo proximi, quando non torquetur bono illius; sic dæmonia torquentur bono hominum, & eorum prospero successu: cum autem nocent, eo tormento carent, sicque requiem habere dicuntur. Quarto cū non habeat requiem, vbi non nocet, prematurque desiderio, & appetitu vehementi nocendi, tentat reuerti ad hominem, quem prius vexabat, hoc est (dicit: reuertar in domum meam, vnde exiui) nō quod liberum sit illi reuerti, sed quod tentat & conatur, & Domino permittente id efficit, non autem tentat in aliam domum ire, sed ad eundem reuerti hominem, quia expertus est iam se pręualuisse in eum, & sperat denuo posse, quod prius iam potuit. Perpēde conatum & studium dæmonis ad nocendum hominibus, & quantum sibi promittat in eos, quos semel subiecerit. Hæc de sensu literali huius sententiæ.

Et cum venerit, inuenit eam scopis mundatam.

COMMENTARIA.

PRosequitur exemplum & similitudinem. Dæmonium igitur venit ad hominem illū, à quo eiectus erat, ac non statim ingredi audet, sed statum eius considerat, inuenit autem eum quasi domum scopis mundatam, id est, præparatam suæ habitationi, nempe virtutibus, ac donis Spiritus sancti carentem, vitijsque incumbentem absque vlla vitę emendatione. Nota non prius dæmonium tentare ingredi in hominem nisi negligentem, ac vitijs incumbentem viderit. hęc sunt, quę locum parant diaboli ingressui, & ipsum animosum faciunt ad introeundum.

ANNOTATIO IVIII.

Explicatio copiosior verborum præcedentium.

MAttheus plura habet verba, inquit enim. Inuenit domum vacantem, scopis mundatam, & ornatā, quæ quidem per proprietatē dicuntur de domo materiali, per metaphorā autem de homine, significantque dispositionem prauam in eo, propter quam permittēte Deo dæmonium semel exclusum reuertitur, peius quā prius, vt habetur paulo infra. Dicitur autem domus vacare quando non est qui habitet in ea: sic homo huic domui similis est, quando Deo vero habitatore priuatur, nempe quando sine gratia & charitate est, per quas Deus inhabitat in nobis; adhuc etiam otio & negligentia deditus est homo. Dicitur autem scopis mundata, quando nō habet immunditiem, quæ solet remouere homines ad habitandum: mundities vero inuitat, & trahit animos ad habitationē. sic per similitudinem homo dicitur scopis mundatus in malam partem, quando caret virtutibus, & supellectilibus spiritualibus, nō quod hæc sint immundities. sed quod horum priuatio prouocet dæmones ad habitandum in ea, sicut mundicies domus inuitat ad habitationem hominum. Ornata autem dicitur, quando ornamēta habet, quæ spectabilem eam faciunt, & delectant oculos inhabitantium: sic homo dicitur ornatus sed respectu dęmoniorum, quando prauis habitibus & consuetudinibus vitiorum plenus est, ipsisque inhæret. Demum similitudo sumpta est à domo dispo sita, quę solet facilē ingressum habitatoribus facere sic homo, qui dispositus est ad dæmonis habitationem, huic domui assimilatur, qua de causa permittit Deus vt iterum regressus dæmon habitet in eo. Hæc omnia conueniunt, & adaptantur Iudæis. explicabimus autem ea in huius exempli accommodatione.

Tunc

Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus secum nequiores se, & ingressi habitant ibi; & fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.

COMMENTARIA.

COmplet exemplum, & parabolam. Videns ergo dæmonium prius eiectum, dispositionem hominis à quo eiectus erat prauam, accommodatamque sibi, inuitat secum alia dæmonia septem nequiora se, ut secum ingrediantur in hominem illum, ne ita facile iterum eijciatur, sicut prius fuerat eiectum; quæ dæmonia ut pote ad nocendum paratissima, consentiunt, ueniuntque cum illo, & Deo permittente simul ingrediuntur in hominem, vnde fit ut multo peius se habeat homo ille, quam prius ante liberationem se habebat; ante enim ab uno dæmonio possidebatur, & torquebatur, nunc uero ab octo, illo nempe primo, & septem alijs nequioribus. Dicuntur autem dæmonia nequiora, non solum quia sceleratiora, sed etiam quia fortiora, & promptiora erant ad nocendum, & torquendum, ac ad peccata, & scelera prouocandum, ut homo ille nocumentum grauius, & in anima, & corpore pateretur, fierentque nouissima peiora prioribus, quia beneficium liberationis non agnouit, nec eo, ut debuit, usus est.

ANNOTATIO. LIX.

Triplici modo potest quis à dæmone possideri.

PRO huius exempli intelligentia sunt aliqua notanda. Primo tripliciter aliquem posse à dæmonio possideri; vno quidē modo spiritualiter, scilicet propter peccatum lethale; qui enim in tali peccato est, seruꝰ est peccati, ac sub dæmonis potestate, à qua proprijs viribus se eripere non valet, nisi per gratiam Christi. Altero modo corporaliter tantum, quando dæmonium in corpus hominis intrat, Deo permittente, ipsumque vexat, ac torquet, hique homines dicūtur energumeni, idest, exercitati; vexatio enim ea data est in exercitium, & probationē hominum eorum frequenter. dixi autem corporaliter tantum, quia non semper, qui sic à dæmonio vexantur, in peccato sūt, vt affirmat, & ꝓbat Augustinus lib. 21. ciui. c. 14. & li. 22. c. 22. vbi testatur nōnullos baptizatos infantes etiā huiusmodi pati vexationē. Tertio, corporaliter, & spiritualiter simul, quando homo in peccato est, ac propter ipsum traditus corporaliter dæmonio, qualis fuit ille fornicarius. 1. Cori. 5. quem Paulus tradidit Satanæ corporaliter vexandum, vt spiritus saluus fieret; cōmiserat enim pessimam fornicationem. Origenes ho. 2. in Iudic. dicit hoc aliquādo fieri à Deo solo propter peccatū hominis aliquod graue, quomodo Saul. 1. Reg. 16. permissus est à dæmonio vexari; aliquando autē per potestatem Ecclesiæ, vt factum est per Paulum vti diximus, & refert Origenes in primitiua Ecclesia hoc ipsum fieri solitum. cum igitur sint tria genera eorū, qui à dæmonio tenentur, in præsenti sermo est de tertio, nempe de homine, qui propter peccatum aliquod traditus erat dæmonio corporaliter vexandus, à quo liberatus, iterum propter negligentiā illi traditꝰ est dæmonio. Huius generis enim erant omnes fere, quos Christus liberauit à dæmonio, eos corpore, & anima sanans.

Dæmones oēs hominibus nocere studēt, sed omnes ad omnia peccata p̄ cipue tentant.

Secundo notandum est ex Origene hom. 15. in Iosue licet omnes fere dæmones hominibꝰ nocere, eosque ad peccandum excitare studeant, tamen nō omnes ad omnia peccata præcipue tentant, sed diuersum est studium eorum, quidam enim ad luxuriā potius, quidam ad auaritiam, quidam ad ambitionem, quidam ad rixas, & homicidia tentant, sicque de alijs peccatorum generibus. quod etiam docent Ambrosius lib. de Paradiso. cap. 12. & Augustinus lib. Quæst. ex vtroque mist. cap. 105. addens quosdam dæmones ad peccata tentare quosdam corpora vexare. quod intelligēdum puto de studio præcipuo eorū: nam omnes quantū possunt, eisque concessū est, ad pecandum trahere homines quærunt. Non solum hoc est, immo sunt diuersa capita, sub quibus militant multi inferiores dæmones, vt vnus sit, cui præcipue cura incumbit tentandi ad gulā, sub quo sunt multi inferiores, alius ad superbiam, alius ad auaritiam, & sic de alijs; quamuis enim mutuo se odio habent, ad nocendum tamen homini contra Deum sunt omnes concordes, suntque alij alijs potentiores, & nequiores, ac sceleratiores, vt refert Athanasiꝰ in vita sancti Antonij. Vt enim ante peccatum erat ordo, & inæqualitas inter eos in bonum; sic etiam manet ordo, & distinctio eorum ad malū; quæ Paulus insinuat Ephes. 6. dicens: Nō est nobis colluctatio aduersus carnē, & sanguinē, sed aduersus Principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarū harū, contra spiritualia nequitiæ, in cælestibꝰ. Existimo Paulū vocare spiritualia nequitiæ dæmones inferiores, qui sub principibus, & rectoribus militant. hinc licebit intelligere, quod in hoc exemplo dicitur, vnū scilicet dæmonium, sumpsisse secum alia septem nequiora se, nimirum potētiora ad nocendum tam corpori, quā animæ, & sceleratiora; non enim omnes æqualiter peccarunt.

Dæmones mutuo se iuuant ad nocendum hominibus

Tertio notandum est ex eodem Orig. hom. 8. in Exod. quādo aliquis homo ab vno spiritu seu dæmonio nēpe luxuriæ, aut auaritiæ possidetur, nō abhorret, quin etiā ab alio dæmonio alterius peccati possideatur simul, immo mutuo se inuitant, adducitque causam; cū enim dæmon nō sit spōsus verus animę, non est Zelotypus, nec curat vt idē homo pluribus dæmonijs teneatur; adde mutuo se iuuare ad nocēdum; pluribus autem dæmonibus vnum simul possideri posse testatur historia Euangelica: nam supra cap. 7. legimus à Maria illa septem eiecta, & legimus à quodam integram legionem expulsam.

Quarto notandum est, huius hominis grauiorē fuisse culpam, quam erat prius, cum post beneficium liberationis adhuc peccato incubuerit, & ingratus existens liberum ingressum fecerit dæmonio, propter quod Deus permisit, & in grauiora eum incidere, & peius torqueri. Ex his omnibus exempli huius sensus expositus est, cuius accōmodatio postea sequitur.

ANNOTATIO. LX.

PRætermisit Lucas exempli applicationem, quia in ipso exemplo insinuabatur; tamen Matthæus eam explicuit: narrato enim exemplo adiecit verbum Christi; Sic, inquit, erit generationi huic pessimæ,

Exēplū allatum à Christo populo Iudæorū applicatum.

mæ, id est, hoc euenit populo Iudaico incredulo, qui prius spiritualiter à dæmonio tenebatur, cum in idolatria viuebat, à quo liberatus fuit, cū ad veram Dei fidē, & religionē in Abrahā, & prioribus illis vocatus ē; qui nō agnoscens beneficia Dei, & vocationē suā, ac promissiones factas, nec legē seruauit, nec fidē custodiuit, incredulus Christo existēs; propterea iterū dæmonio traditus ē, nō vni sed multis, & peioribus, id est, in peiori statu est, maioribusque tenetur peccatis, quā antequā à principio liberaret, & vocaretur, Nō ergo exemplū hoc vni, aut alteri Iudæo accōmodatur, sed ipsi populo, & nationi incredulæ, vt notat Hieron., quā pessimam merito appellat ob multa peccata, & scelera, & ob perfidiā, & obstinationem eius contra Christum.

Populi Iudaici quatuor status.

Distinguēdi igit' sunt quatuor status in populo, primus quādo spiritualiter à dæmone possidebatur, ante vocationem suam, & legem, ac fidem susceptā, nondū separatus ab idolatrijs, sed cum eis viuens: sic Hieronymus, & Chrysostomus ho. 44. in Matt. hunc statum explicant. Secundus post vocationem suam ad fidem veram Dei, & legem postea susceptam; in quo à dæmone liberatus est, accepta fide vera Dei, & religione, & cultu, ac lege, in quibus viuebat placens Deo, huncque esse secundum statum in quo liberatus dicitur populus à dæmone, docet Hilarius can. 12. in Matt. Tertius, quando legis obseruantia neglecta nō audiuit voces prophetarum, & vltimo venientem Christum nō susceipit, immo occidit, & resurgentem sprenit, Euangeliumque prædicatum respuit, & prædicatores persecutus est. in hoc tertio statu se præparauit domū apertam reuertenti dæmonio, in eo enim vt exponit Gregor. hom. 9. in Ezechi. dicitur domus vacans, quia desiuit esse populus Dei. iuxta illud Dani. 9. Nō erit populus eius, qui eum negaturus est. & iuxta prophetiam Ose. 1. Vos non populus meus. templū etiam vacabat vt dicit Hieronymus, quia iam Christum hospitem non habebat, vacabat etiam vt idem Hieronymus dicit, quia angelorum custodia antiqua populus erat destitutus. Dicitur scopis mundata, quia mansit sine fide, spe, charitate, cæterisque virtutibus, vt ibidem interpretatur Gregorius: dicitur ornata secundum Hieronymū, propter superfluas obseruationes legis, & traditiones Pharisæorū. nō solum autem legis obseruationes sunt nūc superfluę sed etiam pernicioſæ, quia antiqua sacrificia, & cærimonię. quæ ante Christi aduentum signa erant vera Christi venturi, erantq; veræ religionis opera, adueniente Deo, iam sunt illis incredulis mēdacia, & impiæ religionis opera, seruiuntque per ea, non Deo, sed dæmonio. Huic statui succedit vltimus, in quo publicato illis Euangelio nunc sunt perfidi Iudæi, in quo à salute remotissimi sunt, à primo dæmone cum alijs septem dæmonijs, id est, plenitudine vitiorū, vt dicit Hieron. y. referri, de quo statu dicitur; Erunt nouissima hominis peiora prioribus, qđ quidē in sequēti annotatione magis explicatur.

ANNOTATIO. LXI.

Quomodo populus Iudaicus in peiori nūc statu esse dicatur, quam fuit in statu primo Idolatriæ.

DVbitabit forsan quispiam, quomodo populus Iudaicus incredulus dicatur nunc in peiori statu esse, quam fuit in idolatriæ statu priusquam à Deo in patribus illis vocaretur. Multa enim videntur huic assertioni contradicere.

Obiectiones assertioni cōtrarię.

Primo, ratione diuinæ veritatis, tunc enim quando in idolatria viuebat, plures deos colebat, notitiamque veri Dei non habebat: at nunc vnum Deū creatorē cæli, & terræ confitetur, nec idolatra est, quod quidem prædictum est Ose. 3. Multos, inquit, dies expectabis me, non fornicabetis, & non eris viro quæ verba ibi Hieronymus interpretatur sic: Nō eris idolatra, nec tamen meā religionem, quæ vera est, habebis. Ecce igitur. quomodo minus erret in cognitione Dei nunc, quam prius.

Secundo ex parte notitiæ Christi; ante. n. nullam Christi notitiā habebat, at nūc Christū, & Messiā confitentur, licet, errēt existimātes nondū venisse.

Tertio ex parte legis naturalis, legem enim natura sacra: at gentiles non sic notam habebant; vt enim dicit Hieronymus Isa. 24. propterea per Moysem Deus hanc legem iterum euulgauit, quia in hominibus multum erat propter peccata obseruata.

Quarto ratione veteris testamenti, quia Scripturas sacras habet nunc, legem, & prophetias, cæteraque veteris testamenti, ob quam causam Paulus Rom. 3. affirmat Iudæos in hoc preferri gentibus, quod illis eloquia Dei tradita sint.

Quinto ratione facilitatis, & viæ conuertendi se ad Christum, & salutem assequendi: nam habet Iudæus Scripturas communes nobiscum, ex quibus conuinci potest veritatis. quando enim quidam in principijs cōueniunt aliquibus, facilior fit inter se persuasio, quā si nō conueniret. qua de causa Irenæus lib. 4. c. 41. interpretatur Paulū plus laborasse in cōuersione, quam cæteros Apostolos, cum Iudæi conuersabantur; quia ille gentibus prædicauit; qui nec sacræ Scripturę veritatem, nec prophetias admittebant, quorum testimonio conuinci possent.

Sexto quia non apparet, quæ peccata nunc committant, quæ ante non committebant; immo multa prius faciebant. à quibus nunc abstinent: sacrificabāt. n. falsis dijs; à tali aūt sacrificio nūc abstinēt, qūo ergo dicūtur peius nunc se hēre, quam ptius?

Vnus infidelis peioris conditionis esse potest quam alter simpliciter.

Aduertendum est pro resolutione, vnum infidelem posse in peiori statu, seu peioris conditionis esse altero tripliciter. primo ex parte intellectus, quia vnus in pluribus erat, quam alter, qui enim plures errores habet altero, magis à luce veritatis remotus est, tenebrisque obscurioribus tenetur, idcirco peioris conditionis est, ac in peiori statu. Secundo ex parte affectus, quando vnus errat malitia, aut pertinacius in hęret erroribus, peioris est conditionis, quam qui errat ignorantia, aut non ita pertinax, & obstinato est animo, etiāsi in pluribus erret. Vnde rusticus ignorans in pluribus errans melioris est conditionis, minusque peccat, quam vir doctus, qui nouit, quæ Ecclesia tenet, etiamsi erret in paucioribus; similiter inter doctos, aut rusticos, minus obstinati animi excusabilior est, & melioris conditionis. Tertio ex parte facilitatis conuersionis, & recipiendæ veritatis; fieri enim potest, vt quispiam minus erret, tamen difficilior est via conuersionis eius, ideo erit in peiori statu; sicut si quis homicida sit, alter carnalis, licet ille grauius peccet, tamen facilius conuerti potest, cum ab homicidij peccato facilius homo abstineat, quam à carnali. hac de causa Hieronymis in commentario Matthæi hunc locum explicans affirmat hæreticos peioris conditionis esse, quam gentiles, quia in illis minor est spes fidei recipiendæ, cum pugnēt contra veritatem sibi iam notam, eamque respuant; gentiles vero non norunt, faciliusque quispiam recipit, quod prius ignorauerat, quam quod nouit, & respuerat, contraque ipsum contenderit. In his tribus modis aduerte rationem peccati, & culpæ magis attendi ex

parte

parte voluntatis,& affectus,quam intellectus; qui enim ex malitia errat,aut qui pertinacior est,& obstinatior,grauius peccatum committit,licet in paucioribus erret. Similiter et aduertendũ,est,non semper,qui difficiliori via,& modo emendari potest, grauius peccare,quando difficultas nascitur ex qualitate peccati,vt in exẽplo posito satis constat; grauius.n.est periuriũ,& homicidiũ,quam fornicatio, tamẽ difficilius est abstinere ab hac,quam ab illis.

His suppositis ad propositam dubitationẽ sequẽtibus dictis repondemus.vno quidẽ.Iudęus etiamsi pauciores errores habeat,quàm idololatræ, tamen peius se habet,quam ille,etiam ex parte intellectus. hoc dictum sic confirmo,& explico.Gentilis quidẽ & idololatra habet,& habuit multos errores contra veritatem Dei,contra statum animarum,erga mundi creationem,& alia multa dogmata fidei nostræ, in quibus non erat Iudæus;tamen habet vnũ aliud in quo peioris est conditionis;nam Gẽtilis nullam habens Christi notitiam,nec Euangelij,nec mysteriorũ,solã habet ignorantiam simplicis negationis, at Iudæus horũ habens notitiã,& incredulus, ignorantiã habet cõtrariã,& prauæ dispositionis,expresse negans Christũ,& totũ Euangeliũ,& in hoc peius se hẽt etiã ratione intellectus , & veritatis fidei quæ enim Gentilis non credit,non solum non credit,sed ijs dissentit,& mente aduersatur , & ex hac parte peius se habet nunc,quam cum Gẽtilis erat.

Secundo,ex parte affectus Iudæus peiori in statu est,quam Gentilis:tum quia sciens,& prudẽs errat, & notæ veritati Euangelicæ,ac multipliciter confirmatæ malitiose resistit,vnde excusationẽ nullã habet sui erroris.Ioan.15.Si non venissem, & locutus fuissem,peccatum non haberent;at nunc excusationem nõ habent:tum quia obstinatissimus est in sua perfidia,odio habens Euangelium:tum quia ex proposito non vult aures aperire veritati,nec intelligere,nec aduertere,quod Act.7. factum est, quando prædicante Stephano Iudæi aurẽs continuerunt.

Tertio ex parte etiã facilitatis,& remedij Iudęus est in peiori statu,quam quando erat gentilis,idque multipliciter,tum ex parte intellectus, quia contraria tenet Euãgelio,tum ex parte affectus, quia odio habet Christum ipsiusq; veritatem,tum etiam quia ipsis Scripturis sacris,quæ datæ sunt ad eius illuminationem,propter peruersas suas interpretationes, ac corruptiones magis obscuratur;tũ præterea quia innumeris traditionibus impijs & contra Euangelium,ac perniciosis,falsisque fabulis Talmudicis & contra Dei veritatem,& naturale lumẽ ab infantia est imbutus;tum demum,quia est immersus peccatis grauissimis vsurarũ,& aliorũ criminũ,quibus maxime tenetur,ne ad Euangelium cõuertatur, postremo quia est sub ira Dei,& vindicta,expulsus,& eiectus à Deo propter ipsi⁹ perfidiã. Ps.60. Effunde super eos iram tuam,& Ose.3. Voca non populum meũ,quia vos nõ popul⁹ meus,& ego nõ ero vester Deus. vnde dictum est à Domino Luc.21.Non pertransibit generatio hęc,donec omnia fiant.& Mat.23. Relinquetur domus vestra deserta, & Isa.5. multa narrantur contra hunc populum,quę ostẽdunt difficillimam eius conuersionem,sub vineæ parabola. diruam maceriem eius,& erit in conculcationem, auferam sepem eius,& erit in direptionem, ponam eam desertam,non putabitur,& non fodietur, ascẽdent vepres,& spinæ super eam,& nubibus mandabo,ne pluant super eam.Horũ singulorũ explicatio non est præsentis instituti. Hoc satis est significari omnia ista difficultatem cõuersionis populi post negatum Messiã.propter hæc & alia difficillime conuerti põt populus Iudaic⁹.Ex quibus omnibus satis liquet eũ esse in peiori statu,quam cum gẽtilis erat.

Soluamus igitur argumenta proposita, quorum solutione res ista magis explicatur. Ad primum respondeo,licet plures errores habeat gentilis,non inde sequitur eum esse peioris cõditionis,quia Iudęus in ijs,quos habet ex maiori malitia peccat. pertinaciorque est,ac etiam quia minor est spes conuersionis Iudaicę,viaque salutis magis ei precluſa,vti diximus.adde Iudæum plures errores expressos habere contra Euangelium;cum enim eius habeat notitiã contradicit,& aduersatur,vnde etiam hac parte peius se habet,quam cum gentilis erat. *Solutio obiectionum.*

Ad secundum respondeo,prius nõ habuisse notitiam Christi,eiusque ignorãtiam fuisse simplis negationis:at nunc cum notitiam habeat Christi,eum negat,quæ est ignorantia,& error prauæ dispositionis,quod peius est.

Ad tertium,fateor legem naturalem notiorem esse Iudæo,& eorum quæ facere oportet,maiorem habere notitiam,quam gentilem;ex hoc tamen potius sequitur,Iudæum magis,ac grauius peccare, sciens enim voluntatem Domini,& non faciens,vapulabit multis.notitia enim legis non facienti eam,maius infert nocumentum.

Ad quartũ dicimus,eos habere sacras Scripturas, non tamen eorum sensum assequi,ideo magis obcęcantur eorũ culpa,quã per ipsas illuminentur.vnde dictum est Ps.68.Fiat mẽsa eorum ipsis in scãdalũ, obscurentur oculi eorum ne videant.Lex autem veteris testamenti,vt circuncisio,& alia legalia,seruãtibus sunt mortifera,quia ea obseruare, est profiteri Christum non venisse;non enim iam habent suam significationem,quod si non obseruat Iudæus,peccat,non quia obseruanda sint;sed quia contra conscientiam agit,nam putat obseruari debere. hęc igitur potius constituunt Iudæum in peiori statu, meliusque esset illi non nosse legem hanc.

Ad quintum respondetur,quamuis habeant Scripturas communes, & ex parte intellectus habeant Iudęi quantum est ex parte Scripturarum maiorem facilitatem,vt doceantur veritatem, tamen obstinatio,& pertinacia maior est.Adde ipsis Scripturis obcæcari culpa eorum,& illæ impedimento sunt conuersionis eorum,non ex se,sed propter eorum malitiam.de qua cæcitate scriptum est Isai. 29. Erit vobis visio omnium; sicut verba libri signati,& cetera. Quod autem Irenæus dicit,verum est, nam multa sunt,quæ Iudæi admittunt,nec opus est probatione ad eos instruendum,seu cõuincendum; nam confitentur Messiam à Deo promissum, negant tamen venisse;admittunt etiam multa alia,quę gentes negant,& hoc est,quod Irenæus dicit,ea tamen,in quibus errant,pertinacissime tenent,difficillimeq; persuaderi possunt,& Euangeliũ Christi odio summo prosequũtur,qua de causa dicuntur in peiori statu. Ad sextum respondetur,Iudæum,licet non habeat peccata quæ dã,quæ cũ idololatra erat,habebat,multa tamẽ habere nunc grauissima,& quę eũ inexcusabilem faciũt; nam errat ex malitia,odio habet Christum,contradicit Euangelio,Scripturas sacras peruertit,miracula innumera Christi spernit,signa manifesta Christi aduentus facti contemnit, aliaque multa perpetrat, ppter quæ vere dictum est de illo : Erunt nouissima hominis illius peiora prioribus.

ANNO-

ANNOTATIO LXII.

Ordo narrationis diuersus non mutat veritatẽ.

DVo sunt in hoc exemplo, seu parabola notanda. Vnum est in narrationis ordine differre Lucam à Matthæo, nam Matthæus eius meminit post historiam, quæ sequitur, nempe quod quidam accesserunt tentantes eum, & signum de cælo quærentes, quasi hac parabola voluerit Dominus tam calumniantes, quod in Beelzebub dæmonia eijceret, quam hos tentantes, & petentes signa de cælo, hac comminatione comprehendere. At vero Lucas exemplum hoc describit, quasi dictum ad eos, qui calumniabantur eũ, eijcere dęmonia in Beelzebub. Hæc autem differentia non mutat veritatẽ rei, nec Euangelistæ semper seruant ordinem rerum gestarum. probabile autem est Matthæum seruasse ordinem, vt quidam existimant, mihi tamen non videtur minus probabile Lucam ordinem seruasse, nam exemplũ ipsum de immundo Spiritu habet quãdã accommodationem cum calũnia illa, quod in Beelzebub dæmonia eijceret, scilicet vt ij, qui calumniabantur Christum in Spiritu immundo dæmonia eijcere, merito audiant in eos Spiritum immundũ cum septem alijs reuersurum.

Hoc loco multa p̃termissa à Luca, quę Matthæus retulit.

Alterum in hoc loco notandum est, Lucam prætermisisse multa, quę Dominus protulit aduersus eos qui calũniabantur eum eijcere dæmonia in virtute Beelzebub, nam postquam eos argumentis efficacibus falsę calumniæ conuicit, quæ etiam Lucas narrat, adiecit grauitatem huius peccati, dicens esse blasphemiam contra Spiritum sanctum, quia, quod Spiritus sancti erat, tribuebant Spiritui immundo, nec tale peccatum remittendum in præsenti, nec in futuro sęculo; postea arguit eos, quod loquerentur incomposita, & implicantia; Aut facite, inquit, arborem malum, & fructum malum, aut facite arborem bonam, & fructum bonum, quasi diceret, vos implicãta loquimini, si bonum opus est dæmoniorum eiectio, nec id negare potestis, non debetis tribuere malo principio, quia hoc est facere arborem malam, & fructum bonum. post hęc adiecit causam à qua procedebat ista calumnia, & sermo implicãs, à malitia nempe eorum; Progenies, inquit, viperarum, quomodo potestis bona loqui, cum sitis mali? post hæc addit, quam seuere puniendi erant in vltimo iudicio; Si enim verbi otiosi reddenda est ratio in eo iudicio, quanta reddetur dẽ verbo tali, ac calumnia contra Spiritum sanctum? Hæc omnia prætermisit Lucas, & retulit, quod post illa, secutũ est, nempe exemplum, & parabola de Spiritu immundo, quæ explicata iam est. ad commentaria autem in Matthæum spectat illorum, quæ Lucas omisit, perfectior explicatio.

Factum est autem, cum hæc diceret: extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi:

COMMENTARIA.

EFficax iste, & copiosus Christi sermo, nullum fecit fructum in calumniatoribus Phariseis ac Scribis, sed in vna quadam muliere, & quidem de media plebe, in illorum confusionem, & damnationem. Hęc enim audiens verba Christi non erubuit, nec timuit palam & alta voce inter medios calumniatores, qui ab omnibus magnificabant, & doctores habebantur, vocem extollere, & Christum mirifice laudare; & quem illi dęmoniacum prædicabant, ista non solum beatum, sed & ventrem eius, quæ eum portauerat, & vbera, quæ luxerat, beata pronunciare, & profiteri. Conuersa igitur ad Christum, cęteris omnibus posthabitis, protulit, quę sequuntur verba.

Beatus venter, qui te portauit, & vbera, quæ suxisti.

COMMENTARIA.

CONceptionem Christi, ac natiuitatem commendat; si enim beatus est vẽter, qui Christum portauit, igitur venter ille non portauit peccatorem; quomodo enim beatus esset venter, qui concepit, & gestauit peccatorem? conceptio igitur Christi fuit sancta. Præterea, si beata vbera, quæ lactarunt Christum, igitur eadem. de causa non lactarunt peccatorem, sed sanctum. sancta ergo natiuitas eius fuit. Non autem commendauit mulier virum sed matrem; insinuabat enim Spiritus sanctus per mulierem hanc, Christum per carnem, ratione cuius portabatur in ventre; & lactabat vbera, non habuisse Patrem, sed Matrem solam. Non autem Christum ipsum beatificauit dicendo, Beatus es tu, sed matrem; sic Christum magis laudabat, quem talem, ac tantum prædicabat, vt matrem efficeret beatam. Perpende, quam oppositа, & contraria calumniatoribus mulier ista proferat verba: quẽ enim illi dæmoniacum blasphemantes dicebant: hæc non tunc solum, cum dęmonia eijciebat, sed ab ipsa conceptione, & natiuitate sanctum proclamat.

ANNOTATIO LXIII.

AVgustinus tract. 10. in Ioan. non vnius mulieris, sed multorum vocem hãc esse affirmat; inquit enim sic: Cum Dominus in turba admirabilis videretur, facieus signa, & prodigia, & ostendens, quid lateret in carne, admiratæ quędam animę dixerunt: felix venter, qui te portauit. Hæc ille. hoc autem intelligendum sic est, credibile esse voci mulieris alios etiam consensisse, non quod plures sic exclamauerint, cum Euangelium vnius tantum mulieris meminerit.

At ille

At ille dixit: Quinimo beati qui audiunt verbum Dei.

COMMENTARIA.

TRansfert Dominus beatitudinem ad eos, qui audiunt, & custodiunt verbum Dei, quod Christus prædicabat, quasi diceret: Tu prædicas matrem meam beatam, quia me portauit, & lactauit, ego potius dico illos beatos, qui quæ prædico, & doceo, audiunt credendo, & custodiunt complendo: illa beatitudo magna est, sed hæc maior. Inuitat his verbis & mulierem, & audientes omnes ad sermoni suo credendum, & obediendum, quasi diceret: Beatam prædicas matrem meam, quæ me portauit, & genuit: hæc beatitudo solius illius est. at est alia maior, quæ & tibi, & omnibus dari potest, si nempe verba mea audiatis, & custodiatis. magnum dicis lactasse me, & portasse me, maius, & felicius profecto est mihi credere, & sermones meos custodire.

ANNOTATIO LXIIII.

REcte Titus Bostrenus notauit, oportune Christum hæc verba pronunciasse, nempe quando multi erant, qui eum non solum non audiebãt, sed etiam eos, qui audiebant, arguebant, in ius vocabant, & damnabant. adde, his verbis & illos persecutores incredulos reprehendisse, & eos, qui audiebant, cõfortasse omnesque ad audiendũ sermones eius excitasse. Tertullianus lib. 4. contra Marcion. hac sententia probat Christum veram habuisse matrem, quo veritas carnis eius comprobatur; Felicitatẽ inquit ab vtero; & ad vberibus Matris suæ transtulit in discipulos, à qua non transtuliſſet, si eam non haberet. Hęc ille.

An hisce verbis negauerit Christus matrẽ suã beatã, ex qua parte eũ genuit, & lactauit.

Posset quispiam dubitare, an hisce verbis negauerit Christus matrem beatam ex ea parte, quia ipsum generauit, & lactauit. Augustinus enim videtur, ita sentire tract. 10. in Ioan. cuius verba sunt hæc. Felix venter, qui te portauit; at ille; immo felices, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud: hoc est dicere. & mater mea, quam appellatis felicem, inde felix est, quia verbum Dei custodit, nõ quia in illa verbũ Dei caro factũ est, & habitauit in nobis, sed quia custodit ipsum verbum Dei per quod facta est, & quod in illa caro factum est. Hæc ille. Mihi verius & accommodatius dicendum videtur, non esse hæc verba negatiua, sed comparatiua, non negare beatitudinem, sed perferre in hunc sensum; Beata quidem mater mea est, sed si hoc tantum consideratur, quod mater est, maior est beatitudo, & beatiores sunt, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud. negari enim non potest magnum fuisse beneficium Dei Sanctissimæ Virgini collatũ, quod sit effecta mater Dei, maximamque hanc esse dignitatem, & consequenter ex hoc solo dici potuit beata, nam beatum appellamus locutione cõmuni, qui bonis abundat: at maior est beatitudo esse charum, & gratum Deo, si vnum alteri præcise conferatur: nam beata virgo cumulatissime gratiam habuit, & verbum Dei custodiuit, vnde simpliciter beata est; quod etiam cõfirmatur ex superioribus illis verbis. Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis: si beati erãt, qui viderunt Christum oculis corporeis, quãto magis quæ genuit eum? non enim semper beatus dicitur qui integre, & complete beatus est; aliter enim nõ essent dicendi beati qui audiunt, & custodiunt verbum Dei, quia nõdum gloriã assecuti sunt, quæ est perfecta beatitudo; cadere etiã possunt à gratia. Adde verbum ipsius Beatæ Virginis: Beatam me dicent omnes generationes, quod proculdubio non solum est propter gratiæ abundãtiam, sed etiam propter alia multa beneficia, inter quæ vnũ fuit singulare; quod nempe Dei mater effecta est: Quia fecit, inquit, mihi magna, qui potens est. Non ergo Christus mulieris huius verba negauit, sed correxit adiungendo, quod per se beatius erat. Quod autem Augustinus verbum hoc interpretatur ipsum filiũ Dei, de quo dictum est: Verbum caro factum est. violenta est interpretatio: nam non de hoc verbo sermo est, sed de Christi prędicatione, & doctrina, quam qui audiunt, & custodiunt, beati dicuntur.

Quid sit illud: Qui audiunt verbũ Dei

Posset autem quispiã interrogare, quid per auditum hunc intelligendum sit. Respõdere ad hoc possumus, illos dici audire, qui credunt: eos autem custodire, qui quod credunt, opere complent; aut etiã illos audire, qui auditum exteriorem præstant; illos vero custodire, qui quæ audiunt, credunt, & quę facienda sunt, faciunt.

Turbis autem concurrentibus cœpit dicere.

COMMENTARIA.

DVM quæ dicta sunt contra calumniatores loqueretur turbæ existenti, & audienti maior copia accessit: tuncq; cœpit omnibus dicere respondens ad eos, qui eum tentantes signum de cælo quęrebant, quorum supra mentio facta est. Turbæ igitur hæ, quę nunc concurrisse narrãtur; nõ aderãt, quãdo illos, q in Beelzebub eũ dæmonia eijcere calumniabantur, coram alijs turbis calumnię conuincit, quæ autem nunc locutus est Christus, tam illæ, quam hæ audierunt.

Generatio hæc, generatio nequam est.

COMMENTARIA.

SCribas, & Pharisęos signum de cælo petentes acriter reprehẽdit, exprobãdo eis inueteratam nequitiam ab ipsis patribus, & genitoribus tractam. eos igitur nequam appellat, id est homines non solum malos, & sceleratos, sed etiam ad nocẽdum, & malefaciendum alijs paratos; tales enim hi erant, qui Christum tentare, & populos ab eo auertere, quãtum

in

in ipsis erat, procurabant, fidem, & auctoritatem illius minuendo; tentabant enim quasi ij; qui Christum non posse talia facere existimarent, vt sic apud turbas illum vilescere facerent. Appellat autem generationem, vt malitiam, & nequitiam eorum magis explicet, quasi qui ab auis, & at auis eā hæreditassent, illis similes se reddentes. ob quam etiam causam, & à Ioanne. Matt. 3. dicti sunt progenies viperarum, & ab ipsomet Domino Matt. 12. sensus ergo est; vos sicut patres vestri nequam estis.

Copiosior expositio superioris sententiæ.

ANNOTATIO. LXV.

APud Matthæum legimus: Generatio mala, & adultera. illud autem (mala) Græce est (πονηρὸς) eodemque vocabulo vtitur hoc in loco Lucas, inter pres autem varie interpretatus est, illic enim (mala) hic vero (nequam) vertit, eundem tamen sensum vtrumque habet, cum vni, & eidem voci Græcæ respondeat. Matthæus autem adiecit (adultera) quod Lucas prætermisit, idque sæpe Euangelistæ facere solent vtrumque autem explicabimus in præsenti. Quod ad primum spectat, Chrysostomus hom. 44. in Matth. verbi Græci significationem sequens, malos interpretatur dictos, quia beneficijs acceptis ad malignitatem excitantur, quod extremæ vitiositatis esse dicit. Euthymius autem interpretatur dictos malos, quia animo tentandi accesserunt, quasi praui & distorti, aliud verbis, aliud corde gerentes. aduerte vocabulum Græcum πονηρὸς significare multa, scilicet, prauum, malignum, sceleſtum, improbum, noxium: Mihi autem præcipua significatio ea videtur, qua significat hominem sponte, & sine causa malum alijs facientem, quasi inclinatum consuetudine, aut mala affectione nō solū ad vitia, sed etiam ad aliis nocendum; hos homines malignos appellamus, & Græcum vocabulum his accommodatur. qua de causa diabolus in Scriptura πονηρὸς vocatur; tales erant hi, qui dolo, & animo tentandi Christū accesserunt; Ad hāc significationem respexit Chrysostomus; nec nomen latinum alienum est, nam malum aliquando significat etiam prauum, & malignum; nisi velimus dicere Græcum vocabulum secundum omnem suam significationem hoc in loco esse positum, sicut & Latinum, vt dicti sint isti mali, & sceleſti propter vitia, & peccatum ipsorum, praui, & distorti propter simulationem, & maligni ob animum, & voluntatem pessimam nocendi etiam absque causa, & hoc probabilius est. Dicuntur autem adulteri propter infidelitatē, quia dum Christum à Deo missum, & promissum non receperunt, à Dei fide recesserunt; sicque Chrysostomus interpretatur, infidelitatem enim, & idolatriam quoddam esse adulteriū spirituale Scriptura sacra sæpe testatur. Attendendum autem est, non dici hos solos, seu in propria eorum persona prauos malos, & adulteros, sed etiam generationē eorum, vt significetur à suis primogenitoribus quasi hereditate accepisse malitiam hanc, & adulterium, vt prædicti doctores interpretantur; de patrum enim malitia habetur act. 7. Vos Spiritui sācto restitistis, sicut & patres vestri, ita & vos. quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? & occiderunt eos, qui prænunciauerunt de aduentu Iusti, cuius vos nunc proditores, & homicidæ fuistis. Hæc ibi. Quibus verbis explicatur verbum hoc, Generatio prana, seu mala. de adulterio patrum. constat Psal. 77. Non crediderunt mirabilibus eius. idolatria enim patrum adulterium appellatur. vt notat hic Hieronymus ex Ezechi. 16. quam isti imitati sunt infidelitate, & perfidia contra Christum Dei filium: adultera ergo generatio, quia infideles, & increduli, ac infidelium, & incredulorum filij dicuntur. Quibus verbis tacite insinuat se Deum, filiumque Dei esse, quasi diceret: Tales vos exhibetis erga filiū, quales patres vestri se exhibuerunt erga Patrē meū Deum. ita notauit Chrysostomus hom. 44. in Matthæum.

Cur Christus malitiam Iudæorū hōrum reprehēdens patrū suorū meminit, quibus similes erant.

ANNOTATIO. LXVI.

DVbitabit quispiam, quid est, quod dominus malitiam præsentium Iudæorum arguens, patrū eorum mentionē facit, quibus hi similes erāt, cum videntur minus esse vituperabiles filij, qui parentes habent malos, quam qui bonos; filij enim bonorum patrum male viuentes vituperabiliores sunt malis filijs improborum parentum. Respondeo absolute loquēdo ita esse, tamen ex circustantijs quibusdam quales erant in his Iudæis non sic esse: nam malitia parentum Iudæorū in Scriptura est acriter reprehensa, & comminatio facta contra imitatores eorum filios; ob id filij ipsorum vitia sequentes grauius multo peccarunt, cum scripturarum admonitiones, comminationes haberent. rursus ipsi filij acceperunt beneficia magna à Deo quibus omnino indigui erant: nam viderunt Christum, eius miracula perspexerunt, prædicationem audierunt: continuare ergo vitia, & sceleta patrum tot beneficijs nouis acceptis, quibus iusse priuari poterant, grauius fuit crimen, quam si eorum patres non peccassent. præterea, quia dum parentum peccata sic imitantur, sceleraque continuantur per multas generationes, ira Dei magis prouocatur in filios, vt habetur Matth. 23. Vt veniat, inquit, super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est ab Abel. quæ sententia explanabitur in fine huius capitis. Quia igitur hæ circumstantiæ conuenerūt in illis, idcirco acriori reprehensione digni fuerunt propter parentes eorum malos. Quomodo autem malitia parentum noceat filijs, diximus supra cap. 1. Annotat. 6.

Signum quærit.

COMMENTARIA.

HAec est causa, propter quam tam acriter eos carpserit, nimirum quia signum quærebant. miracula signa appellat, quia ad significandam, & confirmandam veritatem eduntur. Attende autem quā sapienter Christus illos reprehendat; ipsi enim signum de cælo quærebant: at Christus eos acriter increpat, quod vel signum aliquod petant; non enim repetiuit illud (de cælo) scilicet, signum de cælo quærit; arguuntur autem vel quod signum aliquod petant; tum quia multa, & magna signa iam facta essent, propter quæ illi

potuerant

gna signa iam facta essent, propter quæ illi potuerant, & debuerãt credere; tum etiam quia malo animo, & studio tentandi petebant: tum demum, quia accedebant cum infidelitate existimantes Christum facere non posse, quę ipsi quærebant, signa.

ANNOTATIO LXVII.

Quãobrẽ Christus reprehendit Iudeos quod signa quærunt.

DVbitabit quispiam, quid est, cur Dominus reprehendit Iudęos hos, quod signa quærũt. Primo quidem, quia Iudic. 6. Gedeon. signum petijt: Si inueni, inquit, gratiam coram te, da mihi signum, quod tu sis: nec fuit ob hoc reprehensus, immo signum obtinuit. Secundo Achaz Isai. 7. redargutus est, quod signum non petierit. Pete. tibi, inquit, signum à Domino Deo tuo. & dixit Achaz: Non petam. dictumq. est ei: Non satis vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis, & Deo meo. Tertio per prophetas prædictum erat Messiam facturũ multa miracula, quasi signa sui aduentus; nõ igitur videntur isti reprehensione digni quod signa petãt ab eo. Diximus multa de hac materia in commentarijs in Ioan. cap. 4. annot. 17. Idcirco breuius nunc respondebimus dicentes, non reprehendi hos nunc ob id tantum, quod signa petant, sed alijs de causis, quarum vnam adfert Cyrillus lib. 2. in Ioan. ca. 32. nimirum tentationem, quia tentantes Christum petebant. Alteram tradit Hieronymus Matth. 12. & Chrysostomus hom. 44. scilicet, quia signa petebãt, qui non accepissent. in quo similes sunt Regulo. Io. 4. cui dictum est per improperiũ à Domino: Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis; quasi diceret accepistis plurima signa, quibus debueratis iam credidisse. His duabus adiecimus tertiam, nimirũ quia ex infidelitate petebant, non vt crederent, sed potius existimantes illum non posse signa talia facere. Has tres causas insinuauit Dominus in reprehensione facta in illos, quam Matthæus refert: Generatio, inquit, mala, & adultera. malam appellauit ob malũ animum tentandi; adulteram autem, id est, infidelem, ob perfidiam, & incredulitatem, qua nec tot, ac tantis signis factis crediderant; nec signa de cælo eum facere posse credebant. His igitur de causis merito isti carpuntur. nec obstant, quæ in principio diximus: Gedeon enim non animo tentandi signum petijt, sed studio discendi, & credendi, vti fecit, nec vlla ante acceperat signa. Achaz vero signũ renuebat, ne si fieret, Deus exaltaretur supra Idola, quæ ipse colebat; credebat tamẽ oblata signa illa fieri potuisse à Deo: in quo isti Iudęi peiores sunt, qui non credebant Christum facere posse signa de cælo Quod si per Prophætas prædicta erant signa, iam Christus effecerat ea, quibus omnino poterant, & debuerant credere. vnde non crediderant, quia noluerant. Quod Christus illis obiecit. Ioan. 25. Si nõ, inquit, venissem, & opera non fecissem, quæ nemo alius fecit, excusationem haberent de peccato sua, nunc autem excusationem non habent.

ANNOTATIO LXVIII.

Cur Dominus Iudeos blasphemantes in Beelzebub ipsum eiçere daemonia nõ reprehendit & hos q̃rentes signa acriter increpauit.

ALtera dubitatio se offert: cur Dominꝰ blasphemos illos, qui calumniose eius miracula Beelzebuo tribuebãt, non reprehendit; hos vero, qui minus peccare videbantur petentes signum, tam acriter increpauit. Respondet Chrysostomus hom. 44. in Matth. id factum esse, vt Dominus ostenderet se superiorem esse affectionibus, & cõmotionibus animi: cum enim ab illis iniuria esset grauissima affectus, noluit acriter sic carpere; ne ex ira, & vindicta potius quã ex zelo veritatis loqui visus esset. Hos vero si non increpasset, visus esset id fecisse, quia adulatione agebatur; hi enim petebant signum de cęlo, quasi magnifice de eo sentientes. Hæc causa Chrysostomi non est vniuersaliter probanda: nam & illos blasphemos acrius reprehendit; & reprehensioni addidit maiorem cõminationem: nam dixit in eos: Progenies viperarum, quomodo potestis loqui bona, cum sitis mali? &, Spiritus blasphemiæ non remittetur, multaque alia, quæ Matthæus narrat. Hoc tamen fecit prudentissime Christus, quod blasphemos prius rationibus cõuicit, & demonstrauit sibi non posse talem calumniam impingi, & in hoc se animo sedato, & non ira commoto respõdere ostẽdit; postea vero, ut auditores cæteros, & ipsos etiã caluuniatores deterreret, & à talibus calũnijs auerteret, reprehensionem, & comminationem adiũxit. cum his autem, qui eum tentantes signum petebãt, aliter egit: eos enim statim reprehendit, & dolum, peruersamque intentionem illorum aperuit, vt omnibus innotesceret se iuste in eos agere negando signa petentibus.

Et signum non dabitur ei.

COMMENTARIA.

IVsta pœna eorum, qui signorum abundantia accepta, non solum non crediderunt, sed etiam noua quærunt tentantes, vt omnibus priuentur, nec amplius signum vllum accipiant. signum, inquit, non dabitur, non solum ex ijs, quæ petunt, sed nec vllum aliud, excepto vno quod statim explicat.

Nisi signum Ionæ Prophetæ.

COMMENTARIA.

EXcipit ab vniuersali negatione vnum, quasi diceret, non dabitur generationi huic signum iam vllum, præter vnum, illud nempe, quod significatum est per signum Ionæ: Ionas enim in ventre ceti tribus diebus detentus, & euomitus inde, signum fuit Niniuitis, eum à Deo missum esse ad prædicãdum: sic Christi mors triduana, & resurrectio signum fuit eum vere esse Christum. Hoc igitur est signum, quod solum Christus se daturum Iudæis his dicit, nempe mortem, & resurrectionem suam, signum profecto admirandum, & efficacissimum Christi.

ANNOTATIO. LXIX.

QVod ad litteram spectat, Iustinus in explicat. quæst. gentium, resp. 64. sensum literalem sic exponit: non dabitur signum, nisi signum Ionæ, id est, signum simile signo Ionæ; signum enim Ionæ fuit typus & figura signi Christi, nempe mortis, & resurrectionis eius. Interpretatur ergo Iustinus sic: sicut Ionam fuisse in ventre ceti, & postea euomitum, datum fuit in signũ Niniuitis, quod ipse esset à Deo missus, sic Christus mortem, & resurrectionem suam post triduum, dedit in signum, & in testimonium, quod ipse Christus esset. Hęc expositio cõfirmatur verbis sequentibus; dicitur enim (sicut Ionas fuit signum Niniuitis) quę verba non aliud significant, quã Ionam euomitum à ventre ceti fuisse datum in signum Niniuitis, vt crederent eum à Deo missum. Signũ ergo Ionæ fuit signum Niniuitis, quod Ionas à Deo missus erat, & fuit simul typus & figúra signi dati per Christum: miracula nãque, qua ratione in veritatis attestationem fiunt, dicũtur signa. Hoc autem signo, nempe quod Ionas vnus ex vẽtre ceti euomitus fuit, Niniuitas permotos fuisse, licet Scriptura nõ dicat expresse, affirmat tamen Chrysostomus hom. 25. in Genes. Dicet quis piam, cur Christus hoc voluit signum dare Iudæis dolose, & tentandi animo petentibus? respondet Cyrillus lib. 2. in Ioan. cap. 32. dicens id factum, quia mortis, & resurrectionis mysterium erat in salutẽ humani generis. Ideo id signum non negauit etiam illis: aliter illud etiam negasset. verba Cyrilli loquentis de hoc signo sunt hęc: Quod, inquit, signum, nisi propter salutem omnium futurũ omnino esset, nũquam tentantibus illis dedisset. Hæc ille. paulo autẽ inferius aliam etiam causam huic adiungemus.

Cur Christus signũ Ionę dare voluerit Iudæis dolose petentibus.

ANNOTATIO. LXX.

Cur Christ⁹ aliud signum nõ daturum Iudęis dicat, nisi signum Ionę, cũ post hec verba multa edi derit miracula.

GRauior est difficultas in hac sententia: nã Christus ante mortẽ, & passionẽ suã post hęc nunc narrata, edidit miracula multa, quæ à Matthæo, & Luca sequentibus capitibus describũtur: quomodo nunc dicit, se non daturum amplius aliud signũ, nisi signũ Ionę. Ad hanc Primo loco respondet Glossa ordin. restringendum esse hoc verbũ, nimirũ, nõ dabitur signũ de cælo, quale petebãt illi. ista vero responsio non satis accommodata est; nã Christus absolute negauit signũ: causam aũt in cõmentario explicuimus. rursus, quia restrictæ sententiæ non quadrat exceptio (nisi signũ Ionæ) signũ enim hoc non erat dæ cælo, quale illi quærebant; id aũt quod excipitur, debet esse eiusdem generis cum eo à quo fit exceptio. rursus licet sic esset, adhuc nõ potest accommodari: nã post hæc signũ de cælo datũ est; legimus .n. Ioan. 12. vocẽ Patris intonuisse de cęlo, Christũque dixisse, nõ propter me vox ista venit, sed pp vos.

Secundo loco Chrysostomus ho. 44. in Matt. hãc excitauit dubitationem, & respondet signa quidem multa facta fuisse post hęc petitionem ante mortẽ, tamen non esse facta propter illos incredulos, quos sciebat obstinatos esse, sed propter alios, vt eos alliceret. sicque verũ est, quod nunc dicitur, signum non dabitur ei. Huic consentit Euthymius Mat. 12. Hęc autem ratio non videtur probabilis: cum enim post hæc omnibus prædicauerit, etiam incredulis; nec à prædicationis suæ auditu quemquam retraxerit, cõsequenter miracula, quæ erant confirmationem doctrinæ, omnibus communia fuere. præterea, quia, si negata sunt miracula incredulis post hæc) eadẽ ratione multa ex iam factis negari debuerant: nouerat enim Christus semper, qui in eum erant crediturí.

Tertio loco idem Chrysostomus ibidem aliam exhibet interpretationem, nimirum, nõ dabitur signũ quale Ionę: nam signa omnia facta, fuerunt beneficia, quibus alliciebatur Populus ad credendum. at post resurrectionem cõtra factum est cum illo: quẽ enim populum nõ allexit beneficijs, innumeris calamitatibus afflixit; vt videre est in captiuitate à Romanis facta. & tunc, quem nõ agnouit beneficijs allectus, agnouit calamitatibus prostratus, & humiliatus. tale ergo signum nõ dabitur, nisi signum Ionę. Hæc expositio non omnino accommodatur: calamitates enim & afflictiones populi non sunt similes signo Ionę, sed mors, & resurrectio.

Quarto loco quidã recentiores respondent, Christum non dedisse post hæc signum vllum petentibus, nisi signũ Ionę; vt sit sensus. Generatio hæc signum quærit, & non dabitur ei petenti signũ aliud nisi signum Ionæ. quæ ergo alia miracula fecit, non fecit petẽtibus, & quęrentibus illis; petentibus enim non aliud dedit signum, nisi hoc: Ista expositio parum firmitatis habet; absolute enim nõ negat Christus se nõ daturum generationi huic signum aliud, præter signum Ionæ, siue petierint, siue non.

Mihi igitur aliter dicendum videtur: in cuius gratiam, aduerte, Iudæos rer petisse à Christo signum. *sensus.* Primo, quando Ioan. 2. Christo eijcienti eos de templo dixerunt: Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? tunc Christus non aliud signum dedit, quam mortem, & resurrectionem suam: Soluite, inquit templum hoc, & tribus diebus excitabo illud. Secundo, quando post liberatum hominem à dæmonio accesserunt Scribæ, & Pharisæi tentantes eum, quod nunc narrant Lucas, & Matthæus c. 12. quibus respondit per mortis, & resurrectionis signum in Iona significatum. Tertio, quãdo Mat. 16. accesserunt ad eũ Pharisęi, & Saducæi tentantes, & rogauerunt eum, vt signum de cælo ostenderet eis, quibus eadem respondit, quæ secundo responderat adiectis alijs, quę ibi refert Matthæus. cur autem hoc signum proposuerit, causa est, quia ipsi petebant signum, quo agnoscerent eum esse Christum; at inter omnia talia hoc fuit, nempe passio, mors, & resurrectio: quamuis enim cætera signa prius facta sufficientissima fuerint ad agnoscendum, & credendum, tamen de facto populus ille non agnouit eũ, nisi morte, & resurrectione eius commotus: tunc enim eum agnouit, quod & ipse Dominus prædixit eis, Ioan. 8. Cum exaltaueritis filium hominis, tunc cognoscetis, quia ego sum. & Ioan. 12. Si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad me ipsum. Hoc etiã ipsum factum ostẽdit: nam, ipso adhuc in cruce existente, multi reuersi sunt percutientes pectora, & dicentes: Vere hic filius Dei erat, Luc. 23. & post aduentum Spiritus sancti, Petro prędicante mortẽ, & resurrectionem illius, maxima multitudo conuersa est, & pœnitens baptizata est, vt dicitur Actor. 2. Tanta autem virtus huius signi fuit, vt incredulí etiam, & persecutores agnoscerent eum esse Christum; vt notat Euthymius Ioan. 8. licet propter durítiem quidam non cõfiterentur. quod patet etiã in illis senioribus populi Matth. 28. qui audientes a militibus Christum resurrexisse, pecuniam dederũt eis suadentes, vt dicerent Discipulos venisse, & furatos esse corpus. agnouerunt ergo, & prę malitia negauerunt. Sensus igitur est: signum petunt, nimirum

Cur Christus signũ Ionę dare voluerit Iudæis dolose petentibus.

mirum quo de facto agnoscant me, & quo de facto mundo manifester; non autem dabo aliud signum tale, nisi mortem & resurrectionem meã. tunc ipsi vel nolentes me agnoscent; tunc populi in me credent, & ad me conuertentur. hic mihi videtur accommodatissimus sensus, à quo nõ multum differt, quod Chrysostomus dicit: nam loquitur ipse, de signo, quo de facto agnoscẽdus erat Christus, at hoc signum calamitates existimat esse, quas passi sunt Iudæi post Christi resurrectionem; ego vero etiam ante calamitates agnitum esse dico; signumque hoc mortem, & resurrectionem puto, quæ & facta, & prædicata, innumerabilem multitudinem Iudæorũ Christum agnoscere, credere, & confiteri effecit.

Nam sicut fuit Ionas signum Niniuitis: ita erit & Filius hominis generationi isti.

COMMENTARIA.

CAusa est, & explicatio, cur signum Ionę dicatur dãdum; ea autem est, quia sicut Ionas fuit Niniuitis signum, ita & Christus Iudæis: ille enim facto illo mirando, quod tribus diebus extitit in ventre ceti, & postea viuus est euomitus, tantam fidem prædicationi suæ conciliauit, vt Niniuitas ad pœnitentiam conuerterit, seque à Deo missum esse eis persuaserit; sic Christus morte sua, & resurrectione post triduum, se filium Dei, & Christum verũ esse ostendet, agnoscetque generatio ista eum esse Messiam.

ANNOTATIO LXXI.

Quomodo quidam impegerũt in hęc Domini verba.

MAtthæus cap. 12. apertius hoc fecit ipse: sicut, inquit, Ionas fuit in ventre ceti tribus diebꝰ, & tribus noctibus; sic erit filius hominis in corde terrę tribus diebus, & tribus noctibus, quæ verba sunt connectenda post ea, quæ Lucas refert; sunt enim omnia à Christo prolata, in quorum declarationem Aduerte, nonnullos in hanc sententiam Domini impegisse. Primo quidẽ Augustinus epist. 49. ad Deogratias. q. 6. refert Paganos irrisisse, & cachinos excitasse contra hanc historiam Ionæ, quasi impossibile esset tribus diebus viuum homioem per mansisse in ventre ceti, vnde id fabulosum reputarunt. Eorum meminit Hieronymus in cõmentario Ionæ 2. contra quos opponit Augustinus quædam facta maiora, quæ tamen Pagani non irrident, nec subsanãt, maius, inquit, fuit tres pueros in ignis fornacem iniectos viuos, & illæsos permansisse: potẽtior enim erat ignis ad comburẽdum, quam venter ceti. Maius etiam fuit Lazarum quatriduanũ in sepulchro viuificare, quam viuum in ventre ceti tri duo conseruare. qui igitur hæc potuit efficere, potuit etiam Ionã in ventre ceti custodire. Theodoretus in Ionę commentario cap. 2. adfert ad hoc idem confirmandum vnum quid naturale; nempe infantem in ventre matris non tribus diebus, sed nouem mensibus in feminę angustissimo ventre viuum seruari: multo maius est hoc, & quod nisi vnusquisque experiretur, fabulosum reputaret, & impossibile. si igitur natura hoc facit, quãto maiora efficiet auctor naturæ ipsius, Deus. Radix erroris Paganorum isto rum illa est, quam notat Hilarius lib. 3. trini. quod enim suo ingenio, & intellectu non assequũtur, impossibile ducunt; Deique potentiam infinitam, & in comprehensibilẽ mensura limitata, & deficiente propriæ rationis coarctant.

Secundo impegerunt in hanc eandem sententiã etiam Pagani, quorũ meminit Iustinus in explicat. quæst. gen. resp. 64. qui non quidem negarunt historiam, sed existimarunt non posse accommodari Christo: Ionam enim dicebant viuum fuisse in ventre ceti, at Christus mortuꝰ clausus est in sepulchro. non igitur apta est similitudo. ad hos respondet Iustinus in typo, & figura non esse requirendam omnimodam similitudinem, quod in figuris omnibus videre est: sic etiam in hac, quæ in hoc posita est, quod sicut Ionas cum in ventre ceti esset, post tres dies euomitus est viuus, quod opus mirabile signũ fuit Niniuitis virtutis Dei mittentis illum; sic Christus cum tribus diebus extitisset in sepulchro, resurgen viuus, argumentum fuit virtutis, & diuinitatis suæ, & veritatis doctrinæ ab ipso prędicatę. Athanasius serm. 4. contra Arianos, huius figuræ meminit, notatque illam particulam (sicut) non significare omnimodam similitudinem, aliàs Christus debuisset in mare mitti, & à pisce deglutiri, vnde recte notat Origenes Matth. 13. parabolas & figuras non esse in omnibus similes rebus ipsis; sed sicut figuras, & imagines in pictura, quæ non in omnibus similes sunt rebus ipsis. Adde quod dicit Theodoretus Ionæ 2. Ionam lege viuẽtium mortuum esse; diuina enim sole virtute seruatus fuit: in hoc autem quod lege & omnium opinione mortuus est, figura fuit Christi; sicut etiam sopor Adę fuit etiam figura mortis Christi, quamuis Adam mortuus tunc nõ fuerit. Adde etiam Ionam viuum in ventre ceti representasse corpus Christi in sepulchro, quod licet animæ non erat vnitum, erat tamen diuinę personę coniunctum, & nõ quale est corpus hominis meri. Vnde Ionas viuus magis represẽtabat corpus Christi in sepulchro, quam si mortuus esset paulo inferius hoc magis explicabitur. Tertio loco quidam in eandem sententiam impegerunt, quorum meminit Origenes tom. 32. in Ioannẽ in fine; legentes enim filium hominis fuisse in corde terrę tribus diebus & tribus noctibus, reiecerũt tamquã apochryphũ ab Euangelio Lucæ 23. illud: Hodie mecum eris in Paradiso; putarunt enim non posse hęc concordari; si enim fuit Christus tribus diebus in corde terrę, quomodo potuit esse primo die mortis in Paradiso. Origenes respondet illud, Hodie, non vnum diem significare, sed totum tempus huius sæculi. Theophylactus autem Luc. 23. refert quosdam illud (Hodie) coniunxisse cum verbo præcedenti, nẽpe, ego ego dico tibi Hodie, mecum eris in Paradiso. ipse vero Theophylactus Paradisum interpretatur locum amœnum, in quo conseruantur animæ iustorũ purgatæ, vsque ad diem iudicij, in quem admissus est latro ille bonus cum iustis illis Patribus, quos Dominus à limbo extraxit. At vero, salua fide catholica, hæc doctrina non potest iam sustineri. Augustinus tract. 3. in Ioan. & epist. 57. ad Dardanum. longissimam habet disputationem super hanc rem. Quidquid de hoc sit, quia ad nostrum præsens instituum non spectat, in illiusque loci explanatione plura dicenda sunt: dicimus Paradisum appellari beatitudinem, quæ est in visione, & fruitione essentiæ diuinæ posita. ad quam latro ille eo tunc die peruectus est vnà cum animabus sanctorum Patrum;

qui enim diuina fruuntur essentia, vbicumque sint, beati sunt, & in Paradiso, licet nondũ peruenerint ad locum illum cælestem. Vnde, & angeli, qui in terras descendunt, videntque Deum, in Paradiso esse dici possunt. Locus enim non facit ad essentialem beatitudinem, & gloriam.

Quarto demum loco: quidam alij impegerunt: legentes enim Christum tribus diebus, & tribus noctibus fuisse in corde terræ: cum surrexerit die Dominica ante lucem; vt hos tres dies assignarent, dixerunt eum mortuum fuisse die Iouis in cæna. quãdo obtulit sub speciebus panis, & vini carnem, & sanguinem suum, tunc separata est anima à corpore, præuenitque mortem, quam illaturus erat inimicus, quamuis non apparuerit tunc mortuus. ita sentit Gregorius Nysse. in orat. 1. de resurrectione, motus verbis præsentibus. eius tamen sententia nõ est à catholico amplectenda: contradicit enim scripturis multis: nam, & post cænam vere dixit: Tristis est anima mea vsque ad mortem; & in cruce: In manus tuas commendo Spiritum meum, & emisit spiritum, aliaque sunt multa opposita huic sententiæ. Doctores communiter hos tres dies per synecdochen interpretantur dictos, posita parte pro toto: est enim communis, & vsitatissimus loquendi modus, etiam in Scriptura. Sic Hieronymus Matth. 12. & Augustinus Epist. 49. ad Deogratias, quæst. 6. & alij respondent. & in hoc est similitudo rei cum figura; licet non sit in æqualitate temporis, seu integritate dierum: Ionas enim tribus integris diebus manfit in ventre ceti. cuius rationem reddit Tertullianus li. de resurrect. carnis, nimirum vt toto eo tempore mansisset in ventre, quo naturaliter solet venter digerere cibum illum: vt sic miraculũ appareret, quod post tale tempus viuus esset euomitus. at Christus, cum in cruce mortuus omnib⁹ esset manifestus, nõ indigebat ea probatione: voluit autem non prolongare tempus, sed partem minuere dierum, ne, vt dicit Leo. ser. 6. de resurrect. turbatos discipulorum animos longa mœstitudo cruciaret.

ANNOTATIO LXXII.

Quid sit illud matthæi, In corde terræ.

SVpereſt explicandum illud verbum, quod apud Matthæum habetur, nimirum, (in corde terræ) quidam cor terræ interpretãtur sepulchrum, quam interpretationem sequuntur Chrysost. hom. 44. in Matt. Augustinus Epist. 49. ad Deogratias, quæst. 6. & Glossa interline. & insinuat etiam Iustinus explicat. quæstt. gen. resp. 64. quidam alij interpretantur limbum, in quem descendit secundum animã Christus, qui est in medio terræ, ideo cor dicitur. huic interpretationi adhærent Origenes lib. 5. in epist. ad Rom. Gregorius Nyssen. orat. 1. de resurrect. Theodore. Ione. 2. Vtraque sententia est accommodata; mihi tamen accommodatior ea visa est, quæ vtrumque complectitur. nam Christus filius Dei, & homo quando mortuus est, animam quidem à corpore separauit; tamen diuina persona animam, & corpus vnita sibi seruauit; idemque Dei filius secundum animam in limbo, secũdum corp⁹ in sepulchro fuit; idcirco dicitur secundum vtrumque fuisse in corde terræ: tam enim limbus, quam sepulchrum, dici possunt cor terræ, quia subtus terram sunt. & in hoc ẽt procedit aliqua ex parte similitudo: vt enim Ionas secundum animam, & corpus fuit in ventre ceti, ita vnus & idem Christus fuit in corde terræ quãtum ad animam, & quantum ad corpus, licet non eodẽ modo, quia anima in Christo fuit separata à corpore, & illa in limbo, hoc in sepulchro fuit, quorum vtrumque cor terræ est. Hanc interpretationem visus est probare Augustinus in Epist. citata: cum enim cor terræ interpretatus esset sepulchrum, per disiunctionẽ addidit (vel profundũ, inquit, terræ) profundum autem terræ, & limbum, & sepulchrum comprehendit. Vltimo loco notandum est: licet ad hoc inducta sit similitudo Ionæ, nempe vt mors, & resurrectio Christi significaretur; in multis tamẽ alijs procedit, quæ docte, & copiose explicat Augustinus Epist. 49. q. 6. illic legere facile est.

ANNOTATIO. LXXIII.

Cur Christus hoc signo Ionæ vsus ter illud opposuerit Iudæis.

INterrogabit autem non immerito quispiam, cur Dominus hoc signo Ionæ contra incredulos Iudæos vsus sit adeo, vt ter id opposuerit: ad quod non nulla respondeo. primo quidem cum Chrysostomo hom. 44. in Matth. vt significaret Iudæorum incredulorum subuersionem, & ruinam propter eorum perfidiam. Ionas enim prædicatione sua illa facta Niniuitis, nempe, Ab hinc quadraginta dies Niniue subuertetur, indicabat ob Iudeorum perfidiam contra Christum, in quem non solum crediturι nõ erant, sed etiam ipsum occisuri, eos esse subuertendos, & calamitatibus summis opprimendos, quas post annos quadraginta à morte Domini à Romanorum exercitu passi sunt. Vt enim Deus dedit Niniuitis quadraginta dies ante subuersionem, vt pœnitentiam agerent, haberentque pœnitendi tempus; sic & Iudæis post Christi mortem dedit quadraginta annos: illi autẽ pœnitentiam egerunt tam breui tempore; hi vero non in tot annis. Idcirco Iudæi puniti sunt; illi autem veniam obtinuerunt. Signum ergo Ionæ à Saluatore propositum, erat comminatio futuræ punitionis.

Secundo, vt hoc eodem signo significaret gentium futuram conuersionem. in cuius rei declaradæ causam notandum est id, quod Gregorius Nazianzenus in Apologet. 1. scripsit, à quo Hieronymus mutuatus est in commentarijs Ionæ. cap. 2. nimirum, Ionam iussum à Deo prædicare Niniuitis, ea de causa fugisse, quia Gentiles erant: eique reuelatum fuerat reprobandos Iudeos; gentiles vero vocãdos: fugit ergo, non quidem inuidens saluti gentiũ, sed nolens populum suum Iudaicum perire; fugiebatque ne tãta populi sui ruina in eo significaretur. Dominus ergo, hoc proponens exemplum Ionæ, in se implendum significat. ac post mortem, & resurrectionem suam, celerem eorum subuersionem futuram indicabat; similiter gẽtium vocationem; vt impleretur illud auferetur à vobis regnum Dei, & dãbitur genti facienti fructus eius.

Tertio hoc vsus est signo, vt scandalum futuræ mortis suæ minueret, & spes breuissima resurrectionis conciperetur ab ijs, qui eum mortuum conspecturi erant. Nouerunt hoc impij, & perfidi Iudæi, quando post mortem adierunt Pilatum dicentes, Seductor ille, cum adhuc viuus esset, dixit, post tres dies resurgam: hoc autem non habuerunt isti, nisi ex verbis illis Ioan 2. soluite templum hoc, & tribus diebus excitabo illud: & ex istis, quæ nunc per signũ Ionæ expressit. His igitur de causis hoc exemplo vsus est Christus.

Regina

Regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos.

COMMENTARIA.

POst negata signa, vno excepto, inuehitur contra incredulitatem Iudaicam, quæ tot ac tantis visis signis, tamque mira audita doctrina, adhuc non vincebatur. ea igitur de causa inuehitur in eos, & gentium collatioue facta, seueriorem prędicit pœnam supra gentiles. Regina, inquit, Austri in die iudicij (quando & illa, & viri generationis huius, id est, ætatis, seu temporis huius, qui signa petunt, & sunt increduli, surgent iudicandi) condemnabit eos, id est, erit argumentum efficax iustæ damnationis istorum; in eaq; apparebit, quãta isti digni sunt punitione.

ANNOTATIO LXXIIII.

HVius Reginę, & eorum, quæ fecit, ob quæ Iudęi hi digni punitione, ac damnatione apparebunt, mentio fit 3. Reg. 10. & 2. Paralip: 9. Dicitur autem ibi: Regina Saba, quæ nunc appellatur Regina Austri. Hieronymus autem in tradition. Hebra. in Genesim duplicé distinguit Saba: vna est ciuitas Arabię felicis, quæ non multum distat à terra promissionis, & in Hebræo scribitur cum Schin: altera est in Aethiopia, & scribitur cũ Samech. vtriusq; fit mentio in Psal. 71. Reges, inquit, Arabum, & Saba dona adducent. In Hæbreo, loco illius, Arabum habetur Saba, cum Schin, quę est ciuitas Arabiæ, à qua Iustin. in dialog. cum Triphone existimat Magos venisse ad adorandum. communis autem sentẽtia doctorum tenet Reginam hanc venisse ex Saba Aethiopiæ, ita putant Origenes homil. 2. in Canti. Hieronymus Ioc. 3. Augustinus ser. 233. de tempore, Anselmus lib. de imaginibus. capitu. 19. & Iosephus lib. 3. antiquit. cap. 3. idque ex Euangelio deducitur: nam dicitur venisse à finibus terræ, id est, de partibus longinquis. Arabiæ autem Saba nõ multum distat à terra promissionis. Dicitur autem regina Austri: nam duplex est Aethiopiæ pars, vna Orientalis, altera Meridionalis, seu Australis, in qua fita est Saba; aut quia Aethiopia respectu terrę promissionis est Meridionalis, seu Australis; aut vt dicit Anselmus loco citato, quia Aethiopia est pars Arabiæ meridionalis. Hęc igitur est regina Austri, seu Saba, quæ in iudicio dicitur condemnatura Iudęos incredulos. Dicitur autem condemnatura nõ quidem potestate, aut actu iudicandi, quasi ipsa prolatura sit sententiam damnationis, aut iudicium pronunciatura aliquod; sed collatione; quia comparatione eius, isti increduli dignissimi damnatione apparebunt: illa enim minori cognitione, & beneficiis paucioribus diuinis acceptis, plura bona fecit, quam Iudæi, qui cumulatius receperunt. Sic Hieronymus Matthæi cap. 12. & Chrysostomus hom. 44. in eundem interpretantur hanc condemnationẽ. Similiter Basilius hom. in Psal. 7. ibi (Domin⁹ iudicat populus.)

Saba duplex, & ex qua venerit Regina hæc.

Condẽnatio tribus modis fieri posse ex Scriptura

Aduerte igitur ex Scriptura cõdemnationem tribus modis fieri posse. primo ex potestate, sicut quando iudex in reum profert sententiam: sic Dani. 13. dicuntur illi iudices condemnasse Susannã: condẽnauerunt, inquit, eam ad mortem. & Matth. 20. & condemnabunt eum morte. Secundo, quando non ex potestate, sed ex proprio iudicio, quo vnus teme re apud se iudicat alterum dignum pœna: sic dicitur Mat. 7. Nolite cõdemnare, & non condẽnabimini. Tertio cõparatione, seu collatione; quando ex facto vnius declaratur, aut conuincitur grauitas malitię alterius· sic dicitur cap. 4. Condemnat iustus mortuus impios viuos; & inuentus celerius consummata longam vitam iniusti. Iob. 15. Condemnabit te os tuum non ego, id est, ex tuis verbis conuinceris reus, & punitione dignus. In præsenti autem loco, non primo, nec secundo modo accipitur, sed tertio, vt dictum est, & in sequenti sententia magis explicabitur: comparatione enim Reginæ huius Iudæi increduli apparebunt; & conuincentur maxime rei, & grauissima pœna digni; eorumque culpa maxime innotescet, si, quæ facta sunt cum Regina, & cum ipsis, conferantur.

Quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis. & ecce plus quam Salomon, hic.

COMMENTARIA.

CAusam exprimit, ob quam Regina Austri condemnabit incredulos Iudæos. ea autẽ est, quia illa venit à finibus terræ, id est, de longinquo, puta ab Aethiopia. venit autem ad audiendam sapientiam, & doctrinam Salomonis; at hi Iudæi non longe, sed prẽsentem habent me, qui sum plusquam Salomon: prẽstantior enim, & vtilior est doctrina Christi, quam Salomonis: hic purus homo: Christus filius Dei est. perpẽde ergo, quę fecit Regina: primo venit de longinquo; secundo audire doctrinam Salomonis; tertio, homiuis cuiusdam: Salomon enim erat vnus homo, sicut & nos. at Iudæi habuerunt Christum filium Dei, qui plusquam Salomon erat: rursus, hic, id est, præsentem: rursus cuius doctrina erat salutifera, & uiuifica; & tamen audire detrectauerunt. conuincentur ergo rei, & digni damnatione, exemplo, & facto Reginæ huius: si enim cum Salomone talia fecit, quid faceret, si notitiam habuisset Christi? notandam est Saluatoris modestia, qui de se in tertia ioquitur persona; ne diceret: ego sum plusquam Salomon. illud, hic, aduerbium est loci.

ANNOTATIO LXXV.

NE deducas ex hac Domini sententia Reginam Austri saluam esse: non enim id ex hoc sequitur: nam nō solū boni, sed etiam mali, & reprobi in die ille condemnabunt alios multos, collatione, vti dictū est: malus enim habere pōt aliquid boni, vel minoris mali, quo conuincatur malitię grauioris alter malus. Quamuis enim Regina illa mala, & reproba esset, id tñ laudabile fuit quod de finib⁹ terræ venit audire Salomonem. quo facto arguitur Iudęorū infidelitas, qui Christum filium Dei sapientiorem, & maiorem Salomone, quem prędentem habuerūt, audire noluerunt. Sic etiam in die illo multi damnabunt alios, qui cum minus auxilium recepissent, pa ucioresque occasiones benefaciendi sortiressent: minus tamen mali egerunt, quam alij, qui maiora bona prędandi facultatem habuerunt.

Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Ionæ; & ecce plusquam Ionas, hic.

COMMENTARIA.

QVod facturam dixit Reginam conrra Iudæos, hoc ipsum facturos affirmat Niniuitas illos, ad quos missus est Ionas: hi enim crediderunt prædicationi Ionæ, & pœnitentiā egerunt de peccatis suis; Iudæi autem isti habentes, & audientes Christum, qui plusquam Ionas erat, non solum quia Dei filius, sed quia excellentior eius erat doctrina; & mirabiliora, ac plura opera; nec pœnitentiam egerunt, nec ei crediderunt. Adde Ionam nō prædicasse illis pœnitentiam, nec spem veniæ dedisse, sed absolute pronunciasse ruinam eorum post dies paucos; & tamen illi pœnitentiam egerunt, nec veniam desperarunt. at Christus pœnitentiam prædicauit, & veniam promisit; & tamen non receperunt: in iudicio ergo, horum collatione facta, iusta, & digna Iudæorum damnatio apparebit.

ANNOTATIO. LXXVI.

MAtthæus c. 12. horum duorum exemplorū meminit, non tamen eodem ordine; sed priori loco Niniuitarum exemplum descripsit: qui ordo vī is, quem Christus habuit, vt continuaret sniam hāc cum præcedenti signo Ionę. Lucas autem rem ipsam considerauit, non ordiné; quod sæpę Euangelistę faciunt. In his autem duobus exemplis considerandū est vnum, quod recte notauit Clemens Rom. epist. 3. nempe significata esse duo genera Iudęorum, q Christum non receperunt, nec in eum crediderunt: quidam enim fuerunt, qui notitiam eius habentes non curarunt doctrinam eius audire, nec sermones percipere, & hi significantur exemplo Reginę: hęc enim venit à finibus terrę audire sapiētiā Salomonis: isti vero Iudæi cōtēpserūt ac neglexerūt diuinā, & viuificam Christi sapiētiā, ac doctrinā: ac de talibus explicat hoc Reginæ exemplum Basilius hom. in Psal. 7. Quidam alij ipsum audierunt, sermones de eius ore perceperunt, & tamen nō crediderunt, nec, quæ audierant, fecerunt. isti autem indicantur per Niniuitas: vt enim illos Regina cōdemnabit, sic istos Niniuitæ. Attende etiam hos, scilicet tā Reginam, quam Niniuitas fuisse gentiles, qui maiora præstiterunt, quam Iudæi, qui erant de populo Dei. quibus exēplis notat Hieronymus Matth. 12. Xp̄m occulte prętulisse fidem futurā gentium Israeli. Nota rursus quod etiam de Regina diximus, ex hac snia nō deduci illos Niniuitas saluos fuisse: nam etiā mali condemnabunt alios. de his Niniuitis dicit Hieronymus in proœmiis Ionæ. & Naum; post hanc pœnitētiam ad Ionę prædicationem factam, redisse ad vomitū; & ideo post Ionā missum esse ad eos Naū, & destructos, & euersos fuisse à Deo, quia in bono nō perseuerarunt. Nota demū à multis aliis iudicādos fore Iudæos illos; at Christus horum duorum exemplorum meminit, quia erant notissima oībus.

Iudęorū, qui Christum nō receperū duo genera.

ANNOTATIO LXXVII.

POsset cuipiam dubitatio suboriri, quomodo Regina Austri, & Niniuitę, qui infideles fuerūt, dicantur surrecturi in iudicio, cum scriptum sit Psal. 1. Non resurgent impij ī iudicio. Respōdeo duo in hac parte esse certa fide tenēda, vnum est omnes homines, etiam infideles, & absque vlla exceptione resurgere debere. Hoc Paulus expresse testatur 1. Corinth. 15. Sicut, inquit, in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntut. Si igitur non est homo, etiam infidelis, in quem peccatum Adæ non sittrāsfusum, mortique eorporis sit obnoxius, ita omnis homo virtute Christi à mortuis resurget. quod iterum confirmat Paulus dicens: Omnes quidem resurgemus; sed non omnes immutabimur. Alterum est, omnes, etiam infideles comparituros in iudicio illo extremo, ac iudicandos esse à Christo iudice supremo, & vniuersali omnium. Hoc idem Paulus docuit Rom. 14. Omnes, inquit, stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim: Mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. citat testimonium Isa. 49. iterum idem Paulus 2. Corinth. 5. Omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisq; prout gessit in corpore. Sūt multa alia testimonia huiusmodi pro his duabus veritatibus confirmandis. Surgent ergo in iudicio Niniuitę, & Regina Austri cū omnibus etiam infidelibus, & idololatris. locus autem allegatus ex Psal. 1. non est contrarius huic doctrinę, quem Gregorius lib. 26. moral. c. 20. interpretatur, distinguens duplex iudicium, vnum est discussionis, alterum est sententiæ. dicit ergo infideles, & impios resurrecturos quidem iudicio, non quidem discussionis, quia eo ipso, quo sine fide fuere, absque alia discussione, damnationis obnoxij sunt: qui enim non credit, iudicatus est; surgent tamen ad iudicium sententię, quia tunc in eos feretur sententia damnationis ęternę. Sic Gregorius locum interpretatur, & ex interpretatione tollitur omnis dissonātia inter locum psalmi, & hūc præsentē. Est tamē interpretāda doctrina Gregorij, ac limitāda: nam discussio duplex est, vna quidē ad damnationem, vel approbationem: & quātū ad hoc

Quomodo Regina Austri & Niniuitæ, qui in fidelesfuerunt dicā tur in iudicio resurecturi.

non est

nō est necessaria discussio in infidelibus: nā eo ipso, quo infideles fuisse apparuerint, rei erūt mortis ęter ne absque alia discussione factorū, & operū: & hoc est, quod Gregorius dicit, & verba psalmi significant. Altera est discussio ad quantitatem pœnæ inferendæ: non enim damnati pœnam æqualem patientur: & quantum ad hoc erit discussio etiam in infidelibus: licet enim omnes damnabuntur; non tamen pœna sensus æquali; cum nō fuerint æqualia eorum peccata, sed quidam minus, quidam magis peccarunt: vnde discutientur opera omnia singulorum; vt vnusquisque referat, prout gessit in corpore, siue magis, siue minus, quam doctrinam tradidit Hieronymus Iere. 25. in illud (iudicium Domini cum gentibus) similiter Basilius homil. in psal. 7. & est certissima, & in præsenti loco insinuata: nam nec Niniuitę, nec Regina damnare poterunt incredulos Iudæorum; nisi tam horum, quā illorum singula facta discutiantur. Surgunt igitur impij in iudicio damnationis, & discussionis, vt parem factis pœnā recipiant; non tamen surgunt ad discussionē absolutæ damnationis: nam eo ipso, quod increduli, & sine fide fuerunt, sine alio examine damnationis sententiam ferent. Sic licet locum psalmi interpretari, & recte: quamuis possemus alteram interpretationem non min⁹ accommodatam adhibere, si vim verbi Hebræi attendamus: idem enim significat: quasi si diceremus, non stabunt, seu non subsistent impij in iudicio: nam repellentur à facie iudicantis, quando audient; Ite maledicti. hæc autem interpretatio conuenit cum verbis antecedentibus; ni mirum non sic impij, non sic, sed tanquam puluis, quem proiicit ventus à facie terræ. siue igitur hoc, siue illo modo interpretemur, certū est impios, & infideles venturos in iudicio ante tribunal Christi.

Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit, nequ e sub modio; sed super candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen uideant.

COMMNETARIA.

POstquam multipliciter arguit Pharisæos, & Scribas calumniantes, & signum quærentes, radicem & causam manifestat, à qua hæc omnia, & similia procedebant; nimirum, quia eorum mens obscurata erat infidelitate; & affectionibus prauis; si enim eam haberēt veritate succensam, non vtique talia perpetrarent. sicut qui oculum habet luce carentem, corporis motus & actiones inordinate, & peruerse efficit; qui vero oculum sortitur sanū, & lucidum, corporis actiones recte exercet: hæc enim omnia parabola sensibilis Lucernę explicat. Dicit ergo. Nemo accendit lucernam, & ponit in abscondito, aut sub vase, sed in manifesto, & sine obstaculo, vt omnibus ingredientibus lumen spargat. quasi diceret; si vos haberetis lucernam accensam, id est mentem sanam, & veritate ac virtute ornatam, vtique omnia vestra exteriora opera, & sermones lucidi, & recti essent: nemo enim lucernā accendit, nisi vt alijs omnibus luceat: at non sic est in vobis. sequenti sententia hoc explicat; præsens vero est velut maior quædam propositio in argumento, quæ sequēti determinatur, vt in eius explicatione constabit.

ANNOTATIO LXXVIII.

Connexio, & interpretatio superioris sententiæ.

HAnc sententiam Dominus ter protulit. primo ad discipulos in monte, docens doctrinam Euangelicam (cuius discipuli futuri erant prædicatores) non ad vnum populum & gentem esse prędicandā, sed per totum mundum: idcirco eos lucem mundi, & salem terræ appellauit, ac lucernas positas super candelabrum. Hæc refert Matthæus ca. 9. quo in loco possumus etiam per lucernam accensam intelligere ipsum Christum: quasi per ea verba reddat rationem, & causam, cur Apostolos lucem mundi dixerit; nimirum quia ipse Christus magister lucerna est accensa, quę super candelabrum posita est, vt omnibus luceat. Discipuli igitur doctrinam eius prædicantes debent esse lux non vnius, aut alterius, sed totius mundi. Secundo hanc eandem sententiam repetiuit eisdem Discipulis, post parabolæ illius explicationem, de semente in diuersas terrę partes spargendo. tunc adiunxit eadem verba, significans se esse lucernam accensam, quæ omnibus lucet, doctrinamque ipsius tradendam esse omnibus, bonis, & malis. Hæc referunt Marcus cap. 4. & Lucas cap. 8. Tertio hanc eandem sententiam replicauit hoc in loco contra calumniatores, & signa quærentes: quod solus Lucas refert; vt significaret radicem, & causā, à qua talia eorum dicta, & facta prouenirēt, vti in cō mentario diximus. Hæc mihi huius sententiæ & cum præcedentibus connexio, & explicatio videtur.

Quidam vero Patres ātiqui aliter interpretātur. Primo quidem Ambrosius in præsenti, lucernam accensam intelligit intellectum hominis fide, ac verbo Dei lucentem: quam fidem dicit non esse ponendam sub modio, id est, non coarctandam lege illa veteri, sed transferendam ad Euangeliū, & Ecclesiam. quæ interpretatio, quantum ad hoc, quod lucernam interpretatur mentem fide, & veritate accensam, mihi visa est accommodatissima cæteratū, quæ sequuntur; & accedit proxime ei, quę in commentario posita est: quantum vero ad reliqua, & ad accommodationem, non videtur mihi apta.

Secundo loco, Thæophylactus hanc, & sequentē sententiam de Pharisæis interpretatur in hunc sensū: o Phatisæi, vos estis lucernæ accēsæ, quia vobis est datum lumen, & scientia, vt alios instruatis; qa nemo accendit lucernam, & abscondit, sed ponit in candelabro, vt luceat omnibus: at vos sub vitio eā absconditis. dicentes me in Beelzebub eijcere dumonia. Hæc interpretatio, qua parte vtramque sententiam ad eosdem refert, & lucernam mentem scientia, seu veritate ornatam intelligit, mihi placet, & conformis est nostræ expositioni; qua parte vero eam accommodat interpretans Pharisæos esse lucernam accensam, non probo. erant enim obtenebrati incredulitate, perfidia, & prauis affectionibus.

Tertio loco, Beda diuidit hanc sententiam à sequenti, & interpretatur de Christo: ipse enim est lucerna ardens, & accensa super candelabrum, lucēs doctrina, & operibus mirandis. sic autem Beda cō nectit. quia dixerat Christus se non daturum signū

nisi Ionę, incredulis, subdit se non denegaturum si delibus; sed lumen lucis suę diuinitatis eis daturum promittit; quia lucerna est succensa posita super candelabrum. Hæc interpretatio, qua parte diuidit hãc sententiam à sequenti, quasi duæ sint parabolæ, nõ videtur mihi multum accommodata, vt paulo post dicemus. adde quod infidelibus non denegauit etiã signa, vti prius diximus.

Quarto loco, quidam recentiores diuidunt etiã hanc à sequenti parabola, & de Christo interpretantur cum Beda; aliter tamen connectunt, nẽpe velle Christum reddere causam, cur infidelibus, quos arguerat, non obstantibus calumnijs, & tentationib. eorum, nõ desistat prædicare, & miracula facere; nimirũ, quia ipse est lucerna succẽsa, lucẽs omnibus; vt pote posita super candelabrum. ista explicatio in hoc non probatur, quia diuidit sententiam hanc à præcedenti: & re vera, si diuidenda est, possumus accommodatiorem adhibere interpretationem, & cõnexionem: nimirũ; vt hac priori sententia Christus reijciat à se culpam calumniarum, & tentationum factarum, quasi diceret, cur vos calumniam inferatis, & à me signa quæratis, tot ac tantis iam factis spretis, non sum ego causa, nec mea est culpa, quia inter vos sum vt lucerna accensa, non sub modio, nec in abscondito, sed super candelabrum, lucens omnibus doctrina diuina & efficacissimis operibus diuinitatis. posteriori vero & sequenti sententia culpam in eos reijcit. lucerna, inquit, corporis tui est oculus tuus: quasi diceret, tenebræ vestræ, & mentes obscuratæ infidelitate, ac vitio, causa sunt, quod vos ista in me faciatis. iste sensus forsan prædictis accommodatior est. verumtamen omnium accõmodatissimus visus mihi est, quem in commentario exposuimus; vt vna & eadem sit sententia, & parabola contra Pharisæos, & scribas illos, qua Christus docet eorum mentem errore; & vitio obscuratam; indeque esse, vt calumnias inferant, signa petant, aliaque multa mala faciant: quam si haberẽt illuminatam sine tenebris erroris, infidelitatis, ac prauarum affectionum, vtique corpus, id est omnia exteriora eorum opera lucida, & recta essent; quia nemo lucernam habet accensam, & abscondit, sed ponit in candelabro, vt luceat intrantibus domum: sic est omnis, qui mentem omni ex parte lucidam habet, nec vllis obscuratam tenebris; huius opera profecto lucida etiam sunt. Hæc in sequentis sententiæ expositione magis explicabuntur.

Lucerna corporis tui, est oculus tuus: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit: si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

COMMENTARIA.

APplicat sententiam precedentem. lucerna, inquit, corporis oculꝰ est. perseuerat in eadem metaphora, & similitudine: sensusque est, dixi, neminẽ accendere lucernam, & eam abscondere, sed ponere in propatulo, vt omnes videant lumen. Quod in lucerna exteriori fit, id etiam in oculo corporis fieri contingit: est enim oculus velut lucerna. quando hic oculus simplex, id est sanus est. non permistus humoribus malis, tunc totum corpus lucidũ est illuminatur; ut eius membra recte operentur: sicut lucerna accensa omnes qui ingrediuntur domũ, vident lumen. at si oculus nequã est, & infirmus, tunc corpus tenebrosum est: partes enim eius non efficiunt opera sua; ut uidere est in cęco: sicut lucerna non accensa in tenebris uersantur, qui in domo sunt, nec operationes suas dirigere valent. significat hęc metaphora, mente quę oculus est animę, sana, & veritate omni ex parte instructa, exteriores operationes hominis rectas esse; illa vero obcæcata errore, aut prauis affectionibus, operationes consequenter esse prauas, & obliquas: non enim stat mentẽ sanam esse prauas: sicut non contingit lucernam accensam, & poni sub modio, aut in abscondito.

ANNOTATIO LXXIX.

Quid per oculũ hoc loco signifícetur.

SVperiori annotatione retulimus eos, qui hanc se parabolam diuisum à præcedenti sentiebant; quasi quę ad duo genera personarũ inferatur, & diuersa significet. nobis autẽ visum est durũ, ac violẽtum, vnũ & idem vocabulũ lucernæ in tam paucis verbis ad diuersa referre; cũ possit facile, & accommodate ad vnũ & idẽ pertinere, vti expositũ est. superest ergo pro præsentis sententię explicatione, q̃ metaphora quædam est, inuestigare, quid per oculũ significetur; in quo doctores nõ cõsentiunt. Beda in præsenti commentario oculũ significare dicit intentionem animi, quę interpretatio sumpta est ab Augustino lib. 2. quæst. Euang. c. 15. & lib. 2. de sermo. domini in monte c. ... & à Gregorio lib. 28. mora. c. 6. qui similia verba apud Matthæũ interpretãtes, oculum intentionem explicant. Verba Gregorij sũt hęc: Quid per oculum exprimitur, nisi opus suum præueniens intentio, quę priusquam se in actione exerceat, hoc iam, quod appetit contemplatur? Hęc, & alia Grego. cui expositioni nõnulli ex recentioribus consenserunt. At vero Chrysostom. hom. 21. in Matthęum. & Hieronymus Matth. 6. eadem verba explicãtes, mẽtẽ ipsam seu intellectũ interpretãtur. Et re vera si per intentionem intelligamus actũ voluntatis erga finẽ, non possumus oculum interpretari intentionẽ, nõ solũ quia oculus est potentia agnoscendi, & lumen ad cognitionẽ pertinet, quæ magis intellectui, ac mẽti accommodantur, quã volũtati; sed etiã quia si per oculũ intelligatur intẽtio, sẽtẽtia Domini patietur oppositionẽ; nõ enim intẽtio etiã recta, & bona facit opus exterius bonũ: nã cõtingit malũ opus ex bona intentione procedere: mẽdaciũ enim, etiã ob bonũ finem, malũ est. nec satisfit huic obiectioni per responsionem recentiorum dicẽtiũ, de operibus bonis ex se, aut indifferẽtibus, intelligẽdam esse sentẽtiam Domini: hęc enim si ex bona intentione procedant, recta sunt. Hęc inquã respõsio parum satisfacit; tum quia generalis est sentẽtia Domini: tum quia etiam in bonis operibus ex se, & in indifferentibus, non sufficit bona intentio. nam posita bona intentione finis, & operibus bonis ex se, aut indifferentibus, contingit fieri opus malum, & peccatũ, si fiat indebito tempore, aut loco: ad bonitatem enim operis multæ circumstantię necessarię sunt prẽter intentionem bonam. Rectius igitur, verius, & accommodatius cum Hieronymo, & Chrysostomo

ſoſtomo ſentiemus, ſi per oculum interpretamur mentē: hæc enim ſi ſana eſt, abſq; vllo errore, & vitio, opera exteriora vtique bona ſunt, nec contingit malum opus exterius, niſi præcedente vitio aliquo in intellectu, nempe errore, aut falſo iudicio, ſalutem practico, aut in cōſideratione aliqua. vnde qui facit bonum opus ex ſe, etiam bono fine, ſed tempore indebito, aut loco, aut deficiente aliqua circumſtātia neceſſaria, opus vitioſum eſt. Ideoque ſi conſideret quiſpiam. inueniet erraſſe intellectum dum iudicauit id opus ſic debere fieri: denique generale eſt, opus malum ex vitio aliquo intellectus procedere etiamſi bona ſit intentio. Hæc expoſitio accommodata eſt contextui, vti verba indicant, & quæ ſe quūrur, id ipſum confirmant. Nec hoc eſt contra Auguſtinum, aut Gregorium, qui per intentionem, non purum actum voluntatis, qui tēdit in finem intellexerunt, ſed ſimul mentis attentionem, & inſpectionem. Aduerte autem ſanum oculū appellari ſimplicem, quia qui ſanus eſt, externis humoribus non miſcetur, qui vſum perturbant.

Vide ergo ne lumen, quod in te eſt, tenebræ ſint.

COMMENTARIA.

COncludit ex metaphora. vide, inquit, ne lumē, quod in te eſt, id eſt, lucerna, & oculus, ac mens, quæ ad illuminandū data ſunt, tenebræ ſint, ideſt, tenebroſæ, & tenebris obfuſcatæ: multum enim id refert. nam ſi oculo exiſtente nequā, totum corpus in tenebris verſatur; contra vero ſimplex ſi ſit, totum corpus lucidum eſt; ſic etiam ſi mens tenebris affecta ſit, actiones exteriores, quę à tenebris procedūt, tenebroſæ sūt, ac vitioſæ; contra vero ſi lucida ſit, actiones rectæ ſunt; intereſt profecto mentē lucidam habere. vide igitur, ne in mente tua, quæ ad lumē data eſt, tenebræ ſint erroris, ignorantiæ, & infidelitatis.

ANNOTATIO. LXXX.

APud Matt. c. 6. hæc ſentētia magis explicatur; dicit enim, ſi lumen, quod in te eſt, tenebræ ſunt, tenebræ quantæ erunt? id eſt, magnæ erunt in te tenebræ, ſi quod ad lumen tibi datum eſt, tenebroſum ſit: ſi enim oculus exterior talis eſt, totum corpus eſt tenebroſum: ſi autem mens, actiones, quę ex ijs tenebris procedūt, vitioſæ erunt. lumen in hac ſētētia appellat oculum in corpore, & mētem in anima, quæ ad illuminandum data ſunt; quo verbo probatur nō poſſe per oculum intelligi intentionē; hæc enim non eſt lumen, ſed procedit ex lumine, recta enim intentio procedit à mēte veritate informata, & illuſtrata. Quidam recentiores interpretantur particulam μή, loco, num, ſeu, an: nempe, conſidera num lumen, quod eſt in te, tenebræ ſint; particula enim Græca, &, non, & num ſignificat, Vtraque tamen lectio in eundem recidit ſenſum.

Lumen quid hoc loco.

Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.

COMMENTARIA.

HAec eſt concluſio totius ſimilitudinis, ſeu metaphoræ. ſi igitur, inquit, totus oculus lucidus fuerit, non habens aliquam partem tenebroſam, id eſt, nihil habēs, quod lumen eius obſcuret, erit totum corpus lucidum, & illuminabit te, ſcilicet oculus talis. ſicut lucerna fulgoris, id eſt, ſicut lucerna lucida, & perfecta; ſic eſt in anima: quando tota mens lucida eſt, nihil habens ignorantiæ, erroris, falſitatis admiſtum, actiones exteriores rectæ, & lucidæ ſunt. in hac ſententia illud (corpus) ad oculum refertur; pars enim corporis etiam dicitur: ſic enim ſenſus fit perfectus, & abſque vlla battologia.

ANNOTATIO. LXXXI.

INterpretes illud (corpus) ad totum corpus referunt, & tunc ſenſus efficitur parum accommodatus, & cum battologia quadam, ad verba vltima reſpondent; non enim corpus totum eſt, quod illuminat, ſicut lucerna, ſed oculus. idcirco visū eſt mihi id referre ad oculū: nam & oculus corpus quoddam eſt, eo maxime, quod mihi ſuſpicio eſt illud nomen Græcum, σῶμα, quod corpus Latine dicitur, poſitū forſan à Typographis, aut ab aliquo, loco ὄμμα quod ſignificat oculum: quod ſi non poſitum eſt, debet intelligi pro oculo, tuncque quadrat illi, quod ſequitur (& ſicut lucerna fulgoris illuminabit te.) nō enim totum corpus eſt. quod illuminat, ſed oculus. Aduertendum autem eſt Græca nunc exemplaria habere ſic (erit lucidum totum, ſicut ſi lucerna fulgoris illuminet te) quæ lectio magis conuenit cū præcedenti lectione, ſi corpus pro toto corpore accipiatur. ſicque legit Euthymius, eum quibuſdam recentioribus; non tamē vitatur battologia: at vero vulgatum non ſic legiſſe, certum eſt: qua lectione ſtante oportet per corpus interpretari oculum, fitque ſenſus verbis valde accommodatus.

Et cum loqueretur, rogauit illum quidam Phariſæus vt pranderet apud ſe. Ieſus autem ingreſſus recubuit.

COMMENTARIA.

NON ſunt hæc connexa ſuperioribus, ſed alio tempore euenerunt. loquebatur igitur Chriſtus verba doctrinæ, vt ſolebat; quo abſoluto ſermone, à quodā Phariſæo inuitatus eſt ad prandiū, quod Chriſtus non recuſans, ingreſſus eſt domū illius, & recubuit ad menſam; acceptauit autem Phariſæi conuiuium, vt inſtruendi eum occaſionē habere; & vt oſtenderet ſe communia hominum officia non ſpernere.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXXII.

Connexio superiorũ. QVod ad connexionem spectat Euthymius cũ præcedentibus coniunxit, quasi dictum esset, cũ hæc, quę dicta prius sunt, loqueretur Christus, eum Pharisæus quidam rogauit, vt apud se prandere ret. Beda vero ponderans non esse dictum, cum hęc loqueretur, sed absolute, cum loqueretur, affirmat non referendam esse hanc sententiam ad verba immediate præcedentia, sed ad alia, quæ post illa Matthæus cap. 12. & Marcus cap. 3. explicant; nimirum dum quæ dicta sunt, loqueretur, accessisse quendã, & dixisse: Mater tua, & fratres tui foris stant, quærentes alloqui te. at ille dixit: Quę est mater mea, & fratres mei? & extendens manũ in discipulos suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quicumque enim fecerit volũtatem Patris mei, qui in cælis est, ipse meus frater, & soror, & mater est. Cum igitur hæc loqueretur, inquit, Beda, Pharisæus hic accessit. Alijs non placet hoc, sed existimant, nec post hęc quæ Matthæus narrat, Pharisæum hunc accessisse, sed alio post tẽpore, quod incertum nobis est. & reuera id probabilius est: nam post illa verba verisimile est cum matre, & fratribus quęrẽtibus eum abijsse: non autem cum Pharisæo hoc inuitante. Quod autem ad litteram pertinet. verbum illud (rogauit) Græce, ἠρώτα, quod Euthymius dupliciter interpretatur; aut rogabat, aut inuitabat. priorem interpretationem secutus est vulgatus: ea enim est frequentior verbi significatio.

Quod demum ad rem ipsam attinet, Euthymius existimat hunc Pharisæum inuitasse Christum, vt ostenderet se præstantiorem cæteris Pharisæis, atq; ab eorũ inuidia liberum. Titus Bostrenus vero, eũ de numero persecutorum, ac peruersorum fuisse arbitratur, cuus conuiuium dicit Christum non recusare, non quod ignorasset Pharisæorum peruersitatem, sed vt causam, & occasionem instruendi illum haberet. Quo autem animo Christum inuitauerit, bonone, an malo, Titus non explicat. mihi magis placet, si dicamus, hunc bono, & beneuolo animo inuitasse Christum: si enim aliter esset, Euangelista explicuisset, vt fere semper faceret solet: quãuis enim plurimi ex Phariseis de Christi doctrina non recte sentirent; non tamen omnes eo odio ipsum prosequebãtur, vt à communibus officijs erga illum abhorrerent, talem existimo hunc fuisse Pharisæum.

Pharisæus ista bono, an malo animo Christum inuitauerit.

Pharisæus autem cæpit intra se reputãs, dicere, quare non baptizatus esset ante prandium.

COMMENTARIA.

ACcubuerat Dominus mensæ priusquã manus ablueret, quod vidẽs Pharisæus, cępit intra se dicere: Quare nõ est ablutus ante prandiũ, idque dicebat in corde suo reputans, id est, iudicans, & in malam partem accipiens, ac damnans. Dominus autem id fecerat, vt occasionem acciperet dedocendi errorem, & superstitionem Pharisæorum de huiusmodi abluti onibus, & baptismatibus in capiendis cibis.

ANNOTATIO. LXXXIII.

Varię lectiones discutiuntur. GRæca exẽplaria duas habent lectiones; vna est ac si Latine diceremus: Pharisæus cũ vidisset, admiratus est, quod non esset lotus ante prandium. quã lectioné sequitur Euthymius: altera est, quam sequitur vulgatus, quę habetur apud Titum Bostrenum antiquissimum doctorem Græcum; & hęc est, quam nunc interpretamur. Illud autem reputans, Græce est à verbo, διακρίνομαι, quod idem interpres apud Marcum vertit per verbum, hęsito: tale enim verbum multas habet significationes; idem enim significat, ac diiudico, discerno, discepto, iudico, reputo, hæsito. hoc in loco positum puto pro, diiudico, seu iudico, quod sæpe in Srriptura in malam accipitur partem: vnde reputasse intra se dicitur, id est, iudicasse, & in malam partem accepisse. à qua interpretatione non discessit Titus Bostrenus, explicans Pharisæũ offensũ fuisse eo quod manus Christus non lauisset. De hac traditione Pharisaica, meminit Matt. c. 15. Accesserũt, inquit, Scribę, & Pharisæi dicẽtes: Quare Discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? non enim lauant manus cũ panem manducant. Similiter Marcus cap. 7. Conueniunt, inquit ad eum Pharisæi, & quidam de Scribis venientes à Hierosolymis, & cum vidisset quosdam ex discipulis eius communibus manibus, idest non lotis, manducare panem, vituperauerũt. Pharisæi enim, & omnes Iudęi, nisi crebro lauerint manus, non manducãt, tenẽtes traditionem seniorum, & à foro venientes, nisi baptizentur, non comedũt: & alia multa sunt, quę tradita sunt illis seruare, baptismata calicum, & vrceorum, & æramentorum, & lectorum. Hęc Marcus. Hac igitur de causa offensus est Pharisæus, & male accepit, quod Christus illotis manibus mensæ accumberet. cur autem Dominus eam traditionem neglexerit, dicemus in sequentibus.

Et ait Dominus ad illum.

COMMENTARIA.

REspondet Dominus ad ea, quæ Pharisæus in corde dicebat, vt sic ei persuadeat veram esse doctrinam suam: qui enim scrutator est cordium, dignus est profecto fide; ac quæ docet, vera esse, eo facto comprobat.

Nunc uos Pharisæi quod deforis est calicis, & catini, mundatis: quod autem intus est uestrum, plenum est rapina, & iniquitate.

COMMENTARIA.

INcrepat Dominus Pharisæos omnes in hoc vno presente; quia vitium commune erat ei cum cæteris: mundabant enim quod deforis est calicis, & catini, i. vasorum exteriorum munditiei, & lotioni incumbebãt: animæ autẽ munditiem negligebant, cum essent pleni rapinis, & iniquitatibus. rapina ad ea, quæ ab alijs vi extorquebant; iniquitas vero ad ea, quæ ab alijs dolo ac fraude accipiebant, refertur. quod igitur deforis est corpus; quod autẽ intus est animã significat. Hoc ablutionis genere complectitur Dominus ablutiones alias,

alias quibus vtebantur Phariſæi, quaſque ex Marco retulimus. Obiurgantur ergo, quod corpora mundabant, animam vero immundam relinquebant; corporis enim ablutio animam non lauat, nec mundat. particula autē (nunc) indicat tempus præſens, quaſi hæc ſuperſtitioſa lotionū traditio ipſorum ſit inuentum, non autem antiquorū patrum doctrina.

ANNOTATIO. LXXXIV.

SImilia habentur apud Matthæum c. 23. alio tempore dicta. Inquirit autem Origenes tract. 25. in Matthæum, cur Lucas catinum, Matthæus autē paropſidem dixerit, ſed ea ſubtilia ſunt, & ad ſpiritualia ſpectant. Illud (iniquitate) Græce πονηρίας. Theophylactus interpretatur, inuidia; at vox potus ſignificat malitiam, quam vetus interpres expreſſit iniquitatem: forſan enim aliter legit, nempe ἁρπαγῆς cui interpretationi fauet Baſilius in reg. breu. reſp. 271. interpretatur enim defraudationē, iuxta illud Zachæi: Si quidem defraudaui. Fauet etiā Auguſtinus ſer. 30. de verb. Domini. vbi legit. Rapina, & dolo. aduertendum eſt, tam Latina, quā Græca verba pati duos ſenſus: vnus eſt quē ſecuti ſumus in cōmentario, quiq; cōmunior eſt. Alter eſt, ſi illud (veſtrū) non referatur ad precedentes, ſed ad ſequēs, ſic veſtrum plenū eſt rapina, vt ſit quædam traiectio, qua aliquando vtitur Lucas, quaſi dictū eſſet, quod intus eſt nēpe calicis, & catini, rapina, ac iniquitate veſtra plenum eſt; vt vtrumq; ad calicem, & catinū referatur: eritq; ſenſus; quod de foris eſt calicis mūdatis; quod vero intus eſt, rapina & iniquitate plenū eſt, quia cibos & potius rapinis, & iniquitatibus comparatis. Huic lectioni cōſonat, quod apud Matthæum cap. 23. legimus: Mūdatis, inquit, quod deforis eſt calicis, & paropſidis; intus autē pleni eſtis rapina, & immuditia, quib⁹ verbis metaphorice ſignificabat Chriſtus eos corpora lauare animam autem plenam habere vitijs, & illotam relinquere. at vero prior lectio apud Lucam eſt communior, & eam ſequitur Baſilius loco proxime citato. & Auguſt. ſer. 30. de verb. Domini, vbi legit: Intus pleni eſtis rapina, & dolo, & ad eūdē ſpectat ſenſū: nā per id quod intus eſt, & calicis, ſignificatur anima per id, quod deforis eſt, corpus. Increpātur autē iſti, quod corporū munditiā habere curent, animarū autē ſpernāt.

Ter Dominus de lotionibus ante cibos reprehendit Phariſeos, & quibus de cauſis.

Quod autē ad rē ſpectat, cōſiderandū eſt Dñum ter Phariſęos reprehendiſſe de hmōi lotionibus in cibis capiēdis. Primo apud Mat. 15. & Mar. 7. Secūdo nūc apud Lucā. Tertio apud Mat. 23. nō autem vitio dat huiuſmodi ablutiones abſolute, & per ſe: pertinēt. n. ad ciuilitatē, & munditiē exterioré, quæ laudabilis ē, ſi ſit moderata. nō hoc prohibet Chriſtus, nec hac de cauſa Phariſæos increpauit, ſed quatuor alijs de cauſis: Vna ē error: Phariſæi. n. nō percipientes, nec intelligētes Scripturas, quib⁹ Deus pceperat de aialibus immūdis nō veſcendis, exiſtimarūt immunditiā corporalē ciborū, vaſorū, & corporū, immundā facere animā; & quod exterius é, inficere & coinqnare quod eſt interius: eaque de cauſa propria ſua inuētione inſtituerūt in cibis ſumendis multas lotiones, vt retulim⁹ ex Marco, quaſi impedientes immunditiem animæ: ſicq; turbis tradiderunt; & obſeruari ab eis fecerunt. Hæc de cauſa Dominus inuehitur cōtra eos, ipſorūq; baptiſmata & lotiones, quia contra veritatem Dei errorem cōtinebant. Hanc cauſam ex Math. cap. 15. habemus: Cæci, inquit, ſunt, & duces cæcorū. Audite, & intelligite, non quod intrat per os, coinquinat hominē, ſed quod exit à corde, nēpe peccata. Hæc ſunt, quæ coinquināt animam. Altera cauſa, propter quā Chriſtus has lotiooes ſpreuit, fuit illorū ſuperſtitio: Phariſęi enim induxerunt has lotiones, non ob naturalem, & ciuilem quandam decentiam, & munditiem; hęc enim nou indigebat tam varijs & multiplicibus lotionibus; ſed introductę ſunt quaſi ad religionē pertinentes; vt qui contemnerent, contra Dei cultum agere cenſerentur; qui vero ſeruarēt, Deū in eis colere viderentur. hoc autē eis nō licebat, quibus prohibitum erat à Deo Deuter. 4. ne quicquam adderent, detraherentue legi ex ijs, quæ Deus inſtituerat; ob id, quaſi ſuperſtitioſas, lotiones huiuſmodi Chriſtus reiecit. quam cauſam indicat Matthæus ca. 15. De ijs enim lotionibus loquēs ait: Omnis plātatio. quā non plantauit Pater meus, eradicabitur. Similiter Marcus cap. 7. In vanum, inquit, me colunt, docentes doctrinas, & præcepta hominum, id eſt, quæ propria inuentione inſtituūt contra Dei mandatū. Hāc cauſam, cur Dominus lotiones iſtas ſpreuerit. tradidit Chryſoſtomus ho. 52. in Matth. eaq; de cauſa ab Hilar. can. 15. Matth. appellantur ſuperſtitioſæ, quaſi quod ad religionē nō pertinet, & proprio hominum arbitrio contra diuinum mandatum, inductū ſit vt religioſum. Tertia cauſa fuit, quia in ijs obſeruandis ſummo ſtudio incumbebant; & immūditiem animæ, quæ turpior eſt, grauiuſque malum, negligebant: verſabanturq; in auferendis quibuſdā immunditijs corporum; nullam autem adhibebāt curam auferendis ab anima rapinis, inuidijs, & alijs multis ſceleribus. Hanc cauſam habemus à Luca in preſenti. Quod deforis, inquit, eſt mundatis quod autem intus eſt, plenum eſt rapina & iniquitate. Similirer Matt. 23. Quarta cauſa generalis, eſt tam de his ablutionis, quam alijs ſimilibus traditionibus Phariſæorum, quia præferebant eas diuinis mādatis: erant enim nonnullę earum contra præcepta Dei ipſius. quę cauſa habetur Mat. 15. & Mar. 6. Tranſgredimini, inquit, mandata Dei pp traditiones veſtras. vt igitur Chriſtus occaſionem caperet docendi veritatem, noluit lauare manus iuxta traditionem Phariſæorum, ne conſentire videretur eis, probaretq; facto tales lotiones; & vt cauſam acciperet illas reprehendēdi, & veritatē docendi, vitamque Phariſęorum inc repandi.

Stultis, nonne qui fecit quod deforis eſt, etiam id, quod deintus eſt, fecit?

COMMENTARIA.

ARguit Phariſæos ſtultitiæ, & imprudentię, ac inſipientiæ, in eo, quod lauabunt exteriora calicis, & quod intus eſt, nempe animam negligebant. Nonne, inquit, qui fecit, quod deforis eſt, fecit etiam quod intus eſt? ſi igitur lauantes, quod deforis eſt, putatis vos cultum exhibere auctori Deo, debetis profecto lauare, & mundare animam: nam etiam hæc à Deo eſt; nec minor cultus exhibetur Deo in lauandis exterioribus, quam in mundandis interioribus, immo maior.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXXV.

Stulti quomodo appellantur Phariſæi à Chriſto.

STultos appellat, vel quod non agnoſcant nõ minoris momenti eſſe animas mundare, quã corpora; vel ſi agnoſcunt, quod non faciunt; illud inſipiẽtiæ, & cæcitatis mentis, hoc imprudentiæ eſt: vtrũque autem dicitur, & eſt ſtultitia. Aduerte autẽ hoc verbũ, ſtulti, à Chriſto vero Domino, & magiſtro, non eſſe contumeliæ; ſed reprehẽſionis, & increpationis: quod imitatus Paulꝰ Apoſtolus Gala. 3. ipſos Galatas inſenſatos apellauit: O, inquit, inſẽſati Galatę, quis vos faſcinauit? quo autem modo fiat hoc, paulo inferius explicabimus, cũ expoſuerimus obiectionem illã factam à Phariſæis: dixerũt enim Chriſto: (Hoc dicens, contumeliam nobis facis) Aduerte etiam illud (quod deintus eſt) referri ad animam, de qua dictum eſt prius, quod intus eſt veſtri plenũ eſt rapina. Si autẽ ſequamur expoſitionẽ in annotatione explicatam; vt in præcedentibus illud, veſtrũ, cõnectatur cum ſequẽti; vt illud, quod de intus eſt, referatur ad calicem, & catinum; tunc eodẽ modo iſta ſentẽtia intelligẽda eſt; nimirum qui fecit quod de foris eſt calicis, fecit etiã quod intus eſt calicis. vtrũque igitur eſt mundãdum; ſic enim Matthęus c. 23. dixit: mũda quod intꝰ eſt paropſidis, vt fiat quod intus eſt mundũ. De hac tamẽ expoſitione paulo inferius dicemus. Vtrumque tamen in eundẽ tendit ſenſum: nã per exteriora, & interiora calicis, corpus & anima hominis ſignificãtur; ideo Lucas quod intus eſt, ad animã retulit. Notat hoc in loco Beda hac ſententia conuinci erroris Manichęos, qui animã à Deo factam putant, non autem corpus. at qui fecit, quod deforis, fecit etiã quod intus eſt. conuinci etiã eos qui peccata corporalia quaſi grauiſſima deteſtãtur, nempe fornicationem, furtũ, rapinã, & ſimilia, Spiritualia vero vt leuia contemnunt, nempe ſuperbiam, inuidiam, auaritiam, & ſimilia.

n. 41 Veruntamen quod ſupereſt, date eleemoſynam; & ecce omnia munda ſunt vobis.

COMMENTARIA.

MOdum legitimum mundandi exponit reiecto illo, quem illi amplectabantur: nam illi lauabant exteriora relicto interiori: Chriſtus vero contra docet. ſenſus igitur & connexio ſunt hæc: vos lauatis tantum quod deforis eſt; quod verò intus eſt, plenum eſt rapina, & iniquitate: idcirco non eſtis mundi. veruntamen loco rapinarum, & iniquitatum, ex his, quæ habetis, date eleemoſynam; & tunc omnia munda erunt; totiq; mundi eritis, corpore & anima: corpore quidem lotionibus veſtris; anima vero eleemoſynis. immo ſi interiora munda ſint, omnia munda erunt: hæc enim eſt mundities, quæ abſolute hominem mundum reddit. Similis eſt ſententia Matthæi 23. Munda, inquit, prius quod intus eſt calicis, & paropſidis, vt fiat id, quod deforis eſt, mundum; quibus ſignificat, quantumuis homo ſit exterius mundus, ſi anima eſt immunda, abſolute non eſſe dicendum mundum. quod apud Matthæum Dominus dixit, hoc apud Lucam expreſſit, modum mundandi interiora explicite docens, nempe eleemoſynis.

ANNOTATIO IXXXVI.

LOcus hic difficilis eſt, & diligentiori indiget explanatione vltra eam, quæ in cõmẽtario adhibita eſt. Quod ergo ad litteram ſpectat, diuerſitas quidem eſt: nã apud nonnullos non legitur illud (quod ſupereſt) ſed tantum (verũtamen date eleemoſynã; & ecce omnia munda ſũt vobis) ſic inter Græcos legunt Origenes hom. 2. in Leuit. Chryſoſtom. hom. 51. in Matt. & hom. 33. ad Paulum Antiochenum. inter Latinos autem Cypri. lib. 3. ad Quirinum cap. 1. Ambroſius in hoc commentario, & Auguſt. ſer. 30. de verb. Domini, & lib. 2. cõtra Chræſcon. Grã. cap. 12. Alij vero legunt, inter Græcos quidem Baſil. reg. breu. reſp. 271. Cyrillus lib. 2. in Leui. Theophylat. & Euthy. in hoc commẽtario. inter Latinos autem idẽ Auguſtinus Enchi. c. 76. vbi legit (quod ſupereſt) & Beda. & hęc eſt lectio, quã vetꝰ interpres eſt ſecutus, quamq; nos etiã ſequimur; & quę in Latinis, ac Græcis exemplaribus communiter habetur, cuius lectionis explicationem, ſimul etiã totius ſententię, ſequentes duæ annotationes continent.

ANNOTATIO. LXXXVII.

Connexio, & ſenſus ſuperiorũ verborũ.

HOC ſuppoſito, ſenſus, & connexio ſententiæ inueſtiganda ſunt: in qua re varia dicuntur. Primo quidem recentiores nõnulli hanc ſententiã per ironiã exiſtimant dictam à Chriſto, cõtra Phariſæos illos; quaſi diceret. Pleni eſtis rapina & iniquitate; & putatis per eleemoſynas quaſdam eorũ, quæ adſunt, ſeu quę habetis, omnia vobis eſſe munda. vt autẽ hæc ironia verbis ſit accõmodatior. illud, Date Græce δότε interpretantur per verbũ indicantis, nẽpe, datis. Inducuntur recẽtiores ad affirmandũ hãc ſententiam ironice dictã; non autẽ abſolutè, & proprie; qa cũ Phariſæos plenos rapinis, & iniquitatibꝰ dixerit, non videbatur conſentaneum Chriſtum docuiſſe eos eleemoſyna mundandos eſſe, cũ plura, & maiora opera eſſent neceſſaria. At vero hęc interpretatio recens eſt contra cõmunem antiquorũ Patrũ ſenſum; qui omnes, vt in eorum ſententijs recitãdis apparebit, interpretantur hãc Domini ſentẽtiã abſolute proprie, & abſque vlla ironia dictam. Adde vix reperiri apud Græcos imperatiuum δότε. accipi in ſenſu indicante pro δίδοτε. nec eſt argumentum recentiorum iſtorum alicuius momenti; vt ex ſequẽtibus facile conſtabit.

Hac igitur dimiſſa interpretatione, Secũdo loco Beda in cõmentario duas adfert expoſitiones: illud enim (quod ſupereſt) dupliciter interpretatur; vno modo ſic, quod ſupereſt, id eſt, pro rapina, iniquitate date eleemoſynam: hoc enim ſolum remediũ ſupereſt vobis. Altero modo, vt idẽ ſit (quod ſupereſt) id eſt, quod eſt ſuperfluum, vt ſit ſenſus; veruntamẽ quod victui neceſſario veſtro ſuperfluum eſt, date in eleemoſynam; & ecce omnia erunt vobis munda, id eſt à peccatis mundabimini. at vero neutrã interpretationem illius (Quod ſupereſt) admittunt verba Græca: habentur enim Græce τὰ ἐνόντα: eſt enim participium numeri pluralis verbi ſubſtantiui cum præpoſitione, quaſi ſi latine diceremus, inexiſtẽtia, ſeu, quæ inſunt, hęc date in eleemoſynam.

Tertio

Tertio igitur loco Euthymius in cõmentario sic interpretatur (quod supereſt)id eſt,de diuitijs repoſitis,& de ijs quæ habetis recondita, date eleemoſynam,& ſic erunt omnia munda,nempe corpus, & anima.ſic autem connectit hanc ſententiam: vt poſt quã oſtãdit Dominus vanã Phariſæorũ ablutionẽ, in eorũ auaritiã inuehatur,exhortaturque illos per eleemoſynam corpus,& animam purgare.

Quarto loco Baſilius reg.breui.reſp.271.non multũ diſſimilis eſt ab Euthymio allegato, niſi quod illud(omnia munda ſunt vobis)non ad corpus,& animã refert,ſed ad peccata paulo ante narrata: dictũ .n.eſt plenũ eſt rapina,& iniquitate, ſubiũgit ergo Dominus,verumtamen ex ijs,quæ vobis adſunt,date eleemoſynã, & ecce omnia, q̃ rapina, & fraude commiſiſtis,munda erunt,id eſt mundabimini à talibus rapinis,& defraudationibus perpetratis.

Quinto loco doctores illi, qui non legunt illud (quod ſupereſt)ſed abſolute,date eleemoſynã, & ecce omnia munda ſunt vobis,non ad peccata præcedẽtia,rapina,& iniqtate,ſed generaliter ad peccata quęcũq; referũt;quę dicũt eleemoſynis tolli.ſic Origenes,Cyprianus,& Ambro.locis in p̃cedẽti annotatione citatis docẽt.de qua re particularis fiet conſideratio in ſequẽti annotatione. Mihi expoſitiones Baſil.& Euthymij magis accõmodatę videnť,ſi aliquãtũ declarẽť.igiť,q̃ in eleemoſynã danda monet, ſunt q̃ inſunt,id eſt q̃ propria eorũ ſunt, quod vulgatus dixit quod ſupereſt,id eſt,qđ eſt extra ea, quæ rapina & iniqtate poſſidebãť. Horũ eleemoſynis reꝯpẽſatio fit eorũ,q̃ ablata erãt,ſicq; mundabaťanima à culpis rapinę,& iniquitatis.ſenſus igiť eſt: vos mũdatis,quod deforis eſt immunditię interna relicta;verũ tñ dico vobis,de proprijs facultatibus, & ijs,q̃ veſtra ſunt,facite eleemoſynã, ſicq; omnia erunt mũda vobis,nẽpe vaſa,& animæ,interiora,& exteriora;aqua qdẽ exteriora,quod vos facitis; eleemoſynaa autẽ interiora,quod ego doceo:aliter mũdatis tantũ,quod deforis eſt,non aũt qđ intus. Hũc ſenſũ ſecutus eſt Tertu.li.4.cõtra Marciõ.c. 27. vbi ſic legit: Date q̃ habetis eleemoſynã,& omnia mũda erũt vobis.Hic mihi videť intellectus huius ſentẽtiæ,ſuppoſita expoſitione p̃cedentiũ ſententiarũ, quã ſecuti ſumus,amplectẽtes cõmunẽ doctorũ le-

ctionẽ.At vero,ſi quis planiorẽ,& forſan veriorem horũ interpretationẽ deſiderat,poterit recipere:ſequentẽ,ſi incipiamus ab illa prima ſententia. nunc vos Phariſæi, quod deforis eſt calicis & catini mũdatis;quod autem intus eſt veſtrũ,plenũ eſt rapina & iniquitate,id eſt,ò Phariſæi,quod deforis eſt calicis,& catini mũdatis,& qđ intus eſt calicis, & catini veſtri,rapina,& iniquitate plenũ eſt;q̃a potũ,& cibũ,q̃ intra calicẽ,& catinũ ſunt,rapinis, & inquitatibus cõparaſtis, ſicq; quod intus eſt calicis,immundum eſt.ò ſtulti,non cõſideratis,qđ qui fecit exteriorẽ partẽ calicis,& catini,fecit ẽt q̃ intus eſt. hoc dicit,quia Phariſęi his ablutionibus putabant ſe cultũ exhibere Deo:cũ igiť Deꝰ vtriuſq; partis ſit auctor, vtraq;mũdãda erat:cur ergo lauatis exteriora vaſorum,& q̃ intus ſunt,immunda facitis rapiendo, & fraude cõparando ea,q̃ in illis reponitis? non ſic ablutio facienda eſt,non ſic mũdities vera cõparatur; verũ,quod ſupereſt,id eſt,qđ ſup vaſa eſt,ſeu inexiſtẽtia in calice,& catino,date in eleemoſynã: & ſic omnia erũt munda;nẽpe pars calicis,& catini exterior,& interior.illa quidẽ lotione veſtra exteriori, quã facitis;hęc vero,ſi q̃ apponitis intra vaſa mũda ſint, reſarciẽdo eleemoſynis,q̃ male cõparata reponitis in vaſis.cõſonant huic expoſitioni,eãque cõfirmant,q̃ apud Matthæũ habentur c.23.Cæce mũda prius,qđ intus eſt calicis,& paropſidis;vt fiat id, qđ deforis eſt,mũdũ.quibus verbis,illud intus,& deforis,ad vaſa referunť.idẽ nũc Lucas dicit, niſi quod Dñs adiecit modũ mundandi,quod intus eſt calicis & catini,ſeu paropſidis;nẽpe ſi eleemoſynis mundentur,q̃ rapina ablata ſunt,& bene cõparatis vaſa repleãť.Hac metaphora ſignificat Dñs q̃ fieri debẽt cũ corpore,& anima noſtra:corpus .n. ſignificať p id,quod deforis eſt calicis;anima vero per id, quod intus eſt.illud igitur,quod ſupereſt,ad id , quod in vaſis continetur,referẽdum eſt;idque Græca magis ſignificant,nẽpe inexiſtentia,id eſt,exiſtentia in calice,& catino.no quod illa eadẽ debeãt dari in eleemoſynas; ſed quod tunc munda ſunt, & deſinunt eſſe male parta,cũ reparatio prius fit per eleemoſynas,vti in ſequenti annotatione magis explicatur. Hæc expoſitio videtur non ſpernenda,quamuis interpretum auctoritate ſit deſtituta.

ANNOTATIO. LXXXVIII.

Eleemoſynis quo modo anima mundetur.

EXplicandum nunc eſt, quomodo eleemoſynis anima mũdetur,& purgetur.in quo ſunt variæ patrum ſententię.primo quidem Auguſtinus Enchirid.c.71.& 72.hanc Domini ſententiã adducẽs duo dicit:vnũ ẽ; peccata venialia,& ſcelera, ac mortalia peccata, q̃ per pænitentiã quantũ ad culpã remiſſa ſunt,mundari per eleemoſynã, quod intelligе quantum ad pænam rẽmanẽtẽ,vt paulo inferius declaratur.Alterũ eſt, per eleemoſynã hanc non tãtũ intelligi debere,quæ cõmuniter fit in pauperes, ſed ẽt generaliter omne officiũ,& opus,quod in vtilitatem proximi ſit;ac ſi clarius diceret,opera miſericordiæ tã corporalia,quam ſpiritualia dicũtur hoc in loco eleeemoſyna;& per talia mundatur ac purgatur anima à venialibus, culpis, & à mortalibus, quo ad cupam.per pænitentiam remiſſis.

Secundo loco idem Auguſtinus ſer.30. de verb. Domini,abſolute hãc ſententiam interpretatur,nimirum,vt omnia peccata purget eleemoſyna,etiam quoad culpã;vt tamen hoc verificet,eleemoſynæ ſignificationẽ extendit ad omne opus bonũ,quod homo ſiue in vtilitatẽ propriam,ſiue in alterius facit. ſic qui credit,qui pænitentiam agit, qui alia facit, quibus etiã culpa deletur dicitur ſibi facere eleemoſynam:ſuę enim animę miſeretur,qui ei benefacit, talis eleemoſyna abſolute mundat animã à quocunque peccato.Hac ratione ſoluit Auguſtinus argumentum contra hanc ſententiam oppoſitum, nẽpe cũ fides ī Chriſtũ eſſet nececeſſaria ad mũdãda peccata,& hi Phariſæi non crederẽt in eum, quomodo per eleemoſynã mundãdi dicũtur? reſpondet Auguſtinus, eleemoſynã etiã fidẽ cõplecti:nã qui aſſentit fidei,miſeretur,ac eleemoſynã facit animæ ſuæ. At vero non videtur iſta generalis ſignificatio accõmodata præſenti ſentẽtiæ:nõ enim abſolute dicitur date eleemoſynã,&ecce omnia mũda ſunt vobis,vt ipſe Auguſtinus legit; ſed,quod ſupereſt, ſeu de veſtris facultatibus date eleemoſynã.quod aperte oſtẽdit Chriſtũ loqui de eleemoſyna corporali,quæ pauperibus erogatur:idque intendit Saluator docere cõtra Phariſæorũ auaritiã: verba etiã antecedentia, & ſequẽtia id cõprobant:nã de rapinis,& iniquitatibꝰ Phariſęorũ locutus eſt, eiq; opponit eleemoſynã ex proprijs; ſicq; reſarciri peccata,quibꝰ aliena rapuerũt.Adde cæteros Patres ſic interpretatos eſſe hanc eleemoſynã: vnde eã cõputatũ inter illa opera, quibus

bus à peccat.s mũdamur; vt habent Origenes ti. 2. in Leu. & Cyrillus ho. 2. ibidem: cui consonat illud Dani. 4. Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum. & Tobiæ 4. Eleemosyna ab omni peccato, & a morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.

Tertio ligitur loco Basilius reg. breu: resp. 271. eleemosynam, quæ fit in pauperes interpretatur, allegatque illud Luc 19. de Zachæo, dimidium bonorum meorũ do pauperibus. dicit tñ hanc eleemosynam non mundare à quocunque peccato, sed à rapina, & defraudatione commissis, de quibus locutus est Dominus: peccata. n. quæ retegi possunt, contrarijs factis bonis recompẽsantur. rapina ergo, & fraudatio reteguntur, si homo cõtraria faciat; vt ex ijs, quę habet, det pauperibus: qui. n. aliena rapuit, retexit malum factum, si sua det, vt Zachæus faciebat. & reuera ista expositio acommodata est, quãtum ad Saluatoris intentum, qui de rapinis, & defraudationibus Pharisæorũ locutus, quibus anima corũ immũda erat, hanc protulit sententiã. tñ quantũ ad rẽ ipsam generalis est, eleemosyna. n. mundat à cæteris ẽt peccatis, vti loca Scripturę proxime citata probãt, non quidẽ à culpis mortaliũ; hęc enim fide, dilectione, ac pœnitentia delentur, sed à pœnis relictis ex culpa. sicque vera est doctrina, quam Augustinus in primo eius dicto docuit, cui consensit Gregorius li. 12. moral. c. 23. immo Basilius id ipsum insinuauit, dicens eleemosynam per se solã non mundare, sed egere misericordia Dei, sangnine Christi, & pœnitẽtiæ fructibus. Hinc soluitur argumentum Augustini superius factum: non enim eleemosyna sola mũdat absolute a culpis, sed supponit fide, dilectione, & pœnitentia deletas; ipsa vero à relictis pœnis mũdat. Quodam etiam modo etiam culpas delet, non quidem per se, sicut pœnitentia, sed quia impetrat à Deo ea, per quæ remissio culparum fit.

Rapine quomodo eleemosyna compẽsantur.

Vnum tamen dubiolum restat: quomodo rapinę compensantur eleemosyna; cum restituenda sint, q̃ male ablata sunt, ijs, quibus ablata fuerunt: non em̃ eleemosynæ fieri debent ex rapinis, & male ablatis, nisi quãdo ignoramus eos, à quibus abstulimus: tũc enim in pauperes erogare debemus. Respõdeo Christum supponere alienam rem reddẽdam Domino, nec de hoc est sermo, sed de peccato, quod manet, etiam reddita re aliena, ab hoc igitur peccato mundat eleemosyna: quod quidem declarare possumus facto Zachæi. Si quem, inquit, defraudaui, reddo quadruplum: nempe restituo, quæ abstuli, & quidẽ multiplicatum ratione iniuriæ, & vt legi satisfaciã. ac pro ipso peccato quod manet, subiunxit: dimidiũ bonorum meorũ do pauperibus. hoc est, quod nũc dicit Dominus, quod superest, id est, de bonis vestris, rapinis iam restitutis, date eleemosynam, & ecce omnia munda erunt.

Sed væ vobis Pharisæis, qui decimatis mentam, & rutam, & omne olus, & præteritis iudicium, & charitatem Dei.

COMMENTARIA.

COminatur Pharisæos, quod non sic faciant, nec sic interiora eleemosynis mundent: Væ, inquit, vobis, qui minima quædam legis seruatis: decimatis enim, id est, soluitis decimas minutorũ quorundã, puta mentæ, rutæ, & olerũ; & tamẽ grauiora, & maiora mandata præteritis; nempe iudicium, & charitatẽ: iudicium quidem nocendo alijs, & rapiendo aliena, contra leges iustitiæ; charitatẽ vero non miserendo proximi, nec eleemosynã pauperi conferendo. non solũ ergo rapinas, & iniustitias non recõpensatis eleemosynis, sed, & illas perpetratis contra iudiciũ; & eleemosynas non facitis contra charitatem, quæ sunt maioris momenti, quã decimas dare tales. Addit, Dei, quia charitate Deus diligẽdus est, & proximus: Pharisæi autẽ, nec Deũ, nec proximum diligebant: qui enim non diligit proximum nec diligit Deum. 1. Ioan. 3. Qui viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in illo? & 1. Ioan. 4. Qui non diligit fratrem suum, quem videt, quomodo Deum, quem non videt, diligere potest.

ANNOTATIO LXXXIX.

Decimare Latinis, quid Hebręis, & Græcis, & qua significatione hoc loco accipiẽdũ.

QVod Latine dicimus decimare, Hebræi significãt verbo עשר Græci autem verbo ἐπιδεκατόω. est autem vtrumque verbum ambignũ, nempe pro eo, quod est decimas soluo, & pro eo, quod est decimas exigo. In priori significatione accipitur Gen. 28. Cunctorum, inquit, quæ dederis mihi, decimas offeram tibi. in Hebræo, & Græco habentur verba prædicta. in posteriori vero significatione vsurpatur 1. Reg. 8. Greges, inquit, vestros addecimabit, vbi prędicta verba in Hebræo, & Græco habentur: Hinc fit, vt Latinum verbum ambiguum sit ad significationem vtramque; sicut fœnerari ambiguum est: nam significat vsuras soluo, & vsuras exigo. Est igitur difficultas in præsenti sentẽtia, quę eadem habetur Matth. 23. vtro modo verbum hoc accipiendum sit: sunt enim duæ oppositæ sententiæ. Hieronymus enim primo loco. & Drutmarus Matth. 23. in priori significatione interpretãtur, nẽpe pro eo, quod est exigere, seu accipere decimas: quam sententiam secutus videtur Augustinus in Enchir. ad Lauren. cap. 103. At vero secundo loco alij in posteriori significatione intelligunt; scilicet, quod Pharisęi. decimare dicantur, quia soluebãt decimas. quam interpretationem secuti sunt Chrysostomus hom. 74. in Matth. Hilarius can. 24. in Matth. & idem Augustins in Enchiri. ad Lauren. cap. 76. vbi hunc locum ex professo explicat. & hãc interpretationẽ secutus videtur Gregorius in Past. p. 3. admon. 24. & Beda in præsenti eisdem verbis Augustini vtens, & Euthymius: quibus doctoribus in commentario consensimus. Primo quidem, quia non erat Pharisæorum necimas accipere; sed Sacerdotum, & Leuitarum: quod ex Luc. 18. manifeste probatur, vbi Pharisęus ille dicebat, decimas do omnium, quę possideo, vbi Græce est idem verbum, quod in hoc loco legitur.

Secundo, quia sequentibus non cohęret ista Hieronymi expositio: nam loquitur de operibus bonis, quibus Pharisęi apparere sãcti volebãt, quod nõ in exactione, sed i oblatione, & solutione decimarũ positum

situm est: non enim lex, tã implebatur in exactione, quã in solutione; præceptũ enim erat soluendi: ideo dicitur, Hæc oportuit facere, & illa non omittere.

Tertio, quia hac est communior Patrum sententia, vt ex dictis liquet. Quod autem ad connexionem huius sententię spectat. Augustinus Enchi. ca. 76. & Beda, existimant Christum voluisse significare, se non ignorare eleemosynas Pharisęorum, quæ erant oblationes decimarum; tamen eas non esse sufficientes ad mundandum, quia præteribant iudicium, & charitatem, vt sit sensus: date eleemosynã, & ecce omnia mũda sunt vobis; sed vos nõ eas eleemosynas facitis, vt oportet, quia præteritis Iudiciũ, & charitatẽ. probabilis est connexio, & sensus, & videtur consentire Chrysostomus hom. 74. in Matth. qui decimas eleemosynas appellat. at hoc vnum displicere potest, quod non videntur computari inter eleemosynas, de quibus nunc est sermo, decimarum oblationes: idcirco aliter connexuimus in commentario. Vnum non est prætermittendum, quod Gregorius 3. p. past. admoni. 34. Spiritualiter considerat; nempe factam mentionem decimarum in minimis quidem, sed bene olentibus, quia simulatores Pharisæi, neglectis maximis, ea minima implebãt, quę humano iudicio late, longeque redolent, quęrẽtes hominum applausum, & opinionem sanctitatis, postposito timore Dei.

Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

COMMENTARIA.

NE calumnię locum Pharisęis daret, quasi qui reprobaret decimas, subdit, eas quidem probando; tamen iustitiam, & charitatem præferendo. Hæc inquit, oportuit facere, nimirum seruare iustitiæ leges, & charitatis, quod magis est necessarium; nec tamen omittere illa, nempe decimarum solutiones, quę bonæ sunt, & faciendę, sed illa grauiora. Hoc apud Matthæum cap. 23. magis explicatur: cum enim pręmisisset eandem sententiam de decimis, iudicio, & charitate, adiunxit, reliquistis, quę grauiora sunt legis, iudicium, charitatem, & fidem. Hęc oportuit facere, & illa non omittere.

ANNOTATIO LXXXX.

An decimę minutorũ mentę rute. & olerũ fuerit lege p̃cepte.

QVidam recentiores existimant decimas horũ minutorum, nẽpe mentę, rutæ, & olerum nõ fuisse lege pręceptas; sed Pharisęos, vt se legis obseruantissimos ostenderent, talia decimasse. Hęc tamẽ opinio non videtur mihi probanda, cui obsistunt, primo verba Christi: Oportuit, inquit, illa nõ omittere, si oportebat tales decimas non omittere; igitur tenebantur eas dare. Secundo, verba Christi apud Matthęum: Relequistis, inquit, grauiora legis, hęc comparatio fit cum leuioribus, sed tamen legis: vtraque enim lege erãt pręcepta. Tertio verba Leui. 27. Omnes, inquit, decimę terrę, siue de pomis arborũ, siue de frugibus, Domini sunt. loco illius, de frugibus, in Hębręo est: De semine terrę. quod verbum comprehendit ẽt prędicta. Pręterea Deuterono. 14. Decimã, inquit, partem separabis de cunctis frugibus tuis, quę nascũtur in terra, per singulos annos; in Hebręo est, decimando decimabis omnem prouentum seminis tui, quem producit ager annuatim. quę verba etiam complectũtur prędicta. Quarto, quia non darent decimas, nec eas offerrent Deo nisi secundum legem essent; hoc enim illi vehemẽter ambiebant, videri nempe legis obseruatores. Demum quinto, ita Hiero. sensit Mat. 23. hanc exponẽs sententiam, & allegati Patres ita de his decimis locuti sunt, ac de cęteris, quas nemo dubitat fuisse secundũ legem. atque ita sentiendum videtur, cum in contrarium nulla ratio probabilis faciat.

Væ vobis Pharisæi, qui diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro.

COMMENTARIA.

PRosequitur explicare crimina Pharisęorum, qui corporum lotionibus intenti, referti erãt sceleribus. Incusat autem eos superbię, & ambitionis, qui antecellere omnes alios cupiant. Diligitis, inquit, in Synagogis, in quibus conuentus fiunt ad orandum, & ad legem prędicandum, primo sedere loco, quasi pręsides. & super alios, & in foro, locisque publicis, vbi ab omnibus videri possitis, diligitis salutationes hominum, vt vos reuereantur, ac plurimi faciant. non autem dicit, qui primas cathedras habetis, sed qui diligitis, & cupitis, affectum, & desiderium vestrum in hoc conuertentes, nec aliud prę oculis habentes, quam præcellere, & magnifieri ab hominibus. Hoc ipsum Matthæi 23. dicitur: Amant, inquit, primos accubitus in cænis, & primas cathedras in synagogis, & salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.

Væ vobis, quia estis ut monumenta, quæ non apparent, & homines ambulantes supra, nesciunt.

COMMENTARIA.

HYpocrisim, ac simulatam Pharisæorum sanctitatem arguit: erant enim vt sepulchra, quæ quid intus sit, homines ambulantes supra ea non vident; tales erant Pharisæi, qui

intus

intus erant spurcitia peccatorum pleni; ea tamen non apparebat hominibus, qui foris considerantes illos, ignorabant quid intus lateret. Hoc intelligendum est, non tãtum iuxta verba, sed ex intentione illorum, qui cum tales essent intus, summo studio procurabant fictis quibusdã exterioribus operibus occultare scelera, & reputari sancti; hoc aũt hypocrisis est.

ANNOTATIO XCI.

Consensus Matthei, & Lucæ.

APud Mattheũ cap. 23. explicatior habetur hęc sententia: Væ inquit, vobis Scribæ, & Pharisęi Hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ à foris parent hominibus speciosa; intus vero plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia: sic vos, à foris quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis Hypocrisi, & iniquitate. nec est contrarietas vlla, quod Lucas dicit monumẽta non apparere; Matthæus vero apparere hominibus, quia hic loquitur de eo, quod est extra, ille vero de eo, quod est intra monumenta.

Aduerte eum, qui peccata habet occulta, & bona opera facit manifesta, non semper peccare, nec Hypocritam esse: si enim is ea faciat, vt saltem bona talia faciat, satisfaciatue præcepto de talib⁹ operibus, non peccat. vt qui in peccato mortali est, & tamen ieiunat, audit sacrum, aliquam facit eleemosynam intentione benefaciendi, is non peccat in istis. Rursus, si ea faciat, ne scandalizet alios, qui eius opera obseruant; aut vt alijs talia faciendi exemplum det, non peccat; nec hypochrita est. At vero cum ea facit vt iustus, & sanctus videatur, aliusque reputetur, quam sit; nec alium finem intendit, is peccat, & hypochrita est. & tales erant hi Pharisæi, qui cum intus similes essent sepulchris, quædam opera exteriora faciebant, vt sancti reputarentur.

Respondent autem quidam ex Legisperitis, ait illi: Magister hæc dicens etiam contumeliam nobis facis.

COMMENTARIA.

ADerant quidã Legisperiti, quando hęc Dominus aduersus Pharisęos loquebatur, aut forsan solus iste, qui audiens, quæ contra Pharisęos dicebantur, de Christo conqueritur, dicens: Magister his tuis dictis non solis Pharisæis, sed nobis etiã Scribis, Legisque doctoribus contummeliam facis. hæc iste dixit, siue conscientia propria motus, quia eadem faciebat, quæ Pharisæus; siue quia Legisperiti, & Scribæ, socij erant Pharisæorum. eorumque vitam probabant. Errabat iste iudicans Christi verba contumelioſa esse; non enim contumelię, sed reprehensionis erant; non ex odio, sed ex zelo iustitiæ, & charitatis procedentia.

ANNOTATIO XCII.

Contumelia quid, & quo a conuitio differat.

CONtumelia Græce ὄνειδος est, quando quispiam aliquem verbis, aut factis in honore ladit: differt autem à conuitio, quod Græce dicitur λοιδορία; quod hoc verbis tantum; illa autem etiam factis cõmittitur, vt notauit Basilius in Isai. cap. 2. est etiam, aliud discrimen: nam per cõtumeliã inhonoramus aliquem, opponendo crimina, & ea, quæ culpã concernunt: per conuitium autem non tãtum hæc, sed etiam vitia naturæ, qualia sunt, mente captus, surdus, caluus, & similia, quæ animo irridendi, & iniuria afficiendi fiunt. Notat autem docte Basilius ho. in Psal. 14. in illud (opprobrium non accepit,) contumeliam, seu conuitium conuenire cum correctione quę virtus est in materia; nam sæpe quæ per contumeliam, & conuitium alicui dicimus, eadem corrigentes proferimus: si quis enim aliquem insensatũ, hypochritam, aliudue simile appellet, potest & per correctionem, & per contumeliam hæc iactare. differentia igitur est in fine: nam qui contumelia afficit, vt confundat proximum, ea profert, & ibi sistit: at qui corrigit, ea profert, vt emendet, & sanet. Vltra hanc differentiam à Basilio notatam est etiam altera, nempe in principio, & radice: nam contumelia, & conuitia ex odio, & iniustitia procedũt; vnde & contra charitatem, & iustitiam sunt; at correctio ex dilectione, & zelo iustitiæ emanant; vnde illa vitia, hæc virtus sunt. Hinc etiam sequitur alia differẽtia; nam contumelia, & conuitium animo perturbato, & irato fiunt, nec modum seruant; at correctio, cũ mansuetudine, & modestia. Ex ijs facile est videre, quomodo iste Scriba deceptus sit: audiens enim verba acria Christi, & quibus posset quispiam aliquem contumelia afficere, iudicauit Christum contumelioſum; nec considerauit, vt debuit, nõ eo animo esse prolata à Christo, vt confunderet, & laderet eos, sed vt sanaret, & emendaret, vt sæpe solitus erat; idque verbis, & factis alias ostenderat. vnde cæcus, quod virtutis erat, adscripsit vitio; & de eo, pro quo debuerat agere gratias, doluit, & conquestus est, non aliter, ac si infirmus iniuriæ tribuat, quod medicus cibum, & potum neget, vt eum à morbo graui liberet, quod phræneticorum est.

At ille ait: Væ vobis Legisperitis: quia oneratis homines oneribus, quæ portare non possunt, & ipsi vno digito vestro non tangitis sarcinas.

COMMENTARIA.

CHristus videns malitiam eius, qui conscientia propria perculsus, nolebat agnoscere veritatem, etiam ad eum dirigit reprehensionem, & in ipso cęteros etiam Scribas increpat. Væ, inquit, vobis legisperitis, qui oneratis homines, id est, imponitis populo, & turbis

duta

dura præcepta facienda, & vos digito non tangitis farcinas, id est, leuiora non facitis, nec quicquam vel paruum ex iis, quæ aliis iubetis, implere vultis. methaphorica est sententia.

ANNOTATIO XCIII.

SImilem sententiam Christus protulit cõtra Phariſæos, & Scribas apud Matth. 23. vbi ſic inquit: Alligant onera grauia, & importabilia, & imponunt in humeris hominum; digito autem ſuo nolunt ea mouere. Hæc onera exiſtimo eſſe illa, quæ ipſi Scribę, & Phariſæi in propriam vtilitatem cõfingebant, aut contra, aut præter mandata Dei, legem proprio arbitrio declarantes. de quibus dicitur Mat. 14. Trãsgredimini mãdatũ Dei propter traditiones veſtras. nam Deꝰ dixit: Honora patrẽ tuũ, & matrẽ tuam; vos autẽ dicitis: quicũque dixerit patri, vel matri: Munus quodcũq; ex me eſt, tibi proderit, & non honorauerit patrẽ, & matrẽ. Hoc profecto onꝰ grauiſſimũ erat, quod imponebãt populis; ipſi vero nõ obſeruabant vel in minimo. Adiũgit etiã ibi Dominus ex Iſaia, ſine cauſa colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum. De his igitur arbitror loqui nunc Dominum, non de præceptis legis, de quibus non diceret Dominus: Alligant onera grauia, & importabilia: hoc enim proprium erat Scribarum, & Phariſæorum, qui allegaſſe dicuntur onera, quia præceptis Dei, ac legis adiungebant duriſſima. & de talibus interpretatur hanc ſententiam Euthymius Matth. 23. & ante eum inter Latinos Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 27. vbi hanc citans ſententiam, inquit: quę onera taxat? quæ ipſi de ſuo exaggerabant docẽtes præcepta ac doctrinas hominum, commodorum ſuorum cauſa, iungẽtes domum ad domum: vt quæ proximi ſunt, auferrent, grauantes populum, amantes munera, ſectãtes retributionem, diripiẽtes iudicata pauperum. Hæc ille.

Væ vobis, qui ædificatis monumenta prophetarum: patres autem veſtri occiderunt illos.

COMMENTARIA.

INcrepat eoſdem tam Legiſperitos, quam Phriaſæos, quod ædificabant ſplendida ſepulchra Prophetis, quos eorum patres occiderant: cur autem hãc ędificationem vituperet, eiuſque illos increpet, ſequentibus explicat verbis.

ANNOTATIO XCIIII.

TErtellianus lib. 4. contra Marcion. cap. 27. dicit, non fieri comminationem iſtis ea de cauſa, quia ædificabant monumenta, quia id erat laudę dignum; cum per id deteſtarentur peccatum patrum; ſed comminatio facta eſt, quia erant filii illorum, qui occiderunt: Deus autem caſtigat in quartam generationem: vnde peccatum parentum in eis puniẽdum, & vindicandum erat. Hæc ſententia non poteſt acommodari: nam verba, quæ ſequuntur, oſtẽdunt cauſam; nempe quia hoc ædificio teſtificabãtur iſti ſe conſentire delicto patrum, vt inferius magis explicabitur. Adde Deum non caſtigare in quartam generationem peccata patrum, niſi quando filij imitantur illos. præterea etiam, quia non ſolum quarta generatio erat, quę puniẽda dicebatur, ſed multo diſtantior: nam ab Abel iuſti occiſione puniuntur omnia homicidia iuſtorum in hac generatione.

Profecto teſtificamini, quod conſentitis operibus patrum veſtrorum: quoniam ipſi quidem eos occiderunt; vos autem ædificatis eorum ſepulchra.

COMMENTARIA.

QVid mali, ac reprehenſione, ac comminatione dignum contineat hoc opus ędificandi Prophetarum ſepulchra, explicat. profecto, inquit, hoc ædificio teſtificamini, & oſtenditis vos parentũ operi, & delicto conſentire, ipſumque vobis complacere: nam illi occiderunt Prophetas, & iuſtos; vos autem ædificatis eorum ſepulchra. Quod, & ſi verbis ſignificetis facere in deteſtationem delicti patrum, honoremque Prophetarum, tamẽ reuera eo facitis animo ac intentione, vt dum videmini zelum iuſtitię habere, ac deteſtari delictum occidendi, ac perſequendi Prophetas ac iuſtos, me, meoſque diſcipulos iuſte perſequi, ac occidere credamini; ac me Prophetam, & iuſtum populo credenti diſſuadeatis. conſentitis ergo patrum homicidiis, in eiſque cõplacetis; quia ipſis vos vtimini, per hæc ædificia fingentes abhorrere illorum peccatum, vt videamini me, meoſque perſequi, & occidere zelo iuſtitiæ; & vt ſine timore id faciatis: nam vt dicitur Matth. 21. ſæpe nocere Chriſto tentarunt, ſed timebant populum, quia eum ſicut Prophetam habebant. Voluerunt igitur videri iuſte perſequi; & ipſum occidere poſſe.

ANNOTATIO XCV.

Cur Chriſtus reprehẽdit Phariſeos quod ſepulchra ꝓphetarũ ædificent, cum id laudabile videatur.

NON modica difficultas eſt inueſtigando ſenſum huius ſententiæ: nam ædificare ſepulchra ſplendida martyribus, & ijs, qui pro iuſtitia paſſi ſunt, laude dignum eſt, vt pote opus religionis, & pietatis, & qui ex gentibus conuerſi ſunt, martyribus à maioribus occiſis & templa, & ſepulchra ędificarunt: in eoque valde commendantur; cum id ſit, non quidem comprobare peccata maiorum, ſed potius reprobare, & deteſtari. legimus etiam 1. Machab. 3. Simonem magnificentiſſimum ſepulchrum ædificaſſe patri, & fratribus; nec id vituperatur. qua igitur ratione Scribę, & Phariſæi nunc acriter increpantur, quod ędificent ſepulchra Prophetis, qui à patribus occiſi erant; quomodoue dicuntur peccatis conſentire patrum, eo maxime, quod apud Matthęum ſcriptũ legimus ſic: ędificatis ſepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum, & dicitis. ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorũ, non eſſemus ſocij eorum in ſanguine Proporaruum. quę verba indicant hos ædificaſſe ſepulchra in honorem

Prophetarum, & in detestationem peccati parentũ; non autem per hoc cõsentire, aut comprobare illud.

Pro huius difficultatis dilucidatione aduertendũ est, varias esse interpretũ expositiones. Primo loco Sãct⁹ Bonauẽtura interpretat cõsentire operi patrũ idẽ esse, ac cõsẽtire patres occidisse Prophetas; vt idẽ sit cũ illo, q̃ dicit Mat. Testimonio estis vobis, q̃ filij estis eorũ, q̃ occiderunt Prophetas. dura autem videtur ista interpretatio: nam plus significat verbum consentiendi, nẽpe assentiri & probare opus, & peccatum patrum: idem enim est verbum Græcũ Roman. 1. Non solum qui agunt, sed etiam qui consentiunt faciẽtibus. Prẽterea si nõ aliud significaretur, quam consentire patres deliquisse, nõ erant ob hoc reprehẽsione digni: cum igitur sit acris reprehẽsio, & comminatio, fatendum est hos cõsensisse peccato parentum: sicque omnes citandi doctores intellexerunt verbum hoc, licet variẽ interpretationes sint.

Secundo ergo loco Ambrosius, & Beda interpretãt hos Scribas non reprehendi, quod ædificarent sepulchra Prophetarum, sed q̃ patrum scelcra imitarẽtur tentãdo occidere Christũ: & dũ ędificabant sepulcrha, & patrum scelus ędificando detestarentur, in se ipsos sententiam dãnatioais retorquebant, qui similia perpetrabãt. dicũt igitur testificari se cõsẽtire operi patrũ, ipso suo opere, quo in Christũ insurgebant. sic Ambrosius & Beda interpretantur. At hæc expositio non vr̃ accommodata verbis Euangelistę: nam per ea significatur Iudæos testificari se consentire peccato Patrum hoc ipso. quod ędificabãt sepulchra occisorum; non autem dicitur de operc, quo imitabantur peecatum illorum: nam reddens causam Dominus cur testificẽtur cõsentire operi Patrũ malo inquit: Quoniã illi occiderũt Prophetas, vos autem ędificatis sepulchra eorum; non autem dicit, vos autem imitamini opus, seu delictum eorum.

Tertio loco Euthymius Mat. 23. vbi verba Lucę hęc interpretatur, sic exponit: comprobatis facta Patrum, id est, ea quodammodo suscipitis, vtpote ędificando his, qui occisi sunt splendida monumenta, p̃dicatis audaciam homicidarum: id enim est de ea gloriantium, eamque probantium. videremini siq̃dem in honorem eorum, qui occisi sunt, ornare monumenta ipsorum, & ad accusationẽ patrũ vestrorũ prędicta facere, nisi homicidium eorum imitaremini. Hęc Euthymius. sumpta autem sunt à Chrysostomo hom. 75. in Mat. cuius sensus est, hos Iudęos, per hoc quod ędificant monumenta Prophetarũ dictos esse consentire peccatis patrum, qui eos occiderunt, quia imitabantur eorum homicidia Christum persequendo; non quidem quod ędificando consẽtirent, sed quod viderentur consentire: ille enim videtur in honorem occisi ædificare, qui non imitatur peccatum occidentis. Hæc sententia accommodatior est, quia magis accedit & consormatur verbis in hoc, quod interpretatur, eo ipso, quod ędificãt Iudæos dictos esse consentire peccato patrum. tamẽ non omnino satisfacit: nam Christus non de eo, q̃ apparebat, sed de ipsa veritate loquebatur, nempe Iudæos hos vere cõsentire peccato patrum per hoc, q̃pod ædificabant monumenta: & non tantum videri cõsentire, aliter non ita comminatus esset eos, nisi vere peccata patrum comprobarent.

Quarto loco quidã recentiores sic interpretãtur, nimirum hos Iudęos sepulchra Prophetarum ædificasse intentione honorãdi, non quidẽ occisores patres, sed occisos Prophetas; tamen quia id obtenam gloriã, & laudis ambitionẽ faciebãt, & simul patrũ peccata imitabãt, ea de cã Dominũ attribuisse eis, q̃ in honorẽ patrũ facerẽt, & eorũ peccato cõsentirẽt. Hęc autẽ expositio nõ videtur mihi probanda; nam quod in honorem patrum fiebat, & in detestationẽ peccati parentũ, non potest tribui illis vere, quia ex vana gloria fiebat: nec ea de causa dici potuerunt cõsentire patrum peccato. imitatio etiam peccati non efficit ædificium factum in honorem Prophetarum contra peccatum patrum, esse in honorem parentũ.

His igitur omnibus prætermissis, ea expositio, q̃ in commentario allata est, mihi visa est accõmodatissima. in cuius declaratione & cõfirmationẽ aduertẽdũ est, ædificium sepulchrorum, si id tm̃ quod exterius est, consideremus, ambiguum esse: nã fieri potuit & in honorẽ, ac gloriam occidẽtium, ac etiã in laudem & defensionẽ occisorũ, & homicidarũ detestationem. attendenda est igitur intentio ędificantiũ, p q̃ actus exterior modo vno, aut modo altero fieri pot, vt facile est vnicuiq. intelligere & q̃uis signis qbusdã exterioribus possit psumi intentio sic, aut aliter: nam Christiani ędificantes martyrum sepulchra, ex eo quod Christiani erãt, & martyres cõfitebantur, visi sunt ex pierate & religione ędificasse; at si gentes id fecissent, vtique viderẽtur ex odio religionis, & in laudem homicidarum ædificasse; tamen rei veritas ex ipsa intentione pendet. Hoc suppositio, dico Pharisęos, & Scribas hos ędificasse sepulchra, exteri⁹ qdẽ p se ferẽtes religionẽ & laudem Prophetarũ, delictiq. patrũ detestationẽ: nam apud Mat. legimus. eos dicẽtes: Si essemus tẽpore patrum nostrorũ, nõ essemus socij eorum in occisione Prophetarũ; tamẽ interius intentio eorum pręcipua nõ erat hęc. sed longe contraria: nõ quidẽ quod intenderent patres honorare, quos sciebant peccasse, & male fecisse occidẽdo Prophetas, sed qd vellent peccata patrum detegere, & in memoriã populi reuocare, vt eo se potegerẽt, & armarent ad occidendum Christũ, & Discipulos eius, eo modo quem explicuimus in cõmentario; nimirum, vt dũ se iustos simulãt, singũtq. abhorrere à peccato occidendi Prophetas, & iustos, Christum psuadeant non esse Prophetã, nec iustum, quem ipsi persequebãtur; sicq; iuste p sequi crederẽtur. Qui igitur hac intentione ędificabant, consentiebãt peccato parentum per ipsum ędificium; non quod crederent patres bene fecisse occidẽdo Prophetas: sciebãt em̃ illos peccasse, sed quod ea intentione & animo ędificabant, non vt peccatũ tale detestarentur, sed vt iusti existimarentur in persecutione Christi, vterenturq; peccato eorum ad persequendum: & occidendum Christũ, ac discipulos. hoc autem est delectari, & cõsentire peccato tali: & vt Chrysostomus hom. 57: in Matthęum interpretatur, complacebant in operibus patrum. Christus igitur cognitor cordium, licet ipsi verbis proferrent se in detestationem delicti patrũ ędificare, & in honorem Prophetarum; quia id simulatum erat, & intentio pręcipua alio tendebat, ob id ixuta veritatem illos increpauit. idcirco apud Matthęũ ante hanc cõminationem premisit verbũ illud: Hypocritę, significans illos in hoc ędificio simulasse iustitiam, & religionem; cum re vera maxime contra iustitiam, ac religionem agerent. verba etiam quę post hanc sentẽtiam sequuntur apud Lucam, hũc eundẽ confirmãt sẽsũ, vt in eorũ expositione manifestabitur. atq. hęc mihi videtur vera, & accõmodata hui. loci interpretatio. nõ ergo ambitione, ad captãdã vulgi gloriã isti ædificabant sepulchra, vt asserunt Beda, & quidam recentiores. nec minus auaritia, vt dicit Albertus magnus,

Magnus, nempe vt populus excitaretur ad vota, & oblationes faciendas: non em̃ isti erant Sacerdotes, quibus aliquid ex oblationibus obueniret: præterea etiam quia istæ intentiones non efficiunt, vt illi peccato parentum eonsentirent; sed intentio illorum præcipua erat, ad Christum occidendum, discipulosque persequendum, vti dictum est. & sic ædificantes, peccato parentum consentiebant, eo se protegẽtes ad similia, & peiora homicidia perpetranda contra Christum, & eius Discipulos.

Propterea & sapientia Dei dixit.

COMMENTARIA.

COnfirmat testimonio sapientiæ diuinę, quod dixerat. sensus autem est: quia vos consẽtitis, & applauditis operi patrum, ædificantes sepulchra occisorum prophetarum; vt sic facilius, & tutius possitis & me, & meos discipulos occidere, similiaque opera patrare; idcirco diuina sapientia, quæ omnia præscit, ac prænoscit, etiam sicut ego nunc dico, prædixit; nempe quæ sequuntur, quibus præsignificauit cædes à vobis perpetrandas, quas etiã nunc ego prænuncio. More prophetarum loquitur Christus: illi enim dicebant: dicit Dominus; Christus autem non Dominum appellat, quia filius erat, sed sapientiam Dei. nec etiã dicit: Deus dixit, sed Dei sapientia; tũ vt se ipsũ significaret, qui, vt Deus, sapientia est Patris; tũ vt certitudinẽ futuri indicaret: Dei. n. sapiẽtia nõ fallit. cętera ĩ annotatione require.

ANNOTATIO XCVI.

Quid hic per Dei sapientiã intelligẽdũ. & quando hęc sũt dicta.

DIfficultas est, quid per hanc sapientiam Dei intelligendum sit, & quando hæc dicta sint. Primo loco Ambrosius, & Beda interpretantur Christum, per sapientiam hanc, seipsum intellexisse: ipse enim est sapientia Dei. confirmat hoc ex verbis, quę apud Matthęum habentur; vbi ait Christus: Ecce ego mitto ad vos prophetas, sapientes, &c. ipse igitur est, qui nunc de se dicit: Sapiẽtia Dei dixit. Quãdo autem Christus hæc dixerit, nam verbum prętereriti est, nec Ambrosius, nec Beda explicant. Lyra autem respondet, tũc dixisse, quando apud Matthęum pronunciauit: Ecce ego mitto ad vos Prophetas. qua si nunc alleget, quod ante dixerat. tamẽ hoc non potest defendi: nam quæ Matthæus narrat, facta & dicta sunt post hæc, quæ habentur à Luca, quando nõ dum Christus dixerat, quæ Matthæus scribit.

Secundo loco Sanctus Bonauentura, licet referat primam interpretationem, tamen adfert alteram; nẽpe vt Dei sapientia sit ipse Deus, qui ab æterno disponit, & decreuit mittere Prophetas, & Scribas, &c. hæc etia interpretatio nõ est accommodata: nã quæ referuntur, dicta sunt per modum locutionis externæ: Mittam inquit ad illos Prophetas, & ex illis occident.

Tertio loco Albertus Magnus hanc sapientiam interpretatur Scripturam sacram, per quã Dẽs locutus dicitur, quæ sequũtur, nimirum: Mittam ad vos Prophetas, &c. & q̃ non vnus, sed plures loci Scripturæ simul allegantur, ideo dictum putat (Dei sapientia.) Sensus igitur est: Deus ipse per Scripturas dixit: Mittam ad vos, &c. quam etiam interpretationem probat Bonauẽtura. testimonia autem q̃ ad ducuntur, sunt, tum ex illo Ierem. 7. Misi ad vos omnes seruos meos Prophetas per diem, consurgẽs diluculo, & mittens, & non audierunt me, nec inclinauerunt aurem suam; sed indurauerunt ceruicẽ, & peius operati sunt, quam patres eorum. tum ex illo 3. Reg. 19. Domine Prophetas tuos occiderũt, & altaria tua suffoderũt. & Psal. 78. effuderunt sanguinem tamquam aquã. An circuitu Hierusalem. Hęc etiam interpretatio non videtur accommodata: nã quæ referuntur in allegatis testimoniis, impleta erãt iam multo ante, quam Christus hæc diceret. quæ autem dicuntur, tamquam futura narrantur: nec etiam leguntur facta, quæ nunc dicuntur, nempe: flagellabitis in synagogis vestris.

Quarto loco Caietanus opinatur per hæc verba citari à Christo Scripturam quandam authenticam, in qua talis prophetia continebatur; quæ Scriptura nunc non habetur à nobis: at hoc sine fundamento dicitur. Existimo igitur aliter esse dicendum, Christum hanc sententiam pronunciasse antequam hæc diceret; vnde nunc loquitur confirmans quæ prius dixerat per diuinam suam sapientiam, quæ in eo, & per eum loquebatur. Euangelistæ autem non id scripserunt; sicut nec multa alia, quæ dixit, & fecit Christus: nec est nouum in Scriptura, quæ aliquando nõ nulla refert quasi ante dicta; & tamen non sunt scripta. exempla habemus Ioan. 11. dicit Martha ad Mariam: Magister adest. & vocat te; & tamen non est scriptum vocatam fuisse Mariam à Christo, Ibidem etiam dicit Dominus ad Martham: Noune dixi tibi, quod si credideris, videbis gloriam Dei; & tamen hæc non scripsit Euangelista, quando dicta fuere. Simile nunc est: Dixit, inquit, sapientia Dei; & tamen non est scriptum ab Euangelista. scimus tamen ex hoc verba illa prius dicta esse à Christo. Ioã. etiam 8. dixerunt Iudæi: Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, & dęmonium habes? quando hęc dixerint prius, nõ habemus scriptum. Vnde notarunt Orig. tom. 26. in Io. & Chrysost. hom. 54. Iudæos sępe illa dixisse, & tamen scripta non esse. hoc etiam confirmatur ex act. 20. vbi dixit Paulus: Oportet meminisse verbi Iesu; quoniam ipse dixit: Beatius est dare, quã accipere: & tamen quando, & quibus dixerit, non est scriptum. Hoc etiam in veteri testamento factum est: nam Gen. 42. habetur. peccauimus in fratrem, videntes angustians illius, cum deprecaretur nos, & non audiuimus: & tamen nõ legimus hanc deprecationẽ Ioseph prius esse factã. hoc dicimus nunc: Christus enim dicit sapientiam Dei dixisse, quę sequuntur: ipse enim iam id dixerat; tamen scriptum non est. existimo autem ea dixisse discipulis suis.

Mittam ad illos Prophetas, & Apostolos, & ex illis occident, & persequentur.

COMMENTARIA.

HOC est, quod sapientia dixit; prænunciauit enim quę Populus Iudęorum facturus erat contra prophetas. & Apostolos, quos ipse Christus missurus erat ad eum: ex ipsis enim quosdam occiderunt, quosdam persecuti sunt. Prophetæ dicti sunt, qui futura prę-

nuntiabant; aut qui mysteria fidei, & Scripturas interpretabantur: Apostoli vero, quos nõe speciali nomine Apostolos dicimus, à Christo primo missos ad illuminandum mundum, & gubernandum Ecclesiam. eraet Apostoli omnes Prophetæ, sed non omnes Prophetæ Apostoli; vtrique tamen ad nouum testamentum pertinent, de quibus nunc est sermo.

Illud, ex illis, ad quos refe ratur. Et qui dican tur Apóstoli, qui ue Prophe tę.

ANNOTATIO XCVII.

EVthymius Matt. 23. illud (ex illis) refert ad eos ad quos missi sunt Prophetę, & Apostoli; vt sit sensus: quidam ex Iudæis occiderunt, & prrsecuti sunt Prophetas; dicũtur quidam, vt significetur nõ omnes talia perpetrasse. At vero conuenientius refertur ad Prophetas, & Apostolos in hunc sensum; quosdam ex illis occisos, quosdam autem persecutionem passos, ac expulsos fuisse ab eis, ad quos à Deo missi erant, vel quibus prophetauerant. Aduerte Bedam inter Prophetas, & Apostolos distinguere: vt illi ad vetus, hi ad nouum testamentũ, referantur; puto tamen id accommodate non dici: nam tota hęc sententia spectat ad eos, qui à Christo missi sunt, quosque constituit in Euangelica sua Ecclesia. hæc eadem distinctio in veteri etiam testamẽto fuit: nam quidam dicti sunt Prophetæ, & Apostoli, nempe ij qui non tantum prophetauerũt futura, & occulta prænũciarũt, sed etiã à Deo missi sunt ad alios. sic Moyses Proptheta, & Apostolus fuit, q nõ tantum prædixit futura, sed etiam missus est à Deo, iuxta illud Exo. 3. Ego mittam te ad Pharaonem. Si militer Isaias, de quo dicitur Isa. 6. Quem mittam? ita notauit Hieronymus Gala. 1: probans sententiã & doctrinam hanc Hebræorum, adiungens prædictis Ioannem Baptistam fuisse etiam Apostolum, quia fuit etiam missus: dicitur enim Ioan. 1. de eo, Fuit homo missus à Deo; Apostolus enim Græce idem significat, quod Latine missus: non autem omnes antiqui Prophetæ missi fuerunt ad nunciandũ aliquid alijs: & hi tantum Prophetæ dicti sunt, & quamuis idem Hieronymus in Epist. ad Damasũ superfluum hoc dicat, tamen veram esse doctrinam negari non potest. in nouo autem testamento propter excellentiam missionis iam simpliciter dicũtur Apostoli. in hac igitur sententia vtrumque nomen accommodatur ijs, qui in nouo testamento sunt: dicitur enim Ephes. 4. & ipse quosdam dedit Apostolos, quosdam Prophetas.

Vt inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista.

COMMENTARIA.

PRædicitur grauitas pœnę, ac punitionis diuinæ contra Iudæos, qui occisuri, & persecuturi erãt Prophetas, & Apostolos. sensus est; Fiet, vt quia hæc generatio occidet, & persequetur Prophetas, & Apostolos, ipsa puniatur, & pœnas det pro omni cæde, non solum à se patrata, sed etiam properpetratis contra Prophetas à mundi exordio. particula, vt, non causam finalem, sed consecutionem significat: vt sit sensus; consequetur, vt propter homicidia cõmittenda à Iudæis his in Prophetas, & Apostolos, puniantur ipsi, non tantum propter hęc, sed etiam propter omnia alia perpetrata in alios Prophetas à mundi exordio. Illud (à generatione ista) connectitur cum verbo (inquiratur) pertinet autem hæc sententia cum præcedenti ad prædictionem per Dei sapientiam factam.

Sanguinẽ alicuius de altero requirere quid signi ficet ĩScri ptura.

ANNOTATIO. XCVIII.

PHrasis est Scripturæ, sanguinem alicuius de altero requirere, siue inquirere, pro eo quod est, pœnas dare pro cæde perpetrata: sic enim scribitur Gen. 6. De manu hominis, & de manu viri, & de manu fratris requiram animam hominis, & Gẽ. 41. Dixit frater Ioseph: en sanguis eius exquiritur, id est ecce punimur, & pœnas damus propter peccatũ in commissum Ioseph. & Ezechi. 33. sanguinem eius de manu tua requiram. dicitur igitur nunc requirendus sanguis omnium prophetarum à generatione ista, quia pœnas dabit, ac punietur pro cæde omnium Prophetarum. Est autem non parua difficultas, qua ratione Iudæi puniendi dicantur pro omnibus homicidijs in Prophetas perpetratis, cum plurima ipsi non fecerint. Primo quidem videtur obstare illud Deuterono. 24. Non occidentur patres pro filijs, neque filij pro patribus, sed vnusquisque pro peccato suo morietur. Vnde 2. Paralip. 25. Amasias Rex Iuda dicitur occidisse seruos, qui occiderãt patrem eius, non tamẽ filios seruorum: quia scriptũ est in lege: Filij non occidentur pro patribus. Secundo, est illud Ezechi. 18. Anima, quę peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris.

Quomodo Iudei puniendi dicantur pro omnib: homicidijs in Prophetas perpetratis, quorũ plurai ipsi nõ commiserunt.

Tertio Exo. 20. dicitur: Deus vindicabs peccata patrum in filios vsque ad tertiam, & quartam generationem; at hic dicitur à mundi constitutione peccata vindicanda in posteros, quod est in quamplurimas generationes vindicare. Quarto, quia iam fuerant vindicata patrum illorum homicidia: nam Iudæi in captiuitatẽ Babylonicam traditi sunt propter cædes perpetratas Prophetarũ; vt notat Hiero. Threno. 1. quomodo igitur nunc sanguis occisorum Prophetarum à mundi constitutione, inquirendus dicitur à generatione hac?

In hac parte, quod ad loci huius interpretationem spectat, multa dicunt doctores, quæ referam, Primo loco Hilarius ca. 24. in Matthæum, dicit Iudæos hos, quia imitati sunt peccata eorum, qui occiderunt Prophetas, non solum pœnas pro proprijs peccatis debitas daturos; sed ijs pœnis aggregandas esse aliorum homicidarum præcedẽtium pœnas, huic sententiæ accessit Euthymius Matth. 24. quę nõ tollit difficultatem propositam. sed potius cõfirmat. & videtur idem sentire Greg. lib. 15. mora. cap. 31. p generaliter loquens docet filium, qui peccatum patris imitatur, etiam peccato patris coẽtringi. Secundo loco Hieron. Matth. 23. cui consentit Beda ibidem, & in commentarijs huius loci, duas distin

gui

guit generationes; vnam bonorũ, alterũ malorum: hæ.n. simul procedõt ab exordio vsq; in finẽ mũdi: sicut autẽ hi, qui occisi sunt ad priorẽ, sic homicidæ ad posterioré pertinẽt. cũ ergo in præsẽnti dr̃ sangui nẽ Prophetarũ à principio mundi occisorũ requirẽ dũ esse à generatione hac, non intelligitur à solis Iudæis pœnã omnẽ exigendã; sed accipitur hic generatio pro tota generatione malorũ, à qua omnium pẽna exigitur; hęc ab his, alia ab alijs, non vt singuli pro omnibus puniãtur; omnes tñ, a quibus sanguis requiritur, ad generationẽ malorũ vnã spectãt. sicq; cessat omnis difficultas proposita. At hæc interpretatio non videtur posse accõmodari huic cõtextui, tũ quia particularis mentio fit de Iudæis: dictur.n. Hierusalẽ quæ occidis Prophetas, &, relinquet' domus vestra deserta, &, non me videbitis à modo; tũ ẽt qa comminationis huius terror contra Iudæos factus est, qui imitabantur patres suos, in quos punitionis vẽturæ magnitudo significat' iuxta peccati ac sceleris grauitatẽ: acerbiores. n. daturos pẽnas Christus prænũciat; sicut grauius peccarunt, quàm patres.

Tertio loco, accommodatius Chrysostomus ho. 75. in Matthẽũ, de Iudęis præsentibus, qui Christũ, & ab eo missos Prophetas, & Apostolos occiderũt, sententiã interpretat': qua aũt ratione sanguis omniũ Prophetarũ præcedentiũ ab ijs exquirendus sit explicat, nẽpe quod hi, quia aliorũ præcedentiũ peccata, & qualiter pœnas dederint, nouerũt; & tñ emẽdati nõ sunt; sed eorũ potius peccata imitati, grauiores, quã illi pœnas dabunt. Exẽplũ ponit de Cain, & Lamech: ille.n. dicitur septuplũ puniendus; at Lamech. quia post illũ peccauit, nec peccatũ, ac pœnã illius agnoscens se emendauit, septuagies septies punitur, grauissime super omnes priores puniendi prę nunciantur: & hoc est sanguinẽ occisorũ Prophetarũ omniũ ab hac generatione requri debere. Doctrina ista Chrysostomi vera est, nimirũ grauius peccare, grauioriq; dignũ pœna, qui peccato, & punitione alterius agnitis non resipiscit, sed eũ imitatur: eãque docet, & eodẽ exemplo Cain, & Lamech cõfirmat Basilius reg. breu. resp. 47. tñ non videtur satis accõmodata huic locco expositio: dicitur enim hic, omnium Prophetarum occisorum à mundi exordio sãguinem requirendum à generatione hac; nec tamẽ singulorũ homicidia nouerat: plures ẽm multo occisi sunt, quam Scriptura sacra meminerit: immo ſę pe puniuntur multi ob peccata aliorũ, quę illis ignota fuerunt; quod & Basilius loco citato notauit. nam Iosue. 7. ob peccatum Achan, priusquam detectum esset, multi sunt percussi. Præterea peccatum vnius in alijs punitur, etiamsi non sint id imitati: nam 2. Reg. 24. Dauid numerauit exercitum; & tamẽ exercitus percussus est. præterea maius quid in commination hac continetur, quam sit illud; nempe grauius peccasse Iudęos hos, acerbiorique esse dignos pœna. hoc enim non dicitur proprie sanguinem occisorum præcedentium exquiri à posterioribus.

Quarto igitur loco Auctor imperfecti in Mat. q Chrysost. tribuitur hom. 86. tres profert interpretationes, quarum vna, quæ quarta est in ordine, sic se habet: vt sicut iustis prioribus, misit Deus Christũ venturũ, non tamen eum exhibuit, nisi generationi posteriori, ita Deus cõminatus est malis, & iniquis hominibus mala multa, quæ intulit postea huic generationi Iudęorũ, cõtra quã Christus loquebatur; sicq; dicuntur peccata præcedentium ab ea exquiri. Altera quæ ordine est quinta: vt sicut bona opera iustorũ præcedentium non potuerunt mereri tantum bonũ, quantũ in Christo datũ est posterioribus, sic scelera priorum iniquorum non meruerunt tãtam pœnam, quanta illata est Iudæis occisoribus Christi: illorum enim peccata simul nõ ęquarunt grauitatem peccati occidendi Christũ. Tertia, quæ est ordine sexta, nimirũ, Deus non statim castigauit, sed expectauit, distulitq; punitionẽ; quãto autẽ diutius expectauit, tanto seuerius postea puniuit generatio nẽ vltimã Iudęorũ: sicq; dicuntur peccata pręceden tiũ puniri in ea. Hæ sunt tres interpretationes ab Auctore imperfecti traditæ, contra quas multa dici possent, quæ libens omitto, eo solo contentus, quod facile erit vnicuique comprehendere, ea omnia accomodari vix posse verbis Saluatoris.

Peccatũ vnius dupliciter potest in altero vindicari.

His igitur prætermissis, alijsque quæ quidam alij proponunt, quę mihi omniũ accommodatissima intelligentia, & explicatio visa est, exponã. Duob⁹ modis vnius peccatum in altero vindicari potest: vno quidẽ, qñ pœna debita committenti tale peccatum, transfertur, & infertur alteri. Altero, qñ propter peccatũ vnius, ab altero exigit' pœna proprii peccati, q̃ aut nulla, aut non tanta exigeretur, nisi ille alius peccasset. hoc secũdum declaratur exemplo tali: sunt multa homicidia in aliqua ciuitate perpetrata, quæ Princeps aut dissimulauit, aut leuiorem pro eis intulit pœnã: post hæc quispiam alius homicidium commisit, quod Princeps facile condonasset; aut parũ pœnę inflixisset delinquenti; at tot homicidijs irritat⁹ & exacerbatus, non tantũ non condonat, sed seuerissime delinquentẽ punit, integrã pœnã pro scelere cõmisso inferens. Hoc casu dicitur hic vltimus homicida puniri pro multis; & illorum homicida exigi affirmamus in eo; non quod pœnæ singulorũ homicidiorũ ab illis perpetratorũ huic infligantur, sed quod proprio peccato totã debitã recipiat pœnã, quã non reciperet, nisi illorum homicidia præcessissent. Nulla hic iniustitia fit cũ hoc vltimo homicida; qa quidquid patitur, ipsius peccato debetur: sed negatur ei misericordia ob aliorum crimina. Simile quid est in casu nostro, non intulit Deus pœnam Iudęis occisoribus Chri, & Discipulorũ ei⁹, ob peccata præcedentia, quasi quæ illis debebãtur, istis infligieret, sed quia tot ac tanta homicidia patrata sunt ab hoĩbus prioribus, nec ab eis cessare voluerunt, decreuit Iudæos hosce posteriores seuerissime punire, & pœnas ab eis exigere, quę tanto sceleri debebantur; quę sicut eorũ peccatũ fuit omniũ grauissimũ, fuerunt ẽt acerbissimę: & eo magis, quia post tot ac tanta homicidia noluerunt resipiscere, sed in peius profecerunt: si enim credidissent Christo, nec fecissent ea, quæ dicuntur, vtique sanguis præcedentium non esset in eis requisitus. Quod docte Hilarius can. 24. in Matthæũ notauit dicens: Si creditum ei fuisset, non solum extra pœnam necis Prophetarum fides credentium fuisset, sed illam ipsam Dominicæ passionis sententiam esset venia consecuta. Hæc ille. vbi nota: etiãsi occidissent Christum, si postea credidissent, nec occidissent missos à Deo; sanguis non esset Prophetarum requisitus. Sic dicitur sanguis omnium Prophetarum occisorum à principio mundi exquiri ab ista generatione Iudęorum incredulorũ: solet enim apud nos, quo magis multiplicantur pec cata, etiamsi puniti sint peccantes, seueriores exigi pœnas ab ijs, qui vltimo delinquunt; nihilq; temitti pœnarum, quæ ijs debentur.

Hæc expositio visa est mihi omnem difficultatẽ euacuare propositam; & huic dominicæ sententiæ sensum elucidare: quod etiam in solutione propoſi

torum argumentorum perfectius ostẽdetur. quam etiam indicauit Origen.tract.26.in Matth.& videtur eadem cum illa tertia allata ab auctore imperfecti, vt supra diximus, non tamẽ ab eis ita explicata.

Solutio obiectorum. Ad primum facilis est responsio: prohibet enim ibi lex, ne pœna debita peccato vnius inferatur alteri, qui in eo peccato partẽ nõ habet; quomodo non dicuntur peccata eorum, qui occiderunt Prophetas à principio mundi exquiri ab his Iudeis, qui ob propria homicidia puniti sunt: diciturque sanguis illorum requiri ab ipsis, quia proprij peccati pœnas, aut tam acerbas & graues non sustinuissent, si non tot homicidia præcessissent.

Ad secundum de Ezechiele, Cyprianus epist. 52. & Augustinus lib. 5. in Pentatheu. capit. 42. verba Ezech. de culpa interpretãtur; nimirum neminem peccatorem effici reumque culpæ peccato alterius, nisi proprio tantum. S. Tho. autem 2.2.q.109. ar. 4. de pœna spirituali interpretatur: at vero contextus Ezech: aperte indicat procedere de pœnis tẽporalib⁹ quas sæpe Deus pro peccatis fert: de ijs enim cõque rebantur Iudæi quod ob patrũ peccata ipsi affligerentur. nos igitur facile solumus, nẽpe procedere verba hæc modo priori; scilicet Deũ non castigare nec punire filios ob peccata patrũ, nisi & ipsi peccatũ habent, propter quod digni sunt pœna, quã Deus exigit aliquãdo ob parentũ culpas. Aduertendũ autem est in Scriptura legi infantes aliquãdo punitos ob parentũ delicta; nã Numer. 16. Dathan. & Abirũ peccãtes cũ omnibus suis, ẽt paruulis absorpti sunt. nihil tamẽ in his sine peccato fit: nã infantes ob peccatum originale temporali pœna digni sunt etiam morte; vt notarunt Ambros. li. 1. de Abraham. c. 6. & Augustinus li. 22. ciuit. c. 22.

Ad tertium de vindicta sumpta à Deo in tertiã, & quartam generationem, dicimus primo eam vindictam non accipi, vt ibidem constat exod. 20. nisi generatio similiter peccet, & peccato sit infecta. Dicet quispiam, fit hoc sane; non tamen sumetur, nisi in quartam generationẽ; ad hoc loco sumitur in multo remotiorem generationem. Aduertendum ergo est, dupliciter exigere Deum pœnas ppter aliorum peccata, loquor autem iuxta modum explicatum, nempe quando propter peccata vnius, aut quorundam exigit pœnas ab alijs debitas proprijs ipsorum peccatis. vno quidem modo puniendo priores in posterioribus, nempe patres, quatenus filij sunt res patrum, & ad eos pertinent: sic non punit nisi vsque in tertiam, aut quartam generationẽ, iuxta id, quod allegatum est exod. 20. ad hanc enim generationem cõmuniter peruenire possunt superstites patres. sic etiã Principes punit in populo præsenti, quia res eorum est; quod docet Iustinus in explicat. quæst. gen. resp. 138. affirmans punire hos in his tanquam in rebus eorum. Altero modo punit Deus posteriores ob priores; vt sit in casu nostro; sicque nullus est terminus præscriptus: immo quanto plures præcedũt peccantes, tanto à posterioribus suorum criminum grauiores exquiruntur pœnæ. & hæc est legitima solutio euacuans difficultatem, quæ oriri potest ex his duobus locis Scripturę.

Ad quartum fatemur multos dedisse pœnas homicidiorum ab ipsis, & à patribus perpetratorum: hoc tamen non impedit, quod posteriores modo prædicto puniantur: immo eo acerbiori sunt pœna digni, quod peccato aliorum à Deo etiam vindicato nõ resipuerunt. per hanc ergo doctrinam non solum sentẽtia præsens elucidatur, & difficultates euacuãtur, sed etiam satis fit oppositionibus Paganorũ, & Hæreticorum, & Iudæorum. Pagani enim, vt refert Iustin. in explic. quæst. gen. res. 138. arguebant Deum iniustitiæ, quod ob aliorum peccata tam multos puniuisset. respõdet Iustin. punisse quosdam ob aliorũ delicta, quatenus illi ad ipsos peccantes pertinebãt; hæc autem responsio non plene satisfacit. ideo dicimus, punitos quidem multos ob alios, tamen non sine proprio peccato, propter quod ea pœna digni erant. exacta autem est aliorum causa, vti explicatũ est; in quo nec vestigium iniustitiæ est, etiam apud homines; à quibus sæpe similia fiunt. de Hæreticis autem refert Origenes hom. 8. in Exodum, quosdã audientes Deum castigare Patres vsq; ad quartam generationem, & similia, finxisse duos Deos; vnum iustum sed non bonum, qui talia faciebat; hunc que dixetunt auctorem veteris testamenti. Alterum autem bonum, auctorem noui testamenii, & Patrem Domini nostri Christi. idem refert Hieronymus Ezech. 18. hęc fuit hæresis Marcionis, vt tradit Tertullianus lib. 1. contra eundem: & plane est contra catholicam veritatem: quam impugnarũt multi antiqui patres omissis omnibus, quæ ad rem præsentẽ non faciunt, apparet stoliditas eorum: nam militat argumentum contra eos: nam quomodo ille Deus iustus esse potest, vt ipsi dicunt, si pro aliorum peccatis punit quosdam? Adde hanc præsentem sententiã militare contra ipsos: nam Christus ipse, qui auctor est noui testamenti, comminatur puniẽdos Iudęos post se ob peccata, & homicidia perpetrata à principio mundi contra Prophetas: de qua sententia dicemus in expositione sequenti. Nos autem respondemus, ita pro aliorum peccatis quosdam puniri, vt ob propria peccata tali pœna ipsimet digni sint. De Iudæorum autem quærela habemus ipsorum verba Ezech. 18. dicebant enim, via Domini non est ęqua: patres enim peccauerunt, & dentes filiorum obstupuerunt. quibus idem dicimus, quod & Paganis, & Hęreticis dictum est. atque hæc pro præsentis sentẽtię explicatione satis esse duximus.

Ab Abel, vsque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare, & ædem.

COMMENTARIA.

COnnectitur hæc sententia præcedenti; explicat enim quæ peccata præcedentia punienda sunt in generatione hac præsenti. sanguis igit occisorũ Prophetarũ, incipiendo ab Abel, qui occisus est à Cain, primo, vsque ad Zachariã vltimũ, qui inter ædẽ, id est, eã partẽ tẽpli, quę dicitur Sanctũ; & altare, id est, altare holocaustorũ, occisus est, exquiretur à generatione incredula, quæ occidit Christũ; ac persecuta est discipulos eius; nonnullosque eorum interfecit. propter homicidia ergo hęc, quæ perpetrauit, sanguis omnium occisorum iustorum requiretur, dum eius peccatorum pœne vsque ad vltimum exigentur.

ANNOTATIO. XCIX.

EPiphanius hęre. 42. refert Marcionem erasisse, & deleuisse totam hanc integram sententiam. ab illis verbis inclusiue: propterea Dei sapiẽtia, &c. vsque ad hęc: quę propopsita sunt. per ea enim cogebantur

gebãtur fateri Deũ vnũ, & eundẽ noui, & ueteris testamenti, qui puniebat peccata priorum in posterioribus: at nõ potuit cæcus eradere multa alia q̃ illũ de errore conuincunt. occurrunt autem duo examinanda, vnum est in Abel, alterum in Zacharia.

Abel hic nominat⁹ frater Ca in est, & quomodo Prepheta dictus.

In primis Abel hunc esse illum, qui à fratre Cain in mundi exordio occis⁹ est, docet Hieronymus, dicens, nullam in hoc esse ambiguitatem; idque ostendit verbum illud (à constitutione mũdi.) sunt autem aliquot in hac re difficultates. vna est, quia dicitur sanguis Prophetarum exquirẽdus, ab Abel vsq; ad Zachariam, & tamẽ non legimus prophetam fuisse Abel. Respondeo, Lucam nomine Prophetarum cõprehendisse iustos, qui vitę exemplo veritatis fuerũt doctores: Propheta enim etiã dicitur veritatis interpres. cui consonat, quod apud Matthæum scribitur: vt veniat, inquit, super vos omnis sanguis iustus, q̃ effusus est super terram, à sanguine Abel iusti.

Cur de Abel hic fa ctũ mẽtio.

Altera difficultas est, quare mentio facta sit de Abel. Theophylactus, & Euthymi⁹ respõdent id factũ, qa occisus est per inuidiã à fratre Cain, quod significabat cædẽ Christi factã à Iudæis per inuidiã. Beda dicit id factũ, quia Abel pastor erat, & interfectus in agro; Zacharias autem in templo: vt vtroque significaretur martyres Christi assumendos ex vtroque statu, Laicali, & Ecclesiastico. Quidã alij respõdent, quia sanguis Abel dicitur clamasse vindictam de terra. Omnia autem hæc non videntur accõmodate dici: ea potissima causa videtur, nimirum, quia ille fuit primus occisus inique, & iniuste, ac primus omniũ martyr. Christus autẽ volens significare magnitudinem pęnę Iudæis infligendam ob aliorum cædes iustorum, meminit primi omnium.

Quomodo sanguis Abel a Iudæis exquirendus.

Tertia difficultas est, qua ratione sãguis Abel exquirendus est à Iudæis; cum Abel non sit occisus ab vllo generationis Iudæorũ: nam Cain nõ fuit parẽs huius generationis, quæ non à Cain, sed à Seth originem ducit. Quidam recentiores respondent, generationem Iudæorum fuisse ab exordio mundi, & à Cain trahere originẽ ex parte matris: nam filij Seth coniuncti sunt cum filiabus Cain. at vero nõ est, cur ad hęc recurramus; cum & primus Iudæorum pater in Scriptura dict⁹ sit Abraham. dicendum ergo est, quando Deus punit quosdam ob peccata aliorũ modo prædicto, non solum vindicare peccata parentũ, sed aliorum quorumcumque. sicque exquiritur sanguis iustorum occisorum à Iudæorum parentibus, & ab ijs, qui præcesserunt à constitutione mundi, eo maxime quia Iudæis manifestste erant per Scripturas scelera illorum omnium, & multorum pœnæ, quorum exemplo à talibus se continere debebant. atque hæc de Abel dicta sint.

ANNOTATIO C.

Quis fuerit ille Zacharias à Christo hoc loco nominatus.

MAior difficultas est in Zacharia; scilicet qs iste fuerit: in quo sunt multum discordes antiqui Patres: legimus enim in Scriptura tres nomẽ Zachariæ sortitos esse. primus fuit summus Sacerdos, filius Ioiadæ, qui à Ioas rege Iudæ fuit interfectus in atrio dom⁹ Dñi, de quo fit mentio Paralip. 24. Alter fuit post ipsũ, q̃ inter Prophetas minores vndecim⁹ nominat, dfq. filius Barachiæ, q̃ fuit in vltimis tpibus captiuitatis Babylonicę, & Zorobabel filij Salathiel. Tertius fuit ĩ diebus Xpi, nępe pater Ioannis Baptistę, sũmus Sacerdos, & Propheta, de quo Lucas c. 1. scripsit. Est igit̃ difficultas, d̃ quo horũ nũc sit sermo.

Primo loco Hieronymus in p̃sẽti existimat esse primũ, q̃ à Ioas fuit interfectus; cuius ratio potissima est: nã huic conuenit, q̃ nunc dicitur, nempe occisũ esse inter templũ & altare. consentiunt huic sententię Beda, Druthmarus, & recẽtiorum maxima pars.

Secundo loco Chrysostom. in homil. de natiuit. Ioan. Baptistæ, quę habetur tom. 2. opinatur esse Zachariam secundum, nempe prophetã inter minores computatũ: huic enim quadrat nomẽ: dicitur enim filius Barachiæ, vt ex eius prophetia constat; existimatque Chrysostomus hũc esse, cuius meminit Isa. cap. 8. dicens: Adhibui mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachię.

Tertio loco quidam alij tenent esse tertium Zachariam, patrem Ioannis Baptistę, quem occisum dicunt inter templum, & altare. Hęc autem opinio est communis Grecorum Patrum, quam sequuntur Origenes cap. 13. in Matth. & tract. 26. in eundẽ. Petrus Martyr Archiepiscopus Alexãdrinus, in suis canonib. approbatis in 6. Synodo, can. 9. Basi. in hom. de humana Christi generatione, Gregorius Nyss. in orat. de sancta Christi natiuitate, & Titus Bostren., in commentario huius loci. Epiphanius in lib. de vita, & interitu prophetarum, patrem Ioannis Zachariam refert inter templum, & altare occisum, Tertullianus etiam in scorpiaco idem dicit: nam Zachariam affirmat occisum inter templum, & altare; & perennia reliquisse cruoris signa in silicib. quod non potest intelligi, nisi de patre Ioannis. refert has tres sententias Chrysostomus, tacitis auctorib., in hom. 75. in Matth. & in nullam inclinat. Est autem aduertendum, quamuis hi citati doctores conueniant Zachariam patrem Ioannis esse eum, de quo Saluator loquitur nũc, esseq; occisum inter templũ, & altare, tamen discordant in causa interfectionis eius. nã Petrus Martyr tenet occisum fuisse Herodis iussu; qa quando hic occidi iussit infantes propter Christum, ille occultauit infãtem suum Ioannem Baptistam. de qua re diximus supra c. 3. consentire videtur Epiphanius loco citato, affirmans ab Herode fuisse interemptum. Origenes vero, & Basilius dicunt occisionis eius causam esse, quia Mariam matrẽ Christi postquam filium peperit, quod omnibus notũ erat, eam in locum templi virginibus deputatũ recepit, nouam natiuitatem cum virginitate affirmãs: idque dicunt nõ ex Scriptura, sed ex antiquis traditionib. ad eorum tempora peruenientibus cognitum esse. Gregorius autẽ Nyssenus confirmat eandẽ traditionẽ, diciq. Zachariam ita feciſſe cum Beata Virgine; tamẽ occisum fuisse, quia Christum natum asseruit naturæ totius regem. Iudæi autem timentes nomen Regis pp Cæsarem, interfecerunt eũ inter templũ, & altare. Consentit cum Gregorio Cyrillus Alex. lib. aduersus Antromorphitas. Titus Bostren. causã cædis vtramq; dicit; nempe & eam Basilij, & Origenis, & hanc Gregorij; licet vtramque adscribat Gregorio, quasi duas dederit causas neces. at reuera Gregorius, licet referat primum, nempe Zachariam in locum Virginum recepisse matrem Domini; tamen cãm cædis ponit doctrinã illam, Christum regem esse naturæ. Hęc sunt, quę patres Græci de causa interfectionis sentiunt; qui tamẽ conueniunt in interfectione inter templum, & altare, & quod hic Zacharias sit, cui⁹ nũc fit mẽtio à Domino. Epiphani⁹ aũt hęre. 26. Gnosticos hæreticos cãm interfectionis huius Zacharię adduxisse refert, quã quia vana est, & blasphęma, silẽtio prętermitto hoc notans, etiã illos hęreticos cõsensisse in interfectione Zacharię, licet miscuerint cum veritate impietatem, & errorem; fuerũt tamen proximis temporibus Apostolorum.

Quarto loco Alcuinus in homilijs p se collectis à varijs doctoribus, in quadã ho. ex Hérico, in verba Mat. 23. vidés quãtũ ad hiſtoriã firmũ ſenſum habe ri nõ poſſe, ad allegoricũ confugit dicẽs, Abel intelligi omnes iuſtos occiſos ab exordio mundi vſq; ad Chriſti aduentũ, & paſſionem; per Zachariã autem omnes martyres à paſſione Dñi vſq; ad finẽ mundi, qui dicuntur occiſi inter templũ & altare, altare, id eſt, paſſionẽ, & mortẽ Chriſti: & templũ, id eſt, ingreſſum in regnũ cęleſte, qñ corporibus reaſsũptis iuſti recipientur in cælum. nomina autem quadrare dicit: nã Abel interpretatur luct⁹, vapor, funiculus. quæ nomina cõueniunt ijs, qui ante aduentũ Chriſti fuerunt: cõſiderantes enim ſe exules a Paradiſo, in luctu & mæſtitia erant, præſentemque vitam tã quã vaporem, & tranſitoriam contemnẽtes ad ſuniculũ, & ſortẽ ſupernę hæreditatis properabãt. Zacharias autẽ interpretatur memoria Dñi, ſiue, memorãs, & recordãs Domini, quod accõmodatur sãctis poſt Chriſti aduẽtũ: hi enim conſiderãtes ſe Domini paſſione redẽptos, eũ ſemper in memoria habere, ac condignas gratiarũ actiones illi agere ſtudẽt. Hæc ille. Quę nõ ad literalem, ſed ad ſpiritualẽ sẽſum faciũt. nos autem illum inquirimus nũc; nõ autem hũc. Hęc oĩa ſunt, quę ex antiquis Patribus habemus. Vt autẽ qd in hac cõtrouerſia mihi probabilius visũ ſit aperiã, nonnulla ꝓponã. primo Zacharias, cuius nunc mentionẽ Domin⁹ facit, nõ eſt ille; qui à Ioas fuit occiſus, cuius hiſtoria refertur 2. Paralip. 24. Multa sũt, q̃ mihi pſuadẽt à ſnĩa Hieronymi recedere: in primis, hic dr̃ filius Ioaidæ, at Zacharias noſter filius Barachiæ. conatur Hieronym⁹ reſpondere huic argumento dicẽs, Ioiadã apud Hebræos ſignificare iuſtitiam, Barachiam autẽ bñdictũ Dñi. quid ex hoc concludat Hieronymus nõ video: ſi. n. vult dicere idẽ eſſe nomẽ, qa idẽ ſignificat, ſtare nõ põt: sũt. n. diuerſę ſignificationes. ſi vero vel it dicere, dictũ Barachiã, qa fuit benedictus à Domino, nõ ſatisfacit: nã dicitur ſic fuiſſe nũcupatũ: & vt vno verbo dicã, argumentũ non ſoluitur, confugit Hieronymus ad aliã ſolutionẽ, nẽpe in Euãgelio, quo Nazaræi vtũtur, legi nõ Barachię, ſed Ioiadæ filiũ. at cũ noſtra lectio ſit canonica, qua vtitur Eccleſia, ea amplectenda eſt, non alia. Quidã alij aliud reſpõdẽt, nẽpe fuiſſe Binomiũ: nã vocabatur Ioiadas, & Barachias. hęc reſpõſio antiqua eſt, q̃ refert Chryſo. ho. 75. in Mat. iſta autẽ euaſio nõ videt alicuius mométi; cũ ex Scriptura hoc ſolũ nomẽ Ioiadę habeatur: nec eſt credendũ Chriſtũ alio nomine vſurũ, ſi hunc nominare voluiſſet, quã eo, quod erat in Scriptura. manet ergo argumenti efficacia. nẽpe Zachariã illum à Ioas interfectũ, non Barachię, ſed Ioiadę filium fuiſſe, vnde cõſtat diuerſum fuiſſe ab hoc noſtro. Eſt etiã aliud argumẽtũ. nã ex Scriptura nõ cõſtat illũ interfectũ inter templum & altare: nã 2. paralip. c. 24. vbi ſolũ hiſtoria hęc deſcribitur, interfectus refertur in atrio tẽpli; in quo autẽ ſit occiſus, Scriptura nõ exprimit. imò ex genere imperfectionis videtur potius in atriis eſſe occisũ: nã lapidatus eſt; nec eſt probabile inter tẽplum, vbi ſacerdõtes ſoli erãt, iniectos lapides: nec Chriſt⁹, ſi hũc ſignificare voluiſſet, aliis verbis vſus eſſet, quã Scripturę, vt Iudæi intelligerent, de quo ſermo erat. Adde etiã aliud argumentũ, quod me multũ mouet. nã cũ poſt illũ Zachariã fuerint interfecti Eſaias, Hieremias, & alij multi, nõ inuenitur ratio efficax, cur Chriſt⁹ ſanguinẽ Prophetarũ requirendũ dicat vſq; ad Zachariã; cũ reuera etiã sãguis poſteriorũ Prophetarũ ſit requiſitus, nõ minus, quã Zacharię. propter hęc, sẽtẽtia Hieronymi nõ eſt viſa mihi accommodata.

Auctoris ſnĩa.

Secũdo Zacharias hic noſter nõ ẽ ille Propheta, qui inter duodecim minores numeratur. in hoc recedo a ſententia Chryſoſtomi, idque mihi perſuadẽt nonnulla. primo quidem quia non legimus Zachariam hunc occiſum eſſe: de morte enim eius non cõſtat in Scriptura; nec veriſimile eſt Chriſtum affirmaſſe Iudęis, quod alias illis erat ignotum. Adde Epiphanium li. de vita Prophetarum aſſerentem hũc Zachariam deceſſiſſe in vltima ſenecta, & cum Aggęo in Iudæa ſepultum. idem dicunt Dorotheus lib. de vita Prophetarum. ſcilicet obijſſe in graui ſenecta. Secundo, quia Zacharias hic nõ erat Sacerdos, vnde nõ videtur occiſus eſſe inter templũ & altare, qui locus erat Sacerdotum atriũ. Tertio quia ab hoc vſque ad Chriſtum multi interceſſerũt anni, in q̃bus iuſti multi perſecutionem paſſi ſunt inter Iudęos, & alios occiſos fuiſſe probabile eſt: non ergo erat, cur vſque ad hunc ſanguis occiſorum requirendus diceretur à Iudęis. Hieronymus adiungit aliud argumẽtum: nam inquit, tempore huius Prophetę vix ruinæ templi erant, non ergo occidi potuit inter ædẽ, & altare. hoc tamen argumẽtum non videtur multum efficax: nã tẽpli reædificatio completa eſt anno ſexto Darij; vt conſtat ex lib. 1. Eſdræ c. 6. at ex eodẽ Propheta c. 7. habemus ipſum prophetaſſe anno illius quarto: facile ergo eſt illũ peruenisſe vſq; ad ſextũ, aut eo anno quarto iam eſſe templũ, & altare cõſtructũ. Poſſet quiſpiã pro hac opinione opponere, quia iſte Propheta dicitur filius Barachiæ, q̃ nomen quadrat dicto Saluatoris. dico verum eſſe: tamen non is ſolũ dictus eſt filius Barachiæ: nã Iſaias c. 8. teſtes adhibet Vriam ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, qui quidem Zacharias nõ fuit ille Propheta, vt putauit Chryſoſtomus· nam Propheta fuit multis annis poſt Iſaiam, cuius tempore fuere Vrias, & Zacharias. non igitur eo nomine sũmit ar gumẽtum: nam potuit etiam alius eſſe Zacharias filius Barachiæ pręter prædictos, qualẽ doctores multi exiſtimarũt fuiſſe Zachariã patrẽ Ioãnis Baptiſtę.

Tertio, mihi probabiliſſima oĩum ſnĩa viſa eſt, Zachariam hunc eſſe patrem Ioannis Baptiſtę: q̃ mihi perſuaſi propter nonnulla quædam. primo quidem quia plures Patres antiquiſſimi ita ſenſerunt, vt ſup. viſum eſt. Secundo, quia cum ex vna parte Chriſt⁹ mentionem fecerit Abel iuſti, qui fuit in mundi exordio, videbatur conſonũ ex altera parte referre alterũ vicinũ, & ꝓximũ aduentui Chriſti, poſt quẽ aduentũ erat ſanguis horum requirẽdus. at illi duo Zachariæ pręceſserunt aduentũ ſupra quingẽtos annos; & poſt illos multi ſunt interfecti Iuſti, quorum ſanguis erat exquirẽdus. Tertio qa Xp̃s apud Matthæũ loquẽs cũ Scribis; & Phariſæis præſentibus de hoc Zacharia, dixit: Quẽ vos occidiſtis, ſignificãs p̃sẽtẽ, & proximũ Zachariam: illos enim iſti nõ interfecerũt, quo argumẽto vtitur Origenes tract. 26. in Mat. ad ꝓbãdũ hunc Zachariam fuiſſe Patrem Ioãnis. Quod ſi dicas, Scriptura non narrat filiũ Barachiæ, nec occiſum eſſe inter templum, & altare. rñdeo, illo tũc temporis ea fuiſſe manifeſta illis, quib⁹ cũ loquebantur Chriſtus, q uiderunt, & occiderũt.

Quarto propter traditionem antiquam, quã Origenes, Baſilĩ⁹, & alij teſtãtur. nec obiectio Hieronymi efficax eſt: inquit enim ſumptã eſſe ex apochryphis libris fateor apochryphos eſſe; quia nõ ſunt canonici; nõ tamen ideo ſequitur omnia in eis contẽta eſſe falſa: nã & Iudas in ſua epiſtola ex Apochry

pho

pho citauit prophetiã Enoc, quæ veriſſima eſt. antiquiſſimi autẽ illi patres non ita facile recepiſſent, niſi ex multorum teſtimonio tunc accepiſſent veritatem traditionis. Adde duo eſſe in hac hiſtoria, quę diuerſa ſunt. vnum eſt interfectio Zachariæ, in quo omnes illi concordant. alterum eſt cauſa interfectionis; & in hac varij ſunt: certius igitur eſt illud, quã hoc noſq; probamus interfectionem; cauſam autẽ non ita certo affirmamus, licet probabile ſit nobis omnes ſimul cauſas concurriſſe. atque hæc sũt, quę de hui⁹ ſententiæ explicatione ſentimus. Dicet quiſquiam, cur non meminit Chriſtus de interfectione Ioannis Baptiſtæ; reſpondeo id factum, vt Iudęorũ præſentium culpam improperaret, quorum opera Zacharias erat interfectus; Ioannes autẽ potius ab Herode, & Herodiade, & matre eius, interfectus é.

Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.

COMMENTARIA.

COnfirmat, quod per Dei ſapientiam prædictum erat: nam ſupra dixerat: propterea Dei ſapientia dixit, mittam, &c. recitata ergo ſapientiæ Dei ſententia, eam confirmat dicens: ita profecto, ſicut dictum eſt per Dei ſapientiam, requiretur omnis ſanguis iuſtus ab Abel vſque ad Zachariam, à generatione iſta præſenti. nempe ab ipſis, & filijs: hi enim omnes ad vnam pertinent generationem.

ANNOTATIO CI.

NON expreſſit Dominus apud Lucam, quomodo ſanguis exquirendus erat; at poſtea apud Matthæum, eadẽ repetens, ex parte explicuit dicẽs, relinquetur domus veſtra deſerta. quo verbo duo indicauit. vnũ eſt malum ſpirituale: populus enim futurus erat nõ populus Dei, ſine fide, ſine Euãgelio, ſine gratia. quod Daniel. 9. prædixit: Nõ erit, inquit, populus eius, qui eum negaturus é. & Oſeas cap. 1. Voca nomen eius, non populus meus; quia vos non populus meus, & Saluator Matt. 20. minatus eſt dicens: Auferetur à vobis regnum Dei. Alterũ eſt, illud excidium inſigne per Romanos factũ, quo populus vaſtatus eſt, & in captiuitatem, ac miſeriam extremam redactus: quę pœna, ac punitio ſuperauit omnem captiuitatem, & omnẽ afflictionẽ, quam ante paſſus erat populus. vtrunq; malũ indicat hoc verbum, ſeu iſta ſentẽtia: relinquetur dom⁹ veſtra deſerta. quod Iſaias cap. 1. pulchre indicauit tribus exẽplis, ſiue ſimilitudinibus: Derelinquetur, inquit, filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & ſicut tugurium in cucumerario, & ſicut ciuitas, quæ deuaſtatur. duo ſignificat primum; tertium autem indicat ſecundum. Adiecit alteram ſententiam Matthæ⁹: Nõ, inquit, me videbitis amodo donec dicatis: Benedictus q venit in nomine Domini; per quã ſignificauit punitionis præcedentis durationem, quę erit vſque ad ſecundum aduẽtum Chriſti in fine ſæculi. toto hoc tempore erunt Iudæi derelicti, & non populus per perfidiam, & incredulitatem, eruntque toto orbe diſperſi, & exules, donec in fine temporum agnoſcãt verum Chriſtum, & conuertãtur ad eum: quod Oſeas. ca. 3. prædixit: Dies, inquit, multos ſedebũt filij Iſrael ſine rege, & ſine Principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine Ephod, & ſine theraphim, & poſt hęc reuertẽtur filij Iſrael, & q̃rẽt Dominum ſuum, & Dauid regem ſuũ, & pauebũt ad Dominum, & bonũ eius, in nouiſſimo dierum. Hæc ille. Hoc eſt, quod nũc dicit Dominus: nõ me videbitis amodo, id eſt, poſt paululum, nẽpe paſſionẽ meã, donec dicatis: Benedictus, qui venit in nomine Dñi, id eſt, donec in fine ſæculi me agnoſcatis, & confiteamini verũ Meſſiam. Hęc ſatis de his.

Expoſitio verborum Matthei, quib⁹ oſtẽditur pœna infligẽda Iudeis.

Væ vobis Legiſperitis, quia tuliſtis clauem ſcientiæ, ipſi non introiſtis, & eos, qui introibant, prohibuiſtis.

COMMENTARIA.

COmminationem dirigit in Scribas, & legis doctores: quia tuliſtis, inquit, id eſt vſurpaſtis, & arrogaſtis vobis clauem ſcientię, ſcilicet poteſtatem, & munus interpretandi legem, & Scripturam populo, & per eas indicandi Meſſiam; at non tantum vos non introiſtis per fidem credendo in me, ſed etiam populum per meam doctrinam, & miracula diſpoſitum ad credendum prohibuiſtis, & doctrinis falſis, ac minis impediſtis, ne crederet, nec reciperet eum, qui erat recipiendus, nempe me. metaphora eſt clauis, per quam res clauſę, & occultæ aperiuntur, & manifeſtę fiunt.

ANNOTATIO. CII.

AMbroſius ſerm. 8. legit: abſcondiſtis clauẽ ſcię tię, & clauem hanc interpretatur Chriſtũ ipſum quem legis doctores occultarunt, & abſconderunt, ne à populo crederetur. Euthymius autem Matth. 23. aliter exponit: ſuſtuliſtis nempe fidem de populo: fidem Chriſti dicit eſſe clauem, quæ introducit rectorum dogmatũ ſcientiam. Beda cum Ambroſio conuenit in verbi ſignificatione; tamen clauem ſcientiæ intelligit Chriſti humilitatem, quã Scribæ, & Phariſæi in lege, & prophetis intelligere noluerunt, nec ab alijs intelligi permiſerunt. Vltimo loco Tertullianus lib. 4. contra Marcion. ca. 27. clauem ſcientiæ dicit eſſe legis, ſeu Scripturę interpretationem, quam Scribæ habebant; & tamen nec ad intellectum eius peruenerunt credẽdo in Chriſtum, nec alios peruenire ſinerunt, nec aditum eis præſtiterũt. verbum Græcum ἤρατε ſignificationem recipit Euthymij, & Ambroſij; vt idem ſit, quod de medio tollere, & abſcõdere. Mihi in hac parte, quãtum, ad clauis explicationẽ, viſa eſt ſentẽtia Tertulliani recta, & accommodata; vt idem ſit, quod poteſtas interpretandi legem, & Scripturas, per quas veritas Chriſti agnoſcenda erat, iuxta illud Ioan. 5. Scrutamini Scripturas: illę enim ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me. quod etiam ſequitur Ambroſius hoc in loco: clauem enim explicat doctrinam diuinæ cognitionis, quam Scribas vſurpaſſe ſibi dicit. quod autem ad verbum (tuliſtis) ſpectat, maiorem exiſtimo eſſe ſignificationem, quam expreſſit Tertullianus, nẽpe habetis clauem: verbum enim Græcum αἴρω, amplius ſignificat; ſcilicet eripuiſtis vobis, & arrogaſtis. quod non haberent poteſtatem, cum doctores eſſent legis, ſed quod ſic ſibi eam tribuerint, quod neminem permitterẽt Scripturas interpretari, ſuumque ſenſum omnium ſenſui præponerent, quaſi ſoli eſſent, qui eas intelligerent:

Quid ſit clauis ſcię tię.

rent: quod ad peccati grauitatem eorum pertinet. cum enim tantam sibi vsurparent auctoritatē; nec crediderunt in eum, quem Scripturæ indicabāt; nec alios credere volentes, & ad fidem dispositos, permiserunt: quod fuit grauissimum scelus: qui enim alios docere veritatem debuerunt, non solum errare fecerunt, sed volentes discere veritatem, ab ea auerterūt. Huic interpretationi cōsensit Ambrosius in cōmentario: nā hāc explicās sententiā dicit Scribas vsurpasse doctrinā diuinæ cognitionis. Matth. c. 23. alio verbo vsus est: Clauditis, inquit regnū cælorū ante alios, id est, sensum Scripturarū p quas ad Christum agnoscendum perueniendum est, obscuratis, & peruertatis, vt nec ipsi credatis, nec alios credere sinatis. nam doctrinis falsis, ac minis retinebant populum, ne crederet in Christum: dicebāt enim turbis: Non est hic homo à Deo qui sabbatū non custodit. Ioan. 9. & ibidem dicitur, eos conspirasse, vt si quis eum confiteretur Christum, extra synagogam fieret. Dicet quispiam: Apud Matthæum hanc sententiam Christus protulit cōtra Pharisæos, & Scribas; quomodo nunc ad solos Scribas loqtur. Respondeo, horum fuisse Scripturas, & legem interpretari; quod si Pharisæis etiam hoc idem opposuit, ideo factum est, quia multi ex Pharisæis erant etiam Legisperiti, & Scribę.

Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi, & Legisperiti grauiter insistere.

COMMENTARIA.

PHarisæi de iustitia præsumentes; & Legisperiti scientiam Legis iactantes, cum Christi reprehensiones, & comminationes audirent, prę superbia, quæ correctionem ab altero non patitur, & cœperunt grauiter Christo insistere, id est vrgere eum varijs quæstionibus, & interrogationibus dolose propositis, vt statim dicitur.

ANNOTATIO CIII.

Græcorum exēplariū lectiones varia in hoc loco.

VAria reperitur lectio in Græcis exemplaribus vna est, cuius meminit Euthymius; habetur enim ἐλέγχειν, id est arguere, & disputare. Altera est, quæ habetur in Complutensi, & alio quodam exemplari, σωνέχειν, id est, comprimere. Tertia est communis quam sequitur vulgatus ἐνέχειν, quod Euthymius vertit, molestos esse, & iratsci; vulgatus autem insistere, & simul interrogationibus ei immi nere; vt confunderent, ne valeret singulis respondere; & fieret, quod statim sequitur, nempe, vt conarentur extorquere ab eo responsiones nō considera tas, nec ex animo præparato emanantes; vt ipsi se id obtinere posse falso sibi persuaserant.

Et os eius opprimere de multis.

COMMENTARIA.

COeperunt etiam os eius opprimere de multis, id est ab eius extrahere responsiones de multis interrogationibus repentinas, & extemporales, ac non præmeditatas; vt sic haberent aliquid, de quo eum accusarent: quod verba sequentia explicant. cæci isti minus sētiebant de Domino, quam par erat, putantes Christum aliquid inconsiderate posse loqui, si repente ad multa respondere vrgeretur.

ANNOTATIO CIIII.

GRæcum verbum est, ἐποστοματίζω, quod apud Græcos idem significat, quod ex memoria dicere. recte autem Euthymius interpretatur, nempe extemporales, & non consideratas responsiones dolosarum interrogationū expetere. existimabant isti, si sic Christus respondisset, posse eum aliquid proferre. vnde illum possent accusare. Non autem sic est intelligendum, os opprimere, quasi cœperint os Christi claudere, id est silentium inducere: tunc enim non quadrarent sequentia, nempe quærentes aliquid capere de ore eius, vt accusarent eum.

Insidiantes ei, & quærentes aliquid capere de ore eius vt accusarent eum.

COMMENTARIA.

ECce cur de multis interrogantes, extemporales, & non consideratas responsiones expectabant: ei enim insidiabantur, & solicite incumbebant, vt si aliquod possent verbū venari, vt accusarent enm. non attendebant vitia, & scelera propria, de quibus benigne corrigebantur, vt se emendarent: & ab ore corrigentis pendentes. vel minimum verbum expiscari volebant vt ei nocerent. quæ autem ista sint quæ interrogabant; quæ vero Christus responderit, Euangelista non exposuit.

ANNOTATIO CV.

Insidiātes cur dicantur Iudæi.

INsidiati dicuntur, quia singula obseruabant, animo doloso, vt ansam, & occasionem arriperent nocendi ei. Idcirco ea interrogabāt, in quibus sibi persuadebant, posse se aliquid ex responsione arripere, de quo accusarēt. Dices, cur Dominus cū hos inemendabiles nouerit, correxit? Respōdeo, id factum; tum vt quod ex parte sua erat faceret, & in suis actionibus iustitiam ostenderet; tum etiam vt saltē turba eorum hypocrisi. & simulata iustitia non falleretur; nec crederet conatibus eorum auertentium illam à Christi sequela.

FINIS CAPITIS VNDECIMI.

FRAN-

FRANCISCI
Cardinalis Toleti
IN SACROSANCTVM
Lucæ Euangelium Commentarij.

CAPVT DVODECIMVM.

MVLTIS autem turbis circumstantibus, ita vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad Discipulos suos: Attendite à fermento Phariſæorum, quod est hypocriſis. Nihil autem opertum est, quod non reueletur: neque absconditum, quod non sciatur. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur: & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis. Dico autem vobis amicis meis: Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant. Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. ita dico vobis, hunc timete. Nonne quinque passeres væneunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo? Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere: multis passeribus plures estis vos. Dico autem vobis: Omnis, quicumque confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei: qui autem negauertt me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei, Et omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur. Cum autem inducent vos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere. Ait autem ei quidam de turba: Magister, dic fratri meo, vt diuidat mecum hereditatem. At ille dixit illi: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? Dixitque ad illos: Videte, & cauete ab omni auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est, ex his quæ possidet. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens: Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra se dicens: Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? Et dixit hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia, quæ nata sunt mihi, & bona mea, & dicam animæ mæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus: Stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt? sic est qui sibi thesaurizat, & nō est in Deū diues. Dixitque ad Discipulos suos: Ideo dico vobis: Nolite soliciti esse animæ vestræ quid manducetis: neque corpori, quid induamini. Anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum. Cōsiderate corvos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellerarium, neque horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis? Quis autem vestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de ceteris soliciti estis? Considerate lilia quomodo crescunt: non laborant, neque nent: dico aūt vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum, quod hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit: quan-

to ma-

to magis vos pusillæ fidei? Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: & nolite in sublime tol li: hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis. Verumtamen quærite primum regnũ Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis. Nolite timere pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite, quæ possidetis, & date eleemosynam. Facite vobis sacculos, qui nõ veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis: quo fur non appropiat: neque tinea corrumpit. vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit. Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptijs, vt cum venerit, & pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cum venerit dominus, inuenerit vigilantes: æmen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis. Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret: vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. Ait autem Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam: an & ad omnes? Dixit autem Dominus: Quis, putas, est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, vt det illis in tempore tritici mensuram? Beatus ille seruus, quem cum venerit dominus, inuenerit ita facientem. Vere dico vobis, quoniam supra omnia, quæ possidet, cõstituet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere seruos, & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari: veniet dominus serui illius in die, qua nõ sperat, & hora, qua nescit, & diuidet eũ, partẽq; eius cũ infidelibus ponet. Ille aũt seruus, qui cognouit voluntatẽ domini sui, & non præparauit, & non fecit secundũ voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? Baptismo autem habeo baptizari: & quomodo coarctor vsquedum perficiatur? Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem: erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres diuidentur: pater in filium, & filius in patrem suum, mater in filiam, & filia in matrem, & socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam. Dicebat autem & ad turbas: cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Nimbus venit: & ita fit. & cum austrum flãtẽ, dicitis: Quia æstus erit: & fit. Hipocritæ faciẽ cæli, & terræ nostis probare: hoc aũt tẽpus quomodo non probatis? Quid autem, & à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Cum autem vadis cum aduersario tuo ad principem in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde, donec etiam nouissimum minutum reddas.

CAPVT DVODECIMVM.

Multis autem turbis circumstantibus, ita, vt se inuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos.

COMMENTARIA.

HAEC sententia continua est præcedentibus: completo enim conuiuio, & egresso Domino cum discipulis è domo Pharisei inuitantis, vbi multi ex Scribis, & Pharisæis interfuerant, ad quos sermonem narratum in vltima capitis præcedentis parte habuit, factum est, vt multæ turbę ad Christum concurrerent, ipsumque circumstarent: nouerant enim eum in domum Pharisæi diuertisse; & expectabant ipsius egressum. tanta autem erat multitudo, vt se inuicem conculcarent, dum singuli accedere Christo contenderent. tunc Dominus cœpit dicere ad Discipulos suos, quæ statim refert Euangelista.

ANNOTATIO I.

Reiecta series.

GRęce habetur, ἐν οἷς, id est, interea, ad significandum, quę nunc dicuntur continua esse superioribus, non quod hęc multitudo conuenerit in domum Pharisæi. sed quod expectabat Christum egredientem, quo egresso statim concurrit circumdans eum. Interpres non videtur legisse talem particulam, sed loco eius, δὲ, idcirco vertit (autem.) sensus idem est. Quidam recentiores existimant commina-

minationes præcedentes non fuisse factas in domo Pharisæi, sed alio in loco: inde, quę nunc dicuntur, facilius coniungi posse putant: tamen qui considerat contextū, agnoscet omnes illas comminationes factas occasione ablutionis manuum prætermissæ à Christo in conuiuio; & ex prima illa reprehensione ortum habuisse. Verius autem dicemus, omnia illa, quæ in capite præcedenti notantur, gesta esse in loco conuiuij; quæ vero nūc loquūtur, post egressum ab illo loco euenerunt, vt diximus. Est autem Græce μυριάδων, id est, enarrant myriades turbę: myrias autem vna decem millia significat. Est autē Phrasis Greca enarrāt myriades turbarū, ad significandam magnam multitudinē; ideo interpres vertit, multis turbis. Loco illius (circumstantibus) quædam exemplaria legunt (concurrentibus) parum hoc refert: nam in eundem fere sensum tendunt.

Attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.

COMMENTARIA.

OCcasione eorum, quæ narrata sunt in capite superiori, Christus cautos efficit Discipulos suos, ne errent, decipiantur, aut turbentur. Duo enim gesta sunt. Vnum est multiplex, & acris increpatio aduersus Pharisæos, & Scribas. Alterum est prænunciatio persecutionis; & cædis futurę contra mittendos à Christo. Poterant hæc duo incautos Discipulos in errorem inducere, ac in turbationem, & timorem. In errorem quidem, quia Pharisæi, & Scribæ simulabant iustitiam exteriorem, maxime interrogationibus vltimo narratis, quibus se discere, ac instrui velle ostendebant exterius; quamuis interius insidiabantur, & obseruabant, vt accusarent. In turbationem autem, quia audierunt Discipuli persecutiones, ac cædes contra ipsos perpetrandas. Dominus igitur his duobus obuiat: & primo quidem contra simulationem Pharisæorum. Attendite, inquit, à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis; id est, cauti estote, & aduertite hypocrisim istorum, quæ est veluti fermentum: hoc enim latēs intra massam occulta actione, & virtute totam corrumpit. Tales sunt isti, qui etiamsi videantur exterius Iusti, & zelum Religionis, & legis prætexere, tamē eorum malitia latens, & occulta est, & alios corrumpit; in hoc enim incumbūt toti, vt populos auertant à me ne credant, vt debent, studentque exteriori quadam Iustitia verborū, & cerimoniarum, conciliare sibi opinionem vulgi; vt persuadeant illis contra me, & contra ea, quæ in Lege, ac Prophetis de me prædicta sunt. vos autem attendite, & cauti sitis, ne erretis; & vt cognoscatis, quam iusta de causa in eos inuectus sum in ijs, quę audistis.

ANNOTATIO II.

Connexio verborum & historiæ series

QVod ad verba spectat. Græce habetur aduerbium πρῶτον, id est, primum, siue prius. Quidam connectunt sequentibus, nempe primum attē dite; quidam autem antecedentibus: in qua sententia est Euthymius, nimirum: dixit ad Discipulos suos primum, siue prius. & hæc mihi accommodatior lectio videtur: nam post hæc locutus est ad eos, qui circumstabant. Præterea Græce habetur: Attendite vobismetipsis, quod significat cauere eos debere ne decipiantur hypocrisi Pharisæorum. Sensus idem est, etiamsi ea particula prætermittatur. Quod autem ad rem pertinet, legimus apud Matthæum, capite 16. & Marcum, capite 3. hæc verba. Apud illum quidem sic: Intuemini, & cauete à fermento Pharisæorum, & Saducæorum. Et paulo inferius fermentum hoc explicatur esse eorum doctrina. Apud hunc autem sic legimus: Videte, & cauete à fermento Pharisæorum, & Herodis, quę historia vna & eadem est in vtroque Euangelista; distincta tamen ab ea, quæ præsens est apud Lucam, diuerso tēpore, & loco à Christo prolata. Illud enim fermentum Matthei, & Marci doctrina erat Pharisæorum, Saducæorum, & Herodianorum Christi doctrina contraria. Hoc autem fermentum Lucæ, ipso Domino explicāte, est hypocrisis; scilicet simulata iustitia, qua, sub zelo legis, & iustitiæ, defendentem Christum impugnabant; vt sic populum à fide in eum auerterent: à qua hypocrisi cauendum monet discipulos; ne decepti, vera, & recta putent ea, quæ illi præ se ferebant. Oportuneque Discipulos admonet; quia paulo ante illi per hypocrisim studuerant multa interrogare insidiātes in occulto: atque etiam eos acriter increpauerat, cum se defenderent dicentes: Nobis iniuriam facis. ea igitur de causa Discipulos monet, vt ab eorum hypocrisi caueant; nec fidem dent eorum verbis, & simulatis operibus. sub nomine autem Pharisæorum etiam Scribas complectitur: erant enim multi de illorum numero.

Sensus superioris sententiæ.

Quod vero ad huius sententiæ explicationem attinet, quidam recentiores existimant huius sententiæ sensum esse; vt velit Dominus exhortari Discipulos, ne Pharisæorū hypocrisim imitentur; quasi diceret: nolite imitari hypocrisim illorum, quę est velut fermentum; vt enim hoc totam massam corrumpit; sic hypocrisis inficit omnia opera, quæ exterius fiunt, etiamsi ex se bona sint. cui interpretationi Beda adhęret. ante omnes ita exponere videtur Tertullianus lib. 4. contra Marcion. capite 28. & fauet sequens sententia, si cum particula causali legatur, vt in eius expositione declarabimus. At alium esse existimo sensum accommodatiorem, cui consentiunt Theophylactus, & Euthymius, nimirum vt Dominus cautos efficiat discipulos, ne hypocrisi Pharisæorum fallantur, existimantes eos esse tales, quales exterius esse ostendunt, prætexentes iustitiam, & zelum legis; ne tales eos reputent, illorum dolo decepti acquiescant ipsorum doctrinæ, & operibus. Hunc sensum secuti sumus in commentario, verba ipsa indicant. Attendite, in-

te, inqnit, seu intendite : hoc enim verbum Græcum significat, consideratione igitur, & vigilantia ista, quam Dominns requirit à suis, ostendit, non de imitatioue, sed de caucnda deceptione, & fallalacia se loqui. eaque de causa etiã est, cur præsẽtibus turbis Dñus ad Discipulos hæc sit locutus, nimirũ vt turbæ ab eodem errore, & sallacia cauerent; ne, dum Pharisæorum zelum, & iustitiam probãt, verbis eorum, & doctrinæ incauti credant, & à Christo illorum opera auertantur, & pereant cum illis. non autem hæc omnibus locutus est Christus, sed Discipulis quia eorum magisintererat hypocrisim Pharisaicam detegere; cum magistri, & doctores aliorum futuri essent.

Nihil antem opertum est, quod non reueletur, neque absconditum, quod non sciatur.

COMMENTARIA.

VT hypocrisim Pharisæorum magis confirmet, prędicit futurum esse, vt illa detegatur & manifesta fiat, dicens : Nihil ocultum, quod non reueletur: cogitationes enim, & animorum intentiones, quæ occultæ nunc sunt, reuelabuntur & manifestabuntur omnibus. nihil etiam absconditũ, qđ non sciatur, id est, Hæc. duo hypocrisim manifestant : nam hypocritæ, quę secreta cordis sui sunt, occultant dissimulatis intentionibus, & cogitationibus, cumque intus mali sint, boni apparere procurant; idcirco dicitur nunc, quod ocultum est reuelandum. Prętera hypocrita, cum à nemine videtur, opera etiam exteriora mala facit, turpiterque viuit, contentus ea bona exteriora facere, quę apparent: per hhc enim existimant se gloriam hominum adipisci: idcirco adiungit Dominus, absconditã etiam sciri debere, ac propalanda esse. Quando autem hęc futura sint, Dominus non exposuit aperte; an annotatione autem sequenti id explicabitur.

ANNOTATIO III.

Conuexio verborum

MVlta exemplaria Latina impressa loco (autẽ) legunt (enim) quasi hæc sententia sit causa præcedentis : idque forsan recentiores induxit, vt existimarent præcedentem illam sententiam (attendite à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis) esse interpretandam in illom sensum: ne imitemini hypocrisim Pharisæorum, vti diximus in annotatione superiori, causa autem est, quia detegenda sũt, & reuelanda omnia: sieque detegemini vos, si hypocritæ fueritis. At vero Græca exemplaria habent, id est, autem: & aliquot etiam manu scripta Latina: & ita legitur in nouiter emendatis biblijs : eaque lectio quadrat cum expositione illius dictæ sententiæ, quam in eius commentario secuti sumus. Addo etiam si particula causalis legatur, adhuc proeodem sensu facere : sic enim connecti debet : Attendite, ne decipiamini hypocrisi Pharisæorum. causa autem cur debetis attendere ea est; quia reuelanda est, & manifestãda per vos ipsos: de hac enim reuelatione loquitur, vt statim dicemus. conuenit igitur ijs maxime, hypocrisim aliorũ agnoscere, per quos est detegenda, & reuelanda. Quod si sit sermo de reuelatione in die Iudiclj, etiam sic recte conuenit cum prædicto sensu; nimirum : Attendite à fermento, & hypocrisi Pharisæorum, ne per eam decipiamini : nam detegenda est, & reuelanda: & si vos eorum errore decipiamini, & reuelabitur, & detegetur error vester. Particula igitur (enim) non aduersatur expositioni præcedentis sententię, quam secuti sumus. Cur autem Dominus, geminatione vsus sit, nempe de occulto reuelando, & absconditio sciendo, diximus in commentario : vnum enim ad mentis actus, alterum ad opus exterius secretum refertur. quæ duo sunt multum contraria operibus manifestis hypocritarum; nam & mens eorum & secreta opera eorũ pessima sunt, & dissimilia ijs, quę palam faciunt, vt gloriam hominum venentur. hac differentiam probant verba Pauli 1. Corint. 4. Illuminabit, inquit, Dominus absconditra tenebrarum, scilicet opera occulta : & consilia cordium, scilicet actus mentium. Græce vtrumque verbum est in futuro indicatiui, nempe (reuelabitur) & (scietur.) idem est sensus cum Latino; qui quidem sensus in sequenti annotatione examinabitur, & explicabitur.

ANNOTATIO IIII.

Quis sit sensus verborũ prędcedentiũ.

TER Christum similem sententiam pronũciasse legimus diuersis trmporibus, & locis. semel apud Matthæum ca. 10. Nihil, inquit, est opertum, quod non reueletur, & occultum quod nõ sciutur. idemque habetur supra Luc. 3. iterum apud Marcũ cap. 4. Nno est, inquit, aliquid absconditum, quod non mauifestetur; nec factum est occultum, quod non voniat in palam. Tertio nunc apud Lucam : cuius sententię nunc inquiritur sensus. Beda enim, & Euthymius interpretatur de reuelatione, quę fiet in die Iudicij, quando onnia facta, dicta, & cogitata erunt manifesta: de qua reuelatinne dictum est 1. Corin. 4. Quousque ven.at Dominus, & illumiuabit absconditra tenebrarum, & manifestabit consilia cordiũ. fauet huic expositioni generalis sermo : dicitur enim : Nihil opertum, quod non reuelebitur Simiiem interpretationem affert Hieronymus verbis Matthæi allegatis; licet Chrysostomus hom. 30. interpretatur ea de reuelatione Apostolorum futura Ecclesia militante. qui enim à principio seductores reputati sunt, & contempti à Mundo, post paululum temporis agniti sunt Apostoli Dei, Magistri veritatis: & in pretio, ac honore magno habiti; vt nunc experimur. eandemque interpretationẽ adhibet Victor Antiochenus verbis Matei. Quidquid autem sit de Matthæi, & Marci verbis existimo Lucę sententiam præsentẽ, & non de reuelatione futura in die Iudicij, sed de ea, quæ facta est in Euangelio per Apostolos, esse intelligendam : per hos enim hypocrisis, dolus, technæ, & vitia Pharisæorum, Scribarum, & persecutorum Christi manifestata sunt toti orbi; & quæ illi occulta, & absconditra putarunt

tarunt, per Scripturas, & per prędicatores iam sunt reuelata; & Christus, quem abscondere, & occultare studuerunt, per fidem gentium, & populorum agnitus est prędicatione Apostolorum. Hæc expositio videtur accommodatior, & sequentibus magis consona: nam quod sequitur de Apostolorum persecutione non in die Iudicij, sed Euangelij tempore futurum prædicitur. nec est probabile voluisse Christum Iudęorum hypocrisis reuelationem tam diu differre, sed de proximo, vt sic discipulis magis persuaderet attendēdū sibi esse à tali hypocrisi. nec generalitas huic expositioni obstat: restringit enim iuxta materiam. de qua loquebatur: præcessit enim sermo de hypocrisi Pharisaica, qua illi Christum occultare populis prætendebant, iustitiamque simulabant. de his igitur continuās sermonem, inquit: Nihil occultum quod non reueletur. nimirum ex his, quę ad hypocrisim illorū, & Christi iustitiam spectabant. reuelata autem est illorum hypocrisis, & veritas Christi etiam hoc tempore: frequēs enim est, Scripturæ sermones generales multipliciter restringendos esse. Huic expositioni nostræ cōsentit Chrysostomus citatus cathena S. Thomæ, qui reuelationem hanc de tempore Euangelij interpretatur. & Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 33. hunc enim Lucæ locum explicans; Quę, inquit, inter se mussitarunt, vel tractarunt; scilicet super ipso dicentes: Non expellit dæmones, nisi in Beelzebub, in apertum processura, & in ore hominū futura, ex Euangelij promulgatione.

Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur, & quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædicabitur in tectis.

COMMENTARIA.

CAusa est precedentis sententię; quasi diceret: quæ occulta hactenus sunt de hypocrisi Iudæorum, deque mea iustitia, reuelabuntur, & nota fient; quoniam quę nunc vos in tenebris dicitis de me, meisq; sermonibus ac doctrina, fiet vt in lumine, id est, in manifesto coram toto mundo publicentur: & quę in aurem loquimini ad inuicem in cubiculis, id est secreto nec audetis palam loqui, & prędicare omnibus, erit tempus cum in tectis, & propatulo prædicentur; vt omnes audiāt, & intelligant: Hinc fiet: vt mea doctrina, iustitia, & veritas, quę nūc latent & velut intra parietes cōtinentur; similiter & Iudaica hypocrisis, dolus, & malitia nunc cooperta, aperienda, & propalanda sint mundo per vos ipsos. tecta dicit, quia Iudęorum mos erat solaria habere supra tecta, quę loca eminentia, & aperta erant.

ANNOTATIO V.

Expositio copiosior verborum proxime precedentium.

QVod ad litteram spectat, illud, dicentur, Grece est; audientur. Illud autem in aurem; multi codices legunt, in aures; emēdatiores autē, in aurem: idq; Latina phrasi accōmodatius est. quod vero magis ad rē attinere videtur, id est, quod loco particulę illius (quoniam) quidam legunt propterea. quasi fit illatio ex antecedentibus, scilicet, nihil occultum. quod non reueletur. idcirco quæ dixistis in tenebris, manifestanda erunt. Vulgatus legit, Quoniam; quę longe diuersum efficit sensum, cum causalis sit; sicque in Commentario exposuimus. particula autem Greca ἀντὶ τοῦ, admittit vtramque significationem; idē enim significat quod propterea, idcirco, & eo quod. Prior sensus illa suus fauet exponēti bus præcedentem sententiam de reuelatione futuri iudicij; posterior vero interpretantibus de tempore Euangelij, quam interpretationem secuti sumus, idcirco cum vulgato legimus particulam causalem. Declarat enim Dominus modum & causam, quibus reuelandæ erūt hypocrisis Phariseorū, & suę doctrinæ veritas, & iustitia. Puto autem eundem sensum facere hanc sententiam cum illa Matth. 10. licet alijs verbis prolata. Inquit enim Matthæus. postquam dixit: Nihil est operum, quod non reueletur, & occultum, quod non sciatur, adiunxit: Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis prædicate super tecta. Hoc nūc mutatis verbis repetit Dominus, quasi Discipuli quæ à Domino dicebātur in abscondito, in abscōdito repeterēt. Euthymius aliter, & quidē probabiliter interpretatur. Ad Discipulos, inquit, factus est sermo hic; verum de illis potius dictus est nempe de Pharisæis hypocritis; quod quæcumque apud se cogitarent, vel etiam inter se mutuo clam communicarent, omnia à Deo publicabuntur, qui cuncta cognouit. hęc ille, qui de reuelatione in die Iudicij intelligit. Nos etiam de tempore Euangelij, sicut & Hieronymus etiam, verba Matthæi interpretamur.

Dico autem vobis amicis meis.

COMMENTARIA.

POstquam admonuit Discipulos ne hypocrisi Phariseorum fallerētur, quod erat vnum ex ijs duobus, quę supra diximus, nunc confortat eos, ne occasione illius dicti in fine capitis superioris, persequentur, scilicet Prophetas, & Apostolos, detererentur, & cōturbarentur. Dico, inquit, vobis amicis meis. Amicos appellat Discipulos, non solum ob dilectionem, qua eos diligebat, & ab ipsis ille mutuo diligebatur, sed etiam vt significet ca de causa, quia amici eius erant, eos, persequendos, & occidendos: hoc enim magni solatij erat illis argumentū; & vt hortetur eos ad eā persecutionē, quā amici dilectio postulat: maiorē dilectionē nemo habet, quā vt animā suam ponat quis pro amicis suis: hęc. n. ratio plurimū habet vigoris ad fortificandū animos cōtra omne malū inferendum. Demum vt insinuet se parem cum illis habiturum persecutionem; vt sicut vna inter eos amicitia, sic etiam persecutio, quod etiam ad deponendum timorem, & terrorem multum valet.

ANNO-

ANNOTATIO VI.

Cur nunc Discipuli à Christo amici appellentur

THeophylactus, & Euthymi? cẽsent Discipulos dictos nunc amicos à Christo, propter dilectionem, qua eum amabãt ex toto corde, anima, & mẽte. At vero, cum amicitia plus sit, quam dilectio, nam mutuum ex vtraque parte complectitur amorẽ, conuenientius dicemus Apostolos amicos, quia diligebant Christum, & ab eo diligebantur, mutua etiam intercedẽte familiaritate: qua significatione vsus est Dominus Ioan. 10. Maiorem, inquit, dilectionem nemo habet, quam vt ponat quis animã suam pro amicis suis. & Ioann. 15. Vos dixi amicos, quia quęcumque audiui à Patre meo, nota feci vobis.

Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus, & post hæc non habent amplius quid faciant.

COMMENTARIA.

ARgumentis vtitur quibusdam ad confortandos animos Discipulorum, vltra id, quod nomina amici insinuauit. primum à leuitate mali, quod persecutores inferre possunt: ne tereamini, inquit, ab his, qui non possunt nocere nisi corpori, quod cum semel occiderint, non possunt malum amplius inferre, nec animam postea lædere; in hac nimirũ vita tantum nocere valent. Terror hic quem Discipulis Dominus dissuadet, non simplicem timorem significat, sed eum, qui retrahit à bono, & sequela, & obedientia Christi: licet enim mala corporis timere, sed non sic eis deterreri. Sensus igitur est: Ne timeatis præcipue eos, qui corpus tantum occidere possunt. sicut enim malũ, quod inferunt, non est prẽcipuum, nec maximum, sic non sunt ipsi præcipue, nec maxime timendi.

ANNOTATIO VII.

Explicatur magis verba præcedentia.

APud Matthæum cap. 10. scribitur sic: Nolite timere eos, qui occidunt corpus; animam autem occidere non possunt. in vtroque autem loco, tam hoc quam illo non prohibet Dominus timere homines propter malum, quod inferre possunt: homines enim sancti aliquando timuerũt eos: nam Matthæ. 2. dicitur: Ioseph audiens, quod Archilaus regnaret pro patre suo, timuit illuc ire. si enim licet mala huius mundi vitare, licebit etiam timere. Prohibitio autem est comparatiua; ne timeamus homines plus, aut æque ac Deum; nec totam timendi rationem in ijs ponamus, quasi non sit aliud, quod magis timere debeamus. quem sensum Matthæi verba indicarunt: nam post ea, quæ recitata sunt, adiungit: Potius timete eum, qui potest animam, & corpus mittere in gehennam. ille autem agit contra hoc Domini mãdatum, qui timore hominum, ne corpori noceant, recedit à iustitia, fide, mandatisue Dei: hic enim magis timet homines, quam Deum.

Ostendam autem vobis quem timeatis: timete eum, qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam.

COMMENTARIA.

DOcuit postponendum hominum timorem: ostendit nunc cuius timor sit præponendus: huius enim collatione, malum omne ab hominibus illatum leue est. Ostendam inquit, vobis, quem timeatis, id est, quem timere debeatis magis. quam homines. timete ergo eum, qui post quam occidit, nempe corpus in hac vita. potest mittere in gehennam; id est, qui põt corpus in hac vita interficere, & tã hoc, quã animã mittere in infernũ. Homo temporaliter corpus occidit, non animam, & quidem in hac vita; Deus vtrumque: nam corpus occidit in hac vita: & hoc, ac animam in infernum mittere potest. Insinuat Dominus persecutionem inferẽdam Discipulis ob Dei causam, duoque concurrere, aut Deum derelinquẽdum propter homines, aut homines propter Deum: cum igitur maius malum inferat Deus, quam homo, postponendus est timor hominum propter timorem Dei. Attende verba: non enim dicit, potest animam mittere in gehennam, sed absolute loquitur, quod tam animam, quam corpus in infernum mittere potest Deus. Vnde apud Matthæũ dicitur: Timete eum, qui potest corpus, & animam mittere in gehẽnam, id est, totum hominem. non autem dictum est: Timete eum, sed prẽmisit: Ostendam vobis, quem timeatis; vt significaret supra humanam cognitionem esse malum, quod Deus infert desertoribus Iustitiæ. vnde consequitur, quantum debeat præponi timor Dei timori hominum; cuius ratio subiungitur, quia sine comparatione vlla, Deus inferre maius malum potest, quam homo; non tantum animæ sed etiam corpori: nam hoc & vita temporali priuat, & æterna inferni pœna torquet.

ANNO-

ANNOTATIO VII.

Gehennæ quid sit.

QVod ad nomen gehennæ spectat, multa dicit Hieronymus, tum in traditionibus Hebraicis in librum 2. Paralip. tum in commẽtarijs Ierem. 7. tum demum in Matthæum cap. 10. quæ omnia ordinate referuntur adiunctis quibusdam alijs. Ante omnia gehennam accipi pro loco, in quo mali, & dãnati puniuntur, & in æternum punientur, qui dicitur communiter infernus, non solum Euangelistæ, sed Patres sepissime ostendunt. Quod autem ad nomen primo loco attinet, inquit Hieronymus Matt. 10. in veteri Scriptura non inueniri, sed a Saluatore nostro primum esse positum. Hoc quidem verum est, nimirũ non inueniri in veteri Scriptura, sed tãtum in nouo testamento; non autem sic hoc est intelligendum, quod Christus primus hoc nomine sit vsus, sed quod in Scriptura Sacra non inuenitur hoc nomen. Inuersimile enim est Christũ vsum eo tempore vocabulo ignoto audientibus, sed eo, quod in tali significatione vsurpatum erat tunc à Iudæis. Vnde Origenes lib. 6. contra Celsum notat in libris Hebræorum antiquorum reperiri vocabulũ gehennæ, pro Tartaro, seu Inferno acceptum.

Secundo notat Hieronymus in tradition. in Paralipom. nomen hoc tractum esse à vocabulo gehennon, quod Hieronymus interpretatur vallem filiorum Ennon, licet verba Hebræa solum significent vallem Ennon. cuius nominis fit mentio Iosue. 15. & 4. Reg. 23. & fere. 7. ab hoc igitur nomine gehennon dicit Hieronymus tractum nomen gehennæ.

Tertio idem Hieronymus in Mat. 10. vallẽ hanc describit: inquit enim sic: non procul à Hierusalem in radice montis Moriæ, vbi fons Siloe fluit, planitiem quandam fuisse irriguam, & nemorosam, plenamque delitijs, dicebaturq; gehennon: in hac valle lucus erat, in quo filij Israel, deserto templo Dei vicino, hostias immolarunt Baal, seu Mõlocho Idolo Moabitarum; in eoque filios, filiasque suas concremarunt in holocaustum huic Idolo.

Quarto idem Hieronymus Ierem. 7. causam exponit, cur ab huius loci nomine Gehennon, tractũ sit nomen gehennæ pro loco pœnarum, dicit id factum, tum quia filij Israel ibi perierunt offendentes Deum, & sacrificantes Idolo; tum etiam, quia ibi filij, & filiæ eorum concremabantur. Hoc idem Hieronymus dicit in commentario Matth. 10. Ea igitur est causa originis, & deriuationis vocabuli huius.

His adiungẽdum est quinto loco ad maiorem declarationem, quod idem Hironymus tradit in Cõmentario Ierem 7. locum hunc, in quo filij Israel sacrificabant Idolo, dictum esse Tophet, quem ipse Hieronymus interpretatur significare latitudinem; sicque ab ipso Hieremia nominatur; per quem Prophetam Deus comminatus est Iudæis se locum impleturum cadaueribus mortuorũ, in quo dicto Hieronymi notandum est quantũ ad nominis interpretationem, quosdam Hebræos aliter interpretari nomen Tophet; aliamque rationem nominis afferre: dicunt enim Tophet תפת trahi à תק, quod significat tympanum, idemq; significare cum ipso. ficq; interpretantur illud Iob. 17. exemplum sum coram eis. illud exẽplũ habetur in Hebræo, Tophet, vertũt que tympanum, id est in me lætabantur, meque vtebantur, quasi instrumento ad exultationem suam, & gaudium. dicunt ergo hunc locum ea de causa dictum Tophet, quia immolantes Idolo vtebantur tympanis; vt sic voces filiorum qui comburebantur non audirent; nec compassione mouerentur: aut retraherentur ab immolatione. & ad hoc videtur Ieremias allusisse, cum refert Deum comminantem dixisse: Non vocabitur Tophet, sed tumulus mortuorum; quasi tophet significaret tympanum, quod est instrumentum lętitiæ.

Sexto hunc locum Iosias Rex Iudę contaminasse scribitur. 4. Reg. 23. vt auerteret hæc impia sacrificia Iosias, inquit, contaminauit Tophet, quod est in valle filiorum Ennon; vt nemo consecraret filium suũ aut filiam suam per ignem, Moloch. Hæc sunt, quæ de gehennæ nomine notanda duximus: hoc autem certum est significare locum pœnarum damnatorũ; cui fauet illud Isa. 30. pparata est ab heri Tophet; à Rege præparata, profunda, & dilatata; & nutrimentum eius ignis est, vbi Tophet pro inferno, & gehẽna accipitur. & forsan Isaias allusit ad significationem Tophet, quam sequitur Hieronymus; nempe vt significet dilatationem. dicit enim Isaias, Tophet dilatata est; quasi diceret, latitudo amplificata est. Hieronymus autem Matthęi 10. distinguit duas gehennas: vnam ignis, alteram frigoris; quibus pœnis, modo his, modo illis damnati torquentur: idq; probat ex illo Iob. 21. ad nimium calorem transiet ab aquis niuium, & vsq; ad infernum peccatum illius: quem locum idem Hieeronymus in ijs commentarijs exponẽs, rem hanc explicatius scribit, sic dicens. Quasi duas gehennas Sanctus Iob mihi dicere videtur, per quas diabolus, hæreticus, & homo impius commutetur. forte in ipsa gehenna talis sensus cruciatuum fiet illis, qui in ea tõrquebuntur; vt nunc quasi ignem ardentem sentiant, nunc nimium algoris incendium; & pœnalis commutatie, nunc frigus sentientibus, nunc calor sit; vt quasi de loco ad locũ transitus æstiment. Et fortassis inde Dominus ait in Euangelio: Mittite eum in tenebras exteriores; ibi erit fletus, & stridor dentium; vt hic stridor dentiũ de rigore frigoris oriatur. Vbi & similitudinẽ quandam in nostris corporibus possumus inuenire, in quibus rusi abundantia, quod est calidissimum, in typicis motibus intolerabilis rigor præcedit ignẽ febriũ ardentissimum secuturum: dicuntur à medicis hæc duo, quæ sibi contria dignoscuntur ex vna fellis materia in homine procreari. Hæc Hieronymus quæ de gehenna sufficiant.

ANNOTATIO IX.

Animam rationalẽ in corpoream & spiritualẽ esse vera fide tenendum.

HIeronymus Matthæi 10. interpretans illa verba: Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem occidere non possunt; sed potius timete eum, qui potest, & corpus, & animam perdere in gehennam, sic inquit: Si, qui corpus occidunt, animam non possunt occidere, ergo anima inuisibilis, & incorporalis est, secundum crassiorem dico nostri corporis substantiam; vel eo certe tempore punietur, & supplicia sentiet, quando pristinum corpus receperit; vt cum quo peccauit, cum ipso & puniatur. Hæc ille, quibus significat animam corpoream esse; subtiliorem tamen multo, quam sit corpus hoc visibile: quod si corporea non est, non statim puniri in inferno, quousque corpus reassumat; quasi quod igne torquetur, debeat esse corporeum, aut in corpore, adiungit quandam ve-

lut æquitatem; nimirum, vt quæ cum corpore peccauit, cum eodem torqueatur, & peccati pœnas luat. Hæc omnia existimo Hieronymum, quasi aliorum sententiam recitasse, nec examinasse: sunt enim falsa, & fidei Catholicæ aduersaria.

Primo quidem Tertullianus libro de Resurrectione carnis, & lib. de anima, cap. de innata, existimauit animam esse corpoream; habereque soliditatem, per quam sentire, & pati possit: idque illâ historia diuitis, & Lazari probat. Luc. 16. vbi diues linguam habere dicitur, & cruciatum in ea sentire: Fuit & multo ante error hic Philosophorum antiquorum, vt refert Gregorius Nyssenus libro 2. de Philosophia c. 2. vbi eum docte impugnat, ostendens animam esse incorpoream, ac spiritualem: idque sine vlla dubitatione tenendum esse à catholico, multis alijs prætermissis confirmat definitio Ecclesiæ in Concilio Lateranen. 1. sub Innocentio 3. quod translatum est in c. firmiter, de Sum. Trin. & fide Catholica. Deus, inquit, ab initio temporis vtramque de nihilo condidit creaturam, corporalem, & Spiritualem; Angelicam scilicet, & mundanam; deinde humanã, quasi communem, ex Spiritu, & corpore constitutam: nec est quod in hac re discutienda longius demoremur, cum sit ab instituto remotum.

Animæ impiorum ante reassumptionem corpo rũ puniuntur in inferno.

Secundo, iniquorum animę ante corporum reassumptionem puniuntur, & torquentur in inferno. Probat hanc veritatem testimonium Luc. 16. de diuite illo Epulone: hancque veritatem; vti certissimam affirmant Augustinus lib. 13. ciu. cap. 3. Cyril. lib. 12. in Ioan. c. 32. & Gregor. lib. 4. dialog. c. 23. qui vtitur argumento ex loco Lucæ allegato. eamque veritatẽ æquam, & cõuenientem esse Tertullianus, licet animam putet esse corpoream, li. de anima, c. vltimo, probat duabus rationibus. vna est quia anima multa peccata sine corpore committit, licet sit in corpore; vt pote hæreses, ac peccata spiritualia: debuit igitur igitur nõ expectato corpore puniri. Altera est, quia etiam in ijs, quæ cum corpore committit, ipsa est quę prior peccat per consensum. à corde enim exeunt iniquitates omnes etiam exteriores. Tertio animę, etiã si spirituales sint, torquentur igne corporeo, tam in inferno, quam in purgatorio; nec de hoc locus datur Catholico dubitandi: Ignis enim vt Dei est instrumentum, animas etiam torquet, sicut & dæmones. quod si animæ expectarent corpora, quia sine illis torqueri non possent, locus purgatorij non daretur, nisi post resurrectionem. Video hæc omnia esse grauissima, & longissima indigere disputatione, nõ vna, sed multis; tamen quia institutum longe transgrederemur, satis esse duximus, sucincte veritatẽ proposuisse, quam, si liceret, manifestis confirmare mus argumentis.

Ita dico vobis, hunc timete.

COMMENTARIA.

VErba sunt confirmantis sententiam superiorem; quasi diceret: Sane dico vobis, quasi rem certissimam, hunc timete potius, quam homines: quæ confirmatio indicat Deũ maxime supra omnes timendum. Conuincuntur hæretici nostri temporis hac sententia. Si Christus monet timere eum, qui nocere potest in hac vita, & in ventura, corpori, & animæ; timere igitur pœnam non est malum: dummodo non sit tota causa timendi; quasi homo Dei voluntatem non facere paratus sit, nisi pœnam timeret: hoc enim malum est.

ANNOTATIO X.

Timere Deũ bonũ est melius & perfectius amare.

POstponere hominum timorem, nec à iustitia auerti propter quęcumque mala, quę illi possunt inferre, ob Dei timorem, ne in iram Dei incidamus si hominibus consentimus, bonum est; melius tamẽ & perfectius est, si Dei amore, & dilectione Christi id faciamus: perfectæ enim charitatis erga Deum & Christum est, si eius dilectione mala omnia ab hominibus illata, quibus nos voluntati Dei aduersarios facere conantur, perferamus. Christus autẽ nũc de timore loquitur, quod minus perfectum est, tum quia quod perfectius est iam insinuauerat, cũ paulo ante discipulos amicos appellauerat, tum etiã quia in Discipulis eos omnes instruebat, qui eum secuturi erant, quorum multi imbecilles, & imperfecti sunt, qui magis timore, quam amore excitantur: tum demum, quia cum de timore hominum loqueretur, conueniebat timoris Dei mentionem facere; vt quantum hic ab illo distet, quantumque debeat præponi doceret.

Nonne quinque passeres veneunt dipondio, & vnus ex illis non est in obliuione coram Deo?

COMMENTARIA.

HOc est secundum argumentum, quo Discipulos confortat aduersus timores hominum, & persecutorum. Sumptum autem est partim à diuina scientia, & voluntate: nihil enim est, quod Deus ignoret, aut quod sine eius nutu, ac voluntate fiat. Est autem argumentum à minori. Quinque, inquit passeres dipõdio, id est duobus assarijs, siue duobus assibus minutis veneunt; & tamen cum apud homines sic vilescant, vt multi simul vendantur, nec pro singulis moneta vel minima inueniatur: apud Deum tamen nec vnus est in obliuione, id est non ignoratur; sed singulorum habet scientiam: nec ideo veneũt, quod in

obliuione

obliuione sint apud Deum, sed ipso sciente,& disponente. Supplendum est. Vos ergo, qui præstantiores estis passeribus, non eritis in obliuione apud Deum, nec ideo interficieminiquasi Deo nesciente, aut non cogitante de vobis; sed eo sciente,& disponente omnia iuxta suum beneplacitum. Non ex hoc solo argumentum conficitur ad timorem remouendum, sed ex alijs simul, quæ sequũtur. Valeant ergo gentes, quæ Deum ignorantes, eius prouidentiam negant; cum vel vnus passeculi memor sit,& prouidus.

ANNOTATIO XI.

GRæce diminutiuum est, non passeres, sed passerculi; vt tanto magis diuina prouidentia ostẽdatur, quæ vel minimorum est. Græce etiam non habetur dipondio, sed duobus assarijs. Est autem assarium Romani nummi genus, cuius meminit Varro lib. 1. de Analogia. Est autem diminutiuum ab Asse. Assis autem æneĩ species aliquot refert Plinius li. 33. c. 3. primo erat moneta vniº librę, seu duodecim vnciarum; postea facti sunt asses minores, vnius nẽpe vnciæ, seu vnciales. Vltimo confecti sunt semiũciales. Quidam recentiores existimant assarium esse vnius vnciæ; mihi autem magis placet; cum sit diminutiuum ab asse, esse minore semiunciali asse: quæ est vilis, & infima moneta ænea. dipodium ergo hoc, quo interpres est vsus, continet dun assaria, quorum vtrumque simul semiunciam conficiunt. Vnde Euthymius dicit fuisse genus oboli diminutiuum ab Asse; nisi velimus dicere vltimum assem, qui semiuncialis erat, dictum esse assarium ob pretij caritatem. Quidquid sit, Certum est genus fuisse monetæ infimæ; vt significaret Dominus, quanta sit diuina prouidentia, quantoque magis curam Discipulorum haberet: cum sit prouidus de passeribus, quorũ vel duo nec assarum valent, quę est infima moneta, quinque enim duobus veneunt assariis.

Assis ẽd.

Aduertendum autem est apud Matthæum aliter haberi huiusmodi sententiam: inquit enim; Nonne duo passeres asse veneunt, & vnus ex illis nõ cadet super terram sine patre vestro? Illud apud Interpretem, asse, Græce est assarion. quo Lucas vtitur, nec est vlla contradictio inter hos Euangelistas: nam quæ refert Matthęus, alio tempore & loco dicta sũt à Domino: cum enim arduum valde esset persecutionem pati, & interfici, sæpe Dominus id Discipulis repetit, & argumenta consolationis renouat; vt minus ardua eis videantur. Dubium tamen facere potest alicui, cur Dominus dixerit apud Matthæũ duos passeres vendi assario; apud Lucam vero pretium minuatur: nam quinque assarijs duobº venire affirmat: duo igitur passeres apud Lucam nec vnum as, seu assarium valent. Euthymius in Lucæ cõmentarijs respondet, tunc temporis, quando illud Dominus protulit apud Matthæum, duos passeres veniisse assario vno. cum vero hæc, quę Lucas narrat, dixit, minori vendebantur; duo enim passeres minoris assario vno veniebant. Potuit profecto id ita euenisse, vt dicit Euthymius: sepe enim pretia rerum vendibilium variantur, maxime in passeribus, quãdo minori, aut maiori copia capiuntur. Tamen ego aliter responderem, nempe pretium non esse variatum; sed venisse quinque passeres duobus assarijs, etiam tunc, quando dicta sunt, quæ Matthæus narrat: nam quando quispiam nolebat duo assaria expendere, sed vnum, tunc habebat duos passeres: non enim passeres diuidũtur, sed integri, & sæpe viui venduntur. Euenit autem sæpe, quando quispiam multa simul emit, minoris emere; quæ si diuidat, cum sæpe nequeant diuidi, nec iuueniatur moneta inferior, soluit plus, quam si in maiori emeret copia: sicut si quinque oua veniret duobus assibus, duo oua vno asse venderentur. Sensus autem sententiæ, quæ est apud Matthæum, licet diuersus videatur, in idem tamen incidit cum Luca. Ille sit inquit: Nonne duo passeres esse veneunt, & vnus ex illis non cadet in terram sine patre vestro? quasi diceret: licet vili pretio veneant, tamquam res parui momenti: tamen non capitur à venatore vel vnus, nisi ex Dei voluntate, & dispositione, ac prouidentia. Lucas autem dicit: Non est in obliuione, id est non ignoratur à Deo, sed curam illius habet, nec venditur, nisi Deo sic disponente, apud quem in obliuione non est. Hieronymus Matthæi 10. reijcit quorundam expositionem, qui duos passeres apud Matthæum ad corpus & animam. quinque vero passeres apud Lucam ad quinque sensus referunt. hoc autem dicit contextui coaptari non posse: & quidem ita est, cum id tantum intendat Dominus docere, Deum, si minimorum passerum habet prouidentiam, multo maiorem habere de hominibus; & inter hos de suis Discipulis. Interpretatio autem, quam repellit Hieronymus, est Tertulliani in Scorpiaco aduersus Gnosticos.

Concordia ter Matth. & Luc.

Posset quispiam huic sententiæ Saluatoris opponere quod dicitur, 1. Corinth. 6. Nunquid Deo est cura de bobus? si igitur non curat de bobus, multo minus curabit de passeribus. Respondet Beda: aliud esse scientiam, aliud curam. Deus omnium habet notitiam, & scientiam, sed non omnium curam. vult Beda curam particularem quandam prouidentiam significare, qualem Deus de hominibus habet. Ambrosius in illum locum Pauli sic interpretatur: Curat quidem Deus de bobus, sed propter nos: cuncta enim propter nos creauit: ideo dicitur non curare de illis, quia non propter eos curam ipsorum habet. Mihi sensus Pauli facilior videtur hic, nempe Deum non præcepisse in veteri testamento illud: Non alligabis os boui trituranti, propter boues ipsos, quasi curam eorum gerens; sed propter nos; vt per tale præceptum significaret alia, quæ erga nos aguntur, quę ibi à Paulo explicantur. Hoc autem non tolit quin Deus omnium habeat curam & prouidentiam; cum dictum sit: Lilium, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, sic vestit Deus, vt Salomon in gloria sua non sit vestitus sicut vnum ex liliis. Quę autem scripta, & mandata sunt, non propter boues scripta, & mandata sunt, sed propter nos; alia tamen via, ac modo boum, & cunctorum Deus prouidentiam, & curam habet. Vtitur hoc loco Cyrillus libro 5. Thesauri cap. 2. & libro 12. cap. 12. contra hæreticos negantes prouidentiam Dei in his minimis.

Obiectio.

Solutio obiectionis

Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt.

COMMENTARIA.

DIxerat nec vnum passerem esse in obliuione apud Deum, tacite indicans; consequenter nec discipulorum vnum esse in obliuione. ac ne existimarent Discipuli, se non aliter in obliuione non esse apud Deum, quam passeres; Deumque non aliam curam; ac rationem habere de ipsis, quam de passeribus, quos non propter homines creauit, si enim ita esset, timendum erat illis, sicut timent passeres; idcirco præcedenti sententiæ adijcit, dicēs: sed &, id est, quinimmo etiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt; quasi diceret: multo, & maior cura, & prouidentia est apud Deum de vobis, quam de passeribus: sunt enim omnes capilli capitis vestri numerati, id est, etiam eorum, quæ minima vestri sunt qualia capilli, Deus curam habet; omniaque ad vos attinentia prouidet, gubernat, dirigit, & cōseruat. Hoc quod dicit, capillos omnes numeratos esse à Deo, non solam scientiam significat. nam omnes etiam plumę passerum, & singulæ arenæ maris, & omnia demum indiui dua mundi sunt apud Deum numerata, eorumque numerus distinctissime à Deo notus est: numeratio coniunctam habet particularem quandam æstimationem, & affectionem, quam Deus gerit suorum supra cætera omnia creata, quos non propter alios diligit: quæ enim pluris facimus, & diligimus, distinctius memoria retinemus, &, si plura sint, numeramus. Est autem prouerbialis locutio; licet vera sit ad literam, ad significandam singularem prouidentiam, quam Deus habet de suis seruis, ac Christi discipulis.

ANNOTATIO XII.

Particula sed, Græce ἀλλὰ quid significet hoc loco.

PArticula sed, Græce ἀλλὰ; aliquando est augmēti, idem significans, quod Latine immo, seu quinimmo. sic vsurpatur à Ioanne cap. 16. sed venit, inquit, hora, vt omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo, & paulo inferius: sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrū. suntque alia huiusmodi testimonia; vt notauimus in commentarijs in Ioannem. illa autem particula, & quæ sequuntur, loco etiam posita est, connectitur que cum sequentibus, scilicet; etiam capilli capitis vestri: quasi diceret: omnia vestra, etiam capilli, & quę minima sunt, apud Deum sunt in notitia, & pretio. Matthæus capite 10. eandem refert sententiam, Vestri autem, inquit, & capilli capitis omnes numerati sunt. Origenes homil. 1. in Numeros aliter interpretatur; eius tamen interpretatio potius est spiritualis, quam literalis. inquit sic: Saluator nō solum discipulos suos electos sub numero statuit, velut capillos capitis eorum dicit esse numeratos, in quo vtique non illos capillos dicebat esse numeratos, qui vel ferro attonderi, & proijci solent. vel temporis ætate defluere, ac perire: sed illi capitis capilli apud Deum nomerati sunt, qui in Nazaræis erant, quibus inerat Spiritus sanctus, ad prosternendos alienigenas. Virtutes ergo animi, & multitudinem sensum; qui de principali mentis, tanquam de capite Apostolorum producebantur, capillos capitis appellauit. Hæc Origenes. Quæ omnia non sunt ad literam, potius ad spiritium dicto: Christus enim locutus est de capillis illis exterioribus, qui omnes dicūtur numerati apud Deum; ad significandum singularem prouidentiam. & affectum, quibus Deus suos prosequitur. quod optime Hieronymus Matthęi 10. interpretans inquit sic: Quod autem ait: vestri capilli capitis omnes numerati sunt; immensam Dei erga homines ostendit prouidentiam, & ineffabilem signat effectum, quod nihil nostrum lateat Deum, etiam parua, & otiose dicta scientiam eius non effugiant. Hæc ille. Idem notauit Cyrillus libro 4. de adoratione in spiritu. Prosequitur Hieronymus contra illos, qui resurrectionem carnis negant, & hoc loco contra nos abūtuntur. Deridēt, inquit, intelligentiam Ecclesiasticam hoc loco, qui carnis resurrectionem negant; quasi nos, & capillos qui numerati sunt, & à tonsore decisi, oēs dicamus resurgere; cū Saluator nō dixerit: Vestri, & capilli capitis oēs saluandi sunt, sed numerati sunt. Vbi numerus est, scientia numeri demonstratur, non eiusdem cōseruatio. Hæc ille, & recte: nec enim in resurrectione superflua capillorum, & vnguium resecata resurgunt.

Nolite ergo timere.

COMMENTARIA.

COncludit arænmentum, inferendo conclusionem ex præcedentibus. si tanta cura est Deo de vobis, tantique vos facit, vt capillos capitis omnes numeratos habeat, ergo nolite homines, nec ea, quæ ab ipsis possunt vobis inferri mala; si enim hæc non possunt inferri sine Dei prouidentia; & quod magis est, Deo non numerante capillos capitis vestri, plurimique vos faciente, profecto talia mala non nocebunt vobis, sed plurimum proderunt. non ergo ex

go ex sola prouidentia, quam habet erga passeres Deus; sed etiam ex affectu, & æstimatione, quibus prosequitur suos, deducit Christus non esse eis timendum. dicit autem: nolite timere, quia non prohibet timorem naturalem, sed eum, qui est ex electione, & voluntate.

Multis passeribus pluris estis uos.

COMMENTARIA.

REfertur hoc ad id, quod dixerat: Capilli capitis vestri omnes sunt numerati: nam pluris facit Deus singulos ex vobis, quam multos passeres; idcirco non solum prouidentiam habet erga passeres, sed etiã magnificit vos, & diligit singulari dilectione, & amore, quo vobis prospicit; & quę ad vestram vtilitatem faciunt, quasi Pater amantissimus, & protector Potentissimus, & prouidus, curat. non igitur est cur timeatis homines.

ANNOTATIO XIII.

Ex quo sumatur efficacia argumenti huius.

HVius argumenti efficacia non consistit, vt quidam recentiores interpretantur, in sola diuina prouidentia, per quam omnia Deus disponit, & gubernat: hæc enim non præbet causam non timendi; nam eadem prouidentia Deus pœnam æternam infert impijs, & animam, ac corpus mittit in gehennam, & tamen exhortatur nos Christus, vt Deum inferentem talia timeamus; cum tamen verum sit ea non inferri nisi Deo sciente, & prouidente. Adde, si fieri posset, vt passeres scirent, se non esse in obliuione apud Deum, non prohiberetur eis timor, ne caperentur laqueo. Efficacia igitur argumenti huius sumpta est ex duobus. Vnum est commune omnibus; nempe scientia, & prouidẽtia Dei, quam nihil latet; quæ omnia disponit, nutuque eius omnia fiunt: & ad hoc inducitur exemplum de passeribus. si enim cum tam parui fiant, vt quinque dipondio veneant, Deus vel de vno illorum cogitat, nec cadit in retẽ, nec venit Deo non disponente, & sciente; profecto recte deducitur Deum cogitare de hominibus, & maxime de suis, nihilq; illis euenire posse, quod à Deo non sit notum, & dispositum. Ex hoc autem solo non colligitur non esse timenda mala ab hominibus inferri solita. Alterum est existimatio, & amicitia, dilectioque particularis, quibus Deus prosequitur suos, quos non diligit, nec in æstimatione habet sicut passeres, & alia, quæ magis propter homines, quam propter seipsa creata sunt. suos enim diligit Deus, & quæ eis vtilia sunt, prospicit, ipsisque consulit, quos non propter alios vult, sed propter se, & propter eorum bonum. hoc significatur illis verbis: Etiam capilli capitis vestri numerati sunt: &; multis passeribus pluris estis vos. horum Deus nõ tantum Dominus, vt cæterarum creaturarum, & passerum: sed Pater, protector, & amicus est. ex his recte concluditur: Nolite timere: nam si Deus omnia scit, ac nouit; igitur non est ignarus, nec oblitus eorum, quæ erga Discipulos aguntur; eoque sciente mala euenient ab hominibus illata. Si etiam Pater est, & amicus est, plurimi facit suos, profecto quæ illis vtilia sunt curabit, & quæ vere nocent, auertet: non igitur est eis cur timeant homiuum persecutionem: nam mala, quæ isti inferent, Deus in maxima bona conuertet: & quæ nocere videntur, vtilissimà efficiet: diligentibus enim Deum omnia cooperantur in bonum; quod non fit, nisi quia eos diligit Deus. Ex his duobus recte consequitur: Nolite timere. parum proderat hoc secundũ: si Deus oblitus esset suorum, nec cogitaret, nec scirer, quæ cum eis agũtur: parum etiam proderat primum: si non esset diuina hæc æstimatio, & affectus. vtrumque simul causam præstat non timendi.

Dico autem uobis: Omnis, qui confessus fuerit me coram hominibus, & Filius hominis confitebitur illum coram Angelis suis.

COMMENTARIA.

TErtium argumentum hoc est, quo Discipulos suos Christus à timore hominum retrahit. sumptum autem est argumentum à magnitudine præmij, quod consequuntur ij, qui postposito hominum timore, confitentur eum, ipsumque sequuntur, præponentes fidem, ac Christi sequelam omni malo, quod inferre possunt homines: similiter à magnitudine damni, in quod incidunt, qui timori hominum succumbẽtes retrahũt se à fide, & sequela Xpi. Prior pars cõtinetur in proposita snĩa: Qui confessus fuerit me corã homini bus, id est, qui corã hominibus, qui corpus occidunt, se esse Christianum, meamque fidem aperte corde, & ore confessus fuerit illorũ timore postposito, ego profecto hunc confitebor corã Angelis Dei, id est, fatebor ego cũ esse meũ, & tãq̃ meũ recipiã, & vti meo mercedem dabo: coram Angelis Dei, id est, in iudicio, quando venero cum Angelis iudicare

mundum. hanc sententiam, quia magni momenti est, & quia futura in ea præmittuntur, & quę longe absunt, & quia ad animos confortandum efficax, idcirco asseueratione prę nunciat dicens: dico vobis, id est, asseueranter prænuncio

ANNOTATIO XIV.

Consensꝰ Matth. & Lucæ in hoc loco.

NOnnulla notanda sunt in præcedentis snię explicationem. Primo quidem Matthæus cap. 10. eandem refert sententiam, hoc solo differentem, quod non habet (coram Angelis Dei) sed (coram Patre meo, qui in cælis est;) non autem est vlla contradictio, cum Christus vtrumque dixerit. tunc enim, quando loquebatur, quæ narrat Matthæus, protulit) coram Patre meo, qui in cælis est;) cum vero iterum sententiam repetit, dixit (coram Angelis Dei:) nou enim eodem tempore dicta sunt, quæ Matthæus, & quæ Lucas scribunt. Cyprianus vero de laude Martyrij vtrumque testimonium coiunxi t Qui me, inquit, confessus fuerit in terris cō ram hominibus, & ego confitebor eum coram Patre meo, & coram Angelis eius, licet autem nō sit vno tempore dictum; tamen vtrumque verum est: quando enim venerit Christus, iudicare venit cum Angelis, & in maiestate diuinitatis, quæ dicitur gloria Patris: idcirco dicit. coram Patre, & coram Angelis Dei. Aut etiam dicere possumus Christum confieri suos coram Patre. qui in cęlis est; & coram Angelis, idem significarl, quod est admittere, & introducere suos in gloriam Patris, & beatitudinem Angelorum consortio: aut sic: (coram Angelis) id est quando venerit iudicare Angelorū multitudine comitatus: Tunc confitebitur suos ooram Patre introducendo in gloriam, quando dicet: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum.

Secundo notandum est, hanc sententiam, tam apud Matthæum, quam apud Lucam non habere causam accusandi, nempe (me) nec illum) sed casum dandi cum præpositione ἐν, quod Latine verti debet, qui in me confessus fuerit, confitebor & ego in illo. qua lectione vsus est Tertullianus in Scorpiaco aduersus Gnosticos, & Cyprianus etiam epistola 37. licet alijs lectionibus vsus sit: nam in epistola 10. habet: qui me confessus fuerit, confitebor ego in illo: sic enim in nouo volumine legimꝰ; quamuis in veteribus legatur: qui in me confessus fuerit, confitebor ego in illo. At libro 3. ad Quirin. numero 16. & in libro de laude Martyrij legit sicut Vulgatus noster, in casu accusādi, vtrumque absq; prępositione. Chrysostomus autem hom. 35. in Matthæum non solum legit cum præpositione, (in me,) & (in illo:) sed causam, cur cum præpositioue legatur, exhibet: nempe nemimem confiteri posse Christum, nisi per gratiam, & virtutem ipsius: ideo dicitur: Qui in me confessus fuerit; nec Christus confitetur nisi eum, qui in eo existit per gratiam. Subiungit autem causam, cur in sequenti sententia non sit dictum, qui in me negauerit; nimirum, quia negare Christum opus est hominis arbitrij sine gratia, & virtute Christi, mala enim sine gratia, & ex nobis facimus; bona vero in gratia, & virtute Christi. Hæc sunt, quæ notat Chrysostomꝰ erga hanc lectionem. Tertullianus autem loco citato multa dicit in declarationem, cur dictum sit, qui in me confessus fuerit: dicit enim, qui Christianum se esse confitetur, testatur se esse Christi; & si Christi est, in Christo est; si in Christo est, igitur Christus in illo: & rursus; qui in Christo esse testatur, Christianum se esse fatetur, & similiter Christum confitetur. Sicut enim qui dicit diem, fatetur lucem. quamuis nou exprimat: nam dies est effectus lucis; sic qui cōfitetur se Christianum, dicit se in Christo; si enim non esset in Christo, non confiteretur se esse Christianum. qui igitur in Christo confitetur esse, consequenter confitetur esse Christianū, & Christus confitetur se in illo esse. hoc idem confert Tertullianus dicendum de sequenti sententia: quamuis enim dictū sit: Qui me negaueerit, tenet Tertullianus dici potuisse: Qui in me negauerit: nam qui negat se esse Christianum, negat se in Christo esse, & Christus negat se in eo esse. Hæc sunt, quę Tertullianus dicit, cuius interpretatio violenta est, & parum accommodata: non enim dicitur: Qui in me esse confessus fuerit, quasi quod homo confitetur, aut negat se esse in Christo, sed dicitur, qui in me cō fessus fuerit, vt illud (in me) teneatur ex parte subiecti vnde accommodatior est interpretatio Chrysostomi, si conferatur cum ea, quæ est Tertulliani. at nec ista videtur satis accommodata: nam si id sit: qui in me confessus fuerit, id est mea virtute, & gratia nixus, & adiutus confessus fuerit, deest id, quod debet confiteri, & remanet sententia imperfecta. vnde necessario est illud (in me) intelligi ex parte prædicati, nempe, qui confessꝰ fuerit in me. sic autem idem est sensus, ac dictum esset, qui me confessus fuerit, vt recte affirmat Euthymius, qui Chrysostomi interpretationem recitat; tenet autem idem esse, in me, ac me; quod manifeste probat sequens sententia: Sine gauerit me. nec est mysterium aliquod, cur sit dictū, qui confessus fuerit in me, sed est Hebræa phrasis. sic enim dictum est psalmo 43. In nomine tuo confitebimur, id est nomen tuum confitebimur; & psalmo 19. In nomine Dei nostri inuocabimus, id est nomē Dei nostri inuocabimus: idcirco vetus interpres recte vertit (me) sensum attendens.

ANNOTATIO XV.

HAnc sententiam non solum ad Apostolos, sed etiam ad omnes, qui Christum secuturi erant, prolatam esse à Domino affirmat Chrysostomus hom. 35. in Matth. idque sine controuersia est. oportet enim corde, & ore Christum confiteri aduersus quoscumque persecutores, vitamque exponere, omniaque tormenta subire potius, quam à fide auerti. Roman. 10. Corde creditur ad iustitiam; ore autem confessio fit ad salutem. Patres ergo antiqui, & Theologi ex hac, & sequenti sententia deducunt præceptum Martyrij subeundi, quando occasio se præsentauerit. immo Nrigenes tractatu. 12. in Matthęum colligit Martyrium esse baptismum quendam, & remissionem inducere peccatorum: quam doctrinam multi Theologi scolastici amplexi sunt: & Patres Martyrium baptismum sanguinis appellarunt. Verba Origenis sunt hęc: Quoniam remissio fit peccatorum omni

Martyrium baptismi sanguinis appellatur à Patribus.

martyrium

martyriũ ſuſtinenti, manifeſtum eſt ex eo, quod ait: Omnis, qui confeſſus fuerit in me coram hominibus, & ego confitebor in illo coram Patre meo, qui eſt cęlis. confitetur ergo Chriſtus Saluator corã Patre ſuo omnem hominem, qui confeſſus fuerit eum coram hominibus, etiam ſi fuerit ante cõfeſſionem aliqua habens peccata: ſi enim eos, qui aliqua habẽtes peccata confeſſi ſunt, non confitetur & Chriſtus coram Patre ſuo, iam non erit verum, quod dixit: Omnis, qui me confeſſus fuerit, & cætera. Hæc Origenes. Quæ autem ſit hęc cõfeſſio explicat Origenes, ſubiungens: Confeſſio filij coram Patre gloriãtis eſt in conſpectu Patris ſuper eo, quem confitetur, quaſi digno oõfeſſione ad Patrem. Hæc ille. Attende autem quãtum excedat retributio. Homo eſt, qui confitetur Chriſtum Dominum coram hominibus, ac Chriſtus filius Dei eſt, qui confitetur hominem ſeruum coram Patre, & Angelis eius.

Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei.

COMMENTARIA.

ALtera pars argumenti eſt oppoſita ſententia, qui metu tormentorum fidem meam abiecerit; à meq; pp homines receſſerit; hũc etiam ego negabo, repellendo, & ſeparãdo eũ à me in vltimo iudicio corã Angelis Dei, qñ dicã: Ite maledicti in ignem æternum.

ANNOTATIO XVI.

HAC ſententia conuincitur hæreſis Heleheitarum; qui affirmabant licere in tormentis Chriſtum negare ore, dummodo retineatur fides eius in corde. Meminit huius hæreſis Euſebius lib. 6. hiſtor. Eccleſiaſtic. cap. 33. referens eam ex Origene in Pſalmum 32. contradicit autem huic errori, quod nunc dicitur à Chriſto: Qui me negauerit coram hominibis. negabo eum coram Angelis. Confeſſioni autem eſt hæc negatio contraria: ſi igitur ore fit confeſſio; ore etiam erit negatio: vult enim Chriſtus nos eum corde, & ore; interius, & exterius confiteri, & amplecti. Cuius rei Chryſoſtomus homilia. 35. in Matthæum, duas profert cauſas. vna eſt ad dilectionis perfectionem; quæ eo maior eſt, quo magis etiam exteriora exhibet ſigna. & vſque ad ſanguinem Chriſtum amlpectitur. Altera eſt ad fortitudinem exercendam; vt Chriſtianus oſtendat ſe inuictum, qui nec morte, nec vllo tormẽtorum genere potuit à Chriſto diuelli. Rom. 8. Neque mors, neque vita, nec Angeli, neque Principatus poterunt nos ſeparare à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto.

Chriſtũ quãre ore & corde tentemur confiteri.

Quo operę etiã debeamus cõfiteri Chriſtum.

Non ſolum corde, oreque Chriſtum amplecti debemus: ſed etiam opere, ipſius mandata obſeruando, & qui mortem ſubit illatam potius, quam aliquid contra Chriſtum, eiuſque mandata admittat, Chriſtum confitetur, & inter martyres computatur. Vnde Machabæos illos, qui mortem elegerunt illatam potius, quam mandatum Dei, de non edendis tunc carnibus porcinis tranſgredi, inter Martyres reponit Eccleſia, etiamſi Chriſti aduentum prę ceſſerunt; quia fide in eum venturum prædititerãt. Non minus nunc, ſi quis, ne Chriſti mandatum pretergrederetur, mortem acceptaret ab hominib. illatam, Chriſtum dicetur confeſſ., Martyrque eſſet; quem Chriſtus cum Angelis veniens confitebiſur; contrariumque facientem negabit. Ponderat in his duobus ſententiis vnum Ambroſius li. de pœnitentia ca. 2. nempe priorem ſententiam de confeſſione prolatam eſſe generaliter. Omnis, inquit, qui me confeſſus fuerit; poſteriorem vero particularirer: Qui me negauerit. quod tam apud Matthęum, quã apud Lucam dictum eſſe non ocioſe affirmat: nam in confeſſione generalitas ſignificat gratiæ amplitudinem: omnes euim confitentes Chriſtus confitetur: in negatione autem particularitas indicat nõ de omnibus hominibus negantibus vindictam ſumendam; vt ſignificetur miſericordiæ abundantia: per pœnitentiam etiam negantibus remittit culpã; nec pœnitentes negat, etiam ſi prius negauerint; quod eſt contra Nouatianum veniam pœnitentib. dari negantem. Hæc Ambroſij doctrina vera eſt; ſed contextui non accommodatur: nam vtraque sẽtentia generalis eſt, tam de confeſſione, quam de negatione: illa enim particula (omnis,) vtramque cõprehendit; nimirum, omnis, qui me confeſſus fuerit, & omnis, qui me negauerit. nec ratio Ambroſij efficax eſt: nã ſicut quidam negarunt, & poſtea pœnitentiam egerunt; ſic etiam quidam confeſſi ſunt, & poſtea retroceſſerunt: generaliter ergo vtrumque intelligitur. nec obſtat ſi multi negarunt, & poſtea pœnitentiam egerunt: & quidam poſt confeſſionem negarunt: loquitur enim Chriſtus ſecundum preſentem iuſtitiam aut iniuſtitiam: negans enim, negatur. & confeſſus recipit confeſſionem. quod ſi mutetur ſtatus, mutatur & ſententia. Hoc autem in ſequentibus annotationibus fiet manifeſtius.

Et omnis, qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi: ei autem, qui in Spiritum ſanctum blaſphemauerit, non remittetur.

COMMENTARIA.

DIxit ſe negaturum illos, qui eum metu hominum abnegauerint, à ſuſceptaq; eius fide receſſerint: nunc de ijs loquitur, qui eum nondum ſuſceperunt, nec fidem ipſius ſermonibus habuerunt; quales eraut Iudæi illi incredili: qui non ſolum non ei credebãt; ſed etiam contemnebant, conuitijſque afficiebant. Diſtinguit autem duo genera conuitiãtium, ſeu blaſphemantium: quidam enim opera humanitatis eius conſiderantes, nec eum agnoſcentes, illa calumniabantur, vitioque dabant; quales erant, qui propter nouitatem doctrinæ, eum ſeductorem appellabant; & propter vitam communem cum cæteris hominibus; eum vini potatorem, & voracẽ dicebant; & propter paupertatem, per contemptum filium fabri vocabant, aliaq; ſimiiia in ipſum factabant: & hæc dicũtur verba, ſeu bla-

ſphemiæ in filiũ hominis. Quidam alij opera diuinitatis conſiderantes, Deiq; eſſe cognoſcentes, qualia erãt, dæmonia eiicere, morbos curare, & cętera; & adhuc non credentes calumniabantur illa, dęmonio adſcribentes, eumque virtute dæmonij ea facere blaſphemãtes, hoc peccatum dicitur blaſphemia in Spiritum ſanctum, quia quę virtute Spiritus ſancti Chriſtus efficiebat, contrario ſpiritui nequam, & immundo tribuebant. Comparans ergo vtramque blaſphemiam, ait, priorem remittendam, non autem poſteriorẽ, id eſt, de priori non ſumetur vindicta, nec vltio: non enim Deus puniet ſemper eos, qui in filium hominis blaſphemauerint; at uero de eis, qui in Spiritum ſanctum blaſphemauerint, vltionẽ, & vindictam ſemper ſumet; atque in hoc, & in futuro ſęculo eos pœnis afficiet. Alludit ad legem Leuit. 24. vbi blaſphemus morte mulctandus præſcribitur: at Deus non ſic vltionẽ accipiet de blaſphemantibus in filium hominis; eos autem, qui in Spiritũ ſanctũ ſunt blaſphemi, & in hoc, & in futuro ſæculo puniet. Sermo eſt de peccato ipſo p ſe: ſi. n. p pęnitentiã tollatur, comminatio etiam tollitur; ſtante vero blaſphemiæ vtriuſque ſtatu, priores nõ ſemper Deus in hoc ſæculo punit; poſteriores vero ſemper & in hoc, & in futuro ſęculo.

ANNOTATIO XVII.

Difficultas ſententię ſuperioris explicatur.

GRauis admodum ſe offert difficultas, quod ſit peccatũ in filium hominis, & quæ ſit blaſphemia in Spiritum ſanctum, & quomodo hæc non remittatur, illud vero ſic. Tam grauis & ardua eſt difficultas hæc, vt Auguſtinus tract. 2. de verb. Domini, talia de ea proferat verba: Forte, inquit, in omnibus ſanctis Scripturis nulla maior quæſtio, nulla difficilior inuenitur. Addit Auguſtinus: Vt vobis, inquit, aliquid de me ipſo fatear, ſemper in ſermonibus; quos ad Populum habui, huius quæſtionis difficultatem, moleſtiamque vitaui; non quia nihil haberem; quod inde vtcumque cogitarem, neque enim in re rãta petere, quærere, pulſare negligerem, ſed quia ipſi intelligentiæ, quæ mihi aliquantulum aperiebatur, verbis ad horam occurrentibus me poſſe ſufficere non putarem: Hæc Auguſtinus.

In hac igitur tã ardua quæſtione, Primo loco, q̃ Patres antiqui ſcripſerunt, fideliter, & perfecte expo nam. Secundo loco, quæ mihi poſt multum, & longum ſtudiũ viſa ſunt, aperiam. vt igitur à Latinis Patribus ordiamur. Primo Hilarius cã. 12. in Matthęũ de præpoſitis dubitationibus, ſic ſentit: blaſphemiã enim in Spiritum ſanctum eam eſſe dicit, qua quiſpiam negat Chriſtum eſſe Deum. huic veniam non dari docet: Quid inquit, tam extra veniam eſt, quã in Chriſto negare, quod Deus ſit, & conſiſtentem in eo Paterni Spiritus ſubſtantiam adimere. Reliqua omnia peccata dicit eſſe in filiũ hominis, quibus venia non negatur, nec remiſſio intercluditur. peccatorum, inquit, omnium veniã promittit, & blaſphemiæ Spiritus indulgentiam abnegat: nam cum cętera dicta, geſtaque liberali venia relaxentur, caret miſericordia, ſi Deus negetur in Chriſto. Hæc ſunt, q̃ ſenſit Hilarius. Idem Hilarius can. 5. in Matt. peccatum hoc eodem modo explicat. Peccatum, inquit, in Spiritum ſanctum eſt, Deo virtutis poteſtatem negare, & Chriſto ſubſtantiam adimere æterni tatis: per quem, quia Deus in hominem venit, homo rurſus fiet in Deum, cum cæteris Deus veniam largiatur. hoc ſolum extra veniam eſt. Hæc ille.

Secundo loco Ambroſius li. 1. de Spiritu ſancto cap. 3. peccatum in filium hominis illud eſſe interpretatur, quo quiſpiam de Chriſto remiſſ⁹ aliq̃d, q̃ dignum ſit, ſentit, deceptis ſpecie corporis, nępe n neget eum eſſe Deum: ſic enim Hieronymus expli care uidetur, apud quem Ambroſij verba legimus, paulo inferius dicemus. Blaſphemiam autem in Spiritum ſanctum dicit eam eſſe, quando quiſpiam Spirit⁹ ſancti diuinitatem negat, Deum non eſſe dicẽs; & in Beelzebub, non in Spiritu Dei dæmonia eiici affirmat. hanc blaſphemiã dicit Ambroſius non habere veniam à Deo vllam. Verba ipſius ſunt hæc: Si quis corporis ſpecie deceptus humani remiſſius aliquid de Chriſti carne ſentit, quã dignum eſt, (neque enim nobis vilis videri debet, aula virtutis fructus eſt Virginis) habet culpam; non eſt tamẽ excluſus à venia, q̃ fide poſſit aſciſcere. Si quis vero ſancti Spiritus diuinitatẽ, maieſtatẽ, & poteſtatẽ abneget ſempiternã: & putet non in Spiritu Dei eiici dæmonia, ſed in Beelzebub, nõ põt ibi exoratio eſſe veniæ, vbi ſacrilegij plenitudo eſt; qa qui Spiritum negauit, & Deũ Patrem negauit, & Filium; quoniã idẽ eſt Spiritus Dei, qui Spiritus Chriſti. Hæc Ambroſius. in cuius verbis ambiguum eſt, an ad blaſphemiæ huius peccatum duo hæc concurrere debeant, nimirum, negare Spiritum ſanctum eſſe Deum; & dæmoniorum eiectionem, quæ virtute Spiritus ſancti ſit. adſcribere dęmonio; an vnum horum ſufficiat; ita vt ſint tam hoc, quam illud blaſphemia Spiritus ſãcti: nã ſeparari poſſunt; poteſt enim quiſpiam negare diuinitatem Spiritus ſancti, vt fecerũt hæretici multi; non tamen dixerunt dęmonia eiecta virtute dæmonij. ſimiliter etiam poteſt quiſpiam dicere dæmonia eiecta virtute dæmonij; non tamen negare Spiritus diuinitatem; ſed in eo, qui eiicit, eſſe Spiritum ſanctum; quod & Iudæi fecerunt: licet enim calumniarẽtur Chriſtum in Beelzebub eiicere dæmonia; non tamen negabant Spiritus ſancti diuinitatem; ſed dicebant hunc ſpiritum non eſſe in Chriſto. hęc igitur duo non ſunt ex ſe connexa; nec qui vnum dicit: ob id alterum affirmat. Verba Ambroſij videntur ſignificare ad blaſphemiam hãc conſtituendam vtrumque concurrere. Conuenit autem Ambroſius cum Hilario in hoc, quod blaſphemiã Spiritus certum quoddam peccati genus ponit: & in hoc etiam, quod omnino hoc peccatum à venia, & remiſſione excluſum dicit; diſceſſit tamen in hoc, quod eum, qui Chriſtum negat Deum eſſe, ſpecie cărnis deceptus, non cenſet dictum eſſe blaſphemare in Spiritum ſanctum.

Tertio loco idem Ambroſius lib. 2. de pœnit. c. 4. multo aliter de hoc peccato, & eius remiſſione ſentit. In primis aſſerit Chriſtum duo genera blaſphemiæ poſuiſſe; vnum Iudæorum, qui in Beelzebub eum eiicere dæmonia dicebant, & illius poteſtatem diabolico fultam ſuffragio vindicabant; quod peccatum blaſphemiam in Spiritum ſanctum appellauit, ac venia carere. Alterum hæreticorum, & Schiſmaticorum, quos ſignificauit illis verbis: Qui mecum non colligit, diſpergit. Hi Eccleſiam Chriſti diſper-

gunt,

gunt, atque eis veniam negam; quia hoc genus peccati in vniuersos est; & de eisdē pronunciauit, Spiritum sanctum blasphemare, & veniam nō habere. Non multū ab hoc recedit Philaster, qui in Hæresi Rhetoriorum dicit, Hæreticos blasphemos in Patrem, filium, Spiritum sanctum, & perseuerantes in hæresi à Christo condemnatos, cum dixit, blasphemiam in Spiritum sanctum, non remittendam nec in hoc sæculo, nec in futuro. Tertium genus blasphemiæ in Spiritum sanctū ponit Ambrosius illud Simonis, qui Acto. 3. voluit gratiam Spiritus sancti pecunia comparare. Addit Ambrosius omnibus his peccatis dari locum veniæ, si peccantes conuertantur in Ecclesiam, & pœnitentiam agāt: vnde Petrus, dicit, etiam eos, qui Christum in Beelzebub dæmonia eiecisse blasphemauerant, & eos, qui Christum crucifixerunt, ad baptismum vocauit. Probat etiam Ambrosius aditum veniæ etiam his non intercluſum ex verbis Christi præcedentibus Matth. 12. Omne, inquit, peccatum, & omnis blasphemia remittetur hominibus. Probat etiā Act. 3. quia Simoni blasphemanti in Spiritum sanctum dictum est: Pœnitentiam age ab hac nequitia tua, & deprecare Dominum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. Quomodo autem blasphemia dicatur non remitti, neque in hoc sæculo, neque in futuro; si remittitur, & venia per pœnitentiam datur, non explicat Ambrosius. si enim dicat quispiam, quia non remitti dicitur blasphemia, nisi sit pœnitentia, & conuersio ad Deum, hoc non satisfacit: nam omne peccatum etiam in filium hominis, non remittitur sine pœnitentia. Quod autem Ambrosius notat ex illis verbis Matthæi: Omne peccatum, & blasphemiam remittetur hominibus, inde deducens etiam blasphemiam Spiritus remitti, non videtur rectè colligi: nam blasphemia in ea sententia generaliter sumitur, quando remitti dicitur; ac statim remittatur sequentibus verbis, vt notat Hilarius: sequitur enim: blasphemia autem Spiritus, id est in Spiritum sanctum, non remittetur. Hæc sunt, quæ ex Ambrosio habentur.

Quarto loco ibidem Ambrosius in commētario Lucæ, citat quosdam dicentes, eundem dici filium hominis, & Spiritum sanctum; Christum nempe, qui ratione humanitatis filius hominis est; ratione vero Diuinitatis Spiritus sanctus est; non quidem sumpto hoc nomine particulariter pro persona Spiritus sancti, quæ distincta est à filio, sed generaliter: nam Deus Spiritus est, non corpus. Pater ergo Spiritus est; Filius Spiritus est; Spiritus sanctus Spiritus est: & rursus Sanctus est Pater; Sanctus Filius; Sanctus Spiritus sanctus. vnde propter diuinitatē Christus Spiritus sanctus est. est ergo blasphemia in Spiritum sanctum, quando Diuinitas Christi negatur: & sensus huius sententia in hoc tendit, non licere Diuinitatem Christi negare; & qui negauerit sine venia esse. hanc sententiam recitat Ambrosius, nec impugnat eam.

Quinto loco Heronymus Matthæi 12. & in epistola ad Marcellam de blasphemia in Spiritum sanctum: blasphemiam in Spiritum sanctum interpretatur peccatum illud; quod cōmiserunt Iudæi illi, quando dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia; opera Saluatoris, quæ Spiritus sancti virtute facta manifeste sciebant, deputantes Principi dæmoniorum. quam interpretationem, in commentario probat illo Marc. 3. Qui blasphemauerit, inquit, in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum, sed reus erit æterni delicti. Adiunxit Marcus: Quoniam dicebant Spiritum immundum habere. quæ verba explicare videntur, quæ fuerit blasphemia in Spiritum sanctum: nimirum ea, quæ dicebant, Chtistum habere Spiritum immūdum, in quo eijcebat dæmonia. Ambrosius in commentario Lucæ affirmat pleroſque sic interpretari blasphemiam in Spiritum sanctum. Extendit Hieronymus in commētario eodem hoc peccati genus ad omnes eos, qui manifeste intelligentes opera Dei, cum virtutem negare non possint, eadē stimulati inuidia calumniantur; & Christum, Deique verbum, & opera Spiritus sancti dicunt esse in Beelzebub. Hoc inquit non dimitti, neque in hoc sæculo, neque in futuro. Demū peccatum, seu verbum in filium hominis Hieronymus interpretatur, quando quispiam scandalizatus carne Christi, eumque hominem arbitrans, dicit quod filius sit fabri, quod fratres habeat Iacobū, Ioseph, & Iudam; quod vorator, & vini potator sit: talis ergo blasphemia, quamuis culpa non careat, erroris tamen habet veniam, propter corporis & carnis vilitatem. Hæc sunt, quæ dicit Hieronymus, quibus consentit Beda in commentarijs Lucæ, eisdem fere verbis Heronymi vtens. Obijcit autem Beda, quomodo peccatum hoc irremissibile sit, eum per pœnitentiam omne peccatum deleatur. respondet id verum esse; per pœnitentiam nimirum omnia deleri peccata; tamen qui in hanc incidit blasphemiam, demeritis eius exigentibus, numquam ad fructum dignæ pœnitentiæ peruenire. Sicque vtrumque simul verum est, & quod per pœnitentiam omnia peccata dimittantur pœnitentibus, & quod qui sic blasphemauit, veniam, & remissionem nunquam consequatur. Diuus Pacianus Barcellonesis episcopus epistola 3. ad Symphronianū Nouatianum eodem modo, quo Hieronymus, interpretatur blasphemiam in Spiritum sanctum. Habes, inquit, scriptum, cum Dominus verbo dæmonia fugaret, & virtutes multas spirituali vigore compleret; dixisse Pharisæos: Hic non expellit dæmonia, nisi in Beelzebub Principe dæmoniorum. Hoc est in Spiritum sanctum delinquisse, blasphemasse, quæ in ea per Spiritum sanctum gerebantur. Hæc ille.

Sexto loco Cyprianus lib. 3. ad Quirin. num. 28. multo aliter hæc omnia interpretatur: hanc enim sententiam Domini similem fecit ei, quæ habetur. 1. Reg. 2. Si delinquendo peccet vir aduersus virum, orabunt pro eo Dominum; si autem in Deum peccet homo, quis orabit pro eo? Sic Cyprianus vertit; nostra vero versio habet: Si peccauerit vir in virū, placari ei potest Deus, si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? dicit ergo Cyprianus verbum in filium hominis esse peccatum, quo in proximum peccamus; blasphemiam autem in Spiritum esse peccatum, quo in solum Deum peccamus; quod peccatum dicit in Ecclesia non remitti. quo autem modo in Ecclesia non remittatur, Cyprianus non explicat; in eo autem differt ab omnibus prædictis Doctoribus, quia filium hominis non interpretatur Christum, vt illi, sed quemlibet hominem.

Septimo loco idem Cyprianus in Epistola 10. quæ in veteri volumine habetur libro 3. Epist. 14. aliter interpretatur hanc blasphemiam, eam nempe, quando quispiam in persecutione Christi fidem negat; quod peccatum, quomodo non remittatur, non exponit expresse; tacite tamen insinuat:

nuat: dicit enim non de facili, qui sic peccauit, admittendum, & reconciliandum esse Ecclesiæ, etiam si eum pœniteat; non tamen omnino, & semper excludendum esse; quia veniam habet etiam tale peccatum. qua doctrina potest explicari, quod dixerat libro 3. ad Quirin. citato; nempe blasphemiam hanc non remitti in Ecclesia, nimirum facile; sed graui, & diuturna probatione, & multis adhibitis; quæ in Epistola allegata narrat Cyprianus.

Octauo loco Augustinus libro 1. de sermo. Domini in monte capitulo 44. blasphemiam hanc sic interpretatur; quando quispiam post Euãgelij gratiam susceptam, & Christianus factus est, ex quadam inuidentia Euangelij veritatem oppugnat, fraternæ charitati inuidens, id est, ne alijs communicetur Euangelij gratia. Hanc esse blasphemiam, de qua Dominus non remitti vnquam dixit, Augustinus interpretatur; cuius verba si consideres, inuenies ad hoc peccatum perpetrandum concurrere hæc omnia; nempe veritatem Euangelij oppugnare, eique resistere; & quod hoc sit postquam ad Euangelij fidem conuersus est: si enim fiat oppugnatio à non fideli, non censetur blasphemia in Spiritum sanctum. demum, quod facit ex inuidentia quadam fraternæ charitatis: tale peccatum Augustinus affirmat perpetrasse Alexandrum illum, cuius fit mentio à Paulo. 2. Tim. 4. Alexander, inquit, ærarius multa mala mihi ostendit; reddet illi Dominus secundum opera eius; quem & tu deuita, valde enim restitit sermonibus nostris. interrogat autem Augustinus; an illi, qui Christo calumniati sunt, dicentes: In Beelzebub eijcit dæmonia, incidere in hanc blasphemiam: nam defuit illis vnum ex tribus: nondum enim susceperãt Christi fidem, nec Christiani erant. respondet Augustinus duo: vnum est, posse affirmari istorum Iudeorum peccatum fuisse blasphemiam in Spiritum sanctum, propter magnitudinem inuidentiæ eorũ; licet Christiani non fuerint: alterum, quod magis Augustino placet, non fuisse tale eorum peccatum blasphemiam in Spiritum sanctum. quia vero ex Marco deduci videbatur peccatum illorum fuisse blasphemiam, vt notauimus ex Hieronymi sententia superius, nam post verba illa: Qui blasphemauerit in Spiritum sanctum non habebit remissionem, adiunxit Marcus: quoniam dicebant eum habere Spiritum immundũ; quasi explicans peccatum illud dici blasphemiam, vt Hieronymus notauit, respõdet Augustinus non solum in hoc loco, sed etiam tractatus ij. de verbis Domini, hæc Marci verba posita esse, non quasi explicaret, quod esset peccatum blasphemiæ; sed quasi Christus ijs verbis reddiderit causam, cur blasphemiam drxerit non remittendam: ac si diceret: quoniam dicebant eum spiritum immundum habere, idcirco dixit blasphemiã in Spiritum sanctum non remittendam; vt cauerẽt sibi, ne tale quid dicerent post conuersionem: nã si idipsum proferent post susceptum Euãgelium, esset iam blasphemia in Spiritum sanctum, & nullam veniam amplius obtinere possent; dum autem non dum sunt Christiani, conuerti possunt, & talis peccati habere remissionem: existimat enim Augustinus non remitti vnquam blasphemiam in Spiritũ sanctum, quando habet rationem blasphemiæ; illis nempe tribus concurrentibus. Hoc vltimum idem Augustinus libro. 1. retractat. capit. 19. retractauit; nempe tale peecatum non habere remissionem; cũ tamen nullum sit, quod remitti non valeat. excusat se, quod non id affirmauit; sed cũ dubitatione, dicendo (fortasse.) quod si affirmandum est, declarat id intelligi, quando in eo peccato vsque ad vltimũ vitæ obstinatus recessit. Quidquid autem sit de opinione Augustini de blasphemia; eius tamen interpretatio in verbis prædictis Marci violenta, & extorta mihi visa est: cætera autem peccata, quæcum que sint, ab infideli commissa, seu à Christiano, excepta prædicta veritatis oppugnatione ex inuidẽtia charitatis fraternæ, existimat Augustinus esse peccata in filium hominis.

Nono idẽ Augustinus de verbis Domini tract. ij. mutauit sententiam, aliterque interpretatur, plurimaque dicit, vt rem hanc explicet: breui tamen compendio, eius sententia est, blasphemiam in Spiritum sanctum, quæ nunc non remittenda dicitur, esse impœnitentiam cordis, qua post peccatum quispiam remissionem peccati, aut oppugnat, aut contemnit: quæ impœnitentia dicitur in Spiritum sãctum blasphemia; quia remissio peccatorum per Spiritum sanctum fit, iuxta illlud Ioannis. 20. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata remittuntur eis. Non autem quæuis impœnitẽtia dicitur blasphemia in Spiritum sanctum; sed ea solum, qua quispiam vsque ad finem vitæ protrahit, in eaque recedit: quam dicimus finalem impœnitentiam. hæc est, quæ numquam remittitur; nam quæ ad tempus vitæ aliquod est, potest per pœnitentiam remitti; illa vero nunquam, cum careat pœnitentia, per quam peccata remittuntur. negat autem Augustinus illud peccatum, quo Christi opera attributa sunt Beelzebub, dici blasphemiam in Spiritum, de qua est sermo in Euangelio; quod etiam tenuit Epiphanius, vt paulo inferius citabimus, licet aliter explicet blasphemiã hanc in Spiritum sanctum. faretur quidẽ Augustinus multa esse peccata, & blasphemias in Spiritum sanctum; non tamen esse irremissibiles, de quibus nunc est sermo; sed eam, quæ dicta est, nempe impœnitentiam finalem, per quam aut oppugnatur, aut negligitur peccatorum remissio. In declarationem, & confirmationẽ huius suæ opinionis multa affert Augustinus ibi, quæ ad præsens nostrum institutũ referre nihil facit; & in progressu huius tractationis nonnulla referemus.

Decimo Richardus de sancto Victore, in quodam tractatu de hac blasphemia, eam esse censet; quando quispiam scienter, & ex odio, quo Deum prosequitur, ipsum conuitio afficit, & blasphemat: per Spiritum sanctum enim Deũ intelligit ipsum, Patrem, Filium, & Spiritum sanctum.

Vndecimo quidam Doctores minus antiqui, verbum in filium hominis appellant blasphemiam ex ignorantia; eam autem quæ est ex malitia, in Spiritum sanctum; addentes, quando quispiam ex coactione blasphemat, eam esse blasphemiam in Patrem.

Hæc sunt, quæ Latini patres senserunt de blasphemia in Spiritum sanctum, & de verbo in filium hominis, ac de non remittenda blasphemia.

Vt autem ad Græcos Doctores deueniamus, Origenes primo loco in tom. 30. in Ioannem blasphemiam in Spiritum sanctum, quæ remissione nulla habet, interpretatur quodcumq; mortale peccatũ, commissum post gratiã Spiritus sancti acceptã, quę in baptismo confertur: qui enim presente Spiritu sancto peccat, in ipsum blasphemat. Quodcũque igitur peccatum ante aduentum Spiritus sancti commissum

Doctorũ Græcorũ, de eadẽ sententia interpretationes.

non

nō erat blaſphemia in Spiritū Sanctū, qa nondum erat ſpirit⁹ datus, cū nō eſſet Ieſus glorificat⁹, nec ēt mō ante baptiſmū, qa gratia Spiritus sācti nondū ē accepta. Adducit in eundē ſensū illud Heb. 6. Impoſſibile ē eos, q ſemel sūt illuminati, guſtauerūt ēt donū cœleſte, & participes facti sūt Spiritus ſancti, & prolapſi ſunt, rurſus renouari ad pœnitentiam. Sic Atha. in tract. ſuper hūc locū Euang. de blaſphemia in ſpiritū sāctū, ad Serapionē, Orig. eandēq. ſnīam dicit fuiſſe quorundā Priſcorū, inter quos ēt erat qdā vir admirandus dictus Theognoſtus, refert autē Atha. ibidē cauſas diuerſas ab Orig., & Theognoſto expoſitas, cur blaſphemiā hāc cenſerēt nō remitendā; quas licet vnicuiq; apud illū legere. libri autē Orig. ex quibus quę dicit Atha. sūpta sūt, apud nos nō extāt. iſta tñ ſnīa nō intra opiniones recenſenda videtur, cum error ſit contra fidem, qua tenendum eſt poſt baptiſmum peccantibus dari ſacramentum pœnitentiæ: vnde recte Athanaſius dicit hanc Origenis doctrinam non differre ab errore Nouati, qui negabat poſt baptiſmum pęnitentiam, & remiſſionem peccatorum: quem errorem multæ Scripturæ, immo totum Euangelium condemnat, de Nouati hæreſi ſcripſit Euſeb. li. 6. Hiſto. c. 43. locū autem ad Heb. reſpondet Atha. intelligendū eſſe de baptiſmo qui vnus eſt in Eccleſia; & qui poſt eū peccare renouari nō poteſt alio baptiſmo; opponit autē Athana. Orig. & Theognoſto contextū Euang. hui⁹: nā ex Matthæo, & Marco habemus hanc ſentētiam prolatam contra Phariſæos calumniantes, & adſcribentes Chriſti miracula dæmonio, quos Dominus notat tamquam blaſphemos in Spiritum ſanctum; & tamen non acceperant baptiſmum.

Secundo igitur loco Atha. in loco proxime citato aliter hāc explicat blaſphemiā. diſtiguit duo genera operū Chriſti: q̄dam. n. faciebat vt hō, q̄dā vt Deus: quāuis. n. oīa opera eſſent Diuinę perſonæ vnitæ humanitatis. quædā ratione Diuinitatis: nimirū ambulabat, loquebatur, lachrymabatur, aliaq; opabatur quę cōmunia ſunt hoībus, vt hō; mortuos autē ſuſcitabat, visū cęcis p̄bebat, ceteraq; admirāda faciebat, vt Deus hinc eſt duplicē blaſphemiā prolatam fuiſſe, aut proferri poſſe in Chriſtū. vna ē eorū, qui pp hoīs opera, quæ videbāt in Chriſto male de illo ſentiebāt, & loquebātur, quales illi, qui dicebāt: Vorator ē, vini potator, filius fabri, vnde huic ſapiētia? & alia ſimilia: & hæc dicūtur blaſphemia in filium hoīs, nēpe in Chriſtū pp eius carnē, & humanitatē exiſtimatū hominē tantū. Altera blaſphemia ē eorū qui pp mirāda opera, quæ faciebat, eū dæmoniū habere dicebant, adſcribētes opa Diuinitatis dęmonio rum prīpici: ſicut. n., vt dicit Athan. per hoīs opera eū eſſe hoiem confitebātur, ita p Deitatis opa debuerūt eū cōfiteri Deū. Hęc blaſphemia dicta ē contra Spiritū ſanctū, id eſt, cōtra Diuinitatē. Inquit ergo Athana. Phariſæos illos contra quos Dominus hanc protulit ſententiam, in Spiritum ſanctū blaſphemaſſe: vtramque autem blaſphemiam contra Chriſtum eſſe certum eſt; ſed vnā ratione humanitatis, alteram ratione Diuinitatis; quæ ſi inuicem conferātur, hęc multo grauior eſt, maiorique punitione digna quam illa; idque Dominus voluit ſignificare docens, quæ eſt in filium hominis, remiſſionē habet; quæ vero in Spiritum ſanctum carere venia. Hæc ſunt ad mentem Athanaſij: & eadem eſt ſentētia cum illa, quam ex Hieronymo retulimus.

Terio loco Baſilius in Regu. breui. reſp. 273. de verbo in filium hominis nihil dicit; de blaſphemia autem in ſpiritum ſanctum idem ſentit cum Athanaſio: nā blaſphemiā illā, qua Phariſæi Chriſti opa tribuebāt dæmonio, appellatā dicit cōtra Spiritū sāctū. Adiungit aūt Baſilius, ēt nūc illos blaſphemare in Spiritū ſanctū, licet nō ita graui blaſphemia, qui cūq; Spiritus ſancti fructus, & effectus aduerſario ipſius tribuūt: vt qui temere tēpatū appellāt auarū, zelantē iracundū; & deniq; ſtudioſa opera per quādā ſimilitudinē adſcribūt vitio. Verba Baſilij ſunt hæc: Quid inquit eſt, quod faciens aliquid, blaſphemat in Spiritū ſanctū? reſp. ex ea blaſphemia, quā Phariſæi tūc vſurpatūt, de quib⁹ ēt lata ē huiuſmodi ſnīa, perſpicuū eſt eū ēt nūc blaſphemare Spiritū ſanctū, hoc eſt detrahere Spiritui ſancto, quicū que effectus & fructus Spiritus ſancti aduerſario ipſius attribuit: qđ peccatū incurrimus pleriq; noſtrū, qui ſecuri periculi ſtrenuū ſępenumero appellamus ambitioſū; & ei, qui iuſta indignatione per zelum moueatur, eā re indicās, iracūdię calūniā impingimus: & ad eundē modū alia iniquis ſuſpicionibus, ementitis noībus de aliquo dicimus. Hæc Baſil. quæ ſi vera ſunt, frequens ē nūc peccatū, & blaſphemia iſta: & ſi in eā incurrūt, qui temere talia faciūt, quā to magis qui ex malitia? expoſiti autem ſunt huic periculo, qui facile mala ſuſpicantur de proximis.

Quarto loco Chry. ho. 42. in Matthæum, & blaſphemiā in Spiritum ſanctū, & verbū in filiū hoīs eodē explicat modo, quo Atha.; addens tñ non eſſe hanc blaſphemiā in Spiritum ſanctum omnino irremiſibilem, immo multos per pęnitentiā remiſſionē obtinuiſſe; ſed id tantū ſignificari, hoc genus peccati minus eſſe remiſibile, quā cætera. Explicat autē Chry. duo vnū eſt hoc peccatū dici non remitti, nō tantū quantū ad culpā, ſed ēt quantū ad pœnā; qa impęnitentes blaſpemi in Spiritū ſanctū, in hoc ſęculo, & in futuro punientur ſicut puniti ſunt Iudæi illi, qui ſic blaſphemarūt in Spiritū ſanctū, nec pœnitentiā egerunt: ſeueriſſimas. n. per Rom. pœnas derunt in hoc ſęculo, & in futuro torquētur graui⁹ in æternū. Sunt. n., inquit, qui in hoc ſæculo tantū puniuntur pp peccata, non autem in futuro; vt ille fornicarius. 1. Cor. 5. & illi, qui ſacramentis indigne communicarūt 1. Cor. ij. ſunt etiam qui in hoc ſæculo non puniuntur. in futuro tamen pœnas dāt, vt diues ille Luc. 16. qui in vita recepit bona, poſtea ſepultus eſt in inferno. alij vero nec in præſenti, nec in futuro, vt Apoſtoli, & Prophetæ, & S. Iob: non enim ad punitionē aliquas paſſiones in hoc ſæculo ſuſtinuerunt. iſti igitur, qui talem blaſphemiam commiſerint, & hic, & in futuro punientur, niſi pœnitentiam agant. Alterum eſt cauſam, ob quam Iudæi iſti puniti ſunt ob blaſphemiam in Spiritum ſanctum, eam eſſe, quia, & ſi Chriſtum ob carnem ignorare potuerunt, Spiritum ſanctum tamen non poterant ignorare, ex expulſionibus dæmonum, & curationibus admirandis. omnia ergo, quæ in Chriſtum blaſphemauerunt, vocantes ſeductorem, aduerſarium legis, etiam peccatum crucifixionis dicit Chryſoſtomus dici in filium hominis, & remitti facilius, quam blaſphemiam in Spiritum ſanctum. Hæc eſt ſententia Chryſoſtomi; quæ omnia recepit Anaſtaſius Epiſcopus Nicænus in ſuis quæſtionib⁹ quæſt. 68. vbi etiam probat ſententiam Baſilij prius recitatam, de ijs, qui Spiritus ſancti effectus, & fructus tribuunt aduerſario, bonum iudicantes malū. Iſidorus etiam Peluſiota lib. 1. Epiſtol. 59. blaſphemiam in Spiritum ſanctum eodē modo interpretatur, quo Chryſoſtomus adferens eandem cauſam

cur

cur venia careat; nimirum, quia cum notus esset Iudæis Spiritus sanctus, malitiæ, & ingratitudinis conuincuntur, ideo indigni sunt venia.

Quinto loco Epiphanius hære. 54. peccatum, seu blasphemiã in filiũ hoīs eã dicit, qua quidã in Christũ maledicta conijciunt, quã quidẽ asserit per pæni tentiã remitti; blasphemiã vero in Spiritũ sanctũ, quæ hoc in loco excluditur à venia, eã esse, qua quis piã Spiritũ sanctũ, seruũ, & creaturã docet: quæ sententia eadẽ videtur, cũ illa priori Ambrosij supra relata. Aduertẽdum est autem Epiphaniũ existimare Iudæos illos oẽs Christũ blasphemãtes nõ blasphemasse in Spiritũ sanctũ; immo dicit Christũ, ne illorũ condẽnationẽ decerneret, per misericordiã venia significasse, dicẽdo: Omne peccatũ, & blasphemia, & verbũ in filiũ hoīs, remittetur illis; pp hæreticos autẽ quos futuros præuidit Spiritus sancti diuinitatẽ negãtes, & dixisse: q blasphemauerit in Spiritũ sanctũ nõ remittetur illi. citat autẽ ibi Epiphanius quemdã dictũ Theodorũ, qui cũ prius Christianus esset, in fidei examine receſſit, & Christũ negauit; q, cũ postea argueretur criminis, respõdebat se nõ peccasse, qa nõ in Deũ peccauit, sed in hoīem: putabat. n. hic impius Christũ nõ esse Deũ: allegabat autẽ locũ hũc: qui dixerit verbũ in filiũ hoīs, remittetur ei. qui quidẽ ab Epiphanio facile conuincitur: non enim dicitur, quod non peccauit, sed quod peccatum remittetur ei, potius argumẽtum est contra eum ex hoc loco, illum crimen cõmisisse. Hæc recitaui, vt significarem hunc impium peccatum in filium hominis existimasse esse id, quod homo in hominem committit; blasphemiam autem in Spiritum sanctum esse peccatum in Deum: quæ videtur ad eum sensum pertinere, quem secutus est Cyprianus in priori sententia superius recitata.

Sexto loco Victor Autiochenus in commentario Mar. 3. blasphemiã, quę in filiũ, interpretatur dici in filiũ hoīs; blasphemiã autẽ quę ẽ in Spiritũ sanctũ eã esse, quę est contra Deũ, qui hic Spiritus dicitur: illã autẽ dicit dignã venia, si cũ priori conferat, quia causã aliquã habet, nimirum, quia filius vilem carnem induit; hanc vero indignam venia, quia veniæ causam nullam in se habet. videtur ergo Victor ceu sere, non simpliciter venia indignam hanc blasphemiam in spiritum sanctum; sed collatione cum ea, quę est in filium hominis; grauius enim est peccatum, quod homo committit in Deum, quã quod in hominem. In eo autem, quod Victor dicit, nempe blasphemiam in Spiritum sanctum esse eam, quã Deus blasphematur, consentit Cyrillus Alex. lib. 6. de adoratione in spiritu, vbi blasphemiam in Spiritum sanctum interpretatur eã, quę Leui. 24. morte mulctatur; & per Spiritum sanctum Deum ipsum intelligit, cuius natura incorporea, & spiritualis est. consentit etiam Isichius lib. 7. in Leuiti. vbi scribit, quando quispiam Deum scienter blasphemat, tunc secundum legem morte mulctari; hancque Christũ appellasse blasphemiam in Spiritum sanctum.

Septimo loco Euseb. Emiss. in hom. Dom. 4. post Pascha, quę refertur ab Alcuino, vnum dicit peccatũ esse, quod nõ dimittit, cũ tñ cætera dimittãtur; id autẽ blasphemia in Spiritũ sanctũ; quia eam esse docet, cũ quispiã nõ vult credere veritati, quę hẽtur per magisteriũ Spiritus sancti missi ad docẽdũ oẽm veritatẽ. Iudæi ergo, & Pagani nolẽtes credere prædicatę veritati Euãg. blasphemi sunt in Spiritũ sanctum: similiter & Christiani nolentes obedire Spiritus sancti Magisterio. Hæc sunt, quæ antiqui Doctores senserunt de verbo in filium hominis, & de blasphemia in Spiritum sãctum, & de remissionis, seu veniæ concessione, aut exclusione, quæ varia sunt, vt ex narratis constat. Quid autem in his grauissimis difficultatibus mihi visum sit probabilius, sequentibus annotationibus explicabo, quas ab hac diuido. vt distinctio claritatem adferat, & tædium lectionis auertat.

ANNOTATIO. XVIII.

Asserta aliquot ad propositam difficultatẽ explicandã.

PRO hac grauissima difficultate explicanda, constituendæ sunt aliquot assertiones, ex quibus maxime dilucidabitur tota ista sentẽtia Euãgelica. Prima est: Blasphemia in spiritum sanctum, cuius nunc fit mentio, etiam ante baptismum committi potest. Hæc est contra Origenem, & Augustinum superiori annotatione relatos: est tamen Athanasij, Hieronymi, & multorum aliorũ, vt in narratione opinionum constat; quã probat Athanasius ex ipso Euangelico contextu: nam postquam apud Matthęum, & Marcum narratum est Pharisæos dixisse: In Beelzebub eijcit dæmonia, subiungũtur verba hęc. Qui dixerit verbum contra Spiritum sanctum, nõ remittetur ei. & clarius apud Marcum id habetur: nam dicitur: Non habebit remissionem in æternũ, sed reus erit æterni delicti: quoniam dicebant: Spiritum immundum habet: quæ verba vltima significant illos in Spiritum sanctum blasphemasse; & nõ solum hoc, sed vt paulo post dicemus, eo ipso blasphemasse, quo dixerunt: Spiritum immundum habet: quamuis Augustinus, vt diximus, conetur aliter hæc verba interpretari; tamen Patres fere omnes sic intellexerunt; quasi ostenderet Dominus illos blasphemasse in Spiritum sanctum; sicq; verba ponderant Athana., & Hieronymus: & in hoc existimo nihil esse dubitationis.

Secunda: Peccatum in Spiritum sanctum, & blasphemia in Spiritum sanctum non sunt idem, sed longe diuersa. Omnis quidem blasphemia in Spiritem sanctum peccatum est in spiritum sanctum; nõ tamen omne peccatum in spiritum sanctum est blasphemia in Spiritum sanctũ. hæc assertio probatur ratione manifesta. peccatũ enim, & blasphemia nõ sunt idem; igitur nec sunt idem peccatum in Spiritum sanctum, & blasphemia in Spiritum sanctum. Antecedens huius argumentationis verba Matth. confirmãt. Omne, inquit, peccatum, & blasphemia remittetur hominibus. distinguitur igitur peccatum à blasphemia: confirmat etiam natura vtriusque: nam, vt recte notauit Athanasius de hac ipsa re loquẽs, in Epist. ad Serap. de blasphemia in Spiritũ sanctum: Peccatum est, cum quispiam legem transgreditur; blasphemia autem est, cũ legislatori Deo detrahit, aut negando quod in eo est, aut imponẽdo falso, quod in eo non est, impie contra diuinitatem se gerens. aliquando fit cum quodam contemptu, & iniuria expressa Dei ipsi⁹, seu Saluatoris, Christi: hoc enim est blasphemare: nõ igitur omnis, qui peccat blasphemat. Adde communiter Doctores dicere, qui peccat fragilitate, peccare contra Patrem; qui ignorantia, contra filiũ; qui malitia, contra Spiritum sanctum; & tamen nõ omnis, qui malitia peccat, blasphemat in Spiritum sanctum: non quod vnum, & idem peccatum non sit contra totã Trinitatem;

tatem; sed diuersimode sit attributio personis ob specialē quandā earū proprietatē. Præterea, qui diuinis ispirationib⁹ nō acquiescit; q vocationibus, & prædicationibus veritatis nō assentit, dr resistere Spiritui sancto. act. 7. Vos spiritui sācto resistitis: & cōsequēter peccat, & in Spiritū sanctū peccat; nō tn blasphemare dr: sunt. n. multa genera peccatorum, quæ dicuntur à Theologis in Spiritum sanctum; quorum multa non habent rationem blasphemiæ; nō igitur omne peccctum in Spiritum sanctum censeri debet blasphemia in Spiritum sanctum.

Tertia: impœnitentia, siue finalis, siue non finalis non est blasphemia in Spiritū sanctū, de qua sermo nūc ē. ita est opposita Aug. sniæ, & sequit ex precedēti, videturq; efficaci argumēto cōfirmari. Impœnitentia nō est blasphemia, nec is, quē peccati nō pœnitet negligētia quadā, blasphemia in Spiritū sanctū; oē peccatū cōmittitur ante mortē, dū hō viuit; igit impœnitentia hęc erit blasphemia ante obitū: datur ergo peccatum in hoc sęculo, quod irremissibile est. quod Aug. renuens admittere censuit impœnitentiā nō esse blasphemiā, nisi perseueret vsq; ad vltimum vitæ: hoc autē efficaci argumento refutatur. Sit hō, qui nō facit pœnitentiā de peccato suo; vel hoc peccatū ē blasphemia in Spiritū sāctū vel nō: si est, iam dat peccatū blasphemia, cuius pœnitere potest: si nō ē nisi vsq; ad vltimū vitæ, occidatur ille homo repente absque vlla culpa, profecto non videtur, quomodo ob hanc occisionem fiat nouum peccatum, quod non antea erat. Adde etiam, quia qui impœnitens est etiam ante mortem, totum id habet malitię, quod est in impœnitentia finali; nēpe si voluntatem habeat numquā faciendi pœnitentiā; & tn, secundū Aug. hoc peccatū nō cēsetur blasphemia in Spiritū sanctū, nec ē irremissibile; qā potest hoīm huiꝰ pœnitere: ergo illa circūstantia finalis nō efficit impœnitentiā esse blasphemiā. eadem ratione cōsequitur, non omne peccatū post baptismum esse blasphemiam in Spiritum sanctū, vt dicebat Origenes; nec omnem hæresim; nec omne schisma, vt dicebat Ambrosius; neque simoniam, vt idem dicebat Ambrosius; neque peccatum, quo tempore studiosum vitij nomine appellamus, vt dicebat Basilius; neque fraternæ charitatis inuidentia, vt dicebat Augustinus. Hæc omnia vnico argumento efficaci repelluntur; quia talia peccata non sunt blasphemia; igitur neq; blasphemia in Spiritum sanctum: longe enim diuersum est peccatum, etiam in Spiritum sanctū, à blasphemia, vti dictum est; Vnde nec omne peccatum in Deum potest esse blasphemia in Spiritum sāctū, vt dicebat Cyprianus.

Quarta: Non omnis blasphemia contra Spiritū sanctum est blasphemia, de qua nunc agitur, & quā Saluator excludit à venia. Hanc assertionem recte approbat Augustinus tracto. ij. de Verbo Domini, ex ipsiusque Euangelij verbis ostendit. Admoneo, inquit, vt aduertatis, & intelligatis non dixisse Dominum: omnis blasphemia Spiritus non remittetur ei; neque dixisse: quodcunque verbum contra Spiritum sanctum non remittetur ei; sed dixisse: Qui dixerit verbum; illud enim si dixisset, nihil nobis remaneret vnde disputate possemus, quoniam si omnis blasphemia, & omne verbum, quod dicit contra Spiritum sanctū, non remittetur hominib⁹. ex nullo genere impietatis eorum, qui dono Christi & sanctificationi Ecclesiæ contradicunt, vel Paganorum, vel Iudæorum, vel quorumcumque Hęreticorum, nonnullorum etiam in ipsa Ecclesia catholica imperitorum, quemquam in Ecclesia lucraremur: sed absit, vt hoc Dominus diceret; absit inquā, vt veritas dixerit omnem blasphemiam, & omne verbū qnod contra Spiritū sanctū diceretur, nō habere remissionem, neq; in hoc sæculo, neq; in futuro. Hæc Aug. Adde his Patres oēs in hoc eod ē consensisse, quorū hi vnū genus blasphemiæ, illi aliud; nemo autē catholice loquēs oēm blasphemiā in Spiritū sanctū cōprehensam esse in hac sententia affirmauit. Omittimus Origenem, & Theognostum, qui omne peccatum post baptismum blasphemiam in Spiritum sanctum dixerunt: hæc enim doctrina non est Catholica, vt supra diximus. Adiūge etiam manifesto argumento conuinci: nam nō omnia peccata, etiam post baptismum, sunt blasphemiæ, si igit nō omnis blasphemia, etiā in Spiritum sanctū, ea ē, de qua nūc saluator loquitur, inuestigādum est, quę illa sit; idque sequentibus assertionibus explicatur.

Quinta blasphemia est illorum Hæreticorū, qui Spiritum sanctum negarunt esse Deum, affirmatūr que creaturam & seruum esse, non est blasphemia, quę nunc à venia excluditur. Hæc est contra sententiā Ambrosij priorem, & contra eam quam ex Epiphanio recitauimus. In primis talem hæresim esse blasphemiam affirmat Athanasius Epistola ad Serapionem de Spiritu sancto; vbi eā hoc nomine appellat. Ratio etiam ipsa demonstrat: nam qui id dicit aut sentit, auferit diuinitatem, quæ vere est in Spiritū sancto; imponit etiam seruituten creaturæ, quæ aliena est à Spiritu sancto; igitur blasphemat etiam in eum: hoc enim est blasphemare; sicque definitur blasphemia: neque controuersia in hoc est. quod vero talis blasphemia non sit ea, de qua nunc agitur, & contra quā Dominus protulit sententiā, probatur. primo quidem ad hominē: isti enim Doctores dicunt talem blasphemiam nō habere remissionem. aut veniam; cum igitur Ecclesia receperit omnes Macedonianos, & Arianos tali blasphemia infectos, recurrentes ad eam, ac pœnitētes, immo talium conuersionem procurauit, non videtur eorum blasphemia esse, de qua nunc agitur: hæc enim secundum prædictos Doctores, à venia omnino excluditur. Præterea quia non videtur, cur magis hæc blasphemia excludat à venia & remissione, quā ea, quę ē cōtra filiū; vt siquis eū creaturā, & seruū diceret, qd Ariani dixerūt; & quā ea, q̄ est cōtra Patrē; vt qui negat eū genuisse filiū, qd fecit Macedonius, cū. n. oēs tres personæ sint æquales, & cōsubstātiales, nō est minor blasphemia cōtra vnā, quā cōtra alterā; si nō aliud consideret, quā persona ipsa. Præterea nō videtur accōmodari opinio hęc cōtextui Matthæi, & Mar: Pharisæi enim non negabant Spiritū sanctum, quem Deum esse non ignorabant, nō habentes fidem distinctam Trinitatis personarū; nec propter hoc eos blasphemare in Spiritum sanctum Christus affirmauit; sed quia dicebant eum In Beelzebub dæmonia eijcere; quæ Spiritus sancti virtute fiebant, dęmonio tribuebant. Nō igitur blasphemia in Spiritum sanctum, de qua nunc est sermo, ē illa, qua Hereticī post fidē Trinitatis explicitā negarūt Spiritus sancti diuinitatem, dicētes esse creaturam.

Sexta blasphemia in Spiritū sanctū, quæ à venia nunc excluditur, ea est, qua qui spiā ita negat Christum, vt opera, & miracula, quibus eius veritas cōfirmatur, & virtute humana fieri nequeunt, tribuit dęmonio; ac huius virtute fieri affirmat; idq; sciēter, & ex malitia: quod Io. 9. Cæcus ille exprobauit Pharisæis. In hoc enim mirabile est, q̄d vos nescitis vnde

pecca-

sit, & aperuit oculos meos; scimus autem quia Deus peccatores non exaudit. arguit illos mendacij dicentes: Nescimus vnde sit. Hæc assertio communis est Patrum; in quam consentire plerosque affirmat Ambrosius in commentario. eam amplectũtur Athnasius, Basil. Chry. Anast. inter Græcos; inter Latinos autẽ Hierony. & Beda. Probatur autẽ illo argumento sumpto ex Marco c. 3. de quo superius diximus: cum. n. dixisset blasphemiam in Spiritũ sanctum non remittendã, declarans, quæ esset blasphemia hæc, adiunxit: qm̃ dicebant: Spiritũ immundũ habet. In hanc Pharisæorũ blasphemiam inciderũt multi Pagani, qui Christũ, & Discipulos eius Magicis artib⁹ ac incantationibus miracula fecisse blasphemarũt; qđ idẽ est, ac opa Christi dęmonio adscribere; sicut & Pharisæi isti fecerũt, vt recte affirmat Aug. tract. 2. de verb. Domini. hoc tñ nõ existimo generaliter affirmandũ: nã Pharisęi opa talia diuinitatis adscripserũt dęmonio, ex malitia, & odio cõtra Christũ scienter, & nõ ignorãtes esse opa Dei: hoc autẽ est blasphemia in Spiritũ sanctũ; quod nõ oẽs Pagani fecerunt; si qui autẽ sic blasphemarunt, sine dubio in eandẽ blasphemiam inciderũt. vnde turbæ illę Io. 7. q̃ dixerũt Christo: Dæmoniũ habes, nõ blasphemarunt in Spiritũ sanctũ, sed in filium hominis; tum quia non tribuerunt miracula dæmonio; tum quia non nouerant diuinitatis opera; nec malitiosẽ, sed ignoranter id dixerunt.

Hæc vecitata blasphemia cur in Spiritum sãctum dicatum.

Est autẽ quæstiuncula vna, cur hæc blasphemia in Spiritum sanctum dicta sit; ad quam respondeo, Christum quidem virtute diuinitatis, quę cõmunis est toti Trinitati miracula fecisse; vnde modo vni, modo alteri personæ tribuuntur: nam Ioan. 14. tribuuntur Patri: Pater in me manẽs, ipse facit opera. Ioan. 5. ipsi Filio: Pater meus vsque modo operatur, & ego operor. Ioan. 8. Ego testimonium perhibeo de me ipso. Tribuuntur etiam Spiritui sancto Matt. 12. in Spiritu Dei eijcio dæmonia. Luc. 4. Reuersus in Galilæam in virtute Spiritus; id est ad miracula facienda virtute Spiritus sancti. Quãuis autem ita sit; tamen peculiari quadã ratione attribuũtur Spiritui sancto: ea autem est, quia omnia ea opera fiebant, ad sanctificandum homines, vt liberati à peccato, & gratia reconciliati sanctificationem acciperent. inde est, quod baptismus, qui nomine Trinitatis conferetur, datur Spiritui sancto Mat. 3. Baptizabit vos in Spiritu sancto: & promittitur, ac dabitur Apostolis Spiritus sanctus, vt Euangelium prædicent; & opera in eius confirmationẽ faciant. Act. 1. Accipietis virtutem Spiritus sancti superuenientis in vos; & eritis mihi testes: & Spiritus sanctus ẽ, qui mittendus dicitur, Ioan. 15. vt arguat mundum de peccato: denique, quæ in Ecclesia sunt, Spiritui sancto adscribuntur; quia omnia in hunc scopum aguntur, vt sanctificemur: sanctificatio autem attributa est Spiritui sancto. Hæc igitur est causa, cur dicitur blasphemia hæc in Spiritum sanctũ; quia opera, quæ in hominum sanctificationem fiebãt, & ea causa Spiritus sancti erant, adscribebant illi ex malitia dæmonio, & Spiritui immundo, tollentes Spiritui sancto, quod ipsius erat, idque cum opprobrio, & conuitio maxime tribuẽtes Spiritui immũdo, & nequam. Altera huius rei est etiam causa, quæ mihi accommodatissima videtur; nempe cũ Deus sit Sanctus, & mundus supra omnem sanctitatem, & mũditiam, isti opera Christi, quæ diuinitatis erant, tribuebant Spiritui contrario immũdissimo, & abomni sãctitate alieno: idcirco eorum blasphemia dicta est in Spiritum sanctum; quia erat cõtra Dei sanctitatem, & puritatem, hanc causam nobis insinuauit Marcus illis verbis: Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet: significans ideo in Spiritũ sanctum blasphemasse, quia contra Dei sanctitatem, & munditiam loquebantur. Adde etiam Christum de Spiritu sancto cõceptum esse. Matth. 2. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Luc. 1. Spiritus sãctus superueniet in te; & quod nascetur ex te Sãctum: qui ergo miracula, & opera eius dæmonio nequam, & immundo imputabat, in Spiritum sanctum particulari quadam ratione blasphemat. ex hac assertione sequitur, illos qui in tormẽtis negant Christum, seque esse Christianos, non peccare peccatum hoc, vt docte notat Heronymus Epistola ad Marcellã; eoq; probat argumento; quia illi non negant Christum, opera eius tribuendo dæmonio, quod solum est blasphemia in Spiritum sanctũ, de qua nũc agit. Hinc ẽt sequitur, quod si qs opa Dei cognoscẽs in Christo, nolit credere, & doctrinã refellat, licet mendacẽ faciat Deũ, iuxta illud 1. Ioã. 5. Qui non accipit testimoniũ eius, mendacem facit Deũ: tñ nõ est blasphemia hęc in Spiritũ sanctum, si non tribuat dæmonio opera virtutis Dei: de hac enim sola blasphemia Euangelica verba procedũt. Hęc dicta sint de blasphemia in Spiritum sanctum.

Quod sit verbũ in filium hominis.

ANNOTATIO. XIX.

EXplicandũ consequenter est, quod sit verbũ in filiũ hoĩs. Vt autẽ ex ijs, quæ diximus in annotatione, in qua Doctorũ sniãs retulimus, cõstat, multi cẽsent, Verbũ in hoc loco idem significare, quod blasphemiã: quod autẽ sit hoc peccatũ, varie interpretantur. Cypria. li. 3. ad Quirinũ 28. videtur accipere filiũ hoĩs generaliter ꝓ quocũq; hoĩe; vt id sit dicere verbum in filium hominis, quod peccare in hominem. Cæteri Patres omnes relati filium hominis pro Christo interpretantur, qui sępissime in Euangelio sic est appellatus. Hilarius citatus omnia peccata putat esse dicta verbum in filium hominis præter illud, quo Christus negatur esse Deus, quod interpretatur esse peccatum in Spiritum sanctum. Hieronymus autem, & Ambrosius verbũ in filiũ hominis interpretantur illud, quod quispiã propter carnem assumptã remissius de Christo sentit, quare illud, quo blasphemantes Christum dixerunt voracem, vini potatorem, seductorẽ; etiam nõ esse Deũ. quam sententiã Patres Græci amplexati sunt, Athanasius, & Chrys. cætera lege in annotatione citata.

Pro huius difficultatis resolutione sequẽtes assertiones constituũtur. Prima est, non omne peccatũ, excepta blasphemia in Spiritum sanctũ, dicitur peccatum in filium hominis. Hanc assertionem verba Matthæi firmant: Sic enim dicit: Omne peccatum, & blasphemia remittetur hominib⁹; blasphemia autem Spiritus non remittetur. & quicumque dixerit verbum in filium hominis remittetur ei; qui autem dixerit cõtra Spiritum sanctum, non remittetur ei. quæ sententia hũc sensum aperte habet: Omne peccatum, & blasphemia etiam verbum in filium hominis remittetur hominib⁹; at blasphemia in Spiritum sanctum non remittetur eis. si ergo omne peccatum, excepta blasphemia in Spiritũ sanctum, esset verbum in filium hominis, superfluum erat dicere: omne peccatum, & blasphemia; & postea addere: verbum in filium hominis. Additũ igitur est ad notandum speciale quoddam peccati genus, quod non est omne illud peccatum. nec moueat aliquem

quod

quod dictum est, omne peccatum, & omnis blasphemia remittetur; postea additur verbū in filium hominis; cum comprehēdatur sub priori generalitate; nā etiam sub nomine blasphemię cōprehēdebatur blasphemia in Spiritum Sanctum; & tamē specialis fit mentio blasphemię in Spiritum Sanctum; & verbi in filium hominis, propter quandam particularē rationem vtriusque peccati: mos enim est Scripturę post generalitatem exprimere particulare quoddam sub illa comprehensum, propter quandam eminentiam, & specialem illius particularitatis rationem; dicitur enim Marci 16. dicite Discipulis eius, & Petro; cum tamen Petrus discipulus esset: & in titulo Ps. 17. in die, inquit, qna eripuit eum de manu omnium inimicorum eius, & de manu Saul; & tamen Saul inimicus eius erat: tamen exprimitur propter quandam eminentiam; quia maximus erat inimicus. sunt alia huiusmodi testimonia: licet ergo omne verbum in filium hominis sit peccatum, non tamen omne peccatum, & omnis blasphemia etiam præter blasphemiam in Spiritum Sanctum, est peccatum in filium hominis.

Secunda. Nomine filij hominis non quilibet homo, sed Christus significatur. in hac cōsentiunt omnes Doctores, præter Cyprianum; immo idem Cyprianus in alio loco acquiescit cōi interpretationi: fauet etiam ratio: nam perpetuo filius hominis in Euangelio Christum significat. Adde si filiu; hominis quilibet homo est, nō erat cur ab illa generalitate (omne peccatū, & blasphemia remittetur homini bus fieret particularis mentio de peccato, seu de verbo in filium hominis: atque hæc ratio efficaciter videtur probare, non quemlibet hominem, sed Christum significatum esse per filium hominis.

Tertia. Verbū in filiū hominis est blasphemia in Christū hominē prolata, ita interpretantur Athanasius loco citato, & Augustinus tract. 2. de verbo Domini, & Victor, & Hieronymus, quos supra retulimus, dicere enim verbum in aliquem est conuitio eum affieere: conuitia ergo iactare in Christi humanitatem, seu in Christum hominem, est blasphemare in eum. Vnde Athanasius recte dixit, duplicis blasphemiæ in Christum in hac sententia factam esse mentionem: vna est ratione humanitatis, altera ratione Diuinitatis: illa in filium hominis; hæc in Spiritum Sanctum dicta est. Exemplum blasphemiæ in filium hominis, vt prædicti Doctores cum alijs citatis affirmant, est illorum, qui Christum seductorem, voracem, vini potatorem, filiū fabri, alia que huiusmodi iactantes dixerunt. Huiusmodi fuit blasphemia illorum, qui positum in Cruce Christum conuitijs afficiebant, dicentes; vah qui destruis templum Dei, & in triduo reędificas illud; de quibus dicitur Matth. 27. prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicentes: Vah qui destruis templum Dei, & in triduo reædificas illud; salua temetipsum: si filius Dei es, descende de Cruce: similiter, & Principes sacerdotum illudentes eum dicebant: Alios saluos fecit seipsum saluare nō potest. Id ipsum improperabant latrones, qui crucifixi erāt cum eo. Hæc omnia blasphemię sunt in filium hominis, quas etiam Pagani in Christum, & eius discipulos protulerunt.

Quarta. Non omnis blasphemia in Christum hominem est verbum in filium hominis, de quo nunc est sermo; sicut supra diximus, non omnem blasphemiam in Spiritum sanctum esse eam, quæ à venia excluditur in præsenti sententia, sed vtraque conīūcta est cum infidelitate, nempe prolata ab eo, qui in Christum non credit. Hęc assertio explicatur. Contingit inter nos, multos aliqua passione excitatos in Christum, immo in Deum ipsum blasphemare conuitia proferendo; blasphemia hęc non est verbum istud in filium hominis. similiter hæretici multos errores contra Christi humanitatem tradiderūt, sicut etiam contra trinitatem personarum; quæ blasphemiæ erāt in Christum hominem, & in Trinitatem; at nec hę blasphemiæ sunt in filium hominis, nec in Spiritum sanctum. illa autem est blasphemia in filium hominis, quando quispiam prędicatione Christi audita, non solum non credit, aut se non credere profitetur, sed etiam conuitia in eum iactat, aut blasphemias profert, dum dicit eum non esse Christum promissum; esse seductorem, & alia similia. talis fuit Paulus, qui 1. Tim. 1. de se ante conuersionem scribens, ait: Blasphemus fui, & cōtumeliosus, sed ignorans feci in incredulitate. qui autem adhuc opera eius adscribit dæmonio, contra Spiritum Sanctum blasphemat. Ista sic explicata assertio ex contextu Lucæ, & Matthæi, ac Marci confirmari potest. Ex Luca quidem; nam postquam dixit: qui negauerit me coram hominibus negabitur coram Angelis, adiecit hanc sententiam volens significare eos, qui nō dum in ipsum credentes blasphemauerint in filium hominis, veniam consequi posse; qui vero in in Spiritum sanctum blasphemauerint, vti supra diximus, à venia excludi. hoc idem contextus Marci, & Matthæi ostendunt: Loquebatur enim contra Pharisęos, qui suadentes populis, ne Christum reciperent, dicebant in dæmoniorum Principe eum eijcere Dæmonia; conta quos iterum protulit hanc eādem sententiam; vt intellgamus verbum in filium hominis, & in Spiritum Sanctum tunc dici, quando quispiam Christum negat; nou autem quando has profert blasphemias vitio quodam, aut passione excitatus: non tñ ex incredulitate. Hinc patet Petrū passionis tempore ter negantem Christum nō dixisse verbum in filium hominis, nec blasphemasse. non enim negauit Christum esse Christum, sed negauit se nouisse eum; quę negatio generalitate peccati significata est, de quo dicitur; Omne peccatum remittetur hominibus. Qui modo etiam inter nos negaret se esse Christianum timore, aut alio affectu, non diceret verbum in filium hominis, quia nō blasphemat, si nihil aliud dicat. Hæc igitur duo, nempe verbum in filium hominis, & Spiritum Sāctum addūt aliquid aliud simplici abnegationi Christi; idcirco, post prædictam sententiam de negatione, adiecta est ista.

Quid sit remitti verbum in filiū hominis, nō autem blasphemiā in Spiritū sanctum.

ANNOTATIO XX.

POstquam explicatū est, quid sit verbum in filiū hominis, quidque blasphemia in Spiritum Sanctum, explicandum est quid sit, illud remitti, hanc vero à venia excludi. Vti autem ex Doctoribus supra citatis constat, varia est interpretatio. quidam enim primo loco arbitrantur absolute hanc blasphemiam esse irremissibilem: inter hos sunt Origenes, Basilius, Epiphanius, Augustinus, qui idcirco impœnitentiam finalem interpretatur esse blasphemiā hāc, ne cogatur fateri esse aliquod peccatum in hoc sæculo irremissibile: quod esset, si post cōmissum peccatū illud remaneret peccanti aliquod vitę tempus in quo remitti non posset: impœnitentia autem non remittitur, quia post eam commissam non supereſt

tempus

tempus vitæ huius in quo remittatur. Non sic autē sunt intelligēdi Doctores illi, quasi velint dicere nō esse remissibile ex parte potestatis Dei, qui remittere non possit; sed ex parte volutatis eius; quod decreuerit, & voluerit tale peccatum numquā remittere. Beda aūt explicat blasphemiam hanc absolute non remitti, non quod per pœnitentiam remitti non valeat, sed qđ blasphemus, eius demeritis exigentibus priuet̄ ijs auxilijs, quibus ad pœnitentiā peruenitur.

Secundo loco Chrysostomus hom. 42. in Matth. existimat hanc blasphemiam remitti per pœnitentiā, nec venia carere: dictum autem non remitti, quia si conferatur cum priori, quę est in filium hominis, grauior est, & multo minus remissione digna: & huius causam adfert Chrysostomus, quia Iudæi de filio hominis, propter carnis humilitatem, aliquam poterant ignorantiā prætexere: nō aūt de Spiritu sancto, cuius opera aperta erant; de quo Scripturæ testimonia erant manifesta. Victor Antiochenus idē tenet cū Chrysostomo; eādēq; adfert causā, cur hoc sit dictū irremisibile; nēpe, quia hęc, inquit, blasphemia in Spiritum sanctum ex se remissionis causā nō habet, sicut habet verbū in filiū hominis: nam etsi Christus Deus erat, tñ vulgo tenuis sortis, obscuriq; generis habebatur. Anastasius q. 68. eadem dicit cum Chrysostomo: Ambrosius vero li. 2. de pœnit. c. 4. affirmat omnino blasphemiam hanc, & omne peccatum remitti; quo autem modo nunc dicatur carere remissione, non explicat.

Tertio loco Richardus de Sancto Victore subtiliter explicat: inquit enim hāc blasphemiam esse omnino sine remissione sic quidē; quia vel blaspemus agit pœnitentiam; & tunc remittitur culpa; nihil tamen remittitur illi de plenitudine satisfactionis, & expiationis; q̄ remanet faciēda est post culpæ remissionem; vel non agit pœnitentiam; & tunc nihil remittitur de plenitudine dānationis, & supplicij culpa non remissa. Hęc sunt quæ Doctores sentiunt.

Assertæ ad elucidationem difficultatis.

Pro difficultatis igitur dilucidatione sit Assertio prima: blasphemia in Spiritū sanctū, & quodcunq; peccatū remitti pōt hominibus, dū in hoc sæculo viuunt; nec omnino à venia vllus excluditur. hanc teneo cū cōmuniori Doctorū sententia, cāq; mihi persuadeo ratione, & auctoritate Scripturę: ratione qui dē multiplici. Primo Christus satisfecit pro omnibus mūdi peccatis, igitur nullū peccatū est exclusū à venia, & remissione. Argumēto hoc vsus est Ioannes in Epistol. 1. c. 2. Si quis inquit, peccauerit, aduocatū habemus apud Patrē Iesum Christū iustū; & ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris aūt tantū, sed pro totius mundi. Hæc ille. Nota generalitatem. Si quis peccauerit, quid est aduocatū habemus? nēpe non desperet de venia, & remissione. causā addit quia Christus est propitiatio pro peccatis totius mūdi: nullū igit̄ est peccatū, pro quo nō sit Christi satisfactio; pro quo Christus non sit aduocatus: igit̄ nullū est à venia exclusum. Secundo. Sacramenta baptismi, & pœnitētiæ neminē excludūt, si, vt par est, accedat: si. n. blasphemus in Spiritū sanctū accederet baptismo, nemo auderet repellere: & si post baptismū accederet ad pœnitentię Sacramentū, vtiq; recipiēdus esset: nā Sacramēta applicāt virtutē Christi: cū igit̄ virtus, & satisfactio sit pro omnibus, ita & Sacramenta; nō ergo est vllū peccatum sine venia. Tertio: si esset peccatū sine venia, & blasphem⁹ remissione careret, igit̄ liceret illi desperare, immo teneretur desperare, cū Christus illum omnino repulerit; si verum est quod sit peccatum irremisibile: quis aurē audeat affirmare licere alicui, immo teneri desperare?

Quarto: in articulo mortis consueuit Ecclesia p Sacerdotes suos, quoscunque signum pœnitentię ostendentes absoluere à quibuscunque, & qualibuscunque peccatis; nō ergo blasphemus in Spiritū sanctum simpliciter à remissione & venia excluditur.

Quinto; quia oēs sine vllo discrimine exhortatur Ecclesia ad pœnitentiā, nec excipi vllū peccatorem. Adde et Christū pro crucifixoribus orasse, quorū p cipui erāt Pharisęi blasphęmi in Spiritū sanctū; frustra aūtē orasset, si eos omnino à venia exclusisset. His rationibus cōnecti possunt innumeræ auctoritates scripturæ, q̄ generalē Dei misericordiā p̄dicāt; & omnibus pecantibus, quantū est ex parte Dei, veniam promittunt. Iohe. 2. dr: Deus benignus, & præstabilis sup malitia: quomodo esset p̄stabilis sup malitia, si aliqd malitię à benignitate, & misericordia esset exclusū. Ezech. 18, Nunquid, dicit Deus, volūtatis meæ est mors impij? & non magis vt conuertatur & viuat? Sapien. 2. Misereris omniū Dñe: & nihil odisti eorū, q̄ fecisti dissimulans peccata hominū pp pœnitentiā. Sunt sexcenta huiusmodi testimonia: nullū ergo peccatū est, quod à venia excludat, quodq; remedio careat, dū homo viuit. Et in hoc errauit Tertullianus li. de pudicitia, existimans aliqua esse peccata irremissibilia, vt paulo inferi⁹ dicemus.

Secunda Assertio: Non semper peccata dimittuntur hominibus, et ea, quæ non sunt blasphemia in Spiritum Sanctū. hęc assertio est in declarationē pręcedentis. peccata aūt multa non remitti manifestū est ex multorū damnatione: si. n. omnia remitterentur peccata, nemo periret; cū aūt multi pereant, necessariū est fieri multa peccata non dimitti, & venia carere. Aduerte igitur longe aliud esse peccatū aliqd quod Deus remissionis, & veniæ spe priuauerit, quā si discernēs, quicunque illud commiserit, non habiturū remissionē; nec vllū esse remediū pro eo: hoc enim nullatenus est, vt diximus in præcedenti assertione. Aliud autē est Deū non remittere huic, vel illi homini peccata: hoc. n. non est, quod Deus peccata tali absolute decreuerit non remittere; sed quod nolit amplius dissimulare huius, vel illius peccata: nō. n. expectat peccatores ad veniā nisi pro suo beneplacito; fitque vt vnū, & idē peccatū dissimulet magis in vno homine, quā in alio; immo aliquādo grauiora, & plura dissimulat in vno homine, quam in altero: tñ singulis præfixit terminū vitæ, in qua pœnitere valeant, amplius non expectaturus: nec etiam cessat ea adhibere, quibus si homo vellet, veniam consequeretur. non ergo remittit; non quod decreuerit peccata aliqua nullo modo remittere in quocunque; nec quod priuet aliquem remedio salutis, si velit, sed quod non semper dissimulet: nam si Deus misericors est, etiam iustus est; & vtraque, tam misericordia, quam iustitia, locum suum habet; & qui misericordia abutuntur, in iustitiam eius incidūt. Quando ergo dicit Matthæus, omne peccatum dimittī; & Lucas etiam verbum in filium hominis dimitti; non est quod de facto omnia peccata semper dimittantur omnibus, sed quod Deus nullum peccatum à venia excluserit, remedioque priuauerit, quantum est ex se.

Tertia assertio. Probabilis est sententia illorum Doctorum, qui affirmāt blasphemiam in Spiritum sanctum dictam esse carere venia; quia collatione facta ad priorem, quæ est in filium hominis, minus est digna venia, nō autem quod omnino sine venia

sit.

sit. Hęc explicatio ē Chrysostomi, Victoris, Anastasij, vti iam retulimus: habēt.n. quædam peccata, velut quādam excusationē, & quasi causam impetrandi veniam, iuxta illud 1. Tim. 1. Ideo misericordiā cōsecut⁹ sum, quia ignorans feci. hanc habet verbū in Filiū hominis, nō aūt blasphemia in Spiritum sanctū, licet omne peccatū absolute sit indignū venia, quātū ex se est. cui explicationi possumus & aliā nō minus probabilē coniungere, nēpe dictā esse nō remitti, quia difficilius remittitur, non quidē difficultate ex parte Dei, cui nihil ē difficile, sed ex parte hominis; & hoc nō pp solā peccati grauitatem, sed qa hoc genus peccati viā sibi claudit, p q̄ pueniř ad veniā: via.n. venię adispicēdę, est Xp̄m agnoscere, qui p opera Spiritus sancti mirāda manifestatur: qui igitur hæc tribuit dęmonio. vř ianuam claudere Xp̄m recipiendi, & sic se priuat via salutis. nec est in Scriptura inusitatū, q̄ difficile fiunt, negatione cōprehēdi, aut interrogatione, quę negationi æquipollet. At vero qa verba Saluatoris sunt ita expressa, & efficacia, vt absolutam negationem significare videantur inquit enim: non remittetur, neq; in hoc seculo, neq; in futuro: atq; ideo grauissimi, & multi Doctores sic interpretati sunt; idcirco possumus aliter dicere.

Sit igitur quarta Assertio. Cum blasphemia dř nō remittēda, nō agit⁹ de remissione culpę, sed de pęna, vt idē sit quasi diceret: de ea blasphemia vltio sumitur in seculo hoc, & futuro. In cuius declarationem aduerte verbū remittēdi, seu dimittendi, in Scriptura aliqñ vsurpari p relaxatione. & cōdonatione pænæ debitæ delicto. vt idē sit, q̄ nō punire, nō vlcisci, nec vindictam sumere. Sic accipit Exod. 32. Aut dimitte noxā populo huic, aut dele me ē lib. vitæ. Nō petebat Mbyses remissionē culpę toti populo quorū multi nō hēbāt pęnitētiā, & cōtritionē, sine qua illa nō dimittitur; sed orabat pænæ condonationē, ne Deus vlcisceretur, nec morte afficeret populum peccantē. Isa. 2. Incuruauit se, inquit, homo, & humiliat⁹ est vir, ne ergo dimittas eis; id est puni eos, & vltio nē sume. Similiter Iohe. 3. In tempore tribulationis peccata dimittis, id est, non vlciscēris, nec punis, sed irę parcis. Thren. 3. Occidisti; nec pepcisti; idē est, ac si diceret, nec remisisti. Illud ēt Luc. 7. Remittuntur tibi peccata tua, qdam Doct. interpretantur de pęnæ condonatione: nam per fidem, & contritionē erat iā culpa remissa Mariæ illi. Sunt etiā multa alia huiusmodi testimonia. Aduertendū est præterea sępissime in Scriptura sermonem fieri de peccato, aut iustitia secundum merita præsentia, & iuxta ea, quæ debentur illis, nō habita cōsideratione ad ea, quę euenire possunt. hoc exemplis explicatur. Paulo ante dictū est: Qui me negauerit corā hominib⁹, negabitur coram Angelis Dei: quid si iste post negationē pęnitētiam agat, negabiturne? absq; dubio non negabitur; sed sermo est de eo, qd negationi tali debetur secundum se; nec per hoc tollitur, quin negatio per pœnitētiam remittatur: Rursus dicitur: Qui me cōfessus fuerit, confitebor ego eum; quid si post confessionē abneget, cōfitebitur ne Christus hūc? nō sed sermo est de eo, quod confessione secundum se dignū est: Doctrina hæc est Ambrosij Ro. 6. vbi docet multa.

Remittendi verbū quomodo Scriptura vsurpatū.

ANNOTATIO XXI.

Peccatum ad mortē quod dicatur à sancto Ioan. 1. ep. 3.

POsset quispiam interrogare: an illud peccatum ad mortem, de quo Ioannes 1. Epi. 5. scripsit, est peccatum, inquit. ad mortem, non pro eo dico, vt roget quis sit blasphemia in Spiritum sanctum: Augustinus enim lib. 2. de serm. Dom. in monte c. 43. id affirmat, nempe vnum, & idē esse peccatum ad mortē & blasphemiam in Spiritum sanctum. Eo aūt loco dici secundum iustitiam pręsentem, nō ex p̄scientia futurorū. ita nūc Christ⁹ loquitur de blasphemia in Spiritum sanctum, de qua comminatur vindictam sumendam, & temporalem in hoc seculo. & ęternā in futuro; quæ intelligenda sunt secūdū statum p̄sentem, quod si prætea blasphemus pœnitentiā agat, remittetur quidē blasphemia, nec vltio erit. Xp̄s tñ loquitur de peccato secūdū statum p̄sentē, vt in exē plis allegatis: sicq; factū est cū Pharisęis illis, quorū peccatū & blasphemia, quia in ea perseuerarūt, punita est tēporali pęna & ęterna. quod Mat. 20. p parabolā significauit Dominus dicēs: Malos male pdet. per Romanos. n. cladib. immensis afflicti sunt, & alijs multis miserijs cōtriti, ēt ante Romanorū exercitū, & tādē damnati: sicq: fiet cū ijs, qui simile blasphemiā cōmiserint, q & tēporaliter, & æternaliter punientur ex debito blasphemię, verbo Christi sic significante, nisi se correxerint. Iuxta hāc intelligētiā etiā explicat qd dictū est de verbo in Filiū hominis, & de quocūq. alio peccato, qd remittēdū dř, id ē, nō puniendū in hoc seculo: cū em̄ absolute dicitur, remittetur, nec additur in hoc seculo, & in futuro, intelligitur de hoc seculo. Est ergo discrimen inter blasphemiam, & alia peccata, & verbum in Filiū hominis: illā enim decreuit De⁹ punire, & in hoc seculo, & futuro, illa vero alia non decreuit punire in hoc seculo, etiamsi nō sit pœnitentia, sed reseruata sūt puniēda in futuro, nō quod aliqñ Deus nō puniat peccata alia etiam tēporaliter in multis peccantib⁹, fit anim hoc sępe, sed quod Deus non decreuerit punire hęc peccata secūdū se in quocūq; peccāte: nam quę punit in quibusdam, in alijs non punit: blasphemiā vero in Spiritum sanctum semper punit nō in seculo hoc tātum, sed etiam in alio. quę omnia intelligēda sunt secundum peccati statum præsentem: nec p hęc tollitur, quin per pœnitentiam omnia remittantur, etiā blasphemia, & in hoc, & in futuro seculo. Hæc sunt, quæ vidētur mihi probabiliora, & Scripturæ accommodatiora; cui interpretationi consentire videtur Isidorus Pelusiota lib. 1. Epist. 59. sic em̄ habet: Quicumq; dixerit verbum blasphemum in Filium hominis, nō iudicatur. Nota verbum, nō iudicatur: sic enim interpretatur verbum illud, remittetur, & paulo inferius. Hominibus, inquit, puritate præditis vltio Diuini Iudicij non denunciatur: vbi illud, nō remittetur, interpretatur vltionē: Chrysostomus etiam hom. 42. in Mat. hoc verbum, nō remittetur, interpretatur exemplo vltionis, quā fecit Deus per Romanos contra Iudęos blasphemantes. Idem etiam Chrysost. hom. 3. in 1. Epist. ad Tim. interpretatur verba Pauli: Blasphemus fui, & misericordiam consecutus sum, quod idem est cū eo, quod nunc dicitur, remittetur, interpretatur, inquit, quia non fuit affectus pœna, nec vltio de eo sumpta: quod nostrę expositioni consentit. Isichius etiam lib. 7. in Leu. interpretatur Christum, cum dixit blasphemiā in Spiritum sanctum non remitti, legi se cōformasse, quę blasphemos morte afficiebat: idem ergo est non remittere, ac punire, & vltionem sumere: contra vero, remittere. Hæc dixerim, vt ostendam hāc expositionem nō carere etiam Patrum testimonio.

Augustinus blasphemiam in Spiritum sanctū interpretatur eam esse, qua quispiam veritatem agnitam impugnat odio fraternę charitatis, vt supra explicuimus. Est igitur inuestigandū, qā sit peccatū ad mortē. nā Ioannes duo genera peccatorum distinguit, quędam non ad mortem. In hac variā Doctores antiqui scripserunt.

Primo loco Orig. hom. 12. in Exo. dicit, quædã peccata esse, quæ inducunt in interitum, & ad gehennã protrahunt: quædã, quæ non inducunt ad interitũ, sed faciunt damnum, de quib. dicitur 1. Cor. 3. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse vero saluus erit; sic tamen, quasi per ignem. Videtur Origenes, quæ nos mortalia peccata dicimus, interpretari peccata ad mortẽ: q̃ vero nos dicimus venialia, peccata non ad mortem. Quamuis arbitrer mentẽ Origenis hanc non esse; sed quæ nos mortalia appellamus, ipsum distinguere in ea, quæ sunt ad mortem.

Secũdo loco Tertull. li. de Pudicitia, peccatum ad mortẽ interpretatur illud, qđ est irremissibile: putat em̃ multa esse peccata, q̃ in hoc seculo irremissibilia sunt, nec possunt per pœnitentiam habere veniam, inter quę numerat mœchiam post baptismum; quæ autem remissibilia sunt, etiamsi mortalia, peccata nõ ad mortem dicta esse interpretatur.

Tertio loco Ambro. li. 1. de Pœnitẽtia c. 9. leuiora peccata dicit esse nõ ad mortẽ, pro quib. cuilibet de populo orare ꝓ aliis cõceditur, grauiora autem dici ad mortẽ, pro quibus docet Ioan. non concedit quibuslibet orare, sed iustis, & Deo charis, ac perfectis, sicut Moyses, Ieremias, Stephanus & similes orarũt pro aliorum peccatis. quid autem per leuiora peccata intelligat; an nẽpe, quæ communiter venialia, an mortalia, quæ aliorum collatione leuiora sunt. ipse nõ explicat. vnde ipsius mẽs plane nõ ẽ aperta; hoc tamẽ ipse fatetur, neutrũ peccatũ esse irremissibile.

Quarto loco August. li. de correctione, & gratia. c. 12. existimat peccatum ad mortẽ esse id peccatum mortale, quod vsque ad mortem continuatur, in eo q; moritur: verba ipsius sunt hæc: de peccato ad mortẽ, quoniã nõ est expressum, possunt multa, & diuersa sentiri; ego autem dico id esse peccatũ ad mortẽ, fidem, quę per dilectionem operatur, deserere vsque ad mortẽ. in eadẽ sniã est Greg. li. 16. moral. c. 28. Peccatum, inquit, vsque ad inferos ducitur, quod ante finẽ vitę p̃sẽtis p correctionem, ac pœnitentiã non emẽdatur; de quo peccato per Ioannẽ dicitur. Est peccatũ ad mortẽ, nõ pro illo dico, vt roget quis: peccatũ namq; ad mortẽ, est peccatum vsq; ad mortẽ, qa peccatum, quod hic non corrigitur, eius venia frustra postulat. Hęc ille, q̃ de hoc eodẽ peccato interpretatur verba illa Iob. 24. Tsq. ad inferos peccatũ illius.

Quinto loco Hieronymus in illud Iere. 14. Noli orare ꝓ populo isto: locũ Ioã. allegãs vr̃ peccatũ ad mortẽ interpretari illud, quod Deus punire decreuit: Quę nim, inqt, semel gladio, fami, & pesti fuerit destinatus, nullis precib. erui pót; vnde & Prophetæ dr̃: Ne frustra roget, quod impetrare nõ pót. Hæc ille. Inter hos doct. solus Augustinus expresse affirmat peccatũ ad mortem esse blasphemiam in Spiritũ sanctũ. Pro rei huius declaratione sit prima assertio: Peccatũ ad mortẽ est illud, q̃ peccãs negligit, seu nõ curat pniã delere; q ergo peccat, & pœnitentię nulla dat signa, nec q̃ ad salutẽ faciũt, exhibet, sed aut in voluntate peccãdi pmanet, aut cõmissa peccata mortalia nõ emẽdat, ad mortẽ peccat. nõ qa veniã impetrare nequeat; & p pœnitẽtiã conuerti, sed quod quantũ est ex parte sic peccantis, in damnationem, & mortẽ tendat; contra vero, qui post peccatum, quantũcũq; sit, ad pœnitentiam recurrit, eius peccatũ nõ ad mortẽ est, nõ quod nõ sit mortale, sed quod ex parte sic peccãtis ad vitã tendat, cũ remediũ pœnitẽtiæ exhibeat, sine qua peccatũ est ad mortẽ, nec veniam habet. explicatio est Oecumenij in commẽtario Epist. huius, vbi sic dicit: Solum hoc peccatum ad mortẽ est, qđ pœnitentiã nõ respicit: & paulo infer̃: Illi ẽt peccant ad mortẽ, qui iniuriatum sunt memores; ne q; n. hi respiscẽdo cõuertũtur, iniurię memoriã retinẽtes, & seruantes aduersus proximum. Vbi nota duo genera peccantium ad mortem, & illorũ, quos cõmissi peccati nõ pœnitet, & eorum, qui in volũtate, & ꝓposito peccãdi pmanẽt; hi. n. ipœnitẽtes sunt. eodẽ modo vr̃ explicare Hierony. loco allegato Ierem. 14. allegatis. n. verbis Ioãnis, adiũgit: Ieiunia, & preces, & victimæ, holocausta tunc proficiunt, cum recedimus a vitiis, & flem̃ antiqua peccata; sin aũt in sceleribus permanentes putauerimus votis, & sacrificiis redimere nos, vehemẽter erram̃, iniquũ arbitrantes Deũ. Hæc ille. Idẽ vr̃ sẽtire Gregor. li. 6. in li. Reg. c. 2. vbi sic habet: Corrigibilia peccata portantur, quia postquã à delinquẽtis voluntate discedũt, purgari satisfactione salubriter possunt: non autem portãt peccata eorum, in quorũ mentibus p impœnitentiam inuiscerata sunt; vnde & Ioãnes ait: Est peccatum ad mortem, ne ꝓ illo roget quis; peccatũ quippe ad mortem est, q̃ ab eo committitur, qui resipiscere nũquam potest, quod nimirũ peccatũ à præpositis non portatur, quia sacerdotũ orationibus, aut oblationibus nõ deletur. Hæc ille. Peccatum ergo, quod pœnitẽtia nõ deletur, ad mortẽ est, quia ad mortẽ tẽdit ęternã, cum remediũ necessariũ nõ adhibeatur, vnde Ioãnes post illã sniam adiecit: Omnis iniquitas peccatũ est, & est peccatũ ad mortẽ, id est, omnis legis trãsgressio peccatũ est, & potest esse ad mortem, nimirũ, nisi pœnitentię remedium adsit. Græca, & Hieronymus legunt, Et nõ est ad mortem, nimirum quia remedio non caret, cum pœnitentia deleri valeat, qua adhibita, non est ad mortẽ.

Secunda assertio: Ioannes non prohibet rogandũ pro peccante ad mortem: sed non promittit certam exauditionẽ, q̃ dederat orãti ꝓ peccãte nõ ad mortẽ. Verba Ioã. sũt hæc: Est peccatũ ad mortẽ, nõ ꝓ illo dico, vt roget qs. quib. verbis Ioãnẽ prohibere oratio nẽ pro peccãtibus ad mortẽ, existimat Tertull. li. de Pudicitia, Hieronymus. Hierem. 14. August. li. 2. de sermo. Dñi mõte c. 43. & Oecumeni̊, adiũgẽs, qui sic oraret, male oraret: quia peteret pro impœnitentibus veniã, q̃ sine pœnitentia nõ datur. Nos aũt existimamus verba Ioan. nõ habere hunc sensũ: si. n. intẽ disset vetare preces fidelium, & iustorum ꝓ peccãtibus ad mortẽ, vtiq; dicẽdũ esset, nõ roget qs, aut sic, dico, vt nõ roget: si. n. sic dixisset, sine dubio rogatio nẽ talẽ prohibuisset; at neutro modo locutus est, sed hẽt, sic: Non dico vt roget quis, & tũc est sẽsus, dixi vt ꝓ peccãte non ad mortẽ fideles fratres rogẽt, qa impetrabunt à Deo vitã illi peccanti; at pro peccante ad mortẽ non dico, vt roget; id est, nõ sic promitto per talem orationem impetrandam vitam, nec eã certitudinẽm facio oranti pro hoc, quam feci rogãti pro illo. Grego. li. 6. in lib. Reg. vti citatum est paulo ante, legit, Pro eo ne roget quis: sed aliter Græca, & Latina exẽplaria legunt, nẽpe, nõ dico vt roget quis. Similis phrasis est in eodẽ Ioãne Euãgelista c. 16. vbi Christus inquit: Nõ dico vobis quod ego rogabo Patrẽ; non negat Christus se oraturũ. nec excludit petitiones suas apud Patrẽ, vt recte notat Cyrill. li. 11. in Ioã. c. 9. si enim eas excluderet, diceret, Dico vobis: nõ rogabo Patrem; excludit autem necessitatem, id est, non est necessarium, vt ego rogem, vt interpretatur Hilar. lib. 6. Trinit. sic etiam in præsenti dictũ ẽ. quod autẽ nõ prahibeãtur orationes tales absolute, exempla ostendunt: nam Christus in cruce pro impœnitentibus occisoribus orauit, dicens: Ignosce illis,

illis, quia nesciunt, quid faciunt: & Stephanus orauit pro lapidantibus, immo impetrauit pro Paulo, & Ieremias c. 14. quando audiuit: Noli orare pro populo, non reprehensus est, quia orauerat; licet ergo orare pro impœnitentibus, & in proposito peccandi perseuerantibus; non tamé habemus eam certitudinem exauditionis, quæ habetur pro pœnitentibus peccatoribus; non autem orādum est, vt Deus sic impœnitentibus dimittat peccata: tunc enim mala esset oratio, vt dicit Oecumenius; sed orādū est, vt Deus eorum corda ad pœnitentiam conuertat, vt furori, & vindictæ suæ parcat. Cum ergo venia petitur pro illis, intelligitur medijs debitis præstanda.

Tertia Assertio: Nō sunt idem blasphemia in Spiritum sanctum, & peccatum ad mortem. Hæc satis manifestè est ex præcedentibus, cum omne peccatū mortale, etiam ipsa blasphemia in Spiritum sanctū, nisi pœnitentiæ remedia adhibeantur, sit peccatū ad mortem, si vero adhibeantur, sint non ad mortem. Hæc breuiter dicta sint de hac sententia.

ANNOTATIO XXII.

Explicatur locus 1. Reg. 2. cap.

ALtera dubitatio est, an blasphemia in Spiritū sanctum sit illud peccatum in Deum, de quo 1. Reg. 2. dicitur: Si peccauerit vir in virū, placari ei potest Deus; si aūt in Dominū peccaucrit vir, quis orabit pro eo? Cyprianus li. 3. ad Quirin. nu. 28. visus est putasse hoc esse verbum in Spiritum sanctū, vt supra diximus. Oportet ergo locū hunc prius explicare, & antequā ad sensum inuestigandū veniamus, notandū est variā esse lectionē: quidā. n. legūt si peccauerit homo in hominē, orabunt pro eo Dominū seu ad Dominū. ita Ambrosius li. 1. de pœnitentia, & Cyprianus de exhort. ad Martyr. c. 4. & lib. 3. ad Quirin. nu. 28. sic. n. legunt Septuaginta interpretes, (licet Cyprianus li. de Aleatoribus legat, orabitur pro eo ad Dñm) in posteriori aūt parte legūt ét, Quis orabit pro eo? Quidā Recentiores legunt loco illius rogabunt, seu orabunt pro eo Dñm (iudicabit Deus,) Alij, (iudicabunt Iudices) in altera aūt parte, quis orabit pro eo, legunt, quis iadicabit, aut quis dirceptabit pro eo? Vulgatus autem noster legit. Si vir in virū peccauerit, placari ei potest Deus; si auté peccauerit in Deum, quis orabit pro eo? Sic habēt Hieronymus in quæst. Hebr. in lib. Reg: & Gregor. li. 1. in lib. Reg. cap. 2. Varietas autem lectionum processit ex eo, quod verbum Hæbreum. פלל. significat idem quod placare, orare seu iudicare; huic quidam vnam, quidam alteram significationem amplexus est. Noster autem interpres in prima parte secutus est significationem placandi, in altera orandi: nā vertit placari potest Deus, & quis orabit pro eo? In Hebræo enim vnum est vtrobique verbū; nos in præsenti versionē vulgatā interpretamur, quæ coincidit quodammodo cum ea, quæ est Septuaginta interpretum, vt statim ostendemus. Hoc supposito, quod ad sensum spectat, inuestigādum est, quod sit peccatum in hominem, & quod in Deum, & quę sit ratio diuersitatis huiº, quod pro illo placatur Deus, pro hoc autem dicitur, quis orabit pro eo? quomodo ista sunt intelligenda.

Sicut duo præceptorū genera ita etiam duo genera peccatorum.

Aduerte ergo, sicut duo sunt præceptorum genera, quædam quæ respiciunt, & continent ea, quæ erga Dominū immediate agenda sunt, qualia sunt, quæ dicūtur præcepta primæ tabulæ; vnum nempe Deum colendum, Sabbata sanctificanda, non esse vane, nec falso iurandum; quędam vero dicta secundę tabulæ, quæ erga proximum versantur, vt, non occides, non furaberis, ita sunt etiam duo peccatorum genera: quæ enim sunt contra priora præcepta, dicuntur peccata in Deum; quæ autem contra posteriora, peccata in hominem, non quod ista non sint etiam in Deum, cum sint contra præcepta eius, sed quod non immediate sint contra eum, cum versentur erga homines: aliud enim est Deū offendere in se, aliud autem eum offendere in alio. Dubium igitur est, an sit sermo in præsenti sentētia de quocūq; peccato in Deum: Cyprianus enim lib. de exhort. ad Martyr. c. 4. interpretatur hoc pecatum in Deum, esse idolatriam, idemque videtur sentire Hieronymº, qui hoc peccatum exponens, ait, id esse recedere à cultu Dei; & impietatem. Gregorius autem hoc peccatum interpretatur esse illud, quod Iudęi commiserunt contra Christum, ipsum occidēdo, & persequēdo, quod dicitur in Deum, quia Christus Deus erat.

Pro explicatione huius, & totius sententiæ eluci datione sit prima Assertio. Peccatum in Deum, de quo in posita sententia sermo est, nō tantum est idolatria, aut recessus à cultu Diuino, sed quodcumque peccatum, quod immediate in Deum committitur, qualia sunt peccata contra præcepta primæ tabulæ, siue sint idolatria, infidelitas, periurū, violatio sabbatorum, & alia similia, quæ non erga homines, sed erga Deum immediate versantur: hæc enim omnia sunt peccata contra Deum; idq; ex ipsa sententia deducitur: nam distinguit peccata, nempe hominis, & in hominē, & in Deū, quasi ea omnia, quæ in hominem non sunt, censeantur in Deum; contextus etiā ipse id indicat: ibi enim Heli aduersus peccantes filios suos, id protulit, quorum peccatum non erat idololatria, nec recessus à cultu Dei, sed quod impedimentum adferebant Diuino cultui, ea facientes, quibus homines remouebantur ab oblationibus, & sacrificijs Deo faciendis.

Secunda. Peccatum in Deum ex genere, & natura sua grauius est, quam peccatum in hominem: ratio huius est, quia in peccato in Deum inest maior iniuria, maiorque contemptus, quam in peccato in hominem; dixi autem ex genere suo; quia aliunde fieri potest, vt aliquod peccatum in Deum sit minus graue, quam in hominem: iuramētum enim vanū, aut etiam falsum inconsiderate prolatum, minus est graue quam homicidium.

Tertia: Cum de peccato in Deum dicitur: quis orabit pro eo? non significatur id peccatum carere remissione & venia; sed quod collatione prioris, quod est hominis in hominem, difficilior est remissio, & veniæ impetratio; ista est Hieronymi loco allegato: Non, inquit, eo modo in virum, quo in Deum peccatur, quia in virum peccare, qualecumque peccatū est, leuiorq; remissio; in Deū vero peccare, id est, ab eius cultu recedere, impietatis peccatum est, difficiliorq; remissio. Hæc ille. vbi nota ex Hieron. peccatum in Deum grauius esse quam in hominem, vt in præcedenti assertione dictum est.

Quarta: Cum dicitur, quis orabit pro peccante in Deum, nō excluditur oratio omnis, cum homo etiā oret pro peccante in Deum. ista est Ambrosij li. 1. de pœnit. c. 8. vbi hunc locum explicans contra Nouatianum, dicit hac interrogatione, quis orabit? non significari neminem, sed rarum esse, qui oret pro eis, qui in Deū peccant, quia oratio hæc est hominū multū iustorū, & insignium, Deoq; charissimorū: tales enim exaudiunt pro peccantibus in Deū: mihi autem nō videtur satis accommodata doctrina: nā orant omnes fideles, etiam imperfecti pro infideli bus

bus Hęreticis,& alijs peccantibus in Deum. Sensus igit' huius sententię mihi is videtur; quando quispiã peccat in proximum, facilius placatur Deus, quia ꝓximus offensus placatus orat Deũ ꝓ offendẽte, & peccante in Deũ, multũque valet oratio proximi remittentis apud Deũ: si.n. homo remittit, in quẽ peccatũ est, Deus cuius misericordia maior est, non patitur quodammodo ab homine superari, sed remittit ét; at cũ in Deũ peccatur, non est homo sic offensus, qui intercedat; & hoc est, quod dicitur, quis orabit pro eo? non quod nemo oret; sed quod non sit, q oret, tamquã qui remittat, quod in se peccatum est, suoque exemplo inducat quodammodo Deũ ad remittendũ; remissio.n. hominis est argumentũ efficax apud Deũ remittẽdi etiam, quod suũ est: ideo ex hac parte difficilior est remissio peccati in Deum quam peccati in hominem: exemplum habemus in Iob, cuius amicis in eum peccantibus Deus non remittit; nisi orante pro eis Iob ipso.

Quinta: Non satis est remissio hominis ad remissionem peccantis in hominem, sed etiam necessaria est remissio Dei, Hæc ex ijs, q̃ dicta sunt, patet: qui enim in hominem peccat, Deum etiam offendit, cuius legem transgreditur; idcirco etiam homine offenso remittente, necessaria est remissio Dei, quę nõ habetur sine pœnitentia: Vnde etiam si homo remittat, si non pœnitet eum, qui in hominem peccauit, non habet remissionem à Deo. Ita docet Anastasius in quęstionibus suis, q. 76. vbi hunc locum explicat, & doctrinam istam exemplo confirmat Mariæ soro ris Moysi, cui non est ante remissum peccatum in Moysem, quam pœnitentiam ageret, & extra castra ad tempus expelleretur. Ex his omnibus conse quitur, non esse idem peccatum in Deum; & blasphemiam hãc in Spiritum sanctum. Omnis quidẽ blasphemia in Spiritum sanctum, est peccatum in Deum; tamen nõ omne peccatũ in Deũ est blasphemia in Spiritum sanctum. Sicut non omne peccatũ in hominem est peccatum in Filium hominis; omne tamen peccatum, seu verbum in Filium hominis quodammodo est in hominem, quia Christus homo est. dico quodammodo, quia non est omnino idem: nam Christus Deus est, & homo.

ANNOTATIO. XXIII.

Connexio huius sententiæ cũ superioribus.

VLtimo loco connectenda est sentẽtia ista cum prȩcedentis; in cuius gratiam notandum est cũ Augustino tract. 11. de verb. Dom. hanc sententiam bis à Domino prolatam, semel quãdo Phariſæi opera eius calumniantes dixerunt: In Beelzebub eijcit dæmonia, quibus post multa respõdit: Omne peccatum, & blasphemia remittetur hominibus; & qui dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei, qui vero dixerit verbum, seu blasphemauerit in Spiritum sanctum, non remittetur ei: neque in hoc seculo, neque in futuro. Quod quidem Matthæus ca. 12. & Marcus cap. 3. referunt. Iterum eandem sententiam pronunciauit, cum Discipulis loquens, qui bus dixerat, qui me negauerit coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei, statim adiecit prædictã sententiam: iquę solus Lucas refert. Inuestigandum igitur est, quo modo connectatur tam apud illos, quam apud nostrum Euangelistam, cum præceden tibus. Et quidem quod ad nostrum Euangelistam Lucam spectat, Augustinus in prædicto loco sic cõnectit: Cum dictum esset, qui me negauerit, negabitur; ne Petri salus, qui eum ter negaturus erat corã hominibus, desperaretur, idcirco subiunxit: Qui dixerit verbum in Filium hominis, remittetur ei: at q blasphemauerit in Spiritum sanctum per impœnitẽtiam, non remittetur ei. Petrus ergo licet dixerit verbũ in Filiũ hominis, non tamẽ blasphemauit in Spiritum sanctũ, quia egit pœnitentiam. Sic Augustinus connectit Lucę sententiam. lib. autem 1. de sermone Domini in motte, c. 44. quæ apud Matthęum & Marcum dicta sunt, sic coniunxit cum antecedẽtibus: Cum Phariſei calumniarentur Christum in Beelzebub eijcere dæmonia, adiecit sententiam hãc præmonens, ne talia dicerent post baptismum, quia esset blasphemia in Spiritum sãctum irremissibilis, quæ nũc ante baptismum in Filium hominis est, & remissionem habet: putat enim Aug. in eo loco nõ esse blasphemiam in Spiritum sanctum, nisi post baptismum, vti supra diximus; Phariſæosque illos non blasphemasse in Spiritum sanctum. Epiphani⁹ autem hæres. 54. aliter connectit, & præcipue quæ apud Matthæũ, & Marcũ sunt, licet hæc ẽt acõmodentur ijs, quæ à Luca dicuntur. inquit ergo: Volẽs Dominus munire salutem eorum, qui aliquãdo in ipsum maledicta iecissent, & vt ad pœnitentiã reflecterentur, ne decerneret in ipsis condemnationem, hunc sermonem prȩuaticinatur propter excellentẽ mansuetudinem, ac benignitatem erga homines; & eo quod nosset futurũ, vt aliqui insurgerent, & blasphemarẽt Spiritum sanctum, & serui locum ipsi decernerent, & creatum, ac alienum ab essentia Dei affirmarent; quapropter muniẽs dicit: Qui blasphemauerit in Spiritum sanctum, non remittetur ipsi, neque hic, neq; in futuro seculo. Non laudans blasphemantes ipsum, hoc dicit, sed suam prȩnotionem ac benignitatẽ ostendens, qui certos facit eos, qui à blasphemia eius pœnitentiam agunt. Hæc ille. Ex q bus constat non solum cõnexionis rario, sed etiam ad mentem Epiphanij Phariſæos blasphemantes in principe dæmoniorum eijci dæmonia, non blasphemasse in Spiritum sanctum, quia nõ affirmabãt Spiritũ sanctũ esse creaturã, & seruum; & quia omnia hæc de ijs, quę vẽtura erãt, prędicta sunt à Christo.

In primis connexio Augustini non videtur accommodata, tum quia Petrus, quando Christum negauit, non dixit verbum in Filium hominis: vt cm̃ diximus, verbum in Filiũ hominis est blasphemia, at nemo affirmabit Petrum blasphemasse in Christum: non enim ipsum conuicio affecit, nec negauit esse Christum, fidemue eius abiecit, sed negauit se nouisse eum, quod quãuis fuerit graue peccatum, non tamen fuit blasphemia, & cõsequenter nec verbum in Filium hominis: & non igitur connectitur ista sententia cum præcedenti propter Petrum. Adde Christum non tantum dixisse, qui me negauerit, negabitur, sed etiam, qui me fuerit confessus, cõfitebor eum ego, vnde non poterat ex negatione desperare salutem, cum liberum ei esset iterum confiteri. Præterea, quia vti supra diximus, per illa verba, qui me negauerit, negabitur, non excludit pœnitentia, sed loquitur Christus de negatione ipsa secundum statum præsentem. Demum cum blasphemia in Spiritum sanctum nõ sit illa impœnitentia finalis, vt arbitratus est Augustinus, illa etiam posterior pars non connectitur cum præcedenti propter Petrum, quem negasse pœnituit. Connexio autem Epiphanij non est accommodata: non enim blasphemia in Spiritum sanctum

est

est negare Spiritum sanctum esse Deum, vti sup. diximus: Vnde sententia hæc non est prophetia, & prædictio eorum, qui in eam hæresim lapsuri erant, Ea igitur connexio, quæ in commentario posita ē, visa est mihi legitima: nam, cum de ijs, qui fide susceptā eum negaturi erant, Christus locutus esset, consequentem adiecit sermones de ijs, qui nondum in eum credentes, eius audita prædicatione, eum conuicijs assecerant, aut affecturi erāt & de ijs, qui in Spiritum sanctum blasphemauerāt, aut, blasphematuri erant, illorumque peccatum remissionem habere, horum vero venia carere docuit, vti in antecedē tibus explicatum est: connexio autem apud cæteros Euangelistas facilior est, nec est nostri instituti.

Cum aucem inducent uos in synagogas, & ad magistratus, & potestates, nolite soliciti esse qualiter, aut quid respondeatis, aut quid dicatis.

COMMENTARIA.

QVarto argumento consolatur, & confortat Discipulos, quibus prędixerat persecutionem, & mortem ipsis inferendam: id autem est; cum in Synagogas Iudæorum, aut ad Magistratus, & potestates trahemini, vt de doctrina vestra rationē reddatis, ne soliciti, id est anxij sitis, quid, & qualiter respondeatis, id est, de rebus, & de verbis, quæ respondere debeatis, nec etiam de ijs, quæ non interrogati, dicenda à uobis sunt. Vult Christus discipulos in conspectu persecutorum positos & ad eorum tribunalia tractos, nō fidere suis viribus, aut ingenio, nec occupari multum in cogitatione anxia dicendorum, qua solent homines multum affligi, & perturbari, maxime in conspectu Principum, aut multitudinis, & præcipuè cum iudicium exercetur, & maxime ab inimicis, & persecutoribus, sed oculos mentis in ipsum erigere, cuius doctrinam tradunt, & prædicant, & ab eo expectare defensionem; quod quidem magno solatio est ijs maxime; qui idiotæ tunc erant, & simplices, & ante Spiritus sancti aduentū. Synagoga Iudæorum est: Magistratus autem, & Potestates etiam gentium Est autem Magistratus subordinatus Potestati, quæ superior est & Principes, ac Reges complectitur.

Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat vos dicere.

COMMENTARIA.

CVr non debeant soliciti esse, causam adiungit, promittens Spiritum sanctū, qui eo ipso tempore, quo in iudicium adducentur, docebit, & suggeret omnia, quæ eos dicere, tam respondendo, quam loquendo, tunc oporteat.

ANNOTATIO XVIIII.

TErtulianus lib. 4. contra Marcion. cap. 28. hanc sententiam exponens, dicit huius præcepti Dominici quoddam in Balaam præcessisse exemplum, qui cum ad maledicendum populo à Balac Rege accersitus esset, respondit se non aliud dicturum, aut pronunciaturum, nisi quod Dei spiritus illa hora suggereret. quod & fecit: nam loco maledictionis impertitus est benedictionem, vt habetur Num. 22. Verba Tertulliani sunt: Perductos ad potestates, p hibet ad interrogationem cogitare de responsione. Sanctus inquit, Spiritus docebit vos ipsa hora qd eloqui debeais. Si eiusmodi documentum Creatoris est, eius erit & præceptum, cuius præcessit exemplum. Balaam prophetes in Arithmis accersitus à Balac rege ad maledicendum Israelem, cum quo prælium inibat, simul Spiritu implebatur, non ad quam venerat maledictionem, sed, quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionem pronunciabat: ante professus apud Nuncios Regis, mox etiam apud ipsum, id se pronūciaturum, quod Deus ori eius indidisset. Hæc ille. Eandem sententiam refert Matthæus cap. 10. sed alio tempore dictam à Christo.

Ait autem ei quidam de turba: Magister dic fratri meo, vt diuidat mecum hæreditatem.

COMMENTARIA.

DVm hæc loqueretur, quidam de turba magis terrenis bonis, quam spiritualibus, & ęternis intentus, Christum interpellat, non tam rogans, quam officij eius munus, ut ipse arbitrabatur, expostulans. Habebat hic substantiam, & hæreditatem vna cum fratre cōmunem, & indiuisam cuius portionem sibi a fratre id recusante dari volebat, petit ergo Christum, vt sua auctoritate fratrem ad eam secum diuidendam compellat.

ANNOTATIO XXV.

De homine hoc, quē Lucas referi, notata ab Augustino.

SOlus Lucas meminit huius historiæ. An autem hæc continua sint præcedentibus, non est omnino certum, probabilius autem est coniuncta fuisse, vt dum loqueretur Christus, quæ dicta sunt, ad Discipulos, iste de turba eum interpellauerit. Quod autem ad rem spectat, Augustinus ser. 196. de tempore. nonulla de hoc homine notat. Primo quidem, eum bonam causam egisse: nam fratrē habebat inimicum, qui totum patrimonium abstulerat, & fratri suo partem non reddebat; iusta ergo, & bona causa erat: non enim rapere aliena, sed sua à parentibus derelicta quærebat. Secundo, veniſſe ad Christum tanquam ad iudicem, & quidem iustum, & magnum, quem à fratre corrumpi præmio non posse credebat, maximæque esset auctoritatis, quia id efficere posset; Tertio, veniſſe ad Christum, quia forsan frater iudices, cum ditior esset, & raptor, muneribus corrumpebat: nactus ergo occasionem hanc loquendi cum Christo, ipsum interpellauit verbis propositis. Ex his tribus primum, & tertium probabiliter dicuntur; secundum autem plus quam probabiliter: verba enim, quæ Saluator respondit, indicant aperte se tanquam iudicem, & potestatē habentem requisitum esse. vt in eorū expositione dicemus: non enim iste homo venit ad Christum rogans, vt intercederet precibus apud fratrem pro diuisione hæreditatis facienda, sed vt potestate, & imperio cogeret illum: ideo dixit; Dic fratri meo, id est, vtere tua potestate, iube, impera illi. Putabat enim iste Christum, quem tanta miracula edere cernebat, quique Messias à plurimis reputabatur, potestatem habere iudicandi, & discernendi in negotio temporali, idcirco ad eum venit. In quo attendenda est fratris istius obstinatio, & iniquitas, quod homo hic à iudicibus communibus se nihil posse aduersū illum obtinere existimabat: Christi igitur auctoritati, ac rectitudini confisus, eum interpellauit, nec vsus est multis precibus, securus de sua iustitia, quam non ignotam Christo sciebat, ideo Magistrum appellauit, quasi scientem discernere inter iustum, & iniustum.

At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicem, aut diuisorem super vos?

COMMENTARIA.

REspondit. Dominus detrectando hæreditatem diuidere; non autem expresse negat se velle facere, quod petebatur, sed tacite, causam exponendo cur id facere non debebat; quis, inquit, me constituit iudicem, aut diuisorem super vos? responsio est ad mentem hominis petentis: expostulabat enim hic operam Christi, quasi id esset muneris, & officij eius, sicut esse solet aliorum hominum, qui potestatis, quam receperunt, tenentur officiā exercere: inquit ergo Christus, non sum ego deputatus iudex, aut diuisor super vos, vt tu existimas, quasi mihi incumbat sic iudicare petentes, non ergo est, cur id à me tu expostules. Non autem vsus est absoluta negatione, nempe, non sum constitutus iudex, ne absolute à se reijceret potestatem iudicandi, sed interrogat, tum vt se ad mentem hominis respondere significet, tum etiam vt ipsum quodammodo reprehendat, qui postpositis ijs, quæ à Christo petenda præcipuè erant, ea quærat, quæ minima sunt, quæque ad Christum nō spectant, qualiter ille putabat, Christi potestate abuti volens. Quod autem dicitur: Homo, phrasis Hebræa est, qua solent vti vt sermonē se dirigere ad eum, cum quo loquuntur, indicent, eumque ad audiendum excitent. Iudex autem, & diuisor differunt: iudex enim est, qui potestatem habet ordinariam, & communem indicandi, diuisor est, cui executio diuidendi à iudice tradita est. Possumus etiam diuisorem intelligere Arbitrum.

ANNOTATIO XXVI.

QVod ad verba spectat, illud Homo, in casu vocandi est, &, vti diximus in commentario, phrasis est Hebræa, qua, qui cum personis familiaribus, & communibus loquuntur, vti solent, sicut qui sermonem habet cum maioribus, vtuntur nomine, Domine, vt eos, quibuscum loquuntur, ad percipienda, quæ dicuntur, exhortentur, & excitent. Luc. 7. Homo, remittuntur tibi peccata tua. & Luc. 22. o homo, non sum. Augustin. ser. 196. sic interpretatur in hoc loco, inquit sic: Homo, ait, qui pro magno habes istam hereditatem, quid es, nisi homo? volebat illum saccere plus, quā est homo. Quid plus volebat illum facere, cui volebat auaritiam tollere? ego dixi, Dij estis, ecce quid eum volebat facere, inter Deos numerate, qui auaritiam non habent. Hæ ille. Sed ista spiritualia potius sunt. Præterea Græca, & Latina exemplaria legunt duo, nempe, iudicem, & diuisorem, vt in commentario expositum est; at Terrulliauus lib. 4. contra Marcion. cap. 28. legit tantum, iudicem; Augustinus autem serm. 169, legit tantum, diuisorem; Basilius autem in moral. Regum 70. cap. 29. Titus Bostrenus, & Euthymius in commentario legunt, sicut & Vulgatus, iudicem & diuisorem: & inter Latinos, Ambrosius in commentario, vbi per diuisorem interpretatur arbitrū, quod recte potest intelligi.

Quid petierit homo iste a Christo.

Quod autem ad rem spectat, ex hac Domini responsione satis liquere arbitror, hunc hominem petisse à Christo, vt potestatem suam interponeret inter ipsum, & fratrem, sicut faciunt iudices, aut ij, quibus à iudicibus potestas, seu executio demandatur: si enim petijsset à Christo, vt intercederet apud fratrem precibus, sicut inter nos sæpe fit, tunc non esset accommodata responsio Christi, quis me constituit iudicem, aut diuisorem? diceret enim ille, Domine, ego non peto, vt dicas fratri meo, quasi iudex, aut diuisor, sed quasi intercessor. non ergo homo iste à Christo petebat intercessionem, sed potestatem: arbitrabatur enim Christi muneris id esse: fratrem autem ita obstinatum expectus erat, vt nullis intercedentium preci-

precibus mouendus esset, sed potentium coactione, & imperio: idque notandum est pro recta intelligẽtia huius sententiæ. Non ergo negat Christus absolute potestatem suam, quam, quia Deus erat, habebat super omnes, & in quocumque negotio si voluisset, sed negat se constitutum iudicẽ; aut diuisorẽ, qualem ille putabat, deputatum, & obligatum talia iudicia exercere petentibus. Non autem sic est: non enim venit ad talia exercenda iudicia, licet potestatem haberet pleniſſimam, qua, quando expedire saluti hominum nouit, aliquando vsus est: sic enim misit Dæmones in porcos, terræ habitatores priuando: sic etiam ficum in vinea cuiusdam exsiccauit: sic adulteram liberauit. non ergo deerat potestas; sed potestatis exercitium assumebatur, non pro voluntate, & arbitrio petentium, sed sua. Quod autem in commentario diximus, nempe Christum reprehendisse hunc hominem ob causam ibi explicatam, affirmat Euthymius in hoc loco.

ANNOTATIO XXVII.

Expositio Tertulliani contra Marcionẽ hoc loco obtentem.

OPponebat nobis Marciõ, vt refert Tertullian. lib 4. c. 28. hanc Domini sententiam, vt probaret alium Deum esse noui, alium veteris testamenti; illum bonum, hunc iustum, sicq. ex hac sñia deducebat, collata cũ Moysis exemplo Exod. 2. Moyses rixantibus fratribus vltro intercedit, & iniuriosum in c, epat, quid, inquit, proximum tuum percutis? reijcitur autem ab illo dicente, quis constituit te iudicẽ super nos? Christus vero postulatus à quodam, vt illum, & fratrem ipsius de diuidenda hæreditate cõponeret, operam suam, & quidem tam probæ causæ, denegauit. Ex ijs colligebat Marcion, non hoc factum esse, quia Moyses melior esset Christo, vt pote paci fratrum studens, & iniuriæ occurrens, sed qa Moyses erat minister Dei iudicis, & iusti sub veteri testamento; Christus autem Dei optimi, non autẽ iudicis: ideo Christus respondit, quis me constituit iudicem? quam autem iste à veritate catholica erraverit, non est nostri instituti præsentis ostendere, quem alias conuicimus, fide veritatem probantes. Quod vero ad locum præsentem attinet, respondet Tertullianus dicens, immo ex hoc concludi vnum esse Deum vtriusque testaméti, qui in Moyse loquebatur, & nunc carne sumpta ipse Christus est: vt enim significaret se indigne tulisse Moysem reiectũ esse ab illo Iudæo dicente, quis te constituit iudicẽ super nos; nunc ipsemet Christus in simili causæ reijcit Iudæum petẽtem. vtiturque eodem verbo, vt confundat eum, quasi diceret, recordare, quod Moyses seruus meus repulsus est hoc verbo à Iudæo simili sibi, detrectante iudicium oblatum: nunc ego eodem verbo detrecto iudicium à te petente. hæc sunt, quæ obscure & pauciſſimis verbis Tertullianus significat, quæ subtiliter dicta sunt; & magis ad hæreticum argumentum refellendum, quam ad contextum Euangelicum explicandum accommodata.

Possumus autem aliter respondere: perpẽdamus igitur factum Moysis: erant duo Iuæi rixãtes, vnusque alterum percutiebat, Moyses autem volẽs iniuriam proximi auertere, dixit: Cur percutis illum? respondens autem percussor dixit. Quis te constituit principem, aut iudicẽ super nos? in primis Moyses tũc erat homo particularis, nõ iudex, aut princeps, & quæ fecit, non vt iudex, sed ex charitate fecit, qua, quando possumus, & necessarium est, subuenire proximo iniuriam patienti debemus · tunc enim non erat iudex, qui potuisset iniuriam auertere: & iniuria erat tunc præsens, nec moram temporis patiebatur, vnde ipsius tunc erat subuenire, ille autem Iudæus percussor inepte respondit, quis te cõstituit iudicem? non enim Moyses vt iudex id dicebat, sed vt proximus, cuius est diligere proximum. Hoc ergo factum potius est contra Marcionem; qa non ex iudicio iudicis, sed ex bonitate, & charitate Moyses iniuriam auertebat. dicendum potius ergo ergo erat hoc ad Deum bonum, non autem ad iustũ attinere, contra Marcion. factum autem nostrum aliter se habet: iniuria eñ fratris huius erat non ad p sonam, sed ad rẽ, & hæreditatem spectans; morã patiebatur, quia antiqua erat: aderãt iudices multi, q eam possent, & quibus incumbebat repellere: non igitur pertinebat ad Christum, vt hominem, & proximum vindicaret; sicut nec nos in similibus cañb. tenemur nostram operam interponere.

Cur Christus noluerit petitioni huius hominis annuere.

Præterea errabat iste quſ petebat operam Christi quasi officium expostularet iudicis deputati; merito ergo negat Christus talem operã, idq: iustiſſimis de causis; tum vt doceret hominẽ petẽtem, qui errabat petendo à Christo quasi à iudice ad id deputato, & obligato; tũ vt instrueret, & cõuerteret illũ ad ea petenda, quę præcipue à Christo querenda erant, tum etiã vt significaret se ad salutem spiritualẽ hominũ præcipue missum, nõ ad componenda, & tractanda sæcularia: nolvit. n. ingerere se in hęc, ne p̃cipuum finem, in quem missus erat, vel minimũ obscuraret: magis autem intererat hęc ostendere, quã se in diuidenda hæreditate occupare. Non ergo negauit se iudicandi absolutam habere potestatem, quin potius eam affirmauit; sed negauit id, quod homo ille arbitrabatur, nempe deputatum iudicem, qui pro negotijs petentium agere deberet; hoc non ita est; sed ea vtebatur, quando expedire pro suo arbitrio iudicabat, idque ad animarum salutem: vti diximus in præcedenti annotatione: potius igitur ex hoc concluditur ipsum Christum esse Deum iustũ, & iudicem, non tantum bonum. Titus Bostrenus explicans cur Dominus noluerit hominis huius petitioni annuere, cansam secundo loco paulo ante positam adsert: sic enim inquit · quia prętermissis vtilibus, & ad animę salutem facientibus, quę eum vel in primis inquirere oportebat, de terrenis momentaneisque anxius Christum istiusmodi rerum sequestrem deposcebat: ob hoc ergo tanquam importunum, neque quicquam, vt ea, quę scire oportebat, disceret, solicitum, placido vultu eum à se dimisit. Hęc ille. Euthymius consentit in hęc verba: Cum pecunię desiderio flagraret, quod animæ necessarium erat, eiusque saluti utile petere omisit: corporale autem requisiuit. maiorem habẽs curam corporis, quam animę. Hęc ille. Basilius autem in moralibus reg. 70. cap. 29. quandam aliam causam profert, nimirum ut significaret Christus, neminem iuuari debere in suscipienda cura de reb. vitę huius, qui nimio plus in his animum suum occupet, iuxta illud 2. Tim. 2. nemo militans regno Dei, implicat se negotijs secularibus. Ambrosius in commentario adducit causam aliam dicẽs, non quid petas, sed à quo postules, intuendum est. Nec maioribus intento animo putes minoribus obstrependum; unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cęlestium

gestiebat corruptilibus occupare. Hæc Ambrosius. Nota autem hos Doctores tacite fateri Christũ habuisse auctoritatem, & potestatem; causas autem afferunt, cur ea vti noluerit: si enim per hanc responsionem Christus negasset se potestate habere: non erat cur doctores isti ad causas recurrerent, propter quas noluit diuidere hæreditatem.

ANNOTATIO. XXVIII.

Hæretici nostri temporis hoc loco abutẽtes refelluntur.

AButuntur hoc loco etiam nostri temporis Hæretici, contendentes Prælatos Ecclesiasticos non debere ingerere se, nec miscere in negotijs secularibus, temporalibusque causis discernendis, sed gubernationem ecclesiasticam separandã à politica, iuxta illud 2. Tim. 2. Nemo militans Deo, implicat se negotijs secularibus, & illud Act. 6. Non est æquum nos relinquere verbum Dei, & ministrare mensis. Et quidem si isti dixissent præcipuam curã debere esse positam in spiritualium administratione, cessandumque esse à temporalibus negotijs, quãdo impedimento sunt, ne spiritualiæ administreutur, recte quidem, ac vere dixissent: id enim est, quod Paulus docet monens, ne militantes Deo se implicent negotiis secularibus: verbum enim implicandi plus significat, quam administrare temporalia negotia: id etiam Apostoli comprobarunt, quando dixerunt: Non est æquum relinquere verbum Dei, & ministrare mensis. quod si verbum nõ relinquitur, & vacat ministrare mensis, quod tũc Apostolis non vacabat, ficque nõ implicatur negotiis secularibus, qui administrat ea, non est hoc prohibitum, nec Christus per hanc præsentem sententiam id vetuit, qui non ea de causa, sed alijs, quas exposuimus, recusauit diuidendi hæreditatem negotium suscipere. quod si omnino id vetuisset, non audisset eos qui Adulteram ad eum duxerunt, nec respondisset; cum tamen audierit, respõderit, & pro Adultera iudicauerit. Aliter profecto Augustinus ille doctissimus, & Sanctissimus fecit, qui (referente Possidonio in eius vita) multis discernendis secularibus negotijs occupabatur, ipseque de se ipso affirmat, rationemque reddit in lib. de opere Monachorum cap. 29. vbi consentit Paulum quidem non se miscuisse negotijs huiusmodi decidendis, nec Apostolos, qui huc illucque discurrebant, fixam non habentes stationem. At si non ille suo exemplo, suo tamen verbo docuit suscipienda talia negotia à Prælatis Ecclesiasticis, quando dixit. 1. Corinth. 6. sic non est inter vos quisquam sapiens; qui possit inter fratrem suum iudicare? verba Augustini sunt ista. Agnoscite labores occupationum nostrarum, & in aliquibus nostrorum etiam corporũ infirmitates, & Ecclesiarum, quibus seruimus, consuetudinem, vt nos ad illa opera,, ad quæ vos hortamur, vacare non sinant. Quamquam enim dicere possimus, quis militat suis stipendiis vmquam? quis plantat vineã, & de fructu eius non edit? quis pascit gregem, & de lacte gregis non percipit? tamen Dominum Iesum, in cuius nomine securus hæc dico, testem inuoco super animam meam, quoniam quãtum attinet ad meum commodum, multo mallẽ per singulos dies certis horis, quãtum in bene moderatis monasteriis constitutum est, aliquist manibus operari, & certas horas habere ad legendum, & orandum, aut aliquid de diuinis literis agendum liberas, quam tumultuosissimas perplexitates causarum alienarũ pati, de negotijs secularibus vel iudicando dirimendis, vel interueniendo præcidendis: quibus nos molestiis idem affixit Apostolus, non vtique suo, sed eius, qui in eo loquebatur, arbitrio; quas tamẽ ipsum perpessum fuisse non legimus: aliter enim se habebat Apostolatus eius discursus. Nec dixit, seculatia iudicia si habueritis, ad nos deferte; aut nos constituite ad iudicandum, sed eos qui contemptibiles sunt in Ecclesia, hos, inquit, collocate. ad reuerentiam vobis dico: si non est inter vos quisquam sapiens, qui possit inter fratrem suum iudicare, sed frater cum fratre iudicatur, & hoc apud infideles. Sapientes ergo, qui in locis consistebant, fideles, & sanctos, non qui hac, atque illac propter Euangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit, Vnde numquam de illo scriptũ est, quod aliquando talibus vacauerit, à quibus nos excusare non possumus, etiam si cõtemptibiles simus, quia & hos collocari voluit, si defuissent sapientes, potiusquam negotia Christianorum deserentur in forum. Quem tamen laborem non sine consolatione Domini suscipimus pro spe vitæ æternæ: vt fructum feramus cum tolerantia: serui enim sumus ei, Ecclesiæ, & maxime inferioribus membris, quantalibet in eadem Ecclesia membra sumus. Hæc Augustinus, quæ longius prosequi non est instituti præsentis.

Dixitque ad illos.

COMMENTARIA.

OCcasione petitionis hominis istius, eiusque repulsæ conuertit sermonem, non ad illum solum, sed & ad Discipulos, cęteroſque, qui de turba tunc aderant, documentũque salutare tradit, quo aperit, & causam factę à se repulsæ, & quid hoc hominem à Christo sęcularia fecerit, postpositis spiritualibus, quærere; quodq; ab omnibus est obseruandũ, ne in spiritualium detrimentum incidant. Nimia enim cupiditas hunc hominem ad sic petendum mouit, ob eam etiam Christus eius petitionem repulit, atque ab ea summopere fugiendum est iis, qui saluti animæ incumbunt.

ANNOTATIO XXVIIII.

EVthymius illud relatiuum (illos) ad Discipulos refert. Titus Bostrenus autem ad eum, qui petierat, & ad cæteros omnes, qui tunc adstabant, & in eis; ad nos omnes: isque est sensus verior, & accommodatior. Adiungit etiam rationem sententiæ: inquit enim: Cum hominem propter repulsã, pusillanimen effectum animaduertisset, innata gratuitate vsus, cum illi ipsi, tum cæteris omnibus, qui vel tunc audiebant, vel in posterum audituri erant, suasit, ne fluxis, caducisque rebus nimium se de-

derent

derent, neque propter huiusmodi res concertationem aliquam cum fratribus inirent, etiam si plus iusto aliquando habere contenderent, veruntamen dicti illius memores, volenti tunicam tollere, relinque & pallium, iniuriæ vltrò cederent, eaque, quæ ad animæ salutem vtilia, vel necessaria haberentur, studiosè inuestigarent. Hæc ille.

Videte, & cauete ab omni auaritia.

COMMENTARIA.

MOnet vt exemplo præsenti ab omni cupiditate acquirendi temporalia caueant: vide te, inquit, id est, considerate hoc præsens factum, nempe fratrum discordiam ob hæreditatis possessionem: Vnus enim retinet non sua, alter à me petit temporalia sua, spiritualis suæ salutis oblitus, quæ præcipue quærenda est. Vtrumque à nimia, & immodica cupiditate profectum est, videte ergo, & perpendite hæc, & ab omni cupiditate, & auaritia abstinete, tam ab ea, qua quod alienum est retinetur, quam ob ea, qua, quod suum est, homo plus nimio quærit.

ANNOTATIO XXX.

Quomodo ab omni, auaritia cauendū.

QVod ad verba spectat quædam Græca exemplaria non habent illud (omni) nec legitur ab Euthymio; legunt tamen quædam alia Græca, & vulgata omnia: & Augustinus ser. 196. non solum legit, sed interpretatur, nempe positum esse; quia non solum cupiditas, quod alienum est habēdi, sed etiam suum immodice retinendi, amouenda est, vt in commentario exposuimus. legitur etiam in textu apud Titum Bostrenum, & vere contextui quadrat, quem explicuimus in commentario; nam vtrumq; fratrem Christus incusauit, & vtriusque exemplo monet ab auaritia cauendum, quorum vnus laborabat cupiditate retinendi partē hærreditatis, quæ sua non erat, alter cupidus erat acquirendi sua, sed nimium, & immodice: cum enim à Christo salutis spiritualis auctore petenda essent spiritualia, quibus ille homo plus indigebat, ea, quæ temporalia, & parui momenti erant postulauit, magis de secularibus, quam spiritualibus solicitus. Ab vtraq; igitur cupiditate cauendū Christus iubet: hæc.n. sententia præceptū Dñi est, vt Ambrosi. in præsenti, & Aug. hanc oēm auaritiā explicat dicēs: Forte tu auarū, & cupidū diceres, si quereret aliena; ego autē dico, cupide, & auare nō appetas nec tua, hoc est, ab oi auaritia cauete. Non solum auarus est, qui rapit aliena, sed ille auarus est, qui cupide seruat sua. Sed si sic culpatur, qui cupide conseruat sua, quomodo indicaturus est te, cum non solum seruas tua, sed etiam quærit aliena? Hæc, & alia Augustinus. Aduertendum est autem illud (auaritia) Græce haberi φιλαργυρίαν, id est amor pecuniæ de qua dicitur 1. Tim. 6. Radix omnium malorum cupiditas: hoc autem loco est πλεονεξίαν, à plus habendo, quam sufficiat, aut necessarium sit; nec tantum in pecunijs, sed etiam in vestibus, frugibus, domibus, alijsque similibus consensit. Vnde Basil. in moral. reg. 48. c. 4. hac Domini sententia ostendit non debere nos esse solicitos, vt rebus ad vitæ vsum necessarijs abundemus; neque in eo nobis occupandum esse studium nostrum, vt aut saturitatem sectemur, aut apparatus magnificos, debereque esse puros à quacumque habendi cupiditate, & omnem exquisitum ornatum fugire. Ex quibus Basilij verbis deducimus significationem vocabuli huius, & multiplicem esse hāc pleonexiam, quam Titus Bostrenus appellat sitim inexplicabilem habēdi; alij etiam interpretātur immodicam acquirendi cupiditatem, etiam cum alterius detrimento. Hanc in vtroq; fratre legimus, licet ratione diuersa, vti in commentario explicuimus quorum exemplo, & facto Dominus ad cauēdum ab omni auaritia nos excitat: existimo enim sic interpretandam esse hanc sententiam. Eodemq; modo interpretati sumus illud (videte) cuius interpretationem nemo considerauit: puto autem positū esse, vt præsentes exortaretur ad considerationem facti illius, in quo apparebat vtriusque fratris auaritia, quasi diceret: animaduertite petitionē hominis huius, considerate istorum fratrū discordiā, vnus retinet, quæ alterius sunt, alter plus nimio solicitus, quærit sua; & in vtroque videte, quid faciat cupiditas plus habendi, & abundandi, & ab ea cauete. Possumus ét aliter interpretari hoc verbū, & q dē non improbabiliter: monet.n. eos, cauere debere à cupiditate plus habendi, vt videant, id est cōsiderēt, & animaduertāt. Falimur.n. sæpe in cōputatione eorū, quę nobis necessaria sunt ad vitā, & existimamus indigere ijs, quæ vere superflua sūt: idcirco dicit, videte, & cauete, quasi diceret: cauere vt oportet nō poteritis à cupiditate ista, nisi videritis recto, & iusto iudicio, quæ necessaria sunt, vt non plura quæratis. Vtraque interpretatio videtur accommodata; priorem vero quasi accommodatiorem in cō. mentario prosecuti sumus.

Quia non in abundantia cuiusdam vita eius est, ex his, quæ possidet.

COMMENTARIA.

CAusam quandam cupido, seu auaro conuenientem Christus refert, cur ab hac pleonexia, & cupiditate plus habendi cauendum sit; quia nemo non in ipsa abundantia vita consistit, quasi cum abundauerit, tūc etiam viuat. Hoc enim cupidi sibi falso suadent: quærunt enim solicite plura habere, existimantes, cum abundauerint, tunc victuros, ac bonis fruituros; at non sic est, vt cum abundātia eorum, quæ possidentur, vita sit comes: sæpe enim cum ad abunbantiam peruenerunt, vita destituti sunt.

ANNO-

ANNOTATIO XXXI.

Fusior explicatio superioris sententiæ.

OBscura est sententia præcedens propter verborum connexionem: illud enim (cuiusquam) non potest connecti cum præcedenti nomine, nempe (in abundantia cuiusquam:) nam Græce in casu dandi est, si autem connecteretur cum præcedenti, dicendum erat in accusandi casu, scilicet (in abundere quemquam (Græce enim non est nomen, sed infinitiuus. coniungi ergo debet cum sequenti verbo (est) tunc que sensus est, non in abundantia, ex ijs, quæ possidet cuique vita est, siue, cuiusdam vita illi est, vt sit sensus, non quando abundauerit, continuo viuet; nec ex abundantia est vita certa, vt possit frui ijs, quæ abundant: & hic est legitimus sensus. Titus Bostrenus sic interpretatur, vita hominis nō est posita in abūdantia, vt tamdiu viuat, qnā diu opes abundant. Euthymius vero sic, non secundum abundantiam accedit vitæ mensura. Quæ interpretationes parum à nostra differunt; men hanc esse accommodatiorem, nempe non habere vitam certam, si abundet, vt cu dauerit, ijs, quæ possidet, frui possit: hoc e quod opinantur, falsoque sibi persuadent, dent congregandis opibus. illud autem si co retur; nempe, non cum abundantia vitam e iunctam, multum sitis ista habendi extingu Quod autem quidam interpretantur, ea qu dant non esse necessaria ad vitam, nec in ijs e sitam; sed in necessarijs tantum, verum quid sed longe à sensu huius sententiæ, quem pa sequens explicat, cui non accommodatur ea pretatio: parabola enim est de eo, qui iam abu iuxta desiderium suum, vita priuatur, quand nus cogitabat.

Dixit autem similitudinem ad illos, dicens.

COMMENTARIA.

QVia ad turbam loquebatur, similitudine, seu parabola quadam vtitur: sic enim res lius percipitur, & tenacius retinetur mente; erat enim doctrina hæc multum ne saria, & qua plurimi indigent; idcirco perfecte traditur, & efficacius persuade Huius similitudinis, sicut & petitionis factę ab homine isto de turba, solus Lucas in Euangelistas meminit.

Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit.

COMMENTARIA.

INcipit exponere similitudinem. Erat quidem Dives, cuius ager vberes, & copiosos tulit fructus, pro eiusque votis respondit. Ditior quidem factus, sed nihilo melior, qu potius auarus auarior euasit. Malis, & reprobis frequenter prospera temporalia succede permittit Deus, iustis de causis, vt in Annotatione explicatur.

ANNOTATIO XXXII.

Cur malis & reprobis in hoc seculo bona temporalia concedantur.

BAsilius in homilia quadam supra hāc Domini similitudinem contra auaros composita, & Ambrosius ser. 81. interrogant, cur ager hominis huius nihil boni ex copia facturi abundauit. respondēt autem sic, vt maior Dei longanimitas appareret; quando eius bonitas vsque ad tales extenderetur, qui pluit super iustos, & iniustos, & Solem suum oriri facit super bonos, & malos. Hæc illi. Causa ergo ex parte Dei est bonitatis, & benignitatis demonstratio. Gregorius autem lib. 16. moral. capitu. 5. generaliter loquens addit huic aliam causam, sic inquiens: Malorum domos Dominus bonis implet, quia etiam ingratis sua dona non denegat, vt aut benignitate Conditoris erubescant, & ad bonitatem redeant: aut redire omnino contemnentes, inde illic grauius puniantur, vnde hic & bonis Dei largioribus mala reddiderunt: vt duriora eos tunc suplicia puniant, quorum hic malitiam nec dona vicerunt. Hæc Greg. Quod quidem non præterijt Basilium: dixit enim post verba superius citata: talis bonitas Dei maius colligit supplicium ijs, qui puerse agunt. Hæc ille. Non quod Deus eo fine malis bona tribuat in hoc seculo, vt magis postea puniat, dum peius agunt: non enim id Deus intendit, qui, quod bonum est, homini vult quantum est ex parte sua; sed quod ita eueniat ijs, qui abutuntur bonis conceſſis, licet possimus interpretari id à Deo fieri, vt damnationis contra diuites, & malos iustitia magis appareat. Idem autem Gregorius lib. 15. moral. ca 35. aliam affert causam, cur malis, & reprobis bo na temporalia Deus concedit: Sæpe inquit, diuin patiētia tolerat, quos iam ad supplicia præscripta cō dēnat: permittit florere, quos adhuc cernit deterio ra perpetrare. Quia enim videt ad quam damnationis foueam tendant, hoc eis pro nihilo esse existi mat, quod hic peeuerſi relinquenda multiplicant. Hæc ille. Quasi diceret, quia æterna mala subituri sunt, permittit in hoc seculo his bonis. quæ nihili sunt aliquantum frui. Hoc idem Gregorius lib. 16. moral. c. cap. 9. exēplo manifestat; Nouimus, inquit, nonnumquam bona terrena iustis subtrahi, quę lar go munere tribuuntur iniustis, quia & desperatis ęgris medici, quidquid proposcerint dari præcipiūt, & eis, quos ad salutem reduci posse pręuident, quæ appetunt, dari contradicunt. Hæc ille. Idem etiam Gregorius lib. 5. moral. cap. 1. aliam adijcit causam, nempe quia mali, & reprobi aliquando bona quædam in hoc sæculo fecerunt, pro quibus in hoc secu eo aliquoties bonis temporalibus remunerantur, vt postea ad sola tormenta trahantur; sicut etiam boni hic mala patiuntur ob aliqua mala, quæ fecerunt, vt purgati ab æterna plenius damnatione liberentur. Ex his omnibus colligimus aliquot causas, ob quas Dominus in hoc seculo malis, & reprobis bona concedit. Primo quidem ex Basilio, in bonitatis, ac benignitatis diuinę manifestationem. Secundo, in

iudicij

iudicij sui ostensionem, vt tanto iustior appareat damnatio, quanto maior erga tales effulsit misericordia, & bonitas. Tertio, ex quadam misericordiæ abundantia, vt bono aliquo temporali fruantur, qui in æternum damnandi, & torquendi sunt. Quarto, ex quadam æquitatis immensitate, vt bona quędam etiam malorum hominum, & quę nulla sunt digna mercede, aliqua ex parte remunerentur. Non ergo miremur, si diuiti reprobo ager diuino nutu vberes attulit fructus, qui culpa eius maioris damnationis ei causa fuerunt, qui & in malum conuertit, quod in bonum concessum erat à Deo.

Et cogitabat intra se, dicens:

COMMENTARIA.

VBeribus fructibus ditior factus est auarus, sed non à cura, & solicitudine liber, immo copia, & abundantia fructuum auxit solicitudinē: anxie enim cogitare, & discurrere mente cœpit de loco reponendis fructibus accommodando.

ANNOTATIO. XXXIII.

Quæ sit diuitis auari anxietas, & miseria.

BAsilius loco prius allegato, & hāc diuitis anxietatem, & miseriam ponderat dicens: Quis nō misereatur sic miseri curis obsessi? ipsa fertilitate miser erat, & timidulus, miserabilis præsentibus, & paratis bonis, miserabilior ob ea, quæ adhuc expectabat. Non enim prouentus annui fruitionem ei terra ferebat, sed fletus, & suspiria; non fructuum copia, sed curas, & dolores, & graues anxietates sibi colligebat. Hæc ille. Vnde recte Dominus Matthæi. 13. cur diuitias spinis comparauerit, exponens, inquit, solicitudo sęculi istius, & fallatia diuitiarum suffocat verbum, & sine fructu efficitur. Ex ce hic sua solicitudine, & anxietate ex abundantia orta, pungitur mente, quasi acuta, & penetrante spina, vt bonis habitis frui non valeat, nec illis conquiescere.

Quid faciam? quia non habeo quo congregem fructus meos?

COMMENTARIA.

HAec est eius anxia cogitatio, ac ratiocinacio, hærebat ignorans, & inuestigans locum quo congregaret, ac reponeret nouos fructus; quia veteribus horrea plena erant. Copia faciebat inopem. Stulta profecto cogitatio: facile enim erat inuenire locum, si aut veteres fructus euacuatis horreis, aut nouos vberes in pauperes distribuisset, quem locum auaritia anxie quærebat, misericordia facile subministrasset. & quidem securiorem, & vtiliorem: scriptum enim erat Ecclesiast. 29. absconde Eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo: super scutum potentis, & super lanceam aduersus inimicum tuum pugnabit. At Diues sine misericordia, & sine charitate aliud cogitabat, & anxie quærebat.

ANNOTATIO XXXIV.

REcte Basilius loco superiori notat, quod in commentario positum est, dicens: Quid faciā? parata sibi responsio fuerat: esurientium animas ex plebo: aperiam horrea, & omnes vocabo indigos: imitabor Ioseph præconio exhibitæ hominib⁹ benignitatis celebrem: vocem emittam magnificā: Qui cumq; panibus egetis, venite ad me, singuli participes futuri, quod satis fuerit, gratiæ à Deo mihi collatæ, quasi profilientis è communibus fontium scatebris. Hæc ille. Ponderat etiam idem Basilius illud, Quid faciam? quod commune est illi, qui nihil habet, ac egestate pressus est: peræque, inquit, ac egestate pressus, miser afflictatur, & eiulat: an non talis modi edit vocem, cuiusmodi solet, qui angustia pressus mendicat? Quid faciam? alimenta vnde? vnde indumenta? hæc secum submurmurat, ac loquitur Diues: cor per hæc mœrore conficit, & afflicta; dum æstuat anxia solicitudine. Hæc, & alia Basilius. Notanda est in his verbis insipiētia, & feritas diuitis huius. Insipientia quidem, qui fructus appellat suos, quod nōdum colligerat: multis enim periculis obnoxię sunt fruges, antequam domum comportentur: nam sæpe grando elisit, atque comminuit, & æstus ingēs è medijs eripuit manibus, & aqua intempestiua è nebulis fluens infrugi reddidit, & inutiles fructus. Hæc quoque Basilius. Feritas autem quia nondum collrgerat, & sibi iā proximis defraudatis vsurpabat. Gregorius lib. 15. morali. c. 13. hanc anxietatem, & perplexitatem diuitis istius optime exponit, illa verba Iob interpretans: (cum satiatus fuerit coarctabitur.) Prius, inquit, anhelat per auaritiam concupita congregare; & enim quasi in quodam ventre auaritiæ multa cōgesserit, satiatus, arctatur; quia dum anxiatur qualiter acquisita custodiat, ipsa eum sua satietas angustat: Diuitis enim cuiusdā vberes fructus ager attullerat, sed, quia, vbi eos tantos reponeret, non habebat, dixit: Quid faciam, quia non habeo, quo congregem fructus meos? & dixit: Hæc faciam, destruam horrea mea, & maiora ædificabo. Qui ergo ex abundātia coangustatur dicebat: Quid faciam? quasi multo pressus cibo æstuabat. Pensemus quot votis appetijt, vt vberes fructus ager afferret. Ecce autem vota completa sunt; quia vberes fructus ager attullerat, sed quia ad recondendum loca non sufficiunt, multiplicatus Diues quid faciat ignorat. O angūstia ex satietate nata de vbertate agri angustiatur animus auari: dicens namque quid faciā? profecto indicat quia votorū suorum affectibus pressus, sub quadam rerum sasce laborabat. Hæc Gregorius.

Insipientia, & feritas huius diuitis.

Et dixit: Hoc faciam: Destruam horrea mea, & maiora faciam.

COMMENTARIA

ASsecutus est diues sua cogitatione, quod faceret, id nempe, antiqua horrea, quæ minus erant capacia, destruere, & maiora, amplioraque facere, quæ & veteribus fructibus,

bus,& nouis licet vberibus sufficerent. Quia nihil nisi de se cogitabat, sibique thesau re volebat illud,inuenit,& disposuit, quod sibi vtile videbatur.

ANNOTATIO XXXV.

Particula Maiora fac im, ponderatur.

ILlud, Maiora faciam, Græce habetur, maiora ędificabo. Sicque legit Gregorius lib.15.moral. cap.13.Ambrosius autem ser.81.legit (reędificabo) quod non sic est inteiligendum, quasi omnino noua, & distincta horrea ædificaret: sic enim non oportebat vetera destruere, sed quod vetera capaciora fecerit, ea destruendo, & maius spatium vltra vetus ædificium occupando. Recte autem Basilius in homil.citata superius,in hunc diuitem inuectus, ponderat illud (horrea mea destruam) quod bene esset dictum,si non adiunxisset illud(& maiora ædificabo.)verba Basilij sunt hæc. Destruam horrea mea.isti ego sane dicerem : Bene facit: nam iniquitatis horrea profecto digna sunt,quæ diruantur. Euerte miser tuis ipse manib⁹,quod male ędifi solue horrea, vnde nullus vnquam solamen v consecutus est: à fundamentis excidito auarit stodem,dirue tectum, euerte muros, ostende frumentum,quod cariem,situmue contraxit: diutius illigatas hasce diuitias,produc in publi triumphũ tenebris obsita domicilia Mamonę. ille. Illud etiam, Maiora faciam, iterum pond idem Basilius sic dicens: vbi vero & ista frume adimpleueris, quid quæso amplius cogitabis rursus destrues,& rursus ędificabis? Quid stulti quam laboribus nunquam finiendis se conficere summo eum studio ædificare, nec minori cura dem demoliri? Hæc ille.

Et illuc congregabo omnia, quæ nata sunt mihi, & bona mea.

COMMENTARIA.

ECce ad quid horrea noua ædificare cogitauit, vt nimirum in ea congregaret vbere agri fructus,qui nati erant,& insimul bona cętera, nępe fructus veteres, qui reseruati, & reconditi in veteribus horreis erant. hos appellat bona mea, quia iam possederat, qui autem nati erant, nondum possidebat, nec recondiderat. Imprudentiam, & infidelitatem suam Diues hisce verbis ostendit; imprudentiam quidem quia nondum collegerat fructus,nec recondiderat; tamen sine vllo timore se congregaturum affirmabat: infidelitatem vero,quia fructus sibi natos dicebat, quos non illi soli Deus produxerat, sed vt alijs etiam per eum faceret communes: si enim illi soli Deus produxisset, vtique non dedisset vltra necessarios.

ANNOTATIO XXXVI.

Particula Bona mea perpendi- tur.

ILlud (bona mea) quidam recentiores interpretantur cęteras diuitias,quas ille diues habebat vltra fructus.hęc autem interpretatio non videtur ac commodata: nec enim in horrea reconduntur diuitiæ omnes, siue pecuniæ,siue superlectilia,sed tantum fructus agrorum: idcirco exposui bona ea esse, quæ iam reposita habebat in veteribus horreis: tam enim hæc, quam quæ de nouo nascebantur, in illa maiora horrea congregare parabat. De infidelitate autem huius diuitis, qui sibi natos fructus dicebat, exclusis pauperib⁹,multã dicit Basilius in prædicta ho.inter quæ sunt hæc. Auaritiæ id genus pessimũ est,nolle,ne ea quidem, quæ facile corrumpuntur, inopi dare. Dixeris; cui facio iniuriam, si mea retineo, conseruoque? Qnæ illa,dic mihi,tua? Vnde accepta hæc traducendam hanc vitam præsentem inuexisti? perinde enim facis, ac si quis in theatro locum spectandi mox vt anteuertit alijs arripere, cæteros arceat ab ingressu, sui vnius vsui id adiudicans,quod ad omnium communem vsum proponitur:tales & diuites existunt communia namq; cum priores obtinuerint, propria faciunt occupando. Nonne nudus ex vtero matris excidisti,nudusque rursus reuerterts ad humum? hæc tibi bona præsentia vnde? si à casu dixeris,impius es, eum non agnoscens,qui te condidit,neque ei,qui dedit rependens gratiam. Quod si ex Deo te illa habere fateris, dic mihi quamobrem hæc sortitus es? non enim iniustus est Deus,qui ea, quæ sunt ad victum, inęqualiter nobis diuiserit, cur diues es, ille pauper? profecto non ob aliam causam, nisi vt tu benignitatis ac fidelis administrationis mercedem acciperes; ille vero paitentiæ præmijs maximis honoraretur: tu vero insatiabilis auaritię lacertis omnia circũple xus,& tot hoies illis priuãs, neminem te lædere pu tas? Esurientis est panis, quem tu retines: nudi est vestis, quam in arca custodis: discalceatis calceus, qui apud te marcescit: egentis argentum, quod tu terræ infossum possides. Quare tot iniurius es hominibus, quot poteras opem conferre.

Hæc & alia Basilius, quæ etiam ab alijs Patrib⁹ dicuntur. Ea vero non sic intelligenda sunt, quasi quæ diuiti superflua sunt, non sint eius,iniustitiãq; committat,sicut qui aliena detinet, aut rapit: non enim sic est:nam id contra iustitiam non est; nec restitutioni obnoxia sunt, quasi rapta à proprio domino; sed vitium est contra charitatem,& contra fidelitatem: nam eo fine à Deo diuitiæ vni dantur, vt quod superfluit,communicet alijs non habentibus: Vnde prouerb.22. scriptũ est, Diues, & pauper obuiauerunt sibi, vtriusque operator est Dominus. quid est, quod vtriusque dicitur operator Deus,nisi quia ipse auctor est diuitiarum, & qui ex voluntate sua dat vni diuitias, alteri negat? si igitur operator est diuitis, diuitias vere dat, & earum dominum constituit diuitem; eo tamen fine dat, vt dispenset pauperi, quem etiam ipse fecit. qui igitur non dat. infidelis est, qui non seruat fidem Deo danti, non autem iniustus, quasi retineat non sua. De hac tamen re multa alibi scripsimus in nostris theologicis:dum de eleemosyna tractaremus.

Et

Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona posita in annos plurimos:

COMMENTARIA.

POstquam congregata iam fuerint hæc omnia in horrea noua, Diues sibi quietem promittit, ac animę suæ se eam quietem persuasurum apud se cogitat dicēs: Anima mea habes iam bona in plurimos annos reposita. Ad animā se conuertit, quia ipsa est, quę quietis, & perturbationis præcipua est causa. Magnus hic profecto est error, ac mentis cæcitas, putat cum abundātia, & vbertate fructuum, vitæ annos sibi datos, in quibus frui possit illis: & sicut nati erant de terra fructus, credidit vitæ etiam tempus prolongatum; cum tamen non tantum incertum illi esset tempus plurimorum annorum, sed etiam illud, quod intererat vsque ad fructuum congregationem: ad eam enim non peruenit; vt verum sit, quod paulo ante dictum est à Domino: Non in abūdantia cuiusquam vita eius est. Immo etiam si vixisset illos plurimos annos, incertum erat, an congregati fructus in eius vtilitatem cessuri essent: plurimi enim ex magnis diuitijs in summam paupertatem inciderunt; vnde recte Paulus 1. Tim. 6. monet: Præcipe, inquit, diuitibus huius seculi, non sperare in incerto diuitiarū. Vide quam multipliciter cæca sit huius diuitis cogitatio, quod & euentus probauit. Errat etiam diues in hoc: bona enim animæ arbitratur terræ fructus, ac quæ corporis sunt.

ANNOTATIO XXXVII.

Anima quid hoc loco.

ANima non pro toto homine sumitur, sed pro parte præcipua; in qua residet ratio, & voluntas, à qua sunt vt à fonte & principio omnes humanę actiones: sicque interpretatur Basilius hom. allegata. Est autē compellatio hęc familiaris Hebręis. Psal. 42. Quare tristis es anima mea, & quare conturbas me? & ps. 102. Benedic anima mea Domino. indicat hæc phrasis vehementiam affectus, quo homo se ipsum excitat ad actum aliquem exhibēdum. Animam autem in hoc loco positam esse, nō pro toto homine, vt quidam recentiores arbitrantur, probant verba sequentia, quæ his respondent, scilicet, Hac nocte repetent animā tuam à te; vbi aperte constat animam pro hominis parte sumptam esse: in quo magis diuitis cogitatio damnatur, qui animam ita deditam corpori fecit, vt, quæ huius sunt bona, illi destinet. Est autem quædam prosopopeia, vt notat Clemēs Alex. li. 3. strom. quasi. n. duę personę fingantur, cū vna sit, quę loquitur, & cū qua loquitur.

Longe aliter quam Ioseph, hic diues se gessit.

Aduerte hoc in loco, si diues iste reseruasset in tē pus futurum fructus; quos sibi, & familiæ sufficere posse arbitrabatur, timens probabiliter suo vsui necessarios futuros, non egisset imprudenter, nec id vitio datum illi esset. Ioseph enim frumentum reseruauit in annos venturos. at iste diues in multis errauit nā sibi persuasit plus nimio plurimos vitæ annos, non aduertens mortis incertitudinem: rursus superfluos retinebat, nulla pauperibus facta communicatione: præterea in plurimos annos reseruauit sine necessitate probabili ventura: nam agrum habebat frugiferum, & plurimas alias diuitias, quibus sibi subuenire posset, etiam si fructus aliquo tempore deficerent. demum totus erat in temporalium studio, & cupiditate, cælestium omnino oblitus. Hæc profecto vituperantur, & damnantur digne in eo, quæ omnia verba ipsius, quæ sequuntur, significāt, & manifestant.

Requiesce, comede. bibe, epulare.

COMMENTARIA.

AD hæc seipsum Diues exhortatur securus de abūdantia bonorū, & vitæ longitudine: requiesce, inquit, depositā solicitudine, & anxietate acquirendi; comede & bibe, indulgendo corporis gustui; & epulare, gaudendo, & exhilarando te in sollennibus cōuiuijs. Nihil nisi terrennum anima diuitis cogitabat, ac cupiebat; idcirco non aliud imperat illis diues, quam voluptates terrenas communes cum bestijs. De hoc, & similibus dictum est à Paulo Philip. 3. Quorum Deus uenter est, & gloria in confusionem ipsorum, qui terrena sapiūt. Diues iste uitare uoluit auari uanitatem illam, quę scripta est Eccles. 5. Qui amat, diuitias, fructum non capiet ex eis, & hoc ergo uanitas? dum autem hanc fugit, incidit in plurimas maxime noxias, indulgens cibis, ac potibus, similis iumentis effectus,

ANNOTATIO XXXVIII.

Particula Epulare, quid Græce.

ILlud epulare, Græce est verbum ωφελῶ, quod idem significat, quod delecto, exhilaro, seu oblecto; Vnde quidam vertunt, gaude, oblectare; at vulgatus noster interpretatus est, epulare, quod est quodam oblectamenti genus. Pulchre autem Basilius in homil. allegata ponderat verba hæc, & præcedentia diuitis. inquit sic: Habes bona in annos plurimos, comede, bibe, gaude. O verba stultissima;

ma, o dementiam singularem: nam si porcinam habuisses animam, quid aliud ipse enũciare potuisses? ita ne pecuinus tu, ita bonorum animæ ignarus, eã vt exceptes carnalibus epulis; & quæ alui secessus recipit, animę destines. Si quidem illa virtutem habet, si plena est bonis operibus, si Dei gratiam sibi conciliauit, ac familiariter asciuit; tum sane multa bona habet, tunc lętari poterat bona lętitia. Hęc ille.

Dixit autem illi Deus: Stulte.

COMMENTARIA.

DVm hęc secum cogitat diues, secumque loquitur oblitus Dei, Ecce Deus illi loquitur irridens eum, atque subsannans, inquit; Stulte, id est, imprudens, & insipiens: & vere talis fuit diues hic, qui incerta tamquam certa sibi persuasit; qui non cogitauit, quæ facile euenire ei poterant, qui non prospexit. nec consuluit sibi, cum potuisset eleemosynis vbertate fructuum sibi Deum recõciliare: qui non animaduertit ea, quæ futuri sunt seculi, quæ in æternum durant, deditus tantum tempotalibus; cumque paulo post abripiendus esset è vita, & ad supplicium adducendus, talia inibat consilia: habes bona in annos plurimos, comede, bibe, qui non nouit nõ in abundantia rerum positos esse vitę annos plurimos, nec, si positi essent, ea omnia non esse animæ bona: qui demum ob temporalia amisit æterna bona, quod est summa stultitia: vnico ergo verbo multa Deus illi improperat scelera.

ANNOTATIO XXXVIIII.

Explicatur latius de diuite hæc sentẽtia superior á Deo prolata.

BAsilius hom. allegata totam hanc Dei sententiã contra diuitem, asserit per quãdam irrisionem esse dictam: subsannauit enim, & irrisit Deus diuitem talia cogitantem, qui paulo post ęterno igni tradendus erat, digno vocabulo eum appellans stultũ: verba Basilij sunt hæc: Iam quando terrena sapis & Deum habes ventrem, totus quoque caro effectus vitiosis affectibus obsequeris, audi te dignam appellationem, quam tibi nullus hominum, sed ipse Dominus indidit: stulte, hac nocte animam tuam abste repetent, quæ autem parasti, cuius erunt? Superat æternam pœnam irrisio ista stultitiæ. Hęc ille. Nota & perpende vltima verba, nempe non solum irrisionem esse hanc, sed eam esse grauiorem supplicio ignis æteerni. Significat eũ Basilius in damnatis illam confusionem, quę est ex peccato perpetrato, & de stultitia, ac insipientia propria, qua æterna perdiderunt propter temporalia; ac de contemptu, quo eos Deus prosequitur, maius inferre supplicium, quam tormentum ignis æterni. Huius stultitiæ supplicium expressit nobis Spiritus sanctus per Salomonem sap. 5. quando repræsentat damnatos pœnitentiam agentes, & præ angustia Spiritus gementes, & dicentes: Quid nobis profuit suuperba, aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam vmbra, & tamquam nũcius præcurrens, & tamquam nauis quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum pręterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinę illius in fluctibus; aut tamquam auis, quę transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris, sed tantum sonitus alarum verberans leuem vẽtum, & scindens per vim itineris aerem commotis alis trãsuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur ittineris illius; aut tamquam sagitta emissa in locum destinatum: diuisus aer cõtinuo in se reclusus est, vt ignoretur trãsitus illius, sic & nos nati continuo desiuimus esse, & virtutis quidem nullum signum valuimus ostẽdere, in malignitate autem nostra consumpti sumus: talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt. Hæc ibi. De hac autem re alibi plura diximus. Sunt autem in hoc diuite non tantum stultitia, sed alia multa vitia cum illa connexa: nam cogitatio eius fuit cæca; vt enim Origenes ho. 6. in Ieremiam dicit, frumentum, & vbertatem fructuũ terrenorum arbitratus est absolute bona, nesciens quia vera bona non nascũntur ex terra maledicta, sed in cælestibus regionibus: deinde impia, qa nec Deum bonorum illorum recognouit auctorem. ingrata, quia gratias non egit, à quo vbertatem agri receperat: superba, quia Deum non est deprecatus, vt conseruaret, ac perficeret fructus quos nondum collegerat: irrationabilis, quia æternorum nullam habuit rationem: sed solis terrenis erat intentus: inhumana, quia pauperum, aẽ miserorum nulla tactus est cõpassione: infidelis, quia sibi omnia vsurpauit, quæ in dispensationem acceperat: vilis, & abiecta, quia cibis, & potibus totus erat deditus: vana, quia sibi promisit, quę in sua non erat potestate.

Hac nocte repetunt animam tuam a te.

COMMENTARIA.

OStendit Dominus, & improperat diuiti stultitiam ipsius, hac, inquit, nocte repetent animam tuam à te, quasi diceret, vide stultitiam, & insipientiam tuam; tu tibi plurimos annos vitæ promittis, at ecce usque ad diem crastinum non peruenies: nam hac eadem nocte, repetunt animam tuam à te. Non dicitur, morieris, sed repetent animam à te, tum quasi ab inuito, & reluctante, tum etiam non casu, sed iudicio, ut omnium, quæ gessisti rationẽ reddas: hæc enim duo uerbum id indicat. Præterea dicitur in præsenti, repetunt, ut imminentem significet mortem. Dicitur etiam in plurali numero, ut ministerium Angelorum ostẽ-

ostendat; qui sunt velut Dei exactores in hominum iudicio. Si igitur (hac nocte) anima repetenda dicitur, sequitur diuitem hunc noctu cogitasse ea, quę dicta sunt, quod est proprium diuitum auarorum, qui noctes insomnes ducunt in ijs cogitandis, quæ die tractant, nullamque temporis partem Deo animæque saluti concedunt.

ANNOTATIO XXXX.

Cur anima diuitis nocte petatur.

ORigenes hom. 17. in Numer. spiritualem causã adsert, cur nocte repetatur anima diuitis huiꝰ. In nocte, inquit, perimitur, sicut & primogenita Aegyptiorum, tanquam qui dilexerit mundum, & tenebras eius, & particeps fuerit Rectorum mũdi huius tenebrarum harum. Hæc ille. Ambrosius libde bono mortis ponderat verbum illud, repetent; inquit repetitur anima, non interimitur; quod repetitur, manet; quod interimitur, non manet.

Quæ autem parasti, cuius erunt?

COMMENTARIA.

PRosequitur Deus stultitiam diuitis improperare, ac subsanare, vanitatem cogitationis illius manifestans: Quæ parasti, inquit, cuius erunt? tu tibi in plurimos annos parasti, at te abrepto nocte hac, non tibi cedent bona, immo nescis, cuius erunt, an hæredis, an extranei; an amici, an inimici: tu arbitratus es tibi recondere, & ignoras, an ventura sint in manus eorum, à quibus tu maxime abhorres: perpende quam stultus fuerit.

ANNOTATIO XXXXI.

CLemens Alex. lib. 4. stromat legit: Quæ autem ei, scilicet animæ parasti. idem est sensus; sed illud relatiuum, ei, decorem, & energiam adfert orationi. Quod ad rem spectat comperimus impletum esse in hoc diuite, quod dictum est Psal. 38. Thesaurizat, & ignorat, cui congregabit ea; quod scriptum est Ecclesiasti. 2. Peccatori dedit afflictionem, vt addat, & congreget, vt tradat ei, qui placuit Deo: sed & hoc vanitas, & cassa solicitudo mẽtis. Sæpe etiam; quæ diues congregauit sibi, effecit Deus vt veniant in manus eorum, qui distribuant in pauperes, iuxta illud Prouerb. 28. Qui coacerunt diuitias vsuris, & fœnore, liberalis in pauperes congregat eas.

Quam valde homines seculi huius decipiantur.

Sunt autem hoc in loco duo maxime notanda. *Diuinę misericordiæ magnitudo ergà hũc diuitẽ* Vnum est diuinæ miserationis magnitudo: dum enim diuitem irridet, & minatur, & iudicium indicat, pœnitendi tempus concedit, & ad eam faciendam commouet: potuisset enim Deus animam diuitis, nullo verbo facto repetere, & in media ipsius vana, & impia cogitatione abripere, at non sic fecit, ne tempus pœnitentiæ adhuc denegaret, sed imminentem indicat mortem, stultitiam improperat, iudicium minatur, vt hoc medio tempore comperta stultitia, & timore ille compulsus, ad Deum conuertatur, conteratur, & saluetur; quod cum ille non fecit, maius quidem iudicium sibi conciliauit: tamẽ diuina Dei misericordia, quæ ex parte sua sũt facientis ostenditur, quæ etiã in flagellando, & condemnando non defuit. Alterum est, quantum homines huius seculi decipiantur: quis non existimasset diuitem illum beatum, quando diuitijs congregatis adhuc fructus agri vberes accesserunt; quis nõ iudicasset magnum id Dei beneficium, & donum? fuit quidem, sed quo ille abusus in supplicium incidit æternum, quod ille non cognoscens perdidit omnia, infelicissimusque est effectus. Quanto illi vtilius fuisset forsan, si ager nullos illi attulisset fructus; si quæ habebat congregata, perijssent; forsan ad meutem redijsset afflictione percussus, non saltẽ in talem incidisset cogitationem, propter quam anima eius ab eo nocte illa repetita est. Discamus non esse minus Dei beneficium, aduersitatem, quam prosperitatẽ; gratias agamus ipsi, cum corripimur, cum pro votis nõ succedunt temporalia: quis scit, si succesissent, quales euaderemus? Discãt etiam, quibus prospera succedunt, timere; ne si in stultitiam labantur, simili abripiantur iudicio. Multa de hoc argumento legimus apud scripturas, & Patres, quæ passim habentur: satis sit ea hoc in loco norasse, vbi exemplum huius diuitis ea manifestat.

Sic est, qui sibi thesaurizat: & non est in Deum diues.

COMMENTARIA.

ACcommodat similitudinem, sic est, inquit, id est, similis est huic diuiti, similiaque euenient ei, omnis is, qui sibi thesaurizat, & non est diues in Deũ, id est, qui solis diuitijs temporalibus acquirendis est occupatus, ijs, quæ in Deum diuitiæ sunt, postpositis, qualia sunt opera virtutum: hæc enim sunt diuitiæ in Deum; quia per eas in ipsum tendimus, eum quodammodo lucramur, & nobis acquirimus vitam æternam, per quam ipso fruimus, eam apprehendentes. Hoc declarat, & precipit Paulus 1. Timo. 6. Præcipe, inquit, diuitibus huius seculi non alta sapere, nec sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo bene agere, & diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, thesaurizare fundamentum bonorum in futurum, vt apprehendant vitam æternam. Hæc Paulus. Alta sapere,

spera-

sperare in incerto diuitiarum ad id pertinet, quod est thesaurizare sibi; at sperare in Deo, diuites fieri in bonis operibus, & reliqua, id est, ditescere in Deum. Quod dicitur diues in Deum, Græce est participium, Ditescens, quod indesinentem motum significat, quia continuo bonis operibus vacare debemus. Vides ergo quomodo similitudo conueniat propositæ illi sententiæ, cauendum ab auaritia, & à studio plus habeudi, & non in abundantia rerum positam esse vitam hominis.

ANNOTATIO XXXXII.

Sententiæ superioris uberius explicatio

GRæce sunt participia sine verbo, ac si Latine diceremus: Sic thesaurizans sibi, & non ditescens in Deum. Interpres autē noster obseruauit sensus potius quam verba. Quod autem ad rem attinet ambiguum est, an posterior pars huius sententiæ sit limitatio, an potius sequela prioris: hæc enim inter se differunt; si enim limitatio est, tunc efficitur iste sensus: sic est, qui sibi thesaurizat, non quidē ois, sed qui sic thesaurizat, vt non ditescat simul apud Deū, qui cum diuitiarū studio, bonis etiā virtutum operibus non incumbit; iuxta quem sensum non reprobatur absolute sibi thesaurizare, sed limitate, quando homo simul desinit bene agere. Quidam recentiores hunc sensum amplectuntur. Si vero sit sequela, is sensus erit sic est, qui sibi thesaurizat, qui eo ipso non ditescit in Deum; sicut dicimus, qui delitijs carnalibus est deditus, & non studet abstinentiæ, non placet Deo, non quod limitetur prior pars, nam non datur, qui delicijs carnalibus sit deditus, & abstinentiæ, ac continentiæ studeat, sed quod declaretur, quasi sequatur ex priori posterius. sic dicimus, qui seruit Mammonæ, & non Deo. Et est phrasis etiam scripturę familiaris, Deut. 32. Seruierunt Dæmonijs, & non Deo. Psal. 106. Errare fecit in inuio, & non in via: sic etiam dictum est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues, quasi is, qui sibi thesaurizat, non sit in Deum diues. iuxta quem sensum absolute reprobatur sibi thesaurizare; & in hunc sensum interpretantur sententiam istam Titus Bostrenus, Euthymius, & Beda, & eis adhæsimus in commentario; moti autem sumus ad id affirmandum ea ratione, quia in alijs locis Euangelij absolute Dominus dissuadet thesaurizare. Matt. 5. Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra; quod igitur nunc prohibet apud Matthæum, apud Lucam hisce verbis damnat, cum dicitur, qui sibi thesaurizat, esse similem huic diuiti, & qui sic thesaurizat non ditescere apud Deum.

Thesaurizare quid hoc loco.

Quid autem sit hoc thesaurizare, explicatur à Paulo 1. Timothe. 6. Qui volunt, inquit, diuites fieri, incidunt in laqueum diaboli; ij autem sunt, qui non aliud intendunt, quam diuitias acquirere, & accumulare, id sibi tamquam finem proponentes; quos Dauid Psal. 61. expressit, Diuitiæ, inquit, si affluant, nolite cor apponere. qui ergo cor apponūt, totum q; affectum in eo collocāt, vt diuites sint, nullamq; rationem habent iustitiæ, & honesti, dūmodo congregent: ij thesaurizare sibi nunc dicuntur: & tales non sunt diuites secundum Deum. Hoc idem Dominus Mat. 6. alijs significauit verbis: Non potestis, inquit, Deo seruire, & Mammonæ, thesaurizare igitur sibi, est idem, quod seruire Mammonæ; & non posse simul seruire Deo, & nō ditescere in Deum idem sunt. non igitur damnātur diuitiæ, nec tenentur diuites diuitias abijcere, sed non apponere cor in eis, nec sibi eas tamquam finē proponere præcipuum, eis seruiendo. Vnde Paulus 1. Timo. 6. Præcipe, inquit, diuitibus, non alta sapere nec sperare in incerto diuitiarum, & cætera; non autem dixit: vt diuitias expellant, eisque se priuent, qui igitur congregat diuitias in vsus suorum, ac familiæ, & filiorum, prouideque conseruat, vt temporibus suis distribuat pro emergentium necessitate, & ratione honesta, non sic thesaurizat, vt diues secundum Deum esse non possit; & in hac significatione accepit Paulus 2. Corint. 12. verbum thesaurizandi, quando protulit Patres debere thesaurizare filijs; non autem in eo sensu nunc à Domino accipitur, quod optime explicuit, seu potius insinuauit; non enim absolute protulit thesaurizare, sed thesaurizare sibi, quasi diceret, qui in thesauro congregando non aliud respiciunt, quam seipsos, suamq; propriam vtilitatem, non aliorum, non pauperum, non iustitiæ, & honestatis, talis thesaurizandi ratio prohibetur nunc à Domino.

ANNOTATIO XXXXIII.

quid sit esse diuitem in Deum.

EST adhuc difficultas in eadem sententia, quid sit diuitem esse in Deum. Titus Bostrenus idem esse in Deum interpretatur, quod secundū Deum. Euthymius vero interpretatur, apud Deum; in eodem tamen sensu, vt is sit diues secundum, seu apud Deum, qui bonis operibus incumbit. Mihi autem videtur Paulus 1. Tim. 6. hoc explicuisse: Præcipe, inquit, diuitibus huius seculi, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, &c. diuites ergo fieri in bonis operibus, est ditescere in Deum. Cur autem dicatur is, qui bonis operibus incumbit, ditescere in Deum, recentiores quidam putant, idem esse in Deum, quod in Deo, vt præpositio Græca εἰς loco ἐν, quia virtute Dei bona opera fiunt. Titus, & Euthymius (in) loco (apud, aut secundum) poni putant, vt diximus, quia qui bene operatur, diuitias spirituales habet, quæ diuitiæ verę sunt, & à Deo tales reputantur; at quia præpositio illa Greca, quasi motum quendam in alium indicat, existimo, per bona opera dici hominem ditescere in Deum, quia per ea tendit in Deum, & in vitam æternam, in qua fruimur ipso: quod videtur Paulus insinuasse 1. Tim. 6. vt in commētario dixim⁹: nā de diuitib⁹ loquēs, vt supra retulimus, & explicans diuitias has, inquit: Diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonorum in futurum, in vitā æternam, hoc est ditescere in Deum. Quidam recentiores interpretantur det Eleemosyna, vt is sit dives in Deum, qui Elemosynas da, & distribuit in pauperes: quæ enim in eos erogantur, in Deum errogata dicuntur, iuxta illud Prouerb. 19. Fœnerat Deo, qui miseretur pauperi; quā phrasi vsus videtur Paulus Rom. 10. Deus, inquit, diues in omnes, id est,

id est largus in omnes. Huic interpretationi obstat, nihil agi in præsenti de eleemosyna, sed generaliter de incumbendo studio in omni bono opere: sermo enim est de diuite, qui totus erat in diuitijs seculi, omni cura, & studio eorum, quæ secundum Deũ sunt, postposito: obstat etiam, quia hęc sententiæ pars est, & sequela prioris, qui autem sibi thesaurizat, non tantum non erogat eleemosyuas, sed nec aliis bonis incumbit. Accommodatior ergo est expositio prior, quæ in commentario posita est.

Dixitque ad Discipulos suos.

COMMENTARIA.

SVperiora non ad solos Discipulos, sed etiam ad turbas locutus est: omnibus enim conueniebat cauere ab auaritia, & exemplo diuitis illius discere non theraruizare sibi, sed ditescere in Deum, at quæ nunc seruanda proponit, non omnibus sunt communia, sed Discipulis, eorumque imitatoribus, idcirco ad eos se conuertit, documenta ipsis maxime conuenientia daturus. Qua autem ratione hæc Discipulis, non autem omnibus accommodata sint, in sequentis sententiæ explicatione manifestatur.

Ideo dico vobis: Nolite soliciti animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini.

COMMENTARIA.

DOcumentum hoc est, ne habeatis solicitudinem vllam victus, & vestitus vestri, quib⁹ in posterum vsuri estis, etiamsi vobis necessarij sint: volo vos adeo rerum temporaliũ nulla anxietate, & solicitudine detineri, vt etiam necessariorum solicitudinem deponatis; nolite ergo soliciti esse animę vestrę, quid manducetis, nec corpori, quid induamini. Cum Discipuli omnia, quæ habuerant, relinquissent, & in posterum se omnium rerum possessione, abdicassent: expositi erant periculo solicitudinis eorum, quibus indigebant, magis, quam ij, qui res suas non abiecerant, sed potius abundabant, idcirco ad eos maxime hunc profert sermonem. Præterea etiam, quia studio prędicandi Euangelium, ac cõuertendi ad fidem, ac Christi sequelam totum mundum intendere debebant, idcirco omni ex parte hanc temporalium solicitudinem eos abiicere à se vult, ne mentes eorum ea occupatę, ac rerentę, minus vacent muneri tali quã oportet. Hoc autem documentum ex antecedentibus infert; inquit enim: Ideo dico vobis, quasi diceret: videtis malum, quod in diuite isto, cuius similitudinem proposui, solicitudo temporalium operata sit: sibi enim thesaurizauit, & in annos plurimos fructus reseruauit; & dum diuitiarum studio incumbit, diuitiis in Deum se priuauit, ob quę in damnationis iudicium incidit: ideo dico vobis, vt in alterũ extremum vos conuertatis, vt nec necessariorum ad victum, & vestitum solicitudinem vllam in posterum habeatis. Attende verba: Nolite, inquit, soliciti esse animę vestrę, id est, ꝓ anima vestra, quid manducetis, non quod anima indigeat cibo secundum se, sed quod in corpore sine cibo permanere non valeat. Cętera in annotatione require.

ANNOTATIO XLIII.

Sensus superioris sententię quis sit.

TRia sunt in superiori sententia pro eius perfecta explicatione inuestiganda, nimirũ. sensus cum prioribus connexio; & quorundam verborũ explicatio. Quod ad primum attinet, Basilius reg. breu. respon. 207. hunc locum enarrãs dicit, nõ debere homiuẽ solicitũ esse de necessarijs, nec laborare ꝓ se, & hoc est, quod nũc præcipitur; licere tñ solicitũ esse ꝓ aliis, scilicet infirmis, & pauperibus: ideque docet respon. 272. Hoc tamẽ, vt paulo inferiꝰ dicemus, non ita est; nec prohibitio consistit in eo, quod pro se, aut pro alijs solicitudo vetita sit, sed in ipsa solicitudine, quæ nec pro se, nec pro alijs suscipi debet. vt igitur hoc manifestemus, aduertendum est, solicitudinem esse quãdam animi anxietatem de aliquo euentu rei, quæ procedit ex dubio, & incertitudine talis euentus; vnde solicitus ls dicitur de cibo, & vestimento, qui animi angore premitur, quia ĩcertus est, ac dubius, an cibus, & vestimentum erunt. Solet ista solicitudo inducere homines in studium vehemens inquirendi rem, ꝓ qua soliciti sunt; aut cauendi, & remouendi, si forte ꝙ euenturum est nollent: solet etiam animum turbare, & detinere, ne aliis rebus attente vacet. Multũ autem differt hæc solicitudo à cura, & prouidentia: nam hæc consulit futuro absque animi perturbatione, & anxietate, illa vero non sic. Hoc supposito attende non prohiberi per hanc sententiam Domini curam, & prouidentiam cibi, potus, & vestimenti: si enim id esset, non laborasset Paulus manibus suis, vt haberet, vnde cibum, & vestitum

sibi, & suis compararet: nec ipse Christus admisisset loculos, in qb. pecunia reseruaretur in vsus necessarios; sed prohibet Dominꝰ, animi perturbationem, & anxietatem, quæ nascitur ex dubietate, & incertitudine: vult enim suos non dubitare, sed fiduciam in eo habere, non defuturum in ijs, quæ illis necessaria erunt. Hoc notauit docte Hieronymus Matt. 6. explicans hanc Domini sententiam: inquit enim: A cura non penitus liberamur, sed præcipitur, ne solliciti simus; labor exercendus, quia in sudore vultus tui vesceris pane tuo, solicitudo tollenda. Hæc ille. Vnde recte Augustinus lib. de opere Monachorum. cap. 1. & 2. repellit illos, qui propter hanc Domini sententiam asserebant Monachos ab operibus corporalibus, quibus victus, & vestitꝰ comparatur, abstinere debere, contra illud Pauli 2. Thessalon. 3. qui non vult operari, nō manducet; non igitur his Domini verbis negatur opus, & labor, sed solicitudo victus, & vestitus; immo non prohibetur, vt asseruetur cibus in posterum, vt notat Augustinus li. contra Adiman. ca. 24. vbi refert Manichęos ex hoc deduxisse; veteri testamento nouum esse contrariū; in quo valde decepti sunt. lege Augustinum. Ad hāc solicitudinem deponendam Petrus, ac Paul. exhortantur fideles in Christo: nam 1. Pet. 5. Omnem, inquit, solicitudinem proiicientes in ipsum, quoniā ipsi est cura de vobis. & Philip. 4. Nihil soliciti sitis, &. 1. Corinth. 7. Volo autem vos sine solicitudine esse. Est autem duplex solicitudo: Vna quæ ita tenet hominis animum, vt prætermittat ea, quæ facere tenetur, aut committat illa, à quibus oportet abstinere, vt prouideat ijs. pro quibus solicitus est; talis fuit solicitudo diuitis istius, cuius similitudo proposita est: nam ita intentus fuit, & anxius, ac solicitus, vt in plurimos annos sibi prouidens, negligeret pauperibus distribuere, quæ tenebatur; nec fideret Deo, nec ipsius recordaretur, nec curaret bonis operibus vacare: hęc solicitudo est præcepto omnibus fidelib. prohibita, de qua Petrus, & Paulus citatis locis sermonem habent. Altera est, quæ, etiam si non prætermittat quæ facienda sunt ex præcepto, nec admittat ea, quæ prohibita sunt, tamē detinet mentem, vt nō ita perfecte vacet operibus spiritualibus, & aliqua etiam prætermittat bona, quę, etiam si non sint præcepta, sunt tamen vere bona, & ad perfectionem conducunt. Hæc autem solicitudo non prohibetur præcepto, sed consilio, quippe solicitudinis huius abiectio ex maiori charitate, & fiducia erga Deum procedit, & ad perfectiorem virtutum statum conducit. Existimo vtramque Christum Discipulis commendare. qui ad statum perfectissimum vocati erāt, & ad summam perfectionem euehendi; ideo vult eos omnem deponere solicitudinem erga temporalia, & necessaria, Deo fidentes, quem charitate perfectissima prosequi debebant: quo autem quisque magis diligit quempiam: eo magis ei fidit, & ab eo, quæ opus habet, sperat; eo maxime, quod reliquerāt omnia, quibus idcirco conueniens erat, vt relinquerent etiam omnium temporalium solicitudinem: illa enim dimissio referebat ad præterita, quæ habuerant, depositio vero solicitudinis ad futura, quæ nō habebant, sicque fit completa omnium dimissio propter Christum. Adde etiam, tanto maiorem charitatem, Christum erga suos demonstrasse, quāto magis eos solicitudinem omnem deponere voluit. Atque hæc est causa, cur hoc documentum non adtubas, sed ad suos Discipulos conuersus pronūciauit. Notat autem Hieronymus, licet in cibo corporali solicitudo esse non debeat, in spirituali vero soliciti esse debemus: nam solicitudo, hæc inducit nos ad cibos spirituales quærendos, ac conseruandos, quod oprimum est: vnde Philip. 2. dicitur: qui sincera affectione pro vobis solicitus sit. Paulus etiam solicitus erat pro Ecclesiarum salute, vt ipse testatur. 2. Corinth. 11.

ANNOTATIO CLV.

Connexio horū verborū Christi cū præcedentib⁹.

SEcundo loco notanda est connexio huius sententiæ cum præcedentibus: nam particula (Ideo) quandam illationem ex prioribus indicat. Aduertendum est autem hanc eandem sententiam haberi apud Matthæum cum eadem particula, quamuis alio tempore, & alia occasione à Christo prolatam. Chrysostomus autem homil. 22. in Matthæum, eam, quæ apud illum legitur, sic connectit, dicens: Postquam dixit: Non potestis seruire Deo, & Mammonæ, intulit. propterea dico vobis. Nolite soliciti esse: per quod ostendit ineffabile detrimentum: non solam noxam in pecunijs, verum etiam plagam in rebus, & quidem in principibus sentientis, ac proprię etiam subuersionem salutis: si quidem vos excludunt à Deo, qui vos creauit, tuetur, ac diligit; propterea dico vobis: nolite soliciti esse: quia enim inæstimabilem noxam esse monstrauit, deinde præceptum quoque ipsum intulit: neque enim tantummodo ea, quę parta sunt, abijci iubet, verum ne super necessario quidem cibo esse solicitos. Hęc ille. cuius mentem breuissime, sic explicare possumus. quia Dominus dixerat, non potestis seruire Deo, & Mammonæ, idcirco intulit, nolite soliciti esse, quasi diceret: solicitudo enim hęc ad Mammonam pertinet: ideo abstinēdū est ab ea, si vultis seruire Deo. Sic connectit Chrysostomus. eandemque connexionem possumꝰ accommodare presenti sententię: vti enim diximus paulo superius, quod nunc dicitur, nempe qui sibi congregat, & non est dives secundum Deum, eundem habet sensum cum illo, non potestis seruire Deo, & Mammonę, inde ergo infert. ideo nolite soliciti esse. At vero quia Discipulis non tantum prohibetur solicitudo, quę ex præcepto ab ominibus fugienda est, sed etiam quæ de consilio, & perfectione. possumus connexioni Chrysostomi hoc adiungere, hāc illationem factam ex tota etiam similitudine, & exemplo diuitis, qui præ solicitudine sibi longam vitam promisit, nec dives fuit secundum Deum, interque Dominus, nō debere esse solicitos, quasi exhortans Discipulos, vt in alterum extremum se conuertant, veluti si diceret: Vidistis solicitudinem diuitis, & quanta mala ei attulit, eumque diuitijs in Deum priuauit, ideo dico vobis, vt in extremum alterum conuertamini, vt ab omni solicitudine caueatis, etiam necessariorum, sicque & præceptum, & consilium hęc sententia complectitur. atque hęc est accommodata connexio.

Anima hoc loco p quo sumatur.

ANNOTATIO. XLVI.

TErtio loco, quod ad verba spectat, quidam hoc in loco animam censent pro vita positam, quę significatio frequens est in Scriptura. quibus fauere videtur, quod dicitur, nolite soliciti esse animæ, qd man-

manducetis; anima autem non manducat. at vero Chrysostomus homil. 22. in Matth. affirmat animam accipi pro altera parte hominis a corpore distincta, & reuera ita est, sequentia enim verba id satis explicant: nam additur, nec corpori, quid induamini, vbi anima corpori confertur. & rursus adiungitur: Nonne anima plus est, quam esca, & corpus, q̃ vestimentum? quibus in locis certum est non pro vita, sed pro altera parte hominis intelligi debere; atque hæc est causa, vt dicit Chrysostomus, cur non dixerit Dominus: Nolite soliciti esse quid manducetis, nec quid induamini, sed distinxit animam, & corpus, quod ea de causa factum est, quia argumẽta, quibus ad id persuadendum vsurus erat, sumebantur ab ipsa anima, & ab ipso corpore. Nec obstat quod oppositum est de cibo: vt enim recte Chrysostomus dicit, anima absolute non vtitur cibo per se, tamẽ vt in corpore permaneat, necessarius est cib⁹, ideo cibus tribuitur ipsi; vestimentum aute propriũ est corpori, & nõ necessarius animæ, sicut est cibus, ideo non adscribitur vestimentum animæ, sed corpori. Vltimo notandum est, non dici, Ne soliciti sitis, sed nolite soliciti esse, vt explicet se prohibere eã solicitudinem, quam homo libere, & ex proprio arbitrio sibi assumit: hac enim Dominus vult suos discipulos à se abijcere; vt maior inde in Deo sit fiducia

Anima plus est quam esca, & corpus plus quam vestimentum.

COMMENTARIA.

MVltis argumẽtis probat Dominus non debere esse Discipulos solicitos de esca, nec de vestimentis, sed solicitudinẽ deponẽdã èsse, & abiciẽdam in Deum. Primũ argumentum superior sententia cõtinet: sensus est, anima multo pluris est, id pretiosior, quam esca; & corpus, quam vestimentum; qui igitur sine vestra solicitudine dedit vobis quod magis est, nempe animam, & corpus, dabit etiam quod minus est, escam scilicet, & vestimentum. Ipsius ergo curæ est præstare vtrumque, non autem vestræ solicitudinis.

ANNOTATIO XXXXVII.

CHrysostomus ho. 22. in Matthæum, & Hieronymus Mat. 6. & Augustinus li. 2. q. Euangel. c. 24. interpretantur superiorem sentẽtiam sic. Qui dedit maiora seu quod pluris est, animam scilicet, & corpus, sine solicitudine nostra, dabit & minora, escam nempe, & vestimentum.

Considerate coruos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, & Deus pascit illos, quanto magis vos pluris estis illis?

COMMENTARIA.

ALterum argumentum hoc est, à prouidẽtia diuina, qua pascit Deus coruos, qui cum sint voracissimi, nec habeant cellarium, id est promptuarium, in quo esculenta, & proculenta reponi solent; nec horreum, in quo fructus terræ reconduntur. & asseruantur. Deus tàmen pascit eos, & tribuit necessaria ad vitam; cum igitur hi multo inferiores sint hominibus, maximeque ijs. qui Christum sequuntur, consequitur profecto, quod multo magis hos pascet; nam si de minimis tantam habet curam Deus, habebit profecto de magnis.

ANNOTATIO. XXXXVIII.

Cur coruorũ magis, quam aliorũ aliũm fit mentio in superioribus verbis.

AMbrosius loco illius (coruos) legit, volatilia. qua voce vsus est Matthæus. At vero exemplaria Latina, & Græca habent coruos. Vnde mendum est, quod in quibusdam legitur, ceruos. Quod autẽ ad rem attinet, interrogabit forsan quispiã, cur magis coruorum, quam multorum aliorum volatiliũ mentio facta est? Respondeo, id ob nonnullas causas conuenientissime esse factum.

Prima est, quia auis hæc est voracissima, quę qualitas efficacius red. litargumentum ad comprobandam Dei prouidẽtiam, qui etiam voracissimas aues pascit sine vlla earũ solicitudine. Talem aũt esse coruum testatur Aristoteles, cuius testimonium paulo post recitabimus. Hoc etiam affirmat Basilius ho. in diuites auaros, vbi hoc ipso magnificat Dei prouidẽtiã, quod per coruos pauit Eliam, cũ hi sint rapacissimi, & voracissimi; qui cum alienas soleant escas inuadere, naturæ obliti seruo Dei ministrarunt.

Altera est, quia in coruo, mirabili quadam, & peculiari ratione, diuina hæc prouidẽtia pascendi manifestatur. scribit enim Aristoteles lib. 6. de historia animalium sic de coruis: Corui, inquit, cum sint voracissimi, in regionibus paulo angustioribus, & vbi satis cibi pluribus non sit, duo tantum morantur, & pullos suos, vbi primum volare possunt nido excludunt, mox etiam tota regione. Hæc ille. Hinc deducitur magnitudo diuinæ prouidentiæ erga coruos, quod expulsos à patria, & in alienam repulsos regionem pascit, nec perire fame permittit; hanc prouidentiam commendat Ioa. c. 38. dicens. Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamant ad Deum vagantes, eo quod non habeant cibos? Hoc idem magnificauit Dauid Ps. 146. Dat, inquit, iumentis escam ipsorum, & pullis coruorum inuocantibus eum.

Tertia est; quia corui vtuntur multiplici genere escarũ: nã vescũtur carnibus, fructibus arborũ, seminibus, vermibus, & alijs multis, in quo relucet prouidentia diuina, quæ tribuit illis multiplices cibos. Hoc Dominus insinuat, cum dicit, non habent cellarium,

larium, neque horreum, hoc enim ad semina & fructus terræ pertinet, illud ad carnes, & alia huiusmodi.

Quarta est, dum coruorum fit mentio, reducat in memoriam Discipulorum prouidẽtiam illam Dei, qua seruum suum Eliam tempore famis, sine vlla eius opera, & solicitudine pauit, & quidem laute, & abundanter per coruos, qui singulis diebus panem, & carnem semel in die ad prandium, & semel in nocte ad cænam detulerunt, scriptum est 4. Regum 17. quasi hoc exemplo coruorum diceret: Recordamini, qualiter Eliam paui per coruos, & confidite me daturum etiam vobis necessaria ad victum. His de causis existimo Dominum à coruis argumẽtum sumpsisse, ad confirmandam suam diuinam prouidentiam. Pulchre autem vnum dicit Ambrosius, diuinam prouidentiam erga volatilia ponderans: Si volatilibus, inquit, cæli, quibus nullum exercitium cultionis, nullus de messium fœcunditate prouẽtus est, indeficientem tamen prouidentia diuina largitur alimoniam, verum est causam inopiæ nostræ auaritiam videri; etenim illis idcirco inelaborati pabuli vsus exuberat, quod sibi fructus comunes ad escam datos, speciali quodam nesciunt vendicare dominatu: nos communia amisimus, cum propria vẽdicamus: nam nec proprium quicquam est. vbi perpetuum nihil est; nec certa copia, vbi incertus euentus. cur diuitias tuas æstimes, cum tibi Deus etiam victum cum cæteris animalibus voluerit esse communem? Aues cæli speciale sibi nihil vendicant: & ideo pabulis indigere nesciunt, quia non norunt alijs inuider. Hæc ille. Notat autem vnum Chrysostomus homilia 22. in Matthæum, nimirum Dominum non proposuisse exemplum Moysis, & Eliæ, Ioãnis, cæterorumque, qui sine solicitudine cibi fuerũt, ne dicerent Discipuli: Nos non sumus his similes, sed inferiores. Sumit ergo exemplum à coruis, & volatilibus, vt omnem prætextum auferat: si igitur illorum, quæ propter hominem creauit Deus, quæ eo sunt inferiora, tantam gerit curam, multo magis geret hominis, ac Discipulorum suorum. Notat etiam dum dicitur. (non seminant, nec metunt) non prohiberi omnibus has actiones, & opera, sed verari solicitudinem, & anxietatẽ animi, vti dictum est. Ego autem hoc verum puto, si præceptum consideremus; at vero, quę consilij erant, & Discipulis peculiaria nunc docens, etiam hæc Discipulis dissuadet.

Quis autem vestrum cogitando potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris solicitis estis?

COMMENTARIA.

TErtium argumentum est: hoc sumitur autem à vanitate, & inefficacia solicitudinis humanæ; sensus, & efficacia argumenti hęc est, uemo sua solicita cogitatione augere potest corpus suum, nec staturæ proprię addere cubitum vnum; si ergo hoc, quod est minimum opus Dei, sua solicitudine homo non potest efficere, frustra anxius, & solicitus est de maioribus Dei operibus; cum nec hæc efficere valeat: qui enim minus nõ potuit, profecto nec maius, & difficilius efficere valebit. Relinquendum igitur est hoc ipsi Deo, qui fecit illud, nempe qui corpus auxit, ipse enim escam præbebit, quod maius est. Explicationem huius argumenti, & sententiæ sequens annotatio habet.

ANNOTATIO XLVIII.

Explicatio uberior præcedẽtium verborũ.

BEda hãc sententiam de vestimento corporis interpretatur, quasi Dominus per eam velit ostendere nõ debere Discipulos solicitos esse de vestimento corporis: at vero accommodatior est interpretatio, hanc etiam sententiam, sicut præcedentem, procedere de esca, & ijs, quæ ad victum pertinẽt. Quod ex Matthæo manifeste colligitur. nam postquam dixit. Quis autem vestrum cogitans potest adijcere ad staturam suam cubitum vnum? statim ad vestimenta se conuertit: Et de vestimento, inquit, quid soliciti estis? quasi præcedens sententia non ad vestimentum pertineat.

Particula, cogitãs perpenditur, & particula cubitum.

Sunt autem duo verba attendenda, vnum est illud cogitans, quod non mentis cogitationem, aut ratiocinationẽ significat, sed solicitudinem, & anxietatem: nam Græce habetur μεριμνῶν, id est, solicitus existens. Alterum est illud, cubitum: notat enim Euthymius, ideo cubiti Dominum meminisse: quia cubitus est mensura staturæ corporis: nam vnusquisque habet quatuor cubitos proprios, mensuram altitudinis corporis sui. Hæc omnia facilia sũt; at multo difficilius est huius argumenti vim, & sensum apprehendere: non enim videtur argumẽtum hoc valere, non potestis cubitum staturæ addere, quod minimum est; igitur nec poteritis vestra solicitudine assequi quod maius est, nempe escam, seu victum. Hoc, inquam, non videtur valere: nam augere corpus, non voluntati hominis, nec potestati subiectum est; at cibos, & escam comparare voluntatis, & potestatis hominis est, vt experientia docet; maius ergo, non autem minus est staturæ cubitum adijcere, quam cibos comparare; vnde non valet si de illo non debemus esse soliciti, quia talis solicitudo vana est, quod de hoc etiam soliciti esse non debemus: non enim in eo vana erit solicitudo nostra. Insudant recentiores in explicanda hac sententia: est enim argumentum à minori, nempe, si non potestis facere minimum, nempe cubitum staturę propriæ addere, nec etiam poteritis escam vestra solicitudine dare, cum maius hoc sit; nec ex interpretationibus eorum vlla apparet accomodata responsio. Nobis visa est commentarij expositio legitima, & accommodata, quæ paulo fusius explicanda, & confirmanda est. Duo sunt opera Dei erga hominem, Vnum est augmentum corporis, & staturæ. alterũ est escis nutrire & conseruare. Si vnum alteri conferatur, minus est ad cubitum vnum augere corpus, quam tot escis nutrire, & conseruare: nam in hoc posteriori comprehenduntur multa opera, ciborum nempe, & escarũ multiplicium productio, quibus

quibus homo pascitur, quod maius est, quam augmentum vnius cubiti in vno homine: in augmento quidem magis apparet impotentia hominis, quia videmus per hominem id fieri non posse; at in escarum ministerio minus apparet, quia aliquod opus hominis intercedit, nempe labor in seminando, metendo, congregando: at nihil opus Dei intercederet, sed sola opera hominis, nihil prorsus efficeretur, sed omnia vana essent. 1. Corinth. 3. Non enim qui plantat, neque qui rigat, aliquid facit, sed qui incrementum dat Deus. hinc est vt maior sit prouidentia, ac efficacia in esca, quam in augmento cubiti vnius, postquam iam homo constitit. Explicat Augustinus hoc opus Dei, quo cibos, & escas facit, præponitque illud operi, quo quinque panib. quinque millia hominum satiauit: nam hom. 24. in Ioā. sic inquit: Quia miracula Dei, quibus totum mundum regit, vniuersamque creaturam administrat, assiduitate viluerunt, ita vt pene nemo dignetur attendere opera Dei mira, & stupenda in quolibet seminis grano, secundum ipsam suam misericordiam seruauit sibi quædam, quæ faceret opportuno tempore præter vsitatum cursum, ordinemque naturę, vt, non maiora, sed insolita videndo stuperent, quibus quotidiana viluerunt, maius enim miraculum est gubernatio totius mundi, quam saturatio quinque millium hominum de quinque panibus, & tamen hoc nemo miratur: illud mirantur homines, non quia maius est, sed quia rarum est. Hæc Augustinus. Est igitur argumentum: si homo non potest suæ staturæ vnum addere cubitum, igitur nec poterit escas multiplices efficere, quibus se nutriat, & cō seruet; vnde consequitur, quod sicut solicitudo in priori vana est, ita in posteriori: vt enim illud non efficit, ita nec hoc: non ergo soliciti esse debemus in escis conquirendis: non quod nostrum est, efficere non debeamus, laborando, & operando, sed quod solicitudo tam vana sit in escis habendis, quam est in augendo corpore. Hunc puto esse sensum, qui à Chrysostomo significatus est ho. 22. in Matthæum, vbi: Quis, inquit, cogitando anxie poterit ad staturam suam adiicere cubitum vnum? ex hoc, quod apertum est, illud etiam, quod occultum erat, fecit esse perspicuum: sicut enim corpori ne exiguum quidem augmentum sui potes adijcere curando, ita nec oportet alimoniam congregare, etiam si ita in animum inducas. Ex quo profecto manifestum est, nequaquam nostra industria, sed prouidentia Dei ea perfici, in quibus ipsi videmur operari, quod si ille nos deserat, non solicitudo vlla, nō cura, non labor, nec quicquam horum apparebit, sed cuncta diffluent. Hęc ille. Hunc eundem sensū vnico verbo insinuauit Augustin. lib. 2. quęstionū Euang. cap. 28. Quod Dominus, inquit, dicit, si quod minimum est, non potestis, cum de augenda corporis statura dicit: minimum enim est hoc, sed Deo corpora operanti. Hæc Augustinus. interpretatur enim minimum esse augere corpus ipsi Deo, facta collatione ad opus, quo corpora facit, quando nempe escas ministrat.

Considerate lilia quomodo crescunt: non laborant, neque nent, dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis.

COMMENTARIA.

POstquam de solicitudiue in victu etiam necessario deponenda egit, transit ad id, quod minus est, nempe, ad vestimenta, argumentumque facit ex liliis, quæ cum sint res parui momenti, Deus absque vlla opera eorum sic vestit, ac ornat, vt Salomon ille Rex, rerum affluentiis deditissimus, potentissimus, ac sapientissimus, quando gloriosus, & in maiestate sua apparere volebat, numquam habuit ita pulchra, ac decora vestimēta, qualia dat Deus singulis liliis non laborantibus, nec nentibus; considerate ergo quomodo crescant: dum enim crescunt, inuolucris, & vestimentis circundata sunt, vt apparet in ipso flore, antequam aperiatur.

ANNOTATIO L.

HAnc sententiam ad vestimentorum solicitudinem deponēdam pertinere expresse significat Matthæus, inquit enim sic: De vestimentis quid soliciti estis? considerate lilia agri. Addit illud verbum, agri, quod maiorem argumento affert efficaciam; lilia, inquit, agri, quæ manibus hominum non seminantur, nec coluntur, sed sponte nascuntur ex terra, ideo videntur minus debere esse ornata, at Deus non tantum vestit, sed sic vestit, & ornat, vt vincant omnem hominis operam in ornamentis conficiendis. Chrysostomus hom. 23. in Matthæum notat, dum dicitur (non laborāt, neq; nent) non excludi opus nostrum, sed curam, & solicitudinem. Ponderat etiam illud, omni, quo significat Salomonem florum decore superatū esse, non semel atque iterum, sed tota ætate, qua regnauit. Illud etiam, Non sicut vnum ex istis, quia ab omnibus est superatus. Interrogat etiam, cur non est vsus exemplo auium, sicut in esca vsus est volatilium, & coruorum exemplo. Cur, inquit, non ex auibus pauum nobis proposuit, aut cygnū, aut ex pecoribus agnum? multa quippe ex animantium genere exempla sumete potuisset. Respondet, id ad exaggerationem diuinę prouidentiæ factum esse, quę herbam, vilis cum sit, tanto ornat vestimentorum decore; quam causam sequens sententia indicat. Euthymius Matth. 6. interpretatur illud verbum (crescunt) nimirum in folijs, quia quantum crescunt, tantum decorem ostendunt. Existimo autem, vt dictum est in commentario, hoc dictū esse, quia flores liliorum, quando crescunt, & nascūtur. etiam inuolucris quibusdam, quasi vestimentis, ob uoluuntur.

Si autem fœnum, quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic uestit, quanto magis uos.

COMMENTARIA.

COlligit argumentum à minori, & vt efficaciam augeat, diminuit ex vna parte liliorum substantiam; primo quidem à genere suo; appellat enim fœnum, herbam, quod vile quid est: rursus à duratione, hodie est, per diem fere aresci. rursus ab vsu, cras mittitur in clibanum, tamquam ignis fomentum, vt comburatur, non enim in vsus vtiles, aut magnos conducit; rem autem hanc vilem Deus non tantum vestit, sed sic vestit, vt supra Salomonis vestimenta glorioſa ornet ea: quanto igitur magis faciet vobiscum, qui longo interuallo superatis lilia, propter quos illa creata sunt, prouidebitque vobis de vestimentis necessarijs? illud, Vos, emphasim habet, vos, inquam, qui mei estis Discipuli, propter quos veni in mundum, tantaque Deus effecit.

ANNOTATIO LI.

Fœnum quid hoc loco.

FOenum Græce, χόρτος, quod fœnum, gramē, seu herbam significat, positumque est hoc in loco, tamquam genus comprehendens lilia, & alia similia: vt per hoc magis explicet vilitatem substantiæ liliorum, quę plus demonstratur in suo genere, quam in ipsis, propter pulchritudinem eorum: hæc enim occultat illam. Nec ex hoc loco deducitur, Deū de vestimentis pulchrioribus prouisurum Discipulis: hoc enim non ita est, sed argumentum est, si tantam prouidentiam habet Deus in vestiendis liliis, vt sic ea vestiat, multo magis curabit de vestitu necessario Discipulorum. Chrysost. homilia 23. in Matthæum similem sententiam explicans, inquit sic: Cuius rei gratia tanto etiam herbas decore vestiuit, vt suam sapientiam ostenderet, copiamque virtutis, vt vndique eius gloriam disceremus: non enim cæli tantūmodo narrant gloriam Dei, verum etiam terra: nā hoc quoque Dauid ipse dicit Psalm. 198. Laudate Dominum ligna fructifera, & omnes cedri. Alia quidem fructu, alia vero magnitudine, alia decore laudem Creatori transmittunt. Id autem ipsum maximas designat diuitias sapientiæ, quando etiā in hæc, quæ sunt vilissima, tantum decoris effudit: si igitur fœno, quod non in vsu dedit, quomodo tibi, quod vsui est, non dat? Hæc, & alia Chrysostomus. Per hoc ostendit, non modo nequaquam debere esse solicitos, sed nec obstupescere, & admirari vestimentorum luxum, & sumptum, quādoquidem pulchritudo florum, & decor varius herbarum, ipsumque fœnum tali amictu inuenitur pretiosius; cur igitur ex his in superbiam mentis erigeris, in quibus persacile de te obtinet etiam herba victoriam?

Pusille fidei.

COMMENTARIA.

POstquam ostendit non debere eos esse solicitos de victu, & vestitu, increpat, & ipsa increpatione non solum excitat ad fidem adhibendam dictis, deponendumque solicitudinem, sed etiam manifestat radicem malam, vnde illa procedat, nempe à paruitate, & modicitate fiducię erga Deum: ideo enim solicitamur, & anxij in his sumus, quia parum fidimus tantę Dei prouidentię. Hac igitur manifestata radice, ad expellendam solicitudinem efficacius animus audientiū permouetur, confidentiorque in Deo efficitur.

ANNOTATIO LII.

EAdem est sententia apud Matthæum, & Græce idem est vocabulum, licet interpres apud Matthæum, Modicæ fidei: hic autem, Pusillę fidei, verterit. Est autem nomen Græcum vnum ex vtroque compositum; Hoc autem in loco non accipitur fides pro mentis assensu, sed pro voluntatis fiducia, vt recte notat Euthymius, quæ significatio frequēs est in Scriptura, vt alias notatum est. recte autem hac vtitur interpretatione: nam licet loqueretur Discipulis: audiebant tamen turbæ: erat enim hæc doctrina, qua parte præceptum est, etiam illis necessaria, quibus magis inerat hæc modica fides; licet Discipuli, cum adhuc perfecti non essent, ab ea non essent omnino immunes.

Fides, quæ significatione hoc loco sumpta.

Et uos nolite quærere, quid manducetis, aut quid bibatis.

COMMENTARIA.

ALterum est hoc documentum à præcedente: nam in priori prohibita est solicitudo victus, & vestitus, at nunc prohibet, ne ea inquirantur: aliud autem est solicitum esse, aliud quærere; nolite, inquit, quęrere; quęrit autem ille, quid man-

manducet, & nec bibat, qui præcipuum, ac primũ ſtudium in ijs rebus collocat, quod nulla ratione fieri debet: vt enim homo creatus eſt in æternam vitam, & ad cęleſtia bona, data que ſunt ei hęc terrena ad tempus, & in ſubſidium vitæ huius præſentis, ita primum ſtudiũ collocandũ eſt in illis, non in iſtis, Non igitur hæc terrena anxie, nec ſolicite ſunt cogitanda, immo nec quærenda, quaſi ad hęc comparanda ſimus in hoc ſęculo.

ANNOTATIO LIIII.

Sententia præcedentis copioſa explicatio

HAec ſententia non eſt concluſio precedentiũ, nam non habet particulam illatiuam, nec repetitur idem verbum, nempe, Nolite ſoliciti eſſe; ſed eſt particula copulans, & continuans; & eſt verbum longe diuerſum: aliud enim eſt ſolicitum eſſe, aliud quærere: illud enim Græce eſt, μεριμνᾶτε, hoc, ζητεῖτε· id ipſum ex ſequentibus patet: Quęrite ergo primum regnum Dei, & hęc adiicientur vobis, quæ oſtendunt hanc ſententiam non de ſolicitudine intelligendam, ſed de non quærendis temporalibus, etiam ad vſum neceſſariis. quaſi ea ſint præcipua bona, & propter quæ alia geruntur. Hanc ſignificationem habere verbum hoc aperte docet Paulus Coloſſ. 3. Quæ ſurſum ſunt, inquit, quærite, vbi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens; quæ ſurſum ſunt, ſapite, non quę ſuper terrã. Illud; non quæ ſuper terram, ad vtrumq; refertur, nimirum, quęrite, quæ ſunt ſurſum, nõ quæ ſup terrã; ſapite quę ſunt ſurſum, nõ quę ſuper terram. Quod ergo Paulus dicit, quęrite quę ſurſum ſunt, non quę ſuper terram, hoc eſt, quod nunc dicit Dominus; Nolite quęrere, quid manducetis, nec quid bibatis, id eſt, ſtudium veſtrum, & opus veſtrum præcipuum non ſit in terrenis, etiam neceſſariis ad vitam; ſed quęrite primum regnum Dei. hoc idem habetur 2. Corinth. 12. Non quæro, inquit, quę veſtra ſunt; ſed vos, id eſt, quod prętendo, non eſt veſtra habere, ſed vos ſaluos facere, hic eſt meus ſcopus. Huic non eſt contrarium, quod dixerat 1. Corinth. 9: Si nos Spiritualia noſtra ſeminauimus, magnum eſt, ſi nos carnalia veſtra metamus? accipiebat hęc Paulus, ſed non quærebat, nec propterea laborabat apud illos. Hoc igitur eſt, quod nunc dicitur, Nolite quęrere quid manducetis, nec quid bibatis. Hęc ſunt, quę mihi videntur accommodata huic ſententię. At vero non omnes ita ſentiunt. Beda conuenit nobiſcum in eo, quod hęc ſententia non eſt eadem cum illa (Nolite ſoliciti eſſe) nec prohiberi hic ſolicitudinem cibi, & potus: dicit tñ vitari curioſitatẽ, ac ſingularitatẽ in victu, & veſtitu, & verba ipſius ſunt hæc: Notandum, q̃ non ait nolite quęrere, vel ſoliciti eſſe de cibo, aut potu, aut indumento; ſed expreſſius, quid manducetis, aut quid bibatis, vbi mihi videntur argui, q̃ ſpreto victu, vel veſtitu communi, lautiora ſibi, vel auſtetiora, prę ijs, cum quibus vitam ducunt, alimenta, vel indumenta requirunt. Hęc ille. Clemens autem Alexandrinus longe antiquior Beda diuerſum huius ſententię ſenſum affert lib. 2. de pedagog. cap. 10. nimirum, ne abundantię cibi, & potus ſtudeamus, plus, quam ueceſſarium eſt, habere cupientes: quod enim amplius eſt, ex ſuperfluo eſt: quod autem ex ſuperfluo eſt, ex diabolo eſſe declarauit, inquit, ſcriptura. Iuxta Bedæ ergo sẽſum, curioſitas in victu & veſtitu, ſingularitasque prohibetur; iuxta Clementem autem, cupiditas ſuperflua habendi in illis. non improbo interpretationes has; mihi tamen accommodatior viſa eſt, quã in commentario explicui. Hinc ſequitur diuerſam eſſe hanc ſententiam ab illa Matthęi, Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? hęc enim eſt velut cõcluſio illata à precedentibus. quod denotat particula, ergo, & eſt de ſolicitudine deponenda, de qua prius locutus erat Dominus. at noſtra sẽtẽtia nouũ eſt, vti diximus, documentum, quod cum ſequenti habetur apud Matthęum, forſan quia tunc non fuit à Domino traditum; nam quę Matthæus narrat, alio tempore, & loco dicta ſunt, quam quę nunc à Luca narrantur.

Et nolite in ſublime tolli.

COMMENTARIA.

COnnexum eſt hoc documentum priori, quo iubet Diſcipulis, non ſolum non collocare ſtudium ſuum præcipuum in inquirendis temporalibus ad uictum, & ueſtitum neceſſariis, ut in priori documento continetur: ſed nec obſeruate tempora, ac ſigna ſuperiora elementorum, & cælorum, quaſi inde ſperantes, aut timentes copiam, uel inopiam alimentorum. Vult autem Dominus ſuos Diſcipulos totam ſpem in Deum ponere, & ab eo ſperare ſibi neceſſaria, ſiue ſit inopia, ſiue copia frugum, & alimentorum, nec dependere à pluuiis, uentis, ſterilitate, fœcunditate terræ, nec ab influentiis ſuperiorum corporũ. Nolite ergo in ſublime tolli ſpeculantes futurorum ſigna. Non uetat abſolute harum cauſarum obſeruationem reſpectu effectuum naturalium; ſed Diſcipulis id prohibet, quippe quos uult omnino dependere à Deo, & ab eo ſperare alimenta, ſine ullo impedimento talium cauſarum.

ANNOTATIO LIV.

Pars illa, In sublime tolli ponderatur.

ILlud (in sublime tolli) Græce est μετεωρίζεσθε, à verbo μετεωρίζω; sunt autem multæ, ac variæ interpretationes. Primo loco Clemens Alexan. lib. 2. de Pædagog. cap. 10. interpretatur sic, nolite à veritate abduci, connectitque cum præcedenti sic: vt enim supra diximus, præcedentem sententiam (nolite quærere quid manducetis) explicat de nimia cupiditate ciborum vltra necessarium, quod ad delicias, ac voluptates spectat: hæ autem solent animos a veritate abducere; ideo subiungit: Nolite in sublime tolli, quod fiet, si non quæratis superfluos cibos, ac potus: sic interpretatur, & connectit Clemens hanc vtramque sententiam.

Secundo loco August. lib. 2. quæst. Euan. cap. 29. quem Beda eisdem verbis secutus est, interpretatur de arrogantia, quæ solet ex diuitijs, & affluentia procedere, iuxta illud. 1. Tim. 2. Præcipe diuitibus huius sæculi, non sublime sapere, id est non extolli, non superbire, connectunt autem sic, dicentes: Prohibita solicitudine de alimentis, consequetur, ne extollantur, admonuit: primo enim hæc ad necessitatem implendam homo quærit: cum autem hæc abundauerint, incipit & superbire de talibus. Tale est hoc, ac si vulneratus quis se iactet, quia habet multa emplastra in domo, cum hoc illi bonum esset, vt vulnera non haberet, & ne vno quidem emplastro indigeret. Hæc illi.

Tertio loco Theophylactus dicit, in sublime tolli nihil aliud significare, quam distractionem, & mentis instabilem versationem nunc hoc, nunc illud cogitantis, & ab hoc in illud salientis, & semper sublimius quiddam imaginantis secum, vt facere solent, qui præsentibus non contenti ad maiora semper inhiant.

Quarto loco Euthymius cõtrario modo interpretatur verbum, nempe a sublimibus, & cælestibus ad terrena detrahi, quæ interpretatio, si vera est, facile cum præcedenti connectitur. Hæc antiqui dixerũt.

Quinto loco, quidam recentiores dicũt, hisce verbis alluſum esse ad gestum eorum, qui præ magna solicitudine anxij vultum ad Cælum attollũt; ideo hoc (nolite in sublime tolli) vertunt sic, ne anxij sitis, id est, ne diuina prouidentia dubiteris.

Sexto loco quidam alij putant hac sententia cõsutari Astrologos, & ex astris sibi prognosticantes vel sterilem, vel fertilem fore Annum, actiones suas secundum astrorum cursum disponẽtes, ab astris magis, quam à diuina prouidentia dependentes; quod etiam dicunt Deum per Ieremiam vetuisse: nam c. 10. inquit: A signis Cæli nolite metuere, quæ timẽt Gentes ab eis.

Septimo loco quidam alij non aliud dicunt significare hoc in loco μετεωρίσεσθε, quam ex alto speculari, quod vulgo dicimus facere lõgos discursus, quasi nullum diuinæ prouidentiæ relinquẽtes locum: existimantque illi hanc sententiam in sensu conuenire cum illi Mat. 6. Nolite soliciti esse in crastinum.

Octauo quidam alij putant idem esse, nolite in sublime tolli, quod, ne fitis animo suspenso, velut is, qui est suspensus corpore, qui nec terram, nec cælũ attingit: sed firmare spem, ac fiduciam in Deo.

Nono, quidam dicunt hic præcipi, vt cum Discipuli hæc omnia, quæ dicta sunt, seruauerint, plurimumque ab aliis laudati fuerint, tamquam sublimiorem vitam ducentes, non consentiant se tolli in sublime, nec solus consensus, sed etiam occasio prohibetur: nec scilicet occasionem dent, vt in sublime tollantur opinionibus, & laudibus humanis, iuxta illud Pauli. 2. Corin. 12. Parco autem, ne qs me existimet supra id, quod videt in me, aut audit aliquid ex me. Hæc sunt omnia, quæ tam Antiqui, quam Recentiores in huius sententiæ expositione senserunt, quibus significatio verbi Græci siue per proprietatem, siue per metaphorã sumpta, ex parte aliqua sauet.

Mihi ea interpretatio, quæ in commentario posita est, visa est valde accommodata, non quod hac sententia vetet Christus Astrologiam; sed id, quod communiter homines, etiam non Astrologi faciũt, obseruant enim pluuias, & Soles, tempestates, grãdines, & alia similia, quę solent aut sterilitatem, aut fertilitatem efficere, & sibi timent, aut sperant, de alimentis proprijs cogitantes: hoc quidem ex se malum non est: cum enim sint naturales causæ, & effectus, non est cur vitio detur eorum speculatio, dum modo super omnia diuina prouidentia agnoscatur: at Discipulis hoc prohibet Dominus, quos sibi ab eo pendere vult, nec propter sterilitatem quamcumq; debeant desperare ab eo alimenta necessaria. qui autem in omni euentu certus est de alimentis, non est cur obseruet superiorum corporum effectus, & mutationes.

Auctoris expositio.

Hæc enim omnia gentes mundi quærunt.

COMMENTARIA.

CAusam exponit, cur Discipuli non debeant ista quærere; ea autem est ex differentia inter eos, & Ethnicos: gentes, inquit, mundi, id est, Ethnici hæc omnia quærunt, id est, studium suum præcipuum in istis terrenis collocant; quęrentes, quid manducent, & bibant, cæteraque similia; in sublime se tollunt, naturalia obseruantes elementa, eisque cõfidentes: cum enim Dei notitiam non habeant, nec quæ seculi futuri sunt, eis sint reuelata, ad ea, quæ huius mundi sunt, conuertuntur. Vos ergo, qui multum ab iis diuersi estis, & qui Discipuli mei estis, quibusque reuelata sunt secreta cælestia, verique Dei fides data, aliter debetis facere, nec cum eis communicare.

ANNOTATIO LV.

Argumenti genus in Scriptura valde vsitatum.

SOlet in Scriptura hoc argumẽti genus vsurpari, nempe à discrimine, quod est inter fideles & infideles, quorum mores longe diuersi esse debent, sicut & professiones. Matthęi 5. Si salutaueritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis. nonne & Ethnici hoc faciunt? & cap. 6. Nolite multum orare, sicut Ethnici faciunt. 1. Thessal. 4. Nolumus vos ignorare de dormientibus, vt non cõtristemini, sicut & cęteri, qui spem non habent. Quod enim malum gentes faciunt, fideles id cauere fortiori vinculo

culo obligantur; si autem quid boni faciunt, cumulatius, & perfectius Christianos facere oportet; ac multa quæ illis tolerabilia sunt, aut aliquam excusationem habent, fidelibus inexcusabilia sũt. Quod enim Gentes quærant terrena, & in sublime tollantur, in ipsis fiduciam collocantes, aliquid est, quod quodammodo excusat, minusque reos efficiat: Deũ enim ignorant, sine notitia, & spe cælestium sunt. At fideles, & Discipuli Christi, qui Deum norunt, qui non solum cognitionem, sed etiam promissionem cælestium habẽt, debent à similibus abstinere, amputando etiam quæ licita, minus tamen perfecta sunt.

Pater autem vester scit quoniam his indigetis.

COMMENTARIA.

CONfirmat id ipsum altero argumento: Deus, qui Pater vester est, scit vos indigere cibo, potu, cæterisque similibus, non ergo est, cur vos in istis quærendis studium vestrũ ac operam præcipuam collocetis. Nota efficaciam argumenti: Deus est, cui confiditis, nõ igitur deest potentia ad subueniendum: Pater est, non igitur deest voluntas: scit indigentiam vestram, non igitur illi inest ignorantia; oĩ ergo ex parte sufficienter prouisum est vobis. nam tria hæc necessaria sunt in eo, cui fidere possumus omni, deposita nostra inquisitione, vt possit, ac velit subuenire, sciatque indigentiam nostrã, ac quando subueniendum est: cumque in Deum ista maxime concurrant, ipse enim Omnipotens est, quia Deus est; vehementissime amat, quia Pater est; nihil eum latet, quia omnia scit: nolite ergo quærere necessaria ista temporalia; nec euentus temporum consideretis, sed relinquite curam Deo præcipuam.

ANNOTATIO LVI.

Proposita sententia quomodo aptetur expositionibus prius additis.

ISta verba aduersantur multis expositionibus supra narratis illius sententiæ (Nolite in sublime tolli:) eum enim sit argumentum, & ratio præcedẽtis documenti, aut prohibitionis, non possunt accommodari, nisi parti illi soli, nempe, Nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis: nam Pater vester scit, quia his indigetis: Alteri autem parti, nempe, Nolite in sublime tolli, si sequamur supra dictas expositiones non accommodantur: nõ enim hæc connectuntur: Nolite extolli, nec arrogantes esse: quia Pater vester scit, quia his indigetis; similiter non cohæret cum alijs multis ex narratis; vnde oportebat hanc sententiam, Nolite in sublime tolli, iuxta sensus illos; postponi huic: at vero, cum sit ante posita; & hæc sententia ratio sit vtriusque partis, necesse est illam partem posteriorem, scilicet, Nolite in sublime tolli interpretari vt referatur ad priorem, nempe studium rerum temporalium, & necessariorum: tunc enim optime quadrat: Nolite inquit, quærere quid manducetis: nec respiciatis elementorum, & cælorum motus, ac euentus, à quibus alimenta repẽdent; deponite totũ hoc, satis sit vobis Patrẽ vestrũ scire vos indigere: prouidebit enim vobis sine hac vestra inquisitione, & obseruatione, in quocumque euentu, siue sterilitas sit, siue fertilitas, siue prosperum, siue aduersum tempus.

Verumtamen quærite primum regnum Dei.

COMMENTARIA.

POstquam animos Discipulorum à studio, & inquisitione terrenorum auertit, eos de cælis regione commouet docens, quæ sint præcipua quærenda. in quibusque studium, ac cupiditas collocanda: Quærite inquit primo regnum Dei. Venit Christus veterem soluturus vitam, ad cęlestemque, ac veram patriam vocaturus; idcirco cuncta perficit, vt nos à terrenorum solicitudine, & appetitu eximat, & ad æterna transferat: propterea enim Ethnicorum meminit: hæc enim omnia, inquit, gentes quærunt, quorum nimirum erga præsentem vitam labor omnis consumitur, quibus nulla prorsus cura est futurorum, nec cogitatio de cælo, nec illa præcipue quærunt; vobis autem non sic faciendum est: quærite ergo Primum regnum Dei.

ANNOTATIO LVII.

Regnum plures habet inscripturas significationes.

ILlud aduerbium, primum, non habent Græca multa, nec legunt Tertullian. lib. 4. contra Marcion. ca. 29. Euthymius, nec Ambros. neque Beda; habent tamen plurima latina exẽplaria, & est apud Matthæum. capitu. 6. siue legamus, siue non, sensus idem est, vt nimirum præcipuum studium nostrum nõ sit in temporalibus, sed in cælestibus: Hæc enim sunt ante omnia, & simpliciter ac absolute quærẽda & appetenda. Regnum autem Dei in Scriptura plurimas, habet significationes: nam significat Christum, Ecclesiam militantem, patriamque cælestem, beatitudinemque nostram æternam. huic autẽ loco tertia significatio accommodatur: hoc enim regnũ quærendum dicitur, de quo Matth. 25. scriptum est, Venite benedicti Patris mei, possidete vobis paratum regnum à constitutione mundi; sicque interpretatur Chrysostomus hom. 23. cum alijs, cui interpretationi adhæsimus in commentario.

Et

Et iustitiam eius.

COMMENTARIA.

HOC etiam est quærendum præcipue, & ei toto studio, ac labore incumbendum, nempe bonis, ac sanctis operibus, per quę ad regnum peruenitur : parum enim prodest appetere regnum cæleste, ipsumque inquirere, & in quo positum sit, agnoscere, nisi ea adhibeamus, quibus illud consequi valeamus ; ea autem sunt bona opera ex Dei gratia facta, quę dicuntur iustitia regni, quia per ea habemus ius ad regnum : iustus enim dignus est regno cælesti : vnde Tim. 4. dicitur : Corona iustitiæ, quam, inquit, reddet mihi Dominus in die illa, iustus iudex, non solum mihi sed & ijs, qui diligunt aduentum eius. Hæc iustitia est quærenda.

ANNOTATIO. LVIII.

GRæca non habent (iustitiam eius) sicut nec aduerbium superius (primum :) nec etiam legunt Tertullian. lib. 4. contra Marcionem, cap. 29. Ambrosius, Beda, Ethymius; at multa Latina exemplaria legunt, & habentur à Matthæo, & in emendatis Biblijs retenta sunt ista; idcirco ea sumus interpretati: certum enim est à Christo prolata, siue apud Lucam, siue apud Matthæum. Probat hoc verbum (iustitiam eius) meritum bonorum operum, per quę ius habent iusti ad regnum, quod ideo coronæ, & mercedis nomen habet: per gratiam enim efficimur membrum Christi, & filij Dei, & hæredes, inde opera meritum, & iustitiam accipiunt.

Et hæc omnia adijcientur vobis.

COMMENTARIA.

QVærenti ante omnia regnum Dei, & iustitiam eius, adicijentur temporalia, quæ ad victum, & vestitum necessaria sunt : iusto enim intento, & incumbenti operibus Dei prouidet ipse Deus. Oculi iusti semper ad Dominum, & ipse euellit de laqueo pedes eius. Senior fui, inquit Dauid, etenim senui, & nō vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem. Non dicitur, dabuntur, sed adijcientur, quia ista bona comparata regno Dei, & iustitiæ, minima sunt, & quasi quæ dantur vt corolariū, & additamentum quoddam : hęc ergo adijciuntur; non autem dicuntur quærenda præcipuo loco: non enim creati sumus, vt edamus, bibamus, & vestiamur; sed vt placeamus Deo, vt bonis futuris potiamur: cætera perfunctorie curanda sunt. Attende hæc promitti adijcienda, non omnibus, sed quærentibus regnum Dei, & iustitiam eius. Qui quærit igitur futura, consequitur præsentia.

Nolite timere pusillus grex.

COMMENTARIA.

RAdicem solicitudinis, & inquisitonis potus, cibi, vestimentorum, aliorumq; temporalium amputat; hæc autem est timor quidam carnalis, & humanus, quo timet homo, ne sibi deficiant ea, quibus ad vitam conseruandam indiget : hic timor est, vnde solicitudo procedit, & qui facit studium, & diligentiam in ijs conquirendis vehementem. ne ergo timor insurgeret in Discipulis; maxime cum audissent se de victu, cæterisque vitæ necessarijs non debere esse solicitos, nec ea quærere, cum etiam considerarent se esse in pauco numero, & pauperes, & infimæ conditionis, quos mundus in pretio non haberet, idcirco Dominns huic morbo medetur dicens : Nolite timere pusillus grex, quasi diceret, audistis solicitudinem omnem, ac inquisitionem necessariorū vitæ deponendam; consideratis paucitatem vestram, qui vobis ipsi subuenire non potestis sine aliorum auxilio, nolite ob hæc timere : expellite cum solicitudine, & studio erga necessaria vobis etiam hunc timorem; vt radice amputata, rami etiam arescant. Metaphorice appellat suos credentes, Gregem, qui proprie ouium est, & animalium; Pusillum autem, tum propter paucitatem, tum propter abiectionem, quæ poterant eos timere facere.

Fidelium cōgregatio cur vocata sit pusillus grex.

ANNOTATIO LVIII.

EVthymius, ob vnā ex tribus causis, congregationem Discipulorum ac fidelium gregem pusillū dictam esse censet, aut collatione ad Angelicā multitudinē: in parabola enim Angelos, nonaginta nouem oues, hominem vero, vnam appellauit : hanc causam assignat Titus Bostrenus : aut cōparatione ad magnitudinem multitudinis infidelium: aut propter voluntariam deiectionem, & humilitatem eorum.

rum. Nos addidimus quartam, nempe propter abiectionem conditionis: nam erāt omnes fere plebei, & pauperes. Titus Boſtrenus addit aliam, nempe quia in mundo parui fiebant: qui in voluntaria, inquit, paupertate, facultatumque, quas obtinebant, abdicatione ætatem tranſigunt, hi plerumque in mundo parui fiunt. Hæc, cum ſequenti ſententia apud ſolum Lucam legitur, non apud alios Euangeliſtas.

Quia complacuit Patri veſtro dare vobis regnum.

COMMENTARIA.

CAuſam exponit cur timere non debeant; ea eſt, quia complacuit Patri veſtro dare regnum, nempe cæleſte: quod ſi adeo magnam, ac præcellentem rem vobis dedit, dabit vtique neceſſaria, vitæque ſufficientia. Nota autem verborum energiam: ſingula enim amorem quemcumque humanum propellunt. (Patri) qui habent Deum, qui omnipotēs eſt, Patrem, non eſt quod timeant. Rurſus (veſtro) qui diligit, & amore vos proſequitur: ſæpe enim patres irati ſunt in filios, hic Pater veſter eſt, etiam affectu, & dilectione. Rurſus (complacuit ipſi) non veſtris operibus, non meritis, non dignitate, ſed ſua voluntate, ac beneplacito vocauit vos, & diſpoſuit rem tantam dare. Rurſus (Regnum) non paruum quid, aut vile, ſed regnum æternum, cuius collatione vileſcunt omnia regna terrena. Demum (vobis) non principibus, non ſapientibus, non diuitibus, ſed abiectis, indoctis, pauperibus. Si ergo talem ſe præbuit Deus erga vos, profecto omnis ratio poſtulat, debere vos deponere omnem timorem erga neceſſaria, & ſufficientia ad vitam hanc temporalem. Titus Boſtrenus hoc regnum cęleſtis patriæ hæreditatem interpretatur.

Vendite, quæ poſsidetis, & date eleemoſynam.

COMMENTARIA.

SEnſus, & connexio hæc ſunt, ſi placuit Patri veſtro dare vobis regnum; depoſito omni humano timore, ne vobis neceſſaria vitę deficiant, incumbite iuſtitię huius regni, ea faciendo, per quæ ad ipſum perueniatis; vendite ergo quæ poſſidetis, & pretia in pauperes erogate. Nota non dixiſſe intendite bona opera facere, ſed vendite, quæ poſſidetis, & date eleemoſynam, non ſolum quia eleemoſyna vnum eſt ex præcipuis operibus ad regnum obtinendum idoneis, quæcumque ad iuſtitiam eius pertinet, vt Pſal. 3. ſcriptum eſt: Diſperſit, dedit pauperibus, iuſtitia eius manet in ſeculum ſeculi, ſed etiam vt explicaret, quanta fiducia in Deum eſſet habenda, quaſi diceret: Patri regnum vobis dare complacuiſſe, ita vos debet facere ſecuros de ſubuentione in temporalibus, quod volo non ſolum vos ſolicitudinem deponere, & ſtudium abiicere in conquirendis, quæ non habetis, ſed etiam priuare vos ijs, quæ habetis, & omnino Deo Patri fidere, incumbendo iuſtitiæ regni. Vt igitur ſimul ad iuſtitiam regni, & ad fiduciam omnem erga temporalia in Deo collocandam exhortaretur, idcirco de eleemoſyna habuit ſermonem.

ANNOTATIO LX.

QVod ad verba attinet. Cyrillus lib. 8. de adoratione in ſpiritu, huic ſententiæ adijcit aliam nempe, Et ecce omnia proſpere ſuccedent vobis. quod impletum dicit Act. 4. vendebant enim fideles prædia, & domos, & pretia afferebant ad pedes Apoſtolorum, & diſtribuebatur ſingulis, prout opus erat vnicuique. At noſtra exemplaria, nā Græca, quam Latina, non legunt eam ſententiam. Non ſolos Diſcipulos præſentes reſpiciebat Dominus, q parum aut nihil habebant, quæ vendi poſſent, ſed multos nouit futuros, ad quos ſermonem hunc direxit: vt enim legimus Act. 4. fideles illi, qui poſſeſſores erant agrorum, aut domorum, ea vendentes afferebant pretia, & ponebāt ante pedes Apoſtolorum. Diuidebatur autem ſingulis, prout cuique opus erat. Cum igitur Diſcipuli præſentes futuri eſſent magiſtri multorū, eos inſtruit & pro ſe, & pro alijs: poſt hos plurimi extiterunt, qui doctrinam hanc Domini perfectam amplectentes, omnia ſua vendiderunt, & diſtribuerunt in pauperes, totam fiduciam in Deo collocantes; tunc autem temporis, quādo hæc locutus eſt Dominus, non omnes Apoſtoli ſe priuarent poſſeſſione rerum: Simon enim ad huc retia, & nauim poſſidebat.

Facite vobis ſacculos, qui non veteraſcunt.

COMMENTARIA.

CVM ad eleemoſynam exhortatus eſſet, quaſi ad iuſtitiam regni, quanta bona operetur eleemoſyna, explicat: Facite, inquit, vobis ſacculos, qui non veteraſcunt. Ecce primum

mum bonum. Eleemosyna enim pauperibus erogata, est velut pecunia reposita in sacculo, qui non veteraſcit: ibi enim multum conseruatur; sic eleemosyna, quæ est pecunia in pauperibus collocata, perdurat: in conspectu enim Dei semper est, pro nobis orat, clamat, impetrat. Ecclesiast. cap. 29. Absconde eleemosyuam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. hoc est reponere in sacculos, qui non veteraſcunt, quod alijs verbis dixit Dominus inferius. Luc. 16. Facite vobis amicos de Mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Et nota illud, vobis, pecunia enim, & diuitiæ sæpe reseruantur, non ipsi possidenti, sed alijs, & aliquando in malum habentis. non sic quod in eleemosynas distributum est.

Thesaurum non deficientem.

COMMENTARIA.

HOC est secundum bonum: pecuniæ, & diuitiæ temporales vsu consumuntur, ac pereunt, & de vno in alterum transeunt, at eleemosyna non sic: manet enim in conspectu Dei, apud eumque in magno est pretio, comitatur hominem, dum viuit, quia à Deo impetrat multa: comitatur in morte, quia defendit ab aduersarijs; sequitur post mortem, quia mercedem habet in altero seculo, quę semper durat. Thesaurus igitur est indeficiēs. quod Dauid significauit Psal. 3. Dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in seculum seculi. Illud primum, dispersit pauperibus, idem est ac facere sacculos, qui nō veteraſcunt; secundum autem, nimirum, iustitia eius manet in seculum seculi, idem est, ac thesaurus non deficiens.

ANNOTATIO. LXI.

Connexio verborum præcedentium.

EVthymius hoc secundum arbitratur esse expositionem primi, quasi diceret, hoc est, facite sacculos, qui non veteraſcunt, nempe habere thesaurum non deficientem in cælis. Mihi autem accommodatius visum est, hęc esse distincta, & prius referri ad pauperes, qui sunt velut sacculi, qui non veteraſcunt, nec rumpuntur, quia quæ dantur pauperibus, conseruata durant, nec amittuntur in conspectu Dei, suntque in bonū semper dantis; posterius autem respicit ad mercedem, quam Deus dat pro eleemosyna; vnde dicitur thesaurus non deficiens: quia magna & copiosa est, ob id dicitur thesaurus: & æterna, ideo dicitur non deficiens, iuxta allegatum in commentario: Iustitia eius manet in seculum seculi.

In cælis.

COMMENTARIA.

HOC est tertium, & quidem magni momenti, vt eleemosyna data in terris, fiat thesaurus in cælis. Si thesaurus iste esset in terra, magnum adhuc profecto esset, vt parua pecunia distributa pauperibus conuerteretur in thesaurum etiam in terra; at quod fiat thesaurus in cælis, vbi nihil est ita paruū, quod non sit supra omnia, quæ sunt in terra, id certe maximum, & admirabile est. Est ergo eleemosyna vt arbor, cuius semen minimum iacitur in terra, excreſcit autem vsq; ad cælos, ibiq; facit fructus dignos cælo, & ijs, qui ibi sunt.

Quò fur non appropiat: neque tinea corrumpit.

COMMENTARIA.

EXponit securitatem thesauri cæleſtis, idque est quartum bonum. Thesaurus iste cæleſtis non est expositus periculis, quæ patitur terrenus thesaurus: hunc enim aut fures rapiunt, aut ipse in seipso corrumpitur, & consumitur: vestes enim pretiosæ, aliaque multa tinea destruuntur, & pereunt; at cæleſtis nulli periculo expositus est: vnde thesaurus terrenus multas solicitudines, anxietates, ac curas adfert domino; cæleſtis vero requiem, & omnem securitatem.

Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.

COMMENTARIA.

CAusam adnectit, cur debeamus thesaurum hūc in cælis collocare, quia vbi est thesaurus hominis, ibi est cor ipsius, nēpe cogitatio, amor, desiderium, mens, & voluntatis affectus: si igitur thesaurus est in terra, totus homo erit in terra, cogitabit, appetet, quæret, solicitus erit pro ijs, quæ in terra sunt: at si thesaurus hominis fuerit in cælo, mentem, volūtatem, totùmque cor conuertet ad cælestia, & hoc est quintum bonum eleemosynæ, nempe auertere cor hominis a terrenis bonis, & transferre ad cælestia, vt, licet sit in terra cōuersatio eius sit in cælo, impleaturque in eo illud Philip. 3. Conuersatio nostra in cælis est.

Sint lumbi vestri præcincti.

COMMENTARIA.

COnnectuntur hęc, & sequentes sententiæ cum prioribus in hunc modum, dixerat cōplacuisse Patri Deo dare illis regnum, iusseratque vt omnibus venditis eleemosynas facerent, per quas regnum hoc comparatur, docet nunc non longe abesse regnum hoc, monens eos debere esse iā præparatos, quasi qui expectant Dominum de proximo venturum. Simul etiam modum præparationis demonstrat: sint, inquit, lumbi vestri præcincti, idest, estote parati, & remouete impedimenta uitę huius omnia, sicut qui ad iter, seu ad opus aliquod faciendum se disponunt; præcingunt enim lumbos, vestesque contrahunt, ne impedimento sint operi, aut viæ; Si uos debetis abijcere ea, quæ retardare uos possunt ad adipiscendum regnum cæleste. Reliqua in annotatione perlege.

ANNOTATIO. LXII.

DE connexione huius sententiæ cum prioribus diximus in commentario, nunc autem sensus inuestigandus est; non enim eodem modo à Patribus explicatur. Primo loco, quidam lumbos hos carnalem apetitum significare dicunt, quos tunc præcingimus quādo castitate, & cōtinentia reprimimꝰ. Existimant ergo Christum suos exhortatum esse ad continentiam contra luxuriam, & carnis appetitum. Sic interpretantur hāc sententiam Basilius in illud Isai. 15. Lumbus Moabitidis cśamat. & Hieronymus illqd Ezechi. 16. cinxi te bisso. & Gregorius ho. 13. in Euang. & lib. 28. moral. c. 4.

Sēsus verborū præcedentium iuxta priorē Patrum.

Secundo loco, quidam alij generalius interpretātur sententiam hanc dicentes, Dominum hisce verbis reprimere appetitum ab amore rerum secularium: vnde non de solo appetitu carnis, sed vniuersaliter de appetitu, & de affectu erga res huius seculi contrahendo sermo est: sic interpretatur Augustinus li. 2. quæstion. Euang. c. 25. & sermo. 36. de verbis Dom.

Tertio loco, alij per hanc sententiam significari dicunt, debere nos esse expeditos ab impedimentis vitæ huius laciniosæ, & implicitæ: sic intelligit Tertullianus li. 4. contra Marcionem c. 28.

Quarto loco, alii sic exponunt, nimirum Dominum velle nos hac sententia instituere, vt animo prompto, & ad quoduis bonum, & laude dignum opus obeundum parati simus; sic explicat Titus Bostrenus. Hoc autem videtur cum Tertulliano conuenire: qui enim remouet impedimenta vitę, promptus & expeditus est ad bene operandum: sicque interpretatur etiam Euthymius.

His omnes doctores ad quandam cōcordiam reduci possunt sic: vere enim est locutio metaphorica qui enim ad opus aliquod se præparant, lumbos accingunt, vestesque contrahunt, vt omne impedimēntum abijciant; sic, qui in regnum cæleste tendunt, debent impedimenta vitæ huius deponere: & hoc est, quod tertia, & quarta expositiones significant; Hæc autem prēparatio maxime fit, cum carnē comprimimus, ne in luxuriā dilabatur, quod in prima expositione dicitur, non solum hoc, sed cum nostros affectus erga res huius seculi cohibemus; & diuinis pceptis; ac consilijs coarctamus: & hoc est, qđ in secunda expositione dictum est.

Vt autem hæc manifestiora fiant, aduertendum est in Scriptura legi cingulorum, seu prēcinctorum genera quatuor. Vnum est mortificationis, de quo habetur Iudith. 4. Vt offerrent, inquit, Deo sacrificia præcincti cilicijs. & 2. Machab. 10. Deprecabantur Deo prēcincti cilicijs. Huius meminit Hieronymus Ieremi. 1. & Ezechie. 6. & appellat cingulum mortificationis, affirmatque cingula Elię, & Ioānis Baptistę talia fuisse. Alterum est cingulum vię, qui enim iter aliquod, maxime pedites capessere volunt prēcingunt se; additur enim robur corpori: de hoc dicitur Tobię 5. inuenit Tobias iuuenem splendidum stantem, prēcinctum, quasi paratum ad ambulandum. & Ierem. 2. Tu ergo accinge lumbos tuos & surge, & loquere ad eos omnia quę ego prēcipio tibi. Tertium est cingulum militię, de quo dicitur Psal. 117. Præcinxisti me virtute ad bellum. & Iob. 38. Accinge sicut vir lumbos tuos, & Exod. 12. Renes vestros prēcingetis. Quartum est cingulum strenuitatis, qui enim ministerium, aut opus aliquando corporis aggreditur, prēcingit se, ne à vestimentis impediatur, de hoc dictum est paulo inferius in hoc capite: Precinget se, & transiens ministrabit illis. & ca. 17. Prēcinge te, & ministra mihi. Horum duorū cingulorum, nempe militię, & strenuitatis, meminit Gregorius Nazianzenus orat. 2. in Pascha. Hęc sunt quatuor cingula, quibus oportet prēcingi spiritualiter, vt parati simus ad regnum cęleste capessendum, & ad recipiendum aduentantem Dominum ad eaque nos exhortatur Dominus, quando dicit: sint lumbi vestri prēcincti. Qui ergo suam carnem

Præcinctorum quatuor genera in Scriptura.

domant

domant, ac' desiderijs huius seculi obsistunt, dicũtur præcincti lumbos cingulo mortificationis; ad quod nos excitat Paulus Coloss. 3. Mortificate, inquit, membra vestra, quæ sunt super terram, immunditiam, libidinem, concupiscentiam prauam, auaritiam: Qui vero non tantum hæc præstant, sed etiam bonis operibus incumbunt, & virtutum progressus continuos faciunt, quasi per hæc ad Deum iter facientes, dicũtur præcingi cingulo viæ, de quo Petrus 1. epist. cap. 1. inquit: Succincti lumbos mẽtis vestræ, sobrij, perfecte sperate in eam, quæ vobis offertur, gratiam in reuelationem Iesu Christi, quasi filij obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desiderijs, secundum eum, qui vocauit vos, sanctum, vt & ipsi in omni conuersatione sancti sitis. Qui autem vltra hæc resistunt tentationibus inimicorum, fortiter pugnantes pro lege, pro gratia, pro Euãgelio, pro veritate, hi præcincti sunt cingulo militiæ, de quo Paulus Ephes. 6. inquit: Accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. state ergo succincti lũbos vestros, in veritate. Qui vero vt oĩa hæc præstent, perfecteque Deo in omnibus inseruiant,, deponunt, & abijciunt affectum erga res huius seculi, ac multi cum effectu dimittunt, & relinquunt, nihil retinentes, nisi quod vitę necessarium est, solicitudinem omnem horũ, quæ impedimẽto sunt, propellentes, ad omne opus bonum, & secundum Dei voluntatem præparati semper, hi sunt præcincti cingulo strenuitatis, de quibus Paulus 2. Tim. 2. Erit vas in honorem sanctificatum, & vtile Domino, ad omne opus bonum paratum. & 1. Corin. 7. Qui habent vxores, tamquam non habentes, & qui flent, tamquam non flentes: & qui gaudent, tamquã non gaudẽtes: & qui emunt, tamquam non possidentes, & qui vtuntur hoc mundo, tamquam non vtantur. His modis contingit quempiam esse præcinctum: & quamuis omnes tacite, ac virtute comprehendãtur in hac Domini sententia, præcipue tamen est sermo de cingulo strenuitatis, quo se præcingunt ij qui expectant Dominum, parati ei inseruire, ac ministrare, omni abiecto impedimento.

Et lucernæ ardentes in manibus vestris.

COMMENTARIA.

ALterum præparationis præceptum hoc est, vt lucernas ardentes teneamus in manibus, quod metaphorice significat expectandum esse semper Dominum, non quasi de longinquo, sed iam iam aduentantem. Qui lucernas habent ardentes noctu, expectant quidem Dominum, quasi ea nocte venturum; at qui eas etiam in manibus tenent, quasi iam præsentem, & pulsantem contemplantur: quo monemur expectare Dominum, & præparatos esse debere singulis momentis uitę, nullamque moram esse persuadendam, cum singulis instantibus mori possimus, quod Matt. 25. dictum est: Vigilate, quia nescitis diem neque horã. vigilare etiam oportet, quia inimicus omni tẽpore contra nos vigilat: aduersarius. n. semper circuit quærens, quẽ deuoret. 1. Pet. 5. Vigilandũ ẽt semper est, quia omni tẽpore incũbẽdũ nobis est bonis operibus. Gala. 6. Bonũ facientes non deficiamus: tẽpore enim suo metemus, non deficientes: ergo, dum tempus habemus, operemur bonum, nimirũ lucernas ardentes in manibus habentes, continuo præparati occcurrere Domino. Priori igitur præcepto inducimur ad frænandũ affectũ, deponẽdaque omnia impedimenta; hoc autem posterioti ad continuam vigilantiam, ac indeficiens studium bonorum operum.

ANNOTATIO LXIII.

Varia lectio præcedentis sententię.

QVod ad litteram attinet, in nonnullis exemplaribus Græcis, & Latinis manuscriptis non habentur illa verba: In manibus vestris, sed tantum: Et lucernæ ardentes. Quam lectionem secuti sunt plurimi Patres, Græci, & Latini, inter quos sunt Origen. tract. 31. in Matth. Clemens Alex. lib. 2. de pædag. cap. 9. Basilius in homil. de non adhærendo rebus secularibus. Chrysostomus hom. 23. in epist. ad Ephes. Cyril. lib. 4. de adoratione in Spiritu: Titus Bostren. & Euthymius in commentario huius loci. inter Latinos autem Tertullianus lib. 4. contra Marcion. cap. 29. Cyprianus lib. 2. contra Iudæos numer. 19. Ambros. serm. 14. in Psal. 118. Hilarius in psal 218. lit. num. & August. serm. 39. de verbis Domini. Alij vero legunt, & interpretantur, inter hos sunt Hieronymus Ezech. 16. & Ieremi. 1. Irenæus lib. 1. cap. 70. Gregorius hom. 13. in Euangel. quamuis lib. 28. moral. cap. 4. omittat ea verba, forsan quia ad rem eius tunc non erant necessaria, sicut etiam idem Irenæus lib. 4. cap. 72. Noster autem interpres sic legit, eaque lectio communis est, & in plurimis exẽplaribus recepta. Illam ergo sequimur, existimamusque esse valde accommodatam contextui: significat enim aduentum Domini iam iam imminẽrem, & quasi præsentem: lucernę enim accenduntur multo ante, at non in manibus tenentur, nisi quando est proximus aduentus, & ingressus, quod postea paulo inferius explicatur, dicitur enim, Vt cum pulsauerit, confestim aperiant ei. Illud, cõfestim, probat lectionem hanc, nempe lucernas debere esse in manibus seruorum, qui ianuam aperturi sunt. lectio etiam ista accommodata est significationi: indicat enim nos continuam debere habere vigilantiam: non enim vitæ momentum habemus securum: qui autem lucernas habent ardentes, possunt dormire; at qui in manibus habẽt, non dormiunt, sed vigilant.

Quid sit lucernas ardentes in manibus tenere.

Quod autem ad sensum spectat, Hieronymus Ierem. 1. interpretatur, prædicare Euangelium, esse tenere lacernam ardentem in manibus. Gregorius autem hom. 13. in Euang. sic exponit: Lucernas, inquit, in manibus tenemus, cum per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus. Duo sunt, quæ iubentur, & lumbos restringere; & lucernas

cernas tenere; vt & munditia sit castitatis in corpore, & lumen veritatis in operatione; nec castitas ergo magna est sine bono opere, nec bonum opus aliquid est sine castitate: Hæc ille. Cui expositioni nos consentimus: vt enim per primum præceptum iubemur cohibere nos à malo, & impedimẽta omnia retardantia à via Domini remouere; sic per hoc secundum excitamur ad bene operandum, & fidem, quam mente concepimus, quaque mens vt lucerna ardens est, operibus exhibeamus, vt vita sit conformis professioni. Gala. 5. Si spiritu viuimus, spiritu ambulemus. Iubemur etiam hoc præcepto cõtinuo inuigilare, & ab otio, ac somno negligentiæ cauere; vt diximus in commentario.

Aduertendum est autem Cyrillum Alex. li. 4. de adoratione in Spiritu, legere vnum aliud post (lucernæ ardentes) nempe (& calceati in pedibus vestris) nec tantum legit, sed interpretatur cum duabus sententijs præcedentibus; at vero non inuenimus textum Græcum, aut Latinum, in quo ea sentẽtia legatur; forsan oblitus Cyrillus, quod erat Pauli Gala. 6. adscripsit Christo; aut aliquod assecutus est exemplar, vbi eam sententiam legant.

Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum.

COMMENTARIA.

HOC est tertium documentum, & præparatio ad regnum Dei capessendum, vt simus in spe, & expectatione Domini venturi, à quo præmium, & regnum accepturi sumus. Distinguit ergo tria; lumbos iubet esse præcinctos; manus autem tenere lucernas ardentes; hominem vero ipsum viuere in spe, & expectatione Domini venturi ad retribuendum, acbeatificandum: spe enim salui facti sumus. Rom. 8. Et non habemus hic ciuitatem permanentem, sed futuram inquirimus. Hebr. 13. Non igitur existimemus hic, vbi lumbi præcinguntur, & in manibus lucernæ habentur, requiem nos habituros, ac mercedem; sperandaista est. Dicit ergo, Similes estote hominibus expectantibus Dominum. Qui expectant Dominum, desiderio flagrant aduentus eius: intentum habent animum in eum cogitatione frequenti: patienter ferunt aduersa, & incommoda spe illius: timent eum offendere, quem iam, iam venientem ante oculos habent; facile contemnunt ea omnia, quæ ad aduentũ eius nõ faciunt: in ijs delectantur, quæ grata illi esse cognoscunt; vilifaciunt tẽporalia spe æternorum. Estote ergo vos similes hĩbus expectanctibus Dominũ suũ.

ANNOTATIO LXIV.

QVidam hanc sententiam disiungiunt à præcedentibus, quasi non ad eundem scopum tendant. At vero accommodatius omnes hæ tres cõnectuntur, vt lumborum præcingẽdorum, & lucernarum ardentium præcepta tendant ad venturi Domini præparationem, sicq; antiqui Patres interpretati sunt. Vnde hæc tria præcepta recte Augustinus serm. 39. de verbis Domini breuiter complectens, inquit primum conuenire cum illo, declina à malo; secundum cum illo, fac bonum; tertium, quod ad spem æternorum pertinet, cum illo, Inquire pacem, & prosequere illam. Notat etiam ibidem hæc tria esse illa, quæ legimus Act. 24. Docebat, inquit, eos Paulus de continentia, de iustitia, & spe vitæ æternæ: his namque summa Euangelicæ vitæ comprehenditur. Primum, & secundũ significauit Petrus. 1. epist. 2. Obsecro, inquit, vos, tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalib⁹ desiderijs, quæ militant aduersum animam. ecce primum. De secundo subiungit, conuersationem inter gentes habentes bonam. In eadem etiam epist. ca. 1. meminit primi, secundi, & tertij, licet non eodem ordine: Succincti, inquit, lumbos mentis vestræ, sobrij, ecce primum; addit, perfecte sperate in eam, quæ vobis offertur, gratiam, in reuelationem Iesu Christi, ecce tertium; prosequitur: quasi filij obedientiæ, nõ configurati prioribus ignorantiæ vestrę desiderijs, sed secundum eum, qui vocauit nos, sanctum, vt in omni conuersatione sancti sitis; ecce secundum. In eadem etiam Epist. cap. 5. meminit eorundem: Sobrij estote, inquit, hoc est primum, & vigilãte, & resistite fortes in fide, hoc est secundum. de tertio autem prosequitur: Scientes eandem passionem ei, quæ in mundo est, vestræ fraternitati fieri: Deus autem omnis gratię, qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos ipse perficiet. Plen⁹ est Paulus ista doctrina; satis sit, p declaratione proposuisse, quę dicta sunt.

Tria præcepta sæpe superioris verbis comprehensa pronuntur.

Est autem aduertendum, his tribus, quamuis communia sint omnibus fidelibus, particulari tamẽ quadam ratione Dominum significasse Discipulis suis quæ erga eos agenda erant, quæque ipsi post eius recessum in cęlum facturi erant; his enim tribus exprimuntur. Primo quidem, sint lumbi vestri præcincti cingulo viæ, & malitiæ, quia mittendi erant per totum orbem terrarum Euangelicæ prædicationis gratia. Matth. 28. Euntes in mundum vniuersem, prædicate Euangelium omni creaturæ; prælaturi etiam erant contra potestates Inferni, & aduersus Principes huius sęculi; expellẽda enim erat idololatria gentium, pro qua pugnaturi erant contra Diabolum cum suis satellibus, & aduersus Reges huius Mundi, Luc. 11. Dedi vobis potestatem calcandi serpentes, & scorpiones, & omnem virtutem inimici. Recte ergo dicitur eis: sint lumbi vestri præcincti: præcinguntur enim qui inter longum cõfecturi sunt; & qui in prælium proficiscuntur. Secundo mittendi erant, vt mundum illuminarẽt ex pulsis mortis erroribus, & aperta vitæ æternæ doctrina, vnde Matth. 5. dictum est illis, Vos estis lux mundi, Matth. 28. Docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, doceptes eos seruare, quæcumque mandaui vobis. Propter hoc dicitur eis, sint lucernæ ardentes in manibus vestris, vnde Hieronymus Ierem. 1. interpretatur hoc de Euangelij prædicatione: dicitur enim: In manibus, quia lumen erat hoc communicandũ alijs. Tertio vita eorum futura erat perfecta, mirabilis

bilis, ac cælestis; ideo dicitur, similes estote expectantibus Dominum: quod Paulus explicuit Phili. 3. Nostra conuersatio in cælis est. Addit causam: Saluatorem enim expectamus, quasi diceret, vitam agimus celestem, abstractam ab omni desiderio mũdi huius, positam in æternorum spe, & contemplatione, & affectu: expectamus enim Dominum Saluatorem, viuimus in spe, & expectatione, sumus similes ijs, qui expectant Dominum suum. Hæc igitur tria, missio, munus, & vita Apostolorum, hisce præceptis exprimuntur. Conuenit in hac expositione nobiscum Origenes hom. 9. in lib. Iud. q. tractans historiam illam Gedeonis, quando contra Madianitas pugnauit, militibus tenentibus lãpades in manibus, allegat hanc sententiam Domini, sint lumbi præcincti, & lucernæ ardentes, dicens Christum his verbis suos instruxisse Discipulos ad quid simile præstandum, vnde secundum Origenem sermo hic est de cingulo militiæ: missi sunt enim Apostoli ad militandum contra Diaboli potentias.

Quando reuertatur à nuptijs.

COMMENTARIA.

NON qualicumque modo vult Discipulos expectare Dominum, sed venientem cum lætitia, & gaudio, liberalem, ac beneficum, quales solent sponsi domum redire: munera enim, ac dona largiuntur seruis; ita est expectandus Christus. Confertur autem Christus in suo secundo adnentu respectu seruorum, & eorum, qui ipsi ministrarunt, sicut spõsus reuertens à nuptijs. nuptiæ enim celebratæ sunt Christi cum Ecclesia in sua ascensione, sponsalitia autem in incarnatione. Perfectam autem hnius rei explicationem sequens annotatio habet.

ANNOTATIO LXV.

Christus caput Ecclesiæ triumphantis, & militantis.

EXistimo, sicut distinctus est status Ecclesiæ militantis, & triumphantis, ita etiam Christum caput Ecclesiæ, distinctam habere rationem respectu vtriusque: nam ad militantem, rationem habet sponsi, & vnio ipsius cum Ecclesia in hoc statu confertur sponsalitio; ad triumphantem vero, rationẽ habet viri; & vnio comparatur nuptijs, & matrimonio: nam ita vnitur cum singulis iustis istius Ecclesiæ partibus, vt amplius separari non possint: ibi enim non est peccatum, nec gratiæ amittendæ periculum: idcirco, quia Christus per suam ascensionem ascendit ad triumphantem, dicitur nuptias ibi celebrasse; cumque secundo aduentu veniet, à nuptijs dicitur reuerti. Hanc distinctionem indicat Parabola Matth. 25. de decem Virginibus: Ecce, inquit, sponsus venit; dicitur sponsus, quia virgines tunc in militanti Ecclesia erant; additur, & quæ paratæ erant, intrarunt cum eo ad nuptias. Ecce nuptiæ in triumphanti sunt Ecclesia, ad quas euocantur iusti, qui ex hoc mundo in cælum euehuntur.

vt, cum venerit, & pulsauerit, confestim aperiant ei.

COMMENTARIA.

PRosequitur explicare, quam diligens debeat esse expectatio, nimirum vt, cum Dominus reuertens à nuptijs domum venerit, & pulsauerit, sine mora vlla, aut dilatione aperiant ianuam; non sicut ij serui, qui in lecto iacent, & impræparati sunt, qui Dominum pulsantem expectare faciunt, tuncque incipiunt se præparare, cum Dominus pulsat. Significat Christus suos non debere differre opera bona facere ad vitæ extremum, sed continuo vacare, & incumbere rectis operationibus, vt qua venerit hora inueniat bene operantes, & non sit necesse tunc se ad studium nouum boni operis conuertere: in hora enim mortis, licet locus sit pœnitentiæ, tamen id rarum, difficile, & periculosum est.

Beati serui illi, quos, cum venerit dominus, inuenerit vigilantes.

COMMENTARIA

PRæmium explicat eorum, qui inuenti fuerint vigilantes, cum Dominus pulsauerit, nẽpe quorum lumbi fuerint precincti, & qui lucernas habuerint im manibus ardẽtes, & similes extiterint expectantibus Dominum reuertẽtẽ à nuptijs: præmium autem est beatitudo: beati tales erunt; si autem beati, omni bono replebuntur, & ab omni malo protegentur, quo maius nihil est.

Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis.

COMMENTARIA.

EXponit beatitudinem hanc, & perseuerat in eadem metaphora, cœnam inquit, lautissimam, & honorificentissimam, & in æternum duraturam dabit illis: Honorificẽtissimam

mam quidem, quia ipse Dominus est, qui præcinget se, sicut ministri solent facere, & illis ministrabit. Lautissimam, quia, transiens ministrabit, non solum quia discurret singulis ministrando, sed etiam quia multiplicia fercula porriget, & hæc quidem pro singulorum meritis. In ætærnum vero duraturam, quia faciet illos discumbere. Significatur beatitudo, quam Deus ipse seipso donat, continuis, ac indesinentibus, perpetuisque bonis, ac delicijs affluentem. Hanc dicitur præcinctus ministrare, quia nemo iustorum, seu beatorum Deum comprehendit, sed quasi præcinctum videt; incomprehensibilis enim est ab intellectu creato. Dicitur etiam transiens ministrare, non solum ob causam dictam, quia multiplicia, & indesinentia fercula, & delicias donat, sed quia pro singulorum meritis singulis præmia distribuit. Dicitur autem ministrare, non quod serui, aut famuli munus ibi suscipiat, sed vt explicet seruos suos ad supremam, ac mirabilem diignitatem prouectos, quæ superat omnem huius seculi principatum, iuxta illud Ps. 138. Nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum.

ANNOTATIO LXVI.

Titus Bostrenus explicans illud, transiens ministrabit illis, interpretatur dictum, quia pro meritorum ratione Deus soluet præmia: nam etsi mensam varijs donorum, & gratiarum ferculis magnifice instructa, omnibus promiscue appositurus sit; attamen, pro exhaustorum laborum quantitate, singulis alias, & alias delicias apponet. Hæc ille. Euthymius illud, præcinget se, dictum putat, quia iustitiam in distribuendo seruabit; quod verum est; existimo tamen id etiam positum ob causam in commentario positam, & explicatam.

E si in secunda vigilia, & in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit. beati sunt serui illi.

COMMENTARIA.

Significat incertam mortis hominum, & aduẽtus Christi horam esse, vnde oportet continuo vigilare: aliquando enim secunda, aliquando tertia, alijsue vigilijs venit, id est, diuersis vitæ temporibus; beati ergo illi sunt, quos, quacumque venerit vigilia Dominus, inuenit vigilantes, & bonorum operum studio incumbentes. Erat apud Hæbræos nox distincta in vigilias quatuor, singulæque tres horas continebant, per quas vitæ tempus designatur: tẽpus enim præsens nocti comparatur; quia fide, quæ obscura notitia est, ambulamus: quod dicitur de his duabus vigiliis, idem de alijs intelligi voluit. Incertitudo autem mortis perpetuam, & indesinentem vigiliam toto tempore vitæ postulat.

ANNOTATIO. LXVII.

Basilius hom. de non adhærendo rebus secularibus. ex his Domini sentẽtiis deducit, omni tempore debere nos esse præparatos morti: Oportet, inquit, nos quotide ad migrandum ex hac vita paratos esse, & nutum Domini fixis oculis expectare: Sint, inquit, lumbi vestri pręcincti, & lucernæ ardentes, & vos, similes hominibus expectãtibus dominum, quando reuertatur à nuptijs, vt venienti ac pulsanti confestim aperiant. Hæc ille. Titus Bostrenus has vigilias duobus interpretatur modis, sic inquiens: primæ stationis vigiles existimari licet, qui quod cæteris accuratiorem vitæ rationẽ tenuissent, bonorumque operum studio pręalijs excelluissent, primi ordinis mercedem consecuti sunt. Secũdæ vero eos, qui infra primorum gradum constiterunt. Tertiæ autem, qui his adhuc obscurius vixerunt. Sunt qui primam, secũdam, & tertiam vigiliã ad diuersas ætatum qualitates referant, & primam adscribunt pueris infra pubertatis annos adhuc cõstitutis: secundam iuuenibus adhuc adolescentibus: tertiam adultæ, firmatæque ætatis viris. Hæc ille. Dices, cum quatuor sint vigiliæ noctis, cur non meminit quartæ? Respõdeo, quia rarissimi sunt, qui ad extremum vitæ differentes bene operari, inueniuntur ita facientes, ne etiam pigros faceret, si eius meminisset.

Vigilarũ statũ explicatio.

Hoc autem scitote, quoniam si sciret Paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam.

COMMENTARIA.

Similitudine quadam exhortatur eos ad adhibendam vigilantiam supradictam; ea autẽ est: Si Paterfamilias sciret quando fur venturus esset, vtiqae vigilaret, vt impediret domum suam perfodi à latrone; essetque imprudentissimus, si id non faceret, imprudentiæque suæ pœnam pateretur: fur enim surriperet quæcumque domi inuenisset. Ex hac similitudine deducit. quid Discipuli facere deberent, vt in sequenti sententia explicatur. Christus

stus diem aduentus sui comparat furis aduentui ob duo. Vnum est, vt ostendat incertum, & inexpectatum fore. summum enim studium est furibus, vt inexpectati surrepant; ideo intempesta nocte insidias struunt, quando putant vniuersam domum alto somno oppressam. Alterum est, vt significet detrimentum, quod patientur illi, quos Dominus impræparatos inuenerit, sicut patiuntur, quibus fur inexpectatus aduenit. Illud autem, hoc scite, dictum est ad excitandum animos Discipulorum ad similem vigilantiam adhibēdam.

ANNOTATIO LXVIII.

SImilis parabola habetur apud Matthæum capit. 24. hinc Apostoli aduentum Domini furis aduētui comparatunt: Paulus enim 1. Thessal. 5. Vos, inquit, fratres non estis in tenebris, vt vos dies illa tamquam fur comprehendat. Petrus etiam 2. epist. 3. Aduenier, inquit, dies Domini vt fur. Quod autē ad literam spectat, potest esse duplex sensus, aut de præterito, nempe de eo, cuius domus iam est perfossa, qui, si sciuisset aduentum furis, vtique vigilasset, & non siuisset perfodi domum; aut etiam de futuro, scilicet, si Pater sciuerit aduentum furis, non sinet perfodi domum, sed vigilabit. Vterque sensus est accommodatus, & ad rem ipsam facit

Et vos estote parati; quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.

COMMENTARIA

COncludit ex parabola, estote etiam vos parati, & vigilate, & subdit causam à maiori: si enim Paterfamilias sciens certum aduentum furis, vigilaret, vos, quibus incertus est, singulisque horis euenire potest, debetis multo magis vigilare: qua enim hora nō putatis, id est vobis ignorata, & incognita, Filius hominis veniet.

ANNOTATIO LXIX.

Aduētus Domini aduentui furis cōparatur.

SEntentia hæc de aduentu Domini secundo procedit, quando venturus est iudicare genus humanum, quamuis accommodet etiam singulis hominibus, quorum dies mortis incertus est; dicitur- que Dominus venire quoad effectum: à singulis enim ratio exigetur, & factorum præmium, aut pœna reddetur. Est autem vitium hoc imprudentiæ, & stultitiæ, quo non prouidet homo, quæ futura sunt, tanti momenti cum sint, vnde Ecclesiastic. 7. scriptum est: Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo; ille autem moritur in tempore non suo, q moritur impræparatus, & quando non cogitabat, qui enim semper moriturum se cogitat, & in singulas horas præparatus est, moritur in tempore suo. Notat autem Chrysostomus hom. 78. similia verba apud Matthæum ponderans, totam hanc similitudinem ad erubescētiam desidiæ hominum dictā esse: inquit enim sic: Hæc ad erubescentiā desidiæ mibi dicta videntur: maiorem enim diligentiam habent furem expectantes, quam nos salutis animæ: vigilant enim tunc, ne aliquid sibi furripiatur, nos autem quamuis certo sciamus venturum Dominū, non perseueramus, neque ita vigilamus, vt possimus non impræparati ex hac vita discedere. Hæc, & alia ille.

Ait autem ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam, an & ad omnes?

COMMENTARIA.

SCiens Petrus quasdam parabolas Discipulis electis, aptari, quasdam vero communiter omnibus, merito de tota hac parabola, Sint lumbi uestri precincti, vsque ad vltimam sententiam, interrogat, an pro ipsis solis, an pro omnibus etiam in Christum credentibus sit prolata. Quod autem permouerit Petrum ad id interrogandum, sequens annotatio declarat.

ANNOTATIO LXX.

Cur Petrus de hac parabola sic interrogauit Dominum.

QVid autem mouerit Petrum ad hāc interrogationem, inuestigant recentiores. Quidam autem eorum existimant Petrum solicitum, ne ex hoc Christi mandato necesse haberet plus, quam alios homines, oneris, & molestiarum ferre, id petiisse: audiebat enim Christum summam vigilantiam exgere, ex quo sequitur ex vitio processisse hanc interrogationem. Ista responsio parum accommodata est, nihilque veritatis habet: sciebat enim Petrus cum Discipulis, se ad altiora vocatum supra cæteros homines, vnde & relinquerant omnia, vt Christū sequerentur, qđ cæteri non fecerant: non ergo ignorabat, ad plura, ac grauiora se teneri, nec molestum illi erat grauiora subire supra alios pro Christo, qui dixit, etiam si alij scandalizari fuerint, ego numquā scandalizabor.

Quidem alij recentiores respondent, Petrum sciuisse se cum Discipulis vocatum, electumque esse ad officium Patrisfamilias, cuius officium est domui custodiendæ inuigilare, ideo interrogat, an sibi soli cum condiscipulis hæc, an potius etiam omnibus dicta sint. Hæc autem responsio non videtur soluere difficultatem dubitationis, nec satisfacere.

Posset

Posset alicui videri huic interrogationis alia causa, nempe, nondum enim Petrus intelligebat Christi aduentum secundum, idcirco eius primum aduentum considerans, & animaduertens se iam cum cõdiscipulis Dominum aduentantem excepisse, arbitrabatur hæc non tam ipsis, quam alijs, qui Christũ nondum receperant, nec in eum crediderant, conuenire; idcirco interrogat, si forsan à Christo aliqd, quod ipse non intelligebat, audiret. Huic autem obstat textus; Euangelicus dicendum enim tunc erat, ad nos dicis hanc parabolam, an ad alios? Cum autem dictum sit, an etiam ad omnes? nempe non ad nos solos, sed etiam ad cæteros nobiscum, non separauit, nec excepit se Petrus ab hoc mandato, sed cupiebat scire, an solis ipsis, an omnibus simul, nempe credentibus in Christum datum esset.

Idcirco dicendum est, cum nouisset Petrus se cum Discipulis prædicaturum esse cæteris Christi Euangelium ac doctrinam, iamq; id expertus esset, cum missus fuit cum alijs ad prædicandum, idcirco scire cupit, an hæc Christi mandata sint sibi cũ omnibus communia, vt, si talia essent, ipse cæteris omnibus prædicaret, ac annunciaret, vt postea fecit, & scripsit. Huic responsioni consonant sequentia.

Dixit autem Dominus.

COMMENTARIA.

REspondet Dominus Petro, non quidem expresse, sed tacite, & responsio est, eos non ad ea solum, quæ in parabola sunt significata, teneri, sed ad alia maiora, vtpote q̃ Dispensatores sint, & aliorum cura eis sit demandata, & ad quos spectat seruare illa omnia, & aliis seruanda tradere. Hęc autem noua quadam parabola de fideli, & prudenti dispensatore docet.

ANNOTATIO LXXI.

QVidam recentiores existimant Dominum nõ respondisse Petri interrogationi, quia vitiosa erat, vti in annotatione præcedenti retulimus ex quorundam sententia: errant tamen isti: non enim interrogationis causa ea est, quam illi putabant, immo non priuat Christus Petrum responsione, & quidem copiosa, dum docet, quid ipsi amplius cæteris debeant obseruare, qui non pro se, sed pro alijs etiam inuigilare teneantur. Euthymius arbitratur Christum significasse parabolam dictam esse de ipsis Discipulis: at vero accommodatius Ambrosius censet parabolam, de qua Petrus interrogat, pro omnibus dictam, quæ vero sequitur pro Apostolis, & iis, quibus aliorum cura incumbit, respondet enim Christus, non ad prędicta, sed ad alia etiam maiora teneri. Hoc autem in expositione sequentium fiet manifestius.

Quis, putas, est fidelis dispensator, & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram?

COMMENTARIA.

REspondet Christus Petro, eos non solũ quæ dicta sunt, sed adhuc maiora seruare debere: nam priora sunt communia cum seruis omnibus; at ipse Petrus cum Discipulis non simpliciter erant serui, sed primarii serui, quibus aliorum cura demandata est. dicit igitur per parabolam: quisnam est dispensator fidelis, & prudens, quem constituit Dominus super familiam suam, id est super alios seruos, vt distribuat eis mensuram tritici suo tempore debito, quasi diceret, Vos estis sicut illi dispensatores serui; fideles, id est, voluntatem Domini facientes, & quę impositа sunt ab illo exequentes; prudentes vero, qui disponunt omnia debitis suis temporibus, & iuxta personarum qualitatem faciunt: quos Paterfamilias constituit, vt curam aliorum seruorum gerant, & debitum, ac necessarium cibum oportune distribuant: non igitur solum pro vobis inuigilandum est, sed etiam pro aliis. Vtitur autem Dominus interrogatione ad commendandum, & magnificandum talẽ dispensatorem: habet enim hec interrogatio quandam excellentię significationem, quæ sequenti sententia indicatur: Beatus, inquit, est, & super omnia bona constituetur. Forsã autem singulari vtitur numero, ad indicandum Petri primatum super omnes. Est autem Prelatorum pabulo spirituali multiplici subditos pascere

ANNOTATIO LXXII.

Copiosius explicantur verba Lucę præcedentis.

HAnc parabolam refert etiam Matthęus alio quidem tempore dictam à Domino. ibi autem dicitur: Quis putas est fidelis seruus? hic autem, Dispensator: oportet tamen vtrobique intelligere de seruo primario, qui super alios seruos constituitur, vt curam illorum gerat, ideo & seruus, & dispensator dicitur. Apud Matthæum autem verbum (constituit) est præteriti temporis, apud Lucã autem in nonnullis Græcis, & Latinis exemplaribus est futuri, sensus tamen non mutatur. Illud

autem, familiam, Græce τεραπτείας, famulorum, ac seruorum est, non filiorum, quod etiam paulo inferius declaratur: dicitur enim: si seruus ille incipiat percutere seruos, & ancillas. quo significat hanc dicisamiliam. quidam vertunt famulitium. Illud autem: Tritici mensuram Græce σιτομέτριον, id est cibum, seu frumentum demensum significat, quasi singulis mensibus, aut certis temporibus seruis pro suo victu distributum: nam σῖτος Græce aliquando frumentum. aliquando mutato genere quemlibet cibum significat. Matthæus habet (vt det illis cibũ in tempore.) Erat autem dispensatoris munus, singulis seruis debitis temporibus demensum diuidere frumentum, aut cibum. Interpres vertit triticũ. Refert autem Donat⁹ in Phormionem, seruos quaternos modios frumenti accepisse in singulos menses, idque vocati demensum. Hæc quo ad verba dicta sint.

Quod vero ad rem spectat, qualitatibus primarij serui explicat Dominus, quales esse debeant, qui in Ecclesia alijs præficiuntur, vt eorum gerant curam. Dispensatores enim sunt, vt intelligant non esse se dominos. 1. Corinth. 3. Sic nos existimet homo quasi ministros, & dispensatores. 1. Pet. 5. neque vt dominantes in cleris. Præterea fideles esse debent, nempe Domino, vt iuxta ipsius præscriptum omnia disponant, non quod suum est, sed quod Domini quærentes, idque faciant, quod Dominum velle eos facere sciunt. Hæc est illa fidelitas Pauli 2. Tim. 4. Fidem seruari. Rursus prudentes, vt distinguant tempora, personas, circunstantias, omniaque ordinate exequantur. Est autem multis modis prudẽtia obseruanda Prælatis in pascendo populo · non eñ idẽ modus erga omnes est tenendus. Demũ diligentes, & vigilantes esse debent, vt operi incumbant. 2. Tim. 4. Tu vero vigila, in omnibus labora. Hæc singula persequi longum esset, & ab instituto nimiũ recedere.

Prælati quales esse debeãt

ANNOTATIO LXXVIII.

Cur Christus interrogauit, Quis putas, &c.

CHrysostomus hom. 78. in Matthæum, notat Christum interrogasse non ex ignorãtia. Quis putas, inquit, est seruus? sed ne curiosius Discipuli interrogarent, aut vt raritatem talium seruorum indicaret; raro enim tales inueniuntur. Possemus hæc eadem huic Lucę loco applicare: ego vero existimo vsum esse interrogationę ob eam causam, quę in commentario est expressa: similisque est illa locutio supra cap. 1. Quis putas puer iste erit? admirationis est, & magnæ commendationis sententia. Notat etiam ibidem Chrysostomus, non doctoribus solum hanc parabolam conuenire; sed etiam diuitib⁹, qui sunt diuitiarum dispensatores. At accommodatius Hilarius can. 27. in Matth. & Ambrosius hoc in loco eam de Prælatis interpretantur, vt in commentario diximus. Illa autem duo, nempe (fidelis, & prudens) rectę Chrysostomus explicat: Fidelem inquit, appellat, quia nihil ex rebus Domini sibi attribuit, nec incassum quidquam expendit. Prudentem autem, quia dispensare nouerit, opportune si quidem vtraque re nobis opus est, ne scilicet quæ Domini sunt ad proprios vsus rapiamus, & vt oportune omnia dispensemus: nam si alterum horum absit, eius absentia alterum omnino claudicat. Hæc ille. Quæ quamuis diuitibus applicet, Prælatis etiam accommodari conuenienter possunt.

Beatus ille seruus, quem cum venerit dominus, inuenerit ita facientem.

COMMENTARIA.

ECce præmium dispensatoris fidelis, ac prudentis, qui dat familiæ Domini in tempore mensuram tritici: Beatus, inquit, seruus ille, quem Dominus veniens inuenerit ita facientem, vt dictum est. Non autem dicitur, ita fecisse, sed facientem, quia oportet in incępto bono perseuerare vsque ad diem, & horam aduentus Domini. Multi fecerunt, at quia non perseuerarunt, Dominus non inuenit eos facientes, ideo nec beatos effecit. Beatitudo promittitur illi, danda in Domini aduentu. Quem autem prius dispensatorem, nunc seruum appellat, vt intelligat dispensatorem etiam seruum esse, supra alios tamen conseruos constitutum.

Vere dico uobis, quoniam supra omnia, quæ possidet, constituet illum.

COMMENTARIA.

MAgnitudo prędmii exprimitur, vt maiori labori maior etiam respondeat merces; erit ergo beat⁹, non quouis modo, sed excellenti: constituet enim eum Dominus, non super conseruos, vt prius, sed super omnia, quæ possidet. Sub quibus verbis parabolicis Christus significat magnitudinem, & excellentiam præmii, & beatitudinis, quam confert Prælatis fideliter, prudenter, ac diligenter munus eis impositum implentibus. Recte autem similitudo procedit: nam Deus beatificat sui fruitione: beatitudo enim in visione, ac fruitione essentiæ diuinæ, eiusq; perfectionis apposita est, ideo dicitur super omnia bona sua.

Quod

Quod dixerit seruus ille in corde suo: Moram facit dominus meus venire: & cœperit percutere seruos, & ancilas, & edere, & bibere, & inebriari.

COMMENTARIA.

NOn solum præmio, sed etiam pœna exhortatur Dominus suos ad vigilantiam, & ad perfectum administrationis munus exhibendum, propterea describit vitam mali dispensatoris, ac pœnam ei inferendam. Malus ergo dispensator primo quidem vitę longitudinem sibi promittit, ac in corde suo cogitat Dominum non ita cito venturum; deinde huic pessimo fundamento nixus, ac confisus, eos qui ipsius curę traditi sunt, male tractat, conseruos, & ancillas percutiens: sibi autem indulget, bibendo, edendo, se inebriãdo, quod que alijs erat distributurus, in luxum proprium conuertendo. Sic se gerit iniquus dispensator quod alijs verbis Ezechiel. c. 34. significauit de malis Pastoribus, sic dicens: Væ Pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos; nonne greges à Pastoribus pascuntur; lac comedebatis, & lanis operiebamini; & quod crassum erat, occidebatis, gregem autem meum non pascebatis: quod infirmum fuit, non consolidastis, & quod ægrotum, non sanastis: quod confractum erat, non alligastis. Hæc & alia ibi. Profecto qui sibi longam vitam promittit, ac Dominum tardaturum persuadet, omne scelus committendi periculo se exponit, sicut e contrario, omni bono incumbit, qui Dominum iam iam aduentantem cogitat.

Veniet dominus serui illius in die, qua non sperat, & hora, qua nescit.

COMMENTARIA.

ECce pœna mali illius dispensatoris, correspondens ipsius vitæ: Primo quidem ille moram facturum Dominum confidebat, veniet igitur Dominus inopinato, rapietque talem seruum de hoc mundo, die, quam non ille sperabat, & hora quam ignorabat, hoc est, inueniet illum impræparatum; quod magna profecto pœna est, ac radix, & initium tormẽtorum æternorum, cum homo qui vitijs incumbit, impræparatus inuenitur, & ab hoc seculo sic euocatur. Et nota duo simul, nempe diem, & horam: sunt enim qui, etsi diem ignorant, non tamen horam, id est, sunt qui vitam sibi persuaserunt longam, tamen morti proximi cogitant Domini aduentũ, & resipiscunt, quod magnum Dei bẽneficium est. Alij vero, qui vsque ad extremum instans aduentum non animaduertunt, coripiunturque in peccatis à Domino, hi nec diem, nec horam nouerunt, hæcque est pœna serui mali. Illud, hora, qua nescit, idem est, quod non cogitare de Domini aduentu, etiam in ultimo uitæ.

Et diuidet eum.

COMMENTARIA.

PRosequitur pœnam mali serui exprimere. quem ergo Dominus impræparatum inueniet, diuidet, id est separabit, & præcidet à se, excludendo eum à numero seruorum, & de familia sua: hoc est illud, quod apud Matth. in alia parabola dictum est: Discedite à me maledicti.

ANNOTATIO. LXXIV

Quæ sit hæc diuisio verbis Euãgelij significata.

ORigenes li. 2. Periarchon c. 11. interpretatur sic: Diuidet à dono Spiritus sancti; diuidet etiam à consortio, & custodia Angelorum. Hilarius can. 17. in Matth. interpretatur sic: Diuidet cum à bonis promissis. Hieronymus autẽ Mat. 24. Separabit, inquit, à consortio Sanctorum. Euthymius vero, separabit eum à dignitate. Hæc omnia vera sunt; tamen prima omnium separatio, à qua cæterę emanant, ea est, qua reprobatus ab ipso Deo, & Christo separatur, quia gratiã, donis, & omnibus spiritualibꝰ bonis, ac virtutibus, diuinis auxilijs, ac spe omni salutis priuatur. Hinc separatur ab Ecclesia. à consortio fidelium, ac Sanctorum; tam hominum, quam Angelorum: hinc manet sine Dei visione, ac fruitione promissa bene operantibus, exclusus à regni cælestis hęreditate. Diuidet ergo eum Dominꝰ primo à se corpore suo, quod, est Ecclesia militans, & triũphans; tertio beatitudine, & cælestis regni promissa hæreditate. Hæc diuisio est omniũ malorum pessimum: priuari enim Deo in sempiternum, est supra omnia tormenta, ac mala pœnæ.

Partemque eius ponet cum infidelibus.

COMMENTARIA.

HAec etiam est pœna infligenda malo dispensatori, non solum diuidet eum Dominus, sed etiam ponet eius partem cum infidelibus, id est, cum infidelibus coniunget eisdem cum illis pœna, & tormento puniendum, Quod Matthæus cap. 24. explicat dicēs: Ibi erit fletus, & stridor dentium; separatus ergo ac diuisus punietur. Infideles hic dicūtur, qui Domino fidelitatem non seruant.

ANNOTATIO. LXXV.

Pars qd hoc loco significet.

ORigenes li. 2. Periarchon. cap. 11. partem interpretatur animam, quæ diuiditur à donis Spiritus, & ab Angelorum custodia, & mittitur in ignē Inferni. Euthymius apud Matheum dupliciter interpretatur Partem. Vno modo ipsummet seruum, quicum diuisus sit, pars appellatur. Altero modo, partem, id est sortem eius: sunt enim sortes diuersæ iustorū, & impiorum, hœdorum, & agnorum: collocabit ergo inter hœdos, & damnatos. Alij partem intelligunt, portionem, seu mercedem: hanc enim dabit Deus seruo huic, quam dare solet infidis seruis, & qui fidem Domino non seruarunt. Si de aduentu particulari hæc intelligamus, nimirum quando dies mortis singulorum est, tūc posset quispiam hæc duo verba sic interpretari: Diuidet eum, quia animam separat a corpore, & partem eius, id est animam, damnat pœnis addictam Inferni. Rectius tamen, & accommodatius est, quod dictum est prius: nam hoc in loco, Diuidet ad vindictā pertinet, illo autem modo nō esset vindicta: talis enim diuisio, quæ per mortem fit, communis etiam est sanctis, & pijs hoibus, ac seruis, qui fideles fuerunt Domino. Aduertendum est autem apud Matthæū legi (partem eius ponet cum hypocritis) nec mirum est: nam hæc parabola bis à Domino prolata est, vt supra diximus, & notat hic Euthymius. Vnde potuit illo, & hoc vti vocabulo; si tamen sensum attendammus, in idem tendunt: nam seruus infidelis, & infidus est, qui, quod munere profitetur, non efficit opere, profitetur fidelem se esse officio, vita autem infidelis est, hæc autem hypocrisis est.

Ille autem seruus, qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundum voluntatem eius. vapulabit multis.

COMMENTARIA.

DIstinguit duo genera seruorum infidelium. Vnum est eorum, qui voluntatem sui Domini exploratam habuerunt, & non se præpararunt præcingendo lumbos, nec lucernas in manibus tenendo, nec fecerunt secundum voluntatem illius dando familiæ mensuram tritici. Hi serui infideles cædentur multis plagis, id est, grauius torquebuntur: eorum enim peccatum, & infidelitas ex malitia est; nouerunt enim quid Dominus vellet. Hac sententia excitat Christus suos Discipulos ad debitam vigilantiam, & dispensationem, quippe qui voluntatem Domini non ignorarent, quin potius proprio ore didicerint: perseuerat in eadem metaphora seruorum, quorum est vapulare.

Qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis

COMMENTARIA.

ALterum genus est eorum, qui non habuerunt exploratam Domini voluntatem, & tamen non se præpararunt, nec fecerunt secundum voluntatem Domini; quod quidē dignum est plagis. Hi vapulabunt paucis, id est, minorem recipiēt pœnam, quam priores: punientur tamen, quia potuerunt nosse Domini voluntatem.

ANNOTATIO LXXVI.

BAsilius reg. breu. respons. 267. notat ex his verbis, paucis, & multis plagis, deduci pœnarum Inferni diuersitatem, quidam enim acrius, quidam leuius torquentur; non autem deducendam esse tēporis, aut durationis distinctionem, cum vtræque sint æternę, tam leuiores, quam acriores; multaque ibi dicit contra eos, qui pœnas Inferni finiendas cē sierunt, ibi lege. In hoc etiam loco Titus Bostrenus interrogat, cur seruus, qui voluntatem Domini nō cognouit, digna autem plagis fecit, rationem reddere, pœnamque subire compellitur? Respondet sic, quia cum Domini voluntatem scire potuisset, discere neglexit. Iam ergo, si is, qui Domini voluntatem compertam non habuit, promeritam pœnam non euadet, quomodo ille dina verba euasurus est, qui certo exploratam facere non voluit. Hæc ille.

Omni

Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo.

COMMENTARIA

ACcumulat Dominus argumenta ad vigilantiam, & ad debitam dispensationem inducentia Discipulos, & vtitur etiam metaphora, ac similitudine: Cui, inquit, multũ datum est à Domino, multum etiam repetetur ab eo; maiorque ratio exigetur, vbi maius est acceptum, id est, cui multa pecunia committitur ad negotiandum, multum etiam lucrum ab eo repetetur, ratioque maior exigetur. Ad eos pertinet hæc sententia, qui ad altiores gradus, & dignitates vocati sunt: hi enim ad maiora, & plura tenentur opera. Discipuli igitur, qui ad Apostolatum erant promoti, & totius orbis magisterium, ac gubernationẽ susceperi, supra cæteros tenebantur sanctitatis opera præstare. Sic etiam Prælati, qui ad altiorem gradum sunt promoti, tenentur maiora obsequia Deo exhibere, vitaque excedere, quos superant dignitate. Potest etiam extendi sententia ad quoscumque etiam priuatos, eosque, qui à Deo plura beneficia siue temporalia, siue spiritualia acceperunt: debent enim hi pro acceptorum proportione recte operari: omnium enim, quæ accepimus, reddenda est ratio: accepimus enim ea vt Deo inseruiremus, nostræque saluti acquirendę incumberemus, & horum ratio exigetur.

ANNOTATIO LXXVII.

Quę in Prælatis requirantur.

TItus Bostrenus hanc sententiam de Prælatis interpretatur, sicut & nos, dilucidiusque scribit, dicens: Hæc clare indicant Doctorum, Pastorumque iudicium cæterorum non parum grauius, periculosiusque fore. At qualia, inquis, ea sunt, quæ Dominus ab huiusmodi hominibus deposcit? inter cætera deposcit ab illis fidem modis omnibus rectã: doctrinam ab omni errore alienam: spem erectam: & firmam: incõcussam in rebus aduersis patiẽtiã: in fractam Spiritus fortitudinem: in omnibus deniq; præclaris virtutibus, & actionibus promptum, expeditumque animi studium, quo Euangelicę conuersationis exemplum aliis præbere queant. Hęc ille. De eisdem etiam interpretatur Cyrillus lib. 4. de Adoratione in spiritu.

Et cui commendauerunt multum, plus petent ab eo.

COMMENTARIA.

PRosequitur, cui etiam plura negotia commissa sunt, plurium ratio ab eo exigetur. Sic etiam à Prælato, cui non sua tantum, sed aliorum salus commissa est, aliorum etiã ratio reposcetur. Ad idem spectat hæc sententia, sed ratione diuersa: prior enim procedit de iis, quæ Prælatus recipit in se; hæc autem posterior, de his, qui eius curæ, ac gubernationi commissi sunt, quorum etiam ratio ab eo exigetur, iuxta illud Hebr. 13. Obedite præpositis vestris, & subiacete eis: ipsi enim peruigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri. Dicitur autem plus petendum ab eo, non quidem plus, quam commendatum sit ei. Priori ergo sententia significatur ratio reddenda à Prælato pro se, pro ratione muneris, ac dignitatis acceptæ; in posteriori vero, ratio etiam reddenda pro aliis eius curæ demandatis: punietur enim pro ijs, qui culpa sua perierunt; contra vero mercedem accipiet pro iis, qui eius opera saluati sunt.

Ignem ueni mittere in terram.

COMMENTARIA.

POstquã Discipulos officij, & muneris eorũ admonuit, explicat nũc propriũ suũ officiũ, ad quod ipse venit; tum vt magis ostendat, & clarificet officium Discipulorum, quorum opera id, ad quod venit, magna ex parte complendum erat; tum vt suo exemplo illos hortetur ad exercendum vt oportet sibi commissam dispensationem. Veni, inquit, mittere ignem in terram, qui accẽdendus est, & extendendus per orbem: idque per vos fieri debet. Ignis hic Spiritus sanctus est, prædicatione Euangelij per fidem, pœnitentiam, dilectionẽq; accẽdendus, ac diffundendus in hominũ corda per totũ orbẽ, vt illustrẽtur, purgẽtur, mundẽtur, fortificentur, ac inflammentur. ad hoc venit Christus. idcirco missurus p Mendũ Discipulos, non solum post resurrectionem dedit eis Spiritum sanctum, sed etiã post ascensionem misit in illos Spiritum hunc in specie ignis replentem corda eorum gratiarum plenitudine, vt valeant eum ignem per orbem deferre, & accendere in cordibus

hominum. Ignis corporeus hæc præstat, illuminat, vrit; & vrendo emundat, & purgat; fortificat etiam, quia consumit corpora, obstaculum præbentia, quæ per similitudinem quandam Spiritus sanctus operatur: nam illustrat mentem erroribus depulsis; vrit, per pœnitentiam; purgat à peccatorum maculis; inflammat, & fortificat ad subeunda omnia pericula, & mortem ipsam propter Deum.

ANNOTATIO LXXVIII.

Quid hic per ignem intelligatur.

VAriæ sunt expositiones in explicãdo hoc igne: nam per similitudinem multa sunt, quæ igni comparantur, & in Scriptura dicantur ignis. Primo loco, quidam hunc ignem interpretantur Spiritum sanctum, per quem corda illuminantur, & purgantur, quem Christus venit dare, & communicare hominibus; interpretationem hanc sequitur Origenes, quem Hieronymus lib. 2. Apologiæ aduersus Ruffinum citat, hunc locum Lucæ sic exponentem, ignem veni mittere in terram, & quam volo vt ardeat, id est omnes cupio agere pœnitentiam, & excoquere Spiritu sancto vitia, & peccata. Eodem modo interpretantur Athanas. lib. de communi essentia Patris, & Filij, & Spiritus sancti, & Cyrillus li. 5. in Leuit. similiter Isychius li. 7. in Leuit. confirmans illo Ioann. 20. Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata. quasi tunc ignẽ Christus mitteret. Diffusius eandem interpretationem prosequitur Gregorius ho. 5. in Ezech. & ho. 30. in Euang.

Secundo loco, quidam ignem hunc interpretantur internam fidem, delectionem, ac deuotionem, quam Spiritus sanctus operatur in homine: hac em immediate inflammantur, purgantur, & emundãtur corda: hanc interpretationem sequitur Ambrosius in commentario, dicens hunc ignem Cleophã testatum esse, quando dixit, nonne cor nostrum ardens erat, eum aperiret Scripturas, & loqueretur in via. Similiter August. lib. 22. contra Faustum cap. 93. Ignem, inquit, veni mittere in terram; & quoniam non est qui se abscondat à calore eius, dum in eum credunt gentes, igne virtutis eius diabolica in eis forma soluitur. Hæc ille. Fidẽ igitur in Christum viuam interpretatur ignem hunc. Idem tenet Euthymius; qui fidem, ac dilectionem intelligit ignem hunc esse, & vere ignis sunt spiritualis, de quo cant. 8. dicitur, Fortis vt mors dilectio, lampades eius, lampades ignis: aquæ multę non potuerunt extinguere illam.

Tertio loco, Cyrillus in quadam catena Græca, hunc ignem diuina & sacra eloquia interpretatur, cui fauet illud psal. 118. ignitum eloquium tuum vehementer. Euangelium ergo, & doctriua Christi continens veritatem Dei, præcepta, ac Sacramẽta, ignis est, quia per ipsum accenduntur corda. Omnes hæ sententiæ mihi visę sunt veræ, & ad sensum huius sententiæ spectantes. Sũt enim hæc tria ignis similitudinem habentia, quamuis differẽter: Spiritus sanctus enim ignis est primus, incẽdẽs, & inflammans, non autem ab alio incensus, nec depẽdens. Euangelium autem velut iustrumentum, per quod corda igneſcunt, & incenduntur. Interna autem dilectio, & fides ignis accensus, quo immediate corda ardent, & incensa sunt. Omnia hæc Christus operatus est: Venit enim, vt Spiritum sanctum communicaret, Euangelium traderet, vt sic corda hominum fidem, & charitatem conciperent, ac purgarentur, emũdarentur, & inflammarentur, ac fortificarentur: si enim non venisset: nullatenus hominibus vllus ex his ignis datus esset. Adde Christum ipsum ignem esse accẽdentem: virtute enim sua corda putgat, illustrat, ac fortificat: sicque Hieronym⁹ Malach. 3. illa verba de Christo (sedebit quasi ignis conflans) iuxta hæc verba Saluatoris præsentia, interpretatur: At vero germana huius ingnis interpretatio est prima, vt ignis hic sit Spiritus sanctus, qui & per verbum Christi, & per dona sua, & gratias, ac virtutes corda ignita reddit, qui tunc accendi dicitur, cum corda nostra possidet per dona, ac virtutes suas: tunc in nobis extinguitur, quando priuamur eis, iuxta illud. 1. Thessal. 5. Spiritum nolite extinguere.

Vltimo loco, Tertullianus lib. 4. contra Marciõ. cap. 29. aliam quandam interpretationẽ huius ignis profert: putat enim ignem hunc esse, quod alio verbo Matthæus ca. 10. appellat gladium, nempe odia, & inimicitias, ac dissensiones, quæ increduli contra credentes Euangelij causa excitarunt, de quibus dicitur; veni separare hominem aduersus Patrem suum, & filiam aduersus matrem, & inimici hominis domestici eius. At vero licet tribulationes soleant etiam dici ignis per similitudinem, tamẽ ea significatio non accommodatur huic sententiæ: nã quę sequitur sententia, eam rem continet, vnde superflua esset, si ista præsens de tali gladio intelligeretur.

Et quid uolo, nisi ut accendatur?

COMMENTARIA.

CONnectitur sententia hæc præcedenti, per quam explicat Christus, quantum sibi cordi sit hunc ignem accendi in terra, hominumque corda eo cremari, & inflammari. Sensus est, cum venerim ad mittendum ignem in terram, quid volo, nisi vt accendatur? id est, nihil aliud magis, aut æque cupio, quam hunc ignem iam accendi in terra, hominesque fide, pœnitentia, dilectione purgari, ac mundari. Qui enim venit aliquod negotiũ peragere, summopere cupit id perficere, ac complere; qui ergo venit mittere ignem, maxime cupit ipsum ignem accendi, & ardere. Hoc exemplo excitat Discipulos ad desiderium dispensationis per eos administrandæ.

Variatio præcedentis sententia, & quis sit eius sensus expenditur.

ANNOTATIO LXXIX.

MVltiplex est lectio, & interpretatio huius sententiæ, quod ergo ad lectionem spectat. Quidam primo loco legunt sic: Et quid volo, si iam accensus est? sic habẽt Hilarius in Psal. 119. Theophylactus,

lactus, & Euthymius, & Cyrilllus citatus in catena, Græcaque multa exemplaria hunc lectioni fauent. Secundo loco, Hieronymus ad Nepotianũ de vita clericorum legit; Quam volo, vt ardeat? similiter etiam lib. 2. apologiæ aduersus Ruffinum; & hæc lectio habetur apud versionem Orig. hom. 1. In Ezech. Quam, inquit, volo volo, vt accẽdatur. hom. vero 5. in eundem, habet. vtinam accẽdatur. Tertio, Isychius, interpretati credimus, lib. 7. in Leuit. legit, & volo, vt accendatur. Quarto Philaster lib. de hæresib. cap. vltimo, legit, quam volo accendatur ocyus. Quinto vetus noster interpres legit, vt dictum est, quid volo, nisi vt accendatur? ficque legit etiam Gregorius hom. 5. in Ezech. quãuis homilia. 30. in Euang. loco (accendatur) legat, ardeat. Hæc lectionum varietas antiqua indicat varias fuisse lectiones Græcorum exemplarium.

Quod vero ad sensum pertinet, qui primã lectionem amplectuntur, variè etiam exponunt, sensusque diuersos habent. Euthymius sic interpretatur: Si iam iste ignis, quem veni mittere, iam accensus est, vt vere accensus est in vobis, nec vnquam extinguetur, sed per orbem percurret, quid amplius in mundo expecto? nihil aliud est, quod iam optẽ, nisi transire de hoc seculo. Cyrillus autem, in quadam catena aliter interpretatur, supplendo sententiam, nimirum si iam accensus est ignis hic, quid volo nisi vt per vos extendatur in vniuersum orbem?

Theophylactus vero aliter intelligit: nimirum, si iam accẽsus est, quid aliud volo: hoc enim cupiebam, nimirum vt accenderetur, cum ergo sit iam accensus, non est aliud, quod velim. His tribus modis hæc sententia iuxta lectionem primam explicatur. Tres autem lectiones, nempe secunda, tertia, & quatta eundem sensum habent, nimirum, veni mittere ignem in terram, quid volo, nisi vt accedatur, id est, summopere cupio eum accendi & ardere iam in cordibus hominum, in quos veni eum mittere. Hunc Hieronymus sensum, similiter & Origenes intendunt legentes vtinam accẽdatur aut, ò quantum cupio accendi iam. Sicque cum vulgato in commentario legimus, & exposuimus.

Baptismo autem habeo baptizari.

COMMENTARIA.

DOcet hunc ignem non esse accendendum in terram, nisi postquam ipse mortem, ac passionem passus fuerit, quam ideo perficere iam ac complere desiderabat: baptismo inquit, habeo baptizari, nempe prius quam ignis hic in tetram mittatur, & accendatur. Mortem suam appellat baptismum, quia sanguinem suum effusurus erat, ipsoque perfundendum corpus suum, iuxta illud Genes. 49. Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Vtitur autem verbo præsentis temporis, quia cum hæc loquebatur, imminebat tempus passionis, ac mortis eius, postquam per Apostolos in orbem totum ignis hic extensus est.

Et quomodo coarctor vsque dum perficiatur,

COMMENTARIA.

QVomodo coarctor, id est, multum affligor præ desiderio perficiendi baptismum, & passionem subeundi, per quam ignis est accedendus in terram, & salus hominum efficienda. Non propter mortem, aut passionis dolorem coarctabatur Christus, sed propter tarditatem: desiderabat enim iam, iam se offerre pro nobis, & ignem accendere in cordibus hominum.

ANNOTATIO LXXX.

REcte notat Ambrosius, si anxiꝰ erat Christus vt mortem perficeret, non propter mortem, sed ob perfectionem eius igitur mors illi fuit absolutio anxietatis, non coacernatio doloris, id est, liberauit eum ab anxietate, nõ autem anxietatem cumulauit. Illud, quomodo, aduerbium est augumenti, id est, valde, seu multum Ioann. 14. Ecce quomodo amabat eum, id est, valde amabat eum. Coarctari autem est constringi, coangustiari, & affligi, quo verbo vsus est Paulus Philip. Coarctor, inquit, à duabus; præmebatur, & affligebatur Paulus desiderio videndi Christum eoque fruendi, ac desiderio salutis hominum.

Putatis quia pacem veni dare in terram? Non dico vobis, sed separationem.

COMMENTARIA.

IGnis huius, qui post baptismum passionis eius mittendus erat in terram, efficaciam ostẽdit, quæ tanta est, vt vincat omnem naturalem affectum, & patres à filijs, ac matres à filiabus separet, omnemque sanguinis coniunctionem soluat, dum fides Christi, dilectio Dei, ac Euãgelij obedientia illis omnibus præponentur. Dicit ergo putatis ne vos me venisse ad pacificandum homines inter se, id est, futurum esse, vt meo aduentu pax sit, & consensio hominum inuicem? profecto non sic fiet; immo erit magna dissensio, & separatio, dum patres in filios, & contra, filij in parentes propter Euangelium meum insurgent, & dissen-

dissentientes mutuo contendent, tantaque erit vis, & fortitudo ignis mei, vt affectus naturalis conculcetur, & postponatur. Cur autem non dixerit absolute, non veni mittere pacem, sed vsus sit prius interrogatione: Putatis, inquit, q̃ veni mittere pacẽ? sequens annotatio explicat. Particula, Quia, non causalis, sed declaratiua est, posita loco, Quod.

ANNOTATIO LXXXI.

Quomodo Christus hoc loco dicatur se nõ pacẽ, sed separationem missurus.

OPponet quispiã, quia Christus prænunciatus est per Prophetas pacem allaturus mundo: dicitur enim Psal. 71. orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis. & Isa. 9. vocabitur Princeps pacis multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. Multa sunt huiusmodi testimonia in veteri testamento: In nouo autem legimus: In natiuitate eius Angelos cantasse, In terra pax hominibus, ipsum autem Christum morti proximũ dixisse: Pacem relinquo vobis: cumque resurrexit, eam annũcians protulit: pax vobis. quomodo ergo nunc negat se venisse ad mittendum pacem. Respondetur facile pacem multiplicem esse, vti diximus Luc. 1. Venit Christus ad faciendam pacem inter hominẽ & Deum, auferendo peccata, & reconciliando hominem Deo, cuius pacis dictus est Princeps, quam que annunciarunt Angeli, vnde Ephes. 2. dicitur, Ipse est pax nostra: Similiter venit ad diffundendã inter homines charitatem, qua se mutuo diligerẽt, ac iuuarent adeo, vt inimicos proprios amarent: Non autem sermo est hic de hac pace, sed de temporali quadã pace, quæ solet inter eos esse, inter quos non est contentio, nec dissensio, quæ pax nõ est inducta in mũdo à Christo nũc in hoc seculo; immo ex eius aduentu occasio orta est contentionum, & dissensionum multarum: nã religionis causa multi in alios insurrexerunt, factæque sunt persecutiones plurimæ, & odia concepta contra fideles Christi, nõ quod Christus talia intenderit, nec eo fine venerit, vt hæc fierent, sed quod ex eius aduentu hominum malitia occasionem ea petpetrandi arripuerit. Venit enim Christus trahere ad se homines, eosq; saluare; dum autem multi sequntur eius vocationẽ, plurimis nolentibus obedire Euangelio, factum est, vt fiat separatio horum ab illis, & hi in illos insurgãt; in quo ostenditur potentia, & efficacia Euangelij, quæ trahit ad se plurimos, victa coniunctione cõtraria carnis, & sanguinis, ac postposito affectu, ac timore cuiusque persecutionis. Hoc est quod nunc dicitur: Non veni pacem mittere, sed separationẽ, quam Matthæus cap. 10. appellat gladium secantẽ, & diuidentem quemcumque carnalem affectum. Recte autem notat hic Ambrosius per hoc nõ tolli parentum in filios, & filiorum in parentes amorẽ, sed preferri amorem Dei amori quorumcumq; cõiunctorem, vnde Matth. 10. dicitur: Qui amat patrem pluspuam me, non est me dignus. Hinc colligere licet duos effectus Euangelij seu Spiritus sancti, seu fidei, & dilectionis: nam dicitur ignis, & gladius, diuersis quidem rationibus; ignis quidem, quia abstergit maculas peccatorũ, illustrat mentes, & inflamat voluntates, vti ante dictum est; Gladius vero, quia dissecat, & diuidit omnẽ affectum humanum resistentem, & obuiantem veritati, ac dilectioni: propter hoc enim matres filias, & patres filios, & contra filiæ matres, filij patrem relinquerũt ac postposuerunt. Vnde recte Origenes hom. 5. in Ezech. hunc locum Lucæ allegans vtitur exemplo rompheę igneæ, quam habebat Angelus custodiẽs Paradisum, & similitudine nouaculæ ignitæ, qua sæpe vtitur medicus in curandis tumoribus: gladius est, vt diuidat; igneus autem, vt putrefacta consumat. Sic se habet nunc Christus, ignem affert, & gladium ignam ad consumenda peccata, & sananda putrefacta; gladium autem ad diuidendum contrarios affectus, & superanda, ac remouẽda omnia impedimenta. Ex his facile intelliges cur Christus non dixerit absolute, non veni mittere pacem. causa hæc est, quia Apostoli, qui eum audierant sæpe de pace tractantem, & ex Prophetis nouerãt ipsum pacem allaturum, facile existimare possent nihil horum futurum: idcirco, velut eos dedocens, interrogatione vtitur, qua error significatur, & veritas traditur, dum negatur talis pax futura in hoc eius aduentu. apud Matthæũ. 10. hoc idem legitur, sine interrogatione tamen: ad aliud enim tempus, & locum ea pertinet historia.

Euãgelij duo effectus.

Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuisi, tres in duos, & duo in tres.

COMMENTARIA.

EXplicat hanc separationem, causam reddens. cur dixerit se non venisse vt mittere pacem, sed separationem; hæc autem est: nam inter habitatores vnius domus erit dissensio, & contentio causa mei, & ob Euangelium meum: ex vna enim parte erunt duo, ex alia tres; inter quinque ergo habitatores erit contentio, & separatio, inuicem contradicentes sibi: aliquando duo erunt pro Christo contra tres, aliquando tres pro Christo contra duos. Ecce vna separatio inter coniunctos habitatione.

ANNOTATIO. LXXXII.

Cur numeris imparis exemplum positũ à Christo.

CVR autem numeri imparis exemplum proposuerit causam existimo esse, quia sic magis exprimebatur efficatia verbi Christi: nam aut plures sunt contra Christũ, & tunc duorũ virtus apparet, resistẽs pluribus, aut duo sunt contra Christum, & tunc etiam eadẽ virtus ostenditur, dũ plures ad se traxit, nempe trer ex quinque. Nõ autem meminit vnius, nempe vnus contra quatuor, quia maior dissensio, & cõtentio est, dum multi sunt ex vtraq; parte. Cur vero quinque potius mentionẽ fecerit, quidam ad causas spirituales referunt, quas Ambrosius & Euthymius narrant. Mihi ad litterã id facere videtur; tũ quia is est primus impar, qui in plures ex vtraque parte diuiditur, tum quia idẽ numerus est conueniens simul habitantibus, vt sequenti sententia explicatur. vide quæ supra diximus de quinque passeribus, qui vno asse veneunt.

Diui-

Diuidentur pater in filium, & filius in patrem suum: mater in filiam, & filia in matrem, socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.

COMMENTARIA.

EXemplum ponit separationis eorum, quos vna domo habitare dixerat: Pater enim insurgit in filium, nempe quando pater est incredulus, filius vero credit: contra etiam filius incredulus in Patrem credentem; sic etiam mater, & socrus incredulæ in filiam, & nurum credentes; aliquando hæ incredulæ in matrem, & socrum credentes: diuiditurque vnio & coniunctio, dum veritas Euangelij recipitur, ac tenetur à credentibus, post positis sibi coniunctis. Sub his coniunctionibus intelliguntur viri, & vxoris: maior est coniunctio Patrum, & filiorum; & matrum, & filiarum. Intelliguntur etiam coniunctiones amicorū: hæ enim sunt minores narratis. Causa ergo fidei hæ separationes factæ sunt, vicitque efficacia Spiritus naturales affectus omnes. Dices, hę personæ sunt sex, quomodo igitur prius dixerat quinque? Respōdeo, matrem respectu vxoris filij esse socrum, vxorem vero nurum, sicque sunt quinque in vna domo.

ANNOTATIO LXXXIII.

POtest hæc sentētia duobus modis exponi. Vno, vt sit separata à priori, quasi sit duplex diuisio, nempe quinque in vna domo commorantium, & horum, qui nunc numerantur. Altero modo, vt sit eadem sententia, & hęc sit explicatio illorum quinque. Hæc posterior interpretatio accommodatior est, quam Ambrosius sequi videtur, qui ad eandem personam refert matrem, & socrum: nam mater est respectu filij, socrus vero respectu vxoris filij, sicq; sunt quinque in vna domo. Non fit mentio Patris vxoris non enim in vna domo solet cohabitare; sed vxor in domo mariti habitat cū patre, & matre viri, sicque fiunt quinque personæ, vti dictum est.

Dicebat autm ad turbas.

COMMENTARIA.

CVm de suo aduentu, & de ijs, quæ facturus esset; suis Discipulis præsentibus turbis loqueretur, ad turbas ipsas se conuertit, arguens, & increpans eas incurię, ac imprudentiæ, quę cum ex signis quibusdam naturalibus obseruatis nouerint multa ventura, non obseruauerint signa eis à Deo data futuri aduentus sui, nec eū agnouerint: quę sequenti exemplo declarat. Loquitur autē hęc ad turbas, non autem ad Discipulos, quoniam hi nouerant eum esse Christum, non autem illæ.

Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Nimbus venit: & ita fit & cum austrum flantem, dicitis: Quia æstus erit: & fit.

COMMENTARIA.

EXplicat exemplo illorum prudentiam, ac prouidentiam, obseruationemque in rebus naturalibus: Cum, inquit, videtis nubem ab occasu surgentem, statim præuidetis tempestatem futuram, & ita euenit. Erat enim mare terræ promissionis ad Occidentem, ideo nubes ab Occasu oriens, signum erat pluuiæ, & nimbi. Similiter cum ventus Auster, qui est à meridie, flat, prędicitis calorem, & æstum futurum, & reuera ita fit: ex obseruatione enim frequenti ista prænosse turbæ didicerant. Ex hoc sumit argumentum reprehendendi turbas, quod facit in sequenti sententia.

ANNOTATIO. LXXXIIII.

TErra illa promissionis habebat mare ad occidētem, inde nubes ab Occasu orta signum erat illis pluuię, quod alijs prouincijs, ac terræ sitibus non est, quibus mare non est ad Occasum. Inde Elias 3. Reg. 18. tempore siccitatis, quæ per tres annos cum dimidio durauerat, cum à puero suo intellexisset nubeculā ortam ab Occasu, prędixit pluuiam, & ita facta fuit. Alio tempore, & loco Dominus vsus est simili argumēto, licet ex alijs signis sumpto: nā Matth. 16. aduersus Pharisæos, & Sāducæos dixit sic: Vespere facto dicitis, serenum erit, rubicundum est enim Cælum. Et manę: hodie tēpestas, rutilat enim cælum triste. Faciem ergo cæli dijudicare nostis: signa autem temporum potestis.

Hypocri-

Hypocritæ, faciem cæli, & terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis?

COMMENTARIA.

ARgumentatur ex positis exemplis reprehendens turbas: ex signis quibusdam sensilibus probatis, & examinatis quale sit futurum tempus, & dignoscitis tempus, an sit pluuiosum, an siccum, & calidum; & tamen hoc tempus aduentus mei non probastis, nec examinastis, nec nouistis quale sit; cum multo plura, & certiora signa acceperitis à Deo per Prophetas temporis aduentus mei. Vtitur interrogatione, quasi exprobrans, & quasi iudicio contendens contra eos, quod non examinauerint tempus aduentus eius tot, ac tantis signis demostratum. Appellat autem hypocritas, quia volebant prudētes videri iudicio signorum cæli & terræ, cum reuera essent imprudentissimi, qui quod maioris erat momenti non obseruarunt. Similiter quia videbantur studium addiscendi præ se ferre, veniētes ad Christum audiēdum, cum reipsa negligentissimi essent in considerandis ijs, per quæ ipsum agnoscere potuissent, & debuissent.

ANNOTATIO LXXXV.

DE Iudæorum imprudentia ac stultitia in non agnoscendo Christo, cum signa plurima aduentus eius accepissent à Deo, diximus supra cap. 1. in explicatione illius sententię (vt conuerteret incredulos ad prudentiam iustorum (diximus etiam plura in commentarijs in Ioannem cap. 1. idcirco hic supersedemus nunc. Fuit apud Deum graue hoc peccatum, quod satis constat inferius c. 19. Nam à Christo proponitur tamquam causa punitionis illius seueriſſimæ, ac vindictæ factæ per Romanos. post vastationis. n. narrationem cuusam expressit dicēs, eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ. Nec est quod quispiam opponat turbas fuisse ignaras signorum, cū non legissent prophetas: nā frequentissima erat in Synagogis explicatio Prophetarum, vt vix esset, qui non nosset plurima ex ijs, q̄ data erant signa. Adde inter turbas multos adfuisse peritos, & doctos, qui nomine etiam turbæ nunc significātur.

Graue Iudæorū peccatū apud Deum.

Quid autem & à vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?

COMMENTARIA.

ALterius imprudentiæ eos arguit: Cur, inquit, ex ijs rebus, quæ vobisipsis insunt, non facitis quod iustum est? quasi diceret, non iam vobis loquor, nec vos reprehendo à signis extra vos, quæ sunt cæli, & teræ, sed ab ijs ipsis. quæ vosmet agitis: cur non ex istis disciplinis similia agere in ijs, quę plurimi sunt, ac maximi momenti; si enim ea ageretis, tempus hoc aduentus mei agnosceretis. Particula, &, id est etiam, indicat hāc sententiam cum precedenti connecti, vt in annotatione explicatur.

ANNOTATIO LXXXVI.

BEda connectit hanc sententiam cum præcedēti sic: Quia non omnes ex turba poterant legere Prophetas, qui signa aduentus Christi prænotarūt, excusareque se nunc poterant, si tempus hoc non probarunt, idcirco ad ea redigit illos, quæ communia sunt, nempe ratione naturali vti. Est ergo sensus: si non potuistis singula hæc nosse, quia idiotæ estis, cur non ratione ipsa naturali, qui vobis ineſt, non agnoscitis me ex operibus mirabilibus, quæ feci. Hæc connexio difficultatem habet; nam, vti dixi mus in præcedenti annotatione, etiamsi non omnes Prophetarum libros legissent, nec intellexissent omnia in illis contenta, tamen quæ ad aduentum Christi pertinebant, erant singulis valde nota ex frequentissimis concionibus, & explicationibus factis per Scribas, & Doctores Iudæorum in eorum synagogis: saltem excusare se vix poterant, quod non adhibuissent diligentiam interrogando peritos eorum. Præterea, quia statim similitudine quadam explicat, quid sit illud, ex quo poterant iudicare iustum, nihilq; dicitur de operibus mirabilibus Christi, sed de eo, qui componit cum suo aduersario, antequam acccedat ad iudicem, vnde clare patet, hanc sententiā sēsum habere ex similitudine sequenti, quasi diceret: Cur non iudicare iustum nostis ex negotijs vestris, quæ inter vos sunt, quale vnum est, quod componitis cum aduersario opportuno tempore. Euthymius arbitratur hanc cum sequenti sententia disiunctam à præcedenti, aliumque continere sermonem; cui expositioni obstat particula (&) quæ coniunxit hanc cum præcedenti accumulando, & augendo argumenta imprudentiæ eiusdem ex nouo exemplo. Puto igitur, sententiam hāc cum similitudine præcedenti sic connecti cum priori: cur etiam ex negotijs veris, ac rebus per vos gestis non iudicatis, & iudicare nouistis, quod iustum est erga mei aduentus tempus? vos enim tempus oportunum iudicatis in negotijs gerendis: nam componitis cum aduersario vestro antequam iudici accedatis, ne postea eueniat vobis detrimentum à iudice. Profecto si vos eodem modo tempus res vestras componendi quęreretis in hoc seculo, priusquam ante Dei tribunal compareretis, vestræque salutis, ac conscientiæ soliciti essetis, me agnoscere-

Connexio verborum præcedentium.

tis,

sceretis, ad neque veniretis, quem scitis causam Dei agere, operaque facere, quæ non facerem, nisi à Deo missus. Hanc connexionem, & sensum magis explicabimus in sequenti sententia.

Cum autem vadis cum aduersario tuo, ad principem in via.

COMMENTARIA.

HOC est; quod homines in negotijs sęcularibus faciunt, nimirum cum ab aduersario debiti causa ad iudicem deferuntur, dum in via sunt, priusquam iudicium subeant, liberari se ab aduersario procurant, rem ac litem componendo, ne, si ad iudicem trahantur, grauiora detrimenta patiantur, & totum integrum soluant, quod minori detrimento & minori pecunia componere possent. Hoc prudentiæ est, tempus nempe discernere negotium gerendi. Sic profecto agendũ est in negotio spirituali, vt ante tempus iudicij Dei, ad cuius tribunal debemus omnes assistere, studeamus liberari ab aduersario, scilicet peccatis nostris, & diabolo, sub cuius potestate per peccatum tenemur. Si enim præueniamus iudicium illud, facile, & minima expensa liberabimur per pænitentiam; at si expectemus iudicij tempus, vtiq; cogemur, & detrudemur in damnationis carcerẽ, à quo nemo liberabitur, nisi toto soluto prætio; quod quia numquam fiet, æternus erit carcer, & perpetua damnatio. Intendit Dominus Iudæos arguere, quod non quærant tempus oportunũ liberandi se à peccatis: si enim huic studio incumberent, facile agnoscerent tempus aduentus sui: venit enim ad tollendum peccata mundi, & aduersarium diabolum debellandum, ac spoliandum. Vtitur autem modo imperatiuo, loco indicatiui, vt per parabolam moneat eos ad componendum rem suam cum Deo hoc tempore, quod illis datũ est. Hęc est tota parabola, cuis pars est proposita sententia: Cum vadis, inquit, ad principem cum tuo aduersario, nempe ad iudicium traheris, procura in via liberari ab eo, re composita ante accessum Principis.

ANNOTATIO. LXXXVII.

Verborum præcedentium discussio.

GRæca loco, autem, habent γάρ, id est, enim, quæ particula, causalis cum sit, indicat sententiam hanc, & parabolam connexam cum præcedẽti sententia, quasi demonstrans, quomodo ex nobis ipsis, id est, ex humanis negotijs debemus quod iustum est in spiritualibus discernere, & exhibere. Nec obstat, quod Dominus non vtitur indicatiuo, sed imperatiuo, scilicet, Da operam, cum dicendum videretur, das operam: hoc enim factum est, quia respexit ad significationem parabolæ, iuxta quam exhortatur, vt id ipsum faciamus in negotio spirituali cum Deo, quod facere solemus in eo, quod per parabolam exprimitur. Loco Principis, quidam legunt, Magistratũ, Græce ἄρκεν, quod nomen significat eum, qui præest iudicibus, iudiciorumque est moderator; Apud Romanos erat Prætor, per quem Ambrosius dicit significari Deũ ipsum, vt paulo inferius dicemus.

Quis dicatur hoc loco aduersarius.

Quis autem dicatur Aduersarius, varie exponitur. Euthymius enim interpretatur diabolum, de quo scriptum est. 1. Pet. 5. Aduersarius vester Diabolus. Quidam interpretantur Deum ipsum, quem inimicum facimus per peccatum. Ambrosius autem aliter: cum enim hæc parabola sit etiam apud Matthæum. ca. 5. alio tempore, & loco à Domino prolata, distinguit ille dicens, parabolam apud Matthæum significare, debere nos rem componere cum proximo, liberarique ab aduersario; at apud Lucam generaliter accipitur, nempe debere nos componere rem cum Deo per pænitentiam, & recõciliationem. Hinc Aduersarium apud Matthæum interpretatur Diabolum, apud Lucam vero lapsum & peccatum nostrum, quod nos accusat apud Deũ. Basilius autem locum Matthæi interpretans. Reg. breu. resp. 222. eum dictum aduersarium censet, qui aliquid à nobis curat adimere, quod ad nostrum ius pertinet; illi autem consentientes sumus, si illud præceptum impleamus: Qui vult tecum cõtendere iudicio, & tunicam tuam tollere, relinque ei & pallium. Hæc Basilius. Quidquid autem sit de loco Matthæi, quem puto alium habere sensum & scopum, vt Ambrosius recte dicit, apud Lucam arbitror aduersarium ad litteram dici creditorem, eumque, qui aduersus alterum querelam habet. Iuxta hanc autem significationem, recte intelligimus & peccatum, ac diabolum: nam sub eorum iugo traditus est, qui peccat, iusto Dei iudicio, donec per pænitentiam liberetur ab ipso, Deoque reconcilietur. Vnde recte dicitur liberari ab eo, non autem reconciliari cum eo, quia Deus est, cui reconciliatio, & satisfactio debetur: ea facta, diabolus nihil iuris habet contra nos, cui traditi eramus à Deo propter peccatum.

Ne forte trahat te ad iudicem.

COMMENTARIA.

PRosequitur parabolam: liberari enim quærit homo ab aduersario, ne, si re non composita Aduersarius trahat eum vi per Principis potestatem in iudicium, & in manus iudicis veniat, ab eo peius recipiat, quam si à principio libetari curasset ab aduersario.

ANNO-

ANNOTATIO. LXXXVIII.

Varia lectio huius loci, & quis sit iudex iste.

QVis sit is, qui tradere dicatur notũ est nẽpe aduersarius ipse, quod apud Matthæũ distincti⁹ legitur: ne, inquit, Aduersarius tradat te iudici: Ambrosius non legit sicut nos, sed sic: Ne condemnet te apue iudicem. Aliter enim legunt Græca, quam vetus interpres, sensus tamen idem est. Quis autem iudex sit, & maior est dubitatio. Quidam enim putant idem esse iudicem, & principem, seu magistratum; at vero rectius Ambrosius distinguit, interpretans, Principem, Deum ipsum, iudicem vero, Dominum Christum vt hominem, qui constitutus est iudex viuorum, & mortuorum, & cui Pater iudicium omne hominum tradit. Cui explicationi consentiens dico, Principem esse ipsum primariũ Magistratũ, qui omnibus præest, vti in præcedẽti annotatione ostendimus: Iudicem autem, illum, cui causa traditur discutienda, & iudicanda à magistratu supremo. Matthæus autem non meminit Principis, sed solius iudicis, & merito, quia non agebat nisi de re componenda cum proximo; at Lucas distinxit, quia intendebat reconciliationem cum Deo priusquam ad iudicium Christi trahamur: distinguenda igitur ista sunt.

Et iudex tradat te exactori, & exactor mittat te in carcerem.

COMMENTARIA.

PRosequitur parabolam, exponitque detrimenti grauitatem, quæ sequitur, nisi præueniatur iudicium: nam Principis auctoritate, ante quem quærela defertur ab aduersario, ipse aduersarius trahet te nolentem, & inuitum ad iudicem; iudex autem causa cognita iudicium proferet condemnationis, & tradet te exactori, nempe ministro, cui incumbit iudicata executioni demandare, & exigere, quæ iudicata sunt; hic autem mittet te in carcerem, donec soluas.

ANNOTATIO LXXXIX.

Parabola huius scopus.

HAec quinque genera personarũ, nempe Principis, iudicis, aduersarij, exactoris, & eius qui traditur iudici, diffuse interpretatur Ambrosi⁹, singulasque partes parabolæ explicat docte, vtiliter, ac spiritualiter; multa etiam Euthymius dicit. Nobis autem in præsenti satis esse visum est, si id, quod per parabolam intenditur, exponamus: non enim necessarium est singulas partes parabolæ accommodare, cùm aliqua interserantur in similitudinibus, vt ipsarum similitudinum, & parabolarum series conficiatur, vt alias notauimus.

Quod igitur in hac parabola intenditur, vti diximus in commentario, id est, scilicet demonstrare quo pacto sint homines prudentes in negotijs suis tractandis, quæ huius seculi sunt: cum enim litem aliquam super debitum habẽt, & iniustitiam sciũt, procurant potius rem componere, quam ad tribunalia deferri, ne se exponant periculo grauiora patiendi hoc idem agendum esset cum Den, quem inimicem per peccata in eum comissa habemus, ideirco oportune componendum cum eo est, sicque ab aduersario dæmone liberabimur, qui Deo peccato nihil habet contra nos exigendum. Hæc autem fieri debent priusquam ad eius tribunal vocemur, vbi negotium exacto iustitiæ rigore agetur; at ante tribunalis tempus, magnæ misericordiæ locus est quã impetrandi oportunum tempus Iudæi assecuti erant, negligentiaque sua ammittebant: Christus vero reprehendit, & exortatur eos, vt vtantur tempore oblato, sicut faciunt in negotio seculari. Hoc idem alia tamen occasione docuit, & monuit Ioan. 12. Adhuc, inquit, modicum in vobis lumen est, ambulate dum lucem habetis, ne tenebræ vos comprehendant. Se appellat lumen ac lucem; tempus autem hoc, aduentum, & præsentiam suam. Hic est scopus, & sensus huius parabolæ.

Dico tibi, non exies inde, donec etiam nouissimum minutum reddas.

COMMENTARIA.

COonnexa est præcedenti ista sententia, significans, maius, ac grauius detrimentum debitorem passurum esse, si res in iudicium deferatur: conijcietur enim in carceres, è quibus non liberabitur, nisi toto debito restituto vsque ad minimam monetam: sic fiet in tribunali Dei cum eo, qui in hoc seculo non curauerit componere conscientiam suam cum Deo per pœnitentiam. Misericordia enim large patet in hoc seculo, in illo autem iudicium seuerum exercetur. Minutum idem est, quod quadrans, nẽpe minima pars assis.

ANNOTATIO. XC.

Particula Donec, quo hoc loco sũpta.

ADuertendum est posse hanc sententiam dupliciter intelligi, Vno modo vt particula, donec, significet tantum non liberandum à carcere, nisi reddito toto debito, non autem quod reddito debito postea egrediatur à carcere, in qua significatione vsurpatur apud Matthæum cap. 1. Non, inquit, cognouit eam, donec peperit filium, vbi notat Hieronymus particulam hanc non significare, quod postquam filium peperit, cognouit, sed id solum, quod non fuit factum, nempe ante partum cognitam non fuisse. Sic in præsenti accipi potest, nimirum debitorem non exiturũ à carcere donec totum debitum soluat, non quod soluat totum, & postea exeat, sed id solum, quod non aliter exibit. Conformis

formis est huic locus ille Matth. 18. Ille enim debitor, qui debebat decem milia talenta, nec habebat vnde redderet, quia conserui non est misertus, missus dicitur in carcerem, quousque redderet vniuersum debitum: non significatur hic, quod reddiderit, & postea sit egressus, nam dictum est non habuisse, vnde redderet, sed tantum significatur, non aliter egressurum: ita nunc in præsenti dictum est. Et hac ratione applicatur ei, qui ante tribunal Dei comparebit sine pœnitentia, peccatique remissione in hoc seculo facta; mittetur profecto in carcerem Inferni, quousque satisfaciat, debito, non quod aliquando satisfaciet, id enim numquam fiet, nec eripietur in æternum, sed id solum dicitur, quod non aliter liberabitur: & iste sensus est germanus, & accommodatus parabolæ. Altero modo particula, Donec, non tantum significat, quod non fiet, sed etiam quod postea fiet, ita vt neget, & simul affirmet, in qua significatione vsurpatur. Dan. 4. Septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur Altissimus. hoc in loco particula, donec, nō solam negationē, sed etiam affirmationē habet: nam post illa septē tempora sciuit Nabuchdonosor dominari Altissimum, & veniam, ac misericordiam consecutus est. Iste sensus si accommodetur huic loco, significabitur, quod iste debitor tenebitur in carcere, donec soluat totum debitum, quod vere soluet, & liberabitur; tuncque accommodatur hominibus, qui etiamsi in hoc seculo per pœnitentiam remissionem culparum obtinerunt, non tamen diligentes fuerunt in satisfactione pro pœnis relictis per opera bona; nec adhibuerunt ea remedia, quibus omnino purgarentur, tam ab illis, quā à culpis venialibus; hi, si tales in iudicio compareant, tradentur carceri Purgatorij, & à quo nō exibunt, nisi omni debito exacte, & ad rigorem iustitiæ soluto; eo tamen reddito liberabitur; quibus etiam consilium vtilissimum est, vt in hoc seculo componant: nam quæ potuerunt facili opere reddere, & satisfacere in hoc seculo, si futurum expectent, non reddent, nisi per pœnas inexplicabiles, quarum vel minima vincit tormenta omnia, quæ in hoc seculo excogitari, & inferri possunt. Tam ergo ijs, qui pœnitentiam non faciunt, & peccant, quam illis, quos pœnitet, sed satisfacere negligunt, vtilissimum est in hoc seculo componere: Prioribus valde necessarium ad salutem æternam assequendam, & euadendam æternam damnationem, ac mortē; Posterioribus verò vtilissimum, non tantum ad merita augenda, ad citiusq; Deo fruendum sine detentatione carceris Purgatorij, sed etiam ad euitandas pœnas, & tormenta illa, quę ab homine mortali sustineri non possunt. Vterque sensus accommodatus est huic sententiæ, & non improbabiliter affirmare licet simul vtrumque significatum, & intentum esse à Domino.

FINIS CAPITIS DVODECIMI.

VENET·IIS, M D C

Apud Georgium Variſcum, et Joannem Antonium Franzini
& Haredes Hieronymi Franzini.

UNIVERSITARIA DE GRANADA
UNIVERSITARIA DE GRANADA

